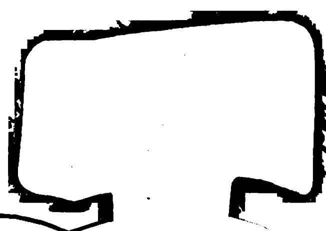

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Α΄. 1877

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΥ ΥΠΟ Σ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

1877

'Αριθ. Πρωτ. 651.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ.

Πρὸς τοὺς Γυμνασιάρχας.

Ὁ ἐνταῦθα «Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς» πρὸς ἄλλαις κοινωφελέσιν ἐργασίαις αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἐθνικῆς παιδεύσεως καὶ τῆς τῶν γραμμάτων προαγωγῆς καὶ διαδόσεως ἤρξατο ἀπὸ ἑνὸς ἤδη ἔτους ἐκδίδων καὶ ἄξιον λόγου μηνιαῖον περιοδικὸν φιλολογικὸν καὶ ἐν γένει ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα ὑπὸ τὸ ὄνομα *Παρνασσός*. Ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκδοθέντων τευχῶν αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων καταδεικνύεται ἡ χρησιμότης του. Ἐπιθυμοῦντες νὰ παράσχωμεν τὴν δυνατὴν ἡμῖν ὑποστήριξιν εἰς τὸ προκείμενον κοινωφελὲς ἔργον, συνιστῶμεν ὑμῖν τε καὶ τοῖς παρ' ὑμῖν κκ. καθηγηταῖς αὐτό, ἵνα γένωνται ὅσοι ἂν προαιρῶνται συνδρομηταὶ αὐτοῦ, ὅπως διὰ τούτου ἐνισχυθῇ ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 8 Ὀκτωβρίου 1877.

Ὁ Ὑπουργὸς
Θ. Π. ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗΣ.

Ἀλέξανδρος Βλάχος.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Εἰρ. Ἀσωπίου, Ἐμμ. Ῥοΐδη, Ι. Ἀραβαντινοῦ, Π. Ι. Φέρμπου καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Θρ. Ἀγγελοπούλου Ἀθανάτου.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΤΟΣ Α'	30 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1877	ΤΕΥΧΟΣ 1

ΠΕΡΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

Ἀναγνοὺς ἐσχάτως ὅτι Σύλλογοι ἐν Ἀθήναις ἐξέδωκαν πράξεις ζωηρῶς συνιστώσας τὴν ἵδρυσιν Ἑλληνικοῦ Θεάτρου, ὅτι ὅμως ἐφημερίδες ἐξέφρασαν δισταγμοὺς περὶ τοῦ ἐγκαίρου καὶ τοῦ κατορθωτοῦ τῶν εὐχῶν, αἵτινες διεδηλώθησαν, δὲν νομίζω ἄσκοπον ὀλίγας λέξεις νὰ εἴπω διὰ τοῦ περιοδικοῦ τούτου, ὡς ἤθελον τὰς εἴπει εἰς τὸν Σύλλογον, ἂν ἤμην παρών. Μὴ δέ τις τῶν ἐντευξομένων τῷ τεύχει τούτῳ ἀποῤῥίψῃ αὐτό, ὑπολαβὼν ὅτι εἰς ἀντικείμενον ἐπιπόλαιον καὶ μὴ σπουδαῖον ἐπικαλοῦμαι τὴν προσοχήν του. Τὸ κατ' ἐμέ, εἰ καὶ ἐλεγχθῶ ἀτόπως κρίνων, φρονῶ ὅμως, ὡς ἐφρόνησα πάντοτε, ὅτι τὸ θέατρον εἶναι ἓν τῶν σπουδαιοτάτων καταστημάτων διὰ τὴν ἐθνικὴν πρόοδον, τὰ πρωτεῖα εἰς μόνον τὸ Πανεπιστημεῖον παραχωροῦν.

Ἂν τὰ ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα πλουτίζωσι διὰ γνώσεων τὸν νοῦν τῶν παίδων καὶ τῶν νεανιῶν, τὸ θέατρον (ἐννοεῖται δ' ὅτι περὶ μόνου τοῦ ἐθνικοῦ θεάτρου ὁμιλῶ) εἶναι τὸ διδασκαλεῖον τῶν ηὐξημένων. Ὡς θεωρητικῶς ἡ Ἀκαδημία, οὕτω καλλιεργεῖ πρακτικῶς, καὶ καλλιτεχνικῶς ἀναπτύσσει ταῦτο τὴν γλῶσσαν, διδάσκει τερπνῶς καὶ ἀπόνως, ἐξευγενίζει τὰ αἰσθήματα καὶ ἐξαίρει τὴν διάνοιαν εἰς ὕψος ποιήσεως, καί, ὅταν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν κλῆσίν του, εἶναι ἓν τῶν ἰσχυροτέρων ὀργάνων τῆς ἐθνικῆς δόξης, καὶ αὐτῆς τῆς διαδόσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ δραματικὴ τέχνη ἐστὶ τὸ κορύφωμα τῆς ποιήσεως καὶ ἐν γένει τῆς φιλολογίας, ἡ ἀνωτάτη ἀπόδειξις τῆς ἐν τῷ πολιτισμῷ ὡριμότητος τῶν ἐθνῶν, καὶ τὸ λαμπρότατον τῆς φιλολογικῆς αὐτῶν εὐκλείας ἐγκαύχημα. Ἔθνη βάρβαρα δρᾶμα δὲν ἔχουσιν, οὐδὲ βλαστάνει ὁ ἀγλαὸς αὐτοῦ καρπός, εἰμὴ ἐν ἡλικίᾳ ὡριμότητος τῶν ἐξηυγενισμένων λαῶν. Ἂν ἡ Ἰλιὰς ἐψάλη ἐπὶ τῶν Τρωϊκῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος μόνον ἐφύησαν τὰ δραματικὰ

αὐτῆς ἀριστουργήματα, ἐπὶ τῆς Ἐλισάβετ ἐποίει ὁ Σαικεσπεῖρος, περὶ τοὺς χρόνους Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' ἀνέτειλεν ἡ ἀθάνατος δραματικὴ τριὰς ἐπὶ τοῦ Γαλλικοῦ Παρνασσοῦ, καὶ ὁ Σίλλερ καὶ Γαίτης ἦσαν ὡς ἀνωτάτη ἔκφρασις τῆς θέσεως ἣν, πρωταγωνιστοῦσα ἐν φιλοσοφίᾳ, κατελάμβανεν ἡ Γερμανία καὶ εἰς τὸ πολιτικὸν προσκήνιον τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο οἱ μεγάλοι δραματικοὶ ποιηταὶ θεωροῦνται ὡς οὐχ ἧττον συντελοῦντες εἰς τὴν δόξαν τῶν παραγαγόντων αὐτοὺς ἐθνῶν, ἢ οἱ μέγιστοι τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἡρώων αὐτῶν. Αἱ Ἀθῆναι σεμνύνονται οὐχ ἧττον διὰ τὸν Αἰσχύλον καὶ Σοφοκλῆν παρὰ διὰ τὸν Θεμιστοκλῆν καὶ τὸν Μιλτιάδην των, καὶ πολλοὶ μετὰ θαυμασμοῦ ὀνομάζουσι τὸν Σαικεσπεῖρον ἢ τὸν Ῥακίναν, οἵτινες ἀγνοοῦσιν ἐπισήμων στρατηγῶν ἢ ὑπουργῶν τῶν δύο ἐθνῶν τὰ ὀνόματα.

Δι' ἡμᾶς δὲ ἰδίως τὸ θέατρον παρίσταται καὶ ὑπὸ ἰδιαιτέραν, τὴν φιλοτιμίαν ἡμῶν ἔτι μᾶλλον θίγουσαν ἔποψιν. Τὸ θέατρον δύναται νὰ θεωρηθῇ, καὶ ἐθεωρήθη πάντοτε, ὡς ἡ ἀνωτάτη τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας ποιητικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἐφεύρεσις· αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἡ κοιτὶς αὐτοῦ, καὶ πατὴρ αὐτοῦ ἦτον ὁ Θέσπις· διότι τ' ἀτελῆ ἰνδικὰ ἢ ἄλλων Ἀσιανῶν ἐθνῶν δοκίμια οὔτε ἄξια ὑπῆρξαν ἵνα ἐμβλέψῃ εἰς αὐτὰ σπουδαίως ἡ ἱστορία τῆς τέχνης, οὔτε περαιτέρω ἀνεπτύχθησαν, καὶ βέβαιον δὲν εἶναι ὅτι δὲν ἐφύησαν καὶ αὐτὰ κατ' ἀντανάκλασιν τοῦ φιλολογικοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡλίου.

Ἡ Εὐρώπη, ὅτε ἐπεκρότησεν εἰς ἡμῶν τὴν ἀνάστασιν, περιέμενεν, ἴσως μετ' ἀνυπομονησίας ὑπερβαινούσης τὰ ὅρια τοῦ δικαίου, νὰ ἴδῃ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἀνεγειρομένην εἰς πᾶσαν αὐτῆς τὴν τότε λαμπρότητα, καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐλευθέρας ἐνόμιζεν ὅτι δικαιοῦται νὰ ἴδῃ ἀναφυόμενα πάντα τὰ ἄνθη τῆς διανοίας ὅσα κατηγλάϊσαν αὐτὰς ἄλλοτε. Ἠπατήθη ἡ Εὐρώπη; καὶ πρέπει ἡμεῖς ἀταράχως νὰ τὸ ὁμολογῶμεν; ἢ μᾶλλον ἡ τιμὴ καὶ τὸ συμφέρον ἡμῶν δὲν ἀπαιτεῖ νὰ προσπαθῶμεν ἐν πᾶσι καὶ πάντοτε ν'ἀποδεικνύωμεν ὅτι δὲν εἴμεθα κατώτεροι τῶν προσδοκιῶν τῶν φίλων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ ὅτι οὐδενὸς φειδόμεθα ὅπως μὴ καταβληθῶμεν ὑπὸ τὸ μέγα ὄνομα, ὃ οἱ πρόγονοι ἡμῶν μᾶς ἐκληροδότησαν; Ἂν δὲν δυνάμεθα πλέον νὰ παραγάγωμεν ἀριστουργήματα ὡς ἐκείνων, δὲν πρέπει κἂν ν' ἀνεχθῶμεν νὰ καταγνωσθῇ ἡμῶν ἡ ἀβελτηρία καὶ βαρβαρότης ὅτι οὐδὲ νὰ ἐκτιμήσωμεν αὐτὰ ἐσμὲν τοῦ λοιποῦ ἱκανοί, οὐδ' ἐπὶ τὰ ἔνδοξα ἐκεῖνα ἴχνη νὰ βαδίσωμεν τολμῶμεν ἢ φιλοτιμούμεθα; Τὴν λαμπρὰν ἡμῶν παρακαταθήκην παρέλαβον καὶ ἐκαλλιέργησαν ἄλλα ἔθνη πρὸς ἰδίαν αὐτῶν εὔκλειαν, καὶ ἡμεῖς θὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τοσοῦτον ἐξεπέσαμεν, ὥστε οὐδὲ μεριμνῶμεν κἂν δι' αὐτήν;

Ἡ ἠθικὴ σχέσις τοῦ θεάτρου μετὰ τῶν δημοσίων ἠθῶν καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς διανοίας δὲν δύναται ν' ἀμφισβητηθῇ. Κοινωνία διεφθαρμένη, ταπεινὴν ἔχουσα τὴν διάνοιαν καὶ ἐξηχρειωμένα τὰ ἤθη, ἐκφαυλίζει τὴν δραματικὴν μοῦσαν εἰς δούλην τῶν ἰδίων ὀρέξεων, καὶ τ' ἀνάπαλιν, σκηνὴ εὐγενῶς σεμνὴ ἢ κακόζηλος καὶ ἐκδεδιῃτημένη, συντελεῖ εἰς τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖτ-

των ἢ ἐπὶ τὸ χεῖρον διάπλασιν τοῦ νοὸς καὶ τῆς καρδίας τοῦ ἔθνους. Τῷ ὄντι, οὐχὶ εἰς ξηρὸν καθῆκον ὑπείκουσα, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τέρψεως δελεαζομένη, συῤῥέει προθύμως ἡ κοινωνία εἰς τὸ μέγα τοῦ θεάτρου διδασκαλεῖον καὶ ἐκεῖ ὁ ποιητὴς πᾶσαν τὴν γοητείαν γλώσσης ἐναρμονίου, ποικίλης σκηνογραφίας, ἐπιτηδείου ὑποκρίσεως, πάσας τὰς τέχνας ὅσαι ἐπενεργοῦσιν ἐπὶ τοῦ νοὸς ἢ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων εἰς ἐπικουρίαν ἐπικαλούμενος, ἄγει καὶ φέρει κατὰ τὸ δοκοῦν τὰς ψυχὰς, καὶ ἐπειδὴ τέρπει, διὰ τοῦτο διδάσκει ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον καὶ πείθει ὑπὲρ τὸν ἱεροκήρυκα. Διὰ τοῦτο, εἰρήσθω ἐνταῦθα, μεγίστη ἐστὶν ἡ εὐθύνη τοῦ δραματουργοῦ καὶ τῶν ἀναβιβαζόντων τὰ ἔργα αὐτοῦ εἰς τὴν σκηνὴν, καὶ ἀνάλογος τῆς ἐπιῤῥοῆς ἣν ταῦτα ἀναγκαίως ἐξασκοῦσιν ἐπὶ τοῦ δημοσίου φρονήματος.

Εἰς τὸν ἐξευγενισμὸν δὲ τῆς γλώσσης τὸ δρᾶμα ἐπενεργεῖ, διότι ἐν αὐτῷ ἡ γλῶσσα ὀφείλει νὰ ἐκφράζῃ ἐντέχνως τὰς εὐγενεστάτας διανοίας, εἰς ἐπήκοον καὶ τῶν ἐκπαιδευομένων ἐξ ὧν ἀκούουσι, καὶ συγχρόνως τῶν δυναμένων ὑπερτάτως περὶ αὐτῶν νὰ κρίνωσι, νὰ καταδικάζωσι τὰ ἀδόκιμα, καὶ νὰ ἐπικροτῶσι τοῖς ἐπαινετοῖς· καὶ εἶναι ἡ ἀπὸ σκηνῆς παράστασις δράματος ὁ ἄριστος τῶν διαγωνισμῶν, κριτὰς ἔχων οὐδὲ πρὸς χάριν οὐδὲ κατ' ἀντιπάθειαν ἀποφαινομένους, καὶ ἡ εὐχερεστάτη μύησις τῶν ἀπαιδεύτων εἰς τὰς ποιητικὰς καλλονὰς καὶ εἰς τὴν γλωσσικὴν καθαρότητα.

Ὅτι δὲ εἰς τὴν διατήρησιν καὶ διάδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπου οὗτος ἐκλείπει ἢ ἀπειλεῖται, ὑπέρ τι καὶ ἄλλο συμβάλλεται τὸ ἑλληνικὸν θέατρον, οὐδεὶς θέλει ἀμφισβητήσει. Οἱ γλυκεῖς ἑλληνικοὶ φθόγγοι ἀπὸ σκηνῆς ἀπαγγελλόμενοι, τὸ ἑλληνικὸν φρόνημα, ἐπὶ τῶν πτερύγων φερόμενον τῆς ποιήσεως, θέλουσι πολὺ ἰσχυρώτερον ἑλκύει τὰς καρδίας πρὸς τὴν κοινὴν ἑστίαν τῶν Ἑλληνίδων μουσῶν παρὰ πᾶσαν ἀξίωσιν ἐπιβεβλημένης ὑπεροχῆς. Τὸ γαλλικὸν δρᾶμα, καὶ ἐν γένει ὁ γαλλικὸς Παρνασσὸς οὐχ ἧττον ἢ τὰ γαλλικὰ ὅπλα συνετέλεσαν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς γῆς ὑπὸ τῆς γαλλικῆς γλώσσης.

Ἀλλ' ἴσως τις εἰπῇ. Ταῦτα μὲν ὀρθὰ, καὶ περιττὴ αὐτῶν ἡ ἀπόδειξις, ἀλλ' ὁ τρόπος ὑπάρξεως ἑλληνικοῦ θεάτρου, οὗτος πρέπει νὰ μᾶς δειχθῇ. Καὶ πρὸ παντὸς, πῶς νὰ ἔχωμεν θέατρον, ὅταν δὲν ἔχωμεν δράματα; Ἂν αὕτη εἶναι ἡ δυσκολία, ἡ ἐρώτησις μοὶ φαίνεται πολὺ μᾶλλον ὅτι πρέπει νὰ τεθῇ ἀντιστρόφως. Πῶς νὰ ἔχωμεν δράματα, ὅταν δὲν ἔχωμεν Θέατρον; Τὸ δρᾶμα εἶναι τὸ ἀσυγκρίτως δυσκολώτερον εἶδος τῆς φιλολογίας. Δρᾶμα ἐκ τοῦ προχείρου δὲν γράφεται· ἀπαιτεῖ μελέτας, συνδυασμοὺς, ἐπίπονον ἐργασίαν, ὡς πᾶν ἄλλο ἄρτιον τεχνούργημα· ἀπαιτεῖ μακρὸν χρόνον πρὸς συγγραφὴν, ἂν ἔχῃ τὴν ἀξίωσιν μακρὸν χρόνον νὰ ζήσῃ. Ἀλλὰ τίς ἔσται ὁ τοσοῦτον ἀφελὴς, ὅστις νὰ ἐπιδοθῇ σπουδαίως εἰς τὸν δυσχερέστατον τοῦτον τῆς ποιήσεως κλάδον, ν' ἀποδυθῇ εἰς μεγάλους ἀγῶνας, διότι διὰ μικρῶν οὐδὲν κατορθοῖ, καὶ ν' ἀφιερώσῃ μέρος τῆς ζωῆς καὶ τῆς διανοίας του εἰς ἔργα

καταδεδικασμένα ἀπ' αὐτῆς τῆς γεννήσεώς των εἰς θάνατον, δι' ἔλλειψιν τῆς ἀτμοσφαίρας τῆς σκηνῆς, ἐν ᾗ καὶ μόνῃ τὸ δρᾶμα ζῇ, ἢ εἴς τι οὐχὶ ἐπιεικέστερον τοῦ θανάτου, τὴν στρέβλωσιν; Οὐδεὶς περισσοτέραν ἐμοῦ ἀποδίδωσι δικαιοσύνην εἰς τοὺς ἀξιαγάστους ἀγῶνας οὓς ἐν μέσῳ καὶ ἀπέναντι τῆς πανταχόθεν ἀδιαφορίας καταβάλλουσι μετ' ἀκαταγωνίστου γενναιότητος διάφοροι ἡμῶν ἠθοποιοὶ καὶ θεατρικῶν θιάσων ὀργανισταί, καί τινες μετ' ἀποτελεσμάτων ὑπερβαινόντων ὅ,τι δικαίως ἠδύνατο νὰ προσδοκᾶται παρ' αὐτῶν ἀναλόγως τῶν περιστάσεων πρὸς ἃς ἐπάλαιον. Ἀλλ' ὡς εἰς πᾶσαν τέχνην, οὕτω καὶ εἰς τὴν τοῦ ἠθοποιοῦ, πλὴν τῆς φύσεως, ἥτις εἶναι θεόσδοτος, ἀπαιτεῖται καὶ ἐμπειρία, ἥτις προσκτᾶται· καὶ εὐκολώτερον δὲν εἶναι νὰ παραχθῇ αὐτοδίδακτος Ῥιστόρη ἢ Τάλμας, παρὰ Πραξιτέλεις ἢ Ἀπελλεῖς νὰ μορφωθῶσιν ἄνευ τεχνικῆς χειραγωγίας, καὶ ὑπὸ μόνης τῆς μεγαλοφυΐας αὐτῶν ἐμπνεόμενοι. Θέλομεν λοιπὸν νὰ ἔχωμεν δραματικὴν φιλολογίαν; πρέπει ν' ἀποκτήσωμεν σκηνὴν καὶ ἠθοποιούς. Καὶ ἵνα μή τις ἀντιτάξῃ τὸν πλημμελῆ κύκλον, σπεύδω νὰ προσθέσω ὅτι καὶ ἤδη εἰς πρωτότυπα ἔργα οἷα δήποτε, καὶ πρὸ πάντων εἰς μεταφράσεις ἐκ παντοίων γλωσσῶν κεκτήμεθα δράματα εἰς ἑκατοντάδας, ἴσως εἰς χιλιάδας ἀριθμούμενα, καὶ ἅμα σκηνὴ καταρτισθῇ, μῆνες δὲν θὰ παρέλθωσι, καὶ θὰ ἔχωμεν κατακλυσμὸν ἐκ τῶν δευτέρων, καί, πολὺ φοβοῦμαι, καὶ ἐκ τῶν πρώτων.

Ἔστω λοιπόν· ἀλλὰ σκηνὴ νὰ καταρτισθῇ, τοῦτο ἐστὶν ἡ ἀληθὴς δυσκολία, καὶ περὶ τούτου μάλιστα πρόκειται. Ἡ δὲ δυσκολία εἰς τί συνίσταται; Εἰς τὸ ὅτι ἡ διατήρησις θεάτρου Ἑλληνικοῦ, ὁπωσοῦν ἀξιοπρεποῦς καὶ ἀνταποκρινομένου εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, ἀπαιτεῖ δαπάνας, καὶ αὗται ἐλλείπουσιν.

Ἐνταῦθα ἴσως πρὸ πάντων θὰ ἐδύνατο νὰ ἐρωτηθῇ· ἀλλ' ἡ τοῦ γαλλικοῦ, ἀλλ' ἡ τοῦ ἰταλικοῦ θεάτρου διατήρησις δὲν ἀπαιτεῖ δαπάνας; Πῶς λοιπὸν ἐκεῖνα ὑπάρχουσιν; Ὑπάρχουσιν, ἔσται ἡ ἀπάντησις, διὰ χορηγίας κυβερνητικῆς, καὶ θὰ ἐναυάγουν ἄνευ αὐτῆς. Ἀλλ' ἄν, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, τὸ ἐθνικὸν θέατρον συντελεῖ εἰς τῆς Ἑλλάδος τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν καὶ τὴν εὔκλειαν, διατί ἡ κυβέρνησις, διατί ἡ Βουλὴ τὴν χορηγίαν ταύτην δὲν θὰ δώσωσιν εἰς τὸ ἐθνικὸν θέατρον μᾶλλον παρὰ εἰς τὸ ξένον; Ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι θὰ τὴν δώσῃ ἡ παροῦσα ἢ ἄλλη Βουλὴ ἢ Κυβέρνησις. Τίς ὅμως ἡ ἐγγύησις ὅτι θέλει πράξει τὸ αὐτὸ καὶ ἡ μετ' αὐτὴν καὶ αἱ ἄλλαι ἑπόμεναι; ὅτι δὲν θέλουσιν ἐπιμένει ὑποστηρίζουσαι τὰ ξένα θέατρα, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ταῦτα εἰσὶ διασκεδαστικώτερα, καὶ ὅτι τὸ θέατρον κυρίως ἐστὶ πρὸς διασκέδασιν, ὅτι τέλος τὸ ξένον θέατρον εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὰς Ἀθήνας τοὐλάχιστον διὰ τοὺς ξένους οἵτινες ἐπιδημοῦσιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν; Ὅτι τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐντελῶς ἀποκρούομεν, περιττὸν νὰ τὸ ἀναπτύξωμεν μετὰ τὰ ἀνωτέρω ῥηθέντα. Ἡ ἔποψις τῆς μόνης διασκεδάσεως εἶναι πάντῃ ταπεινή, καὶ ὀλίγον ἀξία τῆς προνοίας καὶ δαπάνης τοῦ δημοσίου. Οὐχί· τοῦ θεάτρου ὁ σκοπὸς ἐστὶν ἀνώτερος, ἐστὶν ἡ

διὰ τῆς διασκεδάσεως προαγωγὴ τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς, καὶ τῆς φιλολογικῆς δόξης τῆς Ἑλλάδος. Ἂν δὲ τὸ ἑλληνικὸν θέατρον δὲν φαίνεται εἴς τινας διασκεδαστικόν, τοῦτο προέρχεται πρῶτον ἐξ ἐλλείψεων τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν, δεύτερον ἐκ τῆς μεγάλης τῶν παραστάσεων ἀτελείας, ἣν αὐτὴ ἡ σύστασις τοῦ θεάτρου πρέπει νὰ ἔχῃ ὡς πρῶτον πρόβλημα νὰ διορθώσῃ. Ὡς πρὸς τοὺς ξένους δὲ τέλος, καὶ ἂν παραδεχθῶ τὴν ἀνάγκην φιλοφροσύνης τοσοῦτον ὑπερβολικῆς πρὸς αὐτούς, ὥστε εἰς τὴν διασκέδασιν αὐτῶν νὰ πρέπῃ νὰ θυσιασθῇ σπουδαῖον ἐθνικὸν συμφέρον, οὐδόλως διστάζω νὰ εἰπῶ ὅτι τῶν ξένων παραστάσεων, ὁποίας ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν αὐτάς, οὐδὲ πρὸς τὰς τριτευούσας τῶν ἐν Εὐρώπῃ συγκρινομένας, θέλουσιν ἀσυγκρίτως προτιμᾷ τὰς Ἑλληνικάς, ἂν εἶναι ὁπωσοῦν φορηταί, εὐχαριστούμενοι νὰ βλέπωσι τί παράγει ἡ Ἑλληνικὴ Μοῦσα, καὶ διὰ τίνων θεαμάτων ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀνατρέφεται· ἐν ᾧ πολὺ φοβοῦμαι ὅτι ἐφελκύομεν ἐφ' ἡμᾶς αὐτοὺς τῶν ξένων τούτων τὴν χλεύην, ὅταν μᾶς βλέπωσιν ἐνθουσιῶντας καὶ πολὺν ποιουμένους λόγον ὑπὲρ παραστάσεων, ὧν τὰς ἀναλόγους ἀπαντᾷ τις ἐν Εὐρώπῃ εἰς παραπήγματα τριόδων καὶ πανηγύρεων.

Ἀλλ' ἐνθυμοῦμαι Αἰσώπειον μῦθον ὅστις μᾶς διδάσκει ὅτι ἀσφαλέστερον βοηθούμεθα, ὅταν δὲν περιμένωμεν ἐκ ξένης βοηθείας. Καίτοι δὲ φρονῶν ὅτι καθῆκον καὶ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Βουλῆς εἶναι νὰ συνδράμωσιν ὅσον ἐνδέχεται γενναιότερον τὸ ἐθνικὸν θέατρον, δὲν διστάζω ὅμως νὰ εἰπῶ ὅτι ἂν θέλωμεν τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ, πρέπει νὰ ἴδωμεν μᾶλλον ἂν δὲν εἶναι δυνατὸν ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἄνευ ἀλλοτρίας συνδρομῆς.

Πρὸ παντὸς ἄλλου ἵνα ὑπάρξῃ ἐθνικὸν θέατρον, ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ οἰκοδομὴ δι' αὐτό, ἄλλη παρὰ τὴν Σανσώνειον ἐκείνην, ἥτις αὐτὴ καὶ μόνη ἀρκεῖ εἰς ἀποτυχίαν τοῦ εὐτελεστέρου τῶν θεάτρων, πρῶτον διότι κεῖται ἐν γωνίᾳ καὶ παραβύστῳ, ὥστε καὶ ἡ μεγίστη ὑπὲρ τῶν θεατρικῶν προθυμία μετὰ δυσκολίας ἐκεῖ τὸ ἀναζητεῖ· δεύτερον διότι εἶναι τόσον ῥυπαρόν, τόσον ἀθλίως ᾠκοδομημένον, ὥστε ἡ φοίτησις αὐτοῦ δυσαρεστεῖ μᾶλλον ἢ διασκεδάζει· τρίτον διότι εἶναι τοσοῦτον μικρόν, ὥστε δύναται ἴσως ν' ἀρκέσῃ εἰς τὴν περιωρισμένην τάξιν τῶν θεατῶν τῶν ξένων δραμάτων, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τοὺς θεατὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ δράματος, οἵτινες ἔσονται ἐκείνων πολλαπλάσιοι, τὸ ἑλληνικὸν κοινόν, ὅταν τὸ ἑλληνικὸν δρᾶμα ἔσται, οἷον πρέπει νὰ εἶναι. Τέλος, διότι στερεῖται τῆς ἰδιοκτησίας τῶν θεωρείων, ἐπομένως ἑνὸς τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ εἰσοδημάτων, ὅπερ εἶναι θανατηφόρον διὰ κατάστημα πολυδάπανον, προωρισμένον ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ προσόδων νὰ ζῇ.

Ἀλλ' ἰδού, τὸ νέον θέατρον ἀνεγείρεται, καὶ ἡ πρώτη τῶν δυσχερειῶν θεραπεύεται. Ὅλως τὸ ἐναντίον νομίζω. Ἡ ἀνέγερσις τοῦ νέου θεάτρου, ὑφ' οὓς οἰωνοὺς γίνεται, εἶναι ἡ καταστροφὴ πάσης ἐλπίδος ὑπάρξεως ἐθνικοῦ θεάτρου. Ὅτι ἡ θέσις εἰς ἣν τοῦτο οἰκοδομεῖται εἶναι ἡ καταλληλοτάτη πασῶν,

ἐστὶν ἀναμφισβήτητον καὶ πασίδηλον. Εἰς ἐπιφανὲς καὶ πρόχειρον μέρος τῆς πόλεως κείμενον, ὅπου ἕκαστος πολλάκις τῆς ἡμέρας διέρχεται, ἂν τὰς ἑσπέρας τῶν παραστάσεων κοσμεῖται δι' ἡλίου ἐξ ἀερόφωτος φαιδρῶς ἀκτινοβολοῦντος ὑπὲρ τὴν εἴσοδον, καὶ διὰ μεγάλου προγράμματος ἀναγγέλλοντος τὸ παριστώμενον δρᾶμα, θέλει ἑλκύει δι' αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπαγωγοῦ ὄψεως τοὺς πλείστους τῶν ἐπανερχομένων ἐκ τοῦ περιπάτου ἵνα εἰσελθόντες δαπανήσωσιν ἐν αὐτῷ τρεῖς ἔτι εὐαρέστους τῆς ἑσπέρας των ὥρας.

Προσέτι δὲ ἀνεγείρεται τὸ νέον θέατρον καὶ ἐπὶ σχεδίου ἱκανῶς εὐρυχώρου, ὥστε ὑπὲρ τοὺς δισχιλίους θεατὰς νὰ περιλαμβάνῃ ἀνέτως.

Δύω ἑπομένως τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ ἀρχαίου Σανσωνείου θεάτρου ἐκλείπουσιν εὐτυχῶς ἐν τῷ νέῳ. Ἀλλὰ μένει, καὶ δεινούμενον μάλιστα, τὸ τρίτον καὶ μέγιστον, τὸ κυρίως θανατηφόρον. Τὸ ἀρχαῖον στερεῖται τῶν εἰσοδημάτων τῶν θεωρείων, εἰς ὃ διά τινος ὁπωσοῦν αὐθαιρέτου διατάξεως, διὰ τῆς ἐπιβολῆς βαρυτάτου φόρου εἰς τὰ ἰδιόκτητα θεωρεῖα, ἐπῆλθέ τις διόρθωσις· ἀλλὰ τὸ νέον, ὑφ' οὓς ὅρους ἀνεγείρεται στερεῖται πάντων αὐτοῦ τῶν εἰσοδημάτων. Ἡ μετοχικὴ ἐπιχείρησις εἶναι ἡ θανατικὴ αὐτοῦ καταδίκη.

Δὲν θέλω ν' ἀμφισβητήσω πατριωτικὴν πρόθεσιν εἰς τοὺς ἀποδυθέντας εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην, ὧν τινες ἴσως καὶ προέβλεπον αὐτὴν ὡς ἐπιζήμιον μᾶλλον· ἀλλὰ διϊσχυρίζομαι ὅτι ἡ διὰ μετοχῶν αὐτῆς ἐνέργεια ματαιοῖ ἐντελῶς τὴν τοιαύτην πρόθεσιν. Ἡ μετοχὴ τῷ ὄντι ἐστὶ καταβολὴ χρημάτων ἐπὶ πορισμῷ ἀορίστῳ, τόσῳ μεγαλειτέρῳ ὅσον μᾶλλον προσοδοφόρος ἀποβαίνει ἡ ἐπιχείρησις δι' ἣν κατεβλήθησαν. Οἱ μέτοχοι βεβαίως θέλουσι διευθετεῖ οὕτω τὰ τοῦ θεάτρου, ὥστε αὐτὸ νὰ ἔχῃ εἰσοδήματα· ἀλλὰ τῶν εἰσοδημάτων τούτων ἐπιφυλάξαντες ὅ,τι ἀκριβῶς ἀναπόφευκτον ἵνα ἐξακολουθῶσιν αἱ παραστάσεις καὶ μὴ ἐκλίπῃ ἡ τῶν πόρων πηγή, τὰ περισσεύματα θέλουσι διανέμεσθαι ὡς νόμιμα κέρδη ἀπέναντι τῶν καταβολῶν αὐτῶν, καὶ ἐννοεῖται ὅτι συμφέρον θέλουσιν ἔχει τὸ πλεῖστον τῶν πόρων νὰ εἶναι περίσσευμα. Τινὲς ὅμως τῶν μετόχων ἐκ πατριωτισμοῦ δὲν θέλουσιν ἄρα ἐγκαταλείπει ὑπὲρ τοῦ θεάτρου τὰ ἴδια αὐτῶν ὠφελήματα; Λέγομεν ὄχι· διότι οὐχὶ ὑπὲρ τοῦ θεάτρου, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἰδιοτελεστέρων θέλουσι προσφέρει τὴν τοιαύτην θυσίαν, αὐξάνουσαν μόνον τὸ ἐνεργητικὸν τῶν κερδῶν τῶν μετόχων. Ἂν δὲ προσθέσωμεν καὶ ὅτι, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν τάσιν, τὰ πλεῖστα τῶν ἐπιφυλαχθησομένων διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ θεάτρου θέλουσι δίδεσθαι ὑπὲρ τῶν πολυδαπάνων ξένων ἑταιριῶν, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς νέας οἰκοδομῆς τὸ ἑλληνικὸν θέατρον θέλει μένει οὐχ ἧττον ἐν μοίρᾳ Καρός, φθισιῶν, καὶ τότε μάλιστα πᾶσαν ἀνακύψεως ἀπολέσαν ἐλπίδα.

Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν τρόπος σωτηρίας αὐτοῦ; Κατ' ἐμὲ ὑπάρχει, καὶ ἄλλοτε εἶπα ὅπου ἔδει τὴν γνώμην μου, καὶ ἐν ἐφημερίσι περὶ αὐτῆς ἐγράφη. Ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τὴν ἐμὴν ἔποψιν τὸ ἀντικείμενον ἀφορᾷ ἐθνικὸν συμφέρον σπουδαῖον

καὶ εὐγενὲς, διὰ τοῦτο θέλω καὶ ἐνταῦθα δημοσίως νὰ ἐπαναλάβω αὐτὴν, εὐχόμενος ἵνα θερμῶς αὐτῆς ἀντιληφθῶσιν ὅσοι ἐνδιαφέρονται ὑπὲρ τῆς φιλολογικῆς ἡμῶν δόξης καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς δραματικῆς ποιήσεως παρ' ἡμῖν.

Τὸ ὅτι ἐπετράπη ἡ διὰ μετοχῶν ἀνέγερσις τοῦ θεάτρου θεωρῶ ὡς δυστύχημα καὶ ὡς ζημίαν δυσεπανόρθωτον· καὶ ἂν θέλωμεν ν' ἀνταποκριθῇ αὐτὸ ποτὲ εἰς τὸν ἐμβριθῆ του σκοπὸν, πρέπει, ἐν ὅσῳ εἶναι καιρὸς ἀκόμη, νὰ ἴδωμεν πῶς τὸ λάθος νὰ διορθωθῇ, ἤ, ἂν τοῦτο εἶναι ἀνέφικτον (καὶ ἐλπίζω ὅτι δὲν εἶναι), νὰ γίνῃ ἀπόπειρα οἰκοδομῆς καὶ ἑτέρου θεάτρου, ἄλλως ἡ ἐμὴ πεποίθησις εἶναι ὅτι θέατρον ἐθνικὸν δὲν θέλομεν ἔχει. Πρέπει λοιπὸν οἱ νῦν μέτοχοι, οἱ μὲν διὰ τὴν δυσκολίαν εὑρέσεως ἄλλων χρημάτων χωρὶς νέων κινδύνων δι' ὅσα ἤδη κατέβαλον, καὶ χωρὶς νέων θυσιῶν, οἱ δὲ ἐκ τοῦ πόθου ἵνα αἱ καταβολαὶ αὐτῶν χρησιμεύσωσιν οὐχὶ αὐτοῖς εἰς χρηματισμὸν, ἀλλ' εἰς προαγωγὴν καὶ εὐόδωσιν ἐπιχειρήσεως ἐθνικῆς, μετατρέψωσι τὰς μετοχὰς αὐτῶν εἰς δανείου ὁμολογίας. Δύναται δὲ καὶ ἡ Κυβέρνησις ν' ἀπαγορεύσῃ εἰς τὴν μετοχικὴν ἑταιρίαν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ προβῇ εἰς νέον δάνειον, μὴ προηγηθείσης ταύτης τῆς μετατροπῆς· διότι τῆς Κυβερνήσεως καὶ δικαίωμα καὶ καθῆκον ἐστὶν αὐτὴ νὰ μεριμνήσῃ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἱδρύσεως τοῦ ἐθνικοῦ θεάτρου, ὡς περὶ ἀντικειμένου ἐθνικῆς ὠφελείας, ἢ καὶ ἂν κατέλιπε τὸ ἔργον αὐτῆς τοῦτο εἰς ἰδιώτας ἀντὶ νὰ κανονίσῃ ἐπὶ τὸ σκοπιμώτερον αὐτῶν τὴν ἐνέργειαν. Ἂν ὅμως ἡ Κυβέρνησις διὰ νέου λάθους ἐπέτρεψε τὸ δάνειον τοῦτο, τότε πρέπει αὐτὴ ἡ ἑταιρία ἀφ' ἑαυτῆς ν' ἀποφασίσῃ τὴν μεταῤῥύθμισιν ταύτην, προεξαρχόντων τῶν πατριωτικωτέρων μελῶν, καὶ τῆς κοινῆς γνώμης ἰσχυρῶς πιεζούσης.

Πρὸ ἐτῶν εἶχον ὁ ἴδιος παρακαλέσει τὸν μακαρίτην Βουλανζέρον νὰ χαράξῃ σχέδιον καὶ συντάξῃ προϋπολογισμὸν οἰκοδομῆς θεάτρου, ἐλπίζων ἔκτοτε ὅτι διὰ καταλλήλων προσπαθειῶν ἐδύνατο νὰ κατορθωθῇ ἡ ἵδρυσις τοῦ ναοῦ τούτου τῶν Ἑλληνίδων Μουσῶν. Ὁ δὲ ἱκανὸς καὶ πάντοτε πρόθυμος καλλιτέχνης ἐκεῖνος, ἐπίτηδες πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πάντα τῶν Παρισίων τὰ θέατρα ἐπισκεφθεὶς καὶ σπουδάσας, διέγραψε δύω σχέδια, ἃ ἀναχωρήσας ἐγὼ παρέδωκα εἰς τὴν τότε ὑφισταμένην ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Θεάτρου ἐπιτροπήν. Τοῦ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ἂν ἐνθυμῶμαι καλῶς, ὑπελογίσθη ἡ δαπάνη τῆς οἰκοδομῆς εἰς 400,000 δρ., καὶ εἶδα ὁ ἴδιος καὶ ἐν Ἀμερικῇ καὶ πολλαχοῦ ἐν Εὐρώπῃ, ἐν ἄλλοις ἐνταῦθα ἐν Βερολίνῳ, θέατρα οὐ μικρὰν ἔχοντα χωρητικότητα, ἅτινα, ἐπειδὴ ᾠκοδομήθησαν οὐχὶ μεγαλοπρεπῶς καὶ μνημονευτικῶς, ἀλλὰ πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν εἰς ὃν προὔκειτο νὰ χρησιμεύσωσι, δὲν ἀπῄτησαν περισσοτέραν δαπάνην. Ἀλλ' ἔστω τὸ ἡμέτερον ἤρχισε κατ' ἄλλας βάσεις, ἔχει παχυτάτους τοίχους, ἔχει ἐπιμάρμαρον τὸν κάτω δόμον. Ἂς δαπανηθῶσι δι' αὐτὸ 800,000 δρ. Ἂν κατ' ἀρχὰς παραλίπωμεν τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, καὶ ἀφήσωμεν αὐτὸν νὰ προστεθῇ μετὰ ταῦτα, ὀψέποτε

πλουτήσῃ τὸ θέατρον, ἡ ῥηθεῖσα ποσότης τῶν 800,000 θέλει ὑπεραρκέσει, τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐξ αὐτῆς πρέπει ν' ἀφαιρεθῇ ἡ τῆς ἀγορᾶς τοῦ γηπέδου.

Ὅτε ἡ ἀνέγερσις τοῦ θεάτρου εἶναι ἐπιχείρησις πρὸς χρηματισμὸν, δικαιότατον εἶναι, ὡς πᾶς ἄλλος ὁ καταβάλλων δι' αὐτὴν τὰ κεφάλαιά του, οὕτω καὶ ὁ δῆμος, ὁ τὸ πολύτιμον γήπεδον δι' αὐτὴν καταβάλλων, νὰ ἔχῃ καὶ αὐτὸς τὰ ἐξ αὐτοῦ κέρδη του. Ἂν ἄλλως ἔπραττεν, ἂν ἐθυσίαζεν αὐτὰ, θὰ τὰ ἐθυσίαζεν πρὸς ὄφελος τῶν λοιπῶν μετόχων, διὰ ν' αὐξήσωσι τὰ κέρδη ἐκείνων. Ὀρθότατον ἑπομένως καὶ ὁ δῆμος νὰ μετέχῃ τῆς μετοχικῆς ἐπιχειρήσεως, ὡς ὁ μέγιστος τῶν μετόχων.

Ἂν ὅμως ἐκλείπῃ ἡ μετοχικὴ ἑταιρία, καὶ τὸ Θέατρον ἀνεγερθῇ διὰ δανείου, ἵνα καταστῇ ἵδρυμα ἐθνικὸν καὶ αὐτοσυντήρητον, τότε ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα· πᾶσα συνδρομὴ εἰς τοιοῦτο κατάστημα δίδεται ὑπὲρ σκοποῦ ἐθνικοῦ, καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἔχει καὶ καθῆκον καὶ συμφέρον μέγα, νὰ συνεισφέρῃ τὸ γήπεδον ὑπὲρ αὐτοῦ, μέλλοντος νὰ ὠφελήσῃ τὸν δῆμον, καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς αὐτοῦ τὴν εὔκλειαν.

Εἰς τὰς 800,000 δραχμὰς δὲ πρέπει νὰ προστεθῶσιν ἔτι 200,000, ἵνα ἐπαρκέσωσιν εἰς δύω ἀνάγκας· πρῶτον εἰς τὴν διασκευὴν τῆς σκηνῆς, καὶ δεύτερον, ὅπερ οὐχ ἧττον ἀναπόφευκτον, εἰς τὴν ἐντελῆ εἰς τὰ θεατρικὰ ἐκπαίδευσιν τριῶν νέων Ἑλλήνων καὶ τριῶν νεανίδων, ἐκ τῶν ἐπισταμένων ξένην τινὰ γλῶσσαν, πεμφθησομένων πρὸς τοῦτο εἰς Παρισίους, Ἰταλίαν ἢ Βιένναν. Ὅτε διέτριβον ἐν Παρισίοις, συνωμίλησα περὶ τοῦ σκοποῦ τούτου μετὰ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Γαλλικῆς Μουσικῆς καὶ δραματικῆς Ἀκαδημίας (Conservatoire) Κου Ἀμβροσίου Θωμᾶ, ὅστις μοὶ εἶπεν ὅτι διετὴς ἐκπαίδευσις καὶ ἄσκησις ἀρκεῖ πληρέστατα εἰς μόρφωσιν καλῶν ἠθοποιῶν, ἂν μόνον ἐπίστανται τὴν Γαλλικὴν, καὶ προσέφερε προθυμώτατα πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ὑπηρεσίαν πρὸς τοῦτο.

Θέλει ἀπαιτηθῇ λοιπὸν δάνειον ἑνὸς ἑκατομμυρίου. Μέρος αὐτοῦ ἀποτελέσουσιν αἱ σημεριναὶ μετοχαὶ, εἰς ὁμολογίας μεταβαλλόμεναι, ἀποφερούσας τόκον ἀφ' ὅτου μεταβληθῶσι. Τὸ δ' ἐπίλοιπον δὲν νομίζομεν ἀδύνατον, οὐδὲ δύσκολον κἂν νὰ εὑρεθῇ, ἂν γίνωσιν αἱ κατάλληλοι ἐνέργειαι. Ὅτε ἤμην ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἶχον ὁμιλήσει περὶ τούτου μετὰ πολλῶν τῶν ἐκεῖ εὐπόρων καὶ πατριωτικωτάτων ὁμογενῶν, καὶ εὗρον παρὰ πᾶσι πολλὴν τὴν προθυμίαν νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὸ δάνειον τοῦτο, καὶ νὰ συμπληρώσωσιν αὐτὸ, καθ ὅσον ἐνόουν καὶ ἐξετίμων τὸν κοινωφελῆ αὐτοῦ σκοπόν. Οὐκ ὀλίγοι δὲ δὲν θὰ ἐδίσταζον καὶ τῶν τόκων ν' ἀποστῶσι καὶ ἔνιοι καὶ τὸ κεφάλαιον αὐτὸ νὰ καταθέσωσιν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος. Ταῦτα δι' ἀναφορᾶς, ἐν ᾗ περὶ ὀργανισμοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου ἐπρότεινα, ἔφερα τότε εἰς γνῶσιν τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν. Ἐπαναλαμβάνω δὲ καὶ ἤδη τὴν πεποίθησίν μου, ὅτι ζητουμένων μετοχῶν διὰ κερδοσκοποκὴν ἑταιρίαν, προτιθε-

μένην δηλαδὴ νὰ διανέμηται καὶ κέρδη, ἢ ζητουμένου δανείου ὑπὲρ ἑταιρίας τοιαύτης, ὀλίγοι ἔσονται οἱ μέλλοντες νὰ ῥιψοκινδυνεύσωσι τὰ χρήματα αὐτῶν· ἂν ὅμως πρόκειται περὶ δανείου, οὐχὶ πρὸς πορισμὸν μετόχων, ἀλλ' ὑπὲρ καταστήματος οὗ τὴν ἐθνικὴν σπουδαιότητα ἀνεπτύξαμεν ἀνωτέρω, δὲν θέλουσιν ἐλλείψει οἱ φιλογενεῖς δανεισταί, οἵτινες πολλάκις καὶ εἰς δωρητὰς θέλουσι μεταβάλλεσθαι.

Ἀλλά, θέλει τις ἴσως εἰπεῖ, καὶ μήπως αἱ μετοχαὶ εἰσὶν ἢ ἄλλο ἢ ἀφιλοκερδὲς δάνειον; μήπως τὸ θέατρον θέλει ἀποφέρει ποτὲ ἱκανὰ ὥστε νὰ καλύπτῃ κἂν τοὺς τόκους καὶ τὸ χρεώλυτρον; Διϊσχυρίζομαι ὅτι ναί, ὡς περὶ τούτου θέλω κατωτέρω εἰπεῖ, καὶ τότε ἡ ἰκμὰς τοῦ καταστήματος θέλει ἀποῤῥοφᾶσθαι ὑπὸ τῶν μετόχων. Ἂν ὅμως ὄχι, τότε διατί νὰ μὴ γίνῃ δάνειον, καὶ πρὸς τί αἱ μετοχαί, αἵτινες ἀποκλείουσι καὶ τοῦ γηπέδου τὴν δωρεὰν ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ πᾶσαν ἄλλην φιλογενῆ συνεισφοράν; διότι οὐδεὶς θέλει συνεισφέρει ἵνα αὐξάνωσιν οὐχὶ τοῦ Θεάτρου, ἀλλὰ τῶν μετόχων τὰ εἰσοδήματα.

Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς ἁπλῆς ἀσφαλείας τὴν ἔποψιν πέπεισμαι ὅτι τοιοῦτο δάνειον, ὑπὸ οἰωνοὺς οἵους προτείνω, δὲν θὰ εἶναι δύσκολον νὰ εὑρεθῇ. Δι' αὐτὸ θέλει ἐγγυᾶσθαι πρῶτον τὸ οἰκόπεδον, κείμενον ἐν κεντρικωτάτῃ θέσει τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἑπομένως ἔχον μεγάλην ἀξίαν, ἂν, ἐν τῇ ἀδυνάτῳ ὑποθέσει ἐντελοῦς ἀποτυχίας τοῦ θεάτρου, ἤθελε κηρυχθῇ οἰκοδομήσιμον ὑπὲρ τῶν δανειστῶν· δεύτερον ἡ οἰκοδομὴ τοῦ θεάτρου, ἥτις, ἅπαξ ἀνεγερθεῖσα, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι δὲν θὰ ὑπάρχῃ ὡς θέατρον, θέλει, ἕνεκα τῆς θέσεως καὶ τῆς ἐκτάσεως αὐτῆς, πάντοτε καλῶς ἐνοικιάζεσθαι. Τρίτον, τὰ περὶ τὸ θέατρον ἐργαστήρια, ἅτινα ἐπίσης ἕνεκα τῆς θέσεως αὐτῶν θέλουσι φέρει πάντοτε ἀσφαλὲς καὶ ἄφθονον εἰσόδημα. Ἀλλὰ τέταρτον, τὸ καὶ πρώτιστον, αὐταὶ τοῦ θεάτρου αἱ εἰσπράξεις.

Εἰς τὸ Γαλλικὸν θέατρον φοιτῶσι μόνον ὅσοι ἐννοοῦσι Γαλλικά, εἰς τὸ Ἰταλικὸν ὅσοι ἐννοοῦσι μουσικήν, καὶ ὅσοι προσποιοῦνται ὅτι ἐννοοῦσι, καὶ εἰς ἀμφότερα οἱ ἑλκυόμενοι ὑπὸ τοῦ συρμοῦ, καὶ οἱ ἐρχόμενοι ἵνα ἴδωσι τοὺς ἄλλους καὶ ἵνα δειχθῶσιν. Οὕτως ὑπάρχουσι τὰ ξενικὰ ταῦτα θέατρα, ἀλλ' ὑποστηριζόμενα πάντοτε καὶ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ οὐχ ἧττον χρεούμενα. Τὸ Ἑλληνικὸν ὅμως θέατρον, θέλουσιν ἴσως εἰπεῖ τινες, δὲν θέλει ἔχει οὔτε θεατὰς οὔτε εἰσοδήματα. Ὅτι οὗτοι ἀπατῶνται, νομίζω ὅτι ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐγὼ δικαιοῦμαι νὰ τοῖς εἰπῶ. Ὅτε ἐπρέσβευον ἐν Κωνσταντινουπόλει, εὗρον ἐκεῖ Ἑλληνικὸν θίασον· καὶ τῷ ὄντι οὐδεὶς ἐφοίτα εἰς τὰς παραστάσεις του. Ἀλλ' ἐγὼ ἐνῳκίασα δι' αὐτὰς θεωρεῖον, καὶ κατὰ παραίνεσίν μου ἐνῳκίασε καὶ ὁ εἰς πάντα τὰ ἐθνωφελῆ πρόθυμος κ. Γ. Ζαρείφης, καὶ μετ' αὐτὸν βαθμηδὸν πολλοὶ τῶν ἐπισήμων ὁμογενῶν, καὶ τοσοῦτον ἤρχισαν εὐχαριστούμενοι καὶ τερπόμενοι ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν δραμάτων, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου συρμὸς ἀπέβη ἡ εἰς αὐτὰ φοίτησις, καὶ τὸ θέατρον ἦν εἰς

αὐτὰ πάντοτε πλῆρες, καὶ αἱ θέσεις ἐνῳκιάζοντο ἡμέρας πρὶν καὶ δὲν εὑρίσκοντο, καὶ ἡ Γαλλικὴ καὶ Ἰταλικὴ σκηνὴ ἔμενον ἔρημοι καὶ ἐγκαταλελειμμέναι, οἱ δὲ τότε φιλότιμοι καὶ ἄξιοι ἠθοποιοί, ὁ μακαρίτης Σούτσας, ὁ Κ. Ταβουλάρης καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς συνεκομίσαντο ἄφθονον τὸν καρπὸν τῶν ἀγώνων των. Εἰς τὰς Ἑλληνικὰς δὲ ταύτας παραστάσεις ἐφοίτων, μεταξὺ τῶν μᾶλλον ἐνθουσιώντων, καὶ οἱ ξένοι πρέσβεις, καὶ οἱ ἐκλεκτότατοι τῶν ἀλλοδαπῶν.

Ἂν λοιπὸν τοῦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει, μετ' ἠθοποιῶν αὐτοδιδάκτων καὶ αὐτογυμνάστων, καὶ ἐν θεάτρῳ οὐδὲν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς σκηνῆς δαπανῶν, τί θέλει εἶσθαι ἐν Ἀθήναις, ὅτε τὸ θέατρον θέλει ἀφειδῶς δαπανᾷ ὑπὲρ τῆς εὐπρεπείας τῆς Ἑλληνικῆς σκηνῆς, ὅτε ἠθοποιοὶ θέλουσιν ἔλθει ἐν Εὐρώπῃ ἄριστα διδαχθέντες, καὶ θέλουσι στρατολογήσει τοὺς ἀρίστους τῶν ἐν τοῖς διαφόροις θιάσοις σήμερον διαπρεπόντων, πρὸς καταρτισμὸν τοῦ κεντρικοῦ ἐπισήμου θιάσου; Τίς Ἕλλην δὲν θέλει σπεύσει ν' ἀκούῃ μετ' ἀγαλλιάσεως καὶ ὑπερηφανείας, ἀπὸ σκηνῆς, τὰ προϊόντα τῆς Ἑλληνικῆς Μούσης, ἢ καὶ τῶν ξένων φιλολογιῶν ἐν τῇ μητρικῇ αὐτοῦ γλώσσῃ, ἐξηυγενισμένῃ εἰς ἔξοχον καλλιέπειαν; καὶ τίς ξένος δὲν θέλει δράττεσθαι μετ'εὐχαριστήσεως τῆς ἀφορμῆς ταύτης πρὸς μελέτην τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας ὑπὸ τὴν εὐγενεστέραν αὐτῆς ἔκφρασιν; Διϊσχυρίζομαι μάλιστα ὅτι καὶ ἐκεῖνοι ἐκ τῶν ἡμετέρων, ὅσοι ἐλλείψει ἰδεῶν, πιθηκίζουσι τὰς τῶν ξένων, παρ' αὐτῶν θέλουσι μανθάνει ὅτι πρέπει νὰ ἐπισκέπτωνται το ἐθνικὸν αὐτῶν θέατρον. Καλαὶ τραγῳδίαι καὶ κωμῳδίαι, πρωτότυποι καὶ μεταπεφρασμέναι, ὑπὸ δοκίμων ἠθοποιῶν καλῶς διδασκόμεναι μετὰ πολλοῦ σκηνικοῦ κόσμου καὶ μετὰ μουσικῆς ὅπου δεῖ, ἐγγυῶνται θέατρον πάντοτε πλῆρες, ὡς ἦτον τὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ χωρητικότης τοῦ θεάτρου ὑποτίθεται δισχιλίων θεατῶν. Ἐκ τοῦ κάτωθι ὑπολογισμοῦ ἐξάγεται ὅτι, καὶ ἂν ἔχῃ δίμηνον διακοπήν, δίδῃ δὲ παραστάσεις τετράκις τῆς ἑβδομάδος, τὸ σύνολον τῶν εἰσοδημάτων αὐτοῦ δύναται νὰ εἶναι ἐξ 825 χιλ. δραχμῶν, ἐν ᾧ αἱ πρὸς πληρεστάτην αὐτοῦ διατήρησιν ἀπαιτούμεναι δαπάναι δὲν ὑπερβαίνουσι τὰς 270 χιλ. δραχμῶν ἐτησίως· ὥστε προφανὲς εἶναι ὅτι ὁ ὑπολογισθεὶς ἀνώτατος ὅρος τῶν εἰσοδημάτων καὶ εἰς τὸ ἥμισυ, καὶ εἰς τὸ ἓν τρίτον ἂν καταβιβασθῇ, δύναται πάλιν ἀφθόνως νὰ περιλάβῃ καὶ τὸν τόκον καὶ τὸ χρεώλυτρον.

Τοῦτο ὅμως ἐφ' ἑνὶ ὅρῳ, ἀπαραιτήτῳ: Τὸ Ἑλληνικὸν θέατρον εἰς οὐδεμίαν νὰ διατελῇ οἰκονομικὴν σχέσιν μετὰ τῶν ξένων παραστάσεων, ἐὰν καὶ ὅταν τοιαῦται ὑπάρχωσι. Τὸ Ἑλληνικὸν θέατρον εἶναι οἰκονομικόν, διότι δὲν ἔχουσιν οἱ Ἕλληνες ἠθοποιοὶ ἀξιώσεις μεγάλων μισθῶν, καὶ εἶναι προσοδοφόρον, διότι πᾶσα ἡ κοινωνία, ἀπὸ τοῦ κατωτέρου μέχρι τοῦ ἀνωτέρου εἰς αὐτὸ θὰ συῤῥέῃ, ὅταν θὰ εἶναι ἄξιον νὰ ἑλκύῃ θεατάς· τὸ δὲ εὐρωπαϊκὸν εἶναι δαπανηρότατον, καὶ ὀλιγοπρόσοδον.

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ὑπάρχωσι καὶ Γαλλικαὶ καὶ Ἰταλικαὶ παραστάσεις ἐν Ἀθήναις; Δὲν ἠξεύρω, καὶ ἀδιαφορῶ, διότι αὗται δὲν ἀφορῶσιν ἐθνικόν τι συμφέρον, περὶ οὗ καὶ μόνον πραγματεύομαι. Ἀλλ' οὐδὲν κωλύει νὰ ὑπάρχωσι καὶ αὐταί. Ἂς εὐπρεπισθῇ δι' αὐτὰς καταλλήλως τὸ Σανσώνειον θέατρον. Ἔχει διαστάσεις μικροτέρας, ὡς πρέπει εἰς θέατρον μελοδραματικόν, καὶ ἀναλόγους πρὸς τὴν ὀλιγωτέραν κοινωνίαν ἥτις θέλει φοιτᾷ εἰς αὐτό· ὅτι δὲ κεῖται ἀποκέντρως δὲν βλάπτει, διότι οἱ φοιτηταὶ αὐτοῦ ἀνήκουσιν εἰς τὴν τάξιν, ἥτις ἐφ' ἁμάξης πορεύεται εἰς τὸ θέατρον. Ἀλλά, ἂν κριθῇ ὅτι πρέπει ἀφεύκτως καὶ αἱ ξέναι παραστάσεις νὰ γίνωνται εἰς τὸ νέον θέατρον, τότε ἂς προσδιορισθῶσι δι' αὐτὰς αἱ ὑπολειπόμεναι τρεῖς ἡμέραι τῆς ἑβδομάδος, καὶ ὁ ἐργολάβος αὐτῶν ἂς πληρόνῃ ἐνοίκιον εἰς τὸ θέατρον, ἤ, ἔστω, ἂς ἔχῃ καὶ δωρεὰν τὴν σκηνὴν καὶ τὰ θεωρεῖα, καὶ ἂς λαμβάνῃ καὶ ἐπιχορήγησιν εἴτε παρὰ τῆς μερίδος τῆς κοινωνίας ἥτις τὸν φέρει, εἴτε παρὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἂν ἔχωσι διάθεσιν νὰ τῷ δίδωσιν· ἀρκεῖ τὰ λογιστικὰ αὐτοῦ νὰ μὴ ἔχωσιν οὐδεμίαν συνάφειαν μετὰ τῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Θεάτρου· ἕκαστον νὰ ζῇ διὰ τῶν ἰδίων πόρων καὶ τῶν ἰδίων δυνάμεων. Δὲν εἶναι δίκαιον τὸ Ἑλληνικὸν θέατρον νὰ τρέφῃ τὸ Γαλλικόν· ὁμοίως οὔτε τ' ἀνάπαλιν.

Ἂν ὅμως τὸ θέατρον, κατ' ἀπόφασιν ἀμετάκλητον, θέλῃ οἰκοδομηθῇ ὑπὸ μετόχων, τότε πρέπει κἂν νὰ γίνῃ φροντὶς ὥστε ἡ διαχείρησις τῶν Ἑλληνικῶν παραστάσεων νὰ μείνῃ ξένη τῆς μετοχικῆς ἐπιχειρήσεως, καί, ἂν δὲν οἰκοδομήσῃ ἰδιαίτερον θέατρον δι' ἑαυτήν, νὰ λάβῃ αὐτὴ κατὰ τὰς περισσευούσας τρεῖς ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος τὴν σκηνὴν καὶ τὰ θεωρεῖα ἂν ὄχι δωρεάν, ὡς ἐπροτείναμεν διὰ τὸ ξένον θέατρον, κἂν ἐπὶ μετρίῳ ἐνοικίῳ, ὃ ὅμως δίκαιον ἔσται νὰ πληρόνῃ τὸ δημόσιον, ταύτην δίδον τὴν ἀῤῥωγὴν εἰς τὴν ἐθνικὴν σκηνήν· χρηματικὴν δὲ ἄλλην, ἢ καὶ οἵαν δήποτε ἑτέραν σχέσιν νὰ μὴ ἔχῃ μετὰ τῶν μετόχων ἰδιοκτητῶν τῆς οἰκοδομῆς.

Κατὰ τὴν πρώτην περίστασιν (ἡ δευτέρα πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀτελὴς διόρθωσις γενομένου κακοῦ), τὸ Ἑλληνικὸν θέατρον, οὐδεμίαν περὶ τούτου ἔχω ἀμφιβολίαν, θέλει εὐδοκιμήσει καὶ λαμπρυνθῇ. Ἐκ τῶν εἰσοδημάτων, μετὰ τὰς ἀναποφεύκτους δαπάνας, αἵτινες ἀπαιτοῦνται πρὸς παραγωγὴν νέων εἰσοδημάτων, μετὰ τὴν μισθοδοσίαν δηλαδὴ τοῦ ἀναγκαίου ἀριθμοῦ τῶν ἠθοποιῶν, τὴν ὑπηρεσίαν, τὸν φωτισμόν, θέλουσι πληρόνεσθαι 5 % τόκος τῆς δανεισθείσης ποσότητος καὶ 1 % χρεώλυτρον (ὅτε δὲ αἱ περιστάσεις ἐπιτρέπωσι καὶ περισσότερον) εἰς τοὺς δανειστάς, πλὴν ἐκείνων ὅσοι μετὰ πατριωτικῆς αὐταπαρνήσεως ἤθελον παραιτεῖσθαι τοῦ ὅλου ἢ μέρους τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν τούτων. Ἔπειτα θέλουσι λαμβάνεσθαι αἱ μισθοδοσίαι τῆς διευθύνσεως, μεθ' ἧς θέλει καταβάλλεσθαι φροντὶς περὶ πολυτελεστέρας διασκευῆς τῶν παραστάσεων. Μετὰ ταύτην θέλουσιν ἀπονέμεσθαι ἀμοιβαὶ εἰς τοὺς ποιητὰς καὶ μεταφραστάς, ὅπερ θέλει συντείνει εἰς τροφὴν καὶ πλουτισμὸν τῆς δραματικῆς φιλολογίας. Ἂν δέ, ὡς νομίζω, ὑπὸ ὑπερβολικῶν ἐλ-

πίδων δὲν βόσκωμαι, θέλουσιν ὑπάρχει ἱκανὰ εἰσοδήματα ἵνα παρὰ τῷ θεάτρῳ διατηρῆται Διδασκαλεῖον ἠθοποιΐας καὶ Μουσικῆς, τὸ σημερινὸν Ὠδεῖον, τελειοποιούμενον καὶ ὀργανιζόμενον πρὸς σκοπὸν πρακτικόν· ἵνα μορφωθῇ ἐν τῷ θεάτρῳ δραματικὴ καὶ μουσικὴ βιβλιοθήκη, καὶ ἵνα μετὰ ταῦτα θίασοι, καταρτιζόμενοι ἐν Ἀθήναις, πέμπωνται πανταχοῦ ὅπου κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπικρατεῖ ὁ Ἑλληνισμός, ἵνα διαδίδωσι τῆς ἑλληνικῆς μούσης τὸ κήρυγμα.

Ὅταν μετὰ διετίαν ἐπιστρέψωσιν ἐξ Εὐρώπης οἱ ἐκεῖ διδαχθέντες ἠθοποιοί, ἡ διδασκαλία τῆς ἠθοποιΐας οὐδεμίαν θέλει ἔχει δυσκολίαν, διότι εἰς αὐτοὺς ὡς ἓν ἐκ τῶν καθηκόντων αὐτῶν δύναται νὰ ἐπιβληθῇ καὶ τὸ νὰ διδάσκωσιν ἐν τῷ Διδασκαλείῳ (ἢ Ὠδείῳ) ὅ,τι ἐδιδάχθησαν, καὶ μετὰ ταῦτα διὰ μικρᾶς προσθήκης εἰς τὴν σύνταξιν τῶν δι' ἡλικίαν ἀποχωρούντων ἠθοποιῶν, νὰ καθίστανται οὗτοι χρήσιμοι εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν νεωτέρων. Δύνανται δὲ εἰς τὸ Διδασκαλεῖον τοῦτο νὰ διδάσκωνται ἀμίσθως οἱ δι' ἐγγυήσεως ὑποχρεούμενοι ν' ἀφιερωθῶσιν εἰς τὸ σκηνικὸν στάδιον· ἐπὶ μικρῷ δὲ μισθῷ, πρὸς κάλυψιν τῶν δαπανῶν αὐτοῦ, ὅσοι πρὸς ἰδίαν ἑαυτῶν μόρφωσιν θέλουσι ν' ἀσκῶνται εἰς τὴν ἀπαγγελίαν, ὡς πράττουσι πάντες οἱ ἐλευθερίου ἀγωγῆς τυγχάνοντες ἐν Εὐρώπῃ, καὶ μάλιστα οἱ ἐπιδιδιδόμενοι εἰς ἐπαγγέλματα χρῆσιν ποιούμενα τοῦ λόγου, τὸ βουλευτικόν, τὸ δικηγορικόν, τὸ τοῦ καθηγητοῦ, τὸ τοῦ ἱεροκήρυκος.

Τὸ δὲ μουσικὸν σχολεῖον δύναται κατ' ἀρχὰς νὰ εἶναι ἁπλῶς τῆς ᾠδικῆς, καὶ μετὰ ταῦτα, ὅταν ἐπαρκῶσιν οἱ πόροι, καὶ τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς. Καὶ εἰς αὐτὸ δ' ἐπίσης δύνανται ἀμίσθως νὰ διδάσκωνται οἱ προτιθέμενοι ν' ἀναβῶσιν εἰς τὴν σκηνήν, ἢ νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὴν ὀρχήστραν τοῦ θεάτρου, ἐπὶ μετρίῳ δὲ μισθῷ οἱ τὴν μουσικὴν δι' ἑαυτοὺς σπουδάζοντες. Ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς ᾠδικῆς τῆς πρώτης κατηγορίας δύνανται νὰ σχηματίζωνται χοροί, οἵτινες κατ' ἀρχὰς θέλουσιν εὑρίσκει πόρον ζωῆς μισθούμενοι ὑπὸ τῶν ἐργολάβων τῶν ξένων παραστάσεων, οἵτινες θέλουσι βεβαίως προτιμᾷ τοὺς ἐγχωρίους τούτους χοροὺς τῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς δι' ἁδρᾶς δαπάνης κομιζομένων. Βαθμηδὸν δέ, μορφουμένου ἑλληνικοῦ μελοδράματος, θέλουσιν ἀποτελεῖ τὸν μόνιμον αὐτοῦ χορόν. Οἱ δὲ διακρινόμενοι διὰ τὴν φωνὴν καὶ τὰ μουσικὰ αὐτῶν προτερήματα, δύνανται ἐπίσης ν' ἀναλαμβάνωσιν ἀνώτερα πρόσωπα κατ' ἀρχὰς ἐν ξένοις θιάσοις, καὶ ἔπειτα καὶ ἐν τῷ ἑλληνικῷ μελοδράματι, ὅπερ οὕτω μόνον καὶ δι' αὐτῶν θέλει πρακτικῶς μορφωθῇ. Τότε δὲ μόνον δύνανται καὶ μελοδραμάτων συνθέται Ἕλληνες ν' ἀναδειχθῶσιν, οἵτινες νὰ τιμήσωσι τὴν Ἑλλάδα· διότι, ὡς τὸ δρᾶμα, οὕτω καὶ τὸ μελόδραμα δὲν θὰ ὑπάρξῃ εἰμὴ ὅταν καὶ ὅπου ὑπάρχῃ σκηνὴ δι' αὐτό.

Ἡ σύστασις ἑλληνικῆς δραματικῆς καὶ μουσικῆς βιβλιοθήκης, καλῶς διεξαγομένη, ἐπιδέχεται ν' ἀποβῇ ἔργον σπουδαιότατον, ἀξιόλογον μνημεῖον ἐθνικῆς δόξης, ἐφελκύον ποτὲ τὴν προσοχὴν καὶ αὐτῶν τῶν τῆς Εὐρώπης

πεπαιδευμένων. Ἐν τῷ καταλόγῳ δ' αὐτῆς πρέπει ἐπιμελῶς καὶ μετ' ὀρθῆς κριτικῆς νὰ σημειῶνται τὰ δράματα ὅσα εἰσὶ πρὸς παράστασιν πρόσφορα, ὅσα διορθωτέα ἢ μεταποιητέα· καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, τῶν τε πρωτοτύπων καὶ τῶν μεταπεφρασμένων, θέλει ἀποδείξει ὅτι, ὡς ἔλεγον ἀρχόμενος, ἔχομεν ἤδη ἱκανῶς πλούσιον δραματολόγιον, μέλλον τάχιστα ν' αὐξηθῇ, ὅταν ἔχωμεν σκηνήν, καὶ ἀμοιβὴν διὰ τοὺς ποιητάς.

Ἔστι δὲ ἡ ἀμοιβὴ αὕτη καὶ δικαία, καὶ σύμφωνος πρὸς τὰ πανταχοῦ γινόμενα, καὶ συνᾴδουσα πρὸς τὸν ὑψηλὸν σκοπὸν τῆς ἱδρύσεως τοῦ θεάτρου, τὴν ἐμψύχωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς δραματουργίας. Πρέπει δὲ βεβαίως νὰ εἶναι αὕτη ἀνωτέρα διὰ τὰ ἔμμετρα ἢ διὰ τὰ πεζὰ δράματα, ἀναλόγως τῆς φιλολογικῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς ἐκτάσεως αὐτῶν. Μεταφράσεις δὲ πρέπει ν' ἀμείβωνται μετριώτερον τῶν πρωτοτύπων ἔργων· ὁμοίως καὶ μετασκευαί, ὅταν ἀπαρχαίωσις τῆς γλώσσης ἢ ἄλλαι αἰτίαι ἀπαιτῶσιν αὐτήν. Ἐννοεῖται δ' ὅτι οὐδέποτε τοιαύτη μετασκευὴ πρέπει νὰ γίνηται εἰμὴ διὰ τοῦ δραματουργοῦ αὐτοῦ, ἢ κατ' ἄδειαν αὐτοῦ ἐὰν ζῇ, ἤ, ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, ἀδείᾳ καὶ ἐντολῇ τῆς Διευθύνσεως. Δὲν ὑφίσταται δὲ ὁ κίνδυνος μὴ ἀτελῆ καὶ μέτρια ἔργα ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀμείβωνται, διότι τὰ τοιαῦτα δὲν ὑπομένουσιν ἐπὶ πολὺ τῆς σκηνῆς τὴν δοκιμασίαν.

Ἂν δὲ καὶ μετὰ πάντα ταῦτα ἐναπομένῃ ἔτι περίσσευμά τι ἐτήσιον, δύναται νὰ ἐναποτίθηται εἰς τράπεζαν ὡς κεφάλαιον ἀναφαίρετον, καὶ ὁ τόκος αὐτοῦ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς ἔτι περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ, εἰς τὴν σκηνικὴν μεγαλοπρέπειαν, εἰς τὴν αὔξησιν, ἂν κρίνηται ἀναγκαία, τινῶν μισθῶν καὶ τινῶν ἀμοιβῶν, καὶ ἐν γένει εἰς πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ συντείνῃ εἰς προαγωγὴν τῆς δραματικῆς φιλολογίας καὶ τέχνης.

Ἡ διεύθυνσις ὅμως τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἱδρύματος δὲν εἶναι ἔργον τοῦ τυχόντος, καὶ ἀπαιτεῖ καὶ γνῶσιν τῶν πραγμάτων καὶ κρίσιν ἐμβριθῆ ἀνδρὸς ἱκανοῦ, ἀφιεροῦντος εἰς τὴν ἐπιμέλειαν ταύτην πάντα τὸν καιρὸν αὐτοῦ· δι' ὃ καὶ ἀναγκαῖον εἶναι ἀναλόγως νὰ μισθοδοτῆται.

Ἀπαιτεῖται ὅμως καὶ συμβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ περὶ αὐτόν, ἥτις διὰ τοῦ τρόπου τῆς ἐκλογῆς αὐτῆς, ἐγγυήσεις ἀνεξαρτησίας καὶ γνώσεων παρέχουσα νὰ ἐκλέγῃ, εὐθύνῃ, βοηθῇ καὶ περιορίζῃ αὐτόν. Τὰ μέλη δ' αὐτῆς, καθ' ὃ συμβουλευτικὰ μόνον καὶ οὐχὶ ὑλικὰ καθήκοντα ἐξασκοῦντα, δύνανται νὰ λαμβάνωσιν ἐλαφράν τινα μηνιαίαν ἀμοιβήν.

Ὁ δὲ ταμίας, καθ' ὃ ἔχων τὴν χρηματικὴν διαχείρισιν, πρέπει νὰ ἐκλέγηται κατὰ τὰς ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν δημοσίων ταμιῶν ἀπαιτουμένας ἐγγυήσεις· παρὰ δὲ τῆς Κυβερνήσεως πρέπει νὰ ζητηθῇ ἡ ἄδεια τοῦ νὰ ὑποβληθῇ καὶ τοῦ θεάτρου τὸ λογιστικὸν εἰς τὴν ἐξέλεγξιν τοῦ ἐλεγκτικοῦ συνεδρίου.

Ἐπὶ τοῖς ὅροις λοιπὸν τούτοις, ἂν δηλαδὴ

α') οἰκοδομηθῇ τὸ νέον θέατρον διὰ δανείου χρεωλυτικοῦ,

β') λάβῃ δωρεὰν τὸ γήπεδον ἐφ' οὗ ἀνεγείρεται,

γ') προσδιορισθῇ διὰ μόνας τὰς ἐθνικὰς παραστάσεις, μὴ ἀναμιγνύμενον εἰς τὰς δοσοληψίας τῶν ξένων παραστάσεων,

δυνάμεθα ν' ἀποκτήσωμεν θέατρον ἐθνικόν, ἱκανὸν καὶ ὄφελος καὶ δόξαν νὰ περιάψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἂν μὲν ἦν τις τῶν πλουσίων ὁμογενῶν, ὅστις ὑπὸ διακαοῦς ἔρωτος πρὸς τὴν πατρίδα φλεγόμενος ν' ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν οἰκοδομὴν καὶ ἵδρυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου, οὐχὶ πρὸς ἰδίαν κάρπωσιν, ἀλλὰ μικρὸν τόκον καὶ χρεώλυτρον μόνον ἐπιφυλαττόμενος, ἢ καὶ τούτων μέρος ἢ τὸ ὅλον θυσιάζων, ὁ τοιοῦτος θὰ ὑπερηκόντιζε κατὰ τὴν φήμην τὸν Ἡρώδην τὸν Ἀττικόν, διότι ἐκεῖνος μόνον οἰκοδόμημα θεάτρου ἤγειρεν ἐν Ἀθήναις, ἐν ᾧ εἰς τοῦτον θέλει ὀφείλει ἡ Ἑλλὰς τὴν ἐν αὐτῇ ἀναγέννησιν τῆς δραματικῆς, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς εὔκλειαν. Ἀλλὰ καὶ τούτου μὴ ὄντος, τὴν συνομολόγησιν δανείου, φέροντος χαρακτῆρα δημοσίας καὶ οὐχὶ ἰδιωτικῆς ὠφελείας, εὗρον ἄλλοτε, καὶ ἐλπίζω καὶ τώρα ἀκόμη οὐχὶ δυσκατόρθωτον. Διὰ τοῦτο προσαρτῶν ἐνταῦθα σχέδιον τῶν κεφαλαιωδεστέρων μερῶν τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ θεάτρου, ὡς τὸν ἐννοῶ, μετὰ τοῦ προϋπολογισμοῦ αὐτοῦ, εὐτυχὴς ἤθελον λογισθῇ ἂν ἔβλεπον τὰς περὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἀντικειμένου καὶ περὶ τῶν τρόπων τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ πεποιθήσεις μου μεταδιδομένας εἰς τοὺς μετὰ πατριωτικοῦ ζήλου ν' ἀναλάβωσιν αὐτῶν τὴν πραγματοποίησιν, καὶ ν' ἀγωνισθῶσι ὑπὲρ αὐτῆς.

Ὡς ἐπίμετρον τέλος τῶν ἀνωτέρω προστίθημι, ὅτι, εὐπορήσαντος τοῦ ἐθνικοῦ θεάτρου, ἓν τῶν ἔργων αὐτοῦ πρέπει νὰ εἶναι νὰ διασκευάσῃ καταλλήλως τὸ Θέατρον τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, καὶ εἰς αὐτό, ἅπαξ κατὰ μῆνα νὰ διδάσκηται εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἀνὰ ἓν τῶν δραμάτων τῶν ἀρχαίων ἡμῶν φωστήρων τῆς τραγῳδίας καὶ κωμῳδίας εἴτε εἰς καταλλήλους μεταφράσεις, εἴτε ἐνίοτε καὶ εἰς τὸ πρωτότυπον. Πρὸς Ἕλληνας ἀποτεινόμενος, ἤθελον τοὺς ὑβρίσει ἂν εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ τοῖς ἐξηγήσω τὰ ἐκ τούτου προκύψοντα μεγάλα ἠθικά, οὐχ ἧττον δὲ καὶ ὑλικὰ ὠφελήματα.

Ἐν Βερολίνῳ, 1876.

Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ.

ΣΧΕΔΙΟΝ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΕΘΝΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ.

Α. Τὸ ἐν Ἀθήναις ἐθνικὸν θέατρον θέλει οἰκοδομηθῇ διὰ δανείου χρεωλυτικοῦ.

Β. Τὸ δι' αὐτὸ γήπεδον εἰς κεντρικὴν θέσιν τῆς πόλεως κείμενον, θέλει δωρηθῇ ὑπὸ τοῦ δήμου ἢ τοῦ δημοσίου εἰς τὸ θέατρον.

Γ. Τὸ δάνειον ἔσται ἑνὸς ἑκατομμυρίου δραχμῶν. Δι' αὐτοῦ δέ, εἰ δυνατόν, θέλει ἀγορασθῇ διὰ συμβιβασμοῦ παρὰ τῶν μετόχων τὸ μέχρι τοῦδε

οἰκοδομηθὲν μέρος θεάτρου ἀπέναντι τῆς τραπέζης, καὶ ἀποπερατωθῇ ἐπὶ τὸ ἁπλούστερον.

Δ. Ἂν ἡ ἀγορὰ αὕτη δὲν ἐπιτύχῃ, θέλει οἰκοδομηθῇ τὸ ἐθνικὸν θέατρον ἀλλαχοῦ, κατὰ σχέδιον εὐρύχωρον, ἀλλ' ἄνευ δαπανηρᾶς κοσμήσεως κατ' ἀρχάς. Δὲν θέλουσι δὲ δαπανηθῇ εἰς τὴν οἰκοδομὴν περισσότεραι τῶν 800,000 δραχμῶν.

Ε. Τὸ ἐθνικὸν θέατρον δὲν ἀφορᾷ εἰμὴ μόνον τὰς Ἑλληνικὰς παραστάσεις. Δύνανται δὲ καὶ ξέναι νὰ γίνωνται ἐν αὐτῷ, ἀλλ' εἰς ἴδιον αὐτῶν λογαριασμόν, τοῦ ἐθνικοῦ θεάτρου ἐνοικιάζοντος ἢ καὶ δωρεάν, ἂν ἐγκρίνῃ, παρέχοντος τὸ κατάστημα καθ' ἃς ἑσπέρας ἀργεῖ.

Ϛ. Αἱ ἐπίλοιποι 200,000 δρ. τοῦ δανείου θέλουσι χρησιμεύσει α'. εἰς τὸν πρῶτον καταρτισμὸν τῆς σκηνῆς καὶ τῶν λοιπῶν μερῶν τοῦ θεάτρου. β'. Εἰς ἀποστολήν, ἅμα ἀρχίσῃ ἡ οἰκοδομή, τριῶν νέων καὶ τριῶν νεανίδων, εἰς Εὐρώπην, πρὸς τακτικὴν ἐκμάθησιν τῆς τέχνης τῶν ἠθοποιῶν.

Ζ. Τῶν εἰσοδημάτων τοῦ ἐθνικοῦ θεάτρου θέλει γίνεσθαι χρῆσις κατὰ τὴν ἑπομένην τάξιν.

α'. Εἰς μισθοδοσίαν τοῦ ἑλληνικοῦ θιάσου καὶ τῶν τοῦ θεάτρου ὑπηρετῶν.

β'. Εἰς φωτισμὸν τοῦ καταστήματος.

γ'. Εἰς Μουσικὴν (ὅτε εἶναι ἀναγκαία).

δ'. Εἰς τόκον 5 $^0/_0$ καὶ χρεώλυτρον 1 $^0/_0$ τοῦ δανείου.

ε'. Εἰς μισθοδοσίαν τοῦ προσωπικοῦ τῆς διευθύνσεως καὶ ἀμοιβὴν τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς.

ς'. Εἰς σκηνογραφίας καὶ ἀποσκευήν.

ζ'. Εἰς ἀμοιβὴν συγγραφέων καὶ μεταφραστῶν τῶν διδασκομένων δραμάτων.

η'. Εἰς διδασκαλίαν ἀπαγγελίας καὶ ἠθοποιΐας.

θ'. » φωνητικῆς μουσικῆς.

ι'. » ὀργανικῆς μουσικῆς.

ια'. Εἰς σύστασιν δραματικῆς καὶ μουσικῆς βιβλιοθήκης.

ιβ'. Εἰς ἀποστολὴν θιάσων εἰς ἄλλα κέντρα ἑλληνικά. (Αὕτη ὅμως θέλει γίνεσθαι μόνον διὰ προκαταβολῶν τοῦ ἐθν. θεάτρου, αἵτινες θέλουσι τῷ ἀποδίδεσθαι).

ιγ'. Ἂν ὑπάρχωσι περισσεύματα, ἐξ αὐτῶν θέλει καταρτίζεσθαι ἀποθεματικὸν κεφάλαιον, οὗ μόνοι οἱ τόκοι θέλουσι χρησιμεύσει εἰς πρόσθετον θεραπείαν τῶν ἀνωτέρω ἀναγκῶν, καὶ ἄλλων ἐκτάκτων.

Η. Οἱ εἰς Εὐρώπην σταλησόμενοι θέλουσιν ἐκλεχθῇ ἐκ τῶν κεκτημένων φυσικὸν ὑποκρίσεως προτέρημα, ὃ πρέπει ν' ἀποδείξωσι δι' ἐπανειλημμένων δοκιμῶν, μετὰ προάσκησιν ἐν τῷ Ὠδείῳ, καὶ γινωσκόντων ξένην γλῶσσαν τοῦ τόπου (Γαλλίας, Ἰταλίας, Γερμανίας) εἰς ὃν ἤθελον πεμφθῇ. Ἐκεῖ δέ, ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν Ἑλληνικῶν πρεσβειῶν, θέλουσι διδαχθῇ ἐπὶ δύο ἢ

τρία ἔτη θεωρητικῶς ἐν τοῖς δραματικοῖς σχολείοις καὶ πρακτικῶς ἐν τοῖς θεάτροις. Θέλουσι δὲ, πρὸ τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν, διὰ συμβολαίου καὶ ἐγγυήσεως ἀναλάβει τὴν ὑποχρέωσιν, ἐπανελθόντες νὰ παραστήσωσι τοὐλάχιστον ἐπὶ τρία ἔτη εἰς τὸ ἐθνικὸν θέατρον ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς διευθύνσεως αὐτοῦ, ἐπὶ τῷ ὡρισμένῳ μισθῷ, ἀσκοῦντες καὶ τοὺς λοιποὺς ἠθοποιούς. Ὁ δὲ τοὺς ὅρους τούτους ἀθετῶν θέλει ὑποχρεοῦσθαι εἰς ἀπόδοσιν τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ καταβληθέντων.

Θ. Τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τοῦ θεάτρου ἔχει τριμελὴς ἐπιτροπὴ, ἣν ἐκλέγουσι, συνελθόντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ οἱ ἑπόμενοι. Ὁ πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὁ τοῦ Ἐλεγκτικοῦ συνεδρίου, ὁ Κοσμήτωρ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ δύω μέλη τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος τῆς Ἀκαδημίας, πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ τμήματος διοριζόμενα, μέχρι δὲ τῆς καθιδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας, δύω μέλη τῆς φιλολογικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπισταμείου, πρὸς τοῦτο ἐκλεγόμενα ὑπὸ τῆς σχολῆς. Ἕκαστον τῶν τριῶν τούτων μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς θέλει λαμβάνει παρὰ τοῦ ταμείου τοῦ θεάτρου μηνιαίαν ἀμοιβὴν 100 δρ. Ὁσάκις δ' ἐλλείψῃ μέλος τι τῆς ἐπιτροπῆς, ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ γίνεται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον.

Ι. Ἡ ἐπιτροπὴ ἐκλέγει ἕνα διευθυντὴν, ἔχοντα μισθὸν 500 δρ. κατὰ μῆνα, καὶ προσέτι $^2/_{100}$ ἐκ τῆς προσόδου τῶν εἰσιτηρίων. Προσέτι ἕνα γραμματέα καὶ ἕνα ταμίαν, ἐκλεγόμενον κατὰ τὰς περὶ δημοσίων ταμιῶν ἀπαιτουμένας ἐγγυήσεις. Ὁ μισθὸς ἑκάστου εἶναι 250 δρ. κατὰ μῆνα καὶ προσέτι καὶ $^1/_{100}$ ἐκ τῆς εἰπράξεως τῶν ἑσπερινῶν εἰσιτηρίων.

1. Ὁ διευθυντὴς μεριμνᾷ περὶ πάντων τῶν συμφερόντων τοῦ θεάτρου, ὑπεύθυνος ὢν πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν περὶ τῆς καλῆς αὐτοῦ τάξεως καὶ προαγωγῆς. Ὀψέποτε δὲ προτίθεται νεωτερισμὸν σπουδαῖον, ὀφείλει νὰ ζητῇ αὐτῆς τὴν ἔγκρισιν. Οὗτος διορίζει ἢ ἀποπέμπει τοὺς ἠθοποιοὺς, διανέμει τὰ πρόσωπα, διευθύνει τοὺς θιάσους κατὰ κανονισμὸν συνταχθησόμενον μετὰ τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ ἐκλέγει τὸ ὑπηρετικὸν προσωπικόν. Προσέτι ἐκλέγει τὰ διδαχθησόμενα δράματα, συνῳδὰ πρὸς τοὺς νόμους τοῦ κράτους, καὶ ἀφορῶν πρὸς τὴν κοσμιότητα τῶν ἠθῶν, τὴν φιλολογικὴν ἀξίαν καὶ τὴν καλλιέπειαν.

Ἐκ τῶν ἀποφάσεων αὐτοῦ δύναται νὰ γίνηται ἔκκλησις εἰς τὴν ἐπιτροπὴν, καὶ ἐν διαφωνίᾳ, εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν.

Πάντα τὰ ἔγγραφα τοῦ Διευθυντοῦ προσυπογράφουσιν ὁ Γραμματεὺς ἢ ὁ ταμίας κᾶτὰ τὴν φύσιν αὐτῶν ἢ καὶ ἀμφότεροι.

ΙΑ. Ὁ Γραμματεὺς

α'. Ἔχει πᾶσαν τὴν ἀλληλογραφίαν, τῶν ἀποφάσεων ὑπογραφομένων ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ μετὰ τῆς συνυπογραφῆς αὐτοῦ.

β'. Καταρτίζει καὶ διατηρεῖ δραματικὴν βιβλιοθήκην, ἰδίως τῶν ἑλληνικῶν δραμάτων, τυχαίως ὅμως, ἂν οἱ πόροι ἐπιτρέπωσι, καὶ ἀλλογλώσσων·

βαθμηδὸν δὲ καὶ ἄλλων μουσικῶν συνθέσεων, κυρίως μὲν ἑλληνικῶν, ἐν παραρτήματι δὲ καὶ ξένων.

γ'. Συντάττει γενικὸν δραματολόγιον πάντων τῶν ἑλληνιστὶ γεγραμμένων ἢ μεταπεφρασμένων δραμάτων, μετὰ στήλης σημειούσης τὰ δεόμενα διορθώσεως ἵνα διδαχθῶσιν ἀπὸ σκηνῆς.

ΙΓ. Ὁ ταμίας.

α'. Αὐτὸς ἢ δι' ἄλλου τινὸς ὑπὸ τὴν εὐθύνην του, ἐνεργεῖ τὰς καθ' ἑσπέραν εἰσπράξεις, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς πάσας ἐκ τῆς ἐνοικιάσεως τῶν θεωρείων, τῶν ἐργαστηρίων κλπ.

β'. Διατηρεῖ τὸ ταμεῖον κατὰ πάντας τοὺς εἰς τὰ δημόσια ταμεῖα ὡρισμένους τύπους.

γ'. Ἐνεργεῖ τὰς πληρωμὰς κατ' ἐντάλματα ὑπογεγραμμένα ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ.

δ'. Δίδει ἐτησίως ἀπολογισμόν, ὅστις, ἐπικυρούμενος ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ, ἐξελέγχεται ὑπὸ τοῦ Ἐλεγκτικοῦ συνεδρίου καὶ δημοσιεύεται.

ΙΔ. Εἰς τοὺς συγγραφεῖς τῶν διδασκομένων δραμάτων δίδεται ἀμοιβὴ

α'. Ἂν τὸ δρᾶμα εἶναι πρωτότυπον καὶ ἔμμετρον, τὰ $^{7}/_{100}$ τῆς ὁλικῆς εἰσπράξεως τῆς ἑσπέρας καθ' ἣν διδάσκεται τὸ δρᾶμα αὐτῶν, ἑπομένως οὐχ καὶ τῶν χρονίων ἐνοικιάσεων τῶν θεωρείων. Τοῦτο δὲ ἐφ' ὅρου ζωῆς των, καὶ ἐπὶ 100 προσέτι παραστάσεις τοῦ δράματος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ, διὰ τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ.

β'. Ἂν τὸ δρᾶμα εἶναι πρωτότυπον καὶ πεζὸν, τὰ $^{4}/_{100}$ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ὅρους.

γ'. Εἰς μεταφραστὰς, ἂν ἡ μετάφρασις εἶναι ἔμμετρος, ὁμοίως τὰ $^{4}/_{100}$, ἂν δὲ πεζὴ τὰ $^{3}/_{100}$ τῆς ἑσπερίας εἰσπράξεως, ἐπὶ μόνας 50 παραστάσεις.

δ'. Εἰς ἁπλοῦς ἐπιδιορθωτὰς ἢ μετασκευαστὰς ὑπαρχόντων δραμάτων χορηγοῦνται $^{2}/_{100}$ τῆς ἑσπερίας εἰσπράξεως ἐπὶ μόνας 30 παραστάσεις.

ε'. Διδασκομένων δὲ πολλῶν δραμάτων τὴν αὐτὴν ἑσπέραν, ἡ ἀμοιβὴ διανέμεται κατὰ λόγον τῶν *μερῶν* ἢ *πράξεων* τῶν δραμάτων, καὶ κατὰ τοὺς ἀνωτάτους ὅρους, τῆς ὅλης παραστάσεως θεωρουμένης ὡς ἓν δρᾶμα. Παρασταθέντων φέρ' εἰπεῖν, τὴν αὐτὴν ἑσπέραν δύο δραμάτων, τοῦ μὲν ἐμμέτρου πρωτοτύπου εἰς 3 πράξεις, τοῦ δὲ πεζῆς μεταφράσεως εἰς 2 πράξεις, τὸ πρῶτον θὰ λάβῃ τὰ $^{3}/_{5}$ τῶν $^{7}/_{100}$, τὸ ἄλλο τὰ $^{2}/_{9}$ τῶν $^{3}/_{100}$.

ΙΕ. Ἡ ἐπιτροπὴ, ἀναλόγως τῶν πόρων, θέλει ἀποφασίζει ἂν δύναται καὶ πρέπῃ, πλὴν τῶν ἓξ πρώτων νὰ πέμψῃ μετὰ ταῦτα καὶ ἄλλους ἠθοποιοὺς εἰς Εὐρώπην πρὸς γύμνασιν.

ΙΣΤ. Τὸ διὰ τοῦ θεάτρου διατηρούμενον Διδασκαλεῖον τῆς μουσικῆς σκοπὸν μὲν πρώτιστον θέλει ἔχει τὴν μόρφωσιν χορῶν καὶ μουσικῶν διὰ τὰ μελοδράματα καὶ ὀρχήστρας διὰ τὸ θέατρον. Οὐχ ἧττον ὅμως, πρὸς ἐλάττωσιν τῶν δαπανῶν, καὶ διάδοσιν τῆς μουσικῆς ἀγωγῆς, θέλει δέχεσθαι καὶ πάντα ἄλλον μαθητὴν ἐπ' ἐλαφροῖς διδάκτροις.

Ἡ διδασκαλία εἰς τὰ δύω φύλα θέλει γίνεσθαι ἰδιαιτέρως. Συναυλίαι ὅμως καὶ φωνητικαὶ ἀσκήσεις δύνανται, κατὰ τὴν κρίσιν τῶν διδασκάλων, νὰ γίνωνται καὶ ἀπὸ κοινοῦ.

ΙΖ. Τὸ θέατρον δύναται νὰ δέχηται δωρεὰς συντεινούσας εἰς προαγωγὴν αὐτοῦ.

ΥΠΟΘΕΤΙΚΟΣ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ.

Τὸ Θέατρον ὑποτίθεται ἔχον χωρητικότητα 2000 θεατῶν.

Αἱ παραστάσεις 4κις τῆς ἑβδομάδος, ἀλλ' ἕνεκα διαλείψεων, ὑπολογίζεται τὸ ἔτος εἰς 10 μῆνας.

Δαπάνη οἰκοδομῆς 800,000 δρ. Πρώτη καταβολὴ διασκευῆς καὶ μορφώσεως ἠθοποιῶν 200,000· διὰ δανείου 1,000,000 δρ.

Εἰσπράξεις πλήρεις ἐτήσιαι.

			ἐτησίως δρ.
1700 θεαταί, ἐξ ὧν			
Πλατείας καὶ τῶν ἄνω θεωρείων	600, πρὸς 3 δρ. καθ'ἑσπ.		
»	700 » 2 » »	3600×160 παρ.=576,000	
	400 » 1 » »		
90 θεωρεῖα ἐνοικιασμένα	30 » 20 » »		
	30 » 15 » »	1350×160 » =216,000	
	30 » 10 » »		
11 ἐργαστήρια πρὸς 3000 ἐτησίως ἕκαστον			33,000
			825,000

Δαπάναι πλήρεις ἐτήσιαι.

Α.	Μισθὸς ἠθοποιῶν			
	10 πρώτης τάξεως. Μηνιαίως ἕκαστος δραχ.	300 (×10×12)	=36,000	
	10 δευτέρας	» 200	24,000	80,000
	10 τρίτης	» 100	12,000	
	Ἄλλο προσωπικὸν	» 60	3,000	
Β.	Ὑπηρέται, φύλακες			14,000
Γ.	Μουσικὴ (οὐχὶ μελοδράματος), καθ' ἑσπέραν 100 δρ.			16,000
Δ.	Φωτισμὸς	» »		16,000
Ε.	Μισθὸς Διευθυντοῦ,	μηνιαίως 500 δρ.		6,000
	» Γραμματέως καὶ ταμίου	» »		6,000
	Γραφικά, μηνιαίως 100 δρ.			1,200
Ϛ.	Μερίσματα Διευθυντοῦ, γραμματέως, ταμίου, ὑποτιθεμένου πλήρους πάντοτε τοῦ θεάτρου			23,040
Ζ.	Εἰς σκηνικὴν ἀποσκευὴν ἐτησίως			10,000
Η.	Εἰς διατήρησιν τῆς οἰκοδομῆς, ἀσφάλιστρα κλ.			10,000
Θ.	Εἰς μερίσματα συγγραφέων, (ὑποτιθεμένου πάντοτε πλήρους τοῦ θεάτρου) ὡς μέσου ὅρου λαμβανομένου 5)100			28,800
Ι.	Τόκος 5 0|0, χρεώλυτρον 1 0|0			60,000
ΙΑ.	Εἰς αὔξησιν καὶ διατήρησιν τῆς Βιβλιοθήκης			4,000
				275,040

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΙΤΑΛΙΑι ΕΛΛΗΝΟΑΛΒΑΝΩΝ

ΚΑΙ ΙΔΙΩΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΙΣ ΕΛΛΑΔΑ

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΑΝΤΩΝ *

Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Βουλῇ ἐψηφίσθη νόμος περὶ παραχωρήσεως ἐθνικῶν γαιῶν εἰς οἰκογενείας τινὰς ἑλληνοαλβανικὰς μεταναστευσάσας ἐξ Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπειδὴ δὲ κακῶς τινὲς τὰς ὠνόμασαν Ἀλβανοϊταλικὰς καὶ ἐπειδὴ ὀλίγοι ἴσως θὰ ἦναι οἱ γνωρίζοντες, ὁποῖοί τινες οἱ ζητήσαντες τὴν παροχὴν τοῦ εὐεργετήματος τούτου πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὴν πατρῴαν ἑστίαν, ἐνόμισα ὠφέλιμον νὰ δώσω πληροφορίας τινὰς τόσον περὶ αὐτῶν ὅσον καὶ περὶ ὅλων τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἀλβανῶν, συλλέξας αὐτὰς κατὰ τὴν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ διαμονήν μου μετὰ προσθηκῶν, ἃς ὁ ἐνταῦθα διαμένων καὶ Ἀλβανὸς τὴν καταγωγὴν Γεώργιος Ματράγκας εὐγενῶς μοὶ παρέσχε.

Περὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἀλβανῶν ἔγραψαν πολλοὶ ἐν οἷς καὶ ὁ Maltebrun (Geographie Universelle), ὁ Crispi (Dissertazione sulla lingua Albanese) ὁ Hann (Albanesische Studien), ὁ ἡμέτερος κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος (ἐν τῷ Spectateur de l' Orient) καὶ ἄλλοι, εἰς οὓς παραπέμπω τοὺς θέλοντας περὶ αὐτῶν νὰ εἰδικολογήσωσι. Τὸ ἐπ' ἐμοὶ παραλείπων τὴν ἱστορικὴν ἀφήγησιν γεγονότων τοῖς πᾶσι γνωστῶν, κρίνω ἀναγκαῖον νὰ ὑπομνήσω μόνον ὁποίαν ἐπίμονον ἀντίστασιν ἀντέταξαν οἱ Ἀλβανοὶ κατὰ τῶν Τούρκων θριαμβευτικῶς προχωρούντων μεταξὺ τῶν Βαλκανίων καὶ κατακτησάντων πᾶσαν τὴν μεταξὺ Ἴστρου καὶ Ταινάρου χώραν, καὶ ὁπόσον ἐξυμνήθησαν τὰ ὀνόματα τῶν ἐνδόξων ἐκείνων ἀνδρῶν τοῦ Ἀριανίτου, τοῦ Τόπια καὶ τοῦ Γεωργίου Καστριώτη τοῦ Σκενδέρμπεη ἐπικαλουμένου, οἵτινες ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα περίπου ἀγωνισθέντες ὡς πρόμαχοι τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς κατακτητὰς Μουρὰτ καὶ Μεχμὲτ τὸν Β', δὲν ἔπαυσαν καὶ μετὰ τὴν κατάκτησιν ἀνθιστάμενοι πρὸς τοὺς Τούρκους μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Σουλίου, ἥτις ἀνακεφαλαιώσασα ἐν σμικρῷ τοὺς ἀρχαίους ἀγῶνας ἐπέσυρε τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου.

Μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Τούρκων καὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἐξισλαμισμὸς ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις παρὰ τοῖς χριστιανοῖς τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἀλβανίας εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε ἀπὸ τοῦ 1620—1650 ἀπὸ 350000 Χριστιανῶν πληθυσμοῦ μέρους τινὸς τῆς Ἀλβανίας ἐξέπεσεν οὗτος εἰς 50,000, ὁ δὲ Βίτζης ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀντιβάρεως ἔλεγεν ὅτι κίνδυνος ὑπάρχει μήπως ἐντὸς 10 ἐτῶν ὅλοι οἱ Ἀλβανοὶ γίνωσι Μουσουλμάνοι. Ἕνεκα τούτου ἐκεῖνοι ἐκ τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες ἤθε-

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ συλλόγῳ ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 10 Δεκεμβρίου 1876.

λον νὰ διαφυλάξωσι τὴν πίστιν τῶν πατέρων των καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν των, νὰ ἐλευθερωθῶσι δὲ καὶ ἀπὸ τὰς καθημερινὰς καταπιέσεις, ἰδίως ὅσοι παρέμειναν Χριστιανοὶ ἐκ τῶν Μουσακῶν, τῶν Δουκαγινῶν, τῶν Ἀριανιτῶν καὶ τῶν Καστριωτῶν, ἂν δὲν τοῖς ἦτο δυνατὸν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ἀπρόσιτα ὄρη των καὶ νὰ ζήσωσιν ἐκεῖ ἐλεύθεροι, ὡς οἱ Μιριδῖται ζῶσι μέχρι σήμερον εἰς τὴν Ἄνω Ἀλβανίαν καὶ οἱ Χειμαριῶται ἔζησαν μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλῆ Τεπελὲν εἰς τὴν κάτω Ἤπειρον, ἐζήτησαν καταφύγιον ὡς καὶ ἄλλοι κατὰ διαφόρους προγενεστέρας ἐποχὰς εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ἰδίως δὲ οἱ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Πελοποννήσου φέροντες μεθ' ἑαυτῶν ἤθη, ἔθιμα, παραδόσεις, τὴν πίστιν τῶν πατέρων των καὶ τὸ, ὅπερ σπουδαιότερον, τὰ αἰσθήματά των καθαυτὸ Ἑλληνικά, διότι ἡ μετανάστευσις αὕτη ἐθεωρεῖτο παρ' αὐτῶν ὡς προσωρινὴ μετοικεσία καὶ ἡ ἑδραία αὐτῶν ἰδέα τῆς ἐπανόδου εἰς τὴν πατρίδα διετηρήθη ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν καὶ διατηρεῖται μέχρι σήμερον. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἀπεξενώθησαν ἐν μέρει πρὸς τὰ πάτρια ἕνεκα τῶν πολλῶν θρησκευτικῶν καταπιέσεων, δὲν ἀπέβαλον ὅμως τὴν ἐνδόμυχον ἐκείνην πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην, ἥτις τῷ ὄντι τοὺς ἀποδεικνύει γνησίους ἀπογόνους τῶν πατέρων των, οὔτε δύναταί τις νὰ εἴπῃ ἐν γένει ὅτι ἐξελατινίσθησαν.

Ἤθελον μακρηγορήσει ἐὰν ἐπεχείρουν νὰ περιγράψω τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς πατρίους παραδόσεις τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἀλβανικῶν ἀποικιῶν. Καὶ ἐν πρώτοις τὰ ᾄσματά των, τὰ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνουσι μέχρι σήμερον ἀναμιμνήσκουσι κατορθώματα τῶν προγόνων των καὶ ἰδίως τοῦ Σκενδέρμπεη. Ἓν τούτων π. χ. τοῦ ὁποίου μὴ διατηρήσας ἐν τῇ μνήμῃ αὐτολεξεὶ τοὺς στίχους παραθέτω τὴν παράφρασιν εἶναι τὸ ἑξῆς.

«Ὁ Σκενδέρμπεης συναντᾷ τὸν Θάνατον καθ' ὁδόν. Ὁ Θάνατος τοῦ λέ»γει· θὰ σοῦ ἀφαιρέσω τὴν ζωήν. Ὁ Σκενδέρμπεης προσκαλεῖ τὸν υἱόν »του καὶ τοῦ λέγει. Ἄνθος, καρπὲ τοῦ ἔρωτός μου, πάρε τὴν Μητέρα σου »καὶ φύγε, διότι ἂν τὸ μάθῃ ὁ Τοῦρκος Σὲ μὲν θὰ συλλάβῃ, τὴν δὲ »Μητέρα σου θὰ ἀτιμάσῃ. Πήγαινε εἰς τὴν παραθαλασσίαν, ἐκεῖ εἶναι κυ»πάρισσός τις σκιερὰ καὶ κατηρὴς, δέσε παρ' αὐτὴν τὸν ἵππον σου, καὶ »πρὸς τὸν θαλάσσιον ἄνεμον ἐπὶ τοῦ ἵππου μου ἀναπέτασον τὴν σημαίαν μου »καὶ ἐπὶ τῆς σημαίας ἀνάρτησον τὴν σπάθην μου· ἐπὶ τῆς αἰχμῆς της »ὑπάρχει αἷμα τῶν Τούρκων καὶ ἐκεῖ κοιμᾶται ὁ Θάνατος. Ὑπὸ τὸ μέλαν »δένδρον, θὰ μείνουν ἄραγε βωβὰ τὰ ὅπλα τοῦ τρομεροῦ πολεμιστοῦ; Ὅταν »πνέῃ δυνατὸς βοῤῥέας ὁ ἵππος θὰ χρεμετίζῃ, ἡ σημαία θὰ κυματίζῃ, ἡ σπά»θη θὰ γλιγγλίζῃ καὶ ὁ Τοῦρκος τρέμων καὶ ὠχρὸς θὰ ἀκούῃ καὶ σκεπτό»μενος τὸν Θάνατον θὰ ὀπισθοχωρῇ».

Ἕτερον ἀποτεινόμενον πρὸς τὸν Μωρέαν καὶ προξενῆσάν μοι πολλὴν ἐντύπωσιν διετήρησα εἰς τὴν μνήμην καὶ θὰ μοὶ ἐπιτρέψητε νὰ τὸ ἀπαγγείλω αὐτολεξεὶ μὲ τὴν ἀναγκαίαν ἐξήγησιν

Ὦ ἐ μπούκουρα Μορέα	Ὦ ὡραῖέ μου Μωρέα
Τσὲ κουρ' τὲ λάσχε	ἀφ' ὅτου σ' ἀφῆκα
Μὲ νέκε τὲ πάσχε.	πλέον δὲν σ' ἐπανεῖδα.
Ἄτιε κάμ' οὖ ζότνε τάτε	Ἐκεῖ ἔχω τὸν πατέρα μου
Ἄτιε κάμ' οὖ μέμενε τίμε	ἐκεῖ καὶ τὴν μητέρα μου
Ἄτιε κάμ' οὖ τίμε βγά.	ἐκεῖ ἔχω καὶ τὸν ἀδελφόν μου.
Ὦ! ε' μπούκουρα Μορέα	Ὦ ὡραῖέ μου Μωρέα
Τσὲ κουρ' τὲ λάσχε	ἀφ' ὅτου σ' ἀφῆκα
Μὲ νέκε τὲ πάσχε.	πλέον δὲν σ' ἐπανεῖδα.

Εἰς δὲ τὴν κάτω Ἰταλίαν παρὰ τὴν Καλαυρίαν καὶ ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Ὑδροῦντος (Terra di Otranto) αἱ ἀποικίαι αὗται, ἂν καὶ ἀπέβαλον τὸ πάτριον θρήσκευμα, συγχωνευθεῖσαι μὲ τὰς παλαιὰς Ἑλληνικὰς ἀποικίας, αἵτινες κατεῖχον 30 περίπου χωρία, ἀναζωπυρήσασαι καὶ τὸ πάτριον αἴσθημα, διετήρησαν καὶ διατηροῦσι μέχρι τῆς σήμερον εἴς τινα μέρη καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, εὐκόλως δ' ὁ περιηγητὴς δύναται ν' ἀκούσῃ καὶ διάφορα ᾄσματα Ἑλληνιστὶ ψαλλόμενα ὡς π. χ.

Μάννα μου μαννούλα μου
τὸν Τοῦρκον δὲν τὸ πέρνω
περδικοῦλα γένομαι
κ' εἰς τὰ πλάγια πηγαίνω.

* * *

Ἐχτὲ τὸ μεσημέρι
μὤφυγε τὸ περιστέρι
ἀρωτάω τὸν γείτονά μου
ηὕρετε φόρσε τὴν πέρδικά μου;
Τὸ παράσκιογο (παρασκευὴν) τὸ βράδι
τὴν ηὗρα σ' τὸ λειβάδι
μ' ἕναν ὤμορφο πεδικάδι (παλληκάρι).

* * *

Τὰ λόγια τί ἐσὺ μοὖπε στὸ χορτοῦτζι
τὰ ricordeggo, δὲν ἀδδημονάω.
Δὲν θέλω νὰ μοῦ τοὖπῃς μεταπάλες
Μὰ sta certo ἐσσένα ἀγαπάω
Νύχτα καὶ μέρα πάω σ'τὴν ἐκκλησία
Κ' ἐτούτη grazia τοῦ Χριστοῦ ζητάω
Χριστέ μου, κοντουρίνετε ταῖς ἡμέραις
Σύρμα νὰ μ' ὤρθῃ ἐκεῖνος π' ἀγαπάω.

* * *

Ἄσπρο εἶν' τὸ χαρτὶ ἄσπρο καὶ τὸ χιόνι
Ἄσπρο καὶ τὸ χαλάζι καὶ ἄσπροι οἱ κρῖνοι
Ἄσπρο εἶν' ὁ σφονδύλος σου καὶ οἱ βραχιόνοι
Στὰ μέσα τοῦ πέττου ἔχεις δύο μῆλα σ'ἀσῆμι
Σὲ πιγκέσσανε (ἐζωγράφισαν) δύο καλοὶ μαστόροι
Κεῖνοι ποῦ 'σανε ἐκλεκτοὶ καὶ πλέο φίνοι
Καὶ σὲ πιγκέσαν σὲ χάμαν ὡρία
Καὶ σοῦ ἔμεινε στὸν κόσμο γιὰ μεμόρια.

Ἀλλὰ περὶ τῶν τελευταίων τούτων τῶν καθαρῶς δηλ. Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ παρὰ τὴν χώραν τοῦ Ὑδροῦντος καὶ τῆς Καλαυρίας πολλὰ ἐγράφησαν παρὰ τοῦ Pott καὶ τοῦ Witte καὶ ἄλλων ἐν οἷς καὶ παρὰ τοῦ ἡμετέρου κ. Σ. Ζαμπελίου ἐν τοῖς *Ἰταλοελληνικοῖς* του.—Ἄσματα δ' αὐτῶν καὶ παραμύθια ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἐν τῇ Πανδώρᾳ καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Legrand. Ἐκ τῆς τελευταίας δὲ στατιστικῆς τῶν Κυρίων Arabia καὶ Mezzopreti Νομαρχῶν τῆς Περγάμου καὶ τοῦ Ῥηγίου τῆς Καλαυρίας ἐξάγεται ὅτι ἐν τῇ Καλαυρίᾳ ὑπάρχουσι τὰ ἑξῆς χωρία κατοικούμενα ἀπὸ καθαροὺς Ἕλληνας. ***Africo*** κάτοικοι 626. ***Casalnuovo d' Africo*** 650. ***Bova*** 2687. ***Condofuri*** 2275. ***Gallicianò*** 300. ***Ammendoléa*** (Ἀμυγδαλέα) 300. ***S.Carlo*** 100. ***Roccaforte*** 551. ***Corio*** (χωρίον) ***di Roccaforte*** 446. ***Roghùdi*** (Ῥογοῦδι) 535. ***Corio di Roghùdi*** 450. ***S. Lorenzo*** 3023. ***Corio di S.Lorenzo*** 728. ***Cardeto*** 1722. Περὶ τούτων ὅμως ὡς ἐν παρόδῳ, διότι οὐ τοῦ παρόντος.

Ἐκτὸς λοιπὸν τῶν τραγουδίων ἡ σπουδαιοτέρα ἔνδειξις τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης εἶναι ἡ ἑξῆς. Καθ' ἕκαστον ἔτος αἱ Ἀλβανικαὶ ἀποικίαι τῆς Σικελίας ἑορτάζουσαι τὴν νύκτα τοῦ Πάσχα μετὰ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἐθνικὴν ἑορτήν, ἀνέρχονται εἰς βουνόν τι καλούμενον «τῶν Ῥόδων» καὶ ἐκεῖ περὶ τὸν ὄρθρον στρεφόμενοι πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ψάλλουσιν ἐν χορῷ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων ὕμνον πρὸς τὴν πατρίδα των Ἑλλάδα, ὕμνον τὸν ὁποῖον λυποῦμαι πολὺ μὴ δυνηθεὶς νὰ διατηρήσω εἰς μνήμην, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου ἡ ἔννοια εἶναι ἡ ἑξῆς: «Ὦ πατρίς μου, ἐγὼ εἶμαι εἰς *ξένην* γῆν, ἀλλὰ τὰ »κόκκαλά μου ἡμέραν τινὰ θὰ ἔλθουν ν' ἀναπαυθοῦν εἰς τοὺς μητρικοὺς κόλ»πους σου.»

Αἱ Ἀλβανικαὶ ἀποικίαι τῆς Σικελίας ἔσχον πολλὰ προνόμια παρὰ τῶν ἑκάστοτε Κυβερνήσεων, ὧν τὸ ἐπισημότερον εἶναι ὅτι ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τοῦ φεουδικοῦ φόρου, ὅστις ἦτο τότε ἡ μάστιξ τοῦ πτωχοῦ λαοῦ τῶν δήμων τῆς Σικελίας· ἕνεκα τούτου αἱ ἀποικίαι αὗται ἐσύστησαν κοινότητάς τινας ἐλευθέρας ἢ μᾶλλον μικρὰς δημοκρατίας αἵτινες διετήρησαν τινὰς τῶν ἐλευθεριῶν των μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὁπότε ἡ Βουρβωνικὴ δυναστεία ἐμπαίζουσα τὰ πάντα καὶ ταύτας ἐν τῇ τυφλῇ θηριωδίᾳ της ἔπνιξε. Καὶ ὅμως μὲ ὅλα αὐτὰ τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ τοὺς προσελκύσωσι πρὸς τὴν νέαν των πατρίδα, ἔμειναν κατ' οὐσίαν Ἑλληνοαλβανοί· μάλιστα κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς συστάσεώς των εἰς τοὺς Δημοτικοὺς νόμους των ἐμπεριείχετο ἄρθρον καθ' ὃ *Φράγκος* (ὡς μέχρι σήμερον ἀποκαλοῦσι πάντα Ἰταλὸν) δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ παρ' αὐτοῖς, εἰμὴ ὡρισμένον ἀριθμὸν ἡμερῶν καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὴ νοθευθῇ ἡ γλῶσσά των.

Τίς δὲ θὰ πιστεύσῃ ὅτι ἐκ τῶν Ἑλληνοαλβανῶν τούτων ἀποίκων, ὧν οἱ πλεῖστοι ἀπέβαλον τὴν πάτριον θρησκείαν καὶ ἐγένοντο Οὐνῖται, ὅπως μὴ χάσωσι τὸ πᾶν ἕνεκα τῶν πολλῶν καταδιώξεων τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐλῆς, τίς, λέγω,

θέλει πιστεύσει, ὅτι τινὲς τούτων εἰς τὸ διάστημα τόσων αἰώνων καὶ ἐναντίον τόσων ἀπαγορευτικῶν διατάξεων διετήρησαν ἐν τῇ καρδίᾳ των τὴν πίστιν τῶν πατέρων των· καὶ κατὰ τὸ 1860, ὅτε ἀπέκτησε μετὰ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας των καὶ τὴν θρησκευτικὴν πολλοὶ ἱερεῖς καὶ λαϊκοὶ ἰδιῶται διεκήρυξαν φανερὰ τὴν ὀρθοδοξίαν των, ὁμολογήσαντες ὅτι διετήρουν αὐτὴν κατὰ παράδοσιν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν καὶ ἐξήσκουν αὐτὴν κρυφίως· ὁ δὲ Δικτάτωρ τότε Ἰωσὴφ Γαριβάλδης ἀνταμείβων τὰς ἐκδουλεύσεις των χάριν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἰταλίας, τῆς ὁποίας αἱ Ἀλβανικαὶ ἀποικίαι ὑπῆρξαν πάντοτε ἰσχυρὰ στηρίγματα, διὰ διατάγματός του τοῖς ἐγγυήθη τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐξασκήσεως τῆς θρησκείας των.

Τὰ αἰσθήματά των δ' αὐτὰ οἱ Ἑλληνοαλβανοὶ περὶ ὀρθοδοξίας δὲν ἔδειξαν μόνον ὅταν ἠλευθερώθησαν ἀπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ δεσποτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτὸν ἔτι ἔδειξαν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ὅτι τὸ αἴσθημα τῆς Ὀρθοδοξίας παρ' αὐτοῖς εἶναι ἔμφυτον καὶ ἀναφαίρετον ὡς π. χ. ἐν τῷ Κριμαϊκῷ πολέμῳ τῷ 1854 οἱ ἐν Ἰταλίᾳ Ὀρθόδοξοι Ἑλληνοαλβανοὶ ὑποθέτοντες ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κζάρου τὴν ὑποστήριξιν τῆς θρησκείας των, ἐκηρύχθησαν φανερὰ ἐναντίον τῶν συμμάχων παρὰ τὸ γενικὸν αἴσθημα ὅλων τῶν Ἰταλῶν. Ἐν τούτοις τότε τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα ἐνίκησε τὸ πολιτικὸν καὶ συνεισφοραὶ ἐγένοντο ὑπὲρ τῶν Ῥώσσων, καὶ τοῦ Νικολάου αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας ἀποθανόντος ἐγένετο ἐπίσημον μνημόσυνον ἐν τῇ Ἑλληνοαλβανικῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Πανόρμου μεθ' ὅλου τοῦ κλήρου καὶ τοῦ ἐν τῇ Σικελίᾳ Ἑλληνοαλβανοῦ Ἐπισκόπου, ἀποδειχθέντος οὕτως ὅτι περιφρονοῦσιν ὄχι μόνον τὴν ὀργὴν τοῦ Πάπα ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Φερδινάνδου Βουρβόνου.

Εἶπον ὅτι ἐκτὸς τῶν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τοῦ Σκενδέρμπεη δηλ: τὸ 1461, 1468, 1479 καὶ ἐπὶ Καρόλου Ε', 1534, εἰς Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν μεταβάντων Ἑλληνοαλβανῶν πολλοὶ ἔμειναν εἰς τὴν κάτω Ἤπειρον, εἰς τὴν Χειμάραν καὶ σχεδὸν ἐξελληνισθέντες ἔτρεφον ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἐλπίδα τῆς ἐλευθερίας ὡς ἐκ τῆς γενικῆς ἐξεγέρσεως τῆς Δύσεως κατὰ τῆς κυριαρχίας τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ἐνῷ ἐπάτασσεν αὐτοὺς εἰς Βιέννην κατὰ τὸ 1685 καὶ εἰς Πατεβαρδῖνον κατὰ τὸ 1717, τοῖς ἐπέτρεπε τὴν πρὸς νότον ἐπέκτασιν τῶν συνόρων τῆς Αὐτοκρατορίας των διὰ τῆς ἁρπαγῆς τῆς Κρήτης ἀπὸ τῶν Ἑνετῶν καὶ τῆς κατακτήσεως τοῦ Μωρέως, εἰς τοῦτο δὲ συνέτεινεν πολὺ ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλοδοξία μᾶλλον ἢ ἡ πολιτικὴ ἀντιζηλία τῆς Δύσεως.

Ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων λοιπὸν ἐπιβληθεῖσα ὑποδούλωσις ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἀφήρει πᾶσαν ἀρετὴν τοῦ δούλου. Ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον ἐλεύθερον, καί τοι βεβαίως προγιγνώσκων τὰ μέλλοντα νὰ προέλθωσιν ἐκ τῆς ἐλευθερίας ἀτοπήματα, *ἀλλ' ἂν ἡ κατάχρησις τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἔγκλημα, ἡ στέρησις αὐτῆς εἶναι ἀκρωτηριασμός*, ἔλεγε μέγας τις πολιτικὸς τῆς Ἀγγλίας ὑπέρμαχος τῶν ἐλευθεριῶν· ὑπὸ τὸν Ὀθωμανικὸν ζυγὸν καὶ κατ' ἀκριβῆ ἀναλογίαν τῆς ὑποταγῆς εἰς τοῦτον ἡ διάνοια, ἡ ἠθική, ὁ οἰκογενειακὸς

βίος, τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα καὶ ὁ πόθος τῆς ἀπολυτρώσεως κατέπεσαν εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα· ἀλλ' ἀνεκτίμητός τις θησαυρός, πολύτιμος μαργαρίτης, ἀπέμενεν εἰς τοὺς δυστυχεῖς δούλους ἡ πίστις, ἡ πίστις ἥτις εἶναι προωρισμένη νὰ γονιμοποιῇ πᾶν παρ' ἀνθρώποις ἀγαθὸν καὶ ὡραῖον. Ταύτην λοιπὸν θέλοντες νὰ διατηρήσωσι καὶ οἱ Ἑλληνοαλβανοὶ τῆς Χειμάρας ὑφίσταντο τὰ πάντα ἐν ἀπαραδειγματίστῳ ἐπιμονῇ καὶ ἐγκαρτερήσει μέχρις οὗ κορυφωθείσης τῆς ἀκολασίας, ἐπῆλθεν ἡ τελευταία μετανάστευσις εἰς Ἰταλίαν, ἧς ἀπόγονοι εἶναι οὗτοι οἱ διὰ τοῦ τελευταίου τῆς Βουλῆς Νόμου εὐεργετηθέντες ὅπως ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρῴαν ἑστίαν. Καὶ ἰδοὺ πῶς.

Τὴν 6 Δεκεμβρίου 1742 οἱ Τοῦρκοι 372 τὸν ἀριθμὸν προσέβαλον τοὺς δυστυχεῖς κατοίκους τῆς Πικέρνης (χωρίου ἐν Ἠπείρῳ) ἵνα λεηλατήσωσιν αὐτούς, ἀλλ' οὗτοι ἀπόγονοι τῶν πατέρων των καὶ τούτων μιμηταὶ καί τοι 47 τὸν ἀριθμὸν μόνον, ἀντέστησαν ἐπὶ 6 ὁλοκλήρους ἡμέρας, καθ' ἃς 27 Τοῦρκοι τῆς Βόρτζης ἐφονεύθησαν, ἐκ δὲ τῶν Χριστιανῶν οὐδείς. Βλέποντες ὅμως τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον πλησιάζοντα καὶ φοβηθέντες τὸν ἀποκλεισμὸν καὶ τὴν σφαγήν, ἐγκατέλειψαν τὰ πάντα καὶ κατέφυγαν εἰς τὴν Κέρκυραν κατοικήσαντες τὸ νησίδιον Ὀθωνοί. Μετὰ ἓν ἔτος ἐπειδὴ οὐδεμία ἐλπὶς τοῖς ἔμενεν ὅπως ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς ἑστίας των, μὴ δυνάμενοι δ' ἐκεῖ νὰ ζήσωσιν ἀπεφάσισαν νὰ μεταβῶσιν εἰς ξένην γῆν· καὶ δύο ἐξ αὐτῶν οἱ ἀδελφοὶ Μαρτίνου νύκτωρ διὰ λέμβου μεταβάντες κρυφίως εἰς Πικέρνην ἀφήρεσαν ἀπὸ τὸ ἐκεῖ μοναστήριον τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας Κρεμιζόβα ἐπιλεγομένης καὶ παραλαβόντες αὐτὴν μεθ' ἑαυτῶν μετέβησαν εἰς τὴν ἀπέναντι παραλίαν τῆς Ἰταλίας κατὰ τὸ 1744 βασιλεύοντος τῆς Νεαπόλεως τοῦ Βουρβόνου Καρόλου τοῦ Γ'. Εἴκοσι δὲ καὶ εἷς τὸν ἀριθμὸν (17 ἄνδρες, 3 γυναῖκες καὶ 1 ἱερεὺς) ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ γαίας διὰ νὰ τὰς καλλιεργήσωσιν. Ὁ Βασιλεὺς οὗτος γνωρίζων ἐκ φήμης τοὺς κατοίκους τῆς Ἠπείρου διὰ τὴν γενναιότητα αὐτῶν, παρεχώρησεν εἰς τὴν μικρὰν ἐκείνην ἀποικίαν γαίας, εἰς ἃς ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Abruzzi καὶ ἐκεῖ ἐσχημάτισαν τὸ χωρίον Badessa ἐγείραντες καὶ ἐκκλησίαν ὀρθόδοξον, ἐν ᾗ ἐναπέθηκαν καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, ἣν μεθ' ἑαυτῶν ἔφερον καὶ ἥτις μέχρι σήμερον ὑπάρχει. Μετὰ καιρὸν ἡ ἀποικία αὕτη αὐξηθεῖσα δι' ἐπιγαμίας ἐξ ἐντοπίων γυναικῶν τὰς ὁποίας ὑπεχρέουν νὰ ἀσπασθῶσι τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, δὲν ἠδύνατο νὰ ζήσῃ ἀνέτως ἕνεκα τῆς μικρᾶς ἐκτάσεως τῶν παραχωρηθεισῶν γαιῶν καὶ τῆς μεγάλης καταδιώξεως, ἣν ὑφίστατο παρὰ τοῦ δυτικοῦ κλήρου. Ἐν τῇ στενοχωρίᾳ των δ' αὐτῇ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ᾐτήσαντο παρὰ Φερδινάνδου τοῦ Β' ἢ τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς ὀρθοδόξου λατρείας των, ἢ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα των, διότι τοσαύτη καὶ τηλικαύτη ἦτο ἡ πίστις, ὥστε προὐτίμων νὰ ὑποκύψωσι μᾶλλον εἰς τὴν Τουρκικὴν τυραννίαν παρὰ εἰς τὴν τιάραν τοῦ Πάπα. Καὶ ὁ μὲν Φερδινάνδος διέταξεν ὅπως ἐλευθέρως ἐξασκῶσιν οἱ ἐν Badessa τὴν ὀρθόδοξον λατρείαν των, ἕνεκα ὅμως σφο-

δρῶν παρατηρήσεων τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ὑπουργοῦ του καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Βατικανοῦ, διότι τὸ παράδειγμά των ἠδύναντο νὰ μιμηθῶσιν καὶ οἱ λοιποὶ ἐν Ἰταλίᾳ Ἑλληνοαλβανοί, οἵτινες κατ' ἐπιφάνειαν μόνον καὶ ὡς ἐκ τοῦ φόβου ἐδέχθησαν τὸν καθολικισμόν, ἠναγκάσθη ν' ἀνακαλέσῃ τὸ διάταγμα τοῦτο, ἐκδώσῃ δ' ἕτερον, δι' οὗ διετάττετο ὁ ἐφημέριος νὰ ἐκτελῇ τὰ μυστήρια κατὰ τὸ δυτικὸν δόγμα, νὰ μνημονεύῃ δηλαδὴ τὸν Πάπαν κτλ. Οὕτως οἱ δυστυχεῖς ἄποικοι ἀπὸ τοῦ 1857 μέχρι σήμερον (διότι ἡ κατάστασις αὕτη διαρκεῖ καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν τῆς Ἰταλίας) δὲν λαμβάνουσιν εἰμὴ μόνον τὸ βάπτισμα κατὰ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα καὶ τοῦτο ἄνευ μύρου, διότι δὲν τοῖς ἐπετρέπετο, ἀλλὰ δι' ἐλαίου τοῦ κανδυλίου τῆς Παναγίας, ἣν ἐκ τῆς Πικέρνης ὡς προστάτιδα μεθ' ἑαυτῶν ἐκόμισαν.

Ἡ μικρὰ ἔκτασις, ὡς εἶπον, τῆς γῆς τῆς δωρηθείσης παρὰ τοῦ βασιλέως Καρόλου τοῦ Γ', ἡ σπουδαία αὔξησις τῶν φόρων, ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἀποικίας ταύτης, πρὸ πάντων δὲ ὁ θρησκευτικὸς διωγμὸς και ἡ μεγάλη ἐπιθυμία τῶν ἀποίκων νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐλευθέρας πατρίδος, ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ αἰτήσωσι παρὰ τῆς ἑλλην. κυβερνήσεως διὰ τοῦ ἐν Ἀγκῶνι προξένου τῆς Ἑλλάδος κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1875 ὅπως παραχωρηθῶσιν αὐτοῖς γαῖαι ἐθνικαὶ πρὸς καλλιέργειαν, ἐπιθυμοῦντες, ὡς ἐν τῇ ἀναφορᾷ αὐτῶν ἐξέθεσαν νὰ σώσωσι τὴν θρησκείαν των καὶ νὰ φανῶσιν ὠφέλιμοι εἰς τὴν πατρίδα των, ὅπερ καὶ ἐπέτυχον· πρὸς τοῦτο δὲ μέγας ὀφείλεται ἔπαινος πρὸς τὸν ἀόκνως ἐνεργήσαντα πρόξενον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἀγκῶνι κ. Γεώρ. Δουρούτην, οὐχ ἧττον ὅμως ἀξιοθαύμαστος εἶναι ἡ ἐνεργητικότης καὶ ἡ δραστηριότης τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀποικίας αὐτῆς Δημητρίου De-Martinio, ὅςις ἀπὸ ἑνὸς ἤδη ἔτους μηδενὸς μέσου φεισθεὶς μὲ θυσίαν μάλιστα τῆς εὐτελοῦς περιουσίας του καὶ περιφρονῶν ὅλας τὰς ὑποσχέσεις τῶν ἐν Ἰταλίᾳ διοικητικῶν ἀρχῶν προσπαθουσῶν νὰ τὸν ἐμποδίσωσι, κατώρθωσε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον προστάτας ἰσχυροὺς ἔχων τὴν νοημοσύνην του, τὴν δραστηριότητά του καὶ τὴν ὑπομονήν του. Ἐκ τῶν 45 δὲ οἰκογενειῶν τῶν ἀποτελουσῶν τὸ χωρίον Badessa μετὰ τὴν διαγραφήν των ἀπὸ τοῦ Ἰταλικοῦ δημοτολογίου αἱ 13 λαβοῦσαι τακτικὰ ἑλληνικὰ διαβατήρια παρὰ τοῦ ἐν Ἀγκῶνι προξενείου ἔφθασαν εἰς Πάτρας, ὅπου δυστυχῶς δὲν ὑπῆρξε πολὺ ἐνθαρρυντικὴ ἡ ὑποδοχὴ ἧς ἔτυχον παρὰ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἐγκαταλειψάντων αὐτοὺς εἰς τὴν τύχην των· αἱ δὲ λοιπαὶ περιμένουσι τὴν δημοσίευσιν τοῦ νόμου ὅπως ἐπανέλθωσι καθὼς καὶ τὸν προσδιορισμὸν τῶν γαιῶν διὰ νὰ μὴ ὑποπέσωσιν εἰς ἔξοδα δευτέρας μετοικεσίας. Ἀλλ' ἂν τὸ εὐεργέτημα τοῦτο τῆς παραχωρήσεως ἐθνικῶν γαιῶν πρὸς καλλιέργειαν παρεκταθῇ καὶ εἰς ἄλλους, εἰς ὅσους δηλ. ζητήσωσι τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετανάστευσίν των, πολλοὺς θέλομεν ἴδει μεταναστεύοντας ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐνταῦθα ὄχι μόνον ἑλληνοαλβανικῆς καταγωγῆς, ὡς δι' ἀναφορᾶς των ἐζήτησαν τοῦτο τὰ ἑλληνικὰ χωρία μεταξὺ

Βρενδισίου καὶ Lecce, ἀλλὰ καὶ Ἰταλοὶ ἀκόμη προτιμῶντες διὰ διαφόρους λόγους τὴν ἐνταῦθα ἢ εἰς Ἀμερικὴν μετανάστευσιν.

Περὶ Ἀλβανίας καὶ Ἀλβανῶν προκειμένου καὶ τῆς συμμίξεως αὐτῶν μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐν Ἰταλίᾳ, ἀναφέρω γνώμην φιλέλληνός τινος Ἰταλοῦ γράψαντος ὅτι ἡ Ἀλβανία τόσον διὰ τὴν γεωγραφικήν της θέσιν, ὅσον καὶ διὰ τὴν καταγωγὴν τῶν κατοίκων καὶ τὴν ἱστορίαν της, δὲν δύναται νὰ μείνῃ κεχωρισμένη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου καὶ κατὰ συνέπειαν τοῦ σώματος ὁλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος, οὔτε οἱ καιροὶ τῷ φαίνονται κατάλληλοι πρὸς σχηματισμὸν ὁμοσπονδιακῶν κρατῶν. Ἄλλως τε ὁ πολιτισμὸς παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς δὲν δύναται νὰ μεταδοθῇ ἄλλως ἢ διὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἑλλήνων, μετὰ τῶν ὁποίων ὁμοιάζουσι κατὰ μέγα μέρος καὶ κατὰ τὰς ἰδέας καὶ κατὰ τὰ ἤθη, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ κατὰ τὴν θρησκείαν, μ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῆς προπαγάνδας νὰ τοὺς ἐκλατινίσῃ. Οἱ ἐναντίοι τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ θέλοντες ν' ἀποξενώσωσιν αὐτοῦ τοὺς Ἀλβανοὺς καταστρέφουσι καὶ τὸ προσφορώτερον μέσον πρὸς τὸ καλὸν τῆς Ἀλβανίας, καὶ συγχρόνως συνομοτοῦσιν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἥτις θὰ ἦναι ἐλλειπὴς ἄνευ ταύτης. Ὁ Xylander, ἔξοχος συγγραφεὺς γράψας περὶ τῆς ἐθνικότητος καὶ τῆς φιλολογίας τῆς Ἀλβανικῆς πρὸ τοῦ Hann, ἀνεγνώρισεν ὅτι ἡ Ἀλβανία δὲν δύναται νὰ πολιτισθῇ εἰμὴ διὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ αὐτὴ ἦτο ἡ αἰτία, ἥτις τὸν ὡδήγησε νὰ γράφῃ τὴν γλῶσσαν τὴν Ἀλβανικὴν μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρας, ἀκολουθῶν πρὸς τοῦτο τὴν γραφὴν τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Τί λοιπὸν εὐγενέστερον καὶ συμφερώτερον διὰ τὴν Ἑλλάδα ἢ νὰ θέσωμεν εἰς ἠθικὴν πραγματοποίησιν τὰς εὐγενεῖς αὐτὰς ἰδέας;

Περαίνων δὲν θεωρῶ ἄπο σκοποῦ νὰ προκαλέσω τὴν σκέψιν τοῦ Συλλόγου ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος τῆς μετανάστεύσεως ἐνταῦθα τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀποίκων ἑλληνοαλβανῶν, ὅπως διὰ τῆς ἠθικῆς ὑποστηρίξεώς του παρὰ τοῖς ἁρμοδίοις κατορθώσῃ ἔργον δυνάμενον πολλαχῶς ν' ἀποβῇ λίαν ὠφέλιμον διὰ τὴν Ἑλλάδα· καθότι καὶ πολλαὶ ἐθνικαὶ γαῖαι ἄγονοι μέχρι σήμερον καὶ ἄκαρποι ἕνεκεν ἐλλείψεως ἐργατικῶν χειρῶν, θέλουσι μεταβληθῆ εἰς προσοδοφόρους ἀγρούς, καὶ ὁ τρόπος τῆς καλλιεργείας διὰ τῆς εἰσαγωγῆς χειρῶν δεδοκιμασμένων καὶ ἀνεπτυγμένων μεταβαλλόμενος ἐπὶ τὸ τελειότερον, θέλει παραγάγει διπλασίας προσόδους.*

Κ. Χ. ΒΑΜΒΑΣ.

*Ὁ Σύλλογος συνέστησεν ἐπιτροπὴν ἐπὶ τούτῳ ἐκ τῶν κκ. Κ. Βάμβα, Γ. Μάνου, Ἐμ. Δραγούμη καὶ Ν. Δ. Λεβίδου, ἥτις διὰ τοῦ εἰσηγητοῦ της κ. Ν. Δ. Λεβίδου ὑπέβαλεν εἰς κύρωσιν τοῦ Συλλόγου τὸ ἑξῆς ψήφισμα, ὅπερ καὶ γενόμενον δεκτὸν ἐδημοσιεύθη ἐν ταῖς ἐφημερίσιν, ἐξετελέσθησαν δὲ τὰ δι' αὐτοῦ ἀποφασισθέντα.

Ψ ή φ ι σ μ α.

Ὁ Φιλολ. Σύλλογος Παρνασσὸς ἐν τῇ Συνεδριάσει τῆς 20 Δβρίου ε. ε.

Ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸν νεωστὶ ὑπὸ στοιχεῖον ΦΠΑ'. ὑπὸ τῆς Βουλῆς ψηφισθέντα καὶ ὑπὸ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως κυρωθέντα νόμον περὶ συνοικισμοῦ ἐν τῷ Δήμῳ Βουπρασίων τῆς Ἠλείας Ἑλληνοαλβανικῶν τινων ἐξ Ἰταλίας ἀφιχθεισῶν οἰκογενειῶν, μετὰ παραχωρήσεως τριάκοντα στρεμμάτων ἐθνικῆς γῆς καὶ δραχμῶν τετρακοσίων ὑπὲρ ἑκάστης τῶν συνοικισθησομένων οἰκογενειῶν.

Γινώσκων ἀκριβῶς, ὅτι οἱ Ἑλληνοαλβανοὶ οὗτοι, τὴν Τουρκικὴν τυραννίαν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος φεύγοντες, ἐγκατέλειψαν τὴν πάτριον γῆν τῆς Ἠπείρου, ἀποσπασθέντες οὕτω μετὰ δακρύων θαλερῶν τῶν κόλπων τῆς κοινῆς πάντων ἡμῶν μητρὸς Ἑλλάδος, καὶ ἐζήτησαν σκέπην καὶ καταφυγὴν εἰς τὴν φιλόξενον χώραν τῆς Ἰταλίας, ἐκ τῶν λόφων τῆς ὁποίας πάντοτε φιλοστόργως καὶ εὐελπιστὶ ἐπὶ αἰῶνα ὅλον δὲν ἐπαύσαντο ἀτενίζοντες τὰς ὡραίας ἀλλὰ καὶ στεναζούσας κορυφὰς τῆς Πατρίδος.

Μὴ λησμονῶν λοιπὸν τὸ μέν, ὅτι οἱ Ἑλληνοαλβανοὶ οὗτοι διεφύλαξαν καὶ τὸ δόγμα τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας σχεδὸν ἀλώβητον, τὸ δέ, ὅτι ζωηρὸν ἐν αὐτοῖς θάλλει τὸ παρήγορον αἴσθημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, οὗτινος εὐλόγως θεωροῦσιν ἑαυτοὺς τέκνα φίλτατα, δι' ἅπερ συναμφότερα καὶ ἀπεφάσισαν τὴν εἰς τὴν πάτριον γῆν τῆς Ἑλλάδος ἐπάνοδον.

Ἔχων ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ τὸ μέν, ὅτι καὶ ἄλλαι Ἑλληνοαλβανικαὶ οἰκογένειαι ἐκ τῶν ἐγκαταλειψασῶν τὴν Ἑλλάδα περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος σφόδρα ἐπιθυμοῦσι τὴν ἐπάνοδον, οὐ μὴν ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ κατὰ τὸν ΙΕ'. αἰῶνα ἐντεῦθεν τὴν Τουρκικὴν τυραννίαν φεύγοντες καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπίσης ἀποικισθέντες ὑπὸ τῶν αὐτῶν πόθων κατέχονται· τὸ δὲ ὅτι σύμπας οὗτος ὁ πληθυσμός, γεωργικὸς κυρίως τυγχάνων, τὰ μέγιστα θέλει συντελέσει εἰς τὴν πρόοδον τῆς Πατρίδος.

Θεωρῶν καθῆκον αὐτοῦ ὑπέρτατον πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν τὴν προστασίαν τῶν ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως ἀνακηρυττόντων, καὶ ἀνομολογούντων ἑαυτοὺς Ἕλληνας, νῦν μάλιστα, ὅτε, οὐχὶ πλέον τοῦ ἐπήλυδος Ἑλληνισμοῦ, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἀλλὰ τοῦ ἔκπαλαι τὰς Ἑλληνίδας χώρας οἰκοῦντος ἀμφισβητοῦνται αὐθαιρέτως καὶ ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ ἐπὶ τῶν Ἑλληνίδων χωρῶν κυριότης. — Τῇ προτάσει τῆς εἰδικῆς ἐπιτροπῆς συνισταμένης ἐκ τῶν κκ. Κ. Βάμβα, Ε. Δραγούμη, Γ. Μάνου καὶ Ν. Δ. Λεβίδου εἰσηγητοῦ

Ψ η φ ί ζ ε ι

Α'ον Ὅπως τὸ Προεδρεῖον τοῦ Συλλόγου ἀνακοινώσῃ τῇ Κυβερνήσει μετὰ τοῦ παρόντος ψηφίσματος, ὅτι ὁ Σύλλογος εὔχεται ὑπὲρ τῆς ὅ,τι τάχιστα ἐκτελέσεως τοῦ ὑπὸ στοιχ. ΦΠΑ' νόμου, ἵνα καὶ ὁ Σύλλογος αὐτός, συστήσῃ παρ' αὐτοῖς σχολὴν ἀπόρων παίδων.

Β'ον Ὅπως τὸ Προεδρεῖον τοῦ Συλλόγου ἀνακοινώσῃ τῇ τε Κυβερνήσει καὶ τῷ Προέδρῳ τῆς Βουλῆς μετὰ τοῦ παρόντος Ψηφίσματος, ὅτι ὁ Σύλλογος εὔχεται τὴν ἐπέκτασιν τῶν εὐεργετημάτων τοῦ νόμου καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν τῷ μέλλοντι συνοικισθησομένων Ἑλληνοαλβανικῶν οἰκογενειῶν.

Γ'ον Ὅπως τὸ Προεδρεῖον τοῦ Συλλόγου διαβιβάσῃ τῷ Νομάρχῃ Ἀχαΐας καὶ τοῖς Δημάρχοις τοῦ Νομοῦ τὸ παρὸν Ψήφισμα, δι' οὗ ὁ Σύλλογος εὔχεται, ὅπως τύχωσι ζωηρᾶς συμπαθείας καὶ προστασίας παρά τε τῶν ἀρχῶν καὶ παρὰ τῶν κατοίκων οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος Ἑλληνοαλβανοί· καὶ

Δ'ον Ὅπως τὸ Προεδρεῖον τοῦ Συλλόγου διὰ τῆς κοσμητείας τῆς ἐν Πάτραις Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων προκαλέσῃ συνέλευσιν τῶν ἐν Πάτραις ἀντεπιστελλόντων μελῶν τοῦ Συλλόγου, εἰς ἣν νὰ ὑποβληθῇ τὸ Ψήφισμα τοῦτο μετὰ τῆς εὐχῆς τοῦ Συλλόγου, ἵνα τὰ ἐν Πάτραις ἀντεπιστέλλοντα μέλη αὐτοῦ προνοήσωσι περὶ προστασίας τῶν ὅσονούπω συνοικισθησομένων Ἑλληνοαλβανικῶν οἰκογενειῶν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Δβρίου 1876.

Ο ΚΩΔΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ *

(ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΡΟΛΗΨΙΣ)

Ἡ Ἑλλὰς οὐδ' ἑξήκοντα ἐτῶν βίον ἀριθμεῖ εἰσέτι. Βίον αὐτονομίας καὶ ἐνεργείας ἐλευθερίου. Καὶ ὅμως, κατὰ τὸν βραχὺν αὐτὸν χρόνον, παρηκολούθησε, κατὰ τὸ ἐνόν, τὴν πρόοδον τῶν περὶ αὐτὴν κοινωνιῶν, ἀπέβαλε πατροπαράδοτα ἔθη, ἀφελεῖς τοῦ λαοῦ συνηθείας, ἐκτήσατο Πανεπιστήμιον, καὶ διέγραψέ τινα, στενὸν ἔτι, ἀλλ' ὁπωςδήποτε φιλολογικὸν ὁρίζοντα, ἠροτρίωσε τὴν γῆν, κ' ἔπλασεν ἐγχώριον βιομηχανίαν.

Εἴς τινας δήμους, εἰς τὴν καλύβην ἀκόμη τοῦ χωρίου, ἀναγνωρίζει τις τὴν παλαιὰν τοῦ Ἕλληνος ἁπλότητα. Ὁ βίος, τὸ ἔνδυμα, ἡ φυσικὴ γλυκύτης καὶ ἡ φιλοξενία, προδίδει ὅτι ἐκεῖ ἐκληρονόμησαν ἀπὸ τῶν πατέρων ἀπαραμείωτον τὸν ἀρχαϊκὸν βίον, φέροντα πικρὰν τῶν χρόνων τῆς δουλείας τὴν ἀνάμνησιν, ἀλλὰ διατηρήσαντα, καὶ ὑπὸ τοῦ πασσᾶ τὴν τυραννικὴν πίεσιν, τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν πίστιν.

Ἐν Ἑλλάδι εὐτυχῶς, μετὰ τοῦ ξένου πολιτισμοῦ καὶ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ βίου, δὲν εἰσήλασε καὶ ἡ διαίρεσις τῶν πολιτῶν εἰς κοινωνικὰς τάξεις, καὶ ἀπηλλάγημεν, ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν, τῶν βαθμῶν καὶ τῶν προνομίων τῆς εὐγενείας. Ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν, διότι εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐλευθέρας ἑλληνικῆς χώρας, καὶ δι' αὐτῆς εἰς πλείστας μεγαλοπόλεις τοῦ βασιλείου, ἦλθον καὶ ἐνεκατέστησαν ξένοι, ἢ ὁμογενεῖς ἐν ξένῃ βιώσαντες, καὶ μετ' αὐτῶν ἐνεκλιματίσθη ἀλλοία τις διάφορος ζωή, ἐπενεγκοῦσα τὴν πιθανὴν ἀλλοίωσιν τοῦ ἐθνικοῦ βίου, τὴν ἀκουσίαν, ὀλίγων ἀρχῆθεν, πλειοτέρων ἔπειτα, ἀπομίμησιν πρὸς τὴν ἀνετωτέραν καὶ μᾶλλον ἐλευθέριον κοινωνικὴν τροπήν.

Οὑτωσεὶ ἐν Ἑλλάδι, ἀνεπαισθήτως ἀρξαμένη, διετυπώθη εὐκρινέστερον σήμερον κοινωνική τις διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἀνετώτερον βιούντων καὶ τῶν τηρούντων ἀπαράλλακτον τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα πολιτῶν. Ἡ διαφορὰ αὕτη τῶν ἀποτελούντων τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν στοιχείων καταφαίνεται εὐτυχῶς τοσοῦτον σιωπηρά, ὥστε οὐδεὶς δυσοίωνος ἐξεδηλώθη ἀνταγωνισμός, οὐδεμία φατριαστικὴ πάλη ἐξεφόβισέ ποτε τὴν ἁρμονικὴν συμβίωσιν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν.

Τοῦτο μόνον καὶ ἁπλῶς ἐνδιαφέρει ἡμᾶς, πραγματευομένους τοῦ λαοῦ θρησκευτικὴν πρόληψιν:

Ἐν τῇ καλύβῃ τοῦ ἀγρότου ἡ λατρεία, καὶ ἐν τῇ ψυχῇ του ἡ πεποίθησις εἰς τὸν Θεόν, διατηρεῖται ζωηρά, ἀδιάσειστος, ἡ αὐτή, μεθ' ἧς συνε-

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ «Παρνασσῷ» κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 23 Δεκεμβρίου 1876.

κράτησε κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς τῆς δουλείας χρόνους καὶ μετέδωκε τοῖς ἐλευθέροις ἡμῖν, ὁποίαν παρέλαβε, τὴν πολύτιμον κληρονομίαν τοῦ χριστιανισμοῦ.

Εἰσέλθετε εἰς οἱονδήποτε ἑλληνικὸν χωρίον, κρούσατε τὴν θύραν οἱαςδήποτε καλύβης κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων ἢ τῆς Ἀναστάσεως, καὶ θὰ ἴδητε ἐκεῖ μετὰ τῆς ἑορτασίμου στολῆς, καὶ τὴν ἁπλῆν καὶ ἐκδηλωτικὴν χαρὰν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων τῆς φύσεως καὶ τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν γεννᾷ οὐχὶ ἡ ἐν τῇ ζωῇ εὐτυχία, ἀλλ' ἡ πεποίθησις καὶ ἡ ἁγία ἀγάπη.

Ἔξω τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας των ἡ λευκὴ κυμαινομένη ἐθνικὴ στολή, τὸ ᾆσμα καὶ ὁ *συρτὸς* τῆς πατρίδος, συγκινοῦσι μυχιαίτατα τὴν ψυχήν, διὰ τῆς μνήμης στρεφομένην ὀπίσω, εἰς ἁγνοτέραν καὶ ἡρωϊκὴν τοῦ ἔθνους ἐποχήν.

Ἡ ἀνυπόκριτος αὕτη, ἀλλ' ἐκδηλωτικὴ λατρεία, ἡ περιχαρὴς τῆς μορφῆς ἔκφρασις, *τῆς φλογέρας* οἱ συμπαθεῖς τόνοι, ἡ ἐθνικὴ συγκίνησις καὶ ἡ χαρά, ἡ παρακολουθοῦσα τὴν σεμνὴν καὶ θρησκευτικὴν αὐτὴν ἑορτήν, δὲν εἶνε σιωπηρά τις καὶ πειστικὴ ἐκδήλωσις ὅτι τοῦ βίου τούτου τελειοποίησιν καὶ ἀπόρροιαν θὰ ηὔχετο ὁ Ἕλλην τὴν διάπλασιν τοῦ καθόλου ἐθνικοῦ αὐτοῦ βίου;

Ἀλλ' ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀστοῦ ἐλλείπει ἡ ἐκδηλωτικὴ αὕτη χαρὰ καὶ ἡ συγκίνησις. Οὐδαμοῦ ἐν ταῖς πόλεσι διετηρήθη πλέον ὁ θερμὸς ἐκεῖνος θρησκευτικὸς ἐνθουσιασμός, καὶ ἡ ἡμέρα *τῶν Χριστουγέννων ἢ τῆς Ἀναστάσεως* παρέρχεται παρ' ἡμῖν οὐχὶ κἂν ὡς πᾶσαι αἱ ἑορτάσιμοι λοιπαὶ ἡμέραι, ἀλλὰ σιωπηλὴ καὶ μετὰ ψυχρότητος. Αἱ αἴθουσαι τῶν χορῶν δὲν ἀνοίγονται μετὰ τοῦ *φιλήματος τῆς ἀγάπης* εἰς εὔθυμα κ'ἑορτάσιμα χριστιανικὰ πλήθη, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν εὐτυχίαν αὐτὴν δὲν δύνασαι νὰ εὐχηθῇς εἰς τοὺς μᾶλλον προσφιλεῖς σοι, κατὰ τὴν ὑψίστην αὐτὴν χριστιανικὴν ἑορτήν· διότι ἡ πόλις σοὶ ἁπλοῦται οἱονεὶ ἄπνουν καὶ πένθιμον κοιμητήριον, μὲ τὰς ὁδοὺς γυμνὰς καὶ τοὺς οἴκους κεκλεισμένους ἀσφαλῶς ἔσωθεν!

Ἐν γένει ἐν Ἑλλάδι κατέπεσεν ἀπελπιστικῶς ὁ θρησκευτικὸς ζῆλος. Ὁ ἅγιος ἐκεῖνος ζῆλος ὁ συγκρατῶν τοὺς ἱερωτέρους δεσμοὺς τοῦ ἀνθρώπου, τὴν οἰκογένειαν καὶ τὴν πατρίδα, ὁ συμφυὴς τῇ ὑπάρξει, κ' ἐπιρρωνύων τὴν εὐτυχίαν μᾶλλον πεπολιτισμένων ἐθνῶν.

Ἡ πηγὴ ἴσως πολλῶν ἀτυχιῶν τῆς δυσμοίρου πατρίδος ἀνευρίσκεται εἰς τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος. Ναί. Οὐδεὶς θὰ δυνηθῇ νὰ ἐξακριβώσῃ ἐν Ἑλλάδι σήμερον ἴδιον ἐθνικὸν χαρακτῆρα, ὁποῖος ἀμέσως ἐκδηλοῦται εἰς πᾶσαν ἄλλην ἐθνότητα, ἀπὸ τῆς καλύβης τοῦ χωρικοῦ μέχρι τοῦ μεγάρου τοῦ πολίτου. Οὐδέποτ' ἐζητήσαμεν νὰ πλάσωμεν ἐθνικὸν βίον, ἀρχὴν πρώτην ἔχοντα τὰ πάτρια ἤθη καὶ τὰς παραδόσεις τοῦ ἁγνοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐμιμήθημεν ξένας συνηθείας, ἀντικειμένας εἰς τὸ κλίμα ἡμῶν καὶ τὸν χαρακτῆρα, καὶ οὑτωσεὶ ἐμορφώσαμεν καχεκτικὸν ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ βίον.

Ἡ ἀδιαφορία αὕτη πρὸς ὅ,τι ἱερὸν καὶ παρήγορον ἐλάτρευσεν ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς πρώτης τῆς δημιουργίας ἡμέρας ἐκνευρίζει καὶ ἄλλας συμπαθεῖς τῆς ψυχῆς χορδάς, τὴν φιλοξενίαν, τὴν τιμήν, τὴν εἰλικρίνειαν. Τὴν φιλοξενίαν, ἥτις ἐχαρακτήριζε τοὺς Ἕλληνας τῶν Ὁμηρικῶν χρόνων, ἀλλ' ἥτις ἐξόριστος πλέον κατέφυγεν εἰς τὴν καλύβην τοῦ χωρικοῦ, μὴ εὑροῦσα εἰς τοῦ πολίτου τὸ οἴκημα οὐδ' ἐλάχιστον χῶρον. Τὴν τιμήν, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα εἰς τὰς πόλεις ἡμῶν φέρει ἁπλῶς ἀναμνήσεις ἀνδρικωτέρων χρόνων, ἀφοῦ ὁ πολίτης μετέρχεται ὡς προσωπίδα τὴν φιλίαν ἢ τὴν ἐμπιστοσύνην ἀγαθοῦ οἰκοδεσπότου, ἵνα καλύψῃ ὑπὸ ταύτην τὰς εὐτελεστέρας τῆς ψυχῆς ὁρμὰς καὶ τὴν μᾶλλον ἀναιδῆ ἀπάθειαν. Τὴν εἰλικρίνειαν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἐκλείσαμεν τέλεον τὴν ψυχήν, ἀκριβῶς τἀναντία αἰσθανόμενοι ἢ μελετῶντες ἐκείνων, ἅτινα μειλίχιοι καὶ προσηνεῖς ὁμολογοῦμεν.

Ἀλλὰ παρέμεινεν εἰσέτι ἡ ἐθνικὴ ζωή, οἱονεὶ δειμαλέα καὶ φυγάς. Ὅπου εἰσπνέει ἐλευθερωτέρα ἡ ψυχὴ τὸν ἁγνὸν τοῦ βουνοῦ ἀέρα, ὅπου ἐγείρεται κατὰ τῆς χιόνος καὶ τῆς βροχῆς ἡ ἁπλῆ τοῦ ἀγρότου ξυλίνη καλύβη, ἐκεῖ ἁπλοῦται μεγαλοπρεπεστέρα τῆς φύσεως ἡ εἰκών, ἐπιβάλλεται εὐγλωττότερον τοῦ Θεοῦ τὸ μεγαλεῖον, ἐκεῖ ῥυθμίζει ὁ ἁπλοῦς Ἕλλην τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ καὶ τὸν βίον, κατὰ τὰς ἀμέσους τῆς φύσεως ἐμπνεύσεις, κατὰ τῆς ἰδίας καρδίας τοὺς παλμούς.

Εἰσήλθομεν εἰς τοῦ ἀγρότου Ἕλληνος τὴν πτωχικὴν οἰκίαν καὶ ἐκοιμήθημεν ὑπὸ τὴν ἀχυρίνην στέγην του, ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἀλλ' ὑγιεινῆς στρωμνῆς του. Ἐκ τοῦ ὀρνιθῶνός του ἐθυσίασε τὰ ἐκλεκτότερα προϊόντα καὶ ὁ οἶνός του ἔρρευσεν ἀφειδῶς. Ἐκοιμήθη μετὰ τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων του εἰς τὴν αὐλήν, ἐγγὺς τῶν βοῶν καὶ τῶν προβάτων του, διότι τὴν καλύβην παρεχώρησεν ἡ φιλοξενία του εἰς τὸν ξένον. Τὸν παρηκολουθήσαμεν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ του, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν ταῖς πανηγύρεσι, καὶ ἠγαπήσαμεν τὸν ἄνθρωπον τοῦ ἀγροῦ, μὲ τὰ ἁπλᾶ ἤθη του, μὲ τὰς ἁγίας συνηθείας καὶ προλήψεις, ἀπὸ τῶν ὁποίων ὁρμώμενός τις δύναται νὰ μελετήσῃ καὶ διδαχθῇ πολλά.

Αἱ προλήψεις αὗται εἶνε ἡ ζῶσα ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν μεταδιδόμεναι, ἀναλαμβάνουσι πολλαχοῦ καὶ τρυφερωτέραν χροιὰν ἢ μορφὴν ζωηροτέραν, κατὰ τὴν φαντασίαν καὶ τελειοποίησιν τοῦ πνεύματος τῶν νεωτέρων. Πολλαὶ ἔχουσι τὴν ἀρχὴν εἰς ἀπώτατον σημεῖον χρόνου, τὸ ὁποῖον οὐδ' οἱ γηραιότεροι ἐνθυμοῦνται, ἀλλὰ πᾶσαι ἐγεννήθησαν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατριαρχικοῦ καὶ τιμίου βίου, τὸν ὁποῖον ἀδιάσειστον παρέλαβεν ὁ υἱὸς ἀπὸ τῶν πατέρων, καὶ ἀπαράλλακτον εἰς τοὺς ἀπογόνους του κληροδοτεῖ. Ὑπὸ πᾶσαν ἱερὰν τοιαύτην κληρονομίαν ἐκδηλοῦται μία ψυχολογικὴ ἀλήθεια, στερεά τις πεποίθησις καὶ πιστὸς χρωματισμὸς τοῦ ἰδίου χαρακτῆρος τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων τοῦ ἀγροῦ.

Α'.

Δύο γείτονα τῆς Λακωνίας χωρία, κατὰ τὰ πρῶτα τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας ἔτη, ἤριζον ὡς πρὸς τὴν εὐλάβειαν καὶ τὸν θρησκευτικὸν ζῆλον. Οὕτως ἠμφισβήτουν, εἰς μᾶλλον ἀνέτους καιρούς, οἱ Καλαρρῖται καὶ τὸ Συρράκον τῆς Ἠπείρου τὴν ἐμπορικὴν πίστιν καὶ τὸν πλοῦτον, ἀκριβῶς ὅπως ἐρίζουσιν ἀπὸ τῆς πρώτης τῆς δημιουργίας ἡμέρας ὡραῖαι γυναῖκες, ὅταν αἱ θύραι αὐτῶν γειτνιάζωσι πολύ. Ἡ γειτονία φυσικῶς, βλέπετε, συνεπάγεται τὴν διαμάχην, ἀλλ' ὡς πρὸς τὰς χώρας ἡ ἔρις αὕτη εὐτυχῶς λαμβάνεται ἀπὸ ὑψηλοτέρου σημείου καὶ καταλήγει εἰς πρακτικώτερον καὶ εὐτυχῆ σκοπόν.

Ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις τῆς Λακωνίας φυσικὴ συνέπεια τοῦ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὑπονοεῖται ἡ εὐζωΐα καὶ εὐεξία τῶν ἱερέων. Εἶνε φυσικὴ ἡ τυφλὴ ἀγάπη τῶν ἀληθῶν τοῦ Θεοῦ τέκνων πρὸς τοὺς μύστας καὶ λειτουργοὺς τοῦ ὑπερτάτου ὄντος. Ἀλλὰ τὸ διεγεῖρον τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ χριστιανοῦ εἰς πᾶσαν ἱερὰν λειτουργίαν καὶ σχέσιν εἶνε, ὅτι πολλοὶ ἅγιοι πατέρες ἐκμεταλλεύονται, ὡς μὴ ὤφελε, τῶν πιστῶν τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς χρηματισμόν, παραγνωρίζοντες τὴν ὑψίστην ἀποστολήν των.

Ἐπιτραπήτω ἡ ἐλαχίστη παρέκβασις ὅτι διέλαθεν ἡμᾶς πιθανῶς πονηροῦ πνεύματος πνοή, ἀλλ' ἐπικαλούμεθα μάρτυρα τῆς σκανδαλώδους ἴσως ταύτης εἰλικρινείας πάντα βδελυσσόμενον τὴν ἀγυρτείαν καὶ στηλιτεύοντα εὐθαρσῶς τὸ κακόν.

Ἐν τοῖς ἀδελφοῖς τούτοις χωρίοις ὁ θρησκευτικὸς ἀνταγωνισμὸς ἐξεδηλοῦτο κατὰ τὰς ἡμέρας μάλιστα τοῦ Πάσχα.

Εἰσέλθωμεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τοὺς λευκοὺς καὶ κοσμίους αὐτῶν οἴκους, καὶ παρακολουθήσωμεν ἰδίᾳ ἀντιλήψει τὸν ἁπλοῦν βίον καὶ τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν τῶν χωρικῶν.

Εἶνε ἡ ἡμέρα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου. Ἐγένετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ *ἡ πρώτη ἀνάστασις*. Μὲ τὰ φύλλα τῆς δάφνης, τὴν ὁποίαν ἡγίασεν ὁ ἱερεύς, θυμιᾷ ἡ οἰκοδέσποινα τὰς ἱερὰς εἰκόνας, καὶ καθαγιάζει καὶ αὐτὴ τὸν οἶκόν της καὶ τὰ τέκνα. Ὁ ρωμαλέος, καίτοι πολιός, κύριος τῆς καλύβης θυσιάζει τὸν ἀμνόν, προετοιμάζων τὸ χαρμόσυνον τῆς ἀναστάσεως δεῖπνον. Εἰκοσαετὲς τοῦ ἀγροῦ παλληκάρι ἐκ κορμοῦ λεπτοῦ δένδρου ξέει τὸν ὀβελὸν ἐπιτηδείως, ἐνῷ αἱ νεώτεραι ἀδελφαί του, μὲ γυμνὰς τὰς περικαλλεῖς ὠλένας, εὔθυμοι βάπτουσι *τὰ κόκκινα ὠὰ* τοῦ Πάσχα.

Ὑπὸ τὰς ἐφεστίους εἰκόνας τοῦ οἴκου ἀναρτῶνται αἱ λαμπάδες τῆς ἀναστάσεως, ἐκ κιτρίνου κηροῦ, ἐνῷ μικροτέρου μεγέθους ἄλλαι, διακρινόμεναι ἐπὶ τῇ λευκότητι καὶ τοῖς χρυσοῖς χρώματι, ποικίλλουσιν ἀληθῶς τὴν εὐλαβῆ αὐτὴν θέαν.

Ἐπίχαρι, δροσερὸν ζεῦγος, παιδίου ἑπταετοῦς καὶ πενταέτιδος παιδίσκης,

περιεργάζεται ὅλον αὐτὸν τὸν ἐπίφθονον πλοῦτον, καὶ ἐνηγκαλισμένον καὶ τρελλὸν πηδᾷ ἀπὸ τοῦ σφαζομένου ἀμνοῦ εἰς τὰς χρυσᾶς λαμπάδας, ἀπὸ τῶν βαπτομένων ὠῶν εἰς τὰ καινουργῆ πέδιλα.

Τίς δὲν ἐνθυμεῖται συμπαθῶς τὴν χρυσῆν αὐτὴν ἡλικίαν τῆς ζωῆς!

Ἐπὶ τοῦ τοίχου διορᾶται κεκαλυμμένη ἑορτάσιμος στολή. Ἀνασύρωμεν τὴν καλύπτραν. Εἶναι διαφανὴς καὶ χρυσοῖς πεποικιλμένη κοσμήμασιν ἡ νυμφικὴ ἐσθὴς τῆς μεγαλειτέρας τοῦ οἴκου κόρης, ἐπιζήλου νύμφης, ἥτις αὔριον θὰ φέρῃ εἰς τὸν μνηστῆρά της ἐράσμιον σῶμα, δροσερὰν ψυχὴν καὶ χίλια πρόβατα προῖκα.

Τὰ γείτονα ταῦτα εὐτυχῆ χωρία ἀρχαία ξυλίνη γέφυρα ἀδελφόνει. Ἄνωθεν, ἐκ δεξιῶν, ἐγείρεται ἡ κατάφυτος ῥάχις μεγαλοπρεποῦς βουνοῦ, καὶ ἀριστερόθεν κελαρύζει γηραιοῦ χειμάρρου τὸ νερόν. Δροσερὰ ὀρεινὴ αὔρα, ἀρωματιζομένη ἐκ τοῦ θύμου τοῦ βουνοῦ, δωρεῖται εἰς τοὺς πνεύμονας ἐλευθερωτέραν πνοήν, κ' ἐπιρρωνύει τῆς ψυχῆς τὴν δύναμιν.

Ἐρυθρά που, καί που χρυσᾶ νεφύδρια ἀποκρύπτουσι τοῦ δύοντος ἡλίου τὴν λάμψιν. Ἀληθῶς τοιαύτη θελκτικὴ ἑσπέρα ὡρίσθη ν' ἀγγείλῃ τὴν ἡμέραν τὴν μεγάλην τῆς Ἀναστάσεως τῆς ἀνθρωπότητος ὅλης!

Εἰς πᾶσαν αὐλὴν ἑκάστης χωρικῆς οἰκίας τὰ παληκάρια τοῦ χωρίου αὐτοῦ κτενίζουσι θυμοειδεῖς ἵππους, καὶ προσαρμόζουσι ζωηροῦ χρωματισμοῦ ἐφίππια. Εἷς ἀναβάτης μόλις δαμάζει τοῦ ἀγρίου ἵππου του τὴν ὁρμήν, ἐνῷ ἄλλος ἀπωτέρω ἐγκαυχᾶται ἐπὶ τῇ ῥωμαλεότητι καὶ τῇ εὐστροφίᾳ τοῦ ἰδίου.

Εἶνε τοῦ γαμβροῦ ἡ συνοδεία. Μετὰ *τὸ φίλημα τῆς ἀγάπης* θὰ κεντήσουν τοὺς ἵππους, καὶ ἡ ἄλλη τοῦ ἄλλου χωρίου νυμφικὴ συντροφία, θέλει ἑορτάσει μετ' αὐτῶν τὸ Πάσχα, θέλει τελέσει τὴν χαρὰν τὴν ἀληθῆ.

— Ἀλλὰ βλέπω καὶ νυκτόνει, ἔλεγεν εἰς τὰ παληκάρια τοῦ χωρίου δασυγένειος καὶ λευκὸς γέρων, θεώμενος τοῦ πρώτου ἄστρου τῆς ἑσπέρας τὴν ἀνατολήν. Ἐὰν καὶ ἀπόψε ἀποκοιμηθῇ ὁ ἅγιος πατέρας, δὲν εἰξεύρω πλέον ἂν θὰ μᾶς δώσῃ ἡ γῆ αὔριον καὶ αὐτὸν τῆς ἡμέρας τὸν ἄρτον.

— Ναί, ἐνθυμοῦμαι, ἀπήντησεν ἡλιοκαὴς εὔρωστος χωρικός, ὅτι πρὸ δύο ἐτῶν μᾶς προλαμβάνει εἰς τὴν ἀνάστασιν ἡ ἐκκλησία τῶν γειτόνων μας. Πέρυσιν ὁ ἱερεύς, φοβούμενος μὴ βραδύνῃ καὶ πάλιν ἡ κωδωνοκρουσία μας, ἔστειλε τὸν ταχύτερον παῖδα τοῦ χωρίου νὰ σημάνῃ μίαν ὥραν ἐνωρίτερα. Τὸ παιδὶ αὐτὸ ἀπεπλανήθη εἰς τὸν δρόμον, καθ' ἣν στιγμὴν εἰς τὴν σιωπὴν τοῦ μεσονυκτίου ἠκούετο ὁ μονότονος ἦχος τοῦ γειτονικοῦ κώδωνος.

— Τί νὰ σᾶς εἰπῶ, προσέθηκε τρίτος. Ὁ Θεὸς ἀγαπᾷ τὸ ἄλλο χωρίον περισσότερον, φαίνεται. Ὅταν ἔρχωνται πολλὰ προσκόμματα εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν μιᾶς ἐπιθυμίας, ἐγὼ σκέπτομαι ὅτι εἶνε ἐναντίος ὁ Θεός, διότι τὴν τύχην ποτέ μου δὲν ἐπίστευσα. Πρὸ δύο ἐτῶν ἠσθένησε τὴν τελευταίαν ὥραν ὁ ἱερεύς μας, καὶ ἕως οὗ τὸν ἀντικαταστήσωμεν, μᾶς ἐπρόλαβεν ὁ κώδων τῆς ἀπέναντι ἐκκλησίας. Πέρυσι, διὰ νὰ μὴ σημάνωμεν πρῶτοι ἡμεῖς

τὴν ἀνάστασιν, ἀπεκοιμήθη ὁ παῖς. Δὲν μᾶς ἀγαπᾷ ὁ Θεὸς πλέον, εἶνε ἡ ἰδέα μου.

— Ἐγὼ νομίζω, ἐπέμενεν ἄλλος, ὅτι εἶνε κακὸς λειτουργὸς τοῦ Ὑψίστου ὁ ἱερεύς, τὸν ὁποῖον ἔχομεν. Καμμίαν δὲν ἔχω ἀμφιβολίαν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν προσδέχεται τὰς εὐχάς του, διότι κακοῦ λειτουργοῦ ἱκεσίας δὲν ἀκούει βέβαια ὁ Θεός. Ἐκ τούτου προέρχεται ἡ δυστυχία τοῦ χωρίου μας, ὁ κακὸς θάνατος, καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν προβάτων μας. Ἡ ψυχή μου καὶ ἡ ἰδική σας γνωρίζει πόσον τὸ χωρίον μας ἀγαπᾷ τὸν Θεόν. Διατί νὰ μὴ ἀγαπᾷ ὁ Θεὸς εὐσεβεῖς ἀνθρώπους;

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην, θερμανθεὶς ἐκ τῆς ζηλοτυπίας καὶ τῆς ἡλικίας του, ἀγέρωχος, ὡραῖος χωρικός,

— Μὴ χάνεσθε, τοῖς εἶπε, καὶ οὔτε ὁ ἱερεύς μας εἶνε κακὸς λειτουργός, οὐδ' ὁ Θεὸς ἀγαπᾷ τὸ ἄλλο χωρίον περισσότερον. Μόνοι ἡμεῖς εἴμεθα ἄξιοι τῆς τύχης μας. Θὰ τὸ ἴδητε ἀπόψε.

Καὶ ταχύς, ἐλαφρός, μὲ πλήρη πεποίθησιν εἰς ἑαυτόν, ἀπῆλθεν ἵνα διαμείνῃ ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς ἐκκλησίας εὐτυχὴς ὅτι αὐτός, ταχὺς κινῶν τοῦ ἱεροῦ κώδωνος τὴν ἄλυσσον, θὰ φέρῃ τὸ προσεχὲς ἔτος τὴν εὐτυχίαν μετὰ τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ χωρίον του.

Ἀλλ' ἐν τῷ συναρπαζομένῳ ὑπὸ τῆς θρησκευτικῆς ἀντιζηλίας πλήθει ἐκείνῳ, παρίδομεν τὸ ὡραιότερον καὶ ἐρασμιώτερον παληκάρι, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ λυπηρὰ σιωπὴ καὶ ἡ ἀπεγνωσμένη ὄψις ἐμαρτύρει βαρεῖαν ὀδύνην τῆς ψυχῆς, ἀσυνήθη εἰς τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς τῆς φύσεως.

Μόλις ἠγέρθη κ' ἔφυγεν ὁ σύντροφός του, προάγγελος μελλούσης εὐτυχίας, ἠγέρθη αἴφνης καὶ αὐτός, γελῶν πικρῶς καὶ μὲ πικρὰν ἀπόφασιν εἶπε:

— Καὶ ἐγὼ σᾶς βεβαιῶ, ὅτι ἀγαπᾷ τὸ χωρίον μας ὁ Θεός. Θὰ ἴδητε ὅτι ἀπόψε οὐδὲ τὴν αὐγὴν θὰ σημάνῃ τὴν ἀνάστασιν ἡ γειτονικὴ ἐκκλησία.

Καὶ ἔτρεξε πρὸς τὸ ἀπέναντι χωρίον.

Τί μελετᾷ ὁ ἁπλοῦς αὐτὸς ἄνθρωπος καὶ ἐλάλησε τόσῳ πικρῶς; Αἰσθάνονται λοιπὸν τὴν κακίαν καὶ οἱ βιοῦντες ἐγγύτατα ἐκεῖ τῇ φύσει, ἄνθρωποι τοῦ ἀγροῦ;

Οἴμοι! ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὰ ἄδυτα αὐτῆς σκότη, εἰς τὰς ἐμφύτους ἡμῖν ἀδυναμίας, εἶνε πανταχοῦ ἡ αὐτή.

Β'.

Εἰς τοῦ μεσονυκτίου τὴν σιωπὴν ἀκούεται ἡ πρώτη τῆς πιστόλας βοή. Δεύτερος πυροβολισμὸς ἀνταποκρίνεται ἀπέναντι, καὶ ἀδελφωμένοι καὶ κανονικοὶ προαγγέλλουσι τὴν χαρμόσυνον ἑορτήν.

Τὸ ἀγροτικὸν τοῦτο ἔθιμον, τὸ ἀριθμοῦν τίς οἶδε ἐτῶν πόσων ἀναμνήσεις, καὶ ἀναμιμνῆσκον ποίαν ποιητικὴν κ' εὐφάνταστον ἀρχήν, διεσώθη μέχρις ἡμῶν καὶ εἰς τὰς πόλεις, ἀλλὰ νεκρὸν καὶ ἄχαρι.

Ὁ καθόλου ἡμῶν βίος καὶ αἱ ἄλλοῖαι συνήθειαι συνεπάγονται φυσικῶς τὴν ψυχρότητα καὶ δίδουσιν ὠχρὸν χρωματισμὸν εἰς ἔθιμα, τὰ ὁποῖα ὑποδέχεταί τις ἐνθουσιωδῶς εἰς τὴν ἐξοχήν, ὡς ἐκπηγάζοντα ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἐγχωρίου ἐκεῖ βίου.

Τοὺς πρώτους πυροβολισμοὺς ἠκολούθησεν ὁ κώδων τῆς ἐκκλησίας, καλῶν τοὺς χωρικοὺς εἰς τὴν λειτουργείαν τῆς ἀναστάσεως. Ἡ μυστηριώδης ἐκείνη ὥρα, καθ' ἣν ἀνοίγουσιν οἱ ναοὶ τὰς θύρας εἰς τὰ ἑορτάσιμα χριστιανικὰ πλήθη, ἐγκλείει ἀνεκλάλητον γόητρον. Στρέψατε ἐπὶ μικρὸν διὰ τῆς μνήμης πρὸς τὴν παιδικὴν ὑμῶν ἡλικίαν. Αἱ ἐντυπώσεις διατηροῦνται ζωηραί. Ἀνοίγοντες βεβαρυμένα ἐκ τοῦ γλυκεροῦ ἔτι ὕπνου τὰ ὄμματα ἐνώπιον τοσούτου πλήθους, τόσων φώτων, τόσης χαρᾶς, ἐνομίσατε ὅτι ἐξακολουθεῖ τῆς νυκτὸς τὸ ὡραῖον ὄνειρον, ἀλλ' ὄνειρον, τὸ ὁποῖον σᾶς ἔφερε καινουργῆ, κομψὴν ἐνδυμασίαν, χρυσῆν λαμπάδα καὶ κόκκινον ὠόν.

Ἰδού· ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς χωρικῆς ἐκκλησίας, ὑπὸ τὰ λαμπρὰ τοῦ μεσονυκτίου ἄστρα, συνωθοῦνται τὰ πλήθη τῶν χωρικῶν. Ὁ ἱερεὺς μεταδίδει τὸ ἅγιον φῶς. Ἄπλετος λαμπηδὼν διακυμαίνεται, ἀλλὰ καὶ ἁγία τις χαρὰ ἱλαρύνει μετὰ τῆς ψυχῆς τὸ πρόσωπον πάντων.

Μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ ἐπακολουθεῖ *τὸ φίλημα τῆς ἀγάπης*.*

Μετέδωκεν ἡμῖν ἡ παράδοσις ὅτι ἀγαθός τις αὐτοκράτωρ, ἀγαπῶν ἀληθῶς τὸν λαόν του, ὅσον ἠγάπα καὶ τὸν Θεόν, κατησπάζετο ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα εἰς τὴν αὐλὴν τῆς μητροπόλεως ἀδελφικώτατα πάντα χριστιανὸν ἀδελφόν, ἀπὸ τοῦ πρώτου Συμβούλου τῆς Αὐλῆς μέχρι τοῦ τελευταίου χειρώνακτος. Προσέθηκεν ἡ καλλίστη αὐτὴ παράδοσις ὅτι δὲν ἀπηξίωσεν ἡ μεγαλειότης του ν' ἀποστρέψῃ ἀπὸ τῶν γυναικῶν αὐτῶν ἔτι τὰ χριστιανικὰ χείλη του. Ἀλλὰ σεμνότυφός τις ἀριστοκράτις, ἥτις ἠγάπα—ὑπονοοῦμεν—ἐν κρυπτῷ μᾶλλον τοιαύτας φιλοφρονήσεις, καὶ τῆς ὁποίας ἡ καλλονὴ ἦτο πολλῷ θελκτικωτέρα τῆς ἀπαστραπτούσης ἐσθῆτος, καθ' ἣν στιγμὴν ἐστράφη πρὸς αὐτὴν ὁ αὐτοκράτωρ, ὀπισθοχώρησε καταβιβάσασα τοὺς ὀφθαλμούς.

— Καλή μου Κυρία, τῇ εἶπε, εἶνε *τὸ φίλημα τῆς ἀγάπης* αὐτό.

Ἀλλ' ἀγνοοῦμεν—διότι σιωπᾷ ἡ παράδοσις—ἂν ὁ χριστιανικὸς αὐτὸς βασιλεὺς ἐξέφρασε διφορουμένην ἀλήθειαν.

Ἐπίσης ἀγνοοῦμεν ἂν εἰς τὸ χωρίον αὐτὸ ἠσπάζοντο καὶ τὰς γυναῖκας. Εἶνε ἁπλῶς ἰδία πεποίθησις ὅτι τὸ φίλημα τῆς ἀγάπης, ἐν τῇ θρησκευτικῇ ἐκείνῃ τῆς ψυχῆς κατανύξει, ἠδύνατο ἴσως νὰ στραφῇ, χωρὶς νὰ ἐρυθριάσῃ τῆς κόρης ἡ παρειά, πρὸς ὅλους ἐν γένει τοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς ἡμῶν. Τὸ φίλημα εἶνε τὸ μῦρον τῆς ἀγάπης, τὸ δὲ ἀδελφικώτατον παράγγελμα, τὸ ὁποῖον διὰ τοῦ Εὐαγγελίου κληροδοτεῖ ἡμῖν ὁ Χριστὸς συμπεριλαμβάνεται εἰς τοῦτο: «Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.»

* Τὸ φίλημα τῆς ἀγάπης ἀνταλλάσσεται κατὰ τὴν δευτέραν ἀνάστασιν, τὴν ἡμέραν τῆς Κυριακῆς, καὶ οὐχὶ ὅτε ἡμεῖς, ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς ἀφηγήσεως, μνημονεύομεν.

Ἐν τῇ ζωηρᾷ ἐκείνῃ εὐφροσύνῳ διαχύσει, διῆλθεν ἀσθμαίνων τὰ πλήθη καὶ ἔστη μέσῳ αὐτῶν ὁ χωρικὸς, ἀπὸ τοῦ ὁποίου πρὸ μικροῦ ἐχωρίσθημεν.

— Σᾶς εἶπα ἐγὼ, εἶπεν, ὅτι οὐδὲ τὴν αὐγὴν θὰ κάμῃ τὸ ἄλλο χωρίον ἀνάστασιν.

Ἀληθῶς ἀπὸ τῆς ἄλλης ἐκκλησίας δὲν εἶχεν ἔτι ἀκουσθῆ ὁ νυκτερινὸς κώδων.

Συνωθούμενοι ἐντὸς τοῦ προαυλίου οἱ χωρικοὶ, ἔψαυον κ' ἐκίνουν ἀλληλοδιαδόχως τὴν ἄλυσσον τοῦ κώδωνος, ἀλλὰ καί τοι αὐτοῦ δονουμένου οὐδεμία ἠκούετο φωνή.

Ἔλεγέ τις τοῦ χωρίου γραῖα ὅτι κακὸν ὄνειρον τῇ ἀνήγγειλε τὴν μέλλουσαν αὐτὴν δυστυχίαν. Μελανὸν καὶ πελώριον φάντασμα, μὲ μεγάλα πτερὰ εἶδεν ὅτι ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ κωδωνοστασίου τῆς ἐκκλησίας, καὶ περιερχόμενον καὶ συμπαρασῦρον μετέβαλεν εἰς σιωπηλὸν κοιμητήριον τὸ χωρίον, ἄπειρος δὲ χορὸς φοβερῶν δαιμόνων ἐπέχαιρεν ἐπὶ τῇ καταστροφῇ, ἀπαίσιος καὶ ὡς ἐν ἑορτῇ ὀρχούμενος.

Ἄλλη τις περίτρομος χωρικὴ διηγεῖτο εἰς τὰ ὑπὸ τῆς γενικῆς ταραχῆς συμπαρασυρόμενα πλήθη, ὅτι εἰς τῆς νυκτὸς τὴν ἀνταύγειαν εἶδε, καὶ πάντας ἐκεῖ ἔπεισεν, ὅτι ὑπεράνθρωπος μόλις ὁρατὴ χεὶρ ἐκράτει μετὰ πεισμονῆς τὴν γλῶσσαν τοῦ κώδωνος.

Καὶ πλάττουσαι, ἐν πεποιθήσει ἐπίστευον αἱ μέγαιραι τοῦ χωρίου.

Εἰς τὰς χαράδρας τῶν βουνῶν, εἰς τὰ σκιερὰ καὶ ἄγρια τοῦ ἀγροῦ κατοικητήρια, ἐπιβαλλομένη μᾶλλον μυστυριωδῶς ἡ ἐξωτερικὴ φύσις εἰς τὴν σκοτεινὴν τοῦ χωρικοῦ φαντασίαν, γεννᾷ τὴν δεισιδαίμονα αὐτὴν ῥοπὴν, δημιουργοῦντος καὶ φανταζομένου τοῦ ἁπλοῦ, ὅταν ἀδυνατῇ νὰ μελετήσῃ βαθύτερα καὶ ἀνεύρῃ τὴν ἀληθῆ αἰτίαν.

Οὑτωσεὶ ἡ ἀτελὴς, ἀλλὰ δημιουργὸς ἀγροτικὴ διάνοια, σκοτιζομένη ὑπὸ τῶν προλήψεων, περιβάλλει τὴν ὑψηλὴν τοῦ Χριστοῦ θρησκείαν μὲ τὰ ῥάκη πολλαχοῦ τοῦ πένητος!

Μόλις εἰς τῆς ὑποφωσκούσης αὐγῆς τὸ λυκόφως ἠδυνήθησαν νὰ παρατηρήσωσιν ὅτι τοῦ κώδωνος ἡ γλῶσσα ἦτο λευκή.

Ἀλλὰ μήτοι καὶ τοῦτο δὲν ἐγέννησε τῆς ταραχώδους φαντασίας των θορυβώδη πλάσματα, ὑπερφυῶν ὄντων μυστηριώδεις ἐμφανίσεις ;

Ἀλλοίμονον εἰς τὴν κοινωνίαν ἐκείνην τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν παραλαμβάνουσι τυφλὸν νοῦν καὶ κρίσιν ἐλλειπῆ.

Ἀλλὰ τοῦ κώδωνος ἡ δυσεξήγητος σιωπὴ ἦτο ἁπλουστάτη φυσικὴ αἰτία. Ἡ γλῶσσά του, περιβληθεῖσα μὲ παχὺ βάμβακος στρῶμα, ἠδύνατο νὰ αἰωρῆται, ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ ἠχῇ.

Ἐφαιδρύνθησαν ὅλοι κ' ἐτέλεσαν πρωϊνοὶ πλέον τῆς ἀναστάσεως τὴν ἱεροτελεστίαν. Ἀλλ' ὁ ἱερεὺς, εἷς ἐκ τῶν καπήλων ἀτυχῶς τοῦ θρησκευτικοῦ ἐπαγγέλματος, τοῦ ὁποίου τὸ ἄμεσον προγενέστερον βιοποριστικὸν ἔργον οὐ-

δόλως ἀπίθανον ὅτι ἦτο τὸ τοῦ κρεοπώλου *, τοῖς ὑπηγόρευσε σκοτεινὴν καὶ ἥκιστα εὐαγγελικὴν εὐχὴν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ χωρίου, ὅστις ἐτόλμησε, περιτυλίσσων τοῦ κώδωνος τὴν γλῶσσαν, νὰ παίξῃ μὲ τὴν πίστιν, καὶ νὰ ἐκδικηθῇ μὲ τῆς ψυχικῆς ἡσυχίας τοσούτων ἀνθρώπων τὸν κλονισμόν.

Καλῶς· ἀλλ' ὁ ἱερεὺς, τὸν ὁποῖον ἡ θρησκευτικὴ ἡμῶν ἀνάγκη ἔταξε λειτουργὸν καὶ ἀντιπαραστάτην τοῦ Θεοῦ, ἂν ἠδύνατο νὰ ἐννοῇ σαφῶς ὅ,τι ἀναγινώσκει, εἰς πᾶσαν σελίδα τοῦ Εὐαγγελίου ἤθελε διδαχθῇ ὅτι ὀφείλει νὰ συγχωρῇ καὶ οὐχὶ νὰ καταρᾶται!

Νὰ συγχωρῇ, ἀλλ' οὐχὶ ὅπως ἐδωρεῖτο τὴν συγγνώμην ὁ ἅγιος τῆς Δύσεως ποιμενάρχης. Ἂν εὐτυχῶς κατέπεσε τῆς ἱεροκρατείας ἡ πανίσχυρος ὁρμὴ, σήμερον ὅμως ἔτι, ἐν αὐταῖς ταῖς πρωτευούσαις καὶ μεγαλουπόλεσιν, ὑπὸ τὸ φόβητρον τῆς θείας ὀργῆς, ἐπιβάλλεται ἀτυχῶς ἀκόμη τὸ ράσον τοῦ ἱερέως καὶ διασύρει εἰς τὰς ὁδοὺς τὴν θρησκευτικὴν ἀξιοπρέπειαν.

Τί ἀναμένετε ἀπὸ τοῦ λειτουργοῦ τοῦ Θεοῦ, ὁπόταν ἡ ἀμάθεια συνοδευομένη ὑπὸ τῆς πενίας, τυφλοῖ τὸν νοῦν καὶ παιδαγωγεῖ, ἂν δύναταί ποτε νὰ παιδαγωγήσῃ, ἀτυχῶς τὴν καρδίαν;

Ἡ ἀξιοπρέπεια καὶ ἡ ἀτομικὴ συναίσθησις τοῦ ἱερέως, συγκρατεῖ παρὰ τῷ ἁπλουστέρῳ λαῷ τὸν θρησκευτικὸν ζῆλον, καὶ τοῦ λαοῦ πάντοτε ἀπόρροια δημιουργεῖται ὁ καθόλου κοινωνικὸς βίος τῶν ἐθνῶν.

Ἰδού· ὁ ἱερεὺς καταρᾶται. Ὁ ἁπλοῦς ἀγρότης, ἡ ἀμαθὴς γυνὴ, παραλαμβάνουσι τυφλῶς, διότι τυφλῶς ἀκολουθοῦσι τὰ ῥήματά του, ὡς ἀνεξάλειπτον κανόνα τοῦ βίου τὴν ἀρὰν, καὶ πταῖον καταρῶνται καὶ αὐτοὶ ἀπαισίως τὸ ἀθῶον καὶ εὐμάλακτον τὴν ψυχὴν παιδίον.

Τὸ παιδίον αὐτὸ ἔχει ἔναυλον ἔτι εἰς τὰ ὦτα, καὶ οὐδέποτε λησμονεῖ τῆς πρώτης ἡλικίας τὰς ἐντυπώσεις.

Καὶ οὕτωσεὶ μὲ κακοὺς ἱερεῖς, μορφοῦμεν κακὴν κοινωνίαν.

Ὁ ποιμενάρχης τοῦ χωρίου, μετὰ τῆς ἱερατικῆς του ἔτι στολῆς, διὰ τῆς χειρὸς περικλείων τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἀνεγείρων διὰ τῆς ἑτέρας τὴν λαμπάδα, ἐφώνησεν, ὑψῶν ἄνω τὸ βλέμμα:

— Ὡς σβύνει, Θεέ μου, ἡ λαμπὰς αὐτὴ, ὁμοίως νὰ σβύσῃ καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἱεροσύλου ἐχθροῦ τοῦ χωρίου.

Καὶ ἅπτων ἔσβυε τρὶς τὸ κηρίον.

Παταγωδῶς ἐπανελήφθη διὰ τοσούτων χριστιανικῶν χειλέων ἡ σκοτεινὴ αὕτη εὐχὴ, καθ' ἣν ἡμέραν ἐτελεῖτο ἡ ἀνάμνησις τῆς μεγάλης τῆς ἀνθρω-

* Ἐν θέρει τοῦ 1872 διετρίβομεν ἐν Αἰγίνῃ, ὅπου καὶ παρέστημεν ἐν τῇ χειροτονίᾳ, διακόνου πρῶτον καὶ ἱερέως κατόπιν, ἀγαθοῦ τινος τῆς ἀγορᾶς ἀνθρώπου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου οἱ ἐγχώριοι πρὸ ἔτους μόλις ἠγόραζον παχύτατον κρέας τὴν ἡμέραν, τὴν δὲ νύκτα συνευθύμουν καὶ ἔπινον μετ' αὐτοῦ.

Κατερχόμεθα μέχρι τῆς λεπτομερείας ταύτης, τὴν ὁποίαν ἰδίᾳ ἀντιλήψει ἀναγράφομεν, ἵνα μή τις κακίσῃ ἡμᾶς οἱονεὶ ἐκτρεπομένους.

πότητος Ἀναστάσεως, καὶ καθ' ἣν ὁ Θεὸς κληροδοτήσας ἡμῖν τὴν ἀγάπην, συνεχώρει ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τοὺς ἐχθρούς του!

Διηγοῦνται ὅτι πρὶν ἑορτάσωσι νέον Πάσχα τὰ γείτονα ταῦτα τῆς Λακωνίας χωρία, ἀπέθνησκεν ἐκ δεινοῦ θανάτου τὸ ἀκμαιότερον παληκάρι, συγκρατοῦν εἰς τὰς ὑστάτας τῆς νεότητός του στιγμὰς τὴν θλιβερωτέραν τῆς ζωῆς του ἀνάμνησιν.

Ἦτο ὁ ἱερόσυλος τῆς γειτονικῆς ἐκκλησίας ἐχθρός, ὅστις, κύπτων ὑπὸ τῆς ἰδίας συνειδήσεως τοὺς διωγμούς, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιστῇ εἰς τὸν μαρασμόν, ὅστις τῷ ἔφερε τὸν θάνατον.

Εἶνε ὁ χωρικός, μεθ' οὗ ἐν τῇ διηγήσει συνηντήθημεν, ὁ ὑπὸ σιωπὴν θλιβερὰν ὑποκρύπτων δυστυχοῦς ψυχῆς σκοτεινοὺς διαλογισμούς.

Τὴν ὑστάτην τοῦ θανάτου του ὥραν ὡμολόγησεν ὅτι ἐζήτησε νὰ παρασκευάσῃ τοῦ γείτονος χωρίου τὴν δυστυχίαν, ἐκδικούμενος τὴν ἄρνησιν σκληροῦ πατρὸς χωρικῆς ἐρασμίας, πρὸς τὴν ὁποίαν ᾐσθάνετο φερομένην συμπαθέστατα τὴν νεότητά του.

Ἡ τρυφερὰ αὕτη χωρικὴ κατὰ τὸ τελευταῖον Πάσχα ἴδομεν ὅτι ἔφερεν εἰς τὸν μνηστῆρά της τὸ μᾶλλον ἐπίχαρι σῶμα καὶ τὴν πλουσιωτέραν τοῦ χωρίου προῖκα.

Ἡ ἀγροτικὴ αὕτη πρόληψις μαρτυρεῖ σαφῶς τὴν ἀκλόνητον πεποίθησιν τῶν ἁπλῶν τοῦ χωρίου ἀνθρώπων, ἐξαρτώντων πᾶσαν τῆς ζωῆς αὐτῶν εὐτυχίαν ἀπὸ τῆς θρησκείας.

Ἡ εὐφορία τῆς γῆς καὶ ἡ εὐεξία τοῦ σώματος, τοῦ οἴκου ἡ ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡ ψυχικὴ ἡσυχία, πάνθ' ὅσα δύναται νὰ εὐχηθῇ καὶ ἀπολαύσῃ ὁ ἄνθρωπος, ἐπιστέφουσι τοῦ χωρίου ἐκείνου τὴν εὐλαβῆ προθυμίαν, τοῦ ὁποίου ἠχήσει πρῶτος ὁ κώδων τῆς Ἀναστάσεως.

Εἶνέ τις μικρὰ κοινωνικὴ μελέτη ἡ πεποίθησις αὕτη ἡ ἁγία, ὁπότε τις ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς καταλήξῃ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν πρακτικῶν ἀποτελεσμάτων.

Ὁ θρησκευτικὸς ἐκεῖνος ἀνταγωνισμὸς φυσικῶς συνεπάγεται τὴν βελτίωσιν τῶν ψυχῶν, προθυμουμένων πάντων εἰς τὴν ἐκτέλεσιν χριστιανικῶν ἔργων καὶ τὴν καταπράϋνσιν τῶν παθῶν. Ἐξαγνίζων τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὁ ἁπλοῦς ἀγρότης, ἀνοίγων αὐτὴν εἰς τὴν ἀγάπην τῶν ἀδελφῶν, δωρούμενος τὴν φιλοξενίαν εἰς τὸν ξένον, ἐλεῶν διὰ τοῦ ὀβολοῦ τῆς χήρας τὸν πενέστερον αὐτοῦ, ἐπιτελεῖ τόσας εὐαγγελικὰς ἀρετὰς καὶ φέρει τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς εὐτυχίας εἰς τὸ χωρίον του.

Τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ ἐπιβάλλεται διαφόρως κατὰ τὴν διάφορον κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν. Ἐὰν ὁ βιῶν ἐν τῇ πόλει ἀκολουθεῖ τὴν ἀρετήν, ἁπλῶς

ὡς τύπον τῆς τελειοποιήσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἀμαθὴς χωρικὸς καθιστᾶται ἐνάρετος ἐκ φόβου μόνον πρὸς τὸν Θεόν.

Εὐχηθῶμεν νὰ παρακολουθῇ ὁ φόβος αὐτὸς τὴν ζωήν του, ἐφ' ὅσον τὸν τυφλοῖ τὸ σκότος τοῦ νοός. Οὐδείς ποτε ἐσκέφθη νὰ τὸν παιδαγωγήσῃ, τὸ σχολεῖον τῷ εἶνε ἄγνωστον, ὁ διδάσκαλός του εἶνε καὶ αὐτὸς ἀμαθής τις ἱερεύς. Μὲ τὰς προλήψεις του ἱερὰν κληρονομίαν, καὶ τὸν Θεόν του, ὅσον δήποτε σκοτεινῶς καὶ ἂν τὸν ἐννοῇ, ἐγκόλπιον σεπτόν, παιδαγωγεῖ αὐτὸς ἑαυτόν, αἰσθάνεται ἀπαραβίαστον τὴν τιμήν του, καὶ προσφέρει τὴν φιλοξενίαν του ὡς καθῆκον κοινωνικόν.

Ἀποκαλύψατε αὐτῷ τὴν σκοτεινὴν ἀπάτην του, εἰπέτε τῳ ὅτι Θεὸς εἶνε ὁ δοτὴρ τοῦ ἐλέους, καὶ οὐχὶ ὁ ἐκδικητὴς τῶν ἀνομιῶν, ἀφαιρέσατέ τῳ τὰς συμπαθεῖς αὐτῷ παραδόσεις, μεθ' ὧν τὸν παρέλαβε καὶ ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν τὸν κατανοεῖ, καὶ θὰ φέρητε εἰς ἐντὸς παχυλοῦ σκότους συνειθίσαντα ὀφθαλμὸν τὸ ἄπλετον φῶς τῆς ἡμέρας, τὸ ὁποῖον θὰ τὸν τυφλώσῃ.

Προλαμβάνομεν τὰς ἀληθεῖς πιθανῶς σκέψεις τοῦ ἀντιστρατευομένου εἰς τὴν πεποίθησιν ἡμῶν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν ἀφελῆ βίον τοῦ ἀγρότου. Συνομολογοῦμεν ὅτι τὰ ἀτελῆ μέσα τῆς συγκοινωνίας κλείουσι τὴν θύραν αὐτοῦ πρὸς τὴν εὐτυχίαν, ὅτι συνήθως, ὅταν ἡ ἀνομβρία ξηράνῃ τὸν ἀγρόν του ἢ ἡ πλημμύρα τοῦ ποταμοῦ παρασύρῃ τὰ προϊόντα του, εὐλογεῖ τὸν Θεὸν κατακλινόμενος νῆστις, καὶ ἐγείρεται τὴν πρωΐαν ἄνευ τοῦ ἄρτου ἴσως τῆς ἡμέρας. Τὸ παιδίον του, τυφλῶς ἀναπτυσσόμενον ἐξ ἐλλείψεως τοῦ νοεροῦ φωτός, ὅπερ ἤθελε τῷ διαγράψει τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν βελτίωσιν, ἀκολουθεῖ τὴν πεπατημένην σκοτεινήν, παραλαμβάνον τὰ πατρικὰ πάθη καὶ τὴν κληρονομικὴν τύφλωσιν.

Ἀλλ' εἶνε πεποίθησις, ἐντυπουμένη ἐκ τῆς μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων καὶ βραχυχρονίου ἔστω συμβιώσεως, ὅτι καὶ οὕτω ἀνευρίσκει τις ὑπὸ τὴν καλύβην τοῦ χωρίου ἁπλουστέραν, μᾶλλον ἀληθῆ καὶ συνηθέστερον τὴν ἀρετήν, παρ' ὅσον εἰς τὰς πόλεις.

Ἐὰν τοῖς διευκολύνῃ τὸν βίον ἡ συγκοινωνία, ἐὰν τοῖς ἀνοίξῃ τὸ σχολεῖον τὰ ὄμματα, ἐὰν ἀγαθὸς ἱερεὺς τοῖς ποδηγετήσῃ τὴν ψυχήν, εἰς τὸν ἐλεύθερον τῆς ἐξοχῆς ἀέρα θ' ἀνεύρῃ ἡ πατρὶς τοὺς ὑγιεῖς ἄνδρας, οἵτινες συγκρατοῦσιν ἀδιάσειστον τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα καὶ ἑλληνικωτάτην τὴν ἀφελῆ αὐτῶν ζωήν.

Τοῦ ἐθνικοῦ τούτου χαρακτῆρος τὴν ἀναζωπύρησιν ἐπιζητοῦσιν αἱ διακυβευόμεναι τύχαι τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐὰν λείπῃ τὸ ὅπλον, ἐὰν ἦνε ἀσθενὴς ἡ χείρ, ἂς συνταχθῇ κἂν ἀκλόνητον τὸ ἑλληνικὸν φρόνημα.

Ἂν ἀληθῶς μετὰ τῆς ὑπάρξεως τῶν σωματείων συνυπονοεῖται καὶ ὑψηλή τις ἀποστολή, τοῦ ἡμετέρου συλλόγου τὸ γενναῖον παρελθὸν ἐπιβάλλει ἡμῖν καὶ ἱερώτερα καθήκοντα. Ὦμεν Ἕλληνες, ὡς εἴμεθα νέοι. Ὁπόταν λείψῃ ἀπὸ τῆς νεότητος ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ, καὶ ἐξασθενήσῃ ἡ Ἑλληνικὴ

ζωή, ἀποσιωπῶ, ἵνα μὴ δυσοίωνα εἴπω, ποῖον παρασκευάζομεν ἡμῖν γῆρας. Ὁ ἀγὼν δὲν ἐπεράνθη—ἐφώνησεν ὕστατον ποιητὴς ἀγαπήσας πολὺ τὴν πατρίδα.

Ὁ ἀγὼν δὲν ἐπεράνθη
Μὴ δεχθῶμεν ἤθη ξένα·
Τῆς ἐλευθερίας τἄνθη·
Εἶνε δῶρα τοῦ Θεοῦ
Ποῦ αὐξάνουν φυτευμένα
Εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ λαοῦ. *

ΕΥΓΕΝΙΟΣ Γ. ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ.

ΚΑΤΟΠΤΡΟΝ ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ

ΕΚΤΥΠΟΝ ΦΕΡΟΝ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΩΜΑΤΟΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΙΝ. **

(Ὅρα Πίνακα Α.)

Τὸ ἐπὶ τοῦ Α΄. πίνακος στρογγύλον πτυκτὸν κάτοπρον καλῆς διατηρήσεως καὶ ἐξαιρέτου τεχνοτροπίας (Styl) ἀπεικονισθὲν εἰς τὸ φυσικὸν αὐτοῦ μέγεθος [1] ἀνήκει πιθανῶς εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους τῆς καλῆς ἐποχῆς. Τοῦτο δὲ εἰκάζομεν ἐκ τεχνικῶν λόγων — τὸ ἔκτυπον εἶναι χυτὸν — καὶ ἐκ τῆς παραστάσεως, ἂν μάλιστα ὡς παρακατιόντες πραγματευόμεθα ἀναγνωρίσωμεν ἐν τῇ ἐφίππῳ γυναικὶ τὴν *Ἀφροδίτην*, τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἔφιππον ἔπλαττον· ἔχει δὲ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κάτοπτρον διάμετρον 14 ἑκατοστμ., εἶναι ἄνευ λαβῆς καὶ εὑρίσκεται ἐν τῷ Βαρβακείῳ μουσείῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ἐξ ἀδήλου προελεύσεως [2]. Τὸ ἐπὶ τοῦ πώματος ἔκτυπον παριστάνει γυναῖκα καθημένην πλαγίως ἐπὶ ἵππου καλπάζοντος καὶ οἱονεὶ ἀναπηδῶντος μὲ τὴν οὐρὰν ἀνατεταμένην· ὁ ἵππος εἶναι ἄνευ ἡνίων, διὸ ἡ γυνὴ κρατεῖται διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ αὐτοῦ, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς ἀνυψόνει ἐπιχαρίτως τὸν πέπλον (;) πρὸς τὴν κεφαλήν, καλυπτομένην ὑπὸ πλουσίας καὶ πρὸς τὰ ὀπίσω συνδεδεμένης κόμης· ἐκτὸς δὲ τοῦ πέπλου, ὅστις περικαλύπτων τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ σώματος ἀπὸ τοῦ ὑπογαστρίου καθήκει πτυχοειδῶς μέχρι τῶν γυμνῶν αὐτῆς ποδῶν, τοῦ δεξιοῦ τῶν ὁποίων οἱ δάκτυλοι λείπουσι, φέρει καὶ χιτῶνα ἐζωσμένον, βραχείας τὰς κόρας ἔχοντα

* Γεωργίου Χ. Ζαλοκώστα Ἅπαντα. Ἔκδοσις Β΄ ἐν σελίδι 432.

** Τὸ κάτοπτρον τοῦτο περιεγράψαμεν ἤδη συντόμως ἐν τῇ περὶ Ἑλληνικῶν κατόπτρων πραγματείᾳ ἡμῶν, σελ. 28, ἀριθ. 20.

1 Ἡ μὲν ἀπεικόνισις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου καλλιτέχνου κ. Χατζηγιαννοπούλου, ἡ δὲ ἐγχάραξις αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ λίθου ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ κ. Κόλμαν.

2 Βλέπε χειρόγραφον κατάλογον τοῦ Βαρβακείου μουσείου, ἀριθ. 511.

καὶ ἀνοιγόμενον ὑπὲρ τοὺς μαστούς, περὶ δὲ τὸν λαιμὸν περιδέραιον ἴσως. Ἔχει δὲ ἡ γυνὴ τὰς ὀφρῦς εὐγράμμους, τὴν ῥῖνα σύμμετρον καὶ παντὸς τοῦ προσώπου τὴν περιγραφὴν καλήν· ὁ δὲ ἵππος τὴν μὲν κίνησιν ἔχει ζωηράν, ἐντελῆ δὲ καὶ θαυμασίαν τὴν τῶν μυῶν ἀνάπτυξιν, πρὸ παντὸς διακρινόμενος διὰ τὴν τοῦ λαιμοῦ στάσιν, τὴν ὡραίαν καὶ φυσικὴν κεφαλήν του, τὴν καλλίτεχνον χαίτην του καὶ ἐπὶ πᾶσι διὰ τὸ θυμοειδὲς αὐτοῦ. Ἡ μία ὁπλὴ τοῦ ἑτέρου τῶν ὀπισθίων ποδῶν αὐτοῦ λείπει, μέρος δὲ τῆς οὐρᾶς του εἶναι κολοβωμένον.

Ἡ ἐξήγησις τῆς παραστάσεως τοῦ κατόπτρου μας δὲν εἶναι εὔκολον νὰ γείνῃ ἀκριβῶς, διότι οὔτε ἐπιγραφὴ οὔτε σύμβολόν τι ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχει, δι' ὧν δυνάμεθα νὰ ὁδηγηθῶμεν εἰς ὁριστικὸν αὐτῆς προσδιορισμόν, ἐξ ἅπαντος ὅμως βλέπει τις καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως, ὅτι δὲν παριστάνεται σκηνή τις ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν εἰλημμένη βίου. Ἡ ἔφιππος γυνὴ ἀνήκει εἰς τὸν θρησκευτικὸν κύκλον καὶ ἐμφαίνει θεάν τινα· ἀλλὰ ποία αὕτη; Ἴσως ἤθελεν ὀνομάσῃ τις αὐτὴν Νηρηΐδα, καὶ ἀληθῶς παρεμφερής τις παράστασις εὑρίσκεται εἰς Τυρρηνικὸν ἐγχάρακτον κάτοπτρον, τὸ ὁποῖον ἐξέδωκεν ὁ μακαρίτης Gerhard [1], ὑπάρχει δηλαδὴ ἐκεῖ ἔφιππος ὡσαύτως γυνὴ περιβάλλουσα ἐπίσης μὲ τὴν μίαν χεῖρα τὸν λαιμὸν τοῦ ἵππου, μὲ τὴν ἄλλην δὲ ἀνέχουσα τὴν καλύπτραν· ὁ ἵππος καλπάζει καὶ ἐκεῖ, εἶνε ὅμως θαλάσσιος (ἱππόκαμπος), ὁ δ' ὑπ' αὐτὸν χῶρος εἶνε πεπληρωμένος μὲ δελφῖνας καὶ ἄλλα θαλάσσια ζῶα, ἱκανὰ σύμβολα διὰ νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι θαλασσία τις θεότης, Νηρηΐς τις, ἢ Ἀμφιτρίτη λ. χ. παριστάνεται. Ἐν τῷ κατόπτρῳ μας ὅμως στερούμενοι παντελῶς τοιούτων συμβόλων, νομίζω, ὅτι θὰ ἦτο τολμηρὸν νὰ ἐκλάβωμεν τὴν ἔφιππον γυναῖκα ὡς Νηρηΐδα. Ἂν ἡ κόμη τῆς γυναικὸς ἦτο λελυμένη κάπως, ἡ κεφαλὴ αὐτῆς πρὸς τὰ ὀπίσω κλίνουσα καὶ ἡ ἀναβολὴ κυματίζουσα καὶ σειομένη, ἠδυνάμεθα ἴσως νὰ ἀναγνωρίσωμεν ἐν τῇ μορφῇ μας μαινάδα τινά, καθ' ὅσον μάλιστα αἱ ἔκτυποι ἐπὶ τῶν κατόπτρων μορφαὶ ἀνήκουσι συνήθως εἰς βακχικὰς καὶ ἐρωτικὰς παραστάσεις· ἀλλὰ καὶ τότε πάλιν ἤθελε παρέξῃ ἡμῖν πράγματα ὁ ἵππος, διότι ἀπαντῶνται μὲν μαινάδες φερόμεναι ἐπὶ ζώων, οἷον πανθήρων, ὄνων, βακχικῶν ταύρων, θαλασσίων πανθήρων [2], οὐχὶ ὅμως καὶ ἐπὶ ἵππων, καθ' ὅσον ἡμεῖς γνωρίζομεν· πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲν τῶν συνήθων συμβόλων τῶν ἐπὶ Μαινάδων ἀπαντώντων παρατηρεῖται ἐνταῦθα, οἷον θύρσος, ξίφος, ὄφις, τύμπανον κτλ. Ἀφοῦ λοιπὸν διὰ τοὺς εἰρημένους λόγους καὶ ἡ ἐξήγησις αὕτη δὲν εἶναι πιθανή, φρονῶ ὅτι δυνάμεθα πιθανώτερον νὰ ἀνεύρωμεν ἐν αὐτῇ τὴν *ἔφιππον* καὶ *ἱπποδάμειαν* Ἀφροδίτην, μολονότι ὡς τοιαύτη σπανίως ἡ Ἀφροδίτη ἀναφέρεται [3], μᾶλλον δὲ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις· οὕτως ἐπλάττετο Venus equestris καλουμένη [4]. Ἂν δὲ ἡ γυναικεία μορφή μας εἶναι ὄντως ἡ Ἀφρο-

1 Etruskische Spiegel, 3ον καὶ 4ον μέρος, πίναξ 283.
2 Ἴδε τοιαύτας ἀπεικονίσεις ἐν M. Flor. 1, 91 καὶ Pitt. Erc. III.
3 Ἡσύχ. ἐν λέξει Ἱπποδάμεια.
4 Σχόλια Βενετικὰ εἰς Ὁμ. Ἰλ. Β. 820 «Ἀφροδίτη» ταύτης τὸ ἄγαλμα πλάττουσι κτῆνα

Λιθ. Γ. Κέλμαν Ἀθήνησι

δίτη, ἁρμόζει καταλληλότατα πρὸς κόσμησιν κατόπτρου, καθόσον ἡ θεὰ αὕτη, ὡς τὸ ἰδανικὸν οὕτως εἰπεῖν πρότυπον πάσης καλλωπιζομένης γυναικός, τίθεται συχνότατα ἐπὶ τῶν κατόπτρων ὑπὸ διαφόρους καὶ ποικίλας παραστάσεις [1].

Κ. Δ. ΜΥΛΩΝΑΣ.

φέρον, ἐπειδὴ συνέβη ποτὲ ταῖς τῶν Ῥωμαίων γυναιξὶ κνήφην λοιμώδη γενέσθαι . . . . Πλάττουσι δὲ αὐτὴν καὶ ἔφιππον ὅτι Αἰνείας ὁ υἱὸς αὐτῆς, πλεύσας μέχρι τῆς δύσεως, μετὰ τοῦτο ἵππῳ ἐπέβη καὶ τὴν μητέρα ἐτίμησε τοιούτῳ ἀγάλματι. »Πρβλ. καὶ Σέρβιον εἰς Βιργίλιον Α. 1, 720.

1 Δὲν κρίνομεν περιττὸν νὰ περιγράψωμεν ἐνταῦθα διὰ βραχέων τρία Ἑλληνικὰ νέα κάτοπτρα ἐκδοθέντα ἐσχάτως μετὰ καλῶν εἰκόνων, τὰ ὁποῖα γενόμενα γνωστὰ μετὰ τὴν περὶ τῶν Ἑλληνικῶν κατόπτρων πραγματείαν μας δὲν συμπεριελήφθησαν ἐν αὐτῇ.

Α'. Λαβὴ Κατόπτρου ὡς στήριγμα. Ἡ Ἀφροδίτη ἐνδεδυμένη ποδήρη χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ διπλοΐδιον, κρατεῖ τῇ δεξιᾷ περιστερὰν, ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν αὐτῆς δύω πτερωτοὶ ἔρωτες Ἡ λαβὴ αὕτη παρεμφερὴς οὖσα τῇ ὑπ' ἀριθ. 12 τῆς ῥηθείσης πραγματείας μας, εὑρέθη ἐν Σουνίῳ τῆς Ἀττικῆς καὶ ἀνήκει τανῦν τῷ Βρεταννικῷ Μουσείῳ· πρβλ. Newton, a guide to the bronze room σελ. 13, ἐξεδόθη δὲ μετ' εἰκόνος ξυλογραφικῆς ἀτελοῦς ὑπὸ τοῦ Lenormant καὶ de Witte ἐν τῇ Gazette Archeologique ἔτος 2ον, φυλλάδιον 2ον, σελ. 40.

Β'. Κάτοπτρον πτυκτὸν ἔκτυπον φέρον παράστασιν. Ἐπὶ τοῦ πώματος ὁ Ζεὺς μεταμορφωμένος εἰς ἀετὸν ἁρπάζει τὸν Γανυμήδην, ὅστις περιχαρὴς ὑψόνει τὰ βλέμματα πρὸς τὸν οὐρανὸν κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς κεφαλῆς τοῦ πτηνοῦ, φέρει δὲ ὁ Γανυμήδης χλαμύδα, ἥτις καταπίπτουσα ἀπὸ τῶν ὤμων αὐτοῦ ἀφίνει σχεδὸν γυμνὸν τὸ σῶμα· ἡ κόμη αὐτοῦ κυματίζουσα ἀφελῶς καὶ μετὰ χάριτος ἐπίπτει πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἐν τῷ συμπλέγματι τούτῳ ἐμφαίνεται ἡ λεπτότης τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Ἡ ἐργασία τοῦ κατόπτρου εἶναι καλὴ καὶ λεπτὴ, μολονότι ἐνιαχοῦ φαίνεται ἀτελείωτος. Ἄνωθεν τοῦ δίσκου φαίνεται ὁ γίγγλυμος (charnière), κάτωθεν δὲ πρὸς τοὺς πόδας τοῦ Γανυμήδους κρίκος δι' οὗ τὸ πῶμα ἠνοίγετο. Τὸ κάτοπτρον εὑρεθὲν πρὸ μικροῦ ἐν Κορίνθῳ περιῆλθεν εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ ἐν Ἀθήναις πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας κ. Sabouroff, ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ τοῦ de Witte ἐν τῇ Gazette Archeologique ἔτος 2ον φυλλάδ. 4ον 1876 σελ. 69. πίναξ 10. μετὰ καλῆς εἰκόνος εἰς τὸ φυσικὸν αὐτοῦ μέγεθος.

Γ'. Πῶμα πτυκτοῦ κατόπτρου τὰ μάλα ἐφθαρμένου μετ' ἐκτύπου παραστάσεως. Ὁ Ἡρακλῆς ἐν ῥοπάλῳ ἀπειλεῖ ἀμαζόνα, τὴν ὁποίαν διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀπὸ τῆς κόμης λαβὼν καταρρίπτει ἀπὸ τοῦ ἵππου. Ἡ ἀμαζὼν ὡς φαίνεται ἦν κεκλιμένη ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος καὶ προσεπάθει διὰ τῆς δεξιᾶς αὐτῆς χειρὸς νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὰς τοῦ ἐναντίου της. Ὁ Ἡρακλῆς ἔχει τὰ μέλη ἰσχυρὰ πλὴν ῥαδινὰ, προσέτι εἶναι νεαρὸς καὶ ἀγένειος καθὼς εἰς πάντα τὰ ὀρειχάλκινα ἔκτυπα παρομοίας προκεχωρημένης περιόδου τῆς ἀκμῆς τῆς τέχνης. φέρει δὲ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος τὴν δορὰν, τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ. Ἡ ἀμαζὼν ἔφερε βραχὺν χιτῶνα καὶ ἐνδρομίδας· τὸ σχέδιον εἶναι θαυμάσιον καὶ ἐπιτήδειον, πρὸ πάντων δὲ ὁ ἵππος εἶναι συντεθειμένος ἐξαίρετα. Πολεμικὸν κατόρθωμα τοῦ μεγάλου ἥρωος ἐπὶ ἐκτύπου παραστάσεως κατόπτρου εἶναι ἀσύνηθες. Εἰς τὰς νεκροπόλεις τῆς Τυρρηνίας εἶναι βεβαίως τινὰ ἔκτυπα κάτοπτρα ἀνάλογα πρὸς τοῦτο «ἡ δίωξις τοῦ Τρωΐλου ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως» (Bullt. 1874 σελ. 265) «ἡ φυγὴ τοῦ Πάριδος εἰς τὸν βωμὸν» Annali 1869 σελ. 286), ἀλλὰ μεταξὺ τῶν καλλιτεχνημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς γνησίαν Ἑλληνικὴν τέχνην ἡ παράστασις μάχης ἐπὶ ἐκτύπου κατόπτρου εἶναί τι καινοφανές. Τοσοῦτον δὲ μᾶλλον εἶναι ἀξιολύπητος ἡ κακὴ διατήρησις τοῦ περιγραφομένου κατόπτρου, ὅσον δὲν σώζεται πρὸ πάντων ἡ ἀμαζών, ἵνα ἴδωμεν τίνι τρόπῳ ὁ καλλιτέχνης ἐπραγματεύθη τὸν περὶ τῆς ζώνης μῦθον· ἴδε Klugmann ἐν Ach. Zeitung 1876 φυλλ. I. σελ. 8.

Τὸ περιγραφὲν κάτοπτρον ἐξ ἀγνώστου πόλεως τῆς Ἑλλάδος προελθὸν ἀνήκει τανῦν τῇ Βερολιναίᾳ συλλογῇ, ἐξεδόθη δὲ ἔνθα ἀνωτέρω μετὰ καλοῦ πίνακος ὑπὸ τοῦ A. Klugmann, ἀφοῦ ἐκ τῆς κακῆς συμπληρώσεως τὸ ἐκαθάρισεν ὁ Dr. Treu. Ἐν τέλει σημειωθήτω, ὅτι τὸ ὑπ' ἀριθ. 9 τῆς περὶ κατόπτρων πραγματείας μας περιγραφόμενον κάτοπτρον ἐξέδωκεν ἐσχάτως ὁ κ. Dumont ἐν τῇ Gazette Archeologique τοῦ Lenormant καὶ de Witte μετὰ καλῆς εἰκόνος, συνοδευομένης ὑπὸ σοφοῦ ἄρθρου· ἐπίσης δὲ ὅτι τὸ κάτοπτρον ἀνήκει εἰς τὸ Βρεταννικὸν τανῦν μουσεῖον καὶ οὐχὶ εἰς τὸ ἐν Παρισίοις ὡς ἐν τῇ διατριβῇ μου ἀνέφερα.

ΕΔΓΑΡΔΟΣ ΠΟΟΥ

Ἔξοχός τις ἀρχαῖος ἀγορητὴς, ὁ Δημοσθένης, ὁ Ἰσοκράτης ὁ Αἰσχίνης ἢ ὁ Λυσίας, δὲν ἐνθυμοῦμαι ἀκριβῶς τίς τούτων, ἔλεγεν ἡμέραν τινὰ ἀπὸ τοῦ βήματος σπουδαῖα καὶ ἐθνοσωτήρια πράγματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὀλίγον προσεῖχον οἱ πρόγονοι ἡμῶν Ἀθηναῖοι. Δυσανασχετήσας ἐκ τῆς ἀπροσεξίας ταύτης καὶ βαρυνθεὶς νὰ βοᾷ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἤρχισε τότε ὁ ῥήτωρ νὰ διηγῆται παραμύθιον, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐτάνυσεν ἀμέσως προσεκτικὰ ὦτα ἡ πρὶν νυστάζουσα τοῦ λαοῦ ἐκκλησία. Τοιαύτη τις ὑπῆρξεν ἡ τύχη ἐν Ἀμερικῇ τοῦ κορυφαίου τῶν συγχρόνων αὐτῆς ποιητῶν καὶ λογογράφων Ἐδγάρδου Πόου. Ἐπὶ μακρὰ ἔτη συνέγραφεν οὗτος ἔμμετρά τε καὶ πεζὰ ἀριστουργήματα, τὰ ὁποῖα ἐθαύμαζε μὲν εὐάριθμός τις ὁμὰς εἰδημόνων, ἀλλὰ τὸ κοινὸν οὔτε ἀνεγίνωσκεν οὔτε ἠγόραζεν, ἀφίνουσα τὸν ποιητὴν νὰ παλαίῃ κατὰ τῆς πείνης καὶ ν' ἀναπληρόνῃ τὸν ἄρτον διὰ τῆς ῥακῆς, ἥτις ἐπὶ τέλους ἐφόνευσε αὐτὸν τριακονταπενταετῆ. Ὁ βιογράφος αὐτοῦ διηγεῖται μετ' ἄκρας ἀφελείας ὅτι, ἂν οὗτος ἔστεργε νὰ προσαρμόσῃ, δηλ. νὰ καταβιβάσῃ, τὸ ὕφος του πρὸς τὰς ὀρέξεις τοῦ ἀμερικανικοῦ κοινοῦ, ἤθελε καταστῇ a money making author ἤτοι *προσοδοφόρος συγγραφεύς*. Ὁ δὲ διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ ἐν ᾧ ἔγραφεν ὁ Πόου, δικαιολογούμενος ἢ μᾶλλον ἐξηγῶν πῶς ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ λιμοκτονήσῃ, ὁμολογεῖ μετ' ἀξιεπαίνου παρῥησίας, «ὅτι ἠναγκάζετο νὰ πλη»ρόνῃ αὐτὸν ὀλιγώτερον τῶν ἄλλων, διότι τὸ ὕψος τοῦ ὕφους του καθίστα »αὐτὸν ἧττον προσιτὸν εἰς τὸ πλῆθος τῶν συνδρομητῶν.» Ἀλλὰ περὶ τούτων καὶ τῆς φιλολογικῆς τοῦ ἀτυχοῦς ποιητοῦ ἀξίας προτιθέμεθα νὰ πραγματευθῶμεν ἐν ἑπομένῃ μελέτῃ, ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲ πρὸς πληρεστέραν μόνον κατάληψιν τοῦ κατωτέρω παρατιθεμένου διηγήματος θέλομεν περιορισθῇ νὰ ἐξηγήσωμεν κατὰ τί ὡμοίαζεν ὁ ἀμερικανὸς συγγραφεὺς τὸν ἀνωτέρω μνημονευθέντα μυθολόγον ῥήτορα τῆς ἀρχαιότητος.

Ὁ Πόου διὰ τοῦ κοσμογονικοῦ αὐτοῦ ποιήματος «*Εὕρηκα*» καὶ πλείστων σπουδαίων κριτικῶν ἄρθρων ἐπειράθη ν' ἀποταθῇ εἰς τὴν διάνοιαν τῶν ὁμοεθνῶν του, ἀλλ' αὕτη ἀποῤῥοφωμένη ὁλόκληρος ὑπὸ βιομηχανικῶν συνδυασμῶν δὲν εἶχε καιρὸν νὰ προσέχῃ εἰς φιλοσοφικὰς θεωρίας. Ἀπελπισθεὶς ἐκ τῆς διανοίας ἐδοκίμασεν ἔπειτα ν' ἀποταθῇ εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν διὰ τοῦ «*Κόρακος*» τῆς «*Λιγείας*» καὶ ἄλλων ἀπαραμίλλων διὰ τὴν λεπτότητα τοῦ αἰσθήματος καὶ τὴν μαγείαν τῆς γλώσσης ἀριστουργημάτων. Ἀλλ' οὐδ' εἰς ταῦτα ἔλαβον καιρὸν νὰ προσέξωσιν οἱ Ἀμερικανοί, παρ' οἷς ἡ καρδία ὀλίγον κατέχει τόπον ὑπὸ τὸν ἀριστερὸν μαστόν. Βαρυνθεὶς τότε ὁ ποιητὴς νὰ παραβαίνῃ τὸ ζ' ἐδάφιον τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου παραθέτων φιλολογικοὺς μαργαρίτας εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς του, ἀπεφάσισε νὰ προσφέρῃ ἀρε-

στοτέραν εἰς τὴν γεῦσιν αὐτῶν τροφὴν, ἤτοι παραμύθια, οὕτω πως ὅμως διεσκευασμένα, ὥστε δημοσιευόμενα ἐν σοβαρᾷ ἐφημερίδι ἐξελαμβάνοντο ἐπί τινα καιρὸν ὡς ἀληθῆ γεγονότα καὶ ἐτάραττον καὶ αὐτῶν τῶν μᾶλλον παχυδέρμων τὸν ὕπνον και τὰ νεῦρα. Ἡ ἀκριβὴς τοῦ ποιητοῦ κατοχὴ πάσης μαθηματικῆς καὶ φυσικῆς γνώσεως παρεῖχεν αὐτῷ τὴν εὐκολίαν νὰ ἐνδύῃ τὰ κυήματα τῆς φαντασίας του δι' ἐπιστημονικοῦ ἐνδύματος οὕτως ἁρμόζοντος καὶ εὐπρεποῦς, ὥστε τὸ δόλωμα ἔδακνον οὐ μόνον οἱ κοινοὶ ἰχθύες, ἀλλὰ καὶ πλεῖστοι τῶν κολυμβώντων εἰς τὰ διαυγῆ νάματα τῆς ἐπιστήμης. Ἕλλην τις ζωγράφος, αὐτὸς ὁ Ἀπελλῆς, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ἐκαυχᾶτο ὡς εἰκονίσας σταφυλὰς οὕτως ὁμοιαλήθεις, ὥστε ἔσπευσαν νὰ κολάψωσιν αὐτὰς σμήνη πτηνῶν. Τοιοῦτόν τι, ἀλλὰ πολὺ μεῖζον φαίνεται ἡμῖν τοῦ ἀμερικανοῦ συγγραφέως τὸ κατόρθωμα· καθότι ὁ μὲν ἀρχαῖος κατώρθωσε νὰ σαγηνεύσῃ ἄκακα μόνον στρουθία, οὗτος δὲ ν' ἀπατήσῃ τοὺς πονηροτέρους ἀνθρώπων ἁπάντων ἀμερικανούς. Τὰ μᾶλλον περιβόητα τοῦ Πόου χάλτια εἶναι τὸ τῆς ὑπερβάσεως ἐν διαστήματι ἑξήκοντα ὡρῶν τοῦ Ὠκεανοῦ ἀπὸ Λονδίνου εἰς Σουλιβὰν δι' ἀεροστάτου διευθυνομένου ὑπὸ νεωστὶ δῆθεν ἐφευρεθείσης καὶ ἀκριβῶς περιγραφομένης μηχανῆς. Τὸ λεπτομερὲς ἡμερολόγιον τῆς ἀεροπορίας ταύτης καταχωρισθὲν ἐν τῷ New-York Sun ὡς προερχόμενον ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀεροναύτου, ἀνεστάτωσεν ὁλόκληρον τὴν πόλιν καὶ τὰ ἀντίτυπα αὐτοῦ ἡρπάζοντο ἀνὰ μυριάδας, μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς τῶν δραμόντων ἐν πάσῃ σπουδῇ εἰς Καρολούπολιν νὰ θαυμάσωσι τὸ μηχάνημα καὶ ν'ἀγοράσωσιν ἀντὶ ἁδρᾶς ἀμοιβῆς τὸ μυστικὸν παρὰ τοῦ εὑρέτου. Τὸ ἕτερον χάλτιον, τὸ δημοσιευθὲν καθ' ἣν ὥραν ἤκμαζεν ἡ πίστις εἰς τὸν μαγνητισμὸν καὶ τὰ τούτῳ παρεπόμενα, εἶναι τὸ κατωτέρω παρατιθέμενον, ὅπερ συνετάραξε τὸ κοινὸν καὶ τὴν εἰσαγγελίαν τοῦ Νεοβοράκου καὶ πολλῶν ἐγένετο πρόξενον νευρικῶν παθημάτων. Πρὸς ἀποφυγὴν, τυχὸν, τοιούτων καὶ παρὰ τοῖς ἡμετέροις ἀναγνώσταις ἐκρίναμεν εὔλογον νὰ προτάξωμεν τὸ σύντομον τοῦτο προοίμιον.

Ε. Δ. ΡΟΙΔΗΣ.

ΤΟ ΠΑΘΗΜΑ ΤΟΥ Κ. ΒΑΛΔΕΜΑΡΟΥ.

Μετάφρασις ἐκ τῶν τοῦ EDGAR POE.

Τὴν προσοχήν μου κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα τρία ἔτη ἀπησχόλει κυρίως ὁ μαγνητισμὸς, πρὸ ἐννέα δὲ μηνῶν ἐπεφοίτησεν αἴφνης εἰς τὸ πνεῦμά μου ἡ ἰδέα, ὅτι ἐν τῇ σειρᾷ τῶν γενομένων πειραμάτων ὑπῆρχε σπουδαῖόν τι καὶ δυσεξήγητον χάσμα, οὐδενός ποτε σκεφθέντος νὰ μαγνητίσῃ ἄνθρωπον πνέοντα τὰ λοίσθια. Ὡς ἐκ τούτου ἀγνοοῦμεν ἀκόμη ἂν κατὰ τὴν ὥραν τῆς ὑστάτης ἀγωνίας παραμένει εἰσέτι παρὰ τῷ πάσχοντι ἡ ἐπιδεκτικότης

ἐπηρεασμοῦ ὑπὸ τοῦ μαγνητικοῦ ῥευστοῦ, ἂν ἡ ἐπιδεκτικότης αὕτη αὐξάνεται ἢ μειοῦται ἐκ τοῦ ἐγγίζοντος θανάτου, καὶ μέχρι τίνος σημείου ἠδύνατο ὁ θάνατος ν' ἀναβληθῇ μαγνητιζομένου τοῦ ἀγωνιῶντος. Καὶ ἄλλας πολλὰς ἀπορίας ἐπεθύμουν νὰ λύσω, πρὸ πάντων ὅμως τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας τρεῖς, μάλιστα δὲ τὴν τελευταίαν τούτων, ὧν πᾶς τις εὐκόλως κατανοεῖ τὰς ἀνυπολογίστους συνεπείας.

Κατεχόμενος ὑπὸ τοιαύτης περιεργείας καὶ ζητῶν περὶ ἐμὲ τὸν δυνάμενον νὰ ἱκανοποιήσῃ αὐτὴν, καταλληλότερον πάντων πρὸς τοῦτο ἐνόμισα τὸν φίλον μου Ἐρνέστον Βαλδεμάρον, τὸν γνωστὸν ἐρανιστὴν τῆς *Ξενικῆς Βιβλιοθήκης* καὶ μεταφραστὴν ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον *Ἰσαχὰρ* τοῦ Σχιλλέρου καὶ Ῥαβελαί. Ὁ κ. Βαλδεμάρος κατοικῶν ἐν Νεοβοράκῳ ἀπὸ τοῦ 1839 ἦτο ἀξιοσημείωτος διὰ τὴν ἄκραν αὐτοῦ ἰσχνότητα καὶ τὸ κατάλευκον ὑπογένειον, πρὸς ὃ ἡ παμμέλαινα κόμη εὑρίσκετο εἰς τοιαύτην ἀντίθεσιν, ὥστε οἱ πλεῖστοι ἐξελάμβανον αὐτὴν ὡς φενάκην. Ὀλίγους μῆνας πρὶν γνωρίσω τὸν κύριον τοῦτον οἱ ἰατροὶ τὸν εἶχον καταδικάσει ὡς ἀνιάτως φθισικὸν, καὶ αὐτὸς δὲ συνείθιζε νὰ ὁμιλῇ ἀταράχως περὶ τοῦ προσεχοῦς τέλους του, ὡς περὶ πράγματος οὐ μόνον ἀναποφεύκτου ἀλλὰ καὶ ἀναξίου νὰ ταράττῃ τὴν ἡσυχίαν του.

Τοιοῦτος ὢν ὁ κ. Βαλδεμάρος ἐφαίνετο ἐπίτηδες πλασθεὶς διὰ τὸ μελετώμενον πείραμα. Ἡ στωϊκὴ αὐτοῦ φιλοσοφία ἦτο δι' ἐμὲ ἐγγύησις ὅτι οὐδένα εἶχον νὰ φοβηθῶ ἐκ μέρους του ἐνδοιασμὸν, συγγενῆ δὲ δυνάμενον νὰ μεσολαβήσῃ κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν δὲν εἶχεν ἐν Ἀμερικῇ κανένα. Θαῤῥούντως λοιπὸν ἀπετάθην πρὸς αὐτὸν, ἐξηγῶν τὴν ἐπιθυμίαν μου, ἣν ἔστερξε νὰ ἱκανοποιήσῃ μετὰ προθυμίας τοσούτῳ μείζονος, καθ' ὅσον ἐφαίνετο οὐχ ἧττον ἐμοῦ περίεργος περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ πειράματος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ νόσος αὐτοῦ ἦτο ἐξ ἐκείνων ὧν δύναται νὰ ὑπολογισθῇ μετ' ἀκριβείας ἡ ὥρα τῆς ὑστάτης λύσεως, ἐμείναμεν σύμφωνοι ὅτι ἤθελε στείλει νὰ μὲ ζητήσῃ εἰκοσιτέσσαρας ὥρας πρὸ τῆς ὁρισθησομένης ὑπὸ τῶν ἰατρῶν τελευταίας αὐτοῦ στιγμῆς.

Πρὸ ἑπτὰ λοιπὸν μηνῶν ἔλαβον παρὰ τοῦ κ. Βαλδεμάρου τὸ κατωτέρω ἐπιστόλιον,

Φίλτατε Π. . . .

Ἂν θέλης νομίζω ὅτι ὥρα εἶναι νὰ ἔλθῃς. Οἱ ἰατροὶ Δ. . . καὶ Φ. . . συμφωνοῦσι λέγοντες ὅτι δὲν θέλω ζήσει αὔριον πέραν τοῦ μεσονυκτίου. Τὸν ὑπολογισμὸν τοῦτον νομίζω κἀγὼ ὡς ἔγγιστα ἀκριβῆ.

ΒΑΛΔΕΜΑΡΟΣ.

Τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν ἔλαβον ἡμίσειαν ὥραν ἀφοῦ ἐγράφη καὶ μετ' ὀλίγα λεπτὰ εὑρισκόμην ἐν τῷ κοιτῶνι τοῦ θανατιῶντος. Μὴ ἰδὼν αὐτὸν ἀπὸ δέκα ἤδη ἡμερῶν κατεπλάγην διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἐκ τῆς νόσου ἐν οὕτω βραχεῖ διαστήματι ἀλλοίωσιν. Ἡ ὄψις αὐτοῦ ἦτο μολυβδόχρους, ἡ δὲ ἰσχνό-

της τοσαύτη, ὥστε τὰ τὰ ὀστᾶ τῶν παρειῶν εἶχον τρυπήσει τὸ δέρμα· αἱ ἀναπτύσεις ἦσαν πυκναὶ καὶ ὁ σφυγμὸς μόλις αἰσθητός. Ἐν τούτοις ὁ ἀσθενὴς διετήρει ἀκεραίας τὰς διανοητικὰς δυνάμεις, ὡμίλει εὐκρινῶς, ἔφερεν εἰς τὰ χείλη του παυσίπονον φάρμακον, ἢ ἔγραφε γραμμάς τινας ἐπὶ σημειωματαρίου.

Ἀφοῦ ἔσφιξα τὴν χεῖρα τοῦ κ. Βαλδεμάρου, παρέλαβον εἰς παρακείμενον δωμάτιον τοὺς δύο ἰατρούς, παρ' ὧν ζητήσας ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀσθενοῦς ἔμαθον τὰ ἑξῆς: ἀπὸ δεκαοκτὼ ἤδη μηνῶν ὁ μὲν ἀριστερὸς αὐτοῦ πνεύμων εἶχεν ὀστοποιηθῇ, καταστὰς ἐπομένως ἀνίκανος πρὸς πᾶσαν ζωϊκὴν λειτουργίαν, ὁ δὲ δεξιὸς κατὰ μὲν τὸ ἄνω μέρος ὑφίστατο κἀκεῖνος τὴν αὐτὴν ὀστέωσιν κάτωθεν δὲ αὐτῆς συνίστατο ἐκ μάζης ἡλκωμένων φυμάτων. Πλὴν τούτων ὑπῆρχον καί τινες βαθεῖαι διατρώσεις, ἐξ ὧν προῆλθεν ἡ πρόσφυσις τῶν πλευρῶν. Τὰ παθήματα ταῦτα τοῦ δεξιοῦ λοβοῦ ἦσαν σχετικῶς πρόσφατα, καθότι ἡ μὲν ὀστοποίησις εἶχε καταντήσει τοιαύτη ἐν διαστήματι ἑνὸς μηνός, ἡ δὲ πρόσφυσις διεγνώσθη μόλις πρὸ τριῶν ἡμερῶν. Πλὴν τῆς φθίσεως οἱ ἰατροὶ ὑπώπτευον τὴν ὕπαρξιν ἀνευρισμοῦ τῆς ἀορτῆς, οὗ ὅμως ἡ ἀκριβὴς διάγνωσις καθίστατο ἀδύνατος ἕνεκα τῆς πήξεως τῶν πνευμόνων. Ὅπως δήποτε ἀμφότεροι οἱ ἰατροὶ ἀπεφαίνοντο μετὰ θετικότητος ὅτι ὁ κ. Βαλδεμάρος ἔμελλε ν' ἀποθάνῃ τὴν ἐπιοῦσαν κυριακὴν περὶ τὸ μεσονύκτιον, ἦτο δὲ τότε ἡ ἑβδόμη ἑσπερινὴ ὥρα τοῦ Σαββάτου. Ἀποχαιρετήσαντες ἤδη αὐτὸν οἱ δόκτορες Δ... καὶ Φ... δὲν ἐσκόπουν πλέον νὰ ἐπανέλθωσι· κατὰ παράκλησιν μου ὅμως ἔστερξαν νὰ ὑποσχεθῶσιν ἑτέραν ἐπίσκεψιν κατὰ τὴν δεκάτην τῆς νυκτός.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἰατρῶν συνδιελέχθην ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ μετὰ τοῦ κ. Βαλδεμάρου περὶ τοῦ προσεχοῦς αὐτοῦ θανάτου καὶ πρὸ πάντων περὶ τοῦ μελετωμένου πειράματος, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐδείκνυε πάντοτε μεγίστην προθυμίαν, παρακινῶν με μάλιστα νὰ ἐπιχειρήσω αὐτὸ ἀμέσως. Κατὰ τὴν ὥραν ὅμως ἐκείνην οὐδεὶς ἄλλος εὑρίσκετο παρ' αὐτῷ πλὴν τοῦ ὑπηρέτου καὶ τῆς ὑπηρετρίας του, ὧν ἡ μαρτυρία δὲν ἦτο ἐγγύησις ὑπὲρ ἐμοῦ ἱκανή, ἂν διαρκοῦντος τοῦ πειράματος συνέβαινέ τι ἀπευκταῖον. Ἀπεφάσισα λοιπὸν νὰ περιμείνω τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἰατρῶν· ἀλλ' ἡ ἄφιξις τοῦ φοιτητοῦ τῆς ἰατρικῆς κ. Θεοδώρου Λ. . . ., γνωρίμου μου, καὶ ἡ κατάστασις τοῦ ἀσθενοῦς προφανῶς χειροτερεύουσα μὲ κατέπεισαν ν' ἀρχίσω ἀμέσως τὸ πείραμα.

Ὁ κ. Λ. . . ἔστερξε κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν μου νὰ τηρῇ ἀκριβῆ σημείωσιν τῶν μελλόντων νὰ συμβῶσιν, ἡ δὲ διήγησίς μου αὕτη οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ὁτὲ μὲν συμπύκνωσις ὁτὲ δὲ πιστὴ ἀντιγραφὴ τῶν σημειώσεων τοῦ φοιτητοῦ.

Ὁ ὡροδείκτης ἐπλησίαζε τὴν ὀγδόην, ὅτε λαβὼν τὴν χεῖρα τοῦ πάσχοντος παρεκάλεσα αὐτὸν νὰ ἐπαναλάβῃ ῥητῶς ἐνώπιον τοῦ κ. Λ. . . . ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἐπιχειρήσω μαγνητικὸν πείραμα ἐπ' αὐτοῦ ἀποθνήσκοντος. Εἰς τὴν αἴτησιν ταύτην ἀπήντησεν ἀμέσως δι' ἀσθενοῦς μέν, ἀλλ' εὐ-

κρινεστάτης φωνῆς: «Ναὶ, θέλω νὰ μὲ μαγνητίσῃς, φοβοῦμαι μάλιστα ὅτι ἤργησες πολύ.»

Ἐνῶ ταῦτα ἔλεγεν, εἶχον ἀρχίσει ἤδη τὰς προσψχύσεις, τὰς ὁποίας ἐγνώριζον τελεσφόρους πρὸς μαγνητικὴν αὐτοῦ ἀποκοίμησιν. Ἡ πρώτη ἐπὶ τοῦ μετώπου χειρονομία ἐπηρέασεν αὐτὸν προφανῶς, ἀλλὰ καί τοι συνεκέντρωσα πᾶσαν μαγνητικὴν προσπάθειαν, αἱ ἑπόμεναι προσψχύσεις οὐδὲν εἶχον ἀποτέλεσμα μέχρι τῆς δεκάτης καὶ τέταρτον, ὅτε εἰσῆλθον εἰς τὸ δωμάτιον οἱ δύο ἰατροί. Εἰς τούτους ἔσπευσα ν' ἀνακοινώσω τὴν πρόθεσίν μου, καθ' ἧς οὐδεμίαν ἤγειραν ἔνστασιν, εἰπόντες μάλιστα ὅτι ὁ πάσχων εἰσῆλθεν ἤδη εἰς τὴν περίοδον τῆς ὑστάτης ἀγωνίας. Ἐν τούτοις ἐξηκολούθουν δραστηρίως τὰς μαγνητικάς μου ἐνεργείας,μεταβάλλων τὰς πλαγίας εἰς κατὰ μῆκος προσψχύσεις καὶ προσηλῶν ἀσκαρδαμυκτὶ τὸ βλέμμα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἀγωνιῶντος, τοῦ ὁποίου ὁ σφυγμὸς καθίστατο βαθμηδὸν ἀνεπαίσθητος καὶ ἡ ἀναπνοὴ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπίπονος καὶ διαλείπουσα.

Ἡ τοιαύτη κατάστασις διήρκεσεν ἐπὶ ἓν περίπου τέταρτον τῆς ὥρας ἄνευ τινος μεταβολῆς, ὅτε στεναγμὸς φυσικὸς μὲν, ἀλλ'ἀσυνήθους βαθύτητος, ἐξῆλθε τοῦ στήθους τοῦ θανατιῶντος, συγχρόνως δὲ ἔπαυεν ἢ τοὐλάχιστον ἀπέβαινεν ἀνεπαίσθητος εἰς τὰ ὦτα τῶν παρισταμένων ὁ συριγμὸς τῆς ἀναπνοῆς καὶ τὰ ἄκρα καθίσταντο ὡς πάγος ψυχρά.

Περὶ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν ἡ ἐπιῤῥοὴ τοῦ μαγνητικοῦ ῥευστοῦ ἦτο προφανὴς καὶ ἀναμφισβήτητος. Τὸ πρὶν ἀσταθὲς βλέμμα εἶχεν οὕτως εἰπεῖν πηχθῆ, λαβὸν τὴν μελαγχολικὴν ἐκείνην ἀκινησίαν ἥτις παρατηρεῖται παρὰ τοῖς ὑπνοβάταις. Διά τινων ἀκόμη ὁριζοντίων προσψχύσεων ἐπέτυχον νὰ δονήσω τὰ βλέφαρα τοῦ πάσχοντος, ὡς συμβαίνει εἰς τοὺς νυστάζοντας, καὶ τέλος νὰ κλείσω αὐτὰ ὁλοσχερῶς. Μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τοῦτο ἐνέτεινα πάσας τὰς μαγνητικὰς δυνάμεις μου, μέχρις οὗ κατώρθωσα νὰ παραλύσω ἐντελῶς τὰ μέλη τοῦ ὑπνώττοντος, ἀφοῦ διέθεσα αὐτὰ εἰς ἄνετον θέσιν. Αἱ κνῆμαι ἦσαν τεταμέναι, οἱ βραχίονες ἔκειντο εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ κορμοῦ ἀπόστασιν, ἡ δὲ κεφαλὴ ὑπεστηρίζετο ὑπὸ ὁπωσοῦν ὑψηλοῦ προσκεφαλαίου.

Ἀφοῦ ταῦτα ἔπραξα, ἐγγίζοντος ἤδη τοῦ μεσονυκτίου, παρεκάλεσα τοὺς δύο ἰατροὺς νὰ ἐξετάσωσι τὴν κατάστασιν τοῦ κ. Βαλδεμάρου· ἀμφότεροι δὲ μετ' ἀκριβῆ ἔρευναν ἐπείσθησαν ὅτι οὗτος διέκειτο ἐν καταστάσει μαγνητικῆς καταλήψεως πληρεστάτης, κινήσασαν αὐτοὺς εἰς μεγίστην περιέργειαν, ἐξ ἧς ὁ μὲν κ. Δ. . . ἀπεφάσισε νὰ διανυκτερεύσῃ παρὰ τῷ νοσοῦντι, ὁ δὲ κ. Φ. . . ὑπεσχέθη νὰ ἐπανέλθῃ πρὸ τῆς αὐγῆς. Ὁ φοιτητὴς τῆς ἰατρικῆς καὶ οἱ δύο νοσοκόμοι συνηγρύπνησαν μεθ' ἡμῶν.

Τὸν κ. Βαλδεμάρον ἀφήκαμεν ἐντελῶς ἀνενόχλητον μέχρι τῆς τρίτης τῆς πρωΐας, ὅτε πλησιάσας εὗρον αὐτὸν διακείμενον ἀκριβῶς ὅπως κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ ἰατροῦ κ. Φ. . . . Ἡ θέσις τοῦ σώματος ἦτο ἡ αὐτὴ, ὁ σφυγμὸς δυσδιάκριτος, ἡ ἀναπνοὴ ἤρεμος καὶ μόλις αἰσθητὴ δι' ἐ-

πιθέσεως κατόπτρου ἐπὶ τῶν χειλέων, οἱ ὀφθαλμοὶ φυσικῶς κεκλεισμένοι καὶ τὰ μέλη ἄκαμπτα καὶ ὡς μάρμαρον ψυχρά. Ἐν τούτοις ἡ ὄψις αὐτοῦ δὲν ἦτο ὄψις νεκροῦ.

Ἱστάμενος παρὰ τὸ προσκεφάλαιον ἐπειράθην νὰ προκαλέσω τὸν δεξιὸν αὐτοῦ βραχίονα ν' ἀκολουθήσῃ τὰς κινήσεις τοῦ ἐμοῦ. Τὸ τοιοῦτον πείραμα εἶχεν ἄλλοτε ἀποτύχει ὅτε ὁ κ. Βαλδεμάρας ἦτο ὑγιής, ὥστε μικρὰν εἶχον ἐλπίδα κρείττονος ἐπιτυχίας. Πρὸς μεγίστην ὅμως ἔκπληξίν μου ὁ βραχίων αὐτοῦ ἠκολούθησεν ἠρέμα καὶ βραδέως πάσας τὰς ὑπ' ἐμοῦ ὑποδειχθείσας διευθύνσεις, ὅπερ μ' ἐνεθάῤῥυνε ν' ἀποτείνω αὐτῷ τὸν λόγον

— Κύριε Βαλδεμάρε, ἠρώτησα, κοιμᾶσαι;

Ὁ ἐρωτώμενος, καί τοι τὰ χείλη αὐτοῦ ἐκινήθησαν, οὐδὲν ἀπεκρίθη. Ἠναγκάσθην λοιπὸν νὰ ἐπαναλάβω τὴν ἐρώτησιν ἐκ δευτέρου καὶ τρίτου, ὅτε ὁλόκληρον αὐτοῦ τὸ σῶμα ἐφάνη καταληφθὲν ὑπὸ ἐλαφρᾶς τινος δονήσεως, τὰ βλέφαρα ὑψώθησαν ὁπωσοῦν ἀποκαλύπτοντα τὸν λευκὸν κύκλον τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τὰ χείλη ἐκινήθησαν ῥαθύμως ἀρθρώσαντα ἐν ὑποκώφῳ ψιθυρισμῷ:

— Ναί, κοιμῶμαι τώρα. Μὴ μ' ἐξυπνήσετε· ἀφήσατέ με ν' ἀποθάνω ἥσυχον.

Τὰ μέλη ἐξηκολούθουν νὰ μένωσιν ἄκαμπτα, ὁ βραχίων ὅμως ὑπήκουεν ὡς καὶ πρότερον εἰς τὰς διαταγὰς τῆς χειρός μου. Μετ' ὀλίγον ἠρώτησα πάλιν τὸν ὑπνοβάτην:

— Πονεῖς πάντοτε τὸ στῆθος, κ. Βαλδεμάρε;

— Δὲν πονῶ, ἀλλ' ἀποθνήσκω.

Δὲν ἔκρινα εὔλογον νὰ βασανίσω περισσότερον τὸν πάσχοντα, καὶ πάντες ἐμείναμεν σιωπηλοὶ καὶ ἀκίνητοι μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ἰατροῦ κ. Φ. . . εἰσελθόντος εἰς τὸν κοιτῶνα ὀλίγον πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου. Οὗτος κατελήφθη ὑπὸ ἀπεριγράπτου ἐκπλήξεως εὑρίσκων τὸν πάσχοντα ζῶντα εἰσέτι· ἀφοῦ δὲ ἔψαυσε τὸν σφυγμὸν καὶ ἐπέθεσε κάτοπτρον ἐπὶ τῶν χειλέων του, μὲ παρεκάλεσε ν' ἀποτείνω ἐκ νέου εἰς αὐτὸν τὸν λόγον.

— Κύριε Βαλδεμάρε, ἠρώτησα, κοιμᾶσαι πάντοτε;

Λεπτά τινα τῆς ὥρας παρῆλθον καὶ πάλιν μέχρις οὗ λάβω ἀπάντησιν· κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὁ πάσχων ἐφαίνετο ζητῶν νὰ συναθροίσῃ πάσας τὰς ὑπολειπομένας αὐτῷ δυνάμεις ἵνα ἀποκριθῇ. Ἀφοῦ δὲ τετράκις ἐπανέλαβον τὴν ἐρώτησιν ἀπεκρίθη τέλος πάντων διὰ ψιθυρισμοῦ μόλις αἰσθητοῦ:

— Ναί, πάντοτε κοιμῶμαι, ἀλλ' ἀποθνήσκω.

Οἱ ἰατροὶ ἐγνωμοδότησαν ἢ μᾶλλον ἐξέφρασαν τὴν ἐπιθυμίαν ν' ἀφεθῇ ὁ κ. Βαλδεμάρος ἀνενόχλητος μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅστις ἤθελεν ἐπέλθει, ὡς ὁμοφώνως ἀπεφάνθησαν, μετὰ πέντε λεπτά. Μόλις παρῆλθον ταῦτα, ἀπέτεινα καὶ πάλιν τὸν λόγον εἰς τὸν πάσχοντα ἐπαναλαβὼν τὴν αὐτὴν ἐρώτησιν. Ἀλλ' ἐνῷ ὡμίλουν, ἡ φυσιογνωμία τοῦ μαγνητισθέντος ὑφίστατο σπουδαίαν μεταβολήν· αἱ κόραι τῶν ὀφθαλμῶν του περιεκυλίσθησαν ἐν τῇ τρο-

χιᾷ αὐτῶν ἀποκαλυφθείσῃ ὑπὸ τῶν βραδέως ὑψωθέντων βλεφάρων, τὸ δέρμα ἔλαβε χρῶμα οὐχὶ πελιδνὸν ἀλλὰ κατάλευκον ὡς χαρτίου, αἱ δὲ δύο ἐκτικαὶ κηλῖδες, αἵτινες ἐστιγμάτιζον τοῦ φθισιῶντος τὰς παρειάς, *ἐσβέσθησαν* ἐν ἀκαρεῖ. Μετεχειρίσθην τὴν λέξιν *ἐσβέσθησαν*, διότι ἡ ἐξαφάνισις αὐτῶν ὑπῆρξεν οὕτω ἀκαριαία ὥστε ὡμοίαζε σβύσιμον λαμπάδος. Ταυτοχρόνως σχεδὸν τὸ ἄνω χεῖλος διεστράφη, ἀποκαλύπτον τοὺς ὀδόντας, ἐνῷ ἡ κάτω σιαγὼν κατέπιπτε μετὰ κρότου τινος ἀκουσθέντος ὑπὸ πάντων τῶν παρισταμένων, ἀφίνουσα χαῖνον τὸ στόμα καὶ ὁρατὴν τὴν οἰδαίνουσαν καὶ ὁλόμαυρον γλῶσσαν. Πάντες οἱ παρεστῶτες ἦσαν βεβαίως ὡς ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν οἰκεῖοι πρὸς τοιαύτας σκηνάς, ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ θέα τοῦ μακαρίτου Βαλδεμάρου ἦτο τότε τοσοῦτον πέραν πάσης περιγραφῆς ἀηδὴς καὶ φρικαλέα, ὥστε πάντες ἀπεμακρύνθησαν ὠχριῶντες τῆς ἐπιθανατίου κλίνης.

Ἔφθασα ἤδη εἰς τὸ σημεῖον τῆς διηγήσεώς μου, καθ' ὃ μέλλω ν' ἀφηγηθῶ πράγματα οὕτως ἀπίθανα καὶ δεινά, ὥστε ὀλίγιστοι τῶν ἀναγνωστῶν μου θέλουσι στέρξει νὰ μοὶ παράσχωσι πίστιν. Ἀλλ' ἐν τούτοις καθῆκον ἔχω νὰ ἐξακολουθήσω.

Παρὰ τῷ κ. Βαλδεμάρῳ δὲν ὑπῆρχε πλέον τὸ ἐλάχιστον ἴχνος ζωῆς, ἡμεῖς δὲ βέβαιοι ὄντες περὶ τοῦ θανάτου παρεδώκαμεν τὸ λείψανον εἰς τοὺς σαβανωτάς, ὅτε αἴφνης ζωηρά τις δόνησις ἐφάνη κινοῦσα τὴν γλῶσσαν τοῦ νεκροῦ, ἥτις διήρκεσεν ἓν περίπου λεπτόν, ἔπειτα δὲ ἐκ τῶν διεσταλμένων καὶ ἀκινήτων γνάθων ἐξεπήδησε φωνή τις τοιαύτη, ὥστε μωρία ἤθελεν εἶναι νὰ πειραθῶ νὰ τὴν περιγράψω. Ὑπάρχουσιν τῷ ὄντι ἐν τῇ γλώσσῃ ἐπίθετά τινα ἔχοντα ἀμυδράν τινα ἁρμοδιότητα πρὸς περιγραφὴν τοιαύτης φωνῆς, οὕτω δύναταί τις εἰπεῖν ὅτι αὕτη ἦτο τραχεῖα, κοίλη καὶ σηραγγώδης· ἀλλὰ τὸ σύνολον τῆς ἐξ αὐτῆς ἀηδίας δὲν περιγράφεται, διότι τοιοῦτος ἦχος οὐδέποτε ἀντήχησεν εἰς ὦτα ἀνθρώπου. Οὐχ' ἧττον ὅμως νομίζω ὅτι δύναμαι νὰ προσθέσω πρὸς χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ τὰς ἑξῆς δύο λεπτομερείας, ὅτι οὗτος ἤχησεν εἰς τὴν ἀκοὴν ἡμῶν, τὴν ἰδικήν μου τοὐλάχιστον, ὡς ἐκπορευόμενος ἐκ μακρᾶς ἀποστάσεως ἢ σπηλαίου ὑπὸ τὴν γῆν, καὶ πλὴν τούτου ἐπροξένει εἰς τὰ ὦτα τὴν αὐτὴν αἴσθησιν, ἣν ἐμποιεῖ εἰς τὴν ἀφὴν ἡ πρόσψαυσις μάζης γλοιώδους καὶ κολλητικῆς.

Τοιοῦτός τις ἦτο ὁ τόνος τῆς φωνῆς, ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ συλλαβισμὸς ἦτο εὐκρινής, ἡ δὲ εὐκρίνεια αὕτη ηὔξανε τὴν φρίκην. Ὁ κ. Βαλδεμάρος *ὡμίλει* ἀποκρινόμενος εἰς τὴν ἐρώτησιν ἣν ἀπέτεινα αὐτῷ πρό τινων λεπτῶν. Εἶχον ἐρωτήσει αὐτόν, ὡς ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης, ἂν ἐκοιμᾶτο, ἤδη δὲ ἡ φωνὴ ἀπεκρίνατο:

— *Ἐκοιμήθην*, ἀλλ ἔπειτα *ἀπέθανα*, εἶμαι νεκρός.

Οὐδεὶς τῶν παρεστώτων ἐπειράθη ν' ἀρνηθῇ ἢ κἂν νὰ κρύψῃ τὸ ῥῖγος καὶ τὴν φρίκην ἣν ἐπροξένησαν αὐτῷ αἱ οὕτω προφερθεῖσαι αὗται λέξεις. Ὁ φοιτητὴς ἐλειποθύμησε, οἱ δὲ νοσοκόμοι ἔφυγον δρομαῖοι καὶ κατ' οὐδένα τρό-

τον ἔστερξαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸν νεκρικὸν κοιτῶνα. Τί δὲ ᾐσθανόμην ἐγὼ ἀδύνατον μοὶ εἶναι νὰ καταστήσω καταληπτὸν τῷ ἀναγνώστῃ. Ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον ὥραν χωρὶς οὐδὲ λέξιν νὰ προφέρωμεν κατεγινόμεθα ν' ἀνακαλέσωμεν τὸν λειποθυμήσαντα εἰς τὰς αἰσθήσεις, ἔπειτα δὲ ἐπανήλθομεν παρὰ τῷ κ. Βαλδεμάρῳ.

Ἡ κατάστασις αὐτοῦ δὲν εἶχεν οὐδόλως ἀλλοιωθῇ καὶ διέμενε ὡς καὶ πρὶν πτῶμα. Τὸ κάτοπτρον οὐδὲν παρεῖχε σημεῖον ἀναπνοῆς καὶ ἀπόπειρα φλεβοτομίας τοῦ βραχίονος ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος, πρέπει δὲ καὶ νὰ προσθέσω ὅτι τὸ μέλος τοῦτο ἔπαυσεν ὑπακοῦον εἰς τὴν ἐπιῤῥοὴν τῆς θελήσεώς μου. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ μαγνητισμὸς ἐφαίνετο εἰσέτι ἐπηρεάζων τοῦ πτώματος τὴν γλῶσσαν. Ὁσάκις ἀπέτεινον αὐτῷ τὸν λόγον, ἡ γλῶσσα ἐδονεῖτο ὡς νὰ ἤθελε ν' ἀποκριθῇ, ἀλλ' οἱ ἀγῶνες αὐτῆς ἔμενον ἄνευ ἀποτελέσματος. Ὁ κ. Βαλδεμάρος ἦτον ὅλως ἀναίσθητος εἰς πᾶσαν ἐρώτησιν ἀποτεινομένην ὑπ' ἄλλου πλὴν ἐμοῦ, καί τοι ἐπανειλημμένως ἐπειράθην νὰ θέσω αὐτὸν εἰς μαγνητικὴν συγκοινωνίαν μετὰ τῶν παρεστώτων. Νομίζω ὅτι ἱκανὰ εἶπον ἵνα ἐξηγήσω κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν κατάστασιν τοῦ μαγνητισμένου τούτου λειψάνου. Περὶ τὴν δεκάτην τῆς πρωΐας τοποθετήσαντες πλησίον τῆς κλίνης ἄλλους νοσοκόμους ἐξήλθομεν ν' ἀναπνεύσωμεν οἱ δύο ἰατροί, ὁ φοιτητὴς καὶ ἐγώ.

Κατὰ τὸ ἀπόγευμα τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐπεστρέψαμεν καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Βαλδεμάρου, ὃν εὕρομεν οἷον τὸν εἴχομεν ἀφήσει. Συζήτησις τότε ἠγέρθη μεταξὺ ἡμῶν ἂν ἦτο δυνατὸν καὶ ἔπρεπε νὰ τὸν ἐξυπνήσωμεν. Πάντες ὅμως συνεφωνήσαμεν ὅτι ἐκ τῆς ἐξεγέρσεως αὐτοῦ οὐδὲν ἠδύνατο νὰ προέλθῃ καλόν· καθότι προφανὲς ἦτο ὅτι ὁ *θάνατος*, ἢ τουλάχιστον ἡ κατάστασις ἐκείνη ἣν ὀνομάζουσιν οἱ ἄνθρωποι θάνατον, εἶχε τροποποιηθῆ κατά τι ὑπὸ μόνης τῆς μαγνητικῆς ἐπιῤῥοῆς. Ἂν λοιπὸν ἔπαυεν αὕτη, ἤθελεν ἀμέσως μεταβληθῇ ὁ κ. Βαλδεμάρος εἰς σηπόμενον πτῶμα.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης μέχρι τοῦ τέλους τῆς παρελθούσης ἑβδομάδος παρῆλθον *ἑπτὰ ὁλόκληροι μῆνες*, κατὰ τοὺς ὁποίους συνηρχόμεθα καθ' ἑκάστην εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Βαλδεμάρου, συνοδευόμενοι πολλάκις ὑπὸ ἐπιστημόνων ἰατρῶν καὶ ἄλλων φίλων. Καθ' ὅλον τοῦτο τὸ ἑπτάμηνον διάστημα ὁ μαγνητισθεὶς διέκειτο εἰς τὴν αὐτὴν κατὰ πάντα κατάστασιν, ἣν περιέγραψα ἀνωτέρω, ἐπιτηρούμενος νυχθημερὸν ὑπὸ τῶν νοσοκόμων. Τὴν τελευταίαν ὅμως παρασκευὴν ἀπεφασίσαμεν τέλος πάντων νὰ τὸν ἐξυπνήσωμεν ἢ τουλάχιστον νὰ καταβάλωμεν πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς τοῦτο. Τὸ ἀτυχὲς τῆς τοιαύτης ἀποπείρας ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμή, ἥτις παρέσχεν ὕλην τοσούτων λόγων ἐν τοῖς ἰδιωτικοῖς κύκλοις τῆς πρωτευούσης, σπερμολογιῶν παντοίων, ἐπιθέσεων καθ' ἡμῶν ἀδίκων καὶ ἐκμεταλλεύσεως τῆς δημώδους εὐπιστίας.

Θέλων νὰ ἐξεγείρω τὸν κ. Βαλδεμάρον ἐκ τῆς μαγνητικῆς καταλήψεως

μετεχειρίσθην τὰς συνήθεις χειρονομίας καὶ προσψαύσεις, αἵτινες ἐπί τινα χρόνον ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους παρετηρήσαμεν ὡς πρῶτον σύμπτωμα ἀφυπνίσεως μικράν τινα κατάβασιν τῆς ἴριδος τοῦ ὀφθαλμοῦ, συνοδευομένην δι' ἀφθόνου ἐκροῆς ἐκ τῶν βλεφάρων ῥευστοῦ τινος ὑποπρασίνου καὶ δυσωδεστάτου. Οἱ παρεστῶτες μὲ παρεκίνησαν τότε νὰ ἐπηρεάσω ὡς καὶ πρὶν τὸν βραχίονα τοῦ πάσχοντος. Ἀλλὰ πειραθεὶς οὐδὲν κατώρθωσα. Ὁ ἰατρὸς κ. Φ... ἐξέφρασε τότε τὴν ἐπιθυμίαν ν' ἀποτείνω αὐτῷ ἐρώτησίν τινα, ὅπερ ἔπραξα ὡς ἀκολούθως.

— Κύριε Βαλδεμάρε, εἰπέ μοι τί αἰσθάνεσαι ἢ τί ἐπιθυμεῖς;

Ἡ ἐρώτησις αὕτη ἐπανήγαγε ἐπὶ τῶν παρειῶν τοῦ πάσχοντος τὰς δύο σβεσθείσας φθισικὰς κηλῖδας, ἡ γλῶσσα ἐκινήθη ἢ μᾶλλον ἐκυλίσθη ἐν τῷ χαίνοντι στόματι, μενόντων πάντοτε ἀκινήτων τῶν γνάθων καὶ τῶν χειλέων, καὶ ἐπὶ τέλους ἡ αὐτὴ ἀπερίγραπτος φωνή, ἣν ἐπειράθην ἀνωτέρω νὰ περιγράψω, ἐξεπήδησε λέγουσα:

— Δι' ὄνομα Θεοῦ, κοιμίσατέ με καὶ πάλιν... εὐθὺς... ἀμέσως... ἢ ἂν δὲν θέλετε ἐξυπνήσατέ με... εὐθὺς... ἀμέσως... ἀπέθανα, εἶμαι νεκρός.

Ἡ φρίκη μὲ εἶχεν ἐκνευρίσει, ὥστε ἐπί τινας στιγμὰς ἔμεινα διστάζων τί ἔπρεπε νὰ πράξω. Ἐπειράθην ἐν πρώτοις ν' ἀποκοιμίσω τὸν οὕτω ὀδυρόμενον, ἀλλ' ἡ ἐκλείψασα βούλησίς μου δὲν μ' ἐπέτρεψε νὰ τὸ κατορθώσω. Προσεπάθησα τότε νὰ ἀφυπνίσω αὐτὸν ἐντελῶς ἐπισπεύδων τὰς πρὸς τοῦτο χειρονομίας. Ἡ δευτέρα αὕτη ἀπόπειρα μ' ἐφάνη μετ' ὀλίγον μέλλουσα νὰ ἐπιτύχῃ, τὴν δὲ ἐλπίδα ταύτην συνεμερίσθησαν πάντες οἱ παρεστῶτες, περιμένοντες νὰ ἴδωσι μετ' ὀλίγον συνερχόμενον ἐκ τοῦ ληθάργου τὸν κ. Βαλδεμάρον.

Τί ὅμως πράγματι συνέβη, τοῦτο οὐδεὶς ἐν τῷ κόσμῳ ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ προΐδῃ καὶ οὐδεὶς ἴσως θέλει δυνηθῆ νὰ τὸ πιστεύσῃ.

Ἐνῷ μετὰ ταχύτητος ἐχειρονόμουν ὑπεράνω τοῦ πάσχοντος ἐν μέσῳ τῶν κραυγῶν «*Ἀπέθανα, ἀπέθανα*», αἵτινες ἐξερρήγνυντο ἐκ τῆς γλώσσης καὶ οὐχὶ τῶν χειλέων του, αἴφνης ὁλόκληρον αὐτοῦ τὸ σῶμα, διὰ μιᾶς καὶ εἰς διάστημα βραχύτερον λεπτοῦ, διελύθη, κατεκερματίσθη, ἐσάπισεν ὑπὸ τὰς τρεμούσας χεῖράς μου. Ἐπὶ τῆς κλίνης, πρὸ τῶν παρισταμένων μαρτύρων ἔκειτο βδελυρά τις ῥευστὴ σχεδὸν μάζα καὶ ἀκατονόμαστος σαπρία.

Η ΗΘΙΚΗ ΠΡΟΑΓΕΤΑΙ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Ἡ παιδεία ἠθικοποιεῖ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Οὐδὲν δὲ οὐδέποτε τοσοῦτον ἠθικοποίησε τὴν ἀνθρωπότητα καὶ προώρισται νὰ ἠθικοποιήσῃ αὐτήν, ὡς ἡ σπουδὴ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ μὲν πρακτικὴ ὠφέλεια αὐτῶν εἶναι ἀναντίρρητος καὶ πασίγνωστος· τὰ ἔθνη καθόλου ἀνεγνώρισαν αὐτὴν εἰσαγαγόντα τὰς ἐπιστήμας ταύτας εἰς τὰ ἐκπαιδευτήρια ὡς ἀπαραιτήτους πρὸς μόρφωσιν τοῦ λαοῦ, μερικώτερον δὲ καὶ τὰ ἄτομα ἐννόησαν τὴν ὠφέλειαν ταύτην, ἐγκύπτοντα εἰς τὴν μελέτην αὐτῶν. Τεκμήριον ἔσται ἡμῖν ἡ γιγαντιαία τῆς βιομηχανίας ἐξάπλωσις· γεννηθεῖσα αὕτη ἐκ μόνων τῶν ἀεὶ προοδευουσῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ εὐημερίαν διέσπειρε καὶ πολιτισμὸν τέως ἀπίστευτον ἀνήγειρε.

Δὲν ἀρκεῖ δὲ μόνον ἡ ἀναμφισβήτητος τῆς πρακτικῆς αὐτῶν ὠφελείας ὕπαρξις· πολλῷ πλείονα δύνανται νὰ παραγάγωσιν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Δικαιοῦται δέ τις νὰ προσδοκᾷ παρ' αὐτῶν καὶ τὴν ἐπὶ τῆς *ἠθικῆς ἀναπτύξεως* τῆς ἀνθρωπότητος εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν, ἐν ᾧ χρόνῳ μάλιστα σεσαθρωμένοι ἐκ γήρατος κίονες τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας διαρρέουσιν, ὑπὸ νέων καὶ ἑδραιοτέρων ἴσως ἀντικαθιστάμενοι.

Ἄλλοτε ἡ ἠθικὴ ἀνατροφὴ τῆς ἀνθρωπότητος ἦτο ἐμπεπιστευμένη τῇ ἐκκλησίᾳ· ἐφαίνετο δὲ αὕτη ὡς ἡ μόνη κατάλληλος πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ ἔργου τούτου, διότι ἐθεωρεῖτο ὥς τι ἀμέσως ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀπορρέον. Ἐδέσποζε δὲ ἡ ἐκκλησία ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ὡς ἄγρυπνος φύλαξ τῶν συνειδήσεων, διότι υἱοθετήσασα τὰς ἐντολὰς τῆς *ἐξωτερικῆς* οὕτως εἰπεῖν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἠθικότητος, οἷαι λ. χ. αἱ δέκα ἐντολαὶ τοῦ Μωϋσέως, — τουτέστι παραγγελίας πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ὑφ' ὡρισμένας μορφὰς παραδεδομένας, — ἐγένετο οὕτως ὁ Ἄρειος Πάγος τῶν δισταγμῶν καὶ τῶν ἀμφιβολιῶν, ἃς οὐδέποτε ὁ ἄνθρωπος, εἰς ἑαυτὸν ἐμβλέπων καὶ τὴν ἑαυτοῦ θέσιν ἐν τῷ κόσμῳ ἀναλογιζόμενος, ἠδυνήθη ἐπαρκῶς νὰ λύσῃ.

Αἱ ἐντολαὶ δὲ αὗται αἱ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπεκταθεῖσαι καὶ περαιτέρω ἀναπτυχθεῖσαι, ποθοῦσι μὲν νὰ ἐξασφαλίσωσιν ὑπὲρ τῆς κοινωνίας πράξεις καὶ δράσεις τῶν ἀτόμων ὠφελίμους αὐτῇ, δὲν ἐπαρκοῦσιν ὅμως πρὸς θεμελίωσιν καὶ τῆς *ἐσωτερικῆς* ἠθικότητος, ἥτις καὶ πρὸς τὰς τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου προσβολὰς καὶ ἀντιθέσεις καὶ δυσκολίας συνοικειοῦται καὶ ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν αἱ ἐντολαὶ ἐκεῖναι, αἱ διακανονίζουσαι τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ ἀνθρώπου σχέσεις, οὐδένα παρέχουσι κανόνα.

Ἀλλ' ἐν τῷ μεγάλῳ ἀριθμῷ τῶν τοιούτων προσβολῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ βίῳ κεῖται ὁ κίνδυνος διὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἠθικότητα. Ὁ κίνδυνος οὗτος τόσῳ προχειρότερος γίνεται ὅσῳ συνθετώτερος εἶναι ὁ τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας καταρτισμός, ὅσῳ μείζων ἡ μετ' ἄλλων συνάφεια καὶ ἡ τῶν συμφερόντων διασταύρωσις· διὰ τοῦτο συμβαίνει ἐνίοτε λαοὶ ἡμιάγριοι νὰ ἵστανται ὑπεράνω τῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων ἐθνῶν ἐν τῇ κλίμακι τῆς ἠθικότητος, ν' ἀγνοῶνται δὲ κἂν παρ' αὐτῶν τὰ καθ' ἑκάστην διαπραττόμενα ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς εὐρωπαϊκῆς δικαιοσύνης φρικώδη ἐγκλήματα, εἰ καὶ οὐδένα ἕτερον νόμον ἔχουσιν ἢ τὴν κοινὴν γνώμην τοῦ πενιχροῦ χωρίου, ἐν ᾧ ζῶσιν.

Ἀλλ' ὅμως μὴ ἐκπλήξῃ ἡμᾶς τοιαύτη τις σύγκρισις, διότι ἐπὶ ὅλως διαφόρων βάσεων θεμελιοῦνται αἱ δύο παραβαλλόμεναι κοινωνίαι· ἐν μὲν τῇ τῶν ἀγρίων φυλῶν ἐπικρατεῖ ἡ ἰσότης, ἐν δὲ τῇ εὐρωπαϊκῇ ἡ μᾶλλον ἐκπλήττουσα ἀνισότης. Αὕτη δὲ γεννᾷ τὰς ἀνωτέρω μνησθείσας διαφορὰς ἢ προσβολὰς κατὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἠθικότητος. Ἡ πολυποίκιλος ἡμῶν κοινωνία εἶναι γεγονὸς ἀναμφίλεκτον· ἡ ἀναδιοργάνωσις καὶ διαρρύθμισις αὐτῆς ἔργον ἀδύνατον πλέον. Ποῖα μέτρα λοιπὸν πρέπει νὰ λάβῃ αὐτὴ αὕτη ἡ κοινωνία ἵνα γενῇ ἐφικτὴ ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ἡ ἠθικὴ ἀνατροφὴ τῆς ἀνθρωπότητος;

Ἡ ἐκκλησία, ἃς τὸ ὁμολογήσωμεν ἐνθυμούμενοι τὰς ἐνεργείας αὐτῆς ἐν τῇ κεντρικῇ Εὐρώπῃ κατὰ τὸν Μεσαιῶνα καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῆς παπικῆς αὐλῆς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἔτι, οὐδόλως ἐμόχθησεν ὑπὲρ τῆς ἐσωτερικῆς ἠθικότητος τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν ἐξῆλθε τῶν ὁρίων τῆς ἐξωτερικῆς τῶν ἠθῶν διαπλάσεως. Καὶ εἰς μὲν τοὺς ἁπλουστέρους λαοὺς αὕτη ἐπήρκεσεν ἴσως μέχρι τινός, οὐδέποτε δὲ δύναται καὶ σήμερον ἔτι νὰ ἐπαρκέσῃ, ὅτε ὁ ἀναπτυχθεὶς πολιτισμὸς καὶ τὰ παρεπόμενα αὐτῷ ἐπολλαπλασίασαν τὰς διαφοράς. Τίνι λοιπὸν ἀνήκει τώρα ἡ ἀγωγὴ τῆς ἀνθρωπότητος, τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ πάλιν ἢ ταῖς συνοικειούσαις τὸν ἄνθρωπον μετὰ τῆς φύσεως, ταῖς χειραγωγούσαις αὐτὸν εἰς τὴν ἀκριβῆ αὐτῆς ἀντίληψιν φυσικαῖς ἐπιστήμαις; Ὁ ἄνθρωπος ζῇ ἐν τῇ φύσει, παρ' αὐτῆς περιστοιχίζεται, ὑπὸ τῶν νόμων αὐτῆς διέπεται, ἐξ αὐτῆς ἐδανείσθη τοὺς θεούς του καὶ εἰς αὐτὴν μέχρι σήμερον ἀποδίδει τὴν θεότητα· μετ' αὐτῆς ἀναποσπάστως εἶναι συνδεδεμένη ἡ τύχη του καὶ μόνον διὰ τῆς ἐπισταμένης σπουδῆς αὐτῆς ἀνευρίσκει τὰς ἀληθείας καὶ διασκεδάζει τὰς πλάνας τῶν δοξασιῶν αὐτοῦ. Καὶ ἐὰν αἱ τέως δοξασίαι ἐρείδωνται ἐπὶ πλάνης, αὕτη δὲ αἴρεται διὰ τῆς ἀληθοῦς τῆς φύσεως παρατηρήσεως, δὲν πρέπει πρὸς τὰ μέσα, δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται τῆς φύσεως ἡ σπουδὴ νὰ προσφεύγῃ ὁ ἄνθρωπος, προκειμένου νὰ διυλίσῃ τὰς δοξασίας του, ἐφ' ὧν καὶ ἡ πίστις του στηρίζεται καὶ ἡ περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ βίου ἰδέα;

Ὅτε ἐν ἔτει 1215 ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ τρίτος ἀπηγόρευσε τὴν σπουδὴν τῶν βιβλίων τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῆς περὶ φύσεως ἐπιστήμης, ἅτινα μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπετέλουν ἀναπόσπαστον μέρος καὶ ἀπαραίτητον πάσης λογίων παιδείας, τότε ἤρχισε τὸ ῥῆγμα μεταξὺ ἐπιβεβλημένων δοξασιῶν καὶ ἐλευθέρας συνειδήσεως, ὅπερ καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τούτους διὰ τοῦ «πίστευε καὶ μὴ ἐρεύνα» ἔφερε καὶ ἐτήρει εἰς ἀντίθεσιν τὸ πιστεύειν καὶ τὸ γιγνώσκειν.

Δὲν ἐννοοῦμεν τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν, ἥτις ὑπῆρχε κατὰ τὰς ἐποχὰς ἐκείνας ὁ πιστὸς φύλαξ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν ἐθνικῶν ἀρετῶν ὁπότε χείμαρροι βαρβάρων καὶ θρησκείαν καὶ ἠθικότητα καὶ ἐθνικότητα ἐξωλόθρευον, οὔτε περὶ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας λαλοῦμεν, ἥτις οἵα νῦν εἶναι, εἶναι ἔτι πολὺ νεαρὰ καὶ ἀρτισύστατος, ἵνα ἔχῃ παρελθὸν καὶ ἱστορίαν· ἀλλ' ἔχομεν ὑπ' ὄψιν τὸν πρὸ χιλιετίας ἠθικὸν βίον τῶν λοιπῶν καὶ μάλιστα τῶν καθολικῶν λαῶν

τῆς Εὐρώπης, οἵτινες τότε προεῖχον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Βλέπομεν ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἐπισκόπου Βονιφατίου τοῦ πρὸ χιλίων ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα τοὺς εἰδωλολάτρας τῆς Γερμανίας προσηλυτεύσαντος καὶ τῇ διαταγῇ τῶν παπῶν σχολεῖα χριστιανικὰ πανταχοῦ ἱδρύσαντος, μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἕκαστον εὐρωπαϊκὸν κράτος εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐνεπιστεύετο τὴν πνευματικὴν ἀνατροφὴν τῶν ὑπηκόων του. Δυστυχῶς ὅμως δὲν ἀνταπεκρίθη ἡ ἀνατροφὴ αὕτη πρὸς τῆς ἀνθρωπότητος τὰς προόδους καὶ ἰδέας· ἡ ἀποχώρησις τῶν διαμαρτυρουμένων, ἡ τὴν σημαίαν τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας ἀναπετάσασα μεγάλη γαλλικὴ ἐπανάστασις, αἱ ἐπαναστάσεις τοῦ 1848, τοῦτο τεκμηριοῦσι. Τότε δὲ μετὰ μεγάλους ἀγῶνας αὐτὰ ταῦτα τὰ κράτη, καὶ ἰδίως ἡ Γερμανία, ἠναγκάσθησαν νὰ λύσωσι τὰς δίκην ζυγοῦ θλιβούσας αὐτὰ συμφωνίας μετὰ τῆς ἐκκλησίας (ἐν Αὐστρίᾳ τοῦτο μόλις ἐν ἔτει 1869 ἐγένετο) καὶ νὰ ζητήσωσι παρ' αὐτῆς τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ὑπ' αὐτῆς κακῶς διαχειριζομένης πνευματικῆς κηδεμονίας τῆς ἀνθρωπότητος. —

Νῦν λοιπὸν βλέπομεν πανταχοῦ τὰ κράτη ἀνὰ χεῖρας κρατοῦντα τὰ ἡνία τῆς τοῦ λαοῦ ἐκπαιδεύσεως. Ἵνα δὲ μὴ καὶ ταῦτα εἰς τὰ αὐτὰ περιπέσωσι λάθη, τὸ ἐνεστός, ἐν ᾧ ἡ τοῦ ἀτόμου προσωπικὴ ἐλευθερία ὁσημέραι ἐξαπλοῦται καὶ κραταιοῦται, ἀπαιτεῖ νὰ γίνηται ἡ ἀνατροφὴ συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς, αἵτινες ἔκπαλαι ἦσαν καὶ ἤδη ἀνεγνωρίσθησαν πλέον ὡς νόμοι τῆς φύσεως, πηγάσαντες ἀναγκαίως ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῆς κοινωνίας.

Ὁ ἐρημίτης, ὁ μακρὰν τοῦ θορύβου τῆς κοινωνίας τὰς ἑαυτοῦ ἡμέρας ἀναλίσκων, ὑπακούει εἰς τοὺς νόμους τῆς περὶ αὐτὸν καὶ ἐν ἑαυτῷ φύσεως· δι' αὐτὸν ἐν τῇ διαρρυθμίσει τῆς ζωῆς του συμφώνως πρὸς τὰς περιστοιχούσας αὐτὸν ἀνάγκας, ἔγκειται τὸ σύνολον τῆς ἐξωτερικῆς αὐτοῦ ἠθικότητος, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ ἠθικότης αὐτοῦ, μηδόλως ὑφισταμένη προσβολὰς ἔξωθεν ἢ διαφορὰς ὡς ἐκ τῆς ἀσυμφωνίας πρὸς τὸν πλησίον του, ἀναπτύσσεται ἠρέμα καὶ ἀναπαύεται ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ ἀκατανοήτου αὐτῷ Ὑψίστου. Μόνους περιορισμοὺς τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας του γνωρίζει τοὺς ἀμέσους νόμους τῆς φύσεως, κοινωνικοὺς δὲ δὲν γνωρίζει. Δὲν μεριμνᾷ λοιπὸν κἂν περὶ τῆς ἀποφυγῆς ἐνδεχομένων παραπτωμάτων του καὶ παραβάσεων τῶν κοινωνικῶν νόμων· κλοπὴ καὶ φόνος λ. χ. δὲν ὑφίστανται δι' αὐτόν. Καθίσταται λοιπὸν ἀσυγκρίτως εὐκολότερον ἠθικώτερος τῶν ἐν κοινωνίᾳ ζώντων, οἵτινες καὶ εἰς τοὺς ἀμέσους φυσικοὺς νόμους ὑπόκεινται καὶ εἰς τοὺς παρὰ τῆς κοινωνίας ἐπινοηθέντας. Διότι μόνον ὅπου δύο τοὐλάχιστον ἄνθρωποι βιοῦσιν, ἐκεῖ ὑπάρχουσι καὶ νόμοι κοινωνικοί· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπεβάλλοντο οὗτοι ὡς ἐκ τῶν κλίσεων καὶ ὀρέξεων τοῦ ἰσχυροτέρου, κατόπιν δὲ ἡ κοινὴ πρὸς ἕνα σκοπὸν σύμπραξις, τέλος δὲ ἡ ἀνάγκη τῆς συμμορφώσεως πρὸς νόμους σοφοὺς καὶ τὴν μόνην ἐφικτὴν εὐδαίμονα ὕπαρξιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ παρασκευάζοντας, παρώτρυναν εἰς τὴν κοινὴν αὐτῶν παραδοχήν· συνεβάδισε δὲ ἡ τελειοποίησις αὐτῶν μετὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς κοινωνίας. Οὐχ ἧττον ὅμως καὶ αὐτοὶ οἱ

κοινωνικοὶ νόμοι εἰσὶ νόμοι τῆς φύσεως· ἡ παράβασις αὐτῶν καταστρέφει ὡς καταστρέφουσιν ἐκεῖνοι καὶ εἶναι ὡς ἐκεῖνοι ἀπαραίτητοι εἰς διατήρησιν καὶ εὐεξίαν τῆς ζωῆς τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, ἄρα καὶ αὐτῆς τῆς κοινωνίας, ἥτις καὶ αὕτη ἀπαρτίζει μέρος τῆς φύσεως.

Ἀλλ' ὁ ἐρημίτης, ἔστω ἱερωμένος ἢ μή, μεμυημένος τὰ τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἢ ἄγριος, μεριμνᾷ καὶ περὶ τοῦ τέλους τῶν ἡμερῶν του, ζωγραφίζων ἐν τῇ φαντασίᾳ του τὰ μετὰ ταῦτα ἀναλόγως τῆς διανοητικῆς του ἀναπτύξεως διὰ τῶν ζωηροτέρων καὶ κολακευτικῶν τὸ πλεῖστον χρωμάτων. Μὴ δυνάμενος καὶ μὴ ἐπιζητῶν νὰ νοήσῃ τὰ μετὰ θάνατον, ἀναθέτει τὴν τύχην τοῦ ἰδίου μέλλοντος εἰς τὸ δι' αὐτὸν ἀκατανόητον ἐκεῖνο ὄν, ὅπερ ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ του ἔπλασε τὰ πάντα ἐν τῇ φύσει μετὰ τοσαύτης ἁρμονίας, ὅπερ ἐνδύει καὶ τρέφει αὐτόν, ὅπερ χορηγεῖ αὐτῷ φῶς καὶ θερμότητα τοῦ ἡλίου καὶ ὅπερ διὰ τῶν σεισμῶν, τῶν θυελλῶν, τῶν κεραυνῶν κτλ. γίνεται αὐτῷ τοσούτῳ ἐπικίνδυνον. Ὁ ἐν τῇ φύσει ζῶν ἄνθρωπος, καθ' ἡμέραν ἄλλο δῶρον μυστηριῶδες αὐτῆς ἀνακαλύπτων, αὐτὴν προσκυνεῖ, ἐνώπιον αὐτῆς ὀκλάζει καὶ πανταχοῦ, δηλαδὴ ἐν παντὶ ἀνεξηγήτῳ αὐτῷ, διορᾷ τὴν θεότητα.

Οἱ ἀρχαῖοι ἦσαν προσκυνηταὶ τῆς φύσεως· οἱ πεπολιτισμένοι Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι ἐλάτρευον τὸν κεραυνὸν καὶ τὴν βροντὴν ἐν τῷ Διΐ, τὸ ὕδωρ ἐν τῷ Ποσειδῶνι, ἀκριβῶς ὅπως καὶ οἱ βάρβαροι τότε Τεύτονες, οἱ Σινοὶ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἐλάτρευον τὰ ἐν τῇ φύσει ἀνεξήγητα αὐτοῖς τυγχάνοντα· καὶ αὗται αἱ Δρυάδες καὶ αἱ Νηρηΐδες ἐπανευρίσκονται παρ' αὐτοῖς. Εἰσέτι λατρεύουσιν οἱ περὶ τὴν Κασπίαν θάλασσαν τὸ ἱερὸν πῦρ τοῦ Βακοῦ καὶ εἰσέτι αἱ μητέρες ἡμῶν σταυροκοποῦνται ὁσάκις ἐκθαμβώσῃ αὐτὰς ἡ λάμψις τῆς ἀστραπῆς ἢ ἐκπλήξῃ ὁ κρότος τῆς βροντῆς.

Διὰ τῆς φύσεως λοιπὸν ἄγονται αἱ καρδίαι πρὸς τὸν Θεόν· ἐν τῇ φύσει ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἐζήτει αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος. Ζητῶν νὰ γνωρίσῃ τὸν Θεόν του ὁ ἄνθρωπος, ζητῶν νὰ μάθῃ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς του, ὅστις εἶναι ὁ μόνος σκοπὸς τῆς ἀπολύτως θεωρουμένης ἠθικῆς, πρέπει νὰ ἐγκύψῃ εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως. Σπουδάζων λοιπὸν τὴν φύσιν, καταρτίζει τῇ συνδρομῇ βεβαίων καὶ ἀλανθάστων γεγονότων πεποίθησιν, ἥτις ἄγει αὐτὸν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἐπιτάττει αὐτῷ τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν λατρείαν, τελεότερον καὶ βεβαιότερον ἢ πᾶσα ἄλλη ὁδός.

Τὴν τὸ ἄτομον, τὸν ἐρημίτην, εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ὁδηγήσασαν ὁδὸν καὶ μόνον αὐτὴν ὀφείλει νὰ τραπῇ καὶ ἡ καθόλου κοινωνία. Ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς καὶ ὁ ἐξευγενισμὸς ἐπιτρέπουσιν αὐτῇ τὴν χρῆσιν γενναιοτέρων, εὐρυτέρων καὶ καταλληλοτέρων μέσων σπουδῆς τῆς φύσεως, ἢ ὅσα ἔνεισι τῷ ἁπλῶς μόνον ἐν μέσῳ τῆς φύσεως ζῶντι. Σπουδάζουσα τὰ ὅσα συνέλεξαν οἱ προγενέστεροι κατὰ τὸν ῥοῦν τῶν αἰώνων ἐκ τῶν περὶ φύσεως γνώσεων, ἤτοι τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, προσθέτουσα καὶ τὰς ἐξ ἰδίας πείρας

ἐντυπώσεις, μορφοῦται πλειότερον τοῦ ἁπλοῦ καὶ ἀμυήτου τῆς φύσεως παρατηρητοῦ καὶ καθίσταται τόσῳ ἐπιτηδειοτέρα εἰς κατάληψιν τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ ὅσῳ μᾶλλον διὰ τῆς μελέτης τῆς φύσεως προπαρεσκευάσθη.

Ἰδοὺ λοιπὸν τί ἀπαιτεῖ ὁ ἐνεστὼς αἰὼν παρὰ τῶν ἀναλαβόντων τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ κρατῶν· ἀπαιτεῖ τὴν χειραγωγίαν πρὸς πληρεστέραν γνωριμίαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μόνης ἀσφαλοῦς μεθόδου, ἣν παρέχει ἡ σπουδὴ τῆς φύσεως.

Ἡ θρησκεία παραπέμπει τὴν ἠθικότητα εἰς τὴν συνείδησιν· ἡ δὲ μόρφωσις τῆς συνειδήσεως εἶναι τὸ μέτρον τῆς ἠθικότητος. Ἡ οἱονεὶ ἐσωτερικὴ αὕτη φωνὴ πρέπει νὰ ἦναι ὁ δικαστὴς τῶν πράξεών μας. Εἰς τὴν φυσικὴν δὲ ἐπιστήμην ἐναπόκειται νὰ ὁρίσῃ, ἂν ὄντως ἡ συνείδησις εἶναι ἠθική τις ἱκανότης ἢ περιουσία τοῦ ἀνθρώπου, ἣν ἐχορήγησεν ἢ ἐδάνεισεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ὅπως ἐπιμεληθῇ αὐτῆς ἢ διαχειρίζηται αὐτήν, ἢ ἂν εἶναι προϊὸν τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀνατροφῆς.

Τί εἶναι ἡ συνείδησις; Ἐσωτερική, ἀπαντῶμεν, φωνὴ ὑποδεικνύουσα τῷ ἀνθρώπῳ τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν. Τὸ καλὸν ὅμως ὡς καὶ τὸ κακὸν δὲν εἰσὶν ἀντικείμενα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, διότι οὔτε κἂν ὑφίσταταί τι ἀπολύτως καλὸν ἢ ἀπολύτως κακόν. Ἐὰν ὑπῆρχον ἀντικείμενα ἔχοντα τὴν ἰδιότητα τοῦ εἶναι καλὰ ἢ κακά, τότε ἔπρεπε καὶ ἡ ἐπιστήμη μέχρι τῶν ἰδιοτήτων τούτων νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς ἐρεύνας αὐτῆς. Τοιαῦται ἰδιότητες δὲν ὑπάρχουσιν, ὁ νοῦς δὲ μόνον τοῦ ἀνθρώπου ἐγέννησε, διαφοροτρόπως τῶν πραγμάτων ἀντιλαμβανόμενος, τοιαύτας διαφοράς.

Βεβαίως ὑπάρχουσιν ἀντικείμενά τινα, ἅτινα δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς κακά, οἷον τὸ δηλητήριον, τὰ ἁρπακτικὰ θηρία, ἡ μάχαιρα. Καὶ τῇ μὲν κοινῇ γλώσσῃ δύναται νὰ ἐπιτραπῇ ἡ χρῆσις τοῦ χαρακτηριστικοῦ τούτου· μετ' ἀκριβεστέραν δὲ ἔρευναν καὶ προκειμένου ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν τῶν λέξεων ν' ἀποδώσωμεν, ὀφείλομεν ν' ἀπορρίψωμεν ὡς ἀδικαιολόγητον τὸν προσδιορισμὸν τοῦτον. Διότι τὸ δηλητήριον σχετικῶς μόνον εἶναι δηλητήριον, ὑπὸ ὅρους δὲ καὶ περιστάσεις ἐνδέχεται νὰ ἦναι εὐεργετικὸν φάρμακον. Καὶ τὰ θηρία δὲ ἀδίκως καλοῦμεν κακά· αἱ τὸ σύμβολον τῆς ἀθωότητος ἀποτελοῦσαι περιστεραὶ ἐρίζουσαι πληγόνονται μέχρι θανάτου,οἱ δὲ ὡς ἀφελεῖς καὶ ἄκακοι θεωρούμενοι ἰχθύες,οὓς ἀγαπῶμεν νὰ παριστάνωμεν ὡς ἀθωότατα πλάσματα, πράγματι εἰσὶ θηρία ἐκ τῶν φοβερωτέρων, διότι καὶ τῶν νεωτάτων ἤδη ἰχθυδίων ὁ στόμαχος εὑρίσκεται πλήρης ὑδροβίων ζωϋφίων φονευθέντων καὶ καταστραφέντων. Οὕτω βλέπομεν τὰ ἤθη τῶν ἁρπακτικῶν θηρίων ἐν συμπάσῃ τῇ κτίσει· ἕκαστον ζωϊκὸν ὂν ἀναγκαίως ζῇ ἐκ τῆς ἁρπαγῆς ἑτέρου ὀργανισμοῦ καὶ ὁ ἠθικώτερος ἄνθρωπος ἡδύνεται ἐνώπιον ἀμνοῦ ὀπτουμένου καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν ἀθώαν ζωὴν ἀπολέσαντος, δὲν διστάζει δὲ καὶ ὁ εὐλαβέστερος νὰ ὑπεξαιρέσῃ τῷ πεινῶντι μόσχῳ τὸ γάλα καὶ νὰ καταβροχθίσῃ τὴν

ἀγέννητον ἔτι ὄρνιθα ἐν τῷ ᾠῷ. Ἕκαστος ἐν τῇ φύσει μετέχει τῇ ἐμφύτῳ ὁρμῇ πρὸς ἁρπαγὴν καὶ ἡ ἀνάγκη αὕτη εἶναι τὸ μόνον σατανικὸν ἐν τῇ φύσει. Εὑρήματα προϊστορικά, ἀρχαιολογικά, ἐν Δανίᾳ, Ἑλβετίᾳ καὶ Βελγίῳ, σύγχρονοι δὲ ἔτι γεωγραφικαὶ περιγραφαὶ μαρτυροῦσιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ κατωτάτῳ τῆς ἀναπτύξεως σταδίῳ ἦτο θηρίον καὶ ὅτι προχωρῶν ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀναπτύξει διῆλθε διὰ τοῦ σταδίου τῆς ἀνθρωποφαγίας. Οὕτω πᾶσα ἡμέρωσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐξετελεῖτο ἐπὶ πτωμάτων, πᾶσα δὲ πρόοδος αὐτοῦ ἐξηγοράσθη καὶ ἐξαγοράζεται διὰ βαρειῶν θυσιῶν. Ἡ δὲ μάχαιρα τέλος μόνον ἐν τῇ χειρὶ τοῦ φονέως εἶναι κακή, τὸν δὲ τεχνίτην τρέφει καὶ τὸν εἰρηνόφιλον προστατεύει κατὰ τοῦ ἐπιτιθεμένου ἐχθροῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰκάζομεν ὅτι τὴν συνείδησίν του ὁ ἄνθρωπος δὲν φέρει ὥς τινα ἠθικὴν περιουσίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ δωρηθεῖσαν. Τοῦθ' ὅπερ φέρει ἐν ἑαυτῷ εἶναι μόνον ἡ ἱκανότης τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι τὰς αἰσθητὰς ἐντυπώσεις καὶ ἡ ἱκανότης τοῦ σχετίζειν καὶ συγκρίνειν αὐτάς. Αὕτη ὅμως ἡ κρίσις ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν ἐντυπώσεων, ὄντως εἶναι ἔμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ, διότι ὁ ὀργανισμός, ἐφ' οὗ βασίζεται ἡ ἱκανότης αὕτη, ἐν τῷ παιδίῳ ἤδη ἐνυπάρχει. Σχετικῶς μὲν πλείονας ἱκανότητας φέρει μεθ' ἑαυτῆς ἡ ὄρνις ἅμα ὡς ἐγκαταλείψῃ τὸ ᾠὸν καὶ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ζωήν· μόλις ἐκ τοῦ ᾠοῦ ἐξελθοῦσα ἀναπηδᾷ ἐπὶ τῶν ποδῶν καὶ θεραπεύει τὰς ἐθιζομένας ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ὀρνίθων ῥοπὰς καὶ ὁρμάς. Ἡ δὲ τοῦ παιδὸς ἀνάπτυξις ἐκτελεῖται βραδέως καὶ ἄρχεται βαθμηδὸν διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων· αἱ ἐπιθυμίαι, αἱ ὁρμαὶ ἀναπτύσσονται καὶ ἐξ αὐτῶν γεννῶνται τὰ πάθη. Ἐν δὲ τῇ ἐγκρατείᾳ αὐτῶν πιστοῦται *ἡ διὰ τῆς ἀγωγῆς πλασθεῖσα συνείδησις.*

Ἡ ἀγωγὴ δὲ αὕτη, ἤτοι ἡ ἀνατροφὴ τῆς ἀνθρωπότητος, δύο ἐν συνόλῳ προβλημάτων τὴν ἐπίλυσιν ἐπιδιώκει, διότι σκοπεῖ καὶ νὰ καταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἱκανὸν ὅπως ἐκπαιδεύσῃ, μορφώσῃ καὶ φωτίσῃ ἑαυτὸν ἐν τῇ ἀνιούσῃ σειρᾷ τῶν σπουδῶν του περὶ τῶν περὶ ἑαυτὸν συμβαινόντων καὶ νὰ συνειθίσῃ αὐτὸν ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ καὶ ἐξωτερικαῖς ἐκδηλώσεσιν εἰς τρόπον ὥστε νὰ πράττῃ καὶ ἀκουσίως ὅ,τι ὀφείλει ἑκουσίως νὰ πράττῃ. Μόνον δὲ ἡ πρακτικὴ ἄσκησις, ἡ ἀέναος ἐξάσκησις δύναται ἐπὶ τέλους νὰ μεταβάλῃ εἰς ἐνστίκτους, τὰς ἑκουσίας πράξεις, ἡ δὲ πεῖρα τὸ ἀπέδειξεν ἀρκούντως ὅτι δὲν ἐπαρκεῖ ἡ μόνη διδασκαλία τῆς ἠθικῆς, τοὐναντίον δὲ μόνη ἡ πρακτικὴ αὐτῆς ἐξάσκησις στέφεται διὰ πλήρους ἐπιτυχίας. Πᾶσα δὲ τῆς ἠθικῆς ἐξάσκησις βαίνει ἐπὶ βάσεων, ἃς διέπουσιν οἱ νόμοι τῆς φύσεως καὶ δὲν δύναται ἐπὶ ἀλλοτρίων βάσεων νὰ θεμελιωθῇ· ὅθεν ἕπεται ὅτι χειραγωγητέα ἡ ἠθικὴ ἀγωγὴ συμφώνως τῇ ἐμπειρίᾳ, τῇ ἀπορρεούσῃ ἐκ τῆς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν σπουδῆς.

Ἐν τῇ σπουδῇ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἔγκειται ἡ θεμελιώδης ἰδέα ὅτι διέπει τὴν προοδευτικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐν τῇ φύσει νόμος τις γενικὸς ἢ παγκόσμιος. Ἡ παγκόσμιος πρόοδος εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητον· ἡ ζωο-

λογία π. χ. μαρτυρεῖ τοῦτο ὡς πρὸς τὸν ἐξευγενισμὸν τῶν ζώων, ἡ ἱστορία ὡς πρὸς τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦ γεγονότος τούτου ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν λατρεία, πρὸς τὸ ὑπέρτατον ἐκεῖνο ὄν, πρὸς ὃ τείνει πᾶσα πρόοδος.

Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ συναντῶνται αἵ τε φυσικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ τὰ θεολογικὰ δόγματα. Ἀμφοτέρων σκοπὸς ἀνώτατος εἶναι ὁ θαυμασμὸς καὶ ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ, ἀφικνοῦνται δὲ εἰς αὐτὸν αἱ μὲν διὰ τῆς ἐρεύνης, τὰ δὲ διὰ τῆς πίστεως. Τὰ μὲν δόγματα πρεσβεύουσιν ὡς σκοπὸν τῆς ἀνθρωπότητος τὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὴν αἰωνίαν εὐδαιμονίαν ἐπιστροφήν, αἱ δὲ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν ὁποίων ἀντίκειται ὅλως ἡ παραδοχὴ τῆς λήξεως τοῦ σύμπαντος διὰ μεταβάσεως εἰς τελείαν καὶ μόνιμον ἠρεμίαν, τὴν ἄπειρον πρόοδον καὶ τελειοποίησιν, δι' ἧς θέλει δυνηθῇ ποτὲ νὰ προσεγγίσῃ πρὸς τὸ αἰώνιον φῶς ἡ ἀνθρωπότης.

Ἀντικείμενον τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ τάσις πρὸς τὴν ἀλήθειαν, πᾶσα δὲ ἠθικὴ πρᾶξις πηγάζει ἀναγκαίως ἐκ τῆς τάσεως ταύτης· ἀποτελεῖ δὲ τὸ κριτήριον τῆς συνειδήσεως ἡ ἐξέτασις, ἂν ὄντως πᾶσα πρᾶξις ἐξ αὐτῆς ἐξεπήγασεν. Ἀλλ' ὅμως καὶ τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης ὁ πρωτεύων χαρακτὴρ εἶναι ἡ πρὸς τὴν κατάληψιν τῆς ἀληθείας τάσις· ὅθεν ἕπεται ὅτι οἱαδήποτε πρόοδος ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ἠθικῆς φαίνεται κατορθωτὴ μόνον διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸν βίον ἐφαρμογῶν αὐτῶν.

Διὰ τοῦτο πανταχοῦ βλέπομεν ὅτι τὰ κράτη προετοιμάζουσιν νῦν ἐν τοῖς σχολείοις και ἐκπαιδευτηρίοις ῥιζικωτέρας καὶ εὐρυτέρας περὶ φύσεως γνώσεις· τί δὲ καὶ πῶς δύναται νὰ προαγάγῃ ἡ εἰσαγωγὴ τῆς νέας ταύτης μεθόδου, τοῦτο δεικνύει ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἰατρικῆς, ἥτις ἀπὸ τριάκοντα ἐτῶν ἐντελῶς μετεμορφώθη, δεικνύει δὲ καὶ ἡ γιγαντιαία διανοητικὴ ἀνάπτυξις τῆς ἀνθρωπότητος, ἀφ' ὅτου ἱδρύθησαν ὡς τοιαῦται αἱ νεώτεραι φυσικαὶ ἐπιστῆμαι.

X.

ΣΚΙΑΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΩΤΙΚΑ

ΥΠΟ

SIEGFRIED KOPPER.

Α' ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

Ἐν Κετίγνῃ ὑπάρχουσι τὴν σήμερον τέσσαρα σχολεῖα, δύο κατώτερα, τὸ δημοτικὸν σχολεῖον τῶν ἀῤῥένων καὶ τὸ τῶν θηλέων, προωρισμένα νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς μόνον τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως, καὶ δύο ἀνώτερα, ἡ θεολογικὴ σχολὴ καὶ τὸ ἐκπαιδευτήριον τῶν κορασίων. Καὶ τῆς μὲν θεολογικῆς σχολῆς

σκοπὸς τὸ νὰ παρέχῃ καλῶς κατηρτισμένους πνευματικοὺς ποιμένας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ εἰς τὰ σχολεῖα ἱκανοὺς διδασκάλους, τὸ δὲ ἐκπαιδευτήριον τῶν κορασίων σκοπεῖ τὴν διαμόρφωσιν οὐ μόνον καλῶν διδασκαλισσῶν διὰ τὰ σχολεῖα τῶν κορασίων τὰ μέλλοντα ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἱδρυθῶσι καθ' ἅπαντα τὰ διαμερίσματα, ἀλλὰ καὶ ἀνταξίων οἰκοδεσποινῶν διὰ τοὺς εὐπαιδευτοτέρους ἐκ τῶν νέων, τοὺς ἱδρυτὰς ἐν τῷ μέλλοντι μᾶλλον πεπολιτισμένων οἰκογενειῶν. Τοῦτο εἶναι σημαντικὴ σπουδαίας ἔχουσα συνεπείας ἐπὶ τὰ κρείττω τροπή, ἣν ἐκεῖνος μόνον δύναται προσηκόντως νὰ ἐκτιμήσῃ, ὅστις γνωρίζει, πόσον κακῶς εἶχον πάντα ταῦτα ἐν Μαυροβουνίῳ μέχρι τοῦδε, ἔτι δὲ καὶ νῦν ἐξακολουθοῦσι κατὰ μέγα μέρος ἔχοντα. Ἵνα γίνῃ παῖς τις καλόγηρος ἢ ἱερεύς, καὶ οὕτως ἐξασφαλισθῇ αὐτῷ ἡ ἀποκατάστασις ἔν τινι πενιχρῷ κελλίῳ ἢ μικρὸν εἰσόδημα παρά τινι ἐκκλησίᾳ, οὐδὲν ἄλλο ἀπῃτεῖτο ἢ νὰ προσέλθῃ παρά τινι μοναχῷ ἢ ἱερεῖ, ὅπως διδαχθῇ τὸ ἐπάγγελμα. Τοῦτο δὲ εἰς οὐδὲν ἄλλο συνίστατο ἢ εἰς τὸ ἀπομιμεῖσθαι μηχανικῶς τὸ τυπικὸν ἐν ταῖς ἱεροτελεστείαις καὶ εἰς τὸ ἀναγινώσκειν τὴν παλαιοσλαβικὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν· οὐδέτερον τούτων ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐννοῇ. Ἐὰν δὲ πρὸς τούτοις ἠδύνατο νὰ ἀναγινώσκῃ τὴν καθωμιλημένην σερβικὴν καὶ μάλιστα νὰ γράφῃ, ἦτο σοφός. Καὶ ὅμως ὀλίγιστοι μόνον μεταξὺ τῶν 300—400 ἱερέων, οὓς ἠρίθμει τὸ Μαυροβούνιον, ἦσαν καὶ αὐτῶν μόνων τῶν τεχνῶν κάτοχοι, καὶ τοῦτο μετρίως. Οἱ πλεῖστοι ἠρκοῦντο εἰς τὴν ἀπὸ στήθους ἐκμάθησιν τῶν διαγεγραμμένων τύπων διὰ τὸ βάπτισμα, τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου καὶ τὴν ταφήν, καὶ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν, τῆς ἀνάγκης παρισταμένης. Ἐὰν ἔδιδέ τις εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ἄλλο βιβλίον ἐκείνου, εἰς ὃ εἶχε συνειθίσει ὁ ὀφθαλμός, δὲν ἠδύναντο νὰ προχωρήσωσι. Καὶ δυσκόλως ἠδύνατό τις νὰ ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτῶν πλείω· διότι ἔξω τῆς ἐκκλησίας ἔπαυεν ἡ ἐντολὴ τοῦ ἱερέως. Ἔσκαπτεν ἐν τῷ ἀγρῷ, ἤλαυνεν εἰς τὴν ἀγορὰν τὸν ἡμίονον αὐτοῦ πεφορτωμένον γεώμηλα, ἢ ἐὰν οὐδὲν ἄλλο καλλίτερον εἶχε νὰ πράξῃ, ἐτίθετο ἐπὶ κεφαλῆς ὁμίλου ὡπλισμένων ἑταίρων, καὶ μετ' αὐτῶν ἐπέπιπτε πρὸς ἀντεκδίκησιν εἰς τὰς γειτονικὰς χώρας. Διὰ τοῦτο ἐκ παλαιῶν χρόνων οἱ ἱερεῖς ἐν Μαυροβουνίῳ μᾶλλον διεκρίνοντο ἐν τῇ πολεμικῇ τέχνῃ ἢ ἐν τῇ ἐπιμελείᾳ τῶν ψυχῶν, καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν μᾶλλον δεδοξασμένων ἡρώων καὶ ἡγεμόνων τοῦ Μαυροβουνίου ἀντιποιοῦνται ὡς ἀνήκοντας εἰς τὴν τάξιν αὐτῶν, δικαίως ἐπὶ τούτῳ ἐγκαυχώμενοι. Ἀγνοῶ, ἂν ἦναι γνωστόν, ὅτι μεταξὺ ἄλλων καὶ ὁ τὴν σήμερον τὰ πολεμικὰ διέπων, ὃν τοσάκις ἀνέφερον αἱ ἐφημερίδες, ὁτὲ μὲν ὡς στρατηγόν, ὁτὲ δὲ ὡς ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν, ἔστιν ὅτε καὶ ὡς στρατάρχην, ὁ Ἠλίας Πλάμενατς εἶναι καὶ αὐτὸς ἱερεύς. Παππᾶ-Ἠλίαν ὀνομάζει αὐτὸν συντόμως ὁ λαὸς καὶ αὐτὸς ὁ ἡγεμών. Διδάσκαλοι καὶ διδασκάλισσαι, ὡς ἰδιαιτέρα τις τάξις ἢ ὡς ἐπάγγελμα ἰδιαίτερον ἔχοντες τὴν διδασκαλίαν, οὐδόλως ὑφίσταντο μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων. Ὡς τοὺς γραμματεῖς αὐτῶν καὶ

γραφεῖς, οὕτω καὶ διδασκάλους διὰ τὰ ὑπ' αὐτῶν ἱδρυόμενα σχολεῖα ἠναγκάζοντο οἱ Βλαδῖκαι νὰ προσκαλῶσιν ἐκ τῆς ξένης, ἐκ τῆς Δαλματίας, Αὐστρίας ἢ Σερβίας. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἄλλος ἐκτὸς τῶν ἱερέων ἠξίου ὅτι ἐπίσταται, παρὰ ταῖς γυναιξὶ βεβαίως δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ θεωρῆται ἢ ὡς ὅλως περιττὸν, καὶ δὴ καὶ ἀπρεπές. Καὶ τί τὸ ἐκ τούτου ὄφελος εἰς τὴν γυναῖκα, ἥτις ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἦτο καταδεδικασμένη εἰς τὰς μεγίστας ταλαιπωρίας, καὶ ἥτις μεθ' ὅλον τὸ σέβας τοῦ υἱοῦ πρὸς τὴν μητέρα, μεθ' ὅλην τὴν ἀγάπην τοῦ ἀδελφοῦ πρὸς τὴν ἀδελφὴν, ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τὴν κατωτάτην κατεῖχε θέσιν; τί τὸ ὄφελος νὰ ἔχῃ γνώσεις ἄλλας παρὰ ἐκείνας, ἃς ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήσῃ ἐν τῷ σταύλῳ, ἐπὶ τοῦ ἀγροῦ καὶ παρὰ τῇ ἑστίᾳ; Ἀλλὰ πάντα ταῦτα βεβαίως θὰ μεταβληθῶσιν. Ἤδη τοῦτο εἶναι τεραστία πρόοδος, τὸ ἀναγνωρίζειν, ὅτι ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν μητέρων εἰς τὴν παίδευσιν τοῦ λαοῦ, αὕτη θὰ μένῃ αἰωνίως ἀτελής. Ἡ χειραφεσία τῆς γυναικὸς εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ ἡ χειραφεσία τοῦ λαοῦ.

Κατὰ πρῶτον ἐπεσκέφθην τὸ κατώτερον σχολεῖον τῶν κορασίων, ὡς τὸ μᾶλλον πρόχειρον· καθόσον, ἐν ἐλλείψει καταλληλοτέρου χώρου, ἐνοικεῖ προσωρινῶς ἐν τῷ ἰσογείῳ δωματίῳ οἰκίας τινὸς παρὰ τὴν πλατεῖαν. Εἶπον δωμάτιον· ἀλλὰ δέον νὰ ἐλαττωθῇ εἰς τὸ ἔπακρον ἡ ἰδέα περὶ τοῦ χώρου, ὃν ἐγὼ οὕτως ὀνομάζω, ἀποβλέπων εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις καὶ ἕνεκεν ἀβροφροσύνης πρὸς τὰς ἐν αὐτῷ ὑπὲρ ἀξιεπαίνου σκοποῦ ἐργαζομένας νέας. Προσοχή! Εἰσέρχεταί τις διὰ μικρᾶς θύρας, ἥτις διὰ τελείους ἄνδρας εἶναι λίαν χαμηλή. Μόλις ὑπερβαίνει τις τὸ κατώφλιον καὶ πίπτει εἰς βαθὺν πετρώδη βόθρον, ὃν πρέπει νὰ διαβῇ ὁ βουλόμενος πάντως νὰ εἰσέλθῃ. Καὶ ἡ μὲν συνώθησις 30—40 κορασίων διαφόρου ἡλικίας ἐν οὕτω περιωρισμένῳ χώρῳ, δικαιολογεῖται ἴσως ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, τοῦτο ὅμως εἶναι ἀσύγγνωστος ἀμέλεια, ἣν οὐδ' αὐτὴ ἡ ἐσχάτη πενία δύναται νὰ δικαιολογήσῃ. Ἵνα μορφώσῃ τις τὸν νοῦν νέων κορασίων, οὐδαμῶς ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐμβάλῃ εἰς κίνδυνον τοὺς πόδας αὐτῶν. Ἐκτὸς τούτου ὑπάρχουσιν ἀρκετοὶ λίθοι ἐν Κετίγνῃ πρὸς πλήρωσιν βόθρου, καὶ οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη θὰ ἀπετελέσθη ἤδη. Ἐν τῇ μικρᾷ θυρίδι τῇ μόνῃ ἄλλως, ἥτις φωτίζει τὸν χῶρον, κάθηται παρὰ μικρᾷ τινι τραπέζῃ ἡ διδασκάλισσα, πρεσβυτέρα τις λίαν εὔσαρκος κυρία ἐκ Δαλματίας, ἧς ὁ σύζυγος ἀσχολεῖται εἰς τὴν νεωστὶ ἱδρυθεῖσαν ταχυδρομικὴν ὑπηρεσίαν, μετὰ τῆς βοηθοῦ αὐτῆς, νεάνιδος ταύτης ἐκ Μαυροβουνίου. Ἡ διδασκάλισσα διακόπτουσα τὴν παράδοσιν ὑποδέχεται ἡμᾶς λίαν φιλοφρόνως, ἐπίσης καὶ τὰ μικρὰ κοράσια, ἀνθηρὰ, φαιδρὰ καὶ ζωηρὰ ὄντα, ἡλικίας ἀπὸ 8—12 ἐτῶν. Τὰ ἀντικείμενα τῆς διδασκαλίας ἦσαν ἐκτὸς τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς γραφῆς, ἡ σερβικὴ καὶ ἰταλικὴ γλῶσσα, ἀριθμητικὴ, κατήχησις, γεωγραφία καὶ ἡ πάτριος ἱστορία. Ἡ τελευταία αὕτη παρεδίδετο ὅτε εἰσῆλθον καὶ διὰ τοῦτο ἔκαμον χρῆσιν τῆς δο-

θείσης μοι ἀδείας ἵνα ἀπευθύνω πρὸς τὰς μικρὰς ἐρώτησίν τινα. « — Ἔχετε ἴσως ἀκούσει, περί τινος πρίγκιπος Λαζάρου;» — Πᾶσαι ἀνέτειναν τὰς χεῖρας καὶ μιᾷ φωνῇ ἀνέκραξαν.

«Πῶς ὄχι»!

— «Δὲν εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ κάμητε τὴν ἀφήγησιν πᾶσαι ὁμοῦ, εἶπεν ἡ διδασκάλισσα. Ὀνομάσατε μίαν ἐξ ὑμῶν, τὴν μᾶλλον πρὸς τοῦτο ἐπιτηδείαν ». — Πασῶν αἱ χεῖρες ὑπέδειξαν δεκαετὲς περίπου κοράσιον, ὅπερ δὲν ἦτο μὲν κυρίως εὔμορφον, ἐφαίνετο ὅμως λίαν νουνεχὲς τὴν ὄψιν· Ἵστατο συνεσταλμένη καὶ νεύουσα πρὸς τὰ κάτω φέρουσα πενιχρὰν μέν, ἀλλὰ καθαρίαν ἐσθῆτα, τὸ δὲ παρθενικὸν κάλυμμα μετὰ τοῦ μέλανος πέπλου καθῆκε μέχρις ἄκρου μετώπου. Εὐθὺς κατενόει τις ὅτι ἦτο ἡ πρώτη τοῦ σχολείου. Καὶ ὄντως ἅμα λαβοῦσα θάῤῥος ἀφηγήθη τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀτυχοῦς ἡγεμόνος τοσοῦτον εὐκρινῶς, τοσοῦτον λεπτομερῶς καὶ μετὰ τοσαύτης πατριωτικῆς θερμότητος ἐν τῇ ἐκφράσει, ὥστε, οὐδόλως αἰσχύνομαι νὰ τὸ εἰπῶ, δάκρυα ἐξέβλυσαν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου. Ὁ πρίγγιψ Λάζαρος, ὡς γνωστόν, εἶναι ὁ ἥρως τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ ἔπους τῶν Σέρβων. Ἡ μικρὰ φιλόπατρις μαθήτρια ἦν ἡ θυγάτηρ τοῦ γερουσιαστοῦ Πέκου Τσέροβιτς, ἑνὸς τῶν νεωτάτων, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν ἐσχάτων τοῦ Μαυροβουνίου ἡρώων. Καὶ πάντα δὲ τὰ ἄλλα αἱ μικραὶ τῆς Κετίγνης καλῶς ἐπίσταντο. Εἰς μικρόν τι κοράσιον ἐξέφρασα τὸν φόβον, μήπως ἡ σελήνη, ἐὰν σκωριάσωσιν οἱ ἧλοι, δι' ὧν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου εἶναι προσηλωμένη εἰς τὸν οὐρανόν, πέσῃ λαμπρὰν τινα νύκτα ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλ' ἐκεῖνο κατεγέλασέ μου, ὡς μὴ εἰδότος, ὅτι ἡ σελήνη οὐδαμῶς εἶναι προσηλωμένη ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ πορεύεται τὴν ἀτραπὸν αὐτῆς οὕτω σταθερῶς καὶ ἀσφαλῶς, ὡς ὁ ἡμίονος τοῦ πατρὸς αὐτῆς ἐπὶ τοῦ βουνοῦ. Καὶ ἐργόχειρα μοὶ ἐπεδείχθησαν, λίαν κομψά, ἐν οἷς καὶ ποικίλματα ἐπὶ κανάβου ἐξ ἐρίου καὶ μετάξης, παριστάνοντα κανάρια πτηνὰ ἐκ κιτρίνου ἐρίου καὶ ἴα ἐξ ἰανθίνου ἐρίου· πάντα φυσικώτατα. Εὗρον ὅμως ἀσυγκρίτως προτιμώτερα πάντων τούτων τῶν πρὸς ἐπίδειξιν ἔργων, ὧν ἄνευ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Μαυροβουνίῳ νομίζεται ἀδύνατος ἡ εἰσήγησις εἰς τὰ γυναικεῖα ἐργόχειρα, τὰ ῥαπτικὰ ἔργα καὶ τὰ πλεκτά. Ταῦτα θὰ δυνηθῶσι ποτὲ νὰ χρησιμοποιηθῶσιν.

Τὸ ἀνώτερον σχολεῖον τῶν κορασίων, ἢ τὸ Ἰνστιτοῦτον, ὡς ἐπισήμως ἀποκαλεῖται, ἱδρυθὲν ἐν ἔτει 1869, εὑρίσκεται ἀπὸ τοῦ 1870 ἔν τινι ἐπὶ τούτῳ ἰδίᾳ τῷ σκοπῷ οἰκοδομηθείσῃ λίαν εὐρυχώρῳ καὶ λίαν σκοπίμως διεσκευασμένῃ οἰκίᾳ, εἰς ἣν προσετέθη καὶ μέρος τι ἐδάφους πρὸς κατασκευὴν κήπου. Ὡς ἐκ τῆς ὅλης διευθετήσεως καὶ διακοσμήσεως εἶναι διδασκαλεῖον ὑποτρόφων παρθένων, ἱκανὸν νὰ περιλάβῃ 30 μαθητρίας, ὧν 20 μὲν δωρεάν, 10 δὲ ἀντὶ 200 φλωρινίων ἐτησίως ἀπολαμβάνουσι τήν τε διδασκαλίαν καὶ τὴν ὅλην τροφήν. Ἡ εἰς μόνην τὴν διδασκαλίαν συμμετοχὴ ἐπιτρέπεται ἐν τούτοις καὶ εἰς ἐξωτερικάς, διατρεφομένας παρὰ τοῖς γονεῦσιν αὐτῶν καὶ

συγγενέσιν· οὕτω π. χ. αὐταὶ αἱ δύο πρεσβύτεραι ἡγεμονόπαιδες τοῦ Μαυροβουνίου ἡ Ζόρκα καὶ ἡ Βιδοσάβα ἠκροῶντο πολλῶν μαθημάτων. Μόνον κοράσια ἡλικίας ἀπὸ 9 ἕως 12 ἐτῶν εἶναι παραδεκτά, καὶ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἔχουσιν οὐ μόνον ἰθαγενεῖς Μαυροβουνιώτιδες, ἀλλὰ καὶ θυγατέρες δαλματῶν, ἐρζεγοβινίων, βοσνίων καὶ ἀλβανῶν γονέων, καὶ μάλιστα ἐπὶ ἴσοις καὶ ὁμοίοις, ἐὰν μόνον εὐμοιρῶσι τῆς ἀναγκαίας προπαιδείας. Ἄλλως δὲ αὕτη συνίσταται εἰς μόνον τὸ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν τὴν σερβικὴν καὶ τὰ ἀριθμητικὰ σημεῖα, εἰς τὸ ἀριθμεῖν μέχρις ἑκατὸν καὶ εἰς τὸ γινώσκειν ἀπὸ στήθους τινὰς προσευχάς. Ἀντικείμενα διδασκαλίας εἶναι ἐκτὸς τῆς θρησκείας: γραφή, ἀριθμητική, γεωγραφία, ἐθνογραφία, ἱστορία, φυσική, ῥωσσική, γαλλική, νῦν δὲ καὶ γερμανικὴ γλῶσσα· ἔπειτα ᾠδική, ἡ τῶν κήπων ἐξεργασία καὶ ἡ βομβυκοτροφία. Ταῦτα δὲ πάντα διαμοιράζονται τρεῖς ἐν αὐτῷ τῷ οἴκῳ κατοικοῦσαι διδασκάλισσαι, ἡ δεσποινὶς Ναδέσδα Πάκιεβιτς ἐκ Ῥωσσίας, αἱ δεσποινίδες Μιλένα Στάνογιεβιτς καὶ Μίλκα Κοκάνοβιτς ἐκ Σερβίας, προσέτι δύο ἐξωτερικοὶ διδάσκαλοι ὁ κ. Νοβάκοβιτς ἐκ Δαλματίας, συγχρόνως καθηγητὴς ἐν τῇ Θεολογικῇ σχολῇ καὶ ὁ τῆς ᾠδικῆς διδάσκαλος κ. Σοῦλτζ ἐκ Πράγης, συγχρόνως διευθυντὴς τῆς μουσικῆς ἐν Κετίγνῃ. Ὁ ὅλος κύκλος τῆς διδασκαλίας συμπληροῦται εἰς ἓξ ἔτη, διαιρούμενα εἰς τρία διετῆ τμήματα. Κατὰ τὰ πρῶτα δύο ἔτη λαμβάνει πέρας ἡ ὅλη διδασκαλία γενικῶς. Κατὰ τὰ ἑπόμενα δύο ἔτη, ἅπερ εἶναι προωρισμένα διὰ τὴν μᾶλλον λεπτομερῆ ἐκπαίδευσιν, κατατάσσονται μόνον μαθήτριαι ἔχουσαι ἀνεγνωρισμένως μείζονα ἱκανότητα· καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα δύο ἔτη τὰ καλούμενα πρακτικά, μόνον αἱ ἄρισται ἀναδειχθεῖσαι καὶ αἱ βουλόμεναι αὐταὶ νὰ ἀφιερωθῶσιν εἰς τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα. Αὗται ἐπισκοποῦσι τὰς νεωτέρας, ὑποδιδάσκουσιν αὐτάς, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ διδάσκουσι. Σὺν τῷ ἔτει 1874 ἀπετελέσθη ὁ πρῶτος ἑξαετὴς κύκλος τῆς διδασκαλίας· ἐκ δὲ τῶν δέκα μαθητριῶν, αἵτινες ἀπεφοίτησαν, αἱ μὲν ἐννέα ἔλαβον δίπλωμα διδασκαλισσῶν, ἅπασαι Μαυροβουνιώτιδες, εἰς δὲ τὴν δεκάτην ἔλαχεν ὁ μᾶλλον ἐπίζηλος κλῆρος, νὰ λάβῃ αὐτὴν γυναῖκα ὁ τῆς γερουσίας πρόεδρος Βόζος Πέτροβιτς ὁ ἐξάδελφος τοῦ ἡγεμόνος, ὅστις τὴν σήμερον εἶναι ἀρχηγὸς τῆς νοτίου στρατιᾶς τῶν Μαυροβουνίων.

Ὡς διευθύντρια προΐσταται τοῦ Ἰνστιτούτου ἡ δεσποινὶς Πάκιεβιτς, ἐπὶ τούτῳ ἀποσταλεῖσα ἐκ Πετρουπόλεως παρὰ τῆς προστάτιδος τοῦ καθιδρύματος, τῆς αὐτοκρατείρας Μαρίας Ἀλεξανδρόβνας, εἰς ἣν ὡς τὴν κυρίως ἱδρύσασαν καὶ πράγματι διατηροῦσαν αὐτὸ (δι' ἀποστολῆς 5,500 ῥουβλίων κατ' ἔτος) ἐπεφυλάχθη διὰ τοῦ καταστατικοῦ νόμου ὁ διορισμὸς τῆς διευθυντρίας, ὅπως εἰς ταύτην τὴν τελευταίαν ἡ ἐκλογὴ τῶν διδασκάλων καὶ ἐν γένει τοῦ ὅλου προσωπικοῦ. Βεβαίως κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐνασκεῖται ἔξωθεν εὐρυτάτη ἐπιρροή. Πάντως ὅμως προτιμώτερον τοῦτο ἢ ἐὰν ἠναγκάζετο ἕνεκεν ἐλλείψεως τῶν ἀπαιτουμένων μέσων νὰ ἀναβληθῇ ἐπ' ἀόριστον χρόνον ἡ ἀνί-

δρυσις τοιούτου καθιδρύματος, ἀφ' οὗ τοσαῦτα προσδοκῶνται, καὶ δικαίως, ὑπὲρ τῆς καθολικῆς παιδεύσεως ἀγαθά. Ἄλλως ἡ δεσποινὶς Πάκιεβιτς εἶναι ἔμπειρος διδασκάλισσα, ἐξαίρετος οἰκονόμος, πλήρης ζήλου καὶ ἀπαύστου δραστηριότητος, ἐν ἑνὶ λόγῳ παιδαγωγὸς ἐμφορουμένη τῆς πλήρους ἐκείνης ἀφοσιώσεως εἰς τὸ ἐπάγγελμα, ἣν ἠδύνατό τις ἴσως νὰ ὀνομάσῃ ἀποστολικὸν ζῆλον. Εἰς πάντα τὰ διαμερίσματα τῆς οἰκίας, ἧς ἔχει τὴν διοίκησιν, ἐπικρατεῖ μεγίστη τάξις καὶ περιλαμπεστάτη καθαριότης, ἐπί τε τῶν διόδων καὶ ἐπὶ τῶν κλιμάκων, ἔν τε τῷ μαγειρείῳ καὶ ἐν τοῖς δωματίοις. Ἑκάστη μαθήτρια ἔχει ἐν αὐτοῖς ἰδιαιτέραν τράπεζαν καὶ ἰδιαίτερον κιβώτιον. Ἡ διευθύντρια μοὶ ἠνέωξε λίαν φιλοφρόνως πολλὰ τούτων καὶ ἐνταῦθα ἀκόμη ἐπεκράτει ἐν παντὶ τοιαύτη τάξις καὶ ἰδίᾳ τοιαύτη κοσμιότης καὶ καθαριότης, ὁποίαν ἴσως δὲν εὑρίσκει τις πάντοτε ἐν τοῖς ἡμετέροις ὑποτροφείοις. Ἰδίως μεγάλη καταβάλλεται φροντὶς περὶ τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν, τὸν ἱματισμόν, τὴν κοίτην, καὶ τὴν τράπεζαν. Αἱ κλίναι εἶναι ἐξαίρετοι, ἡ τράπεζα καθαρίως παρεσκευασμένη μετὰ δύο παροψίδων δι' ἑκάστην τῶν συντραπέζων καὶ προσέτι μετὰ χειρομάκτρων καὶ τῶν δεμάτων αὐτῶν· μικρὰ πράγματα δι' ἡμᾶς, δι' ἐκείνους ὅμως σημαντικώτατα.

Θὰ ἦναι εὐεργέτημα διὰ τὰς νεάνιδας ταύτας, ἐὰν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον μάθωσιν ἐνωρὶς νὰ ἐνασμενίζωνται εἰς τὴν τάξιν καὶ καθαριότητα, καθιστάμεναι οὕτως ἱκαναὶ νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἐν τοῖς κόλποις τῆς οἰκογενείας προσηλυτισμὸν ὑπὲρ τούτων τῶν ἐν Μαυροβουνίῳ ὀλίγον σπανίων ἀρετῶν καὶ εἰσαγάγωσιν αὐτὰς εἰς πᾶσαν τὴν χώραν. Ἦτο ὥρα σχολῆς καὶ διὰ τοῦτο εὗρον ἐν τῷ κήπῳ ἀπησχολημένας περὶ τὸ ἐπισκάπτειν τὴν γῆν καὶ τὸ κατασκευάζειν πρασιὰς διδασκαλίσσας καὶ μαθητρίας, ἐν αἷς διεκρίνοντο πλεῖσται νεαραὶ καλλοναὶ φέρουσαι τὸν Μαυροβουνιωτικὸν τύπον. Ἀφορμὴν λαμβάνων ἐκ τῆς στιγμιαίας ἀσχολίας ἀπηύθυνα πολλὰς ἐρωτήσεις περὶ τοῦ βίου τῶν φυτῶν καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὴν οἰκιακὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκονομίαν, ἔλαβον δὲ λίαν προσφυεῖς ἀποκρίσεις. Μεγάλως δὲ ἐθαύμασα τὰς γεωγραφικὰς καὶ ἐθνογραφικὰς γνώσεις τῶν σοφῶν τούτων Μαυροβουνιωτίδων. Ἀγνοῶ, ἂν δεκατριῶν ἐτῶν κοράσιον τῶν ἡμετέρων ὑποτροφείων θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντικρούσῃ τὸν ἰσχυρισμόν μου, ὅτι οἱ Γερμανοὶ κατάγονται ἀπὸ τῶν Περσῶν, μετὰ τοσαύτης ἐμβριθείας, μεθ' ὅσης κατεπολέμησεν ἡ οὐχὶ πρεσβυτέρα μελανόφθαλμος Μαυροβουνιῶτις τὴν ὑπ' ἐμοῦ τεθεῖσαν θέσιν, ὅτι οἱ Μαυροβουνιῶται εἶναι ἀπόγονοι τῶν Δανῶν. Σύμπασα ἡ ἰνδοευρωπαϊκὴ φάλαγξ ἐδέησε νὰ στρατεύσῃ, καὶ τὸ ὅλον γενεαλογικὸν δένδρον τῶν ἀνατολικῶν, βορείων καὶ νοτίων Σλάβων ἀπεφυλλίσθη, ὅπως ἀποδειχθῇ μόνον εἰς ἐμέ, ὅτι πλανῶμαι. Ἐξαιρετικῶς, καὶ εἰς πλείστας παραδειγματικῶς ὡραίας εὗρον ἄριστον γραφικὸν χαρακτῆρα τόσον σερβικὸν ὡς καὶ γαλλικόν. Καὶ ἀληθῶς θαυμάζει τις, ὅταν μάλιστα ἀναλογισθῇ, ὅτι εἶναι θυγατέρες μητέρων, αἵτινες φέρουσι τὸν τίτλον Βοεβόδα, καὶ ὅμως ἀντὶ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν οὐδὲ σταυρὸν δύ-

νανται νὰ γράψωσιν ἐπὶ τοῦ χάρτου. Δὲν δύναμαι ἐπίσης νὰ ἐπαινέσω, ὅτι αἱ νέαι Μαυροβουνιώτιδες, Βόσνιαι κτλ. εἶναι ἠναγκασμέναι κατὰ τὴν διαμονὴν αὐτῶν ἐν τῷ καταστήματι νὰ ἀπεκδυθῶσι τὴν εἰθισμένην αὐτῶν ἐθνικὴν στολὴν καὶ ἀντὶ ταύτης νὰ περιβληθῶσι λίαν ἀπειροκάλως κατεσκευασμένην φαιόχρουν ἐσθῆτα, οὕτω καλουμένην εὐρωπαϊκήν. Πρὸς τί, ἀφοῦ ἅμα καταλείπουσαι τὸ κατάστημα, καὶ δι' αὐτὸ τὸ βραχὺ χρονικὸν διάστημα τῶν διακοπῶν, ἐπιστρέφουσι πάλιν εἰς τὰς ἐγχωρίους αὐτῶν στολάς, καὶ εἶναι μάλιστα ἠναγκασμέναι εἰς τοῦτο, ἂν δὲν θέλωσι νὰ γίνωσι καταγέλαστοι ἢ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀπεξενωμέναι. Ἢ μήπως δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ τρόπου ἐπιδιώκεται ῥιζική τις ἀποστροφὴ τοῦ ἐπιβαλλομένου ξένου συρμοῦ; Τὸ καθίδρυμα εἶναι καλῶς ἐφωδιασμένον διὰ βιβλίων, γεωγραφικῶν χαρτῶν καὶ τῶν λοιπῶν πρὸς διδασκαλίαν ἀναγκαίων· τὸ δὲ κομψὸν ναΐδιον εἶναι πλούσιον ἀργυρῶν, περιχρύσων καὶ ἐγκαύστων ἱερῶν σκευῶν. Πάντα δὲ ταῦτα εἶναι δωρήματα τῆς Αὐτοκρατείρας ἐκ Πετρουπόλεως, ἥτις οὐδὲν ἔτος ἀφίνει νὰ παρέρχηται χωρὶς νὰ ἀποδεικνύῃ ὅτι ἐνθυμεῖται τὸ καθίδρυμα, διά τινος δώρου, ἐκτὸς τῶν πεμπομένων 5,500 ῥουβλίων.

Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον τῶν ἀῤῥένων καὶ ἡ θεολογικὴ σχολὴ ἐνοικοῦσιν ἐν οἰκήμασιν, ὧν ὁ ἀρχικὸς προορισμὸς εἶναι μὲν ἄγνωστος, περὶ ὧν ὅμως βεβαίως κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν οὐδόλως προεβλέφθη, ὅτι ἔμελλόν ποτε νὰ ἐξυπηρετήσωσι τοσοῦτον ὑψηλοὺς σκοπούς. Καὶ ἐνταῦθα ἐπικρατεῖ ἡ ἐσχάτη ἔνδεια. Π. χ. ἡ θεολογικὴ σχολὴ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ, ἐὰν δὲν ἐπήρκει εἰς τὰς δαπάνας ἡ ῥωσσικὴ σύνοδος, ἂν καὶ ἔχῃ δύο μόνον τάξεις, ἐν αἷς διδάσκονται ἅπαντα τὰ μαθήματα παρὰ δύο μόνον καθηγητῶν καὶ τοῦ πρυτάνεως, τῶν κκ. Σπύρου Κοβάτσεβιτς, Βόσκου Νοβάκοβιτς καὶ Πέτρου Βεῤῥὰ, πάντων Δαλματῶν. Παρευρέθην κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ εἰς τὰ δύο τμήματα καὶ ἀπηύθυνα πρὸς τοὺς φοιτητὰς διαφόρους ἐρωτήσεις ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς νοτιοσλαβικῆς φιλολογίας, τῆς φυσικῆς καὶ τῆς ψυχολογίας. Ἐκ τῆς εἰς αὐτὰς ἀπαντήσεως κατενόησα ὅτι ἠδυνάμην νὰ ὑπερβῶ ὀλίγον τι τὰ στοιχεῖα τῶν ἐπιστημῶν τούτων. Οὐχ ἧττον εὐάρεστον πεῖραν ἔλαβον ἐν τῇ *όζνόβα σκόλα* τῷ προπαιδευτικῷ σχολείῳ ἢ τῇ σχολῇ τοῦ λαοῦ[1], ἧς αἱ τέσσαρες τάξεις διῃρημέναι εἰς δύο τμήματα περιλαμβάνοντα ἕκαστον δύο τάξεις, διδάσκονται ὑπὸ δύο διδασκάλων, ἀμφοτέρων Μαυροβουνίων. Ἐν τῇ γ' καὶ δ' τάξει εὗρον περὶ τοὺς 20 μαθητάς, ἀπὸ ἡλικίας 10 μέχρι 18 ἐτῶν. Ἐνταῦθα διδάσκονται πραγματικὰ μαθήματα ὀλίγη ἱστορία καὶ γεωγραφία. Ἐξήτασα ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Μαυροβουνίου, δοὺς ἀφορμὴν εἴς τινα τῶν ἀρχαιοτέρων μαθητῶν νά μοι διηγηθῇ τι περὶ τῶν διαδό-

1 Τὸ Μαυροβούνιον ἔχει τὴν σήμερον 52 τοιαῦτα σχολεῖα, ἐν οἷς διορίζονται διδάσκαλοι σχεδὸν ἀποκλειστικῶς Μαυροβούνιοι. Εἰς τὰς δαπάνας ἐπαρκοῦσι τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀφιερωθέντα παλαιὰ εἰσοδήματα τῶν μοναστηρίων. Ἀπὸ δὲ τοῦ παρελθόντος θέρους ὑφίσταται ἐν Δανιλογρὰδ καὶ γεωργικὴ σχολή.

χων τοῦ Ἰβὰν Τσερνόγιεβιτς. Ὁ νεανίας (ἐπειδὴ πράγματι ἦτο νεανίας, καί περ φοιτῶν εἰς τὸ σχολεῖον τῶν παίδων) ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκον μετὰ μεγάλης σαφηνείας· ὅτε ὅμως ἔφθασεν εἰς τὴν ἀφήγησιν, πῶς ὁ ἔσχατος Τσερνόγιεβιτς ἀδόξως, καὶ μόνον περὶ τῆς τρυφερᾶς αὐτοῦ διαίτης μεριμνῶν τὴν ἀρχὴν κατέθηκε καὶ εἰς Βενετίαν μετανέστη, καταλείπων τὴν ἀδέσποτον χώραν ἐν βαθυτάτῃ ταπεινώσει καὶ ἐσχάτῃ ἀθλιότητι, τότε δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιστῇ πρὸς ψυχικήν τινα κίνησιν προδήλως ἐκ τοῦ ἐνδοτάτου τῆς καρδίας μυχοῦ προελθοῦσαν. Μόλις οὗτος ἔπαυσεν ὁ διδάσκαλος ἀπηύθυνε πρὸς ἄλλον ἐρώτησίν τινα ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Βοημίας περὶ τοῦ μυθικοῦ κύκλου τῆς Λιβούσης. Πάνυ ἐξεπλάγην ἀκούσας τὴν ἀπάντησιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπὲρ τὸ σύνηθες μέτρον εὐστοχία ἐκ μέρους τοῦ διδασκάλου, ἡ ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἐρωτήσει ἐκδηλουμένη, οὐδόλως μὲ διέλαθεν. Ἠθέλησε προφανῶς νὰ ἀνταμείψῃ τὴν ἐρώτησίν μου ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς πατρίδος αὐτοῦ, προτείνων καὶ αὐτὸς φιλοφρόνως ἐρώτημά τι ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς πατρίδος μου. Ἐν τῇ πρώτῃ καὶ δευτέρᾳ τάξει, ἐν ᾗ εὗρον περὶ τοὺς 25 παῖδας ἡλικίας μεταξὺ 8 καὶ 14 ἐτῶν, ἐφηρμόζετο ἡ πραγματογνωσία, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἐδιδάσκοντο αἱ στοιχειώδεις τέχναι τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, ὡς καὶ ὀλίγη γεωγραφία καὶ κοσμογραφία. Καὶ ἐνταῦθα συνετώταται ἀπαντήσεις. Ἰδίως διεκρίθη παῖς τις καθόλου ἀπτόητος, κατὰ τὴν ἐξήγησιν πῶς γίνονται ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νὺξ καὶ αἱ ὧραι τοῦ ἔτους. Ἄνθρωπός τις, ὅστις ἀπαρατήρητος μοὶ ἠκολούθησεν εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν παραδόσεων, ἐξεῤῥάγη εἰς ἀληθῆ δάκρυα χαρᾶς. Ὁ ἐξετασθεὶς ἦτο ὁ νεώτατος αὐτοῦ υἱός· ἐκ τῶν δύο πρεσβυτέρων υἱῶν, ὁ μὲν εἷς ὑπηρέτει ἐν Κατάρῳ, ὁ δὲ ἕτερος ἔβοσκε κατ' οἶκον τὰ πρόβατα· οὗτος ὅμως ἦτο προωρισμένος νὰ ἐκπαιδευθῇ. «Συγγνώμην», ἔλαβε τὸ θάῤῥος νά με ἐρωτήσῃ ἐν τῇ διαχύσει τῆς πατρικῆς αὐτοῦ καρδίας, «Πόθεν ἔρχεσθε, Κύριε, ὥστε νὰ ἐννοῆτε τόσον καλῶς καὶ νὰ ὁμιλῆτε ἀκόμη τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν;» — «Ἐκ Βοημίας», ἀπεκρίθην — «Ὁμιλεῖται καὶ ἐκεῖ ἡ ἡμετέρα γλῶσσα;» — «Ὄχι· ἀλλὰ διδάσκεται, ὡς καὶ ἄλλα πολλά». Ἐπηκολούθησεν ἐμφαντικὸν νεῦμα ἐκ μέρους τοῦ γέροντος, μεθ' ὃ εἶπε πρὸς τὸν υἱόν: «Βλέπεις, Μίσκο, ἐκεῖ οἱ ἄνθρωποι μανθάνουσι, καὶ διὰ τοῦτο δύνανται νὰ πράξωσί τι, καὶ ζῶσιν ὡς ἄνθρωποι, ἐνῷ ἡμεῖς, οἵτινες οὐδὲν ἐμάθομεν, μένομεν προσκεκολλημένοι εἰς τοὺς γυμνοὺς τούτους λίθους, οὐδὲν δυνάμενοι νὰ κατορθώσωμεν, καὶ διάγομεν βίον κτηνῶν». Ἀποδίδω πιστῶς τοὺς λόγους τούτους, ἀποδεικνύοντας εὐγλώττως, πόσον βαθέως εἰσέδυσεν ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων εἰς πάντα τὰ στρώματα τοῦ μαυροβουνιωτικοῦ πληθυσμοῦ ἡ πεποίθησις, ὅτι πράγματι τὴν σήμερον χωρὶς τῆς ἐπιστήμης δὲν ὑφίσταται δύναμις.

Καὶ ἀληθῶς κινεῖταί τις εἰς οἶκτον, ὅταν σταθμίζῃ τὰ ἐλλιπῆ ταῦτα μέσα τῆς διδασκαλίας καὶ θεωρῇ τοὺς ἐνδεεῖς τούτους νέους, οὐχὶ σπανίως ἄθλια περιβεβλημένους ῥάκη, οἴκοι ἐν τοῖς σκοτεινοῖς αὐτῶν δωματίοις οὐδὲν ἄλλο βλέποντας ἢ ἀθλιότητα καὶ πενίαν, παρὰ δὲ τῶν γονέων οὐδεμίαν διανοητι-

τὴν ὤθησιν λαμβάνοντας, πόσον οὗτοι προσέχουσι τὸν νοῦν καὶ μετὰ ζήλου ἰδιοποιοῦνται τὰς μεταδιδομένας αὐτοῖς γνώσεις· καὶ μάλιστα οἱ πρεσβύτεροι μαθηταί, οἵτινες εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ κρίνωσι περὶ τῆς ἀξίας τοῦ μανθάνειν καὶ γινώσκειν. Οὐδόλως δὲ διστάζω νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι τόσον οἱ διδάσκαλοι ὅσον καὶ οἱ μαθηταὶ ἐν τοῖς σχολείοις τούτοις ἀσυγκρίτως πλείω ἐπιτελοῦσιν ἢ ἐν ταῖς ἡμετέραις χώραις ταῖς λεγομέναις πεπολιτισμέναις. Οἱ διδάσκαλοι μοὶ ἐβεβαίωσαν ὅτι οὐδόλως παρ' αὐτοῖς ὑπάρχει ὅ,τι ἡμεῖς ἀποκαλοῦμεν κακοὺς μαθητὰς καὶ ἀναγώγους νέους. Παρ' ἡμῖν αἱ ἀναφυόμεναι γενεαὶ εἰσέρχονται εἰς τὸ σχολεῖον οἴκοθεν ἤδη διεφθαρμέναι ὑπὸ τῶν γονέων καὶ ὑπὸ ἀνικάνων οἰκιακῶν παιδαγωγῶν. Ἡ ἀνάγκη τοῦ μανθάνειν σπανίως εἶναι καταφανὴς εἰς αὐτάς, τὸ δὲ ἐνδιαφέρον τῆς μαθήσεως εἶναι μᾶλλον παιδιᾶς ἐνδιαφέρον καὶ διασκέδασις. Ὅθεν παρὰ πάντα τὰ σχολεῖα καὶ τὰ μέσα τῆς διδασκαλίας ὑπάρχουσι τοσαῦτα ἡμιτελῆ ἄτομα, τοσαῦτα ἀπολωλότα ὄντα, ἅπερ οὐδέποτε ἔσχον ἀληθῆ ἐπιθυμίαν νὰ μάθωσί τι. Ἐνταῦθα πάντη ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα. Ἡ οἴκοθεν διαφθορὰ δὲν ὑπάρχει. Ὁ μαθητὴς φέρει εἰς τὸ σχολεῖον τὸν νοῦν αὐτοῦ ὥς τινα ἄγραφον χάρτην, ὁ δὲ διδάσκαλος εὑρίσκει, ποῦ ἐπ' αὐτοῦ νὰ γράψῃ ὅ,τι πρόσφορον εἶναι καὶ ὠφέλιμον. Πρὸς τούτοις τὸ φιλότιμον εἶναι οἴκοθεν ἔμφυτον ἐλατήριον τῶν Μαυροβουνιωτῶν. Φιλοτιμοῦνται πρὸς ἀλλήλους ἐν τῷ ἀγῶνι ἐπὶ τῆς παλαίστρας, ἐν τῇ βολῇ τοῦ λίθου καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ σχολείῳ. Καὶ εἰς ταῦτα προστίθεται ὁ διακαὴς πατριωτισμός. Ὁ παῖς γνωρίζει ἤδη ὅτι εἶναι Μαυροβουνιώτης καὶ ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ τὸ κατακλίνεσθαι ἐπὶ ῥόδων. Παρ' αὐτῷ μετὰ τοῦ ἀλφαβήτου βαίνει ἤδη ἐκ παραλλήλου ἡ γνῶσις τῆς ἱστορίας τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος. Συναντᾷ ἐν τῷ σχολείῳ εἰσερχόμενος καὶ ἐξερχόμενος τοὺς ἄνδρας, οἵτινες ἠγωνίσαντο ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἀφιεροῦσιν εἰς αὐτὴν τὰς ἑαυτῶν γνώσεις. Ἔχει ἐνωρὶς τὴν συνείδησιν ὅτι ἐκλήθη νὰ ἀκολουθήσῃ τὰ ἴχνη τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων. Γνωρίζει, τί ἐπιδιώκει τὸ Μαυροβούνιον καὶ ὅτι τοῦτο ἐπιτυγχάνεται μόνον, ἐὰν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀρετῆς τοῦ πολεμιστοῦ συνδέωσι τὴν παιδείαν καὶ τὴν καλὴν ἀγωγήν. Ἐντεῦθεν προέρχεται ἡ φιλομάθεια καὶ ἡ σιδηρᾶ αὐτοῦ ἐπιμέλεια.

Ἐκ τοῦ γερμανικοῦ, Α. ΜΑΝΟΣ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΠΕΡΙΕΡΓΟΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗ

Ὅταν τις καταγίνεται συνήθως μὲ ἐπιστήμας σοβαρὰς οἷα ἡ φιλολογία καὶ ἡ ἀρχαιολογία, αἰσθάνεται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὴν ἀνάγκην νὰ διασκεδάσῃ τὸ πνεῦμά του μὲ ἀναψυκτικήν τινα ἀνάγνωσιν. Διὰ νὰ διασκεδάσῃ

λοιπὸν, ὡς φαίνεται, τὸν ἀρχαιολογικὸν κόσμον ὁ κύριος G. d' Orcet ἔσχε τὴν ἐπαινετικὴν πρόθεσιν νὰ γράψῃ νοστιμώτατον ἄρθρον ἐπὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Τανάγρας, ὅπερ κατέχει πλέον ἢ 20 σελίδας ἐν τῇ **Revue Britannique** τοῦ τελευταίου ὀκτωβρίου.

Ἐκ τοῦ ἄρθρου τούτου μανθάνομεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ τέχνη οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ σύστημα ἀναγνώσεως ἀνάλογον μὲ τὰ ἱερογλυφικά· ὅτι ἐπὶ παραδείγματι ἡ Μηλία Ἀφροδίτη καὶ ὁ Φαρνέσιος Ἄρης τοῦ Λούβρου δι' οὐδὲν ἄλλο ἐγένοντο ἢ διὰ νὰ ἐκφράσωσι τὰς δύο ἀκολούθους μεταφυσικὰς ἰδέας «ἡ ἀστασία ἐπιθυμεῖ νὰ προσηλωθῇ» καὶ «ἡ αἰχμάλωτος διάνοια ζῇ ἐν τῷ θανάτῳ, ὀνειροπολοῦσα τὴν νέαν ζωήν· ἐκ τοῦ πεπρωμένου ὅπερ μᾶς ἀκολουθεῖ σφενδονίζεται ἡ ἀμφιβολία· τὸ λυκόφως τοῦ ἀγνώστου περικυκλοῖ τὴν ἠῶ ἄλλης ζωῆς, ὡραίας, ἀνεξαντλήτου»· διὰ τὴν ἑλληνικὴν τέχνην, προσθέτει ὁ συγγραφεύς, «τὸ ὡραῖον δὲν ἦτο εἰμὴ πολυτέλεια, τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ παραβλέψῃ, καὶ ἀπόδειξις εἶναι ὅτι ἡ ὑψηλὴ ἰδέα ἥτις ἐνέπνευσε τὴν Μηλίαν Ἀφροδίτην, τὴν Ἀρτέμιδα, τὸν Φαρνέσιον Ἄρην, εὑρίσκεται ἐκπεφρασμένη ἐν τοῖς τάφοις τῆς Τανάγρας διὰ χυδαίου καλύμματος (ὅρα σ.348 κ.ἑ. 352 κ.ἑ.)».

Αἱ ζωγραφίαι τῶν ἀγγείων εἶναι διὰ τὸν κ. d' Orcet εἴδη *γρίφων*, ἐπίσης εὔφυῶν ὡς καὶ οἱ τῶν νεωτέρων εἰκονογραφημένων ἐφημερίδων. Ἰδοὺ δὲ ἐπιτυχὲς δεῖγμα (σ. 358)· «Περὶ τὸ ἀγγεῖον δύναταί τις νὰ παρατηρήσῃ παρυφὴν ἐξ ἕνδεκα χηνῶν φερουσῶν ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τοῦ ῥάμφους ἀνθέμιον καὶ στιγμὴν, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὰ γράμματα Μ. Α. Τουτέστιν ἔχομεν τὴν φράσιν *Χὴν ἦμα*, ἥτις σημαίνει *ἤμην Χὴν* καὶ ὑποδηλοῖ τὸ ὄνομα τοῦ θανόντος· ἀλλὰ *χηνήμα* σημαίνει καὶ χλεύη, ἐμπαιγμός· εἶναι ἕνδεκα χῆνες, *ἕνδεκα χηνήμα*, ἄν τις δὲ παίξῃ ἐπὶ τῆς λέξεως θὰ ἔχῃ τὴν λέξιν *κίνημα*, ἥτις κατὰ συνεκδοχὴν σημαίνει τὴν ζωὴν, καὶ ἑπομένως ἔχομεν τὸ ἑξῆς δωρικὸν λογοπαίγνιον, *χὴν ἦμα, ἕνδεκα χηνήμα, κίνημα*,, ὅπερ μεταφράζεται «ἤμην Χὴν καὶ ἡ ζωὴ εἶναι χλεύη» (j' étais Khin et la vie est une dérision).

Δυσκόλως θὰ πιστεύσῃ τις ὅτι ὅλα ταῦτα δὲν εἶναι ἀστεϊσμοί. Ἀλλ' ἔχομεν καὶ ἄλλα. Ὁ κ. d' Orcet εὗρε καὶ νέαν μέθοδον ἀναγνώσεως καὶ ἐπεξηγήσεως τῶν κειμένων, ἥτις βεβαίως ἔχει μέγα μέλλον. Οὕτως ἀναγινώσκομεν ἐν σ. 340 «Μέγας ἀριθμὸς ἐπιταφίων ἐπιγραφῶν ὑπαινίττεται τὴν ξηρασίαν τῶν χωρῶν τοῦ Ἅδου, ἰδίως δὲ αὕτη·

Στάλα ξενφαρεόστου
Μαεξίοσιμ ἐπίτυμοι

ἤτοι

Στήλη τοῦ διψασμένου ὁδοιπόρου,
Θέλει νὰ δροσισθῇ καὶ νὰ εὐφρανθῇ.

«Stèle du voyageur à la gorge resserrée
Il désire se rafraîchir et se dilater».

Ἂν τις ἀδέξιος γραμματικὸς ἦτο περίεργος νὰ μάθῃ τί εἶναι τὸ ἀπαρέμφατον *μαεξίωσιμ* καὶ ὁ σχηματισμὸς *ἐπίετμοι* (=ἐπιθυμεῖ;), ὁ κ. d' Orcet ἀπαντᾷ ἐν σελ. 352. «Δὲν ἐπιμένω ἐπὶ τῶν γραμματικῶν τύπων ἢ μᾶλλον ἐπὶ τῆς ὁλοκλήρου ἐλλείψεως παντὸς γραμματικοῦ τύπου, τὸ ὁποῖον δίδει μεγαλοπρεπέστατον ῥάπισμα εἰς τὴν γερμανικὴν φιλολογίαν. Τὰ κείμενα ταῦτα δὲν εἶναι σπάνια, ἀλλ' ἐξησθένισαν τὰ δίοπτρα ὅλων τῶν σχολαστικῶν». Πεποίθαμεν ὅτι ὁ κ. d' Orcet θὰ ἐφαρμόσῃ ἡμέραν τινὰ τὴν νέαν μέθοδόν του εἰς τὰ κείμενα τοῦ Ὁμήρου ἢ τοῦ Σοφοκλέους, ὅπου τόσοι σχολαστικοί, Γερμανοὶ ἢ ἄλλοι, ἐξησθένισαν καὶ κατέτριψαν ὁμοίως τὰ δίοπτρά των.

Διὰ νὰ τελειώσω σοβαρῶς τὸ ἀρθρίδιον τοῦτο, λέγω ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τοῦ διψασμένου ὁδοιπόρου εἶναι γεγραμμένη ἐπὶ ἑνὸς τῶν καθέτων προσώπων τοῦ ἄβακος κιονοκράνου δωρικοῦ εὑρεθέντος ἐν Κερκύρᾳ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1866, οὐχὶ μακρὰν τοῦ περιφήμου μνημείου τοῦ Μενεκράτους, ὅπερ διατηρεῖται σήμερον ἐν τῷ δημαρχείῳ τῆς πόλεως. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεύθη μέ τινας ἀνακριβείας ἐν τῇ Revue Archéologique XV σ. 63, καὶ σχεδὸν ἀκριβῶς ἐν τῷ Hermes II σ. 136. Παραθέτω ἀπέναντι πανομοιότυπον, ὅπερ ἔλαβον δι' ἐκτυπωτικοῦ χάρτου ἐν Κερκύρᾳ.

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην οἱ διοπτροφόροι σχολαστικοὶ ἀναγινώσκουσιν οὕτω: «Στάλα Ξενϝάρεος τοῦ Μείξιος (sic) εἰμ' ἐπὶ τύμοι (= τύμβῳ)». Διὰ τὰς γραμματικὰς λεπτομερείας, παραπέμπω εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ Bergmann ἐν τῷ Hermes.

O. R.

ΜΥΚΗΝΑΙ

Ὡς γνωστὸν μετὰ τὰς ὑπὸ τοῦ κ. Ἐρ. Σχλιέμαν γενομένας ἐν Μυκήναις ἀνακαλύψεις, ἡ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία ἀπεφάσισε τὴν ἐξακολούθησιν ἐκεῖ τῶν ἀνασκαφῶν, τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας ἀναλαβόντος μέρος τῶν δαπανῶν. Ὁ κ. Π. Σταματάκης ὅστις πρὸς τοῦτο ἀπεστάλη καὶ πάλιν ἀνεῦρεν εὐθὺς διάφορα πολύτιμα ἀντικείμενα ὡς διαλαμβάνει τὸ κατωτέρω τηλεγράφημα.

Γενικὸν ἔφορον τῶν ἀρχαιοτήτων

Ἀθήνας.

Ἔξωθεν πρὸς μεσημβρίαν τοῦ ἐν ἀκροπόλει Μυκηνῶν περιβόλου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνεκαλύφθησαν οἱ πέντε τάφοι, μικρᾶς δοκιμῆς χθὲς γενομένης ἀνεκαλύφθησαν τὰ ἑξῆς χρυσᾶ σκεύη.

Α') δύο ἀγγεῖα χρυσᾶ δίωτα ἄνευ κοσμημάτων ὕψους ἑκάτερον 0,18.

Β') δύο ἕτερα ὅμοια ὕψους 0,16. Καὶ τῶν τεσσάρων τὸ ἄκρον τῶν ὤτων, τὸ πρὸς τὸ χεῖλος τοῦ ἀγγείου, κοσμεῖται διὰ κεφαλῆς κυνός.

Γ') μικρὰ φιάλη χρυσῆ μόνωτος, ὕψους 0,05.

Δ') δακτυλίδιον χρυσοῦν σχήματος καὶ μεγέθους, οἷα τὰ δύο πρότερον ἀνακαλυφθέντα ἐν τῷ τετάρτῳ τάφῳ. Ἐπὶ τῆς ὠοειδοῦς μεγάλης σφενδόνης φέρει ἐγγεγλυμμένα τάδε. Κατ' ἀριστερὰ τῷ ὁρῶντι ὑψοῦται φοίνιξ· ὑπ' αὐτὸν κάθηται γυναικεία μορφὴ ἐνδεδυμένη πολυτελῶς καὶ προτείνουσα τὴν ἀριστεράν, τὴν δὲ δεξιὰν φέρει ἐπὶ τῶν γονάτων. Ἔμπροσθεν τῆς καθημένης ἵσταται ἑτέρα μορφὴ γυναικεία ἀνατείνουσα τὰς χεῖρας πρὸς τὴν καθημένην. Ὀπίσω τῆς ἱσταμένης ἵστανται δύο ἕτεραι μείζονες μορφαὶ γυναικεῖαι πολυτελῶς ἐνδεδυμέναι, ὧν ἡ μία προτείνει πρὸς τὴν καθημένην κλάδον φυτοῦ, ἡ δὲ ὄπισθεν ταύτης κρατεῖ εἰς τὰς χεῖρας ὅμοιον κλάδον. Ἄνωθεν τῶν δύο τούτων ἱσταμένων μορφῶν ἵσταται ἑτέρα. Ὀπίσω τοῦ φοίνικος ἵσταται ἑτέρα μορφὴ προτείνουσα τὰς χεῖρας πρὸς τὴν καθημένην. Ἄνω τῆς καθημένης μορφῆς καὶ τῆς πρὸς αὐτὴν προσφερούσης τὸν κλάδον παρίσταται ἔμβλημά τι ἐν εἴδει πελέκεως ἀμφιστόμου. Πρὸς τὸ ἄνω ἄκρον τῆς σφενδόνης κατὰ δεξιὰ τοῦ φοίνικος παρίσταται ὄρος ἢ θάλασσα, ἐξ οὗ ἀνατέλλει ἥλιος καὶ παρ' αὐτὸν σελήνη μηνοειδής. Τὸ δακτυλίδιον ὑπὸ τεχνικὴν καὶ χρονολογικὴν ἔποψιν εινε πολύτιμον τῇ ἐπιστήμῃ.

Ε') ἕτερον δακτυλίδιον χρυσοῦν μεταχειρισμένον, ὁμοίου σχήματος, ἀλλ' ἐλάσσονος μεγέθους· ἐπὶ τῆς ὠοειδοῦς σφενδόνης καὶ τούτου εἰσὶν ἐγγεγλυμμέναι τρεῖς κεφαλαὶ βοὸς καὶ τρεῖς ἕτεραι ἐγγλυφαὶ δυσδιάκριτοι.

ϛ') μικρὸν ἔλασμα χρυσοῦν καμπύλον, ἐφ' οὗ κάθηται λέων χρυσοῦς.

Ζ') πέντε κρίκοι χρυσοῖ ἐν εἴδει δακτυλιδίων.

Η') εἷς ὅμοιος ἀργυροῦς.

Θ') τέσσαρα ἑλικοειδῆ ἀντικείμενα ἀποτελούμενα ἐκ σύρματος χρυσοῦ τετραγώνου, πέντε τεμάχια ὁμοίου σύρματος χρυσοῦ.

Ι') ἑπτὰ ἑλικοειδῆ ἀντικείμενα ἀποτελούμενα ἐκ σύρματος χρυσοῦ κυλινδρικοῦ, τρία τεμάχια ὁμοίου σύρματος.

ΙΑ') δέκα καὶ τέσσαρα σφαιρίδια ὅρμου χρυσᾶ διάτρητα, ὧν τὰ δέκα τρία σπειροειδῆ, καὶ τὸ δέκατον τέταρτον σφαιρικόν.

ΙΒ') ἐννέα μικροὶ ἧλοι χρυσοῖ.

ΙΓ'. ἓξ κεφαλαὶ ἥλων χρυσαῖ.

ΙΔ') μικρὸν ἔλασμα χρυσοῦν περιτετυλιγμένον.

Ἐν Χαρβάτι Μυκηνῶν, τῇ 15 Ἰανουαρίου 1877.

Ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων
Π. ΣΤΑΜΑΤΑΚΗΣ.

ΟΛΥΜΠΙΑ

Κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα Ἰανουάριον ἐξηκολούθησαν αἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τὴν ἀκάματον διεύθυνσιν τοῦ Γερμανοῦ ἐπιτετραμμένου κ. Χίρσφελδ, συμβοηθοῦντος καὶ τοῦ ἐφόρου τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως κ. Ἀ. Δημητριάδου.

Κατὰ τὴν 13 Ἰανουαρίου ἀνευρέθη ἀνατολικώτερον τοῦ ναοῦ νεᾶνις ὀκλάζουσα ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ γόνατος τὸ δὲ ἀριστερὸν ἀνέχουσα καὶ κρατοῦσα τῇ χειρί Πρὸς δὲ τούτοις ἀνευρέθη ἡ ἐλλείπουσα ἀριστερὰ χεὶρ τοῦ Ἄτλαντος φέρουσα τρία μῆλα. Ἐκτὸς τούτων ἀνευρέθησαν πρότερον μὲν οἱ τράχηλοι ζεύγους ἵππων ἐκ τοῦ βορείου τεθρίππου τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος, κατόπιν δὲ καὶ ὁλόκληρος ὁ συμπληρωτικὸς αὐτῶν κορμός. Καὶ ἵππου δ' ἑτέρου τὸ ἥμισυ ὀπίσθιον ἐξαιρέτου ἐργασίας καὶ παρ' αὐτῷ βάθρον ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ

. . . . . . πιωνα Λέοντος
. . . . . . σιλέα Παιόνων
τῶν Παιόνων ἀνέθηκε
καὶ εὐνοίας τῆς εἰς αὐτούς.

Πλὴν δὲ τούτων γυμνὸς κορμὸς νεανίου καθημένου, καὶ μαρμάρινοι λεοντοκέφαλοι ὑδρορρόαι, καὶ ὑδρορρόαι τοῦ ναοῦ καὶ βάθρα ἐνεπίγραφα καὶ κεφαλῆς ἐστεμμένης τεμάχιον καὶ τὸ κάτω ἥμισυ γυναικείου ἀγάλματος καὶ ψηφιδωτὸν καὶ νομίσματα χαλκᾶ καὶ ἀργυρᾶ.

Ταῦτα κατὰ σημειώσεις διαφόρων ἐφημερίδων, ἀπὸ δὲ τοῦ προσεχοῦς τεύχους θὰ δημοσιεύηται ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ τακτικὴ ἀναγραφὴ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλυμπίας.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρίασις τῆς 9ης Δεκεμβρίου(ν).

Ὁ κ. Καίλερ (Köhler) ὁμιλεῖ *περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐξαγομένων τῶν ἀνασκαφῶν ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως, ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ ἐν Μυκήναις.*

Ὁ κ. Ἐρνέστος Κούρτιος. *Περὶ τῶν πυλῶν καὶ ὁδῶν τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.*

Συνεδρίασις τῆς 21ης Δεκεμβρίου(ν).

Ὁ κ. Καίλερ. *Περὶ ἐπιγραφῆς τινος ἐκ Πάρου ἐκδοθείσης ὑπὸ τοῦ Κυρίου Ὀλυμπίου.*

Ὁ κ. Βάϊλ (Weil). *Περὶ ἀπελευθερωτικῶν ἐπιγραφῶν ἐκ τοῦ ἐν Ναυπάκτῳ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ.*

Ὁ κ. Μίλχαιφερ (Milchöfer). *Περὶ τῶν ἐν Μυκήναις ἀνευρεθέντων.*

Συνεδρίασις τῆς 4ης Ἰανουαρίου (ν).

Ὁ κ. Ε. Κούρτιος. *Περὶ τῆς προόδου τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφῶν.*

Ὁ κ. Λόλλιγκ (Lolling). *Περὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἐν Λεβαδείᾳ μαντείου τοῦ Τροφωνίου.*

Ὁ κ. Ἰούλιος (Iulius). *Περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις μνημείου τοῦ Εὐβουλίδου.*

Συνεδρίασις τῆς 18ης Ἰανουαρίου (ν).

Ὁ κ. Καίλερ. *Περὶ ἀφομοιώματος τοῦ Ἀποξυομένου τοῦ Λυσίππου, ἀνακαλυφθέντος ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως.*

Ὁ αὐτός. *Περὶ ἐπιγραφῶν ἐκ Σμύρνης.*

Ὁ κ. Κούρτιος. *Περὶ τῆς ἐξακολουθήσεως τῶν ἀνασκαφῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ.*

Ὁ κ. Φὸν Δοὺν (von Duhn). *Περὶ ἀγγείων εὑρεθέντων ἐν τάφῳ ἐν τῷ κτήματι τοῦ Κυρίου Νάζου.*

Ὁ αὐτός. *Περὶ ἀναγλύφου παριστῶντος τὰς ἐννέα Μούσας.*

Ὁ κ. Κ. Μυλωνᾶς. *Περί τινων σφραγιδολίθων.*

Συνεδρίασις τῆς 1 Φεβρουαρίου (ν).

Ὁ κ. Καίλερ. *Περὶ τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ εὑρημάτων καὶ δημοσιεύσεων καὶ ἰδίᾳ τῶν τοῦ Μουσείου καὶ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς ἐν Σμύρνῃ.*

Ὁ κ. Ἐ. Κούρτιος. *Περὶ τῆς προόδου τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφῶν.*

Ὁ αὐτός. *Περὶ τῆς τοπογραφίας τῶν Ἀθηνῶν.*

Ὁ κ. Μίλχαιφερ. *Περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ κ. Ζαννόνη ἐν Βονωνίᾳ.*

Ὁ κ. Λόλλιγκ. *Περὶ τῆς θέσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Φωκικοῦ Ἀπόλλωνος.*

Ἐξεδόθη καὶ τὸ δ'. φυλλάδιον τοῦ Α'. τόμου τοῦ ὑπὸ τῆς Γερμανικῆς σχολῆς ἐκδιδομένου περιοδικοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον Mittheilungen des Deustchen Archaeologischen Institutes in Athen μετὰ τεσσάρων πινάκων καὶ δύο ξυλογραφιῶν ἐν τῷ κειμένῳ.

Περιεχόμενα.

Καίλερ. *Περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐξωτερικῶν κτήσεων τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα.*

Ἰουλίου. *Γυναικεία κεφαλὴ ἀνευρεθεῖσα ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς Ἀκροπόλεως.*

Μιχαέλη (Michaelis). *Παρατηρήσεις πρὸς περιήγησιν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀκροπόλεως.*

Μίλχαιφερ. *Περὶ τῶν ἐν Μυκήναις ἀνακαλυφθέντων.*

Βάϊλ. *Ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν νήσων.*

Ποικίλα.

ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Αἱ συνεδριάσεις τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς σχολῆς ἄρχονται τὸν προσεχῆ Φεβρουάριον. Θέλομεν δὲ τακτικῶς δημοσιεύει περίληψιν αὐτῶν. Ἐν τούτοις ἐδημοσιεύθη τὸ α' Φυλλάδιον τοῦ ὑπ' αὐτῆς ἐκδιδομένου περιοδικοῦ συγγράμματος φέροντος τὸν τίτλον *Δελτίον Ἑλληνικῆς Ἀλληλογραφίας* (Bulletin de Correspondance Hellenique) μετὰ τριῶν πινάκων, ὧν οἱ δύο παριστῶσι Χαρωνείους παραστάσεις, ὁ δὲ πανομοιότυπον χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης Πάτμου.

Περιεχόμενα αὐτοῦ εἰσὶ

Ἰ. Σακκελίωνος. *Ἐκ τῶν ἀνεκδότων τῆς Πατμιακῆς βιβλιοθήκης λέξεις μεθ' ἱστοριῶν ἐκ τοῦ Δημοσθένους λόγων.*

Κ. Παπαῤῥηγοπούλου. *Περί τινων ἔργων τῆς ἐπιστήμης τῆς ἑσπερίας ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὸν μεσαιῶνα καὶ ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν.*

Π. Φουκάρ. *Ἐπιγραφὴ Καλαμῶν.*

Ὀ. Ῥίμαν. *Παρατηρήσεις ἐπὶ ἐπιγραφῆς τινος τῆς πόλεως Μύλασσα.*

Ἀ. Δουμόν. *Παράρτημα εἰς τὴν χρονολογίαν τῶν Ἀθηναίων ἀρχόντων τῶν προγενεστέρων τῆς ΡΚΒ' Ὀλυμπιάδος.*

Κ. Μυλωνᾶ. *Λευκαὶ Ἀττικαὶ Λήκυθοι μετὰ χαρωνείων παραστάσεων.*

Θ. Ὁμόλ. *Ἐπιγραφὴ Μήλου.*

Ὀ. Ῥίμαν. *Βιβλιογραφία «Λόγιος Ἑρμῆς ὑπὸ Κ. Σ. Κόντου».*

Ἀνταποκρίσεις καὶ εἰδήσεις.

Ὑπὸ τῆς ἐν Παρισίοις ἀκαδημίας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν γραμμάτων (Inscriptions et Belles-Lettres) ἐξελέχθη ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῶν σχολῶν Ἀθηνῶν καὶ Ῥώμης ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς κκ. Egger, Longperier, Miller, Thurot, Heuzey καὶ Perrot.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ.

Τῆς παρ' ἡμῖν ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ἐγένοντο κατὰ τὸν λήξαντα Ἰανουάριον αἱ δύο ἐτήσιαι συνελεύσεις τῶν μελῶν. Καὶ ἐν μὲν τῇ α' γενομένῃ τῇ 9 Ἰανουαρίου, ὁ πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας κ. Φίλιππος Ἰωάννου ἀνέγνω τὴν λογοδοσίαν τῶν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος πεπραγμένων, ὁ δὲ κ. Π. Γιαννόπουλος ταμίας τῆς ἑταιρίας ἐξέθηκε τὰ τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς καταστάσεως. Ὁ δὲ γραμματεὺς κ. Στέφανος Κουμανούδης ὡμίλησε περὶ τῶν ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως ἀνασκαφῶν καὶ τῶν ἐκεῖ ἀνευρεθέντων, ἅτινα εἰσὶ γλυπτὰ λίθινα 900, ἀρχιτεκτονικὰ 125, σκεύη λίθινα 91, ἐπιγραφαὶ 656, νομίσματα 170, ἀργυρᾶ σκεύη 3, χαλκᾶ 28, μολύβδι-

να 3, σιδηρᾶ 4, οστέϊνα 3, ὑάλινα 5, λύχνοι πήλινοι 5, πήλινα ἀγγεῖα 16, μορφαὶ πήλινοι 79, κωνικὰ πήλινα 9, λαβαὶ ἀμφορέων ἐνεπίγραφοι 34, κέραμοι διάφοροι 18, γύψινα 2· ὡμίλησεν ὁμοίως καὶ περὶ τῶν ἐν Μυκήναις ἀνευρεθέντων ὑπὸ τοῦ κ. Ἐρ. Σχλιέμαν.

Ἐν δὲ τῇ 6′ συνελεύσει γενομένῃ τῇ 23 Ἰανουαρίου μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐκθέσεως τῶν ἐλεγκτῶν, προέβησαν οἱ ἑταῖροι εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου διοικητικοῦ συμβουλίου· ἐξελέχθησαν δ' οἱ αὐτοὶ καὶ μέχρι τοῦδε ἦτοι ὁ κ. Φίλιππος Ἰωάννου πρόεδρος, ὁ κ. Σπ. Φιντικλῆς ἀντιπρόεδρος, ὁ κ. Στ. Κουμανούδης γραμματεύς, ὁ κ. Π. Γιαννόπουλος ταμίας καὶ σύμβουλοι οἱ κκ. Σ. Σωτηρόπουλος, Ι. Εὐστρατιάδης, Λ. Καυταντζόγλους, Εὐθ. Καστόρχης, Στ. Δραγούμης καὶ Ι. Μεσσηνέζης. Εἰς ἀντικατάστασιν δὲ τοῦ ἀποβιώσαντος Ἰωάννου Παπαδάκη ἐξελέχθη ὁ κ. Δ. Κοκκίδης.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐγένετο καὶ ἡ κλήρωσις τῆς 6′ περιόδου τοῦ ὑπὲρ τῶν ἀρχαιοτήτων Λαχείου.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ὁ καθηγητὴς κ. Σ. Κουμανούδης ἐδημοσίευσε τὰ ἑξῆς διὰ τῆς *Ἐφημερίδος*. «Ἐν ταῖς πρὸς Νότον τῆς Ἀκροπόλεως ἀνασκαφαῖς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ἀνευρέθη τῇ 14 Ἰανουαρίου ἀφιέρωμα τῷ Ἀσκληπιῷ μαρμάρινον, μικρὸν μὲν ἀλλὰ κάλλιστον καὶ περιεργότατον διὰ τὸ εἶδος τῆς τεχνουργίας του, διὰ δὲ τὴν ἐξαίρετον διατήρησίν του ἴσως καὶ μοναδικόν. Εἶναι προσώπου γυναικείου τὸ ἄνω ἥμισυ μέρος, ἔχον τοὺς ὀφθαλμοὺς (ὑπὲρ ἰάσεως τῶν ὁποίων ἐγένετο) ἐντεθειμένους ἐκ διαφόρων ποικιλοχρόων ὑλῶν τεχνικώτατα· καὶ εἰς τοῦτο συνίσταται ἡ μεγάλη ἀξία του. Ἡ ὑπ' αὐτῷ ἐπιγραφὴ οὖσα τῶν καλῶν ἑλληνικῶν χρόνων, λέγει· «Ὑπὲρ τῆς γυναικὸς εὐξάμενος Πραξίας Ἀσκληπιῷ». Τὸ πρόσωπον ἀπετέθη ἐν τῷ μουσείῳ τῆς ἑταιρίας ἐν τῷ Βαρβακείῳ.

— Ἐν τῇ *Παλιγγενεσίᾳ* ὁ κ. Ι. Βερέτας ἐκ Λαμίας δημοσιεύει τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν εὑρεθεῖσαν ἐν Λαμίᾳ·

Λατυέων ἁ πόλις
Σώσανδρον Τολμαῖον
Εὐεργέταν τοῖς θεοῖς
τὸν μέγαν ἐμβουλαῖς τε καὶ ἤθεσι καὶ φρενὸς ἀλκῇ,
Σώσανδρον, κλεινῶν ἔκγονον Αἰνιέων
Τολμαῖον κλυτὸν υἷα, πόλις Λάτυια φιλόπλου
Χάλκεον ἀντ' ἀρετᾶς εἵσατο τᾶδε θεοῖς
Τὸν δὲ γὰρ ἀγητῆρα δι' εὐξυνέτοιο μερίμνας
Σωτῆρα κτίσταν ἄλλον ἔδεκτο Δία
Ἡρώων θρέπτειρ' ἐναρηφόρε, πότνι' ἀγώνων
Σὸν κλέον εἰ τοιούς δ' ἄνδρας ἔχεις Ὑπάτα.

Ἡ πόλις Λάτυια πρῶτον νῦν ἀναφέρεται.

— Ὁ κ. Egger ἀνέγνω ἔκθεσιν ἐν τῇ Γαλλικῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Καραπάνου γενομένων ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων ἐν Ἠπείρῳ πρὸς Ν. τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων, ἐν θέσει, ἥτις νομίζεται πιθανῶς ἡ τῆς ἀρχαίας Δωδώνης. Αἱ ὑπὸ τοῦ κ. Καραπάνου ἐπιχειρηθεῖσαι ἀνασκαφαὶ ἤγαγον εἰς φῶς σπουδαῖα λείψανα ἀρχαίων οἰκοδομημάτων, ὑπόλοιπον ναοῦ ἀνεγερθέντος μετὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ Δωδωναίου ναοῦ τὴν γενομένην τῷ 219 π. Χ. κατὰ τὸν Αἰτωλικὸν πόλεμον. Ἀνευρέθησαν δὲ πάμπολλα ἀντικείμενα, ἀγάλματα, λείψανα γλυπτικῆς, ἀναθήματα, μάρμαρα καὶ διάφορα ὀρειχάλκινα ἀντικείμενα. Ἐπί τινος ἀναθήματος ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφὴ ΘΕΟΣ ΤΥΧΗ, ἀναφερομένη εἰς τὸν Δωδωναῖον Δία.

— Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 29 Δεκεμβρίου τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιγραφῶν ὑπεβλήθησαν αἱ ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς σχολῆς κ. Ἀ. Δουμὸν ἀποσταλεῖσαι φωτογραφίαι λεαίνης γεγλυμμένης ἐν λιθίνῳ τιτανώδει ὄγκῳ. Ἡ λέαινα αὕτη εὑρεθεῖσα ἐν Κερκύρᾳ τῷ 1843 παρουσιάζει τὸν χαρακτῆρα τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης καὶ ἀνέρχεται εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ ἑλληνικὴ τέχνη δὲν εἶχεν ἔτι ἀποκτήσει ἴδιον ὕφος.

— Παρὰ τῇ μεσημβρινῇ πλευρᾷ τοῦ ἐν Πάτραις ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου ὑπάρχει φρέαρ βαθύ, εἰς οὗ τὸ ὕδωρ ἡ χριστιανικὴ εὐσέβεια ἀποδίδωσι καὶ ἑτέρας μὲν ἰδιότητας, ἰδίᾳ δὲ τὴν τοῦ θεραπεύειν πολλὰς νόσους τῶν μετ' εὐλαβείας καὶ πίστεως αὐτὸ πινόντων. Γιγνομένων πρὸ οὐ πολλοῦ ἀνασκαφῶν πρὸς καθαρισμὸν τοῦ φρέατος, ἀνευρέθη πλὰξ φέρουσα ἐπιγραφὴν ἣν ἐδημοσίευσεν ἡ ἐκ Πατρῶν ἐφημερὶς *Τοξότης* ὧδε πως·

Νημερτὲς τόδ' ὕδωρ
Δημήτερος ἦν ποτε νούσοις
Ἔνθα παγεὶς ξύλῳ Ἀνδρέας
Πάτρας ἀμφιδέβηκεν.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ.

Κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα δύο συνεκροτήθησαν τακτικαὶ συνεδριάσεις, τρία δ' ἐγένοντο ἀναγνώσματα.

Ὁ κ. Π. Συνοδινὸς μέλος ἀντεπιστέλλον ἀπήγγειλε ποίημα *ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἑλλ. γένους καὶ ἡ Δύσις.*

Ὁ κ. Χ. Ἀγγελάκης δικηγόρος μέλος τακτικὸν ἐνεργόν, ὡμίλησε *περὶ τοῦ δικαιώματος τῶν μειοψηφιῶν.*

Ὁ κ. Ι. Ἰσιδωρ. Σκυλίσσης μέλος τακτικὸν πάρεδρον ὡμίλησε *περὶ τῶν ἔργων καὶ τῆς τελευτῆς τοῦ ποιητοῦ Ἠλιοῦ Ταντολίδου.*

Τῇ 2 Ἰανουαρίου ἐγένετο ἡ ἐκκύθευσις τοῦ λαχείου τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ἐνώπιον τῆς ειδικῆς ἐπιτροπῆς.

Τῇ 16 Ἰανουαρίου ἐγένοντο ἐν Πάτραις τὰ ἐγκαίνια τῆς ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἱδρυθείσης σχολῆς τῶν Ἀπόρων παίδων, ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ἀρχῶν καὶ πολλῶν φιλομούσων. Ὁ Ἔφορος τῆς σχολῆς κ. Ν. Πάνου ἐξεφώνησε κατάλληλον λόγον. Ἀπὸ δὲ τῆς ἑπομένης ἡμέρας ἤρξατο τακτικῶς ἡ διδασκαλία εἰς τοὺς προσελθόντας ἀπόρους παῖδας, ὑπερβάντας τούς 100.

Εἰς τὴν κοσμητείαν τῆς Σχολῆς Πατρῶν ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου καὶ ἡ φροντὶς τῶν εἰς τὸν δῆμον Βουπρασίων ἐγκατασταθεισῶν ἑλληνοαλβανικῶν οἰκογενειῶν. Αὗται μετέβησαν ἤδη εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον, τῆς κυβερνήσεως παρασχούσης πᾶσαν εὐκολίαν καὶ διορισάσης καὶ μηχανικὸν τὸν κ. Σ. Σωτηριάδην.

Ὁ Σύλλογος διώρισε διδάσκαλον τῆς παρὰ τῇ ἀποικίᾳ ταύτῃ ἱδρυθείσης σχολῆς Ἀπόρων παίδων τὸν αἰδέσιμον ἱερέα Γρηγόριον Βισκόντην, ὅστις καὶ μεταβαίνει εἰς τὴν θέσιν του εὐθὺς ὡς τακτοποιηθῶσι τὰ τῆς ἐγκαταστάσεως.

Ἡ σχολὴ τῶν Ἀπόρων παίδων Σύρου ἀπέστειλε τὴν τριμηνιαίαν οἰκονομικὴν αὐτῆς κατάστασιν, ἐξ ἧς ἐξάγεται ὅτι εἰσέπραξε μὲν δρ. 1339.20, ἐδαπάνησε δὲ 859.30 ἀπομείναντος περισσεύματος δρ. 480.70.

Πρὸς τὴν Εἰσαγγελίαν τῶν ἐν Ἀθήναις ἐφετῶν ἀπέστειλεν ὁ Σύλλογος βιβλία τινὰ ἐκ τῶν διπλῶν αὐτοῦ χάριν τῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς κρατουμένων.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ. Τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀπώλεσαν ἄνδρα διαπρεπέστατον ἐπὶ μαθήσει, τὸν Ἰωάννην Παπαδάκην πρύτανιν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο καὶ καθηγητὴν τῆς ἀστρονομίας καὶ τῶν μαθηματικῶν. Ἡ κηδεία αὐτοῦ ἐγένετο σπανία, τὸ δὲ Πανεπιστήμιον ἐπένθησεν ὀκτὼ ἡμέρας.

— Τὸ δ' μέρος τοῦ μεγάλου μυθιστορήματος τοῦ γερμανοῦ Γουσταύου Φραϊτὰγ τὸ ἐπιγραφόμενον *οἱ πρόγονοι*, ἐκδίδοται μετ' οὐ πολὺ ἐν Λειψίᾳ. Ὁ νέος οὗτος τόμος ἐπιγράφεται Marcus König, καὶ περιγράφει τὴν πάλην τῶν Τευτονικῶν ἱπποτῶν κατὰ τῶν Πολωνῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ ις' αἰῶνος.

— Εὑρέθη ἐν Πέστῃ νέον ἀντίτυπον τῆς *ἱστορίας τοῦ δόκτορος Φάουστ*. Αὕτη εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα γνωστὴ καὶ φαίνεται ὅτι ἐκ ταύτης ὡρμήθησαν πᾶσαι αἱ δημοτικαὶ παραδόσεις περὶ τοῦ διασήμου δόκτορος.

— Τὴν 21 φεβρουαρίου θὰ ἑορτασθῇ ἐν Ἄγῃ τῆς Ὀλλανδίας ἡ Ϭ' ἐπέτειος τοῦ θανάτου τοῦ Σπινόζα. Ὁ Γάλλος φιλόσοφος Ῥενὰν θὰ μεταβῇ εἰς Ἄγην καὶ θὰ ὁμιλήσῃ ἐπὶ τοῦ Σπινόζα.

— Λίαν προσεχῶς ἐκδίδοται ὁ ε' τόμος τοῦ συγγράμματος τοῦ Ῥενὰν Origines du christianisme, (Καταγωγὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ.)

— Ἐν Γερμανίᾳ ἐκδοθήσεται νέα ἀλληλογραφία ἀνέκδοτος ἔτι τοῦ Γκαῖτε· ἀποτελεῖται ἐξ ἐπιστολῶν ἀπευθυνομένων ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὴν Μαριάνναν de Willemer. Τὰ πρωτότυπα τῶν δημοσιεύσεων τούτων διατηροῦνται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Φραγκφόρτης.

— Ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς Λιτρέ, παρασκευάζει ἐκτενὲς σύγγραμμα περὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν μέσων αἰώνων.

— Ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ ἐκδιδομένη *Εὐρωπαϊκὴ Ἐπιθεώρησις* (Rivista Europea) ἤλλαξε κτήτορα. Τούτου δ' ἕνεκα ὁ κ. Γουβερνάτης ἡ ψυχὴ τοῦ περιοδικοῦ τούτου, ἀνέλαβε τὴν *Νέαν Ἀνθολογίαν* (Nuova Antologia).

— Ἡ Δανιμαρκία ἀπώλεσεν ἐσχάτως δύο τῶν καλλιτέρων ποιητῶν της τὸν Μύλλερ (Paludau) καὶ τὸν Χριστιανὸν Οὔϊντερ (Winther). Τὰ λυρικὰ ποιήματα τοῦ Μύλλερ εἶναι μεταξὺ τῶν πρώτων τῆς δανικῆς φιλολογίας· τὸ κυριώτερον ὅμως αὐτοῦ ἔργον εἶναι τὸ ἐπιγραφόμενον *Ἀδὰμ ἄνθρωπος* (Adam-Homo) ἐποποιΐα ἡρωϊκο-σατυρικὴ εἰς 12 ᾄσματα, ἐν ᾗ ἡ εἰρωνεία μίγνυται μετὰ τοῦ λυρικοῦ πάθους. Τόση εἶναι ἡ ὑπόληψις τοῦ ἔργου τούτου ἐν Γερμανίᾳ, ὥστε ἀναφέρονται Γερμανοὶ μαθόντες τὴν Δανικὴν μόνον καὶ μόνον ὅπως ἀναγνώσωσι τὸν Adam-Homo. Ὁ Μύλλερ ἐδημοσίευσεν εἴκοσι καὶ τριετὴς τὸ α' ἔργον του τῷ 1832· ἔκτοτε δὲ παρήγαγεν ἄπειρα. Ὁ δὲ Χριστιανὸς Οὔϊντερ ἦν διάσημος διὰ τὰς πατριωτικὰς αὐτοῦ ποιήσεις καὶ ἀπεβίωσεν ἐν Παρισίοις.

— Οἱ κκ. Ῥοτσίλδ καὶ Μοντεφιόρε συνέστησαν διὰ τοὺς ὁμοθρήσκους των Ἑβραίους σχολεῖα, νοσοκομεῖα καὶ ἄλλα φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα ἐπὶ τοῦ ὄρους Σιὼν ἐν Ἱερουσαλήμ. Εἰς τὰ καταστήματα προσετέθη κατ' αὐτὰς καὶ τυπογραφεῖον, ὅπερ ἐξέδωκε βιβλίον περὶ τῶν Ἁγίων Τόπων. Τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον ἐν Παλαιστίνῃ τυπωθὲν βιβλίον. Ὁ ἀρχιρραββῖνος τὸ ἀφιέρωσεν εἰς τὴν οἰκογένειαν Ῥοτσίλδ.

* *
*

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ.— Τῇ 29 Δεκεμβρίου ἐδοκιμάσθη ἐν Παρισίοις ἐν τῷ Σηκοάνᾳ παρὰ τῇ παραποταμίᾳ τῶν Χρυσοχόων (quai des Orfèvres) πελωρία ἀντλία δυναμένη νὰ ῥίψῃ κατὰ λεπτὸν τῆς ὥρας 3500 λίτρας ὕδατος. Ἡ ἀντλία αὕτη ἧς ἡ δύναμις εἶναι ἀσυνήθης παρηγγέλθη εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ κ. Τιριοῦ (Thiriou) ὑπὸ τοῦ ἐμπορικοῦ ἐπιμελητηρίου τῆς Ἄβρης πρὸς κατάσβεσιν τῶν πυρκαϊῶν, αἵτινες συνεχῶς συμβαίνουσιν ἐν τοῖς ὁρμοῦσι πλοίοις.

Τέταρτον ὥρας ἀρκεῖ ὅπως ἡ ἀντλία λάβῃ πίεσιν τριῶν ἀτμοσφαιρῶν δυναμένην νὰ ἀνέλθῃ εἰς δώδεκα.

Μετὰ δυνάμεως ἓξ ἀτμοσφαιρῶν καὶ στομίου ἔχοντος διάμετρον ἑξήκοντα ὑποχιλιομέτρων κατώρθωσαν νὰ ἐκσφενδονισθῇ τὸ ὕδωρ εἰς μῆκος πεντήκον-

τα μέτρων, ἐν ᾧ ταὐτοχρόνως ἄλλο στόμιον πεντήκοντα πέντε ὑποχιλιομέτρων ἔφθασεν εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς καὶ ἑβδομήκοντα μέτρων.

Κατὰ τὸ πείραμα τοῦτο πλῆθος πυκνὸν συνῆλθεν ἐν τῇ παραποταμίᾳ καὶ τῇ Νέᾳ Γεφύρᾳ, ἥτις ἐβρέχετο ὑπὸ τοῦ ὕδατος, ὥστε πολλοὶ ἠναγκάσθησαν νἀπέλθωσιν ἐκεῖθεν. Ἀλλὰ τινὲς ὅμως ἀτρόμητοι δὲν ἐδίσταζαν νἀνοίξωσι τἀλεξιβρόχιά των καὶ νὰ παρακολουθήσωσι τὰ πειράματα μέχρι τέλους. Τὴν ἐφεύρεσιν ταύτην ἀναγγέλλουσαι αἱ γαλλικαὶ ἐφημερίδες λέγουσιν ὅτι εἶναι ἀνταξία δέκα τηλεβόλων Κρούπ.

— Κατ' αὐτὰς ἐξετέθη ἐν Παρισίοις ἐν τῷ Grand Hôtel μηχανὴ προφέρουσα ἀνθρωπίνους τόνους, κατασκευασθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐν Βιέννῃ κ. Φάβερ. Ἡ μηχανὴ αὕτη ὁμοιάζει πολὺ πρὸς ἁρμονικὴν φύσσαν, διότι πιεζομένων ὀστεΐνων πλακῶν καὶ ἐμβιβαζομένου ἀέρος διὰ τοῦ ποδὸς ἐξέρχονται τόνοι ἀνθρωπίνης φωνῆς. Ὀστεΐνη πλὰξ λευκὴ ἀντιπροσωπεύει ἕκαστον φωνῆεν, ἕτεραι δὲ μελαναὶ τὰ σύμφωνα, συγχρόνως δὲ κινουμένων τῶν πλακῶν ἀποτελεῖται ἡ λέξις· οὕτως ἐνώπιον πολλῶν θεατῶν ἡ μηχανὴ ἀπήγγειλε κάλλιστα τὰς λέξεις μαμά, παπᾶ, Ἔμμα, Μαρία, Φιλαδέλφεια, Παρίσιοι, Λονδῖνον εἰς Γαλλικὴν γλῶσσαν. Ἡ μηχανὴ ὅμως κάλλιστα δύναται νὰ ὁμιλῇ καὶ οἱανδήποτε ἄλλην γλῶσσαν.

— Τῇ 30 Δεκεμβρίου (11 Ἰανουαρίου) περὶ ὥραν 4 $^1/_2$ μ. μ. ἐφάνη ἐν Παρισίοις ἓν τῶν σπανιωτάτων τοῦ χειμῶνος φαινομένων, τοῦτ' ἔστιν Ἶρις διπλῆ θαυμασίων χρωμάτων, ὡς λέγουσιν αἱ γαλλικαὶ ἐφημερίδες, ἔχουσα διεύθυνσιν ἀπὸ τοῦ βορειοδυτικοῦ μέρους τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὸ μεσημβρινοανατολικόν. Κατὰ δημώδη ἐν Γαλλίᾳ πρόληψιν ἡ ἐν ὥρᾳ χειμῶνος ἐμφάνισις τῆς διπλῆς Ἴριδος εἶναι πρόαγγελος εὐημερίας καὶ πλούτου.

* *
*

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ.—Ἡ α' συνεδρίασις τῆς Γαλλικῆς Γεωγραφικῆς ἑταιρίας τοῦ 1877 ἐγένετο ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ κ. Μαλτε-βρούν, ὅστις ἀνήγγειλε διαφόρους σπουδαίας εἰδήσεις.· Καὶ δὴ κατὰ πρῶτον ὅτι ἡ πορτογαλλικὴ κυβέρνησις παρεχώρησε τὸ ποσὸν 500,000 φρ. πρὸς διερεύνησιν τῆς μεσημβρινῆς Ἀφρικῆς. Ἡ ἐπὶ τούτῳ ἐκδρομὴ θὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τοῦ Ἁγίου Πέτρου τοῦ Λοάνδα καὶ θὰ διευθυνθῇ πρὸς τὴν Μοζαμβικήν· θὰ συνενώσῃ δὲ τὰς ἀποικίας τῆς δυτικῆς ἀκτῆς μετὰ τῶν τῆς ἀνατολικῆς. Κατόπιν ἀνηγγέλθη ὅτι τὰ ἀρτίως ἐκ τοῦ πόλου ἐπιστρέψαντα ἀγγλικὰ πλοῖα Alert καὶ Discovery δὲν θὰ ἀφοπλισθῶσι, καθότι τὴν προσεχῆ ἄνοιξιν θὰ ἀποπλεύσωσι πάλιν πρὸς τὸν Βόρειον πόλον. Ἐπὶ τούτου δ' ἀγγέλλεται ὅτι ὁ πλοίαρχος Nary ὁ ἀρχηγὸς τῆς πελαγοδρομίας ταύτης, διεκήρυξεν ἐν συνεδριάσει τῆς ἀγγλικῆς Γεωγραφικῆς Ἑταιρίας ὅτι κατ' αὐτὸν ὁ Β. πόλος εἶναι εὐκόλως προσιτὸς ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Κολουμβία, ὅπου ὡς ὑποθέτει ὑπάρχει ἐλευθέρα θάλασσα.—Ἀνηγγέλθη κατόπιν ὅτι ὁ πλοίαρχος Maudoy ἐπανέκαμψεν ἐκ τῆς κατὰ τὴν ἀρκτῴαν Ἀφρικὴν ὑδρογραφικῆς ἐκδρομῆς του καὶ ὅτι παρ'

ὀλίγον ἐθυσιάζετο ἐν Σαβοὺτ ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ὧν ἐξηγέρθη ὁ φανατισμὸς συνεπείᾳ τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν συμβάντων.

— Ὁ κ. Λαργὼ, ὁ ἀτρόμητος διερευνητὴς τῆς Σαχάρας ἔφθασεν εἰς Ἀλγέριον ἐπιβαίνων τοῦ ἀτμοπλοίου *Μωχαμὲδ* τῆς ἑταιρίας Βαλερύ. Ἰδοὺ τὸ δρομολόγιόν του. Κατὰ πρῶτον θὰ διευθυνθῇ πρὸς τὴν Οὐάργλα, ὁπόθεν θὰ ἀναχωρήσῃ διὰ τὸ Τουὰτ καὶ τὸ Χογκάρ· ἐκεῖθεν θὰ μεταβῇ εἰς Τουμβουκτοὺ καὶ Τομβὸ, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Ἀσσίνιε, ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Γουϊνέας. Ὁ κ. Λαργὼ εἶναι κομιστὴς ἐπιστολῆς τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Μαρόκου καὶ ἑτέρας τοῦ Σὶ-Μουλεῒ-Ταγιὰβ σερίφου τῆς Οὐαζζαῒν, δι' ὧν θὰ εἰσέλθῃ εἰς Τουάτ. Ἐντεῦθεν θὰ κατευθυνθῇ εἰς Χογκὰρ καὶ Ἀγγκὰρ, μεγάλων πεδίων ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Μεγάλης Ἐρήμου ὁπόθεν ἄλλοτε ἐξέρρευσαν τὰ ὕδατα, ἅτινα ἔπρεπε νὰ μεταβάλωσι τὴν Σαχάραν εἰς εὔφορον τόπον. Αἱ πηγαὶ τῶν μεγάλων ποταμῶν οἵτινες σήμερον εὑρίσκονται ἀπεξηραμένοι πρὸς Β. Δ. καὶ Ἀν. ὑπάρχουσιν ἀκόμη ἐν Χογκὰρ, τόπῳ ὅστις κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις τῶν ἰθαγενῶν θὰ ἦτο ὡς Ἑλβετία τις τερπνὴ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐρήμου. Ἐδῶ ὁ κ. Λαργὼ ἐλπίζει νὰ εὕρῃ οὐ μόνον λείψανα τῆς ἀρχαίας εὐφόρου καταστάσεως τῆς Σαχάρας πρὶν αὕτη μεταβληθῇ εἰς ἔρημον ἀλλὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα ἄφθονα. Θέλει δὲ γίνει δεκτὸς εἰς τὸ μέρος τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἔθνους τῶν Τουαρὲγ, οἵτινες τὸν ἀναμένουσιν ἤδη. Ἐντεῦθεν δὲ ἀκολουθῶν τὸ καραβάνιον θὰ μεταβῇ εἰς Τουμβουκτοὺ καὶ θὰ κατοικήσῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ σερὶφ, ὅστις θὰ τὸν ξεναγήσῃ καὶ θὰ τὸν ὁδηγήσῃ καὶ εἰς Τομβό. Τέλος θὰ κατέλθῃ εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανὸν εἴτε διὰ τοῦ ποταμοῦ Ἀσσινιὲ, εἴτε διὰ Σενεγάλης, κατὰ τὰς περιστάσεις.

* *
*

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ.—Ἐν Παρισίοις ἐκδίδονται ἐν συνόλῳ 836 περιοδικὰ φύλλα καὶ ἐφημερίδες ἡμερήσιαι, ἑβδομαδιαῖαι, μηνιαῖαι κλπ. Ἐκ τούτων 49 θρησκευτικαὶ, 66 νομικαὶ, 85 δημοσίας οἰκονομίας καὶ ἐμπορίου, 20 τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, 52 φιλολογικαὶ καὶ βιβλιογραφικαί, 15 τῶν ὡραίων τεχνῶν, 3 φωτογραφικαί, 9 ἀρχιτεκτονικαὶ, 4 ἀρχαιολογικαὶ, 8 μουσικαὶ καὶ 7 θεατρικαὶ, 68 τοῦ συρμοῦ ἐξ ὧν 3 τῆς κομμωτικῆς, 77 τεχνολογικαὶ, 74 ἰατρικαὶ καὶ φαρμακευτικαί, 43 ἐπιστημονικαὶ, 22 στρατιωτικαὶ καὶ ναυτικαί, 31 γεωπονικαί, 16 ἱππικαὶ καὶ 17 διάφοροι.—Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερησίων πολιτικῶν ἐφημερίδων εἶναι 51, ὁ δὲ τῶν πολιτικῶν περιοδικῶν 44.

— Καθ' ὅλην τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν δημοσιεύονται 140 ἡμερήσιαι ἐφημερίδες, ὧν 84 πρωϊναὶ καὶ 56 ἑσπεριναί. Ἐκ τούτων 19 ἐν Λονδίνῳ, 80 ἐν ταῖς ἀγγλικαῖς ἐπαρχίαις, 2 ἐν Οὐαλίᾳ, 18 ἐν Σκωτίᾳ, 20 ἐν Ἰρλανδίᾳ καὶ 1 ἐν τῇ νήσῳ Γιερσέϋ. Ἐκ τούτων 74 στοιχίζουσι μίαν πένναν (10 λεπτὰ), 54 δὲ ἡμίσειαν πένναν (5 λεπτά). Οὐδεμία τῶν ἡμερησίων ἐφημερίδων ἐκδίδοται τὴν Κυριακήν.

— Κατ' ἀπογραφικὰς πληροφορίας τελευταίως γενομένας ἡ Αἴγυπτος ἀριθ-

μετ πληθυσμὸν 5,250,755 κατοίκων, ἐξ ὧν 1,242,269 ἀποτελοῦσι τὸν ἀστυκὸν καὶ 4,608,494 τὸν ἀγροτικὸν πληθυσμόν. Τὸ Κάϊρον ἔχει πληθυσμὸν 339,883 κατοίκων, ἡ δ' Ἀλεξάνδρεια 212,034. Εὐρωπαῖοι κατοικοῦσιν ἐν Αἰγύπτῳ 79,696 ἐξ ὧν Ἕλληνες 34,000, Γάλλοι 17,000, Ἰταλοὶ 13,)C6, Αὐστριακοὶ 6,300, Ἄγγλοι 6000, Γερμανοὶ 1100 καὶ διαφόρων ἐθνικοτήτων 1390.

— Ἐγένετο τελευταίως ἡ ἀπαρίθμησις τῶν κατοίκων τῶν Παρισίων. Τῷ 1872 ὅτε ἐγένετο ἡ τελευταία ἀπαρίθμησις οὗτοι ἀνήρχοντο εἰς 1,851,792 νῦν δὲ ἀνέρχονται εἰς 1,986,748, ἤτοι κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ἐγένετο αὔξησις κατὰ 134,956 κατοίκους ἢ 7,29 τ. $^0/_0$. Ἐκ τῶν εἴκοσι διαμερισμάτων εἰς ἃ διαιροῦνται οἱ Παρίσιοι μόνον τὸ α'. τὸ τοῦ Λούβρου παρουσιάζει ἐλάττωσιν τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ 3,000 περίπου. Ὁ δὲ πληθυσμὸς τῆς Μασσαλίας ὅστις τῷ 1872 ἀνήρχετο εἰς 312,864 κατοίκους, ἀνέρχεται σήμερον εἰς 318,742 ἤτοι παρουσιάζει αὔξησιν 5,878 κατοίκων.

* *
*

ΘΕΑΤΡΟΝ, ΜΟΥΣΙΚΗ. — Ἐν τῷ παρὰ τὰ Χαφτεῖα νεοδμήτῳ ἑλληνικῷ θεάτρῳ τῷ ἐπιλεγομένῳ *Ἀριστοφάνει* ἐδιδάχθη τὴν 16 Ἰανουαρίου παρῳδία εἰς δύο πράξεις τοῦ κ. Κ. Γ. Ξένου ἐπιγραφομένη *ἡ περὶ ὄνου σκιᾶς δίκη* μετ' ᾀσμάτων τονισθέντων ὑπὸ τοῦ κ. Καίσαρη.

— Ὁ δόκιμος παρ' ἡμῖν μουσικοδιδάσκαλος κ. Γ. Λαμπίρης, οὗ ἔργα πολλάκις ἐπεδοκιμάσθησαν, ἐδημοσίευσε τελευταίως τρεῖς νέας μουσικὰς αὐτοῦ συνθέσεις. Ἐκ τούτων ἡ μὲν ἐπιγράφεται τὸ *πουλάκι*, ᾆσμα μετὰ συνοδείας κλειδοκυμβάλου, βραβευθὲν ἐν τῇ γ' περιόδῳ τῶν Ὀλυμπίων, τὰ δὲ εἶναι πένθιμα ἐμβατήρια ἀφιερούμενα τὸ μὲν εἰς τὴν μνήμην τοῦ περιπύστου κερκυραίου μουσικοδιδασκάλου Ν. Χ. Μάντζαρου, τὸ δὲ εἰς τὴν μνήμην τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου. Τὰ δύο τελευταῖα ἐξέδωκεν ὁ γνωστὸς Ἰταλικὸς μουσικὸς οἶκος Λούκα. Λίαν δὲ προσεχῶς ἐκδίδονται καὶ δύο ἄλλα ἔργα τοῦ αὐτοῦ κ. Λαμπίρη· τὸ μέν, ᾆσμα ναυτικὸν *ἡ βαρκοῦλα*, τὸ δὲ ὁ κατὰ τὴν γ' περίοδον τῶν Ὀλυμπίων βραβευθεὶς *βασιλικὸς ὕμνος*.

— Ἡ γνωστὴ κωμῳδία τοῦ ἀειμνήστου Δ. Παπαρρηγοπούλου *Συζύγου Ἐκλογὴ* μεταφρασθεῖσα Ῥωμουνιστὶ ἐδιδάχθη μετ' ἐπιτυχίας ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ Θεάτρου.

— Προσεχῶς ἐν τῷ βασιλικῷ Θεάτρῳ τοῦ δράματος τοῦ Μονάχου θὰ παρασταθῶσιν εἰς Γερμανικὴν μετάφρασιν οἱ *Βάτραχοι* τοῦ Ἀριστοφάνους διερρυθμισμένοι πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς νεωτέρας σκηνῆς. Τὰ χορικὰ αὐτῶν ἐτόνισεν ὁ μελοποιὸς Πλὰτζ γνωστὸς ἐκ τοῦ μελοδράματος αὐτοῦ ἡ *Ἁρπαγὴ τῶν Σαβίνων*.

— Ὁ μελοποιὸς Ἰωάννης Στράους ὁ πρεσβύτερος τῶν ἐπιζώντων τριῶν ὁμωνύμων ἀδελφῶν καὶ ἀνεψιῶν τοῦ μεγάλου Στράους, ἐκλήθη εἰς Παρισίους, ὅπου καὶ διηύθυνε τοὺς ἐπὶ ταῖς Ἀπόκρεω δοθέντας τρεῖς μεγαλοπρεπεῖς χο-

ρούς μετημφιεσμένων καὶ προσωπιδοφόρων ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ μελοδράματος. Πρὶν ἡ ἀναχωρήσῃ ἐκ Βιέννης παρέστη ἐν τῷ θεάτρῳ *Κὰρλ* εἰς τὴν α' παράστασιν τοῦ νέου μελοδράματος αὐτοῦ ὁ *πρίγκηψ Μαθουσάλας*, αὐτὸς διευθύνων τὴν ὀρχήστραν. Ὁ Στράους ἐχειροκροτήθη ἐπανειλημμένως καὶ τὸ μελόδραμα αὐτοῦ ὑπερήρεσεν. Ἐν Παρισίοις δὲ ἡ διεύθυνσις τοῦ Θεάτρου *Ἀναγέννησις* πρὸς τιμήν του ἐπανέλαβε τὸ μελόδραμα αὐτοῦ la Reine Indigo γραφὲν ἐπίτηδες χάριν τοῦ θεάτρου τούτου.

— Ἐκ τῶν διασήμων ᾀοιδῶν τῶν κεκτημένων φήμην Εὐρωπαϊκὴν ὁ βαρύτονος Φὼρ περιοδεύει εἰς τὴν Γαλλίαν δίδων μουσικὰς συμφωνίας, ἡ ὑψίφωνος Πάττη καὶ ὁ ὀξύφωνος Νικολίνης ψάλλουσιν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ θεάτρῳ τῆς Πετρουπόλεως, ἡ ὑψίφωνος Νείλσων ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ μελοδράματος τῆς Βιέννης, ἡ ὑψίφωνος Λούκα ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Μόσχας καὶ ἡ ὑψίφωνος Ἀλβάνη ἐν τῷ ἰταλικῷ θεάτρῳ τῶν Παρισίων. Πάντας τούτους τὸν προσεχῆ Μάρτιον θὰ συνενώσῃ τὸ θέατρον τοῦ μελοδράματος ἐν Λονδίνῳ.

— Ἐκ τῆς νέας μελοδραματικῆς τριλογίας τοῦ γερμανοῦ μελοποιοῦ Βάγνερ τῆς δοθείσης τὸ τελευταῖον θέρος ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ ἐπίτηδες κτισθέντος θεάτρου ἐν τῇ Βαυαρικῇ πόλει Βαϊράϊτ, τὸ β' μέρος ἡ Walküre δίδεται ἐντὸς τοῦ Φεβρουαρίου ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ θεάτρῳ τοῦ μελοδράματος τῆς Βιέννης. Μετεσκευάσθη ὅμως ὡς πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ὁ Σιγμοὺνδ καὶ ἡ Σιγλὴνδ δὲν εἶναι πλέον ἀδελφοὶ ὡς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ τοῦ Βάγνερ.

* *
*

ΠΟΙΚΙΛΑ.—Τὸ ἑξῆς τρομερὸν δυστύχημα ἐγένετο ἐν Ἀμερικῇ τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους, ἐν τῷ σιδηροδρόμῳ τοῦ Εἰρηνικοῦ Ὠκεανοῦ. — Ἡ ταχεῖα ἁμαξοστοιχία (train-express) ἡ ἀναχωρήσασα ἐκ Νέας Ὑόρκης καὶ κατευθυνομένη εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Εἰρηνικοῦ Ὠκεανοῦ προσήγγιζε τὴν ἑσπέραν τὸν σταθμὸν τῆς Ἀσαμπαλᾶ πρὸς Β. τοῦ Ὀχίο. Πρὸ δύο ἡμερῶν ἡ χιὼν εἶχε πέσει ἄφθονος· ἐκτὸς τούτου ἄνεμος ἰσχυρὸς ἔπνεεν ἐκ τῆς λίμνης Ἐριέ, ἣν παρέκαμπτεν ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμή, καὶ ἔκτακτον ψῦχος ἐπεκράτει. Ἡ πορεία τῆς ἁμαξοστοιχίας, ἣν ἀπετέλουν ἑπτὰ ἅμαξαι καὶ ἔσυρον δύο μηχαναί, ἐβράδυνεν ἕνεκα τῶν χιόνων, ἀλλὰ πλησίον τοῦ ἄνω ῥηθέντος σταθμοῦ ἐπειδὴ ἡ ὁδὸς ἦν ἐλευθέρα, οἱ μηχανικοὶ ἐδιπλασίασαν τὴν ταχύτητα, ἵνα κερδήσωσι τὸν ἀπολεσθέντα χρόνον. Πλησιέστατα τοῦ σταθμοῦ πρὸς Α. εὑρηται γέφυρα 150 περίπου ποδῶν μήκους, ἐπικρεμαμένη ἀπὸ ὕψους 69 ποδῶν τῆς λίμνης Ἐριέ, ἥτις εἶχεν ἐνταῦθα βάθος 6 ποδῶν. Ὅτε ἡ ἁμαξοστοιχία ἐπλησίασε πρὸς τὴν γέφυραν, οἱ μηχανικοὶ εἶδον ταύτην κεκαλυμμένην ὑπὸ ὄγκου χιόνος, τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν ἐξετίμησαν τὸ πάχος. Ἐσκέφθησαν ὅτι δίδοντες μείζονα δύναμιν εἰς τὴν μηχανήν, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διαπεράσωσι τὴν χιόνα. Τρομερὰ ὑπῆρξεν ἡ σύγκρουσις, ἡ δὲ γέφυρα ὑπέκυψε καὶ μηχαναὶ καὶ ἅμαξαι ἔπεσαν κακὴν κακῶς ἐν τῇ λίμνῃ, ἧς ἡ ἐπιφάνεια ἦν παγωμένη καὶ κεκαλυμμένη ὑπὸ πυκνῆς χιόνος. Τινὲς τῶν ἐπιβα-

τῶν κατεκάησαν, ἄλλοι κατεψύγησαν, ἄλλοι δ' ἐπνίγησαν, τὰ δὲ εὑρεθέντα πτώματα ἦσαν τόσον παραμεμορφωμένα ὥστε δυσκόλως ἀνεγνωρίσθησαν. Ἐξ 175 ἐπιβατῶν οἵτινες ἐπέβαινον τῆς ἁμαξοστοιχίας 100 μὲν περίπου ἀπέθανον, 60 δὲ βαρέως ἐπληγώθησαν καὶ οἱ λοιποὶ εἰσὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πληγωμένοι. Ἀποτρόπαιον δὲ θέαμα ἀπετέλει ἡ ἐν τῇ λίμνῃ σκηνή· ἐδῶ ἡ πυρκαϊὰ τῶν ὑπολειμμάτων τῆς ἁμαξοστοιχίας, ἐκεῖ ἡ χιὼν καὶ οἱ πάγοι ἀναλελυμένοι, παντοῦ δὲ πτώματα μάτην ζητοῦντα βοήθειαν· προσθετέον δὲ καὶ τὴν ἐν τῇ λίμνῃ ἐπικρατοῦσαν τρικυμίαν, ἥτις μόλις ἔπαυσε ἅμα τῆς ἡμέρας ἀνατειλάσης.

— Τὴν 5 Δεκεμβρίου πυρκαϊὰ κατέστρεψε τὸ θέατρον τοῦ Βρουκλὺν προαστείου τῆς Νέας Ὑόρκης. Ἐδιδάσκετο τὸ γαλλικὸν δρᾶμα *αἱ δύο ὀρφαναί*, ὅτε περὶ ὥραν ἑνδεκάτην καὶ ἡμίσειαν τὸ πῦρ ἀνεφάνη ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ ταχέως ἐξηπλώθη ἐφ' ἅπαν τὸ θέατρον. Οἱ ἠθοποιοὶ ἀπὸ σκηνῆς ἀτάραχοι ἐξηκολούθουν παριστάνοντες καί τις αὐτῶν ἵνα καταπραΰνῃ τοὺς θεατὰς ἐκήρυξεν ὅτι ἡ πυρκαϊὰ εἶναι μηδαμινή. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἔσπευσεν εἰς τὰς ἐξόδους, δυστυχῶς ὀλίγας καὶ στενὰς διὰ τοσοῦτον κῦμα ἀνθρώπων. Χίλιοι καὶ ἔτι πλέον θεαταὶ παρῆσαν, μάτην δὲ προσεπάθουν νὰ ἀνοίξωσι δίοδον. Τὸ πῦρ ἤρξατο τὰ πάντα καταστρέφον, ξύλα δὲ καὶ δοκοὶ ἀνημμέναι κατέπιπτον ἐπὶ τῶν θεατῶν. Αἴφνης τὸ δεύτερον πάτωμα τοῦ θεάτρου κατέπεσεν ἐπὶ τοῦ πρώτου παρασῦραν τὰς κλίμακας, τοὺς διαδρόμους καὶ αὐτὸ τὸ ὑπερῷον πλήρη ἔτι θεατῶν. Τρομερὰ ἐπηκολούθησε σκηνὴ καὶ ἡ καταστροφὴ συνεπληρώθη ἐντὸς 20 λεπτῶν τῆς ὥρας. Ἀπὸ τῆς τετάρτης πρωϊνῆς ὥρας ἤρξαντο αἱ ἀνασκαφαὶ πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν πτωμάτων, ἀποτρόπαιον δὲ παρουσιάσθη θέαμα· δεκάδες ὅλαι πτωμάτων ἀπηνθρακωμένων, ἠλλοιωμένων, ἐξήχθησαν καὶ παρετάχθησαν ἐν τῇ ὁδῷ ὅπου οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι ἀνεγνώριζον ὅσους ἦν δυνατὸν νὰ ἀναγνωρίσωσι. Κατὰ τὰς τελευταίας εἰδήσεις ἀνεκαλύφθησαν ἐν συνόλῳ 293 πτώματα.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1877 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ (ε. ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλίψις	754.25		Μέση θερμοκρασία	9,93	
μεγίστη »	760.50	(την 9ην)	μεγίστη »	18,3	(τὴν 14ην)
ἐλαχίστη »	745.95	(τὴν 14ην)	ἐλαχίστη »	—1,0	(τὴν 26ην)

Ἡμέραι βροχῆς 11 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 11,62 χ. μ.), δρόσου 3 (ποσὸν τοῦ ὕδατος 0,34 χ. μ.)

Νιφάδων χιόνος 1 (ποσὸν 0,03 χ. μ.), ἀστραπῶν 6.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 3 ἡμέρας ΝΔ, 3Δ, 3ΒΔ, 6Β, 10ΒΑ, 1ΝΑ, 5Ν.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΤΟΣ Α'	28 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1877	ΤΕΥΧΟΣ 2

ΗΛΙΟΥ ΤΑΝΤΑΛΙΔΟΥ

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑ *

Ὅτι τὰ ἑλληνικὰ γράμματα δὲν ἔχουσιν ὅριον τὸ στενὸν τοῦτο βασίλειον, οὐδόλως νέον πρὸς ἡμᾶς. Ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις αἵτινες διατελοῦσιν ἔτι ὑπὸ τοὺς Μωαμεθανοὺς (μὴ ἐξαιρουμένων, ἀγαθῇ τύχῃ, τῶν τὰς ὁποίας ἐβουλεύθη ἐπ' ἐσχάτων νὰ παραστήσῃ πρὸς τὸν ἀγεωγράφητον καὶ ἀνιστόρητον κόσμον ὁ πανσλαβισμὸς λεγόμενος ὡς ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθείσας), μόνα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα αὐτοφυῶς ἀείποτε ἀναδίδονται θαλερὰ καὶ καλῶς μεμεστωμένα, μεταξὺ χαμηλῶν παρασίτων, ματαίως διαφιλονεικούντων αὐτοῖς τὴν ῥίζαν καὶ τὴν κορύφωσιν. Ἀλλ' ὅ,τι μόνον ἀγνοοῦσιν ἴσως πολλοὶ ἐξ ἡμῶν, εἶναι τὸ μέγεθος τῆς ἀπωλείας ἣν ἔπαθε προσφάτως τὸ Πανελλήνιον ἐν τῷ ἀώρῳ θανάτῳ ἀνδρὸς Θρᾳκός, πάντως ἀπογόνου τοῦ Ὀρφέως, ἀνδρὸς ἐκ τῶν δρεψάντων τὰς καλλικομωτάτας τῶν ποιητικῶν δαφνῶν, τοῦ Ἡλιοῦ Ταντολίδου, περὶ οὗ καὶ τῶν ἔργων παρεκλήθητε ὅπως μοὶ παράσχητε ἐν τῷ ἀριπρεπεῖ τούτῳ Συλλόγῳ τὴν εὐμενῆ ὑμῶν ἀκρόασιν.

Ὁ Τανταλίδης ὑπῆρχέ μοι φίλος ἄριστος. Ἀπέθανε, μ' εἶχον εἰπεῖ, ἐγὼ δὲ ὁ δείλαιος, καί τοι τὸ ἄκουσμα εὐθὺς μοῦ ἐπτόησε τὴν καρδίαν, ἱστάμην ὑπομειδιῶν ὡς πρὸς ξένον παραμύθιον. Καὶ ὑπὸ τῶν ἐφημερίδων ἔβλεπον ἔπειτα αὐτὸ τοῦτο διαλαλούμενον, καὶ πάλιν ἠπίστουν. Δὲν ἠπίστει ἡ κρίσις, ἀλλ' ἡ ἀγάπη. Καλῶς ἐνόει τὴν πικρὰν ἀπώλειαν ἡ διάνοια, ἀλλ' ἡ φαντασία ἀπετάσσετο. Πεπληρωμένη ὑπὸ τῆς φωνῆς καὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Τανταλίδου ζῶντος, ἠδυνάτει ἡ φαντασία νὰ συλλάβῃ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ νεκροῦ. Καὶ ἡ ἀγάπη δέ, ὡς ἔχουσα καὶ αὐτὴ τὴν ζωήν της συνδεδεμένην

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 26 Ἰανουαρίου 1877.

μετὰ τῆς τοῦ πεφιλημένου, ἀνένευε πρὸς τὴν ἀγγελίαν τῆς συμφορᾶς, μὴ στέργουσα, μὴ θέλουσα ν' ἀποφασίσῃ οὐδὲ αὐτὴ τὸν ἴδιόν της θάνατον.

Οὕτω καὶ ὅτε εἶχον μάθει, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς νεότητός του καὶ νεότητός μου, ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Τανταλίδου ἠμαυρώθησαν αἰφνιδίως, καίτοι ὁ ἀπαράμιλλος ἐκεῖνος ἔλεγος, ὃν εἶχε γράψει ὁ Καρασούτσας ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τούτῳ, ὡς καὶ ἡ τοῦ Τανταλίδου αὐτοῦ ὀδυνηροτάτη ἀπάντησις, μοὶ ἐπεβεβαίουν τὸ πρᾶγμα, πάλιν ὁρῶντα ἔβλεπον ἐν τῇ φαντασίᾳ τὰ χαροπὰ ὄμματα τοῦ ποιητοῦ τῶν *Παιγνίων*. Καὶ ἀφοῦ μετὰ παρέλευσιν καιροῦ τὸν ἐπανεῖδον, καὶ πάλιν τὸν εἶδον, καὶ ἐπ' ἐσχάτων, κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰούλιον, ἐν Ἀθήναις, ὡς πρὸς σαφῶς ὁρῶντά με προσηύδων, ἐγέλων, ἐχειρονόμουν,—καὶ ὅμως ἦτο ἀόμματος·—καὶ ὅμως εἶναι νεκρός.

Ἀνίκανος εἶμαι νὰ παραστήσω τὰς μαρμαρυγὰς τῶν καλῶν ὀμμάτων του, ὅτε παῖδες ἔτι εἴχομεν φιλιωθῆ. Ὑπὸ τὸ κάλυμμα κανονάρχου, ἤτοι ἐκκλησιαστικοῦ ἀναγνώστου, ὅπερ ἐφόρει τότε ὁ Τανταλίδης (μέλαν κάλυμμα καλογηρικοῦ σχήματος, μετὰ λόφου ἐκ μετάξης ἰοχρόου ἐπὶ τῆς κορυφῆς) εἶχέ τι ὄντως ἀξιάγαστον. Ἑκκαιδεκαετὴς μόλις, ἐφαίνετο οἷος ἄγγελος ὑπὸ τὸ σχῆμα μοναχοῦ. Εἶχε τὴν κόμην χρυσίζουσαν καὶ πλουσίαν, ὀφθαλμοὺς δὲ γλαυκοὺς ἐκ τῶν γλυκυτέρων ἐκείνων καὶ ἅμα νοημονεστέρων. Ὡς ἦτο δὲ γοργὸς τὸ πνεῦμα, οὕτω καὶ τὸ σῶμα, μικρὸς τὸ ἀνάστημα καὶ μακρὰν ἐνδεδυμένος σισύραν, ὑπῆρχεν ἔμπλεος ζωηρότητος. Εἶχον χάριν καὶ αὐταὶ αἱ ἀταξίαι τῆς ἡλικίας του ἐκείνης. Πάντοτε ἦσαν ἀθῶαι. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ὅταν οἱ συμμαθηταί, μεθ' ὧν συνέβαινε νὰ παίζῃ κατὰ τὰς ἐξόδους τοῦ Γυμνασίου τῆς Σμύρνης, ἀφαρπάζοντες τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς του ἐρρίπταζον αὐτὸ πρὸς ἀλλήλους ὡς μῆλον, ὁσάκις ἔπιπτε πρὸ τῶν ποδῶν του, οὐδ' οὗτος ἐφείδετο τοῦ ἰδίου του κτήματος, βλέπων ὅτι οἱ φίλοι τοσοῦτον ἱλαρύνοντο ἐκ τῆς τοιαύτης παιδιᾶς, ἀλλ' αὐτὸς μάλιστα, καὶ κρατῶν ὑπὸ μάλης σωρὸν βιβλίων, τὸ ἀπεσφενδόνιζεν ἀπωτέρω πάντων δι' ἐπιτηδειοτέρου λακτίσματος.

Καὶ ἐν τούτοις διεκρίνετο μεταξὺ ἡμῶν ὡς ὁ ἐπιμελέστερος καί, καθὸ πρώην μαθητὴς εὐδόκιμος τοῦ Λογάδου, ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σχολῇ τῆς Ξηροκρήνης, ἐγκρατέστερος γραμμάτων. Δὲν τὸν ἔμελε περὶ τοῦ προσχήματος· ἡ ψυχή του εἶχεν ἐπιστήθιον τὸν Θεόν. Πρᾷος ὅσον καὶ εὐσταλής, χριστιανὸς τέλειος καὶ ἐν τῇ φιλοπαίγμονι ἐκείνῃ ἡλικίᾳ, ἔμεινεν ἐφ' ὅρου ζωῆς σεμνὸς καὶ ἄμωμος ὡς ἀληθὴς ἱερεὺς ὑπὸ τὸ μετέπειτα κοσμικὸν αὐτοῦ σχῆμα καὶ τὰς εὐφυεῖς εὑρεσιλογίας.

Τοιοῦτον εἶδον τὸν Ἠλίαν Τανταλίδην πρόσηβον.

Ἐπιστρέψας οἴκαδε, εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνεθυμεῖτο εὐφροσύνως τὴν πόλιν ἔνθα διέτριψεν ἐπὶ ἔτος βίον ἐλεύθερον φοιτητοῦ, καὶ ἔνθα τὸ φρόνημά του, ἀποδυθὲν τὸν ρωμαῖον *ραγιᾶν*, ἐγένετο καθαρῶς ἑλληνικόν. Ἡ Σμύρνη ἦν ἡ πρώτη ἐκ τῶν μεγαλοπόλεων τῆς Τουρκίας εὐρωπαΐζουσα τὰ ἤθη καὶ

ἐλευθεριάζουσα το πνεῦμα. Ἐκεῖ τότε ἠριθμοῦντο τέσσαρα τυπογραφεῖα, ὧν τὰ τρία ἑλληνικά, ἡ δ' ἐγχώριος ἐξουσία οὐδαμῶς παρηνόχλει τὰ τοιούτου εἴδους ἐργαστήρια, οὐδὲ προσέχουσα εἰς τὴν αὐτῶν ὕπαρξιν (διότι εἰσέτι δὲν εἶχον χορηγηθῆ αἱ ἐλευθερίαι τοῦ *χαττισεριφίου* τοῦ Ῥοδοκήπου)· ἐν παρόδῳ δὲ σημειούσθω τὸ ἱστορικὸν τοῦτο, ὅτι ἡ πρώτη παῦσις ἐφημερίδος ἑλληνικῆς, ἐν Τουρκίᾳ ἐκδιδομένης, προῆλθεν ἐν ἔτει 1841 ἐκ καταμηνύσεως χριστιανοῦ τινος, Στεφάνου Βογορίδου, ὃν εἶχον διορίσει ἀπό τινος χρόνου *βέην* τῆς νήσου Σάμου οἱ Τοῦρκοι, ὡς πιστὸν αὐτοῖς.

Τὴν 8 μαρτίου τοῦ 1839, ὁ Ταντολίδης, ἄκραν ἔχων εὐχέρειαν εἰς τὸ στιχουργεῖν, μοὶ ἔγραφεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἐπιστολῇ ἐμμέτρῳ·

«Στὰ περιβόλια τ' ἀνθηρὰ τῆς Σμύρνης ἐπεθύμουν
κάμμίαν τῆς ἀνοίξεως αὐγὴν μὲ σὲ νὰ ἦμουν,
καὶ ἐπὶ χόρτων δροσερῶν, κ' ὑπὸ πορτοκαλέας
νὰ φανταζόμην ἐποχὰς ἰωνικὰς ἀρχαίας.
Εὐδαίμων, ὅστις ἔδαφος πατεῖς εὐαισθησίας,
τὴν Σμύρναν, τὰς τὸ παλαιὸν Ἀθήνας τῆς Ἀσίας!» κτλ.

Μετ' οὐ πολύ, ἐξέπληξεν ἡμᾶς πάντας διὰ τῶν πρώτων αὐτοῦ λυρισμάτων, ἐκδοθέντων ἐν Σμύρνῃ ὑπὸ τὸν τίτλον *Παίγνια*. Καὶ διετράνωσε μὲν τότε δι' αὐτῶν οἷον ἡ φύσις τῷ ἐπεδαψίλευσε σπάνιον οἶστρον ποιητοῦ, διεκρίθη δὲ καὶ ὡς κάτοχος τέλειος τῆς γλώσσης. Τὸ *καλογεράκι* τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς τὸν ὠνομάζομεν ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ Σχολῇ, μᾶς ἀφῆκεν ὅλους ὀπίσω του, ὡς κόκκυγας ὁ ἀετός. Τί λέγω ; ἔν τισι τῶν βακχικῶν αὐτοῦ ᾀσμάτων, ὑπερηκόντιζε τὸν Ἀθανάσιον Χριστόπουλον.

«Ἂν ἦσουν, θάλασσα, κρασί,
Θεέ μου, τί δουλειὰ χρυσῆ!
'σὰν ἀλκυὼν 'δική σου
νὰ μένω 'στὴν ἀκτή σου.
Νὰ μὲ φυσᾷ κάθε βραδυὰ
κουμανταρίας μυρωδιά,
κ' ἡ μέθη νὰ ἀρχίζῃ
νὰ μὲ ἀποκοιμίζῃ.
Ἂν ἦσουν θάλασσα κρασί!
. . . .
Νὰ κολυμβῶ, καὶ νὰ βουτῶ,
καὶ νὰ σὲ πίνω ἐνταυτῷ·
κ' ἢ νὰ σὲ πιῶ νὰ σκάσω,
ἢ πιέ με νὰ χορτάσω. κτλ.»

Ἀλλ' ἐν ταῖς ἀπεικασίαις τῶν ἠθῶν ἰδίως ὑπῆρχεν ἀμίμητος. Ἡ *ἐξακουστὴ Λοξὴ* καὶ ἡ *Κεράτσα Κρουσταλλένια* εἶναι μοναδικαὶ ἐν τῷ εἴδει τούτῳ τῆς παραστατικῆς ποιήσεως γελοιογραφίαι. Ὅ,τι πιστόν, ὅ,τι ἀληθέστατον.

«Ἡ κεράτσα Κρουσταλλένια ἔχει γνῶσι 'σὰν κουκοῦτσι,
καὶ μιὰ γλῶσσα 'σὰν παποῦτσι·
κ' ὅταν κάμῃ νὰ λαλήσῃ φαναριώτικα καμπόσα,
ὤ, νὰ διῆτε τότε πνεῦμα! ὤ, νὰ διῆτε τότε γλῶσσα!
Πάτα, πάτα, πάτα, πάτα,
χίλια λόγια της ἀφράτα.
. . . .
Δίχως ν' ἀγριομιλήσῃ, καὶ νὰ δείρ' ἢ νὰ ταῖς φάγῃ,
'ς τὸ λουτρὸ ποτὲ δὲν 'πάγει.
—Ἡ κεράτσα! ποῦ δὲν εἶχε εἰς τὰ ροῦχά της τριφύλλι!
(ἔλεγε μίαν ἡμέρα, καί, μὲ σουφρωμένα χείλη,
Πάτα, πάτα, πάτα, πάτα, (λόγι' ἀράδιαζε τρεχάτα.)
Ποῦ ἡ νιόνυμφή της κόρη 'μπῆκε δίχως νὰ τὴν ράνουν,
δίχως δαγερὲ νὰ 'βγάνουν,
νὰ ζητῇ τὴν μισὴ γοῦρνα ὁποῦ ἔπιασα νὰ πιάσῃ,
μὲ κουρελιασμένο τρίφτη καὶ ξεγανωμένο τάσι!
Πάτα, πάτα, πάτα, πάτα,
νὰ ἰδῇ ἡ γουρλομμάτα.
Ποιὰ ἐνόμισε πῶς εἶμαι; κάμμιὰ τάχα τιποτένια;
ἐγὼ εἶμ' ἡ Κρουσταλλένια,
συννυφάδα τῆς Μαριόγκας ποὖχ' ἡ Φρόσω τοῦ Μιμίκου,
παρακόρη τῆς δευτέρας παρακόρης τοῦ Κυζίκου. κτλ.»

Κατὰ ταῦτα ὁ Ἠλίας Τανταλίδης εἶχε καταλάβει ἤδη ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ ἴσην, ἂν ὄχι καὶ ἀνωτέραν, θέσιν μεταξὺ τῶν ἐν τῷ Πανελληνίῳ τότε ἀκμαζόντων ποιητῶν Διον. Σολομοῦ, Ἀλεξάνδρου καὶ Παναγιώτου Σούτσων καὶ Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ. Ἀλλὰ μετριωτάτην ἔχων ἰδέαν περὶ ἑαυτοῦ, ὅτε ἐν ἔτει 1840 εἶχεν ἔλθει εἰς Ἀθήνας, ἵνα ἀκροασθῇ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν, μοὶ ἐπέστελλε περὶ τοῦ τελευταίου τῶν ποιητῶν οὓς προανέφερον, καὶ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε μέγας θιασώτης, — «Εἶδα τὸν τοσούτσικον τὸ ἀνάστημα καὶ τηλικοῦτον τὴν φαντασίαν!»

Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι, ἐνῷ τοιοῦτος ἀστὴρ παρώδευε κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐν Ἀθήναις, ὀλίγιστοι τῶν ἐνταῦθα εἶχον γνῶσιν αὐτοῦ, ἤδη σελαγίσαντος ἐν τῇ δούλῃ Ἑλλάδι. Ἐκείνη τὸν εἶχεν ἀνακεκηρυγμένον ὡς ποιητὴν πρώτης τάξεως, ἐνταῦθα δέ, πλὴν τῶν ὀλίγων λογίων πρὸς οὓς ἦτο συστημένος, ὁ Τανταλίδης δὲν διεκρίνετο, οὔτε εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ διακρίνηται ἀπὸ ἁπλοῦ φοιτητοῦ.

Ἐν Ἀθήναις διέτριψε σχεδὸν τετραετίαν, καθ' ἣν ἀνεπτερώθη ἔτι μᾶλλον ἡ φαντασία του καὶ ἐξεχύθη ἡ φιλοπατρία. Ἦτο συστημένος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ πρὸς τὸν διδάσκαλον καὶ ἔξοχον ἐκκλησιαστικὸν ῥήτορα Κωνσταντῖνον Οἰκονόμον. Τούτου ἀκροώμενος συνεχῶς, προδιατεθειμένος δὲ ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν παιδείαν, ἐνέκυψεν ἔκτοτε εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, καὶ

ἔκτοτε ἐτράπη τὸ πνεῦμά του ἑτέραν ὁδόν· καὶ ταύτην μὲν πρὸς τὸν Παρνασσὸν ἄγουσαν, ἀλλὰ διὰ σταθμῶν, ὧν ὁδηγητὴς ἐτηλαύγει εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του ὁ σταυρός.

Ἐπιστρέψας ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐν μέσῳ τῶν σπουδαίων αὐτοῦ μελετῶν ἐπεξειργάσθη τὴν μετάφρασιν τῆς Λαιλίας, γαλλικοῦ μυθιστορήματος ὑπὸ τῆς Σάνδης (Georges Sand), μετάφρασιν γενομένην ὑπὸ στενοῦ τινος φίλου του, τοῦ Σαββοπούλου. Ὁ Τανταλίδης, ψυχαγωγίας χάριν, μετέτρεψε τὴν καθαρεύουσαν γλῶσσαν τοῦ μεταφραστοῦ εἰς ἀρχαίαν· ἀλλ' ἐτήρησε τὸ ἀνώνυμον. Κατεγίνετο δὲ πρὸς ἔκδοσιν περιοδικοῦ πονήματος ἐκκλησιαστικοῦ, ὅτε, κατὰ νοέμβριον τοῦ 1845, πρωΐαν τινα ἀποφράδα ἐξυπνήσας, μάτην ἤνοιγε τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸ φῶς, διαστέλλων τὰς κόρας, ἀνακυκλῶν τοὺς βολβούς, ἐπιτρίβων τὰ βλέφαρα· μάτην προσεκάλει ν' ἀνοίξωσι τὰ παράθυρα τοῦ κοιτῶνος, ἵνα εἰσδύσῃ ἡ ἡμέρα. Ἡ ἡμέρα ἐφεγγοβόλει ἐν τῷ κοιτῶνι ἐκείνῳ, ἀλλ' ἐφεγγοβόλει πρὸς βεβαίωσιν μεσονυκτίου παντοτεινοῦ ὀφθαλμῶν τοῦ λοιποῦ ἠμαυρωμένων.

Ὁ Τανταλίδης ἵστατο τυφλὸς ἐνώπιον τεσσάρων γυναικῶν θρηνουσῶν, μητρὸς καὶ τριῶν ἀδελφίδων, ὧν ὑπῆρχε τὸ χάρμα καὶ ἡ μόνη ἐλπίς. Οἱ ἰατροὶ οὐδὲν ἠδυνήθησαν· πῶς δὲ αὐτὸς παρηγόρησεν ἑαυτὸν μετὰ τηλικαύτην ἀπώλειαν, ἐν τῷ ἄνθει τῆς νεότητος, εἰκοσιεπταετής, καὶ πῶς κατασιγάσας πάραυτα τὴν ἰδίαν λύπην ἐφρόντισε περὶ παρηγορίας τῶν περὶ αὐτόν, «στῦλον μακρᾶς ὑπομονῆς» ὡς ἔγραφεν ἔπειτα πρὸς τὸν Καρασοῦτσαν, μόνοι δύνανται νὰ κατανοήσωσιν οἱ ἔχοντες τὴν εἰς τὴν ἄβυσσον τῶν θείων κριμάτων πίστιν καὶ ἀγόγγυστον ὑποταγὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς τοὺς λοιποὺς τοσοῦτον ἀδικηθέντος.

Ὁ Ἠλίας Τανταλίδης ἐγεννήθη ἐκ γονέων οὐχὶ εὐπορούντων· ὀρφανὸς πατρὸς ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας, αὐτὸς ἔμενε τῶν ἀδελφῶν καὶ τῆς μητρὸς τὸ ἔρεισμα. Εὐτυχῶς, καὶ πρὸ τῆς συμφορᾶς του ταύτης εἶχεν ἐπισπάσει εἰς ἑαυτὸν τὴν ἀγάπην καὶ προστασίαν οἴκου τινὸς διακρινομένου ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ, τοῦ οἴκου Καραθεοδωρῆ, ὅστις καὶ μέχρι τέλους ὑπῆρξε θερμότατος ἀντιλήπτωρ αὐτοῦ τε καὶ τῆς πατρικῆς αὐτοῦ οἰκογενείας· διὸ καὶ εἰς τὰ μέλη τοῦ οἴκου τούτου ἀναφέρονται πολλὰ τῶν *Ἰδιωτικῶν Στιχουργημάτων*, ἅτινα ὁ εὐγνωμονῶν Τανταλίδης ἐξέδωκεν ἐκ Τεργέστης, ἐν ἔτει 1860.

Ὀλίγον μετὰ τὴν συμβᾶσαν αὐτῷ ἀμαύρωσιν τῶν ὀφθαλμῶν, ἐν ἔτει 1846, ἐκλήθη ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης καθηγητὴς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς ῥητορικῆς· παρέδιδε δὲ τὰ μαθήματα ταῦτα καρποφορώτατα, ὑπερνικῶν τὰς πρὸ τῶν κειμένων δυσχερείας, τὰς ἐκ τῆς στερήσεως τοῦ ὁρᾶν, διὰ τῆς θαυμασίας αὐτοῦ μνήμης τε καὶ νοημοσύνης. Συνέβη νὰ παρευρεθῶ εἰς μίαν του παράδοσιν. Ἦτο μελίρρυτος. Οἱ κληρικοὶ μαθηταί του εἶχον ἐνώπιόν των σοφόν τε διδάσκαλον, τέλειόν τε ἴνδαλμα εὐαγγελι-

κῆς ἀρετῆς. Καὶ τὸν ἠγάπων λοιπὸν ὡς τὸν Ναζωραῖον ῥαβουνὶ οἱ ἁλιεῖς τῆς Τιβεριάδος.

Ὅτε κατὰ πρῶτον τὸν εἶχον ἰδεῖ τυφλόν, δι' αὐτὸν καὶ μόνον μεταβὰς εἰς Χάλκην, ἔτυχε νὰ τὸν ὑπαντήσω καταβαίνοντα περὶ δύσιν ἡλίου ἀπὸ τοῦ λόφου τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἐκείνης πρὸς τὴν οἰκίαν του, μόνον, ποδηγετούμενον ὑπὸ βακτηρίας. Ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου ἔδυεν ὄπισθεν τῆς κεφαλῆς του χρυσοῦς. Οἵαν θέτουσιν οἱ ζωγράφοι περὶ τὰς κεφαλὰς τῶν ἁγίων στεφάνην, τοιοῦτος μοὶ ἐφάνη ὁ δίσκος ἐκεῖνος ὁ φαεινὸς περὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ εὐσεβοῦς ποιητοῦ καὶ φίλου μου. — Ταντάλίδη! ἀνέκραξα σπεύσας πρὸς αὐτὸν τὸ βῆμα· «ἡ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου, αὗται μὲ παρεκάλεσαν» εἰς Χάλκην. Πάραυτα ἀνεγνώρισε τὴν φωνήν μου, ἣν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν δὲν εἶχεν ἀκούσει. Ἤνοιξε τὰς ἀγκάλας καὶ μὲ περιεπτύχθη, μόνον τὸ ὄνομά μου προφέρων καὶ δακρυρροῶν, τὸ μέν, ὅτι τυφλὸν ὄντα τὸν ἐπανέβλεπον, τὸ δέ, ὅτι, τυφλὸς ὤν, δὲν ἠδύνατο ὡς ἄλλοτε νὰ μὲ ἴδῃ.

Ἀμυδρῶς πως διέκρινεν ὁ ἕτερος τῶν ὀφθαλμῶν του ἔκ τινος ἄκρας τῆς κόρης τὰ ἀντικείμενα· τολμῶν δὲ ἐκ τῆς ἀμφιβόλου ταύτης ἀκτῖνος, καὶ τῆς μακρᾶς πείρας ἣν εἶχεν ἀποκτήσει κατὰ τὴν ὁδὸν ἐκείνην, ἀνέβαινε μόνος καὶ κατέβαινεν ἀπὸ τῆς οἰκίας εἰς τὴν σχολὴν καὶ ἀπὸ τῆς σχολῆς εἰς τὴν οἰκίαν, κατ' ὀλίγον δὲ προέβαινε καὶ ἀλλαχοῦ τῆς νήσου· ἀλλὰ τῷ συνέβη καὶ νὰ ἐκτραπῇ κατὰ τὸν βηματισμόν, νὰ πέσῃ ἀφ' ἱκανοῦ ὕψους, καὶ—συμφορὰ ἐπὶ συμφορᾶς,—νὰ συντρίψῃ τὸν ἕτερον τῶν βραχιόνων.

Καὶ ἐν τούτοις δὲν ἔπαυε γράφων, καίτοι διὰ ξένης χειρός, ὡς καὶ ἀνεγίνωσκε δι' ὀφθαλμῶν ξένων· μόνον δὲ ἐπιστέλλων κατώρθου νὰ ὑπογράφηται, ἢ καὶ νὰ προσθέτῃ ἰδίᾳ χειρὶ ὀλίγας λέξεις χωρούσας πρὸς τ' ἄνω ἢ τὰ κάτω τῆς εὐθείας γραμμῆς· καὶ οὕτω, διὰ τοῦ ὀργάνου μαθητῶν καὶ φίλων, πολλὰς μὲν καὶ σοφὰς διατριβὰς συνέγραψε, φιλολογικάς τε καὶ ἐκκλησιαστικάς, πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ σατυρικόν τινα διάλογον μεταξὺ Πάπα καὶ τοῦ κουρέως του, εἰς γλῶσσαν ἀρχαίαν· ἔργον ἁμιλλώμενον τὴν τοῦ Λουκιανοῦ εὐφυΐαν καὶ χάριν.

Πλῆθος ἐπιγραμμάτων, ἐπιτυμβίων, ᾠδῶν ἱερῶν καὶ ποιημάτων παντοίων, σπουδαίων ἢ εὐτραπέλων, ἐποίει συγχρόνως, καταταχθέντων ἐν τοῖς *Ἰδιωτικοῖς Στιχουργήμασιν*. Ὁ Ταντάλίδης καὶ ἔμελπε, διότι εἶχεν ἐμμελεστάτην φωνήν, κλίνουσαν ὅμως πάντοτε πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὕφος· ὅ,τι δὲ οὐδέποτε συνεμέλψαμεν «'ςτὰ περιβόλια τ' ἀνθηρὰ τῆς Σμύρνης», ὡς ηὔχετο πολλάκις, ἐδόθησαν ἡμῖν εὐκαιρίαι νὰ συμμέλψωμεν εἰς τὸν πρὸς ἀνατολὰς τῆς νήσου Χάλκης γραφικώτατον ἐκεῖνον κυπαρισσῶνα, διὰ νυκτός, ὑπὸ τὸ σεληναῖον φῶς. Ὦ! ἤμεθα νέοι.

Ἀμύητος ἔρωτος, ὕμνει τὸν ἔρωτα περιπαθῶς, καὶ θερμὸς τῆς Ἐκκλησίας ὑπέρμαχος, κατεγέλα τὰς κληρικὰς ἁμαρτάδας ἀνεπιφθόνως. Ἠγάπα· ἦτο ποτὲ δυνατὸν τοιαύτη ψυχὴ νὰ μὴ ἀγαπᾷ; Ἀλλ' ἠγάπα καὶ

ἐστέναζεν ὑπὲρ τῶν ἄλλων· οὐδέποτε ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ἐξηγοῦμαι· ὁ τῶν φίλων του ἔρως ἦτο καὶ ἔρως του, ὡς ἡ χαρὰ των χαρά του. Περὶ δὲ μίσους, δὲν ἠδύνατο νὰ συμμερισθῇ τὸ τῶν φίλων του, ἀφοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ μισήσῃ οὐδὲ τοὺς ἰδίους του ἐχθρούς, ἂν εἶχε.—Καὶ δὲν εἶχεν. Ἦτο ἄχολος καὶ ἦτο ἔνθους· ἀλλ' ἔνθους πρὸς ὅ,τι εὐγενές, ὅ,τι καθαρῶς ἰδεῶδες. Νέος ἔτι, πάσας τὰς νέας ὅσαι ἐκέκτηντο προτέρημά τι μορφῆς ἢ πνεύματος ἢ ψυχῆς ἀπεκάλει θυγατέρας του. Καὶ ὑπὸ πάντων μὲν τῶν καλῶν κατεθέλγετο, ἀλλ' εἰς τὸ θεῖον ὕψος προσέβλεπεν ἀτενῶς ἀείποτε ἐν τῇ καρδίᾳ. Ὁ Τανταλίδης ἐφύλαττεν ἐπὶ γυμνοῦ τοῦ στήθους ἀχώριστον ἕνα σταυρόν, ὡς εἶδον νύκτα τινά, παρ' αὐτῷ ξενιζόμενος, καὶ σταυρὸν δὲ ἐκ μαργαροφόρου κόχλου, μεθ' ἑτέρου κόχλου ὁμοίου, ἔνθα ἦτο ἐγκεχαραγμένος ἐντέχνως ὁ Δαυΐδ κρούων ψαλτήριον, μ' εἶχε στείλει, ὅτε βραδύτερον ἀπῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ· δῶρα ταῦτα, ἀσπάσια ἐμβλήματα τῆς ποιητικῆς καὶ ἅμα θεοσεβοῦς αὐτοῦ ψυχῆς, εὐλαβῶς παρ' ἐμοὶ κειμηλιούμενα.

Ἡ θύρα τῆς οἰκίας του ὑπῆρχε πάντοτε ἠνεῳγμένη πρὸς πάντα φίλον ἐρχόμενον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Χάλκην. Ἔδει πολὺ νὰ τὸν λυπήσῃ, ἐάν τις ἐξ αὐτῶν κατέλυεν εἰς ξενοδοχεῖον. Καὶ Κύριος οἶδεν ἂν ὁ Τανταλίδης ἠφθόνει πρὸς τοῦτο ἐκ τοῦ μετρίου μισθοῦ, ὃν ἐπορίζετο ἐκ τῆς καθέδρας του. Ἐνίοτε φίλοι προσῆγον καὶ φίλους των· ἀλλ' ἀδιάφορον· ἦτο ἄφθονος πρὸς τοὺς ξένους του ἀνεξαιρέτως. Οὗτοι συνήθως τῷ ἤρχοντο ἐξ ἀπροόπτου περὶ λύχνων ἀφάς, αἱ δὲ καλαὶ κἀγαθαὶ ἀδελφαί του καὶ ἡ μήτηρ, χαρμοσύνως πρὸς ἀλλήλας μεταλαμπαδευόμεναι τὰς φιλοξένους μερίμνας, ἃς ἀνελάμβανον τότε ὑπὲρ τριῶν, τεσσάρων ἢ καὶ πέντε ἐνίοτε φίλων, συγχρόνως ἐμφανιζομένων, θαυμασίως ἔπειθον διὰ τῆς ἀνεπιτηδεύτου χαρᾶς, ὅτι καλὴ προσδοκία των ἐξεπληρώθη, καὶ ὅτι ἡ ἄνευ ξένων ζωὴ ἦτο πρὸς αὐτὰς ἀνία καὶ στέρησις.

Ταλαίπωρος οἰκία τοῦ Τανταλίδου! Δὲν ἐνθυμοῦμαι κατὰ ποῖον ἔτος εἶχε πυρποληθῇ. Μοὶ τὸ διηγεῖτο γελῶν. Ἐγέλα, ὄχι ὡς εἰρωνικῶς πρὸς τὴν τύχην, ἀλλ' ὡς ἐπιεικῶς πρὸς τὴν εἰρωνείαν τῆς τύχης. «Ὃν ἀγαπᾷ παιδεύει Κύριος», τὸν εἶπον.—«Ἀλλ' οἱ φίλοι, ἀπεκρίθη, μοὶ ἀνῳκοδόμησαν διὰ κοινοῦ ἐράνου ἄλλην οἰκίαν, καὶ πολὺ καλητέραν ἐκείνης. Τώρα θὰ τὴν ἴδῃς. Μόνον τὰ χειρόγραφά μου ἀπώλεσα· ἀλλ' ὅμως «οὐ χρὴ θυμοῦσθαι τοῖς πράγμασι». — «Μέλει γὰρ αὐτοῖς οὐδέν», προσέθεσα μετὰ λύπης· θὰ γράψῃς ὅμως ἄλλα σοφώτερα.

Κατὰ νοέμβριον τοῦ 1849, ἐζήτησα ἐξ αὐτοῦ νέον τι ᾀσμάτιον τανταλίδειον, ἵνα διαποικίλω ὅσα τότε ἐξέδιδον ἐκ τῶν ἐμῶν διὰ τῆς *Ἐφημερίδος τῆς Σμύρνης*. Μοὶ ἔπεμψε δύο, ἀλλὰ συγχρόνως μοὶ ἔγραφεν· — «Ἤλπισες ὅτι θέλεις δυνηθῇ νὰ συνάξῃς ἐξ ἀκανθῶν σταφυλὴν καὶ ἀπὸ τριβόλων σῦκα. Ἄνθρωπος, ὡς ἐγώ, ὀρεσίτροφος τό γε νῦν καὶ γραμματοκύφων, ἀπαλλοτριωμένος τῆς κοινωνικῆς εὐτραπελίας, ἐλεεινὸν τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἐρεί-

πιον, ἐκ πολλοῦ ἤδη ἀπέμαθον τὴν γλῶσσαν τῶν αἰσθημάτων, τὴν κωτίλην καὶ καλλικέλαδον». Δέκα ἔτη μετὰ ταῦτα, κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1859, τὸν παρεκάλουν, ἐπιστρέψαντα ἐξ Ἱεροσολύμων, νὰ γράψῃ εἰς τὴν *Ἡμέραν*, ἣν τότε συνέταττον, τὰς ἐκ τῆς περιηγήσεως ἐκείνης ἐντυπώσεις του. «Σκοπός, μοὶ ἀπήντησε, τῆς ἀποδημίας μου εἰς τοὺς ἁγίους τόπους δὲν ἦτον ἁπλῆ περιήγησις εἰς ζήτησιν ποιητικῶν ἐμπνεύσεων, ἀλλ' ἡ ἐν τοῖς ῥείθροις τοῦ Ἰορδάνου ἀπόπλυσις τῶν πολυετῶν καὶ παντοδαπῶν ῥύπων τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς μου. Καὶ τοῦτο μὲν ἐὰν ἐπέτυχον ἢ μή, μόνος ὁ Θεὸς γινώσκει· ἐγὼ δὲ τοῦτο κάλλιστα οἶδα, ὅτι συνέβη ἐν ἐμοὶ ὅ,τι λέγει Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις περὶ τῶν ψευδοφιλοσόφων· «ὡς εἴ τις εἰς βαλανεῖον εἴσθοι λουσόμενος, ὅπως ἐκεῖθεν ἐξελθὼν τῷ βορβόρῳ ἐγκυλινδοῖτο· τοῦτο μόνον ἐκεῖθεν κερδάνας,ὡς ἀπὸ λουτροῦ φαίνεσθαι ῥυπαρώτερος».

Ὀφείλω ἐν τούτοις νὰ παρατηρήσω, ὅτι ἂν εἶχεν ἐλάττωμά τι ὁ Τανταλίδης, ἦτο ἡ ἄκρα αὐτοῦ μετριοφροσύνη. «Μηδὲν ἄγαν». Αὐτὸς γραμματοκύφων καὶ ὀρεσίτροφος; αὐτὸς ἀπαλλοτριωμένος τῆς κοινωνικῆς εὐτραπελίας; αὐτὸς ἐλεεινὸν τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἐρείπιον; αὐτὸς παντοειδεῖς ῥύπους τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς; Οὐδαμῶς. Ἀλλ' ὅςτις λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν πολυχρόνιον τοῦ Τανταλίδου δίαιταν ἐν θεολογικῇ σχολῇ, μεταξὺ κληρικῶν, ἐν τῷ μέσῳ ἱερῶν μελετῶν καὶ ἀναγνωσμάτων· ὅςτις γινώσκῃ οἵαν ἐπίδρασιν ἔχει εἰς τὰς ἐκφράσεις τῶν ἀληθῶς εὐσεβῶν ἡ ἐν συντριβῇ καὶ ἐνδελεχῶς γινομένη ἐξομολόγησις πρὸς τὸ θεῖον, οὗτος δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἱερότυπον πτυχὴν ἣν ἔλαβεν ἀναγκαίως τὸ ὕφος τοῦ ἡμετέρου φίλου.

Καὶ ὅμως, ἐνῷ ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἀνηγόρευεν αὐτὸν διὰ τὰς τηλαυγεῖς ἀρετὰς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ λόγου πρῶτον αὐτῆς ῥήτορα, ὁ ποιητής, μεταξὺ τῶν ἄλλων σοβαρῶν ἐνασχολήσεων, ἔγραφεν «Ἄσματα εἰς εὐρωπαϊκὴν μελῳδίαν». Εἶναι δὲ ταῦτα τὸ μόνον ἔργον τοῦ Τανταλίδου, ὃ ἔχω τὴν ὥραν ταύτην ὑπ' ὄψιν ἀκέραιον· διὸ καὶ περὶ τούτου προτίθεμαι νὰ εἴπω πλείονα, ὡς περὶ τῆς τελευταίας τοῦ κύκνου αὐδῆς.

Ὁ Τανταλίδης παρετήρησεν, ὅτι ἡ καθ' ἡμᾶς ἁπαλὴ νεότης ἐστερεῖτο μέχρι τοῦ νῦν ἠθοπλαστικῶν ᾀσματίων καταλλήλων αὐτῇ. Ἄλλα ἔθνη, μάλιστα δὲ τὸ γερμανικὸν καὶ τὸ ἀγγλικόν, βρίθουσι τοιούτων. Ζητήσας καὶ προμηθευθεὶς τὰ ἐξ αὐτῶν εὐδοκιμώτατα, καὶ ταῦτα λαβὼν ὡς ὑπογραμμόν, ἐστιχούργησεν, ὡς αὐτὸς λέγει μετριοφρονῶν πάντοτε, πράγματι δὲ ἐποίησεν ἴδια, σπουδαίαν παρασχὼν καὶ διὰ τοῦ ἔργου τούτου ἐθνικὴν ὑπηρεσίαν· διότι καὶ ἄλλοι μὲν ἀπεπειράθησαν αὐτὸ τοῦτο παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνεπιτηδείως. Τὰ «Ἄσματα εἰς εὐρωπαϊκὴν μελῳδίαν» πρὸ μικροῦ ἐκδοθέντα, διαιροῦνται εἰς τρία μέρη· εἰς παιδικά, σχολικὰ (εἰσαχθέντα ἤδη, ὡς ἔμαθον ἐν τοῖς παιδαγωγείοις Ἀθηνῶν ὡς τὰ ἄριστα πάντων) καὶ ποικίλα. Μή τις παρατρέξῃ ὀλιγώρως τὰ παιδικὰ αὐτὰ ὡς παιδικά· εἰ-

ναι τόσαι μικρογραφίαι ἀριστουργοῦ χειρός. Ἀκούσατε τὸ ἐπιγραφόμενον «Τὸ Ναυτόπουλον».

Μὲ καράβι 'ς τὰ ταξείδια
 τὸ ναυτόπουλο γυρνᾷ,
καὶ 'ς τῆς θάλασσας τὰ φίδια
 τὰ μικράτα του περνᾷ.
Ὁ βορειᾶς δὲν τὸ τρομάζει,
 οὔτ' ἡ ἄπιστη νοτιὰ,
οὔτε χιόνι καὶ χαλάζι
 οὔτε κύματα πλατειά.
Στὴ δουλειὰ πορνὸ καὶ βράδυ,
 μὲ τὸν στρόμπο 'ς τὸ πλευρὸ,
ξεροτρώγει παξιμάδι,
 πίν' ἀκάθαρτο νερό.
Πεταχτὸ σὰν τὸ ξεφτέρι
 ἀναβαίνει 'ς τὰ πανιὰ,
καὶ μὲ ῥόζους εἰς τὸ χέρι
 λύνει, δένει τὰ σχοινιά.
Στοῦ κινδύνου τὴν τρομάρα
 τὸ φυλάγει μοναχὴ
τῆς μανούλας του ἡ λαχτάρα,
 τῆς μανούλας του ἡ εὐχή·
Ποῦ ἐλπίζει παληκάρι
 νὰ τὸ διῇ κάμμιὰ φορὰ,
νὰ τὸ ποῦν μικρὸν Κανάρη
 μέσ' τ' ἀθάνατα Ψαῤῥά.

Ἀμφιβάλλω ἂν τις τῶν μεγάλων ᾠδῶν, ὅσαι ποτὲ ἐγράφησαν πρὸς τὸν δαφνοστεφῆ ἀγωνιστὴν, τιμᾷ αὐτὸν ὅσον αὕτη, ἡ ἄνευ ἀξιώσεως, καὶ μόνον πρὸς διέγερσιν τῆς πατριωτικῆς φιλοτιμίας τῶν μικρῶν ἡμῶν ναυτῶν πεποιημένη.

Καὶ τὸ ἑξῆς, ὡς μάθημα οἰκιακῆς οἰκονομίας, ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων εὐληπτότατον.

Σπασμένα μέσ' τὴν ὥρα
 ἔχ' ἡ Φιφὴ τὰ δῶρα
ποῦ 'πῆρε μονομιᾶς
 τὴν πρώτη τῆς χρονιᾶς.
Τ' ἀμάξι χωρισμένο,
 τ' ἀρνὶ κουτσουρεμμένο,
καὶ μέσ' τὰ τσαγερὰ
 ταρὰν, ταρὰν, τερὰ,
 Δὲν μένουν δυὸ γερά.
Ξεγύμνωσε τὸ νέο
 παιδάκι, χθὲς, τ' ὡραῖο,
μ' ἀστοχασιὰ πολλὴ,
 καὶ τῶλουσ' ἡ τρελλή.

Τοῦ ἔτριψε τὸ σῶμα,
τοῦ ξέπλυνε τὸ χρῶμα,
καὶ τώρα τὸ κρατεῖ,
τιρὶν, τιρὶν, τιτὶ,
ἀγνώριστο χαρτί.
Φορέματα, στολίδια,
βιβλία ἢ παιγνίδια
ἡ κόρ' ἡ γνωστικὴ
τὰ κρύπτει 'ς τὸ σακκί·
Γιατ' ὕστερ' ἂν τὰ χάσῃ,
τὰ σχίσῃ ἢ τὰ σπάσῃ,
θὰ μείνῃ ἡ πτωχὴ,
χαχὰ, χαχὰ, χιχὶ,
μιὰ ἰῶτα μοναχή.

Τί δὲ διδακτικώτερον πρὸς τὸ καθῆκον, ἢ τίς ἐφαρμογὴ χαριεστέρα τοῦ «καιρὸς παντὶ πράγματι» παρὰ τὸν μῦθον τῆς κόρης ἥτις, μικρόν τι λαβοῦσα ἁμάξιον, συγκαθίζει ἐντὸς αὐτοῦ τὴν κουκλάν της καὶ ἓν γατάκι· οὕτω δὲ συγκαθήμενα τὰ περιφέρει ἐν τῇ οἰκίᾳ.

Πλὴν τὴν δόξ' ἀποτινάζει,
τὸ γατοῦδί της νωρὶς
καὶ, «κοκῶνά μου, τὴν κράζει,
ἔχε 'γειὰ, μὲ συγχωρεῖς.
Τὸ κυνῆγι ἐκεῖ κάτου
μὲ προσμένει πρὸ πολλοῦ·
Καθεὶς πρῶτα τὴν δουλειά του,
κ' ὕστερα τὸ τρουλουλού».

Δι' ἑτέρου ᾄσματος, ἐπιγραφομένου «ὁ Γάτος», ὁ ποιητὴς διδάσκει ὅτι ἡ ἀνάπαυσις καὶ ἡ ῥαστώνη δικαιολογεῖται τότε μόνον, ὅταν εἰργάσθη τις ἤδη ἀκαμάτως καὶ ἐξεπλήρωσε τὸ χρέος του. Τὸ ποιημάτιον τοῦτο εἶναι καὶ ὡς παράστασις ζωγραφικὴ ἀξιοθαύμαστον.

«Στὴν θερμάστραν ἐμπρὸς
ἕνας γάτος χονδρὸς
πάντ' ἁπλώνεται·
μὲ τὰ μάτια κλειστὰ,
ἀγαπᾷ 'στὰ ζεστὰ
νὰ τεντώνεται.
Τεμπελιὰ, χανταριά!
Ῥωθωνίζει βαρυά·
τὸν ἀκούετε;
Κάπου, κάπου ξυπνᾷ,
καὶ μὲ πόδια στιλπνὰ
ξερολούεται.

Πλὴν τὸ πτῶμα αὐτὸ
ποὖν'ἐδῶ 'ξαπλωτὸ,
τί νομίζετε;
'Εν καιρῷ τῆς νυκτὸς
ὡσὰν λέων φρικτὸς
ἀγωνίζεται.
Κάτω χθὲς 'στὴν αὐλὴ
'χύθηκ' αἷμα πολὺ
ἀπ' τὸ 'νῦχί του·
'ς τὰ ποντίκια σφαγή!
Τὸν φθονοῦν στρατηγοὶ
γιὰ τὴν τύχη του.

Οὐχ ἧττον θαυμασία τὴν χάριν καὶ ἀλήθειαν εἶναι ἡ ἑπομένη παιδικὴ **σκηνή**.

Μὲ σκαμνὶ ἀναιβασμένη
'ς τὸ τραπέζι της σιμὰ,
ἡ Κατίνα μας, σκυμμένη,
μὲ ταῖς κούκλαις πολεμᾷ.
Ἄλλης δένει τὴν σκουφίτσα,
ἄλλης λύνει τὰ μαλλιὰ,
'ς ἄλλην βάνει μιὰ καρφίτσα,
'ς ἄλλην κάμνει μιὰ θηλειά.
Κἄπου 'σὰν τὸν παπαγάλλο,
μαϊμοῦ ἀληθινὴ,
κάμνει τάχα τὸν μεγάλο
καὶ ψηλόνει τὴν φωνή.
«Αἴ, κυρίαις μου, ταῖς κράζει,
τ' εἶν' αὐτὴ ἡ τεμπελιά!
καθησιὸ πολὺ πειράζει·
σηκωθῆτε 'ς τὴν δουλειά.
Θὰ μᾶς ἔλθουν ἐπισκέψεις,
ἑτοιμάστε τὸ γλυκό·
σὺ, ταῖς τσάσκαις νὰ παστρέψῃς·
σὺ, νὰ στέκῃς γνωστικό·
καὶ σὺ, κάμε τὰ καλά σου,
κουτσουμποῦ, γιατὶ, γιατί
παίρν' ὀπίσω τὰ παπά σου
καὶ σὲ βάζω 'ς τὸ κουτί».

Τὸ δὲ Φροσάκι;

Εἶχε γυρίσει κουρασμένη
ἀπ' τὸν περίπατον ἀργά·
νὰ φάγῃ 'ζήτησ' ἡ καϋμένη
ὅ,τι βρεθῇ, γοργὰ, γοργά.
Τὴν εἶχα βάλει τὴν μπροστέλλα,
κ' εἶχε 'ς τὸ χέρι μοναχὸ

μισὸ φελὶ νωπὴ φραντζέλα,
για νὰ τσιμπήση, τὸ φτωχό.
Ξεχνιέται ᾿λίγο καὶ ᾿λιγάκι,
κλίνει ᾿λαφρὰ τὴν κεφαλή,
κι᾿ ἀποκοιμᾶται τὸ Φροσάκι
γλυκά, γλυκὰ ᾿σὰν τὸ πουλί.

Αἱ εἰκόνες αὗται δὲν εἶναι ἀληθῶς κάλλισται, ὅπως κολληθῶσι καθὼς ἔχουν ἐπὶ ῥιπιδίων ἐκ μετάξης, χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος;

Ἀφίνομεν τὰ παιδικά.

Εἴδομεν ἐν τοῖς *Παιγνίοις*, ὅτι καὶ εἰς τὰ βακχικὰ ὁ Ταντταλίδης πρωτεύει παντὸς ἄλλου ποιητοῦ τῶν καθ᾿ ἡμᾶς. Τὸ ἑπόμενον «Εὐτυχὴς ἀπάτη» ἐπιγραφόμενον, εἶναι εὐτυχὴς αὐτοῦ ἀπομίμησις ἐκ τοῦ γερμανικοῦ·

Βγαίν᾿ ἀπ᾿ ἐδῶ ποῦ πουλοῦν τὰ κρασί.
Δρόμε, περίδρομος ποῦ ᾿σαι καὶ σύ!
Ὅλ᾿ ἀλλαγμένα δεξιὰ καὶ ζερβά.
Τῶβαλες, φαίνετ᾿ ἀπόψε στραβά.
Κἄτι φεγγάρι δὲν εἶσαι σωστό;
Τὤνα σου ᾿μάτι πῶς ἔτσι κλειστό;
πάλι μὴν τ᾿ὤτσουξες κ᾿ εἶσαι στουπί;
Αἴ, γέρο σύντροφε, εἶν᾿ ἐντροπή!
Τ᾿ εἶναι ποῦ βλέπω; καλέ, κ᾿ οἱ φανοί;
Κἄποιος θαῤῥεῖς παλαβὸς τοὺς κουνεῖ.
Ἄλλος στραβόνει καὶ ἄλλος κυλᾷ·
Εἶναι, τὸ βλέπω, πιωμένοι καλά.
Ὅλ᾿ ἄνω κάτω! Πῶς τώρα ἐγὼ
μόνος ἐδῶ νηστικάτα θὰ ᾿γῶ;
Γύρνα, μὲ λέγει μιὰ γνῶσι χρυσῆ
πάλιν ἐκεῖ ποῦ πουλοῦν τὸ κρασί.

Ἡ σαφήνεια εἶναι ἐκ τῶν προτερημάτων τοῦ Ταντταλίδου, εἴτε εἰς ἀρχαίαν γράφοντος γλῶσσαν, εἴτε εἰς δημώδη, εἴτε εἰς καθαρεύουσαν· καὶ ὁποίαν καθαρεύουσαν! οἵαν ὀλίγιστοι κατορθοῦσιν. Ἡ ὀρθοέπεια καλλύνει πάντα αὐτοῦ λόγον, ἐπιλαμπρυνούσης αὐτὸν τῆς κυριολεξίας. Ἔν τινι τῶν προκειμένων ᾀσμάτων, θαυμασίῳ καὶ τούτῳ, ἐπιγραφομένῳ «ὁ παλαιὸς καιρός», γραῖα μάμμη, καθημένη παρὰ τὴν ἑστίαν καὶ ἔχουσα περὶ αὐτὴν ἐγγόνας καὶ ἐγγόνους ὑπερφρονοῦντας καὶ περιγελῶντας τοὺς περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ καιροῦ ἐκείνου λόγους της ὡς *συναξάρια*,—Εἴχαμεν» λέγει εἰς αὐτὰ τὰ παληόπαιδα»,

«Εἴχαμεν οἱ πρωτινοὶ
καὶ δασκάλους ξακουσμένους.
Ἦσαν ᾿λίγοι, πλὴν τρανοί,
κ᾿ ἦσαν ἄνθρωποι τοῦ Γένους.
Γράμματα χριστιανικά,
γράψιμο μαργαριτάρι,
καὶ ᾿γιερὰ ἑλληνικά. . . .»

Ταῦτα τὰ ’γιερὰ τῳόντι ἑλληνικὰ κατεῖχεν ἡγεμονικῶς ὁ Ἠλίας μου. Καὶ ἔγραφε μὲν μετ’ εὐχερείας εἰς ἀρχαῖα μέτρα, μεταχειριζόμενος τὴν ὕλην τῆς ποιητικῆς γλώσσης μετὰ ψυχαγωγίας μᾶλλον ἢ κόπου, ἠρύετο δὲ μετ’ εὐστόχου διακρίσεως ἐκ τοῦ πλουσίου γεωργίου τῆς παλαιᾶς.

Ἀκούσατε τὸ ᾆσμα αὐτοῦ, τὸ ἐπιγραφόμενον «Προσευχὴ στρατιώτου ἐν μάχῃ», ὡς οὐ μόνον διὰ τὴν ἔμπνευσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὡραίαν γλῶσσαν ἀξιολογώτατον.

Πάτερ, σοῦ δέομαι.
Τῶν τηλεβόλων βρυχῶνται τὰ νέφη·
κύκλῳ μου λαῖλαψ πυρὸς καταστρέφει.
Βαίνω θαρσῶν, ἀλλὰ καίομαι.
Πάτερ, σοῦ δέομαι.
Σύ μου στρατήγησον.
Δός μοι, ὡς θέλεις, ἢ δάφνην, ἢ θήκην.
Εἴτε εἰς θάνατον, εἴτε εἰς νίκην,
Διὰ τιμῆς με ὁδήγησον.
Σύ μου στρατήγησον.

Ὁ λόγος ἀκριβὴς καὶ ἀπρόσκοπος· ἡ ἔννοια ὑποκάρδιος καὶ ἅμα σαφής· ἡ συμβολὴ τῶν ἐπιτηδείων λέξεων φυσικὴ καὶ οὐδόλως ἐκζεζητημένη· τέλος, τὸ μέτρον ὅ,τι ἐνυάλιον. Ἐν τοιούτοις μέτροις λαλεῖ ἐξάπαντος ἡ Ἐνυώ.

Ἐξακολουθεῖ καὶ τελευτᾷ οὕτω·

Σῶσον ἐλέησον!
Ἂν μὲ σπαράξ’ ἡ μαινὰς τοῦ πολέμου,
δέξαι τὸ αἷμά μου λύτρον, Θεέ μου,
καὶ τὴν πατρίδα μου κλέϊσον.
Σῶσον ἐλέησον!

Ἐν τῷ «σῶσον ἐλέησον» τούτῳ καθιστάμεθα οἱονεὶ θεαταὶ τῆς συμπλοκῆς, τοῦ ὀλέθρου, τοῦ ἐσχάτου τῶν κινδύνων τοῦ στρατιώτου. Ὁ πόλεμος ἀνωτέρω μαίνεται. Ὁ στρατιώτης ἀγωνίζεται καὶ ἀγωνιᾷ· βαίνει θαρσῶν, ἀλλὰ καίεται. Καὶ ὁ στρατιώτης οὗτος εἶναι χριστιανός· φέρει ἀνηρτημένον ἐπὶ τοῦ στήθους τὸν σταυρὸν τοῦ ποιητοῦ του. Ἄξιον, ἄξιον τὸ θούριον ᾆσμα τοῦτο νὰ κατασκηνώσῃ εἰς παντὸς στρατιώτου Ἕλληνος τὴν ψυχήν· ὅτι ὅσον ψοφερόν, τοσοῦτον ἀνδρίζει διὰ τῆς εἰς τὸν Θεὸν πίστεως, τοσοῦτον ἐξευγενίζει διὰ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸ κλέος τῆς πατρίδος.

Ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς αὐτοῖς τούτοις ᾄσμασι ψαλμοί τινες παραπεφρασμένοι εἰς ὀλιγοσυλλάβους στίχους, ἀληθεῖς ἀδάμαντας.

«Στήριξον τὸ ὀλισθαῖνον
ἴχνος τῶν ἐμῶν ποδῶν
καὶ εἰς τὴν τῶν σωζομένων
καθοδήγησον ὁδόν».

Καὶ

«Οὗτοι ἐν ἅρμασι καὶ ἐν ἵπποις,
ἡμεῖς δ' ἐν μόνῃ τῇ προσευχῇ,
αὐτοὶ κατέπεσον πτῶμα λύπης,
ἡμεῖς δ' ἀνέστημεν ἐν βραχεῖ».

Λήγομεν τὰ παραδείγματα καὶ τὸν λόγον ἐν γένει, διὰ τοῦ ᾄσματος ὅπερ ὁ ποιητὴς ἐπιγράφει «Ἆσμα τοῦ σαββάτου πρὸς τοὺς κεκοιμημένους», ὧν μικρὸν, φεῦ! ἀπεῖχεν ὅτε τὸ συνέθετεν. Ὁ Τανταλίδης ἦλθεν εἰς Ἀθήνας κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος, ἵνα δώσῃ τέλος εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν τελευταίων τούτων ποιημάτων του, τυπουμένων μετὰ καὶ μουσικῶν χαρακτήρων εὐρωπαϊκῶν. Ἔχαιρεν ὅτι ἡ τύπωσις ἐγένετο μετὰ πλείστης ὅσης φιλοκαλίας, χάρις εἰς τὴν γενναίαν χρηματικὴν καταβολὴν τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φίλου καὶ θιασώτου τῆς μουσοτραφοῦς αὐτοῦ ψυχῆς, Ἀντωνίου τοῦ Νικολοπούλου, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀξιάγαστον ἐπιμέλειαν εὐμαθεστάτης δεσποίνης τῶν ἐν Ἀθήναις, ἄλλοτέ ποτε μαθητρίας του ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τὸν ἐπανεῖδον λοιπὸν καὶ πάλιν ἠσπάσθην, ἀείποτε θυμήρη, ἀείποτε ἥδιστον. Ἀλλ' ὁ μετὰ τοῦτον ἀσπασμὸς τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ ἔμελλε νὰ ἦναι ὁ πανύστατος. Ἐπιστρέψας εἰς Χάλκην, ἐπλήγη ὑπὸ περιτονίτιδος ὀξείας, ἀφ' ἧς καὶ ἄλλοτε μόλις εἶχε διασωθῇ· τὸ δεύτερον δὲ τοῦτο, ἔκλεισε διὰ παντὸς καὶ εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὓς πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχεν εἰς τὸν ὁρατὸν κεκλεισμένους.

Ἐν τῷ «Ἄσματι τοῦ σαββάτου πρὸς τοὺς κεκοιμημένους» ὁ ποιητὴς παρίσταται ἐν ὅλῃ τῇ λαμπρότητι τῆς ἐμπνεύσεως, τῇ δυνάμει τῆς πεποιθήσεως, καὶ τῇ ἀνθηρότητι τοῦ λόγου. Ἥ τε γλῶσσα καὶ ἡ στιχουργία φαίνονταί μοι πρότυπα, ὅ,τι τελειότατα ἐν τῇ παρούσῃ καταστάσει τῆς καθωμιλημένης ὡς γραπτῆς, ἐπὶ θέματος μάλιστα οἷον τὸ προκείμενον.

«Προέλαβον . . .»—ἔλεγε περὶ ἐκείνων ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ἐντὸς ὀλίγου νὰ καταταχθῇ ἔμελλε·

«Προέλαβον οἱ ποθητοὶ
ἡμᾶς τοὺς ζῶντας συγγενεῖς,
κληθέντες εἴσω τῆς σκηνῆς
παρὰ τῷ πάντων ποιητῇ.
Εἶναι τὸ σύνορον βραχὺ
νεκρῶν καὶ ζώντων μεταξύ·
ὁ πόθος καὶ ἡ ἐν νυξὶ
μᾶς συνενώνει προσευχή. . . .
Μακρὰν τῆς πόλεως ἐκεῖ,
ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Θεοῦ,
νεκροῦ πανήγυρις λαοῦ
ἐκκλησιάζει μυστική.
Ἐντὸς τοῦ σκότους τοῦ χυτοῦ
τίς θροῦς ἀκούετ' ἐπηχῶν;

Τὸ σμῆνος ψάλλει τῶν ψυχῶν
 τὸ ἀλληλούϊα αὐτοῦ. . . .
Εἰρήνη σοί, ὁ οὐλαμὸς
 τῶν ἀπομάχων τῆς ζωῆς!
κορέννυσο Θεοῦ πνοῆς,
 ἔνθα ἀπέδρα στεναγμός.
Προσμένετέ μας· ἀνὰ εἷς
 ἐρχόμεθ' ἅπαντες ἐκεῖ·
καὶ χαίρετε! μόν' οἱ κακοὶ
 τὸ πέραν φρίττουν τῆς ζωῆς».

Ὄχι, ὄχι· ὁ Ταντταλίδης δὲν ἀπέθανε. Δὲν ἀποθνήσκει τοιοῦτος λόγος. Πολὺ ἐπαίρεται ἡ ὅρασις ὅταν νομίζῃ, ὅτι αὐτὴ καὶ μόνη βεβαιοῖ τὸ εἶναι τῶν ὄντων. Εἶναι λοιπὸν ἀνωτέρα τοῦ θανάτου, μὴ δυναμένου ν' ἀποκτείνῃ τὰ πάντα πάντων; Δὲν ἀπέθανεν ὁ Ἠλίας Ταντταλίδης· ἀλλ' ὡς αὐτὸς ἐστερεῖτο ὁράσεως πρὸς ἡμᾶς ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, οὕτω καὶ ἡμεῖς, στερούμεθα μὲν τῆς δυνάμεως τοῦ ὁρᾷν αὐτὸν πέραν τῆς ζωῆς τῆς παρούσης, ἀλλ' ἐν τοῖς ἔργοις του τὸν βλέπομεν καὶ τὸν ἀκούομεν ζῶντα.

Ἀκούω τινὰ λέγοντα κατὰ νοῦν·—Κακὸν τὸ σόφισμα· πειράθητι νὰ παρηγορήσῃς δι' αὐτοῦ τὰς ζωάς, ὧν ὁ ποιητής σου ὑπῆρχε καὶ ὑλικὸν πρὸς τοῖς ἄλλοις στήριγμα.—Οὐδὲν σόφισμα, ἀποκρίνομαι. Ὁ ποιητής μου καὶ θὰ στείλῃ· καὶ μέχρις οὗ σώζηται γλῶσσα ἑλληνική, ζῶντα θὰ τὸν βλέπωσι καὶ θὰ τὸν ἀκούωσιν οἱ ἐπελευσόμενοι, μεθ' ἡμᾶς ἀπελευσομένους.

Ι. ΙΣΙΔΩΡΙΔΗΣ ΣΚΥΛΙΣΣΗΣ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ

ΜΙΚΡΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑΙ ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ.

§ 1.

Καταιβατόν καταβατόν, σελίς (pagina, page).

Κείμενον, ἔδαφος, ὕφος (textus, texte).

Περιθώριον, μέτωπον μετώπιον (margo, marge).

Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς δημώδει γλώσσῃ, ὡς λέγεται *καταιβαίνω* ἀντὶ τοῦ *καταβαίνω*, *καταιβάζω* ἀντὶ τοῦ *καταβιβάζω*, *καταιβασμένος*, *καταίβασμα*, *καταιβασμός*, *καταιβασιά*, οὕτω καὶ *καταιβατόν* ἀντὶ τοῦ *καταβατόν*. Ὠνομάζετο δὲ *καταβατὸν* ὑπὸ τῶν συγγραφέων τοῦ Βυζαντιακοῦ ἑλληνισμοῦ τὸ παρὰ τοῖς παλαιοτέροις καλούμενον *σελίς*.

Ψευδηρῴδιαν. Ἐπιμερ. σελ. 2 «ὅρα καὶ ἐν τοῖς μετωπίοις τῶν *καταβα-*

τῶν ἐπισημαινομένους τοὺς ἐπιμερισμούς». σελ. 122 «σελίς τὸ *καταβατὸν* τοῦ βιβλίου». σελ. 159 «βλέπε ἔξωθεν ἐν τοῖς μετωπίοις τῶνδε τῶν *καταβατῶν* τὰ σημεῖα τῶν ἐντὸς ἐπιμερισμῶν κατὰ στοιχεῖον κείμενα».

Ἡσύχ. «Σελίς: πτυχίον, *καταβατὸν* τοῦ βιβλίου». Σουίδ. «Σελίς: τὸ μέσον τῶν δύο *καταβατῶν* ἄγραφον τυγχάνον».

Σχολ. Ὀππιαν. Ἁλιευτ. Α', 409 «πάντα γὰρ τῆς εὐζωΐας ἐπιθυμοῦμεν, καὶ ἐγράφη εἰς τὸ ἕτερον *καταβατόν*». Πρβ. καὶ Πατρολ. Ἑλλην. Τόμ. ΠΘ', σελ. 201, γ', κτλ.

Περὶ τῆς προκειμένης λέξεως ἐποιήσατο λόγον καὶ ὁ Κοραῆς ἐν Ἀτάκτων Τόμῳ Δ', σελ. 220 καὶ ὁ Οἰκονόμος ἐν τῷ περὶ Γνησ. Προφ. τῆς Ἑλλην. Γλώσσης Βιβλίῳ σελ. 804.

Τὸ ὄνομα *σελίς* ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἐν τῇ κοινῇ λαλιᾷ συνήθους *καταιβατόν* εὑρίσκεται παρὰ Πολυβίῳ Ε', λγ', 3 «διότι τῶν καθ' ἡμᾶς τινες γραφόντων ἱστορίαν ἐν τρισὶν ἢ τέτταρσιν ἐξηγησάμενοι *σελίσιν* ἡμῖν τὸν Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων πόλεμον φασὶ τὸ καθόλου· γράφειν» καὶ παρὰ Διονυσίῳ τῷ Ἁλικαρνασσεῖ π. Συνθέσ. Ὀνομ. ΙΗ' (σελ. 246 Σχ.) «Ἐν γοῦν ταῖς τοσαύταις γραφαῖς, ἃς καταλέλοιπεν ὁ ἀνήρ, μίαν οὐκ ἂν εὕροι τις *σελίδα* συγκειμένην εὐτυχῶς» καὶ παρὰ Γαληνῷ Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 648 «Ἐν μέντοι τοῖς κατὰ Διοσκορίδην ἀντιγράφοις οὐ μόνον οὕτως ἁπλῶς γέγραπται κατάστασις, ἀλλὰ πρόσκειται τὸ θερμὴ καὶ ὑγρά, κατὰ τὸ μέσον τῆς *σελίδος* ὅλου τοῦ γεγραμμένου, καθάπερ ἐν τοῖς ἄλλοις ἀντιγράφοις μόνον τὸ κατάστασις» καὶ παρ' ἄλλοις. Πρβ. καὶ Ἀκήρατον ἐν Ἀνθ. Παλατ. Ζ', 138:

> ἐν σοὶ Μαιονίδης ἀνεπαύσατο· σοῦ δὲ θανόντος,
> Ἕκτορ, ἐσιγήθη καὶ σ ε λ ὶ ς Ἰλιάδος.

καὶ Ποσείδιππον παρ' Ἀθην. σελ. 596, δ':

> Σαπφῷαι δὲ μένουσι φίλης ἔτι καὶ μενέουσιν
> ᾠδῆς αἱ λευκαὶ φθεγγόμεναι σ ε λ ί δ ε ς.

Ὅθεν καὶ ἡ σίλφη, ζωΰφιον ἐσθίον τὰ βιβλία, *σελιδηφάγος* προσαγορεύεται ὑπὸ τοῦ γραμματικοῦ Εὐήνου ἐν Ἀνθολ. Παλατ. Θ', 251:

> Ἐχθίστη Μούσαις σ ε λ ι δ η φ ά γ ε, λωβήτειρα
> φωλάς, ἀεὶ σοφίης σκέμματα φερβομένη,
> τίπτε, κελαινόχρως, ἱεραῖς ψήφοισι λοχάζῃ,
> σ ί λ φ η, τὴν φθονερὴν εἰκόνα πλαττομένη;

Ἐκφέρεται δὲ καὶ καθ' ὑποκοριστικὸν τύπον τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ὄνομα, οἷον *σελίδιον*. Βεκκ. Ἀνέκδ. σελ. 766, 28 «λόγου χάριν ἀπὸ τοῦδε τοῦ *σελιδίου* ἕνα στίχον καὶ ἀφ' ἑτέρου *σελιδίου* ἕνα καὶ ἐπ' ἄλλου ἄλλον λαβόντες». Σχολ. Πλάτ. Θεαιτ. σελ. 172, α' «ἐντεῦθεν μέχρι τῶν ἑξῆς *σελιδίων* ΙΔ' ἀποστηθίζειν χρή». Σχολ. Ξενοφ. Ἀναβ. Β', ε', 11 «καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ ὧδε πρὸ δύο *σελιδίων*». Σχολ. Ἀριστείδ. σελ. 137, 26 Διν. «ἐν τῷ ἑξῆς δὲ *σελιδίῳ* ἐστὶν ἡ ἀπόδοσις τούτου». Πτολεμ.

Μαθημ. Τόμ. Α', σελ. 225, γ' «Διαγράψομεν οὖν κανόνας τρεῖς, ἐπὶ στίχους μὲν ΜΕ', *σελίδια* δὲ καθ' ἕκαστον Ε'· τῶν δὲ *σελιδίων* τὰ μὲν πρῶτα περιέξει κτέ.». Πρβ. καὶ σελ. 73, δ'. σελ. 74, α', κτλ.

Ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Σουΐδα εἶνε γεγραμμένον «*Σελίδιον* : τὸ ἀπὸ τῶν ἄνωθεν ἀναγινωσκόμενον ἐπὶ τὰ κάτω» καὶ «Κανόνιον: Οὕτω καλεῖται ἡ οἱαδήποτε πραγματεία, κἂν πλειόνων τυγχάνῃ πτυχίων ἢ στίχων ἢ παγινῶν. Στίχος δὲ ὁ κατὰ τὸ κοινὸν ἔθος ὀνομαζόμενος, ἀπὸ δεξιῶν ἐπὶ ἀριστερὰ ἀναγινωσκόμενος. *Σελίδιον* δὲ τὸ ἀπὸ τῶν ἄνωθεν ἀναγινωσκόμενον ἐπὶ τὰ κάτω». Ἀντὶ τοῦ *ἢ παγινῶν* ἔχουσιν ἔνιοι τῶν κωδίκων *ἤγουν παγινῶν*· ὅθεν εἰκάζομεν ὅτι ἔγραψεν ὁ Σουΐδας «κἂν πλειόνων τυγχάνῃ πτυχίων ἤγουν παγινῶν ἢ στίχων».

Κείμενον καλεῖται τὸ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως ἢ ποιητοῦ γεγραμμένον ἢ συντεθειμένον καὶ λαμβάνεται πολλάκις κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ σχόλιον ἢ τὴν ἐξήγησιν, κτλ. Περὶ τῆς λέξεως ταύτης γράφει ὁ Κασαύβων ἐν ταῖς εἰς τὸν Ἀθήναιον Σημειώσεσιν «In Graecorum commentariis, τὸ Κείμενον est praepositus textus ad interpretandum, ut fieri amat ab interpretibus» [1].

Χοιροβοσκ. σελ. 807, 7 «Ἰστέον δὲ ὅτι ὡς συγκέχυται ἡ λέξις ἤγουν τὸ *κείμενον* τοῦ τεχνικοῦ».

Ῥήτ. Οὐαλζ. Τόμ. Β', σελ. 136, 27 «Ἐπὶ δὲ τὴν τοῦ *κειμένου* σαφήνειαν καιρὸς ἤδη λοιπὸν μεταβῆναι».

Ἐπιφάν. Τόμ. Β', σελ. 603, 20 Διν. «Καὶ δεικτέον ὅτι οὐ πάντα παραλαμβάνεσθαι δεῖ κατὰ τὸ *κείμενον*».

Σχολ. Λουκιαν. σελ. 108 Ἰακωβ. «Ἡ δὲ ἀκολουθία τοῦ *κειμένου* ἀπαιτεῖ Σῆρας νοεῖν αὐτοὺς τοὺς σκώληκας τοὺς ποιοῦντας τὴν μέταξαν».

Σχολ. Θουκυδ. Α', 144 «Οἶμαι τὸ τοῖς Λακεδαιμονίοις ἁμάρτημα τοῦ γραφέως, ἐνθέντος τῷ *κειμένῳ* ὅπερ ἦν ἑρμηνεία τοῦ σφίσι, ἔξωθέν τινι πρότερον ἐπιτεθεῖσα» (Πρβ. καὶ Η', 68).

Σχολ. Ἱπποκρ. καὶ Γαλην. Τόμ. Β', σελ. 7 «τῷ δὲ *κειμένῳ* προσθετέον κτέ.» (Πρβ. καὶ Τόμ. Α', σελ. 57. σελ. 68. σελ. 69. σελ. 88).

Ἐν τοῖς εἰς Πίνδαρον Σχολίοις Ὀλυμπ. Β', 48 φέρεται διττὴ γραφή· «ὅθεν καὶ ὀβελὸς παράκειται» καὶ «ὅθεν καὶ ἡμεῖς οὐ γεγράφαμεν ἐν τῷ *κειμένῳ*».

Πρὸς δήλωσιν τοῦ κειμένου ποιεῖται ὁ Γαληνὸς χρῆσιν ἄλλοτε μὲν τοῦ ὀνόματος *ἔδαφος*, ἄλλοτε δὲ τοῦ *ὕφος*. Τόμ. ΙϚ', σελ. 202 «Ἡμεῖς δὲ σαφῶς ἴσμεν ἐκεῖνο τὸ σύγγραμμα οὐκ εἶναι γνήσιον Ἱπποκράτους. Φαίνεται τοίνυν προσγραφὲν ὑπό τινος αὖθις δὲ εἰς *τοὔδαφος* ὑπὸ τοῦ βιβλιογράφου μετατεθεῖσθαι». σελ. 468 «Ἄλλοι δὲ ἐν τοῖς πάνυ παλαιοῖς *ἐδάφεσι* γεγρά-

1 Ἴδε Schweighäuser Animadvers. in Athen. Deipnos. Τόμ. Α', σελ. 18 καὶ Not. ad Simblic. Comment. in Enchir. Epict. σελ. 193.

φθαι οὕτω φασί, κτέ.». σελ. 837 «Τοῦ τοιούτου ἕνεκα τὰ χολώδεα ταῦτα περιεξήρουν τὰ γεγραμμένα μὲν ὑπὸ Καπίτωνος ἐν αὐτῷ τῷ *ἐδάφει*, κατὰ δὲ τὸ μέτωπον ὑπὸ τοῦ Διοσκορίδου». Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 80 «Ἐνίοτε γὰρ ὑπὲρ ἑνὸς πράγματος διττῶς ἡμῶν γραψάντων, εἶτα τῆς μὲν ἑτέρας γραφῆς κατὰ τὸ *ὕφος* οὔσης, τῆς δ' ἑτέρας ἐπὶ θάτερα τῶν μετώπων, ὅπως ἐγκρίνωμεν αὐτῶν τὴν ἑτέραν ἐπὶ σχολῆς δοκιμάσαντες, ὁ πρῶτος μεταγράφων τὸ βιβλίον ἀμφότερα ἔγραψεν». σελ. 634 «Δῆλον ὅτι παρεγγέγραπται τοῦτο πρός τινος, οὐχ ὑφ' Ἱπποκράτους αὐτοῦ γέγραπται. Τάχα δέ τις καὶ προσέγραψεν ἕνεκεν ἑαυτοῦ, καθάπερ εἰώθαμεν εἰς ὑπόμνησιν ἐν τοῖς μετωπίοις τὰ τοιαῦτα προσγράφειν· εἶτά τις τῶν μεταγραφόντων τὸ βιβλίον, ὡς αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως ὂν εἰς τὸ *ὕφος* αὐτὸ μετέθηκεν». σελ. 909 «Γέγραπται μὲν οὖν τοῦτο κατὰ πολλὰ τῶν ἀντιγράφων, ὀρθῶς δὲ ἐν τοῖς κατὰ Διοσκορίδην οὐ γέγραπται· φαίνεται μὲν γὰρ ὡς ἐπ' ἐξηγήσει προσγραφὲν ὑπό τινος αὖθις δὲ εἰς *τοὔδαφος* ὑπὸ τοῦ βιβλιογράφου μετατεθεῖσθαι». Τόμ. ΙΗ', β'. σελ. 864 «Εἶθ' εὑρόντα τὸν βιβλιογράφον ἐνίας μὲν αὐτῶν ἐν τοῖς μετώποις γεγραμμένας, ἐνίας δὲ κατὰ τοῦ μετώπου, πάσας ἐγγράψαι τῷ *ἐδάφει* τοῦ συγγράμματος ἐν ᾗ μάλιστα τάξει δόξουσιν εὐλόγως κεῖσθαι».

Λέγει δὲ καὶ ὁ Φώτιος Βιβλιοθ. σελ. 89, 30 «ὁ μέντοι ὄγδοος διάφορός ἐστι καὶ τῇ ἐπιγραφῇ καὶ τῷ *ἐδάφει*» καὶ ὁ Εὐστάθιος σελ. 1229, 33 «οὐ γὰρ κεῖταί τι θηλυκὸν ἐν τῷ ποιητικῷ *ἐδάφει*». Πρβ. καὶ Γρηγόρ. Νύσσ. Τόμ. Β', σελ. 82, 6' «ὁ φιλόπονος ἀναγνοὺς τῆς θείας γραφῆς τὰ *ἐδάφη*» καὶ Ἐπιφάν. Τόμ. Δ', α', σελ. 10 «ἀνῄρηται ὁ λόγος ἀπὸ τοῦ γεννητικοῦ τόπου ἤτοι τοῦ *ἐδάφους* τῆς γραφῆς».

Ἐσχηματίσθη δ' ἐκ τοῦ *ἔδαφος* καὶ ὑποκοριστικὸν *ἐδάφιον* ἀπαντῶν παρά τε τῷ Ὠριγένει καὶ παρ' ἄλλοις. Ὠριγέν. Τόμ. ΙϚ', σελ. 399 «πρόσταξον αὐτῷ τὸ *ἐδάφιον* τοῦ ἀποστόλου ἀναγνωσθῆναι». Ἐπιφάν. Τόμ. Β', σελ. 313 «*ἐδάφιόν τι* συντάξεως ἐποιησάμην». σελ. 328 «ὡς *ἐδάφιον* ἡμῖν γεγραμμένη» (Πρβ. καὶ σελ. 592, 31). Ῥήτ. Οὐαλζ. Τόμ. Β', σελ. 178, 1 «πρὸ τοῦ τῇ κατὰ λέξιν τοῦ *ἐδαφίου* ἐξηγήσει ἐπιχειρῆσαι». Εὐστάθ. Πονηματ. σελ. 315, 36 «ἃ πολλοῖς *ἐδαφίοις* βιβλίων κατέσπαρται» (Πρβ. καὶ σελ. 251, 76). Τζέτζ. Ἱστορ. Δ', 202 «οὕτω δὲ τὸ *ἐδάφιόν* ἐστιν ἐγγεγραμμένον». Σχολ. Εὐριπ. Φοιν. 163 «αὕτη δὲ ἡ σύνταξίς ἐστιν, ἐὰν μὴ ἔγκειται τῷ *ἐδαφίῳ* τὸ ὡς ἴδω».

Εἰς πλείονα σαφηνισμὸν καὶ ἀκριβεστέραν κατάληψιν τῆς λέξεως *ὕφος* δύνανται νὰ συντελέσωσι τὰ ἑπόμενα παραδείγματα. Λογγῖν. π. Ὕψ. Α', 4 «οὐκ ἐξ ἑνὸς οὐδ' ἐκ δυοῖν, ἐκ δὲ τοῦ ὅλου τῶν λόγων *ὕφους* μόλις ἐκφαινομένην». Κλήμ. Ἀλεξ. σελ. 891 «ὡς τὸ σῶμα καὶ τὸ *ὕφος* τῆς προφητείας ὑπαγορεύει». Ὠριγέν. Τόμ. ΙΘ', σελ. 398 «μὴ δυνάμενοι ἐν *ὕφει* ἐπιδεῖξαι τῆς γραφῆς αἰτιωμένης μὲν τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἀποδεχομένης δὲ τοὺς εὖ πράττοντας». Ῥήτ. Οὐαλζ. Τόμ. Θ', σελ. 445, 21 «καὶ οὐχ ὡς

ῦφος ἐστὶ τὸ σύγγραμμα, ἀλλ' ὥσπερ κατὰ κόμμα λαλιῶν εἴδει προηγμένον». Τζέτζ. 'Αλληγ. 'Ιλιάδ. Σ, 266 «πᾶν τὸ τοῦ μύθου ὕφος». Νικόμ. Γερασ. σελ. 53 Τεϋβν. «ἐν τῷ τοῦ διαγράμματος ὕφει».

Ἐν τῷ εἰς τὸ Εὐαγγελιστάριον Προλόγῳ φέρεται «Ἰστέον ὅτι τὸ ὕφος τοῦ κατ' Ἰωάννην ἁγίου εὐαγγελίου ἀναγινώσκεται».

Τὸ *περιθώριον* οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ τὸ κενὸν τὸ πέριξ ἢ κύκλῳ τοῦ ἐδάφους θεωρούμενον. Γνωστὸν δ' ὑπάρχει ὅτι ἐν τῇ καθωμιλημένῃ γλώσσῃ λέγεται *θωρῶ* ἀντὶ τοῦ *θεωρῶ*, *ἀκριβοθώρητος* ἀντὶ τοῦ *ἀκριβοθεώρητος*, *θώρετρα* ἀντὶ τοῦ *θεώρητρα*, κτλ., *θεωρία*, ὡς ἐν τῷ *θεωρία ἐπισκόπου καὶ καρδία μυλωνᾶ*, καὶ *θωριά*, ὡς ἐν τῷ *ἔχεις φλωριά; ἔχεις θωριά*. Πρβ. καὶ *νωπός*=νεωπός, *μετωρίζομαι*=μετεωρίζομαι, *χρωστῶ* ἢ *χρουστῶ*=χρεωστῶ, κτλ. Ὅμοιον τούτοις εἶνε τὸ *νοσσός*—*νοσσίς*—*νοσσίον*—*νοσσιά*, κτλ. Φρύνιχ. σελ. 206 «*Νοσσός*, *νοσσίον*: Ἀμφοῖν λείπει τὸ Ε· διὰ τοῦτο ἀδόκιμα. Λέγε οὖν *νεοττός*, *νεόττιον*, ἵνα ἀρχαῖος φαίνῃ. *Νοσσάριον* ἐκβλητέον τελέως». Θωμ. Μάγιστρ. σελ. 244 «*Νεοττός*, *νεόττιον* καὶ *νεοττιά* Ἀττικοί, οὐ *νοσσός* οὐδὲ *νοσσίον* καὶ *νοσσιά*».

Περὶ τῆς λέξεως *περιθῶρι* ποιούμενος λόγον ὁ Κοραῆς ἐν Ἀτάκτων Τόμῳ Δ', σελ. 410 γράφει «ΠΕΡΙΘΩΡΙ, Σ. (γρ. περιθῶρι), *Περιθώριον* κατὰ συγκοπὴν ἀπὸ τὸ *Περιθεώριον* (marge), ὁ γυμνὸς ἀπὸ γράμματα γύρῳ τῆς σελίδος τόπος, ὡς ἂν ἔλεγε τὶς Περιθεώρητον, Περίβλεπτον. Οἱ Γραικορωμαῖοι τὸ ὠνόμαζαν καὶ Μετώπιον Δ. (λέξ. Κατάβατον, σελ. 606)».

Ἐν τοῖς ἐκ τοῦ Γαληνοῦ προεκτεθεῖσι παραδείγμασι βλέπει τις γεγραμμένον *τὸ μέτωπον*, *τῶν μετώπων*, *τοῖς μετώποις* καὶ *τοῖς μετωπίοις*. Εὑρίσκεται δὲ παρ' αὐτῷ καὶ «ἡ γὰρ ἀταξία τῶν λόγων οὐκ ἄλλως ἔοικεν ἢ οὕτω γεγονέναι, προσγραφομένων μὲν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἱπποκράτους ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν εὑρισκομένων αὐτῷ παραδειγμάτων εἰς τὴν τοῦ καθόλου πίστιν, ἐνίων μὲν ἐπὶ τοῦ *μετώπου*, ἐνίων δὲ κατὰ τοῦ νώτου [1], μὴ δυνηθέντος δὲ τοῦ ἐκγραφομένου τὴν οἰκείαν ἑκάστῳ τάξιν ἀποδοῦναι» (Τόμ. ΙΕ', σελ. 624) καὶ «ἀλλ' οὔτε τῶν ἄλλων ἀντιγράφων εὗρον ἔν τινι ταύτην τὴν γραφὴν οὔτε τις τῶν ἐξηγητῶν οἶδεν αὐτήν, πλὴν ὅτι Διοσκορίδης αὐτὸς ἐν τῷ *μετώπῳ* τοῦ βιβλίου προσέγραψεν ἐν δύο μόνοις ἀντιγράφοις εὑρηκὼς ὡδί πως ἔχουσαν τὴν λέξιν» (Τόμ. ΙΖ', β', σελ. 194). Πρβ. καὶ Μαρῖνον Πρόκλ. ΚΖ' (σελ. 164, 54 Διδ.) «πεισθέντος δὲ τοῦ ἀγαθοειδεστάτου καὶ παραγράψαντος τοῖς *μετώποις* τῶν ὑπομνημάτων, ἔσχομεν συναγωγὴν εἰς ταὐτὸν ἁπάντων» καὶ Ψευδηρῳδιανὸν Ἐπιμερ. σελ. 2 «ὅρα καὶ ἐν τοῖς *μετωπίοις* τῶν καταβατῶν ἐπισημαινομένους τοὺς ἐπιμερισμούς» καὶ σελ. 159 «βλέπε ἔξωθεν ἐν τοῖς *μετωπίοις* τῶνδε τῶν καταβατῶν κτέ.» καὶ «ἐπισημαινό-

1 Ἴσως καὶ ἐν Τόμ. ΙΗ', β', σελ. 864 ἀναγνωστέον «ἐνίας μὲν αὐτῶν ἐν τοῖς μετώποις γεγραμμένας, ἐνίας δὲ κατὰ τοῦ νώτου» ἀντὶ τοῦ μετώπου.

μεθα δὲ καὶ ταῦτα ἔξωθεν ἐν τοῖς *μετωπίοις*». Λ. Δινδόρφιος *Θησ. Στεφ.* Τόμ. Ε', σελ. 949 «Ms. ap. Pasin. Codd. Taur. vol. 1, p. 158 B: Τῶν παρακειμένων ἐν τοῖς μετωπίοις σχολίων· pro quo in alio ib. p. 94, B: Τῶν παρακειμένων ἐν τοῖς μετώποις σχολίων».

Περὶ τοῦ τύπου *μετώπιον* γράφει ὁ Εὐστάθιος σελ. 1084, 23 «Τὸ δὲ *μετώπιον* ἢ καθ' ὁμοιότητα συντέθειται τοῦ *ἐνώπιον* ἢ παράγωγόν ἐστι τοῦ *μέτωπον*, ὡς τοῦ *ἴχνος* τὸ *ἴχνιον*» καὶ σελ. 833, 31 «Λέγει δὲ καὶ *μετώπιον* ἢ τὸ μέτωπον καθ' ὁμοιότητα τοῦ *ἐνώπιον* ἢ τὸ μεσόφρυον, ὡς καὶ *μεταμάζιον* τὸ μεταξὺ τῶν μαζῶν καὶ *μεταίχμιον* τὸ μεταξὺ δύο στρατῶν· φησὶ γὰρ *μετώπιον ὀξέϊ δουρὶ νύξε*. Καθὰ δὲ τὸ *ἴχνος ἴχνιον* οὐκ ἔστι παρ' Ὁμήρῳ ὑποκοριστικόν, οὕτως οὐδὲ τὸ *μετώπιον*· σημειοῦνται γὰρ οἱ παλαιοί, ὡς καὶ ἐν Ὀδυσσείᾳ εἴρηται, μὴ εἶναι παρ' Ὁμήρῳ ὑποκορισμὸν διὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς κατ' αὐτὸν ποιήσεως, εἰ μὴ ἄρα, φασίν, ἐν τῷ *μάλα γὰρ μέγα θηρίον ἦεν*, ὅπερ ἐκ τῆς ὑποκοριστικῆς χθαμαλότητος ἐγήγερται διά τε τοῦ *μάλα* καὶ διὰ τοῦ *μέγα*». Πρβ. καὶ σελ. 914, 44 «ἐπὶ προσώπου δὲ τὸ *ὑπώπιον*, ὃ παρῆκται καθ' ὁμοιότητα τοῦ *ἐνώπιον*, *μετώπιον*, ἔτι δὲ καὶ *παρώπιον* τὸ καὶ ἀντήλιον». Ἀκριβέστατα περὶ τοῦ προκειμένου θὰ διαλάβωμεν ἀλλαχοῦ.

Η ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΔΟΥΛΕΙΑ

ΚΑΙ Η ΔΙΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΤΑΡΓΗΣΙΣ ΑΥΤΗΣ

Ὅσῳ θαυμάζομεν καὶ ἐκπληττόμεθα ἀποβλέποντες εἰς τὰ ἀρχαῖα ἀριστουργήματα τῆς τέχνης καὶ τῆς διανοίας, ὅσῳ εὐαρέστως καὶ ἡδέως ἐμφιλοχωροῦμεν εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων μνημείων καὶ θαυμάζομεν τὴν μεγαλουργὸν διάνοιαν τῶν ἡμετέρων προγόνων, καὶ ἴσως τινὲς ἐπιθυμοῦμεν τὴν ἐπάνοδον τῶν χρόνων ἐκείνων, τοσούτῳ ἀφ' ἑτέρου ἀποτροπιαζόμεθα καὶ ἀποδιοπομποῦμεν ὡς φάσμα νυκτερινὸν τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰς κακίας τῶν ἀρχαίων.

Ἡ λάμψις τῶν ἀρχαίων κοινωνιῶν ὀλίγον μόνον διήρκεσεν, οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ πλείονα χρόνον, διότι αὗται δὲν ἐστηρίζοντο ἐπὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἰσότητος, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐναντίων. Ὅσῳ λοιπὸν καὶ ἂν πειρῶνταί τινες νὰ ἐπαναφέρωσι τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους, ἐκεῖνοι ᾤχοντο ἀνεπιστρεπτεὶ οὐδ' εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπανέλθωσιν, ὡς δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπανέλθωσιν αἱ θεότητες καὶ τ' ἀναπλάσματα τῆς φαντασίας, ὡς δὲν ἐπανέρχονται οἱ γυμνικοὶ ἀγῶνες καὶ τὰ ἱπποδρόμια τῶν Ῥωμαίων μετὰ τῶν

ἐν αὐτοῖς τελουμένων φρικαλεοτήτων. Τὰ ἀρχαῖα πολιτεύματα ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ μορφῇ καὶ τῷ ὀργανισμῷ δὲν ἐπανέρχονται. Τὸ πάλαι ὑπέσκαπτον καὶ διεσάλευον κατὰ μικρὸν τὰ θεμέλια τῶν κοινωνιῶν πρῶτον μὲν αὐτὸ τὸ θρήσκευμα [1], εἶτα δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ δὴ καὶ ἡ ἀποτρόπαιος καὶ παρὰ φύσιν δουλεία, ἣν εἰς τὸ κατὰ φύσιν ὑπήγαγον καὶ νομοθέται καὶ τῶν φιλοσόφων οἱ μέγιστοι. Συγκρίνοντες καὶ παραβάλλοντες ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ τὸν νεώτερον πολιτισμὸν πρὸς τὸν ἀρχαῖον, τὰς νεωτέρας κοινωνίας πρὸς τὰς ἀρχαίας θὰ διαγράψωμεν ὅσον ἡμῖν δυνατὸν τὴν ἀρχὴν καὶ γένεσιν τῆς δουλείας, τὰς περὶ αὐτῆς θεωρίας, τὸ πλῆθος τῶν δούλων, τὴν μεταχείρησιν αὐτῶν, τὰς ἀσχολίας, τὴν κατὰ μικρὸν βελτίωσιν, τὴν διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ μικρὸν χειραφέτησιν καὶ τέλος τὴν κατάργησιν αὐτῆς.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

§ 1.

Ἀρχὴ καὶ γένεσις τῆς δουλείας. Θεωρίαι περὶ αὐτῆς. Πληθὺς δούλων.

«Ὅτι μὲν τοίνυν εἰσὶ φύσει τινὲς οἱ μὲν ἐλεύθεροι,
»οἱ δὲ δοῦλοι, οἷς καὶ συμφέρει τὸ δου-
»λεύειν καὶ δίκαιόν ἐστι, φανερόν.» Ἀριστοτ.

Ὅτι ἀρχὴ καὶ γένεσις τῆς δουλείας ἦτο ἔνθεν μὲν τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, ἑτέρωθεν δὲ ὁ ἐγωϊσμός, περὶ τούτου δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ διαλάβωμεν. Δοῦλοι τὸ πρῶτον ἐγίγνοντο, ὡς φαίνεται, οἱ ἐν πολέμῳ αἰχμαλωτιζόμενοι. Ὁ δὲ ἐγωϊσμὸς ἐπεκύρωσε τὴν ἀρχὴν ταύτην καὶ κατέστησε νόμον, ὥστε νὰ γείνῃ ἀποδεκτὸν ὅτι ἡ φύσις γεννᾷ τοὺς δούλους καὶ τοὺς ἐλευθέρους. Τὴν πρόληψιν ταύτην ἐθήλαζον οἵ τε Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι τῷ μητρικῷ γάλακτι καὶ ἐν τοῖς θεάτροις ἐδιδάσκοντο

«Βαρβάρων δ' Ἕλληνας εἰκὸς ἄρχειν, ἀλλ' οὐ βαρβάρους,
»Μῆτερ Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δὲ ἐλεύθεροι. 2

Ἐντεῦθεν καὶ καυχώμενοι ἔλεγον, *Πᾶς μὴ Ἕλλην βάρβαρος*:

Ὅ,τι ἀληθῶς ἐμποιεῖ φρίκην δὲν εἶνε ἡ τῆς δουλείας ὕπαρξις ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἀλλ' ἡ ἀπόφανσις ἐξόχων ἀνδρῶν ὑποστηριζόντων τὴν δουλείαν ὡς νόμιμον. Οἱ φιλόσοφοι δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀπαλλαχθῶσι τῶν δεσμῶν, ἐν οἷς συνεῖχεν αὐτοὺς ἡ κοινὴ γνώμη καὶ τὰ ἔθιμα. Τὸ φῶς τῆς διανοίας αὐτῶν ἐσκοτίζετο καὶ ἐπνίγετο ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀτμοσφαίρας ἐν ᾗ ἐγεννήθησαν καὶ ἔλαμψαν. Αἱ περὶ ἀνθρώπου θεωρίαι δὲν ἀποβλέπουσι τὸν ἄνθρωπον καθό-

1 Σύγκρισιν καὶ παραβολὴν τῶν ἀρχαίων κοινωνιῶν πρὸς τὰς νεωτέρας, τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ πρὸς τὸν νεώτερον ὑπὸ θρησκευτικὴν ἔποψιν ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ τελευταίῳ φύλλῳ τοῦ Βύρωνος (τόμ. Β' φυλ. 22. ἀπὸ σελ. 603 καὶ ἑξ.)

2 Εὐριπ. Ἰφιγ. ἐν Αὐλίδ. 1400.

λου, ἀλλὰ τὸν ἐλεύθερον τὸν ἀποτελοῦντα μέλος τῆς πολιτείας. Ὁ μὴ ἐλεύθερος δὲν εἶναι ἄνθρωπος! Ἐντεῦθεν περὶ δούλων ἀποφαίνονται, ὡς ἀποφαίνεταί τις περὶ τῶν θρεμμάτων, τῶν ἀγρῶν, τῶν ἀμπελώνων καὶ τῶν τοιούτων.

Ὁ Πλάτων καίπερ ὑπὲρ τοὺς συγχρόνους καὶ τὰς πλάνας αὐτῶν ὑψωθείς, καίπερ ἐπεξιὼν κατὰ τῆς δουλείας ὡς ἀδίκου, καίπερ ἀναγνωρίζων ἐνίοτε ἐν τοῖς δούλοις ἀρετὰς ἀνωτέρας πολλάκις τῶν ἐλευθέρων, ἐπανέρχεται δυστυχῶς εἰς τὰς πλάνας τῶν συγχρόνων αὐτῷ καὶ ἀνακηρύττει τὴν δουλείαν ὡς φυσικὴν προελθοῦσαν ἐκ τῆς ἀτελείας τάξεως τινὸς ἀνθρώπων. Φύσει εἰσὶν οἱ μὲν εἰς τὸ ἐπιτάττειν, οἱ δὲ εἰς τὸ ὑπακούειν καὶ δουλεύειν [1]. Καὶ ἐν τῇ ἰδεώδει αὐτοῦ πολιτείᾳ εἰσάγει τῆς δουλείας τὰ στοιχεῖα διαιρῶν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τάξεις προνομιούχους καὶ μή, εἰς τοὺς πολεμιστὰς καὶ τοὺς πολιτικούς, καὶ εἰς τοὺς γεωργοὺς καὶ βαναύσους. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον παρεισάγει τὸν μῦθον καθ' ὃν ὁ Θεὸς πλάττων τοὺς ἀνθρώπους, ὅσοι μὲν αὐτῶν ἦσαν ἱκανοὶ ἄρχειν, χρυσὸν ἐν τῇ γενέσει ξυνέμιξεν αὐτοῖς, διὸ τιμιώτατοι εἰσιν· ὅσοι δ' ἐπίκουροι ἄργυρον· σίδηρον δὲ καὶ χαλκὸν τοῖς τε γεωργοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις δημιουργοῖς [2]. Εἰ τοῦ Πλάτωνος ἡ Πολιτεία ἐπραγματοποιεῖτο, ἡ δουλεία θὰ ἐπανήρχετο ὡς ἀναγκαία συνέπεια τῆς ἀνισότητος τῶν τάξεων. Περὶ τῶν δούλων ἀποφαινόμενος ὁ Πλάτων λέγει, ὅτι ἐν αὐτοῖς οὐδὲν καλὸν καὶ ὑγιὲς δύναται νὰ ὑπάρχῃ «οὐ γὰρ ὑγιὲς οὐδὲν ψυχῆς δούλης» [3].

Σαφέστερον περὶ δουλείας ἀποφαίνεται ὁ Ἀριστοτέλης. Κατ' αὐτὸν ἡ δουλεία εἶνε φυσική. Ὁ δοῦλος γεννᾶται ἵνα ᾖ δοῦλος, ὁ δ' ἐλεύθερος ἵνα ἔχῃ τὸ προνόμιον τοῦ ἄρχειν. «Ὅσοι μὲν οὖν οὕτω διεστᾶσιν ὅσον ψυχὴ σώματος καὶ ἄνθρωπος θηρίου .... οὗτοι μέν εἰσι φύσει δοῦλοι, οἷς βέλτιόν ἐστιν ἄρχεσθαι ταύτην τὴν ἀρχήν, εἴπερ καὶ τοῖς εἰρημένοις. Ἔστι γὰρ φύσει δοῦλος ὁ δυνάμενος ἄλλου εἶναι... Βούλεται μὲν οὖν ἡ φύσις καὶ τὰ σώματα διαφέροντα ποιεῖν τὰ τῶν ἐλευθέρων καὶ τῶν δούλων, τὰ μὲν ἰσχυρὰ πρὸς τὴν ἀναγκαίαν χρῆσιν.... Ὅτι μὲν τοίνυν εἰσὶ φύσει τινές, οἱ μὲν ἐλεύθεροι, οἱ δὲ δοῦλοι, φανερόν, οἷς καὶ συμφέρει τὸ δουλεύειν καὶ δίκαιόν ἐστι» [4]. Ἡ τελεία οἰκία συνίσταται ἐξ ἐλευθέρων καὶ δούλων [5]. Ὡς ἐν πάσῃ τέχνῃ ἀναγκαιοῦσι τὰ ὄργανα, οὕτω καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ, ὄργανα εἶνε οἱ δοῦλοι· «ὁ γὰρ ὑπηρέτης ἐν ὀργάνου εἴδει ταῖς τέχναις ἐστίν.... καὶ ὁ δοῦλος κτῆμά τι ἔμψυχον καὶ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων πᾶς ὁ ὑπηρέτης» [6]. Ἐν τῷ δούλῳ δὲν ὑπάρχει παντάπασι τὸ βουλευτικόν [7]. Πρὸς τὸν δοῦλον ὁ κύριος οὐδεμίαν δύναται νὰ ἔχῃ φιλίαν, καθ' ὃ δοῦλον! Διότι τίς ἀγάπη δύναται νὰ ὑπάρχῃ πρὸς ὄργανον, ᾧπερ χρῆται εἰς ὑπηρεσίαν [8].

1 Πλάτ. Πολ. α'. 309. — 2 Αὐτόθ. Γ', σ. 415 Α. — 3 Νομ. ϛ'. 376 πρβλ. καὶ Ἀθήν. στ'. 264 θ. — 4 Ἀριστοτ. Πολ. α'. 5 (ἐκδ. Boeck). — 5 αὐτόθ. α'. 3. — 6 αὐτόθ. α', 4. — 7 αὐτ. α' 13. — 8 Ἠθικ. Νικομ. Η', ια', σ. (6). «φιλία δὲ οὐκ ἔστι πρὸς τὰ ἄψυχα, οὐδὲ δίκαιον, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἵππον ἢ βοῦν, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς δοῦλον ᾗ δοῦλος».

Καὶ λέγει μὲν ὁ Ἀριστοτέλης ἀλλαχοῦ ὅτι ὁ κύριος δύναται ν' ἀγαπᾷ τὸν δοῦλον ὡς ἄνθρωπον [1]» ἀλλὰ τίς ἐδύνατο νὰ ποιῆται τὴν διάκρισιν ταύτην, ἀφοῦ ὁ αὐτὸς παρίστησι τὸν δοῦλον ὡς ἔμψυχον ὄργανον, θελήσεως ἐστερημένον; Ἀλλὰ καὶ ἀρετὰς εἰ εἶχεν ὁ δοῦλος, ἐθεωρεῖτο ὅμως ἀνίκανος νὰ ὑψωθῇ τῆς διαγραφείσης αὐτῷ ὑπὸ τῆς φύσεως θέσεως. Ὁ ὑβριζόμενος ἐκαλεῖτο *δοῦλος* καὶ *ἀνελεύθερος*, δι' ὧν ἐδηλοῦτο ὁ φαυλότατος, ταπεινότατος καὶ ἀγενέστατος.

Εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι οἱ Στωϊκοὶ εἶχον φιλανθρωποτέρας γνώμας περὶ δουλείας καὶ δοῦλον ἐθεώρουν τὸν δουλεύοντα τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ, ἀλλ' ἐδόξαζον ὅτι μόνος ὁ σοφὸς εἶνε ἐλεύθερος. Ἀλλὰ καὶ τίνα παραμυθίαν ἢ παρηγορίαν παρεῖχον τοῖς δούλοις; Αἱ θεωρίαι αὐτῶν καὶ αἱ ἁπλαῖ συμβουλαὶ δὲν ἐδύναντο ν' ἀνακουφίσωσι τὰ δυστυχῆ ταῦτα πλάσματα. Ἀλλὰ καὶ οἱ νόμοι δὲν ἦσαν φιλανθρωπότεροι τῶν θεωριῶν τῶν φιλοσόφων. Οἱ νόμοι ἦσαν ἡ ἔκφρασις καὶ καθιέρωσις τοῦ πράγματος. Κατὰ τοὺς νόμους ὁ δοῦλος εἶνε *πρᾶγμα*, *σῶμα*. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ φράσις Σ ώ μ α τ α ο ἰ κ ε τ ι κ ά. [2]. Ὁ δοῦλος ὡς πρᾶγμα ὑπόκειται εἰς πάσας τὰς νομίμους διατάξεις τῆς ἐκποιήσεως, ἀποτελεῖ μέρος τῆς περιουσίας καὶ μεταβαίνει ὡς κληρονομία ἀπὸ δεσπότου εἰς δεσπότην. Πωλεῖται, δανείζεται καὶ δίδοται ὡσεὶ μὴ ἦτο ἄνθρωπος. Ὁ δοῦλος περιουσίαν δὲν δύναται νὰ ἔχῃ· ἔγγαμος ὢν δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ παραπονῆται κατὰ τοῦ κυρίου συζῶντος μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ. Τὰ τέκνα αὐτοῦ γεννῶνται ἵνα ὦσι δοῦλοι τοῦ κυρίου, ὅστις διατίθησιν αὐτὰ ὡς βούλεται [3].

Τοιοῦτος εἶνε καὶ ὁ Ῥωμαϊκὸς νόμος. Δοῦλος κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν νομο-

1 Ἡ μὲν οὖν δοῦλος, οὐκ ἔστι φιλία πρὸς αὐτόν, ᾗ δ' ἄνθρωπος».

2 Οὕτως ὁ Αἰσχίνης κατὰ Τιμάρχου (16) καλεῖ τοὺς δούλους σ ώ μ α τ α ο ἰ κ ε τ ι κ ά, καὶ (99) τὰ σ ώ μ α τ α τ ῶ ν ο ἰ κ ε τ ῶ ν. Ὁ Δημοσθένης (π. Λεπτ. 480) καλεῖ αὐτοὺς σ ώ μ α τ α α ἰ χ μ ά λ ω τ α. Καὶ παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις ἀδιαφόρως ἐκαλοῦντο οὔτε ἐλεύθεροι καὶ οἱ δοῦλοι, ἀλλὰ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις ἀπεδίδετο ἡ λέξις μόνον εἰς τοὺς δούλους· τοῦτο δὲ κατακράζει ὁ Πολυδεύκης καὶ ὁ Φρύνιχος λέγων. «Σώματα ἐπὶ τῶν ὠνίων ἀνδραπόδων, οἷον σώματα πωλεῖται οὐ χρῶνται οἱ ἀρχαῖοι» (Φρύνιχ. σ. 378 ἔκδ. Lobeck). Οἱ ἀρχαῖοι οὐδέποτε χρῶνται τῷ Σ ῶ μ α ἀντὶ τοῦ δοῦλος, ἀλλὰ προστιθέασι καὶ τὸ δοῦλος, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων δῆλον. Οὕτω χρῶνται τῇ λέξει σ ώ μ α τ ι ἀντὶ τῷ δούλῳ ὁ Πολύβιος (ιε', 16), ὁ Ἀρριανὸς (Ἐρυθρ. σ. 148), ὁ Πλούταρχος (Κίμ. 9)» σώματα εὐπρεπῆ=δοῦλαι. — «Ἀφαιροῦντες, λέγει ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς, ἀπὸ τῶν δούλων τὴν προσωπικότητα ὅσοι ἀπὸ »τοὺς παλαιοὺς καὶ νέους ἐτόλμησαν νὰ τυραννῶσιν ὁμοιοπαθεῖς αὐτῶν ἀνθρώπους ἔδειξαν »μὲ τοῦτο ὅτι τοὺς ἐλογίζοντο ὡς ὑποζύγια κτήνη ἢ μᾶλλον ὡς καὶ τῶν κτηνῶν αὐτῶν »ἀλογωτέρους ἢ καὶ παντάπασιν ἀναισθήτους. Διὰ τοιαύτην ἀπάνθρωπον καὶ τυφλὴν κρίσιν »καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον τοὺς δούλους ἁπλῶς σώματα, ὡς καὶ τοὺς πωλητὰς τῶν »δούλων σωματεμπόρους. Ἔλεγον π. χ. ὁ δεῖνα ἔχει τόσα σώματα, ἤγουν τόσους δούλους, »ὡσὰν νὰ ἦσαν οἱ ταλαίπωροι δοῦλοι, σώματα νεκρὰ καὶ στερημένα ψυχῆς (Κορ. σημ. εἰς Βεκαρ. σ. 207 ἐκδ. 1825 Παρίσ.»).

3 Essai historique sur la societé civile dans le monde Romaine et sur la transformation par le Christianisme par C. Schmidt. σ. 86.

θεσίαν σημαίνει ἄνθρωπον μὴ ὄντα ὑποκείμενον δικαίου, ἀλλ' ἀντικείμενον [1]. Δὲν εἶνε πρόσωπον (persona), ἀλλὰ πρᾶγμα (res). Ὁ δοῦλος εἶνε ἄλλης φύσεως ἄνθρωπος (quasi secundum hominum genus sunt) [2]. Ἡ παρηγορία τοῦ προσεύχεσθαι ἀπαγορεύεται αὐτῷ, οἱ δὲ θεοὶ δὲν ἀξιοῦσι νὰ ἀκούωσι τῶν δούλων! [3]. Ὁ 32 νόμος τῶν πανδεκτῶν τοὺς δούλους λογίζεται ὡς μηδέν. Ὁ δοῦλος δὲν εἶνε εὐτελέστατος (homo vilissimus), ἀλλὰ μηδέν! Non tam viles quam nulli sunt. Κατὰ τὸν Οὐάρρωνα τρία εἶνε τ' ἀναγκαιότατα ὄργανα τῷ ἀνθρώπῳ εἰς γεωργίαν. Τούτων τὸ μὲν εἶνε ἄφωνον, τὸ ἄροτρον, ἡ ἅμαξα καὶ πάντα τῆς γεωργίας τὰ ὄργανα· τὸ δεύτερον παράγει ἤχους ἀνάρθρους, ὁ βοῦς, ὁ ἵππος, ὁ ἡμίονος· τὸ δὲ τρίτον τὸ ὁμιλοῦν εἶνε ὁ δοῦλος [4]. Ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι ἔλεγον μετὰ περιφρονήσεως. Hic servus homo est! Οὗτος ὁ δοῦλός ἐστιν ἄνθρωπος! Κατὰ τοῦ δούλου τὰ πάντα ἔξεστιν! In servum ommia licent! Τίνα γνώμην εἶχον ἄλλοι τε καὶ αὐτὸς ὁ Κικέρων περὶ δουλείας παραπέμπεται ὁ βουλόμενος εἰς τὸ μνημονευθὲν σύγγραμμα τοῦ C. Schmid.

Ἐκ τοιούτων γνωμῶν ὁρμώμενοι οἱ ἀρχαῖοι καὶ τὴν δουλείαν εὑρίσκοντες κατὰ φύσιν καὶ δικαίαν ἐφρόντιζον νὰ ἔχωσι καὶ πλήθη δούλων, οὓς μετεχειρίζοντο, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἰς διαφόρους ἐργασίας. Ἐντεῦθεν ἀνεπτύχθη καὶ ἡ δουλεμπορεία. Κατὰ τὸν Ἀθήναιον, πρῶτον οἱ Χῖοι μετεχειρίσθησαν αὐτήν. Παρ' αὐτοῖς οἱ δοῦλοι ἦσαν πλείονες τῶν ἐλευθέρων. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἑλλάδος οἱ δοῦλοι ἦσαν πολυπληθεῖς. Ἐν Ἀθήναις ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ἐν ἔτει 309 γενομένης ἀριθμήσεως εὑρέθησαν ἐλεύθεροι μὲν πολῖται 20 χιλιάδες, μέτοικοι δὲ 10 χιλ., ὁ δὲ τῶν δούλων ἀριθμὸς ἔφθανεν εἰς 300—400000. Ὅσον δὲ καὶ ἂν φαίνηται ὁ ἀριθμὸς ἐξωγκωμένος, εἶνε βέβαιον ὅτι οἱ δοῦλοι ἦσαν πλεῖστοι, διότι ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε οἱ Πελοποννήσιοι κατέλαβον τὴν Δεκέλειαν, ηὐτομόλησαν κατὰ Θουκυδίδην [5] πλείονες τῶν 20000. Κατὰ τὸν Ἀθήναιον, ἐν μὲν τῇ Κορίνθῳ ὑπῆρχον 460000, ἐν δὲ τῇ Αἰγίνῃ 470000 δούλων! [6] Πάντες σχεδὸν οἱ πολῖται εἶχον δούλους. Ὁ Νικίας εἶχε 1000, τοσούτους δὲ καὶ πλέον εἶχε Μνάσων ὁ Φωκεύς [7]. Πολλοὶ εἶχον μεγάλους δουλῶνας πρὸς τὸ πωλεῖν δούλους. Τοῦτο δὲ ἐθεωρεῖτο μεγίστη κερδοσκοπία. Ἀντιγένης ὁ Ῥόδιος πρῶτος συνέστησε ἀσφαλιστικὸν κατάστημα δούλων ἐπὶ ἐτησίῳ ἀσφαλίστρῳ ὀκτὼ δραχμῶν δι' ἕκαστον δοῦλον στελλόμενον εἰς πόλεμον, ὑπεχρεοῦτο δὲ οὗτος νὰ πληρώσῃ τὴν ὅλην τοῦ δούλου ἀξίαν εἰ ηὐτομόλει πρὸς τοὺς πολεμίους [8]. Διάσημος κατέστη ἡ Δῆλος κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους (145 Π. Χ.) ἐπὶ τῇ ἐμπορείᾳ τῶν δούλων. Ἦτο δὲ ἡ Δῆλος α' Ἐμπο-

1 Ἰδιωτ. τῶν Ῥωμ. δίκαιον F. H. Vering. μετάφρ. Γ. Μαρ. Μαρίνογλου, σ. 70. — 2 Forus III, 26. — 3 G. R. Delagrèze Pompéi, les Catacombes κτλ. σ 101. — 4 Varro de re rust. I, 17. — 5 Θουκ. Ζ', 27. — 6 Ἀθήναιος βιβλ. ΣΤ'. κεφ. 103. — 7 αὐτόθ. — 8 Schmidt Λεξ. Ἀρχαιολ. ἐν λέξει δοῦλος.

ρίον μέγα καὶ πολυχρήματον» οὕτως, ὥστε καὶ παροιμία ἐκ τούτου ἐγένετο «Ἔμπορε κατάπλευσον, ἐξελοῦ, πάντα πέπρακται [1].

Παρὰ Ῥωμαίοις οἱ δοῦλοι ἦσαν πολυάριθμοι. Πᾶς πόλεμος ὃν ἐξήσκουν μετὰ μεγίστης αὐστηρότητος ηὔξανε τὸ πλῆθος τῶν δούλων. Οἱ νικηθέντες ἐγίγνοντο αἰχμάλωτοι. Οἱ Ῥωμαῖοι, ἂν μὴ ἐδύναντο νὰ φονεύωσι τοὺς ἀνθρώπους ἐν τῷ πολέμῳ, ἂν μὴ ἔσφαττον αὐτοὺς ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, ἂν μὴ ἐσπάρασσον αὐτοὺς ἐν τοῖς ἀμφιθεάτροις, τότε ἐπώλουν. Ἐν τοῖς πρὸς τὰς Ἰταλικὰς πόλεις τῆς δημοκρατουμένης Ῥώμης πολέμοις ἑκάστη νίκη παρέχουσα αἰχμαλώτους παρεῖχε δούλους. Οἱ πόλεμοι κατὰ τῆς Καρχηδόνος, τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἀσίας, τῆς Ἱσπανίας, τῆς Γαλλίας καὶ ἄλλων ηὔξησε τὸ πλῆθος τῶν δούλων. Κατὰ Πλούταρχον ὁ πρὸς Γαλάτας πόλεμος τοῦ Καίσαρος παρέσχεν αὐτῷ ἓν ἑκατομμύριον ἀνθρώπων. [2] Ἐν Ἠπείρῳ ὁ Παῦλος Αἰμίλιος μετὰ δόλου ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ ἑβδομήκοντα μὲν πόλεις ἐπόρθησεν, δέκα δὲ καὶ πέντε μυριάδας ἀνθρώπων ἐξηνδραπόδισε, καὶ μετὰ τοσαύτην φθοράν, πανωλεθρίαν καὶ διαρπαγὴν μόλις ἕκαστος στρατιώτης ἔλαβεν ἕνδεκα δραχμάς! [3] Ὁ Λούκουλλος τοσούτους αἰχμαλώτους ἔλαβεν ἐν Ἀσίᾳ, ὥστε ἕκαστος ἐπωλεῖτο ἀντὶ δραχμῶν τεσσάρων! [4] Ὁ Αὔγουστος ἐν τοῖς ὄρεσι τῶν Σαλασσῶν, λαοῦ Γαλατικοῦ, ᾐχμαλώτισεν ὀκτὼ μυριάδας. Ἡ τῆς Ἰουδαίας ὑποταγὴ παρέσχεν ἐννέα μυριάδας καὶ κατ' ἄλλους περὶ τὰς δέκα, ὧν οἱ μὲν κατεδικάσθησαν εἰς δημόσια ἔργα, οἱ δὲ κοσμήσαντες τοὺς θριάμβους τοῦ Τίτου ἀνέβησαν ἔπειτα ἐπὶ τῶν ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀσίᾳ ἀμφιθεάτρων πρὸς διάχυσιν καὶ ψυχαγωγίαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ! [5] Ἐκ δὲ τῶν μὴ συμπληρω-

1 Στράβ. Γεωγρ. Δ'. 668, 30. «Ἡ δὲ τῶν ἀνδραπόδων ἐξαγωγὴ προυκαλεῖτο μάλιστα «εἰς τὰς κακουργίας ἐπικερδεστάτη γενομένη· καὶ γὰρ ἡλίσκοντο ῥᾳδίως καὶ τὸ ἐμπόριον οὐ «παντελῶς ἄπωθεν ἦν μέγα καὶ πολυχρήματον, ἡ Δῆλος, δυναμένη μυριάδας ἀνδραπόδων καὶ δέξασθαι καὶ ἀποπέμψασθαι. Ἡ Δῆλος κατέστη ἐπίσημον ἐμπόριον (λιμὴν ἐμπορικὸς) τῶν δούλων ἀφ' ὅτου οἱ Ῥωμαῖοι ὑπερέβαλον πάντας εἰς τρυφὴν καὶ πολυτέλειαν· Ἡ τρυφὴ καὶ πολυτέλεια αὐτῶν ἐξῆψε τὴν πλεονεξίαν τῶν πειρατῶν τῆς Παμφυλίας καὶ τῆς Κιλικίας, «αἴτιον δ' ὅτι πλούσιοι γενόμενοι Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν Καρχηδόνος καὶ «Κορίνθου καταστροφὴν οἰκετείαις ἐχρῶντο πολλαῖς· ὁρῶντες δὲ τὴν εὐπέτειαν οἱ λησταὶ «ταύτην ἐξήνθησαν ἀθρόως, αὐτοὶ καὶ ληζόμενοι καὶ σωματεμποροῦντες. (Στράβ. ἔνθ' ἀνωτέρω)». Ἔχοντες ἑτοίμους ἀγοραστὰς τοὺς Ῥωμαίους ἐλήστευον μυριάδας ἀνθρώπων ἐλευθέρων καὶ συνήθροιζον τοὺς ἀγοραστὰς εἰς τὴν Δῆλον ἐξ οὗ προέκυψε καὶ ἡ παροιμία. Ὡς σωματέμποροι, ψυχέμποροι, ἀνδροκάπηλοι καὶ ἀνδραποδισταὶ ἐφημίζοντο τὸ πάλαι οἱ Θεσσαλοί (Ἀριστοφ. Πλοῦτ. 521), οἵτινες ληστεύοντες τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ Θρᾷκας ἐπώλουν αὐτοὺς πολλάκις ἀντὶ ὀλίγου ἅλατος. Διὸ καὶ ἁλώνητα δουλάρια ἐκαλοῦντο οἱ πωλούμενοι.— 2 Ἐν βίῳ Καίσ. κεφ. 15. — 3 Πλούταρχ. Π. Αἰμ'λ. κεφ. 29. Στράβ. Ζ', 322,3. — 4 Πλούτ. ἐν βίῳ Λουκούλ. κεφ, 20. — 5 Κατὰ τί ἆρά γε διέφερον οἱ Ῥωμαῖοι τῶν ἀγρίων Μουσουλμάνων, ὅτε μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου, τῶν Κυδωνιῶν καὶ ἄλλων τῆς Ἑλλάδος μερῶν ἐπώλουν ἐν ταῖς ἀγοραῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης καὶ Ἀλεξανδρείας γυναῖκας, παρθένους καὶ παιδία ἀντὶ εὐτελεστάτου ἀργυρίου! Καὶ ὅμως ἡ ἐπὶ πολιτισμῷ καυχωμένη Εὐρώπη ὕψωσεν ἐπ' ἐσχάτων φωνὴν διὰ τὰς ἐν Βατὰκ ἀπανθρωπίας τῶν Τούρκων, αἵτινες πρὸς τὰς γενομένας πρὸς τοὺς Ἕλληνας εἶνε μηδέν. Καὶ τὴν μὲν Βουλγαρίαν θέλει νὰ χειραφετήσῃ καὶ εἰς ἡγεμονίαν νὰ σχηματίσῃ, τὴν δὲ τάλαιναν Κρήτην, τὴν τοσαῦτα αἵματα ἐκ-

σάντων τὸ 17ον ἔτος ἐπωλοῦντο ἀνὰ τριάκοντα ἀντὶ ἑνὸς δηναρίου! Οὕτω καὶ τὸ αἷμα τοῦ *Δικαίου* ἐπωλήθη ἀντὶ τριάκοντα δηναρίων! Οἱ λαοὶ τῆς Συρίας, Κιλικίας καὶ Καπαδοκίας ἔδιδον αἰχμαλώτους οὐχὶ διὰ τοῦ πολέμου, ἀλλὰ διὰ τῆς ἁρπαγῆς, διὰ τῆς φοβερᾶς τῶν δημοσιωνῶν καὶ τελωνῶν καταπιέσεως, οἵτινες ἐπώλουν ὡς δούλους τοὺς μὴ δυναμένους νὰ ἀποτίσωσι τοὺς φόρους ὀφειλέτας. Ὁποίαν φρικαλέαν ἐμπορείαν δὲν ἐξήσκουν οἱ ἱππόται διὰ τῶν δημοσιωνῶν; «Τὴν Ἀσίαν, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἄρρητοι καὶ ἄπι»στοι δυστυχίαι κατεῖχον, ὑπὸ τῶν τελωνῶν καὶ τῶν δανειστῶν πορθουμένην »καὶ ἀνδραποδιζομένην, πιπράσκειν ἰδίᾳ μὲν υἱοὺς εὐπρεπεῖς, θυγατέρας τε »παρθένους, δημοσίᾳ δ' ἀναθήματα, γραφάς, ἱεροὺς ἀνδριάντας ἀναγκαζο»μένων. Αὐτοῖς δὲ τέλος μὲν ἦν προσθέτοις γενομένοις δουλεύειν, τὰ δὲ πρὸ »τούτου χαλεπώτερα, σχοινισμοὶ καὶ κιγκλίδες καὶ ἵπποι καὶ στάσεις ὕπαι»θροι, καύματος μὲν ἐν ἡλίῳ, ψύχους δὲ εἰς πηλὸν ἐμβιβαζομένων ἢ πάγον, »ὥστε τὴν δουλείαν σεισάχθειαν δοκεῖν εἶναι καὶ εἰρήνην». [1]

Ἐντεῦθεν ἐπειδὴ οἱ τελῶναι, οἱ τῶν δημοσιωνῶν ὑπάλληλοι, οἱ εἰσπράκτορες, οὕτως εἰπεῖν, μετεχειρίζοντο πολλὰς καταπιέσεις κατατάσσονται ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ μετὰ τῶν ἁμαρτωλῶν, πορνῶν, ἐθνικῶν, κλεπτῶν καὶ λῃστῶν. [2]

Ἐκ τῶν εἰρημένων εὐκόλως εἰκάζεται τὸ πλῆθος τῶν δούλων παρὰ Ῥωμαίοις. Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν μετεχειρίζοντο αὐτούς, ὡς οἱ Ἕλληνες, ἵν' ἀπολαμβάνωσιν ἐκ τῆς ἐργασίας αὐτῶν κέρδος ἀνάλογον τοῦ κατατιθεμένου κεφα-

χύσασαν καὶ τοσοῦτον γενναίως πολεμήσασαν ἐγκατέλιπεν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ εἶπεν αὐτῇ «Δούλευε τοῖς Μουσουλμάνοις!»

1 Πλούταρχ. Λούκ. κεφ. 20.—2 «Εὐχαριστῶ σοι, ὅτι οὐκ εἰμὶ ὥσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώ»πων, ἅρπαγες, ἄδικοι, μοιχοί, ἢ καὶ ὡς οὗτος ὁ Τελώνης» (Λουκ. ιη', 11, 12), «Ἔστω σοι »ὥσπερ ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ Τελώνης» (Ματθ. ιη', 17). «Διατὶ μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἁμαρτω»λῶν ἐσθίει ὁ διδάσκαλος ὑμῶν;» (Αὐτόθ. θ', 11), Οὐ μόνον δὲ παρ' Ἰουδαίοις οἱ τελῶναι ἦσαν μισητοὶ ἀλλὰ καὶ παρ' ἄλλοις. Οὕτω περὶ τῶν Ὠρωπίων λέγει ὁ παρὰ Δικαιάρχῳ Ξένων κωμικὸς ποιητής.

»Πάντες τελῶναι, πάντες εἰσὶν ἅρπαγες.
»Κακὸν τέλος γένοιτο τοῖς Ὠρωπίοις.

Ὁ Ἀριστοφάνης λέγει περὶ τῶν τελωνῶν τάδε·

»Παῖε, παῖε, τὸν πανοῦργον, τὸν ταραξιππόστρατον
»καὶ τελώνην καὶ φάραγγα καὶ χάριβδιν ἁρπαγῆς,
»καὶ πανοῦργον καὶ πανοῦργον κλπ. . . (Ἱππ. 247).

Ὁ Θεόφραστος ἐν χαρακτῆρσι (κεφ. ς',) λέγει «Δεινὸς δὲ (ὁ ἀπονενοημένος) καὶ πανδο»κεῦσαι καὶ πορνοβοσκῆσαι καὶ τελωνῆσαι καὶ μηδεμίαν αἰσχρὰν ἐργασίαν ἀποδοκιμά»σαι» Ὁ Λουκιανὸς ἐν Νεκυομαντίᾳ (§ 11) «Ἐλέγοντο δὲ εἶναι μοιχοὶ καὶ πορνοβοσκοὶ καὶ »τελῶναι καὶ συκοφάνται καὶ τοιοῦτος ὅμιλος τῶν πάντα κυκώντων ἐν τῷ βίῳ». Ὁ Πολυδεύκης ἐν τῷ ὀνομαστικῷ αὐτοῦ σωρεύει κατὰ τῶν τελωνῶν πλεῖστα ἐπίθετα χαρακτηρίζοντα αὐτοὺς «Καὶ κακίζων μὲν τελώνην εἴποις ἂν βαρύς. . . .» (Πραγματείαν λόγου ἀξίαν ἔχει ὁ Κ. Δ. Πανταζῆς περὶ τοῦ Τελώνου Ζακχαίου, ἐν ᾗ περὶ τελωνῶν καθόλου ποιεῖται λόγον).

λαίου.[1] Οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον τοὺς δούλους πρὸς πολυτέλειαν καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς κενοδοξίας αὐτῶν. Ἡ πολυτέλεια ἐδείκνυτο καὶ κατεφαίνετο καὶ ἐν τοῖς δούλοις. Πολλοὶ ἰδιῶται εἶχον ἄπειρον ἀριθμὸν δούλων. Ῥωμαῖός τις κατὰ Πλίνιον ἀφῆκεν ἀποθνήσκων 4116 δούλων, ἐκτὸς τῶν φονευθέντων κατὰ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους. Ὁ Τριμαλκίων ἐν τῷ Πετρωνίῳ δὲν ἐγίγνωσκεν οὐδὲ τὸ δέκατον τῶν δούλων· κατὰ πᾶσαν πρωΐαν δίδωσιν αὐτῷ λόγον τῶν γεννηθέντων τὴν νύκτα.[2] Ὁ Σενέκας μνημονεύει ἀπελευθέρου ἔχοντος τοσούτους δούλους, ὥστε ὁ γραμματεὺς καθ' ἑκάστην ἐδείκνυεν αὐτῷ τὸν κατάλογον τῶν μεταβολῶν τῶν συμβαινουσῶν ἐν τῇ ἀγέλῃ τῶν δούλων διὰ τῆς πωλήσεως, τῆς γεννήσεως ἢ τοῦ θανάτου.[3] Καὶ ὁ Ἀθήναιος διαβεβαιοῖ ἡμᾶς ὅτι πολλοὶ εἶχον μυριάδας δούλων. «Καὶ γὰρ μυρίους καὶ δισμυρίους καὶ ἔτι πλείους δὲ πάμπολλοι κέκτηνται».[4] Ὅταν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι δοῦλοι ἦσαν οἱ τεχνῖται, δοῦλοι οἱ καλλιτέχναι, δοῦλοι οἱ παιδαγωγοὶ καὶ διδάσκαλοι, δοῦλοι οἱ γεωργοί,[5] δὲν θ' ἀπορήσωμεν διὰ τὸ ἄπειρον ἐκεῖνο τῶν δούλων πλῆθος, ὅπερ ἀπετέλει κατὰ Σενέκαν ἀξιοσημείωτον λεγεῶνα καὶ πολλῷ μείζονα παρ' ὅσον ἐδύναντο νὰ παράσχωσιν ἔθνη πολεμικά.[6]

§ 3.

Ἡ πρὸς τοὺς δούλους σκληρότης.

«In servum omnia licent».

Ἀθλιωτάτη ἦτο τῶν δούλων ἡ κατάστασις. Ἐν Ἀθήναις εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ κατάστασις αὐτῶν ἦτο μᾶλλον ὑποφερτή, διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν φιλανθρωπότατοι Ἑλλήνων ἁπάντων·[7] ἐν Ἀθήναις ὁ φόνος δούλου ἐτιμω-

1 «Οὐκ ἐπὶ προσόδοις δὲ ὥσπερ ὁ τῶν Ἑλλήνων ζάπλουτος Νικίας, ἀλλ' οἱ πλείους τῶν «Ῥωμαίων συμπροϊόντας ἔχουσι τοὺς πλείστους». (Ἀθήν. Στ., σελ. 272 § 104).

2 Παρὰ De Lagrèze Pompei σ. 103. — 3 Αὐτόθι. — 4 Ἀθήν. Στ., § 103. — 5 Περὶ τῶν παρὰ Ῥωμαίοις δούλων γεωργῶν καὶ πῶς ἐχρῶντο τούτοις οἱ Ῥωμαῖοι βλέπε Momsen ἱστρ. τοῦ Ῥωμ. λαοῦ Τόμ. 3, σ. 277. 282. Γαλ. Μεταφρ. — 6 Ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης συνέκειτο σχεδὸν ὅλος ἐκ δούλων ἀπελευθέρων. Κατὰ τὸν Montesquieu οἱ κοσμοκράτορες Ῥωμαῖοι ἦσαν οὐ μόνον ἐν ἀρχῇ, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλους τοὺς καιροὺς δουλικῆς καταγωγῆς (Grandeur et décadence Rom. chap. XIII. σ. 10 ἐκδ. Hachette et C. 1856). Περὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις δούλων οὐδόλως ποιούμεθα λόγον, διότι παρ' αὐτοῖς δουλεία ὑπὸ τὴν κυρίαν τῆς λέξεως σημασίαν δὲν ὑπῆρχε. (Πρβλ. Diction. Encyclop. Theolog. τοῦ Bergier ἐν λέξ. servitude).

7 Πόσον φιλάνθρωποι ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τοὺς δούλους δείκνυται ἐκ τοῦ Ξενοφ. (Οἰκον. Ζ. 37. Θ. 11 καὶ ἑξ.) καὶ ὅτι μετεχειρίζοντο αὐτοὺς παιδαγωγοὺς τῶν τέκνων. (Boeck, Χαραλῆς. σ. 11, τῆς Ἑλλ. μεταφρ.). Ὁ Δημοσθένης παραπονεῖται ὅτι μετέδωκαν οἱ Ἀθηναῖοι τῆς παρρησίας καὶ τοῖς δούλοις. «Ὑμεῖς τὴν παρρησίαν ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων οὕτω κοινὴν οἴεσθε δεῖν εἶναι πᾶσι τοῖς ἐν τῇ πόλει, ὥστε καὶ τοῖς ξένοις **καὶ τοῖς δούλοις** «αὐτῆς μεταδεδώκατε καὶ πολλοὺς ἄν τις **οἰκέτας** ἴδοι παρ' ὑμῖν μετὰ πλείονος ἐξουσίας «ὅ,τι βούλονται λέγοντας ἢ πολίτας ἐν ἐνίαις τῶν ἄλλων πόλεων». (Φιλ. Γ'. §. 3. Πρβλ. Ξενοφ. Ἀθην. Πολιτ. Α'. 10, 12).

ρεῖτο ὡς καὶ ὁ πρὸς ἐλεύθερον πραττόμενος· ἐν Ἀθήναις ὁ δοῦλος κατέφευγεν εἰς τὸ Θησεῖον ὡς εἰς ἄσυλον, ὅτε ἡ σκληρότης τοῦ δεσπότου ἠνάγκαζεν αὐτὸν, καὶ ἐδύνατο ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ πρώτου κυρίου πωλούμενος εἰς ἄλλον. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ κατάστασις αὐτῶν καὶ μάλιστα τῶν ἐν Λαυρίῳ ἦτο ἀθλιωτάτη. Ἐν τοῖς μεταλλείοις εἰργάζοντο δεδεμένοι [1] καὶ πολλοὶ ἀπέθνησκον ἕνεκα τῆς νοσερᾶς ἐν τοῖς μεταλλείοις ἀτμοσφαίρας. Οἱ φιλάνθρωποι Ἀθηναῖοι δὲν ἐθεώρουν ἄσπλαγχνον καὶ ὠμὸν ἔργον τὴν βάσανον τῶν δούλων. [2] «Οἱ δίκαιοι καὶ φιλοικτίρμονες Ἀθηναῖοι, λέγει ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς, ἔκριναν »πρᾶγμα δίκαιον καὶ δημοτικὸν τὰς βασάνους τῶν δούλων. Εἰς τὴν μὲ τοὺς »ταλαιπώρους Μηλίους συνομιλίαν δὲν ἐντρέπονται οἱ στρατηγοί των νὰ ὁμο»λογήσωσιν ὅτι ἡ *δικαιοσύνη* δὲν ἔχει χώραν παρὰ μεταξὺ ἀνθρώπων ἴσων »εἰς τὴν δύναμιν καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκασμένων νὰ τὴν φυλάσσωσιν, ἀλλ' ὅταν »ἓν ἀπὸ τὰ δύο μέρη εἶνε ἀσθενέστερον χρεωστεῖ νὰ κάμῃ ὅ,τι προσταχθῇ »ἀπὸ τὸν δυνατώτερον». Δικαίως λοιπὸν οἱ δοῦλοι παραπονούμενοι ἔλεγον·

»Δεινή τις ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ συμφορὰ,
»δούλους γενέσθαι, δεσπότας τε δυστυχεῖς λαβεῖν».

Ἀθλιωτάτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν ἐν Λακωνίᾳ εἱλώτων. Ἐν Σπάρτῃ καὶ ὁ δοῦλος ἦτο μάλιστα δοῦλος καὶ ὁ ἐλεύθερος μάλιστα ἐλεύθερος. «Ἐν Λα»κεδαίμονι, λέγει ὁ Montesquieu, δὲν ἐδύναντο νὰ ἔχωσι δικαίωμα οὔτε κατὰ »τῶν ὕβρεων οὔτε κατὰ τῶν ἀδικιῶν. Ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυστυχίας ἦτο το»σαύτη ὥστε ἦσαν δοῦλοι οὐ μόνον τοῦ πολίτου, ἀλλὰ καὶ τῆς πολιτείας». [3] Ἐκ τῆς σκληρότητος ἣν μετεχειρίζοντο πρὸς τοὺς δούλους συχναὶ ἐγίγνοντο στάσεις. Οὕτως οἱ ἐν τῷ Λαυρίῳ ἀποστατήσαντες κατέλαβον τὸ Σούνιον καὶ ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι ἐδῄουν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον τὴν χώραν. [4] Οὐ μόνον δ' ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ καὶ ἐν Σπάρτῃ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ συνέβαινον συχναὶ στάσεις. [5] Ἐὰν δῶμεν πίστιν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου λεγόμενα

1 «Καὶ αἱ πολλαὶ δὲ αὗται ἀττικαὶ μυριάδες τῶν οἰκετῶν δεδεμέναι εἰργάζοντο τὰ μέλ»λα». (Ἀθήν. ΣΤ', § 104 σ. 272).

2 Οὕτως ὁ Λυκοῦργος κατὰ Λεωκράτους· «Παρεκαλεσάμην γὰρ αὐτοὺς (τοὺς μάρτυρας) »πρόκλησιν ὑπὲρ τούτων ἁπάντων γράψας καὶ ἀ ξ ι ῶ ν β α σ α ν ί ζ ε ι ν τ ο ὺ ς τ ο ύ τ ο υ »ο ἰ κ έ τ α ς» (κεφ. 9 § 28). «Τίς γὰρ ὑμῶν οὐκ οἶδεν ὅτι περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων πολὺ »δοκεῖ δ ι κ α ι ό τ α τ ο ν καὶ δ η μ ο τ ι κ ὸ ν ε ἶ ν α ι, ὅταν οἰκέται ἢ θεράπαιναι συνειδῶσιν »ἃ δεῖ, τ ο ύ τ ο υ ς ἐ λ έ γ χ ε ι ν κ α ὶ β α σ α ν ί ζ ε ι ν;» (αὐτ. κεφ. 29 καὶ 30). Ὁ Ἀριστοφάνης μνημονεύει καὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν βασάνων.

Καὶ πῶς βασανίσω;
Ξαν. Πάντα τρόπον, ἐν κλίμακι
δήσας κρεμάσας, ὑστριχίδι μαστιγῶν, δέρων
στρεβλῶν, ἔτι δ' εἰς τὰς ῥίνας ὄξος ἐγχέων,
πλίνθους ἐπιτιθείς, πάντα τἄλλα.... (Ἀριστοφ. Βάτραχ. 618).

1 Montesquieu Esprit des Lois κεφ. XVII. — 2 Ἀθην. ΣΤ'. σ.272. Πλατ. Νομ. ΣΤ' 777. Δύο στάσεις ἀναφέρει ἡ ἱστορία περὶ ὧν βλέπ. Ἱστορ. Κ. Παπαρρηγοπούλου, τόμ. 2. σ. 432. — 3 «Ἥ τε γὰρ Θεσσαλῶν πενεστεία πολλάκις ἐπέθετο τοῖς Θεσσαλοῖς, ὁμοίως δὲ καὶ »τοῖς Λάκωσιν οἱ εἵλωτες, ὥσπερ γὰρ ἐφεδρεύοντες τοῖς ἀτυχήμασι διατελοῦσιν» (Πολ. Β'. 9 ἔκδ. Boeck πρβλ. εἰς Ἀθην. ς'. § 87).

φρίκην ἐμποιεῖ ἡμῖν καὶ αἶσχος ἡ παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις κρυπτεία. Οἱ ἄρχοντες, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἔπεμπον τοὺς μάλιστα τῶν νέων νοήμονας μετὰ ἐγχειριδίων καὶ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς. Οὗτοι τὴν μὲν ἡμέραν ἐκρύπτοντο, νυκτὸς δὲ ἐξερχόμενοι κατέσφαζον, ὃν ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν εἱλώτων κατελάμβανον. Πολλάκις δὲ καὶ εἰς τὰς ὁδοὺς τὰς δημοσίας πορευόμενοι ἐφόνευον τοὺς ῥωμαλαιοτάτους καὶ ἀρίστους τῶν εἱλώτων.[1] Καίτοι τὰ λεγόμενα εἶνε σχεδὸν ἀπίστευτα, ὁ Θουκυδίδης ὅμως ἱστορεῖ περὶ ἀπανθρωπίας τινὸς ἀνηκούστου, ὅτι δύο χιλιάδας εἱλώτων στεφανωθέντων καὶ περιελθόντων τὰ ἱερὰ ἠφάνισαν «καὶ οὐδεὶς ᾔσθετο ὅ,τῳ τρόπῳ ἕκαστος διεφθάρη».[2] Κατ' Ἀριστοτέλην οἱ ἔφοροι λαμβάνοντες τὴν ἀρχὴν ἐκήρυττον πόλεμον πρὸς τοὺς εἵλωτας. Ἐν γένει δὲ προσεφέροντο πρὸς αὐτοὺς τραχέως καὶ σκληρῶς· διότι καὶ ἐμέθυον καὶ παρεισῆγον εἰς τὰ συσσίτια, ἵνα δεικνύωσι τοῖς νέοις ὁποῖόν ἐστι τὸ μεθύειν.[3] Ὅτι δὲ ἡ διόρθωσις ἐκ τῆς τῶν ἄλλων διαστροφῆς, κακὴ καὶ ἀπάνθρωπος, ἀνωμολόγησαν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐθνικοὶ συγγραφεῖς· «Ἡμεῖς τὴν ἐκ διαστροφῆς ἑτέρων ἐπανόρθωσιν οὐ πάνυ φιλάνθρωπον οὐδὲ »πολιτικὴν ἡγούμεθα» λέγει, ὁ Πλούταρχος.[4] Ὁ δὲ Ἀπόστολος διδάσκει ἡμᾶς ὅτι δὲν πρέπει νὰ ποιῶμεν τὸ κακόν, ἵνα ἔλθῃ τὸ ἀγαθόν.[5]

Εἰ δὲ οἱ Ἕλληνες, οἱ σοφώτατοι καὶ φιλανθρωπότατοι πάντων, οὕτω μετεχειρίζοντο τοὺς δούλους, καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς φιλόσοφοι ἐξήνεγκον περὶ αὐτῶν δόξας ἀντιβαινούσας τῇ φύσει καὶ τῷ ὀρθῷ λόγῳ, τί πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν περὶ τῶν ἀγερώχων καὶ σκληρῶν Ῥωμαίων; Οἱ Ῥωμαῖοι θὰ ἦσαν ἆρά γε φιλανθρωπότεροι τῶν Ἑλλήνων; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ! «Παρὰ Ῥωμαίοις, λέγει »ὁ **Boeck**, ὁ κύριος ἔχει ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ δούλου καὶ δύναται νὰ »μεταχειρισθῇ τὸ σῶμα, τὰς δυνάμεις, τὴν ζωὴν καὶ τὸ κτῆμα αὐτοῦ ὅπως »θέλῃ. Τὸ δὲ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου δικαίωμα ἐστὶν ἀπεριόριστον· ὁ κύ»ριος δύναται νὰ κολάσῃ, νὰ βασανίσῃ, νὰ κακώσῃ αὐτὸν καὶ κατ' ἀρέσκειαν »νὰ φονεύσῃ χωρὶς νὰ εἶνε διὰ τοῦτο ὑπεύθυνος».[6] Ὁποία διαφορὰ μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Ἑλλήνων! Παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ ἰδίᾳ παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις δὲν εἶχεν οὕτω τὸ πρᾶγμα. Ὁ κύριος δὲν ἐξετέλει αὐτὸς τὴν ποινήν, ἀλλὰ παρέδιδε τὸν δοῦλον εἰς τοὺς ἄρχοντας.

«Νόμος δ' ἐν ὑμῖν τοῖς τ' ἐλευθέροις ἴσος
»καὶ τοῖς δούλοισι αἵματος κεῖται πέρι[7]».

Ἀλλὰ καὶ παρὰ Ῥωμαίοις ἐφ' ὅσον ἴσχυον τὰ πατριαρχικὰ ἤθη καὶ δὲν εἶχεν εἰσβάλει ἡ τρυφὴ καὶ πολυτέλεια καὶ ὁ ἐγωϊσμὸς ἡ θέσις τῶν δούλων ἦτο ἀνεκτή. Ὁ πατὴρ τῆς οἰκογενείας παρεδέχετο αὐτοὺς ἐν τῇ τραπέζῃ καὶ οἱ δοῦλοι ὑπηρέτουν αὐτῷ πιστῶς καὶ μετὰ ζήλου. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα

1 Περὶ τῶν σκληροτήτων πρὸς τοὺς δούλους καὶ τῆς κρυπτείας ἐπιεικέστερον κρίνει ὁ Κείτλης (Ἱστ. ἑλλ. σ. 46 τῆς ἑλλ. μεταφρ. Σ. Ἀντωνιάδου, πρβλ. καὶ Ἀθήναιον βιβλ. ΙΔ', σ. 657). — 2 Θουκ. Δ. 80. — 3 Πλούταρ. Λυκοῦργ. 28. — 4 Ὁ αὐτὸς ἐν βίῳ Δημητρ. 1, 4. — 5 Ῥώμ. γ', 8. — 6 Boeck. Ῥωμ. ἀρχ. II. 58.— 7 Εὐρ. Ἑκαβ. 291 ἐκδ. Pflug.

ἐπεβάλλοντο τοῖς δούλοις βαρύταται καὶ σκληρόταται ἐργασίαι. Οἱ δοῦλοι καταναλισκόμενοι καὶ καταπονούμενοι τὴν ἡμέραν κατεκλείοντο τὴν νύκτα ἐν ὑπογείοις καὶ φυλακαῖς, καθύγροις καὶ ἐστερημένοις ἀέρος. Ὁ δοῦλος, ὁ θυρωρὸς εἶνε δεδεμένος ἐν τῇ θύρᾳ καὶ πωλεῖται μετὰ τοῦ οἴκου ὡς ἀναπόσπαστον μέρος αὐτοῦ. Τιμωρεῖται οὐ μόνον διὰ τὰ ἑκούσια ἁμαρτήματα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἀκούσια, καὶ ἐπ' ἐλαχίστῃ αἰτίᾳ.

Πρὸς τοὺς δούλους δὲν φέρονται μετὰ σκληρότητος οἱ πλούσιοι, οἱ εὐγενεῖς, οἱ ἀνάλγητοι τὴν καρδίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ διάσημοι ἐπὶ ἀρετῇ. Ὁ μέγας Κάτων ἔχων ὡς ἀξίωμα. *«Οἱ δοῦλοι εἶνε ἐχθροὶ ἡμῶν»* μετεχειρίζετο αὐτοὺς ἀπανθρώπως· διὸ καὶ ἐπώλει αὐτούς, ὅτε ἐγήρασκον ἢ ἐξησθένουν ὡς ἐπώλει καὶ τὰ γεγηρακότα ζῷα! Δικαίως λοιπὸν ὁ Πλούταρχος κακίζων τὴν διαγωγὴν ταύτην τοῦ Κάτωνος ἀποκαλεῖ ταύτην ἀγεννῆ καὶ μισάνθρωπον [1]. Τὸ πωλεῖν τοὺς ἀσθενοῦντας δούλους δὲν ἦτο ἴδιον τοῦ Κάτωνος, ὑπῆρχε γενικὴ χρῆσις. Οἱ ἀσθενοῦντες δοῦλοι, περὶ ὧν δὲν ὑπῆρχεν ἐλπὶς ἀναρρώσεως, ἐξετίθεντο εἰς τὴν νῆσον τοῦ Τιβέρεως, ἔνθα ὁ πρῶτος ἐρχόμενος ἐδύνατο νὰ λάβῃ αὐτοὺς κτῆμα. Τοῦτο δὲ ἦτο φιλανθρωπότερον· διότι πολλοὶ δεσπόται ἐφόνευον τοὺς δούλους, παρ' ὧν δὲν ἤλπιζον κέρδη ἐκ τῆς ἐργασίας [2]. Ὁ Κικέρων ὁμιλῶν περὶ τοῦ πραίτωρος Δομιτιανοῦ καταδικάσαντος εἰς τὸν σταυρὸν δοῦλον, διότι ἔσπευσε νὰ φονεύσῃ ἀγριόχοιρον ἐν τῇ θήρᾳ, περιορίζεται λέγων ὅτι ἴσως τοῦτο φαίνεται σκληρόν [3]. Ὅτε δὲ δοῦλός τις ὃν ἠγάπα ἀπέθανε, θεωρεῖ κακὸν καὶ ἐναντίον τοῦ πρέποντος τὴν λύπην ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ δούλου! [4].

Τὸ νὰ ὑποφέρωσι καὶ νὰ ἀνέχωνται πᾶσαν κάκωσιν εἰς ἡδονὴν καὶ διάχυσιν τῶν κυρίων καὶ κυριῶν, ἦτο ὁ κλῆρος καὶ ἡ τύχη τοῦ δούλου παρὰ Ῥωμαίοις. Ἐνῷ οἱ δεσπόται διήρχοντο τὰς ἡμέρας καὶ νύκτας διασκεδάζοντες καὶ πολυτελῆ δεῖπνα ἔχοντες, οἱ δοῦλοι ὤφειλον νὰ διανυκτερεύωσι, νὰ μένωσι προσεκτικοί, νὰ μὴ βήχωσι, νὰ μὴ πταρνισθῶσι [5]. Δι' ἓν τῶν τοιούτων ἁμαρτημάτων ἐτιμωροῦντο διὰ μαστίγων, ἐξ ἱμάντων δερματίνων, ἐπὶ γυμνοῦ τοῦ σώματος. Ἑκάστη πληγὴ πολλοὺς μώλωπας εἰργάζετο εἰς τὸ σῶμα. Διεπέρων τὸ δέρμα αὐτοῦ διὰ κέντρων, ἔστιζον τὸ μέτωπον, τὴν κεφαλὴν ἢ καὶ ὅλον τὸ σῶμα. Ἐτιμωροῦντο διὰ χειροπέδης ἢ ποδοκάκης,

1 Πλουτ. Κάτ. κεφ. 5.—Ὁ Κάτων ἂν μὴ εἶχε παραδείγματα εὐσπλαγχνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὰ ζῷα, οἵτινες πρὸς τὰ σύντροφα καὶ κατοικίδια ἐφέροντο φιλανθρωπότατα καὶ τάφους αὐτῶν ἵδρυσαν, ὡς εἶχεν ὁ κύων τοῦ Ξανθίππου τὸ λεγόμενον Κυνὸς σῆμα, δὲν εἶχεν ἆρά γε ἰδεῖ βαρβάρους ἔχοντας αἴσθημα φιλανθρωπίας, οἷον παρ' αὐτῷ οὐχ ὑπῆρχεν;

2 Sueton. Claud. κεφ. 25.

3 Durun hoc fortasse videatur (in Verr. II. V. 3).

4 Soscithenes decesserat, neque plus quam servi mors debere videbatur, commoverat. —(ad. Att. I. ep. 12).

6 Senec. Epist. 47.

διὰ ζυγοῦ ἐπὶ τοῦ τραχήλου, δι' ἁλύσεων, διὰ πείνης καὶ ψύχους. Ἀλλ' ἡ σκληροτέρα βάσανος ἦτο ὁ σταυρικὸς θάνατος [1].

Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πολλίωνος, ὅτε παρέκειτο δεῖπνον πολυτελέστατον, εἰς ὃ ἦτο κεκλημένος καὶ ὁ Αὔγουστος, δοῦλος θραύει ἀγγεῖον ἐκ κρυστάλλου. Ὁ Πολλίων ἀμέσως διατάσσει νὰ μελίσωσι τὸν δοῦλον καὶ τὰς σάρκας αὐτοῦ νὰ ῥίψωσιν εἰς τὰς μυραίνας τοῦ ἰχθυοτροφείου. Ὁ δοῦλος καταφεύγει εἰς τοὺς πόδας τοῦ Αὐγούστου καὶ οὐδὲν ἄλλο ζητεῖ παρ' αὐτοῦ ἢ θάνατον ἄλλον.

Ὁ Αὔγουστος φρικιᾷ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς τιμωρίας καὶ διατάσσει τὰ μὲν ἀγγεῖα νὰ θραύσωσι πάντα καὶ ῥίψωσι τροφὴν εἰς τὰς μυραίνας, τὸν δὲ δοῦλον ἀπελευθεροῖ [2]. Δὲν εἶνε ἄραγε ἀξιοθαυμαστότερος ὁ τῶν Θρᾳκῶν βασιλεὺς Κότυς, ὅστις κατὰ Πλούταρχον, ἵνα μὴ δείρῃ τὸν δοῦλον αὐτοῦ, ἐὰν ἔθραυε σκεύη κεράμεα, τεχνικῶς κατεσκευασμένα, αὐτὰ μὲν ἔθραυσε, τὸν δὲ προσαγαγόντα αὐτῷ δῶρον ἐφιλοδωρήσατο, εἰπὼν τοὺς ἀξιομνημονεύτους τούτους λόγους. «Ὅπως μὴ δι' ὀργὴν κολάζω πικρότερον τοὺς συντρίβοντας [3].

Ἀλλὰ μὴ φανῇ παράδοξος τοῦ Πολλίωνος ἡ διαταγή. Τὰ ἰχθυοτροφεῖα τρέφονται συνήθως διὰ σαρκῶν ἀνθρωπίνων. Δεσπότης τις εἶχε διὰ στόματος τὴν φράσιν, *εἰς τὸ ἰχθυοτροφεῖον!* ὡς διατάσσουσιν οἱ δεσπόται τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν *ἀγχόνην*.

Πρὸς τοὺς δούλους δὲν φέρονται σκληρῶς μόνον οἱ κύριοι, ἀλλά, τίς ἤθελε πιστεύσει; Καὶ αὐτὸ τὸ τρυφερὸν φῦλον εὑρίσκει τὴν τιμωρίαν τῶν δούλων εὐάρεστον καὶ ἐπαγωγόν. Ἐὰν ἐν τῇ Ἑλλάδι ἔνθα τὰ ἤθη ἦσαν

1 Τὸ ξύλον, ἐφ' οὗ ἐτίθετο ὁ καταδικαζόμενος εἰς θάνατον, συνίστατο ἢ ἐξ ἑνὸς ξύλου ὀξέος, ὅπερ ἐνεπήγετο εἰς τὸν σταυρούμενον (ὅπως εἶχον τὸ παλοῦκι οἱ Τοῦρκοι), τοῦτο δὲν ἐλέγετο (cruci suffigere ἐλέγετο καὶ tollere, agere in crucem)· ἢ συνίστατο ἐκ δύο πλαγίων ξύλων ἐχόντων τὸ σχῆμα τοῦ Τ, μεθ' ὃ ἔλαβεν ἀκολούθως τὸ σχῆμα, ὅπερ ἔχει σήμερον ὁ Σταυρός. Ὁ Σταυρούμενος προσηλοῦτο ἤτοι ἐκαρφοῦτο ἐπ' αὐτοῦ χεῖρας καὶ πόδας, ὑπὸ δὲ τὰ σκέλη ἐτίθετο μέγας ἧλος (καρφὶ) ἵνα μὴ καταπίπτῃ ὁ ἐκ τοῦ σταυροῦ κρεμάμενος. Τοῦτο ἐλέγετο in cruci figere. Ὁ ἐπὶ τὸν σταυρὸν καταδικαζόμενος δοῦλος ἐλάμβανε μόνος τὸ ξύλον καὶ ἔφερεν εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἠναγκάσθη νὰ σηκώσῃ τὸν σταυρόν, ἀλλὰ μὴ δυνάμενος νὰ περιπατῇ διὰ τὰς προηγηθείσας κακουχίας καὶ βασάνους ἀπηλλάγη τοῦ βάρους τούτου. Ὁ ἐπὶ σταυροῦ κρεμάμενος ἀπέθνησκε μετὰ πολλῶν ὀδυνῶν. Ὁ θάνατος δὲν ἐπήρχετο ἀμέσως, ἀλλὰ μετὰ πολλὰς ἡμέρας. Πολλοὶ ἐπέζησαν μέχρι τῶν ἑπτὰ ἢ ἐννέα ἡμερῶν. Ἐν μέσῳ σήψεως προερχομένης ἐκ τῶν ἥλων, δίψης ἀσβέστου καὶ ἀϋπνίας ἐπήρχετο φρικτὸς ὁ θάνατος. (πρβλ. καὶ Ἀρχ. Εβρ. Κωνστ. Κοντογ. 29 καὶ ἑξ). Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος πρῶτος κατήργησε τὸν σταυρικὸν θάνατον ἐν ἔτει 315 ἐκδούς τὰ ἑξῆς. «Πᾶς δεσπότης, λέγει ὁ Αὐτοκράτωρ, ἂς κάμνῃ χρῆσιν τοῦ ἰδίου δικαιώματος μετριοπαθῶς καὶ θεωρεῖται ἀνθρωποκτόνος ἐὰν ἑκουσίως φονεύσῃ τὸν ἑαυτοῦ δοῦλον διὰ μαστιγώσεων ἢ λιθασμῶν· ἐὰν δι' ἀκοντίου πληγώσῃ αὐτὸν θανατηφόρως, ἐὰν ἀπαγχονίσῃ αὐτὸν ἢ μὲ ὠμότητα φονεύσῃ, ἐὰν φαρμακεύσῃ αὐτόν, ἂν προστάσσῃ νὰ σπαραχθῇ τὸ σῶμα αὐτοῦ διὰ τῶν ὀνύχων τῶν ἀγρίων θηρίων, ἢ διασχίζῃ τὰ μέλη αὐτοῦ διὰ πεπυρακτωμένων ἀνθράκων κλπ. κλπ.» (Troplong. πραγμ. περὶ τῆς ἐνεργ. καὶ ἀποτελ. τοῦ Χριστιανισμοῦ, μεταφρ. Βασ. Νικολοπούλου. σ. 128).

2 Senec. de ira III, 40. — 3 Πλουτάρχ. ἀποφθέγματα βασιλ. καὶ στρατηγῶν 7.

ἡμερώτερα καὶ φιλανθρωπότερα ὑπῆρχον γυναῖκες μεταχειριζόμεναι τὰς δούλας σκληρότατα, βασανίζουσαι αὐτὰς μέχρι θανάτου, στεροῦσαι αὐτὰς τῆς τροφῆς καὶ χέουσαι τὸ αἷμα αὐτῶν διὰ πληγῶν σφοδροτάτων, [1] τί νὰ ὑποθέσωμεν περὶ τῶν Ῥωμαίων γυναικῶν, ἃς εἶχεν ἀποθηριώσει ἡ συχνὴ θέα τῶν ἀλληλοσφαζόντων μονομάχων; Τὰ ἑξῆς δύνανται νὰ δώσωσι ἐναργεστάτην εἰκόνα τῆς τῶν γυναικῶν ὠμότητος. Ὅτε ἡ Ῥωμαία κυρία ἐκομμοῦτο, ἦτο ὡπλισμένη μετὰ μεγάλων καρφίδων τὰς ὁποίας ἐνέπηγεν εἰς τὰς δούλας, ἂν παρετήρει ὅτι δὲν ἐξετέλουν ἀκριβῶς καὶ τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας τῆς κομμωτικῆς τέχνης. Ἵνα δὲ αἱ διὰ τῶν βελονῶν πληγαὶ ὦσιν μεγαλείτεραι, αἱ δοῦλαι ἐγυμνοῦντο! Πόρπη ἀνωτέρω τιθεμένη, ἐθεωρεῖτο ἔγκλημα, λέγει ὁ Ἰουβενάλης. Τὸ βούνευρον ἐτιμώρει τὸ ἐλάχιστον ἁμάρτημα. Διὰ καρφίδα κακῶς τιθεμένην ἡ κομμώτρια ἐρραπίζετο, ἐρρίπτετο χαμαὶ καὶ εὐτυχὴς θὰ ἦτο ἂν μὴ εἶχε τρίχας ἢ ἂν διέφευγε τὴν ποινὴν νὰ κρεμασθῇ ἀπὸ τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς! Ἵνα μὴ διὰ τῶν χειρῶν αὐτῆς τύπτῃ τὴν δούλην, μετεχειρίζετο τὸν δήμιον (carnifex) παριστάμενον αὐτῇ. Ἂν ἡ ἀτυχὴς δούλη μὴ καθίστη τὴν κυρίαν λίαν κομψὴν κατὰ τὴν ἀρέσκειαν αὐτῆς, ὁ δήμιος ἐλάμβανεν αὐτήν, ἐκάκου καὶ ἀποπέμπων αὐτὴν πλήρη μωλώπων ἔλεγεν «ἄπελθε, ἡ τιμωρία ἐγένετο!» [2] Ὁ Ἰουβενάλης λέγει ὅτι ὁ διὰ τῶν μαστίγων ἦχος ἦτο εἴς τινας κυρίους καὶ κυρίας ἡδύτερος τοῦ ᾄσματος τῶν Σειρήνων! Δὲν ἦσαν μὲν βεβαίως πᾶσαι αἱ κυρίαι τοσοῦτον ἀπηνεῖς, οὐχ ἧττον ὅμως δὲν εἶνε ὑπερβολικὰ τὰ περὶ αὐτῶν λεγόμενα. Ὁ Οὐίδιος ἐγκωμιάζων κυρίαν τινὰ λέγει· «Ἡ κομμώτρια δύναται νὰ εἶνε ἥσυχος· διότι δὲν »εἶνε γυνὴ σπαράττουσα τὸ πρόσωπον διὰ τῶν ὀνύχων οὔτε ἐμπήγουσα τὰς »βελόνας εἰς τοὺς βραχίονας». [3]

Ἀλλ' ἡ σκληρότης τῶν Ῥωμαίων ἐχώρει καὶ περαιτέρω. Ἐν τοῖς δείπνοις πολλάκις τὸ ἀνθρώπινον αἷμα ἐχύνετο ποταμηδόν. Τὸ ἑξῆς δείκνυσι τὴν θη-

1 Τὸ ἑξῆς τεμάχιον τῆς Θεανοῦς πρὸς Καλλιστὼ δείκνυσι τῶν Ἑλληνίδων Κυριῶν τὴν ὠμότητα. «Ἔνιαι γάρ, ὦ φίλη, ὑπ' ὠμότητος καὶ μαστίζουσι τὰ τῶν θεραπαινῶν σώματα· »θηριούμεναι διὰ ζῆλον καὶ θυμόν, οἷον ὑπομνηματογραφούμεναι τὴν ὑπερβολὴν τῆς πι»κρίας· αἱ μὲν γὰρ ἀνηλώθησαν χρόνῳ διαπονούμεναι, αἱ δὲ φυγῇ τὴν σωτηρίαν ἐπορίσαντο, »τινὲς δὲ ἐπαύσαντο τοῦ ζῆν αὐτόχειρι θανάτῳ μεταστᾶσαι. (Fragmenta Graecarum Mulierum. ed. Ch. Wolf. σ. 232).

2 Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ ἰσχὺς τῆς συνηθείας, ὥστε τὰ ἴχνη τῆς θηριωδίας βλέπομεν μείναντα καὶ μετὰ τὴν εἴσοδον τῆς θειοτάτης θρησκείας τοῦ Χριστιανισμοῦ! Οὕτως ἐπὶ Χρυσοστόμου ἔτι κυρίαι ἐβασάνιζον ἀνηλεῶς τὰς δούλας. «Τί δὲ γέγονεν ἐρωτῶσιν ἐκεῖ; Ἡ δεῖνα, φησι, »τὴν δούλην τύπτει τὴν αὐτῆς. Τί δὲ τούτου γένοιτ' ἂν ἀναισχυντότερον; .... Καὶ τὸ δὴ »πάντων αἰσχρότερόν εἰσιν οὕτως ἄγριαι καὶ ἀπηνεῖς, ὡς ἐπὶ τοσοῦτον μαστίζειν, ὡς μηδὲ αὐ»θημερὸν τοὺς μώλωπας σβέννυσθαι. Γυμνώσασαι γὰρ τὰς κόρας καὶ τὸν ἄνδρα ἐπὶ τοῦτο »καλέσασαι δεσμοῦσι πολλάκις πρὸς τοῖς σκίμποσι». Καὶ «Νυνὶ δὲ εἰς τοῦτο ἀτοπίας τινὲς ἥ»κουσιν ὡς ἀποκαλύπτειν τὴν κεφαλὴν καὶ ἀπὸ τριχῶν σύρειν τὰς θεραπαινίδας» (Χρυσόστ. τόμ. II, σ. 112). Περὶ τῶν παρὰ τοῖς νεωτέροις σκληροτήτων τῶν δούλων βλέπε λόγον Ἀσωπίου εἰς Ἀλέξανδρον. σ. 103 καὶ ἑξ).

3 Πρβλ. De Lagrèze Pomp. σ. 105.

ρωδίαν καὶ αὐτῶν τῶν γυναικῶν. Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Φλαμινίου ἢ Φλαμινίνου παρέκειτο τράπεζα. Ἐν τοῖς κεκλημένοις ἦτο καὶ ἐρωμένη τις ἢ κατ' ἄλλους ἐρώμενος αὐτοῦ. Αὕτη ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ ἄνθρωπον σφαττόμενον. Ἡ χάρις ἦτο μικρά! Ὁ Φλαμινῖνος δὲν ἐδίστασε νὰ παράσχῃ τὴν χάριν ταύτην τῇ ἐρωμένῃ αὐτοῦ. Διέταξε λοιπὸν νὰ προσαχθῇ εἷς τῶν καταδίκων ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου καὶ προσκαλέσας τὸν δοῦλον ἀπέκοψε τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀνθρώπου.[1] Ἐν ἄλλοις συμποσίοις ἐγίγνοντο ἀγῶνες μονομάχων. Μετὰ τὸ δεῖπνον ὅτε ὁ οἶνος ἐζάλιζε τὴν κεφαλὴν, εἰσήγοντο τὰ δυστυχῆ ἀνδράποδα, ἵν' ἀγωνισθῶσι μέχρι θανάτου. Τὰ πτώματα ἔκειντο τῇδε κἀκεῖσε· ὁ μὲν ἔχων τὴν κεφαλὴν τεθραυσμένην καὶ τὸν ἐγκέφαλον διεσκορπισμένον, ὁ δὲ ἔκειτο παρ' αὐτῷ χωρὶς ῥινὸς, χωρὶς ὀφθαλμῶν, ὁ δὲ φέρει πληγὰς παρ' ὅλον τὸ σῶμα. Καὶ ἐν πᾶσι τούτοις κρότοι τῶν χειρῶν ἀκούονται! «Τὰς τῶν μονομάχων »θέας οὐ μόνον ἐν πανηγύρεσι καὶ θεάτροις ἐποιοῦντο Ῥωμαῖοι παρὰ Τυρρη»νῶν παραλαβόντες τὸ ἔθος, ἀλλὰ κἀν ταῖς ἑστιάσεσιν. Ἐκάλουν γοῦν τινες »πολλάκις ἐπὶ δεῖπνον τοὺς φίλους ἐπί τε ἄλλοις καὶ ὅπως ἂν δύο ἢ τρία »ζεύγη ἴδοιεν μονομάχων, ὅτε καὶ κορεσθέντες δείπνου καὶ μέθης εἰσεκάλουν »τοὺς μονομάχους· καὶ ὁ μὲν ἅμα ἐσφάττετο, αὐτοὶ δ' ἐκρότουν ἐπὶ τούτῳ »ἡδόμενοι! Ἤδη δέ τις κἀν ταῖς διαθήκαις γέγραφε γυναῖκας εὐπρεπεστά»τας μονομαχῆσαι ἃς ἐκέκτητο, ἕτερος δὲ παῖδας ἀνήβους ἐρωμένους »ἑαυτοῦ».[2]

Καὶ μὴ νομίσωμεν ὅτι πρὸς τοὺς δούλους οὕτως ἐφέροντο μόνον οἱ δεσπό-

1 «Ἀδελφὸς ἦν Τίτῳ Λεύκιος Φλαμινῖνος οὔτε τἆλλα προσεοικὼς ἐκείνῳ τὴν φύσιν ἔντε »ταῖς ἡδοναῖς ἀνελεύθερος δεινῶς καὶ ὀλιγωρότατος τοῦ πρέποντος. Τούτῳ συνῆν μειρακί»σκος ἐρώμενος . . . Ἐν οὖν πότῳ τινὶ θρυπτόμενος πρὸς τὸν Λεύκιον οὕτως ἔφη σφόδρα φι»λεῖν αὐτὸν, ὥστε θέαν μονομάχων ἀπολιπεῖν οὔπω γεγονὼς ἀνθρώπου φονευομένου θεατὴς, »τὸ πρὸς ἐκεῖνον ἡδὺ τοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἐν πλείονι λόγῳ θέμενος. Ὁ δὲ Λεύκιος ἡσθεὶς «Οὐ»δὲν ἔφη, δεινόν. Ἰάσομαι γὰρ ἐγώ σου τὴν ἐπιθυμίαν» καὶ κελεύσας ἕνα τῶν καταδίκων ἐκ »τοῦ δεσμωτηρίου προαχθῆναι καὶ τὸν ὑπηρέτην μεταμεμψάμενος ἐν τῷ συμποσίῳ προσέτα»ξεν ἀποκόψαι τοῦ ἀνθρώπου τὸν τράχηλον. Οὐαλέριος δὲ Ἀντίας οὐκ ἐρωμένῳ φησὶν, ἀλλ' »ἐρωμένῃ τοῦτο χαρίσασθαι τὸν Λεύκιον» (Πλούτ. Τίτ. Φλαμ. κεφ. 18, 3, 4.) Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀποδείκνυσι τὴν ἐν Εὐαγγελίοις ἱστορίαν τοῦ φόνου τοῦ Προδρόμου Ἰωάννου ἀληθῆ καὶ βεβαίαν καὶ κατ' ἔθος φαίνεται ῥωμαϊκὸν ἡ μοιχαλὶς Ἡρωδιὰς ἐζήτησε τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. (Μάρκ. ς', 21 καὶ ἑξ). Τὸ γεγονὸς τοῦ Τίτου Φλαμινίνου καὶ τοῦ Ἡρώδου ἐνθυμίζει ἡμᾶς τὸ τοῦ Μωάμεθ Β'. Μωάμεθ ὁ Β', ὁ ἐκπορθητὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠγάπα τὴν ζωγραφικὴν, καὶ ἐκαυχᾶτο μάλιστα ἐπὶ τῇ γνώσει τοῦ ἐκτιμᾶν τὴν ἀξίαν τῶν καλλιτεχνημάτων· εἷς λοιπὸν τῶν Χριστιανῶν προσήνεγκεν αὐτῷ εἰκόνα γραφεῖσαν παρ' αὐτοῦ καὶ παριστῶσαν τὴν ἀποτομὴν τῆς κεφαλῆς Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. Τὸ ἔργον ἦτο τῷ ὄντι ἄξιον λόγου καὶ ὁ Μωάμεθ ἐπήνεσε τὸν ζωγράφον. «Καὶ ὅμως, προσέθηκεν, ἡ κεφαλὴ ἔχει μικράν τινα ἔλλειψιν· διότι τὸ στόμα δὲν παριστᾷ τὴν μικρὰν συστολὴν ἥτις παρατηρεῖται εἰς τὰς κεφαλὰς τὰς ἀρτίως ἀποκοπείσας» Εἰπὼν δὲ ταῦτα ἐκάλεσε ἕν τῶν περιεστώτων ἀνδραπόδων αὐτοῦ νὰ πλησιάσῃ. Τούτου δὲ προσελθόντος ὁ Μωάμεθ ἀπέκοψε διὰ μιᾶς τὴν κεφαλὴν, ἔπειτα δὲ ἐξηκολούθησεν ἀταράχως τὴν ὁμιλίαν του. «Ἰδὲ, εἰπὼν, τῷ ἐντρόμῳ ζωγράφῳ, «Πῶς τὸ στόμα τῆς κεφαλῆς ταύτης συ»στέλλεται . . .» (Πανδώρ. τόμ. 6. σ. 578). — 2 Παρ' Ἀθηναίῳ, Δ', κεφ. 39.

ται ἢ οἱ ἄρχοντες, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες, οἱ πατέρες τοῦ λαοῦ οὕτω μετεχειρίζοντο οὐ μόνον τοὺς δούλους, ἀλλὰ καὶ πάντα ἄνθρωπον. Κόμμοδος ὁ ἐξωλέστατος αὐτοκράτωρ συχνὰ ἔθραυε τὸ σκέλος τοῦ ἀνθρώπου, ὃν κατὰ πρῶτον ἀπήντα καθ' ὁδὸν ἢ ἐξέβαλλε τὸν ὀφθαλμὸν αὐτοῦ. Ἀντήμοιβε δὲ τοὺς οὕτω πάσχοντας διὰ χρυσοῦ νομίσματος! Ἐπὶ τῶν δείπνων αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἦτο θηριωδέστατος. Διέταξέ ποτε νὰ φέρωσι δύο ἀνθρώπους γρυπούς, οὓς γυμνώσας περιέχυσεν αὐτοὺς βράζοντα ζωμὸν σινάπεως. Οἱ παριστάμενοι ἐγέλων ἄσβεστον γέλωτα [1].

(Ἕπεται τὸ τέλος)

ΤΟ ΔΗΛΙΟΝ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ *

ΗΤΟΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΑΘΟΥ ΚΑΙ ΚΑΛΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΟΙΚΙΛΩΝ ΤΟΥΤΟΥ ΣΥΝΩΝΥΜΩΝ ΘΕΩΡΟΥΜΕΝΩΝ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΩΣ, ΟΠΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΑΙ ΗΔΟΝΗΣ ΩΣ ΑΚΡΟΥ ΑΓΑΘΟΥ ΕΙΤΕ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑΣ

«Ἓν τὸ *ἀγαθὸν* πολλοῖς ὀνόμασι καλούμενον, ὁτὲ μὲν γὰρ φρόνησιν, ὁτὲ δὲ θεὸν ὁτὲ δὲ νοῦν καὶ τὰ λοιπά.» εἶπεν ὁ Εὐκλείδης ὁ Μεγαρικός [1]. Καὶ ταῦτα μὲν φιλοσοφικῶς ὡς ἀποβλέποντα τὴν θεωρίαν περὶ τοῦ Ἄκρου ἀγαθοῦ. Οὕτως δὲ καὶ ἡμεῖς λέγομεν, Μία εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἐκφράζεται διὰ πολλῆς ποικιλίας τῶν συνωνυμιῶν αὐτοῦ, αἵτινες ἐτυμολογικῶς καταντῶσιν εἰς παρομοίαν δήλωσιν τῶν ἐννοιῶν.

α' Ἀρχόμεθα νῦν ἀπὸ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ *ἀγαθὸν* πόθεν κατάγεται καὶ τί σημαίνει; Ἀπὸ τοῦ ἐπιτατικοῦ ἄγαν ἔχομεν τὸ ἄγαμαι ὅ ἐστι ἄγαν ἤπερ πολλοῦ ποιοῦμαι, ἔτι δὲ καὶ τὸ ἀγαθὸν καθὸ ἀγαστόν. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ *ἄγαν* καὶ τὸ ἀγαπῶ καὶ τὸ ἀγάλλο-μαι συνωνύμως ἔχοντα πρὸς τὸ ἄγαμαι. Τὸ ἀγαθὸν οὖν εἶναι τὸ ἡμῖν ἀγαπητὸν καὶ τὸ ἡμᾶς ἀγάλλον. Ἐρχόμεθα εἰς τἄλλα.

β' Ὅ,τι ἀγάμεθα ἢ ἀγαπῶμεν καὶ ἐφ' ᾧ ἀγαλλόμεθα τοῦτο καὶ αἱρούμεθα, τούτῳ καὶ ἀρεσκόμεθα. Ἑπομένως ἀπὸ τοῦ αἴρω ἢ ἄρω, ὅθεν τὸ ἀρέ-σκω, ἔχομεν τὸ αἱρετὸν καὶ ἀρεστόν, τό τε ἄρειον καὶ ἄριστον· παρομοίως ἀπὸ

1 Εὔκολον εἶνε νὰ πιστεύσωμεν καὶ τὰ βασανιστήρια εἰς ἃ ὑπέβαλον τοὺς μάρτυρας οἱ τύραννοι. Ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας μανθάνομεν ὅτι ἔχεον διὰ τοῦ στόματος ζέοντα μόλυβδον ἢ ἔβραζον ἐντὸς πίθου ζέοντος ἐλαίου. Ὁ Ἀπόστολος Ἰωάννης κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος Δομιτιανοῦ ἐβλήθη εἰς πίθον βράζοντος ἐλαίου, ὅθεν ἐξελθὼν σῶος καὶ ἀβλαβὴς ἐξωρίσθη εἰς Πάτμον. (Ἐκκλ. Ἱστορ. Κ. Κοντογόνου τομ. Α. σ. 59. Ἐκδ. Α'.)

* Τὸ παρὸν κεφάλαιον ἐξάγεται ἀπὸ ἀνεκδότου τινὸς συγγράμματος ἐπιγραφομένου Σχεδιάσματα ἐπὶ τῶν ἐτυμολογιῶν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης τό τε καθ' ἑαυτὴν καὶ συγκριτικῶς πολλάκις πρὸς τὴν λατινικὴν κτλ· ὑπὸ Κυριακοῦ Λαμπρύλλου.— Καὶ ἕτερα δείγματα ἐξεδόθησαν ἄλλοτε ἐν τῇ «Πανδώρᾳ».

1 Διογεν. Λαερτ. Ἐν βίῳ Εὐκλείδου.

τοῦ φέρω ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ προτιμῶ, κατὰ τὸ λατιν. prae-fero ἔχομεν τὰ φέρτερον φέρτιστον, συνωνύμως ἔχοντα πρὸς τὸ ἄρειον ἄριστον. Ὅ,τι αἱρούμεθα καὶ ἐφ' ᾧ ἀρεσκόμεθα, τούτου καὶ ἐφιέμεθα, διὸ τὸ ἀγαθὸν ἐκλήθη καὶ ἐφετόν. Οὕτω καὶ λατινιστὶ opto μὲν τὸ αἱροῦμαι, optimum δὲ τὸ ἄριστον καθὸ αἱρετὸν καὶ ἐφετόν. Αἱ φιλοσοφικαὶ τῶν Ἀρχαίων παρατηρήσεις φέρουσιν εἰς τὸν αὐτὸν συμπερασμόν. Οὕτως ὁ Ἀριστοτέλης «Καὶ ἔστι δὲ τὸ ἀγαθὸν ὃ αὐτὸ ἑαυτοῦ ἕνεκα ᾖ αἱρετόν» [1]. Καὶ ὁ αὐτὸς «Διὸ καλῶς ἀπεφήναντο τἀγαθὸν οὗ πάντα ἐφίενται» [2]. Καὶ οἱ Στωϊκοὶ «Πᾶν τὸ ἀγαθὸν αἱρετὸν εἶναι» [3]. Καὶ ὁ Πλωτῖνος. «Τὸ δ' ἀγαθὸν ἅτε πάλαι παρὸν εἰς ἔφεσιν σύμφυτον ἡμῖν ἐστι» [4].

γ' Καὶ τὸ ἐν σχήματι παραθετικῷ *ἄμειον* ὑποθέτει θετικόν τι *ἀμενὸν* ὅθεν *ἀμένιον* καὶ κατὰ μετάθεσιν τῶν φωνηέντων ἄμεινον, ὅπως καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς, περὶ ὧν ἀλλαχοῦ. Τοῦτο βεβαίως προέρχεται ἀπὸ ῥήματός τινος *ἄμω* οὗ ἡ χρῆσις ἀπωλέσθη, ἀλλὰ ἴχνη ὁρῶνται ἐν τοῖς (ἵμω) ἱμεί-ρω τὸ ἀγαπῶ ἐρῶ, ἵμερος ὁ ἔρως, κατὰ τὰ λατιν. amo amor. Ἐκ τοῦ ἄμω καὶ ἱμείρω ἐκείνου πρέπει νὰ ὑποτεθῇ καὶ ἀμέρω, ὅθεν καὶ αἰολοδωρ. ἀμερτὸν τὸ ἀγαπητὸν καὶ ἐρατόν. Ἐπὶ διαφόρων ἀντικειμένων ἰδίως δὲ πόλεων παρ' Ὁμήρῳ δίδονται τὰ ἐπίθετα ἐρατεινή, ἠγαθέη (δηλ. ἀγαθέη) ταυτοσήμαντα τοῖς ἐρασμία ἐραστὴ συστοιχοῦντα τῷ λατιν. amoena, ὡς καὶ amoenitas, ἡ τῶν τρόπων ἐρασμιότης συνώνυμον τῷ amabilitas, ἐκ τούτων καὶ τὸ λατιν. **Amanda** οἷον Ἐρατώ.

δ' Ἀπὸ τοῦ βούλο-μαι, αἰολ. βόλο-μαι, λατιν. volo θέλω, vis θέλεις, vult θέλει, vellem ἐθελοίμην, velle θέλειν προέρχεται ἄχρηστον τι *βελτὸν* ἀλλ' ὅπερ κατὰ τοὺς Π-Κρῆτας δελτόν, ὅθεν τὰ κατὰ βαθμοὺς βέλτιον βέλτιστον, καθὸ βουλόμενον καὶ ἐθελόμενον καὶ οἷον εἰπεῖν βουλητὸν καὶ θελητόν. Ἀπὸ τοῦ βούλομαι ἡ βουλὴ καὶ βούλη-σις θέλησις, ὅπερ διακριτέον ἀπὸ τοῦ βουλὴ ἡ συνέλευσις, καὶ βούλησις ἡ διάσκεψις, περὶ ὧν ἐκτάδην πραγματεύομαι ἀλλαχοῦ. Τούτοις συνᾴδουσι καὶ τὰ ἀγγλικὰ to will τὸ θέλειν, the will ἡ θέλησις καὶ well τὸ καλὸν καθὸ θελητὸν καὶ ἐφετόν, καὶ τὰ γερμανικὰ zu vollen τὸ θέλειν βούλεσθαι καὶ das wohl τὸ καλὸν καθὸ βουλόμενον. Ἐκ τούτου εἰκάζομαι ὅτι καὶ τὸ ἐν ταῖς λατινικαῖς γλώσσαις bello τὸ καλὸν τῇ μορφῇ, τὸ εὔμορφον, γίνεται ἀπὸ τοῦ volo, οὗ τὸ ἀπαρεμφ. velle, οἱονεὶ vello, καθὸ volutum θελητόν· ἄλλοι δ' ἄλλα βούλονται περὶ τούτου.

Ἀπὸ τοῦ αἰολοδωρ. δέλω τὸ θέλω, ὅθεν ἐγένετο τὸ ἤδη ῥηθὲν κατὰ Π-Κρῆτας δελτόν, προέρχεται εἰσέτι καὶ τὸ λατιν. deli-go σημαῖνον τὸ ἐφίεμαι, ἀγαπῶ, ἥδομαι ἐξ οὗ deliciae αἱ ἡδοναί. Προφανῶς οὖν ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ τὸ παρ' Ὁμήρῳ κατ' ἀντιμετάθεσιν *ἔλδω* τὸ ἐφίεμαι, ἐπιθυμῶ κ.τ.λ.

Λίαν προσφυῶς ἄρα τὸ τέλειον ἀγαθὸν ἡ εὐδαιμονία ἐκλήθη λατινιστὶ fe-

1 Ῥητορ. Α. ς. § 1. — 2 Ἠθικ. Νικομ. Α. α § 1. — 3 παρὰ Λαερτίῳ βιβ. Ζ σελ. 908 καὶ Στοβ. σελ. 126. — 4) Ἐννεαδ. Ε. ς. ιϛ.

licitas οἷον velicitas, ὃ πρὸ παντὸς ἄλλου θέλομεν, ὑποτιθεμένου ἐνταῦθα ῥή-ματος velico ὡς προερχομένου ἀπὸ τοῦ ἤδη ῥηθέντος volo velo κατὰ τὸ δέλω deli-go. Ἀλλα δι' ἄλλων ἄλλοι θέλουσιν, παραδληθήτω τούτοις καὶ τὸ ἐμόν.

ε' Ἡ θέλησις τὸ θέλειν, καθὸ ἐπιθυμία καὶ ἔφεσις, ἐκφράζεται διὰ τοῦ ἤχου τοῦ στοιχείου λ συναρμοζομένου μεθ' ἁπάντων τῶν φωνηέντων ἐν ποικιλίαις παντοίαις *λα λε λη λι λο λω λου*. Οὕτως ἐν πρώτοις ἔχομεν λῶ δωρ. τὸ θέλω ἐξ οὗ λῆμα καὶ λῆσις ἡ θέλησις. Ἐκ τούτου ἄρα καὶ τὰ (λῳόν τι) λώϊον λῷστον σημαίνοντα τὸ ἤδη ῥηθὲν βέλτιον βέλτιστον καθὸ θελητόν· τούτου ὑπάρχει καὶ ἕτερος τύπος ἄχρ. λιλῶ, ὅθεν τὸ παρ' Ὁμήρῳ λιλαίομαι, τὸ εἰς ἄκρον ἐπιθυμῶ, ὅπερ καὶ λίπτω, ἀφ' οὗ λίψ λιπὸς ἡ ἐπιθυμία. Ἐκ τούτων οὖν καὶ τὰ λατιν. lubeo εἴτε libeo (οἷον λιπέω) τὸ ἐπιθυμῶ, ἀγαπῶ, ὅθεν lubido καὶ libido ἡ ἐπιθυμία, ἥτις ἑλληνιστὶ ἐν μὲν τῇ γεύσει λέγεται λιχνεία, ἐν δὲ τῇ ἄλλῃ τῆς ἀφῆς αἰσθήσει λαγνεία, ἀγγλ. δε lust. Ἐκ τούτου καὶ λατινιστὶ ἡ πόρνη, καθὸ λάγνος γυνή, λέγεται lupa (κ=π) καὶ οὐχὶ ὡς κοινῶς θέλουσιν ὅτι μεταφορικῶς ἀπὸ τοῦ lupa ἡ λύκαινα, τί γὰρ ἀλλήλαις τὸ κοινόν; γαλλ. lubie ἡ ἀλλόκοτος ἐπιθυμία. Ἐκ τούτων λίσσομαι ἢ λίττομαι, λιπαρῶ σημαίνοντα τὸ δέομαι τυχεῖν τινος καθὸ λιπτόμενος ἢ λιλαιόμενος αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις καὶ τὰ ποικίλα ἐπιθυμίας καὶ ἐφέσεως σημαντικὰ λιχάζω λιμβεύω λαγγεύω γ λίχομαι, καὶ τὰ δημοτ. κοινῶς καὶ κατὰ διαλέκτους λαχταρῶ λαλάζω λιμβίζομαι λιγουρεύω λιχουδεύω ἐξ οὗ λιχούδης ὁ παρ' ἀρχ. λίχνος ὅστις καὶ λιμβός. Ταῦτα λατιν. liguro καὶ ligurio. Ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς καὶ τὸ γαλλ. glouton ἰταλ. ghioto ὁ λαίμαργος, ὡς πολλῶν ἐδεσμάτων γλιχόμενος. Ἰστέον δὲ καὶ ὅτι ἐν τῇ Ν-Ἠπειρωτικῇ διαλέκτῳ *λάβα* ἡ σφοδρὰ ἐπιθυμία [1], ἥτις κοινῶς λέγεται *λαχτάρα*. Τὸ γλυκὺ αἰολικῶς ἐλέγετο *γλουκού*, ὡς ἔν τινι ἀποσπάσματι τῆς Κορίννης (17) παρὰ δὲ τοῖς Ν-Λεσβίοις γλουχὴ ἡ ἐπιθυμία [2]. Ἐντεῦθεν τὰ τουρκοφανῆ κυρίως δὲ ἑλληνογενῆ *λουκοῦμι, λουκουμᾶς* εἴδη γ-λυκυσμάτων.

ς' Ἐκ τούτων εἰκάζομαι ὅτι ἀπὸ τῶν αὐτῶν ῥιζικῶν προέρχεται καὶ τὸ γερμαν. g-lück ἀγγλ. δὲ luckness ἡ εὐδαιμονία (ἐκλιπόντος τοῦ g ὅπως καὶ ἐν τῷ γ-λυφὸν δημ. δὲ καὶ βλυχὸν ἀγγλ. luscious) καθὸ γ-λυκεῖα καὶ ἡδεῖα, περὶ οὗ λαλήσομεν ἐν τοῖς περαιτέρω. Ἴσως ἀπὸ τῶν αὐτῶν ῥιζικῶν καὶ τὰ γερμαναγγλ. zu lieben, to love τὸ ἀγαπᾶν καὶ ἐρᾶν, die liebe, the love ὁ ἔρως ἡ ἀγάπη· ὡσαύτως καὶ τὰ zu leben, to live τὸ ζῆν, das leben, the life ἡ ζωὴ καθὸ λιλαιόμενα καὶ ἀγαπώμενα. Ἐντεῦθεν τὸ παροιμιακὸν zu leben ist zu lieben, to live is to love. Καὶ ἀμοιβαδόν. Ἀλλὰ περὶ τῶν τοιούτων κρινέτωσαν οἱ Γερμανοί. Εἰρήσθω ἐπὶ τέλους ὅτι ἀπὸ τῶν αὐτῶν πηγῶν καὶ παρ' ἡμῖν δημοτικῶς ἡ ὡραία γυνὴ ἐκλήθη *λιγερὴ* καθὸ λιλαιομένη ἐφετὴ καὶ ἐραστή.

1 Ὡς ἐν τῷ «Φιλολογ. Συλλογ. Κωνσταντινουπόλεως». 1873—4 σ. 589.
2 Νεοελλην. Ἀνάλεκτα τ. Α. σ. 398.

ζ' Τὸ παρ' Ὁμήρῳ *αἰγί-λιψ πέτρη* λεγόμενον ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν βράχων, οἱ σχολιασταὶ ἐξηγοῦσιν ὅτι ἀπὸ τοῦ λείπω, ὅπερ καὶ λιμπάνω, σημαῖνον τὸ ἀφίημι εἴτε ἀφίεμαι δημοτ: ἀφίνω, ὡς δῆθεν καὶ παρ' αὐτῶν τῶν αἰγῶν καταλιμπανόμενον, ἀφιέμενον, ἀφινόμενον διὰ τὸ λίαν δύσβατον. Ἀλλ' ἡ φύσις τῶν πραγμάτων δεικνύει ὅλον τὸ ἀντίθετον, δηλαδὴ ὅτι ἀπὸ τοῦ λείπτω τὸ ἐφίεμαι, ἐπιθυμῶ, ὡς ὑπὸ τῶν αἰγῶν ἰδίως λειπτόμενον, φιλούμενον, ἐφιέμενον καὶ οὐχὶ ἀφιέμενον. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν οὐχὶ ἕνεκα καταλείψεως, ἀλλὰ καταλήψεως, οὐχὶ ἀποχῆς ἀλλὰ κατοχῆς. Ἐκ τούτου καὶ τὸ ὄνομα Αἰγίλιψ ἐπὶ διαφόρων νήσων καὶ ἐρημονήσων οὐ μόνον ὑψικρήμνων, ἀλλὰ καὶ ὁμαλοτέρων, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατεχομένων ὑπὸ εἴτε ἀγρίων εἴτε ἡμέρων αἰγῶν, οἱονεὶ Αἰγοφιλής.

η' Κοινῶς νομίζεται καὶ λέγεται ὅτι τὸ λατιν. jubeo προστάττω προέρχεται ἀπὸ τοῦ jus juris ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ δύναμις καὶ ἐξουσία, ἀλλ' ἐγὼ ὑποπτεύομαι μήπως ἀπὸ τοῦ lubeo τὸ βούλομαι ἀγαπῶ ἐφίεμαι καὶ θέλω ὅθεν καὶ δακιστὶ a jubi τὸ ἀγαπᾶν· ὃ γὰρ βουλόμεθα τοῦτο καὶ προστάττομεν, δηλαδὴ ἐπὶ τούτου ἐκφράζομεν τὴν βούλησιν ἡμῶν [1]. Ὁμοίως ἔχομεν δακιστὶ a pofti τὸ ἐπιθυμεῖν, pofta ἡ ἐπιθυμία (ἴσως ἀφ' ἧς ῥίζης καὶ τὸ ἑλλην. πόθος καὶ ποθεῖν) ἀλλὰ καὶ poftim ὁρίσατε προστάξατε, δηλαδὴ ἐκφράσατε τὴν ἐπιθυμίαν, τὸν πόθον ὑμῶν. Ἐντεῦθεν ἡ ῥῆσις sic volo sic jubeo, ἐπὶ τὸ κομψότερον ἠδύνατο εἶναι sic lubeo sic jubeo.

θ' Εἴδομεν μέχρι τοῦδε ὅτι πάντα τὰ τῷ Ἀγαθῷ συνώνυμα φέρουσι σημασίαν ἀγαπήσεως θελήσεως ἐφέσεως ὀρέξεως κ.τ.λ. ἀλλὰ τῷ Ἀγαθῷ συνωνυμεῖ καὶ τὸ Καλόν. Πόθεν τοῦτο; Ὁ Πλάτων ἐν τῷ Κρατύλῳ (§ 39) θέλει ὅτι τὸ καλὸν ἐῤῥήθη ἀπὸ τοῦ καλεῖν ἤτοι ὀνομάζειν τὰ ὄντα· καὶ ἐπειδὴ τὸ καλεῖν καὶ ὀνομάζειν εἶναι ἡ ἀρίστη τῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργειῶν, ἐκ τούτου τὸ ἄριστον ἐκλήθη καὶ καλόν. Προσήγγισεν ὁ θεῖος Πλάτων, ἀλλ' οὐκ ἤγγισε. Νομίζω ὅτι, ἐπειδὴ καλοῦντες, δηλαδὴ προσκαλοῦντές τινα φωνοῦμεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἐκ τούτου ἐγένετο κατὰ μετάληψιν ἡ χρῆσις τοῦ καλῶ ἀντὶ τοῦ ὀνοματοθετῶ [2]. Ὁμοίως καὶ ἀπὸ τοῦ λατιν. clamare τὸ κράζειν, προέρχεται τὸ ἰταλ. chiamare τό τε προσκαλεῖν καὶ τὸ ὀνοματίζειν.

Τὸ Καλὸν οὖν, καὶ ὡς ἄλλως εἰπεῖν τὸ Κάλλος, ἐκλήθη ἐκ τοῦ ὅτι καλεῖ ἡμᾶς πρὸς ἑαυτό, ἤτοι θέλγει, ἕλκει καὶ κινεῖ. Διὸ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τοῦ Ἄκρου ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ λέγει «Τὸ ὀρεκτὸν καὶ νοητὸν κινεῖ οὐ κινούμενον . . . . κινεῖ δὲ ὡς ἐρώμενον (Μεταφυσ. Β. § 7). Ἀλλὰ δυνάμεθα εἰπεῖν ἐξ ἀντιθέτου ὅτι καὶ ἡμεῖς καλοῦμεν πρὸς ἑαυτοὺς τὸ Καλόν, τὸ Κάλ-

1 Καὶ ἑτέρας ἐναλλαγὰς μεταξὺ τοῦ λ και τοῦ γ εἴτε λατιν. j, ὅρα ἐν τῷ κεφ. Δ' γ=λ. —Ἐκ τούτου λατιν καὶ jubiolo τὸ ἀγαλλιῶμαι καὶ εὐφραίνομαι καθὸ ἐπιτυχὼν τῶν ὧν βούλομαι καὶ ἐφίεμαι.

2 Περὶ τοῦ Ἀγαθοῦ καὶ Καλοῦ ὅρα τὰ ἐκτάδην λεγόμενα ἐν τῷ τῷ Διονυσίῳ τῷ Ἀρεοπαγίτῃ ἀποδιδομένῳ συγγράμματι Περὶ τῶν θείων ὀνομάτων· ὅτι τὸ Καλὸν ἀπὸ τοῦ καλεῖν καὶ ἄλλα πάμπολλα ἐν κεφ. Δ. ἅπαν τὸ § 7 ἔτι δὲ καὶ τὰ 14, 18.

λος, ἵνα κινηθῇ καὶ κλίνῃ πρὸς ἡμᾶς. Ἀδιάφορον: καὶ καλοῦμεν καὶ καλούμεθα ἀμοιβαδόν. Οὕτω κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἰδίωμα τὴν *κλίσιν* inclination, ἣν ἔχει τις πρὸς τὸ ἀφιερωθῆναι περὶ τὰ θεῖα λέγομεν *κλῆσιν* vocation ὡς γινομένην παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐκ τούτου κατ' ἐπέκτασιν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τοῦ βίου ἐπιτηδευμάτων καὶ ἐπαγγελμάτων. Ὁμοιόν τι παρουσιάζεται καὶ ἐν τῷ κοσμολογικῷ ὁρίζοντι· ὁ Ἥλιος ἄρα καλεῖ, θέλγει, ἕλκει τοὺς πλανήτας, ἢ οἱ πλανῆται κλίνουσι πρὸς τὸν Ἥλιον, ἐφίενται αὐτοῦ; Ἡ περὶ τὸν Ἥλιον κίνησις αὐτῶν εἶναι ἄρα ἀποτέλεσμα ἐπιρροῆς τούτου πρὸς ἐκείνους ἢ καταῤῥοῆς ἐκείνων πρὸς τοῦτον; Ἕλξεως ἄρα (attraction) ἢ ῥοπῆς (gravitation); κατὰ δὲ τὰ ἤδη ῥηθέντα κλήσεως ἢ κλίσεως; Ἡ λύσις τούτων οὐ παρ' ἡμῖν.

Πρὸς συμπλήρωσιν τούτων παρατηρῶ ὅτι τὸ ἐφίεμαι, ἐπιθυμῶ λέγεται ἰταλιστὶ bramo καὶ brama ἡ ἐπιθυμία. Ἴσως ἀπὸ τοῦ ἑλλην. δράμω, κινοῦμαι καὶ ὁρμῶ πρὸς ἀπόλαυσιν ἀντικειμένου τινός. Ἀλλὰ τούτῳ ἁμιλλᾶται τὸ σανσκριτ. brahaman εὐχή, δέησις, ἱκεσία, ἅπερ ἐφέσεως καὶ ἐπιθυμίας τινὸς σημαντικά. Λέγεται ὡσαύτως καὶ λατινιστὶ desidero· ἀλλὰ περὶ τούτου λαλήσω ἁρμοδιώτερον ἐν τῷ περὶ τῶν ἀπὸ τοῦ *εἴδω* παραγομένων κεφαλαίῳ.—Ἐπὶ τέλους περὶ τοῦ Κρατίστου λέγω, ὅπως ἀπὸ τοῦ *ἄγαν* ἐγένετο ἀγαθόν, οὕτως καὶ ἀπὸ τοῦ συνωνύμου αὐτῷ *κάρτα*, ὅθεν τὸ κράτος γίνεται τὸ κάῤῥων-ος, οὗ τὸ οὐδέτερον κάῤῥον, ὅθεν τὰ κρεῖον κρεῖττον κράτιστον, τὸ ἄριστον καὶ κάλλιστον.

ι' Ἀλλ' εἰς τί συνίσταται ἄρα τοῦτο τὸ πολλοῖς ῥήμασι καλούμενον ἀγαθὸν καλὸν ἄμεινον λῷστον ἄριστον βέλτιστον κράτιστον κάλλιστον ἐσθλὸν κ. τ. λ.;

Οἱ παλαιοὶ κατὰ διαφόρους τρόπους εἴτ' ἐξέλαβον εἴτ' ἐξέφρασαν αὐτό, ὡς μανθάνομεν ἀπὸ τοῦ ἐγκεχαραγμένου γνωμικοῦ ἐν τοῖς προπυλαίοις τοῦ κατὰ τὴν Δῆλον ναοῦ, ὅθεν καὶ Δήλιον ἢ Λητῷον ἐκλήθη ἐπίγραμμα·

Κάλλιστον τὸ δικαιότατον, λῷστον δ' ὑγιαίνειν
Ἥδιστον δὲ τυχεῖν ὧν τις ἕκαστος ἐρᾷ [1]

Ὁ Ἀριστοτέλης ὅμως δὲν παραδέχεται ταύτας τὰς διαστολάς, λέγων ἐν τοῖς αὐτοῦ Ἠθικοῖς Εὐδημίοις (Α, α). «Ὁ μὲν ἐν Δήλῳ παρὰ τῷ Θεῷ τὴν »αὐτοῦ γνώμην ἀποφηνάμενος συνέγραψεν ἐπὶ τὸ προπύλαιον τοῦ Λητῴου »διελών, οὐχ ὑπάρχοντα πάντα τῷ αὐτῷ τό τε ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν καὶ »τὸ ἡδύ, ποιήσας Κάλλιστον τὸ δικαιότατον [2] (κ.τ.λ. ὡς ἄνω). Ἡμεῖς δ' »αὐτῷ μὴ συγχωρῶμεν, ἡ γὰρ Εὐδαιμονία κάλλιστον πάντων οὖσα, ἥδιστόν ἐστι». Καὶ ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις (Α. κ.) «Ἄριστον ἄρα καὶ κάλλι-

1 Θεογν. Γνωμικῶν ς. 225—6.

2 Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ Γοργίᾳ καὶ ἐν τοῖς Νόμοις· ἔτι καὶ ὑπὸ Κλήμεντος ἐν Στρωματ. Δ. σ. 483.

»στον καὶ ἥδιστον ἡ Εὐδαιμονία καὶ οὐ διώρισται κατὰ τὸ Δηλιακὸν ἐπίγραμμα κ. τ. λ. [1]».

Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἑτέρα κατασκευὴ τοῦ αὐτοῦ ἐπιγράμματος, ὅπερ ὁ Ἀθήναιος ἐν τῷ Δειπνοσοφιστῇ (ΙΕ § 50), θέλει ὡς σκολιὸν ἀδέσποτον, ἄλλοι δ' ἀποδίδουσι τῷ Σιμωνίδῃ καὶ ἕτεροι τῷ Ἐπιχάρμῳ.

Ὑγιαίνειν μὲν ἄριστον ἀνδρὶ θνατῷ
Δεύτερον δὲ καλὸν γενέσθαι,
Τὸ τρίτον δὲ πλουτεῖν ἀδόλως
Καὶ τὸ τέταρτον ἡβᾶν μετὰ φίλων.

Τοῦτο (αὐτόθι) Ἀλεξανδρίδης ὁ κωμικὸς ἐχλεύασεν οὕτως·

Ὁ τὸ σκολιὸν εὑρὼν ἐκεῖνο ὅστις ἦν,
Τὸ μὲν ὑγιαίνειν πρῶτον ὡς ἄριστον ἦν
Ὠνόμασεν ὀρθῶς, δεύτερον δ' εἶναι καλὸν,
Τρίτον δὲ πλουτεῖν, τοῦθ' ὁρᾷς ἐμαίνετο,
Μετὰ τὴν ὑγείαν γὰρ τὸ πλουτεῖν διαφέρει
Καλὸς δὲ πεινῶν, ἔστιν αἰσχρὸν θηρίον.

Συντομώτερον καὶ ἀφελέστερον ἐξεφράσθη Φιλήμων ὁ κωμικός [2].

Αἰτῶ δ' ὑγείαν πρῶτον, εἶτ' εὐπραξίαν,
Τρίτον δὲ χαίρειν, εἶτ' ὀφείλειν μηδενί.

ια' Ἐν τούτοις τοῖς ἐπιγράμμασιν ἀπηντήσαμεν καὶ ἑτέραν λέξιν τὸ *ἡδὺ* περὶ ἧς μέχρι τοῦδε οὐδεὶς ἐγένετο λόγος. Πόθεν τοῦτο; Τὸ ἡδὺ καὶ ἥδομαι δωρ. ἁδὺ, ἅδομαι, ὅθεν (ἀσμένως) ἀσμένως τὸ ἡδέως, γίνεται ἀπὸ τοῦ ἔδειν τὸ ἐσθίειν λατιν. ede-re σανσκριτ. adti, ἀγγλ. to eat, γερμ. zu essen. Ἐντεῦθεν ἐδανὸν (μετὰ ψιλῆς) τὸ φαγώσιμον, τὸ καλὸν πρὸς τὸ φαγεῖν καὶ ἑδανὸν (μετὰ δασείας) τὸ ἡδύ τε καὶ γλυκύ. Ἀπὸ τοῦ ἡδέος τούτου συνδυαζομένου μετὰ τοῦ ἐπιῤῥήματος *εὖ* (ὅπερ λατιν. ἐν συνθέσει ὅμως ju καὶ σανσκριτ. ju ἢ su) γίνονται τὰ σανσκριτ. su-adti εὐάδεσθαι (ὡς ἐν Ὁμήρῳ) ἀρέσκειν καὶ τὰ λατιν. su-adeo πείθω, δηλαδὴ ἥδεσθαι τοῖς λεγομένοις ποιῶ, su-avis (οἷον su-adis) ὁ ἡδὺς καὶ γλυκύς. Οὕτως καὶ ἀγγλογερμανιστὶ sw eet καὶ (ju ess) jüss ὁ γλυκὺς καὶ εὐ-ηδὺς [3] ὁ ἐν τῷ ὕφει τῆς Π. Γραφῆς *καλὸς εἰς βρῶσιν*, ῥηθὲν περὶ τοῦ ἀπηγορευμένου καρποῦ ἐν τῇ Ἐδέμ.

Ταῦτα ἑδραιοῦνται καὶ ἀπὸ τῶν ἀκολούθων ἐκφράσεων τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τοῖς αὐτοῦ Ἠθικοῖς Νικομαχείοις (Ι. γ) ὅπου ἐνδιατρίβει περὶ τῆς ἐν γένει Ἡδονῆς. «Καὶ λέγουσι δὲ τὴν μὲν λύπην ἔνδειαν εἶναι τοῦ κατὰ φύσιν,

1 Ἀλλὰ εἰς τί συνίσταται ἡ λεγομένη Εὐδαιμονία; Ὁ Βάρων κατὰ τὸν ἁγ. Αὐγουστῖνον εἶχε συνάξει διακοσίας ὀγδοήκοντα τέσσαρας ποικιλίας δοξασιῶν καὶ ὁρισμῶν ὑπὸ τῶν Ἀρχαίων. Ὁποία ἀνεξάντλητος πηγὴ διχογνωμιῶν!!!

2 Ὡς παρὰ Λουκιανῷ ἐν τῷ αὐτοῦ Ὑπὲρ τοῦ ἐν προαγορεύσει πταίσματος, § 6.

3 Οὕτως ἔχουσι καὶ τὰ σανσκριτ. su-adas ὁ εὐ-ηδὺς (διὰ τοῦ η) su-vidas ὁ εὐ-ειδὴς (διὰ τοῦ ει), su-manas ὁ εὐ-μενὴς su-labas ὁ εὐ-λαβὴς κτλ.

»τὴν δ' ἡδονὴν ἀναπλήρωσιν.... Ἡ δόξα δ' αὕτη δοκεῖ γεγενῆσθαι ἐκ τῶν »περὶ τὴν τροφὴν λυπῶν καὶ ἡδονῶν· ἐνδεεῖς γὰρ γιγνομένους καὶ προλυ»πηθέντας ἥδεσθαι τῇ ἀναπληρώσει». Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀναπλήρωσις γίνεται διὰ τῆς ἐδέσεως, ἐρχόμεθα εἰς τὸ ἥδεσθαι τῇ ἐδέσει. Ἐνταῦθα ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τοῦ *λέγουσιν* αἰνίττεται τὸν Πλάτωνα εἰπόντα ἐν τῷ Φιλήβῳ (σ. 31 ἄλλ. 175) ὅτι πᾶσα λύπη λύσις ἐστὶ καὶ κένωσις ἡ δ' ἡδονὴ πλήρωσις· ὡς καὶ πολλαχοῦ τῶν τοῦ Πλάτωνος ἀπαντᾶται ἡ τοιαύτη ἰδέα. Περιττὸν νὰ ἀντιγράφω ἐνταῦθα τὰ διάφορα χωρία ἅτινα εὐκόλως δύναταί τις ἀνευρίσκειν διὰ τῶν πλατωνικῶν λεξικῶν ἐν τῇ λέξει *ἡδονή*. Ταὐτὸν λέγω καὶ περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τοῖς αὐτοῦ τριπλοῖς Ἠθικοῖς. Ἀμφότεροι ὅμως ἐπειγόμενοι ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς ὑπερισχύσεως τῆς ἠθικῆς ἰδέας ἀποῤῥίπτουσιν ἐπὶ τέλους τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἡδονὴ ἁπλῆ πλήρωσις τῶν ἀναγκῶν ἐστί. Ἡμεῖς τώρα δὲν καταγινόμεθα περὶ τοῦ τί ἐστιν ἡ ἡδονή, ἀλλὰ περὶ τοῦ πόθεν ἡ λέξις αὕτη ἕλκει τὸ ἔτυμον αὐτῆς καὶ εὑρίσκομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔδειν τὸ ἐσθίειν.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐνθάδε γραμματικῶς καὶ ἐτυμολογικῶς περὶ τῆς λέξεως *ἡδονή*. Περὶ δὲ τῆς τοῦ πράγματος ἰδέας ὁ βουλόμενος γινώσκειν τι τῶν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων γραφέντων, ἐπίτω τὸν Πρόλογον τοῦ Κου Γ. Μιστριώτου ἐπὶ τοῦ Γοργίου τοῦ Πλάτωνος ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν αὐτοῦ Διαλόγων (Ἀθήνησι 1872) καὶ τὴν περὶ τούτου ἐπίκρισιν τοῦ Κου Θεαγένους Λειβαδᾶ ἐν τῇ *Κλειοῖ* τοῦ Σεπτεμβρίου 1874 ὑπ' ἀριθμοὺς 688—692.

ιβ' Γνωστὸν ὅτι ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ γενέσει τῶν γλωσσῶν ἅπασαι αἱ νοητικαὶ ἐνέργειαι καὶ ἠθικαὶ νοήσεις ἐκλήθησαν ἀπὸ τῶν ὑλικῶν αἰσθήσεων, μάλιστα δὲ τῶν μᾶλλον παχυλῶν συνήθως συγχεόμεναι μετ' αὐτῶν· ἀλλ' αἱ ὀνομασίαι ἔμειναν αἱ αὐταὶ ἔτι καὶ ἀφοῦ διὰ τῆς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ ἀνεπτύχθη ἡ λεπτοτέρα καὶ εὐγενεστέρα κατάληψις αὐτῶν.

Οὕτω λ. χ. τὸ λατιν. gustus γινόμενον ὅθεν καὶ τὸ ἑλλην. γεῦσις καὶ τὸ γερμ. guste γεῦμα, κατ' ἀρχὰς ῥηθὲν ἀπὸ τῆς ἐν τῷ στόματι καὶ τῷ λάρυγγι αἰσθήσεως τῆς ἐδέσεως, ἐξετάθη ἐν ταῖς νεολατινικαῖς γλώσσαις ἐπὶ τῶν τῆς ὁράσεως καὶ ἀκροάσεως καὶ νοήσεως· τὸ δὴ λεγόμενον ἰταλ. gusto, γαλλ. goût. Οὕτω γαλλιστὶ λέγεται goûter la paix, le bonheur καὶ ἐπὶ πάσης καλαισθησίας καὶ καλλιτεχνίας la musique, la peinture, ὅπερ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐλέγετο *ἥδεσθαι*· ὡσαύτως ἀπὸ τοῦ λατιν. sensus ἐγένοντο τὰ γαλλ. sensation ἡ παχυλὴ αἴσθησις καὶ sentiment τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς αἴσθημα. Εἰσέτι τὸ λατιν. tactus, γαλλ. δὲ tact λεγόμενον ἐπὶ τῆς παχυλῆς ἀφῆς καὶ ἐπαφῆς, ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τῆς νοητικῆς συνωνυμοῦν τῷ bon goût ὅπερ ἀγγλ. ἀπὸ τῆς αὐτῆς καταγωγῆς λέγεται taste. Ὡς ἐκ τούτων ἁπάντων εἰκάζομαι ὅτι ἀπὸ τοῦ ἐσθίειν πρέπει νὰ ἐγένετο καὶ τὸ ἐσθιλὸν κατὰ δὲ συγκοπὴν *ἐσθλὸν* συνώνυμον πᾶσι τοῖς ἀνωτέρω ῥηθεῖσι λῷον, καλόν, ἀγαθὸν

κ.τ.λ. ἐκ δὲ τούτου ὁρμώμενος προβαίνω μέχρι τῆς ὑποθέσεως καὶ περὶ τοῦ γερμαν. gute τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐσθλόν.

ιγ' Ἐὰν οὖν ταῦτα ἔχουσι καλῶς, τότε ἀναντιρρήτως δυνάμεθα εἰπεῖν ὅτι ἀπὸ τοῦ τρώγειν ὅθεν ἡ τροφή, ἐγένετο καὶ ἡ τρυφὴ ὅπερ συνώνυμον τῇ ἡδονῇ. Περὶ τούτου καταγίνομαι πλατύτερον ἐν ἑτέρῳ κεφαλαίῳ ἐπιγραφομένῳ περὶ τῶν ἐδέσεως καὶ τροφῆς σημαντικῶν. Ἀλλὰ λαλῶν περὶ τῶν τοιούτων ἐνταῦθα ἐμνήσθην τῶν ῥηθέντων ὑπὸ διαφόρων περὶ τοῦ *Ἐδὲμ* ὅπερ καὶ *Ἐδὲν*, ὅτι κατὰ τὸ ἑβραϊκὸν σημαίνει τρυφὴν καὶ ἡδονὴν καὶ ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο παράγεται ἐξ ἐκείνου. Τοῦτο ἰσχύει ὡς ἂν τις ἔλεγεν· ὅτι τὸ Ἐδὲμ παράγεται ἀπὸ τοῦ ἔδειν, σανσκρ. adti τὸ ἐσθίειν· λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὄψιν τοῦ ὅτι ὁ Θεὸς ἐνετείλατο τῷ Ἀδὰμ «ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ Παραδείσῳ βρώσει φαγεῖ κτλ.» ὅπερ ἰσοδυναμεῖ τῷ ἀπὸ παντὸς ξύλου (καρποῦ) τοῦ ἐν τῇ *Ἐδὲμ ἐδέσει* φαγεῖ. Ἑκάτερον τοῦ ἑτέρου ἀντάξιον.

Ἔχω καὶ ἕτερα εἰπεῖν προκειμένου λόγου περὶ τῆς Ἐδὲμ Παραδείσου καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἐκρεόντων ποταμῶν, ἐτυμολογικῶς, ἀλλὰ ταῦτα ἐν τῷ περὶ Ὑδάτων κεφαλαίῳ [1]. Νῦν δ' ἐπανέρχομαι εἰς τὰ περὶ ἐδέσεως καὶ πληρώσεως καθὸ ἐφέσεως καὶ ἡδονῆς.

ιδ' Ἐν ταῖς νεολατιν. γλώσσαις ἡ ἡδονὴ καλεῖται plaisir, piacere κτλ. ἀπὸ τοῦ λατιν. placere τὸ ἀρέσκειν. Τοῦτο δὲ νομίζω ὅτι ἀπὸ τοῦ ἀρρ. *pleo* ὅθεν τὰ plenus impleo impletus, repleo rempletus, compleo completus πλήρης ἔμπλεως, πεπληρωμένος κτλ. καὶ ἰδοὺ πάλιν εὑρισκόμεθα εἰς τὰ πληρώσεως σημαντικά. Τὸ *πλ* εἶναι τὸ κυρίως ῥιζικὸν χαρακτηριστικὸν πάσης ἐμπλήσεως πληρώσεως πληρωμῆς πλημμύρας πληθώρας πλησμονῆς. Ἐκ τούτων τὸ π ἐξέλιπε βεβαίως ἐν ταῖς ἀκολούθοις λέξεσιν λατιν. laetitia ἡ εὐφροσύνη καὶ εὐθυμία οἷον plaetitia διὰ τὴν τῶν καταθυμίων πλήρωσιν, lautitia ἡ ἀφθονία καὶ σπατάλη τῶν ἐδεσμάτων οἷον plautitia διὰ τὴν πλησμονὴν αὐτῶν.

Ἀπὸ τοῦ λατιν. buca τὸ στόμα γίνεται τὸ δακ. ἐν πληθυντ. bucate τὰ ἐδώδιμα καὶ φαγητά, buk δὲ ἀλβαν. ὁ ἄρτος τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐδώδιμον. Ἐκ τούτου δακιστὶ bucurie ἡ εὐφροσύνη εὐθυμία ὡς πληρώσεως ἐκφραστικὴ κατὰ τὰ ἤδη ῥηθέντα περὶ τοῦ laetitia, ἀλλὰ καὶ ἀλβαν. bukur τὸ ὡραῖον καὶ καλὸν οἷον (ἐσθιλὸν) ἐσθλόν. Ἐντεῦθεν ἡ πόλις Bucureschti οἷον Εὐθυμίαι ἢ Εὐφροσύναι.

Ὡς ἐκ τούτων ἁπάντων εἰκάζομαι ὅτι καὶ τὸ λατιν. b-onum οἷον *ὀνοῦν*, ὥσπερ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ τὸ h-onos-oris, περὶ ὧν ἐκτάδην ἀλλαχοῦ (ἐν κεφ. Συναντήσεων). Εἰς τοῦτο ἐνισχύομαι καὶ ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἰταλ. bono ἐν ταῖς Λιγουρικαῖς ἐπαρχίαις λέγεται ouo. Ὁ δὲ Κ. Fauriel παρ' ᾧ ἀπαντῶ τοῦτο,

[1] Ὅρα τὰ ἐκτάδην ὑπὸ τοῦ κλεινοῦ Οἰκονόμου τῆς Μ. Ε. Ἐν τῷ αὐτοῦ περὶ τῆς τῶν Ἑβδομ. Ἑρμηνείας. Τ. ε. 467—8 Δ. σ. 73 καὶ 583. καὶ Γεωργίου Πανταζίδου περὶ ἐτυμολογ. τῶν σημητικῶν γλωσσῶν σελ. 17—19.

(Dante et les Origines de la langue italienne t. II. p. 157) θέλει αὐτὸ ἰβηρικῆς καταγωγῆς. Ἰδοὺ ἡμεῖς δεικνύομεν ὅτι καθαρᾶς ἑλληνοπελασγικῆς.

ιε' Ἐπανίωμεν εἰς τὰ τῆς θελήσεως συνδυαζομένης μετὰ τῆς ἀπολαύσεως. Τὰ ἐφίεμαι ὀρέγομαι ὡς καὶ τἄλλα τὰ ῥηθέντα ἐν τῷ § 3. λαγγεύω γλίχομαι κτλ. λατινιστὶ ἐκφράζονται οὐ μόνον διὰ τοῦ lubeo ὅθεν libido ἡ ὄρεξις ἢ ἔφεσις πρὸς ἡδονὴν καὶ Lubentia θεά τις τῶν ἡδονῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ cupio ὅθεν concupiscentia ἡ πρὸς τὸ αὐτὸ ὄρεξις ἢ ἔφεσις καὶ (Cuperis) Κύπρις ἡ Ἀφροδίτη θεὰ τῶν ἡδονῶν Cupido—onis δὲ Ἔρως ὁ υἱὸς αὐτῆς. Αὕτη λατιν. λέγεται Venus ὡς θέλουσιν ἀπὸ τοῦ Venio τὸ ἵεμαι πρός τι καὶ ἐφίεμαι αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τῶν Σαβίνων διαλέκτῳ, κατὰ Βάρωνα (De L. L. c. v 159) τὸ bonum καλὸν καὶ ἀγαθὸν λέγεται καὶ cyprum, βεβαίως καθὸ ἐφετὸν cupitum. Ὁμοίως τῶν ἤδη ῥηθέντων καὶ ἐν ταῖς σλαβικαῖς διαλέκτοις Lado ἢ Lelio θεότης τῶν ἡδονῶν καθὸ πορίζουσα τὰ λώμενα λιλαιόμενα καὶ ὀρεκτά.

ις' Εἴπομεν ἐν τῷ § ε' ὅτι τὸ καλὸν ὡς ὀρεκτὸν λέγεται ἀπὸ τοῦ volo ἢ velo θέλω, καὶ βέλτιον ὅ ἐστι θελητόν· ἀλλ'ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ τὸ voluptas ἡ ἡδονὴ καθὸ ἐφετή, καὶ θελητή, ὅθεν καὶ Volupia θεότης τῶν ἡδονῶν. Ἐν τούτοις οὖν εἴδομεν ὅτι ἥ τε libido καὶ ἡ voluptas σημαίνοντα ἀμφότερα τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν πρὸς αὐτὴν ἔφεσιν, παράγονται ἀπὸ ῥιζῶν ἢ λέξεων σημαινουσῶν τὴν θέλησιν· ἀλλὰ περίεργον εἶναι ὅτι καὶ τὸ libertas ἐλευθερία προέρχεται ἀπὸ τῆς αὐτῆς τοῦ lubeo ἢ libeo καταγωγῆς. Ὁμοίως καὶ ἐν ἄλλαις διαλέκτοις γερμ. freiheit καὶ ἀγγλ. freedem ἡ ἐλευθερία, frei καὶ fere ὁ ἐλεύθερος· ἀλλὰ καὶ παρ' Ἀγγλοσάξοσι θεότης τις Fry ἀντιστοιχοῦσα ταῖς ἤδη ῥηθεῖσιν Κύπρις Venus, Volupia, Lado, βεβαίως ἀπὸ ῥίζης τινὸς σημαινούσης τὸ ἐθέλειν καὶ φιλεῖν, ὡς ὁρᾶται ἀπὸ τῶν freund, friend ὁ φίλος, freundshaft, friendship ἡ φιλία. «Ἐλθὲ καὶ ἀπολαύσομεν *φιλίας* ἕως ὄρθρου» λέγει ἡ ἐκλελυμένη γυνὴ πρὸς τὸν σαγηνευόμενον νεανίαν, ἐν Παροιμίαις Σολομόντος (Ζ, 6.) Καὶ παρ' Ὁμήρῳ *φιλότης* καὶ *φιλοτήσια* ἔργα τὰ ἀφροδίσια.

ιζ' Ἀλλ' ἡ *ἐλευθερία* αὕτη τίς καὶ πόθεν; Κοινῶς θέλουσιν ὅτι ἀπὸ τοῦ ἐλεύθω τὸ ἵημι πορεύομαι γαλλ. aller, ὡς δύναμις τοῦ ἰέναι καὶ τρόπον τινὰ κινήσεως σημαντική. Τοῦτο ἀνεπαρκές, καθότι οὐ μόνον πρὸς τὸ κινεῖσθαι αἰσθανόμεθα τὴν ἐλευθερίαν ἢ τὴν κώλυσιν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παντὸς ἄλλου. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἕτερον προγενέστερον τῆς κινήσεως, ἡ θέλησις αὕτη τοῦ κινεῖσθαι καὶ ἄγειν καὶ πράττειν καὶ ἐνεργεῖν. «Νῦν δὲ τί ἄλλο ἐστὶν ἐλευθερία ἢ τὸ ἐξεῖναι ὡς βουλόμεθα (δηλ. ἐθέλομεν) πράττειν;» (Ἐπικτήτου Διατρ. Β. α. § 23). Ὡς εἴδομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ λιλαίομαι λίπω libeo καὶ lubeo ἐγένετο ἡ libertas, οὕτω ἀπὸ τοῦ ἐθέλω ἐγένετο *ἐθελερία* (κατὰ τὰ πονῶ πονηρία, ὀκνῶ ὀκνηρία, φθονῶ φθονερία κτλ.) καὶ κατ' ἀντιμετάθεσιν *ἐλεθερία*· ἑπομένως ὅπως ἀπὸ τοῦ ἀῤῥ. *ἐλέθω* ἐξ οὗ τὸ ἔλθω, ἐπιτάσει τῆς δασύτητος (κατὰ τὰ ἐν τῷ κεφ. Θ'...) ἐλεύθω (προφερόμενον ἐλέφθω

ὡς ἀπὸ τοῦ ἶφι ἴφιος καὶ ἴφθιμος κτλ.), οὕτως ἐπὶ τέλους ἀπὸ τοῦ *ἐλεθερία* ἐγένετο ἐλευθερία. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπὶ ἑκουσιότητος συνωνυμία τῶν λέξεων ἐλευθέρως καὶ ἐθελουσίως εἴτε θεληματικῶς. Ἐκ τούτου καὶ ὁ Κικέρων, ᾧ ἕπεται καὶ ὁ ἅγ. Αὐγουστῖνος, χρῆται συνεχῶς τῷ voluntas βούλησις ἐθέλησις ἀντὶ τοῦ libertas ἐλευθερίας. Οὕτω καὶ ἐν ἄλλαις διαλέκτοις voje vointza δακιστὶ ἡ βούλησις θέλησις, καὶ voinik ὁ ἐλεύθερος, volio σλαβ. τὸ βούλομαι ἐθέλω καὶ volia ἡ *ἐθελερία* ἐλευθερία· ἀλλὰ καὶ τὸ σλαβ. s-lobod ὁ ἐλεύθερος, προφανῶς συγγενές ἐστι τοῖς lubeo, zu lieben, to love κτλ. Ἰδοὺ καὶ ἕτεραι σχέσεις μεταξὺ τῶν ἤδη ῥηθέντων ἐν μόνῃ τῇ γερμανικῇ γλώσσῃ. Zu wollen βούλεσθαι ἐθέλειν, die wille ἡ βούλησις ἐθέλησις, das wohl τὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν, ὡς θελητόν. Ὡσαύτως zu freuen χαίρεσθαι καὶ ἀπολαμβάνειν ἀγαθοῦ εἴτε ἡδονῆς τινος, die freude ἡ ἡδονὴ καὶ ἀπόλαυσις αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ freund ὁ φίλος, freiheit ἡ ἐλευθερία ὡς ἡδεῖα ὡς φιλητή.

Ἡ θέλησις εἶναι ἡ βάσις ἐφ' ἧς στηρίζεται ἅπας ὁ ἠθικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου. Τί πρὸ παντὸς θέλομεν; Τὸ Ἄκρον ἀγαθόν, τὴν Εὐδαιμονίαν; Εἰς τί αὕτη συνίσταται; Οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων λογίζονται τὴν Ἡδονήν, οἱ δ' ἄλλοι τὸ αὐτεξούσιον αὐτῆς τῆς θελήσεως, τὴν Ἐλευθερίαν.

Κ. ΛΑΜΠΡΥΛΛΟΣ.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙᾼ ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΔΡΑΜΑΣ, ΖΙΧΝΗΣ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἐκ των νοτιοανατολικῶς κειμένων ἐπαρχιῶν τῆς εὐκλεοῦς ποτε καὶ πρὸ ὀλίγων μὲν εἰσέτι ἐτῶν εἰρηνικῆς καὶ ἐν ἁρμονίᾳ συμβιούσης καὶ προαγομένης, νῦν δὲ ἀμειλίκτως ὑπὸ πολλῶν ξενικῶν ἐπιδρομῶν κατατρυχομένης ἑλληνικωτάτης Μακεδονίας, εὐφορώταται διὰ τὰ παντοειδῆ προϊόντα αὐτῶν, ὡραιόταται διὰ τὴν λαμπρὰν καὶ μαγευτικὴν τοποθεσίαν καὶ ἐπισημόταται κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν διὰ τὰ ἐν αὐταῖς μεγάλα καὶ ἀξιοσημείωτα τὸ πάλαι συμβάντα, ἅτινα οἱ κλασικώτατοι τῶν ἱστορικῶν καὶ γεωγράφων τῆς ἀρχαιότητος ἱστοροῦσιν, εἶνε αἱ ἐκκλησιαστικαὶ περιφέρειαι τῶν ἐπαρχιῶν Δράμας, Ζίχνης καὶ Ἐλευθερουπόλεως. Τούτων τὰς πόλεις, κωμοπόλεις, χωρία καὶ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ κατάστασιν πρὸς τῇ φυσικῇ περιγραφῇ τῶν μερῶν αὐτῶν σκοπῶν ἐν τῷ παρόντι τοῦ *Παρνασσοῦ* τεύχει συντόμως νὰ ἐκθέσω μετὰ τῆς προσηκούσης ὅσον ἔνεστι ἀκριβείας καὶ λεπτομερείας, ὡς αὐτὸς ἐπισκεφθεὶς καὶ ἰδίοις ὀφθαλμοῖς ἰδὼν τὰ μέρη ταῦτα, ἀναγκαιότατον κρίνω νὰ ἐνδιατρίψω ὀλίγον καὶ περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν τῶν τε πόλεων, πεδιάδων, ὀρέων,

λιμνῶν καὶ λιμένων παραθέτων αὐτολεξεὶ καὶ τὰ χωρία τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν, ἐξ ὧν τὰς μαρτυρίας ἠρύσθην, τελῶν οὕτως ἐλάχιστον φόρον πρὸς τὴν πατρῴαν γῆν, ἥτις τόν τε Σταγειρίτην φιλόσοφον καὶ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον γεννήσασα καὶ τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν διασώσασα ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν διὰ τοῦ τελευταίου διέσπειρε, καὶ ἥτις τῆς γεννήσεως καὶ προαγωγῆς τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς Νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας αἰτία γέγονεν.

Ὄρη τῶν τριῶν τούτων ἐπαρχιῶν ἱστορικὰ καὶ ἐπίσημά εἰσιν *ὁ ἀνατολικὸς Ὄρβηλος*, ὅστις ὢν ἀπόσπασμα τοῦ Σκομίου καὶ τοῦ βορείου Ὀρβήλου ἔχει ὑψηλὴν, στρογγύλην καὶ ἐπίσημον κορυφὴν, τὴν τουρκιστὶ καλουμένην Πιλάτ-τεπε. Ἐκ τοῦ ὄρους τούτου κατὰ τὸν Ἡρόδοτον οἱ περὶ τὴν Πρασιάδα (λίμνην τοῦ Ἀχινοῦ) οἰκοῦντες τὸ πάλαι Παίονες κόπτοντες ξύλα ἔκτιζον ἐν αὐτῇ καλύβας, ὅπως ἀποφύγωσι τὴν ὑπὸ Μεγαβάζου καθυπόταξιν «.. ἰκρία ἐπὶ σταυρῶν ὑψηλῶν ἐζευγμένων ἐν μέσῃ ἕστηκε τῇ λίμνῃ .... τοὺς δὲ σταυροὺς τοὺς ὑπεστεῶτας τοῖσι ἰκρίοισι .... ἔστησαν κοινῇ πάντες οἱ πολιῆται .... κομίζοντες ἐξ οὔρεος, τῷ οὔνομά ἐστι Ὄρβηλος (Ἡροδότ. Τερψιχόρ. 16). Τὸ *Πάγγαιον* ἢ *Παγγαῖον* (Πιρνάρι) ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενον, ὑπὸ δὲ τῶν χυδαίων καὶ ἁπλουστέρων τῶν ἐγχωρίων *ὄρος τῆς Κουσφιρίτσας* λεγόμενον, συνεχίζον τὸν Ὄρβηλον ἐξαπλοῦται μεσημβρινοανατολικῶς τῆς Κερκινίτιδος (λίμνης τοῦ Ἀχινοῦ) μεταξὺ τῶν ποταμῶν Στρυμόνος καὶ Νέστου, ἔχον δὲ 1600 περίπου ποδῶν ὕψος καὶ πολλοὺς μικροὺς κλάδους, ἀναφέρεται λίαν εὐφήμως διὰ τὰ πολλὰ καὶ πολύτιμα ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ μέταλλα ὑπό τε τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας Ἡροδότου λέγοντος τὰ ἑξῆς: Τὸ Πάγγαιον οὖρος .... ἐὸν μέγα τε καὶ ὑψηλὸν, ἐν τῷ χρύσεά τε καὶ ἀργύρεα ἔνι μέταλλα .... (Πολυμν. 112) καὶ τοῦ γεωγράφου Στράβωνος μαρτυροῦντος ἐν τοῖς ἑξῆς «τὸ Πάγγαιον ὄρος χρυσεῖα καὶ ἀργυρεῖα ἔχει μέταλλα» (Στραβ. 7, 331 ἀποσπ. 34). καὶ οἱ δύο μεγαλείτεροι καὶ ἱκανῶς γνωστοὶ κλάδοι αὐτοῦ, ὧν ὁ εἷς καλούμενος *Σύμβολον* (τανῦν βουνὸν τῆς Καβάλλας) ἐξαπλοῦται εἰς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν, ὁ δ' ἕτερος *Μενοίκιον* λεγόμενος ἐκτείνεται βορειοανατολικῶς τῆς Ὀδομαντικῆς καὶ Ἠδωνίδος.

Ποταμοὶ δ' αὐτῶν ἐπίσημοι καὶ μὴ εἰσὶν οἱ ἑξῆς: ὁ *Νέστος* (τουρκιστὶ Καρασσοῦ = μέλαν ὕδωρ), ὅστις ἕνεκα τῆς ὁρμητικότητός του δὲν ἐφύλαττε πάντοτε τὸ αὐτὸ ῥεῖθρον κατὰ τὸν Στράβωνα, «οὐ μένει δ' ὁ Νέστος ἐπὶ ταὐτοῦ ῥείθρου διὰ παντός». (Στρ. 7,331 ἀπόσπ. 44) πηγάζων ἐκ τῆς Ῥοδόπης καὶ τοῦ Αἵμου ὑψοῦται 7200 ποδῶν περίπου καὶ διευθύνεται ἐξ ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἀνατολήν· διαρρέων δὲ τὴν ἐκ δυσμῶν μὲν ὑπὸ τοῦ Ὀρβήλου καὶ Παγγαίου, ἐξ Ἀνατολῶν δὲ ὑπὸ τῆς Ῥοδόπης περιοριζομένην κοιλάδα, ἣν πολλάκις κατακλύζει πλημμυρῶν, χύνεται εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἀπέναντι τῆς νήσου Θάσου. Ὁ *Στρυμὼν*[1], πηγάζων

1 Ὁ ποταμὸς οὗτος ἀποτελῶν τὴν ἐκροὴν τῆς Κερκινίτιδος (λίμνης τοῦ Ἀχινοῦ) ἦτο πλωτὸς ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς λίμνης μέχρι τῆς ἐκβολῆς αὐτοῦ κατὰ τὸν Θουκυ-

ἐκ τοῦ ὄρους Σκόμβρου, κατὰ τὴν ἀκριβῆ μαρτυρίαν τοῦ τε Θουκυδίδου λέγοντος τὰ ἑξῆς «καὶ τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ, ὃς ἐκ τοῦ Σκόμβρου ὄρους διὰ Γρααίων καὶ Λααίων ῥεῖ» (Θουκυδ. 2,96), καὶ τοῦ Σταγειρίτου φιλοσόφου λέγοντος (ἐν τοῖς Μετεωρ. 1,13) «ὁ δὲ Στρυμὼν καὶ Νέσος καὶ ὁ Ἕβρος ἅπαντες τρεῖς ὄντες ἐκ τοῦ Σκόμβρου», εἶνε ὁ μεγαλείτερος ποταμὸς τῆς Μακεδονίας μετὰ τὸν Ἀξιόν, καὶ ἀναφέρεται ὡς γνωστότατος ὑπὸ πάντων περίπου τῶν ἀρχαίων (ἴδε Μακεδ. Μ. Δήμιτσα σελ. 166 σημ. β'), διαρρέων δὲ ἱκανὴν ἔκτασιν 75—80 περίπου λευγῶν διέρχεται τὴν Κερκινίτιδα (λίμνην τοῦ Ἀχινοῦ) καὶ εἰς τὸ πέρας αὐτῆς σχηματίζων ἑλώδη λίμνην, ἧς πλησίον κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην ἔκειτο ἡ Ἀμφίπολις, ἐκβάλλει εἰς τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος εἰς θέσιν τὸ πάλαι μὲν *χορὸς Νηρηΐδων* καλουμένην, νῦν δὲ *Τσάϊατζι*, ἔνθα ὁ ὁμώνυμος αὐτῷ Στρυμονικὸς κόλπος σχηματίζεται, καὶ ὅπου ὑπάρχουσιν ἀποθῆκαί τινες (μαγαζεῖα) τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀδελφῶν Ἄβοτ. Ὁ *Ἀγγίτης* (Ἀγγίστας), ὅστις κείμενος ἀνατολικῶς καὶ οὐχὶ ὥς τινες ἐσφαλμένως αὐτὸν θέτουσι δυτικῶς τοῦ Στρυμόνος, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ἐκ τῆς μέχρι τοῦ νῦν διατηρήσεως τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, διότι ἅπαντες οἱ κάτοικοι τῶν μερῶν ἐκείνων *ποταμὸν τῆς Ἀγγίστας* αὐτὸν καλοῦσιν, πηγάζει ἐκ τοῦ Ὀρβήλου καὶ διερχόμενος τὴν πεδιάδα τῆς Δράμας καὶ τῶν Φιλίππων χύνεται εἰς τὴν Κερκινίτιδα λίμνην· καὶ οἱ δύο παραπόταμοι *Γαγγίτης* καὶ *Ζυγάκτης* (Ζυγοστός), ὧν ὁ μὲν Γαγγίτης δεξιόθεν, ὁ δὲ Ζυγάκτης, ὅστις κατὰ τὸν Ἀππιανὸν (4,105,) ἐκ τῆς θραύσεως τοῦ ἄξονος τῆς ἁμάξης τοῦ Πλούτωνος ἔλαβε τὸ ὄνομα, ἀριστερόθεν χύνεται εἰς τὸν Ἀγγίσταν.

Λίμναι δ' εἰσὶ α') ἡ ὡραία ἱστορικὴ καὶ ἐπίσημος *Κερκινῖτις*, ἥτις τὸ πάλαι Πρασιὰς ὑπὸ τῶν Παιόνων καλουμένη τανῦν *λίμνη τοῦ Ἀχινοῦ* ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων λέγεται ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης αὐτῆς κειμένου χωρίου *Ἀχινοῦ ἢ Ταχινοῦ* οὕτως ὀνομασθεῖσα, κειμένη πρὸς ἀνατολὰς τοῦ λεκανοπεδίου τῆς Βισαλτίας καὶ ἔχουσα μῆκος μὲν 5—6, πλάτος δ' ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς 2—3 λευγῶν, δέχεται εἰς αὐτὴν πολλοὺς ποταμούς, ὧν ἐπισημότεροί εἰσιν ὁ Στρυμὼν καὶ ὁ Ἀγγίτης (Ἀγγίστας). Παράγει δὲ καὶ νῦν, ὡς καὶ τὸ πάλαι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου, πάμπολλα εἴδη ἰχθύων, ἐκ τῶν ὁποίων οὗτος γινώσκων δύο μόνον εἴδη, τοὺς *πάπρακας* καὶ τοὺς *τίλωνας*, ἀναφέρει ὅτι ἠγρεύοντο ὑπὸ τῶν ἐν τῇ λίμνῃ τὸ πάλαι ἐν καλύβαις οἰκούντων Παιόνων μετὰ μεγίστης εὐκολίας ὡς ἑξῆς· «Ἰχθῦς τῶν δὲ πλῆθός ἐστι τοσοῦτο, ὥστε ὅταν τὴν θύρην τὴν καταπακτὴν ἀνακλίνῃ, κατίει σχίνῳ σπυρίδα κεινὴν ἐς τὴν λίμνην, καὶ οὐ πολλόν τινα χρόνον ἐπισχὼν ἀνασπᾷ πλήρεα ἰχθύων· τῶν δὲ ἰχθύων ἐστὶ γένεα δύο,

δίδωσιν (4,108) «Καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Στρυμόνι ναυπηγίαν τριήρων παρεσκευάζετο». Ἐκστρατεύων δέ ποτε ὁ μέγας Ἀλέξανδρος κατὰ τῆς Ἀσίας τὸν στόλον εἶχεν ἐν τῇ Κερκινίτιδι λίμνῃ, ἐξ ἧς ἀποπλεύσας διὰ τοῦ ποταμοῦ ἀπῆλθεν εἰς Ἀσίαν «Ἦν δὲ αὐτῷ στόλος παρὰ τὴν λίμνην τὴν Κερκινῖτιν» (Ἀρριαν. Ἀνάβ. Ἀλ. 11, 5).

τοὺς καλέουσι πάπρακάς τε καὶ τίλωνας» (Ἡροδ. Τερψιχ. 16) καὶ β') ἡ περὶ τοὺς Φιλίππους σχηματιζομένη μικρὰ καὶ ἑλώδης, ἥτις κατὰ τὸν κ. Μ. Δήμιτσαν, τὸν μέγα φῶς ἐπιχύσαντα διὰ τῶν πολλοῦ λόγου ἀξίων συγγραμμάτων του ἐπὶ τῶν τῆς Μακεδονίας, λίαν ἐσφαλμένως Πρασιὰς λίμνη ὠνομάσθη.

Κόλπους δ' ἔχουσι τοὺς ἑξῆς: τὸν *Στρυμονικὸν κόλπον* κληθέντα οὕτως ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰς αὐτὸν ἐκβάλλοντος Στρυμόνος ποταμοῦ, καὶ σχηματίζοντα πανταχόθεν πολλὰ ἄσημα ἀκρωτήρια, καὶ τὸν ἐντὸς αὐτοῦ σχηματιζόμενον κόλπον τῆς Χριστουπόλεως (ὅστις κόλπος τῆς Καβάλλας λέγεται).

Λιμένας δὲ *τὸν τῆς Ἀμφιπόλεως*, ὅστις κείμενος ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμόνος καὶ φημιζόμενος διὰ τὰς τὸ πάλαι στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Λακεδαιμονίων κατέστη νῦν ὅλως ἀσήμαντος μεταβληθεὶς εἰς ἕλος, καὶ *τὸν τῆς Χριστουπόλεως*[1] (Νέας Καβάλλας) πρὸς μεσημβρίαν τῶν Φιλίππων καὶ ἀπέναντι τῆς Θάσου κείμενον.

Ἐκ τῶν τριῶν ἐπαρχιῶν, ἃς ἤδη πραγματεύομαι, πρῶτον μὲν θέλω περιγράψει τὴν τῆς Δράμας καὶ Ζίχνης, ἥτις ἐκκλησιαστικῶς ἡνωμένη οὖσα καὶ ἀποτελοῦσα μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπαρχίαν ὑπαγομένην εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Μητροπολίτου Δράμας, πολιτικῶς μόνον εἰς δύο, ὡς κατωτέρω ὀψόμεθα, χωρίζεται, εἶτα δὲ καὶ τὴν τῆς Ἐλευθερουπόλεως.

α' Ἐπαρχία Δράμας.

Αὕτη ἔχουσα νῦν πρωτεύουσαν μὲν τὴν ὁμώνυμον αὐτῇ πόλιν Δράμαν, ἐπίνειον δὲ τὴν Καβάλλαν καί τινας ἄλλους ὅρμους, καὶ ὁριζομένη ὑπὸ τῶν δύο μεγάλων τῆς Μακεδονίας ποταμῶν Νέστου καὶ Στρυμόνος καὶ τῶν δύο ὀρέων Παγγαίου καὶ Ὀρβήλου κεῖται κυρίως ἐν τῇ πεδιάδι τῶν Φιλίππων, ἐκτείνεται ὅμως ἱκανῶς καὶ ἀνὰ τὴν τῶν Σερρῶν ἢ Σιροπαιόνων πεδιάδα, τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ὀδομαντικὴν καὶ Ὀδομαντίδα καλουμένην. Ἐν τῇ τῶν Φιλίππων πεδιάδι, ἥτις ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐκαλεῖτο χώρα τῶν Ἠδωνῶν καὶ Ἠδωνὶς ἀπὸ Ἠδωνοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μύγδονος κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον (ἐν λ.) «Ἠδωνὶς ἀπὸ Ἠδωνοῦ τοῦ Μύγδονος ἀδελφοῦ», καὶ ἐξ ἧς κατὰ τὴν μυθολογίαν ἥρπαξέ ποτε ὁ Πλούτων ἄνθη συλλέγουσαν τὴν Κόρην Περσεφόνην, κεῖται ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἑτέρας τῶν δύο ἀρχαίων πολισμάτων Δραβήσκου ἡ πόλις:

Δράμα (ἡ) τὸ πλεῖστον κατοικουμένη ὑπὸ φανατικῶν Μωαμεθανῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων ὁ ἀρχιερεὺς τῆς ἐπαρχίας δὲν μένει διαρκῶς ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ἐν

[1] Ὁ λιμὴν οὗτος, κείμενος πρὸς μεσημβρίαν τῶν Φιλίππων καὶ ἐξασφαλιζόμενος κατὰ τοῦ βορειανατολικοῦ ἀνέμου ὑπὸ μεγάλου βράχου ἐκτεινομένου ἐκ τοῦ Παγγαίου εἰς τὴν θάλασσαν, ὑπῆρξε κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐμπορικὴ ἀποθήκη τῶν Γενουαίων, ἐξ ὧν καὶ τὸ ὄνομα ἔλαβε καὶ χρησιμεύει μέχρι τοῦ νῦν ὡς λιμὴν πάσης τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας.

τῇ πολίχνῃ 'Αλιστρατίῳ· οἱ Ἕλληνες χριστιανοὶ τῆς πόλεως ταύτης καίπερ ὀλίγιστοι, ἀλλὰ φιλομουσότατοι ὄντες, διατηροῦσιν ἐπαινετῶς τρία σχολεῖα ἀλληλοδιδακτικὸν καὶ ἑλληνικὸν τῶν ἀρρένων καὶ παρθεναγωγεῖον. Ἀνάγκη ὅμως ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Ἐπαρχίας νὰ ὑπάρχῃ καὶ Σύλλογός τις φιλεκπαιδευτικός, φροντίζων καὶ διὰ τὰ περίχωρα αὐτῆς· ἡ Δράμα εἶνε ἕδρα διοικητοῦ (μουτεσαρίφη), καὶ ἐν αὐτῇ εὑρίσκονται ἐρείπιά τινα Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Τσατάλτσα (ἡ)· περὶ τὴν Δράμαν καὶ πολὺ πλησίον αὐτῆς κεῖται ἡ κώμη αὕτη κατοικουμένη ὑπὸ 1500 περίπου γνησίων κατά τε τὴν καταγωγὴν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ πάτριον αἴσθημα Ἑλλήνων, τῶν πλείστων καλλιεργούντων τὴν γῆν, καὶ διατηροῦσα δαπάνῃ τῆς κοινότητος σχολεῖον ἑλληνικόν.

Δοξάτον (τὸ)· κώμη μικρὰ μεταξὺ τῆς Δράμας καὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας πόλεως Φιλίππων κειμένη διατηρεῖ ἑλληνικὸν τῶν ἀρρένων ἐκπαιδευτήριον, στερεῖται ὅμως παρθεναγωγείου· ἡ ἐν τῇ κωμοπόλει ταύτῃ πρό τινος συστᾶσα φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότης *οἱ Φίλιπποι* πρέπει νὰ φροντίσῃ ἐκ τῶν ἐνόντων ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἐπαισθητὴν ταύτην διὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα ἔλλειψιν, ἀνιδρύουσα ἐκπαιδευτήριον τῶν θηλέων κατάλληλον, καὶ διατηροῦσα δαπάνῃ αὐτῆς μίαν παρθεναγωγόν.

Προσωτσαίνη (ἡ)· κωμόπολις κειμένη περὶ τὸ Ἀλιστράτιον καὶ τὴν Δράμαν, δύο ὥρας ἀπέχουσα ἑκατέρωθεν, καὶ ἐκ 400 περίπου οἰκογενειῶν κατοικουμένη διατηρεῖ ἐπαινετῶς σχολεῖον ἑλληνικὸν καλῶς διωργανισμένον καὶ ὑπὸ ἱκανοῦ διδασκάλου διευθυνόμενον. Ἐν τῇ κωμοπόλει ταύτῃ γίνεται ἀγορὰ ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος ἐν ὡρισμένῃ ἡμέρᾳ καὶ ὑπάρχουσι πολλὰ ἐμπορικὰ καταστήματα. Προϊόντα τῆς χώρας εἶνε ὁ βάμβαξ, τὰ σιτηρὰ καὶ ἰδίᾳ ὁ φημιζόμενος καπνὸς τῆς χώρας ταύτης. Ὁ ἐνταῦθα πρό τινος συστὰς μικρὸς Ἐκπαιδευτικὸς Σύλλογος πρέπει νὰ φροντίσῃ περὶ συστάσεως παρθεναγωγείου καὶ σχολαρχείου μετὰ βιβλιοθήκης, διότι οἱ ὀλίγιστοι ἐν τῇ κωμοπόλει ταύτῃ ὑπάρχοντες σχισματικοὶ Βούλγαροι κινούμενοι ὑπὸ τῆς πανσλαυιστικῆς προπαγάνδας ἀντενεργοῦσι πεισματωδῶς πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πατρίδος των.

Πλεῦρα (ἡ)· τὸ χωρίον τοῦτο κείμενον εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους καὶ ἐν θέσει καταφύτῳ πρὸς βορρᾶν τῆς Προσοτσαίνης καὶ τῆς πόλεως Δράμας, ἧς δύο ἥμισυ μόνον ὥρας ἀπέχει, πανταχόθεν ὑπὸ τῶν ἀμειλίκτων τῆς γλώσσης αὐτοῦ πολεμίων πολιορκεῖται, πενέστατον δὲ διατελοῦν ἓν μόνον κέκτηται σχολεῖον δημοτικὸν, ἐν ᾧ φοιτῶσιν 80 μαθηταὶ ἐπὶ 300 ὀρθοδόξων οἰκιῶν ἀριθμουσῶν 1200 ψυχῶν.

Βησσότσιανη (ἡ)· ἡ κώμη αὕτη μικρὰ οὖσα καὶ κληθεῖσα οὕτως ὡς ἐκ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ εὑρίσκεται, κεῖται πρὸς βορρᾶν τῆς Δράμας καὶ μίαν μόνον ὥραν ἀπέχουσα αὐτῆς, κατοικεῖται δὲ ὑπὸ χριστιανῶν καὶ τούρκων ἰσαρίθμων περίπου.

Γιουρεζίκι (τὸ)· χωρίον μικρὸν ὑπὸ 100 περίπου χριστιανικῶν οἰκιῶν συγκείμενον καὶ ὄνομα τουρκικὸν φέρον, σημαῖνον *ἔφοδον*.

Ἐνδρενζίκι (τὸ)· χωρίον ἐπίσης μικρὸν πρὸς βορρᾶν τῆς Τσατάλτσας κείμενον, καὶ πληθυσμὸν μικτὸν ἐκ τούρκων καὶ χριστιανῶν Ἑλλήνων ἔχον.

Βώλαξ (ἡ)· ἡ κώμη αὕτη ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων Βώλακας καλουμένη ἕνεκα τῆς χλοερότητος τοῦ τόπου της, καθὸ ἐντὸς κοιλάδος κειμένη, κατοικεῖται ὑπὸ 150 περίπου καθαρῶς χριστιανικῶν οἰκογενειῶν διατηρουσῶν μικρόν τι σχολεῖον.

Δρένοβον (τὸ) [δρᾶνος]· τὸ χωρίον τοῦτο ἔχει μικτὸν πληθυσμὸν ἐκ χριστιανῶν καὶ Τούρκων ἀριθμούντων 500 ψυχὰς καὶ ἀπέχει τῆς Δράμας ἡμίσειαν μόνον ὥραν.

Κουβαλίστα (ἡ)· ἡ μικροτάτη αὕτη κώμη ἔχουσα μικτὸν πληθυσμὸν ἐκ χριστιανῶν καὶ τούρκων κεῖται ἐντὸς ὡραίων καὶ χλοερῶν λοφίσκων.

Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Δράμας κεῖνται καὶ ἕτερά τινα μικρὰ χωρία, ἐν οἷς σχολεῖα δὲν ὑπάρχουσιν, ἀλλ' ἱερεῖς τινες ἐν τοῖς νάρθηξι τῶν ἐκκλησιῶν διδάσκουσι κατὰ σύστημα ἀρχαιότερον μόλις τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς, εἴς τινα ὅμως χωρία καὶ τοῦτο τὸ καλὸν δυστυχῶς ἐκλείπει.

Νευροκόπη (Νικόπολις) (ἡ)· ἡ πολίχνη αὕτη πρὸς βορρᾶν τῆς Δράμας κειμένη καὶ 18 περίπου ὥρας ἀπέχουσα αὐτῆς εἶνε ἕδρα ἐπάρχου, ἐκκλησιαστικῶς ὅμως ὑπάγεται ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Δράμας. Ὑπὸ τὸ ὄνομα δὲ Νευροκόπη δειλοῦται οὐχὶ μόνον ἡ πολίχνη, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ ἐπαρχία, ὅθεν καὶ τὰ πέριξ αὐτῆς χωρία καλοῦνται ἕκαστον ὑπὸ τὸ ἴδιον ὄνομα καὶ τῆς *Νευροκόπης χωρίον*.—Ἡ πολίχνη αὕτη, ἐν τῇ ὁποίᾳ καὶ ἀγορὰ κατὰ πᾶσαν ἑβδομάδα γίνεται, ἔχει ὄνομα ἑλληνικὸν οὐχὶ δὲ καὶ πάσας τὰς πράξεις τοιαύτας, διότι διατηρεῖ σχολεῖόν τι καὶ ἐκκλησίαν ἀλλόγλωσσον, ποιοῦσα οὕτω τὴν ἀνησυχίαν καὶ ζημίαν τοῦ τόπου της. Κατὰ τὸ ὄνομα σύμπασα ἡ Νευροκόπη ἁρμόζει νὰ περικόπτῃ ἀλλοῦ τὰ νεῦρα τοῦ ἐπαράτου Σχίσματος καὶ οὐχὶ νὰ ἐναγκαλίζηται αὐτὸ ἀνοήτως. Σημειωτέον ὅτι ὅλα τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας ταύτης, τὰ ὁποῖά εἰσι πολλὰ· καί τινα τῶν ὁποίων εἰσὶ καὶ ἱκανῶς μεγάλα, στεροῦνται πάσης διανοητικῆς ἀναπτύξεως, μὴ ὑπάρχοντος ἐν αὐτοῖς μηδὲ ἀλληλοδιδακτικοῦ σχολείου, ἂν καὶ ἡ φύσις ἐπεμελήθη νὰ καθωραΐσῃ τὸ μέρος τοῦτο διὰ βουνῶν καὶ λοφίσκων καταφύτων καὶ χλοερῶν, ἐν οἷς εἰσι διεσπαρμένα τῆς Νευροκόπης τὰ χωρίδια, περὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ὁποίων δέον ἐγκαίρως νὰ φροντίσῃ ὁ ἀρχιερεὺς μετὰ τῶν ἐν Δράμᾳ καὶ Ἀλιστρατίῳ φιλομούσων ὁμογενῶν μας.

ϛ' Ἐπαρχία Ζίχνης.

Ἡ ἐπαρχία Ζίχνης λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως Ζίχνης, ἥτις εἶνε νῦν χωρίδιον ἀσήμαντον ἐκ 40 οἰκογενειῶν οἰκούμενον καὶ ἐν θέσει πάνυ χαριέσσῃ ἐπὶ ἐρειπίων κείμενον, σύγκειται ἐκ τῶν κατωτέρω

κατατεθειμένων κωμοπόλεων καὶ χωρίων, ὑπαγομένων πολιτικῶς μὲν ὑπὸ τὸν Καϊμακάμην Ζελειαχόβου, ὅστις πάλιν ὑπάγεται ὑπὸ τὸν Μουτεσαρίφην Σερρῶν, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Δράμας, ὅστις ἑδρεύει ἐν Ἀλιστρατίῳ, δι᾽οὓς ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς πόλεως Δράμας εἴπομεν λόγους. Ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ κειμένων χωρίων θέλομεν περιγράψει πρῶτον μὲν τὰ δεξιόθεν, εἶτα δὲ καὶ τὰ ἀριστερόθεν τοῦ ποταμοῦ Ἀγγίτου κείμενα κατὰ φυσικὴν σειράν.

Ἀλιστράτιον (τό)· ἡ πολίχνη αὕτη κειμένη πρὸς δυσμὰς καὶ οὐ μακρὰν ἀπέχουσα τῆς Δράμας κατοικεῖται ὑπὸ Ἑλλήνων χριστιανῶν ὡς 500 οἰκογενειῶν ἀριθμουσῶν δισχιλίας ψυχάς, καὶ ὀλιγίστων μωαμεθανῶν· ὑπάρχουσι δ᾽ἐν αὐτῇ τρία σχολεῖα, ἀλληλοδιδακτικὸν τῶν ἀρρένων, νηπιαγωγεῖον τῶν θηλέων καὶ σχολαρχεῖον. Λίαν ὅμως ἀναγκαῖον ἐν τῇ πολίχνῃ ταύτῃ νὰ ὑπάρχῃ παρθεναγωγεῖον καλὸν καὶ ἀκμαῖον, ἵνα καὶ διδασκάλισσαί τινες ἐντεῦθεν μορφῶνται διὰ τὰ περίχωρα. Ἐνταῦθα ἑδρεύει ὁ Ἅγιος Δράμας, τουτέστιν ὁ Μητροπολίτης τῆς ἐπαρχίας ταύτης, ἔχων ἰδίαν κατοικίαν τὴν λεγομένην Μητρόπολιν, μὴ δυνάμενος, δι᾽ ὃν λόγον εἴπομεν ἀνωτέρω, νὰ ἐνδιατρίβῃ ἐν τῇ πόλει τῆς Δράμας. Ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου (Σχολαρχείου) κτιρίου νέου, λαμπροτάτου καὶ εὐρυχωροτάτου, ὅπερ ἐστὶ Κεντρικόν, ἀνιδρυθὲν δηλ. καὶ συντηρούμενον διὰ συνεισφορῶν ἁπάσης τῆς ἐπαρχίας καὶ οὐχὶ μόνον τῆς πόλεως, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καλὴ βιβλιοθήκη πρὸς κοινὴν χρῆσιν, καὶ ἑταιρία τις γεωπονικὴ πρὸς ὠφέλειαν τῶν κατοίκων. Ἐκ τῆς πολίχνης ταύτης καθορᾶται λαμπρῶς ἐν ἀπόπτῳ ἡ πόλις Δράμα καὶ ἅπασα ἡ πεδιὰς τῶν Φιλίππων. Περὶ τὴν πολίχνην ταύτην ὀλίγον ἀπέχουσα αὐτῆς κεῖται ἐν θέσει ζωγραφικωτάτῃ ἐπὶ τῆς εἰς Ἀλιστράτιον ἀγούσης ἐκ τῆς πεδιάδος τῶν Ὀδομάντων ὁδοῦ, τὸ ἱερὸν Μοναστήριον τῆς Ἁγίας Κυριακῆς διατεταγμένον πρὸς ὑποδοχὴν ἐγχωρίων τε καὶ ξένων προσκυνητῶν. Ἐν τούτῳ τῇ 7 Ἀπριλίου τελεῖται πανήγυρις διάσημος, πλήθους πολλοῦ συρρέοντος ἐκ πολλῶν τῆς Δράμας χωρίων.

Γράτσεανι (τό)· τὸ χωρίον τοῦτο μόλις ἓν τέταρτον τῆς ὥρας ἀπέχον τοῦ Ἀλιστρατίου κατοικεῖται ὑπὸ 100 χριστιανικῶν οἰκογενειῶν.

Ζελειάχοβον καὶ Ζελειάχιον (τό)· ἡ πολίχνη αὕτη ἔχουσα μικτὸν πληθυσμὸν ἐκ χριστιανῶν καὶ τούρκων κεῖται πλησίον τοῦ Ἀγγίτου ποταμοῦ μεταξὺ ὡραίων τινῶν λοφίσκων ἐν θέσει πάνυ χαριέσσῃ· εἶνε δὲ καὶ ἕδρα τοῦ ἐπάρχου (Καϊμακάμη) τῆς ἐπαρχίας Ζίχνης, ἥτις ἐκκλησιαστικῶς ὑπάγεται ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Δράμας. Καὶ οἱ χριστιανοὶ ἐν τῇ πολίχνῃ ταύτῃ ὁμιλοῦσι τουρκιστί, ὡς οἱ Μωαμεθανοί, καλλιεργοῦσιν ὅμως τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν διατηροῦντες ἑλληνικὰ σχολεῖα. Παρθεναγωγεῖόν τι ἀναγκαῖον νὰ συστηθῇ καὶ ἐνταῦθα, ἵνα διὰ τῆς μορφώσεως τοῦ γυναικείου φύλου ἐντελῶς ἀποσκορακισθῇ ἐκ τῆς οἰκογενείας ἡ τουρκικὴ γλῶσσα καὶ ἐπικρατήσῃ ἡ ἑλληνική, ἐπειδὴ οὐ μικρὸς ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν. «Ζέ-

λεια» πόλις ὑπῆρχε τὸ πάλαι ἐν Βιθυνίᾳ παρὰ τὴν προποντίδα, Ζελεῖται δὲ ἐλέγοντο οἱ κάτοικοι· λίαν πιθανὸν εἶνε νὰ ἀπῳκίσθη ἐκ ταύτης ποτὲ τὸ Ζελειάχιον. Περὶ τὴν πολίχνην ταύτην καὶ ἄλλων χωρίων οἱ χριστιανοὶ Ἕλληνες ὁμιλοῦσιν ὡσαύτως τουρκιστί. Σημειωτέον δ' ὅτι πολλὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας Ζίχνης κατοικοῦνται ὑπὸ Τούρκων ἐπ' ἐσχάτων ἐκμωαμεθανισθέντων διὰ τὴν τότε παραμέλησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, ἥτις παντελῶς ἐλλείψασα ἕνεκα τῆς ἀπαιδευσίας τῶν ἱερέων καὶ τῆς τῶν κατὰ καιροὺς ἀρχιερέων ῥαθυμίας ἐξέθηκεν αὐτοὺς ἑτοίμους, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὰς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ.

Ῥάχοβον, (τὸ) [ἐκ τοῦ ῥάχος=θάμνος]· ὠνομάσθη δ' οὕτω ὑπὸ τῶν κατοικησάντων αὐτό, ἐπειδὴ ὁ τόπος, ἐν ᾧ κεῖται, εἶνε θαμνώδης. Τὸ χωρίον τοῦτο κείμενον εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Ἀγγίτου μεσημβρινῶς τῆς πολίχνης Ζελειαχίου καὶ πολὺ πλησίον αὐτῆς, κατοικεῖται ὑπὸ 200 περίπου οἰκογενειῶν διατηρουσῶν ἐπαινετῶς ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον.

Σκρίτσοβον (τὸ) περὶ τὸ Ἀλιστράτιον κεῖται καὶ ἡ κώμη αὕτη, ἥτις περιέχουσα 180 περίπου χριστιανικὰς οἰκογενείας διατηρεῖ ἓν δημοτικὸν σχολεῖον· οἱ ἁπλοϊκοὶ κάτοικοι τοῦ χωρίου τούτου, ὡς ἀργότερον ἔμαθον, ἔπαυσαν τὸν Ἑλληνοδιδάσκαλον καὶ διώρισαν βούλγαρον, δωρεὰν αὐτοῖς παραχωρηθέντα ὑπὸ τῶν ἐπὶ ἐδάφους ἑλληνικωτάτου διὰ παντοίων μέσων πειρωμένων *νὰ βάλωσι τὸν πόδα των*.

Μαντῆϊον (τὸ), καὶ ὑπὸ τῶν χυδαίων Μαντήλιον καλούμενον, χωρίον ἐπίσης μικρὸν πρὸς βορρᾶν τοῦ Δραβήσκου κείμενον, ἐν ᾧ τὸ πάλαι μικρὸν μαντεῖον τοῦ Διονύσου ἔκειτο.

Στραβόλακκος (ὁ) καὶ τουρκιστί,ὅπως ὑπὸ τῶν κατοίκων κοινῶς λέγεται, Ἰγρίδες, σύγκειται ὑπὸ 150 περίπου χριστιανικῶν οἰκιῶν, καὶ κεῖται μεταξὺ τοῦ Ἀλιστρατίου καὶ Προσωτσαίνης μίαν καὶ ἡμίσειαν περίπου ὥραν ἑκατέρωθεν ἀπέχων.

Σιληνὸς (ὁ) καὶ χυδαϊκώτερον Σφιληνός· ἡ κώμη αὕτη ὀνομασθεῖσα οὕτως ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς ἢ κατ' ἄλλους, διότι οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἄλλοτε περιεφέροντο μεθύοντες ὡς οἱ ἀρχαῖοι Σειληνοί, καὶ κειμένη περὶ τὸ Ζελειάχιον πρὸς Δυσμὰς τοῦ Ἀλιστρατίου ἐπὶ εὐφορωτάτης θέσεως κατοικεῖται ὑπὸ 1000 περίπου Χριστιανῶν, οἵτινες Ἕλληνες τῇ τε καταγωγῇ, τοῖς ἤθεσι καὶ τοῖς αἰσθήμασιν ὄντες, διατηροῦσιν Ἑλληνικὸν σχολεῖον, ἐν ᾧ φοιτῶσι καί τινες τῶν πέριξ χωρίων μαθηταί. Οἱ κάτοικοι ταύτης φημίζονται ὡς λίαν φιλόξενοι.

Ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν ἀριστερόθεν τοῦ Ἀγγίτου κειμένων χωρίων.

Ἀγγίστα (ἡ) [καὶ χυδαϊστὶ Ἀντζίστα]· χωρίον ἀρκετὰ ὡραῖον καὶ ὑπὸ 200 περίπου οἰκογενειῶν κατοικούμενον κεῖται παρὰ τῷ Ἀγγίτῃ ποταμῷ, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἔλαβε. Καὶ τὸ χωρίον τοῦτο διατηρεῖ ἀλληλοδι-

δακτικὸν σχολεῖον ἐν καλῇ καταστάσει, διότι οἱ κάτοικοι αὐτοῦ εἰσὶν ἀρκετὰ φιλόμουσοι.

Βολτσίστα (ἡ)· τὸ χωρίον τοῦτο μίαν περίπου ὥραν ἀπέχον τοῦ Ῥοδολείβους καὶ συγκείμενον ὑπὸ 80 χριστιανικῶν οἰκογενειῶν διατηρεῖ μικρόν τι σχολεῖον.

Τσερέπλενι (τὸ)· τὸ χωρίον τοῦτο ὑπὸ 80 περίπου οἰκογενειῶν ἐκ Χριστιανῶν καὶ Τούρκων κατὰ τὸ ἥμισυ συγκείμενον ὑπάγεται πολιτικῶς μὲν ὑπὸ τὸν Καϊμακάμην Ζελειαχόβου, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Ξάνθης, ὡς καὶ ἡ κατωτέρω αὐτῆς κειμένη :

Κρομμύστα (ἡ)· τὸ χωρίον τοῦτο, χυδαϊστὶ Κορμμύστα καλούμενον ἐκ τῶν κρομμύων, τὰ ὁποῖα ἀφθόνως γίνονται αὐτόθι, κατοικεῖται ὑπὸ 150 περίπου οἰκογενειῶν χριστιανικῶν διατηρουσῶν σχολεῖον ἀλληλοδιδακτικόν. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ὑπάρχει καὶ μετόχιον τοῦ *μοναστηρίου τῆς Εἰκοσιφοινίσσης*, ἐν τῷ ὁποίῳ διαμένει εἷς καλόγηρος ἐπιβλέπων καὶ καλλιεργῶν διὰ τῶν γεωργῶν τὰ κτήματα τοῦ Μοναστηρίου.

Ἁγία Παρασκευὴ (ἡ)· τὸ Μονύδριον τοῦτο κείμενον ἐν λαμπροτάτῃ θέσει μεταξὺ τῶν χωρίων Ἀγγίστας, Βολτσίστας καὶ Ῥοδολείβους, ἀνήκει εἰς τὸ μεγάλον μοναστήριον τῆς Εἰκοσιφοινίσσης, περὶ οὗ κατωτέρω θὰ εἴπωμεν, καὶ τελεῖ κατ' ἔτος τὴν 26ην Ἰουλίου λαμπρὰν πανήγυριν, εἰς τὴν ὁποίαν μεταβαίνουσιν ἐκ πάντων τῶν μερῶν ἐκείνων ἄνθρωποι. Ἐνταῦθα διαμένει πάντοτε εἷς καλόγηρος ὑπαγόμενος ὑπὸ τὸν καθηγούμενον τοῦ Μοναστηρίου.

Πίθια (τὰ) [Κιούπ-κιοη]· κωμόπολις ἡμίσειαν μόλις ὥραν τοῦ Ῥοδολείβους ἀπέχουσα καὶ ἐκ 350 περίπου οἰκογενειῶν συγκειμένη διατηρεῖ καλῶς διωργανισμένον ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον φοιτῶσι καί τινα κοράσια, μὴ ὑπαρχούσης ἰδιαιτέρας τῶν θηλέων σχολῆς, εἰς ἧς τὴν ἵδρυσιν ἀμέσως πρέπει νὰ προβῶσιν οἱ φιλομαθεῖς κάτοικοι τῆς κωμοπόλεως ταύτης, ἐὰν ἐπιθυμῶσι νὰ ὑπερέχωσι τῶν πέριξ χωρίων.

Ῥοδολεῖβος (τὸ) [ἐκ τοῦ ῥόδα λείβειν]· ἡ ὡραία αὕτη κωμόπολις, ἥτις ὠνομάσθη οὕτω ἕνεκα τῶν ῥόδων, τὰ ὁποῖα ἀφθόνως γίνονται αὐτόθι, ὡς τοῦτο ἤδη μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, κειμένη ἀρκτικῶς παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Παγγαίου καὶ περίβλεπτος οὖσα διὰ τὴν μεγαλοπρεπῆ ἄποψιν, ἣν μακρόθεν παρουσιάζει εἰς τὰ ὄμματα τοῦ θεατοῦ, κατοικεῖται ὑπὸ 550 περίπου οἰκογενειῶν Χριστιανικῶν καὶ ἐξ 80 μόλις μωαμεθανικῶν καὶ διατηρεῖ φιλοτίμως καὶ ἐπαινετῶς τρία σχολεῖα, Ἀλληλοδιδακτικόν, Ἑλληνικὸν καὶ Παρθεναγωγεῖον. Ἐν αὐτῇ ὑπάρχει καὶ *μετόχιον* τῆς *γνωστῆς ἱερᾶς Μονῆς τῆς Εἰκοσιφοινίσσης*, ἐν ᾧ διαμένει εἷς μοναχὸς ἐπιστατῶν τῶν τῆς Μονῆς κτημάτων. Τῆς κωμοπόλεως ταύτης διαπρεπὴς γόνος εἶνε ὁ τήν τε ἰδιαιτέραν αὐτοῦ πατρίδα καὶ τὸν ἀνώτερον ἑλληνικὸν κλῆρον τιμῶν εὐπαίδευτος ἀρχιερεὺς Νεόφυτος, πρώην μὲν Ἐλευθερουπόλεως ἐπίσκοπος, νῦν δὲ τὸν Μητροπολιτικὸν θρόνον τῆς Φιλιππουπόλεως περικοσμῶν.

Σέμαλτον ἢ Σέλματον (πιθανῶς ἐκ τῆς λέξεως σέλμα μεταφορ. λαμβανομένης ἐνταῦθα)· ἡ μικρὰ αὕτη κωμόπολις ἐπὶ ὡραίου λοφίσκου κειμένη καὶ περίβλεπτον θέσιν ἔχουσα, κατοικεῖται ὑπὸ 380 περίπου χριστιανικῶν οἰκογενειῶν ἀριθμουσῶν 1600 ψυχῶν, διατηρεῖ δὲ δυστυχῶς ἓν μόνον δημοτικὸν σχολεῖον, ἐνῷ οἱ Σεμαλταῖοι εὐκατάστατοι ὄντες ἠδύναντο νὰ ἔχωσι πρὸς τὸ ἀλληλοδιδακτικὸν ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ παρθεναγωγεῖον καλῶς διατηρούμενα. Ἀξιοσημείωτος εἶνε ἡ κωμόπολις αὕτη διὰ τὴν ἰδιάζουσαν περὶ τὴν Γραικικὴν γλῶσσαν προφορὰν τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ μάλιστα τῶν γυναικῶν.

Κοτσάκιον (τὸ), τὸ χωρίον τοῦτο συγκείμενον ὑπὸ 100 περίπου χριστιανικῶν οἰκογενειῶν καὶ περικυκλούμενον ὑπὸ ἄλλων μικροτέρων χωρίων δύναται νὰ συνεννοηθῇ μετ' αὐτῶν καὶ νὰ διατηρῇ τὰ τρία ἀναγκαῖα σχολεῖα, ὡς περὶ τούτου ὀρθῶς ἐσκέπτετο καὶ μοὶ ἔλεγεν ὁ τοῦ χωρίου τούτου πρωτοπρεσβύτερος αἰδ. Γεώργιος, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ὁποίου φιλοφρόνως ἐφιλοξενήθην ἑσπέραν τινά, ὅτε περιηγούμην τὴν ἐπαρχίαν ταύτην.

Ζδραβῆκι (τὸ) χωρίον μικρὸν πρὸς μεσημβρίαν τῆς ἐκβολῆς τοῦ Ἀγγίτου καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κερκινίτιδος λίμνης ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας μικρᾶς πόλεως Δραβήσκου κείμενον.

Δοξόπι (τὸ) χωρίον μικρὸν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Στρυμόνος καὶ τῆς Κερκινίτιδος λίμνης κείμενον, οὗ οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων εἰσὶν ἁλιεῖς ἁλιεύοντες τοὺς πολυειδεῖς ἰχθῦς, ἐξ ὧν φημίζεται τὸ καλούμενον *γουλιανὸν*, καὶ τὰς ὡραίας ἐκείνας ἐν τῇ γεύσει ἐγχέλεις, κατὰ τὴν θέσιν τὴν καλουμένην *Χάνδαξ* ἢ *Χάνδακας*.

Χάνδαξ [1] (ὁ) τὸ ὄνομα τῆς θέσεως ταύτης εἶνε ἀξιοσημείωτον τῇ νεωτέρᾳ τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἱστορίᾳ διότι ἐνταῦθα περὶ τὰ μέσα τοῦ 1807 ὁ ἁρματωλὸς Νίκος Τσάρας μετὰ 550 λογάδων μαχητῶν ἀντέστησαν μετ' ἀπαραμίλλου αὐταπαρνήσεως καὶ ἀνδρείας κατὰ δεκαπέντε περίπου χιλιάδων ὀθωμανῶν πολιορκούντων αὐτούς, κατορθώσαντες ἡρωϊκῶς μαχόμενοι νὰ φονεύσωσι πολλοὺς τούρκους καὶ νὰ σωθῶσιν εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἄθωνος, ὅθεν εὐκόλως ἠδυνήθησαν νὰ ἐκπλεύσωσιν εἰς Σκόπελον. Τὸ ἀπαράμιλλον τῷ ὄντι τοῦτο κατόρθωμα τοῦ ἥρωος τούτου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος διατηρεῖται εἰσέτι ἔναυλον ἐν τῇ μνήμῃ τῶν κατοίκων τῶν μερῶν ἐκείνων καὶ μάλιστα τῶν γερόντων, οἵτινες αὐτόπται μάρτυρες γενόμενοι τούτου διηγοῦνται αὐτὸ μετὰ θαυμασίας τῷ ὄντι μνήμης καὶ ἐνθέρμου πατριωτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῖς νεωτέροις.

Ἰδοὺ πόσον πιστῶς καὶ ζωηρῶς ἐξεικονίζεται αὐτὸ καὶ ὑπὸ τοῦ ἑξῆς δημοτικοῦ ᾄσματος.

1 Θέσις στενὴ καὶ ἀπόκρημνος ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Στρυμόνος καὶ παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Πράβι κειμένη. Γέφυρα τοῦ Πράβι δὲ λέγεται, διότι οἱ τῆς ἐπαρχίας Πραβίου (Ἐλευθερουπόλεως) κάτοικοι δι' αὐτῆς διαβαίνουσιν εἴτε εἰς τὰ δεξιόθεν τοῦ Στρυμόνος κείμενα χωρία τῶν Σερρῶν εἴτε εἰς Χαλκιδικὴν χερσόνησον καὶ Θεσσαλονίκην μεταβαίνοντες.

Ὁ Νικοτσάρας πολεμᾷ μὲ τρία βιλαέτια,
Τὴν Ζίχνα καὶ τὸν Χάντακα, τὸ ἔρημο τὸ Πράβι.
Τρεῖς μέραις κάνει πόλεμο, τρεῖς μέραις καὶ τρεῖς νύχταις.
Χιόν' ἔτρωγαν, χιόν' ἔπιναν καὶ τὴν φωτιὰ βαστοῦσαν
Τὰ παλληκάρια φώναξε στὲς τέσσαρες ὁ Νίκος.
«Ἀκοῦστε, παλληκάριά μου, ὀλίγα κι' ἀνδρειωμένα!
Σίδερο βάλτε στὴν καρδιὰ, καὶ χάλκωμα στὰ στήθη,
Αὔριο νὰ πατήσωμε νὰ πάρωμε τὸ Πράβι»
Τὸν δρόμο πῆραν σύνταχα, καὶ φθάνουν στὸ γεφύρι·
Ὁ Νίκος μὲ τὸ δαμασκὶ τὸν ἄλυσό του κόφτει·
Φεύγουν οἱ Τοῦρκοι σὰν τραγιὰ, πίσω τὸ Πράβι ἀφίνουν.

Πραβίστα (ἡ) ἡ κώμη αὕτη μίαν περίπου ὥραν τῆς Ἀμφιπόλεως ἀπέχουσα καὶ εἰς τοὺς μεσημβρινοανατολικοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Παγγαίου ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Περγάμου κειμένη, κατοικεῖται νῦν ὑπὸ 280 περίπου οἰκογενειῶν, διατηρουσῶν ἓν μόνον σχολεῖον καὶ τοῦτο λίαν ἀτελῶς διωργανισμένον.

Γενίκιοϊ=Νεοχῶρι (τὸ)· τὸ ἀσήμαντον τοῦτο χωρίδιον μίαν καὶ ἡμίσειαν περίπου ὥραν τῆς ἐκβολῆς τοῦ Στρυμόνος ἀπέχον καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἐνδόξου ποτὲ Ἀμφιπόλεως κείμενον συνίσταται νῦν ὑπὸ 25 μόλις οἰκογενειῶν χριστιανικῶν.

Λακκοβίκεια (τὰ)· ἡ κωμόπολις αὕτη ὀνομασθεῖσα οὕτω ἕνεκα τῶν περὶ αὐτὴν εὑρισκομένων λάκκων καὶ φαράγγων κεῖται ἐπὶ τῆς εἰς τὸν Στρυμονικὸν κόλπον ληγούσης πτέρυγος τοῦ ὄρους Παγγαίου μεσημβρινῶς τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ δύο περίπου ὥρας ἀπέχουσα αὐτῆς. Εἶνε δὲ μία τῶν ὡραιοτέρων κωμοπόλεων τούτων τῶν μερῶν, ἔχουσα ὡραίας καὶ λαμπρὰς οἰκοδομὰς καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς συμποσούμενοι εἰς 1800 περίπου ψυχῶν διακρίνονται ἐπί τε τῇ φιλοξενίᾳ, φιλομουσίᾳ καὶ τοῖς αἰσθήμασιν, ὁ δὲ ἱματισμὸς τῶν νεοϋπάνδρων εἶνε πολλῆς περιεργίας ἄξιος καὶ μάλιστα ὁ περὶ τὴν κεφαλὴν κόσμος τῶν γυναικῶν. Ἡ κωμόπολις αὕτη, ἐκ τῆς ὁποίας λαμπρῶς καθορᾶται ὁ Στρυμονικὸς κόλπος καὶ τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς Ὀδομαντικῆς, ἐκκλησιαστικῶς ὑπάγεται ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Ἐλευθερουπόλεως (Πραβίου), πολιτικῶς δὲ ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ καϊμακάμη Ζελειαχίου.

Μοναστήριον Εἰκοσιφοινίσσης. Αἱ ἐπαρχίαι Δράμας, Ζίχνης καὶ Ἐλευθερουπόλεως σεμνύνονται καὶ ἐπὶ τῇ ἱερᾷ, μεγίστῃ, ἀρχαίᾳ καὶ περιφήμῳ Μονῇ τῆς Εἰκοσιφοινίσσης, τῇ ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τιμωμένῃ καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους Παγγαίου κειμένῃ ἐντὸς ὡραίας καὶ χαριεστάτης κοιλάδος ὑπὸ μεγαλοπρεπεστάτου δάσους κεκαλυμμένης, ἀπολαυούσῃ δὲ ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν προνομίων διὰ χρυσοβούλλων, συγκιλίων καὶ Σουλτανικῶν ὁρισμῶν καὶ καυχωμένῃ ἐπαξίως ὅτι ἀπέναντι τῶν κατὰ καιροὺς ἐνσκηψάντων βαρβαρικῶν χειμάρρων διετήρησε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσ-

σαν καὶ μάθησιν καὶ ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν βιβλιοθήκην συνισταμένην ἐκ πολλῶν τόμων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων συγγραμμάτων ἐντύπων τε καὶ χειρογράφων. Ἐν τῷ σεμνῷ τούτῳ ἱερῷ τεμένει μονάζουσι *κοινοβιακῶς* 85 περίπου μοναχοὶ καὶ δόκιμοι, ὧν τινές εἰσι διεσπαρμένοι εἰς τὰ πολλαχοῦ τῶν μερῶν ἐκείνων εὑρισκόμενα καὶ τῇ Μονῇ ἀνήκοντα *μετόχια*, ἐν οἷς ἐπιστατοῦντες συνάζουσι τὰς ἐσοδείας των καὶ πέμπουσιν αὐτὰς εἰς τὴν Μονὴν, ἄλλοι ἐνασχολοῦνται περὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς καὶ ἄλλοι τέλος, πρὸ πάντων δὲ οἱ νεώτεροι, μαθητεύουσιν ἐν τῷ ἐν αὐτῇ τῇ Μονῇ καὶ δαπάνῃ αὐτῆς διατηρουμένῳ Ἑλληνικῷ σχολείῳ. Μέγα, λίαν τελεσφόρον διὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ θεάρεστον ἔργον ἤθελον πράξει οἱ ἐν αὐτῇ ὁσίως τὸν βίον ἀσκούμενοι πατέρες, ἐὰν, ἀναλογιζόμενοι τὴν ἱερὰν αὐτῶν ἀποστολὴν, ἀποφασίσωσι νὰ δέχωνται τοῦ λοιποῦ καὶ ἔξωθεν σπουδαστὰς διδασκομένους καὶ ἐκτρεφομένους ἐντὸς τῆς ἱερᾶς Μονῆς δωρεὰν, ὅπως μορφωθέντες χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν τάξιν τοῦ Κλήρου, καθ' ὅσον αἱ πρόσοδοι τῆς Μονῆς, ὡς ἐπληροφορήθημεν, εἰσὶν ἐπαρκέστατοι, μὴ λησμονοῦντες ὅτι τὰ Μοναστήρια ἐν τῇ ἐποχῇ τοῦ σκότους καὶ τῆς ἀμαθείας διασώσαντα ὡς ἄσυλοι ναοὶ τὴν παιδείαν καὶ τὰ φῶτα μετέδιδον ἐξ αὐτῶν ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας. Εἰς τὸ Μοναστήριον τοῦτο συρρέουσι πανταχόθεν καὶ πάντοτε ἄνθρωποι χάριν προσκυνήσεως, τὴν ϛ' ὅμως Αὐγούστου ἡμέραν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τελουμένης κατ' ἔτος ὡς ἔθος ἐστὶ λαμπρᾶς καὶ μεγάλης πανηγύρεως, βλέπει τις προσκυνητὰς ἐκ πέντε ἐπαρχιῶν ἤτοι τῆς ἐπαρχίας Σερρῶν, Δράμας, Ζίχνης, Ἐλευθερουπόλεως καὶ Ξάνθης, συνερχομένους αὐτόθι. Νῦν δὲ μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἐλευθερουπόλεως.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ.

ΜΙΑ ΝΥΞ ΜΕΤΑΞΥ ΝΕΚΡΩΝ.

Α'

Διατί ἔχω τὴν κόμην λευκὴν μὲ ἐρωτᾶτε, ἐν τοιαύτῃ ἡλικίᾳ; Ἐπεσκέφθητέ ποτε τὴν κρύπτην τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μιχαὴλ ἐν Βορδιγάλλοις;

— Ὄχι.

— Εἶναι χαμηλὸν ὑπόγειον, ὀκταγώνου ὥς μοι ἐφάνη σχήματος, ἐν ᾧ τεσσαρακοστὺς νεκρῶν ἀῤῥένων καὶ θηλέων, κάλλιστα διατηρουμένων ἀναλόγως τῆς ἡλικίας των, ἀναμένουσιν ἄνευ ἀνυπομονησίας τὴν Δευτέραν Παρουσίαν.

Τοποθετημένοι πλησίον ἀλλήλοις, εὐθεῖς καὶ ἀπαίσιοι, ἵστανται ἐκεῖ ὄρθιοι καὶ ὡς καταβεβλημένοι ὑπὸ κόπου στηρίζονται ἐπὶ τοῦ τοίχου.

Ἂν ἀνηρτᾶτο ἐπιτάφιος λυχνία ἐν τῷ ὑπογείῳ, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πενθίμου ταύτης συνελεύσεως τοποθετημένης ἐν σχήματι πετάλου θὰ ἦτο τρομερόν. Ἕκαστον τῶν πτωμάτων τούτων φαίνεται ὅτι κλίνει περιέργως τὴν

κεφαλὴν πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἵνα παρατηρήσῃ τι διὰ τῶν δύο βαθειῶν ὀπῶν, ὧν τὰ πέριξ κατέφαγον οἱ σκώληκες. Ἤθελέ τις ὑπολάβει τὴν συνέλευσιν ταύτην ὡς ἀκαδημίαν νεκρῶν ἢ μᾶλλον ὡς φανταστικόν τι δικαστήριον ἕτοιμον νὰ στήσῃ κατὰ τῶν ζώντων φρικαλέαν δίκην.

Τὸ ὑπόγειον ἢ ἡ κρύπτη συγκοινωνεῖ πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν ἀέρα διὰ τῆς θύρας καὶ μόνης. Ἀναπνέει τις δ' ἐν αὐτῷ βαρεῖαν ἀτμόσφαιραν πλήρη πυκνῶν μιασμάτων.

Τὸ ἔδαφος τοῦ ὑπογείου ἀποτελεῖται ἐξ ἱκανῶν μέτρων κόνεως ἀνθρωπίνης καὶ ὀστῶν διαλελυμένων.

Ὁ θάνατος περικυκλοῖ τὸν ἄνθρωπον πανταχόθεν.

Β'

Ὅτε εἶχε καταστραφῆ τὸ κοιμητήριον, ὅπερ ἐπὶ μακρὸν χρόνον περιεκύκλου τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Μιχαὴλ, ἀνευρέθη ἀριθμὸς μέγας τάφων, ὧν οἱ κάτοικοι εἶχον ἀντιστῆ εἰς τὴν διάλυσιν.

Ἡ ἀποσύνθεσις δὲν ἐγένετο ἕνεκα τῆς φύσεως τῆς γῆς ἐν ᾗ εἶχον ταφῆ. Ἡ φύσις δ' αὐτὴ τοὺς ἐβαλσάμωσεν ὡραιότατα, καὶ μετὰ τρεῖς τέσσαρας ἴσως καὶ ἓξ αἰῶνας ἀπέδωκεν ἀκέραια εἰς τοὺς ἀπογόνους τὰ σώματα τῶν προγόνων.

Ἀνευρέθη μεταξὺ τῶν ἄλλων γυνὴ, ἧς ἡ μεγαλοπρεπὴς ξανθὴ κόμη ἐσώζετο ἀκεραία καὶ στίλβουσα.

Ἡ ἐν τῇ γῇ ἄργιλος εἶχεν ἀποσκληρύνει τὸ δέρμα καὶ τὰ ἐσωτερικὰ ἀγγεῖα τῶν σωμάτων καὶ κατέστησεν αὐτὰ ἀληθεῖς μουμίας, μουμίας ὅμως ἄνευ δεμάτων, ἄνευ ἐπιταφίων σινδόνων, ἄνευ κοσμημάτων ὁποῖα ἔχουσιν αἱ αἰγυπτιακαί. Τὰ πτώματα ταῦτα ἵσταντο ὄρθια, ὡς εἰ εἶχον ἐνταφιασθῆ μετὰ τῆς ψυχῆς των.

Αἱ ἁπλαῖ γυναῖκες ἐφώναζον *Θαῦμα*, ἡ χημεία μελετήσασα ἀπέστειλεν ἔκθεσιν, καὶ ἡ Ἀρχὴ ἀπεφάσισε νὰ διατηρήσῃ τὰ ἑκατονταετηρίδας ἀριθμοῦντα λείψανα. Ἐτοποθετήθησαν ἐν συμμετρικῇ τάξει ἐν τῷ ὑπογείῳ τοῦ παλαιοῦ πύργου, ὅπου μέχρι τῆς σήμερον εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς κοινῆς περιεργίας καὶ τὰ θύματα τῶν φανταστικῶν διηγήσεων, ἃς περὶ αὐτῶν πλάττει ὁ ὁδηγός.

Γ'

Διέβαινον ἐκ Βορδιγάλλων ὅπου ἔχω πολλοὺς φίλους. Εἷς τούτων ἔμπορος μὲ ὡδήγησεν ἀνὰ τὰ τέσσαρα ἄκρα τῆς πόλεως καὶ ἀναγκαίως καὶ εἰς τὴν κρύπτην τοῦ ἁγίου Μιχαήλ.

Ἦτο Ἰούλιος, ἡ δὲ πόλις ἐφωτίζετο ὑπὸ ὡραίου μεσημβρινοῦ ἡλίου, διδόντος ἰδιαίτερόν τι εἰς αὐτὴν θέλγητρον.

Εἴμεθα τρεῖς· ὁ φίλος μου ἔμπορος, Ἱσπανός τις ξένος τοῦ φίλου μου καὶ ἐγώ. Τὸ ὡρολόγιον δ' ἐσήμαινε πέμπτην ἀκριβῶς ὥραν καθ' ἣν στιγμὴν ἀνεβαίνομεν τὰς πέντε ἢ ἓξ βαθμίδας τὰς ἀγούσας εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ φύλακος θυρωροῦ.

Ὁ θυρωρὸς οὗτος ἦν ἐν ἁρμονίᾳ μὲ τὸ θέαμα ὅπερ μετ' ὀλίγον ἐπρόκειτο νὰ ἐκτυλιχθῇ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας· ἦτο παράδοξος ἄνθρωπος χωλαίνων φοβερά. Ὁ ἕτερος τῶν ποδῶν του ἦτο τρεῖς ἢ τέσσαρας τοὐλάχιστον δακτύλους μικρότερος τοῦ ἄλλου, οὕτως ὥστε ὅτε μὲν ἵστατο ἐπὶ τοῦ ἑνὸς ἐφαίνετο ὑψηλός, ὅτε δ' ἐπὶ τοῦ ἑτέρου χαμηλότατος.

Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ τοῦτο. Τὸ πρόσωπόν του ἢ μᾶλλον ἡ κεφαλή του ἦτο περιεργοτάτη. Δὲν γνωρίζω εἰς ποῖαν μάχην εἶχεν ἀπολέσει τὸ δεξιόν του ὠτίον, ἀλλ' οὕτως ἐντελῶς ὥστε ἐκ τοῦ παλαιοῦ τούτου κοσμήματος ἀπέμεινε μόνον μελανὴ ὀπή, ἐξ ἧς ἐξέφευγον θύσανοι τριχῶν φαιῶν καὶ μακρῶν, μακροτάτων. Μάτην προσεπάθησε νὰ καλύψῃ διὰ τῶν τριχῶν του τὴν σπουδαίαν ταύτην ἔλλειψιν· ὁ οὐρανὸς τὸν εἶχε προικίσει μὲ τρίχας τόσον σκληρὰς καὶ δυσκάμπτους ὥστε οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ποτε συνήνεσε νὰ στραφῇ πρὸς τὸ οὖς.

Πρὸς μείζονα δὲ δυστυχίαν εἶχε μεταξὺ τῶν δύο ὀφθαλμῶν ῥίνα τοσοῦτον ὑπέρογκον καὶ ὑπερβολικήν, ὥστε οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ τὸν προσβλέψῃ χωρὶς νὰ καταληφθῇ ὑπὸ σπασμωδικοῦ γέλωτος.

Ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ χαμηλοῦ ποδὸς ὅτε τὸν ἐπλησιάσαμεν. Μόλις ἔμαθε τὸν σκοπὸν τῆς ἐπισκέψεώς μας ἠγέρθη αἴφνης ἐπὶ τοῦ ἑτέρου, καὶ ηὔξησε τόσον ἀπροσδοκήτως καθ' ἥμισυ πόδα, ὥστε κατετρομάξαμεν καὶ οἱ τρεῖς.

— Ἔλθετε κύριοι, εἶπε μὲ φωνὴν βραγχνὴν βαθυφώνου, ἥτις ηὔξανε τὸ φανταστικὸν τοῦ παραδόξου τούτου προσώπου.

Δ'

Κατέβημεν ἠρέμα τὴν πρὸς τὴν κρύπτην ἄγουσαν κλίμακα.

Δὲν εἶμαι οὔτε δεισιδαίμων οὔτε δειλός. Παῖς ἔτι οὐδέποτε προσεῖχον εἰς τὰς ἱστορίας τῶν βρυκολάκων καὶ τῶν μαγισσῶν, ἅς μοι διηγεῖτο ἡ γραῖα τροφός μου. Ἀνὴρ δὲ γενόμενος εὗρον ὅτι ζεῦγος πιστολίων εἶναι τὸ ἄριστον ἀντιφάρμακον κατὰ τῆς ἀδιακρισίας καὶ τῆς οἰκειότητος τῶν σατανικῶν πνευμάτων.

Εἰσερχόμενος λοιπὸν εἰς τὴν σκοτεινὴν κρύπτην οὐδὲν ἄλλο αἴσθημα εἶχον ἢ τὸ τῆς περιεργίας.

Ὁ φύλαξ μᾶς ἐφώτιζε διὰ κηρίου ὅπερ εἶχε κολλήσει ἐπὶ μακρᾶς σιδηρᾶς ῥάβδου, ἡμεῖς δὲ βλέποντες αὐτὸν ἐγελῶμεν διὰ τὸν φόβον ὃν πρότερον μᾶς εἶχε προξενήσει.

Ἐν τούτοις οὐδὲν μὲ ἔκαμε νὰ προΐδω ἅμα τῇ εἰσόδῳ μου, ὅτι θὰ ἐξέλ-

τόσον ἀλλοῖος ἢ ὅτε εἰσῆλθον. Καὶ ὅμως μόλις ἐπάτησα τὸν πόδα μου κατελήφθην ὑπὸ ἀπεριγράπτου ἀδιαθεσίας.

Κατ' ἀρχὰς ᾐσθάνθην εἶδός τι ἀποθαῤῥύνσεως. Ἡ δριμεῖα καὶ ἀηδὴς συνάμα ὀσμὴ ἥτις ἀνέβη εἰς τὴν κεφαλήν μου μοὶ ἐνεποίησεν αἴσθημα ἀποστροφῆς. Οὐχὶ βεβαίως τὸ θέαμα τῶν νεκρῶν ἐπενήργει ἐπ' ἐμοῦ οὕτω παραδόξως· οὐδὲν εἰσέτι εἶχον ἰδεῖ, διότι τὸ μονάκριβον κηρίον τοῦ φύλακος ἐφώτιζεν εἰσέτι ἀόριστα καὶ ἀπροσδιόριστα πράγματα.

Μόλις ὅτε ἐπλησίασε τὸ κηρίον του ἐπὶ μεγάλου τινὸς σκελετοῦ, ἐνόησα τί θὰ ἴδω, καὶ ἤδη χάρις εἰς τὴν σταθερὰν θέλησίν μου κατώρθωσα νὰ ὑπερνικήσω τὴν καταλαβοῦσάν με ἀηδίαν.

Ὁ θυρωρὸς ἤρξατο τὰς ἐξηγήσεις του διὰ φωνῆς βραγχνῆς καὶ παραδόξου, ἥτις βεβαίως τρομάζει ἄνδρας προκατειλημμένους. Ἐκτὸς τούτου ἡ φωνὴ αὕτη συνειθισμένη εἰς τὰς ἐῤῥίνους ἐκκλησιαστικὰς ψαλμῳδίας, ἀντήχει ὑπὸ τὴν στοὰν ταύτην διὰ τρόπου ὅλως πενθίμου.

Εἰκοστὴν ἴσως φορὰν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ παράδοξος φύλαξ ἐπανήρχιζε τὸ μονότονον ἔργον του, ὅπερ ὅμως ἐξετέλει μετὰ θαυμαστῆς ἀδιαφορίας.

Καὶ ὁτὲ μὲν ἔθετε τὴν περίφημον λυχνίαν του ὑπὸ τὴν ῥῖνα σκελετοῦ τινος, ὅστις ἐφαίνετο ὅτι πρὸς ἀνταμοιβὴν τῆς οἰκειότητος ταύτης τῷ ἀπέδιδε διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ θανάτου συνεσταλμένου στόματός του τρομερὸν μειδίαμα, ὁτὲ δὲ ὡς ἱέραξ ἐπιβλέπων τὴν λείαν ἵστατο ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ ποδὸς καὶ διὰ τοῦ βραχυτέρου ἐδείκνυε σκελετὸν συνεσταλμένον, ἔχοντα τοὺς βραχίονας περιεστραμμένους, τὴν σπονδυλικὴν στήλην κεκαμμένην εἰς δύο καὶ τοὺς πόδας μετατοπισμένους καὶ ἔλεγεν ἁπλούστατα· — Τὸν ἔθαψαν ζωντανόν.

Ἔπειτα ἐδείκνυε τὸν ἀχθοφόρον ὅστις ἀπεβίωσε κατασυντριφθεὶς ὑπὸ τὸ βάρος τῶν λίθων οὓς μετεκόμιζε, τὸν ςρατηγὸν τὸν φονευθέντα ἐν μονομαχίᾳ, οὗ τὸ δέρμα ἦτο πράγματι διατετρυπημένον διὰ ξίφους, τὴν οἰκογένειαν ἥτις ἐδηλητηριάσθη φαγοῦσα ἀμανίτας. . . .

Ἐδῶ μὲ κατέλαβε πάλιν ἡ ἀδιαθεσία μου. Εἰς τί νὰ τὴν ἀποδώσω; Εἰς ἔλλειψιν ἀέρος; Εἰς τὴν ἐν τῇ κρύπτῃ ἐπικρατοῦσαν δρόσον, ἥτις μὲ ἠνώχλησε μετὰ τὴν ἐν πλήρει ἡλίῳ διελθοῦσαν ἡμέραν;

Ὁποία τέλος καὶ ἂν ἦτο ἡ αἰτία ᾐσθάνθην ὅτι κλονοῦμαι. Μὴ ἐπιθυμῶν καὶ δικαίως νὰ παραμείνω μέχρι τέλους, ἀπεφάσισα νὰ ἀποσυρθῶ· μὴ θέλων ὅμως ἀφ' ἑτέρου καὶ νὰ στερήσω τοὺς δύο ἄλλους θεάματος, ὅπερ ἐφαίνετο ὅτι τοὺς διεσκέδαζεν, ἀνήγγειλα τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν φίλον μου ἔμπορον καὶ τῷ εἶπα ὅτι ἀποσύρομαι καὶ τοὺς περιμένω εἰς τὴν πλατεῖαν.

— Εἶσαι ἀσθενής; εἶπεν ὁ ἐξαίρετος φίλος.

— Ὄχι. Μόνον ἔχω χρείαν ἀέρος.

— Μήπως θέλεις νὰ σὲ συνοδεύσω.

— Διόλου.

— Θέλετε, κύριε, νὰ σᾶς φέξω, εἶπεν ὁ φύλαξ.

— Περιττόν, εἶπον· τὸ φῶς τῆς ἡμέρας φαίνεται, μόλις τις ἀνέλθῃ τὴν τρίτην βαθμῖδα τῆς κλίμακος. Μὴ ἐνοχλεῖσθε.

Διηυθύνθην πρὸς τὴν θύραν. Ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν ἀκριβῶς ἔμελλον νὰ διαβῶ τὸ κατώφλιον, ἱδρὼς ἄφθονος καὶ παγερὸς ἐκάλυψε τοὺς μήνιγγάς μου, φρικίασις μὲ κατέλαβεν, ἡ ὅρασίς μου ἐθαμβώθη, οἱ πόδες μου δὲν ἐβάσταζον τὸ βάρος τοῦ σώματος καὶ ᾐσθάνθην ὅτι λιποθυμῶ.

Κατέβαλον μεγάλην προσπάθειαν νὰ φθάσω εἰς τὴν πρώτην βαθμῖδα τῆς κλίμακος, διότι ἅμα φθάνων ἐκεῖ θὰ ἐσωζόμην. Ἀλλὰ μόλις ἠδυνήθην μηχανικῶς νὰ λάβω δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν μου τὸ φύλλον τῆς θύρας, ἐνόησα δυστυχῶς ὅτι αὐτὴ παρασυρομένη ὑπὸ τοῦ βάρους τοῦ σώματός μου ἐστράφη ἐπὶ τῶν στροφίγγων της καὶ ἐλιποθύμησα.

Ε'.

Ὅτε ἀνέῳξα τοὺς ὀφθαλμοὺς περὶ ἐμὲ τὸ σκότος ἦν τοσοῦτον βαθύ, ὥστε ἐνόμισα ὅτι ἐτυφλώθην καὶ ἐξέβαλον φωνὴν πνιγηράν.

Ἀλλ' ὁ τρόμος μου οὗτος ἦν παροδικός, καὶ εὐθὺς ἀνέῳξα τοὺς ὀφθαλμούς· ἀλλὰ δὲν ἐνόουν τί ἔτρεχε καὶ ἐνόμιζον ὅτι ἐπίεζε τὸ στῆθός μου δεινὸς ἐφιάλτης.

Ἀλλ' ὄχι. Ἠσθάνθην ὅτι εἶμαι ἔξυπνος.

Ἠθέλησα νὰ ἐγερθῶ. Ἐστράφην πρὸς ἀριστερά, καὶ αἱ χεῖρές μου αἵτινες ἐζήτουν τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἐδάφους, ἀπήντησαν πράγματα εἰς τὰ ὁποῖα δὲν εἴξευρον ὁποῖον ὄνομα νὰ δώσω.

Ἦτο ψῦχος, οὐδεμίαν δὲ ἔννοιαν εἶχον τοῦ μέρους ἐν ᾧ εὑρισκόμην. Τὸ σῶμά μου συνῆλθεν ἐκ τῆς λιποθυμίας, ἀλλὰ τὸ πνεῦμά μου ἦτο πάντοτε βαρὺ καὶ βωβόν.

Τέλος ἠγέρθην. Ἔστρεψα τὴν κεφαλὴν πανταχόθεν. Ἀλλ' οὐδὲν διέκρινον. Τὰ πάντα ἦσαν κατάμαυρα. Ἦν τὸ σκότος τῆς ἀβύσσου. Ἠσθάνθην τὴν αἰωνίαν νύκτα, καὶ εἶπον κατ' ἐμαυτόν· Ὁποῖον μαρτύριον!

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ μνήμη μου ἐπανῆλθεν. Ἀνεμνήσθην τὰ πάντα. Τὴν κατάβασιν εἰς τὴν κρύπτην, τὴν ἀδιαθεσίαν μου, τὴν σπουδὴν μεθ' ἧς ἠθέλησα νὰ ἐξέλθω. Ἀνεμνήσθην ὅτι ἐκρατήθην ἀπὸ τῆς θύρας. Ἔπειτα, οὐδὲν πλέον.

Ποῦ ἤμην;

Κατὰ τύχην προὐχώρησα βήματά τινα ἐκτείνων τοὺς βραχίονας. Ἠρξάμην ὑποπτεύων τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμων νὰ ὁμολογήσω εἰς ἐμαυτὸν τὸ τί ἐσκεπτόμην. Τὸ ἔδαφος ἐφ' οὗ προὐχώρουν ἦν ἐλαστικὸν ὡσεὶ ἀπετελεῖτο ἐκ φυτικῶν λιπασμάτων. Τῇ δε κακεῖσε δὲ ὁ πούς μου ἀπήντα ἀντικείμενα ἅτινα ἐβυθίζοντο ὑπὸ τοὺς πόδας μου ἐν πυκνοτάτῃ κόνει.

Ἠσθάνθην τότε ὀσμὴν ἀποθαῤῥυντικὴν κρέατος ὄρνιθος, ἀλλὰ τὰς πρώτας

στιγμὰς δὲν ἐπρόσεξα, ἐβάδιζον δ' ἐμπρὸς ἔχων τὰς χεῖρας ἀνατεταμένας.

Αἴφνης ἐστάθην. Ἡ χείρ μου ἀπήντησεν ἀνθρώπινον κρανίον καὶ κατὰ σύμπτωσιν ὁ λιχανός μου εἰσῆλθεν ἐν τῇ κοιλότητι ἐσβεσμένου ὀφθαλμοῦ. Ἠσθάνθην καὶ ἐμάντευσα καὶ ὀπισθοχώρησα δύο τρία βήματα.

Ἐγνώριζον τώρα καλὰ ποῦ ἤμην. Ὥστε δὲν ἔπρεπε νὰ φοβῶμαι, ἀφοῦ ἄλλως δὲν ἐπίστευον οὔτε τὰ φαντάσματα, οὔτε τοὺς διαβόλους, οὔτε τοὺς βρυκόλακας, οὔτε ὅλην τὴν γελοίαν μυθολογίαν τῶν τροφῶν καὶ τῶν χωρικῶν.

Ἤμην μόνος ἐν τῇ κρύπτῃ ἐν συντροφίᾳ τεσσαράκοντα μουμιῶν. Καὶ ἑκατὸν ἂν ἦσαν ἢ κάμμία, εἰς ἐμὲ θὰ ἦτο τὸ αὐτό.

Βαθμηδὸν τὸ πνεῦμά μου ἐκαθαρίσθη καὶ πᾶν σύμπτωμα φόβου ἢ ἀηδίας ἐξέλιπεν. Ἐνόησα δ' εὐθὺς τί μοι συνέβη. Ὅταν ἔλαβον τὴν θύραν διὰ τῶν χειρῶν μου, τὸ σῶμά μου ἔπεσε πρὸς ἀριστερά, ἤτοι ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς κρύπτης· τὸ φύλλον δὲ τῆς θύρας περιστραφὲν μὲ ἔκρυψε μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ τοίχου, οὕτως ὥστε ὁ φίλος μου καὶ ὁ φύλαξ ἀπερχόμενοι δὲν ἠδυνήθησαν νά με ἴδωσιν.

Ὁ φύλαξ θὰ ἐξῆλθεν ὁ τελευταῖος, ἔσυρε τὴν θύραν καὶ τὴν ἔκλεισε διὰ τῆς κλειδὸς χωρὶς νὰ ὑποπτεύσῃ τί εἶχε συμβῆ.

Καὶ ἰδοὺ πῶς εὑρισκόμην αἰχμάλωτος ἐν τῇ νεκρικῇ κρύπτῃ, τίς οἶδε ἐν ποίᾳ ὥρᾳ τῆς νυκτὸς καὶ ἐν συντροφίᾳ σεβαστῆς ὁμηγύρεως νεκρῶν.

Ἐμειδίασα σκεφθεὶς τὴν παράδοξον θέσιν μου. Ἤμην δὲ τόσον κύριος ἐμαυτοῦ, ὥστε ἐπί τινας στιγμὰς ἠθέλησα νὰ λάβω ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ τί ᾐσθανόμην ἵνα το διηγηθῶ εἰς τοὺς φίλους μου, καθότι οὐδόλως ἀμφέβαλλον ὅτι ἅμα τῇ προσκλήσει μου ὁ φύλαξ ἤθελε σπεύσει.

Ἤθελον εὐθὺς μάλιστα προσκαλέσει τὸν φύλακα ἂν μὴ ἐσκεπτόμην ὅτι δὲν θὰ ἦτο ἄσχημον νὰ ἀπολαύσω λεπτά τινα ἔτι τὸ περίεργον τοῦτο συμβάν, ὅπερ δὲν ἦτο διόλου κοινόν.

Καὶ ἐβημάτισα δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Νομίζω μάλιστα ὅτι ἀπέτεινα καὶ τὸν λόγον πρὸς τοὺς σιωπηλοὺς συντρόφους μου ἢ καὶ ὅτι τοῖς ἀπηύθυνα προσλαλιάν.

Ἐνθυμοῦμαι καλῶς ὅμως ὅτι ἐκ καρδίας ἤθελον εὐχαριστήσει τὸ φάντασμα ὅπερ αἴφνης ἤθελε φωτίσει τὴν εἱρκτήν μου, διότι τὸ τρομερὸν σκότος ἐν ᾧ ἐκινούμην μὲ ἔκαμνε νὰ ὑποφέρω φρικτά. Τὸ ᾐσθανόμην, οὕτως εἰπεῖν, πιέζον τοὺς ὤμους μου.

Τοῦτο μὲ κατέπεισε νὰ καλέσω βοήθειαν. Ἐδίπλωσα τὴν χεῖρά μου πρὸς τὸ στόμα μου καὶ ἤρχισα νὰ φωνάζω δι' ὅλης τῆς δυνάμεως τῶν πνευμόνων μου.

— Αἵ! φύλαξ! Ἐδῶ, ἐδῶ!

Πρέπει νὰ ἐφώναξα πολὺ δυνατά, διότι ἡ ἠχὼ ἣν μοὶ ἐξαπέστειλαν αἱ στοαὶ ἦν τρομερὰ καὶ ἐφοβήθην μήπως ἐξύπνισε δύο τρεῖς νεκρούς.

Ἤμην εὔθυμος, ὀλίγον νευρικὸς ἀλλ' εὐθυμότατος.

Ὁ φύλαξ ὅσον οὔπω ἤρχετο. Ἀπῃτεῖτο βεβαίως καιρὸς νὰ ἐγερθῇ τῆς

κλίνης, νὰ ἐνδυθῇ καὶ νὰ κατέλθῃ ὅπως μ' ἀπελευθερώσῃ. Ἐν τούτοις ἵνα μὴ χάσω τὴν ὑπομονήν μου ἤρχισα νὰ περιπατῶ κάμνων μόλις τρία βήματα ἐμπρὸς καὶ τρία ὀπίσω, διότι μεθ' ὅλον τὸ θάῤῥος μου καὶ τὴν φιλοσοφίαν μου δὲν ἐπεθύμουν νὰ ἔλθω εἰς συνάφειαν μὲ τοὺς σκελετούς.

ς'

Ἀλλ' ὁ θυρωρὸς δὲν ἤρχετο.

Ἡ θύρα εἶναι παχεῖα ἐσκέφθην· αἱ στοαὶ αὗται φυλακίζουν τὴν φωνὴν συγχρόνως μετὰ τοῦ σώματος· ὁ φύλαξ δὲν θὰ μὲ ἤκουσεν. Ἔπειτα βεβαίως θὰ κοιμᾶται. Πρέπει νὰ κάμω θόρυβον καὶ πολὺν μάλιστα, ὥστε νὰ ἐξυπνίσω ἕνα ξεπαρμένον ὅστις ἔχει ἓν μόνον ὠτίον καὶ ἴσως κοιμᾶται ἐπάνω εἰς αὐτό. Ἂς κτυπήσω δυνατὰ τὴν θύραν.

Ἀλλ' ἔπρεπε νὰ εὕρω τὴν κατηραμένην αὐτὴν θύραν, καὶ σᾶς ὁρκίζομαι ὅτι μεγάλη δυσκολία ἐχρειάζετο πρὸς τοῦτο. Ὑπῆρχεν ἓν μέσον· νὰ βαδίσω κατ' εὐθεῖαν ἐμπρός, καὶ ἅμα εὑρὼν τὸν τοῖχον νά τον ἀκολουθήσω μέχρι τοῦ ὡρισμένου σημείου, ἀλλὰ δυστυχῶς οἱ νεκροὶ ἦσαν ἐστηριγμένοι ἐπὶ τοῦ τοίχου τούτου, καί μοι ἦτο ἀδύνατον νά τον ἐγγίσω χωρὶς νὰ προσψαύσω ἢ νὰ ἀνατρέψω ἴσως πτῶμά τι. Τίς οἶδε μάλιστα μήπως τὸ πρόσωπόν μου ἤρχετο εἰς ἄμεσον συνάφειαν πρὸς τὴν σκληρὰν ἐπιφάνειάν τινος τῶν μουμιῶν τούτων, καὶ μήπως τὸ στόμα μου—φρίσσω ἀκόμη—ἀκουσίως ἐφίλει τὸ ἀπηρχαιωθὲν πρόσωπον τοῦ ἀχθοφόρου ἢ τὴν παρειὰν τῆς δηλητηριασθείσης διὰ τῶν ἀμανιτῶν κυρίας. Ταῦτα μ' ἐτάραττον.

Προσεπάθησα λοιπὸν νὰ εὕρω τὴν θύραν εὐθύς, ἀλλὰ μετὰ τέσσαρας ἢ πέντε ἀποπείρας ἀπέτυχον. Ἑκάστοτε προσέκοπτον πρός τινας τῶν ἀκινήτων τούτων πλαγγόνων.

Τοῦτο μ' ἐτάραξε· τὰ νεῦρά μου ἀνεστατώθησαν. Αἴφνης μοὶ ἐφάνη ὅτι ἤκουσα ἀσυνήθη τινὰ ἦχον ἐν τῇ βαθείᾳ ἐκείνῃ σιγῇ. Ἐπέτεινα τὴν προσοχήν· ἦσαν οἱ σφυγμοὶ τοῦ αἵματος οἵτινες ἀντήχουν εἰς τὴν κεφαλήν μου ὡς ὑπόκωφα καὶ βεβιασμένα κτυπήματα σφυρίου.

Ἐμειδίασα ἐκ νέου. Ἐπιθυμῶν μάλιστα νὰ πνίξω τὸν θόρυβον τοῦτον ἐκάγχασα. Ἡ ἠχὼ τῆς στοᾶς μοὶ ἐξαπέστειλε τὸν καγχασμόν μου παράδοξον καὶ ἀλλόκοτον.

—Ἄ, ἐπανέλαβον, εἶμαι ζῷον· διότι ὁ γέλως μου μ' ἐφόβισεν ὀλίγον. Πρέπει νὰ φύγω ἐντεῦθεν διὰ παντὸς μέσου καὶ ἂν ἐπρόκειτο νὰ ῥίψω κατὰ γῆς τὰ ἀξιοσέβαστα ταῦτα λείψανα ὡς χαρτίνους πετεινούς. Θέλω νὰ εὕρω τὴν θύραν.

Ἐβάδισα ἀποφασιστικῶς ἐμπρός. Ἔφθασα εἰς τὸν τοῖχον, ἀπώθησα μέτωπα, χεῖρας, ὤμους, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ὀπισθοχωρήσω. Ἄφοβος δὲ καὶ ἀπηνὴς ἐξηκολούθησα τὸν δρόμον μου ἀριστερὰ χωρὶς διόλου νά με ἀνησυχῶσιν οἱ

τριγμοὶ τῶν πτωμάτων, ἅτινα ἔτριζον ὑπὸ τοὺς πόδας μου ὡσεὶ διαμαρτυρόμενα κατὰ τῆς διαγωγῆς μου.

Εἰς πόσην ὥραν διέτρεξα τὰ ὀλίγα μέτρα, ἅτινα μ' ἐχώριζον ἀπὸ τῆς θύρας; Ἀγνοῶ. Τοῦτο μόνον γινώσκω ὅτι τὸ ταξείδιον τοῦτο ὑπῆρξε κοπιωδέστατον. Ἡ χείρ μου δὲν κατέλειπε τὸν ὑγρὸν τοῖχον. Ὁ πούς μου ἀπώθει ἐνίοτε ἐμπόδια, ὧν ἐμάντευον τὴν φρίκην. Δὶς ἐβάδισα ἐπί τινος πράγματος καί, ὢ τῆς βεβηλώσεως! συνετρίβη ὑπὸ τοὺς πόδας μου. Ἦν πτῶμα!

Ἡ ὀργὴ τότε ἀνέβη εἰς τὴν κεφαλήν μου καὶ παντὶ τρόπῳ ἀπεπειράθην νὰ τελειώσω τὸ παραταθὲν ἤδη σχέδιόν μου. Ἔσπευσα καὶ τέλος ἤγγισα μέρος τοίχου ἐφ' οὗ οὐδὲν ἦτο. Τὰ γόνατά μου ἀπήντησαν ἓν κάθισμα, ἔπειτα δεύτερον, ἅτινα δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐννοήσω διατί εὑρίσκοντο ἐκεῖ καὶ τέλος ᾐσθάνθην ὑπὸ τὰς χεῖράς μου τὴν θύραν.

Εὐθὺς ἤρχισα κτυπῶν διὰ τῆς πυγμῆς μου πάσῃ δυνάμει, καὶ φωνάζων ὡς παράφρων.

Ἐδῶ! ἐδῶ!

Ἀφοῦ ἔκαμα τοσοῦτον θόρυβον ὥστε καθὼς ἐνόμιζον στρατὸς ὁλόκληρος ἠδύνατο ν' ἀφυπνισθῇ, ἡσύχασα ἐπὶ μίαν στιγμήν. Οὐδὲν ἐκινήθη ἄνωθέν μου ἢ μᾶλλον οὐδένα ἤκουσα θόρυβον ὑποδηλοῦντά μοι ὅτι ἔρχεταί τις πρὸς ἐμέ.

Δυσάρεστος ἰδέα τότε διῆλθε τὸν νοῦν μου.

Ἂν κατὰ τύχην ὁ φύλαξ δὲν διέμενεν ἐν τῷ πύργῳ!

Ἀλλ' ἡ σκέψις αὕτη μοὶ ἐφάνη ἀπίθανος. Ἐξηκολούθουν λοιπὸν κτυπῶν, φωνάζων, τέλος ἤρχισα βλασφημῶν καὶ ἐκβάλλων ἀληθεῖς μυκηθμούς. Εἶχον ἀπελπισθῆ.

Τίποτε, καὶ τότε τίποτε. Ἡ κλίμαξ ἔμενε βωβή. Φαίνεται ἢ ὅτι ψυχὴ δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῷ πύργῳ, ἢ ὅτι δὲν ἤκουον. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ τελευταῖον θὰ ἦτο πιθανότερον, διότι τὰ ἐπὶ τῆς θύρας γρονθοκοπήματά μου ἀσθενέστατον θὰ ἐποίουν θόρυβον, αἱ δὲ φωναί μου ἴσως δὲν θὰ διέβαινον τὸ κατώφλιον.

Πρέπει, ἐσκέφθην νὰ κτυπήσω δι' ἰσχυροτέρου τινὸς πράγματος, ὅπερ νὰ συνταράξῃ τὴν ξυλίνην θύραν.

Ἀλλὰ διὰ τίνος; διὰ σφυρίου; Καὶ ποῦ νά το εὕρω; Ἰδέα ἀπαισία μ' ἐπῆλθε. Περὶ ἐμέ, ἐν τῷ σκότει, ὑπῆρχον τόσα ἀνθρώπινα ὀστᾶ. Ἂς λάβω, εἶπον, μίαν κνήμην, ἕνα βραχίονα καὶ ἂς κτυπήσω δι' αὐτῶν μεχρισοῦ ἢ ἔλθωσι νά μ' ἀνοίξωσιν ἢ θραυσθῶσιν.

Ὄχι, ὄχι. Οὐδέποτε.

Ἀλλὰ τί ποιητέον;

Ζ'

Αἴφνης ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀποθαρρύνσεώς μου, ἐνθυμήθην ὅτι ἔχω ἐπάνω μου φῶς.

— Ποῦ εἶχον λοιπὸν τὴν κεφαλήν; Ἀνέκραξα ἐρευνῶν τὰ θυλάκιά μου μετὰ σπουδῆς.

Ἔπειτα ἔσυρα ἐκ τοῦ θυλακίου μου μικρὰν θήκην ἐκ τῶν γνωστῶν ἐκείνων κηρίνων φωσφορικῶν πυρείων.

Ἔτριψα ἕν τῶν μικρῶν κηρίων ἐπὶ τοῦ ὑαλοχάρτου τῆς θήκης. Εὐθὺς ἀνέλαμψε φῶς. Εἶδον περὶ ἐμὲ τινὰ τῶν ἀπεξηραμένων ἐκείνων σωμάτων ἐν συντροφίᾳ τῶν ὁποίων εὑρισκόμην τίς οἶδε πρὸ πόσου χρόνου, καί σας βεβαιῶ ὅτι ἐχάρην ὑπερβαλλόντως διότι ἀνεῦρον τὴν χρῆσιν τῶν ὀμμάτων μου.

Ἀλλὰ δὲν εἶχον καιρὸν νὰ σκεφθῶ πολύ. Ὁ μικρός μου φανὸς ἠδύνατο νὰ ζήσῃ ὀλίγα μόνον δευτερόλεπτα καὶ εἶδον ὅτι δυστυχῶς τρία ἀκόμη κηρία εἶχεν ἡ θήκη.

Ἔλαβον ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τὸν πῖλόν μου ὅστις εἶχε πέσει ὅτε ἐλιποθύμησα καὶ παρετήρησα τὰς δύο χονδροειδεῖς καθέδρας ἐφ' ὧν εἶχον πρότερον προσκόψει.

— Ἰδοὺ ὅ,τι ἐζήτουν, εἶπον ῥίπτων εἰς τοὺς πόδας μου τὸ σβεσθὲν ἤδη κηρίον.

Καὶ λαβὼν τὴν μίαν καθέδραν τὴν ἐξήρθρωσα καὶ ἀφοῦ ἔρριψα πᾶν τὸ μὴ ἀναγκαιοῦν μοι, δι' ἑνὸς τῶν δύο χονδρῶν ξυλίνων ἐρεισμάτων ἤρχισα κτυπῶν τὴν θύραν, ἀλλὰ μετὰ τόσης δυνάμεως καὶ μανίας, ὥστε εἶχον πλήρη πεποίθησιν, ὅτι ἄν τις ζῶν εὑρίσκετο ἐν τῷ πύργῳ, θὰ ἔσπευδε νά μ' ἀνοίξῃ.

Μάτην! τὸ ξύλινον ἔρεισμα τῆς καθέδρας ἐθραύσθη εἰς τεμάχια, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον σημεῖον ζωῆς ἐφάνη ἄνωθέν μου.

Ἡ ὀργή μου ἐπηυξήθη μέχρι παροξυσμοῦ καὶ συνέλαβον τὴν παράβολον ἰδέαν ὅπως διὰ τῶν ὑπολειμμάτων τῆς καθέδρας πυρπολήσω τὴν θύραν καὶ ἐκφύγω διὰ τῆς πυρκαϊᾶς.

Ἔλαβον λοιπὸν τὸ ἄχυρον τῆς καθέδρας καὶ ἄνωθεν ἐτοποθέτησα τὰ ξύλα αὐτῆς, ἥναψα τὸ τελευταῖόν μου πυρεῖον—τὰ δύο ἄλλα εἶχον καταναλώσει πρὶν—καὶ μετέδωκα τὸ πῦρ. Φλὸξ χαρμόσυνος ἀνέτειλεν αἴφνης ἐν τῇ σκοτεινῇ κρύπτῃ.

Μοὶ ἐφάνη ὅτι οἱ νεκροὶ προὐχώρησαν ἓν βῆμα πρὸς τὴν φλόγα νὰ θερμάνωσι τὰ πρὸ πολλοῦ ἀποκαρωθέντα μέλη των.

Ἀλλὰ μετὰ τῆς φλογὸς ἀνυψοῦτο πρὸς τὴν στοὰν καὶ πυκνὸς καπνός. Ἐνόησα εὐθὺς ὅτι ὁ καπνὸς θὰ μὲ ἔπνιγε καὶ ὅτι ἡ θύρα δὲν ἦτο τόσον εὔκολον νὰ καῇ. Ἐπήδησα ἐπὶ τῆς φλογὸς καὶ διὰ τῶν ποδῶν μου τὴν ἔσβεσα. Ἦτο καιρὸς, διότι ὀλίγα λεπτὰ ἀργότερα ἡ κρύπτη θὰ ἦτο ἀκατοίκητος.

Ἐν τούτοις ἔπεσον ἐκ νέου εἰς νύκτα βαθυτάτην καὶ σκοτεινήν. Πᾶσα ἐλπὶς νὰ φύγω ἐκεῖθεν πρὸ τῆς πρωΐας τῆς ἐπαύριον ἀπέπτη καὶ ἤμην καταδεδικασμένος νὰ διέλθω τὴν νύκτα—νύκτα μακρὰν—μεταξὺ τῶν ἀρχαίων κατοίκων τοῦ νεκροταφείου τοῦ ἁγίου Μιχαήλ.

Πρᾶγμα παράδοξον. Ἅμα λαβὼν τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἡσύχασα ἐντε-

λῶς, ἡ ὀργή μου ἐκόπασε καὶ ἀπέβλεπον πρὸς τὴν κατάστασίν μου ἂν μὴ μετ' εὐθυμίας, ἀλλὰ τοὐλάχιστον μετ' ἀδιαφορίας.

—Τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς, εἶπον, πρόκειται μόνον νὰ διέλθω κακὴν νύκτα. Ἀλλ' ἀφοῦ ἄλλως δὲν γίνεται, ἂς λάβω τὸ πρᾶγμα ἀπὸ τῆς καλῆς του ἐπόψεως. Βέβαιον εἶναι ὅτι οὐδεὶς θὰ κατέλθῃ ἐδῶ. Ἡ κρύπτη εἶναι δροσερὰ λίαν καὶ εὐχάριστος ὡς πρὸς τὴν ὥραν ταύτην τοῦ ἔτους. Ἐκ τῶν δύο καθεδρῶν ἡ μία μοῦ μένει, καὶ ἄνευ ἀμφιβολίας ὅπως εἶμαι κατάκοπος καὶ μετὰ τόσας συγκινήσεις θὰ κοιμηθῶ ἡσύχως ἕως αὔριον τὸ πρωΐ.

Δὲν θέλω νὰ προσποιηθῶ τὸν ἀνδρεῖον, κατὰ βάθος ὅμως δὲν ἤμην τόσον ἀδιάφορος ὅσον ἤθελον νὰ πείσω ἐμαυτόν. Νὰ διέλθω τὴν νύκτα μετὰ σκελετῶν καὶ νὰ κοιμηθῶ τινὰς ὥρας μετ' ἐκείνων οἵτινες οὐδέποτε θὰ ἐξυπνήσωσι δὲν μοι ἐφαίνετο πολὺ εὐχάριστον. Καὶ οἱ πλέον δειλοὶ θὰ ἦσαν τῆς γνώμης μου, ὁπωσδήποτε ὅμως οὔτε ἔντρομος ἤμην οὔτε ἀνήσυχος.

Ἔλαβον τὸ κάθισμα καὶ ἐκάθησα ἐν τῷ μέσῳ τῆς κρύπτης. Δὲν ἔμεινα ὅμως πολὺ διότι ἐνόησα ὅτι θά μοι ἦτο δύσκολον νὰ κοιμηθῶ ἂν δὲν ἐστηριζόμην που.

Ἐπανῆλθον λοιπὸν μετὰ τοῦ καθίσματος παρὰ τὴν θύραν. Ἔθεσα τὸν πῖλόν μου κατὰ γῆς πλησίον μου, καὶ ἔπειτα ἀφοῦ κατώρθωσα νὰ πλησιάσω τὴν καθέδραν ὥστε νὰ κολλήσῃ ἐπὶ τῆς θύρας, ἐστήριξα καὶ τὴν κεφαλήν μου.

Πᾶσα συγκίνησις μὲ εἶχεν ἀφήσει. Εἶχον λάβει ἤδη τὴν ἀπόφασίν μου. Μοῦ ἦλθε μάλιστα ἡ ἰδέα νὰ εὐχηθῶ τὴν καλὴν νύκτα εἰς τοὺς συντρόφους μου, ὅπερ καὶ ἔπραξα γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ καὶ λίαν εὐθύμως· ἔπειτα ἔκλεισα τοὺς ὀφθαλμούς μου ἔχων δεξιόθεν μὲν δύο συζύγους τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ἀριστερόθεν δὲ γραῖαν ἥτις εἶχε μείνει τριακόσια τριάκοντα ἑπτὰ ἔτη ἐν τῇ γῇ καὶ τῆς ὁποίας ὅμως διετηροῦντο εἰσέτι αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς.

Η'

Ἀκίνητος, τὰς κνήμας ἔχων ἐκτεταμένας καὶ τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν πλευρῶν περιέμενον τὸν ὕπνον. Δυστυχῶς ἤμην ἀκόμη ὑπὸ τὴν νευρικὴν ἐπήρειαν τῶν γενομένων καὶ ᾐσθανόμην τοὺς δακτύλους μου νευρικῶς συστελλομένους καὶ τὰ χείλη μου διαστελλόμενα ὑπὸ μορφασμῶν.

Συνεκέντρωσα τότε ὅλην τὴν προσοχήν μου πρὸς τὴν ὄρεξιν ἣν εἶχον νὰ κοιμηθῶ. Καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ ἐν τῇ κρύπτῃ ἐπικρατοῦσα δρόσος μὲ ἡσύχασεν. Ἡ νάρκωσις ἐπήρχετο καὶ ὁ ὕπνος μετ' αὐτῆς. Οὐδεμία σκέψις διήρχετο τοῦ νοός μου. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν μόνον, μία λέξις ἢ δυσδιάκριτος μορφὴ διήρχετο πρὸ τῶν κεκλεισμένων ὀφθαλμῶν μου ἀόριστος καὶ ἐν νεφελώδει ἀτμοσφαίρᾳ. Τὰ πάντα ἀνεπαύοντο τό τε σῶμα καὶ ἡ ψυχή.

Τόσον καλὰ ᾐσθανόμην καὶ τόσην εὐχαρίστησιν εἶχον ἐπὶ τούτῳ, ὥστε

ἠθέλησα νὰ συστείλω τὰ μέλη μου καὶ νὰ συσπειρωθῶ. Τοῦτο διέλυσε τὸ θέλγητρον.

Σκοτεινὴ ἰδέα ἀνήφθη ἐν τῷ μυελῷ μου. Ἡ ἀνάμνησις τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἤμην καὶ τῶν περικυκλούντων με ὄντων. Ἐδίωξα τὴν ἰδέαν ταύτην. Ἡ ἡσυχία ἐπανῆλθεν ἀλλ' ὄχι ἐπὶ πολύ.

Ἐν τούτοις ἀπεκοιμήθην πράγματι ὅτε ἡ σκιαγραφία τοῦ ὑψηλοῦ φύλακος διῆλθε τὸ πρῶτόν μου ὄνειρον. Τὸν εἶδον ὑποσκάζοντα περιπατοῦντα ἄνω καὶ κάτω· ἦλθε πρός με, μὲ ἔλαβε διὰ τῆς χειρὸς καὶ μὲ ὤθησεν εἰς σκοτεινὴν κλίμακα. Ἐξύπνησα.

Ἀναμφιβόλως δὲν ἦν εὔκολον νὰ λησμονήσω τὰ περὶ ἐμέ. Δὲν ἀπεθαρρύνθην ὅμως. Ἀπόφασιν ἔχων νὰ μὴ κινηθῶ πλέον, ἐβιάσθην νὰ κλείσω τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς μου συγχρόνως καὶ τοῦ σώματος.

Ἀλλὰ τότε, μακρὰν, ἐν τῷ βάθει τῆς κρύπτης, εἶδον ἀνακύπτοντα μικρὸν σκελετὸν ὅστις ἤρξατο περιπατῶν καὶ βαθμηδὸν μεγεθυνόμενος ἑωσοῦ ἐγένετο γίγας. Ἤρχετο πρός με μετὰ τὴν ἀπαραμίλλου ταχύτητος τῶν ὀνείρων. Ἤμην εἰς τὸν δρόμον του καὶ βεβαίως διερχόμενος θά με κατεσύντριβεν. Ἀκουσίως ἐκινήθην καὶ ἀνέῳξα τοὺς ὀφθαλμούς· ἐξυπνήσας πάλιν ἐντελῶς τὴν φορὰν ταύτην ἐγενόμην μανιώδης.

Μετεκινήθην, ἤλλαξα τὴν θέσιν τῶν ποδῶν μου ἐσταύρωσα τὰς χεῖράς μου, ἐκάλυψα διὰ τούτων τοὺς ὀφθαλμούς μου καὶ ἐποίησα νέαν πρὸς ὕπνον ἀπόπειραν.

Μάτην.

Αἴφνης ἤκουσα κἄτι τι πλησίον μου, θόρυβόν τινα δυσδιάκριτον, ἔπειτα τριγμόν. Ἠγέρθην, ἔτεινα τὸ οὖς ὀλίγον τεταραγμένος.

— Ἐπὶ τέλους, ἐσκέφθην, δυνατὸν νὰ συμβῶσι περίεργά τινα φαινόμενα. Ὁ χρόνος ἐπιτελεῖ τὸ ἔργον του. Τὰ ὀστᾶ ἐκτείνονται βραδέως μετὰ τόσους αἰῶνας. Τοῦτο δὲν μ' ἐμποδίζει νὰ κοιμηθῶ. Ὁποία νύξ!

Καταπεπονημένος ἐστήριξα τοὺς ἀγκῶνάς μου ἐπὶ τῶν γονάτων, καὶ τὸν πώγωνα ἐπὶ τῶν χειρῶν μου καὶ ἐσκεπτόμην ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοικτούς.

Δὲν εἰξεύρω ἂν τότε τὰ ὦτά μου ἐβόμβησαν, εἶμαι ὅμως βέβαιος ὅτι ἤκουσα θόρυβον. Ἔστρεψα τοὺς ὀφθαλμούς μου πέριξ καὶ ᾐσθάνθην οὐχὶ ἀκριβῶς φόβον ἀλλὰ παρόμοιόν τι.

Ἔμπροσθέν μου καὶ ἐν τῷ πυκνῷ σκότει τῆς κρύπτης, εἶδον περιιπταμένας λεπτὰς γραμμὰς ἐρυθροῦ χρώματος, πρασίνου ἀνοικτοῦ καὶ λευκοῦ ζωηροῦ. Τὰ χρώματα ταῦτα ἀνεμιγνύοντο ἐν ἁρμονίᾳ μεταξύ των ἀποτελοῦντα μυρία παράδοξα σχήματα ἐξαφανιζόμενα καὶ ἀνανεούμενα ἄνευ διακοπῆς.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο μοὶ ἦτο γνωστόν. Πάντες τὸ ἐδοκίμασαν. Ἐν τούτοις μοὶ προὐξένησε φρικίασιν καὶ αἱ παλάμαι τῶν χειρῶν μου ἤρξαντο θερμαινόμεναι.

Ἔκλεισα τοὺς ὀφθαλμούς. Ἄλλο τότε θέαμα. Ἀντὶ τῶν κεχρωματισμέ-

νων γραμμῶν, ἃς ἤθελον νὰ ἀποφύγω, ἐγεννήθησαν πρόσωπα παράδοξα καὶ φανταστικά. Τὰ μὲν μὲ ἐχαιρέτων βαθέως ὑποκλίνοντα, τὰ δὲ μὲ ἠπείλουν καὶ ἡ μορφή των διεστέλλετο εἰς φρικώδεις μορφασμούς.

Ἤκουσα ἐκ νέου θόρυβον πλησίον μου, ἀλλὰ πολὺ πλησίον μου ὡς ἐὰν ἔτριξέ τις τὰ κόκκαλα τῶν χειρῶν του παρὰ τὸ οὖς μου, καὶ τότε πρώτην φορὰν μοὶ ἦλθεν ἰδέα παράλογος. Ἐσκέφθην δηλ. ὅτι ἴσως ἤκουον πράγματα συμβαίνοντα πέραν τοῦ βίου τούτου καὶ ὅτι περὶ ἐμὲ ἐκινοῦντο αἱ ψυχαὶ αἵτινες ἀνεζήτουν τὰ ἐκεῖ τοποθετημένα πτώματα.

Ἐν τούτοις, προῃσθάνθην τὸν κίνδυνον. Θέλων δὲ νὰ καταστρέψω τὴν νευρικὴν κατάστασιν ἐν ᾗ εὑρισκόμην ἠγέρθην καὶ ἐβημάτισα.

Ἠδυνάμην ἐλευθέρως νὰ κινῶμαι. Εἰς τὰ φαντάσματα βεβαίως οὐδὲ τώρα ἐπίστευον, ὅπως οὐδὲ ἄλλοτέ ποτε, ἀλλ' εἶχον συνείδησιν ὅτι ὑπὸ τὸ τρομερὸν σκότος καὶ τὴν καταπληκτικὴν σιγὴν ἐν ᾗ εὑρισκόμην, τὸ παραμικρὸν ἠδύνατο νά με φοβίσῃ καὶ νά με κάμῃ νὰ χάσω καὶ θάῤῥος καὶ κρίσιν.

Μοὶ ἐφαίνετο βέβαιον ὅτι ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν δὲν θὰ ἤμην πλέον κύριος ἐμαυτοῦ. Ἤμην βέβαιος ὅτι οὐδὲν εἶχον νὰ φοβηθῶ παρὰ τῶν δυστυχῶν ἐκείνων νεκρῶν, οἵτινες μὲ περιεκύκλουν, οὐδόλως ἀμφέβαλλον ὅτι ἔμενον ἐκεῖ ἀκίνητος καὶ θὰ ἔμενον αἰωνίως· ἀλλ' ὅμως ἐνόουν ὅτι ἕνεκα τῆς νευρικῆς μου καταστάσεως δὲν ἦτο παράδοξον νὰ νομίσω ὅτι τοὺς βλέπω ἐγειρομένους, βαδίζοντας πρός με, περικυκλοῦντάς με καὶ τίς οἶδε παρασύροντάς με εἰς χορὸν σατανικόν. . . . .

Ἀλλὰ μόλις ἐσκέφθην τοῦτο ἐκτύπησα ἰσχυρῶς τὸν πόδα, καὶ εἶπον κατ' ἐμαυτὸν ὅτι ἂν παρεδεχόμην τὸ πιθανὸν τῶν παραδοξολογιῶν τούτων, ἤμην χαμένος, διότι θὰ παρεσυρόμην ὑπ' αὐτῶν.

Ὡς παρατηρεῖτε τὸ κακὸν προὐχώρει. Ὁπόθεν δήποτε καὶ ἂν προσεπάθουν νὰ ἀποκρούσω τὸν καταλαμβάνοντά με φόβον, προσέκρουον εἰς ὑποθέσεις αἵτινες ἦσαν πολλῷ χείρονες τοῦ φόβου. Διότι τὰ νεῦρα μὲ ἐκυρίευον.

— Ἆ! εἶμαι ἀνήρ. Ἀνέκραξα τέλος μεγαλοφώνως. Καὶ ὡς ἐὰν εἶχον ἀνάγκην ἀποδείξεως τοῦ θάρρους μου, ἐβάδισα κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν τοῖχον καὶ ἤγγισα διαδοχικῶς πάντα τὰ πτώματα.

— Ἰδοὺ λοιπόν· εἶπον κατ' ἐμαυτόν, ὅτε ἐπείσθην ὅτι τὰ πτώματα δὲν εἶχον καταλίπει τὴν θέσιν των.

Θ'

Καὶ ἐκάθισα ἐκ νέου.

Περίεργον πρᾶγμα! Τώρα εἶχον τὴν εὐκολίαν νὰ βλέπω ἐν τῇ κρύπτῃ μεθ' ὅλον τὸ σκότος. Διέκρινον ποῦ ἦτο ἡ θύρα, ποῦ τὸ κάθισμά μου, ἔβλεπον καὶ τὸν πῖλόν μου κείμενον πλησίον μου. Ἀνεῦρον μάλιστα ἄνευ κόπου ἓν τῶν δύο χονδρῶν ἐρεισμάτων τοῦ θραυσθέντος καθίσματος.

Δὲν εἰξεύρω διατί, μηχανικῶς, τὸ ἔλαβον καὶ τὸ εἶχον ἐν τῇ χειρί μου.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς διπλῆς ὁράσεως κατ' ἀρχὰς μ' ἐξέπληξεν, ἔπειτα μ' ἐ-

φόβισεν. Ἐπείσθην πλέον ὅτι ὁ ἐρεθισμὸς τῶν νεύρων μου εἶχε φθάσει εἰς τὸ μὴ περαιτέρω.

Δὲν παρῆλθον πέντε ἢ ἓξ λεπτὰ ἀφότου ἐκάθησα καὶ ἠγέρθην ἐκ νέου. Ἐβημάτιζον ἀτάκτως, ἐκινούμην καὶ προσεπάθουν διὰ τοῦ κόπου νὰ κατευνάσω τὰ νεῦρά μου.

Τοὐναντίον ὅμως ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἔπαυον νὰ ἦμαι κύριος ἐμαυτοῦ.

Αἴφνης ἀνεπήδησα. Εἶδον, καταλαμβάνετε, εἶδον καθαρὰ, ὄν τι διολισθαῖνον ἔμπροσθέν μου.

Εἶμαι πεπεισμένος σήμερον, καὶ ἤμην καὶ τότε, ὅτι ἠπατώμην, ἀλλ' ὅμως ᾐσθάνθην τὴν σάρκα μου φρίττουσαν ἐκ τῆς συγκινήσεως.

Ὁ φόβος, τρομερὸς ὅμως ἀποτρόπαιος καὶ δυσκατανίκητος μὲ κατελάμβανε. Ἤμην πλέον ἕρμαιον τῆς ἐξαφθείσης φαντασίας μου τῶν παρεκτραπέντων νεύρων μου, δὲν ἤμην πλέον ἐγὼ αὐτός.

Ὢ πόσον ὠχρὸς θὰ ἤμην. Ἐν τούτοις ἔλαβον τὸ θάῤῥος νὰ παρατηρήσω ἐκ νέου. Οὐδὲν εἶδον. Ἐβημάτισα πρὸς τὴν θύραν καὶ ἔπεσα ἐπὶ τοῦ καθίσματος.

Ἀλλ' εὐθὺς εἶδον ἕρπον πρὸ τῶν ποδῶν μου πρᾶγμά τι ῥυπαρὸν ὅπερ μὲ ἔβλεπεν ἄνευ ὀφθαλμῶν. Ἦτο ἀπαίσιον. Ἐγέλα βωβὸν γέλωτα. Ἦτο, ἀνεγνώρισα καλῶς, μία τῶν μομμιῶν.

Ἐξέτεινε τὴν χεῖρα, χεῖρα σκελετώδη καὶ ξηρὰν, νὰ ἁρπάσῃ τι ὅπερ δὲν διέκρινα καλῶς. Δὲν εἶχον τὴν δύναμιν νὰ κινηθῶ.

Αἴφνης εἶδον τί ἤθελε. Τὸν πῖλόν μου. Περίεργος ἰδέα. Ἡ χεὶρ τῆς μομμίας τὸν ἤγγιζεν ἤδη, ἐν δὲ τῇ φυσιογνωμίᾳ της διεφαίνετο ἡ περιέργεια.

Μὲ ταχύτητα ἀπερίγραπτον ἀνέλαβον τὸν πῖλον. Καὶ σημειώσατε καλῶς τοῦτο οὐδόλως ἠπατήθην καίτοι τὸ σκότος ἦν πυκνότατον. Τὸν ἐπῆρα ὡς ἐὰν τὸν ἔβλεπον, καὶ τὸ φάσμα ἐξηφανίσθη παρευθύς.

Ἦν ἡ ἀρχή.

Βαδμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον θόρυβοι συγκεχυμένοι ἔτι ἠκούσθησαν ὑπὸ τὰς πενθίμους στοάς. Ἠθέλησα νὰ ἀμφιβάλω, ἀλλ'ἀδύνατον πλέον. Ἤκουον βομβοῦντας παραξένους κρότους, ἔβλεπον κινούμενα ἀπαίσια ὄντα.

Ὑπέθεσα εὐθὺς ὅτι τὸ πρῶτον ἴσως φάσμα μετέβη πρὸς ἀναζήτησιν τῶν ἄλλων καὶ ὅτι τώρα πάντες ὁμοῦ οἱ νεκροὶ διὰ κοινῆς ἐφόδου ἤθελον μοὶ ἁρπάσει τὸν πῖλόν μου, ὃν ἡτοιμαζόμην νὰ ὑπερασπισθῶ πάσῃ δυνάμει.

Καταβεβλημένος, πεφοβισμένος, παγωμένος ἐκ τοῦ τρόμου καὶ τὸ στῆθος ἔχων πεπιεσμένον, περιεστάλην ἐν τῷ καθίσματί μου, ὅτε ᾐσθάνθην ξηρὸν κτύπημα ἐπὶ τοῦ ὤμου.

Ἀνεπήδησα ὡς ἐὰν εἶχον προσβληθῇ ὑπὸ ἠλεκτρικῆς στήλης καὶ ἀνωρθώθην κρατῶν τὸ ἔρεισμα τῆς θραυσθείσης καθέδρας, ὅπερ ἔκτοτε εἶχον ἐν τῇ χειρί.

Ἐνόμισα τότε ὅτι ἤκουσα εἰρωνικὴν φωνὴν λεγουσάν μοι.

— Δὲν θὰ ἔχῃς πιστεύω τὸ κάθισμα μόνος ὅλην τὴν νύκτα.

Οἱ ὀφθαλμοί μου ἐξετάθησαν. Οἱ ὀδόντες μου ἐπλατάγουν ποιοῦντες ἀπαίσιον τὶκ τὰκ, ὅπερ διεπέρα παραδόξως τὰ ὦτά μου· φρικιάσεις διέτρεχον τὸ σῶμά μου καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς μου ἀνωρθώθησαν καὶ μ' ἐκέντουν ὡς βελόναι.

Ἀγωνιῶν, ἀσπαίρων, ἀσθμαίνων, ἔχων ἐν τῇ μιᾷ χειρὶ τὸν πῖλον καὶ ἐν τῇ ἑτέρᾳ τὸ ξύλον τοῦ καθίσματος, ἐστήριξα τὴν ῥάχιν ἐπὶ τῆς θύρας καὶ ἀνέμενον περίφοβος μέν, ἀλλ' ἀπειλητικός.

Συγκεχυμένος αὖθις ἀλλαλαγμὸς ἠκούσθη· οὐδεὶς δύναται νὰ περιγράψῃ πόσον προσεπάθησα νὰ ἴδω, καὶ πράγματι διέκρινον ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν σκελετόν τινα κινούμενον ἐνώπιόν μου καὶ μεταβαίνοντα ὅπως καταλάβῃ θέσιν παρὰ τοῖς συντρόφοις του.

Δὲν ἠπατώμην. Τοῦτο ὄντως συνέβη, Πάντες οἱ νεκροὶ προητοιμάζοντο νά με προσβάλωσιν, ἔμελλον νὰ ἐπιτεθῶσι κατ'ἐμοῦ καὶ νὰ πολεμήσωσιν.

Ἐκτὸς ἐμαυτοῦ ἐσκέφθην νὰ κάμω τὸν σταυρόν μου. Ἐνόμισα ὅτι τοὺς ἤκουσα γελῶντας. Καὶ οὐ μόνον ἐπέμενον κατέχοντες τὴν θέσιν των, ἀλλὰ τοὐναντίον ἠκούσθη καὶ τρομερὸν πλατάγημα καὶ . . . ᾐσθάνθην ὅτι μὲ ἐγγίζουν, μ' ἁρπάζουν, μὲ παρασύρουν.

Διὰ βιαίας κινήσεως ἀπεσπάσθην ἀπ' αὐτῶν καὶ ἐν ἀκαρεὶ ἐπέστρεψα παρὰ τὴν θύραν ἕτοιμος πρὸς ἄμυναν.

Τότε συνέβη τι φοβερόν. Τοὺς ἔβλεπον τώρα καθαρά· ἦσαν τοὐλάχιστον τριάκοντα. Δι' ἑνὸς ἅλματος ἅπαντες ὥρμησαν ἐπ' ἐμοῦ, καὶ ὅπερ δὲν ἀνέμενον, οἱ παγεροὶ βραχίονές των περιέβαλον τὴν κεφαλήν μου καὶ τὸν λαιμόν. Τὰ δὲ ὑγρὰ χείλη των — ἦσαν ὑγρὰ — ἤρξαντο καταφιλοῦντά με τὸ μέτωπον, τοὺς ὀφθαλμούς, τὰς παρειάς, τὰ χείλη.

Ἀνθιστάμην, ἐφώναζον, κατέβαλλον ὑπερανθρωπίνους προσπαθείας. Μάτην. Τὰ ἀπαίσια φιλήματα δὲν ἔπαυον.

Καὶ ἔπειτα τίποτε πλέον. Μυστηριώδεις μόνον θόρυβοι ὡσεὶ ἔφευγον ἄϋλα ὄντα.

Ἤμην μόνος τέλος πάντων. Ἀνέπνεον ἤδη ὅτε ἐκ δευτέρου εἶδον τὸ σατανικὸν ἐκεῖνο σμῆνος συνενούμενον ἀπέναντί μου καὶ ἑτοιμαζόμενον εἰς νέαν ἔφοδον.

Ἐν τῷ μέσῳ δ' αὐτῶν ἓν τῶν φαντασμάτων τὸ μεγαλείτερον ἐφόρει τὸν πῖλόν μου—μὲ τὸν εἶχε λοιπὸν ἁρπάσει—καὶ ἐφαίνετο δίδον διαταγάς.

Ὥρμησαν ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην δὲν τοὺς ἀφῆκα νὰ πλησιάσωσιν. Ἐκτύπων διὰ τοῦ καθίσματος, πάσῃ δυνάμει, ἀλλ' ἀσκόπως δεξιά, ἀριστερά, ἔμπροσθεν, ὄπισθεν, καὶ ἤκουον κρανία σχιζόμενα, ὤμους θραυομένους, βραχίονας συντριβομένους. Ἐθανάτωσα πλείστους νεκρούς, ἔκαμα θραῦσιν.

Φρίκη!

Καὶ ὅμως οἱ νεκροὶ μ' ἐπλησίασαν καὶ ἤρξαντο ἐκ νέου θωπεύοντές με.

Αἱ δυνάμεις μου ἐξηντλοῦντο.

Δὲν εἶχον πλέον οὔτε θάῤῥος οὔτε κρίσιν. Νικηθεὶς ἔκλινα τὰ γόνατα. Ἡ κρύπτη μοὶ ἐφάνη ὅτι ἐφωτίσθη. Διέκρινα δὲ ὡς ἐν ὀνείρῳ διαβαινούσας ἐνώπιόν μου μορφὰς ἀκατανοήτους.

Ἐκ πάντων τούτων τῶν νεκρῶν, τινὲς μὲν ἐχόρευον ἔμπροσθέν μου, περιτετυλιγμένοι διὰ μακρῶν σαβάνων, τινὲς δὲ περιεστρέφοντο ὁλόγυμνοι. Ἀνηγέρθην καὶ ἠρξάμην φωνάζων δυνατά, χωρὶς νὰ εἰξεύρω καλὰ καλὰ τί κάμνω.

Ἐνόσῳ ὁ παροξυσμὸς ηὔξανεν, αἱ δυνάμεις μου μ' ἐγκατέλειπον. Κύκλιος θανάτου χορὸς ἐστήθη περὶ ἐμέ. Ὁ φέρων τὸν πῖλον νεκρὸς ἔδωκε τὸ σημεῖον καὶ ἔσυρε τὸν χορόν· καθόσον δὲ ὁ σατανικὸς χορὸς ἐγίνετο ζωηρότερος, ᾐσθανόμην ὅτι ἡ ζωὴ μὲ καταλείπει.

Ῥόγχος ἐξῆλθε τοῦ λαιμοῦ μου, ὅστις ὡς ὠρυγὴ τοῦ Ἅδου ἀντήχησεν. Ἔπεσα ἐκτάδην κατὰ γῆς.

Τετέλεσται.

Ι'

Μετὰ δύο μόλις μῆνας ἤρχισα νὰ ἀναλαμβάνω. Τρομερὸς ἐγκεφαλικὸς πυρετὸς μὲ εἶχεν ἓξ ἑβδομάδας μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου.

Ὁ φίλος μου ἔμπορος ὅστις ἀδελφικῶς μὲ περιεποιήθη, μοὶ ἐξήγησε μετὰ ταῦτα τί συνέβη. Ἀνησυχῶν διότι δὲν μὲ ἀνεύρισκεν ἐν Βορδιγάλλοις καὶ ἐνθυμηθεὶς τί τῷ εἶχον εἰπεῖ ἐν τῇ κρύπτῃ, ὑπώπτευσε τὸ συμβὰν καὶ ἐπανῆλθε περὶ τὴν μίαν ὥραν τῆς πρωΐας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Μιχαὴλ, ἠνάγκασε τὸν θυρωρὸν ὅστις ἀληθῶς δὲν κατῴκει ἐν τῷ πύργῳ νὰ ἐγερθῇ καί τον ἐβίασε νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν κρύπτην.

Μὲ εὗρον ἐν τῷ μέσῳ τῆς κρύπτης ἔχοντα τὸ ξύλον ἐν τῇ χειρὶ καὶ ἐξηπλωμένον ἐπὶ τοῦ χώματος, συνταρασσόμενον δὲ ὑπὸ σπασμῶν.

Βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ θυρωροῦ ὁ φίλος μου μὲ μετεκόμισεν ἐφ' ἁμάξης εἰς τὴν οἰκίαν του, ὅπου ἔτυχον περιποιήσεων, ὧν ἕνεκα αἰωνίως θὰ τῷ εὐγνωμονῶ.

(Ἐκ τοῦ γαλλικοῦ) **

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΟΛΥΜΠΙΑ

Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐν τῷ προηγουμένῳ τεύχει δημοσιευθέντων, παρατιθέμεθα περίληψιν τῶν πρὸς τὴν «Ἐφημερίδα τῆς Κολωνίας» ἐπισταλέντων ὑπὸ τοῦ κ. Ἐρ. Κουρτίου. Αἱ ἀδιάκοποι βροχαὶ ἐπήνεγκον πολλὴν ἀργοπορίαν. Ἐν τούτοις καθ' ὅλας τὰς πλευρὰς τοῦ χώρου τοῦ ναοῦ προβαίνει ἢ προετοιμάζεται ἡ ἐργασία. Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος, ὅπου μέχρι τοῦδε αἱ πλεῖ-

σται ἐγένοντο ἀνακαλύψεις, ἐσημειώθη εὐρεῖα περιφέρεια, ἔνθα ἡ γῆ θ' ἀνασκαφῇ εἰς βάθος τοσοῦτον, ὥστε ν' ἀνευρεθῶσιν ἐξ ἅπαντος τὰ λείψανα πάντα τῶν ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος γλυπτικῶν ἔργων, τῶν μὴ εἰσέτι ἐκχωσθέντων. Κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν αἱ ἀνασκαφαὶ προσεγγίζουσι μετ' οὐ πολὺ εἰς σημεῖον, ὅπου μετὰ πάσης πιθανότητος προσδοκῶνται πυκναὶ αἱ ἀνακαλύψεις. Εὑρέθησαν δὲ ἀπὸ τοῦδε τεμάχιά τινα, μεταξὺ τῶν ὁποίων κεφαλὴ νέου, ῥωμαϊκῆς μὲν ἐποχῆς, ἀλλὰ τέχνης καλῆς. Ἡ πρὸς δυσμὰς πλευρὰ δύναται εἰσέτι νὰ θεωρηθῇ ὡς γῆ παρθένος, καθόσον δὲν ἔφθασαν ἔτι αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς βάθος, ἐν ᾧ δύνανται νὰ εὑρεθῶσιν ἀρχαῖα ἀντικείμενα. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐξορύττεται τάφρος ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Κλαδέου, κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν πρὸς τὸ μέσον τοῦ δυτικοῦ τοῦ ναοῦ μετώπου· ἡ δὲ τάφρος αὕτη πρόκειται βαθμηδὸν νὰ εὐρυνθῇ, μέχρι τῆς ὁλοσχεροῦς ἐκκαθάρσεως τοῦ ὅλου τῆς οἰκοδομῆς προσώπου. Τὸ αὐτὸ πρόκειται νὰ γείνῃ καὶ ἐπὶ τῆς ἀρκτικῆς πλευρᾶς. Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν θὰ ὑπερβῇ τοὺς 200, ὥστε θὰ κατορθωθῇ ἡ σύγχρονος κατὰ διαφόρους διευθύνσεις ἀνόρυξις τάφρων.

Διάφορα ἔργα γλυπτικῆς ἄξια λόγου ἀνεκαλύφθησαν ἤδη κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν τῶν ἐργασιῶν περίοδον, ὧν κυριώτερα καθ' ἃ μνημονεύει ὁ κ. Κούρτιος εἶναι· α' Ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος: Καλῶς διατηρουμένη κεφαλὴ ἀνδρὸς φέροντος γενειάδα· ἡ κεφαλὴ αὕτη καλῆς τεχνοτροπίας καὶ ἐπιμελῶς ἐπεξειργασμένη, φαίνεται ἀναντιῤῥήτως ἔργον τοῦ Παιωνίου· ἀρκεῖ δὲ αὕτη καὶ μόνη πρὸς ἀντίκρουσιν τῶν θεωρούντων τὸν καλλιτέχνην τοῦτον ὡς γλύπτην ἐπαρχιακὸν καὶ οὐχὶ ἀττικόν. Πλησίον τῆς κεφαλῆς ταύτης εὑρέθη τὸ ἄνω μέρος γυναικὸς κεκαλυμμένης ὀρθίας. Ἡ κεφαλὴ αὐτῆς στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, ὁ δὲ ἀριστερὸς ἀγκὼν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χειρός, τὴν ὁποίαν ἔχει ἐπὶ τοῦ στήθους· ἡ στάσις αὕτη παριστᾷ γαληνιαίαν σκέψιν. Τὰ δύο ταῦτα ἀγάλματα ἵσταντο πιθανῶς πλησίον ἀλλήλων ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος, παριστῶντα τὸν βασιλέα τῆς Πίσης Οἰνόμαον καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Στερόπην. Ἀλλ' ἴσως εἶναι ἄκαιροι εἰσέτι οἱ τοιοῦτοι συμπερασμοί. Δύο κεφαλαὶ ἵππων ἀνάγλυφοι ἐπὶ τοῦ ὄπισθεν μέρους τοῦ ἀετώματος· οὗτοι ἦσαν οἱ ἀπώτεροι ἵπποι τοῦ τεθρίππου τοῦ Πέλοπος, δὲν εἶναι δὲ καλῶς τελειοποιημένης ἐργασίας. β' Ἐκ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος: Καλῶς διατηρουμένη κεφαλὴ γυναικεία κεκαλυμμένη, ἐκφράζουσα πλήρη ἠρεμίαν· ἡ κεφαλὴ αὕτη βεβαίως ἀνῆκεν εἰς ἄγαλμά τι θεᾶς, ἥτις ἵστατο ἀτάραχος ἐν μέσῳ τῶν μαχομένων Κενταύρων καὶ Λαπιθῶν. Ἴσως ἦτο ἄγαλμά τι πρὸς ὃ αἱ γυναῖκες κατέφευγον, ὡς ἐν τῇ ζωοφόρῳ τοῦ Θησείου, φεύγουσαι τῶν ἀσελγῶν Κενταύρων τὴν βίαν. — Κεφαλὴ νέου πολεμιστοῦ πεσόντος ἐν τῇ μάχῃ, ἐκφράζουσα πόνον καὶ ἀγωνίαν. Πρὸς δέ, τὸ κάτω γυναικὸς πτεροφόρου, ἧς τὸ ἔνδυμα εἶναι μετὰ πολλῆς δεξιότητος διεσκευασμένον. Δὲν φαίνεται παράτολμος ἡ εἰκασία ὅτι τὰ τρία ταῦτα τεμάχια εἶναι ἔργα τοῦ μαθητοῦ τοῦ Φειδίου Ἀλκαμένους. Ἂν δὲ οὕτως ἔχῃ, εἶναι ἀνεκτίμητον τὸ

φῶς ὅπερ δι' αὐτῶν θὰ διαχυθῇ ἐπὶ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς μεγάλης ἀττικῆς σχολῆς. γ' Ἐκ τῶν μετοπῶν: Τεμάχια παριστῶντα νέα τοῦ Ἡρακλέους ἄθλα. Ἓν τούτων παριστᾷ τὴν Ἀθηνᾶν μετὰ περικεφαλαίας καὶ ἀσπίδος, βοηθοῦσαν βεβαίως τὸν Ἡρακλέα εἴς τινα τῶν ἀγώνων αὐτοῦ. Ἡ κεφαλή της πρὸς δεξιὰ ἐστραμμένη θαυμάζει τὸν ἥρωα, αἱ δὲ σκληραὶ μᾶλλον τοῦ χιτῶνος αὐτῆς πτυχαί, καὶ ἐν γένει ἡ ἐπεξεργασία ἔχουσιν ἀρχαϊκὸν τύπον. Παρίσταται δὲ πιθανῶς εἰς τοῦ Κερβέρου τὴν χείρισιν, καθόσον κεφαλὴ κυνὸς ἀνευρέθη ἐκεῖ που πλησίον. Ἕτερόν τι τεμάχιον παριστᾷ τὸν κορμὸν νέου ἀνδρὸς πλήρους ῥώμης καὶ ζωῆς, οὗτινος τὰ μὲν ὄπισθεν κεῖνται ἐπὶ τῆς μετόπης, τὸ δὲ στρογγύλον στῆθος καὶ οἱ ἐλαστικοὶ βραχίονες προέχουσι ζωηρῶς. Ἐνταῦθα μόλις διακρίνει τις ἴχνος τι ἀρχαϊκοῦ ῥυθμοῦ. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο παριστᾷ βεβαίως τὸν Ἰόλαον βοηθοῦντα τὸν συγγενῆ αὐτοῦ εἰς τὴν κατὰ τὴν Λερναίας Ὕδρας πάλην. Ἡ ἱστορία τῶν ἐκ τῶν μετοπῶν τούτων τεμαχίων, ἔχει ἀξίαν ὑπερτέραν ἴσως καὶ αὐτῶν τῶν ἀνευρεθέντων ἔργων τοῦ Ἀλκαμένους καὶ τοῦ Παιωνίου, διότι ὑποδεικνύουσι τὰς ειδικότητας τῆς Πελοποννησιακῆς τέχνης, κατὰ τὴν μεγάλην τῆς γλυπτικῆς περίοδον.

Ἐκ δὲ τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν ἡ μᾶλλον ἀξία λόγου εἶναι, ἔμμετρος ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ ἀνδριάντος Γοργίου τοῦ Λεοντίνου· εὑρέθησαν προσέτι οὐκ ὀλίγα ἐξ ὀρειχάλκου ἀναθήματα. Μεταξὺ δ' αὐτῶν πολλὰ ἀπεικάσματα ζώων.

Καὶ τοῦ ναοῦ δὲ αἱ διαστάσεις καὶ αἱ λεπτομέρειαι ἐξερευνῶνται μετὰ πλείστης ἐπιμελείας καὶ ἀκριβείας.

Νεώτερα τούτων κοινοποιεῖ ὁ κ. Ν. Πετρῆς γυμνασιάρχης Πύργου ἐν τῷ *Ἐθνοφύλακι* τῆς 16 Φεβρουαρίου. Μεταξὺ τῶν ἀνευρεθέντων ὑπάρχουσι σπουδαῖαι ἐπιγραφαί, ἐν αἷς καὶ ἡ τοῦ Ἀθηναίου Καλλίου νικήσαντος παγκράτιον, οὗ μέμνηται καὶ ὁ Παυσανίας ἐν Ε' 9, 3 ἀφηγούμενος ὅτι τότε καὶ μέχρι νυκτὸς ἠγωνίσθησαν οἱ παγκρατιάζοντες ἅτε μὴ ἐν καιρῷ κληθέντες.

Γλυπτικῆς δ' ἔργα εὑρέθησαν τοῦ μὲν δυτικοῦ ἀετώματος τὸ ἀντιβράχιον τῆς προηγουμένως εὑρεθείσης γυναικός, καὶ δεξιὸς μικρὸς γυμνὸς ὀκλαζούσης μορφῆς καὶ χεὶρ γυναικὸς μετ' ἀγκῶνος καὶ κορμὸς γυναικὸς βαθυπλούτου καὶ σῶμα ἀθλητικὸν μετὰ τῆς κεφαλῆς, ἐξαιρέτου τέχνης καὶ παριστῶν πιθανῶς Λαπίθην ἀνέχοντα ἐν χερσὶν ἐπιθετικὸν ὅπλον.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

—

Συνεδρίασις τῆς 3[15 Φεβρουαρίου.

Ὁ κ. Καΐλερ ὁμιλεῖ *περὶ τῆς ἐν Ὀλυμπίᾳ εὑρεθείσης ἐπιγραφῆς τοῦ Καλλίου.*

Ὁ κ. Ἐρ. Κούρτιος κοινοποιεῖ *παρατηρήσεις τινὰς περὶ τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἐποχῆς τῶν ἐν Μυκήναις ἀνευρεθέντων.*

Ὁ κ. Ἄλτεν (von Alten) *περὶ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Πειραιῶς.*

Ὁ κ. Ἰούλιος *περὶ τῶν ἐν Ἐλευσῖνι Προπυλαίων.*

Συνεδρίασις τῆς 17[1 Μαρτίου.

Ὁ κ. Καΐλερ *περὶ δημοτικῶν ψηφισμάτων.*

Ὁ κ. Κούρτιος *περὶ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφῶν.*

Ὁ κ. Δοὺν (von Duhn) *περὶ εἰκόνος Ἀθηναϊκοῦ τινος ἀγγείου, καὶ περὶ ἀναχωνεύσεως νομισμάτων.*

Ὁ κ. Λόλιγκ *περὶ τοῦ ἐν Βοιωτίᾳ Ὀρχομενοῦ.*

— Τὸ α′ φυλλάδιον τοῦ Β′ τόμου τοῦ ὑπὸ τῆς Γερμανικῆς σχολῆς ἐκδιδομένου περιοδικοῦ περιέχει τὰ ἑξῆς.

Μιχαέλη. *Παρατηρήσεις πρὸς περιήγησιν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀκροπόλεως.*

Φ. Δούν. *Θέα τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἔτος 1670.*

Ἐ. Κουρτίου. *Περί τινος ἀναγλύφου πηλίνου ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας.*

Βάϊλ. *Ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν νήσων* (συνέχεια.)

Ποικίλα.

ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρίασις τῆς 15[27 Φεβρουαρίου.

Ὁ κ. Ἀλβέρτος Δουμόν, ὁμιλεῖ περί τινων τελευταίως ἐκδοθέντων βιβλίων. Τῶν λογοδοσιῶν τῶν Συλλόγων Σερρῶν καὶ Θεσσαλονίκης, τῆς τελευταίας δημοσιεύσεως τοῦ Μουσείου καὶ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Εὐαγγελικῆς σχολῆς τῆς Σμύρνης, ἐν ᾗ καὶ κατάλογος ἐπισκόπων δημοσιευόμενος ὑπὸ τοῦ κ. Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως· περί τινων ἔργων τοῦ αὐτοῦ σχέσιν ἐχόντων πρὸς τὴν ἀρχαίαν μετρολογίαν δημοσιευθέντων ἐν τῷ *Ὁμήρῳ*· περὶ τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Φιλ. Συλλόγου *Παρνασσοῦ*· περί τινος ἐπιγραφῆς δημοσιευθείσης κατὰ πρῶτον ἐν τοῖς πρακτικοῖς τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου τῆς Κωνσταντινουπόλεως (τόμ. Ζ′σ. 4. ἀρ. 9) καὶ σχολιασθείσης ἔπειτα ὑπὸ τοῦ κ. Λέοντος Ρενιὲ ἐνώπιον τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ γραμμάτων· τὸ σπουδαῖον τοῦτο κείμενον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἱστορικὸν *Φλαούιον Ἀῤῥιανὸν πρεσβευτὴν καὶ ἀντιστράτηγον τοῦ Σεβαστοῦ.*

Ὁ κ. Λαμβέρτ κοινοποιεῖ τὸ σχέδιον τῶν ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς εταιρίας ἐνεργουμένων ἀνασκαφῶν ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ ἐξηγεῖ πῶς διὰ τούτου δύναται νὰ ἀνιδρυθῇ πλῆρες τὸ ἀρχαῖον μνημεῖον.

Ὁ κ. Π. Λάμπρος κοινοποιεῖ δύο ἀνέκδοτα νομίσματα τοῦ Πέτρου Ραϊμόνδου Ζακώστα. Ὁ Ζακώστας ἦν ὁ μόνος ἐκ τῶν δεκαεννέα μεγάλων μαγίστρων τῆς Ρόδου, οὗ τινος δὲν εἶχον ἀνευρεθῆ νομίσματα. Ἡ συλλογὴ τοῦ

κ. Λάμπρου απέκτησε δύο *άσπρα* διάφορα αλλήλων του μαγίστρου τούτου άτινα είναι λίαν πολύτιμα.

Ὁ κ. Γιρὰρδ ὁμιλεῖ ἐπὶ τῶν ἀνασκαφῶν, ἃς ὁ κ. Νάζος ἐποιήσατο ἐν τῷ κτήματί του Χαϊδάρι καὶ περὶ τῶν ἐκεῖ εὑρεθέντων ἀγγείων.

Ὁ κ. Ὁμὸλ κοινοποιεῖ τὸ σχέδιον ἀναγλύφου τῆς Παναγίας προγενεστέρου τῶν εἰκονοκλαστῶν (ἐκ τοῦ Βερναρδακείου ἀρχαιολογικοῦ μουσείου), καὶ ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀξίας ὑπὸ νομικὴν ἔποψιν τῆς λέξεως *Ἀθηναῖος* ἐπί τινος ἐπιγραφῆς Ἀττικῆς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ δημοτικόν.

— Τὰ περιεχόμενα τοῦ β'. Φυλλαδίου τοῦ ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς σχολῆς ἐκδιδομένου *Δελτίου* εἰσὶ τὰ ἑξῆς.

Κ. Κόντου. *Σύμμικτα Κριτικά.*

Φουκάρ. *Ἀπόσπασμα Ἀθηναϊκοῦ ψηφίσματος.*

Ῥίμαν. *Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐξ Ἀγκῶνος.*

Π. Λάμπρου. *Ἀνέκδοτα νομίσματα Γλαρέντσας* (μετὰ δύο πινάκων).

Ὁμόλ. *Ἐπιγραφαὶ δημοσιευθεῖσαι ἐν Σμύρνῃ.*

Δουμόν. *Ἑλληνικὰ κάτοπτρα.*

Βιβλιογραφία. Ἐπίλογος τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους Κ. Παπαρρηγοπούλου ὑπὸ Δουμόν.

Ἀνταποκρίσεις καὶ εἰδήσεις.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἐν ταῖς πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως ἀνασκαφαῖς τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας ἀνευρέθησαν τὸν λήξαντα μῆνα 57 χρυσᾶ νομίσματα βυζαντινὰ τῶν αὐτοκρατόρων Ἡρακλείου, Κώνσταντος καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου ζυγίζοντα ἐν συνόλῳ 30 ½ δράμια. Ὁμοίως ἐξεχώσθη καὶ μικρὰ θύρα δι' ἧς συγκοινωνεῖ ὁ χῶρος τοῦ Ἀσκληπιείου μετὰ τῆς εἰσόδου τῆς Ἀκροπόλεως, λείψανα ἀναβάθρας καὶ ἴχνη βάσεως οἰκοδομήματος. Πάντα ὅμως ταῦτα εἶναι ἀναμεμιγμένα μετὰ λειψάνων μεταγενεστέρων οἰκοδομῶν καὶ δὴ καὶ χριστιανικῶν. Ἀνεκαλύφθη δὲ καὶ ἀνάγλυφον παριστῶν θήκην χειρουργικῶν ἐργαλείων καὶ σικύας καὶ καλλιτεχνικωτάτη μαρμαρίνη κεφαλή.

— Αἱ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως διενεργούμεναι ἀνασκαφαὶ περὶ τὸ Ἐρεχθεῖον προχωροῦσι κατὰ τὸ *Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας*. Ἤχθησαν δ' εἰς φῶς σπουδαῖα οἰκοδομήματα, ἅτινα διὰ τῆς προόδου τῶν ἀνασκαφῶν θὰ διαφωτισθῶσιν ἔτι μᾶλλον. Εὑρέθη δὲ καὶ πληθὺς πηλίνων ἀγαλματίων, πολλὰ τεμάχια κεχρωματισμένων ἀγγείων, ὧν τινα μετ' ἐπιγραφῶν, μαρμάρινος ἵππος μικρότερος τοῦ φυσικοῦ εἰς τεμάχια, ἅτινα δύνανται νὰ προσαρμοσθῶσι, δύο πόδες ἀγάλματος, μικρὰ μαρμαρίνη κεφαλὴ φέρουσα ἐπὶ τοῦ χείλους καὶ τῶν παρειῶν ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος, πλεῖστα τεμάχια ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ἐπιγραφαὶ ἀναθηματικαὶ καὶ ἓν ψήφισμα προξενίας.

— Ὁ διευθυντὴς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου Κάρολος Νεύτων συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ βοηθοῦ τοῦ νομισματικοῦ τμήματος Πέρσυ Γάρδνερ κατέρχεται μετ' ὀλίγας ἡμέρας εἰς Ἀθήνας ἔχων εἰδικὴν ἐντολὴν ὅπως ἐξετάσῃ καὶ μελετήσῃ τὰ ἐν Μυκήναις ἀνευρεθέντα καὶ ἐρευνήσῃ τὰς ἐν τῷ χώρῳ τοῦ Ἀσκληπιείου γινομένας ἀνασκαφάς, δημοσιεύσῃ δὲ περὶ αὐτῶν ἐπίσημον ἔκθεσιν.

— Κατὰ τὰς τελευταίας ἀνασκαφὰς ἐν Πομπηΐᾳ ἀνευρέθη καπηλεῖον, εἰς τοὺς τοίχους τοῦ ὁποίου ὑπάρχουσι περίεργοι ζωγραφίαι παριστῶσαι σκηνὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Αἱ ζωγραφίαι αὗται τέχνης λεπτοτάτης εἶναι ἀξιοσημείωτοι, διότι ἐξ αὐτῶν μανθάνομεν διαφόρους μέχρι τοῦδε ἀγνώστους λεπτομερείας περί τε τὴν ἔνδυσιν καὶ τὸν τῶν ἀρχαίων ἐν γένει βίον. Ὑπὸ ἑκάστην ζωγραφίαν ὑπάρχει καὶ ἐπιγραφή. Μία τῶν ζωγραφιῶν τούτων παριστᾷ ἐρωτικὴν σκηνήν· ἡ δευτέρα δύο καθημένους πρὸ τραπέζης καὶ γυναῖκα, ἥτις προσφέρει αὐτοῖς ἐντὸς ῥυτοῦ οἶνον. Ἡ τρίτη παριστᾷ δύο ἄνδρας, τὸν μὲν νεώτερον, τὸν δὲ πρεσβύτερον, καθημένους ἐπὶ ἕδρας καὶ ἔχοντας ἐπὶ τῶν γονάτων σανίδα περιέχουσαν κύβους διαφόρους χρωμάτων. Ὁ νεώτερος τὴν ἡλικίαν ἐγείρων τὸ κυτίδιον τὸ περιέχον τοὺς κύβους διὰ τῆς δεξιᾶς λέγει, κατὰ τὴν κάτωθεν ἐπιγραφήν, EXSI (sic), τουτέστιν *ἐδγῆκα*, ἐκέρδησα. Ὁ πρεσβύτερος δεικνύων τοὺς ἐπὶ τῆς σανίδος κύβους ἀμφισβητεῖ τὸ γεγονὸς καὶ λέγει NON TRIA DUAS EST (δὲν ἔκαμες τρία, ἀλλὰ δύο). Ἡ προσεχὴς ζωγραφία εἶναι συνέχεια ταύτης· φαίνεται ὅτι συζητοῦντες οἱ παίζοντες ἦλθον εἰς λόγους· ὁ νέος ὑποστηρίζει ὅτι ἔκαμε τρία καὶ ἐκέρδησε (EGO FVI), ἐν ᾧ ὁ γέρων μὲ βάρβαρον ἔκφρασιν λέγει ὁμοίως EGO FVI. Ὁ κάπηλος ὅστις ἐν τῇ ζωγραφίᾳ ταύτῃ ἵσταται ἐν τῇ γωνίᾳ παρὰ τὴν τράπεζάν του, ἀνατινάσσεται καὶ λέγει στρεφόμενος πρὸς τοὺς παίζοντας ITIS FORAS RIXSATIS (sic) (πηγαίνετε ἔξω νὰ πλασθῆτε).

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ.

Κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα δύο ἐγένοντο τακτικαὶ συνεδριάσεις, τρία δὲ ἀναγνώσματα.

Ὁ κ. Ἀριστείδης Οἰκονόμου εἰσαγγελεὺς τῶν Ἐφετῶν ἐπίτιμον μέλος ὡμίλησε *περὶ τοῦ προσωπικοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ συνδέσμου τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ στρατιωτικῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ ἰδιοφυΐας.*

Τοῦ κ. Στεφάνου Καρτούλη, ἀντεπιστέλλοντος ἐν Βερολίνῳ μέλους ἀνεγνώσθη ἄρθρον *περὶ ἐντομοβόρων φυτῶν.*

Τοῦ κ. Ἰουλίου Τυπάλδου ἐπιτίμου ἐν Φλωρεντίᾳ μέλους μετάφρασις τοῦ γ' ᾄσματος τῆς *Ἐλευθερωθείσης Ἱερουσαλὴμ* τοῦ Τάσσου.

Ὁ Σύλλογος τῇ αἰτήσει αὐτῶν συνῆψε σχέσεις πρὸς τὸν ἐν Πάτραις *Ἀχαϊκὸν Σύλλογον*, τὸν ἐν Μεσολογγίῳ *Παναιτώλιον*, τὸν ἐν Κορθίῳ Ἄνδρου σύλλογον *Σύνδεσμος* καὶ τὸν ἐν Περχίᾳ *Σύλλογον* ὑπὲρ τῶν ἀπόρων κορασίων.

Ὁ Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλλην. Γραμμάτων κοινοποιεῖ τῷ Συλλόγῳ ὅτι οἱ Δοσίειοι διαγωνισμοὶ παρετάθησαν ὁ μὲν ἔχων θέμα τὴν προαγωγὴν τῆς τεχνικῆς βιομηχανίας μέχρι τῆς 30 Ἰουλίου 1877· ὁ δὲ περὶ γεωργίας μέχρι τῆς 30 Ἰουλίου 1878, ὁ δὲ περὶ ἐμπορίου ἐν Ἑλλάδι μέχρι τῆς 30 Ἰουλίου 1879, ὁ δὲ περὶ ἐργασίας ἐν γένει μέχρι τῆς 30 Ἰουλίου 1880. Τὸ ἑκάστου θέματος βραβεῖον ἔσται ἐκ δρ. 2000.

Ὁ ἐν Σύρῳ κ. Φραγκῖσκος Σιγάλας κοινοποιεῖ τῷ Συλλόγῳ ὅτι θὰ ἐκδώσῃ εἰς Γαλλικὴν μετάφρασιν τὴν *Ἀμάλθειαν* κωμῳδίαν τοῦ μακαρίτου συναδέλφου Σπυρίδωνος Βασιλειάδη.

Ὁ Σύλλογος ἀπεφάσισεν ὅτι ἡ ἔκδοσις τοῦ Περιοδικοῦ οὐδόλως θέλει παρεμποδίσει τὴν ἔκδοσιν τῶν *Νεοελληνικῶν ἀναλέκτων* ὧν τινα θὰ καταχωρίζωνται καὶ ἐν τῷ περιοδικῷ. Ἀντὶ τοῦ κ. Ν. Γ. Πολίτου ἀπελθόντος εἰς Γερμανίαν ἐξελέχθη μέλος τῆς ἐπὶ τούτων ἐπιτροπῆς ὁ κ. Κ. Γ. Ξένος.

Ἐξελέχθησαν μέλη τακτικὰ ἐνεργὰ οἱ κκ. Δημήτριος Πατσόπουλος, Ἀριστοτέλης Παυλίδης καὶ Σπυρίδων Σούγκρας, τακτικὸν πάρεδρον ὁ κ. Γεώργιος Κρέμος, ἔκτακτον ὁ κ. Σαράντης Π. Οἰκονόμου, ἀντεπιστέλλον ὁ κ. Βότσαρης Διγενῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐπίτιμον ὁ κ. Ἰωάννης Σακκελίων ἐν Πάτμῳ. Ἐπίτιμα ὡσαύτως οἱ κκ. Γλάδστων καὶ Τρἀϊτσκε.

Τὸ ἀνάγνωσμα τοῦ κ. Χ. Ἀγγελάκη τοῦ παρελθ. μηνὸς ἦν οὕτως ἀκριβῶς *περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀντιπροσωπείας τῶν μειοψηφιῶν*.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ. — Ὁ γνωστὸς ἰταλὸς ποιητὴς Μάρκος Α. Κανίνης, ὁ μεταφράσας εἰς τὴν ἰταλικὴν πολλὰ τῶν ποιημάτων τῶν Σούτσων, τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Ζαλοκώστα καὶ ἄλλων, καταγίνεται εἰς τὴν σύνταξιν μεγάλου ἰταλικοῦ καὶ γαλλικοῦ λεξικοῦ, ἐν οἷς σημειοῖ ἑλληνικὴν ἐτυμολογίαν μυρίων μὲν ἰταλικῶν λέξεων ἑξακισμυρίων δὲ γαλλικῶν. Τοῦ ἰταλικοῦ ἐστάλησαν εἰς ἐκτύπωσιν τὰ πρῶτα δοκίμια.

— Ὁ αὐτὸς κ. Κανίνης μεταφράζει ἐκ τῆς γερμανικῆς εἰς τὴν ἰταλικὴν τὴν Σύγχρονον Ἱστορίαν, πλείστας σελίδας προτιθέμενος νἀφιερώσῃ ὑπὲρ Ἑλλάδος ἐν ἑτέρῳ τινὶ συγγράμματι δὶς ἤδη ἐκδοθέντι.

— Τὴν 25 λήξαντος Ἰανουαρίου ἐτελέσθη ἐν Μόσχᾳ ἡ 122α ἐπέτειος τῆς συστάσεως τοῦ Πανεπιστημίου αὐτῆς. Ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτητῶν τοῦ πανεπιστημίου τούτου ἀνέρχεται εἰς 1509, ἐξ ὧν 695 ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἰατρικὴν σχολήν. Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου περιέχει 173,024 τόμους.

—Τὸ ἰταλικὸν ὑπουργεῖον τῆς ἐκπαιδεύσεως ὥρισεν ὡς βραβεῖον διαγωνισμοῦ κριθησομένου ὑπὸ τῆς δ' συνόδου τῶν Ἀνατολιστῶν 5000 λίρ. ἰταλικάς, δοθεισομένας εἰς τὸ καλλίτερον ἱστορικοκριτικὸν σύγγραμμα περὶ τῶν πρώτων στοιχείων τῆς Ἀρείας φυλῆς. Ὁ διαγωνισμὸς εἶναι διεθνής. Ἡ σύνοδος δὲ αὕτη τῶν Ἀνατολιστῶν γενήσεται ἐν Παρισίοις τὸ προσεχὲς θέρος. Ἑκατὸν περίπου ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀνατολικῶν ἐθνῶν θὰ παρίστανται ἐν τῷ συνεδρίῳ μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τέσσαρες Ἕλληνες.

— Ὁ ἐν Βιέννῃ Μαϋρέδερ ἀναγγέλλει ὅτι ἐκδίδει ὅσον οὔπω *συλλογὴν διεθνῆ παροιμιῶν*, ἣν θὰ συνοδεύσῃ καὶ *βιβλιογραφία τῶν παροιμιῶν*. Παρακαλεῖ δὲ πάντας νὰ τῷ ἀποστείλωσιν εἰς Βιέννην (1, Heiligen Kreuz-erhof) παροιμίας πάσης γλώσσης εἴτε ἐκδεδομένας εἴτε καὶ ἀνεκδότους.

— Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀϊδελβέργης εὑρέθη τόμος περιέχων πλήρη συλλογὴν Γερμανικῆς ἐφημερίδος ἀπὸ τοῦ 1609. Ὁ τίτλος τῆς ἐφημερίδος εἶναι μακρός, εἶναι δ' ὁμολογουμένως ἡ ἀρχαιοτάτη γνωστὴ ἐφημερίς. Ἰδοὺ ὁ τίτλος: *Διήγησις τῶν σπουδαιοτέρων καὶ ἀξίων προσοχῆς συμβάντων, ἅτινα τὸ ἔτος τοῦτο* 1609 *δυνατὸν νὰ συμβῶσιν ἐν τῇ ἄνω καὶ κάτω Γερμανίᾳ, τῇ Γαλλίᾳ, Ἰταλίᾳ, Σκωτίᾳ, Ἀγγλίᾳ, Ἱσπανίᾳ, Οὑγγαρίᾳ, Πολωνίᾳ, Τρανσυλβανίᾳ, Βλαχίᾳ, Μολδαβίᾳ κλπ. ἅτινα συμβάντα θὰ ἐκθέτω πιστῶς ὅπως τὰ ἀκούω καὶ τὰ μανθάνω.*

* * *

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ.—Τῇ 30 Ἰανουαρίου ἐν τῷ ἐν Κύμῃ γαιανθρακωρυχείῳ τῆς Ἑλλ. Μεταλλ. Ἑταιρίας δύο ἐργάται κατέβησαν εἰς τὴν στοὰν Διντζ. Ἐκ τοῦ λύχνου ὃν ἐκράτει ὁ ἕτερος αὐτῶν ἀνεφλέχθη τὸ ἐν τῇ στοᾷ ἀνθρακοῦχον ὑδρογόνον καὶ οἱ δύο ἐργάται ἤθελον κατακαῇ ἂν μὴ ἔσπευδον νὰ ῥιφθῶσιν εἰς τὸ διὰ τῆς στοᾶς διερχόμενον ὕδωρ. Ἄνωθεν τῆς ἀναφλεχθείσης στοᾶς τοῦ γαιανθρακωρυχείου κεῖται τὸ χωρίον Κολιάνοι τῆς περιφερείας τοῦ δήμου Κοτυλαίων, ὅπερ σπουδαῖον οὕτω διέτρεξε κίνδυνον. Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν πρὸς πρόληψιν μειζόνων δυστυχημάτων, παρήγγειλε τὴν ἑλλην. μεταλλευτικὴν ἑταιρίαν ὅπως συμμορφωθῇ πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν μεταλλείων δοθείσας ὁδηγίας, καθ' ἃς οἱ ἐργαζόμενοι ἐν ταῖς στοαῖς ἐργάται δέον νὰ ὦσιν ἐφωδιασμένοι διὰ τοῦ ἀσφαλιστικοῦ λύχνου τοῦ Δάβυ.

—Τὴν 8ην Φεβρουαρίου (ν) ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Βορέλλη ἐν Μασσαλίᾳ κομήτης, ὃν παρετήρησε καὶ τὸ ἐν Ἀθήναις Ἀστεροσκοπεῖον. Οὗτος εἶχε διέλθει τὸ περιήλιον αὐτοῦ τὴν 19 Ἰανουαρίου, ἡ δὲ ἀπόστασις αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἡλίου κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἦτο 26 ἑκ. λευγῶν. Τὴν 18 Φεβρουαρίου ἦτο εἰς τὸ πλησιέστατον σημεῖον τῆς τροχιᾶς αὐτοῦ σχετικῶς πρὸς τὴν γῆν, ἡ δὲ ἀπόστασις τῶν δύο σωμάτων κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἦτον 9 ἑκ. λευγῶν, ἔφθασε δηλαδὴ εἰς τὴν γῆν ὅσον καὶ ἡ Ἀφροδίτη κατὰ τὴν κατωτέραν αὐτῆς συζυγίαν. Ἡ κίνησις τοῦ κομήτου περὶ τὸν ἥλιον εἶναι ὀπισθοδρομική, ἐξ Α. δηλαδὴ πρὸς Δ. καὶ οὐχὶ ἐκ Δ. πρὸς Α. ὅπως πάντων τῶν

σωμάτων τοῦ πλανητικοῦ συστήματος. Ἡ κλίσις τοῦ ἐπιπέδου τῆς τροχιᾶς αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐκλειπτικὴν εἶναι 27°. Ἡ διάμετρος τοῦ νεφελοειδοῦς σώματος τοῦ κομήτου αὐτοῦ κατὰ παρατηρήσεις τοῦ ἡμετέρου Ἀστεροσκοπείου ἦτον εἰκοσαπλασία τῆς διαμέτρου τῆς γῆς, καὶ ὅμως τὸ ποσὸν τῆς μάζης αὐτοῦ ὅπως πάντων τῶν κομητῶν ἀνεπαίσθητον. Κόμην καὶ κύριον πυρῆνα ὁ μικρὸς αὐτὸς κομήτης δὲν παρουσίασεν. Ἡ θέσις αὐτοῦ ἦτο κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν ἐν τῷ ἀστερισμῷ τοῦ Ὀφιούχου, ἐξ οὗ μετέβη εἰς τὸν τοῦ Ἡρακλέους, Δράκοντος, Κασσιοπείας, Περσέως.

— Τὴν 29 Ἰανουαρίου ἐν τῷ χωρίῳ Καρασαλιάνοι τοῦ δήμου Κοτυλαίων δύο ὥρας μακρὰν τῆς Κύμης, ἔκτασις γῆς 200—250 στρεμμάτων διεῤῥάγη ἐκ τῶν συνεχῶν βροχῶν καὶ κατέπεσε ποὺ μὲν ἥμισυ μέτρον ποὺ δὲ καὶ πλέον τούτου. Ἔπαθον δὲ καὶ κατεστράφησαν εἷς ὑδρόμυλος καὶ μία οἰκία. Ἡ γῆ ἔλαβε τοιαύτην μετατόπισιν, ὥστε ὁ ἐκεῖθεν διερχόμενος ποταμὸς ἔφραξεν ἐκ τῶν παρασυρθέντων χωμάτων σχηματίσας λίμνην ἀρκετῆς ἐκτάσεως. Ἄξιον περιεργείας εἶναι ὅτι ἐνῷ ἡ γῆ κατέπιπτε καὶ μετετοπίζετο οἱ ἐπ᾽ αὐτῆς χωρικοὶ μὴ ἐννοοῦντες τὸ φαινόμενον ἔμειναν ἔκθαμβοι ὅτε εἶδον τὴν γῆν μετὰ τῶν δένδρων καὶ ἑαυτοὺς παρασυρθέντας εἰς ἄλλην θέσιν. Καὶ πρὸ ἐτῶν ἐκεῖ ἐγένετο συνίζησις καὶ μία συνοικία τοῦ χωρίου λέγεται μέχρι σήμερον «Βουλημένος Μαχαλᾶς.»

— Προεκηρύχθη ἐν Λονδίνῳ νέος διαγωνισμὸς διὰ τὸ ἀνεγερθησόμενον μεγαλοπρεπὲς εἰς τὸν Βύρωνα μνημεῖον. Ὁ διαγωνισμὸς οὗτος εἶναι διεθνής, δύνανται δὲ οἱ διαγωνισθησόμενοι νὰ στείλωσι τὰ σχέδια αὐτῶν μέχρι τῆς 1 τοῦ προσεχοῦς Ἰουνίου.

* *
*

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ. Ὁ ἄγγλος περιηγητὴς συνταγματάρχης Γόρδων παρέδωκεν εἰς τὴν Γεωγραφικὴν Ἑταιρίαν τοῦ Λονδίνου ἄτλαντα ἐξαίρετον τῆς χώρας τῆς Ἀφρικῆς τῆς κειμένης μεταξὺ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιμνῶν τῆς ἐπὶ τοῦ ἰσημερινοῦ Ἀφρικῆς. Χάρις εἰς τὸν ἀκάματον τοῦτον περιηγητὴν ἕκαστος νῦν δύναται νὰ σπουδάσῃ τὸ σύστημα τῆς διανομῆς τῶν ὑδάτων ἐν ταῖς χώραις τοῦ ἄνω Νείλου.

— Ὁ σοφὸς Σουηδὸς ἐπιστήμων δόκτωρ Νορδενσκιόλδ, ὅστις εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ Χάμερφεστ τῆς Σουηδίας τὸν τελευταῖον Αὔγουστον ἐπιβαίνων μικροῦ ἀτμοπλόου οὗ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν, κατώρθωσε νὰ διασχίσῃ δίοδον διὰ τοῦ ἀρκτικοῦ ὠκεανοῦ μέχρι τῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ Γενισεΐ, δι᾽ οὗ φθάνει τις διατρέχων τὴν Σιβηρίαν μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Κίνας. Ὁ σουηδὸς θαλασσοπόρος ἀνεῦρε κατὰ τὸν πλοῦν μεγάλην ἔκτασιν εὐφορωτάτων καὶ καλλιεργησίμων γαιῶν, ἐποιήσατο δὲ περίεργα καὶ ἐνδιαφέροντα ἐπιστημονικὰ πειράματα καὶ μετεκόμισε πλεῖστα εἴδη τῶν ὀρυκτολογικῶν, ζῳολογικῶν καὶ βοτανικῶν προϊόντων τῶν ἐλάχιστα γνωστῶν χωρῶν τούτων.

— Συνεστάθησαν ἐν Βελγίῳ, Ἀγγλίᾳ, Πρωσσίᾳ, Αὐστρίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ

Ἐθνικὰ Κομιτάτα πρὸς διερεύνησιν καὶ ἐκπολιτισμὸν τῶς κεντρικῆς Ἀφρικῆς. Ἀπεσταλμένοι τῶν κομιτάτων τούτων ἀναχωροῦσι προσεχῶς ἐν ἐπιτροπῇ εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ σκοπὸς αὐτῶν νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀφρικὴν διερχόμενοι διὰ τοῦ Κόγκο.

— Νέα πρὸς τὸν Βόρειον Πόλον πελαγοδρομία μελετᾶται ἐν Ἀγγλίᾳ. Τῆς πελαγοδρομίας ταύτης τὰ ἔξοδα καταβάλλουσιν οἱ πολλοὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπάρχοντες ναυτικοὶ σύλλογοι οἱ γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Yacht-Clubs. Πρὸς τοῦτο δὲ προσεκλήθη ἐκ Γόθας ὁ διάσημος Γερμανὸς γεωγράφος Πέτερμαν ὅπως διοργανώσῃ τὰ τῆς πελαγοδρομίας. — Ὡς γνωστὸν ἐξ διάφοροι ὁδοὶ ἄγουσι πρὸς τὰς ἀρκτικὰς χώρας, ἤτοι ἡ διὰ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Σμὶθ, ἡ διὰ τοῦ Βεριγγείου πορθμοῦ, ἡ διὰ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Γῆς τοῦ Φραγκίσκου Ἰωσήφ, ἡ διὰ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς αὐτῆς γῆς, ἡ διὰ Σπιτζβέργης καὶ τέλος ἡ διὰ τῆς ἀνατολικῆς Γροενλανδίας.Ὁ δόκτωρ Πέτερμαν προέτεινεν ὅπως ἡ νέα πελαγοδρομία βαδίσῃ πρὸς τὸν πόλον, ἀκολουθοῦσα τὴν ὁδὸν τῆς ἀνατολικῆς Γροενλανδίας ἥτις ὁριστικῶς φαίνεται ἡ καλλιτέρα πασῶν, καθότι οἱ πάγοι τοῦ πόλου ἀφίνουσιν ἀνοικτὴν ἐντεῦθεν δίοδον οὐ μόνον κατὰ τὸ θέρος, ἀλλὰ καὶ ἐν χειμῶνι, οὕτω δ' ἐλπὶς εἶναι ὅτι ἀτμόπλοια εὐκόλως θὰ δυνηθῶσι νὰ προχωρήσωσιν ἐὰν λάβωσι τὴν διεύθυνσιν ταύτην. Καθ' ἕκαστον ἔτος ἁλιευτικὰ πλοῖα διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης φθάνουσι τὴν 80^{0} βορείου πλάτους· καὶ καθὼς παρατηρεῖ ὁ κύριος Πέτερμαν ἡ μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς Γροενλανδίας καὶ τῆς Νέας Ζέμβλας χώρα εἶναι ἡ θερμοτέρα πασῶν τῶν ἀρκτικῶν καὶ ἀνταρκτικῶν ζωνῶν, διότι προσδέχεται ἄπειρα ῥεύματα χλιαροῦ ὕδατος, τὰ ὁποῖα οἱ ποταμοὶ τῆς Σιβηρίας προσκομίζουσιν ἐκ τῶν πεδιάδων τῆς Δυτικῆς Ἀσίας.

* * *

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ.— Κατὰ τὸ ἐσχάτως δημοσιευθὲν στατιστικὸν σύγγραμμα τῶν κ. κ. Βάγνερ καὶ Βὸμ ὁ ὁλικὸς πληθυσμὸς τῆς Γῆς ἀνέρχεται εἰς 1,423, 917,000 ψυχῶν, ἡ δὲ ἔκτασις τῆς ἐπιφανείας ὑπολογίζεται εἰς 51,340,000 τετραγωνικῶν μιλίων, ὅπερ δίδει ἀναλογίαν 28 ψυχῶν περίπου κατὰ τετραγωνικὸν μίλιον.

Οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι διανέμονται ὡς ἑξῆς μεταξὺ τῶν διαφόρων διαιρέσεων τῆς σφαίρας ἡμῶν.

	Τετραγ. Μίλια	κάτοικοι	κάτοικοι κατὰ τετραγ. μίλιον
Εὐρώπη	3,766,493	309,178,300	82
Ἀσία	17,079,383	824,548,500	48
Ἀφρικὴ	11,415,894	199,921,600	17 1/2
Αὐστραλία	3,381,210	4,748,600	1 1/3
Ἀμερικὴ	15,687,840	85,519,800	5 1/2

Ὁ πληθυσμὸς δὲ τῆς Εὐρώπης διανέμεται ὡς ἑξῆς μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐν αὐτῇ Ἐπικρατειῶν.

	Ἔτος ἀπογραφῆς	Κάτοικοι
Ῥωσσία	1870	71,730,980
Γερμανία	1875	42,723,242
Αὐστρία-Οὐγγαρία	1876	37,700,000
Γαλλία	1872	36,102,921
Μεγάλη Βρεττανία	1876	33,450,000
Ἰταλία	1875	27,482,174
Ἱσπανία	1870	16,551,647
Τουρκία Εὐρωπαϊκὴ	—	8,500,000
Βέλγιον	1874	5,336,634
Ῥωμουνία	1873	5,073,000
Σουηδία	1875	4,383,201
Πορτογαλλία	1874	4,298,881
Κάτω Χῶραι	1875	3,809,527
Ἑλβετία	1870	2,669,147
Δανία	1876	1,903,000
Νορβηγία	1875	1,802,882
Ἑλλὰς	1870	1,457,894
Σερβία	1875	1,377,068
Λουξεμβοῦργον	1875	305,158
Μαυροβούνιον	—	190,000
Δημοκρατία Ἀνδόρρ	—	12,000
Ἅγιος Μαρίνος	1874	7.816
Μόνακον	1873	5,741

*
* *

ΘΕΑΤΡΟΝ, ΜΟΥΣΙΚΗ. — Ἀγγέλλεται ἡ ἔκδοσις τῶν ἔργων τοῦ διασήμου κερκυραίου μελοποιοῦ Νικολάου Χαλκιοπούλου Μαντζάρου.

Ὁ κερκυραῖος μουσικοδιδάσκαλος κ. Ξύνδας ἐποίησε δύο νέας συνθέσεις. Ἐκ τούτων ἡ μὲν εἶναι ᾀσμάτιον *Ἔρως* ἐπὶ στίχων τοῦ κ. Δελβινιώτη, ἡ δὲ κωμικὴ σκηνὴ *ὁ νεόγαμβρος* εἰς φωνὴν μεσοφώνου μετὰ συνοδείας χοροῦ.

— Μεγάλην ἐπίδοσιν καὶ ἐπιτυχίαν ἔλαβον κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη ἐν Παρισίοις τὰ *ἐπιστημονικὰ* κληθέντα δράματα, βασιζόμενα ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν γνωστῶν ἔργων τοῦ Ἰουλίου Βέρν. Τούτων πρῶτον ὁ *περίπλους τῆς Γῆς ἐν ὀγδοήκοντα ἡμέραις* ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁμωνύμου μυθιστορήματος περιέρχεται τὸν κόσμον ὁλόκληρον. Ἔπειτα δὲ τὸ *ταξείδιον εἰς τὴν Σελήνην* καὶ τελευταῖον τὸ *δρᾶμα ἐν τῷ βυθῷ τῆς θαλάσσης* δοθὲν πρό τινος ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ ἱστορικοῦ θεάτρου τῶν Παρισίων. Τὸ δρᾶμα τοῦτο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁμωνύμου διηγήματος τοῦ Κορταμβέρτ, ἔχει ὑπόθεσιν τὸν διάπλουν τοῦ *Μεγάλου Ἀνατολικοῦ* πρὸς τοποθέτησιν τοῦ ὑπερωκεανείου κάλω.

Διάῤῥηξις τοῦ κάλω ἀπαιτεῖ κατάβασιν εἰς τὸν βυθὸν τοῦ Ὠκεανοῦ διὰ τῶν μηχανῶν τῶν καλουμένων *σκαφάνδρων*. Ἐκεῖ δὲ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἰχθύων καὶ τῶν θαλασσίων τεράτων συμβαίνει ἀπόπειρα δολοφονίας καθ' ἑνὸς τῶν μηχανικῶν. Οὕτω τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ δράματος ἀναπτύσσεται ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ὁ θεατὴς προσβλέπει σκηνὰς ἐνδιαφερούσας καὶ ἐπὶ στιγμὴν μεταφέρεται εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Ποσειδῶνος.—Πλὴν τούτων *ὁ δόκτωρ Ὂξ* ἐπιστημονικὸν δρᾶμα μελοποιηθὲν ὑπὸ τοῦ Ὄφφεμπαχ ἐδιδάχθη τελευταῖον ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου τῶν *Ποικιλιῶν* (Variétés) καὶ ἕτερον τὰ *θαυμάσια τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ* πρόκειται νὰ διδαχθῇ ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου τῆς Πύλης τοῦ Ἁγίου Μαρτίνου (Porte-Saint-Martin).

— Ὁ Γερμανὸς μελοποιὸς κωμικῶν μελοδραματίων καὶ ἐλαφρῶν συνθέσεων Σουππέ, οὗ τὸ μελόδραμα *Φατινίτσα* τελευταίως πολλὴν ἔσχεν ἐπιτυχίαν, ἡτοίμασε νέον μελόδραμα *τὸ διαβολόπαιδο* (das Höllenkind) ὅπερ τὸν προσεχῆ Μάρτιον θὰ δοθῇ ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου τῆς Βιέννης an der Wien.

—Ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 1876 παρήχθησαν ἓν καὶ τεσσαράκοντα νέα μελοδράματα Ἰταλῶν μελοποιῶν καὶ μουσικοδιδασκάλων. Ἐκτὸς τούτων πέντε μελοδράματα ξένων μελοποιῶν ἐδιδάχθησαν κατὰ πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ.

— Τὸν λήξαντα μῆνα νέα μελοδράματα ἐδόθησαν ἐν Παρισίοις τάδε· ἡ Marjolaine τοῦ Λεκὸκ ἀπὸ τοῦ θεάτρου *Ἀναγέννησις* (Rennaissance), ἡ Foire Saint-Laurent τοῦ Ὄφφεμπαχ ἀπὸ τοῦ θεάτρου Folies Dramatiques καὶ αἱ *τρεῖς Μαργὼ* τοῦ Γριζὰρ ἀπὸ τοῦ θεάτρου Bouffes. Δράματα δὲ δύο ἡ *Δόρα* πολιτικὴ κωμῳδία τοῦ Σαρδοὺ ἀπὸ τοῦ θεάτρου Vaudeville καὶ ὁ *Ἔτμαν* τοῦ Δέλουρεδ ῥωσσικῆς ὑποθέσεως ἀπὸ τοῦ θεάτρου τοῦ *Ὠδείου*. Ἡ *Δόρα* τοῦ Σαρδοῦ μεταφρασθεῖσα ἰταλιστὶ ἐδιδάχθη μετ' ἐπιτυχίας ἐν Ῥώμῃ καὶ Βενετίᾳ.

* * *

ΠΟΙΚΙΛΑ. — Ἀπέθανεν ἐν Ἀγγλίᾳ ἐν τῇ πόλει Σουϊνδὸν κυρία τις ἡλικίας 114 ἐτῶν. Εἶχε δεκατέσσαρα τέκνα καὶ τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου της ἐμέτρει 56 ἐγγόνους, 54 δισεγγόνους καὶ 6 τρισεγγόνους.

— Ἐν ἑνὶ καὶ μόνῳ κυβερνείῳ ἐν Ῥωσσίᾳ τῷ τοῦ Σαράτοβ κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη οἱ λύκοι ἐποίησαν τὰς ἑξῆς καταστροφάς, ἃς ἐπιμαρτυροῦσιν ἐπίσημα κείμενα. Κατέφαγον 11,000 ἵππων, 10,000 κερασφόρων ζώων, 33,000 προβάτων καὶ 5000 χοίρων, πλὴν δὲ τούτων 1000 περίπου κύνας καὶ 18,000 οἰκιακῶν κτηνῶν. Κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα 68 ἄνθρωποι προσεβλήθησαν ὑπὸ τῶν λύκων, ἐξ ὧν δύο κατεφαγώθησαν ἀμέσως, 12 δὲ ἀπέθανον ἕνεκα τῶν πληγῶν.

— Ὁ μελοποιὸς Ὄφφεμπαχ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκθέσεως τῆς Φιλαδελφείας εἶχε μεταβῇ εἰς Ἀμερικὴν ὅπου καὶ διέμεινέ τινα χρόνον, διευθύνας

ὀρχήστραν δίδουσαν μουσικὰς συμφωνίας ἐν τῇ ἐκθέσει. Ἤδη ἐδημοσίευσε τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἐντυπώσεών του ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ, ἐν ᾧ πολλὰ καὶ περίεργα ἀναγινώσκει τις. Ἓν τούτων εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς.

Κυριακήν τινα ὁ διευθυντὴς τοῦ Ὀφφεμπαχείου κήπου (Offembach-Garden), προκηρύττει θρησκευτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν συμφωνίαν δοθησομένην πρὸς τιμὴν τοῦ κοσμοπολίτου μελοποιοῦ. Ὁ διευθυντὴς οὗτος μετέβη παρὰ τῷ Ὄφφεμπαχ καὶ ζητεῖ τὴν συμμετοχήν του. Γνωστὸν ὅτι ἐν Ἀμερικῇ ὅπως καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ τὴν Κυριακὴν διασκεδάσεις λαϊκαὶ καὶ μουσικὴ ἀσεβὴς δὲν ἐπιτρέπονται. Ἀλλ' ὁ Διευθυντὴς δεικνύει πρὸς τὸν διστάζοντα μελοποιὸν τοῦ κόρδακος πρόγραμμα ἔντυπον τοιοῦτον.

«Ὀφφεμπάχειος Κῆπος.—Μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ συμφωνία δοθησομένη ὑπὸ τοῦ κ. Ὄφφεμπαχ καὶ τῆς ὀρχήστρας αὐτοῦ. — Τὰ τεμάχια ἐξελέχθησαν μεταξὺ τῶν τῆς κλασικῆς καὶ θρησκευτικῆς μουσικῆς».

Τί ποιητέον; Ὁ Ὄφφεμπαχ δὲν ἐδίστασε καὶ μετὰ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ κήπου συνέταξε τὸ ἑξῆς πρόγραμμα μουσικῆς κλασικῆς καὶ μουσικῆς ἐκκλησιαστικῆς, ὅπερ καὶ ἐτοιχοκολλήθη.

Deo Gratias, ᾆσμα θρησκευτικὸν ἐκ τοῦ *μελανοῦ δομίνου* τοῦ Ὠβέρ.

Ave Maria τοῦ Γουνώ.

Ave Maria τοῦ Σοῦβερτ.

Λιτανεία τῶν ἡγεμόνων ἐκ τῆς *Ὡραίας Ἑλένης* τοῦ Ὄφφεμπαχ.

Ὕμνος ἐκ τοῦ *Ὀρφέως ἐν Ἅδου.*

Προσευχὴ ἐκ τῆς *Δουκίσσης Γερολστάϊν* (Dites-lui).

Ἑσπερινὸς ἐκ τοῦ *Γάμου ὑπὸ Φανοὺς* τοῦ Ὄφφεμπαχ (Voici l' angelus).

Πένθιμον ἐμβατήριον ἐκ τοῦ *Κυανοπώγωνος* (πρᾶξις γ').

Δυστυχῶς ἡ ἀστυνομία δὲν παρεδέξατο τὰς ἐπὶ τοῦ κλασικοῦ τῶν μουσικῶν τούτων τεμαχίων θεωρίας τοῦ Ὄφφεμπαχ καὶ ἡ συμφωνία παρεκωλύθη.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1877 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλίψις	751,51 χμ.		Μέση θερμοκρασία	10,15	
Μεγίστη »	761,37	(τὴν 16ην)	Μεγίστη »	16,7	(τὴν 14ην)
Ἐλαχίστη »	739,47	(τὴν 21ην)	Ἐλαχίστη »	0,4	(τὴν 8ην)

Ἡμέραι βροχῆς 6 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 27,30 χμ.)

Νιφάδων χιόνος 1 (0,08 χμ.), ἀστραπῶν 2, βροντῶν 1.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 3 ἡμέρας ΝΔ, 9 Δ, 5 ΒΔ, 2 Β, 6 ΒΑ, 2ΝΑ, 1Ν.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΤΟΣ Α΄	30 ΜΑΡΤΙΟΥ 1877	ΤΕΥΧΟΣ 3

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ *

Ὀλίγιστοι βεβαίως ὑπάρχουσι μεταξὺ ὑμῶν, τῶν εὐμενῶς παρεχόντων μοι τὴν στιγμὴν ταύτην ἀκρόασιν, οἱ μὴ συνελθόντες ἄλλοτέ ποτε, χθὲς μόλις καὶ πρώην, πέρυσιν ἔτι καὶ προπέρυσιν, εἰς ἀκρόασιν τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἐκ μοιραίας τῶν ἀνθρωπίνων φορᾶς θαλερὸς ἔτι καὶ ἀκμαῖος τὴν μορφήν, καίτοι πολιός, νέος δὲ καὶ θαλερώτερος τὴν καρδίαν, ἔμελλε τοσοῦτον ταχέως, αὐτὸς ὁ λόγων ποιητής, νὰ παράσχῃ εἰς ἄλλους λόγων ἀφορμήν. Ὀλίγιστοι βεβαίως ἐξ ὑμῶν δὲν ἔχουσιν ἔτι ἔναυλον τὴν ἐπίχαριν καὶ ἀφελῆ ἐκείνην λαλιάν, ἣν τακτικῶς ἀνὰ πᾶν ἔτος, καὶ οἱονεὶ πιστὸς εἰς ἀόρατόν τι ἐθνικὸν σύνθημα, ἀπέτεινεν ὁ Γεώργιος Τερτσέτης εἰς τὴν ἀγαθὴν μερίδα τοῦ ἀθηναϊκοῦ κοινοῦ, τὴν μερίδα ἐκείνην, ἥτις ἅπαξ κἂν τοῦ ἔτους ἐπερίσσευεν ὀλίγης σχολῆς χάριν ἐθνικῶν ἀναμνήσεων. Ὀλίγιστοι ἐξ ὑμῶν δὲν ἐνθυμοῦνται τὴν σεμνὴν ἀναβολὴν τοῦ ζωηροῦ γέροντος, οὗτινος ἐσπινθήριζον ὑπὸ τὰς λευκὰς ὀφρῦς οἱ μέλανες ὀφθαλμοί, οὗτινος ἱλαρὸν καὶ γλυκὺ τὸ μειδίαμα ἐφαίδρυνε τὴν ὄψιν τὴν αὐστηράν, ὅτε ἐν ἡμέρᾳ συνήθως μεγάλης ἐθνικῆς πανηγύρεως συνήθροιζεν ἡμᾶς εἰς πανδαισίαν ἀκραιφνῶς ἑλληνικήν, καὶ διὰ τῆς ἀφελοῦς ἐκείνης καὶ εὐχρου καὶ ἀπροσκόπτου φράσεως, ἣν τοσοῦτον ἀπερίττως ἐκάλει *ἁπλῆν γλῶσσαν*, ὁτὲ μὲν ἀνῆγεν ἡμᾶς εἰς εὐκλεεῖς ἀναμνήσεις παρελθόντων χρόνων, ὁτὲ δὲ ἐχειραγώγει διὰ παραγγελμάτων σοφῶν εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ ἐθνικοῦ καθήκοντος, ὁτὲ δὲ ἀνέπτυσσε πρὸ τῶν ψυχικῶν ἡμῶν ὀμμάτων κόσμον ὁλόκληρον ποικίλων καὶ ἐπαγωγῶν αὐτοῦ ἀπομνημονεύσεων· καὶ μεταλλάσσων αἴφνης τὸν πεζὸν ἀντὶ τοῦ ἐμμέτρου λόγου, ἀνεπήδα ἔνθους εἰς τοῦ Πηγάσου τὰ νῶτα καὶ ἀπήγγελλεν ἡμῖν σήμερον τὴν *Κόριννα* καὶ τὸν *Πίνδαρον* καὶ αὔριον τοὺς *Γάμους τοῦ Ἀλεξάνδρου*.

* Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ τὴν 21 Μαρτίου 1875.

Ἀληθῶς, κύριοι· ἡ σεμνὴ αὐτὴ ῥητορικὴ ἀναβολὴ παραμένει ἔτι ζωηρὰ ἐν τῇ μνήμῃ τῶν πλείστων ἐξ ἡμῶν, καὶ διὰ τοὺς εὐλαβῶς ἀποταμιεύοντας ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν τὰς παρακαταθήκας τοῦ φθίνοντος ὁσημέραι καὶ ἐκλείποντος ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου τὸ ὄνομα Γεώργιος Τερτσέτης ἀποτελεῖ οἱονεὶ ἔμβλημα τῆς μνήμης ἡμῶν τῆς ἐθνικῆς, καὶ συγκορυφοῖ εἰς ἕνα ἄνδρα, εἰς μίαν καρδίαν, νεαρὰν πάντοτε ὑπὸ τὸν παγετὸν τοῦ γήρως, εἰς μίαν γλῶσσαν, ἔντονον ἠχοῦσαν πάντοτε ἀπὸ τοῦ βήματος, τὰς παραδόσεις ἡμῶν τὰς ἐθνικάς, τὰς ἀναμνήσεις τοῦ χθεσινοῦ ἔτι παρελθόντος ἡμῶν, τοὺς πόθους τοῦ νῦν Ἕλληνος καὶ τὰ ἱερὰ αὐτοῦ καθήκοντα, τὰς δάφνας τοῦ πρῴην Ἕλληλος καὶ τὴν ἱερωτέραν αὐτοῦ κληρονομίαν.

Ταῦτα πάντα ᾐσθάνετο ὁ Τερτσέτης ὡς πολλοὶ ἴσως ἐξ ἡμῶν αἰσθάνονται· πλὴν δὲν ἠρκεῖτο οὗτος αἰσθανόμενος μόνον καὶ σιγῶν. Ὁ ἀστράπτων ἐκεῖνος ἑλληνικὸς διάκοσμος, ὁ ἱερὸς ἐκεῖνος σύνδεσμος τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου Ἕλληνος, ὁ τοσοῦτον ἐντελῶς διὰ τοῦ Τερτσέτου ἐκπροσωπούμενος, πᾶσαι ἐκεῖναι αἱ ἀναμνήσεις καὶ αἱ ἐλπίδες, πάντες ἐκεῖνοι οἱ πόθοι καὶ τὰ καθήκοντα συνεκύκων καὶ συνετάρασσον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀνεπτέρουν εἰς λόγους θερμοὺς τὴν καρδίαν του σφριγῶσαν, καὶ ὁ λόγος ἀνέβαινεν ἐπὶ τὰ χείλη, καὶ ὁ Τερτσέτης ἀνέβαινεν ἐπὶ τὸ βῆμα.

Τὸν ἠκούομεν τότε πάντες ἀπνευστί, καὶ ᾐσθανόμεθα παλλόμενα τὰ στήθη ἡμῶν, καὶ ᾐσθανόμεθα αὔραν γνησίαν ἑλληνικὴν προσπνέουσαν ἀπὸ τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Φαλήρου, ἀπὸ τῆς Τριπόλεως καὶ τῆς Ἀραχώβης, καὶ ἀνεῤῥιπίζοντο αἱ ἀναμνήσεις εἰς ἐλπίδας, καὶ ἀνεπλάττετο τὸ παρελθὸν εἰς μέλλον, καὶ ὁ βιος τῆς Ἑλλάδος ὁ παλαιὸς συνεδέετο πρὸς βίον τῆς Ἑλλάδος νέον, καὶ σύνδεσμος αὐτῶν ἦν ὁ ῥήτωρ ἐκεῖνος, ὁ γόησσαν ἔχων τὴν γλῶσσαν, καὶ ἀφελῆ καὶ ἀπέριττον τὴν λαλιάν.

Ναί, κύριοι· ῥήτορος ἰδίως ἐθνικοῦ διατηροῦμεν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὴν εἰκόνα, διατηροῦντες τοῦ Τερτσέτου τὴν μνήμην. Καὶ ὅμως ὁ Τερτσέτης ἦν ποιητικὴ ἰδίως καὶ κατ' ἐξοχὴν φύσις, καὶ οἱ λόγοι του πάντες ἦσαν ποιήματα μᾶλλον ἐν πεζῷ λόγῳ ἢ ἔργα ῥητορικά. Οὐδὲν σχεδὸν ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς τὸ ῥητορικῶς τετεχνημένον, οὔτε ἐκόσμουν αὐτοὺς σχήματα ῥητορικὰ καὶ πλατυσμοὶ καὶ τὰ συνήθη ἄνθη τῶν τεχνιτῶν τοῦ λόγου. Ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἄτεχνος ἀλλ' ἐπίχαρις καὶ πλήρης θελγήτρου συναρμογὴ ἀφελοῦς καὶ ἠρέμου ἐπικῆς διηγήσεως καὶ γοργότητος λυρικῆς καὶ πάθους δραματικοῦ. Πού μὲν ἀνέπτυσσεν ἡσύχως τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀπομνημονεύσεις ὁ πολιὸς ῥήτωρ, καὶ εἶχε τότε ἡ ἀφήγησις αὐτοῦ τὴν γαλήνην πᾶσαν καὶ τὴν χάριν τοῦ ἀπολόγου· πού δὲ ἀνακόπτων αἴφνης τῆς διηγήσεως τὸν ῥοῦν, καὶ ὑπὸ αἰφνιδίου ἀναπτερούμενος ἐμπνεύσεως ἐφέρετο ἔνθους καὶ ταχὺς εἰς τοὺς αἰθέρας τῆς λυρικῆς ποιήσεως· πού δὲ εἰς συνεσφιγμένον καὶ ἀπέριττον, μεστὸν δὲ ἁδρῶν νοημάτων διάλογον μετατρέπων τὸν λόγον, ὑπεδύετο πρόσωπον δραματικοῦ ποιητοῦ, καὶ δράματος σκηνὴν ἀληθῆ ἀπήγγελλον τὰ

θερμά του χείλη εἰς τὸ μέχρι δακρύων πολλάκις συγκεκινημένον ἀκροατήριον αὐτοῦ.

Ἦτο λοιπὸν ἀληθῶς καὶ κατ' ἐξοχὴν ποιητὴς ὁ Τερτσέτης, καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐν ταῖς οἱαισδήποτε παραγωγαῖς τοῦ καλάμου του, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ ὁμιλίᾳ καὶ τοῖς τρόποις αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ἔτι τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ. Τοῦτο δὲ οὐχὶ ἐκ ζητήσεως καὶ τέχνης, οὐχὶ ἀπὸ μελέτης καὶ σκοποῦ, ὅπως κατὰ συρμόν τινα οὕτως εἰπεῖν καὶ πρὸς τρυφερὰν καὶ εὐπαθῆ πολλάκις τοῦ ὡραίου ἡμῶν φύλου συγκίνησιν, ἐπιτηδεύονται τῶν παρ' ἡμῖν μουσολήπτων πολλοί· ἀλλ' ἐξ ἀληθοῦς καὶ ἀνεπιπλάστου καὶ ἀψιμυθιώτου φύσεως, μετ' ἀφελείας ἀνεπιτηδεύτου καὶ σχεδὸν παιδικῆς, χωρὶς ἐπιγνώσεως, χωρὶς σκοποῦ, μακρὰν πάσης ἐπιδείξεως.

Διὰ τοῦτο, κύριοι, τολμῶν νὰ ἀπασχολήσω ὑμᾶς ἐπί τινας στιγμὰς διὰ βραχείας μελέτης περὶ τοῦ Γεωργίου Τερτσέτου, περὶ τοῦ ποιητοῦ ἰδίως καὶ πρὸ πάντων θέλω λαλήσει ἡμῖν, περὶ τὰς ποιήσεις αὐτοῦ θέλω διατρίψει, καὶ τὴν ποιητικὴν τῆς ψυχῆς του ἐκδήλωσιν θέλω προσπαθήσει νὰ ἀνταποδώσω εἰς ὑμᾶς δι' ὀλίγων τινῶν καὶ ἀτελῶν ἴσως γραμμῶν, μικρὸν μὲν ἐκ τῆς μικρότητος τῆς ἐμῆς σχολῆς ἀποφέρων τὸ ἀνάγνωσμα, βραχὺ δ' αὐτὸ πρὸς τὴν ὑμετέραν ὑπομονὴν προσμετρῶν.

Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης εἶνε ὁ γνησιώτερον ἑλληνικὸς πάντων ἴσως τῶν ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ, τῇ τε παλαιοτέρᾳ καὶ τῇ νέᾳ, ἀντανακλᾶται ἀψευδέστατα καὶ καθαρώτατα ὁ ἀληθὴς ἑλληνικὸς βίος, ὁ γνησίως ἐθνικὸς διάκοσμος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, καὶ ἀντικατοπτρίζεται ἰδίως μετὰ θαυμαστῆς πίστεως καὶ γαλήνης τὸ σύνολον ἐκεῖνο τοῦ ποιητικοῦ βίου τῶν χθὲς καὶ πρῴην εὐκλεῶν ἡμῶν χρόνων, οὕτινος τὰς ἰδέας καὶ τοὺς πόθους, τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἐλπίδας, τὰς παραδόσεις καὶ τὰ φρονήματα τοσοῦτον πρωτοτύπως διετήρησαν τὰ δημοτικὰ ἡμῶν ᾄσματα, ἡ τιμιωτάτη αὕτη κειμηλιοθήκη τῆς συγχρόνου ἡμῶν ἱστορίας. Εἶχεν ἐνστερνισθῆ οὕτως εἰπεῖν καὶ ἐνσαρκώσει ἐν ἑαυτῷ ὁ ποιητὴς ἡμῶν τὸν βίον τῆς νέας Ἑλλάδος ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ ἐξωτερικῇ ἐκδηλώσει. Τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τοῦ νέου Ἕλληνος—οὐχὶ ἐννοεῖται τοῦ σημερινοῦ, τοῦ ἐκπεπολιτισμένου, τοῦ πιθηκίζοντος τοὺς Παρισίους καὶ τὴν Βιένννην, ἀλλὰ τοῦ ἀξέστου, τοῦ ἀπολιτίστου καὶ ἑλληνικωτέρου Ἕλληνος,—τὸ ἀνεπιτήδευτον τῶν τρόπων αὐτοῦ, τὸ ἀκόμψως ἀπέριττον ἀλλὰ πρωτότυπον τοῦ ἤθους του, τὴν γλῶσσάν του αὐτήν, τὴν πτωχὴν μὲν ἴσως καὶ δύσχρηστον πρὸς τὰς σημερινὰς ἡμῶν ἀνάγκας, μελῳδικὴν ὅμως καὶ εὔχρουν,—ταῦτα πάντα ἐλάτρευεν ἐκ μέσης αὐτοῦ καρδίας ὁ Τερτσέτης, καὶ οὐ μόνον ὡς ἐν νάρθηκι ἀπεταμίευεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ποιήσει του πιστότατα ἀπετύπου, καὶ πράττων δὲ καὶ λέγων ἀντανέτελλε μετ' ἀφελείας καὶ χάριτος.

Ἀφότου τὸ πρῶτον, πρὸ τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν, κατῆλθεν ἐκ Παρισίων εἰς τὴν Ἑλλάδα, νεαρὸν ἔτι τῆς Ζακύνθου βλάστημα, ὁ Γεώργιος, καὶ

προσηγόρευσε τὴν ἀπὸ τῆς προτεραίας μόλις ἠλευθερωμένην πατρίδα, διὰ τοῦ ποιήματος αὐτοῦ: τὸ *Φίλημα*, μέχρι τῶν ἐσχάτων αὐτῶν τοῦ βίου του ἡμερῶν, κύριον καὶ προσφιλὲς αὐτοῦ μέλημα εἶχεν ὁ τοῦ Φοσκόλου συμπατριώτης τὴν σπουδὴν καὶ τὸν θαυμασμὸν τοῦ τε πρακτικοῦ καὶ ποιητικοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἠγάπα δὲ ἰδίως καὶ ἐμελέτα καὶ ἀπεμνημόνευε τὰς εἴτε ἐν πεζῷ εἴτε ἐν ἐμμέτρῳ λόγῳ παραδόσεις τοῦ ποιητικοῦ τῆς Ἑλλάδος παρελθόντος, ἃς εὐλαβὴς διετήρει ἡ μνήμη τοῦ λαοῦ. Πολλάκις καθήμενος παρὰ τὴν φλιὰν ἁπλῆς χωρικῆς καλύβης, ἀπέναντι γηραιοῦ καὶ λησμονημένου λειψάνου τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, ἠκροάζετο τοῦ συγκεκινημένου γέροντος, ἀφηγουμένου ἡρωϊκήν τινα σελίδα τῆς χθεσινῆς ἱστορίας, ἢ ψάλλοντος τὰ κατορθώματα ἀδουλώτου κλέφτου τοῦ Πίνδου καὶ τῆς Οἴτης, καὶ ἐδάκρυεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ βλεποντος δακρύοντα ἐκείνου τὰ ὄμματα, καὶ ἀπεμνημόνευε τὸ ἀκρόαμα, καὶ ἐμάνθανεν αὐτὸ ἐκ στήθους, καὶ τὸ ἀνέγραφε μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας ἐν τοῖς μυχοῖς τῆς καρδίας του. Ἄλλοτε, μεθ' ὑπομονῆς προσέχων εἰς τὰ φιλόμυθα καὶ χνοάζοντα χείλη γραίας τινὸς τῶν Ἀθηνῶν, καὶ καρτερικῶς φέρων πᾶσαν αὐτῆς τὴν τερθρείαν καὶ πάσας τῆς μνήμης αὐτῆς τὰς παρεκβάσεις καὶ τὰ ὀλισθήματα, ἐτέρπετο μέχρι γοητείας ἐν τῇ ἀκροάσει παλαιοῦ τινος μύθου ἢ παραλογῆς στιχηρᾶς, καὶ κατέγραφε καθ' ὑπαγόρευσιν ἐκείνης, μειδιώσης καὶ ξενιζομένης πρὸς τὸ θέαμα, τοὺς ὑποσκάζοντας στίχους της. Ἄλλοτε πάλιν, περιερχόμενος τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, ἀνεζήτει καὶ συνέλεγεν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ τοῦ λαοῦ τὰ ᾄσματα ἡμῶν τὰ δημοτικά, καὶ πολλὰ αὐτῶν, ἄγνωστα καὶ ἀποπεπλανημένα, ἔσωσεν ὁ Τερτσέτης ἀπὸ τῆς λήθης.

Ἀπὸ τοιούτου γνησίως ἐθνικοῦ σπόρου βλαστήσασα ἡ ποίησις ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν, οὐδόλως ἄπορον, φυσικώτατον δὲ τοὐναντίον καὶ εὐεξήγητον, ὅτι διεμορφώθη κατά τε τὴν οὐσίαν καὶ τὴν μορφὴν ἀληθῶς ἑλληνική, ἀφελὴς πρὸ πάντων καὶ ἀνεπιτήδευτος, εὔχρους δὲ καὶ μελῳδική, ἀποπνέουσα πανταχοῦ σχεδὸν τὸ δροσῶδες ἄρωμα τοῦ θύμου τῶν ἑλληνικῶν βουνῶν ἢ τὴν ὀξεῖαν ὀσμὴν τῆς πίτυος τῶν ὀρέων, καὶ φέρουσα πρόδηλον τὸν ἐπίχαριν τύπον τῶν δημοτικῶν ἡμῶν ᾀσμάτων, τὸν μοναδικὸν ἐν τῇ δημώδει ποιήσει πάντων τῶν ἐθνῶν· τοῦτο δὲ οὐχὶ κατὰ μίμησιν αὐτῶν δουλικήν, ἀλλὰ κατ' ἔμπνευσιν ἐλευθέραν, ἐξ αὐτοῦ, ὡς προεῖπον, τοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ.

Διὰ τοῦτο δ' ἐπίσης καὶ ἡ ἐξωτερικὴ τῆς ποιήσεως αὐτοῦ περιβολή, ἡ γλῶσσα τῶν ποιημάτων του,—ὡς καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ πεζοῦ αὐτοῦ λόγου—ἦν ἡ γνησία καὶ καθαρὰ δημοτική, ἡ γλῶσσα δηλαδὴ τῆς δημοτικῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἡ γλῶσσα τοῦ Μηλιώνη, τοῦ Ζήκου, τοῦ Λιάκου καὶ τοῦ Μπουκουβάλα, ἡ γλῶσσα τοῦ Διάκου, τοῦ Μπότσαρη καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη. Ὑπὲρ τῆς γλώσσης ταύτης ταχθεὶς καὶ ταύτην ἀσπασθεὶς ὁ Τερτσέτης, ἐν μέσῳ τοῦ μεγάλου καὶ κρατεροῦ γλωσσικοῦ ἀγῶνος, ὃν παρὰ τὸν ἄλλον ἐκεῖ-

νον, τὸν δι' αἵματος καὶ σπάθης ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης γινόμενον, συνεκρότουν τότε οἱ ἄνδρες τῶν γραμμάτων ἐπὶ τοῦ χάρτου διὰ γραφίδος καὶ μέλανος, ἔπραξε τοῦτο οὐχὶ ἐκ δογματικῶν ἐπιχειρημάτων καὶ γλωσσικῶν θεωριῶν παραχθείς, ἀλλ' ἐξ ἐμπνεύσεως καὶ αὐτομάτως. Τοιαύτη εἶχε βλαστήσει ἐν αὐτῷ ἡ γλῶσσα, ὅπως τοιαύτη, οἵα προεῖπον, εἶχε βλαστήσει καὶ ἡ ποίησις.

Ἂν ἀληθεύει, καὶ ἀληθεύει, κύριοι, ὅτι ἐν παντὶ ἀληθινῷ καλλιτεχνικῷ ἔργῳ εἰσὶν ἀλληλένδετα καὶ συμφυῆ οὕτως εἰπεῖν ἡ οὐσία καὶ ἡ μορφή, ἀμοιβαίως ὁριζόμεναι καὶ συγχρόνως γεννώμεναι, ἂν εἶνε, ὡς καὶ εἶνε, ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ὅτι τὸ ἐν τοιαύτῃ τινὶ γλώσσῃ γεγραμμένον ποίημα, εἰς ταύτην καὶ μόνην ἔπρεπε νὰ γραφῇ, διότι τοιαύτην ἐγεννήθη περιβεβλημένον μορφήν, ἔστω πρόσθετον, εἰ καὶ περιττὸν ἴσως, ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ταύτης ἐπιχείρημα ἡ ποίησις τοῦ Τερτσέτου καὶ ἡ γλωσσικὴ αὐτῆς περιβολή.

Δὲν ἔγραψε δημοτικὴν γλῶσσαν ὁ Τερτσέτης, ἐπισταμένως μελετήσας, καὶ μετὰ σπουδαίαν σκέψιν πεισθείς, ὅτι εἰς ταύτην καὶ μόνην ἔπρεπε νὰ γράφῃ· δὲν ἐξέλεξεν αὐτήν, κατακρίνων καὶ κατηγορῶν καὶ ἀποκλείων ὡς μεμολυσμένην τὴν καθαρεύουσαν, τὴν λογίαν· δὲν ἐτάχθη ὑπὲρ τούτου μᾶλλον ἢ τοῦ ἄλλου διαλεκτικοῦ ἰδιώματος τῆς Ἑλλάδος, τοῦτο ἐκείνου προτιμῶν· δὲν συνέταξεν, ὡς ἄλλοι, διὰ πολλῶν κόπων καὶ σπουδῆς παντοδαπὴν ἐν σχήματι λεξιλογίου συναγωγὴν πάσης παραδόξου καὶ σπανίας δημοτικῆς λέξεως, ἀπομνημονευθείσης ἐδῶ ἢ ἐκεῖ τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἀγρεύῃ ἐν αὐτῇ τοὺς γλωσσικούς του μαργαρίτας καὶ ἔχῃ συγχρόνως τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἑρμηνεύῃ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐν σημειώσεσι, γεγραμμέναις .... διὰ καθαρευούσης γλώσσης· δὲν ὑπερεμάχησεν αὐτῆς διὰ σοφῶν ἐπιχειρημάτων, οὔτε ἔγραψε δημοτικὸν ἰδίωμα, ὅπως ἐνεργήσῃ προσηλυτισμὸν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ἱδρύσῃ σχολήν. Οὐχί! Ἔγραψε γλῶσσαν δημοτικὴν ἀληθῆ, καθαρεύουσαν, ἀνεπιτήδευτον, πτωχὴν ἴσως ἂν θέλετε, ἀλλὰ κομψὴν χωρίς τινος ἀξιώσεως ἢ ζητήσεως τετεχνημένης, διότι τοιαύτην ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ γράψῃ γράψας ὅ,τι ἔγραψε, διότι ὁμαίμομες ἐγεννήθησαν ἐν αὐτῷ ἥ τε ποίησις καὶ ἡ γλῶσσα.

Ἀμυδρῶς μόλις πού καί που ὑποφαίνονται ἐν τοῖς πρώτοις αὐτοῦ ποιήμασιν ἴχνη τινὰ ὀλίγιστα καὶ εὐδικαιολόγητα τῆς μητρικῆς αὐτοῦ ζακυνθίας γλώσσης, οἱονεὶ ἀναμνήσεις ὠχραὶ τοῦ ἑπτανησιακοῦ ἰδιώματος,—ὡς ἐν παραδείγματι ἡ λέξις· *λάμνω*, ἡ πρόθεσις *οχ* ἀντὶ τῆς *ἐκ* καὶ ἄλλα τινὰ— ἀλλὰ ταῦτα ἐκλείπουσι παντελῶς σχεδὸν ἐν τοῖς νεωτέροις αὐτοῦ ἔργοις, καὶ ἡ ὁμαλή, ἀπροσκόπτως ῥέουσα γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν εἶνε πάντοτε ἡ ἀπὸ τοῦ γενικοῦ στόματος τοῦ συνόλου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πηγάζουσα, ἡ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐννοουμένη, ἡ ἐπὶ τῶν ὀρέων ἡμῶν ἀντηχήσασα, ἡ ἐν τῇ δημοτικῇ ἡμῶν ποιήσει διαιωνισθεῖσα.

Μετὰ τὰ γενικώτερα ταῦτα, ἐπιλαμβάνομαι νῦν εἰδικώτερον τῶν ποιημάτων τοῦ Γεωργίου Τερτσέτου.

Πρῶτον κατὰ χρονολογικὴν τάξιν τῶν ἐκδεδομένων ποιητικῶν ἔργων τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ εἶνε τὸ *Φίλημα*, οὗτινος καὶ ἀνωτέρω ἐμνημόνευσα. Τὸ ποίημα τοῦτο, ἐκ πεντακοσίων πεντήκοντα περίπου διμέτρων καὶ ἀνομοιοκαταλήκτων ἰαμβικῶν στίχων, ἐξεδόθη ἐν Ναυπλίῳ τὸ ἔτος 1833, καὶ ἐπιγράφεται μετὰ μετριοφροσύνης, ἣν εἰς πολλοὺς τῶν νεωτέρων ἡμῶν ἀοιδῶν ἠδυνάμεθα νὰ εὐχηθῶμεν: *Δοκίμιον ἐθνικῆς ποιήσεως*. Εἶνε δὲ προσφώνησις πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἐλευθέραν καὶ βασιλευομένην ἤδη, καὶ πρὸς τὸν νέηλυν τότε πρῶτον αὐτῆς βασιλέα, τὸν ἀείμνηστον Ὄθωνα. Ὁ ποιητὴς παριστᾷ, ἐν εἰδυλλιακῇ ἀληθῶς καὶ πλήρει γοήτρου εἰκόνι, τὴν ἐν πολέμῳ καὶ ἐμφυλίοις σπαραγμοῖς σκληρῶς δεδοκιμασμένην, καὶ κατάπονον πλέον καὶ βαρυαλγῆ πατρίδα, οἱονεὶ δεχομένην τὸν πρῶτον τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀγάπης ἀσπασμὸν ἐκ τοῦ νεαροῦ χείλους τοῦ πρώτου αὐτῆς βασιλέως. Ἔνθους περιγράφει τὸ πάσας τὰς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ διαδραμὸν χαρμόσυνον ἐκεῖνο σκίρτημα, καὶ μετὰ τρυφερᾶς περιπαθείας κατάγει εἰς χαιρετισμὸν τοῦ νέου ἡγεμόνος νέους καὶ νεάνιδας ἀνθοφόρους, ἄνδρας ἡλιοκαεῖς καὶ τραχεῖς πολεμάρχους, παιδία γλυκὺ μειδιῶντα, καὶ γέροντας δακρύοντας πολιούς. Εἶτα, μεταπηδῶν αἴφνης, ἀτέχνως μὲν ἴσως ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς θερμότητος εἰς τὴν παλαιὰν γερμανικὴν πατρίδα τοῦ βασιλέως ἐκείνου, καὶ μακαρίζων αὐτὴν ὅτι τοιοῦτον παρήγαγε βλάστημα, ἀφηγεῖται συγκινητικώτατον διάλογον τοῦ πολιότριχος Λουδοβίκου καὶ τοῦ νεανίσκου Ὄθωνος, παρεισάγει πολλὰς εἰς αὐτὸν ἐκ τῶν ἐνδόξων σελίδων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, καὶ καταπαύει τὸν λόγον παρακαλῶν τὸν γέροντα βασιλοπάτορα νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν χώραν τὴν ἑλληνικήν.

Ἐν αὐτῷ τῷ πρώτῳ μετριόφρονι δοκιμίῳ τῆς ποιήσεως τοῦ Τερτσέτου, ὅπερ ὀρθότατα καὶ προσφυέστατα ἐπέγραψεν ὁ ποιητὴς ἡμῶν *ἐθνικῆς* ποιήσεως δοκίμιον, καταφαίνονται ἤδη πᾶσαι αὐτοῦ αἱ ἀρεταί, ἡ ἀφέλεια, ἡ χάρις, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ φυσικὴ τοῦ αἰσθήματος θέρμη, ἡ ἐγκράτεια καὶ τὸ ἀνεπιτήδευτον τῆς ἐκφράσεως. Σελίδας τῆς δημοτικῆς ἡμῶν ποιήσεως νομίζει τις ὅτι ἀναγινώσκει, ἀναγινώσκων τὸ *Φίλημα*, καὶ ἀπαντᾷ ἀληθῶς ἐν αὐτῷ πάντα ἐκείνης τὰ πλεονεκτήματα, ὡς καὶ πάσας τὰς συμφυεῖς εἰς τὴν ἄτεχνον καὶ δημώδη ποίησιν ἐλλείψεις, οἷον τὸ ἀσυνάρτητον πολλαχοῦ τῶν ἐννοιῶν, τοῦ ῥυθμοῦ ἐνίοτε τὸ χωλαῖνον ἢ τῆς ἐκφράσεως πού καί που τὸ ἀνεπαρκές. Ὅ,τι ὅμως ἰδίως ἐπικρατεῖ ἐν τῷ *Φιλήματι* καὶ δίκην φαεινοῦ μετεώρου ἐπιλάμπει αὐτὸ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, εἶνε μύχιος καὶ θερμὴ τῆς πατρίδος ἀγάπη, πανηγυρισμὸς ἔνθους τῆς Ἑλλάδος, ἔρως ἀληθὴς πρὸς τὰ ἀῤῥενωπὰ κάλλη τῆς ἠλευθερωμένης ἡρωΐδος.

Ἀντὶ ὅμως πεζῶν καὶ ψυχρῶν ἀναπτύξεων, θὰ προτιμήσετε βεβαίως, κύριοι, νὰ ἀκούσητε λαλοῦντα αὐτὰ τὰ εὔγλωττα χείλη τοῦ ποιητοῦ.

Ἰδοὺ πῶς ἀρχίζει τὸ *Φίλημα*, πῶς προσαγορεύει ὁ ποιητὴς τὴν πατρίδα του:

«Ἑλλάδα μου, πατρίδα μου,
ὤ τάφε τῶν γονηῶν μου!
Ὦ καλὴ γῆ, ποῦ γεύθηκα
πρώτη φορὰ τὸν ἥλιο,
κ' εἶδα τ' ἀστέρια τῆς νυκτὸς
καὶ τὴν γλυκειὰ σελήνη,
κι' ἄκουσα τὰ λαλούμενα
'ς τὸ ἥσυχο ἀκρογιάλι
κ' εἶδα κοράσια νὰ πηδοῦν
καὶ νέαις παντρεμέναις,
καὶ τὸ φεγγάρι τὰ ξανθὰ
μαλλιά τους νὰ φωτίζῃ.
Τὰ παλληκάρια μὲ φωνὴ
ἀκοίμητη κι' ὡραία
ἠχολογοῦσαν τοῦ ἔρωτος
ἢ τῆς αὐγῆς τὰ κάλλη,
ἢ τὸν Μιαούλη τραγουδοῦν,
ἢ τῶν Ψαῤῥῶν τοὺς νέους,
ποῦ καίουν, θάφτουν τὸν ἐχθρὸ
'ς τὴν ὥρα ποῦ δειπνοῦσε.—
Καλὴ πατρίδα μου, ἄκουσε
νεώτατο τραγοῦδι.

—

Ὡσὰν παρθένα λυγερή,
'ς τῆς νηότης τὸ λουλοῦδι,
ποῦ ἔχει τραγούδια καὶ χαραίς,
ποῦ ἔχει δροσάτα χείλη,
τέτοιας λογῆς Ἑλλάδα μου
ἡ εὐμορφιά σου φέγγει,
γιατί σ' ἐφίλησε καλὸς
κι' ἀνδρειωμένος νέος. . . .
Τὸ πρόσωπό σου ἀνάδωσε
τὴν πρώτη κοκκινάδα,
'σὰν εἶν' τοῦ ῥοΐδου τὰ κλωνιά,
ἢ ῥοδαριᾶς τὰ ἄνθη,
ποῦ 'ς τὰ γλυκοχαράγματα
ἀνοίγουν τὸ κλαδί τους,
κι' ἀπ' τὴν πολλήν τους εὐωδιὰ
λιγοθυμᾷ ὁ διαβάτης.

Πολλὰς ἔτι ἄλλας, ὡραίας ἐπίσης σελίδας, ἠδυνάμην νὰ ἐκλέξω ὡς εὐχάριστον ὑμῖν ἀκρόαμα, οἷον τὴν περιγραφὴν τῶν εἰς τὸν νεαρὸν βασιλέα προσερχομένων ἐπὶ τοῦ πλοίου χωρικῶν, ἢ τοὺς περιπαθεῖς λόγους τοῦ γέροντος Λουδοβίκου πρὸς τὸν νεοστεφῆ αὐτοῦ υἱόν· δὲν τὸ ἐπιχειρῶ ὅμως, φοβούμενος μὴ τὸ γαληνὸν καὶ διαυγὲς νᾶμα τῆς ποιήσεως τοῦ Τερτσέτου μὲ παρασύρῃ πέραν τῶν ὁρίων μεμετρημένου ἀναγνώσματος.

Μετὰ τὸ Φίλημα ἐξέδωκεν ὁ ποιητὴς κατὰ τὸ ἔτος 1847 ἐν Ἀθήναις τὴν *Ἁπλῆν Γλῶσσαν*, ἤτοι συλλογὴν ποιημάτων καὶ διηγήσεων, ἐν ᾗ κατὰ παράδοξόν τινα καὶ ἀνεξήγητον σκέψιν, περιέλαβεν οὐ μόνον ἰδίας ἑαυτοῦ ποιήσεις, ἀλλὰ καί τινας τοῦ Τρικούπη, καὶ ἄλλας, ὧν δὲν κατώρθωσα νὰ μάθω τὸν ποιητὴν, καί τοι βοηθούμενος ὑπὸ τῆς μνήμης καὶ τῶν γνώσεων τοῦ κυρίου Φιλαδελφέως, στενοῦ φίλου τοῦ Τερτσέτου, ᾧ καὶ δημοσίᾳ νῦν εὐγνωμονῶ ἀνθ' ὅσων πολυτίμων ἀληθῶς εἰδήσεων εὐηρεστήθη νὰ μοὶ παράσχῃ περὶ τούτου. Οὕτως, ἀναμφισβήτητα τοῦ Τερτσέτου ποιήματα περιλαμβάνει ἡ Ἁπλῆ Γλῶσσα τὰ ἑξῆς: *Εἰς τὸν Ἀποσπερίτη, Τραγοῦδι τῶν Ἀθηναίων, ἡ Ἀγλαΐα, ἡ πλάνη τοῦ χοροῦ, ἡ τέσσεραις Δεμοναὶς, ἡ ῥαχούλα τῆς Αἴγινας, ἡ Ἀνασταςία, ὁ Ἰμπραΐμης καὶ ὁ Κιουταχῆς, ἡ δικαία ἐκδίκησις, Κυνηγὸς πρὸς τὰ πουλιὰ*, καὶ *Εἰς τὴν Γλυκερίαν*. Εἰς τὰ ποιήματα ὅμως ταῦτα δὲν θέλω μακρότερον παραμείνει, καθότι προδήλως καὶ ἀναντιῤῥήτως εἰσὶ τὰ ἀσθενέστατα τῆς λύρας τοῦ Τερτσέτου μελῳδήματα, ποιήματα ἐκ προφάσεως γεννηθέντα τὰ πλεῖστα, ὡς ὑποθέτω, ἤτοι Gelegenheitsgedichte, ὡς ἀποκαλοῦσιν αὐτὰ οἱ Γερμανοί. Ἐκτὸς στίχων τινῶν τοῦ *Ἀποσπερίτου*, τῶν ἐν ἀρχῇ στροφῶν τῆς *ῥαχούλας τῆς Αἴγινας* τῶν τελευταίων στίχων τῆς *Ἀναστασίας* καὶ τῶν περὶ τὸ μέσον τοῦ *Ἰμπραΐμη* καὶ τοῦ *Κιουταχῆ*, ἐν οἷς ἀναγνωρίζει τις τὸν γνήσιον καὶ ἀληθινὸν Τερτσέτην, τὰ λοιπὰ εἰσὶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὠχρὰ στιχούργησις τόπων κοινῶν, ἐν οἷς οὔτε τὸ αἴσθημα περισσεύει, οὔτ' αὐτὴ ἡ τοσοῦτον συνήθης παρὰ τῷ ποιητῇ ἡμῶν χάρις ἐπιφαίνεται.

Διὰ τοῦτο μεταβαίνω ταχὺς εἰς δύο ἄλλα, τὰ γνωστότατα καὶ κυριώτατα κατὰ τὴν κοινοτέραν γνώμην, ποιήματα τοῦ Τερτσέτου, τὸ μὲν ἐπιγραφόμενον *Κόριννα καὶ Πίνδαρος*, τὸ δὲ *Οἱ γάμοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Μακεδόνων στρατηγῶν εἰς τὰ Σοῦσα τῆς Περσίας*. Τούτων τὸ μὲν πρῶτον ἐγράφη ἐν ἔτει 1853 καὶ ὑπεβλήθη εἰς τοῦ ἔτους ἐκείνου τὸν ποιητικὸν διαγωνισμὸν, τὸ δὲ δεύτερον, γραφὲν ἐν ἔτει 1856, ἠγωνίσατο ἐπίσης τοῦ ἔτους ἐκείνου τὸν ἀγῶνα. Ἦτο ὡραία τότε ἀληθῶς ἡ ποιητικὴ ἐκείνη παλαίστρα, ἣν ἐκόσμουν ὁ Ζαλοκώστας, ὁ Τερτσέτης, ὁ Καρασούτσας, ὁ Βερναρδάκης. Ποιηταὶ πρὸς ποιητὰς ἠγωνίζοντο, ἡ εὐγενὴς δ' ἐκείνη σταδιοδρομία δὲν εἶχεν ἔτι μεταβληθῆ εἰς στιχουργικὸν φροντιστήριον.

Τῶν δύω τούτων ποιημάτων τὸ μὲν *Κόριννα καὶ Πίνδαρος* ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ 75ῳ φυλλαδίῳ τῆς Πανδώρας, τὸ ἔτος 1853, εὐθὺς μετὰ τὸν ἀγῶνα, οἱ δὲ *Γάμοι τοῦ Ἀλεξάνδρου* ἐξεδόθησαν τὸ ἔτος 1856 ἐν ἰδίῳ τεύχει, ἐν ᾧ συμπεριέλαβεν ὁ ποιητὴς καὶ τὴν Κόρινναν καὶ τὸν Πίνδαρον. Οὕτω δὲ, ὀρθότατα φρονήσας ὁ Τερτσέτης, συνέδεσε διὰ τῆς αὐτῆς δημοσιεύσεως τὰ δύο ταῦτα ὅμοια καὶ ὁμοταγῆ προϊόντα τοῦ ποιητικοῦ του καλάμου. Αὐτὸ δὲ τοῦτο θέλω πράξει καὶ ἐγὼ, συνάπτων ὅσον τὸ δυνατὸν εἰς μίαν τὰς περὶ αὐτῶν κρίσεις μου, καίτοι ἰδίᾳ περὶ ἑκατέρου πραγματευόμε-

νος. Διὰ τοῦτο, πρὶν ἢ προβῶ, χωρίζων τὸν περὶ αὐτῶν λόγον, εὔκαιρον νομίζω νὰ ἑλκύσω τὴν προσοχὴν ὑμῶν, εἰς κοινόν τι κατ' ἀμφότερα φαινόμενον, ὅπερ ἔσται μία ἔτι ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις τοῦ βαθέος καὶ ἀληθοῦς αἰσθήματος τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅπερ ἐνέπνεε τὴν μοῦσαν τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν.

Ἀμφότερα τὰ ποιήματα ταῦτα ἔχουσιν ἀρχαϊκὰς ὑποθέσεις· ἀμφότερα μετάγουσιν ἡμᾶς εἰς τὸν παλαιὸν ἑλληνικὸν κόσμον· ἀμφότερα ἀνοίγουσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τὴν αὐλαίαν τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, καὶ ἀναπλάττουσι πρὸ τῆς φαντασίας ἡμῶν μεγάλα ἐξ αὐτῆς καὶ καλλίμορφα σκηνογραφήματα. Σεμναὶ καὶ ἐπιβάλλουσαι τῆς ἀρχαιότητος μορφαὶ παρέρχονται εἰς τὴν σκηνήν, ζωογονούμεναι ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ· κόσμος ὁλόκληρος ἀρχαίων ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων καὶ παραδόσεων ἐκτυλίσσεται ἐπ' αὐτῆς, ἀναζῶν ὑπὸ τὴν μαγικὴν πνοὴν τῆς Μούσης, τοπεῖα δὲ ὡραῖα, ἀπὸ χιλιετηρίδων ἤδη ἐξαφανισθέντα, ἀναλαμβάνουσι χλόην καὶ ψίθυρον, καὶ ὅμιλος εὔχρους ποικίλων προσώπων τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ τῶν παλαιῶν μυθολογικῶν παραδόσεων, πρὸ αἰώνων ἤδη ἐξανεμωθείς, ἀνεγείρεται ἐκ τῶν παγερῶν μνημείων τοῦ παρελθόντος, καὶ προσμειδιᾷ ἱλαρὸν εἰς τὸν ἀναγνώστην. Ταῦτα δὲ πάντα γίνονται διὰ τῆς περιβολῆς τοῦ σημερινοῦ ἑλληνικοῦ βίου, διὰ τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν τοῦ σημερινοῦ Ἕλληνος,—τοῦ Ἕλληνος ἐκείνου περὶ οὗ ἀνωτέρω ἔλεγον — διὰ τῆς διαλεκτικῆς αὐτοῦ, διὰ τῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐντυπώσεων, διὰ τῆς γλώσσης αὐτοῦ τέλος τῆς σημερινῆς, τῆς γλώσσης ἐκείνης τῆς ὀρεσιτρόφου καὶ μελῳδικῆς, τῆς γλώσσης τῶν δημοτικῶν ἡμῶν ᾀσμάτων καὶ τῆς ποιήσεως τοῦ Τερτσέτου.

Καὶ ὅμως, κύριοι, ἐνῷ τοσαύτη χρονικὴ παρεμπίπτει ἀπόστασις μεταξὺ τοῦ ἀναζωογονουμένου καὶ τοῦ ἀναζωογονοῦντος, ἐνῷ τοσοῦτοι χωρίζουσιν αἰῶνες τὸν Λάζαρον τοῦ παρελθόντος καὶ τὸν Μεσσίαν τοῦ παρόντος, ἐνῷ τοιαύτη κατ' ἐπιφάνειαν ἀντίθεσις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο κόσμων, ὁ σύνδεσμος αὐτῶν ἀποτελεῖ ὅλον ποιητικὸν καὶ ἁρμονικώτατον, οὐδὲν ἔχον τὸ προσκροῦον, τὸ ἄτοπον ἢ τὸ συνταράσσον τὴν ἁρμονίαν τοῦ ὅλου, ἡ δὲ ποιητικὴ τοῦ πάλαι διὰ τοῦ νῦν ἀνάπλασις εἶνε τοσοῦτον τελεία καὶ πλήρης, ὥστε ἀπορεῖ τις ἀληθῶς ἀναγινώσκων, πῶς τὸ ἔνδυμα τοῦ σήμερον τοσοῦτον ἀπταίστως, καὶ ὡσεὶ σύγχρονόν τι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατασκεύασμα, περιβάλλει τὴν μεγάλην καὶ ὑψικόθορνον τοῦ πάλαι ἀναβολήν.

Τοῦτο, κύριοι, καταδεικνύει, οὐχὶ μόνον τὴν εὐτυχῆ καὶ ἀληθῶς ποιητικὴν φαντασίαν τοῦ ποιητοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν βαθεῖαν συγγένειαν καὶ αὐτόχρημα ταυτότητα τῶν δύο κόσμων. Εἶνε καὶ τοῦτο πρόσθετος, ποιητικὴ μὲν καὶ οὐχὶ ἐπὶ παραπομπῶν καὶ ἱστορικῶν ἐπιχειρημάτων στηριζομένη, ἀλλ' ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτῆς πηγάζουσα, διὰ τῆς κραταιᾶς της φωνῆς ἐπικυρουμένη καὶ πολὺ ἀληθεστέρα διὰ τοῦτο ἀπόδειξις, ὅτι, ὅσα καὶ ἂν λέγωσιν οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος νεκροσκόποι τοῦ ἑλληνισμοῦ, ζῇ οὗτος ἀληθὴς καὶ ἀδιάφθορος ἐν τῇ σημερινῇ γενεᾷ, τῇ ἀδιαφθόρῳ ἔτι καὶ ἑλληνικῇ, ἀναζῇ ἀκέ-

ραιος καὶ σῷος ἅμα τῇ πρώτῃ ἐπ' αὐτὸν ποιητικῇ πνοῇ, καὶ ταυτίζει εἰς ἕνα κοινὸν παλμὸν, εἰς ἓν φρόνημα, εἰς μίαν ζωὴν τὸν παλαιὸν καὶ τὸν νέον Ἕλληνα. Ἡ ἀπόδειξις δὲ αὕτη ὀφείλεται, μέχρι τοῦ νῦν, εἰς τὴν γλυκεῖαν καὶ ἐθνικὴν τοῦ Τερτσέτου Μοῦσαν, εἰς τὴν Μοῦσαν ἐκείνην ἥτις ἐνέπνευσε τὴν *Κόρινναν* καὶ τὸν *Πίνδαρον* καὶ τοὺς *Γάμους τοῦ Ἀλεξάνδρου*.

Ἐκ τῶν δύο τούτων ποιημάτων τὸ μὲν πρῶτον σκοπεῖ τὴν ποιητικὴν ἀφήγησιν τοῦ μεταξὺ τῆς ταναγρίδος ποιητρίας καὶ τοῦ ἑλικωνίου κύκνου τῶν Θηβῶν ποιητικοῦ ἀγῶνος, καθ' ὃν ἡττήθη ὡς γνωστὸν ὁ Πίνδαρος, *ἀμαθέσι περιπεσὼν ἀκροαταῖς*, ὡς λέγει ὁ Αἰλιανός· τὸ δὲ δεύτερον τὴν ἐξιστόρησιν καὶ διὰ φαντασιῶν ὅλως λεπτομερειῶν ἀπεικόνισιν τῆς μεγαλοπρεποῦς τελετῆς τῶν ἐν Σούσσοις γάμων Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἡττημένου Δαρείου. Ἀμφότερα τὰ ποιήματα φέρουσι τὸν ἐξωτερικὸν τύπον διηγηματικῆς ποιήσεως, δὲν εἶνε ὅμως κυρίως εἰπεῖν διηγηματικὰ, ἀλλὰ σειρὰ μᾶλλον ἑκάτερον αὐτῶν λυρικῶν ἐκχύσεων. Ὁ Τερτσέτης, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, δὲν ἦτο ποιητὴς τεχνίτης, ἀλλὰ ποιητὴς δημοτικός· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁσάκις ἔγραψεν ἔργα μακρότερα, ὑπερβαίνοντα τὸν μικρὸν συνήθη κύκλον τοῦ λυρικοῦ ποιήματος, διετήρησε μὲν τὰς χαρακτηριζούσας αὐτον ἀρετὰς ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα, ἥμαρτε δὲ σχεδὸν πάντοτε ἐν τῷ συνόλῳ, ὅπερ στερεῖται παρ' αὐτῷ τὸν σύνδεσμον ἐκεῖνον τὸν ὀργανικὸν, τὸ ἑνιαῖον καὶ ἀδιάσπαστον, τὸ ὑποδηλοῦν ὅτι μία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους διήκει πνοὴ, ὅτι μία ἡ θεμέλιος τοῦ ποιήματος ἰδέα, ὅτι εἷς ὁ ἄξων περὶ ὃν στρέφεται τὸ ὅλον μετὰ τῶν ἐλαχίστων αὐτοῦ μερῶν.

Ἡ περὶ τὴν σύνθεσιν ἔλλειψις αὕτη καταφαίνεται ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν ἐκείνοις πού μὲν ἐκφανέστερον, πού δὲ ἀμυδρότερον, μύθου δὲ, καθ' ἣν σημασίαν ἀποδίδει σήμερον εἰς τὴν λέξιν ταύτην ἡ κριτικὴ, ἴχνη μόλις διακρίνονται ἐν' αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο δὲν ἐπιχειρῶ ἀνάλυσιν τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν, καθότι οὐδὲν ἄλλο ἤθελεν εἶναι αὕτη ἡ ἁπλῆ τῶν καθ' ἕκαστα σκηνῶν ἀπαρίθμησις. Ἀντὶ ὅμως τῆς ἐν τῷ συνόλῳ ἐλλείψεως ταύτης, πόσαι καὶ ποῖαι αἱ τῶν καθ' ἕκαστα καλλοναί! Ποία ζωὴ ἀληθὴς ἐννοιῶν, ποία χάρις καὶ ἀφέλεια ἐκφράσεως, ποῖον κάλλος εἰκόνων, ποία αἰσθήματος ἀλήθεια! Ἀνέφικτα πράγματι καὶ ἀμίμητα πρόκεινται ἡμῖν πρότυπα γνησίας ἑλληνικῆς λυρικῆς ποιήσεως αἱ πλεῖσται τῶν εὐκόλως χωριζομένων περικοπῶν τῶν δύο ἐκείνων ποιημάτων. Ἡ περιγραφὴ τῶν παρασκευῶν τοῦ ἀγῶνος ἐν τῇ *Κορίννῃ καὶ τῷ Πινδάρῳ* καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἀγωνιζομένων ποιητῶν ψαλλόμενα ᾄσματα, ὡς ἐπίσης ἐν τοῖς *Γάμοις τοῦ Ἀλεξάνδρου* ἡ περιγραφὴ τῆς ἀρχῆς, ἡ εὐκτήριος πρόποσις τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ τὰ γαμήλια ᾄσματα εἰσὶ τοσαῦτα ἀριστουργήματα δημοτικῆς ποιήσεως, συνυφασμένα ἐκ παλαιῶν καὶ νέων ἰδεῶν, δι' ἐγκρατείας κλασικῆς καὶ χάριτος νέας, εἰς ἱστὸν πολύτιμον καὶ ἀπαστράπτοντα, χρυσοῦν ἔχοντα τὸν στήμονα καὶ ἀργυρᾶν τὴν κρόκην.

Ἀναγινώσκω ὑμῖν, κύριοι, περικοπάς τινας τῶν ποιημάτων τούτων, δυναμένας πολὺ αἰσθητότερον νὰ λαλήσωσιν εἰς τὴν καρδίαν καὶ τὴν διάνοιαν ὑμῶν, ἢ πάντες ἐμοῦ οἱ λόγοι.

Ἰδοὺ, ἐν πρώτοις, τὸ πρῶτον ᾆσμα τῆς Κορίννης :

Ἀκούσετε εἰς μία νηὰ τοῦ ἔρωτος τὴ χάρι.
Βασίλισσα βασίλευε 'ς ὅλη τὴ Θεσσαλία,
ποῦ ἔχει τοὺς δαφνοστόλιστους κάμπους καὶ τὸ ποτάμι,
ποῦ τὰ νερά του 'ς τὸν γιαλὸ χύνει μ' ἀνθοὺς καὶ ῥόδα.
Ἀνδρόγυνο ἦσαν ζηλευτὸ αὐτὴ καὶ ὁ βασιλέας·
ἡ χάραις καὶ ὁ ἔρωτας τοὺς εἶχαν τεριασμένους,
καὶ 'ς τὴν ἀγάπη τῆς καρδιᾶς, 'ς τὰ νηάτα καὶ 'ς τὸ κάλλος
ἔκαμαν κι' ὥμορφα παιδιὰ, ὡσὰν τ' ἀφράτα μῆλα.
Ὁ βασιληὰς ἀῤῥώστησε, Χάρος τὸν κινδυνεύει,
ἡ χρυσῆ τρέμει νὰ κοπῇ κλωστὴ τῆς νηότητός του.
Ἦλθε χρησμὸς ἀπ' τοὺς Δελφοὺς, ἦλθε χρησμὸς καὶ λέγει :
ἡ μοῖραις στέργουν νὰ χαρῇ τὰ νηάτα του ὁ νέος,
ἂν ἄλλος πάρῃ θάνατο, καὶ ἰδῇ τ' ἀνήλιο χῶμα,
ἢ παλληκάρι, ἢ γέροντας, κοράσιο ἢ πανδρεμένη.
Οἱ φίλοι του ἀποσύρθηκαν, κανεὶς μιλιὰ δὲν βγάνει.
Μάννα, γονηός του θλίβονται, ἀλλ' ἀγαποῦν τὸν ἥλιο,
τοῦ ἥλιου νὰ ὑστερηθοῦν δὲν στέργουν ταῖς ἀκτίναις.
Ἀλλ' ἡ βασίλισσα, πιστὴ 'ς τοῦ ἔρωτος τὴ φλόγα,
ἀγκαλιαστὰ τὰ τέκνα της, λέγει 'ς τὸ σύζυγό της·
βροχὴ, βροχὴ τὰ δάκρυα ῥαντίζουν τὰ παιδιά της.
— Λάβε, σ' ἀφίνω τὰ παιδιὰ, κόρη καὶ ἀγόρια δύο,
κ' ἐγὼ 'ς τὸν ᾅδη θὰ διαβῶ, 'ς τ' ἀνήλιο τὸ σκοτάδι.
Σὰν τὰ θωρῇς θυμίζου με, 'σὰν τὰ θωρῇς νὰ κλαίῃς.
Κι' ἂν πάρῃς ἄλλη ὡμορφονηὰ, ἰδὲς μὴν τὰ πικραίνῃ.
Δὲν στέργει ὁ νηὸς τὴν ἀλλαγὴ, Χάρο παρακαλῆται·
ἡ μοῖραις δὲ ξεγράφουνε τὸ λόγο τῆς Ἀλκήστης,
καὶ ἦλθε ὁ Χάρος, μάρανε τ' ὡραῖο πρόσωπό της.
'Σ τὸν τάφον ποῦ τὴν πήγαιναν, μὲ θρηνῳδίαν τοῦ κόσμου,
ἄνδρας Θηβαῖος, ἥρωας, 'πάνου 'ς τὸ μνῆμα ἐφάνη,
μάννας ἀργίτισσας υἱὸς, 'ς τὴ Θήβα γεννημένος.
Κρατεῖ σαΐτα καὶ σπαθὶ, βαστᾷ βαρὺ κοντάρι,
τὸν Χάρο ἐπολέμησε 'ς τὰ μαρμαρένια ἁλώνια.
'Σ τοῦ ἥλιου τὸ βασίλεμμα 'ς τὴν γῆν τὸν γονατίζει.
Καὶ ἀφοῦ τὸν Χάρο ἐνίκησε, ἡ ὡμορφονιὰ ἀναστήθη.
Λάμπει τὸ κάλλος τῆς ζωῆς 'ς τῆς γυναικὸς τὰ μάτια.
Χαίρου, ὦ Θήβα ξακουστὴ, μὲ τὸ γενναῖό σου τέκνο ! »

Ὁποία ἐπίχαρις καὶ πλήρης γοητείας ἀφήγησις τοῦ ποιητικωτάτου ἐκείνου μύθου τῆς παλαιᾶς ἑλληνικῆς θρησκείας, περὶ Ἀδμήτου, Ἀλκήστιδος καὶ Ἡρακλέους! Ἀνανεοῦται, νομίζει τις ἀληθῶς, πᾶσα ἡ ὡραία ἐκείνη μυθολογικὴ παράδοσις, καὶ ἐνῷ ἐξ ἑνὸς ὑπολαμβάνει τις ἐναύλους τοὺς στίχους τούτους τοῦ Εὐριπίδου:

«Τούς δε . . . φιλεῖς
»οὐχ ἧσσον ἢ 'γὼ παῖδας, εἴπερ εὖ φρονεῖς.
»τούτους ἀνάσχου δεσπότας ἐμῶν δόμων,
»καὶ μὴ 'πιγήμῃς τοῖς δε μητρυιὰν τέκνοις,
»ἥτις κακίων οὖσ' ἐμοῦ γυνή, φθόνῳ
»τοῖς σοῖσι κἀμοῖς παισὶ χεῖρα προσβαλεῖ»

ἐνθυμεῖται ἐξ ἑτέρου τὴν ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἡμῶν ᾄσμασι μάχην τοῦ Χάρου καὶ τοῦ Διγενῆ, οἵτινες

«ἐπῆγαν κ' ἐπαλέψανε 'ς τὰ μαρμαρένια ἀλώνια.

Τοσοῦτον, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, συμφύονται στενῶς καὶ ταυτίζονται ἐν τῇ ποιητικῇ φαντασίᾳ τοῦ Τερτσέτου καὶ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ αὐτῆς ἐκδηλώσει, ὁ ἀρχαῖος καὶ ὁ σημερινὸς ἑλληνικὸς βίος. Τοσοῦτον ἀξιοσημείωτος εἶνε παρ' αὐτῷ, οὐχὶ μόνον ἡ «ἐπιτυχεστάτη τάσις» ὡς παρετήρουν οἱ ἀκαδημαϊκοὶ κριταὶ κατὰ τὸ ἔτος 1853, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἡ *ἐπιτυχία*, «τοῦ νὰ συνυφάνῃ», ὡς λέγουσι, «τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον μετὰ τοῦ νέου δημο»τικοῦ, τοῦ νὰ εἰσπνεύσῃ εἰς τοὺς νεκροὺς μύθους ζωὴν, καὶ ν' ἀποδώσῃ »αὐτοῖς ὃν πολλάκις εἶχον χαρακτῆρα δημοτικῆς ποιήσεως».

Πρὶν ἢ καὶ ἐκ τῶν *Γάμων τοῦ Ἀλεξάνδρου* ἀναγνώσω ὑμῖν στίχους τινὰς, εἰς πρόσφορον τοῦ ὅλου ἀπόγευμα, ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, νὰ ἀνασύρω πρὸ ὑμῶν τὴν αὐλαίαν τῆς ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ ποιητοῦ κυοφορίας τοῦ ὡραίου τούτου ποιήματος, ἀποσπῶν ὀλίγας περιόδους ἐκ τοῦ λόγου, ὃν, προοιμιαζόμενος τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ, ἀπήγγειλεν ὁ Τερτσέτης κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1856. Τοῦτο οὐ μόνον θέλει γνωρίσει ὑμῖν καὶ τὸν ῥήτορα Τερτσέτην, ἀλλὰ θέλει αἰσθητότερον καταδείξει, πῶς ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν ἐγίνετο ἡ μετεμψύχωσις οὕτως εἰπεῖν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, πῶς ὁ ποιητὴς τῆς νέας Ἑλλάδος ἀνήρχετο πρὸς τὴν παλαιὰν, πῶς ἡ παλαιὰ Ἑλλὰς ἀνεγεννᾶτο ἐν τῇ νέᾳ.

«Πιστεύσατέ μου», λέγει πρὸς τὸ ἀκροατήριον αὐτοῦ, «πιστεύσατέ μου, »κύριοι ἀκροαταὶ καὶ κυρίαις, ὅτι μελετῶντας μελετῶντας, βυθισμένος εἰς τοὺς παλαιοὺς αἰῶνας τῆς Μακεδονίας, ἦτον ὥραις τῆς ἡμέρας μου, ποῦ μοῦ ἐφαίνετο νὰ ἦμαι ἕνας τῶν ζώντων τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ἕνας τοῦ παλατιοῦ τοῦ Φιλίππου, ὑπηρέτης ἁπλὸς, ὄχι ἀρχιτρίκλινος—μεγαλεῖα δὲν ἤθελα, μοῦ ἔφθανε νὰ βλέπω τὸν Ἀλέξανδρον. Βεβαιωθῆτε, ὅτι τὸν εἶδα νὰ γεννηθῇ, τὸν κοίμησα εἰς τὴν ἀγκαλιά μου, ἦτον βρέφος ξανθὸ, χιονάτο, γελούμενο, εὐωδιασμένο,—χάρισμα φυσικὸ ἡ εὐωδία τοῦ σώματός του· τὸν εἶδα εἰς τὴν παιδική του ἡλικία νὰ πλαγιάζῃ μὲ βαρὺ βόλι εἰς τὸ χέρι, νὰ πέφτῃ τὸ βόλι, νὰ τὸν ξυπνᾷ ἡ βροντὴ, διὰ νὰ καταγίνεται εἰς τὰ μαθήματά του — παιδὶ καὶ τὸ ἔπιανε ὁ ὕπνος. Τὸν εἶδα νὰ κυττάζῃ εἰς τὰ μάτια τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ νὰ τὸν σέβεται περισσότερο ἀπὸ τὸν πατέρα του. Ὅταν ἐμεγάλωσε, πάλιν εἰς τὴν πλάνην μου βυθισμένος, μοῦ ἐφαίνετο 'σὰν καὶ νὰ

ἤμουν συνοδοιπόρος εἰς τὰ ταξείδια του· ἐπήγαμεν μαζὺ εἰς τοὺς Δελφούς, ἤθελε νὰ ἐρωτήσῃ τὴν χρησμὸν διὰ τὴν ἐκστρατείαν του. . . »

Καὶ οὕτω ἀναπτύσσεται πρὸ τῆς φαντασίας τοῦ Τερτσέτου ὁλόκληρος ἡ μεγάλη ἐποποιΐα τῆς ἱστορίας τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ζῶσα, ἐμψυχουμένη, τοιαύτη δὲ μεταδίδεται εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ, καὶ τοιαύτη χωνευομένη ἐν τῇ ψυχῇ του, ἀναβλαστάνει εἰς ποίησιν ἀληθινήν, ποίησιν ζῶσαν, ἑλληνικήν, καὶ γεννᾷ τοὺς *Γάμους τοῦ Ἀλεξάνδρου*.

Πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἠδυνάμην νὰ ἀναγνώσω ὑμῖν ἀποσπάσματα, μαργαρίτας ἀληθεῖς τοῦ διαδήματος τοῦ ποιητοῦ. Φοβούμενος ὅμως, μὴ προώρως ἔτι ἐξαντλήσω τὴν ὑμετέραν ὑπομονήν, ἀρκοῦμαι εἰς ὀλίγους μόνον ἐκ τῆς ἀρχῆς στίχους:

«Ἐς τὰ Σοῦσα γάμοι γίνονται, μύρια βαροῦν παιγνίδια,
παίζουν φλογέραις τεχνηταίς, λύραις, χρυσῆ κιθάρα·
σμίγει καὶ ὁ τραγουδιστὴς τὴν ὤμορφη φωνή του·
πολλαὶς φωναὶς τραγουδιστῶν φωνὴν ὁμοιάζουν μίαν.
Μέτρα τοὺς ὤμορφους γαμβρούς! περνοῦν τοὺς ἐνενῆντα,
ἀπὸ Μακεδονίτισσαις μητέραις γεννημένοι.
Ὅσοι κ' οἱ εὔμορφοι γαμβροί, τόσα καὶ τὰ κοράσια.
Ἥλιος ξανθὸς γλυκειᾶς αὐγῆς τὸ κάλλος τῶν παρθένων,
τὰ δροσερὰ τὰ στήθη τους δάκρυ τὰ βρέχει ἀθῶο.
Κάθουνται εἰς θρόνους ἀργυροῦς οἱ νέοι μὲ τὴν ἀράδα·
ψηλότερος κι' ὁλόχρυσος τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ θρόνος.
Λάμπει κορῶνα 'ς τὰ ξανθὰ μαλλιὰ τοῦ βασιλέως,
τὰ ῥόδα τῆς νεότητος ἀνθοῦν 'ς τὸ πρόσωπό του,
οἱ φίλοι του νὰ τὸν θωροῦν χαίρονται κι' οἱ ἐχθροί του.
. . . .
Ἔρχονται ἡλιοστάλακταις ἡ νέαις τῆς Περσίας.
Πρώτη ἡ Βαρσίνα φαίνεται, ἡ κόρη τοῦ Δαρείου,
ἀπὸ μητέρα ὀρφανή, καθὼς κι' ἀπὸ πατέρα.
Τὴν εἶδε ὁ Ἀλέξανδρος, σηκώθηκε ἀπ' τὸν θρόνο,
ἀπ' τὴ δεξιὰ τὴν ἔπιασε καὶ τὴν φιλεῖ 'ς τὸ στόμα.
Ὡς κλαδὶ τρέμει εἰς τὸ βουνό, ἔτρεμε τὸ κοράσιο.
Ὅλ' οἱ γαμβροὶ ἐφίλησαν ταὶς κορασιαὶς 'ς τὰ χείλη·
δεξιοὶ κρατῶντας ταὶς δεξιαὶς εἰς τὰ θρονιὰ ἐκαθίσαν.
Ἀθῷα ἑλληνόπαιδα καὶ ἀγόρια τῆς Ἀσίας
φέρνουν ποτήρια ὁλόχρυσα, γλυκὸ κρασὶ γεμάτα,
ὁ Βασιλεὺς κι' οἱ στρατηγοὶ δέησι γιὰ νὰ κάμουν,
νὰ εὐχηθοῦν ἀπ' τοὺς Θεοὺς χαραὶς καὶ μεγαλεῖα.»

Παρέρχομαι τοὺς ὡραίους στίχους τῆς εὐχῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ τοὺς γλυκεροὺς ὕμνους τῶν ψαλτῶν τοῦ ὑμεναίου, καὶ παραμένω μικρὸν εἰς τὴν ἐν τέλει, ἐν μέσῳ πάσης τῆς νυμφικῆς πομπῆς, παράδοξον καὶ ἀλλόκοτον ὀπτασίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, καθ' ἣν Ἰωάννης ὁ Θεολόγος παρίσταται ἀποκαλύπτων αὐτῷ τὰ μέλλοντα, τὸν Θεάνθρωπον Σωτῆρα, τὸν Χριστιανισμόν, καὶ

τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. Μνημονεύω δὲ τῆς περιέργου ταύτης λύσεως τοῦ ποιήματος, ἐν ᾧ ἐπὶ τέλους εἰκονίζεται ὁ Ἀλέξανδρος ἀποθνήσκων καὶ σημειῶν ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτοῦ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἵνα παρατηρήσω μόνον, ὅτι τῆς ὑψηλῆς ταύτης καὶ ἐν ὕψει καὶ δυνάμει φράσεως ἀναπτυσσομένης ἰδέας καὶ αὐτὸς ἴσως ὁ ποιητὴς κατενόησε ταχέως τὸ ἐνταῦθα ἄκαιρον καὶ ἄτοπον, διότι βραδύτερον, ὑπὸ ἄλλας πάντως περιστάσεις, πολὺ δὲ προσφορώτερον μετήγαγεν αὐτὴν εἰς νεώτερον αὐτοῦ ἔργον, τὸ ἰταλικόν του δρᾶμα «Ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους», περὶ οὗ μετ' ὀλίγον θέλω λαλήσει.

Ἥνωσα τὰ δύο ταῦτα ποιήματα τοῦ Τερτσέτου, τὴν *Κόριννας* καὶ *Πίνδαρον*, καὶ τοὺς *Γάμους τοῦ Ἀλεξάνδρου*, διότι, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, θεωρῶ αὐτὰ ὅμοια καὶ ὁμοταγῆ. Παρεμπίπτει ὅμως χρονικῶς μεταξὺ τῶν δύο ἕτερον, ἀλλοίας ὅλως φύσεως ποιητικὸν προϊὸν τοῦ Τερτσέτου, τὸ *Ὄνειρον τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος*, ὑποβληθὲν καὶ αὐτὸ εἰς τὸν ποιητικὸν διαγωνισμὸν τοῦ ἔτους 1854.

Τὸ ποίημα τοῦτο δὲν ἐδημοσιεύθη ἔτι, εὔχομαι δὲ, καὶ χάριν τῆς δόξης τοῦ ποιητοῦ καὶ χάριν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν φιλολογίας, νὰ καταστῇ ὅ,τι τάχιστα γενικὸς τοῦ ἔθνους κλῆρος ἡ ποιητικὴ αὕτη κληρονομία τῆς οἰκογενείας τοῦ Τερτσέτου. Ἂν τις τοὐλάχιστον κρίνῃ ἐκ τῆς περὶ αὐτοῦ συντόμου κρίσεως τῶν τότε ἀγωνοδικῶν, καὶ τῶν παρατιθεμένων ὀλίγων ἀλλὰ μεστῶν ποιητικῆς δυνάμεως στίχων τοῦ ἔργου, θέλει ἐγκαρδίως λυπηθῇ, ὅτι, ἐκ λόγων ἴσως πολιτικῶν, δὲν παρέδωκεν ὁ Τερτσέτης τὸ *ὄνειρον* εἰς τὴν δημοσιότητα. Δὲν θέλει βεβαίως ὁ περιεσκεμμένος καὶ σωφρονῶν ἀναγνώστης ἐκλάβει κατὰ γράμμα τὴν φράσιν ἐκείνην τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς κρίσεως, καθ' ἣν *ἀπαντῶνται ἐν τῷ ποιήματι εἰκόνες καὶ σκηναὶ ἄξιαι τῆς γραφίδος τοῦ Δάντου*, καθότι τοιοῦτοι βαρεῖς μὲν ἀλλ' ἀστάθμητοι ἔπαινοι εἰς πολλοὺς πολλάκις ἐπενεμήθησαν ἀπὸ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ βήματος, καὶ ὀλίγος ἔτι παρῆλθε χρόνος ἀφ' ἧς ἠκούσαμεν μακρὸν κομβολόγιον νυσταλέων στίχων ἀποκαλούμενον ὑπὸ τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἡμῶν κριτῶν — Ἄπολλον ἀποτρόπαιε! —νεωτέραν *Ἰλιάδα ὁμοῦ καὶ Ὀδύσσειαν!*

Θέλει τις ὅμως θαυμάσει ἀληθῶς, πῶς ἡ ἄλλως τοσοῦτον ἀφελὴς καὶ ἐπίχαρις καὶ αὐτὸ τοῦτο παιδικὴ τοῦ Τερτσέτου Μοῦσα ἀνδροῦται αἴφνης καὶ τανύει νεῦρα χαλύβδινα, καὶ ἐκβάλλει κραυγὴν μυχίαν ἀνορθοῦσαν τὰς τρίχας.

Ἀναγινώσκω ὑμῖν τοὺς ὀλίγους ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν κριτῶν παρατιθεμένους στίχους, εὐχόμενος καὶ εἰς ἐμὲ καὶ εἰς ὑμᾶς νὰ ἀναγνώσωμέν ποτε τὸ ποίημα ὁλόκληρον.

Ἰδοὺ πῶς περιγράφει ὁ ποιητὴς τὸ μέρος τοῦ Ἅδου, ἐν ᾧ εἰσὶ καταδεδικασμένοι οἱ τῆς πατρίδος προδόται:

«Σὰν τὸ γεράκι τὸ ἄγριο χουμᾷ νὰ ἁρπάξῃ ὀρνίθι,
»μὲ τόση, μοῦ ἐφάνηκε, περνοῦμε ὀγληγοράδα.

»'Από τὸ χέρι μὲ κρατεῖ, εἰς χῶμα δὲν πατοῦμε,
»σαΐτα 'σὰν πηγαίνομε! 'Από ζερβιά μου ἀκούω
»κλαψομανιὸ, φωναῖς πολλαῖς, κουδουνητὸ ἀλύσσων,
»γλώσσαις φωτιᾶς ὑψώνονται, πυρὸς πελάγια ἀφρίζουν,
»'ς τὴ φλόγα ἄνθρωποι κολυμβοῦν, μὲ τὸ στοιχειὸ παλεύουν,
»τὸ πῦρ, ποῦ χύνει τοὺς ἀφροὺς καὶ λόγια γαργαρίζει.
»παίρνει τὸ αὐτί μου ταῖς μιλιαῖς κ' ἦταν κακαῖς βλαστήμιαις.
»'Ανάθεμα τοὺς αἴτιους μας, πατέρα καὶ μητέρα!
»νὰ μὴ εἶχε φέξει αὐγερινὸς, νὰ εἶχε καῇ ἡ κτίση,
»παρὰ ποῦ γεννηθήκαμε 'ς τὸν ἥλιο τῆς ἡμέρας!

Μεταβαίνω νῦν, κύριοι, εἰς τὸ νεώτατον καὶ τελευταῖον, ἐκ τῶν δημοσιευθέντων τοὐλάχιστον καὶ γνωστῶν, ἔργον τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν, τὸ ἰταλιστὶ γεγραμμένον αὐτοῦ δρᾶμα, «ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους» «La Morte di Socrate», δημοσιευθὲν ἐν Φλωρεντίᾳ τὸ ἔτος 1866, μετὰ ὡραίου καὶ σοφοῦ προλόγου τοῦ Νικολάου Θωμασαίου. 'Αγνοῶ ἀληθῶς διὰ τίνα λόγον ἔγραψε τὸ ἔργον τοῦτο ἰταλιστὶ ὁ ποιητὴς ἡμῶν. 'Απογνοὺς ἴσως — τίς οἶδε — τὴν ἀνάστασιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν σκηνῆς, καὶ θέλων νὰ ἀκούσῃ ζωογονούμενον ἀπὸ τοῦ θεάτρου, ἔστω τοῦτο καὶ ἰταλικὸν, τὸ προϊὸν τῆς γραφίδος του, ἐξελέξατο εἰς ἔκφρασιν τῶν διανοημάτων αὐτοῦ τὴν μελίῤῥυτον γλῶσσαν τοῦ Τάσου, ἣν ἔγραφεν ὡς τὴν πάτριον, μετ' ἴσης χάριτος καὶ ἴσης μελῳδίας. Ὅ,τι δμως ἔτι μᾶλλον ἀγνοῶ, εἶνε ὁ βαθύτερος ψυχολογικὸς λόγος, ὁ παρορμήσας τὸν Τερτσέτην νὰ γράψῃ δρᾶμα, καὶ δὴ νὰ δραματοποιήσῃ τὸν ὑπὸ πάντα λόγον δύσχρηστον εἰς δραματικὴν ὑπόθεσιν θάνατον τοῦ Σωκράτους. Ὅτι ὁ Τερτσέτης ἦν ἥκιστα δραματικὸς ποιητὴς, ἀληθῶς δὲ καὶ μόνον καθ' αὑτὸ λυρικὴ φύσις, καταφαίνεται, τοῦτο μὲν ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, ἅτινα εἴδομεν μέχρι τοῦδε, ἐκεῖνο δὲ ἐξ ἀναγνώσεως τοῦ ἐν λόγῳ δράματος. Εἶνε δμως ἐπίσης ἀληθὲς, κύριοι, ὡς προεῖπον, ὅτι ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου φιλοσόφου πᾶν ἄλλο εἶνε ἢ δραματικὸς, καὶ διὰ τοῦτο οὐδείς ποτε δραματικὸς ποιητὴς ἀπεπειράθη νὰ ἀναβιβάσῃ αὐτὸν ἐπὶ τὴν σκηνὴν, πλὴν ἑνὸς μόνου, καθόσον γνωρίζω, ἀσήμου γερμανοῦ, τοῦ Eckhart, ὅστις κατώρθωσε μὲν νὰ γράψῃ δρᾶμα «Ὁ Σωκράτης», καὶ νὰ διδάξῃ αὐτὸ μάλιστα ἐν ἔτει 1862 ἀπὸ τῆς πρώτης γερμανικῆς δραματικῆς σκηνῆς, τῆς τοῦ Βερολίνου, ἀλλὰ πᾶν ἄλλο ἢ στεφάνους ἀπεκόμισεν ἐκ τοῦ θεάτρου.

Δὲν θέλω ἐπιχειρήσει ἀνάλυσιν τοῦ *Θανάτου τοῦ Σωκράτους*, καθότι ἀληθῶς εἰπεῖν οὐδεμιᾶς τοιαύτης εἶνε τὸ ἔργον ἐπιδεκτικόν. Σκηναὶ μόνον ἀλληλοδιάδοχοι, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσυνάρτητοι καὶ ἀδικαιολογήτως ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην τασσόμεναι, καταλήγουσιν ἐπὶ τέλους εἰς τὸν ἀπὸ τῆς πρώτης ἤδη σκηνῆς ἀναμενόμενον διὰ τοῦ κωνείου θάνατον τοῦ Σωκράτους, χωρίς τινος δραματικῆς περιπετείας, χωρίς τινος οἱασδήποτε δράσεως ἢ πλοκῆς, χωρὶς λύσεως, χωρὶς καθάρσεως. Ἔχει δμως ὁ *θάνατος τοῦ Σωκράτους*, πλὴν τῆς ἐπιτυχοῦς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διαλεκτικῆς καὶ τοῦ ἀμιμήτου κάλ-

λους τῆς γλώσσης, ἕνα ἀληθῆ καὶ μέγαν ἀδάμαντα, τὴν πρώτην σκηνὴν τῆς τρίτης πράξεως, ἐν ᾗ, μονολογῶν ὁ Σωκράτης, ἀφηγεῖται παράδοξον αὐτοῦ καθ' ὕπνους ὅραμα.

Τὸ ὅραμα τοῦτο εἶνε πάρισον οὕτως εἰπεῖν τῇ ὀπτασίᾳ ἐκείνῃ, ἣν εἴδομεν ἐν τοῖς *Γάμοις τοῦ Ἀλεξάνδρου*. Ποία ὅμως μεταξὺ ἐκείνης καὶ τούτου διαφορά! Πόσον εὔθετος εἶνε ἐνταῦθα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μεγάλου φιλοσόφου ὁ θεῖος οὗτος διὰ νυκτὸς ἐλθὼν ὄνειρος, καὶ πόσον οὐ μόνον πιθανὴ εἶνε ἡ σωκρατικὴ ὀπτασία, ἀλλὰ καὶ ποιητικωτάτη καὶ ὑψηλὴ ἀληθῶς ἀνάπτυξις πάσης τῆς *τελεολογικῆς* φιλοσοφίας τοῦ μεγάλου ἀνδρός, θεία χριστιανικὴ κύρωσις τῶν παραγγελμάτων τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας! Ἄτοπον βεβαίως ἦτο ὁ τοῦ κόσμου νικητὴς καὶ ὑπὸ τῶν θριάμβων μεθύων Ἀλέξανδρος, ἐν μέσῳ τῆς γαμηλίου αὐτοῦ πανηγύρεως καὶ τὸ κύπελλον ἀνὰ χεῖρας κρατῶν, νὰ βλέπῃ ἐν ὀπτασίᾳ Ἰωάννην τὸν Θεολόγον ἀποκαλύπτοντα αὐτῷ τὰ μυστήρια τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Εἶνε ὅμως φυσικώτατον τοιοῦτο θεῖον ὅραμα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ πρώτου μεγάλου μάντεως τοῦ ἑνὸς Θεοῦ, τοῦ ἀποκαλύπτοντος αὐτὸν διὰ τῶν ὡραίων τούτων παρὰ Ξενοφῶντι λόγων:

«Ὁ τὸν ὅλον κόσμον συντάττων τε καὶ συνέχων, ἐν ᾧ πάντα καλὰ καὶ ἀγαθά ἐστι, καὶ ἀεὶ μὲν χρωμένοις ἀτριβῆ τε καὶ ὑγιᾶ καὶ ἀγήρατον παρέχων, θᾶττον δὲ νοήματος ἀναμαρτήτως ὑπηρετοῦντα, οὗτος τὰ μέγιστα πράττων ὁρᾶται, τάδε δὲ οἰκονομῶν ἀόρατος ἡμῖν ἐστί».

Τὸν ἀόρατον τοῦτον Θεὸν ὁ ποιητὴς ἡμῶν καθιστᾷ ὁρατὸν ἐν ὀνείρῳ εἰς τὸν Σωκράτην, ἕτοιμον ἤδη ὄντα νὰ ἀποθάνῃ, καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ἡ ψυχὴ τοῦ μεγάλου φιλοσόφου, ἀποδυομένη τὰ γήϊνα, ἀποκτᾷ τὴν διαυγῆ ἐκείνην διπλῆν ὅρασιν, ἥτις ἐμβαθύνει πέραν τοῦ στενοῦ ὁρίζοντος τοῦ πεπερασμένου ἡμῶν βίου, ἐπιφαίνεται αὐτῷ ὁ Θεὸς τοῦ Γολγοθᾶ, συμπληρῶν ἐκ θείας ἀποκαλύψεως τὴν προτέραν πνευματικὴν αὐτοῦ ἀποκάλυψιν.

Δὲν τολμῶ, κύριοι, νὰ ἀναγνώσω ἐν πρωτοτύπῳ τὴν ὑψηλὴν ταύτην καὶ πλήρη ἐμπνεύσεως σελίδα τῆς τερτσετείου ποιήσεως, φοβούμενος μὴ κουράσω τὴν ἀκοὴν τῶν μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν μου ἀγνοούντων τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν. Ἐπιτρέψατέ μοι ὅμως νὰ ἀνακοινώσω ὑμῖν πρόχειρον αὐτῆς μετάφρασιν, ἀτελῶς μὲν τὴν δύναμιν τῆς φράσεως καὶ τὴν μελῳδίαν τῆς γλώσσης τοῦ πρωτοτύπου ἀνταποδίδουσαν, προσπαθοῦσαν ὅμως νὰ διατηρήσῃ κἂν ἐν ὠχρᾷ μιμήσει τῆς ἑλληνικῆς φράσεως τοῦ Τερτσέτου τοὺς κυρίους τῆς ποιήσεως αὐτοῦ χαρακτῆρας.

Ἰδοὺ τί λέγει ὁ Σωκράτης, ἀφυπνιζόμενος ἐν τῇ εἱρκτῇ:

«Ποῦ ἤμουνα; τί εἶδα; θεῖο τραγοῦδι
θαῤῥῶ πῶς ἦτον τ' ὄνειρό μου.—Ἀκόμη
εἶν' ἡ ψυχή μου σεβασμὸ γεμάτη.—
'Σ ὡραῖο λειβάδι, λαὸς πολὺς τριγύρω,

μοῦ φάνηκε 'ς τὸν ὕπνο μου πῶς ἤμουν.
Βουνάκι χαροπὸ ἦτον ἐμπρός μου,
καὶ ῥήτορας ξανθὸς ὀρθὸς ἐπάνω,
μ' εὔμορφη ὄψι, μὲ γλυκὸ τὸ στόμα,
ἔχυνε κάτω τὰ χρυσᾶ του λόγια
ἀπ' τὰ πλευρά του τ' ἀνθισμένα. Ὅλοι
τὸν ἄκουαν· ἀναπνοὴ κανεὶς τους.
—«Ἡ καθαραὶς ψυχαίς, μακαρισμέναις
θὰ ἰδοῦνε, ἔλεγε, τοῦ Θεοῦ τὴν ὄψι,
καὶ 'ς τὰ Ἠλύσια, εὐτυχισμένοι πάντα,
θὰ ζήσουνε οἱ δίκαιοι τοῦ κόσμου.
Μέλι ἀπ' τὰ χείλια του ἔτρεχε ἡ γλύκα,
κ' ἦταν τὰ λόγια του ἀφὸς χρυσάφι.
Ἔξαφνα, ἐκεῖ ποῦ ὁ σοφὸς λαλοῦσε,
καὶ ἄκουε καὶ θαύμαζεν ὁ κόσμος,
φονιάδαις ἄγριοι, μὲ σπαθιὰ, κοντάρια,
ἐχύθηκαν 'ς τὸν δίκαιον ἐπάνω,
κ' ἐχύθη αἷμα 'ς τὸ ξανθὸ κεφάλι.
Μία γυναῖκα τότε,—ἀπ' τὴ γλυκειά της ὄψι
τοῦ νέου μητέρα ἔλεγες πῶς ἦτον—
καὶ ἕνας νέος τρυφερὸς, ὡραῖος,
ἄφοβοι οἱ δύο ἐμπρὸς εἰς τοὺς φονιάδαις
τοῦ ματωμένου ἐπῆρανε τὸ δίκηο.
Ἄχ, πῶς βαθειὰ ἐπόνεσε ἡ καρδιά μου!
Ὁ νέος ἐκεῖνος μὲ τὸ γαλανό του
μάτι, μὲ μάγουλο ἄσπρο δροσάτο,
τὸ πρόσωπο τοῦ Ξενοφῶντά μου εἶχε.
Μανία μοῦ ἦρθε! τρελλὸς, ξαφνισμένος,
κοντάρι, ἀσπίδα ἔτρεξα ν' ἁρπάξω,
νὰ πέσω ἁρματωμένος 'ς τοὺς φονιάδαις.
Μὰ . . . ξύπνησα ἐνῷ ἔτρεχα μὲ βία,
καὶ συλλογηούμουν τί εἶδα 'ς τὸ ὄνειρό μου.
Πάλι, σὲ λίγο, μὲ ξαναπῆρε ὁ ὕπνος.
Σὲ ξύλο ἀπάνω καρφωμένο βλέπω
τὸν ῥήτορά μου τὸν ξανθὸ, αἱματωμένο,
κ' ἐπάνω 'ς τὸ κεφάλι του μιὰ ἀράδα
μὲ γράμματα ἑλληνικὰ τὸν λέγαν
δὲν ξεύρω ποιανοῦ ἔθνους βασιλέα. . .
Χρυσὸ δὲν εἶχε 'ς τὰ μαλλιὰ στεφάνι·
ἀγκάθια μόνο ὁλόγυρα πλεγμένα.
Τὰ πόδια του μοῦ ἦλθε τὰ χιονάτα
νὰ πέσω, νὰ φιλήσω, γιατί λύπη
μοῦ ἔφερνε τὸ θεῖο πρόσωπό του,
τὸ στῆθος τὸ γυμνὸ, ποῦ ἀγκομαχοῦσε.
Ἀλλὰ δὲν μ' ἄφησε. Ἥσυχα ἐλύθη
ἀπ' τ' ἄτιμα καρφιὰ ποῦ τὸν κρατοῦσαν,
μ' ἐπῆρε ἀπὸ τὸ χέρι, καὶ μοῦ εἶπε:

«Κότταξε γύρω!» — Κότταξα καὶ εἶδα
'σὰν δάσος, δένδρα πλῆθος φυτευμένα,
νέους πολλοὺς καὶ γέρους μ' ἄσπρα γένεια,
γυναῖκαις ἀνδρειωμέναις καὶ κοράσια. . .
κι' ἀνθρώπους μὲ σπαθιὰ ξεγυμνωμένα,
μ' ἄγρια ὄψι, καθαροὺς φονιάδαις,
νὰ κόφτουν τὰ κεφάλια ἀπ' τὰ κορμιά τους.
Φωνὴ καμμιὰ δὲν ἄκουα· σωπαῖναν
ὅλοι. Φωτιαῖς εἶδα πολλαῖς παρέκει,
νὰ καῖν μὲ ζωντανὰ κορμιὰ γιὰ ξύλα,
καὶ νὰ φωτίζῃ ἡ κόκκινή των φλόγα
τοὺς δρόμους ὅλους, τὰ ψηλὰ παλάτια.
«Τοὺς βλέπεις αὐτοὺς ὅλους;» μοῦ εἶπε ὁ νέος.
»μαρτύροι εἶνε τῆς ἀλήθειας ὅλοι,
»ἀκόλουθοι δικοί μου, μαθητάδες!
»Μὴν τοὺς λυπᾶσαι· φωτερὸ στεφάνι
»θὰ πάρουνε κι' αὐτοὶ καὶ σὺ μαζύ τους
»ἀπ' τὴ δικαιοσύνη τὴν αἰώνια!»

Μετὰ τῶν μαρτύρων ἐκείνων αἰσθάνεται μετ' ὀλίγον ὁ Σωκράτης φερόμενον ἑαυτὸν διὰ τῶν αἰθέρων εἰς ὕψος· βλέπει ἀκτινοβολοῦντα τὸν θρόνον τοῦ ὑψίστου, ὑπ' ἀγγέλων κυκλούμενον, ἀκούει τοὺς αἴνους αὐτῶν καὶ τὰς μολπάς, καὶ... ἀφυπνοῖ, εὑρισκόμενος πάντοτε ἐν τῇ φυλακῇ τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, μηδὲν νὰ ἐπιφέρω σχόλιον εἰς τὸν ἀνωτέρω μονόλογον, ὃν θεωρῶ ὡς δυνάμενον ἐπαξίως νὰ ταχθῇ ἐγγὺς τῶν ὡραιοτάτων σελίδων τῆς νεωτέρας δραματικῆς φιλολογίας, καὶ νὰ μὴ φοβηθῇ τὴν σύγκρισιν.

—

Τοιοῦτος ἐν ὀλίγοις, δι' ὀλίγων καὶ πενιχρῶν ἴσως ἀπεικονισθείς, ὑπῆρξεν ὡς ποιητὴς ὁ Γεώργιος Τερτσέτης: ἀληθὴς ἐθνικὸς ψάλτης, οὐ μόνον τὴν καρδίαν ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν αὐτὴν καὶ τὴν φράσιν ἔχων ἑλληνικήν, καί, ὅπως ἀρχόμενος εἶπον καὶ νῦν ἀδιστάκτως ἐπαναλαμβάνω, ὁ γνησιώτερον ἐθνικὸς πάντων τῶν ποιητῶν τῆς νέας Ἑλλάδος.

Καταστρέφων νῦν τὸν λόγον, ἀκαίρως ἴσως καὶ κατόπιν ἑορτῆς ἀναλογίζομαι πιθανόν τινα δισταγμὸν πολλῶν ἐκ τῶν κυρίων ἀκροατῶν μου, ὃν ἐν ἀρχῇ μᾶλλον τοῦ ἀναγνώσματος τούτου ἔπρεπε προσφορώτερον νὰ σκεφθῶ. Εἶνε ἆρά γε πρέπων — λέγουσιν ἴσως πρὸς ἑαυτοὺς ἐξ ὑμῶν πολλοὶ — εἶνε πρέπων καὶ εὔθετος ἐν τοῖς σήμερον καιροῖς ὁ περὶ ποιητῶν καὶ περὶ ποιήσεως κριτικὸς λόγος; Δὲν ὁμοιάζομεν ἴσως, καὶ ἐγὼ ὁ λαλῶν καὶ ὑμεῖς οἱ ἀκούοντες περὶ τοιούτων πραγμάτων ἐν μέσῳ τῶν σημερινῶν καιρῶν, πρὸς τοὺς κοχλίας ἐκείνους τοῦ Αἰσώπου, οἵτινες τῶν οἰκιῶν αὐτῶν ἐμπιπραμένων αὐτοὶ ᾖδον; Δὲν εἶνε ἆρά γε ἀπροσδιόνυσος ἀλλοτριολογία ἡ περὶ ποιήσεως σήμερον μελέτη, καὶ δὲν εἶνε μονονοὺ κωμικόν, ἐλλείποντος ἡμῖν τοῦ ἄρτου, νὰ τυρβάζωμεν περὶ τὰ τρωγάλια καὶ τὰ ἐπιδόρπια;

Οὐχί, κύριοι· ὡς καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ εἴπω, δὲν εἶνε, οὔτε πρέπει νὰ ἦνε τρωγάλια καὶ ἐπιδόρπια δι' ἡμᾶς ὁ περὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ποιήσεως λόγος· ἄρτος δὲ μᾶλλον ἐπιούσιος διὰ τὰς ψυχὰς ἡμῶν πρέπει νὰ ἀνομολογῆται καὶ νὰ κηρύσσεται ἡ ἐπ' αὐτῆς ἐνδελεχὴς μελέτη. Καὶ σήμερον μάλιστα, ὅτε εἴπέρ ποτε ἀνάγκην ἔχομεν νὰ ἀναστομώσωμεν τὰς καρδίας ἡμῶν ἐν αὐτῷ τῷ καθαρῷ νάματι τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου, ὅτε αἱ ψυχαὶ ἡμῶν, περικοπτόμεναι τὰς πτέρυγας ὑπὸ ψαλίδος βαρείας, ἀνάγκην ἔχουσι νὰ μετεωρισθῶσιν εἰς αἰθέρα καθαρώτερον, δυνάμεις ἐκεῖθεν ἀντλοῦσαι καὶ ἐλπίδας καὶ παρηγορίαν, ἔστω ἡμῖν, οὐχὶ μόνον εὐάρεστον ὁδοῦ πάρεργον ἀλλ' ἔργον ἀληθὲς καὶ ἀσχόλημα ἀδιάλειπτον ἡ ἀναπόλησις τοῦ βίου ἐκείνου τοῦ ἐθνικοῦ, ἐν οἱᾳδήποτε αὐτοῦ ἐκδηλώσει, καὶ μάλιστα τῇ ποιητικῇ, τῇ ἀγνοτάτῃ πασῶν· ἔστω ἡμῖν ἡ ἱερὰ αὕτη θεωρία οἱονεὶ προσκύνημα, οἱονεὶ ἀόρατος τις Κρανίου τόπος.

Διότι, κύριοι, μὴ λησμονῶμεν τοῦτο: ἑορτάζομεν μεθαύριον τὴν 25 Μαρτίου· ἀλλὰ προχθὲς μόλις ἑωρτάσαμεν τὴν 19.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΛΑΧΟΣ.

ΤΟΡΚΟΥΑΤΟΥ ΤΑΣΣΟΥ

ΕΛΕΥΘΕΡΩΜΕΝΗ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ *

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΙΟΥΛΙΟΥ ΤΥΠΑΛΔΟΥ

ΑΣΜΑ Γ'

1 Μὲ ταῖς δροσιαῖς ἐπρόβαινε ἡ αὐγὴ χαριτωμένη
Μὲ μύρια τῆς παράδεισος λουλούδια στολισμένη,
Ὅταν μές' τὸ στρατόπεδο 'π' ἄγρυπνο ἑτοιμαζότουν
Βοὴ καὶ ἁρμάτων ταραχὴ γύρω παντοῦ ἁπλωνότουν·
Καὶ μόλις ὅλο τῆς αὐγῆς ἐφάνηκε τ' ἀστέρι
Ἡ σάλπιγγες χαρούμενες ἀντήχησαν 'ς τ' ἀέρι.
2 Ὁ πολεμάρχος μὲ γλυκοὺς τρόπους τοὺς ὁδηγάει,
Πότε τοὺς βάνει χαλινὸ πότε τοὺς ἀκλουθάει·
Ἔργο πλειὸ δύσκολο, παρὰ κάνεὶς νὰ σταματήσῃ
Τὸ κῦμα ποῦ σηκώνεται τὸ βράχο νὰ κτυπήσῃ,
Ἢ 'ς τὸν βορειὰ ν' ἀντισταθῇ ποῦ τὰ βουνὰ κλονίζει
Καὶ τὰ καράβια σύσσωμα 'ς τὴ θάλασσα βυθίζει.

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τὴν 18 Φεβρουαρίου 1877.

Δὲν θέλει τὴν ὁλόθερμην ὁρμή τους νὰ βαστάξῃ,
'Αλλ' ἑνωμένοι νὰ προβοῦν καὶ μὲ πολέμια τάξι.
3 Ἔχει καθένας τους φτερὰ 'ς τὰ πόδια, 'ς τὴν καρδία.
Τὸν κόπο δὲν αἰσθάνονται κ' ἐμπρὸς πετοῦν μὲ βία·
Κη' ὅταν μὲ ἀκτῖνες φλογεραῖς ὁ ἥλιος ἀνεβαίνει
Καὶ τοὺς ἀγροὺς ἀνάβωντας χόρτα καὶ ἀνθοὺς ξεραίνει,
'Ιδοὺ τὴν 'Ιερουσαλὴμ ξανοίγουν ἐμπροστά τους,
'Ιδοὺ 'ς τὴν 'Ιερουσαλὴμ στρέφουν τὰ βλέμματά τους,
Τὴν χαιρετοῦν ὁλόχαροι, μὲ πόθο τὴν κυττάζουν
Καὶ μύρια στόματα μὲ μιᾶς «'Ιερουσαλὴμ» φωνάζουν.
4 Ἔτσι κ' οἱ ναύταις ποῦ στερηαῖς ἀγνώριστες γυρέβουν
Καὶ μέσα 'ς ἄγρια σκοτεινὰ πέλαγα ταξιδεύουν
Παλαίβοντες μὲ τὸ βορηὰ καὶ τὴν θαλασσοζάλη,
Ἂν ξάφνου ὁ τόπος ποῦ ζητοῦν ἀγνάντια τους προβάλῃ,
Τὸν χαιρετοῦν, ὅλοι 'ς αὐτὸν μὲ τὴν καρδιὰ πετιῶνται,
Καὶ πλέον ταῖς ἔρημαις νυκτιαῖς, τοὺς κόπους δὲ θυμῶνται.
5 'Αλλ' ἡ χαρὰ ποῦ ἔλαμψε 'ς τῶν Χριστιανῶν τὰ στήθη
'Αγάλι' ἀγάλια ἐσβύστηκε κη' ἄλλο αἴσθημα ἐγεννήθη,
'Αγάπης, φόβου, σεβασμοῦ ποῦ ταῖς καρδιαῖς νικάει·
Καὶ πλέον κανεὶς τὰ βλέμματα νὰ ὑψώσῃ δὲν τολμάει
Ὅπου γιὰ 'μᾶς ἕνας Θεὸς ἔγινε μέγα θῦμα
Κ' ἐθάφτη καὶ ὁλοζώντανος εὐγῆκε ἀπὸ τὸ μνῆμα.
6 Στεναγμοί, λόγια θλιβερὰ καὶ παραπονεμένα,
Σημεῖα χαρᾶς, καὶ δέησες, καὶ δάκρυα πικραμένα
Γύρω παντοῦ σηκόνωνται καὶ δυνατὰ βουίζουν,
Σὰν ὅταν μέσα 'ς τὰ κλαδιὰ οἱ ἄνεμοι σφυρίζουν,
Ἢ ὅταν βράχους κ' ἔρημαις ἀκρογιαλιαῖς κτυπάει
Ἡ θάλασσα καὶ ἀφρίζοντας βραχνόφωνα βογκάει.
7 Γυμνοὶ τὰ πόδια προχωροῦν ὅλοι μικροὶ μεγάλοι,
Τὰ ὁλόχρυσα στολίσματα 'βγάνουν ἀπ' τὸ κεφάλι,
Καὶ ἀπ' ταῖς καρδίαις τ' ἀκάθαρτα πάθη ποῦ ταῖς μολύνουν,
Ταῖς ἁμαρτίαις ὁμολογοῦν καὶ δάκρυα πικρὰ χύνουν:
8 «Τὸ χῶμα ποῦ τὸ αἷμά σου ἔβρεξε νὰ φιλήσω
Χριστέ μου καὶ μὲ κλάϋματα θερμὰ νὰ τὸ ποτίσω!
Τί στέκεις παγωμένη μου καρδιά, καὶ σεῖς τί ἀργεῖτε
Μάτια μου κακοῤῥοίζικα δύο βρύσες νὰ γενῆτε;
Συντρίψου ἀχάριστη καρδιὰ 'ς τὸ κρῖμα βυθισμένη,
Ἢ κλάψα ἀπαρηγόρητη κ' αἰώνια σὲ προσμένει!»
9 'Αλλ' ὁ σκοπὸς ὁποῦ ψηλὰ βρισκόμενος ἐθώρει
Κ' ἐξάνοιγε ταῖς λαγκαδιαῖς τριγύρου καὶ τὰ ὄρη

Βλέπει μακριάθε φοβερὴ μαυρίλλα νὰ σιμώνῃ
Σὰ σύγνεφο ποῦ μέσα του φωτιαῖς καὶ λάμψες χώνει·
Ἔπειτα τ' ἄρματα θωρεῖ ὁποῦ τὸ φῶς φλογίζει,
Καὶ τέλος ἄμετρους πεζοὺς κη' ἄλογα ξεχωρίζει·
10 Κ' εὐθὺς φωνάζει: «Ἀσκόνεται πολλὴ μαυρίλλα πέρα,
Ὤ, πῶς ἁπλώνεται γοργὰ καὶ λάμπει 'ς τὸν ἀέρα!
Νά, μᾶς ἐπλάκωσαν ἐχθροί, φθάνουν. Ἑτοιμασθῆτε,
Ἀδράξετ' ὅλοι τ' ἄρματα, 'ς τοὺς τοίχους ἀναιβῆτε!»
Σέρνει βαρύτερη φωνὴ καὶ λέει. «Καιρὸς δὲ μένει,
Συμμαζωχθῆτε γλίγωρα, τρέξετε ἁρματωμένοι.
Νὰ ἔφθασαν· ὁ κορνιακτὸς ἁπλώνει, πλησιάζει
Καὶ σὰν κατάχνια τρομερὴ τὸν οὐρανὸ σκεπάζει!»
11 Γέροι, γυναῖκες, καὶ παιδιὰ ποῦ δύναμι δὲν ἔχουν,
Γιὰ νὰ σωθοῦν ὁλότρεμοι μές' τὰ τζαμιά τους τρέχουν·
Οἱ ἄνδρες ὅλοι τ' ἄρματα φουκτώνουν, καὶ πηγαίνουν
Πολλοὶ 'ς ταῖς πύλαις, καὶ πολλοὶ 'ς τοὺς τοίχους ἀναιβαίνουν.
Ὁ βασιλεὺς ἀκούραστος τρέχει παντοῦ, θαῤῥύνει
Πολεμιστάδες καὶ ἀρχηγούς, ταῖς προσταγαῖς του δίνει,
Καὶ ἀφοῦ τὰ πάντα ἐπρόβλεψε σὲ ψηλὸν πύργο ἀνέβη
Ποῦ σὲ δύο πύλαις μεταξὺ τὴ χώρα προστατεύει,
12 Ὅθεν, 'ς τὴ μέση τοῦ στρατοῦ 'βρισκόμενος ἐθώρει
Ἀπὸ μακριὰ ταῖς λαγκαδιαῖς, τὰ πλάγια καὶ τὰ ὄρη.
Τὴν Ἑρμινίαν ἐκεῖ καλεῖ, τὴν εὔμορφη Ἑρμινία.
Ἀφοῦ τὴν Ἀντιόχεια, 'δική της βασιλεία
Τῶν Χριστιανῶν ἐνίκησαν τ' ἄρματα, καὶ 'ς τὴ μάχη
Ἔχασε τὸν πατέρα της κ' ἔμεινε αὐτὴ μονάχη,
Τὴν ὀρφανοῦλα ὁ βασιλιᾶς ἐπῆρε 'ς τὴν αὐλή του,
Μὲ ἀγάπη τὴν ἀνάθρεψε, τὴν εἶχε σὰν παιδί του.
13 Εὐγῆκε ὡστόσο ἡ φοβερὴ Κλορίνδα ν' ἀπαντήσῃ
Τοὺς Χριστιανοὺς ποῦ ἐσίμωναν, τὸν πόλεμο ν' ἀρχίσῃ·
Ἐμπρὸς ἀπ' ὅλους ἔτρεχε, κη' ὁ Ἀργάντης εἰς μία χῶσι
Κρυμμένος ἦτον, ἕτοιμος βοήθεια νὰ τῆς δώσῃ.
Ἡ κόρη ἀνάβει ταῖς καρδιαῖς ὅλων ὁλόγυρά της
Μὲ γενναίους λόγους, καὶ μ' αὐτὴ τὴν ἄφοβη θωριά της.
Τοὺς λέει: «Μὲ κατορθώματα ἀνήκουστης ἀνδρείας
Πρέπει νὰ θεμελιώσωμε τὴν τύχη τῆς Ἀσίας.»
14 Κ' ἐνῷ 'μιλεῖ, ἀγνάντιά της, ὄχι μακριὰ ξανοίγει
Μεγάλο τάγμα Χριστιανῶν ποῦ εὐγῆκε 'ς τὸ κυνῆγι.
Ἀπὸ τὰ πλούσια ἐγύριζε σιμωτινὰ λιβάδια
Εἰς τὸν στρατὸν γεννήματα φέρνωντας καὶ κοπάδια.

Ῥίχνεται ἡ κόρη ἐπάνω τους, καὶ κατ' αὐτῆς ὁρμάει
Ὁ στρατηγός τους, ποῦ θωρεῖ πόσον αὐτὴ τολμάει·
Γάρδος καλεῖται, φοβερὸς πολεμιστὴς ἐγίνη,
Ἀλλὰ δὲν ἔχει δύναμι ν' ἀντισταθῇ 'ς ἐκείνη,
15 Καὶ μὲ τὸ πρῶτο κτύπημα κάτου ἔπεσε 'ς τὸ χῶμα
Κ' εἶδαν τὰ δύο στρατεύματα τὸ ματωμένο σῶμα.
Τὰ πλήθη τῶν ἀγαρηνῶν χαρούμενα φωνάζουν,
Γιατὶ καλὸ προμήνυμα τῆς νίκης τὸ λογιάζουν.
Κατὰ τῶν ἄλλων ῥίχνεται μὲ τ' ἄλογο ποῦ ἀφρίζει
Ἡ κόρη, καὶ τὸ χέρι της ἄμετρα χέρια ἀξίζει.
Τὰ βήματά της ἀκλουθοῦν μὲ θάῤῥος οἱ 'δικοί της
'Στὸ δρόμο ποῦ τοὺς ἄνοιξε τ' ἀνίκητο σπαθί της.
16 Οἱ Χριστιανοὶ τὰ λάφυρα ποῦ ἐπῆραν τῆς ἀφήνουν
Καὶ ἀγάλι ἀγάλι τακτικὰ πισωπατοῦν καὶ κλίνουν,
Ὥστε ποῦ συμμαζώνονται 'ς ἑνὸς βουνοῦ τὴ ῥάχη,
Ὅπου ἠμποροῦν καλλίτερα ν' ἀντισταθοῦν 'ς τὴ μάχη.
Τότε, καθὼς ὁ κεραυνὸς πέφτει ἀπ' τὰ νέφη κάτου
Ὁ ἀνδρεῖος Ταγκρέδης ὥρμησε μ' ὅλο τὸ στράτευμά του.
17 Μὲ τόσο θάῤῥος τὸ σπαθὶ βαστάει, μὲ τόση χάρι,
Μὲ τόσην τόλμη προχωρεῖ τῶμμορφο παλληκάρι,
Ὥστε ψηλάθε ὁ βασιλιᾶς κυττῶντάς τον θαυμάζει,
Ὅτ' εἶν' ὁ πρῶτος μεταξὺ τῶν ἐκλεκτῶν λογιάζει,
Καὶ λέει τῆς κόρης 'π' ἄρχισε νὰ χάνῃ τὴ 'μιλιά της,
Τόσο κτυποῦσε δυνατὰ 'ς τὸ στῆθος ἡ καρδιά της:
18 «Σὺ ἐγνώρισες τοὺς Χριστιανούς, ποῖος εἶναι, 'πές μου, ὁ νέος
Αὐτὸς 'ποῦ τόσο τολμηρὸς φαίνεται καὶ γενναῖος;»
Βαστᾷ ἡ κόρη μετὰ βιᾶς τὰ δάκρυα καὶ τὴ θλίψι,
Ἀλλὰ τὴ λαύρα τῆς καρδιᾶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ κρύψῃ.
19 Μὲ λόγους μίσους προσπαθεῖ τὸ τρυφερὸ κοράσι
Ἄλλο πολὺ γλυκότερο αἴσθημα νὰ σκεπάσῃ,
Κη' α 'Οϊμένα, τ' ἀποκρίνεται, καὶ πῶς νὰ μὴ γνωρίζω
Αὐτὸν ποῦ μ' ἐκατήντησε 'ς τὰ ξένα νὰ γυρίζω;
Ποτὲ νὰ μ' εἶχε τὸν ἰδῶ καθὼς συχνὰ τὸν εἶδα
Φόνους νὰ σπέρνῃ κ' αἵματα τὴ μαύρη μου πατρίδα·
Ὦ! πόσον ἄσπλαχνα κτυπᾷ, καὶ τὴν πληγὴ ποῦ κάνει
Οὔτε βοήθεια μαγικὴ γιατρεύει, οὔτε βοτάνι.
20 Ὁ ἀνδρεῖος Ταγκρέδης εἶν' αὐτός. Διατί ἁλυσσωμένος
Δὲν βρίσκεται 'ς τὰ χέρια μου 'ς ἐμένα ὑποταγμένος!
Καὶ ζωντανὸν τὸν ἤθελα τοὺς πόνους νὰ ἐγδικήσω
Ποῦ μ' ἔδωσε, καὶ τῆς ψυχῆς τὴ φλόγα νὰ δροσίσω!»

Ἔτσ' εἶπε ἀναστεγάζοντας, κη' ὅποιος τὴν ἀγρυκοῦσε
Τ' ἀμφίβολα τὰ λόγια της ἀλλοιώτικα 'νοοῦσε.
21 Ὡστόσο τρέχει ἡ φοβερὴ Κλορίνδα ν' ἀπαντήσῃ
Τὸν νέον Ταγκρέδη πῶρχεται μ' αὐτὸν νὰ πολεμήσῃ.
Μ' ὀργὴ ἐκτύπησαν κ' οἱ δυὸ 'ς τῆς κεφαλῆς τὰ μέρη
Καὶ συντριμμένα σίδερα ἐσκόρπισαν 'ς τ' ἀέρι.
Ἀλλ' αὐτὸς τόσο δυνατὰ ἐκτύπησε τὴν νέα
Ὁποῦ μακριὰ τῆς ἔῤῥιψε τὴν περικεφαλαία,
Κ' ἐνάερα κυματίζοντας τὰ ὁλόχρυσα μαλλιά της
Ἔλαμψε 'ς τὸ στρατόπεδο σὰν ἥλιος ἡ εὐμορφιά της.
22 Σπιθοβολοῦν τὰ μάτια της ἀπὸ θυμὸ ἀναμμένα,
Ἀλλὰ καὶ μέσα 'ς τὸ θυμὸ γλυκὰ χαριτωμένα.
«Τί συλλογιέσαι; τί κυττᾷς; ποῦ μὲ τὸν νοῦ γυρίζεις;
Τ' ἀγαπημένο πρόσωπο, Ταγκρέδη, δὲν γνωρίζεις;
Αὐτὴ εἶν' ἡ κόρη 'π' ἀγαπᾷς, τὴν εἶδες νὰ δροσίσῃ
Τὸ φλογισμένο μέτωπο 'ς τὴν κρυσταλένια βρύσι».
23 Αὐτὸς, ποῦ τὴν ἁρματωσιὰ καὶ τὴν ζωγραφισμένη
Ἀσπίδα τότ' ἐγνώρισε, σὰν πεθαμμένος μένει.
Ὅπως καλλίτερα 'μπορεῖ σκεπάζει τὸ κεφάλι
Καὶ ἀπάνου του μὲ τὸ σπαθὶ ῥίχνεται ἡ κόρη πάλι.
Ὁ νέος τραβιέται, στρέφεται γοργὰ καὶ ἀλλοῦ ξαμώνει,
Ἄλλους τ' ἀνδρίκιο χέρι του ῥίκτει καὶ θανατώνει,
Ἀλλὰ ξεφεύγει τὴν ὁρμὴ τῆς κόρης, ποῦ τὸν κράζει
Στὴν μάχη φοβερίζοντας, καὶ, Στάσου, τοῦ φωνάζει.
24 Τὸν φθάνει, ἀλλὰ τοὺς κτύπους της ἐκεῖνος δὲν ψηφάει,
Κη' ὄχι τὴν κόψι τοῦ σπαθιοῦ, τὰ μάτια της κυττάει,
Καὶ λέει: «Τ' ἄπονα χέρια της ποτὲ δὲ μὲ λαβώνουν,
Τὰ κάλλη τοῦ προσώπου της αὐτὰ μὲ θανατώνουν.»
25 Ἂν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄσπλαχνη τίποτε δὲν ἐλπίζει,
Νὰ τῆς εἰπῇ τοὺς πόθους του τέλος ἀποφασίζει.
Τῆς λέγει: «Μῖσος τρομερὸ τρέφεις γιὰ μὲ 'ς τὸ στῆθος.
Ἂν μὲ θωρῇς μόνον ἐχθρὸν μέσα σὲ τόσο πλῆθος
Ἔλα παράμερα λοιπὸν οἱ δυὸ νὰ κτυπηθοῦμε
Καὶ ποῖος ἀξίζει 'ς τ' ἅρματα περσότερο νὰ ἰδοῦμε».
26 Τὴν πρότασί του δέχεται καὶ δὲν φροντίζ' ἡ νέα
Ἂν τρέχῃ κίνδυνο χωρὶς τὴν περικεφαλαία·
Κ' εὐθὺς κινοῦν ἡ κορασιὰ κη' ὁ νέος ὁ ἐρωτευμένος
Αὐτὴ μὲ τόλμη φοβερὴ κ' ἐκεῖνος τρομασμένος.
«Στάσου, τῆς λέγει, τὸ σπαθὶ ἂς βάλωμε 'ς τὴ θήκη
Ὥστε νἀποφασίσωμε τῆς μάχης τὴ συνθήκη.»

27 Ἐτσ' εἶπε κ' ἐσταμάτησε· πλέον τολμηρὸς ἐγίνη
Γιατί τὸ πάθος τὸν κεντᾷ καὶ δύναμι τοῦ δίνει.
«Ἐσὺ τὸ αἷμά μου διψᾷς, τῆς λέγει, νὰ, ἐγδικήσου
Βγάλε τούτη τὴν ἄχαρη καρδιὰ ποῦ 'ναι 'δική σου.
28 Ἰδοὺ τὸ θώρακα πετῶ, καὶ ἀκίνητος ἐμπρός σου
Ὁλόγυμνο τὸ στῆθός μου προσφέρω 'ς τὸ θυμό σου!»
Κ' ἐνῷ τὸν πόνο τῆς καρδιᾶς θέλει νὰ ξεθυμάνῃ
Μὲ μιᾶς ἐχθρῶν καὶ Χριστιανῶν πλῆθος μεγάλο φθάνει.
29 Οἱ πρῶτοι ἀπὸ τοὺς δεύτερους μὲ ὁρμὴ κυνηγημένοι
Γιὰ φόβο ἢ γιὰ στρατήγημα ἔφευγαν τρομασμένοι.
Θωρῶντας ἕνας Χριστιανὸς τὰ ὁλόχρυσα μαλλιά της
Π' ὅλα λυτὰ ἐκυμάτιζαν εἰς τὴν ἁρματωσιά της,
Ὀπίσω της ἐπέρασε καὶ ἀσκόνοντας τὸ χέρι
Ἄσπλαχνα τὴν ἐκτύπησε 'ς τῆς κεφαλῆς τὰ μέρη.
Σέρνει ὁ Ταγκρέδης μιὰ φωνὴ, καὶ ὁρμῶντας ἐμπροστά του
Μὲ τὸ σπαθί του ἐπρόλαβε τὸν κτύπο τοῦ θανάτου,
30 Ποῦ τὸ λαιμὸ τῆς ἔγγιξε 'ς τοῦ θώρακος τὸ δέμα
Καὶ τὰ ξανθά της τὰ μαλλιὰ ἐῤῥάντισε τὸ αἷμα,
Κη' ὅλα ἐκοκκίνησαν καθὼς χρυσάφι κοκκινίζει
Ὅταν τεχνίτης μὲ λαμπρὰ ῥουμπίνια τὸ στολίζει.
Βλέπει τῆς κόρης τὴν πληγὴν ὁ νέος ἀνδρειωμένος
Κ' ἐπάνου 'ς τὸν σκληρόκαρδο χύνεται θυμωμένος.
31 Χωρὶς ὀπίσω νὰ στραφῇ ῥίχνεται τοῦτος πέρα,
Κατόπι ὁ ἄλλος, καὶ πετοῦν σὰ βέλη 'ς τὸν ἀέρα.
Ἡ κόρη δὲν ἠθέλησε νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ,
Καὶ τοὺς 'δικούς της 'πῶφευγαν ἔτρεξε ν' ἀπαντήσῃ.
Δείχνει τὸ πρόσωπο, κτυπᾷ, φεύγει, γυρίζει πάλι,
Ἐμπρὸς, ὀπίσω ῥίχνεται σὲ μιὰ μεριὰ καὶ 'ς ἄλλη!
32 Ἐτσ' εἰς μεγάλη λαγκαδιὰ ταῦρος ἀγριωμένος
Ποῦ τρέχει ἀπ' ἀναρίθμητα σκυλιὰ κυνηγημένος,
Ἂν στρέψῃ καὶ τὰ κέρατα τοὺς δείξῃ σταματαίνουν
Ἂν φύγῃ τολμηρότερα κατόπι του πηγαίνουν.
Ἡ κόρη τὴν ἀσπίδα της φεύγοντας ἀναιβάζει
Καὶ τὴν γυμνή της κεφαλὴ ὀπίσωθε σκεπάζει·
Καθὼς ὅταν 'ς τ' ἀράπικο παιγνίδι αὐτοὶ ποῦ τρέχουν
Σκεπάζονται, καὶ φεύγοντες νὰ φυλακτοῦν προσέχουν.
33 Ὡστόσο τοῦτοι φεύγοντες, κ' ἐκεῖνοι κυνηγῶντες
Σιμὰ 'ς τὰ τείχη τὰ ψηλὰ ἔφθασαν πολεμῶντες,
Ὅταν μὲ μιᾶς οἱ ἀγαρηνοὶ βαρυὰ φωνὴ σηκώνουν,
Γυρίζουν, καὶ πισώπλατα τοὺς Χριστιανοὺς λαβώνουν·

Κη' ὁ 'Αργάντης καταιβαίνωντας ἀπὸ τὰ ὄρη κάτου
34 Προβαίνει ξάφνου ἀγνάντια τους μ' ὅλο τὸ στράτευμά του,
Κ' ἐμπρὸς ἀπ' ὅλους ἔρχεται· πρώτη κτυπιὰ ποῦ δίνει
Ἄλογο καὶ πολεμιστὴ κάτου νεκροὺς ἀφίνει.
Κη' ἄλλους ἐσκότωσε πολλούς, ἀλλὰ 'ς τ' ἀνδρίκιο χέρι
Συντρίφθη τὸ κοντάρι του κ' ἐσκόρπισε 'ς τ' ἀέρι.
Φουκτώνει τότε τὸ σπαθὶ κη' ὅπου μ' αὐτὸ ξαμώσει
Ἄπονα ῥίκτει κατὰ γῆς, λαβώνει ἂν δὲν σκοτώσῃ.
35 Ἡ ἀνδρεία Κλορίνδα δεύτερη δὲν ἔμεινε 'ς τὴν μάχη,
Καὶ τὸν 'Αρδέλιο ἐσκότωσε μὲ μιὰ κτυπιὰ μονάχη·
Γέρος αὐτός, καὶ ἀδάμαστος ἦτον 'ς τὰ γερατιά του,
'Αλλ' οὔτ' ἡ ἀνδρεία τὸν ἔσωσε, οὔτε τὰ δυὸ παιδιά του·
Ὁ πρῶτός τους ὁ Ἄλκανδρος πολὺ βαρυὰ ἐπληγώθη,
Καὶ ὁ Πολυφέρνης μεταβιᾶς παλεύοντας ἐσώθη.
36 'Αλλ' ὁ Ταγκρέδης ποῦ θωρεῖ ἀδύνατο νὰ φθάσῃ
Αὐτὸν ποῦ μ' ἄλογο γοργὸ τὸν εἶχε ξαπεράσει,
Κυττάζει ὀπίσω καὶ πολὺ βλέπει προχωρημένους
Τοὺς ἐδικούς του ἀπ' ἄμετρους ἐχθροὺς τριγυρισμένους·
Καὶ στρέφει εὐθὺς εἰς τὴν στιγμὴν ποῦ ἑνώθηκε μ' ἐκείνους
Τὸ τάγμα ποῦ 'ναι πάντοτε τὸ πρῶτο 'ς τοὺς κινδύνους,
37 Τὸ τάγμα τοῦ περίφημου Δουδώνη, ποῦ βραβεῖον
Ἔχει παντοῦ τὸν θρίαμβον, τὸ τάγμα τῶν ἀνδρείων.
Καὶ ὁ 'Ρινάλδος τολμηρὸς πολεμιστής, γενναῖος,
'Απ' ὅλους δυνατώτερος, ἀπ' ὅλους πλέον ὡραῖος
'Εμπρὸς ἀπ' ὅλαις ταῖς γραμμαῖς τόσο γοργὰ πετοῦσε
Ποῦ 'ς τὴν ὁρμή, τὸν ἄνεμο, τὴν ἀστραπὴ ἐνικοῦσε.
Ἡ 'Ερμινία μόλις θωρεῖ 'ς τὴ γαλανὴ σημαία
Τ' ἀετοῦ τὰ κάτασπρα φτερά, στρέφει 'ς τὸν βασιλέα
Ὁποῦ τὸν νέο πολεμιστὴ μὲ θαυμασμὸ κυττάζει,
Καί, «'Ιδού, τοῦ λέγει, ὁ ἀνίκητος ποῦ κάθε ἀνδρεῖον δαμάζει.
38 'Ακόμη μέσα 'ς τὸν ἀνθὸ τῆς νειότης καὶ 'ς τὴ χάρι
Ὁ πρῶτος εἶναι 'ς τὸ σπαθί, ὁ πρῶτος 'ς τὸ κοντάρι·
Κη' ἂν ἄλλους ἔξη σὰν αὐτὸν εἶχαν οἱ ἐχθροὶ μαζῆ τους
Ναί, ἤθελ' εἶναι σήμερον ὅλ' ἡ Συρία 'δική τους,
Καθὼς τὰ τόσα κη' ἄμετρα βασίλεια ποῦ κυττάει
Ὁ ἥλιος καὶ προβαίνοντας τὰ πρωτοχαιρετάει·
Καὶ ὁ Νεῖλος ἀνωφέλευτα 'γι' αὐτοὺς ἤθελε κρύψει
Τὴν μυστική του κεφαλὴ μές' τ' οὐρανοῦ τὰ ὕψη·
39 'Ρινάλδος ὀνομάζεται, καὶ οἱ πύργοι, 'ς τὴν ὀργή του
Πλειὸ ἀπὸ πολέμια μηχανὴ τρέμουν τὴ δύναμί του.

Γύρισε τώρα, κύτταξε 'ς τὸ μέρος ποῦ ἀντικρύζει
Αὐτὸν ποῦ χρυσοπράσινη ἁρματωσιὰ στολίζει·
Εἶν' ὁ Δουδώνης, ὁδηγεῖ τὸ τάγμα ποῦ σιμώνει,
Καὶ ἀγκαλὰ γέρος, φοβερὸ εἶν' τὸ σπαθὶ ποῦ ζώνει.
40 Αὐτὸς ὁ μεγαλόσωμος κατάμαυρα 'ντυμένος
Εἶν' ὁ Γερνάνδος, Νορβεγὸς πρίγκιπας ἀνδρειωμένος,
'Αλλ' ὑπερήφανος πολὺ, καὶ ἡ τόση ἀγερωχία
Τῶν ἔργων τῆς ἀνδρείας του μικραίνει τὴν ἀξία.
'Εκεῖν' οἱ δυὸ ποῦ προχωροῦν τόσο στενὰ ἑνωμένοι
Μὲ κάτασπρα στολίσματα, καὶ κάτασπρα 'ντυμένοι,
Εἶν' ἕν' ἀνδρόγυνο πιστὸ, 'Οδοάρδος καὶ Γυλδίππη·
Δύναμις, χάρις, εὐμορφιὰ, τίποτε δὲν τοὺς λείπει.»
41 Κ' ἐνῷ 'μιλοῦσαν ἔβλεπαν 'ς τοὺς τοίχους ἀποκάτου
'Εδῶ κ' ἐκεῖ σὰν κεραυνοὺς τοὺς κτύπους τοῦ θανάτου.
Γιατί ὁ Ταγκρέδης ποῦ μαζῆ μὲ τὸν 'Ρινάλδο ὥρμησαν
Τὸν κύκλο τῶν 'Αγαρηνῶν ὅλο μὲ μιὰ ἐσκορπήσαν,
Καὶ φθάνοντας ἐκεῖ γοργὰ τὸ τάγμα τοῦ Δουδώνη
Ἔγινε ἡ μάχη πλειὸ φρικτὴ κ' ἐπλήθαιναν οἱ φόνοι.
Κη' ὁ 'Αργάντης, ὁ ὑπερήφανος 'Αργάντης, δὲν βαστάει
Τοῦ νέου 'Ρινάλδου τὴν ὁρμὴ, ποῦ κάτου τὸν πετάει·
42 Κη' ἄβλαβος ἴσως ν' ἀσκωθῇ δὲν ἤθελε ἠμπορέσει
Ἂν τοῦ 'Ρινάλδου τ' ἄλογο 'ς τὴν γῆν δὲν εἶχε πέσει,
Καὶ τὸ ποδάρι πέφτοντας τοῦ ἐπλάκωσεν εἰς τρόπο
Ποῦ δεν ἐλευθερώθηκε χωρὶς μεγάλον κόπο.
Οἱ 'Αγαρηνοὶ γιὰ νὰ σωθοῦν κατὰ τὴ χώρα τρέχουν·
Ἡ ἀνδρεία Κλορίνδα, καὶ μ' αὐτὴν ὁ 'Αργάντης, μόνοι ἀντέχουν
43 Εἰς τὴν ὁρμὴ ποῦ ὀπίσω τους ὡσὰν πλημμύρα αὐξένει
Στέκουν ἀσάλευτοι, κτυποῦν οἱ δυὸ μαζῆ ἑνωμένοι.
'Αλλ' ὁ Δουδώνης τοὺς ἐχθροὺς ποῦ φεύγουν κυνηγάει
Καὶ τοῦ Τιγράνη μιὰ σπαθιὰ τόσο βαρυὰ κτυπάει
'Οποῦ μὲ μιᾶς τὸν ἔρριψε χωρὶς κεφάλι κάτου·
44 Τὸν 'Αλμαζὰρ δὲν ὠφελεῖ ἡ πλούσι' ἁρματωσιά του,
Οὔτε τὸν ἄμοιρο Κορβὰν ἡ περικεφαλαία
Ποῦ τῶζονε τὴν κεφαλὴ, τόσο λαμπρὴ καὶ ὡραία.
'Στὴν ῥάχη πισωκέφαλα τέτοια πληγὴ τοὺς κάνει
Ποῦ τὸ σπαθὶ 'ς τὸ πρόσωπο 'ς τὸ στῆθος τοὺς ἐφάνη.
Καὶ ἀκούραστο τὸ χέρι του τοὺς κτύπους δευτερώνει,
Τὸν 'Αμουρὰτ, τὸν 'Αλμανζὸρ, τὸν Μεχεμὲτ σκοτώνει·
Κη' αὐτὸς ὁ 'Αργάντης δὲν 'μπορεῖ βῆμα νὰ προχωρήσῃ
Γιατί φοβᾶται ὀπίσω του τέτοιον ἐχθρὸ ν' ἀφήσῃ.

45 Αἰσθάνεται μές' τὴν καρδιὰ φλόγα θυμοῦ ἀναμμένη,
Καὶ πότε ἐμπρὸς ἀργοπατεῖ, καὶ πότε σταματαίνει.
Ὅταν αἰφνήδια στρέφωντας τὴν ὄψι 'ς τὸν ἐχθρό του
Μ' ὁρμὴ κτυπάει καὶ τὸ σπαθὶ βυθίζει 'ς τὸ πλευρό του.
Ὁ στρατηγὸς τῶν Χριστιανῶν πέφτει σφαμμένος κάτου
Καὶ ἁπλώνεται 'ς τὰ μάτια του ὕπνος βαρὺς θανάτου.
46 Μὲ βία τ' ἀνοίγει τρεῖς φοραῖς γιὰ ν' ἀποχαιρετήσῃ
Τὸ γλυκὸ φῶς τοῦ ἥλιου προτοῦ τὸν κόσμο ἀφήσῃ.
Στὰ χέρια ἀντιστυλώνεται ν' ἀσκώσῃ τὸ κεφάλι,
Καὶ ξαναπέφτει κατὰ γῆς χωρὶς 'μιλιὰ νὰ βγάλῃ.
Σκεπάζει μαῦρο σύγνεφο τὰ 'μάτια τὰ σβυμένα,
Καὶ ἁπλώνονται τὰ μέλη του ψυχρὰ καὶ νεκρωμένα.
Τὸ ματωμένο λείψανο ὁ Ἀργάντης δὲν κυττάζει,
Φεύγει, καὶ τρέχοντας μὲ ὁρμὴ 'ς τοὺς Χριστιανοὺς φωνάζει:
47 «Τὸ σπαθὶ τοῦτο, στρατηγοί, ποῦ βλέπετ' ἐμπροστά σας
Ἐχθὲς τὸ ἔλαβα, λαμπρὸ δῶρο τοῦ βασιλιά σας.
Πέτε του πόσο δυνατὴ ἐδείχθηκε ἡ βαφή του,
Πῶς τὸ μεταχειρίστηκα γιὰ νὰ χαρῇ ἡ ψυχή του·
48 Καὶ ὅτι γλίγωρα κη' αὐτὸς θέλει τὸ δοκιμάσει,
Κη' ἂν φύγῃ ἀλλοῦ, τὸ χέρι μου παντοῦ θέλει τὸν φθάσει.»
Τοῦτα τὰ λόγια ταῖς καρδιαῖς τῶν Χριστιανῶν ἀνάβουν
Κη' ὅλοι πετιῶνται ἀπάνω του ἐγδίκησι νὰ λάβουν·
Ἀλλ' αὐτὸς ἔφυγε γοργά, καὶ μὲ τὸ στράτευμά του
Ὅλοι ἑνωμένοι ἐσώθηκαν 'ς τοὺς τοίχους ἀποκάτου.
49 Ψηλάθε τότε νὰ κτυποῦν ὅλοι μὲ μιᾶς ἀρχίζουν,
Σωρὸς ἡ πέτρες ῥοβολοῦν, βέλη παντοῦ σφυρίζουν.
Οἱ Χριστιανοὶ τὸν κίνδυνο βλέπουν καὶ σταματαίνουν,
Οἱ ἐχθροὶ δὲ χάνουν μιὰ στιγμὴ καὶ μές' τὴ χώρα 'μπαίνουν.
Ἀλλ' ὁ Ῥινάλδος ὁποῦ ἀργὰ τὸ πόδι του ἐδυνήθη
Νὰ ἐλευθερώσῃ ἀπ' τ' ἄλογο, ἐκεῖ μ' ὁρμὴν ἐχύθη.
50 Τοῦ ἀνδρείου Δουδώνη τὸν φονιὰ ἤθελε ν' ἀπαντήσῃ
Νὰ κάμῃ ἐγδίκησι φρικτή, τὸ αἷμά του νὰ χύσῃ·
Στοὺς ἐδικούς του ἐφώναξε μὲ ὀργή: «Τί καρτερεῖτε;
Τοῦ στρατηγοῦ τὸν θάνατο γιατί δὲν ἐγδικεῖτε;
Δὲν ἀγρυκᾶτε; ἐγδίκησι τὸ αἷμά του φωνάζει,
Καὶ τῆς ψυχῆς σας τὴν ὀργὴ τοῖχος λεπτὸς δαμάζει;
51 Κη' ἂν ἦτον σιδερόκτιστος ἡ κόψι τοῦ σπαθιοῦ σας
Θὰ φθάσῃ σὰν τὴν ἀστραπὴ μές' τὴ φωλιὰ τοῦ ἐχθροῦ σας.
Λοιπὸν ὁρμήσετε!» Κ' ἐμπρὸς ἀπ' ὅλους τους κινάει,
Λιθάρια, βέλη, σίδερα, τίποτε δὲν ψηφάει.

52 Σειῶντας μ' ὀργὴ τὴν κεφαλὴ, τὸ πρόσωπο σηκώνει
Τόσο ἄφοβα καὶ τολμηρὰ, ποῦ ταῖς καρδιαῖς παγώνει
Καὶ αὐτῶν ποῦ μές' τὴ δυνατὴ χώρα κατακλεισμένοι
Τὸν φοβερὸ πολεμιστὴ κυττάζουν τρομασμένοι.
Κ' ἐνῶ αὐτὸς ἄλλους κεντᾷ καὶ ἄλλους φοβερίζει
Φθάνει ἕνας ποῦ τὸ κίνημα τ' ἀστόχαστο ἐμποδίζει.
Εἶν' ὁ Σεγέρος, τοῦ ἀρχηγοῦ πιστὸς ἀποσταλμένος
Ταῖς προσταγαῖς του νὰ ἐκτελῇ μὲ θάῤῥος μαθημένος.
53 Τὴν τόλμη τους κατηγορεῖ' τοὺς λέγει: «Τραβηχθῆτε,
Τόπος δὲν εἶναι καὶ καιρὸς ποῖοι εἴσθε νὰ δειχθῆτε.»
Μένει ὁ Ῥινάλδος σιωπηλὸς καὶ κρύβει τὸ θυμό του,
Ἀλλὰ τὴ λαύρα τῆς ψυχῆς δείχνει τὸ πρόσωπό του.
54 Στρέφουν ὀπίσω οἱ Χριστιανοὶ ὅλοι μαζῆ, μὲ τάξι,
Καὶ δὲν τολμάει 'ς τὸ δρόμο τους κἀνεὶς νὰ τοὺς πειράξῃ.
Τὸ τάγμα τοῦ περίφημου Δουδώνη νὰ τιμήσῃ
Τὸ λείψανό του ἐκίνησε, νὰ τ' ἀποχαιρετήσῃ.
Σηκώνουν φίλοι τῆς καρδιᾶς τὸ 'ματωμένο σῶμα
Καὶ τ' ἀπηθώνουν σπλαχνικὰ 'ς τὸ νεκρικό του στρῶμα.
Ὡστόσο ἀπ' ἔρημη κορφὴ ὁ στρατηγὸς κυττάζει
Τὴν χώρα, καὶ τὴν θέσι της μὲ προσοχὴ ἐξετάζει.
55 Εἶναι ἡ θεία χώρα μεταξὺ σὲ δυὸ βουνά' μεγάλο
Τὸ ἕνα καὶ 'ψηλότερο, ἀγνάντια του τὸ ἄλλο.
Μία λαγκαδιὰ ποῦ ἁπλώνεται καταμεσῆς τὴν σχίζει
Κ' ἕν' ἀπὸ τ' ἄλλο σύῤῥιζα τὰ δυὸ βουνὰ χωρίζει'
Στὰ τρία πλευρά της ἔξωθε δύσβατος εἶν' ὁ τόπος
Τὸ τέταρτο ἀναιβαίνεται καὶ δὲν γρυκιέται ὁ κόπος.
Ἀλλ' ἕνα περιτείχισμα 'ψηλότατο φυλάει
Τὸ χαμηλότερο πλευρὸ ποῦ τὸν βορηᾶ κυττάει.
56 Ἡ χώρα μέσα δροσεραῖς βρύσες καὶ λίμναις ἔχει,
Καὶ εἰς μέρη διάφορα δοχοὺς γιὰ τὸ νερὸ ποῦ βρέχει.
Ἀλλὰ ξερὸς ὁλόγυμνος κάμπος τὴν περιζώνει
Ὅπου νερὸ δὲ φαίνεται, χόρτο δὲν ξεφυτρώνει.
Μόνον ἐκεῖθε μακριὰ ὡς ἕξη μίλια, κάτου,
Λόγγος φρικτὸς, φαρμακερὸς ἁπλώνει τὰ κλαδιά του.
57 Ἀπ' ὅθεν τῆς γλυκιᾶς αὐγῆς ἡ ἀκτῖνες πρωτοβρέχουν
Τοῦ Ἰορδάνη τὰ νερὰ εὐωδιασμένα τρέχουν.
Στὴν δύσιν ἡ ἀκρογιαλιαῖς τῆς μεσογείου, κατόπι
Τῆς Σαμαρείας εἰς τὸ βορηὰ καὶ τῆς Βεθὲλ οἱ τόποι,
Ὅπου εἶχαν εἴδωλα χρυσᾶ, καὶ ἀπὸ τὰ νότια μέρη
Ἡ θεία Βηθλεὲμ ποῦ ἐδέχθηκε τῶν οὐρανῶν τ' ἀστέρι.

58 Ἐνῶ ψηλάθε ὁ στρατηγὸς τῆς χώρας ἐκυττοῦσε
Τὴν θέσι καὶ τοὺς διάφορους πύργους, κ' ἐμελετοῦσε
Ἀπὸ ποῖο μέρος ἔπρεπε μὲ τὸν στρατὸν νὰ ὁρμήσῃ
Γιὰ νὰ 'μπορῇ εὐκολώτερα τοὺς τοίχους νὰ κτυπήσῃ,
Ἡ Ἐρμινία τὸν ξάνοιξε κ' εἶπε τοῦ βασιλέως:
«Εἶν' ὁ ἀρχηγὸς τῶν Χριστιανῶν ἐκεῖνος ὁ γενναῖος
Ποῦ μὲ ἔπαρσι βασιλικὴ καὶ πορφυροντυμένος
Νὰ βαστάῃ σκῆπτρο καὶ σπαθὶ φαίνεται γεννημένος.
59 Μὰ τὴν ἀλήθεια 'σὰν αὐτὸν κανένας δὲ γνωρίζει
Πῶς τοὺς λαοὺς νὰ κυβερνᾷ, καὶ πῶς νὰ τοὺς ὁρίζῃ.
Πολεμιστὴς καὶ στρατηγὸς, ἢ πολεμᾷ ἢ προστάζει.
Ἕνας δὲν εἶναι μεταξὺ σὲ τόσους νὰ τοῦ 'μοιάζει.
Ὁ Ῥαϊμόνδος μοναχὸς 'ς τοῦ λόγου τὴν ἀξία,
Κῃ' ὁ ἀνδρεῖος Ῥινάλδος καὶ ὁ γνωστὸς Ταγκρέδης 'ς τὴν ἀνδρεία,
Ὅταν ὁρμοῦν ἀτρόμακτα 'ς τὴ μέση τῶν κινδύνων,
Ἴσως εἰς μέρος ἠμποροῦν νὰ συγκριθοῦν μ' ἐκεῖνον».
60 Τῆς ἀποκρίθη ὁ βασιλιᾶς: «Εἰς τὴν Γαλλίαν τὸν εἶδα
Ὅταν ὡς πρέσβυ της ἐκεῖ μ' ἔστειλεν ἡ πατρίδα.
'Σ ἕνα κονταροκτύπημα πολέμησε μὲ χάρι,
Κ' ἦτον ἀκόμη νιούτζικο καὶ ἀγένειο παλληκάρι·
Ἀλλ' ἡ ὄψι του, τὰ ἔργα του, τὰ 'μάτια ποῦ 'μιλοῦσαν
Τ' ἤθελε γίνει ἕναν καιρὸ, οἴμένα, ἐπρομηνοῦσαν·
Ἀληθινὸ προμήνυμα!» Γιὰ μιὰ στιγμὴ σιγάει,
61 Κλίνει τὰ 'μάτια, κ' ἔπειτα τὰ ὑψώνει καὶ κυττάει.
«Ποῖος εἶναι, πές μου, ὁ δεύτερος ποῦ βρίσκεται σιμά του
Καὶ πορφυρένια σὰν αὐτὸν ἔχει τὴ φορεσιά του;
'Στὸ ἀνάστημα μικρότερος ἀλλὰ πολὺ τοῦ 'μοιάζει.»
Κ' ἡ κόρη πάντοτ' ἕτοιμη 'ς ὅτι τὴν ἐξετάζει,
«Ὁ Βαλδουῖνος εἶν' αὐτὸς, τοῦ λέγει, καὶ ἀδελφό του
Τὸν δείχνουν πλέον τὰ ἔργα του παρὰ τὸ προσωπό του.
62 Κ' ἐκεῖνος ὁποῦ φαίνεται σὰν συμβουλαῖς νὰ δίνῃ,
Καὶ στέκει 'ς τ' ἄλλο πλάγι του μὲ τόση ἐμπιστοσύνη;
Εἶν' ὁ Ῥαϊμόνδος καὶ γι' αὐτὸν σ' εἶχα 'μιλήσει πάλι·
Γέροντας πολυμήχανος μὲ φρόνησι μεγάλη·
Καὶ δὲν ἠξεύρει ἐδῶ κανεὶς, ἢ Γάλλος ἢ Λατῖνος
Πολέμια στρατηγήματα νὰ 'βρίσκῃ σὰν ἐκεῖνος.
Ὁ ἄλλος πῶχει ὁλόχρυση τὴν περικεφαλαία
Εἶν' ὁ Γουλλιέλμος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἄγγλου βασιλέα.
63 Μαζῆ του ὁ Γέλφος σὰν αὐτὸν καὶ τοῦτος ἀνδρειωμένος,
Μεγάλος εἰς τὴν γέννησι, 'ς τὰ πλούτη ἀναθρεμμένος·

Κ' εὔκολα τὸν ἐγνώρισα μέσα σὲ τόσο πλῆθος
Ἀπὸ τοὺς ὤμους τοὺς χονδροὺς καὶ ἀπὸ τὸ μέγα στῆθος.
Ἀλλὰ μ' ἐκείνους δὲν θωρῶ τὸν Βοεμόνδο μόνον,
Αὐτὸν ὁποῦ μ' ὀρφάνεψε καὶ μ' ἅρπαξε τὸν θρόνον.»

64 Ἐνῷ μιλοῦν ὁ βασιλιᾶς κ' ἡ κόρη ἡ πικραμένη
Ὁ στρατηγὸς ταῖς προσταγαῖς νὰ δώσῃ καταιβαίνει·
Θωρεῖ τὴν χώρα δυνατή, κῃ' ἄπαρτη τὴν νομίζει
Ἀπὸ τὸ μέρος ποῦ 'ψηλὸς βράχος τὴν τριγυρίζει,
Κῃ' ἀντίκρυα 'ς τὴ βορεινὴ θύρα 'ς τὸ σιάδι κάτου
Ἅπλωσε μέρος τοῦ στρατοῦ μὲ τὰ σκηνώματά του,
Κ' ἐπρόσταξ' ὅλους τοὺς λοιποὺς ἐμπρὸς νὰ προχωρήσουν
Ἕως εἰς τὸ κάστρο τ' ἀκρινὸ κ' ἐκεῖ νὰ σταματήσουν.

65 Ἀλλ' ὁ στρατὸς ποῦ ἔμελλε τοὺς τοίχους νὰ κτυπήσῃ
Τὸ τρίτο μόλις ἠμπορεῖ τῆς χώρας ν' ἀποκλείσῃ·
Καὶ ὁ στρατηγὸς μὴ θέλοντας ἐλεύθεροι νὰ μείνουν
Οἱ δρόμοι ἀπ' ὅθεν ἠμποροῦν βοήθεια νὰ τοὺς δίνουν,
Πολεμιστάδες δυνατοὺς 'ς ὅλα τὰ μέρη βάνει,
'Στὰ ὄρη, 'ς τὰ περίχωρα καὶ κάθε διάβα πιάνει.

66 Προστάζει τὰ σκηνώματα γύρω νὰ περιφράξουν,
Εἰς τοὺς ἐχθροὺς προχώματα καὶ λάκκους ν' ἀντιτάξουν.
Καὶ ἀφοῦ τὰ πάντα ἐπρόβλεψε, νὰ ξαναϊδῇ τὸ σῶμα
Τοῦ ἀνδρείου Δουδώνη ἐπιθυμεῖ πρὶν κατεβῇ 'ς τὸ χῶμα.
Βρίσκει τὸν ἄξιο στρατηγὸ 'ς τὴν κλίνη τοῦ θανάτου,
Κῃ' ἄμετρο πλῆθος Χριστιανῶν ποῦ κλαίουν ὁλόγυρά του.

67 Τὸ μέγα νεκροκρέββατο εἶχαν ἑτοιμασμένο
Οἱ ἐμπιστεμμένοι φίλοι του, καὶ πλούσια στολισμένο.
Ὅταν ἐπρόβαλ' ὁ ἀρχηγὸς κρότος βαρὺς ἐγίνη,
Καὶ 'ς τὸν ἀέρα ἀντήχησαν τὰ κλαύματα καὶ οἱ θρῆνοι.
Ἀλλὰ 'ς τὰ βάθη τῆς καρδιᾶς αὐτὸς τὴν λύπη χώνει,
'Στὸ ματωμένο λείψανο τὰ μάτια προσηλώνει·
Συλλογισμένος, σιωπηλὸς μένει, καὶ τέλος λέει:

68 «Ὄχι, δὲν πρέπει ἀνδρεία ψυχὴ ὁ κόσμος νὰ σὲ κλαίῃ·
Ἂν ἐδῶ ἐπέθανες, ἀλλοῦ ἀθάνατος θὰ γίνῃς
Κ' ἐδῶ 'ς τὴν γῆν τὴ δόξα σου καὶ τὸ κορμί σου ἀφίνεις.
Ὡσὰν στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ ἔζησες καὶ 'πεθαίνεις,
Καὶ τώρα πλούσι' ἀνταμοιβὴ 'ς τὸν οὐρανὸ λαβαίνεις.

69 Δὲν κλαῖμ' ἐμεῖς τὴν τύχη σου, ἀλλὰ τὴν ἐδική μας,
Γιατί μ' ἐσένα ἐχάσαμε τὴν πρώτη δύναμί μας.
Ἀλλ' ἂν αὐτός, ποῦ Θάνατον ὁ κόσμος ὀνομάζει
Ἐδῶ 'ς τὴν γῆν μία πρόσκαιρη βοήθεια μᾶς ἁρπάζει,

Τώρα ἠμπορεῖς οὐράνια βοήθεια νὰ μᾶς δώσῃς,
Καὶ 'ς τοῦ Θεοῦ 'βρισκόμενος τὸ πλάγι νὰ μᾶς σώσῃς.
Δέξου ταῖς δέησες ταῖς θερμαῖς, τὰ δάκρυα μας λυπήσου,
Τοὺς Χριστιανοὺς νὰ 'σπλαγχνισθῇ 'ς τὸν Ὕψιστον δεήσου,
Γίνου τῆς νίκης ἄγγελος, κη' ὅλο τὸ στράτευμά σου
Τὸν θρίαμβον ἑορτάζοντας θὰ ὑμνήσῃ τ' ὄνομά σου! »

70 Ὡστόσο ἡ νύχτα σκοτεινὴ 'ς τὴν γῆν κατέβη πάλι
Ἔγνοιες νὰ θάψῃ καὶ καϋμοὺς 'ς τοῦ ὕπνου τὴν ἀγκάλη.
Ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς ποῦ ἀδύνατο νομίζει νὰ ἐπιτύχῃ
Νὰ ῥίξῃ χωρὶς μηχαναῖς θεμελιωμένα τείχη,
Μόνος του μέσα 'ς τὴν ἐρμιὰ τῆς νύχτας ἀγρυπνάει,
Καὶ νὰ 'βρῃ ξύλα, κη' ἅρματα νὰ πλάσῃ μελετάει.

72 Εὐγῆκε μὲ τὸ χάραμμα προτοῦ νὰ ξημερώσῃ
Τοῦ φίλου του τὸν ὕστερο χαιρετισμὸ νὰ δώσῃ.
Εἶχαν 'ς τὴν ῥίζα ἑνὸς βουνοῦ τὸ μνῆμα ἑτοιμασμένο
Μὲ κυπαρίσσι εὐώδιαστο 'πιτήδεια χαμωμένο.
Μεγάλο φοινικόδενδρο γύρω τὸν τόπον ἰσκιάζει
Καὶ τὴν ταφὴ τοῦ ἀθάνατου πολεμιστῆ σκεπάζει·
Πλῆθος ἱερεῖς δακρύζοντες τὸν τάφο περιζώνουν
Καὶ δέησες ὁλόθερμαις εἰς τὸν Θεὸν ὑψώνουν.

73 Ἐκρέμασαν ἀνάμεσα 'ς τοῦ δένδρου τὰ κλωνάρια
Σημαίαις ποῦ ἐπῆρε τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἀσπίδες καὶ κοντάρια·
Μὲ τὸν 'δικόν του θώρακα καὶ τὴν ἀρματωσιά του
Τὸν κορμὸ γύρω ἐσκέπασαν, κ' ἔγραψαν ἀποκάτου:
«Ἐδῶ κοιμᾶται ὁ φοβερὸς Δουδώνης. Σταματῆστε
Διαβάτες, καὶ τὸν ἔνδοξον πολεμιστὴ τιμῆστε».

74 Ὁ ἀρχιστράτηγος ἀφοῦ κατέβασαν 'ς τὸ μνῆμα
Τὸ ματωμένο λείψανο, ἀλλοῦ στρέφει τὸ βῆμα,
Κ' ἐμπρός του εὐθὺς τῶν ξυλουργῶν ὅλο τὸ σῶμα κράζει,
Νὰ φθάσῃ χωρὶς ἄργητα 'ς τὸ δάσος τὸ προστάζει,
Ἀπὸ ἐκλεκτὸ καὶ δυνατὸ τάγμα συνοδευμένο.
Τὸ δάσος ποῦ 'ναι μεταξὺ 'ς ταῖς λαγκαδιαῖς κρυμμένο
'Σ τοὺς Γάλλους ἐφανέρωσεν ἕνας ἀπ' τὴν Συρία·
Ἐκεῖ νὰ κόψουν ἔδραμαν πολεμικὰ ἐργαλεῖα.

75 Ἕνας τὸν ἄλλον μὲ θερμὰ λόγια παρακινάει,
Καὶ τὸ πελέκυ ἀδιάκοπα κόβει, 'ς τὴν γῆν πετάει.
Πέφτουν ἡ ἀθάναταις βαγιαῖς, τὰ φουντωτὰ πευκάρια
Οἱ πλάτανοι μὲ τὰ βαρειὰ καὶ τολμηρὰ κλωνάρια·
Ἡ πεύκαις, ἡ ἀγριόφραξαις, τὸ ἔρμο κυπαρίσσι,
Καὶ ἡ φτελιὰ ὅπου ποθεῖ τὸ κλῆμα ν' ἀκουμπίσῃ.

76 Ἄλλοι κτυποῦν τὴ σμιλακιά, τὸ δρῦ 'γκρεμίζουν ἄλλοι
Ποῦ μὲ τὰ χιόνια ἐπάλαιψε καὶ τὴν ἀνεμοζάλη.
Μέσα 'ς τοῦ κέδρου τὸν κορμὸ τ' ἄγριο πριόνι τρίζει,
Καὶ δένδρα γλυκοθώρητα κ' εὐωδιασμένα σχίζει.
Γρυκοῦν τοὺς κτύπους, τ' ἅρματα, 'ς τὸ δάσος φωλιασμένα
Τ' ἄγρια θερία καὶ τὰ πουλιά, καὶ φεύγουν τρομασμένα.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ

ΜΙΚΡΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑΙ ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ

§. 2.

Σαποῦνι σαπώνιον σάπων (*sapo, savon*).

Σαπώνιον-σαποῦνι, ὡς *κωδώνιον-κουδοῦνι*, *ῥωθώνιον-ῥουθοῦνι*, κτλ.

Τὸ κοινῶς λεγόμενον *σαποῦνι* ἐκφέρεται μετὰ τοῦ Ν ὑπὸ τοῦ Πτωχοπροδρόμου γράφοντος «ζητῶ *σαποῦνιν* νὰ λουστῶ» (Β', 147), ὡς καὶ *χρυσάφιν* καὶ *ψωμίν* καὶ *τυρίν* καὶ ἄλλα πολλά. Εἶνε δ' ὁ τύπος οὗτος παλαιότερος σχηματισθεὶς ἐκ τοῦ εἰς ΙΟΝ λήγοντος κατὰ συγκοπὴν τοῦ Ο, περὶ ἧς πολλὰ μέλλομεν ἐν ἄλλῳ τόπῳ νὰ γράψωμεν.

Εἰς τὸ χωρίον τοῦ Πτωχοπροδρόμου ἐποιήσατο ὁ Κοραῆς τὴν ἑπομένην παρατήρησιν· «Σαπούνιν.] Σαπούνιον ἀπὸ τὸ *Σαπώνιον* (savon) ὑποκοριστικὸν τοῦ *Σάπων*. Καὶ ἡ λέξις καὶ ἡ εὕρεσις τοῦ Σάπωνος, ἀναφέρεται εἰς τοὺς παλαιοὺς Γάλλους» (*Ἀτάκτ*. Τόμ. Α', σελ. 249).

Ὅτι ὁ σάπων ἦτο εὕρημα τῶν Γάλλων διδάσκει σαφέστατα ὁ Πλίνιος λέγων XXVIII, 51 «Prodest et sapo; *Gallorum hoc inventum* rutilandis capillis; fit ex sebo et cinere, optumus e fagino et caprineo, duobus modis, spissus ac liquidus, uterque apud Germanos maiore in usu viris quam feminis». Πρβ. καὶ Ἀρεταῖον σελ. 275 Ἑρμερ. «τῶν Κελτέων, οἳ νῦν καλέονται Γάλλοι, τὰς νιτρώδεις σφαίρας τὰς ποιητάς, ᾗσι ῥύπτουσι τὰς ὀθόνας, *σάπων* ἐπίκλην». Ἐν τοῖς τοῦ Φιλουμένου παρ' Ὀρειβασίῳ Τόμ. Δ', σελ. 78 ἀναγινώσκεται «τῷ Γερμανικῷ σμήγματι, καλεῖται δὲ σάπων», εἰς ὃ φέρεται σχόλιον σελ. 530 «Τῷ Γερμανικῷ σμήγματι: Ὅτι ὁ σάπων καὶ Γερμανικὸν σμῆγμα καλεῖται».

Τῆς λέξεως *σάπων* Κελτικῆς πιθανῶς οὔσης ἱκανὰ ἡμῖν παραδείγματα παρέχει ὁ Γαληνός. Τόμ. Ι', σελ. 569 «ἔστι δὲ δήπου καὶ ὁ *σάπων* ὀνομαζόμενος ἐν τοῖς μάλιστα ῥύπτειν δυναμένοις». Τόμ. ΙΒ', σελ. 586 «*σάπωνος* λίτραν μίαν» καὶ «*σάπωνα* διεὶς τεύτλου χυλῷ χρῖσον τὰ κατὰ τὸν οὐρανίσκον καὶ τὸν κίονα τοῦ στόματος». σελ. 589 «*σάπωνος* λίτρας ἕξ». σελ.

826 «*σάπωνος* Γαλλικοῦ δραχμὰς τέσσαρας». σελ. 827 «*σάπωνος* Γαλλικοῦ λίτραν μίαν» καὶ «ἕψε *σάπωνα* καὶ ἀμμωνιακόν». Πρβ. καὶ Τόμ. ΙΔ', σελ. 352 «ὅταν δὲ ξηρανθῇ, *σάπωνι* ἀπόσμηχε» καὶ σελ. 465 «*σάπωνα* Γαλλικὸν εἰς ἔριον ἐνδύσας κτέ.».

Ἀπαντᾷ δὲ καὶ παρὰ Παύλῳ τῷ Αἰγινήτῃ σελ. 108 Βρ. «*σάπωνος* Γαλλικοῦ ἢ κοινοῦ» καὶ παρ' Ἀλεξάνδρῳ τῷ Τραλλιανῷ σελ. 2 «μηδὲ *σάπωνι* ἢ νίτρῳ σμηχέσθωσαν τὴν κεφαλήν» καὶ παρ' Ἀετίῳ σελ. 150 «*σάπων*, ᾧ ἐχρήσατο Πελαγία Πατρικία πρὸς τὸ λαμπρῦναι τὸ πρόσωπον» καὶ «*σάπωνος* Γαλλικοῦ» καὶ ἐν τοῖς εἰς Λουκιανὸν Σχολίοις σελ. 145 «ῥύμματα τὸν *σάπωνα* ἢ καὶ τὸ νίτρον».

Εὑρίσκεται δὲ καὶ ἐπίθετον *σαπωναρικός* καὶ ὄνομα *σαπωνιστής*. Παῦλ. Αἰγινήτ. σελ. 108 «στακτῇ κονίᾳ ἢ *σαπωναρικῇ*». Κωνστ. Πορφυρογ. Τόμ. Α', σελ. 578 «καὶ οἱ *σαπωνισταὶ* τοῦ βεστιαρίου» καὶ «οἱ δὲ *σαπωνισταὶ* βεστιαρῖται». Ἐκαλεῖτο δὲ παρά τισι τὸ ὕσσωπον *σαπωνὶς* ὡς καθαρτικὸν ὂν (Ἴδε Δουκάγγιον *Append. Gloss.* σελ. 168).

Τὸ ὑποκοριστικὸν *σαπώνιον* ἰσοδύναμον τῷ πρωτοτύπῳ ὑπάρχον κεῖται παρὰ Ψευδογαληνῷ Τόμ. ΙΔ', σελ. 536 «βούτυρον *σαπωνίῳ* μίξας κατάχριε» καὶ παρὰ Ζωναρᾷ σελ. 1402 «Νίτρον: *σαπώνιον*» (Πρβ. καὶ Μοσχόπ. π. Σχεδ. σελ. 172) καὶ ἐν τοῖς εἰς Θεόκριτον Σχολίοις Γ', 17 «σμήχω δὲ καθαίρω Η, ἐξ οὗ καὶ σμῆγμα τὸ *σαπώνιον*». Ἄλλα παραδείγματα παρατίθεται ὁ Δουκάγγιος ἐν τῷ Γλωσσαρίῳ σελ. 1333 ποιούμενος λόγον καὶ περὶ τοῦ τύπου *σαπῶνιν* καὶ τοῦ κατὰ τροπὴν τοῦ Ω εἰς ΟΥ σχηματισθέντος *σαπούνιον* καὶ *σαποῦνιν*. Λέγεται δὲ κοινῶς καὶ *σαπουνίζω*, *σαπουνάδα*, *σαπουντζῆς*, κτλ., *σαπουνόχουμα*, *μοσχοσάπουνο*, κτλ.

Τῆς μεταβολῆς τοῦ στοιχείου Ω εἰς τὴν δίφθογγον ΟΥ πολλὰ ἐν τῇ δημώδει φωνῇ ὑπάρχουσι παραδείγματα, ἐξ ὧν πρῶτα μνημονεύομεν τὰ τρία ταῦτα·

κουνοῦπι=κωνώπιον=κώνωψ. Πρβ. καὶ *κούνουπας*, κτλ.

κουδοῦνι=κωδώνιον=κώδων. Πρβ. καὶ *κουδουνίζω*, κτλ.

ῥουθοῦνι ἢ *ούρθοῦνι*=ῥωθώνιον=ῥώθων. Κοραῆς *Ἀτάκτ.* Τόμ. Δ', σελ. 210 «ΚΑΛΑΜΟΡΟΥΘΟΥΝΟΝ, Σ. Ῥώθων, Ἑλλ. ὅθεν ὑποκορ. τὸ *Ῥωθώνιον*, χυδ. *Ῥουθούνιον*, ἢ *Ῥουθοῦνι*, (narine)». Πρβ. καὶ Τόμ. Α', σελ. 214.

Μετὰ τὰς λέξεις *κουνοῦπι*, *κουδοῦνι* καὶ *ῥουθοῦνι*, ἐν αἷς δύο συλλαβαὶ διὰ τοῦ Ω τὸ πάλαι γραφόμεναι διὰ τῆς ΟΥ τὰ νῦν ὑπὸ τῶν πολλῶν ἐκφέρονται, καταλέγομεν ἄλλας, ἐν αἷς μία μόνη συλλαβὴ ἀντὶ τοῦ στοιχείου Ω ἔχει τὴν δίφθογγον ΟΥ.

πουλῶ=πωλῶ, *(ἐ)πούλησα*=ἐπώλησα, *πουλημένος*=πωλημένος ἤτοι πεπωλημένος, *ἀπούλητος*=ἀπώλητος, κτλ. Πτωχοπρόδρ. Α', 187 «ὀξύγαλα νὰ *πούλουν*». Β', 115 «τὸ πῶς *πουλιέται* τὸ τυρίν». Συντίπ. σελ. 102, 3 Τεῦβν. «ἢ ἀπομεῖναι τὰ πράγματα *ἀπούλητα*».

κρασοποῦλος=κρασοπώλης ἤτοι οἰνοπώλης, *(ἐ)λιοποῦλος*=ἐλαιοπώλης, κτλ. Πτωχοπρόδρ. Β', 226 «ὡς οἱ *χαβιαροποῦλοι*». Ἐν τῷ Βυζαντιακῷ ἑλληνισμῷ τὰ εἰς ΠΩΛΗΣ ὀνόματα παραφθειρόμενα ἐνίοτ' ἐλάμβανον τὴν κατάληξιν ΟΣ, οἷον *μυροπῶλος*, *ἁλατοπῶλος*, *βιβλιοπῶλος*, κτλ. Εὐτέκν. Μεταφρ. Νικάνδρ. σελ. 221, 23 Διδ. *μυροπώλους*. Νικήτ. Χων. σελ. 456, 26 Βόνν. *ἁλατοπῶλοι*. Πρβ. καὶ Χρον. Σύντ. σελ. 969 Μουράλτ. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Οὐϊνδοβονησίου καλουμένου Λεξικοῦ ἀποδοκιμάζων τὸν τύπον *βιβλιοπῶλος* λέγει σελ. 34, 10 «*Βιβλιοπώλης* γράφεται, οὐχὶ *βιβλιοπῶλος*». Ἐν τοῖς Βεκκήρου Ἀνεκδότοις φέρεται σελ. 467, 20 «*Αὐτόπωλοι*: οἱ τῇ τῶν καπήλων ἀντικείμενοι τέχνῃ. Καὶ Πλάτων Πολιτικῷ· καθάπερ ἡ τῶν καπήλων τέχνη τῆς τῶν αὐτοπώλων διώρισται τέχνης». Ἀλλ' ἡ ὀρθὴ γραφὴ ἐν τῷ Πολιτικῷ τοῦ Πλάτωνος σελ. 260, γ' εἶνε *αὐτοπωλῶν*, οὗ ἡ ὀνομαστικὴ *αὐτοπῶλαι*, οὐχὶ *αὐτοπῶλοι*, καὶ ἑνικῶς *αὐτοπώλης*, οὗ χρῆσις ἐν τῷ Σοφιστῇ σελ. 231, δ'. Τὸ ἐν τῷ Ὀνομαστικῷ τοῦ Πολυδεύκους Ζ', 12 «παλίμπρατα ἢ παλίμπωλα καὶ ὁ ταῦτα πωλῶν *παλίμπωλος* καὶ παλιγκάπηλος» ἐπηνώρθωσεν ὁ Ἑμστερρούσιος μεταγράψας *παλιμπώλης*. Παρ' Ἀριστοτέλει π. Ζῴ. Ἱστορ. Ϛ', κδ', 2 ἄλλα μὲν τῶν ἀντιγράφων ἔχουσι «μὴ ἀπελαύνειν αὐτὸν τοὺς *σιτοπώλας* ἀπὸ τῶν τηλιῶν», ἄλλα δὲ *σιτοπώλους*, ὅπερ καίτοι παντελῶς βάρβαρον ὂν προτιμῶσί τινες τῶν ἐκδοτῶν.

σκουλῆκι = σκουλήκιον = σκώληξ. Πρβ. καὶ *σκούληκας*, *σκουληκιάζω* (=σκωληκιῶ), *σκουληκαντέρα*, κτλ. Πτωχοπρόδρ. Β', 430 «*σκουλήκια* νὰ τὸ φᾶσιν».

σουληνάρι=σωληνάριον=σωλήν. Πρβ. καὶ Πτωχοπρόδρ. Β', 345 «τὰ κτένια, τὰς *σουλῆνας*». Κοραῆς *Ἀτάκτ.* Τόμ. Α', σελ. 281 «*Σουλῆνας* θηλυκῶς, ὡς καὶ σήμερον. Ἑλληνιστὶ Οἱ Σωλῆνες (Solens, ἢ Manches de couteau)». Πρβ. καὶ *Ξενοκράτ.* σελ. 151.

πουλάρι=πωλάριον=πῶλος. Κοραῆς *Ἀτάκτ.* Τόμ. Α', σελ. 173 «Τὸ Πῶλος (Λατιν. Pullus) ἐσήμαινε παλαιὰ τὸ νέον γέννημα τῶν κτηνῶν, οἷον ἵππων, ὄνων, καὶ τῶν τοιούτων, καθὼς καὶ εἰς ἡμᾶς τὸ ὑποκοριστικόν, *Πωλάριον*, *Πουλάριον*, *Πουλάριν* (poulain) ἐφύλαξε τὴν αὐτὴν σημασίαν» καὶ «Ἄλλο ὑποκοριστικὸν ἀρχαῖον τοῦ *Πῶλος* εἶναι τὸ *Πωλίον*, τὸ ὁποῖον ἐσήμαινε τῆς κοινῆς γλώσσης τὸ *Πωλάριον* ἢ *Πουλάριον*· ἔπειτα ἐδόθη καὶ εἰς τῶν πτερωτῶν ζώων τὰ νέα γεννήματα, (Ἑλλ. νεόττια) τὰ ὁποῖα ἔτι ἀπ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους τοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ὠνόμαζαν *Πωλία* (poussins) (Ἴδε Γεωπον. βιβλ. ΙΔ', η', 3). Καὶ τέλος ἐκατήντησε νὰ σημαίνῃ γενικῶς τὰ πτηνά, ἤγουν τὰ *Πωλία* ἢ *Πουλία* (oiseaux), ὡς τὰ ὀνομάζομεν σήμερον». Πρβ. καὶ Τόμ. Δ', σελ. 453. Ἐν τοῖς εἰς Ὀππιανὸν Σχολίοις Ἁλιευτ. Ε', 579 ἀναγινώσκεται «Ὀρταλίχοισι: *πωλίοις*», ἐν δὲ τοῖς εἰς Θεόκριτον Ε', 34 «Ἀκρίδες λέγονται τὰ *πωλία* τὰ καθήμενα

εἰς τὰ ἄκρα τῶν δένδρων καταχρηστικῶς» [1], ἐν δὲ τῷ Ἱερακοσοφίῳ 59 «Διάχριστον προφυλακτικὸν *πούλων* ἱεράκων». Πρβ. καὶ Ὀρνεοσόφ. σελ. 577, 15 Γεῦσν. «*ἀγριοπούλια*, ἤτοι περιστέρια, τρυγόνια καὶ ἕτερα ὅμοια». Ἀλλ' ἀκριβῶς περὶ τοῦ προκειμένου θὰ διαλάβωμεν ἐν ἑτέρῳ τόπῳ, ἐν ᾧ θὰ ἐξετάσωμεν καὶ τὰ εἰς ΠΟΥΛΟΣ—ΠΟΥΛΑ—ΠΟΥΛΟΝ ὀνόματα, οἷον *αὐθεντόπουλος*, *ἀρχοντόπουλος*, κτλ., *ἀρχοντοπούλα*, *βοσκοπούλα*, κτλ., *ἀρχοντόπουλον*, *εὐγενικόπουλον*, κτλ., *Μοσχόπουλος*, κτλ.

σίφουνας=σίφων, *σιφοῦνι*=σιφώνιον. Πρβ. καὶ *σιφουνίζω*—*ἀποσιφουνίζω*. Ἴδε Κοραῆν *Ἀτάκτ*. Τόμ. Δ', σελ. 32 καὶ σελ. 504. Τὸ *σιφούνιον* εὑρίσκεται καὶ παρὰ Κωνσταντίνῳ τῷ Πορφυρογεννήτῳ Τόμ. Α', σελ. 676.

βλησκοῦνι ἢ *φλησκοῦνι*=βληχώνιον=βλήχων. Ψευδογαλην. Τόμ. ΙΔ', σελ. 559 «καὶ μαστίχην καὶ *βλησκοῦνιν* ὀλίγον». Σχολ. Θεοκρ. Ε', 56 «βλήχων εἶδος βοτάνης, τὸ κοινῶς *βλησκούνιον*». Ψευδηρωδιαν. Ἐπιμερ. σελ. 16 «καὶ γλήχων τὸ *φλησκούνιον*» [2]. Πτωχοπρόδρ. Β', 592 «καὶ *φλησκουνίτζιν* ὀλιγὸν διὰ τὴν εὐωδίαν». Πρβ. καὶ Θωμ. Μάγιστρ. σελ. 53, 7 «Βλήχων, οὐ γλήχων. Ἔστι δὲ εἶδος βοτάνης, ἡ ἰδιωτικῶς λεγομένη *βλησκούνη*» καὶ Ὀρνεοσόφ. σελ. 581, 25 «κρινέλαιον ἢ *βλησκουνέλαιον*».

πηγοῦνι=πωγώνιον. Ἴδε Κοραῆν *Ἀτάκτ*. Τόμ. Β', σελ. 146.

ζουνάρι=ζωνάριον=ζώνη. Πρβ. καὶ *ἀσημοζούναρο*.

κουκουνάρι ἢ *κουκκουνάρι*=κωνάριον ἐκ τοῦ κῶνος ἢ κοκκωνάριον ἐκ τοῦ κόκκων. Κοραῆς *Προδρ*. σελ. 313 «Πίτυς δέ ἐστιν ἡ ἐν τῇ συνηθείᾳ λεγομένη Κοκκωναρία, παρὰ τὸν καρπὸν Κοκκωνάριον, ὃν ἐκάλουν Στρόβιλον, οἱ δὲ ἀρχαιότεροι καὶ Κόκκωνα ὠνόμαζον, ὥς φησι Φρύνιχος» [3] καὶ *Ξενοκράτ*. σελ. 216 «Καὶ δένδρου μὲν καρπὸν λέγει τὸν τῆς πίτυος, τὸν καὶ κῶνον καλούμενον, παρ' ὃν τὸ ἐν τῇ συνηθείᾳ *Κοκωνάριον*». Ἐν τῷ Βυζαντικῷ ἑλληνισμῷ φέρεται καὶ *κουνάριον* (ἀντὶ τοῦ *κωνάριον*) καὶ *κουκουνάριον*.

ψούνιο ἢ *ψοῦνος* = ὀψώνιον, *ψουνίζω* = ὀψωνέω. Πτωχοπρόδρ. Β', 87 «αὐτὸς *ψουνίζει* πάντοτε λαβράκια, φιλομήλας». 132 «νὰ *ψουνίσουν*». Πρβ. καὶ Α', 116 «πλὴν ἕνε *καλοψουνιστής*, ἕνε καὶ χαροκόπος».

χουνί=χωνίον=χώνη. Πρβ. καὶ *χούνη*.

κουρούνα=κορώνη. Κοραῆς *Ἀτάκτ*. Τόμ. Α', σελ. 236 «Κουρούνα (corneille), ἀπὸ τὸ Ἑλλ. Κορώνη. Λείπει ἀπὸ τὰ κοινὰ λεξικὰ ἡ *Κουρούνα*, ὡς καὶ τὸ σύνθετον *κουρουνόμυαλος* ὁ ἔχων ἐγκέφαλον κορώνης, προσόμοιον μὲ τῶν Γάλλων τὸ παροιμιῶδες il y va . . . comme une corneille, etc.». Ἐν τῇ λέξει ταύτῃ εἶνε καὶ τὸ Ο τῆς πρώτης συλλαβῆς εἰς ΟΥ μεταβεβλημένον, ὡς ἐν τῷ *κούμαρον* καὶ ἐν ἄλλοις. Ἀποβλέπων δέ τις εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς προφοράν, καθ' ἣν οὐδαμῶς τὸ Ο καὶ τὸ Ω διαστέλλονται, δύναται νὰ λέγῃ

1 Ἴδε καὶ Βάστιον Γρηγορ. Κορ. σελ. 321 Σχ.
2 Ἴδε καὶ Βάστιον Γρηγ. Κορ. σελ. 40 Σχ.
3 Ἴδε Λοβέκκιον Φρυνίχ. σελ. 396 καὶ Δαρεμβέργην Ὀρειβασ. Τόμ. Α', σελ. 619.

ὅτι ὁ φθόγγος Ο καθόλου μεταπίπτει ἐν τῇ κοινῇ λαλιᾷ εἰς τὴν δίφθογγον ΟΥ, οἷον *ροφῶ—ρουφῶ*, *μόρα—μοῦρα* κτλ., *πωλῶ—πουλῶ*, κτλ.

φουνάζω—(ἐ)φούναξα=φωνάζω—(ἐ)φώναξα=φωνῶ—ἐφώνησα.

σκουριά=σκωρία. Πρβ. καὶ *σκουριάζω* καὶ *σκουριασμένος*. Ἐν Λεξικῷ Βοτανικῷ λ. *Καδμία* κεῖται ὁ τύπος *σκουρία*.

κιβοῦρι=κιβώριον. Ἴδε Κοραῆν *Ἀτάκτ*. Τόμ. Δ', σελ. 230. Πρβ. καὶ Ἰωάνν. Μαλαλ. σελ. 490, 3 καὶ Χρον. σελ. 713, 11.

πουρί=πωρίον=πῶρος. Ἴδε Οἰκονόμον π. *Γνησ. Προφ.* σελ. 366.

κουράδι=κωράδιον=σκωράδιον=σκῶρ. Κοραῆς *Προδρ.* σελ. 383 «Αὐτοῦ δὲ τοῦ Σκὼρ τὸ ἄχρηστον ὑποκοριστικόν, Σκωράδιον, παραλαβοῦσα ἡ συνήθεια, ἐσχημάτισεν ἀποβολῇ του σ (περὶ ἧς ἔπιθι τὰ εἰς τὸν Ἡλιόδωρον σελ. 184), τὸ Κωράδιον, καὶ Κουράδιον, καὶ Κουράδι, οὐδὲν ἕτερον ὄν, ἢ τὸ παρὰ τοῖς Ἀρχαίοις Σκώρ». Πρβ. καὶ *Ἀτάκτ*. Τόμ. Β', σελ. 328.

λουρί = λωρίον. Πρβ. καὶ *σπαθολοῦρι*, κτλ. Τοῦ τύπου *λουρίον* ποιεῖται χρῆσιν καὶ Λέων ὁ φιλόσοφος ς', 2. Παρὰ δὲ Κωδίνῳ τῷ Κουροπαλάτῃ εὑρίσκεται τὸ σύνθετον *πτεριστόλουρον* σελ. 13, 16.

ἄγουρος = ἄωρος. Κοραῆς *Ἀτάκτ*. Τόμ. Α', σελ. 88 «Δὲν εἶναι παράδοξον ἂν ἀπὸ τὸ Ἄωρος ἔγινε πρῶτον Ἄγωρος, μὲ τὴν προσθήκην τοῦ ἀνωτέρω σημειωθέντος Δίγαμμα, ἔπειτα ἐσχηματίσθη Ἄγουρος, κατὰ τροπὴν τοῦ ω εἰς τὴν δίφθογγον, ἥτις θεωρεῖται καὶ εἰς τὸ Ζουμίον, Κουδούνιον, Κούνουπας, Ῥουθούνιον, Σκούληκας, Σκουρία, Ψουνίζω, κ.τ.λ. ἀπὸ τὸ Ζωμός, Κώδων, Κώνωψ, Ῥώθων, Σκώληξ, Σκωρία, Ὀψωνίζω· καὶ εἰς τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα τρίτα πρόσωπα πληθυντικὰ τῆς δευτέρας τῶν περισπωμένων. Εἰς τὸν Δουκάγγιον (σελ. 17) εὑρίσκεται καὶ διὰ διφθόγγου, καὶ διὰ τοῦ ω γραμμένον· εἰς τὸν ὁποῖον χρείαν διορθώσεως ἔχει καὶ τοῦτο, Ἄγουρος, ἄωρος, ἈΠΑΠΑΝΤΟΣ, τρεπόμενον εἰς τὸ ἈΠΕΠΑΝΤΟΣ». Πρβ. καὶ Τόμ. Β', σελ. 10. Ἐκ τοῦ *ἄγουρος*, ὅπερ κεῖται καὶ ἐν τοῖς Βοισσονάδου Ἀνεκδότοις Τόμ. Δ', σελ. 605, ἐσχηματίσθη τὸ *ἀγουρίδα*. Νικήτ. Χων. σελ. 304, 26 «Εἰς βότρυν *ἀγουρίδος* μόλις ἵνα εὕρῃ τις μίαν ῥῶγαν ὥριμον». Ἐν Λεξικῷ Βοτανικῷ λ. *Ἀμηναῖα* εὑρίσκεται τὸ σύνθετον *ἀγουριδόζωμον*. Λέγεται δὲ κοινῶς καὶ *ἀγουρόλαδον* τὸ ὀμφάκινον ἔλαιον καὶ *ἀγουροφάγης* ὁ ἄωρα ἐσθίων. Τὸ ἐναντίον τοῦ *ἄγουρος* εἶνε *γοῦρμος*=ὥριμος (Πρβ. καὶ *γαῖμα*=αἷμα, κτλ.). Ὅθεν καὶ *γουρμάζω*=ὡριμάζω καὶ *γουρμοφάγης*= ὥριμα ἐσθίων. «Ἀγουροφάγης ἔφαγε, γουρμοφάγης δὲν ἔφαγε».

βοῦρος=βωρεύς. Κοραῆς *Ξενοκράτ.* σελ. 177 «Βωρεῖς.] Ἴσως οἱ παρ' ἡμῖν νῦν καλούμενοι *Βοῦροι*, ὧν ἐμνήσθην ἀνωτέρω». Πρβ. καὶ σελ. 180 καὶ Δαρεμβέργην *Ὀρειβασ*. Τόμ. Α', σελ. 603.

ψουμί=ψωμίον ἤτοι ἄρτος. Πρβ. Πτωχοπρόδρ. Α', 83 «ἐπιθυμῶ καὶ τὸ *ψωμίν*» καὶ Ψευδογαλ. Τόμ. ΙΔ', σελ. 547 «λαβὼν *ψωμίον* ἄζυμον ἀνάρ-

τυπον». Τὸ *ψωμός*, οὗ ὑποκοριστικὸν τὸ *ψωμίον*, παρὰ τοῖς παλαιοῖς σημαίνει κόμμα ἄρτου, βλωμὸν ἢ ἔνθεσιν, κοινῶς *χαψιά(ν)*.

ζουμί=ζωμίον=ζωμός. Πρβ. καὶ *μαυροζοῦμι*, *νεροζοῦμι*, κτλ., *ζουμερός*. Πτωχοπρόδρ. Β', 392 «καὶ τὸ *ζουμὶν* ἐκχέει το». 171 «καὶ νᾶπια τὸ *ζουμίτζιν*». 395 «καὶ μὴν καλῆς *ἁγιόζουμον*». 231 «καὶ δόλιον *ἁγιοζοῦμιν*», κτλ. Καὶ τὰ *εὔζωμα* δὲ καλοῦνται ὑπὸ τῶν νῦν Ἀθηναίων *(ἀ)ζούματα*.

χοῦμα=χῶμα. Πρβ. καὶ *χουματένιος*, κτλ.

ῥουπάκια=ῥωπάκια. Εὐστάθ. Διονυσ. Περιηγ. 1097 «ἅπερ ὁ μὲν ποιητὴς ῥωπήϊα λέγει, ὁ δὲ πολὺς ὄχλος *ῥωπάκια*».

κουπί=κωπίον=κώπη. Πρβ. καὶ *κουπίζω*. Κοραῆς *Ἄτακτ*. Τόμ. Δ', σελ. 252 «ΚΟΥΠΙΖΩ, Δ. Κωπηλατῶ, Ἑλλ. ἀπὸ τὸ *Κουπίζω* (ramer), Ἑλλ. ἄχρηστον, ἀλλ' ἄξιον νὰ καταχωρισθῇ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ Λεξικά».

γοῦπα=γῶπα. Κοραῆς *Ξενοκράτ*. σελ. 58 «Ὅπως ποτ' ἂν ἔχῃ τὰ περὶ τῆς γραφῆς, ἡ παρ' ἡμῖν συνήθεια ἠκολούθησε τῇ τοῦ Ἀριστοφάνους παραδόσει. *Βοῦπα* γὰρ ἡμῖν (χυδ. *Γοῦπα*) ὁ ἰχθὺς λέγεται θηλυκῶς, μεταπλάσιν εἰς ὀνομαστικὴν τὴν αἰτιατικήν, βόωπα (συνῃρημένως βῶπα)». Πρβ. καὶ Σχολ. Ὀππιαν. Ἁλ. Α', 110 «βῶκες: *βοῦπες*».

κλουβί = κλωβίον = κλωβός. Κοραῆς *Μύθ. Αἰσωπ. Συναγ*. σελ. 440 «Κλωβός.] Ὀρνίθων οἴκημα δρυφάκτοις περιεχόμενον· ὅθεν τὸ ἐν τῇ συνηθείᾳ Κλωβίον καὶ Κλουβίον». Πρβ. καὶ *Ἄτακτ*. Τόμ. Δ', σελ. 235. Σχολ. Διον. Περιηγ. 1131 «καθὰ ξύλινόν τι *κλωβίον* παρασαλευθὲν τῆς κατὰ φύσιν παραλλήλου θέσεως τῶν πλευρῶν». Ψευδηρῳδιαν. Ἐπιμερ. σελ. 72 «πλὴν τοῦ κλώθω — καὶ κλωβός τὸ *κλωβίον*». Ἱεροκλ. καὶ Φιλάγρ. σελ. 305 Βοισσ. «πῶς δύναμαι εἰς τὸ *κλουβίον* εἰσελθεῖν; ». Περὶ τοῦ *κλωβός* ἴδε Ἄλβερτον *Ἡσυχ*. Τόμ. Β', σελ. 155 λ. *κάρταλον* καὶ Δυβνῆρον *Ἀνθολ. Παλατ*. Τόμ. Α', σελ. 234.

λουφάζω—*(ἐ)λούφαξα*=λωφῶ—ἐλώφησα.

κουφός=κωφός. Πρβ. καὶ *κουφάθηκα*, *κουφαμάρα*, *ξεκουφάθηκα*, *ξεκούφανα*, κτλ.

βουβός=βωβός. Πρβ. καὶ *βουβάθηκα*, κτλ. Ἐτυμ. Γουδιαν. σελ. 117, 27 «*Βωβός*: κατ' ἀντίφρασιν ὁ μὴ δυνάμενος βοᾶν». Βοισσον. Ἀνέκδ. Τόμ. Δ', σελ. 370 «*Βωβός*: ἄλαλος». Ἴδε καὶ Γεώργ. Κεδρην. Τόμ. Β', σελ. 451, 18, κλπ. Κοραῆς *Ἄτακτ*. Τόμ. Β', σελ. 85: ΒΟΥΒΟΣ. Εἰς τοὺς Γραικορωμαίους εὑρίσκεται συχνὰ καὶ διὰ τοῦ ω, *Βωβός*. Ἀπὸ τοῦ Ἡσυχίου τὰς γλώσσας «Βωβός, πηρός» καὶ «Βωβούς, χωλούς» φαίνεται ὅτι ἦτο γενικὸν ὄνομα, ὡς καὶ τὸ *Πηρός*, σημαῖνον διάφορα πάθη τοῦ σώματος.

μουδιάζω=χιμωδιῶ. Πρβ. καὶ *μουδιάστρα*.

τραγουδῶ=τραγῳδῶ. Πρβ. καὶ *τραγοῦδι*, κτλ.

στρουγλίτης=τρωγλίτης. Κοραῆς *Ἄτακτ*. Τόμ. Δ', σελ. 537 «ὡς ὀνό-

μαζαν τινὰς καὶ *Τρωγλίτας*, διότι ἐφώλευαν εἰς τὰς τρώγλας (τρύπας) τοὺς χυδαϊσθέντας ἔπειτα εἰς τοὺς *Στρουγλίτας*».

πουρνό=πρωνόν=πρωϊνόν.

γούρνα=γρώνη. Πρβ. καὶ *γουρνίζω*=γρουνίζω=γνωρίζω. Σχολ. Ὀδυσσ. Ζ, 40 «πλυνοί: γοῦρναι». Οἰκονόμος π. *Γνησ. Προφ.* σελ. 298 «ὁ Ἡσύχιος ἔχει καὶ γρωνάς· καὶ τοῦτο, ἴσως,=γρούννα· ὄχι παρὰ τὸ γράω, γρώω, ὅθεν γρώνη, παρ' ὅ, νομίζω, κατὰ μετάθεσιν, ἡ τῆς συνηθείας γούρνα (ω=ου) =τρύπα[1], λάκκος, βόθρος, ὄχι παρὰ τὸ Λατινικὸν urna». Τοῦ *γρώνη* ἓν μόνον μαρτύριον παρατιθέμεθα, τὸ τοῦ Λεωνίδα τοῦ Ταραντίνου Ἀνθολ. Παλατ. Ζ', 736:

ἦ καί σοι λιτή τε καὶ οὐκ εὐάλφιτος εἴη
φύστη ἐνὶ γρώνῃ μασσομένη παλάμαις.

Παρ' Εὐσταθίῳ ἀναγινώσκεται σελ. 1307, 23 «Καὶ τόπος ἦν τῷ δίφρῳ εἰς τὸ κεῖσθαι αὐτάς, ὃς ἐκαλεῖτο *γρώνη* ὁμωνύμως τῇ παρὰ Λυκόφρονι θαλασσίᾳ γρώνῃ. Φησὶ γοῦν Αἴλιος Διονύσιος· γρώνη τὸ κοῖλον τοῦ ἁρματείου δίφρου, εἰς ὃ τὰς μάστιγας οἱ ἡνίοχοι ἀπετίθεντο· τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ ληνόν τινες ἔλεγον». Ἐνθυμούμενός δέ τις τὸ παρ' Ἡσυχίῳ «*Βωλορύχα (Βωλώρυχα)*: τὴν σῦν. Λάκωνες» δύναται νὰ ὑπολάβῃ ὅτι τὸ ὑπ' αὐτοῦ μνημονευόμενον «*Γρωνάδες*: θήλειαι σύες» συγγενὲς τῷ *γρῶνος*—*γρώνη* ὑπάρχον σημαίνει κυρίως τὰς σκαπτούσας ἢ ὀρυττούσας καὶ βόθρους ἢ λάκκους ποιούσας.

χρουστῶ=χρωστῶ=χρεωστῶ. Κοραῆς *Ἀτάκτ.* Τόμ. Β', σελ. 84 «ΒΟΗΘΩ, καὶ (κατὰ συναίρεσιν) Βουθῶ, ὡς Χρεωστῶ, Χρωστῶ καὶ Χρουστῶ» (Πρβ. καὶ σελ. 334).

οὐΐα ἢ *γουΐα*=ῷα.

Προφέρεται δ' ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ *(ἀ)πάνου, κάτου, γύρου*, κτλ. ἀντὶ τοῦ *ἐπάνω*, κτλ. καὶ *γράφου* ἀντὶ τοῦ *γράφω* [2], κτλ., *νάρθοῦ* ἀντὶ τοῦ *νάρθῶ* (=νὰ ἔλθω), κτλ., *νὰ ζεσταθοῦ*, κτλ. Πρβ. καὶ *νάρθοῦμε, νὰ εἰποῦμε, νὰ ἰδοῦμε, νὰ μποῦμε, νὰ βγοῦμε*, κτλ. *νὰ ἰδωθοῦμε, νὰ φαγωθοῦμε*, κτλ. Λέγεται προσέτι *παιδιοῦνε* παρά τισι ἀντὶ τοῦ *παιδιῶνε* (=παιδιῶν=παιδίων), κτλ.

Καὶ τὰ εἰς Ω δὲ περατούμενα ὀνόματα ἐκφέρονται κοινῶς διὰ τῆς διφθόγγου ΟΥ, οἷον *μιμώ—μιμοῦ—μαϊμοῦ*, κτλ. Ἴδε Κοραῆν *Πλουτ. Παραλλ.* Μέρ. Γ', σελ. ιη' καὶ *Ἀτάκτ.* Τόμ. Δ', σελ. 82 καὶ Οἰκονόμον π. *Γνησ. Προφορ.* σελ. 571.

Ἐν τῷ Βυζαντιακῷ ἑλληνισμῷ εὑρίσκεται καὶ *ἀκώνιστα* — *ἀκούνιστα* (ἀντὶ τοῦ *ἀκώνητα*) [3] καὶ *μῶλος—μοῦλος*, κτλ. καὶ τοὐναντίον *τριβουνάλιον* (tribunal)—*τριβωνάλιον*, κτλ. Ἐν ταῖς εἰς Διονύσιον τὸν περιηγητὴν Πα-

1 Κακῶς γράφει ὁ Οἰκονόμος τρύπα ἀντὶ τοῦ τρῦπα.
2 Ἴδε Οἰκονόμον π. Γνησ. Προφορ. σελ. 366.
3 Ἴδε Ἀρήνσιον Σχολ. Θεοκρ. σελ. 466—7.

ρεκβολαῖς τοῦ Εὐσταθίου στίχ. 302 ἀπαντᾷ «καὶ Ἀλανοὶ καὶ Ταῦροι οἱ καὶ *Ῥῶσοι*», ἐν δὲ τοῖς Ἐπιμερισμοῖς τοῦ Ψευδηρῳδιανοῦ σελ. 121 «Ῥώς ὁ *Ῥοῦσος*». Πρβ. καὶ Μοσχόπουλ. π. Σχεδ. σελ. 200 «Ῥώς ὁ κοινῶς *Ῥοῦσος*». Τὸ *Ῥοῦσος* εἶνε σύνηθες καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ σημαῖνον οὐ μόνον τὸν κάτοικον τῆς Ῥωσίας ἀλλὰ καὶ τὸν ξανθόν, ἅτε τῶν Ῥώσων ξανθῶν ὄντων· λέγεται δὲ κοινῶς καὶ *τὸ ξανθὸν γένος* εἰς δήλωσιν τοῦ Ῥωσικοῦ γένους. Τοῦ ἀκλίτως ἐκφερομένου *Ῥώς* ἢ *Ῥῶς* πολλὰ δύναταί τις νὰ καταλέξῃ παραδείγματα. Σουίδ. «Σκύθης: ὁ *Ῥῶς*». Ζωναρ. Ἐπιτ. Ἱστορ. ΙϚʹ, 21 «καὶ ἡ τοῦ κατὰ Ῥωμαίων ἐκπλεύσαντος *Ῥὼς* γαμετὴ Ἔλγα». ΙϚʹ, 5 «Τὸ δὲ ἔθνος τῶν *Ῥὼς* Σκυθικὸν ὂν κτέ.». ΙϚʹ, 19 «καὶ οἱ μὲν *Ῥὼς* παθόντες πλέον κακῶς ἢ δεδρακότες τῆς κατὰ Ῥωμαίων ἀπέσχοντο ἐπιθέσεως». ΙϚʹ, 27 «καὶ τῷ ἐπιόντι δ' ἐνιαυτῷ οὐχ ἧττον τῶν προτέρων οἱ *Ῥὼς* τὰ Βουλγάρων ἐκάκωσαν». ΙΖʹ, 1 «οἱ δέ γε *Ῥὼς* τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος καὶ τὴν χώραν αὐτῶν ὑφ' ἑαυτοὺς ποιησάμενοι κτέ.». ΙΖʹ, 24 «προκείσθω τῶν ἄλλων τῶν *Ῥὼς* ἡ ἐπέλευσις». Λέων Διάκ. σελ. 63 «ἐς τοὺς Ταυροσκύθας, οὓς ἡ κοινὴ διάλεκτος *Ῥῶς* εἴωθεν ὀνομάζειν». Κεδρην. Τόμ. Βʹ, σελ. 173 «τὰ δὲ ἐντὸς Εὐξείνου καὶ πᾶσαν τὴν αὐτοῦ παραλίαν ὁ τῶν *Ῥὼς* ἐπόρθει καὶ κατέτρεχε στόλος· ἔθνος δὲ οἱ *Ῥὼς* Σκυθικὸν περὶ τὸν ἀρκτῷον Ταῦρον κατῳκημένον ἀνήμερόν τε καὶ ἄγριον» (Πρβ. καὶ σελ. 372 κτλ.). Τζέτζ. Ἱστορ. ΙΑʹ, 880 «Ἔστι καὶ γένος Σκυθικόν· ἐπεὶ δ' ἄδηλον τοῦτο, σαφέστερον ἐδήλωσα Ταύρους τοὺς *Ῥῶς* καλεῖσθαι ἐν τῷ εἰπεῖν *ταυρογλυφές*, *ῥωσογλυφὲς δ' εἰ βούλει*, ὥσπερ ἑρμηνεύων σοι τίνες εἰσὶν οἱ Ταῦροι». Νικήτ. Παφλαγ. παρ' Ἀρδουΐν. *Act. Concil.* Τόμ. Εʹ, σελ. 965 «κατ' ἐκεῖνον γὰρ τὸν καιρὸν τὸ μιαιφονώτατον τῶν Σκυθῶν ἔθνος, οἱ λεγόμενοι *Ῥώς*, διὰ τοῦ Εὐξείνου πόντου προσκεχωρηκότες τῷ Στενῷ, καὶ πάντα μὲν χωρία πάντα δὲ μοναστήρια διηρπακότες, ἔτι δὴ καὶ τῶν τοῦ Βυζαντίου περιοικίδων κατέδραμον νήσων, σκεύη μὲν πάντα ληϊζόμενοι καὶ χρήματα, ἀνθρώπους δὲ τοὺς ἁλόντας πάντας ἀποκτείνοντες» (Πρβ. καὶ σελ. 976). Φώτ. Ἐπιστ. σελ. 178 Βκλ. «καὶ γὰρ οὐ μόνον τὸ ἔθνος τοῦτο (τῶν Βουλγάρων δηλ.) τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν τῆς προτέρας ἀσεβείας ἠλλάξατο, ἀλλά γε δὴ καὶ τὸ παρὰ πολλοῖς πολλάκις θρυλούμενον καὶ εἰς ὠμότητα καὶ μιαιφονίαν πάντας δευτέρους ταττόμενον, τοῦτο δὴ τὸ καλούμενον τῶν *Ῥῶς*, οἳ δὴ καὶ κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς τοὺς πέριξ αὐτῶν δουλωσάμενοι κἀκεῖθεν ὑπέρογκα φρονηματισθέντες χεῖρας ἀντῆραν». Πρβ. καὶ Νικήτ. Χων. σελ. 122 καὶ 168 καὶ ἀλλ. καὶ Λέοντ. Γραμματ. σελ. 240 καὶ Θεοφάν. Συνέχ. σελ. 196 καὶ 342 καὶ ἀλλ. καὶ Κωνστ. Πορφυρογ. Τόμ. Γʹ, σελ. 69—79 καὶ 179 καὶ Γεώργ. Μον. σελ. 826, κλπ. [1].

1 Ἴδε καὶ Νaδkιον Lex. Vindob. Append. σελ. 201 καὶ Κ. Μυλλῆρον Geogr. Graec. Min. Τόμ. Βʹ, σελ. 269 καὶ Fragm. Histor. Graec. Τόμ. Εʹ, σελ. 162—3.

ΕΝΤΟΜΟΒΟΡΑ ΦΥΤΑ. *

Κάρολος Δάρδιν, ὁ μέγας τῆς Ἀγγλίας φυσιοδίφης, διὰ τοῦ οὐ πρὸ πολλοῦ δημοσιευθέντος πονήματος αὐτοῦ «Insectivorous Plants»[1] παρέσχε τῇ ἐπιστήμῃ εὐεργέτημα, οὗτινος τὸ μέγεθος ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ τὸν καὶ ἄλλως εὐκλεῆ Δάρδιν μέγαν καὶ πολὺν ἐν τοῖς ἐπιστήμοσιν. Ἐνταῦθα βεβαίως δὲν πρόκειται νὰ διαφημισθῇ ὁ πολὺς ἀνήρ, ἀλλ' ἁπλῶς νὰ γίνῃ σύντομος ἀνάλυσιν τοῦ ῥηθέντος ἔργου αὐτοῦ. Τὸ πόνημα σύγκειται ἐξ ἱκανῶν σελίδων· ἐκ τούτου ἡμεῖς ἐνταῦθα ἐν κεφαλαίῳ μόνον γράφομεν περὶ τῶν ἐκ πειραμάτων τοῦ ἀκαμάτου φυσιοδίφου περὶ βίου τῶν φυτῶν τούτων ἐξαγομένων ἀληθειῶν.

Ὅπως προαχθῇ ἡ ἐπιστήμη τῆς γενέσεως τῶν ὄντων, ἰδίᾳ τῶν ζώων, εἰς ὃ ἤδη σημεῖον ἵσταται, δὲν ἐξήρκουν αἱ μεγάλαι περὶ τῶν ὄντων ἰδέαι, ὑποθέσεις καὶ πονήματα τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, κυρίως τοῦ Ἀριστοτέλους ὅστις δικαίως διὰ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «*περὶ ζώων γενέσεως*» πατὴρ τῶν φυσιοδιφῶν ὀνομάζεται· ἐν Γερμανίᾳ πρῶτος κατὰ τὸ 1874 ὁ Βόλφ, ἔπειτα ὁ Βάερ, ὁ Ἰωάννης Μύλλερ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, ἐν Γαλλίᾳ πρῶτος ὁ Λαμάρκ (1809) καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ Δάρδιν, Οὔξλεϋ καὶ ἄλλοι εἶναι οἱ κορυφαῖοι τῆς παρελθούσης καὶ ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος φυσιοδῖφαι, οἵτινες τὸ περὶ γενέσεως τῶν ὄντων, καὶ ἰδίᾳ τῶν ζώων, ζήτημα εἰς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν ἔτρεψαν. Αἱ διάσημοι ἐργασίαι μετὰ ταῦτα τῶν Χαίκελ, Γεγενδαύουρ, Καίλλικερ, Βίσχοφφ, Δυδοά, Ῥαϊμόνδ, Βίρχοδ καὶ ἄλλων ἐπέχεαν τοσοῦτον φῶς διὰ μονογραφιῶν καὶ πειραμάτων, ὥστε οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπολείπεται εἰς τὸν ἐπιστήμονα περὶ τῶν ἀληθειῶν ἐκείνων αἵτινες ἰδίως τὴν γένεσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀφορῶσιν.

Ὁμολογουμένως μία τῶν φωτεινοτέρων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀκτίνων εἶναι καὶ ἡ μνημονευθεῖσα τοῦ Δάρδιν συγγραφή, ἥτις δικαίως τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐπιστημόνων διήγειρεν.

Ἐν τῷ φυτικῷ κόσμῳ ὑπάρχουσι βοτάναι, ὧν τὰ φύλλα διὰ τῆς ἐπιδράσεως ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν κλείονται. Τὸ περίεργον τοῦτο φαινόμενον παρέχει ἡμῖν ἐναργέστερον τὸ γένος τῶν φυτῶν **Mimosa pudica**, ὅπερ ὁ Δάρδιν οὕτω περιγράφει· ἐκ τοῦ στελέχους τοῦ λεπτοτάτου τούτου φυτοῦ φύονται τέσσαρα ἐπιμήκη φύλλα, ἅτινα πάλιν ἐκ πολλῶν ἄλλων γραμμηδὸν καὶ στενῶς ἀλλήλοις συμπεφυκότων λεπτῶν φυλλαρίων, *αἰσθητικῶν νηματίων*, συνίστανται. Προσβαλλόμενα τὰ λεπτὰ ταῦτα φυλλάρια ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου ἀνορθοῦνται, διίστανται ἀλλήλων καὶ παρακολουθοῦσι πιστῶς τὴν πορείαν τοῦ

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τὴν 25 Φεβρουαρίου 1877.

1 Charles Darwin. Insectivorous Plants. London 1875. Insectenfressenden Pflanzen. Deutsche Aufgabe von I. U. Carus. Stuttgart 1876 καὶ Ausland. 1876. Juli.

ἡλίου· μόλις δ' αὐτοῦ δύοντος περιπτύσσονται καὶ ὑποκλίνουσι πάλιν ὡς πρότερον, ὅπως τὴν ἐπιοῦσαν μετὰ νέων δυνάμεων κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἀνεγερθῶσι. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ διαρκούσης τῆς ἡμέρας ἁπλῆ πρόσαψις ἀναγκάζει αὐτὰ νὰ συσταλθῶσιν, ὡσεὶ καὶ ταῦτα ζωϊκὰ νεῦρα εἶχον, ἐφ' ὧν οἱ ἐξωτερικοὶ ἐρεθισμοὶ ὁμοίως ἐπιδρῶσιν. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἅμα παύσῃ ἡ ἐπαφὴ ἐγείρονται πάλιν τὰ φυλλάρια ἀνακτώμενα ἐκ νέου τὴν προτέραν σταθερὰν αὐτῶν ἰδιότητα.

Εἶδος τοῦ γένους τούτου mimosa pudica εἶναι καὶ ἡ Drosera rotundifolia Τὸ θαυμάσιον τοῦτο τὸν ὀργανισμὸν φυτὸν παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Δάρβιν ὅπως διὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ γενομένων εὐφυῶν καὶ πειστικῶν πειραμάτων προβῇ εἰς γνῶσιν σειρᾶς φυτῶν, λίαν παρεμφερῆ τῷ ζωϊκῷ ὀργανισμῷ τὴν λειτουργίαν ἐχόντων.

Ἐπὶ τῶν φύλλων τῆς Drosera παρατηρεῖται πάντοτε πληθὺς νεκρῶν ἐντόμων. Ἐν τούτοις ἡ σχέσις τούτων πρὸς τὸ φυτὸν ἦτο ἄγνωστος μέχρις οὗ πρῶτος ὁ Δάρβιν ἀνεκάλυψεν, ὅτι τὸ φυτὸν τοῦτο διὰ τοῦ ἐκρεομένου ἐπὶ τῶν φύλλων πρὸς ἄγραν τῶν ἐντόμων τούτων *ἰξώδους ὑγροῦ* συλλαμβάνον αὐτά, συστέλλεται κατόπιν καὶ ὑποκλίνει, καὶ δι' ἀπομυζήσεως τῶν ὑγρῶν αὐτῶν τρέφεται. Ὀρθῶς δὲ καὶ ὠνόμασεν ὁ Δάρβιν τὰ φυτὰ ταῦτα διὰ τὴν ἰδιότητα αὐτῶν ταύτην «Insectivorous Plants» δηλ. *ἐντομοβόρα* ἢ *κρεωβόρα φυτά*.

Φυσιολογικῶς ὁ ὀργανισμὸς αὐτῶν ἔχει οὕτως· ἡ Drosera φέρει 2—4 ὑποστρόγγυλα φύλλα ὁριζοντίως ἐκτεταμένα· ἡ ἄνω ἐπιφάνεια, πρασίνη οὖσα, ἑκάστου φύλλου καλύπτεται ὑπὸ τρυφεροῦ χνοῦ, ὅστις ἐν τῷ μέσῳ τοῦ φύλλου ὄρθιος, ἐν δὲ τῇ περιφερείᾳ πλάγιος φύεται.

Ὁ *χνοῦς* οὗτος ἔχει τὸ χρῶμα πορφυροῦν καὶ ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τὰ λυμφατικὰ ἀγγεῖα τοῦ ζωϊκοῦ ὀργανισμοῦ· συνίσταται δὲ ἐκ πλέον τῶν 100 *νηματίων*. Ἕκαστον πάλιν νημάτιον φέρει ἐν τῷ ἄκρῳ *ἀδένα* μορφὴν καρφίδος ἔχοντα· ὥστε ὅλον τὸ νημάτιον ὁμοιάζει πρὸς καρφίδα, ἧς ἡ μὲν κεφαλὴ ἐκτὸς τοῦ φύλλου, ἡ δὲ αἰχμὴ ἐντὸς αὐτοῦ κεῖται· τὰ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ φύλλου νημάτια (ὁ χνοῦς) εἶναι τὰ ἐλάχιστα, τὰ δὲ ἐν τῇ περιφερείᾳ τὰ μέγιστα, ὥστε τὸ μέγεθος ἑκάστου νηματίου εἶναι κατ' εὐθὺν λόγον ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀπόστασιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ φύλλου. Χαρακτηρίζει δὲ τοῦτο ὁ Δάρβιν ὡς *αἰσθητικὰ νημάτια*.

Ἕκαστος ἀδὴν ἐκχέει στάγδην λίαν ἰξῶδές τι ὑγρόν. Οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἀδένων, οἵτινες εἶναι τὸ εὐαισθητότερον ὄργανον τοῦ φυτοῦ τούτου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν κάτω τῶν ἀδένων μερῶν παρετήρησεν ὁ Δάρβιν εὐαισθησίαν τινά. Ἐὰν τοὺς ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ φύλλου ἀδένας τῶν αἰσθητικῶν νηματίων διὰ θίξεως ἢ πνοῆς ἀνέμου ἐρεθίσωμεν, παρατηροῦμεν τὰ αἰσθητικὰ νημάτια ἐκ τοῦ μέρους τοῦ ἐρεθισμοῦ πρὸς τὸ κέντρον τοῦ φύλλου κλίνοντα, τὸν ἐρεθισμὸν καὶ τὴν κίνησιν πρὸς τὰ ἐνδοτέρω καὶ πέριξ αἰσθητικὰ νημάτια μεταδίδοντα·

ἀλλ' ἂν ὁ ἐρεθισμὸς προέρχηται ἐκ τῆς προσκολλήσεως ἐντόμου τινὸς ἐπὶ τοῦ ὑγροῦ τοῦ φύλλου, τότε ἅπαντα τὰ νημάτια στρέφονται πρὸς αὐτό, ὡς πρὸς κέντρον, ἵνα δίκην ἀγρύπνων φρουρῶν κρατήσωσι τὸν αἰχμάλωτον, ὅστις μετὰ ταῦτα θὰ χρησιμεύσῃ αὐτοῖς ὡς τροφή. Ἰδοὺ δὲ πῶς ἡ θαυμασία αὕτη λειτουργία ἐκτελεῖται.

Τὰ ἐπὶ τῶν ἀδένων ψαύσαντά πως ἔντομα κρατοῦνται ὑπὸ τῆς ἰξώδους οὐσίας αὐτῶν καὶ ἀποθνήσκουσιν ἐντὸς τετάρτου τῆς ὥρας περίπου, πιθανῶς δὲ τὸν δι' ἀσφυξίας θάνατον, ὡς εἰσρεούσης τῆς ἰξώδους οὐσίας εἰς τὰ ἀναπνευστικὰ αὐτῶν ὄργανα. Ἀφ' οὗ δὲ περικλείσωσι καὶ περικαλύψωσι τὰ αἰσθητικὰ νημάτια τὸ ἔντομον, ὡς εἴπομεν ἤδη, ἄρχονται παραχρῆμα λειτουργίας ἑτέρας, ἐπίσης πολλοῦ λόγου ἀξίας.

Ὡς ἤδη ἐλέχθη, τὸ μῆκος τῶν αἰσθητικῶν νηματίων εἶναι ἀνάλογον τῆς ἀποστάσεως αὐτῶν ἀπὸ τοῦ κέντρου κατ' εὐθὺν λόγον. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν οἱ ἀδένες τῶν αἰσθητικῶν νηματίων κατὰ τὴν συστολὴν διασταυροῦνται ὑπὲρ τὸ μέσον τοῦ φύλλου, καὶ ἐκβάλλουσι τὸ ἰξῶδες αὐτῶν ὑγρὸν ἐπὶ τὸ αἰχμάλωτον ἔντομον κατὰ μεγαλητέραν τοῦ συνήθους ποσότητα· τὸ ὑγρὸν τοῦτο κατακλύζει τότε τὴν ἄγραν καὶ ἐνεργεῖ ἀσφαλῶς μέχρις οὗ ἡ τῆς *πέψεως* λειτουργία ἀρχίσῃ.

Ὅσον δὲ ἡ ἰξώδης ἔκκρισις ἐγγὺς τοῦ ἐντόμου γίνεται τόσον καὶ ὀξύνεται, ὅπως εὐκολώτερον, κατὰ τοὺς τῆς πέψεως νόμους, τὸ ἔντομον διαλύσῃ· τὸ δὲ φύλλον ἐν τῷ μέσῳ κυρτοῦται πρὸς τὰ κάτω καὶ ἔξω, λαμβάνον οὕτω τὸ σχῆμα ἀτελοῦς κύστεως· ἐν ἄλλαις λέξεσι τὸ φύλλον μεταβάλλεται εἰς στόμαχον. Ὅπως δὲ ἐν τῷ ζωϊκῷ στομάχῳ αἱ μὲν τῶν τροφῶν διαλύονται διὰ τῶν πεπτικῶν ἐκκρίσεων καὶ ἀπομυζῶνται, αἱ δὲ δὲν διαλύονται καὶ ὡς περιτταὶ οὐσίαι ἐξέρχονται, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἡ αὐτὴ περίπου λειτουργία συμβαίνει. Ὅπως δ' ἐκεῖ τὸ ὑγρὸν τοῦ στομάχου ὀξυνούμενον ἐπιφέρει τὴν διάλυσιν τῶν ἀλάτων κλπ. οὕτω καὶ ἐνταῦθα οἱ ἀδένες τῆς Drosera ἐκβλύζουσιν ὀξέα διὰ τὸν αὐτὸν περίπου σκοπόν. Παρετηρήθη δὲ ὅτι διὰ προσθέσεως ἀλκάλεως παύει ἡ πέψις καὶ ἄρχεται ἡ ἐξουδετέρωσις τοῦ ἀλκάλεως δι' ἑνὸς ἀσθενοῦς ὀξυάλατος, τουτέστι χημικὴ ἐργασία, λίαν τῷ ζωϊκῷ ὀργανισμῷ ἀνάλογος. Ἀκριβέστερα δὲ πειράματα παρέσχον ὅτι τὰ ὀξέα τῶν ἀδένων τῆς Drosera εἶναι χημικῶς σχεδὸν ἀνάλογα πρὸς τὰ ὀξέα τοῦ στομάχου τῶν ζῴων. Τὸ ἐκκριθὲν λοιπὸν ὑγρὸν διαλύει τὸ ἔντομον, οὗτινος ἡ σαρκώδης οὐσία ἀπομυζᾶται ὑπὸ τῶν ἀδένων τῶν αἰσθητικῶν νηματίων καὶ κατόπιν δίκην αἵματος ὡς τροφὴ εἰς τὸ φυτὸν προσφέρεται.

Μετὰ δὲ τὴν λειτουργίαν τῆς πέψεως, ἥτις ἡμέρας τινὰς διαρκεῖ ἔρχεται ἄλλη, καὶ αὕτη ὁμοία τῶν τοῦ ζωϊκοῦ ὀργανισμοῦ· εἶναι δὲ αὕτη ἡ *ἔκκρισις τῶν περιττῶν*. Ἀφ' οὗ δὲ ἅπασαι αἱ λειτουργίαι αὗται εἰς πέρας ἀχθῶσι, διαστέλλονται πάλιν κατὰ μικρὸν καὶ διατείνονται τὰ νημάτια, ἵνα καὶ αὖθις ἐντόμου συλληφθέντος, κανονικῶς τὴν αὐτὴν ἐργασίαν ἐπαναλάβωσι.

Φύει δὲ καὶ ζῇ ἡ Drosera εἰς χώρας πενιχροῦ ἐδάφους, ὅπου χλόη μόνον ἐπιφαίνεται, ἐπειδὴ οὐδεμιᾶς ἐκ τῆς γῆς τροφῆς χρήζει· ἐκ τοῦ ἀέρος ὅμως προσπορίζεται τὸν ὀξυάνθρακα, ὃν καὶ ἀφομοιοῖ. Αἱ ῥίζαι παρέχουσιν αὐτῇ μόνον τὸ ἐκ τῆς γῆς ὕδωρ.

Δέλεαρ πρὸς σαγήνευσιν τῶν ἐντόμων ὑποτίθεται κατὰ Δάρβιν ἰδιάζουσά τις τοῦ ὑγροῦ τῶν ἀδένων ὀσμὴ ἐπάγουσα αὐτὰ καὶ πρὸς τὸν ἴδιον ὄλεθρον παράγουσα. Παρετηρήθη δὲ ὅτι ὅσον μικρότερα τὰ ἔντομα καὶ λεπτότερα τὸ δέρμα τόσον καὶ εὐπεπτότερα εἶναι· ἐξασθενοῖ δὲ τὸ φυτὸν κατὰ τοσοῦτον ὅσον μεγαλειτέρα ἡ ἔντασις τῆς λειτουργίας αὐτοῦ.

Πλεῖστα καὶ θαυμασμοῦ ἄξια εἶναι τὰ πειράματα, ἅτινα ὁ δραστήριος φυσιοδίφης πρὸς ἀπόδειξιν. τῶν λεχθέντων καὶ λεχθησομένων ἐξετέλεσεν. Ἵν' ἀποδείξῃ ὅτι ἡ Drosera οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἐντόμων ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἑτέρων οὐσιῶν, αὐτῆς ἐφαπτομένων, τὰς αὐτὰς φυσιολογικὰς λειτουργίας νὰ ἐνεργήσῃ δύναται, ἀνεκάλυψεν ὅτι *μόνον αἱ ἀζωτοῦχοι οὐσίαι* πρὸς τροφὴν τοῦ φυτοῦ τούτου χρήσιμαι εἶναι.

Ἐκ τῶν ἀζωτούχων οὐσιῶν μετεχειρίσθη γάλα, λεύκωμα, ψυχρὸν ζωμὸν κρέατος, σίαλον, ἀπόβρασμα τερεβίνθων καὶ λαχάνων, ἑκάστοτε σταγόνα ἐκ τῶν οὐσιῶν τούτων ἐπὶ τῶν φύλλων τῆς Drosera ἀποθέτων· μᾶλλον δὲ ἀρέσκουσαν εἰς τὸ φυτὸν τοῦτο τροφὴν εὗρε τὸ ἀπόβρασμα τῶν τοῦ λαχάνου φύλλων· πάντοτε δὲ παρετηρήθησαν τὰ αὐτὰ φαινόμενα τὰ καὶ κατὰ τὴν πέψιν τῶν ἐντόμων. Καὶ ἐνταῦθα τὰ αἰσθητικὰ νημάτια συνεκλείοντο καὶ τὸ ὑγρὸν ὁμοίως κατηναλίσκετο· ψυχρὸς ζωμὸς κρέατος ἐπήνεγκεν ἰσχυρὰν κλεῖσιν, τεμάχια μικρὰ κρέατος ὠμοῦ παρήγαγον ταχὺν ἐρεθισμὸν ἐπὶ τῶν φύλλων βλάβην τῷ φυτῷ συνεπενεγκόντα, ἅτε βαρέα καὶ δύσπεπτα αὐτῷ καὶ τὴν ἄμεσον ἀπονέκρωσιν τῶν ἐφαψαμένων αὐτοῦ φύλλων. Ἀλλὰ τεμάχια ὀπτοῦ κρέατος 1, 27 ὑποχιλιομέτρου εἶναι εὐπρόσδεκτα καὶ πέπτονται ἐκτὸς σταγόνων τινῶν λίπους καὶ μικρῶν τινων μερῶν ἐλαστικῶν ἰνῶν αὐτοῦ· μαλακύνονται δὲ τὰ μέρη τοῦ ὀπτοῦ κρέατος διὰ τῶν ὀξέων τοσοῦτον ὥστε καὶ δι' ἀμβλείας βελόνης εὐκόλως διατρυπῶνται. Ὁ τυρὸς ἐπενεργεῖ ἐπὶ τοῦ φυτοῦ ὡς τὸ κρέας· τεμάχια τούτου 1, 27 ὑποχιλιομέτρου βλάπτουσι μὲν τοὺς ἀδένας τοῦ φυτοῦ, πέπτονται ὅμως καὶ ταῦτα καὶ ἀπορροφῶνται, ὡς καὶ πᾶσαι ἐν γένει αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι τροφαὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον.

Ὡς μὴ ἐρεθιστικαὶ καὶ ἄπεπτοι οὐσίαι ἀναγράφονται ὑπὸ τοῦ Δάρβιν ἡ ἐπιδερμὶς τοῦ ἀνθρώπου, οἱ ὄνυχες, αἱ τρίχες, τὰ πτερά, αἱ ἐλαστικαὶ ἶνες, τὸ χλωρόφυλλον, ἡ κυτταρίνη, ὁ βάμβαξ, τὸ λῖπος, τὸ ἔλαιον, τὸ σάκχαρον, τὸ τέϊ, τὸ οἰνόπνευμα καὶ ἡ κόλλα· αὕτη ὅμως δι' ἐπιδράσεως ἀσθενοῦς ὀξυάλατος διελύθη.

Τὰ *ὀξέα* φέρουσι κλίσιν τῶν αἰσθητικῶν νηματίων· ἐμετικὴ τρὺξ καὶ κιτρικὰ ὀξέα οὐδόλως ἐπενεργοῦσιν.

Ὀξυάλατα ἐπενεργοῦσιν ὀλιγώτερον τῶν *Ὑδρογονοϊωδιούχων*, ὀξέα τῶν τῶν μήλων μικρὰν τὴν ἐπίδρασιν ἔχουσι.

Σταγόνες ὕδατος ἐκ τοῦ ὕψους πίπτουσαι καὶ ῥαγδαία βροχὴ οὐδόλως βλαβερῶς ἐπὶ τοῦ φυτοῦ ἐπενεργοῦσιν, ἢ διότι ἐξοικειοῦνται βαθμηδὸν οἱ ἀδένες ἀδρανεῖς πρὸς τὰς τῆς βροχῆς πλήξεις νὰ μένωσιν, ἢ διότι μόνον ἐκ στερεῶν ἀντικειμένων διεγείρονται.

Ἐν τέλει παρατηρεῖ ὁ Δάρβιν ὅτι ἡ τῶν φύλλων ἐρεθιστότης ἐξήρτηται ἔτι καὶ ἐκ τῆς θερμοκρασίας τῆς ἀτμοσφαίρας, τῆς ὥρας τοῦ ἔτους, τῆς ἡλικίας τοῦ φυτοῦ, τῆς ἰδιοσυγκρασίας αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν εἰς αὐτὸ προσφερομένων τεμαχίων ἢ σταγόνων.

Ἐν Βερολίνῳ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΑΡΤΟΥΛΗΣ.

ΒΟΜΒΥΞ Ο ΠΟΜΠΕΥΤΗΣ

Ὁ *Βόμβυξ ὁ πομπευτὴς* (Bombyx processionea) εἶναι ψυχὴ μικρόσωμος, ἔχουσα σταχτοφαίους πτέρυγας, ὠχροτάτας εἰς τὰ ἄκρα καὶ διασχιζομένας ὑπὸ τριῶν σκοτεινῶν ταινιῶν, ἀναφαίνεται δ' εἰς τὰ δάση περὶ τοὺς μῆνας Αὔγουστον καὶ Σεπτέμβριον. Αἱ θήλεις ἐναποθέτουσι τὰ ᾠά των ἐπὶ τοῦ κορμοῦ καὶ τῶν χονδρῶν κλάδων τῶν δρυῶν καὶ τῶν πευκῶν, κατὰ συστάδας, καὶ καλύπτουσιν αὐτὰ διὰ μεταξίνων κλωστῶν. Ἀρχομένου τοῦ ἔαρος τὰ ᾠὰ ἐκκολάπτονται καὶ παράγουσι τὰς κάμπας, αἵτινες καθ' ἑκατοντάδας συνέρχονται καὶ κοινῇ πλέκουσιν ἐπὶ τῶν κλάδων λευκὸν ὕφασμα ἀνώμαλον, ὑπὸ τὸ ὁποῖον διαμένουσι καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν. Τὸ ὕφασμα τοῦτο τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν φωλεὰν τῶν καμπῶν, εἶναι οἱ λευκοὶ ἐκεῖνοι ὄγκοι οὓς τὰς ἡμέρας ταύτας πᾶς τις δύναται νὰ διακρίνῃ ἐπὶ τῶν πευκῶν. Τὴν ἑσπέραν αἱ κάμπαι αὗται ἀναρριχῶνται ἐπὶ τοῦ φυλλώματος, καὶ τρώγουσιν ἀπλήστως ἀφανίζουσαι τὸ δένδρον ἐφ' οὗ ἐπιπίπτουσι. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι αἱ κάμπαι τοῦ πομπευτοῦ κατὰ πᾶσαν ἔξοδον πρὸς πορισμὸν τροφῆς οὐδέποτε ἐπανέρχονται εἰς τὴν πρώτην φωλεάν των, ἀλλὰ κατασκευάζουσι νέαν. Τὴν ἔκπληξιν τῶν φυσιοδιφῶν ἐξήγειραν οἱ πομπευταὶ ἕνεκα τῆς τάξεως, ἣν ἀκολουθοῦσι κατὰ τὰς ἀποδημίας των, ἐξ ἧς ἐλήφθη καὶ τὸ ὄνομά των. Ἐὰν ἐξετάσῃ τις μίαν φωλεὰν πομπευτῶν διαρκούσης τῆς ἡμέρας, τὸ πᾶν ἐν αὐτῇ εἶναι παραδεδομένον εἰς ἄκραν ἡσυχίαν καὶ γαλήνην· αἱ κάμπαι εἰσὶν ἐπισεσωρευμέναι ἐπ' ἀλλήλας καὶ σχεδὸν φαίνονται ἀκίνητοι. Μόλις ὅμως δύσῃ ὁ ἥλιος, μικρά τις κίνησις διαφαίνεται, ἔπειτα γενικὴ καταδείκνυται ταραχή. Μία κάμπη ἐξέρχεται τῆς φωλεᾶς της καὶ ἀρχίζει νὰ ἀναρριχᾶται ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τοῦ δένδρου· αὕτη ἀκολουθεῖται ἀκριβῶς κατὰ πό-

δας ὑπὸ δευτέρας κάμπης, αὕτη ὑπὸ τρίτης, ἡ τρίτη ἀκολούθως ὑπὸ τριῶν ἢ τεσσάρων ὁμοῦ, αὗται ὑπὸ πλειόνων καὶ οὕτω καθεξῆς· αἱ τάξεις κατ' ἀρχὰς μὲν κανονικῶς ἀναπτύσσονται καὶ ἡ δευτέρα εἶναι πλατυτέρα τῆς τρίτης, ἧς πλατυτέρα ἔσται ἡ τετάρτη, ἀλλὰ τὸ τέλος ὅμως τῆς στήλης ταύτης εἶναι συγκεχυμένος καὶ ἄμορφος ὄγκος. Τώρα συμβαίνει πολλάκις κατὰ τὴν πορείαν των ἡ τάξις αὕτη νὰ διασπασθῇ καὶ οὕτως αἱ κάμπαι νὰ παρακολουθῶσι μονομερῶς ἡ μία τὴν ἄλλην καὶ οὕτως ἀποτελοῦσι μακρὰν ὀφιοειδῆ γραμμήν· ἐπιστρέφουσι δ' εἰς τὴν κατοικίαν των οἱ πομπευταὶ κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ τάξιν βαίνουσιν, ἀφοῦ ἀφανίσωσι τὸ φύλλωμα ἑνὸς δένδρου, καὶ ἐπὶ ἕτερον ἐγγὺς κείμενον. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην οἱ πομπευταὶ εἶναι ἐκ τῶν ἐντόμων τῶν μᾶλλον καταστρεπτικῶν διὰ τὰς δρῦς καὶ τὰς πεύκας. Κατορθόνουσι δὲ νὰ ἐξαλείφωσιν αὐτοὺς διὰ τοῦ ἐλαίου τῆς πίσσης. Ἀλλ' ἐπωφελέστερον ἡ καταστροφὴ τῶν πομπευτῶν κατορθοῦται, κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ φυσιοδίφου Βοαγεράρδ γενόμενα μετ' ἐπιτυχίας πειράματα, διὰ τοῦ ἐντόμου τοῦ καλουμένου *καλλίσωμος ὁ συκοφάντης*. Τὸ ἔντομον τοῦτο εἶναι ὁ φυσικὸς τῶν πομπευτῶν διώκτης, διότι ἡ θήλειά του πάντοτε τίκτει τὰ ὠά της ἐντὸς τῆς φωλεᾶς των. Ὅταν οἱ πομπευταὶ ἐκκολαφθῶσι συνεκκολάπτονται μετ' αὐτῶν καὶ οἱ συκοφάνται, οἵτινες κατατρώγουσι πολλοὺς αὐτῶν καθ' ἑκάστην, διότι αὕτη εἶναι ἡ συνήθης αὐτῶν τροφή. Οὕτως ἡ φύσις ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς παρέχει τὴν μάστιγα, παραπλεύρως παρέχει καὶ τὸ πρόχειρον ἀντιφάρμακον. Ὁ Βοαγεράρδ λαβὼν πολλοὺς θήλεις συκοφάντας ἐτοποθέτησεν αὐτοὺς παρὰ τὰς φωλεὰς τῶν πομπευτῶν ἐν τῷ δάσει τῆς Βουλώνης ἐν Παρισίοις καὶ οὕτω κατώρθωσεν ἀρκούντως νὰ τοὺς ἐξαφανίσῃ.

Αἱ κάμπαι τῶν πομπευτῶν καὶ ὑπὸ ἑτέραν ἔποψιν εἶναι ἐπιβλαβεῖς. Αἱ τρίχες τοῦ δέρματός των, αἵτινες ἀδιακόπως ἀνανεοῦνται, εἰσέρχονται εἰς τὴν ἐπιδερμίδα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ζώων, μετ' ἐκπληκτικῆς εὐκολίας καὶ προξενοῦσιν εἶδος ἀνυποφόρου κνισμοῦ, τοῦ ὁποίου εἶναι μακροτάτη ἡ διάρκεια· τῷ 1865 εἶχεν ἀπαγορευθῆ ἐν Παρισίοις τοῖς διαβάταις ὁ περίπατος εἴς τινα μέρη τοῦ δάσους τῆς Βουλώνης ἵνα προληφθῶσι τὰ ἐκ τῆς ἐπαυξήσεως τῶν πομπευτῶν δεινά. Διὰ τοῦτο οὐδέποτε πρέπει νὰ συλλαμβάνῃ τις διὰ τῶν δακτύλων τὰς κάμπας ταύτας, οὔτε νὰ παρατηρῇ τὰς φωλεάς των ἱστάμενος πρὸς τὸ μέρος ὁπόθεν πνέει ὁ ἄνεμος, διότι τὸ πρόσωπον καὶ αἱ χεῖρες ἠδύναντο νὰ προσβληθῶσι σπουδαίως ἐκ τῶν τριχῶν τούτων. Ἀναφέρονται πολλὰ παραδείγματα κτηνῶν καὶ πρὸ πάντων ἵππων, οἵτινες ἀποσπῶντες φύλλα ἐκ τῶν δένδρων, ἔπαθον πολὺ ἐκ τῶν τριχῶν τῶν πομπευτῶν, αἵτινες προσέβαλον τοὺς ὀφθαλμούς, τοὺς ῥώθωνας καὶ τὸ στόμα αὐτῶν.

Αἱ κάμπαι τῶν πομπευτῶν ἀφοῦ φθάσωσι τὸ ἔπακρον τῆς ἀναπτύξεώς των, στερεόνουσι τοὺς τοίχους τῆς φωλεᾶς ἐν ᾗ κοινῇ ζῶσι καὶ ἐντὸς αὐτῆς

πλέκουσι τὸ κουκούλιον, ἐν ᾧ θέλει τελεσθῇ ἡ εἰς χρυσαλίδα μεταμόρφωσίς των.

Μεθ' ὅλας ὅμως τὰς βλάβας ταύτας τοῦ πομπευτοῦ ἐξάγεται καὶ πρακτική τις ὠφέλεια, διότι τὸ πτίλον τῆς φωλεᾶς αὐτοῦ χρησιμεύει πρὸς κατασκευὴν μετάξης, ἥτις καί τοι χονδροειδὴς εἶναι ὅμως πολύτιμος διὰ τὸ δυσπόριστον.

Ὁ φυσιοδίφης Ῥεωμῦρος γράφει τὰ ἑξῆς περὶ τῶν καμπῶν τοῦ πομπευτοῦ. «Ἐπὶ μακρὸν χρόνον τῆς ἐν τῇ ἐξοχῇ διαμονῆς μου διετήρησα ἐν τῷ γραφείῳ μου κλάδον δρυὸς ἐφ' οὗ ἦτο φωλεὰ πομπευτῶν, εἶχον δ' οὕτω καθ' ἑκάστην ὑπ' ὄψιν μου τὰ ἔντομα ταῦτα καὶ ἠδυνάμην ἀνέτως νὰ σπουδάζω τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα αὐτῶν. Τὰ φύλλα τῆς δρυὸς φυσικὰ ὡς ἐκ τῆς πολυκαιρίας ἐξηράνθησαν καὶ οἱ πομπευταὶ ἠδυνάτουν νὰ φάγωσιν αὐτά, ἐδοκίμασαν δὲ νὰ μεταβῶσιν ἀλλαχοῦ πρὸς ἐπιζήτησιν τροφῆς καλλιτέρας. Κατ' ἀρχὰς ἐξῆλθεν εἷς τῆς φωλεᾶς, δεύτερος τὸν ἠκολούθησε κατὰ πόδας, τρίτος τὸν δεύτερον καὶ οὕτω μακρὰ σειρὰ ὁμοιάζουσα μὲ ὄφιν ἤρξατο βαδίζουσα ἡσύχως καὶ ὑπακούουσα εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ πρώτου ὁδηγοῦ· ἵστατο οὗτος, ὅλη ἡ σειρὰ ἵστατο, ἐπανελάμβανε τὴν πορείαν, πάντες ἐτίθεντο εἰς κίνησιν καὶ τὸν ἠκολούθουν κατὰ πόδας. Ὅ,τι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου ἐγένετο, τοῦτο καθ' ἑκάστην ἐξακολουθεῖ γιγνόμενον ἐν ταῖς φωλεαῖς τῶν πομπευτῶν ἅμα τῷ ἡλίῳ δύοντι.» * M

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΚΛΕΙΨΕΩΝ

Ἔκλειψιν καλοῦμεν τὸ φαινόμενον, καθ' ὃ ἐκλείπει ἐπί τινα χρόνον τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἢ τῆς σελήνης. Καὶ τοῦ μὲν ἡλίου αἱ ἐκλείψεις συμβαίνουσιν, ὅταν ἐπιπροσθῇ αὐτοῦ ἡ σελήνη, τῆς δὲ σελήνης ὅταν ἐμπέσῃ αὕτη εἰς τὸν κῶνον τῆς σκιᾶς τῆς γῆς. Αἱ ἐκλείψεις συμβαίνουσι κατὰ τὰς συζυγίας τῆς σελήνης καὶ τοῦ μὲν ἡλίου κατὰ τὴν νέαν σελήνην, τῆς δὲ σελήνης κατὰ τὴν πανσέληνον.

Ἐὰν τὸ ἐπίπεδον τῆς περὶ τὴν γῆν τροχιᾶς τῆς σελήνης ἐταυτίζετο μετὰ τοῦ ἐπιπέδου τῆς περὶ τὸν ἥλιον τροχιᾶς τῆς γῆς (τοῦ τῆς ἐκλειπτικῆς), τότε κατὰ πᾶσαν νέαν σελήνην θὰ συνέβαινεν ἔκλειψις ἡλίου καὶ κατὰ πᾶσαν πανσέληνον ἔκλειψις σελήνης. Αὐτὰ τὰ δύο ἐπίπεδα ὅμως δὲν ταυτίζονται, ἀλλὰ τέμνονται ὑπὸ γωνίαν 5^0 9′. Ἡ εὐθεῖα γραμμὴ κατὰ τὴν ὁποίαν τέμνονται καλεῖται γραμμὴ τῶν δεσμῶν, δεσμοὶ δὲ τὰ σημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ γραμμὴ αὐτὴ συναντᾷ τὴν οὐρανίαν σφαῖραν. Μόνον λοιπὸν ὅταν γίνεται συζυγία περὶ ἕνα τῶν δεσμῶν, τότε γίνεται ἔκλειψις, διότι τότε τὰ τρία σώματα, γῆ, ἥλιος καὶ σελήνη εὑρίσκονται ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας γραμμῆς.

Ἐκ τῆς ἰδιότητος ταύτης ἔλαβεν ἡ ἐκλειπτικὴ τὸ ὄνομά της, διότι ὅταν εὑρίσκεται εἰς αὐτὴν ἡ σελήνη κατὰ τὴν συζυγίαν γίνεται ἔκλειψις.

Ὅταν συμβῇ ἔκλειψις ἑνὸς τῶν δύο σωμάτων, συνήθως κατὰ τὴν ἀμέσως ἑπομένην συζυγίαν ἐπακολουθεῖ ἔκλειψις τοῦ ἑτέρου σώματος. Οὕτω τὴν 27 Ἰουλίου (8 Αὐγούστου) τοῦ ἔτους 1877 θὰ συμβῇ ἔκλειψις ἡλίου (ἀόρατος παρ' ἡμῖν), κατὰ τὴν ἀμέσως δ' ἑπομένην συζυγίαν, δηλαδὴ κατὰ τὴν πανσέληνον, ἥτις θὰ ἦνε τὴν 12/24 Αὐγούστου, θὰ συμβῇ ἔκλειψις σελήνης. Ὁ λόγος τῆς ἀκολουθίας ταύτης εἶναι ἁπλοῦς· ὅταν δηλαδὴ συζυγία τις γίνῃ περὶ ἕνα τῶν δεσμῶν, ἡ ἑπομένη θὰ γίνῃ περὶ τὸν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον δεσμόν. Σπανιώτερον παρακολουθεῖ καὶ τρίτη ἔκλειψις, διότι αἱ συζυγίαι δὲν ἀπεμακρύνθησαν εἰσέτι ἀρκούντως τῶν δεσμῶν. Οὕτω τὴν προσεχῆ 26ην Αὐγούστου (7 Σεπτεμβρίου) τὰς δύο ἀνωτέρω μνημονευθείσας ἐκλείψεις θὰ ἐπακολουθήσῃ τρίτη ἔκλειψις, τοῦ ἡλίου, ἥτις δὲν θὰ ἦνε ὁρατὴ παρ' ἡμῖν. Ἐνίοτε ὅμως δύναται νὰ συμβῇ ἔκλειψις ἡλίου, χωρὶς νὰ προηγηθῇ ἢ νὰ ἀκολουθήσῃ ἔκλειψις σελήνης.

Ἐν συνόλῳ ὁ ἐλάχιστος ἀριθμὸς τῶν ἐκλείψεων κατ' ἔτος εἶνε δύο ἐκλείψεις ἡλίου, ὁ ἀνώτατος δὲ 6—7, ἐξ ὧν 4 τοῦ ἡλίου καὶ 2—3 τῆς σελήνης, ἢ σπανιώτερον 3 τοῦ ἡλίου καὶ 3 τῆς σελήνης. Τὸ συνηθέστερον γίνονται δύο τοῦ ἑνὸς ἄστρου καὶ δύο τοῦ ἄλλου. Αἱ ἐκ 1, 2 ἢ 3 ἐκλείψεων συγκείμεναι σειραὶ ἀπέχουσιν ἀλλήλων σχεδὸν ἓξ μῆνας, ὅπως ἡ συζυγία συμβῇ πάλιν περὶ τὸν ἕτερον τῶν δεσμῶν.

Οἱ δεσμοὶ δὲν μένουσιν ἀκίνητοι εἰς δύο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα σημεῖα τῆς ἐκλειπτικῆς, ἀλλ' ἐκτοπίζονται ἐπ' αὐτῆς, κινούμενοι ἐξ Α. πρὸς Δ. Ὁ χρόνος μεθ' ὃν οἱ δεσμοὶ ἀποκαθίστανται πρὸς τὰ αὐτὰ σημεῖα τῆς ἐκλειπτικῆς εἶνε 223 συνοδικοὶ μῆνες ἤτοι 18 ἔτη καὶ 10—11 ἡμέραι περίπου. Μετὰ τοσοῦτον λοιπὸν χρόνον καὶ αἱ συζυγίαι γίνονται πάλιν πλησίον δεσμοῦ, ὅθεν καὶ αἱ ἐκλείψεις ἐπανασυμβαίνουσιν. Ὑπάρχει λοιπὸν διὰ τὰς ἐκλείψεις περίοδος 18 ἐτῶν καὶ 10—11 ἡμερῶν, μεθ' ἣν ἐπαναλαμβάνονται, οὐχὶ ὅμως πᾶσαι ἀνεξαιρέτως, διότι ἡ ἀποκατάστασις δὲν εἶνε ἐντελής, ἀντικαθίστανται ὅμως ὑπὸ ἄλλων. Ἐπίσης καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἐκλείψεως ἐν τῇ ἑπομένῃ δυνατὸν νὰ ἦνε διάφορον.

Ἡ περίοδος αὕτη ἐγένετο γνωστὴ εἰς τοὺς Χαλδαίους δι' ἐμπειρικῶν παρατηρήσεων· βεβαίως δὲ αὐτῆς λαβὼν γνῶσιν Θαλῆς ὁ Μιλήσιος προεῖπε τὴν ἔκλειψιν ἡλίου, τὴν γενομένην κατὰ τὸν μεταξὺ Κροίσου καὶ Κύρου πόλεμον. Ἐν παρόδῳ εἰρήσθω ὅτι κατὰ τὰς ἐρεύνας τοῦ Ζεχίου ἡ ἔκλειψις αὕτη ἐγένετο τῇ 28ῃ Μαΐου τοῦ 584 π. Χρ. κατὰ τὸ ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον (Zech astr. Untersuchungen über die wichtigeren von den alten erwähnten Finsternisse). Ἐν τῇ περιόδῳ λοιπὸν ταύτῃ συμβαίνουσιν 29 ἐκλείψεις σελήνης καὶ 41 ἐκλείψεις ἡλίου. Αὗται λοιπὸν δι' ὅλην τὴν γῆν εἶναι συχνότεραι ἐκείνων· ἐπειδὴ ὅμως ἡ τῆς γῆς ζώνη εἰς ἣν αἱ ἡλιακαὶ ἐκλείψεις εἶνε

ὁραταὶ εἶνε μικροτέρα τῆς ζώνης, εἰς ἣν εἶνε ὁραταὶ αἱ τῆς σελήνης, αὗται δι' ἕνα ὡρισμένον τόπον εἶνε συχνότεραι. Ἐκ τούτου καὶ ἡ διὰ τῆς χρήσεως τοῦ κύκλου τῶν 18 ἐτῶν καὶ 10—11 ἡμερῶν πρόῤῥησις ἐκλείψεως τῆς σελήνης εἶναι δι' ὡρισμένον τόπον πολὺ ἀσφαλεστέρα τῆς προῤῥήσεως ἐκλείψεως ἡλιακῆς.

Τανῦν ὅμως ἡ ἐπιστήμη ἔχει λελυμένον ἀκριβῶς τὸ πρόβλημα τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν ἐκλείψεων τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τῶν δύο οὐρανίων σωμάτων. Δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν πότε ἔκλειψίς τις ἐγένετο πρὸ χιλιάδων ἐτῶν ἢ μέλλει νὰ γίνῃ, μεθ' ὅλης τῆς ἀκριβείας δι'ἕκαστον τόπον τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους αὐτῆς καὶ ὅλων αὐτῆς τῶν φάσεων. Ἡ ἀκρίβεια τανῦν εἶνε πολὺ ἐντελεστέρα ἢ πρό τινων ἐτῶν ἕνεκα τῆς ἀκριβείας, ἣν παρέχουσιν οἱ πίνακες τῆς φαινομένης κινήσεως τοῦ ἡλίου τοῦ Λεβεῤῥιέρου, Ἀνσένου καὶ Ὀλουφσενίου καὶ οἱ πίνακες τῆς κινήσεως τῆς σελήνης τοῦ Ἀνσένου. Βεβαίως ἡ ἀκρίβεια δὲν εἶνε τοσαύτη ὅταν ἡ ἐποχὴ ᾖνε λίαν μεμακρυσμένη, πάντοτε ὅμως δι' ὅλα τὰ παρουσιαζόμενα ἐπιστημονικὰ ζητήματα.

Αἱ ἐκλείψεις ἢ τοῦ ἡλίου ἢ τῆς σελήνης δὲν παρουσιάζουσι πάντοτε τὰς αὐτὰς φάσεις, ἀλλ'εἰς ἄλλας μὲν ἐκλείπει μέρος εἰς ἄλλας δὲ τὸ ὅλον αὐτῶν. Ὅπως συμβῇ ὁλικὴ ἔκλειψις τοῦ ἡλίου δέον τὰ κέντρα τῆς σελήνης καὶ τοῦ ἡλίου νὰ εὑρίσκωνται εἰς εὐθυγραμμίαν ἀπέναντι τοῦ τόπου, δι' ὃν ἡ ἔκλειψις εἶνε τοιαύτη, πρὸς τούτοις δὲ ἡ φαινομένη διάμετρος τῆς σελήνης νὰ ᾖνε μείζων τῆς τοῦ ἡλίου· καὶ ἐκείνη μὲν ἔχει τιμὴν μεταξὺ 35′ καὶ 16′, αὕτη δὲ μεταξύ. Ἡ διάρκεια τῆς ὁλικότητος δι' ἕνα τόπον ὑπὸ τὰς εὐνοϊκωτέρας περιστάσεις εἶνε 7 περίπου λεπτῶν τῆς ὥρας. Ὅπως γίνῃ ὁλικὴ ἔκλειψις τῆς σελήνης, δέον αὕτη νὰ ἐμπέσῃ ὁλόκληρος εἰς τὸν σχετικῶς πρὸς αὐτὴν ἱκανῶς μέγαν κῶνον τῆς σκιᾶς τῆς γῆς, δύναται δὲ νὰ διαρκέσῃ ἡ ὁλικότης τῆς ἐκλείψεως ὑπὲρ τὴν 1 $^1/_2$ ὥραν.

Ἐκ τῶν ἐκλείψεων τοῦ ἡλίου ἔχουσιν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν ἰδίως αἱ ὁλικαί, διότι κατ' αὐτὰς μόνας φαίνεται ἡ καλουμένη λευκόσφαιρα, ἥτις εἶνε ἀτμόσφαιρα περιβάλλουσα εἰς ἱκανὸν ὕψος τὸν ἥλιον. Ἄλλοτε κατὰ τὰς ὁλικὰς αὐτοῦ ἐκλείψεις μόνον ἐξητάζοντο καὶ αἱ καλούμεναι προεξοχαὶ τοῦ ἡλίου· ἀπὸ τοῦ 1868 ὅμως διὰ τῆς ἐφευρέσεως τῆς μεθόδου τοῦ Ἰανσένου, αἱ προεξοχαὶ δύνανται νὰ παρατηρηθῶσι καὶ παρεκτὸς τῶν ὁλικῶν ἐκλείψεων. Αἱ τῆς σελήνης ἐκλείψεις ἢ μερικαὶ ἢ ὁλικαὶ δὲν ἔχουσιν ἐπιστημονικὸν διάφορον, πλὴν τῶν ὑπὸ ἀρχαίων ἀναφερομένων, αἵτινες δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς ἐξακρίβωσιν χρονολογικῶν ἐποχῶν. Περίεργα δὲ κατὰ τὰς ἐκλείψεις τῆς σελήνης εἶνε τὰ φαινόμενα, τὰ προξενούμενα ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἀτμοσφαίρας τῆς γῆς.

Εἰς τὸν ὑπολογισμὸν δηλαδὴ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῶν ἐκλείψεων τῆς σελήνης ἡ διάμετρος τῆς σκιᾶς δέον νὰ αὐξάνηται κατὰ ποσόν τι. Ἡ αὔξησις αὕτη λαμβάνεται συνήθως ἴση πρὸς τὸ $^1/_{50}$ τῆς διαμέτρου τῆς σκιᾶς,

δὲν εἶνε ὅμως πράγματι ἡ αὐτὴ διὰ πάσας τὰς ἐκλείψεις καὶ ἐπειδὴ προέρχεται ἐκ τῆς ἀτμοσφαίρας τῆς γῆς, δὲν δύναται νὰ ἦνε ἀκριβῶς γνωστὴ ἐκ τῶν προτέρων καθόσον ἡ ἀτμόσφαιρα διαφόρως ἐπηρεάζει κατὰ τὴν διάφορον αὐτῆς κατάστασιν. Ἐκ τούτου δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπολογισθῇ ἡ στιγμὴ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῶν σεληνιακῶν ἐκλείψεων μετὰ τῆς αὐτῆς μεγάλης ἀκριβείας ὅπως εἰς τὰς ἡλιακὰς ἐκλείψεις.

Ἕτερον φαινόμενον προξενούμενον ἐπὶ τῆς ἀτμοσφαίρας τῆς γῆς εἶνε ὅτι ἡ σελήνη σκιαζομένη δὲν ἐκλείπει ὅλως. Αἰτία τούτου εἶνε ὅτι ἡλιακὸν φῶς θλώμενον ὑπὸ τῆς ἀτμοσφαίρας, φωτίζει ἀμυδρῶς τὸν κῶνον τῆς σκιᾶς τῆς γῆς καὶ οὕτως ἡ σελήνη εὑρισκομένη ἐντὸς αὐτοῦ δὲν εὑρίσκεται ἐν ὅλως σκοτεινῷ χώρῳ.

Τὰ ὀπτικὰ φαινόμενα τὰ παρουσιαζόμενα κατὰ τὰς ἐκλείψεις τῆς σελήνης ποικίλουσι κατὰ τὰς διαφόρους ἐκλείψεις, βεβαίως ἐκ τῆς διαφόρου καταστάσεως τῆς ἀτμοσφαίρας, τῆς προξενούσης τὴν θλάσιν. Ὡς ἐκ τούτου δυνατὸν νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς ἔρευναν ταύτης καὶ συνεπῶς ἔχουσι σημασίαν τινά. Τὸ σύνολον ὅμως τῶν φαινομένων εἶνε συνήθως τὸ αὐτό. Οὕτω κατὰ τὴν ἔκλειψιν τὴν γενομένην τῇ 15/27 Φεβρουαρίου ε. ε. κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτῆς ὁ χρωματισμὸς τοῦ σκιασθέντος μέρους ἦτο βαθύφαιος, μετὰ ἐλαφρᾶς ἀποχρώσεως ἐρυθρᾶς διὰ τὸν διὰ τοῦ τηλεσκοπίου παρατηροῦντα. Ἡμίσειαν ὥραν μετὰ τὴν ἀρχὴν τῆς παρατηρήσεως τὸ μὲν ἄκρον τοῦ σκιασθέντος μέρους εἶχε κυανῆν ἀπόχρωσιν τὸ δὲ λοιπὸν ὑπέρυθρον, ἐπαισθητὴν καὶ εἰς τὸν γυμνὸν ὀφθαλμόν. Καθόσον ἐκαλύπτετο μεῖζον μέρους τῆς σελήνης τὸ χρῶμα ἔκλινεν ἐπὶ μᾶλλον πρὸς τὸ χαλκόχρουν, τὸ ἄκρον ὅμως πάντοτε μετὰ κυανῆς ἀποχρώσεως. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁλικότητος ζώνη διήκουσα τὴν σελήνην ἦτο λίαν βαθύφαιος, ἐκ τῆς ἐντελεστέρας σκιάσεως τοῦ μέρους τοῦ κώνου, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ζώνη αὕτη εὑρίσκετο. Μετὰ τὴν ὁλικότητα πάλιν τὸ ἄκρον τῆς σκιᾶς πρὸς τὸ πεφωτισμένον μέρος τοῦ δίσκου τῆς σελήνης εἶχε κυανῆν ἀπόχρωσιν, ἐνῷ τὸ λοιπὸν ἦτο χαλκόχρουν· αἱ ἀποχρώσεις ὅμως αὗται βαθμηδὸν ἐξηφανίζοντο καθόσον ἐπλησίαζε τὸ τέλος τῆς ἐκλείψεως καὶ τὸ χρῶμα τοῦ μικροῦ ἐσκιασμένου μέρους ἐγίνετο φαιόν.

Κατ' ἄλλας πάλιν ἐκλείψεις ἡ ἐρυθρὰ ἀπόχρωσις εἶνε πλέον ζωηρὰ καὶ ἀνοικτή, ἀναφέρονται ὅμως καὶ ἐκλείψεις, ὀλίγισται ἄλλως, καθ' ἃς ἡ σελήνη ἐξέλειπεν ἐντελῶς.

Ἡ σκιὰ τῆς γῆς δὲν λήγει εἰς γραμμὴν εὐδιάκριτον διὰ τὸν μετ' ἀκριβείας παρατηροῦντα, ἀλλ' ὡσεὶ ἔχουσαν λεπτοτάτας ἐξοχὰς καὶ τοῦτο ἐκ τῆς ἐπιρροῆς τῆς ἀτμοσφαίρας τῆς γῆς καὶ τῆς παρασκιᾶς. Ἕνεκα τούτου δὲν δύναταί τις νὰ ἀντιληφθῇ μετὰ τῆς αὐτῆς ἀκριβείας τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους ὅπως εἰς τὰς ἡλιακὰς ἐκλείψεις, καθ' ἃς ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν ὁ ὅλος σκοτεινὸς πρὸς ἡμᾶς ἐστραμμένος δίσκος τῆς σελήνης, τῆς ἐλευθέρας πάσης ἀτμοσφαίρας.

Τῆς παρασκιᾶς τὰ ἴχνη φαίνονται πρὸ τῆς ἀρχῆς καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκλείψεως ἐν εἴδει ὡς εἰπεῖν ἀχνοῦ. Κατα τὴν τελευταίαν ἔκλειψιν ἤρχισεν αὕτη γινομένη ἐπαισθητὴ ἡμίσειαν ὥραν πρὸ τῆς ἀρχῆς τῆς διὰ τῆς σκιᾶς ἐκλείψεως.

Ἀξιοσημείωτον εἶνε τὸ 1877, διότι κατ' αὐτὸ πλὴν τριῶν ἐκλείψεων ἀοράτων παρ' ἡμῖν, θὰ συμβῶσι δύο ἐκλείψεις σελήνης ἀμφότεραι ὁλικαὶ καὶ ὁραταὶ παρ' ἡμῖν, μάλιστα δὲ καὶ λίαν μακραί. Ἡ ὁλικότης τῆς τοῦ Φεβρουαρίου διήρκεσε 1 ὥραν καὶ 36 λεπτά, ἡ δὲ τῆς 11 (23) πρὸς τὴν 12 (24) Αὐγούστου θὰ διαρκέσῃ 1 ὥραν καὶ 45 λεπτά. Ἡ τοιαύτη ἐπανάληψις ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τοῦ ἔτους εἶνε πολὺ σπανία. Αἱ σπανιώτεραι πασῶν δι' ἕνα ὡρισμένον τόπον εἶνε αἱ ὁλικαὶ ἐκλείψεις τοῦ ἡλίου, αἵτινες κατὰ μέσον ὅρον ἐπαναλαμβάνονται ἀνὰ 150 ἔτη, ἡ δὲ μεγίστη διάρκεια αὐτῶν διὰ τὸν αὐτὸν τόπον εἶνε τὸ πολὺ 7 περίπου λεπτῶν.

Δ. Κ. ΚΟΚΚΙΔΗΣ.

ΣΚΙΑΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΩΤΙΚΑ

ΥΠΟ

SIEGFRIED KOPPER.

Β' ΕΟΡΤΗ ΕΝ ΚΕΤΙΓΝΗ

Ἡ ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ, μεγάλη ἑορτάσιμος ἡμέρα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, εἶναι συγχρόνως ἐν Μαυροβουνίῳ ἡ ἐπέτειος τῆς κρισίμου παρὰ τὸ Γράχοβον μάχης. Ἀλλαχοῦ τοιαύτας ἐπετείους ἡμέρας ἑορτάζουσι διὰ στρατιωτικῶν παρατάξεων· ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν ὑφίσταται μόνιμος στρατός· ἕκαστος εἶναι πολεμιστὴς ἀπὸ τοῦ 16 ἔτους τῆς ἡλικίας, ἐφ' ὅσον χρόνον εἶναι ἀξιόμαχος, δὲν συμβαίνει δ' ἐν Μαυροβουνίῳ νὰ ἀποτρέπωνται οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τῶν ἀρότρων αὐτῶν καὶ τῶν ἑστιῶν ἁπλῶς χάριν παιδιᾶς. Διὰ τοῦτο ἀγαπῶσι νὰ ἑορτάζωσιν οἴκοι ἐν εἰρήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ, ὡς ἕκαστος πρέπον νομίζει.

Τὴν παραμονὴν τὸ ἑσπέρας περὶ τὴν ὀγδόην ὥραν παρατίθεται μέγα δεῖπνον ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἐν μεγάλῃ στολῇ, ὡς προσέθετεν ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ ἡγεμόνος, ὅστις περιήρχετο τὴν πόλιν κομίζων πανταχοῦ αὐτοπροσώπως καὶ προφορικῶς τὴν πρόσκλησιν. Ὀλίγον πρότερον συναθροίζονται ἐν τῇ πλατείᾳ οἱ κύριοι Γερουσιασταί, Βοϊβόδαι καὶ Σερδάραι, τὰ κάλλιστα αὐτῶν ἐνδύματα περιβεβλημένοι καὶ κεκοσμημένοι διὰ πολλῶν μεταλλίων, παρασήμων καὶ ἀστέρων, ἐν οἷς πλεῖστα αὐστριακὰ καὶ ῥωσικὰ παράσημα, καί, ὅπερ ἀξιοσημείωτον, πολλὰ τουρκικά, καὶ μετὰ τῶν προσκεκλημένων ξένων πορεύονται ἐν σώματι κατὰ τὴν ὡρισμένην ὥραν πρὸς τὸ ἡγεμονικὸν κατά-

λυμα. Τὸ ἀνάκτορον τοῦτο, ὅπερ ἐν ἔτει 1864 ὁ νῦν ἡγεμονεύων πρίγκιψ ᾠκοδομήσατο καὶ κατῴκησεν, εἶναι ἡ ὡραιοτέρα, κομψοτέρα καὶ ἄριστα διατηρουμένη οἰκία ἐν Κετίγνῃ, ὅπερ βεβαίως δὲν πρέπει νὰ παραπείσῃ ἡμᾶς, ὅπως σχηματίσωμεν περὶ αὐτοῦ ὑπέρμετρον ἰδέαν. Διὰ μικρᾶς τινος πύλης, ἧς ὑπέρκειται θυρεὸς ἔχων τὰ Μαυροβουνιωτικὰ σήματα, λευκὸν διπλοῦν ἀετὸν ἐπὶ ἐρυθροῦ ἐδάφους, καὶ κάτωθεν λέοντα βαίνοντα πρὸς τὰ ἀριστερά, εἰσέρχεταί τις εἰς μικρὸν προαύλιον, ἔνθα σταθμεύει ἡ φρουρά· ἐντεῦθεν δὲ ὀλίγαι βαθμίδες ἐξωτερικῆς κλίμακος ἄγουσιν εἰς τὸν μέτριον πρόδομον τοῦ κάτω οἰκήματος, ἑτέρα δέ τις δι' ἁπλοῦ τάπητος κεκοσμημένη κλίμαξ ἄγει εἰς τὸ ἄνω οἴκημα. Τὰ ὄπισθεν κείμενα χωρίσματα περιλαμβάνουσι τὰ δώματα τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ 1864 ἐπ' ἀγαθῇ ἐλπίδι μεγάλως πληθυνθείσης οἰκογενείας αὐτοῦ· τὰ δὲ ἔμπροσθεν, μία διάμεσος μεγαλειτέρα αἴθουσα καὶ δύο παράπλευροι μικρότεραι, εἶναι προωρισμένα εἰς ἐπισήμους ὑποδοχάς. Αἱ αἴθουσαι αὗται εἶναι ὑψηλαί, εὐάεροι καὶ φαιδραί, ἔχουσιν ἔπιπλα ἁπλᾶ μέν, ἀλλὰ κομψά, καλοὺς τάπητας, καὶ παρὰ τὰς θυρίδας λευκὰ παραπετάσματα· ἐπὶ δὲ τῶν τοίχων ἤρτηνται αἱ ἐκ φωτογραφιῶν καὶ εἰς εὐρυτέρους κύκλους γνωσταὶ τυγχάνουσαι οἰκογενειακαὶ εἰκόνες, ἡ τοῦ Βλαδίκα Πέτρου Β', ἡ τοῦ μεγάλου Βοϊβόδα Μίρκου, τοῦ ἡγεμόνος Δανιὴλ καὶ τῆς ἡγεμονίδος Δάριγκας· ὡσαύτως αἱ εἰκόνες τῶν αὐτοκρατόρων Ἀλεξάνδρου τοῦ Β', καὶ Ναπολέοντος τοῦ Γ', ἔμπροσθεν δὲ τῆς θυρίδος τοῦ ἐξώστου βλέπει τις καὶ κλειδοκύμβαλον. Καὶ ὅμως ἐάν, παραφυλάσσοντες τὸ σύνηθες ἡμῖν μέτρον, θελήσωμεν νὰ παραβάλωμεν τὸ ἡγεμονικὸν οἴκημα πρὸς τὰ οὐχὶ πολυτελῶς διεσκευασμένα δώματα ἡμετέρου εὐπατρίδου ζῶντος μετρίως ἐν τῇ ἀγροτικῇ αὐτοῦ ἐπαύλει, θὰ εὕρωμεν ὅτι ταῦτα πολλῷ ὑπερβάλλουσιν ἐκεῖνο κατὰ τὴν πολυτέλειαν, ὅσῳ καὶ τὸ ἡγεμονικὸν οἴκημα διακρίνεται μεταξὺ πάντων τῶν λοιπῶν οἰκημάτων τοῦ Μαυροβουνίου. Τὴν ἐξαιρετικὴν ταύτην θέσιν τοῦ ἡγεμόνος κακῶς ἐδέχθησαν οἱ Μαυροβουνιῶται, ὑπάρχουσι δ' ἔτι καὶ νῦν οἱ ἐπονειδίζοντες αὐτῷ τὴν πολυτέλειαν ταύτην. Πέτρος ὁ Α', λέγουσιν, ἐθερμάνθη τὸν χειμῶνα παρὰ τὴν ἑστίαν τοῦ μαγειρείου, καὶ ὅμως ἐκυρίευσε τὸ Κάταρον. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι λησμονοῦσιν ἐντελῶς ὅτι τὸ σημερινὸν Μαυροβούνιον δὲν εἶναι πλέον τὸ Μαυροβούνιον Πέτρου τοῦ Α' καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἀπαραίτητον πόρισμα τῆς ἀνεξαρτησίας λαοῦ τινος τὸ νὰ τρέφηται ὁ ἀνώτατος τῆς πολιτείας ἄρχων ἀποκλειστικῶς ἐκ λαχάνων καὶ ταριχευτῶν ἰχθύων καὶ νὰ κατοικῇ ἐν ὑπογείῳ τινί· καὶ πῶς ἄλλως δύνανται νὰ σκέπτωνται ἄνθρωποι, οἵτινες ἐν μὲν τῇ ὑποχρεώσει πρὸς φοίτησιν τῶν σχολείων ἐμβλέπουσιν ἐπέμβασιν εἰς τὰς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ, ἐν δὲ τῇ χρήσει τοῦ σάπωνος νεωτερισμόν, ὅστις θὰ ἐπιφέρῃ ἀσφαλῶς τὴν ἀποθήλυνσιν καὶ ἐπὶ τέλους τὴν ὑποδούλωσιν τοῦ Μαυροβουνίου.

Ἡ ὑποδοχὴ ἀπὸ μέρους τοῦ ἡγεμόνος, εἰς ὃν προσῆλθε μετ' οὐ πολὺ ἡ ἡγεμονίς, κρατοῦσα ἐκ τῆς χειρὸς τὸν μικρὸν διάδοχον, μελάγχρουν, μελανό-

φθαλμον πενταετῆ παῖδα περιβεβλημένον τὴν μαυροβουνιωτικὴν στολήν, ὑπῆρξεν ἐγκάρδιος, πάσης ἐθιμοταξίας ἀπηλλαγμένη. *Βράτγιο* (ἀδελφοί) τοὺς πάντας προσφωνεῖ, *Βράτε* (ἀδελφέ) ἕνα ἕκαστον, τείνων πρὸς τὸν πλησιαίτατα ἱστάμενον ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας πρὸς χαιρετισμόν.

Ὁ ἡγεμὼν Νικόλαος ἄγει τὸ τριακοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας, εἶναι ὑψηλὸς καὶ ῥωμαλέος, ἔχει πλατεῖς ὤμους καὶ ἰσχυροὺς μυῶνας, χροιὰν πελιδνήν, κόμην καὶ πώγωνα μέλανα, μέλανας ἐξαστράπτοντας ὀφθαλμούς, ἐμφαντικὸν καὶ ζωηρὸν πρόσωπον, ἐν συνόλῳ μὲν ὑπομιμνῄσκον τὸν πατέρα, τὸν Βοϊβόδαν Μίρκον, ἐν πολλοῖς δὲ τὴν μητέρα. Φωνὴν ἔχει βαθεῖαν καὶ λιγυράν, λαλιὰν ζωηρὰν καὶ εὐάρεστον, σχῆμα εὐγενές, ἀλλ' οὐχὶ ὑπεροπτικόν, τοὺς δὲ τρόπους εἶναι ἀνυπόκριτος καὶ ἱπποτικός, καίπερ οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἑαυτῷ χαριζόμενος. Οὕτως ἐξηγεῖται, πῶς ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐν Πετρουπόλει, Βερολίνῳ καὶ Βιέννῃ πάντων τὴν εὔνοιαν ἐκτήσατο. Ὁ συχνότερον αὐτῷ ἐντυχὼν πείθεται ὅτι τῆς εὐνοίας ταύτης θὰ ἐτύγχανε καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ κοινωνικῇ θέσει—«Ἐὰν δὲν ἐγενόμην ἡγεμὼν», εἶπεν ἄλλοτέ ποτε πρὸς ἐμέ, λόγου προκειμένου περὶ τῶν ἰατρικῶν ἐπιστημῶν, «θὰ ἐπεθύμουν νὰ γείνω ἰατρός· κατὰ τὴν ἐν Παρισίοις διαμονήν μου ἔσχον ἀείποτε ἰδίαν τινὰ κλίσιν πρὸς τὴν ἐπιστήμην ταύτην, νομίζω δέ, καὶ ἐν τῷ σταδίῳ τούτῳ θὰ ηὐδοκίμουν!» Καὶ τοῦτο δύναταί τις ἀνενδοιάστως νὰ πιστεύσῃ μετ' αὐτοῦ, δὲν πρέπει ὅμως καὶ νὰ οἰκτείρῃ αὐτόν, ὅτι ἀπέτυχεν ἐν τῷ προορισθέντι αὐτῷ σταδίῳ. Εἶναι αὐτόχρημα ὁ ἀνήρ, οὗτινος τὸ Μαυροβούνιον τὴν σήμερον ἔχει χρείαν· ἔμφρων, πολύτροπος, προνοητικός, ὑπὸ τῶν ἐστεμμένων συναδέλφων ἀγαπώμενος, παρορμῶν μέν, ἔνθα πρόκειται περὶ τῆς ἐσωτερικῆς προόδου, ἐπέχων δέ, ἔνθα κατεσπευσμένος πόλεμος ἠδύνατο νὰ ἐμβάλῃ εἰς κίνδυνον τὰ συμφέροντα τῆς χώρας καὶ ἐπιτελῶν τὸ καθῆκον μετ' αὐστηρότητος πρὸς ἑαυτόν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μετὰ ζήλου καὶ χαρᾶς, καὶ μάλιστα μετά τινος ποιητικῆς ὁρμῆς· τοῦτο δὲ εἶναι ἴσως τὸ μυστήριον, ὅπερ μετὰ τῆς ἱπποτικῆς αὐτοῦ φύσεως καὶ τῆς διπλωματικῆς δεινότητος παρασκευάζει αὐτῷ φίλους καὶ προστάτας καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἄλλως ἠρέμοις κύκλοις.

Ἡ ἡγεμονὶς ἔχει ὄψιν πράγματι βασιλικήν, μετριαζομένην κατά τι ὑπὸ ἐξαιρετικῆς χάριτος καὶ κοσμιότητος. Συζευχθεῖσα ἐν ἡλικίᾳ δεκατριῶν καὶ ἡμίσεος ἐτῶν ἄγει νῦν τὸ 29 ἔτος καὶ εἶναι μήτηρ, ἐὰν δὲν ἀπατῶμαι, ὀκτὼ τέκνων. Θυγάτηρ τοῦ μέγα ἰσχύοντος Βοεβόδα Πέτρου Βούκοτιτς, δὲν ἔτυχε παιδεύσεως ἄλλης παρὰ ἐκείνην, ἥτις τότε ἦτο δυνατὸν νὰ δοθῇ εἰς τὰς θυγατέρας εὐπόρων μαυροβουνιωτικῶν οἰκογενειῶν καὶ μόνον πολλῷ ὕστερον μετὰ τὴν σύζευξιν αὐτῆς ἐξῆλθε τοῦ Μαυροβουνίου. Ἐὰν σταθμίσωμεν τοῦτο, πρέπει τῷ ὄντι νὰ θαυμάσωμεν τὸ ἰδιαίτατον τῆς γυναικὸς δώρημα, ὅπερ κατέστησεν εἰς αὐτὴν δυνατόν, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἄκρᾳ ἀπομονώσει εὑρισκομένην, οὐδὲν δὲ ἔχουσαν πρὸ ὀφθαλμῶν ὑπόδειγμα, μόνον ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς δυνάμεων εἰς τοσοῦτον εὐπρεπείας νὰ προαχθῇ. Ἡ ἡγεμονὶς Μιλένα ὁμιλεῖ,

μόνον τὴν σερβικήν. Μοὶ ηὐχαρίστησεν ἐπανειλημμένως ἕνεκα ὡραίας τινὸς συλλογῆς τεχνητῶν πολυτίμων λίθων, ἀποτελούντων ἰδιάζον τῆς βοημικῆς βιομηχανίας ἀντικείμενον, ἣν ἐγώ, ἐντεταλμένος ἐκ Πράγης, ἐκόμισα εἰς τὸν διάδοχον καὶ ἣν δὲν ἠδύνατο νὰ κορεσθῇ βλέπων ὁ φιλομαθὴς παῖς. Μέγιστον ἐπίσης ἐνδιαφέρον παρέσχον αὐτῷ αἱ ἀπεικονίσεις εὐρωπαϊκῶν πτηνῶν, ἃς ὁ καθηγητὴς Ἀντ. Φρίτσιος ἔστειλεν αὐτῷ δι' ἐμοῦ, ἰδίᾳ δὲ οἱ *Σοκόλ* κίρκοι, ἀπέσπασαν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ. *Σοκόλ*, κίρκος, εἶναι δηλονότι ἐν Μαυροβουνίῳ τὸ ἐπίθετον τῆς ἀνδρίας, τοῦ ἡρωϊσμοῦ, δι' ὅλης δὲ τῆς ἡμέρας ἀκούει τις συχνάκις *Χδ, σοκόλε, ἰδάκλε, ἰκάμο τι;* «Αἶ, κίρκε, πόθεν καὶ ποῦ πορεύεσαι;» προσφωνοῦσιν ἀλλήλους ἐπὶ τῶν ὀρέων οἱ Μαυροβουνιῶται. Ὅτε δὲ ἦλθον δύο θαλαμηπόλοι, ὅπως ὁδηγήσωσιν αὐτὸν εἰς τὸν κοιτῶνα, ἐδέησε νὰ ὑποσχεθῶ εἰς ἀποχαιρετισμὸν ὅτι θὰ ἀποστείλω αὐτῷ πλείονας ἔτι λίθους καὶ πλείονας κίρκους.

Τὴν ἡγεμονίδα ὡδήγει εἰς τὴν τράπεζαν ὁ γενικὸς πρόξενος τῆς Ῥωσίας κύριος Ἰονίν, τὰς θέσεις ὑπέδειξεν αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν εἰς ὀλίγους τινάς, οὓς ἐπεθύμει νὰ ἔχῃ πλησίον αὐτοῦ καὶ τῆς ἡγεμονίδος, ἐν οἷς τὸν δι' ἀπείρων παρασήμων κεκαλυμμένον «Παππᾶ Ἠλίαν» τὸν ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργόν, μέγαν τὸ σῶμα, ἤδη ὀλίγον κεκυφότα ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ἐργασίας μᾶλλον ἢ τῶν ἐτῶν, ἄλλως δὲ λίαν ἔτι εὐκίνητον καὶ μεγάλα βαίνοντα ἄνδρα, πάνυ συνετὸν τὴν ὄψιν καὶ εὐπροσήγορον. Οἱ λοιποὶ παρεκαθέζοντο κατ' ἀρέσκειαν πλησίον ἀλλήλων. Ἡ τράπεζα ἦτο λιτή, ἰταλικῆς μαγειρικῆς, ὁ οἶνος δ' ἐγχώριος, ὁ λαμπρὸς ἐρυθρὸς οἶνος τῆς Κριμνίτσας, ὃν ἐξυμνοῦσι καὶ τὰ δημώδη ᾄσματα.

Ἡ συνομιλία ἦτο ζωηρά, οὐδόλως βεβιασμένη καὶ ποικίλη. Αἴφνης ἀκούεται ἔξω, κάτωθεν τῶν θυρίδων ὑπὸ τὸ λαμπρὸν τῆς σελήνης φῶς μουσική· ἦτο ὁ ἐκ Πράγης κ. Σοῦλτζ διευθυντὴς τοῦ μουσικοῦ θιάσου καὶ οἱ περὶ αὐτόν. Κατὰ πρῶτον ἐπαιάνισαν τὸν νέον τοῦ Μαυροβουνίου ἐθνικὸν ὕμνον, τοῖς πᾶσι γνωστήν, ἰδιότυπον μελῳδίαν, ἣν ὁ κ. Σοῦλτζ λίαν δραστηρίως συνήρμοσε διὰ τοὺς μουσικοὺς αὐτοῦ· ὕστερον τουρκικὸν ἐμβατήριον, ἔπειτα ῥωσικὸν τετράχορον, καί τοι ὁ κ. Ἰονὶν ἰσχυρίζετο, ὅτι οὗτος εἶναι εἰλημμένη ἐκ τοῦ *Ῥηγολέττου*. Ἐγὼ δὲν ἠδυνάμην ἄλλως νὰ πράξω ἢ νὰ ἀφήσω τὸ ζήτημα ἄλυτον.

« — Ὡς Βοημὸς εἴσθε βεβαίως φίλος τῆς μουσικῆς;» παρετήρησεν ὁ κύριος Στάγκος Ῥάδονιτς ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τῆς παιδείας ὑπουργός, ὅστις δέκα ἔτη διέτριψεν ἐν Παρισίοις.

« — Βεβαίως, ἀπήντησεν ἀντ' ἐμοῦ ὁ ἡγεμών, ἀλλ' ἐπίσης βεβαίως οὐχὶ *ταύτης* τῆς μουσικῆς. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἄλλως γενέσθαι. Πάντες ἡμεῖς, ὅτε ἐμανθάνομεν νὰ γράφωμεν, κατ' ἀρχὰς ἐγράφομεν ἄθλια. Αὐτὸ τοῦτο πράττουσι καὶ οἱ μουσικοί μου. Ἐντὸς πεντήκοντα ἐτῶν, σὺν Θεῷ, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην θὰ βελτιωθῇ ἡ κατάστασις τοῦ Μαυροβουνίου.»

Κατὰ τὴν πρωΐαν τῆς ἑορτασίμου ἡμέρας, πανηγυρικὴ λειτουργία ἐν ἀμφοτέραις ταῖς Ἐκκλησίαις, ἔν τε τῇ μητροπόλει ἐν τῷ μοναστηρίῳ, παρόντων πάντων τῶν περὶ τὴν αὐλὴν, καὶ ἐν τῇ καθ' ἑαυτὸ ἐνοριακῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Κετίγνης, κειμένῃ κάτω ἐν τῇ κοιλάδι ἀρκούντως μακρὰν ἀπὸ τῆς πόλεως. Ἐπεσκέφθην τὴν τελευταίαν· εἶναι μετριώτατον καὶ ἁπλοῦν οἰκοδόμημα, ἐκεῖθεν τῆς πετρώδους, νῦν ἤδη διὰ θάμνων πεπληρωμένης κοίτης ἀρχαίου τινὸς ῥύακος, ἐν τῷ μέσῳ βαλτώδους πεδιάδος. Κύκλῳ τῆς ἐκκλησίας κεῖται τὸ κοιμητήριον, οὗ οἱ ἰσόπεδοι τάφοι εἶναι κεκαλυμμένοι διὰ λιθίνων πλακῶν, μόνον δὲ τῇ δε κακεῖσε βλέπει τις τὴν πρώτην ἀπόπειραν τοῦ εἰσαγαγεῖν ὡς μνημεῖον ἁπλοῦν λίθινον σταυρὸν ἢ ὀρθὴν κειμένην πλάκα. Ὀλοφυεῖς τινες πέτραι πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς ἐκκλησίας, πλησίον καὶ ὑπεράνω ἀλλήλων συντεταγμέναι κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀνατολικῶν ἐπιταφίων οἰκίσκων ὑποδηλοῦσι τὸν τάφον τοῦ τολμηροῦ ὁπλαρχηγοῦ Βάγιο Πιβλιανὶν, ὅστις ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος ἐπὶ τοῦ πλησίον ὄρους Βρτιέλκα. Δένδρα τινὰ, ἅπερ ἀπεπειράθησαν νὰ φυτεύσωσιν ἐν τῇ ἀκάρπῳ ταύτῃ γῇ, θὰ παράσχωσιν ἴσως σκιὰν εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς. Ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις σκεύη ἔχει πενιχρότατα, εὗρον ὀλίγους τινὰς μόνον εὐλαβεῖς· ἄλλως ἡ εὐτελὴς αὕτη τῆς ἐκκλησίας διακόσμησις δὲν δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἔνδειξις ἐλευθεροδοξίας τῶν κατοίκων τῆς Κετίγνης· οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ σημεῖον τῆς ἐσχάτης πενίας χαρακτηρίζει αὐτὴν ὡς καὶ πάσας σχεδὸν τὰς ἐκκλησίας τοῦ τε Μαυροβουνίου καὶ τῶν γειτόνων χριστιανικῶν φύλων. Αἱ ἀρχαῖαι βυζαντιναὶ εἰκόνες, ἄλλοτε τιμαλφῆ κοσμήματα τῶν εἰκονοστασίων, πλὴν τινων μοναστηρίων, ἐγένοντο πανταχοῦ λεία τοῦ πυρὸς, ὁ δὲ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος τῶν ἱερῶν σκευῶν μετέβησαν εἰς τὰ ἰδιωτικὰ κιβώτια τῶν πασσάδων τῆς Σκόδρας καὶ τῆς Πρισρένης. Καὶ τὰς μὲν εἰκόνας ἀντεκατέστησαν κεχρωματισμέναι λιθογραφίαι καὶ χαλκογραφίαι τεθειμέναι ἐντὸς ἀθλίων ξυλίνων περιθωρίων, τὸν δὲ χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον κασσίτερος καὶ ὀρείχαλκος. Καὶ τοῦτο μὲν οὐδεμίαν ἴσως ἐπιφέρει εἰς τὴν θεοσέβειαν ζημίαν, ἀλλὰ βεβαίως ἥκιστα προάγει τὴν καλαισθησίαν τῶν κατοίκων.

Μετὰ μεσημβρίαν ἐγένετο μεγάλη πομπὴ τῶν κατοίκων πάντων τῶν χωρίων τῆς κοιλάδος. Ἡγοῦντο τὰ μικρὰ κοράσια ἀνὰ δύο, τὸ ἓν κρατοῦν τὸ ἕτερον ἐκ τῆς χειρὸς, εἵποντο δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὰ ἄρρενα. Κατόπιν ἤρχοντο, ἐπίσης κατὰ φῦλα διῃρημένοι, οἱ νεανίαι, εἶτα αἱ οἰκοδέσποιναι, ὕστερον οἱ ἄνδρες, πάντες ἐν χερσὶν ἔχοντες τὰς ἱερὰς εἰκόνας ἐκ τῶν δωματίων αὐτῶν, καὶ τέλος οἱ γέροντες καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν χωρίων μετὰ μεγάλων ἡγιασμένων κηρῶν καὶ τῶν σημαιῶν καὶ εἰκόνων τῶν ἐκκλησιῶν, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ ὁ ῥαψῳδὸς Σάβας Μαρτίνοβιτς· ἡ πομπεία ἦν μακρὰ μακρόθεν δ' ἤδη προηγγέλλετο δι' ᾠδῆς ὄχι πολὺ ἐμμελοῦς. Περὶ τὴν δεξαμενὴν ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς Κετίγνης ἔστησαν ἐν κύκλῳ, οἱ δὲ ἱερεῖς ἤρξαντο ἐνταῦθα ἁγιάζοντες τὸ ὕδωρ, ὕστερον δ' ἐπορεύθη ἡ πομπὴ περαιτέρω πρὸς

τὴν δευτέραν δεξαμενήν, ὅπου ἐγένοντο τὰ αὐτά. Πλείονας δεξαμενὰς δὲν ἔχει ἡ Κετίγνη, ὡς οὐδὲ πλείονας πηγάς, ἐν αὐταῖς δ'ἀποταμιεύεται ἡ ὅλη τοῦ ὕδατος προμήθεια. Ἐπανερχόμενοι οἴκαδε ἀνεπαύθησαν· οἱ τῆς πομπείας ὀλίγον ἐν τῇ πλατείᾳ κάτωθεν τοῦ ἡγεμονικοῦ οἰκήματος. Ἐπὶ τῆς χλόης ἦν ἡπλωμένον στρῶμα, ἐφ' οὗ πρότερον ἤδη εἶχον ἐπιτεθῆ ὑπὸ τῶν οἰκετῶν τῆς αὐλῆς μεγάλοι χαλκοῖ στάμνοι πλήρεις οἴνου, καὶ χαλκαῖ τινες κύλικες. Κατὰ παλαιὸν ἔθιμον ὁ ἡγεμὼν ξενίζει τοὺς εὐσεβεῖς τῆς δεξαμενῆς ὁδοιπόρους, προσφέρων αὐτοῖς οἶνον, αὐτὸς δὲ οὗτος ἐμφανίζεται πρὸς στιγμήν, ὑπὸ πάντων εὐφημιζόμενος, συνδιαλέγεται μετά τινων, πρός τινας τῶν πρεσβυτέρων τείνει τὴν χεῖρα καὶ πάλιν ἀπέρχεται. «Τώρα θὰ ἀρχίσῃ τὸ πανηγύρι» εἶπον κατ' ἐμαυτόν, καὶ ἤδη ἐν τῇ διανοίᾳ ἔβλεπον τὸ πλῆθος, ὡς κύνας μόλις ἐκ τῶν δεσμῶν ἀπολυθέντας, ἐφορμῶν μετὰ κραυγῶν ἐπὶ τῶν στάμνων καὶ παραδιδόμενον εἰς τὸν Βάκχον, ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν ταῖς ἡμετέραις πεπολιτισμέναις χώραις. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐγένετο. Ἄνδρες τινὲς ἔλαβον τὰς κύλικας καὶ τοὺς στάμνους, ἐπορεύοντο μετ' αὐτῶν κύκλῳ, ἄλλος ἄλλοσε διευθυνόμενος, ἐπλήρουν εἰς ἕκαστον κατὰ τάξιν, εἰς τοὺς ἄνδρας ὡς καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας τὴν κύλικα μέχρι χείλους, ἕκαστος ἐξέπινεν αὐτὴν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπνευστὶ καὶ τὰ πάντα ἐγένοντο ἐν μεγίστῃ τάξει, εἰρήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ, ἄνευ κραυγῶν καὶ ἀλαλαγῶν· ᾄδοντες δὲ κατὰ ζεύγη, ὡς εἶχον ἔλθει, ἀφοῦ πρότερον ἕκαστος ηὐφράνθη ὑπὸ τοῦ οἴνου ἐπορεύθησαν πάλιν ἐν πομπῇ εἰς τὰ ἴδια. Καλὸν παράδειγμα πρὸς μίμησιν ἐὰν μὴ προήρχετο ἐκ βαρβάρων ὡς ἡμεῖς τοὺς ἀποκαλοῦμεν.

(Ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ) Α. ΜΑΝΟΣ.

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΒΙΟΛΙΟΝ ΤΟΥ ΜΟΖΑΡΤ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ

Α'

Πρὸς τὸ ἄνω μέρος τοῦ προαστείου τῆς Βιέννης «Ἅγιος Ἰωσήφ» ὑπῆρχε πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν πτωχὸς ῥωποπώλης, ὀνομαζόμενος Ῥοῦτλερ, βεβαρυμένος ὑπὸ πολυμελοῦς οἰκογενείας. Τὰ μικρὰ κέρδη τοῦ ἀθλίου του καταστήματος μόλις ἐπήρκουν πρὸς διατροφὴν συζύγου, νέας εἰσέτι, καὶ δεκατεσσάρων τέκνων, ὧν τὸ πρεσβύτατον ἦν μόλις δεκαεξαετές. Ἐν τούτοις ὁ Ῥοῦτλερ μεθ' ὅλην τὴν ἀθλιότητα τῶν ὑποθέσεών του ἦν ἀγαθοεργὸς καὶ εὐπροσήγορος εἰς πάντας, ὁ πτωχὸς δὲ καὶ ὁ ὁδοιπόρος δὲν ἐζήτουν μάτην τὴν βοήθειάν του καὶ τὰς συμβουλάς του.

Ἄνθρωπος, οὗ ἡ σοβαρὰ καὶ εὐαίσθητος φυσιογνωμία ἐνέπνεε τὸ σέβας καὶ

τὸ ἐνδιαφέρον, διέβαινε καθεκάστην πρὸ τοῦ καταστήματος τοῦ Ῥοῦτλερ. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἐφαίνετο πάσχων ἐξ ἀνιάτου ἀσθενείας· ἡ φύσις ἐφαίνετο ὅτι εἶχεν ἀπολέσει δι' αὐτὸν πᾶν θέλγητρον μόνον ὅτε ἔβλεπε περὶ αὐτὸν τὰ τέκνα τοῦ Ῥοῦτλερ, ἅτινα καθ' ἑκάστην τὸν ἐχαιρέτιζον διαβαίνοντα, μειδίαμα διέστελλε τὰ ὠχρὰ χείλη του καὶ ὑψῶν τὰ βλέμματα πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐπηύχετο εἰς τὰ πτωχὰ ἀθῷα ὕπαρξιν γλυκυτέραν τῆς ἰδικῆς του. Ὁ Ῥοῦτλερ εἶχε παρατηρήσει ὁμοίως τὸν ξένον καὶ ἐπειδὴ ἐζήτει εὐκαιρίαν ἵνα φανῇ χρήσιμος εἰς τὸν πλησίον του, ἔλαβε παρὰ τοῦ ἀσθενοῦς τὴν ἄδειαν νὰ τῷ παρέχῃ κάθισμα πρὸς ἀνάπαυσιν, ὅτε ἐπανήρχετο ἐκ τοῦ συνήθους του περιπάτου. Ὁ ξένος ἐδέχθη τὴν πατριαρχικὴν ταύτην προσφορὰν καὶ καθ' ἑκάστην πρωΐαν τὰ τέκνα τοῦ Ῥοῦτλερ διεφιλονείκουν μεταξύ των ποῖον νὰ ἑτοιμάσῃ τὸ ξύλινον κάθισμα χάριν τοῦ ξένου.

Β'

Ἡμέραν τινά, ἣν ἡ δευτέρα τῆς Πεντηκοστῆς, ὁ ξένος ἐπανῆλθεν ἐκ τοῦ περιπάτου του ταχύτερον τοῦ συνήθους· τὰ τέκνα τοῦ Ῥοῦτλερ τὸν περιεκύκλωσαν ὡς πάντοτε καὶ τῷ εἶπον «Κύριε, κύριε, ἡ μαμᾶ τὴν περασμένην νύκτα μᾶς ἔκαμε μίαν εὔμορφη ἀδελφοῦλα». Ὁ ξένος στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ βραχίονος τοῦ πρεσβυτέρου τῶν τέκνων εἰσῆλθεν εἰς τὸ κατάστημα νὰ μάθῃ παρὰ τοῦ Ῥοῦτλερ νέα περὶ τῆς ὑγείας τῆς συζύγου του. Ὁ μικρέμπορος ἐξήρχετο κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν· ηὐχαρίστησε τὸν ξένον ἐπὶ τῇ προθυμίᾳ του καὶ τέλος τῷ εἶπε:

— Εἶναι τὸ δέκατον πέμπτον τέκνον, ὅπερ μᾶς στέλλει ὁ Θεός.

— Καλὲ ἄνθρωπε! ἀνέκραξεν ὁ ξένος μετ' αἰσθήματος λύπης καὶ συγκινήσεως· μικρὸν μέρος τῶν χρημάτων ἅτινα οἱ πλούσιοι ἀσκόπως ρίπτουσιν ἐκ τῶν παραθύρων ἠδύνατο νὰ φέρῃ τὴν εὐπορίαν ἐν τῷ οἴκῳ σου. Ἐλεεινὴ ἐποχή! προτερήματα, ἀρεταί, τιμὴ ἐκτιμῶνται μόνον ἀφοῦ ὁ τάφος καλύψῃ τὸ σῶμά μας. Ἀλλ' εἰπέ μοι, ἔχεις ἀνάδοχον διὰ τὴν νεογέννητον;

— Ὅταν ἦναί τις πτωχός, κύριε, οἱ ἀνάδοχοι δὲν εὑρίσκονται εὔκολα· οἱ ἀνάδοχοι τῶν ἄλλων μου τέκνων ἦσαν ἢ διαβάται ἢ γείτονες ἐπίσης πτωχοὶ ὡς ἐγώ.

— Ὀνόμασέ την Γαβριέλαν, ὑπέλαβεν ὁ ξένος· ἐγὼ θὰ ἦμαι ὁ ἀνάδοχός της καὶ τῆς δίδω τοῦτο τὸ ὄνομα. Ἰδού, λάβε ἑκατὸν φιορίνια διὰ τὰ χρειώδη τῆς βαπτίσεως, εἰς ἣν θὰ παρευρεθῶ. Φρόντισε σὲ παρακαλῶ καὶ θὰ μὲ ὑποχρεώσῃς.

Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ῥοῦτλερ ἐδίσταζε

— Λάβε, ἀφόβως, εἶπεν ὁ ξένος· ὅταν θὰ μὲ γνωρίσῃς κάλλιον θὰ ἴδῃς ὅτι ἀξίζω νὰ συμμερισθῶ τὰ δεινά σου. Κάμε μου ὅμως μίαν χάριν· ἐκεῖ μέσα βλέπω ἓν βιολίον, φέρε το ἐδῶ ταχέως, μοῦ ἦλθε μία ἰδέα καὶ πρέπει νὰ τὴν ρίψω ἐπὶ τοῦ χάρτου.

Ὁ Ῥοῦτλερ σπεύσας ἔφερε τὸ βιολίον, καὶ τὸ ἔδωκεν εἰς τὸν ξένον· οὗτος εὐθὺς ἤρχισε νὰ παίζῃ καὶ ἐξέβαλεν ἤχους τόσῳ παραδόξους καὶ γλυκεῖς ὥστε ἡ ὁδὸς ἐπληρώθη εὐθὺς περιέργων, πολλοὶ δ' εὐγενεῖς ἀναγνωρίζοντες τὸν τεχνίτην ἐν τῇ ἐκτελουμένῃ μουσικῇ ἐσταμάτησαν τὰς ἁμάξας των καὶ προσεκτικοὶ ἠκροῶντο. Ἀλλ' ὁ ξένος ἀφοσιωμένος ὅλος εἰς τὴν σύνθεσίν του οὐδόλως προσεῖχεν εἰς τὸ πλῆθος τὸ περικυκλοῦν τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ῥοῦτλερ. Μετ' οὐ πολὺ ἐτελείωσεν, ἐφύλαξεν ἐν τῷ θυλακίῳ του ὅ,τι εἶχε γράψει, παρεκάλεσε τὸν ἔμπορον νὰ τῷ ἀναγγείλῃ τὴν ἡμέραν τῆς τελέσεως τοῦ βαπτίσματος καὶ ἀπῆλθεν ἀφεὶς τὴν διεύθυνσίν του.

Γ'

Τρεῖς ἡμέραι παρῆλθον καὶ ὁ ἄγνωστος δὲν ἐφάνη· μάτην τὰ παιδία ἐτοποθέτουν καθ' ἑκάστην πρὸ τῆς θύρας τοῦ πατρικοῦ ἐργαστηρίου τὸ ξύλινον κάθισμα. Τὸ κάθισμα ἔμενε κενόν. Τὴν τρίτην ἡμέραν διαβάται τινὲς ἐνδεδυμένοι πένθιμα καὶ δακρυβρέκτους ἔχοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐστάθησαν πρὸ τοῦ ξυλίνου καθίσματος καὶ τὸ παρετήρουν περίλυποι. Ὁ Ῥοῦτλερ δὲν ἐνόει τί ἔτρεχε καὶ ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ αὐτὸς καὶ νὰ μάθῃ εἰδήσεις τοῦ ξένου του.

Ἔφθασεν εἰς τὴν ὑποδειχθεῖσαν οἰκίαν· ἀλλ' ἡ θύρα ἦν περιβεβλημένη μελανὰ ὑφάσματα, ἐντὸς δὲ σορὸς περὶ ἣν ἔκαιε μεγάλη πληθὺς κηρίων, ἦν περικυκλωμένη ὑπὸ μεγιστάνων, σοφῶν, λογίων, ἠθοποιῶν, μουσικῶν, οἵτινες ἐθρήνουν δι' ἀπώλειαν αἰφνιδίαν καὶ ἀπρόοπτον. Ὁ δυστυχὴς Ῥοῦτλερ ὑπώπτευσε τὸ συμβαῖνον, ἔμαθεν ὅμως μετ' ἐκπλήξεως ὅτι ὁ ξένος του, ὁ εὐεργέτης του, ὁ ἀνάδοχος τῆς θυγατρός του, ἦν ὁ Μόζαρτ, καὶ ὅτι ἐτελεῖτο ἡ κηδεία τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός.

Ὁ Μόζαρτ ἐν τῇ οἰκίᾳ του ἐξέβαλε τὴν τελευταίαν αὐτοῦ μουσικὴν πνοὴν καὶ ἐπὶ τοῦ ἀκόμψου ξυλίνου καθίσματος καθήμενος ἐμελοποίησε τὴν μεγαλοπρεπῆ αὐτοῦ *νεκρώσιμον λειτουργίαν*, τὸ θαυμάσιον Requiem, τὸ κύκνιον ᾆσμά του καὶ τὸ ἀριστούργημα ἁπάσης τῆς Γερμανίας.

Ὁ Ῥοῦτλερ ἀφοῦ ἀπέδωκε τὰς τελευταίας τιμὰς πρὸς τὸν μέγαν ἄνδρα, ὃν εἶχε τιμήσει καὶ σεβασθῇ χωρὶς νὰ τὸν γνωρίζῃ, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν οἰκίαν του· ἐξεπλάγη δ' εὑρὼν τὸ ταπεινὸν αὐτοῦ ἐργαστήριον πλῆρες ὀκνηρῶν, οἵτινες εἶναι περίεργοι καὶ θαυμάζουσι μόνον ὅταν τὰ ἀντικείμενα θαυμασμοῦ καὶ λατρείας, ἣν πολλάκις παρεγνώρισαν, δὲν ὑπάρχωσι πλέον.

Δ'

Ἡ περίστασις αὕτη ἀνύψωσε τὸ πτωχὸν κατάστημα τοῦ Ῥοῦτλερ, ὅστις ἀπέκτησε μικράν τινα περιουσίαν ἀφοῦ ἀποκατέστησεν εὐτυχῇ καὶ τὰ δεκαπέντε αὐτοῦ τέκνα.

Τὴν τελευταίαν κόρην ὠνόμασε Γαβριέλαν κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Μόζαρτ καὶ τὸ βιολίον ὅπερ ὁ μέγας ἀνὴρ μετεχειρίσθη ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου του, ἐχρησίμευσεν ὡς προὶξ τῆς κόρης. Ἐπωλήθη 4000 φιορινίων καὶ ἡ Γαβριέλα εὐτυχὴς μετὰ τοῦ συζύγου της ἐλάτρευεν ὡς ἁγίου τὸ ὄνομα τοῦ Μόζαρτ.

Τὸ ξύλινον κάθισμα ὁ Ῥοῦτλερ κατ' οὐδένα λόγον ἠθέλησε νὰ πωλήσῃ καί τοι ἐπικερδέσταται τῷ ἐγένοντο προσφοραὶ δι' αὐτό· τὸ διετήρησεν εἰς ἀνάμνησιν τῆς πτωχίας του ἅμα δὲ καὶ τῆς εὐτυχίας του. ***

ΔΡΑΜΑΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ

ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΤΩΝ ΑΓΩΝΟΔΙΚΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ *

Ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ γερμανικοῦ μεσαιῶνος, καθ' ἣν ἐποχὴν ἤκμαζον τὰ μυστικὰ δικαστήρια, ἀπαντῶμεν πολλάκις ἐπικρατοῦν τὸ ἔθιμον ν' ἀνατίθηται εἰς τὸν νεώτερον τῶν δικαστῶν ἡ ἐκτέλεσις τῆς κοινῆς ἀποφάσεως, ἤτοι τὰ καθήκοντα τοῦ δημίου. Τὸ βαρὺ τοῦτο ἔργον κατ' οὐδένα τρόπον ἠδύνατο ὁ ὑποδειχθεὶς ν' ἀποποιηθῇ, ὅσην δήποτε καὶ ἂν ᾐσθάνετο ἀποστροφὴν καὶ ἀφυΐαν πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ πελέκεως καὶ τοῦ σχοινίου. Τοιαύτη τις περίπου εἶναι σήμερον ἡ θέσις τοῦ εἰσηγητοῦ, εἰς ὃν ἀνετέθη μετὰ ματαίας πρὸς ἀπαλλαγὴν παρακλήσεις ἡ ἄχαρις ἐντολὴ ν' ἀναγγείλῃ τοῖς ποιηταῖς τῶν δώδεκα διαγωνισθέντων δραμάτων ὅτι, κατὰ τὴν κρίσιν τῶν κυρίων ἀγωνοδικῶν, ἐν τῇ δωδεκάδι ταύτῃ οὔτε βραβείου, οὔτε δάφνης, οὐδ' ἐπαινετικῆς κἂν μνείας ὑπάρχει ἄξιον κἀνέν. Ἐπειδὴ ὅμως μετὰ τὴν κατάργησιν τῶν στρεβλώσεων εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἐκτελεστοῦ δὲν συμπεριλαμβάνεται πλέον καὶ τὸ τοῦ βασανιστοῦ, περιττὸν νομίζομεν νὰ ὑποβάλωμεν τοὺς διαγωνισθέντας εἰς τὴν ἀκρόασιν τῆς γενομένης ἐκτιμήσεως ἑκάστου ποιήματος καὶ τῶν λόγων, δι' οὓς ἑπτὰ ἐξ αὐτῶν ἤτοι τοὺς *Ἀσώτους*, τοὺς *Ἀργοναύτας*, τὸν *Ὡροδείκτην*, τοὺς *Δύο Γάμους*, τὴν *Ἄτυχον Κόρην*, τὴν *Πιστὴν* καὶ τὸν *Θεμιστοκλῆ* κατέταξαν οἱ κριταὶ εἰς βαθμίδα ἔτι κατωτέραν τῶν *Κρητικῶν Γάμων*, *τῆς Σοροῦ*, τῆς *Φιλικῆς Ἑταιρίας* καὶ τῶν σχετικῶς κρειττόνων *Κλεομένους* καὶ *Κόρης τῆς Λήμνου*, θεωρηθέντων καὶ τούτων ἀμοίρων πάντων τοῦ δράματος τῶν συστατικῶν. Τοιοῦτον εἶναι τὸ συμπέρασμα τοῦ ὑπογραφέντος κατὰ τὴν συνδιάσκεψιν τῆς 4 Μαρτίου κριτικοῦ πρωτοκόλλου, καὶ εἰς τοῦτο δύναται, νομίζομεν, καὶ ἡ παροῦσα ἔκθεσις νὰ περιορισθῇ. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι, ἀφ' ἧς ἐποχῆς τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ φιλογενεστάτου κ. Ἀ. Ῥάλλη οἱ τοιοῦτοι διαγωνισμοὶ εἰσήχθησαν παρ' ἡμῖν, οἱ πλεῖστοι τῶν εἰ-

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῆς 19 Μαρτίου 1877.

κισμούς, ἀλλὰ καταβαίνοντες καὶ εἰς αὐτῆς τῆς γραμματικῆς τὰ ἀκανθώδη καὶ ὀλισθηρὰ χωρία ν' ἀναγράφωσιν ἀνὰ ἓν τὰ περὶ τὴν σύνταξιν καὶ τὴν γραφὴν ἀκόμη τῶν λέξεων παραπτώματα τοῦ ποιητοῦ, ἐκδικουμένου πολλάκις τὴν ἐπιοῦσαν διὰ τῆς ἀνευρέσεως οὐχὶ ἐλασσόνων ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ κ. εἰσηγητοῦ γραμματικῶν ὀλισθημάτων. Ἀλλὰ κατὰ τὸ τοιοῦτον σύστημα ἔπρεπε καὶ ἡμεῖς, ἀφοῦ βχυκαλήσωμεν τοὺς κυρίους ἀκροατὰς διηγούμενοι ὅσους κοπιῶντες ἀνέγνωμεν μύθους, νὰ σχολιάσωμεν ἔπειτα ἀτελεύτητον ὁρμαθὸν φράσεων οἷαι: «Χεῖρες βέβηλοι διὰ Χριστιανικοῦ αἵματος βεβαμμέναι θέλουσι καταπατήσει τὰ τρυφερὰ τῆς Κρήτης ἄνθη,» «Ὁ »φόβος εἶναι ἀπρεπὴς ἢ κατὰ βασιλέα,» «Οἱ Σπαρτιᾶται ἐπετίθεντο καθ' »ἡμῶν μὲ τὰ γυμνά των ξίφη καὶ τὰ στίλβοντα ἱπτάμενοι ὑπὲρ τὰς »κεφαλάς μας,» — «κλονίζουσι τὸ ἔδαφος οἱ στιβαροὶ ὡς Ἀφροδίτης πόδες της» κτλ., ἐπιδεικνύοντες εἰς τὴν ῥάχιν τῶν ἀτυχῶν ποιητῶν γνώσεις δημοδιδασκάλου περὶ τὴν σύνταξιν, τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν στοιχειώδη λογικήν. Τοιαύτην ὅμως διστάζομεν νὰ παραδεχθῶμεν τὴν πρόθεσιν τοῦ ἀγωνοθέτου, κάλλιστα γνωρίζοντος ὅτι ἡ παροχὴ τοιαύτης διδασκαλίας ἤθελεν εἶναι ἄσκοπος ἐν Ἑλλάδι, ἀφοῦ ἡ ἐκπαίδευσις παρέχεται ὑπὸ τοῦ Κράτους δωρεὰν ἐν πλήθει σχολείων, ἐν οἷς οἱ ποιηταὶ δύνανται νὰ διδαχθῶσι ποῦ κεῖται ἡ Κύζικος, ὁποία εἰκονίζεται ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὅτι τὰ μακρὰ πρὸ τῶν βραχέων περισπῶνται. Ἂν οἱ παρ' ἡμῖν διαγωνισμοὶ εἶναι ὄντως ποιητικοί, αἱ περὶ αὐτῶν ἐκθέσεις πρέπει, ὡς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, νὰ περιστρέφωνται εἰς αἰσθητικὰς θεωρίας· ἂν δὲ τύχῃ τὰ ὑποβληθέντα ἔργα νὰ μὴ ἦναι τοιαύτης ἐκτιμήσεως δεκτικά, ἡ ἀποστολὴ τῶν κριτῶν περιορίζεται τότε εἰς τὴν πιστοποίησιν τῆς ἀνεπιδεκτικότητος ταύτης καὶ πᾶς ἄλλος λόγος καθίσταται περιττός. Ὅτε περιοδεύων Ἐρρῖκος ὁ Δ' εἰσῆλθεν εἰς πολίχνην τινὰ τῆς Γαλλίας ν' ἀναπαυθῇ καὶ ταύτης ὁ δήμαρχος ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ συγγνώμην ὅτι δὲν ἐχαιρέτισε τὴν εἴσοδον αὐτοῦ διὰ κανονοβολισμῶν ἕνεκα εἰκοσιτεσσάρων λόγων, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἦτο ὅτι δὲν ὑπῆρχον κανόνια, ὁ βασιλεὺς διέκοψε τὸν ἀγορεύοντα παρατηρήσας ὅτι ὁ πρῶτος οὗτος λόγος καθίστα τοὺς ἑπομένους περιττούς. Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἀφοῦ εἴπωμεν ὅτι ἡ ὑποβληθεῖσα δωδεκὰς ἐμμέτρων τε καὶ πεζῶν δραματικῶν ἔργων δὲν ἐκπληροῖ τὸν ποιητικὸν αὐτῆς προορισμὸν διὰ δύο δωδεκάδας λόγων, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος εἶναι ὅτι ποιήσεως ἐν αὐτοῖς οὔτε σπινθὴρ ὑπάρχει, οὔτε ἴχνος, οὐδὲ σκιά, πιστεύομεν ὅτι οἱ φιλόμουσοι ἀκροαταὶ ἤθελον θεωρήσει περιττεύοντας τοὺς ἄλλους εἰκοσιτρεῖς.

Ἡ ἔλλειψις αὕτη ποιήσεως, ἡ καθ' ἡμᾶς χαρακτηρίζουσα οὐ μόνον τὰ ἐφετεινά, ἀλλὰ καὶ πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ ἀπὸ τῆς συστάσεως τοιούτων ἀγώνων ὑποβληθέντα ἔργα, καὶ ἐν γένει τὴν παροῦσαν ἐν Ἑλλάδι γενεάν, οὔτε νὰ ἐκπλήττῃ πρέπει οὔτε ὑπὲρ τὸ δέον νὰ θλίβῃ τὸν ἀπαθῶς περὶ τούτων φιλοσοφοῦντα. Ἀφίνοντες κατὰ μέρος πᾶν καλλιλογικὸν σύστημα καὶ πᾶσαν

σηγητῶν ἠκολούθησαν μέθοδον ὅλως ἐναντίαν. Πρὸς εὐσεινήδητον τῆς ἐντολῆς ἐκπλήρωσιν ἐνόμιζον ἑαυτοὺς ὑποχρέους οὐ μόνον νὰ ἐκθέτωσι καὶ τῶν ἀμουσοτέρων προϊόντων τὸν μῦθον, τὴν πλοκὴν καὶ τοὺς περὶ ταύτας σολοιδογματικὴν προκατάληψιν καὶ εἰς μόνα τὰ ἐμπειρικὰ διδάγματα περιωριζόμενοι τῆς ἱστορίας; βλέπομεν ὅτι πανταχοῦ καὶ πάντοτε οἱ ποιηταὶ οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξαν ἢ κάτοπτρα πιστῶς ἀντανακλῶντα τὰ αἰσθήματα τῶν συγχρόνων. Πλὴν τῶν ἐμφύτων τῇ ἀνθρωπότητι κοινῶν τόπων ἑκάστη φυλὴ ἔχει ἐν ἑκάστῳ αἰῶνι μυχίους τινας πόθους, ὀνείρατα καὶ ἐφέσεις, τὰ περιλαμβανόμενα σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἰδανικοῦ*, οὗ ἡ ἀποτύπωσις εἶναι ἔργον τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ τεχνίτου. Οὕτω καθ' ὃν χρόνον ἤκμαζον οἱ ἀγῶνες ἐν Ὀλυμπίᾳ ἰδανικὸν τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἡ ἁρμονικὴ σύζευξις σώματος εὐσθενοῦς καὶ ἀψόγου πρὸς νοῦν ὑγιᾶ καὶ γαληνιῶντα, χεῖρες ἀμίαντοι ἀπὸ πάσης βιοποριστικῆς ἐργασίας ψαύουσαι μόνον τὴν λύραν καὶ τὸ δόρυ, τελεία ἀπαλλαγὴ ἀπὸ οἱασδήποτε εὐτελοῦς φροντίδος καὶ ἄκοπος κάρπωσις τῶν εὐγενεστάτων τοῦ σώματος καὶ τῆς διανοίας ἀπολαύσεων, κατορθουμένη διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἀγαθῶν, δυνάμει τοῦ δόγματος τοῦ διαιροῦντος τοὺς ἀνθρώπους εἰς φύσει δεσπότας καὶ φύσει δούλους. Οἱ τοιοῦτοι δεσπόται δὲν ἦσαν βεβαίως ἠθικῶς ἀνεπίληπτοι, πρότυπα ὅμως ἡρωϊσμοῦ καὶ μεγαλοφροσύνης παρεῖχον ἀμίμητα εἰς τοὺς Αἰσχύλους καὶ Σοφοκλεῖς, στρατιώτας καὶ πολίτας ὄντας κἀκείνους οὐδὲν ἧττον ἢ ποιητάς. Κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα τὸ ἰδανικὸν μετεβλήθη, κηρύξαντος τοῦ πνεύματος διαζύγιον πρὸς τὴν σάρκα καὶ ληφθέντος ὡς τύπου οὐχὶ τοῦ ὑγιοῦς ἀλλὰ τοῦ πάσχοντος ἀνθρώπου. Ὁπωσδήποτε καὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ ὑμνογράφοι καὶ ῥαψῳδοί, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ Δάντου ἐξαιρουμένου, εἶναι κἀκεῖνοι κάτοπτρα ἀντανακλῶντα ὠχρὰ πρόσωπα ἀσκητῶν, χλωροτικὰς παρθένους, ἀγγελοφανείας, βάσανα κολαζομένων καὶ ὅσα ἄλλα ἐλάτρευον ἢ ἔτρεμον οἱ ἄνθρωποι τῶν μέσων χρόνων. Ἡ ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ Μεγάλου ἀρχαϊκὴ τῶν Γάλλων τραγῳδία κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐξαίρεσις τοῦ κανόνος· καθότι οἱ πρωταγωνισταὶ αὐτῆς καλοῦνται μὲν Κρέων, Ἱππόλυτος, Νάρκισσος ἢ Θησεύς, πράγματι ὅμως εἶναι ἀκριβὴς ἐνσάρκωσις τοῦ ἰδανικοῦ τῶν τότε γαλατῶν, ἤτοι αὐλικοῦ εὐπατρίδου ἐνδόξου τὸ γένος, κομψοῦ τοὺς τρόπους, μειλιχίου τὴν γλῶσσαν, ἀνδρείου ἐν ταῖς μάχαις καὶ μέχρι γλυκαναλατίας πρὸς τὰς γυναῖκας τρυφεροῦ, εἰς οὗ τὴν ἀλευρόπαστον κεφαλὴν ἥρμοζε τὸ ἑλληνικὸν κράνος, ὅσον σταυρὸς ἐπὶ τῆς κορυφῆς *μιναρέ*. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἂν ὁ ψυχολογικὸς οὗτος ἀναχρονισμὸς δὲν ὑπῆρχε καὶ ἀντὶ μετημφιεσμένων Γαλατῶν ἀνεβίβαζε γνησίους Ἕλληνας ὁ Ῥακίνας ἐπὶ τῆς σκηνῆς, οὗτος δὲν ἤθελεν εἶναι τότε ποιητής, ἀλλ' ἁπλοῦς ἀρχαιοδίφης, ἄλλος τις Σιμωνίδης, κατορθώσας διὰ μελέτης, ὑπομονῆς καὶ ἀφεψήματος ἐσκωριασμένων καρφίων νὰ παραχαράξῃ τὰ δράματα τῶν ἀρχαίων. Ἐκ τῶν μεγάλων δύο Γερμανῶν ὁ μὲν Σχίλλερ εἶναι πιστὸς καὶ ἡδὺς διερμηνεὺς τῶν

αἰσθηματικῶν ὀνείρων τῆς συγχρόνου νεολαίας, ὁ δὲ Γαίτης ὑπέρτατος ἀρχιερεὺς τῆς ὑπὸ ποικίλας μορφὰς ἀείποτε ἀκμαίας παρὰ τῇ Γερμανικῇ φυλῇ μεγάλης Ἐκκλησίας τοῦ Πανθεϊσμοῦ. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος, φιλόσοφος καὶ πανεπιστήμων ὢν οὐχ ἧττον ἢ ποιητής, προέβη εἰς παντοειδῆ πειράματα ποικίλων συνδυασμῶν τοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρις ἡμῶν ἐπικρατήσαντος παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς ἰδανικοῦ· ἀληθὴς ὅμως ποιητὴς ἀναδεικνύεται πρὸ πάντων, ὁσάκις ἀντὶ κοσμοπολίτου ἀρκεῖται νὰ ἦναι Γερμανός. Ἀλλ' ὁ νόμος τοῦ ποιητικοῦ κατοπτρισμοῦ ἀνεδείχθη πολὺ λαμπρότερος παρ' Ἄγγλοις, ὅτε ἐπὶ τῆς παρθένου Βασιλίσσης ἀνέτειλεν ἐκεῖ μοναδικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ πλειὰς ἀμιμήτων δραματογράφων, ὁ Μαρλῶ, ὁ Φλέχερ, ὁ Ἰόνσων, ὁ Φὸρδ, ὁ Βωμὼν καὶ ὁ μέγιστος πάντων Σαιξπῆρος. Οἱ τότε Βρεταννοί, ἀποτινάξαντες πρὸ ὀλίγου τὰς πέδας τῆς μεσαιωνικῆς θεοκρατίας καὶ μὴ ἐνδυθέντες ἀκόμη τὸν στενόχωρον π ο υ ρ ι τ α ν ι κ ὸ ν χιτῶνα, ὡμοίαζον σφριγῶντας πώλους, ἀπολυθέντας μετὰ μακρὰν νηστείαν ἄνευ χαλινοῦ ἐντὸς παχυχλόου γρασιδίου. Οὐδενὸς νόμου ὑπάρχοντος τότε ὀρθοῦ, οὔτε θρησκευτικοῦ ἕνεκα τῆς ἀπιστίας, οὔτε πολιτικοῦ ἕνεκα τῆς ἀναρχίας, τὸ ἰδανικὸν τῶν Ἄγγλων συνίστατο εἰς τὴν δι' οἵου δήποτε μέσου ἱκανοποίησιν πάσης ὀρέξεως καὶ παντὸς πάθους. Τέλειος ἥρως ἐλογίζετο τότε ὅστις ἐπετύγχανε τοῦ σκοποῦ πατῶν ἐπὶ σωροῦ ὅσων δήποτε πτωμάτων, ἐν περιπτώσει δὲ ἀποτυχίας προσφέρων μετ' ἀταράχου μειδιάματος τὸν τράχηλον εἰς τὸν πέλεκυν τοῦ δημίου, καταγινομένου νυχθημερὸν νὰ χωρίζῃ ἀπὸ τοῦ κορμοῦ τὰς ὑψίστας καὶ καλλίστας τῆς Ἀγγλίας κεφαλάς· τέσσαρας ἐν βραχεῖ χρόνων βασιλίδων χαριτοβρύτων, μεγιστάνων δὲ καὶ στρατηγῶν, ἀρχιερέων καὶ εὐνοουμένων ὑπουργῶν ἀναριθμήτους. Ἐνῷ οὕτως εἰργάζετο ὁ πέλεκυς ἐν τῷ Πύργῳ τοῦ Λονδίνου, εἰς τὸν ὄχλον τοῦ Ἄστεος παρετίθεντο καθ' ἑκάστην διαμελισμοί, ἀναρτήσεις ἀπὸ τῶν ποδῶν εἰς τὴν ἀγχόνην, σπλάγχνων ἐξορύξεις, φρικώδεις ἀκρωτηριάσεις καὶ ἀνθρώπινα ὁλοκαυτώματα ἀνὰ δεκάδας. Ἐξ ἀβροφροσύνης βέβαια πρὸς τὴν προστάτιδα Ἀγγλίαν ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Τουρκίας ἐν τῇ τελευταίᾳ διασκέψει, θέλων νὰ δικαιολογήσῃ τὰ ἆθλα τῶν Βασιβουζούκων, ἐζήτησεν ἀλλαχοῦ ὅμοια παραδείγματα χριστιανικῆς θηριωδίας, ἀντὶ ν' ἀντιτάξῃ εἰς τὸν κ. Γλάδστωνα καὶ τοὺς ἄλλους ῥήτορας, τοὺς ἀποκαλέσαντας ἀνηκούστους καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ μοναδικὰς τὰς ἐν Βατὰκ ἐρημώσεις, περικοπήν τινα ἐκ τῶν ὁδηγιῶν τοῦ βασιλέως Ἑρρίκου τοῦ Η' πρὸς τὸν ἐν Σκωττίᾳ στρατηγὸν Ἑρφόρθον, ἔχουσαν αὐτολεξεὶ ὡς ἀκολούθως: «Ἀφοῦ λαφυραγωγήσῃς καῦσε τὸ Ἐδιμβοῦργον, ὁμοίως τὸ Ὀλυροὺδ, τὸ »Λεῖθ, τὸν Ἅγ. Ἀνδρέαν καὶ πᾶσαν ἄλλην πόλιν, κώμην καὶ χωρίον τῆς »Σκωττίας, ὅπου δυνηθῇς νὰ εἰσέλθῃς, μὴ ἀφίνων λίθον ὀρθὸν ἐπὶ λίθου καὶ »σφάζων ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδία ἀνεξαιρέτως.» Καὶ ἐγένοντο πάντα ταῦτα. Ἐν τοιαύτῃ πραγμάτων καταστάσει οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ ἂν ἐπὶ τῆς γῆς ἢ ὑπ' αὐτὴν ἤθελε κατοικεῖ τὴν ἐπιοῦσαν, καὶ ἠγωνίζετο παντὶ

σθένει νὰ χαρῇ τὴν παροῦσαν ὥραν. Ὅπως τὸ αἷμα καὶ ὁ οἶνος ἔῤῥεε ποταμηδόν· οἱ ὀβελοὶ ἔστρεφον ἀκαταπαύστως ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς ἑκατόμβας ἐλάφων, περδίκων καὶ λαγωῶν καὶ ὁλόκληροι περιουσίαι ἐδαπανῶντο ἐν βραχεῖ χρόνῳ εἰς κώμους, κυνηγεσίας, ἐνδύματα πολυτελῆ, ἀρώματα τῶν Ἰνδιῶν καὶ καλλιτεχνήματα τῆς Ἰταλίας. Αἱ εὐγενεῖς δέσποιναι, καλῶς γνωρίζουσαι ὅτι οἱ ὑπὲρ αὐτῶν στενάζοντες δὲν διέθετον χρόνον περιττόν, συνέτεμνον κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν περίοδον τῶν στεναγμῶν· συνεντεύξεων ὑποσχέσεις καὶ φιλήματα, ὡς ἀῤῥαβῶνες ἀντήχουν ὑπ' αὐτοὺς τοὺς θόλους τοῦ Ἁγ. Παύλου. Ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τῆς νήσου θίασοι Σατύρων καὶ Μαινάδων ἔψαλλον ἐν χορῷ τὸ τοῦ Ἠσαΐου «Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν.» Ἀλλ' ἐν τούτοις οὔτε τοῦ οἴνου οὔτε τοῦ αἵματος οἱ ἀτμοὶ ἴσχυον νὰ πνίξωσιν ἐντελῶς τὴν μελαγχολικὴν ἐμβρίθειαν τοῦ σαξονικοῦ χαρακτῆρος. Ἐν μέσῳ πότων καὶ γυναικῶν ἡ συνείδησις ἐξύπνει πολλάκις ἐν τοῖς σπλάγχνοις τοῦ ὀργιάζοντος κτήνους καὶ μετ' αὐτῆς ὁ κόρος πάσης ὑλικῆς ἀπολαύσεως, ἡ περιφρόνησις τῶν ἐπιγείων, ἡ μέριμνα τῶν μετὰ τάφον καὶ δίψα ἰδανικοῦ, οἵαν δὲν γνωρίζουσιν οἱ λεπτοφυεῖς κάτοικοι τῆς μεσημβρίας. Ἀλλὰ πάντων τούτων πιστὸν ἀπήχημα εἶναι τὸ δρᾶμα τοῦ Σαιξπήρου. Ὡς ἡ τότε Ἀγγλία οὕτω καὶ τὸ θέατρον αὐτοῦ εἶναι θηριοτροφεῖον, φρενοκομεῖον καὶ καπηλεῖον, ὅπου τοὺς βρυχηθμοὺς τῶν λεόντων, τὰς ὠρυγὰς τῶν μαινομένων, τὰς ἀχθοφορικὰς βωμολοχίας καὶ τὰς συγκρούσεις ποτηρίων διακόπτουσιν ἐκ διαλειμμάτων διδάγματα φιλοσοφίας βαθυτέρας τῆς τοῦ Ἑγέλου καὶ φθόγγοι λυρικῆς ποιήσεως, οἷοι δὲν ἤχησαν εἰς ἀνθρώπινον οὖς μετὰ τὸν Δαβὶδ καὶ τὸν Αἰσχύλον. Διετρίψαμεν ὁπωσοῦν περὶ τὸν Ἄγγλον δραματογράφον, διότι εἴπερ τις καὶ ἄλλος καθιστᾷ ἐναργῆ τὸν νόμον τῆς μεταξὺ ποιητοῦ καὶ τῆς κυκλούσης αὐτὸν κοινωνίας ἀναγκαίας σχέσεως. Ὁ Σαιξπῆρος ἀνεδείχθη ὁ μέγιστος τῶν ποιητῶν, διότι, ἡ ἐποχὴ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν πλὴν τῆς ἠθικῆς πάσης ἄλλης ποιητικωτέρα. Τοιαύτη δὲν εἶναι βεβαίως ἡ παροῦσα, καὶ διὰ τοῦτο μείζονος σχετικῶς θαυμασμοῦ εἶναι ἴσως ἄξιοι οἱ σύγχρονοι ποιηταί, ὁ Μυσσὲ, ὁ Ἅϊνε, ὁ Τένυσων καὶ ὁ Λογγφελῶ, οἱ δυνηθέντες νὰ συγκεντρώσωσιν οἱονεὶ διὰ φακοῦ εἰς φωτοβόλον ἑστίαν τὰς ἀμυδρὰς περὶ αὐτοὺς ποιητικὰς ἀκτῖνας, ψάλλοντες ἐπὶ πενθίμου λύρας τὸ ἀόριστον ἰδανικόν, τὰ ποικιλόμορφα ὀνείρατα, τὴν ἀπογοήτευσιν, τὴν ἀπιστίαν, τὸν κόρον καὶ τὰ χασμήματα τοῦ γέροντος Δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος.

Πειραθέντες ἐν τοῖς ἀνωτέρω ν' ἀποδείξωμεν ὅτι ποιητὴς ἀδύνατον εἶναι νὰ γεννηθῇ καὶ νὰ ὑπάρξῃ ἐκτὸς μιᾶς οἵας δήποτε περιῤῥεούσης αὐτὸν ποιητικῆς ἀτμοσφαίρας, θέλομεν ἐξετάσει ἤδη διὰ βραχυτάτων ἂν ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑπάρχει τοιαύτης ἴχνος ἐλάχιστον ἐν Ἑλλάδι. Ὁ σήμερον Ἕλλην ἐκληρονόμησε παρὰ μὲν τῶν προγόνων αὐτοῦ μέγα ὄνομα, παρὰ δὲ τῶν πατέρων γωνίαν γῆς ἐλευθέραν. Ἀποκοιμηθεὶς δοῦλος καὶ ἀνατολίτης, ἐξύπνη-

σεν ἐλεύθερος καὶ Εὐρωπαῖος. Ἑπόμενον ἄρα ἦτο νὰ καταληφθῇ ὑπὸ τῆς κατεχούσης πάντας τοὺς νεαυξήτους μέθης. Ἡ κυριωτέρα αὐτοῦ ἐνασχόλησις συνίσταται σήμερον ἀκόμη εἰς τὸ νὰ θαυμάζῃ τὰς χεῖρας αὐτοῦ μὴ φερούσας πλέον ἁλύσεις, τὴν κεφαλήν του φέρουσαν πῖλον ὑψηλὸν, τὴν ἐκ τοῦ Περικλέους καταγωγήν του, καὶ τὰ ἐπισκεπτήρια αὐτοῦ, ἂν τύχῃ ἀνήκων εἰς τὴν λεγομένην ὑψηλὴν περιωπήν. Ὡς πάντες οἱ νεόπλουτοι σπεύδουσιν ἐκ ματαιότητος ν' ἀποκτήσωσι πράγματα ὅλως ἄχρηστα αὐτοῖς καὶ περιττὰ, εἰκόνας, ἀρχαιότητας καὶ βιβλιοθήκας, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀγωνιστοῦ ἠθέλησεν εὐθὺς νὰ ἔχῃ Βουλὴν, Πανεπιστήμιον, Πολυτεχνεῖον καὶ Ἀκαδημίαν· καὶ ἀπέκτησε τῷ ὄντι οἰκοδομήματα καλλιμάρμαρα καὶ λαμπρὰ, ἀντὶ τῶν πλατάνων ὑφ' οὓς συνερχόμενοι οἱ πατέρες αὐτοῦ ἐψήφιζον θυσίαν ὑπὲρ πατρίδος περιουσίας καὶ ζωῆς, καὶ τῶν ἀχυρώνων ὅπου ἐμάνθανον τοὐλάχιστον γερὰ *ἑλληνικά*. Ἴδιον προσέτι τοῦ νέους προσκυνοῦντος θεοὺς εἶναι ἡ περιφρόνησις πρὸς πᾶν τὸ ἐνθυμίζον τὴν προτέραν λατρείαν, καὶ διὰ τοῦτο ἔσπευσεν ἡ παροῦσα γενεὰ ν' ἀπολακτίσῃ τὴν φουστανέλλαν, τὴν εὐσέβειαν, τὴν αὐταπάρνησιν, τὴν λιτότητα καὶ τὴν περίσσειαν πατριωτισμοῦ. Πάντα τὰ αἰσθήματα ταῦτα ἀντικατέστησε δι' ἑνὸς μόνου, τοῦ πόθου εὐρωπαϊκῆς εὐζωΐας. Ἂν πολιτικοῦ βίου, ἐπιστήμης, τέχνης καὶ φιλολογίας ἀρκεῖται νὰ ἔχῃ μαρμάρινα μόνον κενοτάφια, τὴν εὐζωΐαν ὅμως θέλει πραγματικὴν καὶ εἰς τὴν ἀπόκτησιν ταύτης συγκεντρόνει πᾶσαν αὐτῆς προσπάθειαν καὶ σκέψιν. Ὄνειρον παρ' ἡμῖν τοῦ στρατιώτου δὲν εἶναι οὔτε ἐκστρατεῖαι οὔτε τρόπαια πολεμικὰ, ἀλλ' ἡ ἄγρα πλουσίας προικός· ὁ ἐπιστήμων ὀλίγον φροντίζει νὰ οἰκοδομήσῃ νέον τι ἐπιστημονικὸν σύστημα, πολὺ δὲ μᾶλλον οἰκίαν εὐάερον καὶ μεσημβρινήν· οὐδαμοῦ δὲ τῆς γῆς ἔχουσιν αἱ παρθένοι ὀλιγωτέραν ἀνάγκην νὰ διδάσκωνται παρὰ πολυπείρου μητρὸς ὅτι ἡ εὐτυχία δὲν συνίσταται εἰς αἰσθήματα ἀλλ' εἰς ἐσθῆτας, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ἐργοστασίων τοῦ Worth. Ἐν τούτοις ὁ Ἕλλην οὔτε φάγος καὶ οἰνοπότης εἶναι ὡς ὁ κάτοικος τοῦ Βορρᾶ, οὔτε ἀκράτως φιλήδονος ὡς ὁ πρὶν αὐθέντης του, οὐδ' ὡς ὁ νότιος Λατῖνος σπάταλος καὶ ἐπιδεικτικὸς, ἀλλὰ λάτρις μόνον θερμὸς τῆς aurea mediocritas τοῦ Ὁρατίου. Ταύτης ἡ ἐπιδίωξις, μέχρις οὗ κατακτηθῇ καὶ ἡ ἀπόλαυσις μετὰ τὴν κατάκτησιν, ἀρκοῦσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος πρὸς ἀπορρόφησιν πασῶν αὐτοῦ τῶν διανοητικῶν δυνάμεων, μὴ ἀφίνουσαι οὔτε στιγμὴν ἐν τῷ ἡμερονυκτίῳ του οὔτε γωνίαν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ του πρὸς καλλιέργειαν ἄλλου ἰδανικοῦ, πλὴν τοῦ συνισταμένου ἐκ μετοχῶν τινων τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, θεωρείου πρώτης σειρᾶς, αἰθούσης μετὰ κλειδοκυμβάλου, ταξειδίου τὸ θέρος εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ γαλλίδος διὰ τὰ τέκνα του παιδαγωγοῦ. Ἀλλὰ ταῦτα οὐδὲν ἔχουσι, νομίζομεν, πρὸς τὴν ποίησιν κοινόν. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι τοιαύτη τις τάσις δὲν ἐπικρατεῖ σήμερον μόνον παρ' ἡμῖν. Ἀλλαχοῦ ὅμως ὁ δέκατος ἔνατος αἰὼν τοῦτο ἔχει ἰδιαίτερον γνώρισμα, ὅτι χαλαρωθέντος τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος πα-

ρίσταται μὲν ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ πλήρης πεζότητος καὶ ὑλισμοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως διατηρεῖ ἀκμαίαν μιᾶς τινος πίστεως τὴν ἀνάγκην, αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἄνευ τοιαύτης ἠκρωτηριασμένον, καὶ ἢ ζητεῖ νὰ προσκολληθῇ εἰς τὰ ἐπιπλέοντα ναυάγια τῆς παλαιᾶς, ἢ νέον νὰ ἐγείρῃ ἄσυλον εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ἰδανικοῦ. Ἐκ τούτου ἡ ἐν μέσῳ τῶν πολιτικῶν καὶ πλουτολογικῶν περισπασμῶν ταράσσουσα τὴν Εὐρώπην πνευματικὴ ἀνεμοζάλη, αἱ νέαι καθ' ἑκάστην αἱρέσεις, αἱ παντοίων φιλοσοφικῶν συστημάτων ἐγέρσεις καὶ καταπτώσεις, αἱ πρὸς τὴν θρησκείαν συγκρούσεις τῆς ἐπιστήμης, οἱ σπαραγμοὶ τῆς Γερμανίας καὶ ποίησις, πιστὴ πάντων τούτων ἠχώ. Οὐ μόνον δὲ ἡ γραῖα δύσις, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ νηπιάζουσα καὶ οὐχ ἧττον ἡμῶν ἀστοιχείωτος Ῥωσία μαστίζεται ὑπὸ τῆς ἐπιδημικῆς ταύτης ἀνησυχίας, διαιρουμένη εἰς φανατικοὺς ὀρθοδόξους καὶ εἰς ἐνθουσιώδεις τῶν τολμηροτάτων νεωτερισμῶν ὀπαδούς. Ὑπὸ δὲ τοῦ τοιούτου ὀργασμοῦ κατέχονται οὐχὶ διδάσκαλοι, φοιτηταί, θεολόγοι καὶ ἄλλοι ἐξ ἐπαγγέλματος φιλοσοφοῦντες, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ῥωσικὴ κοινωνία. Ἄρχοντες καὶ τεχνῖται, ῥάπτριαι καὶ βαρονίδες ἢ ἀσπάζονται εὐσεβῶς τὰς εἰκόνας τῶν Ἁγίων, ἢ ῥοφῶσιν ἀπλήστως τὸ ἐξ εὐγλώττων χειλέων ἀποῤῥέον νέκταρ καὶ δηλητήριον τῆς ἐγελείου διδασκαλίας. Ἐσχάτως δέ, ὅτε τινὲς τῶν μᾶλλον ἐξημμένων ἀποστόλων τοῦ Μηδενισμοῦ (Nihilisme) ἐστάλησαν πρὸς σωφρονισμὸν εἰς Σιβηρίαν, εἵπετο αὐτοῖς μακρὰ σειρὰ δεσποινῶν καὶ κορασίδων, ῥίπτουσαι ἄνθη εἰς τοὺς ἐξορίστους, ἀσπαζόμεναι τὰς χεῖράς των καὶ προσφέρουσαι ἑαυτὰς συνεκδήμους εἰς τὴν χώραν τῶν ἑξαμήνων νυκτῶν. Ἀλλ' ἂν ἐφύτρονον τοιοῦτοι ἐν Ἀθήναις ἰδεολόγοι, ἀμφιβάλλομεν ἂν πολλοὺς ἤθελον συναθροίσει ἀκροατάς· βεβαίως ὅμως οὔτε εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἤθελον προξενήσει ἀνησυχίαν, οὔτε παρὰ τοῦ ὡραίου φύλου, ἂν ἐκ τύχης ἐπληροφορεῖτο περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, ἤθελον τύχει τοῦ μυριοστοῦ τῶν θωπειῶν ὅσαι ἐπεδαψιλεύθησαν εἰς τὸν Σόριαν, τὸν Κόνσκην ἢ καὶ τὸν Κρητικόν.

Τὴν ἐντελῆ ταύτην ἡμῶν ἀποξένωσιν ἀπὸ τοῦ βασανίζοντος σήμερον τὰ λοιπὰ ἔθνη πνευματικοῦ σάλου δὲν ἀναγράφομεν ἐνταῦθα ὡς δυστύχημα, ἀλλ' ἁπλῶς ὡς τὴν κυριωτάτην ἴσως αἰτίαν, δι' ἣν ποίησιν ἡ Ἑλλὰς δὲν δύναται ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐλπίζῃ, ἀφοῦ τὰ μὲν πάτρια ἤθη ἀπηρνήθη, τοῦ δὲ διανοητικοῦ βίου τῶν νεωτέρων ἐθνῶν εἰσέτι δὲν μετέχει, οὐδὲ τὴν ἐμπνέουσαν τοὺς ποιητὰς αὐτῶν νόσον τοῦ αἰῶνος νοσεῖ, τὴν ἔλλειψιν δηλ. καὶ τὴν δίψαν τοῦ ἰδανικοῦ. Οἱ ἄξεστοι ἡμῶν πατέρες, οἱ ἐπ' ὤμου φέροντες τὸ καρυοφύλλιον, διαιτώμενοι ἐν σπηλαίοις καὶ ἀγωνιζόμενοι νυχθημερὸν ἵνα κληροδοτήσωσιν ἡμῖν ὕπαρξιν ἀνθρωπίνην, δὲν ἔπασχον μὲν οὐδ' ἐκεῖνοι ἐκ τοιαύτης ἀριστοκρατικῆς νόσου, καίτοι μετὰ τοῦ μεγάλου αὐτῆς ἐμβολιαστοῦ Βύρωνος συζήσαντες καὶ ἀδελφωθέντες, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου εἶχον ἰδανικόν, εὐκρινὲς καὶ ἁπλοῦν τὸ σέβας τοῦ Σταυροῦ καὶ τὴν θυσίαν ὑπὲρ Πατρίδος. Ὡς ἐκ τούτου εἶχον καὶ ποίησιν, ἤτοι δημοτικὰ ᾄσματα, ἐν οἷς σαφῶς κατοπτρίζονται τὰ

αἰσθήματα καὶ οἱ πόθοι τοῦ ἀγωνιστοῦ. Σήμερον οὔτε ἁρματωλοὺς ἔχομεν πλέον, οὔτε ἀκόμη Ἀρόλδους καὶ Μαμφρέδας, φλεγομένους ἐν μέσῳ κρατήρων σικελικοῦ οἴνου, φασιανῶν καὶ Κιρκασίων παρθένων ὑπὸ δίψης νέκταρος οὐρανίου, ὀρέξεως ἀμβροσίας καὶ ἔρωτος ἰδανικῶν ἀγγέλων, ἀλλὰ φρονίμους καὶ θετικοὺς ἀνθρώπους, εὑρίσκοντας ἡδὺ τὸ περιεχόμενον οἱαςδήποτε εὐρωπαϊκῆς φιάλης, χαριτόβρυτον τὴν τυχοῦσαν ἠθοποιόν, ἄσκοπον πᾶσαν μέριμναν μεταφυσικὴν καὶ οὐχὶ κατεπείγουσαν τὴν κατάκτησιν τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, ἂν ὑπερβαίνουσι τὸ μέτρον αἱ ἀπαιτούμεναι πρὸς τοῦτο θυσίαι. Ἡ τοιαύτη ὅμως φρόνησις οὔτε κλασικῆς οὔτε ῥωμαντικῆς ἐξυμνήσεως φαίνεται ἡμῖν δεκτική. Ἡ ποίησις παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις ἦτο ἄνθος νεότητος καὶ ὑγιείας, σήμερον δὲ ἐν Εὐρώπῃ εἶναι ἐξάνθημα ὀργανισμοῦ νοσοῦντος καὶ θρῆνος πάσχοντος ἀνθρώπου. Ἂν ἀνακτήσωμέν ποτε τὴν προγονικὴν εὔκλειαν πιθανὸν εἶναι ν' ἀναβλαστήσῃ τὸ ἀρχαῖον ἄνθος ἐπὶ τοῦ γενεθλίου αὐτοῦ ἐδάφους· ἂν νοσήσωμεν ὡς οἱ Φράγκοι, θέλουσιν ἐκπορευθῆ βεβαίως καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων χειλέων ἀληθοῦς ὀδύνης κραυγαί. Μέχρις οὗ ὅμως τὸ ἕτερον τούτων συμβῇ, πολὺ φοβούμεθα ὅτι ἀντὶ ποιήσεως θέλομεν ἔχει ἢ ψυχρὰς κλασικῶν μιμήσεις ἢ παιδαριώδεις βυρωνισμοῦ παρῳδίας.

Εἰς τὴν ἀνατεθεῖσαν ἡμῖν οὐχὶ εὔχαριν ἐντολὴν ἐπιθέτομεν τέλος, ἀνακαλοῦντες εἰς τὴν μνήμην τὸ τοῦ Σωκράτους, λέγοντός που ὅτι οὐδέποτε ᾐσθάνετο μείζονα ἡδονὴν ἢ ὁσάκις ἠλέγχετο ἔχων σφαλερὰν περὶ ζητήματός τινος γνώμην, εὐεργέτην δὲ αὐτοῦ ἐθεώρει τὸν ἐξαγαγόντα ἐκ τῆς ἀπάτης. Εὐχόμενοι καὶ ἡμεῖς ἐξ ὅλης καρδίας εἰς τοὺς ποιητὰς τοῦ ἐπιόντος διαγωνισμοῦ ν' ἀποδείξωσιν τὰς περὶ νεοελληνικῆς ποιήσεως λυπηρὰς ἡμῶν θεωρίας ἀνυποστάτους, ἀναγκαζόμεθα ἐν τούτοις ν' ἀρνηθῶμεν εἰς τὰ ὑποβληθέντα ἡμῖν ἐφέτος δραματικὰ ἔργα καὶ ἔπαινον καὶ γέρας, προσθέτοντες μόνον ὅτι κρείσσονα σχετικῶς ἐθεωρήσαμεν τὸν *Κλεομένη* καὶ τὴν *Κόρην τῆς Λήμνου*.

Ἡ ἐπιτροπή
Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ πρόεδρος
Θ. Β. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ
ΕΙΡ. ΑΣΩΠΙΟΣ

Ὁ εἰσηγητὴς
Ε. Δ. ΡΟΙΔΗΣ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΑΙ ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΙΝ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

Αἱ ὑπὸ τὸ νότιον τῆς Ἀκροπόλεως τεῖχος ἀνασκαφαὶ ἔφθασαν καὶ μέχρι τῆς θολωτῆς τουρκικῆς πύλης τῆς ἐκ δυσμῶν εἰσαγούσης εἰς τὸ ὑπὸ τὸ φρούριον εὐρὺ ὀχύρωμα (recinto basso, κατὰ τὸν ἐν ἔτει 1687 ἐνετὸν μηχανικὸν Βερνέδαν,) τὸ περιλαμβάνον τὸ ἐπὶ Ῥηγίλλῃ Ὠδεῖον καὶ ὅλον τὸν μεταξὺ

τούτου καὶ τοῦ διονυσιακοῦ θεάτρου χῶρον, πρὸς μεσημβρίαν δὲ ὁριζόμενον ὑπὸ τοῦ ἀψιδωτοῦ τείχους τοῦ *Σερπεντζέ*.

Καὶ μικραὶ μὲν ἀληθῶς κατὰ τὰ ἄνω ταῦτα μέρη αἱ ἐπιχώσεις, τοῦ παλαιοῦ ἐδάφους ἀποκαλυπτομένου μετὰ βραχεῖαν ἐργασίαν, ἀλλ' ἀντὶ χωμάτων ἐξαγωγῆς, ἔχομεν ἐνταῦθα καταστροφὴν εὐτελῶν τουρκικῶν ἢ καὶ ἑνετικῶν,—τίς οἶδε,—κτισμάτων καὶ τοῦ ἀμέσως μετὰ τὴν πύλην ὑπεράνω τοῦ Ὠδείου καταστρώματος (terrasse) ἐφ' οὗ ἀνεφάνη τὸ κυκλοτερὲς λείψανον τοῦ τουρκικοῦ ἐκείνου *τεκκὲ* τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου Δώδουελ ἀναφερομένου.

Κατωτέρω δέ, βορειανατολικῶς τῷ Ὠδείῳ, ἠφανίσθησαν μὲν ὅλως οἱ σωροὶ τῶν χωμάτων, ὁ δὲ μείζων τούτων, κατασκαφείς, ἀπεκάλυψε καὶ ἔξωθεν τὸ κατὰ τὴν ἀνατολικομεσημβρινὴν γωνίαν τοῦ προμαχῶνος ἢ προαυλίου τῶν ἀκροφυλάκων πυλίδιον, τὸ ἔσωθεν ἀπὸ πολλῶν φαινόμενον ἐτῶν, ἄλλως τε δὲ καὶ γνωστὸν ἐκ τοῦ σχεδίου τοῦ Βερνέδα.

Οὕτω δ' ἐγυμνώθη ὅλος ὁ μέχρι τοῦ προαυλίου βράχος καὶ ἀπεδόθησαν εἰς φῶς αἱ γραφικαὶ αὐτοῦ πέτραι· ὑπὸ ταύτας δὲ καὶ μέχρι τοῦ ἤδη ἀνεσκαμμένου περιβόλου τοῦ Ἀσκληπιείου σκάπτουσιν οἱ ἐργάται τὰ κατώτερα καὶ παλαιότερα χωμάτων στρώματα, στρώματα χρόνων πιθανῶς τῶν ἀμέσως μετὰ τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον τὸν Πωγωνάτον, οὗ χρυσᾶ νομίσματα μετ' ἄλλων τοῦ Ἡρακλείου καὶ τοῦ Κώνσταντος, ἐνταῦθά που εὑρέθησαν κατὰ μῆνα Ἰανουάριον, ὡς ἀνηγγέλθη καὶ ἐν τῷ β' τεύχει τοῦ ἀνὰ χεῖρας περιοδικοῦ.

Ἀλλὰ τῆς στερεωτέρας ταύτης γῆς αἱ ἀναδόσεις εἰσὶν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἧττον τῶν ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ πλουσιοπάροχοι, οὐδὲ φαίνεται μέχρι τοῦδε ἴχνος τι τῶν ζητουμένων ἀρχαίων ἱερῶν. Πλὴν ἀλλ' ὅμως, καὶ ἐν τῇ ἐνδείᾳ ἔχομεν εὕρημα κάλλιστον, τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ ἀναγλύπτου ἀναθήματος τῶν ἀρχαίων τῆς τέχνης χρόνων, ἐν ᾧ θαυμάζει τις τὴν ἐντέλειαν καὶ τὴν χάριν τῆς ἀπεικονίσεως ἑνὸς ἀνδρὸς καὶ δύο μετόπισθεν νέων καί, νὴ τὴν Ἀφροδίτην, ὡραίων γυναικῶν στοιχηδὸν προσερχομένων εἰς βωμόν, οὗ μικρόν τι μόνον δυστυχῶς μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ποπάνων ἢ καρπῶν σώζεται, ἐλλείποντος ὅλου τοῦ ἐκεῖθεν τοῦ βωμοῦ τμήματος· διὸ καὶ ἄδηλον τίνος ὁ βωμὸς καὶ εἰς τίνα θεότητα ἀφιερώθη χαριστήριον τὸ ἀνεπίγραφον τοῦτο τοῦ ἀττικοῦ ἐργαστηρίου καλλιτέχνημα.

Ἐν δὲ τῷ χώρῳ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἔληξεν ἀπό τινος τῆς σκαπάνης τὸ ἔργον, μετὰ τὴν διάλυσιν γωνίας τινὸς τοίχου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς παρὰ τὸ σπήλαιον τὸ ὀνομασθὲν τοῦ Κάλω μεταγενεστέρας στοᾶς. Ἀλλ' ἐν τῷ πλουσιωτάτῳ τούτῳ ἀρχαιολογικῷ κοιτάσματι, ἵνα ὀρυκτολογικώτερον εἴπωμεν, καὶ αἱ τελευταῖαι τῆς ἀνασκαφῆς ὧραι ὑπῆρξαν γόνιμοι ἀγαθοῦ προϊόντος· ἐπειδὴ δὲ τοῦ περιεργοτάτου τῶν τελευταίων ἐνταῦθα εὑρημάτων τὴν εὕρεσιν ἁπλῶς ἀνήγγειλε τὸ τελευταῖον τοῦ *Παρνασσοῦ* τεῦχος, μεταγράφομεν ὧδε, ἐκ τῆς *Ὥρας* παραλαμβάνοντες, τὴν σύντομον αὐτοῦ περιγραφήν.

«Θήκη δίπτυχος, παραπλησία πρὸς τὰς σημερινὰς τῶν χειρουργῶν ἢ πρὸς τὰ ἐγκόλπια ἡμῶν χαρτοφυλάκια, κεῖται ὀρθία καὶ ἀνοικτή, καταφανῆ μεταξὺ τῶν δύω πτυχῶν ἔχουσα τὴν καὶ τῶν ἡμετέρων σήμερον θηκῶν τὰς δύο πτυχὰς χωρίζουσαν μεταλλίνην ἐκείνην ἐφηλίδα (charnière), ἐφ' ἧς στρεφομένης ἀνοίγεται ἡ θήκη· ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν, ἐν ἑκάστῃ πτυχῇ, ὑπάρχουσιν ἐντεθειμένα ἀνὰ τρία χειρουργικὰ ἐργαλεῖα, ὁμοιότατα πρὸς τὰ νῦν ἐν χρήσει, κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων, ὡς καὶ σήμερον, διὰ προεχόντων τινῶν χωρισμάτων. Ἆρά γε ὀρθῶς μεταξὺ αὐτῶν διεκρίναμεν τὸ φλεβοτόμον σμιλίον, τὸ ἐν πάσῃ χειρουργικῶν σκευῶν θήκῃ ἀπαραίτητον; ἢ μήπως τὰ ἐν τῇ θήκῃ ἐργαλεῖα ἔχωσι σχέσιν πρὸς τοὺς ἑκατέρωθεν ὑπερμεγέθεις κυάθους, τὰς ἰατρικὰς σικύας (ventouses), ὧν τὸ σχῆμα, παραπλήσιον κώδωνι, διαφέρει πως τοῦ τῶν σήμερον ἐν χρήσει σικυῶν; Ἕκαστος δὲ τῶν κυάθων τούτων, ὄρθιος ἑκατέρωθεν τῆς θήκης, ἔχει ἐπὶ τῆς καμπύλης κορυφῆς κρῖκον, ὁ μὲν ὄρθιον, ὁ δὲ φυσικώτατα κεκλιμένον· τὸ δὲ κάτω μέρος, τὸ πρὸς τὸ στόμιον, εἰσέχει, ὡς καὶ τὸ τῶν ἡμετέρων κυάθων. Ὁμοιόσχημα σκεύη, ἀπεικασμένα ἐπὶ ἀρχαίων νομισμάτων πόλεων κατ' ἐξοχὴν θεραπευουσῶν τὸν Ἀσκληπιόν, ἀνεγνωρίσθησαν ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου νομισματολόγου κ. Π. Λάμπρου ὡς ἰατρικαὶ σικύαι πρὸς τὸν Ἀσκληπιὸν σχέσιν ἔχουσαι· ἀλλά, τὴν γνώμην αὐτοῦ δὲν ἠσπάσθησαν τότε οἱ τῆς Ἑσπερίας σοφοί, ὧν τις καὶ εἰρωνείας δύναμιν ἠθέλησε νὰ ἐπιδείξῃ· μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν ὅμως τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀναγλύφου, ἡ γνώμη τοῦ Ἕλληνος νομισματογνώμονος προσέλαβε κῦρος ἀναντίῤῥητον, ἀποδειχθείσης καὶ αὖθις τῆς ἰδιαζούσης αὐτοῦ περὶ τὰ νομισματολογικὰ ἐμπειρίας.»

Σ. Δ.

ΟΛΥΜΠΙΑ

Μεταξὺ τῶν τελευταίων εὑρημάτων καταλέγονται τὰ ἑξῆς.

Μέγα ἄγαλμα γυναικὸς ἄνευ κεφαλῆς, κορμὸς Κενταύρου καὶ σῶμα ἵππου μετὰ κεφαλῆς, ἅτινα εὑρέθησαν πλησίον ἀλλήλων. Τὸ ἄγαλμα τῆς γυναικὸς φέρει ποδήρη χιτῶνα καὶ σανδάλια καὶ ἔχει ὕψος μὲν 1,50 μ. πλάτος δὲ 1,00 μ, ἀπετέλει δὲ μέρος χωριστοῦ συμπλέγματος Κενταύρων ἐπὶ τοῦ βορεινοῦ ἡμίσεος τοῦ ἀετώματος. Ὁ δὲ κορμὸς τοῦ Κενταύρου ἔχει τὸ ἔμπροσθεν μέρος τοῦ ἱππείου σώματός του, καταπίπτει δὲ πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ οἱ ἐλλείποντες πόδες του ἦσαν προτεταμένοι ὡς παρὰ τοῖς ὁμοιοτρόπως πίπτουσιν ἵπποις.

Εὑρέθη ὁμοίως ὀλίγον βορειότερον γυνὴ ἐν ταῖς ἀγκάλαις Κενταύρου· τῆς μὲν γυναικὸς ἐλλείπει ἡ κεφαλή, οἱ βραχίονες καὶ τὸ κάτω μέρος τὸ ἀπὸ τῶν γονάτων· ὁ δὲ Κένταυρος ἔχει ἀμφοτέρους τοὺς βραχίονας, τὸν δεξιὸν ὦμον, μέρος τοῦ ἱππείου σώματος καὶ τὸν δεξιὸν πόδα δι' οὗ περιπλέκεται τῇ γυ-

ναικὶ ὄπισθεν, ἐνῷ διὰ μὲν τοῦ δεξιοῦ βραχίονος κρατεῖ αὐτὴν ὄπισθεν, διὰ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ ψηλαφᾷ τὰ ἀποκεκαλυμμένα στήθη της. Δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν πειρᾶται ἡ γυνὴ νὰ ἀπομακρύνῃ τὰς χεῖρας τοῦ θρασυτάτου ἀγρίου, στρέφουσα τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος κατὰ μέτωπον. Εἰς τὸ εὕρημα τοῦτο ἐπιτίθησι τὴν κορωνίδα ἡ ἀνακάλυψις, ὅτι ἡ μηνὶ δεκεμβρίῳ ἀνορυχθεῖσα ὡραία καὶ ἰδεώδης γυναικεία κεφαλὴ ἁρμόζει ἀκριβέστατα εἰς τὸν κεκλιμένον τῆς γυναικὸς λαιμόν. Ἡ κεφαλή, ὀλίγον ἐπὶ τὸ πλάγιον κλίνουσα συμμοχθεῖ τῷ ἐπιλοίπῳ περιδεεῖ σώματι, ζητοῦσα σωτηρίαν. Διὰ λόγων δὲν παρίσταται ἡλίκην ἔκφρασιν χορηγεῖ εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς πράξεως ἡ συμπλήρωσις. Ἐκ τοῦ μεγέθους τοῦ συμπλέγματος καὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἰδέας τῆς γυναικός, συμπεραίνεται ὅτι τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν κυριωτέρων τεμαχίων τοῦ ἀετώματος, ὁ τὴν γυναῖκα τοῦ Πειρίθου Ἱπποδάμειαν ἁρπάζων Κένταυρος Εὐρυτίων. Κατὰ τὸν Παυσανίαν, ἡ παράστασις ἔκειτο ἐγγὺς τοῦ μέσου, ἔνθα δὴ καὶ ἁρμόζει. Ὁ κορμὸς μετὰ τῆς κεφαλῆς, ὁ ὑψωμένους ἔχων ἀμφοτέρους τοὺς βραχίονας, εἶναι πιθανὸν ὁ διὰ τοῦ πελέκεως τὸν Κένταυρον ἀπείργων Θησεύς. Ἡ ὡραιοτάτη κεφαλὴ εὑρέθη ἀλώβητος 28 μ. ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ ναοῦ, ἀνήκει δὲ ἴσως εἰς τὸ μέσον σύμπλεγμα. Εἶναι ἐστραμμένη πρὸς βορρᾶν· βεβαίως δὲ εἶναι κεφαλὴ τοῦ Πειρίθου θεωμένου τὴν ἁρπαζομένην σύζυγόν του. Ἔχει πρόσωπον πλῆρες, ὄμματα μακρότερα, ὀφρῦς πυκνάς, μεστὰ χείλη καὶ ὀλίγον ἀνεῳγμένα. Ἡ γραμμὴ τοῦ μετώπου καὶ τῆς ῥινὸς κινεῖται ὀλίγον, παθητικώτατον δὲ εἶναι τὸ ἐρρυτιδωμένον μέτωπον.

Ἀνευρέθησαν πρὸς τούτοις δύο κεφαλαὶ ἀνεκτίμητα ἔργα τέχνης· περικαλλεστάτη κεφαλὴ γυναικὸς καὶ κολοσσιαία κεφαλὴ νεανίου πιθανῶς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐργασίας τελειοτάτης καὶ καλλονῆς σπανίας, ἔργον τοῦ μαθητοῦ τοῦ Φειδίου Ἀλκαμένους κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παυσανίου.

Ἀνευρέθησαν δὲ καὶ πλεῖστα ἄλλα τεμάχια καὶ κεφαλαὶ ἵππων καὶ ἀνθρώπων συμπληροῦσαι προγενέστερα εὑρήματα καὶ ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή·

Πρῶτος ἐγὼ Τρώων Πισάτιδος ἔρνει ἐλαίας
στεφθεὶς καρύχθην τοὔνομ' Ἀκεστορίδης
Καὶ μὰν καὶ Λοῦσοί με κατέστεφον ἠδ' Ἐπίδαυρος
καὶ Φενεὸς Νεμέα τ' ἴαχεν ἀθλοφόρον
ἦρα τόθ' Ἑρμοκρέοντος ἐς υἱέα λείπετο πώλων
αἷμα παλαιγενέων κραιπνὸν Ἐριχθονίου.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρίασις τῆς 3|15 Μαρτίου.

Ὁ κ. Καῖλερ ὁμιλεῖ *περὶ ἀττικῶν δημοτικῶν ψηφισμάτων* (συνέχεια).

Ὁ κ. Κούρτιος *περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἱπποδρόμου ἐν Ἀθήναις*.

Ὁ κ. Κούρτιος *περὶ τῶν τελευταίων ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφῶν.*

Ὁ κ. Ἰούλιος *περὶ τῆς μετόπης τοῦ καλουμένου Θησείου.*

— Τὸ α' τεῦχος τοῦ Β' τόμου τοῦ περιοδικοῦ τῆς Σχολῆς ἐξεδόθη, περιέχον τὴν ὕλην ἥτις ἀνηγγέλθη ἐν τῷ ϛ' τεύχει τοῦ *Παρνασσοῦ.*

ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρίασις τῆς 1[13 Μαρτίου.

Ὁ κ. Π. Λάμπρος ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ εὑρεθέντος ἀναγλύφου φέροντος σικύας, δι' οὗ ἐπιβεβαιοῦται ἡ ἐξήγησις ἣν ἔδωκε τῶν συμβόλων τῶν εὑρισκομένων ἐν τοῖς νομίσμασι διαφόρων πόλεων καὶ ἰδίᾳ τῆς Αἰγιάλης πόλεως τῆς νήσου Ἀμοργοῦ.

Ὁ κ. Ἀ. Δουμὸν ὑποβάλλει πήλινον ἀγαλματίδιον παριστὰν γυναῖκα τεχνοτροπίας ἀνατολικῆς μετενεχθὲν ἐκ Ῥόδου ὑπὸ τοῦ κ. Τισσῶ. Ὁ αὐτὸς ὑποβάλλει διαφόρους ἀρχαιότητας ἐκ Πάρου.

Ὁ κ. Κ. Λαμπρύλλος ὁμιλεῖ περὶ τῶν Ἀποκαλύψεων τῆς Παναγίας.

Ὁ κ. Δ. Βικέλας ἀναλύει τὰ ποιήματα καὶ ἐπιγράμματα ἅτινα ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Μουσείου καὶ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Εὐαγγελικῆς σχολῆς Σμύρνης.

Ὁ κ. Ι. Μάρτα ὑποβάλλει τεμάχια παναθηναϊκῶν ἀγγείων.

Ὁ κ. Ἀ. Ἀναγνωστάκης ὑποβάλλει φακὸν ἐκ φυσικοῦ κρυστάλλου εὑρεθέντα ἐν Τύρῳ τῆς Φοινίκης.

Ὁ κ. Ῥίμαν ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἑξῆς δύο βιβλίων 1) Analecta sacra spicilegio Solesmensi parata edidit Johannes Baptista Pitra. Παρίσιοι 1876 (ὑπόμνημα τοῦ κ. Στέβενσον ἐπὶ τῆς δημοσιεύσεως ταύτης) 2) Μελῳδίαι δημώδεις τῆς Ἑλλάδος καὶ Ἀνατολῆς συλλεχθεῖσαι καὶ ἐναρμονισθεῖσαι ὑπὸ Λ. Α. Βουργὼλτ-Δυκουδραί. Παρίσιοι 1877.

Συνεδρίασις τῆς 15[27 Μαρτίου.

Ὁ κ. Ἀ. Ἀναγνωστάκης ἐξηγεῖ τὰ χειρουργικὰ ἐργαλεῖα τὰ εὑρεθέντα ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἀσληπιείου.

Ὁ κ. Ἀ. Δουμὸν ὁμιλεῖ περὶ τῶν νεκρικῶν θαλάμων τῶν εὑρεθέντων ἐν τῷ χωρίῳ Σπάτᾳ τῆς Ἀττικῆς.

Ὁ κ. Κ. Σάθας ὁμιλεῖ περὶ τῆς ὠφελείας τοῦ Ψελλοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς κλασικῆς φιλολογίας, καὶ ἀναλύει τὰ Αἰγυπτιακὰ τοῦ Χαιρήμονος.

Ὁ κ. Π. Λάμπρος ὑποβάλλει μολυβδόβουλλον τοῦ Λέοντος Σγουροῦ.

Ὁ κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος ὁμιλεῖ περὶ τῆς σπουδῆς τῶν βυζαντίνων ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς δημώδους ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ὁ κ. Νικολαΐδης ὁμιλεῖ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς τοποθεσίας τοῦ Ἰλίου.

— Περιεχόμενα τοῦ γ' τεύχους τοῦ *Δελτίου τῆς Ἑλληνικῆς Ἀλληλογραφίας.*

Ἀποσπάσματα ἀνέκδοτα ἑλλήνων ἱστορικῶν. § 1. Χαιρήμονος Αἰγυπτιακὰ ὑπὸ *Κ. Σάθα.*

Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐξ Ἀγκῶνος ὑπὸ *Ο. Ῥίμαν.*

Λέξεις μεθ' ἱστοριῶν ἐκ τῶν Δημοσθένους Λόγων ὑπὸ *Ι. Σακκελίωνος.*

Κατάλογος τῶν ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ εὑρεθέντων ἀναθημάτων εἰς τὸν Ἀσκληπιὸν καὶ τὴν Ὑγίειαν ὑπὸ *Παύλου Γιράρδ.*

Σχεδιογράφημα τῶν ἀνασκαφῶν ἐπὶ τῆς νοτίου κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ *Λαμβέρτ.*

Ἀνέκδοτα νομίσματα Ῥαϊμόνδου Ζακώστα ὑπὸ *Π. Λάμπρου.*

Τεμάχια παναθηναϊκῶν ἀγγείων ὑπὸ *Ι. Μάρτα.*

Ἰνστιτοῦτον ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας (συνεδρ. 27 Φεβρουαρίου).

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἐν Δήλῳ ἤρξαντο αἱ ἀνασκαφαὶ δαπάναις τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς περὶ τὴν λίμνην καὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ θεάτρου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Θωμᾶ Ὁμὸλ μέλους τῆς σχολῆς.

— Ὡσαύτως ἐν Τανάγρᾳ ἤρξαντο ἀνασκαφαὶ ἐν τῷ ἐκεῖ νεκροταφείῳ ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας καί τινος ἰδιώτου ἐξ ἡμισείας.

— Αἱ ἐν Μυκήναις ἀνασκαφαὶ θὰ ἐξακολουθήσωσι δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας καὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Π. Σταματάκη ἐντὸς τοῦ Ἀπριλίου ἅμ' ἀποπερατωθείσης τῆς καταγραφῆς τῶν ἤδη ἐν τῷ καταστήματι τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης κειμένων ἀρχαιοτήτων.

— Ἐν τῷ χωρίῳ Σπάτα τῆς Ἀττικῆς τὸν παρελθόντα Ὀκτώβριον εὑρέθησαν κάτω τοῦ ὑπερκειμένου λοφίσκου τάφοι κτιστοὶ ἐν εἴδει δωματίων ὁμοιάζοντες πολὺ τοὺς Ἐτρουσκικούς. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ ἐν Μυκήναις ἀνευρεθέντες τάφοι ἔχουσι πολλὴν ὁμοιότητα, οἱ τάφοι τοῦ χωρίου Σπάτα ἐμελετήθησαν ἐσχάτως μεταβάντων ἐπιτοπίως καὶ τοῦ κ. Κουρτίου καὶ τῶν διευθυντῶν τῆς Γαλλικῆς καὶ Γερμανικῆς Σχολῆς. Οἱ τάφοι οὗτοί εἰσι τρία δωμάτια τὰ μὲν δύο μείζονα, τὸ δὲ τρίτον μικρότερον καὶ συγκοινωνοῦσι πρὸς ἄλληλα διὰ διαδρόμων.

— Ἀφίκετο ὁ διευθυντὴς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ Βρεταννικοῦ μουσείου κ. Κάρολος Νεύτων μετὰ τοῦ βοηθοῦ αὐτοῦ κ. Πέρσυ Γάρδνερ. Μετὰ δύο ἡμερῶν διατριβὴν ἀπῆλθον εἰς Ὀλυμπίαν μετὰ τοῦ κ. Κουρτίου ἐκεῖθεν δὲ μεταβάντες εἰς Κόρινθον διὰ πολεμικοῦ πλοίου καὶ διὰ ξηρᾶς εἰς Μυκήνας, ἐπανέκαμψαν ἐνταῦθα τὴν Τρίτην.

—Ἐν Ἄργει ἀνεκαλύφθη ἔν τινι οἰκίᾳ ἀνάγλυφον ἐπὶ λίθου πωρώδους εἰκονίζον γυμνὸν ἀθλητὴν κρατοῦντα τῇ μὲν ἀριστερᾷ χαίτην ἵππου, σφριγῶντος καὶ ἱσταμένου παρ' αὐτῷ, τῇ δὲ δεξιᾷ ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς του δόρυ, ὅπερ ἑτοιμάζεται νὰ σφενδονίσῃ. Ἡ τέχνη ὁμολογεῖται καλλίστη.

—Ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς πόλεως Φιλίππων ἀνεκαλύφθη κατὰ τύχην ἐκκλησία βυζαντίνη, τοὺς τοίχους ἔχουσα κεκαλυμμένους ὑπὸ τοιχογραφιῶν ἄριστα διατηρουμένων, τέχνης καλῆς. Τούτων αἱ πλεῖσται παριστῶσι τὰ κατὰ τὸν βίον τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Πλησίον δὲ τῆς ἐκκλησίας ἐν τῷ ἀγρῷ ἐν τῷ μέσῳ ἐρειπίων καὶ λειψάνων φερόντων ἴχνη γραμμάτων, εὑρέθη πέτρα διερρηγμένη μετ' ἐπιγραφῆς ΦΙΛΙΠ.... καὶ πλὰξ ἐφ' ἧς ἀναγινώσκεται ἡ ἐπιγραφή·

Βαίβιον Οὐ
αλέριον
Φίρμον τὸν
κράτιστον
ὁ δῆμος
ἐκ τῶν ἰδίων.

—Ὁ πασᾶς τῆς Αἰγύπτου Μεχμὲτ Ἀλῆς ἔδωκε δῶρον εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν τῷ 1819 ἀνὰ ἕνα τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκ ῥοδοχρόου συηνίτου λίθου ὀβελίσκων, οὓς κοινῶς ὀνομάζουσι *βελόνας τῆς Κλεοπάτρας*. Καὶ ἡ μὲν Γαλλία ἐκλέξασα τὸν μικρότερον (24 μ.) μέν, ἀλλὰ καὶ ὡραιότερον, κατώρθωσε διὰ τοῦ διασήμου μηχανικοῦ Λεμπᾶ νά τον παραλάβῃ τῷ 1833 ἐξ Ἀλεξανδρείας καὶ μετακομίσῃ εἰς Παρισίους ἱστάμενον ἔτι ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς Ὁμονοίας. Οὕτω πως δ' ἔμεινεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ μείζων ὀβελίσκος, οὗ τὴν μεταφορὰν ἀνέβαλλε μέχρι σήμερον ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἕνεκα τῆς μεγίστης δαπάνης ἥτις ἀπῃτεῖτο πρὸς κατασκευὴν τῶν τῆς μεταφορᾶς μηχανημάτων. Ἀλλὰ κατ' αὐτὰς φιλάρχαιός τις ἄγγλος προσήνεγκεν ἀνωνύμως δεκακισχιλίας λίρας στερλίνας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, καὶ ἤδη μετὰ τοσαῦτα ἔτη ἑτοιμάζεται ἡ Ἀγγλία νὰ παραλάβῃ τὸ δῶρον, οὗ ἕνεκα θὰ δαπανηθῶσι κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν μηχανικῶν ὀκτακισχίλιαι τοὐλάχιστον λίραι. Θὰ περικλείσωσι τὸν πελώριον τοῦτον λίθον ἐν παμμεγίστῳ κιβωτίῳ ἐκ σανίδων καὶ θά τον ῥυμουλκήσωσι μέχρι Λονδίνου ἔνθα θὰ στηθῇ ἐν τῇ ἀποβάθρᾳ τοῦ Ταμέσεως.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα δύο συνεκροτήθησαν τακτικαὶ συνεδριάσεις, διατριβαὶ δὲ μόνον δύο ἀνεγνώσθησαν, διότι αἱ συνεδριάσεις διεκόπησαν ἕνεκα τῶν ἑορτῶν τοῦ Πάσχα.

Ὁ κ. Κ. Γ. Ξένος τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος ὡμίλησε *περὶ Γερασίμου Λιβαδᾶ*.

Ὁ κ. Δημ. Κοκκίδης ὑφηγητὴς, τακτικὸν πάρεδρον μέλος, *περὶ κινήσεως τοῦ ἡλίου ἐν τῷ χώρῳ*.

Τὴν 19 Μαρτίου ἀνεγνώσθη ἡ κρίσις τοῦ δραματικοῦ ἀγῶνος ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς ἐπιτροπῆς κ. Ἐμ. Δ. Ῥοΐδη. Δώδεκα ἀπεστάλησαν εἰς τὸν ἀγῶνα ἔργα 1) Οἱ *Ἄσωτοι* κωμῳδία δίπρακτος 2) Οἱ *Ἀργοναῦται* δρᾶμα ἔμμετρον εἰς μέρη τρία 3) Ὁ *Ὡροδείκτης μία ὥρα 'μπρὸς* κωμῳδία εἰς μίαν πρᾶξιν 4) *Δύο Γάμοι ἄνευ προικὸς* κωμῳδία εἰς δύο πράξεις 5) Ἡ *ἄτυχος κόρη* δρᾶμα εἰς τέσσαρας πράξεις 6) Ἡ *πιστὴ* δρᾶμα εἰς πράξεις τρεῖς μετὰ προλόγου 7) *Θεμιστοκλῆς* τραγῳδία εἰς πράξεις πέντε 8) *Κρητικοὶ Γάμοι* τραγῳδία τριμερὴς 9) *Ἡ Σορὸς ἢ τὸ εὕρημα ἐν τάφῳ* μῖμος εἰς μέρη δύο 10) *Φιλικὴ Ἑταιρία* δρᾶμα εἰς πράξεις πέντε 11) *Ἡ Κόρη τῆς Λήμνου* δρᾶμα εἰς πράξεις πέντε 12) *Κλεομένης* τραγῳδία εἰς πράξεις τέσσαρας. Ἐκ τούτων οὐδὲν ἐπῃνέθη οὐδ' ἐβραβεύθη, κρείσσονα δὲ σχετικῶς ἐθεωρήθησαν ὁ *Κλεομένης* καὶ ἡ *Κόρη τῆς Λήμνου*. Ἡ κρίσις δημοσιεύεται ἐν τῷ παρόντι τεύχει.

Ἡ ἐπὶ τῶν *Νεοελληνικῶν ἀναλέκτων* ἐπιτροπὴ τοῦ Συλλόγου ἀπεφάσισεν ὅπως ἀσχοληθῇ εἰς τὴν συλλογὴν τῶν λέξεων καὶ φράσεων τῆς *ἱστουργίας* ἐν γένει ἤτοι *ξαντικῆς*, *νηματουργίας*, *ὑφαντουργίας* καὶ *ποικιλτικῆς* ἀναζητοῦσα τὰ ὀνόματα τῶν ἐν χρήσει ἐργαλείων, τοὺς τεχνικοὺς ὅρους, τὰς διαφόρους ὀνομασίας τῶν ὑφασμάτων καὶ ἐν γένει πᾶν τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν τέχνην ταύτην. Ἐδημοσίευσε δὲ προκήρυξιν ζητοῦσα παρὰ τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένων νὰ τῇ ἀποστείλωσι *γλωσσάρια* εἰς τὴν τέχνην ταύτην ἀναφερόμενα.

Τὴν 17 Μαρτίου ἐγένετο ἐν τῷ Θεάτρῳ Ἀθηνῶν παράστασις ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων, ἐξ ἧς συνήχθησαν δρ. 1690 ἔκ τε τῶν εἰσιτηρίων καὶ τῶν εἰσπράξεων τοῦ δίσκου. Ἕνεκα τῆς παραστάσεως ταύτης ἀπέστειλεν ὁ μὲν κ. Στέφ. Ζαφειρόπουλος φρ. 300, ἡ κυρία Μιχαὴλ Μελᾶ φρ. 100 καὶ ὁ κ. Ἀ. Ῥοδόσταμος φρ. 100.

Ἀπέστειλαν βιβλία πρὸς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα ἡ Βασιλικὴ Ἀκαδημία τοῦ Βελγίου σειρὰν τῶν δημοσιεύσεων αὐτῆς, καὶ ἡ Ἀμερικανικὴ Ἀκαδημία τῆς Βοστῶνος τὰ πρακτικά της.

Προτάσει τοῦ κ. Μ. Κατσίμπαλη ὁ Σύλλογος συνέστησε Σχολὴν ἀπόρων παίδων ἐν Πύργῳ. Κοσμήτορας δ' αὐτῆς ἐξελέξατο τοὺς κκ. Ἀρ. Κρεστενίτην, Ἰ. Κρεστενίτην, Ἰωάννην Τσέγκον, Εὐθύμιον Λεονάρδον καὶ Χαρίλαον Σπηλιώτην.

Ἐξελέχθησαν ἀντεπιστέλλον μέλος ἐν Μασσαλίᾳ ὁ κ. Σπυρίδων Γρυπάρης καθηγητὴς, ἔκτακτον δ' ἐν Ἀθήναις ὁ κ. Χαράλαμπος Ι. Σαρρῆς.

Ἐξεδόθη ἡ *Λογοδοσία* τῶν κατὰ τὸ ἑνδέκατον ἔτος γενομένων ἐπὶ τῆς

προεδρείας Θρασυβούλου Ἀγγελοπούλου Ἀθανάτου. Κατὰ ταύτην τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου ἀνέρχονται σήμερον εἰς 549 ἐξ ὧν τακτικὰ 141, ἐπίτιμα 153, ἀντεπιστέλλοντα 180 καὶ ἔκτακτα 75. Ὁ Σύλλογος ἔχει σχέσεις πρὸς 75 σωματεῖα, συλλόγους καὶ ἑταιρίας, ὧν 53 ἑλληνικά, 22 δὲ ἀλλοδαπά. — Τὰ εἰς τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ δωρηθέντα βιβλία ἀνῆλθον εἰς 614 δι' ὧν ηὐξήθη τὸ ποσὸν τῶν βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης εἰς 7,500 τόμους, αἱ δὲ ἐφημερίδες καὶ τὰ περιοδικὰ τοῦ Ἀναγνωστηρίου ἀνέρχονται εἰς 94.—Σχολὰς ἀπόρων παίδων διατηρεῖ ὁ Σύλλογος πλὴν τῆς ἐν Πύργῳ συσταθείσης ἕξ, ἐν Ἀθήναις, Καλάμαις, Σύρῳ, Χαλκίδι, Ζακύνθῳ καὶ Πάτραις. Ἐν αὐταῖς δὲ φοιτῶσι μαθηταὶ περὶ τοὺς χιλίους. Ὁ Σύλλογος καὶ αἱ σχολαὶ εἰσέπραξαν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος δρ. 33,817,71 ἐδαπάνησαν δρ. 26,683,73, ὑπολειφθέντος περισσεύματος ἐν τοῖς διαφόροις ταμείοις δρ. 7,123,98.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.—Ὁ διάσημος Ἄγγλος μυθιστοριογράφος Γεώργιος Ἔλιοτ ἐδημοσίευσε μυθιστόρημα *Δανιὴλ Δερόνδα* ἐπιγραφόμενον ἔχον βάσεις ἰσραηλιτικάς. Ἡ ὑποδοχὴ τοῦ μυθιστορήματος τούτου ἐγένετο μεγίστη, ἐν ἐλαχίστῳ δὲ χρόνου διαστήματι ἐπωλήθησαν 40,000 ἀντιτύπων. Ἕκαστον ἀντίτυπον σύγκειται ἐκ τόμων 8 καὶ τιμᾶται 50 φρ. εἰσεπράχθησαν λοιπὸν 2,000,000 φράγκων, ὧν τὸ ἓν ἀνήκει τῷ συγγραφεῖ.

—Ῥῶσος ἀρχαιολόγος ὀνόματι Λιουβίμτσεφ ἀνεκάλυψε παρά τινι μικρεμπόρῳ τῆς παραποταμίας Βολταίρου ἐν Παρισίοις συλλογὴν ἀρχαίων χειρογράφων, δι' ὧν σπουδαῖον ἐπιρρίπτεται φῶς ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῶν θρησκευτικῶν αἱρέσεων τῆς Ῥωσίας. Τὰ περίεργα ταῦτα χειρόγραφα ἐγράφησαν ὑπὸ μοναχοῦ τοῦ παρὰ τὸν Ἀρχάγγελον μοναστηρίου Σόλοβετοκ.

— Ὁ ἰταλὸς μυθιστοριογράφος Βίκτωρ Βερσέζιος ἀνέλαβε τὴν δημοσίευσιν *φιλολογικῆς ἰταλικῆς ἐπιθεωρήσεως* ἐκδοθησομένης ἐν Ταυρίνῳ.

—Ἐν τῷ ἐν Μασσαλίᾳ *Ἑλληνικῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ* ὁ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας ἐν τῷ Λυκείῳ τῆς πόλεως ταύτης Α. Ἀμμὰν ὡμίλησε τὸν παρελθόντα μῆνα *περὶ τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Γαλλίας*.

—Τὴν ἡμέραν τῶν γενεθλίων του ὁ Βίκτωρ Οὐγὼ ἐξέδοτο νέαν σειρὰν τῶν ποιημάτων του τῶν ἐπιγραφομένων La legende des Siècles. Ἐντὸς ὀλιγίστων ἡμερῶν ὀκτὼ ἐκδόσεις ἐγένοντο τῶν ποιημάτων τούτων. Μεταξὺ τούτων ἓν τῶν καλλίστων εἶναι τὸ ποίημα τὸ ἀφιερούμενον εἰς τοὺς τριακοσίους Σπαρτιάτας.

—Ἐν Μασσαλίᾳ ἀπεβίωσεν ὁ Ἰωσὴφ Ὠτρὰν μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας. Γνωστὸς ἐγένετο διὰ τοῦ δράματος αὐτοῦ *ἡ κόρη τοῦ Αἰσχύλου*.

— Κατὰ τὴν *Ἴριδα* τοῦ Βουκουρεστίου τῆς 27 Φεβρουαρίου ἐν Κλούσῃ τῆς Τρασυλβανίας μεταξὺ τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς ῥωμουνικῆς γλώσσης κ. Γρηγορίου Σιλάση χειρόγραφον περιέχον μετάφρασιν τῆς *Βατραχομυομαχίας* διὰ στίχων εἰς τὴν ῥωμουνικὴν γλῶσσαν γραφὲν τῷ 1816.

— Τῷ 1877 τὸ Γαλλικὸν ἐνστιτοῦτον θὰ δώσῃ τὸ κατὰ διετίαν χορηγούμενον μέγα βραβεῖον ἐξ 20,000 φράγκων, περὶ τοῦ ὁποίου ἐξαιρετικῶς κρίνουσι καὶ αἱ πέντε ἀκαδημίαι. Δίδεται δὲ εἰς τὸ ἔργον ἢ τὴν ἀνακάλυψιν ἥτις εἶναι ὠφέλιμος εἰς τὴν Γαλλίαν ἢ καὶ προξενεῖ τιμὴν εἰς αὐτὴν καὶ ἥτις παρήχθη εἰς τὸ διάστημα τῶν τελευταίων ἐτῶν, κατὰ σειρὰν δὲ χορηγεῖται ὑπὸ μιᾶς τῶν πέντε ἀκαδημιῶν. Ἐφέτος εἶναι ἡ σειρὰ τῆς Ἀκαδημίας τῶν ὡραίων τεχνῶν. Ἰδοὺ ὁ κατάλογος τῶν μέχρι τοῦδε βραβευθέντων συγγραφέων.

1861. *Γαλλικὴ Ἀκαδημία.* Θιέρσος, ἱστορικός.

1863. *Ἀκαδημία τῶν ἐπιγραφῶν.* Ὄππερτ, σινολόγος.

1865. *Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν.* Βοὺρτζ, χημικός.

1867. *Ἀκαδημία τῶν καλῶν τεχνῶν.* Φ. Δαβίδ, μελοποιός.

1869. *Ἀκαδημία τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν.* Ἐρρῖκος Μαρτῖνος, ἱστορικός.

1871. *Γαλλικὴ Ἀκαδημία.* Γυιζώ, ἱστορικός.

1873. *Ἀκαδημία τῶν ἐπιγραφῶν.* Μαριέτ, αἰγυπτιολόγος.

1875. *Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν.* Παῦλος Βέρτ, φυσιολόγος.

— Ἐδημοσιεύθη ὁ Ζ′ τόμος τῆς στρατιωτικῆς ἀλληλογραφίας τοῦ α′ Ναπολέοντος περιλαμβάνων τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ 27 Ὀκτωβρίου 1810 μέχρι τῆς 21 Φεβρουαρίου 1812. Περιέχει δὲ ὁδηγίας διὰ τὸν διοργανισμὸν τοῦ μεγάλου στρατοῦ, τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ κατασκευῶν, τῶν διαταγῶν διὰ τὴν κατὰ τῆς Πρωσσίας στρατείαν κλ.

* * *

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ. — Μετὰ τὴν ῥαγδαίαν βροχὴν τῆς νυκτὸς τῆς 27 πρὸς τὴν 28 Φεβρουαρίου ε. ε. ἐν Ἀμφίσσῃ παρετηρήθη ἐν τῷ ἐλαιῶνι βύθισις τοῦ ἐδάφους στρογγύλη ἔχουσα διάμετρον 3 μέτρων καὶ βάθος 20 μέτρων. Τὸ ἔδαφος καθ' ὃ ἐγένετο ἡ βύθισις εἶνε ὁμαλὸν καὶ στερεόν.

— Ἐφημερίς τις τῶν Παρισίων γράφει ὅτι εἶδεν ἐσχάτως ἐνδύματα ἐξ ὑαλίνων νημάτων ὑφασμένα. Τὰ νήματα ταῦτα σχηματίζονται λεπτότατα, ἐν ᾧ ἡ ὕαλος εἶνε ῥευστὴ ἔτι. Κατασκευάζονται δ' ἐκ τοῦ ὑαλίνου τούτου ὑφάσματος λαιμοδέται, περιστήθια, περισκελίδες, γυναικεῖαι ἐσθῆτες ταῦτα πάντα μαλακώτατατα καὶ ἐλαφρότατα. Ὁ μὴ γινώσκων ὅτι εἶνε ὑάλινα ἐκλαμβάνει αὐτὰ ὡς μετάξινα ὑφάσματα. Καὶ οὐ μόνον εἶνε θερμότατα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ κεραυνοῦ προφυλάττουσι τοὺς φοροῦντας αὐτά, διότι γνωστὴ τοῖς πᾶσιν εἶνε ἡ κατὰ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ μονωτικὴ ἰδιότης τῆς

ὑάλου. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ βροχὴ ἀντὶ νὰ βλάπτῃ, θὰ καθαρίζῃ καὶ λαμπρύνῃ τὸ ἔνδυμα. Ἀλλ' ἐάν τις πέσῃ κατὰ γῆς δὲν θὰ κατασυντριβῇ τὸ ἔνδυμά του; Οὐδαμῶς, διότι ὡς εἴπομεν εἶνε μαλακώτατον καὶ ἐλαστικὸν καὶ κάμπτεται μὲν ἀλλὰ δὲν θραύεται. Πλὴν δὲ τούτου εἶνε σχετικῶς καὶ ὀλιγώτερον ὑποκείμενον εἰς τὴν καῦσιν. Τούτων δὲ πάντων ἕνεκα προβλέπεται ὅτι τὸ ὑάλινον ἔνδυμα ἔσται τὸ ἔνδυμα τοῦ μέλλοντος. Ἀλλὰ τί θὰ γείνωσιν οἱ βαφεῖς καὶ οἱ τῶν φορεμάτων καθαρισταί, ἀφ' οὗ πρὸς καθαρισμὸν κατεσπιλωμένου φορέματος ἀρκεῖ σπόγγος βεβρεγμένος ἐν καθαρῷ ὕδατι;

— Ὁ κ. Βάρφ Καθηγητὴς τῆς Χημείας ἐν τῇ βασιλικῇ τοῦ Λονδίνου Ἀκαδημίᾳ ἀνέγνω ἐσχάτως ἐνώπιον τῆς Ἑταιρίας τῶν Τεχνῶν ἀξίαν λόγου πραγματείαν περὶ νέας μεθόδου πρὸς διαφύλαξιν τοῦ σιδήρου ἀπὸ τῆς σκωριάσεως. Ὁ κ. Βάρφ ἀνεκοίνωσε παρατηρήσεις καὶ ὑπέβαλε παραδείγματα δι' ὧν ἀναδεικνύεται πληρέστατα ἡ σπουδαιότης τῆς ἀνακαλύψεως αὐτοῦ, δι' ἧς ἐξασφαλίζεται ἡ διατήρησις τῶν παντοειδῶν ἐκ σιδήρου ἔργων, ὅσον καὶ ἂν ἐκτεθῶσι ταῦτα εἰς τὴν ἐπήρειαν τῆς ἀτμοσφαίρας, ἢ εἰς τὴν ἐξ ἀτμῶν καὶ ὑγρῶν φθοράν.

— Ἡ ἐν Παρισίοις διεθνὴς ἔκθεσις τοῦ 1878 προμηνύεται μεγαλοπρεπεστάτη· πάντα τὰ εὐρωπαϊκὰ καὶ μὴ εὐρωπαϊκὰ Κράτη πλὴν τῆς Γερμανίας θὰ μετάσχωσιν αὐτῆς. Αἱ ἐργασίαι ἐν τῇ πλατείᾳ Τροκαδέρου καὶ ἐν τῷ Πεδίῳ τοῦ Ἄρεως ἔνθα ἀνεγείρεται τὸ κατάστημα τῆς ἐκθέσεως βαίνουσι μετὰ σπουδῆς. Πλὴν δὲ τοῦ κεντρικοῦ καταστήματος θὰ ἀνεγερθῶσι πέριξ πλῆθος ἄλλων δευτερευόντων, ἅτινά εἰσιν ἀπομιμήσεις οἰκοδομημάτων διαφόρων ἐθνῶν ἢ καὶ πρότυπα ἀρχιτεκτονικῆς καὶ οἰκοδομικῆς διεθνοῦς. Ἰδοὺ τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα, ὧν ἡ ἐργασία ἤρξατο πρό τινος, κατὰ τὴν σειρὰν καθ' ἣν θὰ ἱδρυθῶσιν. Ἡ πρόσοψις τοῦ ἀρχαίου πύργου τῆς Ἀϊδελβέργης. — Παλαιὰ βελγικὴ οἰκία καὶ βελγικὸν σχολεῖον. — Παλαιὰ ὀλλανδικὴ οἰκία τοῦ Ἀμστελοδάμου. — Περιστερεὼν καὶ ἀγροτικὸν ἑλβετικὸν οἴκημα. — Δανικὴ ἀγροτικὴ ἔπαυλις. — Νορβηγικὴ οἰκία καὶ ὁ πυργίσκος τῆς κατοικίας τοῦ Γουσταύου Βάζα. — Πορτογαλλικὴ οἰκία. — Πλούσιον ἱσπανικὸν οἴκημα. — Ὑποθετικὴ οἰκία τοῦ Περικλέους κατὰ τὰς μαρτυρίας τῆς ἀρχαίας ἀθηναϊκῆς τέχνης. — Πρόσοψις τουρκικοῦ παλατίου ἐκ τῶν τοῦ Βοσπόρου. — Αἰγυπτιακὴ οἰκία. — Μιναρὲς Τύνιδος. — Πύργος ἐκ πορσελάνης καὶ ἡ κατοικία τοῦ Ἄγγλου ἀπεσταλμένου ἐν Ὑοκοχάμᾳ τῆς Ἰαπωνίας. — Ἐξοχικὴ ἔπαυλις εὐρωπαίου ἐν Τιὲν-Σὶν τῆς Κίνας. — Ὁ χρυσοῦς θόλος τοῦ Περσικοῦ ἀνακτόρου τῆς Τεχεράνης. — Οἰκία ἐργάτου ἐν Σιάμ. — Τυρολικὸν δημαρχεῖον, οἰκία τυρολικὴ ἐξ Ἰνσπρούκ, ἔπαυλις τυρολικὴ ἐν Βότζεν. — Οὑγγρικὴ καλύβη. — Ἡ πρόσοψις τοῦ ἐν Βενετίᾳ δουκικοῦ ἀνακτόρου. — Ἀρχαία οἰκία τῶν Μυκηνῶν καὶ ὁ Θησαυρὸς τοῦ Ἀτρέως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καλλονῇ. — Μοσχοβιτικὸν ξενοδοχεῖον. — Ἀμερικανικὴ οἰκία ἐκ τῶν μεταβαλλομένων εἰς τεμάχια. — Βρασιλιανὴ καλύβη μετὰ πτερῶν ἐκ τῶν ὀχθῶν τοῦ πο-

ταμοῦ 'Ορενόκ.—Ἡ πρόσοψις τοῦ ἀνακτόρου τῆς Λαχόρας τῶν 'Ινδιῶν.—Ἡ πρόσοψις τοῦ ἀγγλικοῦ ἀνακτόρου τῆς Οὐέστμινστερ.

— Μεταξὺ τῶν περιέργων ἐκθεμάτων ἐν τῇ 'Εκθέσει τῶν Παρισίων τοῦ 1878 ἐν τῷ ναυτικῷ τμήματι εἶνε καὶ πλοῖον κατασκευασθὲν ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου τεμαχίου ξύλου ἀνακαρδίου ἔχοντος βάρος ὀκάδων 2344. Τὸ μῆκος τοῦ πλοίου εἶνε 7 μέτρα, τὸ πλάτος 1,50 καὶ βάθος 0,90 ἐπελεκήθη δὲ ἐν Γουατεμάλᾳ μόνον διὰ πελέκεως καὶ ἐκοιλώθη δι' ἐπίτηδες κοίλου μικροῦ πελέκεως. Εἰς τὴν ἐργασίαν δὲ ταύτην οἱ τῆς Γουατεμάλας ἰθαγενεῖς εἶνε ἀμίμητοι.

— 'Απεβίωσεν ἐν Βερολίνῳ ὁ διάσημος γερμανὸς φυσικὸς Χριστιανὸς Πάγγενδορφ ὀγδοηκοντούτης. Συνετέλεσε πλεῖστον εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἠλεκτρισμοῦ καὶ μαγνητισμοῦ ἐφευρὼν πλὴν ἄλλων καὶ τὸ γαλβανόμετρον. Ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα καὶ συνέτασσε τὰ *Χρονικὰ τῆς Φυσικῆς καὶ Χημείας*.

— 'Εν Λονδίνῳ ἀπεβίωσεν ἐν ἡλικίᾳ 69 ἐτῶν ὁ ἄγγλος χειρουργὸς Οὐίλλιαμ Φεργουσών, πρώην χειρουργὸς τοῦ πρίγκιπος 'Αλβέρτου καὶ νῦν τῆς βασιλίσσης Βικτωρίας.

— 'Εν Παρισίοις ὑπάρχει ἀπὸ διετίας *Καλλιτεχνικὸς σύλλογος ἡ Ἕνωσις*, σκοπὸν κυριώτατον ἔχων νὰ συνιστᾷ 'Εκθέσεις εἰς ἃς ἀποστέλλουσι τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου τὰ ἔργα των, ἅτινα ἐκτίθενται ἁπλῶς εἰς κοινὴν θέαν χωρὶς νὰ ὑπάρχωσιν ἑλλανοδίκαι δικάζοντες αὐτὰ οὔτε βραβεῖα. Προσεχῶς θὰ γείνῃ τοιαύτη ἔκθεσις. Τοιοῦτός τις σύλλογος ἱδρυόμενος καὶ ἐν 'Αθήναις ὑπὸ τῶν ἡμετέρων καλλιτεχνῶν πόσον ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς ὠφέλειαν καὶ τοῦ κοινοῦ καὶ τῆς τέχνης.

* * *

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ.—Ὁ δαπάναις τῆς πρωσσικῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς πρωσσικῆς 'Ακαδημίας τῶν ἐπιστημῶν γινόμενος τοπογραφικὸς χάρτης τῆς 'Αττικῆς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ συνταγματάρχου Κάουπερτς, εἰς ὃν πρὸ δύο ἐτῶν εἶχε συνεργασθῆ καὶ ὁ ἡμέτερος κ. 'Αρ. Α. Ῥαγκαβῆς ὅσονούπω ἀποπερατοῦται. Εἰς τοῦτον νῦν ἐργάζονται ἐν 'Αθήναις διατρίβοντες ὁ ὑπολοχαγὸς τῶν γενικῶν ἐπιτελῶν Γεώργιος Ἄλτεν, ὁ ἀρχιτέκτων Πέλτζ καὶ ὁ διδάκτωρ τῶν μαθηματικῶν Βιντερλέβεν ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ὁδηγίαν τοῦ κ. Κάουπερτς. Μετὰ τὸν τοπογραφικὸν χάρτην τῆς 'Αττικῆς θὰ συνταχθῶσιν ὅμοιοι χάρται τῶν λοιπῶν τῆς 'Ελλάδος ἐπαρχιῶν.

— Ὡς γνωστὸν ὁ ἐν Μασσαλίᾳ ὁμογενὴς κ. Στέφανος Ζαφειρόπουλος ἀπέστειλε διὰ τοῦ ἐν Μασσαλίᾳ 'Ελληνικοῦ Συλλόγου φρ. 30,000 πρὸς τὸν ἐνταῦθα Σύλλογον πρὸς διάδοσιν τῶν 'Ελλ. γραμμάτων, ὅπως δι' αὐτῶν κατασκευασθῶσι πίνακες γεωγραφικοὶ 'Ελληνικοὶ καὶ διανεμηθῶσιν εἰς τὰ ἄπορα 'Ελληνικὰ παιδευτήρια. Ὁ Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν 'Ελληνικῶν γραμμάτων συνέστησεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κκ. Α. Μελᾶ, Κ. Παπαρρηγοπούλου, Γ. Βιώνη, Σ. Σακελλαροπούλου, Ε. Δραγούμη καὶ Μ. Π. Λάμπρου ὅπως

προβῇ εἰς τὴν σύνταξιν τῶν πινάκων τούτων. Ἡ ἐπιτροπὴ μετὰ σύντονον ἐργασίαν ἀπεπεράτωσε τὸ ἔργον συντάξασα τὰ μὲν ἡμισφαίρια καὶ τὴν Εὐρώπην ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γνωστῶν γεωγραφικῶν πινάκων τοῦ Κεῖπερτ ἐπὶ ὅλως δὲ νέων βάσεων τοὺς πίνακας τῆς Ἑλλάδος καὶ Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Οἱ πίνακες παρηγγέλθησαν εἰς τὸ ἐν Βερολίνῳ γνωστὸν γεωγραφικὸν ἐργαστήριον τοῦ Ῥάϊμερ. Ἐκ τῶν πινάκων τούτων ἀπεστάλησαν ἤδη οἱ τῶν ἡμισφαιρίων, οἵτινες ἐξετελέσθησαν ὡς οἷόν τε κομψότατοι καὶ ἀκριβέστατοι, λίαν δὲ προσεχῶς ἀποστέλλεται καὶ ὁ τῆς Εὐρώπης.

— Γνωστὸν εἶνε ὅτι ἡ τύχη τοῦ θαλασσοπόρου Φραγκλίνου καὶ τῶν συντρόφων του διατελεῖ ἔτι ἄγνωστος. Πλοίαρχός τις ἁλιευτικοῦ φαλαινοπλοιαρίου Σαλμὼν ὀνομαζόμενος ἐκόμισε κατ' αὐτὰς ἐκ τῶν ἀρκτικῶν θαλασσῶν νέα περί τινων ἐκ τῶν συντρόφων τούτων. Πλέων ἐν τῷ κόλπῳ Κούμβερλανδ συνήντησεν Ἐσκιμῶόν τινα καλούμενον Τύσον, ὅστις τῷ διηγήθη ὅτι πρὸ πολλῶν ἐτῶν φυλή τις κατοικοῦσα πρὸς Β. ἀπήντησεν ἓξ λευκούς, ὧν εἷς ἐκαλεῖτο Κροζιέ. Οἱ ἰθαγενεῖς ἠνάγκασαν τοὺς ξένους τούτους νὰ τοῖς παραδώσωσι τὰ ὅπλα καὶ τὰς τροφάς των καὶ ἐπειδὴ ἠρνήθησαν τοὺς ἐφόνευσαν. Ἀλλὰ Κροζιὲ ἐκαλεῖτο εἷς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Φραγκλίνου. Ὁ Ἐσκιμῶος Τύσον διηγήθη ὅτι πλείονα περὶ τοῦ τραγικοῦ τούτου συμβάντος γινώσκει γηραιός τις Ἐσκιμῶος καλούμενος Ἀχόυ καὶ ἀνήκων εἰς τὴν φυλὴν ἐκείνην, ὅστις ἂν μὴ μετέσχε τοῦ φόνου βεβαίως παρέστη ὡς μάρτυς.

— Ὁ ἄγγλος περιηγητὴς συνταγματάρχης Γόρδων παρέδωκεν εἰς τὴν Γεωγραφικὴν Ἑταιρίαν τοῦ Λονδίνου πίνακα ἐξαίρετον τῆς χώρας τῆς Ἀφρικῆς τῆς κειμένης μεταξὺ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιμνῶν τῆς ἐπὶ τοῦ ἰσημερινοῦ Ἀφρικῆς (Afrique équatoriale). Χάρις εἰς τὸν ἀκάματον τοῦτον περιηγητὴν ἕκαστος νῦν δύναται νὰ σπουδάσῃ τὸ σύστημα τῆς διανομῆς τῶν ὑδάτων ἐν ταῖς χώραις τοῦ ἄνω Νείλου.

— Συνεστάθησαν ἐν Βελγίῳ, Ἀγγλίᾳ, Πρωσσίᾳ, Αὐστρίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ *Ἐθνικὰ Κομιτάτα πρὸς διερεύνησιν καὶ ἐκπολιτισμὸν τῆς κεντρικῆς Ἀφρικῆς*. Ἀπεσταλμένοι τῶν κομιτάτων τούτων ἀναχωροῦσι προσεχῶς ἐν ἐπιτροπῇ εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ σκοπὸς αὐτῶν εἶνε νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀφρικὴν διερχόμενοι διὰ τοῦ Κόγκο.

* *
*

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ.—*Καπνός*. Κατ' ἐπίσημον πίνακα δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ Γαλλικοῦ ὑπουργείου τῶν οἰκονομικῶν ἡ κατανάλωσις τοῦ καπνοῦ κατὰ τὰ πέντε τελευταῖα ἔτη εἶνε ἡ ἑξῆς ὡς καὶ τὰ εἰσπραχθέντα ποσά

	Κατανάλωσις		*Εἰσπράξεις*
1872	27.032.000	χιλιόγρ.	269.400.000
1873	28.342.000	»	291.997.000
1874	29.127.000	»	299.854.000

1875	30.127.000	»	313.546.000
1876	31.400.000	»	322.349.000

Ἡ κατανάλωσις λοιπὸν τοῦ καπνοῦ αὐξάνει γιγαντιαίως.

— *Οἶνος*. Ἐκ πασῶν τῶν χωρῶν τῆς Ἰταλίας ἡ Σικελία παράγει τὸν περισσότερον οἶνον καί τοι ἡ ἀμπελοφυτεία ἐν αὐτῇ δὲν εἶνε τόσον ἀνεπτυγμένη ὅσον ἐν ταῖς λοιπαῖς ἰταλικαῖς χώραις. Ἐν Σικελίᾳ ἡ ἄμπελος καλύπτει 211,454 ἑκτάρια (τὸ ἑκτάριον ἰσοῦται πρὸς δέκα στρέμματα βασιλικὰ) ἅτινα παράγουσι 4,256,363 ἑκατόλιτρα οἴνου, ἐν ᾧ αἱ μεσημβριναὶ ἐπαρχίαι τῆς Μεσογείου ἔχουσι 44,355 ἑκτάρια ἀμπέλου παράγοντα μόνον 3, 668,304 οἴνου καὶ αἱ τῆς Ἀδριατικῆς ἐπαρχίαι 297,335 ἑκτάρια, παράγοντα 3,534,476 ἑκατόλ. οἴνου.

— *Ζάχαρις*. Ἡ παραγωγὴ τῆς ζαχάρεως κατὰ τὸ ἔτος 1870—71 τὸ τελευταῖον καθ' ὃ ἐγένοντο ὑπολογισμοί, ἀνῆλθεν εἰς δύο δισεκατομμύρια καὶ 750 ἑκατομμύρια χιλιογράμμων (2,148,437,500 οκάδ.). Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὑπῆρχον ἐν Εὐρώπῃ 1663 ἐργαστήρια κατασκευάζοντα ζάχαριν ἐκ τευτλίδων (κοκκινογουλίων). Ἐκ τούτων δ' ἀνῆκον

εἰς τὴν Γαλλίαν	483
Ῥωσίαν καὶ Πολωνίαν	481
Γερμανίαν	310
Αὐστρίαν καὶ Οὐγγαρίαν	228
Βέλγιον	130
Ὀλλανδίαν	20
Σουηδίαν	4
Ἀγγλίαν	1
Ἰταλίαν	1
	1663

Ἡ κατανάλωσις τῆς ζαχάρεως, αὐξάνουσα ὁσημέραι ὑπελογίσθη τὸ ἔτος 1867 κατ' ἄτομον εἰς χιλιόγραμμα ὡς ἑξῆς δι' ὅλον τὸ ἔτος ἐν ταῖς χώραις ταύταις.

1)	Ἡνωμέναις πολιτείαις	18,55	10)	Πορτογαλλίᾳ . . .	4,60
2)	Ἀγγλίᾳ	22,70	11)	Βελγίῳ	5,00
3)	Ἀγγλικαῖς ἀποικίαις .	18,72	12)	Ἐλβετίᾳ	4,66
4)	Ὀλλανδίᾳ	7,43	13)	Ἱσπανίᾳ	3,26
5)	Γαλλίᾳ	8,84	14)	Ἑλλάδι	2,70
6)	Ἀνσεατικαῖς πόλεσιν	9,15	15)	Πολωνίᾳ	2,25
7)	Γερμανίᾳ	5,00	16)	Ῥωσίᾳ	1,61
8)	Δανίᾳ	6,25	17)	Τουρκίᾳ	1,50
9)	Ἰταλίᾳ	4,45	18)	Αὐστρίᾳ	1,05

* *
*

ΘΕΑΤΡΟΝ, ΜΟΥΣΙΚΗ.— Ἡ *Ἀϊδὰ* τὸ μεγαλοπρεπὲς μελόδραμα τοῦ Βέρδη, ὅπερ μέχρι τοῦδε μόνον ἰταλιστὶ καὶ γερμανιστὶ ἐψάλη ἀπὸ τῶν κυριωτέρων Θεάτρων τῆς ἑσπερίας καὶ βορείας Εὐρώπης μετεφράσθη ἤδη καὶ γαλλιστὶ καὶ ἐψάλη κατ' αὐτὰς ἐν Βρυξέλλαις μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας.

— Δύο νέα μελοδράματα ἐπιγραφόμενα *Νέρων* θὰ ἐκτελεσθῶσι προσεχῶς τὸ μὲν ἐν Ἀμβούργῳ τοῦ γερμανοῦ μελοποιοῦ Ῥουβινστάϊν τοῦ ποιήσαντος τοὺς *Μακκαβαίους*, τὸ δ' ἐν Βονωνίᾳ τοῦ ἰταλοῦ Βόϊτο, νεκροῦ μελοποιοῦ ὅστις κυρίως ἐκτήσατο φήμην διὰ τοῦ μελοδράματός του *Μεφιστοφελῆς* δοθέντος ἐν Βενετίᾳ τὸ παρελθὸν θέρος ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Φάουστ τοῦ Γκαίτη. Καὶ χορόδραμα δὲ *Νέρων* τοῦ ἰταλοῦ μελοποιοῦ Δαλλάργινε ἐξετελέσθη πρό τινος ἐν τῷ θεάτρῳ τῶν Μεδιολάνων *Σκάλᾳ*. Ὁ δυστυχὴς μελοποιὸς τὴν αὐτὴν ἑσπέραν τῆς α' παραστάσεως τοῦ χοροδράματός του ἀπέθνησκεν ὑπὸ χρονίου νοσήματος.

— Ὁ γάλλος μελοποιὸς *Μασσὲ* ὁ ποιήσας τὴν *Γαλάτειαν* ἐσχάτως δὲ φημισθεὶς ἐν Παρισίοις διὰ τοῦ νέου μελοδράματός του *Παῦλος καὶ Βιργινία*, προετοιμάζει νέον μεγαλοπρεπὲς μελόδραμα διὰ τὸ μέγα θέατρον τοῦ Μελοδράματος τῶν Παρισίων ἐπιγραφόμενον *ἡ τελευταία νὺξ τῆς Κλεοπάτρας*. Ἐκ τῶν 51 παραστάσεων τοῦ μελοδράματος *Παύλου καὶ Βιργινίας* εἰσεπράχθησαν 595,600 φρ. ἤτοι κατὰ μέσον ὅρον 11678.55 καθ' ἑσπέραν. Τὸ μελόδραμα τοῦτο θὰ ψαλῇ καὶ κατὰ τὴν ἐν Παρισιοις ἔκθεσιν τοῦ 1878.

— Ἐν τῷ *θεάτρῳ τῆς Βασιλίσσης* (Queen's Theatre) τοῦ Λονδίνου ἐψάλη νέον μελόδραμα τοῦ ἰταλοῦ μελοποιοῦ Λ. Ῥόσση εἰς πέντε πράξεις ἐπιγραφόμενον *Βιόρν* ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως περίπου τῆς τοῦ *Μακβέθ*. Καί τοι ἡ μουσικὴ εἶναι μελῳδικὴ, δὲν ἁρμόζει ὅμως εἰς τὸ ὕψος τῆς ὑποθέσεως, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐγένετο εὐμενῶς ἀποδεκτὸν τὸ νέον ἔργον.

— Ἐν Βισβάδεν ἐψάλη νέον μελόδραμα τοῦ μελοποιοῦ Βερνάρδου Σόλτζ ἐπιγραφόμενον der Trompeter von Säckingen, ἐν Κοβούργ νέον τοῦ μελοποιοῦ Dahlwitz *Γαλιλαῖος* εἰς πέντε πράξεις καὶ ἐν Βερολίνῳ δύο τὸ μὲν τοῦ μελοποιοῦ Κρέτσνερ ἐπιγραφόμενον die Folkungen τὸ δὲ τοῦ μελοποιοῦ Γκαίτζ ἐπιγραφόμενον der Widrspenstigen Zähmung. Πάντων γράφουσιν ἐπιτυχίαν αἱ γερμανικαὶ ἐφημερίδες.

— Τὸ προσεχὸς θέρος ἐν τῇ Βαυαρικῇ πόλει Βάϊραϊτ ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ ἐπίτηδες κτισθέντος θεάτρου, θέλει ψαλῆ καὶ πάλιν ἡ μελοδραματικὴ τριλογία τοῦ μελοποιοῦ Βάγνερ τοῦ κύκλου τῶν *Νιβελοῦγκεν*. Ἡ εἴσοδος ἐφέτος θὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς φέροντας προσωπικὰ εἰσιτήρια τιμώμενα ἕκαστον 100 Γερμανικῶν μάρκων (125 φρ.), ἀλλὰ δι' ἕκαστον πρόσωπον ἐφοδιασθησόμενον διὰ τοιούτου εἰσιτηρίου θὰ γείνῃ ψηφοφορία ἐὰν ἦναι ἀποδεκτὸν καὶ ἀφ' οὗ δηλώσῃ ὅτι παραδέχεται τὰς νέας μουσικὰς θεωρίας τοῦ Βάγνερ.

* *
*

ΠΟΙΚΙΛΑ.—Κατ' αὐτὰς ὑπεδέξατο ἡ βασίλισσα Βικτωρία τὸν *γέρω Θωμᾶ* τὸν ἥρωα τοῦ γνωστοῦ μυθιστορήματος τῆς κυρίας Βέεκερ-Στόβης τοῦ ὑπὸ Ι. Καρασούσσα μεταφρασθέντος *ἡ καλύβη τοῦ Θωμᾶ.* Ὁ γηραιὸς οὗτος μαῦρος οὗ τὸ ἀληθὲς ὄνομα εἶναι Ἰωσίας Χεύσων ἔχει ἡλικίαν 88 ἐτῶν. Τὸ μελανόν του πρόσωπον ἐπὶ τοῦ ὁποίου κυματίζει κόμη ἐκτάκτως λευκὴ φέρει εἰσέτι τὰ στίγματα τῶν μωλώπων καὶ πληγῶν ὑπενθυμιζουσῶν τὰ μαρτύρια τῆς μακρᾶς του δουλείας. Ἡ βασίλισσα Βικτωρία τῷ προσήνεγκε διάφορα δῶρα.

— Εἶναι γνωστὰ τὰ ταχυδρομικὰ ἐπιστολικὰ δελτάρια. Ἐν Βερολίνῳ ἐφηρμόσθησαν ἀπὸ τῆς 1 τοῦ νέου ἔτους καὶ τηλεγραφικὰ δελτάρια. Ταῦτα ῥιπτόμενα εἰς τὰ τηλεγραφικὰ κιβώτια, μεταβιβάζονται αὐτὰ εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον δυνάμει τοῦ νέου συστήματος τῶν ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους τοποθετημένων πνευματικῶν σωλήνων, δι' ὧν αὐθωρεὶ τὰ τηλεγραφήματα ταῦτα διανέμονται. Ἐν Παρισίοις τὸ σύστημα τοῦτο τῶν πνευματικῶν τηλεγράφων, ὅπως ἐσφαλμένως ὀνομάζονται, ἤρξαντο ἐφαρμοζόμενον ἤδη, θὰ ἦναι δ' εἰς πλήρη ἐνέργειαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκθέσεως τοῦ 1878.

— Ἐν Ἀμερικῇ αἱ θέσεις ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐνοικιάζονται διὰ πλειστηριασμοῦ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους. Ἔν τινι τούτων ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ ἐν ᾗ κηρύσσει ὁ δημοφιλὴς ἱεροκῆρυξ Βέκερ τὸ ἐνοίκιον τῶν θέσεων κατὰ τὸ 1877 ἔφθασεν εἰς 212,105 φράγκων. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη δὲν εἶναι ἐκ τῶν μεγαλητέρων τῆς Νέας Ὑόρκης.

— Τῷ 1876 ἀπεβίωσαν ἐν μόνῃ τῇ Βεγγάλῃ 11,416 ἄνθρωποι δηχθέντες ὑπὸ ὄφεων. Ἐν πάσαις δὲ ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ Ἰνδοστὰν ἀπέθανον ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας ὑπὲρ τὰς 20,000.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1877 ΜΑΡΤΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλίψις	750,88 χμ.		Μέση θερμοκρασία	12,88	
Μεγίστη »	758,05	(τὴν 17ην)	Μεγίστη »	22,6	(τὴν 24ην)
Ἐλαχίστη »	738,05	(τὴν 14ην)	Ἐλαχίστη »	—2,7	(τὴν 4ην)

Ἡμέραι βροχῆς 7 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 32,43 χμ.)

Νιφάδων χιόνος 2 (ποσὸν τοῦ ὕδατος 5,90 χμ.), πάγου 1, ἀστραπῶν 7.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 6 ἡμέρας ΝΔ, 11 Δ, 3 ΒΔ, 1Β, 6 ΒΑ, 4 Ν.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΤΟΣ Α' | 30 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1877 | ΤΕΥΧΟΣ 4

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΑΡΟΥΣΟΣ *

(1810—1876)

Ὅτε ὁ φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός, ἅμα τῇ λυπηρᾷ ἀγγελίᾳ τοῦ θανάτου τοῦ ἐπιτίμου αὐτοῦ μέλους Θεοδώρου Καρούσου, μοὶ ἀνέθηκε τὴν ἐντολήν, ἵνα συντάξω καὶ ἐν ἐπισήμῳ συνεδριάσει ἐκφωνήσω βιογραφίαν τοῦ ἀειμνήστου, πολὺ ἐδίστασα ν' ἀναδεχθῶ τὴν ἐντολὴν ταύτην, συναισθανόμενος τὴν ἀδυναμίαν μου καὶ βέβαιος ὢν ὅτι δὲν ἤθελον ἀνταποκριθῇ οὔτε εἰς τὰς προσδοκίας τοῦ διὰ τῆς ἐντολῆς τιμήσαντός με Συλλόγου, οὔτε εἰς τὴν μνήμην τοῦ βιογραφουμένου. Ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τῆς ἀρνήσεώς μου ἴσως ἤθελεν ἐπέλθῃ μακρὰ ἀναβολὴ περὶ τὴν πλήρωσιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ σωματείου, συναισθανόμενος ἅμα ὅτι οἱ βίοι ἀνδρῶν, οἵτινες ἐβίωσαν οὐχὶ ἐν ἀφανείᾳ, ὧν τὰ καταλειπόμενα ἔργα εὐφραδέστερον ἢ μυρία στόματα εὐστόμων ῥητόρων λαλοῦσι, καὶ οἵτινες μετὰ τοῦ ῥωμαίου δύνανται νὰ λέγωσιν opera mea pro me loquuntur, οἱ βίοι, λέγω, τοιούτων ἀνδρῶν δὲν χρήζουσι τῆς εὐφραδείας τῶν ἀγορευόντων, καὶ τέλος πεποιθὼς ἐπὶ τὴν ἐπιείκειαν τῶν ἀκροωμένων, ἀνεδέχθην τὴν ἐντολὴν ὅπως, καί τοι ἀτέχνως διὰ τὸ στενὸν τοῦ κατεπείγοντος χρόνου, βραχέα τινὰ εἴπω περὶ τοῦ ἀειμνήστου, καὶ γείνω οὕτω διερμηνεὺς τῆς λύπης ὑμῶν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἐπιτίμου συναδέλφου, καὶ τῆς αἰωνίας εὐγνωμοσύνης τοῦ Συλλόγου πρὸς τὴν σκιὰν αὐτοῦ.

Καὶ βεβαίως ἔργον εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Καροῦσον εἶναι τὸ τελούμενον σήμερον ὑπὸ τοῦ *Παρνασσοῦ* ἐν τῇ σεμνῇ ταύτῃ τελετῇ· ἐπειδή, πλὴν τοῦ

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 16 Δεκεμβρίου 1876, ἐντολῇ τοῦ Συλλόγου, πενθοῦντος ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀειμνήστου ἐπιτίμου μέλους αὐτοῦ.

ὅτι οὗτος ὑπῆρξεν ὠφέλιμος εἰς ἅπαν τὸ Πανελλήνιον διὰ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ, ὡς πρὸς τὸν Σύλλογον ἡμῶν ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκείνων ἐπὶ ζήλῳ διακριθέντων μελῶν, ἅτινα ἐξόχως ἠγάπησαν αὐτὸν καὶ εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς προόδου αὐτοῦ. Ναί· ὁ Καροῦσος ἠγάπησε τὸν Παρνασσόν μας ἐκ καρδίας, καὶ ἐναβρυνόμενος ἔλεγεν ὅτι ἦτο μέλος αὐτοῦ. Μακρὰν αὐτοῦ ἐν σώματι, οὐδέποτε διέλυπεν ὢν ἡνωμένος αὐτῷ ἐν πνεύματι, πάντοτε δ' ἠρώτα περὶ αὐτοῦ καὶ ἐσκίρτα ὑπὸ χαρᾶς μανθάνων τὴν πρόοδόν του· διατριβὰς σοφὰς ἐπανειλημμένως ἔστελλεν εἰς αὐτὸν πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ διδασκαλίαν τῶν ἀκροωμένων, καὶ τέλος, καὶ ἀποθνήσκων, δὲν ἐλησμόνησεν αὐτὸν, κληροδοτήσας ὑπὲρ αὐτοῦ ἱκανὸν χρηματικὸν ποσὸν ἐκ τῆς περιουσίας ἣν κατέλιπεν. Οὐχὶ δικαίως λοιπὸν ἐτίμησεν αὐτὸν ὁ Παρνασσός, ἀναρτήσας τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ τῶν συνεδριάσεων, ἐν ᾧ τοῦ λοιποῦ θέλει παρίσταται πνευματικῶς μεταξὺ τῶν ποτὲ συναδέλφων αὐτοῦ; οὐχὶ δικαίως ἐψήφισεν, ἵνα ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου, ἀφ' οὗ ἄλλοτε ἀνεγνώσθησαν αἱ σοφαὶ αὐτοῦ διτριβαί, ἐκφωνηθῇ καὶ ἡ βιογραφία αὐτοῦ;

Ὁποῖός τις δὲ ὁ ἀνὴρ, οὗ τὴν ἀπώλειαν θρηνοῦμεν;

Ἕλκων τὸ γένος ὁ Θεόδωρος Καροῦσος ἐξ οἴκου τῶν ἐπισήμων τῆς νήσου Κεφαλληνίας ἐγεννήθη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἐν ἔτει 1810. Παιδιόθεν ἐπεδόθη εἰς τὰ γράμματα, τυχὼν ἐξόχων διδασκάλων, οἵτινες διὰ τῶν ὁδηγιῶν των πολὺ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸ στάδιον τῶν φιλολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν μελετῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Καρούσου, εἶτα δὲ τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου τοῦ γένους διδασκάλου Νεοφύτου τοῦ Βάμβα, ὅστις σωθεὶς ἀπὸ τῆς σφαγῆς τῆς ἐν Χίῳ καὶ Κεφαλληνίας καὶ συστήσας ἐν ἔτει 1825 ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου Λύκειον, εἰς ὃ δὲν ἐβράδυνον νὰ συρρεύσωσιν οὐκ ὀλίγοι μαθηταί, καὶ μέχρι τοῦ ἔτους 1828 διευθύνας αὐτό, εἶχεν ἀναζωπυρήσῃ ἐν Ἑπτανήσῳ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ τὴν ὄρεξιν· ὥστε εἰς τὸν Βάμβαν ὀφείλουσιν οἱ πλεῖστοι τῶν λογίων τῆς Κεφαλληνίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τὴν γνῶσιν καὶ τὰ ἑλληνικὰ αἰσθήματα. Προσκληθέντος τοῦ Βάμβα περὶ τὸ 1828 εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Κερκύρας, ὁ Καροῦσος ἐπεδόθη μόνος εἰς συντονωτέραν μελέτην· τοιοῦτος δὲ ἦτο ὁ ζῆλος αὐτοῦ, ὥστε ὁσάκις μελετῶν συγγραφέα τινὰ τῆς ἀρχαιότητος ἀπήντα δυσκολίας περὶ τὴν κατανόησιν αὐτοῦ, δι' ἐπιστολῆς ἐζήτει παρὰ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ διδασκάλου του τὴν λύσιν τῶν παρουσιαζομένων δυσχερειῶν, ἣν καὶ ἐλάμβανεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ διακεκριμένος φιλόσοφος Ι. Μενάγιας ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν καὶ ὡδήγησεν εἰς τὴν μελέτην τῆς φιλοσοφίας, ἰδίως τῆς καθ' Ἕγελον· ὑπὸ δὲ τοῦ Ἰησουΐτου Βερνάρδου ἐδιδάχθη τὰς ξένας γλώσσας, καταρτισθεὶς οὕτω καὶ πολύγλωσσος, ἅμα, εἰδὼς, πλὴν τῆς πατρίου γλώσσης, ἣν ὡς ὀλίγιστοι τῶν τότε ἐν Ἑπτανήσῳ ἑλληνιστῶν μετὰ πολλῆς χάριτος, γλαφυρότητος καὶ ἀκριβείας ἔγραφε, τὴν λατινικὴν

γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν, τὴν γαλλικὴν, τὴν γερμανικὴν, τὴν ἰταλικὴν καὶ τὴν ἀγγλικήν. Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ θαυμαστὸν, ὅτι ὁ Καροῦσος, οὔτε φοιτήσας εἰς Πανεπιστήμια, οὔτε τυχὼν συστηματικῆς ἐπιστημονικῆς παιδείας, κατώρθωσε διὰ τῆς ἰδίας ἐνδελεχοῦς μελέτης, αὐτοδίδακτος, νὰ κατασταθῇ ὁ ἐξοχώτερος ἑλληνιστὴς τῆς Κεφαλληνίας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, καὶ εἷς τῶν ἐπὶ ἐξόχῳ παιδείᾳ καὶ σοφίᾳ διακριθέντων ἑπτανησίων.

Ἀνδρωθεὶς, πρῶτον διωρίσθη ὑπάλληλος ἐν τῷ Πρωτοδικείῳ τῆς Κεφαλληνίας· ἦτο δὲ ἀξιοθαύμαστον ὅτι ἐργαζόμενος ἐν τῷ δικαστηρίῳ, οὐδέποτε ἐγκατέλειπε τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὧν τὰ συγγράμματα ἀείποτε εἶχε παρὰ τὰ δικαστικὰ ἔγγραφα. Ἀλλ' ὁ Καροῦσος ἦτο κεκλημένος εἰς τὸ διδασκαλικὸν ἔργον, εἰς ὃ ἀφιέρωσεν ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ μετὰ ταῦτα, χάριν τῆς μορφώσεως τῆς εὐέλπιδος νεολαίας. Τριακοντούτης περὶ τὸ ἔτος 1840 διωρίσθη καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀργοστολίῳ Λυκείου, τοῦ ὑπὸ τοῦ λογίου Κ. Σακελλαροπούλου διευθυνομένου· μετὰ δύο δὲ ἔτη περὶ τὸ 1842 διευθυντὴς τοῦ ἐν Παξοῖς Λυκείου, ἐν ᾧ ἐδίδαξε τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὴν ἱστορίαν. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Σακελλαροπούλου ἡ κυβέρνησις μετεπέμψατο αὐτὸν πάλιν εἰς Κεφαλληνίαν, ὡς καθηγητὴν καὶ διευθυντὴν τοῦ Λυκείου. Ἀλλὰ περὶ τὸ ἔτος 1851 ἡ ἀγγλικὴ προστασία, διὰ τοῦ τότε ἁρμοστοῦ Οὐάρδου τὸν ἀπέλυσε τῆς ὑπηρεσίας ἕνεκα τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ. Λάτρις ἔνθερμος τοῦ ἑλληνισμοῦ, δὲν ἠνείχετο ὁ Καροῦσος ἵνα ἐν τῇ ἑλληνικῇ χώρᾳ τῆς Ἑπτανήσου γίνηται χρῆσις ὡς ἐπισήμου γλώσσης τῆς κυβερνήσεως, τῆς ἰταλικῆς, καὶ διὰ φλογερῶν ἄρθρων δημοσιευομένων ἐν τῇ «*Ἀθηνᾷ*» τῶν Ἀθηνῶν, διεμαρτύρετο κατὰ τῆς εἰς τὸν ἰόνιον λαὸν προσγενομένης ταύτης ἀδικίας. Ὅτε δὲ ἐν ἔτει 1842 ὁ τοποτηρητὴς τῆς Κεφαλληνίας Λέβερτων, συνέστησεν ἑταιρίαν πρὸς ἐμψύχωσιν τῆς γεωργίας καὶ τῆς βιομηχανίας, καὶ συνελθόντα τὰ μέλη προέτεινον τὴν ἰταλιστὶ σύνταξιν τοῦ κανονισμοῦ, ὁ Καροῦσος ἀναστὰς μετ' ἀγανακτήσεως διεμαρτυρήθη, εἰπὼν ὅτι εἶναι αἶσχος νὰ βεβηλῶται εἰσέτι ἡ ἑλληνικὴ ἐκείνη χώρα διὰ γλώσσης ξένης, ἧς οὐδὲ γρὺ ἐνόουν οἱ πλεῖστοι τῶν Κεφαλλήνων. Ἀκούσας τοῦτο ὁ τοποτηρητὴς ἐν τῇ παραφορᾷ αὐτοῦ ἐξηκόντισε τοὺς λόγους ἐκείνους, τοὺς ἀλγεινοτάτην ἐμποιήσαντας εἰς τὸ πανελλήνιον ἐντύπωσιν, καὶ ὑφ' ὅλης τῆς εὐρωπαϊκῆς δημοσιογραφίας κατακριθέντας. «Πρόκειται, εἶπε, νὰ ἴδωμεν ἂν οὗτος ὁ λαὸς εἶναι ἑλληνικός. Κατὰ τὸν συνταγματικὸν χάρτην τοῦτο εἶναι κράτος Ἰόνιον. Καὶ ποία ἄλλη εἶναι ἡ νόμιμος γλῶσσά σας ἢ ἡ ἰταλική;» Τοὺς παραλογισμοὺς ὅμως τοῦ Λέβερτων ἀμέσως ἔσπευσεν ὁ Καροῦσος νὰ ἐξελέγξῃ ἐν τῷ «*Ἑλληνικῷ Παρατηρητῇ*». Διὰ τὰ ἑλληνικὰ λοιπὸν αὐτοῦ αἰσθήματα μετά τινα ἔτη, τῷ 1851, ἀπελύθη τῆς ὑπηρεσίας ὑπὸ τοῦ Οὐάρδου διὰ τοῦ ὀργάνου αὐτοῦ Δ. Καρούσου προέδρου τῆς Γερουσίας. Ὀλίγῳ δ' ὕστερον ἡ ἐν Τεργέστῃ ἑλληνικὴ κοινότης προσεκάλεσεν αὐτὸν ὡς διδάσκαλον· παραμείνας ὅμως ὁ

Καροῦσος ἐν ἔτος μόλις ἐν Τεργέστῃ ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν διὰ τὸ ἀκροσφαλὲς τῆς ὑγείας του καὶ τὸν θάνατον τῆς μητρός. Ἰδιωτεύων μέχρι τοῦ 1854, ἀνεδέχθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κατὰ τὴν ὁμόθυμον πρόσκλησιν τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ τὴν διεύθυνσιν τῆς Πετριτσείου σχολῆς, ἔνθα ἐπὶ δωδεκαετίαν ὅλην διετέλεσε διδάσκων τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Περὶ τὸ ἔτος 1868 μετετέθη ὡς καθηγητὴς εἰς τὸ ἐν Ληξουρίῳ Β. Γυμνάσιον· τὸ δὲ 1872 ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὴν διεύθυνσιν τῆς Πετριτσείου σχολῆς, ἣν διηύθυνε καὶ ἐν ᾗ ἐδίδαξε μέχρις ἐσχάτων.

Περὶ τὰ τριάκοντα λοιπὸν καὶ πέντε ἔτη ὁ ἀοίδιμος Καροῦσος ἐμόχθησε διδάσκων ἀπὸ τῆς ἕδρας τὴν ἀγαπητὴν αὐτῷ πάτριον νεότητα, ἀγωνιζόμενος νὰ μορφώσῃ αὐτὴν οὐ μόνον διανοητικῶς, ἑρμηνεύων αὐτῇ τοὺς κλασικοὺς τῆς ἀρχαιότητος συγγραφεῖς καὶ μεταλαμπαδεύων τὸ φῶς τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ ἠθικῶς νὰ διαπλάσῃ καὶ ἐνσταλάξῃ εἰς τὰς θερμὰς τῶν νέων καρδίας γενναῖα ὑπὲρ τῆς Πατρίδος αἰσθήματα. Ἡ δὲ Κεφαλληνία ὀφείλει τῷ Καρούσῳ μεγίστην εὐγνωμοσύνην· διότι ἐμόρφωσεν ὁλόκληρον γενεάν, καὶ ἐὰν ἡ νῆσος ἐκείνη κέκτηται σήμερον λογίους ἄνδρας, τὴν πρώτην μόρφωσιν πάντων σχεδὸν ὀφείλει εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ.

Ἀλλὰ τὸ ἄξιον παρατηρήσεως καὶ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ἡ σοφία, «τοῦ κάλλους τῆς ὁποίας ἐραστὴς ἐγένετο, κατὰ τὸν Σοφόν, καὶ ἣν ἐφίλησε καὶ ἐζήτησε νύμφην ἀγαγέσθαι ἑαυτῷ» δὲν ἐφώτισε μόνον τὸν νοῦν αὐτοῦ, ἀλλ' ἀνεκαίνισεν ἅμα τὸν ἔσω ἄνθρωπον καὶ διέπλασε τὸ ἦθος καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, τοῦθ' ὅπερ σπανίως δυστυχῶς ἀπαντᾷ· διότι συχνότατα βλέπομεν ἄνδρας ἐξόχου καὶ παντοίας παιδείας, ὧν ὁ βίος πόρρω ἀπέχει τοῦ νὰ ἦναι σύμφωνος πρὸς τὴν σοφίαν αὐτῶν, πλήρεις ἐλαττωμάτων, ἅτινα ἡ μάθησις δὲν ἴσχυσε νὰ ἐκριζώσῃ ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτῶν. Τοιαύτην ψευδῆ σοφίαν δὲν εἶχεν ὁ Καροῦσος. Τίς τῶν γνωρισάντων αὐτὸν δὲν ἐθαύμασε τὰς πολλὰς ἀρετάς του; Ποίαν τούτων πρώτην, καὶ ποίαν ὕστερον νὰ καταλέξω;

«Ἴδαν εἰς πολύδενδρον ἀνὴρ ὑλοτόμας ἐλθὼν
Παπταίνει, παρεόντος ἅδην πόθον ἄρξεται ἔργω»

κατὰ Θεόκριτον. Τίς δὲν ἐξετίμησε τὸ πρᾶον τοῦ ἤθους αὐτοῦ, τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ εὐπροσήγορον τοῦ χαρακτῆρος, τὴν γλυκύτητα τοῦ μειδιάματος, τὴν μέχρις ὑπερβολῆς ταπείνωσιν; Νομίζων ὀρθῶς «σοφὸν χρῆμα τὸ τῆς ἡσυχίας πρός τ' ἄλλα καὶ εἰς ἐπιστήμην καὶ φρονήσεως μελέτην» κατὰ Πλούταρχον, εἰς τὰς πονηρίας τοῦ κόσμου δὲν ἀνεμιγνύετο· ἦτο φιλήσυχος καὶ ἀπεσύρετο τῆς τύρβης· ἔχαιρε διὰ τὰ καλὰ καὶ ἐσκίρτα ἡ καρδία αὐτοῦ διὰ τὴν πρόοδον τῆς νεότητος, ἣν ἐκθύμως διὰ βίου ἠγάπησε.

Δὲν ἠρκέσθη δὲ μόνον ὁ Καροῦσος ἀπὸ τῆς ἕδρας διδάσκων, ἀλλὰ καὶ συγγράφων κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως ἀπέβλεπε πρὸς τὴν ὠφέλειαν τοῦ πλησίον, πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἀγαθοῦ, πρὸς ἥν, ὡς πρὸς πολικὸν ἀστέρα, διὰ βίου ἠτένισεν. Αἱ συγγραφαὶ τοῦ ἀοιδίμου Καρούσου, αἱ δημο-

σιευθεῖσαι καὶ αἱ ἀνέκδοτοι, ἀποτελοῦσιν ἀληθῶς καλλιμάρμαρον πνευματικὸν οἰκοδόμημα. Πάντες σχεδὸν οἱ τόμοι τῆς γνωστῆς *Πανδώρας*, ἄλλα περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδες κοσμοῦνται ὑπὸ πολλῶν καὶ ποικίλων σοφῶν διατριβῶν αὐτοῦ. Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως ἐν ταῖς συγγραφαῖς τοῦ Καρούσου εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι, ὡς προοιμιαζόμενος ἐν αὐταῖς λέγει, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔλαβεν ἀνὰ χεῖρας τὸν συγγραφικὸν κάλαμον χάριν τῶν νέων Ἑλλήνων, ὅπως καθοδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀρετὴν, δι' ἧς κατορθοῦται ἡ ἐν τῷ βίῳ εὐδαιμονία.

Τῶν ἔργων τοῦ Καρούσου τὰ κυριώτατα εἶνε τὰ ἑξῆς.

Λόγος εἰσαγωγικὸς εἰς τὴν σειρὰν τῆς Φιλοσοφίας, κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν μαθημάτων τῆς ἐν Πχλαίῳ Κεφαλληνίας Πετριτσείου σχολῆς (*Πανδώρᾳ* 1856)· ἐν ᾧ ἐκτιθεὶς τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας, προτρέπει τοὺς νέους νὰ παιδεύωνται φιλοσοφικῶς ἅμα καὶ ἠθικῶς, ὅπως τέλειον μορφωθῶσιν, ὡς ἀπαιτεῖ ὁ τοῦ ἀνθρώπου προορισμός.

— *Νύξεις εἰς τὸ περὶ Νεοελληνικῆς Γλώσσης ζήτημα* (αὐτόθι 1857), ἐν αἷς τὴν μέσην καὶ βασιλικὴν ὁδὸν βαδίζων, ἐπικρίνει μὲν τοὺς θέλοντας νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν ὁμιλουμένην γλῶσσαν πάντας τοὺς χυδαϊσμοὺς, κατακρίνει δὲ καὶ τοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τοὺς νεκροὺς ἀρχαϊσμούς.

— *Ἔκθεσις τοῦ συστήματος τῆς Λογικῆς ὑπὸ τοῦ K. R. Walely* (αὐτ. 1858)· τοῦτον ἐπικρίνει θεωροῦντα τὴν λογικὴν ἐπιστήμην ἅμα καὶ τέχνην.

— *Ἀπάντησις* εἰς τὰ *Μυστήρια τῆς Κεφαλλονιᾶς* τοῦ κ. Λασκαράτου (Ἐφημ. τῶν Εἰδήσεων, ἐν Κερκύρᾳ.) Ὁ Καροῦσος τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως δὲν ἐνόει, ὥς τινες, ἀχαλίνωτον, ἀλλ' ὢν ἀληθὴς φιλόσοφος, εἶχεν ἅμα καὶ ἀπεριόριστον σέβας εἰς τὰ δόγματα καὶ τὰς διατάξεις τῆς ἁγίας ἡμῶν ἐκκλησίας. Ἐν τῇ *Ἀπαντήσει* λοιπὸν ταύτῃ μετὰ πολλῆς λογικότητος ἐλέγχει τὰς ὑπερβολὰς τοῦ κ. Λασκαράτου, ὅστις πηδήσας ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα, ἀντὶ νὰ ἀνυψώσῃ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἔτι μᾶλλον τὴν ἐξηυτέλισε.

— *Χριστιανικὴ Ἁγιότης*. Ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ διδάσκει ὁποῖός τις πρέπει νὰ ἦναι ὁ ἅγιος βίος τῶν ὀπαδῶν τοῦ Εὐαγγελίου.

— *Ὁ Σωκράτης πρόδρομος τοῦ Χριστοῦ*. Ἐνταῦθα ποιεῖται τὴν δυνατὴν παραβολὴν τοῦ ἐν τοῖς ἔθνεσι προδρόμου τοῦ χριστιανισμοῦ σοφοῦ Σωκράτους πρὸς αὐτὸν τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ δεικνύει τὴν οὐσιώδη διαφορὰν τῆς διδασκαλίας αὐτῶν, καὶ τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον Σωκράτην.

— *Κριτικὴ ἔκθεσις τοῦ ὑπὸ Ε. Ῥεννᾶνος βίου τοῦ Ἰησοῦ*. Εἶναι τοῦτο ἓν τῶν σπουδαιοτέρων ἔργων τοῦ Καρούσου, μαρτυροῦν ἅμα μὲν φιλοσοφικὰς γνώσεις ὑψηλὰς, ἅμα δὲ θρησκευτικὸν αἴσθημα βαθύ. «Ἡ θρησκευτικὴ πίστις, λέγει προοιμιαζόμενος, καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις εἶναι οἱ δύο πόλοι τῆς διανοίας, περὶ οὓς ἡ ἀνθρωπότης ἀενάως στρέφεται. Ἀνάγκη ὅμως ἡ γνῶ-

σις νὰ μὴ φυσιοῦται καὶ νὰ μὴ περπερεύηται πηδῶσα ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα, ἀποπειρωμένη καὶ αὐτὰς τὰς μυστηριώδεις βουλὰς τοῦ ὑψίστου νὰ ἐκβιάσῃ, ὅπως ἀποκαλυφθῶσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του. Ὅθεν, καὶ ἐνῷ ἡμεῖς ἀφ' ἑνὸς ἀσπαζόμεθα τὴν ἀρχήν, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ὀφείλει νὰ ἦναι ἐλευθέρα καὶ νὰ ἔχῃ ἀείποτε ἀκώλυτον τὴν εἴσοδον εἰς τὰ θεῖα οὐχ ἧττον ἢ τὰ ἐγκόσμια, καὶ ὅτι οὐδὲν πρόχωμα, οὐδὲν περίφραγμα ἐπιτρέπεται πρὸς ἀναχαίτισιν τῶν πολυχευμένων ῥευμάτων της, ἀφ' ἑτέρου ὁμολογοῦμεν ὅτι τότε μόνον, ἀναδείκνυται εὐμενὴς καὶ σωτήριος ἡ ἐνέργεια αὐτῆς, ὅτε, ἀντὶ τοῦ νὰ συμπαραλάβῃ ἀδιακρίτως τὰ πάντα εἰς τὴν ὁρμήν της, ὡς καταστρεπτικὸς χείμαρρος, ἐγκαταλείπουσα κατόπιν ἐρείπια καὶ ἀναστατώσεις, προχέει καθαρὰ νάματα, ἅτινα, ἀρδεύοντα καὶ γονιμοποιοῦντα τὴν διψῶσαν διάνοιαν συντελοῦσιν εἰς ἐκβλάστησιν νέων θαλερῶν γνώσεων». Μετὰ τοὺς ὀλίγους τούτους ἀλλὰ σοφοὺς εἰσαγωγικοὺς λόγους, προβαίνων ἀνασκευάζει ἄρδην καὶ μεταστρέπει ἐκ θεμελίων τὸ φανταστικὸν οἰκοδόμημα τοῦ Ρεννᾶνος, τὸν *Βίον τοῦ Ἰησοῦ*, ὃν ἀποδεικνύει μυθιστόρημα αἰσθηματικόν, ὅπερ ὁ συγγραφεὺς διὰ τῆς πλαστουργοῦ φαντασίας ἐπενόησε καὶ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς λαμπηδόνος τῆς γαλλικῆς γλώσσης ἐκόσμησεν, εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ὑψηλοῦ ἐκείνου ἰδανικοῦ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ ὑπερουσίου λόγου, εἰς ὃ πᾶσαι αἱ ἐλπίδες τῆς καρδίας ἡμῶν, ὡς εἰς λιμένα ἀσφαλῆ, συνενοῦνται.

— *Ἡ Φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους* ὑπὸ *Alfr.* **Fouillée** (*Βύρων* 1876). Ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ, ἣν ἀποθνήσκων, οὕτως εἰπεῖν πρὸ ὀλίγων μηνῶν συνέγραφεν, ἀναλύει τὸ σύγγραμμα τοῦ Fouillée, ἀνδρὸς ἐπίσης σοφοῦ, ὅστις ἔτυχε τοῦ βραβείου ἐν διαγωνίσματι τεθέντι ὑπὸ τοῦ φιλοσοφικοῦ τμήματος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Παρισίων, *περὶ τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας*. Περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Fouillée ὁ Καροῦσος ἀποφαίνεται ὅτι εἶναι πρωτότυπον καὶ εὐμέθοδον, ἐπικρατεῖ δὲ ἐν αὐτῷ δεινότης συλλογισμῶν, καὶ συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν πρώτων συγγραμμάτων τῶν Γάλλων τῶν περὶ τῆς ἱστορίας τῆς παρ' Ἕλλησι φιλοσοφίας πραγματευομένων. Ἡμάρτησεν ὅμως κατὰ τοῦτο ὁ Fouillée, ὅτι ἐφαρμόζων ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σωκράτους τὴν μαιευτικὴν αὐτοῦ μέθοδον, ἐξάγει πολλάκις ὡς ἰδέας τοῦ Σωκράτους, ἰδέας ὧν οὐδεμίαν συνείδησιν ὁ σοφὸς τῆς ἀρχαιότητος ἀνὴρ εἶχε ἐκέκτητο, καὶ δυσνοήτους μεταφυσικῆς τύπους, παραλαμβανομένους ἐκ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ ἐφαρμοζομένους εἰς τὴν ἀρχαίαν. Καὶ κατὰ τοῦτο ἐπικρίνει τὸν συγγραφέα ὁ Καροῦσος, δικαιολογῶν ὅμως αὐτόν, διότι κακῶς ἔθηκε τὸ θέμα ἡ Ἀκαδημία.

Καὶ ἄλλας δὲ βιβλιοκρισίας κατὰ καιροὺς ἐδημοσίευσεν· οἷον τοῦ συγγράμματος τοῦ σοφοῦ ἐφαμίλλου αὐτῷ κ. Πέτρου Βράϊλα *Θεωρητικῆς καὶ Πρακτικῆς Φιλοσοφίας Στοιχεῖα*, τοῦ κ. Ι. Σκαλτσούνη «*Ἡ Ἐπιστήμη τοῦ ἐμπορίου*», Ἀνάλυσιν τοῦ *Βλοσσίου καὶ Διοφάνους* τοῦ κ. Μ. Ρενιέρη (*Βύρων* 1874) κλπ. Καὶ *Λόγοι*, ἐν τῷ κατ' ἔτος τελουμένῳ μνημοσύνῳ ὑπὲρ τοῦ

ἀειμνήστου ἱδρυτοῦ τῆς Πετριτσείου Σχολῆς, καὶ ἄλλαι *διατριβαὶ* καὶ *ἄρθρα πολιτικὰ* καὶ φιλελεύθερα, χωριστὰ καὶ ἐν τῇ ῥιζοσπαστικῇ ἐφημερίδι *Ἐνώσει*, ἐν τῇ *Κλειοῖ* καὶ ἀλλαχοῦ ἐδημοσιεύθησαν. Προσέτι πλεῖστον συμμετέσχεν ὁ Καροῦσος, ὡς γνωστὸν, εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ συγγράμματος τοῦ φέροντος τὸ ὄνομα μόνου τοῦ κ. Βερρυκίου *Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ῥιζοσπαστισμοῦ.*»

Τὸ ἐξοχώτατρον ὅμως τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὅσα γνωρίζομεν, εἰσὶν αἱ *Πλατωνικαὶ Μελέται*, σύγγραμμα ἐξόχων ἐπαίνων τυχὸν, οὐ μόνον παρὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ καὶ μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ λογίων, καὶ δυνάμενον ν' ἀπαθανατίσῃ τὸν Καροῦσον. Ἐκ τῶν *Πλατωνικῶν Μελετῶν* μέρος μόνον εἶναι γνωστὸν, δημοσιευθὲν, τὸ δὲ πλεῖστον αὐτῶν μένει ἐν τοῖς ἀνεκδότοις αὐτοῦ συγγράμμασιν. Εἶχεν ὁ Καροῦσος ἀχώριστον σύντροφον τὸν Πλάτωνα ἰδίως ἐν ταῖς μελέταις αὐτοῦ· οἱ ἐπισκεπτόμενοι αὐτὸν κατ' οἶκον, σπανίως τὸν ἔβλεπον μὴ ἔχοντα ἀνὰ χεῖρας ἕνα ἐκ τῶν τόμων τῶν *Διαλόγων* αὐτοῦ. Ἐν ταῖς *Πλατωνικαῖς Μελέταις* μετὰ βαθείας κριτικῆς ποιεῖ ἔκθεσιν σαφεστάτην τῶν ἐν τῷ Πλάτωνι ἐμπεριεχομένων θεωριῶν, τῶν πρὸς ἀλλήλας ὑπαρχουσῶν σχέσεων καὶ τῶν πρὸς ἀπόδειξιν αὐτῶν ἐφαρμοζομένων λογικῶν μέσων. Μέθοδον δὲ πρὸς τοῦτο ἐξελέξατο ὁ Καροῦσος, ἀντιθέτως πρὸς ἄλλους φιλοσοφοῦντας, ἐκείνην, καθ' ἣν ἐφιστῶν διαδοχικῶς τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν διαφόρων μερῶν τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, καὶ ταῦτα κατὰ πρῶτον φιλοπόνως ἐπεξεργαζόμενος διὰ τῆς λεπτομεροῦς ἀναλύσεως τοῦ θέματος καὶ τοῦ ἐμπεριεχομένου τῶν πλατωνικῶν διαλόγων, καὶ διὰ τῆς μετ' ἐπιστασίας ἀνιχνεύσεως τῆς σημασίας καὶ τοῦ σκοποῦ ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν, προεξομαλύνει τὴν ὁδὸν, ὅπως μετὰ τὴν εἰδικὴν γνῶσιν τῶν μερῶν, προβῇ ἀνιὼν διὰ τῆς ἐξαγωγῆς θετικῶν πορισμάτων εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ἐφ' οὗ ἱστάμενοι εὐσυνόπτως καθορῶμεν τὴν τοῦ ὅλου πλατωνικοῦ ἀριστοτεχνήματος συμμετρικὴν καὶ εὔρυθμον διάταξιν. Ἐκ τῶν Πλατωνικῶν Μελετῶν ἐδημοσιεύθησαν ἐν μὲν τῇ Πανδώρᾳ τὸ *Συμπόσιον* (1867), ὁ *Φαίδων* (1868), ὁ *Φαῖδρος*, ὁ *Φίληβος* (1869), ὁ *Εὐθύδημος* (1870), ἐν δὲ τῇ ἐφημερίδι Κλειοῖ ὁ *Πρωταγόρας*, ἀνεγνώσθη δὲ ἐν τῷ ἡμετέρῳ Συλλόγῳ ὁ *Γοργίας* ἐν δυσὶ συνεδριάσεσι τῷ 1873.

Ταῦτα ἐν ὀλίγοις τὰ γνωστὰ συγγράμματα τοῦ ἀοιδίμου Καρούσου. Ἐκ δὲ τῶν ἀνεκδότων σπουδαιότατα εἶναι ἡ *Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, σύγγραμμα πλῆρες καὶ, κατὰ τοὺς εἰδότας αὐτὸ πολύτιμον, καὶ τὰ *Φιλοσοφικὰ Ἐγχειρίδια*, ὧν τὴν δημοσίευσιν, μεθ' ὅλων τῶν *Πλατωνικῶν Μελετῶν*, ἀνέλαβεν, ὡς μετὰ χαρᾶς ἐμάθομεν, ὁ ἐν Κεφαλληνίᾳ κ. Δ. Λιναρδάτος. Τὰ ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Καρούσου, ὅταν ἐξέλθωσιν εἰς φῶς, θέλει κρίνῃ ἡ ἐπιστήμη· ἀρκούμεθα μόνον παρατηροῦντες ἐνταῦθα ὅτι μετὰ τοῦ σοφοῦ Βράϊλα ὁ Καροῦσος, ἐγκαταλείψας τὴν ἐκλεκτικὴν τῶν Γάλλων Σχολὴν, καὶ τραπεὶς εἰς τὰ νεώτερα τῆς βαθυσόφου Γερμανίας συστήματα, ἀποτε-

λοῦσι τὴν συνωρίδα τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες κατέθεντο τὰ θεμέλια τῆς περαιτέρω ἐθνικῆς ἡμῶν ἐπιστημονικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἀναπτύξεως.

Τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν πολυμάθειαν ἐκτιμῶσα ἡ ἰδιαιτέρα αὐτοῦ πατρίς, πλὴν τῶν ἄλλων ἀξιωμάτων, εὐγνωμονοῦσα ἀνεβίβασεν αὐτὸν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτῆς ἐν τῷ ΙΒ' Ἰονίῳ Κοινοβουλίῳ ἐν ἔτει 1862.

Ἡ Ἑπτάνησος τότε ἠγωνίζετο τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς ἀποκαταστάσεως ἐναντίον τῆς προστάτιδος Ἀγγλίας, ἧς τὴν προστασίαν, εἰς κυριότητα μεταβληθεῖσαν δὲν ἠδύνατο ἐπιπλέον ν' ἀνεχθῇ. Ἡ Ἀγγλία, μὴ θέλουσα νὰ ἐκφύγῃ τῶν χειρῶν αὐτῆς ἡ χώρα, προσέφερε δώρημα δόλιον, τὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου· ἀλλ' οἱ Ἰόνιοι δὲν ἤθελον ν' ἀκούσωσι μεταρρυθμίσεις, ἐζήτουν ἐπιμόνως τὴν Ἕνωσιν. Καὶ πῶς ἦτό ποτε δυνατὸν λαὸς καθόλου ἑλληνικὸς καὶ ἔχων συναίσθησιν ἑαυτοῦ, λαὸς παρ' ᾧ εἶχεν ἤδη ὡριμάσῃ ἡ ἰδέα τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως, ἀναφανείσης ὡς ἐκ θαύματος ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χάρτου μιᾶς Ἑλλάδος, νὰ δεχθῇ καὶ ἐπὶ στιγμὴν τὰς μεταρρυθμίσεις, τὰς ὑπὸ τῆς φιλελευθέρας Ἀγγλίας διὰ τοῦ φιλέλληνος ἐντιμοτάτου ἀπεσταλμένου Γλάδστων προσφερομένας μεταρρυθμίσεις, αἵτινες, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ μακαρίτου Παδοβᾶ, *ἐμπεριεῖχον τὸ δηλητήριον τῆς ἐπὶ τῆς χώρας των διαιωνίσεως τῆς ξενοκρατίας*; πῶς ἦτό ποτε δυνατὸν νὰ ὑπογράψωσιν οἱ Ἰόνιοι διὰ τῆς ἰδίας των χειρὸς τοιοῦτον συμβόλαιον; πρὸς τί ἄλλως αἱ μεταρρυθμίσεις; μήπως αἱ ἐπὶ Οὐάρδου καὶ αἱ ἔτι προγενέστεραι δὲν ἀπεδείχθησαν λόγοι κενοί; Ἐταλαντεύθη πολλάκις ἡ Ἀγγλία, μεταξὺ τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν, ἃς θέλει νὰ κηρύττῃ, καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ, ὃν δὲν θέλει νὰ ἐγκαταλίπῃ. Θέλει, ἐπιζητεῖ νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν κόσμον ὅτι στέργει τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἀνεξαρτησίαν, τὴν πολιτικὴν ὕπαρξιν τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ ἐν ταῖς μικραῖς νήσοις τοῦ Ἰονίου ἡ κυβέρνησις αὐτῆς ἐπὶ πεντήκοντα ὅλα ἔτη ἐνήργει ἀντιθέτως πρὸς τὰς τάσεις αὐτῆς, καὶ ἐλευθερία, ἐθνικότης, ἀνεξαρτησία ἐν ταῖς προστατευομέναις νήσοις ἦσαν λέξεις κεναὶ ἐννοίας. Ἠθέλομεν πολὺ ἐκτραπῇ τοῦ ἱεροῦ ἀντικειμένου τοῦ λόγου ἡμῶν, ἐὰν ἐπεχειροῦμεν νὰ ἐκθέσωμεν τὰς μομφάς, τὰς ὕβρεις, τὰ σκώμματα, τὰς συκοφαντίας, ἃς οἱ Ἄγγλοι ἀπένεμον τότε εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν τῶν Ἰονίων, οὓς ἀπεκάλουν φυλὴν πεισματώδη καὶ δύστροπον, τὴν ἀχαριστοτάτην τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον φυλῶν, ἀνθρώπους τέλος τῆς *γαλέρας*, ἀξίους *διὰ ψωμὶ καὶ ξύλο*. Δὲν εἶναι ταῦτα ἡμέτεροι λόγοι· ὁ θέλων ἃς ἀναγνώσῃ τὰ πρωτεύοντα ὄργανα τῆς τότε ἀγγλικῆς δημοσίας γνώμης, καὶ θέλει εὕρῃ ταῦτα καὶ χείρονα τούτων. Ἐξεπλήσσοντο οἱ Ἰόνιοι ἀκούοντες τὸν ἀπεσταλμένον φιλέλληνα Γλάδστωνα λέγοντα ὅτι ἀπατῶνται οἱ νομίζοντες ὅτι τὴν ἰδέαν τῆς Ἑνώσεως δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ ὁ ὑποτιθέμενος φιλελληνισμός του — ὅτι τὸ αἴσθημα τῆς ἐθνικότητος δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίνῃ τὰ ὅρια τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ δικαίου — ὅτι ἄλλως καταντᾷ ἀρχὴ

ἀταξίας καὶ ἀναρχίας, αἴσθημα χιμαιρικόν, φανταστικόν, ἀνταρτικόν, ὄνειρον, τρέλλα — ὅτι οἱ ζητοῦντες τὴν ἕνωσιν εἶναι ὀπισθοδρομικοὶ — ὅτι δὲν εἶναι τόσον μωρὸς νὰ προτείνῃ, οὔτε ἡ κυβέρνησίς του τόσον μωρὰ νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὴν ἕνωσιν — ὅτι καὶ ἡ συνείδησίς του αὐτὴ δὲν τῷ ἐπιτρέπει νὰ προτείνῃ αὐτήν· ἐξίσταντο δὲ μανθάνοντες ὅτι ὁ αὐτὸς ἔγραφε πρὸς τὴν κυβέρνησίν του ὅτι οἱ κραυγάζοντες ἕνωσιν εἶναί τις μικρὰ σπεῖρα δολίων, ὀχλαγωγῶν καὶ θελόντων νὰ ἔχωσι διαρκὲς τὸ μονοπώλιον τῶν δημοσίων θέσεων, ἡ μεγάλη δὲ ὁμὰς τῶν φρονίμων παραδέχεται τὰς μεταρρυθμίσεις. Ἀλλ' ὁ Ἰόνιος λαὸς καὶ ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν ἀντιπροσώπων ἦσαν ῥιζοσπάσται. Ὁ ῥιζοσπαστισμὸς ἀπέκρουε πᾶσαν ἰδέαν μεταρρυθμίσεως καὶ συμβιβασμοῦ πρὸς τὴν Προστασίαν, καὶ ἐπιμόνως ἀντὶ πάσης θυσίας ἐζήτει τὴν Ἕνωσιν. Καὶ εἷς τῶν πρώτων καὶ ἐνθερμοτέρων ῥιζοσπαστῶν ἦν καὶ ὁ Θεόδ. Καροῦσος.

Κατὰ δύο ἐποχὰς διέτρεξε μέγαν κίνδυνον ὁ ῥιζοσπαστισμὸς καὶ ἡ ἐθνικὴ ἰδέα ἐν Ἑπτανήσῳ, ἐπὶ Γλάδστωνος καὶ ἐν τῷ ΙΒ' Κοινοβουλίῳ· εἰς ἀμφοτέρας δὲ ἐκθύμως ὁ Καροῦσος εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς νίκης αὐτοῦ. Καὶ ὅτε μὲν ὁ φιλέλλην Γλάδστων περιήρχετο τὰς νήσους κρούων τὰς θύρας καὶ προτείνων μεταρρυθμίσεις, ὁ Καροῦσος ἐν Κεφαλληνίᾳ προσήνεγκεν αὐτῷ ὑπόμνημα, δι' οὗ ἐξεδήλου ὅτι ὁ λαὸς τῆς Κεφαλληνίας καὶ ἐν γένει οἱ Ἑπτανήσιοι ἀπωθοῦσι τὰς μεταρρυθμίσεις προσελκυόμενοι διὰ τῆς ἐθνικῆς ἀγάπης εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἐθνισμοῦ αὐτῶν, τούτου δ' ἕνεκα πᾶσα μεταρρύθμισις εἶναι περιττή, ἐπιβλαβής, *ἰατρικόν*, ὡς ἔλεγεν, *ἄχρηστον*. Ἐν δὲ τῷ ΙΒ'. κοινοβουλίῳ, ἐν ᾧ τινες ἐκ τῆς πλειονότητος, ἐκ τῆς μερίδος τῶν ῥιζοσπαστῶν, ἤρξαντο κλίνοντες πρὸς τὴν μειονότητα τῶν μεταρρυθμιστῶν, καὶ ὁ Καροῦσος γενναίως εἰργάσθη πρὸς ἐπικράτησιν τοῦ ῥιζοσπαστισμοῦ, ἑνωθεὶς τοῖς ἐκ Ζακύνθου ῥιζοσπάσταις καὶ μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Γερασίμου Λιβαδᾶ, οὗ τὸν θάνατον πρὸ ὀλίγου χρόνου ἐθρήνησεν ἡ Ἑπτάνησος. Ἦτο ὁ Λιβαδᾶς ὁ πρῶτος σφοδρῶς ἀντιπολιτευθεὶς ἀρχῆθεν τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν ἐν Ἑπτανήσῳ, ἀμείλικτος αὐτῆς ἐχθρὸς καὶ εἷς τῶν πρώτων ἀρχηγῶν τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου πολιτικοῦ λόχου τῶν ῥιζοσπαστῶν, πατριάρχης αὐτῶν, ὡς τὸν ἀπεκάλει ὁ Καροῦσος, ἀληθὴς ἐθνομάρτυς, πολλὰ παθὼν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, πολλὰς ἐξορίας καὶ καταδρομὰς ὑποστὰς χάριν τῆς ἑνώσεως, καὶ θυσιάσας τὴν περιουσίαν αὐτοῦ ὁλόκληρον εἰς τὸν βωμὸν τῆς Πατρίδος. Τὸν μέγαν αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ τὴν ἡρωϊκὴν αὐταπάρνησιν εἶχεν ἐπιχειρίσῃ ἐσχάτως νὰ ἐξυμνήσῃ ὁ Καροῦσος ἐν συγγράμματι ἐπιγραφομένῳ *Τὸ πολιτικὸν θάρρος τοῦ ἀειμνήστου ἀγωνιστοῦ Γ. Λιβαδᾶ*, ὅπερ ὅμως ἀπέμεινεν ἡμιτελὲς ἕνεκα τῆς ἀσθενείας καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὑπὸ τὴν σημαίαν λοιπὸν τοιούτου ἀνδρὸς ταχθεὶς ὁ Καροῦσος εἰργάσθη ἐν τῷ ΙΒ' Κοινοβουλίῳ ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου.

Πρῶτον βῆμα αὐτοῦ, εἰσελθόντος εἰς τὴν Βουλὴν ἐκείνην, ὑπῆρξε, μιμούμενος τὸ παράδειγμα ἄλλων συναδέλφων του νὰ δηλώσῃ ἐν τῇ ὁρκωμοσίᾳ

ὅτι ἀναδέχεται τὸν ὅρκον, ὡς ἁπλῆν βουλευτικὴν ἐθιμοτυπίαν, διότι ὅρκος ἀντιβαίνων, εἶπεν, εἰς τὰ ἀναφαίρετα δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, ὁποῖα εἶναι ὁ ἐθνισμὸς καὶ ἡ ἐλευθερία, εἶναι πάντη ἀνίσχυρος καὶ δὲν δύναται νὰ ἦναι ὑποχρεωτικός». Ἐν τῇ Βουλῇ ἐκείνη εἰργάσθη ὡς ἀληθὴς πατριώτης καὶ ἄκρος ῥιζοσπάστης· καὶ ἡ φωνὴ αὐτοῦ καὶ ἡ ψῆφος εἶχε κῦρος καὶ βαρύτητα, διότι ἦσαν φωνὴ καὶ ψῆφος ἀνδρὸς σοφοῦ ἅμα καὶ τιμίου. Διὰ τοῦτο, ὅτε διεκήρυξεν ὅτι δὲν θέλει νὰ μισθοδοτῆται καθ' ὃ διάστημα ἡ Βουλὴ ἐσχόλαζε, διαθέτων τὸ ἀναλογοῦν χρηματικὸν ποσὸν πρὸς ὄφελος κοινὸν τῆς πατρίδος αὐτοῦ, τὴν γενναίαν ἀπόφασιν ἐμιμήθησαν πολλοὶ τῶν ἀντιπροσώπων. Διεμαρτυρήθη μετὰ τῶν ῥιζοσπαστῶν κατὰ τῆς αὐθαιρέτου χρήσεως τῶν ἐν ταῖς νήσοις φρουρίων ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς, ὡς ὥριζε τὸ Σύνταγμα τοῦ 1817, καὶ διὰ λόγων νευρωδῶν πολλάκις ὑπερήσπισε τὰ δίκαια καὶ τὰς ἐλευθερίας τῶν Ἑπτανησίων. Μετὰ τῶν λοιπῶν ῥιζοσπαστῶν διεκήρυξεν ὅτι ἡ Βουλὴ «θεωροῦσα τὴν μεταρρύθμισιν τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν ὡς συνθηκολόγησιν πρὸς παράτασιν τῆς Προστασίας ἐν Ἑπτανήσῳ, κηρύττει ἀντεθνικὴν πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς συνταγματικὴν μεταρρύθμισιν καὶ ἔγκλημα καθοσιώσεως κατὰ τῆς πανελληνίου ἐθνικότητος». Καὶ ἡ διαγωγὴ αὕτη τοῦ Καρούσου ἐν τῇ ΙΒ' Βουλῇ ἀποδεικνύει ἰσχυροτάτην θέλησιν· διότι μὴ παρασυρθεὶς ὑπὸ τῆς ἰδέας τοῦ τοπικισμοῦ συνετάχθη μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Λιβαδᾶ τοῖς ἐκ Ζακύνθου ῥιζοσπάσταις, ἐγκαταλείψας τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ Ζερβὸν καὶ Μομφερράτον. Ἀπῄτει δ' ἅμα καὶ μέγα πολιτικὸν θάρρος· διότι ἀνέλαβεν ἀγῶνα πρὸς τὸν Ζερβὸν καὶ Μομφερράτον, οἵτινες, διὰ λόγους ἀγνώστους, ὑπεχώρουν ἤδη εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις, *βελτιώσεις* μετονομασθείσας, τὸν Ζερβόν, λέγομεν, τὸν δικαίως ἕνα τῶν πρώτων ἀρχηγὸν τοῦ ῥιζοσπαστισμοῦ θεωρούμενον, τὸν ἐξόριστον τῶν Ἀντικυθήρων, τὸν ἀπολαύοντα δημοτικότητος μοναδικῆς ἐν Ἑπτανήσῳ, καὶ μάλιστα ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἥτις μονονουχὶ τὸν εἶχεν ἀποθεώσῃ. Ὅτε δὲ περὶ τὰ τέλη τῶν ἐργασιῶν τῆς ΙΒ' Βουλῆς, ὁ Ἁρμοστὴς δὲν ἠθέλησε νὰ δεχθῇ καὶ διαβιβάσῃ εἰς τὰς Δυνάμεις παράστασιν αὐτῆς διαλαμβάνουσαν περὶ τῆς Ἑνώσεως, μετ' ἀγανακτήσεως ὁ Καροῦσος ἐγερθεὶς ἐτόλμησε νὰ προτείνῃ εἰς τὴν Βουλὴν νὰ διαμαρτυρηθῇ καὶ νὰ παραιτηθῇ σύσσωμος. Καὶ ὅτε, ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1863, ὁ διάδοχος τοῦ Γλάδστωνος Σὶρ Ἐρρῖκος Στόρξ, ἀπατῶν ὁμοίως τὴν κυβέρνησίν του, ἐβεβαίου αὐτὴν ἐπισήμως, ὅτι οἱ Ἰόνιοι ἀποκρούουσι τὴν Ἕνωσιν, μεταξὺ τῶν διαμαρτυρήσεων αἵτινες πανταχόθεν τῆς Ἑπτανήσου διέψευσαν αὐτόν, μία εἶναι καὶ ἡ ἐκτενὴς δήλωσίς τινων ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων Κεφαλληνίας, ἣν συντάξας ὁ Καροῦσος ὑπέγραψε μετὰ πέντε ἄλλων συναδέλφων του, ὅτι δηλαδὴ «ἡ ὁμόθυμος καὶ ἀμετάθετος θέλησις τοῦ λαοῦ ἦτο καὶ ἔσεται ἡ ἄρσις τῆς Προστασίας καὶ ἡ μετὰ τῶν ἐλευθέρων ὁμογενῶν αὐτῶν ἕνωσις εἰς ἓν κράτος, ὅπως δήποτε καὶ ἂν ἦναι ἐν Ἑλλάδι ἡ πολιτικὴ τῶν πραγμάτων κατάστασις, καὶ

διαμαρτύρονται παντὶ σθένει κατὰ τῆς Ἐκθέσεως τοῦ Ἁρμοστοῦ, καθὸ ἀπᾳδούσης πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὀρθότητα, τὸ δίκαιον καὶ πρὸς τὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἰονίου λαοῦ, ὡς πρὸς τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἀποκατάστασιν».

Πληρωθέντων τῶν πόθων τῶν Ἰονίων, μετὰ τὴν Ἕνωσιν ὁ Καροῦσος διῆγε μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ βίον ὅλως ἥσυχον, ἔμφρονα καὶ φιλοσοφικόν, καταγινόμενος εἰς τὰς φιλοσοφικὰς μελέτας καὶ εἰς τὸν ἀγαπητὸν αὐτῷ Πλάτωνα. Καὶ ἰδιωτεύων ὅμως δὲν παρημέλει τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθηκόντων. Ὅθεν ὡς ἔφορος τῶν ἐκπαιδευτηρίων εἰργάζετο μετὰ νεανικοῦ ζήλου ὑπὲρ τῆς προόδου τῶν ἐν αὐτοῖς μαθητευομένων. Ἦτο ἔνθερμος θιασώτης τοῦ ὁρκωτικοῦ συστήματος· καίτοι δὲ προβεβηκὼς τὴν ἡλικίαν τακτικῶς μετ' ἀξιοθαυμάστου ζήλου παρευρίσκετο ἐν τῷ δικαστηρίῳ τῶν Κακουργιοδικῶν, καὶ πάντων σχεδὸν τῶν ἀπὸ τῆς δικαστικῆς ἐν Ἑπτανήσῳ ἀφομοιώσεως ἐνόρκων προεδρεύων, ἐπεδίωξε τὴν τελείωσιν τοῦ συστήματος, ἀπονέμων ἅμα ἑκάστῳ τὸ δίκαιον. Καὶ ὅτε ἐν ἔτει 1873, ὁ πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων Σύλλογος ἔθηκε διαγώνισμα, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν ὁμογενοῦς ἀνδρός, «ὁποῖον ἔργον πρακτικώτερον καὶ ὠφελιμώτερον τῇ πατρίδι δύναταί τις νὰ πράξῃ, διαθέτων ἐτησίως 150 χιλιάδας δραχμῶν», ὁ Καροῦσος, θεωρῶν ἔργον σπουδαῖον τὴν μεταρρύθμισιν τῶν Φυλακῶν, ἀπέστειλε πρὸς τὸν Πρόεδρον τοῦ Συλλόγου ὑπόμνημα, προτείνων τὴν οἰκοδομὴν καὶ ἀναδιοργάνωσιν φυλακῶν κατὰ ἓν τῶν γνωστῶν συστημάτων τοῦ τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἐν σιγῇ ἐργασίας ἢ τοῦ τῆς αὐστηρᾶς ἀπομονώσεως». Ἡ δὲ τῶν ἀγωνοδικῶν ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν διαφόρων προτάσεων, τέσσαρας ἐνέκρινε καὶ ἐθεώρησεν ἀξίας νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ φιλογενοῦς ἀγωνοθέτου, ὧν μία ἦτο καὶ ἡ ἀνωτέρω τοῦ Θ. Καρούσου.

Τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν πολυμάθειαν τιμῶν καὶ ὁ ἡμέτερος Σύλλογος, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1870, προεδρεύοντος τοῦ κ. Θαλοῦ Ἀντωνιάδου, κατέταξεν αὐτὸν παμψηφεὶ μεταξὺ τῶν ἐπιτίμων αὐτοῦ μελῶν. Ἀπεδέχθη ὁ Καροῦσος τὴν ἐκλογήν, «σεμνυνόμενος, ὡς ἔγραφεν, ὅτι θὰ ἀπαρτίζῃ μέλος τοῦ Συλλόγου, ὅστις συγκείμενος μάλιστα ἐξ ἐπιλέκτου νεότητος, ἀροτριώσης τὰς *βαθείας* τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν γραμμάτων *αὔλακας*, ὀργᾷ πρὸς ἐκβλάστησιν γενναίων καρπῶν», καὶ διὰ τῆς συνήθους αὐτῷ μετριοφροσύνης «ἀγωνιῶν μὴ ἐξελεγχθῇ *κηφήνεσσι κοθούροις εἴκελος ὤν*, οἵτινες *μελισσάων κάματον τρύχουσιν ἀεργὸν ἔσθοντες*». Ἀλλ' ὄχι· ὁ Καροῦσος, ἀγαπήσας ὡς εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἡμᾶς, οὐδέποτε ἐπελάθετο ἡμῶν, εἰργάσθη μάλιστα ὡς φιλόπονος μέλισσα μεθ' ἡμῶν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Μαρτύρια τούτου ἔστωσαν ὅτι καὶ χρηματικῶς συνέδραμε τὸν Σύλλογον καὶ τὴν βιβλιοθήκην ἡμῶν ἐπλούτισε, καὶ διατριβαὶ αὐτοῦ ἀνεγνώσθησαν ἐν τῷ «Συλλόγῳ», ἐκ τῶν Πλατωνικῶν Μελετῶν ὁ ἐν δυσὶ συνεδριάσεσι (1873) *Γοργίας* καὶ ἡ ἀνάλυσις τοῦ Βλοσσίου καὶ Διοφάνους τοῦ κ. Μ. Ῥενιέρη (1874), ἐν τέλει δὲ τὸ κληροδότημα ὃ ἀποθνήσκων ἀφῆκεν εἰς τὸν *Παρνασσόν*.

Διὰ τῆς αὐστηρᾶς οἰκονομίας καὶ φιλοσοφικῆς λιτότητος, ὁ Καροῦσος ἀπέκτησεν ἱκανὴν περιουσίαν· ἡ δὲ Διαθήκη αὐτοῦ ἐπεσφράγισε τὸν χριστιανικὸν αὐτοῦ βίον.

Διὰ τῆς διαθήκης του καθιστᾷ γενικὴν ἐπικαρπώτριαν ἁπάσης τῆς κινητῆς καὶ ἀκινήτου αὐτοῦ περιουσίας τὴν σύζυγόν του, ὑποχρεουμένην ὅμως νὰ δίδῃ, ἐκ τῶν ἐν ταῖς Τραπέζαις κατετεθειμένων χρηματικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων, ἀνερχομένων ὡς λέγεται εἰς 80,000 δραχμῶν, τοὺς ἡμίσεις τῶν ἐξαμηνιαίων τόκων εἰς τὴν *ἐπιτροπὴν τοῦ ἐθνικοῦ στόλου* καὶ τὸν *πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλλην. γραμμάτων Σύλλογον* ἐναλλάξ. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῆς συζύγου του, ἢ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν αὕτη ἔλθῃ εἰς δεύτερον γάμον, ὅτε θέλει λαμβάνει μόνον χίλια τάλληρα, ἀποβάλλουσα πᾶν ἄλλο ἐκ τῆς διαθήκης δικαίωμα.

Ἡ ἀκίνητος αὐτοῦ περιουσία νὰ περιέλθῃ ἅπασα εἰς τὸν μικρὸν ἀνεψιόν του Διονύσιον Νικόλαον Ι. Καροῦσον.

Τὸ παρὰ τὴν προκυμαίαν οἰκόπεδόν του νὰ δοθῇ εἰς τὸ τῆς πατρίδος του Νοσοκομεῖον.

Τὰ χρηματικὰ αὐτοῦ κεφάλαια νὰ διατεθῶσιν ὡς ἑξῆς.

1000 τάλληρα νὰ δοθῶσιν εἰς τὸ Νοσοκομεῖον.

1000 τάλληρα νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς ἀποκατάστασιν 10 ἀπόρων κορασίων.

100 » εἰς τὸν Σύλλογον Παρνασσόν.

100 » εἰς τὸν Σύλλογον Βύρωνα.

200 » εἰς τὸν Σύλλογον πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλλ. Γραμμάτων.

300 » ἀνὰ ἑκατόν, εἰς τρεῖς Ἐκκλησίας.

3,000 » εἰς διαφόρους συγγενεῖς καὶ φίλους.

Ἅπαντα δὲ τὰ λοιπὰ χρηματικὰ αὐτοῦ κεφάλαια νὰ δοθῶσιν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Στόλου.

Ἡ Βιβλιοθήκη του κληροδοτεῖται εἰς τὸ Γυμνάσιον Κεφαλληνίας.

Ἐκτελεστὰς τῆς διαθήκης, μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τῆς συζύγου του, διώρισε τὸν δήμαρχον καὶ τὸ δημοτικὸν συμβούλιον Κρανίων, καὶ τὸν ἰατρὸν κύριον Ἀντώνιον Μηλιαρέσην.

Τοιοῦτος ὁ βίος τοῦ Θεοδώρου Καρούσου, τελευτήσαντος τῇ 3 Νοεμβρίου ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Κεφαλληνίᾳ. Εὐγνωμοσύνης δ'ἔργον, ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς ὁμιλίας μου εἶπον, ἐκπληρῶν ὁ *Παρνασσὸς* πρὸς τὸν ἀείμνηστον συνάδελφον, ἀνέθηκεν εἰς ἐμὲ τὴν ἔκθεσιν τῶν κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ.

Σ. Κ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ

ΜΙΚΡΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑΙ ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ.

§. 3.

Ῥύμμα ἐκ τοῦ ῥύπτειν καὶ *σμῆμα* ἐκ τοῦ σμῆν ἢ *σμῆγμα* ἐκ τοῦ σμήχειν, *σμηματοφορεῖον* ἢ *σμηγματοφορεῖον*.

Γῆ σμηκτρὶς ἢ *πλυντρίς*.

Γῆ Κιμωλία, *γῆ Λημνία*, *γῆ Κρητική*, κτλ.

Λίτρον ἢ *νίτρον*, *νιτροῦν* (ἐξ οὗ *νίτρωμα*), *ἐκνιτροῦν* (=νίτρῳ καθαίρειν ἢ φαιδρύνειν), *προεκνιτροῦν*, *νιτρῖτις*, κτλ., *Χαλαστραῖον λίτρον* ἢ *νίτρον*.

Κονία, *σταχτὴ κονία (lixivium)*, *σταχτὴ—στάκτη*=σποδὸς ἢ τέφρα.

Χαλαίρυπος, *οὖρον*, *τρύξ*.

Οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες ἠγνόουν τὸν σάπωνα· τὰ δὲ λόγον σάπωνος παρ' αὐτοῖς ἐπέχοντα ὠνομάζοντο *ῥύμματα* ἐκ τοῦ ῥύπτειν ἢ *σμήματα* ἐκ τοῦ σμῆν. Εἶνε δὲ τὸ *ῥύπτειν* καὶ τὸ *σμῆν* ἢ *σμήχειν* συνώνυμα δηλοῦντα καθαίρειν, φαιδρύνειν, πλύνειν, κτλ.

Ἀριστοφάν. Λυσιστρ. 377:

εἰ ῥύμμα τυγχάνεις ἔχων, λουτρόν γ' ἐγὼ παρέξω.

Σχολ. «Ῥύμμα: τὸ παρ' ἡμῖν σμῆγμα ἢ νίτρον». Πλάτ. Πολιτ. σελ. 429, ε' «καὶ ἡ πλύσις οὔτ' ἄνευ *ῥυμμάτων* οὔτε μετὰ *ῥυμμάτων* δύναται αὐτῶν τὸ ἄνθος ἀφαιρεῖσθαι». Πρβ. καὶ Ἀθήν. σελ. 351, ε' «τοῦ δὲ βαλανέως ἐν Καρδίᾳ *ῥύμμα* γῆν μοχθηρὰν καὶ ὕδωρ ἁλμυρὸν παρέχοντος, πολιορκεῖσθαι ἔφη κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν». Ἀλκίφρ. Ἐπιστ. Γ', 11 «ὁποίαν σε τὸ ὕδωρ ἢ τὸ *ῥύμμα* τὸ πρὶν ἐκάθηρε». Φιλόστρ. Ἐπιστ. 58 «εἴτ' ἄκροις δακτύλοις εἴτε *ῥύμμασι* καὶ πόαις». Ἀριστείδ. Τόμ. Α', σελ. 467 «ἔπειτα *ῥύμματ'* ἄττα διὰ σταφίδων καὶ ἑτέρων μικτά». Κλήμ. Ἀλεξ. σελ. 254 «καὶ τῇ περιεργίᾳ τῶν *ῥυμμάτων* τὸ οἰκεῖον μαραίνουσαι ἄνθος». Ἀντίγον. Καρύστ. 172 «καὶ τὴν Ἀσκανίαν πότιμον οὖσαν τὸ προσενεχθὲν αὐτῇ πλύνειν ἄνευ *ῥύμματος*», κτλ. Φέρεται δὲ καὶ ἐν τῷ Λεξιφάνει τοῦ Λουκιανοῦ § 2 «σὺ δέ, ὦ παῖ, στλεγγίδα μοι καὶ βύρσαν καὶ φωσώνια καὶ *ῥύμματα* ναυστολεῖν ἐς τὸ βαλανεῖον». Ἐν τοῖς εἰς Ἀριστοφάνη Σχολίοις Ἀχαρν. 17 ἀναγινώσκεται «Ἐξ ὅτου 'γὼ ῥύπτομαι: Ἀντὶ τοῦ σμήχομαι, τουτέστι ζῶ, μεταφορικῶς· τῷ γὰρ ζῶντι ἕπεται τὸ ῥύπτεσθαι· ῥύμματα γὰρ τὰ σμήγματα. Καὶ Ὅμηρος· *ῥύμματα πάντα κάθηρεν*». Ἀλλ' ὁ Ὅμηρος εἶπεν Ἰλ. Ξ, 171:

λύματα πάντα κάθηρεν, ἀλείψατο δὲ λίπ' ἐλαίῳ.

Τὸ *ῥύμματα* ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ *ἀκαθαρσίαι ἐκ πλύσεως* εὑρίσκεται παρὰ τῷ Γαληνῷ Τόμ. Ϛ', σελ. 795 «ἐκκαθαῖρον ἀποπάτους τε καὶ βαλανεῖα καὶ μαγειρεῖα καὶ τὰ τῶν πλυνόντων τὴν ἐσθῆτα καὶ τὴν ὀθόνην *ῥύμματα*».

Ἀθήν. σελ. 409, γ' «Ἐχρῶντο δὲ εἰς τὰς χεῖρας ἀποπλύνοντες αὐτὰς καὶ *σμήματι* ἀπορρύψεως χάριν, ὡς παρίστησιν Ἀντιφάνης ἐν Κωρύκῳ·

Ἐν ὅσῳ δ' ἀκροῶμαί σου κέλευσόν μοί τινα
φέρειν ἀπονίψασθαι. — Δότω τις δεῦρ' ὕδωρ
καὶ σ μ ῆ μ α».

Πρβ. καὶ σελ. 409, ε' «Καὶ Φιλόξενος δ' ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Δείπνῳ φησίν·

Ἔπειτα δὲ παῖδες νίπτρ' ἔδοσαν κατὰ χειρῶν
σ μ ή μ α σ ι ν ἰρινομίκτοις χλιεροθαλπὲς ὕδωρ ἐπεγχέοντες
τόσσον, κτέ.»

Γράφεται δὲ καὶ παρὰ Θεοκρίτῳ ΙΕ', 30 ὑπὸ πάντων σχεδὸν τῶν νέων ἐκδοτῶν καθ' ὑφήγησιν τοῦ Ἑρμαννοῦ «ἃ δὲ *σμᾶμα* φέρει» ἀντὶ τοῦ «ἅδ' ὡς *νᾶμα* φέρει» ἢ «ἅδ' ἐς *νᾶμα* φέρει», κτλ. Τὸ ἀγγεῖον ἐν ᾧ ἐφέρετο τὸ σμῆμα ἐκαλεῖτο *σμηματοφορεῖον*. Ἐποιήσατο δὲ τῆς λέξεως ταύτης χρῆσιν ὁ Ἀριστοφάνης, καθὰ διδάσκει ὁ Πολυδεύκης λέγων Ι', 127 «Ἐν δὲ Ἀριστοφάνους Αἰολοσίκωνι καὶ *σμηματοφορεῖον*». Ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ σελ. 354, 8 ἀναγινώσκεται «φέρουσαι χρυσίου λεκανίδας, *σμήγματα*, *φορεῖα*, κτένας, κτέ.» ἀντὶ τοῦ *σμηγματοφορεῖα*. Ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου μνημονεύεται καὶ *σμηματοδοκίς* καὶ *σμηματοθήκη*· «*Ῥύμμα*: σμῆμα. Καὶ ἡ σμηματοδοκίς, σμηματοθήκη». Ἀλλ' ἴσως γραπτέον *σμηματοδόκη* ἀντὶ τοῦ *σμηματοδοκίς*.

Τὸ ἐκ τοῦ *σμήχειν* παρηγμένον ὄνομα *σμῆγμα* ἀποδοκιμάζεται ὑπὸ τοῦ Φρυνίχου γράφοντος σελ. 253 «*Σμῆγμα* καὶ *σμῆξαι*: Καὶ ταῦτα ἀνάττικα· τὸ γὰρ Ἀττικὸν *σμῆμα* καὶ *σμῆσαι*· τὸ μὲν ἄνευ τοῦ Γ, τὸ δὲ διὰ τοῦ Σ». Πρβ. καὶ Θωμ. Μάγιστρ. σελ. 333, 12 «*Σμῶμαι* καὶ *σμῆσαι* καὶ *σμῆμα* Ἀττικά· *σμήχομαι* δὲ καὶ *σμῆξαι* καὶ *σμῆγμα* ἀνάττικα» καὶ σελ. 322,4 «*Ῥύπτεσθαι* καὶ *ῥύμμα* Ἀττικοί, *σμήχεσθαι* καὶ *σμῆγμα* Ἕλληνες» καὶ Μοῖριν σελ. 336 «*Ῥύπτεσθαι* *ῥύμμα* Ἀττικῶς, *σμήχεσθαι* *σμῆγμα* Ἑλληνικῶς». Τὸν μετὰ τοῦ Γ ἐκφερόμενον τύπον *σμῆγμα* βλέπει τις ἐν τοῖς Ἱπποκρατείοις Τόμ. Α', σελ. 325 «καὶ μᾶλλον μὲν μὴ σμήχεσθαι· ἢν δὲ σμήχηται, θερμῷ χρέεσθαι αὐτῷ καὶ πολλαπλασίῳ ἢ ὡς νομίζεται *σμήγματι*» καὶ παρὰ Πλουτάρχῳ Δημητρ. 27 «ἰδίων ἠθροισμένον τὸ ἀργύριον ἐκέλευσε Λαμίᾳ καὶ ταῖς περὶ αὐτὴν ἑταίραις εἰς *σμῆγμα* δοθῆναι» καὶ παρὰ Διοσκορίδῃ Τόμ. Α', σελ. 646 «μίγνυται *σμήγμασι* τοῖς πρὸς τραχύτητας καὶ κνησμοὺς εὐθετοῦσιν» καὶ ἀλλαχοῦ καὶ παρὰ Σωρανῷ σελ. 301 Ἑρμ. «φοινίσσειν δὲ τὰ περὶ τὸ ἐφήβαιον καὶ τὴν ὀσφὺν καὶ τὸ ὑπογάστριον παροπτήσει, *σμήγμασι* δριμέσιν ἢ τοῖς πεσσοῖς τοῖς διὰ νίτρου καὶ σταφίδος» καὶ παρ' ἄλλοις. Παρεθέμεθα δὲ καὶ ἐκ τοῦ Ὀρειβασίου ἐν § 2, σελ. 192

ῥῆσιν, ἐν ᾗ κεῖται «τῷ Γερμανικῷ *σμήγματι*». Ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Ζωναρᾶ λέγεται σελ. 1660 «*Σμῆγμα*: τὸ καθάρισμα, σαπώνιον· *μίγμα* δὲ Ι». Ἐκ τοῦ *σμῆγμα* παρήχθη τὸ ἐπίθετον *σμηγματώδης*, ὅπερ καὶ παρ' Ἀρεταίῳ ἀπαντᾷ ἐνιαχοῦ καὶ ἐν τοῖς Ἱπποκρατείοις Τόμ. Α', σελ. 317 «ἔχει γὰρ *σμηγματῶδές* τι, ὃ μᾶλλον τοῦ καιροῦ καταγλισχραίνει τὸ πτύαλον». Πρβ. Γαλην. Τόμ. ΙΕ', σελ. 653 «Μελικράτῳ δὲ καὶ μάλιστα τῷ ὑδαρεῖ τῆς ῥυπτικῆς δυνάμεως ὀλιγίστης μέτεστι· καλεῖται δ' ἡ τοιαύτη καὶ σμηκτική, καὶ νῦν ὁ Ἱπποκράτης ἀπ' ἐκείνης ἐποιήσατο τὸ *σμηγματῶδες* ὄνομα περὶ τοῦ μελικράτου γράψας· ἔχει γὰρ σμηγματῶδές τι· μετρίας αὐτῷ μετεῖναι τῆς τοιαύτης δυνάμεως αἰνιξάμενος ἐκ τοῦ προσθεῖναι τῷ σμηγματῶδες τὸ τί βραχύτητα δηλοῦν οἷς ἂν οὕτω προσκέηται». Περὶ τοῦ τύπου *σμήχειν*, ἐξ οὗ οὐ μόνον τὸ *σμῆγμα* καὶ *σμῆξις* καὶ *σμηκτικός* ἐσχηματίσθησαν ἀλλὰ καὶ τὸ *σμηκτρίς* καὶ *ἄσμηκτος* καὶ *νεόσμηκτος*, θὰ διαλάβωμεν ἀκριβῶς ἑτέρωθι.

Ὡς ῥυπτικὴ ἢ σμηκτικὴ ὕλη ἐλαμβάνετο παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἡ καλουμένη *σμηκτρὶς* ἢ *πλυντρὶς γῆ*, ἡ *Κιμωλία γῆ*, τὸ *λίτρον* ἢ *νίτρον* καὶ ἡ *κονία*. Πολυδεύκ. Ζ', 39 «Ἐν ᾧ δὲ ἐξέπλυνον, οὐ μόνον λίτρον καὶ Χαλαστραῖον λίτρον ἀλλὰ καὶ χαλκαίρυπος, ὡς Κρατῖνος ὠνόμασεν. Ἀριστοφάνης δὲ τῶν πλυντικῶν καὶ τὴν κονίαν καὶ τὴν Κιμωλίαν εἶναί φησιν ἐν Βατράχοις εἰπών·

ψευδολίτρου τε κονίας
καὶ Κιμωλίας γῆς.

Καὶ Πλάτων δὲ ὁ φιλόσοφος τὴν κονίαν ἕν τι τῶν ῥυπτικῶν· ἔστι δὲ τὸ ἐκ τέφρας καθιστάμενον [1] ὑγρόν. Γῆν δὲ σμηκτρίδα Κηφισόδωρος ἐν Τροφωνίῳ εἴρηκεν. Ἰχθύων δὲ πλῦμα Πλάτων ἐν Νίκαις εἴρηκεν ὁ κωμικός. Ἡ δὲ πλυντρὶς παρὰ Νικοχάρει ἐν Ἡρακλεῖ γαμουμένῳ» καὶ Ι', 135 «Καὶ γῆ σμηκτρὶς κατὰ Νικοχάρην [2] καὶ λίτρον καὶ Χαλαστραῖον λίτρον κατὰ Πλάτωνα, κονία καὶ Κιμωλία γῆ κατὰ Ἀριστοφάνην».

Τῆς *πλυντρίδος* γῆς παρέχει ἡμῖν καὶ ὁ Θεόφραστος μαρτύριον λέγων Αἰτ. Φυτ. Β', δ', 3 «τοιαύτην δ' εἶναι τὴν *πλυντρίδα*, χρῶμα δ' ὑπόλευκον», τῆς δὲ *σμηκτρίδος* γῆς γίνεται μνεία καὶ εν τοῖς Ἱπποκρατείοις Τόμ. Β', σελ. 772 «ἢ τὴν *σμηκτρίδα* γῆν ξὺν οἴνῳ ἢ ῥοδίνῳ κτέ.» καὶ Τόμ. Γ', σελ. 270 «γῇ διαχρίσας *σμηκτρίδι* τὸν ἀρχὸν ἐᾶν». Κακῶς εἶνε παρὰ τῷ Γαληνῷ γεγραμμένον Τόμ. ΙΘ', σελ. 90 «Γῇ *σμηκτίδι*: τῇ Κιμωλίᾳ» καὶ σελ. 139 «*Σμηκτίδα* γῆν: τὴν Κιμωλίαν» ἀντὶ τοῦ *σμηκτρίδι* καὶ *σμηκτρίδα*. Πρβ. Ἐρωτιαν. σελ. 122, 7 «*Σμηκτρίδα* γῆν: τὴν Κιμωλίαν».

1 Γραπτέον ἴσως κατεσταγμένον.
2 Ἴδε Μεινέκιον Ἀποσπ. Κωμ. Τόμ. Β', σελ. 843.

Παρ' Ἡσυχίῳ φέρεται «Οὐφέλλαν: γῆν τὴν εἰς τὰ ἱμάτια». Πρβ. καὶ «Ὄφελμα:—κάλλυντρον» καὶ «Ὀφέλμασι: σαρώμασιν» καὶ «Ὄφελτρον: κάλλυντρον». Περὶ τοῦ *ὄφελμα* ποιεῖται λόγον καὶ ὁ Εὐστάθιος σελ. 1887, 35 «Ἰστέον δὲ ὅτι τὸ ῥηθὲν σάρον ἤτοι σάρωτρον καὶ *ὄφελμα* ἐκαλεῖτο κατὰ τοὺς παλαιοὺς ἐν ἀντιφράσει». Ἐν τοῖς εἰς Λυκόφρονα Σχολίοις στίχ. 1165 ἀναγινώσκεται «Σάρον γὰρ καὶ *ὄφελτρον* καὶ *ὄφελλα* καὶ *ὄφελμα*—λέγεται. Καὶ τοῦτο Ἱππῶναξ φησίν·

ἄνθρωπον εὗρε τὴν στέγην ὀφέλλοντα,
οὐ γὰρ παρῆν ὄφελμα, πυθμένι στοιβῆς».

Κιμωλία γῆ μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν Βατράχοις στίχ. 713 εἶνε γῆ ἐκ τῆς νήσου Κιμώλου. Στράβων σελ. 484 «ἐγγὺς δὲ τούτων Κίμωλος, ὅθεν ἡ γῆ ἡ Κιμωλία». Εὐστάθιος Διον. Περιηγ. 530 «ναὶ μὴν καὶ ἡ Κίμωλος περὶ Κρήτην, ἐξ ἧς ἡ Κιμωλία γῆ ἐπιτηδεία εἰς νίτρου παρασκευήν, ὡς καὶ ὁ κωμικὸς λέγει». Πρβ. καὶ Πλίνιον XXXV, 196 «est et alius Cimoliae usus in vestibus». Ὑπῆρχε δὲ καὶ *Λημνία γῆ* ῥυπτικὴν δύναμιν ἔχουσα καὶ *Σελινουσία* καὶ *Χία* καὶ *Κρητική*. Γαλην. Τόμ. ΙΒ', σελ. 170 «Τρεῖς δ' αὐτῆς (τῆς Λημνίας γῆς) εὑρίσκονται διαφοραί· μία μὲν ἡ προειρημένη τῆς ἱερᾶς γῆς, ἧς οὐδεὶς ἄλλος ἅπτεται πλὴν τῆς ἱερείας· δευτέρα δ' ἑτέρα τῆς ὄντως μίλτου, χρῶνται δ' οἱ τέκτονες αὐτῇ μάλιστα· τρίτη δ' ἡ τῆς ῥυπούσης (Γρ. *ῥυπτούσης*), ᾗ χρῶνται τῶν πλυνόντων ὀθόνας τε καὶ ἐσθῆτας οἱ βουληθέντες». σελ. 180 «Ῥυπτικήν τε δύναμιν ἔχει, εἰ καὶ μετρίαν, Σελινουσία τε γῆ καὶ Χῖα· διὸ καί τινες τῶν γυναικῶν ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐταῖς χρῶνται». σελ. 187 «Τὸ γὰρ ἄδηκτον καὶ μέτριον καὶ παρηγορικὸν οὐκ ἔχει, καθάπερ ἡ Χῖά τε καὶ Σαμία καὶ Σελινουσία. Καὶ περὶ τῆς Κιμωλίας δὲ προείρηται βραχὺ τούτων οὔσης ἰσχυροτέρας, ἀδήκτου δ' ἔτι καὶ αὐτῆς, καὶ μάλιστα εἰ πλυθείη. Καὶ ἡ Κρητικὴ δὲ γῆ παραπλησία πώς ἐστι ταύταις, ἀλλ' ἱκανῶς ἀσθενὴς ὑπάρχει πολὺ τὸ ἀερῶδες ἔχουσα, τὸ μέντοι ῥυπτικὸν ἔχει· διὸ καὶ οἱ ἄνθρωποι λαμπρύνουσιν αὐτῇ τὰ ῥυπαρὰ τῶν ἀργυρωμάτων· ὥστ' ἔχοις ἂν καὶ ταύτην εἰς ὅπερ καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἀδήκτως ῥυπτούσας προειρήκαμεν ἐπιτηδείους εἶναι». Ἐν τῷ περὶ Λίθων τοῦ Θεοφράστου § 63 λέγεται «καλεῖται ἀστήρ· χρῶνται δὲ τῇ γῇ πρὸς τὰ ἱμάτια μάλιστα ἢ μόνον· χρῶνται δὲ καὶ τῇ Τυμφαϊκῇ πρὸς τὰ ἱμάτια καὶ καλοῦσι γύψον οἱ περὶ τὸν Ἄθων καὶ τοὺς τόπους ἐκείνους». Περὶ τοῦ Σαμίου ἀστέρος ποιεῖται λόγον ὁ Γαληνὸς ἐν Τόμ. ΙΒ', σελ. 178 κέξ. Πρβ. καὶ Σχολ. Νικάνδρ. Ἀλεξ. στίχ. 149 καὶ 150, κτλ.

Ὅτι ἐγίνετο ὑπὸ τῶν παλαιῶν χρῆσις τοῦ *λίτρου* ἢ *νίτρου* πρὸς πλύσιν ἱκανῶς δηλοῦται ἐκ τῆς Ἀριστοφανείου ῥήσεως (Βατρ. 712):

ὁ πονηρότατος βαλανεὺς ὁπόσοι κρατοῦσι κυκησιτέφρου
ψευδολίτρου κονίας
καὶ Κιμωλίας γῆς.

λέγεται δὲ καὶ ἐν τοῖς εἰς Λουκιανὸν Σχολίοις σελ. 145 «ρύμματα τὸν σάπωνα ἢ καὶ τὸ νίτρον· *ἐχρῶντο γὰρ καὶ τῷ νίτρῳ οἱ παλαιοὶ ἐν τοῖς λουτροῖς*» καὶ ἐν ταῖς Ἐπικτήτου Διατριβαῖς Δ', ια', 12 «ἀμήχανον μὴ ἀπὸ τοῦ ἱδρῶτος καὶ τῆς κατὰ τὴν ἐσθῆτα συνοχῆς ὑπολείπεσθαί τι περὶ τὸ σῶμα ῥυπαρὸν καὶ δεόμενον ἀποκαθάρσεως· διὰ τοῦτο ὕδωρ, ἔλαιον, χεῖρες, ὀθόνιον, ξύστρα, *νίτρον*, ἔσθ' ὅτε ἡ ἄλλη πᾶσα παρασκευὴ πρὸς τὸ καθῆραι αὐτό» καὶ παρὰ Γαληνῷ Τόμ. Ϛ', σελ. 530 «τὴν δ' οὐσίαν οὐ πυκνὴν καὶ βαρεῖαν ἀλλὰ χαύνην τε καὶ κούφην ἔχουσιν οἱ κύαμοι καί τι ρυπτικὸν ἔχουσιν ὁμοίως τῇ πτισάνῃ [1]· φαίνεται γὰρ ἐναργῶς τὰ ἐξ αὐτῶν ἄλευρα τὸν ῥύπον ἀποσμῶντα τοῦ δέρματος, ὃ κατανοήσαντες οἵ τ' ἀνδροκάπηλοι καὶ αἱ γυναῖκες ὁσημέραι χρῶνται τῷ τῶν κυάμων ἀλεύρῳ λουόμεναι, καθάπερ ἄλλοι *νίτρῳ τε καὶ ἀφρονίτρῳ* καὶ ὅλως τοῖς ρυπτικοῖς» καὶ παρ' Ἰσιδώρῳ Origin. XVI, 2, 7 «*nitrum*—ex quo et medicinae fiunt *et sordes corporum vestiumque lavantur*». Πρβ. καὶ Ἡσύχιον «Νίτρον: σάπων καὶ εἶδος ἰατρικοῦ» καὶ Ζωναρᾶν «Νίτρον: σαπώνιον καὶ εἶδος ἰατρικοῦ». Ἄξια παραθέσεως εἶνε καὶ τὰ ἐν τῷ Τιμαίῳ τοῦ Πλάτωνος γεγραμμένα σελ. 60, δ' «τὸ μὲν ἐλαίου καὶ γῆς καθαρτικὸν γένος λίτρον» καὶ σελ. 65, δ' «τὰ δὲ τούτων τε ρυπτικὰ καὶ πᾶν τὸ περὶ τὴν γλῶτταν ἀποπλύνοντα, πέρα μὲν τοῦ μετρίου τοῦτο δρῶντα καὶ προσεπιλαμβανόμενα, ὥστε ἀποτήκειν αὐτῆς τι τῆς φύσεως, οἷον ἡ τῶν λίτρων δύναμις, πικρὰ πάνθ' οὕτως ὠνόμασται, τὰ δὲ ὑποδεέστερα τῆς λιτρώδους ἕξεως ἐπὶ τὸ μέτριόν τε τῇ ῥύψει χρώμενα ἁλυκὰ ἄνευ πικρότητος τραχείας καὶ φίλα μᾶλλον ἡμῖν φαντάζεται». Πρβ. καὶ Θεόφραστον π. Φυτ. Αἰτ. Ϛ', α', 4 [2]. Ἡ Πραξινόη τὴν ἀφροσύνην τοῦ ἑαυτῆς ἀνδρὸς παριστῶσα παρὰ Θεοκρίτῳ Εἰδυλλ. ΙΕ', 16 λέγει:

νίτρον καὶ φῦκος ἀπὸ σκανᾶς ἀγοράσδων
ἦνθε φέρων ἅλας ἁμίν, ἀνὴρ τρισκαιδεκάπηχυς.

Ἐκαλεῖτο δὲ *νίτρον* καὶ ὁ τόπος ἐν ᾧ ἐπωλεῖτο νίτρον, ὡς ἐλέγετο καὶ *ὄψον, κρόμμυον, τυρός, οἶνος, ἔλαιον, λιβανωτός*, κτλ. ὁ τόπος ἔνθα ἐπωλεῖτο ὄψον, κρόμμυον, τυρός, οἶνος, κτλ. Ἀνάξιππ. παρ' Ἀθην. σελ. 169 ϐ':

οὐ μὴ πρότερον οἴσεις, θεοῖσιν ἐχθρὲ σύ,
τὸ λεϐήτιον· τάχ τοῦ νίτρου· πάλιν ὑστερεῖς;

Πρβ. Ἡσύχ. «*Τάχ τοῦ νίτρου*: τὰ τῶν μαγείρων ξηρὰ ἀρτύματα διὰ τὸ ἐνθα καὶ τὸ νίτρον πωλεῖσθαι». Ἐν τῷ κώδικι τοῦ Ἡσυχίου κεῖται *τακτονίτου*, ὅπερ πρῶτος ἐπηνώρθωσεν ὁ Πειρσὼν ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Μοίριδος σελ. 352 [3]. Παρατηρητέον δ' ὅτι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ γίνεται μνεία τοῦ

1 Πρβ. καὶ Τόμ. Γ', σελ. 569, κτλ.

2 Περὶ τοῦ νίτρου διέλαβεν ὁ Κρευζῆρος Comment. Herod. σελ. 41 κέξ. Ἴδε καὶ Ἰδελῆρον Ἀριστοτ. Μετεωρολ. Τόμ. Β', σελ. 474 καὶ Βαίριον Ἡροδ. Τόμ. Α', σελ. 616 ἐκδ. ϐ'.

3 Ἴδε καὶ Μεινέκιον Fragm. Com. Τόμ. Δ', σελ. 466 καὶ Κόϐητον Var. Lect. σελ. 140 καὶ Nov. Lect. σελ. 180.

νίτρου ὡς ῥυπτικοῦ ἢ σμηκτικοῦ. Ἱερεμ. Β', 22 «Ἐὰν *ἀποπλύνῃ ἐν νίτρῳ* καὶ πληθύνῃς σεαυτῇ πόαν, κεκηλίδωσαι ἐν ταῖς ἀδικίαις σου ἐναντίον ἐμοῦ, λέγει κύριος». Τὴν ῥῆσιν ταύτην ἐξετάζων ὁ Ὠριγένης Τόμ. ΙΕ', σελ. 130—132 γράφει «Ἆρα ᾤετό τις ἁμαρτήσασα ψυχὴ νίτρον λαβοῦσα καὶ ἀποπλυναμένη νίτρῳ αἰσθητῷ ὅτι πέπαυται τῆς κηλῖδος καὶ παύεται τῆς ἁμαρτίας, ὑπελάμβανε δέ τις πόαν ταύτην τὴν ἀνατέλλουσαν ἀπὸ γῆς λαβὼν καὶ ἀποπλυνάμενος καὶ ἀποσμηξάμενος καθαρθῆναι τὴν ψυχήν;» καὶ «Ἔστιν οὖν τις λόγος νίτρον καὶ ἔστι τις λόγος πόα, ὅστις τοὺς τοιούτους ῥύπους καθαίρει λαληθείς. Ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ τοῦ τοιούτου λόγου, ὅστις ἐστὶ νίτρον, καὶ ἀπὸ τοῦ τοιούτου δὲ λόγου, ὅς ἐστι πόα, οὐ πᾶσα ἁμαρτία θεραπεύεται, ἀλλ' ἔστιν ἁμαρτήματα οὐ δεόμενα νίτρου οὐδὲ πόας· λέγεται πρὸς τὴν οἰομένην ἁμαρτήματα ἔχειν ὡς δυνάμενα ἀποπλυθῆναι ἐν νίτρῳ καὶ πόᾳ τὸ κτέ.»[1].

Ἐκ τοῦ ὀνόματος *νίτρον* παρήχθη τὸ ῥῆμα *νιτροῦν—νιτροῦσθαι*. Συνέσιος σελ. 182, α' «εἰ τοῖς ἱματίοις αἴσθησις ἦν, τί ἂν οἴει πάσχειν αὐτὰ λακτιζόμενα καὶ *νιτρούμενα*;». Ἀλλὰ συχνότερον ἀπαντᾷ τὸ σύνθετον *ἐκνιτροῦν—ἐκνιτροῦσθαι* καὶ *προεκνιτροῦν—προεκνιτροῦσθαι*. Ἄλεξις παρ' Ἀθην. σελ. 230, 6':

τἀκπώματ' εἰς τὸ φανερὸν ἐκνενιτρωμένα
θεῖναι.

Ἄντυλλος παρ' Ὀρειβασ. Τόμ. Β', σελ. 69 «τὸ βδελλιζόμενον μέρος *προεκνιτρούσθω* καὶ καταχριέσθω αἵματι ζῴου τινός». σελ. 414 «ὁ δὲ τόπος ὁ μέλλων σιναπίζεσθαι *προεκνιτρούσθω*» (Πρβ. καὶ σελ. 416: *προεκνιτρωτέον* τε καὶ λουτέον καὶ θεραπευτέον). Διοσκορίδης Τόμ. Α', σελ. 619 «*προεκνιτρώσας* τὴν κεφαλήν». σελ. 687 «δεῖ δὲ *προεκνιτροῦν* τὸν τόπον». Γαληνὸς Τόμ. ΙΒ', σελ. 404 «καὶ *προεκνιτρώσας* ἔμπλασσε εἰς ὀθόνιον καὶ ἐπιτίθει» καὶ «ξυρήσας καὶ *προεκνιτρώσας* κατάχριε» καὶ «προξυρήσας καὶ *ἐκνιτρώσας* τὸν τόπον». σελ. 406 «τὰς ἐπιπολαίους ἀλωπεκίας *ἐκνιτρώσας*». σελ. 414 «κατάχριε *προεκνιτρώσας* τὸν τόπον». σελ. 418 «προξυρῶν τὸν τόπον καὶ *προεκνιτρῶν*». σελ. 625 «δεῖ δὲ *προεκνιτροῦν*». σελ. 831 «λαπάθου ἡμέρου τὸν φλοιὸν τῆς ῥίζης μετ' ὄξους λεάνας κατάπλασσε *προεκνιτρώσας*». Πρβ. καὶ Τόμ. ΙΔ', σελ. 353 καὶ σελ. 425. Εὑρίσκεται δὲ καὶ ἐν ἐπιγραφῇ ἐκδοθείσῃ ὑπὸ τοῦ Σ. Κουμανούδου ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι *Ἀθηναίῳ* Τόμ. Δ', σελ. 372, 86 «ἔπειτεν *ἐγνιτρώσει* τὰς στήλας» καὶ σελ. 374, 169 «*ἐγνιτρώσας* καὶ ἐκπλύνας ὕδατι καθαρῷ».

Ὀνόματα ἐκ τοῦ *νίτρον* ἐσχηματισμένα εἶνε τὸ *νιτρώδης*, ὅπερ καὶ παρ' ἄλλοις ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τῷ Θεοφράστῳ, καὶ τὸ *νιτρῖτις*, οὗ ἐποιήσατο χρῆσιν ὁ Στράβων. Εὐστάθ. Διον. Περιηγ. 988 «Ὅτι ἡ Θωνῖτις λίμνη ἐστὶ *νιτρώδης* κατὰ μέσον τοῦ Τίγριος—Ὁ δὲ γεωγράφος φησὶ καὶ Ἀρσηνὴν καλεῖ-

1 Πρβ. καὶ Κουστῆρον εἰς Σουΐδαν λ. κονία.

σθαι τὴν *νιτρῖτιν* ταύτην Θωνῖτιν καὶ πολλοὺς ἔχειν ἰχθύας, ῥήττειν δὲ τὰς ἐσθῆτας καὶ διαξέειν καὶ ἄποτον ἔχειν τὸ ὕδωρ». Τὸ χωρίον τοῦ Στράβωνος κείμενον ἐν σελ. 529 ἔχει οὕτως· «ἡ δὲ Ἀρτηνή, ἣν καὶ Θωνῖτιν καλοῦσιν· ἔστι δὲ *νιτρῖτις*, τὰς δ' ἐσθῆτας ῥήττει καὶ διαξαίνει· διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἄποτόν ἐστι τὸ ὕδωρ». Φέρεται δὲ παρ' αὐτῷ καὶ «ὑπὲρ δὲ Μωμέμφεώς εἰσι δύο *νιτρίαι* πλεῖστον νίτρον ἔχουσαι καὶ νομὸς *Νιτριώτης*» (σελ. 803, Πρβ. καὶ Στέφ. Βυζάντ. σελ. 477, 13). Ὁ Μεινέκιος εἴκασε *νιτρεῖαι* καὶ *Νιτρεώτης*. *Νιτροποιὸς γῆ* εὑρίσκεται ἐν τοῖς εἰς Ἀριστοφάνη Σχολίοις Βατρ. 712.

Κατὰ τοὺς παλαιοὺς γραμματικοὺς ὑπὸ τῶν Ἀττικῶν ἐλέγετο *λίτρον* διὰ τοῦ Λ, οὐχὶ *νίτρον* διὰ τοῦ Ν. Φρύνιχος σελ. 305 «*Νίτρον*: τοῦτο Αἰολεὺς μὲν ἂν εἴποι, ὥσπερ οὖν καὶ Σαπφώ, διὰ τοῦ Ν· Ἀθηναῖος δὲ διὰ τοῦ Λ, *λίτρον*». Φώτιος σελ. 227, 23 «*Λίτρον*: οὐ *νίτρον* Ἀττικοί. Οὕτως Ἀριστοφάνης» (Πρβ. Πολυδ. Ζ', 95). Μοῖρις σελ. 246 «*Λίτρον* Ἀττικῶς, *νίτρον* Ἑλληνικῶς». Γρηγόρ. Κορ. σελ. 147 «Οἱ Ἀττικοὶ καὶ τὸν πνεύμονα πλεύμονα λέγουσι καὶ τὸ *νίτρον λίτρον*». Εὐστάθιος σελ. 483, 9 «Ἀθηναῖοι γὰρ ἀντὶ τοῦ Ν ἔστιν ὅτε Λ τιθέασιν, ὁποῖον καὶ τὸ *νίτρον* καὶ ὁ *πνεύμων*, ἃ ἐκεῖνοι *λίτρον* φασὶ καὶ *πλεύμονα*, ὡς δηλοῖ καὶ ὁ κωμικὸς ἐν τῷ *ψευδολίτρου κονίας* καὶ ἐν τῷ *πλευμόνων ἀνθάψεται*» (Πρβ. καὶ σελ. 918, 32 καὶ σελ. 1141, 9). Τοῦ τύπου *λίτρον* ἐποιήσατο χρῆσιν καὶ ὁ Ἡρόδοτος. Ἀλλ' ἀκριβῶς περὶ τοῦ προκειμένου ἀλλαχοῦ [1]. Ἐν τῷ κώδικι τοῦ Ἡσυχίου φέρεται «Λιτρίς: πυξὶς *σαματοδόχος*», ἐν δὲ τῷ τοῦ Φωτίου, «Λίτρα: τὴν *νομιμοδόκην* καλοῦσι· τὴν δὲ αὐτὴν καὶ λιτροδόκην καλοῦσιν». Ὁ Κόβητος (*Μνημοσ.* 1859, σελ. 32) ἀναγινώσκει *νομισματοδόκος* καὶ *νομισματοδόκην*. Ἀλλ' ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι ὁ μὲν Ἡσύχιος ἔγραψε «Λιτρίς: πυξὶς *σμηματοδόχος*», ὁ δὲ Φώτιος «*Λιτρίδα* : τὴν *σμηματοδόχην* καλοῦσι».

Ὁ ἀφρὸς τοῦ νίτρου ὠνομάζετο καὶ *ἀφρόνιτρον*, ὅπερ εὐλόγως ἀποδοκιμάζεται ὑπὸ τοῦ Φρυνίχου λέγοντος σελ. 303 «*Ἀφρόνιτρον* : τελέως ἐξίτηλον καὶ ἀδόκιμον. Χρὴ οὖν *λιτρον* λέγειν ἢ *λίτρου ἀφρόν*». Ἐν τοῖς τοῦ Γαληνοῦ ἀναγινώσκεται Τόμ. Ι', σελ. 569 «Ἔτι δὲ τοῦδε μᾶλλον (ῥύπτει) ὁ ἀφρὸς τοῦ νίτρου καὶ τὸ νίτρον αὐτὸ καὶ τὸ ἀφρόνιτρον· εἶναι δὲ χρὴ τὸ μὲν νίτρον λεπτομερές, οἷόν πέρ ἐστι τὸ Βερενίκιον· εἰ δὲ τὸ λιθῶδες εἴη, καίειν τε καὶ λειοῦν ἀκριβῶς αὐτό». σελ. 966 «Ἀνωδύνου δὲ γινομένου τοῦ μυός, ἔξεστί σοι μὴ προρούτης τῆς κονίας ἀντ' αὐτῆς ἐμβάλλειν ἀφρόνιτρον· ἔστω δὲ τοῦτο μὴ λιθῶδες ἀλλ' ἀφρῶδες μᾶλλον· ἔστι δὲ τὸ μὲν λιθῶδες σκληρὸν καὶ πυκνὸν καὶ δυσκόλως διαχεόμενον ἐν τῷ μίγνυσθαι τοῖς εἰρημένοις ὑγροῖς, τὸ δὲ ἀφρῶδες μαλακὸν καὶ χαῦνον, ἔτι τε λευκότερον τοῦ λιθώδους». Τόμ. ΙΑ', σελ. 695 «Οὕτω δὲ δὴ καὶ τὸ νίτρον αὐτὸ καὶ ὁ ἀφρὸς αὐτοῦ καὶ

1 Ἴδε Μαιτταῖρον π. Διαλ. σελ. 4. Στουρζ. Λοβέκκιον Φρυνίχ. σελ. 305. Ἰδελῆρον Ἀριστοτ. Μετεωρολ. Τόμ. Δ', σελ. 639 καὶ Βρεδόβιον π. Διαλ. Ἡροδ. σελ. 90.

τὸ συνθέτῳ προσηγορίᾳ καλούμενον ἀφρόνιτρον ἔτι μᾶλλον τῶν ἄλλων πέφυκε ῥύπτειν, ὡς ἂν ἥκιστα μὲν στύφοντα, πικρὰ δ' ἀκριβῶς ὑπάρχοντα». Τόμ. ΙΒ', σελ. 210 «Εἰρήσεται δὲ καὶ νῦν ὡς ὁ μὲν ἐν τοῖς ἀφρονίτροις (χυμὸς) πικρός τε ἐστι καὶ ῥυπτικός, ὁ δ' ἐν τοῖς ἁλσὶ τοσοῦτον ἀπολείπεται κατὰ τὸ ῥύπτειν, ὅσον πλεονεκτεῖ κατὰ τὴν στῦψιν· ἔστι γὰρ μικτὸς ἐκ δυοῖν ποιοτήτων, ῥυπτικῆς τε καὶ στυπτικῆς· ὅτι δ' ἱκανῶς ἀμφότεροι ξηραίνουσιν ἐδέδεικτο καὶ πρόσθεν· ἐν τῷ μέσῳ δ' ἀμφοῖν ἐστιν ὁ τοῦ λίτρου». σελ. 212 «Ἀφρόλιτρον ἀφρονίτρου διαφέρει. Νίτρου μὲν γὰρ ἀφρὸς ξηραντικόν ἐστι φάρμακον ἀλεύρῳ πυρίνῳ παραπλήσιος ὀφθῆναι· καὶ γὰρ καὶ λευκός ἐστιν, οὐχ, ὥσπερ τὸ τῆς Ἀσίας (Γρ. *Ἀσσίας*) πέτρας ἄνθος, τεφρώδης. Ἀφρόνιτρον δ' οὐκ ἀλευρῶδες οὐδὲ διαλελυμένον ἀλλὰ πεπηγός ἐστι καὶ συνεστός (Γρ. *συνεστώς*), ᾧ πάντες οἱ ῥυπῶντες ἐν τοῖς βαλανείοις ὁσημέραι χρῶνται, ῥυπτικὴν ἔχοντι δύναμιν, ὡς μὴ μόνον ἀποσμῆξαι ῥύπον ἀλλὰ καὶ κνησμὸν ἰάσασθαι, διαφορουμένων ὑπ' αὐτοῦ τῶν ἐργαζομένων αὐτὸν ἰχώρων. Εἰκότως οὖν δι' αὐτοῦ σκευάζουσιν ἰατροὶ πολλὰ τῶν διαφορούντων φαρμάκων. Ὁ δ' ἀφρὸς τοῦ νίτρου τῆς αὐτῆς μέν ἐστι φύσεως καὶ δυνάμεως τῷ νίτρῳ, λεπτομερεστέραν δ' ἔχει τὴν οὐσίαν. Ἐρρέθη γε μὴν ὀλίγον ἔμπροσθεν ἐν τῷ μεταξὺ κατὰ τὴν δύναμιν εἶναι τὸ ἀφρόλιτρον ἀφρονίτρου τε καὶ ἁλῶν· ἀφρολίτρῳ μὲν γὰρ ἡ ῥυπτικὴ δύναμις ὑπάρχει μόνη, τοῖς δ' ἁλσὶ καὶ ἡ στυπτική, πολὺ πλείων δὲ ἡ ῥυπτική» [1]. Τόμ. ΙΓ', σελ. 568 «Καὶ τῶν γεωδῶν ὅ τ' ἀφρὸς τοῦ νίτρου καὶ τὸ ῥᾳδίως ὕδατι λυόμενον ἀφρόνιτρον, ὡς ἐν γεώδεσι σώμασι δηλονότι ἀκουόντων ἡμῶν. Ἐφεξῆς δ' αὐτῶν ἐστι τὸ Βερενίκιον ὀνομαζόμενον νίτρον ἥ τ' Ἀσία (Γρ. *Ἀσσία*) πέτρα». σελ. 593 «Ταύτῃ μὲν οὖν καὶ ἀφρόνιτρον καὶ Βερενίκιον λίτρον καὶ ἀφρόλιτρον τὸ μὴ λιθῶδες, ἀλλ' ὄντως ἀφρόλιτρον, ὅπερ ἀφρώδη τὴν σύστασιν ἔχει, μίξας ἐχρησάμην πολλάκις». σελ. 664 «καθάπερ ὁ ἄκαυστος ἰὸς καὶ ἡ ἄσβεστος καὶ ἡ ἄπλυτος τίτανος καὶ τὸ μαλακὸν ἀφρόνιτρον, ὅπερ ὄντως ἐστὶν ἀφρόλιτρον· ὅσῳ γὰρ ἂν ἀφρωδέστερον ᾖ, τοσούτῳ κάλλιόν ἐστι κατ' ἄμφω, καὶ τὸ δάκνειν ἧττον καὶ τὸ διαφορεῖν μᾶλλον». σελ. 924 «ἡ τὸ τῆς Ἀσίας (Γρ. *Ἀσσίας*) πέτρας ἄνθος ἢ ἀφρὸς νίτρου ἢ ἀφρόνιτρον ἢ ὄξος ἢ κονία στακτή». Κοραῆς *Ξενοκρ. καὶ Γαλην.* σελ. 199 «Τοῦ τῶν λίτρων ἀφροῦ, καὶ τοῦ τῶν χαύνων *ἀφρολίτρων*.] *Λίτρων* Ἀττικῶς εἴρηκεν, ἀντὶ τοῦ *Νίτρων*. Διὸ καὶ ἑχομένως *Ἀφρολίτρων* ὤφειλεν εἰπεῖν, ὡς ἔγραψα, καὶ οὐκ *Ἀφρονίτρων*, οὐδ', ὡς φέρεται ἐν τοῖς τοῦ Γαληνοῦ, τυπογραφικῇ ἁμαρτίᾳ, *Ἀφο-*

1 Ὁ Κοραῆς Ξενοκρ. καὶ Γαλην. σελ. 200 γράφει «Ἀφρόλιτρον ἀφροῦ λίτρου διαφέρει» καὶ «Ἀφρόλιτρον δ' οὐκ ἀλευρῶδες» καὶ «ἀφρόλιτρον ἀφροῦ λίτρου τε καὶ ἁλῶν» καὶ «τοῖς δ' ἁλσὶ καὶ ἡ ῥυπτικὴ, πολὺ πλείων δὲ ἡ στυπτική». Παρ' Ὀρειβασίῳ Τόμ. Β', σελ. 714 φέρεται «Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ κατὰ τὴν δύναμίν ἐστι τὸ λίτρον ἀφρονίτρου τε καὶ ἁλῶν· ἀφρονίτρῳ μὲν γὰρ ἡ ῥυπτικὴ δύναμις ὑπάρχει μόνη, τοῖς δ' ἁλσὶ καὶ ἡ στυπτική, τῷ λίτρῳ δὲ ἀμφότεραι μέν εἰσιν, ἀλλὰ ἐλαχίστη μὲν ἡ στυπτική, πολὺ πλείων δὲ ἡ ῥυπτική».

νίτρων. Ἦν δὲ τὸ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις νίτρον, οὐχ ὃ τῷ αὐτῷ ὀνόματι (Nitre, ἢ Nitrate de Potasse) καλοῦσιν οἱ νεώτεροι χημικοί, τὸ συγκείμενον ἔκ τε νιτρικοῦ ὀξέος καὶ ἀλκαλίου φυτικοῦ· ἀλλὰ τὸ λεγόμενον νῦν *Νάτρον*, αὐτοφυὲς σύγκριμα ἀνθρακικοῦ ὀξέος καὶ ἀλκαλίου (Natron, ἢ Carbonate de soude natif). Καὶ *Νίτρον* μὲν, ἢ *Λίτρον*, ἐκάλουν τοὺς στεῤῥοτέρους καὶ λιθώδεις τῶν βώλων, *Ἀφρόνιτρον* δὲ, ἢ *Ἀφρόλιτρον*, τοὺς χαυνοτέρους τε καὶ μαλακωτέρους, *Ἀφρὸν* δὲ *λίτρου*, ἢ νίτρου, τὸ ἐξανθοῦν ἐπιπολῆς τοῦ νίτρου καὶ ῥᾳδίως ἀποξυόμενον ἀλευρῶδες». Τὰ χωρία τοῦ Γαληνοῦ θὰ ἐξετασθῶσιν ἀκριβέστερον ἐν ἄλλῳ τόπῳ.

Τὸ *Χαλαστραῖον λίτρον* ἐμνημόνευσεν ὁ Πολυδεύκης ὡς εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος. Ἐν τῇ Πολιτείᾳ τοῦ Πλάτωνος σελ. 430, α' κεῖται «καὶ μὴ αὐτῶν ἐκπλύναι τὴν βαφὴν τὰ ῥύμματα ταῦτα δεινὰ ὄντα ἐκκλύζειν, ἥ τε ἡδονὴ παντὸς *Χαλαστραίου* δεινοτέρα οὖσα τοῦτο δρᾶν καὶ κονίας λύπη τε καὶ φόβος καὶ ἐπιθυμία παντὸς ἄλλου ῥύμματος». Σχολ. «Χαλάστρα: πόλις τῆς Μακεδονίας καὶ λίμνη, ἔνθα τὸ *Χαλαστραῖον νίτρον* γιγνόμενον διὰ ἐννεατηρίδος πήγνυται, ὁμοίως δὲ καὶ λύεται». Ἡσύχ. «Χαλαστραίων συῶν: Πόλις τῆς Μακεδονίας καὶ λίμνη, ἔνθα τὸ *Χαλαστραῖον νίτρον* γεγένηται». Πρβ. καὶ Τίμαιον Σοφ. Πλάτ. Λέξ. σελ. 272 καὶ Ἐτυμολ. Μέγ. σελ. 805, 3 καὶ Στέφαν. Βυζάντ. σελ. 679, 11, κτλ. Φέρεται δὲ καὶ ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς τοῦ Ἀλκίφρονος Γ', 61 «Ἡράκλεις, ὅσα ὑπέστην πράγματα ῥύμματι καὶ *νίτρῳ Χαλαστραίῳ* χθιζινοῦ ζωμοῦ τοὐμοὶ περιχυθέντος τὴν γλισχρότητα ἀποκαθαίρων» καὶ ἐν τοῖς Ἠθικοῖς τοῦ Πλουτάρχου σελ. 134, ε' «Ὡς γὰρ τὰ ὀθόνια ῥύμμασι καὶ *Χαλαστραίοις* πλυνόμενα μᾶλλον ἐκπλύνεται τῶν ὑδατοκλύστων, οὕτως οἱ μετὰ φαρμάκων ἔμετοι λυμαίνονται τῷ σώματι καὶ διαφθείρουσιν». Τὸ παρὰ Θεμιστίῳ σελ. 359, γ' «ἀπονίζειν οὖν αὐτὸν ἐπειρᾶτο καὶ ἀποσμήχειν περιάγων κρήνας καὶ ποταμοὺς καὶ ῥύμμασι χρώμενος καὶ *χαλάστραις*» μετετύπωσεν ὁ Ῥουγκήνιος (*Τιμ. Σοφ.* σελ. 272) εἰς τὸ *Χαλαστραίοις*. Περὶ τοῦ προκειμένου νίτρου ποιεῖται λόγον καὶ ὁ Πλίνιος γράφων XXXI, 10, 1 «Optimum copiosumque (nitrum) in Litis Macedoniae, quod vocant *Chalastricum*, candidum purumque, proximun sali» [1].

Τῆς *κονίας* γίνεται μνεία ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν τοῖς Ἀχαρνεῦσι στίχ. 18:

> ἀλλ' οὐδεπώποτ' ἐξ ὅτου 'γὼ ῥύπτομαι
> οὕτως ἐδήχθην ὑπὸ κ ο ν ί α ς τὰς ὀφρῦς.

καὶ ἐν τῇ Λυσιστράτῃ στίχ. 470:

> οὐκ οἶσθα λουτρὸν οἷον αἵδ' ἡμᾶς ἔλουσαν ἄρτι
> ἐν τοῖσιν ἱματιδίοις καὶ ταῦτ' ἄνευ κ ο ν ί α ς;

1 Ἴδε Ῥουγκήνιον Τιμ. Σοφ. σελ. 272 καὶ Πειρσῶνα Μοίρ. σελ. 417 καὶ Βυττεμβάχιον Πλουτ. Ἠθικ. Τόμ. ς', σελ. 856.

καὶ ἐν τοῖς Βατράχοις στίχ. 711:

> ὁπονηρότατος βαλανεὺς ὁπόσοι κρατοῦσι κυκησιτέφρου
> ψευδολίτρου κονίας
> καὶ Κιμωλίας γῆς».

Πρβ. καὶ Πλάτ. Πολιτ. σελ. 430, α' «παντὸς Χαλαστραίου δεινοτέρα οὖσα τοῦτο δρᾶν καὶ *κονίας*». Σχολ. «Κονία: σμῆγμα, σποδός». Σουΐδ. «Κονία: ὁ κονιορτός, νίτρον, ῥύπος».

Ἡ λέξις *κονία* τὴν κόνιν καθόλου παρ' Ὁμήρῳ σημαίνουσα ἐλαμβάνετο παρὰ τοῖς ἔπειτα εἰδικώτερον εἰς δήλωσιν τῆς τέφρας καὶ μάλιστα τοῦ διὰ τῆς τέφρας ἠθουμένου ὑγροῦ τοῦ περιέχοντος τὴν λεπτομερῆ καὶ ῥυπτικὴν αὐτῆς οὐσίαν. Ἡσύχ. «Κονία: σμῆμα, σποδός» (Πρβ. καὶ «Ἴχνυον: κονίαν, σμῆμα»). Πλούταρχ. Ἠθικ. σελ. 684, γ' «Τῆς γὰρ συκῆς καὶ τὸ φύλλον διὰ τραχύτητα θρίον ὠνόμασται καὶ τὸ ξύλον ὀπῶδές ἐστιν· ὥστε καιόμενον μὲν ἐκδιδόναι δριμύτατον καπνόν, κατακαυθὲν δὲ τὴν ἐκ τῆς τέφρας κονίαν ῥυπτικωτάτην παρέχειν ὑπὸ δριμύτητος». σελ. 911, ε' «Ἢ γέγονεν ἄποτον καὶ πικρὸν τὸ ὕδωρ, ὡς Ἀριστοτέλης φησίν, ἀναμίξει κατακεκαυμένης γῆς; καὶ γὰρ ἡ κονία γίνεται, γλυκέος ὕδατος εἰς τέφραν ἐμπεσόντος, ἡ δὲ διάλυσις ἐξίστησι καὶ φθείρει τὸ χρηστὸν καὶ πότιμον». Γαλην. Τόμ. ΙΒ', σελ. 143 «Κατὰ ἀναλογίαν δὲ τῆς εἰρημένης αὐτῶν δυνάμεως ἡ τέφρα καὶ ἡ ἀπ' αὐτῆς κονία». Διοσκορίδ. Τόμ. Α', σελ. 164 «Γίνεται δὲ καὶ κονία ἀγρίας συκῆς καὶ ἡμέρου, καέντων τῶν κλάδων, ἐκ τῆς τέφρας». σελ. 801 «Τέφρα κληματίνη δύναμιν ἔχει καυστικήν—καὶ γίνεται ἡ ἐξ αὐτῆς κονία πρὸς πτώματα καὶ μύκητας». Τόμ. Β', σελ. 34 «καὶ κονία συκίνη ἢ κληματίνη σὺν οἴνῳ πολλῷ πινομένη». σελ. 35 «ὁμοίως καὶ κράμβης σπέρμα *κονία* τε συκίνη». Θεόφραστ. π. Φυτ. Ἱστορ. Ε', θ', 5 «Δριμεῖα δὲ καὶ ἡ τέφρα καὶ ἡ κονία ἡ ἀπ' αὐτῶν· μάλιστα δέ φασι τὴν ἀπὸ τῆς ἀμυγδαλῆς», κτλ. Ἐν τοῖς Ἀλεξιφαρμάκοις τοῦ Νικάνδρου ἀναγινώσκεται στίχ. 95:

> ἠὲ σὺ κληματόεσσαν ἐν ὕδατι πλύνεο τέφρην
> θαλπομένην, τὸ δὲ ῥύμμα νεοπλεκέος καλάθοιο
> κόλποις ἰκμήνειας· ὁ γάρ τ' ἀναδέξεται ἰλύν.

Σχολ. «Κελεύει κονίαν ἀπὸ τῶν κλημάτων πλύναντα καλαμίνῳ καλάθῳ διυλίζειν καὶ μεθ' ὕδατος θερμάναντα διδόναι πίνειν· δοκεῖ γὰρ ἡ κονία ἤγουν ἡ τέφρα ἤτοι στακτὴ ἀπορρύπτειν ἀπὸ τῶν σωμάτων πᾶν τὸ περιπλασσόμενον τοῦ ψιμυθίου τοῖς σπλάγχνοις. Ῥύμμα δὲ τὸ σμῆγμα, τὸ κάθισμα (καθάρισμα), τὸν ῥύπον. Φησὶ δὲ πλύνεσθαι τὴν τέφραν τὴν κληματίνην καὶ διηθεῖσθαι ἐν τοῖς κόλποις τοῦ νεοπλεκοῦς καλάθου διὰ τὴν ἰλύν».

Ἄξια παραθέσεως εἶνε καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τοῖς Μετεωρολογικοῖς γεγραμμένα. Β', α', 5 «καθάπερ γὰρ τὸ διὰ τῆς *τέφρας* ἠθούμενον ἁλμυρὸν γίνεται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ταύτην ἁλμυρὰν εἶναι, μιχθείσης αὐτῇ τοιαύτης γῆς». Β', γ', 13 «ἢ συμμιχθέντος τινός, καθάπερ ἐν τοῖς

διὰ τῆς *τέφρας* ἠθουμένοις ὕδασι». Β', γ', 14 «εἰ δὴ ὥσπερ τὸ διὰ τῆς *κονίας* ἠθούμενον ὕδωρ γίνεται πικρόν, κτέ.». Δ', ζ', 9 «ὅσα μὲν οὖν μὴ παχύνεται ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ ἀλλὰ πήγνυται, *ὕδατός ἐστι μᾶλλον*, οἷον οἶνος καὶ οὖρον καὶ ὄξος καὶ *κονία* καὶ ὀρρός». Πρβ. καὶ π. Χρωμ. Α', 1 «διὸ καὶ ἡ *κονία* ξανθὴ γίνεται, *τοῦ φλογοειδοῦς καὶ μέλανος ἐπιχρώζοντος τὸ ὕδωρ*». Μνημονεύει δ' ἐνίοτε ὁμοῦ ὁ 'Αριστοτέλης τὴν κονίαν καὶ τὴν τέφραν λέγων Μετεωρολ. Β', γ', 29 «ὁρᾶν δ' ἔξεστι καὶ τὴν *κονίαν* καὶ τὴν *τέφραν* καὶ τὴν ὑπόστασιν τῶν ζῴων καὶ τὴν ξηρὰν καὶ τὴν ὑγράν». Β', γ', 44 «εἶτα τὴν μὲν ἀρχὴν ἀπεσβέσθαι τοῦ πυρός, δι' ἧς δὲ διηθοῦνται γῆς ἔτι μένειν οὖσαν οἷον *κονίαν* καὶ *τέφραν*». π. Ζῴ. Μορ. Β', 2 «ἔχει δὲ θερμότητα καὶ τὰ πυρωθέντα πάντα σχεδόν, οἷον *κονία* καὶ *τέφρα*, καὶ τὰ ὑποστήματα τῶν ζῴων». 'Υπολαμβάνουσι δέ τινες ὅτι κονία ἐν τούτοις εἶνε ἡ τίτανος ἢ ἄσβεστος. Πρβ. καὶ Θεόφραστ. π. Λίθ. 69 «ὀπτήσαντες δὲ (τοὺς μαρμάρους) κόπτουσιν, ὥσπερ τὴν κονίαν» καὶ π. Πυρ. 65 «διὰ τοῦθ' ἡ κονία ὕδατος ἐπιχεομένου καίει μᾶλλον—καὶ οὔθ' ἡ παλαιὰ σφόδρα οὔθ' ἡ λεία ἀλλ' ἡ ἀρτίκαυστος καὶ βωλοειδής», κτλ. 'Αλλὰ περὶ τοῦ *κονία* ἐξ οὗ τὸ *κονιῶ*—*κονίαμα*—*κονιατός*, κτλ. θὰ διαλάβωμεν ἀλλαχοῦ, ὡς καὶ περὶ τοῦ *ἀμμοκονία*, *ὀστρακοκονία*, κτλ.

Κατὰ τὸν Πολυδεύκη Ζ', 40 κονία εἶνε *τὸ ἐκ τῆς τέφρας καθιστάμενον* (ἢ *κατεσταγμένον*) *ὑγρόν*, κατὰ δὲ τὸν Γαληνὸν *τὸ οἷον περίπλυμα τῆς τέφρας*. Τόμ. ΙΒ', σελ. 35 «Κονία. Τὸ οἷον περίπλυμα τῆς τέφρας οὕτως ὀνομάζεται [1]. 'Ρυπτικωτάτη δ' ἐστὶ καὶ ξηραντικωτάτη πασῶν ἡ ἐκ τῆς συκίνης τέφρας καὶ τῆς τῶν τιθυμάλλων καὶ σχεδὸν ἤδη τῆς καλουμένης σηπτικῆς δυνάμεως, ἣν οἵα τίς ἐστιν ἐν τῷ πέμπτῳ λόγῳ διῆλθον» (Πρβ. καὶ 'Ορειβάσ. Τόμ. Β', σελ. 650). Ἄλλα τοῦ Γαληνοῦ χωρία εἰς πληρεστέραν καὶ ἀκριβεστέραν γνῶσιν τοῦ προκειμένου συμβαλλόμενα εἶνε τἀκόλουθα. Τόμ. ΙΑ', σελ. 629 «Καὶ ἐν ἐκείναις (ταῖς τέφραις) τὸ μὲν οἷον ἐμπύρευμα κατὰ μικρὰ μόρια παρέσπαρται, καὶ τοῦτο μὲν ἱκανῶς ἐστι θερμόν, τὸ δ' ἄλλο πᾶν γεῶδές τε καὶ ψυχρόν. Καὶ διὰ τοῦτο, ἐπειδὰν ὕδατι βραχεῖσα τέφρα διά τινων σωμάτων ἀραιῶν συμμέτρως ἠθῆται, συναποφέρεται μὲν ἐν τῷδε τὰ θερμὰ καὶ δριμέα μόρια, τὸ δ' ὑπόλοιπον οὐκέτι θερμόν ἐστιν ἐναποθέμενον τῷ ὕδατι τὰ πυρώδη μόρια. Καλοῦσι δὲ τὸ τοιοῦτον ὕδωρ οἱ ἄνθρωποι κονίαν ἀνάλογον ὂν τῇ θαλάττῃ καὶ ἅλμῃ διαθέσεως καὶ γενέσεως ἕνεκα καὶ δυνάμεως· ἐκεῖνα μὲν γὰρ ἐξ ὕδατος καὶ ἁλῶν σύγκειται, τὸ δὲ περιπλῦνον ὕδωρ τὴν τέφραν σύνθετον ἐξ αὐτοῦ καὶ ὧν ἀπηνέγκατο μορίων γενόμενον οὕτως ἀπειργάσατο τὴν ὀνομαζομένην κονίαν, ἣν εἰ μὴ φθάνοντες ἐγινώσκομεν ὡς ἐξ ὕδατός τε καὶ τῶν αἰθαλωδῶν μορίων τῆς τέφρας ἐγένετο, τάχ' ἂν ὑπελαμβάνομεν ἁπλοῦν καὶ ἀσύνθετον ὑπάρχειν σῶμα». Τόμ. ΙΒ', σελ. 138 «Τέφρα. Τῶν κεκαυμένων ξύλων τὸ λείψανον οὕτω προσαγο-

1 Ἴδε καὶ Ἰδελῆρον 'Αριστοτέλ. Μετεωρολ. Τόμ. Β', σελ. 484.

ρεύεται, σύνθετον ὑπάρχον ἐξ ἐναντίων οὐσιῶν τε καὶ ποιοτήτων· ἔχει γὰρ ἐν αὑτῷ τὸ μέν τι γεῶδες, τὸ δ' οἷον αἰθαλῶδες ἢ λιγνυῶδες ἢ ὅπως ἂν ἐθέλῃ τις καλεῖν [1]. Ταυτὶ μὲν οὖν τὰ μόρια λεπτομερῆ τ' ἐστὶ καὶ βρεχομένης ὕδατι τῆς τέφρας καὶ διηθουμένης συναποφέρεται· ὅσον δ' ὑπολείπεται γεῶδες ἀσθενὲς καὶ ἄδηκτον γίγνεται ἐν τῇ κονίᾳ τὴν θερμὴν δύναμιν ἀποτιθέμενον. Οὐχ ἅπασα δὲ τέφρα τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἔχει κρᾶσιν ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς καυθείσης ὕλης διαφορὰν ὑπαλλάττεται. Διοσκορίδης δὲ οὐκ οἶδ' ὅπως στυπτικὴν αὐτὴν ἔχειν φησὶ τὴν δύναμιν [2]· καίτοι γε ἡ συκίνη πάσης ἀπήλλακται τοιαύτης ποιότητος, κτέ.» (Πρβ. καὶ Ὀρειβάσ. Τόμ. Β', σελ. 693). σελ. 164 «Τὰ μὲν οὖν δριμέα πολὺ τῆς θερμότητος ἀπόλλυσι καυθέντα, τὰ δὲ μὴ τοιαῦτα προσλαμβάνει, τελέως δὲ ψυχρὸν οὐδὲν τῶν καυθέντων ἐστίν. Ἐγκαταλείπεται γὰρ αὐτοῖς οἷον ἐμπύρευμά τι· καὶ γὰρ προσηγόρευεν οὕτως Ἀριστοτέλης αὐτό· καὶ τοῦτ' ἔστι τὸ κατὰ τὰς πλύσεις ἀπορρυπτόμενον. ἔστι δὲ τὸ λεπτομερέστατον τῆς τῶν καυθέντων οὐσίας, οὗ συναπελθόντος τῷ ὕδατι τὸ λοιπὸν τοῦ καυθέντος οὐσία γεώδης ἐστί· τὸ μὲν γὰρ ὑγρὸν ἅπαν ἡ καῦσις ἐκδαπανᾷ, τὸ δ' ὑπολειπόμενον γεῶδές ἐστιν ἅμα τῷ πρὸς Ἀριστοτέλους ἐμπυρεύματι κληθέντι. Τοῦτ' οὖν ὅταν τις ἀφέληται καὶ χωρίσῃ τῇ πλύσει, τὸ μὲν ὕδωρ, ᾧ τὸ φάρμακον ἐπλύθη, θερμὴν δύναμιν ἐπεκτήσατο λεπτομερῆ, τὸ δ' ὑπόλοιπον γίνεται γεῶδες ψυχρὸν ξηραίνειν ἀδήκτως δυνάμενον». σελ. 222 «Κονία. Τῆς τέφρας πλυθείσης ἡ κονία γίνεται, τέφραν δὲ τὸ ὑπόλειμμα τῶν κεκαυμένων σωμάτων ὀνομάζουσιν οἱ Ἕλληνες, ἐάν τε λιθώδη τὴν φύσιν ἐάν τε δένδρων ἢ ζῴων ᾖ μόρια. Κατὰ τὴν φύσιν οὖν τοῦ πλυνομένου καὶ ἡ κονία γίνεται, τοῦ μὲν ἐμπύρευμα δριμύτατον ἔχοντος δριμυτάτη, τοῦ δὲ μὴ τοιούτου μετριωτέρα· διὸ καὶ ταῖς σηπταῖς καλουμέναις δυνάμεσι μίγνυται καυστικὴν ἔχουσα θερμότητα τῷ λεπτομερεῖ τῆς οὐσίας ἀνωδύνως κάουσα». Πρβ. καὶ Εὔδημον σελ. 62 Σπεγγ. «Θερμὸν γὰρ ἐν τῇ τέφρᾳ περιλαμβάνεσθαί τι δοκεῖ, καθάπερ ἐν τῇ τιτάνῳ· δῆλον δέ· ἐπιχεομένου γὰρ ὕδατος ἀμφότερα ταῦτα καίει· ἡ μὲν τίτανος αὐτή, ἡ δὲ τέφρα τὸ διὰ τῆς τέφρας διηθούμενον ὕδωρ καίει τὰ σώματα».

Οὐδείς, νομίζομεν, δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι αὐταρκέστατα τὰ κατὰ τὴν κονίαν ἐσαφηνίσθησαν ἐξ ὧν παρεθέμεθα χωρίων τοῦ Γαληνοῦ. Ἐπισυνάπτομεν δὲ τούτοις τὸ ἐν Τόμ. ΙΓ', σελ. 569 «Ἐκ ταὐτοῦ δὲ γένους ἐστὶ τῷ κεδρίνῳ καὶ ἡ *σταχτὴ* καλουμένη *κονία*, καὶ ταύτης αὖθις ἥτις ἂν ἐξ ὕλης λεπτομεροῦς γένηται καυθείσης ὑπερβάλλει τῇ δυνάμει τὸ κέδρινον ἔλαιον. Ἐκ μηλέας τε οὖν καὶ συκῆς καὶ μᾶλλόν γε τῆς ἀγρίας, ἣν ἐρινεὸν ὀνομάζουσιν, ἔκ τε τῶν τιθυμάλλων καιομένων τὴν τοιαύτην ἐργαζόμεθα κονίαν».

Πολλάκις δὲ παρὰ τῷ Γαληνῷ γίνεται χρῆσις τοῦ *σταχτὴ κονία* ἢ *κονία*

1 Πρβ. καὶ Τόμ. Θ', σελ. 384.

2 Διοσκορίδ. Τόμ. Α', σελ. 165 «Παρέχουσι δὲ τὰ αὐτὰ καὶ αἱ λοιπαὶ κονίαι, μάλιστα δὲ ἡ δρυΐνη· στυπτικαὶ δέ εἰσι πᾶσαι».

σταχτή, οἷον Τόμ. Ι', σελ. 395 «ᾔτησα *κονίαν σταχτὴν* ἑωρακὼς ἐκ γειτόνων τοῦ κάμνοντος πιλοποιόν». σελ. 954 «διαρρύπτειν χρὴ καὶ καθαίρειν τὸν ἐπιτυχόντα νίτρῳ τε καὶ ἀφρονίτρῳ καὶ τῇ καλουμένῃ *κονίᾳ σταχτῇ*». σελ. 964 «οἷόν πέρ ἐστι τὸ τῆς *σταχτῆς* ὀνομαζομένης *κονίας*». Τόμ. ΙΑ', σελ. 102 «ἔστω ἀκριβῶς ἐκπεπλυμένος ἀφρονίτρῳ τε καὶ νίτρῳ καὶ τῇ καλουμένῃ *κονίᾳ σταχτῇ*». σελ. 129 «τινὲς μὲν δὴ *κονίαν σταχτὴν* προσενιᾶσιν». Τόμ. ΙΒ', σελ. 451 «τῶν μὲν οὖν ὑγρῶν ἡ *σταχτὴ* καλουμένη *κονία* τοιαύτην ἔχει δύναμιν, τῶν δὲ ξηρῶν καὶ μεταλλικῶν ἀρσενικόν τε καὶ σανδαράχη καὶ τίτανος ἡ ἀκατάσβεστος, ἣν οἱ πολλοὶ καλοῦσιν αὐτὸ δὴ τοῦτο μόνον ἄσβεστον». σελ. 589 «*κονίας σταχτῆς* δριμείας κύαθοι δύο». Τόμ. ΙΓ', σελ. 574 «τὸ μὲν σηπόμενον αὐτὸ κατέπλασα διὰ *κονίας σταχτῆς*». σελ. 576 «ἔμιξα τὸ τῶν ὀρόβων ἄλευρον τῇ *σταχτῇ κονίᾳ*». σελ. 924 «ἢ ἀφρὸς νίτρου ἢ ἀφρόνιτρον ἢ ὄξος ἢ *κονίᾳ σταχτῇ*». Πρβ. καὶ Ὀρειβάσιον Τόμ. Δ', σελ. 50 «ἐκ δὲ τῆς διαφορικῆς δυνάμεως ὄξος καὶ νίτρον, ἔτι τε μᾶλλον ὁ ἀφρὸς αὐτοῦ καὶ ἡ καλουμένη *κονία σταχτή*» καὶ Διοσκορίδην Τόμ. Β', σελ. 75 «ἐπιτιθέσθω δὲ τέφρα κληματίνη ἢ συκίνη μετὰ *κονίας σταχτῆς* πεφυραμένη» καὶ Σωρανὸν σελ. 301 «τρυγὶ οἴνου κεκαυμένῃ ἢ νίτρῳ ἢ *κονίᾳ σταχτῇ* περισμήξαντα ἠρέμα τοὺς τόπους».

Παραλειπομένου δὲ τοῦ ὀνόματος *κονία* παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τοῦ Βυζαντιακοῦ ἑλληνισμοῦ ἐλέγετο ἁπλῶς *σταχτή*, ὅπερ τῆς κυρίας αὐτοῦ σημασίας ἐξιτήλου πως καὶ ἀφανοῦς γενομένης ἐξελαμβάνετο ἐνίοτε καθολικώτερον ἀντὶ τοῦ *τέφρα* ἢ *σποδός*. Ψευδηρῳδιαν. Ἐπιμερ. σελ. 28 «αἰθάλη ἡ *σταχτή*». σελ. 106 «παιπάλη ἡ *σταχτή*». Ζωναρ. σελ. 1664 «Σποδιὰ καὶ σποδός: ἡ *σταχτή*». Σχολ. Ἱπποκρ. καὶ Γαλ. Τόμ. Α', σελ. 161 «ὥσπερ κόνις ἤγουν *σταχτή*». Σχολ. Νικάνδρ. Ἀλεξ. 95 «δοκεῖ γὰρ ἡ κονία ἤγουν ἡ τέφρα ἤτοι *σταχτή*». Γεώργ. Κωδῖν. σελ. 115, 17 «ἀλλὰ καὶ *σταχτὴν* καθαρὰν ἔβρεξεν ὡς κεῖσθαι ἐν τοῖς κεράμοις μέχρι σπιθαμῆς». Κωνστ. Πορφυρογ. Τόμ. Α', σελ. 555, 11 «καὶ μετὰ τὸ ἅψαι τοὺς κηροὺς λαμβάνει τὴν ἁγίαν *σταχτὴν* ὁ πραιπόσιτος παρὰ τοῦ βαλνιαρίτου», κτλ. [1]. Πρβ. καὶ Λιθ. Ὀρφ. Ἐπιτ. 192 «ἔστι δὲ (ὁ γαλακτίτης) τὴν χροιὰν ἐντέφρος ἤγουν *σταχτίζων*» καὶ Σχολ. Ὀππιαν. Ἁλ. Α', 214 «αἰθαλόεσσα: σποδοειδής, *σταχτώδης*, μέλαινα, *σταχτοειδής*».

Ἐν τῷ Ἱερακοσοφίῳ φέρεται σελ. 416, 2 Τεῦβν. «λαβὼν *κονίαν σταχτὴν* βάλε αὐτὴν μεθ' ὕδατος εἰς ἀγγεῖον ἔχον ὀπὴν μικρὰν εἰς τὸν πυθμένα». σελ. 416, 10 «σῆσον *τέφραν* καὶ βαλὼν ταύτην ἐν στάμνῳ τινὶ μετὰ ὕδατος ποίησον ὑποκάτω ὀπὴν μικράν». σελ. 446, 3 «εἶτα θεραπίδια καὶ *σταχτὴν* δρυΐνην λαβὼν ἔγχεε μετὰ ἀνάγκης». σελ. 446, 11 «εἶτα λαβὼν *τέφραν* ξύλου δρυΐνου καὶ τὸ λεγόμενον θεραπίδιον κτέ.». Ἐν δὲ τοῖς

1 Τί παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἐσήμαινεν ἡ λέξις σταχτή καθ' ἑαυτὴν τιθεμένη θὰ παραστήσωμεν ἀκριβῶς ἐν ἄλλῳ τόπῳ.

Γεωπονικοῖς ἀναγινώσκεται ΙΒ', η', 1 «*κονίαν* ἀμπελίνην βάλε εἰς ὕδωρ». Ϛ', ζ', 1 «τὴν πίσσαν διὰ *στακτῆς κονίας* πλύνειν». Γ', γ', 3 «περὶ τὰς ῥίζας *στακτὴν* ἢ κόνιν ἢ τέφραν ξηράν». ΙΒ', η', 2 «ἐὰν τὸ σπέρμα προβρέξῃς εἰς κονίαν ἤγουν *στακτὴν* ἐκ συκίνης τέφρας». Εὑρίσκεται δ' ἐν αὐτοῖς καὶ *κονία βαλανευτικὴ* Ι', 29. Παρατηρητέον δ' ὅτι καὶ τὸ κονίαμα καλεῖται *στακτὴ* ἐν ΙΒ', ε', 12 «ὁμαλίζουσιν αὐτὸν κονιάματι ἤγουν *στακτῇ*, καθάπερ τὰς ληνούς». Πρβ. καὶ Γαλην. Τόμ. ΙΒ', σελ. 237 «Τίτανος ἡ μὲν ἄσβεστος καίει σφοδρῶς—Εἰ δὲ πλυθείη, τὴν μὲν δῆξιν ἐναποτίθεται τῷ ὕδατι καὶ ποεῖ τὴν καλουμένην *κονίαν*, αὐτὴ δ' ἀδήκτως ξηραίνει». Ἔτι δὲ Σχολ. Ἀριστοφ. Ἀχ. 18 «ὅτι καὶ οἱ *κονίαν ἤτοι ἄσβεστον* σμώμενοι δάκνονται τὴν ὀφρύν».

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος *στακτή*, ὅπερ τὴν αὐτὴν τῷ *τέφρα* ἢ *σποδὸς* ἔχει δύναμιν, κατ' ἀναβιβασμὸν τοῦ τόνου ἐγένετο *στάκτη* ἤ, ὡς προφέρεται συνήθως ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ, *στάχτη*, ὅθεν τὸ *θολόσταχτη* καὶ *σταχτόνερο* καὶ *σταχτοκολλοῦρα* κτλ. καὶ *σταχτερός*. Παραδείγματα τοῦ τύπου *στάκτη* ἐκ τοῦ παρηκμακότος ἑλληνισμοῦ βλέπει τις ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου Τόμ. Ζ', σελ. 651 Παρ. Ὁ Κοραῆς ἐν τοῖς Ἀτάκτοις γράφει «ΣΤΑΚΤΟΚΥΛΙΣΜΕΝΟΝ. Οὗτος εἶνε ὁ *Σποδίτης* ἄρτος τῶν παλαιῶν, ἀπὸ τὴν *σποδὸν*, τὴν ὀνομαζομένην σήμερον *Στάκτην*, διότι ἀπ' αὐτήν, περιχυμένην μὲ θερμὸν νερόν, σκευάζεται ἡ λεγομένη *Ἀλουσία* (lessive), τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζαν *Κονίαν στακτήν*, ἢ καὶ ἐλλειπτικῶς *Στακτήν*» (Τόμ. Α', σελ. 291. Πρβ. καὶ σελ. 328).

Ἐν τῷ Ὀνομαστικῷ τοῦ Πολυδεύκους Ζ' 39 φέρεται κατὰ τοὺς κώδικας πλημμελῶς «ἀλλὰ καὶ *ῥύπος*, ὡς Κρατῖνος ὠνόμασεν» καὶ «ἀλλὰ καὶ *χάρυπος*, ὡς Κρατῖνος ὠνόμασεν» ἀντὶ τοῦ *χαλαίρυπος*. Παρ' Ἡσυχίῳ ἀναγινώσκεται «*Χαλαίρυπος*: ὁ τῶν πλυνομένων ἱματίων ῥύπος» καὶ «*Χαλέρυπον*: τὸ ῥύμμα τὸ ἀπὸ τοῦ νίτρου γινόμενον, ὅ τινες νίτρωμα λέγουσι». Γνωστὸν δ' ὑπάρχει ὅτι συχνάκις ἐν τοῖς ἀντιγράφοις μεταπίπτουσιν εἰς ἄλληλα τὸ ΑΙ καὶ Ε. Ἴδε Λόγιον Ἑρμῆν Τόμ. Ε', σελ. 132 κἑξ.

Καὶ τοῦ *οὔρου* ἐποιοῦντο χρῆσιν οἱ γναφεῖς πρὸς πλύσιν τῶν ἱματίων, ὡς διδασκόμεθα ἐκ τῶν τοῦ Μνησιθέου παρ' Ἀθηναίῳ σελ. 484, α' «τὸ δὲ ἀφ' ἡμῶν διηθούμενον οὐρόν ἐστι δριμύ· τὰ γὰρ ἱμάτια τούτῳ χρώμενοι ῥύμματι πλύνουσιν οἱ γναφεῖς». Πρβ. καὶ Στράβ. σελ. 164 «Εἰ μή τις οἴεται πρὸς διαγωγὴν ζῆν τοὺς οὔρῳ λουομένους ἐν δεξαμεναῖς παλαιουμένῳ καὶ τοὺς ὀδόντας σμηχομένους καὶ αὐτοὺς καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν, καθάπερ τοὺς Καντάβρους φασὶ καὶ τοὺς ὁμόρους αὐτοῖς. Καὶ τοῦτο δὲ καὶ τὸ χαμευνεῖν κοινόν ἐστι τοῖς Ἴβηρσι πρὸς τοὺς Κελτούς».

Τὸ τοῦ Θεοφράστου π. Φυτ. Ἱστορ. Θ', θ', 3 «εἶτ' οἴνῳ δεύσαντες τροχίσκους ποιοῦσιν ὥσπερ τῆς τρυγὸς ἢ ῥυπτόμεθα» σαφῶς, νομίζομεν, μηνύει

ὅτι καὶ ἐκ τῆς τρυγὸς παρεσκεύαζον οἱ παλαιοὶ ῥύμμα. Πρβ. καὶ Γαλην. Τόμ. ΙΒ', σελ. 471 «ἅλες γὰρ καὶ χαλκῖτις καὶ ἡ κεκαυμένη τρὺξ οἴνου καὶ σανδαράχη καὶ ἡ ἀκατάσβεστος τίτανος ἰσχυρότατα ταῖς δυνάμεσι φάρμακα θερμαίνοντά τε καὶ δάκνοντα καὶ διαφοροῦντα» καὶ Σωραν. σελ. 301 «τρυγὶ οἴνου κεκαυμένῃ—περισμήξαντα ἠρέμα τοὺς τόπους».

Η ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΔΟΥΛΕΙΑ

ΚΑΙ Η ΔΙΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΤΑΡΓΗΣΙΣ ΑΥΤΗΣ *

§ 4.

Ἀσχολίαι τῶν δούλων. Θέατρα.

»Artem magnificant, artificem notant.
(Tertul. de Spect. c. 22.)

Οἱ δοῦλοι, ὡς παρετηρήσαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐνησχολοῦντο κατ'ἀρχὰς ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν καὶ τὰς διαταγὰς τῶν κυρίων εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν, ἢ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν δεσποινῶν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ οἰκιακοῦ βίου καὶ ἀπετέλουν ἀναπόσπαστον μέρος τῆς οἰκογενείας. Ἀλλὰ τῆς πολυτελείας αὐξανούσης καὶ τοῦ χρόνου προϊόντος, οἱ δοῦλοι ἐχρησίμευον εἰς τὰς ἡδυπαθείας τῶν δεσποτῶν, εἰς τὴν κομμωτικὴν, εἰς τὴν μαγειρικὴν, εἰς τὰ δεῖπνα, εἰς τὰ λουτρὰ, εἰς τοὺς δημοσίους περιπάτους, καὶ εἰς τὰς ἄλλας μυρίας ἀνάγκας βίου ἐκτεθηλυμένου καὶ ἐκνενευρισμένου. Οἱ δοῦλοι δὲν ἠδύναντο ἑπομένως νὰ εἶνε ἠθικώτεροι δεσποτῶν διεφθαρμένων καὶ εὐκόλως παρεῖχον ἑαυτοὺς ὄργανα τῶν ἡδονῶν τοῖς κυρίοις. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κύριοι ἐθεώρουν τὴν ἐργασίαν βάναυσον καὶ δουλικὴν, πᾶσα ἐργασία ἦτο ἔργον τῶν δούλων. Ἕκαστος πλούσιος οἶκος ἔχει ἐκ τῶν πολυαρίθμων δούλων ἐργάτας παντοειδεῖς· καὶ αὐτὴ ἡ βιομηχανία εἶνε ἀποκλειστικὸν ἔργον τῶν δούλων. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ αὐτὰς τὰς ἐπιστήμας καλλιεργοῦσιν οἱ δοῦλοι. Ὁ κύριος περιφρονῶν τὰ πάντα ἀπῄτει παρὰ τῶν δούλων ὅ,τι αὐτὸς δὲν ἐγνώριζεν. Ἐάν τις ἤθελε νὰ ἐπιδειχθῇ ἐνώπιον ὁμίλου φίλων ἐπὶ δεινότητι σοφίας, ἔπραττε τοῦτο διὰ τῶν δούλων. Ἐντεῦθεν ὁ Καλβίσιος ἐπλήρωσεν ἑκατὸν χιλιάδας σεστερτίων (25000 φρ.) ἀντίτιμον ἕνδεκα δούλων, ὧν ὁ μὲν ἐγνώριζε τὸν Ὅμηρον ἀπὸ στήθους, ὁ δὲ τὸν Ἡσίοδον, οἱ δὲ ἄλλοι ἦσαν λυρικοί. Ἐὰν ἐν τοῖς δείπνοις ἀπῃτοῦντο στίχοι ποιητικοὶ, ὁ κύριος ἀπετείνετο πρὸς τοὺς παρ' αὐτῷ δούλους. Εἴδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι δοῦλοι ἦσαν οἱ διδάσκαλοι, δοῦλοι οἱ παιδαγωγοὶ καὶ ὅτι οἱ γονεῖς ἐξελέγοντο τοὺς οἰνόφλυγας καὶ πάσης κακίας μεστοὺς εἰς τὸ σπουδαῖον ἔργον τῆς παιδαγωγίας.

* Συνέχεια ἀπὸ σελ. 100 καὶ τέλος.

Ἀλλὰ δὲν περιωρίζοντο αἱ τῶν δούλων ἀσχολίαι εἰς τὰς ἀνωτέρω μόνον. Οἱ δοῦλοι ἦσαν ὄργανα τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν ἀτιμωτάτων καὶ βαρβαρικωτάτων διαχύσεων τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς δὲν ἐδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς μείζονα ἐξαχρείωσιν. Ἐκ τῶν δούλων ἐλαμβάνοντο οἱ μῖμοι, οἱ πρὸς αὐλὸν καὶ λύραν ᾄδοντες, οἱ χορευταὶ καὶ χορεύτριαι, κοσμοῦντες τὰ δεῖπνα τῶν πλουσίων καὶ πρὸς οἰστρώδεις καὶ μανιώδεις ἡδονὰς διεγείροντες τοὺς κεκλημένους. Ἐν ᾧ τὸ πάλαι ἡ τέχνη ἡ δραματικὴ ἐν τιμῇ ἤγετο, οἱ δὲ ὑποκριταί, ὧν τινες πολλάκις ἦσαν αὐτοὶ οἱ ποιηταί, εἰς τὰ μέγιστα ἀνήρχοντο ἀξιώματα, εἰς τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς καὶ τῆς ἠθικῆς καταπτώσεως ὑποκριταὶ ἦσαν τὰ αἴσχιστα ἀνδράποδα, τὰ δὲ θέατρα δὲν ἦσαν πλέον σχολεῖα τῆς καλαισθησίας καὶ τῆς διδασκαλίας καὶ παιδαγωγίας τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἦσαν ὄργανα τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς ἐκλύσεως τῶν ἠθῶν. Ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἑξῆς ἐν ταῖς θεάτροις ἄρχει ἡ αἰσχρότης καὶ κακοήθεια. Ἐν τοῖς θεάτροις δὲν ἐξεγείρεται ὁ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρως, δὲν ἐκπομπεύεται ἡ κακία· ἐν τοῖς θεάτροις παρίστανται συμβάντα συζύγων ἀπατωμένων, μηχανορραφίαι τῶν ἀκολάστων, σκηναὶ κακοήθεις. Ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀναβαίνουσι γυναῖκες ἀναιδεῖς καὶ ἄνδρες ἐκτεθηλυμένοι. Ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐκτυλίσσονται αἱ ἀτιμώταται σκηναί, ἐξευτελίζεται πᾶν ἱερὸν καὶ ὅσιον, ἐμπαίζεται ἡ ἀρετὴ καὶ κωμῳδοῦνται οἱ Θεοί. Ἐντεῦθεν οἱ φιλιππικοὶ τῶν Πατέρων κατὰ τοῦ θεάτρου.[1] Αὐτὸς ὁ ὑποκριτὴς καίπερ θηλάσας τὴν κακίαν πολλάκις ἐρυθριᾷ παριστὰς τὰ αἴσχιστα ὄργια[2].

Οἱ ὑποκριταὶ ἀπετέλουν τάξιν ὁλόκληρον, καί, τὸ παράδοξον, ἀνῆκον εἰς ἱερατικὰς κλάσεις. Τὰ δράματα, ἅτινα ἐδίδασκον, οἱ λόγοι, οὓς ἀπήγγελλον, οἱ χοροί, αἱ χειρονομίαι εἶχον ἐξαλείψει καὶ τὴν ἐλαχίστην τύψιν τοῦ συνειδότος. Καί τοι δὲ ἔφερον ἱερατικὸν χαρακτῆρα περιεφρονοῦντο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ ζῶσι χωρὶς αὐτῶν. Ὁ Ὁράτιος καταλέγει αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσχάτην τῶν ἀνθρώπων τάξιν ὡς ἔχοντας ἤθη τὰ μάλιστα ὕποπτα[3]. Ἦσαν δὲ τοιοῦτοι, διότι ἐλαμβάνοντο κυρίως ἐκ τῶν δούλων. Ὁ λαὸς παρίστατο θεατὴς μετὰ περιεργείας ἀκαταβλήτου. Καίτοι δὲ ἐπεζήτει αὐτοὺς καὶ τὰς χεῖρας ἐκρότει καὶ ἐπευφήμει, ἐνόμιζεν, ὅτι αὐτοὶ πρὸς τοῦτο ἐγεννήθησαν φύσει. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ νόμοι ἦσαν σκληροὶ καὶ ἀπάνθρωποι. Ἀντὶ νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς βελτιώσεως τοιούτων ὄντων, ἀντὶ ν' ἀφαρπάζωσιν αὐτὰ ἀπὸ τῆς κακοηθείας καὶ αἰσχρότητος, ἀπηγόρευον αὐ-

1 Χρυσόστ. ὁμιλ. εἰς Ματθ. λζ', §. ς'. πρβλ. καὶ ὁμιλ. ς'. §. ζ'. καὶ η'. — Κύριλ. Ἱεροσ. Μυσταγ. α', § 8. — Ipsa etiam prostibula bullicae libidinis hostiae in scoena proferuntur, plus miserae in praesentia feminarum quibus solis latebant, per que omnis aetatis, omnis dignitatis ora transducuntur locus, stipes, elogium, etiam quibus opus non est praedicatur. Taceo de reliquis . . . . » (Tertul. de spect. c. 27.) — 2 Erubescunt videri etiam quae pudorem vendiderunt.(Cypri. de Spect.)—3 Ambubajarum collegia, pharmacopolae, mendici, mimae, balatrones, hoc genus omne moestum ac sollicitum est. Horat. Sat. A'. 1, 1, 2.

τοῖς τὸ ἀποφεύγειν τὰς ἐν τῇ σκηνῇ πράξεις πρὸς διασκέδασιν τοῦ λαοῦ. Τὰ τέκνα αὐτῶν γεννῶνται ἐπίσης μίμοι καὶ ὑποκριταί, διότι γεννῶνται δοῦλοι. Καίτοι ὡς εἴδομεν φέρουσι χαρακτῆρα θρησκευτικὸν ὁ νόμος ἀποκαλεῖ αὐτοὺς αἰσχροὺς καὶ τὸ ἐπάγγελμα αὐτῶν αἰσχρόν! (Personae inhonestae. Munus turpe)[1]. Ἀπαγορεύει αὐτοῖς νὰ φέρωσιν ἐνδύματα πολυτελῆ καὶ ἀποστερεῖ τῶν δικαιωμάτων, ὧν ἀπολαύουσιν οἱ ἐλεύθεροι. «Κατεδικάσθησαν, λέγει ὁ Τερτυλλιανός, εἰς τὴν ἀτιμίαν· ἀπομακρύνονται τῶν φατριῶν, »τοῦ βήματος τῆς βουλῆς, τῶν ἱπποτῶν· ἀπαγορεύουσιν αὐτοῖς τὰ ἀξιώματα »καὶ τὴν χρῆσιν πολλῶν κοσμημάτων. Ὁποία βδελυρία! Οἱ ἐθνικοὶ ἀγαπῶ»σιν οὓς τιμωροῦσι καὶ ἐκτιμῶσιν οὓς ἐκφαυλίζουσιν· ἐξυμνοῦσι τὴν τέχνην, »τοὺς δὲ τεχνίτας ἀποδοκιμάζουσιν» [2].

Οἱ ὑποκριταὶ πολλάκις ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῆς Ῥώμης, εἴτε διότι παρεῖχον πράγματα τοῖς κυρίοις αὐτῶν, εἴτε διὰ τὴν ἐξ αὐτῶν προσγινομένην ἠθικὴν βλάβην. Ὁ Δομιτιανὸς ἀπηγόρευσεν αὐτοῖς τὴν σκηνὴν δημοσίᾳ. Ὁ Τραϊανὸς ἠθέλησε νὰ καταργήσῃ ἐξ ὁλοκλήρου τὴν ἐξάσκησιν τῆς διεφθαρμένης αὐτῶν τέχνης· ἀλλ' ἐξοριζόμενοι ἀνεφαίνοντο πάλιν καὶ ἐγίνοντο δεκτοὶ μετὰ πλείονος ἢ πρὶν δεξιώσεως. Οὔτε ὁ λαὸς οὔτε ἡ ἀνωτέρα τάξις ἐδύνατο χωρὶς αὐτῶν νὰ ζῇ. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἐν τοῖς μεγίστοις κινδύνοις ἤθελε νὰ γελᾷ καὶ ἥδετο ἐν ταῖς τελευταίαις στιγμαῖς ταῖς χωριζούσαις αὐτὸν ἀπὸ τῆς πτώσεως, βλέπων ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοὺς ἐξωλεστάτους τῶν ὑποκριτῶν.

Ἀλλ' αἱ κακοήθεις παραστάσεις δὲν ἤρκουν, οἱ ἀσεβεῖς τῶν μίμων χοροί, δὲν εὐηρέστουν, αἱ γυναῖκες ὁλόγυμνοι κολυμβῶσαι ἐν ταῖς δεξαμεναῖς ἐνώπιον ἀπείρου πλήθους θεατῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων, οὐδὲν παρεῖχον θέλγητρον· οἱ πλούσιοι δὲν εὐηρεστοῦντο εἰς τὰ ὄργια τῶν ἀσέμνων παιδιῶν τῶν μίμων καὶ τῶν ὀρχηστρίδων. Οἱ Ῥωμαῖοι σκληρυνθέντες ἐκ τῶν πολέμων, συνειθίσαντες εἰς τὴν ἔκχυσιν τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος καὶ μεταχειριζόμενοι χωρὶς τύψεως συνειδότος οὓς περιεφρόνουν, ἐπενόησαν ἄλλο εἶδος πρὸς ἡδονὴν καὶ τέρψιν τῆς αἱμοχαροῦς καὶ αἱμοδιψοῦς αὐτῶν ψυχῆς, τοὺς ἀγῶνας τῶν μονομάχων, περὶ τῶν ὁποίων ἄλλοτε θὰ πραγματευθῶμεν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ χειραφέτησις τῶν δούλων καὶ ἡ κατὰ μικρὸν κατάργησις τῆς δουλείας.

«Οὐκ ἔνι Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, περιτομὴ καὶ »ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος· »ἀλλὰ τὰ πάντα ἐν πᾶσι Χριστός»
(Γαλατ. γ', 11).

Ἐν τῇ τοιαύτῃ ὡς εἴδομεν καταστάσει εὑρίσκετο μέγα μέρος τῆς ἀνθρω-

1 Codex Theodos. Lib. XV. — 2 Tertul. de spectat. 1 καὶ ἑξῆς.

πότητος. Ἡ δουλεία ἦτο ἐνσεσαρκωμένη ἐν τοῖς ἤθεσιν, ἐν ταῖς πράξεσιν, ἐν τοῖς νόμοις. Ὁ δοῦλος δὲν ἐθεωρεῖτο ἄνθρωπος. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν εἶχε δικαιώματα. Ὁ δοῦλος ἐθεωρεῖτο οὐχὶ μέλος, ἀλλ' ἐχθρὸς τῆς κοινωνίας. «Ὅσοι »δοῦλοι, τοσοῦτοι καὶ ἐχθροὶ» ἔλεγον οἱ Ῥωμαῖοι. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ περὶ δούλων θεωρία τῶν σοφῶν καὶ νομοδιδασκάλων ἄρχεται μεταβαλλομένη ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, *Σήμερον ὁ δοῦλος λαμβάνει τὴν ἑαυτοῦ θέσιν* (Hodie incipit servus statum habere). «Ἡ δουλεία, λέγει ὁ »Φλωρεντῖνος, εἶνε θεσμὸς τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν, καθ' ὃν ὑποβάλλεταί τις »εἰς τὴν ἐξουσίαν ἄλλου *παρὰ φύσιν* (contra naturam). «Ἡ φύσις, λέγει ὁ »αὐτός, κατέστησε συγγένειάν τινα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων» [1]. Καὶ ὁ Οὐλπιανός, λέγει· «Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ φυσικὸν δίκαιον, πάντες οἱ ἄνθρωποί »εἰσιν ἴσοι» [2]. Πάντες οἱ ἄνθρωποι, λέγει, ὁ αὐτός, γεννῶνται ἐλεύθεροι. Ἡ φύσις λοιπὸν δὲν γεννᾷ πλέον τοὺς δούλους, ἡ δ' ἐποχὴ τῆς θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους παρῆλθεν ἀνεπιστρεπτεί.

Ὁ Σενέκας, ὅστις, ὡς βεβαιοῦται, ἐποτίσθη τὰ νάματα τῆς Χριστιανικῆς φιλοσοφίας, παριστὰς τὰς καταχρήσεις τῶν δεσποτῶν ἀνεκάλει αὐτοὺς εἰς τὰ καθήκοντα τῆς φύσεως. Οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶνε μεστοὶ Χριστιανικοῦ πνεύματος. «Τί εἶνε ἱππότης Ῥωμαῖος, ἀπελεύθερος ἢ δοῦλος; Ὀνόματα ἐκ φιλοδοξίας »ἢ ἐξ ἀδικίας» [3]. — «Δοῦλοι μὲν εἶνε, ἀλλ' ἄνθρωποι» [4].—«Ἐκ τῶν αὐτῶν »σπερμάτων ἐγεννήθησαν» [5]. — «Δοῦλος μὲν εἶνε, ἀλλ' ἴσως τὴν ψυχὴν »ἐλεύθερος» [6].—«Πάντων αἱ αὐταὶ ἀρχαί, ἡ αὐτὴ γέννησις» [7].—«Τὰ μὲν »σώματα ὑπόκεινται καὶ ἀνήκουσι τοῖς δεσπόταις, ἀλλ' ἡ ψυχὴ εἶνε αὐτε»ξουσία» [8].—«Μετὰ τοῦ ὑποδεεστέρου ζῆθι οὕτως, ὡς ἤθελες νὰ ζῇ ὁ ἀνώ»τερος μετὰ σοῦ» [9].

Τοιαῦτα ἐδίδασκεν ὁ Σενέκας, ἀλλὰ τίς ἐνόει τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ; Αὐτὸς ἐφοβεῖτο μάλιστα μὴ καταγγελθῇ ὡς προκαλούμενος τοὺς δούλους εἰς στάσιν [3]. Εἶνε, εἴπομεν, ἀληθὲς ὅτι ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ αἱ περὶ δούλων θεωρίαι μετέβαλον, ἀλλ' εἰς μόνον τὸν Χριστιανισμὸν ἀπέκειτο νὰ φέρῃ καὶ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Διότι ἡ φιλοσοφία, ὡς θὰ ἴδωμεν ἄλλοτε, ἦτο μόνον διδασκαλία, δὲν ἠδύνατο νὰ ῥιζοβολήσῃ οὐδὲ νὰ ἔχῃ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς καρδίας τῶν ἀνθρώπων.

Μόνη ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία κατώρθωσε νὰ ὑψώσῃ τὰ πνεύματα καὶ νὰ

1 Troplong πραγματεία περὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ τοῦ ἀστικοῦ τῶν ῥωμαίων δικαίου κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Β. Νικολοπούλου σ. 71.

2 Quia quod ad jus naturale adtinet omnes homines aequales sunt. — 3 Quid est eques Romanus aut servus? Nomina ex ambitione aut ex injuria nata; subsilire in coelum ex angulo potest (Lot. 32). — 4 Servi sunt, imo homines (L. 47). — 5 Iisdem seminibus ortum (αὐτόθι) — 6 Servus est! Fortasse liber animo sit. — 7 Eadem omnibus principia, eadem origo (de Benefic. III, 28).

8 Corpora obnoxia sunt, et adscripta dominis, mens quidem sui juris (αὐτόθι 20).

9 Sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles vivere.

μαλάξῃ τὰς καρδίας τῶν τυράννων καὶ δεσποτῶν. Πρὸς τοὺς δεσπότας καὶ πρὸς τοὺς τυράννους ἐξήγγειλε τὰ δόγματα τῆς νέας τοῦ Χριστοῦ θρησκείας ὁ τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος. Συμβουλεύων καὶ παραινῶν τοὺς δούλους νὰ ὑπομένωσι τὴν δουλείαν ἀποτείνει πρὸς τοὺς κυρίους αὐτῶν τοὺς πλήρεις ἀγάπης καὶ φιλανθρωπίας τούτους λόγους. «Καὶ οἱ Κύριοι τὰ αὐτὰ ποιεῖτε »πρὸς αὐτούς, ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμῶν αὐτῶν ὁ Κύριός »ἐστιν ἐν οὐρανοῖς καὶ προσωποληψία οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ» [1]· «οἱ κύριοι τὸ »δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμεῖς »ἔχετε Κύριον ἐν οὐρανοῖς» [2].

Ἀλλ' ἐὰν ὁ Χριστιανισμὸς ἐφάνη τοσοῦτον εὐμενὴς πρὸς τὴν τάξιν τῶν δούλων, κηρύττων τὴν ἀδελφότητα καὶ ἐπιτάττων τοῖς κυρίοις τὴν ἐπιείκειαν, τίνος ἕνεκα οἱ δοῦλοι ἀντέταξαν σφοδρὸν πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν πόλεμον; Διότι δοῦλοι ἦσαν οἱ καταγγέλλοντες τοὺς Χριστιανοὺς ὡς τρώγοντας θυέστεια δεῖπνα καὶ οἰδιποδείους μίξεις πράττοντες [3]. Αὐτοὶ ἐκράτουν διὰ τοῦ τρόμου τοὺς κυρίους, ὥστε νὰ μὴ τολμῶσι νὰ καταρρίψωσι τὰ εἴδωλα ἐν τοῖς ἀγροῖς. Πόθεν προῆλθεν ἡ τοσαύτη καταφορὰ καὶ δυσμένεια τῶν δούλων πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ἐὰν οὗτος πράγματι ἐκήρυττε τὴν ἀπαλλαγὴν καὶ ἐλευθερίαν αὐτῶν; Τοῦτο εὔκολον νὰ ἐννοήσῃ τις, ὅταν συλλογισθῇ ὅτι οἱ δοῦλοι ἐλευθερίαν ἀκούοντες ἐνόμιζον ὅτι ἐλευθεροῦνται ἀπὸ τῶν σωματικῶν πόνων, καὶ τοῦτο μὴ ἐπιτυγχάνοντες διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐμαίνοντο καὶ ἐπὶ πολὺ ἀνθίσταντο πρὸς αὐτόν.

Καὶ λοιπὸν ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐκήρυττε τὴν κατάργησιν τῆς δουλείας; Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐποιήσατο σταυροφορίαν κατὰ τῶν ἀδικημάτων πρὸς τοὺς δούλους καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεως αὐτῶν; Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐκήρυξεν ἀμέσως τὴν κατάργησιν τῆς δουλείας δι' οὓς λόγους θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς ἑπομένοις. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἦλθεν ἵνα κηρύξῃ πόλεμον πρὸς τὸ ὑπάρχον πολίτευμα, πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ κοσμοκράτορας Ῥωμαίους· ἡ βασιλεία τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν ἦτο ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Ἐντεῦθεν καὶ ἐπιτάττει νὰ δίδωμεν «*τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ*» [4]. Ἐντεῦθεν καὶ παρακελευόμεθα ποιεῖσθαι δεήσεις ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων, ὑπὲρ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων [5]. Ὁ πόλεμος ὃν ὁ Χριστιανισμὸς κηρύττει εἶνε ὁ πόλεμος πρὸς τὰ πάθη, πρὸς τὰς ἡδονὰς τὰς αἰσχράς, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ

1 Epist. 47. — 2 Ἐφεσ. ς',9. — 3 Κολοσ. δ, 1.

4 Συνελαμβάνοντο δὲ καὶ ἐθνικοί τινες οἰκέται, λέγει ὁ Εὐσέβιος, τῶν ἡμετέρων, ἐπεὶ »δημοσίᾳ ἐκέλευσεν ὁ ἡγεμὼν ἀναζητεῖσθαι πάντας ἡμᾶς· οἳ καὶ κατ' ἐνέδραν τοῦ Σατανᾶ, »φοβηθέντες τὰς βασάνους, ἃς τοὺς ἁγίους ἔβλεπον πάσχοντας, τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τοῦτο »παρορμώντων αὐτοὺς κατεψεύσαντο ἡμῶν θυέστεια δεῖπνα καὶ οἰδιποδείους μίξεις καὶ ὅσα »μήτε λαλεῖν μήτε νοεῖν θέμις ἡμῖν, ἀλλὰ μηδὲ πιστεύειν εἴτε τοιοῦτο πώποτε παρὰ ἀν»θρώποις ἐγένετο». (Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστορ. ε', 1).

5 Ματθ. κβ', 21.

τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις [1]. Ὁ Χριστὸς ἦλθε νὰ σώσῃ *τὸν κόσμον ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν* [2]. Δοῦλος δὲν εἶνε ὁ ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἄλλου ὤν, ἀλλ' ὁ τοῖς πάθεσι δουλεύων. «Οὐκ οἴδατε ὅτι ᾧ παριστάνετε ἑαυτοῖς δού»λους εἰς ὑπακοὴν, δοῦλοί ἐστε ᾧ ὑπακούετε, ἤτοι ἁμαρτίας εἰς θάνατον;» [3].

Οἱ Ἰουδαῖοι ἐκαυχῶντο ἐπὶ πατραγαθίᾳ καὶ ἐλευθερίᾳ· «Οὐδενὶ δεδουλεύ»καμεν πώποτε καὶ πῶς σὺ λέγεις ὅτι ἐλεύθεροι γενήσεσθε; [4]. Ὁ Ἰησοῦς ὅμως εἶπε τοῖς Ἰουδαίοις· «Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν δοῦλός ἐστι τῆς »ἁμαρτίας» [5]. Τῆς σωματικῆς ἐλευθερίας ἡ κτῆσις δὲν εἶνε δυσχερής· δυσσχερὴς, δυσχερεστάτη ὅμως εἶνε ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν παθῶν.

Ἀπὸ τοιαύτης δουλείας ὁ Χριστιανισμὸς ἐπηγγέλλετο τὴν ἀπαλλαγὴν, ἀντ' αὐτῆς δὲ ἐχαρίζετο τὰ μέλλοντα ἀγαθά. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ Ἀπόστολοι συνεβούλευον τοῖς δούλοις ὑπακοὴν πρὸς τοὺς δεσπότας αὐτῶν. «Ὅσοι εἰσὶν »ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι, τοὺς ἰδίους δεσπότας πάσης τιμῆς ἀξίους ἡγείσθωσαν, »ἵνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημῆται» [6]. «Οἱ δοῦλοι »ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἁπλότητι »τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ Χριστῷ· μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν ὡς ἀνθρωπά»ρεσκοι, ἀλλ' ὡς δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ, ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ »ψυχῆς μετ' εὐνοίας δουλεύοντες τῷ Κυρίῳ καὶ οὐκ ἀνθρώποις» [7]. Τοιαύτην λοιπὸν ἀκούοντες ἐλευθερίαν οἱ δοῦλοι, ἠδύναντο νὰ διατεθῶσιν εὐμενῶς πρὸς τὸν Χριστιανισμόν; Ἦτο δυνατὸν νὰ δεχθῶσιν εὐαρέστως τὰ σωτήρια δόγματα αὐτοῦ καὶ νὰ μεταβάλωσι τὴν διεφθαρμένην αὐτῶν φύσιν; Ἐντεῦθεν καὶ ὁ ἀδιάλλακτος πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν πόλεμος καὶ τὸ δεινὸν μῖσος οὐ μόνον τῶν δούλων, ἀλλὰ καὶ τῶν χωρικῶν.

Ἀναγκαζόμεθα νὰ κάμωμεν ἐνταῦθα παρέκβασίν τινα ἔνθεν μὲν ἵνα καταδείξωμεν τὴν εἰδεχθῆ κατάπτωσιν τῶν ἀνδραπόδων, ἑτέρωθεν δὲ νὰ δηλώσωμεν ὁποῖα προσκόμματα εὗρεν εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς ὁ Χριστιανισμὸς καὶ παρ' ἐκείνοις, παρ' ὧν ἤλπιζέ τις ὅτι θὰ εὕρισκεν εὐμενεστάτην ὑποδοχήν.

Ὑπῆρξέ ποτε χρόνος, ἴσως δὲ καὶ νῦν ἔτι ὑπάρχει, καθ' ὃν οὐχὶ ὀρθῶς ἐδόξαζον καὶ ἐφρόνουν ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἀνῆλθεν ὡς κισσὸς ἕρπων ἀπὸ τῶν κατωτάτων τῆς κοινωνίας στρωμάτων πρὸς τὰ ἀνώτατα. Ἐνόμιζον δῆλον ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς μόνον χωρικοὺς καὶ παιδίσκας καὶ ἀνδράποδα καὶ δούλους καὶ ἀγενεῖς τὸ κατ' ἀρχὰς προσηλύτιζε καὶ προσείλκυεν. Οὕτως ὁ Ἱεροκλῆς κατηγορεῖ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὅτι ἐγεννήθη ἐν ταῖς ἐσχάταις τοῦ ὄχλου τάξεσι, διεδόθη παρὰ δούλων καὶ ἐκρύβη κατ' ἀρχὰς ἐν ἐρήμοις τό-

1 Α' Τιμοθ. 6', 1. — 2 Ἐφεσ. ς', 12. — 3 Ματθ. α', 2. Τὸ χωρίον τοῦτο ἑρμηνεύων ὁ Χρυσόστομος λέγει· «Καὶ ἐνταῦθα τὸ παράδοξον ἐνδείκνυται· οὐ γὰρ πολέμων αἰσθητῶν »οὐδὲ βαρβάρων, ἀλλ' ὃ πολλῷ μεῖζον τούτων ἦν, ἁμαρτημάτων ἐπαγγέλλεται, ὃ μηδενί »ποτε ἔμπροσθεν ἐγένετο δυνατὸν» (Ὁμιλ. δ', εἰς Ματθ. ȝ. 3).—4 Ῥωμ. ς', 16. — 5 Ἰωαν. η', 33. — 6 Αὐτόθι 34. — 7 Α' Τιμοθ. ς', 1. 2. — 8 Ἐφεσ. ς', 6. πρβλ. καὶ Πέτρον Α', 6', 18.

τωις. Πολλάκις οἱ πολέμιοι τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν ἔνστασιν ταύτην προτείνουσιν, ὅτι τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ ὄχλος μόνον ὁ συρφετώδης ἐπίστευσεν. Καὶ ὅτι προσήρχοντο καὶ ἐκ τῶν κατωτέρω στρωμάτων εἰς τὸν Χριστιανισμόν, δοῦλοι καὶ γυναῖκες καὶ ὁ συρφετώδης ὄχλος, τοῦτο δὲν προσάπτει οὐδὲν ὄνειδος εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ἀλλ' ἀπεναντίας εἶνε καὶ θαυμασμοῦ ἄξιον καὶ ἔργον τῆς παντοδυναμίας τοῦ Ὑψίστου· διότι ὅσον εὔκολον τὸ πείθειν τὸν νοήμονα καὶ λόγιον καὶ ἀνεπτυγμένον, τόσῳ δυσχερὲς τὸ τοιοῦτον, ὅταν ἐπιχειρῇ τις νὰ μεταβάλῃ καὶ μεταστρέψῃ τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας τοῦ λαοῦ. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Χριστιανισμὸς προσείλκυεν εἰς ἑαυτὸν καὶ ἐκ τῶν κατωτέρω τάξεων οὐδεμίαν φέρει αἰσχύνην αὐτῷ, διότι ὁ Χριστιανισμὸς οὐδένα ἀποκλείει. Διὸ καὶ ὁ Ἀθηναγόρας ἐν τῇ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν πρεσβείᾳ αὐτοῦ λέγει ταῦτα οὐδόλως ὑποστελλόμενος καὶ ἀποκρυπτόμενος. «Παρ' ἡμῖν »εὕροιτε ἂν ἰδιώτας καὶ χειροτέχνας καὶ γραΐδια, εἰ λόγῳ ὠφέλειαν παρι»στᾷν εἰσιν ἀδύνατοι τὴν παρὰ τοῦ λόγου, ἔργῳ τὴν ἀπὸ τῆς προαιρέσεως »ὠφέλειαν ἐπιδεικνυομένους. Οὐ γὰρ λόγους διαμνημονεύουσιν, ἀλλὰ πρά»ξεις ἀγαθὰς ἐπιδεικνύουσιν· παιόμενοι μὴ ἀντιτύπτειν καὶ ἁρπαζόμενοι μὴ »δικάζεσθαι, τοῖς αἰτοῦσι διδόναι καὶ τοὺς πλησίον ἀγαπᾶν ὡς ἑαυτούς» [1]. Εἶνε ὅμως ἀφ' ἑτέρου ὁμολογούμενον ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς οὐχὶ ἀπὸ τῶν χωρικῶν καὶ ἀνδραπόδων ἐχώρησεν, ἀλλὰ τοὐναντίον ἀπὸ τῶν πόλεων καὶ τῶν εὐγενῶν καὶ περιωρίσθη εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ χωρία (pagos) καὶ ἐκ τούτου paganismus ὠνομάσθη ἡ τῶν ἐθνικῶν θρησκεία.

Δὲν εἶνε βεβαίως τοῦ παρόντος νὰ ἐκταθῶμεν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου· Ὅτι δὲ ἡ τῶν δούλων ἠθικὴ κατάστασις ἦτο ζῳώδης καὶ ἀποτρόπαιος, ὁ δὲ Χριστιανισμὸς δὲν ἐδύνατο νὰ κηρύξῃ ἀμέσως τὴν ἐλευθερίαν τὴν σωματικήν, πρὶν ἢ μορφώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτῶν, παρατιθέμεθα ἐνταῦθα πιστὴν εἰκόνα ῥωμαίου δούλου τοῦ παρακμάζοντος ῥωμαϊκοῦ κράτους λαμβάνοντες αὐτὴν ἐκ τοῦ *Παρθενῶνος* (φυλ. 6', 1871). «Τὸ μνημεῖον τοῦτο, λέγει ὁ »κύριος Ἐμμ. Ῥοΐδης, εἶνε σατυρικὴ κωμῳδία ἐπιγραφομένη *Κούκρολος*, πα»ρασταθεῖσα τὸν 4ον Μ. Χ. αἰῶνα, σύγχρονος δηλαδὴ τοῦ Βασιλείου, τοῦ »Γρηγορίου, τοῦ Αὐγουστίνου, τῶν τελευταίων μαρτύρων τοῦ θριαμβεύοντος »ἤδη Χριστιανισμοῦ. Ἐν ᾧ ἡ μεγάλη αὕτη ἀνάπλασις μετέβαλε τὰ πάντα »περὶ αὐτήν, ὁ δοῦλος εἰκονίζεται ἐν τῇ κωμῳδίᾳ ταύτῃ ψυχῇ ἔτι καὶ σώ»ματι πρόσηλωμένος εἰς μόνας τὰς ἀπολαύσεις τῆς σαρκός. Ἑκάστη λέξις »τοῦ κατωτέρω παρατιθεμένου μονολόγου τοῦ δούλου Παντομάλλου εἶνε »ἐξύμνησις τῶν κακῶν τῆς εἰδωλολατρίας καὶ βλασφημίαι κατὰ τῶν ἀρε»τῶν τοῦ χριστιανοῦ. Ὁ δοῦλος ἐκθέτει μετὰ κυνικῆς ὑπερηφανείας τοὺς κώ»μους, τὰς κραιπάλας, τὰς κλοπὰς καὶ τὰς αἰσχρότητάς του· ὑβρίζει τὸν »αὐθέντην τοῦ ὁποίου καταστρέφει τὴν περιουσίαν καὶ τέλος καταλήγει εἰς

1 Ἀθηναγ. πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν κεφ. 11.

»τὴν ἀπολογίαν τῆς δουλείας, τῆς ἀκόπως καὶ ἀνεξόδως ἱκανοποιούσης πά»σας τὰς κτηνώδεις ὀρέξεις του.

Παντόμαλλος (δοῦλος).

«Εἶνε πρᾶγμα πασίγνωστον καὶ πανθομολογούμενον ὅτι ὅλοι οἱ αὐθένται »εἶνε ἀχρεῖοι ἄνθρωποι, ἀλλ' ὁ ἐμὸς αὐθέντης ὑπερβαίνει πάντας κατὰ τὴν »κακίαν. 'Αληθὲς εἶνε ὅτι οὐδέποτε μὲ ἔβλαψεν ἢ μ' ἐκακοποίησεν· ἀλλ' ἡ »ἰδιοτροπία αὐτοῦ δὲν ἔχει ὅρια. Ἂν ὑπεξαιρέσωμεν ἐκ τῆς οἰκίας τὸ πα»ραμικρὸν σκεῦος, ἓν ἀργύριον, μᾶς ὑβρίζει καὶ θεωρεῖ τοῦτο ὡς ἔγκλημα »ἀσυγχώρητον· ἂν θραύσωμεν ἀγγεῖόν τι, μᾶς ἀποκαλεῖ ἀπροσέκτους, ἂν »τὸν χειμῶνα βαρυνθῶμεν ἐνίοτε νὰ φέρωμεν ξύλα καὶ ῥίψωμεν εἰς τὸ πῦρ »τράπεζάν τινα ἢ θρανίον, καὶ πάλιν ὀδύρεται καὶ θυμόνει· ἂν ἀφήσωμεν »ἀνοικτὴν θύραν τινά, μᾶς κράζει νὰ κλείσωμεν αὐτήν· ἂν τρύπα τις ἀνοιχθῇ »εἰς τὴν ὀροφὴν καὶ εἰσέρχεται βροχὴ εἰς τὸν κοιτῶνά του, ἀπαιτεῖ νὰ φρά»ξωμεν αὐτὴν ὁ ὀχληρὸς οὗτος καὶ ἀνυπόφορος ἄνθρωπος. Καὶ δὲν εἶνε τοῦτο »μόνον, σημειόνει ἰδίᾳ χειρὶ ὅσα χρήματα δίδει ἡμῖν διὰ τὰ ἔξοδα τῆς οἰ»κίας, καὶ ὅσα δὲν δαπανηθῶσιν ἀπαιτεῖ νὰ τὰ ἐπιστρέψωμεν. Ὁσάκις δὲ »ἐπιχειρήσῃ ὁδοιπορίαν τινά, πόσον φορτικὸς εἶνε. Ἂν φθάσαντες τὸ ἑσπέρας »εἰς τὸ ξενοδοχεῖον πίωμεν μέχρις εὐθυμίας καὶ τὴν ἐπιοῦσαν κατὰ τὴν »ὥραν τῆς ἀναχωρήσεως εὑρεθῶσιν αἱ ἅμαξαι ἐν ἀταξίᾳ, αἱ ἡμίονοι χολο»πίνουσαι, ὁ ἡνίοχος οἰνοβαρὴς καὶ τὰ σάγματα ἀνεστραμμένα, καὶ πάλιν »διὰ ταῦτα μεμψιμοιρίαι καὶ παράπονα ἀτελεύτητα. Ἀλλὰ τὸ φοβερώτερον »ἐλάττωμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου εἶνε ἡ ὑποκρισία· ὁσάκις ὑποπτεύσῃ κα»τάχρησίν τινα τῶν δούλων του, σιωπᾷ κατ' ἀρχὰς καὶ κατασκοπεύει μέχρις »οὗ συλλάβει αὐτοὺς ἐπ' αὐτοφώρῳ. Οὐχ ἧττον ἀνυπόφορος εἶνε καὶ ἡ ἀπο»στροφὴ αὐτοῦ πρὸς τὴν μέθην· ἐκ πρώτης ὄψεως διακρίνει τὸν μέθυσον »δοῦλον καὶ πόσον οἶνον ἔπιεν καὶ ἐκ τίνος ἀμφορέπει· τὸ δὲ περιεργότερον »ὀργίζεται καὶ ἀποκαλεῖ αὐτὸν ψεύστην, ἂν ἰσχυρισθῇ ὅτι ὕδωρ μόνον ἔπιε. »Πόσον ὀχληρὰ δὲ εἶνε καὶ ἡ ἄκρα αὐτοῦ ἀγάπη πρὸς τὴν καθαριότητα· »ἀηδιάζει διὰ μυῖαν πεσοῦσαν εἰς τὸν ζωμόν· ποτήριον ῥυπαρόν, κηλὶς ἐλαίου »ἢ κηροῦ ἐπὶ τῆς ὀθόνης, ἱστὸς ἀράχνης ἐπὶ τῆς ὀροφῆς, πάντα ταῦτα κι»νοῦσι τὴν χολήν του. Πῶς εἶνέ ποτε δυνατὸν ν' ἀγαπήσῃ τις ἄνθρωπον »τοιοῦτον, ὅταν μάλιστα εἰς τὰ ἄλλα του ἐλαττώματα προστεθῇ καὶ τὸ »τῆς ὀξυδερκείας, δι' ἧς διακρίνει ἀμέσως ὑφ' ἡμῶν ῥινισθέντα νομίσματα »καὶ ἀποκαλεῖ κιβδηλείαν τὴν ἐλαχίστην ἔλλειψιν βάρους τοῦ χρυσοῦ ἢ »ἀργύρου».

«Καὶ ἐν τούτοις καίτοι ὑπηρετοῦντες τοιοῦτον δεσπότην οὔτε δυστυχεῖς »εἴμεθα οὔτε εὐήθεις, ὡς κηρύττουσιν οἱ ἀγαθοὶ ἐκεῖνοι ἄνθρωποι, οἱ ταλα»νίζοντες τὴν τύχην μας καὶ ἐργαζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἀφέσεως ἡμῶν. Τὸ πλεῖ-

»στον τῆς ἡμέρας κοιμώμεθα ἐπὶ τῶν ἀνακλίντρων τοῦ προθαλάμου, ἀλλὰ »τὴν νύκτα ἀγρυπνοῦμεν. Τὸ τελευταῖον ἔργον τῶν θεῶν εἶνε ἡ νύξ. Δι' ἡμᾶς »ἡ ἡμέρα ἀνατέλλει ἅμα σβύσῃ ὁ ἥλιος εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἡ λυχνία ἐν τῇ »αἰθούσῃ τοῦ αὐθέντου. Τότε πράττομεν ὅ,τι θέλομεν. Οἱ ἐλεύθεροι πολῖται »πορεύονται τὴν ἡμέραν εἰς τὸ λουτρὸν, ἀλλ' ἡμεῖς λουόμεθα τὴν νύκτα. »'Αφοῦ κλείσωμεν καὶ καλύψωμεν διὰ πυκνῶν παραπετασμάτων τὰς θύρας »καὶ τὰ παράθυρα, φωτίζομεν τὸν λουτρῶνα διὰ λυχνιῶν καὶ λαμπάδων καὶ »βυθιζόμεθα εἰς χλιαρὰ ἀρώματα . . . . . Τὰ πάντα δι' ἡμᾶς εἶνε εὐφρο»σύνη, χαρά, ἀγαλλίασις. Αἱ τράπεζαι κύπτουσιν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν κρεά»των καὶ τῶν λαγήνων. . . . . Τὸ δὲ μέγιστον εὐτύχημα ἡμῶν τῶν δού»λων εἶνε ὅτι ἀγνοοῦμεν τί ἐστι φθόνος ἢ ζηλοτυπία. Τὰ πάντα με»ταξὺ ἡμῶν εἰσι κοινά· ἕκαστος κλέπτει κατ' ἰδίαν, ἀλλὰ τὰ λάφυρα μοι»ράζομεν ἀδελφικῶς. Ἡμεῖς παριστάμεθα εἰς πάσας τοῦ δεσπότου μετὰ »τῶν φίλων του τὰς εὐωχίας, ἀλλ' οὗτος οὐδέποτε εἰσῆλθεν εἰς τὰς νυ»κτερινὰς τῶν δούλων συνεδριάσεις. Ὁ δεσπότης καὶ εὐθυμῶν καὶ συμποσιάζων »σκέπτεται νὰ μετρήσῃ τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὰς δαπάνας του πρὸς τὸ ἐτήσιον »αὐτοῦ εἰσόδημα· ἀλλ' ἡμεῖς ὑπ' οὐδεμιᾶς τοιαύτης κατεχόμεθα φροντίδος. »Ὅλαι αἱ νύκτες τοῦ ἐνιαυτοῦ εἶνε διὰ τοὺς δούλους ἡμέραι ἑορτῆς, κρο»νίων, λυκαίων, παληλίων, κώμων καὶ συμποσίων. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐξ »ἡμῶν ὑποκρινόμενοι ἀγάπην πρὸς τὸν αὐθέντην, ἀποποιούμεθα τὴν προσφε»ρομένην ἐλευθερίαν, διότι πῶς εἶνέ ποτε δυνατὸν, ἐλεύθεροι ὄντες νὰ ἐξαρ»κέσωμεν εἰς τὰς δαπάνας τοιαύτης ζωῆς; »

Πρὸς τοιαῦτα ὄντα κηρυττομένη ἡ ἐλευθερία δὲν θ' ἀνέτρεπε τὰ θεμέλια τῆς πολιτείας; Ὁ Χριστιανισμὸς ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ κηρύττων ἀμέσως τὴν κατάργησιν τῆς δουλείας οὕτω στενῶς συνδεδεμένης μετὰ τῶν νόμων καὶ τῶν ἐθίμων τῆς ἀρχαίας κοινωνίας; Ὁ Χριστιανισμὸς θὰ προσέκοπτεν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ, ἂν τοιοῦτόν τι ἐπεχείρει. Καὶ ὅμως ὁ Χριστιανισμὸς κηρύττων ἔνθεν μὲν τὸ δόγμα τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ψυχῶν, ἑτέρωθεν δὲ τὴν ἰσότητα προπαρεσκεύασε τὰ πνεύματα εἰς τὴν κατάργησιν τῆς δουλείας. Αἱ κοινωνίαι δὲν βελτιοῦνται ἄλλως ἢ διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν ψυχῶν· ὅταν δὲ ἡ ψυχὴ βελτιωθῇ βελτιοῦται καὶ ἡ κοινωνία. Τὸ δὲ δόγμα τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀδελφότητος, ὅπερ ὁ Χριστιανισμὸς ἐκήρυττε, ἀντεστρατεύετο διαρρήδην πρὸς τὴν διαιώνισιν τῆς δουλείας. Ἡ θρησκευτικὴ ἰσότης φέρει κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν πολιτικὴν ἰσότητα· ὁ ἄνθρωπος εἶνε εἷς· πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε ὅμοιος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἔχῃ τὰ αὐτὰ δικαιώματα, νὰ εἶνε δὲ δοῦλος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

Ὁ Ἀποστολικὸς πατὴρ Βαρνάβας ἐκδηλῶν τὸ ἀποστολικὸν φρόνημα διδάσκει ὅτι ὁ Θεὸς δὲν κατῆλθεν ἵνα προσκαλέσῃ μόνον τοὺς ἐλευθέρους, ἀλλὰ καὶ τοὺς δούλους [1]. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς λέγει ὅτι οὐδείς ἐστι δοῦλος

1 Ἐπιστ. κεφ. 19.

κατὰ φύσιν [1]. Ὁ ἅγιος Κυπριανὸς μέμφεται τοὺς ἐθνικοὺς ἐπὶ τῇ δουλείᾳ τῶν ὁμοίων αὐτῶν [2]. Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴδομεν ὅτι ὁ θεῖος Χρυσόστομος καταστέλλων τὸ φρόνημα τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων διδάσκει ὅτι πολλοὶ τῶν πατριαρχῶν ἐκ δουλίδων ἦσαν γεννηθέντες. Ἐξετάζων δὲ ἀλλαχοῦ τὴν ἀρχὴν τῆς δουλείας διδάσκει ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε τοὺς πρωτοπλάστους ἴσους καὶ ἐλευθέρους, δούλους δὲ δὲν ἐδημιούργησεν [3]. Ὁ δοῦλος, λέγει ἀλλαχοῦ, ἔχει τὴν αὐτὴν εὐγένειαν, ἣν καὶ ὁ κύριος, τὴν αὐτὴν ψυχὴν τὴν αὐτὴν χάριν [4].

Εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι δουλεία κυρίως εἶνε ἡ τῆς ψυχῆς ὑποδούλωσις εἰς τὰ πάθη. Τοιαύτη ἦτο ἡ τῶν Στωϊκῶν θεωρία· ἀλλ' οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας παραλαβόντες τὰς περὶ δουλείας θεωρίας αὐτῶν ἐπεξέτειναν καὶ ἔδωκαν αὐταῖς ἔννοιαν πλατυτέραν καὶ ἀληθεστέραν. Ὁ Χριστιανισμὸς ἀνήγαγε τὴν περὶ δουλείας θεωρίαν εἰς ὑψηλοτέραν βαθμῖδα καταδείξας ὅτι οὐχὶ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἁμάρτημα ὑποδουλεῖ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον, ἀλλ' ὅτι πάντες εἶνε ἐξ ἴσου καὶ ὁμοίως δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας καθ' ὅλου. Οὐδὲν ἄλλο καθίστησι τὸν ἄνθρωπον δοῦλον ἢ μόνον τὸ ἁμάρτημα· ἡ ἁμαρτία εἶνε ἡ ἀληθὴς δουλεία, ἡ πραγματική, ἡ κοινὴ κυρίῳ καὶ δούλῳ· ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία δὲν ἐξαιρεῖ οὐδένα τῆς δουλείας τοῦ ἁμαρτήματος καὶ ἡ χειραφέτησις οὐδένα ἀπαλλάττει. Κατὰ ταῦτα, ὁ δοῦλος, ἐὰν ἐνίκησε τὴν ἁμαρτίαν εἶνε μᾶλλον ἐλεύθερος ἢ ὁ κύριος αὐτοῦ, ἐὰν αὐτὸς εἶνε δοῦλος τοῦ ἐγωϊσμοῦ. Εὐγενῆ καὶ κύριον καλῶ, λέγει ὁ θεῖος Χρυσόστομος, τὸν ἐν ἁλύσεσι δοῦλον, ἐὰν βλέπω τὸν βίον του καθαρόν· ἀνάξιον καὶ εὐτελῆ καλῶ τὸν κύριον, ἐὰν ἐν τοῖς ἀξιώμασιν αὐτοῦ δουλεύῃ τοῖς πάθεσιν [5].

Πόσον ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Χριστιανισμοῦ περὶ δουλείας εἶνε ὑψηλοτέρα τῆς θεωρίας τῶν Στωϊκῶν! Κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς ἡ ἐλευθερία εἶνε ἰδία τῶν ἐλευθέρων καὶ οὐχὶ τῶν δούλων! Κατ' αὐτοὺς ἡ ἐλευθερία ἦτο προνόμιον ὀλίγων, τῶν σοφῶν! Ἀλλ' ὁ Χριστιανισμὸς κατέστησεν αὐτὴν κτῆμα πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς εἷς ἐκ τῶν ἀναρίθμων δούλων ὑπῆρξεν ἐλεύθερος, ὁ Ἐπίκτητος! Ἀλλὰ πόσοι Ἐπίκτητοι ἀνεδείχθησαν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ! Ὁ Χριστιανισμὸς ἀνοίγων τοὺς κόλπους αὐτοῦ εἰς πάντας δὲν ἀπέκλεισε τοὺς δούλους. Καίτοι δὲ ἐπέταττε τοῖς δούλοις ὑπακοὴν καὶ δύσκολος ἦτο ἡ εἴσοδος αὐτοῦ εἰς αὐτούς, καὶ αὐτοὶ ἐκηρύχθησαν οἱ σφοδρότατοι τῶν πολεμίων τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὐχ ἧττον ὁ Χριστιανισμὸς εἰσεχώρησε καὶ παρ' αὐτοῖς, ὧν πολλοὶ ἐγένοντο Ἐπίκτητοι.

Λαμπρότατον καὶ συγκινητικώτατον θέαμα παρέσχεν εἰς τὴν διεφθαρμένην τῶν ἐθνικῶν κοινωνίαν ἡ ἐπιστροφὴ πολλῶν δούλων. Ἡ τάξις αὕτη ἡ τοσοῦτον ὑπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἀπερριμμένη παρέσχεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐν-

1 Παιδαγ. Γ', 12. πρβλ. Μ Βασιλείου περὶ ἁγ. Πνεύματος 21. Λακταντ. Divin. Institut. ', 15.— 2 Πρὸς Δημήτρ. — 3 Ὁμιλ. εἰς τὸν σεισμὸν καὶ τὸν Λάζαρ. §. 7. — 4 Ὁμιλ. εἰς Ἐφεσ. §. 3. — 5 Χρυσοστ. ὁμιλ. εἰς τὸν σεισμὸν καὶ τὸν Λαζ, §. 7.

δόξους ἥρωας προτιμήσαντας τὸν θάνατον ἢ νὰ ἐξομόσωσι καὶ νὰ πράξωσί τι αἰσχρόν. Ὁ Χριστιανισμὸς κατώρθωσε νὰ ἐξαγάγῃ τὴν εὐτελεστάτην καὶ ταπεινοτάτην ταύτην τάξιν ἐκ τῆς θέσεως, εἰς ἣν ἔκειτο καὶ ν' ἀνυψώσῃ αὐτὴν εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν ᾧ ἡ τῶν φιλοσόφων περὶ ἰσότητος θεωρία ἦτο ἰδανικόν τι, ὁ Χριστιανισμὸς κατέστησεν αὐτὴν ἔργον, κηρύττων ὅτι «Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἔνι Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος· ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός» [1].

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δὲν περιωρίζοντο μόνον εἰς τὸ συμβουλεύειν τοὺς δούλους νὰ ὑπακούωσι καὶ νὰ εἶνε πιστοὶ πρὸς τοὺς κυρίους, οὐδὲ προέτρεπον τοὺς κυρίους νὰ εἶνε μόνον ἐπιεικεῖς καὶ συμπαθεῖς πρὸς τοὺς δούλους, ἀλλ' ἐπειρῶντο ν' ἀποδείξωσιν ὅτι ἡ δουλεία εἶνε παρὰ φύσιν καὶ ἐναντία τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἵνα δὲ ἀναγκάζωσι τοὺς κυρίους νὰ χειραφετήσωσι τοὺς δούλους καὶ ἐλευθερώσωσιν αὐτοὺς οὐδὲν μέσον παρημέλουν. Αἱ προτροπαὶ καὶ νουθεσίαι τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος. Οἱ Χριστιανοὶ κύριοι δὲν ἐδύναντο νὰ κωφεύωσιν εἰς τὰς δικαίας παραστάσεις καὶ συμβουλὰς τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας.

Πολὺ πρὶν ἢ ὁ θεῖος Χρυσόστομος κηρυχθῇ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν δούλων καὶ ὑψώσῃ ὑπὲρ αὐτῶν φωνὴν προηγήθησαν ἄνδρες ἔνδοξοι ἀπελευθερώσαντες τοὺς δούλους αὐτῶν. Πρῶτος ἐκ τῶν Χριστιανῶν ὁ ἐλευθερώσας τοὺς ἑαυτοῦ δούλους ὑπῆρξεν Ἑρμῆς τις, πολίαρχος (praefectus) τῆς Ῥώμης ἐπὶ Τραϊανοῦ. Ὁ Ἑρμῆς ἀσπασάμενος τὸν Χριστιανισμὸν μετὰ τῆς γυναικός, τῶν τέκνων καὶ τῶν 1250 δούλων κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, καθ' ἣν ἐβαπτίσθη, ἔδωκε τοῖς δούλοις αὐτοῦ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ πρὸς συντήρησιν καὶ ἀποκατάστασιν αὐτῶν μέσα. Ὁ Ἑρμῆς οὗτος ὀλίγον μετὰ ταῦτα ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξάνδρου, ὅστις καὶ ἐπέστρεψεν αὐτὸν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ἄλλος δὲ πολίαρχος ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, ὁ Χωμάτιος, διάσημος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τῇ Χριστιανικῇ ἀγάπῃ καὶ τῷ ζήλῳ, ἔδωκε τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς 1400 δούλους αὐτοῦ, λέγων ὅτι οἱ ἀποδεχόμενοι τὸν Θεὸν ὡς πατέρα δὲν πρέπει νὰ εἶνε δοῦλοι τῶν ἀνθρώπων. Καὶ αὐτὸς δὲ παρέσχε τοῖς ἀπελευθερωθεῖσι δούλοις τὰ μέσα. Ἡ Μελανία ἔδωκε, συναινέσει τοῦ συζύγου αὐτῆς Πινίου, τὴν ἐλευθερίαν εἰς 8000 δούλων· ὁ δὲ τῶν Γάλλων μάρτυς Ἀβίνιος ἠλευθέρωσε 5000. Τοῖς μεγάλοις τούτοις παραδείγμασιν ἠκολούθουν καὶ ἄλλοι ἧττον πλούσιοι. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τετάρτου αἰῶνος τρεῖς ἀδελφοὶ ἠλευθέρωσαν 73 δούλους. Οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι δὲν ἦσαν μόνον οἱ ἀνωτέρω μνημονευόμενοι οἱ ἀπελευθερώσαντες τοὺς ἑαυτῶν δούλους, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι.

Ἐνῷ δὲ οἱ τῶν ἐθνικῶν πλούσιοι διὰ διαθήκης ἐνετέλλοντο νὰ χύνηται τὸ αἷμα τῶν δούλων ἐν μονομαχίαις πρὸς ἀνάμνησιν αὐτῶν, ἡ Ἐκκλησία συνε-

1 Κολοσ. γ', 11.

βούλευε τοῖς πλουσίοις Χριστιανοῖς νὰ παραγγέλλωσιν ἐν ταῖς διαθήκαις αὐτῶν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν δούλων καὶ διδῶσιν αὐτοῖς κληροδοτήματα πρὸς διατήρησιν. Τὰ ἑξῆς τοῦ θείου Χρυσοστόμου μαρτυροῦσιν ὑπὲρ τῶν λεγομένων. «Κἂν γὰρ μυριάκις ᾖς αὐτὸς ὠμὸς καὶ ἀπάνθρωπος καὶ θηρίων »αὐτῶν ἀγριώτερος, οὐκ ἂν ἕλοιο τὸν οἰκέτην τὸν εὔνουν γενόμενον τελευ»τῶν ἀφεῖναι ἄτιμον, ἀλλὰ καὶ *ἐλευθερίᾳ ἀμείβῃ καὶ χρημάτων δωρεᾷ*· »καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς λοιπὸν ἀπιὼν οὐδὲν δύνασαι εἰς αὐτὸν ἐργάσασθαι ἀγα»θὸν, τοῖς *μέλλουσί σου κληρονομεῖν τῆς οὐσίας ἐπισκήπτεις ὑπὲρ αὐτοῦ*, »δεόμενος, παρακαλῶν, πάντα ποιῶν, ὥστε μὴ μεῖναι αὐτὸν ἀγέραστον» [1].

Ἡ ἀπελευθέρωσις περιεβλήθη χαρακτῆρα θρησκευτικὸν καὶ δημοτελῆ. Ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος οἱ κύριοι ἀπηλευθέρουν τοὺς δούλους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐνώπιον τοῦ κλήρου καὶ τῶν πιστῶν. Ἵνα τὸ τοιοῦτον εὐσεβὲς ἔθιμον τακτοποιηθῇ, Σύνοδοι γενόμεναι ἐν Ἀφρικῇ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τετάρτου αἰῶνος ᾐτήσαντο παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος νὰ διαταχθῇ ὥστε αἱ ἀπελευθερώσεις νὰ γίγνωνται πάντοτε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ὁ θέλων νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν ἑαυτοῦ δοῦλον, ἐλάμβανεν αὐτὸν ἐκ τῆς χειρὸς καὶ ἔφερεν εἰς τὸ θυσιαστήριον. Ἐνταῦθα ἀνεγιγνώσκετο ἡ πρᾶξις τῆς ἐλευθερώσεως, δι' ἧς ὁ κύριος ἀπεδίδου τῷ δούλῳ τὴν ἐλευθερίαν. Ὁ ἱερεὺς ηὐλόγει τὴν πρᾶξιν καὶ οὕτως ἡ ἀπελευθέρωσις εἰς θρησκευτικὴν τελετὴν ἀναχθεῖσα ἔσχεν ὑψηλοτέραν καὶ ἀληθεστέραν ἰσχὺν καὶ δύναμιν ἐκείνης, ἣν εἶχεν ἐν τῇ ἐθνικῇ ἀρχαιότητι. Ὁ χριστιανὸς δοῦλος ἐλευθερούμενος ἀνεκτᾶτο ἐλευθερίαν ἀληθῆ καὶ ἔντιμον. εἰσήρχετο εἰς τὴν κοινότητα τῶν πιστῶν καὶ ἐτιμᾶτο οὕτως, ὡς ἐὰν μηδέποτε ἐγένετο δοῦλος.

Εἴδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἀμέσως μετ' αὐτὸν αἱ περὶ δουλείας θεωρίαι μετεβλήθησαν καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἤρξατο διδασκομένη ὅτι ἡ δουλεία οὐκ ἔστι κατὰ φύσιν. Ἀλλ' ὅμως τοσαύτη ἦτο ἡ ἰσχὺς τῆς συνηθείας, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ ἀμέσως ἡ χειραφέτησις τῶν δούλων, αἱ δὲ φωναὶ τῶν φιλοσόφων καὶ νομοδιδασκάλων ἦσαν φωναὶ βοώντων ἐν ἐρήμῳ. Μόνος δὲ ὁ Χριστιανισμὸς εἰσδύων ἠρέμα καὶ ἄνευ θορύβων καὶ προσελκύων εἰς ἑαυτὸν τοὺς ἀνθρώπους κατώρθωσεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ μεταβάλῃ τὰς δόξας καὶ πεποιθήσεις τῶν αὐτοκρατόρων καὶ κυρίων.

Πρῶτος ὁ σκληρὸς Νέρων κατέστησεν ἄρχοντα ἵν' ἀκούῃ τὰ τῶν δούλων παράπονα κατὰ τῶν βιαιοπραγιῶν τῶν ἰδίων δεσποτῶν. Οἱ δοῦλοι ἐν τοῖς Κρονίοις προστάτην ἰσχυρὸν ἔσχον τὸν Νέρωνα. Ἀλλ' ὅμως εἶνε βέβαιον ὅτι αἱ τοῦ Νέρωνος προσπάθειαι μικρὸν ἐπήνεγκον ἀποτέλεσμα. Ὁ Πετρώνειος νόμος ψηφισθεὶς κατά τινας ἐπὶ Νέρωνος ἀπηγόρευε τοῖς δεσπόταις νὰ παραδίδωσι τοὺς ἑαυτῶν δούλους εἰς θηριομαχίας. Πλὴν καὶ ὁ νόμος οὗτος βεβαίως μικρὸν ἴσχυσεν. Ἕνα αἰῶνα ὕστερον ὁ Χριστιανισμὸς χωρῶν ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ μεταδιδοὺς τὰ εὐεργετήματα αὐτοῦ ἐμάλαττε τῶν πνευμάτων τὴν

1 Χρυσοστ. ὁμιλ. εἰς Ματθ. ΙΓ, § ϛ'.

σκληρότητα. Τὸ μὲν δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου ἐπὶ τῶν δούλων ἀφῃρέθη ἀπὸ τῶν δεσποτῶν καὶ μετεβιβάσθη εἰς τὸ δικαστήριον, τὸ δὲ τῆς τιμωρίας περιωρίσθη διὰ κανόνων φιλανθρωποτέρων [1].

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς πραγματείας ταύτης ἐσημειώσαμεν ὅτι πρῶτος ὁ Μ. Κωνσταντῖνος πνεύματι Χριστιανικῷ ἀγόμενος ἐξέδωκεν ἐν ἔτι 312 διάταγμα μεστὸν φιλανθρωπίας, δι' οὗ ἐπέταττε τὴν ἐπιείκειαν καὶ ἐκήρυττεν ἀνθρωποκτόνον τὸν φονεύσαντα ὅπως δήποτε τὸν δοῦλον αὐτοῦ [2]. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος κατὰ τὸν Τρολὼν συνετέλεσε λίαν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν, ἥτις κατὰ τὸν Σατωβριάνδον ἤθελεν ἐπεκταθῆ ἐπὶ μέγα μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἂν ἔλειπεν ἡ τῶν χρόνων ἀταξία [3]. Κατὰ τοῦτο ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ὑπῆρξεν ἀνώτερος τοῦ Αὐγούστου περιορίσαντος τὴν χειραφέτησιν τῶν δούλων [4]. Ὅσῳ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰσεχώρει, τοσούτῳ καὶ ἡ περὶ τῆς ἰσότητος γνώμη συνηγόρει ὑπὲρ τῶν δούλων. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐθέσπισε μέσα ἀπελευθερώσεως ἔτι εὐκολώτερα καὶ πλείονα. Βραδύτερον δὲ καὶ Λέων ὁ Γ' κατήργησε τὴν δουλοπαροικίαν.

Μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι αἱ τοῦ Χριστιανισμοῦ προσπάθειαι δὲν παρήγαγον καὶ ἀμέσως τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Οἱ ἄνθρωποι παντὸς χρόνου καὶ πάσης ἐποχῆς εἶνε οἱ αὐτοί. Ὁ Χριστιανισμὸς μεταβάλλων καὶ ὑψῶν τὸν ἄνθρωπον, εἶχε χρείαν καὶ πολλοῦ καὶ μακροῦ χρόνου ἵνα κατορθώσῃ ὅ,τι σήμερον εἶνε κοινὴ εὐχὴ καὶ ἐπιθυμία πάντων. Ἡ δουλεία ἦτο στοιχεῖον ἀναπόφευκτον, ἦτο ἡ βάσις καὶ τὸ θεμέλιον τῆς ἀρχαίας κοινωνίας. Πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ μεταβληθῶσι τόσον ταχέως καὶ εὐκόλως αἱ περὶ δουλεῖαι; Πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου, ἦτο ἀνάγκη νὰ μεταβληθῇ πρῶτον ἡ κοινωνία ῥιζηδὸν καὶ ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ φιλανθρωπία νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς πᾶσαν διάνοιαν. Ἵνα ὁ δοῦλος θεωρηθῇ ἴσος τῷ κυρίῳ, ἵνα ὁ δοῦλος μὴ διακρίνηται τοῦ δεσπότου, ἀνάγκη νὰ παρέλθωσιν αἰῶνες. Καὶ ὅμως ὁ Χριστιανισμὸς ἐποίησεν ὅ,τι ἠδύνατο· ἄνευ τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸ πλεῖστον τῆς ἀνθρωπότητος νὰ ἦτο ἔτι δοῦλον. Εἰς μάτην λοιπὸν ἐξερεύγονται κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ βλασφημίας καὶ ἐκτοξεύουσιν ὕβρεις κατ' αὐτοῦ, ὅτι οὐδόλως μετέβαλε τὴν ἀνθρωπότητα καὶ οὐδόλως συνετέλεσεν εἰς τὴν κατάργησιν τῆς δουλείας. Ὁ Χριστιανισμὸς ἔχει ὑπὲρ ἑαυτοῦ εὐμενεστάτας κρίσεις ἀνδρῶν ἀπαθῶν καὶ διαπρεπῶν. «Ὁ Χριστιανισμός, λέγει ὁ Μοντεσκιέ, ἐπανήγαγε τὸν αἰῶνα τοῦ Κρόνου, καθ' ὃν οὔτε δοῦλος οὔτε κύριος ὑπῆρχε» [5]. «Ὁ λόγος, λέγει ὁ Λαμεναί, ἐστήριζε τὴν ἀνθρωπότητα ἐπὶ τῆς δουλείας καὶ οὐδέποτε ἐπίστευον »ὅτι θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ κατάργησις αὐτῆς. Ἡ ἀνθρωπότης εὐγνωμονεῖ τῷ »Χριστιανισμῷ ἐπὶ τῷ μεγάλῳ τούτῳ εὐεργετήματι [6].

ΚΩΝΣΤ. ΝΕΣΤΟΡΙΔΗΣ.

1 Troplong. ἐπιρροὴ τοῦ Χριστ. κτλ. σελ. 126 καὶ ἑξ. Σαριπολ. περὶ ποιν. νομοθ. ℥. σξϛ', σελ. 362. — 2 Ἔνθ. ἀνωτέρ. σ. 128. — 3 Αὐτοθ. σ. 129. — 4 Αὐτοθ. σ. 131. — 5 Esprit des lois XV, κεφ. 7. — 6 Essai sur l'indifference chap. XI. παρὰ Laurent σ. 321.

ΛΟΓΟΣ

ΕΠΙ ΤΗ ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ ΚΕ' ΜΑΡΤΙΟΥ

ΥΠΟ

ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ *

Κυρίαι καὶ Κύριοι!

Δικαίως ἐπαινοῦνται οἱ τὰς πανηγύρεις συστήσαντες, διότι συναντωμένων τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κοιναὶ εὐχαὶ καὶ κοιναὶ θυσίαι συσφίγγουσι τοὺς φυλετικοὺς δεσμοὺς ὑπὸ τὸ ἅγιον τῆς ἀδελφότητος αἴσθημα καὶ ὑπὸ τὸ ἰσχυρὸν τῆς ἁμίλλης ἐλατήριον. Αἱ συναθροίσεις τῶν λαῶν περιέχουσι τὸ μυστήριον τῆς πρακτικῆς δυνάμεως τῶν λαῶν. Ἡ ἰδέα εἶναι ἐξόχως Ἑλληνική· τὴν ἀπαντῶμεν εἰς τὴν ἐνδοξοτέραν ἀρχαιότητα τῆς Ἑλλάδος, τὴν ἀνευρίσκομεν ἐν τῇ νέᾳ ἀκόμη ζωῇ. Ἂς χαιρετήσωμεν τὴν νυκτερινὴν ταύτην πανήγυριν μὲ τὰς ἀρχαίας ἀναμνήσεις.

Πρόκειται κατὰ τὴν πανήγυριν ταύτην νὰ συγκοινωνήσωσιν αἱ ψυχαὶ ἡμῶν εἰς τὸν ὡραιότερον ὕμνον, τὸν ὁποῖον γνωρίζει ἡ καρδία· πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ὁ Χριστιανισμὸς ἐτέλεσε 1844ην φορὰν τὴν πανήγυριν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, καὶ σήμερον ὁ Ἑλληνισμὸς τελεῖ 56ην φορὰν τὴν πανήγυριν τῆς ἀναστάσεως τῆς Ἑλλάδος. Θάνατοι ἀμφοτέρωθεν μυστηριώδεις· ὁ εἷς τριήμερος, ὁ ἄλλος προαιώνιος· ἂς ἀποκαλυφθῶμεν ἐνώπιον τῶν δύω τούτων θαυμάτων τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς.

Δι' ὅσους νομίζουσιν ὅτι τὰ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου ὁδηγοῦνται ὑπὸ μοιραίας τινὸς ὁρμῆς, βεβαίως διὰ τοὺς ἰσχυροὺς αὐτοὺς σοφοὺς θὰ φανῇ ὑπερβολικὴ ἡ ἀναγωγὴ τῆς ἀναστάσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν· ἐν τούτοις ὑπάρχουσι σημεῖα τινα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, ἐπὶ τῶν ὁποίων παρατηρεῖται ἡ δεξιὰ τοῦ Ὑψίστου γράφουσα· ἐνῷ τὰ ἔθνη βαδίζουσι μίαν διεύθυνσιν, ἐξαίφνης ἐν τῇ πορείᾳ αὐτῶν μεταλλάσσουν τὴν διεύθυνσιν ταύτην. Εἰς ἀπόστασιν χιλίων καὶ πλέον ἐτῶν δύναται ὁ προσεκτικὸς παρατηρητὴς νὰ εὕρῃ τὸν λόγον αὐτῆς τῆς μεταβολῆς. Εἶναι ὁ ὑπέρτατος λόγος τῆς ἀεννάου κινήσεως τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων· εἶναι ὁ παράκλητος τῆς γῆς, ὁ *πολιτισμός*. Ὁμοιάζει ὁ παράκλητος οὗτος τὰ ἀποδημητικὰ πτηνά. Διαβαίνει τοὺς χρόνους καὶ τοὺς τόπους. Ἂς ἐρωτήσωμεν τὴν μεγαλειτέραν ἱστορίαν τῶν μεταβάσεων αὐτοῦ. Μεταξὺ τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως παρατηροῦμεν ἓν αἰώνιον ῥεῦμα πολιτισμοῦ. Ποῖος μεταβι-

* Ἐξεφωνήθη ἐν ταῖς αἰθούσαις τοῦ δημαρχείου κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς, ἑορτάζοντος τοῦ Συλλόγου ἰδίᾳ τὴν ἡμέραν τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας.

βάζει ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ τὴν ἀρχαιότητα ἐν τῷ μυστηριώδει τούτῳ ῥεύματι; Ὁ δάκτυλος τοῦ Ὑψίστου δεικνύει τὸν ἑλληνικὸν λαόν.

Ἀλλ' ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς κατατρώγει αὐτὸς ἑαυτόν, καὶ πρέπει νὰ ἔλθωσιν οἱ βάρβαροι τῆς Ἄρκτου, διὰ νὰ τὸν ἀναζωογονήσωσι διὰ τῆς παρθενικῆς ἐπιρροῆς των· ἀρχίζει οὕτω νέος πολιτισμὸς εἰς τὴν δύσιν καὶ πρέπει ὁ πολιτισμὸς οὗτος νὰ μεταβῇ, κατὰ τὴν αἰωνιότητα τοῦ ῥεύματος, εἰς τὴν ἀνατολήν. Πρέπει ἄραγε τὸ ῥεῦμα αὐτὸ τοῦ πολιτισμοῦ νὰ ἀναβῇ εἰς τὴν πολικὴν Πετρούπολιν; Δὲν εἶναι εὐθυτέρα ἡ πρὸς τὴν Ἰωνίαν ἄγουσα τῶν Ἀθηνῶν ὁδός; Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ἀνθρώπου, θὰ προετίμα τὴν ἑλληνικὴν ὁδόν. Διὰ τί ὁ Ὕψιστος νὰ μὴ ἀκολουθήσῃ τὴν λογικωτέραν;

Ἔπειτα ἡ ἀπολυταρχία ὑπῆρξε πάντοτε ἡ σταθερὰ αἰτία τῆς καταστροφῆς τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου· ἡ ἀπολυταρχία κατατρώγει τοὺς εἰς αὐτὴν πιστεύοντας. Ἂν ὁ ἀνατολικὸς κόσμος θέλει σωθῇ εἰς ἐποχήν τινα, θὰ σωθῇ διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας· ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἑλληνικὴ ἐλευθερία, ἔπρεπε νὰ ἐπινοηθῇ ἄλλη ὁμοία.

Ἰδοὺ λοιπὸν αἱ βουλαὶ τοῦ Ὑψίστου φέρουσι κατὰ καιρὸν ἐκ νέου εἰς τὴν ζωὴν τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀνάστασις αὐτῆς συνδέεται πρὸς τὴν γεωγραφικὴν καὶ τὴν φυλετικὴν ταύτην ἀλήθειαν, εἶναι ἡ γέφυρα ἡ ἀπὸ τῆς δύσεως εἰς τὴν ἀνατολήν, ἡ αἰωνία γέφυρα.

Κατὰ τὴν ἱστορικὴν τῆς ἀληθείας ταύτης ἐκτύλιξιν ἐν ἔτει 1821, δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ ὁμιλήσω περὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους ὑμνοῦσιν οἱ ποιηταὶ καὶ ἐξαντλοῦσιν οἱ λογογράφοι· οἱ μεγάλοι ἄνδρες εἶναι ἀγωγοί, δὲν εἶναι δημιουργοὶ τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν μου αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἵσταται μᾶλλον ἡ σεβασμία μορφὴ τοῦ πατρὸς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν. Ἐνῷ ἀναβιβάζει τὰ τέκνα του εἰς τὸν Ὄλυμπον, μένει αὐτὸς ἐπὶ τῆς γῆς. Δὲν ἵπταται ἐπὶ πτερύγων ποιητικῶν. Εἶναι ὁ αἰώνιος γίγας τῆς πραγματικότητος. Κινεῖται δι' ἀπείρων χειρῶν, δι' ἀπείρων ποδῶν. Ἡ ἰσχύς του δημιουργεῖ καὶ καταστρέφει, σωρεύει ὄρη ἐπὶ ὀρέων καὶ προσπαθεῖ νὰ στήσῃ ἐπ' αὐτῶν τὴν κλίμακα τοῦ Ἰακώβ. Πίπτει, ἐγείρεται· πάλιν πίπτει, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐγερθῇ ἐκ νέου. Ποῖος εἶναι ὁ γίγας οὗτος; Εἶναι ὁ ἑλληνικὸς λαός. —Περιέλθετε τὰς χώρας καὶ τὰς ἐποχάς. Ἡ ἀναπνοή του μαρτυρεῖ τὴν παρουσίαν του· καὶ ὅταν κοιμᾶται τὸν προαιώνιον ὕπνον, καὶ ὅταν κρατῇ τῆς ἐνεργείας τὴν ἰσχύν, ἀναγκάζει τὸν διαβάτην νὰ σταθῇ. Ἐπὶ τοῦ μετώπου του ἀναγινώσκει ἡ ἀνθρωπότης τὸ θάρρος τοῦ προορισμοῦ καὶ τὴν παρηγορίαν τῆς ἐλπίδος.

Ὁ Ἀγὼν τοῦ 1821 εἶναι ἔργον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ ἀγὼν τοῦ 1821 εἶναι ὁ σύνδεσμος τῶν διαδεχομένων ἀλλήλας γενεῶν. Αἱ ἐθνικαὶ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἀπέτυχον εἰς τὴν διάσωσιν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, πίπτουσιν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἀναβλαστάνουσιν, ἵνα δημιουργήσωσι τὸν νέον.

Ἡ μυστηριώδης αὕτη συνεργασία τῶν ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένων μετὰ

τῶν ζώντων δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς τρεῖς εὐρυτάτους κύκλους. Ὁ πρῶτος τῶν τριῶν τούτων κύκλων εἶναι ἐσωτερικός, ἐντὸς τῆς χώρας τῆς ἑλληνικῆς ἐκτυλίσσεται. Ἐν τῷ κύκλῳ τούτῳ ἡ μεγαλειτέρα θεότης, τὴν ὁποίαν ἐγνώρισεν ὁ Ἑλληνισμός, ἡ ἐλευθερία, συντριβεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐν τέλει ὑπὸ τῶν Τούρκων, καταφεύγει εἰς τὰ ὄρη, τὰ σχολεῖα καὶ τοὺς ναούς. Αἷμα, γράμματα καὶ θυμίαμα, ἰδοὺ ἡ σκωρία τὴν ὁποίαν κατεσκεύασεν ὁ χρόνος, ἵνα καταφάγῃ τὰ δεσμὰ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ σιδηροφορία καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τῶν ἐθνικῶν καταδρομῶν ἀποτελεῖ τὸ πρόγραμμα τῶν ἑλληνικῶν ὀρέων. Ἐκεῖ ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν Τούρκων κατακτήσεως τὰ στήθη, ἐν οἷς δὲν δύναται νὰ κατοικήσῃ δουλωμένη ψυχή, ἀνεπέτασαν τὴν σημαίαν τοῦ *κλέφτου*. Ὁ Ὄλυμπος μὲ τὰς 42 κορυφάς του καὶ τὰς 72 βρύσεις του εἶναι τὸ σύμβολον τῆς ἐνόπλου ἐλευθερίας· πᾶσα *βρύση* ἔχει σημαίαν καὶ πᾶν *κλαδὶ* ἔχει κλέφτην.— Ἡ Ἐκκλησία διετήρησε τὴν ἑνότητα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δουλείας ἔχει τὸ ἔθνος ἐν τῷ πατριάρχῃ αὐτοῦ τὸν ἀρχηγόν, ἐν τοῖς ἐπισκόποις τοὺς διοικητάς, καὶ πλησίον αὐτῶν ἀναπτύσσεται βαθμηδὸν τὸ δημογεροντικὸν σύστημα. Ἡ ἐκκλησία εἶναι κέντρον θρησκευτικόν, διοικητικὸν καὶ συγχρόνως ταμεῖον Ἑλληνομαθείας. Ἐξ ἀρχῆς ὁ Χριστιανισμὸς συνεδέθη στενῶς μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ πνευματικὴ διεύθυνσίς του κατ' ἐξοχὴν ἑλληνίζει. Ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου μέχρι τοῦ μηχανικοῦ ἱερέως τῶν τελευταίων αἰώνων, αὐτὸς ὁ ἄῤῥηκτος δεσμὸς μεταξὺ πίστεως καὶ γλώσσης ἀποτελεῖ τὸ σημεῖον τῆς συναθροίσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. — Τὸ τρίτον καταφύγιον, τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, εἶναι ὁ θεματοφύλαξ αὐτῆς τῆς οὐρανίας γλώσσης. Ὅλοι οἱ φθόγγοι της εἶναι ἐναρμόνιος φωνὴ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἀπὸ τοῦ ὑποδένδρου σχολείου μέχρι τοῦ ἀνωτάτου ἐκπαιδευτηρίου ἓν πνεῦμα λειτουργεῖ, ἡ λατρεία τῶν ἀρχαίων ἰδεῶν.

Κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα αἱ τρεῖς αὗται ἐν κεφαλαίῳ δυνάμεις ἀναδιοργανίζονται. Αἱ ἀνάγκαι τοῦ τυράννου ὠθοῦσιν αὐτὸν εἰς μεταρρυθμίσεις ἐκ τῶν ὁποίων οἱ κλέφται γίνονται ἁρματωλοί. Ἡ προβαίνουσα κοινωνία δὲν εὐχαριστεῖται πλέον εἰς τὰ ἁπλᾶ γράμματα τῆς σχολαστικῆς ῥητορικῆς τοῦ ἄμβωνος· ἀναγκάζονται οἱ ἐκκλησιαστικοὶ νὰ ἀνατρέξωσιν εἰς τὰς πηγάς. Τότε καὶ οἱ διδάσκαλοι τοῦ γένους τελειοποιοῦσι τὰ πνευματικὰ ἐργαστήριά των. Ἰωάννινα, Ζαγορά, Σμύρνη, Θεσσαλονίκη, Χίος, Πάρος, Πάτμος, Δημητσάνα, Ἅγιον ὄρος, Κρήτη κλπ. ἰδοὺ τὰ κέντρα τῆς νέας τοῦ ἔθνους πνευματικῆς ζωῆς. Ἐλευθεροῦνται αἱ διάνοιαι, ἀναγεννῶνται αἱ ἰδέαι· ἡ ἀνάστασις τῆς ἐλευθερίας δὲν εἶναι μακράν. Ἀλλ' ἡ πρόοδος ἡ πνευματικὴ ἐπιδρᾷ εἰς τὴν ὑλικήν, δὲν βραδύνει δὲ ἡ ὑλικὴ νὰ ἀντεπιδράσῃ. Αἱ βιομηχανικαὶ κοινότητες τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας, τὰ Μανδεμοχώρια καὶ τὰ Ἀμπελάκια εἶναι δημιουργήματα αὐτῆς τῆς περιόδου. Ἡ Μεσσηνία καὶ ἡ Ἀχαΐα ἐν Πελοποννήσῳ, αἱ Κυδωνίαι, ἡ Σμύρνη ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, εἰς τὴν

αὐτὴν ἀνήκουσι περίοδον. Ἡ μεγάλη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐμπορικὴ ἑταιρία χαρακτηρίζει τὸ σύνολον τῶν ἐθνικῶν τάσεων, τῶν ὁποίων ὁ λαμπρότερος καρπὸς εἶναι τὸ ναυτικὸν μεγαλεῖον τῆς Ὕδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρρῶν. Εἶναι αἰὼν μέγιστος ὁ ΙΗ' αἰὼν διὰ τοὺς καταδυναστευομένους λαούς. Ἐξ αὐτοῦ μεταβιβάζονται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ὅλα τὰ ἐλατήρια τῆς συναθροιζομένης ἐθνικῆς ὑπάρξεως ἐντεταμένα· — κλέπται ἐξησκημένοι, διδάσκαλοι ἐνθουσιώδεις, ἱερεῖς ἐμπνευσμένοι, ἔμποροι πλούσιοι, ναῦται πολεμικοί. Τοιουτοτρόπως ἕτοιμος εἶναι ὁ πρῶτος κύκλος, ὁ ἐσωτερικός, νὰ συνδεθῇ. Ἰδοὺ ὁ ἀγὼν τοῦ 1821 εἶναι ἐπὶ χεῖρας.

Ὁ δεύτερος κύκλος ἀνήκει εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Διαβαίνει τὰ ἔθνη διὰ τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν αἰώνων. Ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ἔπεσεν ὑπὸ τὸν ζυγόν, τὸ πνεῦμα αὐτῆς διετήρησε πάντοτε τὸν χαρακτῆρά του. Διαμορφόνει τὸν ρωμαϊκὸν κόσμον καὶ ποδηγετεῖ κατόπιν τὸν εὐρωπαϊκόν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀντιπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, κυριαρχεῖ κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ἐντῇ δύσει. Κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα διαμοιράζεται τὴν κυριαρχίαν του ὁ Πλάτων. Τότε συμπίπτει ἡ μετάβασις τῶν Βυζαντινῶν εἰς τὴν Δύσιν καὶ ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος συστήματα ῥίπτονται εἰς τὸ Εὐρωπαϊκὸν χωνευτήριον. Αἱ ἐπιστημονικαὶ γνώσεις πολλαπλασιάζονται κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καὶ βαπτίζονται ἐντὸς τῶν ἑλληνικῶν ἰδεῶν· σχηματίζεται τοιουτοτρόπως κραταιὸν πνεῦμα, ἄγνωστον πρότερον εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, κοινωνικῆς ἐκ θεμελίων μεταρρυθμίσεως· ἀφ' ἑνὸς εἶναι ἡ μεσαιωνικὴ ἐξουσία, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ νέον αὐτὸ πνεῦμα. Ὁ ἀνταγωνισμός των προμηνύεται φοβερός. Τέλος ἐπέρχεται ἡ κρίσις· εἶναι ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1789. Ἀνοίξατε τὰ βιβλία, ἀναγνώσατε τοὺς λόγους τῶν προδρόμων καὶ τῶν ἀγωνιστῶν τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐπαναστάσεως· ἅπαντες εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μαθηταὶ τῶν ἑλληνικῶν δημοκρατιῶν.

Ἐκ τοῦ κέντρου τῆς Εὐρώπης ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνη φλὸξ θερμαίνει ὅλους τοὺς λαούς· πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ φωτίσῃ τὸν ἑλληνικόν; Αἱ ἰδέαι τῶν προγόνων, διελθοῦσαι διὰ τῶν νέων τῆς εὐρωπαϊκῆς ζωῆς χυμῶν, ἐπιστρέφουσι πρὸς τὴν γεννήσασαν αὐτὰς γῆν. Εἶναι πολλαὶ αἱ ὁδοί, αἱ ὁποῖαι ὑπηρετοῦσι τὴν μετάβασιν τῶν ἐμπρηστικῶν ἐκείνων ἰδεῶν, ἀλλὰ μία συγκεφαλαιοῖ ὅλας· εἶναι ὁ Ῥήγας. Ἀποθνήσκων ὁ πρωτομάρτυς τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, ῥαντίζει μὲ τὸ αἷμά του τοὺς φονεῖς του, λέγων «ἔσπειρα, τὸ ἔθνος μου θέλει θερίσει».

Ὁ τρίτος κύκλος ἀνήκει εἰς τὴν καλλιτεχνίαν· τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ εἶναι ἐπίσης ἀρχαῖα. Ὅπως συνδεθῶσι, ἐχρειάσθη ἡ μετάβασις τῶν τεχνῶν ἐκ τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Δύσιν. Βαθμηδὸν τὸ πνεῦμα τῆς καλλιτεχνίας ἀνδροῦται. Ἔκτακτος ὀργασμὸς καταλαμβάνει τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Τὸ νέον πνεῦμα τὸ καλλιτεχνικὸν θέλει νὰ ἴδῃ τὰ πρωτότυπα, μέγας δὲ ἀριθμὸς περιηγητῶν ὁρμᾷ πρὸς τὴν τυραννουμένην γῆν, ἡ ὁποία

περιέχει τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας, τῆς ἀθανάτου τέχνης. Τὰ ἄψυχα τότε ἀγάλματα ἐμψυχοῦνται, ἐμπνέουν τοὺς ἐνθουσιώδεις ξένους. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν περιέρχονται τὴν Εὐρώπην ὡς ἄλλοι ἀπόστολοι τοῦ ὑπὸ τὴν βαρεῖαν τῆς τυραννίας πλάκα στενάζοντος Ἑλληνισμοῦ. Ὑπάρχουν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως πέντε ἀδελφαὶ αἱ Καρυάτιδες, μία τῶν ὁποίων, θέλουσιν αἱ βουλαὶ τοῦ Ὑψίστου νὰ ἀναχωρήσῃ διὰ τὴν μυστηριώδη ἐκείνην ἐκδρομήν. Καταβαίνει εἰς τὴν κάτω πόλιν· τὴν δὲ νύκτα ἀκούει ὁ λαὸς μυστηριώδεις φωνάς· εἶναι θρῆνοι τοὺς ὁποίους ἐκπέμπουσιν αἱ ἀποχωριζόμεναι ἀδελφαί. Ἀντιλαλοῦν τὰ τείχη τῆς Ἀκροπόλεως. Αἱ μένουσαι ζητοῦν τὴν ἀναχωροῦσαν. Συντρίβει τὴν καρδίαν ἡ δημοτικὴ αὕτη παράδοσις. Ἀλλ' ἡ φεύγουσα Καρυάτις ἐπὶ τέλους νικᾷ. «Παρηγορηθῆτε, λέγει, ἀδελφαί μου· φεύγω, ἀλλὰ φεύγω διὰ νὰ δημιουργήσω φίλους, ἵνα εὕρω συμμάχους, ἵνα λάβω τὸν φόρον τῆς εὐγνωμοσύνης, τὸν ὁποῖον οἱ πολιτισθέντες ἐλεύθεροι ὀφείλουν διὰ τοὺς δουλωμένους ἀπογόνους τῶν πατέρων τοῦ πολιτισμοῦ» *(χειροκροτήματα)*. Ἐκ τῆς κληρονομικῆς ταύτης ἰδέας ἐξῆλθεν ἀκμαία ἡ δύναμις τοῦ Φιλελληνισμοῦ. Εἶναι τὰ ἱερὰ ὅλου τοῦ κόσμου, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἡ διαδοχὴ τῶν χρόνων προκαλεῖ τοὺς ἀγῶνας τῆς προπορευομένης μερίδος τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας.

Συμπλέξατε ἤδη τοὺς τρεῖς τούτους κύκλους, καὶ ῥίψατε δάφνας ἐπ' αὐτῶν· σκεπάσατε αὐτοὺς διὰ δαφνῶν, διότι ἐκ τοῦ συμπλέγματός των ἐξῆλθεν ἡ ἡμέρα ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν τὸ πολυτιμότατον τῶν ἀγαθῶν, τὸ ἁγιώτατον, τὴν Ἐλευθερίαν *(χειροκροτήματα)*.

Οἱ παλαιοὶ Μαραθωνομάχοι, οἱ παλαιοὶ Σαλαμινομάχοι ἐξέρχονται ἀπὸ τοὺς προαιωνίους τάφους των διὰ νὰ συναγωνισθῶσι μετὰ τῶν νέων Μαραθωνομάχων, τῶν νέων Σαλαμινομάχων. Τὰ ὁλοκαυτώματα τῶν Θερμοπυλῶν ἑκατονταπλασιάζονται. Οἱ ἀνδρεῖοι διασχίζουσι διὰ τοῦ ξίφους αὐτῶν τὴν ἀσεβῆ εἰκόνα, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ βαρβαρότης ἔγραφεν ὅτι ὁ Σουλτάνος «εἶναι σκιὰ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς». Ἀποθνήσκοντες προθύμως οἱ ἄνδρες τοῦ μεγάλου ἀγῶνος ὑπὲρ πατρίδος ἐδείκνυον πόσον οἱ λόγοι των ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τὰ ἔργα των. Ὑπάρχει τι ὡραιότερον τοῦ νὰ ἀποθνήσκῃ τις ὑπὲρ πατρίδος ἐν τῷ μέσῳ τῆς ζωηρᾶς τῶν ὅπλων κλαγγῆς; Ἑπτὰ ἔτη τὸ αἷμα χύνεται εἰς τὴν διψασμένην γῆν· δὲν εἶναι τέφρα ἐκ τῆς ὁποίας ἀναγεννᾶται ὁ φοῖνιξ, ἀλλ' εἶναι αἷμα θερμόν, ἐρυθρὸν αἷμα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξέρχεται σφριγῶσα ἡ Ἑλλάς.

Εἰς γεγονὸς τόσον μέγα καὶ τόσον θετικὸν δι' ἔργων μόνον πρέπει νὰ γίνεται ὁ ὕμνος· οἱ λόγοι εἶναι σκιαγραφίαι· ἢ εἶναι ὑπερβολικοὶ ἢ εἶναι ἐλάσσονες τοῦ θέματος· πρέπει δι' ἔργων οἱ λαοὶ νὰ ὑμνῶσι τοὺς θεμελιωτάς των. Ἂς ἀναζητήσωμεν τοιαῦτα. Δὲν εἶναι μακράν. Ἰδοὺ μετὰ βαρύτατον καὶ ἀπ' αἰῶνος χειμῶνα, ἰδοὺ τὸ ἔαρ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς παρίσταται ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ. Γνωρίζετε ἀνάθημα καλλίτερον, ὡραιοτέραν προσφοράν,

διὰ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνδρείων, οἵτινες ἐδημιούργησαν τὴν Ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν;

Μετὰ τὸν ζῶντα, τὸν θετικὸν τοῦτον ὕμνον, τὸν ὁποῖον ὁλόκληρον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπευθύνει ἐνώπιον τοῦ εὐλογοῦντος Ὑψίστου, ὁ ἡρωϊκὸς τοῦ 1821 ἀγὼν μεγάλους καὶ λαμπροὺς ἔχει νὰ δείξῃ καρποὺς εἰς τὴν ἱστορίαν.— Κατὰ τὸ 1815 εἶχε καταπονηθῆ ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία ὑπὸ τὸ βάρος τῶν προηγουμένων μακρῶν πολέμων. Οἱ λαοὶ κατεπιέζοντο ὑπὸ τῆς συμμαχίας τῶν ἡγεμόνων. Ὁ ἀναβιβάσας τὸν δήμιον εἰς τὴν στέγην τῆς πολιτικῆς οἰκοδομῆς καθιέρου τὸ δόγμα, ὅτι ἀνεφύχθη νέος κόσμος, ὅτι οἱ βασιλεῖς εἶναι οἱ ἄνθρωποι τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ὅτι εἰς αὐτοὺς ἀνήκει νὰ τὸν διευθύνωσι κατὰ τὸ δοκοῦν. Αἴφνης ἡ ἑλληνικὴ Ἐλευθερία, *ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά*, ἤρχισε νὰ βηματίζῃ μεγαλοπρεπῶς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χερσονήσῳ. Ἡ θέα της ἐγαλβάνισε τὸ καταβεβλημένον σῶμα τῆς Εὐρώπης. Ἐνῷ οἱ ὀπισθοδρομικοὶ συγκεντροῦνται ἐντὸς τῶν Αὐλῶν, οἱ φιλελεύθεροι ἐμπνέονται ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ δαίμονος τῆς ἐλευθερίας. Εἶναι τῆς Ἑλλάδος ὁ δαίμων. Ὑπὸ τὸ σύνθημα τῆς ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἐγκαταλειφθεῖσα πάλη. Αἱ ἀποτυχίαι τῆς Ἰταλίας δὲν τὴν ἀπελπίζουσιν. Ἡ Ἐλευθερία ἡ ἑλληνικὴ δὲν ὁμοιάζει τὴν Ἐλευθερίαν τὴν ἰταλικήν. Ἔχει πλειότερον αἷμα νὰ χύσῃ, πλειοτέραν ἐπιμονὴν νὰ καταβάλῃ, πλειοτέρους στεφάνους νὰ συλλέξῃ. Ἀγωνίζεται μακρὸν ἀγῶνα, δίδει καιρὸν εἰς τοὺς φιλελευθέρους τῆς Εὐρώπης νὰ προσβάλωσιν ἀλλεπαλλήλως τὰς τάξεις τῶν ὀπισθοδρομικῶν. Ἡ ἱερὰ συμμαχία ἀρχίζει νὰ κλίνῃ. Τέλος οἱ λαοὶ νικῶσι. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 θριαμβεύει, κατόπιν δ' αὐτῆς σχηματίζεται νέον ῥεῦμα ἐλευθέρων ἰδεῶν, τὸ ὁποῖον κατατρώγει θρόνους ἐπὶ θρόνων, καὶ ἔκτοτε κρατεῖ ἐν ἑαυτῷ τὸ μέλλον τῆς Εὐρώπης. Τοιαύτη πάντοτε ὑπῆρξεν ἡ Ἑλλάς. Ὁ ἀστήρ της ἔχει τι κοσμοπολιτικόν.

Ἐν δὲ τῇ ἡμετέρᾳ χερσονήσῳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ ἐλευθερία ἔδωκε τὰς ἐκ τοῦ συστάδην μάχας αὐτῆς, τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν μᾶλλον ἄμεσα. Ἐθεμελιώθη εἰς φάρος καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐτέθη μία σημαία· ἐκ τοῦ ὕψους αὐτῶν ὁμιλεῖ ἡ Ἑλλὰς πρὸς τοὺς τυραννουμένους δούλους· εἶναι τὸ ὁρμητήριον τῶν ἀνδρείων οἵτινες ποτὲ δὲν ἔλειψαν ἐκ τῆς μεγάλης γῆς. Ἐσχηματίσθη μία περιφέρεια τῆς ἐλευθερίας, μικρὰ μέν, ἱκανὴ ὅμως νὰ χρησιμεύσῃ ὡς δεῖγμα ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐστιγματίσθη τὸ ἀρχαῖον τουρκικὸν καύχημα ὅτι «ὅπου πατήσῃ πούς Μουσουλμάνου χόρτον δὲν βλαστάνει»· ἡ πρώην ἀγρία γῆ ἐγένετο γῆ καλλιεργουμένη. Ἐνῷ πρότερον ἡ ἐρήμωσις ἦτο ἡ τύχη τῶν ἀνθρωπίνων κατοικιῶν μετὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 αἱ πόλεις ἐγείρονται ἐκ τοῦ ἐδάφους ὡς διὰ ῥάβδου μαγικῆς. Ἡ θάλασσα ἀνοίγει τὰς ὑγρὰς ὁδούς της εἰς τὰ τέκνα τῶν παλαιῶν κυρίων της· δανείζει εἰς αὐτὰ τὸ χρῶμα της διὰ σημαίαν, καὶ εἰς τὸ μέλλον αὐτῶν εὑρίσκει τὰς περαιτέρω τύχας της ἡ ἀνατολικὴ τῆς Μεσογείου λεκάνη. Ἡ ἐργασία ἀναδιοργανίζει τὴν ἑλληνικὴν οἰκονομίαν, εἰσάγει

αὐτὴν εἰς τὸ στάδιον τῆς εὐρείας τῶν νεωτέρων ἐθνῶν ζωῆς. Τὰ κεφάλαια προβιβάζονται, χωρὶς τὰ πλούτη νὰ λησμονῶσί ποτε τὴν πατρίδα καὶ χωρὶς νὰ ἀφαιρῶσι τὴν γοητείαν τῆς ἐντίμου πενίας. Αἱ ἐπιστῆμαι τελειοποιοῦνται· ὑποφώσκει ἡ ἀρχαία λάμψις αὐτῶν· ὁ δὲ ναός των περιλαμβάνει τὰ νήματα σύμπαντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων διπλασιάζεται ταχύτερον τῶν μᾶλλον προοδευτικῶν τῆς ἐποχῆς ἐθνῶν· ὁ πολλαπλασιασμὸς αὐτοῦ εἶναι τὸ πόρισμα ὅλων τῶν κοινωνικῶν ὅρων, τῆς εὐρωστείας τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἐλευθερία ἀνατρέφει τὰ τέκνα της· μὴ χαρῇ ὁ ἀπολυτισμὸς ὅτι τὰ πρῶτα βήματα αὐτῶν εἶναι ἀβέβαια καὶ ὀλισθηρά, διότι θὰ εὕρῃ πάντοτε ἱκανὰς δυνάμεις ἑνώσεως ἐντὸς τῶν παίδων αὐτῶν τῆς ἐλευθερίας ἵνα τῷ ἀντιταχθῶσι· μὴ χαρῇ ὁ ἀπολυτισμὸς διὰ τὰς παραφωνίας τῆς πρώτης αὐτῶν ἐνεργείας· τοιουτοτρόπως οἱ λαοὶ συνειθίζουν εἰς τὸν ἀνδρικὸν βηματισμόν· τροφὸς τῶν λαῶν εἶναι ἡ φύσις, καὶ ὁ χρόνος διδάσκαλος.—Ἀλλὰ τί βλέπω;

Ἡ ἐλευθερία ἀναβᾶσα ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ἑλληνικῶν Ἄλπεων ἔχει προσηλωμένους εἰς τὸν ὁρίζοντα τοὺς ὀφθαλμούς· ἔχει τὸ βλέμα σκυθρωπόν, βαρύ· ἀτενίζει πρὸς τὴν μεγάλην Πατρίδα. Ὑπὸ τὸ βλέμμα αὐτῆς μετρεῖ ὁ Ἑλληνισμὸς τὰς δυνάμεις του. Μακάριοι οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἀπὸ σταθμοῦ εἰς σταθμὸν ἔχουσι τὴν δύναμιν νὰ ἀναθεωρῶσι τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεώς των.

Ἀπαιτεῖται εἷς στέφανος διὰ τὸ ἀνοιγόμενον στάδιον. Ἂς κατασκευάσωμεν αὐτὸν τὸν στέφανον ἀπὸ τὰ ἄνθη τοῦ ἔαρος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ἐλθέ, ὦ νέα γενεά, ἐλθὲ νὰ πλέξῃς αὐτὸν τὸν στέφανον ὑπὸ τὸ ᾆσμα, τὸ ὁποῖον αἱ περιιπτάμεναι αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἱεραὶ σκιαὶ τῶν προγόνων καὶ τῶν πατέρων ᾄδουσι ἐν τῇ κοινωνίᾳ ταύτῃ τῶν ψυχῶν. Ἀκούσατε.... Εἶναι ἡ αἰωνία στροφὴ αὐτῆς τῆς οὐρανίας μελῳδίας:

Ἡ εὐδαιμονία ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ, καὶ ἡ ἐλευθερία ἐν τῇ ἀνδρείᾳ

(Φωναὶ ΖΗΤΩ ΤΟ ΕΘΝΟΣ. *Παρατεταμένα χειροκροτήματα*).[1]

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΔΡΑΜΑΣ, ΖΙΧΝΗΣ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΟΛΕΩΣ. 2

γ' Ἐπαρχία Ἐλευθερουπόλεως.[3]

Ἐκ τῶν ἐκτεταμένων, τερπνῶν καὶ ἱστορικῶν ἐπαρχιῶν Δράμας καὶ Ζίχνης ἀναχωροῦντες πρὸς στιγμὴν καὶ πρὸς ταῖς ὑπωρείαις τοῦ ὄρους Παγ-

1 Ἐκ τῶν ἐστενογραφημένων πρακτικῶν τοῦ Συλλόγου.—2 Συνέχ. ἀπὸ σελ.123 καὶ τέλος.
3 Ἡ ἐπαρχία αὕτη κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἦν ἡ ἑβδόμη καὶ τελευταία τῶν ὑποκειμένων εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῶν Φιλίππων ἐπισκοπῶν.

γαίου παραλίως μέχρι Καβάλλας τὴν μικρὰν μὲν ἀλλ' ἐπίσης ὡραίαν καὶ ἱστορικὴν ἐπαρχίαν Ἐλευθερουπόλεως διατρέχοντες, ὡς μέλλοντες νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν σύντομον μὲν ἀλλ' ἀκριβῆ ὅσον ἔνεστιν ἐξιστόρησιν τῶν ἐν αὐταῖς ἀρχαιοτάτων καὶ μεσαιωνικῶν μεγάλων τε καὶ μικρῶν πόλεων, πρῶτον αὐτῆς πολίχνιον ἀπαντῶμεν τὸ *Πράβιον* [1].

Πράβι καὶ *Πράβιον* (τό). Εἰς ἀπόστασιν τριῶν περίπου ὡρῶν ἀπὸ τῆς πόλεως τοῦ Φιλίππου παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Παγγαίου καὶ μεσημβρινῶς αὐτοῦ κειμένη ἡ πολίχνη αὕτη ἐν μικρᾷ μὲν καὶ πετρώδει, ἀλλὰ πάνυ ὡραίᾳ κοιλάδι διασχίζεται ὑπὸ λάκκου, διαιροῦντος τὴν πολίχνην εἰς δύο κυρίως τμήματα, ἔχει δὲ κήπους ἀειθαλεῖς καὶ ὕδατα διαυγῆ. Κάτωθεν τῆς πολίχνης ταύτης ἀρχόμενον ἐκτείνεται λεκανοπέδιον εὔφορον καὶ τερπνότατον, ἀλλὰ κεκαλυμμένον ὑπὸ λιμναζόντων ὑδάτων καὶ ἕνεκα τούτου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μένον ἀκαλλιέργητον. Οἱ κάτοικοι τοῦ *Πραβίου* συγκειμένου ἐκ 350 Χριστιανικῶν οἰκογενειῶν καὶ 280 περίπου μωαμεθανικῶν, μετέρχονται πλήν τινων ἐξαιρέσεων οἱ πάντες σχεδὸν τὴν βυρσοδεψικὴν τέχνην, διατηροῦσι δὲ πάντοτε ἐν ἀνθηρᾷ καταστάσει τῇ συνδρομῇ τοῦ ἑκάστοτε τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπου Ἑλληνικὸν σχολεῖον, ἀλλὰ στεροῦνται δυστυχῶς παρθεναγωγείου, εἰς οὗ τὴν σύστασιν πρέπει νὰ σπεύσωσιν οἱ φιλόμουσι οὗτοι πολῖται, ἐὰν θέλωσι τὴν ἀκράδαντον βάσιν τῆς κοινωνικῆς μορφώσεως νὰ θέσωσιν ἐν τῇ πατρίδι των. Ἐν τῇ πολίχνῃ ταύτῃ ἑδρεύει *μουδήρης* (ἔπαρχος β' τάξεως) καὶ ἐν αὐτῇ ἐνδιατρίβει καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἐπαρχίας Ἐλευθερουπόλεως ἔχων ἰδίαν κατοικίαν τὴν λεγομένην *Μητρόπολιν*.

Μεσορρόπη (ἡ) [μέσον—ῥοπή]. Πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Παγγαίου ἐπὶ χλοερᾶς καὶ τερπνῆς θέσεως κειμένη καὶ δύο περίπου ὥρας τῆς θαλάσσης ἀπέχουσα ἡ κωμόπολις αὕτη κατοικεῖται ὑπὸ 300 περίπου Χριστιανικῶν οἰκογενειῶν διατηρουσῶν ἓν μόνον δημοτικὸν σχολεῖον, ἔχον καὶ μίαν τάξιν Ἑλληνικῶν· ἡ κωμόπολις αὕτη, ἧς οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων εἰσὶ τεχνῖται, μετερχόμενοι τὴν ὑφαντικήν, πολιτικῶς μὲν ὑπάγεται ὑπὸ τὸν μουδήρην Πραβίου, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Ξάνθης, καί τοι ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Ἐπισκόπου Ἐλευθερουπόλεως κειμένη ὡς καὶ τὸ Ποδογόριανι.

Ποδόριανι καὶ *Ποδογόριανι* (τό). Τὸ ὡραῖον τοῦτο χωρίον ὀνομασθὲν οὕτω, καθὸ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Παγγαίου κείμενον, περιέχει μικτὸν πληθυσμὸν ἐκ Χριστιανῶν καὶ Τούρκων, ὀλιγωτέρων ὄντων τῶν τελευταίων, εἰς 200 οἰκογενείας συμποσούμενον. Οἱ φιλομαθεῖς Χριστιανοὶ τοῦ χωρίου τούτου, καίτοι ὀλίγιστοι ὄντες, διατηροῦσι σχολεῖον δημοτικόν, εἰς τὸ ὁποῖον φοιτῶσι 4[illegible] περίπου μαθηταί, καὶ τὸ ὁποῖον ἔχει καὶ μίαν τάξιν Ἑλληνικῶν μαθημάτων διὰ τοὺς προηγμένους μαθητάς.

1 Πράβο ἡ σλαβωνικὴ γλῶσσα λέγει τὸ δίκαιον· ὥστε τὸ ὄνομα τοῦτο ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν Δικαίαν τῆς Ἑλληνικῆς. Δικαία πόλις Ἑλληνίς, ἄποικος τῆς Ἄνδρου, ὑπῆρχε τὸ πάλαι ἐπί τινος ἄκρας τῆς Θράκης πρὸς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος· ἴσως καὶ τὸ Πράβιον ἐλέγετο Δικαία τὸ πάλαι ἢ Δικαιίς (ἴδος).

Καραγιάννη (ἡ). Ἡ κώμη αὕτη, πλησίον τῆς ὁποίας οἱ Νορμαννοὶ κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων τῷ 1185 μ. Χ. κειμένη μεσημβρινῶς καὶ παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Παγγαίου ἐν καταφύτῳ θέσει, κατοικεῖται ὑπὸ 140 περίπου μωαμεθανικῶν οἰκογενειῶν καὶ 160 Χριστιανικῶν, διατηρουσῶν ἐν καλὸν δημοτικὸν σχολεῖον μετὰ καὶ δύο τάξεων Ἑλληνικῶν μαθημάτων. Καὶ ἡ Καραγιάννη, κειμένη ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἐλευθερουπόλεως, ἐκκλησιαστικῶς ὑπάγεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Μητροπολίτου Ξάνθης, ὡς καὶ τὸ Ὄρφανον.

Ὄρφανον [1] (τό). Τὸ μικρὸν τοῦτο χωρίον κείμενον παρὰ τῷ Στρυμονικῷ κόλπῳ, παρ' οὗ καὶ τὸ ὄνομα ἔλαβε, διότι ὡς γνωστὸν ὁ κόλπος οὗτος λέγεται καὶ *κόλπος* τοῦ *Ὀρφάνου* ἢ τῆς *Κοντέσσης*, εἶνε κτῆμα ἰσχυροῦ τινος τῆς ἡμέρας τῶν μερῶν ἐκείνων Ὀθωμανοῦ καὶ κατοικεῖται ὑπὸ ὀλίγων Χριστιανῶν καί τινων ἀθιγγάνων, καλλιεργούντων τὰ κτήματα τοῦ κυρίου των, ὅστις μεταχειρίζεται τοὺς δυστυχεῖς τούτους ζευγίτας ὡς ἐν τῇ ἀρχαιότητι τοὺς *Εἵλωτας* οἱ Σπαρτιᾶται ἀπηνῶς καὶ τυραννικώτατα.

Μουστένια (ἡ). Ἡ ὡραία αὕτη κώμη παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Παγγαίου καὶ πλησίον ἑνὸς φάραγγος κειμένη κατοικεῖται ὑπὸ 300 περίπου Χριστιανικῶν οἰκογενειῶν καί τινων Ὀθωμανικῶν, διατηρεῖ δὲ δαπάνῃ τῆς κοινότητος ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον φοιτῶσιν ἀρκετοὶ μαθηταί. Ἐκ τῶν κατοίκων τῆς κώμης ταύτης πλεῖστοι μέν εἰσιν ὑφάνται, ὡς καὶ οἱ τῆς Μεσορρόπης, ὀλίγιστοι δὲ ζευγῖται καλλιεργοῦντες τὰ κτήματά των.

Παλαιοχῶρι (τό). Τὸ μικρὸν τοῦτο χωρίον συγκείμενον ὑπὸ 60 μόλις Χριστιανικῶν οἰκιῶν, καὶ περισσοτέρων Ὀθωμανικῶν, κεῖται ἐντὸς κοιλάδος τινὸς τοῦ Παγγαίου ὡραίας καὶ καταφύτου, κέκτηται δὲ μικρόν τι σχολεῖον *κοινὸν* ὑπὸ τῶν κατοίκων λεγόμενον. Περὶ τὸ χωρίδιον τοῦτο, ὅπερ ἄλλοτε ἦτο πολὺ μεγάλον, καταστραφὲν δὲ ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν κατοικισάντων αὐτὸ ζευγιτῶν *Παλαιοχῶρι*, σώζονται εἰσέτι τρεῖς πύργοι βυζαντιακῆς ἐποχῆς.

Τσιούσση (ἡ). Τὸ ἀσήμαντον τοῦτο χωρίδιον κείμενον ἐντὸς πετρώδους δάσους μεσημβρινῶς τοῦ ὄρους Παγγαίου περιέχει 100 μόνον ψυχάς. Σχολεῖον ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' ὁ ἱερεὺς τοῦ χωρίου διδάσκει εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας τὴν Ὀκτώηχον καὶ τὸ Ψαλτήριον κατὰ τὴν παλαιὰν μέθοδον. Οἱ κάτοικοί εἰσι γεωργοί.

Ἐλευθεραὶ (αἱ). Τὸ ὀνομαστὸν τοῦτο χωρίδιον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς μεσαιωνικῆς *Ἐλευθερουπόλεως* καὶ πολὺ πλησίον τῆς θέσεως τῆς ἀρχαιοτάτης πόλεως *Δάτου* κείμενον, εἴκοσι δὲ μόνον λεπτὰ τῆς ὥρας ἀπέχον τῆς ἀρχαίας Νεαπόλεως (Παλαιᾶς Καβάλλας) σύγκειται νῦν ὑπὸ 50 μόλις Χριστιανικῶν οἰκιῶν. Καὶ οἱ τοῦ χωρίου τούτου κάτοικοί εἰσι γεωργοί, κέκτην-

1 Περὶ τὸ χωρίον τοῦτο σώζονται εἰσέτι τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαιοτάτης πόλεως **Φάγρητος**, εὑρίσκονται δὲ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν αὐτόθι ὑπὸ τῶν γεωργῶν καὶ ἀρχαῖα νομίσματα.

ται δὲ καὶ οὗτοι μικρόν τι σχολεῖον, ἐν ᾧ διδάσκει ἐντόπιός τις γραμματοδιδάσκαλος. Βορειανατολικῶς τοῦ χωρίου κεῖται ὁ λιμὴν τῆς *Νεαπόλεως*, τανῦν *Λευθερᾶς* ἢ Ἐλεύθερος καλούμενος ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων.

Νοζηλὰ καὶ *Νοσηλὰ* (ἡ). Τὸ χωρίον τοῦτο πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Παγγαίου, καὶ παρὰ τὴν θάλασσαν κείμενον ἠγοράσθη παρά τινος Βέη Ὀθωμανοῦ ἐκ Δράμας ἀντὶ ἁδροτάτης τιμῆς ὑπὸ τῶν τὸν γηραιὸν Ἄθω κατακλυσάντων καὶ διὰ πολλῶν μηχανορραφιῶν κατακτησάντων τὰς ὁποίας ἤδη κατέχουσιν ἐν τῇ ἁγιωνύμῳ καὶ Ἑλληνικωτάτῃ ἐκείνῃ χώρᾳ θέσεις Ῥώσων ῥασοφόρων ἐπὶ σκοπῷ, ὃν πάνυ εὐμαρῶς δύναταί τις νὰ μαντεύσῃ. Ἐπὶ τοῦ παρόντος διαμένουσιν αὐτόθι πεντήκοντα περίπου Ῥῶσοι μοναχοί!!! Ἡ Νοζηλὰ κεῖται ἐπὶ χλοεροῦ καὶ τερπνοῦ λεκανοπεδίου, ἔχουσα ἄφθονα ὕδατα, καὶ ἀπέχει μίαν καὶ ἡμίσειαν περίπου ὥραν τοῦ Πραβίου.

Νικησιανὴ (ἡ). Ἡ ὡραία καὶ ὑγιεινὴ αὕτη ἕνεκα τοῦ καθαροῦ ἀέρος, τῆς καθαρᾶς ἀτμοσφαίρας καὶ τῶν διαυγῶν ὑδάτων κώμη κειμένη ἐντὸς λίαν τερπνῆς καὶ καταφύτου τοῦ Παγγαίου κοιλάδος καὶ ὑπὸ 200 περίπου Χριστιανικῶν οἰκιῶν συγκειμένη διατηρεῖ ἓν δημοτικὸν σχολεῖον. Οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς εἰσι γεωργοὶ καί τινες αὐτῶν ὑλοτόμοι.

Αὐλὴ (ἡ). Τὸ ἀσήμαντον μέν, ἀλλ' ὡραῖον καὶ ὑγιεινὸν τοῦτο χωρίδιον ἐπὶ τοῦ ὄρους Παγγαίου κείμενον καὶ ὑπὸ 400 περίπου ψυχῶν οἰκούμενον διατηρεῖ σχολεῖόν τι, ἐν ᾧ διδάσκονται τὰ *κοινὰ* λεγόμενα *γράμματα* ὑπὸ τοῦ ἱερέως τοῦ χωρίου τούτου.

Φτέρη (ἡ). Χωρίδιον καὶ τοῦτο μικρὸν ἐντὸς χλοερᾶς κοιλάδος κείμενον καὶ οὕτως ὀνομασθὲν ἐκ τῆς πτέριδος (φτέρης) φυτοῦ, ὅπερ πλημμυρεῖ τὰ μέρη ταῦτα. Καὶ οἱ τοῦ χωρίου τούτου κάτοικοί εἰσι γεωργοί, διατηροῦσι δὲ γραμματοδιδασκαλεῖόν τι, ἐν ᾧ διδάσκεται ἡ Ὀκτώηχος καὶ τὸ Ψαλτήριον.

Πόμπλη (ἡ). Καὶ ἡ κώμη αὕτη παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Παγγαίου κειμένη κατοικεῖται ὑπὸ Χριστιανῶν ἀριθμούντων 200 περίπου ψυχάς, κέκτηται δὲ δημοτικὴν σχολήν, εἰς ἣν φοιτῶσι τριάκοντα περίπου μαθηταί. Οἱ κάτοικοί της ἀνεξαιρέτως εἰσὶ ζευγῖται καλλιεργοῦντες τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς ἀμπέλους των.

Καβάλλα (ἡ). Ἡ κατὰ τὸν μεσαίωνα *Χριστούπολις* καλουμένη αὕτη πόλις, κειμένη βορειοανατολικῶς τῆς ἀρχαίας Νεαπόλεως (Παλαιᾶς Καβάλλας) ἐπὶ ἀποκρήμνου βράχου προβάλλοντος εἰς τὴν θάλασσαν, ἔχει λαμπρὰν τοποθεσίαν καὶ μικτὸν πληθυσμὸν ἐκ Χριστιανῶν καὶ Τούρκων, εἶνε ἐμπορικὴ πόλις, καθότι δι' αὐτῆς γίνονται αἱ ἐξαγωγαὶ τῶν τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ δυτικῆς Θρᾴκης προϊόντων καὶ αἱ εἰσαγωγαὶ πάντων τῶν αὐταῖς ἀναγκαίων, καί τοι στερουμένη καλοῦ λιμένος, σώζεται δὲ εἰσέτι μετ' ἄλλων ἀσημάντων Βυζαντιακῆς καὶ Τουρκικῆς ἐποχῆς ἐρειπίων τὸ τεῖχος, δι' οὗ τῷ 1307ῳ μ. Χ. Ἀνδρόνικος ὁ πρεσβύτερος ὠχύρωσεν αὐτήν. Ἡ Καβάλλα, ἐν ᾗ ἑδρεύει *καϊμακάμης* (ἔπαρχος), ὑπαγόμενος ὑπὸ τὸν *μουτεσαρί-*

φην (διοικητὴν) τῆς Δράμας, καὶ ὑπάρχουσιν ὑποπροξενεῖα τῶν ξένων δυνάμεων Ῥωσσίας, Αὐστρίας, Γαλλίας, Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος, ἐκκλησιαστικῶς ὑπάγεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Μητροπολίτου Ξάνθης, οἱ δὲ φιλόμουσοι Χριστιανοὶ κάτοικοι αὐτῆς, πλεῖστοι τῶν ὁποίων εἰσὶν ἔμποροι, διατηροῦσιν ἐπαινετῶς Ἑλληνικὸν σχολεῖον μετὰ ἀλληλοδιδακτικοῦ τῶν ἀρρένων καὶ Παρθεναγωγεῖον ἐν ἀνθηρᾷ πάντοτε καταστάσει.

Ἡ ἐν τῇ νέᾳ Πιερίᾳ κυρίως κειμένη ἐπαρχία *Ἐλευθερουπόλεως* [1] ὀνομασθεῖσα οὕτως ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς «Ἐλευθερουπόλεως», ἧς τὸ ὄνομα ὀλίγον παρεφθαρμένως διατηρεῖ τὸ μέχρι τοῦ νῦν ἐπὶ τῆς ἰδίας θέσεως κείμενον καὶ *Ἐλευθεραὶ* ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων καλούμενον χωρίον, συνίσταται ἐκ τῶν ὀλίγων περιγραφέντων πολιχνίων καὶ χωρίων, ὑπαγομένων ἐκκλησιαστικῶς μὲν ὑπὸ τὸν Ἐπίσκοπον *Ἐλευθερουπόλεως*, (πλὴν τῶν ἑξῆς Καβάλλας, Μεσορρόπης, Καραγιάννης καὶ Ὀρφάνου, ἅτινα, καίπερ κείμενα ἐν τῇ περιφερείᾳ Ἐλευθερουπόλεως, ὑπάγονται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Μητροπολίτου Ξάνθης) πολιτικῶς δὲ ὑπὸ τὸν *μουδήρην* Πραβίου, πλὴν τῆς Καβάλλας ἐχούσης ἔπαρχον, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, ὑπαγόμενον ὑπὸ τὸν *μουτεσαρίφην* τῆς Δράμας.

Περαίνοντες ἐνταῦθα καὶ τὴν τῆς ἐπαρχίας Ἐλευθερουπόλεως περιήγησιν ἡμῶν καὶ προτιθέμενοι, ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας ἡμῶν ταύτης ὑπεσχέθημεν, διὰ βραχέων [2] νὰ ἐκθέσωμεν τῶν τριῶν ἐπαρχιῶν τὰς μεταξὺ τοῦ Στρυμόνος καὶ Νέστου ποταμῶν κειμένας ἀρχαίας τε καὶ μεσαιωνικὰς πόλεις διαιροῦντες αὐτὰς εἰς ἀνατολικὰς καὶ μεσημβρινοδυτικάς, ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Δράμας ἀρχόμενοι τῆς ἐκθέσεως ἀπὸ τῶν κειμένων ἐν τῇ ἱστορικῇ πεδιάδι τῶν Φιλίππων.

Ἀρχαιολογικά.

Ἐν τῇ *Ἠδωνίδι*, τῇ τερπνῇ καὶ χαριέσσῃ ταύτῃ πεδιάδι, ἥτις διῃρεῖτο τὸ πάλαι κυρίως εἰς τρία μέρη, καὶ τὸ μὲν μεσημβρινοδυτικὸν μέ-

1 Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἡ Ἐκκλησιαστικὴ αὕτη ἐπαρχία περιέχει καὶ τρία ἄλλα χωρία, τὰ Λακκοβίκεια, τὸ Τσερέπλενι καὶ τὴν Κρομμύσταν, τὰ ὁποῖα, ὡς ἐν τῇ περιγραφῇ αὐτῶν εἴπομεν, καθὸ κείμενα ἐν τῇ διοικητικῇ περιφερείᾳ τῆς ἐπαρχίας Ζίχνης πολιτικῶς μὲν ὑπάγονται εἰς τὸ Ζελειάχοβον, ἕδραν τοῦ καϊμακάμη (ἐπάρχου) τῆς Ζίχνης, ἐκκλησιαστικῶς δὲ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ἐπισκόπου Ἐλευθερουπόλεως.

2 Ἐκτενεστάτην περιγραφὴν τῆς ἀρχαιολογικῆς καταστάσεως τῶν τριῶν τούτων ἐπαρχιῶν καὶ ἐν γένει πάσης τῆς Μακεδονίας δύνανται οἱ φιλάρχαιοι ἀναγνῶσται νὰ εὕρωσιν εἰς τὰ «Μακεδονικά», τὰ σπουδαῖα ταῦτα συγγράμματα, τοῦ ἐπὶ εἰκοσαετίαν περίπου διά τε τῆς εὐδοκίμου ἐν Μακεδονίᾳ διδασκαλίας καὶ τῶν συγγραφῶν του μοχθήσαντος ὑπὲρ αὐτῆς κ. Μ. Δήμιτσα, τὰ ὁποῖα καὶ ἡμεῖς εἴχομεν ὑπ' ὄψιν λαβόντες αὐτὰ ὡς ὑπογραμμὸν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν περιγραφὴν τῶν μερῶν τούτων, ὡς καὶ εἰς τὰς πραγματείας τῶν κ.κ. G. Perrot καὶ L. Heuzey, οἵτινες περιελθόντες καὶ ἐπιτοπίως ἐρευνήσαντες τὰ μέρη ταῦτα ἐποιήσαντο τακτικωτάτην περιγραφὴν αὐτῶν καὶ ἰδίως τῆς θέσεως καὶ τῶν ἐρειπίων τῆς περιωνύμου πόλεως τοῦ Φιλίππου.

ρος ἐκαλεῖτο ἰδίως Ἠδωνίς [1], τὸ δὲ μεταξὺ τῆς Κερκινίτιδος λίμνης, τοῦ Παγγαίου ὄρους καὶ τοῦ Ἀγγίτου ποταμοῦ περιεχόμενον *Φυλλίς* [2] κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου λέγοντος (ἐν 7, 113) «Ἡ δὲ γῆ αὕτη ἡ περὶ τὸ Πάγγαιον οὖρος καλέεται Φυλλίς», τὸ δὲ πρὸς μεσημβρίαν *Νέα Πιερία* [3], ἔκειντο ἀνατολικῶς μὲν αἱ ἑξῆς γνωσταὶ ἀρχαῖαι πόλεις·

Φίλιπποι (οἱ). Ἡ περιώνυμος αὕτη πόλις κτισθεῖσα τῷ 360ῳ π. Χ. ὑπὸ τῶν Θασίων ἐπωνομάσθη *Κρηνίδες* ἐκ τῶν ἐκ τοῦ ἐδάφους ἀναβρυόντων ὑδάτων, ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν τριῶν ἐτῶν, ἤτοι τῷ 357ῳ κυριευθεῖσα ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου Φιλίππου τοῦ Β', κοσμηθεῖσα λαμπρῶς διὰ δημοσίων οἰκοδομῶν καὶ διὰ πολλῶν ἀποίκων ἐπαυξηθεῖσα μετωνομάσθη διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ὅπερ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας μετὰ ταῦτα ἔφερεν. Εἰς τὰ πέριξ τῆς πόλεως ταύτης πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν μέρος τῆς ἑλώδους πεδιάδος συνήφθη κατὰ τὸ 42 ἔτος π. Χ. ἡ τοῦ Ὀκταβιανοῦ κατὰ τοῦ Βρούτου καὶ Κασσίου μάχη. Ἡ πόλις αὕτη εἶνε ἡ πρώτη ἀσπασθεῖσα τὸν Χριστιανισμὸν ἐν Μακεδονίᾳ βαπτισθέντος ἐν αὐτῇ τοῦ οἴκου τῆς ἐκ Θυατείρων γυναικὸς Λυδίας ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ συστάσης ἀμέσως Χριστιανικῆς κοινότητος, πρὸς ἣν οὗτος ἀκολούθως ἔγραψεν ἐκ Ῥώμης τὴν πασίγνωστον πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολήν· γνωστὸν δ' ὅτι ὁ Ἀπόστολος δαρεὶς δημοσίᾳ καί τοι Ῥωμαῖος πολίτης ὢν ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς, ὅθεν ἐσώθη διὰ θαύματος (Πράξ. Ἀποστ. ις' 12—40). Ἡ πόλις αὕτη τοῦ Φιλίππου ἔκειτο πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ὄρους Συμβόλου παρὰ τῷ Γαγγίτῃ ποταμῷ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων πόλεων Τραγίλου, Δραβήσκου (Δράμας) καὶ Νεαπόλεως δύο περίπου ὥρας τῆς Καβάλλας ἀπέχουσα καὶ ὑφίστατο μέχρι τοῦ ιε' ἢ ις' αἰῶνος μ. Χ. [4]. Ὁ πολίτης ἁπανταχοῦ Φιλιππεύς, Φιλιππηνὸς καὶ παρὰ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ Φιλιππήσιος.

1 Ἡ χώρα αὕτη ἐκλήθη Ἠδωνὶς ἀπὸ Ἠδωνοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μύγδονος κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον (ἐν λ.) κατ' ἄλλους δὲ ἀπὸ Ἠδωνοῦ ὄρους, κλάδου τοῦ Αἵμου, τὸ πρῶτον φαίνεται πιθανώτερον.

2 Φυλλὶς ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Θρᾴκης Φυλλίδος, ἥτις καταρασθεῖσα τοὺς Ἀθηναίους ἐκρεμάσθη εἰς τὰς Ἐννέα ὁδοὺς (τὴν Ἀμφίπολιν) κατὰ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Αἰσχίνου τὰ ἑξῆς λέγοντα «Ἐννεάκις περὶ τὰς Ἐννέα καλουμένας ὁδοὺς ἠτύχησαν Ἀθηναῖοι διὰ τὰς Φυλλίδος ἀράς, ἡ Δημοφῶντος ἐρασθεῖσα καὶ προσδοκῶσα αὐτὸν ἐπανήξειν ἀποτελέσαντα τὰς πρὸς αὐτῶν συνθήκας καὶ ἐννεάκις ἐπὶ τὸν τόπον ἐλθοῦσα, ὡς οὐχ ἧκε, κατηράσατο τοὺς Ἀθηναίους τοσαῦτα ἀτυχῆσαι περὶ τὸν τόπον».

3 Νέα Πιερία ὠνομάσθη ἐκ τῶν κατοικισάντων αὐτὴν Πιέρων καὶ ὁ σχηματιζόμενος μικρὸς κόλπος Πιερικός. Ἐν τῇ παραλίῳ ταύτῃ χώρᾳ κεῖνται κυρίως τὰ περισσότερα χωρία τοῦ ἐπισκόπου Ἐλευθερουπόλεως καί τινα τοῦ Μητροπολίτου Ξάνθης.

4 Τοῦτο μαρτυρεῖται σαφῶς καὶ ἀναμφισβητήτως ὑπό τε τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἀναφερούσης Μητροπολίτην Φιλίππων τὸν περὶ τὸ 1670 χρηματίσαντα Γερμανόν, ὅστις φαίνεται τελευταῖος τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας ταύτης, καί τινος αὐτόθι ἐσχάτως ἀνακαλυφθείσης μικρᾶς ἐκκλησίας οὔσης, ὡς γράφει αὐτόθεν εἰδήμων τις ἀνήρ, βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ καὶ μεταγενεστέρας ἐποχῆς τοῦ ιδ' καὶ ιε' αἰῶνος. Τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἥτις πολὺ πιθανὸν φαίνεται ἡμῖν ὅτι εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ ὑπὸ τοῦ περιηγηθέντος τὰ μέρη ταῦτα Γάλλου ἀρχαιολόγου Heuzey ἀναφερομένη, οἱ τοῖχοι γέμοντες διαφόρων ἁγιογραφιῶν μεθ' ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν καλῶς μέχρι τοῦδε διατηρουμένων, προσεπιβεβαιοῦσι τρανῶς ὅτι αὕτη μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων ἤκμαζεν ὡς χριστιανικὴ καὶ καθαρῶς ἑλληνικὴ πόλις.

Τρεῖς τεχνικοὶ γήλοφοι ὑπάρχουσι περὶ τὴν πόλιν ταύτην ἐν τοῖς δυσὶ τῶν ὁποίων ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος ἐστρατοπέδευσαν, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ κατὰ τὴν μυθολογίαν ὑπῆρχεν ὁ τάφος τοῦ Διονύσου, οὗ τὸ μαντεῖον ἔκειτο ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ νῦν χωρίου Μαντηΐου (Μαντηλίου). Ἡ περὶ ἧς ἐν τῇ ὑποσημειώσει λόγον ποιούμεθα πρὸ τεσσάρων μόλις μηνῶν ἀνακαλυφθεῖσα ἐκκλησία εὑρίσκεται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ περιτετειχισμένου γηλόφου ἐντὸς τῆς περιφερείας τῆς ἐρειπωμένης ἤδη περιωνύμου πόλεως παρὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ τείχους, οὗτινος σώζονται εἰσέτι ἴχνη τινά, καὶ παρὰ τὴν ἀριστερὰν ἄκραν τῆς ἀπὸ Δράμας εἰς Καβάλλαν ἀγούσης νῦν λεωφόρου. Ὡς πρὸς τὴν θέσιν δὲ ἀκριβῶς κεῖται ἀπέναντι τῶν σωζομένων εἰσέτι στηλῶν, αἵτινες, κατά τινας μὲν ἦσαν θεάτρου, κτισθέντος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Φιλίππου, κατ' ἄλλους δὲ δημοσίας τινὸς τῆς ῥωμαϊκῆς ἀποικίας στοᾶς, ὑφ' ἣν συνερχόμενοι οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ στρατηγοὶ τῆς πόλεως ἀπένειμον τὴν δικαιοσύνην εἰς τὸν λαὸν καὶ κατ' ἄλλους ναοῦ τινος τοῦ Κλαυδίου. Σημειωτέον δ' ὅτι τανῦν τὰ πολὺ ἐνδιαφέροντα τὴν ἱστορίαν ἐρείπια αὐτῆς εὑρίσκονται ὑπὸ τὸ ἐκτεταμένον ἕλος, ὅπερ, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ εἴπομεν, πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν ἕνεκα ἀγνοίας *Πρασιάδα* λίμνην ἐκάλεσαν, καὶ τὸ ὁποῖον καλύπτει δυστυχῶς τὸ εὐφορώτερον μέρος τῆς τῶν Φιλίππων πεδιάδος, ἐν ᾗ μένουσι τεθαμμένοι οἱ θησαυροὶ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων.

Ἄλλαι μικρότεραι ἀρχαῖαι καὶ μεσαιωνικαὶ πόλεις ἦσαν αἱ ἑξῆς.

Δραβῆσκος (ὁ). Τὸ πολίχνιον τοῦτο κείμενον ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς νῦν πόλεως Δράμας εἶχεν ἐπισημότητά τινα κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐποχὴν διὰ τὸν ἐν αὐτῷ μεταξὺ Φιλίππων καὶ Ἡρακλείας ὑπάρχοντα σταθμὸν ἐν τῇ Ἐγνατίᾳ Ῥωμαϊκῇ ὁδῷ.

Νεάπολις (ἡ). (παλαιὰ Καβάλλα). Αὕτη κειμένη ἐν λαμπρᾷ παραλίῳ θέσει πρὸς μεσημβρίαν τῆς πόλεως τοῦ Φιλίππου ἐχρησίμευε τὸ πάλαι ὡς ἐπίνειον αὐτῆς, εἶνε δὲ μία τῶν ἐπισημοτέρων τῆς ἀρχαιότητος πόλεων διατελέσασα ὡς τοιαύτη μέχρι τοῦ ς'—ζ' μ. Χ. αἰῶνος, ὁπότε κατεστράφη ὑπὸ τῶν βαρβάρων. Ἐν τῷ ἀσφαλεστάτῳ καὶ ἱκανῶς εὐρυχώρῳ λιμένι τῆς πόλεως ταύτης ἐστάθμευσεν ὁ στόλος τῶν Ῥωμαίων δημοκρατῶν Βρούτου καὶ Κασσίου κατὰ τὸ 42 ἔτος μ. Χ. καὶ ὀλίγον ὕστερον ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τοῦτον προσορμισθεὶς μετέβη εἰς τοὺς Φιλίππους. (Πράξ. Ἀποστ. ις' 11—12).

Δάτος [1] (ἡ) καὶ *Δάτον* (τὸ). Ἡ πόλις αὕτη ἔκειτο περὶ τὴν Νεάπολιν (παλαιὰν Καβάλλαν), ὀλίγον κατωτέρω τῆς μεσαιωνικῆς Ἐλευθερουπόλεως καὶ πολὺ πλησίον τοῦ λιμένος, ὅστις καλεῖται νῦν *Λιμὴν* τῆς *Λευθεριᾶς*. Ἐνταῦθα κατὰ τὸν Ἡρόδοτον τῷ 466ῳ π. Χ. ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Ἠδωνῶν ὁ

1 Ἡ Δάτος, τὴν ὁποίαν τινὲς τῶν νεωτέρων λίαν ἐσφαλμένως ταυτίζουσι πρὸς τὴν πόλιν τοῦ Φιλίππου, τοσοῦτον ἐφημίζετο ἐν τῇ ἀρχαιότητι διά τε τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς, τὰ ναυπήγια καὶ τὰ μεταλλεῖα τοῦ χρυσοῦ, ὥστε καὶ παροιμία ἐξ αὐτῆς ἐγένετο «Δάτον ἀγαθῶν καὶ ἀγαθῶν ἀγαθίδες».

στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Σωφάνης μαχόμενος, ὅπως τὰ παρακείμενα μεταλλεῖα κατακτήσῃ. «Αὐτὸν δὲ Σωφάνεα... ἀποθανεῖν ὑπὸ Ἠδωνῶν ἐν Δάτῳ περὶ τῶν μετάλλων τῶν χρυσέων μαχόμενον» (Ἡροδ. 9, 75.)

Τράγιλος καὶ *Τρώγιλος* (ἡ). Τὸ πολίχνιον τοῦτο εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Παγγαίου πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ἀγγίτου ποταμοῦ καὶ τῆς πόλεως τοῦ Φιλίππου κείμενον ἦτο ἐπίσημον ἐν τῇ ἀρχαιότητι, καθότι καὶ νομίσματα τὸ ὄνομα αὐτοῦ φέροντα εὑρέθησαν ἐν Μακεδονίᾳ.

Πίστυρος (ἡ). Ἡ ἀρχαία αὕτη πόλις κειμένη πλησίον τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νέστου ποταμοῦ ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ξέρξου ἱστοροῦντος διὰ τῶν ἑξῆς· «... μετὰ δὲ ταύτας τὰς χώρας ἰὼν (Ξέρξης) τὰς ἠπειρώτιδας πόλις παρήϊε .... τῇ δὲ πόλι ταύτῃ οὔνομά ἐστι Πίστυρος» (Ἡροδοτ. 7,109).

Πέρνη (ἡ). Τὸ πολίχνιον τοῦτο ἔκειτο πρὸς μεσημβρίαν τῆς *Πιστύρου* καὶ ἀπέναντι τῆς νήσου Θάσου κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον.

Σκαπτὴ ὕλη (ἡ). Αὕτη ἔκειτο ἀνατολικῶς τῆς μεσαιωνικῆς Χριστουπόλεως (νῦν Καβάλλας) καὶ οὐχὶ μακρὰν τῆς παραλίας· ἦτο δὲ, ὡς γνωστὸν, ὀνομαστὴ διὰ τὰ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ μεταλλεῖα τοῦ Θουκυδίδου, ὅστις ἀπέθανεν αὐτόθι ἐξόριστος. (Ἀνάγνωθι Ἡροδ. 7, 112 καὶ Ξενοφ. Ἑλλ. 5,2,12).

Ἀκόντισμα (τὸ). Τὸ Ἀκόντισμα ἦτο σταθμός τις ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας Ῥωμαϊκῆς ὁδοῦ, ἐν ᾧ ἐγίνετο ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἵππων. Πρὸς ἀνατολὰς τούτου εἶνε τὰ στενὰ τῆς Καβάλλας, τὰ ὁποῖα οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον *πύλας* τῶν *Σαπαίων*, καὶ ἅτινα σχηματιζόμενα ἐκ τῶν κλάδων τοῦ ὄρους *Συμβόλου* ἀποτελοῦσι τὴν δίοδον τῆς Μακεδονίας καὶ Θρᾴκης.

Χριστούπολις (ἡ) (τανῦν Καβάλλα). Ἡ μεσαιωνικὴ αὕτη πόλις ἱδρυθεῖσα μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Νεαπόλεως ἐπὶ ἀποκρήμνου βράχου προβάλλοντος εἰς τὴν θάλασσαν εἶχεν ὀχυρωθῇ τῷ 1307ῳ μ. Χ. ὑπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου διὰ μακροῦ τείχους, ὅπερ καὶ νῦν ἔτι σώζεται.

Χρυσόπολις (ἡ). Καὶ αὕτη ἦτο παράλιος πόλις τοῦ μέσου αἰῶνος, κειμένη πρὸς δυσμὰς τῆς Χριστουπόλεως, ἐσφαλμένως δέ τινες ταυτίζουσιν αὐτὴν μετὰ τῆς Ἀμφιπόλεως· (ἴδε Μακεδ. Μ. Δήμιτσα σελ. 565).

Ἐλευθερούπολις (ἡ). Αὕτη ἔκειτο ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ μέχρι τοῦ νῦν ὀλίγον παρεφθαρμένως διασώζοντος τὸ ὄνομα αὐτῆς χωριδίου *Ἐλευθεραὶ* εἴκοσι μόνον λεπτὰ τῆς ὥρας ἀπέχουσα τῆς Νεαπόλεως (Παλαιᾶς Καβάλλας) καὶ ἔτι ὀλιγώτερον τῆς περὶ ἧς ἀνωτέρω εἴπομεν ἀρχαιοτάτης πόλεως *Δάτου*. Ἐρείπιά τινα αὐτῆς σώζονται εἰσέτι αὐτόθι. Βορειοανατολικῶς τῆς Ἐλευθερουπόλεως καὶ πολὺ πλησίον αὐτῆς κεῖται ὁ λιμὴν τῆς ἀρχαίας *Νεαπόλεως*.

1 Αὕτη ὡς καὶ ἡ Χρυσόπολις ἐκκλησιαστικῶς ἀπετέλουν ἐπισκοπὰς ὑπαγομένας εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Φιλίππων, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν ὁποίων ἡνώθη ὁ Μητροπολιτικὸς τίτλος μετὰ τοῦ τῆς Δράμας διατηρήσας μέχρις ἐσχάτων τὸ ὄνομα τῆς ἐκλιπούσης πόλεως «ὁ Φιλίππων καὶ Δράμας».

Μεταβαίνοντες ἤδη εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν μεσημβρινοδυτικῶς τῆς Ἠδωνίδος κειμένων ἀρχαιοτάτων τε καὶ μεσαιωνικῶν πόλεων ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς περιωνύμου Ἀμφιπόλεως.

Ἀμφίπολις (ἡ). Ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ ἐπισημοτάτη αὕτη πόλις, ἥτις ἀρχαιότερον ὑπὸ τῶν πρώτων κατοίκων αὐτῆς Ἠδωνῶν *Ἐννέα ὁδοὶ* ἐκαλεῖτο κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου λέγοντος τὰ ἑξῆς «... Ὡς οἰκοῦντες τὰς »τότε καλουμένας ἐννέα ὁδούς, νῦν δὲ Ἀμφίπολιν, τῶν μὲν Ἐννέα ὁδῶν αὐτοὶ ἐκράτησαν, ἃς εἶχον Ἠδωνοί» (1,100.) Ἐκυριεύθη τῷ 437ῳ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων Ἅγνωνος τοῦ Νικίου καὶ ἀποικισθεῖσα δι' ἀποίκων μετωνομάσθη ὑπ' αὐτοῦ Ἀμφίπολις διά τε τὴν ὡραίαν καὶ περιφανῆ θέσιν, ἣν ἔκ τε τῆς θαλάσσης καὶ ξηρᾶς εἶχε, καὶ διότι περιεβρέχετο ὑπὸ δύο, οὓς συνῆπτε τεῖχος, βραχιόνων τοῦ Στρυμόνος, ὡς ἱστορεῖ Θουκυδίδης (ἐν βιβλ. 4, § 102). «Καὶ αὖθις ἑνὸς δέοντι τριακοστῷ ἔτει ἐλθόντες οἱ Ἀθηναῖοι, Ἅγνωνος τοῦ Νικίου οἰκιστοῦ ἐκπεμφθέντος, Ἠδῶνας ἐξελάσαντες, ἔκτισαν τὸ χωρίον τοῦτο, ὅπερ πρότερον Ἐννέα ὁδοὶ ἐκαλοῦντο. Ὡρμῶντο δὲ ἐκ τῆς Ἠιόνος, ἣν αὐτοὶ εἶχον ἐμπόριον ... ἐπιθαλάσσιον, πέντε καὶ εἴκοσι σταδίους ἀπέχουσα ἀπὸ τῆς νῦν πόλεως, ἣν Ἀμφίπολιν Ἅγνων ὠνόμασεν, ὅτι ἐπ' ἀμφότερα περιρρέοντος τοῦ Στρυμόνος, διὰ τὸ περιέχειν αὐτὴν, τείχει μακρῷ ἀπολαβὼν ἐκ ποταμοῦ ἐς ποταμὸν περιφανῆ ἐς θάλασσάν τε καὶ τὴν ἤπειρον ᾤκισεν». Κατὰ δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου παρεδόθη τῷ στρατηγῷ τῶν Λακεδαιμονίων Βρασίδᾳ (Θουκ. 4, 103—107) καὶ τῷ 357ῳ π. Χ. κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Φιλίππου πατρὸς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου διαμείνασα ἔκτοτε ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Μακεδόνων (ἴδε Αἰσχιν. Παραπρεσβ. 8. καὶ Δημοσθ. κατὰ Ἀριστοκράτους 659) μέχρις οὗ κατακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατέστη μητρόπολις τοῦ α' τμήματος τῆς Μακεδονίας (ἴδε Διοδωρ. 31, 13). Ἡ Ἀμφίπολις μίαν περίπου ὥραν ἀπέχουσα τῆς ἐκβολῆς τοῦ Στρυμόνος καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς αὐτοῦ ὄχθης κειμένη ἦτο εἰς θέσιν ὡραιοτάτην καὶ καταλληλοτάτην πρὸς ἐμπορίαν, εἶχεν ἄφθονον ναυπηγήσιμον ξυλικὴν, μεταλλεῖα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ εὐφορωτάτην γῆν ὡς ὁ Θουκυδίδης (ἐν βιβλ. 4, § 108.) λέγει καὶ ὁ Πλούταρχος (ἐν βίῳ Κίμωνος 7. καὶ διὰ τοῦτο περιμάχητος κατὰ τὸν Διόδωρον (12, 68) τοῖς πᾶσιν ἐγένετο. Διὰ τῆς Ἀμφιπόλεως, ἥτις ἐπὶ Ῥωμαίων κατέστη Μητρόπολις τῆς ἐπικτήτου Μακεδονίας, διήρχετό ποτε ἡ *Ἐγνατία Ῥωμαϊκὴ ὁδὸς* καὶ δι' αὐτῆς διῆλθε ὁ τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος ἐκ Φιλίππων μεταβαίνων εἰς Θεσσαλονίκην (ἴδε πραξ. Ἀποστ. ιζ'). Τῆς Ἀμφιπόλεως, ἥτις συνοικισθεῖσα τὸ δεύτερον τῷ 1341ῳ ὑπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου ὑφίστατο, ὡς τοῦτο ἀποδείκνυται σαφῶς ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, μέχρι τοῦ ιδ' αἰῶνος μ. Χ. ὅτε πλέον τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον κατεστράφη, περισώζονται εἰσέτι ἐρείπιά τινα τῶν τειχῶν καὶ πύργων ἐπεσκευασμένων ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων [1].

1 Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἐνδόξου ποτὲ ταύτης πόλεως κεῖται τανῦν ἀσήμαντον χωρίδιον

Ἠιών (ἡ). Ἡ πόλις αὕτη ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἐκβολῆς τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ, ὅπου ἦτο ἐμπορικὸς λιμὴν τῆς Ἀμφιπόλεως τὸ πάλαι· ἐχρησίμευσε δὲ καὶ ὡς ὁρμητήριον τῶν Ἀθηναίων πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ τῆς λοιπῆς μεσογείου χώρας. Πρῶτοι οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὴν στρατηγίαν Κίμωνος τοῦ υἱοῦ τοῦ Μιλτιάδου κατέκτησαν τὴν Ἠιόνα [1] παρὰ τῶν κατὰ τὸν β'ον

Γενίκιοη=Νεοχῶρι καλούμενον, περὶ οὗ ἐποιησάμεθα λόγον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Κατὰ τὴν αὐτόσε περιοδείαν μου παρετήρησα ἀρχαίας τινὰς ἐπιγραφάς, ψηφίσματα καὶ τρία ἢ τέσσαρα ἀνάγλυφα κεκολοβωμένα καὶ τετειχισμένα ἐπὶ δύο ἐκεῖ εἰσέτι ἱσταμένων πύργων, τῶν τοίχων τῶν οἰκιῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου. Πρὸ ὀλίγων εἰσέτι ἐτῶν, ὡς παρ' εἰδότων ἐπληροφορήθην, ἐσώζοντο αὐτόθι πολλὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἁπλοϊκὴν τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου ἐκείνου ἔκφρασιν τὰ 'π ῆ ρ α ν ο ἱ Φ ρ ά γ κ ο ι 'ς τ ὴ Φ ρ α γ κ ι ά. Εὑρίσκονται δὲ πάντοτε καὶ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ νομίσματα αὐτόθι ὑπὸ τῶν τὴν γῆν καλλιεργούντων χωρικῶν.

1 Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, τὰ κατὰ τὴν ἅλωσιν ταύτην τῆς Ἠιόνος ἐκτενέστερον διηγούμενον, διοικητὴς αὐτῆς τότε ἦτο ὁ Β ό γ η ς, ὅστις μετὰ γενναίας τῷ ὄντι καὶ ἀπαραδειγματίστου ἴσως παρὰ τοῖς βαρβάροις αὐταπαρνήσεως ἀντέστη πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ἀκούσωμεν αὐτοῦ τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας ἀφηγουμένου τάδε μετὰ πολλῆς σαφηνείας καὶ χάριτος «Τῶν δὲ ἐξαιρεθέντων ὑπὸ Ἑλλήνων οὐδένα βασιλεὺς Ξέρξης ἐνόμισε εἶνε ἄνδρα ἀγαθόν, εἰμὴ Βόγην μοῦνον τὸν ἐξ Ἠιόνος· τοῦτον δὲ αἰνέων οὐκ ἐπαύετο, καὶ τοὺς περιεόντας αὐτοῦ ἐν Πέρσῃσι παῖδας ἐτίμα μάλιστα, ἐπεὶ καὶ ἄξιος αἴνου μεγάλου ἐγένετο Βόγης, ὅς ἐπειδὴ ἐπολιορκέετο ὑπὸ Ἀθηναίων καὶ Κίμωνος τοῦ Μιλτιάδεω, παρεὸν αὐτῷ ὑπόσπονδον ἐξελθεῖν καὶ νοστῆσαι εἰς τὴν Ἀσίην, οὐκ ἠθέλησε, μὴ δειλίῃ δόξειε περιεῖναι βασιλέϊ, ἀλλὰ διεκαρτέρεε ἐς τὸ ἔσχατον· ὡς δ' οὐδὲν ἔτι φορβῆς ἐνῆν ἐν τῷ τείχεϊ, συννήσας πυρὴν μεγάλην ἔσφαξε τὰ τέκνα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰς παλλακὰς καὶ τοὺς οἰκέτας καὶ ἔπειτεν ἐσέβαλε εἰς τὸ πῦρ, μετὰ δὲ ταῦτα τὸν χρυσὸν ἅπαντα τὸν ἐκ τοῦ ἄστεος καὶ τὸν ἄργυρον ἔσπειρε ἀπὸ τοῦ τείχεος εἰς τὸν Στρυμόνα· ποιήσας δὲ ταῦτα καὶ ἑαυτὸν ἐπέβαλε εἰς τὸ πῦρ· οὕτω μὲν οὗτος δικαίως αἰνέεται ἔτι καὶ ἐς τόδε ὑπὸ Περσέων.» Ἀκούσωμεν καὶ τοῦ Πλουτάρχου ἱστοροῦντος ἐν βίῳ Κίμωνος ὡς ἑξῆς. «Κίμων δέ, τῶν συμμάχων ἤδη προσκεχωρηκότων αὐτῷ, στρατηγὸς εἰς Θράκην ἔπλευσεν, πυνθανόμενος Περσῶν ἄνδρας ἐνδόξους καὶ συγγενεῖς βασιλέως Ἠϊόνα πόλιν παρὰ τῷ Στρυμόνι κειμένην ποταμῷ κατέχοντας ἐνοχλεῖν τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον Ἕλλησιν. Πρῶτον μὲν οὖν αὐτοὺς μάχῃ τοὺς Πέρσας ἐνίκησε καὶ κατέκλεισεν εἰς τὴν πόλιν· ἔπειτα τοὺς ὑπὲρ Στρυμόνα Θρᾷκας, ὅθεν αὐτοῖς ἐφοίτα σῖτος, ἀναστάτους ποιῶν καὶ τὴν χώραν παραφυλάττων ἅπασαν, εἰς τοσαύτην ἀπορίαν τοὺς πολιορκουμένους κατέστησεν, ὥστε Βούτην τοῦ βασιλέως στρατηγὸν ἀπογνόντα τὰ πράγματα τῇ πόλει πῦρ ἐνεῖναι καὶ συνδιαφθεῖραι μετὰ τῶν φίλων καὶ τῶν χρημάτων ἑαυτόν. Οὕτω δὲ λαβὼν τὴν πόλιν ἄλλο μὲν οὐδὲ, ἄξιον λόγου ὠφελήθη, τῶν πλείστων τοῖς βαρβάροις συγκατακαέντων, τὴν δὲ χώραν εὐφυεστάτην οὖσαν καὶ καλλίστην οἰκῆσαι παρέδωκε τοῖς Ἀθηναίοις

Καὶ τοὺς Ἑρμᾶς αὐτῷ τοὺς λιθίνους ὁ δῆμος ἀναθεῖναι συνεχώρησεν, ὧν ἐπιγέγραπται τῷ μὲν πρώτῳ,

Ἦν ἄρα κἀκεῖνοι ταλακάρδιοι, οἵ ποτε Μήδων
παισὶν ἐπ' Ἠϊόνι Στρυμόνος ἀμφὶ ῥοὰς
λιμόν τ' αἴθωνα κρυερόν τ' ἐπάγοντες Ἄρηα
πρῶτοι δυσμενέων εὗρον ἀμηχανίην·

τῷ δὲ δευτέρῳ, Ἡγεμόνεσσι δὲ μισθὸν Ἀθηναῖοι τάδ' ἔδωκαν
ἀντ' εὐεργεσίης καὶ μεγάλων ἀγαθῶν.
Μᾶλλόν τις τάδ' ἰδὼν καὶ ἐπεσσομένων ἐθελήσει
ἀμφὶ περὶ ξυνοῖς πράγμασι δῆριν ἔχειν·

τῷ δὲ τρίτῳ Ἔκ ποτε τῆσδε πόληος ἅμ' Ἀτρείδῃσι Μενεσθεὺς
ἡγεῖτο ζάθεον Τρωϊκὸν ἐς πεδίον·
ὅν ποθ' Ὅμηρος ἔφη Δαναῶν πύκα θωρηκτάων
κοσμητῆρα μάχης ἔξοχον ὄντα μολεῖν.
Οὕτως οὐδὲν ἀεικὲς Ἀθηναίοισι καλεῖσθαι
κοσμηταῖς πολέμου τ' ἀμφὶ καὶ ἠνορέης.»

Μηδικὸν πόλεμον κυριευσάντων αὐτὴν Περσῶν, ὡς ὁ Θουκυδίδης (ἐν βιβλίῳ 1, §. 98) διηγεῖται. «Πρῶτον μὲν Ἠιόνα τὴν ἐπὶ Στρυμόνι Μήδων ἐχόντων πολιορκίᾳ εἷλον καὶ ἠνδραπόδισαν Κίμωνος τοῦ Μιλτιάδου στρατηγοῦντος». Ὅτε δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁ στρατηγὸς τῶν Λακεδαιμονίων Βρασίδας καταλαβὼν τὴν Ἀμφίπολιν ἠπείλει καὶ τὴν Ἠιόνα, τότε μόλις ἠδυνήθη νὰ σώσῃ αὐτὴν ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Θουκυδίδης. «Καὶ τὴν μὲν Ἀμφίπολιν Βρασίδας ἄρτι εἶχε, τὴν δὲ Ἠιόνα παρὰ νύκτα ἐγένετο λαβεῖν. Εἰ γὰρ μὴ ἐβοήθησαν αἱ νῆες διὰ τάχους, ἅμα ἕῳ ἂν εἴχετο». (Θουκυδ. 4, 106). Ἡ Ἠιὼν καταστραφεῖσα ἀκολούθως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀνοικοδομηθεῖσα βραδύτερον ἐν τῇ αὐτῇ θέσει μετωνομάσθη Ἀνακτορόπολις, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ὄνομα εἶνε γνωστὴ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Πρὸς μεσημβρίαν τῆς ἀρχαιοτάτης τε καὶ μεσαιωνικῆς ταύτης πόλεως κεῖται νῦν χωρίον μικρὸν καὶ ὑπὸ ὀλιγίστων ζευγιτῶν συγκείμενον, ἡ *Κοντέσσα*.

Πέργαμος (ἡ). Ἡ ἀρχαιοτάτη αὕτη πόλις κειμένη παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Παγγαίου ἐπὶ τῆς θέσεως, ἐν ᾗ τανῦν κεῖται ἡ περὶ ἧς ἐν τῷ β' τεύχει τοῦ *Παρνασσοῦ* εἴπομεν κώμη *Πραβίστα*,, ἦτο ὀχυρὰ πόλις ὡς ἐκ τῶν ἑξῆς τοῦ Ἡροδότου ἐξάγεται, « . . . Παραμείβετο (Ξέρξης) τείχεα τὰ Πιέρων, τῶν ἐνὶ *Φάγρης* ἐστὶ οὔνομα καὶ ἑτέρῳ *Πέργαμος*· ταύτῃ μὲν δὴ παρ' αὐτὰ τὰ τείχεα τὴν ὁδὸν ἐποιεῖτο» (Ἡροδ. 7, 112).

Δραβῆσκος (ὁ). Ἡ ἀρχαία αὕτη πολίχνη ἔκειτο πρὸς Ἀνατολὰς τῆς Κερκινίτιδος λίμνης καὶ πρὸς μεσημβρίαν τῆς ἐκβολῆς τοῦ Ἀγγίτου ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ μέχρι νῦν διασώσαντος τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς πόλεως χωριδίου *Ζδραβῆκι*. Περὶ τὴν πολίχνην ταύτην κατεστράφησαν δεκακισχίλιοι Ἀθηναῖοι καὶ σύμμαχοι ὑπὸ τῶν Θρᾳκῶν τῷ 466ῳ π. Χ. κατὰ τὸν Θουκυδίδην λέγοντα (ἐν βιβλ. δ' § 102.) τὰ ἑξῆς. «Ἔπειτα δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔτεσι δύο καὶ τριάκοντα ὕστερον, ἐποίκους μυρίους σφῶντε αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων τὸν βουλόμενον πέμψαντες, οἳ διεφθάρησαν ἐν Δραβήσκῳ ὑπὸ Θρᾳκῶν». Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ πόλις αὕτη συγχέεται ἐσφαλμένως ὑπὸ πολλῶν ἱστορικῶν μετὰ τῆς ἑτέρας πόλεως *Δραβήσκου*, ἥτις, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ εἴπομεν, ἔκειτο ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς νῦν πόλεως Δράμας.

Μύρκινος (ἡ). Τὴν ἀρχαιοτάτην ταύτην πρωτεύουσαν τῶν Ἠδωνῶν, κειμένην μεσημβρινῶς τοῦ Δραβήσκου ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς καὶ ὀχυρᾶς θέσεως τοῦ χωρίου *Καδακιά*, λαβὼν ὡς ἀμοιβὴν παρὰ τοῦ Δαρείου τῷ 513ῳ π. Χ. Ἱστιαῖος ὁ Μιλήσιος ἐτείχισεν αὐτήν, ὡς ἱστορεῖ ὁ Ἡρόδοτος (ἐν 5. 124) λέγων τὰ ἑξῆς. « . . . . Ἐς Μύρκινον τὴν Ἠδωνῶν τὴν Ἱστιαῖος ἐτείχεε παρὰ Δαρείου δωρεὴν λαβών». Κατὰ δὲ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον κατέλαβεν αὐτὴν ὁ στρατηγὸς τῶν Λακεδαιμονίων Βρασίδας ὡς ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται (ἐν βιβλ. 4, § 107.) διὰ τῶν ἑξῆς. «Καὶ Μύρκινός τε αὐτῷ (τῷ Βρασίδᾳ) προσεχώρησεν Ἠδωνικὴ πόλις.» Ἡ Μύρκινος ἐφημίζετο τὸ πάλαι διά τε τὰ ἀργυρᾶ μεταλλεῖα καὶ τὴν ναυπηγήσιμον ξυλικήν.

Ἄλλαι μικρότεραι ἀρχαῖαι καὶ μεσαιωνικαὶ πόλεις εἰσὶν αἱ ἑξῆς.

Γάζωρος (ἡ). Ἡ Γάζωρος ἔκειτο μεταξὺ τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ τῆς Μυρκίνου πολὺ πλησίον τοῦ ὄρους Παγγαίου, ἦτο δὲ ἐπίσημος τὸ πάλαι διὰ τὸν ἐν αὐτῇ ναὸν τῆς Γαζωρίτιδος Ἀρτέμιδος καὶ ἀργότερον διὰ τὸν σταθμὸν τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ· ὁ πολίτης ἐλέγετο Γαζώριος.

Φάγρη [1] (ἡ). Αὕτη κειμένη πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἠϊόνος ἀρκτικῶς τοῦ νῦν χωριδίου Ὀρφάνου, περὶ οὗ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν, καὶ πλησίον τῆς θαλάσσης ἦτο λίαν ὀχυρά.

Ἀπολλωνία (ἡ). Τὴν πολίχνην, ταύτην, κειμένην ἐν τῇ αὐτῇ παραλίᾳ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χωρίου *Μαχαλᾶ*, δὲν πρέπει νὰ συγχίσωσιν οἱ ἀναγνῶσται μετὰ τῆς ἐν Ἄθω Ἀπολλωνίας, ἧς ὁ Παῦλος ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων (κεφ. 17) μνείαν ποιεῖται, ὅτι δι' αὐτῆς διῆλθε μεταβαίνων εἰς Θεσσαλονίκην.

Γαληψός [2] (ἡ). Αὕτη, ὀνομασθεῖσα οὕτως ἀπὸ Γαληψοῦ υἱοῦ τοῦ Θάσου καὶ τῆς Τελέφης κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον καὶ οὖσα μία τῶν ἐπισημοτέρων ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀνατολικῇ παραλίᾳ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου κειμένων ἀρχαιοτάτων πόλεων, ἔκειτο περὶ τὸ νῦν χωρίδιον *Πύργον*. Ἡ Γαληψὸς ἀποστᾶσα τῶν Ἀθηναίων ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου παρεδόθη τῷ Βρασίδᾳ, ἀλλ' ἐκυριεύθη καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων Κλέωνος περὶ τὸ 421ον π. Χ. κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου (ἐν βιβλ. 5, 6) λέγοντος τὰ ἑξῆς «....Γαληψὸν δὲ τῶν Θασίων ἀποικίαν λαμβάνει (ὁ Κλέων) κατὰ κράτος».

Οἰσύμη [3] (ἡ). Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Γαληψοῦ ἔκειτο ἡ ἀρχαία αὕτη πόλις, ἥτις εἶχε προσχωρήσει τῷ Βρασίδᾳ ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ.

Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἡ *Μύρκινος*, ἡ *Γαληψὸς* καὶ ἡ *Οἰσύμη* ἦσαν ἀποικίαι τῶν Θασίων, καθὰ ἱστορεῖ ὁ Θουκυδίδης (ἐν βιβλ. 4, 107) «Καὶ Μύρκινός τε ... καὶ Γαληψὸς ... καὶ Οἰσύμη· εἰσὶ δὲ αὗται «Θασίων ἀποικίαι·» ἡ δὲ *Ἀπολλωνία* ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τῶν Θρᾳκῶν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος κατεσκάφη μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὡς καὶ ἡ *Γαληψός*, ὡς ὁ Στράβων μαρτυρεῖ «Γαληψὸς καὶ Ἀπολλωνία κατεσκαμμέναι ὑπὸ Φιλίππου (Στραβ. 7, 331, 33—35), ὧν ἡ πρώτη ἀνῳκοδομήθη ἀκολούθως.

1 Ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως σώζονται εἰσέτι ἀρχαῖα ἐρείπια ἀκροπόλεως καὶ τειχῶν, καὶ εὑρίσκονται πολλάκις ἀρχαῖα ἑλληνικὰ νομίσματα ὑπὸ τῶν ζευγιτῶν συνήθως, οἵτινες πωλοῦσιν αὐτὰ ἀντὶ εὐτελοῦς τιμῆς εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα ἀγοραστήν.

2 Ὁ κ. Δήμιτσας πολὺ δικαίως ἐλέγχων τὸν γερμανὸν πινακογράφον κ. Kiepert ἀγνοοῦντα τελείως τὴν πόλιν ταύτην, ὅπως καὶ πολλὰς ἄλλας, προτρέπει αὐτὸν νὰ τοποθετήσῃ ἐν τῷ πίνακι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος κεφαλαίοις γράμμασιν αὐτήν· ὀρθῶς δὲ ποιῶν ἐπικρίνει ἐπιστημονικῶς καὶ τοὺς Pauly καὶ A. Forbiger ὅλως ἀγνοοῦντας ταύτην καὶ ἀναφέροντας μόνον τὴν ἐν τῇ Σιθωνίᾳ τῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου κειμένην Γαληψόν.

3 Ἡ Οἰσύμη, Σισύμη καὶ Σύμη παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις ἀπαντῶσα, εἶνε παναρχαιοτάτη πόλις καὶ ἡ αὐτὴ τῇ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου (ἐν Ἰλιάδι Θ, 304) Αἰσύμη καλουμένη.

Ἀνακτορόπολις [1] (ἡ). Αὕτη οἰκοδομηθεῖσα ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαιοτάτης καὶ περιωνύμου πόλεως Ἠϊόνος πλησίον τοῦ νῦν χωρίου Κοντέσσης, ἔνθα σώζονται εἰσέτι βυζαντιακά τινα ἐρείπια, διετέλει κατὰ τὸν μεσαίωνα μία τῶν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῶν Φιλίππων ὑποκειμένων ἐπισκοπῶν.

Ἐνταῦθα περαίνοντες τὴν τῶν ἀρχαίων καὶ μεσαιωνικῶν πόλεων περιγραφήν, ἣν τὸ ἐφ' ὑμῖν εὐπρόσιτόν τε καὶ χρήσιμον τῷ ἀναγνώστῃ ἐπεμελήθημεν νὰ καταστήσωμεν, καὶ περὶ τῆς πνευματικῆς καταστάσεως καὶ τῆς φυσικῆς τοπογραφίας τῆς χώρας ὀλίγα τινὰ, μαρτυροῦντα τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς, μετά τινων παρατηρήσεων καὶ προτροπῶν νὰ εἴπωμεν ἐν ἀνακεφαλαιώσει ἀναγκαῖον νομίζομεν, περὶ δὲ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων ὡς καὶ τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων καὶ τῶν ἐν ταῖς πλατείαις πάντων σχεδὸν τῶν κωμοπόλεων καὶ χωρίων κατὰ Κυριακὴν καὶ πᾶσαν ἄλλην ἐπίσημον ἑορτὴν ὑπό τε τῶν νέων καὶ νεανίδων γινομένων χορῶν, οἵτινες ἀνακαλοῦσιν ἡδέως εἰς τὴν μνήμην τοῦ θεατοῦ τοὺς πάλαι Σπαρτιατικοὺς χορούς, ἐπιτραπείτω ἡμῖν ν' ἀποσιωπήσωμεν ἤδη, καθ' ὅτι περὶ τούτων πάντων, ὡς ἀποτελούντων ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας πραγματείας, ἐπιφυλασσόμεθα ἄλλοτε νὰ γράψωμεν ἐν ἐκτάσει.

Τὰς τρεῖς ἐν λόγῳ ἐπαρχίας ἐξετάζοντες ὑπὸ τὴν διανοητικὴν πρῶτον ἀνάπτυξιν παρατηροῦμεν εὐτυχῶς ὅτι, ἂν καὶ πολλὰ βεβαίως εἰσέτι ἐναπολείπονται, ὅπως ἡ ἐν αὐτοῖς ἐκπαίδευσις καταστῇ ἀνταξία τῶν προσδοκιῶν παντὸς ἀληθῶς φιλομούσου καὶ ἀγαπῶντος τὴν εὐημερίαν τῆς πατρίδος του, ἂν καὶ ἡ ἐν γένει τῶν πόλεων κωμοπόλεων καὶ χωρίων κατάστασις πόρρω δυστυχῶς ἀπέχει τοῦ ποθητοῦ τῆς τελειοποιήσεως βαθμοῦ, πλὴν ἀλλ' ὅμως ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν αὐταῖς σχετικῶς πρὸς ἄλλας πόλεις, κωμοπόλεις καὶ χωρία ἄλλων ἐπαρχιῶν εἶνε ἀκμαιοτέρα, ἀνθηρὰ καὶ εὔελπις. Ἐπικρατοῦσα γλῶσσα πανταχοῦ ἐν αὐταῖς ἐξαιρέσει χωρίων τινῶν τῆς Νευροκόπης διατελεῖ ἡ Ἑλληνική, πλείστας ὅσας λέξεις ἀρχαιοτάτας διασώζουσα, πᾶσαι αἱ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων κοινότητες ἤρξαντο φιλοτίμως νὰ συσταίνωσι πρὸς τοῖς προϋπάρχουσι γραμματοδιδασκαλείοις δημοτικὰ σχολεῖα, ἁμιλλώμεναι ποία νὰ ὑπερβῇ τὴν ἄλλην διὰ συνεισφορῶν ἐπιβαλλομένων εἰς ἕκαστον κατὰ τὴν χρηματικὴν αὐτοῦ κατάστασιν, δι' ὃ ἕκαστον χωρίον, ἐκτὸς τινων περὶ τὴν Νευροκόπην κειμένων, ἔχει, ὡς εἴδομεν, σχολεῖον δημοτικὸν ἢ γραμματοδιδασκαλεῖον, πολλὰ δὲ τούτων ἔχουσι δύο ἀλληλοδιδακτικὰ καὶ Ἑλληνικὸν καί τινα τούτων σχολεῖον τῶν θηλέων, ὧν τὴν ἐκπαίδευσιν ἤρχισαν νὰ ἐπιδιώκωσιν οἱ ἁπλοϊκοὶ ἀλλὰ ἱκανῶς φιλομαθεῖς τῆς χώρας ταύτης κάτοικοι.

1 Τὴν πόλιν ταύτην λίαν ἐσφαλμένως συγχέουσιν οἱ περισσότεροι τῶν νεωτέρων πρὸς τὴν Ἐλευθερούπολιν, τὴν παρὰ τὴν Νεάπολιν (παλαιὰν Καβάλλαν) κειμένην.

Ὑπολογίζοντες δὲ τὰ νῦν ὑπάρχοντα ἐν αὐταῖς σχολεῖα εὐχαρίστως παρατηροῦμεν ὅτι ἐν μὲν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Δράμας ὑπάρχουσι δύο Ἑλληνικὰ σχολεῖα, τὸ τῆς Δράμας καὶ τὸ τῆς Προσοτσαίνης, 5 δημοτικά, τὸ τῆς Δράμας, Τσατάλτσας, Δοξάτου, Πλεύνης καὶ Νευροκόπης. 5 γραμματοδιδασκαλεῖα, ἤτοι κοινὰ λεγόμενα σχολεῖα, οἷα τὸ τῆς Βησσοτσιάνης, Γιουρεζικίου, Βώλακος, Δρενόβου καὶ Κουδαλίστης καὶ 2 παρθεναγωγεῖα, τὸ τῆς Δράμας καὶ τὸ τῆς Νευροκόπης.[1]—Ἐν δὲ τῇ τῆς Ζίχνης ἐπαρχίᾳ ὑφίστανται 3 Ἑλλ. σχολεῖα, οἷα τὸ τοῦ Ἀλιστρατίου, Ῥοδολείβους καὶ Εἰκοσιφοινίσσης. 10 Ἀλληλοδιδακτικὰ τὸ τοῦ Ἀλιστρατίου, Ζελειαχόβου, Ῥαχόβου, Σκριτσόβου, Σιληνοῦ, Ἀγγίστας, Πιθίων (Κλούπ-κλοη), Ῥοδολείβους, Σεμάλτου καὶ Πραβίστης. 5 Γραμματοδιδασκαλεῖα, τὸ τοῦ Γράτσιανι, Μαντηλίου, Στραβολάκκων, Βολτσίστης καὶ Κοτσακίου, καὶ 3 Παρθεναγωγεῖα τὸ τοῦ Ἀλιστρατίου, Ῥοδολείβους καὶ τὸ τοῦ Ζελειαχόβου.[2]—Ἐν δὲ τῇ Ἐπαρχίᾳ Ἐλευθερουπόλεως ὑπάρχουσιν ἓν Ἑλληνικὸν σχολεῖον, τὸ τοῦ Πραβίου. 4 Ἀλληλοδιδακτικά, τὸ τῆς Μουστένης, Νικησιανῆς, Λακκοβικίων καὶ Κρομμύστης καὶ 7 Γραμματοδιδασκαλεῖα τὸ τῶν Ἐλευθερῶν, Παλαιοχωρίου, Τσλούσης, Αὐλῆς, Φτέρης, Πόμπλης, καὶ Τσερεπλιάνου· προσθέτοντες δὲ καὶ τὰ ὑπαγόμενα μὲν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Μητροπολίτου Ξάνθης, κείμενα δὲ ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Ἐλευθερουπόλεως 1 Ἑλληνικόν, τὸ τῆς Καβάλλας, 4 Ἀλληλοδιδακτικὰ τὸ τῆς Καβάλλας Μεσορρόπης, Καραγιάννης καὶ Ποδογορίας, καὶ 1 Παρθεναγωγεῖον τὸ τῆς Καβάλλας, εὑρίσκομεν ὅτι τὸ σύνολον τῶν σχολείων ἀνέρχεται εἰς 7 Ἑλληνικὰ σχολεῖα, 23 ἀλληλοδιδακτικά, 17 προπαιδευτικὰ καὶ 6 Παρθεναγωγεῖα. Σημειωτέον δὲ ὅτι οὐδὲν σχεδὸν τῶν περιγραφέντων χωρίων ὑπάρχει ἄνευ ἐκκλησίας, ὅπερ ἐστὶν ἀλάνθαστον τεκμήριον τοῦ Ἕλληνος, οὗτινος πρώτιστον μέλημα εἶνε ἡ ἀνίδρυσις σχολείου καὶ ἐκκλησίας.[3]

1 Τὸ παρθεναγωγεῖον τοῦτο δυστυχῶς διελύθη πρό τινος ἕνεκα τῶν καιρικῶν περιστάσεων, ἔχομεν ὅμως πλήρεις τὰς ἐλπίδας ἡμῶν ὅτι ὁ ἐν Ἀθήναις πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων Σύλλογος, τῇ συνδρομῇ τοῦ ὁποίου ἕνεκα ἐνδείας τῶν κατοίκων καὶ πρότερον τοῦτο διετηρεῖτο, δὲν θέλει λησμονήσει τόσον ταχέως τὰς τοσαύτας καὶ τοιαύτας πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κατοίκων τῆς Νευροκόπης ἀπὸ πάσης ἑλληνικῆς μαθήσεως γενομένης τῶν φωτοσβεστῶν ἀποπείρας καὶ ὅτι ἑπομένως θέλει συστήσει αὐτὸ καὶ πάλιν, ἀποστέλλων αὐτόσε παρθεναγωγὸν εὐπαίδευτον καὶ πεπειραμένην.

2 Κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς κωμοπόλεως ταύτης, ἣν ἐποιησάμεθα ἐν τῷ 6′ τοῦ «Παρνασσοῦ» τεύχει, εἴπομεν ὅτι ἀπόλυτος ὑφίσταται ἀνάγκη συστάσεως παρθεναγωγείου ἐν Ζελειαχόβῳ, ἐν ᾧ σήμερον λαλεῖται ἀνάμικτος ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ τουρκική. Τὴν ἀνάγκην ταύτην πληροφορούμεθα εὐτυχῶς ὅτι ὁ ἀνωτέρω Σύλλογος ἐθεράπευσε πέμψας πρό τινων μηνῶν αὐτόσε κατάλληλον διδασκάλισσαν.

3 Εἶνε ἱκανῶς λυπηρόν, διότι τινὲς τῶν Εὐρωπαίων δημοσιεύσαντες κατὰ διαφόρους καιροὺς στατιστικὰς τοῦ τε πληθυσμοῦ τῶν κατοίκων κατὰ ἐπαρχίας, κατὰ φυλὰς καὶ κατὰ θρησκείας, καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διαφόρων ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων, ἐξ ἀγνοίας παρεμόρφωσαν οἰκτρῶς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἔβλαψαν οὕτω σπουδαίως τὸν ἑλληνισμόν. Παραλείποντες ἐνταῦθα τὸν ἐν γνώσει, ὡς κοινῶς τοὐλάχιστον φρονεῖται, καταστήσαντα τὴν ἐπιστήμην ὄργανον τῶν πανσλαυϊστῶν! καὶ διὰ γνωστοὺς λόγους ἀποπειρα-

Τοιαύτης λοιπὸν ἀποδεικνυομένης δι' ἀριθμῶν τῆς πνευματικῆς καταςάσεως τῶν τριῶν ἐπαρχιῶν, ἥτις τῳόντι ἱκανῶς ἐνθαρρύνει πάντα φιλόμουσον, ἡμεῖς δὲν κρίνομεν ἄσκοπον τελευταίως νὰ ὑποδείξωμεν τοῖς ἁρμοδίοις ἀναγκαίας τινάς, ἀλλὰ καὶ οὐχὶ δυσκόλους πρὸς πραγματοποίησιν βελτιώσεις· προτρέποντες τοὺς μὲν φιλοπάτριδας τῆς *Δράμας* πολίτας νὰ συστήσωσιν ἀμέσως φιλεκπαιδευτικόν τινα σύλλογον, ὅστις νὰ φροντίζῃ καὶ περὶ τῶν περιχώρων καὶ μάλιστα ἐκείνων, ὅπου τὰ ξενικὰ στοιχεῖα διὰ παντοίων μέσων πειρῶνται νὰ βάλωσι τὸν πόδα των· τοὺς δὲ τῆς *Νευροκόπης* πιστοὺς τοῦ Ἑλληνισμοῦ θεράποντας, ὅπως μὴ ἀντιτάξωσι βίαν κατὰ τῆς βίας οὐδὲ ν' ἀνταποδώσωσι τὰ ἴσα τοῖς καὶ διὰ φονικῶν ὅπλων πειραθεῖσι ν' ἁρπάσωσι τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖά των, ἀλλ' εἰρηνικῶς ἐξακολουθῶσι ποτιζόμενοι τῶν ναμάτων τῆς Χριστιανικῆς παιδείας καὶ ἑλληνικῆς μαθήσεως ἀντλοῦντες ἐξ αὐτῶν καρτερίαν καὶ ὑπομονὴν καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν ἀρωγὴν τῶν ἁρμοδίων συλλόγων, ἐλλείψει οἰκείων μέσων, πρὸς συντήρησιν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων των, καὶ οὕτω διὰ τῆς ἔμφρονος αὐτῶν πρὸς αὐτοὺς διαγωγῆς, τοῦ εἰρηνικοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ καλοῦ καὶ ἀξιομιμήτου παραδείγματός των ἑλκύσωσι πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τοὺς ἃ οὐκ οἴδασι ποιοῦντας καὶ τοὺς μαχομένους ὑπὲρ ὧν ἐνδομύχως ἀπεύχονται· τοὺς δὲ φιλομούσους τοῦ *Ἀλιστρατίου* κατοίκους, ἵνα ὡς ἐκ τῆς θέσεως, ἣν κατέχει ἡ ὡραία πατρίς των, οὖσα τὸ κέντρον τῆς ἐπαρχίας ὅλης, διοργανίσωσι προσηκόντως πρὸς τῷ Παρθεναγωγείῳ, περὶ οὗ ἐν οἰκείῳ τόπῳ τὰ εἰκότα εἴπομεν, καὶ τὴν κεντρικὴν Ἑλληνικὴν σχολὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ ἀποκαταστήσωσιν αὐτὴν ἐν εἴδει ἡμιγυμνασίου, ὅπως οἱ ἐκ τῶν περιχώρων μαθηταὶ καταρτιζόμενοι δεόντως ἐν αὐτῇ μεταδώσωσιν εἶτα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εὐκολώτερον εἰς τὰ ἑαυτῶν χωρία· τοὺς δὲ τοῦ *Ζελειαγόβου*, ὅπως, κατορθωθείσης κατ' εὐχὴν ὑπὸ τοῦ ἐνταῦθα πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Συλλόγου τῆς συστάσεως καὶ ἐν τῇ πατρίδι των Παρθεναγωγείου, ἐξορίσωσι πλέον ἐντελῶς ἀπὸ τῶν ἑστιῶν των τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν· τοὺς δὲ φιλο-

θέντα τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν νὰ ἐκσλαυΐσῃ! γερμανὸν πινακογράφον Κείπερτον (Kiepert), μνημονεύομεν τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ὑπὸ τοῦ περιωνύμου Ἄγγλου πινακογράφου Ἐδουάρδου Στάνφορδ (Edwart Stanford) πρό τινος ἐν Λονδίνῳ ἐκδοθέντος ἐθνολογικοῦ χάρτου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος, ἐν ᾗ μετὰ λύπης παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης ὅτι οὐ μόνον πολυάριθμα χωρία, ἔχοντα δημοτικὰ σχολεῖα, ἐντελῶς παρελείφθησαν, ἀλλὰ καὶ πόλεις, πολίχναι καὶ κωμοπόλεις ἔχουσαι ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ ἀλληλοδιδακτικά καί τινες τούτων καὶ παρθεναγωγεῖα οὐδόλως ἀναφέρονται ἐν τῷ πίνακι τῆς στατιστικῆς αὐτοῦ. Ἡ πόλις Δράμα π. χ. ἔχουσα ἑλληνικὸν σχολεῖον, ἀλληλοδιδακτικὸν καὶ παρθεναγωγεῖον ἀπεκλείσθη ἐντελῶς μνημονευομένη μόνον ὡς ὄνομα ἐπαρχίας, ἡ Νευροκόπη καὶ τὸ Ἀλιστράτιον, ἡ Πρωσοτσαίνη καὶ τὸ Δοξάτον, τὸ Ῥοδολεῖβος καὶ τὰ Πίθια (Κιούπ-κιοη) τὰ Λακκοβίκεια καὶ τὸ Σέμαλτον καὶ τόσαι ἄλλαι κωμοπόλεις, οὐδόλως ἐν τῇ στατιστικῇ αὐτοῦ μνημονεύονται· οἱ βουλόμενοι τῶν ἀναγνωστῶν ἀναγνώτωσαν τὸ τρίτον τμῆμα τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἐθνολογικοῦ τούτου χάρτου μεταφρασθέντος ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ ἐκδοθέντος εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γλῶσσαν ὑπὸ τοῦ κ. Ἡρ. Λαζαρίδου μετά τινων τροποποιήσεων.

μούσους τοῦ *Πραβίου*, ὅπως συναισθανόμενοι ὅτι ἡ βάσις τῆς κοινωνικῆς μορφώσεως εἶνε τὰ παρθεναγωγεῖα προβῶσιν ἀμέσως εἰς σύστασιν τοιούτου τῇ ἠθικῇ τε καὶ ὑλικῇ συνδρομῇ τοῦ σεβ. ἐπισκόπου τῶν Διονυσίου, ὅστις εὐχαρίστως πληροφορούμεθα, ὅτι ἐκτελεῖ μετὰ πολλοῦ ζήλου τὸ καθῆκον καλοῦ καὶ φιλομούσου ποιμενάρχου, ἑλκύων τοὺς ἐπαίνους καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ ποιμνίου του· τοὺς δὲ τῶν λοιπῶν κωμοπόλεων καὶ χωρίων φιλομαθεῖς, ἀλλὰ λίαν εὐπίστους κατοίκους, ἵνα περισσοτέραν εἰς τὸ ἑξῆς ἐφιστῶσι προσοχὴν ἐπὶ τῆς ποιότητος τῶν διδασκάλων καὶ τῆς εὐμεθόδου διδασκαλίας των, διότι πραγματικῶς, καὶ ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, πολλάκις βαθεῖαν τὴν λύπην ᾐσθάνθημεν εὑρόντες κατὰ τὴν αὐτόσε περιήγησιν ἡμῶν εἰς πολλὰς κωμοπόλεις καὶ χωρία διδασκάλους κατ' ὄνομα μόνον τοιούτους καὶ οὐδὲν πλέον ἢ κηφῆνας ὄντας, διδασκάλους, οἵτινες ἀντὶ νὰ ὠφελήσωσιν εἶχον βλάψει ἐπαισθητῶς τὰς ὑπὸ τῶν ὁποίων ἁδρῶς ἐμισθοδοτοῦντο ἀτυχεῖς κοινότητας! Εὐχόμενοι τέλος, ὅπως πάντες οἱ φιλοπάτριδες κάτοικοι τῶν μερῶν αὐτῶν ἐπιμεληθῶσιν ἔτι πλέον πάσης ἀναγκαίας βελτιώσεως πρὸς τὴν ποθουμένην ὑπὸ παντὸς τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ σοφοῦ κόσμου εἰρηνικὴν πρόοδον καὶ ὅπως οἱ ἐπὶ τούτῳ ὑπάρχοντες σύλλογοι βοηθῶσι δραστικῶς ἐκ τῶν ἐνόντων μέσων τὴν ἐκπαίδευσιν, μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν ὑπὸ ὑλικὴν ἔποψιν.

Πεπροικισμέναι καθ' ὅλα αὐτῶν τὰ σημεῖα αἱ ἐπαρχίαι αὗται τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας δι' ὀρέων δασοφόρων, διὰ σειρῶν λόφων καλλιεργησίμων καὶ διὰ πεδιάδων εὐφορωτάτων, περιέχουσαι διάφορα μεταλλεῖα, διαρρεόμεναι εἰς πολλὰ μέρη ὑπὸ ποταμῶν διαφόρων καὶ κεκτημέναι παραλίαν ἐπαρκεστάτην περιλαμβάνουσι πάντα τὰ φυσικὰ δῶρα τὰ δυνάμενα νὰ συντελέσωσιν εἰς εὐτυχίαν διαρκῆ καὶ εὐημερίαν ἀσφαλῆ τῶν κατοικούντων αὐτάς. Ἀφ' ἑτέρου ἡ γνῶσις τῆς καλλιεργείας τῶν σπουδαιοτέρων καὶ πλουσιωτέρων προϊόντων καὶ ἰδίᾳ τῶν δημητριακῶν καρπῶν, τοῦ βάμβακος, οὗ ἱκανὴ ἐξαγωγὴ γίνεται εἴς τε τὴν Εὐρώπην, Ἀλβανίαν, Βοσνίαν καὶ ἄλλα μέρη, τοῦ ἀραβοσίτου, σησαμίου, γλυκανίσου καὶ πολλῶν ἄλλων καὶ ἡ ἐνασχόλησίς τινων τοὐλάχιστον κοινοτήτων εἴς τε τὴν μεταξουργίαν, βυρσοδεψικὴν καὶ ὑφαντικὴν καὶ τῶν πλείστων εἰς ἐκτεταμένην κτηνοτροφίαν χορηγοῦσαν τῇ μὲν γεωργίᾳ τὰ πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς ζῶα, τῇ δὲ ἐμπορίᾳ τὸ μαλλίον καὶ ἄλλα ἐμπορεύματα καὶ τῇ κοινωνίᾳ τὴν καθημερινὴν τροφήν, κατατάσσουσι δικαίως μεταξὺ τῶν εὐφορωτέρων καὶ προσοδοφορωτέρων ἐπαρχιῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας τὰς ἐπαρχίας Δράμας, Ζίχνης καὶ Ἐλευθερουπόλεως, αἵτινες μολονότι περιλαμβάνουσι τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα φυσικὰ δῶρα δυστυχοῦσιν ὅμως μὴ εὐμοιροῦσαι πόρων, ὡς ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως ἔγνωμεν. Τὸ κυριώτατον δὲ τούτου αἴτιον εἶναι ἡ οἰκτρὰ κατάστασις τοῦ καλλιτέρου μέρους τῆς ἐκτεταμένης πεδιάδος τῶν Φιλίππων [1], ὅπερ καθ' ὅλον τὸ ἔτος κα-

1 Σημειωτέον ἐνταῦθα καὶ τοῦτο, ὅτι τῆς πεδιάδος τῶν Φιλίππων καλυπτομένης ὑπὸ τῶν

λύπτεται ὑπὸ τῶν ὑδάτων, καὶ ὅπερ ἀποξηρανθὲν ἐκτὸς τοῦ ὅτι 150 περίπου χιλιάδες, κατὰ καταμετρήσεις γενομένας ὑπὸ μηχανικῶν τῆς Ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, στρεμμάτων γῆς καλλιεργησίμου θέλει παρέξει, ἐκ τῆς ὁποίας οἵ τε ἐγχώριοι κάτοικοι καὶ τὸ κράτος πολλὰς χρηματικὰς ὠφελείας θέλουσιν ἀπολαμβάνει κατ' ἔτος, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἄλλην ἔποψιν θέλει ἀναπτυχθῇ ὁ τόπος οὗτος, ἀναλαμβάνων ἐμπορικὴν ἀνεξαρτησίαν, καὶ τὴν δημοσίαν ὑγείαν θέλει περιφρουρήσει, ἥτις πολλάκις ἕνεκα τῶν δηλητηριωδῶν ἀναθυμιάσεων, αἵτινες γεννῶνται ἐκ τῶν λιμναίων ὑδάτων καὶ ἐκ τῆς παρακμαζούσης φυτείας, προσβάλλεται. Εὐχῆς δ' ἔργον ἤθελεν εἶναι, ἐὰν ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἐπέτρεπεν εἰς δόκιμόν τινα ἀρχαιοδίφην, ὡς τὸν κ. Σχλίεμαν π. χ. ὅπως ποιήσηται τακτικὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἱστορικωτάτης, ὡς παρετηρήσαμεν, τῶν Φιλίππων πεδιάδος, ὑπὸ τὴν ὁποίαν, ὡς ὁ ἐπισταμένως ἐξετάσας αὐτὰ κ. Βελὼν ἀναφέρει, κεῖνται μεγάλα ἐπιτάφια μνημεῖα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, πολλαὶ ἐπιγραφαὶ ἀρχαῖαι καὶ πολλὰ ἀγάλματα.

Καὶ ἐν τοιαύτῃ μὲν ὑπὸ τὰς δύο ἐπόψεις, τήν τε πνευματικὴν καὶ ὑλικήν, τὰ τῶν τριῶν τούτων τῆς Μακεδονίας ἐπαρχιῶν διατελοῦσι καταστάσει, ἐν τίνι δὲ τὰ τῶν λοιπῶν, θέλομεν ἐπίσης μετ' ἀκριβείας διηγηθῇ ἐξακολουθοῦντες τὴν ἡμετέραν περιήγησιν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ.

Η ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΟΥ ΒΑΝΔΥΚ*

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ.

Ἐν μιᾷ τῶν ἐκτεταμένων αἰθουσῶν τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Λονδίνου *Ἁγίου Ἰακώβου* καὶ ὑπὸ τοὺς ἐκ δαμασκηνοῦ ὑφάσματος ἐστολισμένους τοίχους, ὅμιλος ὡραίων καὶ νεαρῶν γυναικῶν περὶ χειροτεχνήματα καὶ κομψοτεχνήματα καταγινομένων ἀνέμενον εὐθύμως συνδιαλεγόμεναι τὴν ἔγερσιν τῆς βασιλίσσης.

Ἦσαν αἱ ἐπίτιμοι αὐτῆς κυρίαι· μόνη δὲ διὰ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς σοβαρότητός της ἐπεσκίαζε τὰς λοιπὰς ἡ δούκισσα δ' Ἄλβυ ἡ μεγάλη κυρία.

ὑδάτων καὶ τὰ ἐρείπια τῆς περιωνύμου πόλεως εὑρίσκονται ὑπὸ τὸ ἕλος, ὅπερ ὡς ἐκτεταμένη τις φαίνεται λίμνη ἐξ ἀπόψεως. Ἐπειδὴ δέ, ἕνεκα τῆς ἀτελείας τῶν πρὸς συγκοινωνίαν μέσων, αἱ ὁδοὶ πολλάκις, καὶ ἰδίως τὴν ἄνοιξιν, τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα, καθίστανται ἀδιάβατοι, ὁ βουλόμενος νὰ περιηγηθῇ τοὺς ἱστορικοὺς τούτους τόπους εἶνε μεγίστη ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ἐγχωρίους ὁδηγοὺς ἐπισταμένους ἀκριβῶς τὰς ὁδοὺς τῆς ἐπαρχίας ταύτης, τοῦτ' αὐτὸ ἠναγκάσθημεν καὶ ἡμεῖς, περιηγούμενοι τὰ μέρη ταῦτα, νὰ πράξωμεν παραλαβόντες ἐκτὸς τοῦ ἀγωγιάτου ἐγχώριόν τινα ὁδηγὸν Κυπαρίσσην Σοφιανοῦ καλούμενον. Μνημονεύομεν ἐπίτηδες τοῦ ὀνόματος τοῦ καλοῦ τούτου χωρικοῦ καὶ συνοδοιπόρου οὐ μόνον δείξαντος εὐγενῆ συμπεριφοράν, ἀλλὰ καὶ κινδυνεύσαντος ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν.

* Ἀντώνιος Βανδὺκ (Van Dyck) διάσημος ζωγράφος τῆς φλαμανδικῆς σχολῆς γεννηθεὶς μὲν ἐν Ἀμβέρσῃ τῷ 1599, ἀποθανὼν δ' ἐν Λονδίνῳ τῷ 1641.

Μεταξὺ τῶν νεανίδων τούτων ἡ νεωτέρα διεκρίνετο ἐπὶ τῇ ἁπλότητι τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῇ σεμνότητι τῶν βλεμμάτων.

Ἦτο κόρη τινὸς τῶν πλουσιωτέρων οἰκογενειῶν τῆς Σκωτίας· ὁ πατήρ της, ὁ λόρδος Ῥοῦθβεν, εἶχε σπουδαίαν περιουσίαν καὶ οἰκόσημον ἔτι βαρύτερον τοῦ χρυσίου του. Ἡ Δόλλυ, οὕτως ὠνομάζετο, πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν ἀγγλικὴν αὐλὴν ἵνα μένουσα παρὰ τῇ βασιλίσσῃ τελειοποιήσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἀγωγήν, ἣν εἶχε λάβει ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ. Κεκλεισμένη δὲ καὶ μονάζουσα ἀνέπτυσσε τὴν ψυχήν της, φύσει ῥέπουσαν πρὸς πᾶν σοβαρόν, καὶ τὸ ὡραῖον ἀνεζωπύρου τὴν τρυφερὰν καὶ εὐαίσθητον αὐτῆς καρδίαν.

Δέκα ἐσήμανε τὸ μέγα ὡρολόγιον τῆς αἰθούσης καὶ ὅλων τὰ βλέμματα ἐστράφησαν πρὸς τὴν θύραν.

— Πολὺ ἀργεῖ νὰ ἔλθῃ, εἶπον πολλαὶ συνάμα φωναί. Ταυτοχρόνως δ' ὁ θεράπων ἀνήγγειλε τὸν ζωγράφον Βανδύκ.

Ὁ νεαρὸς μαθητὴς τοῦ Ῥούβενς, ὅσον καὶ ἂν ἦτο ἐξησκημένος εἰς τὴν θέαν τοῦ ὡραίου δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ κίνημα θαυμασμοῦ καὶ ἐκπλήξεως βλέπων ἑαυτὸν ἐν μέσῳ τόσον ὡραίου κύκλου.

Ἡ δούκισσα δ' Ἄλβυ παρατηρήσασα τὴν ἀμηχανίαν τοῦ νεανίου προσεπάθησε νὰ τὸν ἐπαναφέρῃ ἐκ τῆς ταραχῆς του καὶ τῷ εἶπε:

— Λέγουσιν ὅτι εἶσθε μεγαλοφυής, ἀγαπητὲ κύριε.

— Μὲ τιμᾶτε παραπολύ, κυρία δούκισσα· οἱ λέγοντες ταῦτα μὲ κρίνουσιν ἐκ τῶν προτέρων, διότι μέχρι τοῦδε δὲν παρήγαγον τίποτε ἀκόμη ἐπιβεβαιοῦν τοῦτο.

Ἡ Δόλλυ, ὑπερήφανος ὡς Σκωτίς, ἠρυθρίασεν ἐξ ἀγανακτήσεως διὰ τὸ προπετὲς ὕφος τῆς δουκίσσης· ηὐχαριστήθη δὲ διὰ τὴν ἀπόκρισιν τοῦ νεαροῦ ζωγράφου καὶ προσήλωσεν ἐπ' αὐτοῦ τοὺς γλυκεῖς ὀφθαλμούς της· ὁ νεανίας τὴν ἐνόησε καὶ τὴν ηὐχαρίστησεν ἐν τῷ βάθει τῆς καρδίας του.

— Καλά, καλά! Θὰ τὸ ἴδωμεν εἶπεν ἡ δούκισσα, διότι ἡ βασίλισσα θὰ σᾶς δοκιμάσῃ ἐντὸς ὀλίγου· ἡ Αὐτῆς Μεγαλειότης θ' ἀνακαινίσῃ τὰς ζωγραφίας τοῦ παρεκκλησίου της· θὰ ἔχητε πολλὴν ἐργασίαν. Καὶ τὸν μὲν χειμῶνα σᾶς παραχωρεῖται εἰς κατοικίαν τὸ μέγαρον Βλεφφόρδ, παλαιὸν μοναστήριον τὸ ὁποῖον φαίνεται ἐντεῦθεν· θὰ ἦσθε ἐκεῖ ἐλεύθερος καὶ μεμονωμένος. Τὸ θέρος δὲ σᾶς παραχωρεῖται ὁ πύργος Ἐλτάϊμ. Ἐπὶ πλέον δὲ θὰ ἔχητε μισθὸν τακτικὸν ἐκ τοῦ ταμείου τοῦ κράτους. Εἶναι ἀρκετὰ αὐτὰ εἰς ἕνα καλλιτέχνην πιστεύω.

— Ἡ τέχνη εἶναί τι ὑψηλόν, τὸ ὁποῖον δὲν πληρόνεται, κυρία δούκισσα, καὶ ἂν κατεῖχον τὴν ἐν καλλιτεχνίᾳ μεγαλοφυΐαν, ὅπως διακαῶς ἐπιθυμῶ, αἱ εὔνοιαι τὰς ὁποίας μεγαλαυχοῦσα μοὶ ἀπαριθμεῖτε δὲν θὰ ἦσαν ἀρκεταὶ νὰ ἐξαγοράσωσι τὸν χρωστῆρά μου.

— Ὡραιότατα, εἶσθε ὑπερήφανος καὶ εἴμεθα μεγαλόφρονες· οὐχ ἧττον τὰς τιμὰς αὐτὰς θὰ τὰς ἀπολαύσητε ὑπὸ ἕνα ὅρον· ἡ βασίλισσα θὰ σᾶς

ἀνακηρύξῃ ζωγράφον της, ἂν βραβευθῆτε εἰς τὸν διαγωνισμὸν τὸν προταθέντα εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς Ῥώμης. Πρόκειται περὶ τῆς κεφαλῆς τῆς Παναγίας.

— Καλῶς, κυρία· ἀλλ' ἂν ἡ προστασία τῆς βασιλίσσης εἶναι ὑπ' αὐτὸν τὸν ὅρον, φοβοῦμαι μήπως δὲν τὴν ἀποκτήσω.

— Διατί;

— Διότι δὲν θὰ βραβευθῶ, ἀπήντησεν ὁ Βανδὺκ μετὰ θλίψεως, ἥτις ὑπεισῆλθεν εἰς τὴν καρδίαν τῆς Δόλλυ καὶ ἐξεδηλώθη ἐπὶ τοῦ εὐμόρφου προσώπου της.

— Καὶ διατί ἀρνεῖσθε τὴν τιμὴν ταύτην; δὲν ἔχετε πεποίθησιν εἰς ἑαυτόν;

— Ὄχι, κυρία, ἀλλὰ πῶς νὰ παραστήσω ὅπως πρέπει τὴν μητέρα τοῦ Σωτῆρος; δὲν ἔχω πρότυπον.

Προφέρων τὰς τελευταίας ταύτας λέξεις προσήλωσε τὸ βλέμμα ἐπὶ τῆς Δόλλυ.

— Παντοῦ ἐζήτησα ἀλλὰ ματαίως τὴν οὐρανίαν αὐτὴν μορφήν. Οὐδεμία περιέκλειε τὴν μυστικὴν ἐκείνην ἁγνότητα τῆς ψυχῆς τὴν ἀνατέλλουσαν ἐν τῷ βλέμματι, οὐδεμία εἶχε τὸ γλυκὺ ἐκεῖνο καὶ ἐκπληκτικὸν κάλλος τὸ φανερούμενον ἐν ἑκάστῃ τῶν κινήσεών της.

Πᾶσαι αἱ νεάνιδες ἤγειραν συγχρόνως τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν Βανδύκ. τὸν εὗρον εὐγενῆ καὶ ὡραῖον! Καὶ πράγματι, τὸ εὐρὺ καὶ καθαρὸν μέτωπόν του ἠκτινοβόλει ἐκ μεγαλοφυΐας.

— Ἀλλὰ μοὶ φαίνεται, κύριε ζωγράφε, ὅτι δὲν σᾶς ἐλλείπουν πρότυπα.

— Ναί, ὡραῖαι γυναῖκες τὰς ὁποίας πληρόνομεν. Ἀλλ' οὐδεμία ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν εὐπρέπειαν καὶ τὴν ὡραιότητα ἐκείνην ἥτις προσέβαλε τὰ βλέμματά μου. Φεῦ! ἡ γυνὴ τὴν ὁποίαν εὗρον, ἡ γυνὴ τὴν ὁποίαν χρειάζομαι, εἶναι εὐγενὴς νεᾶνις ἥτις δὲν θὰ κατεδέχετο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον εἰς πτωχὸν καλλιτέχνην.

Καὶ ταῦτα λέγων, ὕψωσε πρὸς τὴν Δόλλυ ὀφθαλμοὺς φλογερούς. Ἡ νεᾶνις ᾐσθάνθη τὸ βλέμμα καὶ ἐταράχθη· πᾶσαι δ' αἱ σύντροφοί της παρετήρησαν τὸ βλέμμα τοῦτο, καὶ ἐν τῇ ἀγανακτήσει των ἐνόησαν ὅτι περὶ τῆς Δόλλυ ἐλάλει ὁ ζωγράφος.

Ἡ γραῖα δούκισσα οὐδὲν παρατηρήσασα, τῷ ἀπεκρίθη.

— Καὶ ποία εἶναι ἡ ἐπίσημος αὐτὴ κυρία;

— Αὐτὴ ἡ Παναγία, κυρία.

Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐχαιρέτισεν, ἀπέστειλε τελευταῖον χαιρετισμὸν πρὸς τὴν Δόλλυ καὶ προσέθηκεν ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν δούκισσαν·

— Ἐὰν βραβευθῶ θὰ μὲ ἐπανίδητε, κυρία, εἰδὲ μὴ θὰ ἐγκαταλείψω τὴν Ἀγγλίαν.

Ὁ Βανδὺκ κατέλυσεν ἐν τῷ μεγάρῳ Βλεδφόρτ κειμένῳ ἀπέναντι τῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου.

Ἅμα τοῦ Βανδὺκ καταλιπόντος τὰ ἀνάκτορα πασῶν τὰ σκώμματα διηυθύνθησαν κατὰ τῆς ἀτυχοῦς Δόλλυ· αἱ φθονεραὶ σύντροφοί της τὴν ἔκαμαν νὰ πληρώσῃ ἀκριβὰ τὴν προτίμησιν τοῦ Βανδύκ.

Ἐχωρίσθησαν, ἀλλὰ τῆς Δόλλυ ἡ καρδία εἶχε συντριβῆ. Μετὰ τὴν ἑσπερινὴν προσευχήν της τὸ ὄνομα τοῦ καλλιτέχνου ὑπῆρξεν ἡ τελευταία σκέψις της.

Ἦτο μεσονύκτιον· ὁ οὐρανὸς ἔλαμπε διὰ τῶν μυρίων νυκτερινῶν του φανῶν, γλυκὺ φῶς ἐφώτιζε τὴν στοὰν τῶν ἀνακτόρων καὶ ἐξέτεινε τὰς ἀκτῖνάς του μέχρι τοῦ παλαιοῦ μοναστηρίου, τὸ ὁποῖον σκυθρωπὸν καὶ ζοφερὸν ἐφαίνετο ὅτι προσεύχεται μετὰ τῶν ἐρειπίων του. Αἴφνης θύρα τις τῶν ἀνακτόρων ἀνοίγεται, σκιὰ διέρχεται τὸν ἐξώστην καὶ ὀλισθαίνει κατὰ τὴν μεγάλην κλίμακα, διαβαίνει μόνη τὴν πλατεῖαν καὶ φθάνει εἰς τὴν θύραν τοῦ μοναστηρίου.

Πῶς ἡ γυνὴ αὕτη ἐξῆλθε, πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἐρείπια ταῦτα, εἶναι δύσκολον νὰ λεχθῇ· ἀλλ' ὅμως βέβαιον εἶναι ὅτι ἐγνώριζε τοὺς διαδρόμους, διότι ἐντὸς ὀλίγων στιγμῶν διῆλθε τὰς μακρὰς δενδροστοιχίας, καὶ φθάσασα εἴς τινα τῶν στοῶν τοῦ παρεκκλησίου εὑρέθη ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ ζωγράφου, διέβη ἐλαφρῶς χωρὶς νὰ θεωρήσῃ τίποτε πέριξ αὐτῆς, ἔλαβε κάθισμα καὶ ἐτοποθετήθη ἀκριβῶς ἀπέναντι τοῦ ὀκρίβαντός του. Ὦ ἔκπληξις! ὢ χαρά! Ἡ γυνὴ αὕτη, ἡ τόσον ὡραία καὶ ἤρεμος ἦν ἡ Δόλλυ! Ὁ δυστυχὴς καὶ τεθλιμμένος καλλιτέχνης, ὅστις δὲν ἠδύνατο οὐδὲν νὰ ἀναγράψῃ ἐκ τῆς οὐρανίας ταύτης μορφῆς, τὴν θεωρεῖ νῦν ζῶσαν ἐνώπιόν του· αὐτὴ μόνη ἔρχεται νὰ τῷ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον. Ἀλλὰ τίς δύναμις τὴν φέρει; τίς σκέψις τῇ δίδει τοσαύτην δύναμιν καὶ τοσοῦτον θάρρος;

Ὁ ζωγράφος ἐγονυπέτησεν ἐνώπιόν της θέλων νὰ τὴν εὐχαριστήσῃ! Ἀλλ' ἡ Δόλλυ νεύσασα εἰς αὐτὸν νὰ ἐγερθῇ, τῷ δεικνύει τοὺς χρωστῆρας. Τὸ βλέμμα της εἰσέδυσεν εἰς αὐτὸν διὰ φλογὸς τοσοῦτον καθαρᾶς, ὥστε ἐλησμόνησε τὴν πραγματικότητα τοῦ ὁράματος.

Φερόμενος ὑπὸ τῆς φαντασίας ἐν σφαίρᾳ ἰδεώδει καὶ αἰθερίᾳ, ἐγκατέλιπε τὴν γῆν, καὶ ᾐσθάνετο ἑαυτὸν ζῶντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς!

Ὅτε ἡ κόρη παρετήρησεν ὅτι ὁ ζωγράφος ἐμπνευσθεὶς ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐπετέλει μόνος τὸ ἔργον του, ὅτε εἶδεν ὅτι ἡ ἀποτύπωσις τῶν χαρακτήρων τοῦ προσώπου της διεμορφώθη, ἠγέρθη καὶ χωρὶς νὰ εἴπῃ λέξιν, ἀναλαβοῦσα τὸ ἥσυχον καὶ ἀσφαλὲς βῆμά της, ἐξῆλθε τοῦ μοναστηρίου διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ δι' ἧς εἶχεν εἰσέλθει.

Ὁ Βανδὺκ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχων ἀπλανεῖς, τὸ στῆθος βεβαρημένον, τὴν φωνὴν ἐσβεσμένην τὴν ἐθεώρει ἀπομακρυνομένην χωρὶς νὰ κάμῃ οὐδὲν κίνημα ἵνα τὴν κρατήσῃ. Δὲν ἦτο πλέον δι' αὐτὸν θνητή. Καὶ βλέπων αὐτὴν φεύγουσαν, ἐνόμισεν ὅτι βλέπει τὴν Παναγίαν ἀφιπταμένην πάλιν εἰς τοὺς οὐρανούς.

Καταπεπονημένος ὑπὸ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ πυρετοῦ ἔπεσεν ἐπὶ καθέδρας καὶ ἀπεκοιμήθη.

Ὅτε ἐξύπνησεν ἡ πρώτη του σκέψις ὑπῆρξε νὰ τρέξῃ εἰς τὸν πίνακά του.

Παραφερόμενος ὑπὸ χαρᾶς ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ ἔργου του τὸ ὁποῖον ᾐσθάνετο ζῶν, ἐγονάτισε καὶ ηὐχαρίστησεν, εἴτε ἄγγελος ἦτο εἴτε γυνή, τὴν μορφὴν ἥτις τῷ εἶχεν ἐμφανισθῆ.

Μάτην προσεπάθησε νὰ ἀποκαλύψῃ τὸν πέπλον τοῦ μυστηρίου ὅπερ τὸν περιεκάλυπτε. Συνήθροισε τὰς ἀναμνήσεις του· οὐδεμία προσπάθεια τοῦ νοός του ἠδυνήθη νὰ τὸν φέρῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν. Συνέχεεν ἐν τῷ πνεύματί του τὴν Παναγίαν καὶ τὴν Δόλλυ· ἵνα συναγάγῃ δὲ τὰς σκέψεις του καὶ ἐξέλθῃ τῆς ταραχῆς του ἀπεφάσισε νὰ γράψῃ πρὸς τὴν νεάνιδα τὸ ἑξῆς γραμμάτιον:

«Εἰπέ μοι ἂν ἀληθῶς εἶσαι ἄγγελος· εἰπέ μοι μὴ θέλῃς νὰ καταστήσῃς παράφρονα τὸν δυστυχῆ καλλιτέχνην, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωκες τὴν ζωήν· εἰπέ μοι τίς μ' ἐπεφάνη τὴν νύκτα ταύτην ἡ Παναγία ἢ σύ;»

Ἡ μεγάλη δούκισσα δ' Ἄλβυ ἦν ἐπιτετραμμένη νὰ ἀναγινώσκῃ πρώτη πᾶσαν ἐπιστολὴν διευθυνομένην πρὸς τὰς περὶ αὐτὴν νεάνιδας. Ποία ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξίς της ὅτε ἀνέγνωσε τὰς γραμμὰς ταύτας.

— Φρίκη, ἀνέκραξε! Πρόσωπον τόσον ὑψηλῆς περιωπῆς νὰ προδίδῃ τὰ καθήκοντά του, καὶ νὰ μεταβαίνῃ νύκτωρ πρὸς συνάντησιν ἑνὸς ζωγράφου.

Προσεκάλεσε τὴν ἔνοχον. Ἀλλ' ἡ ὀργή της ἐδιπλασιάσθη ὅτε ἡ Δόλλυ γαλήνιος καὶ γλυκεῖα, ὅπως συνήθως, τὴν ἐβεβαίωσεν ὅτι οὐδόλως ἐνόει τὰς ἐπιπλήξεις της. Ἡ δούκισσα ἥτις ἤλπιζε βαθεῖαν σύγχυσιν καὶ εἰλικρινῆ ἐξομολόγησιν καὶ ἥτις ὑπ' αὐτὸν τὸν ὅρον ἤθελεν ἴσως συγχωρήσει, δὲν παρεδέχθη τίποτε. Ἡ εἴδησις διεδόθη ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ ἀπεφασίσθη ὅπως ἡ δυστυχὴς Δόλλυ ἐξουθενωθεῖσα καὶ ἀτιμασθεῖσα ἀποπεμφθῇ τὴν ἐπαύριον καὶ ἐπανέλθῃ πρὸς τὸν πατέρα της.

Δάκρυα, παρακλήσεις, οὐδὲν ἴσχυσαν· τῇ ἀφέθη μόνον ἡ νὺξ εἰς μετάνοιαν. Ἡ δούκισσα ἵν' ἀποφύγῃ νέον σκάνδαλον προσεκάλεσε τὴν νεάνιδα νὰ κατακλιθῇ ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς δωματίῳ. Ἐσήμανε μεσονύκτιον καὶ ἡ Δόλλυ, ὡς καὶ τὴν προτεραίαν ἠγέρθη. Ἀφυπνισθεῖσα ὑπὸ τοῦ κινήματος τούτου τὸ ὁποῖον ἐτάραξε τὸν ἀνήσυχον ὕπνον της, ἡ δούκισσα ἠγέρθη καὶ αὐτή· ἐπιθυμοῦσα δὲ νὰ καταπείσῃ τοὺς πιστεύοντας ἀκόμη εἰς τὴν ἀθῳότητα τῆς Δόλλυ προσεκάλεσε τὰς κυρίας τῶν ἀνακτόρων.

Ἥναψαν δᾷδας· ἡ δούκισσα ἀκολουθουμένη ὑπὸ πολυαρίθμου συνοδίας ἔτρεξεν ἐπὶ τὰ ἴχνη τῆς Δόλλυ, ἥτις διέβη αὖθις τὰς μεγάλας αἰθούσας, τοὺς μακροὺς περιβόλους, τὴν εὐρεῖαν πλατεῖαν τοῦ ἀνακτόρου καὶ ἔφθασεν ὅπως τὴν προτεραίαν εἰς τὴν θύραν τοῦ μοναστηρίου. Οὐδεὶς πλέον ἀμφέβαλλε περὶ τῆς ἐνοχῆς τῆς δυστυχοῦς κόρης. Εἰσῆλθον κατόπιν αὐτῆς εἰς τὸ ἐργαστήριον, καὶ εἶδον τὴν νεάνιδα καθημένην ἀπέναντι τοῦ ὀκρίβαντος. Ὁ περὶ αὐτὴν θόρυβος καὶ αἱ δᾷδες αἵτινες ἔρριπτον ζωηρὸν τὸ φῶς των τὴν ἀφύπνισαν.

Ἦτο ὑπνοβάτις, οὕτω δ' ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον εἰς τὸν καλλιτέχνην ὅστις τῇ ἀπέδωκεν ἐν ἔρωτι ὅ,τι ἐκείνη τῷ ἔδωκεν ἐν δόξῃ. Τοῦ Βανδὺκ ἡ

Παναγία ἐδραδεύθη ἐν τῷ διαγωνισμῷ, αὐτὸς δ' ὑπερεπλήσθη ἐν τῇ ἀγγλικῇ αὐλῇ τιμῶν καὶ πλούτου.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν σκηνὴν ταύτην ἐτελοῦντο ἐν τῷ Ἁγίῳ Παύλῳ οἱ γάμοι τοῦ ζωγράφου Βανδὺκ μετὰ τῆς Δόλλυ τῆς θυγατρὸς τοῦ εὐγενοῦς κόμιτος Ῥοῦθδεν. Δ. Π. Λ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΤΟ ΙΑΤΡΙΚΟΝ ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΕΙΟΥ.

Ὡς γνωστὸν ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους κατὰ τὰς ὄπισθεν τῆς Ἀκροπόλεως ἀνασκαφὰς ἀνευρέθη κατὰ τὸ Ἀσκληπιεῖον ἰατρικὸν ἀνάγλυφον παριστὰν σικύας καὶ θήκην χειρουργικῶν ἐργαλείων. Πρὸς μείζονα γνῶσιν παρατιθέμεθα ἀπεικόνισμα αὐτοῦ (πίναξ Β') δημοσιεύοντες ἅμα καὶ τὰς περὶ αὐτοῦ ἀναγνωσθείσας διατριβὰς ἐν τῷ *Ἰνστιτούτῳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀλληλογραφίας* ὑπὸ τῶν κκ. Π. Λάμπρου καὶ Α. Ἀναγνωστάκη, τὴν μὲν ἐν πρωτοτύπῳ, τὴν δ' ἐν μεταφράσει. Χάριτας δὲ πολλὰς ὁμολογοῦμεν τῷ εὐγενεῖ τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς διευθυντῇ κ. Α. Δουμόν, ὅστις οὐ μόνον ἐπέτρεψε τὴν δημοσίευσιν ταύτην, ἀλλὰ καὶ προθύμως παρέσχε τὸ ἀπεικόνισμα.

Α' Αἱ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου σικύαι.

Ὡς γνωστὸν ἐν ταῖς κατὰ τὴν νότιον κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως ἀνασκαφαῖς ἀνεκαλύφθη ἐσχάτως βάθρον τι μαρμάρινον ἐφ' οὗ ὑπάρχει ἀνάγλυφος θήκη δίπτυχος μετὰ ἓξ χειρουργικῶν ἐργαλείων, ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν αὐτῆς παρίστανται δύο σκεύη παραπλήσια τὸ σχῆμα πρὸς κώδωνα καὶ ἔχοντα πρὸς τὸ ἄνω μέρος κρίκον ἐξ οὗ ἀνηρτῶντο. Τὸ ἐν τῷ ἀνακαλυφθέντι βάθρῳ παριστάμενον σκεῦος ἦτο πρὸ πολλοῦ γνωστόν, διότι φαίνεται ἀπεικονισμένον ὡς κύριον μὲν σύμβολον εἰς τὰ νομίσματα τῆς Αἰγιάλης, πόλεως τῆς νήσου Ἀμοργοῦ, ὡς πάρεργον δὲ εἰς τὰ νομίσματα τῆς Ἐπιδαύρου. Ἀλλ' ὁ Cadalvene ποιούμενος λόγον περὶ αὐτοῦ λέγει ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ ἀποφανθῇ τις ὁποῖον εἶναι τὸ ἄγνωστον τοῦτο ὄργανον καὶ εἰς ὁποίας θρησκευτικὰς τελετὰς ἐχρησίμευεν· εἰκάζει ὅμως ἐκ τοῦ ἐν τοῖς νομίσμασι τῆς Αἰγιάλης παρακειμένου ὄφεως ὅτι ἔχει ἀναφοράν τινα πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ αὐτὸ σύμβολον εὑρίσκεται καὶ εἰς τὰ νομίσματα τῆς Ἐπιδαύρου θεωρεῖ τὴν εἰκασίαν του ἐπιβεβαιουμένην καὶ ὑποθέτει ὅτι ἀνηρτᾶτο ἐκ τοῦ πρὸς τὰ ἄνω κρίκου ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ τῆς ὑγείας εἰς ὃν ἦτο ἀφιερωμένον [1]. Ὁ Borrell περιγράφει τὸ ἐν λόγῳ ἀντικείμενον ὡς

1 Recueuil de medailles grecques, inédites. Paris, 1828. σελ. 226.

ἄγνωστόν τι σύμβολον παρεμφερὲς ἀγγείῳ ἄνευ λαβῶν καὶ ἀνεστραμμένῳ, ἔχοντι δὲ ἀντὶ βάσεως κρίκον πρὸς ἀνάρτησιν, ἀλλ' ἀπέχει τοῦ προσδιορίσαι αὐτό [1]. Τέλος δὲ πάντων ὁ Birch [2] γράψας ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐκτεταμένην πραγματείαν φρονεῖ ὅτι ἀνεκάλυψεν εἰς τίνα χρῆσιν ἦτο προσδιωρισμένον. Λέγει δὲ ὅτι ἔν τινι μνημείῳ τοῦ ἰατροῦ Ἰάσωνος, δημοσιευθέντι ἐν ταῖς Antiquités du Cabinet de Pourtalès Gorgier (Fol. Paris, 1834, pl. XXXV) φαίνεται ἀπεικονισμένον τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐργαλεῖον πλησίον τοῦ ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ θεραπευομένου ἀσθενοῦς· συμπεραίνει λοιπὸν ὅτι εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Βιτρουβίου ὀνομαζόμενος aeneus clypaeus καὶ ὑπὸ τοῦ Τιμάρχου παρ' Ἀθηναίῳ (ΙΑ', 501 f.) *χαλκοῦς ὀμφαλὸς*, ὅστις ἐκρέματο διὰ σχοινίου εἰς τὰ λακωνικὰ βαλανεῖα ἵνα δι' αὐτοῦ κανονίζηται ἡ θερμότης τοῦ δώματος.

Ἡ ἀνακάλυψις ὅτι τὸ ἐν τοῖς νομίσμασι τῆς Αἰγιάλης σύμβολον εἶναι *σικύα* ὀφείλεται εἰς τὸν υἱόν μου Ἰωάννην ὅστις περιοδεύων μετ' ἐμοῦ εἰς Ἰταλίαν κατὰ τὸ ἔτος 1868 καὶ ἐρευνῶν μετ' ἐπιστημονικοῦ ζήλου τὰς ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως ἀρχαιότητας, εἶδεν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν χαλκίνων ἀντικειμένων ἓξ ἢ ὀκτὼ σκεύη ὁμοιότατα πρὸς τὸ ἐν τοῖς νομίσμασι τῆς Αἰγιάλης σύμβολον. Ἐρευνήσας δὲ καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι ταῦτα ἦσαν σικύαι εὑρεθεῖσαι ἐν Πομπηΐᾳ ἄσμενος διεκοίνωσέ μοι τὴν ἀνακάλυψιν. Ἐπείσθην λοιπὸν ἀδιστάκτως περὶ τούτου καὶ ἐν τῇ ἐμῇ πραγματείᾳ περὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ἀμοργοῦ προσδιώρισα τὸ σύμβολον ὡς *σικύαν*· περιγράψας δὲ καὶ ἄλλων πόλεων νομίσματα ἐν οἷς εὑρίσκεται τοιοῦτον σκεῦος, κατέδειξα ὅτι ἡ σικύα ἀπεικονίζετο ἐπὶ νομισμάτων τῶν πόλεων ἐκείνων ἐν αἷς ἐλατρεύετο ὁ Ἀσκληπιός. Ἐπείσθην δὲ πληρέστατα ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σκεῦος εἶναι σικύα καὶ οὐχὶ ἄλλο τι χειρουργικὸν ἐργαλεῖον ἔκ τε τοῦ σχήματος αὐτοῦ καὶ διότι ἡ σικύα ἦτο ἐν μεγίστῃ χρήσει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἰατροῖς· διὸ καὶ ὁ Γαληνὸς πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ μνημονεύει διὰ μακρῶν τῆς σικύας, λέγων σὺν τοῖς ἄλλοις τὰ ἑξῆς· «Σικύα δύναται τὴν ὕλην »κενῶσαι, ὀδύνην λῦσαι, φλεγμονὴν μειῶσαι, ἐμπνευμάτωσιν διαφορῆσαι, »ὀρέξεις ἀνακτήσασθαι, ἄτονον στόμαχον τονώδη ποιήσασθαι, μεταφέρειν »ρεύματα καὶ ξηράναι καὶ αἱμορραγίας ἐπισχεῖν καὶ ἐμμήνων φθοροποιοὺς »δυνάμεις ἑλκύσαι καὶ ἔμμηνα κουφίσαι.» Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ σικύα ἐποίει τοσαῦτα θαυμάσια εὔκολον εἶναι νὰ ἐξηγήσῃ τις διατί αὕτη παρουσιάζεται ὡς κύριον ἰατρικὸν ἐργαλεῖον τῶν ἀρχαίων ἀσκληπιαδῶν, καὶ διατί παρίσταται ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἰατρικὸν σύμβολον ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν πόλεων ἐκείνων ἐν αἷς ἐλατρεύετο ὁ Ἀσκληπιός.

Ἡ σικύα ἦτο πρὸ πάντων ὑελίνη καὶ ὀστεΐνη, ὁ δὲ Νίκανδρος [3] καὶ ὁ Κέλσος [4] ἀναφέρουσι χαλκήρη καὶ ὁ Λουκιανός, [5] ἀργυρᾶν. Σημειούσθω δὲ

1 Numismatic Chronicle. 1843. σελ. 174.—2 Numismatic Chronicle. 1843. σελ. 193.— 3 Θηριακὰ, ϛ. 921 καὶ παρ' Ἀθηναίῳ, Θ. 366 d.— 4 Celsus II. 11.— 5 Πρὸς τὸν ἀπαίδευτον καὶ πολλὰ βιβλία ὠνούμενον. Κεφ. 29.

ὅτι καὶ αἱ μέχρι τοῦ νῦν ἐν χρήσει ὑέλιναι σικύαι φέρουσαι τὸ αὐτὸ σχῆμα ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἔχουσι πλατύτερον τὸ στόμιον.

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς πραγματείας μου ὁ μὲν κ. Huber [1] γράψας βιβλιοκρισίαν αὐτῆς παραδέχεται ὅτι τὸ ἐν ταῖς νομίσμασι τῆς Αἰγιάλης σύμβολον εἶναι σικύα, ὁ δὲ κ. Arnold [2] ἀναλύων τὴν πραγματείαν μου παραδέχεται ἐπίσης τὴν περὶ σικύας γνώμην, προστιθεὶς ὅτι ἐν τῷ Βρεταννικῷ μουσείῳ ὑπάρχει σικύα χαλκίνη προελθοῦσα ἐκ Κερκύρας ἀπαράλλακτος κατὰ τὸ σχῆμα ὡς ἡ ἐν τοῖς νομίσμασι τῆς Αἰγιάλης εἰκονιζομένη.

Ὁ κ. Becker [3] ὅμως προοιμιαζόμενος ὅτι οὐδ' ἐν τῇ ἀρχαιότητι οὐδ' ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἀναφέρεται ἐν Αἰγιάλῃ ἰδία τις πηγὴ ἢ ῥύαξ, ἅτινα ἦσαν συνήθη εἰς ὅλους τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἱερὰ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἀποφαίνεται διὰ μακρῶν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ἐν Αἰγιάλῃ ναός τις ἢ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ συμπεραίνει ὅτι οὐδὲ τὸ ἐν τοῖς νομίσμασι τῆς πόλεως ταύτης σύμβολον εἶναι δυνατὸν νὰ ἦναι σικύα.

Τέλος ὁ κ. Friedlaender [4] ποιῶν μνείαν πασῶν τῶν ἐκφρασθεισῶν γνωμῶν καὶ προσθεὶς καὶ ἄλλα τινὰ παραπλήσια σύμβολα εὑρισκόμενα ἐν νομίσμασιν, οὐδεμίαν ἐπιφέρει ἰδίαν γνώμην, ἐπιλέγων ὅτι τὸ ζήτημα μένει ἄλυτον μεχρισοῦ νέαι ἐπέλθωσι μαρτυρίαι πρὸς βεβαίωσιν.

Φρονῶ λοιπὸν ὅτι ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ἄνω μνημονευθέντος ἀναγλύφου ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς προσεπικυροῖ τὴν γνώμην μου λύει ἀφ' ἑτέρου ὁριστικῶς τὸ ζήτημα.

Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

Β' Τὰ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου χειρουργικὰ ἐργαλεῖα.

Τὸ ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ ἀνευρεθὲν ἀνάγλυφον, οὗ τινος τὴν ἐξήγησιν μ' ἐκάμετε τὴν τιμὴν νὰ μοὶ ἀναθέσητε ἐν τῇ προλαβούσῃ συνεδριάσει, παριστᾷ, καθὰ νομίζω, τὴν ὀργανοθήκην *σικυαστοῦ*· εἶναι δὲ σπουδαιότατον, διότι μανθάνομεν πρῶτον ἤδη ὅτι ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑπῆρχον. χειρουργοὶ ἔχοντες τὴν εἰδικότητα τῆς ἐπιθέσεως σικυῶν, ὅπως καὶ σήμερον ὑπάρχουσι τοιοῦτοι ἐν ὅλαις ταῖς πρωτευούσαις πόλεσι τῆς Ἀνατολῆς.

Διότι ὄντως ἀνὰ μέσον τῶν δύο σικυῶν, αἵτινες ἄνευ ἀντιρρήσεως ἀναγνωρίζονται, βλέπει τις ἐπὶ τοῦ μαρμάρου ἀπεικονιζομένην λαμπρὰν χειρουργικὴν θήκην δίπτυχον, ἥτις περιέχει μόνα τὰ ἐργαλεῖα, ἅτινα ἤθελον χρησιμεύσει εἰς τὴν ἐπίθεσιν τῶν *χαρακτῶν* σικυῶν. Ταῦτα δ' εἶναι ἕξ.

1) Τρία ἀμβλέα μαχαίρια τῶν ὁποίων ἡ ἀκωκὴ καθ' ὑπερβολὴν κυρτή, ὑπενθυμίζει τοὺς νεωτέρους κατασχαστῆρας. Εἶναι ἄνευ ἀμφιβολίας οἱ *κατασχαστῆρες* τῶν ἀρχαίων, οὓς εὑρίσκομεν μνημονευομένους ἐν ἅπασι τοῖς χειρουργι-

1 Numismatische Zeitschrift. Wien, 1870, σελ. 239—246. — 2 Numismatic Chronicle, 1873. σελ. 125—129.— 3 Numismatische Zeitschrift. 1870. σελ. 349—384.— 4 Αὐτόθι σελ. 385—388.

κοῖς τῶν Ἑλλήνων συγγράμμασιν. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι καὶ οἱ τρεῖς εἶναι ὅμοιοι τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις, ἐξ οὗ εἰκάζομεν ἢ ὅτι ὁ χειρουργὸς ἤθελε νὰ ἔχῃ ἀνάλογον μὲ τὴν ἔκτασιν τῆς πελατείας του προμήθειαν, ἢ ὅτι μετεχειρίζετο συγχρόνως καὶ τοὺς τρεῖς κατασχαστῆρας καὶ οὕτω διὰ μιᾶς τριπλῆν κατειργάζετο ἀμυχήν. Ἐν τῇ χειρουργικῇ Παύλου τοῦ Αἰγινήτου ἀναγινώσκομεν. «Τινὲς οὖν ἐπενόησαν ὄργανον πρὸς τοῦτο τρία σμιλία ζεύξαντες ὁμοῦ, ὅπως τῇ μιᾷ ἐπιβολῇ τρεῖς γίνοιντο διαιρέσεις» (Κεφ. ΜΑ' ἐκδ. Briau). Ἡ τελευταία ὅμως αὕτη ὑπόθεσις εἶναι ἧττον πιθανή· διότι ὄχι μόνον τὰ τρία ἐνταῦθα παριστάμενα σμιλία εἶναι χωριστά, ἀλλὰ στεροῦνται καὶ πάσης ἀρθρώσεως, ἐξ ἧς ἠδύνατό τις νὰ κρίνῃ ὅτι ἀποτελοῦσι σύνθετον ἐργαλεῖον. Πιθανῶς τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἶναι ἐποχῆς ἀρχαιοτέρας ὅτε τὰ χειρουργικὰ ἐργαλεῖα δὲν εἶχον φθάσει εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ἐντελείας. Τὸ πολὺ ἠδύνατό τις νὰ παραδεχθῇ ὅτι ὁ χειρουργὸς ἐξετέλει πολλαπλᾶς ἐντομὰς συλλαμβάνων ταὐτοχρόνως τὰ τρία ταῦτα κοπτερὰ ἐργαλεῖα.

2) Δύο ἐκ τῶν λοιπῶν ὀργάνων τῶν περιεχομένων ἐν τῇ περιέργῳ ταύτῃ θήκῃ ἔχουσι τὸ σχῆμα *κυρτῶν σμιλίων*. Εἶναι καθὼς καὶ τὰ πρῶτα ἀπαράλλακτα. Ἄνευ ἀμφιβολίας εἶναι τὰ κοινὰ σμιλία, ἅτινα ἐπὶ Ἱπποκράτους ἔκαμνον τὴν ἐργασίαν τῶν κοινῶν κατασχαστήρων. «Μαχαιρίοισι δὲ (καταχρούειν) τοῖς καμπύλοις ἐξ ἄκρου, μὴ λίην στενοῖς». (Περὶ ἰητρεῦ, 7. ἐκδ. Littré IX, 214). Ἀργότερα βεβαίως τὰ μετεχειρίζοντο πρὸς ἀμυχὴν τῶν ἀνωμάλων ἐπιφανειῶν, π. χ. τοῦ κοίλου τοῦ αὐχένος, ὅπου ὁ ἰδίως κατασχαστὴρ δυσκόλως θὰ ἐνήργει καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς ἰσχνοῖς. Πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς γνώμης μου παρατηρῶ ὅτι ἐν τῷ ὑπ' ὄψιν ἀναγλύφῳ ὁ χειρουργὸς τοῦ ὁποίου ἡ θήκη ἦν προμηθευμένη μὲ τρεῖς εἰδικοὺς κατασχαστῆρας, εἶχε δύο μόνον σμιλία, ἐξ οὗ καταδείκνυται ὅτι ταῦτα ἐξαιρετικῶς ἦσαν ἐν χρήσει καὶ ὅτι αἱ ἐπιφάνειαι ἃς προὔκειτο νὰ τάμῃ δὲν ἐπέτρεπον τὴν ταὐτόχρονον ἐφαρμογὴν πολυαρίθμων μαχαιρίων.

3) Τὸ μόνον ὄργανον ὅπερ μοὶ φαίνεται δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ εἶναι τὸ τελευταῖον πρὸς δεξιά. Διατί ἐν εἰδικῇ χειρουργικῇ θήκῃ χρησιμευούσῃ πρὸς ἐφαρμογὴν χαρακτῶν σικυῶν εὑρίσκεται ἐργαλεῖον ἀμβλὺ καὶ καμπύλον; Ἡ μόνη δυνατὴ ἐξήγησις εἶναι ὅτι τοῦτο ἐχρησίμευε πρὸς ἀπόσπασιν τῶν σικυῶν. Εἶναι λοιπὸν πιθανῶς *μήλη κυρτὴ ἐν εἴδει ἀγκύστρου*, ἁρμοδία εἰς τὸ νὰ ὑπεισδύῃ κάτωθεν τῆς προσαρμοσθείσης ἤδη σικύας, ἵνα διανοίγῃ ὁδὸν πρὸς τὸν ἀέρα. Καὶ βεβαίως καλλίτερον θὰ ἦτο τὸ μέσον τοῦτο ἢ τὸ νὰ περιτυλίσσηται ἡ σικύα ἐν πανίῳ βεβρεγμένῳ ἐν θερμῷ ὕδατι, εἰς τὸ ὁποῖον κατέφευγον ἐν δυσκόλοις περιστάσεσι· καὶ ἀληθῶς τὸ μέσον τοῦτο καὶ σήμερον ἔτι δὲν θὰ ἦτο ἀπορρίψιμον. Δὲν ἐνθυμοῦμαι ἐὰν ἀνέγνωσα εἰς ἀρχαῖόν τινα ἰατρικὸν συγγραφέα περὶ τοιαύτης τινὸς ἀγωγῆς, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι λόγος νὰ φανῇ ἀπίθανος τοιαύτη ὑπόθεσις.

Α. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ.

ΜΗΛΟΣ

Ὁ σχολάρχης Ἑρμουπόλεως Σύρου κ. Α. Βλαστὸς ἐδημοσίευσε διὰ τῆς ἐφημερίδος *Πανόπης* (φύλλ. τῆς 5 καὶ 8 Ἀπριλίου 1877) ἐπιστολὰς δύο περὶ τῶν ἐν τῇ νήσῳ Μήλῳ ἀνευρεθέντων ἀγαλμάτων. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἐρανιζόμεθα ἐν συνόψει τὰ ἑπόμενα.

Μεσοῦντος τοῦ παρελθόντος μηνὸς Μαρτίου ὁ δικηγόρος κ. Ἰ. Νοστράκης ἀνασκάπτων ἐν Μήλῳ ἰδιόκτητον ἀγρόν, κείμενον εἰς τοὺς πρόποδας τῆς κλιτύος, ἔνθα ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις τῶν Μηλίων κατὰ τὴν θέσιν *Κλίμα*, παρὰ τὴν παραλίαν, ἔνθα σώζονται τὰ λείψανα τῶν *νεωσοίκων* τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ καλεῖται νῦν ἡ θέσις *Ταρσανᾶς*, ἀνεῦρε πέντε ἀγάλματα, ὧν τὸ πρῶτον γυναικεῖον, φέρον ποδήρη χιτῶνα, οὗτινος αἱ πτυχαί εἰσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον φυσικαὶ καὶ οὐχὶ βεβιασμέναι, συνίσταται ἐκ δύο τμημάτων μαρμάρου λευκοῦ, καὶ ἀνευρέθη μόνον ὁ κορμὸς ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ κάτω, κείμενος ἐντὸς τοῦ ἀναβλύζοντος ὕδατος, καὶ φέρον περὶ τὸ μέσον τοῦ σώματος ὀπήν, δι' ἧς προσηρμόζετο τὸ ἄνω μέρος τὸ μήπω ἀνευρεθέν· τὸ δεύτερον παριστᾷ ἄνδρα φυσικοῦ μεγέθους, οὗτινος λείπει ἡ κεφαλή, τὸ δεξιὸν ἄνω ἄκρον ἐκ τοῦ μέσου περίπου τοῦ βραχίονος, καὶ τοῦ δεξιοῦ κάτω ἄνωθι τῆς ποδοκνημικῆς ἀρθρώσεως. Τὸ ἀριστερὸν ἄνω ἄκρον καλύπτεται ὑπὸ χιτῶνος ἀπὸ τοῦ ὤμου κατερχομένου πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐν πτυχαῖς τεχνικαῖς καὶ καθικνουμένου μέχρι κνημῶν· ὁ θώραξ μετὰ τοῦ ἐπιγαστρίου καὶ ἔτι ὀλίγον κάτωθι τοῦ ὀμφαλοῦ ἐστι γυμνόν, ὡς καὶ τὸ δεξιὸν ἄνω ἄκρον, νεῦον πρὸς τὰ κάτω, καὶ ἠκρωτηριασμένον ἐκ τοῦ μέσου τοῦ βραχίονος. Ἡ κεκομμένη δεξιὰ κνήμη τούτου τέταται πρὸς τὰ ὀπίσω, τὸ δὲ ἀριστερὸν (κάτω ἄκρον) σῶον μετὰ τοῦ ὡραίου ποδός, στηρίζεται ἐπὶ συνεχοῦς βάσεως· τὸ ὕψος τοῦ ἀγάλματος τούτου ἀπὸ τῶν κλειδῶν μέχρι τοῦ πέλματος τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς εἶναι 1,47· τὸ δὲ μεταξὺ τῶν δύο ὠμοπλατῶν 0,50.

Ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ ἀγάλματας τούτου εὕρηται ἐπιγραφὴ

Θ ε ο δ ω ρ ι δ α ς λ α ι σ τ ρ α
τ ω Π ο σ ι δ α ν ι

Τὸ τρίτον τὸ καὶ σπουδαιότατον, συνίσταται ἐκ δύο μερῶν, κανονικώτατα συνδεομένων περὶ τὸ μέσον τοῦ σώματος διὰ σιδήρου καὶ μολύβδου ἐν ὀπαῖς διατηρουμένων ἀκεραίων.

Τὸ ἄγαλμα τοῦτο παριστᾷ τὸν Ποσειδῶνα ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βάθρου τοῦ δευτέρου ἀγάλματος. Εἶναι δὲ ἀνδριὰς μέγας, πελώριος, γυμνὸς τὸ στῆθος καὶ τὰς χεῖρας, τέχνης καλῆς, ἐκ μαρμάρου λευκοῦ, φέρων γένεια ἐν βοστρύχοις ὡς καὶ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς, περὶ δὲ τὴν κεφαλὴν *στρόφιον*· φέρει μέρος χιτῶνος μόνον περὶ τὴν ἀριστερὰν ὠμοπλάτην καλῶς ἐξειργασμένον καὶ ἀκέραιον, περὶ δὲ τὴν ὀσφὺν φέρει περιειλιγμένον μέχρι τοῦ μέ-

σου τῶν κνημῶν πολύπτυχον χιτῶνα, ἐφ' οὗ ἐπερείδεται ἡ ἀριστερὰ χείρ· τὰ νῶτα τοῦ ἀνδριάντος δὲν εἶναι ἐντελῶς ἐξειργασμένα· φέρει δὲ ἀκρωτηριασμοὺς ἐκτὸς τῶν ῥωθώνων τῆς ῥινός, περὶ τὰς χεῖρας, ὧν τῆς μὲν δεξιᾶς σώζεται ὁ βραχίων μέχρι τοῦ καρποῦ, μεθ' οὗ συνείχετο δι' ἥλου ἡ μήπω ἀνευρεθεῖσα χείρ· ἡ δὲ ἀριστερὰ ὅλη πλὴν μικροῦ μέρους τοῦ ἀντιβραχίου, καθ' ὅσον ὁ καρπὸς καὶ ἡ φάλαγξ ἐπερείδονται ἀκέραια περὶ τὸν ἀριστερὸν γόμφον· ἀλλὰ καὶ τῆς κεφαλῆς τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ ἰνίον ἦτο πρόσθετον ἐξ ἄλλου τεμαχίου, καθότι εἶναι ὁμαλώτατα κεκομμένον καὶ φέρει περὶ τὸ μέσον ὀπήν, δι' ἧς προσηρμόζετο τὸ ἐλλεῖπον, ὥστε κατὰ μέτωπον οὐδεμίαν παρουσιάζει ἔλλειψιν ἡ κεφαλὴ τῷ ὁρῶντι. Τὸ δεξιὸν κάτω ἄκρον μέχρις ἀστραγάλων σωζόμενον τέταται πρὸς τὰ ἐμπρὸς (ὁ ποῦς ἀπεκέκοπτο), ἡ δὲ ἀριστερὰ κνήμη τέταται πρὸς τὰ ὀπίσω. Εἶναι δὲ καὶ αὕτη ἀποκεκομμένη ἄνω τῆς ποδοκνημικῆς ἀρθρώσεως. Οἱ πόδες στηρίζονται ἐπὶ συνεχοῦς βάσεως. Παρὰ δὲ τὴν δεξιὰν κνήμην κεῖται *δελφὶς* ἀνεστραμμένος μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω, στηριζομένην ἐπὶ τῆς ῥηθείσης βάσεως, τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα πρὸς τὰ ἄνω· διακρίνονται δὲ καλῶς οἱ ὀφθαλμοί, ῥίς, στόμα, πτέρυξ κτλ. τοῦ δελφῖνος, οὗ ἡ οὐρὰ δὲν ἀνευρέθη εἰσέτι, προσαρμοζομένη δι' ἥλου χαλκοῦ· ἐπίσης καταφαίνονται καὶ αἱ ὀπαί, ἔνθα προσηρμόζοντο τὰ λοιπὰ πτερύγια τοῦ δελφῖνος.

Τὸ ἄγαλμα εἶναι ἀπὸ κεφαλῆς μέχρις ὀσφύος 1,60 τοῦ γαλλικοῦ μέτρου· ἀπὸ δὲ τῆς ὀσφύος μέχρι τῶν ποδῶν 1μ, 23 ὥστε τὸ ὅλον ὕψος τοῦ ἀγάλματος εἶναι 2μ, 83· ἡ μέση 1,50· ἀπὸ βραχίονος εἰς βραχίονα 1,20· ἡ δὲ κεφαλὴ ἔχει 0,90 περιφέρειαν.

Τὸ τέταρτον εἶναι γυναικεῖον, μικροῦ μεγέθους, καλῆς τέχνης ἐκ μαρμάρου λευκοῦ καὶ οἱονεὶ διαφανοῦς, ἄνευ κεφαλῆς, ἀκέραιον δὲ κατὰ τὰ λοιπά· καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς καλύπτει τὸν δεξιὸν μαστόν, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἔχει πρὸς τὸ ἀριστερόν, ἔνθα παρίσταται ὡραῖον κοράσιον, ἐπιμελέστατα κεκοσμημένον, καὶ κρατοῦν μῆλον (;) ἐν τῇ χειρί· ἡ δὲ κεφαλὴ τοῦ ἀγάλματος μετὰ τοῦ τραχήλου ἐμπεριείχετο ἐντὸς κοιλώματος κατεσκευασμένου πρὸς τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ. Ἔχει δὲ ὕψος ἀπὸ τῶν κλειδῶν μέχρι τῆς βάσεως 1 μέτρου.

Τὸ πέμπτον εἶναι ἀ ν δ ρ ὸ ς ἐ φ ί π π ο υ, ὅπερ δὲν ἐξήχθη εἰσέτι ὁλόκληρον. Ἅπαντα δὲ τὰ ἀγάλματα ταῦτα εὑρέθησαν ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους καὶ ἐντὸς οἰκοδομήματος, καθὰ προεξέθεμεν, παρὰ τὸ ἀρχαῖον Νεώριον τῶν Μηλίων. Τὸ δὲ σπουδαιότατον πάντων ὅτι ἀνεκαλύφθη οἰκοδόμημα θολωτόν, ἐν ᾧ τίς οἶδε τί θὰ ἐμπεριέχηται; Προϊούσης δὲ τῆς ἀνασκαφῆς πιθανὸν νὰ ἐκχωσθῇ ἀκέραιος ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ἀλλὰ τὰ ἀναβλύζοντα ὕδατα καὶ τὸ ἀτελὲς καὶ ἄσκοπον τῆς μέχρι τοῦδε ἀνασκαφῆς ἀναμφιβόλως θὰ βραδύνωσι τὴν ἐργασίαν· ὅθεν πεποίθαμεν ὅτι καιρὸς εἶναι ἤδη ἡ Ἀρχαιολογικὴ

εταιρία νὰ λάβῃ τὴν δέουσαν πρόνοιαν διὰ τὰ περαιτέρω, καὶ νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ ἔργου δραστηρίως.

Βορειότερόν τι τῆς θέσεως τῶν ἀγαλμάτων ἀνευρέθη πλὰξ μαρμαρίνη, ἐνεπίγραφος, τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἐν ᾗ ἀναγινώσκονται τὰ ὀνόματα *Τίτος, Αἴλιος, Ἀριστόδαμος* κτλ. κτλ. φέρει δὲ ἡ πλὰξ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ἄκρου τοῦ πάχους ἄνωθι ἀρχαιότατα γράμματα, ἀλλ' εἶναι συνέχεια ἐπιγραφῆς πιθανὸν εἰς οἰκοδομήν τινα ἀνηκούσης.

ΟΛΥΜΠΙΑ

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα. Μεταξὺ τῶν ἀνευρεθέντων περίεργόν ἐστι ἡμικυκλικὸν οἰκοδόμημα ἐκ κεράμων ἐκτισμένον ἐξέδρα ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἥτις ἀνευρέθη κατὰ τὴν ΒΑ γωνίαν τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς κατέναντι τοῦ Κρονίου λόφου. Ἐν ταύτῃ εὑρέθησαν δεκατέσσαρα ἀγάλματα, ὧν τέσσαρα μὲν ἀνδρεῖα, δύο παιδικὰ καὶ ὀκτὼ γυναικεῖα. Ἐκ τούτων τὰ μὲν πλεῖστα εἰσι βεβλαμμένα, ἐξέχει ὅμως ἐπὶ τέχνῃ καὶ διατηρήσει ἓν παριστὰν φιλόσοφον τηβεννοφόρον ἔχοντα ἐν τῇ ἑτέρᾳ τῶν χειρῶν θύλακα ἐν ᾗ ἐναπετίθεντο οἱ κύλινδροι.

Ἐν τῇ ἐξέδρᾳ ταύτῃ εὑρέθησαν καὶ ἐπιγραφαὶ ὧν ἡ μὲν εὑρεθεῖσα κάτωθεν βάθρου δίχα τετμημένου εἶναι ἀναθηματικὴ τῆς πόλεως τῶν Ἠλείων εἰς τὴν μητέρα Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ «Β ι β ο υ λ ί α ι Ἀ λ κ ί α ι Ἀ γ ρ ι π[π ί ν α ι]» ἡ δὲ ὁμοίως εὑρεθεῖσα ἐπὶ βάθρου ἠκρωτηριασμένου εἶναι ἀναθηματικὴ τοῦ Ἡρώδου εἰς τὴν « Ἀ ν ν ί α ν Φ α υ σ τ ε ῖ ν α ν Σ ε β α[στὴν] » τὴν θυγατέρα Ἀντωνίου τοῦ Εὐσεβοῦς καὶ σύζυγον τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνίνου. Ἄλλη ἐπιγραφὴ εὑρέθη περισώζουσα μάλιστα καὶ ἐρυθροῦ χρωματισμοῦ ἴχνη ἐπὶ βάθρου ὅπερ δύο ἔχει ἐπιγραφὰς καὶ δύο ἐπ' αὐτοῦ συνεπῶς εἶνε ἀγάλματα. Ἡ μὲν ἡ πρὸς ἀριστερὰν εἶναι «Ἡ τ ῶ ν Ἠ λ ε ί ω ν π ό λ ι ς Μ α ρ κ ί ᾳ Κ λ α υ δ ί ᾳ Ἀ λ κ ί ᾳ Ἡ ρ ώ δ ο υ κ α ὶ Ῥ η γ ί λ λ η ς θ υ γ α τ ρ ί ο υ ς» ἡ δὲ πρὸς δεξιὰ «ἡ τ ῶ ν Ἠ λ ε ί ω ν π ό λ ι ς Κ λ α υ δ ί ῳ Β ι β ο υ λ ί ῳ Ῥ η γ ί λ λ ῳ Ἡ ρ ώ δ ῃ Ἡ ρ ώ δ ο υ κ α ὶ Ῥ η γ ί λ λ η ς υ ἱ ῷ». Εὑρέθη δὲ καὶ ἄλλη ἐπιγραφὴ διπλῆ καὶ αὕτη ἐπὶ βάθρου τεθραυσμένου δυστυχῶς, ὥστε ἐλλείπει ἡ ἀρχὴ τῶν ἐπιγραφῶν. Διακρίνεται μόνον ἀριστερὰ « Β ή ρ ο υ κ α ὶ Α ἰ ν ί α ς Φ α υ σ τ ε ί ν η ς Σ ε β α σ τ ῆ ς Ἡ ρ ώ δ η ς» δεξιὰ δὲ Α ὐ ρ η λ ί ο υ Κ α ί σ α ρ ο ς Β ή ρ ο υ κ α ὶ Α ἰ ν ί α ς Φ α υ σ τ ε ί ν η ς Σ ε β α σ τ ῆ ς Ἡ ρ ώ δ η ς.

Ἐκ τούτων ἕπεται ὅτι τὰ τῆς ἐξέδρας ἀναφέρονται εἰς τὸν Ἡρώδην.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρίασις τῆς 31 Μαρτίου.

Ὁ κ. Κάϊλερ ὁμιλεῖ *περί τινος ἀναγλύφου ἐξ Ἐπιδαύρου.*

Ὁ κ. Κούρτιος ἐξακολουθεῖ *τὴν περὶ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφῶν ἔκθεσίν του.*

Ὁ κ. Φὸν Δοὺν *περί τινος σαρκοφάγου ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων.*

Συνεδρίασις τῆς 14 Ἀπριλίου.

Ὁ κ. Κάϊλερ *περὶ ἀργυρῶν καὶ χαλκῶν ἀμφορέων φοινικικῆς κατασκευῆς.*

Ὁ κ. Ῥουσόπουλος *περὶ νομισμάτων τοῦ τυράννου τῶν Φερρῶν Ἀλεξάνδρου.*

Ὁ κ. Ἰούλιος *περὶ δύο ὀρειχαλκίνων ἀγαλματίων ἐκ Πελοποννήσου.*

Ὁ κ. Μιλχαῖφερ *περὶ μαρμαρίνης κεφαλῆς ἀττικῆς τεχνοτροπίας.*

Τὸ 6' τεῦχος τοῦ Β' τόμου τοῦ περιοδικοῦ τῆς Σχολῆς θὰ ἐκδοθῇ τὸν προσεχῆ Ἰούνιον.

ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρίασις τῆς 5 Ἀπριλίου.

Ὁ κ. Δουμὸν ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἐν τῷ περιοδικῷ *Κέκροπι* δημοσιεύσεων τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας.

Ὁ αὐτὸς ἀναφέρει περὶ τῶν ἐν Δήλῳ ὑπὸ τοῦ κ. Ὁμὸλ ἐνεργουμένων ἀνασκαφῶν.

Ὁ κ. Τισσὼ πρέσβυς τῆς Γαλλίας ὁμιλεῖ περὶ τῆς Λιβύης τοῦ Ἡροδότου.

Ὁ κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος ἀναγινώσκει ἔκθεσιν τοῦ κ. Κ. Καραπάνου περὶ τῶν ἐν Δωδώνῃ ὑπ' αὐτοῦ γενομένων ἀνασκαφῶν.

Ὁ κ. Νικολαΐδης ἐξακολουθεῖ τὴν περὶ τοπογραφίας τῆς Ἰλιάδος ὁμιλίαν του.

Συνεδρίασις τῆς 18 Ἀπριλίου.

Ὁ κ. Δουμὸν ὁμιλεῖ περί τινων ἐπιγραφῶν ἀποσταλεισῶν ἐξ Ἀλεξανδρείας παρὰ τοῦ κ. Νερούτσου, καὶ περὶ τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τῆς εὐαγγελικῆς σχολῆς Σμύρνης ὑπὸ τοῦ κ. Παπαδοπούλου Κεραμέως.

Ὁ κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος ἀναγινώσκει μελέτην περὶ τῆς γενομένης ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει ἀναμορφώσεως ὑπὸ τῶν εἰκονοκλαστῶν αὐτοκρατόρων.

Ὁ κ. Κουπιτώρης ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ῥυθμοῦ ἐν τῇ ὑμνογραφίᾳ τῆς ἑλλην. Ἐκκλησίας ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τοῦ τελευταίου συγγράμματος τοῦ κ. Στέβενσον.

Αἱ συνεδριάσεις τοῦ ἐν τῇ Γαλλικῇ Σχολῇ *Ἰνστιτούτου τῆς Ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας* διεκόπησαν, καὶ θὰ ἐπαναληφθῶσι τὸν χειμῶνα.

Τὸ δ' καὶ ε' φυλλάδιον τοῦ *Δελτίου τῆς Ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας* (Ἀπρίλιος καὶ Μάϊος) ἐξεδόθησαν ὁμοῦ. Περιεχόμενα αὐτῶν.

Κ. Κόντου, διορθωτικὰ εἰς τὰς λέξεις μεθ' ἱστοριῶν ἐκ τῶν Δημοσθένους καὶ Αἰσχίνου λόγων.

Ο. Ῥίμαν, παρατηρήσεις εἰς τὰ αὐτὰ σχόλια.

Κ. Σάθα, ἀποσπάσματα ἑλλήνων ἱστορικῶν § 1. Χαιρήμονος Αἰγυπτιακά.

Π. Γιράρδ, Βοιωτικαὶ ἐπιγραφαί.

Α. Ἀναγνωστάκη, Ἀνάγλυφον παριστὰν χειρουργικὴν θήκην.

Ἰουλίου Μάρτα, Τεμάχια ἀγγείων ἀθηναϊκῶν φέροντα ὀνόματα ἀρχόντων.

Π. Λάμπρου, Ἡ σικύα ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἀσκληπιείου.

Θ. Ὁμόλ, Ἀνασκαφαὶ ἐν Δήλῳ.

Α. Δουμόν, Προτομαὶ κοσμητῶν τῆς ἀττικῆς ἐφηβίας § 1. Ἡλιόδωρος καὶ Σωσίστρατος.

Τ. Μάρτα, Ἐπιγραφὴ εὑρεθεῖσα ἐν Σπάτᾳ.

Ι. Πανταζίδου, Κριτικὰ καὶ ἑρμηνευτικά.

Κ. Καραπάνου, Ἡ Δωδώνη καὶ τὰ ἐρείπια αὐτῆς.

Ε. Ἐξὲρ, Ἀνέκδοτος. Δωδωναία ἐπιγραφή.

Βιβλιογραφία, Συνεδριάσεις τοῦ ἰνστιτούτου τῆς ἑλλ. ἀλληλογραφίας, *Εἰδήσεις καὶ ἀλληλογραφίαι.*

Πίνακες τέσσαρες, τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Ἀσκληπιείου, δύο κοσμηταὶ καὶ τεμάχια ἀγγείων.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἕνεκα πληθύος ὕλης αἱ περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀνασκαφῶν ἐκθέσεις θὰ καταχωρισθῶσιν ἐν τῷ προσεχεῖ τεύχει, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ περὶ τῶν ἐν Δωδώνῃ ἀνασκαφῶν ἔκθεσις τοῦ κ. Κ. Καραπάνου.

—Ἡ ἐν Σπάρτῃ ἐκδιδομένη ἐφημερὶς *Εὐρώτας* ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 24 Μαρτίου ἀναγγέλλει ὅτι ἔν τινι ἀγρῷ ἀνευρέθη πλὰξ ἐπιτάφιος ἔχουσα τὴν ἐπιγραφὴν τήνδε

Λυσανδρίδα χαῖρε
βιώσας ἔτη κ'

—Ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ἠγοράσθη καὶ νῦν κεῖται ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βαρβακείου σαρκοφάγος ἀρχαῖος τέχνης ῥωμαϊκῆς, εὑρεθεὶς μὲν ἐν Καστελλορίζῳ τῆς Τουρκίας ἐκεῖθεν δ' ἐνταῦθα κομισθεὶς ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου κ. Π. Κομνηνοῦ. Ὁ σαρκοφάγος εἶνε μικροῦ παιδός, ἐμφαίνονται δ' ἔτι αἱ ὀπαὶ

τῶν σιδηρῶν αὐτοῦ σφηνωμάτων. Ἐπὶ τῶν τεσσάρων ἐξωτερικῶν τοιχωμάτων εἰσὶ γεγλυμμέναι τέσσαρες μυθολογικαὶ παραστάσεις ἐν αἷς διὰ μετρίας ἐργασίας παρίστανται δεκαὲξ πρόσωπα. Τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ σαρκοφάγου κοσμοῦσι κομψοὶ κίονες κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ.

— Αἱ ἐν Δήλῳ ἀνασκαφαὶ ἐξακολουθοῦσιν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ κ. Θωμᾶ Ὁμὸλ μέλους τῆς Γαλλικῆς σχολῆς. Ἐν τῷ τελευταίῳ τεύχει τοῦ *Δελτίου τῆς ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας* δημοσιεύεται μακρὰ αὐτοῦ ἔκθεσις. Πλὴν ἄλλων ἀνευρέθησαν 34 ἐπιγραφαὶ ὧν τινες μὲν ἀναθηματικαί, τινὲς δὲ προξενίας ψηφίσματα καὶ ἄλλαι διαφόρου περιεχομένου.

— Τὸ τεμάχιον τῆς μετόπης τοῦ Παρθενῶνος τὸ κοινῶς γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *τὸ τεμάχιον τοῦ Cattaio* ἀνῆκον εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Δουκὸς τῆς Μοδένης, περιῆλθε νῦν ἐκ κληρονομίας εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ ἀρχιδουκὸς Καρόλου τῆς Αὐστρίας, ἐπετράπη δ' ἵνα σταλῶσιν ἐκμαγεῖα αὐτοῦ εἰς ἅπαντα τὰ Μουσεῖα. Ἓν τούτων ἐστάλη καὶ εἰς τὸ Βρεταννικὸν μουσεῖον ὅπου ὡς γνωστὸν ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ ἄλλα, τὰ κλαπέντα ὑπὸ τοῦ Λόρδου Ἐλγίνου· ἀλλ' ἡ θέσις τοῦ τεμαχίου τούτου ἐν τῇ μετόπῃ εἰσέτι δὲν ὡρίσθη.

— Σπουδαίαν συλλογὴν ῥωμαϊκῶν ἀρχαιοτήτων ἐκτήσατο τὸ ἀρχαιολογικὸν τμῆμα τοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου. Μεταξὺ τούτων περιλαμβάνονται οἰκιακὰ σκεύη ἐξ ἀργύρου, δακτυλιόλιθοι καὶ χρυσᾶ κοσμήματα.—Μεταξὺ τῶν δακτυλιολίθων ὑπάρχουσι καὶ μεγαλοπρεπέστατοι σμάραγδοι, μεταξὺ δὲ τῶν χρυσῶν κοσμημάτων πέντε χρυσᾶ ψέλλια ἐκ χρυσοῦ σχῆμα ἔχοντα ὄφεως καὶ φέροντα ἐν ἀναγλύφῳ τὸ μὲν κεφαλὴν Ἀπόλλωνος, τὸ δὲ κεφαλὴν Διός.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα δύο συνεκροτήθησαν τακτικαὶ συνεδριάσεις καὶ τέσσαρα ἐγένοντο ἀναγνώσματα.

Ὁ κ. Ἀ. Μανοῦσος τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος ἀνέγνω ἔμμετρον μετάφρασιν εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν *τῆς Α ῥαψῳδίας τῆς Ἰλιάδος*.

Ὁ κ. Α. Βλάχος τακτικὸν πάρεδρον μέλος ὡμίλησε *περὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ ἰδίως περὶ Γεωργίου Ζαλοκώστα*.

Ὁ κ. Ἀχ. Παράσχος τακτικὸν πάρεδρον μέλος ἀνέγνω δύο ᾄσματα τοῦ ἀνεκδότου ποιήματός του *Ἀλφρέδου*.

Ὁ κ. Ἀθ. Βερναρδάκης τακτικὸν πάρεδρον μέλος ὡμίλησε *περὶ φόρων*.

Τῇ 31 Μαρτίου καθ' ἣν ἑωρτάσθη ἡ ἐθνικὴ ἑορτὴ τῆς ΚΕ' Μαρτίου ἑώρτασε καὶ ὁ Σύλλογος τὴν ἑσπέραν ἐν τῷ Δημαρχείῳ φιλοκάλως διασκευασθέντι τὴν ἐπέτειον τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Πλῆθος πολὺ ἑκατέρου τοῦ φύλου ἐπλήρωσε καὶ τὰς τρεῖς τοῦ δημαρχείου εὐρείας αἰθούσας. Ἐντολῇ δὲ

τοῦ Συλλόγου τὸν πανηγυρικὸν μὲν ἐξεφώνησεν ὁ κ. Ἀριστείδης Οἰκονόμου ἐπίτιμον μέλος, ποίημα δὲ κατάλληλον ὁ κ. Ἀχιλλεὺς Παράσχος μέλος τακτικόν. Ὁ λόγος τοῦ κ. Οἰκονόμου δημοσιευθεὶς ἤδη ἐν ἀποσπάσματι συνδημοσιεύεται καὶ ἐν τῷ παρόντι τεύχει.

Τῇ α' Ἀπριλίου ἐγένετο ἐν Φαλήρῳ συναυλία ὑπὲρ τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ὑπὸ τοῦ μουσικοῦ θιάσου τῶν ὀρφανῶν Χατζηκώστα καὶ τῆς ὀρχήστρας τῆς ἑταιρίας τοῦ σιδηροδρόμου, ἐξ ἧς συνήχθησαν δραχμαὶ 1650, ὧν τὸ ἥμισυ ἡ ἑταιρία τοῦ σιδηροδρόμου ἀπέστειλεν εἰς τὴν σχολήν. Ὁ Σύλλογος ἐψήφισεν εὐχαριστήρια καὶ πρὸς τὸ συμβούλιον τοῦ ὀρφανοτροφείου Χατζηκώστα καὶ πρὸς τὴν ἑταιρίαν τοῦ σιδηροδρόμου.

Τὴν τελετὴν τῆς ἀνακομιδῆς τῶν ὀστῶν τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ ὁ Σύλλογος κατὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ψηφισθέντα παρηκολούθησεν ἐν σώματι, ἐντειλάμενος καὶ εἰς ἅπαντα τὰ ἔκτακτα αὐτοῦ μέλη ὅπως κατὰ τὴν ὥραν τῆς κηδείας ἔχωσι κλειστὰ τὰ καταστήματα αὐτῶν.

Ἀνώνυμος ὁμογενὴς προσήνεγκε κατὰ διετίαν εἰς τὸν Σύλλογον δρ. 500 πρὸς σύστασιν διαγωνισμοῦ πρὸς ἔκδοσιν βιβλίων χρησίμων εἰς τὰς σχολὰς τῶν ἀπόρων παίδων. Ὁ Σύλλογος εὐγνωμόνως ἀποδεξάμενος τὴν προσφορὰν ἐψήφισε καὶ αὐτὸς ἑτέρας 500 δρ. κατὰ διετίαν καὶ οὕτως ὁ διαγωνισμὸς ἔσται ἐτήσιος. Κατὰ τὸν ψηφισθέντα δ' ὀργανισμὸν τὸ εἶδος τοῦ ἑκάστοτε συγγραφησομένου βιβλίου ὁρίζεται δι' ἀποφάσεως τοῦ Συλλόγου τῇ προτάσει τῆς κοσμητείας τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων. Τοῦ πρώτου διαγωνισμοῦ τελεσθησομένου τὸ προσεχὲς ἔτος ὡρίσθη θέμα ἡ συγγραφὴ βιβλίου ἀναγνωστικοῦ πληροῦντος τοὺς ἑξῆς ὅρους· α) Θὰ ἀπαρτίζηται ἐκ 10 τοὐλάχιστον τυπογραφικῶν φύλλων. Θὰ περιέχῃ δ' ἐν ἀρχῇ μὲν ἀναγνώσματα εὐνόητα ὑπὸ παίδων διελθόντων τὸν συλλαβισμὸν καὶ τὰς ἁπλᾶς προτάσεις καὶ βαθμηδὸν θὰ λήγῃ δι' ἀναγνωσμάτων εὐνοήτων ὑπὸ παίδων δυναμένων ἀπροσκόπτως νὰ ἀναγινώσκωσι· β) τὰ ἀναγνώσματα πρέπει νὰ ἦνε ποικίλης ὕλης, σύντομα καὶ ἐν τῇ συντομίᾳ των αὐτοτελῆ καὶ σύμφωνα πρὸς τὸν ἐν τῷ κανονισμῷ τοῦ Συλλόγου (ἄρ. 106) σκοπὸν τῶν σχολῶν.

Ὁ Σύλλογος συνῆψε σχέσεις πρὸς τὸν ἐν Ἀδριανουπόλει *Φιλεκπ. Σύλλογον*.

Ἡ ἐν Παρισίοις ἐκδιδομένη *Ἀρχαιολογικὴ ἐπιθεώρησις* (Revue Archéologique) ἐδημοσίευσεν εὐμενῆ κρίσιν ὑπὲρ τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου. Διάφοροι δὲ ξέναι φιλολογικαὶ ἐφημερίδες καὶ ἐπιθεωρήσεις ἐδέξαντο τὴν δι' αὐτοῦ ἀνταλλαγήν.

Ἐξελέγησαν τακτικὰ ἐνεργὰ μέλη οἱ κκ. Ἀλέξανδρος Τομπάζης διδάκτωρ τῶν νομικῶν καὶ Νικόλαος Γ. Φιλιππίδης τελειόφοιτος τῆς φιλολογίας τακτικὰ πάρεδρα οἱ κκ. Παῦλος Γιράρδ, Ἰούλιος Μάρτα, Ὄθων Ῥίμαν, Θωμᾶς Ὁμόλ, Μάρκελλος Λαμβέρτ μέλη τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς σχολῆς. Ἐπίτιμα οἱ κκ. Ἰούλιος Σμὶθ διευθυντὴς τοῦ Ἀστεροσκοπείου, Bryand καὶ Taylor Ἀμερικανοί. Ἀντεπιστέλλον δὲ ὁ κ. Χ. Εὐαγγελίδης ἐν Ἀμερικῇ.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.—Ἐν τῷ ἀρ. 11 τῆς *Ἰενταίας φιλολογικῆς ἐφημερίδος* ὁ καθηγητὴς κ. Βάγνερ δημοσιεύει εὐμενεστάτην κρίσιν τῆς ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου κ. Δ. Βικέλα γενομένης μεταφράσεως τῶν δραμάτων τοῦ Σαιξπήρου *Ῥωμαίου καὶ Ἰουλίας*, *Λὴρ* καὶ *Ὀθέλλου*.

—Ἐν τῷ 6' τεύχει τῆς *Οἰκογενείας* (La famiglia) τοῦ καλλίστου τῶν ἐν Νεαπόλει ἐκδιδομένων περιοδικῶν περιέχεται κρίσις τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Ἀντωνίου Φραβασίλη μεταφράσεως τῆς *Γαλατείας* τοῦ Σπυρίδωνος Βασιλειάδη, ἣν ἀναλύων ὁ κριτικὸς ἰταλὸς ἀποκαλεῖ τὸν ποιητὴν αὐτῆς *Σαιξσπῆρον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος* διὰ τὸ «ἀχαλίνωτον καὶ τὸ τολμηρὸν τῆς ἐκφράσεως καὶ τῆς πλοκῆς».

—Φιλόβιβλός τις ἐν Μασσαλίᾳ ἀνεκάλυψε βιβλίον τῆς ιε' ἑκατονταετηρίδος ἐκ τῶν σπανιωτάτων. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐκδοθὲν ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΑ' ἐτυπώθη ἐν τῷ τυπογραφείῳ τοῦ συνεταίρου του Γουτεμβέργου τοῦ ἐφευρόντος τὴν τυπογραφίαν Πέτρου Σχαιφῆρου τοῦ ἐκ Μαγουντίας, οὗ φέρει καὶ τὰ σύμβολα. Ἐξετέθη δὲ εἰς κοινὴν θέαν ἐν τῷ κατὰ τὴν πλατεῖαν Χρηματιστηρίου βιβλιοπωλείῳ Πινέ.

* * *

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ.—Ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 21 Μαρτίου τῆς ἐν Λονδίνῳ Μετεωρολογικῆς Ἑταιρίας ἀνεγνώσθη πραγματεία τοῦ αἰδεσίμου ἱερέως Ἕρβερτ Βόϋς «ἀποτελέσματα μετεωρολογικῶν ἐν Πάτραις παρατηρήσεων κατὰ τὰ ἔτη 1874 καὶ 1875.» Ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ πολλὰ ἀναφέρονται τὰ περίεργα περὶ τοῦ κλίματος τῶν Πατρῶν ὑπὸ ὑγιεινὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ἔποψιν.

—Ἡ ὑπὸ τοῦ γνωστάτου Λουδοβίκου Φιγκιὲ ἐκδιδομένη κατ' ἔτος *ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς* γράφει τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ἀστεροσκοπείου παρατηρηθέντος ἀστέρος ἐν τῷ ἀστερισμῷ τοῦ *Κύκνου*. «Τῷ 1876 παρετηρήθη νέος ἀστήρ. Ὁ ἀστερισμὸς τοῦ *Κύκνου* ἐπλουτίσθη διὰ τούτου, παρατηρηθέντος κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ κ. Σμὶθ διευθυντοῦ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν. Τὴν 12/24 Νοεμβρίου 1876 τὴν 5 ὥραν καὶ 41 λεπτὰ τῆς ἑσπέρας ὁ ἀστρονόμος οὗτος παρετήρησε τὸν ἀστέρα τοῦτον, τρίτου μεγέθους ἐν τῷ Ζενὶθ τοῦ Κύκνου. Ὁ ἀστὴρ ἦν λίαν κίτρινος, τὸ μεσονύκτιον δὲ τὸ φῶς του ἦν ζωηρότατον. Τὴν 18/30 Νοεμβρίου ὁ ἀστὴρ δὲν ἦτο πλέον ὁρατός. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀγγελίας ταύτης ὁ οὐρανὸς ἦτο κεκαλυμμένος ἐν Παρισίοις ἐκτὸς σπανίων ἐξαιρέσεων. Παρατηρήσεις ἐπομένως δὲν ἐγένοντο ἐπαρκεῖς· ἐν τούτοις ὁ ἀστὴρ ἐφάνη εἰς τὸν κ. Παῦλον Ἐρρῖκον ὡς 5ου μεγέθους, τὸ δὲ χρῶμά του πρασινωπόν, σχεδὸν κυανοῦν. Τὴν 20/2 Νοεμβρίου ὁ κ. Κορνὺ ἠδυνήθη νὰ ἀναλύσῃ διὰ τοῦ φασματοσκοπείου τὸ φῶς τοῦ

ἀστέρος. Διὰ τῆς ἀναλύσεως ἀπεδείχθη ὅτι ὁ ἀστὴρ κατέχει ἀέριον τῆς αὐτῆς ἀκριβῶς συνθέσεως καὶ ἡ περικυκλοῦσα τὸν ἥλιον *χρωμόσφαιρα*.

—Ἐν τῷ ἰταλικῷ σιδηροδρόμῳ τῷ ἄγοντι ἀπὸ Ταυρίνου εἰς Μοδάνε καὶ διερχομένου τὸ Κεννήσιον ὄρος ἐφηρμόσθη ὁ διὰ φωταερίου φωτισμός. Τοῦτο ἐπεζητεῖτο πρὸ καιροῦ διότι αἱ πολλαὶ σήραγγες ἃς διέρχεται ὁ σιδηρόδρομος οὗτος ὑπὸ τὰς Ἄλπεις καὶ μάλιστα ἡ μείζων τούτων ἡ ὑπὸ τὸ Κεννήσιον ὄρος καθιστῶσιν ὀχληρὸν λίαν τὸ ταξείδιον φωτιζομένων τῶν σιδηροδρομικῶν ἁμαξῶν δι' ἐλαίου, οὗ τὸ φῶς εἶναι λίαν ἀμαυρόν. Ἤδη ἡ ἐνόχλησις αὕτη ἐκλείπει, τὸ δὲ φωταέριον θὰ παραλαμβάνῃ ἡ ἁμαξοστοιχία ἐν ἰδίῳ ἀεροφυλακίῳ ἐκ τοῦ ἐν Μοδάνε καταστήματος τοῦ φωταερίου.

—Ὁ διάσημος ἄγγλος καθηγητὴς Τύνδαλλ ἐφεῦρε μηχανὴν δι' ἧς δύναταί τις νὰ ἀναπνέῃ ἐπὶ ἡμίσειαν τοὐλάχιστον ὥραν ἐν τῷ μέσῳ πυκνοτάτου καπνοῦ. Πείραμα γενόμενον ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν πυροσβεστῶν τοῦ Λονδίνου ἐπέτυχε κατὰ πάντα, οἱ δὲ περιβληθέντες τὴν μηχανὴν πυροσβέσται ἠδύναντο ἐλευθέρως νὰ κινῶνται ἀναπνέοντες ἀέρα καθαρώτατον. Διότι τῆς μηχανῆς ταύτης τὸ μυστήριον συνίσταται εἰς τὸ νὰ διυλίζῃ καὶ καθαρίζῃ τὸν πλήρη καπνοῦ ἀέρα, ὅπως αἱ συνήθεις διυλιστικαὶ συσκευαὶ καθαρίζουσι τὸ ἀκάθαρτον ὕδωρ.

* *
*

ΘΕΑΤΡΟΝ ΜΟΥΣΙΚΗ.—Ὁ κ. Βουργὼλτ-Δυκουδραὶ ὅστις ἐξέδωκε τὰς *δημώδεις μελῳδίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀνατολῆς* ἐτέλεσε τελευταίως ἐν Παρισίοις συναυλίαν ἐν τῷ μουσικῷ ἰνστιτούτῳ, καθ' ἣν ἐξετελέσθησαν μετὰ πλήρους ἐπιτυχίας τινὲς τῶν μελῳδιῶν τούτων. Τὸ νανούρισμα *κοιμήσου κόρη μου κ' ἐγὼ νὰ σοῦ χαρίσω* ἐζητήθη δίς. Τὸ *Κλάψτε μάτια κλάψετε*, *Ἄσπρη μου τριανταφυλλίτσα*, *Ἕνα πουλάκι τὴν αὐγὴ* ἐχειροκροτήθησαν ζωηρῶς. Ἔτι δὲ τὰ *Ἀπ' τὸ στενό σου νὰ διαβῶ*, *Τί τὸ θέλ' ἡ μάνα σου τὴν νύχτα τὸ λυχνάρι*, *Σὰν παιθάνω στὸ καράβι*. Τὸ γνωστὸν δὲ ᾆσμα τοῦ κ. Σκυλίσση *Ποῦ νὰ ἦναι, τί νὰ κάμνῃ* ἐξετελέσθη ἐπὶ βιολίου. Ὁ κ. Δυκουδραὶ θέλων νὰ δείξῃ τὴν σχέσιν ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς μουσικῆς τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων καὶ τῆς νεωτέρας ἐκκλησιαστικῆς καὶ δημοτικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἐξετέλεσεν ἐπὶ κλειδοκυμβάλου τὸν *Ὕμνον πρὸς τὴν Μοῦσαν* ἕνα τῶν πέντε διασωθέντων ἡμῖν τεμαχίων ἐκ τῆς μουσικῆς τῶν ἀρχαίων, ἅτινα μετὰ πλείστους κόπους κατωρθώθη νὰ ἀναγνωσθῶσι καὶ ἐναρμονισθῶσιν. Ὁμοίως ἐξετέλεσε καὶ τὸν ψαλμὸν *οὐκ ἀλλοτριώσάν με* ὅστις εἶναι γεγραμμένος κατὰ τὸν Δώριον τρόπον.

—Ὁ ἡμέτερος κ. Ἀλ. Σταματιάδης ἔγραψε τουρκιστὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει δρᾶμα *Γαζῆ-Ὀσμὰν* τῆς ἐποχῆς τῶν Σελδσουκιδῶν ὅπερ θὰ διδαχθῇ ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ Θεάτρου Γεδὶκ-Πασσᾶ.

—Ἀπεβίωσε πένης καὶ ἐν τῷ νοσοκομείῳ τῆς Γενούης ὁ ἰταλὸς μελοποιὸς Ἐρρῖκος Πετρέλλας γεννηθεὶς ἐν Πανόρμῳ τῷ 1818. Μεταξὺ τῶν με-

λοδραμάτων αὐτοῦ διακρίνονται ἡ *Ἰόνη*, ἡ *Κόμισσα Ἀμάλφη*, αἱ *Ἀπόκρεω τῆς Βενετίας*, ἡ *Ἐλνάδα*, ἡ *Ἑλένη ἡ ἐκ Τολώσσης* κτλ.

— Ὁ γνωστὸς ἡμῖν βαρύτονος κ. Διὰζ δὲ Σόρια κατ' αὐτὰς ἐν Νικαίᾳ ἔλαβε μέρος εἰς εὐεργετικὴν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν παράστασιν ὑποκριθεὶς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀμλέτου ἐν τῷ ὁμωνύμῳ μελοδράματι τοῦ Θωμᾶ μετ' ἐκτάκτου ἐπιτυχίας· πρῶτον ἤδη ἔψαλεν ἐν μελοδράματι ἡ δ' ἐπιτυχία ἦν ἔκτακτος, συναχθέντος ποσοῦ ὑπὲρ τὰς 15,000 φράγκων.

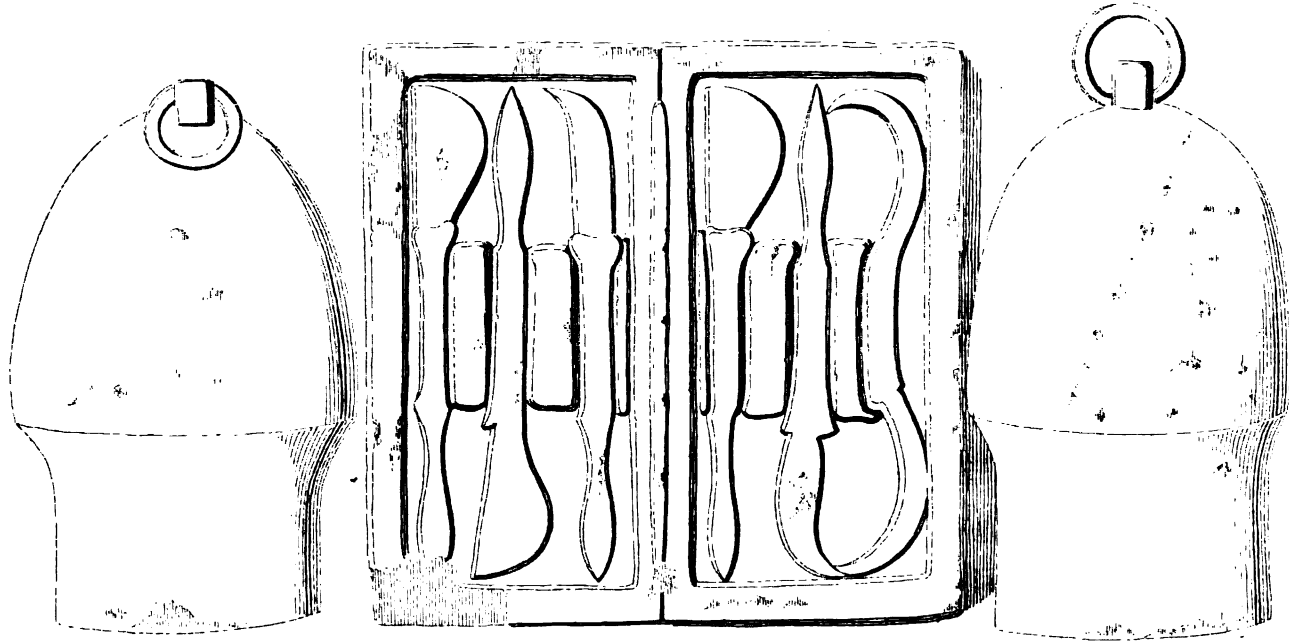
— Τὰ ἑξῆς νέα δραματικὰ καὶ μουσικὰ ἔργα ἐξετελέσθησαν τὸν λήξαντα μῆνα. Ἐν Παρισίοις τὸ δρᾶμα *Ἐξόριστοι* τοῦ Εὐγενίου Nus ἀπὸ τοῦ Θεάτρου τῆς Πύλης τοῦ ἁγίου Μαρτίνου, ἡ κωμῳδία *τὸ Μωρὸ* (Bebè) τῶν Ναγιὰκ καὶ Ἑννεκὲν ἀπὸ τοῦ Θεάτρου τοῦ Ὠδείου, τὸ δρᾶμα *ἡ ἐπάνοδος τῆς νεότητος* (le retour de la Jeunesse) τοῦ Ὀδυσσέως Βαρβιὲ ἀπὸ τοῦ Θεάτρου Ambigu. Τὰ μελοδράματα *ὁ δήμιος τῆς Βενετίας* (le bravo de Venise) τοῦ μελοποιοῦ Σαλβάϋρ καὶ *ὁ ἀργυροῦς κωδωνίσκος* (le timbre d' argent) τοῦ μελοποιοῦ Σαὶν-Σαὲνς ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ Λυρικοῦ Θεάτρου, τὸ μελόδραμα Cinq-Mars τοῦ Γουνὼ ἀπὸ τοῦ Θεάτρου τῆς Opéra-Comique, καὶ τὸ μελόδραμα *ὁ βασιλεὺς τῆς Λαχόρης* τοῦ Μασσενὲ ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ μεγάλου Θεάτρου τοῦ μελοδράματος (Grande Opéra). Ἔτι δὲ τὰ μελοδραμάτια ἡ *Σορρεντίνη* τοῦ Βασσὲρ ἀπὸ τοῦ Θεάτρου Bouffes καὶ *οἱ κώδωνες τοῦ Κορνεβὶλ* τοῦ Πλαγκὲτ ἀπὸ τοῦ Θεάτρου Folies-Dramatiques. Ἐν Γερμανίᾳ ἐψάλησαν τὰ ἑξῆς νέα μελοδράματα. Ἡ *Γενοβέφα* καὶ ὁ *Μαμφρέδος* τοῦ μελοποιοῦ Σοῦμαν ἀπὸ τοῦ θεάτρου τοῦ μελοδράματος ἐν Βερολίνῳ, καὶ τὸ μελοδραμάτιον *ὁ δόκιμος τοῦ ναυτικοῦ* (Seekadet) τοῦ Ῥιχάρδου Γενὲ ἀπὸ τοῦ θεάτρου Willmstädtisches. Ἡ *Γουλνάρα* τοῦ μελοποιοῦ Ἀδόλφου Μὸρ ἐν Ἀμβούργῳ, τὸ *ῥόδον τοῦ Βουδστὸκ* τοῦ μελοποιοῦ Βέννεβιτζ ἐν Μαγδεμβούργῳ, ὁ *Βανδὺκ* τοῦ μελοποιοῦ Μύλλερ ἐν Ῥόττερδαμ. Καὶ ἐν Ἰταλίᾳ μελοδράματα μὲν ἡ *Ὡραία Κόρη* (Bella Fanciulla) τοῦ μελοποιοῦ Λουκίλλα ἐν τῷ Θεάτρῳ *Ἀπόλλων* τῆς Ῥώμης, ὁ *Ματθαῖος Κορβῖνος* τοῦ μελοποιοῦ Πινσούτη ἀπὸ τοῦ Θεάτρου *Σκάλα* τῶν Μεδιολάνων, καὶ ἡ *Γουλνάρα* τοῦ μελοποιοῦ Γουαρνέρη ἀπὸ τοῦ Θεάτρου Cartoleria τῆς Γενούης. Κωμῳδίαι δὲ δύο τὰ *παλαιὰ κατάστιχα* τοῦ Γαλλίνα δοθεῖσαι ἐν Βενετίᾳ, καὶ *ὁ σύζυγος ἐραστὴς τῆς συζύγου* τοῦ Γιακομέττη ἐν Ῥώμῃ.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1877 ΑΠΡΙΛΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλίψις	748,41 χμ.		Μέση θερμοκρασία	17,77	
Μεγίστη »	755,60	(τὴν 4ην)	Μεγίστη »	24,5	(τὴν 25ην)
Ἐλαχίστη »	741,51	(τὴν 22αν)	Ἐλαχίστη »	—9,4	(τὴν 4ην)

Ἡμέραι βροχῆς 9 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 7,03 χμ.) ἀστραπῶν 5.
Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 11 ἡμέρας ΝΔ, 9 Δ, 1 ΒΔ, 3 ΒΑ, 6 Ν.

Λιθογρ. Γ. Κόλμαν.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΤΟΣ Α'	30 ΜΑΙΟΥ 1877	ΤΕΥΧΟΣ 5'

ΠΕΡΙ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

ΚΑΙ ΙΔΙΩΣ

ΠΕΡΙ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΑΛΟΚΩΣΤΑ *.

Κύριοι,

Ἄτοπος ἴσως καὶ ἄκαιρος, πιθανώτατα δὲ καὶ ἀδικαιολόγητος πάντῃ — τίς οἶδε! — θέλει φανῇ εἰς πολλοὺς ἐξ ὑμῶν ὁ ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου περὶ Ἕλληνος ποιητοῦ καὶ ἑλληνικῆς ποιήσεως λόγος, μετὰ τὸ χθὲς μόλις ἀντηχῆσαν ἐντεῦθεν, καὶ ἔναυλον βεβαίως ἔτι διαμένον, γενικὸν ἐκεῖνο καὶ φοβερὸν ἀνάθεμα κατὰ τῆς νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως, ὅπερ μετὰ τοσαύτης ἐκαρύκευσεν εὐφυολογίας ὁ εἰσηγητὴς τῆς κρίσεως τοῦ δραματικοῦ διαγωνισμοῦ τοῦ ἡμετέρου συλλόγου, καὶ ὅπερ τοσοῦτον ἴσως εὐαρέστως ἤχησεν εἰς τὰ ὦτα τῶν εἴτε ἐξ ἀγνοίας εἴτε ἐκ προθέσεως ἑτοίμων νεκροπομπῶν τῆς νεκρᾶς ἡμῶν φιλολογίας. — «Πῶς;» θέλουσιν ἴσως ἀπορήσει καθ' ἑαυτοὺς πολλοὶ ἐξ ὑμῶν· «ἡμεῖς ἠκούσαμεν χθές, ὅτι ὄχι μόνον δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' οὐδὲ δύναται κἂν νὰ ὑπάρξῃ νεοελληνικὴ ποίησις· καὶ παρέρχεσαι σὺ σήμερον εἰς μέσον ἡμῶν, πρὶν ἢ κἂν ἔτι ἀπηχήσῃ ἡ τοσοῦτον εὐφυὴς ἐκείνη προγραφή, πρὶν ἢ πως λησμονηθῇ τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο Lasciate ogni speranza, καὶ τολμᾷς νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃς, λέγων περὶ ποιήσεως ἑλληνικῆς καὶ περὶ Ἕλληνος ποιητοῦ;

Ἀληθῶς, κύριοι· τόλμη βεβαίως καὶ τόλμη μεγάλη ἀπαιτεῖται, ὅπως λαλήσῃ τις πλέον πρὸς ὑμᾶς περὶ ποιητικῆς παραγωγῆς τῆς νέας Ἑλλάδος, μεθ' ὅσα πρὸ ὀλίγων μόλις ἡμερῶν ἠκούσατε ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ, μεθ' ὅσα πολλοὶ ἐξ ὑμῶν ἴσως, ἂν μὴ πάντες, ἐπιστεύσατε περὶ τῆς παντελοῦς ποιητικῆς στειρώσεως τῆς νέας ἑλληνικῆς γενεᾶς. Τοσοῦτον εὐπρόσωπος ὑπῆρξεν ἡ προγραφή, τοσοῦτον πείθουσα καὶ παρασύρουσα ἡ ἐτυμηγορία, τοσοῦτον

* Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τὴν 22 Ἀπριλίου 1877.

οὔτε τυχαῖα ἐξ ἑαυτῶν οὔτε προσοχῆς ἀνάξια ὡς ἐκ τῆς κλήσεώς των τὰ ἐξενεγκόντα αὐτὴν δικαστικὰ χείλη.

Ἡ τόλμη ὅμως αὕτη εἶνε καθῆκον ἐπιτακτικῶς ἐπιβαλλόμενον εἰς τὸν ἔχοντα τὴν τιμὴν νὰ ἀποτείνῃ τὴν στιγμὴν ταύτην πρὸς ὑμᾶς τὸν λόγον. Ὁ τοσάκις ἄλλοτε ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ἀσχολήσας τὴν εὐμενῆ ὑμῶν προσοχὴν περὶ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ποίησιν, ὁ τοσάκις ἐπικαλεσάμενος τὴν συμπάθειαν τῆς ὑμετέρας μνήμης ὑπὲρ τῶν ἀποιχομένων ἀηδόνων τοῦ νέου ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ, ὁ συμμελετήσας μεθ' ὑμῶν, ἐν ὥρᾳ εὐαρέστου λήθης τῆς κύκλῳ ἡμῶν ἀμούσου τύρβης, τὰ ἔργα τῶν νέων Ἑλλήνων ποιητῶν, καὶ μετ' ἐθνικῆς ὑπερηφανείας ἀναφυσήσας τὸν ἐν αὐτοῖς ποιητικὸν σπινθῆρα, νομίζει καὶ σήμερον ὅτι ἱερὸν ἔχει καθῆκον νὰ ἀποδείξῃ ὑμῖν, ὅτι οὔτε αὐτὸς ἐφαντασιοκόπει λαλῶν, οὔτε ὑμεῖς φαντασμηγορίας ἠκροᾶσθε ἀκούοντες περὶ ἑλληνικῆς ποιήσεως· χρέος δ' αὐτοῦ ἀπαράβατον φρονεῖ νὰ δικαιολογηθῇ πρὸς ὑμᾶς οὐ μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων, καὶ νὰ σᾶς πείσῃ ὅτι δὲν ὑπέκλεπτε ταχυδακτυλουργῶν τὴν ὑμετέραν προσοχήν, οὔτε περὶ ἀνυπάρκτων διελέγετο, οὔτ' ἐμυθολόγει περὶ νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως, οὔτε, κριτικὰς μελέτας ἐπαγγελλόμενος, ἤνθιζεν ἐγκωμιαστικῶς τὸν λόγον, οἷον εὔνους τις ἐπικήδειος πανηγυριστὴς ἢ ἐγκάθετος μετριοτήτων ἐπαινέτης.

Δὲν ὑπάρχει ποίησις ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλλάδι, οὔτε σκιὰ οὔτε ἴχνος ποιήσεως,—ἠκούσατε ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου πρὸ ὀλίγων μόλις ἑβδομάδων· «δὲν ὑπάρχει οὔτε δύναται νὰ ὑπάρξῃ ποίησις ἐν αὐτῇ», διότι «ποιητὴς — σᾶς εἶπον—ἀδύνατον εἶνε νὰ γεννηθῇ καὶ νὰ ὑπάρξῃ ἐκτὸς μιᾶς οἱασδήποτε περιῤῥεούσης αὐτὸν ποιητικῆς ἀτμοσφαίρας», διότι τοιαύτη ἀτμοσφαῖρα ποιητικὴ δὲν ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι, διότι ἡ Ἑλλὰς εἶνε ξένη τοῦ βασανίζοντος σήμερον τὰ λοιπὰ ἔθνη πνευματικοῦ σάλου, διότι ἡ Ἑλλὰς δὲν νοσεῖ τὴν νόσον τοῦ αἰῶνος, τουτέστιν ἔλλειψιν καὶ δίψαν ἰδανικοῦ.—Τοιαῦταί εἰσιν ἐν συνόψει, ἀλλ' αὐταῖς ὅμως λέξεσιν, αἱ συνθηματικαὶ καί πως ἀόριστοι φράσεις, δι' ὧν, δίκην παπικοῦ ἀφορισμοῦ, προεγράφη μετὰ πολλῆς τῆς αὐταρκείας καὶ ἀπὸ καθέδρας οὕτως εἰπεῖν, σύσσωμος ἡ ποιητικὴ παραγωγικότης τῆς νέας Ἑλλάδος, ἀπεφυσήθη δὲ παντελῶς καὶ ἐξηνεμώθη πᾶσα καὶ τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ ποιητικὴ ἐλπίς.

Δὲν ἀνήκει βεβαίως εἰς ἐμὲ νὰ ὑπερασπίσω κατὰ τῆς γενικῆς ταύτης καὶ συλλήβδην ἐκφερομένης καταδίκης πάντας τοὺς ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος γράψαντας ἐν αὐτῇ στίχους ἢ ποιήματα, οὔτε ὑπὲρ πάντων αὐτῶν νὰ διεκδικήσω τὸ ποιητικὸν δίπλωμα. Ἐγὼ πρῶτος ἀναγνωρίζω, καὶ πολλάκις ἀπό τε τοῦ βήματος τούτου λαλῶν καὶ δημοσίᾳ γράφων, ὑπέδειξα τὸ ἕωλον καὶ πεζὸν πολλῶν ἐκ τῶν ποιητικοφανῶν προϊόντων τῆς νεωτέρας ἡμῶν φιλολογίας. Μεγίστη ὅμως ὑπάρχει διάστασις μεταξὺ τοιαύτης τινὸς ἐπὶ μέρους κατακρίσεως καὶ τῆς γενικῆς καὶ ἀνεξετάστου ἀρνήσεως πάσης

ποιητικότητος ἐν Ἑλλάδι· ἔτι δὲ μείζων ἡ ἀπὸ τῆς τοιαύτης καταδίκης ἀπόστασις τοῦ θεμελιοῦντος δῆθεν αὐτὴν ἀξιώματος, ὅτι οὔτε ὑπάρχει οὔτε δύναται νὰ ὑπάρξῃ ποίησις ἐν Ἑλλάδι, διότι δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῇ ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα.

Δὲν θέλω νὰ ἐπιμείνω οὔτε ἐπιμένω εἰς τὴν φρασεολογικὴν τῆς καταδίκης ταύτης διατύπωσιν, καί τοι—ἐξομολογοῦμαι ταπεινῶς,—οὔτε τὴν *περιῤῥέουσαν ἀτμοσφαῖραν* εὐκόλως ἐννοῶ, οὔτε βλέπω τὸν βασανίζοντα τὰ λοιπὰ ἔθνη πνευματικὸν σάλον, οὔτε γνωρίζω ἢ ἤκουσά ποτε ὡς κοινωνικὴν νόσον τὴν ἔλλειψιν καὶ δίψαν ἰδανικοῦ, οὔτε ἐννοῶ πῶς ἐκ νόσου οἱασδήποτε δύναται νὰ προέλθῃ ποίησις ἀξία τοῦ ὀνόματος, καὶ πῶς μάλιστα πρὸς παραγωγὴν ποιήσεως ἀπαιτεῖται οὐχὶ ὕπαρξις ἀλλ' ἔλλειψις ἰδανικοῦ. Δὲν ἐπιμένω δὲ εἰς ἐξονύχισιν τῶν λεπτομερειῶν τούτων, διότι ὑποθέτω ὅτι πᾶσαι αὗται αἱ εὔηχοι φράσεις συνεφορήθησαν ἁπλῶς εἰς διακόσμησιν καὶ πρόχειρον συνθηματικὴν ὑποστήριξιν τῆς φοβερᾶς ἐκείνης θανατικῆς καταδίκης, ἥτις ἀγνοῶ ἀληθῶς πόθεν καὶ πρὸς τίνα σκοπὸν ἐξηνέχθη κατὰ πάσης ὁμοῦ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως, ὑπ' ἀνδρὸς μὲν εὐφυοῦς, στηριχθεῖσα ὅμως καὶ θεμελιωθεῖσα ἐπὶ ἀξιώματος αἰωρουμένου ἐν τῷ κενῷ καὶ στερουμένου παντὸς ἱστορικοῦ τε καὶ κριτικοῦ θεμελίου.

Θέλω ἀρκεσθῇ, κύριοι, εἰς τὴν οὐσίαν μόνον καὶ τὴν καθ' αὑτὸ ἔννοιαν τῆς φράσεως ἐκείνης, καὶ θέλω παρακαλέσει ὑμᾶς νὰ μοὶ παράσχητε στιγμῶν ὀλίγων εὐμενῆ προσοχὴν, ὅπως δι' ὀλίγων ἀποδείξω, ὅτι τὸ δῆθεν ἀξίωμα ἐκεῖνο: «Δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ γεννηθῇ ποιητὴς ἐν μὴ ποιητικῇ ἀτμοσφαίρᾳ» εἶνε ψευδὲς ἀξίωμα, ὡς ψευδὴς ἐπίσης εἶνε ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι ἐν τῇ σημερινῇ Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχει ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα.

Οὐδέποτε ἴσως, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων μέχρι τῶν νεωτάτων φιλοσόφων καὶ κριτικῶν, ἐξηνέχθη ἐπαναστατικωτέρα κατὰ τῶν ἀναλλοιώτων θεσμῶν τῆς αἰσθητικῆς ἐπιστήμης ἀρχὴ, ἢ τὸ παράδοξον τοῦτο, ὅτι ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητος μήτηρ τοῦ ποιητοῦ εἶνε ποιητική τις ἀτμοσφαῖρα, ὅτι ἡ ποιητικὴ μεγαλοφυΐα ἢ τὸ ποιητικὸν τάλαντον δὲν εἶνε ἐγγενῆ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ποιητοῦ, καὶ οἱονεὶ μερίς τις τοῦ θείου καὶ αἰωνίου πνεύματος, ἀλλ' ἀποτέλεσμα ξένης καὶ ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως, φύτρα σπόρου κοινωνικοῦ, ἀντήχησις, οὕτως εἰπεῖν, τοιούτου ἢ τοιούτου κοινωνικοῦ σάλου. Πάντες δὲ τοὐναντίον οἱ περὶ τὴν αἰσθητικὴν ἐπιστήμην ἀσχοληθέντες, πάντες οἱ περὶ τέχνης καὶ καλοῦ φιλοσοφήσαντες ὁμοφώνως παραδέχονται, ὅτι πρῶτον καὶ κύριον τοῦ ποιητοῦ προσὸν εἶνε ἡ ἔμπνευσις, ὁ ἐγγενὴς ἐκεῖνος σπινθὴρ, οὗτινος ἀνομοίως ἔλαχον παρὰ τῆς φύσεως οἱ θνητοὶ, ἡ μυστηριώδης ἐκείνη καὶ ἀνεξήγητος δύναμις τοῦ αἰσθάνεσθαι ὅ,τι πάντες αἰσθάνονται, τοῦ ἐκπροσωπεῖν πᾶσαν ἀνθρωπίνην καρδίαν καὶ ἀνταποδίδειν ὅ,τι αἰσθάνονται μὲν ἴσως, ἀλλ' ἀδυνατοῦσι καὶ νὰ ἐκφράσωσιν οἱ πολλοί. Ὅπως δήποτε δὲ καὶ ἂν κληθῇ ἡ μυστηριώδης αὕτη δύναμις, εἴτε Μοῦσα ὀνομασθῇ, ἢ ἔμπνευσις, ἢ ἐνθουσιασμὸς, εἴτε ἀπο-

κάλυψις ἢ θεία χάρις, βέβαιον εἶνε πάντοτε καὶ πάσης συζητήσεως ὑπέρτερον, ὅτι ἡ κατ' ἐξοχὴν ὑποκειμενικὴ τῶν ὡραίων τεχνῶν, ἡ ποίησις, ἕδραν αὐτῆς ἔχει καὶ πηγὴν τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ ποιητοῦ, μάτην δὲ ἤθελε ζητήσει αὐτὴν ἔξωθεν ὁ ἔσωθεν πτωχός, καὶ μάτην ἤθελε μοχθήσει ἀντλῶν ποιητικὰς ἐμπνεύσεις ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ὁ ἔχων πεζὴν τὴν διάνοιαν, χαμαιπετῆ τὴν φαντασίαν, τὴν καρδίαν ῥιγοῦσαν ἐκ ποιητικῆς ἀναιμίας, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ταπεινὴν ἐκ φύσεως καὶ κοινήν.

Ὥρας ἴσως ὁλοκλήρους ἠδυνάμην, κύριοι, νὰ ἀπασχολήσω ὑμᾶς, μαρτύρια τῶν λόγων μου ἐπικαλούμενος, καὶ παραθέσεις ἔκ τε τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ὁρμαθίζων εἰς ὑποστήριξιν αὐτῶν. Θέλω ὅμως ἀρκεσθῇ εἰς δύο μόνους ἀλλὰ μεγάλους τῆς ἀρχαιότητος ἄνδρας, εἰς τοὺς γίγαντας ἐκείνους τῆς φιλοσοφίας, οἵτινες καὶ σήμερον ἔτι, μετὰ χιλιετηρίδων πάροδον, ἀποτελοῦσι τοὺς δύο πόλους τοῦ ἄξονος, περὶ ὃν ἐξακολουθεῖ στρεφομένη ἡ νεωτέρα φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη, εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

Ὁ μέγας τοῦ Σωκράτους μαθητής, ὁ προγράψας ἐκ τῆς ἰδανικῆς του Πολιτείας τοὺς ποιητάς, ὡς ὄντα ἀνωφελῆ καὶ ἐπικίνδυνα, δὲν ἐδίστασεν ὅμως νὰ ὀνομάσῃ αὐτοὺς *θείους* [1]. Δὲν ποιοῦσι, λέγει, οἱ ποιηταὶ «σοφίᾳ, ἀλλὰ φύσει τινὶ καὶ ἐνθουσιάζοντες, ὥσπερ οἱ θεομάντεις καὶ οἱ χρησμῳδοί» [2]. Θεία, κατ' αὐτὸν μανία καὶ *Μουσῶν κατοχωχή*, ὡς τὴν ἀποκαλεῖ, εἶνε τῆς ποιήσεως παραγωγός, καταλαμβάνουσα *ἁπαλὴν* καὶ *ἄβατον ψυχήν*, *ἐγείρουσα* καὶ *ἐκβακχεύουσα αὐτήν*· καὶ ματαιοπονοῦντα κηρύττει ἐκεῖνον, *ὅστις ἄνευ μανίας Μουσῶν ἐπὶ ποιητικὰς θύρας ἀφίκηται* [3]. Λεπτομερέστερον δέ, καὶ μετὰ τῆς ἀμιμήτου ἐκείνης διαλεκτικῆς χάριτος, ἥτις ἰδιάζει αὐτῷ, λαλεῖ περὶ τοῦ πράγματος ὁ Πλάτων ἐν Ἴωνι [4]. *Θεία*, λέγει, *δύναμις*, κινεῖ τοὺς ποιητάς, «ὥςπερ ἐν τῇ λίθῳ, ἣν Εὐριπίδης μὲν Μαγνῆτιν ὠνόμασεν, οἱ δὲ πολλοὶ Ἡρακλείαν· καὶ γὰρ αὕτη ἡ λίθος οὐ μόνον αὐτοὺς τοὺς δακτυλίους ἄγει τοὺς σιδηροῦς, ἀλλὰ καὶ δύναμιν ἐντίθησι τοῖς δακτυλίοις, ὥστ' αὖ δύνασθαι ταὐτὸν τοῦτο ποιεῖν, ὅπερ ἡ λίθος, ἄλλους ἄγειν δακτυλίους, ὥστ' ἐνίοτε ὁρμαθὸς μακρὸς πάνυ σιδηρίων καὶ δακτυλίων ἐξ ἀλλήλων ἤρτηται· πᾶσι δὲ τούτοις ἐξ ἐκείνης τῆς λίθου ἡ δύναμις ἀνήρτηται. Οὕτω δὲ καὶ ἡ Μοῦσα ἐνθέους μὲν ποιεῖ αὐτή, διὰ δὲ τῶν ἐνθέων τούτων ἄλλων ἐνθουσιαζόντων ὁρμαθὸς ἐξαρτᾶται.» Εὐστοχωτάτη ἀληθῶς εἰκὼν τῆς ἐπὶ τοὺς πολλοὺς ἐπιδράσεως τῶν ποιητῶν, καὶ ἀπροσμάχητος ἀναίρεσις τῆς ψευδοῦς ἐκείνης θεωρίας, ὅτι αἱ κοινωνίαι τοὐναντίον γεννῶσι καὶ διαμορφοῦσι τοιούτους ἢ τοιούτους τοὺς ποιητάς. Ἀλλ' ἂς μὴ διακόψωμεν τὸν Πλάτωνα: «Πάντες, ἐξακολουθεῖ, οἵτε τῶν ἐπῶν ποιηταὶ οἱ ἀγαθοὶ οὐκ ἐκ τέχνης ἀλλ' ἔνθεοι ὄντες καὶ κατεχόμενοι πάντα ταῦτα τὰ καλὰ λέγουσι ποιήματα, καὶ οἱ μελοποιοὶ οἱ ἀγαθοὶ ὡσαύτως, ὥςπερ οἱ κορυβαντιῶντες οὐκ ἔμφρονες ὄντες ὀρχοῦνται, οὕτω καὶ οἱ μελοποιοὶ οὐκ ἔμφρονες ὄντες τὰ καλὰ μέλη

1 Μένων, 99.—2 Ἀπολογ. 22.—3 Φαῖδρ. 245.—4 533, 535.

ταῦτα ποιοῦσιν, ἀλλ' ἐπειδὰν ἐμβῶσιν εἰς τὴν ἁρμονίαν καὶ εἰς τὸν ρυθμὸν καὶ βακχεύουσι καὶ κατεχόμενοι, ὥσπερ αἱ βάκχαι ἀρύτονται ἐκ τῶν ποταμῶν μέλι καὶ γάλα κατεχόμεναι, ἔμφρονες δὲ οὖσαι οὔ, καὶ τῶν μελοποιῶν ἡ ψυχὴ τοῦτο ἐργάζεται, ὅπερ αὐτοὶ λέγουσι· λέγουσι γὰρ δήπουθεν πρὸς ἡμᾶς οἱ ποιηταί, ὅτι ἀπὸ κρηνῶν μελιῤῥύτων ἐκ Μουσῶν κήπων τινῶν καὶ ναπῶν δρεπόμενοι τὰ μέλη ἡμῖν φέρουσιν ὥσπερ αἱ μέλιτται, καὶ αὐτοὶ οὕτω πετόμενοι· καὶ ἀληθῆ λέγουσι· κοῦφον γὰρ χρῆμα ποιητής ἐστι καὶ πτηνὸν καὶ ἱερόν, καὶ οὐ πρότερον οἷός τε ποιεῖν, πρὶν ἂν ἔνθεός τε γένηται καὶ ἔκφρων καὶ ὁ νοῦς μηκέτι ἐν αὐτῷ ἐνῇ· ἕως δ' ἂν τουτί ἔχῃ τὸ κτῆμα, ἀδύνατος πᾶς ποιεῖν ἐστιν ἄνθρωπος καὶ χρησμῳδεῖν . . . . . Διὰ ταῦτα δὲ ὁ θεός, ἐξαιρούμενος τούτων τὸν νοῦν, τούτοις χρῆται ὑπηρέταις καὶ τοῖς χρησμῳδοῖς καὶ τοῖς μάντεσι τοῖς θείοις, ἵνα ἡμεῖς οἱ ἀκούοντες εἰδῶμεν, ὅτι οὐχ οὗτοί εἰσιν οἱ ταῦτα λέγοντες οὕτω πολλοῦ ἄξια, οἷς νοῦς μὴ πάρεστιν, ἀλλ' ὁ θεὸς αὐτός ἐστιν ὁ λέγων, διὰ τούτων δὲ φθέγγεται πρὸς ἡμᾶς. Μέγιστον δὲ τεκμήριον τῷ λόγῳ Τύννιχος ὁ Χαλκιδεύς, ὃς ἄλλο μὲν οὐδὲν πώποτ' ἐποίησε ποίημα, ὅτου τις ἂν ἀξιώσειε μνησθῆναι, τὸν δὲ παίωνα, ὃν πάντες ᾄδουσι, σχεδόν τι πάντων μελῶν κάλλιστον, ἀτεχνῶς, ὅπερ αὐτὸς λέγει, εὕρημά τι Μοισᾶν. Ἐν τούτῳ γὰρ δὴ μάλιστά μοι δοκεῖ ὁ θεὸς ἐνδείξασθαι ἡμῖν, ἵνα μὴ διστάζωμεν, ὅτι οὐκ ἀνθρώπινά ἐστι τὰ καλὰ ταῦτα ποιήματα οὐδὲ ἀνθρώπων, ἀλλὰ θεῖα καὶ θεῶν, οἱ δὲ ποιηταὶ οὐδὲν ἀλλ' ἢ ἑρμηνεῖς εἰσι τῶν θεῶν.»

Ὁ θεὸς λοιπὸν γεννᾷ καὶ ὁ θεὸς ἐμπνέει τοὺς ποιητάς, κατὰ τὸν Πλάτωνα, οὐχὶ δὲ ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη κοινωνία, οὔτε ἡ ἄλλη ἄλλως καὶ ἀλλαχοῦ ἀτμοσφαῖρα αὐτῆς. Ἔνθεον τὸν ποιητὴν ἀνακηρύττει ὁ ἀθηναῖος φιλόσοφος, *ἔνθεον* δ' ἐπίσης *τὴν ποίησιν* ὁ σταγειρίτης Ἀριστοτέλης [1]. Ἂς ἐκλάβωσι τὸν θεὸν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ὅπως θέλωσιν οἱ ἀνθρωπινώτερα τὰ πάντα ἐκλαμβάνοντες, ἂς ὑπολάβωσι τὴν ἔνθεον μανίαν ὅπως ἀρέσκωνται, ἂς ἐννοήσωσιν ὡς Μοῦσαν ὅ,τι ἂν προχειρῶνται· δὲν θὰ κατορθώσωσιν ὅμως οὔτε δύναται νὰ ἐννοήσωσιν ὑπὸ πάντα ταῦτα ποιητικήν τινα κοινωνικὴν ἀτμοσφαῖραν, δηλαδὴ ἐπίδρασιν ἀνθρώπων ἐπ' ἀνθρώπους, ἐπιῤῥοὴν περιστάσεων καὶ γεγονότων καθημερινῶν καὶ ἀνθρωπίνων. Ταῦτα μὲν ἀνθρώπινα καὶ ἀνθρώπων, λέγει ὁ Πλάτων, ἡ δὲ ποίησις θεία καὶ θεῶν. Τὸ θεῖον δὲ τοῦτο τῆς ποιήσεως εἶνε αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἐκ τῆς ἀενάου ἑστίας τοῦ θείου πυρὸς καὶ φωτὸς ἐκπεμπόμενος σπινθὴρ καὶ θείᾳ ἐμπνεύσει καταβαίνων καὶ κατασκηνῶν ἐν ἐκλεκτῇ καὶ προνομιούχῳ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ. Δὲν εἶνε ἐπίδρασις τῆς ἔξωθεν κοινωνίας, τῆς χαμαιζήλου συνήθως καὶ χαμαιπετοῦς, τῆς πεζῆς καὶ πλήρους ἀδυναμιῶν καὶ ἐλαττωμάτων. Δὲν δημιουργεῖ οὔτε πλάττει ποιητὰς οἱαδήποτε κοινωνία, οἱονεὶ θέρμη τις ὑελοστεγής, διότι οἱ ποιηταὶ δὲν εἶνε τεχνητὰ προϊόντα ὑελοφράκτων φυτοκομείων· διότι ὁ ποιη-

1 Ῥητορ. Γ', 7.

τὴς γεννᾶται ἀλλὰ δὲν γίνεται, nascitur non fit, ὡς ἔλεγε παραδόξως ὁ ἐν τοιαύτῃ τινὶ ποιητικῇ δῆθεν ἀτμοσφαίρᾳ τεχθείς, ἀλλ' οὐδέποτε ἐν τούτοις ἀληθὴς ποιητὴς γενόμενος, Ὁράτιος· διότι οὐδείς ποτε γίνεται ποιητής, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ποιητικωτάτῃ γεννηθεὶς κοινωνίᾳ,

S' il ne sent point du ciel l' influence secrète,
Si son astre en naissant ne l' a formé poète,

ὡς λέγει ὁ ἐν ὁμοίᾳ γεννηθεὶς ἀτμοσφαίρᾳ, ἀλλὰ κριτικὸς μᾶλλον ἢ ποιητὴς γενόμενος Boileau.

Τὸ ἀμετάπτωτον τοῦτο καὶ ἀναλλοίωτον ἀξίωμα ἀνωμολόγησαν καὶ ἀνεκήρυξαν πάντες οἱ τῶν νεωτέρων χρόνων αἰσθητικοὶ φιλόσοφοι καὶ κριτικοί, μικροὶ καὶ μεγάλοι, μᾶλλον ἢ ἧττον διάσημοι, ὁλοκλήρους δὲ ὥρας ἠδυνάμην ν' ἀπασχολήσω ὑμᾶς, ἀναγινώσκων ποῖα καὶ πόσα εἶπον ὁ Fichte καὶ ὁ Hegel, ὁ Carrière καὶ ὁ Fischer, ὁ Lévêque καὶ εἴτις ἄλλος, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐνδιαθέτου καὶ ψυχικῆς πηγῆς τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας. Οὐδεὶς αὐτῶν ἐφαντάσθη ποτὲ οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ φαντασθῇ, ὅτι αἱ κοινωνίαι γεννῶσι τοὺς ἀληθεῖς ποιητάς, ὅπως οἱ καστανεῶνες τοὺς ἀμανίτας μετὰ τὰς βροχὰς τοῦ φθινοπώρου.

Παρορμᾷ ἴσως ἐνίοτε εἰς ποιητικὴν παραγωγὴν ἡ εὔνους τῇ ποιήσει ἀτμοσφαῖρα, καὶ ἐνθαῤῥύνει εἰς ᾆσμα φιλόμουσον κοινόν. Τοιαύτης ὅμως παρορμήσεως ἀνάγκην ἔχουσιν οὐχὶ οἱ ἀληθεῖς ποιηταί, οἱ λαχόντες τὴν μαγνητικὴν ἐκείνην δύναμιν τοῦ Πλάτωνος καὶ αὐτομάτως αὐτὴν μεταδίδοντες, οἱ ψάλλοντες διότι ὀφείλουσι νὰ ψάλλωσιν, οἱ γράφοντες διότι ἀνάγκην αἰσθάνονται πρὸς τοῦτο ἐνδόμυχον· ἀλλὰ οἱ ποιηταὶ οἱ ψευδεῖς, οἱ μὴ γεννώμενοι καὶ ἀναπτυσσόμενοι ἐν ὑπαίθρῳ ἀλλ' ἐν ὑελοφράκτῳ φυτοκομείῳ, οἱ ποιοῦντες ἐπὶ σκοπῷ χειροκροτημάτων καὶ πανηγυρισμῶν, οἱ ἀποβλέποντες εἰς ἀμοιβὰς καὶ εἰς ἐκδότας, οἱ θέλοντες νὰ ἀργυροκοπήσωσι τὸ πενιχρὸν αὐτῶν τάλαντον. Ἐκεῖνοι μέν, οἱ ἀληθεῖς καὶ ἐξ ἑαυτῶν ποιηταί, ψάλλουσιν «ὡς Μοῦσ' ἐδίδαξε, Διὸς παῖς,» ὡς λέγει ὁ Ὅμηρος, διότι

est Deus in illis . . .
impetus hic sacrae semina mentis habet,

κατὰ τὸν Ὀβίδιον. Ἀδιαφοροῦσιν ἂν εἰς ποιητικὸν κοινὸν ἀποτείνονται, δὲν τοῖς μέλει ἂν θέλουσιν εὐφημηθῇ, καὶ λέγουσι βεβαίως, ὡς ὁ ψάλτης τοῦ Göthe:

Ich singe wie der Vogel singt
der in den Zweigen wohnet;
das Lied, das aus der Kehle dringt
ist Lohn, der reichlich lohnet.

τουτέστι:

Ψάλλω κ' ἐγὼ ὡς τὸ πτηνὸν
ψάλλει ἐντὸς τῶν κλάδων,
καὶ ἔπαθλόν μου ἱκανὸν
τὸ ᾆσμα ἔχω ᾄδων.

Οἱ ἄλλοι δὲ, οἱ πρὸς τὰς διαθέσεις τῆς κύκλῳ κοινωνίας ἁρμόζοντες τὴν λύραν των, οἱ ἄθλων γλιχόμενοι καὶ ἀμοιβῶν, οἱ ζητοῦντες νὰ θερμάνωσιν ἔξωθεν τὴν ψυχρὰν αὐτῶν καρδίαν, εἰσὶ ψευδεῖς καὶ κατὰ συνθήκην ποιηταί· καὶ ἢ θωπεύουσιν ἀναγκαίως ἵνα θωπευθῶσιν, ἢ φωνάζουσι τοὐναντίον ὅπως προξενήσωσιν ἐντύπωσιν, καὶ χειρονομοῦσι βιαίως καὶ μορφάζουσιν ἀσχήμως, χαριζόμενοι τοῖς πολλοῖς, ὅπως γεννήσωσι πάταγον, καὶ εὐχαριστήσωσι τῷ ὄχλῳ.

Ἄλλο καὶ πάντη διάφορον εἶνε τὸ ζήτημα, ὅτι αἱ κοινωνικαὶ περιστάσεις ἐπηρεάζουσι βεβαίως τὴν ἐξωτερικὴν ἐκδήλωσιν τῆς ποιητικῆς δυνάμεως, μορφοῦσι δὲ ἐνίοτε τοιαύτην μᾶλλον ἢ τοιαύτην τὴν ποιητικὴν παραγωγήν· δὲν γεννῶσιν ὅμως αὗται τὴν αἰτίαν καὶ τὴν πηγὴν αὐτῆς, τὸ ποιητικὸν τουτέστι τάλαντον, ὅπερ ἀνήκει, ὡς προείπομεν, εἰς ἄλλον, ὑπέρτερον καὶ ἰδανικὸν κόσμον, τὸν κόσμον τοῦ θείου καὶ τῆς θείας ἡμῶν ψυχῆς. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἐπὶ τὴν ποιητικὴν παραγωγὴν ἐπίδρασις τῆς κοινωνίας ἐγένετο συνήθως, ὁσάκις ἐγένετο, πρὸς βλάβην μᾶλλον ἢ πρὸς ὄφελος τῆς συγχρόνου ἀληθοῦς ποιήσεως, καὶ ἐλαττώματα μᾶλλον ἢ ἀρετὰς ἐπροίκισε τοὺς ποιητὰς ἐκείνους, ὅσοι ἑκόντες ἢ ἄκοντες ὑπέστησαν αὐτήν. Ἔστω δὲ πρόχειρον ἓν ἀλλὰ μέγα τῶν λόγων μου παράδειγμα, ὁ ἀμίμητος τῆς Ἀγγλίας δραματικὸς Shakespeare. Δύο χωριστοὶ οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἀποτόμως διακρινόμενοι ποιηταὶ συνενοῦνται ἐν τῷ ποιητῇ τοῦ Macbeth καὶ τοῦ King Lear. Ὁ εἷς μέγας, ὑψηλός, αἰώνιος, αἰρόμενος ὑπεράνω παντὸς χρόνου καὶ τόπου, οὐδεμίαν ἔχων ἐθνικότητα καὶ οὐδενὸς σύγχρονος, ποιητὴς «οὐχὶ τοῦ αἰῶνός του, ἀλλὰ παντὸς αἰῶνος,» ὡς λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ ἐχθρός του μὲν πολλάκις καὶ φθονητὴς νομισθεὶς, ἀληθὴς δ' ὅμως καὶ πεφωτισμένος ἐκτιμητής του Ben Jonson. Ὁ ποιητὴς οὗτος εἶνε ὁ ἀληθὴς καὶ μέγας Shakespeare, ὁ ἔνθεος, ὁ τὴν ἰσχυρὰν τῆς ψυχῆς του ἀκούων φωνὴν, καὶ αὐτὴν εἰς τὸν κόσμον φθεγγόμενος, ὁ πρὸς τὸ θεῖον τῆς ποιητικῆς ἀποκαλύψεως φέγγος ἀτενίζων τὸ βλέμμα καὶ αὐτὸ ἀντανατέλλων εἰς τῶν θαυμαστῶν του τὸν ὅμιλον. Ὁ ἄλλος εἶνε τοῦ πτωχοῦ καὶ πλάνητος ἠθοποιοῦ ὁ σύντροφος, ὁ ἀνάγκην ἔχων, χάριν τοῦ χρηματίου, νὰ κολακεύῃ τὰς προστύχους ὀρέξεις τοῦ συγχρόνου κοινοῦ, ὁ τῆς διεφθαρμένης καὶ μεμολυσμένης κοινωνικῆς του ἀτμοσφαίρας τὴν ἐπιῤῥοὴν ὑφιστάμενος, ὁ τοῖς καιροῖς καὶ τοῖς ἀνθρώποις δουλεύων ποιητής, ὁ βωμολοχῶν καὶ ληκυθίζων, ὁ «ἑκὼν ἀέκοντι θυμῷ» πλάττων σκηνὰς καπηλείων καὶ χαμαιτυπείων, ὁ περὶ αἵματα διατρίβων καὶ ἀγχόνας καὶ φόνους, ἵνα τοῖς πολλοῖς ἀρέσῃ, ut turba miretur. Καὶ οἱ πολλοὶ μὲν τότε, ἡ σύγχρονος τοῦ Shakespeare *turba*, ἐθαύμαζον ταῦτα καὶ ταῦτα ἐχειροκρότουν, δὲν κατενόουν ὅμως οὔτε ᾐσθάνοντο τὰς ἀφθίτους καὶ ἀπαραφθόρους καλλονὰς τῆς ποιήσεως τοῦ ἄλλου ἐκείνου, τοῦ πρώτου Shakespeare, τὰς ἐκ τῶν μυχῶν τῆς καρδίας καὶ τῆς φαντασίας τοῦ ποιητοῦ πηγαζούσας, τὰς συναποτελούσας τὸν μέγαν καὶ ἀνέφικτον ποιητήν, αἵτινες ἐπὶ δύο

ὅλους αἰῶνας ἀγνώριστοι καὶ ἀνεκτίμητοι εἰς τοὺς πολλούς, μόλις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος ἤρξαντο ἐκτιμώμεναι, ὅτε ὁ Schlegel ἰδίως καὶ ὁ Tieck κατέστησαν κοινὸν τῶν θεάτρων καὶ τῆς φιλολογίας κειμήλιον τὰ δράματα τοῦ κύκνου τῆς Ἀβῶνος. Τοῦτο δέ, ὁ μυστηριώδης οὗτος καὶ παράδοξος μὲν κατ' ἐπιφάνειαν, ἀληθὴς ὅμως καὶ εὐεξήγητος κατὰ βάθος, δυασμὸς τῆς δραματικῆς τοῦ Shakespeare παραγωγικότητός εἶνε ἡ μεγίστη ἴσως ἀφορμὴ τῆς μέχρι καὶ σήμερον ψευδοῦς κριτικῆς ἐκτιμήσεως τοῦ ποιητοῦ, ἀποκλινούσης πολλάκις ἔνθεν μὲν εἰς ὑπερβολικὸν καὶ ἀπόλυτον πανηγυρισμόν, ἔνθεν δὲ εἰς ἄδικον καὶ ἀκαταλόγιστον κατάκρισιν.

Ὅμοια παραδείγματα παρέχει παντὸς ἔθνους ἡ φιλολογικὴ ἱστορία, μακρὰ δὲ ἤθελεν ἀποβῇ ἡ καὶ ἐπιπόλαιος αὐτῶν ἀπαρίθμησις. Ἀρκείτω μοι μόνον νὰ ὑπομνήσω τοὺς ἔστω καὶ μικρὸν περὶ τὰς νεωτέρας φιλολογίας σπουδάσαντας, ὅτι ἡ ἀμουσοτάτη τῶν κοινωνιῶν παρήγαγε τὸν Μίλτωνα καὶ ἡ βδελυρωτάτη τὸν Dante, καὶ ὅτι ὁ ποιητικώτατος δῆθεν αἰὼν τοῦ ΙΔ' Λουδοβίκου οὐδένα ἄλλον ἀληθινὸν ἐγέννησε ποιητὴν πλὴν τοῦ κωμῳδοποιοῦ Molière, καὶ εἰς αὐτὸν δὲ δὲν ἐνέπνευσε βεβαίως οὔτε τὸν Tartuffe οὔτε τὸν Misanthrope οὔτε τὸν Avare, τὰ αἰώνια ταῦτα κτήματα παντὸς καιροῦ καὶ παντὸς τόπου, τὰ ἐκ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ ποιητοῦ, χωρίς τινος ἔξωθεν ἐπιδράσεως καὶ μεσιτείας τεχθέντα, ἀλλὰ τὰς Fourberies de Scapin, τὸν Médecin malgré lui, τὸν Amphitryon, τὴν Psyché, τὴν Mélicerte, τὴν Pastorale Comique, καὶ ὅσα ἄλλα τῶν ἔργων του διστάζει σήμερον ἡ κριτικὴ νὰ παραδεχθῇ ὡς παρὰ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ γεγραμμένα.

Ἱκανὰ ταῦτα, κύριοι, καὶ πλείονα ἴσως τῶν δεόντων περὶ τοῦ πρώτου ἐκείνου ψευδοῦς ἀξιώματος, ὅτι γεννήτωρ τοῦ ποιητοῦ εἶνε ἡ κοινωνία. Ἐπιτρέψατέ μοι νῦν, ὅπως περάνω τὸ πέραν ἴσως τοῦ πρέποντος· ἐκταθὲν προοίμιον τοῦ κυρίου μου λόγου, νὰ προσθέσω ἔτι ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ δευτέρου, ψευδοῦς ἐπίσης ἰσχυρισμοῦ, καθ' ὃν ἐν τῇ σήμερον Ἑλλάδι οὐδεμία ὑπάρχει ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα.

Ἐξομολογοῦμαι ὑμῖν, κύριοι, ταπεινῶς, ὅτι δὲν ἐννοῶ ἀκριβῶς, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, τὰς λέξεις: ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα. Ὑποθέτω ὅμως, ἐκ τῶν ἐπιφερομένων ἐπεξηγήσεων εἰκάζων, ὅτι δὲν ἐννοεῖται δι' αὐτῶν κοινωνία ἀντικειμενικῶς ποιητική, εὔνους δηλονότι πρὸς τὴν ποίησιν, εὐαρέστως αὐτῆς ἀκροαζομένη, ἀσμένως ἀναγινώσκουσα ποιήματα καὶ προθύμως τοῖς ποιηταῖς συμπαθοῦσα, ἀλλὰ κοινωνία ὑποκειμενικῶς μᾶλλον ποιητική, τουτέστι δυναμένη διὰ τοῦ ὅλου ποιητικοῦ διακόσμου τῶν ἀναμνήσεων αὐτῆς καὶ τῶν ἐλπίδων, τῶν παθημάτων αὐτῆς, τῶν ἔργων καὶ τῶν πόθων, τοῦ παρελθόντος αὐτῆς καὶ τοῦ μέλλοντος, νὰ διαθέσῃ εἰς ἐθνικὴν ποιητικὴν παραγωγὴν τὰς ἤδη ἐξ ἑαυτῶν ποιητικὰς φύσεις τοῦ ἔθνους. Ἂν τοιαύτην τινὰ κοινωνίαν ἐννοεῖ, ὡς ὑποθέτω, ἐλλείπουσαν ἐν Ἑλλάδι ὁ εἰσηγητὴς τοῦ δραματικοῦ ἀγῶνος τοῦ ἡμετέρου συλλόγου, μεγάλην, νομίζω, πλα-

νᾶται πλάνην. Δὲν ἔχομεν βεβαίως ἡμεῖς τοὺς nihilistes τῆς Ῥωσίας οὔτε τοὺς socialistes τῆς ἐκ χρηματολογικῶν ζητημάτων φλεγμαινούσης γηραιᾶς Εὐρώπης, διότι, δόξα τῷ Θεῷ, δὲν ἐγηράσαμεν εἰσέτι ἐθνικῶς, οὔτε κατηντήσαμεν τοσοῦτον ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ κρονόληροι, ὥστε νὰ περιέλθωμεν εἰς παροξυσμοὺς ἀπομεμωραμένων καὶ ὑστερικὰς ὀρέξεις παραπαιούσης διανοίας. Ἐπράξαμεν μέν, κατὰ τὸν Κ. εἰσηγητήν, τὸ μέγα ἔγκλημα νὰ ἀποκτήσωμεν Πανεπιστήμιον καὶ Βουλήν, νὰ συνταχθῶμεν εἰς ἔθνος ἔχον νόμους καὶ δικαστήρια καὶ σχολεῖα, νὰ ἔχωμεν τηλέγραφον καὶ ταχυδρομεῖα, ἀτμοκίνητα ὀλίγα καὶ σιδηρόδρομον ὀλιγώτερον· ἀλλ' ἡ κατ' ἀνάγκην αὕτη πεζότης ἡμῶν, ἣν μάλιστα δὲν νομίζουσι σήμερον ἱκανῶς ἀναπτυχθεῖσαν οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς, ὀνειρευόμενοι ἀκόμη ποὺ καί που ἐπὶ τῶν ὀρέων ἡμῶν ὕποπτόν τινα φουστανέλλαν ἢ δύσηγόν τι καρυοφύλλιον, ἡ πεζότης ἡμῶν, λέγω, αὕτη δὲν κατώρθωσεν εὐτυχῶς νὰ συγκαλύψῃ ὅλως καὶ ἀποπνίξῃ τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν βίον, οὔτε νὰ ἐξανεμώσῃ ἐν ταῖς καρδίαις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τὰς ἐθνικὰς αὐτοῦ παραδόσεις, οὔτε νὰ ἐξαλείψῃ καὶ σβέσῃ εἰς σκότος ὑλισμοῦ τὰς εἰς τὸ μέλλον θερμὰς ἐλπίδας τοῦ Ἕλληνος. Ἂν δὲ ἀληθεύει, ὅτι τὸ παρελθὸν ἰδίως καὶ τὸ μέλλον, αἱ ἀναμνήσεις καὶ οἱ πόθοι, αἱ παραδόσεις καὶ αἱ ἐλπίδες λαοῦ τινος ἀποτελοῦσιν ἰδίως καὶ πρὸ πάντων τὸν ἐθνικὸν αὐτοῦ ποιητικὸν διάκοσμον, μὴ ταρασσώμεθα ἐκ τοῦ ψευδοῦς πολιτισμοῦ μερίδος τινὸς τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, μὴ πτοώμεθα, ἂν ἐκ μοιραίας τῶν πραγμάτων φορᾶς κατηντήσαμεν οἱ πολλοὶ ἐν Ἀθήναις νὰ πιθηκίζωμεν τὰς γραίας τῆς Δύσεως κοινωνίας, νὰ θεωρῶμεν τὰ χειρόκτια ὡς ἀπαραίτητον τοῦ ἱματισμοῦ ἡμῶν συμπλήρωμα, νὰ προτιμῶμεν τὰ ὑδνοφόρα τῶν γάλλων μαγείρων παρασκευάσματα τοῦ ἐξ ἀραβοσίτου πλακοῦντος τῶν πάππων ἡμῶν, νὰ ἀντιγράφωμεν τὰς παρισινὰς ἐφημερίδας τοῦ συρμοῦ, καὶ νὰ ἀναγινώσκωμεν εὐαρεστότερον τὴν Madame Bovary ἢ τὰ δημοτικὰ ἡμῶν ᾄσματα καὶ τὴν πληκτικὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Οἱ εἰς τοσοῦτον ἐκπολιτισθέντες κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν εἶνε εὐτυχῶς ὀλίγοι, πολὺ δὲ ὀλιγώτεροι, εἶμι βέβαιος, οἱ καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποσπασθέντες ὅλως εἰς πᾶσαν οἱανδήποτε τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου ἐπίδρασιν, οἱ ἐντελῶς τὸν ζυγὸν ἀποσείσαντες τοῦ παλαιοῦ Ἕλληνος, καὶ εἰς ἀνθρώπους τῆς Δύσεως ἀναβαπτισθέντες. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἔχῃ ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία, ἡ ἑλληνικὴ ὅμως, ἡ ἐκτὸς τῶν πεπολιτισμένων Ἀθηνῶν, ἡ πανταχοῦ τῆς ἔσω καὶ ἔξω Ἑλλάδος διεσπαρμένη, ἡ σπαίρουσα ἐξ ἀναμνήσεων καὶ πόθων πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἀκοίμητον διατηροῦσα τὸ πῦρ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων καὶ τοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ, ἡ μὴ τρώγουσα πλακοῦντας, μήτε ἐνδυομένη poil de chèvre καὶ oxford, μήτε φοροῦσα talons à la Louis XV, μήτε *Φάληρον* ἔχουσα μήτε *Ἀπόλλωνα*, ἡ κοινωνία αὕτη εἶνε ἀλλοία εὐτυχῶς καὶ διάφορος. Ἡ κοινωνία αὕτη δὲν ἔγεινεν ἔτι ἔκφυλος, καὶ τηρεῖ, δίκην σεμνῆς Ἑστιάδος, τὴν ἱερὰν ἐκείνην φλόγα, ἥτις ἐθέρμανεν ἐπὶ τετρακοσίους δουλείας χει-

μῶνας τὸν Ἕλληνα, ἥτις ἐξεῤῥάγη τέλος εἰς φοβερὰν πυρκαϊὰν πρὸ πεντήκοντα μόλις ἐτῶν, καὶ ἥτις—τίς οἶδε, ἀλλὰ καὶ τίς τολμᾷ νὰ διστάσῃ—δὲν θὰ σβεσθῇ τόσον εὐκόλως ὑπὸ τὴν πνοὴν τῶν ᾀσμάτων τῆς Fille de Madame Angot, οὔτε ὑπὸ τῶν χρηματιστηρίων τὸν χρηματοφθόρον κλύδωνα!

Ἡ κοινωνία αὕτη, πρὸς ἣν μειδιῶσιν ἴσως οἱ ὀψίφημοι καὶ νεόπλουτοι τῆς πεπολιτισμένης Ἑλλάδος ἡμίθεοι, καὶ οἱ ἀπόκορον ἔχοντες τὸν οὐρανίσκον ἐκ τῶν καρυκευμάτων τοῦ ἑσπερίου πολιτισμοῦ, εἶνε ἡ ἱερὰ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παρακαταθήκης θεματοφύλαξ, ἡ ἀληθινὴ καὶ ἀδιάφθορος ἑλληνικὴ γενεά, ἡ ἄφθονον καὶ πλούσιον τηροῦσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς τὸ ταμεῖον τῆς νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως. Διέλθετε τὰ παρθένα δάση τῆς Ἀκαρνανίας, ἀνάβητε εἰς τὰς χιονοσκεπεῖς κορυφὰς τοῦ Παρνασσοῦ, κατέλθετε εἰς τὰ θεσσαλικὰ πεδία, ἐρωτήσατε τὰς κρημνωρείας τοῦ Ταϋγέτου, καὶ πανταχοῦ θέλετε ἀκούσει πάλλουσαν τὴν γνησίαν τοῦ Ἕλληνος καρδίαν, πανταχοῦ θέλετε ἰδεῖ σπινθηρίζοντα τὸν ὀφθαλμόν του πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος. Δύναταί τις νὰ ἀγνοῇ ταῦτα πάντα, διότι δὲν ἐνόμισεν ἴσως τοῦ κόπου ἄξιον νὰ τὰ μάθῃ, οὔτε εὗρεν αὐτὰ ζητήσας ἐν βιβλιοθήκαις. Δὲν δύναται ὅμως οὔτε δικαιοῦται νὰ τὰ ἀρνῆται, μόνον καὶ μόνον διότι δὲν τὰ ἔμαθε. Οὔτε πρέπει τις νὰ καταδικάσῃ εἰς ποιητικὸν θάνατον ὁλοκλήρου ἔθνους κοινωνίαν, διότι δὲν κατώρθωσε νὰ ἀναπνεύσῃ ποιητικὴν ἀτμοσφαῖραν μεταξὺ τῆς *πλατείας τοῦ Συντάγματος* καὶ τοῦ *Σολωνείου*.

Δὲν ἀληθεύει λοιπόν, κύριοι, ὅτι ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχει ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα· πρέπει τις μόνον νὰ γνωρίζῃ ποῦ νὰ τὴν εὕρῃ, καὶ εὑρὼν αὐτὴν νὰ δύναται νὰ τὴν αἰσθανθῇ. Ἔστω δὲ εἰς πραγματικωτέραν καὶ αἰσθητοτέραν οὕτως εἰπεῖν ἀπόδειξιν τῶν λόγων μου ἡ πολλάκις καὶ πολλαχῶς ἐκδηλωθεῖσα ἐπίδρασις αὐτῆς, οὐχὶ εἰς παραγωγήν,—καθότι ὡς προαπέδειξα οὐδεμία ἀτμοσφαῖρα γεννᾷ ποιητὰς — ἀλλ' εἰς ἐξωτερικὴν διαμόρφωσιν τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας τῆς νέας Ἑλλάδος. Ὁσάκις τὸ ποιητικὸν ἐκεῖνο τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος πνεῦμα ἐπέπνευσεν εἰς ἀληθῶς ποιητικὰς ψυχάς, ὁσάκις ὁ πνευματικὸς ἐκεῖνος τοῦ ἔθνους πλοῦτος ἐταμιεύθη εἰς καρδίας γνησίως ἑλληνικὰς καὶ ἀδιαφθόρους ἔτι ὑπὸ τῶν μαγγανευμάτων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, παρήγαγε ποιήματα ἐθνικώτατον ἔχοντα τὸν τύπον, ἀληθῶς ἑλληνικά, τιμῶντα καὶ τὴν νεαρὰν ἡμῶν φιλολογίαν καὶ τοὺς γράψαντας αὐτὰ ποιητάς. Τοιαῦτα τὰ πρῶτα ποιήματα τῶν ἀδελφῶν Σούτσων καὶ τὰ πλεῖστα τῶν λυρικῶν τοῦ Ῥαγκαβῆ· τοιαῦτα τὰ κάλλιστα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, τοῦ Βαλαωρίτου καὶ τοῦ Τερτσέτου, τοιαῦτα τὰ πλεῖστα τοῦ Ζαλοκώστα, εἰς ὃν καὶ ἄγει τέλος ἡμᾶς ὁ λόγος.

Οὕτω δέ, κύριοι, μικρά τις καὶ σύντομος περὶ τῶν ποιήσεων τοῦ Ζαλοκώστα μελέτη ἔστω ἡ πραγματικωτάτη ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας ὧν ἔλεγον.

Ὁ Γεώργιος Ζαλοκώστας παρέχει ἡμῖν φαινόμενον σπανιώτατον συνήθως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων, καὶ ὅπερ εὐχταῖον ἤθελεν εἶναι ἂν συχνότερον ἐπανελαμβάνετο ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ. Οὔτε παῖς μόλις ἤρξατο γράφων, ὡς τὰ τερατοφανῆ παιδία, τὰ στερεότυπα Wunderkinder, ἐξ ὧν κατὰ παραδεδομένην πλέον ἀνάγκην παράγουσι σήμερον τοὺς μεγάλους ἄνδρας οἱ βιογράφοι των, οὔτε νεανίας ἄωρος ἤρξατο δημοσιεύων τοὺς στίχους του. Ἀναφέρονται μὲν ἀληθῶς τὰ πρῶτά του ποιητικὰ ἔργα εἰς τοὺς χρόνους τοῦ πρώτου στρατιωτικοῦ του βίου, ὅτε καταλιπὼν τῆς Ἰταλίας τὰ παιδευτήρια, ἦλθεν εἰς τὴν ἀγωνιζομένην πατρίδα, καὶ ἔζωσε τὸ ξίφος τοῦ μαχητοῦ περὶ τὴν νεαράν του ὀσφύν. Ἀλλ' ἐκ τῶν στιχουργημάτων ἐκείνων οὐδὲν εὐτυχῶς ἐδημοσίευσεν ὁ ποιητής, ὅτε ὥριμος ἤδη ἀνήρ, πλέον ἢ τεσσαρακοντούτης, παρῆλθε σπουδαίως εἰς τῆς δημοσιότητος τὴν σκηνήν, καὶ ἤρξατο ἀσχολῶν τὴν περιέργειαν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ τότε κοινοῦ. Εἶνε ὅμως βέβαιον ὅπως δήποτε, ὅτι ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῆς ποιητικῆς τοῦ Ζαλοκώστα εὐφυΐας ἐγεννήθη ἐν μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων καὶ τῆς ὀσμῆς τῆς πυρίτιδος, καὶ ὅτι τὸ πρῶτον τῆς Μούσης φίλημα ἐδέξατο ὁ Γεώργιος, ὅτε νεαρὸς πολεμιστὴς

«Μικρὸς τὸ ξίφος ἔζωσεν»

ὡς λέγει αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ, ἀφελῶς ἀπεικονιζόμενος διὰ τοῦ μαχητοῦ Δήμου ἐν τῷ *Μεσολογγίῳ* του. Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο, ὅτι οἱ πρῶτοι ποιητικοὶ παλμοὶ τῆς καρδίας τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ ἐγεννήθησαν ἐν μέσῳ τοῦ ὀρυμαγδοῦ τῆς μάχης, ὅτι ἡ πρωϊμωτάτη ἐκδήλωσις τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ ταλάντου ταὐτίζεται οὕτως εἰπεῖν καὶ συμπίπτει μετὰ τοῦ πολεμικοῦ του ἐνθουσιασμοῦ, καὶ ἂν ἀλλαχόθεν, ἐκ τῶν περισωζομένων βιογραφικῶν περὶ τοῦ ποιητοῦ εἰδήσεων, δὲν ἐμαρτυρεῖτο, θὰ ἐξήγετο ἀπταίστως καὶ ἀσφαλῶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ χαρακτῆρος τῆς κυριωτάτης φάσεως τῆς ποιητικῆς του παραγωγῆς.

Τὸ πρῶτον δὲ πιθανώτατα γέννημα τῆς ἐποχῆς ταύτης, τὸ πρῶτον ποιητικὸν προϊὸν τοῦ μεταξὺ ποιητοῦ καὶ στρατιώτου συνδέσμου εἶνε *Ἡ μάχη τοῦ Σοβολάκου*, γραφεῖσα, καθ' ὅσον δύναταί τις ἀκριβέστερον νὰ εἰκάσῃ, διαρκοῦντος ἔτι τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, δημοσιευθεῖσα δὲ μόνον μετὰ θάνατον τοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῶν *Ἁπάντων* του. Τὸ ποίημα τοῦτο, ἠργισμένον μόνον ἀλλ' οὐδέποτε, φαίνεται, περαιωθέν, ἐπιγράφεται μέν, ὡς προεῖπον, *Μάχη τοῦ Σοβολάκου*, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ σύντομος περιγραφὴ ὁμηρικῆς τινος μονομαχίας μεταξὺ τοῦ Κεχαγιᾶ, τούρκου Πασσᾶ καὶ τοῦ Καραϊσκάκη, καθ' ἣν οὗτος φονεύει ἐκεῖνον. Καὶ δὲν δύναται μὲν βεβαίως ἡ *μάχη τοῦ Σοβολάκου*, οὐδ' ἐκ μακρᾶς κἂν ἀποστάσεως, νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ μεταγενέστερα καὶ ὡριμώτερα ἔργα τοῦ ποιητοῦ, ἐλέγχει ὅμως ἤδη ἐν μικρῷ τὴν μέλλουσαν τάσιν τοῦ ποιητικοῦ του πνεύματος, καὶ τὴν δεξιότητα ἰδίως ἐκείνην περὶ τὰς περιγραφὰς ζωηρῶν μάλιστα καὶ πλήρων κινήσεως σκηνῶν, ἥτις καθ' ὅλην τὴν ποιητικὴν τοῦ Ζαλοκώστα παρα-

γωγὴν ὑπῆρξε τὸ κύριον αὐτοῦ χαρακτηριστικόν. Τοῦτο δὲ καταδεικνύει ἡ ἀρχὴ εὐθὺς τοῦ ποιήματος:

Μὲ χιλιάδας Ἀλβανῶν καὶ τάγματα ἱππέων
Τρίππουρος πασσᾶς κινεῖ ἀπὸ Βραχῶρι, πνέων
Ἄγρια μίση.
Μὲ μέγα τάχος προχωρεῖ· ἀλλ' ἔξαφνα οἱ βράχοι
Τοῦ Σοβολάκου τὸν κρατοῦν, καὶ σταματᾷ· ἡ μάχη
Πρέπει ν' ἀρχίσῃ.

Ἓν τῶν πρώτων ἐπίσης ποιημάτων τοῦ Ζαλοκώστα, ὅπερ, δημοσιεύσας ὁ ποιητὴς κατὰ τὸ ἔτος 1839 ἐν ἐπιφυλλίδι τινὶ ναυπλιακῆς ἐφημερίδος, ἐλησμόνησε κατόπιν ἐντελῶς, καὶ ὅπερ ἀγνοοῦμεν διατὶ συμπεριελήφθη ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει τῶν Ἁπάντων του, εἶνε μακρός τις καὶ ἱκανῶς ἄχρους ὕμνος εἰς τὴν 25 Μαρτίου, ἔργον πολὺ τῆς Μάχης τοῦ Σοβολάκου ὑποδεέστερον, καὶ τὸ παιδικώτερον ἀναντιῤῥήτως προϊὸν τῆς γραφίδος τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως ταύτης ἄρχεται ἰδίως διαμορφουμένη καὶ ἀναπτυσσομένη ἡ ποιητικὴ εὐφυΐα τοῦ Ζαλοκώστα. Διπλοῦν δὲ βαθμηδὸν προσκτᾶται τὸν χαρακτῆρα ἡ ποίησις αὐτοῦ, ἔνθεν μὲν μετὰ περιπαθοῦς στοργῆς καὶ ἐκφανοῦς προτιμήσεως διατρίβουσα εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα καὶ τὰ ἡρωϊκὰ αὐτοῦ ἐπεισόδια, καί τοι ὁ νεαρὸς μαχητὴς εἶχεν ἤδη ἀναρτήσει ἀργὸν εἰς τὸν τοῖχον τὸ ξίφος, καὶ ἠσχολεῖτο εἰς ἀριθμοὺς καὶ καταστάσεις καὶ στελέχη καὶ λογιστικὰ βιβλία, ἔνθεν δὲ μύχιον ἐκπέμπουσα θρῆνον, ὑπὸ τὴν ἀλλεπάλληλον καὶ βαρεῖαν σειρὰν τῶν οἰκογενειακῶν του δυστυχημάτων.

Ὀλίγοι βεβαίως τῶν ἀκροατῶν μου ἀγνοοῦσιν, ὅτι ἑπτὰ αὐτοῦ τέκνα, νεαρὰς ἔτι καὶ μόλις ἀνθούσας κάλυκας, ἔθαψε τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο ὁ περιπαθὴς τῆς *Χαροκαμμένης* ποιητής. Μυστηριώδης ὀλέθρου μοῖρα ἤθελεν εἴπει τις ὅτι ἐσφράγιζεν ἅμα γεννώμενα τὰ τέκνα τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν, οἱονεὶ προμνηστευομένη αὐτὰ εἰς τὸν θάνατον, ἐρχομένη δὲ κατόπιν, ὅτε μόλις ἤρχιζεν ἡ διάνοια φωτίζουσα τὸ βλέμμα των καὶ ὁ λόγος ἐμψυχῶν τὰ ῥόδινά των χείλη, ἀπεκόμιζε τὰ ἐκλελεγμένα θύματα εἰς τῶν νεκρῶν τὸ κράτος. Ὁ βαρὺς οὗτος ὄλεθρος συνέθρυψε τοῦ Ζαλοκώστα τὴν καρδίαν, ἐθόλωσεν αὐτοῦ ἐκ δακρύων τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ μεγίστην ἤσκησεν ἐπὶ τῆς ποιήσεώς του ἐπίδρασιν. Ἄχαρι βεβαίως εἶνε εἰς τὸν κριτικὸν νὰ ἀναγράφῃ ὡς Μοῦσαν τοῦ ποιητοῦ τὸν πόνον καὶ τὴν δυστυχίαν, νὰ χειροκροτῇ τὴν κραυγὴν τοῦ ἄλγους καὶ νὰ συλλέγῃ ἀδάμαντας ποιητικοὺς ἐκ δακρύων πυρίνων. Ἀλλ' οὕτω δυστυχῶς ἐτάχθησαν τὰ τοῦ βίου ἡμῶν· τοιαύτην δὲ ἰδίως ἐπέκλωσεν ὁ θεὸς τὴν δόξαν εἰς τοὺς ποιητάς, καὶ οὕτω πικρὸν ὥρισεν εἰς αὐτοὺς τῆς ὑστεροφημίας τὸ τίμημα:

. . . Les pleurs sont pour nous la celeste rosée

ἔλεγεν ὁ Λαμαρτῖνος·

sous un ciel toujours pur le cœur ne mûrit pas.
Dans la coupe écrasé le jus du pampre coule,
et le baume flétri sous le pied qui le foule
répand ses parfums sur vos pas.

Οὕτω καὶ τὰ περιπαθέστερα τῶν λυρικῶν ποιημάτων τοῦ Ζαλοκώστα, τὰ ἀληθέστερον ἔχοντα τὸ αἴσθημα καὶ ὑποκειμενικώτατα τῶν προϊόντων τῆς λύρας του, εἰσὶν αἱ πλήρεις ὀδύνης ἐλεγεῖαι, ἐν αἷς εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως ἀποτυποῦται ἡ ἀπαρήγορος αὐτοῦ μελαγχολία καὶ τὸ βαθὺ τοῦ ποιητοῦ πένθος ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῶν φιλτάτων του. Τοιαῦτα ἰδίως *Ὁ βορειᾶς ποῦ τ' ἀρνάκια παγόνει*, *Ἡ Χαροκαμμένη*, *Εἰς τὴν ἀποδημοῦσαν ψυχήν του*, *Εἰς τὸ φεγγάρι*, *Ἡ μητρικὴ στοργή*, *Τὸ δένδρον*, *Τὸ συναπάντημα*, καὶ αὐτὸς *Ὁ ποιητής*, ὅν, κατὰ περισωθεῖσαν παράδοσιν, ἐσκόπει τὸ κατ' ἀρχὰς νὰ παραστήσῃ ὁ Ζαλοκώστας ὡς πατέρα θρηνοῦντα ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν τέκνων του, μετέγνω δὲ κατόπιν, δυσωπηθείς, ὡς ἔλεγέ ποτε, τὸ κατὰ τῶν *μυρολογίων* του μεμψιμοιροῦν κοινόν, καὶ μετήλλαξεν εἰς ἐραστὴν ὀδυνώμενον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς φίλης του. Ἐν γένει δὲ ἡ ἔκφρασις ἀλγεινῶν συναισθημάτων παρὰ τῷ ἡμετέρῳ ποιητῇ, ἡ κραυγὴ τῆς ὀδύνης καὶ ὁ ἐπὶ τῇ συμφορᾷ, ἔστω αὕτη καὶ ξένη, θρῆνος ἐλέγχουσι πανταχοῦ σχεδὸν τὴν αἱμάσσουσαν πατρικὴν καρδίαν, καὶ ἔχει οὕτω ἡ τῆς λύπης αὐτοῦ φωνὴ ἀτομικήν τινα καὶ ἰδιάζουσαν, ἀλλὰ περιπαθῆ ὅμως πάντοτε καὶ σπαρακτικὴν κλαγγήν, τὴν κλαγγὴν ἐκείνην, ἣν εἶχον βεβαίως τὰ μυρολόγια τῶν περὶ τὴν Βρισηΐδα θρηνουσῶν τὸν νεκρὸν τοῦ Πατρόκλου γυναικῶν, αἵτινες

στενάχοντο . . .
πρόφασιν μὲν Πάτροκλον, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἑκάστη,

κατὰ τὸν μέγαν ψυχολόγον τῆς Ἰλιάδος ποιητήν.

Ἐκ τῶν τοιαύτης φύσεως ποιημάτων τοῦ Ζαλοκώστα τὸ κάλλιστον ἀναντιῤῥήτως εἶνε τὸ *Συναπάντημα*, δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς *Μνημοσύνης*. Ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ δὲν γνωρίζει τις ἀληθῶς τί πρῶτον νὰ θαυμάσῃ· τὴν ποιητικωτάτην ἐνσάρκωσιν τῶν ἐθνικῶν τῆς Ἑλλάδος παραδόσεων, τὴν ἀλήθειαν καὶ βαθύτητα τοῦ αἰσθήματος, τὸ ἁπλοῦν συνάμα καὶ ὅμως σπαραξικάρδιον τῆς ὑποθέσεως, τὴν ἐγκράτειαν, τὸ εὔχυμον καὶ τὸ ἔντονον τῆς φράσεως, ἢ τὸ κάλλος τῆς γλώσσης, τῆς γλώσσης ἐκείνης τῆς δημοτικῆς, ἧς παραμένει ἔτι ἀνέφικτον πρότυπον καὶ ὑπογραμμὸς ὁ Ζαλοκώστας.

Ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, νὰ σᾶς ἀναγνώσω τὸ ποίημα τοῦτο, οὗτινος ὀλίγα ἔχει πάρισα ἡ νέα ἑλληνικὴ φιλολογία.

Ἀπρίλης εἶνε· γύρου μας πετοῦν τὰ χελιδόνια
Καὶ δένδρα, κάμποι καὶ βουνά, ὅλα μοσχοβολᾶνε.
Γλυκὰ λαλοῦν τ' ἀηδόνια
Καὶ ζευγαρόνει ἡ πέρδικα καὶ οἱ κοῦκοι κελαϊδᾶνε·

Ἡ γῆ γελάει, καὶ ὁ οὐρανὸς μαργαριτάρια χύνει
Εἰς τὰ τριαντάφυλλά της,
Καὶ κἄπου κἄπου φαίνονται καὶ μαραμένοι κρίνοι.
Ἀγρίμι κἂν τοὺς πάτησε κἂν ἄπονος διαβάτης.

Σὰν κρίνο ποῦ μαράθηκε καὶ γέρνει πρὸς τὸ χῶμα,
Ὦ, κύτταξε ἕνα λείψανο, μιὰ νηὰ καμαρωμένη!
Θαῤῥεῖς ποῦ κρένει ἀκόμα,
Ἀλλὰ τὰ λόγια δὲν τ' ἀκοῦς· μ' ἀγγέλους συντυχαίνει.

Κοιμᾶται ἡ νηὰ σὰν τὰ νερὰ τῆς λίμνης, ὁποῦ ἀνέμοι
Καὶ ζάλαις δὲν κυλᾶνε,
Καὶ ὅμως στὰ χείλη ἕνα πικρὸ χαμόγελό της τρέμει,
Ὡσὰν νὰ λέῃ: «Βαρέθηκα, κόσμε σκληρὲ καὶ πλάνε.»

Πόσους ἡ ἀγάπη δύστυχους καὶ νηοὺς καὶ νηαὶς θὰ φάῃ!
Δὲν μπόρεσε εἰς τὴν ἀπονιὰ τοῦ Νάσιου νὰ φτουρίσῃ,
Βαρέθηκε, καὶ πάει
Ἐκεῖ ποῦ κάθε πλάσμα γῆς ἡ γῆ θὲ νὰ ῥουφήσῃ.

Γερόντισσα γονατιστὴ μὲ δάκρυα φλογισμένα
Τὴν πεθαμμένη βρέχει.
Μυριολογάει ἡ κακότυχη, πικρὴ, φαρμακωμένα,
Καὶ κλαίγει καὶ σκοτόνεται. Ἄλλο παιδὶ δὲν ἔχει.

«Ξύπνα, Νεράϊδα τοῦ χωριοῦ, ξύπνα λαμπρό μου ἀστέρι,
Νὰ ἰδῇς τὴ γῆ πῶς χαίρεται, τοὺς κήπους πῶς ἀνθίζουν.
Μὲ τὸ χρυσό σου χέρι
Σήκου νὰ κόψῃς τοὺς ἀνθοὺς ὁποῦ μοσχομυρίζουν.

Ὦ συμφορά μου! τοὺς ἀνθοὺς τοὺς κόφτουν ἄλλα χέρια,
Τοὺς βλέπουν ἄλλα μάτια,
Ἐσὺ μὲ ἀγγέλους τ' οὐρανοῦ τώρα πετᾷς στὰ ἀστέρια,
Καὶ ἐμὲ ἡ καρδιά μου καίγεται καὶ γίνεται κομμάτια.

Ξανθή μου! Ἀκοῦς τῆς ἐκκλησιᾶς τὸ σήμαντρο πῶς κλαίει;
Γιὰ σένα κλαίει τὸ σήμαντρο, γιὰ σὲ ἡ λαμπάδα λυόνει
Καὶ τὸ λιβάνι καίει,
Κι' ὁ ψεύτης τῆς ἀγάπης σου, ὁ Νάσιος, ξεφαντόνει!

Κακὸ στοιχειὸ ἡ ψυχοῦλά της στοὺς ὕπνους σου νὰ γένῃ,
Φονιᾶ τῆς θυγατρός μου!
Κακὸ στοιχειὸ νὰ κυνηγάῃ τὸ νοῦ σου ἡ πεθαμμένη,
Κ' ὕπνο τὴ νύκτα νὰ μὴ βρῇς, στὴν ἄκρη ἂν πᾷς τοῦ κόσμου.»

—Τὸ σήκωσαν τὸ λείψανο τέσσεροι νηοὶ στὸν ὦμο·
Καὶ ἐκεῖ ποῦ τὸ διαβαίνανε γιομάτο ἀπὸ λουλούδια,
'Απάντησαν στὸ δρόμο
Τραγουδιστάδες καὶ βιολιά. Σωπάσαν τὰ τραγούδια!

Μεγάλο θαῦμα ὁ θάνατος μὲ τὴν ζωὴ νὰ σμίγῃ!
Ὁ θάνατος νικάει . . .
Τὴ διώχνει ἡ λύπη τὴ χαρὰ, τόσο ἡ χαρὰ εἶνε λίγη.
Γι' αὐτὸ σωπαίνουν τὰ βιολιὰ ὅταν νεκρὸς περνάῃ.

Ὁ Νάσιος ποῦχε τἄργανα, τὸ λείψανο γνωρίζει,
Καὶ, κίτρινος σὰν τὸ κερὶ, μὲ χέρια σηκωμένα,
«Ξανθή μου! ξεφωνίζει,
Ξανθή μου, ἂν πᾷς στὴν ἐκκλησιὰ, καρτέρα με κ' ἐμένα.»

Καὶ ρίχνει στὸ ζωνάρι του σὰν ἀστραπὴ τὸ χέρι
Καὶ ἀπάνου τὸ σηκόνει.
Ὅλο εἰς τὰ στήθια ἐχώθηκε τὸ κοφτερὸ μαχαῖρι . . .
'Αποθαμμένος τὴν νεκρὴ, ὁ νηὸς τὴν νηὰ ἀνταμόνει.

Τοιοῦτον εἶνε, κύριοι, τὸ ποιητικὸν τοῦτο κειμήλιον, οὗτινος ἀπέκοψα τὴν τελευταίαν στροφὴν, διότι, εἰλικρινῶς ἐξομολογοῦμαι ὑμῖν, ἐπεθύμουν νὰ μὴν εἶχε γραφῇ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ. Τοσοῦτον πεζὴν δυσαρμονίαν πρὸς τὴν ποιητικωτάτην τοῦ ὅλου περιπάθειαν ἀποτελεῖ ὁ τελευταῖος αὐτῆς στῖχος:

«Σκεφθῆτε νηοὶ τοὺς στίχους μου, μόνον γιὰ σᾶς τοὺς γράφω»

τοσοῦτον ἡ ἐσκεμμένη αὕτη ὑποθήκη μεταβάλλει τὴν ἐκ πόνου σπαίρουσαν καρδίαν τοῦ ποιητοῦ εἰς ψυχρὸν διδάσκαλον ἠθικῶν παραγγελμάτων. Ὁσάκις, κύριοι, ἀνέγνων τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς λυρικῆς ποιήσεως καὶ κατήντησα εἰς τὸν ἀτυχῆ αὐτὸν τελευταῖον στίχον, ἀνεμνήσθην πάντοτε τῆς τελευταίας ἐπίσης ἀτυχοῦς στροφῆς τοῦ *'Ιδανικοῦ* (Die Ideale) τοῦ Schiller, ἐν ᾗ ἔρημος καὶ ῥιγῶν ἐν μέσῳ πάσης αὐτοῦ τῆς ἀπογοητεύσεως ὁ ποιητὴς, ἐπικαλεῖται... τὴν ἐργασίαν— διὰ Beschäftigung εἰς παρηγορίαν αὐτοῦ.

Πολὺ τοῦ *Συναπαντήματος* γνωστότερος καὶ πολὺ μᾶλλον αὐτοῦ ἀνὰ τὰ χείλη φερόμενος εἶνε ὁ *Ποιητής*· τὸ κατ' ἐμὲ προτιμῶ τούτου ἐκεῖνο, καὶ ὑπὸ ἔποψιν μάλιστα ἐθνικὴν οὐδὲ παραβάλλω κἂν πρὸς ἄλληλα τὰ δύο ταῦτα ποιήματα τοῦ Ζαλοκώστα. Ἔχει ἀληθῶς καὶ ὁ *Ποιητὴς* πολλὴν τὴν περιπάθειαν, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς μορφῆς καὶ τῆς γλώσσης, κατ' οὐδὲν ὑπολείπεται τοῦ *Συναπαντήματος*. 'Ελαττοῦται ὅμως ἐκείνου κατὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ βάθος τοῦ αἰσθήματος, ἰδίως δὲ κατὰ τὸ γνησίως ἑλληνικὸν τῆς ὑποθέσεως. Ὁ ποιητὴς, ὅστις

«σιμὰ στὴ βρύσι . . . . κυττάζει
τῆς γῆς τὴν ὄψι τὴν θολή,
καὶ μὲ τὴν ἐρημιὰ λαλεῖ
καὶ συχνοαναστενάζει,

καὶ ἀποτείνει πρὸς τὴν νύκτα περιπαθῆ ἀφήγησιν τοῦ κάλλους καὶ τοῦ θανάτου τῆς ἐρωμένης του, καὶ λέγει, ὅτι

«Φάντασμα κ' ἴσκιο χηνυγᾷ
σὲ δάση ἐρημωμένα»

δὲν εἶνε ἕλλην ποιητής, δηλαδὴ ποιητὴς δημοτικός· λέγω δὲ *δημοτικός*, καθότι ἡ ἐρωμένη του ἐλέγετο, κατὰ τὸν ποιητήν, Χρύσω καὶ

βασίλισσα ἦτον 'ς τὸν χορὸ
«'ς τὴν ἐκκλησιὰ ἦτον πρώτη.»

Εἶνε μᾶλλον ποιητὴς ξένος, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν πρόσωπον ὀθνεῖον, κάτοικον ἴσως κλιμάτων βορείων καὶ ὁμιχλωδῶν, ἥρως τοῦ Ossian, ἂν θέλετε, ἀλλ' οὐχὶ ὅμως ἕλλην, ζῶν ἐν χώρᾳ, ὅπου

«ὁ αὐγερινὸς φωτοβολεῖ.»

Τοιαύτη, κύριοι, ἐν ὀλίγοις καὶ διὰ τῶν καλλίστων αὐτοῦ ἔργων ἀπεικονισθεῖσα ἡ μία τῶν ποιητικῶν φάσεων τοῦ Ζαλοκώστα, ἡ ἐλεγειακὴ οὕτως εἰπεῖν καὶ καθαρῶς ὑποκειμενική. Καὶ αὕτη μὲν ἐκπροσωπεῖ πιστότερον καὶ ἀκριβέστερον τὸν ποιητὴν ἡμῶν, ὡς ἄνθρωπον ἐν πικραῖς δοκιμασθέντα συμφοραῖς, ὑπὸ διαρκοῦς τρυχόμενον ὀδύνης, καὶ στενάζοντα ὑπὸ πάντα αὐτοῦ στίχον. Ἡ ἄλλη δὲ τῆς ποιητικῆς τοῦ Ζαλοκώστα εὐφυΐας φάσις, ἐκείνη περὶ ἧς ἀρχήτερον ἔλεγον, παριστᾷ ἡμῖν τὸν ποιητὴν ψάλτην κατ' ἐξοχὴν τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος, ἐμπεφορημένον τὰς μεγάλας αὐτοῦ καὶ ζωηρὰς ἀναμνήσεις, καὶ σκιρτῶντα ἐκ πατριωτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, οὐχὶ βεβαίως πρὸς τὴν κρεμαμένην παρὰ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ ἀργὴν σπάθην καταλυματίου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἱερὰν ἐκείνην καὶ σκωριῶσαν σπάθην, ἣν ἐφόρει ὁ νεκρὸς τοῦ Μεσολογγίου πρόμαχος, καὶ ἣν ἀνηρτημένην που ἴσως τοῦ τοίχου προσέβλεπε βεβαίως ἔνδακρυς ὁ ποιητής, ὅτε ἀνέκραζεν ἐκ μυχίου ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὴν Μοῦσάν του:

«Ὦ! τότε τὸ πρῶτόν μου ὅπλον ζητῶ,
Ὦ! τότε τ' ἀρχαῖά μου πέδιλα φέρων,
Ἐκεῖ ὅπου ῥέει γοργὸς ὁ Ἀχέρων
μαζύ σου πετῶ.»

Μετὰ τῆς Μούσης ἀληθῶς, ποιητὴς συνάμα καὶ μαχητής, ἤθελε πετάξει εἰς τὴν δούλην του πατρίδα ὁ Γεώργιος, διότι ὁ ἱερὸς ἐκεῖνος σύνδεσμος τοῦ ψάλτου καὶ στρατιώτου παρέμεινεν ἄλυτος πάντοτε ἐν τῇ καρδίᾳ του, διότι μέχρις ἐσχάτης αὐτοῦ πνοῆς ὠνειροπόλει προαγωγὴν στρατιωτικήν, ὡς ὠνειροπόλει δάφνας ποιητικάς, διότι οὐδὲν ποτὲ ἄλλο ἐπίκρανε τοσοῦτον τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ καὶ ποιητικὴν συνάμα φιλοτιμίαν, ὅσον ἡ μετὰ τὴν πρώ-

την αὐτοῦ βράβευσιν γενομένη αὐτῷ παρατήρησις παρὰ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, ὅτι ἡ ποιητικὴ ἀσχόλησις βλάπτει τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Τὴν βλάπτει ἴσως — τίς οἶδε, καὶ εἶχε πιθανῶς δίκαιον ὡς πρὸς τοῦτο ὁ ἀγαθὸς ἐκεῖνος ἡγεμὼν — ὅπως κατήντησε σήμερον παρ' ἡμῖν ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία· δὲν τὴν ἔβλαπτεν ὅμως,ὅπως ὠνειρεύετο τὴν κλῆσιν τοῦ ἕλληνος στρατιώτου ὁ Ζαλοκώστας, οὐδ' ὅπως ᾐσθάνετο αὐτὸς τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἕλληνος ποιητοῦ.

Ἐκ τοῦ ψυχολογικοῦ τούτου συνδέσμου προῆλθον τὰ κάλλιστα τῶν διηγηματικῶν ποιημάτων τοῦ Ζαλοκώστα, ἅτινα πάντα σχεδὸν εἰσὶν ἐπεισόδια τοῦ μεγάλου ἀγῶνος· τὸ *Χάνι τῆς Γραβιᾶς*, τὸ *Μεσολόγγιον*, ἡ *Τελευταία Νύξ*, τὸ *Στόμιον τῆς Πρεβέζης*, ἡ *Κληρονομία*, ὁ *Μπότσαρης*, ἐν μέρει δὲ καὶ οἱ *Ἁρματωλοὶ καὶ Κλέπται* εἰσὶ προϊόντα τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ συνδέσμου.Πάντα ταῦτα τὰ ἐπικολυρικὰ ποιήματα ζωογονεῖ ἡ αὐτὴ θερμὴ φιλοπατρία, ὁ αὐτὸς καὶ ἀδιάπτωτος ἐνθουσιασμὸς πρός τε τὰ ἔργα καὶ τοὺς ἄνδρας τῆς ἱερᾶς ἐκείνης πάλης, ἥτις ἐδημιούργησε τὴν νέαν Ἑλλάδα, καὶ ὅμοιον πανταχοῦ τὸ ἀκραιφνὲς καὶ γνήσιον ἐθνικὸν αἴσθημα. Οὕτω δὲ ὡς πρὸς τὴν ἔμπνευσιν μὲν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τὴν αὐτὴν ἔχουσι πάντα ἀξίαν, καὶ οὐδὲν δύναταί τις νὰ τάξῃ τοῦ ἄλλου ὑπέρτερον. Ὡς πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν ὅμως αὐτῶν τελείωσιν, ὡς πρὸς τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὸ ἀπέριττον τῆς διαλεκτικῆς, τὴν σαφήνειαν τῆς ἑρμηνείας, τὸ κάλλος τῆς μορφῆς καὶ τῆς γλώσσης, μεγίστη πολλάκις ὑπάρχει ἡ μεταξὺ αὐτῶν διαφορά, καταδεικνύουσα μάλιστα σαφῶς καὶ ἀναμφισβητήτως τὴν καλλιτεχνικὴν ἀνάπτυξιν καὶ βελτίωσιν, ἥτις διεμόρφου βαθμηδὸν τὴν ποιητικὴν εὐφυΐαν τοῦ Ζαλοκώστα, ἀπὸ τῶν ἀτελεστάτων καὶ πρώτων αὐτοῦ ἔργων, ἤτοι τοῦ *Χανίου τῆς Γραβιᾶς*, τοῦ *Μπότσαρη*, *τῶν Σκιῶν* τοῦ *Φαλήρου*, μέχρι τῶν τελειοτάτων καὶ ἀψόγων σχεδὸν εἰπεῖν, ἤτοι τοῦ *Στομίου τῆς Πρεβέζης* τῶν *Ἁρματωλῶν* καὶ *Κλεπτῶν* καὶ τοῦ εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν γεγραμμένου ἀριστουργήματος τοῦ ποιητοῦ *Ὁ Φῶτος καὶ ἡ Φρόσω*.

Ὁ ποιητὴς ἡμῶν, ἐν Ἰταλίᾳ νεανίας παιδευθεὶς καὶ πρωΐμως τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καὶ τὴν φαντασίαν ἀρδεύσας διὰ τῶν ναμάτων τοῦ ἰταλικοῦ Παρνασσοῦ, εἶχεν ὑποστῇ φυσικῷ τῷ λόγῳ τὴν ἐπίδρασιν τῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος κρατούσης ἐν Ἰταλίᾳ ποιήσεως, τῆς ποιήσεως τοῦ Alfieri, τοῦ Monti, τοῦ Foscolo, καὶ τῶν νεωτέρων Manzoni καὶ Leopardi. Καταπλαγεὶς δὲ βεβαίως καὶ θαυμάσας τὸ εἰς κόμπον πολλάκις καὶ στομφολογίαν ἀποβαῖνον εὔχρουν καὶ ἐπανθὲς τοῦ λόγου τῶν ἰταλῶν ποιητῶν, τὸν πλοῦτον παρ' αὐτοῖς τῶν ἐπιθέτων καὶ τὸ ἀφοριστικὸν οὕτως εἰπεῖν καὶ ἔντονον τῆς φράσεως, σπανίως που καταβαινούσης ὑπὸ τὴν ὑπάτην τῆς διαπασῶν, ἄκων καὶ ἀνεπιγνώστως ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς ποιητικῆς ἐκείνης φρασεολογίας, καὶ ἄφθονα κατελέγχει τὰ ἴχνη τῆς ἐπιδράσεως ταύτης ἐν τοῖς πρώτοις αὐτοῦ ποιήμασιν. Εἰς πρόχειρον τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου τούτου ἀπόδειξιν

ἀντιγράφω τρεῖς κατὰ τύχην στροφὰς ἐκ τοῦ *Χανίου τῆς Γραβιᾶς*;

Περίπτατ' ἐκεῖ πολυαίμων
'Εν νεφέλαις καπνοῦ καὶ πυρὸς,
Μὲ τὸ βλέμμα δριμὺ, φοβερὸς
Τοῦ ὀλέθρου ὁ δαίμων.

Ταχυθάνατον πέλεκυν σείει,
Καὶ ἀκόρεστον βλέμμα κολλᾷ
Ὅπου αἵματα ῥέουν πολλὰ,
Ὅπου θνήσκουν ἀνδρεῖοι.

Ἡ κλαγγὴ ὡς γλυκόφθογγον μέλος
Τοῦ θηρίου τὰ ὦτα κτυπᾷ,
Καὶ τὰ μέλαινα χείλη του σπᾷ
Καταχθόνιος γέλως.

Βαθμηδὸν ὅμως ἡ διαλεκτικὴ αὕτη ὑπερτροφία ἐξαλείφεται ἐν τοῖς νεωτέροις ποιήμασι τοῦ Ζαλοκώστα· ἡ φράσις αὐτοῦ γίνεται ἐγκρατὴς καὶ μεμετρημένη, χωρὶς διὰ τοῦτο ν' ἀποβάλῃ τὸ εὔχρουν αὐτῆς καὶ τὸ ζωηρὸν, τὸ ἀπέριττον δὲ καὶ σαφὲς συνάμα τῶν νοημάτων καὶ τὸ παντελῶς σχεδὸν ἄψογον τῆς γλώσσης κατελέγχουσι τὴν περὶ τοὺς ἀρχαίους κλασικοὺς ἐνδελεχῆ διατριβὴν τοῦ ποιητοῦ. Οὕτω μένει μὲν πάντοτε ὁ Ζαλοκώστας ὁ παλαιὸς ποιητὴς, γίνεται ὅμως νέος καλλιτέχνης, διότι ἤλλαξε διδάσκαλον.

Τῆς νέας ταύτης περιόδου ἐν τῇ ποιητικῇ παραγωγῇ τοῦ Ζαλοκώστα δύο εἰσὶ κατ' ἐμὴν γνώμην τὰ κράτιστα προϊόντα: *Τὸ στόμιον τῆς Πρεβέζης* καὶ *Ὁ Φῶτος καὶ ἡ Φρόσω*.

Τὸ *Στόμιον τῆς Πρεβέζης* ὑπόθεσιν ἔχει συγκεφαλαιουμένην εἰς ὀλίγας μόνον λέξεις: τὴν εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον εἴσοδον τεσσάρων ἑλληνικῶν πλοιαρίων. Περὶ τὸ ἁπλοῦν ὅμως τοῦτο καὶ ἡρωϊκὸν ἐπεισόδιον κατώρθωσεν ὁ ποιητὴς νὰ πλάσῃ ὁλόκληρον πλῆρες ζωῆς καὶ κινήσεως ποίημα, καὶ νὰ ὑφάνῃ τὸν ὡραῖον αὐτοῦ ἱστὸν οὐχὶ μόνον διὰ πολεμικοῦ μένους καὶ ὀσμῆς πυρίτιδος καὶ βροντῆς τηλεβόλων, ἀλλὰ καὶ δι' αἰσθήματος πολλαχοῦ περιπαθοῦς καὶ διὰ πάθους βαθέος καὶ ἀνυποκρίτου. Ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, εἰς μικρὸν ὑπόδειγμα τῆς ἐν τῷ εἴδει τούτῳ τῆς ποιήσεως καλλιτεχνικῆς τελειώσεως τοῦ ποιητοῦ, νὰ ἀναγνώσω τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ τετάρτου μέρους τοῦ *Στομίου*, ἐν ᾧ θρηνεῖ τὸν νεκρὸν τοῦ φονευθέντος Σελίμη ἡ ἔκφρων ἐκ τῆς λύπης σύζυγός του:

Νὺξ εἶνε· φρυάσσουν τὰ βάρβαρα γένη
Καὶ κρύφιος τρόμος τὴν πόλιν κρατεῖ.
Ναὶ, τρόμος καὶ φρίκη, ἀλλὰ διὰ τί
Ὀξὺς τὸν αἰθέρα κλαυθμὸς διαβαίνει;

Ἡ πόλις ταράσσεται· ὄχλος πολὺς
Ὁλόγυρα ζώνει τὸ μέγαρον, ὅπου
Κατῴκει ἐνίοτε, μάστιξ τοῦ τόπου,
Ὁ Νέρων Ἀλῆς.

Ἐντὸς γυναικῶνος, εἰς πλούσιον δῶμα
Ἀκούεται θρῆνος δριμὺς, ἀλγεινός·
Ἀνὴρ χρυσοχαίτης, ἀγὰς ἀλβανὸς
Ἐκεῖ ἐξαπλοῦται παράμορφον πτῶμα.

Χανούμισσα χάρις, ὡραία γυνὴ,
Ἐμπρὸς τοῦ νεκροῦ γονατίζουσα κλαίει.
Ἀκοίμητος πόνος τὰ σπλάγχνα της καίει,
Τὸν νοῦν της κλονεῖ.

Δειλαία! φρενήρης κτυπᾷ τοὺς κροτάφους,
Φρενήρης ὑψόνει τὰς χεῖρας αὐτῆς,
Καὶ βόστρυχοι κόμης ἀτάκτου, λυτῆς
Κυμαίνουν καὶ χύνονται μέχρις ἐδάφους.

Ὦ δύστηνος χήρα! Πικρὰ στοναχὴ
Τῆς πνίγει τοὺς θρήνους· τὸ στῆθός της σπαίρει,
Κ' ἑτοίμη νὰ φύγῃ, τὸ στῆθός της δέρει
Ἀλγοῦσα ψυχή.

«Σελίμη! Ψυχὴ τῆς ψυχῆς μου, ἐγείρου·
Σὺ, ὅστις ταχὺς ὡς ἱέραξ πετᾷς,
Σελίμη! κραυγάζει, ἀκούεις βροντὰς,
Ἀκούεις πῶς τρέμει ἡ γῆ τῆς Ἠπείρου;

«Γκιαβοῦραι τὸν κόλπον πατοῦν μὲ ὀργήν·
Ὁπλίσου! σαλπίζει τῆς μάχης ὁ δαίμων,
Οἱ λόχοι σὲ κράζουν, ὁ ἵππος σου βρέμων
Λακτίζει τὴν γῆν.

«Ἀλλ' ὢ συμφορά μου! ἡ σπάθ' ἡ καμπύλη,
Ἀδέσποτον τεῦχος, μνημεῖον φρικτὸν
Τοῦ πάθους σου, κρέμαται, κ' αἷμα πηκτὸν
Τῶν δέκα πληγῶν σου σκεπάζει τὰ χείλη.

«Ὦ, πῶς τὴν θανήν σου ἐγὼ ν' ἀνεχθῶ; . . .
Πλατύτερον, φίλοι, ἀνοίξατε μνῆμα·
Ἐκεῖ κ' ἐγὼ σπεύδω μὲ πρόθυμον βῆμα,
Τὸ μνῆμα ποθῶ.»

Δὲν δύναμαι, κύριοι, καίτοι πολὺ ἐπεθύμουν, νὰ παραμείνω λεπτομερῶς διατρίβων περὶ πάντα τὰ ὁμοίας φύσεως ποιήματα τοῦ Ζαλοκώστα, διότι οὔτε ἡ ὥρα δυστυχῶς μοὶ τὸ συγχωρεῖ, οὔτε τολμῶ νὰ ἐλπίσω τοσοῦτον ἡρωϊκὴν τὴν ὑμετέραν ἀνοχήν. Ἐπεθύμουν ἰδίως ν' ἀπασχολήσω τὴν προσοχὴν ὑμῶν περὶ τοὺς *Ἁρματωλοὺς καὶ Κλέπτας*, ὅπως καταδείξω ὑμῖν μετὰ πόσης δεξιότητος καὶ ποιητικῆς χάριτος ἀνεβίβασεν ὁ ποιητὴς ἡμῶν εἰς ἰδανικὰ ποιητικῶς πρόσωπα τοὺς ἀγρίους ἐκείνους κατοίκους τῶν ἑλληνικῶν ὀρέων καὶ δρυμῶν, καὶ ὁποῖον, γνησίως ἑλληνικὸν καὶ σύμφωνον πρὸς τὰς παραδόσεις τοῦ κλεπτικοῦ καὶ ἁρματωλικοῦ βίου, κατώρθωσε νὰ πλάσῃ μῦθον, ὅπως δι' αὐτοῦ καὶ τῶν παρ' αὐτῷ τεταγμένων ἐπεισοδίων ἀφηγηθῇ τὴν πλήρη περιπετειῶν καὶ ποιήσεως ζωὴν τῶν ὀρεσιβίων ἐκείνων ἡρώων, τῶν ἡρωϊκῶν προδρόμων τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν πάλης. Ἐπεθύμουν ἐπίσης νὰ διατρίψω εἰς τὸ *Μεσολόγγιον*, καὶ τὴν *Τελευταίαν νύκτα*, δι' ὧν μετὰ τοσαύτης στοργῆς ὕμνησεν ὁ ποιητὴς ἡμῶν τὰ παθήματα καὶ τὴν ἡρωϊκὴν καταστροφὴν τῆς μάρτυρος πόλεως. Ἐπεθύμουν τέλος νὰ ἀναλύσω λεπτομερέστερον τὸ κειμήλιον ἐκεῖνο τῆς δημώδους ἑλληνικῆς ποιήσεως, τὸ ἐπιγραφόμενον *Φώτος καὶ Φρόσω*, ἐν ᾧ ἀμφιβάλλει τις ἀληθῶς, ἂν τὴν οὐσίαν μᾶλλον πρέπει νὰ χειροκροτήσῃ ἢ τὴν μορφήν, ἂν τὸ ἀφελὲς ἀλλὰ καὶ περιπαθὲς τοῦ μύθου μᾶλλον ἢ τὴν εὔχρουν καὶ ζωντανὴν γλῶσσαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἣν διὰ ταχυδακτυλουργικῆς, οὕτως εἰπεῖν, δεξιότητος κατώρθωσεν ὁ Ζαλοκώστας νὰ καταστήσῃ ἑρμηνέα τῶν ποικιλοτάτων ἅμα καὶ λεπτοτάτων αἰσθημάτων, τῶν ὑψηλοτάτων συγχρόνως καὶ βαθυτάτων ἐννοιῶν. Ἀλλ' ἀνάγκη νὰ βραχύνω τὸν λόγον· θέλω δὲ μόνον, πρὶν ἢ περάνω αὐτόν, νὰ διατρίψω μικρὸν ἔτι περὶ τὸ γλωσσικῶς διφυὲς τῆς ποιήσεως τοῦ Ζαλοκώστα, ὅπερ ἀποτελεῖ ἓν τῶν ἰδιαζόντων αὐτοῦ χαρακτηριστικῶν.

Τὸ ζήτημα τῆς χρησιμωτέρας καὶ προσφορωτέρας γλώσσης ἐν τῇ νεοελληνικῇ ποιήσει πολλάκις συνεζητήθη· ἐγένετο δ' ἐνίοτε μακρῶν ἐρίδων καὶ ἀκαδημαϊκῶν ἀφορισμῶν αἰτία, καὶ ἐχώρισε τέλος τοὺς ποιητὰς ἡμῶν εἰς δύο ἄνισα μὲν τὸν ἀριθμὸν ἀλλ' ὑπάρχοντα ὅπως δήποτε καὶ ἐργαζόμενα στρατόπεδα, τὸ μὲν τῶν προτιμώντων τὴν οὕτω κληθεῖσαν *καθαρεύουσαν*, τὸ δὲ τῶν θιασωτῶν τῆς *ἁπλῆς* ἢ *δημοτικῆς*. Δὲν δύναται βεβαίως τὸ ζήτημα τοῦτο νὰ γείνῃ ἀντικείμενον παροδικῆς καὶ προχείρου ἀναπτύξεως κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, καθότι καὶ ἐκτὸς τοῦ προκειμένου ἤθελεν εἶναι, καὶ μακρότερον πολὺ τοῦ ὑπολειπομένου μοι χρόνου ἤθελεν ἀποβῆ. Πρέπει ὅμως νὰ μνημονευθῇ, προκειμένου λόγου περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ Ζαλοκώστα, τί οὗτος περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ἐφρόνει, καὶ πῶς γράφων ἐφήρμοσε τὰς περὶ αὐτοῦ ἀρχάς του. «Ἡ δημοτικὴ γλῶσσα», ἔγραφεν ὁ ἡμέτερος ποιητὴς ἐν τῷ Β' φυλλαδίῳ τῆς *Μνημοσύνης*, «ἀδάμας ἄξιος νὰ στολίσῃ τὴν χρυσῆν κόμην τῶν Πιερίδων, κόρη πρωτότοκος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ἀλλ' ἰδιότροπος κατὰ τὴν φράσιν καὶ τὴν μορφήν, διεφθάρη σήμερον εἰς τὰς πόλεις,

ἀλλ' ἁγνὴ καὶ παρθένος διατηρεῖται ὅπου ἠχεῖ ὁ αὐλὸς τοῦ ποιμένος, ὅπου σχίζει τὴν γῆν τὸ ἄροτρον, ὅπου ὑψοῦται ἡ καλύβη ἡ φιλέρημος.» — «Δὲν φρονοῦμεν, λέγει μετὰ μικρόν, ὅτι ἡ δημοτικὴ πρέπει νὰ ἦνε ἡ γλῶσσα τῆς ποιήσεως ἐν γένει, διότι στερεῖται πολλῶν ὅρων, καὶ ἀδυνατεῖ νὰ περιγράψῃ ναυμαχίαν, λόγου χάριν, ἐκτὸς ἐὰν λάβῃ τοὺς ὅρους ἐκ τῆς ἀρχαίας γλώσσης, ἀλλὰ τότε ἀποβάλλει τὴν πρωτότυπον χροιὰν καὶ καθίσταται μιξοβάρβαρος. Διατεινόμεθα ὅμως, ὅτι πρέπει νὰ τὴν μεταχειρισθῶσιν οἱ ποιηταί μας εἰς μικρὰς μόνον ποιήσεις, διότι ἄλλως οἱ πολὺ ἐπιγενέστεροί μας δὲν θέλουσιν εὕρει οὐδ' ἴχνος αὐτῆς.» Καὶ εἶνε μὲν προδήλως ἐσφαλμένος ὁ τελευταῖος οὗτος λόγος, ὁ τὴν χρῆσιν τῆς δημοτικῆς γλώσσης δῆθεν ὑπαγορεύων, εἶνε ὅμως ὀρθὴ ἡ γνώμη τοῦ ποιητοῦ καὶ ὀρθὴ ἐπίσης ἡ προτροπή του· τῆς γνώμης του δὲ ταύτης τὴν καλλίστην ἀναντιῤῥήτως ἐφαρμογὴν εὑρίσκομεν ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ. Οὐδεὶς τῶν ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἐξετίμησε κάλλιον τοῦ Ζαλοκώστα τὸ ποιητικὸν κάλλος τῆς δημοτικῆς γλώσσης, καὶ οὐδεὶς ἔγραψεν αὐτὴν καθαρωτέραν καὶ γνησιωτέραν. Δὲν συνωρμάθισεν οὔτε συνεζύμωσεν, ὡς ἄλλοι, τὴν γλῶσσαν τῆς δημοτικῆς του ποιήσεως ἐκ διαλεκτικῶν τύπων καὶ φράσεων τῶν πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος λαλουμένων ἰδιωμάτων, οὔτε ἐδανείσθη, ὡς ἄλλοι, παρὰ τῆς καθαρευούσης, ὅπως συγκαλύψῃ τὴν πτωχείαν τῆς δημοτικῆς. Καὶ ἂν δ' ἐνίοτε, σπανίως ὅμως, παρέλαβέ τι παρ' ἐκείνης, διεμόρφωσεν αὐτό, ὡς ἀληθὴς καλλιτέχνης, κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς δημοτικῆς γλώσσης, καὶ τὸ δάνειον ἐκεῖνο μετεμορφώθη εἰς ἴδιον αὐτῆς κειμήλιον ὑπὸ τὴν δεξιὰν γραφίδα τοῦ ποιητοῦ· τοῦτο δέ, διότι ὁ ποιητὴς ἡμῶν δὲν εἶχε σπουδάσει τῇ βοηθείᾳ ἀναγνωσμάτων καὶ λεξιλογίων τὴν δημοτικὴν τῆς Ἑλλάδος γλῶσσαν, ἀλλ' εἶχεν ἀντλήσει αὐτὴν ζῶσαν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ, καὶ ἐνσαρκωθείς, οὕτως εἰπεῖν, αὐτήν, κατεῖχε τὸ πνεῦμά της τὸ ἀληθὲς καὶ συνησθάνετο ἐν τοῖς μυχοῖς τῆς ἑλληνικῆς του καρδίας πᾶσαν αὐτῆς τὴν καλλονὴν καὶ τὴν δύναμιν. Ἦτο δ' ἐν γένει ἀληθὴς περὶ τὴν γλῶσσαν καλλιτέχνης ὁ Ζαλοκώστας, καὶ οὐ μόνον τὴν δημοτικὴν ἀλλὰ καὶ τὴν καθαρεύουσαν ἔγραφεν ὡς ὀλίγοι τῆς νέας Ἑλλάδος ποιηταί. Εἶχεν ἔμφυτον καὶ βαθύῤῥιζον ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τὸ αἴσθημα τοῦ ὡραίου, ὁμοφυεῖς δὲ καὶ ἐπίσης ὡραῖαι ἐγεννῶντο ἐν τῇ διανοίᾳ του ἡ ἰδέα καὶ ἡ μορφή. Δὲν εἶχεν, εἶνε ἀληθές, εὐτοκίαν ποιητικὴν ὁ Ζαλοκώστας, οὔτε ἐστιχούργει προχείρως καὶ ἀτημελήτως, εἰς θαυμασμὸν τῶν λατρευτῶν τοῦ ποσοῦ, καὶ δὲν ἐκινδύνευε, διὰ τοῦτο, ν' ἀκούσῃ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ἀπελλοῦ πρὸς τὸν ζωγράφον ἐκεῖνον, ὅστις ἐκαυχᾶτο ὅτι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἔγραψε πίνακα ὁλόκληρον. Εἶχεν ὅμως λεπτὴν τὴν σμίλην καὶ τὸ γλύφανον τοσοῦτον ἁπαλόν, ὥστε οὐδὲν αὐτῶν ἴχνος κατελείπετο ἐπὶ τοῦ περικαλλοῦς καλλιτεχνήματος, ὅπερ δίκην λευκοῦ μαρμάρου ἐξήρχετο στίλβον καὶ ἀπαστράπτον ἐκ τῆς ἀριστοτέχνου αὐτοῦ χειρός.

Τοσαῦτα, Κύριοι, περὶ τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ, ὀλίγα μὲν βεβαίως καὶ ἀτελῆ, ἱκανὰ ὅμως, ἐλπίζω, εἰς ἀληθῆ αὐτοῦ καὶ δικαίαν ἐκτίμησιν. Ἔπρεπεν ἴσως, ὀλιγώτερα καὶ βραχύτερα προλογίζων, νὰ παραμείνω πλειότερον περὶ τὴν ποίησιν ἰδίως τοῦ Ζαλοκώστα· καὶ τοῦτο, ἐξομολογοῦμαι ὑμῖν, ὑπῆρχεν ὁ ἀρχικός μου σκοπός. Δὲν μετανοῶ ὅμως δι' ὅσα γενικώτερον ἐξέθηκα ὑμῖν περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας καὶ περὶ τῆς ποιητικῆς ἀτμοσφαίρας τῆς νέας Ἑλλάδος, οὔτε εἶνε ξένη ἡ περὶ ταῦτα μακροτέρα ἴσως τοῦ δέοντος διατριβὴ τοῦ περὶ Ζαλοκώστα λόγου. Ὁ ποιητὴς ἡμῶν εἶνε ζῶσα καὶ διὰ τῶν πραγμάτων κύρωσις τῶν ἀληθειῶν ἐκείνων, ἃς κηρύσσει μὲν ἡ αἰσθητικὴ ἐπιστήμη δὲν δύναταί τις δὲ οὔτε θέλει ποτὲ κατορθώσει νὰ μεταβάλῃ, ὅσον περιέργως καὶ ἂν εὐφυολογήσῃ, ὅσον καὶ ἂν διώξῃ τὸν ἐκ τοῦ παραδόξου θρίαμβον. Ὁ ποιητής, περὶ οὗ εἶχον τὴν τιμὴν νὰ σᾶς λαλήσω, εἶχεν ἔμφυτον τὸ ποιητικὸν τάλαντον, διεμόρφωσε δὲ τὴν ἐξ αὐτοῦ παραγωγὴν κατὰ τὴν γνησίαν ἐκείνην ἑλληνικὴν ἀτμοσφαίραν, ἣν διεσκέδασεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ὁ ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ Ῥωμανοῦ πνεύσας ἄνεμος, ἥτις συνετήρησε τὴν Ἑλλάδα ζῶσαν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας, καὶ ἥτις καὶ σήμερον ἔτι, ἐν μέσῳ πάσης ἡμῶν τῆς ἐκθηλύνσεως καὶ τῆς ἀδιαφορίας, εἶνε τὸ μόνον πνεῦμα ζωῆς, ὅπερ διαστέλλει εἰς εὐγενεῖς πόθους τὰ στήθη ἡμῶν καὶ ἀναπτεροῖ εἰς δόξης ὀνείρους τὴν ἡμετέραν φαντασίαν.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΛΑΧΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗ *.

Ἰωάννης Ἐρρῖκος ὁ Πεσταλότσης (Joh. Heinrich Pestalozzi) [1] ἐγεννήθη τῇ 12 Ἰανουαρίου τοῦ 1746 ἔτους ἐν Ζυρίχῃ τῆς Ἑλβετίας, ἐν ᾗ ὁ πατὴρ αὐτοῦ μετήρχετο λίαν εὐδοκίμως τὸ τοῦ χειρουργοῦ ἔργον. Ἑξαετὴς γενόμενος ἐστερήθη τοῦ πατρός· ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ, μείνασα κυρία τῆς μικρᾶς περιουσίας τοῦ ἀποθανόντος συζύγου, ἀπεφάσισε νὰ ὑποστῇ πᾶσαν θυσίαν ὑπὲρ τῆς ἀγωγῆς τοῦ τέκνου αὐτῆς. Ἡ μήτηρ τοῦ Πεσταλότση, καίπερ ἀμοιροῦσα παιδαγωγικῶν γνώσεων, κατώρθωσεν ἵνα ἀναθρέψῃ τὸν υἱὸν αὐτῆς ἐν τῇ εἰλικρινείᾳ καὶ τῇ φιλαληθείᾳ, ἰδίως δὲ κατώρθωσεν ἵνα ἐμπνεύσῃ εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ τὸ συναίσθημα τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον συμπαθείας, αἵτινες ἀρεταὶ παρηκολούθησαν τὸν Πεσταλότσην μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ· ἡ αὐτὴ ὅμως μήτηρ ἕνεκα τῆς περιωρισμένης ἀγωγῆς, ἣν μετέδιδεν εἰς τὸν υἱόν, συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν τούτου ἀγροικίαν καὶ τὴν περὶ τὰ κοινωνικὰ καθήκοντα ἀδεξιότητα.

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 22 Ἀπριλίου 1876.

1 Περὶ Πεσταλότση ἐγράφησαν πολλὰ καὶ διάφορα, ἡμεῖς ἀρυόμεθα τὰς περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις ἐκ πηγῆς γερμανικῆς.

Ἀπὸ τοῦ 7ου ἔτους τῆς ἡλικίας διέτριβεν ὁ Πεσταλότσης κατ' ἔτος χρόνον τινὰ παρὰ τῷ ἐκ μητρὸς πάππῳ αὐτοῦ, ὅστις ἦτο ἱερεὺς ἔν τινι παρὰ τῇ Ζυρίχῃ χωρίῳ, Höngg καλουμένῳ. Ὁ χωρικὸς ἱερεύς, διάγων βίον ἁπλοῦν, ἥσυχον καὶ αὐστηρόν, καὶ λατρεύων τὸν Θεὸν ἐν ἀνυποκρίτῳ εὐλαβείᾳ, ἠγάπα ἀπὸ καρδίας τὸ λογικὸν αὐτοῦ ποίμνιον καὶ ἐμερίμνα πατρικῶς περὶ τῆς εὐημερίας αὐτοῦ. Τὸ παράδειγμα τῆς εἰλικρινοῦς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς τοῦ πάππου τοσαύτην ῥοπὴν ἔσχεν ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τοῦ ἐγγόνου, ὥστε οὗτος, θεωρῶν αὐτὸ ἀξιολογώτερον πάσης διδασκαλίας καὶ παντὸς κηρύγματος, ἀπεφήνατο ὅτι «ἐν τῇ θρησκευτικῇ μορφώσει ἰδίως συντελεῖ ἡ θέα ἀληθοῦς χριστιανοῦ.» Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πάππου διαμένων ὁ Πεσταλότσης μεγάλως ἐπικράνθη κατὰ τῆς Ζυρίχης. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης, ἀφελόντες κατὰ μικρὸν παρὰ τῶν χωρικῶν ἅπαντα τὰ δικαιώματα, ἠνάγκαζον αὐτοὺς νὰ στενάζωσιν ὑπὸ τὸν ζυγὸν σκληρῶν καταπιέσεων. Οἱ τῶν ψυχῶν ἐπιμεληταὶ συνεμερίζοντο μετὰ τῆς κοινότητος τῶν δεινῶν τούτων καὶ πάντες τὸ αὐτὸ ἐξέφραζον παράπονον ὅτι omne malum ex urbe. Ἡ ἐλεεινὴ αὕτη κατάστασις τῶν χωρικῶν συνεκίνει τὴν εὐαίσθητον καρδίαν τοῦ Πεσταλότση καὶ ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ λέγῃ πολλάκις καθ' ἑαυτὸν «ἐγὼ ἆρά γε δὲν δύναμαι νὰ συντελέσω κατά τι πρὸς ἀνακούφισιν τῶν χωρικῶν;»

Δεκαετὴς ἤδη ὢν ὁ Πεσταλότσης ἤρξατο φοιτῶν εἰς τὸ ἐν Ζυρίχῃ γυμνάσιον· ἀγαθὸς ὢν καὶ προσηνέστατος ἠγαπᾶτο παρὰ τῶν συμμαθητῶν αὐτοῦ. Εἰς τοὺς διδασκάλους αἴνιγμα ἐφαίνετο ἡ ποικιλία τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τοῦ Πεσταλότση. Οὗτος ὁτὲ μὲν κατεδείκνυε μεγάλα προτερήματα καὶ ὑφίστατο ἐκτάκτους πόνους, ὁτὲ δὲ πάλιν κατεδείκνυε μεγάλην ἀπροσεξίαν καὶ ἀνοησίαν. Ὁ Πεσταλότσης πρὸς πάσαις ταῖς ἐπιπλήξεσι καὶ ταῖς τιμωρίαις τῶν διδασκάλων, ὧν τὸν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ μηχανισμὸν μεγάλως ἐβδελύσσετο, δὲν κατώρθωσε νὰ μάθῃ νὰ καλλιγραφῇ ἢ τοὐλάχιστον νὰ γράφῃ εὐαναγνώστως· ἐν ᾧ δὲ τῶν κανόνων τῆς στίξεως καὶ τῆς ὀρθογραφίας οὐδεμίαν ἔννοιαν εἶχε, τοὐναντίον ἦτο *πῦρ καὶ φλὸξ ἐν παντί, ἀφορῶντι τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ χρείας, ἢ ἀναφερομένῳ πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.* Ἔν τισιν ὅμως ἀντικειμένοις οἱ διδάσκαλοι τοῦ ἐν ᾧ ἐσπούδαζε Collegii humanitatis καὶ ἰδίως ὁ περίφημος Bodmer ἐπέδρασαν μεγάλως ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ Πεσταλότση, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τούτου. Οἱ διδάσκαλοι οὗτοι, διδάσκοντες τοὺς παῖδας τῆς Ἑλβετικῆς δημοκρατίας τοὺς δοκίμους συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος, ἐφιλοτιμοῦντο νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν τοιοῦτον ἐνθουσιασμόν, ὥστε οὗτοι νὰ ἁμιλλῶνται πρὸς ἀλλήλους τίς νὰ ὑπερτερήσῃ τοῦ ἑτέρου κατὰ τὴν ἐν τοῖς διανοήμασι καὶ τῷ βίῳ ἀπομίμησιν τῶν ῥωμαλέων καὶ φιλελευθέρων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος. Αὐτὸς ὁ Πεσταλότσης διηγεῖται ὅτι «οἱ μαθηταὶ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου τούτου ἔζων ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τρεφόμενοι διὰ πόας καὶ λαχάνων. Ἀνεξαρτησία, λέγει, αὐτεξουσιότης, εὐποιΐα, αὐταπάρνησις καὶ φι-

λοπατρία, ἦσαν τὰ σύμβολα τῆς δημοσίας ἡμῶν μορφώσεως.» — «Εἷς ἐκ τῶν καθηγητῶν ἡμῶν, γράφει ὁ Πεσταλότσης, ἐγίνωσκε καλῶς τὰ ἑλληνικά, οὐδὲν ὅμως πλεονέκτημα ῥητορικὸν εἶχεν. Ἡ ἐμὴ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ μετάφρασις ὡς πρὸς τὸ πῦρ καὶ τὴν ῥητορικὴν ζωηρότητα ἦτο ὑπερτέρα τῆς τοῦ καθηγητοῦ, εἰ καὶ ἐγὼ ἐλαχίστην γνῶσιν εἶχον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.»

Ὁ Πεσταλότσης, ἐκμαθὼν τὰς ἀρχαίας γλώσσας, παρεδόθη ἐκθύμως εἰς θεολογικὰς σπουδὰς κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ἑαυτοῦ συγγενῶν· ἀλλ' εἰ καὶ ἐκέκτητο ἔκτακτον ῥητορικὴν δεινότητα, ὡς τοῦτο ἀπέδειξεν ἀπειράκις ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος ὅμως ἐταράσσετο, καὶ ἡ πρώτη αὐτοῦ πρὸς τὸ κηρύξαι ἀπόπειρα ἀπέτυχεν ὁλοσχερῶς. Ἡ ἀποτυχία αὕτη, ὡς καὶ ἡ διαβεβαίωσις τῶν ἰατρῶν ὅτι ἔχει προδιάθεσιν πρὸς φθίσιν, παρεκίνησαν αὐτὸν ὀκτωκαιδεκαετῆ ὄντα νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θεολογίαν καὶ νὰ σπουδάσῃ περὶ τὰ *νομικά*. Ἐν τῇ νῦν πυρώδει ἐνεργείᾳ οὐδὲν ἕτερον ἐθεώρησε προὐργιαίτερον ὁ Πεσταλότσης ἢ νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ δικαιώματα τῶν πτωχῶν χωρικῶν κατὰ τῆς πλεονεξίας τῶν τῆς Ζυρίχης εὐγενῶν· τούτου ἕνεκα περιεφρονήθη ἐν Ζυρίχῃ, ἐμισήθη καὶ κατεδιώχθη, ἀπολέσας συγχρόνως καὶ τὴν ἐπιδιωκομένην πολιτικὴν θέσιν. Τούτων οὕτως ἐχόντων ὁ Πεσταλότσης διελογίζετο τί ἔπρεπε νὰ πράξῃ, ὅτε φίλος τις, Bluntschli ὀνομαζόμενος, προϊδὼν τὸν ἑαυτοῦ θάνατον εἶπεν εἰς τὸν Πεσταλότσην τοὺς ἑξῆς παραινετικοὺς λόγους· «Πεσταλότση, ἐγὼ μὲν ἀποθνήσκω, σὺ δὲ ἐγκαταλελειμμένος εἰς σεαυτὸν δὲν πρέπει νὰ τραπῇς πρὸς ἀγῶνά τινα, δυνάμενον νὰ σὲ καταστήσῃ θῦμα τῆς ἀγαθότητος καὶ πίστεώς σου. Ζήτησον βίον ἤρεμον καὶ ἀτάραχον· ἄνευ δὲ φίλου, συμβουλεύοντός σε ἡσύχως καὶ ἔχοντος γνώσεις ἀσφαλεῖς περί τε τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων, μὴ παραδώσῃς σεαυτὸν εἰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις, ὧν αἱ ἀποτυχίαι ἤθελόν σοι ἀποβῆ ὁπωσδήποτε ἐπικίνδυνοι.» Τὴν συμβουλὴν ταύτην τοῦ ἀποθνήσκοντος φίλου ἀκολουθῶν ὁ Πεσταλότσης ἐγκατέλιπε τὴν Ζυρίχην καὶ ἀπεφάσισε νὰ γίνῃ *γεωργός*, βοηθῶν οὕτω τῷ γεωργικῷ λαῷ διὰ τῆς μετ' αὐτοῦ συμβιώσεως.

Ἄγων ἤδη τὸ 22ον ἔτος τῆς ἡλικίας διηυθύνθη ὁ Πεσταλότσης κατ' ἀρχὰς μὲν πρὸς τὸν θεῖον αὐτοῦ Hotze, κατοικοῦντα ἐν τῷ χωρίῳ Richterschwyl, εἶτα δὲ πρός τινα περίφημον θεράποντα τῆς γῆς Tschiffeli, κατοικοῦντα ἐν Kirchberg τοῦ τῆς Βέρνης νομοῦ, παρ' ᾧ ἐσπούδαζε νὰ μάθῃ τὴν *οἰκονομίαν*. Μετὰ ταῦτα συναθροίσας ὁ Πεσταλότσης τὴν μικρὰν αὐτοῦ περιουσίαν ἠγόρασε πλησίον τῆς Lenzburg γαίας ἐρήμους. Ἐνταῦθα ἐργαζόμενος φιλοπόνως κατεσκεύασεν ἀξιόλογον κτῆμα, ὅπερ ὠνόμασε Neuhof, καὶ ὅπερ ἐπεχείρει νὰ προαγάγῃ ἔτι μᾶλλον ἔχων κοινωνὸν τῶν ἑαυτοῦ ἐπιχειρήσεων ἐμπορικόν τινα καὶ πλούσιον ἐν Ζυρίχῃ οἶκον. Ὁ Πεσταλότσης παραδοθεὶς σώματι καὶ ψυχῇ εἰς τὴν γεωργίαν οὐδὲν εἶδος ἐργασίας περιεφρόνει· πολλάκις δὲ ὀχούμενος διὰ τῶν ὁδῶν τῆς Ζυρίχης ἐφ' ἁμάξης ἐπλατάγει διὰ τῆς μάστιγος πρὸς θλῖψιν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ

βίου καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ τε γεωργοῦ, τοῦ μισθωτοῦ, τοῦ βιομηχάνου καὶ τοῦ ἐπαίτου ἐπεσκέπτετο ὁ Πεσταλότσης καὶ τὴν εὐτελεστάτην καὶ ῥυπαρωτάτην καλύβην. Τὰ οἰκονομικὰ αὐτοῦ ἔβαινον κατ' εὐχήν. Κατὰ τὴν εὐτυχῆ ταύτην ἐποχὴν ἐτελέσθη καὶ ὁ γάμος αὐτοῦ. Εἷς τῶν ἐν Ζυρίχῃ φίλων τοῦ Πεσταλότση εἶχεν ἀδελφήν τινα, ἥτις συγκατηριθμεῖτο μεταξὺ τῶν ὡραιοτάτων καὶ ἀνθηροτάτων παρθένων τῆς πόλεως. Αὕτη εἶχεν εὐγενῆ καρδίαν καὶ διάνοιαν ἀνεπτυγμένην, ἡ δὲ τοῦ Πεσταλότση ψυχὴ κατῴκει ἐν σώματι ἀσχήμῳ· ἐκείνη ἦτο θυγάτηρ πλουσίου τινὸς Ζυριχίου ἐμπόρου, οὗτος δὲ ἦτο γεωργός, διεγείρων διὰ τῆς σωματικῆς αὐτοῦ ἀτημελείας τὴν ἀποστροφὴν τῶν λεπτοφυῶν Ζυριχίων. Ὁ Πεσταλότσης ζητήσας τὴν χεῖρα τῆς νέας ἠνέῳξεν εἰς αὐτὴν τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν διὰ τῆς ἑξῆς ἐπιστολῆς·

«Περὶ τῆς σωματικῆς μου ἀσχημίας, οὐδὲν θέλω εἰπεῖ· διότι ἕκαστος γνωρίζει πόσον βαθμὸν ταύτης φέρω ἐν ἐμαυτῷ. Μὲ κατηγοροῦσιν ὅτι τρέχω ἀπρεπῶς τῇδε κἀκεῖσε. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πανταχοῦ παρουσιάζουσιν εἰς ἐμὲ καὶ ἄνθρωποι καὶ πράγματα, ἅτινα ὅταν παρατηρῶ μὲ ἀπασχολοῦσιν ἰδιαζόντως· ἐγὼ δὲ διαμένω παρ' αὐτοῖς εὐχαρίστως ἐπιθυμῶν ἵνα παράσχω βοήθειαν τινά. Ὁ χρόνος τοῦ νὰ ἔχω π α ν τ α χ ο ῦ φίλους παρῆλθε δι' ἐμέ. Δὲν λυποῦμαι ὅμως διότι ἔσχον ἐν τῷ παρελθόντι φίλους εἰς οὓς παρέδωκα ἐμαυτόν. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου διέγνων τοὺς συμπολίτας μου, ὅπερ πάντοτε θέλει μοι χρησιμεύσει. — Εἶμαι ὑγιὴς καὶ εὔρωστος, ἀλλ' οὐδόλως πλανῶμαι παραδεχόμενος ἀπὸ τοῦδε σπουδαίας ἐν τῷ μέλλοντι καὶ δεινὰς περιπετείας. Ἀπροσδόκητα γεγονότα δύνανται εὐκόλως νά μου ἀφαιρέσωσι τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἀταραξίαν τῆς ψυχῆς. Τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος καὶ τῶν φίλων μου θεωρῶ πάντοτε ὡς ἐμὴν δυστυχίαν, καὶ πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος δύναμαι νὰ λησμονήσω καὶ γυναῖκα καὶ τέκνα. — Τώρα γινώσκεις πόσον εἶμαι ἰσχυρὸς καὶ πόσον ἀσθενής. Ἔκλεξον λοιπόν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐγώ, ὡς γνωρίζεις, εὐκόλως ἐκπλήσσομαι ὑπὸ δυσαρέστων συναισθημάτων, ἀλλ' ὅμως ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἤθελες μὲ ἀποκρούσει, ἐλπίζω νὰ εὕρω ἀρκετὰς ἐν ἐμοὶ δυνάμεις ὥστε νὰ ὑποφέρω τὸ γεγονὸς ὡς λογικὸς ἀνὴρ καὶ χριστιανός. Σὲ ἀγαπῶ ἀπὸ καρδίας.»

Πρωτότυπος εἶναι τοιαύτη τοῦ γάμου συνθήκη. Ἡ νέα αὕτη, ἧς τὴν καρδίαν ἐζήτει ὁ Πεσταλότσης καὶ ἥτις *Ἄννα Σχουλθήσου* ἐκαλεῖτο, ἐγίνωσκε νὰ διακρίνῃ μεταξὺ οὐσίας καὶ φαινομένου. Ἡ εἰλικρινὴς τοῦ Πεσταλότση καρδία, ἡ διαφλεγομένη ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ φανῇ ὠφέλιμος εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἐκτιμηθεῖσα παρὰ τῆς νέας, ἐματαίωσε πᾶσαν ἄλλην περὶ τοῦ μετ' αὐτῆς γάμου πρότασιν. Οὐδόλως ἐφρόντιζεν ἡ Ἄννα περὶ τῆς πικρᾶς ἐπικρίσεως τῶν Ζυριχίων κυριῶν. Αὕτη, συναισθανομένη ἑαυτὴν κεκλημένην νὰ γίνῃ σύντροφος τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὃν ἐθεώρει ἐπιτήδειον νὰ γίνῃ εἷς τῶν μεγίστων εὐεργετῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, συνεζεύχθη μετὰ τοῦ Πεσταλότση τῇ 24 Ἰανουαρίου τοῦ 1769 ἔτους ἐν Neuhof. Ἐπὶ 46 ἔτη ἔζησεν αὕτη μετ' αὐτοῦ, ἐπιδειξαμένη μεγίστην ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν ἔν τε ταῖς εὐτυχίαις καὶ ταῖς δυστυχίαις. Ἡ Ἄννα καθ' ἅπαντα τὸν χρόνον τῆς μετὰ τοῦ Πεσταλότση συμβιώσεως διετέλει ζῶσα ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ γυναικείου προορισμοῦ, οὐδέποτε παρακωλύσασα τὸν σύζυγον αὐτῆς ἀπὸ

τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἑαυτοῦ σχεδίων. Ἐπὶ τῆς πιστῆς καρδίας τῆς Ἄννης εὕρισκεν ὁ Πεσταλότσης ἀνάπαυσιν καὶ ἀναψυχήν, ὁσάκις ἀπεχώρει κεκμηκὼς ἐκ τῶν ἐπιπόνων καὶ μεγαλεπιβόλων αὐτοῦ ἐπιχειρήσεων.

Ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς Neuhof. Ὁ προμνημονευθεὶς ἐν Ζυρίχῃ ἐμπορικὸς οἶκος ἔλαβε δυσαρέστους εἰδήσεις περὶ τῆς οἰκονομίας τοῦ Πεσταλότση, διὸ καὶ ἀπεσύρθη ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐπιχειρήσεως ἐγκαταλιπὼν τὰ περαιτέρω εἰς μόνον τὸν Πεσταλότσην καὶ τὰ ἀσθενῆ αὐτοῦ μέσα. Ἡ κατάστασις εἰς ἣν περιῆλθεν ὁ Πεσταλότσης ἦτο τοιαύτη, ὥστε εὐκόλως ἠδύνατο νὰ περιμένῃ τις τὴν διακοπὴν τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως ὁ Πεσταλότσης δὲν ἦτο ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες εὐκόλως παρεκτρέπονται ἐκ τῶν σχεδίων αὐτῶν ἕνεκα παρεμπιπτόντων κωλυμάτων. Ὁ Πεσταλότσης, ἐγκαταλειφθεὶς εἰς τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις καὶ τὰ ἑαυτοῦ μέσα, ἐδιπλασίασε τὰς ἑαυτοῦ ἐνεργείας πρὸς διεκπεραίωσιν τοῦ ἔργου ἐκείνου, ὅπερ παῖς ἔτι ὢν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πάππου αὐτοῦ εἶχε σχεδιάσει διὰ γραμμῶν ἀμυδρῶν, τοῦ ἔργου ἐκείνου, οὗτινος ἡ χρεία παρίστατο λίαν ἀπαραίτητος ἐν τῷ διαυγεῖ ὄμματι τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ εἰς οὗτινος τὴν ἐκπλήρωσιν ἐθυσίαζεν ἀσμένως καὶ οὐσίαν καὶ δυνάμεις καὶ ζωήν. Ἐθλίβετο διὰ τὴν δυστυχίαν τοῦ λαοῦ, ὃν ἐγίνωσκε λίαν καταβεβλημένον. Παρετήρει τὴν πνευματικὴν ἐξάμβλωσιν τῆς κατωτάτης τάξεως ἐπαυξανομένην διὰ τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς δεισιδαιμονίας· ἀλλὰ πῶς νὰ θεραπεύσῃ αὐτήν; Ἡ ἔνδεια, ἡ πενία, ἡ ῥυπαρότης, ἡ ἀκολασία, ὁ σχεδὸν ζωώδης βίος τῆς τάξεως ταύτης ἔνυττον τὴν καρδίαν αὐτοῦ· ἀλλὰ πῶς νὰ ἀπομακρύνῃ ταῦτα; Ὁ ἁπλοῦς ἄνθρωπος ἀπεγυμνοῦτο σχεδὸν πάντων τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ ἐστερεῖτο τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ ἀξίας· ἀλλὰ πῶς νὰ ἀποδώσῃ ταῦτα εἰς αὐτόν; Τὰ τέκνα τῶν πτωχῶν διῆγον ἐν ἀργίᾳ, καὶ περιφερόμενα ἔν τε ταῖς κώμαις καὶ ταῖς ὁδοῖς ἢ ἐπήτουν ἢ ἔκλεπτον· ἀλλὰ πῶς νὰ ἐξανθρωπίσῃ ταῦτα; Αὗται καὶ ἄλλαι τοιαῦται ἀπορίαι κατέθλιβον αὐτὸν μέχρις οὗ διεχάραξε τὴν λύσιν αὐτῶν.

Ὅπως ὁ Ῥουσσῶς, οὗτινος τὸν *Αἰμύλιον* εἶχε μελετήσει κατὰ τὰ σχολικὰ ἔτη, παρετήρει καὶ ὁ Πεσταλότσης ὅτι ἡ κυρία καὶ οὐσιώδης αἰτία τῆς ἀθλιότητος τῶν ἀνθρώπων ἐνέκειτο ἐν τούτῳ ὅτι *ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ ἀπὸ τῶν μεγάλων καὶ ἱερῶν νόμων καὶ δικαιωμάτων αὐτῆς*. Γινώσκων δὲ καλῶς ὅτι ὁ θέλων νὰ θεραπεύσῃ ῥιζικῶς τὴν ἐκ τῆς κακοτεχνίας προελθοῦσαν διαφθορὰν, πρέπει νὰ ἐπιστρέψῃ ὀπίσω πρὸς τὰς ὁδηγίας καὶ τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς φύσεως, ἐνόμισε καθῆκον αὐτοῦ πρῶτον μὲν νὰ γνωρίσῃ καλῶς τὴν *φύσιν τοῦ ἀνθρώπου* κατά τε *τὴν οὐσίαν* καὶ τὴν *ἀνάπτυξιν* αὐτῆς· δεύτερον δὲ νὰ ἐξεύρῃ τὰ μέσα τὰ χρησιμεύοντα εἰς προαγωγὴν αὐτῆς, ἐν οἷς ὡς *ἐνεργὰ* ἐθεώρει μόνον τὰ *φυσικά*. Πρὸς δύο λοιπὸν ἀντικείμενα ἐστράφη ἡ προσοχὴ τοῦ Πεσταλότση, ἔνθεν μὲν πρὸς τὰς φυσικὰς καὶ ἐξωτερικὰς ἀναφοράς, ὑφ' ἃς τὸ παιδίον εἰσέρχεται εἰς τὸν κόσμον, καὶ αἵτινες ὑπ' αὐτοῦ ἐκαλοῦντο *δίαιτα*· ἔνθεν δὲ πρὸς τὰ μέσα καὶ τὸν τρόπον

τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύξεως, ἅπερ οὗτος ἐκάλει *στοιχειώδη μέθοδον*. Ὅτι δὲ μόνον ἡ *αἰσθητικὴ ἢ παραστατικὴ* διδασκαλία εἶναι ἡ ἀληθῶς στοιχειώδης καὶ μορφωτική, καὶ ὅτι ἡ διδασκαλία ἐμφανίζεται τριπλῆ, ἤτοι ὡς *γλωσσικὴ, τυπικὴ* καὶ *ἀριθμητική*, τοῦτο εἶναι τὸ μέγα πόρισμα τῶν περαιτέρω αὐτοῦ ἐρευνῶν [1]. Ἀλλὰ πῶς ἔφθασεν εἰς τὸ πρακτικὸν τοῦτο ἀποτέλεσμα ὁ Πεσταλότσης, ὁ μὴ διακείμενος λίαν εὐμενῶς πρὸς τὴν πολιὰν θεωρίαν;

Ἐν ἔτει 1775 ἵδρυσεν ἐν Neuhof σχολεῖον διὰ παῖδας, ἀνήκοντας εἰς τὴν κατωτέραν τοῦ λαοῦ τάξιν, καὶ παρέλαβεν ἐν αὐτῷ 50 ἐγκαταλελειμμένα καὶ ἐπαιτοῦντα παιδία οὐχὶ ἁπλῶς ὅπως διδάξῃ αὐτὰ ὁμολογουμένως τῇ φύσει, ἀλλ' ὅπως *ἀναθρέψῃ* αὐτὰ φυσικῷ τῷ τρόπῳ. Ἐκ τοιαύτης ἀρχῆς ὁρμώμενος ὁ Πεσταλότσης ἦτο μᾶλλον πατὴρ καὶ παιδαγωγὸς ἢ διδάσκαλος τῶν παίδων· τὸ δὲ σχολεῖον ἦτο μᾶλλον βιομηχανικὸν σχολεῖον ἢ διδακτικὸν κατάστημα· τούτου ἕνεκα τὰ πτωχικὰ αὐτοῦ παιδία κατὰ μὲν τὸ θέρος ἠσχολοῦντο περὶ τὸν ἀγρόν, κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα περὶ τὸ νήθειν καὶ περὶ ἄλλας χειρωνακτικὰς ἐργασίας. Οἱ πτωχοί, κατὰ Πεστάλοτσην, δὲν πρέπει νὰ τρέφωνται ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἀλλὰ νὰ προάγωνται εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην, καθ' ἣν ὀφείλουσιν αὐτοὶ νὰ φροντίζωσι περὶ ἑαυτῶν.

Ὁποῖα πράγματα παρεῖχον εἰς τὸν Πεσταλότσην τὰ ὅλως ἀπωρφανισμένα παιδία, ἐννοεῖται οἴκοθεν. Ἠθέλομεν λίαν ἀπομακρυνθῆ τοῦ θέματος ἡμῶν, ἂν ἐπεχειροῦμεν νὰ ἀνακοινώσωμεν ἁπάσας τὰς περὶ τούτου πληροφορίας, τὰς ἐνυπαρχούσας ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ· δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ παραλείψωμεν καὶ βραχύν τινα λόγον, ὅστις χαρακτηρίζει ἅπαντα τὸν βίον καὶ ἅπασαν τὴν σπουδὴν τοῦ Πεσταλότση. «Ἔζησα, λέγει, ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τῷ μέσῳ 50 »καὶ ἔτι πλέον *ἀπόρων παίδων*, ἐμοίραζον μετ' αὐτῶν τὸν πτωχικόν μου »ἄρτον· ἔζων ἐγὼ αὐτὸς ὡς ἐπαίτης, ἵνα ἐπαίτας διδάξω τὸ πῶς νὰ ζῶσιν »ὡς ἄνθρωποι».

Ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ἱερωτάτου ἔργου τῆς εὐποιΐας ὁ Πεσταλότσης οὐδεμίαν ἔλαβεν ὑποστήριξιν παρ' οὐδενός· διὸ κατηνάλωσε τὴν ἑαυτοῦ περιουσίαν, ἐνεχυρίασε δὲ καὶ τὴν περιουσίαν τῆς ἑαυτοῦ συζύγου. Πολλάκις εὑρίσκετο ἐν ἀπορίᾳ χρημάτων, χρησιμευόντων πρὸς ἀγορὰν ἄρτου καὶ καυστικῆς ὕλης, καὶ ὅμως οὐδόλως ἀφίστατο τοῦ ἔργου, ἀφ' οὗ ἀπέτρεπεν αὐτὸν ὁ ἀποθνήσκων φίλος. Ἕνεκα τῆς ἀπορίας ταύτης οἱ τρόφιμοι ἠναγκάζοντο νὰ ἐγκαταλείπωσι τὸν Πεσταλότσην, ὅπερ μεγάλως ἐλύπει τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἐνδείᾳ ταύτῃ εὑρισκόμενος ὁ Πεσταλότσης ἠναγκάσθη νὰ ἐνυποθηκεύσῃ τὰ κτήματα αὐτοῦ ἐφελκύσας οὕτω τὸν γέλωτα καὶ τὰ σκώμματα τῶν σκληροκαρδίων ἀνθρώπων. Οἱ φίλοι τοῦ Πεσταλότση ἐμέμφοντο αὐτὸν καὶ ᾤκτειρον θεωροῦντες ὡς ἄνθρωπον, ὃν οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ. Ὁ βιβλιοπώλης Füssli εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι οἱ φίλοι αὐτοῦ κινδυνεύουσι νὰ παραδεχθῶσιν ὅτι αὐτὸς τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἡμέρας θέλει διανύσει ἢ ἐν τῷ νοσοκο-

1 Περὶ τῶν παιδαγωγικῶν θεωριῶν τοῦ Πεσταλότση θέλομεν πραγματευθῆ κατόπιν.

μείῳ ἢ ἐν τῷ φρενοκομείῳ. Ὁ ποτὲ συμμαθητὴς αὐτοῦ Lavater ἐξήνεγκε μετριωτέραν κρίσιν περὶ τοῦ Πεσταλότση, εἰπὼν ἐνώπιον τῆς γυναικὸς αὐτοῦ· «Ἂν ἤμην ἡγεμὼν ἤθελον ζητεῖ τὴν γνώμην τοῦ Πεσταλότση ἐν παντὶ »πράγματι, ἀφορῶντιτὸν λαὸν καὶ τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως αὐτοῦ· »ἀλλ' ὅμως οὐδὲ λεπτὸν ἤθελον ἐμπιστευθῆ εἰς αὐτόν».

Ὁ Πεσταλότσης οὐδόλως ἀπέβαλε τὸ θάρρος ἐν τῇ τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων καταστάσει καὶ ἐν τοιαύτῃ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτιμήσει, ἀλλ'ἀκολουθῶν τὴν συμβουλὴν τοῦ Füssli ἥψατο πάλιν τοῦ *συγγραφικοῦ ἔργου*. Συγγράφων δὲ δὲν ἔλαβε πλέον ὑπ' ὄψιν τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους,οὐδὲ τὴν σπαρτιατικὴν νομοθεσίαν.Ἡ *ἐξευγένισις τοῦ κατωτέρου λαοῦ* ἦτο πάλιν τὸ ἀντικείμενον τῆς σκέψεως αὐτοῦ καὶ τῆς συγγραφῆς.Ὁ Lavater ὄκνον πάλιν παρεῖχε τῷ Πεσταλότσῃ, λέγων· «Ἂν ἔβλεπον ὅτι εἷς στίχος τῆς συγγραφῆς σου ἦτο ἀπηλλαγμένος γραφικοῦ ἁμαρτήματος,ἤθελον σὲ θεωρήσει κατάλληλον εἰς πολλά, παραπολλὰ πράγματα». Τοιαύτην ἀποθαρρυντικὴν γνώμην ἐξήνεγκεν ὁ θεωρητικὸς Lavater, ἀλλ' ὅμως ὁ πρακτικὸς Πεσταλότσης οὐδόλως ἤκουσεν αὐτόν, ἀλλ' ἐξηκολούθει συγγράφων τὸ περίφημον δημῶδες μυθιστόρημα «*Λεινχάρδος καὶ Γερτρούδη*» (Lienhard und Gertrud), ὅπερ ταχέως ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ καλάμου αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς ὁ Πεσταλότσης ἐδήλωσεν εἰπών· «Τὸ βιβλίον συνετελέσθη ἐν ὀλίγαις ἑβδομάσι χωρὶς ἐγὼ νὰ τὸ σχεδιάσω καὶ χωρὶς νὰ προαισθανθῶ ὅτι τοιοῦτον ἔμελλε ν' ἀποβῇ». Ὁ Πεσταλότσης γινώσκων τὸ ἐν τῇ συγγραφῇ πλημμελὲς αὐτοῦ παρέδωκε τὰ 4 πρῶτα τυπογραφικὰ φύλλα εἴς τινα γραμματικὸν πρὸς διόρθωσιν· ἀλλ' ὅμως μεγάλως ἐξεπλάγη ὅτε παραλαβὼν τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶδεν αὐτὸ ὅλως ἠλλοιωμένον. Ὁ διορθωτὴς ἀφεῖλεν ἐκ τῆς συγγραφῆς τὴν χωρικὴν ἐνδυμασίαν, καὶ ἐνέδυσεν αὐτὴν ἐσθῆτα τεχνικὴν καὶ ἱερατικήν. Ὁ Πεσταλότσης ἔπεμψε τὸ χειρόγραφον εἰς τὸ γνωστὸν Iselin· οὗτος δὲ ἀναγνοὺς αὐτὸ ἀπεφήνατο ὅτι «Τὸ βιβλίον πρέπει ταχέως ν' ἀπαλλαγῇ τῆς περὶ τὴν ὀρθογραφίαν ὀρθότητος· ὅτι ὑπερτερεῖ πάντων τῶν ὁμοειδῶν αὐτοῦ βιβλίων καὶ ὅτι αἱ ἐν αὐτῷ ἐπικρατοῦσαι θεωρίαι εἶναι σπουδαιόταται χρεῖαι τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς». Ὁ Iselin εἶχε δίκαιον. Τὸ δημῶδες μυθιστόρημα «Λεινχάρδος καὶ Γερτρούδη» ὑπ' οὐδενὸς μέχρι σήμερον ὑπερηκοντίσθη, διότι δὲν συνεγράφη ἐπὶ ἀψύχου γραφείου, ἀλλ' ἐπὶ τῆς καρδίας τῶν ἐμψύχων ἀνθρώπων. Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἡ παιδικὴ καὶ ἀφελὴς παράστασις θαυμασίως καταθέλγει τὸν ἀναγνώστην, αἱ δὲ ἐνδόμυχοι τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας χορδαὶ θίγονται ἁρμονικώτατα. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐπεφημίσθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλβετίαν καὶ Γερμανίαν· ἅπασαι αἱ ἐνταῦθα ἐκδιδόμεναι ἐφημερίδες καὶ αὐτὰ τὰ ἡμερολόγια ἐπληρώθησαν ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης διδακτικῆς ὕλης· οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Βέρνης ἔπεμψαν εἰς τὸν συγγραφέα ὑπόμνημά τι μετὰ χρυσοῦ παρασήμου, ὅπερ ὅμως οὗτος ἠναγκάσθη μετ' ὀλίγας ἑβδομάδας νὰ πωλήσῃ ἕνεκα πενίας.—Μετὰ τοῦ Λεινχάρδου καὶ τῆς Γερτρούδης συνάπτεται ἕτερον σύγγραμμα τοῦ Πεσταλότση, *Χριστοφόρος καὶ Ἔλση*

καλούμενον, ἐν ᾧ κατεχωρίσθησαν διάλογοι χωρικῆς τινος οἰκογενείας περὶ Λειγχάρδου καὶ Γερτρούδης, σκοπὸν ἔχοντες τὴν δι' ἁπλῶν καὶ θερμῶν λέξεων διδασκαλίαν τοῦ πτωχοῦ λαοῦ. Ὁ Πεσταλότσης ἐξέδωκε καὶ ἄλλα συγγράμματα [1] καὶ διαφόρους διατριβὰς ἐν διαφόροις περιοδικοῖς φύλλοις, ἅτινα πάντα, παιδαγωγικῆς φύσεως ὄντα, προτίθενται τὴν διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος προαγωγὴν τοῦ δυστυχοῦντος λαοῦ.—Ὁ Πεσταλότσης πρὸς γνῶσιν τοῦ διδακτικοῦ καὶ παιδαγωγικοῦ συστήματος καὶ ἄλλων χωρῶν περιηγήθη ἐν ἔτει 1782 διάφορα μέρη τῆς Γερμανίας, ἐπεσκέφθη τὰ περιφημότερα ἐκπαιδευτήρια, δοκιμάζων καὶ παρατηρῶν τὸν ὀργανισμὸν αὐτῶν, ὁπότε ἐγνωρίσθη καὶ μετὰ τῶν περιφήμων ποιητῶν καὶ φιλοσόφων τῆς Γερμανίας, οἷον μετὰ τοῦ **Klopstock, Wieland, Goethe, Jacobi** καὶ ἄλλων.

Ἐν ἔτει 1798 ἡ περιβόητος ἐπανάστασις ὑπερεπήδησε καὶ τὰ ἥσυχα ὅρια τῆς πατρίδος τοῦ Πεσταλότση, πλεῖστα δὲ στίφη παιδίων ἀπορφανισθέντων περιεφέροντο τῇδε κἀκεῖσε ἐστερημένα πάσης φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ἐπιβλέψεως. Ὁ Πεσταλότσης τοσοῦτον συνεκινήθη ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ἀπροστατεύτων τούτων πλασμάτων, ὥστε εὐθὺς μετὰ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καθυπέβαλε καὶ πάλιν τὸ περὶ δημοτικῆς ἀγωγῆς σχέδιον αὐτοῦ. Εἷς τῶν 5 τῆς Ἑλβετίας κυβερνητῶν, **Legrand** καλούμενος, τοσοῦτον ὀρθὸν εὗρε τὸ σχέδιον τοῦ Πεσταλότση, ὥστε εἶπεν εἰς αὐτόν· «Ἂν καὶ πρόκειται νὰ παραιτηθῶ τῆς θέσεώς μου, ἀλλ' ὅμως δὲν θέλω πράξει τοῦτο πρὶν σὺ εἰσέλθῃς εἰς τὸ στάδιόν σου». Εὐθὺς λοιπὸν παρεχωρήθη ἐν Stanz οἰκοδόμημά τι εἰς τὸν Πεσταλότσην, ἐν ᾧ οὗτος παρέστη τὸ δεύτερον μεταξὺ τῶν παίδων τοῦ συρφετώδους ὄχλου ὡς παιδαγωγός, ὡς διδάσκαλος, ὡς δοῦλος. Ὁ ἐν Βερολίνῳ καθηγητὴς **Kalisch**, ὁ ἄλλοτε μαθητὴς αὐτοῦ, διηγεῖται τὰ ἑξῆς, λόγον ποιούμενος περὶ τῆς ἐν **Stanz** διατριβῆς αὐτοῦ·

«Ἀπροετοίμαστος, ἄνευ χρηματικῶν μέσων, μὴ δυναμένης τῆς Κυβερνήσεως νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ἑαυτῆς ὑποσχέσεις, ἄνευ οἰκιακῶν μέσων, ἀρωγὸν ἔχων μίαν καὶ μόνην θεραπαινίδα, ὁ Πεσταλότσης ἦτο μεταξὺ τῶν ἡμιαγρίων καὶ ἀπροστατεύτων παίδων τὸ πᾶν. Οὗτος νυκτὸς καὶ ἡμέρας διέτριβε μεταξὺ τῶν παίδων, ἐπετήρει αὐτοὺς καὶ παρεῖχε τοιαύτας ὑπηρεσίας, οἵας καὶ αὐτοὶ οἱ γονεῖς ἐγκαταλείπουσιν εἰς τὰς ὑπηρετρίας. Ὁ Πεσταλότσης ἔλουε τοὺς παῖδας καὶ ἐκαθάριζεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ῥύπου τῆς ἀμελείας καὶ ἐνέδυεν αὐτοὺς καὶ ἐδίδασκε νὰ βοηθῶσιν ἀλλήλους· ἦτο νοσοκόμος ἅμα καὶ διδάσκαλος ἄνευ διδακτικῶν μέσων. Τὸ γυμνὸν ἀλώνιον ἦτο τὸ ἀκροατήριον αὐτοῦ. Ὅ,τι προσέπιπτεν εἰς τὰς αἰσθήσεις αὐτοῦ μετεβάλλετο εὐθὺς εἰς παραίνεσιν καὶ διδασκαλίαν, ὅπως μετεβάλλετο εἰς χρυσὸν, πᾶν, οὗπερ ἥπτετο ὁ μυθολογούμενος Μίδας. Πρὸς τούτοις ὑπερήσπιζεν αὐτούς, ὡς πιστὸς ποιμήν, κατὰ τῶν προλήψεων τῶν συγγενῶν, οἵτινες ἐσπούδαζον ν' ἀποσπάσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὀνύχων τοῦ διαμαρτυρομένου αἱρετικοῦ καὶ νεωτεριστοῦ».

Μετὰ ἓν ἔτος κατέλαβεν πάλιν τὴν Ἑλβετίαν ἡ φρίκη τοῦ πολέμου, ἥτις ἠνάγκασε καὶ τὰ παιδία ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τῆς ἀγκάλης τοῦ Πεσταλό-

1 Ἐν οἷς διακρίνουσιν αἱ «Ἔρευναι περὶ τῆς πορείας τῆς φύσεως ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ἀνθρωπίνου γένους».

τση. Ἕκαστος δύναται νὰ φαντασθῇ τὸ μέγεθος τῆς λύπης, ἣν ᾐσθάνθη ὁ Πεσταλότσης βλέπων τοὺς ἐν Stanz πόνους αὐτοῦ καὶ τὰς καλλίστας ἐλπίδας ματαιουμένας. Ὁ αὐτὸς ἀσθενήσας ἐπικινδύνως ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἰσχύν, ἥτις κατέστησε τὸ διδακτήριον αὐτοῦ νοσοκομεῖον. Ὁ Πεσταλότσης οὐδόλως ἀποδυςπετῶν ἐξηκολούθει μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὰ παιδαγωγικὰ αὐτοῦ σχέδια, γινώσκων κάλλιστα τάς τε ἀνάγκας τοῦ λαοῦ καὶ τὴν τούτων θεραπείαν. Οὐδόλως ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἀξίας τῆς θέσεως, ἐφ' ἧς ἱστάμενος ἠδύνατο νὰ πραγματώσῃ τὸ ὄνειρον τοῦ βίου αὐτοῦ· ἤθελε μόνον νὰ ἐ ρ γ ά ζ η τ α ι. Τούτου ἕνεκα ἐζήτησε νὰ γίνῃ καὶ ἔγεινε ὑποδιδάσκαλος ἔν τινι σχολείῳ ἐν Burgdorf. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἤρξαντο ταχέως οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ νὰ περιφρονῶσιν αὐτὸν θεωροῦντες μωρὸν καὶ ἀνωφελῆ τὸν τρόπον τῆς τούτου διδασκαλίας. Τέλος κατώρθωσε διὰ φίλων τινῶν νὰ λάβῃ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει ἄμισθον δημοδιδασκαλικὴν θέσιν. Ἐν τῇ δημοσίᾳ ἐξετάσει τῆς τάξεως αὐτοῦ, τῇ γενομένῃ κατὰ τὸν 8ον μῆνα τῆς διδασκαλίας, ἡ ἐργασία αὐτοῦ ἔτυχεν μεγάλης ἐπιδοκιμασίας. Ἡ τοῦ σχολείου ἐπιτροπὴ ἀπεφήνατο τὰ ἑξῆς περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ·

«Οἱ μαθηταὶ τοῦ Πεσταλότση ἐπεδείξαντο καταπληκτικὰς προόδους. Ὁ διδάσκαλος αὐτῶν κατέδειξε πόσας δυνάμεις κέκτηται ἤδη ὁ παῖς ἐν τῇ τρυφερωτάτῃ αὐτοῦ ἡλικίᾳ, καὶ ἰδίως τὴν τοῦ νοεῖν καὶ συναισθάνεσθαι. Γνωρίζει καλῶς νὰ διεγείρῃ καὶ καλλιεργήσῃ καὶ ὅλας τὰς δυνάμεις καὶ ἑκάστην ἰδίᾳ οὕτως, ὥστε οἱ διαφόρων ἰδιοτήτων καὶ δυνάμεων μαθηταὶ νὰ κάμνωσι καταπληκτικὰς προόδους. Ἠδυνάμεθα νὰ πληροφορηθῶμεν ὅτι ἐν ἑκάστῳ παιδὶ ἔγκειται ἰδιάζον τι, ἂν ὁ διδάσκαλος ἠδύνατο νὰ εὕρῃ αὐτὸ καὶ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν. Πρότερον οἱ παῖδες, καίπερ ἔχοντες ἡλικίαν 8 ἐτῶν, μόλις ἠδύναντο νὰ ἀναγινώσκωσιν· ἤδη ὑπάρχουσι πλεῖστοι μεταξὺ αὐτῶν, οἵτινες δύνανται οὐ μόνον ν' ἀναγινώσκωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ γράφωσι, νὰ ἰχνογραφῶσι, καὶ νὰ ἀριθμῶσιν. Ὁ Πεσταλότσης κατώρθωσε νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν γεωγραφίαν, τὴν φυσιογνωσίαν καὶ τὴν γεωμετρίαν. Τοῦ λοιποῦ δὲν θὰ ἦναι ἀνάγκη νὰ δαπανᾶται τόσος πολὺς χρόνος διὰ τὰς προκαταρκτικὰς γνώσεις· τοὐναντίον θέλει προάγεσθαι ἀκαθέκτως ἡ διδασκαλία καὶ θέλει παράγει εὐάρεστα ἀποτελέσματα».

Ἕνεκα τῆς εὐμενοῦς ταύτης κρίσεως ὁ Πεσταλότσης ἐκτήσατο γενικὴν ἐμπιστοσύνην· διὸ εὑρέθησαν πολλοὶ νέοι, ὧν οἱ πλεῖστοι ὀρφανοί, οἵτινες παρεδόθησαν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν αὐτοῦ ὑπ' ἀνθρώπων εὐεργετικῶν, ἐξ οὗ ἀπετέλεσεν ὁ Πεσταλότσης πάλιν μικράν τινα περιουσίαν. Ἐν ἔτει 1801 παρεχωρήθη τὸ ἐν Burgdorf κενὸν μέγαρον «πρὸς ἵδρυσιν αὐτοτελοῦς παιδαγωγείου». Ὁ Πεσταλότσης ᾐσθάνθη ἀνέκφραστον χαρὰν βλέπων τὸ ὄνειρον αὐτοῦ ἐκπληρούμενον κατὰ μικρόν· διὸ πλήρης ἐνθουσιασμοῦ συνέγραψε «Πῶς ἡ Γερτρούδη διδάσκει τὰ τέκνα αὐτῆς» καὶ τὸ «Βιβλίον τῶν μητέρων». *Ἐρρῖκος ὁ Κρύσιος*, εἷς τῶν ἐν Burgdorf βοηθῶν αὐτοῦ, γράφει ἐν τῷ συγγράμματι, τῷ ἐπιγραφομένῳ «Ἀναμνήσεις ἐκ τῆς ἐνεργείας μου» τὰ ἑξῆς ἀξιομνημόνευτα λόγια περὶ τοῦ ἐνταῦθα βίου αὐτοῦ·

«Ἀναγκάζομαι βιαίως ν' ἀποσπασθῶ ἀπὸ τοῦ Burgdorf, ἄλλως ἤθελον εἰςαγάγει ὑμᾶς εἰς τὰς παιδιὰς τῆς εὐθύμου νεολαίας, ἃς οἱ διδάσκαλοι οὐ μόνον θεωροῦσι καὶ

διευθύνουσιν, ἀλλὰ καὶ μέρος λαμβάνουσι συμπαίζοντες· ἔτι δὲ καὶ εἰς τοὺς ποικίλους καὶ ἀείποτε μεταβαλλομένους περιπάτους, δι' ὧν διατηρεῖται ἀκμαία καὶ ζωηρὰ ἡ πρὸς τὰ πέριξ φαινόμενα τῆς φύσεως προσοχή· ἤθελον εἰπεῖ εἰς ὑμᾶς πῶς μεταξὺ τῶν νέων, τῶν συρρευσάντων πρὸς ἐκμάθησιν τῆς μεθόδου, εὑρίσκονται καὶ ἄνδρες καὶ γέροντες, οἵτινες παρακαθήμενοι ἐν ταῖς τάξεσι μετὰ τῶν νέων ἁμιλλῶνται πρὸς αὐτοὺς ἐν τῇ ἐκμαθήσει τῶν μεθοδικῶν ἀσκήσεων· πῶς φιλόστοργός τις πατὴρ ἐκ Στοκχόλμης, ἐγκαταλιπὼν νεαρὰν σύζυγον καὶ νεογέννητον τέκνον, ἦλθε πρὸς τὸν Πεσταλότσην ὅπως ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ καὶ μάθῃ τὸν τρόπον, καθ' ὃν δύναται ν' ἀναθρέψῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ καταστήσῃ αὐτὸν φρόνιμον, ἐνάρετον καὶ θεοσεβῆ· πῶς ἐκ Βέρνης πατὴρ καὶ υἱός, τὸ διδασκαλικὸν ἔργον μετερχόμενοι, εἰσῆλθον εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Πεσταλότση ἵνα τελειοποιηθῶσιν ἐν τῷ διδασκαλικῷ αὐτῶν ἐπαγγέλματι».

Ὅτε ὁ Πεσταλότσης διέτριβεν ἐν Burgdorf, ἡ Ἑλβετία, ἀπειλουμένη ὑπὸ τῆς Γαλλίας, εἶχε χρείαν πρεσβευτοῦ τινος, δυναμένου νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ δίκαια αὐτῆς ἐνώπιον τοῦ τότε ὑπατεύοντος Βοναπάρτου. Ὁ νομὸς τῆς Ζυρίχης καὶ τῆς Βασιλείας ἐξελέξατο τὸν Πεσταλότσην, ὅστις δεξάμενος εὐχαρίστως τὴν ἐκλογὴν καὶ ἀπελθὼν εἰς Παρισίους ὑπερήσπισε μετὰ θάρρους καὶ δι' εὐγλωττίας ἀκαταμαχήτου τὰ δικαιώματα τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος ἐν ἔτει 1802. Ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει συνέγραψε καὶ σύγγραμμα, ἐπιγραφόμενον «Θεωρίαι περὶ τῶν ἀντικειμένων, ἐφ' ὧν ἡ νομοθεσία τῆς Ἑλβετίας πρέπει νὰ ἐπιστήσῃ ἰδίως τὴν προσοχὴν αὐτῆς». Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ἐξέφρασε τὴν ἑαυτοῦ γνώμην περὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς Ἑλβετίας, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ πλείονες τῶν ἀνθρώπων δὲν ἀνέχονται ν' ἀκούωσι γυμνὴν καὶ ἀπροκάλυπτον τὴν ἀλήθειαν· τούτου ἕνεκα ἐφελκύσας πολλοὺς ἐχθροὺς μεταξὺ τῶν ἀριστοκρατικῶν ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν Burgdorf καὶ νὰ μεταφέρῃ τὸ ἐκπαιδευτήριον αὐτοῦ εἴς τι παρὰ τῇ Βέρνῃ χωρίον' παρ' ᾧ ἔκειτο τὸ περίφημον τοῦ *Fellenberg* οἰκονομικὸν ἐκπαιδευτήριον. Μετὰ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου τούτου ὁ Πεσταλότσης ἠθέλησε νὰ ἑνώσῃ τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀπέτυχεν ἕνεκα τῶν διαφόρων θεωριῶν, αἵτινες διέκρινον ἀμφοτέρους τοὺς διευθυντὰς ἀπ' ἀλλήλων. Ἀποτυχούσης τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκπαιδευτηρίων τούτων, ὁ Πεσταλότσης ἠναγκάσθη ν' ἀναχωρήσῃ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1804) εἰς Yverdon καὶ νὰ ἱδρύσῃ αὐτόθι τὸ ἑαυτοῦ ἐκπαιδευτήριον, ἔνθα ἡ Κυβέρνησις παρέσχεν αὐτῷ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸ ἑαυτῆς μέγαρον.

Ἡ πόλις Yverdon εἶναι ὁ τόπος ἐν ᾧ κατ' ἐξοχὴν ἐδοξάσθη *ὁ πατὴρ τῆς νέας παιδαγωγικῆς*. Τὸ ἐκπαιδευτήριον αὐτοῦ, κοινῶς ὀνομαζόμενον *Πεσταλότσειον*, ἐξήπλωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐ μόνον εἰς τὸν παλαιόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν νέον κόσμον. Ἐκ πάντων τῶν μερῶν τῆς γῆς προσέτρεχον πάντες, ὅσοι ἐφρόντιζον μᾶλλον ἢ ἧττον περὶ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ λαοῦ. Περὶ τὸν Πεσταλότσην συνεκεντροῦντο πλεῖστοι, νέοι τε καὶ γέροντες, ὅσοι ἐφλέγοντο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἵνα ἴδωσι καὶ γνωρίσωσι τὸν μέγιστον παιδαγωγόν, καὶ καταμάθωσι τὸν τρόπον τῆς παιδαγωγικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας. Τοὺς προσερχομένους ὑπεδέχετο ὁ Πεσταλότσης φιλοφρονέστατα καὶ πατρι-

κώτατα· διὸ καὶ ἐπεκαλεῖτο παρὰ πάντων *πατήρ*. Πάντες οἱ προσερχόμενοι, βλέποντες τὴν μεγάλην ἀφοσίωσιν τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῷ παιδαγωγικῷ ἔργῳ καὶ τὴν φιλοφρονεστάτην αὐτοῦ συμπεριφορὰν, συνέχαιρον αὐτῷ, καὶ ἀπερχόμενοι ἐξέφραζον μετὰ δακρύων καὶ συγκινήσεως τὴν ἑαυτῶν εὐγνωμοσύνην. Ὁ μαθητὴς αὐτοῦ *Ramsauer*, λόγον ποιούμενος περὶ τῆς ἐκ τῆς πόλεως Yverdon ἀναχωρήσεως αὐτοῦ, λέγει·

«Ἡ ἀναχώρησις ἐμοῦ, ὡς καὶ παντὸς ἑτέρου, ἀναστραφέντος ἐπὶ πολὺν χρόνον μετὰ τοῦ Πεσταλότση, ἐγένετο καθ' ὑπερβολὴν βαρεῖα. Διέτριψα πολὺν χρόνον τῆς ζωῆς μου μετὰ τοῦ πατρὸς Πεσταλότση· ἐκοινώνησα μετ' αὐτοῦ πολλῶν τέρψεων καὶ θλίψεων· ἐθεωρούμην τέκνον τοῦ ἐκπαιδευτηρίου αὐτοῦ· καὶ ὡς τοιοῦτον ὑπέστην ἁπάσας τὰς τύχας αὐτοῦ, ἤτοι ὡς μαθητὴς καὶ τρόφιμος, ὡς οἰκιακὸς θεράπων, ὡς ὑποδιδάσκαλος καὶ συγχρόνως βιβλιοδέτης τοῦ καταστήματος, ὡς τυμπανιστὴς καὶ σαλπιγκτὴς ἐν ταῖς τακτικαῖς ἀσκήσεσιν, ὡς γραφεὺς τοῦ Πεσταλότση καὶ νυκτοφύλαξ τοῦ καταστήματος ἐναλλὰξ μετὰ τῶν λοιπῶν διδασκάλων, εἶτα ὡς ἀνώτερος διδάσκαλος καὶ τέλος ἐπὶ 2 ἔτη ὡς ἰδιαίτερος οἰκεῖος τοῦ Πεσταλότση».

Ὡς ὁ Ramsauer οὕτω καὶ ἄλλοι ἐμορφώθησαν ἐν τῷ ἐν Yverdon ἐκπαιδευτηρίῳ τοῦ Πεσταλότση οἱ μὲν ὡς ὑπότροφοι, οἱ δὲ ὡς ἰδιοσυντήρητοι. Οὗτοι, διδάσκαλοι καὶ παιδαγωγοὶ γενόμενοι, ἐξήπλωσαν εἰς ἅπαντα τὰ πεπολιτισμένα μέρη τοῦ κόσμου τὰς παιδαγωγικὰς ἀρχὰς τοῦ Πεσταλότση καὶ ἱδρύσαντο πανταχοῦ παιδαγωγεῖα κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ ἑαυτῶν διδασκάλου. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα ν' ἀναφέρωμεν τοὺς ἐπισημοτέρους ἐξ αὐτῶν, τοὺς διαπρέψαντας ἐν τῷ παιδαγωγικῷ κόσμῳ, οἷον τὸν Blochmann ἐν Δρέσδῃ, τὸν Biber ἐν Ἀγγλίᾳ, τὸν De Laspé ἐν Wiesbaden, τὸν μέγαν παιδαγωγὸν Denzel, τὸν θεμελιωτὴν τῶν νηπιαγωγείων Fröbel ἐν Keilhau, τὸν Hoffmann ἐν Νεαπόλει, τὸν γυμνασιάρχην Krüger ἐν Bunzlau, τὸν ἱεροκήρυκα Muralt ἐν Πετρουπόλει, τὸν περίφημον συγγραφέα τῆς ἱστορίας τῆς παιδαγωγικῆς Κάρολον Ῥάουμερ ἐν Ἐρλάγγῃ, τὸν Schmidt, τὸν Tillich, τὸν Wagner, τὴν περιώνυμον παιδαγωγὸν Caroline Rudolphi ἐν Heidelberg, τὸν Nägeli ἐν Ζυρίχῃ, τοὺς περιφήμους ἱδρυτὰς καὶ τελειωτὰς τῆς γυμναστικῆς Jahn, Eiselen, Spiess καὶ ἄλλους.

Μεταξὺ τῶν διαφόρων χωρῶν ἡ Πρωσσία ἰδίως ἐκαρπώσατο κατ' ἐπίμονον συμβουλὴν τοῦ φιλοσόφου *Fichte* τὸ πεσταλότσειον ἐκπαιδευτήριον. Ἡ βασίλισσα τῆς χώρας ταύτης *Λουΐζα* ἐπεσκέψατο μετὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς Φρειδερίκου Γουλλιέλμου Γ' ἐπανειλημμένως τὰ ἐν Kônigsberg σχολεῖα, ἅτινα ὁ τότε προσκληθεὶς *Zeller* ἐρρύθμισε κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Πεσταλότση, οὗτινος τὰ συγγράμματα ἀνεγίνωσκε μετὰ μεγάλης εὐχαριστήσεως. Ὁ ἀείμνηστος ὑπουργὸς *Altenstein*, μέλλων νὰ πέμψῃ νέους ἄνδρας εἰς Yverdon ἵνα μορφωθῶσι παρὰ τῷ Πεσταλότσῃ, ἔγραψεν πρὸς αὐτὸν ἐκ Königsberg τῇ 11 Σεπτεμβρίου 1808 τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν·

«Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ βασιλεὺς ἐπιθυμῶν τὴν προαγωγὴν τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς, ἥτις εἶναι τὸ προσφιλέστατον ὑμῶν μέλημα, ἀνέθηκεν εἰς ἐμὲ τὴν διεύθυνσιν τῆς παι-

δείας. Βέβαιος ὢν περὶ τῆς μεγάλης ἀξίας, τῆς ὑφ' ὑμῶν εὑρεθείσης καὶ ἐπιτυχῶς ἐφαρμοσθείσης διδακτικῆς μεθόδου, διανοοῦμαι ἵνα διὰ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῆς εἰς τὰ στοιχειώδη σχολεῖα ἐπιφέρω γενικὴν τῶν σχολείων ἀναδιοργάνωσιν, ἐξ ἧς προσδοκῶ τὴν μεγίστην προαγωγὴν τῆς τοῦ λαοῦ μορφώσεως. Μεταξὺ τῶν μέτρων, ἅτινα σκοπῶ νὰ μεταχειρισθῶ πρὸς τοῦτο, διανοοῦμαι ν' ἀποστείλω πρὸς ὑμᾶς καὶ δύο νέους ἵνα ἀντλήσωσι τὴν παιδαγωγικὴν μέθοδον ἐξ αὐτῆς τῆς διαυγεστάτης πηγῆς, ἵνα οὐχὶ ἁπλῶς μέρη τινὰ παιδαγωγικὰ διδαχθῶσιν, ἀλλ' ἵνα καταμάθωσιν ἅπαν τὸ σύστημα τῆς παιδαγωγικῆς μεθόδου, ἵνα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀξιοτίμου ἀρχηγοῦ τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῶν ἀξιοσεβάστων αὐτοῦ βοηθῶν ἀσκηθῶσιν, ἵνα μεθ' ὑμῶν ἀναστρεφόμενοι μορφώσωσιν οὐ μόνον τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν, καὶ ἵνα ἐμφορηθῶσι τοῦ αὐτοῦ συναισθήματος πρὸς τὴν ἱερότητα τοῦ ἑαυτῶν παιδαγωγικοῦ ἔργου, ὅπερ παρώτρυνε καὶ ὑμᾶς πρὸς τὸ διὰ βίου ἀφιερωθῆναι εἰς αὐτό.—Ὅπως ἐνεργήσω σκοπίμως ἐπιθυμῶ νὰ μάθω παρ' ὑμῶν ὁποίους τινὰς νέους θεωρεῖτε ἐπιτηδείους πρὸς ἐκμάθησιν τῆς παιδαγωγικῆς καὶ διδακτικῆς μεθόδου, ὁποίαν ἡλικίαν, ὁποῖον χαρακτῆρα καὶ ὁποίαν διανοητικὴν μόρφωσιν πρέπει οὗτοι νὰ ἔχωσι. Ταῦτα δὲ ἐπιθυμῶ νὰ μάθω ἵνα ἐκλέξω τοιούτους νέους, οἵτινες δύνανται ν' ἀνταποκριθῶσι τελέως εἰς τὰς ὑμετέρας εὐχὰς κτλ.»

Ἡ βαθεῖα ψυχολογικὴ βάσις, ἐφ' ἧς ἠρείδετο τὸ σύστημα τοῦ Πεσταλότση, ὁ εὐσεβὴς καὶ μέγας αὐτοῦ ἐνθουσιασμὸς πρὸς τὸ ἱερὸν ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης μορφώσεως, καὶ ἰδίως τὸ γόητρον τῆς ἀγάπης καὶ εὐθύτητος αὐτοῦ, ἐνεποίουν μεγίστην αἴσθησιν εἰς τὰς ψυχὰς πάντων, ὅσοι ἐπίτηδες ἢ τυχαίως ἀνεστρέφοντο μετὰ τοῦ ἀνδρός. Οὕτως ὑπηρέτης τις λιθουργοῦ ἐν τῇ ἀποδημίᾳ αὐτοῦ ἤκουσε περὶ τῆς φήμης τοῦ Πεσταλότση. Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ γνωρίσῃ αὐτὸν ἔρχεται εἰς Yverdon καὶ κατορθώνει νὰ προσληφθῇ ἐν τῷ Πεσταλοτσείῳ καταστήματι ὡς καθαριστὴς τῶν ὑποδημάτων. Ἡμέραν τινὰ καταφωρᾷ αὐτὸν ὁ Πεσταλότσης παρατηροῦντα ἐκ τῆς ὀπῆς τῶν κλείθρων τὰ συμβαίνοντα ἐν τῷ δωματίῳ τῆς διδασκαλίας· θαυμάσας δὲ τὴν μεγάλην αὐτοῦ φιλομάθειαν, παραλαμβάνει αὐτὸν καὶ συγκαταριθμεῖ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ὁ ποτὲ καθαριστὴς τῶν ὑποδημάτων ἐγένετο κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Πεσταλότση εἷς ἐξ ἐκείνων, οἵτινες πιστότατα καὶ ἀκριβέστατα μετεχειρίσθησαν τὴν μέθοδον αὐτοῦ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ μετὰ ταῦτα περίφημος γενόμενος Laspé, ὁ ἱδρύσας ἐν Βεισβάδῃ ἐκπαιδευτήριον κατὰ τὰς Πεσταλοτσείους ἀρχάς. Περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ λόγον ποιούμενος ὁ ἀείμνηστος παιδαγωγὸς Δειστερβέγιος λέγει· «οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ εἶδον »ὁμοίαν ζωηρότητα καὶ προθυμίαν πρὸς σκέψιν καὶ ἔρευναν· οὐδ' ἐν τῷ »Ἰσραὴλ παρόμοιόν τι εὗρον.»

Ὁ Κάρολος Ῥάουμερ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Παιδαγωγικῆς αὐτοῦ λέγει ὅτι κατὰ τὴν ἐν Yverdon διατριβὴν αὐτοῦ τὸ πεσταλότσειον καθίδρυμα εἶχεν 138 ἐσωτερικοὺς τροφίμους, ἔχοντας ἡλικίαν 6—17 ἐτῶν, καὶ 28 ἐξωτερικοὺς κατοικοῦντας ἐν τῇ πόλει. Κατὰ τὴν μεσημβρίαν ἔτρωγον ἅπαντες ἐν τῷ καταστήματι. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν 78 Ἑλβετοί, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν ἐκ Γερμανίας, Γαλλίας, Ῥωσίας, Ἰταλίας, Ἰσπανίας καὶ βορείου Ἀμερικῆς. Ἐντὸς τοῦ καταστήματος κατῴκουν 15 διδάσκαλοι, ὧν 9 ἦσαν Ἑλβετοί,

μορφωθέντες ἐν τῷ αὐτῷ καταστήματι. Πρὸς τούτοις ἀριθμοῦνται καὶ ἕτεροι 32 προβεβηκότες τὴν ἡλικίαν, οἵτινες ἦλθον ὅπως μάθωσι τὴν μέθοδον, ὧν οἱ 9 ἦσαν Ἑλβετοί.

Δὲν θεωροῦμεν ἄπο σκοποῦ νὰ περιγράψωμεν ἐνταῦθα τόν τε ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν χαρακτῆρα τοῦ πατρὸς τῆς Παιδαγωγικῆς. Τὸ πρόσωπον τοῦ Πεσταλότση ἦτο ἄσχημον, τὸ μέτωπον αὐτοῦ ἐρρυτιδωμένον, αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς μέλαιναι, πυκναὶ καὶ τραχεῖαι. Οἱ ὀρφνοὶ αὐτοῦ ὀφθαλμοὶ ὁτὲ μὲν ἀπήστραπτον τὴν λάμψιν τῆς χαρᾶς, ὁτὲ δὲ τὴν ἀστραπὴν τῆς ὀργῆς· ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἐπεκάθητο ἴχνος τι μελαγχολίας, παρατηρούμενον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ εὐθυμίᾳ αὐτοῦ· τὰ παιδία προσειλκύοντο ὑπ' αὐτοῦ θαυμασίως, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν παιδίων καθίστατο ἱλαρὸς καὶ μειλίχιος· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἦτο καθαρά, σαφὴς καὶ ποιητική. Ὁσάκις ὠργίζετο ἐλησμόνει ἑαυτὸν καὶ ὡμίλει μετὰ μὲν τοῦ Γάλλου γερμανιστί, μετὰ δὲ τοῦ Γερμανοῦ γαλλιστί· ἡ δίαιτα αὐτοῦ ἦτο λιτὴ καὶ ἀπέριττος· τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ ἦσαν ἁπλούστατα· τὸ στῆθος αὐτοῦ καὶ ὁ λαιμὸς διετηροῦντο γυμνὰ ἐν πᾶσι τοῖς καιροῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ· ὁ Πεσταλότσης εἰργάζετο πολύ, ἀνεπαύετο ὀλίγον. — Πρὸς ἐπίτευξιν εὐγενοῦς τινος σκοποῦ ὁ Πεσταλότσης ἐθυσίαζε τὰ πάντα, ὡς περὶ τούτου μαρτυρεῖ τὸ ἑξῆς γεγονός, ὅπερ ἀναφέρει ὁ προμνημονευθεὶς μαθητὴς αὐτοῦ Ramsauer. «Ὅτε ἐν ἔτει 1814 ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας Φρειδερῖκος Γουλλιέλμος ὁ Γ' ἦλθεν εἰς Neufschatel, ὁ Πεσταλότσης ἦτο λίαν ἀσθενής· ἀλλ' ὅμως παρεκλήθην νὰ μεταφέρω αὐτὸν ἐκεῖ ἵνα ἐκφράσῃ πρὸς τὸν βασιλέα τὰς εὐχαριστίας διὰ τὸν ὑπὲρ τῶν σχολείων ζῆλον αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν εἰς Yverdon ἀποστολὴν πολλῶν μαθητῶν. Ἐν τῇ πορείᾳ πολλάκις ἐλιποθύμησεν ὁ Πεσταλότσης, διὸ ἠναγκαζόμην νὰ ἐξάγω αὐτὸν ἐκ τῆς ἁμάξης καὶ μεταφέρω εἴς τινα οἰκίαν. Ἐγὼ τὸν συνεβούλευον περὶ ἐπανόδου· ἀλλ' ἐκεῖνος μοὶ ἀπεκρίνετο. «Ὄχι· μὴ κάμνῃς λόγον περὶ ἐπανόδου· πρέπει νὰ ἴδω τὸν βασιλέα καὶ ἂν πέπρωται ν' ἀποθάνω τούτου ἕνεκα· ἐὰν διὰ τῆς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως παρουσίας μου καὶ *εἷς μόνον παῖς* τύχῃ ἐν Πρωσσίᾳ κρείττονος διδασκαλίας, εἶμαι ἀρκετὰ ἱκανοποιημένος.»— Ὅτε δὲ ἐν τῷ θορυβωδεστάτῳ ἔτει 1814 ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας Ἀλέξανδρος διέτριβεν ἐν Basel, ὁ Πεσταλότσης ἐπορεύθη ἵνα παρακαλέσῃ αὐτὸν ὅπως ἐνεργήσῃ νὰ μὴ μεταβληθῇ τὸ ἐν Yverdon ἐκπαιδευτήριον αὐτοῦ εἰς αὐστριακὸν νοσοκομεῖον ἐπὶ βλάβῃ τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ἀγωγῆς τῆς ἀνθρωπότητος, ἧς μέρος ἀπετέλει καὶ τὸ μέγα κράτος τῶν Ῥώσων, ὧν αὐτὸς προΐστατο. Ἐμφανισθεὶς δὲ ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος ἔσπευσε ν' ἀσπασθῇ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ γενναιόφρων ἡγεμὼν ἀπέσυρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ· προσδραμὼν δὲ ἐνηγκαλίσθη τὸν Πεσταλότσην καὶ ἠσπάσατο τὸν ἀξιότιμον ἄνδρα, ὅπως ἀσπάζεται εὔγνωμον τέκνον τὸν ἑαυτοῦ πατέρα· ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει ἐτίμησεν αὐτὸν καὶ διὰ τοῦ παρασήμου τοῦ Βλαδιμήρου. — Ὁ Πεσταλότσης ὑπὸ θρησκευτικὴν ἔποψιν θεωρούμενος ἦτο ἀληθὴς ὀπαδὸς τοῦ Χρι-

στοῦ. Οὗτος ἔφερε τὴν χριστιανικὴν πίστιν οὐχὶ ἐπὶ τῶν χειλέων, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ, ἐπεδείκνυε δὲ αὐτὴν ἐν ταῖς πράξεσιν. Ὁ Πεσταλότσης, ἔχων φρόνημα εὐσεβές, καρδίαν καθαράν, βίον ἅγιον καὶ ἄμεμπτον, ἐβάδιζεν ἐπὶ τοῖς ἱεροῖς ἴχνεσι τοῦ φιλανθρώπου Ἰησοῦ, ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς σωτηρίας καὶ εὐδαιμονίας τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὸ 1815 ἔτος ἦτο ἀτυχὲς διὰ τὸν Πεσταλότσην. Ὁ δαιμόνιος οὗτος ἀνὴρ πρὸς πάσῃ αὐτοῦ τῇ παιδαγωγικῇ δεξιότητι δὲν ἦτο ἐπιτήδειος νὰ διευθύνῃ ἐκπαιδευτήριον τοιαύτης εὐρύτητος, οἷαν εἶχε νῦν τὸ ἑαυτοῦ· ἐστερεῖτο ἐκείνης τῆς φρονήσεως, τῆς προσοχῆς, τῆς ἀκριβείας καὶ τῆς ἀνδρικῆς σταθερότητος, αἵτινες πρὸς τοῦτο ἀπαιτοῦνται. Πολλάκις ὑπέκυπτεν εἰς τὴν ἰσχὺν καὶ τὰς μηχανορραφίας τῶν ἐν τῷ καταστήματι αὐτοῦ διδασκόντων, οἵτινες ἤριζον πρὸς ἀλλήλους ἐξ ἀντιζηλίας. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὸ δρέπανον τοῦ θανάτου ἀφήρπασε τοῦ φιλοπονωτάτου τούτου ἀνδρὸς τὴν πιστὴν σύζυγον, ἥτις ἐπὶ 46 ἔτη διετέλεσε κάλλιστος σύντροφος, συμμεριζομένη μετ' αὐτοῦ γενναιότατα τάς τε εὐτυχίας καὶ τὰς δυστυχίας. Ὅτε τῇ 14 Δεκεμβρίου ἵστατο ὁ Πεσταλότσης περίλυπος καὶ ἔνδακρυς ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς φιλτάτης αὐτοῦ συζύγου, ἐξερράγη ἡ μεταξὺ τῶν διδασκάλων ἀπὸ πολλοῦ ἐπικρατοῦσα ἔρις, ἥτις ἐπήνεγκε κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 1816 τὴν ἐκ τοῦ καταστήματος ἀναχώρησιν τῶν δυσαρεστηθέντων. Τὸ ἐκπαιδευτήριον τοῦ Πεσταλότση ἤρξατο νὰ παρακμάζῃ. Πρὸς ἀνόρθωσιν δὲ καὶ προαγωγὴν ἐδεῖτο διευθυντοῦ νεωτέρου τοῦ ἑβδομηκονταετοῦς Πεσταλότση, ὅστις παραπεισθεὶς ὑπὸ τῶν συνεταίρων ὑπερεπήδησε τὰ ἀρχικὰ ὅρια τοῦ σχεδίου αὐτοῦ καὶ ἤνεῳξε τὰς πύλας τοῦ ἐκπαιδευτηρίου μᾶλλον εἰς τὰ τέκνα τῶν ὑψηλοτέρων τάξεων τῆς κοινωνίας. Ἐν ἔτει 1819 ἐπεμελήθη ὁ Πεσταλότσης τῆς ἐκδόσεως τῶν ἑαυτοῦ συγγραμμάτων, ἅτινα συμπεριλαμβάνονται ἐν 15 τόμοις. Μεταξὺ τῶν συνδραμόντων εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν συγγραμμάτων τούτων συγκαταριθμεῖται ὅ τε αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, προσενεγκὼν 5000 ῥούβλια, καὶ ὁ Φρειδερῖκος Γουλλιέλμος Γ', προσενεγκὼν τάλληρα 400. Ὁ Πεσταλότσης, ἔχων πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν τοῦ λαοῦ μόρφωσιν, κατηνάλωσε τὰς συνδρομὰς ταύτας εἰς ἵδρυσιν νέου σχολείου διὰ τοὺς πτωχοὺς ἐν τῷ παρὰ τῇ Yverdon Clindy· ἀλλὰ καὶ τὸ σχολεῖον τοῦτο δὲν ἐπέζησε πολὺν χρόνον.

Ἰδοὺ λοιπὸν ὁ Πεσταλότσης, ὁ ἐναγκαλισθεὶς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα, ἀπεμονώθη ὅλος. Ὁ μόνος αὐτοῦ υἱὸς Λουδοβῖκος εἶχεν ἤδη ἀποθάνει ἐν ἔτει 1794· ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἄννα κατέβη εἰς τὸν τάφον πρὸ μικροῦ· τὰ σχολεῖα αὐτοῦ εὑρίσκοντο ἤδη κεκλεισμένα. Κεκμηκὼς ἤδη καὶ βαρυθυμῶν ἐπανέρχεται ὁ Πεσταλότσης εἰς Neuhof, ἔνθα τὰ νεανικὰ ἐκεῖνα καὶ χρυσᾶ ὄνειρα εἶχεν ὀνειρευθῇ. Θεωρῶν ὅμως ἑαυτὸν εἰσέτι ἱκανὸν νὰ ἐργασθῇ ἐγένετο πρόεδρος μορφωτικῶν τινων ἑταιριῶν, ἐν αἷς εἰργάζετο δραστηρίως. Ὡς κύκνειον αὐτοῦ ᾆσμα δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ τελευταῖον αὐτοῦ σύγγραμμα «αἱ τύχαι μου, ὡς προϊσταμένου τῶν ἐκπαιδευτηρίων μου ἐν Burgdorf καὶ

Yverdon», οὗτινος ἡ ἀνάγνωσις μεγάλως συγκινεῖ τὸν ἀναγνώστην, ἀναλογιζόμενον τὰς πολλὰς πικρίας, ὧν ἐγεύσατο ὁ Πεσταλότσης, θέλων νὰ μορφώσῃ τὸν λαόν. Ὅτε ἐν ἔτει 1826 ὁ Πεσταλότσης ἐπεσκέψατο τὸ ἐν Beuggen σχολεῖον τοῦ Zeller, τὰ παιδία ἠθέλησαν νὰ στέψωσιν αὐτὸν διὰ τιμήεντος στεφάνου· ἀλλ' ὁ ταπεινόφρων Πεσταλότσης δακρύσας ἀπεποιήθη τὴν τοιαύτην τιμὴν εἰπών· «Τοιαύτη τιμὴ ἁρμόζει τῇ ἀθωότητι.»

Μεταβαίνομεν νῦν εἰς τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ βίου τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός. Ὁ Πεσταλότσης καταληφθεὶς ὑπὸ σφοδροτάτου πυρετοῦ τῇ 15 Φεβρουαρίου τοῦ 1827 μετηνέχθη ἐκ τοῦ Neuhof εἰς Brugg πρὸς ἐπίτευξιν ἰατρικῆς θεραπείας, ἀλλὰ τῇ 17 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς πρὸ μεσημβρίας παρέδωκεν εἰς τὸν Πλάστην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀσχολουμένου εἰσέτι περὶ τὴν ἵδρυσιν νέου ἐκπαιδευτηρίου διὰ τοὺς πτωχοὺς ἐν Neuhof. Ἀποθνήσκων δὲ εἶπε τὰ ἑξῆς εὐαγγελικὰ λόγια· «Συγχωρῶ τοὺς ἐχθρούς μου, ἐπιθυμῶν νὰ εὕρωσι »τὴν εἰρήνην ἐκείνην, εἰς ἣν ἐγὼ νῦν εἰσέρχομαι.» Ἡ κηδεία αὐτοῦ ἐγένετο τῇ 18 Φεβρουαρίου ἁπλουστάτη καὶ ἄνευ πατάγου κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ παραγγελίαν. Οἱ διδάσκαλοι τῶν παρακειμένων χωρίων μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτῶν ἔψαλον ἐπὶ τοῦ τάφου, εὐχαριστοῦντες τῷ μεγίστῳ διδασκάλῳ. Ὁ Πεσταλότσης κεῖται ἐντὸς τάφου, κεκαλυμμένου κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ παραγγελίαν ὑπὸ λίθου ἁπλοῦ πλησίον τοῦ σχολείου τῆς κοινότητος Birr, εἰς ὃ ἀνήκει τὸ Neuhof.

Τὸ φρόνημα τοῦ Πεσταλότση οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ χαρακτηρίσῃ καλλίτερον ἢ οἱ ἴδιοι αὐτοῦ λόγοι, οὓς ἐν ἔτει 1782 ἔγραψεν ἐν τῷ «Ἑλβετικῷ φύλλῳ διὰ τὸν λαόν», καὶ οὓς διετήρησε μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ. «Θέλω, ἔγραφε, νὰ μείνω παιδίον μέχρι θανάτου· οὐδὲν ὑπάρχει μεγαλοπρεπέστερον ἢ τὸ ἔχειν πάντοτε παιδικὴν φρένα, τὸ ἀγαπᾶν, τὸ πιστεύειν, τὸ ἕπεσθαι ἄλλοις ὡς παιδίον, τὸ φρονεῖν τὰ κάλλιστα περὶ τῶν ἄλλων, τὸ πεποιθέναι ἐπὶ ταῖς τῶν ἄλλων καρδίαις, καὶ τὸ συγχωρεῖν πάντας σοφούς τε καὶ μωρούς.»

Πρὶν ἢ καταστρέψωμεν τὸν λόγον περὶ Πεσταλότση καλὸν κρίνομεν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ «Πῶς ἡ Γερτρούδη διδάσκει τὰ τέκνα αὐτῆς» τοὺς ἀξιομνημονεύτους ἐκείνους λόγους, οἵτινες χαρακτηρίζουσι θαυμασιώτατα τόν τε βίον καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ Πεσταλότση. «Εὐχαριστῶ, λέγει, τῷ Θεῷ, τῷ ἐφαπλώσαντι ἐπ' ἐμὲ τὴν θείαν αὐτοῦ πρόνοιαν. Καὶ ἐξ αὐτῶν ἤδη τῶν ἀτυχημάτων ἐδιδάχθην νὰ διακρίνω τὰς δυστυχίας τοῦ λαοῦ καὶ νὰ μανθάνω τὴν ἀληθῆ αὐτῶν πηγήν. Ὑπήνεγκα ὅ,τι λαὸς ὑποφέρει· ὁ λαὸς κατεδείχθη εἰς ἐμὲ ὁποῖος ἦτο. Ἔζησα μετ' αὐτοῦ ἀρκετὰ ἔτη ὡς ἡ γλαῦξ μεταξὺ τῶν πτηνῶν. Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ γελώντων καὶ χλευαζόντων ἀνθρώπων ἤκουον τὰς κραυγάς. «Σὺ ἄθλιε! σὺ, κατώτερος ὢν καὶ αὐτοῦ τοῦ εὐτελεστάτου τῆς ἡμέρας μισθωτοῦ, δὲν δύνασαι οὐδὲ σὲ αὐτὸν νὰ βοηθήσῃς, καὶ φαντάζεσαι νὰ βοηθήσῃς καὶ τὸν λαόν; »

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς χλευαστικῆς ταύτης φωνῆς, ἣν ἀνεγίνωσκον ἐπὶ τῶν χειλέων αὐτῶν, ὁ ἰσχυρὸς χείμαρρος τῆς καρδίας μου οὐδεμίαν ἔδιδεν ἀκρόασιν. Πρὸς ἓν καὶ μόνον ἀπέβλεπον, ἤτοι πῶς νὰ ἐκπληρώσω τὸν σκοπόν μου, πῶς νὰ φράξω τὰς πηγὰς τῆς δυστυχίας, εἰς ἃς ἔβλεπον τὸν λαὸν καταβυθιζόμενον. Ἡ ἰδέα αὕτη ἐνίσχυεν ἐπὶ μᾶλλον τὰς δυνάμεις μου. Αἱ δυστυχίαι μου μὲ ἐδίδασκον ὁσημέραι νέας ἀληθείας πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ μου. Ὅ,τι οὐδένα ἐξηπάτα, τοῦτο ἐξηπάτα ἐμὲ πάντοτε, ἀλλ' ὅ,τι τοὺς πάντας ἐξηπάτα, τοῦτο οὐδέποτε ἐξηπάτησεν ἐμέ.»

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ Κ. ΣΠΑΘΑΚΗΣ.

Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΕΝ ΕΦΕΣΩ.

Ἐσχάτως ἐδημοσιεύθη ἐν Λονδίνῳ τεῦχος ὅπερ πάντως δέον νὰ ἐφελκύσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοῦ, ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν ἐνηργήθησαν ἢ ἐνεργοῦνται ὁσημέραι παντοῖαι ἀρχαιολογικαὶ ἀνακαλύψεις εἰς τὴν πάτριον ἡμῶν ἱστορίαν καὶ τέχνην ἀφορῶσαι.

Εἶναι δὲ τὸ τεῦχος τοῦτο τὸ τοῦ κ. Βοὺδ, πραγματευόμενον περὶ τῶν παρ' αὐτοῦ γενομένων ἐν Ἐφέσῳ ἀνακαλύψεων [1] περὶ οὗ ἤδη ἐπραγματεύθησαν ἡ *Βρεταννικὴ Ἐπιθεώρησις* (φυλλάδιον τοῦ Φεβρουαρίου) καὶ ἡ *Ἐπιθεώρησις τοῦ Σαββάτου* The Saturday Review (φύλλον τῆς 17 μαρτίου ἐ. ἔ.)

Ὁ ἀκάματος οὗτος ἀρχαιολόγος ἐννέα ὅλα ἔτη ἐνησχολήθη περὶ τὰς ἐν Ἐφέσῳ ἀνασκαφάς, ἀπὸ τοῦ 1863 ἕως τοῦ 1874, χορηγοῦντος τὴν δαπάνην τοῦ Βρεταννικοῦ Μουσείου, ὅπερ ὅμως ἐπὶ τέλους ἔπαυσε τὴν χορήγησιν καὶ ἔμεινεν οὕτως ἡ ἐπιχείρησις εἰς βάρος μόνου αὐτοῦ. Ἀλλ' οὗτος δὲν ἀπεθαρρύνθη. Δι' ἀτρύτων μόχθων, δι' ἀκαταπείστου ἐπιμονῆς καὶ ὑπομονῆς, ἐν μέσῳ παντοίων ταλαιπωριῶν, μυρίων στερήσεων καὶ κινδύνων, ἀπειλούμενος ὑπὸ τῶν λῃστῶν τοῦ τόπου καὶ ὑποστὰς ἀσθενείας, ἔφερεν ὅμως εἰς αἴσιον πέρας τὸ ἔργον του. Ἀφιερώθη εἰς τοῦτο μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ δραστηριότητος ἀπαραμίλλων καὶ ἐξηκολούθησεν αὐτὸ μέχρις ἐξαντλήσεως καὶ αὐτῶν τῶν ἰδιαιτέρων πόρων του, ἐνῷ ἠπείλουν αὐτὸν καὶ οἱ λῃσταί, οἱ συλλαβόντες καὶ τὸν ἐν ἐπιστήμῃ συνάδελφόν του Βὰν Λέννεπ, παρ' οὗ ἐζήτουν ὡς λύτρα 50 χιλ. φράγκων. Ἀλλ' ηὐνόησε, καὶ ἐπροστάτευσεν αὐτὸν ἡ Πρόνοια, διότι ἐχάρισεν αὐτῷ σύντροφον θαυμασίαν, τὴν νεαρὰν αὐτοῦ σύζυγον, ἥτις οὐ μόνον συνεμερίσθη τοὺς μόχθους, τὴν μόνωσιν καὶ τὰς στερήσεις του, ἀλλ' ἀνέλαβε νὰ μετριάζῃ αὐτούς, νὰ μακρύνῃ δὲ καὶ τοὺς κινδύνους. Ἔχουσα γνώσεις τινὰς ἰατρικάς, ἐνοσήλευε τὰς οἰκογενείας τῶν ἐγ-

1 Discovries at Ephesus, including the site and remains of the Great temple of Diana. By J. J. Wood. London 1877.

κατοίκων ὑποκειμένων ἀπαύστως εἰς διαλείποντας ἢ καὶ κακοήθεις πυρετούς, χορηγοῦσα καὶ τὰ φάρμακα καὶ οὕτω γενομένη ἡ Ἰάτειρα τῶν ληστῶν καὶ τῶν *χαρεμίων* των.

Ἀνεκτίμητοι εἰσὶν αἱ ὑπηρεσίαι, ἃς προσήνεγκεν ὁ κ. Βούδ, διὰ τῆς ἀνακαλύψεώς του, εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἀρχαιολογίαν, καθότι ἀνεῦρεν ἐπιγραφὰς πολυτίμους καὶ τὴν καθαυτὸ θέσιν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἀμφισβητουμένην ὑπὸ τῶν σοφῶν.

Γνωστὸν δὲ ὅτι ὁ ναὸς οὗτος συγκατηριθμεῖτο ἐν τοῖς ἑπτὰ θαύμασι τοῦ κόσμου, καὶ ὅτι ἡ Ἄρτεμις, ἐπὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἔτι, ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν *ἡ μεγάλη θεὰ Ἄρτεμις*· τοσαύτη ἦν ἡ πρὸς αὐτὴν εὐλάβεια τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων εἰδωλολατρῶν.

Καὶ περὶ μὲν Ἐφέσου περιοριζόμεθα νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα, ἐναντίον τῆς γνώμης τῆς *Ἐπιθεωρήσεως τοῦ Σαββάτου*, ἰσχυριζομένης ὅτι ἡ σημασία αὐτῆς εἶνε ὅλως τοπική, ὅτι ἦν ἡ διαπρεπεστάτη τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλληνίδων πόλεων «ἡ πρώτη καὶ μεγίστη μητρόπολις τῆς Ἀσίας» ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς μακεδονικῆς, ἰδίως, καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς δυναστείας, καὶ κατὰ τὸν Στράβωνα, «Ἐμπορεῖον μέγιστον τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν τὴν ἐντὸς Ταύρου» κατὰ δὲ τὸν Πλίνιον «λύχνος τῆς Ἀσίας» διά τε τὴν ἄλλην μεγαλοπρέπειαν της καὶ διὰ τὴν ἀκμὴν ἐν αὐτῇ τῆς παιδείας καὶ τοὺς περιφανεῖς ἄνδρας, οὓς παρήγαγεν, ὅτι κατέχει ἐπιφανῆ σελίδα ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ, ὡς παραδέχεται καὶ ἡ ῥηθεῖσα *Ἐπιθεώρησις*, διὰ τὴν μίαν τῶν ἐν αὐτῇ ἑπτὰ πρώτων Ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ, τὴν παρουσίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τὴν μνείαν αὐτῆς ἐν τῇ Ἀποκαλύψει ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, τοῦ διατρίψαντος αὐτόθι καὶ τὴν ἐν αὐτῇ συνελθοῦσαν μίαν τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, καὶ τέλος διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Βούδ γενομένην ἀνακάλυψιν τοῦ τάφου τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ, ὡς ὑποθέτει, οὐχὶ ἄνευ πιθανότητος, ὁ ἀρχαιολόγος οὗτος.

Ἤδη θέλομεν περιγράψει ἀρυόμενοι ἐκ τοῦ Στράβωνος, τοῦ Πλινίου καὶ ἄλλων ἀρχαίων διὰ βραχέων τὸν περίβλεπτον ναόν, οὗ τὰ πρῶτα ἐρείπια ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὸ 1871, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ κ. Ἄνδλερ, ἐν τῇ *Τοπογραφίᾳ τῆς Ἐφέσου* (Fr. Andler Erlauterungen zum Stadtplan von Ephesos 1872, ἐν τῷ τεύχει τοῦ κ. Κουρτίου, Beitrage Z. Ges. und Top. Kleinasriens, Berlin 1872, ἔνθα πολλά τινα δύναται ν' ἀρυσθῇ ὁ φιλάρχαιος περὶ τοῦ προκειμένου θέματος).

Ἀπὸ τοῦ ἔαρος τοῦ ἔτους ἐκείνου ἕως τοῦ Σεπτεμβρίου εἶχεν ἀνακαλυφθῆ τὸ ἓν τρίτον τοῦ ναοῦ, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὄρους τῆς νῦν κωμοπόλεως *Ἀγιὰ Σουλοὺκ* (παραφθορᾶς, ὡς εἰκάζουσι, τῆς λέξεως *Ἅγιος Θεολόγος*), θέσιν, ἣν ὁ Ἄγγλος Ἀρουνδὲλ ὑπέδειξεν, ἀλλ' οὐδεὶς ἀκολούθως ἠρεύνησεν.

Πρῶτος, ὡς ἱστορεῖ ὁ Στράβων, ἠρχιτεκτόνησε τὸν ναὸν ὁ Χερσίφρων, ἔπειτα δ' ἄλλοι ἐπενόησαν αὐτὸν λαμπρότερον, μεχρισοῦ ἐπυρπόλησεν αὐτὸν ὁ

κακοδαίμων Ἡρόστρατος[1] ἐκεῖνος, ἵν' ἀποκτήσῃ ὄνομα ἀθάνατον! Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔδαφος ἦν λίαν ἑλῶδες, ὁ ἀρχιτέκτων ἠναγκάσθη ὅπως βοηθήσῃ τὴν ἐκροὴν τῶν ὑδάτων, νὰ σκάψῃ ὑπὸ τὰ θεμέλια ὑπογείους ὀχετούς, εὑρεθέντας ἤδη [2]. ὅλου δὲ τοῦ ναοῦ ἡ οἰκοδομὴ διήρκεσε 220 ἔτη, τελειωθεῖσα ὑπὸ Δημητρίου τινὸς καὶ Παιονίου. (Ersch und Grueber. Encycl.) Ἡ περίμετρος τοῦ ναοῦ ἦν ἀπέραντος. Εἶχε μῆκος μὲν 425 ποδῶν, εὖρος δὲ 220, καὶ ἐκοσμεῖτο ὑπὸ 217 κιόνων, ἐχόντων ὕψος 60 ποδῶν. Οἱ κίονες ἅπαντες ἦσαν κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ, ὡς ἐβεβαιώθη τοῦτο ὑπὸ τῶν ἀνασκαφῶν, πλεῖστοι δὲ αὐτῶν ἐκοσμοῦντο δι' ἀναγλύφων λαμπρῶν, ἐν οἷς καὶ μία γυνὴ θαυμασίας ἐργασίας τοῦ γλύπτου Σκόπα, τοῦθ' ὅπερ ὡς παρατηρεῖ ὁ ἐν τῇ *Ἐπιθεωρήσει τοῦ Σαββάτου* γράψας, ἀντέβαινεν ὅλως πρὸς τὴν ἀληθῶς ἑλληνικὴν χάριν καὶ ἁπλότητα. Ὁ ναὸς περιεῖχε καὶ ἀριστουργήματα τοῦ Ἀπελλοῦ καὶ τοῦ Παρρασίου, ὁ δὲ βωμὸς ἅπας σχεδὸν ἦν πλήρης ἔργων τοῦ Πραξιτέλους ὡς καί τινων τοῦ Θράσωνος. Τὸ δὲ ἄγαλμα τῆς θεᾶς κατὰ τοὺς μὲν ἦν ὅλον ἐκ χρυσοῦ, κατὰ τοὺς δὲ ἐξ ἐβένου καὶ κατασκευῆς παραδόξου, διότι τὸ μὲν σῶμα ἦν διῃρημένον εἰς ζώνας, ἡ δὲ κεφαλὴ ἐστεφανοῦτο ὑπὸ πύργου, εἰς τοὺς βραχίονας εἶχε λέοντας, εἰς τὸ στῆθος ἀπείρους μαστοὺς καὶ ἐπὶ τοῦ λοιποῦ σώματος παντὸς εἴδους ζῶα καὶ δένδρα. Τοιοῦτος ἦν ὁ θαυμάσιος οὗτος ναός, ὁ λαμπρότατος πάντων, μετὰ τὸν τοῦ Σολομῶντος, καὶ ὁ πλουσιώτατος εἰς παντοῖα ἀναθήματα, μετὰ τὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δελφοῖς. Φίλων ὁ Βυζάντιος λέγει, ὅτι μόνον ὁ ναὸς οὗτος ἦν οἶκος τῶν Θεῶν, καὶ τούτου ἕνεκεν, ὡς ἱστορεῖ ὁ Στράβων, ὅτε διέταξεν ὁ Ξέρξης τὴν πυρπόλησιν ὅλων τῶν κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἑλληνικῶν ναῶν ἐξῄρεσε τὸν τῆς Ἀρτέμιδος. Ὅτε δὲ ὁ Κροῖσος ὁ τοῦ Ἀλυάττεω ἐπολιόρκει τὴν Ἔφεσον, οἱ Ἐφέσιοι ἀνέθηκαν τῇ Θεᾷ τὴν πόλιν, ὡς ἱστορεῖ ὁ Ἡρόδοτος, συνάψαντες διὰ θωμίγγων τὰς πύλας καὶ τὰ τείχη ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, ὥστε ἐκ τούτου καταφαίνεται ὅτι ὁ παλαιότερος ναὸς ὑπῆρχε πολὺ πρὸ τοῦ Ϛ' π. Χ. αἰῶνος, καθόσον ὁ χρόνος τῆς κτίσεως αὐτοῦ οὐδαμοῦ μνημονεύεται, καὶ μόνον γνωρίζομεν ὅτι μετὰ τὴν ἀποίκισιν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ τῶν Δωριέων καὶ Ἰώνων, οἱ τῆς Ἐφέσου Ἴωνες εὑρόντες ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ μέρους ναόν τινα τῆς Ἀρτέμιδος, ἢ τῆς Ἴσιδος, ἧς τὴν λατρείαν ἔφερεν ὁ Σέσωστρις, αἰγυπτιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἤγειρον ἕτερον ἑλληνικώτερον, οὗ ἀρχιτέκτων ὑπῆρξεν ὁ μνησθεὶς Χερσίφρων.

1 Τὸν Ἡρόστρατον κατεδίκασαν διὰ τὴν κακοῦργον πρᾶξίν του οἱ Ἴωνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς ὀδυνηρὸν θάνατον, καὶ ἐψήφισαν ἵνα μή τις τοῦ λοιποῦ ἀναφέρει τὸ ὄνομά του· ἀλλ' ὑπῆρξαν καὶ οἱ διστάσαντες ὅτι οὗτος ἐνέπρησε τὸν ναὸν καὶ ἀποδίδουσι τὸν ἐμπρησμὸν εἰς ἄλλον.

2 Ὁ Χερσίφρων οὗτος ἦν ἐκ Κνωσσοῦ τῆς Κρήτης, ἐβοήθησε δὲ αὐτὸν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μοτεγένης, κατὰ Βιτρούβιον. Κατὰ δὲ τὸν Πλίνιον, τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ ἔθηκε δι' ὃν λόγον εἴπομεν ἀνωτέρω, ἐπὶ στρώματος ἀνθράκων λειοτριβημένων, κατὰ συμβουλὴν τοῦ περιωνύμου Σαμίου ἀρχιτέκτονος Θεοδώρου, ὡς ἀναφέρει καὶ Διογ. ὁ Λαέρτιος (ὅρα γαλλικὴν μετάφρασιν τοῦ Στράβωνος ὑπὸ Κοραῆ).

Οἱ Ἱερεῖς τοῦ ναοῦ ἦσαν εὐνοῦχοι καλούμενοι Μεγάβυζοι, «συνιερᾶσθαι δὲ τούτοις ἐχρῆν παρθένους» λέγει ὁ Στράβων· ἔχαιρε δὲ ὁ ναὸς καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀσυλίας, ἧς ἡ ἔκτασις μετεβλήθη δὶς ἢ τρίς.

Τὸν ἀρχαιότερον ναὸν ἐνέπρησεν, ὡς ἔφημεν ἀνωτέρω, ὁ Ἡρόστρατος· συνέπεσε δὲ νὰ συμβῇ ὁ ἐμπρησμὸς τὴν ἡμέραν ἀκριβῶς καθ' ἣν ἡ Ὀλυμπιὰς ἐγέννησε τὸν Ἀλέξανδρον, ἤτοι τὴν ἕκτην τοῦ μηνὸς Ἑκατομβαιῶνος τοῦ α' ἔτους τῆς 106 Ὀλυμπιάδος (359 π. Χ.). Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρων τὸ περιστατικὸν τοῦτο (ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρου) εἰρωνεύεται τὸν ἱστορικὸν Ἡγησίαν τὸν Μάγνητα, ἐπιφωνήσαντα «ὡς εἰκότως καταφλεχθῆναι τὸν νεών, τῆς Ἀρτέμιδος ἀσχολουμένης περὶ τὴν Ἀλεξάνδρου μαίωσιν.» Ἡ ψυχρότης, ἐπιφέρει ὁ Πλούταρχος, τοῦ ἐπιφωνήματος τούτου ἠδύνατο νὰ σβέσῃ τὴν πυρκαϊάν. Παραθέτομεν δὲ καὶ τὰ ἄλλα ἀξιοσημείωτα, ἅπερ ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος ὡς γενόμενα αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν. «Ὅσοι τῶν μάγων ἔτυχον τότε διατρίβοντες ἐν Ἐφέσῳ τὸ τοῦ ναοῦ πάθημα νομίζοντες σημεῖον ἄλλου παθήματος,ἔτρεχον ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως τυπτόμενοι καὶ βοῶντες «ἄτην ἅμα καὶ συμφορὰν μεγάλην τῇ Ἀσίᾳ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τετεκέναι.» Καὶ τῷ Φιλίππῳ δὲ πρὸ μικροῦ κυριεύσαντι τὴν Ποτίδαιαν τρεῖς ἦλθον συγχρόνως ἀγγελίαι τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἡ μέν, ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ ἡττήθησαν ἐν μεγάλῃ μάχῃ, ἡ δὲ ὅτι ἐνίκησεν οὗτος εἰς τὰ Ὀλύμπια «ἵππῳ κέλητι», τρίτη δὲ ἡ περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου γενέσεως.

Ὅτε δὲ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἰσήλασε νικηφόρος εἰς Ἔφεσον καὶ ἔγνω ὅτι οἱ Ἐφέσιοι προυτίθεντο ν' ἀνοικοδομήσωσι τὸν ναόν, προέτεινε νὰ καταβάλῃ αὐτὸς τὴν δαπάνην, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅρῳ ν' ἀναγορεύσωσιν αὐτὸν θεμελιωτήν. Ἀλλ' οἱ Ἐφέσιοι εὐσχήμως πάνυ καὶ λίαν εὐφυῶς ἀπέρριψαν τὴν πρότασιν εἰπόντες «ὡς οὐ πρέποι Θεῷ Θεοῖς ἀναθήματα κατασκευάζειν». Ὁ Ἀλέξανδρος ἐθαύμασε τὸ φιλόπατρι τῶν Ἐφεσίων καὶ ἐκήρυξε τὴν Ἔφεσον *πόλιν ἐλευθέραν*.

Ὁ νεώτερος ναὸς ἦν ἔργον τοῦ Δεινοκράτους [1] καί, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος ἀνηγέρθη λαμπρότερος τοῦ πρώτου. Οἱ Ἐφέσιοι κατέβαλον τοὺς στολισμοὺς τῶν γυναικῶν καὶ τὰς ἰδίας περιουσίας, διέθεσαν δὲ καὶ τοὺς πρότερον κίονας. Ἄξιον νὰ μνημονευθῇ ἐνταῦθα ὅτι κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ περιωνύμου τούτου ἀρχιτέκτονος ἐκτίσθη καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια (ἡ ἐν Αἰγύπτῳ) αὐτὸς δὲ οὗτος ὑπισχνεῖτο εἰς τὸν Ἀλέξανδρον τὸ μεγαλουργὸν ἐκεῖνο σχέδιον τοῦ νὰ διαμορφώσῃ τὸν Ἄθων εἰς ἀνδριάντα αὐτοῦ «μονιμώτατον ἀγαλμάτων αὐτῷ καὶ περιφανέστατον, τῇ μὲν ἀριστερᾷ χειρὶ περιλαμβάνοντα μυρίανδρον πόλιν, τῇ δὲ δεξιᾷ σπένδοντα ποταμοῦ ῥεῦμα δαψιλὲς εἰς τὴν θάλασσαν ἀπορρέον.» Καὶ οὕτω μὲν τὸ πρᾶγμα παρίστησιν ὁ Πλούταρχος,

1 Καθ' ἃ ἀναγινώσκομεν καὶ ἐν ταῖς σημειώσεσι τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως τοῦ Στράβωνος τὸ ὄνομα τοῦτο φέρεται διαφοροτρόπως· ὑπ' ἄλλων μὲν Χειροκράτης, ὑπ' ἄλλων δὲ Δεινοκράτης, Σιασικράτης· ἀλλ' ὁ Εὐστάθιος καλεῖ αὐτὸν Διοκλῆν. Κατήγετο δὲ ἐκ Ῥηγίου.

ὁ δὲ Στράβων ἀντὶ μιᾶς πόλεως λέγει δύο πόλεις, τὴν μὲν ἐκ δεξιῶν τοῦ ὄρους, τὴν δ' ἐν ἀριστερᾷ, ἐν μέσῳ δὲ αὐτῶν ῥέοντα ποταμόν, χυνόμενον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀνδριάντος ὡς ἐκ προχόης.

Ὁ ναὸς οὗτος, τέλος, κατεστράφη διὰ παντὸς ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς μοίρας τινὸς Σκυθῶν ἢ μᾶλλον Γότθων ἐκ τῶν ἐπιδραμόντων εἰς Ἑλλάδα, τῷ 263 ἔτει μ. Χ., ἐπὶ ἄρχοντος ἐπωνύμου Ἀθηνῶν, τοῦ ἱστορικοῦ Δεξίππου, ὅστις ἐν ἡμέραις ἐκπτώσεως τῶν Ἑλλήνων ἀπέδειξεν ἀρετὰς καὶ ἀνδρείαν, ἀξίας τῶν λαμπροτέρων χρόνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, κατατροπώσας τοὺς βαρβάρους ἐκείνους καὶ ἀπαλλάξας τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς αὐτῶν. Φρονοῦσι δέ τινες ὅτι ὁ ναὸς κατεστράφη, ὅτε ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐξέδωκε τὸ γενικὸν περὶ τῆς καταδιώξεως τῆς εἰδωλολατρείας θέσπισμα.

Αἱ συλλεγεῖσαι ὑπὸ τοῦ κ. Βοὺδ ἐπιγραφαὶ τῇ βοηθείᾳ καὶ διασήμων τινῶν σοφῶν, ὡς λέγει ἡ *Ἐπιθεώρησις τοῦ Σαββάτου*, εἰσὶν ἀληθῶς πολύτιμοι. Ἔνιαι τούτων ἀνήκουσιν εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν αἱ πόλεις τῶν Ἰώνων δὲν ἦσαν μὲν ἐντελῶς αὐτόνομοι, ἀλλ' ἦσαν πάντοτε μὲν δημοκρατούμεναι, τὸ μῆλον δὲ τῆς ἔριδος μεταξὺ τῶν βασιλέων τῆς Περσίας ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν ὑπερμάχων τῶν ἑλληνικῶν δικαιωμάτων, ὁτὲ μὲν τῶν Ἀθηναίων, ὁτὲ δὲ τῶν Λακεδαιμονίων, ἀφ' ἑτέρου. Μεταγενέστερον εὑρίσκομεν τὸ σύστημα τῶν *Χιλιοστύων*, εἰς μίαν τῶν ὁποίων ὡς εἰς πατριὰν ἔδει ν' ἀνήκῃ πᾶς νέος ἐγγραφόμενος πολίτης.

Πάμπολλαι τῶν ἐπιγραφῶν τούτων περιέχουσι ὕλην χρησιμωτάτην εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, τινὲς δὲ περιέχουσι διεξοδικώτατα ψηφίσματα νόμων ἄξια λόγου. Ἐπιγραφή τις, ἐν σελ. 50 καὶ 51 μνημονεύει ἄγνωστον τέως μέλους τῆς βασιλικῆς ἐν Ἰουδαίᾳ οἰκογενείας, τὸν *Κάϊον Ἰούλιον Ἀγρίππαν* υἱὸν τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου. Ὁ *Ἀλέξανδρος* οὗτος ἦν υἱὸς *Ἀριστοβούλου* τοῦ Β' φίλου τοῦ Καίσαρος, καὶ καταπολεμηθεὶς ἴσως δὲ καὶ θανατωθεὶς ὑπὸ τοῦ Πομπηΐου. Ὁ Κάϊος λοιπὸν Ἰούλιος Ἀγρίππας οὗτος ἦν Ὕπαρχος καὶ Πραίτωρ τῆς Ἀσίας, κατὰ τὸ ἔτος 21 περίπου π. Χ., ὡς εἰκάζεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ἐποχήν, καθ' ἣν ἡ Ἀσία ἐγένετο συγκλητικὴ Ἐπαρχία καὶ διῳκεῖτο ὑπὸ Ἀνθυπάτου ἀντὶ Πραίτορος. Περιεργοτάτη δὲ εἶναι καί τις ἐπιγραφή, ἥτις μεταφέρει τὴν διάνοιαν ἡμῶν εἰς διάφορον ὅλως ἐποχήν, τὴν τοῦ Βυζαντίου, ἡ ἑξῆς·

Χριστιανῶν βασιλέων
πρασίνων
πολλὰ τὰ ἔτη
εὐσεβῶν βασιλέων
πολλὰ τὰ ἔτη

Τίνες ἦσαν οἱ εὐσεβεῖς οὗτοι βασιλεῖς οἱ ἀνήκοντες εἰς τοὺς Πρασίνους; ὄχι βεβαίως ὁ Ἰουστινιανός, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τοὺς Βενέτους. Πιθανὸν ὁ Ἀναστάσιος ὁ Δίκορος, ὁ ἀνήκων τῇ φατρίᾳ τῶν Πρασίνων οἵτινες ἦσαν ἀφω-

σιωμένοι καὶ εἰς τοὺς συγγενεῖς τούτου, κατὰ τὸν κ. Παπαρρηγόπουλον: «Ὁπωςδήποτε, ἐπιφέρει ἡ ῥηθεῖσα *Ἐπιθεώρησις*, παρέχει ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀξιόλογον δεῖγμα κραυγῆς φατρίας·» ἡμεῖς δὲ προσθέτομεν «μεταφερθὲν καὶ διατυπωθὲν ἐπὶ μαρμάρου ἀπὸ τῶν ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τοῦ Βυζαντίου ὁμοιοειδῶν φατριαστικῶν καὶ στασιαστικῶν κραυγῶν».

Ὁ κ. Βοὺδ ἀνεῦρεν οὐ μόνον τὸν ναὸν τὸν ὑπὸ τῶν Γότθων πυρποληθέντα, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἡροστράτου, διότι ὡς φαίνεται καὶ ὡς ὁ κ. Ἄνδλερ ἐξάγει ἐκ τῶν ἐπὶ τόπου παρατηρήσεών του, ὁ νεώτερος ναὸς ἦν ὅλως ἄλλη οἰκοδομή, οὐχὶ δὲ ἀνοικοδόμησις ἐπὶ τοῦ ἀρχαιοτέρου, καὶ μετέφερεν εἰς Ἀγγλίαν πολλὰς πλάκας καὶ τοῦ ναοῦ τούτου.

Ἡ *Βρεταννικὴ Ἐπιθεώρησις*, λόγον ποιουμένη περὶ τῆς προκειμένης ἀνακαλύψεως, ἐπιφέρει «Τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον ἐταπεινώθη πως ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ ταύτῃ τοῦ κ. Βοὺδ, ἣν δὲν ἠδυνήθη νὰ προΐδῃ. Ἀφῆκε νὰ διαφύγωσιν αὐτῷ οἱ εὑρεθέντες ἐν Κύπρῳ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Κεσνόλα θησαυροί, νὰ ἐξακολουθήσωσιν αἱ ἀνασκαφαὶ ἐν Τροίᾳ, τοῦ κ. Σχλείμαν, χωρὶς νὰ πέμψῃ ἕνα κἂν Ἄγγλον ἵνα συμμετάσχῃ τῆς δόξης, καί, ὅπως καλύψῃ τὴν πρὸς τὸν κ. Βοὺδ γλισχρότητά του, κατέφυγεν εἰς τὴν παρὰ τοῦ κ. Καστελλάνη ἀγοράν, ἀντὶ τοῦ ὑπερόγκου ὄντως ποσοῦ τῶν 200 χιλ. φράγκων, τοῦ χαλκοῦ προσωπείου τῆς Ἀφροδίτης. Προὐτίμησαν, δηλαδή, τὰ σοφὰ αὐτοῦ μέλη τὴν ἐρατεινὴν θεάν, ἀντὶ τῆς σώφρονος Ἀρτέμιδος!»

Ἡ ἐπιχείρησις τοῦ κ. Βοὺδ ἐν τούτοις ἔχει τοῦτο τὸ κοινὸν μετὰ τῆς τοῦ κ. Σχλείμαν, ὅτι ἀμφότεροι ἐνεψυχοῦντο ὑπὸ ἀδιασείστου πεποιθήσεως καὶ καρτερίας εἰς τὸ ἔργον των, καὶ πρὸς ἀμφοτέρους αἱ νεαραὶ σύζυγοι αὐτῶν ἐγένοντο χρησιμώταται καὶ συνετέλεσαν οὐ μικρὸν εἰς τὴν ἀγαθὴν ἔκβασιν τοῦ ἔργου.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΩΠ.

ΣΚΙΑΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΩΤΙΚΑ

ΥΠΟ

SIEGFRIED KOPPER.

Γ' Η ΠΟΛΙΣ ΚΑΙ Η ΑΥΛΗ

«Βεβαίως», ἀπεκρίθη πρὸ μικροῦ ὁ ἡγεμὼν Νικόλαος πρός τινα Γάλλον, ὅστις ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ ἐξῆρε τὴν θυσίαν, εἰς ἣν ἀνὴρ τοῦ κόσμου καὶ καλῆς τυχὼν ἀγωγῆς ὑποβάλλεται, ἐγκλειόμενος διὰ βίου ἐντὸς τῶν μεμονωμένων Μελανῶν Ὀρέων καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ γυμνῇ καὶ ἐρήμῳ Κετίγνῃ, «βεβαίως, ὅστις θέλει νὰ ζήσῃ ἐνταῦθα, δέον νὰ αἰσθάνηται ἐν ἑαυτῷ τὴν δύναμιν τοῦ ἀρκεῖσθαι εἰς τὴν ἡδονήν, ἣν ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ἀνατεθειμένης αὐτῷ ἐντολῆς παρέχει· καθόσον ἄλλο οὐδὲν εὑρίσκει ἐνταῦθα.» Καὶ

πράγματι οὕτως ἔχει. Πολλαχοῦ βλέπει τις ἐν Μαυροβουνίῳ ἀγρίαν, ῥωμαντικὴν φύσιν· οὐδένα ὅμως περίπατον. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν εὐάριθμά τινα δένδρα κάτωθεν τοῦ μοναστηρίου, καλὴν ῥίπτοντα σκιὰν ἐπὶ μικροῦ τινος λειμῶνος, καὶ περαιτέρω ὀλίγην χλόην, ἡ κοιλὰς περικλείεται πάντοθεν ὑπὸ βράχων. Ὁ ἡγεμονικὸς κῆπος πλησίον τῶν ἀνακτόρων μόλις ἐσχεδιάσθη, ἐπὶ τοῦ παρόντος δ' οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τεμάχιον ἀσκάφου ἐδάφους περιπεφραγμένον διὰ δρυφάκτου, ὀλίγη χλόη, καί τι προσομοιάζον πρὸς πρασιὰν ἀνθέων. Καφεπωλεῖα καὶ ἑστιατόρια δὲν ὑπάρχουσιν· ἡ πρώτη ἀπόπειρα πρὸς ἀνίδρυσιν τοιούτων ἐκπολιτευτικῶν ἱδρυμάτων, ἔλαβεν οἰκτρὸν τέλος. Πῶς ζῶσιν ἐνταῦθα οἱ ξένοι, ἀγνοῶ. Χάριν τῶν προξένων, ἐὰν οὗτοι ἦναι ἠναγκασμένοι νὰ διατρίψωσιν ἐπὶ μακρότερον χρόνον ἐν Κετίγνῃ, ἐπειδὴ δὲν δύνανται βεβαίως νὰ διατρέφωνται παρὰ τῇ αὐλῇ, μαγειρεύει λίαν φιλοφρόνως γυνή τις. Ὁ μὴ δυνάμενος νὰ ἀπολαύῃ τῆς φιλοφροσύνης ταύτης, δέον νὰ προνοήσῃ ἄλλως περὶ ἑαυτοῦ, προστρέχων εἰς τὴν φιλοξενίαν τῶν κατοίκων. Οἱ ἀλλοδαποί, οἵτινες ἐνασκοῦσιν ἐνταῦθα δημοσίαν τινὰ λειτουργίαν καὶ δὲν ηὐτύχησαν νὰ εὕρωσι καλὴν κἀγαθὴν σύζυγον, συνιστῶσι κοινὴν οἰκονομίαν, ὡς τοῦτο τὴν σήμερον συμβαίνει ἐν τῇ μετρίᾳ οἰκίᾳ τοῦ χρηστοῦ καθηγητοῦ Νοβάκοβιτς. Ἐν αὐτῇ κοινὸς ὑπάρχει μάγειρος, ὅστις συγχρόνως ἐπέχει τάξιν θεράποντος· κοινὴ τῶν κατ' οἶκον ἐπιμέλεια κοιναῖς γινομένη δαπάναις· κοινὴ τράπεζα ἐν κοινῷ τινι ἰσογείῳ δωματίῳ, ὅπερ ἐν καιρῷ νυκτὸς χρησιμεύει ἐνταυτῷ ὡς κοιτὼν τοῦ κοινοῦ μαγείρου. Ἐν πᾶσι τούτοις καταφαίνεται ἡ μετριότης καὶ ἡ πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου ἐγκαρτέρησις, καὶ ὅμως ἡ οἰκία αὕτη εἶναι ἀληθὴς εὐεργεσία εἴς τε τοὺς συνοίκους, ὡς καὶ εἰς τοὺς ξένους, οἵτινες εὐτυχοῦσι νὰ ξενίζωνται ἐνταῦθα. Θὰ μνημονεύω ἀείποτε εὐγνωμόνως τὰς εὐθύμους ὥρας, ἃς διῆλθον ἐνταῦθα συχνάκις μὲν μέχρις ἑσπερινῆς δείλης, πάντοτε δὲ μέχρι βαθείας νυκτός, ἐν κύκλῳ φίλων ἀλλήλοις ἱλαρότητα καὶ εὐφροσύνην παρεχόντων, ἐν οἷς ὁ Συμεὼν Πόποβιτς ὁ συντάκτης τῆς ἐνταῦθα ἐκδιδομένης ἐφημερίδος *Τσερναγόρα*, σφριγῶν καὶ λίαν ἀγχίνους ἀνήρ, μεγάλην ἐνασκῶν δύναμιν ἐπὶ τῆς κοινῆς γνώμης ἔν τε τῷ Μαυροβουνίῳ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς γειτονικαῖς χώραις, ὁ Λιουβομὶρ Νεναδόβιτς, ἐκ Σερβίας, συγγραφεὺς πολλὴν ἔχων τοῦ κόσμου πεῖραν καὶ μεγάλην ἀξίαν, ὅστις οὐ μόνον κέκτηται τὴν ὑπόληψιν ὅτι εἶναι ὁ γλαφυρώτατος σέρβος λογογράφος, ἀλλὰ καὶ ἄξιος αὐτῆς εἶναι, οἱ Δαλματοὶ Βεάῤῥας καὶ Νοβάκοβιτς, διδάσκαλοι ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ, καὶ ὁ ἀείποτε φαιδρὸς δοργανωτὴς καὶ διευθυντὴς τοῦ ἀρτίως ἐν Μαυροβουνίῳ συσταθέντος ταχυδρομείου καὶ τηλεγραφείου Πέτρος Σούβοτιτς ἐκ Κατάρου, παρὰ τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐνταῦθα ἀποσταλείς. Ἡ κατ' οἶκον συναναστροφὴ εἶναι ἡ μόνη πρὸς διασκέδασιν ἀφορμὴ τῶν χρηστῶν τούτων ἀνδρῶν, εἰς ἣν μόλις θὰ ἠδύναντο νὰ ἀρκεσθῶσιν, ἐὰν δὲν ἔδιδεν αὐτοῖς τὴν πρὸς τοῦτο δύναμιν ὁ πρόθυμος ζῆλος πρὸς τὸ ἑαυτῶν ἐπάγγελμα.

Τί δὲ πράττουσιν ἐκτὸς τῆς οἰκίας; Ἀνάπτουσι σιγάρον καὶ πράττουσιν ὅ,τι καὶ οἱ ἐγχώριοι. Περιπατοῦσιν ἐν τῇ μεγάλῃ ὁδῷ ἢ μετροῦσι τὴν πλατεῖαν, ἐν ᾗ δὲν μένει τις ἐπὶ πολὺ μόνος. Ἐπειδὴ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἀπαντᾷ τις ἐνταῦθα ἀνθρώπους νεωστὶ ἀφικομένους, ξένους ἀναζητοῦντας τοὺς γνωρίμους αὐτῶν, καὶ ἐγχωρίους περιμένοντας αὐτούς. Ἐκεῖ μὲν συναντᾷ τις τὸν Βοϊβόδαν τῶν Οὐσκόκων, μεγαλοπρεπῆ γέροντα πολεμικὴν ἔχοντα τὴν ὄψιν, ὅστις φέρει νέα ἀπὸ τῶν ἐρζεγοβινίων συνόρων, ἐνταῦθα δὲ ἄθλια περιβεβλημένον ῥάκη ἡλιοκαῆ τινα Βογιάνον, ὅστις πεποιθὼς ἐπὶ τὴν ψευδῆ διὰ μέσου τῆς Αὐστρίας ἐπιτευχθεῖσαν ἀμνηστείαν, εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὸ πατρικὸν αὐτοῦ χωρίον, ἐκεῖ ὅμως τοὺς μὲν ἰδίους εὗρεν ἐκδεδιωγμένους, τὴν δὲ οἰκίαν κατακεκαυμένην. Πρὸς τί νὰ μένῃ ἐν τῇ ἐρημωθείσῃ πατρικῇ γῇ; Οὐδεὶς γινώσκει ἂν ὀδύρεται ἢ ᾄδει, ἀλλ' οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶναι ὡς πύραυλοι σφενδονιζόμενοι μεταξὺ εὐφλέκτων ἀκροατῶν. Ἀλλαχοῦ πάλιν προσέρχεται ἐν τῇ ἀλλοκότῳ αὐτοῦ στολῇ ἥρως τις ἐκ Βιελοπάβλιτς, μέχρις ὀδόντων ὡπλισμένος, ὅςτις ἐπιχαρίτως μειδιῶν τείνει τὴν χεῖρα. Πάντες γινώσκουσιν ὅτι ἐνταῦθα εὑρίσκονται ἐν ἀσφαλεῖ ἀλλ' ὅμως εὐχαριστοῦσιν ἐν κρυπτῷ τὸν Θεόν, ὅτι δὲν εἶναι Τοῦρκοι. Ἀλλ' ἰδοὺ καί τις Μουσουλμάνος ἔχων πρόσωπον δυνάμενον νὰ παράσχῃ ὑπονοίας εἰς καλῶς ἐξησκημένον ἀστυνομικὸν βλέμμα. Ἐφόνευσέ που ἐν τῇ εὐρείᾳ τοῦ Σουλτάνου ἐπικρατείᾳ ἀγᾶν τινα καὶ καταλιπὼν σύζυγον καὶ τέκνα, ἀπέδρα εἰς Μαυροβούνιον. Ἐπειδὴ δὲ μεταξὺ τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς Πύλης οὐδεμία συνθήκη περὶ παραδόσεως τῶν ἐγκληματούντων ὑφίσταται, προσφέρονται ἁπλῶς πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς Οὐσκόκον, καὶ δύναται νὰ περιφέρηται ἐνταῦθα ἐλευθέρως καὶ νὰ διατρέφηται κουρεύων γιαούρους μαυροβουνίους, μέχρις οὗ ἀποκόψῃ τινὸς τὸν λαιμόν— «Εἶσαι Χριστιανός;» ἠρώτησα αὐτόν. Ἀντὶ ἀποφατικῆς ἀπαντήσεως ἐκρότησε διὰ τῆς γλώσσης. — «Δὲν θὰ ἐπεθύμεις νὰ γείνῃς;» — Ἦτο ἐν ἀπορίᾳ, τί νὰ ἀπαντήσῃ· νὰ ὑβρίσῃ δὲν εἶχε τὴν τόλμην, νὰ μὲ εὐχαριστήσῃ διὰ τὴν πρότασιν δὲν ἐπεθύμει. Ἐκρότησε πάλιν διὰ τῆς γλώσσης. — «Διὰ τί κυρίως ἐφόνευσας τὸν ἀγᾶν;» — «Οὐχὶ ἐγὼ ἐφόνευσα αὐτόν· ὁ Θεός!» — «Ἀλλ' ὅμως ἡ χείρ σου!» — «Τί πταίω ἐγώ, ὅτι ὁ Θεὸς ἐξελέξατο τὴν χεῖρά μου;» — Ἐν ἐλλείψει τοιούτων ἐπεισοδίων, σχηματίζεται κύκλος περί τινα ὑπουργὸν ἢ γερουσιαστήν, οἵτινες ἐπίσης εἶναι ἄκροι φίλοι τῆς ἐν ὑπαίθρῳ κινήσεως, γίνεται διάλογος περὶ ὑψηλῆς πολιτικῆς καὶ παντοῖα συνάγονται συμπεράσματα. Ἀλλ' ἰδοὺ τὸ ταχυδρομεῖον ἀνυπομόνως ἀναμενόμενον φθάνει ἐπὶ δύο ἰσχυρῶν ἡμιόνων. Ὁ Πέτρος Σούβοτιτς σπεύδει εἰς τὸ γραφεῖον αὐτοῦ, καὶ μετά τινα λεπτὰ πάντες εἶναι βεβυθισμένοι εἰς τὰς νεωτάτας εἰδήσεις ἐκ Βιέννης, Παρισίων καὶ Λονδίνου. Ἐὰν μηδὲν ἄλλο ἔχει τις νὰ πράξῃ, εἰσέρχεται εἰς τὸ ἕτερον ἐκ τῶν δύο νεωστὶ ἱδρυθέντων ζυθοπωλείων, ἐν οἷς δύο ἀπόστολοι ἀνέλαβον τὴν ἐντολὴν νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς Κετίγνην τὸ καλὸν γερμανικὸν ἔθιμον τοῦ ζυθοποτεῖν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ-

τον ἐξελέξαντο τὸν ἐκ Λησίγγης ἀρωματώδη ζῦθον. Οὐδ' ἐνταῦθα μένει τις μόνος, ἀλλ' ἤτοι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰσέρχεται μετὰ καλῶν συντρόφων, ἢ προσέρχονται τοιοῦτοι ἐντὸς ὀλίγου, καθόσον καὶ αὐτὰ τὰ συντηρικώτατα στοιχεῖα τοῦ Μαυροβουνίου, οἱ κύριοι Γερουσιασταί, Βοϊβόδαι, Σερδάραι καὶ λοιποὶ οὐδόλως δυσμενῶς διάκεινται πρὸς τὸ ἐκπολιτευτικὸν τοῦτο ἔργον. Καὶ οὐδαμῶς στενοχωρεῖταί τις ἐνταῦθα· ἐν ἐλλείψει ἑδρῶν καὶ θρανίων, κάθηνται ἐπὶ τῶν βαρελίων ἐν οἷς πρὸ ὀλίγου ἐκομίσθη τὸ καλὸν τῆς Λησίγγης προϊόν, ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ πωλητοῦ, ἢ ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας, ἀντιτάσσουσι τὸν Γορτσακὼφ κατὰ τοῦ Βίσμαρκ καὶ τὸν Βίσμαρκ κατὰ τοῦ Ἀνδράσυ, ἢ ἀκροῶνται τοὺς θελκτικοὺς ἤχους *γούσλας* τινός. Ἡ Κετίγνη κέκτηται εὐτυχῶς ἐξαίρετον κιθαρῳδὸν ψάλλοντα ἐπὶ τὴν μονόχορδον ταύτην λύραν, νέον τινὰ περιβεβλημένον ἐρυθρὸν χιτώνιον, ἐκ καλῆς οἰκογενείας καὶ εὔμορφον, ἀλλὰ τυφλὸν καὶ κατὰ τοὺς δύο ὀφθαλμούς. Ἡ ᾠδὴ καὶ ἡ λύρα δὲν εἶναι εἰς αὐτὸν χρηματισμός, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ ἀγάπη, καὶ τοῦτο, διότι ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων εἶναι ταῦτα τοῦ τυφλοῦ ἡ παρηγορία καὶ ὁ ἱερὸς κλῆρος. Ἔχω ἀκροασθῇ ἐν τῷ βίῳ μου πολλῶν τοιούτων κιθαρῳδῶν· ἀλλ' οὗτος πρῶτός με ἐδίδαξε, πῶς πρέπει νὰ μεταχειρίζηταί τις τὸν μονότονον δεκασύλλαβον ἀνομοιοτέλευτον στίχον, ὅστις τὸν μὲν ἀκροατὴν τόσον εὐκόλως καταπονεῖ, τὸν δὲ ποιητὴν παρασύρει εἰς φορτικὴν μακρηγορίαν. Ἡ διήγησις καὶ ὁ διάλογος διεκρίνοντο ἀπ' ἀλλήλων ἀκριβῶς, καὶ ὅτε πλείονα πρόσωπα ἐλάλουν, ὁ ψάλτης ἐσήμαινε πάντα ταῦτα διὰ τῆς σχηματοποιίας, διὰ τοῦ ῥυθμοῦ, διὰ τῆς ἐπιταχύνσεως ἢ ἐπιβραδύνσεως τοῦ λόγου. Ἤκουέ τις ἐναργῶς τὸν τύφον ἐν τῇ ὁμιλίᾳ τοῦ περὶ τῆς νίκης ἐκ τῶν προτέρων βεβαίου πασσᾶ — ἑκάστη λέξις αὐτοῦ ἐνέφαινεν ὑπερηφάνειαν — καὶ ἑτέρωθεν τὴν εἰρωνίαν, εἶτα δὲ τὴν πικρίαν καὶ τὴν ἀγρίαν ὁρμὴν ἐν τοῖς λόγοις τοῦ βασανιζομένου ῥαγιᾶ, καὶ τέλος τὸν ἀλαλαγμὸν τοῦ θριάμβου ἐπὶ τῇ αἱματηρᾷ νίκῃ τοῦ δυναστευομένου κατὰ τοῦ δυνάστου. Τότε ἔβλεπέ τις ἀναλάμποντας τοὺς τυφλοὺς τοῦ ἀοιδοῦ ὀφθαλμούς. Καλλίτερον διερμηνέα δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιθυμήσῃ ὁ ποιήσας *Πέτρον τὸν Β'* Βλαδίκας Πέτροβιτς Νιέγος.

Πλείονας ἀφορμὰς πρὸς διασκέδασιν δὲν ἔχει οὐδ' αὐτὸς ὁ ἡγεμών, μάλιστα δ' εἰς αὐτόν, ὡς οἴκοθεν ἐννοεῖται, μένει κεκλεισμένον τὸ ἐκπολιτευτικὸν τῆς Λησίγγης καθίδρυμα. Ἤδη λίαν πρωῒ δύναταί τις νὰ ἴδῃ αὐτὸν ἐξερχόμενον τῆς οἰκίας μεθ' ἑνὸς ὑπασπιστοῦ ἢ μετά τινος τῶν γερουσιαστῶν, πορευόμενον πρὸς τὴν παλαιὰν φιλύραν, καὶ καθεζόμενον κάτωθεν αὐτῆς ἐπί τινος πέτρας· ἐκεῖ περιμένουσιν αὐτόν τινες τῶν ὑπουργῶν καὶ γερουσιαστῶν, οἱ πόῤῥωθεν ἀφικόμενοι Βοϊβόδαι καὶ πολλοὶ ἐκ τοῦ λαοῦ, οἵτινες τότε παρατάσσονται ἐν ἡμικυκλίῳ εἰς ἱκανὴν ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἀπόστασιν, ἢ πρὸς τὴν παράκλησιν αὐτοῦ καθέζονται ἐπίσης ἐπὶ τῆς χλόης ἢ πέριξ ἐπὶ τῶν πετρῶν. Ἐάν τις ἔχῃ παράπονόν τι, δύναται νὰ ὑποβάλῃ αὐτὸ ἄνευ προοιμίων. Παραχρῆμα γίνεται ἀνάκρισις καὶ ἐπέρχεται συμβιβασμός. — «Πῶς

ἔχουσι τὰ πράγματα ἐν τῇ Μοράτσᾳ σου, Στιγέπο; » — « Εὐχαριστῶ, Ὀσποδάρε, καλῶς.» — «Πῶς διάκεισαι πρὸς τὸν Ἰβόν; Ζῆτε εἰσέτι ἐν ἔχθρᾳ πρὸς ἀλλήλους; » — «Αὕτη μόνον πέραν τῶν τάφων ἀμφοτέρων ἡμῶν δύναται νὰ καταπαύσῃ». — «Τί σημαίνει τοῦτο; Θέλω νὰ προσέλθῃ ἐνώπιόν μου ὁ Ἰβόν!» — « Ἰδοὺ αὐτός, Κύριε! » — «Ἐντροπή, παιδιά. Ἔχετε καὶ οἱ δύο πολιοὺς πώγωνας, εἶσθε γείτονες καὶ ἐρίζετε πάντοτε πρὸς ἀλλήλους! Προσέλθετε, δότε ἀλλήλοις τὴν χεῖρα, μετάβητε εἰς τὴν οἰκίαν μου καὶ διατάξατε νὰ προσφέρωσιν ὑμῖν στάμνον οἴνου.» —Καὶ οὕτω παύει εἴκοσιν ἐτῶν μέχρι θανάτου ἔχθρα. — « Πῶς ἔχει τὸ σήσαμον, Ῥάδο. Τὰ πρόβατα βαίνουσι κατ' εὐχήν, Γιόκο; Καὶ πῶς ἔχεις, Ῥίστο; » — «Κακῶς, κύριε· πρέπει νὰ ἐργάζωμαι » — «Ναί, ἀδελφέ, καὶ ἐγὼ εἶμαι ἠναγκασμένος νὰ ἐργάζωμαι, καὶ οὐδεὶς θὰ εἴπῃ, ὅτι εἰς ἐμὲ τὸ ἔργον ἀποβαίνει εὐχερές.» — Οὕτω παρέρχεται μία περίπου ὥρα, ὕστερον δὲ συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν γερουσιαστῶν, οἵτινες ἐν τῷ μεταξὺ ἅπαντες συνηθροίσθησαν, μεταβαίνει εἰς τὴν γερουσίαν, ὅπως ἐπιμεληθῇ τῶν ἔργων τῆς ἡμέρας. Εἶτα ὑποδέχεται ξένους ἐν τῷ ἀνακτόρῳ, ἐὰν ὑπάρχωσι τοιοῦτοι ἐν Κετίγνῃ, ἢ συνεργάζεται μετὰ τῶν ὑπουργῶν ἢ τοῦ γραμματέως, καὶ μετὰ ταῦτα, ἐὰν ὁ καύσων δὲν ἦναι ὑπερβολικός, ἐξέρχεται μετὰ τῆς συζύγου εἰς περίπατον περὶ τὴν πόλιν ἢ ὑπὸ τὰ δένδρα ἐν τῷ λειμῶνι τοῦ μοναστηρίου. Τὴν δὲ ἑσπέραν κάμνουσι μικρὸν περίπατον εἰς τὸν μέλλοντα ἡγεμονικὸν κῆπον, ἔνθα ἐντὸς ὀλίγου ἔρχεται καὶ ὁ κύριος Σοῦλτσε μετὰ τῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπίσης μελλόντων μουσικῶν, ἢ διέρχεται, ὡς οἱ ἄλλοι, διὰ τῆς πόλεως. Τοιοῦτοι περίπατοι μετατρέπονται ἄλλως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς μικρὰν πομπήν. Καὶ ἐὰν κατ' ἀρχὰς ἡ συνοδεία συνίσταται μόνον ἐκ δύο ἢ τριῶν προσώπων, μετά τινα βήματα προσκολλῶνται πλείονα. Ἐπειδὴ εἶναι ἐνταῦθα ἔθιμον, ὅθεν ἂν διαβαίνῃ ὁ ἡγεμών, ἕκαστος οὐ μόνον νὰ χαιρετίζῃ αὐτὸν εὐσεβάστως, καὶ μάλιστα νὰ ἀσπάζηται τὴν χεῖρα καὶ τὸ ἔνδυμα, ἀλλὰ καὶ νὰ παρακολουθῇ τὴν συνοδείαν αὐτοῦ. Τότε δὲ συνεχίζεται ἡ ἑωθινὴ ὑπὸ τὴν φιλύραν συνομιλία. Οὐδενὶ ἀπαγορεύεται ὁ λόγος. Σπουδαῖα καὶ φαιδρὰ ἀντικείμενα ἐπαλλάσσουσιν ἀμοιβαίως, ἀστεῖοι λόγοι, ἀνέκδοτα, καὶ πρὸς τούτοις τὰ κατὰ τὴν αὐλὴν καὶ κατὰ τὴν πόλιν θρυλήματα. Ἐνίοτε γίνεται ἐκδρομή τις οἰκογενειακὴ εἰς Ῥιγέκαν, πρὸς τὴν ὡραίαν κοιλάδα τοῦ Βιελοπάβλιτς, ἢ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Λόφτσεν παρὰ τὸν τάφον τοῦ ἀειμνήστου ποιητοῦ, πρὸς ὃν ὁ ἡγεμὼν διατρέφει βαθύτατον σεβασμόν, καὶ ὅπου κατασκηνοῦσιν ἡμέρας τινὰς παρὰ τὸ φλέγον πῦρ. Τὰς δὲ μακρὰς τοῦ χειμῶνος ἑσπέρας διέρχεται ὁ ἡγεμὼν πίνων μετὰ τῶν στενοτάτων οἰκείων τέϊον καὶ ἀσχολούμενος περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων αὐτοῦ.

Τοιοῦτος εἶναι ἐν κεφαλαίῳ ὁ βίος ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Κετίγνης.

(Ἐκ τοῦ γερμανικοῦ). Α. ΜΑΝΟΣ.

ΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΙ ΣΤΙΓΜΑΙ ΤΟΥ ΒΕΤΟΒΕΝ *

Ὁ Βετόβεν ἅπαξ μόνον κατὰ τὸν βίον του ᾐσθάνθη εὐτυχίαν καὶ ἡ εὐτυχία αὕτη τὸν ἐθανάτωσεν. Ἀείποτε πένης καὶ μακρὰν τῶν ἀνθρώπων διάγων ἕνεκα τοῦ χαρακτῆρός του τοῦ φύσει μὲν ἀγρίου ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῆς ἀδικίας καὶ περιφρονήσεως τῶν ἄλλων ἐξαγριωθέντος, συνέθετε τὴν ὡραιοτέραν μουσικὴν τὴν ὁποίαν ἠδύνατό ποτε ἄνθρωπος νὰ συνθέσῃ. Διὰ τῆς ὡραίας ταύτης γλώσσης ἐλάλει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες ὅμως δὲν κατεδέχοντο νὰ ἀκούσωσιν, ὅπως ἡ φύσις λαλεῖ διὰ τῆς οὐρανίας ἁρμονίας τοῦ ἀνέμου, τῶν ὑδάτων, τοῦ ᾄσματος τῶν πτηνῶν. Ὁ Βετόβεν εἶναι ὁ ἀληθὴς προφήτης τοῦ Θεοῦ, διότι μόνος αὐτὸς ἐλάλησε τοῦ Θεοῦ τὴν γλῶσσαν.

Καὶ ὅμως τοσοῦτον κακῶς ἐξετίμει αὐτόν, ὥστε καὶ αὐτὸς ἠναγκάσθη πολλάκις, νὰ ἀμφιβάλῃ περὶ τῆς μεγαλοφυΐας του, πρᾶγμα δεινότατον εἰς καλλιτέχνην. Αὐτὸς ὁ Ἄϋδν δὲν εὕρισκεν ἄλλον τινὰ ἔπαινον νὰ τῷ εἴπῃ ἢ ὅτι εἶναι «δεξιὸς κυμβαλιστής.» Ὡς ἂν ἔλεγέ τις περὶ τοῦ Γερικῶ ὅτι «τρίβει καλῶς τὰ χρώματα» καὶ περὶ τοῦ Γαῖτε ὅτι «δὲν εἶνε ἀνορθογράφος» ἢ ὅτι «εἶνε καλλιγράφος».

Ἕνα φίλον εἶχε τὸν Χοῦμμελ· ἀλλ' ἡ πενία καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀδικία ἐξηρέθιζον τὸν Βετόβεν καὶ τὸν καθίστων καὶ αὐτὸν ἐνίοτε ἄδικον· τούτου ἕνεκα εἶχε δυσαρεστηθῆ κατὰ τοῦ Χοῦμμελ, καὶ πρὸ πολλοῦ ἤδη δὲν ἔβλεπον ἀλλήλους. Πρὸς ἐπίμετρον δὲ τῶν δυστυχιῶν του ἐγένετο κωφός.

Τότε ὁ Βετόβεν ἀποχωρήσας εἰς Βάδεν, ἔζη ἐν λυπηρᾷ ἐρημίᾳ λαμβάνων πενιχρὰν σύνταξιν καὶ μόλις ἐπαρκοῦσαν εἰς τὰς ἀνάγκας του. Ἡ μόνη του χαρὰ ἦτο νὰ περιπλανᾶται ἐντὸς ὡραίου δάσους παρὰ τὴν πόλιν, καὶ μόνος, παραδεδομένος εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν του, νὰ συνθέτῃ τὰς ὑψίστας συμφωνίας του, νὰ ἀνυψοῖ τὴν ψυχήν του διὰ μελῳδικῶν ἤχων πρὸς τὸν οὐρανόν, καὶ νὰ συνδιαλέγεται πρὸς τοὺς ἀγγέλους διὰ γλώσσης τῆς ὁποίας τὸ κάλλος ὦτα ἀνθρώπινα δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ αἰσθανθῶσι. Ἀλλ' ὅμως καθ' ἣν στιγμὴν οὐδόλως εἶχε τὸν νοῦν του εἰς τὰ γήϊνα, ἐπιστολὴ τὸν ἐπανήγαγεν ἄκοντα εἰς τὴν γῆν ὅπου τὸν ἀνέμενον νέαι θλίψεις. Ἀνεψιὸς περὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ ὁποίου ὁ Βετόβεν εἶχε φροντίσει καὶ ὃν εὐεργετήσας δι' αὐτὸ τοῦτο ἔτι μᾶλλον ἠγάπα, τῷ ἔγραψεν ὅτι εἶχεν ἀναμιχθῆ ἐν Βιέννῃ εἰς δυσάρεστόν τινα ὑπόθεσιν, καὶ ὅτι μόνη ἡ παρουσία τοῦ θείου του ἠδύνατο νὰ τὸν σώσῃ.

* Λουδοβῖκος Βετόβεν (Louis Van Beethoven) ὁ ἔξοχος γερμανὸς μουσικὸς γεννηθεὶς ἐν Βόννῃ τῷ 1772 συνέθεσε πλείστας ὅσας συμφωνίας καὶ μελόδραμα τὸν Φιδέλιον (Λεονώραν) καὶ εἰσαγωγὰς εἰς τὰ μελοδράματα Προμηθέα, Ἐγμόνδον, Ἐρείπια τῶν Ἀθηνῶν. κλπ. Συνέγραψε δὲ καὶ Πραγματείαν περὶ ἁρμονίας καὶ συνθέσεως. Ἀπέθανε κατὰ τὸ 1827. Σ. Μ.

Ὁ Βετόβεν ἐξεκίνησε καὶ χάριν οἰκονομίας διήνυσε πεζὸς μέρος τοῦ δρόμου. Ἑσπέραν τινὰ σταθεὶς πρὸ μικρᾶς καὶ πεπαλαιωμένης οἰκίας ἐζήτησε φιλοξενίαν. Σημειωτέον, δ' ὅτι ἀπεῖχε τῆς Βιέννης πολλὰς ἤδη ὥρας καὶ αἱ δυνάμεις του δὲν τῷ ἐπέτρεπον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν δρόμον του καὶ ἐκείνην τὴν ἑσπέραν. Οἱ κάτοικοι τῆς οἰκίας τὸν ὑπεδέχθησαν, μετέσχε τοῦ δείπνου των καὶ ἔπειτα ἐκάθησε παρὰ τὴν ἑστίαν ἐπὶ τῆς καθέδρας τοῦ οἰκοδεσπότου.

Μετὰ τὸ δεῖπνον ἐν ᾧ ἡ μήτηρ καὶ ἡ θυγάτηρ κατεγίνοντο περὶ οἰκιακάς τινας ἐργασίας, ὁ πατὴρ ἀνέῳξε παλαιὸν κλειδοκύμβαλον καὶ ἕκαστος τῶν τριῶν υἱῶν του ἔλαβεν ἀνὰ ἓν μουσικὸν ὄργανον κρεμάμενον ἐπὶ τοῦ τοίχου. Ἐρρύθμισαν τὰ ὄργανά των, τοῦ πατρὸς δόντος τὸν τόνον, καὶ οἱ τέσσαρες συγχρόνως ἤρχησαν μετὰ τῆς συμφωνίας καὶ τῆς φυσικῆς ἐκείνης δεξιότητος ἣν μόνοι οἱ γερμανοὶ κατέχουσι. Φαίνεται δὲ ὅτι συνεκίνει αὐτοὺς τὰ μέγιστα τὸ ἐκτελούμενον μουσικὸν τεμάχιον, διότι ἦσαν εἰς αὐτὸ προσηλωμένοι ψυχῇ τε καὶ σώματι καὶ αἱ γυναῖκες δὲ καταλιποῦσαι τὴν ἐργατίαν των ἠκροῶντο καὶ ἐπὶ τῶν ἀφελῶν μορφῶν αὐτῶν διεκρίνετο γλυκυτάτη συγκίνησις, καὶ ἀνεγινώσκετο ὅτι ἡ καρδία των ἐπιέζετο. Τοῦτο μόνον ἐκ τῶν συμβαινόντων ἠδύνατο ὁ Βετόβεν νὰ ἐννοήσῃ, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀκούσῃ οὐδ' ἕνα μουσικὸν φθόγγον. Μόνον δὲ βλέπων τὴν ἀκρίβειαν τῶν κινήσεων τῶν μουσουργῶν, τὴν ἐμψύχωσιν τῆς φυσιογνωμίας των, ἥτις ἐδείκνυεν ὅτι αἰσθάνονται ζωηρῶς, ἐφαντάζετο πόσον οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἦσαν ὑπέρτεροι τῶν ἰταλῶν μουσικῶν, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μουσικαὶ μηχαναὶ καλῶς ἐρρυθμισμέναι.

Ὅτε ἐτελείωσαν, ἔσφιγξαν τὰς χεῖρας ἀλλήλων μετὰ παραφορᾶς, ὡς ἵνα ἐκφράσωσιν ἀμοιβαίως τὴν χαρὰν καὶ εὐδαιμονίαν τὴν ὁποίαν ᾐσθάνθησαν, ἡ δὲ νεᾶνις ἐρρίφθη κλαίουσα εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρός της.

Ἔπειτα ἐφάνησαν ὡς συσκεπτόμενοι καὶ ἀναλαβόντες τὰ ὄργανά των ἤρχησαν ἐκ δευτέρου. Ἀλλὰ τὴν φορὰν ὅμως ταύτην ὁ ἐνθουσιασμός των ἔφθασεν εἰς τὸ ἔπακρον· τὰ ὄμματά των ἦσαν ὑγρὰ καὶ ἔλαμπον.

— Φίλοι μου, εἶπεν ὁ Βετόβεν, εἶμαι δυστυχέστατος μὴ δυνάμενος νὰ μετάσχω τῆς χαρᾶς σας, διότι, καὶ ἐγὼ ἀγαπῶ τὴν μουσικήν· ἀλλά, ὡς παρετηρήσατε, εἶμαι εἰς τοιοῦτον βαθμὸν κωφός, ὥστε δὲν δύναμαι νὰ ἀκούσω οὐδ' ἕνα ἦχον. Δότε μοι, παρακαλῶ νὰ ἀναγνώσω τὴν μουσικὴν αὐτὴν ἥτις σᾶς προξενεῖ τόσον ζωηρὰν καὶ γλυκεῖαν συγκίνησιν.

Ἔλαβε τὸ τετράδιον, καὶ οἱ ὀφθαλμοί του ἐσκοτίσθησαν, ἡ ἀναπνοή του διεκόπη καὶ τὸ τετράδιον κατέπεσεν ἀπὸ τῶν χειρῶν του καὶ ἔκλαυσε. Διότι ἡ μουσικὴ τὴν ὁποίαν ἐξετέλουν οἱ χωρικοὶ καὶ ὑπὸ τῆς ὁποίας ἐνεθουσίων, ἦτο τὸ «allegretto τῆς εἰς la συμφωνίας τοῦ Βετόβεν».

Ὅλη ἡ οἰκογένεια συνηθροίσθη πέριξ αὐτοῦ καὶ διὰ νευμάτων ἐξέφραζον πάντες τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν περιέργειάν των. Ἐπί τινας ἔτι ἀκόμη στιγ-

μὰς σπασμωδικοὶ λυγμοὶ δὲν τὸν ἄφινον νὰ λαλήσῃ· ἔπειτα δὲ εἶπεν «εἶμαι ὁ Βετόβεν.» Τότε ἀπεκαλύφθησαν καὶ προσέκλιναν σιωπηλοὶ καὶ μετὰ σεβασμοῦ· ὁ Βετόβεν τοῖς ἐξέτεινε τὰς χεῖρας, ἐκεῖνοι δὲ τὰς ἔθλιβον καὶ τὰς ἠσπάζοντο, ἐννοοῦντες ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὁ μεταξὺ αὐτῶν εὑρισκόμενος ἦτο καὶ «βασιλέως ὑπέρτερος». Καὶ τὸν ἐθεώρουν θέλοντες νὰ ἴδωσι τοὺς χαρακτῆρας του καὶ ἀνακαλύψωσιν ἐπ' αὐτῶν τὸν τύπον τῆς μεγαλοφυΐας, τὸν φωτεινὸν τῆς δόξης στέφανον περὶ τὸ πρόσωπόν του.

Ὁ Βετόβεν ἐξέτεινε τὸν βραχίονα καὶ τὸν ἠσπάσθησαν, ὁ πατήρ, ἡ μήτηρ, ἡ κόρη καὶ οἱ τρεῖς ἀδελφοί της. Ἔπειτα αἴφνης ἠγέρθη, ἐκάθησε πρὸ τοῦ κλειδοκυμβάλου, ἔνευσεν εἰς τοὺς τρεῖς νέους νὰ ἀναλάβωσι τὰ ὄργανά των, καὶ ἐξετέλεσεν αὐτὸς τὸ ἀριστούργημά του ἐκεῖνο. Ἦσαν ὅλοι ὡς μία ψυχή, καὶ ἠκροῶντο ἐν ἐκστάσει, διότι οὐδέποτε μουσικὴ ὑπῆρξεν ὡραιοτέρα οὔτε ἐξετελέσθη ἀκριβέστερον.

Ὁ Βετόβεν ἔμεινε πρὸ τοῦ κλειδοκυμβάλου αὐτοσχεδιάζων ᾄσματα εὐδαιμονίας, ᾄσματα εὐχαριστήρια πρὸς τὸν Θεόν, μουσικὴν ὁποίαν οὐδέποτε ἄλλοτε ἐπὶ ζωῆς του εἶχε συνθέσει. Οὕτω δὲ παρῆλθε μέγα μέρος τῆς νυκτός. Ἀλλ' οἱ φθόγγοι ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ τελευταῖοι τοῦ Βετόβεν φθόγγοι.

Ὁ οἰκοδεσπότης τὸν ἠνάγκασε νὰ δεχθῇ τὴν κλίνην του, ἀλλὰ τὴν νύκτα ὁ Βετόβεν εἶχε πυρετόν· ἠγέρθη καὶ ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην ἀέρος· ἐξῆλθε γυμνόπους εἰς τὴν πεδιάδα. Καὶ ἡ φύσις ὁμοίως ἐξέπεμπε τότε μεγαλοπρεπῆ ἁρμονίαν· ὁ ἄνεμος ἔσειε τοὺς κλάδους καὶ οἱ κλάδοι συνεκρούοντο πρὸς ἀλλήλους, ἢ εἰσέδυεν εἰς τὰς δενδροστοιχίας ἢ περιεδινεῖτο μαινόμενος καὶ κατασυντρίβων πᾶν τὸ προστυχόν. Τοιαύτης οὔσης τῆς νυκτὸς ὁ Βετόβεν ἐπλανᾶτο πολλὴν ὥραν ἔξω, καὶ ὅτε ἐπανῆλθεν εἰς τὴν φιλοξενοῦσαν αὐτὸν οἰκίαν ἦτο παγωμένος. Προσεκάλεσαν ἰατρὸν ἐκ Βιέννης, ἀλλὰ μεθ' ὅλας τὰς πρὸς θεραπείαν τῆς νόσου προσπαθείας, ὁ ἰατρὸς μετὰ δύω ἡμέρας ἐδήλωσεν ὅτι ὁ Βετόβεν θὰ ἀποθάνῃ. Καὶ ὄντως ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἡ ζωὴ τὸν ἐγκατέλειπεν. Ἐνῷ ἐψυχορράγει ἐπὶ τῆς κλίνης του, εἰσῆλθεν ἄνθρωπός τις. Ἦτο δὲ ὁ Χοῦμμελ, ὁ Χοῦμμελ ὁ παλαιός, ὁ μόνος φίλος του. Εἶχε μάθει τὴν ἀσθένειαν τοῦ Βετόβεν καὶ ἤρχετο νὰ τὸν περιποιηθῇ καὶ νὰ τῷ δώσῃ χρήματα· ἀλλ' ἦτο πλέον ἀργά. Ὁ Βετόβεν δὲν ἐλάλει, καὶ μόνον βλέμμα εὐγνωμοσύνης ἠδυνήθη νὰ ἀπευθύνῃ πρὸς τὸν Χοῦμμελ.

Ὁ Χοῦμμελ, ἔκλινεν ἐπ' αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦ ἀκουστικοῦ κέρατος, διὰ τοῦ ὁποίου ἠδύνατο ὁ Βετόβεν νὰ ἀκούῃ λέξεις τινὰς δυνατὰ προφερομένας, τῷ ἐξέφρασε τὴν θλίψιν τὴν ὁποίαν ᾐσθάνετο βλέπων αὐτὸν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει. Ὁ Βετόβεν ἐφάνη ζωογονούμενος, οἱ ὀφθαλμοί του ἔλαμψαν καὶ εἶπε·

— *Δὲν εἶναι ἀλήθεια, Χοῦμμελ, ὅτι ἤμην καὶ ἐγὼ κἄτι τι;* Αὗται ἦσαν αἱ τελευταῖαί του λέξεις· καὶ οἱ ὀφθαλμοί του προσηλώθησαν· τὸ στόμα του διεστάλη ὀλίγον καὶ ἡ ζωὴ ἀπέπτη.

Δ. Π. Δ.

ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ

ΚΗΔΕΙΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΒΕΝΕΤΙΑΣ

Ὁ ἐν Βενετίᾳ ἀνταποκριτὴς τῆς Γαλλικῆς ἐφημερίδος *Φίγαρω* διηγεῖται διὰ μακρῶν τὴν κηδείαν τοῦ κατ' αὐτὰς ἀποβιώσαντος Πατριάρχου Βενετίας. Χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ *Παρνασσοῦ* ἐρανιζόμεθα τινὰ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης.

«Ἐκ τύχης φαίνεται ἔφθασα εἰς Βενετίαν ἀκριβῶς ἵνα ἴδω τὴν κηδείαν τοῦ πατριάρχου τῆς πόλεως, τοῦ πανιερωτάτου καρδιναλίου Ἰωσὴφ Λουδοβίκου Τρεβιζανάτου. Ἐν πάσῃ ἄλλῃ πόλει ὁ ξένος φθάνων τὴν προτεραίαν τελετῆς οἱασδήποτε χαρμοσύνου ἢ λυπηρᾶς, ἐννοεῖ εὐθὺς τί τρέχει, οὐδεμίαν δ' ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐρωτήσῃ. Ἀλλ' ἐν Βενετίᾳ ὅμως συμβαίνει τοὐναντίον, διότι καὶ σιωπηλοὶ εἶναι οἱ ἄνθρωποι καὶ ἡ φύσις τῆς πόλεως ἐλάχιστα εἶναι κατάλληλος εἰς διάδοσιν εἰδήσεων.

Δύο ὅλας ἡμέρας διέτριβον ἐν Βενετίᾳ χωρὶς νὰ μάθω ὅτι ὁ Πατριάρχης εἶχεν ἀποθάνει. Ἠδυνάμην ν' ἀναχωρήσω τὴν παραμονὴν τῆς κηδείας καὶ οὐδεὶς ἤθελε σκεφθῆ νὰ μοὶ εἴπῃ ὅτι ἀναβάλλων ἐπὶ εἰκοσιτέσσαρας ὥρας τὴν ἀναχώρησίν μου ἤθελον παρευρεθῆ εἰς ἓν τῶν περιεργοτέρων θεαμάτων ὅσα ποτὲ ἐφαντάσθην.

Τυχαίως ἐξετάζων μίαν τῶν προσόψεων τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Μάρκου, ἀληθοῦς κειμηλίου ἐφ' οὗ τὰ μάρμαρα καὶ τὰ ψηφοθετήματα πάσης ἐποχῆς καὶ παντὸς ἔθνους παρίστανται, καὶ παρατηρῶν τὰ *χαμίνια* τῆς πόλεως ἱππεύοντα ἐναλλὰξ τοὺς ἐξ ἐρυθροῦ μαρμάρου λέοντας τοὺς πρὸ τῆς εἰσόδου κειμένους, εἶδον πλῆθος πυκνὸν διευθυνόμενον εἰς μέγαρον νεωτέρας ἀρχιτεκτονικῆς, τὸ ὁποῖον εὐτυχῶς κρυπτόμενον δὲν παραβλάπτει τὴν θέαν τῆς ἐκκλησίας. Ἠκολούθησα τὸ πλῆθος ἀποτελούμενον ἐξ ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ καὶ ἰδίως γυναικῶν. Τὸ κῦμα τοῦ λαοῦ μὲ παρέσυρεν εἰς ἀτελεύτητον σειρὰν κλιμάκων. Ποῦ με ἔφερεν; ἠγνόουν καὶ οὔτε ἐφρόντιζον νὰ τὸ μάθω ἐκ τῶν προτέρων.

Συνωθούμενος εὑρέθην εἰς λαβύρινθον στενῶν διαδρόμων, ἐν οἷς ἔβλεπον ἱερεῖς ἐξαφανιζομένους ἐντὸς τῶν τοίχων διὰ μικρῶν θυρῶν μόλις διακρινομένων.

Αἴφνης εὑρέθην ἐν μεγάλῃ τετραγώνῳ αἰθούσῃ, ἐν ᾗ τὸ πλῆθος ἠραιώθη. Ἐν τῷ μέσῳ ἐπὶ κλίνης κεκαλυμμένης δι' ἐρυθρῶν καταπετασμάτων καὶ περὶ τὴν ὁποίαν ἔκαιον ἄπειροι λαμπάδες, κατέκειτο νεκρὸς ἐνδεδυμένος ἐπισκοπικὴν στολὴν, φέρων τὴν μίτραν ἐπὶ κεφαλῆς καὶ παρ' αὐτῷ τὸν ἐρυθρὸν πῖλον τοῦ καρδιναλίου. Παρὰ τὸν νεκρὸν δεκὰς καπουκίνων μοναχῶν ἐψιθύριζεν εὐχάς. Κατὰ τὰς τέσσαρας δὲ γωνίας τῆς αἰθούσης ἦσαν ἱερεῖς γονυ-

κλινεῖς πρὸ τοῦ Ἐσταυρωμένου. Πανταχοῦ δὲ γυναῖκες τοῦ λαοῦ γονυκλινεῖς καὶ αὐταὶ ἐπὶ τῶν μαρμάρων προσηύχοντο κλαίουσαι. Τότε δὲ μόνον ἔμαθον ὅτι ἤμην ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ πατριαρχικοῦ μεγάρου, καὶ ὅτι ὁ νεκρὸς ἐκεῖνος περὶ τὸν ὁποῖον συνηνοῦντο αἱ δεήσεις τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ λαοῦ ἦτο ὁ Πατριάρχης τῆς Βενετίας.

Ὁ καρδινάλιος Ἰωσὴφ Λουδοβῖκος Τρεβιζανάτος ἀπέθανε τὴν 16/28 Ἀπριλίου ἐν ἡλικίᾳ 66 ἐτῶν. Ὁ λαὸς τῆς Βενετίας τὸν ἐλάτρευε, διότι ἦτο τέκνον τῆς Βενετίας, γεννηθεὶς ἐν τῇ νήσῳ Γιουδέκκᾳ. Ἦτο δὲ διακεκριμένος κληρικός, ῥήτωρ δὲ ἅμα καὶ συγγραφεὺς καὶ εἷς τῶν μάλιστα ἐνθέρμων ζηλωτῶν καὶ ὑπερασπιστῶν τοῦ ἀλαθήστου τοῦ Πάπα κατὰ τὴν ἐν τῷ Βατικανῷ σύνοδον. Δεκατρεῖς ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατόν του τὴν Παρασκευὴν 11 Μαΐου, ἐγένετο ἡ κηδεία, ἥτις καὶ ἐγένετο ἀφορμὴ ἐκτάκτων μέτρων ἐκ μέρους τῆς ἰταλικῆς κυβερνήσεως.

Οἱ πατριάρχαι τῆς Βενετίας ἀναπαύονται πάντες ἐν τῷ ἱεροδιδασκαλείῳ τῆς ἐκκλησίας τῆς *Παναγίας τῆς Σωτείρας* (Santa Maria della Salute), ἧς οἱ δύο θόλοι δεσπόζουσι τῆς ἀρχῆς τῆς Μεγάλης Διώρυγος. Ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις ἀπήτησεν ὅπως ὁ πατριάρχης ταφῇ ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τοῦ ἁγίου Μιχαήλ, πενθίμου νήσου ἧς τὰ λευκὰ μαυσωλεῖα κατοπτρίζονται ἐν τῇ Ἀδριατικῇ. Οἱ θνήσκοντες καρδινάλιοι φέρονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀποκεκαλυμμένον ἔχοντες τὸ πρόσωπον, ἀλλ' ἡ κυβέρνησις ἀπήτησεν ὅπως ὁ καρδινάλιος Τρεβιζανάτος τεθῇ ἐν κοινῷ φερέτρῳ. Ἀπηγορεύθησαν ὁμοίως καὶ αἱ στρατιωτικαὶ τιμαὶ καὶ ἡ ἀνὰ τὴν πλατεῖαν τοῦ ἁγίου Μάρκου πανηγυρικὴ πομπὴ τοῦ σώματος. Μόνος δ' ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς Βενετίας ἐτίμησε τὴν κηδείαν καὶ εἷς ἀξιωματικὸς τῆς ὑπηρεσίας τοῦ βασιλέως Βίκτωρος Ἐμμανουήλ.

Τὴν ἐνάτην πρωϊνὴν ὥραν οἱ κώδωνες τοῦ κωδωνοστασίου τοῦ ἁγίου Μάρκου ἠχοῦσι πενθίμως. Αἱ πύλαι τοῦ πατριαρχικοῦ μεγάοου ἀναπετάννυνται ὅπως διέλθῃ ὁ κλῆρος τῆς Βενετίας, βαστάζων χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κηροπήγια μετὰ παμμεγίστων λαμπάδων τὰς σημαίας τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν ταγμάτων, τὴν ἐρυθρὰν σημαίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου, Ἐσταυρωμένους καὶ Παναγίας ἀριστουργήματα τορευτικῆς τέχνης. Οἱ προηγούμενοι τῆς πομπῆς ἱερεῖς εἴτε ἀγνοοῦντες τὰ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ληφθέντα μέτρα, εἴτε καὶ θέλοντες νὰ διαμαρτυρηθῶσι κατ' αὐτῶν προχωροῦσι πρὸς τὴν πλατεῖαν τοῦ ἁγίου Μάρκου. Ἀλλ' εὐθὺς δύο χωροφύλακες μεθ' ὑποκλίσεων καὶ μετὰ πολλοῦ σεβασμοῦ τοῖς παρατηροῦσιν ὅτι ἀπηγορεύθη ἡ ἀνὰ τὴν πλατεῖαν λιτανεία καὶ ὅτι τὸ λείψανον δέον νὰ μετενεχθῇ κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ μεγάρου εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Ἡ ἐκκλησία εἶναι ἤδη μεστὴ ἀνθρώπων καὶ ὅμως τὸ ἐν τῇ πλατείᾳ πυκνὸν πλῆθος θέλει καὶ αὐτὸ νὰ εἰσέλθῃ. Οὐδεὶς τὸ ἐμποδίζει, ἡ ἐκκλησία εἶναι προσιτὴ τοῖς πᾶσι. Καὶ τὸ πλῆθος εἰσέρχεται θορυβωδῶς μετὰ τῆς

ἰδιαιτέρας ἐκείνης σπουδῆς τοῦ πλήθους εἰς τὰ δωρεὰν παρεχόμενα θεάματα. Οὐδὲν πρωτοτυπότερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον τοῦ θεάματος ἐκείνου. Ἐνῷ ἱερέων χοροὶ ψάλλουσι τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν οἱ κάτοικοι τῆς Βενετίας, πάντες οἱ ἐν τῇ πόλει ξένοι καὶ περιηγηταὶ πληροῦσι τοὺς διαδρόμους, τοὺς ναΐσκους, πᾶσαν καὶ τὴν ἐλαχίστην γωνίαν. Αἱ κόραι τοῦ λαοῦ, ὡραιόταται, ἀκτένιστοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μελαγχροιναὶ μεθ' ὅλην τὴν περὶ τοῦ ἐναντίου γνώμην, διέρχονται μειδιῶσαι τὸ προκλητικὸν ἐκεῖνο μειδίαμα τὸ ὁποῖον μεταχειρίζονται ἐπίσης καλῶς ὡς καὶ τὸ ἐγχειρίδιον. Σὲ προσβλέπουσι μετ' οἰκειότητος· ἀλλ' ἡ οἰκειότης αὕτη εἶναι ἐν μέτρῳ καὶ ὑπενθυμίζει τὰς περιστερὰς τῆς πλατείας τοῦ ἁγίου Μάρκου, αἵτινες τρώγουσι μὲν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ ξένου καὶ ἀνέρχονται ἐπὶ τῶν ὤμων του, ἀλλ' ἀφίπτανται ταχέως μόλις θελήσῃ τις νὰ τὰς συλλάβῃ. Αἱ γυναῖκες κατὰ τὸ ἔθιμον τοῦ τόπου φέρουσιν ἀπὸ κεφαλῆς τὸ σάλιόν των, διαλέγονται δυνατά, ἀνταλλάσσουσιν ἀστεϊσμούς, ἀλλὰ δὲν παραλείπουσι νὰ ποιῶσιν ἑκάστοτε εὐλαβῶς τὸν σταυρόν των. Μεταξὺ τῶν ἐγχωρίων κυκλοφοροῦσιν Ἄγγλοι ἔχοντες τὰ δίοπτρα ἀνηρτημένα ἀπὸ τοῦ ὤμου, καὶ τὸν ἐρυθρὸν ὁδηγὸν τοῦ Βαίδεκερ, Κροάται καὶ Σκλαβῶνοι φοροῦντες χαμηλὸν φέσιον καὶ πλατείας ἀναξυρίδας, Ἕλληνες ναῦται καὶ πλοίαρχοι εὐρωπαϊστὶ τὸ πλεῖστον ἐνδεδυμένοι, ὁδηγοὶ τῶν ξένων, πωληταὶ μικροτεχνημάτων ἐξ ὀστρέων καὶ *χαραμελῶν*, αἰθίοπες. Ἐν γωνίᾳ τινὶ τῆς ἐκκλησίας Γερμανὸς ζωγράφος ἀπὸ ἡμερῶν ἐκεῖ στήσας τὸ ἐργαστήριόν του ἀποπερατοῖ ἡσύχως εἰκόνα, καὶ κύων ἀκολουθήσας τὸ πλῆθος ἐκεῖνο ἐκβάλλει φωνὴν θλιβερὰν διότι ἐλακτίσθη. Οἱ δὲ ἱερεῖς ψάλλουσι τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν.

Ἡ τελετὴ παρατείνεται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μέχρι τῆς 2 μ. μ. ὥρας. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην κίνησις ἔκτακτος φαίνεται πρὸς τὴν *Γέφυραν τῶν Ἀχύρων*. Ἡ πένθιμος *γόνδολα* ἔφθασεν.

Ἡ γόνδολα αὕτη εἶναι μεγάλη καὶ πλατεῖα λέμβος, ἣν ἡ ἑταιρία τῶν κηδειῶν τῆς Βενετίας διεσκεύασεν ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτῃ διὰ μεγάλων ἐπιχρύσων ἀγαλμάτων, διὰ χρυσῶν νεκρικῶν λυχνιῶν καὶ διὰ μελανῶν παραπετασμάτων μετὰ παρυφῶν κεχρυσωμένων. Τέσσαρες κωπηλᾶται μελανὰ ἐνδεδυμένοι κινοῦσι τὴν λέμβον. Ἔμπροσθεν δ' ἵσταται ὁ ἐπὶ τῶν κηδειῶν ὑπάλληλος φέρων ἐρυθρὸν ὥσπερ καρδιναλίου ἔνδυμα καὶ πῖλον ἐλεεινὸν δυσανάλογον καὶ πρὸς τὴν λοιπὴν στολὴν καὶ πρὸς τὴν περίστασιν. Τὸ ἐρυθρὸν τοῦ ὑπαλλήλου τούτου χρῶμα εἶναι τὸ μόνον ὑπολειπόμενον ἐκ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, καθ' ἣν τὸ ἐρυθρὸν ἦν ἐν Βενετίᾳ τὸ χρῶμα τοῦ πένθους. Ἐπειδὴ αἱ γόνδολαι αἱ μεταφέρουσαι τοὺς ζῶντας ἦσαν μέλαινα κατ' ἀπόφασιν τῆς Γερουσίας, ἦτο φυσικὸν αἱ γόνδολαι τῶν νεκρῶν νὰ ἦναι ἐρυθραί. Σήμερον ὅμως ἐρυθρὸς ἔμεινε μόνος ὁ ὑπάλληλος, ἡ δὲ γόνδολα ἡ μεταφέρουσα τοὺς νεκροὺς εἰς τὸ κοιμητήριον τοῦ ἁγίου Μιχαὴλ εἶναι μέλαινα ὡς καὶ ἡ μεταφέρουσα τοὺς ἐραστὰς εἰς τὸ Λίδον.

Οἱ κώδωνες τοῦ ἁγίου Μάρκου ἤρχισαν ἐκ νέου τὸν πένθιμον αὐτῶν ἦχον καὶ εἰς τὴν κωδωνοκρουσίαν ταύτην ἀνταπεκρίθησαν οἱ κώδωνες ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Βενετίας. Τὸ φέρετρον μετηνέχθη εἰς τὴν ἀναμένουσαν αὐτὴν γόνδολον καὶ ἡ κηδεία ἤρξατο βαίνουσα ἐπὶ τῆς θαλάσσης· προηγοῦντο δ' αὐτῆς καὶ εἵποντο ἐπὶ μεγάλων λέμβων φερουσῶν τὰ ἐθνικὰ χρώματα, δύο μουσικαί, ὧν ἡ ἑτέρα ἡ ἀστικὴ καλουμένη μουσική, εἶναι κατὰ πάντα ἐξαίρετος. Πέριξ ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν τῆς νεκροφόρου λέμβου ἑκατοστύες ὅλαι γονδολῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται ἡ βασιλικὴ γόνδολα ἧς οἱ γονδολιέροι φέρουσι τὰ βασιλικὰ σήματα, ἡ πατριαρχικὴ γόνδολα, ἧς οἱ γονδολιέροι ἔχουσι στολὴν κυανῆν καὶ πίλους ὑψηλοὺς ἐπαργύρους ὥς τινες ἁμαξηλάται ἀριστοκρατικοῦ ἀνδρὸς κρατοῦντες ἀντὶ τῆς κώπης τὸ μαστίγιον. Αἱ γόνδολαι τῆς Ἑταιρίας τῶ κηδειῶν ἔχουσι λευκὰς σημαίας μετὰ πενθίμων ἐπικαλυμμάτων, οἱ δὲ γονδολιέροι στολὴν μέλαιναν μετὰ χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν κοσμημάτων. Ἡ πομπὴ οὕτω πως βαίνουσα διέρχεται τὴν Μεγάλην Διώρυγα. Τὸ ὕδωρ ἐξαφανίζεται ὑπὸ τὰς γονδόλας· ἠδύνατό τις πεζῇ βαίνων ἐπ' αὐτῶν νὰ μεταβῇ ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην ὄχθην. Παρωμοίασα τοῦτο πρὸς εὐρεῖαν σχεδίαν, ἥτις δι' ὀλίγων κωπηλατημάτων κατορθοῦται νὰ πλέῃ.

Τὰ ἐπὶ τῆς Μεγάλης Διώρυγος παλαιὰ μέγαρα ἔρημα καὶ ἐγκαταλελειμμένα συνήθως εἶναι πλήρη θεατῶν. Ἐπὶ τοῦ ἐξώστου τοῦ μεγάρου τοῦ Μαρίνου Φαλιέρου ξανθὴ γυνὴ ὁμοιάζουσα πρὸς ἁγίαν τοῦ Τισιανοῦ, λικνίζει ὡραῖον ξανθὸν βρέφος ἐν ταῖς ἀγκάλαις της. Ὅλαι αἱ γέφυραι, ὅλαι αἱ διώρυγες εἶναι κατάμεστοι θεατῶν. Ἡ *Γέφυρα τοῦ Ριάλτου* παριστᾷ ἰδίως ἐξαίσιον θέαμα. Αἱ μουσικαὶ παιανίζουσι λυπηρὰ ἐμβατήρια. Οἱ κώδωνες ἐξακολουθοῦσι κρουόμενοι πενθίμως.

Ἠκολούθησα τὴν κηδείαν μέχρι τοῦ κοιμητηρίου, ὅτε δ' ἐπανῆλθον εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ἡ νὺξ εἶχεν ἐπέλθει. Ἡ μικρὰ πλατεῖα, ἡ κατ' ἐξοχὴν καλουμένη Piazzetta ἐξηφανίζετο ἐν τῇ σκιᾷ, μόλις δὲ διεκρίνοντο ἔτι ὡς φάσματα οἱ δύο αὐτῆς κίονες οἱ φέροντες τὸν ἅγιον Θεόδωρον καὶ τὸν λέοντα τοῦ ἁγίου Μάρκου. Τελευταία ἀκτὶς τῆς ἡμέρας ἔπαιζεν ἔτι ἐπὶ τοῦ ῥοδόχρου μαρμάρου τοῦ δουκικοῦ παλατίου. Μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἐπαναβλέπω τὴν ἀρχαίαν Βενετίαν, τὴν Βενετίαν τῶν Δογῶν καὶ τοῦ συμβουλίου τῶν Δέκα. Γόνδολα διήρχετο τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὑπὸ τὴν *Γέφυραν τῶν Στεναγμῶν*· μοὶ ἐφάνη ὅτι μεταφέρει μακρὰν πρὸς τὴν *Ὀρφανὴν Διώρυγα* τὸ πτῶμα πολιτικοῦ δεσμίου, κρύφα θανατωθέντος. Αἴφνης ὁ γονδολιέρος ἤρξατο ᾄδων ᾆσμα ... Οἴμοι! τὸ ᾆσμα ἦτο ἡ *κόρη Ἀγγώ*.»

ΑΦΡΟΦΟΡΟΣ Ο ΑΦΡΩΔΗΣ

Τὰς ἡμέρας ταύτας ὅτε τὰ κάλλη τῆς ἐξοχῆς προκαλοῦσι τοὺς πάντας νὰ καταλίπωσι τῶν πόλεων τὸν μονότονον βίον, θὰ παρατηρήσωσιν οἱ ἀνὰ

τοὺς ἀγροὺς πλανώμενοι λευκὸν ἀφρὸν ἐπὶ τῶν θάμνων καὶ τῶν δενδρυλλίων, ἀφρὸν, ὃν ὁ λαὸς ἀποκαλεῖ κατὰ τόπους *φτύσμα τοῦ βατράχου* ἢ *φτύσμα τῆς ἀνοίξεως*. Ἂν παραμερίσῃ τις τὸν ἀφρὸν τοῦτον θὰ παρατηρήσῃ ὑποκάτω αὐτοῦ μικρὸν σκώληκα ἓξ ἔχοντα πόδας, χρώματος πρασίνου καὶ ὑπὸ τὴν κοιλίαν κιτρίνου. Ὁ σκώληξ οὗτος εἶναι ὁ τοῦ ἐντόμου τοῦ κληθέντος *ἀφροφόρος ὁ ἀφρώδης* (aphrophora spumaria), ὑπὸ δὲ τοῦ Λινναίου *τέττιξ ὁ ἀφρώδης* (cicada spumaria).

Ὁ ἀφροφόρος ζῇ ἐν τῷ ἀφρῷ μεχρισοῦ, τέλειον ἔντομον γενόμενος, ἀποκτήσῃ πτερὰ, τὸν ἀφρὸν δὲ τοῦτον παράγει αὐτὸς καθ' ἑαυτόν. Προφυλάττεται δ' οὕτω οὐ μόνον κατὰ τῆς θέρμης τοῦ ἡλίου, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν προσβολῶν τῶν σαρκοφάγων ἐντόμων καὶ ἰδίως των ἀραχνῶν, εἰ καί τινα τῶν ὑμενοπτέρων ἐντόμων γινώσκουσιν, ἀπομακρύνοντα τὸν ἀφρὸν, νὰ ἐπιπίπτωσι κατὰ τῶν μικρῶν τούτων σκωλήκων.

Ὁ σκώληξ τοῦ ἀφροφόρου δὲν δύναται νὰ ζήσῃ πολὺ ἔξω τοῦ παραδόξου τούτου περικαλύμματος· πειράματα γενόμενα κατέδειξαν ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ ἅμα ἀποσυρθὲν ἄρχεται ἐλαττούμενον κατ' ὄγκον καὶ τὸ δυστυχὲς ἔντομον θνήσκει ὡς ὁ ἐκ τῆς θαλάσσης ἀνασυρθεὶς ἰχθύς.

Ὁ Σουηδὸς φυσιοδύφης Γέερ, ἠθέλησε νὰ μάθῃ πῶς τὰ ἔντομα ταῦτα παράγουσι τὸν ἀφρὸν καὶ τὸ κατώρθωσε κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον. Ἀπέσυρεν ἓν ἐκ τοῦ μέσου τοῦ ἀφροῦ του, τὸ ἐκαθάρισε καλῶς διὰ πτεροῦ καὶ τὸ ἔθεσεν ἐπὶ νεαροῦ κλάδου αἰγοκλήματος νεωστὶ κοπέντος, τὸ ὁποῖον ἐνέθεσεν ἐντὸς ὕδατος διὰ νὰ διατηρῇ τὴν δροσερότητά του. Κατόπιν διὰ τοῦ μικροσκοπίου παρετήρησε τὰ ἑξῆς ὡς ὁ ἴδιος διηγεῖται. «Κατ' ἀρχὰς τὸ ἔντομον εὑρίσκει κατάλληλον μέρος τοῦ κλάδου ἐν τῷ ὁποίῳ ἐνθέτει τὸ ἄκρον τῆς προβοσκίδος του καὶ ἐκμυζᾷ τὸν χυμὸν αὐτοῦ. Ἀποσύρων κατόπιν τὴν προβοσκίδα τοποθετεῖται ἐπί τινος φύλλου· ἐκεῖ δὲ μετά τινας κινήσεις τῆς κοιλίας του ἣν ἀναβιβάζει, καταβιβάζει καὶ στρέφει πανταχόθεν, βλέπει τις ἐξερχομένην ἐκ τοῦ ὄπισθεν τοῦ σώματός του μικρὰν φυσαλίδα ὑγροῦ, ἥτις διολισθαίνει διὰ τοῦ σώματός του κινουμένου. Ἀρχίζουσιν ἐκ νέου αἱ αὐταὶ κινήσεις καὶ ἰδοὺ δευτέρα φυσαλὶς τοποθετεῖται παρὰ τὴν πρώτην καὶ οὕτως ἐξακολουθοῦσιν αἱ κινήσεις καὶ ἐξέρχονται αἱ φυσαλίδες καὶ τοποθετοῦνται παρ' ἀλλήλας πρὸς τὸ ἔμπροσθεν μέρος, ἐν ὅσῳ μένει χυμὸς ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ. Ὅλαι αὗται αἱ φυσαλίδες συνηνωμέναι ἀποτελοῦσι λεπτὸν λευκότατον ἀφρὸν, οὗ τὸ πωρῶδες κρατεῖ τὸν ἀέρα κεκλεισμένον ἐν ταῖς φυσαλῖσι καὶ ἐμποδίζει τὴν διάλυσίν του. Ἐὰν ὁ χυμὸς ὃν τὸ ἔντομον ἐμύζησεν ἐκ τοῦ φυτοῦ ἐξαντληθῇ πρὶν ἢ καλυφθῇ ὑπὸ ἀρκετοῦ ἀφροῦ, ἀρχίζει νὰ μυζᾷ ἐκ νέου μέχρις οὗ ἀποκτήσῃ νέον ἀφρὸν ὅστις ἑνοῦται μετὰ τοῦ πρώτου.

Ἐν τῷ ἀφρῷ τούτου οἱ σκώληκες τοῦ ἀφροφόρου τελοῦσι πάσας τὰς μεταμορφώσεις των· αἱ νύμφαι ἀλλάσσουσι τὸ δέρμα ἐντὸς τοῦ ἀφροῦ, ἔχουσι δὲ τὴν τέχνην νὰ ἐξατμίζωσι τὸν ἐγγίζοντα τὸ σῶμά των ἀφρὸν, οὕτως ὥστε

σχηματίζεται κενόν, ἐν ᾧ τὸ ἔντομον μένει ἐν ξηρῷ καὶ κινεῖται ἐλευθέρως. Τὸ δέρμα δ' ἀλλάσσουσιν αἱ νύμφαι σχιζομένου πρῶτον μὲν τοῦ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, εἶτα δὲ τοῦ ἐπὶ τοῦ θώρακος.

Τὸ φθινόπωρον αἱ θήλειαι τοῦ ἀφροφόρου εἶναι μεσταὶ ὠῶν· εἶναι δὲ τόσῳ βαρεῖαι, ὥστε μόλις δύνανται νὰ πηδῶσιν ἢ νὰ ἵπτανται, οἱ ἄρρενες τοὐναντίον πηδῶσι καταπληκτικὰ πηδήματα πολλάκις δύο μέτρων. Εἶναι δυσκολώτατον νὰ συλληφθῶσιν, ὁ δὲ φυσιοδύφης Σβάμμερδαμ ὠνόμασεν αὐτὰς ἕνεκα τῶν πηδημάτων των *Ἀκρίδας Ψύλλους*.

* * Μ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΑΙ ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΙΝ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ *

Ἀπὸ δεκαπέντε περίπου ἡμερῶν ἤρξατο ἡ κατεδάφισις τοῦ τουρκικοῦ προτειχίσματος *Σερπεντζὲ* τοῦ εἰς εὐρὺν προμαχῶνα περικλείοντος ὅλον τὸν μεταξὺ τῶν δύο θεάτρων τῆς νοτίας κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως χῶρον, νῦν δ' ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ ἀλλεπάλληλα κεῖνται τὰ ἀνασκαφέντα ἐρείπια τῶν περὶ τὸ Ἀσκληπιεῖον παλαιοτέρων τε καὶ νεωτέρων κτισμάτων, ἀκώλυτον ἔχομεν τὴν θαυμασίαν θέαν τῆς πεδιάδος, τῶν λόφων, τῆς φαληρικῆς ἁμαξιτοῦ, τῆς θαλάσσης καὶ τῶν νήσων, διότι ἐκρημνίσθη μέχρι τῆς ὑπὲρ τὰς ἀψῖδας ζώνης τὸ ὀχυρωματικὸν στεφάνωμα τοῦ ἀρχαιοτέρου τοίχου. Καὶ οὕτω, μετὰ τόσα ἄλλα μνημεῖα τῆς ἀπὸ τοῦ πέμπτου μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ σήμερον αἰῶνος μεσολαβησάσης βαρβαρότητος, ἀληθεῖς λειψανοθήκας τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ τέχνης, ἐξέλιπε τέλος καὶ τὸ βαρβαρικὸν ἄθροισμα λίθων καὶ θραυσμάτων ἑλληνικῶν μνημείων τὸ τειχίζον τὸν ὑπὸ τοῦ ἐνετοῦ μηχανικοῦ Οὐερνέδα recinto basso· ἐπιστημονικώτερον καλούμενον Σερπενζέν· ὁ δὲ μελετῶν τῶν Ἀθηνῶν τὴν τοπογραφίαν, μόνον ἐπὶ τῶν ἀπὸ τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς σήμερον εἰκόνων τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῶν πρὸ τῆς κατεδαφίσεως φωτογραφημάτων, δύναται νῦν νὰ ἴδῃ αὐτόν.

Ἐξεσφηκώθησαν δ' ἀπὸ τοῦ τείχους πλῆθος λίθων ἀνηκόντων εἰς τὰ ἐγγὺς ἀρχαῖα οἰκοδομήματα, κυρίως μὲν ἀρχιτεκτονικὰ τμήματα αὐτῶν, ἐπιστύλια, στυλοβάται, κίονες, κιονόκρανα ἰωνικά, προχθὲς δὲ καὶ κάλαθος κορινθιακὸς πλουσιώτατος· ἔπειτα δὲ καὶ θραύσματα ἀγαλμάτων καὶ ἀναγλύφων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἄμορφα καὶ ἱκανὰ λείψανα ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς καὶ ἄξιον λόγου τμῆμα δραματικῆς διδασκαλίας κατατεθὲν ἐν τῷ προαυλίῳ τῆς Ἀκροπόλεως, πλησίον τῆς ἐκεῖ κατακειμένης δεκάδος περίπου παραπλησίων τεμαχίων

* Δημοσιεύεται ἐν τῷ ϛ' τεύχει τοῦ δελτίου τῆς ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας, εὐμενῶς δὲ ἐδόθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς κ. Ἀ. Δουμόν.

τῆς ἀπὸ πολλοῦ ἑλκυούσης τὴν ἐμβριθῆ μελέτην τοῦ γραμματέως τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας καὶ ἴσως οὐχὶ ἀνεπιδέκτου συναρμογῆς.

Καὶ ταῦτα μὲν εἰς μνημόσυνον τοῦ τουρκικοῦ τείχους καὶ δήλωσιν τῆς ἐξ αὐτοῦ ἀρχαιολογικῆς συγκομιδῆς.

Ἐν δὲ τῷ ἔνδον χώρῳ συνετελέσθη σχεδὸν τὸ σύνολον τῆς ἀνασκαφῆς, ἐναπολειφθησῶν μικρῶν τινων μόνον ἔνθα καὶ ἔνθα ἐρευνῶν διὰ σκαφῆς χωμάτων ἢ δι' ἀποσυνθέσεως μεταγενεστέρων κτισμάτων, ἐν οἷς καὶ ἡ μεγάλη θολωτὴ ξηροτάτη δὲ δεξαμενή, ἡ πρὸ τῆς καθόδου τῶν χωμάτων πρὸς δυσμὰς καὶ παρὰ τὸν *τῆς κρήνης ὅρον* κειμένη, ἧς μέχρι τοῦδε μόνη ἡ ἀνατολικὴ ἠνοίχθη πλευρά.

Ἀλλὰ πέραν τοῦ, παρὰ τὴν κρήνην ὀνομασθεῖσαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἀρχαίου μεγαλολίθου περιβόλου, ἐκεῖ ἔνθα προσεδοκῶμεν τὴν ἀποκάλυψιν τῶν μετὰ τὸ Ἀσκληπιεῖον ἱερῶν, οὔτε ἴχνος τοιούτου τινὸς κτίσματος εὑρέθη, ἀλλ' οὔτε γλυφή τις ἢ γραφὴ ἀναμιμνήσκουσά πως αὐτά· διότι ἡ ἐν τῷ τελευταίῳ τεύχει τοῦ *Ἀθηναίου* (τόμ. Ε' σ. 522) δημοσιευθεῖσα ὑπ' ἀριθ. 6 ἐπιγραφή, ἡ μετὰ τῆς ὑπερκειμένης εἰκόνος ἀνάγουσα τὴν ἡμετέραν μνήμην εἰς τὴν Τροιζῆνα καὶ τὸν πατέρα τοῦ Ἱππολύτου, ἣν ἐν τοίχῳ ἐνῳκοδομημένη παρὰ τὸ σπήλαιον τὸ νομιζόμενον τοῦ Κάλω καὶ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον. Ἀντὶ δὲ τῶν ἱστορουμένων καὶ διὰ τοῦτο εὐλόγως προσδοκωμένων, ἀντὶ βραχέος κἂν θεμελίου αὐτῶν ἴχνος, ἀπεκαλύφθησαν πρὸς μὲν τῷ βράχῳ δύο ξηρὰ κεραμοτειχῆ φρεάτια, ἀπωτέρω δὲ πρὸς νότον καὶ ἐν ἐδάφει κατωτέρῳ, ἀλλόκοτόν τι πλίνθων ὀπτῶν κτίσμα μετ' ἐπικλινῶν δύο ὀχετῶν, λείψανον πιθανῶς ἀδήλου τινὸς ἐργαστηρίου.

Πλήν, καίπερ οὐχὶ γενναία ἡ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἀνασκαφή, ὅμως παρέσχεν ἡμῖν βορειοδυτικῶς, παρὰ τὴν ἀνάβασιν τοῦ πρὸς τὴν εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως βράχου λείψανον ἀρχαιοτάτου περιβόλου, γωνίαν πολυγωνίου κατασκευῆς προσῳκοδομημένην τῇ πρὸς μεσημβρίαν ἐξοχῇ τοῦ βράχου χαίνουσαν πρὸς ἀνατολὰς καὶ σαφῶς οὕτω δεικνύουσαν ὅτι τὸ ἔνθεν αὐτῆς ἦν περίβολος ἱεροῦ. — Ἀλλ' ἆρά γε, πᾶς ὁ χῶρος ὁ μεταξὺ τῆς γωνίας ταύτης καὶ τῆς διαγωνίως ἀπέναντι κειμένης ἑτέρας, τῆς ἀντιθέτως ἀνεῳγμένης καὶ ἐσχηματισμένης ὑπό τε τῆς μεσημβρινοδυτικῆς ἄκρας τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀσκληπιείου καὶ μεγάλου πολυγωνίου λίθου προσκειμένου τῇ ἄκρᾳ ταύτῃ δυτικῶς καὶ κατὰ παρέκτασιν,—ἆρά γε πᾶς οὗτος ὁ χῶρος *ἕνα μόνον ἀποτελεῖ περίβολον*; ἢ μήπως ἡ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους περαιτέρω, ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ χώρου τούτου φαινομένη ἰσόπεδος καὶ παράλληλος σειρὰ μεγάλων λίθων *ἔτεμνεν εἰς δύο περιβόλους τὴν ἔκτασιν ταύτην;*

Τοῦτο ἄδηλον, τό γε νῦν ἔχον.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 11|23 Μαΐου 1877.

Σ. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ.

ΔΩΔΩΝΗ

Ἐν τῷ τελευταίῳ τεύχει τοῦ *Δελτίου τῆς Ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας* ἐδημοσιεύθη ἡ ἔκθεσις ἣν ἀνέγνωσεν ἐν Παρισίοις κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 25 Μαρτίου (6 Ἀπριλίου) τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν γραμμάτων ὁ κ. Κ. Καραπάνος περὶ τῶν ἀνασκαφῶν ἃς ἐπὶ ἓξ μῆνας καὶ εἰς ἔκτασιν πλέον τῶν 20000 τετραγ. μέτρων καὶ βάθος 2μ, 50 ἐποίησεν ἐν Ἠπείρῳ, ἀνακαλύψας τὰ ἐρείπια τῆς παλαιᾶς Δωδώνης καὶ μάλιστα τὸν πεφημισμένον ναὸν αὐτῆς.

Ἡ θέσις αὕτη κεῖται ΜΔ τῶν Ἰωαννίνων καὶ εἰς ἀπόστασιν 18 περίπου χιλιομέτρων ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν τῆς κοιλάδος τῆς Τσαρακοβίτσας, ἥτις ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ ΜΑ πρὸς τὸ ΒΔ ἔχει μῆκος 12 σχεδὸν χιλιομέτρων καὶ πλάτος 700 μέτρων κατὰ μέσον ὅρον. Ἐπὶ λόφου ὅστις ἀποσπώμενος τῆς σειρᾶς τῶν λόφων τῶν χωριζόντων αὐτὴν ἀπὸ τῆς κοιλάδος τῶν Ἰωαννίνων σχηματίζει εἶδος ἀκρωτηρίου, κεῖνται τὰ ἐρείπια μικρᾶς πόλεως ἢ ἀκροπόλεως, θεάτρου καὶ ἱεροῦ περιβόλου.

Ἡ πόλις, κειμένη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου εἰς ὕψος 15 ἕως 20 μέτρων ἄνω τῆς πεδιάδος, ἔχει σχῆμα ὁμοιάζον σχεδὸν πρὸς τὸ τέταρτον κύκλου. Αἱ δύο πλευραὶ τῆς γωνίας ἀπὸ Α πρὸς Μ καὶ ἀπὸ Α πρὸς Β ἔχουσι μῆκος, ἡ μὲν πρώτη 198μ, ἡ δὲ δευτέρα 168μ· Τὸ τόξον, δὲ, ὅπερ ἐκτείνεται πρὸς τὸ ΜΔ καὶ πρὸς τὸ ΒΔ, ἔχει ὁλικὴν ἔκτασιν 325μ καὶ ὀχυροῦται ὑπὸ ἑπτὰ πύργων. Τὰ τείχη, ἅτινα περικυκλοῦσι τὴν πόλιν, εἰσὶν Ἑλληνικῆς κατασκευῆς καὶ ἔχουσι πάχος 3μ 25 ἕως 5μ 80. Ὅλη δὲ ἡ ἔκτασις αὐτῆς, διατεμνομένη ὑπὸ Ἑλλ. τοίχων, οἵτινες μόλις φθάνουσι σήμερον μέχρι τῆς ἐπιφανείας, διαιρεῖται εἰς πλεῖστα τεμάχια ἀνήκοντα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς ἀρχαίας κατοικίας. Μικρά τις δεξαμενή, λελαξευμένη ἐν μέρει ἐντὸς τοῦ βράχου, εἶναι τὸ μόνον οἰκοδόμημα ὅπερ διακρίνεται μεταξὺ τῆς μονοτόνου ἐπαναλήψεως τῶν τοίχων. Ἡ μόνη δὲ πύλη τῆς πόλεως, ἔχουσα πλάτος 4μ, ἔκειτο ἐπὶ τῆς ΒΑ πλευρᾶς καὶ ὠχυροῦτο ἑκατέρωθεν ὑπὸ δύο ὀρθογωνίων πύργων.

Πρὸς τὰ ΜΔ τῆς πόλεως κεῖται τὸ θέατρον, ὅπερ ὂν ἐκ τῶν μεγαλειτέρων καὶ τῶν κάλλιον διατηρουμένων Ἑλληνικῶν θεάτρων ἑδράζεται μὲν ἐπὶ τοῦ βουνοῦ κατὰ τὴν γενικὴν σχεδὸν συνήθειαν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ὑποστηρίζεται δὲ ἑκατέρωθεν ὑπὸ ἰσχυρῶν τειχωμάτων, συγκειμένων ἐκ τετραγώνων μεγάλων λίθων, οἵτινες ἄνευ ἀσβέστου ἢ ἄλλου μίγματος συναρμόζονται μετὰ πολλῆς τῆς τέχνης. Ἡ ἔκτασις τοῦ ἡμικυκλίου ἐπὶ μὲν τῆς κορυφῆς τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου εἶναι 188μ 50, ἐπὶ δὲ τῆς ἐπιφανείας 80μ 45. Τὸ ὕψος δ' αὐτοῦ κατὰ λοξὴν διεύθυνσιν εἶναι 45μ, διαιρεῖται δὲ ὑπὸ στοᾶς εἰς δύο ἄνισα μέρη ὧν τὸ ἀνώτερον ἔχει μόλις τὸ ἥμισυ ὕψος τοῦ κατωτέρου. Αἱ

βαθμίδες τοῦ κοίλου κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ κ. Καραπάνου θὰ ἦνε 49. Τοῖχος σχήματος ἡμικυκλίου χωρίζει τὸ κοῖλον ἀπὸ τῆς ὀρχήστρας καὶ ἐν μὲν τῇ δυτικῇ ἄκρᾳ τῆς σκηνῆς εὑρέθη ὑπόγειον στρογγῦλον πλακόστρωτον δωμάτιον κείμενον εἰς βάθος 10μ ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν, ἐν δὲ τῇ ἀνατολικῇ τὰ ἐρείπια ἀρχαίας πύλης κειμένης ἐπὶ τοῦ τοίχου, ὅστις ἐχώριζε τὴν σκηνὴν τοῦ παρασκηνίου, εἰσὶ δὲ ταῦτα καλῶς κατειργασμένα καὶ ἀνήκουσιν εἰς Ἑλληνικὴν ἐποχήν. Τέσσαρες κίονες Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ κοσμοῦσιν ἑκατέρωθεν τὰς παραστάδας αὐτῆς.

Ὁ ἱερὸς περίβολος κείμενος πρὸς Α τοῦ θεάτρου καὶ ΜΑ τῆς πόλεως διαιρεῖται εἰς τὸν ἰδίως περίβολον τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τὸ τέμενος. Καὶ ὁ μὲν περίβολος τοῦ ναοῦ ἔχων μῆκος μὲν 200μ, πλάτος δ' 90μ ἔχει τρία κτίρια τὸν ναὸν τοῦ Διός, ἔχοντα μῆκος 40μ καὶ πλάτος 20μ,50, ὅστις βραδύτερον μετεποιήθη εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐν ᾧ διακρίνεται ἡ θέσις τοῦ προνάου τοῦ ἰδίως ναοῦ καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου καὶ δύο ἄλλα κτίρια, ὧν τὸ μὲν τετράγωνον σχεδὸν (19μ,50 ἐπὶ 18μ) κείμενον ΜΔ τοῦ ναοῦ εἰς ἀπόστασιν 10 μέτρων, περιέχει δύο ὀρθογώνια δωμάτια καὶ τρεῖς διαδρόμους, τὸ δὲ ἀπέχον τοῦ δευτέρου 48μ πρὸς Δ ἔχει σχῆμα τραπεζοειδὲς καὶ ἔκτασιν 42μ,50 ἐπὶ 30μ· ἔχει δὲ καὶ κλίμακα τεσσάρων βαθμίδων. Τὰ δύο δὲ τελευταῖα ταῦτα κτίρια κατὰ τὸν κ. Καραπάνον θὰ ἐχρησίμευον ὡς χῶρος περιέχων τινὰ τῶν προφητικῶν μέσων ἅτινα μετεχειρίζετο τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης.

Τὸ δὲ τέμενος κεῖται 4μ περίπου χθαμαλώτερον καὶ ΜΑ τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ ἔχον μῆκος μὲν 110μ πλάτος δὲ 105μ καὶ περιέχει κτίρια Ἑλληνικῆς τέχνης διάφορα, ἐκ τῶν ἀνακαλυφθέντων δ' ἀναθημάτων καί τινος μικροῦ τροχοῦ ἔχοντος ἐπιγραφὴν ἀναθηματικὴν εἰς τὴν Ἀφροδίτην δείκνυται ὅτι ταῦτα ἀπετέλουν τὸν ναὸν τῆς Ἀφροδίτης ἥτις εἶχεν ἴδιον ὡς γνωρίζομεν ναὸν ἐν Δωδώνῃ.

Τρεῖς πύλαι φέρουσιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τεμένους, ἡ μὲν ΜΔ ἡ δὲ ΒΑ καὶ ἡ τρίτη ΜΑ. Ἐκ τούτων αἱ δύο πρῶται οὐδὲν παρουσιάζουσιν ἔκτακτον. Ἡ τελευταία ὅμως ἀποτελεῖ εἶδος προπυλαίων περικλειομένων ἑκατέρωθεν ὑπὸ πύργων καὶ τοίχων ἀνεξαρτήτων τῶν γειτνιαζουσῶν οἰκοδομῶν. Ἐντὸς τοῦ τεμένους, εἰς βάθος 0μ 75 μέχρις 1μ 50, εὑρέθησαν δύο σειραὶ μικρῶν κτιρίων, ἐξ ὧν ἡ πρώτη ἡ καὶ κυριωτέρα, κεῖται ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης καὶ σύγκειται ἐξ 25 κτιρίων διαφόρων σχημάτων, ἡ δὲ δευτέρα σύγκειται ἐκ 16 μικρῶν κτιρίων, ὀρθογωνίου σχήματος.

Πέριξ τῶν μικρῶν τούτων κτιρίων καὶ πρὸ πάντων τῶν τῆς πρώτης σειρᾶς, εὑρέθη μέγας ἀριθμὸς τεμαχίων ἐξ ἀγγείων, ἀγαλματίων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων ἐξ ὀρειχάλκου, χαλκοῦ καὶ σιδήρου, πολλὰ τεμάχια ἐπιγραφῶν ἐπὶ πλακῶν ὀρειχαλκίνων καὶ χαλκῶν, καί τινες ἐπιγραφαὶ ἐπὶ μολυβδίνων ἐλασμάτων.

Ἔξω τοῦ τεμένους καὶ ΜΑ αὐτοῦ ὑπάρχει οἰκοδόμημα παραλληλόγραμμον μήκους 144μ καὶ πλάτους 13μ 50, οὗτινος τὰ τείχη, Ἑλληνικῆς ὄντα κατασκευῆς, μόλις φθάνουσι μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἠδύνατο ἐκ τοῦ σχήματός του νὰ θεωρηθῇ ὡς χρησιμεῦον εἰς *Ναΐους ἀγῶνας*, οἵτινες ἐτελοῦντο ἐν Δωδώνῃ πρὸς τιμὴν τοῦ *Ναΐου Διὸς* καὶ τῆς *Διώνης*· ἀλλὰ τὸ σμικρὸν τῆς ἀποστάσεως ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ τοίχου τοῦ τεμένους, καὶ ἡ παρακώλυσις, ἥτις ἤθελε προέλθει ἐκ τούτου εἰς τὰς κινήσεις τῶν τε παλαιστῶν καὶ τῶν θεατῶν, καθιστᾷ πιθανωτέραν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἀνῆκε μᾶλλον εἰς τοὺς ναοὺς καὶ ἐχρησίμευεν εἴς τινας θρησκευτικὰς τελετάς.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν συνόψει περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Καραπάνου ἀνακαλυφθέντων ἐρειπίων τῆς Δωδώνης· τελευτῶντες δὲ παρατίθεμεν σύντομον κατάλογον τῶν ἐν τοῖς ἐρειπίοις εὑρεθέντων διαφόρων ἀντικειμένων.

Τὰ ἐξ ὀρειχάλκου καὶ χαλκοῦ ἀναθήματα καὶ ἄλλα τεμάχιά εἰσι τὰ σπουδαιότερα καὶ πολυαριθμότερα. Διαιροῦνται δὲ εἰς τὰς ἑξῆς κατηγορίας·

Α΄. 19 ὀρειχάλκινα ἀγαλμάτια διαφόρων ἐποχῶν, ὧν τὰ πλεῖστα ἀρχαϊκά.

Β΄ 28 ἀνάγλυφα ἐπὶ ὀρειχαλκίνων πλακῶν, εἰκονίζοντα διαφόρους παραστάσεις.

Γ΄ 14 ἀγαλμάτια ζώων.

Δ΄ 24 ἀγγεῖα καὶ ἕτερα ἀναθήματα καὶ τεμάχια ἀναθημάτων, φέροντα ἀναθηματικὰς ἐπιγραφὰς εἰς τὸν Νάϊον Δία καὶ τὴν Διώνην καὶ ἓν εἰς τὴν Ἀφροδίτην.

Ε΄ 38 ἐπιγραφαὶ καὶ τεμάχια ἐπιγραφῶν ἐπὶ ὀρειχαλκίνων καὶ χαλκῶν πλακῶν, περιέχουσαι εὐχὰς ἀπονομὰς προξενίας καὶ ἄλλων τιμῶν, ἀπελευθερώσεις δούλων κτλ.

Ϛ΄ 84 ἐπιγραφαὶ πλήρεις ἢ τεθραυσμέναι ἐπὶ μολυβδίνων πλακῶν, αἵτινες περιέχουσιν ἐρωτήσεις καὶ εὐχὰς ἀπευθυνομένας εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ Ναΐου Διὸς καὶ τῆς Διώνης καί τινας ἀπαντήσεις τοῦ μαντείου τούτου. Τῶν πλακῶν τούτων εἰσί τινες, ὧν ἑκάστη φέρει μέχρι τριῶν ἐπιγραφῶν διαφόρων καὶ ἐνίοτε μεμακρυσμένων ἐποχῶν. Αἱ ἐπιγραφαὶ δὲ αὗταί εἰσιν ἐνίοτε τοιουτοτρόπως περιπεπλεγμέναι, ὥστε ἡ ἀνάγνωσίς των καθίσταται σχεδὸν ἀδύνατος. Μέχρι σήμερον δὲν κατώρθωσα νὰ ἀναγνώσω πλείονας τῶν τριάκοντα πέντε ἐξ αὐτῶν.

Ζ΄ 96 τεμάχια στεφάνων καὶ πλακῶν ὀρειχαλκίνων καὶ χαλκῶν, χρησιμευσασῶν πρὸς κόσμησιν θωράκων, ἀγγείων, τριπόδων καὶ ἄλλων ἀναθημάτων.

Η΄ 39 μικροὶ τρίποδες καὶ τεμάχια τριπόδων καὶ λυχνιῶν.

Θ΄ 128 ἀγγεῖα διάφορα, φιάλαι καὶ τμήματα ἀγγείων καὶ φιαλῶν.

Ι΄ 184 λαβαὶ ἀγγείων διαφόρων μορφῶν.

ΙΑ' 102 διάφορα ἀντικείμενα χρήσιμα πρὸς ἐνδυμασίαν καὶ στολισμὸν, ὡς π. χ. πόρπαι, βραχιόνια, δακτύλια κτλ.

ΙΒ' 14 ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς ἱππεῖς καὶ εἰς ἵππους, ὡς πτερνιστῆρες, χαλινοὶ κτλ.

ΙΓ' 33 τεμάχια διαφόρων ἀντικειμένων ἐξοπλισμοῦ, ὡς περικεφαλαιῶν, βελῶν κτλ.

ΙΔ' 27 τεμάχια διαφόρων ἐργαλείων, ὡς μαχαιρῶν, ψαλίδων, γραφίδων κτλ.

ΙΕ' 46 ἀντικείμενα χρησιμεύοντα πιθανῶς εἰς θρησκευτικάς τινας τελετάς, ὡς π. χ. ὑποστηρίγματα θυμιατηρίων, μικραὶ θῆκαι, μικροὶ ἀναθηματικοὶ πελέκεις κτλ.

ΙϚ' 100 τμήματα ἀγαλμάτων διαφόρου μεγέθους καὶ ἀγαλματίων ζώων.

ΙΖ' 110 τεμάχια διαφόρων ἀντικειμένων, ὡς π. χ. κλείθρων, ἀγκίστρων, ἥλων κτλ.

Ἐκ σιδήρου εὑρέθησαν 37 λόγχαι διαφόρου μεγέθους καὶ σχήματος, 4 τεμάχια ξίφους, 1 δακτύλιος καί τινα τεμάχια διαφόρων ἐργαλείων, ὡς γραφίδων, στλεγγίδων, μαχαιρῶν, ψαλίδων, βελονῶν κτλ.

Ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ὡς καὶ ἐξ ὀπτῆς γῆς, μαρμάρου καὶ ἄλλων ὑλῶν, εὑρέθησαν ὀλίγιστα ἀντικείμενα καὶ ταῦτα ἀσήμαντα.

Εὑρέθησαν προσέτι 662 νομίσματα διάφορα, ὧν τὰ 14 ἀργυρᾶ καὶ 648 ὀρειχάλκινα. Διαιροῦνται δὲ ταῦτα εἰς τὰς ἑξῆς κατηγορίας·

288 νομίσματα Ἠπείρου καὶ διαφόρων Ἠπειρωτικῶν χωρῶν, ὧν τὰ τρία ἀργυρᾶ.

82 διαφόρων πόλεων καὶ χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, ὧν τὰ πέντε ἀργυρᾶ.

90 διαφόρων βασιλέων καὶ πόλεων τῆς Μακεδονίας, ὧν τὰ τρία ἀργυρᾶ.

60 Ῥωμαϊκὰ, ὧν τὰ τρία ἀργυρᾶ.

142 ὅλως ἐφθαρμένα.

ΡΩΜΑΪΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΗΜΑΤΑ

ΣΦΡΑΓΙΣ ΓΑΛΛΟΡΩΜΑΙΟΥ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΟΥ. Ὁ Κ. Ρ. Charles Robert ἑταῖρος τοῦ τῆς Γαλλίας Ἰνστιτούτου ἐδημοσίευσεν ἐν τοῖς αὐτοῦ *ἀρχαιολογικοῖς καὶ ἱστορικοῖς Συμμίκτοις* [1] τῷ 1875 σφραγῖδα ὀφθαλμιάτρου παλαιὰν, ἥτις καὶ ἀλλαχοῦ ἔπειτα ἀνετυπώθη. Μέχρι τοῦδε εἴκοσι καὶ ἐννέα ἐν ὅλῳ τοιαῦτα μικρὰ μνημεῖα γνωρίζει ἡ ἐπιστήμη. Ἡ περὶ ἧς τώρα πρόκειται σφραγὶς εἶνε μικρὸν ἐπίμηκες τετραγωνικὸν τεμάχιον ὑποπρασίνου σχιστολίθου, ὅπερ εἶδος τοῦ λίθου ἀπαντᾶται πολὺ ἐν Γαλλίᾳ καὶ μάλιστα εἴς τινα αὐτῆς μέρη, μήκους μὲν 40 ὑποχιλιομέτρων, πλάτους δὲ 27, πάχους δὲ περίπου 7. Τὸ γύρωμα τὸ ἀποτελούμενον ὑπὸ τοῦ πάχους ἔχει πέριξ ἐπιγραφὴν εἰς

1 Mélanges d' archéologie et d' histoire, Paris 1875.

κοῖλον, ἡ ἐπιγραφὴ δὲ αὕτη ἦτο προωρισμένη νὰ ἐπιτίθεται ἐπὶ τῶν κολλυριακῶν φυραμάτων, ἐν ὅσῳ ταῦτα εὑρίσκοντο ἔτι εἰς ὑγρὰν κατάστασιν, ἅπερ ἔπειτα ξηραινόμενα ἐπωλοῦντο εἰς τὰ φαρμακεμπορεῖα τῶν Ῥήμων. Πρὸς τοῦτο ἐχρησίμευεν ἡ σφραγὶς αὕτη. Φαίνεται δ' ὅτι αἱ τοιαῦται σφραγῖδες εἶνε κελτικῆς ἐφευρέσεως. Ὁ Κ. Robert τοὐλάχιστον διατείνεται ἢ μᾶλλον ἀποδεικνύει ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν μέχρι τοῦδε εὑρεθεισῶν, αἵτινες εἶνε εἰκοσιεννέα, ὡς εἴπομεν, προέρχονται ἐκ τῆς Γαλατίας ἢ ἐκ τῶν παριστρίων γαλατικῶν σταθμῶν. Ἐπὶ τῆς μιᾶς μεγάλης πλευρᾶς ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ἡμετέρας σφραγῖδος λέγει· CASS(I) IVCVNDI DIALEPIDOS AD ASPRITVDINE(S), ἐπὶ τῆς ἄλλης· CASSI IVCVNDI DIASMVRNES AD INPETVS OCV(LORVM), ἐπὶ δὲ τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν FLOS ROM (ἴσως rosmarini, *δενδρολιβάνου*).

Τὸ ὄνομα τοῦ ὀφθαλμιάτρου, Jucundus, εἶνε ὄνομα δουλικόν, ἀλλ' ὡς γνωστὸν παρὰ Ῥωμαίοις οἱ δοῦλοι μόνον καὶ οἱ ἀπελεύθεροι μετήρχοντο τὴν ἰατρικὴν τέχνην. Ὡς πρὸς τὰς λέξεις dialepidos diasmyrnes, αὗται εἶνε ἤδη γνωσταὶ ὡς δηλοῦσαι φάρμακα τῶν ὀφθαλμῶν. Ἡ γένεσις των εἶνε περίεργος διότι ἐσχηματίσθησαν ἐκ τῆς ἑλλ. *διὰ* προθέσεως μὲ τὴν γενικὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ κυριωτάτου στοιχείου τοῦ φαρμάκου· *διὰ λεπίδος* (φάρμακον κατασκευαζόμενον διὰ λεπίδος, διὰ ῥινισμάτων) καὶ *διὰ σμύρνης* (φάρμακον διὰ σμύρνης κατασκευαζόμενον)· ὁμοιάζουσι λοιπὸν περίπου τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα πρὸς τὴν σύνθεσιν, ἣν ἔκαμον οἱ νεώτεροι ἐν τῷ diapasson (= διὰ πασῶν). Σημειοῦμεν ἐν τέλει ὅτι αἱ aspritudines καὶ οἱ inpetus εἶνε ἀσθένειαι τῶν ὀφθαλμῶν καθ' ὅλου μὲν εὐχερῶς κατανοούμεναι (τραχύτητες καὶ φλογώσεις), ἄγνωστον ὅμως ἂν αἱ λέξεις αὗται προσδιορίζωσι καὶ εἰδικώτερον καὶ ἐπιστημονικώτερον ὡρισμένην τινὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἀσθένειαν, διότι ὁ ἡμέτερος Ἰουκοῦνδος δυνατὸν νὰ μὴ ἦνε ἄλλο τι ἢ ἐμπειρικός τις ἢ καὶ ἀγύρτης. Ὁπωςδήποτε τὸ μικρὸν τοῦτο μνημεῖον πόρρω ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ ἦνε λόγου ἀνάξιον καὶ μάλιστα, ἐπειδὴ τόσον ὀλίγα εἶνε τὰ σωζόμενα γαλατικὰ μνημεῖα, ἂν καὶ ἀφ' ὅτου οἱ Ῥωμαῖοι ἐγένοντο κύριοι τῆς Γαλατίας ὁ γαλλορωμαϊκὸς πολιτισμὸς ἀνεπτύχθη καὶ ἐκραταιώθη καὶ ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ ὁμόρων λαῶν ὄχι ὀλίγον. Διακοσίας πόλεις, καθ' ἃ λέγει ὁ Ἰουδαῖος Ἰώσηπος, εἶχεν ἡ Γαλατία κατὰ τὸν α' μ. Χ. αἰῶνα. Ὁ βουλόμενος νὰ ἴδῃ καὶ εἰκόνισμα τῆς σφραγῖδος ταύτης παραπέμπεται (ἂν δὲν δύνηται νὰ ἴδῃ τὸ βιβλίον τοῦ Κ. Robert) καὶ εἰς τὸ γαλλικὸν περιοδικὸν la Mosaïque 1876 σ.56.

ΠΛΑΚΕΣ ΟΣΣΟΥΝΑΣ. Ἐν ἔτει 1870 ἀνευρέθησαν εἰς τὰ πέριξ τῆς Σεβίλλης, ἐν Ὀσσούνᾳ, τρεῖς ὀρειχάλκιναι ἐνεπίγραφοι πλάκες, παρεμφερεῖς μὲν πρὸς τὰς περιλαλήτους πλάκας τῆς Μαλάγας, περιλαμβάνουσαι δὲ τὸν καταστατικὸν νόμον ῥωμαϊκῆς τινος ἐν τῇ Βαιτικῇ ἀποικίας, ἥτις ἐκαλεῖτο Ge-

nitiva Julia. Τὸ εὕρημα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐκρίθη ὡς πολλοῦ λόγου ἄξιον διά τε τὴν καθ' ὅλου ἱστορίαν τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ—κατ' ἐξοχὴν—διὰ τὴν εἰδικὴν ἱστορίαν τῶν νόμων, οἵτινες διεῖπον παρὰ Ῥωμαίοις τὰ τῶν ἀποικιῶν.

Ὁ περὶ τὰ ἐπιγραφικὰ τρίβων γάλλος Κ. Λέων Ῥενιὲ ἐζήτησε παρὰ τοῦ ἰδιοκτήτου τῶν πλακῶν νὰ λάβῃ γνῶσιν τοῦ κειμένου, ἵνα κάμῃ τὰς δεούσας ἐπ' αὐτοῦ μελέτας, ἀλλ' ὁ ἰδιοκτήτης ἠρνήθη τὴν χάριν ταύτην τῷ Κ. Ῥενιέ, ἀνέθηκε δὲ τὴν ἑρμηνείαν τῶν πλακῶν τῷ καὶ τὰς τῆς Μαλάγας πλάκας διαλευκάναντι ἱσπανῷ λογίῳ Κῳ Βερλάγγᾳ. Δυστυχῶς τῆς νέας ταύτης ἐργασίας τοῦ Κ. Βερλάγγα ὀλίγιστοι ἠδυνήθησαν νὰ λάβωσι γνῶσιν, διότι τὸ ὑπόμνημα αὐτοῦ ἐξεδόθη εἰς ὀλίγιστα ἀντίτυπα. Μεταξὺ τῶν ὀλιγίστων σοφῶν, εἰς οὓς ἐγένετο γνωστὸν τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κείμενον, καταλέγονται εἰκότως ὁ Μόμσεν καὶ ὁ Hübner, οἵτινες καὶ παρευθὺς παρεσκευάσθησαν εἰς τὸ νὰ ὑπομνηματίσωσι τὰς πλάκας τῆς Ὀσσούνας, εὐγενῶς δὲ ἐκοινοποίησαν πρὸ τῆς ἐκδόσεως τὰς ἐργασίας αὐτῶν τῷ Γάλλῳ Κ. Καρόλῳ Giraud, ὅστις καὶ ἀνήνεγκε περὶ τούτων εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιγραφῶν ἐν Παρισίοις. [1]

Αἱ πλάκες εἶνε τρεῖς. Ἡ πρώτη ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 91 ἄρθρου τοῦ ἀποικιακοῦ νόμου, ἡ δευτέρα εἶνε ἐξακολούθησις τῆς πρώτης καὶ φθάνει μέχρι τοῦ 106 ἄρθρου. Ἡ τρίτη ἐπαναλαμβάνει πάλιν τὸ κείμενον τοῦ νόμου μετὰ μακρὸν χάσμα. Ἂν λοιπὸν κατ' ἀναλογίαν ὑπολογίσωμεν ὅτι ἓξ ἄρθρα περιελάμβανεν ἑκάστη πλάξ, εὑρίσκομεν ὅτι πλέον τῶν δεκαπέντε ὁμοίων πλακῶν προηγοῦντο τῆς ἣν ὀνομάζομεν νῦν πρώτην. Τὰ ἀνευρεθέντα λοιπὸν εἶνε ἐλάχιστον μόνον μέρος τοῦ ὅλου *συντάγματος* τῆς Iuliae Genitivae. Τὸ σύνταγμα τοῦτο ἐγένετο ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τῆς δικτατωρίας τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, 42 π. Χ., 710 ἀ. Ῥ.

Ἀναφέρομεν ἐφεξῆς ἐν περιλήψει τὸ περιεχόμενον τινῶν ἐκ τῶν 12 ἄρθρων τῶν δύο πρώτων πλακῶν.

Τέλος τοῦ ἄρθρ. 91. Οὐδεὶς ἂν δὲν κατοικῇ ἐν τῇ ἀποικίᾳ ἢ ἐν μίλλιον τοὐλάχιστον εἰς τὰ πέριξ, δύναται νὰ γείνῃ οἰωνοσκόπος, ποντίφιξ ἢ δεκουρίων.

Ἄρθρ. 92. Ὅταν πρόκηται νὰ σταλῇ πρεσβεία εἰς πλησιόχωρόν τινα πόλιν πρέπει καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ πρεσβευτοῦ καὶ ὁ λόγος τῆς ἀποστολῆς νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τοὺς δεκουρίωνας, οἵτινες ἀποφασίζουσι κατὰ πλειονοψηφίαν. Ἄν τις ἐκλεχθεὶς πρεσβευτὴς δὲν δυνηθῇ νὰ δεχθῇ τὴν ἐντολὴν ἕνεκα κωλύματος, ὀφείλει νὰ παρουσιάσῃ ἀντικαταστάτην, ἄλλως πληρώνει χιλίων σηστερτίων πρόστιμον.

Ἄρθρ. 100. Ἄν τις ἐκ τῶν ἀποίκων θελήσῃ νὰ οἰκειοποιηθῇ ὕδωρ ῥέον μὴ ὂν εἰς τὴν κατοχὴν οὐδενός, ὀφείλει νὰ δηλώσῃ τοῦτο πρὸς τὸν ἕτερον

1 Ἡ ἔκδοσις μετὰ τῆς δεούσης ἑρμηνείας ἤρξατο ἤδη ἐν τῇ Ἐπιγραφικῇ Ἐφημερίδι τοῦ Βερολίνου.

τῶν δύο ἀνδρῶν, ὅστις ἀναφορὰν ποιεῖται εἰς τοὺς δεκουρίωνας. Οἱ δεκουρίωνες ἀποφασίζουσι περὶ τῆς παραχωρήσεως ἢ μὴ τοῦ ὕδατος.

Ἄρθρ. 101. Ὁ προεδρεύων τοῦ ἐκλογικοῦ συλλόγου διὰ τὰς τῶν ἀρχόντων ἀρχαιρεσίας πρέπει νὰ φροντίζῃ νὰ μὴ ἀνακηρύττῃ ὡς ἐκλεχθέντας εἰμὴ ἐκείνους, ὧν εἶνε νόμιμος ἡ ὑποψηφιότης.

Ἄρθρ. 106. Ἀπαγορεύεται πᾶσα μυστικὴ συνάθροισις.

Τοιαύτης φύσεως εἶνε τὸ περιεχόμενον τῶν πινάκων τούτων, οἵτινες ἐπισύρουσι τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τῶν φιλολόγων καὶ τῶν ἀρχαιολόγων καὶ τῶν νομομαθῶν.

ΚΟΜΜΟΔΟΣ ΚΑΙ ΑΦΡΟΔΙΤΗ. Ἡ εἰς Ῥώμην μετάθεσις τῆς καθέδρας τῆς Ἰταλικῆς κυβερνήσεως ἔσχεν ὡς φυσικὸν ἀποτέλεσμα τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς αἰωνίου πόλεως. Διὰ τοῦτο ἀνάγκη ἐγένετο νὰ ἀνοιχθῶσι νέαι συνοικίαι μάλιστα ἐπὶ τοῦ Ἠσκυλίνου, τὰ δὲ ἔργα ταῦτα ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς νέας ἀρχαιολογικὰς ἐρεύνας καὶ ἀνακαλύψεις. Καὶ δή, τὸ παρελθὸν ἔτος, πλὴν πολλῶν ἄλλων μικροτέρου λόγου ἀξίων ἀντικειμένων, εὑρέθη προτομὴ ἀκεραία διήκουσα μέχρι μέσου τοῦ σώματος, καθ' ἃ συνήθως ἐποίουν αὐτὰς ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ τῶν τελευταίων Ἀντωνίνων. Κατ' ἀρχὰς ἐνομίσθη ὅτι ἡ προτομὴ αὕτη παριστάνει τὸν Ἡρακλέα, τοῦτο δὲ διότι τρία χαρακτηριστικὰ ἡράκλεια σύμβολα ἦσαν ἐκεῖ προφανῆ, τὸ ῥόπαλον, ὅπερ τῇ δεξιᾷ χειρὶ κρατεῖ ἐπ' ὤμου ὁ εἰκονιζόμενος καὶ τὰ μῆλα τῶν Ἑσπερίδων, ἅπερ δρακὶ ἔχει διὰ τῆς ἀριστερᾶς, καὶ ἡ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ λεοντῆ. Ἀκριβέστεραι ὅμως ἔρευναι καὶ πρὸ πάντων παραβολὴ τῆς προτομῆς πρὸς τὰ νομίσματα τῶν αὐτοκρατόρων, ἔδειξαν ὅτι τὸν αὐτοκράτορα Κόμμοδον εἰκονίζει ἡ προτομή, ὡς *Ῥωμαῖον Ἡρακλέα*. Γνωστὸν εἶνε ὅτι καὶ νόμισμα ἔκοψεν ὁ Κόμμοδος μὲ ἐπιγραφὴν Herculi Romano, καὶ εἰς τόσον εἶχε παρατείνει τὴν μανίαν, ὥςτε ἤθελε καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς Ῥώμης νὰ ἐξαφανίσῃ καὶ νὰ μετονομάσῃ τὴν πόλιν Colonia Lucia Antonina Commodiana. Ἡ προτομὴ ἔχει βάσιν Ἀμαζόνος ἀσπίδα, εἰς ἀνάμνησιν τῆς Μαρκίας ἐκείνης, ἣν ἠγάπησεν ὁ Κόμμοδος, δύο Ἀμαλθείας κέρατα καὶ δύο Ἀμαζόνας καὶ οὐράνιον σφαῖραν μὲ τρία τοῦ ζῳδιακοῦ σημεῖα, τὸν σκορπίον, τὸν αἰγόκερων καὶ τὸν ταῦρον. Ὡς εἴπομεν δὲ καὶ ἀνωτέρω, ἡ προτομὴ εἶνε ἄριστα διατετηρημένη καὶ ἐκ τῶν σπανιωτάτων.

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ῥηθείσης προτομῆς ἀνευρέθη ἐπὶ τοῦ Ἠσκυλίνου ἐπίσης λαμπρότατον Ἀφροδίτης ἄγαλμα, ἀρίστης τέχνης ὑπὸ τῶν εἰδημόνων κριθὲν καὶ ὡς ἔργον αὐτοῦ τοῦ Σκόπα ὑπὸ πολλῶν νομισθέν. Ἔχει ὕψος τὸ ἄγαλμα 1μετρ. 50. Δυστυχῶς δὲν ἀνευρέθη ἀκέραιον, ἐπεσκευάσθη ὅμως καὶ συνεπληρώθη κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Κ. Μαριάνη δοθὲν σχέδιον. «Τὸ περίγραμμα τοῦ κορμοῦ, λέγει ὁ ἰταλὸς ἀρχαιολόγος Κ. Βισκόντης, ἐμφαίνει ῥωμαλέον καὶ παρθενικὸν κάλλος, ὅπερ ὑπενθυμίζει τὴν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἀ-

κριβῆ τεχνοτροπίαν τῶν καλῶν τῆς παλαιᾶς τέχνης χρόνων μᾶλλον παρὰ τὴν ἐπιτετηδευμένην καὶ πολυτελῆ κομψότητα τῆς Μεδικείας Ἀφροδίτης ἢ τὰ ἡδυπαθῆ θέλγητρα τῆς Καπιτωλίνης».

Ἥ τε προτομὴ τῆς Κομμόδου καὶ τῆς Ἀφροδίτης τὸ ἄγαλμα πολλαχοῦ ἀπεικονίσθησαν. Ὁ βουλόμενος δύναται νὰ ἴδῃ πρόχειρον αὐτῶν ἀπεικόνισμα ἐν τῷ Almanach de l' Illustration τοῦ τρέχοντος ἔτους.

ΜΟΛΥΒΔΙΔΕΣ. Τὰς ᾠοειδεῖς καὶ πρὸς μεγάλην ἐλαίαν παρεμφερεῖς μολυβδίδας (glandes plumbeas) μετεχειρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι ὡς βλήματα διὰ τῆς σφενδόνης ῥιπτόμενα, ἦσαν δὲ, ὅπως τὸ ὄνομα εἰς ἀμφοτέρας τὰς γλώσσας δηλοῖ, μολύβδινοι. Πολλαὶ τοιαῦται ἔχουσι καὶ λέξιν ἐπιγεγραμμένην, ὡς λ.χ. *Fir* (firmiter ἢ feri) παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, *Δέξαι* παρ' Ἕλλησι κλ. Τοιαύτη μολυβδὶς εἰκονίζεται καὶ ἐν τῷ τοῦ Rich λεξικῷ ἐν λ. glans. Ἐπ' ἐσχάτων ἀνευρέθη χιλιὰς περίπου μολυβδίδων ἐν Ascoli τῆς Ἰταλίας, τῷ παλαιῷ Ἄσκλῳ τῷ Πικεντίνῳ, αὐτῇ ἐκείνῃ δῆλα δὴ τῇ πόλει, ἥτις διὰ τῆς σφαγῆς τοῦ ἀνθυπάτου Σερουϊλίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν Ῥωμαίων ἔδωκε τὸ σύνθημα τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου. Ἐπὶ τοιούτου ἐδάφους φυσικὸν εἶνε ὅτι τοσοῦτος ἐγένετο ὁ θερισμὸς μολυβδίδων. Πᾶσα δὲ ἡ ἀξία τῶν μικρῶν τούτων βλημάτων συνίσταται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς, ἃς ὡς εἴπομεν, συνείθιζον νὰ ἐγχαράττωσιν ἐπ' αὐτῶν οἱ παλαιοί. Εἶνε λοιπὸν αἱ μολυβδίδες μικρὰ ἐπιγραφικὰ μνημεῖα. Ἐπειδὴ δὲ τὰς αὐτὰς μολυβδίδας τὰς συνήθροιζον οἱ πολέμιοι μετὰ τὴν πρώτην βολὴν καὶ πάλιν τὰς ἔρριπτον, διὰ τοῦτο εἰς πολλὰς ἐξ αὐτῶν φαίνεται ὅτι καὶ δευτέρα ἐπιγραφὴ ἔχει ἐγκολαφθῆ ἐπὶ τῆς πρώτης καὶ τρίτη ἐπὶ τῆς δευτέρας ἐνίοτε. Ὅθεν ἡ αὐτὴ μολυβδὶς ἔχει ἐπιγεγραμμένας τὰς λέξεις Feri Romanos καὶ Feri Italos, σημεῖον ὅτι καὶ οἱ δύο πολέμιοι στρατοὶ τὴν μετεχειρίσθησαν. Ἄλλη μολυβδὶς λέγει sine masa (ἄνευ μάζης, ἄρτου)· φοβερὰ γνωστοποίησις τῶν πολιορκουμένων πρὸς τοὺς πολιορκοῦντας! Οἱ ἔξωθεν δὲ ἔρριπτον πάλιν βλῆμα πρὸς τοὺς ἔνδον, μὲ τὰς λέξεις· Esuris et celas (πεινᾷς καί μοί το κρύπτεις). Ἂς ἀναφέρωμεν καὶ τὴν ἐκφραστικὴν ταύτην, ἀλλὰ μὴ μεταφραζομένην ἐπιγραφήν· pete culum Octaviani. Περὶ τοῦ εὑρήματος τούτου τοῦ Ἄσκλου, ἀνέγνωσεν ὑπόμνημα πρό τινος χρόνου ὁ Κ. Ἐρνέστος Desjardins ἐν τῇ ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίᾳ τῶν Ἐπιγραφῶν.

Σ. Κ. Σ.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Αἱ συνεδριάσεις τῆς Σχολῆς ἔπαυσαν τῇ 14/26 Ἀπριλίου. Τὸ β′ τεῦχος τοῦ β′ τόμου τοῦ ὑπὸ τῆς σχολῆς δημοσιευομένου Περιοδικοῦ, ἐκδοθήσεται τὰς ἡμέρας ταύτας περιέχει δὲ τὰ ἑξῆς·

Ἀθ. Μιχαέλη. *Παρατηρήσεις πρὸς περιήγησιν τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν* (συνέχεια.)

Ε. Τσίλλερ. *Περὶ τῶν ἀρχαίων ὑδραγωγείων τῶν Ἀθηνῶν* (μετὰ τεσσάρων πινάκων.)

Φ. Δούν. *Σαρκοφάγος ἐκ Λυκίας* (μετὰ τριῶν πινάκων.)

Οὐ. Καῖλερ. *Ἀττικὰ ψηφίσματα τοῦ δήμου τοῦ α' ἡμίσεος τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος.*

Οὐ. Καῖλερ. *Τὸ νότειον περιτείχισμα τοῦ ἄστεος τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας* (μεθ' ἑνὸς πίνακος.)

Ρ. Βάϊλ. *Αἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφαὶ κατὰ τὸν χειμῶνα* 1876—1877.

Πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων.

Ποικίλα.

Τὸ φυλλάδιον συνοδεύει σημείωσις τῶν μελῶν τοῦ Γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἐν τῇ *Παλιγγενεσίᾳ* τῆς 17 Μαΐου ὁ κ. Σ. Α. Κουμανούδης ἐδημοσίευσε τὸ ἑπόμενον ἐπίγραμμα κεχαραγμένον ἐπὶ λίθου ὑπολεύκου ὕψους 0,86 πλάτους 0,48 πάχους 0,33, εὑρεθέντος πέρυσιν ἐν ἀνασκαφαῖς γενομέναις περὶ τὰς Θήβας.

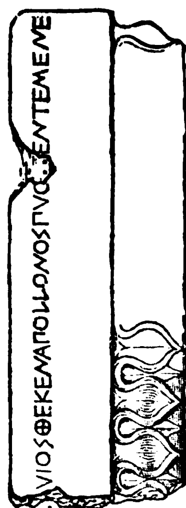
Ξενοκράτης,
Θεόπομπος,
Μνασίλαος.

Ἀνίκα τὸ Σπάρτας ἐκράτει δόρυ, τηνάκιΣ εἷλεν
Ξεινοκράτης κλάρωι Ζηνὶ τροπαῖα φέρειν,
οὐ τὸν ἀπ' Εὐρώτα δείσας στόλον οὐδὲ Λάκαιναν
ἀσπίδα· Θηβαῖοι κρείσσονες ἐν πολέμωι·
καρύσσει Λεύκτροις νικαφόρα δουρὶ τροπαῖα·
οὐδ' Ἐπαμεινώνδα δεύτεροι ἐδράμομεν.

Περὶ τοῦ ἀξιολόγου τούτου ἐπιγράμματος ὁ κ. Κουμανούδης σημειοῖ τάδε·

Εἶναι φανερόν, ὅτι τὸ ἐπίγραμμα ἀναφέρεται εἰς τὴν περίφημον ἐν Λεύκτροις (τὸ 371 π. Χρ.) μάχην, ἐν ᾗ μέρος εἶχεν, ὡς ἐκ τοῦ Παυσανίου (Θ' 13,6 καὶ Δ' 32,6) γνωρίζομεν, καὶ ὁ Ξενοκράτης ὁ ἀναγεγραμμένος ἐπὶ τοῦ λίθου, Βοιωτάρχης ὢν τότε μετ' ἄλλων καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἐπαμεινώνδα καὶ σύμφωνος τῇ τούτου γνώμῃ περὶ ταχείας συγκροτήσεως τῆς μάχης. Τίνες δὲ οἱ μετὰ τὸν Ξενοκράτη ἀναγεγραμμένοι δύο ἔτι ἄνδρες; Περὶ τοῦ Μνασιλάου τίποτε δὲν ἠξεύρω. Πιθανώτατα δὲ ὁ Θεόπομπος δὲν εἶναι ἄλλος παρὰ τὸν ὑπὸ Πλουτάρχου (ἐν βίῳ Πελοπίδα κεφ. 8) ἀναφερόμενον ὡς ἕνα τῶν πρώτων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνδρῶν. (Πρβλ. καὶ Πλουτ. περὶ

τοῦ Σωκρ. δαιμον. 25. 30). Οὔτε δὲ Θεόπομπος οὔτε Μνασίλαος ἀναγράφονται ὡς Βοιωτάρχαι ὑπὸ Παυσανίου (ἔνθα ἀνωτέρω) ἀλλὰ ἄλλοι τινές. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω· τὸ δ' ἐπίγραμμα αὐτὸ ἔχει ἐν τῷ α' στίχῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ β', ὄχι τόσον σαφῆ τὴν φράσιν, διότι καὶ νέα ἐκεῖ λέξις τὸ χρονικὸν ἐπίῤῥημα *τηνάκι* ἐμφανίζεται καὶ ἄδηλόν πως εἶναι, ἂν τὸ ἐν τέλει αὐτοῦ Σ ἐκληπτέον ὡς ἀντωνυμία β' προσώπου μὲ ἀπόστροφον, ἢ ὡς ληκτικὸν τοῦ ἐπιῤῥήματος. Ἂν ἐκληφθῇ ὡς ἀντωνυμία, εἰς τί πρᾶγμα ἢ πρόσωπον θ' ἀναφέρεται; Ἴσως εἰς ἀσπίδα ἢ δόρυ ἢ κράνος, ὅπερ ἑλὼν ὁ Ξενοκράτης ἀφιέρωσεν ὡς τρόπαιον· ἀλλὰ τὸ *ελλεν*, μετὰ τοῦ ἑπομένου *κλάρῳ* ὂν συνεζευγμένον, παρέχει δυσκολίας τινάς.

— Νοτιοδυτικῶς τῷ Ὀλυμπιείῳ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ ἐν θέσει ἔνθα εὑρέθησαν ἄλλοτε ἐπιγραφαὶ εἰς Ἀπόλλωνα ἀναφερόμεναι καὶ χορηγικῶν μνημείων λείψανα, κατέκειτο ἠμελημένος ἐνεπίγραφος λίθος πεντελήσιος, ἔχων μῆκος ἑνὸς καὶ ἡμίσεος μέτρου αὐτόθι ἐν σκαφῇ θεμελίων εὑρεθεὶς καὶ κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν θραυσθεὶς εἰς πέντε τμήματα. Τὰ ἐπ' αὐτοῦ γράμματα εἶνε ἀρχαϊκὰ καὶ ἀβαθῆ διακοπτόμενα νῦν εἰς δύο μέρη, ὡς δεικνύει τὸ παρακείμενον σχεδίασμα αὐτοῦ. Ὁ κ. Σ. Α. Κουμανούδης ἐξετάσας τὰ γράμματα μετ' ἐπιμελείας ἀνέγνω τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα·

«Μνεμα τοδε Hες αρχες Πεισιστ(ρατος Hιππιο H)υιος
»θεκεν Απολλονος Πυθ(ιο) εν τεμενε»

αὐτὸ δηλ. ἐκεῖνο ὅπερ μνημονεύει ὁ Θουκυδίδης ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ (βιβλ. ϛ' κεφ. νδ') λέγων «Καὶ ἄλλοι τε αὐτῶν ἦρξαν τὴν ἐνιαυσίαν Ἀθηναίοις ἀρχὴν καὶ Πεισίστρατος ὁ Ἱππίου τυραννεύσαντος υἱός, τοῦ πάππου ἔχων τοὔνομα, ὃς τῶν δώδεκα Θεῶν βωμὸν τὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἄρχων ἀνέθηκε καὶ τὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Πυθίου. Καὶ τῷ μὲν ἐν τῇ ἀγορᾷ προσοικοδομήσας ὕστερον ὁ δῆμος Ἀθηναίων μεῖζον μῆκος (τοῦ βωμοῦ) ἠφάνισε τοὐπίγραμμα· τοῦ δ' ἐν Πυθίου ἔτι καὶ νῦν δῆλόν ἐστιν ἀμυδροῖς γράμμασι λέγον τάδε:

«*μνῆμα τόδ' ἧς ἀρχῆς Πεισίστρατος Ἱππίου υἱὸς*
»*θῆκεν Ἀπόλλωνος Πυθίου ἐν τεμένει.*»

Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος λίθος εἶνε τὸ γεῖσωμα τοῦ βωμοῦ καὶ ὁρίζει τὴν μέχρι τοῦδε ἀμφισβητουμένην θέσιν τοῦ ἱεροῦ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος. Τὸ ἀξιολογώτατον τοῦτο μνημεῖον ἀγορασθὲν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας κεῖται ἐν τῷ Βαρβακείῳ Μουσείῳ.

— Αἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφαὶ αἱ γινόμεναι ὑπὸ τῆς Γερμανικῆς κυβερνήσεως διεκόπησαν τὸν μῆνα τοῦτον. Γύψινα ἐκμαγεῖα τῶν ἀνευρεθέντων γλυπτικῶν ἔργων ἐγένοντο καὶ ἀπεστάλησαν εἰς Βερολῖνον.

— Αἱ ἀνασκαφαὶ θὰ ἐπαναληφθῶσιν ἐν Μυκήναις δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας περὶ τὰ μέσα ἢ τὰ τέλη προσεχοῦς Ἰουνίου· θὰ ἐξακολουθήσωσι δὲ ἀπὸ τῶν ἀτελῶν μειναςῶν ἀνασκαφῶν τοῦ κ. Σχλιέμαν καὶ θὰ προχωρήσωσι καὶ ἀλλαχοῦ. Τὰ ἑκάστοτε ἀνακαλυπτόμενα θ' ἀναγγέλλωμεν ἐν καιρῷ.

— Εἶχον στοιχειοθετηθῆ τὰ ἀνωτέρω περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἀκρόπολιν ἀνασκαφῶν ὅτε ἐγνώσθη ὅτι τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας εὑρέθησαν τρία μεγάλα τεμάχια ἐκ τῶν πλακῶν τοῦ θωρακείου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης, ἔχοντα ἀναγλύφους μορφάς, ἐν αἷς διακρίνονται τέσσαρες Νῖκαι καὶ ἓν τρόπαιον. Καὶ εἶναι μὲν βεβλαμμένα τὰ νέα τεμάχια, ἀλλ'εἶναι ὅμως σπουδαιότατα, διότι ἐνομίζετο ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων ὅτι πᾶσαι αἱ γωνιαῖαι μορφαὶ τοῦ Ναοῦ εἶχον ἀνευρεθῆ κατὰ τὰς πρώτας πρὸ ἐτῶν ἀνασκαφάς. Πλείονα καὶ λεπτομερέστερα ἐν τῷ προσεχεῖ τεύχει.

— Ὁ διευθυντὴς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ μουσείου τοῦ Λούβρου κ. Ῥαβαισσὼν ἀνακοινῶν ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 4 Μαΐου τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ γραμμάτων νεκρικὴν Λήκυθον παριστῶσαν γυναῖκα ἣν ἐνδύουσι δύο θεραπαινίδες, παρετήρησεν ὅτι τὰ ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι πένθιμα χρώματα ἦσαν τὸ ἐρυθρὸν καὶ τὸ λευκὸν ὅπως σήμερον τὸ ἰόχρουν καὶ τὸ μέλαν. Εἶναι δὲ λόγου ἄξιον νὰ γείνῃ γνωστὸν ἂν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἔβλεπον τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα μετὰ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως μεθ' ἧς καὶ ἡμεῖς. Διότι τινὰ ἔθνη ἄλλην γνώμην ἔχουσιν οἷον οἱ Ἄγγλοι, οὓς καὶ τὰ ζωηρότατα τῶν χρωμάτων δὲν ἐνοχλοῦσι διότι τὰ αἰσθάνονται ἄλλως ἢ ἡμεῖς.

— Ὁ κ. Λέων Ἑζὲ (Leon Heuzey) ἐν τῇ Ἑταιρίᾳ τῶν ἀρχαιολόγων τῆς Γαλλίας ἀνεκοίνωσεν εἰς τοὺς συναδέλφους του ἀνακάλυψιν, καθ' ἣν τὸ κόσμημα τὸ φερόμενον ὑπὸ τῶν κυριῶν σήμερον καὶ καλούμενον Suivez-moi ἦν γνωστὸν ταῖς ἀρχαίαις κυρίαις. Ἐν τούτῳ ἔγκειται ἡ διαφορὰ ὅτι τὸ σημερινὸν Suivez-moi εἶναι ταινία προσκεκολλημένη ὄπισθεν τοῦ πίλου ἢ ἀνηρτημένη ἀπὸ τοῦ τραχήλου καὶ κυματίζουσα εἰς τὸν ἄνεμον, ἐν ᾧ τὸ παλαιὸν ἦν παντοῖον εἰδῶν κόσμημα. Ὁ κ. Ἑζὲ εἶχεν ὑπ' ὄψιν ταῦτα λέγων ἀρχαῖον ἀμφορέα, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται γυναικεῖος πούς, οὗ τὸ πέλμα ἔχει ἐπιγραφὴν ΑΚΟΛΟΥΘΙ. Ὥστε αἱ ἀρχαῖαι κυρίαι ἦσαν ἀκριβέστεραι τῶν σημερινῶν· ἴδιος δὲ τρόπος τοῦ δεικνύειν τὸν πόδα ἀπεκάλυπτε τὴν κεχρυμμένην λέξιν ἢ πολλάκις καὶ τὴν ἀπετύπου ἐπὶ τῆς ἄμμου. Τὸ περίεργον δ' εἶναι ὅτι ὁ συρμὸς οὗτος διετηρήθη ἐπὶ πολὺ καὶ ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς λέγει ταῦτα ἐν *Παιδαγωγῷ* βιβλ. β' κεφαλ. ια' «Αἰσχρὰ γοῦν ἀληθῶς τὰ σανδάλια ἐκεῖνα, ἐφ' οἷς ἐστὶ τὰ χρυσᾶ ἄνθεμα· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἥλους ἑλικοειδῶς τοῖς καττύμασιν ἐγκατακρούειν ἀξιοῦσιν,

πολλαὶ δὲ καὶ ἐρωτικοὺς ἀσπασμοὺς ἐγχαράττουσιν αὐτοῖς, ὡς ἂν ἐκ τῆς ἐπιβάσεως ῥυθμίζουσαι τὴν γῆν καὶ τὸ ἑταιρικὸν τοῦ φρονήματος ἐκ τοῦ βαδίσματος ἐναποσφραγίσωνται.»

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα πέντε ἐγένοντο συνεδριάσεις πέντε δ' ἀνεγνώσθησαν ἀναγνώσματα.

Ὁ κ. Κωνστ. Βάμβας τακτικὸν πάρεδρον μέλος ἀνέγνω ἱστορικὴν μελέτην *περὶ Ἀλβανίας καὶ Ἀλβανῶν.*

Ὁ κ. Τιμολέων Ἀργυρόπουλος ὑφηγητὴς ἐνεργὸν τακτικὸν μέλος ἀνέγνω ὑπόμνημα *περὶ λαλοῦντος τηλεγράφου.*

Τοῦ κ. Σπυρ. Ζαμπελίου ἐπιτίμου μέλους ἐν Λιβόρνῳ ἀνεγνώσθη *γλωττολογικὴ ἐπίκρισις, περιπέτειαι τοῦ ῥήματος Θουράω.*

Τοῦ κ. Στεφάνου Βλαστοῦ ἀντεπιστέλλοντος ἐν Μασσαλίᾳ μέλους ἀνεγνώσθη διατριβὴ *περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐμπορίας ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας.*

Τοῦ κ. Γεωργίου Νέγκα ἐν Ζακύνθῳ ἀντεπιστέλλοντος μέλους ἀνεγνώσθη διατριβὴ *περὶ τοῦ τέλους τῆς Εὐρώπης ὑπὸ γεωλογικὴν ἔποψιν.*

Γενομένων τῶν ἀρχαιρεσιῶν τοῦ ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου ἀρχομένου ιγ' ἔτους ἐξελέγησαν·

Ἐπίτιμος πρόεδρος Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος, τακτικὸς πρόεδρος Θρ. Ἀγγελόπουλος Ἀθάνατος, ἀντιπρόεδροι Ἰω. Χ. Βάμβας καὶ Ν. Σολομός, γενικὸς γραμματεὺς Μ. Π. Λάμπρος, εἰδικοὶ γραμματεῖς οἱ Κ. Γ. Ξένος καὶ Εὐστρ. Ἰωαννίδης, ταμίας Σπ. Κονοφάος, ἐπιμελητὴς τῆς βιβλιοθήκης Π. Ι. Φέρμπος, διευθυντὴς τοῦ ἀναγνωστηρίου Α. Μάνος.

Μέλη δὲ τῶν διαφόρων ἐπιτροπῶν ἐξελέγησαν οἱ ἑξῆς·

Ἐπιτροπὴ Ἐξελεγκτική. — Φ. Παρασκευαΐδης, Εὔδοξος Στροῦμπος, Ἰ. Εὐκλείδης, Γ. Μολοχάδης, Δημ. Παπαγεωργίου, Κ. Χ. Βερσῆς, Δ. Ι. Φέρμπος.

Ἐπιτροπὴ Νεοελληνικῶν Ἀναλέκτων.— Π. Ι. Φέρμπος, Ἠλ. Τσιτσέλης, Δημ. Κυριακόπουλος, Ἀλ. Μωραϊτίδης.

Ἐπιτροπὴ πρὸς ἀγορὰν βιβλίων.— Ν. Μακκᾶς, Π. Λυκούδης, Α. Φραβασίλης, Εὐγ. Ζαλοκώστας.

Ἐπιτροπὴ πρὸς ἔκδοσιν βιβλίων. — Ἀθ. Παπαγεωργίου, Δ. Πατσόπουλος, Τιμ. Ἀργυρόπουλος, Ι. Καμπούρογλος.

Ἐπιτροπαὶ πρὸς ἐκλογὴν θεμάτων.—Α' Ἀ. Στούπης, Ν.Καλογερόπουλος, Σ. Χαλκοκονδύλης, Ἀ. Σουλτάνης.—Β' Τιμ. Λούης, Ἀ. Φαρσῆς, Ι. Κουμέλης, Α. Μανοῦσος, Ν. Γ. Πάσσαρης, Σπ. Παυλίδης, Γ. Βροῦτος, Τ. Κτενᾶς.

Κοσμήτορες τῶν Σχολῶν τῶν ἀπόρων παίδων ἐξελέγησαν:

Σχολὴ Ἀθηνῶν. Ἔφορος Στ. Δραγούμης, κοσμήτορες Μ. Κατσίμπαλης, Κ. Λαμπαδάριος, Μ. Ναύτης, Σ. Ἰωαννίδης, Ἐμμ. Δραγούμης, Τ. Ἀμπελᾶς.

Σχολὴ Σύρου. Κοσμήτορες: Π. Τσόλας, Ἐμ. Ψύχας, Α. Παπαδάμ, Κ. Σαλταμπάσης, ἀρχιμανδρίτης Μεθόδιος Παπαναστασόπουλος. — Ἐλεγκταί: Διον. Μαρῖνος, Ἐμμ. Λυκούδης, Σ. Μάτεσης.

Σχολὴ Καλαμῶν. Κοσμήτορες: Ἀρ. Πανταζόπουλος, Σπ. Δουκάκης, Ν. Στρατηγόπουλος, Δ. Καραγιάννης, Ι. Κηταριόλος. Ἐλεγκταί: Π. Ι. Λυκουρέζος, Γ. Γεωργαντάκης, Λ. Δεληγιάννης.

Σχολὴ Χαλκίδος. Κοσμήτορες: Ἀχ. Ἠλιάδης, Ν. Δ. Σιδερικούδης, Κ. Φιλάρετος, Ν. Δημητριάδης, Γ. Φιλάρετος. — Ἐλεγκταί: Ν. Ἐπισκόπου, Ι. Εὐστρατιάδης, Ἐμμ. Βαβέας.

Σχολὴ Ζακύνθου. Κοσμήτορες: Δ. Μαρτελάος, Δ. Σομερίτης, Φ. Καρρέρ, Ἰω. Μάργαρης, Γ. Καρβελλᾶς. — Ἐλεγκταί: Σ. Χ. Ῥαφτάνης, Δ. Μπάφας, Π. Χιώτης.

Σχολὴ Πατρῶν. Κοσμήτορες: Ν. Πάνου, Ν. Κορίλλος, Ἀ. Φραγκόπουλος, Α. Κοντογούρης, Κ. Γκολφινόπουλος. — Ἐλεγκταί: Μ. Βαμβακερός, Ο. Κρητικός, Α. Χοϊδᾶς.

Ὁ Σύλλογος συνῆψε σχέσεις πρὸς τοὺς ἐν Κεφαλληνίᾳ φιλοπροόδους Συλλόγους *Ἠῶ* καὶ *Ἐλπίδα.*

Ἐν τῷ Ἀναγνωστηρίῳ τοῦ Συλλόγου προσετέθησαν πλὴν τῶν ὑπαρχουσῶν ἐφημερίδων καὶ αἱ ἑξῆς γερμανικαὶ Kölnische Zeitung, Norddeutsche allgemeine Zeitung τοῦ Βερολίνου καὶ Deutsche Zeitung τῆς Βιέννης. Διὰ τούτων συνεποσώθη εἰς 104 ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν τοῦ Ἀναγνωστηρίου.

Ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 27 Ἀπριλίου τῆς Γαλλικῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ γραμμάτων ὁ κ. Λέων Ἑζὲ ἐποιήσατο εὐμενῆ περὶ τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου λόγον.

Ἡ τελετὴ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν ὀστῶν τοῦ ποιητοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου ἀνεβλήθη εἰς τὸν Σεπτέμβριον κριθείσης ἀκαταλλήλου τῆς νῦν ἐποχῆς πρὸς τοιαύτας τελετάς.

Ἐξελέγησαν μέλη ἐπίτιμα ὁ ἔξοχος ἄγγλος ἱστορικὸς κ. Ἐδουάρδος Φρήμαν, ὁ κ. Τισσὼ πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἐνταῦθα, ὁ κ. Οὐ. Καῖλερ διευθυντὴς τῆς Γερμανικῆς Σχολῆς, οἱ ἐν Ἰένᾳ καθηγηταὶ κκ. Πραΐερ καὶ Χαϊκελ καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ κκ. Ἑρρῖκος Χάϊνες, Ἑρρῖκος Σμὶθ, Ὀδυσσεὺς Γράντ, Ἰούλιος Χάου, Ἰωάννης Ἰάου, Πλίνυ Μὶλς, Οὐιλλιέλμος Στύουν, Ρ. Σίμψον, Ἰωσὴφ Χόρον, Ἔραστος Βροὺξ καὶ Νικόλαος Βιέριγκ. Ἔτι δὲ οἱ ἐν Σύρῳ κοσμήτορες τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων κκ. Ἐ. Ψύχας καὶ Ν. Παπαδάμ καὶ ὁ κ. Δ. Θωματίδης ἐνταῦθα.

Αἱ συνεδριάσεις τοῦ Συλλόγου ἔληξαν ἕνεκα τοῦ θέρους.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ᾈΣΜΑΤΑ *

1

Ἀρκαδία

Τούτη γῆς—βλάχα βλαχοῦλα—
τούτη γῆς τὴν ἔσκαβα
μὲ τὸ ἄσημο μαχαῖρι,
κι' ὅσο χῶ . . .—βλάχα βλαχοῦλα—
κι' ὅσο χῶμα ἔβγαλα
τῶβαλα 'ς τὴ ῥίζα μου,
γιὰ νὰ φτιά . . .—βλάχα βλαχοῦλα—
γιὰ νὰ φτιάσω πέρασμα
πέρασμα προσπέρασμα,
νὰ περνᾶν—βλάχα βλαχοῦλα—
νὰ περνᾶν ἑφτὰ πασάδαις
δεκοχτὼ μπουλουμπασιάδαις,
νὰ περνᾷ—βλάχα βλαχοῦλα—
νὰ περνᾷ ἡ παληά μ' ἀγάπη
νά με λυπηθῇ κομμάτι.

2

Ἀρκαδία

Ἀμπῆκαν ἡ ἄσπραις 'ς τὸ χορὸ
σὰν τὴ βαρκοῦλα 'ς τὸ γιαλό·
μὰ 'μπῆκε μιὰ μὰ 'μπῆκαν δυό,
'μπῆκ' ἡ ἀγάπη π' ἀγαπῶ,
'ς ἀλλοῦ χεροῦλι πιάστηκε
καὶ 'μένα μ' ἀπαράτησε.
Φεύγ' ἀπ' αὐτοῦ κ' ἔλ' ἀπ' ἐδῶ
μ' 'μένανε ποῦ σ' ἀγαπῶ,
νὰ μή σε χεροπιάσουνε
καί σε σφιχταγκαλιάσουνε,
καὶ σφίξουν τὰ δακτύλια σου
καὶ 'βγοῦν τὰ δαχτυλίδια σου.

* Ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς Περικλέους Γ. Ζερλέντου.

3

Ἀρκαδία

Ἀπ' τὴν Πόλι καταιβαίνω
σὲ περιβολάκι 'μπαίνω
'βρίσκω τὰ κλαριὰ περίσσια
λεμονιαὶς καὶ κυπαρίσσια,
βρίσκω μιὰ μηλιὰ 'ς τὴ μέση
'ποῦ ῥαΐζουνταν νὰ πέσῃ.
Πά' ὁ νηὸς νὰ κόψῃ μῆλο
καὶ μαραίνεται τὸ φύλλο
—Μή μου κόβεις, νηέ, τὸ μῆλο
καὶ μαραίνεται τὸ φύλλο·
τἄχει ἀφέντης μετρημένα
κ' ἡ κυρὰ λογαριασμένα
'ς τὸ χαρτὶ καὶ 'ς τὸ δεφτέρι
μὲ τὸ παχουλό της χέρι.

4

Ἀρκαδία[1]

Ὁ Καβουρῖνος μῶστειλε νὰ 'πὰ νά μ' ἀνταμώσῃ
νὰ 'πᾶμε νὰ πατήσωμε 'ς τὸ Ῥοηνὸ ἕνα 'σπίτι
νὰ πάρουμ' ἄσπρα καὶ φλουριὰ, φλουριὰ καὶ ῥουμπουκιέδαις·
νὰ πάρουμε τὴν τσούπα του τὴ δόλια Παναγιώτα,
πῶχει λαιμὸ γιὰ τὰ φλουριά, μεσοῦλα γιὰ ζουνάρι
καὶ δάκτυλα μασουρωτὰ γιὰ πέντε δαχτυλίδια.

5

Ἀμοργός.

'Σὲ δενδρὶ 'σὲ τριὰ κλωνάρια
κάθουνται τριὰ παλληκάρια,
καὶ μιὰ κόρη ἐρωτεμμένη
κάθεται 'ψηλὰ καὶ 'φαίνει,
καὶ διαλέγει τὸ μετάξι
μὲ τὸ νοῦ καὶ μὲ τὴν τάξι,
καὶ διαλέγει τὰ μασούρια
μὲ σκοποὺς καὶ μὲ τραγούδια.

«Παλληκάρια μ' άφ' τὰ ξένα
λυπηθῆτέ με καὶ 'μένα
ποῦμαι ἡ δόλια χρυσοχέρα,
Οἰκονόμου θυγατέρα.
Νὰ κεντήσω 'να μαντήλι
νὰ σκουπίζεσθε 'ς τὰ χείλη,
νἄχῃ γύρω γύρω τράναις
καὶ 'ς τὴν ἄκρια μαντζουράναις,
καὶ μιὰ λεμονιὰ ς' τὴν μέση
νὰ λυγίζεται νὰ πέσῃ.»
—Λεμονιὰ λεμόνισέ με
δυὸ λεμόνια χαρισέ με.
—'γὼ ποτίζω 'γὼ σκαλίζω
μὰ λεμόνια δὲ χαρίζω,
γιατί τἄχω μετρημένα
'ς τὸ δεφτέρι περασμένα.»

6

Μιὰν ἡμέραν ἦτο σκόλη ἦτο καὶ ψιλὴ βροχὴ
καὶ 'καθούμουν ἡ καυμένη εἰς τὸ 'σπίτι μοναχή·
ἦρτε ὁ νηὸς ὅπου μὲ 'γάπα καί μου 'πῆρε τὸ φιλὶ
—Τὸ φιλὶ δὲν εἶναι κρῖμα, εἶναι πρᾶμμα φυσικὸ
καὶ ἐγὼ θά σού το πάρω ποῦμαι καὶ πνευματικός.
—Σώπα, σώπα, δάσκαλέ μου, μὴν τ' ἀκούσῃ ἡ γειτονιὰ
καί το 'ποῦνε τοῦ Δεσπότη καί σου κόψει τὰ μαλλιά.
—Σά μου κόψει τὰ μαλλιά μου δέ μοο κόβει τὴ ζωή·
ἀπ' τὰ χέρια μου δὲ φεύγεις κορασίδα τρυφερή.
Τρέχει τρέχ' ἡ κορασίδα τὸ Δεσπότη νὰ εὑρῇ
κι' ὁ Δεσπότης ἔπεισέ την καί της 'πῆρε τὸ φιλί.

7

'Πάνω 'ς τὸ τρίκορφο βουνὸ
μάννα καὶ θυγατέρα δυό.
'Επλέκαν τὸν ἀμάραντο
καὶ τἀρσενικοβότανο·
καὶ 'κεῖ βρίσκουν 'ναν ἄρρωστο
καὶ κείτουντ' ἀπ' τὸν Αὔγουστο.

—Τσατσοῦλά μ', κι' ἄς τον 'πάρωμε
τὸν ἄρρωστο 'ς τὸ 'σπίτι μας.
—Μωρή, τί θά τον κάνωμε
'ποῦ 'μεῖς ψωμὶ δὲν ἔχομε.
— Μάννα μ', τὸ μειραδάκι μου,
μὲ φτάνει ἐμὲ καὶ 'κεῖνονε.
—Μωρὴ τί θά τον κάνομε
ποῦ ροῦχα 'μεῖς δὲν ἔχομε;
—Μάννα μ' τὸ κρεββατάκι μου
μὲ φτάνει ἐμὲ καὶ 'κεῖνονε.
—Κ' ἔπειτα 'σάν τον 'πάρομε
τί θά τον ἀποκάμομε ;
—Ὅταν τον ἀναῤῥώσωμε
θά τονε στεφανώσωμε.

8.

Τοῦ Κωσταντῆ ἡ μάννα κλαῖ καὶ κλαῖ γιὰ τὸν υἱγιό της
—Γυιέ μου καὶ ποῦ βραδειάζεσαι καὶ ποῦ λαμπροφορένεις;
—'Σ τὴ φυλακὴ βραδειάζομαι καὶ 'κεῖ λαμπροφορένω
—Θαμμάζομαί σε, Κωσταντῆ, ποῦσουν καὶ παλληκάρι
πῶς δέν την σπᾷς τὴ φυλακὴ νὰ γείνῃς φυλακάρης.
—Θαρρεῖς, μάννα, κ' ἡ φυλακὴ πῶς εἶν' περιβολάκι
νἄχῃ μηλαὶς καὶ νεραντζιαὶς δάφναις καὶ μερσινίτσαις;
ἔχει περούνια καὶ καρφιὰ καὶ πόρταις σιδερένιαις·
κι' ὅταν ἀνοίξουν τὰ κλειδιὰ καὶ στηλωθοῦν ἡ πόρταις,
θαρρῶ πῶς θά μὲ πάρουνε νὰ 'πὰ νά με κρεμάσουν.

9.

Ἕνα Φραγκάκι ἀφ' τὴ Φραγκιὰ
μοῦ 'μήνυσε πῶς μ' ἀγαπᾷ
μοῦ στέλλει μῆλα τέσσερα
σεντόνια δεκατέσσερα
μοῦ στέλλει κτένει καὶ γυαλὶ
κ' ἕνα καπέλλο καναρί·
τὸ κτένι νὰ κτενίζωμαι
καὶ τὸ γυαλὶ νὰ βλέπω,
καὶ τὸ καπέλλο νὰ φορῶ
τὸ νέο ν' ἀπαντέχω.

10

Ὅσοι τὸ χορὸ κρατεῖτε
'φηκραστεῖτέ μου νὰ ζῆτε,
νά σας 'πῶ γιὰ μιὰν ἀγάπη
πίκραις βάσανα π' ἐχάθη,
πίκραις βάσανα καὶ λόγια
καὶ καϋμοὶ καὶ μυρολόγια
'π' ἀγαπῶ 'να χελιδόνι
κι' ἡ μαννοῦλά του μαλόνει
τὸ μαλόνει τὸ τσιτσιρίζει,
τὴν καρδοῦλά μου ῥαΐζει.

11

Ὦ Ἥλιε μου χαμήλωσε καὶ 'πάρε τὴ γραφή μου
περικαλῶσε νά την 'πᾷς 'κεῖ ποῦνε τὸ πουλί μου·
καὶ σάν την πιάση τὴ γραφὴ καὶ σάν την ἀναγνώσῃ
πίκραις καὶ μαῦρα δάκρυα τὸ στῆθος θὰ γεμώσῃ·
καὶ σὰν τὴν ἔκαγα κ' ἐγὼ μὲ τὴν ψυχὴ 'ς τὸ στόμα,
λιγοθυμιὰ μοὐρχούντανε κι' ἀκούμπαγα 'ς τὸ στρῶμα.

12

Κίτρινο λουλουδάκι μου,
πότε θὰ κοκκινίσῃς
γιὰ νά με παρηγορήσῃς
— Τὸ Μάϊ τὸ μῆνα βγαίνω 'γὼ
τότε θὰ κοκκινίσω
γιὰ νά σε παρηγορήσω.
Καρσὶ 'ς τὰ παραθύρια σου
θὰ στήσω τὸν όντά μου·
τράβα το γερόντισσά μου.
Νὰ θρέψω τὸ κουκοῦλί μου
νὰ βγάλω τὸ μετάξι
νά σε πάρω μὲ τὴν τάξι·
νὰ βγάλω λίτραις ἑκατὸ
κι' ὀκάδες πέντε δέκα
πῶς νά σ' ἔπαιρνα γυναῖκα.

Μὰ 'πῆρε ὁ νηὸς τὰ βώδια του
καὶ πάει 'ς τὸ χωράφι
τὸ τριαντάφυλλο μὲ τἄνθη·
Παίρνει κ' ἡ κόρη τοῦ πάει ψωμὶ
γιὰ νὰ φάνε καὶ νὰ πιοῦνε
καὶ νὰ γλυκοφιληθοῦνε
— Ἄφσε, βρὲ νηὲ, τὰ βώδια σου
κ' ἔλα νὰ φᾷς νὰ πιοῦμε
καὶ νὰ γλυκοφιληθοῦμε.
Κι' ἄρχεψε ὁ νηὸς τὰ μέτωρα
κ' ἡ κόρη τὰ παιγνίδια
ποῦ νά τους φᾷν τὰ 'φίδια.

13

Πατήσανε τὰ Βέρβενα—μῶρ' σήμερα—
τὸ βγάνανε τιβάνι
καϋμένε Ντελιγιάννη.
'Πῆραν φλωριὰ—μῶρ' σήμερα—
'πῆραν μαργαριτάρια,
τρεχᾶτε παλληκάρια.
σᾶς 'πῆραν μία νηόνυφη—μῶρ' σήμερα—
τριῶν μηνῶ νυφοῦλα
μώρ' Βερβενοτοποῦλα.
'μπροστὰ τὴν πᾶν δὲν περπατεῖ—μῶρ' σήμερα—
'πίσω καὶ κοντοστέκει,
χαρᾶς τον 'ποῦ τὴν ἔχει.
Περπάτει ἄστρι περπάτει αὐγὴ—μῶρ' σήμερα—
περπάτει νηονυφοῦλα
μώρ' Βερβενοτοποῦλα,
Μὴ σὲ βαροῦνε τὰ φλωργιὰ—μῶρ' σήμερα—
καὶ τὰ μαργαριτάρια
—τρεχᾶτε παλληκάρια.—
Δέ με βαραίνουν τὰ φλωριὰ—μῶρ' σήμερα—
καὶ τὰ μαργαριτάρια
—τρεχᾶτε παλληκάρια.—
Μόν' μὲ βαραίνει τὸ παιδὶ—μῶρ' σήμερα—
ποῦ τἄφησα 'ς τὴν κούνια
μώρ' Βερβενοτοποῦλα.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ. — Ὁ Παῦλος Μυσσὲ ἀδελφὸς τοῦ γνωστοτάτου Γάλλου ποιητοῦ Ἀλφρέδου Μυσσὲ ἐδημοσίευσε περίεργον αὐτοβιογραφίαν τοῦ ἀδελφοῦ του μετ' ἀνεκδότων ὅλως ποιημάτων καὶ ποιητικῶν δοκιμίων.

— Ἡ Βασίλισσα Βικτωρία μαθοῦσα ὅτι σώζονται τρεῖς νεάνιδες συγγενεῖς τοῦ διασήμου συγγραφέως τοῦ *Ροβινσῶνος* Δανιὴλ Φόε, διέταξεν ὅπως ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτῆς ταμείου χορηγῆται ἐτησία εἰς ἑκάστην σύνταξις ἐξ 75 λιρῶν στερλινῶν.

— Ἐν Λονδίνῳ ἐπωλήθη συλλογὴ αὐτογράφων 28,500 φράγκων, ἐν οἷς ἓν τοῦ Νεύτωνος πωληθὲν 1500 φρ. καὶ ἓν τοῦ Πασχὰλ τῆς αὐτῆς τιμῆς· ἓν τοῦ Ὀλιβιέρου Κρόμβελ ἐπωλήθη 1105 φρ. ἓν τοῦ Ἐρρίκου Η' 1000 φρ., ἓν τοῦ Γαλιλαίου 695 φρ. ἓν τοῦ Σαβοναρόλα 600 φρ. κτλ.

— Ἡ Σκωτία ἑώρτασε κατ' αὐτὰς τὴν ἑκατονταετηρίδα τοῦ διασημοτάτου αὐτῆς ποιητοῦ Ῥοβέρτου Πούρους δι' ἀγάλματος ἀνεγερθέντος ἔν τινι τῶν πλατειῶν τῆς Γλασκόβης, γενομένου διὰ συνεισφορᾶς ἧς μετέσχον μόνον οἱ Σκῶτοι ἐργάται. Διότι ὁ Ῥοβέρτος ἦν ἐργάτης τὸ πρῶτον, μετακομίζων λίθους διὰ χειραμάξης, καθ' ὅλην δὲ τὴν ζωήν του ἐπάλαιε κατὰ τῆς πενίας.

— Ἓν τῶν μεγίστων ἀγγλικῶν περιοδικῶν τὸ Contemporary ἤλλαξε διεύθυνσιν καὶ μετέβη εἰς τὰς χεῖρας ἑταιρίας, ἧς πολλὰ μέλη ἀνήκουσιν εἰς τὴν μεθοδιστικὴν διαμαρτυρομένην αἵρεσιν. Τὸ νέον αὐτῆς ὄνομα ἔσται *ΙΘ' Αἰὼν* καὶ συντάκται ἀναφέρονται οἱ ἐξοχώτεροι Ἄγγλοι συγγραφεῖς ἐν οἷς ὁ Τύνδαλλ, Τέννυσον, Οὔξλεϋ, ὁ καρδινάλιος Μάννιγκλ.

* * *

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ. — Κατά τινα σημείωσιν τοῦ καθηγητοῦ τῆς χημείας κ. Ἀ. Χρηστομάνου περιεχομένην ἐν τῇ «ἐκθέσει περὶ τῶν πεπραγμένων ἐν τῷ στατιστικῷ συνεδρίῳ τῆς Βουδαπέστης ὑπὸ τοῦ τμηματάρχου κ. Α. Μανσόλα» τὰ ἑξῆς μεταλλικὰ ὕδατα ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι.

Α') *Ἀεριοπηγαί.* Ἐν Μήλῳ εἰς θέσιν Προβατᾶ ἔχουσα ἀεριῶδες ἀνθρακικὸν ὀξὺ καὶ ὑδρόθειον θερμοκρασίας 28⁰. Ἐν Κύθνῳ εἰς θέσιν Λάκκος, ἔχουσα θερμὸν ἀέρα καὶ ἀνθρακικὸν ὀξύ. Ἐν Σουσάκια ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου ἔχουσα ὑδροθειικὸν καὶ ἀνθρακικὸν ὀξὺ 45⁰. Β')· *Ὀξυανθρακικά.* Ἐν Μήλῳ (Πρωτοθάλασσα) καὶ ἐν Γυθείῳ (Σκούταρι.) Γ') *Ἀλκαλικά.* Ἐν Ἄνδρῳ (ὕδωρ Ἀποικιῶν), ἐν Ἑρμιόνῃ (ἅγ. Ἀνάργυροι), ἐν Καστριωτίσσῃ (Μαυρολιθάριον Παρνασσίδος) καὶ ἐν Αἰδηψῷ μία τῶν τεσσάρων πηγῶν. Δ') *Ἁλιπηγαί.* 1) Χλωριοῦχοι, ἐν Ἀλῆ Τζελεπῆ Πατρῶν 36⁰, ἐν Ἐλευσῖνι, ἐν Μήλῳ (Κακὴ Σκάλα, Θερμιτιὰ), ἐν Ἀργολίδι δύο θερμαὶ πηγαί, ἐν Κρεμαστῇ Λαρίσσῃ Φθιώτιδος θερμή, ἐν Παραλίᾳ Ὀποῦντος Λοκρίδος, ἐν Λουτρα-

κίῳ δύο πηγαί, ἐν Κατακώλῳ (ἀκρωτήριον Ἰχθύος), ἐν Κύθνῳ (Κάκαβος) θερμή, ἐν Κεγχρεαῖς (λουτρὰ Ἀφροδίτης), ἐν Βάρῃ ἐν ταῖς ὑπωρείαις τοῦ Ὑμηττοῦ, ἐν Πάρῳ (ἅγ. Ἀνάργυροι) 2) Θειικαὶ νατριοῦχοι ἐν Θερμοπύλαις, Θήρᾳ, Φρεαττύϊ Πειραιῶς. 3) Θειικαὶ μαγνησιοῦχοι ἐν Μήλῳ ἀνατολικῶς τοῦ Κάστρου, ἐν Αἰγίῳ (ὕδωρ Ἀστυνομίας) καὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ (Λιγουριὸ) κρήνη Ἀσκληπιοῦ. Ε') *Σιδηροῦχα* ἐν Κυθήροις, Ἀετῷ Ἀκαρνανίας, Θερμοπύλαις, Μήλῳ, Καρυουπόλει Λακωνίας ὕδωρ μέλαν. ϛ') *Θειοῦχα* ἐν Κυλλήνῃ, ἐν Μεθάνοις (Βρωμολίμνη), ἐν Ὑπάτῃ, Σκιλλοῦντι Ὀλυμπίας (Καϊάφα), ἐν Μήλῳ δύο (Μανδράκι καὶ Κάλαμος), ἐν Ζακύνθῳ, ἐν Νέᾳ Καμένῃ Θήρας, ἐν Αἰδηψῷ, ἐν Πολιανοῖς (Βρωμόβρυσι) παρὰ τὴν Μεγαλόπολιν, ἐν Σκουτάρει (Γυθείου), ἐν Κύθνῳ (ἅγ. Ἀνάργυροι), ἐν Κεφαλληνίᾳ (ἁγία Ἐλεοῦσα).

— Ἡ ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν τοῦ Ταυρίνου θὰ δώσῃ κατὰ πρῶτον τῷ 1879 βραβεῖον ἐκ 12000 φρ. εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἐν τῇ τετραετίᾳ ἐποιήσατο τὴν ἀξιολογωτέραν ἀνακάλυψιν ἢ ἐδημοσίευσε τὸ καλλίτερον βιβλίον περὶ τῆς φυσικῆς ἱστορίας, τῶν μαθηματικῶν, τῆς χημείας, τῆς φυσιολογίας καὶ παθολογίας ὡς ἐπίσης τῆς γεωλογίας, τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς ἀπογραφικῆς. Τὸ βραβεῖον τοῦτο ἔσται διεθνές.

— Νέα ὑποβρύχιος σύραγξ μελετᾶται νῦν ἐν τῷ στενῷ τῆς Γιβραλτάρης, ἥτις θὰ ἑνώσῃ τὴν Εὐρώπην μετὰ τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ δαπάνη τοῦ ἔργου θὰ ὑπερβῇ τὰ 100,000,000 φράγκων, αἱ δ' ἐργασίαι θὰ ἀρχίσωσιν ἀπὸ μὲν τῆς Ἱσπανίας ἀπὸ τῆς πόλεως Ἀλγέρια, ἀπὸ δὲ τῆς Ἀφρικῆς ἀπὸ τοῦ Ταγκέρ.

— Κατὰ μίμησιν τοῦ Λονδίνου πρόκειται καὶ οἱ Παρίσιοι νὰ ἑνωθῶσι δι' ὑπογείου σιδηροδρόμου. Γάλλοι μηχανικοὶ μετέβησαν εἰς Λονδῖνον, καὶ ἐσπούδασαν τὸ σύστημα τοῦτο, τὸ δὲ δημοτικὸν συμβούλιον ἀπέστειλεν ἐπιτροπὴν ἐκ τεσσαράκοντα συμβούλων. Ἡ δαπάνη θὰ ἀνέλθῃ εἰς 150 ἑκατομμύρια φράγκων, τὸ δὲ ἡμερήσιον εἰσόδημα εἰς 140,000 φρ.

* *
*

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ. — Ὁ ὑπὸ τοῦ Ἐδουάρδου Στάμφορδ ἐκδοθεὶς ἐν Λονδίνῳ ἐθνολογικὸς χάρτης τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἑλλάδος μετεφράσθη καὶ γαλλιστὶ εὑρισκόμενος παρὰ τῷ βιβλιοπώλῃ τῶν Παρισίων E. Dentu. Ὡς γνωστὸν ὁ αὐτὸς χάρτης μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ κ. Ἡρ. Λαζαρίδου ἐπανορθωθεὶς ἐν πολλοῖς.

— Ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις *ἐθνογραφία καὶ στατιστικὴ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος* ὑπὸ τοῦ κ. Φ. Βιαγκόνη διαμείναντος ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Τουρκίᾳ ὡς ἀρχιτέκτονος καὶ μηχανικοῦ τῶν σιδηροδρόμων. Συνοδεύεται δὲ ὑπὸ χρωμολιθογραφικοῦ πίνακος περιέχοντος τροποποιήσεις καὶ διορθώσεις ἐπὶ τῶν ἤδη παραδεδεγμένων βάσεων περὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Αἱ πληροφορίαι αὗται τοῦ κ. Βιαγκόνη συνελέγησαν ἐπὶ τόπου καὶ βασίζονται ἐπὶ κειμένων αὐθεντικῶν καὶ ἀναμφισβητήτων.

Κατὰ τὸν κ. Βιαγκόνην ὁ πληθυσμὸς τῶν ὑποτελῶν τῷ Σουλτάνῳ κατοίκων τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἀνέρχεται εἰς 9,625,000 διανεμόμενος ὡς ἑξῆς·

Κατὰ φυλὰς

Τοῦρκοι	650,000	Κροάται	75,000
Ἕλληνες	3,700,000	Ἐρζεγοβίνιοι	140,000
Βούλγαροι	3,100,000	Σέρβοι	550,000
Ἀλβανοὶ	520,000	Ἀρμένιοι	110,000
Κιρκάσιοι	200,000	Βλάχοι	90,000
Τάταροι	100,000	Ἰουδαῖοι	80,000
Μουσουλμανικὰ φῦλα	310,000		
		Τὸ ὅλον	9,625,000

Κατὰ θρησκείαν

Χριστιανοί.	Ὀρθόδοξοι	7,765,000	
	Καθολικοὶ	360,000	
	Ἀρμένιοι γρηγοριανοὶ	110,000	8,135,000
Μουσουλμάνοι			1,410,000
Ἰουδαῖοι			80,000
			9,625,000

Οἱ δ' ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ Ἕλληνες διανέμονται ὡς ἑξῆς

Ἤπειρος καὶ κάτω Ἀλβανία	1,600,000
Θεσσαλία	500,000
Μακεδονία	600,000
Θρᾴκη (ἄνευ Κωνσταντινουπόλεως)	500,000
Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ ἀκτὴ τοῦ Βοσπόρου	500,000
	3,700,000

Ἐξετάζων δὲ καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Ἀρχιπελάγους, Κρήτῃ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ συμποσεῖ τοὺς ἐν τῇ Τουρκίᾳ καὶ τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι Ἕλληνας εἰς 7,800,000 ὡς ἑξῆς

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος	1,600,000
Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία ὡς ἄνω	3,700,000
Μικρὰ Ἀσία	2,000,000
Κρήτη, Κύπρος καὶ λοιπαὶ νῆσοι	500,000
Τὸ ὅλον	7,800,000.

Ἐν τούτοις δὲν συμπεριλαμβάνονται οἱ Ἕλληνες οἱ διεσπαρμένοι ἐν τῇ Μαύρῃ Θαλάσσῃ, τῷ Λιβάνῳ, τῇ Ῥωμουνίᾳ κἀλ.

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ.—Ὁ ἀριθμὸς τῶν κατὰ τὸ ἐνεστὼς θέρος ἐγγεγραμμένων φοιτητῶν τῆς φιλολογίας, ἱστορίας καὶ φιλοσοφίας ἐν τοῖς πρωσσικοῖς πανεπιστημίοις ἀνέρχεται εἰς 698.

—*Ἑλληνικαὶ φυλακαί.* Κατὰ τὰς ἐπισήμους παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐσωτερικῶν πληροφορίας τῆς ὑπηρεσίας, ἡ ὅλη χωρητικότης τῶν ποινικῶν καὶ ἀνακριτικῶν τῆς Ἑλλάδος φυλακῶν ἀναβιβάζεται εἰς 4402 τετραγωνικὰ μέτρα, ἐντὸς τῶν ὁποίων κατὰ τὰ τέλη τῆς πρώτης τριμηνίας τοῦ 1877 ἔζων 4136 ἄνθρωποι, κατάδικοι καὶ ὑπόδικοι. Αἱ φυλακαὶ αὗται διαιροῦνται ὑπὸ τῆς *Ἐφημερίδος τῶν Φυλακῶν* (Μαΐου 1877), εἰς δύο κατηγορίας, ὧν ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει τὰς φυλακὰς τὰς διατελούσας ὑπὸ πολλῷ χείρονας ὅρους (διότι πράγματι ὑπάρχουσι καὶ τοιοῦτοι), ἡ δὲ δευτέρα τὰς διατελούσας ὑπὸ ὅρους ἧττον ὀλεθρίους.

Α' Κατηγορία.

Φυλακαὶ	Μενδρεσὲ ἐν Ἀθήναις	170	μέτρα	213	κρατούμενοι
»	Τριπόλεως	180	»	212	»
»	Ναυπλίας (Ἀκροναυπλίας)	440	»	503	»
»	Σπάρτης	180	»	204	»
»	Καλαμῶν	275	»	296	»
»	Πύλου	304	»	341	»
»	Κυπαρισσίας	140	»	141	»
»	Κεφαλληνίας	129	»	186	»
»	Ζακύνθου (Σωφρονιστήριον)	266	»	313	»
»	Ῥίου	240	»	248	»
»	Πατρῶν	100	»	125	»
	ὅλον	2324		2782	

Β' Κατηγορία.

Φυλακαὶ	Γκαρπολᾶ ἐν Ἀθήναις	230	μέτρα	202	κρατούμενοι
»	(Θεραπευτήριον ἰδιαίτερον)	—	»	(21)	»
»	Ναυπλίας (Παλαμηδίου)	200	»	183	»
»	Λαμίας	140	»	29	»
»	Ἀμφίσσης	97	»	59	»
»	Χαλκίδος (3 φυλακαὶ)	270	»	195	»
»	Μεσολογγίου	160	»	110	»
»	Σύρου	120	»	67	»
»	Κερκύρας (Σωφρονιστήριον)	220	»	178	»
»	» ἐν τῇ πόλει	60	»	14	»
»	» Ἀνακριτικαὶ	110	»	12	»
»	Λευκάδος	105	»	40	»
«	Ἰθάκης	186	»	118	»
»	Ζακύνθου (Λοιμοκαθαρτήριον)	90	»	56	»
»	Πύργου	100	»	70	»
	ὅλον	2078		1354	»

Ἐὰν συγκρίνωμεν τὴν χωρητικότητα καὶ τὸν πληθυσμὸν τῶν φυλακῶν τῆς πρώτης κατηγορίας πρὸς τὴν χωρητικότητα καὶ τὸν πληθυσμὸν τῶν τῆς δευτέρας, ἐνῷ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπὶ 2324 μέτρων ζῶσιν 2782 ἄνθρωποι, ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπὶ 2078 μέτρων ὑπάρχουσι 1354. Ἑπομένως λαμβανομένης ἐκ τῶν ἐνόντων ὡς μονάδος ἀτυχοῦς, ἑνὸς μέτρου πρὸς πάντα ἄνθρωπον, ἰδοὺ ὅτι τὸ ταχύτερον ἐνώπιον τῆς ἀρχομένης θερμῆς τοῦ ἐνιαυτοῦ ὥρας πρέπει νὰ μεταβιβασθῶσιν ἐκ τῶν φυλακῶν τῆς πρώτης κατηγορίας εἰς τὰς τῆς δευτέρας 458 ἄνθρωποι.

— *Κατάδικοι ἐν Ἑλλάδι.* Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς φυλακαῖς κρατουμένων (4136) ἀποτελεῖ τὸ 352ον τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ (1,457,894 κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1870). Ἡ ἀναλογία αὕτη φυσικῶς ἐκπίπτει, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν μόνου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν καταδίκων (3351), διότι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελοῦσιν οὗτοι τὸ 435ον. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, τὸ σύμπτωμα ἀμφοτέρωθεν εἶναι ἀξιοπαρατήρητον.

Οἱ κατάδικοι τῆς Ἑλλάδος δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς ἓξ κλάσεις, ἐξ ὧν ἡ πρώτη περιλαμβάνει 53 καταδεδικασμένους εἰς θάνατον, ἡ δευτέρα 161 καταδεδικασμένους εἰς ἰσόβια δεσμά, ἡ τρίτη 1017 καταδεδικασμένους εἰς πρόσκαιρα δεσμὰ (ἀπὸ 10—20 ἐτῶν), ἡ τρίτη 1198 καταδεδικασμένους εἰς εἱρκτὴν (5—10 ἐτῶν), ἡ τετάρτη 480 καταδεδικασμένους εἰς φυλάκισιν 2—5 ἐτῶν καὶ ἡ πέμπτη 812 καταδεδικασμένους εἰς φυλάκισιν μικροτέραν (3 ἡμερῶν μέχρι δύο ἐτῶν).

— Ὁ ὁλικὸς πληθυσμὸς τῆς Γερμανίας ἀνέρχεται κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν εἰς 42,727,260 ψυχῶν, ἐξ ὧν 20,986,843 ἄνδρες καὶ 21,740, 407 γυναῖκες. Ἐκ τούτων ἐν Πρωσσίᾳ κατοικοῦσιν 25,742,414. Ἡ αὔξησις ἀπὸ τῆς τελευταίας ἀπογραφῆς εἶναι 1,668,468 ἤτοι 1 τ. $^0/_0$.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1877 ΜΑΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλῖψις	750,67 χμ.		Μέση θερμοκρασία	20,62	
Μεγίστη »	757,79	(τὴν 31ην)	Μεγίστη »	30,0	(τὴν 14ην)
Ἐλαχίστη »	742,74	(τὴν 19αν)	Ἐλαχίστη »	9,5	(τὴν 4ην)

Ἡμέραι βροχῆς 9 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 33,10 χμ.) ἀστραπῶν 5 βροντῶν 2.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 12 ἡμέρας ΝΔ, 8 Δ, 3 ΒΔ, 5 ΒΑ, 3 Ν.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΤΟΣ Α'	30 ΙΟΥΝΙΟΥ 1877	ΤΕΥΧΟΣ 6

ΦΑΝΑΡΙΩΤΙΚΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΑ

Υπο ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΘΩΜΑ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΟΥΡΟΥΖΗΣ

Τοὺς βίους τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν Ἑλλήνων πολιτικῶν, τῶν κοινῶς *Φαναριωτῶν* καλουμένων, ὀφείλομεν ἀκριβῶς νὰ ἐξετάσωμεν, διότι ἐν αὐτοῖς δυνάμεθα ν' ἀνεύρωμεν πλεῖσθ' ὅσα δυνάμενα νὰ ὠφελήσωσιν ἡμᾶς ἔτι καὶ νῦν. Πράγματι ἀπηλλαγμένοι τῶν ἀνθιστορικῶν ἐκείνων ἰδεῶν, δι' ὧν εἰσι πολλοὶ προκατειλημμένοι, μετὰ τῆς δεούσης ἀμεροληψίας καὶ ἀκριβείας ἐρευνῶντες τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ πολιτικοῦ αὐτῶν βίου, δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἐν αὐτοῖς οὐ μόνον πολιτικὴν δεινότητα ἐν τῇ διεξαγωγῇ μεγάλων ζητημάτων, ἀλλὰ καὶ ἄκραν φιλοπατρίαν, ἀρετάς, ἃς παραβλέψαντες οἱ ἐξ ἀντιπαθείας ἢ ἐκ συμφέροντος ἀνάξιοι τοῦ ὀνόματος ἱστορικοῦ, ἐζήτησαν ν' ἀμαυρώσωσι τὰ ὀνόματα αὐτῶν διὰ σειρᾶς κακῶν πράξεων, διὰ σωροῦ ὑβριστικῶν ἐπιθέτων κοσμήσαντες τὰς τοῦ βίου αὐτῶν ἀφηγήσεις. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἄλλοτε.

Προκειμένου δὲ ἤδη νὰ δημοσιεύσωμεν ἔγγραφά τινα ἀναφερόμενα μὲν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Μουρούζην παραχωρηθέντα δ' ἡμῖν παρὰ τοῦ διακεκριμένου φίλου κ. Ματθαίου Παρανίκα, κρίνομεν δέον νὰ προτάξωμέν τινα περὶ τῶν φαναριωτῶν ἡγεμόνων, ἀποσπῶντες τεμάχιά τινα ἐκ τῆς περὶ τούτων ἀνεκδότου ἡμῶν διατριβῆς.

«. . . . . . Κατορθώσας οὕτως ὁ Ἕλλην τοῦ Φαναρίου διὰ τῆς ἱκανότη-

τος καὶ πολιτικῆς αὐτοῦ ἐμπειρίας ν' ἀναβῆ εἰς τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τοῦ διερμηνέως τῆς Πύλης, ἐζήτησεν ἀνώτερα. Ὁμολογητέον ὅτι ἕνεκα τῶν πρὸς τὴν Πύλην ὑπηρεσιῶν τῶν δύο πρώτων μεγάλων διερμηνέων Παναγιώτη τοῦ Νικούση καὶ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου ἐδόθη ὡς ἀμοιβὴ τῷ διαδόχῳ αὐτῶν Νικολάῳ Μαυροκορδάτῳ ἡ ἡγεμονία τῆς Μολδαβίας, ἐπίσης ὅμως πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὸ τοιοῦτον ἦτο ἱκανοποίησις καὶ τῆς φιλοδοξίας τῶν ἀνδρῶν τούτων. Ἕνεκα δυσαρεσκειῶν τινων τῆς Πύλης πρὸς τοὺς αὐτόχθονας ἡγεμόνας, διώρισεν αὕτη τῷ 1709 τὸν προμνημονευθέντα Μαυροκορδάτον Νικόλαον ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας, καταβιβασθέντα ὅμως μετὰ ἑνὸς ἔτους ἡγεμονίαν τοῦ θρόνου, ἐφ' οὗ ἐπέβη ὁ γνωστὸς ἱστορικὸς Δημήτριος Καντεμίρης. Ἀλλὰ μετὰ ἓν ἔτος ἐξεβλήθη καὶ οὗτος τῆς ἀρχῆς ἐνθρονισθέντος καὶ πάλιν τοῦ Νικολάου, ὅστις ἐναλλὰξ μετατεθεὶς εἰς τὴν τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας ἡγεμονίαν ἐκυβέρνησεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη πατρικῶς ἀμφοτέρας τὰς χώρας. Ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἄρχεται ἡ ἐν ταῖς παραδουναβείοις ἡγεμονίαις φαναριοκρατεία διαρκέσασα μέχρι τοῦ παρόντος αἰῶνος. . . . . .

»Πολλὰ εἶπον καὶ ἔγραψαν κατὰ τῆς κυβερνήσεως τῶν Φαναριωτῶν τούτων ἡγεμόνων, ὅτι δῆθεν πάνυ τυραννικῶς ἐκυβέρνησαν καταπιέζοντες τοὺς κατοίκους δι' ἐκτάκτων φορολογιῶν καὶ ἄλλων καταθλιπτικῶν μέσων. Τὰ τοιαῦτα οὐδαμῶς ἔχονται ἀληθείας. Ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἡγεμονία τῶν Φαναριωτῶν τοσοῦτον ἀνέπτυξε τὸν τόπον, ὥστε βλέπομεν ὅτι καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν διάρκειαν αἱ χῶραι αὗται ἦσαν ἐν ἀνθηρᾷ καταστάσει. Κυβέρνησις πατρική, σεβασμὸς πρὸς τὰς ἐγχωρίους παραδόσεις, προσπάθεια διηνεκὴς πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας, ἀδιάκοπος καλλιέργεια τῶν γραμμάτων, ὅλα ταῦτα καὶ τὰ παραπλήσιά εἰσι τὰ κυριώδη χαρακτηριστικὰ τῶν πλείστων τῶν ἡγεμόνων τούτων. Ἐκ παλαιῶν χρόνων οἱ κάτοικοι τῶν δύο τούτων ἡγεμονιῶν διῃροῦντο εἰς δύο τάξεις, ὧν ἡ μὲν ἀπετέλει τὴν ἀριστοκρατίαν, συγκειμένην ἐκ τῶν προὐχόντων τοῦ τόπου, οἵτινες ἐλάμβανον διάφορα παρὰ τῇ αὐλῇ ὑπουργήματα, ἡ δ' ἑτέρα ἐκ τῆς κατωτάτης τάξεως ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ ἀγρότου δηλ. ὄχλου, ἀσχολουμένου ἰδίᾳ εἰς τὴν γεωργίαν καὶ κατοικοῦντος τὰ πέριξ χωρία καὶ τοὺς ἀγρούς, ἐν ᾧ οἱ ἀριστοκρατικοὶ κατῴκουν ἐν ταῖς πρωτευούσαις Ἰασίῳ καὶ Βουκουρεστίῳ. Οἱ φαναριῶται ἡγεμόνες διετήρησαν τὴν διαίρεσιν ταύτην. Πολλοὶ ὅμως αὐτῶν εἰσήγαγον εἰς τὰ αὐλικὰ ἀξιώματα τοὺς οἰκείους αὐτῶν, διότι ἕκαστος τῶν ἡγεμόνων τούτων ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ὅλους τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ εὐνοουμένους—πρᾶγμα οὐδόλως ξένον τὴν σήμερον. — Πάντες ἐνεφοροῦντο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον φιλαγάθων σκοπῶν, πάντες κατὰ τὸ ἐνὸν εἰργάσθησαν πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ τόπου.

»Καὶ ὅμως τὰ ἔργα αὐτῶν ἄρδην κατεστρέφοντο ἕνεκα διαφόρων περιστάσεων· εἴτε ἐπιδρομαὶ καὶ καταπιέσεις τοῦ ἐν τοῖς πέριξ διαμένοντος ὀθωμα-

νικοῦ στρατοῦ, τὴν ἀπληστείαν τοῦ ὁποίου ὤφειλε νὰ κορέσῃ ὁ κατὰ καιρὸν ἡγεμών, εἴτε κατάληψις τοῦ ἐδάφους ὑπὸ ἐχθρικοῦ στρατοῦ — ἰδίᾳ ὁσάκις ἐκηρύσσετο πόλεμος πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ἢ τὴν Αὐστρίαν τὸ θέατρον τοῦ πολέμου ἦσαν αἱ δύο αὗται ἡγεμονίαι—προυξένουν ἀνήκεστα δεινὰ εἰς τὰς χώρας ταύτας. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν καὶ αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν ἐτίθετο μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου, διότι ἠπειλεῖτο ἢ νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν ἐχθρὸν ἢ νὰ θανατωθῇ. Ἐκτὸς τούτου ἐπεβάλλετο τοῖς ἡγεμόσιν ἡ καταδίωξις διαφόρων ἐπαναστατῶν ἢ κακούργων λυμαινομένων ἐνίοτε τὴν χώραν καὶ ἐνοχλούντων παντοειδῶς τοὺς δυστυχεῖς χωρικούς, τοῦτο δὲ κατώρθουν μεταχειριζόμενοι τὰ ἐξ Ἀλβανῶν στρατιωτικὰ αὐτῶν σώματα καὶ διὰ μεγάλης δόσεως χρημάτων. Κατόπιν ὅλων τούτων ἐξηντλοῦντο καθ' ἑκάστην ἔκ τε τῶν ἐκτάκτων φορολογικῶν ἀπαιτήσεων τῶν κατὰ καιροὺς Σουλτάνων, ὁσάκις μάλιστα ἠπείλει κίνδυνος τὸ κράτος, καὶ ἐκ τῶν πρὸς τοὺς προστάτας ἀμοιβῶν αὐτῶν, ἄνευ τῶν ὁποίων ἐκλονοῦντο· διὰ ταῦτα καὶ πάντες οἱ πρώην ἡγεμόνες ἦσαν πένητες διατρεφόμενοι τὸ πλεῖστον διὰ μισθοδοτήσεως ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ ταμείου. Μεθ' ὅλα ὅμως ταῦτα διετήρουν τὴν κατάστασιν τῆς χώρας λίαν ἀνθηράν, συνέτρεχον δὲ πάντοτε προθύμως ὑπὲρ παντὸς φιλανθρωπικοῦ ἔργου, ὑπὲρ ἀνοικοδομήσεως ναῶν, ὑπὲρ συστάσεως σχολείων, ὑπὲρ ἐκδόσεως συγγραμμάτων. Ἑκάστη σελὶς τῆς δακικῆς ἱστορίας κοσμεῖται ὑπὸ τοιούτων ἀξιεπαίνων πράξεων.

»Ἐκ τῆς χορείας τῶν ἀνδρῶν τούτων ἦν καὶ ὁ *Ἀλέξανδρος Μουρούζης*. Υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ πρώτου ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης ἀναλαβόντος τὸ τοῦ διερμηνέως ἀξίωμα τῷ 1714, μετὰ δὲ τριετῆ εὐδόκιμον ὑπηρεσίαν προβιβασθέντος εἰς τὸ τοῦ ἡγεμόνος Μολδαβίας, διωρίσθη ὁ Ἀλέξανδρος τῷ 1790 μέγας διερμηνεὺς ἕνεκα τῆς συνετῆς αὐτοῦ πολιτικῆς, μεθ' ἧς ἐπραγματεύθη τὴν μετὰ τῶν Ῥώσσων εἰρήνην ὡς ἀντιπρόσωπος μετὰ καὶ ἄλλων ἀποσταλεὶς εἰς Ἰάσιον. Μετὰ τὴν εἰρήνην παραχωρηθείσης αὖθις τῆς Μολδαβίας τοῖς Ὀθωμανοῖς, ἀνεδείχθη ἡγεμὼν αὐτῆς τῷ 1792 κατόπιν δὲ τῷ 1793 μετετέθη εἰς τὴν Βλαχίαν. Ὁ Διονύσιος Φωτεινὸς γράφει περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πάλαι Δακίας τὰ ἑπόμενα (Τόμ. Β' σελ. 378) «Ἐδιοίκησε καλῶς τὸ ὑπήκοον καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας ἐφέρετο μὲ ἀγάπην καὶ εὔνοιαν, τιμῶν καθ' ἑκάστην αὐτοὺς μὲ ὀφφίκια καὶ βοηθῶν πολυτρόπως ἕκαστον κατὰ τὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα· πρὸς δὲ τὸν λαὸν ἐδείκνυεν ἄκραν πραότητα καὶ δικαιοσύνην ὡς οὐδεὶς ἕτερος· καὶ ἀγκαλὰ ἐπὶ τῆς αὐτοῦ ἡγεμονίας συνέβησαν δύο μεγάλα δεινὰ εἰς τὸν τόπον λοιμὸς καὶ λιμός, ἐξοικονόμησεν ὅμως ταῦτα μὲ τὴν δυνατωτέραν προμήθειαν· ἔκτισεν ἔξωθεν τῆς πόλεως Βουκουρεστίου καὶ ἓν εὐρυχωρότατον ὀσπιτάλιον διὰ τοὺς ἐκ τῆς πανώλους μεμολυσμένους μὲ ἐκκλησίαν ἔσωθεν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου.» Ἐξεθρονίσθη μετὰ τριῶν ἐτῶν ἡγεμονίαν τῷ 1797.

Τὸ δεύτερον διωρίσθη ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας τῷ 1799, ἀλλ' ἡ ἡγεμονία

αὕτη ἦν λίαν πολυτάραχος· ἐπαναστάτης τις Πασβάνογλους τοὔνομα, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὸ σῶμα τῶν γενιτσάρων κατελυμήνατο πολλὰ χωρία τῆς Βλαχίας, πυρπολήσας καὶ ἐρημώσας αὐτά, τοῦ δὲ βιαίου τούτου τυράννου τὴν ὁρμὴν δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναχαιτίσῃ ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατός. Ὁ Μουρούζης ἀρχηγὸς τοῦ σώματος τῶν Ἀλβανῶν ἐπετέθη ἐπίσης κατ' αὐτοῦ, διότι ἠπείλει καὶ τὸ Βουκουρέστιον, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς διὰ τῆς ἀνδρείας νὰ καταβάλῃ αὐτὸν κατώρθωσε τῇ δόσει πολλῶν χρημάτων ν' ἀπομακρύνῃ τὸν θηριώδη ἐπαναστάτην. Ὅλη σχεδὸν ἡ ἱστορία τῆς μεγάλης ταύτης ἐπαναστάσεως περιγράφεται ἐν τοῖς κάτωθι δημοσιευομένοις ἐγγράφοις, ἐν οἷς ἐξαίρεται ἰδίᾳ ἡ ἄκρα ἀφοσίωσις τοῦ Μουρούζη ὡς πρὸς τὰς πρὸς τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος ἐξυπηρετήσεις καὶ τὴν διαφύλαξιν τῶν δικαιωμάτων τῆς ἡγεμονίας. Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην ἡγεμονίαν ὁ Μουρούζης πολλὰ ἔπραξε· διερρύθμισε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, συνέστησεν ἐν Σοκόλᾳ σχολὴν ἱερατικήν, «πρὸς σπουδήν, ὡς γράφει ὁ ἴδιος ἔν τινι ἐγγράφῳ, καὶ κατήχησιν τῶν εἰς ἱερωσύνην ἀφιερωμένων καὶ διδασκαλίαν τῶν ἱερωμένων καὶ μάθησιν τῶν καθεστώτων τῷ ἱερῷ ἐπαγγέλματι· οἵτινες οὐ παύονται καθ' ἑκάστην δεόμενοι πρὸς Κύριον ὑπὲρ τῆς τζάρας καὶ τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ κτλ;» πρὸς διατήρησιν τῆς ὁποίας ἐπροικοδότησεν ἐτήσιον εἰσόδημα δύο χιλιάδων καὶ πεντακοσίων γροσίων δι' αὐθεντικοῦ χρυσοβούλλου, ἐπεκύρωσε τὰς δωρεὰς διαφόρων κρηνῶν εἰς δημόσια μέρη, μετωχέτευσεν ὕδατα εἰς Ἰάσιον, ἔκτισε κρήνας καὶ ἄλλα φιλάνθρωπα ἔργα διεπράξατο. Ἕνεκα ὅμως τῆς πολλαπλασιάσεως τῶν ταραχῶν παρῃτήθη οἰκειοθελῶς τῆς ἡγεμονίας, τὰ περὶ τῆς παραιτήσεως δὲ ταύτης πραγματεύεται τὸ τελευταῖον τῶν ἐγγράφων.

Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἓξ τὸν ἀριθμὸν φέρουσι τὸν τίτλον τοῦτον:

Μετάφρασις[1] *μερικῶν χατλίδικων ὁρισμῶν σταλέντων εἰς Βλαχίαν πρὸς τὸν ὑψηλότατον αὐθέντην Κύριον Κύριον Ἰωάννην Ἀλέξανδρον Κωνσταντῖνον Μουρούζην Βοεβόδαν ἐπὶ τῆς δευτέρας ἐν Οὐγγροβλαχίᾳ αὐθεντείας του.*

Α'

Καύχημα τῶν ἡγεμόνων τοῦ γένους τῶν Ῥωμαίων, πρόκριτε τῶν μεγιστάνων τοῦ χριστιανικοῦ ἔθνους, ὁ ἡγεμονεύων ἤδη τῆς Βλαχίας, υἱὲ τοῦ Κωνσταντίνου, Ἀλέξανδρε Βοεβόδα, σφραγισθείησαν τὰ τέλη σου ἐπ' ἀγαθῷ. Ἅμα ὁποῦ λάβῃς τὸν βασιλικόν μου τοῦτον ὑψηλὸν προσκυνητὸν ὁρισμὸν γνωστὸν ἔστω σοι, κοντὰ εἰς τὰ πολλὰ ἐπιβλαβῆ καὶ φθοροποιὰ τολμήματα, εἰς ἃ ἀπετόλμησεν ὁ προκάτοχός σου Κωνσταντῖνος Χαντσερόγλους, εναν-

1 Ἡ μετάφρασις τῶν ἐγγράφων τούτων ὀφείλεται Ἰωάννῳ Πρωΐῳ τῷ Θεραπειανῷ λογίῳ ἀκμάσαντι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ ὁποίου ἀντεγράφησαν.

τίων τῶν πρωτίστων *ἰντερέσσων* τῆς βασιλείας μου ἔφθασεν εἰς τὰς ἀκοάς μας ὅτι καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Βλαχίας, τῆς ὁποίας ὡς *κιλέρι* (ὀψοφυλάκιον) λογιζομένης παρὰ τῇ κραταιᾷ βασιλείᾳ μου σκοπούμενον καὶ ἐπιθυμητόν ἐστιν ἡ ἄνεσις καὶ ἡ καλὴ κατάστασις, ἐφευρίσκων ἀπείρους ἐπινοίας καὶ δολιότητας, καὶ μεταχειριζόμενος διαφόρους τρόπους, ἐζημίωσε καὶ ἠδίκησε μεγάλως τοὺς *ραγιάδες* (ὑπηκόους), καὶ οὔτε εἰς τοῦτο μὴ εὐχαριστηθείς, ἀλλ' ὡς ἐκ προθέσεως πάσχων νὰ ἀλλοιώσῃ καὶ νὰ ἀνατρέψῃ τὰ θεμέλια τῆς διοικήσεώς της, ἔδωκεν *ὀφφίκια* εἰς οὐτιδανοὺς καὶ ἀναξίους καταπιέζων διὰ μέσου αὐτῶν τοὺς πτωχοὺς ῥαγιάδες καὶ διὰ νὰ ἐνεργῇ τοὺς ἰδίους σκοπούς του πολλὰ καὶ ἄλλα ὅμοια αὐτῆς ἀτοπήματα ἔπραξε, δι' ἃ ἀπεβάλομεν αὐτὸν τῆς αὐθεντείας τιμωρήσαντες μὲ τὴν προσήκουσαν παιδείαν[1].

Ὅθεν, ἐπειδὴ σὺ ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας δουλεύεις τὴν κραταιὰν βασιλείαν μου μὲ εὐθύτητα καὶ εἰλικρίνειαν, ἣν ἐκληρώσω κατὰ διαδοχὴν παρὰ τῶν γονέων σου, καὶ προλαβόντως εἰς τὸ *ὀφφίκιον* τῆς *δραγομανίας*, κατ' ἐξοχὴν δὲ εἰς τοὺς *μουκαλεμέδες* (συνδιασκέψεις) τοῦ Σιστοβίου καὶ Ἰασίου, ἐν οἷς ἐπραγματεύθης τὰ τῆς εἰρήνης[2], ἀπέδειξας τὴν πρὸς τὴν βασιλείαν μου πίστιν καὶ *γαϊρέτι* (ζῆλον) σου, καταβάλλων πᾶσαν ἐπιμέλειαν εἰς τὸ νὰ ἐκτελῇς ὀρθῶς τὰ ὅσα διωρίσθης καὶ ἔπειτα πρὸς ἀμοιβὴν τῶν ὄντως ἐπαινετῶν ἐκδουλεύσεών σου κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον χορηγηθείσης σοι τῆς αὐθεντείας τῆς Μολδαβίας, μετ' αὐτὴν ἐπιβραβευθείσης σοι διὰ τὴν ἀξιότητά σου τῆς ἡγεμονίας τῆς Βλαχίας εἰς ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα φερόμενος μὲ πίστιν, ἠγωνίσθης παντοίοις τρόποις νὰ ἐπιδείξῃς ἀξίαν καὶ ἀρεστὰς ἐκδουλεύσεις εἴς τε τὴν ἐκτέλεσιν καὶ ἀπάρτισιν τῶν ἀναγκαίων ὑποθέσεων τῆς βασιλείας μου, εἰς τὴν διατήρησιν καὶ ὑπεράσπισιν τῶν πτωχῶν ῥαγιάδων εἰς τὴν εὐταξίαν τοῦ τόπου καὶ εἰς ὅλα τὰ πρὸς ἄνεσιν τῶν ἐγκατοίκων καὶ εὐτυχῆ κατάστασιν τῆς ἐπαρχίας ταύτης.

Ἑκάστης οὖν ἐκδουλεύσεώς σου γνωστῆς γεγονυίας εἰς τὸ κράτος μου καὶ ἀριδήλου οὔσης τῆς πρὸς σὲ εὐνοίας καὶ ὑπολήψεώς μου, σοὶ ἐνεπιστεύθη καὶ αὖθις ἡ ἡγεμονία τῆς Βλαχίας· καὶ τοῦτο, τὸ νὰ ἐκλεχθῇς ἤδη εἰς τὴν ῥηθεῖσαν ἡγεμονίαν, προέρχεται ἀπὸ μόνην τὴν πρὸς σὲ ἰδιάζουσαν ὑπόληψιν τοῦ κράτους μου, μὲ τὸ νὰ ἐλπίζεται παρὰ σοῦ ἡ ἐπανόρθωσις καὶ βελτίωσις καὶ ἡ ἐπὶ τὰ κρείττω πρόοδος τῆς Βλαχίας· καὶ ἐκ τῆς ἐκλογῆς σου ταύτης τοῦτο αὐτὸ σκοπούμενόν ἐστι τὸ νὰ κάμῃς *δέφι* (ἀποπομπὴν) τοὺς ἀχρείους καὶ *μουφσίτιδες* (ἐπαναστάτας) κακοθελήτας καὶ οὐτιδανούς, ὁποιασ-

1 Ὁ Ἀλέξανδρος Χαντσερῆς ἦν υἱὸς τοῦ Γεωργίου ἰατροῦ, ἀνεδείχθη δὲ ἡγεμὼν τῇ συνεργείᾳ τοῦ μέγα τότε ἰσχύοντος Χουσεῒν πασᾶ. Ἀλλὰ κατόπιν τῇ εἰσηγήσει κακοβούλων ἔγραψεν ἐπιστολάς τινας κατ' αὐτοῦ, αἵτινες περιπεσοῦσαι εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Χουσεῒν ἐπήνεγκον τὴν πτῶσιν καὶ ἀποκεφάλισιν αὐτοῦ. Αὕτη ἦν τότε ἡ προσήκουσα παιδεία.

2 Ὁ Ῥωσοτουρκικὸς οὗτος πόλεμος εἰς ὃν κατόπιν ἀνεμίχθη καὶ ἡ Αὐστρία ἤρξατο τῷ 1788 καὶ διήρκεσεν ἐφ' ἱκανὰ ἔτη, ἀποτέλεσμα δ' ἦν ἡ ἧττα τῶν Τούρκων καὶ ἡ ἀπώλεια ἐπαρχιῶν τινων τοῦ κράτους, ὧν τινες κατόπιν, γενομένης τῆς εἰρήνης, ἀπεδόθησαν.

δήποτε τάξεως καὶ ἂν ἤθελεν εἶναι, οἵτινες ἔγιναν πρόξενοι ζημίας καὶ βλάβης τῶν πτωχῶν *ραγιάδων* καὶ αἴτιοι τῆς ἀκαταστασίας τοῦ τόπου, οὐδόλως μετριότητι χρώμενος πρὸς αὐτούς· καὶ καθὼς μέχρι τοῦδε ἐφάνη ἀρεστὸς καὶ ἀξιέπαινος ὁ τρόπος τῆς διοικήσεώς σου, οὕτω καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ὡς πληρεξούσιος ἡγεμὼν νὰ ἐπιμεληθῇς μεγάλως εἰς τὸ νὰ δείξῃς ἐν παντὶ καιρῷ τὸν ζῆλόν σου, καὶ τὸ εὐεπίβολον καὶ εὐθὺ τοῦ νοός σου, ὅπερ αὐτοφυές σοι ὑπάρχει, νὰ διευθετῇς καὶ νὰ οἰκονομῇς μετὰ πάσης πληρεξουσιότητος ὅλας τὰς ὑποθέσεις, νὰ περιθάλπῃς καὶ νὰ παρηγορῇς τοὺς πτωχοὺς ῥαγιάδες ὁποῦ ἐδοκίμασαν τοιαύτας ζημίας, διαφυλάττων αὐτοὺς ἀπὸ ἀδικίας καὶ καταπιεσμοὺς ἑνὸς καὶ ἄλλου καὶ νὰ προνοῇς τὰ πρὸς ἄνεσιν καὶ ἡσυχίαν τους.

Σὲ προστάττομεν λοιπὸν νὰ μεταχειρισθῇς τὴν συνήθη ἔμφρονα προσοχήν σου, ὅλα τὰ ἐπιχειρήματά σου, φερόμενος μὲ εὔφημον καὶ εὔλογον τρόπον, νὰ προθυμοποιηθῇς εἰς τὴν ἀποκόμισιν πρὸς τὴν βασιλεύουσάν μου πόλιν τῶν διαφόρων *ζαχιρέδων* (προϊόντων) καὶ ἐπέκεινα τῶν ὅσων ἐλπίζονται, εἰς τὴν ἀπάρτισιν τῶν προσταγῶν μου κατὰ τὴν ἀρέσκειαν τῆς βασιλείας μου, εἰς τὴν ἐφ' ὅλον δεῖ ἐκτέλεσιν τῶν νέων διαταγῶν ὁποῦ προλαβόντως εἶχον γενῇ εὐσπλαγχνίᾳ μόνῃ καὶ συμπαθείᾳ πρὸς τοὺς πτωχοὺς ῥαγιάδες διὰ νὰ ἐπιβεβαιώσῃς μὲ τὰς ἀρεστὰς ἐκδουλεύσεις σου καὶ μὲ τὸν ἀξιάγαστον τρόπον σου τὴν πρὸς σὲ πασίδηλον εὔνοιαν καὶ ἀγάπην τοῦ κράτους μου. Τούτων ἕνεκα ἐκδίδεται ὁ παρὼν ὑψηλὸς προσκυνητὸς ὁρισμός μου, λαμπρυνθεὶς μὲ τὸ ἱερὸν βασιλικόν μου *χάττι*· θέλεις εἰξεύρει δὲ ὅτι ἔχεις τελείαν πληρεξουσιότητα εἰς τὴν αὐθεντείαν σου, καὶ πρὸς ἔνδειξιν τούτου ἐξεπίτηδες ἐστάλησαν εἰς ὅλα τὰ πέριξ τῆς Βλαχίας ὑψηλοὶ προσκυνητοὶ ὁρισμοί, δι' ὧν προσετάχθη τοῖς θεοφυλάκτοις *σερχαδίοις* (ὁροφύλαξι) εἰς κάθε καιρὸν ὁποῦ ἤθελες λάβει χρείαν ἀμέσως νὰ σοὶ δίδεται ἡ προσήκουσα βοήθεια. Πρὸς τούτοις εἰς ὅσα μέχρι τοῦδε εἴτε περὶ διοικήσεως τόπου, καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρά σου ῥαγιάδων, εἴτε περὶ ἄλλων ὑποθέσεων ἐφανέρωσας, καὶ ὅσας εἰς τὸ ἑξῆς θέλεις ἀναφέρει καὶ ζητήσει μὲ ἔγγραφά σου, γίνωσκε ὅτι εἰς ὅλα θέλει δίδεται ἀκρόασις καὶ θέλει γίνεται *μουσααδὲς* (παραχώρησις) παρὰ τῆς βασιλείας μου, διότι ἔχομεν ἰδιάζουσαν ὑπόληψιν καὶ πληροφορίαν ἐντελῆ τῆς φρονήσεως καὶ πίστεώς σου· καὶ ἐπειδὴ εἰς τὰς προλαβούσας δύο αὐθεντείας σου τῆς τε Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας κηδόμενος καὶ περιθάλπων τοὺς πτωχοὺς ῥαγιάδες, ἐπενόησες καὶ ἐμεταχειρίσθης διαφόρους προσφόρους τρόπους εἰς τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω πρόοδον καὶ βελτίωσιν τῆς κληρωθείσης σοι ταύτης ἐπαρχίας, ὅρους τε ἔθου καὶ τάξιν ἀρίστην εἰς τὴν διὰ πραγματευτῶν ἀποστολὴν πρὸς τὴν βασιλεύουσάν μου πόλιν τῶν ὧν χρῄζουσι διαφόρων *ζαχιρέδων* οἱ κάτοικοι αὐτῆς, γνωστῆς γενομένης τῇ Μεγαλειότητί μου τῆς μετὰ ζήλου καὶ προθυμίας ἐκδουλεύσεώς σου εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ ἀρεστὰ καὶ ἐπαινετὰ ἐπιχειρήματά σου, ἰδοὺ σοὶ δίδεται τέλειον *ιστικλάλε*

(ἀπόλυτος ἐξουσία) διὰ ὅλας τὰς ὑποθέσεις ὁποῦ ἀναφέρονται εἰς τὴν αὐθεντείαν σου. Ὅθεν τελείαν ἐξουσίαν ἔχων καὶ ἐμπειρίαν ἱκανὴν, φρόντισον τὰ περὶ τῆς καλῆς διοικήσεως τοῦ *μεμλεκετίου* (χώρας) τούτου, καὶ ἐκ μέσου ποιῶν, ὡς ἄνω εἴρηται, τοὺς ἐπιβλαβεῖς εἰς τὴν εὐταξίαν καὶ *νιζάμι* (τάξιν) τοῦ τόπου, ἐπιμελήσου τὰ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ περίθαλψιν τῶν ὑπὸ χεῖρά σου ὑπηκόων. Ὅσοι λοιπὸν τῶν *πογιάριδων* (ἀρχόντων) καὶ προκρίτων φέρονται μὲ ὑπακοὴν εἰς τὰς προσταγάς σου, δουλεύοντες μὲ πίστιν καὶ προθυμίαν, θέλεις τοὺς περιποιεῖσαι· ὅσοι δὲ δεικνύοντες ἀμέλειαν εἰς τὰς δουλεύσεις ὁποῦ διορίζονται, τολμῶσι νὰ παρακούουν καὶ εἰς τὰς προσταγὰς ἤθελον προσκρούσει, τοὺς τοιούτους πρόσεχε νὰ τοὺς παιδεύσῃς κατὰ τὸ δέον καὶ καθὰ ἀπαιτεῖ τὸ σφάλμα τους. Μὴ παύσῃς δηλοποιῶν ὅσα ἀναγκαῖα νὰ ἀναφερθοῦν τῇ κραταιᾷ βασιλείᾳ μου· ἔσο προσεκτικὸς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βασιλικῶν μου προσταγῶν, εἴτε περὶ εὐταξίας τόπου, εἴτε καὶ περὶ ἄλλων οἱωνδήποτε ὑποθέσεων πρὸς βελτίωσιν καὶ ἐπανόρθωσιν τῆς ἐπαρχίας ταύτης· ἐπιμελοῦ τὴν συνεχῆ ἀποκόμισιν διὰ *καπαντλίδων* (ἱκανῶν) πραγματευτῶν εἰς τὴν βασιλεύουσάν μου τῶν εὑρισκομένων ἤδη καὶ γενησομένων ζαχιρέδων, ὁμοίως καὶ προβάτων· μὲ τοιοῦτον τρόπον ἐνασχολούμενος εἰς ὅλας τὰς λοιπὰς ὑποθέσεις καὶ δουλεύσεις τῆς βασιλείας μου, καὶ ἐπιδεικνύων, ὡς πρότερον, τὸ εὐθὺ καὶ εὐεπίβολον τοῦ νοός σου, καὶ τῶν περὶ τῶν μελλόντων προνοητικόν σου, καθὰ καὶ ἐλπίζεται παρὰ σοῦ, ἐπιμελήσου μὲ κάθε τρόπον νὰ αὐξήσῃς τὴν πρὸς σὲ εὔνοιαν καὶ ὑπόληψιν τοῦ κράτους μου.

Ἅμα λοιπὸν ὁποῦ λάβῃς τὸν παρόντα βασιλικόν μου ὑψηλὸν προσκυνητὸν ὁρισμὸν, πειθόμενος εἰς τὰς παραγγελίας ὅπου ἐν αὐτῷ σοὶ ἐπιτάττονται καὶ ὁδηγούμενος κατὰ τὴν ἔννοιάν του, θέλεις προσέχει εἰς τὸ νὰ μὴ γένῃ ἐναντίον τι. Οὕτω ποίησον, πίστευσε τῷ ἱερῷ μου σημείῳ.

Τῷ χιλιοστῷ διακοσιοστῷ δεκάτῳ τρίτῳ ἔτει περὶ τὰ μέσα τοῦ *Σεβάλ* (σεπτεμβρίου).

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ περιφρουρημένῃ.

Β'

Καύχημα τῶν ἡγεμόνων τοῦ γένους τοῦ Ῥωμαϊκοῦ, ἔξοχε τῶν πρωτίστων τοῦ τάγματος τοῦ χριστιανικοῦ, ὁ ἤδη ἐν Βλαχίᾳ ἡγεμονεύων Κωνσταντινζαδὲ (υἱὲ Κ.) Ἀλέξανδρε Βοεβόδα, καὶ ἐν πάσῃ πληρεξουσιότητι ἐπὶ τῷ ἐξολοθρεῦσαι τοὺς *ἐσκιγιάδες* (κακοποιοὺς) καὶ ἐξαπαλλᾶξαι τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία διοριζόμενοι, περαιωθείησαν τὰ τέλη σου ἐπ' ἀγαθῷ, καὶ πρόκριτοι τῶν ἐντιμοτέρων τοῦ γένους τῶν Χριστιανῶν, *πογιάριδες* τοῦ *μεμλεκετίου* αὐξηθείη ἡ ὑποταγή σας. Φθάνοντας τοῦ βασιλικοῦ μου τούτου ὑψηλοῦ προσκυνητοῦ ὁρισμοῦ, γνωστὸν ἔστω ὑμῖν ὅτι πληροφορηθείσης τῆς βασιλείας μου πῶς μὲ τὸ νὰ μὴν ἐπροθυμοποιήθησαν οἱ *μεεμούριδες* (ὑπηρέται) νὰ κά-

μουν *ζάπτι* (περιστολὴν) τὸ *φέτχ-ουλ-ισλάμι* (ὀθωμανικὴ κατάκτησις) καὶ νὰ ἐξολοθρεύσουν τοὺς ἐν αὐτοῖς εὑρισκομένους *ἐσκιγιάδες*, μεῖναν εὔκαιρον τὸ μέρος τῆς Βλαχίας, ἐφώρμησε κατ' αὐτῆς ἓν πλῆθος κακούργων, καὶ ἤδη σὺ ὁ αὐθέντης τῆς Βλαχίας ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν ἄλλων *μιρμούριδων* προθυμοποιούμενοι εἰς τὰ πρὸς ἀπάντησιν εἶσαι ἐν τῷ πολεμεῖν, ἐπειδὴ καὶ τὸ *μεμλεκέτι* τῆς Βλαχίας μὴ συγκρινόμενον μὲ ἄλλα μέρη, ὡς *κιλέρι* τῆς βασιλικῆς μου καθέδρας, ἂν (ὃ μὴ γένοιτο) τύχῃ νὰ διαμείνουν ἐν τῷ τόπῳ, ἔχει νὰ ἐπεκταθῇ ἡ κακία τους καὶ ἀκολούθως δι' αὐτὴν τὴν αἰτίαν εἶναι ἀναγκαιοτάτη ἡ ἐξολόθρευσις τῶν *ἐσκιγιάδων* καὶ ἡ ἐκκαθάρισις τοῦ τόπου ἀπὸ αὐτούς, ἐγράφη ἐκ τοῦ προχείρου τῷ τε *Σιλίστρα βαλισῆ* (διοικητῇ Σιλιστρίας) Μουσᾶ πασᾶ καὶ τῷ *Ῥουστζοὺκ αγιαῆ* (προὔχοντι) Τιρσενικληζαδὲ διὰ νὰ προφθάσουν ἐν τάχει τὴν δυνατὴν βοήθειαν μὲ ὁποιον τρόπον στοχασθοῦν *μουνασίπικον* (κατάλληλον), πρὸς δὲ νὰ ὁρμήσουν καὶ οἱ ἴδιοι κατὰ τοῦ Λομίου καὶ Ῥάχοβας καὶ νὰ πασχίσουν νὰ ἐξολοθρεύσουν ἀπὸ ἐκεῖ τοὺς ἐχθροὺς καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ τοὺς ἀπασχολήσουν, καὶ ἐν ταὐτῷ ἐπειδὴ ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν εἶναι χρεία νὰ εὑρεθῇ εἰς τὸν τόπον ἕνας τῶν Βεζιράδων, διωρίσθη ὁ ἤδη ἐξουσιάζων τὸ *σαντζάκι* του (ἐπαρχίαν) τῆς Θεσσαλονίκης Χασᾶν Πασᾶς νὰ μαζώξῃ ἀπὸ Σιλίστραν καὶ ἀπὸ τοὺς πέριξ *καζάδες* (δήμους) ἀρκετοὺς *σεϊμένιδες* (τάγμα γιανιτσάρων) καὶ παραλαμβάνοντάς τους νὰ περάσῃ εἰς τὸ μέρος τῆς Βλαχίας καὶ νὰ προθυμοποιηθῇ καὶ αὐτὸς εἰς τὰ πρὸς ἐξολόθρευσιν τῶν *ἐσκιγιάδων*. Ὡσαύτως ἐπροστάχθη καὶ Τραπεζοὺν βαλισῆς καὶ Τζιρμὲν σαντζαγὲ *μουτεσαρίφης* (ὑποδιοικητὴς) Ταγιὰρ Πασᾶς νὰ στείλῃ ἀπὸ τὸ παρ' αὐτῷ στράτευμα χιλίους ἐκλεκτοὺς καὶ ἀνδρείους· καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ ἔγιναν ἀπὸ μέρους τῆς κραταιᾶς μου βασιλείας ὅλα τὰ ἀναγκαῖα *τεδπίρια* (διαταγαὶ) πρὸς ἐξολόθρευσιν τῶν *ἐσκιγιάδων*. Τῆς ἰδικῆς σου δὲ πίστεως καὶ εὐθύτητος γνωστῆς γενομένης τῷ κράτει μου εἰς τὰς προλαβούσας αὐθεντείας τῆς Πογδανίας καὶ Βλαχίας καὶ ἀριδήλου οὔσης τῆς πρὸς σὲ εὐνοίας καὶ ὑπολήψεώς μου, σοὶ δίδεται ἤδη τελεία πληρεξουσιότης. Ὅθεν γινώσκων ὅτι θέλει σοὶ δίδεται ἀκρόασις παρὰ τῆς βασιλείας μου εἰς ὅσα θέλεις ἀναφέρει καὶ ζητήσει μὲ ἔγγραφά σου, καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἔμφυτόν σοι γνῶσιν καὶ ἀγχίνοιαν καὶ κατὰ τὰ προτερήματα τῆς σταθερότητος καὶ εὐβουλίας, ἐλπίζει ἡ βασιλεία μου παρὰ σοῦ μεγάλα *χιζμέτια* (ὑπηρεσίας), θέλεις διορίσκει τά τε ἤδη ἐν τῷ τόπῳ ὄντα καὶ κατόπιν ἐλευσόμενα στρατεύματα εἰς τὸ ἀναγκαῖον μέρος καὶ ἐναπανατιθεμένης τῆς ἐλπίδος σου εἰς τὸν Ὕψιστον Θεόν, νὰ ἐφορμήσῃς ἀνδρείως καὶ γενναίως κατὰ τῶν *ἐσκιγιάδων*, νὰ προσπαθήσῃς τὴν ἐξολόθρευσιν καὶ ἀπώλειάν των καὶ νὰ πασχίσῃς εἰς τὸ νὰ καθαρίσῃς τὸν τόπον ἀπὸ αὐτούς, μεταχειριζόμενος καὶ τοὺς *πογιάριδες* τοῦ *μεμλεκετίου* εἰς τὰ ἀναγκαῖα *χιζμέτια* τῆς κραταιᾶς μου βασιλείας· καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ κατὰ τὴν δοθεῖσάν σοι πληρεξουσιότητα θέλεις προσπαθήσει ὅλῃ ψυχῇ εἰς τὸ νὰ ἐκτελέ-

σης τὰ ἐπωφελῆ μέσα καὶ τοὺς ἁρμοδίους τρόπους, παιδεύων τοὺς τολμήσαντας ἐναντίον τῶν προσταγῶν καὶ παραγγελιῶν σου, καὶ φανερῶν τὰ ὀνόματα τῶν τοιούτων εἰς τὸ βασιλικόν μου κατώφλιον. Ὑμεῖς δὲ οἱ ἀνωρηθέντες πογιάριδες φερόμενοι κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὑψηλοῦ μου τούτου προσκυνητοῦ ὁρισμοῦ, ὑπείκοντες εἰς τὰς προσταγὰς καὶ παραγγελίας τοῦ διαληφθέντος αὐθέντου, θεωροῦντες καὶ ἐκτελοῦντες τὰς ἐκδουλεύσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἠθέλατε διορισθῇ παρ' αὐτοῦ μὲ πίστιν καὶ *σαδακάτι* (πίστιν) καὶ γινώσκοντες ὅτι ὁ ῥηθεὶς αὐθέντης ὢν πιστὸς καὶ *σαδακατλῆς* δοῦλος τῆς κραταιᾶς μου βασιλείας, ἔχει ἡ βασιλεία μου εἰς αὐτὸν εὔνοιαν καὶ ὑπόληψιν καὶ ὅτι τῷ ἐδόθη ἄκρα πληρεξουσιότης καὶ ἀκολούθως ὅτι ἥτε εὐχαριστία του καὶ ἡ πρόσκλαυσίς του ἔσται ὑπακοουμένη παρὰ τῇ κραταιᾷ βασιλείᾳ μου, ἐν πᾶσι συμφώνως θέλετε προθυμοποιηθῇ εἰς τὸ νὰ ἀποκτήσετε τὸν *ριζᾶν* (συγκατάθεσιν) τῆς κραταιᾶς μου βασιλείας ἀπέχοντες ἀπὸ κάθε ἐναντίον. Ἐφ' ᾧ ἐξεδόθη καὶ ὁ παρὼν ὑψηλὸς προσκυνητός μου ὁρισμὸς τῷ χιλιοστῷ διακοσιοστῷ δεκάτῳ πέμπτῳ ἔτει.

Γ'

Φθάνοντας τοῦ παρόντος ὑψηλοῦ βασιλικοῦ προσκυνητοῦ μου ὁρισμοῦ γνωστὸν ἔστω σοι ὅτι ἔγνω ἡ Βασιλεία μου ὅσα ἐν τοῖς εἰς τὸ βασιλικόν μου κατώφλιον ἀνενεχθεῖσιν ἐγγράφοις σου σημειοῖς, ὅτι μὲ ὅλον ὁποῦ οἱ ἐν Κραγιόβᾳ ἐσκιγιάδες, μὴ ἀντέχοντες εἰς τὴν ἔφοδον ὅπου ἔγινε κατ' αὐτῶν τῇ συνδρομῇ καὶ ἐκ συμφώνου ἀρωγῇ τοῦ τε *Ἰμπρατλ ναζιρῆ* (ἐπιστάτου Βραΐλας) καὶ τῶν ἄλλων *μεεμούριδων* ἔφυγον ἀπὸ τὴν Κραγιόβαν, πλὴν τὰ μέρη ἐκεῖνα εἰσέτι δὲν ἐκαθαρίσθησαν ἀπὸ τοὺς *ἐσκιγιάδες* καὶ αὐτοὶ διαμένουν ἀκόμη ἐν τῷ τόπῳ.

Ἀπὸ τοὺς μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντας ὑψηλοὺς προσκυνητοὺς ὁρισμοὺς καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν ἐσχάτως, τὸν διαλαμβάνοντα τὴν δοθεῖσάν σοι πληρεξουσιότητα καὶ σταλέντα σοὶ ὑψηλόν μου ὁρισμὸν καὶ ἀπὸ τὰ ἔγγραφα τοῦ *καϊμακὰμ* (ὑποδιοικητοῦ) πασᾶ ὁποῦ σοὶ ἐστάλησαν, ἐγένετό σοι γνωστὸν, ὅτι ὁ καθ' αὐτὸ σκοπὸς καὶ θέλησις τῆς βασιλείας μου εἶναι ἡ διόλου ἀποσβέσις τῶν *ἐσκιγιάδων* ἀπὸ τὸν τόπον τῆς Βλαχίας, ὥστε νὰ μὴ μείνῃ μήτε ἴχνος αὐτῶν· ὡσαύτως καὶ ὅτι ἡ βασιλεία μου κατὰ τὸ κατὰ διαδοχὴν εἰς τὸ *χανεδάνιον* (οἰκογένειαν) πίστιν καὶ *σαδακάτι* ἀποδέχεται καὶ ἐλπίζει παρὰ σοῦ εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν μεγάλα *χιζμέτια* καὶ ἀπαράμιλλον *γαϊρέτι*. Ὅθεν ἐπειδὴ καὶ ἐσχάτως ἐγράφη τῷ τε Σιλίστρα βαλισῇ καὶ τῷ Τιρσινικλῆζαδὲ εἰς τὸ νὰ προθυμοποιηθοῦν νὰ ἐκτελέσουν ἅπαντα τὰ πρὸς βοήθειάν σου ἅμα ὁποῦ φθάσῃ ὁ παρὼν ὑψηλός μου ὁρισμὸς κατὰ τὴν γνῶσιν καὶ φρόνησιν, τὴν πίστιν καὶ *σαδακάτι* καὶ κατὰ τὴν πληρεξουσιότητα ὁποῦ σοὶ ἐδόθη προλαβόντως, συνδέων ἔτι μᾶλλον τὰ δεσμὰ τῆς ὁμο-

νοίας μετὰ τῶν ἐκεῖσε *μεεμούριδων* νὰ καθαρίσῃς τὸν τόπον ἀπὸ τοὺς *ἐσκιγκλάδες*, ἀφανίζων καὶ ἐξολοθρεύων αὐτούς, ὥστε νὰ μὴ μένῃ μήτε ἴχνος αὐτῶν ἐν τῷ τόπῳ· πρὸς δὲ ἐφευρίσκων τοὺς τρόπους τῆς ἀνέσεως καὶ ἡσυχίας τῶν κατοίκων τοῦ τόπου καὶ ἐκτελῶν τὰ ἀποτελέσματα τῆς πίστεως, ἀξιότητος καὶ φρονήσεώς σου. Ὅστις δὲ τῶν *πογκλάριδων* ἤθελε δείξει τὴν παραμικροτέραν ἀμέλειαν εἰς τὰ θελήματά σου, τοῦ τοιούτου ἡ παιδεία θέλει εἶναι ἀναμφίβολος καὶ κατ' ἐκεῖνο νὰ τοὺς μεταχειρισθῇς εἰς τὰς ἀναγκαίας ὑπηρεσίας, νὰ ἐκτελέσῃς τοὺς τρόπους τῶν συντεινόντων πρὸς ἐξολόθρευσιν τῶν *ἐσκιγκλάδων* μίαν ὥραν προτήτερα, πάσχων νὰ ἐπιστηρίξῃς τὴν καλὴν πρὸς σὲ ὑπόληψιν τῆς βασιλείας μου, διὸ καὶ ἐξεδόθη ὁ παρὼν προσκυνητός μου ὁρισμὸς καὶ σοὶ ἐστάλη ἐν βίᾳ. Ὅθεν ἀφοῦ σοὶ γένῃ γνωστὸν τὸ πόσον εἶναι ἀπαιτούμενον παρὰ τῆς βασιλείας μου ἡ ἐξολόθρευσις καὶ ἀποσόβησις τῶν *ἐσκιγκλάδων* ἀπὸ τὸν τόπον τῆς Βλαχίας καὶ ὅτι σοὶ ἐδόθη τελεία πληρεξουσιότης, καὶ ὅτι ἥ τε εὐχαρίστησις καὶ ἡ πρόσκλαυσίς σου θέλει εἶναι δεκτὴ παρὰ τῇ βασιλείᾳ μου καὶ ὅτι ἐπροστάχθησαν οἵ τε Σιλίστρα βαλισῆς, ὁ Ῥουστζοὺκ ἀγιαῆς Τιρσιναχληζαδὲς καὶ ὁ Ἰπραῒλ ναζερῆς, εἰς τὸ νὰ προφθάσουν βοήθειαν κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον, ἐν συμπνοίᾳ καὶ ὁμονοίᾳ μετὰ τῶν λοιπῶν *μεεμούριδων* τῆς κραταιᾶς βασιλείας μου ἐνεργῶν τοὺς συντείνοντας τρόπους καὶ τὰ ὀρθὰ μέσα, ὅ,τι λογῆς καὶ ἂν εἶναι, ἐξολοθρεύων καὶ ἀποσοβῶν τοὺς μείναντας εἰς τὸ Καλαφάτι καὶ ἄλλα μέρη *ἐσκιγκλάδες* νὰ καθαρίσῃς τὸν τόπον, προσκτώμενος τοὺς πρὸς ἀνάπαυσιν καὶ ἡσυχίαν τῶν κατοίκων τρόπους καὶ ἀκολουθῶν νὰ δεικνύῃς τοὺς μέχρι τοῦδε ἀναφανέντας νουνεχεῖς τρόπους καὶ ἔμφρονα κινήματά σου, πάσχων νὰ ἀποκτήσῃς καὶ τοῦ λοιποῦ τὸν *ριζᾶν* (συγκατάθεσιν) τῆς βασιλείας μου, καὶ μὴ διαλείπων ἀπὸ τοῦ νὰ ἀναφέρῃς τὰ δέοντα εἰς τὸ βασιλικόν μου κατώφλιον· ἐφ' ᾧ ἐξεδόθη ὁ παρών μου προσκυνητὸς ὁρισμός.

Δ'

Σὺ ὁ διαληφθεὶς Βοεβόδας τῆς Βλαχίας· ἡ ἐκδούλευσίς σου εἰς τὴν κατάθραυσιν τῶν εἰς Βλαχίαν εἰσφρησάντων κακούργων καὶ τὸ *γαϊρέτι* καὶ ἡ ἐπιμέλεια ὁποῦ ἔδειξαν, ἑπόμενοι ταῖς καθοδηγίαις σου οἱ *μεεμούριδες* καὶ τὸ βασιλικόν μου στράτευμα, ἔγιναν εὐαπόδεκτα καὶ εὐάρεστα εἰς τὴν Βασιλείαν μου. Εὖγε Ὑμῖν· νὰ σὲ ἴδωμεν καὶ τοῦ λοιποῦ· παντὶ ζήλῳ καὶ σθένει νὰ ἐπιμεληθῇς εἰς τὴν διαφύλαξιν ὡς δεῖ τοῦ *μεμλεκετίου*, ἡσυχίαν καὶ συντήρησιν τῶν *ραγκάδων*, ἐνέργειάν τε καὶ ἐκτέλεσιν ἁπάντων τῶν ἐν τῷ παρόντι προσκυνητῷ μου ὁρισμῷ περιεχομένων βασιλικῶν ἐνταλμάτων.

Καύχημα τῶν ἡγεμόνων κτλ. (ὁμοίως τῷ Β').

Φθάνοντας τοῦ παρόντος ὑψηλοῦ προσκυνητοῦ μου ὁρισμοῦ γνωστὸν ἔστω σοι ὅτι, γενόμενα *ἄρζι* (ἔκθεσις) εἰς τὸ ὑψηλὸν βασιλικόν μου κράτος τὰ

ἐσχάτως σταλέντα ἔγγραφά σου, ἐπληροφορήθη ἡ αὐτοκρατορική μου Μεγαλειότης ὅτι ἅμα ὁποῦ οἱ μετὰ τοῦ Καρὰ Μουσταφᾶ κεχαγιᾶ τοῦ ἀντάρτου ἐφορμήσαντες κατὰ τῆς Βλαχίας *ἐσκιγιάδες* συμποσούμενοι εἰς μερικὰς χιλιάδας εἰσέβαλον εἰς Κραγιόβαν, γενομένης τῆς προσηκούσης ἐπιμελείας ἐδιώχθησαν Θεοῦ εὐδοκοῦντος κακῶς ἔχοντες ἀπὸ τὸ ῥηθὲν μέρος, καὶ φεύγοντες ὠχυρώθησαν εἰς Σιγάρτζαν καὶ Τζορόγι, οἱ μὲν εἰς Σιγάρτζαν μετὰ τοῦ καρὰ Μουσταφᾶ, οἱ δὲ εἰς Τζορόγι μετὰ τοῦ *χαΐνη* (ἀχαρίστου) Γκιαβοὺρ Ἰμάμη. Ὁ δὲ *καπουτζίμπασης* (ἀρχιθυρωρὸς) Ἰπραὴλ ναζιρῆς συναθροίσας τὰ βασιλικά μου στρατεύματα καὶ συσκεψάμενος μετὰ σοῦ περὶ τοῦ πρακτέου, διωρίσατε τὸν μὲν Καρσλῆ τζιραγῆ Ἀλῆ Δελὶλ μπασῆν καὶ *σαρῆ γκιοκλοὺν* (κιτρινοπρόσωπον) Ἀλῆ *μπίμπασην* (χιλίαρχον) κατὰ τῆς Σιγάρτσας, τὸν δὲ Δελὶλ μπασῆν *μουσλὶν* (ταγματάρχην) κατὰ τοῦ Τζορογίου, ὅπου εὑρίσκετο ὁ χαΐνης Γκιαβοὺρ Ἰμάμης, οἵτινες ἔχοντες ἀρωγὸν τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν, ὥρμησαν γενναίως κατ' αὐτῶν. Βλέποντες δὲ οἱ ἐχθροὶ τὴν ὁρμὴν τῶν βασιλικῶν μου νικητικῶν στρατευμάτων, φόβῳ συσχεθέντες καὶ μόλις βουλευσάμενοι ἀντιπαραταχθῆναι εἰς πόλεμον, ἔφυγον μετ' αἰσχύνης κακῶς ἔχοντες· ἐφ' ᾧ παραθαρρυνθέντων ἔτι μᾶλλον τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων, συμπαραλαβὼν ὁ Καρσλῆ τζιραγῆ Ἀλῆ Δελὶλ μπασῆς τὸ ἔφιππον, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν καταθραύων τε καὶ συλλαμβάνων, οὓς ἔλαχεν, κατεδίωξεν αὐτοὺς ὑπὲρ τὰς πέντε ὥρας, καὶ ἐκτὸς τῶν ἀπείρων *κελλέδων* (λαφύρων) ὁποῦ ἐπῆρεν, ἐζώγρησε καὶ ἱκανὰ *δίλια* (γλώσσας), ἐν οἷς καὶ ὁ *μπὰς τσαβούσης* τοῦ ἀντάρτου, ὁ *καχβετζῆς* τοῦ καρᾶ Μουσταφᾶ καί τινες τῶν ἀξιολόγων *σουπασίδων* (τάγμα γιανιτσάρων). Οἱ δὲ διαφυγόντες ὀπαδοὶ τοῦ ἀντάρτου φθάνοντες εἰς τὸ παράλιον τῆς Τούνας, ἄλλοι μὲν ἐπνίγησαν εἰς τὸν ποταμὸν μὲ καΐκια, ἄλλοι δὲ ἐξηφανίσθησαν ὄντες *γιαραλῆδες* (πληγωμένοι).

Μεθ' ὃ ἐπειδὴ δὲν ἔμεινε πλέον μήτε ἴχνος *ἐσκιγιὰ* ἐν τῷ τόπῳ, σημειοῖς ὅτι ἐνεκρίθη σὺ μὲν νὰ ἐπιστρέψῃς εἰς Βουκουρέστι, ἀφοῦ διατάξῃς τὰ ἐκεῖσε, ὁ δὲ *Σελανὶκ βαλισῆς* (διοικητὴς Θεσσαλονίκης) Χασᾶν πασᾶς νὰ ἔλθῃ καὶ νὰ διατρίβῃ εἰς Κραγιόβαν, ὁ δὲ *μίρι μιράνης* (διοικητὴς) Ἀλιγιουδὶν πασᾶς εἰς Ὀστροβένι, ὅπου τελευταῖον διελθόντες ἀπὸ Ῥάχοβας τινες τῶν κακούργων κακῶς μετὰ θραύσεως ἐδιώχθησαν. Ἐπὶ τούτοις ἅπασιν ὑπερεθαύμασεν ἡ αὐτοκρατορική μου μεγαλειότης καὶ μεγάλως εὐχαριστήθη διὰ τὴν προθυμίαν ὅλου τοῦ βασιλικοῦ μου στρατεύματος, καὶ διὰ τὴν ἐπιμέλειαν ὅπου κατέβαλες εἰς τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν *ἐσκιγιάδων*, καὶ παντελῆ διωγμὸν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ *μεμλεκετίου*, καὶ διαφύλαξιν ἐκείνων τῶν μερῶν καὶ ὁλοψύχως ἐκ καρδίας σὲ ηὐχήθη τὸ κράτος μου. Εὖγε καὶ ὑπερεῦγε· τὸ βασιλικόν μου ψωμὶ καὶ τὰ ὑψηλά μου αὐτοκρατορικά μου ἐλέη νὰ ἦναι *χαλάλι* (ἐπιτετραμένον) εἰς ὑμᾶς· ὁ Ὕψιστος Θεὸς νὰ εὐδοκήσῃ πρὸς εὐόδωσιν τῶν ποθουμένων παρὰ πάντων τῶν πιστῶν καὶ *σαδίκιδων* (πιστῶν), καὶ νὰ

ἀναδείξῃ αὐτοὺς ἀξίους τῶν βασιλικῶν μου ἐλεῶν, τοὺς δὲ προδότας καὶ *χαΐνιδες* τῆς κραταιᾶς βασιλείας μου νὰ τοὺς ἀφανίσῃ καὶ νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσῃ, ἀμήν.

Πρὸς ἔνδειξιν δὲ τῆς τῶν πιστῶν ἐκδουλεύσεών σου ἄκρας ὑποδοχῆς ἰδοὺ σοὶ στέλλονται διὰ *τελτίφι* (εὐχαρίστησιν) σου ἐκ μέρους τῆς βασιλικῆς μου μεγαλειότητος μία γοῦνα *μπολγενλὶ σαμοῦρι* καὶ ἓν *τζεβαχιρένιον* (ἀδαμαντοκόλλητον) μαχαῖρι· τῷ δὲ καπουτσίμπασῆ μου Ἰμπραῒλ *ναζιρῆ* διὰ *μουκαφάτι* (ἀμοιβὴν) τοῦ *χιδμετίου* του ὁ *παγὲς* (ἀξίωμα) τοῦ ὑψηλοῦ βαθμοῦ τοῦ *μίρι ἀχαρληκίου* (κοντοσταύλου), μία σαμουρόγουνα καὶ δέκα χιλιάδες γρόσια· τῷ δὲ *Κιοστενδὴλ μουτεσαριφῆ* (ὑποδιοικητῇ Κεστεντηλίου) Ἀλιγιουδὶν πασᾶ ἓν *ἐρκλάνι* (τεμάχιον) σαμοῦρι καὶ πέντε χιλιάδες γρόσια· τῷ δὲ Καρσλῆ τζεραγῆ Ἀλῆ Δελὶλζ μπασῆ διὰ τὸ *χιζμέτι* καὶ *μετενέτι* (καρτερικότητα) του ἐκ τῶν *ζιγλαμετίων τοῦ ἱράδι τζεδίδι χουμαγιοὺν* (νέου διατάγματος) ἐν *ζιγλαμέτι* πέντε πουγγείων προσόδου, προστεθέντος αὐτῷ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ *γεδικίν*.

Πρὸς δὲ καὶ διὰ τοὺς ἐπιλοίπους *χαϊρετλίδες* πιστούς μου δούλους, ἐκτὸς τῶν *χιλατίων* ὁποῦ τοὺς ἐφόρεσας *βεκιάλετεν* (ἐπιτροπικῶς) ἐκ μέρους τῆς ὑψηλῆς μου βασιλικῆς Μεγαλειότητος, συνεξαποστέλλονται ἤδη τρία *κουτόσια* (τεμάχια) σαμούρια καὶ ἑπτὰ *καρσάκια*. Ταῦτα πάντα στέλλονταί σοι πρὸς ἔπαινον καὶ ἐγκώμιον τῶν καλῶν καὶ θαυμασίων σου *χιζμετίων*, ἐφ' ᾧ ἐκδοθεὶς καὶ ὁ παρὼν βασιλικὸς προσκυνητὸς ὁρισμὸς κεκοσμημένος μὲ τὸ ἱερὸν *χάττι χουμαγιοὺν* σοὶ ἐστάλη· ἐξεδόθησαν δὲ καὶ ἰδιαίτεροί μου προσκυνητοὶ ὁρισμοὶ πρός τε τὸν Ἰμπραῒλ ναζιρῆν Ἀλιγιουδὶν πασᾶν ἐμπεριέχοντες καὶ τὸν εἰς Κραγιόβαν διορισμὸν τοῦ Σελανὶκ βαλισῆ Χασὰν πασᾶ. Σὺ δὲ ὡς πιστὸς δοῦλος καὶ παλαιὸς γνωστὸς *σαδικατκιάρης*, κατὰ τὸ κατὰ κληρονομίαν εἰς τὸ *χανεδάνιον* μετερχόμενον *σαδακάτι*, καθὼς καὶ πρὸ μικροῦ ἤδη τὸ ἀπέδειξας, καταθραύσας μὲ τὸ *χαϊρέτι* σου καὶ μὲ τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν τοὺς εἰς Βλαχίαν εἰσφρήσαντας κακούργους, φανεὶς δόκιμος εἰς βαθμὸν τοῦ νὰ ἐξιστορηθῶσι τὰ κατορθώματά σου, τὰ ὁποῖα ἐκτὸς ὁποῦ θέλουν λέγονται πρὸς ἔπαινόν σου, ἔχουν νὰ γένουν καὶ *σερμαγὲς* (κεφάλαιον) εὐκλείας καὶ ὑπολήψεως εἰς ὅλον τὸ πιστὸν *χανεδάνι* σου, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι καὶ τοῦ λοιποῦ ἔχεις νὰ κάμῃς πολλὰ καὶ ἀξιάγαστα *χιζμέτια* κατὰ τὸν ζῆλον καὶ εὐθυβουλίαν σου. Φθάνοντος λοιπὸν τοῦ ὑψηλοῦ μου *χάττι χουμαγιοὺν* καὶ τῶν βασιλικῶν μου αὐτοκρατορικῶν *ἰλτιφατίων* (προσρήσεων) νὰ τὰ κάμῃς *ἰστικπάλι* (παραδεκτὰ) καὶ περιβαλλόμενος τὴν γοῦναν μετὰ τῆς προσηκούσης ὑποκλίσεως νὰ βάλῃς εἰς τὴν μέσην σου καὶ τὸ *χαντσέρι* (μάχαιραν), νὰ δώσῃς δὲ καὶ τὰ πρὸς τὸν *ναζίρην* καὶ *μίρι μιράνην* καὶ Δελοὺλ μπασῆν συναποστελλόμενα ἤδη *ῥοποῦσι* καὶ γούναις καὶ *ἀτιγέδες* μου, ὡσαύτως καὶ τὰ ἐπίλοιπα βασιλικά μου *χιλάτια* ἑνὶ ἑκάστῳ τῶν ἀξίων τῶν αὐτοκρατορικῶν μου αὐτῶν *ἰλτιφατίων*, φανερόνων ἅπασιν ὅτι ἀπεδέχθη ἡ

αὐτοκρατορική μου Μεγαλειότης εὐμενεῖς τὰς ἐκδουλεύσεις των καὶ τοὺς ηὐχήθη βασιλικῶς ἀπὸ καρδίας.

Πρόσεχε οὖν ἐπὶ τὸ ἑξῆς μήτε λεπτὸν νὰ μὴν εἶσαι *γαφίλης* (ὀκνηρὸς) ἐπαγρυπνῶν καὶ σκοπεύων τὰ κινήματα τῶν κακούργων, περιθάλπων τοὺς ἐγκατοίκους τοῦ καταπατηθέντος μέρους τῆς Βλαχίας, ἀνακαλῶν πάλιν εἰς τὰ ὀσπίτιά των τοὺς ἀπὸ Καλαφάτι, Κραγιόδαν καὶ ἄλλα μέρη φυγόντας πτωχοὺς παρατηρῶν τὰ περὶ τοῦ τελείου των *μουχαβαζᾶ* (προφυλάξεις), καὶ ἐπεξεργαζόμενος πάντα τὰ μέσα καὶ ἀναγκαῖα *τεδπίρια* πρὸς τελείαν διαφύλαξιν καὶ ἀποκατάστασιν ἐκείνων τῶν μερῶν κατὰ τὸ ἀπαιτοῦν τῆς χρείας, ἐκλέγων δὲ καί τινα τῶν ἀξιολόγων καὶ *τζεπέρικων* (ἰσχυρῶν) στρατευμάτων, νὰ τὰ περάσῃς εἰς τὰ ἀντικρυνὰ μέρη τοῦ Δουνάβεως, μεταχειριζόμενος αὐτὰ πρὸς ἐξολόθρευσιν τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἀντάρτου καὶ *ζάπτι* τῶν παρ' αὐτοῦ κρατουμένων μερῶν, καὶ τέλος ταῦτα πάντα τοιουτοτρόπως οἰκονομῶν καὶ διατάττων, πρόσεχε ὅσον ἔνεστι περὶ τῆς καλῆς καταστάσεως τοῦ τόπου, φυλάττων ὅσα καθ' ἕκαστα σοὶ ἐπισημειοῦνται ἐν τῷ σταλέντι σοι *καϊμὲ* (ἐγγράφῳ) τοῦ ὑψηλοτάτου *Καϊμακὰμ* πασᾶ διὰ νὰ λάβῃς τὰς ἐπὶ τούτῳ εὐχαριστηρίους εὐχὰς παρὰ παντὸς τοῦ πιστοῦ μου ὑπηκόου, καὶ προσεπισημειῶν ἀδιακόπως τῇ αὐτοκρατορικῇ μου Μεγαλειότητι πάντα τὰ ἐπισυμβαίνοντα καὶ τὴν διατρέχουσαν κατάστασιν τῶν κακούργων.

Ἐπὶ τούτῳ ἐξεδόθη ὁ παρών μου ὑψηλὸς προσκυνητὸς ὁρισμὸς, τὸ ὁποῖον λαμβάνοντάς των φερου κατὰ τὰ ἐν αὐτῷ σημειούμενα, τὰ μὲν ἐναντία ἀποποιούμενος, ὑποτασσόμενος δὲ καὶ πιστεύων τῷ βασιλικῷ μου τούτῳ σημείῳ. Ἐξεδόθη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ *Ζιλχαδὲ* (ὀκτωβρίου)· ἐν ἔτει χιλιοστῷ διακοσιοστῷ δεκάτῳ πέμπτῳ.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ περιφρουρημένῃ.

Ε'

«Αὐθέντα τῆς Βλαχίας, ἀπαραλλάκτως κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν μέχρι »τοῦδε μετὰ πίστεως ἐκδουλεύσεών σου καὶ εἰς τὸ ἑξῆς παντοιοτρόπως προ»θυμοποιήθητι μετὰ ζήλου, κινούμενος καὶ ἐνεργῶν καθώσπερ διὰ τοῦ πα»ρόντος ἱεροῦ μου ὑψηλοῦ ὁρισμοῦ βασιλικῆς ἐντέλλομαί σοι.»

Πρώτιστε τῶν ἡγεμόνων τοῦ γένους τοῦ Μεσία, ἐκλεκτὲ τῶν μεγιστάνων τοῦ ἔθνους τοῦ Ἰησοῦ, νῦν αὐθέντα τῆς Βλαχίας, σὺ, ᾧ τινι ἐδόθη πληρεξουσιότης εἰς τὸ καταστρέψαι καὶ ἐξαφανίσαι τοὺς *ἐσκιγιάδας* καὶ εἰς τὸ διαφυλάξαι τὰ σύνορα καὶ τὰ πέριξ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν, τὸ προστατεῦσαν τι καὶ περιθάλψαι τοὺς πτωχοὺς ῥαγιάδες, Κωνσταντινζαδὲ Ἀλέξανδρε Βοεβόδα, περαιωθείησαν τὰ τέλη σου ἐπ' ἀγαθῷ.

Ὅτε προλαβόντως μὲ τὸν συνήθη σοι ζῆλον καὶ προθυμίαν, διενεργῶν τὰ τὰ συνεχῆ *τεδπίρια* μου συμφώνως μετὰ τῶν βασιλικῶν μου *μεεμούριδων*,

καταπολεμῶν καὶ ἐξολοθρεύων τοὺς ἐφορμῆσαι τολμήσαντας εἰς τὸν τόπον τῆς Βλαχίας, ἀπὸ μέρος τοῦ Βιδινλῆ *χαΐνη* Πασβάνογλου σταλέντας κακούργους κατεδιώξας αὐτοὺς ἀπὸ τὸ *μεμλεκέτι* τῆς Βλαχίας, ὅτι ἐφάνησαν εὐάρεστοι εἰς τὴν Βασιλείαν μου εἰς συνετὰς ἐκδουλεύσεις σου, καὶ ὅτι μεγάλως ἐπηνέθης, καὶ διὰ νὰ παρατηρῇς καὶ τοῦ λοιποῦ τὰ κινήματα τῶν ῥηθέντων κακούργων, διαφυλάττων τὸν τόπον, διευθετῶν τὴν καλὴν ἡσυχίαν τῶν πτωχῶν καὶ προθυμοποιούμενος πρὸς ἐξολόθρευσιν τῶν λυμεώνων, διὰ τοῦ τότε ἐκδοθέντος μὲ ἱερὸν βασιλικόν μου *χάττι* καὶ μετὰ τῶν ἀνακτορικῶν μου *ἰλτιχατίων* (προσθηκῶν) σταλέντος σοι ὑψηλοῦ ὁρισμοῦ, ἐδηλώθη σοι ἀποχρώντως.

Καὶ ἀγκαλὰ σὺ κατὰ τὴν ἀνέκαθεν πασίδηλον σύνεσιν καὶ βαθυτάτην σου φρόνησιν, δὲν ἔπαυσας οὐδόλως ἐπιμελούμενος εἰς τὸ νὰ ἐκτελέσῃς τὴν ὑψηλὴν βασιλικήν μου βούλησιν, διὸ καὶ ἀφ' οὗ κατεδιώξας αὐτοὺς τοὺς κακούργους ἀπὸ τὸν τόπον τῆς Βλαχίας, διαβιβάζων τὰ ὑπὸ τὴν διοίκησίν σου βασιλικά μου στρατεύματα εἰς τὸ πέραν μέρος τῆς Ῥούμελης, ἔδειξας καὶ συμφώνως μετὰ τῶν ἐκεῖ *μεεμούριδων* δεικνύεις κάθε προθυμίαν εἰς τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν διαληφθέντων κακοποιῶν, παντοιοτρόπως ἀγωνιζόμενος τόσον εἰς τὸ νὰ ἑλκύσῃς τοὺς ἀπὸ Βιδύνι φυγάδας, προσερχομένους εἰς τὸ ἔλεος τῆς κραταιᾶς βασιλείας μου, ὅσον καὶ εἰς τὸ νὰ τοὺς ἀποκαταστήσῃς νὰ ἐφορμοῦν κατὰ τοῦ ἀντάρτου ἐκείνου πρὸς ἀπολύτρωσιν τοῦ κοινοῦ λαοῦ ἀπὸ τὰς ἀδίκους χεῖράς του, σκοπῶν μόνον καὶ μόνον εἰς τὴν ἐξασθένησιν τοῦ ἀντάρτου καὶ εἰς ἔνδειξιν πολλῶν τοιούτων μεγάλων κατορθωμάτων· καὶ διὰ ταῦτα καίτοι περιττὸν τὸ νὰ ἐπαναλάβωμεν καὶ αὖθις ἤδη τὰς αὐτὰς προσταγάς, πλὴν μὲ τὸ νὰ ἔφθασεν εἰς τὰς βασιλικάς μου ἀκοὰς ὅτι διασπείρονται παρά τινων ἀνυπαρκτοί τινες καὶ ψευδεῖς φλυαρίαι, αἱ ὁποῖαι καὶ γίνονται παραίτιοι εἰς τὸ νὰ ἐξασθενήσουν καὶ διακόψουν τὸν χρεωστούμενον ζῆλον τῶν *μεεμούριδων*, καὶ εἰς τὸ νὰ συγχύσουν τὴν εὐταξίαν καὶ τὸ *νιζάμι* τοῦ τόπου, ἐξεδόθη καὶ ἤδη ὁ παρὼν βασιλικός μου ὁρισμός, ἐξωραϊσμένος μὲ τὸ ἱερόν μου *χάττι*, πρὸς ἔνδειξιν τοῦ *ἰστικλαλίου* σου καὶ τῆς πληρεξουσιότητος σου.

Καὶ δὴ προστάττομέν σοι νὰ παιδεύσῃς αὐστηρῶς ἐκείνους ὁποῦ τολμοῦν νὰ διασπείρουν τὰ τοιαῦτα πρόξενα συγχύσεως ψεύδη, διιθύνων τε καὶ καθοδηγῶν καὶ τοῦ λοιποῦ, ὡς πρώτιστον πάντως καὶ ἐπάναγκες, τοὺς ἐν Βλαχίᾳ βασιλικούς μου *μεεμούριδες* καὶ ἐν γένει ὅλα τὰ ἐκεῖσε στρατεύματα· καὶ καθὼς ἀνέκαθεν πιστὸς δοῦλος ὢν καὶ *ἐμεκδάρης* (δοῦλος) υἱὸς *ἐμεκδάρη* τῆς κραταιᾶς μου βασιλείας, ἀπὸ *χανιδανίου* καὶ *φαμηλίας* ὑπερεχούσης κατὰ πάντα μεταξὺ τῶν ὁμοίων σου, καὶ κατὰ τὴν ἐκ νεότητός σου ἔμφυτον βαθύνοιαν, πολυπειρίαν καὶ φρόνησίν σου, ἀνεφάνης εἰς τὰς τόσας ἀναφυείσας οὐσιώδεις καὶ μεγάλας ὑποθέσεις, ἐφαρμόττων εἰς ὅλα τὰ κινήματά σου συμφώνως μὲ τὴν βασιλικήν μου θέλησιν, οὕτω καὶ εἰς τὸ ἑξῆς κατὰ

τὴν δοθεῖσαν σοι πληρεξουσιότητα νὰ ἐμποδίζῃς τὰς τοιαύτας ψευδολογίας καὶ νὰ παιδεύῃς αὐστηρῶς τοὺς τολμῶντας εἰς τὸ νὰ τὰς διασπείρωσι· νὰ διορίζῃς καὶ νὰ διατάττῃς εἰς τὰ ἀναγκαῖα μέρη τὰ στρατεύματα καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν, ἐπαγρυπνῶν εἰς τὴν περίθαλψιν καὶ διαφύλαξιν τῶν πτωχῶν ῥαγιάδων τῆς κραταιᾶς Βασιλείας μου, καὶ προσέχων καλῶς εἰς τὸ νὰ μὴν εἰσέλθῃ οὐδὲ κόκκος *ζαχιρὲ* καὶ *τζεπχανὲ* (πυρίτιδος) εἰς Βιδύνι μεταχειριζόμενος ὅλα τὰ μέσα καὶ τρόπους εἰς τὸ νὰ ἐξασθενίσῃς καὶ νὰ ἐκνευρίσῃς τὸν ἀντάρτην καὶ νὰ διασκορπίσῃς τὴν συλλογὴν τῶν ἐπ' αὐτῷ κακούργων. Καὶ ἐν συντόμῳ ἰθύνων καὶ διευθετῶν τόσον τὰ εἰς Βλαχίαν στρατεύματα, ὅσον καὶ τοὺς ἄλλους *μεεμούριδες* κατὰ τὴν χρείαν εἰς τὰ μέρη ὁποῦ ἤθελες ἐγκρίνει, ἂν ἤθελον εὑρεθῇ τινες διασπείραντες *ἐρατζίφια* (ψεύδη) καὶ μὴ ὑπακούοντες εἰς τὴν γνώμην καὶ θέλησίν σου, ἢ ἄλλως πως ἤθελον δείξει καμμίαν ἐναντιότητα, τοὺς τοιούτους ἀπὸ ὅ,τι τάξιν καὶ γένος ἤθελον εἶναι, μὴ ἐπιτρέπων μηδὲ στιγμὴν ἀναβολῆς, θέλεις τοὺς παιδεύσει αὐστηρῶς, προθυμοποιούμενος εἰς τὰ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς βασιλικῆς μου θελήσεως καὶ εἰς τὸ νὰ ἐνεργῇς κατὰ διαφόρους καιροὺς τὰ ἐπωφελῆ καὶ εὔστοχα *τεδπίριά* σου.

Φθάνοντας λοιπὸν πρὸς σὲ ὁ παρὼν προσκυνητὸς βασιλικός μου ὁρισμός, θέλεις εἰξεύρει ὅτι κατὰ τὴν πρὸς σὲ πίστιν καὶ συντηρουμένην κλίσιν καὶ βασιλικήν μου εὔνοιαν, καὶ κατὰ τὸ ἐνοικοῦν σοι *σαδακάτι* καὶ ἔμφυτον ἀγχίνοιαν και πολυπειρίαν σου, ὄχι μόνον οἱ πρὸς ὄλεθρον τῶν λυμεώνων καὶ ἀπαλλαγὴν τοῦ κατὰ κληρονομίαν βασιλικοῦ μου τόπου τῆς Βλαχίας, εὔστοχοι τρόποι, *τεδπίρια* καὶ ἀξιάγαστοι ἐκδουλεύσεις σου ἀνεφάνησαν ἀποδεκτὰ καὶ ἐπαινετὰ εἰν τὸ ὑψηλὸν κράτος μου, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ λοιπά, ὅσα ἐνήργησαν καὶ ἐνεργεῖς διὰ νὰ ἐμπνεύσῃς ζῆλον καὶ προθυμίαν καὶ νὰ ἐνισχύσῃς τοὺς *μεεμούριδες* πρὸς καταστροφὴν τῶν κακούργων ἐκείνων, λίαν εὐηρέστησαν. Ὅθεν ὢν πληροφορημένος εἰς τὴν ὁσημέραι ἀκμάζουσαν καὶ ἐπ' αὐξήσει προβαίνουσαν βασιλικὴν πρὸς σὲ εὔνοιαν καὶ καλὴν ὑπόληψιν, ἥτις καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν ἄκρον βαθμόν, ἀνυπερθέτως ἀπαιτοῦμεν παρὰ σοῦ νὰ ἐνεργήσῃς καὶ νὰ ἐκτελέσῃς ὅσα ἐν αὐτῇ βασιλικῶς σοὶ ἐπιτάττονται, χωρὶς νὰ ἀναφανῇ μικρὰ ἐλάττωσις εἰς τὸ σύνηθες *γαϊρέτι* σου διὰ τὰ *ἐρατζίφια* ὁποῦ ψευδῶς διέσπειραν οἱ ὀπαδοὶ τῶν κακούργων. Καὶ μὲ ὅλον ὁποῦ εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι περὶ ἐκείνων ὁποῦ διασπείρουσι τὰ τοιαῦτα *ἐρατζίφια* καὶ περὶ ἐκείνων ὁποῦ παραβαίνουσι τὴν γνώμην καὶ θέλησίν σου, ἐκεῖνο ὁποῦ ἤθελες κρίνει καὶ θελήσῃς τοῦτο εἶναι δεκτὸν καὶ εἰς ἡμᾶς, πλὴν διὰ νὰ μὴ παρέλθῃ καιρὸς μέχρι τῆς ἀποκρίσεως τῶν παρὰ σοῦ γραφομένων ἄνευ τινὸς ἀναβολῆς κατὰ τὴν τελείαν πληρεξούσιότητά σου, νὰ παιδεύσῃς αὐστηρῶς καὶ νὰ ἀποδιώξῃς κακῶς τοὺς διασπείραντας τὰς τοιαύτας ψευδολογίας, καὶ συντηρῶν τὴν εὐταξίαν τοῦ τόπου νὰ διορίσῃς εἰς τοὺς χρείαν διαφυλάξεως ἔχοντας τόπους τὰ στρατεύματα καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν καὶ νὰ φροντίσῃς

ἐπιμελῶς εἰς τὸ νὰ μὴ τύχῃ καὶ εἰσβιβασθῇ ἢ κρυφίως ἢ φανερῶς *ζαχιρὲς* ἢ *τζεπχανὲς* εἰς Βιδύνι. Νὰ καταβάλῃς δὲ κάθε προθυμίαν καὶ ἐπιμέλειαν καὶ μεταχειρισθῇς τοὺς προσήκοντας τρόπους εἰς τὸ νὰ διασκορπίσῃς τὴν συλλογὴν τῶν κακούργων, ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν ἄλλων *μεεμούριδων* καὶ προθυμοποιηθῇς εἰς τὸ νὰ κατατροπώσῃς καὶ νὰ ἐξολοθρεύσῃς τὸν ῥηθέντα Πασβάνογλου διορίζοντας στρατεύματα καὶ εἰς τὸ μέρος τῆς Βλαχίας καὶ διαβιβάζων ἄλλα εἰς τὸ μέρος τῆς Ῥούμελης καὶ σκεπτόμενος καὶ ἐμμελετῶν τὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀπδουλλὰχ πασσᾶ *καϊμακάμη* τοῦ βασιλικοῦ μου *ῥεκυαπίου* (ποδός)· νὰ ἀποδείξῃς ἐμπράκτως τὸν παρὰ σοῦ ἀεὶ ἐλπιζόμενον ζῆλον, καὶ ἀνέκαθεν ἀναφανέντα εἰς τὴν κραταιάν μου βασιλείαν καὶ μὲ τοὺς ἔμφρονας καὶ νουνεχεῖς τρόπους σου νὰ ἐπαυξήσῃς τὴν βασιλικήν μου πρὸς σὲ εὔνοιαν, γράφων ἀδιακόπως πρὸς τὴν κραταιάν μου βασιλείαν καὶ δηλοποιῶν τὰς ἀναγκαίας εἰδήσεις.

Ἐπὶ τούτοις ἐξεδόθη ὁ παρὼν ὑψηλός μου προσκυνητὸς ὁρισμός· οὕτω γίνωσκε, πίστευε τῷ ἱερῷ βασιλικῷ μου σημείῳ.

Τῷ χιλιστῷ διακοσιοστῷ δεκάτῳ πέμπτῳ ἔτει κατὰ τὴν ιζ' τοῦ *Ῥεμπίουλ-εββέλ.*

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ θεοφρουρήτῳ.

ς'

Πρώτιστε τῶν ἡγεμόνων τοῦ γένους τοῦ Μεσίου, πρώην αὐθέντα τῆς Βλαχίας Κωνσταντινζαδὲ Ἀλέξανδρε Βοεβόδα, περαιωθείησαν τὰ τέλη σου ἐπ' ἀγαθῷ· ὅτι πατρόθεν εἶσαι δοῦλος καὶ *ἐμεκδάρης* καὶ υἱὸς *ἐμεκδάρη* τῆς κραταιᾶς μου βασιλείας, πιστὸς καὶ ὀνομαστὸς ἐπὶ συνέσει καὶ εὐφυΐᾳ, καὶ ἐπεμελήθης δεικνύων μέχρι τοῦδε εἰς τὰς χορηγηθείσας σου αὐθεντείας τῆς Πογδανίας καὶ τῆς Βλαχίας ὅσας ἀρεστὰς καὶ ἐπαινετὰς ἐκδουλεύσεις, καὶ μάλιστα προλαβόντως ὅτε οἱ κακοῦργοι ὥρμησαν εἰς τὸν τὸν τόπον τῆς Βλαχίας ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν λοιπῶν βασιλικῶν μου *μεεμούριδων*, ἔκαμες πᾶν τὸ ἐπὶ σοὶ εἰς τὴν ἐξολόθρευσιν καὶ ἀποδιωγμόν των, καὶ ἐφρόντισας τέλος πάντων διὰ τὴν ἡσυχίαν καὶ ἄνεσιν τῶν πτωχῶν ῥαγιάδων, γενναίως καὶ ἀνδρικῶς προσπαλαίσας εἰς τὸ *ὀγοῦρι* (εὐδαιμονίαν) τῆς κραταιᾶς Βασιλείας μου, καθὼς καὶ ὅλας τὰς ἄλλας πιστὰς καὶ προθύμους ἐκδουλεύσεις σου τὰς ἠξεύρομεν καὶ ἔπρεπε ἀκόμη ἱκανοὺς χρόνους νὰ ἡγεμονεύῃς εἰς Βλαχίαν· μὲ τὸ νὰ ἐφανέρωσας δὲ δὶς τὸ ἀσθενὲς τῆς ὑγείας σου, καὶ οἱ τὸν *ἰστιφὰ* (παραίτησιν) σου ζητοῦντες *ἀριζάδες* (ἀντιπρόσωποι) σου ἀνεφέρθησαν εἰς τὸ ὑψηλὸν βασιλικόν κράτος μου μόνον καὶ μόνον διὰ τὸ *σαδακάτι* καὶ πίστιν σου ὁποῦ ἀνεφάνη μέχρι τοῦδε καὶ διότι ἐπιμόνως ἐζήτησας τὸν *ἰστιφᾶν* σου καὶ διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς καλὴν βασιλικὴν ἡμῶν ἐπὶ σὲ εὐμένειαν, ἐνεδόσαμεν εἰς τὴν παράκλησίν σου, ἐκδόσαντες τὸ ἱερὸν ἡμῶν βασιλικὸν

χάττι καὶ ἐδιωρίσαμεν ἀπὸ τῆς ιϐ' τοῦ *Τζεμαζίουλ ἀχὴρ* τὸν ἔκπαλαι πιστὸν καὶ δεδοκιμασμένον ἡμῖν πρώην Βοεβόδα τῆς Μπογδανίας Μιχάλβοδα [1]. Καὶ ἀγκαλὰ νὰ ἐπροστάχθη ὁ ῥηθεὶς διὰ νὰ κινήσῃ ἀπὸ βασιλευούσης ἅμα τῷ ἐκδοθῆναι τὸν ὑψηλὸν ὁρισμόν μου, καὶ ταχέως μὲ *μενζῆλ* (ταχύτητα) νὰ προφθάσῃ ἐκεῖσε, μήπως δὲ, ὃ μὴ γένοιτο, ἐξ αἰτίας κακοτρόπων τινῶν ὅπου ἠμπορεῖ νὰ εὑρίσκωνται εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, μὲ τὴν πρόφασιν τῆς μεταλλαγῆς τῆς αὐθεντείας προξενηθῇ ἀπαύδησις εἰς τοὺς βασιλικοὺς *μεεμούριδες*, ὁποῦ εὑρίσκονται τόσον εἰς τὸ μέρος τῆς Βλαχίας, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἔκτασιν τῆς Τούνας καὶ ἐπιστρέψουν οἱ κακοποιοὶ, καὶ προξενήσουν βλάβην εἰς τὸ *μεμλεκέτι* καὶ ἑπομένως ἀκολουθήσῃ ἐμπόδιον εἰς τὸ *μασλαχάτι* (ὑπόθεσις), ἕως ὁποῦ νὰ φθάσῃ ὁ ῥηθεὶς Βοεβόδας διάδοχός σου αὐτόθι καὶ νὰ ἀναδεχθῇ τὴν δουλειὰν, σὺ ὡς καὶ πρότερον, εἰξεύρωντας τὸν ἑαυτόν σου ἡγεμόνα, νὰ μεταχειρισθῇς ὅλους τοὺς πρώτους *μεεμούριδές* σου, ὅπου ἤθελεν εὑρεθῇ ἕκαστος, δίδοντας καὶ τοὺς *οὐλουφέδες* (τροφὰς) καὶ *ταγίνια* (σιτηρέσια) τοῦ στρατεύματος μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ *ἰνφισαλίου* σου (ἀποχωρήσεως). Σφοδρῶς δὲ ἐπροστάξαμεν δι' ὑψηλοῦ ὁρισμοῦ μας τοὺς πογιάρηδες καὶ καϊμακάμιδες ἐντοπίους διὰ νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὴν προσταγήν σου καὶ νὰ πληρώσουν τοὺς *οὐλουφέδες* καὶ τὰ *ταγίνια* τοῦ στρατεύματος ἀπὸ τὴν ἡμέραν τοῦ *ἰνφισαλίου* σου· καὶ σὺ εἰς αὐτὰς τὰς ὑποθέσεις περισσότερον ἀπὸ πρῶτα νὰ κάμῃς *ῥιζαρέτι* (προσοχὴν) καὶ τέλος πάντων καθὼς ἐπὶ τῆς αὐθεντείας σου νὰ κάμῃς *ἰδαρὲ* (διοίκησιν) *ὁμοῦρι* τὸ (ὑποθέσεις) τοῦ *μεμλεκετίου*, καὶ νὰ διαφυλάξῃς καὶ νὰ διατηρήσῃς τὰ πέριξ, καθ' ὃν τρόπον ἐφρόντιζες καὶ ἐκύτταζες τὴν δουλειὰν, ἔτσι καὶ τώρα νὰ διευθετήσῃς μὲ τὸ σύνηθες *γαϊρέτι* σου καὶ νὰ καταδαπανήσῃς τὴν ἔμφυτον πίστιν καὶ ἀγχίνοιάν σου καὶ ἀφ' οὗ φθάσῃ ἐκεῖσε ὁ ῥηθεὶς διάδοχός σου θέλεις διδάξει καὶ καθοδηγήσει αὐτὸν ἐκ στόματος τοὺς τρόπους τοῦ *μασλαχατίου* καὶ οὕτω νὰ ἐπιστρέψῃς. Καὶ διὰ νὰ ἐπιμεληθῇς νὰ μὴ γένῃ κανένα τι ἀπευκταῖον ἢ *κουσοῦρι* (σφάλμα). Ἐξεδόθη ὁ παρὼν ὁρισμός μας ἐπὶ τούτῳ καὶ ἐστάλη ἐν βίᾳ. Ἐξεδόθησαν δὲ ξεχωριστὰ ὑψηλοὶ ὁρισμοὶ πρός τε τὸν Σιλίστρα βαλισῆ Χασὰν πασᾶ, πρὸς τὸν Ἰπραῒλ *ναζιρῆ* καὶ λοιποὺς βασιλικοὺς *μεεμούριδες*, καὶ στέλλονται ὅλοι αὐτοὶ πρὸς σὲ καὶ ζητοῦμεν νὰ στείλῃς αὐτοὺς τοὺς ὁρισμοὺς ὅπου δεῖ.

Καθὼς δὲ ἀνωτέρω προστάττομεν νὰ φέρῃς ἔμπροσθέν σου τοὺς τῆς Βλαχίας *πογιάριδες*· καὶ νὰ τοὺς φανερώσῃς τὴν ὑπόθεσιν, καὶ νὰ σημειώσῃς μὲ *μαχσούσικα* (ἰδιαίτερα) γράμματά σου εἰς τοὺς πέριξ *μεεμούριδες* αὐτὸ τοῦτο καὶ ἕως ὁποῦ νὰ φθάσῃ ὁ διάδοχός σου νὰ κάμῃς κάθε *γαϊρέτι* ἐκ ψυχῆς εἰς

1 Οὗτος ἦν Μιχαὴλ ὁ Σοῦτσος ἐφ' οὗ ἐξηκολούθησεν ἡ ἐπανάστασις τοῦ Πασϐάνογλου εὐρυτέρας λαβοῦσα διαστάσεις. Οἱ ἐπαναστάται ὥρμησαν κατὰ τοῦ Βουκουρεστίου, ὁ δὲ λαὸς ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ ἡγεμόνος· Ἡ πόλις ἔμεινεν ἔρημος, πανταχοῦ δὲ εἰς τὰ πέριξ ἠκούοντο κλαυθμοὶ καὶ ὀδυρμοί. Ὁ Διονύσιος Φωτεινὸς παρὼν ἐν τοῖς φρικωδεστάτοις ἐκείνοις δεινοῖς περιγράφει ἐν πολλαῖς σελίσι τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ τὴν κατάστασιν.

τὸ νὰ μὴ ἀκολουθήσῃ, ὃ μὴ γένοιτο, κἀνένα *οουσοῦρι*. Καὶ τέλος πάντων ἕως ὁποῦ νὰ φθάσῃ ὁ διάδοχός σου νὰ κάμῃς *ἰδαρὲ* τὸ *ὁμοῦρι* τοῦ στρατεύματος καὶ νὰ κατορθώσῃς τὰ μέσα τοῦ *μουχουφαζᾶ* (προφυλάξεις) καὶ εἰξεύρων τὸν ἑαυτόν σου πάλιν *χάλια* (ἤδη) ἡγεμόνα, οὕτω νὰ κάμῃς *χαρικέτι* (ἐνέργειαν), καὶ νὰ ἐπιμεληθῇς εἰς τὸ νὰ ἐκτελέσῃς τὰς ἀνωτέρω βασιλικάς μου προσταγάς, ἀποδεικνύων τὴν ἔμφυτον ἀγχίνοιαν καὶ πίστιν σου· καὶ νὰ φροντίσῃς νὰ φανερώσῃς ταχέως τὰ *δεδπίρια*, ὅπου ἐμεταχειρίσθης εἰς αὐτὸν τὸν *μαδδὲν* (ὑπόθεσιν). Οὕτω ποίησον, πίστευε τῷ ἱερῷ βασιλικῷ μου σημείῳ.

Ἐξεδόθη τῇ ιβ′ τοῦ *Τζεμαζιοὺλ-ἀχὴρ* τοῦ χιλιοστοῦ διακοσιοστοῦ δεκάτου πέμπτου ἔτους,

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ θεοφρουρήτῳ.

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ QUATREFAGES *

Καθ' ὃν χρόνον ἐκ τῆς μεγίστης προόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἰδίως δὲ ἐκ τῶν παλαιοντολογικῶν καὶ γεωλογικῶν ἐρευνῶν νέα προέκυψε περὶ φύσεως θεωρία, ἡ περὶ ἐνδομύχου δημιουργικῆς δυνάμεως τοῦ ἡμετέρου πλανήτου, δυνάμεως ἐνδελεχῶς μὲν ἐνεργούσης, ἀλληλοδιαδόχως δὲ ἐξελισσομένης καὶ παραγαγούσης ἐν τῇ ἀνυπολογίστῳ τῶν χρόνων σειρᾷ, πᾶν ὅ,τι ζῇ καὶ ὑπάρχει· καθ' ὃν χρόνον ἡ ἐπιστήμη ἀδυνατοῦσα νὰ ἐξηγήσῃ πῶς τὸ πρῶτον ἀνεφάνησαν οἱ ζῶντες ὀργανισμοί, πῶς ἐκ τῆς κεκρυσταλλωμένης καταστάσεως καὶ ἐκ τῆς ἀκινησίας τῶν ἀνοργάνων παρήχθη ἡ κίνησις καὶ ἡ ζωή, ἢ ἀποπλανᾶται εἰς ὑποθέσεις ἀνυποστάτους, ἢ ἀνομολογεῖ ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα οὐδέποτε θέλει δυνηθῇ νὰ ἄρῃ τὸν μυστηριώδη πέπλον τὸν καλύπτοντα τὴν ἀρχικὴν τῶν πραγμάτων αἰτίαν· καθ' ὃν χρόνον πλεῖστοι φυσιοδῖφαι πρὸς μίαν καὶ μόνην οὐσίαν τῶν ὄντων ἐμβλέποντες καὶ εἰς τὴν ὕλην καὶ εἰς τὰς λειτουργίας αὐτῆς περιάπτοντες καὶ πνευματικὰ φαινόμενα ἀπᾴδοντα περὶ τὰς πανθομολογουμένας ἰδιότητας καὶ τὰ προσόντα τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, παρασαλεύουσι τὰς ἑδραιοτέρας πεποιθήσεις καὶ τὰς ἀρχαιοτάτας παραδόσεις τῆς ἀνθρωπότητος, ἀδιαλείπτως δὲ ἀνακινοῦσι τὰς ἀμφισβητουμένας θεωρίας περὶ μονογενείας καὶ πολυγενείας, περὶ ἑνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ πολλότητος τῶν ἀνθρωπίνων εἰδῶν καὶ ἐν γένει περὶ ἀλληλοδιαδόχου τῶν εἰδῶν ἀλλοιώσεως καὶ ἀναμορφώσεως, ἰδοὺ εἷς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων φυσιογράφων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὁ Κος Quatrefages,

* Quatrefages: l'espèce humaine 1877 ϛ′ ἔκδοσις.

χρώμενος τῇ μόνῃ φιλοσοφικῇ μεθόδῳ τῇ ἀσφαλῶς ἀγούσῃ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τῇ μεθόδῳ, λέγω, τῆς πείρας καὶ τῆς ἀκριβοῦς τῶν πραγμάτων παρατηρήσεως, ἀμφισβητεῖ μὲν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ τῷ ἐπιγραφομένῳ *L' espèce humaine* πλεῖστα πορίσματα τῶν πρό τινων δεκάδων ἐτῶν ἀναφανέντων περὶ φύσεως συστημάτων, νέον δὲ ἐπιχέει φῶς δι' εὐκρινοῦς ἐκθέσεως, ἐπὶ ζητημάτων, ὧν ἡ ὁριστικὴ λύσις δὲν διετυπώθη εἰσέτι ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης.

Ὁ Quatrefages πρὶν ἢ ἐμφιλοχωρήσῃ εἰς τὰς ἰδιότητας καὶ τὰ προσόντα τὰ χαρακτηρίζοντα τὸ ἀνθρώπινον γένος, μνημονεύει μὲν τὴν κοινῶς παραδεδεγμένην διάκρισιν τῶν ὄντων εἰς ἀνόργανα καὶ ἐνόργανα, διατυποῖ δὲ ὡς ἐφεξῆς τὰς χαρακτηριζούσας αὐτὰ οὐσιώδεις διαφοράς. Κατ' αὐτόν, τὰ μὲν ἀνόργανα ἀορίστως διαρκοῦντα, οὐδὲν προσλαμβάνουσιν ἐκ τοῦ περιέχοντος καὶ οὐδὲν παρέχουσιν αὐτῷ· τὰ δὲ ἐνόργανα ἐφ' ὡρισμένον χρόνον διαρκοῦντα, ἀδιαλείπτως μὲν κατὰ τὸν χρόνον τῆς διαρκείας αὐτῶν ὑφίστανται ἀλλοίωσίν τινα περὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν, αναπληροῦσι δ' αὐτὴν διὰ τῶν ἐξωτερικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα συνεχῶς προσλαμβάνουσι. Τὸ μὲν ἀνόργανον, κεκτημένον ἀπ' ἀρχῆς μορφὴν ὡρισμένην, αὐξάνει δι' ἁπλῆς ἐπιθέσεως ἢ ἐπισωρεύσεως νέων διαστρώσεων, Superposition, τὸ δὲ ἐνόργανον συσχετίζεται μὲν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρὸς ὁμοειδές τι πλάσμα, ἐν τοῖς κόλποις τοῦ ὁποίου ἐνεουργήθη ὑπὸ μορφὴν σπέρματος, μετὰ ταῦτα δὲ, αὐξάνει καὶ προσκτᾶται τὴν ὁριστικὴν αὐτοῦ μορφὴν δι' αὐτοδυνάμου τελειώσεως, intussusception.

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἡ καταγωγή, ἡ τροφή, ἡ γέννησις καὶ ὁ θάνατος, εἶναι τόσα φαινόμενα χαρακτηριστικὰ τῶν ἐνοργάνων, ὧν οὐδ' ἴχνος εὕρηται ἐν τοῖς ἀνοργάνοις.

Τῷ ὄντι, ἐν μὲν τῷ ἅπαξ σχηματισθέντι κρυστάλλῳ, ἡ μόνιμος ἰσοῤῥοπία τῶν δυνάμεων διὰ μόνης τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἐξωτερικῶν ἐνεργειῶν δυνατὸν νὰ ἐκλείψῃ, ἕνεκα δὲ τούτου, τὸ κρύσταλλον δύναται ἐπ' ἀόριστον νὰ διαρκέσῃ, διαμένον ἀναλλοίωτον κατά τε τὴν μορφὴν καὶ τὰς ἰδιότητας αὐτοῦ. Τοὐναντίον δέ, ἐν τοῖς ἐνοργάνοις, ἡ ἰσοῤῥοπία εἶναι ἀσταθής, ἢ μᾶλλον οὐδέποτε ὑφίσταται ἐν αὐτοῖς ἰσοῤῥοπία, καθότι ἀδιαλείπτως τὸ ἐνόργανον καταναλίσκει καὶ δύναμιν καὶ ὕλην, διαρκεῖ δὲ μόνον διὰ τῆς ἰσοσταθμίας τῶν ἀφομοιουμένων αὐτῷ καὶ δαπανωμένων στοιχείων. Ὡς ἐκ τούτου, δὲ ἀλλοιοῦται μὲν κατά τε τὴν μορφὴν καὶ τὰς ἰδιότητας, δὲν παύει δὲ ὑπάρχον.

Τὰ ἐνόργανα κατὰ τὸν Quatrefages, εὐμοιροῦσιν οὕτως ἰδίας δυνάμεως τῆς ζωῆς, ἥτις συνδυαζομένη μετὰ τῶν τῇ ὕλῃ ἰδιαζουσῶν δυνάμεων ἀποτελεῖ τοὺς ζῶντας ὀργανισμούς.

Ἀλλ' αἱ δύω αὗται μεγάλαι κατηγορίαι τῶν ὄντων εἰς ἀνόργανα καὶ ἐνόργανα, ὑποδιαιροῦνται καὶ διακρίνονται δι' εἰδικῶν φαινομένων, ἅτινα ἔτι μᾶλλον ἐπιπλέκονται καθόσον ἀναβαίνομεν τὴν τῆς φύσεως κλίμακα.

Ἐν πρώτοις, ὁ Quatrefages παραδέχεται μετὰ τοῦ de Candolle ἰδιαιτέραν

τινὰ δύναμιν κινοῦσαν τὰ οὐράνια σώματα, τὸ δὲ γενικὸν φαινόμενον τὸ χαρακτηρίζον τὸ ἀστρολογικὸν σύστημα, le règne sidéral, εἶναι αἱ καμπυλόεσσαι τῶν οὐρανίων σωμάτων κινήσεις, δυνάμει τῶν ὑπὸ τοῦ Κεπλέρου ἀνακαλυφθέντων νόμων, καθόσον ὡς ἀπεδείχθη σήμερον, ἀστέρες «ἀκίνητοι» δὲν ὑπάρχουσιν.

Ἀλλὰ τίς ὁ λόγος τοῦ φαινομένου τούτου; τῶν ἀστρικῶν λέγω κινήσεων καὶ περιφορῶν; τὴν δύναμιν τὴν συγκαταφέρουσαν ἐπαλλήλως τοὺς ἀστέρας ὁ μὲν Νεύτων ὠνόμασεν *ἕλξιν*, ὁ δὲ Κέπλερος *βαρύτητα* ἢ *περιφοράν*, ὁ δὲ Tessan *ὤθησιν*. Ἀλλ' ὁπωςδήποτε καὶ ἐὰν ὀνομάσωμεν τὴν δύναμιν τὴν κινοῦσαν τὰ οὐράνια σώματα, δέον νὰ κατανοήσωμεν ὅτι ὀνομασίαν μόνον δίδομεν εἰς ὅ,τι ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐξηγήσωμεν.

Ἀπὸ τῶν οὐρανίων ἤδη κατερχόμενοι εἰς τὰ ἐπίγεια, ἤτοι εἰς τὸν ἡμέτερον πλανήτην, ἀνευρίσκομεν αὖθις τὸν καὶ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις τῆς ὕλης μορίοις ἐπικρατοῦντα νόμον τοῦ Κεπλέρου, τὴν βαρύτητα· καὶ ἀληθῶς, τὰ μόρια ὅλου τινός, ἀδύνατον νὰ διέπωνται ὑπ' ἄλλου νόμου παρὰ τοῦ διέποντος αὐτὸ τὸ ὅλον, ἤτοι τὸ πᾶν, τὸν κατὰ τὸν Οὐμβόλδον *κόσμον*. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας καὶ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ γηΐνου σώματος, ἀναφαίνονται καὶ ἕτεραι κινήσεις, ὑπεκφεύγουσαι τοὺς νόμους τοῦ Κεπλέρου καὶ Νεύτωνος· αὗται δὲ αἱ κινήσεις ἀπαρτίζουσιν ἰδιαιτέραν τάξιν φαινομένων, τῶν *φυσικοχημικῶν*· καὶ διὰ πολλοῦ μὲν χρόνου, τὰ φαινόμενα ταῦτα ἀπεδόθησαν εἰς δυνάμεις ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένας, τὸν ἠλεκτρισμόν, τὴν θερμότητα, τὸν μαγνητισμόν, ἀλλ' ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἀνήγαγε πάντα ταῦτα εἰς ἀρχέγονόν τινα ἑνότητα, Τῷ ὄντι, κατὰ τὴν νεωτέραν φυσικὴν θεωρίαν, ἅπαντα ταῦτα τὰ φαινόμενα παράγονται ἐκ τῶν κυμάνσεων τοῦ αἰθέρος, αἱ δὲ δονήσεις αὐτοῦ εἶναι τὸ θεμελιῶδες φαινόμενον, ἐξ οὗ ἀποῤῥέουσι πάντα τὰ ἄλλα· ἀλλ' ὁ αἰθὴρ εἶναι στοιχεῖον ὅλως ὑποθετικὸν καὶ ἡ φύσις αὐτοῦ εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστος. Βεβαίως, μεταξὺ τῆς βαρύτητος τῆς διεπούσης τά τε οὐράνια σώματα καὶ τὰ ἐλάχιστα μόρια τῆς ὕλης καὶ τῶν φυσικοχημικῶν ἐνεργειῶν, δὲν ὑπάρχει ἀνταγωνισμός, οὐχ ἧττον ὅμως πολλάκις ἡ ἐνέργεια τοῦ νόμου τῆς βαρύτητος διαταράττεται ὑπὸ τῶν φυσικοχημικῶν ἐνεργειῶν· ὡς λ. χ. ὁσάκις σφαιρίδιον ἐξ ἀκταίας (κουφοξυλιᾶς) καίτοι ὑπεῖκον εἰς τὸν νόμον τῆς βαρύτητος, ἐκσφενδονίζεται διὰ τῆς ἐπιδράσεως ἑτέρας δυνάμεως πρὸς τὸ ἠλεκτρισμένον σῶμα, καὶ ἀπωθεῖται μετὰ ταχύτητος ἀνωτέρας τῆς ἐκ τοῦ βάρους αὐτοῦ προκυπτούσης. Τὸ αὐτὸ δὲ φαινόμενον παρίσταται ὁσάκις μεγάλοι ὄγκοι σιδήρου ἀνυψοῦνται ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν μαγνητῶν τοῦ Jamin. Τὰ γήϊνα σώματα, τὰ μὴ παρουσιάζοντα ἕτερα φαινόμενα παρὰ τὰ τῆς βαρύτητος καὶ τὰ τῶν φυσικοχημικῶν ἐνεργειῶν, εἰσὶ τὰ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Λινναίου γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἀνόργανα* corps bruts, καὶ τοιαῦτα τὰ ὀρυκτά, ὥστε τὰ ὀρυκτὰ διέπονται ὑπὸ διττῶν φαινομένων, τῶν τῆς Κεπλερίου κινήσεως καὶ τῶν φυσικοχημικῶν ἐνεργειῶν.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, ὅτι τὸ ἀστρολογικὸν καὶ ὀρυκτολογικὸν σύστημα ἀπαρτίζουσιν, ὡς λέγουσιν οἱ φυσιογράφοι, τὸ *Βασίλειον τῶν ἀνοργάνων*. Ἐπέκεινα δὲ τῆς ὁροθετικῆς ταύτης γραμμῆς, ἄρχεται τὸ *Βασίλειον τῶν ζώντων ὀργανισμῶν*, καὶ ἀπαστράπτει ἡ ζωή, ἧς ἡ πρώτη αἰτία εἶναι τόσον μυστηριώδης, ὅσον καὶ ἡ τῆς βαρύτητος τῆς διεπούσης τὰς κινήσεις τοῦ ὑλικοῦ κόσμου [1].

Ἀλλ' ἡ ζωὴ δὲν εἶναι τὸ μόνον στοιχεῖον, ἡ μόνη ἀρχὴ ἡ ζωογονοῦσα τὰ ἐνόργανα, καθόσον αὕτη συνδυάζεται καὶ συλλειτουργεῖ μετὰ τῶν δυνάμεων, ὧν ἐγένετο μνεία ἀνωτέρω. Καὶ ἀληθῶς, τὰ εὐμοιροῦντα ζωῆς, ἅτε βαρέα ὑπείκουσιν ἀναγκαίως εἰς τοὺς νόμους τῆς βαρύτητος· ἐν δὲ τοῖς κόλποις αὐτῶν παράγονται πολυάριθμα, ποικίλα καὶ εἰς τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν ἀπαραίτητα φυσικοχημικὰ φαινόμενα, ἀναπτυσσόμενα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν εἰδικῆς δυνάμεως τῆς ζωῆς. Ὥστε ἡ ζωὴ δὲν μάχεται πρὸς τὰς διεπούσας δυνάμεις τὰ ἀνόργανα, ἀλλὰ προεξάρχει καὶ ῥυθμίζει πρὸς τοὺς ἑαυτῆς νόμους, τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν, παράγουσα φυσιολογικὰ προϊόντα, ἱστοὺς ἰνώδεις καὶ κυτταρώδεις, ὄργανα, σπέρματα κ.τ.λ., καὶ διατηροῦσα ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, τὰς ὁμάδας τῶν ὑπὸ ὡρισμένην μορφὴν ζώντων ὀργανισμῶν, οὓς καλοῦμεν *εἴδη*.

Καθ' ὃν λοιπὸν τρόπον, αἱ φυσικοχημικαὶ ἐνέργειαι τροποποιοῦσι τὴν ἐνέργειαν τοῦ νόμου τῆς βαρύτητος καὶ κατισχύουσιν αὐτῆς, κατὰ τὸ παράδειγμα, τὸ ὁποῖον ἐμνημόνευσα τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ μαγνήτου, οὕτω καὶ ὁ ἄνθραξ, τὸ ὀξυγόνον, τὸ ὑδρογόνον καὶ τὸ ἄζωτον, ἑνούμενα καὶ συνδυαζόμενα, παράγουσιν ἀντὶ ἀνοργάνου τινὸς κατασκευάσματος, ζωϊκὸν ἢ φυτικὸν κυττάριον. Ὥστε τριῶν εἰδῶν φαινόμενα χαρακτηρίζουσι τὰ φυτά, τὰ τῆς Κεπλερίου κινήσεως, τὰ τῶν φυσικοχημικῶν ἐνεργειῶν καὶ τὰ ζωϊκὰ φαινόμενα. Τὸ δὲ ζῶον διακρίνεται τῶν φυτῶν, καθόσον ἐκτελεῖ κινήσεις μερικὰς ἢ γενικὰς ἐντελῶς ἀνεξαρτήτους τῶν νόμων τῆς βαρύτητος καὶ τῶν φυσικοχημικῶν ἐνεργειῶν· ἡ δ' αἰτία ἡ προσδιορίζουσα καὶ ῥυθμίζουσα τὰς κινήσεις ταύτας ἐξ αὐτοῦ τούτου ἀποῤῥέει καὶ εἶναι ἡ θέλησις, ἀλλὰ καὶ ἡ θέλησις ἀδιασπάστως συνδέεται μὲ τὴν αἰσθητικότητα καὶ τὴν συνείδησιν, ὥστε τὸ ζῶον αἰσθάνεται, κρίνει καὶ θέλει, δηλ. σκέπτεται καὶ ἑπομένως εὐμοιρεῖ νοητικῆς δυνάμεως. Ἐκτὸς δὲ τούτου, τὰ ζῶα φέρονται καὶ ὑπὸ ὁρμεμφύτων, ἤτοι ὑπὸ ἀκαταγωνίστων ὁρμῶν, πρὸς ἐπίτευξιν ὡρισμένου ἀποτελέσματος· τελευταῖον δέ, τὰ ζῶα εὐμοιροῦσι καὶ χαρακτῆρος καὶ συναισθήσεων καὶ πάθους· ὥστε τὰ φαινόμενα ταῦτά εἰσιν ὅλως ἰδιογενῆ, καὶ οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀναλογίαν πρὸς τὰ ὀρυκτολογικὰ καὶ φυτικὰ φαινόμενα· ἐπιχειροῦντες δὲ νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβέστερον τὴν ἄγνωστον ταύτην αἰτίαν, δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὴν *ψυχὴν τῶν ζώων*. Ἀλλ' ἡ ψυχὴ τῶν ζώων δὲν ἀπαλλάττει αὐτὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ὑποδεεστέρων δυνάμεων, καθότι πρῶτον, τὸ ζῶον

1 Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Ἀδὰμ τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ζωή ὅτι αὕτη μήτηρ πάντων τῶν ζώντων. Γένεσις Κ. Γ.

ὅπως ἀνακινήσῃ τὸ ἐλάχιστον ὄργανον αὐτοῦ, δέον νὰ παλαίσῃ κατὰ τῆς βαρύτητος, ἡ ἐκτέλεσις δὲ τῆς ἐλαχίστης κινήσεως προκαλεῖ τὴν ἐμφάνισιν τῶν φυσικοχημικῶν φαινομένων. Τὸ ζῶον ἀναπνέει καὶ ἑπομένως ζῇ καταναλίσκον ἀδιαλείπτως ἐκ τῆς ὑλικῆς αὐτοῦ οὐσίας· ἀλλ' ἁπασῶν τῶν δυνάμεων τούτων τῶν ἰδιαζουσῶν εἰς τὴν ὕλην, προεξάρχει ἡ ζωή, ἡ ῥυθμίζουσα τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν. Τεσσάρων λοιπὸν εἰδῶν φαινόμενα χαρακτηρίζουσι τὸ βασίλειον τῶν ζώων, τὰ τῆς Κεπλερίου κινήσεως, τὰ τῶν φυσικοχημικῶν ἐνεργειῶν, τὰ ζωϊκὰ φαινόμενα καὶ τὰ τῆς ἑκουσίου κινήσεως.

'Αλλ' ἐνταῦθα προκύπτει τὸ ἑξῆς πρόβλημα· ὁ ἄνθρωπος ἀνήκει ἄρα εἰς τὸ βασίλειον τῶν ζώων; ἢ διακρίνεται ἀπ' αὐτῶν δι' εἰδικῶν φαινομένων πάντη ἀλλοίων;

Ὅ,τι διακρίνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν ἄλλων ζώων, δὲν εἶναι ἡ περὶ τὸν φυσικὸν ὀργανισμὸν διαφορά, καθότι ὑπὸ τὴν ἔποψιν τὴν ἀνατομικήν, ὁ εὐγενέστερος πίθηκος ἔλασσον διαφέρει τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τοῦ ὑποδεεστέρου εἴδους πιθήκου· ὡσαύτως δὲ τὰ πάθη, αἱ συναισθήσεις, ὁ χαρακτὴρ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζώων, οἷον· ἡ ὀργή, ἡ ζηλοτυπία, ἡ ὑπομονή, ἡ ἐμπιστοσύνη, ἔχουσι πρὸς ἄλληλά τινα σχέσιν, ὡς καὶ τὰ ὁρμέμφυτα καὶ αἱ διὰ τῆς φωνῆς ἐκδηλώσεις τῶν ἐσωτερικῶν διαθέσεων. 'Αλλὰ τὰ τρία θεμελιώδη φαινόμενα τὰ διακρίνοντα τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν ἄλλων ζώων, εἶναι πρῶτον μέν, ἡ συνείδησις τοῦ ἠθικοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ, ἀνωτέρα πάσης σωματικῆς ἡδονῆς ἢ σωματικοῦ πόνου· δεύτερον δέ, ἡ ἐπίγνωσις ὑπερτάτων ὄντων δυναμένων νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τῆς τύχης αὐτοῦ καὶ τρίτον, ἡ πίστις εἰς τὴν μετὰ θάνατον διάρκειαν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Ὥστε ἰδίως διὰ τῶν φαινομένων τῆς ἠθικότητος καὶ θρησκευτικότητος διατρανοῦται ἡ *ἀνθρωπίνη ψυχή*.

Ὁ Quatrefages χαρακτηρίζων οὕτω τὰ διακριτικὰ γνωρίσματα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν λοιπῶν ζώων, ἀρνεῖται νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ταῦτα ἀπαυγάζουσιν ἐξ ἀνωτέρας τινὸς πνευματικῆς δυνάμεως ἣν καλοῦμεν *Λόγον*. 'Αλλ' ἐὰν διὰ τῶν φαινομένων διαδηλῶνται αἱ ἐνδελεχῶς καὶ κανονικῶς λειτουργοῦσαι δυνάμεις καὶ ἡ μὲν περιφορὰ τῶν ἀστέρων ἦναι φαινόμενον τοῦ νόμου τῆς βαρύτητος, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ μαγνήτου ἕλξις τοῦ σιδήρου, φαινόμενον νόμου φυσικοῦ, ἡ δὲ γέννησις καὶ βλάστησις τῶν φυτῶν, φαινόμενον τῆς φυτικῆς ζωῆς, τελευταῖον δὲ ἐὰν αἱ ἑκούσιαι κινήσεις ὦσι φαινόμενον τῆς ζωῆς τῶν ζώων, ἕνεκα τίνος λόγου, ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἀρνεῖται νὰ ὀνομάσῃ τὴν ἀνωτέραν πνευματικὴν δύναμιν, ἐξ ἧς πηγάζουσιν ἡ ἠθικότης, ἡ θρησκευτικότης καὶ αἱ περὶ μελλούσης ζωῆς παρήγοροι ἐλπίδες; Καὶ ἀληθῶς, ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς λογικότητος ἐπαναστρέφων ἐφ' ἑαυτὸν καὶ ἀναψηλαφῶν οὕτως εἰπεῖν, τὰς αἰσθητὰς ἰδέας, ὧν καὶ τὰ ζῶα μετέχουσιν, ἀνατρέχει εἰς τὴν πρώτην τῶν πραγμάτων αἰτίαν, ἀνυψοῦται εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ὑπερτάτου κοσμήτορος τῆς ὅλης δημιουργίας καὶ κατανοεῖ τοὺς νόμους τῆς καθο-

λικῆς εὐρυθμίας καὶ ἁρμονίας τῶν ὄντων. Αὕτη δὲ ἡ δύναμις εἶναι πράγματι ἡ διακρίνουσα τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν ἄλλων ζώων καὶ ὡς ἀποφαίνεται ὁ Ἀριστοτέλης· «τὰ γὰρ ἄλλα ζῶα οὐ λόγῳ αἰσθανόμεθα, παθήμασιν ὑπηρετεῖ».

Βεβαίως τὰ ζῶα, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ ἡμέτερος συγγραφεύς, δὲν στεροῦνται διανοητικῆς δυνάμεως, ἀλλὰ στεροῦνται τῆς ὑπερτάτης πνευματικῆς δυνάμεως, τοῦ λόγου, δι' οὗ βεβαιοῦνται τὰ διακριτικὰ τῆς ἀνθρωπότητος γνωρίσματα. Περὶ τούτου δὲ ἰδοὺ πῶς ἀποφαίνεται ὁ Flourens. [1] «Τὰ ζῶα ἀντιλαμβάνονται τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων, συνδυάζουσι τὰς ἑαυτῶν ἀντιλήψεις, διατηροῦσιν αὐτὰς διὰ τῆς μνήμης καὶ διὰ τῆς νοητικῆς των δυνάμεως, συγκρίνουσιν αὐτὰς, εὐμοιροῦσι δὲ καὶ θελήσεως ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀντιλήψεων καθοριζομένης· ἀλλ' ἅπασαι αὗται αἱ ἐνέργειαί εἰσιν ἁπλαῖ, καὶ ἐκτελοῦνται ἄνευ ἀνασκοπῆς καὶ ἀναλογισμοῦ, δηλ. ἄνευ τῶν πνευματικῶν ἐκείνων ἐνεργειῶν, τῶν ἀπαρτιζουσῶν τὴν ὑψηλοτέραν διάνοιαν, τὸν νοῦν, τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου».

«Ὁ μὲν νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαναστρέφων εἰς ἑαυτὸν ἀνασκοπεῖ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ φύσιν, ἡ δὲ διάνοια τῶν ζώων στερεῖται τῆς ἀνασκοπικῆς καὶ λογιστικῆς ταύτης δυνάμεως».

Μετὰ τὴν περὶ ἀνοργάνων καὶ ἐνοργάνων προεκτεθεῖσαν θεωρίαν, ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς συνοψίζων τὰς δυνάμεις ἐξ ὧν παράγονται τὰ ποικίλα κοσμολογικὰ φαινόμενα, ἀποφαίνεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἅτε συγκεντρῶν ἐν ἑαυτῷ τὰ φαινόμενα τῆς ὅλης δημιουργίας, ἤτοι τὰ τῆς Κεπλερίου κινήσεως καὶ τὰ τῶν φυσικοχημικῶν ἐνεργειῶν, τὰ ἰδιάζοντα εἰς τὸ ἀστρολογικὸν καὶ ὀρυκτολογικὸν σύστημα, προσέτι δὲ καὶ τὰ ζωϊκὰ φαινόμενα τὰ ἰδιάζοντα εἰς τὰ φυτὰ καὶ εἰς τὰ ζῶα, καὶ τὰ τῆς ἑκουσίας κινήσεως, καὶ τελευταῖον τὴν θρησκευτικότητα καὶ τὴν ἠθικότητα, τὰς χαρακτηριζούσας τὸ ἀνθρώπινον γένος, εἶναι τὸ τελειότατον τῶν πλασμάτων, ὁ ἀληθὴς *μικρόκοσμος*.

Ἀλλ' ἐνταῦθα παρίσταται τὸ ἑξῆς ζήτημα· «τὸ ἀνθρώπινον γένος εἶναι ἕν, ἢ ὑπάρχουσι διάφορα εἴδη ἀνθρώπων;» ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ὡς γνωστὸν, οἱ ἀνθρωπολόγοι διαιροῦνται εἰς δύω στρατόπεδα, καὶ ἄλλοι μὲν παραδέχονται τὴν *πολυγένειαν* ἤτοι τὴν ἐκ πολλῶν ζευγῶν καταγωγὴν τῶν κατοικούντων ἀνθρώπων τὴν γῆν, ἄλλοι δὲ τὴν *μονογένειαν* ἤτοι τὴν ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου ζεύγους καταγωγὴν τῶν ἀνθρώπων. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, οἱ μὲν πρῶτοι πρεσβεύουσιν ὅτι ἡ ἀνθρωπότης διαιρεῖται εἰς εἴδη διάφορα, οἱ δὲ ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἀπαρτίζει ἓν μόνον εἶδος, διαιρούμενον εἰς φυλὰς καταγομένας ἐκ κοινοῦ τινὸς κορμοῦ. Τὸ ζήτημα περὶ μονογενείας καὶ πολυγενείας, δὲν συνεζητήθη ἀείποτε, κατὰ τὸν ἡμέτερον συγγραφέα, μετὰ τῆς πρεπούσης εἰς ἐπιστημονικὰ ζητήματα ἀταραξίας, καθότι ἐκτὸς τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν, καὶ τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ πάθη καὶ συμφέροντα

1 Ἐν τῇ Συγκριτικῇ Ψυχολογίᾳ.

συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἐπισκοτίσωσι τὸ ζήτημα τοῦτο. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐν τῇ Ἀμερικανικῇ συμπολιτείᾳ οἱ μὲν κύριοι δούλων ἐπρέσβευον τὴν πολυγένειαν, οἱ δὲ φιλόμαυροι τὴν μονογένειαν.

Ὁ κ. Quatrefages, προσβεύων τὴν ἀρχὴν τῆς μονογενείας μετὰ τῶν διασημοτέρων ἀνθρωπολόγων, παρατηρεῖ ὅτι ἐὰν μὲν παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ διάφορα μέρη τοῦ κόσμου ὑπὸ ζευγῶν αὐτοχθόνων ἐπληθύνθησαν καὶ ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος διῄρηται εἰς εἴδη, ἡ μελέτη τῶν εἰδῶν τούτων καθίσταται εὐχερεστέρα· ἐὰν δὲ τὰς κατὰ τόπους ἀνθρωπίνους ὁμάδας ἀναγάγωμεν εἰς ἀρχικόν τινα πυρῆνα, εἰς πρωτόπλαστόν τι ζεῦγος, ἐὰν δηλ. παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἀποτελεῖ ἓν εἶδος, δέον νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν μεταναστεύσεις καὶ μετακινήσεις αὐτῆς, νὰ ἐξετάσωμεν πῶς αὕτη διεσπάρη καθ' ἅπασαν τὴν γῆν, πῶς ἱδρυθεῖσα ἔν τε ταῖς νῦν ὑπερβορείαις καὶ ἐν ταῖς μεσοτροπικαῖς ζώναις, ἐξωμοιώθη τοῖς τόποις καὶ πῶς ἐβίωσεν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν κλιματολογικῶν περιστάσεων ὅλως ἀντιθέτων. Ἀλλὰ κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς πρεσβεύει ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος εἶναι ἓν καὶ δὲν ἀποτελεῖ εἴδη διάφορα.

Κατ' αὐτόν, πρὸς διευκρίνησιν τοῦ περὶ ἑνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἢ πολλαπλότητος τῶν ἀνθρωπίνων εἰδῶν ζητήματος, δέον νὰ διερευνήσωμεν πρότερον ἐὰν αἱ διακρίνουσαι τὰς ἀνθρωπίνους ὁμάδας παραλλαγαὶ χαρακτηρίζωσιν *εἶδος* ἢ *φυλήν*. Ὡς παρατηρεῖ δέ, τὸ εἶδος συνεπάγεται τὴν διττὴν ἰδέαν τῆς *ἀπογονῆς* filiation καὶ τῆς ὁμοιότητος. Καθ' ὃν δὲ δίδει ὁρισμόν, εἶδος εἶναι «τὸ σύνολον τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐξομοιουμένων ἀλλήλοις ἀτόμων καὶ καταγομένων ἐξ ἑνὸς ἀρχικοῦ ζεύγους, διὰ συνεχοῦς καὶ φυσικῆς διαδοχῆς οἰκογενειῶν».

Ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ τούτου συνάγεται, ὅτι ἡ τῶν ὁμοειδῶν ὁμοιότης εἶναι ἰδιότης δευτερεύουσα, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπογονῆς ὑπαγομένη, καθόσον τὰ ἄτομα παραλλάσσουσιν οὐ μόνον πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἑαυτὰ κατὰ διαφόρους ἡλικίας. Ὥστε τὰ εἴδη εἰσὶ μὲν προδήλως μεταβλητὰ variables οὐχὶ δὲ *ἀλλοιωτά*, transmutables, ὡς πρεσβεύει ἡ σχολὴ τοῦ Δάρουιν· δηλ. ὁ ἀρχέγονος αὐτῶν τύπος οὐδόλως ἀντικαθίσταται διὰ τύπου ἀλλοίου.

Τὰ ἄτομα, ὡς ἐρρέθη, παραλλάσσουσιν, ἡ δὲ *παραλλαγὴ* variété· «εἶναι τὸ ἄτομον ἢ ἡ ὁμὰς ἀτόμων κοινὴν μὲν ἐχόντων καταγωγήν, διακρινομένων δὲ ἀπὸ τῶν ὁμοειδῶν δι' ἑνὸς ἢ πολλῶν ἐξαιρετικῶν χαρακτήρων».

Ὁσάκις δὲ οἱ ἐξαιρετικοὶ οὗτοι χαρακτῆρες, κληρονομικοὶ καθίστανται, ἡ παραλλαγὴ ἀποτελεῖ φυλήν, race, ἤτοι «ὁμάδα ἀτόμων ὁμοειδῶν διὰ τῆς γεννήσεως μεταδιδόντων τοὺς χαρακτῆρας ἀρχικῆς τινος παραλλαγῆς».

Πρὸ ἑβδομήκοντα περίπου ἐτῶν ἀναφέρει ὁ ἡμέτερος συγγραφεύς, ὁ κ. Descemet ἀνεκάλυψεν ἐν φυτωρίῳ ψευδοακακιῶν, ἀκακίαν ἄνευ ἀκανθῶν, ἣν ἐκάλεσε spectabilis· τὸ δένδρον τοῦτο κατὰ τὸν δοθέντα ὁρισμόν, ἦτο «παραλλαγὴ» τῶν ψευδοακακιῶν. Ἐὰν δὲ ἦτο δυνατόν, ἡ παραλλαγὴ αὕτη νὰ

μεταδοθῇ διὰ σπόρου, ἤθελεν ἀποτελέσει φυλήν. Συνελόντι εἰπεῖν, τὸ μὲν εἶδος εἶναι ἡ μονάς, αἱ δὲ φυλαὶ εἰσὶ τὰ κλάσματα τῆς μονάδος. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ μὲν εἶδος εἶναι ὁ κορμὸς τοῦ δένδρου, αἱ δὲ φυλαὶ οἱ κλάδοι καὶ οἱ κλῶνες αὐτοῦ.

Εἴπομεν ὅτι τὸ εἶδος εἶναι μὲν μεταβλητὸν οὐχὶ δὲ ἀλλοιωτόν, ἑπομένως οὔτε αἱ διαφοραὶ περὶ τὴν χροιὰν τοῦ δέρματος, ἢ τὴν τρίχωσιν τῆς κεφαλῆς, ἢ τὸ ἀνάστημα, ἢ τὴν στεατοπυγίαν ἢ τὴν ἐξόγκωσιν τῆς ὀσφύος δι' ἧς διακρίνεται ἡ Ὀττεντότιος Ἀφροδίτη δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς χαρακτῆρες ἀλλοιωτικοὶ τοῦ εἴδους.

Πρὸς πληρεστέραν δὲ βεβαίωσιν τῆς περὶ ἑνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους θεωρίας, ὁ Quatrefages μνημονεύει τὰ ἐξ ἐπιμιξίας ἐξαγόμενα πρακτικὰ πορίσματα. Τῷ ὄντι, αἱ ἐπιμιξίαι ἐνεργοῦνται ἢ μεταξὺ ὁμοειδῶν καὶ ὁμοφύλων, ἢ μεταξὺ ὁμοειδῶν ἀλλ' ἑτεροφύλων, ἢ μεταξὺ ἑτεροειδῶν. Ὡς γνωστὸν δέ, μόνον κατὰ τὰς δύω τελευταίας περιπτώσεις ὑπάρχει τὸ *μικτοφυές*, ἤτοι μεταξὺ ὁμοειδῶν μὲν ἀλλ' ἑτεροφύλων, οἷον θηρευτικῶν καὶ ποιμενικῶν κυνῶν (métissage) ἢ ἑτεροειδῶν, οἷον ὄνου καὶ ἵππου (hybridation). Καὶ ἡ μὲν ἐπιμιξία τῶν ὁμοειδῶν ἀλλ' ἑτεροφύλων, εἶναι ἢ φυσική, εὐχερῶς ἐκτελουμένη διὰ τῆς ἑκουσίας τῶν ζώων κινήσεως, ἢ τεχνητή, παρ' ἡμῶν προκαλουμένη. Ἡ δὲ μεταξὺ ἑτεροειδῶν ἐπιμιξία, οἷον τράγου καὶ ὄϊος, κριοῦ καὶ αἰγός, κυνὸς καὶ λυκαίνης, ἀκανθίδος καὶ καναρίου,· εἶναι ἔργον δυσχερέστατον, ἅτε παραβιάζον τοὺς νόμους τῆς φύσεως, τῆς ἐπιμελῶς συντηρούσης διὰ τῆς γεννήσεως τὸν ἀρχέγονον τῶν εἰδῶν τύπον.

Ἕνεκα τούτου, ἡ τῶν ἑτεροειδῶν ἐπιμιξία (hybridation), παρέχει σπάνια παραδείγματα γονιμότητος, ὡς λ. χ. τῆς τοῦ ὄνου καὶ ἵππου, ἀλλὰ καὶ κατὰ ταύτην τὴν περίπτωσιν, τὰ ἐξ αὐτῶν ἔκγονά εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄγονα. Λέγω δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καθότι ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς μνημονεύει τὸ παράδειγμα θηλείας ἡμιόνου συλλαβούσης ἐν Ἀλγερίᾳ, ὅτι δὲ ἐπὶ τῷ θαυμασίῳ τούτῳ ἀκούσματι ἡ δεισιδαίμων ἔκπληξις τῶν Ἀράβων ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ὅπως ἐξιλεώσωσι τὸ θεῖον, ὑπεβλήθησαν εἰς νηστείας πολυχρονίους.

Ἐκ τῶν προειρημένων ἔτι μᾶλλον βεβαιοῦται ἡ περὶ ἑνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους θεωρία, καθότι ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον, ὅτι οὐ μόνον ἡ ἐπιμιξία οἱωνδήποτε ἀνθρωπίνων φυλῶν, λευκῶν, μαύρων ἢ κιτρίνων, ἀποβαίνει γόνιμος, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔκγονα αὐτῶν μετέχουσι τῆς γεννητικῆς δυνάμεως τῶν γεννητόρων, ἐξ οὗ δῆλον ὅτι τὸ εἶδος τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἕν, διαιρεῖται δὲ εἰς φυλὰς διαφόρους, διακρινομένας ἔκ τινων γνωρισμάτων οὐδόλως ἀλλοιούντων τὸν ἀρχέγονον *εἰδικὸν* τύπον.

Ἐκ τῆς συγχύσεως τοῦ εἴδους καὶ τῆς φυλῆς ἐπήγασεν ἡ πλάνη εἰς ἣν περιέπεσεν ὁ Δάρουιν καὶ οἱ πολυάριθμοι αὐτοῦ ὀπαδοί, πρεσβεύοντες περὶ ἀλληλοδιαδόχου ἐμφανίσεως τῶν εἰδῶν, ὅτι διὰ βαθμιαίας καὶ ὑπολανθανού-

σης ἀλλοιώσεως ἑκάστου εἴδους παρήχθησαν ἐν τῇ δυσυπολογίστῳ τῶν αἰώνων σειρᾷ, τὰ τελειότερα εἴδη, δύο δὲ κυρίως νόμοι ἐπικρατοῦντες ἐν τῷ ὀργανικῷ κόσμῳ, λειτουργοῦσι πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀλλοιώσεως ταύτης, πρῶτον μὲν ὁ νόμος *τοῦ περὶ ζωῆς ἀγῶνος* (lutte pour l'existence) ἀποτέλεσμα τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ καταστροφὴ τῶν ὑποδεεστέρων ἀτόμων καὶ ἡ ὑπερίσχυσις τῶν ῥωμαλεωτέρων, τῶν ἀγριωτέρων, τῶν κρειττόνων, τῶν κεκτημένων ἀξιολογωτέρας ἰδιότητας καὶ δεύτερον, ἡ ὡς ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως ταύτης *φυσικὴ διαλογή*, (sélection naturelle).

Ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἀναγνωρίζων τὴν ἐπὶ τῆς ὀργανικῆς φύσεως ἀδιάλειπτον ἐνέργειαν τῶν δύω τούτων νόμων, παρατηρεῖ ὅτι ἡ φυσικὴ διαλογή, ἥτις εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ περὶ ζωῆς ἀγῶνος, δύναται μὲν νὰ παραγάγῃ νέαν τινὰ φυλήν, οὐχὶ δὲ νὰ ἀλλοιώσῃ τὸν ἀρχικὸν τύπον τοῦ εἴδους, ὅστις μονιμοποιεῖται μάλιστα καὶ καθίσταται ὅσον οἷόν τε ἀνεξίτηλος, διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ῥωμαλεωτέρων καὶ κρειττόνων ἀτόμων.

Τὸ πόρισμα τοῦτο τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως εἶναι ἀνεπίδεκτον σπουδαίας ἀντιῤῥήσεως· δικαιολογεῖται δὲ ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, καθόσον ὁ ἀρχέγονος τῶν εἰδῶν τύπος βεβαιούμενος οὐ μόνον δι' ἱστορικῶν μαρτυριῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς γραφικῆς καὶ τῶν πλαστικῶν τεχνῶν ἐθνῶν ἀρχαιοτάτων, διαμένει μέχρι τῆς σήμερον ὁ αὐτὸς ἢ ὀλίγον παραλλάσσει. Ἀλλ' ὁ κ. Quatrefages, ἀποδεχόμενος τὸν νόμον τοῦ περὶ ζωῆς ἀγῶνος ἄνευ τινὸς ἐπιφυλάξεως, καὶ οὐδεμίαν προτείνων ἔνστασιν κατὰ τῆς εὐρυτέρας ἐπόψεως τῶν Δαρουϊνιστῶν, τῶν ἐπεκτεινόντων τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ τελειότερον τῶν μαστοφόρων, τὸν ἄνθρωπον, δὲν περιπίπτει εἰς τὴν ἀτοπίαν εἰς ἣν καὶ ἐκεῖνοι περιέπεσαν ἀπαλείφοντες οὕτως ἀπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου τὴν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς φιλανθρωπίας καὶ τὴν συναίσθησιν τῆς πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς ἀνήβους, τοὺς παρήλικας καὶ τοὺς νοσοῦντας ὀφειλομένης ἀντιλήψεως; δὲν παραδέχεται ἑνὶ λόγῳ, ὡς ὄργανον προόδου καὶ τελειώσεως, ἀντὶ τῆς ἐπιστήμης, τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν καὶ τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος, τὴν ἰσχύν, τὴν βίαν, τὴν ἀλληλοφαγίαν, ***struggle for life*** τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῷ ζωολογικῷ κόσμῳ;

Ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἐπιχειρῶν μετὰ ταῦτα νὰ περιγράψῃ τοὺς ἐξωτερικούς, φυσιολογικοὺς καὶ παθολογικοὺς χαρακτῆρας, τοὺς διακρίνοντας τὰς διαφόρους φυλάς, συμπεραίνει·

Πρῶτον, ὅτι παρ' ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις, ὁ ἀρχικὸς καὶ θεμελιώδης ὀργανισμὸς εἶναι ὁ αὐτός.

Δεύτερον, ὁ ἀρχικὸς οὗτος ὀργανισμὸς τῶν διαφόρων ἀνθρωπίνων ὁμάδων τροποποιηθείς, νέας καὶ διακεκριμένας ἀπ' ἀλλήλων παρήγαγε φυλάς.

Τρίτον, ἐν ἑκάστῃ τῶν ἀνθρωπίνων ὁμάδων καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιέχοντος, ἐμορφώθησαν ἰδιοφυεῖς τινες χαρακτῆρες καὶ ἰδιότητες ἀπαρτίζουσαι τὰ ἐπίκτητα προσόντα ἑκάστης φυλῆς.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ μὲν ἀνθρώπινον γένος εἶναι ἕν, αἱ δὲ φυλαὶ πολλαπλαῖ, ὁ Quatrefages παρατηρεῖ ὅτι ὑπὸ τὴν ἔποψιν ἰδίως τὴν παθολογικὴν, ὑπάρχουσι νοσήματα γενικὰ, καταθλίβοντα ἐξ ἴσου ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα καὶ νοσήματα ἰδιάζοντα εἰς ὡρισμένας ἀνθρωπίνους ὁμάδας.

Ἐκ τῆς συνοπτικῆς ἀναλύσεως τῆς περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους συγγραφῆς τοῦ Quatrefages ἀπεδείχθη ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἐν συνόλῳ, ἀπαρτίζουσα ἴδιον βασίλειον, δὲν διαιρεῖται εἰς εἴδη διάφορα, ἀλλ' εἰς φυλὰς διακρινομένας ἔκ τινων εἰδικῶν χαρακτήρων γενεαλογικῶς διαβιβαζομένων. Ὡς δὲ καὶ ἀλλαχοῦ παρετήρησα, αἱ φυλαὶ αὗται καίτοι μὴ ἔχουσαι τὴν αὐτὴν τάσιν, τὴν αὐτὴν ῥοπὴν πρὸς τὴν πρόοδον, ἕνεκα τοῦ φυσικοῦ καὶ πολιτικοῦ περιέχοντος ἐν ᾧ βιοῦσι καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ γενεαλογικοῦ νόμου, τοῦ μεταδίδοντος τοῖς ἐκγόνοις τὰς ἰδιότητας τῶν γεννητόρων, οὐχ ἧττον ἅπασαί εἰσι τελειοποιήσιμοι, καθότι ἡ πρόοδος καὶ ἡ τελείωσις εἶναι τὸ ἐξαιρετικὸν προνόμιον τῶν λογικῶν πλασμάτων. Τῷ ὄντι, τὰ ζῶα, στερούμενα λογικότητος, στερούμενα τῆς δυνάμεως τοῦ καθολικεύειν τὰς ἰδέας καὶ τοῦ προφορικοῦ λόγου, τοῦ μονιμοποιοῦντος τὰς ἀφῃρημένας ἐννοίας, εἰσὶ μὲν δεκτικὰ τελειοποιήσεως, ἀλλ' ἡ τελειοποίησις αὕτη συνεξαφανίζεται μετὰ τοῦ ἀτόμου· ἄλλως δὲ, ἡ λεγομένη αὕτη τελειοποίησις τῶν ζώων, εἶναι κυρίως ἔργον τοῦ ἀνθρώπου, ἔργον τῆς τέχνης καὶ τῆς καλλιεργείας καὶ δὲν μεταδίδεται εἰς τὰ ὁμοειδῆ ἢ ἑτερόφυλα δι' ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως, ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ βιολογίᾳ. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐκ τῆς πείρας καὶ τῶν γνώσεων καὶ τῶν ἀνακαλύψεων τῶν παρελθουσῶν γενεῶν ἐπωφελούμενος, ὁ διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης νεουργήσας καὶ ἐξωραΐσας τὴν γῆν, ὁ βελτιώσας καὶ ἐξημερώσας τὰ φυσικὰ τῆς γῆς προϊόντα καὶ τὰ ὀρεσίτροφα θηρία, εἶναι ἀναντιῤῥήτως τὸ κυρίως προοδευτικὸν πλάσμα. Ὥστε εἰ καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἐν συνόλῳ ἐπιδεικνύει παντοῦ καὶ πάντοτε τοὺς αὐτοὺς γενικωτέρους βιολογικοὺς χαρακτῆρας, ἀδιαλείπτως ὅμως ἀλλοιοῦται καὶ ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταμορφοῦται, ἀπὸ τῆς ταπεινοτέρας σφαίρας τῶν καθαρῶς ζωϊκῶν ἐνεργειῶν κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν, εἰς σφαῖραν φαεινοτέραν μετεωριζομένη. Καὶ ἀληθῶς, καθόσον ὁ ἄνθρωπος καὶ ὑλικῶς καὶ πνευματικῶς προάγεται, διασκεδάζει καὶ ἀποσοβεῖ τὴν ἀχλὺν τῆς πλάνης, τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς θρησκευτικῆς δεισιδαιμονίας, αἵτινες παρομαρτοῦσαι τῇ βρεφικῇ ἡλικίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐπισκιάζουσι τὴν φωτοβόλον ἑστίαν τῆς συνειδήσεως· ἀναζητῶν δὲ ἔκ τινος πνευματικοῦ ὁρμεμφύτου, τὴν πρώτην τῶν πραγμάτων αἰτίαν, κλίνει εὐλαβῶς τὸν αὐχένα ἐνώπιον τοῦ ὑπερτάτου κοσμήτορος τοῦ παντὸς καὶ ἐπικαλεῖται ἔν τε ταῖς θλίψεσι καὶ ταῖς εὐπραγίαις, τὸ ἅγιον ὄνομα τοῦ δοτῆρος παντὸς ἀγαθοῦ. Ἅτε δὲ διὰ τῆς ἀμοιβαιότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης συνδεόμενος πρὸς τοὺς ὁμοίους του, ἀναγνωρίζει θᾶττον ἢ βράδιον, ὡς ἀνώτατον κοινωνικὸν νόμον, τὴν ἱερὰν δικαιοσύνην, δι' ἧς μόνης ἀσφαλίζεται ἡ εἰρηνικὴ πρόοδος καὶ συμβίωσις τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν πολιτικὴν κοινω-

νίαν. Προσέτι δέ, διὰ μὲν τῆς ἐνασκήσεως τῆς ὑψίστης τῶν ἀρετῶν τῆς φιλανθρωπίας καὶ τοῦ πρὸς τοὺς δυστυχεῖς καὶ ταλαιπωρουμένους ἐλέου, ἔτι μᾶλλον ἀποκαλύπτει τὴν εὐγενῆ καταγωγὴν αὐτοῦ, διὰ δὲ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος ὁσημέραι προάγει τὰς δημιουργικὰς δυνάμεις καὶ τὴν εὐημερίαν του.

Τοιοῦτοι οἱ *εἰδικοὶ* χαρακτῆρες τῆς ἀνθρωπότητος, τῆς ἀπαρτιζούσης *ἴδιον βασίλειον* καὶ τοιαύτη ἐν τῇ δυσυπολογίστῳ τῶν αἰώνων σειρᾷ ἡ ἀνθρωπίνη βιολογία.

Ι. Α. ΣΟΥΤΣΟΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ

ΜΙΚΡΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑΙ ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ.

§ 4.

Δέλτα, τὸ Δέλτα τῆς Αἰγύπτου, κτλ.

Δέλτα—δελτωτός, δελτοειδής (=τριγωνοειδής).

Δέλτα —δέλτος, δέλτος ξυλίνη, δέλτος χαλκῆ, δέλτος χρυσῆ, δέλτος ἐλεφαντίνη, δέλτοι ἱεραὶ ἢ μυστικαί.

Δέλτος—δελτοῦσθαι.

Δέλτος—δελτίον, δελτίον δίπτυχον, κτλ., ἢ *δελτάριον*.

Δελτογράφημα.

Πιττάκιον, πεττύκιον.

Γνωστότατον ὑπάρχει ὅτι τὸ παλαιὸν τοῦ στοιχείου δέλτα σχῆμα ἦτο τρίγωνον, ἐκ τούτου δὲ καὶ αἱ τρίγωνοι νῆσοι αἱ ἀποτελούμεναι ὑπὸ μεγάλων ποταμῶν εἰς στόματα σχιζομένων ἐκαλοῦντο *Δέλτα*, οἷον τὸ κατ' Αἴγυπτον Δέλτα καὶ τὸ κατὰ τὴν Ἰνδικήν. Ὀλίγους δ' ἴσως λανθάνει ὅτι ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους ὠνομάσθη *δέλτα* καὶ τὸ γυναικεῖον αἰδοῖον, οὗ πολλαὶ προσηγορίαι παρὰ τοῖς κωμικοῖς φέρονται.

Γαλην. Τόμ. ΙΔ', σελ. 784 «Καθ' ἕτερον δὲ μέρος αὐτῆς μικρὸν ἀνωτέρω τῶν κροτάφων ἀφαιρεῖταί τινα τρίγωνα ἐοικότα τὸ σχῆμα τῷ Δ στοιχείῳ». Ἀμμών. σελ. 37 «Τρίγωνον μὲν γάρ ἐστι τὸ Δ, στρογγύλον δὲ τὸ Ο»,[1] κλπ.

Εὐστάθ. Παρεκϐ. εἰς Διονύσ. στίχ. 242 «Ὅτι τὸ τῆς ὅλης Αἰγύπτου σχῆμα τρισσαῖς ἐπὶ πλευραῖς βέϐηκε· τρίγωνος γάρ ἐστι προσεοικυῖα τῷ δέλτα στοιχείῳ· καὶ δὴ καὶ οὕτω καλεῖται Δέλτα τὸ κατ' Αἴγυπτον—Φασὶ

1 Ὁ Βεκκῆρος ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ περὶ Ἀντωνυμίας τοῦ Ἀπολλωνίου (σελ. 176) ἔγραφε «τρίγωνον μὲν γράμμα ἐστὶ τὸ Δ, κτέ.»

δὲ καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς Αἰγύπτου ἕτερον τρίγωνον ἐξ αὐτοῦ τοῦ Νείλου ἀποτελεῖσθαι σχῆμα, Δέλτα λεγόμενον καὶ αὐτό· οὗ ἡ μὲν βάσις μεταξὺ τοῦ Πηλουσίου καὶ τοῦ Ἡρακλείου στόματος τοῦ Νείλου, πλευραὶ δὲ ἡ δεξιὰ μὲν κατὰ Πηλούσιον, ἡ ἀριστερὰ δὲ κατὰ Κάνωβον καὶ Ἡράκλειον— Ἰστέον δὲ ὅτι ὁ Ξενοφῶν ἱστορεῖ καὶ τῆς Θρᾴκης τόπον εἶναί τινα Δέλτα καλούμενον» καὶ στίχ. 1088 «Ἃ δὴ στόματα ποιοῦσι τὴν Παλατητὴν οἷα νῆσον ἀπολαμβανομένην, ἣν καὶ ἐπαναλαμβάνει ὡς λόγου ἀξίαν λέγων· μέσην ἐπιδέδρομε νῆσον, νῆσον ἣν καλοῦσι Παλατηνήν. Παραπλησία δέ, φασίν, ἐστὶν ἡ νῆσος αὕτη τῷ κατ' Αἴγυπτον Δέλτα· καὶ δὴ καὶ Δέλτα τινὲς καθ' ὁμοιότητα σχήματος ἐκάλεσαν καὶ αὐτήν. Φησὶ γοῦν Ἀρριανός· δίστομός ἐστιν ὁ Ἰνδὸς καὶ Δέλτα ποιεῖ καὶ οὗτος ἐν τῇ τῶν Ἰνδῶν γῇ τῷ Αἰγυπτίῳ Δέλτα παραπλήσιον». Πρβ. καὶ Πλάτ. Τιμ. σελ. 21 «Ἔστι τις κατ' Αἴγυπτον—ἐν τῷ Δέλτα, περὶ ὃ κατὰ κορυφὴν σχίζεται τὸ τοῦ Νείλου ῥεῦμα, Σαϊτικὸς ἐπικαλούμενος νομός». Πολύβ. Γ', 49 «Ἔστι δὲ παραπλησία τῷ μεγέθει καὶ τῷ σχήματι τῷ κατ' Αἴγυπτον καλουμένῳ Δέλτα· πλὴν ἐκείνου μὲν θάλαττα τὴν μίαν πλευρὰν καὶ τὰς τῶν ποταμῶν ῥύσεις ἐπιζεύγνυσι, ταύτης δ' ὄρη δυσπρόσοδα καὶ δυσέμβολα καὶ σχεδὸν ὡς εἰπεῖν ἀπρόσιτα». Στράβ. σελ. 701 «Ὀνησίκριτος δὲ τὴν πλευρὰν ἑκάστην τῆς ἀπολαμβανομένης νήσου τριγώνου τὸ σχῆμα δισχιλίων, τοῦ δὲ ποταμοῦ τὸ πλάτος, καθ' ὃ σχίζεται εἰς τὰ στόματα, ὅσον διακοσίων· καλεῖ δὲ τὴν νῆσον Δέλτα καί φησιν ἴσην εἶναι τῷ κατ' Αἴγυπτον Δέλτα οὐκ ἀληθὲς τοῦτο λέγων». Παυσαν. Ϛ', 26 «Ἤκουσα δὲ καὶ ὡς οὐχ ἡ Ἐρυθρά, ποταμὸς δὲ ὃν Σῆρα ὀνομάζουσιν, οὗτός ἐστιν ὁ ποιῶν νῆσον αὐτήν, ὥσπερ καὶ Αἰγύπτου τὸ Δέλτα ὑπὸ τοῦ Νείλου καὶ οὐχ ὑπὸ μιᾶς περιέχεσθαι θαλάσσης». Τὸ Αἰγυπτιακὸν Δέλτα, περὶ οὗ πολὺν ποιοῦνται λόγον ὁ Ἡρόδοτος ἐν βιβλίῳ δευτέρῳ (κεφ. 15—8) καὶ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἐν βιβλίῳ πρώτῳ (κεφ. 33—4) καὶ ὁ Στράβων ἐν βιβλίῳ ἑπτακαιδεκάτῳ (κεφ. 1), καλεῖ ὁ Αἰσχύλος ἐν Προμηθεῖ *τρίγωνον χθόνα Νειλῶτιν* στίχ. 813:

οὗτός σ' ὁδώσει τὴν τρίγωνον ἐς χθόνα
Νειλῶτιν, οὗ δὴ τὴν μακρὰν ἀποικίαν,
Ἰοῖ, πέπρωται σοί τε καὶ τέκνοις κτίσαι.

Τὸ ἐπιχώριον ὄνομα τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος τόπου ἦτο *Πτίμυρις* κατὰ τὰ ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου παραδεδομένα λ. *Δέλτα*.

Σουίδ. «Δέλτα: τὸ τέταρτον στοιχεῖον. Σημαίνει δὲ καὶ τὸ γυναικεῖον αἰδοῖον.

Δέλτα παρατετιλμέναι»

Τὸ ὑπὸ τοῦ Σουίδα παρατιθέμενον χωρίον κεῖται ἐν τῇ Λυσιστράτῃ τοῦ Ἀριστοφάνους στίχ. 151:

εἰ γὰρ καθήμεθ' ἔνδον ἐντετριμμέναι
κἂν τοῖς χιτωνίοισι τοῖς ἀμοργίνοις
γυμναὶ παρίοιμεν δέλτα παρατετιλμέναι.

Σχολ. «Δέλτα: ἀντὶ τοῦ αἰδοῖον τὸ γυναικεῖον· τοιοῦτον γὰρ τὸ σχῆμα». Πρβ. καὶ Εὐστάθ. σελ. 1539,33 «Ὅτι δὲ πολυώνυμον ὂν τὸ γυναικεῖον αἰδοῖον, ἄμβων τε γὰρ λέγεται καὶ χοῖρος καὶ ἐσχάρα καὶ *δέλτα*, τὸ αὐτὸ καὶ κέλης καλεῖται παρὰ τοῖς κωμικοῖς, οὐκ ἄδηλόν ἐστι».

Ἐκ τοῦ δέλτα ἐσχηματίσθη τὸ ἐπίθετον *δελτωτός*, τουτέστι *δελτοειδής*, οὗ ποιεῖται χρῆσιν ὁ Ἀγαθίας Β', 8 «*δελτωτῷ* γὰρ ἐῴκει» καὶ ὁ Εὐστάθιος ἐν ταῖς εἰς Διονύσιον Παρεκβολαῖς στίχ. 157 «οὕτω γὰρ τὴν Αἴγυπτον *δελτωτὸν* τρίγωνον ἡ ἱστορία φησίν» καὶ ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον σελ. 1913 «διὰ τὸ καθ' ἱστορίαν περιηγητικὴν Αἰγύπτιον *δελτωτόν*» καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐλέγετο δὲ καὶ σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ *Δελτωτὸν* πλησίον τοῦ Κριοῦ ὑπὸ τὴν Ἀνδρομέδαν κείμενον. Σχολ. Ἀράτ. 235 «Καί φησιν ὅτι καὶ ἄλλο ἐστὶ σημεῖον πλησίον, ὑποκάτω τῆς Ἀνδρομέδας, ὃ Δελτωτὸν καλεῖται· τῷ γὰρ δέλτα στοιχείῳ εἴκασται». Τοῦ ἐπιθέτου *δελτοειδής* παρέχει ἡμῖν παράδειγμα ὁ Ἡσύχιος λέγων «Καρχήσιον:—καὶ ἐργαλεῖον τεκτονικὸν *δελτοειδές*». Τὸ ἐπίρρημα *δελτοειδῶς* εὑρίσκεται παρὰ Ῥούφῳ τῷ Ἐφεσίῳ.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν παντελῶς ὑπὸ τῶν παλαιῶν ἠγνοοῦντο, ἓν δὲ μόνον ἐκ τοῦ δέλτα παράγωγον ὑπῆρχεν αὐτοῖς σύνηθες, τὸ θηλυκὸν ὄνομα *δέλτος*, σημαῖνον κυρίως μὲν δελτωτὸν ἤτοι τρίγωνον πίνακα, καταχρηστικῶς δὲ καὶ πίνακα ἁπλῶς ἢ πινακίδα, πινάκιον, σχεδάριον, κτλ.

Εὐστάθ. Παρεκβ. εἰς Ὅμηρ. σελ. 421,31 «Καὶ τὸ τῆς δέλτου δὲ ὄνομα ὁμοίως ἄνωθεν κατέβη ἀπὸ τῶν δελτωτῶν βιβλίων εἴτουν ἐκ τῶν κατὰ δέλτα πτυσσομένων, αἳ κυρίως δέλτοι καλούμεναι ἀφῆκαν τοῖς ὕστερον βιβλίοις κληρονομῆσαι τοιαύτης κλήσεως». σελ. 633,11 «Πίνακα δὲ πτυκτὸν ὃ φαμεν ἡμεῖς δέλτον ἤτοι βιβλίον ἢ πιττάκιον· δέλτον μὲν διὰ τὸ κατὰ σχῆμα τοῦ δέλτα γράμματος καὶ τῶν λεγομένων δελτωτῶν ἔστιν ὅτε τὰ τοιαῦτα σχηματίζεσθαι πτυσσόμενα τριγωνοειδῶς, ὅπερ ἐν πολλοῖς ὁρῶμεν εἰσέτι γινόμενον· βίβλον δὲ ἢ βιβλίον οὐδετέρως κτέ.». Παρεκβ. εἰς Διονύσ. στίχ. 242 «Σημείωσαι δὲ ὅτι ἔοικεν ἐκ τῶν ῥηθέντων τὸ δέλτα γράμμα τριγωνοειδῶς σχηματίζεσθαι παρὰ τοῖς παλαιοῖς· ὅθεν καὶ δέλτοι κυρίως μὲν οἱ τόμοι ὅσοι τριγωνοειδῶς ἐσχηματίζοντο ἐν τῷ πτύσσεσθαι, καθὰ καὶ νῦν ποιοῦσί τινες, ὕστερον δὲ ἁπλῶς αἱ βίβλοι δέλτοι λέγονται ἀπὸ τῆς παλαιᾶς χρήσεως· καθὰ καὶ πυξία διὰ τὸ τοὺς παλαιοὺς ταῖς τῶν πύξων πινακίσι τὰ γράμματα ἐντυποῦν». Πρβ. καὶ Σουΐδ. «Δέλτος: πινακίδιον, τιτλάριον [1], σχεδάριον. Ζήνων ὁ Κιτιεὺς Κλεάνθην τὸν αὐτοῦ διάδοχον ἀφωμοίου ταῖς σκληροκήροις δέλτοις, αἳ μόλις μὲν γράφονται, διατηροῦσι δὲ τὰ γραφέντα». Εἶνε δ' ἡ ῥῆσις αὕτη εἰλημμένη ἐκ τῶν τοῦ Λαερτίου Διογένους Ζ', 37.

1 Ἴδε περὶ τούτου Κοραῆν Ἐπικτ. Διατριβ. σελ. 391.

Εὐριπίδ. παρὰ Στοβ. Ἀνθολ. ΝΕ', 4:

δέλτων τ' ἀναπτύσσοιμι γῆρυν
ἂν σοφοὶ κλέονται.

Χρησμ. παρ' Εὐσεβ. Προπαρ. Εὐαγγελ. Δ', 9:

ζῴων δ' ὡς θέμις ἐστὶ τελευτῆσαι καθαγισμοὺς
ἀείσω, δέλτοις δὲ χαράσσετε χρησμὸν ἐμεῖο.

Ὕμν. εἰς Ἶσιν στίχ. 10 (παρ' Ἑρμαννῷ *Opusc.* Τόμ. Η', σελ. 353 καὶ 354):

Ἑρμᾶνος ἀπόκρυφα σύμβολα δέλτων
εὑρομένα γραφίδεσσι κατέξυσα, κτέ.

Βατραχομυομαχ. 3:

ἣν νέον ἐν δέλτοισιν ἐμοῖς ἐπὶ γούνασι θῆκα.

Πλούταρχ. Κάτ. Νεωτ. 46 «συμπαρὼν δὲ ὁ Κάτων προσέσχε ταῖς δέλτοις μιᾷ χειρὶ γεγραμμέναις».

Λουκιαν. Τίμ. 22 «ἐπειδὰν δὲ τὸ σημεῖον ἀφαιρεθῇ καὶ τὸ λίνον ἐντμηθῇ καὶ ἡ δέλτος ἀνοιχθῇ καὶ ἀνακηρυχθῇ μου ὁ καινὸς δεσπότης κτέ.». Σχολ. «Δέλτον καλεῖ καὶ τὸ ἐν εἰλήσει βιβλίον».

Πλωτῖν. Τόμ. Β', σελ. 189,19 Τεῦβν. «οἷον γὰρ ἐν *πίναξιν* ἢ *δέλτοις* γεγραμμένων γραμμάτων, οὕτως κτέ.».

Ἰάμβλιχ. περὶ τοῦ Πυθαγορ. βίου § 238 «τὸν μὲν ἀποθνήσκειν ἑλόμενον γράψαι τι σύμβολον ἐν *πίνακι* καὶ ἐπιστεῖλαι ὅπως, ἄν τι πάθῃ, ἐκκρημνὰς τὴν *δέλτον* παρὰ τὴν ὁδὸν ἐπισκοπῇ εἴ τις τῶν παριόντων ἀναγνωριεῖ τὸ σύμβολον» καὶ «μήτι γε καὶ πρὸς εὖ παθεῖν πρός τινος τῶν ἀναγνωριούντων τὴν *δέλτον*».

Γαλην. Τόμ. Β', σελ. 607 «τοιαῦται δέ εἰσιν ἐν ταῖς κεφαλικαῖς καλουμέναις δέλτοις ταῖς ἀρχαίαις» [1]. Τόμ. Ζ', σελ. 890 καὶ ΙϚ', σελ. 4 «αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ἐν διφθέραις τισὶ ἢ δέλτοις εὑρόντα ὑπομνήματα». Τόμ. ΙΖ' β', σελ. 249 «εὑρόντα γεγραμμένας ἐν χάρταις τε καὶ διφθέραις καὶ δέλτοις». Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 922 «τὰ γὰρ ἐν διαφόροις (Γρ. *διφθέραις*) ἢ χάρταις ἢ δέλτοις ὑφ' Ἱπποκράτους γεγραμμένα κτέ.».

Μῦθ. Αἰσώπ. 351 Ἀλμ. «Παῖς ἐκ διδασκαλείου τὴν τοῦ συμφοιτητοῦ δέλτον ἀνελόμενος τῇ μητρὶ ἐκόμισε» καὶ «ὅτε σοι πρῶτον τὴν δέλτον κλέψας ἤνεγκα».

Ὡραπόλλ. Ἱερογλυφ. Α', 14 «δέλτον αὐτῷ παρατίθησιν ὁ ἱερεὺς καὶ σχοινίον καὶ μέλαν».

Ἡσύχ. «Ἄλοκας: αὔλακας—ἢ γλυφὰς δέλτου».

Παροιμιῶδες δὲ κατέστη ἐπὶ ἀψευδοῦς ἢ ἀξιόχρεω καὶ ἐχεγγύου μάρτυρος παραλαμβανόμενον τὸ *ἐκ τῶν Διὸς δέλτων ὁ μάρτυς*, οὗ φέρεται χρῆσις καὶ ἐν τῷ τοῦ Λουκιανοῦ βιβλίῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων § 12 [2].

1 Πρβ. Σνειδῆρον Ἀριστοτ. π. Ζῴ. Ἱστορ. Τόμ. Γ', σελ. 184.
2 Ἴδε Βαλκενάριον Διατριβ. σελ. 185 καὶ Λεύσχιον Παροιμιογρ. Τόμ. Β', σελ. 162.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν εἰς τὸν Πλάτωνα κοινῶς ἀναφερομένων Ἐπιστολῶν σελ. 312 ἀναγινώσκεται «φραστέον δή σοι δι' αἰνιγμῶν, ἵν', ἄν τι ἡ δέλτος ἢ πόντου ἢ γῆς ἐν πτυχαῖς πάθῃ, ὁ ἀναγνοὺς μὴ γνῷ». Γράφει δὲ περὶ τούτου ὁ Κόβητος ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῇ Τόμ. Α', σελ. 457 «Οὐκ ἀκούεις δὲ ἐν τούτοις τραγικοῦ τινος σεμνῶς πάνυ τάδε λέγοντος·

ἵν' ἥν τι δέλτος ἐν πτυχαῖς πόντου πάθῃ.

ἀντὶ τοῦ· ἐάν πως ἡ ἐπιστολὴ ἐν τῇ θαλάττῃ ἀπόληται. Ἢ δοκεῖ σοι σοφιστὴς ἀττικιστί, οὐ μόνον ἀττικῶς, δυνάμενος γράφειν καὶ τὴν τοῦ Πλάτωνος καλλιέπειαν ἐπιτυχῶς μιμησάμενος ἀντὶ τοῦ *ἡ ἐπιστολὴ* εἰπεῖν ἂν *δέλτος* καὶ *ἐν πόντου πτυχαῖς* ἀντὶ τοῦ *ἐν τῇ θαλάττῃ;* Ἀτοπώτατον μέντἂν εἴη. Οὐ μὲν οὖν ἀλλ' Εὐριπίδειόν τι φθέγγεται καὶ ὁμοιότατά ἐστι τοῖς ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ τῇ ἐν Ταύροις, στίχ. 743:

ἥν τι ναῦς πάθῃ
χἠ δέλτος ἐν κλύδωνι χρημάτων μέτα
ἀφανὴς γένηται.

καὶ πάλιν στίχ. 752:

ἢν δ' ἐν θαλάσσῃ γράμματ' ἀφανισθῇ τάδε».

Παρατηρητέον δ' ὅτι εἰπὼν ὁ Εὐριπίδης ἐν στίχ. 756 *ἡ δέλτος* καὶ ἐν στίχ. 733 *τήνδε δέλτον* μεταχειρίζεται ἐν στίχ. 760 τὸ ὀγκηρότερον *ἐν δέλτου πτυχαῖς*, οὗτινος ἔτι μεγαλορρημονέστερον ὑπάρχει τὸ ἐν στίχ. 727 *δέλτου μὲν αἵδε πολύθυροι διαπτυχαί.* Ἀριστοτέλ. Ῥητορ. Γ', 6 «Καὶ τὸ ἓν πολλὰ ποιεῖν, ὅπερ οἱ ποιηταὶ ποιοῦσιν. Ἑνὸς ὄντος λιμένος λέγουσι λιμένας εἰς Ἀχαϊκοὺς καὶ *δέλτου μὲν αἵδε πολύθυροι διαπτυχαί*».

Ἦσαν δὲ αἱ δέλτοι συνήθως ξύλιναι. Ὅθεν παρ' Ἀριστοφάνει μὲν ἐν ταῖς Θεσμοφοριαζούσαις στίχ. 778 λέγεται:

Ἄγε δή, πινάκων ξυστῶν δέλτοι
δέξασθε σμίλης ὁλκούς,
κήρυκας ἐμῶν μόχθων.

παρὰ δ' Εὐριπίδῃ ἐν Ἰφιγενείᾳ τῇ ἐν Αὐλίδι στίχ. 34:

σὺ δὲ λαμπτῆρος φάος ἀμπετάσας
δέλτον τε γράφεις
τήνδ' ἣν πρὸ χειρῶν ἔτι βαστάζεις,
καὶ ταὐτὰ πάλιν γράμματα συγχεῖς
καὶ σφραγίζεις λύεις τ' ὀπίσω
ῥίπτεις τε πέδῳ πεύκην.

Πρβ. καὶ Εὐστάθ. σελ. 633,22 «Οἱ δὲ παλαιοὶ καὶ ἐν τῇ κατ' Εὐριπίδην Φαίδρᾳ, ἔνθα μνήμη πεύκης κεῖται, φασὶ πεύκην ῥηθῆναι τὴν ἐν τῇ χειρὶ τῆς Φαίδρας δέλτον τὴν κατὰ τοῦ Ἱππολύτου ὡς ξυλίνην οὖσαν καὶ ἴσως ἐκ πεύκης διὰ τὸ τῆς γραφῆς ἐν τοιούτῳ ξύλῳ εὐτύπωτον». Ἀλλὰ περὶ τούτων πλημμελῶς ἐχόντων θὰ γράψωμεν ἐκτενῶς ἀλλαχοῦ. Φέρεται δὲ καὶ ἐν τοῖς τοῦ Πορφυρίου παρ' Εὐσεβ. Προπαρ. Εὐαγγελ. Γ', 7 «καθὰ δὴ καὶ

τῶν γραμμάτων οἱ ἀνόητοι λίθους μὲν ὀρῶσι τὰς στήλας, *ξύλα* δὲ *τὰς δέλτους*, ἐξυφασμένην δὲ πάπυρον τὰς βίβλους» καὶ ἐν τῷ Πολιορκητικῷ τοῦ Αἰνείου Ὑπομνήματι ΛΑ', 14 «ἤδη δέ τις ἐν *δέλτου ξύλῳ* γράψας κηρὸν ἐπέτηξε καὶ ἄλλα εἰς τὸν κηρὸν ἐνέγραψε». Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε ὅτι ὁ Εὐριπίδης ἐν μὲν τῇ Ἰφιγενείᾳ τῇ ἐν Αὐλίδι στίχ. 798 γράφει:

εἴτ' ἐν δέλτοις Πιερίσιν
μῦθοι τάδ' ἐς ἀνθρώπους
ἤνεγκαν παρὰ καιρὸν ἄλλως.

ἐν δὲ τῇ Ἀλκήστιδι στίχ. 966:

οὐδέ τι φάρμακον
Θρήσσαις ἐν σανίσιν, τὰς
Ὀρφεία κατέγραψεν
γῆρυς.

Πρβ. καὶ Αἰσχύλ. Ἱκέτ. 946:

ταῦτ' οὐ πίναξίν ἐστιν ἐγγεγραμμένα
οὐδ' ἐν πτυχαῖς βίβλων κατεσφραγισμένα.

καὶ Εὐριπ. ἐν Κραμ. Ἀνεκδ. Ὀξων. Τόμ. Γ', σελ. 373,20:

εἰσὶν γὰρ εἰσὶ διφθέραι μελαγγραφεῖς
πολλῶν γέμουσαι Λοξίου γηρυμάτων.

Κατεσκευάζοντο δ' ὅμως καὶ *χαλκαῖ δέλτοι*, αἵτινες πολλῷ τῶν ξυλίνων στερεώτεραι καὶ μονιμώτεραι ὑπῆρχον. Ψευδοπλάτ. Ἀξιόχ. σελ. 371 «ἔκ τινων χαλκέων δέλτων». Λουκιαν. Ἀλεξ. 10 «κατορύττουσι δέλτους χαλκᾶς λεγούσας κτέ.». Πλούτ. Ἀλεξ. 17 «ἐκ βυθοῦ δέλτον ἐκπεσεῖν χαλκῆν τύπον ἔχουσαν ἀρχαίων γραμμάτων» (Πρβ. καὶ Ζωναρ. Ἐπιτ. Ἱστορ. Ϛ', 27). Πολυδεύκ. Η', 128 «Δέλτοι χαλκαῖ, αἷς ἦσαν πάλαι ἐντετυπωμένοι οἱ νόμοι οἱ περὶ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν πατρίων· κύρβεις δὲ τρίγωνοι σανίδες πυραμοειδεῖς, οἷς ἦσαν ἐγγεγραμμένοι οἱ νόμοι». Πρβ. καὶ Πλούτ. Ἠθικ. σελ. 297 «Ταῦτα, φησὶν ὁ Σωκράτης, ἐν *διφθέραις χαλκαῖς* γεγράφασι». Καλὸν δ' ἡμῖν φαίνεται νὰ παρατεθῇ ἐνταῦθα καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἐν τοῖς Μεσσηνιακοῖς γεγραμμένον (κεφ. ΚϚ', 8) «Ὁ δὲ θύσας καὶ εὐξάμενος τῷ πεφηνότι ὀνείρατι ἤνοιγε τὴν ὑδρίαν, ἀνοίξας δὲ εὗρε κασσίτερον ἐληλαμένον ἐς τὸ λεπτότατον· ἐπείλικτο δὲ ὥσπερ τὰ βιβλία. Ἐνταῦθα τῶν μεγάλων θεῶν ἐγέγραπτο ἡ τελετή, καὶ τοῦτο ἦν ἡ παρακαταθήκη τοῦ Ἀριστομένους».

Μνημονεύονται δὲ καὶ *χρυσαῖ δέλτοι* καὶ *ἐλεφάντιναι*. Θεμίστ. σελ. 354,13 Δινδ. «οὐ ἀναβῆναι οὐκ ἔστι *δέλτῳ χρυσῇ* ἐποχουμένους». Ψευδολουκιαν. Νέρων. 9 «καὶ γὰρ δὴ καὶ *δέλτους ἐλεφαντίνας* καὶ διθύρους προβεβλημένοι αὐτὰς ὥσπερ ἐγχειρίδια καὶ τὸν Ἠπειρώτην ἀναστήσαντες πρὸς τὸν ἀγχοῦ κίονα κατέαξαν αὐτοῦ τὴν φάρυγγα παίοντες ὀρθαῖς ταῖς δέλτοις». Πρβ. καὶ Θεμίστ. σελ. 353,8 «ὁπόσα ταῖς δέλτοις ἀκολουθεῖ ταῖς

σφυρηλάτοις» καὶ σελ. 273,18 «ἐγὼ μέντοι οὐκ ἐπ' ἐκείνῃ τῇ δέλτῳ (μέγα φρονῶ), ἀλλ' ἐπ' ἄλλῃ μείζονι καὶ τελεωτέρᾳ — ἣν οὐκ ἐποίησαν *ἐλεφαντουργοὶ* οὐδὲ *χρυσοχόοι*, ἀλλὰ ποίημά ἐστιν αὐτοῦ βασιλέως».

Ὅτι τὰ ὀνόματα *δέλτος* καὶ *πίναξ* ἐλαμβάνοντο παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἐπὶ τῆς αὐτῆς πολλάκις ἐννοίας γίνεται φανερὸν καὶ ἐκ τῆς ἀδιαφόρου χρήσεως τοῦ *δώδεκα δέλτοι*, ὅθεν τὸ *δωδεκάδελτος* [1], καὶ τοῦ *δώδεκα πίνακες*. Διονύσ. Ἁλικ. Ῥωμ. Ἀρχ. Β', 27 «ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν λεγομένων δώδεκα δέλτων, ἃς ἀνέθεσαν ἐν ἀγορᾷ». ΙΑ', 28 «ὃν αὐτὸς ἐν ταῖς δώδεκα δέλτοις ἀνέγραψε». Διόδωρ. Σικελ. ΙΒ', 26 « τῶν γὰρ καλουμένων δώδεκα πινάκων οἱ μὲν δέκα συνετελέσθησαν, τοὺς δ' ὑπολειπομένους δύο ἀνέγραψαν οἱ ὕπατοι· καὶ τελεσθείσης τῆς ὑποκειμένης νομοθεσίας, ταύτην εἰς δώδεκα χαλκοῦς πίνακας χαράξαντες οἱ ὕπατοι προσήλωσαν τοῖς πρὸ τοῦ βουλευτηρίου τότε κειμένοις ἐμβόλοις». Πρβ. καὶ Πλούτ. Τιβ. Γράκχ. 6 «Ἐν δὲ τούτοις καὶ *πινακίδες* ἦσαν τοῦ Τιβερίου γράμματα καὶ λόγους ἔχουσαι τῆς ταμιευτικῆς ἀρχῆς, ἃς περὶ πολλοῦ ποιούμενος ἀπολαβεῖν — ἀνέστρεψε πρὸς τὴν πόλιν ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τρεῖς ἢ τέτταρας ἑταίρους. Ἐκκαλέσας δὲ τῶν Νομαντίνων τοὺς ἄρχοντας ἠξίου κομίσασθαι *τὰς δέλτους*, ὡς μὴ παράσχοι τοῖς ἐχθροῖς διαβολὴν κτέ.» καὶ Θεμίστ. σελ. 460,1 «τίς οὕτως ἀδάμαντος στερεώτερος ὥστε ἀντισχεῖν καὶ μὴ νομίσαι φιλοσοφίαν αὐτὴν προκαθημένην προτείνειν *τὰς δέλτους; παρ'* αὐτῆς ἐδεξάμην τῆς χειρὸς *τὰς πινακίδας*, παρ' ἧς οὐ κεκύρωται ἡ μέλαινα ψῆφος» καὶ σελ. 427,10—14. Ἐν τῷ Φιλεταίρῳ τοῦ Ψευδηρωδιανοῦ σελ. 448 ἀναγινώσκεται «Γραμματεῖον καὶ *δέλτον* ἐρεῖς, οὐχὶ *πίνακα*· ἀθετητέον γὰρ τοὔνομα». Ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Ἡσυχίου φέρεται «Δέλτος: πινακίδιον ἢ πλάκες» καὶ «Πίνακας: τὰς σανίδας — ἄλλοι δὲ τὰς δέλτους» καὶ «Πλάκας: δέλτους». Παράδοξον εἶνε τὸ « *Πλητίνες*: δέλτοι» καὶ τὸ «*Δάλκιον*: πινάκιον, οἷον γραμματείδιον », ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἄλβερτος εἴκασε *δαλτίον*, καθὰ καὶ ὁ Κουστῆρος, ὁ δὲ Σμιδίτιος *χαλίδιον*, ὅπερ κεῖται καὶ αὐτὸ παρ' Ἡσυχίῳ λέγοντι « *Χαλίδιον*: πινάκιον». Εὑρίσκει δέ τις ἐν τοῖς τοῦ Ἡσυχίου καὶ τὸ *διφθέρα* ἡρμηνευμένον διὰ τοῦ *δέλτος*. Πρβ. καὶ «Διψάρα: δέλτος· οἱ δὲ διφθέρα». Ἀλλὰ περὶ τούτων ἀκριβῶς ἀλλαχοῦ.

Ἐν βίῳ Εὐριπίδου Β' εἶνε γεγραμμένον «Λέγει δὲ καὶ Ἕρμιππος Διονύσιον τὸν Σικελίας τύραννον μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Εὐριπίδου τάλαντον τοῖς κληρονόμοις αὐτοῦ πέμψαντα λαβεῖν τὸ ψαλτήριον καὶ *τὴν δέλτον* καὶ τὸ γραφεῖον», παρὰ δὲ Λουκιανῷ πρὸς τὸν Ἀπαίδ. 15 « Οὗτος τοίνυν (ὁ Διονύσιος) πυθόμενος ὡς ἐγγελᾶται, τὸ Αἰσχύλου *πυξίον*, εἰς ὃ ἐκεῖνος ἔγραφε, σὺν πολλῇ σπουδῇ κτησάμενος καὶ αὐτὸς ᾤετο ἔνθεος ἔσεσθαι καὶ κάτοχος ἐκ τοῦ πυξίου» [2].

1 Ἴδε Σχολ. Ἀριστείδ. σελ. 315,10 Δινδ. Ἀρμενόπουλ. σελ. 22,3 Δειφ. κτλ.

2 Πρβ. Δινδόρφιον Εὐριπ. Σχολ. Τόμ. Α', σελ. 9.

Δέλτοι ἱεραὶ ἢ *μυστικαὶ* παρὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς εἶνε τὰ ἄλλως λεγόμενα *δίπτυχα* (τουτέστι *δελτία*) *τῆς ἐκκλησίας* ἢ *τὰ ἐκκλησιαστικά*. Εὑρίσκεται δὲ καὶ *ἁγιόγραφοι δέλτοι* ἰσοδύναμον ὂν τῷ *ἁγιόγραφοι βίβλοι* ἢ τῷ *ἁγία γραφή*.

Ἐκ τοῦ δέλτος παρήχθη τὸ ῥῆμα *δελτοῦσθαι* ἔχον τὴν σημασίαν τοῦ τίθεσθαι ἢ ἐγγράφεσθαι ἐν (φρενῶν) δέλτοις. Αἰσχύλ. Ἱκέτ. 179:

αἰνῶ φυλάξαι τἄμ' ἔπη δελτουμένας.

Σχολ. «Δελτουμένας: ἀπογραφομένας». Εἶπε δ' ὁ Αἰσχύλος ἐν Εὐμενίσι στίχ. 275:

δελτογράφῳ δὲ πάντ' ἐπωπᾷ φρενί.

καὶ ἐν Προμηθεῖ στίχ. 789:

ἣν ἐγγράφου σὺ μνήμοσιν δέλτοις φρενῶν.

ᾧ ὅμοιον εἶνε τὸ ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους ῥηθὲν ἐν Τριπτολέμῳ:

θὲς δ' ἐν φρενὸς δέλτοισι τοὺς ἐμοὺς λόγους.

Πρβ. καὶ Φιλοκτ. 1325:

καὶ ταῦτ' ἐπίστω καὶ γράφου φρενῶν ἔσω.

καὶ Αἰσχύλ. Χοηφ. 450:

τοιαῦτ' ἀκούων ἐν φρεσὶν γράφου

καὶ Πίνδαρ. Ὀλυμπ. ΙΑ', 1:

τὸν Ὀλυμπιονίκαν ἀνάγνωτέ μοι
Ἀρχεστράτου παῖδα πόθι φρενὸς
ἐμᾶς γέγραπται.

Φέρεται δὲ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῦ Παύλου πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ Γ', 3 «καὶ ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι ἀλλὰ πνεύματι θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις» καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου παρὰ Κοτελ. Τόμ. Β', σελ. 248, γ' «τοῖς πίναξιν ὥσπερ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς μεταγράφειν ἔσπευδε τὰ ἐκείνου καλά» [1]. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ Ναύκιος νομίζων ἀσύστατον τὸ ῥῆμα *δελτοῦσθαι* μετατυποῖ τὸ παρ' Αἰσχύλῳ *δελτουμένας* εἰς τὸ *δέλτοις φρενῶν* [2].

Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ὑποκοριστικοὶ τύποι τῆς λέξεως *δέλτος* διὰ τῆς καταλήξεως ΙΟΝ καὶ ΑΡΙΟΝ ἐσχηματισμένοι, οἷον *δελτίον* καὶ *δελτάριον*.

Πολυδεύκ. Γ', 57 «ὥρα αὐτῷ ἔχειν βιβλία, χάρτας, ἰττέλας, διφθέρας, γραμματεῖα γραμματείδια, δέλτους δελτία, ὡς εἰπεῖν γραμματείδιον δίθυρον ἢ τρίπτυχον ἢ καὶ πλειόνων πτυχῶν ἢ καθ' Ὅμηρον πίνακα πτυκτόν» καὶ Δ', 18 «Καὶ δελτίον δὲ τῶν ἐν γραμματιστοῦ καὶ πυξίον καὶ πυξίδιον (ἔστι γὰρ παρὰ Ἀριστοφάνει τοὔνομα) καὶ δέλτος. Καὶ Ἡρόδοτος μὲν λέγει

1 Ἴδε καὶ Βοισσονάδην Νικήτ. Εὐγεν. Τόμ. Β', σελ. 7.
2 Mélang. Gréco—Rom. Τόμ. Β', σελ. 441.

δελτίον δίπτυχον, οἱ δὲ Ἀττικοὶ γραμματεῖον δίθυρον· καὶ θύρας τὰς πτυχὰς ἄχρι δύο, εἶτα πτυχὰς καὶ τρίπτυχον καὶ πολύπτυχον. Ὅμηρος δὲ πίνακα πτυκτὸν εἴρηκεν». Παρ' Ἡροδότῳ ἐν βιβλίου Ζ' κεφαλαίῳ 239 λέγεται «δελτίον δίπτυχον λαβὼν τὸν κηρὸν αὐτοῦ ἐξέκνησε». Ἀλλὰ τὸ κεφάλαιον τοῦτο νομίζεται ὑπό τινων παρέγγραπτον [1]. Ὡς δὲ λέγεται *πολύπτυχον δελτίον*, οὕτω καὶ *πολύπτυχος δέλτος*, οἷον «ἀλλ' ἡ *πολύπτυχοι δέλτοι* κατόπιν ἀκολουθοῦσιν ἢ παλαιῶν ἔργων ἀρετὰς φυλάττουσαι βίβλοι» (Ψευδολουκιαν. Ἔρωσ. 44). Πρβ. καὶ Ἡσύχιον «Θυρίς:—Θυρίδας Ἀττικοὶ τὰς τῶν γραμματείων πτυχὰς καὶ δίθυρον λέγουσιν, οὐ τρίθυρον (δὲ) ἀλλὰ τρίπτυχον». Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ μὴ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα τὴν εὐστοχωτάτην τοῦ Ἑμστερρουσίου εἰκασίαν ἀναγνόντος παρ' Ἀλκίφρονι Ἐπιστ. Γ', 62 «γραμματείδια ὁσημέραι φοιτᾷ *δίθυρα*» ἀντὶ τοῦ ἐν τοῖς ἀντιγράφοις φερομένου *ἰδίουρα* (ΦΟΙΤΑΙ ΔΙΘΥΡΑ—ΦΟΙΤΑ ΙΔΙΟΥΡΑ) [2].

Πολύβ. ΚΘ', ια', 2 «πρόχειρον ἔχων τὸ δελτάριον, ἐν ᾧ τὸ τῆς συγκλήτου δόγμα κατετέτακτο, προὔτεινεν αὐτῷ». Πλούτ. Ἀντων. ΝΗ', 3 «δικάζοντα δὲ πολλάκις τετράρχαις καὶ βασιλεῦσιν ἐπὶ βήματος δελτάρια τῶν ἐρωτικῶν ὀνύχινα καὶ κρυστάλλινα δέχεσθαι παρ' αὐτῆς καὶ ἀναγινώσκειν». Τὸ παρὰ τῆς Σερβιλίας τῆς ἀδελφῆς Κάτωνος τοῦ νεωτέρου πεμφθὲν πρὸς τὸν Καίσαρα ἀκόλαστον ἐπιστόλιον ὀνομάζει ὁ Πλούταρχος καὶ *δελτάριον μικρὸν* καὶ *γραμματείδιον μικρόν* (Κάτ. Νεωτ. ΚΔ', 1 καὶ Βρούτ. Ε', 2) [3]. Κοραῆς *Πλουτ*. Μέρ. Ε', σελ. 327 «Δελτάριον. Τὸ ὕστερον παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι κληθὲν καθὰ καὶ μέχρι δεῦρο καλεῖται παρ' ἡμῖν *Πιττάκιον* (billet), περὶ ὧν τῆς παραγωγῆς καὶ σημασίας ἔπιθι τὸν Εὐστάθιον (σελ. 633)».

Τὸ ὄνομα *δελτογράφημα*, *τὸ δελτογράφημα τοῦ ἀνθυπάτου* (libellus), ἀπαντᾷ ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν Ἑλληνικῶν Ἐπιγραφῶν Ἀριθμ. 3902, β'. Εἶνε δ' ὁμοίως ἐσχηματισμένον τῷ *ζωγράφημα*, *ἀναζωγράφημα*, *λογογράφημα*, *πινακογράφημα*, *πλαστογράφημα*, *σκιαγράφημα*, *στηλογράφημα*, *συμβολογράφημα*, *χειρογράφημα* καὶ *ψευδογράφημα*

Τῷ *δελτάριον* συνώνυμον εἶνε τὸ *πιττάκιον*, οὗ ἐποιήσατο χρῆσιν ὁ Δεινόλοχος, ἂν φαίνηται εὔλογον νὰ πιστεύσωμεν τῷ Ἀντιαττικιστῇ λέγοντι ὅτι «*Πιττάκιον* εἶπε Δεινόλοχος Τηλέφῳ» (σελ. 112,25). Εὑρίσκεται δὲ καὶ παρὰ Πολυβίῳ ΛΑ', κα', 9 «Γράψας βραχὺ πιττάκιον καὶ σφραγισάμε-

1 Ἴδε Βαίριον Ἡροδ. Τόμ. Γ', σελ. 796 ἐκδ. β'.
2 Πρβ. Σειλῆρον Ἀλκίφρ. σελ. 376 καὶ Μεινέκιον Ἀποσπ. Κωμ. Τόμ. Δ', σελ. 167
3 Περὶ τοῦ γραμματίδιον διὰ τοῦ Ι καὶ γραμματείδιον διὰ τοῦ ΕΙ γίνεται λόγος ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ σελ. 241,3. Θὰ εἴπωμεν δὲ καὶ ἡμεῖς περὶ αὐτῶν τὰ δέοντα ἐν ἄλλῳ τόπῳ.

νος πέμπει παρ' αὐτοῦ παῖδα, συσκοτάζοντος ἄρτι τοῦ θεοῦ, συντάξας ἐκκαλεσάμενον τὸν οἰνοχόον τοῦ Δημητρίου δοῦναι τὸ πιττάκιον, μηδὲν εἰπόντα τίς ἢ παρὰ τίνος, καὶ κελεύειν ἀποδιδόναι τῷ Δημητρίῳ παραχρῆμα διαναγνῶναι. Γενομένων δὲ πάντων κατὰ τὸ συνταχθέν, λαβὼν ὁ Δημήτριος ἐπανέγνω. Τὸ δὲ πιττάκιον περιεῖχε τὰς γνώμας ταύτας» καὶ παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ ϛ', 89 «Νικόδρομον ἐξερεθίσας τὸν κιθαρῳδὸν ὑπωπιάσθη· προσθεὶς οὖν πιττάκιον τῷ προσώπῳ ἐπέγραψε· Νικόδρομος ἐποίει». Πρβ. ϛ', 33 «μετὰ δὲ ἐγγράψας τὰ ὀνόματα εἰς *λεύκωμα* τῶν πληξάντων περιῄει ἐξημμένος».

Ἡ λέξις *πιττάκιον* ἦτο συνήθης ἐν τῷ Βυζαντιακῷ ἑλληνισμῷ· εὑρίσκεται δ' ἐν αὐτῷ ὁ πληθυντικὸς ἀριθμὸς *πιττάκια* καὶ ὡς κύριον ὄνομα παρειλημμένος, οἷον «λέγεται δὲ τῆς Εὐδοξίας τυγχάνειν ὁ εἰς τὰ λεγόμενα Πιττάκια ἑστὼς κίων» (Ζωναρ. Ἐπιτ. Ἱστορ. ΙΓ', 20) καὶ «τῷ ΛϚ' ἔτει γέγονε πάλιν στάσις δημοτικὴ ἐν τοῖς Πιττακίοις» (Κεδρην. Τόμ. Α', σελ. 679,11 Βόνν.). Παραδείγματα τῆς προκειμένης λέξεως ἐξ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων εἶνε συνηγμένα ὑπὸ τοῦ Φαβρώτου ἐν τῷ εἰς Κεδρηνὸν Γλωσσαρίῳ (Τόμ. Β', σελ. 927 Βόνν.).

Ἐν τοῖς τοῦ Μοίριδος ἀναγινώσκεται σελ. 305 «*Πεττύκια*: τὰ λεπτὰ περιτμήματα τῶν δερμάτων· ἀφ' οὗ ἡμεῖς *πιττάκια* λέγομεν». Τὰ αὐτὰ γράφει καὶ ὁ Μοσχόπουλος ἐν τῷ περὶ Σχεδῶν σελ. 135 προστιθεὶς τὸ *Δωρικῶς* μετὰ τὸ *πεττύκια*.

Ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον Παρεκβολαῖς τοῦ Εὐσταθίου φέρεται (σελ. 633) «Πίνακα δὲ πτυκτὸν ὅ φαμεν ἡμεῖς δέλτον ἤτοι βιβλίον ἢ πιττάκιον—πιττάκιον δὲ ἰδιωτικώτερον διὰ τὸν τρόπον καὶ αὐτὸ τῆς πτύξεως ἤτοι διπλώσεως· ὡς γὰρ δέλτος διὰ τὸ δελτωτὸν σχῆμα, οὕτω πιττάκιον διὰ τὸ τετραγωνίζεσθαι πτυσσόμενον ὁμοίως πως τῷ τῆς χυτῆς πίττης σχηματισμῷ». Πρβ. Κοραῆν *Ἀτάκτ.* Τόμ. Α', σελ. 298 «ΠΙΤΑΚΙΤΖΙΝ. Πιττάκιον (billet)· τὸ ὁποῖον, ἂν πιστεύσωμεν τοὺς γραμματικούς, παράγεται ἀπὸ τὸ *Πίττα*, κοινῶς *Πίσσα* (poix), διὰ τὴν ὁμοιότητα δηλαδὴ τοῦ σχήματος μὲ τὰ μαζία τῆς πίσσας. (Ἴδ. τὸν Εὐστάθ. εἰς τὴν Ἰλιάδ. ζ', σελ. 633). Διὰ τὸ αὐτὸ σχῆμα, καὶ ὁ πλατυσμένος ἄρτος ὠνομάσθη *Πίττα* (Galette, Fouace)» καὶ Τόμ. Ε', σελ. 298 «ΠΙΤΤΑΚΙΟΝ—Ἀπὸ τὴν πίσσαν ἢ πίτταν (poix) τὸ παράγει καὶ ὁ Σαλμάσιος (Not. in Ael. Lamprid. pag. 203), ἀλλὰ διότι (λέγει) ἐκολλῶντο μὲ πίσσαν πολλάκις τὰ πιττάκια εἰς τοὺς τοίχους».

Ἡ ἐκ τοῦ *πίττα* ἐτυμολογία τοῦ *πιττάκιον* οὐκ ὀλίγην μὲν ἔχει εὐπροσωπίαν καὶ δύναται παρὰ πολλοῖς ἴσως ἀσπαστὴ νὰ ὑπάρχῃ ὡς ἀληθὴς καὶ ἀναμφίβολος προσπίπτουσα, ἀλλ' ἡμεῖς λίαν ὀκνοῦμεν πρὸς τὴν ἔγκρισιν καὶ ἀποδοχὴν αὐτῆς. Θὰ γράψωμεν δὲ περὶ τοῦ πράγματος ἀκριβέστερον ἐν ἑτέρῳ τόπῳ.

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΠΕΡΙ

ΑΛΒΑΝΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΒΑΝΩΝ *

Εὐγνωμοσύνης καθῆκον, πολιτισμοῦ ὑποχρέωσις ἦτο, οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἐλευθερωθέντες τοῦ τυραννικοῦ ζυγοῦ καὶ ἀνεξάρτητον Ἔθνος ἀποτελέσαντες, νὰ στρέψωσιν τὸ βλέμμα των περὶ τὰ περὶ ἑαυτοὺς ὁμογενῆ φῦλα καὶ τὸν ἐκπολιτισμὸν τούτων, ἂν ὄχι τὴν ἀπελευθέρωσιν, μίαν τῶν κυρίων ἐνασχολιῶν των νὰ ἔχωσιν. Ἐκεῖνο δέ, πέριξ τοῦ ὁποίου πᾶσα μέριμνα Κυβερνητικὴ καὶ ἰδιωτικὴ ἔπρεπε νὰ περιστραφῇ εἶναι ἡ Ἀλβανία, ὁ ἱπποτικὸς ἐκεῖνος τόπος ὅστις διὰ τῶν ἀνδρείων τέκνων του, τὰ μάλα συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ τμήματος τούτου τῆς Ἑλλάδος, καὶ τοῦ ὁποίου καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ αἷμα σκιρτᾷ εἰς τὴν θέαν τῆς κυανόχρου μετὰ τοῦ χρυσοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῆς Κερκύρας κυματιζούσης σημαίας, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐνδόξως ἠγωνίσθησαν οἱ ἀδελφοί των ὁ Βότζαρης, ὁ Τζαβέλας, ὁ Μιαούλης, ὁ Ἀνδροῦτζος καὶ ἡ Μπουμπουλίνα. Τοσούτῳ μᾶλλον ὅσον τὸ γεῖτον ἔθνος ἡ Ἰταλία ἐπὶ τῇ προφάσει ἀρχαίας συγγενείας ἐστραμμένα ἔχει τὰ βλέμματά της ἐπὶ τῶν «Ἀκροκεραυνίων ἐκείνων ὀρέων τὰ ὁποῖα ἐκ τοῦ Ὀτράντου φαίνονται».

Οἱ μὴ γνωρίζοντες ἐκ τῶν ἡμετέρων τί ἐστιν Ἀλβανία καὶ ποία ἡ συγγένεια ταύτης μὲ τὴν Ἑλλάδα βεβαίως ἀντιστρατεύονται εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι μέγα μέρος τῆς Ἑλλάδος κατῳκήθη ἄλλοτε ὑπὸ Ἀλβανῶν καὶ ἀπόγονοι τούτων εἶναι οἱ τὴν γλῶσσαν τὴν Ἀλβανικὴν σήμερον λαλοῦντες, θεωροῦν δὲ καὶ ὡς ἐθνικὴν ζημίαν καὶ αὐτὴν τὴν μετὰ τῶν Ἀλβανῶν σχέσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦτο διότι μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ὑποθέτουν βάρβαρόν τινα λαὸν ἀρνησίθρησκον κατὰ τῆς ἀνεξαρτησίας μας μετὰ τῶν Τούρκων πολεμήσαντα. Ἀκολουθοῦντες ὅμως ἡμᾶς εἰς τὰς ἀποκαλύψεις τοῦ σοφοῦ συγγραφέως τῶν *Ἀλβανικῶν Μελετῶν* Dr. G. de Hahn τοῦ δόντος νέαν ζωὴν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, καὶ τοῦ τούτῳ ἑπομένου Ἀλβανοῦ τὴν καταγωγὴν Δ. Καμάρδα, εἰς τὴν φιλοπονίαν τοῦ ὁποίου τὰς πλείστας τῶν σημειώσεων τούτων ὀφείλομεν, θέλουσι δικαιώσει ἡμᾶς ἀσπασθέντας τὴν γνώμην των μέχρις ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου παρὰ τῶν παρ' ἡμῖν σοφῶν, οὓς κατὰ καθῆκον ἡ μελέτη αὕτη προκαλεῖ· διότι ἄλλως ἀποβαίνει ἀνεξήγητον πῶς ἡ Ἀλβανικὴ γλῶσσα ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τόσους αἰῶνας, ἀφοῦ τόσαι ἄλλαι εἰσαχθεῖσαι διὰ κατακτητῶν ἰσχυροτάτων, ξένων

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 18 Μαΐου 1877.

όμως πρός τούς Έλληνας, όποῖοι ἦσαν οἱ Σλαῦοι, οἱ Φράγκοι, οἱ Βενετοί καί Τοῦρκοι, οὔτε ἴχνος ἀφῆκαν ἅμα οὗτοι ἐξέλιπον;

Τό παρελθόν τῆς Ἀλβανίας ὅπως παρουσιάζεται ἡμῖν διά τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων σχετίζεται πλέον παρ' ὅσον νομίζομεν μέ τά ζητήματα τῆς σήμερον, ἄλλως τε εἶναι ἐνδιαφέρον θέαμα, ἡ ἐμφάνισις μικροῦ τινος λαοῦ διελθόντος τάς δοκιμασίας τῆς κατακτήσεως καί τῆς ἐρημώσεως χωρίς ν' ἀπολέσῃ οὐδεμίαν τῶν ἀρετῶν ἐκείνων αἵτινες ἀποτελοῦν τό ἐθνικόν πνεῦμα.

Κατά τόν Hahn οἱ Ἀλβανοί εἶναι ἀπόγονοι τῶν περιφήμων Πελασγῶν. Οἱ Πελασγοί κατά τάς προϊστορικάς ἐποχάς εἶχον κατοικήσει τήν Ἤπειρον, τήν Μακεδονίαν, τήν Ἰλλυρίαν καί τήν Ἑλλάδα. Εἰς τήν Ἑλλάδα οἱ Πελασγοί παρέλαβον τήν γλῶσσαν τῶν Ἑλλήνων, ὅταν τό Ἑλληνικόν στοιχεῖον ὑπερίσχυσε τοῦ Πελασγικοῦ, εἰς τά ἄλλα δέ μέρη τό αὐτοχθονικόν στοιχεῖον διετηρήθη, εἰς τήν Μακεδονίαν μέχρι τῆς εἰσβολῆς τῶν Βουλγάρων, καί τῶν Σέρβων εἰς τήν Ἰλλυρίαν. Εἰς τήν Ἀλβανίαν (τήν μεσημβρινήν δηλ. Ἰλλυρίαν καί τήν Ἤπειρον) τό Πελασγικόν στοιχεῖον ἀπώθησε ἢ μᾶλλον συνεχώνευσεν ἐν ἑαυτῷ τό σλαυϊκόν στοιχεῖον, καί ἐκ τοῦ ἀγνώστου τούτου τόπου ἐξῆλθον μετά ταῦτα κατά τόν 14ον αἰῶνα αἱ ἠπειρωτικαί ἀποικίαι τῆς Νέας Ἑλλάδος. Οὕτω ἐπανελήφθη κατ' ἀντίστροφον τρόπον ἡ ἐπιδρομή τῶν πρώτων χρόνων, μέ τήν διαφοράν ὅτι οἱ αὐτόχθονες Πελασγοί συνεχωνεύθησαν μέ τούς Έλληνας εἰσβαλόντας, καί σήμερον οἱ νέοι Πελασγοί ἀποκατασταθέντες εἰς τήν Ἑλλάδα ἐξελληνίζονται ὁσημέραι. Κατά τόν συγγραφέα τῶν Ἀλβανικῶν Μελετῶν Ἀλβανοί ἐξελληνισθέντες ὑπάρχουν σήμερον εἰς ὅλας τάς Ἑλληνικάς ἐπαρχίας τῆς τε ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καί τῶν νήσων, ἐκτός τῆς Αἰτωλίας, τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς Λακωνίας καί τῆς Μεσσηνίας. Εἰς τήν Ἀττικήν, τήν Μεγαρίδα, τήν Ἀργολίδα, τήν Βοιωτίαν ἀποτελοῦν μέγα μέρος τῶν κατοίκων. Ἐπί τέλους αἱ νῆσοι Ὕδρα, Σπέτσαι, Πόρος, Σαλαμίς ἡ μεσημβρινή Εὔβοια καί τό βόρειον μέρος τῆς Ἄνδρου κατοικοῦνται ἐξαιρέτως ὑπό τοιούτων. Ἄλλως τε ὁ Hahn λέγει, ὅτι καί ἂν ὑποτεθῇ ὅτι οἱ Ἕλληνες καί οἱ Πελασγοί τῆς ἀρχαιότητος ἦσαν λαοί διάφοροι, ἀναλαμβάνει ν' ἀποδείξῃ τούς ἀπείρους δεσμούς τῆς συγγενείας οἵτινες συνδέουν τάς δύο φυλάς, καί ὅ,τι κοινόν ἔχουν εἰς τά ἤθη των προέρχεται ἐκ τοῦ αὐτοῦ στοιχείου τοῦ Πελασγικοῦ· ὁ δέ Th. Momsen θεωρεῖ ὡς ἀναμφισβήτητον γεγονός «τήν κοινήν καταγωγήν» τῶν Ἀλβανῶν καί Ἑλλήνων.

Οἱ Ἀλβανοί μετά τάς ἀνακαλύψεις ταύτας βεβαίως ἐπαίρονται καί ἤρχισαν νά ἐννοοῦν τήν ἐθνικήν ἀξίαν των, καί δικαίως, διότι ἔσχον προπάτορας τούς «δίους Πελασγούς» τοῦ Ὁμήρου, τούς Πελασγούς ἐκείνους οἵτινες κατά τήν Ἑλλ. μυθολογίαν ἐγεννήθησαν «πρίν τῆς Σελήνης» τούς υἱούς τοῦ Πελασγοῦ «τοῦ πρώτου ἀνθρώπου τοῦ γεννηθέντος ὑπό τῆς Γῆς» καί ὅστις ἔκτισε «τήν πρώτην πόλιν ἥτις εἶδε τόν Ἥλιον». Ἡ ἰδέα δέ ὅτι τό Ἀλβανικόν γένος παρήγαγε τόν Φίλιππον, τόν Μέγαν Ἀλέξανδρον, τόν Ἀριστοτέλη,

τὸν Πύῤῥον καὶ τὴν βασίλισσαν Τεύταν ἥτις ἔσχε τὸ θάῤῥος ν' ἀντισταθῇ κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας, εἶναι πρὸ πολλοῦ καὶ τόσον ἐντετυπωμένα εἰς αὐτούς, ὥστε ὅταν ποτὲ κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ὁ πρίγκιψ τοῦ Τάραντος ἔγραψε πρὸς τὸν Σκενδέρμπεη ἀποκαλῶν τὸν λαόν του ἀγέλην προβάτων, ἔλαβε τὴν ἐξῆς κατὰ τὸν Summnonte ἱστορικὸν Νεαπολιτανὸν ὑψηλόφρονα ἀπάντησιν.» Οἱ πρόγονοί μας ἦσαν οἱ Ἠπειρῶται παρὰ τῶν ὁποίων »ἐξῆλθεν ὁ Πύῤῥος, τὴν ὁρμὴν τοῦ ὁποίου μόλις ἠδυνήθησαν ν' ἀναχαιτίσουν »οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ὅστις ἐκυρίευσε τὸν Τάραντα καὶ πολλοὺς ἄλλους τόπους »τῆς Ἰταλίας διὰ τῶν ὅπλων. Δὲν δύνασαι σὺ ν' ἀντιπαρατάξῃς κατὰ τῶν »Ἠπειρωτῶν, πολεμιστῶν ἰσχυροτάτων τοὺς Ταραντίνους σου, ἀνθρώπους »μαλθακοὺς καὶ γεννηθέντας μόνον νὰ ψαρεύωσι· ἂν δὲ θέλῃς νὰ εἴπῃς ὅτι »ἡ Ἀλβανία εἶναι μέρος τῆς Μακεδονίας, βεβαιόνεις ὅτι πολὺ πλέον εὐγενέ»στεροι ἦσαν οἱ πρόγονοί των οἵτινες ὑπὸ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον μέχρι τῶν »Ἰνδιῶν εἰσεχώρησαν. Ἐξ ἐκείνων λοιπὸν κατάγονται ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους σὺ »ὀνομάζεις πρόβατα· καὶ δὲν ἤλλαξεν ἡ φύσις τῶν πραγμάτων. Διατί φεύ»γετε, σεῖς ἄνθρωποι, ἐνώπιον τῶν προβάτων;» Εὐκόλως δ' ἐκ τούτου ἐννοεῖται ὁποίαν περιφρόνησιν οἱ Ἀλβανοὶ ἐδείκνυον πρὸς τὰς ἄλλας φυλὰς καὶ ἰδίως τὰς Σλαυϊκάς, μόνον δὲ τοὺς Ἕλληνας ἐσέβοντο καὶ ἠγάπων, διότι ἐγνώριζον τὴν ἔνδοξον ἱστορίαν των.

Πρώτην φορὰν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ὄνομα τῶν Ἀλβανῶν, ὡς τοὺς ὀνομάζει ὁ χρονογράφος Σκυλίτζης, ὁ Κεδρινός, ἡ Ἄννα Κομνηνὴ καὶ ἄλλοι βυζαντῖνοι, ἀναφέρεται κατὰ τὸ 1079 ὅτε οὗτοι μετὰ Νορμανῶν Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων ἀπετέλουν τὴν ἀποστατήσασαν στρατιὰν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Δούκα ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, ἂν καὶ 40 ἔτη πρότερον ὁ ἱστορικὸς Μιχαὴλ Ἀτταλιάτης εἶχεν ἀναφέρει στρατιώτας Ἀλβανοὺς τοὺς ὁποίους οἱ διερμηνεῖς ἐθεώρουν εἶδος στρατιωτῶν Νορμανῶν, κατ' ἐκείνην περίπου τὴν ἐποχὴν ἀναφανέντος τοῦ πολεμικοῦ τούτου λαοῦ εἰς τὴν μεσημβρινὴν Εὐρώπην. Οἱ Νορμανοὶ δὲ οὗτοι μετά τινα ἔτη περὶ τὰ 1081 μ. Χ. ὁδηγούμενοι παρὰ τοῦ ἐνδόξου Ῥοβέρτου Γυσκάρδου δουκὸς τῆς Ἀπουλίας καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ του Βοημούνδου κατέκτησαν ὅλην τὴν μέσην καὶ κάτω Ἀλβανίαν δηλ. τὴν παλαιὰν καὶ νέαν Ἤπειρον μετὰ μέρους τῆς Μακεδονίας, ἢ μᾶλλον τὴν ἄνω δυτικὴν Μακεδονίαν τὴν κοινῶς λεγομένην Ἀλβανίαν· τούτου δὲ ἀποθανόντος ὁ υἱός του ἂν καὶ ἐπέστρεψε πάλιν νὰ πολιορκήσῃ ἀνωφελῶς τὸ Δυῤῥάχιον περὶ τὰ 1107 ἠναγκάσθη νὰ κλείσῃ εἰρήνην μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἰταλίαν. Ἔκτοτε χρονολογοῦνται τὰ δικαιώματα τὰ ὁποῖα οἱ Ἰταλοὶ νομίζουν ὅτι ἔχουν ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας, διὰ τὴν κατοχὴν ἣν ἐκεῖ ἐπ' ὀλίγον ἐτήρησαν.

Ἐν τῷ μέσῳ τῶν συχνῶν ταραχῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τῆς γενικῆς ἀναρχίας τῶν περὶ κατοχῆς ἀγώνων οἵτινες ἐγένοντο μεταξὺ τῶν Δεσποτῶν καὶ τῶν ξένων κατακτητῶν, εἰς τοὺς ὁποίους μετὰ ταῦτα προσετέθησαν καὶ οἱ

Τοῦρκοι, τὸ τῶν Ἀρβανιτῶν Ἔθνος, κατὰ τὸν Γεώρ. Ἀκροπολίτην, (χρον. 68) περὶ τοῦ ὁποίου οὐδέποτε πρότερον ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἶχε γείνει λόγος, ἤρχισεν αὐξάνον καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ κατὰ τὴν δύναμιν οὕτως, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου καιροῦ εὑρέθη κύριον τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Ἠπείρου καὶ κατεῖχε πρὸς βοῤῥᾶν καὶ ἀνατολὰς τόπους πολὺ μεμακρυσμένους τῶν συνόρων τῆς πρώτης γνωστῆς ἑστίας του· καὶ πρὸς μεσημβρίαν ἐξηπλώθη ἀρκετά, ἐξαπέστειλεν ἀπειραρίθμους ἀποικίας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἐφάνη ὄχι μόνον ἀνεξάρτητον ἔθνος ἀλλὰ καὶ κατακτητικόν.

Ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῶν Ἀλβανῶν μετὰ τὴν ἐμφάνισίν των, αἱ ἀκόλουθοι παρατηρήσεις δύνανται νὰ γείνουν· ὅτι οὗτοι ἀπὸ τοῦ ἡμίσεος τοῦ 11ου αἰῶνος μέχρι τοῦ ἡμίσεος τοῦ 13ου ἔλαβον μέρος εἰς ὅλας τὰς ταραχὰς ὡς συμπράκτορες, στρατιῶται ἢ βοηθοὶ τῶν διεκδικούντων τὴν ἐξουσίαν· ἐπὶ 100 δὲ περίπου ἔτη δηλ. ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ 13ου αἰῶνος μέχρι τοῦ μέσου τοῦ 14ου καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τῶν Λατίνων ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, μέχρι τῆς πρώτης εἰσβολῆς τῶν Τούρκων εἰς τὴν Εὐρώπην, οἱ Ἀλβανοὶ ἐπαναστάτουν διὰ λογαριασμόν των κατὰ τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας ἧς ᾐσθάνοντο τὴν ἀδυναμίαν. Ἡ μεταξὺ τοῦ μέσου τοῦ 14ου αἰῶνος καὶ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 15ου περίοδος περιλαμβάνει τὴν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν τῶν Ἀλβανῶν ἢ τῶν μεταγενεστέρων Ἰλλυροηπειρωτῶν, τὴν πολεμικὴν αὐτῶν μετανάστευσιν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἑλληνοϊλλυρικῆς ἠπείρου καὶ τὴν κατοχὴν τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου· κατόπιν πρὸς ἄρκτον τὰ μεγάλα κατορθώματα τῶν πριγκίπων Γκέκων τοῦ οἴκου Βάλσα, καὶ τὰ ἔτι μεγαλήτερα τοῦ Γεωργίου Σκενδέρμπεη τῆς Γκεκικῆς ἐπίσης οἰκογενείας τῶν Καστριωτῶν. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἢ καὶ ὀλίγον πρότερον κατέστησαν ἔνδοξοι εἰς τὴν κάτω Ἀλβανίαν διὰ τὰ λαμπρὰ κατορθώματά των οἱ πρίγκιπες Τόσκοι τῆς οἰκογενείας Τόπια. Ἀπὸ ταύτης τῆς ἐνδόξου ἐποχῆς ἄρχεται ἡ κατάπτωσις καὶ ἡ εντελὴς καταστροφὴ τοῦ ἔθνους, χωρὶς ν' ἀναφανῇ ἔκτοτε εἰμὴ εἰς σμικρότατον μέρος τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀποικιῶν των αἵτινες εἶχον ἐξελληνισθῇ.

Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ὡς ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς καὶ Παχυμέρης ἀναφέροντες τοὺς Ἀλβανοὺς ἀπέχουν νὰ ζητήσουν τὴν καταγωγὴν τοῦ λαοῦ τούτου, ἀλλὰ δίδοντές τους τὸ ὄνομα τῶν Ἰλλυριῶν ὅταν δὲν τοὺς ἀποκαλοῦν Ἀλβανοὺς ἢ Ἀρβανίτας, δεικνύουν ὅτι παραδέχονται αὐτοὺς καταγομένους ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων κατοίκων τῶν μερῶν ἐκείνων. Κατόπιν ὁ Χαλκοκονδύλης (Β. Ι Σελ. 14) ὅστις ἐγέννησε ζήτημα (διότι δὲν παραδέχετο ὅτι αὐτοὶ ὠνομάζοντο Ἰλλυριοί, ἐννοῶν ὡς πολλοὶ καὶ τώρα καταχρηστικῶς ὡς Ἰλλυριοὺς τοὺς Σλαύους ὡς τούτους καταγομένους ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἰλλυριῶν), ἀναφέρει τὴν γνώμην τινῶν οἵτινες τοὺς ὑποθέτουν καταγομένους ἐκ τῆς Ἰαπυγίας, λείψανον σκοτεινῶν καὶ πεπαλαιωμένων παραδόσεων, ἐπὶ τέλους ὅμως ὁμολογεῖ ὅτι οὐδὲν θετικὸν δύναται νὰ εἴπῃ· ἐπιβεβαιοῖ μόνον ὅτι ἐκ τῆς Ἐπι-

δάμνου δηλ. τῆς κεντρῴας Ἀλβανίας, ὁ λαὸς οὗτος ἐπεξετάθη εἰς ἄγνωστον ἐποχὴν οὐχὶ μόνον ἐπὶ τῆς Ἠπείρου ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς Αἰτωλίας καὶ ἀλλαχοῦ ἀκόμη. Ἐν τούτοις ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας εἶναι ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ καὶ κατὰ τὸν Χαλκοκονδύλην δὲν εἶναι λαὸς ἐλθὼν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους· καθὼς εἶναι ἐπίσης βεβαία καὶ ἡ θαυμασία ἀνάπτυξις τῶν λαῶν τούτων κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ἐποχὴν, μετὰ σιωπὴν πολλῶν αἰώνων περὶ αὐτῶν, ἂν καὶ τῆς κινήσεως αὐτῶν σκοτεινὴ εἶναι καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ τὰ αἴτια. Καὶ τῷ ὄντι μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ γεωγράφου Πτολεμαίου κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα μ. Χ. μόλις εἰς τὴν μέσην Ἀλβανίαν ἢ τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν ἦτο γνωστὸν μικρόν τι χωρίον καλούμενον Ἀλβανὸν ἢ Ἀρβανὸν μετὰ ὄρους παρ' αὐτῷ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, καὶ λαός τις Ἀλβανῶν μετὰ πόλεως Ἀλβανουπόλεως κατὰ τὴν ἄσημον θέσιν τῆς νῦν Ἐλμπασάν· ἀλλ' εἶναι δυσεξήγητον πῶς οἱ κάτοικοι μικρᾶς χώρας ηὐξήθησαν εἰς τόσον ὀλίγον διάστημα, ὥστε ν' ἀποτελέσωσιν ἔθνος ὑπὲρ τὸ ἑκατομμύριον· διὰ τοῦτο εἶναι πιθανὸν ἐκεῖνο ὅπερ ὁ Thunman λέγει, ὅτι τὸ ὄνομα Ἀλβανοὶ ἀνῆκον τὸ πρῶτον εἰς φυλὴν Ἰλλυρομακεδονικὴν τοῦ ὀρεινοῦ χωρίου Ἀλβανοῦ, ἐδόθη μετὰ ταῦτα παρὰ τῶν Βυζαντινῶν εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῶν ὀρεινῶν χωρίων τῶν Ἰλλυροηπειρωτικῶν, πρὸς δὲ ὅτι ἡ ὀνομασία Ἀλβανοὶ εἶχε διοικητικὴν ἀξίαν καὶ ὄχι ἐθνογραφικὴν κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Hahn, καὶ ἀποδοθεῖσα κατ' ἀρχὰς ὑπὸ στενὴν ἔννοιαν εἰς τὸ χωρίον τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος,ἐπεξετάθη μετὰ ταῦτα εἰς ὅλην τὴν ὑπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς Ἀλβανίαν, καὶ εἰς ὅλον τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου. Ἄξιον παρατηρήσεως ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Πτολεμαῖος (βιβ. Γ' ιγ' 20) ὁμιλεῖ περὶ χωρίου τινος Ἀλβανοῦ καὶ λαοῦ τινος Ἀλβανῶν πρὸς ἄρκτον τῆς Ὀρεστίδος εἰς τὰ ἐνδότερα τῶν Ταυλαντίων (κεντρῴας Ἰλλυρίας) μέρους τότε τῆς Μακεδονίας· οἱ δὲ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ δεικνύουν ἄλλο χωρίον Ἀλβανὸν ἢ Ἀρβανὸν εἰς τὴν ἐσχατιὰν τῶν Ἀκροκεραυνίων, ἄνωθεν τῆς Αὐλῶνος ὅθεν καὶ τώρα ἄρχεται μέρος τῆς ἀρχαίας *Χαονίας* καὶ τὸ ὁποῖον ὑπὸ στενὴν ἔννοιαν λέγεται Ἀρβαρία ἢ Ἀρβενία παρὰ τῶν κατοίκων. Ἐκ τούτων πάντων ἐξάγεται ὅτι τὸ ὄνομα αὐτὸ ἦτο διεσπαρμένον εἰς πολλὰς χώρας Ἰλλυροηπειρωτικάς. Ὁποιαδήποτε ἐν τούτοις καὶ ἂν ἦναι ἡ καταγωγὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀποδοθέντος εἰς τὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων Ἰλλυρικῶν φυλῶν ἢ Ἰλλυρομακεδονικῶν ἢ ἠπειρωτικῶν, ἡ συγγένεια τῶν ὁποίων ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων εἶναι ἀναμφισβήτητος, μετὰ τὰ γραφέντα εἰδικῶς παρὰ τοῦ Thunman τοῦ Hahn καὶ τοῦ Falmerayer, εἶναι πλέον καθαρῶς ἀποδεδειγμένον ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ μεσαιῶνος, ὅτι μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῆς συγχύσεως τῆς ἐπελθούσης εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας, ἰδίως εἰς τὴν Ἰλλυροήπειρον, ἐκ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σλαύων καὶ Βουλγάρων, καθ' ὅλην τὴν χώραν μεταξὺ Μαυροβουνίου καὶ τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης, ἀπεκαλύφθη νέος κόσμος ἢ μᾶλλον ἀνεφάνη ὁ παλαιός. Τὰ ἀρχαιότατα ὀνόμα-

τα τό τόπων, ἐκτός μικροῦ ἀριθμοῦ θαλασσίων φρουρίων καὶ ὀλίγων ἄλλων, ὁ ἀρχαῖος λαός ὁ Ἰλλυροηπειρωτικός μετὰ τῆς γλώσσης του καὶ τῶν ἐθίμων του διετηρεῖτο εἰς τὰ ἀπρόσιτα χωρία τῶν ὀρέων, καὶ τὸ λείψανον τοῦτο τοῦ Ἰλλυρομακεδονικοηπειρωτικοῦ λαοῦ ἀναφανὲν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀλβανοὶ ἢ Ἀρβανῖται (Ἄννα Κομνηνὴ σελ. 132) ἔσχεν τοσαύτην ἐπιῤῥοὴν ὥστε ἀπεῤῥόφησε τὸ σλαυϊκὸν στοιχεῖον καὶ Βουλγαρικὸν μόλις ἔπαυσεν ἡ πολιτικὴ κατοχή των· κατὰ συνέπειαν εἶναι παραδεκτὴ ἡ ὑπόθεσις τοῦ Falmerayer ὅτι ἡ Ἀλβανικὴ φυλὴ ἐξελθοῦσα ἐπὶ τέλους ἐκ τῶν ἀπροσίτων καταφυγίων της (ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὴ οὔτε ἡ ἐποχὴ οὔτε αἱ περιστάσεις, μόνον δὲ τὰ ἀποτελέσματα), καὶ εὑρεθεῖσα πρὸ πολλοῦ Χριστιανικὴ καὶ μᾶλλον πολιτισμένη τῶν Σλαυοβουλγάρων, οὖσα δὲ καὶ προικισμένη ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ μὲ χαρακτῆρα ἐνεργητικώτερον, ἅμα τῇ ἐμφανίσει της ἐκ τῶν γεννητόρων βράχων της, ἀπεμάκρυνε καὶ ἀπεῤῥόφησεν εὐκόλως τὰ λείψανα τῶν ἐπικαθησάντων ἐκείνων φυλῶν· ἀλλὰ διὰ νὰ παραδεχθῶμεν τὴν μεγίστην καὶ ταχεῖαν ἔκτασιν ἣν ἔλαβεν ἡ φυλὴ αὕτη πρέπει νὰ προϋποθέσωμεν ὅτι μία ὑπῆρξεν ἡ γενεὰ τοῦ Ἰλλυροηπειρωτικοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς; τοῦτο δ' ἐξηγεῖ καὶ τὸ φαινόμενον τῆς σήμερον ὅτι ὅσον διάφορον καὶ ἂν φαίνωνται αἱ φυλαὶ αὗται καὶ αἱ τοπικαὶ διάλεκτοι ὡς καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι κατὰ βάθος ἔχουσι τὴν αὐτὴν γλῶσσαν καὶ τὸν αὐτὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα. Καὶ τῷ ὄντι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας Ἡροδότου καὶ τοῦ Σκύλακος μέχρι τοῦ Πτολεμαίου *γεωγράφων*, πλεῖσται φυλαὶ ὑπὸ διάφορα ὀνόματα παρουσιάζονται εἰς τὴν Ἰλλυρομακεδονίαν καὶ Ἤπειρον, τῶν ὁποίων δύο ἦσαν αἱ ἐπικρατέστεραι καὶ τότε συχνάκις συγχεόμεναι πρὸς ἀλλήλας, οἱ Ἰλλυροὶ καὶ Ἠπειρῶται ὅπως καὶ σήμερον δύο εἶναι αὗται ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὡς ἔγγιστα χαρακτῆρας, οἱ Γκέκοι καὶ οἱ Τόσκοι *. Καλοῦνται δ' ἐνίοτε καὶ Μακεδόνες λαοί τινες ἀρχαῖοι Ἰλλυριοὶ ἠπειρῶται διότι τὸ πρὸς ἄρκτον ὅριον τῆς Μακεδονίας, ἔφθανε μέχρι τοῦ Δυῤῥαχίου καὶ ἔτι περισσότερον μέχρι τοῦ Δρίνου ποταμοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Τίτου Λιβύου, τοῦ Πτολεμαίου καὶ τοῦ Στράβωνος ὅστις λέγει ἐν τῷ Βιβλ. VII § 8 σελ. 54 ἐκδ. Κοραῆ Παρισ. 1817) «Καὶ δὴ καὶ τὰ περὶ Λυγκηστὸν καὶ Πελαγονίαν, καὶ Ὀρεστιάδα καὶ »Ἐλύμειαν, τὴν ἄνω Μακεδονίαν ἐκάλουν. Ἔνιοι δὲ καὶ σύμπασαν μέχρι »Κερκύρας Μακεδονίαν προσαγορεύουσιν, αἰτιολογοῦντες ἅμα ὅτι καὶ κουρᾷ »καὶ διαλέκτῳ καὶ χλαμύδι καὶ ἄλλοις τοιούτοις χρῶνται παραπλησίως; »ἔνιοι δὲ καὶ δίγλωττοί εἰσι·» τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει ὅτι κατὰ βάθος ἐθνολογικῶς δὲν ἦσαν διάφοροι οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ Ἠπειρῶται τῶν Μακεδόνων, φυλαὶ ἅπασαι κατοικοῦσαι τὴν νῦν Ἀλβανίαν· περὶ τούτου δὲ παντὸς ἄλλου

* Οἱ Τόσκιδες ὑπερέχουσι κατά τε τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν ἐν γένει τῶν ἄλλων ἀλβανικῶν φυλῶν καὶ προτιμῶσι τῆς ἀλβανικῆς γλώσσης τὴν ἑλληνικήν, γράφοντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ συνδιαλεγόμενοι πρὸς ἀλλήλους ἑλληνιστὶ καὶ ἐναβρυνόμενοι μάλιστα ἐπὶ τούτῳ (Σημ. τῆς Ἐπιτροπῆς).

καλήτερον ἐπραγματεύθη ὁ Hahn πρὸς ὃν παραπέμπομεν τοὺς θέλοντας νὰ εἰδικολογήσωσι· ὁ δὲ Καμάρδας ἐν πολλοῖς ἀποδεικνύει πῶς ἡ διάκρισις μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ἐκείνων φυλῶν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν τῶν νῦν Γκέκων καὶ Τόσκων, τῶν ὁποίων καὶ τὸ μῖσος ἀκόμη καὶ τὴν ἐχθρότητα πρὸς ἀλλήλους ἐκληρονόμησαν, ἐλαττώματα ἐκ τῶν ὁποίων πολὺ καλὰ ἐγνώρισαν νὰ ὠφεληθῶσιν οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὸν Ἑλληνικὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα.

Δόντες νῦξιν τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν τὸ ὄνομα τῶν Ἀλβανῶν ἀνεφάνη καὶ ὁρίσαντες ἐν ὀλίγοις τὴν θέσιν καὶ τὰς σχέσεις τῶν ἐπαρχιῶν αἵτινες ἀπετέλουν τὴν Ἀλβανίαν, ἀφοῦ ἀνεγνωρίσαμεν αὐτοὺς ὡς ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων λαῶν τῆς Ιλλυρομακεδονίας καὶ Ἠπείρου, καλὸν εἶναι νὰ ἐξιστορήσωμεν ἐν συντόμῳ γεγονότα τινὰ τῆς ἱστορίας των ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων διὰ ν' ἀποδείξωμεν τὰς σχέσεις ἃς μεταξύ των εἶχον καὶ ἰδίως μὲ τὴν Ἑλλάδα. Γνωστὸν εἶναι ὅτι ἡ Μακεδονία ἡ Ἤπειρος καὶ ἡ Ἰλλυρία ἐν τῇ ἀρχαιότητι εἶχον πολιτικὴν ὕπαρξιν διακεκριμένην, καθὼς γνωσταὶ εἶναι καὶ αἱ σχέσεις τῶν δύο πρώτων μετὰ τῆς Ἑλλάδος· ὀλιγώτερον ἴσως γνωσταὶ εἶναι αἱ σχέσεις τῆς Ἰλλυρίας πρὸς ταύτην, περὶ τῶν ὁποίων θέλομεν εἴπει ὀλίγα.–Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἱστορίας καὶ τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων οἱ Ἰλλυριοὶ ἔσχον πάντοτε στενὰς σχσεις μετὰ τῆς κυρίως ἢ τῆς κάτω Ἑλλάδος ὅπως καὶ μετὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου. Ἐὰν ζητήσῃ τις τὴν καταγωγὴν τοῦ ὀνόματος τῶν Ἰλλυριῶν πολλὰς θὰ εὕρει τὰς παραδόσεις, ἡ κυριωτέρα ὅμως γνώμη ἡ καὶ φέρουσα περισσότερον ἱστορικὸν χαρακτῆρα εἶναι ὅτι τοῦτο τῇ ἐδόθη ἐκ τοῦ Ἰλλυροῦ υἱοῦ τοῦ Κάδμου καὶ τῆς Ἁρμονίας οἵτινες μετέβησαν καὶ κατῴκησαν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν ὅπου καὶ ἀπέθανον· ὅσον δὲ μυθικὰ καὶ ἂν ὑποτεθοῦν τὰ πρόσωπα αὐτά, οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῇ βάσιν τινὰ ἱστορικὴν εἰς τὰς παραδόσεις τῆς κοινῆς καταγωγῆς μεταξὺ τῶν Ἰλλυριῶν καὶ τῶν Δωριέων ἰδίως δὲ μεταναστεύσεις βοιωτικὰς εἰς τὴν Ἰλλυρίαν. Ὁ Ἡρόδοτος μάλιστα (Β. V. 61) διηγεῖται νέαν τινὰ μετανάστευσιν ἥτις θὰ εἶναι ἡ δευτέρα παρὰ τοῖς Ἰλλυριοῖς, ὑπὸ τὸν Λαομέδοντα υἱὸν τοῦ Ἐτεοκλέους, κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους τοῦ πολέμου τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας· ὁ Στράβων (Β. VII.) βεβαιόνει τὴν ἔλευσιν τοῦ Κάδμου καὶ τῆς Ἑρμιόνης ἢ Ἁρμονίας ν' ἀποκατασταθῇ εἰς τὴν Ἰλλυρίαν μεταξὺ τῶν Ἐγχελῶν τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν λέγουν ἐξ Ἰλλυριῶν τὴν καταγωγήν, καὶ ἄλλοι ἐξ Ἠπειρωτῶν, ὅπου οἱ ἀπόγονοί των ἐπὶ πολὺ ἐβασίλευσαν (Hahn I. 219). Ὅθεν δικαίως παρατηρεῖ ὁ Maltebrun (Geogr. Univ.) ὅτι ὁ Κάδμος ὡς θεμελιωτὴς ἐθνῶν ἀνήκει ἐπίσης εἰς τὴν Ἰλλυρίαν ὡς καὶ εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ἐπειδὴ δὲ παρατηρεῖται ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν μυθικὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων ἐκ τῶν δυναστειῶν ὠνόμαζον τὰ ἔθνη, καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν καθὼς καὶ εἰς τὴν Ἤπειρον αἱ παραδόσεις τῆς κοινῆς καταγωγῆς μετὰ τῶν Ἑλλήνων διεφυλάχθησαν ἐκ τῶν δυναστειῶν διὰ τῶν Αἰακιδῶν εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ διὰ τῆς Ἀργιακῆς δυναστείας εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων

ἰδεῶν ὁ γέρων Πελασγὸς λέγεται ὁ πρῶτος βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου κατὰ τὸν (Πλουτ. εἰς Πύῤῥον)· ὅπερ ἀνεπτύχθη κατόπιν παρὰ τῶν ἄλλων οἵτινες θεωροῦν Πελασγοὺς τοὺς Ἠπειρώτας (Στράβων, Ἡρόδοτος κλ.)· καὶ ἕδραν ἰδίαν τῶν ἀρχαίων τούτων τῶν τόπον των. Καὶ ὁ Δευκαλίων ἐλέχθη βασιλεύσας τῆς Ἠπείρου καὶ θεμελιωτὴς τῆς Δωδώνης. Παρά τινων μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Hahn λέγεται σπουδαίως ἡ ῥιζικὴ ταὐτότης τοῦ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῶν Ἰλλυριῶν· ἄλλως τε εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὴν Ἤπειρον ὑπῆρξεν ἡ πρώτη Ἑλλὰς καὶ οἱ πρῶτοι Ἕλληνες «Ἡ Ἑλλὰς ἡ ἀρχαία ἐστὶν ἡ περὶ τὴν Δωδώνην καὶ τὸν Ἀχελῶον· ὤκουν γὰρ οἱ Σελλοὶ ἐνταῦθα, καὶ οἱ καλούμενοι τότε μὲν Γραικοί, νῦν δ' Ἕλληνες. (Ἀριστοτέλ. I. § 1.)· καὶ οἱ Ἕλλοι καὶ Σελλοὶ ἦσαν Δωδωναῖοι καθὼς Συλίονες λαὸς τῆς Καονίας (Στέφ. Εὐστάθ. Hahn I 231,255) καὶ Ἑλενοὶ πόλις τῆς Θεσπρωτίδος. Ἀξιοσημείωτον ἐπίσης εἶναι ὅτι πολλὰ ὀνόματα ἐνδόξων ἀνδρῶν τῶν Ἰλλυριῶν ὡς καὶ τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ Μακεδόνων εἶναι κατὰ μέγα μέρος Ἑλληνικά, τινὰ δὲ τούτων δεικνύουν καὶ λέξεις Ἀλβανικὰς ὡς Δάρδας καὶ Δέρδας ὄνομα Ἠπειρώτου καὶ Ἰλλυρομακεδόνος. (Titus Liv. XXIV. 12. Θουκυδ. I. 57—59) καί τινα ἄλλα ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνοπελασγικῶν ὡς Δευκαλίων, [ἐκ τοῦ *δεο* καὶ *καλίου* λέξεων Ἀλβανικῶν σημαινουσῶν γῆ—γενὴς] Κόδρος καὶ λοιπά.

Περὶ τῶν σχέσεων τῶν Ἰλλυριῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου μέχρι τῆς δεσποτείας τῶν Ῥωμαίων πολλὰ δύναταί τις ν' ἀναγνώσῃ εἰς τὸν Ὅμηρον Ἰλ. Β. 748 εἰς τὸν Ἡρόδοτον Βιβλ. VIII 47. IX. 44—45 καὶ εἰς τὸν Θουκυδίδην Βιβλ. II. 80. IV. 83. 124—6. Στράβωνα Βιβλ. VII. Διόδωρον Σικελιώτην XV. 13 καὶ εἰς ἄλλους· ὁ δὲ Στράβων ἰδίως ἀφηγούμενος τὴν κατάκτησιν τῆς Μακεδονίας τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Ἠπείρου παρὰ τοῦ Παύλου Αἰμιλίου 168 π. Χ. ὡς αὐτόπτης μάρτυς λέγει ὅτι κατέστρεψεν βαρβάρως καὶ δι' ἀπάτης 72 πόλεις Ἠπειρωτικὰς καὶ ἠχμαλώτευσεν 150,000 κατοίκους οἵτινες ἐπὶ πολὺ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ διετήρησαν τὴν συγγένειάν των· διὰ νὰ ἐπιτύχωσι δὲ οἱ Ῥωμαῖοι τὴν κατάκτησιν καλήτερον κατέστησαν ἔρημον τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὴν Ἤπειρον ἐκτὸς τῶν κυριωτέρων πόλεων Δυῤῥαχίου Ἀπολλωνίας καὶ Νικοπόλεως καὶ διασκορπίσαντες τοὺς ἰθαγενεῖς εἰς τὰ ἀπρόσιτά των ὄρη, ἐπὶ τῶν ὁποίων οὐδεμία κατάκτησις ἠδυνήθη νὰ τοὺς φθάσῃ, ἐπὶ τῶν ὀρέων δ' ἐκείνων διασπαρέντες εἰς μικρὰ χωρία διετήρησαν τὸ Πελασγικὸν γένος των ἀδάμαστον καὶ καθαρὸν ἀπὸ πάσης ξένης φυλῆς καὶ ἰδίως ἀπὸ τοὺς Σέρβους καὶ Βουλγάρους, καὶ εἶναι ἀπόγονοι αὐτῶν οἱ καὶ τὴν σήμερον διατηρούμενοι οὕτως ὑπὸ τοὺς Τούρκους μέν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ δυνηθῶσι νὰ τοὺς ὑποτάξωσι καθ' ὁλοκληρίαν· ὅπως δ' οἱ Βάσκοι τῶν Πυῤῥηναίων πρὸς αἶσχος τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, τῆς Γοτθικῆς εἰσβολῆς, καὶ τῆς Γαλλικῆς καὶ Ἱσπανικῆς πολιτικῆς, διετηρήθησαν οἱ αὐτοὶ μὲ τὴν γλῶσσάν των καὶ τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρά των ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σκηπίωνος καὶ τοῦ Ἀννίβα μέχρις ἡμῶν, ἂν καὶ ἀποτελοῦν μέρος

τῆς Ἱσπανίας, τὸ αὐτὸ καὶ οἱ Ἰλλυροηπειρῶται ἢ Ἀλβανοὶ διατηροῦνται ὅπως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πύῤῥου καὶ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Σκενδέρμπεη. Καὶ ἂν ἄλλη ἀπόδειξις δὲν ὑπῆρχεν λέγει ὁ Maltebrun ἐξ αὐτῆς τῆς γλώσσης τῶν Ἀλβανῶν ἀποδεικνύεται ὅτι αὐτοὶ εἰς τὴν Εὐρώπην εἶναι ἐπίσης ἀρχαῖοι ὡς οἱ Κέλται καὶ οἱ Ἕλληνες· τοῦτο δ' ἐπιβεβαιώθη περισσότερον ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Hahn περὶ τοῦ ἀλβανικοῦ ἰδιώματος, καὶ ἐκείνων οἵτινες τὸν ἀκολουθοῦν.

Οἱ Ἀλβανοὶ δίδουσι δείγματα ἐκτάκτου σταθερότητος ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἠθῶν καὶ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος, καὶ αὐτοὶ δ' ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς ἀγγαρείας τῶν Τούρκων, ἐρασταὶ δὲ μᾶλλον τῆς ἐλευθερίας ἢ τῆς πίστεως, παρεδέχθησαν τὴν μωαμεθανικὴν θρησκείαν, κατὰ τὸ λέγειν αὐτοῦ τοῦ Falmerayer, δὲν τὸ ἔκαμαν παρὰ ἀπὸ πολιτικὴν κερδοσκοπίαν, διατηροῦν δὲ πάντοτε τὸν χαρακτῆρά των τὴν γλῶσσάν των καὶ τὰ ἤθη των τὰ αὐτὰ μὲ τοὺς λοιποὺς ὁμοεθνεῖς των· εἶναι δὲ ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν τόσον εἰς τὴν μέσην, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἄνω Ἀλβανίαν, εἶναι Μωαμεθανοὶ μόνον κατ' ἐπιφάνειαν πρὸς ἀποφυγὴν τῶν Τουρκικῶν κακώσεων, καὶ στιγμὴν κατάλληλον περιμένουν νὰ διαλάμψῃ ἐκ τῆς Ἑλλάδος μετὰ φρονήσεως ἐργαζομένης, ὅπως μετὰ ταύτης καὶ ὑπὸ ταύτην πραγματοποιήσωσι τὰ πατροπαράδοτα σχέδιά των.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πτολεμαίου ἐπὶ χίλια περίπου ἔτη ἡ ἱστορία οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τῶν αὐτοχθόνων τῆς Ἰλλυροηπείρου, ἐλαττωθέντων κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ περιορισθέντων εἰς τὰ ἀπρόσιτά των ὄρη. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μεσαιωνικῆς ταύτης νυκτὸς μέχρι τῆς δύσεώς της συνεχέοντο ὑπὸ τὰ ὀνόματα τῶν κατακτητῶν Ῥωμαίων ἢ Βυζαντινῶν. Αἱ πρῶται ἐνδείξεις τῆς ἐξεγέρσεως τῶν ἀρχαίων τούτων φυλῶν μᾶς παρουσιάζουν τὸν Ἰλλυροηπειρωτικὸν λαὸν (ἤδη ὅμως ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Ἀλβανῶν) ἀγωνιζόμενον κατὰ τῶν κατακτητῶν. Φαίνεται δὲ πάλιν καθαρῶς ὁ δεσπόζων χαρακτὴρ τοῦ ἔθνους τούτου, ἀχαλίνωτος, πολεμικὸς καὶ ἀνεξάρτητος ὅπως καὶ τῶν προγόνων των, μὴ ἐννοῶν οὐδέποτε ὑποταγήν. Ὁ Θουκυδίδης μᾶς περιγράφει τοὺς Ἠπειρώτας τῆς ἐποχῆς του ὅτι ἔζων πάντοτε ὡπλισμένοι. «Τὸ δὲ σιδηροφορεῖσθαι τούτοις τοῖς Ἠπειρώταις ἀπὸ τῆς παλαιᾶς λῃστείας ἐμμεμένηκεν»· ὡς οἱ παρόντες Ἀλβανοὶ οἵτινες κατὰ τὸν Hequard ἐρωτώμενοι παρ' αὐτοῦ διατί μήτε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀφίνουσι τὰ ὅπλα των; Ἀπήντων ὅτι δὲν ἐμποδίζει τοῦτο νὰ προσεύχωνται ἐξ ἐναντίας τοῖς ἀναμιμνήσκει τὸ σέβας τὸ ὁποῖον πρὸς ἀλλήλους πρέπει νὰ ἔχουν. Τὸ αὐτὸ ἔθιμον εἶχον καὶ οἱ Μακεδόνες· ὁ δὲ Ὅμηρος λέγει περὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ὅτι καὶ αὐτοὶ εἰς τὰς συνελεύσεις συνήρχοντο ὡπλισμένοι· καὶ οἱ πατέρες μας δὲ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν τὸ αὐτὸ ἔθιμον εἶχον.

Παρὰ τοῦ μνημονευθέντος Ἀθηναίου ἱστορικοῦ βεβαιουμένου καὶ παρὰ τοῦ Πολυβίου καὶ τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων γνωρίζομεν ὅτι οἱ Ἠπειρῶ-

ται καὶ οἱ Ἰλλυριοὶ καθὼς οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ Αἰτωλοὶ (οἵτινες κατὰ πολλοὺς ἦσαν ἐκ τῆς Ἰλλυρικῆς γενεᾶς) λαοὶ ὑπερήφανοι καὶ ἀμαθεῖς ὅσον γενναῖοι, ἐστρατολογοῦντο ἐθελονταὶ ἐπὶ μισθῷ ὡς οἱ Ἀλβανοὶ τῶν ἡμερῶν μας. Ἀλλ' ὅσον ἀγροῖκος καὶ ἀπαίδευτος ἂν ἦτο ὁ λαὸς οὗτος τὴν γυναῖκα καὶ ἰδίως τὴν νέαν, ἐθεώρει ἱερὰν παρ' αὐτῷ, τὴν πολιότητα σεβαστὴν, ὡς καὶ κατὰ τοὺς ὁμηρικοὺς χρόνους, καὶ ὄχι ὀλιγώτερον ἱερὸν τὸν *μνόρη* του (κατὰ τὸν Hequard) τὸν ξένον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἀλλὰ περὶ τῶν ἠθῶν τῶν Ἀλβανῶν διὰ μακρῶν πραγματεύεται ὁ Hahn ὅστις μετὰ μεγάλης πολυμαθείας καὶ ἀκριβείας ἀνακαλύπτει καὶ ἀποδεικνύει (Βιβλ. I. 143) τὴν καταπληκτικὴν ἀναλογίαν καὶ ταὐτότητα αὐτῶν μετὰ τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς καθαυτὸ Ἑλληλοπελασγικῆς γενεᾶς. Ὁ Hecquard προσθέτει εἰς ταῦτα τὴν περιγραφὴν ἐκείνην τῆς Ἄνω Ἀλβανίας καὶ ἰδίως τῶν ἐλευθέρων ὀρεινῶν τῶν Μελισσόρι ἐκτεταμενέστερον τοῦ Hahn. Καὶ ὁ Ferrari γράφων περὶ τῶν ἠθῶν τῆς Εὐρώπης ἀναφέρει διάφορα ἤθη Ἀλβανικὰ τὰ ὁποῖα ζωηρῶς ἀναμιμνήσκουσι τὴν Μακεδονίαν καὶ τὸν ἀρχαῖον Δωρικὸν λαόν. Ὁ χαρακτὴρ τῷ ὄντι τῶν Ἀλβανῶν, κατὰ τὸ λέγειν ἐκείνων οἵτινες ἔζησαν ἐν τῷ μέσῳ τούτου τοῦ λαοῦ, ἔχει τι μέγα καὶ οὕτως εἰπεῖν τιτανικόν, ἀλλὰ συχνὰ δυστυχῶς στρέφει πρὸς κακόν του, ἕνεκα τῆς ἀμαθείας καὶ σκληρότητός του, ὅσον ἀνδρεῖος, ἐνεργητικὸς καὶ ὁρμητικὸς καὶ ἂν ἦναι· τὸν καθιστᾷ ὅμως ἄξιον τῶν μεγαλητέρων ἔργων ἔν τε τῷ πολέμῳ καὶ τῇ εἰρήνῃ ὡς ἂν ἦτο ἀνατεθραμμένος ἐν τῷ πολιτισμῷ καὶ τῇ θρησκείᾳ καὶ διδαγμένος νὰ θεωρῇ ὡς ἴδιον καλόν, ὅ,τι καλὸν τοῦ ἔθνους καὶ τῆς κοινῆς πατρίδος· ὡραιότατον τύπον πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς συγχρόνως ἀρετῆς μεταξὺ τῶν μεταγενεστέρων παρουσιάζει ὁ ἐξ Ἀλβανῶν Μάρκος Μπότζαρης ὅστις ἐν ἑαυτῷ συγκεντρόνει τὴν ἱστορίαν τῶν ἐνδόξων βράχων τοῦ Σουλίου, καὶ οἱ ἄλλοι ἐξ Ἀλβανῶν Χριστιανοὶ τῆς Ἠπείρου καὶ Ἑλλάδος ἰδίως δὲ τῶν νήσων Ὕδρας καὶ Σπετσῶν, οἵτινες ἐδείχθησαν εἰς τὸν ἱερὸν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας πόλεμον ἄξιοι τῶν μεγαλητέρων θυσιῶν καὶ ἀσυγκρίτου ἀξίας. Τὸ πολεμικὸν πνεῦμα εἶναι τὸ διακριτικὸν τοῦ Σκηπιτάρου, οὐχ ἧττον ὅμως δὲν στεροῦνται καὶ ἄλλης ἀξίας, καὶ ὁ Hecquard τοὺς θεωρεῖ πεπροικισμένους μὲ πολλὴν εὐφυΐαν, ὁ δὲ Χριστόφορος Περραιβὸς ὅτι οὐδεμία διάκρισις εἶναι δυνατὴ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν.

Ἐν τούτοις, ἂν καὶ πεπροικισμένοι μὲ εὐφυΐαν καὶ πλήρεις πνεύματος ἀνεξαρτησίας καὶ γενναιότητος ἀσυγκρίτου οἱ Ἀλβανοὶ οἱ μεταγενέστεροι καθὼς καὶ οἱ προπάτορές των, ἀπὸ ὑπερβολικὸν βεβαίως αἴσθημα ἰδιοτελὲς καὶ ἰσοπολιτικόν, καὶ ἕνεκα ἀμαθείας, ποτὲ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἑνωθῶσιν εἰς ἓν μόνον ἐθνικὸν σῶμα, καὶ μόλις ἡ ἐφήμερος ὑπερίσχυσις ἑνὸς βασιλέως ἢ πρίγκιπος, ἢ μεταβατική τις ὁμοσπονδία μεταξὺ Ἰλλυρίων καὶ Μακεδόνων ἢ Ἠπειρωτῶν ἢ μεταξὺ μόνον Ἠπειρωτῶν κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἢ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σκενδέρμπεη μεταξὺ Γκέκων καὶ Τόσκων κατὰ τῶν Τούρκων,

ἠδυνήθη ἐπ' ὀλίγον νὰ συνενώσῃ τὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πολιτικῆς σωτηρίας των. Ὄχι λοιπὸν διότι ἦτο μικρὸν ἔθνος (διότι ὁ Hahn καὶ ὁ Falmerayer τὸ ἀναβιβάζουσι εἰς δύω περίπου ἑκατομμύρια, ἀλλὰ διὰ τὰς προεκτεθείσας αἰτίας δευτέραν θέσιν κατέχουν οἱ Ἀλβανοὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατὰ τὸν Hecquard, ἂν καί, προσθέτει, ἡ Ἀλβανία ἐχορήγησε κατὰ πᾶσαν ἐποχὴν ἐνδόξους ἄνδρας εἴς τε τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἐπὶ τέλους εἰς τὴν Τουρκίαν καθὼς καὶ εἰς τὴν μεταγενεστέραν Ἑλλάδα.

Οἱ Ἀλβανοὶ ἀναφανέντες ὡς εἴπομεν περὶ τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ ὄντες ἡ βάσις τοῦ Ἠπειρωτικοῦ λαοῦ μέχρι τοῦ 14ου, ἀφοῦ ἐξεδίωξαν πέραν τῶν συνόρων των πρὸς ἄρκτον τὸ σλαυϊκὸν στοιχεῖον, ἐξῆλθον τῆς Ἠπείρου καὶ κατέλαβον τὴν Ἑλλάδα ἐξαποστείλαντες πολλὰς ἀποικίας περὶ τὰ 1342—1356 εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἧς κατὰ τὸν Hahn ἀπετέλουν τὸ ἥμισυ τῶν κατοίκων κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν· ἀλλὰ μόλις ἀπεδίωξαν τὸ σλαυϊτὸν στοιχεῖον ἕνεκα τοῦ ὁποίου καὶ διὰ νὰ χωρισθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ ἠσπάσθησαν τὸν καθολικισμόν, νέοι κατακτηταὶ ἀναφαίνονται ἀπὸ τῆς Ἄρκτου οἱ Τοῦρκοι οἵτινες διὰ τῶν φοβερωτέρων κατακτητῶν Μουρὰτ καὶ Μωάμεθ τοῦ II ἐπὶ ἥμισυν περίπου αἰῶνα ἀγωνιζόμενοι, μόλις κατώρθωσαν νὰ καταβάλλωσιν ὁμάδα τινὰ ἀνθρώπων τῶν ὁποίων ἡ ἀνδρεία καὶ τὸ θάῤῥος εἰς ὀλίγας ἱστορίας τοῦ κόσμου φαίνεται, καὶ τοῦτο, ἕνεκα πάλιν τοῦ ἀρχαίου ἐλαττώματός των τῆς διαιρέσεως. Τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀριανίτου, Τόπια καὶ ἄλλων ἐνδόξων ἀρχηγῶν αἰώνια κατέστησαν τὰ ἀνδραγαθήματά των· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ὅστις ἀντεπροσώπευσεν εἰς τὸ λαμπρότερον τὴν ἰδέαν τῆς Ἀλβανικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ὑπεστήριξεν αὐτὴν ὡς ἥρως ἦτο ὁ Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκενδέρμπεης τοῦ ὁποίου θανόντος περὶ τὸ 1467 ἢ 68 ἡ Ἀλβανία, ἂν καὶ διετηρήθη ἐπὶ ἕνδεκα ἀκόμη ἔτη, ἔπεσεν ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν καὶ ἔκτοτε ἐπανηλήφθησαν πάλιν αἱ Ἀλβανικαὶ ἀποικίαι εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, περὶ ὧν ἄλλοτε [1] εἴπομεν, διὰ νὰ σώσωσιν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν θρησκείαν των. Περὶ τοῦ Γεωργίου Καστριώτου πολλὰ ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν, διεξοδικὴ δὲ καὶ ἀνωφελὴς καθ' ἡμᾶς συζήτησις ἠγέρθη ἐσχάτως καὶ μεταξύ τινων τῶν παρ' ἡμῖν ἱστορικῶν [2] ὥστε θεωροῦμεν περιττὸν νὰ ἐκταθῶμεν, λέγομεν μόνον ὅτι ἂν ὁ Σκενδέρμπεης ὅστις πολλάκις ἠνάγκασε τὸν Σουλτάνον, τὸ φόβητρον ὅλης τῆς Εὐρώπης, νὰ ζητήσῃ εἰρήνην παρὰ τῆς μικρᾶς Ἀλβανίας, ἤθελεν, ὡς ἐπιδέξιος πολιτικός, ὅσον ἦτο ἀσύγκριτος στρατιώτης, νὰ ὠφεληθῇ τῶν πλεονεκτημάτων του, ἤθελεν ἀσφαλίσει ἴσως τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἔθνους του ἀντὶ οὐδεμιᾶς ἢ ὀλιγίστης ὑποταγῆς εἰς τὸν ξένον δεσπότην Μουρὰτ εὑρισκόμενον εἰς δυσχερεστάτην θέσιν μετὰ τοὺς πολέμους καὶ τὴν ἀποτυχίαν του πρὸς τὸν Οὐνιάδην στρατηγὸν

1 Ἴδε τὴν ἐν τῷ παρόντι τόμῳ σελ. 19 διατριβὴν Περὶ τῶν ἐξ Ἰταλίας Ἑλληναλβανῶν.
2 Δι' ἧς οὐχ ἧττον πολλὰ μέρη τοῦ ζητήματος τούτου ἱκανῶς ἐσαφηνίσθησαν (Σ. τ. Ε.)

τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας συμμάχου τῶν Σέρβων, τῶν Πολωνῶν, τῶν Βλάχων καὶ τῶν Αὐστριακῶν, οἵτινες τὸν ἠνάγκασαν κατὰ τὰ 1444 νὰ κλείσῃ τὴν εἰρήνην καὶ νὰ καταφύγῃ πρὸς ἡσυχίαν εἰς τὴν Μαγνησίαν· καὶ ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὁ Σκενδέρμπεης συνεπολέμει μετὰ τῶν Τούρκων ὧν ἦτο ὅμηρος ἀπὸ τοῦ 1423, ἄγων 5,000 ἱππέων κατὰ τὴν μάχην τῆς Νίσσας, ἀλλὰ βαρέως φέρων τὴν ἀποστέρησιν τῶν δικαιωμάτων του μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του, εὗρεν εὐκαιρίαν τὸ ἐπιὸν ἔτος μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ μεταξὺ Βελιγραδίου καὶ Ἀδριανουπόλεως κατὰ τὴν 3 9βρίου νὰ λιποτακτήσῃ μετὰ 300 ὁμοεθνῶν του καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Κρόϊαν· ἐν διαστήματι δὲ 25 ἡμερῶν ἐγένετο κύριος ὅλων τῶν πατρικῶν κτήσεων καὶ ἡλικίαν ἔχων 30 ἐτῶν ἔκαμε τὰ μεγάλα ἐκεῖνα ἀνδραγαθήματα τὰ ὁποῖα τοῖς πᾶσιν εἶναι γνωστά. Ἐνόσῳ δ' αὐτὸς ἔζη ἡ Ἀλβανία ἑνουμένη διὰ τοῦ ἰσχυροῦ πνεύματός του ἀπὸ τῶν Ἰλλυρικῶν Ἄλπεων μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἦτο ἀνίκητος, ἀλλ' ἀφοῦ αὐτὸς ἀπέθανεν εἰς τὸ Ἀλέσσιον (ἀνῆκον τοῖς Βενετοῖς) ὅπου εἶχε μεταβῇ διὰ νὰ προεδρεύσῃ συνελεύσεως ὅλων τῶν Ἀλβανῶν ἀρχηγῶν παρ' αὐτοῦ προσκληθείσης διὰ νὰ συσκεφθοῦν περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων, ἐξέλιπεν ἡ ἑνότης τοῦ ἔθνους καὶ ἐπῆλθον αἱ γνωσταὶ συνέπειαι μέχρι τοῦ 1479, ὅτε μετὰ ἑνδεκάμηνον ἀξιομνημόνευτον πολιορκίαν παρεδόθη διὰ συνθήκης ἡ Σκόδρα μεθ' ὅλων τῶν θαλασσίων θέσεων· οὕτως ὁ ἱπποτικὸς ἐκεῖνος τόπος ὅστις ἕνεκα τοῦ ποικίλου καὶ ὡραίου του κλίματος εἶναι προωρισμένος κατὰ τὸν φιλέλληνα Καμάρδαν ἐν ἐλευθερίᾳ ν' ἀποβῇ ἡ Λομβαρδία τῆς Ἑλλάδος μετὰ τοῦ πλεονεκτήματος τῆς θαλάσσης, ἔμεινε πάλιν ἐν τῇ σκοτίᾳ.

Ἡ Ἀλβανία ὡς ἔθνος μὲν ἡνωμένον ἐνικήθη, ἀλλ' οἱ λαοί της καὶ αἱ ἐπαρχίαι της κατὰ μόνας οὐχί· αἱ ὀρειναὶ χῶραι, ὅπου οὐδ' ὁ Ῥωμαϊκὸς ἀετὸς ἠδυνήθη νὰ πετάξῃ, ἔμειναν ἀκυρίευτοι καὶ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, ἡ δὲ Πύλη ὑπεχρεώθη νὰ εὐχαριστῆται μόλις μὲ ἀπροσδιόριστόν τινα ἀριθμὸν στρατιωτῶν ἐν καιρῷ ἀνάγκης· ὑπὸ τοιούτους ὅρους ζῶσι κυρίως οἱ Μελισσόροι ὀρεινοὶ τῶν πέριξ τῆς Σκόδρας, οἱ Κλημέντοι οἱ Καστριῶται καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἀναγνωρίζουσιν ὡς ἐξέχουσαν φυλὴν τοὺς Μιριδίτας, ὁ πρίγκιψ τῶν ὁποίων ἔχει ἕδραν εἰς Ὀρόσχ καὶ εἶναι ὑποτελὴς τῇ Πύλῃ. Οἱ Μιριδῖται ἐζητήσαντο ἐν ἀρχῇ τὴν προστασίαν τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως καὶ κατὰ τὰ 1502 ἐστράφησαν ἐπίσης πρὸς τὸν Κάρολον Ἐμμανουὴλ τῆς Σαβοΐας, ἀλλὰ μὴ ὑπερασπισθέντες ὑπὸ τούτων ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Ἡ ἐξουσία τῶν πριγκίπων αὐτῶν χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος κατ' ἐκλογὴν τοῦ λαοῦ, καὶ αἱ χῶραί των εἶναι ὡς μικρόν τι ἔθνος ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Πύλης τὴν ὁποίαν βαρέως φέρουν καὶ συχνότατα προσπαθοῦν ν' ἀποβάλουν. Ἔχουν δὲ οἱ Μιριδῖται κατὰ τὸν Hecquard σύνταγμά τι ἀριστοκρατικὸν καὶ κώδικας τοὺς νόμους τοῦ Λέκκα Δουκαγίνου λεγομένους Canûnes.

Οἱ Ἀλβανοὶ οἱ μὴ μεταναστεύσαντες ἀλλ' ἐν τῇ χώρᾳ των διαμείναντες διῃρέθησαν εἰς τρεῖς κατηγορίας, καὶ οἱ μὲν μὴ ἀνεχόμενοι τὸ ὄνομα τοῦ *ραγιᾶ* ἀλλὰ τὸ περίφημον ῥητὸν τῶν Τόσκων ἀκολουθοῦντες «ἐκεῖ ὅπου τὸ »ξίφος ἐκεῖ καὶ ἡ πίστις» ἠσπάσθησαν τὸν Ἰσλαμισμὸν * καὶ κατὰ συνέπειαν παρέσχον εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς μεγίστας ἐκδουλεύσεις ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνά των, μαχόμενοι μετὰ πάθους κατὰ τῶν ὁμοεθνῶν των συναγωνιζομένων ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας μετ' ἐκείνων· οἱ δὲ προτιμήσαντες ἀντὶ πάσης θυσίας εἰς τὰ πάτρια νὰ μείνουν, διῃρέθησαν εἰς δύο, εἰς τοὺς Μιρδίτας μετὰ διαφόρων ἄλλων φυλῶν Γκέκων πλησιάσαντας χάριν προστασίας τῆς Δύσεως πρὸς τὸν καθολικισμὸν καὶ εἰς τοὺς τῆς μεσημβρινῆς Ἀλβανίας παρὰ τὴν Ἑλλάδα, διαμείναντας πιστοὺς εἰς τὴν ὀρθόδοξον θρησκείαν, μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων φιλονικεῖται ἡ Ἀλβανία, τοῦ Ἰσλαμισμοῦ θεωρουμένου μόνον ὡς θρησκεία κατακτητοῦ· καὶ τῶν μὲν πρώτων αἱ καθολικαὶ δυνάμεις ἐλαχίστην μέχρι σήμερον παρέσχον προστασίαν ἐκτὸς τῆς Αὐστρίας ὡς πλησιεστέρας διατηρούσης μάλιστα καὶ σχολήν· ἡ Ἰταλία διεκδικοῦσα προνόμια ἀρχαίας κατοχῆς ἤρχισε νὰ σκέπτεται περὶ νέας κατακτήσεως καὶ τούτου ἕνεκα ὑποβλέπεται παρὰ τῶν Ἀλβανῶν, ἡ δὲ Γαλλία παρακινουμένη ὑπὸ τοῦ Hecquard νὰ πρωταγωνιστήσῃ εἰς ἐκείνους τοὺς τόπους εἰς οὓς εἶναι ἀγαπητή, ἀδιαφορεῖ, ἀναγνωρίζουσα τὴν γνώμην σοφοῦ λογίου ἀποφηναμένου ὅτι οὐδεμία δύναμις ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἔχει τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθῆκον μάλιστα νὰ προστατεύσῃ τὴν Ἀλβανίαν, ἧς εἶναι ἀναπόσπαστον μέλος καὶ τῆς ὁποίας ὑπὲρ τὰ δεκακισμύρια τέκνα πρὸ πολλοῦ ξενίζει.

Ἐν τοῖς διαδραματισθεῖσι κατὰ τὸ διάστημα εἴκοσι περίπου αἰώνων ἐπὶ τῆς Ἰλλυροηπείρου, ἐῤῥίπτετο ἐνίοτε καὶ ἡ τόσον ἀναπτυχθεῖσα καὶ ὑποστηριχθεῖσα κατόπιν ὡς βεβαία γνώμη τοῦ Ἀλβανολόγου Hahn ἐπὶ πολλὰ ἔτη χρηματίσαντος προξένου τῆς Αὐστρίας εἰς Ἰωάννινα, ὅτι δηλ. οἱ Ἀλβανοὶ οἱ μεταγενέστεροι εἶναι οἱ κατ' εὐθεῖαν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Πελασγῶν

* Πλεῖστοι τῶν Ἀλβανῶν τὰ μὲν κύρια αὐτῶν ὀνόματα ἔχουσιν ὀθωμανικά, τὰ δὲ πατρωνυμικὰ χριστιανικά, ἀριδήλως μαρτυροῦντα πλησιεστάτην τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν οἱ πρόγονοί των ἐξώμοσαν, πολλοὶ δὲ τούτων καὶ νῦν εἰσέτι ἑορτάζουσιν ἐν τυμπάνοις καὶ χοροῖς τὴν ἑορτὴν τῶν Ἁγίων Γεωργίου καὶ Δημητρίου, ἀνάπτοντες καὶ κηρία ἐνώπιον τῆς εἰκόνος τῶν Ἁγίων ἐν τοῖς χριστιανικοῖς ναοῖς τῶν πόλεων ἢ χωρίων καὶ τοῖς Μοναστηρίοις, ἔνθα χάριν εὐλαβείας καὶ προσκυνήσεως πολλοὶ πολλάκις προστρέχουσιν.

Πολλοὶ τῶν Ἀλβανῶν ἐν μὲν τῷ κρυπτῷ εἶνε ἀκραιφνεῖς χριστιανοί, ἐν δὲ τῷ φανερῷ ἀκραιφνεῖς Ὀθωμανοί, καὶ κατὰ μὲν τὰς στρατολογίας ἐμφανίζονται ὡς Χριστιανοὶ κατὰ δὲ τὰς φορολογίας παρουσιάζονται αἴφνης ὡς Ὀθωμανοί. Οὗτοι ἔχουσι καὶ διπλᾶ ὀνόματα, ἓν μὲν δεδομένον εἰς τὸ βρέφος παρὰ τοῦ Ἰμάμη (Χότζια) ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει καὶ χρησιμεῦον διὰ τὸν κοινωνικὸν βίον, ἄλλο δὲ παρὰ τοῦ ἱερέως, τελοῦντος ἐν παραβύστῳ γωνίᾳ τὸ μυστήριον τοῦ Βαπτίσματος καὶ χρησιμεῦον διὰ τὸν οἰκογενειακὸν βίον. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων θρησκευτικῶν τελετῶν κατὰ χώρας ἢ κώμας καὶ ἐν γένει καὶ ἐν μέρει ἐν Ἀλβανίᾳ (Σ. τ. Ε.)

ὅπως εἶναι τῶν Ἰλλυρομακεδόνων καὶ Ἠπειρωτῶν, ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι δύνανται νὰ ὀνομασθοῦν Νεοπελασγοί· καὶ πραγματικῶς, τὰ σπουδαιότερα ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ ὀνόματα διαφόρων θεῶν Πελασγικῶν οἱ ὁποῖοι εὑρίσκουν τὴν ἐξήγησίν των εἰς τὴν παροῦσαν γλῶσσαν τῶν Ἀλβανῶν, ἐπίσης διάφοροι ὀνομασίαι γεωγραφικαὶ εἴτε ἐθνικαὶ εἴτε προσωπικαὶ προγενέστεραι τῆς ἱστορίας, ἀλλ' ὑπὲρ πάντα, τὰ παρόντα ἔθιμα τῶν Ἀλβανικῶν φυλῶν ἐπιστημονικῶς συγκρινόμενα πρὸς τὰ τῶν Πελασγῶν, τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τὰ μυρολόγιά των π. χ. κατ' ἔθος Ὁμηρικόν, αἱ νυμφικαὶ τελεταί, αἱ κηδεῖαι, ὁ τρόπος τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως καὶ τὸ οἰκογενειακὸν σύστημα, αἱ δεισιδαιμονίαι ὡς καὶ αὐτὸ τὸ ἐγχώριον ἔνδυμα καὶ ἡ χρῆσις τῆς κόμης, αὐτὰ καὶ πολλαὶ ἄλλαι παρατηρήσεις ἑνούμεναι μὲ τὴν φανερὰν συγγένειαν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τῶν Ἰλλυροηπειρωτικῶν ἐθνῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου μὲ τὴν πλέον παρὰ πιθανὴν οὐσιώδη ταὐτότητα τῶν Ἰλλυρῶν Μακεδόνων καὶ Ἠπειρωτῶν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτάτους κατοίκους τῶν χωρῶν τούτων, δίδουν ἀσφαλῆ ἐπιβεβαίωσιν εἰς τὴν γνώμην τοῦ Hahn ἥτις ὑπὸ ἄλλων καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Maltebrun ὑποκινηθεῖσα ὑπὸ πολλῶν ἠσπάσθη καὶ παρεδέχθη· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι δὲν εἶναι ἐντελῶς βεβαία καὶ ἀναμφίβολος, εἶναι πάλιν ἡ πιθανωτέρα καὶ παρέχει τὴν παραδεκτοτέραν ἐξήγησιν, τοῦ βεβαίου ἱστορικοῦ γεγονότος τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς λαοῦ καὶ μιᾶς γλώσσης ζώσης ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων εἰς τὰς πρώτας θέσεις τῶν Πελασγῶν εἰς τὴν Εὐρώπην, αἱ ὁποῖαι μετὰ βεβαιότητος ἀποδεικνύονται παρὰ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὅτι ἦσαν ἡ Ἤπειρος Ἄνω καὶ Κάτω, ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Μακεδονία καὶ ἰδοὺ ὁ Ὅμηρος ἐν Ἰλ. Π, 233 λέγει·

Ζεῦ ἄνα Δωδωναῖε, Πελασγικέ, τηλόθι ναίων,
Δωδώνης μεδέων δυσχειμέρου· ἀμφὶ δὲ Σελλοὶ
σοὶ ναίουσ' ὑποφῆται ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι.

ὁ Ἡσίοδος Ζ'

Δωδώνην φηγόν τε Πελασγῶν ἕδρανον

ὁ Ἡρόδοτος Β' 52—56. ὁ Στράβων Ε', Ζ', ὁ Θουκυδίδης Α', 3 Δ' 109 καὶ ἄλλοι εἶπον λαοῦ καὶ γλώσσης τὰ ὁποῖα ἐνῷ ἀποδεικνύουν ἐναργεῖς ποιότητας ἐθνικὰς καὶ γλωσσικὰς συμφώνους πρὸς τοὺς τόπους ὅπου ἐγεννήθησαν καὶ κατὰ τὰς παραδόσεις των, οὐδεμίαν συγγένειαν ἔχουν πρὸς τοὺς νέους πλησίον λαοὺς οἵτινες τοὺς περικυκλόνουν τοὺς Σλαύους, τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Ῥωμούνους. Περὶ τούτου ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων, ὁ Herman ὁ Hülman ὁ Max Dunker καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν νεωτέρων ἀπέδειξαν καθαρῶς τὴν συγγένειαν μεταξὺ Πελασγῶν καὶ Ἑλλήνων*· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς

* Εὐκτέον εἶνε ὅπως ἄνδρες λόγιοι καὶ τῶν παρ' ἡμῖν εἰδήμονες τῆς ἀλβανικῆς γλώσσης πραγματευθῶσι περὶ τοῦ οὐσιώδους τοῦ φιλολογικοῦ ἔργου τῆς συγγενείας τῆς Ἀλβανικῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικήν, ἵνα καὶ διὰ τούτου τοῦ μέσου ἀποδειχθῇ ἡ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀδελφότης τῶν Ἀλβανῶν (Σ. τ. Ε.)

γλώσσης καὶ ἐκ τοῦ ἐτυμολογικοῦ δεικνύεται ἡ συγγένειά της μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς, προκύπτει ὅτι οἱ Ἰλλυροηπειρῶται ἀρχαῖοι καὶ μεταγενέστεροι εἶναι ἀπόγονοι τῶν Ἑλληνοπελασγῶν τροποποιηθέντων παρὰ τῶν Ἰώνων καὶ Δωριέων· ἐξ ἄλλου δὲ προκύπτει ἀπόδειξις ἐπίσημος ὅπως καθαρισθῇ τρόπον τινὰ διὰ τῆς ὑπάρξεως ζώσης γλώσσης ἡ ἐθνολογικὴ ὕπαρξις τῶν ἀρχαίων Πελασγῶν ἥτις θὰ συμφωνήσει κατὰ τὰς μνημονευθείσας ἤδη παραδόσεις τῶν ἀρχαίων ὅτι κατὰ βάθος δὲν εἶναι διάφοροι τῶν Ἑλλήνων.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύεται καθαρώτατα ὅτι τόσον ἡ ἱστορία καθὼς καὶ ἡ γλῶσσα μᾶς παρουσιάζουσι ἐν παντὶ χρόνῳ ἑνουμένην διὰ δεσμῶν στενῶν τὴν Ἰλλυρομακεδονικοηπειρωτικὴν φυλὴν μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ εἶναι ἡ Αἰολοδωρικοϊωνική.

Ὑπ' οὐδενὸς ἀγνοεῖται πόσον οἱ Χριστιανοὶ Ἀλβανοὶ τῆς Ἠπείρου συνετέλεσαν εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας Ἑλληνικὸν ἀγῶνα, ἂν καὶ οὐδεμίαν ἰδιαιτέραν σελίδα ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατέχουν καὶ συγχέονται ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα τῶν Ἑλλήνων, ὅπως περίπου συνέβαινεν καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ τοὺς Ἀσιανοὺς οἵτινες ποσῶς δὲν διέκρινον τὸν Πύῤῥον ἢ τὸν Ἀλέξανδρον ἀπὸ τοὺς λοιποὺς ἥρωας Ἕλληνας τὸν Ἄρατον καὶ Φιλοποίμενα οὕτως εἰπεῖν· ταὐτὸ καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους ὁ Μάρκος Μπότσαρης εἶναι Ἕλλην ὡς ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Μιαούλης ὡς ὁ Κανάρης.

Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶναι ὅτι Ἀλβανοὶ καλοῦνται ὄχι μόνον παρὰ τῶν Τούρκων καὶ τῶν ξένων ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, μόνον οἱ Σκιπετάροι Μουσουλμάνοι οἵτινες θεωροῦνται ὡς Τοῦρκοι καὶ περιφρονοῦνται ὡς ἑνώσαντες τὴν τύχην των μετὰ τῶν δυναστῶν τῶν ἀδελφῶν των πολεμοῦντες αὐτούς. Ἀλλ' ἂν ἐν αὐτοῖς διαλάμψῃ, ὡς ἤρχισεν, ἡ γνῶσις τοῦ ἐθνισμοῦ ἐξ οὗ θὰ ἐννοήσουν τὴν συγγένειαν καὶ τὴν κοινὴν καταγωγὴν μετὰ τῶν Ἑλλήνων, εἶναι ἐλπὶς ὅτι θέλουν σπεύσει καὶ αὐτοὶ ὡς οἱ Χειμαριῶται καὶ οἱ Σουλιῶται νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτῶν καὶ ν' ἀποτελέσουν ἔθνος πανελλήνιον ἐντὸς τῶν ἰδίων ὁρίων τὰ ὁποῖα τοῖς προώρισεν ἡ φύσις ἀπὸ τοῦ Σκόδρου μέχρι τοῦ Αἴμου ἀνακτῶντες ὅ,τι οἱ προπάτορές των εἶχον. Δὲν εἶναι δ' ἐπάναγκες πρὸς τοῦτο οἱ Ἀλβανοὶ νὰ χάσουν τὴν γλῶσσάν των, σεβάσμιον λείψανον ἀρχαιοτάτων χρόνων, οὔτε τὴν ἰδίαν των φυσιογνωμίαν, ἐξ ἐναντίας ὀφείλουν νὰ ἐξακολουθῶσιν ὁμιλοῦντες τὴν διάλεκτόν των, ὅπως ἐσυνείθιζαν οἱ Μακεδόνες τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ οἱ Ἠπειρῶται τοῦ Πύῤῥου, καὶ ἐσχάτως τὰ παλληκάρια τοῦ Μπότσαρη καὶ τὰ θαλασσοπούλια τοῦ Μιαούλη, τοῦ Ἀνδρούτζου καὶ Λεμπέση. Τὰ μεγαλήτερα ἔθνη τῶν μεταγενεστέρων χρόνων φέρουσι τοιαῦτα παραδείγματα, τῆς Ἱσπανίας οἱ Βάσκοι καὶ τῆς Ἀγγλίας οἱ Κέλτοι, ὑπόλοιπον τῶν ἀρχαιοτάτων λαῶν τῶν χωρῶν ἐκείνων.

Ἐπειδὴ λοιπόν, ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, συμφωνήσαντες μὲ τὴν γνώμην σοφῶν λογίων, ὅτι ἡ Ἀλβανία καὶ ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της καὶ ὡς ἐκ τῶν ἠθῶν της μόνον διὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ παρὰ τῶν Ἑλλήνων δύναται νὰ πολι-

τισθῇ, ὁ χωρισμὸς δ' αὐτῆς ἀπὸ τῆς Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου εἶναι ἀδύνατος καὶ θεωρεῖται ἀκρωτηριασμὸς διὰ τὴν ὅλην Ἑλλάδα ἡ στέρησίς της, νομίζομεν ὄχι μόνον καθῆκον ἀλλ' ὑποχρέωσιν πάσης Κυβερνήσεως παντὸς Συλλόγου καὶ πάσης καρδίας Ἑλληνικῆς τὸ ζήτημα αὐτὸ. νὰ τὸ καταστήσῃ ἐθνικόν, καὶ ὁ ἐκπολιτισμὸς τῆς Ἀλβανίας νὰ τεθῇ εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν, ἀενάως δὲ νὰ βομβῇ περὶ τὰς ἀκοὰς πάντων ἡμῶν ὡς ἠδύθρους κλαγγὴ τὸ «μέμνησθε τῶν δούλων ἐπαρχιῶν καὶ ἰδίως τῆς ἐγκαταλειφθείσης Ἀλβανίας·» ἤδη μάλιστα ὅτε ἡ ἰδέα αὕτη ἤρχισε νὰ γενικεύεται ὡς βλέπομεν ἐν τῇ ἐπισημοτέρᾳ ἐφημερίδι τοῦ κόσμου εἰς τὸν «Χρόνον» τῆς Ἀγγλίας τῆς 10/22 Μαΐου ε. ε. εἰς τὸν ὁποῖον μεγάλης γράμμασι εἶναι κατακεχωρισμένη ἐπίσημος πολιτικὴ ἐπιστολὴ συμφωνοῦσα μὲ τὰς ἰδέας μας, καθ' ἃς Ἑλλὰς ἐντελὴς δὲν δύναται νὰ σχηματισθῇ ἄνευ τῆς Ἀλβανίας· ὁ διορισμὸς δὲ νομίζομεν καταλλήλων Προξένων κατόχων καὶ τῆς Ἀλβανικῆς καὶ ἡ παρὰ τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλλ. γραμμάτων ἀποστολὴ διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν εἰς τὰ κεντρικώτερα μέρη τῆς Ἄνω καὶ κάτω Ἀλβανίας, ὡς καὶ αἱ εἰς πάντα τὰ καλὰ καὶ πάντοτε λυσιτελεῖς τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου εὐχαὶ καὶ ἐνέργειαι, ἃς καὶ πάλιν μετὰ παρακλήσεως ἐπικαλοῦμαι, εἶναι τὰ προσφορώτερα πρὸς τὸ παρὸν μέσα ὅπως τάχιον φθάσωμεν εἰς τὸν σκοπὸν καὶ ἐπισύρωμεν καὶ τὸν ἔπαινον τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου.

Κ. Χ. ΒΑΜΒΑΣ.

ΠΕΡΙ ΛΑΛΟΥΝΤΟΣ ΤΗΛΕΓΡΑΦΟΥ *.

Ἡ διὰ τοῦ τηλεγράφου μεταβίβασις τῆς φωνῆς κατὰ τὰ ἐν τῇ γαλλικῇ *Ἐφημερίδι τῶν Συζητήσεων* ἐκτιθέμενα ὑπὸ τοῦ κ. de Parville πειράματα οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν πλέον ἐπιδέχεται. Ἡ φωνὴ διελαύνει τὰ τηλεγραφικὰ σύρματα μὲ τὴν ταχύτητα τῆς ἀστραπῆς, τὴν ἀνακάλυψιν δὲ ταύτην ἀνήγγειλαν αἱ ἐφημερίδες τῆς Ἀμερικῆς μετ' ἀκράτου ἐνθουσιασμοῦ. Τοιαύτη ὅμως ἀνακάλυψις ἐπὶ ἄλλης βάσεως στηριζομένη ἐγένετο ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1860 ὑπὸ τοῦ ἐν Φραγκφόρτῃ καθηγητοῦ κ. Reuss, ὅστις ἠδυνήθη νὰ διαβιβάσῃ τηλεγραφικῶς ἤχους εἰς μεγάλας ἀποστάσεις, οἱ δ' ἐν τῇ πόλει ταύτῃ σοφοὶ παρέστησαν εἰς τὴν πρώτην συναυλίαν ἥτις μετεβιβάσθη διὰ τοῦ τηλεγράφου. Ἀλλ' ἡ ἀρτίως ἐπινοηθεῖσα συσκευὴ ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀμερικῇ κ. Graham Bell τοῦ ἐξ Ἐδιμβούργου, παρέσχε τὰ μᾶλλον εὐάρεστα ἀποτελέσματα, διήγειρε δὲ τὴν περιέργειαν σύμπαντος τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου. Ὁ κ. Bell καταγινόμενος εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν κωφαλάλων εἶχε συλλάβει ἐπίσης τὴν ἰδέαν τῆς κατασκευῆς *λαλοῦντος Τηλεγράφου*. Διηγοῦνται ὅτι ἐν

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 27 Μαΐου 1877.

διαστήματι δύο μηνῶν νέα κόρη κωφάλαλος ὑπὸ τοῦ κ. Bell διδασκομένη ἠδυνήθη νὰ ὁμιλήσῃ. Ἔκτοτε δὲν ἔπαυσε καταγινόμενος εἰς τὴν ἀνακάλυψιν αὐτοῦ, εἰς δὲ τοὺς εἰρωνευομένους αὐτὸν ἀπεκρίνετο ἀπαύστως «Ἔστω! Βλέπετε ὅτι μεταδίδω τὴν ὁμιλίαν εἰς τοὺς κωφαλάλους θὰ κατορθώσω ἐπὶ τέλους νὰ λαλήσῃ καὶ αὐτὸς ὁ σίδηρος.» Καὶ ὄντως ὁ κ. Bell ἐτήρησε τὴν ὑπόσχεσίν του. Ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθεὶς τηλέγραφος ἐτέθη τὸ πρῶτον εἰς ἐνέργειαν ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς τελευταίας ἐν Φιλαδελφείᾳ Ἐκθέσεως. Ὁ τῆς Ἀγγλίας σοφὸς φυσικὸς Thomson ἐπανελθὼν ἐξ Ἀμερικῆς εἰς Λονδῖνον καὶ ἀφηγούμενος τὰ τῆς Ἐκθέσεως ἀνεφώνησε πλήρης θαυμασμοῦ. «Ἡ θαυμασία αὕτη ἀνακάλυψις εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἡ ἀρίστη τοῦ ἠλεκτρικοῦ τηλεγράφου. Ἤκουον λίαν εὐδιακρίτως ὁλοκλήρους φράσεις τὰς ὁποίας ὁ συνάδελφός μου Watson ἐπρόφερεν εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τοῦ μεγάρου τῆς Ἐκθέσεως καὶ τόσῳ καθαρῶς, ὥστε ἐνόμιζον ὅτι ἵστατο εἰς ὀλίγων βημάτων ἀπόστασιν.»

Τὸ πείραμα ἐπανελήφθη ἐπὶ τῆς τηλεγραφικῆς γραμμῆς ἥτις συνδέει τὴν Βοστῶνα καὶ τὴν Μίλδεν ἀπεχούσας ἀλλήλων 22 χιλιόμετρα. Ὁ κ. Bell ἐν τῷ γραφείῳ τῆς Βοστῶνος εὑρισκόμενος συνωμίλει μετὰ τοῦ ἐν Μίλδεν κ. Watson ὡς ἐὰν ἦτο μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ. Ὁ κ. Watson βεβαιοῖ ὅτι ἀνεγνώριζε μάλιστα διὰ τῆς φωνῆς τοὺς ἀπευθύνοντας αὐτῷ τηλεγραφικῶς ἐρωτήσεις. Μουσικὴ ἐν τῷ γραφείῳ τῆς Βοστῶνος παιανίζουσα ἠκούετο τηλεγραφικῶς εἰς Μίλδεν. Κυρία δ' ἐνθουσιασθεῖσα ἔψαλε *τὸ τελευταῖον ῥόδον τοῦ θέρους* πιστῶς δὲ μετεβιβάσθησαν πάντες οἱ χρωματισμοὶ τῆς φωνῆς της εἰς τὸν ἄλλον σταθμόν, ἐδέχθη δὲ ἀμέσως τηλεγραφικῶς καὶ ἤκουσε τὰ χειροκροτήματα τῶν ἀκροατῶν της εἰς ἀπόστασιν 22 χιλιομέτρων εὑρισκομένων. Βραδύτερον ἀνταποκριτὴς ἐφημερίδος τῆς Βοστῶνος μετεβίβασε διὰ ζώσης φωνῆς ἐξ ἀποστάσεως 32 χιλιομέτρων εἰς τὴν Διεύθυνσιν τῆς ἐφημερίδος λόγον, ὃν ἐξεφώνησεν ὁ κ. Bell ἐνώπιον πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου ἐν Salem. Τελευταῖον δὲ ὁ κ. Bell μετεβίβασε τηλεγραφικῶς τὴν φωνήν του ἐκ Νέας Ὑόρκης εἰς North Conway εἰς ἀπόστασιν δηλ. 230 χιλιομέτρων, ἴσην περίπου πρὸς τὴν ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Λαμίαν. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι δὲν εἶναι μακρὰν ἡ στιγμὴ καθ' ἣν θὰ δυνάμεθα νὰ συνδιαλεγόμεθα ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου εἰς τὸ ἕτερον τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ἢ νὰ ἀκούωμεν ἐν τῷ δωματίῳ ἡμῶν ῥήτορα ἀγορεύοντα εἰς τοὺς ἀντίποδας.

Τοιαῦτα τὰ γεγονότα· ἴδωμεν ἤδη ὁποία ἡ ἀνακάλυψις. Ἀλλὰ πρὸ τούτου ἐκθέτομεν ἐν συντόμῳ τὸν τρόπον δι' οὗ δυνάμεθα νὰ μεταβιβάσωμεν ἤχους εἰς ἀπόστασιν. Τοῖς πᾶσιν εἶναι γνωστὸν ἄθυρμά τι καλούμενον *μυστηριῶδες νῆμα*. Συνίσταται ἐκ δύο μικρῶν σωλήνων ἐκ χονδροῦ χάρτου, ἀνοικτῶν κατὰ τὸ ἓν ἄκρον, εἰς δὲ τὸ ἕτερον φερόντων μεμβράνην τεταμένην· αἱ δύο μεμβράναι συνδέονται διὰ νήματος μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπιμήκους. Ὅταν λαλῇ τις χαμηλῇ τῇ φωνῇ εἰς τὸ ἀνοικτὸν ἄκρον τοῦ ἑνὸς τῶν σωλήνων, ἕτερος

προσαρμόζων τὸ οὖς εἰς τὸ ἄκρον τοῦ δευτέρου σωλῆνος ἀκούει εὐδιακρίτως πάσας τὰς λέξεις, ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο τὸ νῆμα νὰ ἦναι καλῶς τεταμένον. Διὰ τοῦ μέσου τούτου δύο τινὲς δύνανται ἄριστα νὰ συνδιαλέγωνται εἰς ἀπόστασιν 25 μέτρων ἢ 50 ἢ καὶ πλέον τῶν 100 μέτρων. Ἂν ὅμως τὸ νῆμα ἀφεθῇ χαλαρόν, ἡ φωνὴ παύει ἀπὸ τοῦ νὰ ἀκούηται εὐδιακρίτως. Τί συμβαίνει εἰς τὸ ἀνωτέρω πείραμα; Ἡ φωνὴ τοῦ λαλοῦντος θέτει εἰς παλμικὴν κίνησιν τὴν πρώτην μεμβράνην, ἧς οἱ παλμοὶ μεταδίδονται διὰ τοῦ νήματος εἰς τὴν μεμβράνην τοῦ ἀντιθέτου σωλῆνος, καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὸν ἐν τῷ σωλῆνι ἐγκεκλεισμένον ἀέρα, οὕτω δὲ ὁ ἦχος καθίσταται ἀκουστός. Ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Reuss ἐπινοηθεῖσα συσκευὴ εἶναι ἀνάλογος τῇ ἀνωτέρω. Ἡ φωνὴ θέτει εἰς παλμικὴν κίνησιν μεμβράνην, ἐφ' ἧς εὑρίσκεται μικρὸν ἔλασμα μεταλλικόν, τὸ ὁποῖον εἰς ἕκαστον παλμὸν τῆς μεμβράνης ψαύει ἕτερον ἔλασμα. Τὸ ἐπὶ τῆς μεμβράνης ἔλασμα συγκοινωνεῖ μετ' ἠλεκτρικῆς στήλης, τὸ ἕτερον δ' ἔλασμα μὲ τὸ τηλεγραφικὸν σύρμα. Εἰς ἑκάστην ἄρα ἐπαφήν, ἤτοι εἰς ἕκαστον παλμὸν τῆς μεμβράνης ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα διελαύνει τὸ τηλεγραφικὸν σύρμα. Τὸ ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα εἰς τὸν σταθμὸν τῆς ἀφίξεως περιέρχεται ἑλικοειδῶς περὶ λεπτὴν βελόνην ἐρειδομένην ἐπὶ ξυλίνου κιβωτίου ἠχητικοῦ. Κατὰ τὰς διαδοχικὰς διαβάσεις τοῦ ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος ἡ βελόνη καθίσταται διαδοχικῶς μαγνήτης καὶ ἕνεκα τούτου ἐκτελεῖ τὰς αὐτὰς καὶ ἡ μεμβράνη παλμικὰς κινήσεις καὶ παράγει τὸν αὐτὸν ἦχον.

Ὅθεν ἐν μὲν τῷ σταθμῷ τῆς ἀναχωρήσεως ἡ μεμβράνη συλλέγει τὴν φωνὴν ἐν δὲ τῷ τῆς ἀφίξεως ἡ βελόνη παράγει αὐτὴν πιστῶς. Ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς παλμῶν ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ἐκτελεῖται ἑκατέρωθεν. Ἡ συσκευὴ ἄρα τοῦ Reuss μεταβιβάζει πιστῶς τὸ ὕψος τῶν φθόγγων ὀρχήστρας, ἀλλὰ ἡ ποιότης τῶν φθόγγων εἶναι μονότονος καὶ ὡσεὶ ὑπόῤῥινος. Μεταβιβάζεται μὲν ἡ φωνὴ εἰς ἀπόστασιν, ἀλλὰ μετὰ χαρακτηριστικοῦ τινος τόνου, ὃν δίδουσιν εἰς τὴν φωνήν των οἱ κωφάλαλοι.

Ἐν ἔτει 1874 ὁ Elisah Gray προσεπάθησε νὰ τροποιήσῃ τὴν συσκευὴν τοῦ Reuss καὶ θεραπεύσῃ αὐτὴν τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης μονοτονίας. Ἀλλ' ὅπως καταστήσωμεν καταληπτὴν τὴν τροποποίησιν ταύτην ἀναφέρομέν τινα πειράματα δι' ὧν καταφαίνεται ἡ βάσις ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ συσκευὴ αὕτη. Ἐπὶ ἠχητικοῦ τινος κιβωτίου προσαρμόζονται δύο διαπασῶν ἀπέχοντα 50 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου περίπου καὶ τὸ ἕτερον τούτων πλήσσεται διὰ πλήκτρου. Καταστρεφομένου τοῦ ὑπ' αὐτοῦ παραγομένου ἤχου παρατηρεῖται μετ' ἐκπλήξεως ὅτι τὸ δεύτερον διαπασῶν πάλλεται παράγον τὸν αὐτὸν καὶ τὸ πρῶτον ἦχον, ὡσεὶ ἀόρατόν τι πλῆκτρον τὸ ἔθεσεν εἰς παλμικὴν κίνησιν. Οἱ παλμοὶ τοῦ πρώτου μετεδόθησαν εἰς τὸ δεύτερον διὰ τοῦ ἠχητικοῦ ὑποστηρίγματος καὶ τοῦ ἀέρος. Ἀναπόφευκτον ὅμως τὰ δύο διαπασῶν νὰ ὦσιν ἐντελῶς ὅμοια καὶ πλησσόμενα νὰ παράγωσι τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς ἦχον, ἄλλως ἡ μετάδοσις αὕτη τοῦ ἤχου δὲν γίνεται. Καὶ ὄντως ἐὰν μεταβάλωμεν τὸ

ὕψος τοῦ ὑπὸ τοῦ πρώτου διαπασῶν παραγομένου ἤχου διὰ μικροῦ τεμαχίου κηροῦ τὸ ὁποῖον προσκολλῶμεν εἰς τὸν ἕνα τῶν βραχιόνων του, τὸ δεύτερον δὲν ἀπαντᾷ πλέον. Δύο χορδαὶ ἐντελῶς ὅμοιαι παράγουσαι δὲ τὸν αὐτὸν ἦχον, διεγείρονται ἐπίσης ἀμοιβαίως, τουτέστι πλησσομένης τῆς ἑτέρας καὶ ἡ ἑτέρα πάλλεται.

Οὐ μόνον δὲ ἦχος παράγει ἦχον, ἀλλὰ καὶ ἡ φωνὴ ἀνθρώπου δύναται νὰ θέσῃ εἰς παλμικὴν κίνησιν τὸ διαπασῶν ἢ χορδήν τινα. Οὕτως ὅταν λαλῇ τις ἢ ψάλλῃ ἐντὸς αἰθούσης ἐν ᾗ ὑπάρχει κλειδοκύμβαλον μία τῶν χορδῶν τούτου πάλλεται καὶ παράγει τὸν ψαλλόμενον φθόγγον. Ἐπὶ τῶν γεγονότων τούτων στηριζόμενος ὁ Gray κατεσκεύασε τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθεῖσαν συσκευήν.

Ἡ τὸν ἦχον μεταβιβάζουσα συσκευὴ δὲν σύγκειται ἐκ μιᾶς μεμβράνης παλλομένης, ἀλλ'ἐκ σειρᾶς μεταλλικῶν ἐλασμάτων, ὧν ἕκαστον παράγει ὡρισμένον ἦχον ὡς αἱ χορδαὶ τοῦ κλειδοκυμβάλου. Ἐν τῷ σταθμῷ τῆς ἀφίξεως ὅμοια ἐλάσματα τίθενται εἰς παλμικὴν κίνησιν διὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος, ἀλλ' ἕκαστον κατ' ἰδίαν διὰ τοῦ ἀντιστοίχου μεθ'οὗ συγκοινωνεῖ διὰ τοῦ τηλεγραφικοῦ σύρματος. Τὰ διὰ τῆς συσκευῆς ταύτης παραχθέντα ἀποτελέσματα εἰσὶν ἐντελέστερα καὶ ποικιλώτερα ἢ τὰ διὰ τῆς συσκευῆς τοῦ Reuss.

Ἴδωμεν ἤδη τὴν συσκευὴν τοῦ Bell ἥτις κατὰ τὴν μαρτυρίαν εἰδημόνων, οἵτινες παρέστησαν αὐτόπται μάρτυρες εἶναι ἡ ἐντελεστάτη ὡς μεταβιβάζουσα καὶ τὰ τρία χαρακτηριστικὰ παντὸς ἤχου, τουτέστι τὸ ὕψος, τὴν ἔντασιν καὶ τὴν ποιότητα (timbre). Ἐκθέσωμεν ἐν συντόμῳ τὰ τρία ταῦτα χαρακτηριστικά.

Τοῖς πᾶσι γνωστὸν ὑπάρχει ὅτι διακρίνομεν ἤχους ὀξεῖς καὶ ἤχους βαρεῖς. Ὁρίζεται δὲ κατὰ τὴν ὀξύτητα ἢ κατὰ τὸ ὕψος ὁ ἦχος ὅταν ὁρισθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν παλμῶν τῶν γινομένων κατὰ δεύτερον λεπτὸν τῆς ὥρας. Οἱ ὀξύτεροι δὲ ἢ ὑψηλότεροι ἦχοι προέρχονται ἐκ περισσοτέρων παλμῶν κατὰ 1″.

Δύο ἦχοι ἰσοϋψεῖς προερχόμενοι ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ παλμῶν δὲν ἔχουσι πάντοτε τὴν αὐτὴν ἔντασιν. Πλήττοντες τὸ αὐτὸ πάντοτε διαπασῶν ὁτὲ μὲν ἠρέμα ὁτὲ δὲ ἰσχυρότερον παράγομεν μὲν πάντοτε τὸν αὐτὸν ἦχον τοῦ αὐτοῦ ὕψους ἀλλὰ διαφόρου ἐντάσεως. Ἡ ἔντασις προέρχεται ἐκ τοῦ πλάτους τῆς παλμικῆς κινήσεως, ὅταν δὲ πλήσσωμεν ἰσχυρότερον τὸ διαπασῶν τοῦτο ἐκτελεῖ μὲν τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν παλμῶν κατὰ 1″ ἀλλὰ τὰ σκέλη ἐξέρχονται ἔτι μᾶλλον τῆς θέσεως τῆς ἰσορροπίας των. Διὰ τοῦτο ὁ ἦχος οὗτος κατ' ἀρχὰς μὲν εἶναι ἐντατικώτερος βαθμηδὸν δὲ βαίνει μειούμενος κατὰ τὴν ἔντασιν, διότι καὶ τὸ πλάτος τῆς παλμικῆς κινήσεως ἐλαττοῦται καὶ ἐπὶ τέλους ἐκλείπει.

Δύο ἦχοι ἰσοϋψεῖς καὶ ἰσοεντατικοὶ δύνανται νὰ διαφέρωσι κατὰ τὴν ποιότητα ὅταν προέρχωνται ἐκ δύο διαφόρων τὴν κατασκευὴν ὀργάνων. Ἀναγνωρίζομέν τινα λαλοῦντα ἢ ψάλλοντα, καί τοι δὲν βλέπομεν αὐτόν, ἐκ τῆς

ποιότητος τῆς φωνῆς του. Ἡ διαφορὰ αὕτη προέρχεται ἐκ τῆς μορφῆς τῆς παλμικῆς κινήσεως.

Αἱ ἀνωτέρω περιγραφεῖσαι συσκευαὶ μεταβιβάζουσι τὸ ὕψος τοῦ ἤχου, ἐνῷ ἡ ὑπὸ τοῦ Bell ἐπινοηθεῖσα μεταβιβάζει οὐ μόνον τὸ ὕψος ἀλλὰ καὶ τὴν ἔντασιν καὶ ὢ τοῦ θαύματος! καὶ αὐτὴν τὴν ποιότητα. Ἡ δὲ συσκευὴ εἶναι ἁπλουστάτη.

Τοῖς πᾶσιν εἶναι γνωστὸς ὁ καλούμενος ἠλεκτρομαγνήτης. Τουτέστι μικρὸν ἐπίμηκες τεμάχιον χάλυβος περὶ τὸ ὁποῖον περιελίσσεται λεπτὸν σύρμα ἐκ χαλκοῦ περιβεβλημένον διὰ μετάξης καὶ τὸ ὁποῖον μεταβάλλεται εἰς μαγνήτην ὅταν διὰ τοῦ σύρματος διέρχηται ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα. Ἐὰν ἤδη θέσωμεν ἐνώπιον τοῦ μαγνήτου τούτου τεμάχιον μαλακοῦ σιδήρου ἤτοι σιδήρου ἐντελῶς καθαροῦ καὶ τὸ πλησιάζωμεν ἢ τὸ ἀπομακρύνωμεν διαδοχικῶς, ἤτοι ἂν τὸ ὑποβάλωμεν εἰς παλμικὴν κίνησιν, εἰς ἕκαστον παλμὸν ἀναπτύσσεται ἐν τῷ σύρματι ἀκαριαῖον ῥεῦμα καί, τοῦθ' ὅπερ ἀξιοσημείωτον, ἡ ἔντασις τοῦ ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος εἶναι εἰς ἑκάστην στιγμὴν ἀνάλογος πρὸς τὴν ταχύτητα μεθ' ἧς τὸ τεμάχιον τοῦτο τοῦ μαλακοῦ σιδηροῦ πλησιάζει ἢ ἀπομακρύνεται τοῦ μαγνήτου. Ἐπὶ τῆς ἰδιότητος ταύτης στηρίζεται ἡ ὑπὸ τοῦ Bell ἐπινοηθεῖσα συσκευή.

Καὶ ὄντως, ἐὰν ἐπὶ παλλομένης μεμβράνης προσκολλήσωμεν μικρὸν ἔλασμα μαλακοῦ σιδήρου καὶ ἀπέναντι τούτου ἠλεκτρομαγνήτην συγκοινωνοῦντα μὲ τὸ σύρμα τῆς τηλεγραφικῆς γραμμῆς, εἶναι φανερὸν ὅτι εἰς ἕκαστον παλμὸν τῆς μεμβράνης ἀντιστοιχεῖ μία παλμικὴ κίνησις τοῦ ἐλάσματος καὶ ἑπομένως τὸ σύρμα τοῦ ἠλεκτρομαγνήτου ὡς καὶ τὸ τῆς τηλεγραφικῆς γραμμῆς διελαύνεται διὰ σειρᾶς ἠλεκτρικῶν ῥευμάτων, τῶν ὁποίων ἡ ἔντασις ῥυθμίζεται διὰ τῆς ἐντάσεως τοῦ ἤχου ὅστις παράγεται ἐνώπιον τῆς μεμβράνης.

Ἐνταῦθα, ὡς βλέπομεν, τὰ ἠλεκτρικὰ ῥεύματα παράγονται ἐκ τῆς κινήσεως τῆς μεμβράνης ἤτοι διὰ τοῦ ἠχητικοῦ κύματος ἄνευ τῆς βοηθείας ἠλεκτρικῆς στήλης. Ἐν τῷ σταθμῷ τῆς ἀφίξεως, ἕκαστον ῥεῦμα ἠλεκτρικὸν θέτει εἰς παλμικὴν κίνησιν μικρὰν πλάκα κυκλικὴν ἐκ σιδήρου λεπτὴν ὡς χάρτης ἐρειδομένην ἐπὶ κυλίνδρου ἐκ μαλακοῦ σιδήρου τὸν ὁποῖον τὰ διαδοχικὰ ῥεύματα μεταβάλλουσι διαδοχικῶς εἰς μαγνήτην. Τὸ ἄκρον τοῦ κυλίνδρου μεταβαλλόμενον διαδοχικῶς εἰς μαγνήτην ἕλκει καὶ ἀπωθεῖ τὴν κυκλικὴν πλάκα, ἥτις οὕτω πάλλεται. Ἐν συνόλῳ ἡ συσκευὴ τοῦ Bell σύγκειται ἐν μὲν τῷ σταθμῷ τῆς ἀναχωρήσεως ἐκ μεμβράνης ἥτις πάλλεται καὶ ἥτις παράγει τὰ ἠλεκτρικὰ ῥεύματα, ἐν δὲ τῷ σταθμῷ τῆς ἀφίξεως ἐκ κυκλικῆς πλακός, ἥτις πάλλεται διὰ τῶν διαδοχικῶν ἠλεκτρικῶν ῥευμάτων καὶ παράγει τὸν αὐτὸν καὶ ἡ μεμβράνη ἦχον.

Τοιαύτη ἡ συσκευὴ τοῦ Bell ἥτις μεταβιβάζει πιστῶς οὐ μόνον τὸ ὕψος τῶν ἤχων ἀλλὰ καὶ τὴν ἔντασιν, ὡς δὲ λέγουσι καὶ αὐτὴν τὴν ποιότητα.

Σημειωτέον ἐν τούτοις ὅτι πειράματα ἐπὶ τῆς συσκευῆς ταύτης δὲν ἐξετελέσθησαν ἔτι ἐν Εὐρώπῃ εἰμὴ μόνον ἐν Ἀμερικῇ. Ὑπάρχει ὅμως βεβαιότης ὅτι καὶ ἐνώπιον τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης ἡ συσκευὴ αὕτη λειτουργοῦσα θέλει παράσχει εὐάρεστα ἀποτελέσματα θέλει δὲ πλουτισθῇ ὁ ἠλεκτρικὸς τηλέγραφος δι' ἐφευρέσεως τὰ μάλα ἐπωφελοῦς.

ΤΙΜ. Α. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΝ ΡΩΜΗι ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΙΣ *

Ἡ εἰς Ῥώμην μετακομιδὴ τῆς ἕδρας τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως ἔπρεπε νὰ ἔχῃ φυσικὰ ὡς ἀκολούθημα καὶ μεταβολήν τινα τῆς καθ' ὅλου ὄψεως τῆς αἰωνίου πόλεως. Ὄχι μόνον ἡ ἐπισώρευσις ἐν αὐτῇ πολλῶν περιπλέον χιλιάδων κατοίκων ἔμελλεν ἀναγκαίως νὰ προκαλέσῃ οἰκοδομὰς νέας, ἕνεκα τῶν ὁποίων ὁλόκληροι συνοικίαι μετεμορφώθησαν, ἀλλὰ καὶ ἡ παλαιὰ παράδοσις ἡ ρωμαϊκή, ἐν ὀνόματι τῆς ὁποίας ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον τὸ ἰταλικὸν ἔθνος ἀπήτει ὡς πρωτεύουσάν του τὴν Ῥώμην ἔπρεπε νὰ τύχῃ πολλῆς θεραπείας καὶ πρώτη τούτου καὶ κυριωτάτη ἀπόδειξις ἔμελλε βέβαια νὰ ἦνε ἡ ἐπιχείρησις τακτικῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν.

Καὶ ἀληθῶς τῇ 8 Νοεμβρίου 1870 ἅμα τῇ ἐν Ῥώμῃ ἐγκαταστάσει τῆς Κυβερνήσεως, ἐδημιουργήθη ἐφορεία ἀνασκαφῶν τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας καὶ διωρίσθη ἔφορος ὁ ἱκανὸς ἀνασκαφεὺς τοῦ Παλατίνου λόφου Κ. Πέτρος Ῥόζας. Ὀκτὼ δ' ἡμέρας ἀπὸ τοῦ διορισμοῦ τούτου ἤρχισαν αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς ἀγορᾶς, τοῦ *ρωμαϊκοῦ φόρου*. Συγχρόνως ἐγίνοντο ἐργασίαι εἰς τὰς θέρμας τοῦ Καρακάλλα, εἰς τοὺς Φαρνησίους κήπους, εἰς τὴν ἔπαυλιν τοῦ Ἀδριανοῦ, εἰς τὴν Ὠστίαν.

Ὁ πολὺς οὗτος ζῆλος ὁ κατ' ἀρχὰς ἐγερθεὶς ἐκόπασε μετ' οὐ πολὺ καὶ διὰ διαφόρους λόγους, ὧν πρῶτος καὶ κυριώτατος ἡ ἔνδεια ἴσως χρηματικῶν μέσων, διεκόπη πᾶσα ἀρχαίων κειμηλίων ἀναζήτησις. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ πάλιν θέλων ν' ἀναζωπυρώσῃ τὴν πρώτην δραστηριότητα ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας Βόγγης διώρισε γενικὸν ἔφορον καθ' ἅπαν τὸ Βασίλειον τὸν γνωστότατον Κ. Φιορέλλην.

Ὁπωσδήποτε γενναῖος ἐγένετο ὁ θερισμὸς τῆς ἐπιστήμης, τοῦτο δὲ διότι αἱ ἀνασκαφαὶ ἐνηργήθησαν μὲ πολλὴν τάξιν καὶ μέθοδον καὶ οἱονεὶ μετὰ προηγουμένην σκέψιν, ὅπερ δὲν ἦτο καὶ πολὺ δυσχερὲς ἐν Ῥώμῃ διὰ τὸν ἐξῆς μάλιστα λόγον. Πολλὰς δῆλα δὴ πληροφορίας καὶ παντοειδεῖς διέσωσεν ἡμῖν περὶ τοῦ καθ' ὅλου σχεδίου τῆς κοσμοκράτορος πόλεως ἡ ἀρχαιότης. Ὄχι μόνον οἱ Λατῖνοι πεζογράφοι, πρὸ πάντων δὲ ὁ Κικέρων καὶ ποιηταὶ καὶ κατ'

* Κατὰ τὸν Gaston Boissier. Ἴδε «Ἐπιθ. τῶν δύο Κόσμων» τῆς 15 Ἀπριλίου 1877.

ἐξοχὴν ὁ Ὁράτιος πολλὰς παρέχουσι τοπογραφικὰς οὕτως εἰπεῖν λεπτομερείας περὶ τῆς Ῥώμης, ἀλλὰ καὶ σχεδιογραφικὸς πίναξ αὐτῆς ἐπὶ Σεπτίμου Σεβήρου χαραχθεὶς περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς [1]. Εἶνε δὲ τὸ πρᾶγμα φυσικόν. Ἡ Ῥώμη ἦτο παγκόσμιος πόλις, οἱ ξένοι συνέρρεον καθ' ἑκάστην εἰς αὐτήν, ὅπως δὲ σήμερον ἔχομεν τοὺς λεγομένους *ὁδηγοὺς* διὰ τοὺς ξένους, οὕτως εἶχον καὶ οἱ Ῥωμαῖοι σχεδιογραφήματα παντοῖα τῆς πόλεως, τὰ ὁποῖα ἀνήρτων εἰς τὰ δημόσια οἰκοδομήματα. Τοιοῦτος ἦτο λοιπὸν καὶ ὁ διασωθεὶς πίναξ, οὗ ἐμνήσθημεν· ἓν μόνον μέρος διεσώθη, ἀλλ' ἱκανὸν ὥςτε νὰ δώσῃ πλήρη τοῦ ὅλου ἰδέαν· συνέκειτο ἐκ σειρᾶς μαρμαρίνων πλακῶν πληρουσῶν ἐπιφάνειαν 300 τετραγωνικῶν μέτρων. Ἀλλὰ καὶ ἀληθεῖς *ὁδηγοὺς* τῶν περιηγητῶν εἶχον οἱ Ῥωμαῖοι, ὧν βραχύτεροι μὲν εἶναι οἱ παλαιότεροι, ἐκτενέστεροι δὲ καὶ παντοίων μυθευμάτων πλήρεις οἱ νεώτεροι. Καὶ ἐκ τῶν τοιούτων δὲ περιγραφῶν ἔχουσι διασωθῆ τινές.

Ἐπανερχόμενοι λοιπὸν εἰς τὰ τῆς ἡμετέρας πραγματείας λέγομεν ὅτι πολὺ ἀληθῶς θάρρος ἐνέβαλε καὶ ἔπρεπε νὰ ἐμβάλῃ τοῖς ἀρχαιολόγοις ἡ τοῦ Ἠσκυλίνου ὄρους σκαφή, τόσῳ δὲ πλειότερον, ὅσον αὕτη ἐγένετο οὐχὶ διὰ λόγον ἐπιστημονικὸν καὶ κατὰ σχέδιον ὡρισμένον, ἀλλὰ δι' ἄλλας αἰτίας καὶ ἀνάγκας βιωτικάς. Καὶ ὅμως ἅμα τὰ παλαιὰ κειμήλια ἤρχισαν ν ἀναφαίνωνται ἡ Ἑταιρία ἡ ἐργαζομένη ἐκεῖ, καθῆκόν της ἐθεώρησεν αὐθωρεὶ νὰ προσλάβῃ εἰς τὴν ἑαυτῆς ὑπηρεσίαν ἀρχαιολόγον διακεκριμένον τὸν Κ. Βρίζιον καὶ νὰ δημοσιεύσῃ τὰ κατὰ τὰς σκαφὰς ταύτας ἐν βιβλίῳ ἐπιγραφέντι **Pitture e sepolcri scoperti sull' Esquilino** (Roma 1876). Εἰς ἕνα τῶν ἐκεῖ ἀνασκαφέντων τάφων εὑρέθησαν γραφαὶ περιεργόταται παριστάνουσαι τὴν κτίσιν τοῦ Λαβινίου καὶ τὸν θάνατον τοῦ Αἰνείου καὶ τοῦ Λατίνου τοῦ βασιλέως. Ἐπειδὴ δέ, ὅπως ὁ κ. Βρίζιος νομίζει, αἱ γραφαὶ αὗται εἶνε παλαιότεραι τοῦ Οὐεργιλίου, ἔχουσι τοῦτο τὸ καλόν, ὅτι δεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς εἰς ποίαν κατάστασιν εὗρεν ὁ ποιητὴς τοὺς μύθους καὶ τὰς παραδόσεις ἐκείνας, τὰς ἀποτελούσας οἱονεὶ τὴν βάσιν τῆς Αἰνειάδος του. Παρέκει εὑρέθη σπουδαῖον **columbarium**, τὸ τοῦ οἴκου τῶν Στατιλίων Ταύρων, μὲ πολλὰς ἐπιγραφὰς διευκρινιζούσας τὰ κατὰ τοὺς δούλους ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς οἴκοις.

Τὸ Ἠσκυλῖνον ὄρος δὲν ἦτο ἐκ τῶν διασημοτάτων τῆς Ῥώμης λόφων· μέχρι τῶν τελευταίων τῆς δημοκρατίας χρόνων ἦτο χῶρος ἔρημος καὶ ἀφωρισμένος εἰς θανάτωσιν τῶν καταδίκων, ὧν τὰ σώματα ἔμενον ἐκτεθειμένα εἰς βορὰν τῶν ὀρνέων, δι' ὃ καὶ δυσώνυμοι ἦσαν οἱ γῦπες τοῦ Ἠσκυλίνου. Τὰ δὲ περίχωρα τοῦ ὄρους ἐχρησίμευον εἰς ταφὴν τοῖς πένησιν. Ἐκεῖ, ἀναμέσον τῶν τάφων ἦσαν οἱ διαβόητοι puticuli, *βόθροι*, εἰς οὓς ἐρρίπτοντο τὰ σώματα τῶν μὴ δυναμένων νὰ ἔχωσι τάφον χωριστόν. Ὁ Αὔγουστος χάριν τῆς δημοσίας ὑγείας ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν συνήθειαν ταύτην, ὁ δὲ Μαικήνας ἀπεφάσισε

1 Τὰς ἀνευρεθείσας πλάκας τοῦ πίνακος τούτου ἐξέδωκεν ὁ Κ. Jordan ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ Forma urbis.

τότε νὰ κατοικίσῃ τὸ μέρος τοῦτο τῆς πόλεως καὶ δὴ ἐφύτευσε τοὺς γνωστοτάτους Maecenianos hortos, *τοὺς κήπους τοὺς Μαικηνιανοὺς* καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ἔκτισεν οἶκον πολυτελῆ [1]. Τόσον δὲ τὸ μέρος τοῦτο ἀποκατεστάθη ὑγιεινὸν καὶ εὐχερον, ὥςτε ὁσάκις ἐνόσει ὁ Αὔγουστος ἐδῶ ἤρχετο καὶ ἀνελάμβανεν. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων οὐδὲν τὸ παράδοξον ὅτι πολλοὶ τάφοι εὑρέθησαν νῦν ἀνασκαφέντος τοῦ Ἠσκυλίνου. Πανταχοῦ ἡ σκαπάνη προσέκρουεν εἰς ὀστᾶ καὶ εἰς τάφους. Καὶ εἰς μὲν τοὺς ἰδίως τάφους εὑρέθησαν καὶ ἐπιγραφαὶ καὶ ἄλλα τοῦ καθημερινοῦ βίου ἀντικείμενα, ἐμάθομεν δὲ καὶ τί κυρίως ἦσαν οἱ puticuli. Ἦσαν δῆλα δὴ δωμάτια σχήματος ὀρθογωνίου μέχρι τοῦ βράχου ἐσκαμμένα μὲ παχεῖς καὶ χονδροειδεῖς τοίχους. Ἔκειντο δὲ κατὰ σειράν, ἀλλὰ δὲν συνεκοινώνουν πρὸς ἄλληλα· ὅθεν δὲν ἠνοίγοντο εἰμὴ ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου μέρους, ἐκεῖθεν ἐρρίπτοντο μέσα τὰ πτώματα. Πολλοὶ τῶν βόθρων τούτων εὑρέθησαν πλήρεις ὀστέων καὶ τέφρας καὶ ἀκαθαρσίας.

Εἴπομεν ὅτι οἱ βόθροι οὗτοι ἦσαν ἐσκαμμένοι μέχρι τοῦ βράχου, ἀλλὰ παρετηρήθη ὅτι καὶ ὁ βράχος ἀκόμη ἐνιαχοῦ εἶνε ἐσκαμμένος. Ἐχρειάσθη λοιπὸν νέα πάλιν ἔρευνα νὰ γείνῃ. Ὄχι μόνον δὲ τὰ νέα ταῦτα ὀρύγματα, τὰ ἐν τῷ βράχῳ, εἶνε φυσικὰ παλαιότερα τῶν ὑπερκειμένων βόθρων, ἀλλὰ νομίζεται ὅτι εἶνε παλαιότερα καὶ αὐτοῦ τοῦ τείχους τοῦ Σερουΐου. Οἱ ὀρύξαντες λοιπὸν αὐτὰ ἔζων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν βασιλέων, ὀλίγον μετὰ τὴν κτίσιν τῆς Ῥώμης, πόσον δὲ σκοτεινὸν εἶνε τὸ μέρος τοῦτο τῆς τῶν Ῥωμαίων ἱστορίας καὶ πόσον ἀγαπητὴ πᾶσα εἴδησις δυναμένη ἔστω καὶ ἐπὶ μικρὸν νὰ διαλύσῃ τὸ πυκνὸν ἐκεῖνο σκότος, πάντες ἠξεύρουσι.

Παρὰ τοὺς νεκρικοὺς τούτους θαλάμους ἀνευρέθησαν καὶ ἀγγεῖα καὶ λύχνοι καὶ λείψανα ἄλλα κεραμείας, ἀπειροκάλου πάντα καὶ ἀρχαϊκῆς τεχνοτροπίας, καί, ὡς φαίνεται, τυρρηνικῆς. Οἱ δὲ τοῖχοι σύγκεινται ἐκ λίθων τετραγωνικῶν, ὅπως καὶ τὰ τείχη τῶν τυρρηνικῶν πόλεων. Νέα καὶ αὕτη καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων παρεχομένη ἀπόδειξις τῆς πρὸς τὴν Ῥώμην σχέσεως τῶν Τυρρηνῶν ἐν τοῖς παμπαλαίοις τούτοις χρόνοις καὶ ὄχι πολὺ συνάδουσα πρὸς ὅσα φαίνεται δογματίζων ὁ πολὺς Μομσένιος, δεχόμενος ὅτι μόνον οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπέδρασαν ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων, ὡς πρὸς τὰ τοιαῦτα τοὐλάχιστον.

Ἐπὶ τῆς τοιαύτης λοιπὸν διπλῆς νεκροπόλεως ἐφύτευσε τοὺς κήπους καὶ ᾠκοδόμησε τὸν οἶκόν του ὁ Μαικήνας, συγκαλύψας μὲ φυτικὴν γῆν καὶ ἄλλας οὐσίας τὰ μνήματα, ἃς ἀλλαχόθεν ἐνθάδε συνεφόρησε. Περιέβαλε δὲ τὸν μεγαλοπρεπῆ του οἶκον μὲ θέρμας καὶ στάδια καὶ ἐξέδρας καὶ στοὰς καὶ μνημεῖα καὶ τεχνουργήματα παντοῖα, πολυτελῆ καὶ καλλιμάρμαρα. Καὶ ἰδοὺ ὁ νεκρικὸς καὶ πένθιμος Ἠσκυλῖνος μετεμορφώθη εἰς μέγαρον μεγαλοπρεπὲς καὶ θαυμαστόν, καὶ πνεῦμα ζωῆς καὶ πολιτισμοῦ ἔπνευσεν ἐπὶ τοῦ οἰκτροῦ

[1] Ἂς ἴδῃ ὁ βουλόμενος τοῦ Οὐάρρωνος de ling. lat. 5,25· καὶ ἂς πρβλ. τοῦ Ὁρατ. Σατ. 1, 8, 10.

καὶ μονήρους χώρου τῶν τάφων καὶ τῶν βόθρων καὶ τῶν γυπῶν. Καὶ παρῆλθον πάλιν οἱ χρόνοι καὶ ἀντιπαρῆλθεν ὁ ῥωμαϊκὸς πολιτισμὸς καὶ νέα πάλιν φάσις πραγμάτων ἐπεκάθησεν ἐπὶ τοῦ Ἠσκυλίνου, καὶ οὐδὲ κῆποι πλέον οὐδὲ μέγαρον, ἀλλὰ μόνον τοῦ Μαικήνα τὸ ὄνομα διεσώθη ἀπὸ τοῦ ναυαγίου τῶν αἰώνων, τῶν δὲ φθαρτῶν οὐδὲ ἴχνος, μέχρι τοῦ μαρτίου μηνὸς τοῦ ἔτους 1874, ὁπότε ἐγένετο ἡ σπουδαιοτάτη τῶν ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου γενομένων ἀρχαιολογικῶν ἀποκαλύψεων.

Α'

Κατὰ τὸν μάρτιον, ὡς εἴπομεν, μῆνα, ἐν ᾧ οἱ ἐργάται ἔσκαπτον τὴν γῆν ἵνα θεμελιώσωσιν οἰκίαν ἀπήντησαν τὸ ἄκρον τοίχου παλαιοῦ, κυρτογράμμου οἰκοδομίας, ἐφ' οὗ διεκρίνοντο ἔτι ἴχνη γραφῶν. Μετὰ προσοχῆς ἀπεχωρίσθησαν πάντοθεν τὰ χώματα καὶ ἀνεγνωρίσθη ὅτι ὁ τοῖχος ἀνῆκεν εἰς μεγάλην αἴθουσαν καλῶς διατηρηθεῖσαν, 24 μέτρων μήκους καὶ 10 πλάτους[1]. Φαίνεται ὅτι ἡ αἴθουσα αὕτη θὰ ἦτο μετὰ πλείστης μεγαλοπρεπείας κεκοσμημένη· τὸ δάπεδον σώζει ἴχνη προφανῆ καλῆς μαρμαροστρώσεως, ὁ δὲ θόλος ἐπερείδετο ἐπὶ κομψῆς κορωνίδος ἐξ ἀλαβαστίτου (stuc). Οἱ ἐσωτερικοὶ τοῖχοι ἔσωζον ἀκόμη, ὅτε ἀπεκαλύφθησαν, τὸ λαμπρὸν ἐρυθρὸν χρῶμά των, ζωηρὸν καὶ εἰλικρινές, τέρπον τὸν ὀφθαλμόν. Εἰς τὰ δύο ἄκρα, περὶ τὴν κορωνίδα, δῆλα δὴ ἄνω καὶ κάτω παρὰ τὸ δάπεδον, περιέθεον τοὺς τοίχους οἱονεὶ περιχειλοῦντα αὐτοὺς δύο διαζώματα μαῦρον ἔχοντα τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ χεῖρες δεδοκιμασμέναι ἔχουσι γράψει γραφὰς παντοίας, σοβαρὰς ἢ ἀστείας, μυθολογικάς, τοπεῖα κλ. ὧν τῶν πλείστων σώζεται τὸ ἀνθηρὸν τοῦ χρωματισμοῦ. Κατὰ μῆκος τῶν τοίχων εἶνε ἐνιαχοῦ διατεθειμέναι μεγάλαι κόγχαι παρεμφερεῖς πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν τυφλὰ λεγόμενα παράθυρα, ἃς καλύπτουσι κάλλισται πάλιν γραφαί. Ἀπὸ τοῦ κυανοῦ ἐδάφους, ὁμοίου πρὸς οὐρανόν, ἀποσπῶνται ἄνθη καὶ δένδρα καὶ φυτὰ καὶ φυλλώματα, ἐφ' ὧν ἄλλα μὲν πτηνὰ ἐπικάθηνται, ἄλλα δὲ πετῶσιν εἰς τὸν ἀέρα, ζωηρότερον καὶ φυσικώτερον καθιστῶντα τὸ ὅλον τοπεῖον. Πάντα δὲ ταῦτα τὰ ζωγραφήματα δεικνύουσι χεῖρα πολὺ μᾶλλον τεχνικὴν τῆς τῶν ζωγράφων τῆς Πομπηΐας. Εἶνε δὲ βέβαια φυσικὸν τὸ πρᾶγμα. Ὁ Πλίνιος διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἀκριβῶς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου ἔζη ζωγράφος τις καλούμενος Λούδιος, ὅστις πρῶτος ἐγένετο γνωστὸς ὡς *τοιχογράφος*. Δὲν εἶνε παράξενον νὰ εἰργάσθη οὗτος διὰ τὸν Μαικήναν καὶ τούτου ἔργα νὰ ἦνε αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι τοιχογραφίαι.

Καὶ ὅμως ἡ λαμπρὰ αὕτη αἴθουσα εἶνε σχεδὸν ὑπόγεως· τέσσαρα μόνον μέτρα ὑψοῦται ὑπὲρ τὴν γῆν, δέκα δὲ μέτρα εἶνε βεβυθισμένη εἰς αὐτήν.

1 Καὶ περὶ ταύτης τῆς αἰθούσης καὶ καθόλου περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Ἠσκυλίνου ἰδὲ τὰς σπουδαιοτάτας ἐκθέσεις τοῦ κ. Lanciani ἐν τῷ Bulletino della commissione archeologica municipale, μετὰ πινάκων, γραφῶν κλ. ἐξ ὧν ἐρανίσθη κατὰ τὸ πλεῖστον τὰς πληροφορίας, ἃς δίδει ὁ κ. G. Boissier.

Ἐφωτίζετο ἀπὸ τοῦ θόλου, πλεῖστα δὲ ὑαλίνων πινάκων θραύσματα ἀνευρεθέντα μαρτυροῦσιν ὅτι εὐρὺ ὑάλωμα θὰ ὑπῆρχε, δι' οὗ θὰ εἰσέδυε τὸ φῶς. Εἰς τί ἐχρησίμευεν ἡ αἴθουσα αὕτη; Ἡ διάθεσις καὶ διακόσμησις αὐτῆς καὶ αὐτὴ ἡ σχεδὸν ὑπὸ τὴν γῆν θέσις της θὰ μᾶς βοηθήσῃ εἰς τὸ νὰ τὸ μαντεύσωμεν. Ἡ αἴθουσα ἔχει, ὡς ὑπεδείξαμεν, σχῆμα ἐπίμηκες μᾶλλον καὶ ὀρθογώνιον· εἰς τὴν μίαν αὐτῆς ἄκραν ἐν τῷ μέσῳ ἀκριβῶς τοῦ τοίχου σώζονται ἴχνη προφανῆ ὡς ἂν βήματος. Τί λοιπὸν ἄλλο θὰ ἦτο ἂν μὴ auditorium, *ἀκροατήριον*, αἴθουσα δῆλα δὴ ἐν ᾗ ἐγίνοντο *ἀκροάματα* διαφόρων συγγραμμάτων ἢ ποιημάτων, ἅτινα αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἢ ὁ συγγραφεὺς ἀνεγίνωσκεν, *ἐπίδειξιν* τρόπον τινὰ *ποιούμενος* εἰς τοὺς συνηθροισμένους φίλους; *. Ἐκεῖ λοιπὸν συνήρχοντο οἱ λόγιοι οἱ περὶ τὸν Μαικήναν, ἐκείνη ἦτο ἡ ἕδρα ἡ celsa sedes, ἐφ' ἧς «καλοκτενισμένος, ἐστολισμένος, μὲ κατάλευκον τήβεννον, μὲ λαμπρὰ δακτυλίδια εἰς τοὺς δακτύλους», ἐκάθητο ὑψηλὰ ὁ ῥήτωρ κατὰ τὸν Πέρσιον (sat. 1,15 κἑ), ἱκανῶς διακωμῳδοῦντα καὶ σατυρίζοντα ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ σατύρᾳ τὰς τοιαύτας ἐπιδείξεις, περὶ ὧν καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς παλαιοὶ οὐκ ὀλίγα ἀναφέρουσι **. Περὶ τὸ βῆμα, ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου, διετίθεντο πέριξ ἕδραι ἀναπαυτικαὶ διὰ τὰ ἔξοχα πρόσωπα, ἃ ἤθελον νὰ κολακεύσωσι. Ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ ἡμικυκλίου ἐκάθηντο οἱ κοινότεροι ἄνθρωποι, οἱ ἀσημότεροι φίλοι, οἱ πελάται, οἱ ὁπωσδήποτε ὑποχρεωμένοι, οἱ προσκαλούμενοι μόνον καὶ μόνον ἵνα ἀποτελέσωσιν ἀριθμὸν καὶ ἵνα κροτήσωσι τὰς χεῖρας. Οὕτω λοιπὸν ἐν ᾧ οἱ *μεγάλοι* οἱ καθήμενοι ἐμπρὸς διὰ ψιθυρισμοῦ μόνον ἢ κινήσεως τῆς κεφαλῆς ἐξεδήλουν τὸν θαυμασμὸν ἢ τὴν εὐχαρέσκειάν των, οἱ ἄλλοι, οἱ *μικρότεροι*, παταγωδῶς ἐθορύβουν καὶ παρενθύρσως ἐκρότουν καὶ ἐβόων ἵνα ἐκφράσωσι τὸν ἀκάθεκτον ἐνθουσιασμόν των. Καὶ νῦν ἀποδεχθέντες ἅπαξ ὅτι εἰς τοιαύτην χρῆσιν θὰ ἦτο ὡρισμένη ἡ μετ' αἰῶνας ἀνιδοῦσα τὸν ἥλιον αἴθουσα αὕτη, εὐκολώτερον θὰ κρίνωμεν καὶ περὶ τῆς ὑπὸ τὴν γῆν θέσεώς της. Τὰ τοιαῦτα δῆλα δὴ ἀκροάματα εἶχον πρὸ πάντων χώραν κατὰ τὰς διακοπὰς τῆς συγκλήτου καὶ τῶν δικαστηρίων, μηνὶ αὐγούστῳ, augusto recitante mense poetas, ἔπρεπε λοιπὸν ὁ τόπος, ἔνθα τόσοι ἄνθρωποι συνήρχοντο νὰ ἦνε δροσερὸς καὶ διὰ τοῦτο ὑπόγεως, διότι ἕκαστος δύναται νὰ κρίνῃ περὶ τοῦ τί εἶνε ὁ αὔγουστος μὴν ἐν Ῥώμῃ, ὅταν μάλιστα ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἡμέρας συνέρχωνται ἐπὶ τὸ αὐτὸ τριακόσιοι ἄνθρωποι καὶ πλέον! Ἀλλ' ἔπρεπε καὶ νὰ λησμονῶσιν οὗτοι ὅτι ἐν ὑπογέῳ εὑρίσκοντο· εἰς τοῦτο συνετέλουν αἱ ζωηρόταται τοιχογραφίαι καὶ ἡ κύκλῳ ἐζωγραφισμένη *πρασινάδα*. Ἂν τις εἰς τοῦτο προσθέσῃ καὶ τὴν νάρκωσιν ἐκείνην, εἰς ἣν σπουδαία καὶ παρατεταμένη ἐν καιρῷ θέρους ἀνάγνωσις ἐμβάλλει, ἡ γοητεία εἶνε πλήρης. Οἱ ἀκροαταὶ ἐνόμιζον

* Ἰδ. Κοϊντιλιανὸν 2,11,3. 10,1,36. ** Ἐκ τῶν Ῥωμαίων μόνον καταλέγομεν ἐνταῦθα τοὺς ἑξῆς· Ἰουβενάλ. σατ. 6,433, 7,82. 11,177. Πλίν. ἐπιστ. 1,15,2. 9,36,4. Πετρών. σατυρ. κεφ. 55 καὶ 59.

ὅτι ἔβλεπον διὰ τῶν παραθύρων τοὺς περικαλλήτους *κήπους* τοῦ Μαικήνα, δι' ὧν εἶχον διέλθει ἵνα φθάσωσιν εἰς τὸ *ἀκροατήριον*. Ἡ γοητεία τῆς αἰθούσης, τὸ ἄνετον τῶν παρακαθημένων, τὰ παντοειδῆ ῥητορικὰ κοσμήματα καὶ τεχνάσματα, τὰ χειροκροτήματα, τὸ ἠμίφως ἐκεῖνο, ἡ νάρκωσις, δὲν συνετέλουν ὀλίγον πρὸς ἄλλαις πολλαῖς αἰτίαις εἰς τὸ νὰ θαυμάζωνται ὑπὸ τῶν συγχρόνων μετριώτατα ἔργα καὶ ὡς αὐτόχρημα φιλολογικὰ ἀριστουργήματα νὰ νομίζωνται. Ἡ ἀποκάλυψις τῆς αἰθούσης τοῦ Μαικήνα, παρατηρεῖ λίαν ὀρθῶς ἐν τέλει ὁ κ. Boissier, δὲν εἶνε μόνον σπουδαία ὑπὸ ἔποψιν ἀρχαιολογικὴν, ἀλλὰ συντελεῖ πολὺ καὶ εἰς τὴν κατανόησιν καὶ κρίσιν τῆς τότε γραμματολογίας.

Εἰς ἓν ἑπόμενον ἄρθρον θὰ προσπαθήσωμεν νὰ μεταδώσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ *Παρνασσοῦ* καὶ τὰ περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ *φόρου*, τῆς περιβοήτου ἐκείνης *ἀγορᾶς*, ἣν προσφυῶς θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὀνομάσῃ καρδίαν τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας.

Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ο ΜΟΥΣΙΚΟΣ

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΤΟΥ ΕΝ ΙΣΠΑΝΙᾼ ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1833—1840)

Α'

Ἑπτὰ ὅλα ἔτη ἡ Ἱσπανία κατετρύχετο ὑπὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Ὁ δὸν Κάρλος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα πρὸς ἀλλήλους ἤριζον περὶ στέμματος, οἱ δὲ Ἱσπανοὶ διῃρημένοι εἰς δύω μερίδας ἐπότιζον διὰ τοῦ αἵματός των τὰς πεδιάδας τῆς πατρίδος των ὑποστηρίζοντες τὴν ἀδελφοκτόνον ταύτην πάλην.

Εἶχον ἕνα φίλον· γενναιοτέραν καρδίαν καὶ ὑψηλότερον πνεῦμα ποτέ μου δὲν ἐγνώρισα. Συνεσπουδάσαμεν ἐν τῷ αὐτῷ σχολείῳ, ἐκεῖ ἐγνωρίσθημεν, ἐκεῖ ἐμάθομεν νὰ ἀγαπώμεθα. Ἐξήλθομεν τοῦ σχολείου ὁμοῦ ἐμφορούμενοι τῶν αὐτῶν ἀμφότεροι ἰδεῶν, καὶ ἐνθουσιῶντες εὑρέθημεν ἐξαίφνης ἐνώπιον τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Λάτρεις τῆς ἐλευθερίας ὄντες δὲν ἠδυνάμεθα νὰ πράξωμεν ἄλλως πως ἢ μίαν καὶ μόνην νὰ λάβωμεν ἀπόφασιν, νὰ καταταχθῶμεν δῆλα δὴ εὐθὺς ὡς ἐθελονταὶ εἰς τὸν βασιλικὸν στρατὸν ἕτοιμοι νὰ περιφρονήσωμεν μυριάκις τὸν θάνατον χάριν τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου σκοποῦ τὸν ὁποῖον ἠγαπῶμεν τόσον. Ὁ Ῥαμὼν ἦτο πλειότερον ἐμοῦ ἐνθουσιώδης καὶ ἐλευθερόφρων. Ἐν τῇ μάχῃ, παρίστατο πάντοτε εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, καὶ πολλάκις διὰ τοῦ θάρρους καὶ τῆς φαιδρότητός του ἀνεῤῥίπισε τὸ θάῤῥος τῶν στρατιωτῶν μας, τοὺς ὁποίους εἶχε καταβάλει ὁ ἀδιάλειπτος καὶ ἀνηλεὴς καθ' ἡμῶν πόλεμος τοῦ δὸν Κάρλου. Ἡ τοιαύτη διαγωγὴ τοῦ Ῥαμὼν

έπείλκυσε κατ' ἀνάγκην τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ἀγάπην τῶν ἀνωτέρων του· καὶ οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν ἀμφέβαλλεν ὅτι τάχιστα ὁ σταυρὸς καὶ ὁ προβιβασμὸς ἔμελλε νὰ ἀνταμείψῃ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ἀφοσίωσίν του.

Δὲν ἐπέπρωτο ὅμως νὰ συμβῇ οὕτω. 'Αδικία γενομένη ἐν γνώσει πρὸς τὸν φίλον μου ὑπό τινος ἀξιωματικοῦ, καταπάτησις τῶν δικαιωμάτων ἐξ ἐκείνων αἵτινες καὶ τὸν μάλιστα ἀφοσιωμένον εἰς τὸ καθῆκον του ἄνθρωπον δύνανται νὰ ἀπελπίσωσι, τοιαύτην ἐνεποίησεν αἴσθησιν εἰς τὸν 'Ραμὼν ὥστε ἔγεινε σχεδὸν παράφρων. Καὶ ὁ τακτικὸς ἐκεῖνος στρατιώτης ἠναγκάθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν σημαίαν του· ὁ πιστὸς φίλος ἠναγκάσθη νὰ ἀφίσῃ διὰ παντὸς τὸν σύντροφόν του, τὸν ἀδελφόν του, ὁ ἄκρος ἐκεῖνος ἐλευθερόφρων ἠναγκάσθη νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ δὸν Κάρλου· ὁ στρατιώτης, ὁ δοῦλος τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ νόμου κατήντησε νὰ μὴ ἐπιθυμῇ ἄλλο τι ἢ πῶς νὰ ὑπερβῇ καὶ καταρρίψῃ τὰ πάντα καὶ νὰ ἐκδικηθῇ διὰ πάσης θυσίας. Μάτην προσεπάθησα διὰ παρακλήσεων νὰ τὸν ἀποτρέψω τῆς ὀλεθρίας ἀποφάσεως του. 'Αλλ' αἱ παρακλήσεις μου ὑπῆρξαν ἀνωφελεῖς καὶ ἐθραύσθησαν κατὰ τῆς σιδηρᾶς θελήσεως τοῦ 'Ραμὼν, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀποφασίσει νὰ ἀποβάλῃ τὸ κράνος τοῦ στρατιώτου καὶ νὰ φορέσῃ τὸν σκοῦφον τοῦ ἀντάρτου, καί τοι ἐβδελύσσετο τοὺς ἐπαναστάτας. 'Η νὺξ καθ' ἣν ὁ 'Ραμὼν ἔμελλε νὰ λιποτακτήσῃ ἦτο ψυχρὰ βροχερὰ καὶ ζοφερὰ καὶ ἡμεῖς ἤμεθα πλησίον τῆς Γουϊπουζκόας τρεῖς λεύγας μακρὰν τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου. Τὴν ἐπαύριον ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ μάχη, ἥτις ἕνεκα τῆς λύσσης τῶν διαμαχομένων προεμηνύετο μακρὰ καὶ αἱματηρά. Τὸ μεσονύκτιον ὁ 'Ραμὼν εἰσῆλθεν εἰς τὴν σκηνήν μου ἐν ᾧ ἐγὼ ἐκοιμώμην.

— Μανουὴλ, ἐψιθύρισεν εἰς τὸ οὖς μου.

— Αἴ; τίς εἶναι;

— 'Εγώ. Χαῖρε.

— Φεύγεις;

— Ναὶ, χαῖρε. Καὶ ἔσφιγξε τὴν χεῖρά μου.

— Ἄκουσε, ἐξηκολούθησεν, αὔριον εἶναι ἡμέρα μάχης ἥτις προμηνύεται λυσσώδης. Θὰ φονευθῶ βεβαίως, διότι δὲν θέλω νὰ ἐγκαταλείψω τὸ πεδίον τῆς μάχης χωρὶς νὰ ἐκδικήσω ἐντελῶς τὸν ἑαυτόν μου καὶ ἐλπίζω ὅτι θὰ εὕρω τὸν θάνατον ζητῶν τὴν ἐκδίκησιν. 'Αλλὰ σὺ, φίλε, μὴ ἐκτίθεσαι πολὺ, διότι ὡς βλέπεις ἡ δόξα δὲν εἶναι παρὰ καπνός....

— Καὶ ἡ ζωή;

— Ἆ! ἡ ζωή· εἶναι καλὸς οἶνος, καλοὶ φίλοι, εὔμορφοι νεάνιδες, ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ὑπάρχουν πλέον δι' ἐμέ....

— Πρὸς θεοῦ! τί θλιβεραὶ ἰδέαι! Ἄφες, θὰ ἴδῃς αὔριον ὅτι μετὰ τὴν μάχην θὰ εὑρεθῶμεν καὶ οἱ δύω ζῶντες.

— Εἴθε, ἂν καὶ δὲν τὸ πιστεύω! Τὰ πάντα ὅμως εἶναι δυνατά. Ἄς προσ-

διορίσωμεν λοιπὸν τόπον συναντήσεως διὰ νὰ ἀσπασθῶμεν ἀλλήλους ἂν ὁ Θεὸς μᾶς προστατεύσῃ.

— Μετὰ χαρᾶς. Ἀλλὰ ποῦ;

— Εἰς τὸ ἐρημοκκλήσιον τοῦ ἁγίου Νικολάου τὸ ὁποῖον ἀπέχει μίαν λεύγαν ἀπ' ἐδῶ· ἐκεῖ θὰ εὑρεθῶμεν τὴν μίαν μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Ἐάν τις ἐξ ἡμῶν δὲν ἔλθῃ ἐκεῖ, εἶνε σημεῖον ὅτι ἐφονεύθη, καὶ ὁ ἄλλος θὰ δεηθῇ ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς του. Σύμφωνοι;

— Σύμφωνοι.

— Καὶ τώρα χαῖρε!

— Χαῖρε!

Ἐρρίφθημεν εἰς τὰς ἀγκάλας ἀλλήλων καὶ ὁ Ῥαμὼν ἠφανίσθη εἰς τὸ σκότος τῆς νυκτός.

Β'

Ὡς ἐφοβούμεθα, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ὡς ἠλπίζομεν, οἱ καρλισταὶ μᾶς προσέβαλον τὴν ἐπαύριον. Ἡ μάχη ὑπῆρξεν ἐκ τῶν φονικωτάτων καὶ διήρκεσε δέκα ὅλας ὥρας. Ἅπαξ μόνον εἶδον τὸν Ῥαμών. Ἐκάλυπτε τὴν κεφαλήν του ὁ καρλικὸς σκοῦφος· ἦτο ὑπολοχαγὸς καὶ ἐπυροβόλει μανιωδῶς προηγούμενος τοῦ λόχου του. Ἀλλ' ἐγὼ ὅμως δὲν ὑπῆρξα εὐτυχὴς διότι οἱ ἐχθροὶ μὲ ᾐχμαλώτευσαν.

Γ'

Ἦτο μία μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ἡ ὥρα τῆς συνεντεύξεώς μου καὶ τοῦ Ῥαμών, καὶ ὅμως ἐγὼ ἤμην ἐν τῇ φιλακῇ μικροῦ τινος χωρίου, ὅπου οἱ καρλισταὶ εἶχον στήσει τὸ στρατηγεῖόν των. Ἐζήτησα νὰ ἴδω τὸν Ῥαμών, μοὶ εἶπον δὲ ὅτι ὁ Ῥαμὼν ἐπολέμησε γενναίως! Ὢ! εἶναι ἀνδρεῖος· ἀλλὰ μετὰ τὴν μάχην δὲν ἐφάνη πλέον εἰς τὸ στρατόπεδον.

Διῆλθον τρομερὰν νύκτα. Οἴμοι! ἔλεγον κατ' ἐμαυτόν, βεβαίως ὁ Ῥαμὼν θὰ ἐφονεύθη. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐγὼ ἤλπιζον ἔτι· διότι ὅτε ἡ μάχη ἔπαυσεν ἡ νὺξ εἶχε προχωρήσει, ὥστε ὁ Ῥαμὼν θὰ ἔδραμεν ἴσως εἰς τὸ ἐρημοκκλήσιον τοῦ ἁγίου Νικολάου, καὶ θὰ διῆλθε φοβερὰν καὶ ἐκεῖνος νύκτα, ἀκροώμενος ἐν τῷ σκότει καὶ τῇ σιωπῇ, φρίττων εἰς τὸν ἐλάχιστον θόρυβον, βλέπων παρερχομένας τὰς ὥρας καὶ νομίζων κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ὅτι μὲ βλέπει ἐρχόμενον. Ἔπειτα ἐξημέρωσεν· ἀλλ' οὐδεμία πλέον ὑπῆρχεν ἐλπίς. Ὁ Ῥαμὼν μὲ ἐνόμισε νεκρόν. Καὶ πράγματι, ἡ ζωὴ δι' ἐμὲ ἦτο πλέον ζήτημα ὡρῶν τινων. Διότι οἱ καρλισταὶ δὲν χαρίζονται εἰς τοὺς αἰχμαλώτους των. Θὰ μὲ τουφεκίσωσιν αὔριον, καὶ ὁ Ῥαμὼν θὰ νομίζῃ ὅτι ἀπέθανα χθές. Αὔριον! ἀλλ' αὔριον θὰ ἐπανέλθῃ ὁ Ῥαμών, καὶ θὰ μ' εὕρῃ μὲν ζῶντα, ἀλλὰ θὰ μὲ χάσῃ καὶ δευτέραν φοράν . . . . Ἀλλ' ἐὰν ὁ Ῥαμὼν ἐφονεύθη ὡς οὗτοι νομίζουν! Ὢ! τότε θὰ τὸν ἐπανίδω ἐκεῖ ἐπάνω . . . Θεέ μου, ἀπάλλαξόν με τῆς ἀγωνίας ταύτης!

Ἐν ᾧ ἡμην ἕρμαιον τῶν θλιβερῶν τούτων σκέψεων ἐξημέρωσεν· ἠκούσθη δ' αἴφνης θόρυβος εἰς τὴν θύραν μου.

— Ῥαμών;... ἀνέκραξα ἐν τῷ παραλογισμῷ μου μετὰ φόβου ἅμα καὶ ἐλπίδος...

Ἀλλὰ δὲν ἦτο ὁ Ῥαμών, ἦτο ἱερεύς· ὅλοι οἱ συντροφοί μου ἐκοιμῶντο.

— Εἰς θάνατον; ἠρώτησα τὸν εἰσερχόμενον ἱερέα.

— Ναί, ἀπήντησεν ἡσύχως.

— Τώρα εὐθύς;

— Ὄχι. Ἐντὸς τριῶν ὡρῶν. Τέκνον μου, προσήλωσε τὸν νοῦν σου εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἔλα νὰ προσευχηθῶμεν.

Δ'

Ὁ ἄνθρωπος μέλλων νὰ ἀποθάνῃ προσηλοῦται εἰς ἰδέαν τινὰ ὅπως ὁ πίπτων ἐντὸς βαράθρου κρατεῖται ἀπὸ κλάδου τὸν ὁποῖον ἀπήντησεν ἐν τῇ πτώσει του.

Τοῦτο συνέβη καὶ εἰς ἐμέ, εἶδος πυρετοῦ ἢ μανίας μὲ κατέλαβε· καὶ ἡ σκέψις ἐὰν ὁ Ῥαμὼν ἀπέθανεν ἢ ζῇ, ἂν μὲ περιμένῃ ἀκόμη εἰς τὴν συνέντευξιν ἢ εἰς τὸν οὐρανόν, ἐκυρίευσε καθ' ὁλοκληρίαν τὸ πνεῦμά μου καὶ μὲ ἔρριψεν εἰς εἶδός τι ἠλιθιότητος καὶ ἀβεβαιότητος, ὥστε δὲν ᾐσθανόμην τί συνέβαινε περὶ ἐμέ.

Ἠσθάνθην μόνον ὡς ἐν ὀνείρῳ ὅτι μ' ἐξέδυσαν τὴν λαμπρὰν στρατιωτικὴν στολήν μου, καὶ ὅτι ἀντ' αὐτῆς ἐκάλυψαν τὸ σῶμά μου δι' ἀσχήμου τινὸς καπότας καὶ σκούφου καὶ οὕτω μετημφιεσμένος ἐπορευόμην πρὸς τὸν θάνατον μετὰ τῶν εἴκοσι συντρόφων μου. Ἕνα μουσικὸν μόνον δὲν κατεδίκασαν εἰς θάνατον. Οἱ καρλισταὶ ἐχάριζον τὴν ζωὴν εἰς τοὺς μουσικούς, διότι δὲν εἶχον τίποτε νά τους φοβηθῶσιν ἀφ' οὗ ἐν τοῖς πολέμοις τὸ κύριον ἔργον των δὲν εἶνε νὰ φονεύωσι, καὶ διότι εἶχον ἀνάγκην νὰ σχηματίσωσι τὰς μουσικὰς τῶν συνταγμάτων των.

Μᾶς παρέταξαν εἰς γραμμήν. Ἐγὼ εἶχον τὸν δέκατον ἀριθμόν, ὥστε θὰ ἀπέθνησκον δέκατος. Ἐνεθυμήθην τότε τὴν δυστυχῆ μητέρα μου καὶ τὴν μνηστήν μου, τὴν λατρευτήν μου μνηστήν. Ἡ θανάτωσις τῶν αἰχμαλώτων ἤρχησεν. Αἱ ἐκπυρσοκροτήσεις μὲ κατέστησαν ἐντελῶς ἐκτὸς ἐμαυτοῦ. Ἔχασα τὸν νοῦν μου. Εἶχον δεδεμένους τοὺς ὀφθαλμούς, ὥστε δὲν ἠδυνάμην νὰ βλέπω θνήσκοντας τοὺς συντρόφους μου· ἀλλ' ἤκουον τὰς γοερὰς κραυγὰς τὰς ὁποίας ἐξέβαλλον πίπτοντες, ἀναμεμιγμένας μὲ τοὺς ζωηροὺς καὶ τακτικοὺς πυροβολισμοὺς καὶ τὰ λακωνικὰ προστάγματα τῶν ἀξιωματικῶν.

Ἠθέλησα νὰ μετρήσω τὰς ἐκπυρσοκροτήσεις διὰ νὰ εἰξεύρω μίαν στιγμὴν πρὶν ἀποθάνω ὅτι ἡ σειρά μου ἔφθασεν. Ἐμέτρησα τέσσαρας, ἀλλὰ τὸ αἷμα συνέρρευσεν εἰς τοὺς μήνιγγας, ἐσκοτίσθην, καὶ δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακολου-

θήσω. Ἆ! τί πυροβολισμοὶ ἦσαν ἐκεῖνοι! μοὶ φαίνεται ὅτι αὐτὴν τὴν στιγμὴν τοὺς ἀκούω ἀκόμη! Πρὸς στιγμὴν τοὺς ἐνόμιζον δέκα λεύγας μακράν· εὐθὺς ἔπειτα παραδοξότεροι καὶ πυκνότεροι ἀντήχουν εἰς τὰ ὦτά μου.

Ἡ θανάτωσις ἐξηκολούθει.

— Εἶναι ἡ σειρά μου διενοήθην.

Ἡ ἐκπυρσοκρότησις ἀντήχει καὶ ὅμως ἐγὼ ἤμην ζωντανός.

— Ἆ! τώρα εἶναι.

Ἀλλ' αἴφνης ἤκουσα ἐκφωνούμενον τὸ ὄνομά μου. Δύο δὲ χεῖρες μ' ἔλαβον ἀπὸ τῶν ὤμων, καὶ μὲ ὤθουν. Ἔπεσα κατὰ γῆς.

Μοὶ ἐφάνη ὅτι ὁ νοῦς μου μ' ἐγκατέλιπε καὶ ὅτι ἀπέθανα τουφεκισθείς.

Ε'

Ἔπειτα ὠνειρεύθην ὅτι ἤμην ἐξηπλωμένος ἐπὶ στρατιωτικῆς κλίνης ἐν τῇ φυλακῇ.

Δὲν ἔβλεπον, τὸ σκότος ἦτο πυκνότατον, ὥστε ἐνόμισα ὅτι οἱ ὀφθαλμο μου εἶνε εἰσέτι δεδεμένοι. Φέρω τὴν χεῖρα νὰ ἀποσπάσω τὸν ἐπίδεσμον, ἀλλ' ἡ χείρ μου ψαύει τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀκαλύπτους καὶ ἀνοικτούς. Ἡ φυλακὴ λοιπὸν ἦτο σκοτεινή. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἤκουσα μακρὰν ὡρολόγιον σημαῖνον δύω.

— Δύω, εἶπον κατ' ἐμαυτόν, εἶναι νὺξ ἀλλὰ ποίας ἡμέρας;

Αἴφνης, σκιά, ἥτις διεκρίνετο μαύρη ἐν τῷ σκότει τῆς φυλακῆς, ἔκλινε πρός με. Ἦτο ἄνθρωπος. Ἀλλ' οἱ ἄλλοι εἴκοσι συντροφοί μου ποῦ ἦσαν; Βεβαίως ἐθανατώθησαν, διότι καὶ μὲν δὲν τοὺς εἶδον, ἀλλ' ὅμως τοὺς ἤκουσα φονευομένους πλησίον μου. Ἀλλ' ἐγὼ πῶς δὲν ἐθανατώθην, πῶς εὑρέθην ἐν τῷ σκότει; Τί ἆρά γε συνέβη; Τὰ χείλη μου ἐψέλισαν μηχανικῶς ὄνομα, τὸ ὄνομα ἐκείνου οὗ ἡ ἀνάμνησις δὲν μὲ ἐγκατέλιπεν ἀφ' ὅτου τὸν ἔχασα.

— Ῥαμών! ἐψέλισα.

— Τί θέλεις; μοὶ ἀπεκρίθη φωνή τις πλησίον μου.

— Θεέ μου! ἀνέκραξα περίφοβος ὡς ἂν εὑρισκόμην ἀπέναντι φαντάσματος.

— Τί εἶναι; εἶπεν ἡ αὐτὴ φωνή.

— Ῥαμών, ζῇς;

— Ναί.

— Ἀλλὰ ποῦ εὑρίσκομαι; Εἴμεθα εἰς τὸ ἐρημοκκλήσιον τοῦ ἁγ. Νικολάου; δὲν εἶμαι ἐν τῇ φυλακῇ; λοιπὸν ὅλα ἐκεῖνα ἦσαν τρομερὸν ὄνειρον;

— Ὄχι, Μανουήλ. Δὲν ἦσαν ὄνειρον. Ἄκουσον.

ς'

«Χθὲς ἐφόνευσα τὸν συνταγματάρχην μου ἐν τῇ μάχῃ! Ἐξεδικήθην! Ἀλλ'

ἡ μανία μὲ ἐτύφλωσεν! Ἤμην ὡς παράφρων. Ἐκτύπων πρὸς ὅλα τὰ μέρη χωρὶς νὰ γνωρίζω ποῦ ἐφέροντο τὰ κτυπήματά μου, καὶ μόνον ἐσταμάτησα ὅτε ἡ νὺξ μᾶς ἠνάγκασε νὰ πολεμῶμεν ὀπισθοχωροῦντες. Ἤμην κατάκοπος ὅτε ἡ σελήνη ἀνέτειλε, καὶ ἐπέστρεψα εἰς τὸ στρατόπεδον σκυθρωπὸς καὶ ἀναίσθητος, χωρὶς νὰ σκέπτωμαι τίποτε χωρὶς νὰ ἀποκρίνωμαι εἰς τὰ θερμὰ συγχαριτήρια τῶν νέων μου συστρατιωτῶν. Αἴφνης σὲ ἐνθυμήθην, ἐνθυμήθην τὴν συνέντευξίν μας καὶ διηυθύνθην πρὸς τὸ ἐρημοκκλήσιον τοῦ ἁγ. Νικολάου ἀπόφασιν ἔχων νὰ σὲ περιμένω ἐκεῖ. Ἦτο δεκάτη ἑσπερινὴ ὥρα, τῆς δὲ συνεντεύξεώς μας ὥραν εἴχομεν ὁρίσει τὴν πρώτην μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Ἀλλὰ τὴν προηγουμένην νύκτα δὲν ἐκοιμήθην, ὅλην δὲ τὴν ἡμέραν δὲν ἐκάθησα, ὥστε εὐκόλως μὲ κατέβαλεν ὁ κόπος καὶ ἀπεκοιμήθην. Αἴφνης ἐσήμανεν ἡ πρώτη μετὰ τὸ μεσονύκτιον καὶ ἐξύπνησα ἔντρομος διότι εἶχον ἰδεῖ ὅτι ἐφονεύθης. Περιέστρεψα τρέμων τὸ βλέμμα μου ἀλλὰ δὲν εἶδον τίποτε, τίποτε παρὰ μόνον σκότος καὶ ἐρημίαν. Ἂς περιμένω ἀκόμη ὀλίγον, εἶπον, ἕως ὅτου ἔλθῃ. Ἀλλὰ ἐσήμαναν αἱ δύω, ἐσήμαναν ἔπειτα αἱ τρεῖς, ἔπειτα αἱ τέσσαρες καὶ σὺ δὲν ἐφαίνεσο. Ἀδύνατον εἶναι νὰ περιγράψω τὴν ἀγωνίαν μου. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι εἶχες φονευθῇ καὶ ἡ ἰδέα αὕτη μὲ ἔφερεν εἰς ἀπελπισίαν. Μετ' ὀλίγον ἔγεινεν ἡμέρα. Μὲ καρδίαν περίλυπον ἀφῆκα τὸ ἐρημοκκλήσιον καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἔφθασα δὲ καθ' ἣν στιγμὴν ἀνέτελλεν ὁ ἥλιος. Ὅλοι ἔσπευσαν πέριξ μου, μὲ συνεχαίροντο, μὲ ἐπῄνουν. Ἀλλὰ παρετήρησα ταραχήν τινα ἐν τῷ στρατοπέδῳ καὶ ἐρωτήσας ἔμαθον παρά τινος ἀξιωματικοῦ ὅτι πρόκειται νὰ τουφεκίσωσιν εἴκοσι καὶ ἕνα αἰχμαλώτους. Ἀπαίσιον προαίσθημα μὲ κατέλαβε καὶ ἀνεφώνησα «μήπως εἶναι μεταξὺ αὐτῶν;». Καὶ χωρὶς νὰ χρονοτριβῶ τρέχω εἰς τὸν τόπον τῆς θανατώσεως. Εἶχον ἤδη ἀρχήσει. Παρατηρῶ ἀλλὰ δὲν βλέπω τίποτε. Ὁ φόβος μὲ ἐτύφλονε καὶ μὲ ἐπίεζε. Τέλος, σὲ διέκρινα.... Μετὰ δύω θύματα ἦτο ἡ σειρά σου. Τί νὰ κάμω; Νὰ ζητήσω γονυκλινὴς τὴν χάριν σου, δὲν ἔπρεπεν οὔτε κἂν νὰ τὸ σκεφθῶ· εἴξευρα ὅτι ὁ στρατηγὸς ἦτο ἄκαμπτος. Παρεφρόνησα σχεδὸν καὶ χωρὶς νὰ αἰσθάνωμαι τί κάμνω, τρέχω πρός σε σὲ θλίβω εἰς τὰς ἀγκάλας μου καὶ διὰ φωνῆς βραγχνῆς καὶ ἀσθμαίνων κράζω.

— Ὢ! μὴ τοῦτον, στρατηγέ μου, μὴ τοῦτον!...

Ὁ στρατηγὸς ὅστις ἐγνώριζε τὰ τῆς προτεραίας κατορθώματά μου ἔστρεψε πρός με τὴν κεφαλὴν καὶ μὲ ἠρώτησε ψυχρῶς:

— Ἅ! εἶναι μουσικός;

Ἡ ἐρώτησις αὕτη μὲ ἐφώτισεν αἰφνιδίως.

— Μουσικός, ἐφώνησα, ναί, ναί, στρατηγέ μου, μουσικὸς εἶναι.

— Ἔχετε ἀνάγκην μουσικοῦ; ἠρώτησεν ὁ στρατηγὸς στρεφόμενος πρὸς τὸν ὅμιλον τῶν παρευρισκομένων ἀξιωματικῶν.

Πέντε λεπτά, πέντε αἰῶνες παρῆλθον.

— Μάλιστα, στρατηγέ, μοὶ λείπει εἷς ὀξύαυλος, ἀπήντησεν ὁ ἀρχιμουσικός.

Ὁ στρατηγὸς ἐστράφη πρὸς ἐμὲ, ὡς ἐὰν ἤθελε νὰ με ἐρωτήσῃ ἐὰν ὁ μουσικὸς, ὃν ἐπρόκειτο νὰ σώσωμεν εἶχευρε νὰ παίζῃ ὀξύαυλον.

— Μάλιστα, ἐφώνησα ἀσθμαίνων καὶ μὴ σκεπτόμενος τί ἔλεγον! Ἴσα ἴσα παίζει ὀξύαυλον.

— Ἐξαγάγετε τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον ἐκ τῆς γραμμῆς καὶ ἐξακολουθήσατε τὴν θανάτωσιν, διέταξεν ὁ στρατηγὸς μετὰ τῆς αὐτῆς ἀδιαφορίας.

Ἦσο κατὰ γῆς ἀναίσθητος. Σὲ ἥρπασα εἰς τὰς ἀγκάλας μου καὶ σὲ μετέφερον ἐδῶ.»

Ζ'

Καθ' ὅσον ἐλάλει ὁ Ῥαμὼν ἐγὼ ᾐσθανόμην ὅτι ἀναζῶ. Ὅτε δ' ἐτελείωσεν, ἠγέρθην καὶ ἅμα μὲν κλαίων ἅμα δὲ γελῶν ἐπήδησα εἰς τὸν τράχηλόν του καὶ θλίβων αὐτὸν εἰς τὰς ἀγκάλας μου ἀνέκραξα.

— Ῥαμὼν, σοὶ ὀφείλω τὴν ζωήν.

— Μὴ σπεύδῃς, δύσμοιρε, εἶπε μελαγχολικῶς!

— Τί ἐννοεῖς, ἀνέκραξα;

— Τὸ ὄργανον τοῦ ὁποίου ἐπέταξα κατὰ τύχην τὸ ὄνομα ἠξεύρεις νὰ τὸ παίζῃς;

— Ὄχι.

— Βλέπεις λοιπόν! Καὶ ἔκλινε τὴν κεφαλήν.

Τὰς λέξεις ταύτας ἀκούσας ᾐσθάνθην φρικίασιν ἥτις ἐπάγωσεν ὅλον τὸ σῶμά μου.

— Γνωρίζεις τὰ μουσικὰ σημεῖα τοὐλάχιστον;

— Ὄχι, εἶπον ἐγώ.

— Βλέπεις ὅτι δὲν ὑπάρχει ὑπεκφυγή· θὰ σὲ τουφεκίσουν καὶ ἐμὲ ἐπίσης, διότι ἠθέλησα νὰ σὲ σώσω, θὰ μὲ τουφεκίσουν ὡς ἔνοχον προδοσίας καὶ ἀπάτης. Μετὰ δέκα πέντε ἡμέρας θὰ σχηματισθῇ ἡ μουσικὴ τοῦ συντάγματος εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ λάβῃς μέρος, μετὰ δέκα πέντε ἡμέρας λοιπὸν θὰ ἀποθάνωμεν.

— Δέκα πέντε ἡμέρας!

— Τίποτε περισσότερον, τίποτε ὀλιγώτερον. Καὶ ἐπειδὴ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ διαστήματος δὲν θὰ μάθῃς νὰ παίζῃς ὀξύαυλον, ὁ Θεὸς δὲν θὰ κάμῃ αὐτὸ τὸ θαῦμα, καὶ θὰ μᾶς τουφεκίσουν καὶ τοὺς δύω.

—Νὰ σὲ τουφεκίσουν, ἐφώνησα, νὰ σὲ τουφεκίσουν, σὲ νὰ τουφεκίσουν! Καὶ ἐξ αἰτίας μου, ἐξ αἰτίας ἐμοῦ ὅστις σοὶ ὀφείλω τὴν ζωὴν, καὶ διὰ τὸν ὁποῖον θὰ ἐθυσίαζες τὴν ἰδικήν σου! Ἄ! ὁ Θεὸς δὲν τὸ θέλει! Θὰ ἐπιχειρήσω τὰ ἀδύνατα καὶ ὁ Θεὸς θὰ μὲ βοηθήσῃ!

Ὁ Ῥαμὼν ἐκίνησε τὴν κεφαλήν.

Τοὐλάχιστον θὰ ἔχωμεν τὴν παρηγορίαν νὰ συναποθάνωμεν, εἶπε μειδιῶν θλιβερῶς.

H'

Τί νὰ σᾶς εἴπω; Ἐντὸς δέκα πέντε ἡμερῶν, ὦ τῆς θαυμασίας δυνάμεως τῆς θελήσεως, ἐντὸς δέκα πέντε ἡμερῶν καὶ νυκτῶν, διότι ἐπὶ ἥμισυ μῆνα οὐδὲ ἐπὶ ὥραν ἐκοιμήθην ἢ ἀνεπαύθην, δὲν εἰξεύρω πῶς ἔγεινε τὸ θαῦμα τοῦτο· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἔμαθα νὰ παίζω ὀξύαυλον.

Τί ἡμέρας διήλθομεν! Ὁ Ῥαμὼν καὶ ἐγὼ ἐξηρχόμεθα τοῦ στρατοπέδου, καὶ διηρχόμεθα τὴν ἡμέραν μεθ' ἑνὸς φίλου του, ὅστις ἤρχετο κρυφίως ἐκ τῆς πλησίον πόλεως καὶ μοὶ παρέδιδε μαθήματα ὀξυαύλου.

Νὰ δραπετεύσωμεν ἦτο ἀδύνατον· ἤμην αἰχμάλωτος καὶ μὲ ἐπετήρουν αὐστηρῶς. Καὶ ὁ Ῥαμὼν δὲν ἠθέλησε νὰ φύγῃ ἄνευ ἐμοῦ. Ἐγὼ δὲ οὔτε ἐλάλουν, οὔτε ἐσκεπτόμην, οὔτε ἔζων πλέον.

Ἤμην παράφρων, καὶ ἡ παραφροσύνη μου ἦτο ἡ μουσική, ὁ ὀξύαυλος.

Ἠθέλησα νὰ μάθω, καὶ ἔμαθα.

Ἔσωσα τὴν ζωήν μου· ἀλλ' ἡ παραφροσύνη ἔμεινεν. Ἡ μονομερὴς ἐκείνη σκέψις, ἡ ἀποκλειστικὴ ἐκείνη τάσις πρὸς ἓν μόνον καὶ τὸ αὐτὸ πάντοτε σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον συνεκέντρωσα ὅλας τὰς ἰδέας μου καὶ ὅλον τὸν νοῦν μου καὶ τὸ ὁποῖον μὲ κατεκούραζε, μὲ κατέβαλε καί μ' ἐπῆρε τὸν νοῦν μου. Ἤμην παράφρων.

Ὁ Ῥαμὼν δὲν μὲ ἐγκατέλιπεν. Ἀπῆλθε μετ' ἐμοῦ εἰς Γαλλίαν νά με θεραπεύσῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν Γαλλίᾳ ἡ παραφροσύνη μου δὲν ἔπαυσε. Ἔπαιζον ὀξύαυλον· ἔπαιζον πάντοτε, παντοῦ. Δὲν ἄφινα ποτὲ τὸν σύντροφόν μου.

Ἔζησα οὕτω δύω ὅλα ἔτη. Αἴφνης, ὁ Ῥαμὼν τὸν ὁποῖον τόσον ἠγάπων, τὸν ὁποῖον ἠγάπων πλέον ἢ ἀδελφόν, πλέον ἢ ὅλον τὸν κόσμον, ὁ Ῥαμών μου ἀπέθανεν.

Τὴν στιγμὴν καθ' ἣν εἶδον ἐνώπιόν μου νεκρὸν τὸν Ῥαμών, εὐθὺς ἡ θέα τοῦ πτώματός του ἀπεδίωξε τὴν παραφροσύνην μου καὶ μοὶ ἀπέδωκε τὸν νοῦν μου τὸ λογικόν μου. Δὲν ἤμην πλέον παράφρων.

Ἡμέραν τινὰ ἐπῆρα τὸν ὀξύαυλόν μου νὰ παίξω. Ἀλλὰ δὲν εἴξευρον πλέον νὰ παίζω.

(κατὰ τὸ Γαλλικόν) Δ. Π. Δ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΝΟΣΟΥ ΤΩΝ ΕΝ ΚΟΡΙΝΘΙΑι ΕΛΑΙΟΔΕΝΔΡΩΝ

Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν πληροφορηθὲν περὶ τῆς ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Κορινθίας ἀναφανείσης νόσου τῶν ἐλαιοδένδρων, ἀπέστειλε τὸν παρελθόντα Μάϊον τὸν ἐπιμελητὴν τοῦ Βοτανικοῦ κήπου καὶ τοῦ Φυτολογικοῦ μουσείου

κ. Θ. Χελδράϊχ, ὅστις ἐξετάσας τὴν νόσον συνέταξε τὴν ἑπομένην ἔκθεσιν ἐν ᾗ περιγράφεται ἡ νόσος καὶ τὸ δυνατὸν μέσον τῆς θεραπείας. Ἀντίτυπα τῆς ἐκθέσεως ταύτης ἐστάλησαν ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου πρὸς τοὺς νομάρχας καὶ ἐπάρχους τοῦ κράτους ἵνα διανεμηθῶσιν εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας ἐλαιώνων καὶ συμμορφωθῶσιν οὗτοι πρὸς τὰς παραγγελίας τοῦ κ. Χελδράϊχ.

ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΕΒΑΣΤΟΝ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

Κύριε ὑπουργέ,

Κατὰ τὴν μεταβιβασθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ὑπ' ἀριθ. 12078 διαταγὴν τοῦ Κυρίου Πρωθυπουργοῦ ἐπεσκέφθην τὸν ἐλαιῶνα τῆς Κορίνθου ἵνα ἐξετάσω ἐπιτοπίως τὴν ἐμφανισθεῖσαν ἐν αὐτῷ νόσον.

Τὴν 9 τρ. μηνὸς οἱ κ. κ. ἔπαρχος Κορινθίας, ὁ Δήμαρχος Κορινθίων καί τινες τῶν ἐντίμων ἰδιοκτητῶν μὲ ὡδήγησαν εἰς τὸν εἰρημένον ἐλαιῶνα, ὅστις κεῖται εἰς τὴν πρὸς τὴν Βόχαν παραθαλάσσιον πεδιάδα εἰς ἀπόστασιν 1 ½ ὥρας περίπου πρὸς δυσμὰς τῆς Νέας Κορίνθου, κατέχει δὲ 4,000 στρεμμάτων γῆς καὶ σύγκειται ἐκ 50,000 περίπου ἐλαιοδένδρων, κατὰ τὰς πληροφορίαν τῶν ἰδιοκτητῶν. Τὰ πλεῖστα τῶν δένδρων τούτων εἶνε εἰσέτι νέα καὶ εὔρωστα· διότι ὡς λέγουσιν ἐφυτεύθησαν κατὰ τὸ 1810 ὑπὸ τοῦ Χαλὶλ Βέη, ὥστε τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἔχουσιν ὡς ἔγγιστα 67 ἐτῶν ἡλικίαν· ἀλλ' ὅμως μεταξὺ τούτων ὑπάρχουσί τινα ἀρχαιότερα ὡς καί τινα νεόφυτα.

Μακρόθεν δὲ οἰκτρὰν τῷ προσερχομένῳ ποιοῦσιν ἐντύπωσιν τὰ ἀποτελέσματα τῆς καταστρεπτικῆς νόσου, ἥτις καταμαστίζει τὸν ἐλαιῶνα τοῦτον, διότι τὸ χαρακτηριστικὸν σημεῖον αὐτῆς εἶνε ὅτι ἀποξηραίνεται μέρος τῶν τρυφερῶν κλάδων τοῦ δένδρου καὶ μετὰ τῶν φύλλων λαμβάνουσι χρῶμα κίτρινον ἢ ὑπόφαιον. Περιελθὼν τὸν ἐλαιῶνα κατὰ διαφόρους διευθύνσεις καὶ ἐξετάσας αὐτὸν μετὰ προσοχῆς καὶ ἀκριβείας, παρετήρησα ὅτι ἐξαιρουμένων ὀλίγων νέων οὐδὲν τῶν λοιπῶν δένδρων ἔμεινεν ἀπρόσβλητον καὶ ὅτι κατὰ μέσον ὅρον τὸ ἓν τρίτον τῶν κλάδων ἦτο ξηρὸν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐπισκέψεώς μου. Ἀπέναντι τοιαύτης ἀπελπιστικῆς καταστάσεως τὸ σπουδαιότατον πάντων ἦτο ν' ἀνακαλυφθῇ ἡ αἰτία τῆς νόσου καὶ ἐκ τῆς ἀκριβοῦς διαγνώσεως αὐτῆς νὰ ἐξαγάγωμεν, εἰ δυνατόν, τὸ μέσον τῆς θεραπείας ἢ τοὐλάχιστον νὰ εὕρωμεν μέσον ἀσφαλὲς ὅπως ἐμποδισθῇ ἡ διάδοσις τῆς ἐπιδημίας εἰς ἄλλα μέρη. Μετὰ πολλὴν δὲ ἔρευναν καὶ μελέτην ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω μετ' ἐπιστημονικῆς θετικότητος τὴν αἰτίαν τῆς νόσου τοῦ Κορινθιακοῦ ἐλαιῶνος.

Πάντα τὰ φυτὰ ὑπόκεινται εἰς διαφόρους ἀσθενείας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπιζημίους ἢ καταστρεπτικάς· ἡ δὲ ἐλαία μαστίζεται ἰδίως ὑπὸ πολ-

λῶν καὶ διαφόρων νόσων, Ἐκ τῶν γνωστῶν δὲ εἶνε ἐν πρώτοις ἡ ἐν Ἰταλίᾳ λεγομένη Lupa, ἥτις προέρχεται ἐξ ἀλλοιώσεως τοῦ χυμοῦ τοῦ δένδρου· ἕτεραι δὲ ἐκ διαφόρων ἐντόμων. Τὰ εἰς τὰ διάφορα ὄργανα τῆς ἐλαίας ζῶντα καὶ ἐξ αὐτῶν τρεφόμενα ἔντομα ἀνήκουσιν εἰς τὰ ἑξῆς ὀκτὼ εἴδη, ἅτινα εἶνε τὰ κυριώτερα καὶ γνωστότερα, ἤτοι δύο Κολεόπτερα (Hylesinus oleiperda F. καὶ Phloeotribus Oleæ F.) τρεφόμενα ἐκ τοῦ ξύλου, οἱ σκώληκες τριῶν λεπιδοπτέρων (τοῦ Prays adspersella Koll., τῆς Oecophora olinella F. καὶ τῆς Tinea oleella Fonsc.), ἓν δίπτερον (Dacus Oleæ F.) καὶ ἓν ἡμίπτερον (Psylla oleæ F.) τρεφόμενον ἐκ τοῦ καρποῦ, καὶ ἓν ἄπτερον (Coccus oleæ B. d. F.) τρεφόμενον ἐκ τῶν φύλλων. Τέλος ἄλλαι ἀσθένειαι προξενοῦνται ὑπὸ παρασίτων κρυπτογάμων φυτῶν, ἰδίως δὲ μυκήτων.

Ἐκ τῶν ἄνω ἀσθενειῶν τῆς ἐλαίας παρετήρησα τέσσαρας ἐν Κορινθίᾳ ὑπαρχούσας, ἤτοι τὴν τοῦ μύκητος Melanconium Oleæ, ἥτις καθιστᾷ τοὺς κλάδους μέλανας, τὴν τοῦ κόκκου τῆς ἐλαίας (Coccus Oleæ), τὴν τοῦ ἡμιπτέρου Psylla Oleæ, ἥτις παρουσιάζεται ἰδίως εἰς τὰ ἄνθη τῆς ἐλαίας καὶ τέλος τὴν τοῦ κολεοπτέρου Hylesinus oleiperda. Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων αἱ τρεῖς πρῶταί εἰσιν ὅλως ἐπουσιώδεις· μόνη δὲ ἡ τετάρτη εἶνε ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς τοῦ Κορινθιακοῦ ἐλαιῶνος, ἐπομένως εἰς αὐτὴν καὶ μόνην ἅπασαν τὴν προσοχήν μου ἐπέστησα.

Τὸ *Κολεόπτερον* τὸ προξενοῦν τὴν νόσον ταύτην φέρει λοιπὸν τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα Hylesinus Oleiperda F. (Ciron ἢ Taragnon τῶν Γάλλων), καὶ ἀνήκει εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Βοστρυχοειδῶν (Xylophaga Bostrychini), ἐξ ὧν τὰ πλεῖστα εἴδη εἶνε γνωστὰ καὶ λίαν καταστρεπτικὰ εἰς τὰ δάση τῆς Εὐρώπης· ἔχει μῆκος μόλις τρία χιλιοστὰ τοῦ γαλλ. μέτρου, καὶ εἶνε χρώματος μελανοφαίου. Θέτει δὲ τὸ θῆλυ τὰ ὠὰ αὐτοῦ ἐντὸς μικρᾶς ὀπῆς, ἣν κατασκάπτει ἐπὶ τῶν κόμβων τῶν τρυφερῶν κλάδων ἡλικίας δύο ἢ τριῶν ἐτῶν· ἐξ αὐτῶν γεννᾶται σκώληξ, ὅττις κατασκευάζει ἀγωγοὺς μεταξὺ τοῦ φλοιοῦ καὶ τοῦ ξύλου πέριξ τῶν διακλαδώσεων καὶ πρὸς τὰ ἄνω αὐτῶν, κατατρώγων οὕτω τὸ λεγόμενον κυτταρογόνον στρῶμα, ἐξ οὗ ὁ κλάδος τρέφεται· ἐπειδὴ λοιπὸν διακόπτεται τοιουτοτρόπως ἡ μεταξὺ τῶν κλάδων καὶ τοῦ κορμοῦ συγκοινωνία, ἀφαιρουμένης οὕτω τῆς διαθρέψεως αὐτῶν, οἱ κλάδοι ἀφεύκτως πρέπει νὰ ξηρανθῶσι καὶ ἐπομένως πᾶσα καρποφορία νὰ ἐκμηδενισθῇ. Ἐπὶ τέλους ὁ σκώληξ οὗτος μεταμορφούμενος εἰς χρυσαλίδα, τὴν τελείαν αὐτοῦ κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον ἢ ἀρχὰς Μαΐου ἀναλαμβάνει μορφὴν καὶ διατρυπήσας τὸν φλοιὸν ὑπὸ τοῦ ὁποίου τρεφόμενος ἐκρύπτετο, ἐλεύθερος εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν πετᾷ, ὅπως τελέσῃ τοὺς γάμους αὐτοῦ καὶ ἐναποθέσῃ εἰς ἄλλους ἀβλαβεῖς κλάδους τὰ νέα αὐτοῦ ὠὰ πολλαπλασιάζων οὕτω κατ' ἔτος τὸ εἶδος αὐτοῦ. Τὰ φαινόμενα δὲ ταῦτα ἐπιβεβαιοῦσι τὰ ἐπὶ τῶν κόμβων τῶν προσβληθέντων κλάδων δήγματα καὶ αἱ ἄνωθεν αὐτῶν μικραὶ καὶ στρογγύλαι ὀπαί, αἵτινες τὴν ἔξοδον τῶν τελείων ἐντόμων μαρτυροῦσι. Καθ' ἣν

δὲ ἐποχὴν ἐξήτασα τὰ δένδρα, τὰ τέλεια κολεόπτερα εἶχον ἐξέλθει πλέον καὶ μετὰ δυσκολίας εὗρον ὀλίγα τινὰ ζῶντα εἰσέτι ἕνεκα ὀψίμου ἀναπτύξεως αὐτῶν, τινὰ δὲ καὶ τεθνεῶτα.

Ἐφάνη ἡ ὑπὸ τοῦ Κολεοπτέρου τούτου προξενηθεῖσα νόσος εἰς ἄλλα μέρη τῆς Εὐρώπης καὶ σχεδὸν πάντοτε ὑπάρχει τὸ ἔντομον τοῦτο εἰς μικρὰν ποσότητα εἰς ὅλους τοὺς ἐλαιῶνας· καθότι εἶνε προωρισμένον νὰ ζῇ ἐπὶ τῆς ἐλαίας, ἀλλὰ ὡς φαίνεται σπανίως προξενεῖ ζημίας εἰς τοσοῦτον μέγαν βαθμὸν ὡς εἰς τὴν Κορινθίαν, διότι οἱ ἰδιοκτῆται λαμβάνουσιν ἐγκαίρως κατάλληλα μέτρα πρὸς περιορισμὸν τοῦ κακοῦ. Εἰς τὸν ἐλαιῶνα τῆς Κορίνθου, κατὰ τὰς πληροφορίας τῶν κτηματιῶν ἡ νόσος ἐφάνη κατὰ πρῶτον πρὸ πέντε ἤδη ἐτῶν δηλαδὴ κατὰ τὸ 1872, κατὰ τὰς πληροφορίας ἄλλων ὅμως ἔτι ἀρχήτερα. Μὴ γνωρίζοντες ὅμως τὴν αἰτίαν καὶ τὰς ὀλεθρίας συνεπείας αὐτῆς παρημέλησαν νὰ περιστείλωσι τὸ κακὸν ἀμέσως εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ οὕτως ἔφθασε καὶ ἐκορυφώθη εἰς ἣν εὑρίσκεται τὴν σήμερον κατάστασιν.

Τὸ μόνον μέσον θεραπείας, ὅπερ συνεβούλευσα ἤδη εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας καὶ τὸ ὁποῖον εἶνε τὸ αὐτὸ ὅπερ καὶ ἐν Εὐρώπῃ νῦν μεταχειρίζονται, εἶνε *ἡ ὁλικὴ καὶ συστηματικὴ ἐκκοπὴ τῶν κατ' ἔτος προσβαλλομένων κλάδων καὶ ἡ ἀμέσως κατάκαυσις αὐτῶν*. Ἡ καῦσις αὕτη πρέπει νὰ ἐνεργῆται κατὰ τὸ ἔαρ, δηλαδὴ πρὶν ἢ ἀναπτυχθῶσι καὶ ἐξέλθωσι τὰ ἔντομα πρὸς νέον πολλαπλασιασμόν· πρέπει δὲ νὰ ὑπάρξῃ μέτρον γενικὸν ἐπιβαλλόμενον δι' αὐστηρᾶς διατάξεως ὑπὸ τῆς διοικητικῆς ἀρχῆς εἰς πάντα ἰδιοκτήτην ἀνεξαιρέτως, διότι φυσικῷ τῷ λόγῳ, ἐὰν τὸ μέτρον τοῦτο δὲν εἶνε γενικὸν καὶ μένωσιν ἐλαῖαι ἀκαθάριστοι, ἔστω καὶ μία μόνη, τὸ μέσον τῆς θεραπείας δὲν δύναται νὰ ἦνε τελεσφόρον. Εἰς τὸν ἐλαιῶνα τῆς Κορίνθου καθὼς ἐπληροφορήθην δὲν ἐγένετο τοιοῦτόν τι· κατ' ἀρχὰς δὲν ἔδιδον προσοχὴν εἰς τὴν νόσον, μετὰ ταῦτα δὲ ἀφοῦ ἐξηπλώθη, ἐδοκίμασαν διάφορα, ἀλλὰ μερικὰ μέσα, ἐν γένει δὲ δὲν ἐκλάδευον πάντες τὰ δένδρα τακτικῶς κατ' ἔτος, οὐδὲ τοὺς τυχὸν ἀποκοπτομένους κλάδους κατέκαιον· οὐχ ἧττον ὅμως παρετήρησα ἐν μέσῳ τῆς ἀνωμαλίας ταύτης ὅτι εἰς τὰ τμήματα τοῦ ἐλαιῶνος τὰ τακτικώτερον καὶ μετὰ περισσοτέρας ἐπιμελείας καλλιεργούμενα τὰ δένδρα τούτων εὑρίσκονται συγκριτικῶς εἰς ὁπωσοῦν καλλιτέραν κατάστασιν. Ἀφοῦ εἰς τὸν Κορινθιακὸν ἐλαιῶνα ἡ νόσος ἔλαβε τοσοῦτον μεγάλας διαστάσεις, ἡ θεραπεία βεβαίως εἶνε ἀμφίβολος, ἐὰν οἱ ἰδιοκτῆται δὲν ἀποφασίσωσιν ἐκ συμφώνου νὰ θυσιάσωσι τὸ εἰσόδημα ἐτῶν τινων, ὅπως ἀποκόψωσιν ἐν γένει καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν πάντας τοὺς φυλλοφοροῦντας κλάδους, μέχρι τῆς διακλαδώσεως αὐτῶν, κατακαίοντες μετὰ προσοχῆς τὰ ἀποκοπέντα.

Ἐξήτασα ἐὰν καὶ εἰς ἄλλους δήμους τῆς Κορινθίας ἐφάνη ἡ αὐτὴ νόσος καὶ ὡς ἐπληροφορήθην ἐφάνη καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐπεσκέφθην καὶ τὴν παρὰ τὸ Λουτράκιον ὑπάρχουσαν ἐλαιοφυτείαν τῶν ἀδελφῶν Τρίπου, καὶ παρετήρησα ὅτι εἰς ὀλίγα μόνον δένδρα, καὶ ταῦτα παλαιά, ἐφάνη ἡ ῥηθεῖσα νόσος, οὐ-

δαμῶς ὅμως εἰς τὰ νέα καὶ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐγκεντρισθέντα. Τὸ ἀξιοσημείωτον δὲ εἶνε ὅτι τὰ ἐκεῖ προσβληθέντα δένδρα εἶνε πάντα τοῦ εἴδους τῆς κοινῆς *Κορινθιακῆς* ἢ *Περαχωρίτικης* ὀνομαζομένης ἐλαίας, τοῦ αὐτοῦ εἴδους τῆς δηλαδή, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουσι πάντα τὰ δένδρα τοῦ μεγάλου Κορινθιακοῦ ἐλαιῶνος καὶ τὸ ὁποῖον εἶνε ὅμοιον μὲ τὸ τῶν Μεγάρων καὶ διακρίνεται διὰ τῶν στενῶν καὶ ἁπαλῶν φύλλων καὶ τοῦ ᾠοειδοῦς ἁπαλοῦ καρποῦ μετρίου μεγέθους. Τὰ ἄλλα εἴδη, ἰδίως τὸ *Μανάκι* καλούμενον, ἔχον φύλλα παχύτερα, σκληρότερα καὶ πλατύτερα, τὸν δὲ καρπὸν στρογγύλον καὶ σκληρόν, τὸ *Κορωναίικον*, ἔχον φύλλα μικρὰ καὶ στενά, καὶ τὸ *Σαλωνίτικον* ἔχον καρπὸν μεγάλον καὶ στρογγύλον, οὐδόλως ἦσαν προσβεβλημένα. Ἐκ τούτου συμπεραίνω ὅτι τὰ εἴδη τῆς ἐλαίας δὲν προσβάλλονται ἐξ ἴσου ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ἐντόμου, ἀλλ' ὅτι αὐτὸ τοῦτο προτιμᾷ τὴν Κορινθιακὴν ἐλαίαν ὡς τρυφερωτέραν. Ἐὰν ὁ συμπερασμός μου οὗτος ἀποδειχθῇ ὀρθὸς δι' εὐκόλων τινῶν πειραμάτων, ὁ ἐγκεντρισμὸς τῶν ἀποκοπεισῶν ἐλαιῶν διὰ σκληροτέρου εἴδους, ὡς πρὸ πάντων φαίνεται νὰ ἦνε τὸ λεγόμενον *Μανάκι*, ἤθελεν εἶναι ἀξιόλογον καὶ ἴσως ῥιζικὸν μέσον θεραπείας.

Ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται ὅτι ἡ θεραπεία τῆς νόσου εἶνε εὐκολωτέρα εἰς τὴν ἀρχήν, δύσκολος δὲ ἀφοῦ ἐπεκταθῇ, εἶνε πρὸ πάντων σπουδαῖον νὰ προλαμβάνηται ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτῆς· ὥστε πολὺ σκόπιμον καὶ εὐεργετικὸν ἤθελεν εἶναι νὰ λάβῃ ἡ Σ. Κυβέρνησις ἐγκαίρως θετικὰς πληροφορίας περὶ τῆς νῦν καταστάσεως πάντων τῶν ἐλαιώνων τοῦ Κράτους, καθόσον ἄμετρος ζημία ἤθελε προκύψει ἐκ τῆς μολύνσεως τῶν δένδρων καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν.

Ὑπὸ τοιαύτης ὁρμώμενος ἀρχῆς ἔκρινα σκόπιμον νὰ ἐπανέλθω εἰς Ἀθήνας διὰ ξηρᾶς, ἵνα παρατηρήσω καθ' ὁδὸν τοὐλάχιστον τὸν ἐλαιῶνα τῶν Μεγάρων· καὶ τῳόντι ἔκαμον εἰς αὐτὸν τὴν δυσάρεστον ἀνακάλυψιν ὅτι κατὰ μέρος προσεβλήθη καὶ οὗτος ὑπὸ τῆς αὐτῆς νόσου, ἣν ἀνωτέρω περιέγραψα. Ἐπέστησα δὲ τὴν προσοχὴν τοῦ κ. Δημάρχου Μεγαρέων ἐπὶ τῆς κατεπειγούσης ἀνάγκης ὅπως ἐξετασθῶσιν ὅλα τὰ μέρη τοῦ ἐλαιῶνος τῶν Μεγάρων καὶ προληφθῇ ὅσον τάχιον καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ του τὸ κακόν, ἵνα μὴ ἐπαυξηθὲν καὶ ἀλλαχοῦ διαδοθῇ.

Ὑποσημειοῦμαι εὐσεβάστως

Ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Μαΐου 1877

Ὁ εὐπειθέστατος

Θ. Δ. ΧΕΛΔΡΑΙΧ

Ἐπιμελητὴς τοῦ Βοτανικοῦ κήπου καὶ τοῦ φυτολογικοῦ μουσείου

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐξηκολούθησαν καὶ τὸν λήγοντα ἤδη μῆνα. Ἐπερατώθη δ' ἡ κατεδάφισις τοῦ τουρκικοῦ προμαχῶνος Σερπεντζέ, καὶ νῦν αἱ ἀνασκαφαὶ γίνονται παρὰ τῷ ἐπὶ Ῥηγίλλῃ ᾠδείῳ, ἀναφανεισῶν τῶν βάσεων τῆς Εὐμενείου στοᾶς. Λείψανά τινων ἐπιγραφῶν ἀνευρέθησαν, θραύσματα ἀρχιτεκτονικὰ καὶ κεφαλὴ μαρμαρίνη μετρίας τέχνης.

— Ἐν ὁδῷ Αἰόλου ἐν τῷ οἰκοπέδῳ τῷ φέροντι τὸν ἀρ. 42 παρὰ τὴν οἰκίαν Πετράκη καὶ ἀπέναντι τῆς οἰκίας Μελᾶ ἐνεργουμένης σκαφῆς πρὸς ὀρυξιν θεμελίων ἀνευρέθησαν λείψανα τειχῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ ἴχνη πύλης. Παρὰ δὲ τὴν πλατεῖαν τῆς Ὁμονοίας πλησίον τῆς ὑπ' ἀριθ. 6 οἰκίας καὶ κατέναντι τοῦ ξενοδοχείου Τσόχα, ἐν σκαφῇ ὁμοίως θεμελίων ἀνευρέθησαν ἱκανοὶ σαρκοφάγοι περιέχοντες κρανία, ὀστᾶ καὶ θραύσματα ἀγγείων καὶ λείψανα ἀρχαίου ὑδραγωγείου. Καθόσον γινώσκομεν ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων ἐκεῖ που ἦσαν αἱ *Ἀχαρνικαὶ πύλαι* τῆς πόλεως καὶ ἡ *Κοίλη* λεγομένη ὁδὸς ἐν ᾗ πλὴν ἄλλων τάφων ἦσαν καὶ οἱ τοῦ Κίμωνος, Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου (Ἡρόδ. ϛ' 103. Μαρκελλ. Βίος Θουκυδ. Β'). Τάφοι δ' ἐνταῦθα καὶ ἄλλοτε ἀνευρέθησαν κτιζομένων τῶν γειτονικῶν οἰκιῶν.

— Ἐν ταῖς ἐν Τανάγρᾳ γενομέναις ἀνασκαφαῖς ἐν τῷ κτήματι τοῦ κ. Α. Ἐρνέρη ἀνευρέθησαν ἐν ὅλῳ 140 πήλινα ἀγαλμάτια. Ἐκ τούτων τρία μὲν παρίστων γυναῖκας καθημένας, 10 ἄνδρας ὁμοίως καθημένους, 14 ἄνδρας ὀρθίους, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα γυναῖκας ἱσταμένας εἰς διαφόρους θέσεις. Ἐκ τούτων περιῆλθον δυνάμει μεριδίου εἰς τὴν κατοχὴν τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας 48 ἀγαλμάτια κείμενα νῦν ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βαρβακείου, καί τινα τούτων ἐπικεχρωματισμένα, ὧν ὁ χρωματισμὸς διατηρεῖται ζωηρότατος.

— Οἱ ἀναγνῶσται τοῦ *Παρνασσοῦ* ἐνθυμοῦνται ὅτι ἐν σελ. 20 ἐγένετό τις λόγος περὶ τῶν ἐν τῷ χωρίῳ Σπάτᾳ τῆς Ἀττικῆς ἀνευρεθέντων κτιστῶν τάφων ἐν εἴδει δωματίων. Νῦν δὲ δαπάναις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ ὑπουργείου τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἐνεργεῖται ἀνασκαφὴ κατὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ ἐκεῖ λοφίσκου, διότι ὑπάρχουσιν ὑποψίαι περὶ ὑπάρξεως καὶ ἄλλων τάφων. Τῆς ἀνασκαφῆς ἐπιστατεῖ ὁ ἔφορος τῶν κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἀρχαιοτήτων κ. Π. Σταματάκης.

— Αἱ ἐν Δήλῳ ἀνασκαφαὶ αἱ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ μέλους τῆς Γαλλικῆς σχολῆς κ. Θωμᾶ Ὁμὸλ γινόμεναι θὰ διαρκέσωσι μέχρι μέσων Ἰουλίου. Ἀνεκαλύφθησαν ἐπιγραφαί τινες καὶ τμήματα ἀρχαιοτήτων.

— Τὴν 1/13 Ἰουνίου ἐπερατώθησαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ αἱ ἐργασίαι τῆς

ἐκχώσεως τοῦ ὀβελίσκου, ὃν ἐδωρήσατο τῇ Ἀγγλίᾳ ὁ ἀντιβασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, ὡς ἐν σελ. 231 ἐν καιρῷ ἐγράψαμεν. Ἐκχωσθέντος τοῦ μονολίθου τούτου μνημείου ἐφάνη ὅτι ἐλλείπει μέρος τῆς κορυφῆς (περὶ τοὺς 18 δακτύλους) καὶ αἱ γωνίαι αὐτοῦ εἶνε βεβλαμμέναι, κατὰ τὰ ἄλλα δ' ὅμως εἶνε ἐν καλῇ καταστάσει. Πρὶν ἡ στηθῇ ἐν Λονδίνῳ θὰ ἐπισκευασθῇ. Πλησίον τούτου ἵσταται ἔτι ὄρθιος ἕτερος ὀβελίσκος, οὗ ἡ βάσις ἐκαθαρίσθη τῇ 8/20, ὡς λέγει ἡ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐφημερὶς *Ἀφρικὴ* ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 69 φύλλῳ τῆς 10/22 τοῦ μηνός, καὶ ἀπεδείχθη ὅτι ἐστηρίζετο ἐπὶ τεσσάρων ζῳδίων χαλκίνων καρκινομόρφων, ὧν τὸ τέταρτον μόνον σώζεται τὸ πρὸς τὴν νοτιοδυτικὴν πλευράν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο κολοβὸν ἐλλειπούσης τῆς ἀριστερᾶς χηλῆς καὶ τεθραυσμένων ὄντων τῶν λοιπῶν ποδῶν τοῦ καρκίνου. Μετὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ὑπολειπομένου μέρους τῆς ἀριστερᾶς χηλῆς, ὁ ἡμέτερος ἀρχαιολόγος κ. Νεροῦτσος ἀνέγνω ἐπὶ μὲν τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῆς χηλῆς τὴν ἐπιγραφὴν τήνδε:

Ε Η ΚΑΙΣΑΡΟΣ
ΒΑΡΒΑΡΟΣ ΑΝΕΘΗΚΕ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΟΥΝΤΟΣ
ΠΟΝΤΙΟΥ

ἐπὶ δὲ τῆς ἐσωτερικῆς τήνδε:

ANNO VIII
AVGVSTI CAESARIS
BARBARVS PRAEF
AEGYPTI POSVIT
ARCHITECTANTE PONTIO.

Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων μανθάνομεν ὅτι οἱ δύο οὗτοι ὀβελίσκοι ἐστήθησαν πρὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Καίσαρος τῷ ὀγδόῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὅ ἐστι τῷ 22 π. Χ. Κατὰ δὲ τὸν κ. Νεροῦτσον ὁ διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ποντίου ἀνεγείρας τοὺς ὀβελίσκους ἔπαρχος Ἀλεξανδρείας Π. Ῥούβριος Βάρβαρος ἐκυβέρνησε τὴν Αἴγυπτον πολλὰ ἔτι ἔτη μέχρι καὶ τοῦ 13 π. Χ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα ἐγένοντο αἱ ἐξετάσεις τῶν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου συντηρουμένων Σχολῶν τῶν Ἀπόρων Παίδων ἐν Ἀθήναις, Σύρῳ καὶ Ζακύνθῳ. Εἰς πάσας παρέστησαν αἱ ἁρμόδιαι ἀρχαί, εἰς δὲ τὰς τῆς σχολῆς Σύρου καὶ ὁ πρόεδρος τοῦ συλλόγου κ. Θ. Ἀγγελόπουλος Ἀθάνατος μετὰ τοῦ α' εἰδικοῦ γραμματέως κ. Α. Σουλτάνη. Καὶ ἐν μὲ τῇ σχολῇ Σύρου ὁ ἔφορος κ. Π. Τσόλας, ἐν δὲ τῇ σχολῇ Ζακύνθου ὁ γραμματεὺς κ. Δ. Σωμερίτης ἐξέθηκαν λεπτομε-

ρῶς τὴν κατάστασιν τῆς οἰκείας σχολῆς. Αἱ ἐκθέσεις αὗται μετὰ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐξετάσεων εὐαρέστων ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, θὰ δημοσιευθῶσιν ἐν καιρῷ. Αἱ ἐξετάσεις τῶν σχολῶν Καλαμῶν καὶ Χαλκίδος γενήσονται τὸν προσεχῆ μῆνα Ἰούλιον, αἱ δὲ τῆς σχολῆς Πατρῶν τὸν Σεπτέμβριον.

Ὁ ἐν Σύρῳ ἀείμνηστος Νικόλαος Σκουτερόπουλος ἀποβιώσας ἐκληροδότησε τῇ Σχολῇ Σύρου δρ. 100. Ἡ κοσμητεία τῆς Σχολῆς ταύτης ἀνέγραψεν αὐτὸν μέγαν εὐεργέτην τῆς Σχολῆς, ἡ δὲ τοῦ Συλλόγου ἐφορεία εὐεργέτην τοῦ Συλλόγου.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.—Μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας ἀντὶ τοῦ ἀποβιώσαντος Ἰωσὴφ Ὠτρὰν ἐξελέχθη μετὰ τριπλῆν ψηφοφορίαν καθ' ἣν δὲν ἐπετυγχάνετο ἀποτέλεσμα, ὁ Βικτωριανὸς Σαρδοῦ, ὀγνωστὸς δραματικὸς καὶ κωμικὸς ποιητής, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἰδίᾳ κτησάμενος φήμην διὰ τῶν κωμῳδιῶν του *Ραβαγᾶ* καὶ *Δόρας*. Ἀντίπαλος τοῦ Σαρδοῦ ἦν ὁ δοὺξ Ὠδιφρὲ Πακιὲ πρόεδρος τῆς Γερουσίας, ἀποτυχὼν διὰ μιᾶς ψήφου.

— Πρόκειται ν' ἀνεγερθῇ διὰ συνεισφορῶν μνημεῖον ἔν τινι τῶν πλατειῶν τῆς Μαντούης πρὸς τιμὴν τοῦ Βιργιλίου.

— Ἡ δανικὴ πόλις Ὀδενσέε θὰ ἀνεγείρῃ ἀνδριάντα τῷ Ἄνδερσεν. Θὰ ἵσταται ὄρθιος ἐπὶ βάσεως ἐκ γρανίτου, ἐφ' ἧς ἐν ἀναγλύφῳ θὰ παρίστανται τρεῖς σκηναὶ ἐκ τῶν διηγημάτων αὐτοῦ.

— Ἐν ἀναγνώσματι ὅπερ ἐποιήσατο ὁ καθηγητὴς κ. Ταίυλορ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν δημοσίων ἀναγνωσμάτων ἐν Λονδίνῳ ἀπέδειξεν ὅτι αἱ γλῶσσαι ἐὰν ἐξακολουθῶσι διαδιδόμεναι κατὰ τὴν αὐτὴν καὶ σήμερον ἀναλογίαν, μετὰ ἕνα αἰῶνα ἡ μὲν ἀγγλικὴ θὰ λαλῆται ὑπὸ 860 ἑκατομμυρίων ψυχῶν, ἡ Γερμανικὴ ὑπὸ 124 καὶ ἡ Γαλλικὴ ὑπὸ 72.

* * *

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ. — Τῇ 22 π. Μαΐου ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Πανεπιστημίου ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ κ. Γ. Καραμήτσα ἡ κρίσις τῆς ἐφετεινῆς περιόδου τοῦ Συμβουλιδείου ἰατρικοῦ ἀγῶνος. Αἱ εἰς τὸν ἀγῶνα σταλεῖσαι πραγματεῖαι ἦσαν αἱ ἑξῆς πέντε: α' Περὶ *ἐπικρούσεως καὶ ἀκροάσεως*· β' Περὶ *ἐνδημικῶν τινων νοσημάτων τῆς νήσου Σπετσῶν*. γ' *ὁ ἰατρὸς καὶ ἡ τίκτουσα*, ἤτοι ὁδηγὸς τοῦ πρακτικοῦ μαιευτῆρος. δ' Περὶ *ῥαδεζύγης, σκαρλιέβου καὶ σπυροκώλου*. καὶ ε' *συλλογὴ κλινικῶν παρατηρήσεων ἕλληνος ἰατροῦ*. Οὐδεμία τῶν πραγματειῶν τούτων ἐκρίθη ἀξία βραβεύσεως· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν κανονισμὸν ἡ ἀπονομὴ χιλιοδράχμου ἐνθαρρύνσεως εἰς ἓν τῶν ἀγωνισμάτων εἶνε ὑποχρεωτική, ἡ ἐπιτροπὴ ἀπένειμε τὴν ἐνθάρρυνσιν εἰς τὸν συγγραφέα τῆς περὶ *σπυροκώλου* κλπ. πραγ-

ματείας, ἥτις καί περ πολλὰ ἔχουσα τὰ ἐλαττωματικά, ἀλλὰ δημοσιευομένη θὰ καταστήσῃ γνωστὴν καὶ εἰς εὐρύτερον κύκλον τὴν ταὐτότητα τοῦ σπυροκώλου πρὸς τὸ σκαρλιέβον καὶ τὴν ῥαδεζύγην, καὶ τὴν συφιλιδικὴν τοῦ πάθους φύσιν. Ἐκ τῶν ἄλλων πονημάτων τὸ μὲν ἐπιγραφόμενον *ὁ ἰατρὸς καὶ ἡ τίκτουσα* ἐθεωρήθη ὡς χρήσιμον μὲν ἀλλὰ χρῇζον ἀναθεωρήσεως καὶ διορθώσεως ἐν πολλοῖς, ἡ δὲ *Συλλογὴ κλινικῶν παρατηρήσεων* ἐκρίθη μᾶλλον ὡς μαρτύριον τῆς ἰατρικῆς μαθήσεως τοῦ γράψαντος ἢ ὡς ἀγώνισμα· διότι ἦτο μὲν ἐν γένει ὀρθῶς γεγραμμένη, ἀλλ' οὔτε νέον τι περιεῖχεν, οὔτε ὡς μελέτη πλήρης ἢ μονογραφία νόσου τινὸς ἢ ἀντικειμένου ἰατρικοῦ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ. Συγγραφεὺς τῆς περὶ σπυροκώλου πραγματείας εἶνε ὁ ἐν Καλάμαις ἰατρὸς κ. Δ. Ἀλεξανάκης.

— Τῇ δ' 6 Ἰουνίου ἀνεγνώσθη ἡ κρίσις τοῦ Βουτσιναίου ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς ἐπιτροπῆς κ. Θ. Ἀφεντούλη. Ὁ ἀγὼν ἐφέτος κατὰ τὰ ἀπό τινων ἐτῶν ἀποφασισθέντα ἦν ἐπικὸς καὶ ἐπικολυρικός, πέντε δ' ἀπεστάλησαν ποιήματα τὰ ἑξῆς· 1) *Ἡ Κρήτη μας*· 2) *Ἑσπερίδες* ἐπικολυρικά· 3) *Αἰκατερίνη*· 4) *Ἀμβρόσιος ὁ ἐκ Μεδιολάνων*· 5) *Ἡ Μάννα τοῦ Γενιτσάρου* ἐπικά. Ἡ κρίσις τῆν ἐπιτροπῆς ἐν γένει περιωρίσθη μεταξὺ τῶν δύο τὸ βραβεῖον διαφιλονεικούντων ποιημάτων τῶν *Ἑσπερίδων* καὶ τῆς *Μάννας τοῦ Γενιτσάρου*. Αἱ *Ἑσπερίδες* περιεῖχον τρία ἐπύλλια *Ἑσπερίδας*, *Ὀρειάδας* καὶ τὸν *Πύργον τῆς Κόρης*. Τὰς *Ἑσπερίδας* ἐπήνεσε μὲν ὁ κ. εἰσηγητὴς προσέθηκεν ὅμως ὅτι μόνον ἐπαίνου κρίνονται ἄξιαι. Ἡ δὲ *Μάννα τοῦ Γενιτσάρου* ἔπος εἰς δημώδη γλῶσσαν καὶ στίχους 3900 πλοκῆς Ὁμηρικῆς καὶ χαρακτήρων σαφῶν καὶ γνησίων ἐκρίθη ἄξιον τοῦ βραβείου. Ἀποσφραγισθέντων τῶν δελτίων ἐδείχθη ὅτι ποιητὴς τῶν μὲν *Ἑσπερίδων* ἦν ὁ κ. Γ. Βιζυηνός, τῆς δὲ *Μάννας τοῦ Γενιτσάρου* ὁ γυμνασιάρχης Πειραιῶς κ. Α. Ι. Ἀντωνιάδης.

— Τὴν α' Μαΐου ἤρχισεν ἐν τῇ γαλλικῇ πόλει Λυὼν καὶ διαρκεῖ ἔτι περίεργος ἔκθεσις ἀντικειμένων τέχνης καὶ οἰκιακῆς οἰκονομίας κατά τε τὴν ἀρχαιότητα, τὸν μέσον αἰῶνα καὶ τοὺς τελευταίους χρόνους.

— Ἐν τῇ διεθνεῖ ἐκθέσει τοῦ 1878 ἐν Παρισίοις ὡρίσθη ἰδιαίτερον τμῆμα ὅπερ θὰ περιλάβῃ ἔκθεσιν ἱστορικὴν τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ τῆς ἐθνογραφίας τῶν ξένων τῇ Εὐρώπῃ λαῶν. Ἰδοὺ τὰ διάφορα ἀντικείμενα ἅτινα θὰ περιλάβῃ ἡ ἔκθεσις αὕτη 1) Πρωτογενὴς τέχνη καὶ ἀρχαιότητες τῶν Γαλατῶν 2) Γλυπτικὴ τῶν ἀρχαίων, τοῦ μεσαίωνος καὶ τῆς ἀναγεννήσεως 3) Νομισματικὴ ἀρχαία καὶ τοῦ μεσαίωνος, μετάλλια, σφραγιδογλυφία 4) Κεραμευτικὴ τῶν ἀρχαίων τοῦ μεσαίωνος καὶ τῆς ἀναγεννήσεως, φαεντιανὴ τέχνη, πορσελάναι 5) Χειρόγραφα, δυσεύρετα βιβλία, ξυλογραφίαι καὶ χαλκογραφίαι,, βιβλιοδετική, 6) Ὅπλα καὶ ὁπλισμοί. 7) Χρυσοχοΐα, ἐλεφαντοκόκκαλα, κρύσταλλα, ἀργυροποικιλτική. 8) Ἐπιπλοποιΐα, ταπητουργία. 9) Ἐθνογραφία τῶν ξένων τῇ Εὐρώπῃ λαῶν. 10) Ὄργανα μουσικά.

— Τὴν 28 Αὐγούστου ἄρχεται ἐν τῷ πανδοχείῳ τῆς Νεφσατὲλ ἐν Ἑλβετίᾳ διεθνὴς ἔκθεσις προϊόντων τῆς γαλακτοκομίας. Ἐν αὐτῇ θὰ ἐκτεθῶσι γάλακτα φυσικὰ καὶ συμπεπυκνωμένα, βούτυρα, τυρία κλπ.

* * *

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ. — Τὴν νύκτα τῆς 5/17 πρὸς τὴν 6/18 Ἰουνίου ὥρᾳ 12 καὶ 20′ ἐγένετο ἐν Πύργῳ σεισμὸς δυνατὸς διαρκέσας τρία δευτερόλεπτα, ἀλλ' εὐτυχῶς ἄνευ τινὸς δυστυχήματος. Ὁ σεισμὸς πιθανῶς ἦτο τοπικός.

— Ἐν τοῖς βελγικοῖς σιδηροδρόμοις μεταξὺ Βρυξελλῶν καὶ Γάνδης ἐφηρμόσθησαν αἱ ἀγγλαμερικανικαὶ ἅμαξαι ἐν αἷς ὁ ἐπιβάτης ἔχει πάσας τὰς δυνατὰς ἀναπαύσεις. Αἱ ἅμαξαι αὗται διπλαῖ κατὰ μῆκος τῶν συνήθων σιδηροδρομικῶν ἁμαξῶν περιέχουσιν αἴθουσαν φαγητοῦ δι' εἴκοσιν ἀνθρώπους, δωμάτια ὕπνου, αἰθούσας, μαγειρεῖον καὶ πάντα τὰ χρειώδη. Ἐν αὐτοῖς εὕρηται βιβλιοθήκη καὶ ἀναγνωστήριον μετὰ γεωγραφικῶν πινάκων καὶ ὁδηγῶν τῶν χωρῶν ἃς διέρχεται ὁ περιηγούμενος. Λυχνίαι ἀνηρτημέναι πανταχοῦ διαχέουσιν ἄπλετον φῶς. Αἱ ἅμαξαι αὗται ἔχουσι καὶ τὸ μέγα προτέρημα ὅτι δὲν κινοῦνται ὡς αἱ τῶν συνήθων ἁμαξοστοιχιῶν.

— Αἱ προπαρασκευαστικαὶ ἐργασίαι τῆς κατασκευῆς μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐν τῷ πορθμῷ τοῦ Καλαὶ ὑποβυθίου σιδηροδρομικῆς σύριγγος ἐξακολουθοῦσι μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας καὶ ἐλπὶς εἶναι ὅτι τοῦ μεγάλου ἔργου ἡ ἐπιτέλεσις δὲν παρέχει τὰς δυσχερείας ὅσας ἐξ ἀρχῆς ἐφοβοῦντο. Εἰς τοῦτο δηλ. συνίστατο ἡ δυσκολία ὅτι ἡ ὑποβύθιος σύριγξ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διατρυπηθῇ, καθόσον ὑπῆρχεν ὑποψία ὅτι στρώματα κιμωλίας προχωροῦντα ἐκ τῆς ἀκτῆς εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης ἤθελον καταστήσει ἀδύνατον τὴν ἐργασίαν. Ἐπανειλημμένα πειράματα καὶ δοκιμαὶ κατέδειξαν ὅτι ἄλλη ἡ διεύθυνσις τῶν στρωμάτων καὶ ὅτι ἐν τῷ βυθῷ τῆς θαλάσσης ὅπου μελλει νὰ διατρυπηθῇ ἡ σύριγξ ὑπάρχει στερρὸς βράχος.

— Μαμμοὺθ προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ εἴδους elephas primigennis εὑρέθη σῶος καὶ ἐν ἀρίστῃ καταστάσει κατὰ τὰ πέριξ τῆς ἐν Σιβηρίᾳ πόλεως Τόμοκ. Ὁ περίεργος σκελετὸς θὰ ἐκτεθῇ ἐν τῇ ῥωσικῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Ἐπιστημῶν.

— Γάλλος βουλευτὴς ὁ κ. Πονσὰρδ ἀνεκάλυψε μέσον πρὸς καταστροφὴν τῆς καταστρεπτικῆς τῶν ἀμπέλων ἀσθενείας τῆς *φυλλοξήρης*. Ἐπιτροπὴ συνέστη ὅπως ἐξετάσῃ τὸ ἐπιτήδειον τοῦ φαρμάκου μεθ' ὃ ὁ κ. Πονσὰρδ θὰ λάβῃ τὸ ἐκ 200,000 φρ. βραβεῖον.

* * *

ΘΕΑΤΡΟΝ, ΜΟΥΣΙΚΗ. — Ὁ σκηνικὸς διάκοσμος τοῦ τελευταίως ψαλέντος ἐν Παρισίοις νέου μελοδράματος *ὁ βασιλεὺς τῆς Λαχώρης* τοῦ μελοποιοῦ Μασενὲ ἐστοίχισε 520,000 φράγκων. Μόνον εἰς τὰ ἐνδύματα ἐδαπανήθησαν 180,000 φράγκα. Ἀλλ' ὅμως κατὰ τὰς δώδεκα πρώτας παραστάσεις αὐτοῦ εἰσεπράχθησαν 282,000 φράγκων.

— Ἐν Βενετίᾳ ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου *Γολδόνη* ἐδιδάχθησαν κατ' αὐτὰς ὑπὸ τῆς ἑταιρίας Ζέρρη καὶ Λαβάγη ὁ *Πλοῦτος* τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ ἡ Aulularia τοῦ Πλαύτου ἐν ἰταλικῇ μεταφράσει κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον.

— Νέα δραματικὰ προϊόντα ἀναφέρομεν ἐν Παρισίοις τὰ ἑξῆς. Τὰ δράματα *Ἰωάννην τὸν Χαλύβδινον* (Jean d' Acier) τοῦ Λομὸν ἐν τῷ Théâtre Français, τὴν *Ἐπαρχιώτιδα* κωμῳδίαν τοῦ ὑποκόμητος Λεβεριέρ, διδαχθεῖσαν ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ γ' Γαλλικοῦ θεάτρου, καὶ τὴν *φυγὴν 'ς τὰ τέσσαρα* (poudre d' Escampette) κωμειδύλλιον τῶν κκ. Βλοὺμ καὶ Ἐννεκὲν ἀπὸ τοῦ θεάτρου Variétés. Ἔτι δὲ τὰ μελοδραμάτια *Ὀπποπόναξ* τοῦ μελοποιοῦ Βασσὲρ ἐν τῷ θεάτρῳ Bouffes, τοὺς *Ἀνθρακεῖς* τοῦ μελοποιοῦ Κοστὲ ἀπὸ τοῦ θεάτρου Variétés καὶ τὸ ἀρχαίας ἑλληνικῆς ὑποθέσεως μελόδραμα *Βαθύλη* τοῦ μελοποιοῦ Σωμὲ ἀπὸ τοῦ θεάτρου τῆς Opera Comique. Ἐν Ἰταλίᾳ νέα ἔργα ἐδιδάχθησαν δύο *Μωάμεθ Β'* τοῦ Σαλμίνη ἀπὸ τοῦ θεάτρου *Μαλιβρὰν* ἐν Βενετίᾳ, καὶ ὁ *Αἴσωπος* τοῦ Ῥιχάρδου Καστελβεκκίου ἀπὸ τοῦ *νέου θεάτρου* ἐν Οὐηρῶνι.

— Ὁ ἐν Παρισίοις ἡμέτερος κ. Α. Παρόδης, γνωστὸς γενόμενος διὰ τοῦ δράματός του *ἡ ἡττηθεῖσα Ῥώμη*, ἔγραψε νέον δρᾶμα *Σεφόρα* ἑβραϊκῆς ὑποθέσεως.

— Τῇ 6/18 Ἰουλίου θὰ τελεσθῶσιν ἐν τῇ γερμανικῇ πόλει Σαλσβούργῳ λαμπρόταται ἑορταὶ εἰς τιμὴν τοῦ Μόζαρ, γεννηθέντος ἐν αὐτῇ τῇ 15)27 Ἰανουαρίου 1756, ἔνθα εἰσέτι σώζεται καὶ ἡ οἰκία, ἐν ᾗ ὁ ἔξοχος μουσικὸς ἐγεννήθη. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς νῦν καλουμένης *πλατείας Μόζαρ* ἵσταται ἀπὸ τοῦ 1842 χαλκοῦς ἀνδριὰς αὐτοῦ τεσσάρων μέτρων ἐπὶ βάθρου ἐκ γρανίτου, ὄρθιος, ἐνδεδυμένος κατὰ τὸν τότε ἐπικρατοῦντα συρμὸν κεκαλυμμένος ἐν μέρει ὑπὸ μανδύου, ἔχων ἐστραμμένην ὀλίγον πλαγίως τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ βλέμμα ἀτενὲς πρὸς τὸν οὐρανόν. Μεταξὺ δὲ τῶν διαφόρων πραγμάτων ἅτινα μετεχειρίσθη ζῶν ὁ Μόζαρ, θὰ ἐκτεθῇ εἰς κοινὴν θέαν μικρά τις σκιὰς ἥτις ὑπῆρχεν ἐν Βιέννῃ ἐν τοῖς κήποις τοῦ πρίγκιπος Στάκεμβεργ, ἐν ᾗ καθήμενος ὁ Μόζαρ τῷ 1791 ἔγραφε τὸ ἄριστον αὐτοῦ ἔργον τὸν *Μεμαγευμένον αὐλόν*. Αἱ ἑορταὶ αὗται θὰ διαρκέσωσι πολλὰς ἡμέρας.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1877 ΙΟΥΝΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον		*Θερμόμετρον ἑκ.*	
Μέση θλίψις	753,02 χμ.	Μέση θερμοκρασία	25,13
Μεγίστη »	758,43 (τὴν 19ην)	Μεγίστη »	33,5 (τὴν 27ην)
Ἐλαχίστη »	749,02 (τὴν 3ην)	Ἐλαχίστη »	15,1 (τὴν 19ην)

Ἡμέραι βροχῆς 5 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 19,65χμ.) ἀστραπῶν 9, βροντῶν 3.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 8 ἡμέρας ΝΔ, 2 Δ, 1 ΒΔ, 2 Β, 15 ΒΑ, 2 Ν.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΤΟΣ Α' | 30 ΙΟΥΛΙΟΥ 1877 | ΤΕΥΧΟΣ 7

ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΠΑΡΑΜΟΝΑΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΗΜΩΝ ΕΞΕΓΕΡΣΕΩΣ, ΚΑΙ ΕΠ' ΑΥΤΗΣ ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ *

Ὅτε οἱ Τοῦρκοι τέλος πάντων κατεσκήνωσαν ἐν μέσῳ τῶν καθημαγμένων ἐρειπίων τῆς Γραικο-Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, στιγμιαῖον θάμβος κατέλαβε τοὺς Ἕλληνας, καὶ δυστυχῶς οἱ πλούσιοι καὶ οἱ λόγιοι ἤρξαντο διασπειρόμενοι ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δύσιν καὶ Ἄρκτον· τότε πάλιν ἐτιμήθη καὶ ἐθαυμάσθη τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα ὑπὸ τῆς Ἑσπερίας, τὴν ὁποίαν ἐξεπαίδευσε καὶ ἐφώτισεν. Ἀφ' ἑτέρου ὁ ἐν αὐτῇ τῇ κοίτῃ του παραμείνας Ἑλληνισμός, ἀμέσως σχεδὸν ἀνακύψας, καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων κατασκηνώσας κατὰ τὸν μέγαν καὶ πολυχρόνιον κλύδωνα, καρτερικῶς ὑφίστατο τὸ σκληρὸν μαρτύριον, ἠνδροῦτο διωκόμενος, καὶ ἐναλλὰξ νικῶν καὶ νικώμενος, διετηρήθη ἄμικτος καὶ ἀκέραιος. Ἠγωνίσατο δὲ τὸ ἡμέτερον ἔθνος ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος ἀπ' αὐτῆς τῆς ἡμέρας τῆς πολιτικῆς καταπτώσεως, καὶ διὰ τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς ῥομφαίας ἐν μέρει ἀνεκτήσατο τὴν Ἐλευθερίαν. Ἔκτοτε ἄρχεται τὸ μακρὸν μαρτυρολόγιον τῶν Χριστιανικῶν τῆς Τουρκίας λαῶν, καὶ σπιθαμὴ γῆς δὲν ὑπάρχει μὴ ποτισθεῖσα ὑπὸ Ἑλληνικοῦ αἵματος, οὐδὲ ἔτος σχεδὸν παρῆλθεν ἔκτοτε μέχρι τοῦ μεγάλου καὶ ἱεροῦ ἡμῶν Ἀγῶνος, χωρὶς νὰ διαμαρτυρηθῇ διὰ τῶν ὅπλων γωνία τις τοῦ Πατρίου Ἐδάφους· διότι ἡ ἀγάπη τῆς Ἐλευθερίας εἶναι ἔμφυτος ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁσάκις ἡ κοινωνικὴ κατάστασις δὲν παρέχει ἀποχρώσας ὑπὲρ αὐτῆς ἐγγυήσεις, ὁ κοινωνικὸς βίος ἀποκαθίσταται ζυγὸς βαρύς. Πρὸς τούτοις οἱ Ἕλληνες πάντοτε συνετάχθησαν μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ κατὰ τὸν 15ον, 16ον, καὶ 17ον αἰῶνα ἐπολέμησαν ἀνδρείως, ὑπηρετήσαντες εἰς τοὺς στρατοὺς καὶ

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 30 Μαΐου 1877.

εἰς τοὺς στόλους τοῦ Πάπα, τῶν Βασιλέων τῆς Ἱσπανίας, καὶ ἰδίως τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας. Πλὴν αἱ μεγάλαι τῆς Εὐρώπης Δυνάμεις ἀνέκαθεν ὑπὸ τῆς ἀντιζηλίας διῃρημέναι, καὶ πρὸς ἀλλήλας δυσπιστοῦσαι ἕνεκα ἰδιοτελῶν σκοπῶν, πρὸ πάντων δὲ ἕνεκα τοῦ ἀσπόνδου τῶν δύο Ἐκκλησιῶν μίσους, οὐδέποτε εἰλικρινῶς καὶ σπουδαίως συνέδραμον εἰς τὰς ἐπανειλημμένας ἐξεγέρσεις τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ἡ ἐπισημοτέρα ἀπόπειρα ἐγένετο κατὰ τὸ 1769, ὅτε φημιζομένων τῶν κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμων καὶ κατορθωμάτων τῆς ὁμοδόξου Ῥωσίας διά τινος Παπαδοπούλου ἢ Παπάζογλου, διατελοῦντος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν της ἐζήτησαν προὔχοντές τινες τῆς Πελοποννήσου τὴν προστασίαν τῆς αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης, καὶ ὑποσχεθείσης αὐτὴν ἐδέχθησαν· συνεπείᾳ τούτου κατῆλθον εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας οἱ ἀδελφοὶ Ὀρλὼφ, ἀλλ' οὐχὶ ἐγκαίρως· πρὸς τούτοις, διὰ τὴν σπάνιν καὶ τὴν ἀτέλειαν τῶν μέσων, ὡς καὶ δι' ἄλλας δυσχερεῖς περιστάσεις, καὶ μὴ ἔχοντες ἀρκούσας δυνάμεις, οὔτε καλῶς, οὔτε τῶν ἐλπίδων ἀξίως διῴκησαν τὰ πράγματα, ὥστε ἕνεκα τοῦ ἀτυχοῦς τούτου κινήματος κατεστράφη καὶ ἠρημώθη ἡ Πελοπόννησος ὑπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν.

Αἱ συχναὶ ἀλλὰ μονομερεῖς αὗται ἀπόπειραι δὲν ἐτελεσφόρησαν, οὐδὲ ἠδύναντο νὰ φέρωσι καλόν τι ἀποτέλεσμα, εἴτε γενόμεναι ἐκ διαλειμμάτων καὶ ἄνευ προηγουμένης τινὸς συνεννοήσεως μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν, εἴτε διότι δὲν εἶχεν ἔτι καλῶς ὡριμάσει ἡ ἰδέα τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως. Ὅτε ὅμως ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ὅ ἐστιν ὅτε ὁ ἀπαιτούμενος βαθμὸς τῆς προόδου τοῦ ἑνὸς καὶ τῆς στασιμότητος τοῦ ἄλλου τῶν συζώντων, ἀλλὰ μὴ συμμιγνυομένων ἐθνῶν, τότε οὐδὲν πρόσκομμα ἀνέστειλε πλέον τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνεγερσίας.

Ἀναντιῤῥήτως, ἡ μεγάλη τῶν Γάλλων ἐπανάστασις παρήγαγε πρώϊμον καὶ ἴσως πρόωρον προόδου βῆμα εἰς τὴν ἡμετέραν παλιγγενεσίαν. Περὶ τὰ ἔτη 1796—97 ἐν Βουκουρεστίῳ Ῥήγας ὁ Φεραῖος, ὁ Κοραῆς ἐν Παρισίοις ἀπὸ τοῦ 1800, πλεῖστοι ἄλλοι λόγιοι ἐν περιοδικοῖς συγγράμμασιν, οἷα ὁ *Λόγιος Ἑρμῆς* καὶ ἡ *Καλλιόπη*, κληρικοὶ καὶ διδάσκαλοι, πάντες κατείχοντο ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πυρετώδους ἔρωτος, ὅστις ἐνδομύχως ἐθέρμανε τὴν καρδίαν των, ὥστε πάντες παντοιοτρόπως συνέτρεχον καὶ συνέπραττον, τὸ κατὰ δύναμιν ἕκαστος, πρὸς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1812—13 ἱδρύθη ἡ *Φιλόμουσος Ἑταιρία*, ῥητὸν ἔχουσα σκοπὸν τὴν ἐξάπλωσιν τῆς παιδείας καὶ τὴν διατήρησιν τῶν λειψάνων τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, καὶ αὕτη ἐγένετο, οὕτως εἰπεῖν, ἡ μαῖα τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821· ἐπειδὴ κατὰ μίμησιν τῆς Φιλομούσου Ἑταιρίας, ὁ ἐν Ὀδησσῷ Σκουφᾶς, κατὰ τὸ 1814, φαίνεται ὁ πρῶτος συλλαβὼν τὴν ἰδέαν συστάσεως Πολιτικῆς Ἑταιρίας, ἣν ὠνόμασεν *Ἑταιρίαν τῶν Φιλικῶν*, καὶ ὁ Ἰω. Καποδίστριας, τότε ὑπουργὸς τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, πασίγνωστος προστάτης τῆς Φιλο-

κούσου Ἑταιρίας, ἐψιθυρίζετο ἐπιτηδείως ὡς μυστικὸς καὶ ταύτης προστάτης· ὅθεν, ὡς ἐκ τούτου, οἱ πλεῖστοι τῶν Εὐρωπαίων Ἱστορικῶν ἀποδίδουσι τὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα τοῦ 1821 εἰς Ῥωσικὰς ὑποκινήσεις.

Οὕτως, ὀλίγοι τινὲς ἄνδρες, οἷος ὁ Σκουφᾶς, Ἀναγνωστόπουλος, Ξάνθης, Θέμελης, Τσακάλοφ, Σέκερης, Δικαῖος, Πατσιμάδης, Λεβέντης, Γαζῆς, Κομιζόπουλος, Περραιβός, κλπ., οὔτε πλούτου, οὔτε ἐπιρροῆς τινος, οὔτε μεγάλης παιδείας κάτοχοι, ἀλλὰ θερμοὶ καὶ ἀνυπόμονοι, ἐκ τοῦ παραδείγματος ἐκείνης, οἱονεὶ προκληθέντες, καὶ ἄμεσον σκοπὸν προθέμενοι τὴν δι' ἐπαναστάσεως ἔργῳ καὶ ἐν ὅπλοις ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων, ἐσχημάτισαν καὶ διωργάνωσαν τὴν *Φιλικὴν Ἑταιρίαν*. Οἱ ἀρχηγοὶ καὶ θεμελιωταὶ αὐτῆς προσεποιοῦντο ὅτι ἦσαν ἁπλᾶ αὐτῆς μέλη, καὶ ἐπιμελῶς κρύπτοντες τὴν δῆθεν μυστικὴν ἀρχὴν, ἔθεσαν τὴν Ἑταιρίαν ὑπὸ τὸ μυστηριῶδες ὄνομα· ἀγνώστου καὶ ἀνυπάρκτου ὑπερτάτης ἀρχῆς, ὑπαινιττόμενοι τὴν αὐλὴν τῆς Ῥωσσίας. Παράδοξον δὲ εἶναι ὅτι τὸ μυστήριον τῆς Ἑταιρίας οὔτε πρὸ τῆς ἐκρήξεως οὔτε μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως ἀπεκαλύφθη, καὶ τὰ πάντα μέχρι τῆς σήμερον μένουσιν ἀμφίβολα, ὡς ἀμφίβολον ἐπίσης μένει ἂν καὶ τὰ μέλη αὐτὰ τῆς ἀρχῆς πάντα ἐγίνωσκον ἀκριβῶς καὶ βεβαίως τὰ πάντα. Ἴσως συνέβη τοῦτο διότι ἐξηφανίσθησαν τὰ ἔγγραφα οὐ μόνον τῶν κατὰ τόπους ὑποδεεστέρων κέντρων τῆς Ἑταιρίας, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων προσώπων ἐκ τῶν λαβόντων εἰς αὐτὴν μᾶλλον ἢ ἧττον ἐνεργὸν μέρος. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀρχὴ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821· ὥστε, χωρὶς νὰ κληθῶμεν διὰ τοῦτο σφόδρα εὐσεβεῖς ἢ δεισιδαίμονες, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὄντως μόνη ἡ χεὶρ Κυρίου ἔσωσε τὸν Ἑλληνισμόν. Οὐδὲν ἧττον, ἐν πολλαῖς ἰδιωτικαῖς καὶ δημοσίαις περιστάσεσιν, οὐδὲν ἄλλο πρὸς ἐπιτυχίαν ἀπαιτεῖται εἰμὴ τόλμη, ἀπόφασις καὶ αὐταπάρνησις. Εἴθε δὲ ἀναφανῶσι καὶ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ διάδοχοι ἄξιοι τῆς πατριωτικῆς αὐτῶν ἀρετῆς, πρὸς σωτηρίαν τοῦ τὰ πάντα σήμερον κινδυνεύοντος Ἑλληνισμοῦ, καὶ πρὸς τὴν αἰσίαν περαίωσιν τῆς μήπω τελειωθείσης ἐπιχειρήσεως τῶν ἡμετέρων πατέρων.

Σκιαγραφήσαντες τὴν κατάστασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Ἀγῶνος, θέλομεν νῦν προσπαθήσει νὰ ἐξετάσωμεν ὁποίατις εἶναι ἡ δρᾶσις τοῦ Ἐμπορίου ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, καὶ ποίας δυνάμεις ἡ φιλοπονία καὶ ἡ φιλοτεχνία αὐτοῦ ἐχορήγησαν αὐτῇ.

Ἡ Ἑλλὰς περιλαμβάνουσα ἐν τοῖς ὁρίοις αὐτῆς χώραν ὀλίγην, καὶ ταύτην πετρώδη καὶ ἄγονον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, περιβρεχομένην δὲ πανταχόθεν σχεδὸν ὑπὸ τῆς θαλάσσης, ὀφείλει, χάριν τῆς τροφῆς τῶν ἰδίων τέκνων, νὰ παλαίῃ πάντοτε πρὸς τὴν πενίαν· ἐκ τῆς πάλης δὲ ταύτης προσκτᾶται τὴν σοφίαν ἐκείνην καὶ τὴν ἄοκνον δραστηριότητα, ἥτις καθοδηγεῖ τὰ τέκνα αὐτῆς εἰς εὕρεσιν βίου εὐδαιμονεστέρου, ἢ ὅσον συγχωρεῖ τὸ τῆς γῆς αὐτῆς ἄγονον καὶ τραχὺ ἔδαφος. Μὴ δυνάμενοι λοιπὸν οἱ Ἕλληνες νὰ ἔχωσι τὰ πρὸς ζωὴν καὶ ὕπαρξιν μέσα ἐκ τῆς χέρσου γῆς διὰ τὴν ῥηθεῖσαν αὐτῆς ποιότητα,

ἀναγκάζονται νὰ στρέφωσι τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν εἰς τὸ περικλύζον τὴν χώραν των ὑγρὸν στοιχεῖον, ὅπερ εὐρὺ καὶ ἐλεύθερον καθ' ἑαυτὸ, ὁρίζεται ἑκάστοτε κατὰ βούλησιν ἢ κατ' ἀνάγκην ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν. Τούτου ἕνεκα οἱ μὲν πρόγονοι ἡμῶν ἐξέτειναν τὰ ὅρια τῆς αὐτῶν ἐνεργείας μέχρι τῶν περάτων τῆς τότε πλωΐμου θαλάσσης, οἱ δὲ ἡμέτεροι ὅπου γῆς καὶ ἂν βουληθῶσι νῦν προσπελάζουσι τὰ μικρὰ αὐτῶν σκάφη καὶ ἐγκαθιστῶσι τὰ ἐμπορικά των Πρακτορεῖα. Ὁποῖον δὲ καὶ ὁπόσον τὸ ἐντεῦθεν ἐθνικὸν καὶ ἰδιωτικὸν κέρδος παρά τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ ἡμῖν σήμερον, παντὶ δῆλον, καὶ οὐδεὶς ἀναμένει νὰ μάθῃ παρ' ἐμοῦ.

Ἄδηλον πότε ἀνεφάνη ἐκ νέου τὸ ἐμπόριον ἐν τῇ δεδουλωμένῃ Ἑλλάδι· ἀλλ' ἐν Κωνσταντινουπόλει ποτὲ δὲν ἠφανίσθη ἐντελῶς. Ἐν ταῖς μεσογείοις ὅμως ἐπαρχίαις ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, ἔνθα εἶχε σταματήσει ὁ Τουρκικὸς χείμαῤῥος, εἶχεν ὁλοσχερῶς καταστραφῆ, ὄχι μόνον ἕνεκα τῶν πολέμων τῆς κατακτήσεως τοῦ 14ου, μέχρι τοῦ τέλους σχεδὸν τοῦ 15ου αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῶν σταυροφορικῶν πολέμων καὶ τῶν λοιπῶν φραγκικῶν ἐπιδρομῶν. Οἱ ἐπιτυχεῖς τῶν Σουλτάνων πόλεμοι, ἀπὸ Μωάμεθ τοῦ Β′ μέχρι Σελίμη τοῦ Β′, ἤτοι μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰῶνος, ἀναμφιβόλως συνέδραμον εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Καὶ τῳόντι, ἐν τούτῳ τῷ διαστήματι παρατηροῦμεν μὲν τοὺς χριστιανικοὺς τῆς Τουρκίας λαοὺς ὑποκύπτοντας ὑπὸ τὸν ἀπεριόριστον τῆς αὐθαιρεσίας ζυγὸν, ἀλλὰ καὶ ὅτι τότε πρῶτον ἠδυνήθησαν νὰ ἔχωσι σώαν τὴν ζωὴν ἀντὶ τοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐπιβληθέντος *χαρατσίου*· ὑπὸ δὲ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ *ῥεαγιᾶ* ἤτοι ὑποτεταγμένου δούλου, τότε ἤρξαντο μορφούμεναι αἱ κοινότητες ὑπὸ κυβέρνησιν εἰς ἄκρον καταθλιπτικὴν, ἀλλὰ καὶ λίαν ὤνιον, οἱονεὶ λέγουσαν: «ῥεαγιάδες, ἐργάζεσθε, καὶ θέλομεν σᾶς πωλήσει ὅσας ἀνέσεις καὶ ὅσας ἀσφαλείας δυνηθῆτε ν' ἀποτίσητε».

Ἀληθῶς δὲ ἅμα ὡς κατώρθου οἰκογένειά της διὰ τῆς φιλοπονίας νὰ ἐνοικιάσῃ κτῆμά τι, καὶ ἀκολούθως νὰ καταταχθῇ εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἰδιοκτητῶν (οἰκοκυρέων), ἠγόραζε *Σπαχῆν*, ὅ ἐστιν ἐτίθετο αὐτὴ μεθ' ὅλων τῶν ὑπαρχόντων αὐτῆς, καὶ ἀντὶ ἁδροτάτης ἀμοιβῆς, ὑπὸ τὴν προστασίαν ἑνὸς ἱππέως, ἔχοντος τιμάριον ἐπὶ τῆς κατακτηθείσης γῆς. Ὁ σπαχῆς οὗτος ἦτο διὰ τὴν χριστιανικὴν οἰκογένειαν ὡς ὁ ποιμενικὸς κύων, προφυλάττων αὐτὴν κατὰ πάσης βιαιοπραγίας καὶ ἀπαιτήσεως τῶν *Βέηδων* καὶ τῶν *Ἀγάδων* κατὰ τῶν ἀγγαριῶν τοῦ *Καδῆ*, καὶ κατὰ τῶν ἁρπαγῶν τῶν στρατιωτῶν.

Ἐπειδὴ ὅμως ἡ προστασία αὕτη ἦτο λίαν δαπανηρὰ, ἰδίως ἐν τοῖς κεντρικοῖς μέρεσι τῆς Ῥούμελης, ὅπου μόνη ἡ διάβασις τῶν στρατευμάτων, συχνὰ μεταβαινόντων πρὸς πόλεμον πέραν τοῦ Δουνάβεως, διετήρει αὐτὰ ἐν διηνεκεῖ καταστροφῇ, αἱ μὴ δυνάμεναι ν' ἀγοράσωσιν οἰκογένειαι τὴν προστασίαν σπαχῆ, ἠναγκάζοντο νὰ καταφύγωσιν εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων, καταγινόμενοι εἰς τὴν κτηνοτροφίαν. Ἡνωμέναι εἰς μικρὰς κοινότητας, ἐπλήρω-

νον κατ' ἀποκοπὴν τὸ χαράτσι, δηλαδὴ ἀπελάμβανον ἀπὸ κοινοῦ τῆς προστασίας Βέη τινός, συμβιβαζόμεναι μετ' αὐτοῦ ὅπως ἀποτίνωσιν ἐτησίως χρηματικήν τινα ποσότητα, ἀμετάβλητον ἐν τῷ μέλλοντι. Ἡ ποσότης αὕτη καθ' ἣν ἐποχὴν ἐγένετο ὁ συμβιβασμὸς ἦτο ἐξ ἀνάγκης ἀνωτέρα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φορολογουμένων ἀνδρῶν, διὸ καὶ ὁ Βέης εὕρισκε συμφέρον ν' ἀναδέχηται τὴν προστασίαν αὐτῶν· ἀλλ' ὅτε ηὔξανεν ὁ πληθυσμός, ὅπερ φυσικῶς ἐπήρχετο ἅμα αὐξανομένῃ τῇ εὐζωΐᾳ, οἱ ῥεαγιάδες εὕρισκον ἐπίσης ὄφελος ἐκ τοῦ συμβιβασμοῦ τούτου, καθὸ πληρόνοντες ὀλιγωτέρους φόρους, ἐνῷ ἐπλούτουν περισσότερον. Οὕτω, καθ' ὅλα τὰ ὀρεινὰ μέρη τῆς Ῥούμελης ἤρξατο ὀργανιζόμενον τὸ ἐμπόριον τῶν κτηνῶν καὶ τῶν μαλλίων, ἐμπόριον ὅπερ ἡ κακὴ διοίκησις καὶ αἱ βιαιοπραγίαι δὲν κατίσχυσαν ποτὲ νὰ καταστρέψωσιν, ὧν ἔμφυτος τοῦ τόπου ἐκείνου πλοῦτος, μὴ μεταβαλλόμενος ἐκ τῆς κακῆς καλλιεργείας, καὶ ἐξαρτώμενος ἐκ τῆς φυσικῆς ἀφθονίας, ὅλως αὐτομάτου, τῶν βοσκημάτων.

Οἱ χριστιανοί, καὶ πρὸ πάντων οἱ Ἕλληνες, συνεκεντροῦντο προσέτι κατὰ προτίμησιν πέριξ τῶν μεγάλων πόλεων, οἷαι ἡ Θεσσαλονίκη, αἱ Σέρραι, ἡ Ἀδριανούπολις· οἱ δὲ Τοῦρκοι διοικηταὶ ἠναγκασμένοι ἦσαν πρὸς τακτικὴν ἐπισίτισιν τῶν πόλεων, νὰ ἐπεκτείνωσιν εἰς ἀνάλογον ἀπόστασιν τὴν προστασίαν των ἐπὶ τῆς γεωργίας. Ὅθεν τὰ χριστιανικὰ χωρία τὰ ἐν τῇ περιφερείᾳ ταύτῃ συμπεριλαμβανόμενα, σπανίως ἐχρησίμευον ὡς ἐπισταθμία τῶν στρατευμάτων. Ὁ πληθυσμὸς ἐπίσης τῶν πόλεων κατὰ μέγα μέρος συνεκροτεῖτο ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου· ὁ συνεταιρισμὸς τῶν ἐργατῶν, αἱ συντεχνίαι (*ἰσνάφια*), σχεδὸν τὸ τρίτον τῶν διαφόρων μεταπρατῶν, ὡς καὶ τῶν ἐμπόρων, ἦσαν Ἕλληνες, καὶ διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιχειρήσεών των ἀπήντων μικρότερα ἐμπόδια ἐν τῇ τυραννίᾳ τῶν Ὀθωμανῶν, ἢ ἐν τῷ ἀνταγωνισμῷ τῶν Ἀρμενίων, τῶν Ἑβραίων, καὶ ἰδίως τῶν Φράγκων ἐμπόρων.

Περὶ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ καὶ τοῦ βάμβακος εἰσήχθη εἰς τὴν Μακεδονίαν. Αἱ ἀπόπειραι πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ δευτέρου τούτου φυτοῦ ἰδίως ἐτελεσφόρησαν εἰς τὰς κοιλάδας, ἃς βρέχει ὁ Στρυμών, καὶ εἰς τὰς ἐκτενεῖς πεδιάδας τὰς πέριξ τῶν Σεῤῥῶν. Ἡ ἐπιτυχὴς ἔκβασις τῆς νέας ταύτης καλλιεργείας προσείλκυσεν, ὡς ἦτο ἑπόμενον, εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη πολὺν λαόν, ἔνθα περὶ τὰ 300 χωρία χριστιανικὰ ἱδρύθησαν ἐν βραχεῖ χρόνου διαστήματι· ἦσαν δὲ τόσον πλησίον ἀλλήλων ὥστε, ὡς λέγει παλαιός τις περιηγητής, μακρόθεν ἐφαίνοντο μᾶλλον ὡς σχηματίζοντα μίαν ἀπέραντον πόλιν. Τὰ χωρία ταῦτα, πληρόνοντα ὡρισμένην τινὰ χρηματικὴν ποσότητα ὡς χαράτσι, καὶ συνηθροισμένα κατὰ 30 ἢ 40, εἶχον τεθῆ, ὡς τὰ τοῦ Αἵμου καὶ τῆς Ῥοδόπης, ὑπὸ τὴν προστασίαν Βέη ἢ Ἀγᾶ τινος Τούρκου. Αὗται αἱ μεγάλαι τῶν ῥεαγιάδων ὁμοσπονδίαι, χάριν τῆς αὐτῆς προφυλάξεως, διετήρουν πλείστους τυχοδιώκτας χριστιανούς, Τούρκους ἢ Ἀλ-

βανοὺς, καὶ οἱ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν τῶν σωμάτων Βέηδες σπανίως ἀνεγνώριζον τὴν ἀρχὴν τῶν Πασάδων. Ἡ πεδιὰς τῶν Σερρῶν καὶ ἡ κοιλὰς τοῦ Στρυμόνος, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, συνήθως εἶχον ἐτησίαν συγκομιδὴν, ἀπὸ τοῦ 1787 μέχρι τοῦ 1797, 70 χιλ.δεμάτων βάμβακος (τῶν 100 ὀκ.). Πᾶς τις εὐκόλως ἐννοεῖ πόσοι βραχίονες εἰργάζοντο ὅπως παραγάγωσι τοσοῦτον γεωργικὸν πλοῦτον, καὶ ὁποία ἐμπορικὴ ἀνάπτυξις ἐπήγαζεν ἐξ αὐτοῦ. Ἀφοῦ δὲ ἐκθέσωμεν καὶ ἄλλα τινὰ θέλομεν ἐπανέλθει εἰς τὰς συνεπείας τοῦ γεγονότος τούτου.

Ἡ ἐπιτυχία τῆς καλλιεργείας τοῦ καπνοῦ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἀπέβη ἧττον ἐπικερδὴς τῷ Ἕλληνι ἢ ἡ τοῦ βάμβακος, διότι οἱ Τοῦρκοι, παρατηρήσαντες ὅτι αἱ σπειρόμεναι μὲ καπνὸν ἀντὶ σιτηρῶν γαῖαι ἀπέδιδον διπλασίαν πρόσοδον, ἰδιοποιήθησαν σχεδὸν ὁλοσχερῶς τὸν νέον τοῦτον κλάδον τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας· οὐχ ἧττον δὲ οἱ Ἕλληνες ἔμποροι τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν Σερρῶν, τοῦ Γενιτσὲ, καὶ λοιπῶν ἄλλων ἀγορῶν εὕρισκον οὐ μικρὰν ἀποζημίωσιν ἀσχολούμενοι εἰς τὴν μετακομιδὴν ἢ τὴν ἐξαγωγὴν τῶν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καλλιεργουμένων καπνῶν.

Πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἀξιοῦ, δυτικοῦ συνόρου τῆς Ῥούμελης, ὁ γάλλος Φωριὲλ δεικνύει ἡμῖν ἐν τοῖς μᾶλλον ἀποκέντροις αὐτοῖς σταθμοῖς, τὰ στρατιωτικὰ ταῦτα σώματα τῶν Ἑλλήνων σπανίως ἐν εἰρήνῃ διατελούντων μετὰ τῶν Τούρκων. Θεωροῦντες ἁπλῶς ὅσα ἀναφέρει περὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως, περὶ τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐθίμων, τῶν ἀνδραγαθημάτων τῶν πολεμιστῶν τούτων, ἠθέλομεν πιστεύσειν ὅτι εἰσὶν οἱ μόνοι κάτοικοι τοῦ Πηλίου, τῆς Ὄσσης, τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου· ἀλλ' ὅμως ἐν τοῖς αὐτοῖς ὄρεσιν ἔζη ἐπίσης πληθυσμὸς ἐξίσου ἄξιος προσοχῆς ὡς οἱ *Κλέφται*· ὁ πληθυσμὸς οὗτος, πιθανῶς ὅλως δεδομένος εἰς τὴν ἄσκησιν τῶν ὅπλων πρὶν ἢ συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν Τούρκων, ἔκτοτε εἶχε κατὰ πλεῖστον μέρος καταθέσειν αὐτὰ, καὶ κατῴκει πάμπολλα εὐημεροῦντα χωρία τῆς Θεσσαλίας, ἀσχολούμενα περὶ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ὧν γνωστότατα εἶναι τὰ Ἀμπελάκια, ἡ Ζαγορὰ, τὸ Μέτσοβον, κλπ.

Ἀδύνατον ἀκριβῶς νὰ προσδιορίσωμεν κατὰ ποίαν ἐποχὴν ὑπετάγησαν τὰ μέρη ταῦτα, ἢ ν' ἀναφέρωμεν τὰς συνθήκας αὐτῶν μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν κατακτητῶν· βέβαιον εἶναι μόνον ὅτι πληρόνοντες ἐτησίως ὡρισμένον τι χρηματικὸν ποσὸν ὡς χαράτσι, ἀπελάμβανον εἰς ἀνταλλαγὴν τὸ δικαίωμα ν' αὐτοδιοικῶνται ὅλως ἀνεξαρτήτως τῆς Τουρκικῆς ἀρχῆς, ἤτοι χωρὶς νὰ ἔχωσιν ἐν μέσῳ αὐτῶν Καδῆν, Πασᾶν ἢ Τούρκους ἢ Ἀλβανοὺς στρατιώτας. Ἡνωμένοι κατ' ἀριθμὸν μᾶλλον ἢ ἧττον μέγαν, ἀνάλογον πρὸς τὴν σημασίαν τῶν χωρίων, εἶχον ὡς ἀρχηγοὺς τοὺς γνωστοὺς Δημογέροντας, κατ' ἐνιαυτὸν ἀνανεουμένους, καὶ ἐντολὴν ἔχοντας νὰ δικάζωσι, νὰ διανέμωσι τοὺς φόρους, νὰ ἐπιτηρῶσι τὰ μεταξὺ τῶν χωρίων συμβόλαια, καὶ νὰ διατελῶσιν εἰς σχέσιν μὲ τὴν Ἀρχὴν διὰ τοῦ Τούρκου πράκτορος, διατρίβοντος ἐπὶ τούτῳ ἐν μέσῳ

αὐτῶν, ἀλλ' ἄνευ ἐξουσίας τινός. Τὰ μικρὰ οὕτως εἰπεῖν δημοκρατικὰ ταῦτα κράτη εἶχον προσέτι καὶ ἐκκλησιαστικά τινα προνόμια, διότι ἀπ' εὐθείας ὑπετάσσοντο εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. Ἡ ἔνοπλος ἀντίστασις κατ' ἀρχὰς ἐθεμελίωσεν αὐτά· ἴδωμεν δὲ νῦν εἰς ποῖον βαθμὸν εὐημερίας ἀνύψωσεν αὐτὰ τὸ ἐμπόριον.

Ποῖαι ἦσαν αἱ σχέσεις τῶν ἡρωϊκῶν Κλεφτῶν πρὸς τὰς φιλοπόνους ταύτας πολιτείας; Ἄθροισμα στρατιωτῶν Τούρκων ἢ Ἀλβανῶν ἐμισθοδοτεῖτο ὑπὸ τῶν ἐμπόρων ἢ τῶν γεωργῶν τῶν περιχώρων τῶν Σερρῶν, ὅπως ἦσαν οἱ στρατιῶται, οὓς ἐμίσθουν, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Βέηδων, οἱ ποιμένες τῶν χωρίων περὶ τὸν Αἷμον, τὴν Ῥοδόπην κλπ., ὡς ἦτο ἐπίσης τὸ σῶμα, ὅπερ ἐξησφάλιζε κατὰ τῆς διαρπαγῆς τὰς πλουσίας μονὰς τοῦ Ἄθω, τότε κατοικουμένας ὑπὸ πλέον τῶν δεκακισχιλίων μοναχῶν. Ἑκάστη ἐπὶ τῶν ὀρεινῶν τούτων πολιτειῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἀκαρνανίας ἐμίσθου ἐπὶ ἓν ἔτος σῶμά τι Κλεφτῶν, χρέος ἐχόντων νὰ ὑπερασπίζωσι τὴν χώραν κατὰ πάσης ἐπιδρομῆς Τούρκων στρατιωτῶν, ὡς καὶ κατὰ πάσης ἁρπαγῆς τῶν Ἁρματωλῶν, οἵτινες, μένοντες ἄνευ τοιαύτης ἀσχολίας, ἠναγκάζοντο νὰ πορίζωνται τὰ πρὸς τὸ ζῆν διὰ τῆς ληστείας. Τῷ καιρῷ δ' ἐκείνῳ ἡ ὕπαρξις τῶν Κλεφτῶν ἢ Ἁρματωλῶν δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς ἐν ὅπλοις διαμαρτύρησις κατὰ τοῦ κατακτητοῦ.

Ἰδοὺ ὁποῖοι ἦσαν κατ' ἀρχάς, ἤτοι μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τοῦ Γραικο-Ῥωμαϊκοῦ Κράτους, οἱ ἐμπορικοὶ πόροι τῶν ὀρεινῶν τῆς Ἑλλάδος κατοίκων. Τὰ μέρη τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Πηλίου, τῆς Οἴτης, ἐν μέσῳ τῶν ἀφθονωτάτων βοσκημάτων τῆς Ἑλλάδος, ἦσαν κύρια πολυπληθῶν ποιμνίων, καὶ παρεχείμαζον περιπλέον τὰ ποίμνια πλησιοχώρων ἐπαρχιῶν, καὶ αὐτῶν τῶν μωαμεθανῶν Ἀλβανῶν. Τὰ δὲ πρόβατα αὐτῶν ἦσαν ὀνομαστὰ διὰ τὴν ἐκλεκτὴν ποιότητα τοῦ κρέατος καὶ διὰ τὴν λεπτότητα τῆς τριχός των. Οἱ κάτοικοι ἐκείνων τῶν μερῶν ἦσαν ὅλως δεδομένοι εἰς τὴν ἐπιστασίαν τῶν ποιμνίων των, ὡς καὶ εἰς τὴν κατεργασίαν καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν μαλλίων· μέρος αὐτῶν ἐπέμπετο διὰ τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἄλλο δὲ μέρος εἰς Ἑνετίαν, διὰ τῶν λιμένων τῆς Δαλματίας. Πολλὰ ὄρη, τότε δρυμώδη καὶ γέμοντα παντοίων ζώων, ἰδίως λαγωῶν ἐχόντων τρίχα μακράν, πυκνὴν καὶ ἁπαλήν, παρεῖχον διὰ τοῦ κυνηγίου αὐτῶν σημαντικὸν ἐμπόριον *γουναρικῶν*, τῶν ὁποίων ἡ Θεσσαλονίκη ἦτο ἡ κεντρικὴ ἀγορά. Οἱ κάτοικοι πολλῶν χωρίων, καὶ πρὸ πάντων τῶν τῆς Πίνδου, ἐταξείδευον πρὸς βιοπορισμόν, ὡς καὶ σήμερον ἔτι πράττουσιν οἱ κάτοικοι πολλῶν ὀρεινῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς τόπων. Νέοι ὄντες, κατέβαινον εἰς τὰς Ἑνετικὰς πόλεις τῆς Ἠπειρωτικῆς παραλίας, μετέβαινον εἰς τὰς νήσους, καὶ ἐκεῖθεν διεσπείροντο εἰς τὰς μεγάλας τῆς Ἰταλίας πόλεις, ἐνίοτε δὲ καὶ τῆς Γερμανίας, μετερχόμενοι παντὸς εἴδους ἐπαγγέλματα· τὸ ἔμφυτον δὲ καὶ εἰς ἄκρον ἀνεπτυγμένον πνεῦμα τῆς τάξεως καὶ τῆς οἰκονομίας, μετὰ παρέλευσιν χρόνου

τινὸς, συνετέλει ὥστε σπανιώτατα ὑπέστρεφον εἰς τὴν πατρίδα ἄνευ μικρᾶς περιουσίας, καὶ τὸ βέλτιστον, μετέφερον συνάμα, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, νοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ βαθὺ σέβας πρὸς τὰς διαφόρους γνώσεις, ὧν ἦσαν ἐστερημένοι. Ἄλλη πάλιν μερὶς τῶν κατοίκων ἁπλῶς κατεγίνετο εἰς ἐμπορικὰς ἀνταλλαγὰς τῶν προϊόντων των μὲ τὰ ποικίλα ἐμπορεύματα ὧν εὑρίσκοντο ἐφωδιασμέναι αἱ διάφοροι ἀγοραὶ Ἑνετικῶν πόλεων, Πάργας, Πρεβέζης καὶ Βουθρωτοῦ πρὸς δυσμὰς τῶν ὀρέων των, ὡς καὶ αἱ ἀγοραὶ Λαρίσσης, Βιτωλίων, Θεσσαλονίκης πρὸς ἀνατολὰς αὐτῶν.

Τοιοῦτοι ἐν περιλήψει ἦσαν οἱ ἐμπορικοὶ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας πόροι πρὸ τῆς τακτικῆς τοῦ βάμβακος καλλιεργείας ἐν τῇ Μακεδονίᾳ. Δύσκολον ὅμως εἶναι νὰ ὁρίσωμεν μέχρι ποίου βαθμοῦ προήχθη ἡ εὐημερία τῶν ὀρεινῶν μερῶν τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων· δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ λάβωμεν ἰδέαν τινὰ ἐκ τῆς ὑπολήψεως ἧς ἐτύγχανον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν χώρᾳ ὅπου τὰ πάντα γίνονται καὶ κατορθοῦνται διὰ τῆς προστασίας, μάλιστα δὲ διὰ τῆς μᾶλλον ὠνίου προστασίας, ὅπου ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει ἀναλογία μεταξὺ τῆς ἐπισημότητος τῶν προστατευόντων καὶ τοῦ πλούτου τῶν προστατευομένων. Γινώσκομεν δὲ ὅτι τὰ ὀρεινὰ ταῦτα χωρία εἶχον ὡς προστάτας τὰ ὕψιστα πρόσωπα τοῦ *Σεραγίου* καὶ τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ Ζαγορὰ ἀπέτινεν εἰς τὴν Βαλιδὲ Σουλτάναν ἐνιαύσιον φόρον, ἵνα συγκαταριθμῆται εἰς τὰ ὑπ' αὐτὴν κτήματα· τὸ Μέτσοβον εἶχε προστάτην τὸν *Μουφτῆν*· αἱ ἀδελφαὶ, αἱ μεγάλαι γυναῖκες τοῦ Σουλτάνου εἶχον παρομοίαν πελατείαν, δι' ἧς ηὔξανον οὐσιωδῶς τὰ εἰσοδήματά των· καὶ ἐπειδὴ ἡ ὁσημέραι πρόοδος τῶν ἐλευθέρων τούτων κοινοτήτων, ὡς ἦτο ἑπόμενον, διήγειρε τὴν πλεονεξίαν τῶν γειτόνων Πασάδων, τὸ σέβας ὅπερ ἐνέπνεον οἱ ὑψηλοὶ οὗτοι πάτρωνες, ἦσαν ὁπωσοῦν ἐγγύησις κατὰ πάσης προσβολῆς, καὶ καθίστα σχεδὸν ἀνωφελῆ τὴν ἀνδρίαν τῶν Κλεφτῶν.

Ἐνῷ τὰ πέριξ τῶν Σερρῶν χωρία ἐπλούτουν διὰ τῆς καλλιεργείας τοῦ βάμβακος, τὰ τῆς Ζαγορᾶς ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τῆς φυτείας τῶν συκομωρεῶν καὶ ἐν μικρῷ σχετικῶς διαστήματι, τὰ 24 χωρία αὐτῆς προσέφερον εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Θεσσαλονίκης τὸ μεῖζον μέρος τῆς ἐκεῖ κατ' ἔτος ἐκποιουμένης μετάξης· ἀρκεῖ πρὸς τούτοις ν' ἀναφέρωμεν βιομηχανικούς τινας καὶ ἀγροτικοὺς πόρους, συντελοῦντας ὡσαύτως εἰς τὴν πρόοδον τοῦ Ἕλληνος: τὸ μέλι, τὸ ἔλαιον, τὸ ἄμμιον (*σουλουμᾶς*), τὸ ὄπιον, ἡ σταφὶς καὶ διάφορα πολύτιμα κόμμεα ἀπετέλουν σπουδαῖα εἴδη συναλλαγῶν. Οὕτω βαθμηδὸν ἐπανήρχετο ἡ ζωὴ ἐπὶ γῆς, ἥτις ἐφαίνετο προωρισμένη νὰ μείνῃ ἐσαεὶ ἀφιερωμένη εἰς τὴν *λατρείαν τῶν ἐρειπίων*. Ἡ εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταφορὰ τῆς καλλιεργείας τοῦ ἐρυθροδάνου (ῥιζαρίου) ἐκ τῶν πεδιάδων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔγεινεν ἀφορμὴ, κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, τῆς ἱδρύσεως βαφείων βαμβακίνων ὑφασμάτων καὶ νημάτων, ἅτινα ἔδωσαν μεγίστην ὤθησιν εἰς τὸ ἐμπόριον τῆς Θεσσαλίας. Τὰ πλεῖστα τῶν κατεργα-

μένων ὑδάτων ἀπὸ τοῦ Πηλίου, τῆς Ὄσσης, τῆς Πίνδου, τῶν Ἀγράφων, ἐφάνησαν καταλληλότατα ὅπως ἐντυπώσωσιν ἐπὶ τοῦ βάμβακος τὰ χρώματα τοῦ ἐρυθροδάνου, καὶ κατὰ συνέπειαν τὰ πλησιόχωρα αὐτῶν μέρη ἐκαλύφθησαν ὑπὸ ἐργαστηρίων· ἡ κοιλὰς τῶν Τεμπῶν, παρέχουσα τὰς ἀρίστας πηγὰς, ἐχρησίμευσεν εἰς τὰ περίφημα τῶν Ἀμπελακίων ἐργαστήρια· ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι, πλούσιοι καὶ φιλόπονοι, ἀποκλειστικῶς κατεγίνοντο εἰς τὰ βαφεῖά των, ὑπῆρχον περὶ τὰ 24 ἐργαστήρια, ἐν οἷς, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐβάφοντο πλέον τῶν 2500 δεμάτων βάμβακος (τῶν 100 ὀκάδων), ἀμέσως ἀγοραζομένων ὑπὸ ἐμπόρων τῆς Βιέννης, τῆς Λειψίας, τῆς Δρέσδης καὶ ἄλλων πόλεων. Ἡ ἵδρυσις τῶν ῥηθέντων ἐργαστηρίων προηγήθη τῆς τῶν ὀνομαστοτέρων παρομοίων ἐργαστηρίων τῆς Γαλλίας, καὶ βαφεῖς Ἕλληνες ἐξ Ἀμπελακίων ἦλθον εἰς Μομπελλιέρον περὶ τὰ μέσα τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος, ἵνα συστήσωσι τὰ πρῶτα τοιαῦτα ἐργαστήρια.

Κατὰ τὸ 1790 πάντα τὰ ἐργαστήρια τῶν Ἀμπελακίων, ἅτινα πρότερον εἶχον ἴδιον πρακτορεῖον ἐν διαφόροις τῆς Γερμανίας πόλεσι, συνηταιρίσθησαν πρὸς ἐξαγωγὴν καὶ ἀπὸ κοινοῦ πώλησιν τῶν ἐμπορευμάτων αὐτῶν· ἀρχηγοὶ καὶ ἐργάται συνεταιρισθέντες ἐσχημάτισαν κεφάλαιον 600 χιλιάδων γροσίων τῆς τότε ἐποχῆς, καὶ τρεῖς διευθυντὰς ἐξελέξαντο ὡς γενικοὺς ἀντιπροσώπους τῆς ἑταιρίας τῶν Ἀμπελακίων· ἄλλοι τρεῖς συνέταιροι μετέβησαν εἰς Βίενναν ἵνα διευθύνωσι καὶ ἐπιτηρῶσι τὰ συμφέροντα αὐτῆς. Ἡ τῆς ἐργασίας διανομὴ ἦτο τόσον τελεία, οἱ διευθυνταὶ, οἱ ἀντιπρόσωποι, οἱ ἐργάται, πάντες ἔδειξαν τοιαύτην δραστηριότητα, ζῆλον καὶ τιμιότητα ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ σφαίρᾳ, ὥστε ταχέως ἡ ἀξία ἑκάστης μετοχῆς ἐδεκαπλασιάσθη «Δὲν θέλω ποτὲ λησμονήσει, λέγει Γάλλος περιηγητὴς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δὲν θέλω ποτὲ λησμονήσειν ὅσα εἶδον εἰς τὰ Ἀμπελάκια καὶ τὰ πέριξ αὐτῶν: πολυανθρωπίαν ἐντελῶς διατηρουμένην ἐκ τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας της, καὶ παρέχουσα ἐν μέσῳ τῶν βράχων τῆς Ὄσσης, τὸ συγκινητικὸν θέαμα οἰκογενείας ἀδελφῶν καὶ στενῶν φίλων ἐν ἀγάπῃ καὶ ἁρμονίᾳ ἡνωμένων· βλέπει τις ἐκεῖ τὴν φιλεργίαν συνάμα καὶ τὸν πρὸς τὰ γράμματα ἔρωτα· ἅπαντα τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα, πᾶσαι αἱ ὑψηλαὶ καὶ φιλελεύθεροι ἰδέαι ἀναφύουσιν ἐν ἐδάφει πρὸ αἰώνων ὑποτεταγμένῳ ὑπὸ τὸν βαρὺν τῆς δουλείας ζυγόν».

Καὶ ἀληθῶς τοιαύτη ἦτο ἡ ἐνέργεια τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς φιλεργίας ἐν ἁπάσῃ τῇ Ἑλλάδι, δηλαδὴ παντοῦ ὅπου ἠδυνήθη ν' ἀναγεννηθῇ ἡ βιομηχανία. Ἅμα δὲ ὡς ἔφθανον εἰς σημεῖόν τι προόδου, πάντα τὰ ἐργαστήρια συνίστων πρακτορεῖα καὶ ἐζήτουν συνεταίρους, Ἕλληνας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, παντοῦ ὅπου ἐπωλοῦντο τὰ προϊόντα των. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι, συστηθέντες ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσι τῆς Γερμανίας, τῆς Ῥωσίας, τῆς Ὀλλανδίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, δὲν ἠρκέσθησαν μόνον εἰς τὸ νὰ δώσωσιν ἐλευθέριον ἀγωγὴν εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ προσεκάλεσαν νέους εὐφυεῖς,

πλὴν πτωχούς, ὅπως τοὺς ἐκπαιδεύσωσιν ἰδίᾳ δαπάνῃ ἐν τοῖς μᾶλλον περιβοήτοις Πανεπιστημίοις τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἄνδρες οὗτοι προσέτι μετὰ τῶν ἐν τῇ Τουρκίᾳ πλουσίων συνεφώνησαν ὅπως δι' ἐράνων ἱδρύσωσιν ἐν διαφόροις πόλεσι σχολεῖα, καὶ προσκαλέσωσι τοὺς ἱκανωτέρους τῆς ἐποχῆς διδασκάλους καὶ λογίους, καὶ ἐπέτυχον παρὰ τοῦ ὠνίου τῶν Μουσουλμάνων νὰ λάβωσι τὴν ἄδειαν νὰ σπείρωσιν ἐπὶ τὴν γῆν τῆς δουλείας τὸν σπόρον τῆς ἀναγεννήσεως αὐτῆς. Οἱ κόποι των ἀντημείφθησαν διὰ τῆς ἐπιτυχίας, καὶ τὰ σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων, τῶν Κυδωνιῶν, τοῦ Βουκουρεστίου, τῆς Χίου, τῆς Πάτμου, τῶν Ἀθηνῶν, κλπ, κατέστησαν ἀκμαῖα, καὶ ἀρίστους ἄνδρας παρήγαγον. Πανταχοῦ, πλουτοῦντες ὑλικῶς, καὶ φωτιζόμενοι νοερῶς, ἐζήτησαν οἱ Ἕλληνες νὰ ἐπαναγάγωσι τὰ φῶτα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῶν ἑστίᾳ, νὰ δώσωσιν ἐθνικὴν τάσιν εἰς τὴν νοητικὴν ταύτην ὑπεροχὴν, ἣν ἀείποτε διετήρησεν ὁ ἑλληνισμὸς ἀπέναντι τοῦ ὀθωμανοῦ, ἣν ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, χάρις εἰς τὸ αἰσχρὸν τῆς διαφθορᾶς σύστημα, ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐξεμεταλλεύετο.

Ἡ εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐκστρατεία τῶν Ῥώσων τοσοῦτον κατέστρεψεν αὐτὴν, ὥστε ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀπέβη ἀδύνατον νὰ καταταχθῇ καὶ αὕτη ἡ χώρα εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἄλλων, τῶν πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν βαδιζουσῶν διὰ τῆς φιλοπονίας καὶ τῆς ἐμπορικῆς προαγωγῆς. Ὅτε οἱ Ῥῶσοι ἔφθασαν ἐκεῖ κατὰ τὸ 1770, 50 περίπου ἔτη εἶχον ἤδη παρέλθει ἀπὸ τῆς ἐν Πασσάροβιτς συνθήκης, δι' ἧς ὁ τόπος μετέβη ἐκ τῆς δεσποτείας τῶν Ἑνετῶν ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν. Φαίνεται δὲ κατ' ἀρχὰς ὅτι ἡ Πελοπόννησος δὲν ἐζημιώθη ἀνταλλάξασα αὐθέντην, καὶ κατὰ τὰς ἐκθέσεις τῶν Ῥώσων πρακτόρων, οὓς ἡ Αἰκατερίνη εἶχε πέμψει ἵνα ἐπαναστατήσωσι τοὺς Ἕλληνας, ἀπὸ Καλαμῶν μέχρι Τριπόλεως, ὡμοίαζον τὰ μέρη ἐκεῖνα πρὸς ἀπέραντον κῆπον· τοσοῦτον εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἡ φυτεία καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς. Οἱ πόροι τῆς Πελοποννήσου βεβαίως ἦσαν ἀρκούντως ἄφθονοι, ἀφοῦ ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἀλβανῶν, ἥτις προὐκάλεσε τὴν ὀλεθρίαν τῶν Ῥώσων ὑποχώρησιν, διετηρήθη ἐν αὐτῇ καθ' ὁλόκληρον δεκαετίαν, ἥτις ἦτο δεκαετία διηνεκῶν δῃώσεων, διαρπαγῶν καὶ σφαγῶν, ὥστε ἡ Πύλη ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ ἐξολοθρεύσῃ τοὺς Ἀλβανοὺς ὅπως τεθῇ πέρας τῇ λαφυραγωγίᾳ αὐτῶν. Ὁ περιβόητος Γαζῆ Χασσᾶν, ὁ πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Τριπόλεως στήσας πυραμίδα πολλῶν χιλιάδων Ἀλβανικῶν κεφαλῶν, δὲν ἦτο ὁ ἁρμόδιος ὅπως, παρὰ τῷ εἰδεχθεῖ τούτῳ τροπαίῳ, ἀνορθώσῃ τὰ ἐρείπια, ὧν τότε ἔγεμεν ἅπασα ἡ χώρα· ἀπ' ἐναντίας τὴν κατέθλιψεν ὑπὸ παντοίας ἀγγαρείας καὶ φορολογίας· ἀπὸ τὸ 1770 μέχρι τοῦ 1780. Ὁ θάνατος ὁ ἀνδραποδισμὸς, ἡ ἑκουσία ἢ ἀκουσία μετανάστασις ἀφήρεσαν ἐξ αὐτῆς πλέον τῶν 100 χιλ. ψυχῶν· προσέτι δὲ ἡ πανώλης μετὰ φοβερᾶς ταχύτητος ἐπετάχυνε τὴν ληψανδρίαν· ὅθεν ἐγένετο πιθανὸν ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι ἤθελον ἐπὶ τέλους ἀναγκασθῇ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν γῆν ταύτην, καταδεδικασμένην εἰς παν-

τελῆ ὄλεθρον, ὅτε ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις τοῦ 1789 ἔδωκεν αἴφνης αὐτῇ νέαν καὶ ἀπροσδόκητον ζωήν.

Εἰς τὸ ἄκουσμα ὅτι μεγάλη σιτοδεία ἐμάστιζε τὴν Γαλλίαν, βιάζουσα αὐτὴν νὰ προμηθευθῇ ἀντὶ ἁδρῶν τιμῶν τὰ γεννήματα τῆς Ἀνατολῆς, ἄπειροι γεωργοὶ κατέλαβον τὰς πεδιάδας τῆς Πελοποννήσου· καὶ οἱ ἀγροί, πρὸ εἰκοσαετίας τοὐλάχιστον ἀποχερσωθέντες, ἤρξαντο πάλιν καρποφοροῦντες. Οἱ λιμένες τοῦ Ἀρχιπελάγους καὶ τῶν Ἰονίων Νήσων, οἵτινες εἶχον τότε καταντήσει τὸ ἄσυλον μόνον πτωχῶν ἁλιέων, εἶδον αὖθις ἀναφανέντα ἐμπορικὰ πλοῖα, καὶ συνῳκίσθησαν ὑπὸ ναυτικῶν καὶ ἐμπόρων, διαμοιρασάντων μὲ τοὺς νησιώτας τῶν Ψαρῶν, τῆς Ὕδρας καὶ τῶν Σπετσῶν τὸ μονοπώλιον τῆς μετακομίσεως τῶν σιτηρῶν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Μαύρης καὶ τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης καὶ τῆς Κριμαίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ θαυμαστὸς Κορινθιακὸς κόλπος, ὅστις καὶ σήμερον ἔχει λαμπρὸν μέλλον, μετέσχε τῆς ἀναγεννωμένης εὐημερίας· ἡ πόλις τῶν Πατρῶν, ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἀπεράντου τούτου ὅρμου, ὃν περικλείει παραλία ἱκανὴ νὰ παραγάγῃ παντὸς εἴδους καρπούς, καὶ περιζώνει σειρὰ ὅλη ἐπισήμων πόλεων, κατὰ τὰ 20 τελευταῖα ἔτη πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως κατήντησεν ἡ ἐφάμιλλος τῆς Θεσσαλονίκης, καί, μεταξὺ τῶν τουρκικῶν λιμένων τῆς Μεσογείου, ἡ κεντρικὴ αὐτῆς θέσις κατέστησεν αὐτὴν ἓν ἐκ τῶν μᾶλλον συχναζομένων ἐμπορείων· ἅπαντα τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης διετήρουν ἐκεῖ τότε προξενεῖα καὶ ἐμπορικὰ πρακτορεῖα.

Αἱ Σπέτσαι καὶ ἡ Ὕδρα εἰσίν, ὡς γνωστόν, δύω βράχοι πλησίον τῶν ἀκτῶν τῆς Πελοποννήσου ὅλως γυμνοὶ καὶ ἄγονοι, πλὴν ἔχοντες ἀσφαλεῖς λιμένας, καὶ τούτων ἕνεκα αἱ νῆσοι αὗται ἐγένοντο πολλοῦ λόγου ἄξιαι, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἀτυχὴς Χίος. Ὅτε ἐξεῤῥάγη ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις, πρὸ ἱκανῶν ἤδη ἐτῶν οἱ κάτοικοι τῶν νήσων τούτων ἐπιτυχῶς ἠσχολοῦντο περὶ ἀκτοπλοϊκὸν ἐμπόριον ἀρκετὰ σημαντικόν· ἡ κομψότης καὶ ἡ ταχύτης τῶν πλοίων των, ὡς καὶ ἡ δεξιότης καὶ ἡ ῥώμη τῶν ἐπ' αὐτῶν ναυβατῶν, ἦσαν γνωσταὶ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θαλάσσαις· ἀπὸ τοῦ 1791 μέχρι τοῦ 1800 οἱ ναυτικοὶ οὗτοι ἐπεσίτισαν τὰς μεσημβρινὰς τῆς Γαλλίας ἐπαρχίας, καὶ οὕτως ἐξησφάλισαν, μετακομίζοντες ζωοτροφίας, τὴν πρόοδον τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων ἐν Ἱσπανίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ. Θαλασσοποροῦντες ὑπὸ ὀθωμανικὴν ἢ ῥωσικὴν σημαίαν, (διότι εἶχον λάβει τὸ προνόμιον τοῦτο ἀπὸ τοῦ 1774, μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Κουτσοὺκ-Καναρτσί), οἱ νησιῶται ὠφελοῦντο ἐξ ὅλων τῶν φιλικῶν σχέσεων, αἵτινες συνέδεον τὰς δύω ταύτας δυνάμεις μετὰ τῶν λοιπῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης, ἦταν ἀρκούντως ἰσχυροὶ ἵνα μὴ φοβῶνται τοὺς πειρατὰς τῆς Ἀφρικῆς, καὶ ἡ ἀνδρία των εἶχεν ἀπ' ἀρχῆς δοκιμασθῆ ἐπιτυχῶς κατὰ τοιούτων ἐχθρῶν· τὸ ἑξῆς δὲ περιστατικὸν συνετέλεσεν εἰς τὸ ν' ἀναδειχθῶσιν ἔτι μᾶλλον ἐπιτήδειοι καὶ ἐμπειροπόλεμοι. Ἐπειδὴ ὑπὸ στενὸν ἀποκλεισμὸν διετέλουν τὰ παράλια ἔνθα τοὺς προσεκάλουν αἱ ἐμπορικαί των ἐπιχειρήσεις, ἦτο ἀνάγκη ἄφευκτος, ἐν μυρίαις

περιστάσεσι ν' ἀπατήσωσι τὴν προσοχὴν τῶν κατασκοπούντων πλοίων, διὰ τῆς ταχύτητος νὰ τὰ διαφύγωσι, καὶ ἐνίοτε νὰ ναυμαχήσωσιν ἵνα μὴ αἰχμαλωτευθῶσιν· ἐν ταύτῃ τῇ περιπτώσει, ἡ ἀνδρία τῶν Ἑλλήνων ναυτῶν ἔτι μᾶλλον ἀνεπτεροῦτο ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς κινδυνευούσης περιουσίας, διότι ἕκαστος αὐτῶν εἶχε μερίδιον τοῦ φορτίου· συχνότατα ἐξήρχοντο νικηταὶ ἐκ ταύτης τῆς πάλης, πάντοτε ἀνίσου, εἰσέπλεον διὰ δόλου ἢ διὰ τῆς βίας εἰς τοὺς λιμένας, ἀπεβίβαζον τρόφιμα ἢ ἐμπορεύματα, ἐλάμβανον εἰς ἀνταλλαγὴν ἄλλο φορτίον εἰδῶν λίαν ὑποτετιμημένων ἕνεκα τῶν δυσκολιῶν ἢ τῶν κινδύνων τῆς ἐξαγωγῆς, καὶ οὕτως ἐκαρποῦντο, καίτοι ἀντὶ σπουδαίων κινδύνων, μεγάλα κέρδη. Αἱ ἐνοχλήσεις, τὰ προσκόμματα, αἱ παντὸς εἴδους ἀπαγορεύσεις, αἱ ἐπιβληθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἠπειρωτικοῦ συστήματος εἰς ὅσας κυβερνήσεις εἶχεν ὁ Ναπολέων ἀναγκάσει νὰ συμμαχήσωσι μετ' αὐτοῦ κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ταῦτα πάντα ἔτι μᾶλλον συνετέλουν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐμπορίας τῶν Ἑλλήνων ναυτῶν. Οἱ Ἄγγλοι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν μετεκόμιζον εἰς τὴν Ὕδραν, εἰς τὰς Σπέτσας, εἰς τὰ Ψαρὰ, εἰς Θεσσαλονίκην, εἰς διαφόρους λιμένας τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἠπείρου, τῆς Ἀλβανίας, τὰ ποικίλα προϊόντα των, ὧν ἡ εἰσαγωγὴ πανταχοῦ ἦτο ἀπηγορευμένη, τὰ δὲ ἑλληνικὰ πλοῖα εὕρισκον τὸν τρόπον νὰ μεταφέρωσιν αὐτὰ εἰς τὴν ἀποκεκλεισμένην Ἤπειρον. Πολλοὶ ἔμποροι Ἕλληνες, ὡς ἀντιπρόσωποι ἀγγλικῶν ἑταιριῶν, κατῴκησαν τὴν Μελίτην, καὶ, ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν, οὐχὶ μικρὰν περιουσίαν ἐκτήσαντο· αἱ τρεῖς ῥηθεῖσαι νῆσοι κατήντησαν κύριαι ὅλου τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἐφήρμοσαν εἰς τὰς συναλλαγάς των τὸν Γαλλικὸν Κώδικα· ἄλλως τε δ' ἦσαν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, καὶ ἀντὶ φόρου ἐτησίως ἐχορήγουν τῇ Πύλῃ τὸν ἀριθμὸν 500 ναυτῶν, οἵτινες ἀπετέλουν ἐν τῷ τουρκικῷ στόλῳ τὸ ἐκλεκτὸν μέρος αὐτοῦ· συνάμα στρατιῶται καὶ ἐπιτηδειότατοι ναυτικοὶ, ταχέως καὶ εὐκόλως ἔφθανον εἰς τὸν βαθμὸν τὸν προωρισμένον εἰς τὸν ἀτρόμητον χαρακτῆρά των, τὴν ἕξιν των εἰς τὰ τῆς θαλάσσης, τὴν ἀγχίνοιαν καὶ τὴν δραστηριότητά των, κατὰ πολὺ ὑπερτέρων τῶν Τούρκων ναυτῶν. Πλεῖστοι τῶν Ὑδραίων ἦσαν ἀρχηγοὶ πληρώματος, ναύκληροι, πηδαλιοῦχοι, πλοίαρχοι ἐνίοτε μικρῶν σκαφῶν, καὶ ἐν γένει ἀντικαθίστων τοὺς Τούρκους εἰς ὅσας ὑπηρεσίας ἀπῄτουν γνώσεις καὶ ἀρετὰς ξένας εἰς τοὺς τελευταίους. Ὁ τῆς Ὕδρας πληθυσμὸς ἐλογίζετο τότε περὶ τὰς 35 χιλ. ψυχῶν, ὁ δὲ τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν ἦτο κατώτερος.

Ὁ ὁσημέραι αὐξάνων τῶν νησιωτῶν πλοῦτος ἐγένετο ἀφορμὴ ὅπως τοὺς ἔχῃ ἐν μεγίστῃ ὑπολήψει ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις, τιμῶσα αὐτοὺς διὰ τῆς προσηγορίας οἱ *Ἐπίκουροι*, ἐνῷ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας ἀπεκάλει πάντοτε διὰ τῆς ὑβριστικῆς ὀνομασίας τοῦ *ῥεαγιᾶ*. Ἐπὶ τῶν βράχων τούτων ἐπὶ πολὺν χρόνον θεωρουμένων ἀκατοικήτων, μαρμάρινα μέγαρα ἀντικατέστησαν τὰς πενιχρὰς τῶν ἁλιέων καλύβας· πλήρης βιωτικὴ ἄνεσις, ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ Εὐ-

ρωπαϊκὴ πολυτέλεια, παρεισήχθη παρὰ τοῖς νησιώταις, λαδοῦσα καί τινα ἀπόχρωσιν τῶν Τουρκικῶν ἠθῶν.

Ἡ ἀνάμιξις αὕτη τῶν ἁβρῶν τρόπων καὶ τῆς δραστηριότητος τοῦ Εὐρωπαίου μετὰ τῶν μαλθακῶν ἕξεων, τόσον προσφιλῶν τῷ Ἀσιανῷ, ἦτο μᾶλλον διακεκριμένη παρὰ τοῖς Χίοις. Ἐξ ἁπασῶν τῶν νήσων, τῶν ἀπὸ τῶν παλαιτάτων χρόνων εὐκλεῶν, ἅτε δὲ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Φράγκων ἐπὶ πολὺ διατελέσασα, ἡ Χίος ἦτο ἡ μόνη μέχρι τοῦ 1821 ἐκφυγοῦσα τὴν Ὀθωμανικὴν βαρβαρότητα, καὶ ὤφειλε τοῦτο εἰς τὴν ἐμπορείαν της. Τὰ πλοῖα καὶ οἱ ναῦται αὐτῆς τότε δὲν ἐφημίζοντο τόσον ὅσον οἱ τῆς Ὕδρας καὶ τῶν Ψαρῶν, ἀλλ' ὑπερεῖχον αὐτῶν διά τε τῆς εὐφορίας, τῆς ἐπιμελοῦς καλλιεργείας καὶ τῆς ποικιλίας τῶν διαφόρων αὐτῆς προϊόντων, πάντων ἀρίστης ποιότητος. Ἡ νῆσος ἅπασα ὡμοίαζεν εὐανθεῖ κήπῳ· οἱ λόφοι της παρῆγον πάντοτε τοὺς αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος περιφήμους οἴνους· ὁ βάμβαξ τῶν ἀγρῶν της ἡμιλλᾶτο κατὰ τὴν ποιότητα πρὸς τὸν βάμβακα τῶν Σερρῶν, καὶ αἱ συκομωρέαι της ἐπρομήθευον μέταξαν οὐδόλως ὑποδεεστέραν τῆς Ζαγορᾶς. Καὶ αὐταὶ αἱ ῥοδωνιαί της, ὧν τὰ μύρα ἦσαν σπουδαῖον ἐμπόριον, οὐδὲν ἐν τῇ τρυφῇ αὐτῆς ἔμενεν ἄχρηστον. Πολλὰ χωρία ἀποκλειστικῶς ἐκαλλιέργουν τὸ πολύτιμον δένδρον τῆς Μαστίχης. Οἱ Τοῦρκοι διετήρουν ἐκεῖ Πασᾶν καὶ φρουρὰν, ἀλλ' ἡ νῆσος, ὡς ἡ Ζαγορὰ καὶ ἄλλα τῆς Θεσσαλίας μέρη, εὑρίσκετο ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Βαλιδὲ Σουλτάνας, προστασίαν λίαν προσοδικὴν εἰς ταύτην, ἀλλὰ καὶ πολὺ ἐπωφελῆ εἰς τοὺς κατοίκους. Ἡ Χίος διετήρει σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ σχολεῖον, ἐν ᾧ ἐδιδάσκοντο ἐπιτυχῶς καὶ αἱ ἐπιστῆμαι· ἠκροῶντο δὲ τῶν μαθημάτων τούτων καὶ πολλοὶ ξένοι σπουδασταί. Τοῦτο εἶχεν ἀποκτήσει βιβλιοθήκην, τυπογραφεῖον, σπουδαστήριον τῆς φυσικῆς καὶ ἐργαλεῖα τῆς ἀστρονομίας· ὅθεν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐξ ἁπάντων τῶν σχολείων τῶν τότε ἱδρυθέντων καὶ ὑπὸ τοῦ ἐμπορίου διατηρουμένων, τὸ τῆς Χίου ἦτο τὸ πλουσιώτατον, καὶ τὸ παρέχον τοῖς σπουδασταῖς τὰ πλειότερα καὶ ἐντελέστερα μέσα ἐκπαιδεύσεως.

Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ Πύλη ἔβλεπε μετ' ἀδιαφορίας τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν συῤῥέοντα εἰς τὰ σχολεῖα, καὶ μετὰ ζέσεως καὶ ἀπληστίας ἀκροώμενον τῶν μαθημάτων ξένων διδασκάλων· δὲν συνησθάνετο τὸν κίνδυνον τὸν προκύψοντα ἀπὸ καταστημάτων, ὧν ἡ ἵδρυσις καὶ ἡ ὕπαρξις ἔφερον αὐτῇ πολλὰ χρήματα καὶ ἀσφαλεῖς προσόδους· δὲν ἐνόει ὅτι ἡ διάδοσις τῆς παιδείας, χάριν τῆς ὁποίας μείζων ἀριθμὸς ῥεαγιάδων εὖ ἠγμένων ἠδύνατο νὰ χορηγήσῃ τὴν ὑπηρεσίαν του εἴς τε τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν καὶ εἰς τὰ προξενεῖα ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, ἔμελλεν ἡμέραν τινα νὰ στραφῇ κατ' αὐτῆς.

Ὁ πλοῦτος καὶ τὰ συμφέροντα τῶν μεγάλων Ἑλλήνων τραπεζιτῶν, ὄντα συνδεδεμένα μὲ τὰς μεγάλας τοῦ Φαναρίου οἰκογενείας, ἐξήσκουν ἀξίαν λόγου ἐπιῤῥοὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει, διότι τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, ἐπὶ τῶν πόρων ἐκείνων ἐστηρίζοντο ὅλα τὰ οἰκονομικὰ μέσα καὶ ὅλη ἡ χρηματικὴ ὑπόλη-

ψις τῆς Ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἡ ἐπισημότης τῶν Ἑλλήνων τραπεζιτῶν ἦτο ἀρκετὰ ἀρχαία, πλὴν τεραστίως ἐμεγαλύνθη ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ Πύλη παρεδέχθη τὸ σύστημα τοῦ πλειστηριάζειν ἐν τῷ Διβανίῳ τὰ δημόσια ἀξιώματα καὶ τὰς στρατιωτικὰς ἀρχηγίας. Κατ' ἀρχὰς οἱ Φαναριῶται τραπεζῖται ἐχρησίμευον ὡς ἐγγυηταὶ ἢ μεσῖται μεταξὺ τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν βέηδων, οἵτινες ἀπέβλεπον εἰς ἀξίωμά τι· ἀλλὰ μετὰ καιρὸν ἐπαρουσιάσθησαν πλειστηριασταὶ δι' ἴδιόν των λογαριασμόν, καὶ προετιμήθησαν τῶν Τούρκων ὡς πλουσιώτεροι καὶ ἔχοντες στερεωτέραν περιουσίαν· πρὸς τούτοις ἡ ἱκανότης των, τὰ μέσα των ἐν ταῖς συναλλαγαῖς, καὶ ἰδίως ἡ ἄκρα ἐχεμυθία, ἐπιβαλλομένη αὐτοῖς ὑπὸ τῆς ὑποταγῆς των, παρεῖχον τὸ ἀσφαλέστατον ἐχέγγυον. Ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ τραπεζῖται ἀγοράζοντες τὰ ἀξιώματα μετεπώλουν αὐτὰ εἰς εὐγενεῖς Ὀθωμανούς, μὴ δυναμένους νὰ τὰ λάβωσιν ἀπ' εὐθείας. Ὁ Ὀθωμανός, ὁ ἀξιῶν νὰ κυβερνήσῃ ἐπαρχίαν τινά, νὰ διοικήσῃ φρούριόν τι, ἢ ζητῶν ἄλλην τινὰ δημοσίαν λειτουργίαν, εὕρισκε παρὰ τῷ φαναριώτῃ τραπεζίτῃ *φιρμάνια* ἀνοικτά, μεταξὺ τῶν ὁποίων ποικίλην εἶχεν ἐκλογήν· τότε ὑπεχρεοῦτο, εἴτε ὡς συνέταιρος τοῦ τραπεζίτου, εἴτε ὡς ψευδώνυμός του, ἢ ἀντὶ ὡρισμένης ἀντιμισθίας νὰ μεταβῇ ὡς εἰσπράκτωρ εἰς τὸ *πασαλίκι*, τὴν ἐπαρχίαν ἢ τὴν κοινότητα τῆς ἐκλογῆς του, καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς εἰσπράξεως τῶν διετῶν φόρων, οὓς ὁ τραπεζίτης εἶχεν ἤδη ἀποτίσει εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Κυβερνήσεως. Οὗτος οὐδὲν ἄλλο ἀπῄτει παρὰ τοῦ Ὀθωμανοῦ διοικητοῦ, οὕτω γενομένου συνεταίρου του, ἢ δραστηριότητα· ὅσον δ' ἀπέβλεπε τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν καλὴν τάξιν, τοῦτο ἦτο ἔργον Ἕλληνος γραμματέως, στελλομένου παρὰ τῷ διοικητῇ, καὶ ἐνεργοῦντος ἐν ὀνόματι αὐτοῦ. Ὁ Ὀθωμανὸς ἁπλῶς ἐχρησίμευεν ὡς ἀναίσθητον φόβητρον, προωρισμένον νὰ ἐμπνέῃ τὸν τρόμον εἰς τοὺς Τούρκους ἐπίσης καθὼς καὶ εἰς τοὺς Χριστιανούς, καὶ νὰ καταθλίβῃ ἀδιακρίτως ἀμφοτέρους, ὅπως εἰσπράξῃ ὁ τραπεζίτης τὰ προπληρωθέντα χρήματα μετ' ὠφελείας.

Ἐπιτροχάδην ἐξεθέσαμεν τίνι τρόπῳ συνεβιβάζοντο αἱ παρόμοιαι ὑποθέσεις μεταξὺ τῶν ὑπουργῶν τῆς Πύλης καὶ τῶν Χριστιανῶν τραπεζιτῶν· σχεδὸν δὲ τὸ αὐτὸ ἐπεκράτει σύστημα ἐν πλείσταις ἄλλαις λεπτομερείαις, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ταπεινοτάτας διοικητικὰς βαθμίδας. Ὁ Κωνσταντινουπολίτης τραπεζίτης, ἄμεσος τραπεζίτης, ἄμεσος ἐπιστάτης τῶν ἰδιαιτέρων συμφερόντων τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν μεγιστάνων τῆς Αὐλῆς, διετήρει ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀνταποκριτάς, εἶδος ὑπενοικιαστῶν τῶν προσόδων (*ἰλτιζάμιδες*), οἵτινες διὰ λογαριασμόν του ἠγόραζον θέσεις βέη, ἀγᾶ, καδῆ, ἵνα τὰς μεταπωλήσῃ εἰς Τούρκους κατωτέρας τάξεως. Ὅσῳ δ' αἱ ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαι ἦσαν μείζονες, τόσῳ οἱ δευτερεύοντες δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἠναγκασμένοι νὰ ἐκπληρώσωσι βαρυτάτας ὑποχρεώσεις, ἔπρεπε νὰ φανῶσιν ἐπιτηδειότεροι εἰς κακώσεις· ἐν αὐτοῖς, ἡ τραχύτης καὶ αὐτὴ ἡ ἀπήνεια, εἶχον καταντήσει ἰδιό-

τητες τοῦ ἐπαγγέλματος· ἐπὶ τοιούτων βάσεων ἐν μέρει ἠρείδετο τὸ ὅλον κυβερνητικὸν σύστημα, διότι ἐπὶ τέλους ἡ ἀληθὴς οὐσία, ἐξ ἧς οὗτοι ἐκαρποῦντο, ἦσαν ἡ ἐργασία καὶ οἱ ἱδρῶτες τοῦ λαοῦ· ἡ δὲ ἀπληστία τῶν πρακτόρων τῆς τυραννίας οὐδενὸς ἐφείδετο οὔτε Μουσουλμάνου, οὔτε Χριστιανοῦ.

Ἀδύνατον νὰ παραστήσωμεν εἰς ποῖον βαθμὸν ἐξευτελισμοῦ καὶ ἐξαχρειώσεως περιῆλθεν ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῶν ἀπελευθέρων αὐτῆς Φαναριωτῶν, Ἀρμενίων καὶ Ἰουδαίων· πλὴν ἡ ἀπάθεια αὐτῆς ὑποκειμένη εἰς φρενητιώσας ἐξεγέρσεις, πολλάκις κατέστησεν αὐτὰς τὰς μεγάλας περιουσίας των αἴτιον σπουδαιοτάτων κινδύνων. Αὐτοὺς ἐπιβαρύνουσα διὰ μείζονος ἔτι εὐθύνας ἢ τῆς κεκτημένης ἐπιῤῥοῆς, ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτῶν πᾶν μέσον ἵνα ποτὲ χωρίσωσι τὰ ἴδια αὐτῶν συμφέροντα ἀπὸ τῶν συμφερόντων τῆς Πύλης. Ἡ δουλεία τῶν Ἑλλήνων ἦτο ὁ ὅρος τῆς ἑαυτῶν ὑπάρξεως· κατὰ συνέπειαν εὐκόλως ἐννοεῖ τις πόσον ζωηρὰ πρέπει νὰ ἦτο ἡ ἀντενέργεια αὐτῶν εἰς τὰς διανοητικὰς τοῦ ἔθνους προόδους, ὧν ὁ σκοπὸς ἦτο τόσον φανερός. Ὁ πολιτισμός, στενοχωρούμενος κατὰ τὴν ἀνάπτυξίν του, συνῆψε πόλεμον μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ὀθωμανικῆς τυραννίας, ἴσως ἧττον δραματικὸν ἢ τὴν ἔνοπλον πάλην τῶν Κλεφτῶν, καὶ ὅμως ἀποφασιστικόν. Οἱ ἔμποροι, ὅσοι διετηρήθησαν καθαροὶ πάσης μετὰ τῶν Τούρκων συγκακουργίας, ἐπιτυχῶς μετεχειρίσθησαν τὸ ὤνιον αὐτῶν, καὶ ὑπερίσχυσαν τῶν ἀντιπάλων των ὑπερπλειστηριάζοντες. Τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταιρισμοῦ, ὅπερ ἐν ταῖς ἡνωμέναις ταύταις προσπαθείαις μέχρις ἀξιοθαυμάστου σημείου ἀνεπτύσσετο παρ' αὐτοῖς, πολλῶν καὶ σπουδαίων πλεονεκτημάτων ἐπέτυχεν ἐπὶ τοῦ πανούργου καὶ εὐστρόφου πνεύματος τῶν Φαναριωτῶν. Κεφάλαια ὑπὸ ἐμπόρων ἀφιερωμένα εἰς φρόνιμον σύστημα βελτιώσεων, ἐχρησίμευον εἰς ἵδρυσιν νοσοκομείων, προκαταρκτικῶν σχολείων, καὶ εἰς ἄλλα κοινωφελῆ ἔργα· προσέτι, εἰς λύτρωσιν τῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς ὁμογενῶν, εἰς περίθαλψιν τῶν ὅσων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξαγορασθῶσιν, εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀπόρων νέων· οἱ Τοῦρκοι ἀντὶ ὑψηλῆς τιμῆς ἐπώλουν τὴν ἀνοχήν των, ἀλλ' ἡ ἀπρονοησία των δὲν εἶχεν ὅρια, καὶ οἱ Ἕλληνες ὠφελοῦντο τῆς ἄκρας ταύτης ἀδιαφορίας ἀγοράζοντες καθεκάστην νέας καὶ παντοίας χορηγίας.

Ἔμποροί τινες καὶ λόγιοι, ἅμα ὡς ἀνεφάνησαν σημεῖα τῆς Ἐπαναστάσεως, ἔψεξαν πᾶν ἔνοπλον κίνημα, φρονοῦντες ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἔθνους ἠδύνατο νὰ καταστραφῇ ἐκ διαλειμμάτων, καὶ διὰ λανθανούσης οὕτως εἰπεῖν προσπαθείας, ἡ Ὀθωμανικὴ δεσποτεία· ἄλλοι ὅμως πάλιν ἐθεώρησαν καλὸν, καὶ μάλιστα ἀναγκαῖον, νὰ ὑποστηριχθῶσι τὰ ἐπαναστατικὰ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Πελοποννήσου κινήματα. Κατὰ τὴν ἀπόπειραν τῆς ἐν ἔτει 1770 ἐπαναστάσεως, διάφοροι νησιῶται παρεσκεύασαν πλοῖα, συνέπραξαν τοῖς Ῥώσοις, καὶ ἐπήνεγκον μεγάλας ζημίας εἰς τοὺς Τούρκους. Μετὰ δέκα ἔτη ὁ περίφημος Λάμπρος Κατσώνης εὗρε βοηθοὺς μεταξὺ τῶν πλοιάρχων τῆς

Ὕδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν· ἀλλ' ἀπ' ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ἐπειδὴ τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον ἐν τῇ Μεσογείῳ σημαντικῶς ἐξηπλώθη, οἱ Ἕλληνες ἔχοντες σπουδαῖα συμφέροντα νὰ προφυλάξωσι, καὶ διακινδυνεύοντες τότε σημαντικωτέρας περιουσίας, ἐδείχθησαν ὀλιγώτερον πρόθυμοι νὰ διακυβεύσωσι τὰ πάντα ἐν ἐπαναστάσει.

Ὅπως δὲ καὶ ἂν ἔχωσιν αἱ ἀτυχεῖς αὗται ἀπόπειραι, καὶ ἂν διάφορα σχέδια ἔμειναν ἀνεκτέλεστα, βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ πεφωτισμένη, πλουσία, καὶ φιλόπονος τάξις, ἣν ἀνέπλασαν ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ ἡ ἐμπορία καὶ ἡ βιομηχανία, σταθερῶς ἔτεινεν ἀπ' ἀρχῆς, διὰ τῶν παντοειδῶν προόδων της νὰ διαλύσῃ τὴν ἰσοῤῥοπίαν, οὕτως εἰπεῖν, ἥτις ὑπῆρξεν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταξὺ τῶν καταθλιπτικῶν μέσων τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν μέσων τῆς ἀντιστάσεως τῶν ὑποδεδουλωμένων. Ἔμελλεν ὅμως ἡ μεταβολὴ αὕτη καὶ ἡ προϊοῦσα ἀναίμακτος ἐπανάστασις νὰ φθάσωσιν εἰς σημεῖόν τι, ὅτε ἐξ ἀνάγκης ἔπρεπε ν' ἀλλάξωσι φάσιν καὶ νὰ λήξωσιν εἰς πόλεμον ἐξοντώσεως, ὅ ἐστιν ὅτε οἱ Τοῦρκοι, ἐξερχόμενοι τῆς βαθείας νάρκης, καὶ ἐγειρόμενοι πρὸ τῆς ἀβύσσου, ἤθελον ἀναγκασθῇ ν' ἀναγνωρίσωσι πρὸς ζημίαν των, τὴν ἑξῆς τρανοτάτην ἀλήθειαν, ὅτι διὰ τοὺς ὑποδεδουλωμένους λαοὺς βῆμα μόνον χωρίζει τὴν διανοητικὴν καὶ ὑλικὴν ἐπίδοσιν ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως. Αἱ ἐσπευσμέναι πράξεις μελῶν τινων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας πολὺ ἐπετάχυναν τὴν στιγμὴν ταύτην, καὶ ἡ πρόωρος καὶ ἐπιδεικτικὴ ἔναρξις τῆς ἐν ταῖς Παριστρίοις Ἡγεμονίαις ἐπαναστάσεως ὁλοσχερῶς ἀπεφάσισεν αὐτήν· μία μόνη ἐλείπετο ἐκλογὴ τῇ Πύλῃ, ἡ ἐξολόθρευσις ἢ ἡ ἀπελευθέρωσις δούλων, ἤδη ἐπιφόβων, καὶ φυσικῶς ἐξελέξατο ὅ,τι ἔπρεπε νὰ προσδοκᾷ τις ἐκ θηριώδους καὶ φανατικοῦ ἐγωϊσμοῦ. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις περιεβλήθη μέγιστον τρόμον, καὶ οὕτως ἐπέσπευσε τὸ κίνημα ὅπερ ἐβούλετο νὰ καταστείλῃ.

Προσεπαθήσαμεν ν' ἀποδείξωμεν τίνι τρόπῳ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐζωΐας διὰ τοῦ ἐμπορίου προητοίμασε τὴν πολιτικὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους· ἀναντιῤῥήτως αὕτη δὲν εἶναι ἡ μόνη αἰτία τῆς θαυμασίας καὶ ὅλως τεραστίας ταύτης μεταβολῆς· ἐὰν δὲ δὲν μᾶς τυφλοῖ ἡ φιλοπατρία, τὸ παράδειγμα τοῦτο ὁλοκλήρου λαοῦ ἐξαγοραζομένου μακρᾶς δουλείας διὰ τῆς φιλοπονίας καὶ τῆς συνέσεως, εἶναι ἓν τῶν λαμπροτάτων καὶ ὠφελιμωτάτων μαθημάτων, ἅτινα δύναταί ποτε νὰ δώσῃ ἡ ἱστορία πρὸς ἐκείνους ὧν χάριν γράφεται.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἱστορία τῆς Ἐπαναστάσεως παρέστησεν ἡμῖν καὶ κακίας· ἀλλὰ τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰ παραπτώματα τῶν πατέρων μας δέον ν' ἀποδοθῶσιν ἐν μέρει εἰς τοὺς καιροὺς καὶ εἰς τὰς περιστάσεις ἐκείνας, ἐν μέρει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἡ φυσικὴ μακρᾶς καὶ κτηνώδους δουλείας ἀπόῤῥοια, καὶ ἄλλα πάλιν, κακῇ μοίρᾳ, ὡς ἀρχαῖον καὶ προγονικὸν κληροδότημα. Τὸ σῶμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ σήμερον ἔτι συνίσταται ἔνθεν μὲν ἐκ στοιχείων γεγη

ρακότων καὶ θάνατον ἐπαπειλούντων, ἔνθεν δ' ἐκ στοιχείων νεαρῶν καὶ ζωτικῶν. Ἐλπίζομεν ὅτι, τῇ θείᾳ συνάρσει καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ συνεργείᾳ, θέλουσιν ὑπερισχύσει κατὰ μικρὸν τὰ νεαρὰ καὶ ζωτικὰ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους στοιχεῖα, ἐρειδόμενα ἐπὶ τῆς θρησκευτικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναγεννήσεως αὐτοῦ· ἀλλὰ μὴ ἀπατώμεθα ὅμως, ὁ μέγιστος καὶ θανάσιμος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐχθρὸς εἶναι ἐσωτερικὸς μᾶλλον ἢ ἐξωτερικός, ὡς ἐνεδρεύων ἐν αὐτοῖς τοῖς σπλάγχνοις αὐτοῦ. Οὐχ ἧττον ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οὐδέποτε, ἐν οὐδεμίᾳ ἄλλῃ γενεᾷ, ἀνεφάνησαν τόσον ζωηραὶ καὶ θερμουργοὶ ἡ φιλοπατρία, ἡ μεγαλοφροσύνη καὶ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, ὅσον ἐν τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ, ἥτις ὑπέστη τοσοῦτον γενναίως καὶ καρτερικῶς ἐπὶ ἑπτὰ ὅλα ἔτη τοιαύτην ἄνισον πάλην.

Περαίνων ἤδη τὸν λόγον, ἐκφράζω τὴν ἀκράδαντον πεποίθησιν ὅτι, ἐὰν ἐμμένωμεν πιστῶς προσκεκολλημένοι εἰς τὰς ἀρχαίας ἡμῶν ἐθνικὰς παραδόσεις, τὸ ἀφεθὲν ἀτελείωτον ἔργον τῶν πατέρων μας θέλει συμπληρωθῇ. Καλὸν πρὸς τούτοις θεωρῶ ν' ἀνακαλέσω τοὺς ἑπομένους λόγους τοῦ μεγάλου τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς ἱστορικοῦ λέγοντος: «Ἀκριβῶς σταθμίζων τὰ πράγματα, ἐν πάσῃ συνειδήσει δύναμαι νὰ εἴπω ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐθνῶν, εἰς ὁμοίας ἢ παρεμφερεῖς περιελθὸν συμφοράς, ἀνέδειξεν ἢ πλείονα καρτερίαν ἢ πλείονα δραστηριότητα· ἐὰν πολλοὶ δελεασθέντες ὑπὸ τῶν δώρων τοῦ νικητοῦ ἐξισλαμίσθησαν, ἐὰν ἕτεροι, οὐκ ὀλίγοι, ἀθυμήσαντες ἀπεδήμησαν, καὶ ἢ ἐξεφραγκίσθησαν ἢ ἐξεῤῥωσίσθησαν, ἡ μεγάλη τοῦ ἔθνους ὁμὰς ἐνέμεινε πιστὴ εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων αὐτῆς, εἰς τὰς παραδόσεις καὶ εἰς τὴν θρησκείαν αὐτῆς, εἰς τὸ ὄνομα αὐτῆς, εἰς τὸ μέλλον αὐτῆς.»

Ἐν Μασσαλίᾳ,

Σ. Α. Β.

ΑΝΥΠΑΡΚΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ

Ἡ βυζαντιακὴ παιδεία δὲν ἐγέννησε βεβαίως ἀριστουργήματα· ἀλλ' ἐξ ἴσου ἀναντίῤῥητον εἶνε, ὅτι ἡ δημοσίευσις τῶν βυζαντίνων συγγραφέων δὲν ἠξιώθη τῆς ἐπιμελείας ἐκείνης καὶ ἀκριβείας, ἥτις κατεβλήθη καὶ καταβάλλεται περὶ τὴν ἔκδοσιν τῶν συγγραφέων τῆς ἐκκρίτου ἀρχαιότητος καὶ τῶν ἔργων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὰ γράμματα τῶν λαῶν τῆς ἑσπερίας καὶ ἀρκτῴας Εὐρώπης. Οὕτω δὲ τὸ μὲν αἱ γραφογνωστικαὶ δυσχέρειαι, τὸ δὲ ἡ παράλειψις ἀντιβολῶν διαφόρων κωδίκων τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος, τὸ δὲ τέλος οὐ σπανίως ἡ ἄγνοια τῶν ἰδιωμάτων τῆς βυζαντιακῆς γλώσσης, ἀπεχούσης, παρὰ πάντα αὐτῆς τὸν κόμπον, τῆς μεμετρημένης ἐκείνης καὶ σώφρονος ἀτθίδος, παρήγαγον συνεχέστατα μὲν εἰς ἀτελεστάτας ἐκδόσεις, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τερατώδη παραπτώματα ἀνάξια ἀνδρῶν λογίων.

Πλεῖστα τούτων τῶν ἐλαττωμάτων θὰ δυνηθῶ νὰ καταδείξω ἐπικαίρως κατὰ τὴν δημοσίωσιν τῆς ὕλης ἣν ἐπὶ διετίαν συνέλεξα ἐν ταῖς κυριωτάταις τῶν βιβλιοθηκῶν ἔνθα ἐναπόκεινται κώδικες ἑλληνικοί· σήμερον δὲ θεωρηθήτω ἐπαρκὴς πρόχειρός τις ἐξέλεγξις τῆς ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν, καὶ αὐτῶν πολλάκις τῶν μεγαλωνυμωτάτων, μικρᾶς γνώσεως τῆς βυζαντιακῆς καὶ νέας ἑλληνικῆς γλώσσης. Συνέλεξα δῆλα δὴ παραδοξότατά τινα καὶ μονονοὺ γελοῖα κύρια ὀνόματα, μάλιστα συγγραφέων, ἐκ τῶν βυζαντιακῶν καὶ ἔπειτα χρόνων, ὧν ἡ ὕπαρξις ὀφείλεται εἰς τὴν ἄνω σημειωθεῖσαν ἄγνοιαν τοῦ πνεύματος, ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ γράμματος τῆς γλώσσης, ἧς ἐπεχείρουν οἱ ἀλλόγλωσσοι νὰ καταγράψωσιν ἢ καὶ νὰ ἐκδώσωσι τύποις τὰ μνημεῖα.

Καὶ πρῶτον ἀνάγκη νὰ ὑπομνήσω τοὺς ἀνυπάρκτους ἐκείνους συγγραφεῖς, οἵτινες ἐνομίσθησαν ζήσαντες διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἔργων βυζαντίνων τινῶν, ὃν τοσοῦτον ὥστε νὰ προκαλῇ τὴν ἀπιστίαν· ἐντεῦθεν δ' οἱ τοιοῦτοι πολυγράφοι ἐχωρίσθησαν ὑπὸ τῶν γραμματολογούντων εἰς δύο καὶ τρεῖς ὁμωνύμους. Ἀλλὰ πολλάκις ἡ κριτικὴ ἐπανορθοῖ τὸ λάθος, ἀποδίδουσα πάλιν εἰς ἕνα τὰ νομιζόμενα ἔργα τῶν πολλῶν καὶ ἀπαλείφουσα ἐκ τῶν καταλόγων τοὺς μὴ ὑπάρξαντας ὁμωνύμους. Τρανότατον τοῦ τοιούτου παράδειγμα ἔστω ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, ὃν ἀποκατέστησεν ὡς ἔδει ὁ κ. Κ. Σάθας.[1]

Ἄξια δὲ σημειώσεως εἶνε καὶ ὀνόματά τινα συγγραφέων, ἐθνικὰ τὸ κατ' ἀρχὰς ἢ σημαντικὰ ἀξιωμάτων ἢ τέχνης, ἅτινα κατ' ὀλίγον ἀποβαλόντα τὴν ἔννοιαν ταύτην ἐνίοτε ἐκλαμβάνονται ἀντ' οἰκογενειακῶν. Τοιαῦτα δὲ εἶνε τὰ τοῦ Συμεῶνος τοῦ *Μεταφραστοῦ*, Ἰωάννου τοῦ *Δαμασκηνοῦ*, Γεωργίου *Μοναχοῦ*, Λέοντος τοῦ *Διακόνου*, Νικήτα Ἀκομινάτου τοῦ *Χωνιάτου*, Νικολάου *Μυρεψοῦ*, Παύλου τοῦ *Σιλεντιαρίου*, Πρόκλου τοῦ *Διαδόχου*, Στεφάνου τοῦ *Βυζαντίου*, Θεοδώρου τοῦ *Ἀναγνώστου*, Θεοφίλου τοῦ *Πρωτοσπαθαρίου*, Γεωργίου τοῦ *Συγκέλλου* καὶ ἄλλων ὁμοίων. Ἀλλ' ἡ ἀντίληψις τῶν τοιούτων ὀνομάτων ὡς οἰκογενειακῶν δὲν εἶνε λίαν παράδοξος ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν ἔτι τινὰ τῶν αὐτῶν τούτων ἢ ἄλλα ἀνάλογα ἀπέβησαν ὀνόματα γενῶν.

Ἀνάλογα δὲ εἶνε τὰ ὀνόματα *Στουδίτης* καὶ *Ἁγιοκλίτης*. Καὶ τὸ μὲν *Στουδίτης*, σημαῖνον τὸ κατ' ἀρχὰς πάντα καλόγηρον τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, τελευτῶν ἔμεινεν ὡς ἐπώνυμον τοῦ μοναχοῦ Θεοδώρου, τοῦ γνωστοῦ εἰκονοφίλου τοῦ ἀκμάσαντος ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου. Τὸ δὲ *Ἁγιοκλίτης* εἶνε ὄνομα ὅλως ἀνύπαρκτον, προελθὸν ἐκ κακῆς ἀναγνώσεως τῆς λέξεως *ἁγιοηλίτης*, ἤτοι μοναχὸς ἐκ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἠλία, ἄγνωστον ἧς τινος τῶν ὁμωνύμων. Ἀνεγνώσθη δὲ οὕτω κακῶς ὑπὸ τοῦ Hardt, τοῦ τὸν κατάλογον τῶν ἑλληνικῶν κωδίκων τῆς ἐν Μονάχῳ βιβλιοθήκης συντάξαντος, ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν III κώδικος[2]· περιέχονται δ' αὐτόθι ὑπὸ

1 Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη. Τόμ. Δ' ἐν τῷ προλόγῳ.
2 Ign. Hardt Catalogus codicum Mss. bibliothecae regiae bavaricae. Monachii 1806 I, 17 καὶ 19.

τοῦ ἁγιοηλίτου τούτου Ἰωάννου γεγραμμένα *μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Βασιλείου πρεσβυτέρου τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ ἁγιωτάτης τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας*, πρὸς δὲ *βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Νικήτα ἡγουμένου μονῆς τοῦ Μηδικίου*. Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ὀρθοῦ ἐν τούτῳ τῷ ὀνόματι, ἣν εἰσηγήσατο πρῶτος ὁ Laubmann, [1] ἐπικυροῖ δὲ καὶ ἡ ἐμὴ αὐτοψία τῆς λέξεως ἐν τῷ κώδικι τοῦ Μονάχου, διορθωτέον ὁριστικῶς καὶ τὸ ἐν τοῖς Ἐπιμερισμοῖς τοῦ Ψευδηρωδιανοῦ [2] *ἁγιοκλίτης* εἰς τὸ *ἁγιοηλίτης* ὡς ἤδη εἶχε προτείνει καὶ ὁ Κοραῆς [3].

Ἐνταῦθα καταταχτέα καὶ δύο ὀνόματα ἐπ' ἴσης προελθόντα ἐκ παρανοήσεως, ὧν τὸ μὲν εἶνε πατρωνυμικόν, τὸ δ' ἐπίθετον ὑμνητικόν. Aristobulus *Apostolides* καλεῖται ὁ μὲν καὶ *Πανεύφημος* ὁ ἕτερος. Ἀλλ' ὁ *Ἀποστολίδης* οὗτος εἶνε υἱός [Μιχαὴλ] τοῦ Ἀποστολίου ὁ Ἀρσένιος εἶτα κληθεὶς καὶ ὡς Ἀρσένιος Μονεμβασίας γνωστότατος· ἄπορον δὲ πῶς ὁ Ἱσπανὸς Jriarte ἠγνόησεν αὐτόν [4].

Τὸν δὲ *Πανεύφημον* κατηρίθμησεν ὁ κλεινὸς λατινόφρων, ἀλλ' Ἕλλην Ἀλλάτιος ἐν τοῖς Νικήταις, [5] γράφων «*Nicetae Paneuphemi* magistri epistolae Graecae.» Τοῦτο δὲ τὸ σφάλμα ἐπηνώρθωσεν ἤδη ὁ καρδινάλις Μάϊς ἐκδίδων τοῦ μαγίστρου τὰς ἐπιστολάς, σημειῶν ὅτι τὸ *πανευφήμου* δὲν εἶνε δηλωτικὸν γένους, ἀλλ' ἐξηγητέον διὰ τοῦ illustrissimi. [6]

Ἀλλὰ πολλῷ ἀτοπώτερον εἶνε νὰ ἐκλαμβάνωνται ὡς κύρια ὀνόματα συνήθη τινὰ ἐπίθετα ἅτινα προσελάμβανον ὡς δεῖγμα μετριοφροσύνης οἱ βυζαντῖνοι κληρικοί. Εἶνε δὲ τοιαῦτα τὸ *Ἁμαρτωλός*, *Ῥακενδύτης*, *Θύτης* καὶ τὸ ἐπίρρημα *Τάχα*, ἅτινα ἀπαντῶσιν ἔν τε τίτλοις συγγραφῶν καὶ συνεχέστερον ἐν τοῖς ἰαμβείοις, ἐν οἷς σημειοῦνται οἱ βιβλιογράφοι καὶ οἱ κτήτορες τῶν κωδίκων.

Καὶ τὸ μὲν *Ἁμαρτωλὸς* εἶνε γνωστὸν ἀπὸ τοῦ οὕτως ἐπικαλουμένου χρο-

1 Ἐν τοῖς: Jahrbücher fur Philologie und Pädagogik. 1870. σ. 821.

2 Ἡρωδιανοῦ Ἐπιμερισμοί. E codd. Parisinis edidit Jo. Fr. Boissonade. Londini. 1819. σ. 181. «τὰ διὰ τοῦ ιτης ὀνόματα εἴτε ἀρσενικὰ εἴτε θηλυκὰ διὰ τοῦ ι γράφονται· οἷον πολίτης, λυχνίτης . . . . ἁγιοπαντίτης, ἁγιοκλίτης» κτλ.

3 Αὐτόθι σ. 297. «Non novi quid sit ἁγιοπαντίτης incola forsan urbis cui nomen Ἅγιοι Πάντες; et qui sequitur nomen ἁγιοκλίτης explicandum simili modo videtur. Corayus putat posse legi ἁγιοηλίτης, monachus nempe in monasterio ἁγίου Ἡλίου, vel incola urbis sic vocatae.» Ὅτι δὲ βεβαίως μοναχὸν νοητέον δηλοῦσι καὶ τὰ ὁμοιοκατάληκτα Στουδίτης, Παντοκρατορίτης, Νεαμονίτης κτλ., ἀπὸ τοῦ τελευταίου δ' ἔχομεν καὶ ἐπίθετον νεαμονίτικον. Οὕτως ἐν ἑλληνικῷ κώδικι 765 τῆς ἐν Παρισίοις ἐθνικῆς βιβλιοθήκης ἐν τέλει ἀνέγνωσα· «νεαμονίτικον ἔνι τὸ βιβλίον τοῦτο.»

4 Jriarte. Regiae Bibliothecae Matritensis codices Graeci Mss. Matriti 1769. σελ. 32. περιγραφομένου τοῦ ὑπ' ἀρ. XIII κώδικος, περιέχοντος τὴν τραγῳδίαν τοῦ Λυκόφρονος, ἣν ἐξέγραψεν ὁ Ἀριστόβουλος Ἀποστολίδης, . . . hoc est «Aristobulus Apostolides.»

5 Allatius, de Nicetis ἐκδεδομένον ἐν: Bibl. Patrum Novae tomus sextus. Romae. 1853. μέρ. 6'. σ. 24.

6 Αὐτόθι σελ. 439—444. Πρβλ. σ. 24.

νογράφου Γεωργίου, ὃν συνεχέστατα εὑρίσκει τις παρὰ τοῖς ἱστοροῦσιν οὕτως ἁπλῶς ὀνομαζόμενον Ἁμαρτωλόν, λησμονηθέντος ἢ ἀγνοουμένου τοῦ ἀληθοῦς νοῦ τοῦ ὀνόματος.

Τὸ δὲ *Ῥακενδύτης* ἐδήλου τὸ κατ' ἀρχὰς ἰδίαν μοναχῶν τάξιν, εἶτα δ' ἐγένετο κατάχρησις τοῦ ὀνόματος ἐπὶ τῇ ἐννοίᾳ καλογήρου καθ' ὅλου. Συνεχῶς δ' ἐνομίσθη ὄνομα γένους καὶ ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσω τοῦ πίνακος τῶν κυρίων ὀνομάτων ἐν τῇ **Bibliotheca Bibliothecarum** τοῦ κλεινοῦ **Montfaucon**, ἔνθα ἐπ' ἴσης φαίνεται ἀποδοθεῖσα τοιαύτη ἔννοια εἰς τὸ ἐπίθετον. [1]

Θύτας δ' ἀπεκάλουν πολλάκις ἑαυτοὺς οἱ βυζαντῖνοι καὶ νεώτεροι ἱερεῖς ἐπὶ τὸ σοφιστικώτερον, τὴν δὲ προσωνυμίαν ταύτην συχνότατα ἐξέλαβον ἀντὶ ἐπωνύμου οἱ λόγιοι ἐπὶ τὸ ἀμαθέστερον. Τῶν δὲ πολλῶν παραδειγμάτων ἀρκείτωσαν δύο τάδε. Ἔν τινι κώδικι τῆς Μαδρίτης γέγραπται· «ἐγράφη διὰ χειρὸς θύτου Θωμᾶ» ὁ δὲ Jriarte μετέφρασεν ἐν τῷ καταλόγῳ «descriptus est manu Thyti Thomae.» [2] Ἐν δέ τινι τῶν κωδίκων τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου περιλαμβάνεται καὶ ποίημα περὶ τῆς ἁγίας πόλεως καὶ *ἐξήγησις τοῦ ἁγίου ὄρους Σινᾶ* οἷς προσγέγραπται: *χεὶρ Δανιὴλ θύτου, αχξα'*. Ὁ δὲ τὸν κατάλογον τούτων τῶν κωδίκων δημοσιεύσας Γερμανὸς Bethmann ἐξέλαβε τὸ *θύτης* ὡς ἐπώνυμον τοῦ συγγραφέως καὶ γράφει τοῦτον Daniel Thytos!» [3]

Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ μοναχοῦ *Τάχα*; Ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν κωδίκων τῆς μεδικείας βιβλιοθήκης ὑπὸ τοῦ Bandini ἀπαντᾷ· «ἔστι δὲ ἡ παροῦσα βίβλος Γαλακτίωνος τάχα ἱερομονάχου» ὅπερ ὁ Ἰταλὸς λόγιος μεταφράζει· «Galactionis Tacha hieromonachi.» [4] Τοῦτο δὲ καίτοι ὁ Δουκάγγιος εἶχεν ἤδη γράψει ὀρθῶς· «vox praemitti solita a Graeculis nomini dignitatis in demissi animi ac humilitatis argumentum» καὶ εἶχε καταλέξει ἱκανὰ παραδείγματα. [5] Ἔκτοτε δὲ καὶ ἐν τῇ διδοτείῳ ἐκδόσει τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου ὁ Dindorf κατέγραψε τοῦτον τὸν νοῦν τῆς λέξεως, κατὰ τὰ τοῦ Δουκαγγίου. Ἀλλ' ὅμως καὶ πάλιν ἐπανελήφθη τὸ παχύτατον λάθος ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν τῆς Νέας Βιβλιοθήκης τῶν Πατέρων (Nova Bibliotheca

1 Montfaucon. Bibliotheca bibliothecarum nova. Parisiis. 1739.

2 Jriarte, Regiae bibliothecae Matritensis codices Graeci Mss. σ. 160.

3 Bethmann Handschriften des Patriarchats von Jerusalem in Konstantinopel ἐν Pertz 's Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde. Hannover. 1847. Τόμ. Θ'. σ. 650.

4 Bandini, Catalogus codicum Ms. bibliothecae mediceae Laurentianae. I, 38, α.

5 Du Fresne du Cange, Glossarium mediae et infimae Graecitatis ἐν λ. τάχα. — Εἰς τὰ γνωστὰ παραδείγματα πρόσθες καὶ τὴν ἑξῆς ἐκ τοῦ ἐν τῷ Baroccianus 91 (ἐν Ὀξωνίῳ) ἀναγνωστικοῦ σημείωσιν, ἣν δημοσιεύω αὐτογράφως. «Ἐτελειώθη τὸ παρὸν ἀναγνωστικὸν ἤγουν ὁ δαμασκηνὸς δῆα χειρὸς ἐμοῦ τοῦ τρισαθλίου καὶ τριπλο ἐχμαλλώτου τάχα καὶ ἱἐρέως τῶ ἐπίκλην ὄνομα Νηκίτας. Καὶ μὴ μεφθῶ διὰ τῶ πλῆθος τοῦ σωλικησμοῦ καὶ βαρβαρισμοῦ ὁ ταλέπορος· ἔτος τρέχοντος, ςωξη'. ἐν ἰνδ. ιγ'.

Patrum), ἧς ὁ ὄγδοος τόμος περατοῦται δι' ἰάμβων εἰς τὰ ἔργα Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου ὑπό τινος μοναχοῦ. Τὸ ποίημα τελευτᾷ διὰ τοῦ στίχου·

καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ τάχα μονοτρόπου

ἐξ οὗ ἐπανελήφθη ἡ λέξις *τάχα* ἐν τῷ πίνακι ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν, μεταφρασάντων ὡς ἑξῆς· «etiam prp me Tacha monacho.» [1] Κατ' ἀλήθειαν δὲ τοῦτο τὸ *τάχα* οὐδὲν διαφέρει τῶν ἄλλων ταπεινωτικῶν, τοῦ *οἰκτρὸς* καὶ *ἀνάξιος*, ἅτινα συχνὰ ἐπιγράφουσιν ἑαυτοῖς οἱ βυζαντῖνοι *μονότροποι*.

Ἀλλὰ καὶ *Τάλα* ἱερομονάχου ὄνομα εὑρίσκομεν ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἀρουνδελιανῶν καὶ βορνεϊανῶν κωδίκων τοῦ βρεττανικοῦ μουσείου [2], ἔνθα τὸ *τάλα* κακῶς ἀνεγνώσθη, ἴσως διὰ τὴν ἀμυδρότητα τῆς γραφῆς, ἀντὶ τοῦ *τάχα*.

Ἐξ ἀναλόγου ἀμυδρότητος ἴσως προῆλθε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοδώρου *Ποταχίου*. Σώζεται δὲ τούτου μονῳδία εἰς Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον, ἧς μέρος ἐξεδόθη ὑπὸ Σάθα [3]. Καὶ οὕτω μὲν εὑρίσκομεν γεγραμμένον τὸ ὄνομα ἔν τε τῷ βιενναίῳ κώδικι ἐξ οὗ τὸν λόγον ἀτελῆ ἐξέδωκεν ὁ Σάθας καὶ ἐν τῷ ὀξωνιανῷ, καθ' ὃν πλήρη θὰ ἐκδώσω αὐτὸν προσεχῶς. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν φαίνεταί τι σημαῖνον ἐν τῇ ἑλληνικῇ, πρὶν ἢ θεωρηθῇ ἓν τῶν πολλῶν βαρβαρικῶν ὀνομάτων τοῦ βυζαντιακοῦ κόσμου, ἠδύνατο ἴσως νὰ νομισθῇ πιθανὸν ὅτι ἦτο ἐν τῷ ἀρχετύπῳ κώδικι γεγραμμένον *Ποτάμιος*, ὅθεν διεφθάρη εἰς Ποτάχιον ἀμυδρᾶς καταστάσης τῆς οὐρᾶς τοῦ μ. Καὶ δὴ ἀναφέρεταί τις Θεόδωρος Ποτάμιος, ὅστις μάλιστα κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους πρέπει νὰ ἔζησε, διότι αἱ μνημονευόμεναι αὐτοῦ ἐπιστολαὶ εἶνε καταγεγραμμέναι ἐν τῷ κώδικι μετ' ἄλλων ἔργων συγγραφέων ἀκμασάντων ὑπὸ τοὺς Παλαιολόγους. [4] Διὸ ὀρθῶς ἤδη ὁ Σάθας ἐξεδήλωσε ταύτην τὴν εἰκασίαν, ὅτι ἴσως ὁ Ποτάχιος εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ὁ Ποτάμιος. [5]

Ἐπ' ἴσης ἀνύπαρκτον εἶνε τὸ ὄνομα *Ἀμαθίου* Μακρεμβολίτου οὗ μνημονεύει ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Χρύσανθος ὡς συγγραφέως τῶν καθ' Ὑσμένην καὶ Ὑσμινίαν. [6] Τὸ Α προῆλθεν ἐκ κακῆς ἀναγνώσεως τοῦ ΕΥ, ἡ σύγχυσις δ' αὕτη δὲν εἶνε δυσχερὴς διὰ τοὺς κώδικας μάλιστα τοῦ ιγ' καὶ ιδ' αἰῶνος. Ὥστε *Εὐμάθιον* θὰ ἐπέγραφε μᾶλλον τὸν συγγραφέα ὁ κῶδιξ. Ἄλλο δὲ ζήτημα εἶνε, ἂν καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα ἐσφαλμένως φέρουσί τινες τῶν κωδίκων ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ *Εὐστάθιος*, ὡς ὕστατος πάντων ἀπεφάνθη ὁ νεώτατος τῶν ἐκδοτῶν τοῦ ἐρωτικοῦ τούτου δράματος. [7] Μᾶλλον δὲ νομίζω πρέ-

1 E. Miller Nouvelle Bibliothèque des Pères ἐν τῷ Journal des Savants. 1874 σ. 556.
2 Ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ Cod. Burneian 20.
3 Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη. Τόμ. Α'. σ. 196 κ. ἑ.
4 Χρυσάνθου πατριάρχου Ἱεροσολύμων Κατάλογος τῶν ἐν Ἄθωνι βιβλιοθηκῶν παρὰ Σάθᾳ, ἐν Μεσ. βιβλ. Α'. 282.
5 Σάθα. Μεσαιων. Βιβλ. Α'. ρλε'.
6 Αὐτόθι, Α'. 274.
7 Εὐσταθίου πρωτονοβελισσίμου τὸ καθ' Ὑσμίνην καὶ Ὑσμινίαν Ed. Hilberg. Vindobonae. 1876.

πον νὰ ἐξετασθῇ ἐκ νέου τὸ πρᾶγμα, συνεξεταζομένου πάλιν καὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐγράφη τὸ ἔργον, καὶ θὰ λάβω πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως ἀνεκδότου ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχου Θεοδώρου τοῦ Βαλσαμῶνος πρὸς τὸν ἔπαρχον Εὐμάθιον τὸν Μακρεμβολίτην.

Ἐκ δ' ἁμαρτημάτων γραφογνωστικῶν προῆλθον πλεῖστα ἀνύπαρκτα ὀνόματα, ὧν, τό γε νῦν ἔχον, ἀναγράφω μόνα τρία, τὸ τοῦ κατεπάνου Ἰταλίας πρωτοσπαθαρίου Βασιλείου τοῦ *Βία*, τὸ τοῦ *Πριχίου* καὶ τὸ βαρβαρικώτατον *Ἐμπτνῖς*.

Τὸ *Βίο* τοῦτο ἔγραψεν ὁ ἄλλως περὶ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἑρμηνείαν τῶν ἑλληνικῶν περγαμηνῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας δεινότατος Πασχάλης Βάφης ἐν τῇ λατινικῇ ἐξηγήσει ἑλληνικῆς περγαμηνῆς ἐν ᾗ ἀναφέρεται ὁ Ἕλλην κατεπάνος Βοιω͞=Βοϊωάννης (Βοϊδογιάννης), ἀγνοήσας ἢ παραδραμὼν τὴν παρὰ Βυζαντίνοις συνήθη σύμπτυξιν εἰς ῑω τοῦ ὀνόματος Ἰωάννης [1].

Διὰ παρανόησιν ἀναλόγου συμπτύξεως ἀναγινώσκεται δὶς Μιχαὴλ *Πριχίῳ* ἀντὶ *Πατριχίῳ* ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἀρουνδελιανῶν κωδίκων [2].

Ὁ δὲ *Ἐμπτνῖς τοῦ ξ'* μνημονεύεται ὡς κτήτωρ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 366 ἑλληνικοῦ κώδικος τῆς ἐν Μονάχῳ βιβλιοθήκης ὑπὸ τοῦ Hardt [3].

Ἐν φύλλῳ 241, 6 τούτου τοῦ κώδικος ἀναγινώσκει ὁ Γερμανὸς λόγιος τάδε·

«Ἡ βίβλος αὕτη τοὺς δὲ τοὺς λόγους φ.
μοῦ ὑπάρχει τοῦ Ἐμπτνῖς τοῦ ξ'
Θεὸς φυλάξει τοὺς ταυτῇ οἰκοῦντας ἀπὸ
τῶν ἐναντίων βλάβης.»

Ἀλλ' ἀντὶ τούτων ἀνέγνωσα ἐγὼ τὰ σωζόμενα τῶν γραμμάτων ἄνευ μεγάλης δυσχερείας ὡς ἑξῆς·

Ἡ βίβλος αὕτη τούςδε τοὺς λόγους φέ[ρει]
μονῆς ὑπάρχει τῆς σεπτῆς τοῦ Ξ[ενόφου;]
Θεὸς φυλάξει (sic) τοὺς ἐν ταύτῃ οἰκοῦντας
ἀπὸ τῆς ἐξ ἐναντίων βλάβης. Ἀμήν.

Οὕτω δ' ἀποκτῶμεν τέσσαρα ἰαμβικὰ τρίμετρα, οὔτε καλλίω οὐδὲ χείρω τῶν συνήθων παρὰ Βυζαντίνοις. Καὶ ὅμως ὁ Hardt μετέφρασε τοὺς κακῶς ἀναγνωσθέντας στίχους «liber hic, sermones continens, meus est *Emptnis*.»

Πολλῷ δὲ τούτων ἀτοπώτερον εἶνε ὡς κύριον ὄνομα ἐκληφθὲν τὸ *Κῦρος*, μακρότατον χρόνον νομισθὲν ὡς προσωνυμία μάλιστα τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου, καὶ δὴ ἡμαρτημένῃ ἀναγνώσει ἀντὶ τοῦ *κυρός*. Σημαίνει δὲ τοῦτο, ὡς ἄλλως καὶ τὸ *κῦρις* καὶ *κῦρ* παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις, ὅ τι καὶ παρ' ἡμῖν ἡ πλήρης λέξις *κύριος*. Τοῦτο δὲ παρετήρησαν ἐνωρὶς ἤδη ὁ Lambecius καὶ ὁ

1 Σκ. Ζαμπελίου, Ἰταλοελληνικά. Ἐν Ἀθήναις. 1865. σελ. 95.
2 Ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 509.
3 Hardt. Catalogus Cod. Mss. Tom. IV s. 87.

Δανὸς Henrichsen [1]. Ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τὸ *Κύπρος* παρεφθάρη τὸ Κυρός. Οὕτως ἀπαντῶμεν παρὰ τῷ Montfaucon «Prodomi Cypri poemata varia» [2], ὑπονοητέα δ' ἐνταῦθα πάντως τὰ ποιήματα τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου.

Ἀπέκτησε δ' ἡ βυζαντιακὴ γραμματολογία καὶ δύο ἀλλοκότους συγγραφεῖς, οὓς δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν ἀδελφούς, τοὺς *Μελανίους*, Μαῦρον καὶ Κόκκινον. Καὶ ἐκεῖνος μὲν εὕρηται ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἑλληνικῶν κωδίκων τῆς ἐν Ὀξωνίῳ βιβλιοθήκης ὑπὸ Coxe· ἔνθα ἀναφέρονται ὡς περιεχόμεναι ἐν τῷ κώδικι λθ' ἐκ τῆς τὸ πρότερον βιβλιοθήκης τῶν κανονικῶν μοναχῶν Praescriptiones variae ex ***Melanio Mauro***, οὕτω δὲ μεταφράζει ὁ Coxe τὸν τίτλον σημειώσεώς τινος ἐπιγραφομένης *σκευασία μελανίου μαύρου* καὶ ἀρχομένης διὰ τῶνδε: κικίδιον μαῦρον, μικρόν, βαρὺ κτλ. [3]. Τὸν αὐτὸν δὲ καὶ ἐν τοῖς πίναξι τῶν συγγραφέων κατέταξεν ὁ Ἄγγλος βιβλιοθηκάριος γράψας: ***Melanius Maurus.*** Praescriptiones ex eo [4]. Ὁ δὲ *Μελάνιος Κόκκινος* εὕρηται ἐν τῷ πίνακι τῶν ἀνεκδότων συγγραφέων, οὓς καταλέγει ὁ Δουκάγγιος ἐν τῷ *Γλωσσαρίῳ τῆς μέσης καὶ νεωτάτης* ἑλληνίδος ὡς παρασχόντας αὐτῷ τὴν ὕλην τοῦ ἔργου. Γράφει δὲ Melanii Cocini excerpta iatrica ex Cod. Reg. Ms* 1261 hoc titulo. «Ἑρμηνεία πάνυ ὀφέλιμος (sic) εἰς τὸν πυρετόν. Γράφεται δὲ οὕτως μετὰ μελανίου Κοκίνου [5].»

Ὥστε τὸ μελάνιον τῇ γοήσσῃ ῥάβδῳ τῶν ἀλλοθρόων μετεμορφώθη εἰς ἰατρὸν κόκκινον καὶ μαῦρον.

Ἀλλά, πρὸς τοῦ μέλανος, ἴδωμεν καὶ τὸ χεῖρον, τὸν *Γάδαρον* γενόμενον ἅγιον. Ἐν τῷ βιενναίῳ ἑλληνικῷ κώδικι τῷ κατατεταγμένῳ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 244, ἐξ οὗ ἐξεδόθησαν πλεῖστα ἄξια λόγου ποιήματα δημώδη, περιέχεται, κατ' ἀκολουθίαν λόγου ὡς καὶ τἆλλα γεγραμμένον ἄνευ διακρίσεως στίχων, καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Wagner τὸ πρῶτον δημοσιευθὲν *Συναξάριον τοῦ τιμημένου γαδάρου* [6]. Ὁ δὲ Lampecius, παρέχων τὸν πίνακα τῶν ἐν τῷ κώδικι περιεχομένων, γράφει περὶ τούτου τοῦ στιχουργήματος τάδε [7]· «Anonymi cujusdam auctoris synaxarium, sive narratio succincta de quodam Gadaro, sanctitate vitae claro» τουτέστιν· «Ἀνωνύμου συγγραφέως Συναξάριον ἢ βραχεῖα διήγησις περί τινος Γαδάρου, ἐπιφανοῦς ἐπὶ ἁγιότητι βίου.»

Νομίζομεν ὅτι ἡ ὀρθόδοξος ἀνατολικὴ ἐκκλησία δὲν εὐχαριστεῖ τὸν Λαμπέκιον ἐπὶ τῇ φροντίδι ταύτῃ τῆς ἐξαγιάσεως τοῦ Γαδάρου.

1 Über die politischen Verse bei den Griechen, übersetzt von P. Friedrichsen. Leidzig. 1839, σελ. 106.

2 Bibliotheca bibliothecarum. I, 504, A.

3 Coxe, Catalogi Codd. MSS. bibliothecae Bodleianae. Pars tertia. Oxonii. 1854. σ. 42.

4 Coxe, αὐτ. Τόμ. Α' 944.

5 Ducange. Glossarium mediae et infimae Graecitatis ἐν τῷ index script. ined.

6 W. Wagner. Carmina graeca medii aevi. Lipsiae· 1874. σελ. 122—123.

7 Lambecius, Comment. de augustissima bibliotheca caesarea Vindobonensi liber quintus. Ed. Kollar. Vindob. 1778 σ. 551.

Ἀλλ' ἔχομεν καὶ ἄλλα ὀνόματα ἀνάλογα. Οὕτως ἐν τῷ σελδηνιανῷ κώδικι ιδ' τῆς ἐν Ὀξωνίῳ βιβλιοθήκης περιέχεται κατὰ τὸν κατάλογον τοῦ Coxe [1] *φυσιολογικὴ διήγησις τοῦ ὑπερτίμου κρασοπατέρος κυρίου Πέτρου τοῦ Ζυφομούστ·»* καὶ οὗτος ὁ ***Petrus Zyphomust*** κοσμεῖ τὸν πίνακα τῶν συγγραφέων. Ἀλλ' ἐν μὲν τῷ κώδικι ἀναγινώσκεται τέλειον τὸ ὄνομα Πέτρου τοῦ Ζυφομούστου [2] ἡ δὲ φυσιολογικὴ διήγησις εἶνε καταλογάδην καταγεγραμμένον ποίημα ὑπὲρ τοῦ οἴνου [3], τὸ αὐτὸ ὅπερ ἐκ τοῦ ἄνω μνημονευθέντος βιενναίου κώδικος ἐξέδωκεν ὁ Legrand ἐν τῇ αὐτοῦ Συλλογῇ δημοτικῶν ᾀσμάτων ὑπὸ τὸν τίτλον *φιλοσοφία κρασοπατέρα* [4]. Δικαίως δ' ἐξαίρει τὸ ποίημα τοῦτο ὁ Γάλλος ἐκδότης ὡς ἐν τῶν ἀρίστων ἔργων τοῦ μέσου ἑλληνισμοῦ, θαυμάζων δὲ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἀποπνέουσαν ζωὴν καὶ δύναμιν, δὲν διστάζει νἀποδώσῃ αὐτὸ εἰς Θεόδωρον τὸν Πρόδρομον [5]. Καὶ ἴσως μὲν φανῇ τὸ πρῶτον ἀναίτιος ἡ ἀπόδοσις αὕτη, ἀλλ' οὐχ ἧττον φαίνεται δικαιολογουμένη ὑπὸ τοῦ ὀξωνιανοῦ κώδικος, ἔνθα πρὸ τούτου τοῦ ποιήματος εὕρηται ἀμέσως ἡ ἐν τῷ βιενναίῳ χειρογράφῳ ἀδέσποτος *Διήγησις τοῦ Πωρικολόγου* [6] ἐνταῦθα ῥητῶς ἀναφερομένη ὡς ἔργον τοῦ Πτωχοπροδρόμου. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, εἴτε τοῦτο τὸ ποίημα εἶνε ἔργον τοῦ Προδρόμου, εἴτε μή, βεβαίως ὁ γράψας αὐτὸ δὲν ἐκαλεῖτο *Ζυφομοῦστ*, ἀλλὰ μόνον ἐχαριεντολόγησεν ἐπονομάσας ἑαυτὸν Ζυφομούστην αὐτός, ἢ ὁ βιβλιογράφος ἡμιλλήθη πρὸς τὸ ἄλας τῶν στίχων ἐπονομάσας οὕτω τὸν φαιδρὸν κρασολόγον.

Τελειόνω μὲ τὸν Φιλόχρηστον καὶ Ῥουφέτιον.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐξεσκάφη ἐν τῷ δημοσίῳ κήπῳ τῆς Μασσαλίας λίθος, ἐξ Ἀνατολῶν ποτε κομισθεὶς προφανῶς, φέρων τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν, ὡς ἐξεδόθη ἐν τῷ παραρτήματι τῆς Προβιγκιακῆς Ἐφημερίδος [7]. «*Ἡ παροῦσα οἰκοδομὴ γέγονε διὰ δαπάνης καὶ συνδρομῆς τοῦ Φιλοχρήστου Ῥουφετίου τῶν Μπακαλίδων εἰς μνημόσηνον αὐτῶν καὶ ὑπὲρ ψυχικῆς σωτηρήας καὶ εὐτυχείας τῶν τῇδε πρωτευόντων αὐτοῖς Ἰωάννης Ἀργυροῦ καὶ Δημητρίου Μουστάκα ἐν ἔτει ΙΑξῳ δεκεμβρίου κα'. ἡγουμενεύοντος Νικυφόρου.*»

Βρίθει δὲ ἡ ἐπιγραφὴ ἁμαρτημάτων, ὧν τινὰ μὲν ἀποδοτέα εἰς τὴν ἀμαθίαν τοῦ γλύψαντος, τὰ δὲ εἰς τὴν τοῦ ἐκδότου, ὅστις καὶ μετέφρασεν ὧδε.

1 Pars prima. 1858. σελ. 593.

2 Οὕτως ἀναγνωστέον ὡς ἀπ' ὀνομαστικῆς Ζυφομούστης κατὰ τὸ ἔν τινι τῶν στίχων τοῦ ποιήματος φιλομούστης.

3 Συνηθέστατα ἐν τοῖς κώδιξι τὰ ποιήματα εὕρηνται γεγραμμένα κατ' ἀκολουθίαν λόγου, ἐντεῦθεν δὲ προῆλθον ἐν ταῖς δημοσιεύσεσι τῶν ἀλλογενῶν ἁμαρτήματα δεινότατα, περὶ ὧν ἄλλοτε διὰ μακρῶν.

4 Em. Legrand. Recueil de chansons populaires Grecques. Paris. 1873.—σελ. 2 κἑ.

5 Αὐτ. σελ. XII.

6 Δημοσιευθεῖσα τὸ πρῶτον ὑπὸ Σάθα εὕρηται νῦν προχείρως παρὰ Wagner, Carmina Graeca σελ. 199 κ. ἑ.

7 Journal de Provence, Supplement τῆς 12 Μαρτίου 1785. σ. 288 κ. ἑ.

«Le present édifice a été construit aux frais et par les soins de Philochreste, de Ruphétius, changeant ce lieu humide en un monument protégeant et le commerce de laines et son succès, commandant en cette ville en chef pour eux Jean fils d' Argyre et Moustaka fils de Démétrius; en l' année de Jésus Christ 964, aux calendes de Decembre sous l' empereur Nicephore.»

Οἷα ἀκολουθία ἁμαρτημάτων! Τὸ φιλόχριστον ῥουφέτιον ἤρκεσεν εἰς κατασκευὴν δύο ἀνδρῶν, μονονοὺ τηβεννοφόρων, τοῦ Φιλοχρήστου καὶ τοῦ Ῥουφετίου. Πῶς δ' ἐνοήθησαν τἄλλα τῆς ἐπιγραφῆς διδάσκει ἡ ἀντιβολὴ τῆς μεταφράσεως πρὸς τὰ γράμματα τοῦ λίθου.

Μετὰ δὲ τριάκοντα ἔτη ἐπιληφθεὶς τῆς ἐπιγραφῆς ὁ πολὺς Villoison, ἠθέλησε νὰ ἐλέγξῃ δικαίως τοῦ πρώτου ἐκδότου τὴν θρασύτητα καὶ νὰ ἑρμηνεύσῃ τὸν λίθον ὀρθότερον· καὶ ἐν μὲν τοῖς πλείστοις ἔτυχε τοῦ ὀρθοῦ, ἀλλ' ὁ Ῥουφέτιος ἔμεινεν ἀκέραιος καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἐπεξεργασίᾳ. Ὁ Villoison μεταφράζει ὧδε· «cet édifice a été construit aux frais et aux dépens de Rufétius, personnage très pieux, de la famille des Bacalides.» Καὶ προτείνει μὲν ὡς χρονολογίαν τὸ ἔτος 6961 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἴσως οὐχ ὀρθῶς, γράφει δὲ περὶ τῶν Μπακάλιδων, ὅτι δύναται νὰ ἦνε ὄνομα κύριον, σημαίνει δ' ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ ὅ τι τὸ épicier ἢ charcutier, ἀλλὰ περὶ τοῦ Ῥουφετίου οὐδὲ γρῦ λέγει, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν διστάσας ὅτι ἄνδρα ἔχει μεγαλόδωρον πρὸ αὐτοῦ.

Ἀλλὰ τίς τῶν παρ' ἡμῖν δύναται νὰ διστάσῃ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ λίθου; Καὶ ὁμολογῶ μὲν ὅτι δὲν ἤκουσά που τὴν λέξιν *ῥουφέτιον* (γραπτέον πιθανώτατα *ῥουσφέτιον*) ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἐράνου ἢ θιάσου, ἀλλ' ὁ νοῦς εἶνε προφανὴς ἐνταῦθα. Δῆλα δὴ συνάφεια παντοπωλῶν, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, οἰκοδομήσασα ὑπὲρ ψυχικῆς σωτηρίας μονήν τινα, ἧς ἡγούμενος ἦτό τις Νικηφόρος, ἢ ἴσως ξενῶνα ἢ ἄλλο τι κτίριον παρά τινι μονῇ, προὐκάλεσε τὴν ἀνόητον ἔκδοσιν τῆς προδιγκιακῆς ἐφημερίδος καὶ τὰ ἐν τῇ γαλλικῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Ἐπιστημῶν σοφὰ ὑπομνήματα τοῦ Villoison [1].

Τὰ ἁμαρτήματα ταῦτα ἀνδρῶν ἄλλως σοφῶν ἔστωσαν σήμερον ἀρκετά· ἄλλοτε δὲ περὶ ἄλλων ἀτόπων.

Ἐν Βενετίᾳ, 10 Ἰουνίου 1877.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Π. ΛΑΜΠΡΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΙΔΗΨΙΩΝ ΥΔΑΤΩΝ

Πρὸς τὴν βορειοδυτικὴν παραλίαν τῆς Εὐβοίας εἰς ὡριαίαν περίπου ἀπόστασιν δυτικώτερον τοῦ πολιχνίου ἡ Αἰδηψὸς κεῖνται τὰ ὁμώνυμα ἰαματικὰ ὕδατα.

1 Histoire et mémoires de l' Institut Royal de France. Classe d' histoire et de littérature ancienne. Tome I. Paris 1815. σελ. 124 κ. ἑ.

Αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων τούτων ἀναβρύουσιν εἰς τὰς ἀμέσους ὑπωρείας τῶν ἐκ μαρμαρυγιακοῦ σχιστολίθου, ὀφίτου καὶ τιτανολίθου συνισταμένων καὶ παρακειμένων ὀρέων ὕψους 120—150 μέτρων, ἡ δὲ περιοχὴ τῶν πηγῶν τούτων περιλαμβάνεται ἐντὸς τῆς ἐκτάσεως τῆς περιοριζομένης πρὸς ἄρκτον ὑπὸ τοῦ πρὸς τὸ μέρος τοῦτο διερχομένου χειμάῤῥου, ἐκβάλλοντος εἰς τὴν παρακειμένην θάλασσαν, πρὸς νότον ὑπὸ τοῦ μέχρι τῆς θαλάσσης ἐπίσης ἐκτεινομένου ὄρους, πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ σειρᾶς λόφων καταφύτων καὶ ἐστολισμένων ἐκ πλατάνων, πιτύων, κοτίνων, κομάρων, δαφνῶν, σχοίνων, λιγῶν, ἐλελισφάκων καὶ ἄλλων μυροβόλων θάμνων καὶ πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τῆς θαλάσσης.

Τὸ κατὰ μέσον ὅρον μῆκος τῆς ἐν λόγῳ ὑδατούχου ἐκτάσεως ὑπολογίζεται ἀπ' ἄρκτου πρὸς νότον μέχρι τῶν χιλίων πεντακοσίων, τὸ δὲ πλάτος αὐτῶν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς περὶ τὰ ὀκτακόσια μέτρα, ἡ δ' ὅλη ἐπιφάνεια περὶ τὰ χίλια στρέμματα.

Ἡ θέσις τῶν ἐν χρήσει λουτρῶν ἀπέχει τῆς πλησιαιτάτης ἀκτῆς περὶ τὰ ἑκατὸν μέτρα, εἶναι δὲ αὕτη ὑψηλοτέρα τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης κατὰ εἰκοσιτέσσαρα περίπου μέτρα.

Ἡ ἐπιφάνεια τῆς εἰρημένης ὁλικῆς ἐκτάσεως εἶναι κατωφερὴς πρὸς τὸ δυτικὸν τῆς θαλάσσης μέρος, εἰς ὃ ἀπολήγουσα σχηματίζει ἀκτὰς ἀποτόμους τριῶν μέχρις ἓξ μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς, ἀποκλίνουσα δὲ βαθμηδὸν ἡ ἐν λόγῳ ἐπιφάνεια πρὸς ἄρκτον σχηματίζει ἐντεῦθεν καὶ πέραν τοῦ ἀνωτέρω διαληφθέντος χειμάῤῥου μικράν τινα πρὸς τὴν θάλασσαν κλίσιν ἔχουσαν ἔκτασιν προχωροῦσαν μέχρι τῆς κώμης τῆς Αἰδηψοῦ. Τὸ ἔδαφος τῆς προκειμένης ἐκτάσεως εἶναι πετρῶδες τιτανώδους καὶ χαλικούχου φύσεως, παρουσιάζον ποῦ μὲν ἀνυψώματα σχηματισθέντα ἐξ ἰζημάτων ἐκ τῶν κατὰ καιροὺς ἐπ' αὐτοῦ διαῤῥευσάντων ἰαματικῶν ὑδάτων, ποῦ δὲ ἐπίπεδα προσκλινῆ βραχώδους ἐπικαλύμματος φαλακρὰ μέρη καὶ κεχρωματισμένα ἐρυθρόφαια καὶ κιτρινωπὰ ὡς ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου ἐνεργείας τῶν ἐν λόγῳ ὑδάτων.

Ὁ περιπατῶν πολλαχοῦ ἐπὶ τοῦ τοιούτου ἐδάφους αἰσθάνεται ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ τοιοῦτον ὑποχθόνιον ἠχηρὸν δοῦπον, ὡσεὶ ἔβαινεν ἐπὶ εὐρυχώρου θολωτοῦ μέρους, ἐξ οὗ εἰκάζεται ἐναργῶς, ὅτι ὑπάρχουσιν αὐτόθι ὑπόγεια σπηλαιώδη κενὰ διαστήματα.

Αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων πάμπολλαι οὖσαι, εἰσὶ διεσπαρμέναι ἐν διαφόροις θέσεσι μικρὸν ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχούσαις, τὸ δ' ἀναβλύζον ἐξ αὐτῶν καὶ ἐνιαχοῦ ἀναβρυχόμενον ὕδωρ, ποῦ μὲν ἄφθονον διαυγὲς καὶ ἐν εἴδει πίδακος ἀνυψούμενον, ποῦ δὲ ἀναβρύον ἠρέμα καὶ κοχλάζον ῥέει σχηματίζον μετὰ μακρὰν ἐργασίαν κυματοειδῆ καὶ σκληρὰν τὴν ὑπ' αὐτοῦ καλυπτομένην ἐπιφάνειαν φέρουσαν τοὺς χρωματισμοὺς τῶν ἐν τοῖς ὕδασιν ὑπαρχόντων μεταλλικῶν ὀξειδίων.

Αἱ σπουδαιότεραι τῶν πηγῶν εἰσιν:

1) Αἱ ἐντὸς τοῦ λουτῆρος τοῦ καταστήματος ἀναβρύουσαι θερμοκρασίας 34⁰R.

2) Αἱ πρὸς βοῤῥᾶν καὶ παρὰ τὸν χείμαῤῥον ἀναβλύζουσαι ἐν ἀφθονίᾳ θερμοκρασίας 62⁰R τῆς ὑψίστης πασῶν τῶν πηγῶν, ἧς τὰ ὕδατα μετὰ τῶν ὑδάτων τῶν δύω ἑτέρων πηγῶν, τῆς μὲν, 2μ ἀπεχούσης τῆς πρώτης, θερμοκρασίας 58⁰R, τῆς δὲ, 0,4μ εἰς ἀπόστασιν ταύτης, θερμοκρασίας 46⁰R, ἐκβάλλουσιν εἰς τὸν αὐτὸν χείμαῤῥον.

3) Αἱ βορειοδυτικῶς τοῦ ὁρμίσκου τῶν λουτρῶν ὑπάρχουσαι θερμοκρασίας 58⁰R, τῶν ὁποίων τὰ καπνίζοντα ὕδατα ἀπὸ τοῦ ἄκρου τῆς ἀποτόμου ἀκτῆς ἐκ τριῶν συνεχομένων εὐρειῶν χασμάδων μεθ' ὁρμῆς καὶ πατάγου ἐκρέοντα καταπίπτουσιν ἐν εἴδει καταῤῥάκτου ἐντὸς τῆς θαλάσσης· ἡ ἐκ τῶν πηγῶν τούτων ποσότης τοῦ ἐκρέοντος ὕδατος, ὑπολαμβανομένης τῆς διατομῆς τῶν ὀπῶν ἴσης πρὸς τρία τετραγωνικὰ ὑποδεκάμετρα καὶ τῆς ταχύτητος τοῦ ὕδατος πρὸς δέκα μέτρα ἀνὰ πᾶν πρῶτον τῆς ὥρας λεπτὸν, ἐκτιμᾶται εἰς πεντήκοντα περίπου κυβικὰ μέτρα, ἤτοι τεσσαράκοντα χιλιάδας ὀκάδων τὸ ἡμερονύκτιον.

4) Αἱ πρὸς μεσημβρίαν ὑπάρχουσαι καὶ ἐντὸς τοῦ ὅρμου τῶν λουτρῶν ἐκβάλλουσαι θερμοκρασίας 50⁰R.

5) Ἡ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἐν χρήσει λουτῆρος ἀναβρύουσα θερμοκρασίας 58⁰R, καὶ ἑτέρα τις πλησίον, ταύτης θερμοκρασίας 42⁰R, ὧν τὰ ὕδατα ἐν μέρει μὲν διακλαδιζόμενα ἐκβάλλουσιν ἀμέσως εἰς τὴν θάλασσαν, ἐν μέρει δὲ συλλεγόμενα ἐντὸς τῆς παρὰ τῷ καταστήματι ὑπαρχούσης δεξαμενῆς ἀποψυχραίνονται, ὅπως δι' αὐτῶν συγκερασθῇ ἡ τῶν 34⁰R θερμοκρασία τῶν ὑδάτων τοῦ λουτῆρος καὶ ἀποτελεσθῇ ἡ ἀναγκαία εἰς τοὺς λουομένους θερμοκρασία τῶν 26⁰, 27⁰, 28⁰, 29⁰, καὶ 30⁰ R.

6) Αἱ βορειοανατολικῶς τῶν προηγουμένων δύω ἕτεραι πηγαὶ θερμοκρασίας 42⁰ καὶ 40⁰ R.

7) Ἡ μεταξὺ τοῦ στρατῶνος καὶ τοῦ παντοπωλείου παρὰ τῷ καταστήματι ὑπάρχουσα ἑτέρα πηγὴ θερμοκρασίας 40⁰R, ἧς τὸ ὕδωρ χρησιμεύει πρὸς κάθαρσιν τῶν χυτρῶν, λεβήτων καὶ πινακίων τῶν φοιτητῶν.

8) Πρὸς τὸ βόρειον μέρος καὶ ἐντεῦθεν τῆς ἀριστερᾶς τοῦ χειμάῤῥου ὄχθης ἀναβρύουσιν ἐπίσης ὕδατα ἐκ τριῶν πηγῶν θερμοκρασίας 32⁰, 36⁰ καὶ 42⁰ καὶ ὀλίγα τινὰ βήματα ἀνατολικώτερον τούτων ἕτεραι τρεῖς πηγαὶ θερμοκρασίας 23⁰R, ἐξ ὧν ἐκλύεται ἄφθονον ἀέριον παρουσιάζον τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος ζωηρῶς κοχλάζουσαν. Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶναι τὸ φαινόμενον τῆς ἀναβλύσεως θερμοτάτου καὶ σχετικῶς πρὸς τοῦτο ψυχροτάτου ὕδατος ἐξ ὀπῶν μὴ ἀπεχουσῶν μεταξύ των ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἔλαττον τοῦ ἑνὸς ὑποδεκαμέτρου· τὸ τοιοῦτον παρατηρεῖται ἐν ταῖς πηγαῖς 3 καὶ 8.

Οὐδεμία μέχρι τοῦδε ἐγένετο ἀκριβὴς ποσοτικὴ ἀνάλυσις καὶ ἐξέτασις τῶν ὑδάτων ὅλων τῶν εἰρημένων πηγῶν· ἐκ δὲ τῆς ὑπὸ τοῦ ἀκαμάτου καὶ γνωστοῦ εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον κ. Ξ. Λάνδερερ γενομένης ἀναλύ-

σεως τοῦ ὕδατος ἔκ τινος τῶν μνημονευθεισῶν πηγῶν θεωροῦνται εἰς μίαν λίτραν ὕδατος κύρια συστατικὰ ἐν αὐτῷ τὰ ἀκόλουθα:

Χλωροῦχον νάτριον (μαγειρικὸν ἅλας). . . . . . 68,000 κόκκοι

Ὡς πᾶς τις ἔκ τε τῆς πόσεως καὶ τῆς γεύσεως τοῦ ὕδατος δύναται περὶ τῆς ἀφθόνου ὑπάρξεώς του νὰ βεβαιωθῇ, καθὼς καὶ ἐκ τοῦ λευκοῦ καταλοίπου, ὅπερ διὰ τῆς ἐξατμίσεώς του τὸ ὕδωρ τοῦτο ἀφίησιν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐφ' οὗ ἐξαπλοῦται.

Χλωροῦχον μαγνήσιον	3,500	»
Τίτανον	2,000	»
Θειικὴν μαγνησίαν.	5,700	»
Θειικὴν σόδαν.	1,500	»
Ἀνθρακικὴν τίτανον.	0,800	»
Ἀνθρακικὴν σόδαν.	2,400	»
Ἰωδοῦχον νάτριον.	0,500	»
Βρωμιοῦχον μαγνήσιον	0,480	»
Πυριτικὸν ὀξύ	0,900	»

Ἐλεύθερον ἀνθρακικὸν ὀξὺ 2 κυβικῶν δακτύλων

Ὑδροθειωμένον ἀέριον 1/2 κυβ. δακτύλου καὶ τέλος ἴχνη ἀζώτου.

Οὐδόλως ἀμφιβάλλοντες περὶ τῆς ἀκριβείας μεθ' ἧς ἡ ἀνάλυσις αὕτη ἐγένετο, οὐχ ἧττον, ἐπειδὴ αὕτη θεωρεῖται μονομερής, δὲν θεωροῦμεν ἄπο σκοποῦ νὰ συστήσωμεν ὡς πρωτίστην ἀνάγκην τὴν ἐπιστημονικὴν ἐξέτασιν καὶ τῶν λοιπῶν ὑδάτων, ὅπως πλὴν τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν συστατικῶν των γίνωσι γνωσταὶ καὶ αἱ λοιπαὶ φυσικαὶ αὐτῶν ἰδιότητες καὶ κανονισθῇ ἡ χρῆσις αὐτῶν.

Τοιαύτη τις ἐξέτασις ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος Παγκοσμίου ἐν Παρισίοις Ἐκθέσεως, εἰς ἣν ὑπεσχέθη νὰ λάβῃ μέρος καὶ ἡ Ἑλλάς, ἀνετέθη τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἀξιοτίμου προέδρου τῆς ἐπὶ τῆς εἰρημένης ἐκθέσεως ἐν Ἀθήναις κεντρικῆς ἐπιτροπῆς κυρίου Θεοδώρου Δηλιγιάννη, τῷ ἐπὶ ἐπιστημονικῇ ἱκανότητι διακρινομένῳ καθηγητῇ τῆς χημείας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ κυρίῳ Ἀναστασίῳ Χρηστομάνῳ, ἐξ ἧς ἐργασίας προσδοκᾶται ἡ ἐκτέλεσις σπουδαιοτάτης ἀποστολῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν ἐν γένει συλλογὴν καὶ ἐξέτασιν τῶν σπουδαιοτέρων ἑλληνικῶν ἰαματικῶν ὑδάτων, ὧν εὐμοιρεῖ ἡ Ἑλλάς. Τὰ ὕδατα τῶν διαληφθεισῶν ἀνωτέρω πηγῶν δὲν περιέχουσιν, ὡς ἐκ διαφόρων ἐξωτερικῶν φαινομένων συμπεραίνεται, τὰ αὐτὰ συστατικά, ἐξαιρέσει τοῦ χλωρούχου νατρίου καὶ τῆς τιτάνου, ἅτινα φαίνεται μετ' ἄλλων ὑπάρχοντα ἐν ἁπάσαις, ὡς καὶ ἡ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἔκλυσις ἀερίου.

Καθὼς δὲ διὰ τῆς γεύσεως διακρίνεται ἡ τοῦ χλωρούχου νατρίου ὕπαρξις, οὕτω καὶ διὰ τῆς ἰδιορρύθμου ὀσμῆς τοῦ ὑδροθειωμένου ἀερίου καὶ διὰ τοῦ

ἐρυθροφαίου καὶ ὑποκιτρίνου χρωματισμοῦ τοῦ περὶ τὰς πηγὰς ἐδάφους δηλοῦται ἡ ἐν τοῖς ὕδασιν ὕπαρξις τοῦ θείου καὶ τοῦ σιδήρου.

Ἐκ δὲ τῶν περὶ τὰ στόμια τῆς ἐκροῆς τῶν πηγῶν παρατηρουμένων σχηματισμῶν συμπαγοῦς λευκῆς ἢ καὶ ἐρυθροφαίου ἀσβεστοπέτρας, ἐξηγεῖται ἡ δι' ἐλευθέρου ἀνθρακικοῦ ὀξέως ἐνυπάρχουσα τοῖς ὕδασι διαλελυμένη ἀσβεστόπετρα, ἥτις, ἐκρέοντος τοῦ ὕδατος ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ ἀτμοσφαίρᾳ καὶ συνεπῶς ἐκλυομένου τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρακικοῦ ὀξέος, καθιζάνει περὶ τὸ στόμιον τῶν πηγῶν ἡ ἀνθρακικὴ τίτανος ἄφθονος ἀποτελοῦσα κυρίως τὴν εἰς τὰ πέριξ αὐτῶν ἐπίστρωσιν τοῦ ἐδάφους καὶ ἰδίως τὰ περὶ τὰ κράσπεδα τῆς ἀποτόμου ἀκτῆς παρατηρούμενα σφαιροειδῆ στρώματα, τοὺς σταλακτίτας καὶ τὰ παρόμοια.

Εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν κατὰ καιροὺς περὶ τὰ στόμια τῶν πηγῶν παρατηρουμένων ἱζημάτων τῆς ἀνθρακικῆς τιτάνου, ἧς ἕνεκα μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν ἐμποδίσθη ἡ εἰς τὰ μέρη ταῦτα περαιτέρω ἐκροὴ καὶ διέξοδος τῶν ὑδάτων, δέον ν' ἀποδοθῇ ὡσαύτως ἡ ἐν εἴδει κρατήρων πληθὺς τῶν ἀρχαιοτέρων, μήπω ἐν ἐνεργείᾳ τανῦν παρατηρουμένων πηγῶν, καὶ ἡ εἰς τὰ πέριξ ἢ ἀπώτερον τούτων πρὸς τὰ βαθύτερα μέρη ἐκ νέου ἐμφάνισίς των ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἀνθρακικῆς τιτάνου σύγκεινται καὶ τὰ πετρώδη περιβλήματα τῶν ἀνθοδεσμῶν, στεφανῶν, ἢ καὶ ἄλλων οἱωνδήποτε ἀντικειμένων ἅτινα, δίκην ἐνθυμίων ἢ παιδιᾶς, ἐντιθέμενα ἐπὶ 4 ἢ 5 ἡμέρας ἐντὸς τῶν πρὸς τὴν θάλασσαν καταπιπτόντων θερμοτάτων ῥείθρων, περιβάλλονται διὰ πετρώδους λευκοῦ περικαλύμματος.

Ἡ ἰαματικὴ δύναμις τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ὑδάτων ὡς ἐκ τῶν καλῶν αὐτῶν ἀποτελεσμάτων θεωρεῖται θαυμασία.

Ἰδίως δὲ παρετηρήθη ὅτι οἱ πάσχοντες ἐκ χρονίας ἀρθρίτιδος, ῥευματισμῶν, ἰσχιαλγίας, καὶ πάσης ἄλλης φύσεως νευρικῶν παθήσεων καὶ τοῦ ἥπατος θεραπεύονται ἐντελῶς διὰ τῆς χρήσεως ὡρισμένου ἀριθμοῦ λουτρῶν ἐν ὡρισμένῃ θερμοκρασίᾳ.

Τὰ ὕδατα τῆς Αἰδηψοῦ ἔχουσι μεγάλην τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ τοῦ **Kissingen, Homburg** καὶ **Kreuznach.**

Πλὴν τῆς χρήσεως τῶν ὡς εἴρηται λουτρῶν χρῶνταί τινες τῶν νευραλγούντων καὶ τῇ παρὰ ταῖς πηγαῖς τῶν ὑδάτων ἀποταμιευομένῃ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μελαίνῃ ἰλύι (λάσπῃ). Ταύτην συλλέγοντες ἐπιθέτουσιν ἐπὶ τῶν ἀλγούντων μερῶν τοῦ σώματος, ὡς ἔχει, θερμήν, ἐν εἴδει ἐμπλάστρου. Ἀνορύττουσι δ' ἐνίοτε ἐπὶ τόπου λάκκον ἐν ᾧ ἐντίθενται τὰ πεπονθότα μέρη.

Ἡ ἐν λόγῳ ἰλὺς κατὰ Λάνδερερ περιέχει ἐν μιᾷ λίτρᾳ βάρους

Πυριτικὸν ὀξύ.	10,000	κόκκους
Ἀνθρακοῦχον ὕλην.	20,000	»
Ἀνθρακικὴν τίτανον.	42,000	»

Θειικὴν τίτανον	12,000	κόκκους
Ἀνθρακικὴν Μαγνησίαν.	8,200	»
Ἰωδοῦχα ἅλατα.	1,800	»
Ὀξείδιον μαγγανησίου.	0,500	»
Ὀξείδιον σιδήρου.	2,000	»

Ἡ τοποθεσία τῶν λουτρῶν οὖσα παράλιος καὶ περιστοιχιζομένη ὑπὸ τῶν παρακειμένων καὶ συνεχομένων καταφύτων λόφων εἶναι τερπνοτάτη, ἡ δ' ἐν ὥρᾳ τοῦ ἔαρος διαμονὴ ἐν αὐτοῖς ἐν ἀπόψει μάλιστα τῆς στερεᾶς καὶ τῶν χιονοσκεπῶν τοῦ Παρνασσοῦ κορυφῶν, εἶναι λίαν εὐάρεστος καὶ ὑγιεινή.

Ἀξίων λόγου λεπτομερῶν περιγραφῶν ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς περὶ τῶν λουτρῶν τούτων τῶν καλουμένων τὸ πάλαι *Λουτρὰ τοῦ Ἡρακλέους* στερούμεθα. Κατὰ τὸν Πλούταρχον ὁ Σύλλας πάσχων ἄλγημα ναρκῶδες μετὰ βάρους εἰς τοὺς πόδας, ὃ ὁ Στράβων λέγει «ποδάγρας ψελλισμὸν», μετεχειρίσθη τὰ θερμὰ ταῦτα ὕδατα.

Σώζεται δ' εἰσέτι χῶρός τις τετειχισμένος καὶ διὰ σταυροθολίου ἐστεγασμένος, βορειοδυτικῶς τῶν σημερινῶν λουτρῶν καὶ εἰς 600 περίπου μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τούτων, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι δύω λουτῆρες καλῶς διατηρούμενοι τετειχισμένοι καὶ οὗτοι, ὧν χρῆσιν, ὡς λέγεται, ἐποιήσατο ὁ εἰρημένος ῥωμαῖος στρατηγός. Ἀξία παρατηρήσεως ἐν τῇ θέσει ταύτῃ εἶναι ἡ πετρώδης διάστρωσις ἡ σχηματισθεῖσα περὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους τοῦ κτιρίου τῶν δύω λουτήρων. Τὰ διὰ τῆς ἐπ' αὐτῶν διαβάσεως καὶ ἐπενεργείας τῶν μεταλλικῶν ὑδάτων κατακρημνίσματα περιέβαλον τοὺς ῥηθέντας τοίχους διὰ βραχώδους στρώματος ἱκανοῦ πάχους οὕτω πως συνεχομένου μετὰ τοῦ ἄλλου στερεοῦ σώματος τοῦ βράχου, ὥστε εἶναι ἀδύνατον ἐξωτερικῶς νὰ φαντασθῇ τις ὅτι εἰς τὸ μέρος τοῦτο ὑπάρχει χειροποίητον κτίριον.

Ἔτι μεῖζον ἐνδιαφέρον παρέχει ἡ σχηματισθεῖσα ἀπὸ τῆς ὀπῆς τῆς ἐκροῆς τοῦ μεταλλικοῦ ὕδατος ἐν τῷ ῥηθέντι λουτῆρι κυλινδροειδὴς λιθίνη κατακόρυφος στήλη ἀποπερατουμένη μέχρι τοῦ πυθμένος αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ φαινομένου τούτου, γνωστῶν οὐσῶν τῶν διαστάσεων τῆς στήλης, τῆς διαμέτρου τῆς ὀπῆς καὶ τῆς χρονικῆς διαρκείας τῆς ἐκροῆς τοῦ ὕδατος, ἠδύνατό τις εὐκόλως νὰ προσδιορίσῃ τὸ ποσὸν τῆς λιθίνης οὐσίας τῆς σχηματισθείσης ἐν ὡρισμένῳ χρονικῷ διαστήματι.

Μεταγενέστερον βεβαίως τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν τὸ κτίριον τοῦτο ἐκτίσθη εἶναι τὸ παρακείμενον καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν διευθυνόμενον ἐπίμηκες τείχισμα, περιεζωσμένον ὡσαύτως διὰ τοῦ συνήθους πετρώδους καθιζήματος καὶ μαρτυροῦν τὴν διοχέτευσιν καὶ τὴν μηχανικὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἀφθόνων ἰαματικῶν ὑδάτων εἰς τὴν κίνησιν τοῦ ὑδραυλικοῦ τροχοῦ τοῦ ὑπάρξαντος αὐτόθι ὑδρομύλου.

Μικρόν τι πρὸς ἄρκτον ἐκ τῶν ὡς εἴρηται ἔργων, ἐπιπολαίας τινὸς ἀνασκα-

φῆς γενομένης πρὸ τριετίας ἀνεκαλύφθησαν δύω ὀγκώδη τεμάχια μαρμάρων διαστάσεων τὸ μὲν

μήκους 1,30 μ
πλάτους 0,50
πάχους 0,60

καὶ φέρον ἐπὶ μιᾶς μὲν τῶν ἑδρῶν τοῦ πρίσματος τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν

ΕΣΤΙΕΩΝ Η
ΠΟΛΙΣ

ἧς ἡ ἀρχὴ ἐφθαρμένη διὰ σμίλης.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἀντιστοίχου ἕδρας

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΚΑΙΣΑΡΑ
ΣΕΠΤΙΜΙΟΝ ΣΕΥΗΡΟΝ
ΠΕΡΤΙΝΑΚΑ ΣΕΒΑΣΤΟΝ
ΑΡΑΒΙΚΟΝ ΔΙ
ΑΒΗΝΙΚΟΝ ΜΕΠΕΤΟΝ
ΕΣΤΙΕΩΝ Η ΠΟΛΙΣ
ΕΚ ΤΩΝ ΑΥΤΗΣ ΠΟΡΩΝ ΕΠΙ
[ΗΓ] ΟΥΜΕΝΟΝ

Τὸ κάτωθεν καὶ τέλος τῆς ἐπιγραφῆς ἐφθαρμένον.

Τοῦ δ' ἑτέρου τεμαχίου αἱ διαστάσεις

μῆκος 1.00μ
πλάτος 0,60
πάχος 0,60

καὶ ἐπιγραφὴ ἐπ' αὐτοῦ

[ΚΑΙΣΑ]ΡΑ ΤΡΑΙΑΝΟΝ
ΑΔΡΙΑΝΟΝ ΚΑΙΣΑΡΑ ΣΕ
ΒΑΣΤΟΝ ΟΛ ΠΟΝ
ΣΩΤΗΡΑ ΚΑΙ ΚΤΙΣΤΗΝ
Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ ΕΣΤΙ
ΑΙΩΝ ΕΠΙΜΕΛΗΘΕΝΤΟΣ
ΑΝΟΟΥΙΟΥ ΟΠΤΑΤΟΥ

Περὶ δὲ τῶν σημερινῶν καταστημάτων τῶν λουτρῶν καὶ περὶ τῆς ἐν αὐτοῖς διαμονῆς τῶν πρὸς χρῆσιν τῶν ἰαματικῶν ὑδάτων φοιτώντων, πάνυ ὀλίγα καὶ ταῦτα μικροῦ λόγου ἄξια ἔχομεν ν' ἀναφέρωμεν.

Καὶ πρῶτον τὸ κυρίως λεγόμενον κατάστημα ἔχει σχῆμα τετραγώνου εἰς ἑκάστην τῶν πλευρῶν τοῦ ὁποίου εἰσὶ κατεσκευασμένα ἰσόγεια δωμάτια χωρητικότητος οὐχὶ ἀνωτέρας τῶν 10 μέχρι 12 μέτρων τετραγωνικῶν ἕκαςον.

Ἡ ἐσωτερικὴ διασκευὴ τῶν τρωγλῶν τούτων εἶναι λίαν κακόζηλος καὶ
ἐπίμοχθος· ἕκαστον δωμάτιον ἔχει μικράν τινα χθαμαλὴν κατάλληλον μο-

νον εἰς νάνους θύραν, παράθυρον κατέναντι αὐτῆς κουφώματος τοῦ ἑνὸς ἕκτου τοῦ τετραγωνικοῦ μέτρου, πάτωμα καὶ ὀροφὴν ἐξ ἀκατεργάστων πευκίνων σανίδων καὶ τοίχους πολυσυνθέτου καμπυλότητος.

Τὰ ἔπιπλα τῶν δωματίων εἰσὶ μικρὰ ξυλίνη τράπεζα, σκαμνίον καὶ δύω τρίποδα ξύλινα ἑτοιμόῤῥοπα καὶ ταῦτα καὶ τρεῖς ἀπλάνιστοι σανίδες.

Τοιαῦτα δωμάτια ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν πλευρᾶς εἰσὶ δέκα, ἑπτὰ εἰς τὴν ἀντιστοιχοῦσαν ταύτης καὶ ἀνὰ ἓξ εἰς ἑκατέραν τῶν ἑτέρων δύω.

Ἐν τῷ μέσῳ περίπου τῆς αὐλῆς ὑπάρχει χῶρος λιθόκτιστος καὶ ἐστεγασμένος ὑποδιαιρούμενος εἰς δύω, ἐν ἑκάστῃ δὲ ὑποδιαιρέσει ὑπάρχει εἷς κοινὸς λουτὴρ δι' ἕκαστον φῦλον χωριστὰ καθὼς χωριστὴ εἶναι καὶ ἡ εἰς ἕκαστον λουτῆρα εἴσοδος. Ὑπαρχουσῶν δὲ τῶν πηγῶν τοῦ ὕδατος ἐντὸς τοῦ εἰς τοὺς ἄνδρας προωρισμένου λουτῆρος, ἡ συγκοινωνία τοῦ ὕδατος ἐνεργεῖται δι' ὀπῶν κατασκευασθεισῶν ἐν τῷ τοίχῳ τοῦ διαχωρίσματος καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πλήρους ὕδατος λουτῆρος, ἐξαιρέσει μιᾶς τῶν ὀπῶν, ἀφεθείσης, ὡς μὴ ὤφειλε, κατὰ ἓν ὑποδεκάμετρον ὑπεράνω αὐτῆς.

Ὡς ἐκ τῆς μεγάλης συῤῥοῆς τῶν φοιτητῶν τῶν λουτρῶν κατεσκευάσθησαν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ ἀρχικοῦ καταστήματος λιθόκτιστα κατά τι ἀνετώτερα ἓξ δωμάτια καὶ τοσαῦτα ξύλινα παραπήγματα.

Εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἐπικρατοῦσιν οἱ καύσωνες τουτέστι κατὰ τοὺς μῆνας τῆς ἐπισκέψεως καὶ τῆς χρήσεως τῶν λουτρῶν μόνα τὰ πρὸς τὴν θάλασσαν ἔχοντα παράθυρα δωμάτιά εἰσι κατοικήσιμα· ἡ ἐν τοῖς λοιποῖς δωματίοις διαμονὴ ἀπ' ἐναντίας εἶναι παρεμφερὴς τῇ Μενδρεσείῳ.

Πρὸς εὐκολίαν τῶν εὐσεβῶν φοιτητῶν τῶν λουτρῶν ὑπάρχει αὐτοῦ καὶ ναΐδιον εἰς μνήμην τῶν ἁγίων Ἀναργύρων ὑπεράνω τῆς θέσεως τῶν καλουμένων *λουτρῶν τοῦ Σύλλα* καθὼς καὶ παντοπωλεῖον πλησίον τοῦ καταστήματος διὰ τὴν προμήθειαν τῶν τῆς πρωτίστης ἀνάγκης χρειωδῶν· προσέτι δὲ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν λουτρῶν διατηρεῖται ἐν ἰδίῳ στρατῶνι φρουρὰ ἐκ πέντε χωροφυλάκων καὶ πέντε στρατιωτῶν τῆς γραμμῆς ὑπὸ τὰς διαταγὰς ἑνὸς δεκανέως καὶ ἑνὸς ἐνωματάρχου.

Μόλις δ' εἰς ἀπόστασιν χιλιομέτρου ἐκ τοῦ κεντρικοῦ καταστήματος καὶ πρὸς βοῤῥᾶν τούτου ὑπάρχει καφενεῖον ἐφωδιασμένον μὲ ἀρτοποιεῖον, καφὲ καὶ λουκούμια. Ψυχρότατον δὲ καὶ διαυγὲς ὕδωρ ἐκ τοῦ ὑπάρχοντος αὐτόθι φρέατος καὶ ὑπὸ τὴν παχεῖαν σκιὰν τῶν πλατάνων προσφέρεται τοῖς προσερχομένοις.

Τὸ μέρος τοῦτο ὅσον εἶναι τερπνὸν πρὸς ἀναψυχὴν τῶν διαμενόντων ἐν τοῖς λουτροῖς φοιτητῶν ἐν καταλλήλῳ ὥρᾳ, τόσον μετὰ προφυλάξεως πρέπει τις νὰ φοιτᾷ εἰς αὐτὸ καὶ νὰ μὴ διαμένῃ ἐπὶ πολὺ ἕνεκα τῆς εἰς τὸ μέρος τοῦτο ὑπαρχούσης ὑγρασίας καὶ ἀπογείου αὔρας.

Εἰς ποίαν δὲ κατάστασιν εὕρομεν κατὰ τὴν ά τοῦ Μαΐου μηνὸς ἐνεστῶτος ἔτους, ἡμέραν καθ' ἣν προσήγγισε τὸ ἀτμόπλουν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀτμο-

πλοϊκῆς ἑταιρίας εἰς τὸν ὅρμον τῶν λουτρῶν, τὰ ὡς ἀνωτέρω περιγραφέντα καταστήματα παραλείπομεν ν' ἀναφέρωμεν, ἀρκούμενοι νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὅσα ὁ πολυμαθέστατος καθηγητὴς τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμῶν Πανεπιστημίου κ. Θεόδωρος Ἀφεντούλης ἐν τῇ Φαρμακολογίᾳ αὐτοῦ (τόμ. Γ', σελ. 379) διὰ τοῦ γλαφυροτάτου καλάμου του περὶ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τῶν λουτρῶν τῆς Αἰδηψοῦ ἀναφέρει αὐτολεξεὶ τάδε:

«Ὁ ἐν Αἰδηψῷ λουτὴρ εἶναι τοσοῦτον ἄθλιος ὥστε δύναται μᾶλλον νὰ ἐκληφθῇ ὡς τύπος αἰσχρότητος καὶ ῥυπαρίας. Φαίνεται ὡς εἰ ὁ λύθρος τοῦ Σύλλα ἐν αὐτοῖς ἀπολουσθέντος μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῶν Ἀθηνῶν.

Καὶ εἶναι κρῖμα τῷ ὄντι, ὅτι αἱ ἐν Αἰδηψῷ θέρμαι εἶναι τοσοῦτον παραμελημέναι, ἐνῷ ἡ περιστοιχοῦσα φύσις εἶναι ἀειθαλὴς καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐρασμία. Βουνὰ πέριξ κατάφυτα ὑπὸ σχοίνων εὐωδῶν καὶ κοτίνων καὶ κομάρων καὶ δαφνῶν καὶ πιτύων, ῥύαξ παῤῥέων καὶ κελαρίζων καὶ εἰς πολυπληθεῖς μικροὺς καταῤῥάκτας ἠχηέντως κατακυλινδούμενος, ἄνωθεν δὲ καὶ πέριξ κατασκεπόμενος πολλαχοῦ ὑπὸ πλατάνων ἑκατέρωθεν καὶ περιφρουρούμενος ὑπὸ νηρίων.

Ἄποψις πρὸς τὸν κατέναντι Παρνασσὸν ἐξαισία, ὅθεν ἐν θέρει καταπνέει αὖρα ποντιὰς ἡδυτάτη. Ὕδωρ πόσιμον ψυχρὸν καὶ διαυγές. Ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις παντοῖαι ἀπὸ τῶν κατέναντι Θερμοπυλῶν καὶ ἀπὸ τῆς πατρίδος τοῦ Ὀδυσσέως τοῦ Ἀνδρούτσου. Πάντα ταῦτα ἀφθόνῳ τῇ χειρὶ ἐπιδαψιλευθέντων ὑπὸ τῆς φύσεως τῷ παγκάλῳ τόπῳ, ἀποτελοῦσιν ἀξιοδάκρυτον εἰρωνίαν πρὸς τὴν ἀγροικίαν τῶν περιοίκων, ἐνῷ ἠδύνατο ἡ φιλεργία καὶ ἡ πρόνοια νὰ καταστήσῃ τὴν Αἰδηψὸν οὐ μόνον ὑγίασμα περισπούδαστον ἀλλὰ καὶ ἐντρύφημα περιπόθητον τῶν ἀῤῥώστων.»

Περαίνοντες ἐκφράζομεν μετὰ τὸν σοφὸν καθηγητὴν καὶ ἡμεῖς τὴν ἐνδόμυχον εὐχὴν ὅπως ληφθῇ ταχίστη πρόνοια περὶ τῆς εἰς τὸ προκείμενον μέρος κατασκευῆς εὐρυχώρου καὶ ἀξιοπρεποῦς καταστήματος ἀναλόγου τῆς ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων θαυματουργοῦ τῶν ἰαματικῶν αἰδηψίων ὑδάτων ἀξίας· ἔχομεν δ' ἀκράδαντον τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐφαρμοζομένων καὶ ἐνταῦθα καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς ἑσπερίας εὐρώπης εἴθισται τῶν πεφωτισμένων καὶ ἐλλόγων περὶ τὴν χρῆσιν τῶν λουτρῶν μέτρων τῆς διοικήσεως, ὄχι μόνον ἄρδην θέλει ἐκλείψει ὁ κίνδυνος ὃν διατρέχουσιν οἱ φοιτηταί, ὥς γε νῦν ἔχουσι τὰ πράγματα ἀντὶ ἰάσεως τῆς ὑφισταμένης νόσου νὰ προσκτήσωσι νέαν ἀνιατωτέραν, ἀλλὰ θέλουσι μάλιστα προσκτήσει παγκόσμιον φήμην καὶ ἀποφέρει πρόσοδον οὐχὶ τὴν τυχοῦσαν καὶ τιμὴν θέλουσι περιποιήσει μεγάλην εἰς τοὺς ὁπωσδήποτε πρὸς τὸν εἰρημένον σκοπὸν συντελέσαντας.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 20ην Ἰουνίου 1877.

Π. ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΕΚΔΟΣΙΝ

ΤΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΑΝΑΜΝΗΣΕΩΝ

Τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τῶν *Ἱστορικῶν Ἀναμνήσεων* φιλοπονήσας πρὸ πολλοῦ ἀνέβαλον ἐπίτηδες, εἴ ποτε μετὰ τὴν εὐμενῆ ἐπιδοκιμασίαν τοῦ τύπου ἐδημοσιεύοντο καὶ λεπτομερέστεραι ἐπιστασίαι. Θὰ ηὐγνωμόνουν δὲ τόσῳ μᾶλλον διὰ τοῦτο ὅσῳ ἡ βιβλιογραφία καὶ οὐχὶ ἡ κομήτου δίκην ἐπιφαινομένη ἐν Ἑλλάδι βιβλιοκρισία, σύγκειται συνήθως ἐκ διθυράμβων ἢ ἐκ σίλλων· διότι, κατὰ τὸ εὐφυὲς λόγιον πολυμαθοῦς καθηγητοῦ, οὐχὶ ὑπολήψεις ἀλλὰ προλήψεις ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν· ἐκ προλήψεως ἐπαινοῦμεν καὶ ἐκ προλήψεως ψέγομεν· οὐδ' ἐπιχωριάζει ἀλλαχοῦ ὅσον ἐνταῦθα ἡ παρ' ἀξίαν δόξα. Ἄλλως τε καὶ ὡς συνεθισθέντες εἰς χαμαιζήλους, ἰδιοτελεῖς καὶ σοφιστικὰς συζητήσεις, κατέστημεν ἀνεπιτήδειοι εἰς ὀρθὰς κρίσεις. Ἀλλ' εὐτυχῶς τοῦ κανόνος τούτου ἐξῃρέθησαν αἱ *Ἀναμνήσεις*, ἀξιωθεῖσαι οὐχὶ ἁπλῶν ἐγκωμίων ἢ ὀνειδισμῶν, ἀλλ' ἐπιστήμονος ἀναλύσεως. Τρεῖς ἐφημερίδες τῆς Ἑρμουπόλεως, ἡ *Πατρίς*, ἡ *Ἐξέγερσις* καὶ ἡ *Πανόπη*, ὁ *Νεολόγος τοῦ Βυζαντίου*, ὁ ἀειπόθητος τῆς Κεφαλληνίας σοφὸς Θ. Καροῦσος διὰ τοῦ *Αἰῶνος*, ἕτερος πολυΐστωρ ἀνώνυμος διὰ τῆς *Νέας Ἡμέρας*, ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ εὐπαίδευτος καθηγητὴς τῆς Γενικῆς Ἱστορίας κ. Σωκράτης Τσιβανόπουλος ἐν τῇ περὶ τῆς διανοητικῆς προόδου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὀλυμπιακῇ ἐκθέσει, ὁ ἐν Παρισίοις μαρκίων De Queux de Saint-Hilaire, ἴσως δὲ καὶ ἄλλοι διέλαβον πλατύτερον περὶ αὐτῶν. Ὁ δὲ ἀνώνυμος καὶ ἐνδιατρίβων ὑπὲρ τοὺς λοιποὺς εἰς τὰ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐπιδοκιμάζει τὸ πόνημα καὶ τὸ φιλάληθες ἐπαινεῖ, κατακρίνει δὲ μόνον ὡς ὑπὲρ τὸ μέτρον ἐξαῖρον τὴν φιλοπατρίαν τῶν ἀθλοφόρων, λησμονῶν ἴσως ὅτι ἡ φιλοπατρία τῶν χρόνων ἐκείνων εἶχεν ἀλλοίαν τὴν σημασίαν. Σήμερον μὲν τὸ ὄνομα τοῦ φιλοπάτριδος δαψιλευόμεθα πρὸς πάντα τὸν νομίζοντα ὅτι εὐεργετεῖ τὴν πατρίδα δίδων ψιχία τινὰ ἐκ τῶν πιπτόντων ἐκ τῆς πλουσίας τραπέζης αὐτοῦ, τότε δὲ φιλόπατρις ἐκαλεῖτο ὁ καὶ ὁλόκληρον τὸν ἄρτον ἀποσπῶν ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν ἰδίων τέκνων χάριν τῆς σωτηρίας τῆς Πατρίδος. Μαστίζει δὲ πρὸ πάντων ἀνιλεῶς ἕνα τῶν πρωταθλητῶν, ὡς μὴ φυλαξάμενον ἐν τῇ πολιτείᾳ τὸ ἄγαν καὶ οὕτω τοῦ ἀγαθοῦ μεῖζον τὸ κακὸν σχόντα. «Ἐπιμελῶς, λέγει, καὶ μετὰ τῆς δυνατῆς εἰς ἐμὲ ἐπιστασίας μελετήσας τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τῶν διαφόρων τῆς Ἐπαναστάσεως προσώπων, ἐπείσθην ἀδιστάκτως ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος προσέφερεν εἰς τὸν Ἀγῶνα πολυτίμους ὑπηρεσίας ἐξωτερικῶς καὶ διπλωματικῶς, ἐσωτερικῶς ὅμως ὑπῆρξεν ὁ ὀλέθριος τῆς Ἑλλάδος δαίμων

ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους». Ὁ συγγραφεὺς ὅμως, καθὼς ὁμολογεῖ χάριτας ἀντὶ τῆς ἐπιδοκιμασίας, οὕτω θὰ ὡμολόγει καὶ διὰ τὴν κατάκρισιν ἂν ἐγίνωσκε ποῦ τῆς ἱστορίας ἢ ἐκ τίνων ἀσφαλῶν μαρτυριῶν ἠρύσθη ὁ ἀνώνυμος τὴν ἀδίστακτον πεποίθησιν ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἀνέτρεψε τὸν ἐν Βερβαίνοις θρόνον τοῦ Ὑψηλάντου, ἢ ἀντέπραξεν εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Κυβερνήτου, ἢ «δὲν ἔφριξεν ἐνώπιον τοῦ ἐμπρησμοῦ τοῦ ἐθνικοῦ στόλου». Διότι ἐνῷ ὁ ἐπικριτὴς στιγματίζει αὐτὸν ὡς τὸν κακὸν δαίμονα τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ Ἀγῶνος, τοὐναντίον ἡ κοινὴ συνείδησις, ἡ ἀληθὴς αὕτη ἱστορία, κατὰ πάσας τὰς κρισίμους περιστάσεις, ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1854, αὐτὸν μόνον ἐδακτυλοδείκτησεν ἰατρὸν καὶ διαιτητὴν τῶν πολιτικῶν ἀποριῶν καὶ αὐτοῦ τὴν φιλοπατρίαν ἐπεκαλέσθη. Ὁ δὲ Κυβερνήτης, οὗ τινος τὰς ἀρετὰς θαυμάζει ὁ ἀνώνυμος ὅσον καὶ ὁ συγγραφεύς, οὐδέποτε ἀπέδωκε ῥητῶς τῷ κατακεραυνοβολουμένῳ τὸ κακούργημα τῆς πυρπολήσεως, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἐν τῷ κεφαλαίῳ Δ' δημοσίων ἀποδείξεων. Ἢ ἂν ἔδει νὰ ἐπαναλάβωμεν καὶ σήμερον ὅσα ἐξηκόντισε κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ὁ ἐπὶ τὰ ἐπίσημα φιλῶν πηδᾷν φθόνος, διατί νὰ μὴ ἐπαναληφθῇ καὶ ὅτι ἤνοιξε τὰς πύλας τῆς Πελοποννήσου εἰς τὸν Ἰβραΐμ, ὅτι ἠθέλησε νὰ πωλήσῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅτι ὑπεκίνησε τὴν δολοφονίαν τοῦ Κυβερνήτου, ὅτι καὶ τὴν θρησκείαν τοῦ ἔθνους ἐπροσπάθησε ν' ἀνταλλάξῃ;

Καὶ ἐγὼ μὲν φρονῶ ὅτι διεφώνησε πρὸς τὸν συγγραφέα ὁ ἐπικριτής, οὐχὶ ἐκ προαιρέσεως πονηρᾶς, ἀλλ' ὡς τηλεσκοπήσας πόῤῥωθεν καὶ ἐξ ἀπόπτου, ἐνῷ ἐκεῖνος ψηλαφήσας ἰδίᾳ χειρὶ ἐπείσθη, ὅτι διὰ τὸν χρόνον καθ' ὃν ἐξεῤῥάγη ἡ παράβολος πάλη, τουτέστι μετὰ μακρότατον, λυμεῶνα καὶ θανατηφόρον ζυγόν, διὰ τὸν ἐπίσης παράβολον τρόπον καθ' ὃν συνελήφθη, ἐκυοφορήθη, εἶδε τὸ φῶς καὶ ἠνδρώθη, καὶ τὴν ἠθικὴν ἀγωγὴν τῶν ὀργάνων δι' ὧν διεξήχθη, δὲν ὑπάγεται ἀπολύτως εἰς τοὺς συνήθεις κανόνας τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς· διὸ καὶ κατέδειξε τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐν προοιμίοις, ὀνομάσας δικαιοσύνην ὅ,τι σήμερον ἐκλαμβάνεται ἐπιείκεια ἢ συμπάθεια, καὶ αἰτιολογήσας τὴν γνώμην αὐτοῦ· οὐδὲ διστάζει νὰ κηρύξῃ τὴν πεποίθησιν, πεποίθησιν ἀνθρώπου «οὐκ ἀκοὴν λέγοντος ἀλλ' ἱστορίαν», ὅτι οὔτε αἱ περιστάσεις αἱ ἀνακοντίσασαι εἰς τὴν σκηνὴν τὴν τραγῳδίαν τὴν κατ' ἐξοχὴν ἐπικληθεῖσαν Ἀγῶνα, οὔτε τὸ ἦθος τῶν ἀγωνιστῶν, οὔτε αἱ ποικίλαι καὶ ἀμείλικτοι περιπέτειαι τῆς διεξοδικῆς πάλης ἐμελετήθησαν ἐν ἐπιγνώσει ἢ ἐσταθμήθησαν ἐν δικαιοσύνῃ· διότι ἐκ τῶν ἱστορησάντων τὰ τῆς ἐπαναστάσεως, οἱ μὲν ἀποβλέποντες ὡς οἱ ἀρχαῖοι εἰς μόνα τὰ τοῦ πολέμου, καὶ διὰ τοῦτο παραμελήσαντες τὰ τῆς διοικήσεως, ἐπεσήμανον ἐξαιρέτως τὰ στρατιωτικὰ ἔργα. Τίς, φέρ' εἰπεῖν, διέλαβε κἂν ἐν παρόδῳ πῶς εἶχον τὰ τῆς δικαιοσύνης, τὰ τῆς παιδείας, τὰ τῆς ἐκκλησίας, ἧς ἀληθῶς μόνος ὁ ἀοίδιμος Οἰκονόμος ἐσκιαγράφησε τὴν κατάστασιν; διότι καὶ μεταξὺ τῆς ἐπαναστατικῆς ἐκείνης ἀκοσμίας καὶ παραλύσεως ὑπῆρχον ἴχνη οἱαδήποτε

αὐτῶν, καθὼς καὶ πρόνοιά τις περὶ κανονικωτέρας διατάξεως. Οἱ δὲ, οἱ ἐκ τῶν ξένων μάλιστα, τραπόμενοι ἐπὶ τὰ ἕτοιμα, ἀντέγραψαν ἀταλαιπώρως τὰ προϊστορηθέντα, ἢ ἐπανέλαβον ἀνεξετάστως ἀκούσματα, ὡς ἐπ' ἐσχάτων ὁ ἐκ Γερμανίας Κόρολος Μένδελσον Βαρθόλδης, ὁ πρὸς ταῖς ἄλλαις ἀκριτομυθίαις εἰπὼν τὸν μὲν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ἔχοντα τὸ δικαίωμα τοῦ καὶ εἰς θάνατον καταδικάζειν, τὴν δ' ἐν Σαλώνοις ψηφισθεῖσαν πάμφυρτον καὶ ποικίλην ταῖς ἐπιπτυχαῖς τῶν ῥακίων νομικὴν διάταξιν, ἁρμόζουσαν μᾶλλον εἰς κράτη πεπολιτισμένα καὶ πρὸ πολλοῦ ἐλεύθερα.

Ἕνεκα δὲ τῆς ἀτελοῦς ταύτης μελέτης καὶ τῆς ἀνεπιστάτου διακρίσεως τοῦ χρόνου τῶν πεπραγμένων καὶ τοῦ χρόνου τῶν κρίσεων, τοῦ χρόνου τῆς ἀκμῆς καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀνατομίας τῶν προσώπων τοῦ δράματος, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἕνεκα τῆς ὀλιγωρίας περὶ τὸ ἀνελίσσειν, πρὸς ἀνίχνευσιν τῆς ἀληθείας καὶ τὰ ἐνδόμυχα τῆς μνήμης τῶν ἐπιζώντων ἀθλητῶν, ἀπαγγέλλονται ἐνίοτε ἐτυμηγορίαι ἡμαρτημέναι καὶ ἄδικοι. Καὶ ὅμως «τίνας ἂν τις κριτὰς ἱκανωτέρους ποιήσαιτο καὶ πιστοτέρους τῶν πραχθέντων, ἢ τοὺς ἐν αὐτοῖς τοῖς κινδύνοις παραγενομένους;» κατὰ τὸν ἡμέτερον Ἰσοκράτην. Ἀλλὰ καὶ ἕτερος ἱστορικὸς ἀπεφήνατο οὐ πρὸ πολλοῦ ὅτι, pour bien écrire l'histoire contemporaine, il ne suffit pas de compulser les pièces diplomatiques, les journaux, les rapports, les documents imprimés ; il faut savoir aussi feuilleter les vieillards. Ἤτοι· «Πρὸς εὐδόκιμον συγγραφὴν τῆς συγχρόνου ἱστορίας δὲν ἀρκεῖ ἡ ἔρευνα τῶν διπλωματικῶν ἐγγράφων, τῶν ἐφημερίδων, τῶν ἐκθέσεων, τῶν ἐντύπων, ἀλλὰ καὶ ἡ τῆς μνήμης τῶν γερόντων.» Ὅθεν καίπερ ἔχων ἀξιόπιστον μαρτυρίαν τὴν τῆς αὐτοπροσώπου ἀντιλήψεως καὶ τὴν τῶν σημειώσεών μου, δὲν ἀπηξίωσα νὰ συμβουλευθῶ καὶ ἄλλους πρεσβυτέρους ἐμοῦ «οὐκ ἐκ τοῦ παρατυχόντος πυνθανόμενος τὰ ἔργα τῶν πραχθέντων,» ἀλλ' ἐκ τῶν μετ' ἐπιστασίας ἀπομνημονευσάντων τὰ τῆς ἡλικιώτιδος ἱστορίας, οἷοι Σ. Τρικούπης καὶ Ι. Φιλήμων, οἵτινες ἀμφότεροι ἐπεκύρωσαν τὸ ἀκίβδηλον *τῶν Ἀναμνήσεων*. Ὁ δεύτερος τούτων μάλιστα, καθήμενος ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν εὐθαλῶν δένδρων καὶ περὶ τὴν διαυγῆ πίδακα τῆς Πλατείας τοῦ Συντάγματος, ὅπου συνείθιζε νὰ φέρῃ φιλοσοφικῶς τὸ βαρὺ βῆμα κατὰ τὴν πλήρη πικρίας ἑσπέραν τοῦ πολυμόχθου βίου αὐτοῦ, ἀνεζωογονεῖτο τερπόμενος ἐπὶ τῇ ἀκριβείᾳ τῶν ὑπ' ἐμοῦ ἐπαναλαμβανομένων. Καί ποτε τοῦ νότου ἐκριπίσαντος βιαιότερον πρὸς ἡμᾶς τὰς δροσερὰς ψεκάδας τῆς καλλιχόρου πηγῆς, αὐτὸς γελάσας εἶπεν· «ἔσφαλεν ὁ ἄνεμος, διότι ψυχρολουσίας ἀνάγκην δὲν ἔχει ἡ κεφαλή σου».

Ἀλλ' ἂν καὶ χαίρω ὅτι παρέσχον ἀφορμὴν τῷ ἀνωνύμῳ νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὸν Ἀγῶνα, φοβοῦμαι μὴ ἀκούσω παρ' αὐτοῦ τὴν πρὸς τοὺς ταλαιπώρους πρέσβεις τῶν Σαμίων ἀστείαν ταύτην ἀπόκρισιν τῶν Σπαρτιατῶν· «Τὰ μὲν πρῶτα ἐπιλελάθαμες, τὰ δὲ ὕστερα οὐ συνήκαμες διὰ τὸ τὰ πρῶτα ἐπιλελᾶσθαι»· διότι φαίνεται λησμονήσας τὸ ἐν προοιμίοις ῥηθὲν ὅτι οὔτε γράφω

οὔτε συγκρίνω, οὔτε ἀνυψοῦμαι ὡς ἱστορικὸς εἰς τὰ αἴτια, ἀλλ' ὡς ταπεινὸς χρονογράφος ἐμφιλοχωρῶ εἰς λεπτομερείας καὶ περιγραφὰς ἀνακαλούσας εἰς τὴν ζωὴν .κόσμον παρελθόντα μετὰ τῶν ἠθῶν, τῶν παθῶν, τῶν ἕξεων αὐτοῦ καὶ τῶν προλήψεων. Ἐπειδὴ δὲ δυσχερεστάτη ἡ ἔρευνα τοῦ ἤθους καὶ τῶν πράξεων τῶν πολιτευομένων ἰδίως,' νομίζω σοφὸν τὸ μὴ σπεύδειν εἰς τὰς κρίσεις πρὶν ἡ συμπληρωθῇ ὁλόκληρος ὁ δημόσιος αὐτῶν βίος· διότι καὶ μὲν «καὶ δεῖπνον αὐτῶν καὶ κοίτη καὶ γάμος καὶ παιδιὰ καὶ σπουδὴ πᾶσα πολυπραγμονοῦνται», ὡς λέγει που ὁ Πλούταρχος, δὲν ἰδιάζει ὅμως καὶ πρὸς πάντας ἡ ἐκτίμησις τῶν ἔργων αὐτῶν, οὐδὲ πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι τὰ ἔργα κρίνονται ἐκ τῶν καρπῶν καὶ ὅτι ὡς ἐπιδρῶντα ἐπὶ τοῦ μέλλοντος ἐνίοτε δὲ καὶ μεταβάλλοντα αὐτὸ, μόνον μετὰ τὴν καρποφορίαν ζυγοστατοῦνται δικαίως. Ἀνάγκη δὲ καὶ τοὺς καιροὺς καθ' οὓς ἤκμασαν, καὶ τὰς περιστάσεις αἵ τινες ὑπεβοήθησαν αὐτοὺς ἡ πρὸς ἃς ἐπάλαισαν νὰ μελετῶσιν οἱ κριταί, καὶ τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ χρόνου νὰ παραθέτωσι πρὸς τὸ ἱστορικὸν ὄνομα τὸ ῥιφθὲν μεταξὺ τῆς θυέλλης, πολλάκις δὲ καὶ ἀναρπασθὲν ὑπὸ τῆς ἀκαταμαχήτου δυνάμεως τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἀνάγκη πρὸς τούτοις ν' ἀποσκυβαλίζωσι τὰς φωνασκίας τῶν φατριῶν, ν'ἀποτινάσσωσι τὸν κονιορτὸν τῆς κολακείας, τὸν διεγειρόμενον ὑπ' ἀνθρώπων ἐκ μιᾶς μόνον ὁρμωμένων ἀρχῆς, τῆς ἀρχῆς τῆς ματαιότητος καὶ τοῦ συμφέροντος, καὶ νὰ καταφρονῶσι τὰς ἀντιφάσεις τῶν ἐφημερίδων· διότι, τούτων μὴ γινομένων, πᾶν ὄνομα παρίσταται εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς τὸ αἴνιγμα τῆς Σφιγγὸς παρὰ τὰς πύλας τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Θηβαίων. Ἀπόδειξις δὲ ἔστωσαν τὰ καθ' ἡμᾶς· πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὅλας ἁμάξας βλασφημιῶν καὶ ἀρῶν κατεσκευάσαμεν κατὰ τοῦ Κυβερνήτου καὶ τοῦ Ὄθωνος, τοῦτον μὲν ἀποβαλόντες ἐκεῖνον δὲ ἀποκτείναντες· ἀλλὰ σήμερον, ὅτε παρῆλθεν ὁ χειμὼν καὶ ἐκόπασεν ἡ καταιγὶς τῶν παθῶν, τὰ δ' ἔργα παραμείναντα καρποφοροῦσι, τὰς μὲν ἀρετὰς καὶ τὰς ἐλλείψεις τοῦ πολιτεύματος τῶν ἀναθεματισθέντων διαγινώσκομεν εὐκρινέστερον, τὰς δὲ προαιρέσεις τῶν δύω θεμελιωτῶν τοῦ διοικητικοῦ οἰκοδομήματος ἐκτιμῶμεν δικαιότερον· καὶ σήμερον μόνον ὁμολογοῦμεν ὅτι πρότερον μὲν ὑπῆρχεν ὕλη ἀκατέργαστος καὶ χάος βαθύ, πρῶτοι δὲ αὐτοί, ἀληθεῖς εὐεργέται τῆς πατρίδος, ἔτυξαν, διέπλασαν καὶ εἰς κόσμον μετέβαλον τὴν ζοφερὰν ἄβυσσον.

Τῶν κριτικῶν δὲ τούτων ὅρων ὄντων ἀπαραβάτων, νομίζω τολμηρὰν τὴν περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀπροσωποληψίας τοῦ ἱστοριογραφοῦντος ἀπόφανσιν, πρὶν ἢ ἐξερευνηθῶσι κατ' αὐτοὺς τὰ τῶν δικαζομένων.

Ἀλλ' ἐνταῦθα ζητῶ τὴν ἄδειαν νὰ εἰσβάλω εἰς ξένην χώραν, καὶ παρεκβαίνων χάριν ἀκριβολογίας νὰ παρενείρω γλωσσικήν τινα παρατήρησιν, τὴν ἑξῆς· Αἱ λέξεις ἀμερόληπτος, μερολήπτης, μεροληπτῶ καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν παραγόμεναι ἦσαν ἄγνωστοι τοῖς ἀρχαίοις, διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον ὅτι «ὁ μηδετέρας μερίδος γενόμενος πολίτης ἐθεωρεῖτο διὰ νόμου ἄτιμος». Καὶ διατί

ἐθεωρεῖτο ἄτιμος; διότι καθὸ «μόριον τῆς πόλεως μετέχον κρίσεως καὶ ἀρχῆς» ὤφειλε «μὴ ἀπαθῶς μηδ' ἀναισθήτως ἔχειν πρὸς τὸ κοινὸν ἐν ἀσφαλεῖ θέμενος τὰ οἰκεῖα, καὶ τῷ μὴ συναλγεῖν μηδὲ συννοσεῖν τῇ πατρίδι καλλωπιζόμενος, ἀλλ' ἐντεῦθεν τοῖς τὰ βελτίω καὶ δικαιότερα πράττουσι προσθέμενος, συγκινδυνεύειν καὶ βοηθεῖν μᾶλλον, ἢ περιμένειν ἀκινδύνως τὰ τῶν κρατούντων». Ἄρα ὡς μόριον τῆς πόλεως καὶ ὁ γράφων, οὔτε ὑπῆρξεν, οὔτε ὑπάρχει, οὐδὲ δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἀμερόληπτος, ἤγουν διαδρασιπολίτης, κεχωρισμένος πάσης μερίδος μεριμνώσης περὶ τῶν τῆς πατρίδος.

Ἀλλ' ὁ ἀμερόληπτος διατελεῖ τάχα ὢν καὶ ἀπροσωπόληπτος;

Ἡ ἀπροσωποληψία ἔχει ποικίλην τὴν ὄψιν καὶ ἀντιθέτους τοὺς χαρακτῆρας. Τοῦ μάρτυρος, λόγου χάριν, ἡ ἀπροσωποληψία διαφέρει τῆς τοῦ δικαστοῦ, τοῦ φιλοσόφου, μύστου θεωριῶν, αἱ δόξαι ἀντίκεινται εἰς τὰς τοῦ ἱστορικοῦ, ποριζομένου τὰς ἑαυτοῦ ἐκ πραγμάτων· ὁ καταβὰς εἰς τὴν παλαίστραν τῶν μερίδων, ὁ ὑποκύψας εἰς τὰς ὠδῖνας ἀποτυχούσης φιλοδοξίας, ὁ σπαραχθεὶς ὑπὸ τῆς συκοφαντίας ἢ τοῦ φθόνου, ὁ ὑπὸ τῆς τύχης ἀφοπλισθεὶς ῥέκτης πολιτικός, στεροῦνται τῆς ἀπροσωποληψίας τοῦ πόῤῥωθεν θεωμένου τὰ γενόμενα, ἢ τῆς τοῦ οὐρανοβάμονος ἀσκητοῦ, τοῦ πήξαντος τὴν φωλεὰν ἐπὶ τῶν νώτων πέτρας ἀπροσίτου εἰς τὰ ἐγκόσμια πάθη.

Καὶ ἕτερα δέ τινα προσιδιάζουσι τῇ ἀπροσωποληψίᾳ, οἷα ἡ ἀνεξήγητος φυσικὴ συμπάθεια, ἡ πρὸς εὐεργεσίας εὐγνωμοσύνη, ἡ διὰ τοῦ χρόνου διασκέδασις τῆς ἐπισκοτιζούσης τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀχλύος, ἴσως δὲ καὶ ἄλλα. Καὶ πρόδηλον μὲν εἰς τίνα τῶν κατηγοριῶν τούτων τάσσει ὁ κριτὴς τὸν κρινόμενον· διαβεβαιῶ ὅμως ὅτι πρὸς πάντας τοὺς καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἐργασθέντας ὑπὲρ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς πρὸ αἰώνων ἐξαφανισθείσης οἰκοδομῆς, ἥν, μέγα φρονοῦντες ἐπ' αὐτῇ καλοῦμεν πατρίδα, πρός τε τοὺς ἀρχιτέκτονας καὶ τοὺς πλινθουργούς, τὸν Κανάρην, ὡς εἰπεῖν, καὶ τοὺς ἀτρόμους κωπηλάτας τοὺς ὁδηγήσαντας ἐν μέσῳ τρικυμιῶν καὶ μύδρων τὸν κεραυνοβόλον ἐκείνου βραχίονα, τὸν Καραϊσκάκην καὶ τοὺς δορυφόρους αὐτοῦ, τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τοὺς περὶ τοῦτον ἀποστόλους, τοὺς γενομένους τοῖς πᾶσι τὰ πάντα ἵνα τοὺς πάντας κερδήσωσιν, ἑνὶ λόγῳ πρὸς πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς χορηγήσαντας ἡμῖν τὸ ἔνδοξον δικαίωμα τοῦ μεθ' ὑπερηφανείας ἀναφωνεῖν Terra quam calco mea est, αἰσθάνεται εὐγνωμοσύνην ὁ χαράξας τὰς *Ἀναμνήσεις*, καὶ ἀποδίδων ἑκάστῳ τὸ προσῆκον, δὲν λησμονεῖ ὅτι οὐδὲ θαλλοῦ στέφανος ἀπενεμήθη τῷ Μιλτιάδῃ, τῶν Ἀθηναίων εἰπόντων αὐτῷ, «ὅταν μόνος ἀγωνισάμενος νικήσῃς τοὺς βαρβάρους, τότε καὶ τιμᾶσθαι μόνος ἀξίου.»

Ἀλλὰ οὐδ' εὐνοίας, οὐδὲ χάριτος δεσμοὶ παρέτρεψαν τὸν κάλαμον τοῦ συγγραφέως, καθόσον ἐν χρόνοις ἐν οἷς ἕκαστος ἐδημιούργει ἰδίαις χερσὶ τὴν τύχην αὐτοῦ, οἱ εὐμοιρήσαντες πρὸ πάντων πνευματικῆς τινος παιδεύσεως, ἣν προϊόντες ἐπεκράτυνον οὐχὶ διὰ βιβλίων ἢ δι' ἐφημερίδων, ὧν ἐστεροῦντο παντελῶς, ἢ ἀναστροφῆς μετ' ἀνυπάρκτων σοφῶν, ἀλλὰ δι' ἀσβέστου ζήλου

καὶ διηνεκοῦς τριβῆς καὶ ἀνεξαρτήτου σκέψεως καὶ ἐνεργείας, οὐδέποτε ἐπεζήτουν, ἀλλ' ἐπεζητοῦντο μετ' ἐπιμονῆς· διότι οἱ διοικοῦντες καὶ τότε καὶ ἐπὶ ἔτη μετὰ ταῦτα, μᾶλλον εὐσυνείδητοι τῶν νῦν κυβερνητῶν, ἀπελάκτιζον τὴν ἰδέαν τῆς ἐξαχρειώσεως τῶν κοινῶν δι' ἀναθέσεως τῆς ὑπηρεσίας εἰς ἀδεξίους ἢ δυσαπονίπτους χεῖρας οἰκείων, ἀσυμφόρου ἄλλως τε καὶ αὐτοῖς, τῆς ἀμαθείας ἢ τῆς ἰδιοτελείας ἀναπηδώσης εἰς τοὺς ἐπιζητοῦντας.

Συμπάθεια ἄρα ἢ ἀντιπάθεια, εὐγνωμοσύνη ἢ ἀχαριστία, φιλία ἢ ἔχθρα, οὐδὲν ἠλλοίωσε τὰς δόξας, ἃς διετύπωσεν ὁ συγγραφεύς, ἐκμελετήσας οὐ μόνον τὸν δημόσιον ἀλλὰ καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν ἐξεικονισθέντων, διότι τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐζῶμεν ἐν ὑπαίθρῳ διαφανεῖς. Τίς τῶν ἱστορησάντων, παραδείγματος χάριν, τὰ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυβερνήτου ἀνηρεύνησε τὰ ἀληθῆ αἴτια τὰ παρορμήσαντα εἰς τὸν φόνον τοὺς τολμητίας; Πάντες καὶ ἐπίστευσαν καὶ διεκήρυξαν μόνον λόγον, τὴν ἀπὸ τοῦ *κερκυραίου τυράννου*, ὡς δυσεβῶς ἐπεκλήθη τότε, ἀπαλλαγὴν τῆς Πατρίδος. Καὶ ναὶ μὲν δὲν μεταβάλλεται ἡ φύσις τοῦ τολμήματος, γνωστὸν ὅμως ὅτι καθὼς ὁ ποινικὸς νόμος οὕτω καὶ ἡ ἀδέκαστος ἱστορία ἔχει βαθμολογίαν. Τίς δὲν ἐπίστευσεν, ἢ δὲν ἔγραψεν ὅτι ὁ Κυβερνήτης ὑπεσκέλισεν, ἵνα βασιλεύσῃ αὐτός, τὸν Λεοπόλδον, ἢ ὅτι, καταργήσας τὸ φιλελεύθερον δημοτικὸν σύστημα ἀνεπλήρωσε δι' ἄλλου δεσποτικοῦ; Ἢ μήπως αὐτὸς τοῦ πελοποννησίου στρατάρχου ὁ υἱός, ὁ Γενναῖος, δὲν ἐκήρυξεν ὡς ζωηρᾶς φαντασίας ἐπίνοιαν τὴν πρᾳότητα, ἣν χάριν τῆς ψυχοῤῥαγούσης Πατρίδος ἀντέταξεν ἐκεῖνος πρὸς τὸν ἐξυβρίσαντα αὐτὸν λάβρον ὁπλαρχηγὸν τῆς στερεᾶς ἐν ἐθνικῇ συνελεύσει; Καὶ ὅμως ἡ ἀρετὴ αὕτη, ἴση τῇ τοῦ Θεμιστοκλέους πρὸ τοῦ Εὐρυβιάδου, ἐπεξηγεῖ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην τὸ μέγεθος τῆς πρὸς τὴν Πατρίδα ἀγάπης τοῦ γέροντος ἀρχηγοῦ.

Καὶ τοῦτο τὸ πλεονέκτημα ἔχουσι τὰ ὑπομνήματα ὅτι, ἀνασκαλεύοντα θερμὴν τὴν τέφραν παρελθόντος βίου, ζωογονοῦσι τοὺς σπινθῆρας τοῦ πυρός, ὑφ' οὗ τὴν ἀκτινοβόλον λάμψιν ἐσπλαγχνοσκοπήθησαν ἀσπαίροντα ἤθη τε καὶ ἔργα μετὰ τῶν λεπτομερειῶν καὶ τῶν ἐπεισοδίων αὐτῶν, καὶ χρησιμεύουσιν ἀντὶ λαμπάδος καὶ βάθρου τῇ ἱστορίᾳ, ἥ τις, χωριζομένη τοιούτων βοηθημάτων, τὰ μὲν γεγενημένα παρερμηνεύει, πλανᾶται δὲ περὶ τὰ συμπεράσματα. Ὁ μὲν ὑπομνηματογράφος ὁμοιάζει πρὸς χειρουργὸν ἀνατέμνοντα παλλούσας σάρκας, ὁ δὲ μεταγενέστερος ἱστορικὸς πρὸς τὸν λαβόντα ὑπὸ τοῦ ἀνακριτοῦ ἐντολὴν νὰ ἐνεργήσῃ αὐτοψίαν ἐπὶ ἀσάρκου σκελετοῦ.

Καὶ ἀναγνωρίζει μὲν ἀπολύτως ὁ ἐπικριτὴς τὸ ἀπροσωπόληπτον τοῦ συγγραφέως, ὑποπτεύων ὅμως ὅτι συγκερᾶται ἐνίοτε ἡ πικρία τῆς ἀληθείας, ἐπικαλεῖται τὴν ἑλληνικὴν ἐκείνην συνήθειαν, τὴν ἀγαπῶσαν νὰ συγκαλύπτῃ τὰς ἁμαρτίας διὰ τοῦ πέπλου τῆς φιλοπατρίας τῶν ἁμαρτωλῶν.

Ὅτι δὲ ἡ πατροπαράδοτος αὕτη συνήθεια, ἡ διαπεραιωθεῖσα ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, ζημιοῖ ἱστορίαν τε καὶ ἠθικὴν οὐδεὶς ὁ ἀντιφάσκων, ὑπεδηλώθη δὲ καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ Γ' τῶν *Ἀναμνή-*

σεων· οὐδὲ οἶδα φυλὴν ῥέπουσαν πρὸς τὸ ἀμνηστεύειν ἀσμενέστερον τῆς ἡμετέρας, ἥ τις καὶ χρηστότατον ῥητὸν ἐκολόβωσεν, ὅπως ἐπαναλαμβάνῃ ἀποφθεγματικῶς «ὁ ἀποθανὼν δεδικαίωται.» Δεδικαίωνται λοιπὸν καὶ οἱ τῶν Σκειρωνίδων λησταὶ καὶ οἱ κακοῦργοι τοῦ Δηλίου!

Καὶ ταῦτα μὲν ὀρθά· ἀλλὰ τί γενήσεται τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ δόξα τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, ἂν πρὸς τὴν μεγάλην φιλοπατρίαν τοῦ Θεμιστοκλέους παραθέσωμεν τὴν καταφυγὴν αὐτοῦ ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ἀσπονδοτάτου τῶν ἐχθρῶν τῆς ἰδίας Πατρίδος, ἢ τὴν τοῦ ἐναρέτου μαθητοῦ τοῦ Σωκράτους πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας «οὓς καὶ παρώξυνε πέμψαι Γύλιππον εἰς Συρακούσας καὶ θραῦσαι τὴν ἐκεῖ τῶν Ἀθηναίων δύναμιν· κινεῖν δὲ τὸν αὐτόθεν πόλεμον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καί, τὸ μέγιστον, ἐπιτειχίσαι Δεκέλειαν οὗ μᾶλλον οὐδὲν διειργάσατο καὶ κατοικοφθόρησε τὴν πόλιν;» Τί γενήσεται τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ δόξα τοῦ νεωτάτου ἡμῶν ἀγῶνος ἂν στηλιτεύσωμεν τὸν Μιαούλην ἐμπρήθοντα ὡς ἐχθρικὸν τὸν περιμάχητον ἐθνικὸν στόλον, τῇ ἐπινεύσει μάλιστα κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν δόξαν, τοῦ πολυυμνήτου Λαζάρου Κουντουριώτου, τὸν Καραϊσκάκην συνεννοούμενον μετὰ τῶν πολεμίων, τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τὸν Ζαΐμην ἀναφλέγοντας, κινδυνευούσης τῆς Ἑλλάδος τὸν ἔσχατον κίνδυνον, στάσεις ἐμφυλίους, τὸν Μαυροκορδάτον διασείοντα τὰ καθεστῶτα; Τίς λοιπὸν ἐθυσίασε περιουσίαν, ζωήν, τέκνα, τίς προέταξε τὰ στήθη ὑπὲρ τῆς Πατρίδος, τίς ἐλύτρωσεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς δουλείας; Καὶ σημειωτέον ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ἐγεννήθησαν καὶ ἀνετράφησαν ἐλευθέρως ἐν τῇ ἐλευθερωτάτῃ καὶ εὐνομωτάτῃ τῶν ἀρχαίων πόλεων, οὗτοι δὲ εἶδον τὸ φῶς φέροντες περὶ τὸν τράχηλον ἐκ γενετῆς κλοιὸν δουλείας σιδηροῦν καὶ τυραννίδος ἀμειλίκτου καὶ βαθυρρίζου ἐξαχρειώσεως. Φέρων δὲ ὁ ἐπικριτὴς τὴν πλάστιγγα καὶ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ὄθωνος, ἀπορεῖ πῶς «τὰ γεγονότα δὲν φαίνονται πλήρη καὶ ἄρτια, αἱ σάρκες τοῦ ὅλου ἱστορικοῦ σώματος ἰσχναίνονται, τὰ χρώματα ὠχριῶσι, τὰ ἀνέκδοτα ἐλαττόνονται, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ φιλοσκώμμων καὶ εὐτράπελος ἀστειότης μᾶς ἀποχαιρετᾷ.»

Καὶ ἴσως μὲν ἡ ἀνάμνησις ὅτι δὲν ἔγραφον συνεχῆ ἱστορίαν θὰ ἔλυε τὴν ἀπορίαν, ἴσως δὲ θὰ ἐπελύετο καὶ ἄλλως ἄν, ἀνατρέχων εἰς τὴν 3 Σεπτεμβρίου, ἐφίστα μικρὸν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς πρὸ τοῦ Παλατίου σκηνῆς, καθ' ἣν ἔντρομος ἀνεμνήσθην τοῦ πρὸ τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου παρακλητικοῦ τούτου ἐπιφωνήματος τοῦ γέροντος Κολοκοτρώνη· «Παναγία μου! συγχώρησέ μας· ἐπήραμεν τοὺς χριστιανοὺς εἰς τὸν λαιμόν μας.» Μὴ ἄρα τὸ σύνταγμα, ὑπὲρ οὗ καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐμόχθησε, θ' ἀπέβαινεν ὁποῖον διεσάλπισεν αὐτὸ ὁ βλάσφημος ἐκεῖνος δραπέτης τῶν δεσμωτηρίων;

Καὶ δὲν ἦτο παράλογος ὁ φόβος μου, καλῶς εἰδότος τὴν συνταγματικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος. Τοῦτο δὲ λέγων δὲν ἐννοῶ τὴν τῶν τριῶν πολιτευμάτων τῆς Ἐπαναστάσεως, διότι καὶ προαιρέσεως καὶ δυνάμεως καὶ ἐπιστήμης ἂν ηὐποροῦμεν, ἀνέφικτος ἦν ἡ ἐφαρμογὴ διὰ τὰς περιστάσεις. Οὐδὲ τὴν

ἐπὶ Κυβερνήτου συνταγματικὴν σημαίαν συγκαταβαίνω ν' ἀναπτύξω, καθὸ σημαίαν φιλαρχίας, ἰδιοτελείας, αἵματος. Καὶ ξηρὰν τὴν λέξιν *σύνταγμα* ἂν ἤκουε μετὰ τὸ 1830 ἔτος ὁ λαὸς ἔφριττεν ὅλος, τὴν δὲ φρίκην αὐτοῦ μόνος ὁ παραστὰς μάρτυς δύναται νὰ κατανοήσῃ, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ περιγράψῃ καὶ εὐγραφέστατον ἂν ἔχῃ τὸν κάλαμον.

Ἡ λέξις *σύνταγμα* ἀντήχει ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς χώρας ὡς ἀπαίσιον σύμβολον τρόμου, ὡς σατανικὸς γόος ἐξαγγέλλων ἁρπαγάς, πυρκαϊάς, ἀτιμώσεις, φόνους. «Ὅταν ἦλθε τὸ *σύνταγμα*» ἤ, κατὰ τὴν εὐφυᾶ παρῳδίαν τοῦ λαοῦ, «τὸ *σύντριμμα*» καὶ «εἰς τὸν καιρὸν τοῦ *συντάγματος*» ἔλεγον ἐπὶ μακρὸν χρόνον, καὶ ῥῖγος κελτικὸν περιεχεῖτο εἰς τὰς φλέβας, ἐνῷ τὸ ὄνομα τοῦ Κυβερνήτου ἐπέτρεχεν ἡδὺ εἰς τὰ χείλη πάντων, ἀνακαλούντων μετὰ δακρύων τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῶν τεσσάρων ἐνιαυτῶν, καθ' οὓς ἐδωροφόρησεν ἐκεῖνος ἀντὶ συντάγματος λιμοῦ, ἀκολασίας, ὀλέθρου, σύνταγμα ἄρτου, ἀσφαλείας, διδασκαλίας, πίστεως.

Καὶ διεσκέδασε μὲν ἡ ἔλευσις τοῦ βασιλέως τὸ καταχθόνιον τοῦτο φάσμα, ἀλλὰ πολὺ δὲν παρῆλθε καὶ ἀνεφύη μεταξὺ τῶν νεκνιευομένων, τῶν ἀεροβατούντων λογίων καὶ τῶν θηρευόντων ἀρχὰς καὶ τέλη ἴδια ἡ περὶ συντάγματος ἰδέα, ἥ τις καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης ἔσυρε δέσμια κατόπιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐξώσεως Καρόλου τοῦ Ι' τῆς Γαλλίας. Οἱ ἐκ τῶν ἐπισήμων ὅμως πολιτικῶν, πλὴν ἑνὸς καὶ μόνου, ὡς ἐρρήθη ἐν τοῖς Κεφαλαίοις ς' καὶ Ζ' ἐπρέσβευον πάντες τὰ ἐναντία φοβούμενοι, οὐχὶ τὸν λαόν, ὅς τις κατ' αὐτοὺς καὶ πρὸς τὸν θεμελιώδη νόμον θὰ συνετάσσετο μετὰ τῆς πειθαρχίας μεθ' ἧς καὶ εἰς τοὺς προηγηθέντας δικαστικοὺς καὶ διοικητικούς, εἰ καὶ πολυπλόκους καὶ ὅλως καινοφανεῖς, ἀλλὰ τὴν ἀπειρίαν καί, τὸ χείριστον, τὴν ἀμφίβολον διάθεσιν τῶν μελλόντων ν' ἀναλάβωσι τὴν ἐνέργειαν. Ὅτι δὲ ἐδόξαζον ταῦτα ὀρθῶς διετράνωσεν ὑπερτριακονταετὴς πεῖρα καὶ ἐξαιρέτως ἡ τοῦ 1863, τοῦ 1874 καὶ τοῦ 1875, ὅτε τὸ ἔθνος ἐδιδάχθη μαθήματα ἀποτρόπαια καὶ στυγερά.

Πολυετής, ἀκάθεκτος, ἀλλὰ μὴν καὶ βιαία ἐγένετο ἡ ὑπὲρ τῆς ἀδιαφθόρου ἐφαρμογῆς τοῦ σεπτεμβριανοῦ πολιτεύματος πάλη, πολλὰ τὰ παθήματα, πλεῖσται δὲ καὶ αἱ θυσίαι. Περίλυπος δὲ καὶ δύσελπις ὁ ἐκ τῶν πρωταθλητῶν στρατηγὸς ἀνεφώνησε τὸ ἀναγινωσκόμενον ἐν τῷ Κεφαλαίῳ Ζ' «Ποτὲ δὲν ἤλπιζον μετὰ τὴν αἰσίαν ἔκβασιν τοῦ κινήματος καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῶν ἡμετέρων σκοπῶν ὅτι θὰ ἐλάμβανον τοιαύτην τροπὴν τὰ πράγματα», ἴσως δὲ καὶ ηὐτοκτόνησε διὰ τοῦτο. Ἄλλοι δὲ συνέτριψαν τὰς ἀσπίδας καὶ μόνον ἐλάχιστος ἀριθμὸς στρατιωτῶν, πιστῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπαγγελίαν παρέμεινον περιθάλποντες τὴν ἔρημον σημαίαν, ἔχοντες ὅμως καὶ αὐτοὶ τὴν καρδίαν ἔρημον χρηστῶν ἐλπίδων.

Καὶ δυσχυρίζεται μὲν ὁ ἀνώνυμος ἐπικριτὴς ὅτι ὁ Ὄθων, ἀδεχθεὶς ἅπαξ τὸ σύνταγμα ἐτήρησεν *ἀκριβέστατα* καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει *ἓν καὶ μόνον γε-*

γονὸς μαρτυροῦν τὴν παραβίασιν,» οὐδὲν ἧττον ὅμως ἡ μετὰ τὴν ξένην ἰδίως κατοχὴν κυβερνητικὴ πορεία κηρύττει διαῤῥήδην τὰ ἐναντία. Ἐτηροῦντο μὲν οἱ τύποι τῆς νομιμότητος, ἡ νομιμότης ὅμως ἀπεκτείνετο. Καὶ ἐντεῦθεν τὸ ἄτονον τῆς διηγήσεως καὶ ἡ ἀθυμία τοῦ ἀφηγητοῦ, ἡ ἀποδιδομένη εἰς ἄλλα αἴτια ὑπὸ τοῦ συγγράψαντος τὴν κριτικὴν μελέτην, ἐφ' ἧς ὅμως ἐπιπνέει, ὡς καὶ οὗτος φαίνεται ὁμολογῶν, ἁδρὸν πνεῦμα Τίμωνος.

Καὶ τοιοῦτοι οἱ λόγοι δι' οὓς, ἀνατυπῶν τὰς *Ἀναμνήσεις*, δημοσιεύω ἀναλλοίωτον τὸ πρῶτον κείμενον, πλὴν τινων μεταβολῶν περὶ τὴν λέξιν καὶ τὴν φράσιν, τῆς παραθέσεως γεγονότων, ἐγγράφων καὶ ἐπεξηγήσεων, χάριν μείζονος σαφηνείας, καὶ τῆς προσθήκης ἑνὸς ἔτι Κεφαλαίου, τοῦ Ι', πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀφηγήσεως καὶ χειραγωγίαν εἰς καθολικώτερον συμπέρασμα. Καὶ ἀπέκειτο μὲν τῷ συγγραφεῖ νὰ προσθέσῃ καὶ ἄλλα, ἀξίωμά τι μάλιστα περιβεβλημένα ἕνεκα τῆς μακρᾶς συνεχείας τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἤκμασεν αὐτήκοος, αὐτόπτης καὶ ἐνεργὸς, εὐχαριστῶν οὕτω καὶ τὸν ἀνώνυμον ἐπιθυμήσαντα ἐκτενεστέραν τὴν ἀναγραφὴν τῶν μετὰ τὸ 1850 ἔτος· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξ ἀνάγκης θὰ διελάμβανε καὶ περὶ νέων προσώπων, φθὰς δὲ ἀνεκήρυξε σοφὸν τὸ μὴ σπεύδειν πρὸς τὰς κρίσεις πρὶν ἢ ἐξελεγχθῇ ὁλόκληρος ἡ ἀξία τῶν ἔργων, ἀναγκάζεται οὐχὶ νὰ ἀναβάλῃ τὴν ἐξιστόρησιν, διότι τίς τῶν ἡλικίαν μάλιστα ἐχόντων οἶδε τὰ ἐν γούνασι Διὸς κείμενα, ἀλλὰ νὰ καταλείψῃ καὶ ἀνεξεργάστους οὐκ ὀλίγας σημειώσεις χρησίμους τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ, περὶ ἧς ἰδίως τὸ ἀνὰ χεῖρας σχεδίασμα.

Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ.

ΠΑΛΑΙΑ ΣΧΕΔΙΑ ΠΕΡΙ ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Καθ' ἣν ὥραν οἱ πάντες ἔχουσιν ἐστραμμένα τὰ ὄμματα αὐτῶν ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἀνὰ τὰ στόματα πάντων ὑπάρχει τὸ *ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς*, ἤτοι ἐν ἄλλαις λέξεσιν, *ὁ διαμελισμὸς αὐτῆς*, κραταιὰ δὲ δύναμις ἐπιδιώκει τὴν λύσιν *τοῦ γορδίου τούτου δεσμοῦ* διὰ τῆς σπάθης ὑπὲρ τοῦ . . . . χριστιανισμοῦ, δὲν κρίνομεν πάντως ἄκαιρον τὸ ἐκθέσαι ἐνταῦθά τινα περὶ ἀρχαιοτέρων τινῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου σχεδίων.

Γάλλος τις συγγραφεὺς, ὁ κ. Δραπεϋρὼν, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐν τῇ *Ἐπιθεωρήσει τῶν δύο Κόσμων* (φυλλαδ. 1 Νοεμβρίου 1876), διέλαβεν ἤδη οὐκ ὀλίγα περὶ τοιούτων τῆς γαλλικῆς ἐξουσίας σχεδίων [1], παρατηρήσας ὅτι ἐξ ὅλων τῶν δυνάμεων τῶν κατὰ τὴν Δύσιν, *μία μόνη*, ἡ τῆς Γαλλίας προσεπάθησε νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρκους εἰς Ἀσίαν, ἀφ' ὅτου

1 Τὰ περὶ Τουρκίας ἀρχαιότερα συγγράμματα ἅτινα ἀναλύει ὁ κ. Δραπεϋρὼν εἰσὶ τὰ ἑξῆς περίπου: Portel, La Republique des Turcs, 1560. De Brèves, Discours abregé des asseurez moyens de ruiner la monarchie des Princes ottomans (sans date). Lusinge, De l' origine progrès et declin de l' Empire des Turcs, 1588. Sully, Les économies royales 1634—1660. Michel Febvre, L' Etat présent de la Turquie 1675. Jean Coppin, Le bouclier de l' Europe 1686. De la Croix, la Turquie Chretiènne 1695.

οὗτοι ἐγκατεστάθησαν εἰς Εὐρώπην. Ἡ φαινομένη δὲ αὐτῆς φιλία πρὸς τοὺς Σουλτάνους ἐπῆλθε μόνον μετὰ ἕνα ἥμισυν αἰῶνα ἀπὸ τῆς κατακτήσεως, καὶ τοῦτο, ὅτε προέκυψεν εἰς τὴν σκηνὴν κοινὸς ἐχθρός, ὁ οἶκος τῆς Αὐστρίας. Ἀλλ' ἐν πᾶσι τοῖς σχεδίοις τούτοις, παρατηρεῖ ὁ αὐτὸς συγγραφεύς, «ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἀνηγορεύετο οὐχὶ μόνον ὡς ὁ μέλλων αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὁ ἐξολοθρευτὴς οὐχὶ μόνον τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας» ταὐτὸν εἰπεῖν, τοῦ *Ἑλληνισμοῦ*.

Καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ τεύχει τοῦ μηνὸς Ἰουνίου τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Δραπεύρων διευθυνομένης *Γεωγραφικῆς Ἐπιθεωρήσεως*, οὗτος δημοσιεύει περίεργόν τι χειρόγραφον, ὅπερ εὗρεν ἐν τῷ τμήματι τῶν *γαλλικῶν χειρογράφων* τῆς ἐθνικῆς γαλλικῆς βιβλιοθήκης, ἐπιγραφόμενον «Description du Levant; Places de Turquie.» Τὸ δημοσιευόμενον ὑπ' αὐτοῦ μέρος τοῦ χειρογράφου ἐπιγράφει «*Τὸ μέγα μυστικὸν σχέδιον Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας*, τὸ 1688. Ὁ ἀληθὴς τίτλος ἔχει οὕτως, ἀπαραλλάκτως, Reflections sur le Mauuais Estat de l'Empire otoman auec les moyens d' en profitter et de restablir l'Empire d'Orient en faueur d'un des Enfants de France, en detruisant celui des Turcs.»

Δὲν προτιθέμεθα, ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐνδιατρίψωμεν ἐπὶ τοῦ ἐγγράφου τούτου, τοῦ ἔχοντος, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ ἐκδότης αὐτοῦ, τὸ ἔνωρόν του, ἕνεκα τῆς παρούσης ἀνατολικῆς κρίσεως. Ἀναφέρομεν δὲ μόνον τὰ ἑξῆς οὐσιωδέστερα, πρὸς γνῶσιν τῶν φιλιστόρων. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔγγραφον ἀπετείνετο τῷ Λουδοβίκῳ ΙΔ', τῷ *μεγάλῳ βασιλεῖ*, ὡς ἀπεκάλουν αὐτὸν οἱ σύγχρονοί του. Καὶ πρῶτον, ὁ προτεινόμενος διαμελισμὸς τῆς Ἀνατολῆς μεταξὺ Γαλλίας, Βενετίας καὶ Πολωνίας, εἶχεν οὕτως. Ἡ Βενετία ἔμελλε νὰ λάβῃ τὴν τουρκικὴν Σλαβωνίαν καὶ τὴν Κροατίαν, τὸ βασίλειον τῆς Βοσνίας, τὴν Δαλματίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἤπειρον, εἰς ἀντάλλαγμα δὲ τούτων ἡ Βενετία ἔμελλε νὰ παραχωρήσῃ τῇ Γαλλίᾳ τὴν Πελοπόννησον, τὴν Ἀχαΐαν(;) καὶ τὴν Εὔβοιαν, ἐὰν ἐκυρίευεν αὐτήν. Τῷ βασιλεῖ τῆς Πολωνίας ἐδίδοντο ἡ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαυΐα. Ἡ Πελοπόννησος, ἡ Ἀχαΐα, ἡ Θεσσαλία, ἡ Μακεδονία, ἡ Σερβία, ἡ Βουλγαρία, ἡ Ῥούμελη (Θρᾴκη) ἔμελλον νὰ περιέλθωσιν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Γαλλίας μεθ' ὅλων τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, ὡς ἐπίσης ἡ Ῥόδος καὶ ἡ Κρήτη.

Δεύτερον, ἡ ἀπαιτουμένη πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τούτου δαπάνη ὑπελογίζετο ἐν συνόλῳ, εἰς 31,787,940 λίρας ἀργυρᾶς (livres) ἤτοι φράγκα.

Ἐκ τούτων ὡρίζοντο διὰ τὸ σῶμα καὶ τὸν ὁπλισμὸν 20 πολεμικῶν πλοίων σταθμευόντων εἰς Ἀνατολὴν (Levant) λίραι ἤτοι φράγκα . . 4,803,340

εἰς συντήρησιν 40 πολεμ. πλοίων καὶ ἓξ φρεγατῶν, ἐπὶ ἓν ἔτος	4,051,080
εἰς μισθὸν 40 χιλ. ἀνδρῶν, ἐπὶ ἓν ἔτος	3,500,000
εἰς μετρητὰ δι' ἐκτάκτους δαπάνας	8,000,000
ἤτοι διὰ τὰ κυριώτερα.. . . . . »	20,354,420

Οὐ γὰρ εἰς τέλος οἱ κακοὶ τοὺς ἀγαθοὺς νικῶσιν,
οὐδὲ τὸ κράτος δίδωσι Θεὸς τῇ μοχθηρίᾳ.

γ' *Ματαιότης βίου.*

Ὁ βασιλεὺς ὁ Σολομὼν εἴρηκε πάλαι λόγον :
Ἐγὼ τὸν κόσμον ἔγνωκα καὶ τὰ τερπνὰ τοῦ βίου,
τὰ πάντα κατεξέτασα, τῶν πάντων ἐπειράθην,
οὐδὲν εὗρόν τι μόνιμον, οὐδ' ἀσφαλὲς ἐν τούτοις.
Τὰ πάντα παραρρέουσι, τὰ πάντα ματαιότης,
κόνις καὶ τέφρα καὶ καπνὸς, Γραφῆς *σκιὰ καὶ ὄναρ.*
Ἓν δὲ καὶ μόνιμον καλὸν τὸ ὑπερέχον πάντων,
ψυχῆς τὸ κάλλος ἀγαθὸν, αὐτῆς ἡ σωτηρία.

δ' *Εἰς τὸ αὐτό.*

Τῷ πλαστουργῷ παρέστηκα, τὴν τέχνην ἐθεώμην,
πῶς, ἐν τῷ πλάττειν τὸν πηλὸν, καὶ τὸν τροχὸν συστρέφειν
τὸ σκεῦος ἀπειργάζετο, εἶδος διδοὺς καὶ τύπον·
ἀλλ' ὀλισθῆσαν * τῆς χειρὸς πεσόν, τοῦ ἀπεντεῦθεν
ἀθρόως συνετρίβη γοῦν εἰς κόνιν ἐλεπτύνθη.
Εἰκόνα ταύτης ἔλαβον τῆς καθ' ἡμᾶς οὐσίας·
ἐκ γὰρ πηλοῦ γεγόναμεν, περιφορᾷ τῶν ἄνω,
καὶ πάλιν συντριβόμεθα καὶ πρὸς πηλὸν χωροῦμεν,
χοῦν τῷ χοῒ διδόαμεν, βαβαὶ Θεοῦ κριμάτων !

ε' *Εἰς τὸ αὐτό.*

Οἶδάς ποτε σὺ τὸν τροχὸν τὰς πτερωτάς, ἃς ἔχει ;
πῶς ἄνω κάτω στρέφονται καὶ φέρονται κατόπιν ;
Οὕτως ὁ κόσμος στρέφεται καὶ τὰ καλὰ τὰ τούτου
παρέρχονται, μαραίνονται, φεύγουσιν, οὐ κρατοῦνται,
δόξα καὶ πλοῦτος καὶ τιμή, ἰσχύς, ὑγεία, κάλλος.
Λοιπὸν ἐκεῖνος φρόνιμος, ὁ μὴ ποθῶν τὸν κόσμον,
ἀλλὰ δουλεύων τῷ Θεῷ καὶ τῆς ψυχῆς φροντίζων
καὶ μεμνημένος τοῦ Θεοῦ καὶ πάντων τῶν ἁγίων.

ϛ' *Εἰς τὸ αὐτό.*

Εἰς κάτοπρον προσέβλεψα, εἶδον μορφὴν ἀνθρώπου,
ἠρώτων ἀποκρίνασθαι καὶ λόγον οὐκ ἐλάλει.

* Χειρόγρ. ὀλισθείσης.

Ἦλθον ἐγγίσαι, προσλαβεῖν, τὴν στάσιν παραλλάξαι,
εὐθὺς ἀπέβη τὸ φανὲν, τὴν στάσιν παραλλάξαν.
Εἶδες τοῦ κόσμου τὴν μορφήν; εἶδες εἰκόνα βίου;
Εἶδες ἀπάτην ἀληθῆ; Εἶδες βεβαίαν πλάνην;
Πῶς φεύγουσιν, οὐ σπεύδουσιν, ἃ σπεύδουσι κρατῆσαι;

Β′

ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΕΡΑΓΙΑΝ ΘΕΟΤΟΚΟΝ.

α′

Ἀπὸ βάθους καρδίας μου κράζω σοι,
Παναγία μου, πρόφθασον, σῶσόν με.
Μὴ ἐάσῃς, Ἁγνή, τὸν διάβολον
νῦν σπαράξαι ψυχὴν σὺν τῷ σώματι.
Συνεχῶς πολεμῶν με τὸν ἄθλιον
ὑπεσκέλισ' ἐμὰ διαβήματα.
Ἀνανῆψαι, Παρθένε, οὐ δύναμαι,
δός μοι χεῖρα τῆς σῆς ἀντιλήψεως.

β′

Χάσμα μέγα τὸ ὂν μέσον, Πάναγνε,
Παραδείσου δεινῆς τε κολάσεως
μὴ ἰδεῖν καταξίωσον, Πάνσεμνε·
οὐδεὶς γὰρ ἐκπεράσαι δεδύνηται.
Ἀλλὰ δός μοι ἰέναι εἰς ἄνεσιν,
ἔνθα ἔστι δικαίων ὁ σύλλογος.
Ναί, ναί, κόρη, γενοῦ μοι ὡς γέγονας,
τοὺς βροτοὺς ἀπὸ γῆς ἀνυψώσασα.

γ′

Ἱκανούσθω μοι, ἄχραντε Δέσποινα,
τὸ συχνῶς καταπίπτειν τοῖς πταίσμασιν.
Εἰ σὺ θέλεις, Παρθένε, σωθήσομαι·
ἐγὼ γὰρ χωρὶς Σοῦ οὐ δεδύνημαι.
Ἰδοὺ δὴ νῦν προβάλλω μετάνοιαν,
ἀρωγῆς καὶ Σὺ χεῖρά μοι ὄρεξον.

Πρὸς Θεὸν ἄλλην πλὴν Σοῦ μεσίτριαν
ἐξαιρέτως Ἁγνὴ οὐ προβάλλομαι.

δ'

(Στιχομυθία· ἁμαρτωλὸς λαλεῖ πρὸς τὴν Θεοτόκον)
Ἄνοιξόν μοι τὴν θύραν ἐλέους σου.
— Διὰ σὲ ἀπεκλείσθη, τρισάθλιε.
— Σὺ ὑπάρχεις ἡ πύλη οὐράνιος.
— Ἀλλὰ σὺ εἰσελθεῖν οὐκ εἶ ἄξιος.
— Τοῖς ἀξίοις οὖν μόνοις διήνοιξας;
— Μετανόησον καὶ ἀνοιγήσεται.
— Μετενόησα, Κόρη, καὶ ἄνοιξον,
εὐθὺς ἄξιον πράττεις γὰρ θέλουσα.

ε'

Στάμνος, Κόρη Ἁγνή, ἡ ὁλόχρυσος,
ἐν ᾗ μάννα εἰσῆλθεν οὐράνιον,
Σὺ ὑπάρχεις, χρυσέαις Σου χάρισιν,
φωτοβόλος ἐν κόσμῳ ἀστράπτουσα.
Μάννα δὲ καὶ ὁ ἄρτος οὐράνιος
πάντας θρέψας βροτοὺς Σὸς υἱός ἐστι,
δοὺς τὸ σῶμα ὡς ἄρτον ἐσθίεσθαι·
τοῦτο ἄξιον τρώγειν με ποίησον.

ς'

Κλίνη Σὺ Σολομῶντος ἐνδέδειξαι,
Χαριτώνυμε Μήτηρ ἀνύμφευτε,
Σολομὼν ἐν ἐκείνῃ ἀνέκειτο
καὶ ἐν Σοὶ ἀνεπαύθη ὁ Κύριος·
διὰ Σοῦ δὲ βροτοῖς τὴν ἀνάκλησιν
πεπτωκόσι ταχὺ ἐχαρίσατο.
Ἐγὼ πέπτωκα πτῶμα ἐξαίσιον
ἁμαρτίαις παντοίαις καὶ σῶσόν με.

ζ'

Ὑπερβάλλεις τὴν φύσιν ἀνθρώπειον,
ὑπερῆρας Ἀγγέλων τὰ τάγματα,

Οὐρανῷ Σε ἐκεῖνα δοξάζουσιν,
ἐπὶ γῆς δὲ ἡμεῖς μεγαλύνομεν.
Ὑπερτέραν δ' ἐκείνων Σε ἔχουσιν,
βασιλίδα ἡμῶν Σὲ κηρύττομεν·
τῇ Σῇ δόξῃ ἐκεῖνα εὐφραίνονται,
δὸς κἀμοὶ εὐφρανθῆναι τῇ δόξῃ Σου

η'

Ῥᾶνον, Ἄχραντε, δρόσῳ Σῆς χάριτος
τὴν ἀθλίαν ψυχήν μου καὶ δρόσισον·
τῷ πυρὶ ἁμαρτίας γὰρ φλέγεται
καὶ πταισμάτων τοῖς πάθεσι τήκεται.
Μὴ τὸ πῦρ ταύτην λάβῃ τὸ ἄσβεστον,
ἐν ᾧ τέλος ὀδύνης οὐ γίνεται.
Φθάσον, φθάσον, Παρθένε, ἐξάρπασον
τοῦ σκληροῦ βροτοκτόνου καὶ σῶσόν με.

θ'

Ἰξευτὴς πονηρὸς καὶ παμπόνηρος
ἐνεδρεύων ζητεῖ θανατῶσαί με
ὁ ψυχώλεθρος ὄφις διάβολος,
Παναγία Παρθένε Πανάμωμε.
Ἀλλὰ Σὺ τὰ πυρίπνοα βέλεμνα
ἀποσβέσαις τὰ τούτου κινούμενα
κατ' ἐμοῦ τοῦ ἀχρείου οἰκέτου σου,
γένοιο δ' ἀντιλήπτωρ καὶ πρύτανις.

ι'

Ὥσπερ κρίνον λευκόν τε καὶ εὔοσμον
ἀκανθῶν ἐν τῷ μέσῳ πολύανθον,
Σὺ ἀνθεῖς τῶν χαρίτων τοῖς ἄνθεσιν,
Ἀνθηφόρε, Σεμνή, Μητροπάρθενε.
Μέσον γὰρ ἀκανθῶν παραπτώσεων
τῶν βροτείων μὲν οὖσα οὐ Σ' ἔβλαψαν,
ἀλλὰ ἧς λευκοφόρος ἀμόλυντος.
Κάθαρόν με βοῶ τῇ καθάρσει Σου.

ια'

Ἱκετεύω, Παρθένε, τὴν χάριν Σου
ὥσπερ δοῦλος μικρὸς καὶ ἀνάξιος.
Μετανοίας τοὺς τρόπους με δίδαξον,
πρὸς ὁδὸν τὴν εὐθεῖαν ὁδήγησον,
ὅπως κἂν ἐν τῷ γήρει * σωθήσομαι,
πάντας γὰρ ὁ υἱός Σου προσδέχεται
καὶ ἐσχάτους καὶ πρώτους, ὡς Κύριος·
ὥσπερ ἔσχατον τούτῳ με πρόσφερε.

ιβ'

Ὠμοτάτου ἐχθροῦ με ἀφάρπασον
τοῦ ζητοῦντος, Παρθέν', ἀπολέσαι με.
Λογισμοῖς γὰρ αἰσχροῖς ταλανίζει με
καὶ πολλοῖς ἀτοπήμασι φθείρει με.
Εἰς πταισμάτων ὠθεῖ με τὰ βάραθρα
καὶ τῷ σκότει κολάσεως ῥίπτει με.
Ἀτονῶ ἀντιστῆναι, Πανάχραντε,
Σύ μοι δίδου ἰσχὺν καὶ βοήθειαν.

ιγ'

Ἀβλαβῆ με, Πανύμνητε, φύλαξον
ἀπὸ πάσης ἐχθροῦ περιστάσεως.
Καθ' ἑκάστην αὐτὸς δελεάζει με
ἡδονῶν τῷ ἀγκίστρῳ τὸν ἄθλιον,
καὶ βορβόρῳ πταισμάτων βυθίζει με
καὶ φυγεῖν ἀπὸ τούτου οὐ δύναμαι.
Πανταχόθεν δὲ βλέψας, Ἀκήρατε,
πλὴν Σοῦ ἄλλην οὐχ εὗρον ἀντίληψιν.

ιδ'

Νοητόν σε Παράδεισον ἔγνωκα
ἐν τῷ μέσῳ τὸ ξύλον τῆς γνώσεως
τὸν υἱόν Σου κατέχουσα, Πάναγνε,

* Ὡς ἐξ ὀγομαστικῆς τὸ γῆρος γεν. τοῦ γήρους.

Ὢι ἐγὼ προσεγγίζειν οὐ δύναμαι,
ὡς παμμίαρος ὢν καὶ ἀκάθαρτος.
Ὦ Παρθένε, κἀμὲ κατοικτείρησον,
παρρησίαν μοι δὸς ταῖς πρεσβείαις Σου
ἀπολαῦσαι υἱοῦ Σου τῆς χάριτος.

ιε′

Νινευῖται οἱ πρὶν ἁμαρτήσαντες,
οὓς ὀλέσαι Θεὸς ἀπεφήνατο,
μετανοίας τὰ ἔργα ποιήσαντες,
τῆς ἀφέσεως πάντες ἐπέτυχον.
Ἰδοὺ νῦν πῶς κἀγὼ μεταμέλομαι,
τὸν βαρύν τε ζυγὸν ἀποβάλλομαι
ἁμαρτίας. Προσφέρω μετάνοιαν
καὶ βοῶ Σοι, Παρθένε, βοήθησον.

ιϛ′

Ἡ μεγάλη καὶ ἄφατος δύναμις,
ἥν περ ἔχεις ἐν πᾶσι, Πανάμωμε,
πρὸς ἐμὲ νῦν ἐλθέτω τὸν δοῦλόν Σου,
ἐνισχύσαι με πάλη τοῦ δράκοντος.
Διαβήματ' ἐμὰ ὑπεσκέλισεν.
Ἀνετράπην πεσών· ἀλλὰ πρόφθασον
πρὶν εἰς τέλος κακῶς θανατώσῃ με
παντελῶς τε δεινῶς ἀπολέσῃ με.

ιζ′

Ἁμαρτίας μου δείγνυμε, (οὕτω), Πάναγνε,
καὶ πληγὰς βδελυκτὰς ὁ τρισάθλιος·
Ὑπὲρ ἄμμον θαλάσσης ἐξήμαρτον,
ὑπὲρ ἄστρα τοῦ πόλου ἠνόμησα·
οὐδ' εἰμὶ συγχωρήσεως ἄξιος
καὶ ἐλέους τυχεῖν ὁ ταλαίπωρος.
Ἀλλ' εἰδὼς Σου τὴν ἄκραν συμπάθειαν,
προσαιτῶ διὰ Σοῦ τὴν συγχώρησιν.

ιη'

Σός εἰμι, Κόρη, δοῦλος καὶ σῶσόν με,
οὐ γὰρ ἄλλην εὑρίσκω ἀντίληψιν.
Οἶδα * γὰρ πῶς ἰσχύει ἡ δέησις
τῆς Μητρὸς πρὸς Υἱοῦ τὴν εὐμένειαν.
Μὴ παρίδῃς φωνῆς τῶν δεήσεων,
ἀλλ' ὡς οὖσ' ἀγαθή, Κόρη, πρόφθασον,
καὶ βοήθησον πίστει κραυγάζοντι
καὶ τὴν Σὴν ἐξαιτοῦντι βοήθειαν.

ιθ'

Ἱλασμὸς ἡμῖν ὤφθης, Πανάχραντε,
Σὺ ἐγένου βροτῶν ἡ ἀνάκλησις,
Σὺ φθορὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ κατάλυσις,
ἡ νηδύς Σου παστὰς οὐρανόφωτος,
θρόνος δὲ Σὴ γαστὴρ ἀγλαόμορφος,
ἅρμα σῶμά Σου δὲ πολυπλάσιον.
Ἐνδεὴς ὅθεν πᾶς τις προσέρχεται
ὡς κἀγὼ προσαιτῶν παθῶν λύτρωσιν.

κ'

Λυτρωτὴς ὁ Υἱός Σου, Πανάσπιλε,
τῶν ἀνθρώπων ἀρρήτως ἐγένετο.
Ἀλλὰ Σὺ ἐργαστήριον γέγονας·
ἐξυφάνθη δ' ἐν Σοὶ ἐνανθρώπησις.
Διὰ σοῦ καὶ ἡ λύτρωσις γέγονε,
διὰ Σοῦ τοῦ Ἀδὰμ ἡ ἀνάκλησις,
Διὰ Σοῦ καὶ νῦν πάντως ἡ ἄφεσις
τῶν πταισμάτων. Κἀμὲ ῥῦσαι, Δέσποινα.

κα'

Ἐκ καρδίας βοῶ Σοι τὸ *ἥμαρτον*,
ὡς ἐγὼ οὐδεὶς ἄλλος ἐξήμαρτεν.
Ἀλλ' ὡς ἔχουσα θάρσος, Πανάμωμε,

* Χεῖρ. Εἶδα.

ἀνενδοίαστον μὴ ἐπιλήσῃ μου
πρὸς Υἱόν σου συχνάκις πρεσβεύουσα.
Σὲ γὰρ ἔχω, Ἁγνή, παραμύθιον.
Σὲ προβάλλομαι πρέσβυν, ἰσχύουσαν
τῶν παθῶν ἀποπλῦναι τὸν βόρβορον.

κβ'

Ἱερὰν καὶ Ἁγίαν δοξάζομεν
ἱερῶν καὶ ἁγίων τὴν κρείττονα·
Σὲ τὴν Νύμφην Θεοῦ, τὴν Ἀμώμητον
Θυγατέρα, Μητέρα ἀπείρανδρον.
Ἀτονοῦμεν δ' ὑμνῆσαι ὡς πρέπει Σοι
ἀριθμῆσαί τε Σὰ προτερήματα.
Σιωπὴν μᾶλλον φέρειν ἐγνώκαμεν,
ὡς κἀγὼ σιωπῶν Σοὶ προπέπτωκα.

κγ'

Ὦ πανύμνητε Μῆτερ καὶ Δέσποινα,
δεξαμένη τὴν νῦν μου παράκλησιν,
καὶ παθῶν τῶν ἐμῶν ἐξαγόρευσιν
τῷ Υἱῷ καὶ Θεῷ Σου προσάγαγε
καὶ δοθῆναί μοι ἄφεσιν πρέσβευε,
καὶ ἰσχὺν μὴ πεσεῖν πάλιν πταίσμασιν.
Ἰδοὺ γὰρ νῦν ἀπέχω σφαλμάτων μου
184 στίχοι. καὶ ἀπάρτι με φύλαττε, Πάναγνε.

Γ'

ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΟΡΕΖΗΝΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ

α' *Δέησις πρὸς τὴν Θεοτόκον.*

Ἄχραντε Κόρη Μαρία
Παντὸς τοῦ Κόσμου Κυρία·
Σὲ μεγαλύνω ὡς οὖσα
Μήτηρ Θεοῦ· ὃν τεκοῦσα
Ἱκέτευε ὡς υἱόν Σου
τοῦ σώζεσθαι τὸν λαόν Σου.

Βασίλισσα καὶ Κυρία,
Θεοκυῆτορ Μαρία,
πάσης τῆς κτίσεως πέλεις
καὶ δύνασαι ὅσα θέλεις·
ἐν ὥρᾳ τῆς καταδίκης
ἀξίωσόν με τῆς νίκης.

Γενοῦ μοι σκέπη, ὦ Κόρη·
ἐν Σοὶ γὰρ φύσεως ὅροι
καινουργηθέντες, Παρθένος,
Θεὸν ἐγέννησαν· ξένος
καὶ ὑπὲρ φύσιν ὁ τόκος
ὁ σὸς, ὃν ἔδειξε πόκος.

Δημιουργόν τε καὶ κτίστην,
δι' οὗ ἐγνώκαμεν πίστιν,
Τριάδα σέβειν ἁγίαν,
Θεοκυῆτορ Μαρία,
ἐκύησας· ὅθεν πάσης
τῆς κτίσεώς τε ἀνάσσεις.

Ἐλπὶς καὶ σκέπη τοῦ Κόσμου,
ζωή, εἰρήνη καὶ φῶς μου,
Παρθενομῆτορ, ὑπάρχεις
καὶ πάσης φύσεως ἄρχεις,
τὸν ποιητὴν ὡς τεκοῦσα,
Μήτηρ Θεοῦ ἐλεοῦσα.

Ζωῆς ὑπάρχεις μητέρα
ἐπὶ τὴν σὴν γὰρ γαστέρα
εἰσέδυ ὁ ζωοδότης
καὶ τοῦ παντὸς ὁ Δεσπότης·
καὶ ζώωσόν μου τὸν νοῦν μου,
ὦ μῆτερ, τοῦ ποιητοῦ μου.

Ἡ τὴν ζωὴν συλλαβοῦσα
καὶ τὸν Θεὸν ἡ τεκοῦσα
καὶ πρὸς ζωὴν μεταστᾶσα,
Σοὶ τὴν ἐλπίδα μου πᾶσαν

ἀνέθηκα. Ζώωσόν με
ὡς οἶδας χαρίτωσόν με.

Θεοχυῆτορ Μαρία,
τῶν γηγενῶν σωτηρία,
σῶζε τοὺς ὁμολογοῦντας
Θεοῦ Σε μητέρ' ὑμνοῦντας·
πρεσβεύουσα τῷ Υἱῷ Σου
ὑπὲρ πιστῶν οἰκετῶν Σου.

Ἱλέῳ ὄμματι βλέψον
τοὺς δούλους Σού τε καὶ πέμψον
πρὸς πάντας τὰς δωρεάς Σου,
πλουσίας τε χάριτάς Σου.
Ἵνα ἀεί Σε ὑμνῶμεν,
ὦ Κόρη, καὶ προσκυνῶμεν.

Κυριοτόκον πιστῶς Σε,
Παρθένε, ὁμολογῶ Σε·
τὸν γὰρ Δεσπότην τεκοῦσα,
ὡς βρέφος τε γαλουχοῦσα,
Κυρία κόσμου ὑπάρχεις
καὶ πάσης κτίσεως ἄρχεις.

Λύτρωσιν δίδου, Μαρία,
τῶν γηγενῶν σωτηρία
τοῖς δούλοις Σου τοῖς ὑμνοῦσι
σὸν τόκον καὶ προσκυνοῦσι.
Σὺ γὰρ παρέχεις, εὐχαῖς Σου,
εἰρήνην τοῖς ὑμνηταῖς Σου.

Μεγάλων πρόξενος οὖσα
καλῶν τοῖς πᾶσι, τεκοῦσα
Χριστὸν, Θεὸν καὶ Δεσπότην,
τὸν ἀληθῶς ζωοδότην·
ὃν πρέσβευε λυτρωθῆναι
σοὺς δούλους τε καὶ σωθῆναι.

Νόσων παντοίων με ῥύου,
Παρθενομῆτορ Κυρίου.
Δύνασαι γὰρ βοηθῆσαι
καὶ ὅσα θέλῃς ποιῆσαι·

καὶ σῶσόν με, Παναγία,
δὸς δὴ ψυχῆς μου ὑγείαν.

Ξένον με δεῖξον πταισμάτων,
Κυρία τῶν ποιημάτων.
Σὲ γὰρ προστάτην κατέχω
καὶ Σὲ μεσίτριαν ἔχω·
ἐν ὥρᾳ τῆς καταδίκης
ἀξίωσόν με τῆς νίκης.

Ὅταν καθίσῃ εἰς κρίσιν
ὁ σὸς Υἱὸς, καὶ ἠχήσῃ
φοβερωτάτη ἡ σάλπιγξ
καὶ πᾶσαν κτίσιν ταράξῃ
τότε, Παρθένε, βοήθει
ποιοῦσά Σου τὰ συνήθη.

Πύλη Θεοῦ κεκλεισμένη
τῷ Ποιητῇ τηρουμένη
πύλας μοι ἄνοιξον θείας,
ὦ μῆτερ τῆς σωτηρίας·
Παρθενομῆτορ Μαρία,
γενοῦ κἀμοῦ σωτηρία.

Ῥῦσαι παθῶν με παντοίων,
Κυρία τῶν οὐρανίων,
τῶν Χερουβὶμ ἀνωτέρα
καὶ Σεραφεὶμ ὑπερτέρα·
Ἀγγέλων τιμιωτέρα
ἡλίου τε λαμπροτέρα.

Σὲ προκατήγγειλαν θεῖαι
τῶν προφητῶν προφητεῖαι·
Παρθένον ὁ Ἡσαΐας
καὶ πρόξενον σωτηρίας,
ὁ Μωϋσῆς δέ σε βάτον
εἶδε, καὶ φῶς χαρισμάτων.

Τῆς σωτηρίας αἰτία
τῆς τῶν ἀνθρώπων, Μαρία,

ὑπάρχεις· ὅθεν ὑμνοῦμεν
Σὲ πάντες καὶ προσκυνοῦμεν.
Σῶζε καὶ νῦν τὸν λαόν Σου
πρεσβεύουσα τῷ Υἱῷ Σου.

Υἱὸν Θεοῦ τετοκυῖα
πάντων ὑπάρχεις Κυρία·
πασῶν με ἴασαι νόσων,
κλυδωνισθέντα με σῶσον.
Σὲ γὰρ κηρύττει λιμένα
πάντα τὰ γεγραμμένα

Φωτός Σου θείας ἀκτῖνας
τὰς θαυμαστὰς καὶ ἁγίας
παράσχου καὶ φώτισόν με·
ὡς οἶδας καθάρισόν με,
ἵνα τὸν ὕμνον Σοι φέρω
καὶ Σὲ ἀπαύστως γεραίρω.

Χαρᾶς τῆς ὄντως αἰτία,
Θεογεννῆτορ Μαρία,
χαρίτωσον τὸν λαόν Σου,
προστρέχοντα εἰς ναόν Σου,
ὅπως, Παρθένε, ἀεί Σε
τιμᾷ, ὑμνῇ καὶ αἰνῇ Σε.

Ψυχῶν, Ἁγνή, σωτηρίας
καὶ τῶν σωμάτων ὑγείας·
οἶδας παρέχειν, Παρθένε,
ἥλιε λελαμπρυσμένε,
φώτισον οὖν λαμπρυνόν με,
ὡς θέλεις ἰάτρευσόν με.

Ὦ Θεοτόκε Μαρία,
παντὸς τοῦ κόσμου Κυρία,
τῶν οὐρανῶν ἀνωτέρα,
Ἀγγέλων τε ὑπερτέρα!
Σῶζε τοὺς Σὲ ἀνυμνοῦντας
καὶ πόθῳ Σε προσκυνοῦντας.

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΦΡΥΓΙΑΣ ΜΙΔΑΣ

ΚΑΙ Ο ΚΟΥΡΕΥΣ ΑΥΤΟΥ

Ὁ γνωρίζων νὰ σιωπᾷ, ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, γνωρίζει νὰ ὁμιλῇ. Loqui ignorabit qui tacere nesciet. Ἀλλὰ τὴν γνῶσιν ταύτην ὀλίγοι δυστυχῶς ἔχουσιν. Ἡ φλυαρία καὶ ἡ ἀπέραντος πολυλογία θεωρεῖται παρὰ πολλῶν ἀρετή, ἡ δὲ στάθμησις τῆς γλώσσης καὶ ἐγκράτεια αὐτῆς εἶνε παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀδύνατα. Τὸ ἀκάθεκτον καὶ τὸ πρὸς τὸ λαλεῖν καὶ λέγειν εὐκατάφορον εἶχον τὸ πάλαι ἐν τοῖς μάλιστα οἱ κουρεῖς. Ἦσαν δὲ τὸ πάλαι οἱ κουρεῖς εὐκατάφοροι εἰς τὸ λέγειν, διότι τὰ κουρεῖα ἦσαν οἱονεὶ καφενεῖα. Ὡς τὴν σήμερον ἐν τοῖς καφενείοις συνέρχονται, ὡς τὰ πολλά, οἱ ἀργοὶ καὶ παυσανίαι, οὕτω τὸ παλαιὸν ἐν τοῖς κουρείοις. «Ἐπιεικῶς δὲ λάλον ἐστί, λέγει ὁ σοφὸς »Πλούταρχος, τὸ τῶν κουρέων γένος· οἱ γὰρ ἀδολεσχότατοι προσρέουσι καὶ »προσκαθίζουσιν, ὥςτε αὐτοὺς ἀναπίμπλασθαι τῆς συνηθείας». Ἐκεῖ, ἐν τοῖς κουρείοις, ἠρώτων ἀλλήλους, *τί καινόν; λέγεταί τι καινότερον;* Ὁ σοφὸς τῆς Χαιρωνείας συγγραφεὺς συνέγραψε περὶ ἀδολεσχίας, ἐν ᾗ μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δεινότητος καὶ πολυμαθείας ἐκτίθησι τὰ κάκιστα αὐτῆς ἀποτελέσματα. Ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ τοῦ Πλουτάρχου οἱ κουρεῖς πρωταγωνιστοῦσι καὶ αὐτοὶ παρίστανται οἱ τὰ μάλιστα ἀδόλεσχοι καὶ φλύαροι.

Ἐκ τῶν πολλῶν παραδειγμάτων, τῶν ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Πλουτάρχου ἀναφερομένων, μνημονεύομεν ἐνταῦθα τοῦ κουρέως ἐκείνου, ὅςτις τεθεὶς εἰς τὸν τροχὸν ἐβασανίζετο. Ὁ κουρεὺς δηλ. οὗτος μαθὼν πρῶτος παρά τινος ἀποδράντος ἐκ Σικελίας τὴν μεγάλην τῶν Ἀθηναίων συμφοράν, ἀφεὶς τὸν Πειραιᾶ ἦλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἐξήγγειλε τὸ γεγονός. Ὁ δῆμος ὡς εἰκὸς ἐταράχθη, συνέλαβε τὸν κουρέα καὶ ἐζήτει νὰ μάθῃ πόθεν ἐπληροφορήθη τὴν ἐν Σικελίᾳ συμφοράν. Ἀλλ' ὁ κουρεὺς οὔτε τὸν ἄνθρωπον ἐγνώριζεν, οὔτε ἐδύνατο νὰ τὸν εὕρῃ Ὁ δῆμος ἐξοργισθεὶς ἐτράπη εἰς τὴν τιμωρίαν τοῦ κουρέως· «βασάνιζε καὶ στρέβλου τὸν ἀλάστορα, ἐβόα, πέπλασται ταῦτα »καὶ συντέθειται. . . Ἐκομίσθη τροχὸς καὶ κατετάθη ὁ ἄνθρωπος». Ἐν τοσούτῳ ἦλθον καὶ ἄλλοι ἀγγέλλοντες τὴν συμφοράν. Πάντες δὲ καταλιπόντες τὸν κουρέα ἐν τῷ τροχῷ ἔφυγον, ἵνα ἕκαστος θρηνήσῃ τὰς οἰκείας συμφοράς. Πρὸς τὴν ἑσπέραν, ὅτε ὁ κουρεὺς ἐλύθη, ἀντὶ ν' ἀπέλθῃ εὐθὺ τῆς οἰκίας του καὶ θεραπεύσῃ τὸ σῶμά του, ἠρώτα τὸν ὑπηρέτην νὰ μάθῃ *τίνι τρόπῳ τέθνηκε Νικίας*. «Οὕτως, ἐπιφωνεῖ ὁ Πλούταρχος, ἄμαχόν τι κακὸν »καὶ ἀνουθέτητον ἡ συνήθεια ποιεῖ τὴν ἀδολεσχίαν». Διὸ καὶ ὁ τῆς Μακεδονίας βασιλεύς, Αρχέλαος ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ κουρέως· «πῶς σε κείρω, ὦ βασιλεῦ;» «Σιωπῶν, ἀπήντησεν ὁ Ἀρχέλαος».

Τοιοῦτός τις βεβαίως ἦτο καὶ ὁ κουρεὺς τοῦ βασιλέως τῆς Φρυγίας Μίδας, περὶ οὗ πρόκειται ἐνταῦθα. Τὸ ὄνομα Μίδας ἦτο κατὰ τὸν Στράβωνα πολὺ σύνηθες ἐν τῇ Φρυγίᾳ [1], ἐσήμαινε δὲ ἢ τὸν ἰσχυρὸν ἐκ τοῦ *μέδειν* (ἄρχειν, ἐξουσιάζειν) ἢ τὸν κατεσθίοντα, τὸν καταστρέφοντα, ὡς ἦτο τὸ ἔντομον *Μίδας* κατὰ Θεόφραστον (ἐν φυτ. Δ, 15, 4), ὅπερ ὁ Ἡσύχιος ἑρμηνεύων λέγει, «Θηρίδιόν τι, διεσθίον τοὺς κυάμους» παράγων αὐτὸ ἐκ τοῦ *μίειν* ἢ *μιεῖν* τὸ ἐσθίειν. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἦτο φαίνεται κοινὸν καὶ εν Ἑλλάδι, διότι ἀπ' αὐτοῦ ἐκαλοῦντο δύο πόλεις ἡ ἐν Ἀργολίδι Μίδεια ἢ Μιδέα, ἡ πρότερον κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον Περσέως πόλις ὀνομαζομένη, κληθεῖσα δὲ οὕτως ἀπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀλωέως, καὶ ἡ ἐν Βοιωτίᾳ, ἡ μετὰ »ταῦτα Λεβάδεια· «Αὕτη (ἡ Λεβάδεια) τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς, ᾠκεῖτο ἐπὶ με»τεώρου, καὶ ὠνομάζετο Μίδεια ἀπὸ τῆς Ἀσπληδόνος μητρός. Λεβάδου δὲ »ἐξ Ἀθηνῶν εἰς αὐτὴν ἀφικομένου κατέβησάν τε εἰς τὸ χθαμαλὸν οἱ ἄν»θρωποι καὶ ἐκλήθη Λεβάδεια ἡ πόλις ἀπ' αὐτοῦ» [2]. Ἦν δὲ ἡ Μίδεια αὕτη νύμφη γεννήσασα ἐκ τοῦ Ποσειδῶνος τὸν Ἀσπληδόνα, ἀφ' οὗ καὶ ἡ πόλις ἐν Βοιωτίᾳ Ἀσπληδών. «Γενέσθαι δὲ τὸ ὄνομα ἀπὸ Ἀσπληδόνος τῇ »πόλει, τοῦτον δὲ εἶναι νύμφης τε Μιδείας καὶ Ποσειδῶνος. Ὁμολογεῖ δὲ καὶ »ἔπη σφίσιν ἃ ἐποίησε Χερσίας, ἀνὴρ Ὀρχομένιος·

Ἐκ δὲ Ποσειδάωνος ἀγακλειτῆς τε Μιδείης
Ἀσπληδὼν γένεθ' υἱὸς ἀν' εὐρύχορον πτολίεθρον [3].

Ὁ Μίδας περὶ οὗ πρόκειται ἦτο βασιλεὺς τῶν Φρυγῶν καὶ τῶν Μυγδονίων ἢ Λυδῶν καὶ κατέστη διάσημος καὶ γνωστότατος ἐν τῇ ἀρχαιότητι διά τε τὰ πλούτη καὶ τὴν μωρίαν αὐτοῦ συγχρόνως. Ὁ Μίδας ἦτο υἱὸς τοῦ Γορδίου κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (Α', 14) καὶ τῆς Κυβέλης κατὰ τὸν Ὑγῖνον (μυθ. 191). Ἐκ τῆς νηπιακῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἐφάνη ὅτι θὰ γείνῃ ποτὲ πλουσιώτατος. Ἐν ᾧ ἐκοιμᾶτο ἐν τῷ λίκνῳ μύρμηκες ἐλθόντες ἔθηκαν εἰς τὸ στόμα τοῦ βρέφους κόκκους σίτου, σύμβολον τῆς μελλούσης εὐτυχίας [4].

Ἔτι διασημότερος κατέστη ὁ Μίδας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βάκχου. Ὅτε δηλαδὴ ὁ θεὸς οὗτος περιερχόμενος τὴν γῆν μετέδιδε τὸν πολιτισμὸν διδάσκων τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἄλλα καὶ δὴ καὶ τῆς ἀμπέλου τὴν καλλιέργειαν, ἀπώλεσε κατὰ τὴν περιοδείαν αὐτοῦ διὰ τῆς Φρυγίας τὸν Σειληνὸν ἢ Σάτυρον. Ὁ Σειληνὸς ἦτο παιδαγωγὸς τοῦ Βάκχου. Ἦτο δὲ ἀνὴρ σοφώτατος καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα μετὰ τοῦ Βάκχου εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ πολιτι-

1 «Ἐξ ὧν γὰρ ἐκομίζετο, ἢ τοῖς ἔθνεσιν ἐκείνοις ὁμωνύμοις ἐκάλουν τοὺς οἰκέτας, ὡς »Λυδὸν καὶ Σύρον, ἢ τοῖς ἐπιπολάζουσιν ἐκεῖ ὀνόμασιν προσηγόρευον ὡς Μάνην ἢ Μίδαν τὸν Φρύγα, Τίβιον δὲ τὸν Παφλαγόνα» (Στραβ. Ζ', 304, 12).

2 Παυσ. Θ', 39, 1.

3 Παυσ. Θ', 38, 8.

4 Οὐαλ. Μαξ. Α, 6, 2, Αἰλ. Ποικιλ. Ἱστορ. ΙΒ', 43 Κικερ. de divinat. Α', 36.

σμοῦ καὶ τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἀνθρώπων. Αὐτός, ἔλεγον αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις, ἐδίδαξε τὸν Βάκχον τὰς ἐπιστήμας καὶ συνώδευσεν αὐτὸν εἰς πάσας τὰς ἐκστρατείας αὐτοῦ. Ὅτε λοιπὸν ὁ Βάκχος ἀπώλεσεν αὐτὸν ἐν τῇ Φρυγίᾳ, εἶχε δίκαιον νὰ λυπηθῇ σφόδρα, νὰ στενοχωρηθῇ καὶ νὰ κινήσῃ πάντα λίθον πρὸς εὕρεσιν αὐτοῦ. Ὁ Μίδας μαθὼν περὶ τῆς ἀπωλείας τοῦ Σειληνοῦ ἐφρόντισε φαίνεται νὰ εὕρῃ αὐτόν. Χωρικοὶ ἀνεκάλυψαν αὐτὸν κατὰ μέν τινας κοιμώμενον καὶ ὑπὸ οἴνου, λέγει ὁ μῦθος, βεβαρημένον, κατὰ δὲ ἄλλους εὗρον αὐτὸν καθ' ὁδὸν κλονιζόμενον ὑπὸ τοῦ γήρατος καὶ τοῦ οἴνου καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸν βασιλέα. Κατά τινα δὲ ἄλλην παράδοσιν ὁ Μίδας συνέλαβε τὸν Σειληνὸν ἐν τῇ ἀπ' αὐτοῦ καλουμένῃ κρήνῃ κεράσας αὐτὴν οἴνῳ. Ἦτο δὲ ἡ πηγὴ ἢ ἡ κρήνη αὕτη τοῦ Μίδου κατὰ μὲν τὸν Ξενοφῶντα ἐν τῇ Φρυγίᾳ παρὰ τὸ Θύμβριον. «Ἐνταῦθα (ἐν Θυμβρίῳ) ἦν παρὰ τὴν ὁδὸν κρήνη »ἡ Μίδου καλουμένη, τοῦ Φρυγῶν βασιλέως, ἐφ' ᾧ λέγεται Μίδας τὸν Σά»τυρον θηρεῦσαι οἴνῳ κεράσας αὐτήν [1]. Κατὰ δὲ τὸν Παυσανίαν ἐν Ἀγκύρᾳ. «Ἄγκυραν πόλιν ἑλόντες Φρυγῶν, ἣν Μίδας ὁ Γορδίου πρότερον ᾤκι»σεν· ἄγκυρα δέ, ἣν Μίδας ἀνεῦρεν ἦν ἔτι καὶ ἐς ἐμὲ ἐν ἱερῷ Διὸς καὶ κρήνη »*Μίδου* καλουμένη· ταύτην οἴνῳ κεράσαι Μίδαν φασὶν ἐπὶ τὴν θήραν τοῦ »Σειληνοῦ» [2].

Τοῦ Σειληνοῦ τὸ ἐξωτερικὸν οὐδὲν εἶχε τὸ ἐπαγωγόν· μικρὸς τὸ ἀνάστημα, παχὺς καὶ εὔσαρκος εἶχε κεφαλὴν φαλακράν, ῥῖνα σιμὴν καὶ πρόσωπον ἐρυθρόν. Ἐβάδιζεν ἄλλοτε μὲν ἐπὶ ὄνου, ἄλλοτε δὲ στηριζόμενος ἐπὶ βακτηρίας. Τοιοῦτος ἦτο τὴν μορφὴν ὁ Σειληνὸς καὶ ὅμως ὁ Μίδας ἐχάρη καθ' ὑπερβολὴν ἅμα ἰδὼν αὐτόν. Ἡ σοφία καὶ ἡ δεινότης αὐτοῦ ἐκάλυπτον τὴν ἀσχημίαν του. Μήπως ὁ Σωκράτης δὲν παρίσταται ἔχων τοιαύτην μορφήν; Καὶ ὅμως ὁποία ψυχὴ κατῴκει ἐν αὐτῷ! Ὁ Μίδας ἐδεξιώθη τὸν Σειληνὸν οὐ μόνον χάριν τοῦ Βάκχου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν σοφίαν αὐτοῦ. Ἐπὶ δέκα ἡμέρας ἐπανηγύριζε τὴν ἔλευσιν καὶ εὕρεσιν τοῦ Σειληνοῦ. Μετ' αὐτοῦ ἦλθεν ὁ Μίδας εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας συζητήσεις, ἐξ ὧν καταφαίνεται ὅτι ὁ Σειληνὸς εἶχε γνώσεις ποικίλας. Ἔν τινι τῶν συζητήσεων λόγου γενομένου περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὁ Σειληνὸς ἐρωτώμενος, ποῖόν ἐστι τὸ συμφερώτερον αὐτῷ, ἀπεφήνατο ὅτι λυσιτελέστερον τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶ τὸ μὴ γεννηθῆναι ὅλως, γεννηθέντι δὲ ἀποθανεῖν τάχιστα [3]. Κατὰ πόσον δίκαιον εἶχεν

1 Ξενοφ. Κυρ. Ἀναβ. Α', 2, 13.

2 Παυσ. Ἀττ. κεφ. 4,5.

3 Τοῦτο μὲν ἐκείνῳ τῷ Μίδα λέγουσι δήπου μετὰ τὴν θήραν ἣν ἔλαβε τὸν Σειληνὸν διερωτῶντι καὶ πυνθανομένῳ τί ποτέ ἐστι τὸ βέλτιστον τοῖς ἀνθρώποις καὶ τί τὸ πάντων αἱρετώτατον, τὸ μὲν πρῶτον οὐδὲν ἐθέλειν εἰπεῖν, ἀλλὰ σιωπᾶν ἀρρήκτως· ἐπειδὴ δέ ποτε μόλις πᾶσαν μηχανὴν μηχανώμενος προσηγάγετο φθέγξασθαί τι πρὸς αὐτόν, οὕτως ἀναγκαζόμενον εἰπεῖν «δαίμονος ἐπιπόνου καὶ τύχης χαλεπῆς ἐφήμερον σπέρμα, τί με βιάζεσθε λέγειν ἃ ὑμῖν ἄρειον μὴ γνῶναι; Μετ' ἀγνοίας γὰρ τῶν οἰκείων κακῶν ἀλυπότατος ὁ βίος. Ἀνθρώποις δὲ πάμπαν οὐκ ἔστι γενέσθαι τὸ πάντων ἄριστον οὐδὲ μετασχεῖν τῆς τοῦ βελτίστου

ὁ Σειληνὸς ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ, ἡμεῖς δὲν ἐξετάζομεν. Ὁ Θεόπομπος κατὰ τὸν Αἰλιανὸν [1] ἀποδίδωσι τῷ Σειληνῷ καὶ γνώσεις γεωγραφικάς, καθ' ἃς ἡ Λιβύη, ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ Ἀσία εἶνε νῆσος καὶ ὅτι ἐκτὸς αὐτῶν ὑπάρχει καὶ ἄλλη πολὺ μεγάλη ἤπειρος. Ὁ δὲ Οὐϊργίλιος ἀποδίδωσι τῷ Σειληνῷ καὶ γνώσεις κοσμολογικὰς καὶ ἐμβάλλει εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ τὰς θεωρίας τοῦ Ἐπικούρου.

Ὁ Μίδας ἀφ' οὗ ἐκράτησε παρ' ἑαυτῷ ἐπὶ δέκα ἡμέρας τὸν Σειληνὸν ἀπέπεμψεν αὐτὸν ἀσφαλῶς εἰς τὸν Βάκχον, ὅςτις τοσοῦτον ὑπερεχάρη, ἐπὶ τῇ ἀνευρέσει τοῦ Σειληνοῦ καὶ τοσοῦτον ὑπεχρεώθη εἰς τὸν Μίδαν, ὥςτε ἀμέσως ἠθέλησε ν' ἀποδώσῃ αὐτῷ τὴν χάριν. Ἐπρότεινε λοιπὸν τῷ Μίδᾳ νὰ αἰτήσῃ ὅ,τι ἂν θέλῃ. Οἱ θεοὶ τότε καὶ οἱ βασιλεῖς ἦσαν παντοδύναμοι· οἱ θεοὶ ἐδύναντο νὰ χαρίζωνται καὶ τὴν ἀθανασίαν τοῖς θνητοῖς καὶ ἡμιθεοὺς αὐτοὺς νὰ καθιστῶσι· οἱ δὲ βασιλεῖς πολλάκις καὶ τὸ ἥμισυ τῆς ἑαυτῶν βασιλείας ὑπισχνοῦντο νὰ δίδωσιν. Ὁ Μίδας δὲν ἐσυλλογίσθη νὰ αἰτήσῃ τρία τινά, ὡς οἱ μωροὶ ἐκεῖνοι σύζυγοι οἱ παρὰ τὴν ἑστίαν καθήμενοι καὶ φιλονεικοῦντες τί νὰ αἰτήσωσι διὰ τῶν τριῶν ἐκείνων δωρημάτων τῆς Μοίρας· δὲν ἀνέθηκεν εἰς τὸν θεὸν νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν ὅ,τι κρίνῃ ἄξιον, οὐδ' ἐγνώριζε τοῦ Σωκράτους καὶ τῶν ποιητῶν τὰ παραγγέλματα. Ὁ Σωκράτης δῆλον ὅτι «εὔχετο πρὸς »τοὺς θεοὺς ἁπλῶς τἀγαθὰ διδόναι, ὡς τοὺς θεοὺς κάλλιστα εἰδότας, ὁποῖα »ἀγαθά ἐστι· τοὺς δὲ εὐχομένους χρυσίον ἢ ἀργύριον ἢ τυραννίδα ἢ ἄλλο τι »τῶν τοιούτων, οὐδὲν διάφορον ἐνόμιζεν εὔχεσθαι, ἢ εἰ κυβείαν ἢ μάχην ἢ »ἄλλο τι εὔχοιντο τῶν φανερῶς ἀδήλων ὅπως ἀποβήσοιτο» [2]. Οἱ δὲ ποιηταὶ παρεκελεύοντο εὔχεσθαι ὧδε·

Ζεῦ βασιλεῦ, τὰ μὲν ἐσθλὰ καὶ εὐχομένοις καὶ ἀνεύκτοις
Ἄμμι δίδου, τὰ δὲ δεινὰ καὶ εὐχομένοις ἀπαλέξειν.

Ὁ Μίδας κατεχόμενος, φαίνεται, ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς φιλαργυρίας οὐδὲν ἄλλο διενοήθη νὰ αἰτήσῃ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἢ πλοῦτον. Ἐζήτησε λοιπὸν τὴν χάριν νὰ μεταβάλληται εἰς χρυσὸν ὅ,τι ἂν λαμβάνῃ καὶ ἅπτηται. Ὁποία μωρὰ αἴτησις! Ὁ Βάκχος ἐνόησεν ὡς θεὸς ὅτι ἡ αἴτησις αὕτη θὰ ἔφερε τὴν δυστυχίαν τῷ Μίδᾳ· ἀλλὰ δὲν ἐδύνατο ν' ἀρνηθῇ τὴν χάριν ἀφοῦ ὑπέσχετο. Ἔπρεπε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεσιν ἵνα μὴ φανῇ ἢ ἀδύνατος ὡς θεὸς ἢ ἀναιρῶν τὴν ὑπόσχεσιν. Ἐνέδωκε λοιπὸν καὶ ἄκων. Ὁ Μίδας πλήρης χαρᾶς μακαρίζει ἑαυτὸν καὶ οἱονεὶ δυσπιστῶν ἀμέσως λαμβάνει ὅ,τι παρουσιάσθη

φύσεως (ἄριστον ἄρα πᾶσι καὶ πάσαις τὸ μὴ γενέσθαι)· τὸ μέν τοι μετὰ τοῦτο καὶ τὸ πρῶτον τῶν ἀνθρώπων ἀνυστὸν τὸ γενομένους ἀποθανεῖν ὡς τάχιστα. Δῆλον οὖν ὡς οὔσης κρείττονος τῆς ἐν τῷ τεθνάναι διαγωγῆς ἢ τῆς ἐν τῷ ζῆν, οὕτως ἀπεφήνατο. (Πλούταρχ. πρὸς Ἀπολλώνιον παραμυθητικὸς κεφ. 27).

1 Αἰλ. ποικιλ. ἱστορ. Γ', 18.

2 Ξενοφ. Ἀπομνημ. Α, 3, 2. Τοιοῦτόν τι φαίνεται συμβουλεύων ὁ Σωκράτης ἢ μᾶλλον ὁ Πλάτων ἐν Ἀλκιβ. Β' σ. 142 καὶ ἑξῆς.

αὐτῷ. Κόπτει κλάδον δένδρου καὶ ἀμέσως μεταβάλλεται εἰς χρυσόν· λαμβάνει μικρὸν χάλικα καὶ ὁ χάλιξ γίγνεται χρυσοῦς· παίρνει χῶμα καὶ τὸ χῶμα εἶνε ὄγκος χρυσοῦ. Οἱ στάχυς τῶν ἀγρῶν, τὰ μῆλα τῶν δένδρων, αἱ θύραι καὶ οἱ τοῖχοι τῶν ἀνακτόρων, τὰ πάντα μεταβάλλονται εἰς χρυσόν. Ὁποία χαρά! Ὁποία ἡδύτης καὶ εὐφροσύνη ἡ μεταβολὴ τῶν πάντων εἰς χρυσόν! Ἔκτοτε διεδόθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ φήμη περὶ τοῦ μεγάλου πλούτου, ὃν εἶχεν ὁ Μίδας καὶ ὁ πλοῦτος αὐτοῦ κατέστη παροιμιώδης. «*Ὁ Μίδα πλοῦτος*» ἐλέγετο, καὶ «*τὸν Μίδα πλοῦτον ἔχειν*» καὶ «*Μίδου χρήματα*».

Δὲν ἐπιχειροῦμεν ἐνταῦθα νὰ ἑρμηνεύσωμεν ἀλληγορικῶς τὴν μεταβολὴν εἰς χρυσὸν παντὸς οὗτινος ἥπτετο ὁ Μίδας, ὅτι δῆθεν αὐτὸς ἐκ μεγάλης οἰκονομίας ἐγένετο πλουσιώτατος καὶ διὰ τοῦτο ἐμυθολογήθη ὅτι μετέβαλλεν εἰς χρυσὸν τὰ πάντα· οὐδὲ ὅτι πρῶτος ἀνεκάλυψε χρυσὸν ἐν τῷ Πακτωλῷ, οὐδὲ καθὼς λέγει ὁ Στράβων ὅτι ὁ Μίδας εἶχε μεταλλεῖα χρυσοῦ ἐν τῷ ὄρει Βερμίῳ. Ταῦτα ἀφίεμεν τοῖς περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένοις καὶ διατρίβουσιν. Ὁ Μίδας ἔμελλεν ἐντὸς ὀλίγου νὰ δοκιμάσῃ τὰ δεινὰ ἀποτελέσματα τῆς μωρᾶς αἰτήσεώς του. Ἐπειδὴ τὰ πάντα μετεβάλλοντο εἰς χρυσόν, εἰς χρυσὸν μετεβάλλετο καὶ ὁ ἄρτος καὶ τὸ ὕδωρ καὶ ὁ οἶνος καὶ τὰ φαγητά. Δὲν ἐτόλμα λοιπὸν οὔτε νὰ φάγῃ οὔτε νὰ πίῃ, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ψαύσῃ πλέον τι. Δὲν ἠθέλησεν ἄρά γε ὁ μῦθος νὰ διδάξῃ ἡμᾶς διὰ τούτου, ὅτι καὶ οἱ φιλάργυροι τὸ αὐτὸ πάσχουσι; Καὶ οἱ φιλάργυροι διψῶσι χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ ὅμως δὲν τολμῶσι νὰ ψαύσωσιν αὐτόν· καὶ οἱ φιλάργυροι βασανίζονται καὶ ταλαιπωροῦσιν ἀφ' ἑαυτῶν καὶ ζῶσι βίον πονηρὸν καὶ ἄθλιον, ἕως οὗ ἀποθάνωσι διψῶντες καὶ πεινῶντες μὲν χρήματα, ἄχρηστα δὲ καθιστάντες αὐτά!

Ὁ Μίδας δὲν ἐδύνατο βεβαίως ἐπὶ πολὺ νὰ ζήσῃ· ὁ θάνατός του ἦτο ἄφευκτος. Κατέφυγε πάλιν εἰς τὸν εὐγνώμονα θεὸν Βάκχον· ὑψώσας τὰς χεῖρας πρὸς αὐτὸν ἱκέτευεν· «Συγχώρησον, ὦ θεὲ τὴν μωρίαν μου· τὰ νῦν ἀναγνωρίζω ὅτι ἥμαρτον αἰτήσας τοιοῦτον αἴτημα· εὐσπλαγχνίσθητι δυστυχοῦντα, ὅστις σὲ ἱκετεύει καὶ ἀφαίρεσον τὰ λαμπρὰ μέν, ἀλλ' ὀλέθρια δῶρα». Ὁ Βάκχος δὲν ἦτο ἄκαμπτος, ἦτο ὁ φιλανθρωπότατος τῶν θεῶν· ἔπειτα δὲν ἐδύνατο νὰ λησμονήσῃ τόσον εὐκόλως καὶ ταχέως τὴν εὐεργεσίαν τοῦ Μίδα. Ἀπεφάσισε λοιπὸν ν' ἀπαλλάξῃ αὐτὸν τοῦ τρομεροῦ δυστυχήματος. Ἡ θεραπεία, ἣν ἐπρότεινε τῷ Μίδᾳ, ἦτο λίαν εὔκολος· ἄπελθε εἶπεν αὐτῷ εἰς τὸν πλησίον τῶν Σάρδεων ποταμόν, εἰς τὸν Πακτωλόν· βάδιζε ἕως ὅτου φθάσῃς εἰς τοῦ ποταμοῦ τὰς πηγάς· λούσθητι ἐν τῷ ποταμῷ καὶ ἀμέσως θὰ θεραπευθῇς.

Ἂν τοῦ Πακτωλοῦ τὰ ὕδατα ἦσαν ἰαματικὰ δὲν ἀναφέρει ἡ παράδοσις. Γνωρίζομεν ὅμως ὅτι πολλῶν ποταμῶν καὶ ἰδίως τῶν πηγῶν τὰ ὕδατα ἦσαν καὶ εἶνε ἰαματικά. Ἂν τοιαῦτα ἦσαν καὶ τοῦ Πακτωλοῦ φύσει ἢ κατὰ

στησε τότε αὐτὰ τοιαῦτα ὁ Βάκχος χάριν τοῦ Μίδου ἀγνοοῦμεν. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, ὁ Μίδας ὑπήκουσεν εἰς τὴν παραγγελίαν τοῦ θεοῦ, ἐπορεύθη εἰς τὸν ποταμὸν, ἐλούσθη καὶ λουσθεὶς ἀφῆκεν ἐν τῷ ποταμῷ τὸν χρυσὸν, ὡς ἄλλοτε Ναιμὰν ὁ Σύρος ἀφῆκεν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ τὴν λέπραν [1]. Ἔκτοτε ὁ ποταμὸς ἔφερεν ἐν τοῖς ὕδασιν αὐτοῦ ψήγματα χρυσοῦ «Ῥεῖ δ' ὁ Πακτωλὸς ἀπὸ τοῦ »Τμώλου, καταφέρων τὸ παλαιὸν ψῆγμα χρυσοῦ πολὺ, ἀφ' οὗ τὸν Κροίσου »λεγόμενον πλοῦτον καὶ τῶν προγόνων αὐτοῦ διονομασθῆναί φασι· νῦν δὲ »ἐκλέλοιπε τὸ ψῆγμα, ὡς εἴρηται» [2].

Ὁ Μίδας ἀπαλλαγεὶς ἐκ τοῦ δεινοῦ, εἰς ὃ περιέπεσεν ἰδίαις αὐτοῦ ἀτασθαλίαις ἔζη τανῦν εὐτυχὴς καὶ εὐδαίμων, διὰ τοῦ πλούτου αὐτοῦ δυνάμενος ν' ἀπολαύῃ οὗτινος ἤθελεν. Ἔζη δὲ ὡς τὰ πολλὰ ἐν ταῖς ἐξοχαῖς καὶ ἐν τοῖς ὄρεσιν ἀκούων τὸν Πᾶνα, τὸν αὐλὸν παίζοντα καὶ εὐφραινόμενος ἐκ τῆς μουσικῆς τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ἂν ἦτο εὐδαίμων διὰ ταῦτα, οὔτε ἡ μετὰ τοῦ Σειληνοῦ ἀναστροφή του οὔτε τὰ διδάγματα ἐκείνου κατέστησαν δυστυχῶς τὸν Μίδαν συνετὸν καὶ εὖ φρονοῦντα. Ὁ Μίδας ἐνεπλέχθη εἰς τὴν ἔριν δύο θεῶν καὶ κατέστη δικαστὴς αὐτῶν. Τὸ δικάζειν καὶ κρίνειν εἶνε εὔκολον, ἀλλ' ὁ δικάζων ἐξ ἀνάγκης γίγνεται ἐχθρὸς τῷ ἑτέρῳ τῶν δικαζομένων. Ὁ Μίδας δυστυχῶς δὲν εἶχε τὸν κοινὸν νοῦν καὶ δὲν κατώρθωσε ν' ἀποφύγῃ τὴν κρίσιν, ἐν ᾧ πάντως θὰ ἐγνώριζεν ὅτι οἱ θεοὶ τότε εἶχον πάθη. Οἱ θεοὶ δὲν ἦσαν ἄλλο τι ἢ ἀποθεωθέντες ἄνθρωποι. Ἑπομένως καὶ αὐτὸς ὁ τῆς Μουσικῆς καὶ ποιήσεως ἀρχηγέτης, δὲν ἦτο ἄνευ παθῶν. Οἱ ἐρίζοντες θεοὶ ἦσαν ὁ Ἀπόλλων καὶ ὁ Πᾶν. Ὁ Πᾶν, ὁ χονδροειδὴς καὶ ἀγροῖκος ἐκεῖνος θεὸς, ὁ πόδας ἔχων τράγου καὶ κέρατα ἐν τῇ κεφαλῇ, δὲν ἐγνώριζε τὸ *Γνῶθι σαυτόν*. Ἐνόμιζεν ὅτι ἦτο ἀνώτερος τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν τῷ μουσικῇ. Προεκάλεσε λοιπὸν τὸν Ἀπόλλωνα εἰς διαγωνισμόν. Ὁ ἀγὼν ἐγένετο ἐνώπιον τῆς Α. Μ τοῦ Μίδα. Ὁ μῦθος δὲν λέγει εἰς ἡμᾶς, ἂν ὁ Μίδας ἦτο φίλος τῆς μουσικῆς, καὶ ἂν εἶχεν ἔρωτα πρὸς τὰς ὡραίας τέχνας. Ἀφοῦ ὅμως ἐξελέχθη δικαστὴς, οὐδὲν τὸ παράδοξον ὅτι ἦτο ἐραστὴς τῆς μουσικῆς. Οἱ δύο θεοὶ ἔπαιξαν, ὁ μὲν τὸν αὐλὸν, ὁ δὲ Ἀπόλλων τὴν λύραν. Ὁ Μίδας ἀντὶ νὰ θελχθῇ καὶ κινηθῇ ὑπὸ τῆς λύρας τοῦ Ἀπόλλωνος, εὐηρεστήθη εἰς τὸν αὐλὸν τοῦ Πανὸς καὶ ἔκρινεν ἀνώτερον τὸν Πᾶνα.

Ὁ Ἀπόλλων δὲν ἦτο, ὡς θεὸς, ἄνευ χολῆς. Ὁ Ἀπόλλων ἐζηλοτύπησεν, ἠρεθίσθη, ἐχολώθη. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ τιμωρήσῃ τὸν ἀναίσθητον εἰς τὴν λύραν τοῦ Μίδαν, ὡς ἄλλοτε ἐτιμώρησε τὸν Μαρσύαν, ὃν ἐξέδηρε ζῶντα, διότι ἠθέλησε νὰ διαγωνισθῇ πρὸς αὐτὸν περὶ μουσικῆς. Ἀλλὰ τότε τὴν δίκην ἔκριναν αἱ Μοῦσαι, αἵτινες καὶ ἀπεφήναντο ὑπὲρ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐκ τῶν ποιητῶν μανθάνομεν ὅτι ὁ θεὸς οὗτος, ὅτε ὠργίζετο, καί τοι ἀρχηγέτης τῶν Μου-

1 Βασιλ. Δ' Ε, καὶ ἑξ.

2 Στραβ. ΙΓ', σελ. 626.

σῶν, κατεβίβαζε τὴν ἑαυτοῦ φαρέτραν καὶ διὰ τῶν βελῶν ἐφόνευε τοὺς περιφρονοῦντας ἢ μὴ τιμῶντας τὴν θεότητά του. Οὕτω, διότι οἱ Ἕλληνες ἠτίμασαν καὶ δὲν ἐσεβάσθησαν τὸν ἱερέα αὐτοῦ Χρύσην, χολωθεὶς κατέβη ἐκ τοῦ Ὀλύμπου καὶ καθίσας ἀπέναντι τῶν πλοίων ἐτάνυσε τὸ τόξον καὶ ἐξέπεμπε τὰ βέλη φονεύων ἀνθρώπους καὶ κτήνη.

Ὣς ἔφατ' εὐχόμενος, τοῦ δ' ἔκλυε Φοῖβος Ἀπόλλων,
βῆ δὲ κατ' Οὐλύμποιο καρήνων χωόμενος κῆρ,
τόξ' ὤμοισιν ἔχων ἀμφιρεφέα τε φαρέτρην.
Ἔκλαγξαν δ' ἄρ' ὀϊστοὶ ἐπ' ὤμων χωομένοιο,
αὐτοῦ κινηθέντος· ὁ δ' ἤϊε νυκτὶ ἐοικώς.
Ἕζετ' ἔπειτ' ἀπάνευθε νεῶν μετὰ δ' ἰὸν ἕηκεν·
δεινὴ δὲ κλαγγὴ γένετ' ἀργυρέοιο βιοῖο.
Οὐρῆας μὲν πρῶτον ἐπῴχετο καὶ κύνας ἀργούς,
αὐτὰρ ἔπειτ' αὐτοῖσι βέλος ἐχεπευκὲς ἐφιεὶς
βάλλ'· αἰεὶ δὲ πυραὶ νεκύων καίοντο θαμειαί 1.

Διότι ἡ Νιόβη ἐπαίρετο ἐπὶ πολυτεκνίᾳ καὶ περιεφρόνει τὴν μητέρα αὐτοῦ Λητώ, ἐφόνευσεν ὁ Ἀπόλλων μετὰ τῆς ἀδελφῆς του Ἀρτέμιδος καὶ τὰ δώδεκα τῆς Νιόβης τέκνα.

Ἓξ μὲν θυγατέρας, ἓξ δ' υἱέας ἡβώοντας,
τοὺς μὲν Ἀπόλλων πέφνεν ἀπ' ἀργυρέοιο βίοιο
χωόμενος Νιόβῃ, τὰς δ' Ἄρτεμις ἰοχέαιρα,
οὕνεκ' ἄρα Λητοῖ ἰσάσκετο καλλιπαρῄῳ 2.

Τὴν Νιόβην μὴ δυναμένην νὰ ἐπιζήσῃ οἱ θεοὶ ἐλεήσαντες μετέβαλον εἰς πέτραν ἐν τῷ ὄρει Σιπύλῳ, τῷ χωρίζοντι τὴν Λυδίαν ἀπὸ τῆς Μαγνησίας.

Νῦν δέ που ἐν πέτρῃσιν, ἐν οὔρεσιν οἰοπόλοισιν,
ἐν Σιπύλῳ . . . . .
. . . . . .
ἔνθα λίθος περ ἐοῦσα θεῶν ἐκ κήδεα πέσσει 3.

Τὰ βέλη τοῦ Ἀπόλλωνος κατέστησαν διασημότατα. Δι' αὐτῶν οὐ μόνον ἐφόνευεν ἐπιβλαβῆ θηρία, ὡς τὸν Πύθιον δράκοντα, καὶ λῃστάς, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκδίκησιν ταῦτα μετεχειρίζετο καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Δία ἐτόλμησέ ποτε ν' ἀντεπεξέλθῃ· διότι ὅτε ὁ Ζεὺς ἐκεραύνωσε τὸν Ἀσκληπιόν, ὁ Ἀπόλλων ἐκδικούμενος ἐφόνευσε τοὺς Κύκλωπας τοὺς κατασκευάσαντας τὸν κεραυνὸν τοῦ Διός. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἐξωρίσθη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

Ὁ Μίδας ἠγνόει φαίνεται τὸν Ἀπόλλωνα καὶ δὲν ἐγνώριζεν ὅτι αὐτὸς ἦτο θεὸς ἐκδικήσεων. Ὁ Ἀπόλλων δὲν μετεχειρίσθη, ὡς ἄλλοτε μετεχεί-

1 Ἰλιαδ. Α', 43—52.
2 Ἰλιαδ. Ω, 602 καὶ ἑξ.
3 Αὐτόθ. 614 καὶ ἑξ.

ηθη τὸν Μαρσύαν. Εἴπομεν ὅτι ὁ Μαρσύας, ὅστις ἐλέγετο ἐφευρέτης τοῦ αὐλοῦ, τολμήσας νὰ ἐρίσῃ πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα περὶ μουσικῆς ἐνικήθη· νικηθεὶς δὲ ἐξεδάρη καὶ τὸ δέρμα αὐτοῦ ἐκρέμασεν ὁ Ἀπόλλων ἔν τινι ἄντρῳ, ὅθεν ἐπήγαζε ποταμός, ὅστις ἀπὸ τοῦ Μαρσύου ἔλαβε τὸ ὄνομα Μαρσύας. Ἦτο δὲ ὁ Μαρσύας ποταμὸς ἐν Κελαιναῖς τῆς Φρυγίας· «Ἐνταῦθα λέγεται Ἀπόλλων »ἐκδεῖραι Μαρσύαν νικήσας ἐρίζοντα οἱ περὶ σοφίας καὶ τὸ δέρμα κρεμάσαι »ἐν τῷ ἄντρῳ ὅθεν αἱ πηγαί· διὰ δὲ τοῦτο ὁ ποταμὸς καλεῖται Μαρσύας» [1]. Ὁ ποταμὸς ὅμως, λέγει ἄλλη παράδοσις, ἐσχηματίσθη ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ Μαρσύου καὶ τὰ ὕδατα αὐτοῦ ἦσαν κοκκινωπά. Κατ' ἄλλον δὲ μῦθον τὰ δάκρυα τῶν Νυμφῶν καὶ τῶν Σατύρων ἀπετέλεσαν τὸν ποταμόν. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, ὁ θάνατος τοῦ Μαρσύου κατέστη παροιμιώδης, διὸ καὶ ἐλέγετο *Μαρσύου μόρος*.

Ὁ Ἀπόλλων δὲν ἐξέδειρε τὸν Μίδαν, οὐχὶ διότι ἦτο βασιλεύς, ἐπειδὴ ὡς εἴδομεν, καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Δία ἀντεστρατεύθη· ἐτιμώρησεν ὅμως αὐτὸν διὰ τιμωρίας πολὺ βαρυτέρας καὶ μᾶλλον ἐπονειδίστου. Ὁ Ἀπόλλων ἰδὼν ὅτι ὁ Μίδας οὐδεμίαν εἶχε τῆς Μουσικῆς γνῶσιν, ὅτι εὐηρεστεῖτο εἰς τὰ Ἀσιανὰ ᾄσματα, ἐτιμώρησεν αὐτὸν ἀξίως τῆς εὐμουσίας του. Καὶ κατά τινας μὲν μετέβαλεν αὐτὸν εἰς ὄνον, κατ' ἄλλους δὲ ἔδωκεν αὐτῷ ὄνου ὦτα. Καὶ ἰδοὺ ὁ Μίδας ἔχων ὦτα ὄνου.

Δὲν ἐπιχειροῦμεν ἐνταῦθα νὰ εὕρωμεν ποία εἶνε ἡ ἀλληγορικὴ τοῦ μύθου τούτου ἔννοια· δὲν ἐξετάζομεν οὔτε ἂν διὰ τῶν ὤτων τοῦ ὄνου ὁ μῦθος ὑποκρύπτει ἀλληγορικῶς, ὅτι ὁ Μίδας εἶχε καθ' ὅλον τὸ κράτος αὐτοῦ κατασκόπους, δι' ὧν ἐμάνθανε τὰ συμβαίνοντα, οὔτε ἂν εἶχε τὴν ὀξύτητα τῶν ὤτων ὡς ὁ ὄνος ἢ ὅτι κατῴκει συνήθως ἐπὶ τόπου ὀνομαζομένου Ὦτα Ὄνου, οὐδὲ ὅτι διὰ τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν Σειληνὸν ἢ Σάτυρον ἐπιστεύθη ὅτι ὁ Μίδας εἶχεν ὦτα ὄνου. Τὸ ζήτημα εἶνε νὰ μάθωμεν, πόθεν ἐγνώσθη ὅτι ὁ Μίδας εἶχε τοιαῦτα ὦτα.

Ὁ Μίδας ἐφρόντισεν ἀμέσως νὰ καλύψῃ τὸ αἶσχος αὐτοῦ· κατεσκεύασε λοιπὸν τιάραν κατάλληλον νὰ κρύπτῃ τὰ ὦτα καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ γνωρίζῃ τοῦτο· ἀλλὰ καὶ ἂν ἐγνώριζεν ἐτόλμα νὰ τὸ δημοσιεύσῃ; Πῶς λοιπὸν ἐγνώσθη τὸ συμβεβηκὸς τοῦ Μίδα; Τὸ συμβεβηκὸς ἐγνώσθη διὰ τοῦ κουρέως αὐτοῦ. Οἱ κουρεῖς, ὡς εἴδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἦσαν λάλοι καὶ φλύαροι καὶ οὐδὲν ἐδύναντο νὰ φυλάττωσι μυστικόν. Ὁ τὸν Μίδαν κείρων δὲν διέφερε βεβαίως τῶν συναδέλφων αὐτῷ κουρέων. Ὅτε ὁ κείρων τὸν Μίδαν εἶδεν αὐτὸν ἔχοντα ὄνου ὦτα, βεβαίως ἐξεπλάγη· ἀλλ' ἐτόλμα καὶ νὰ τὸ δημοσιεύσῃ; Οἱ τύραννοι δὲν δυσκολεύονται ν' ἀφαιρῶσι τῶν ἄλλων τὴν ζωήν. Διονύσιος ὁ τῶν Συρακουσῶν τύραννος ἀκούσας ὅτι ὁ κουρεὺς αὐτοῦ ἐκαυχᾶτο ὅτι ἐκ τοῦ ξυραφίου αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἡ ζωή του, διέταξε καὶ ἀνεσκολόπισαν αὐτόν. «Ἐν »κουρείῳ τινί, λέγει ὁ Πλούταρχος, λόγων γιγνομένων περὶ τῆς Διονυσίου »τυραννίδος ὡς ἀδαμαντίνη καὶ ἄρρηκτός ἐστιν, γελάσας ὁ κουρεύς, ταῦτα

1 Ξενοφ. Κύρ. Ἀναβ. Α, 2, 8.

»ύμᾶς, ἔφη, περὶ Διονυσίου λέγειν, οὗ ἐγὼ παρ' ἡμέρας ὀλίγας ἐπὶ τοῦ τραχήλου τὸ ξυρὸν ἔχω; ταῦτ' ἀκούσας ὁ Διονύσιος ἀνεσταύρωσεν αὐτόν».

Ὁ κουρεὺς τοῦ Μίδα ἐγνώριζε μὲν ὅτι ὁ κύριος αὐτοῦ θὰ ἐτιμώρει αὐτὸν σκληρῶς καὶ δὲν ἐτόλμα νὰ δημοσιεύσῃ ὅτι αὐτὸς ἔχει ὦτα ὄνου, δὲν ἐδύνατο ὅμως καὶ νὰ κρατήσῃ αὐτὸ μυστικόν. Τί λοιπὸν ἔπρεπε νὰ πράξῃ; Ὁ μὲν φόβος ἐμπόδιζεν αὐτόν, ἡ δὲ ἔμφυτος αὐτῷ τάσις πρὸς τὸ ἐκμυστηρεύειν ὅ,τι ἐγνώριζεν ἠνάγκαζεν αὐτὸν καὶ ἐπίεζε νὰ δημοσιεύσῃ τὸ γεγονός. Τί λοιπὸν μηχανᾶται; Ἐπενόησε τὸ ἑξῆς· ἐξελθὼν ἔξω εἰς τοὺς ἀγροὺς ὤρυξε λάκκον καὶ ἐν τῷ λάκκῳ ἐφώναζεν· *ὁ Μίδας ἔχει ὦτα ὄνου, ὁ Μίδας ἔχει ὦτα ὄνου*. Οὕτω δὲ θεραπεύσας ἑαυτὸν ἀπεχώρησε χαίρων καὶ εὐφραινόμενος ὅτι ἀπηλλάγη ἀπὸ βάρους, ὅπερ ἐπίεζεν αὐτόν. Ἡμεῖς λέγομεν ὅτι *καὶ ὁ τοῖχος ἔχει αὐτιά*, ὁ δὲ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκήρυξεν ὅτι *οὐδὲν κρυπτὸν ὃ οὐ μὴ φανερὸν γένηται*. Καὶ ἡ γῆ εἴτε διότι καὶ αὐτὴ τότε ἦτο θεὰ καὶ ὡς γυνὴ δὲν ἐδύνατο νὰ βαστάζῃ τὸ μυστικόν, εἴτε δι' ἄλλην αἰτίαν, δὲν ἐδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὸ μυστικόν, ὅπερ ἐνεπιστεύθη αὐτῇ ὁ κουρεύς. Ἐξήγαγε λοιπὸν ἐκ τοῦ λάκκου ἐκείνου καλάμους, λέγει ἡ παράδοσις, καὶ οἱ δόνακες ἀπέδιδον εἰς τὸν ἀέρα τὴν φωνήν· *ὁ Μίδας ἔχει ὦτα ὄνου, ὁ Μίδας ἔχει ὦτα ὄνου*. Ἔκτοτε ἐγνώσθη ὅτι ὁ Μίδας ἔσχεν ὦτα ὄνου. Δὲν λέγει ὅμως ἡμῖν ἡ παράδοσις τί ἐγένετο ὁ κουρεὺς καὶ τί κατ' αὐτοῦ διέταξεν ὁ μεγαλειότατος Μίδας, ἂν τὸ ἔμαθεν.

Ὁ Μίδας ἀπέθανε μετὰ ταῦτα θάνατον ἑκούσιον πιὼν αἷμα ταύρου φοβούμενος μὴ ὑποπέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν εἰσβαλόντων εἰς τὴν χώραν του Κιμμερίων [1]. Τὸν Μίδαν τοῦτον ἐμιμήθησαν μετὰ ταῦτα ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀννίβας [2].

Ὁ κουρεὺς τοῦ Μίδα ἀνέμνησεν ἡμᾶς ἕτερον κουρέα, τὸν κουρέα τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁ περὶ τοῦ κουρέως τούτου μῦθος εἶνε Ἀραβικὸς καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς.

Κατὰ τοὺς Ἄραβας ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἐπιστεύετο ἔχων δύο κέρατα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του καὶ διὰ τοῦτο οἱ Ἄραβες ὀνομάζουσιν αὐτὸν Σκέντερ-Ζουλκαρὲν τουτέστι Ἀλέξανδρον τὸν Δίκερων. Ἀλλὰ πόθεν ἔμαθον οἱ Ἄραβες ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο δίκερως; Ἐκ τοῦ κουρέως. Ἐν μὲν τῇ Ἑλλάδι δὲν ἐγνώριζον ὅτι ὁ μέγας Ἀλέξανδρος εἶχε κέρατα, διότι ἐκάλυπτεν αὐτὰ τεχνηέντως διὰ τῆς βαθυπλοκάμου κόμης του, ὁ δὲ κουρεὺς δὲν ἐτόλμα νὰ δημοσιεύσῃ τι. Ἀλλ' ὅτε ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἦτο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὁ κουρεὺς εἶχεν ἤδη ἀποθάνει.

Ἔσχε λοιπὸν ἀνάγκην νὰ καλέσῃ ἄλλον κουρέα νὰ κείρῃ τὴν κόμην, ἥτις εἶχεν ἤδη ὑπεραυξήσει.

Ὁ Ἀλέξανδρος εἶπε πρὸς τὸν ἐλθόντα κουρέα· «σὲ ἐκάλεσα νὰ μὲ κείρῃς, ἀλλὰ πρόσεχε μὴ εἴπῃς μηδενὶ ὅτι ἔχω δύο κέρατα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου,

1 Πλούταρχ. Τιτ. Φλαμιν. 20, 6.
2 Πλούταρχ. αὐτόθι.

διότι ἀμέσως διατάττω καὶ σὲ φονεύουσιν. Ἡ δύναμίς μου ἐξηκολούθει λέγων ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, ἡ δύναμίς μου ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν δύο τούτων κεράτων, δι' ὧν κατώρθωσα ὅσα μέχρι τοῦδε κατώρθωσα».

Γνωστὸν ὅτι καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ἐφέροντο παραδόσεις περὶ ἀνθρώπων, ὧν ἡ δύναμις ἐξήρτητο ἔκ τινος ἐν ἑαυτοῖς ὑπάρχοντος. Οὕτως τοῦ Σαμψὼν ἡ δύναμις ἐξηρτᾶτο ἔκ τινος τριχὸς ἐν τῇ κεφαλῇ του καὶ ταύτης κοπείσης ἀπώλεσε τὴν δύναμιν, καὶ συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του ἐτυφλώθη. Κατὰ τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Μεγάρων Νῖσος ἔφερε τρίχα πορφυρᾶν ἢ χρυσῆν, ἐξ ἧς ἐξηρτᾶτο ἡ ζωή του. Ἀποκόψασα τὴν τρίχα ταύτην ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Σκύλλα κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Μεγάρων ὑπὸ τοῦ Μίνωος κατέστησεν αὐτὸν ἀσθενέστατον καὶ οὕτω παρέδωκε τὴν πόλιν. Ἴσως διὰ τῆς ἀλληγορίας ταύτης ὁ μῦθος ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ὅτι ἡ θυγάτηρ τοῦ Νίσου ἐπρόδιδε τὰ σχέδια τοῦ πατρός της καὶ ὅτι εἰσήγαγε κρυφίως εἰς τὴν πόλιν τὸν Μίνωα, πρὸς ὃν συνέλαβε σφοδρὸν ἔρωτα, ἀνοίγουσα τὰς θύρας τοῦ φρουρίου διὰ τῶν χρυσῶν κλειδῶν, ἃς ἔλαβε παρὰ τοῦ πατρός της κοιμωμένου. Ἡ παράδοσις διηγεῖται πρὸς τούτοις ὅτι ἡ ἀπιστία τῆς θυγατρὸς ἐτιμωρήθη, διότι ὁ Μίνως δὲν ἔλαβε ταύτην ὡς γυναῖκα, ἀλλὰ διέταξε καὶ τὴν ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν. Κατὰ τὸν μῦθον οἱ θεοὶ αὐτὴν μὲν μετεμόρφωσαν εἰς κεῖριν πτηνὸν θαλάσσιον, τὸν δὲ πατέρα εἰς ἁλιάετον, ὅστις καταδιώκει τὴν κεῖριν.

Κατὰ ταῦτα καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἐμυθολογήθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων ὅτι ἔσχε δύο κέρατα, ἐξ ὧν ἦτο πᾶσα ἡ δύναμις αὐτοῦ. Ὁ κουρεὺς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔντρομος ὑπέσχετο ἐχεμύθειαν καὶ κείρας τὴν κόμην ἀνεχώρησεν. Ὁ κουρεὺς ὅμως οὗτος δὲν ὡμοίαζε πρὸς τὸν πρῶτον τοῦ Ἀλεξάνδρου κουρέα, ἦτο ὅμοιος πρὸς τὸ γένος τῶν κουρέων. Δὲν ἐτόλμα βεβαίως νὰ δημοσιεύσῃ τὸ μυστικόν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐδύνατο καὶ νὰ κρατήσῃ αὐτό. Τί λοιπὸν ἔπρεπε νὰ κάμῃ; Πῶς ν' ἀπαλλαγῇ τῆς βασάνου, ἥτις ἐβασάνιζεν αὐτόν; Ἀπορούμενος καὶ διαλογιζόμενος ὁ κουρεὺς ἐξῆλθεν ἔξω, ἵνα εὕρῃ μηχανήν τινα ἀπαλλαγῆς. Καθίσας εἰς κῆπόν τινα εἶδε σακκίαν (μαγκανοπήγαδον). Εἰς ταύτην ἀνακοινοῖ τὸ μυστικὸν λέγων· Σκέντερ Ζουλκαρνέν! Σκέντερ Ζουλκαρνέν! Σκέντερ Ζουλκαρνέν!.. ἤτοι, ὁ Ἀλέξανδρος ἔχει κέρατα. Ἀπαλλαγεὶς δὲ οὕτω τοῦ βάρους, ὅπερ ἐπίεζεν αὐτὸν ἀνεχώρησε πλήρης χαρᾶς καὶ ἡδονῆς.

Ἀλλὰ τὸ μυστήριον δὲν ἔμεινεν ἀδημοσίευτον. Ἡ σακκία δὲν ἐφύλαξε τὸ μυστικὸν καὶ ἔκτοτε ἐπαναλαμβάνει τὴν φράσιν τοῦ κουρέως ὀλίγον συγκεχυμένως ποιοῦσα τὸν ἑξῆς ἦχον *σκρνδζουλκρν, σκρνδζουλκρν, σκρνδζουλκρν*, λέγει δηλ. τὸ *Σκέντερ Ζουλκαρνέν*.

Οὕτω περιῆλθε τὸ μυστικὸν εἰς πάντας· εἰ δὲ μὴ ἐγίγνετο γνωστόν, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε κέρατα, ἤθελε κατακτήσει, λέγει ἡ παράδοσις τῶν Ἀράβων, ὅλον τὸν κόσμον.

Κ. ΝΕΣΤΟΡΙΔΗΣ.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΓΕΝΝΑΙΟΤΗΣ

(ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ)

Ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς τελευταίας προθεσμίας τοῦ ὀλεθρίου ψηφίσματος, δι'οὗ ἀπεπέμποντο ἐκ τῶν Κάτω Χωρῶν τὰ καταφυγόντα ἐκεῖ μέλη τῆς γαλλικῆς Συντακτικῆς συνελεύσεως, γέρων τις ὅστις εἶχε ψηφίσει τὸν θάνατον τοῦ Λουδοβίκου ΙϚ' *ἄνευ ἐκκλήσεως καὶ ἄνευ ἀναβολῆς*, ὁ γνωστὸς Γωτιὲ, ἐκάθητο ἐπὶ καθίσματος ἐρημικῆς τινος δενδροστοιχίας τοῦ βασιλικοῦ τῶν Βρυξελλῶν κήπου. Τὰς παραμονὰς τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἔμελλε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν βελγικὴν γῆν, τὴν ὁποίαν ἤλπισε νὰ καταστήσῃ δευτέραν πατρίδα του, ἡ ψυχή του ἦτο ἕρμαιον ἀλγεινῶν θλίψεων. Κατεφαίνετο δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῆς βαθείας ἀλλοιώσεως τοῦ προσώπου του, καὶ ἐκ τῆς κύψεως τῆς κεφαλῆς τὴν ὁποίαν ὑπεστήριζε διὰ τῶν δύω χειρῶν του.

Κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἐνεφανίσθη εἰς τὸ ἄκρον τῆς αὐτῆς δενδροστοιχίας διαβάτης, ὅστις καὶ αὐτὸς ἐφαίνετο ζητῶν τὴν ἐρημίαν. Ἀκούσας τὸν θόρυβον τῶν βημάτων του, ὁ Γωτιὲ ὕψωσε τοὺς ὀφθαλμούς. Ὁ ξένος διέβη ἐνώπιον τοῦ γέροντος, ἔπειτα, ὡς κινηθεὶς ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ προσώπου του ἐζωγραφημένης ἀπελπισίας, ἐπανῆλθε πάλιν καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καθίσματος. Δυσαρεστηθεὶς ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ ὀχληροῦ τούτου μάρτυρος τῶν θλίψεών του ὁ Γωτιὲ ἡτοιμάζετο νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν θέσιν του, ἀλλ' ὁ ἄγνωστος ἐγειρόμενος, τῷ εἶπε μετὰ φωνῆς γλυκυτάτης.

— Φαίνεσθε ὑποφέρων πολὺ, κύριε, ἡ συμπάθεια μὲ εἵλκυσε πρὸς ὑμᾶς. Ἂν, ἐν τοσούτῳ, ἡ παρουσία μου σᾶς ἐνοχλῇ, ἐγὼ ὀφείλω νὰ σεβασθῶ τὴν μόνωσίν σας καὶ νὰ ἀποσυρθῶ.

Θεωρῶν τὸν μετ' αὐτοῦ διαλεγόμενον ὁ Γωτιὲ παρετήρησε τὸ εἰλικρινὲς καὶ ἐλευθέριον ὕφος του. Ἐκάθισεν· ὁ ξένος ἔκαμε τὸ αὐτὸ, χωρὶς νὰ ἀνταλλάξωσιν οὐδὲ λέξιν. Πρῶτος ὁ ξένος διέκοψε τὴν εἰς ἀμφοτέρους ὀχληρὰν σιωπήν.

— Σᾶς εἶδον, κύριε, βυθισμένον εἰς τόσον ζωηρὰν θλῖψιν, ὥστε, ἐν μόνῃ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ σᾶς γείνω χρήσιμος, δὲν ἐδίστασα νὰ φανῶ ἀδιάκριτος.

— Κύριε, συγκινοῦμαι πράγματι ἐκ τοῦ εὐγενοῦς ἐνδιαφέροντος τὸ ὁποῖον δεικνύετε πρός με χωρὶς νὰ μὲ γνωρίζετε. Δυστυχῶς αἱ θλίψεις μου εἶναι ἐξ ἐκείνων αἵτινες δὲν ἐλπίζουσιν οὔτε διόρθωσιν ἀλλ' οὔτε παρηγορίαν.

— Οὔτε διόρθωσιν, οὔτε παρηγορίαν! εἶναι ὑπερβολὴ ἴσως. Ὅ τι δή ποτε καὶ ἂν εἶναι τὸ προσβάλλον σας δυστύχημα, ἀγαθή τις καρδία δύναται νὰ σᾶς ἀνοιχθῇ, φιλικὴ χεὶρ νὰ σᾶς προταθῇ καὶ ἂν ὄχι νὰ ἐξαλείψῃ, ἀλλὰ τοὐλάχιστον νὰ ἀνακουφίσῃ τὴν θλῖψιν ἥτις σᾶς πιέζει.

— Δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ τοῦτο εἰς ἄλλους ἴσως, ἀλλ' ὄχι εἰς ἐμέ. Ποίαν παρηγορίαν σᾶς ἐρωτῶ ἡ ἀγαθότης ἢ ἡ θερμοτάτη φιλία δύνανται νὰ φέρωσιν εἰς ἀτυχῆ γέροντα μὴ ἔχοντα ἄλλο στήριγμα, ἄλλην εὐτυχίαν εἰς τοῦτον τὸν κόσμον, εἰμὴ τὴν στοργὴν τῶν τέκνων του, ἀπὸ τὰ ὁποῖα βάρβαρος διατάγὴ τὸν ἀποχωρίζει διὰ παντὸς ἀποστέλλουσα αὐτὸν νὰ ἀποθάνῃ ὁ Θεὸς ἠξεύρει ποῦ.

Ἐν καιρῷ τῶν μεγάλων πολιτικῶν τρικυμιῶν τῆς Γαλλίας αἵτινες παρέσυραν τὴν κεφαλὴν ἑνὸς βασιλέως, ἐκλήθην διὰ τῆς ψήφου τῶν συμπολιτῶν μου νὰ ἐκπληρώσω τρομερὰν ἀποστολήν· ἐψήφισα κατὰ τὴν συνείδησίν μου ἐνομίσαμεν—καθὼς διεκήρυξεν ἔπειτα ὁ Καρνὼ — ὅτι ἐδράξαμεν τὰ φάσμα τῆς ἐθνικῆς εὐημερίας· ἐνομίσαμεν ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπολαύσωμεν δημοκρατίαν ἄνευ ἀναρχίας, ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν ἄνευ ἀταξίας, σύστημα ἰσότητος ἄνευ φατριασμοῦ. Ἀλλ' ἡ πεῖρα μᾶς ἀπέδειξεν ὅτι δεινῶς ἠπατώμεθα.

— Ἐκ τῶν λόγων σας βλέπω ὅτι εἴσθε ἐκ τῶν μελῶν τῆς Συντακτικῆς τῶν ὁποίων διετάχθη ἡ ἐξορία.

— Τὸ ἐμαντεύσατε κύριε... Ἐξορισθεὶς τῆς Γαλλίας ἦλθον ἐδῶ ζητῶν νὰ ἀναπνεύσω ὀλίγον ἀέρα ἐν ὅσῳ ζῶ, καὶ ὀλίγην γῆν μετὰ τὸν θάνατόν μου. Καὶ ἰδοὺ μὲ ἐξορίζουσι μὲ διώκουσιν ὡς παρίαν. Ποῦ λοιπὸν θὰ δυνηθῶ νὰ εὕρω καταφύγιον ἐναντίον τοῦ ἐξοστρακισμοῦ τῶν βασιλέων; Ὁ Ὠκεανὸς θὰ εἶναι ἐπαρκὲς τείχισμα; Καὶ ἔπειτα τί θὰ ἀπογείνω, μόνος καὶ ἐγκαταλελειμμένος ὅταν διαβῶ τὰς θαλάσσας!

Ὁ Γωτιέ, εἶπε τὰς τελευταίας ταύτας λέξεις μετὰ δακρύων καὶ φωνῆς τοιαύτης, ὥστε ὁ μετ' αὐτοῦ συνομιλῶν συνεκινήθη μέχρι βάθους καρδίας. Ἐπῆλθον στιγμαὶ σιωπῆς τὴν ὁποίαν ὁ ξένος καὶ αὐτὴν τὴν φορὰν διέλυσε πρῶτος.

— Ἤκουσα ὅτι διὰ νὰ ἐπιτύχωσι τὸ διάταγμα τῆς ἐξορίας σας, παρέστησαν εἰς τὸν βασιλέα τρομερωτάτους πολιτικοὺς κινδύνους.

— Ἀναμφιβόλως καὶ οὕτως ἔπρεπε νὰ γείνῃ. Θὰ μᾶς παρέστησαν ὡς ἐργάτας ἐπαναστάσεων ἐλθόντας ἐπίτηδες νὰ ἐξεγείρωμεν τοὺς λαοὺς ἐναντίον τῶν βασιλέων, διὰ νὰ ἀνατρέψωμεν ἐκ νέου ὅλους τοὺς θρόνους τῆς Εὐρώπης. Πιστεύσατέ με, κύριε, οἱ ἀποδίδοντες εἰς ἡμᾶς τοιαῦτα σχέδια εἶναι κακῆς πίστεως ἢ παιδαριώδους εὐπιστίας. Εἰς τὴν ἡλικίαν μας δὲν ἔχομεν τὴν ὄρεξιν καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον τὴν δύναμιν νὰ ἐπαναρχίσωμεν ἀπολεσθεῖσαν μάχην.

— Σᾶς πιστεύω· οὐχ ἧττον δὲν εἶναι σχεδὸν δυνατὸν εἰς κυβέρνησιν μοναρχικὴν νὰ λησμονήσῃ ὁλοτελῶς τὸ ἐπαναστατικὸν παρελθόν σας. Ἀλλ' ἄς σκεφθῶμεν ὀλίγον... Διατί δὲν ἀναφέρεσθε κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν βασιλέα Γουλιέλμον! Θεωρεῖται ἄνθρωπος δίκαιος καὶ ἐλευθερόφρων· θὰ ἤκουε τὰ παράπονά σας καὶ ἴσως θὰ ἀπένεμε δικαιοσύνην.

— Ἂν ὁ βασιλεὺς ἦτο δίκαιος καὶ ἐχέφρων, ὡς λέγετε, δὲν θὰ ὑπέγραφε ποτὲ τὸ σκληρὸν διάταγμα τὸ ὁποῖον μᾶς ἐκδιώκει ἐντεῦθεν.

—Ἐνδέχεται οὐχ ἧττον νὰ παρεπείσθη καὶ ἠπατήθη, ἀλλὰ σεῖς ὀφείλετε νὰ τὸν κάμετε νὰ διορθώσῃ τὸ λᾶθός του. Ἀκούσατε, κύριε, καλήν τινα συμβουλὴν τὴν ὁποίαν τολμῶ νὰ σᾶς δώσω. Κατὰ τετάρτην, ἀπὸ μεσημβρίας μέχρι τῆς ἕκτης ὥρας ὁ βασιλεὺς δέχεται εἰς ἀκρόασιν τοὺς ὑπηκόους του ἄνευ διακρίσεως τάξεως ἢ ἐπαγγέλματος. Προσέλθετε εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐκφράσατε εἰλικρινῶς τὰ παράπονά σας, καὶ ἐλπίζω ὅτι τὸ διάβημά σας τοῦτο θὰ ἔχῃ λαμπρὸν ἀποτέλεσμα.

— Εἶναι ἀδύνατον! αἱ ἀρχαί μου μοὶ τὸ ἀπαγορεύουσι.

— Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ σταθερότης σᾶς τιμᾶ, ἀλλὰ προσέξατε μὴ σᾶς καταστρέψῃ. Δὲν συλλογίζεσθε τὴν οἰκογένειάν σας;

Τὴν λέξιν οἰκογένεια ἀκούσας ὁ γέρων ἔφερε τὸ μαντήλιόν του εἰς τὸν μέτωπον ὡς ἵνα τὸ σπογγίσῃ, ἀλλὰ πράγματι ἵνα ἀποκρύψῃ δάκρυα ἐκφεύγοντα τῶν ὀφθαλμῶν του. Ἀποχαιρετίσας δὲ τὸν σύντροφον τὸν ὁποῖον ἡ τύχη ἀπέστειλεν εἰς αὐτόν, τῷ ἐζήτησε συγγνώμην ὅτι ἐπὶ τοσοῦτον τὸν ἀπησχόλησε διὰ τῆς διηγήσεως τῶν θλίψεών του καὶ τὸν ηὐχαρίστησε ζωηρῶς διὰ τὸ ἐνδιαφέρον τὸ ὁποῖον ἔδειξε.

— Ἐγώ, κύριε, σᾶς εἶμαι ὑπόχρεως διὰ τὴν εἰλικρίνειαν μὲ τὴν ὁποίαν μοὶ ἀνοίξατε τὴν καρδίαν σας. Ἡ ἐμπιστοσύνη αὕτη ἐπὶ τοσοῦτον μὲ συγκινεῖ, ὥστε θὰ σᾶς προτείνω τι ὅπερ τὰ πάντα δύναται νὰ συμβιβάσῃ. Ἔχω ἐλευθέραν εἰς τὰ Ἀνάκτορα εἴσοδον, θέλετε νὰ ὁμιλήσω εἰς τὸν βασιλέα; Θὰ τῷ εἴπω ὅτι ἤλθετε εἰς Βέλγιον ζητῶν φιλοξενίαν, τίποτε περισσότερον τίποτε ὀλιγώτερον, καὶ θὰ ὑποστηρίξω ὅτι εἶσθε ἄξιος αὐτῆς ἕνεκα τῆς ἡλικίας καὶ τῆς θέσεώς σας.

Ἐν ᾧ ὁ ἄγνωστος ἔκαμνε τὴν προσφορὰν ταύτην μετὰ συγχύσεως, ἥτις ἐφανέρονεν εἰλικρίνειαν, ὁ γέρων περιεπάτει βραδέως πλησίον του, σκεπτόμενος τί ἔπρεπε νὰ ἀποφασίσῃ. Ἐστάθη αἴφνης καὶ προσηλῶν τὸ βλέμμα ἐπὶ τοῦ ἀνελπίστου προστάτου . . . . .

— Δέχομαι, εἶπε.

— Λάβετε τότε τὴν καλοσύνην νά μ' ἀφίσετε τὸ ὄνομα καὶ τὴν διεύθυνσίν σας.

— Ἰδοὺ τὸ ἐπισκεπτήριόν μου, εἶπεν ὁ Γωτιὲ ἐλαφρῶς κλίνων τὴν κεφαλήν· θὰ μὲ κάμετε τὴν τιμήν, κύριε, νὰ δώσετε τὴν ἰδικήν σας διεύθυνσιν;

— Μὰ τὴν πίστιν μου, σᾶς ὁμολογῶ, κύριε, ὅτι δὲν ἔχω ἐπάνω μου. Ἀλλὰ δὲν πειράζει θὰ συναντηθῶμεν καὶ πάλιν. Ἐλπίζω ὅτι θὰ δυνηθῶ νὰ σᾶς δώσω τάχιστα εἰδήσεις.

Ὁμιλοῦντες οὕτω ἔφθασαν εἰς μεγάλην τινὰ δενδροστοιχίαν, τὴν ὁποίαν οἱ περιπατοῦντες ἐπεζήτουν ἐκ προτιμήσεως. Ἀντήλλαξαν τελευταῖον χαιρετισμὸν καὶ ἀπεχωρίσθησαν.

Μόλις ὁ Γωτιὲ ἔμεινε μόνος, περιεκυκλώθη ὑπὸ πλήθους περιέργων, οἵτινες τὸν ἠρώτησαν ἂν ἐγνώριζε τὸν ἄνθρωπον μεθ' οὗ συνδιελέγετο τόσον οἰκείως πρὸ ὀλίγου.

— Καθόλου, ἀπήντησεν ἀφελῶς. Οὐδέποτε εἶδον τὸν κύριον αὐτὸν πρὶν ἢ ἡ τύχη μᾶς φέρῃ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καθίσματος. Πᾶν ὅ τι ἠξεύρω καὶ δύναμαι νὰ εἴπω εἶναι ὅτι μοὶ ἐφάνη ἐξαίρετος καὶ εὐγενέστατος ἄνθρωπος.

— Ἀλλ' εἶναι ὁ βασιλεὺς Γουλλιέλμος; ἀνεφώνησαν πολλοί. Καὶ τί σᾶς ἔλεγε λοιπόν;

Ὁ γέρων ἐσταμάτησε δι' ἑνὸς σοβαροῦ βλέμματος τοὺς ἀδιακρίτως ἐρωτήσαντας, καὶ τοῖς ἔστρεψεν ἀποτόμως τὰ νῶτα.

Ἐπιστρέφων εἰς τὸν οἶκόν του, ἦτο ἐν μεγίστῃ ἀμηχανίᾳ. Ἐσκέπτετο μήπως ἐν τῇ σειρᾷ τῆς συνομιλίας, τὸν διέφυγε προσβλητική τις ἔκφρασις. Ἡ ἀνησυχία του δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ. Μόλις διέβη τὸ κατώφλιον τῆς θύρας του εἷς διαγγελεὺς παρουσιάσθη ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως. Ἦλθε νὰ τῷ ἀναγγείλῃ ὅτι ἠδύνατο ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ νὰ διαμείνῃ ἐν Βρυξέλλαις. Ἡ Α. Μ. Γουλλιέλμος ὁ Α' ἀπεφάσισε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν χάριν ταύτην ἐφ' ὅλων τῶν γάλλων προγεγραμμένων τῶν καταφυγόντων εἰς τὰ κράτη του.

Τὴν ἐπομένην τετάρτην, ὁ Γωτιὲ προσῆλθεν εἰς τὸν βασιλέα. Ὁ Γουλλιέλμος ἐμειδίασε παρατηρήσας αὐτόν.

— Μεγαλειότατε, εἶπεν ὁ γέρων δημοκρατικὸς ὑποκλινόμενος· ὁ φόβος μήπως φανῶ ἀχάριστος μὲ ἔφερεν ἐνώπιόν σας.

— Κάλλιστα, κύριε. Ἐλπίζω ὅτι συνδιηλλάχθητε ὀλίγον μὲ τοὺς βασιλεῖς. Βλέπετε; δὲν εἶναι τόσον κακεντρεχεῖς ὅπως οἱ κύριοι δημοκρατικοὶ ἀρέσκονται νὰ λέγωσι. Ἀλλὰ τοὺς δίδετε πάντοτε ἄδικον ὅ τι καὶ ἂν πράξωσι· καὶ μόνον διότι εἶναι βασιλεῖς τοὺς καταδικάζετε *ἀνεκκλήτως καὶ ἄνευ ἀναβολῆς.*

*

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Αἱ ἐν τῷ χωρίῳ τῆς Ἀττικῆς Σπάτᾳ γενόμεναι ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας ἐν τῷ εὑρεθέντι ἐκεῖ κτιστῷ τάφῳ ἤγαγον εἰς φῶς πάμπολλα ἀντικείμενα ἀρχαίας τέχνης περιεργότατα πολλὴν τὴν σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὰ Μυκηναῖα. Ταῦτα δ' εἰσὶ 60 περίπου εἰδῶν διαφόρων καὶ ἀποτελοῦσι σύνολον χιλίων καὶ ἔτι πραγμάτων ἐκ χρυσοῦ ὑάλου καὶ ἐλέφαντος. Λεπτομερὴς τῶν ἀνευρεθέντων περιγραφὴ θὰ καταχωρισθῇ ἐν τῷ κατὰ μῆνα Αὔγουστον ἐκδοθησομένῳ διπλῷ τεύχει τοῦ *Ἀθηναίου*. Ὁ τάφος προφανῶς ἐσυλήθη ἐν ἀρχαίᾳ ἐποχῇ διὰ τοῦτο καὶ ὀλίγα εἰσὶ τὰ εὑρεθέντα

χρυσᾶ ἀντικείμενα. Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ θὰ ἐξακολουθήσωσιν αἱ ἀνασκαφαὶ ἐν τῷ λόφῳ ὅπου πολλοὶ τοιοῦτοι κτιστοὶ ὑπάρχουσι τάφοι.

— Αἱ ἐν Δήλῳ ἀνασκαφαὶ αἱ γινόμεναι ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ κ. Θωμᾶ Ὁμὸλ, διεκόπησαν ἕνεκα τοῦ θέρους. Ἀνευρέθησαν δ' εἰς φῶς διάφορα σπουδαιότατα ἀντικείμενα καὶ ἰδίως ἐπιγραφαὶ ὧν λεπτομερῆ ἔκθεσιν θὰ δημοσιεύσῃ αὐτὸς ὁ κ. Ὁμόλ.

— Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 21 Ἀπριλίου ἐνεστῶτος ἔτους ἐξελέχθησαν μέλη τακτικὰ τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, κατὰ πρότασιν τοῦ τμήματος Ἀθηνῶν οἱ κκ. Ἰούλιος Σμὶθ, Π. Λάμπρος, Θ. Χελδράϊχ καὶ Ε. Λόλλιγκ, ἀντεπιστέλλοντα δὲ οἱ κκ. Κ. Μυλωνᾶς, Ἑρ. Σλείμαν, Μ. Δέφφνερ, Ἐμ. Ὄβεργ, Ῥ. Βάϊλ ἐν Ἀθήναις καὶ Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐν Σμύρνῃ. Ὁ κ. Ἰω. Ῥωμανὸς ἐν Κερκύρᾳ τέως ἀντεπιστέλλον μέλος προεβιβάσθη εἰς τακτικόν.

— Γενομένου λόγου ἐν τῇ ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίᾳ τῶν Ἐπιγραφῶν περὶ τῆς ψευδοῦς διαδοθείσης εἰδήσεως τῆς ἀνευρέσεως ἐν Μήλῳ ἑνὸς τῶν ἐλλειπόντων βραχιόνων τῆς Μηλίας Ἀφροδίτης, ὁ κ. Ῥαβαισὼν διευθυντὴς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ Λούβρου ἐγκύψας εἰδικῶς εἰς τὴν μελέτην τοῦ ζητήματος τῶν βραχιόνων τῆς Ἀφροδίτης, ἐδήλωσε ῥητῶς ὅτι οἱ δύο βραχίονες ἀπωλέσθησαν πρὸ 1200 ἐτῶν, ὅτε ἡ Ἀφροδίτη ἐναπετέθη ἐν τῇ κοιλότητι ἐξ ἧς ἐξήχθη τῷ 1820.

— Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 8 Ἰουνίου τῆς ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιγραφῶν, ἀπεφασίσθη ὅπως οἱ ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἀνατολῇ ἀπεσταλμένοι τῆς Γαλλίας εἴτε ἐπιστήμονες εἴτε διπλωματικοὶ ὑπάλληλοι λαμβάνοντες ἀποστέλλωσιν ἔκτυπα καὶ φωτογραφίας πασῶν τῶν ἀνακαλυπτομένων σπουδαίων ἐπιγραφῶν καὶ ἀρχαιοτήτων.

— Προσεχῶς ἐκδοθήσεται ἐν Λονδίνῳ ἡ περὶ Κύπρου συγγραφὴ τοῦ στρατηγοῦ Κεσνόλα *Κύπρος, ἀρχαῖαι αὐτῆς πόλεις τύμβοι καὶ ναοί.* Περιέχει δὲ περιγραφὴν τῶν τῆς νήσου ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων, καὶ ἐν παραρτήματι κατάλογον εἰκονογραφικὸν τῶν ἐν Κουρίῳ τὸ λῆξαν ἔτος ἀνακαλυφθέντων, μετὰ περιγραφῆς ἀγγείων καὶ σειρᾶς ἐπιγραφῶν Φοινικικῶν, Ἑλληνικῶν καὶ Ἀσσυριακῶν. Προστίθεται δὲ καὶ ἔκθεσις περὶ τῆς ἐνεστώσης τῶν Κυπρίων καταστάσεως.

ΡΩΜΑΪΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΗΜΑΤΑ

ΠΙΝΑΞ ΤΗΣ ALJUSTREL. Καὶ ἕτερος χάλκινος ἐνεπίγραφος πίναξ ἀνευρέθη ἐν τῇ Ἰβηρικῇ Χερσονήσῳ (τὸν Μάϊον τοῦ 1876), ἀλλ' ἐν Πορτογαλλίᾳ οὗτος, ἔνθα ἀπὸ τοῦ 1659, ὅτε ἀνεσκάφη τὸ Jusjurandum Aritiensium, οὐ-

δεμία εἶχε γείνει ἀξία λόγου ἀρχαιολογικὴ ἀποκάλυψις, ἐν ᾧ τῆς Ἱσπανίας τὸ ἔδαφος μᾶς ἔδωκε τῷ 1732 τὴν Legem Juliam municipalem, τῷ 1851 τοὺς πίνακας τῆς Μαλάγας καὶ ἐσχάτως τοὺς τῆς Ὀσσούνας, περὶ ὧν εἴπομεν ἐν σελ. 381 τοῦ *Παρνασσοῦ*. Ἔχει ὁ πίναξ τῆς Aljustrel (οὕτω κληθεὶς διότι εὑρέθη ἐν τῷ ὁμωνύμῳ μεταλλείῳ χαλκοῦ) πάχος 8—13 ὑποχιλιομέτρων, ὕψος 72 ὑφεκατομέτρων καὶ πλάτος 53. Εἶνε ὡς φαίνεται ὁ τρίτος μακρᾶς σειρᾶς, ἐπιγέγραπται δὲ ἀμφοτέρωθεν καὶ αἱ δύο δὲ ἐπιγραφαὶ λέγουσι τὰ αὐτὰ μὲ μικρὰς μόνον διαφοράς, ἄδηλον διὰ τί. Τὸν ἀνάγουσιν οἱ ἐπαΐοντες εἰς τοὺς μεταξὺ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Δομετιανοῦ χρόνους. Τὸ περιεχόμενόν του εἶνε διατάξεις κανονίζουσαι τὰ τοῦ συνοικισμοῦ, ὃς ἐκαλεῖτο Vicus Vipascensis, καὶ τὰ τῆς ἐξορύξεως τῶν ἐκεῖ μετάλλων. Ὁ ἐπιθυμῶν πλείονα περὶ τοῦ εὑρήματος παραπέμπεται εἰς τὸ Journal des Savants τοῦ Απριλίου μηνὸς τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους.

ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ ΠΛΗΡΩΜΗΣ ΠΟΜΠΗΙΑΝΟΥ ΤΡΑΠΕΖΙΤΟΥ. Γνωρίζουσιν οἱ ἡμέτεροι ἀναγνῶσται ὅτι τῇ 3 καὶ 5 Ἰουλίου τοῦ 1876 ἀνεκαλύφθη ἐν Πομπηΐᾳ κιβώτιον περιέχον ἐν κηρίναις δέλτοις τὰς ἀποδείξεις τραπεζίτου τινὸς Λευκίου Καικιλίου Σεκούνδου τοὔνομα. Ὅσαι τῶν ἀποδείξεων τούτων ἐγένετο δυνατὸν μετὰ πολλοὺς μόχθους ν' ἀναγνωσθῶσιν ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ γ' τόμῳ τῆς β' σειρᾶς τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας de' Lincei, ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν le Tavolette cerate di Pompei ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου τοῦ ἐν Νεαπόλει μουσείου Κ. Ἰουλίου δὲ Πέτρα. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ ὁ Μόμσεν ἐδημοσίευσε καὶ ἄλλην περὶ αὐτῶν πραγματείαν ἐν τῷ Hermes (τόμ. ΙΒ' σελ. 88—141), ἐν ᾗ σοφώτατα καταδεικνύει τὸ πόσον τὰ μικρὰ ἐκεῖνα μνημεῖα συντελοῦσιν εἰς γνῶσιν διατάξεών τινων τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ καθ' ὅλου τοῦ ρωμαϊκοῦ βίου.

ΤΥΡΡΗΝΙΚΟΝ ΚΑΤΟΠΤΡΟΝ. Κάτοπτρον σπουδαιότατον διά τε τὴν τεχνοτροπίαν καὶ τὴν σύνθεσιν καὶ τὸ νέον τῆς παραστάσεως ἀνευρέθη μηνὶ Ἀπριλίῳ τοῦ 1876 παρὰ τὸν ἐν ἔτει 1863 ἀνασκαφέντα τάφον Golini ἐν Orvieto, εἰς ὃν περιείχοντο γραφαί, περὶ τῶν ὁποίων ἐπραγματεύθη ὁ κόμις Montefiascone. Τὰ ἐπὶ τοῦ τυρρηνικοῦ τούτου κατόπτρου εἰκονιζόμενα πρόσωπα εἶνε ὁ Τυνδάρεως, ἡ Ἀφροδίτη, ἡ Λήδα, ὁ Κάστωρ, ὁ Πολυδεύκης, ἡ Ἑλένη, μετὰ ἐτρουσκικῶν ἐπιγραφῶν. Περιγραφὴ καὶ εἰκόνισμα τοῦ κατόπτρου ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ α' φυλλ. τοῦ ἔτους 1877 τῆς Gazette archéologique.

Ο ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΤΗΣ ΠΡΑΙΝΕΣΤΟΥ. Ἀναγράφομεν καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς *Ἀρχαιολ. Ἐπιθεωρήσεως* τῶν Παρισίων ὅτι ἀπεκαλύφθη ἔναγχος ἐν Πραινέστῳ, τῇ

σημερινῇ Παλεστρίνᾳ, θησαυρός, ὅστις ὄχι μόνον καθ' ἑαυτὸν μεγάλην ἔχει τὴν ἀξίαν, ἀλλὰ καὶ πλεῖστον συντελεῖ εἰς τὴν ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν διαλεύκανσιν τῶν μεταξὺ Ἀσσυρίας, Αἰγύπτου καὶ Ἑλλάδος σχέσεων καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν διαφόρων τοῦ πολιτισμοῦ φάσεων περὶ τὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου.

Ἡ Πραίνεστος εἶνε ὡς γνωστὸν ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς Ἰταλίας πόλεων, πρὸ τοῦ κτισθῇ ἀκόμη ἡ Ῥώμη ἐβασιλεύετο καὶ ἦτο πρωτεύουσα τῶν Αἴκων. Κατὰ τὸ ἔτος 1777 ἀνεσκάφησαν ἐκεῖ τὰ καλούμενα *Χρονικὰ τῆς Πραινέστου* (fasti praenestini), ἔτι δὲ φαίνονται ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ τὰ ἴχνη κυκλωπείου τείχους, ἐρείπια ἐπαύλεως Ἀντωνίου τοῦ Εὐσεβοῦς, ναοῦ τῆς Τύχης, ἐν ᾧ ἦν καὶ περικαλέστατον *μουσιακὸν* μετενεχθὲν εἰς τὸ ἐν Ῥώμῃ μέγαρον Barberini.

Ἐν τῷ μέσῳ πεδίου, ὃ καλύπτουσιν ἐλαιῶνες, καὶ ἀμπελῶνες, παρὰ τὰς ὑπωρείας τῶν λόφων, ἐφ' ὧν κεῖται ἡ Παλεστρίνα, οἱ ἀρχαιολόγοι ΚΚ. Φρολλάνος καὶ Βερναρδίνης ἀνεκάλυψαν τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος θησαυρόν, ὅστις εἶνε κάλλιστα διατετηρημένος ἂν καὶ χρονολογεῖται ἀπὸ 3 χιλιάδων ἐτῶν. Ἦτο δὲ κεκρυμμένος ἐν τάφῳ, ὃν νομίζουσιν ἀνήκοντα εἴς τινα τῆς Συλλουΐας γενεᾶς, πρόγονοι τοῦ Ῥωμύλου καὶ βασιλέα τῆς Ἄλβας.

Ὁ τάφος ἔχει σχῆμα ὀρθογωνικὸν εἶνε δ' ὠρυγμένος ἐν τῇ γῇ εἰς δύο μέτρων βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας. Ἔχει μῆκος 5μ.,45 καὶ πλάτος 3μ.,92. Μεταξὺ τῶν ἐξεῖθεν ἐξαχθέντων πραγμάτων ἀναφέρεται πλὰξ ὁλόχρυσος χρησιμεύουσα ὡς ἐπιστήθιον καὶ ἔχουσα ἐν μικροτεχνίᾳ 131 ἀνάγλυφα ἀγαλμάτια, λέοντας, ἵππους, χιμαίρας, ζῷα κλ. τέλεια ἐν ταῖς λεπτομερείαις καὶ τόσον καλῶς διαμεμορφωμένα ὡς ἂν ἦσαν φυσικοῦ μεγέθους. Παραλείποντες τῆς πλακὸς τὴν περαιτέρω περιγραφήν, λέγομεν καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀντικειμένων τῶν ἀνευρεθέντων, οἷον πορπῶν τέχνης ἀρίστης, τριῶν κυλίνδρων λίαν κεκοσμημένων, κομβίων, κοσμημάτων, ποτηρίου ἐν σχήματι ᾠοῦ κλ. Πάντα πλούσια καὶ καλὰ καὶ ἀρίστης καὶ λεπτοτάτης τέχνης.

Καὶ ἀργυρᾶ δὲ σκεύη ἱκανὰ εὑρέθησαν καὶ ἐξ ἐλέφαντος κοσμήματα καὶ πανοπλία ἐκ στρογγύλων χαλκίνων ἀσπίδων καὶ λόγχαι καὶ σπάθαι καὶ μάχαιραι καὶ τρίποδες καὶ κλίνη νεκρικὴ κλ.

Ἐφ' ἑνὸς τῶν ἀργυρῶν ἀγγείων εἰκονίζεται ἡ ἐμβληματικὴ τοῦ Ἡλίου λέμβος καὶ ὁ Ὄσιρις καὶ ὁ Φρᾶ καὶ ἄλλαι τῶν Αἰγυπτίων θεότητες καὶ ἐν τῷ μέσῳ ἐπιγραφὴν λέγουσαν, ὡς φαίνεται, τοῦ τεχνίτου τὸ ὄνομα, οὑτωσί· Esmunie ar ben' asta.

Πάντα ταῦτα πιθανώτατα ἀνακτέα εἰς ἐκείνους τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἰσχυρῶς ἐπέδρα ἐν Τυρρηνίᾳ καὶ ἐν τῷ Λατίῳ ὁ αἰγυπτιακὸς καὶ ἀσσυριακὸς πολιτισμός. Ἠγόρασε δὲ πάντα ταῦτα ἡ Ἰταλικὴ κυβέρνησις ἀντὶ 80,000 φρ., μετήνεγκε δ' αὐτὰ εἰς Ῥώμην, ἔνθα πρόκειται νὰ κατατεθῶσιν ἐν τῷ μουσείῳ Κίρχνερ.

Σ. Κ. Σ.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ. — Κατὰ τὴν τῇ 28 Μαρτίου 1877 γενομένην δημοσίαν συνεδρίασιν τῆς ἐν Μονάχῳ Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν, τελούσης τὴν 118ην ἐπέτειον τῆς συστάσεως αὐτῆς, μετὰ τὸν κατάλληλον πανηγυρικὸν λόγον ὁ πρόεδρος κ. Δοιλίγγερος ἀνεκοίνωσε τάδε·

«Ἡ Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν τῇ προτάσει τοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ φιλολογικοῦ τμήματος ὁρίζει ὡς θέμα τοῦ ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει κ. Χριστάκη Ζωγράφου ἱδρυθέντος διαγωνισμοῦ τὸ ἑξῆς·

»Ἀκριβὴς ἐξέτασις περὶ τῆς ἐκτάσεως, τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ σκοποῦ «τῶν εἰσηγήσει τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Ζ′ τοῦ Πορφυρογεννήτου «γενομένων *ἐκλογῶν* ἤτοι ἀπανθισμάτων ἐκ τῶν ἔργων ἀρχαιοτέρων Ἑλλή-«νων συγγραφέων.

»Αἱ συγγραφαὶ δύνανται νὰ ἦνε γεγραμμέναι μόνον γερμανιστί, λατινιστὶ ἢ ἑλληνιστὶ καὶ πρέπει νὰ φέρωσιν ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως ῥητόν, ἐπαναλαμβανόμενον ἔξωθεν ἐπὶ συνεπιστελλομένου φακέλλου ἐγκλείοντος τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως. Ἡ δὲ ἀπαράβατος προθεσμία πρὸς ἀποστολὴν αὐτῶν λήγει τῇ 31 Δεκεμβρίου 1878.

»Τὸ ἆθλον σύγκειται ἐκ μαρκῶν 1500, ὧν τὸ ἥμισυ δίδεται ἀμέσως, τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ ὅταν ὁ συγγραφεὺς παράσχῃ ἤδη ἀποχρώσας ἐγγυήσεις περὶ τῆς διὰ τοῦ τύπου δημοσιεύσεως τοῦ ἔργου του.»

— Ἐξεδόθησαν ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τὸ 1876 4888 βιβλία, ἐκδοθέντων 4854 κατὰ τὸ προλαβὸν ἔτος 1875.

Ἐξ αὐτῶν τὰ μὲν 2931 εἶνε νέα συγγράμματα, τὰ δὲ 1867 ἀνατυπώσεις.

Κατατάσσονται δὲ καθ' ὕλην καὶ τὰ 4888 ὡς ἑξῆς:

Θεολογικὰ	693	Περιηγήσεις	270
Ἐκπαιδευτικὰ καὶ διὰ σχολεῖα. .	470	Ἱστορικά, βιογραφικὰ κτλ.. . .	347
Βιβλία ἀναγνώσεως διὰ παιδία .	419	Ποιήματα καὶ δραματικὰ . . .	323
Μυθιστορήματα	857	Ἐπετηρίδες διάφοροι.	193
Νομικὰ	464	Ἰατρική, χειρουργικὴ κτλ.. . .	481
Πολιτικῆς καὶ οἰκιακῆς οἰκονομίας καὶ ἐμπορικὰ	377	Φιλολογικά, δοκίμια, μονογραφίαι	176
Τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι	252	Ποικίλα καὶ φυλλάδια διάφορα (ἐξαιρουμένων τῶν ἀπ' ἄμβωνος διδαχῶν	166

* *
*

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ.—Νέον ἔντομον καταστρεπτικὸν εἰς τὴν γεωργίαν ἀνεφάνη ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ. Ὀνομάζεται *κασσίδα ἡ νεφελώδης* (cassida nebulosa) καὶ προσβάλλει τὰ κοκκινογούλια. Καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα μένει ἐν τῇ γῇ, τὸ δ' ἔαρ ἀποθέτει τὰ ᾠά του ἐπὶ τῶν φύλλων τοῦ φυτοῦ, ἅτινα κατατρώγει. Ὁμοιάζει ἐν μικρῷ μὲ χελώνην καὶ ἔχει πάχος ἓξ ὑπο-

χιλιομέτρων περίπου. Μεταλλάσει δὲ καθὼς ὁ χαμαιλέων τὰ χρώματα· κατ' ἀρχὰς ἔχει ἀνοικτὸν πράσινον χρῶμα, γίνεται δὲ βαθμηδὸν ἐρυθρὸν, φαιὸν, ῥόδινον καὶ τέλος πρασινόλευκον.

— Τὸ κατὰ διετίαν χορηγούμενον μέγα βραβεῖον ἐξ 20,000 φράγκων ἐν Γαλλίᾳ περὶ οὗ ἐξαιρετικῶς κρίνουσι καὶ αἱ πέντε Ἀκαδημίαι, ὅπερ ἀπονέμεται κατὰ σειρὰν ὑπὸ μιᾶς αὐτῶν (ὅρα σελ. 234), ἐφέτος ἀπενεμήθη εἰς τὸν διακεκριμένον γλύπτην Σαπὺ, ὅστις μεταξὺ ἄλλων ἔγλυψε καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς *Νεότητος* τὸ εὑρισκόμενον ἐπὶ τοῦ ἀετώματος τῆς Σχολῆς τῶν καλῶν τεχνῶν ἐν Παρισίοις. Εἶνε ὁ ἔνατος βραβευόμενος ἀπ' ἀρχῆς τῆς συστάσεως τοῦ διαγωνισμοῦ, πρῶτος δὲ οὗ δὲν βραβεύεται σύγγραμμα, ἀλλ' ἔργον.

— Περίεργα πειράματα σωστικῆς ἐν θαλάσσῃ συσκευῆς ἐγένοντο κατ' αὐτὰς ἐν Καλαί. Ἡ συσκευὴ αὕτη ἣν φέρουσιν οἱ ἐν θαλάσσῃ συνίσταται εἰς εἶδος ζώνης, ἥτις ἐξογκοῦται ἅμα πέσῃ εἰς τὴν θάλασσαν ὁ φορῶν αὐτὴν καὶ οὕτω τὸν κρατεῖ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ τὸν προφυλάττει ἀπὸ πνιγμοῦ. Τρεῖς ἄνθρωποι, ὧν δύο ἀγνοοῦντες κολύμβημα περιενδυθέντες τὴν ζώνην ταύτην ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ διέμειναν ἀνενόχλητοι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας. Ὁ ἐφευρὼν τὴν συσκευὴν ταύτην καλεῖται Ἀλέξανδρος Βεμβενοῦτος.

— Ἀπεβίωσεν ἐν Βόννῃ ἑβδομηκοντούτης ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Μύνστερ διάσημος καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς ἀστρονομίας Χέϊς. Ἀπὸ τοῦ 1858 μέχρις ἐσχάτων ἐκδίδων τὴν *ἑβδομαδιαίαν ἐφημερίδα τῆς Ἀστρονομίας*, ἀφιέρωσε τὰς σπουδάς του εἰς μελέτην τοῦ ζωδιακοῦ φωτὸς καὶ συνέταξε τοὺς πίνακας τῶν μεταβλητῶν ἀστέρων. Ἐδημοσίευσεν ὁμοίως *Οὐράνιον ἄτλαντα* ἐπὶ τῇ βάσει τῆς οὐρανομετρίας τοῦ Ἀργελλάνδερ καὶ ἐξαιρέτους εἰκόνας νεφελοειδῶν.

— Πλησίον τοῦ Μαδρὰς ἀνεκαλύφθησαν λείψανα πολλὰ προϊστορικῆς ἐποχῆς ἤτοι σκελετοὶ ἀνθρώπινοι ὀρυκτοὶ, μέγισται κάλπαι προωρισμέναι πρὸς καῦσιν τῶν νεκρῶν, ἄπειρα περίεργα εἴδη κεραμευτικῆς καὶ διάφορα εἴδη ἐργαλείων καὶ οἰκιακῶν σκευῶν.

* *
*

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ.—Μετὰ τὴν καὶ ἐν Ἑλλάδι εἰσαγωγὴν τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας τῶν τραπεζικῶν γραμματίων δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἄνευ ἐνδιαφέροντος τὰ περὶ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς τοῦ μεταλλικοῦ νομίσματος ἐν Ἑλλάδι. Κατὰ τὰς παρὰ τοῦ στατιστικοῦ τμήματος τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐσωτερικῶν ληφθείσας πληροφορίας κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος 1876 ἐξήχθη τῆς Ἑλλάδος μεταλλικὸν νόμισμα ἐκ 31,700,145 φράγκων, εἰσήχθη δὲ 32,103,810 φράγκων, ἤτοι εἰσήχθησαν ἐπὶ πλέον 403,665 φράγκα.

Ἡ εἰσαγωγὴ καὶ ἐξαγωγὴ ἐγένετο ἐκ τῶν λιμένων εἰς οὓς προσεγγίζουσιν ἀτμόπλοια ξένων ἑταιριῶν, ὡς ἑξῆς κατὰ λιμένα :

	Εἰσαγωγὴ	Ἐξαγωγὴ
Πειραιῶς.	12,825,590	12,459,957
Σύρου	4,229,108	5,203,318
Κερκύρας.	13,628,116	11,617,147
Κεφαλληνίας	812,782	1,216,484
Ζακύνθου.	346,103	1,035,052
Λευκάδος	232,814	123,405
Κυθήρων.	29,297	43,482
Πατρῶν . , ...	—	1,300

Κατ' εἶδος δὲ εἰσήχθησαν μὲν χρυσᾶ νομίσματα 8,021,059 φράγκων, ἀργυρᾶ 16,842,368, ἐξήχθησαν δὲ χρυσᾶ 7,549,934 φράγκα, ἀργυρᾶ 17,670,043 φρ.

Τὸ μέγιστον ποσὸν τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς ἐγένετο διὰ τῶν ἀτμοπλόων τῶν τριῶν ἑταιριῶν ὡς ἑξῆς:

	Εἰσαγωγὴ	Ἐξαγωγὴ
Αὐστριακοῦ Λοΰδ. . . .	19,010,459	15,680,636
Γαλλ. Ἐθν. Διαπορθμεύσεων.	8,820,233	9,012,502
Ἰταλικῶν *Τρινακρίας* . .	3,316,291	5,344,243

* * *

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ. — Ὁ γνωστὸς Σουηδὸς ἐπιστήμων δόκτωρ Νορδενσκιὸλδ οὗ ἐμνημονεύσαμεν ἐν σελ. 156, ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως Ὀσκὰρ 150,000 φράγκων διὰ τὸ ταξείδιόν του ἠγόρασε δὲ τὸ φαλαινοφόρον πλοῖον *Βέγα* ἐφ' οὗ θὰ ἐπιβῶσιν ὡς ἐθελονταὶ ναῦται τοῦ πολεμικοῦ Σουηδικοῦ ναυτικοῦ πληρονόμενοι παρὰ τοῦ Κράτους. Τὸ δρομολόγιον του ἔσται τοιοῦτο. Θὰ ἀποπλεύσῃ ἐκ Γοτεβὸργ εἰς τὰς πολικὰς θαλάσσας, διὰ τοῦ Βεριγγείου πορθμοῦ καὶ θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης καὶ τοῦ Σουέζ.

— Ἐν Παρισίοις συνέστη ἑταιρία πρὸς ἐπιχείρησιν ταξειδίων περὶ τὴν Γῆν. Ὁλόκληρος ἡ περιοδεία θὰ διαρκῇ 320 ἡμέρας ἐξ ὧν 180 ἡμέραι θὰ δαπανῶνται ἐπὶ τῆς ξηρᾶς πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν διασημοτέρων μερῶν τῆς σφαίρας ἡμῶν.—Ἤδη ἀπέπλευσεν ἐκ Μασσαλίας τὸ πρῶτον ἀτμόπλουν ἐπίτηδες πρὸς τοῦτο ναυπηγηθὲν καὶ φέρον 106 ἐπιβάτας. Θὰ ἐπισκεφθῇ δὲ τὴν Νότειον καὶ Βόρειον Ἀμερικὴν, τὰς νήσους τῆς Ὠκεανίας καὶ τὴν Ἀσίαν.

— Ἐν Οὐγγαρίᾳ ἡ σπουδὴ τῆς γεωγραφίας εἰσήχθη τελευταῖον πλὴν τῶν Πανεπιστημίων τῆς Βουδαπέστης καὶ τῆς Κολοσβὰρ ἐν οἷς διδάσκεται ἐν ἐκτάσει καὶ εἰς τὰς ἁπανταχοῦ τοῦ Κράτους νομικὰς σχολάς. Συνεστάθησαν δὲ δύο εἰδικὰ γεωγραφικὰ σχολεῖα ἐν οἷς διδάσκεται λεπτομερῶς καὶ ἡ τοπογραφία, ἡ γεωδαισία καὶ τὰ συνεχόμενα αὐτῇ μαθήματα.

— Ἐν τῇ ἐτησίᾳ αὐτῆς δημοσίᾳ συνεδριάσει ἡ Γεωγραφικὴ ἑταιρία τῶν Παρισίων ἀπένειμε τὰ βραβεῖα εἰς τοὺς ἐπιστήμονας καὶ τοὺς θαλασσοπόρους

οἵτινες κατὰ τὸ ἔτος 1876 συνέτειναν εἰς τὴν πρόοδον τῶν γεωγραφικῶν ἐπιστημῶν. Τὸ μέγα χρυσοῦν μετάλλιον ἀπενεμήθη εἰς τὸν διάσημον πλοίαρχον Καμερὸν τὸν γνωστὸν διερευνητὴν τῆς Ἀφρικῆς, διὰ τοὺς ἀπὸ Ζανζιβὰρ μέχρι Ἁγίου Φιλίππου δὲ Βεγγουέλα πλόας αὐτοῦ. Τῆς συνεδριάσεως προήδρευεν ὁ ἀκαδημαϊκὸς Λεβασσέρ.

— Εἷς τῶν συντρόφων τοῦ συνταγματάρχου Γόρδον, ὅστις ἀπὸ πέντε ἐτῶν διερευνᾷ τὸν ἄνω Νεῖλον, ὁ κ. Γκέσσι, ἀνεκάλυψε βραχίονα τοῦ Νείλου ἄγνωστον μέχρι τοῦδε. Ὁ βραχίων οὗτος, κατὰ τὸ λέγειν τῶν ἰθαγενῶν πλάτος ἔχων περίπου 200 υἀρδῶν, καὶ ἔχων ὁρμητικώτατον τὸν ῥοῦν, ἑνοῦται μετὰ τοῦ Νείλου κάτωθεν τῶν χειμάρρων Τόλα, μετὰ πορείαν ἐλευθέραν παντὸς ἐμποδίου. Ἂν τοῦτο ἦνε ἀκριβὲς θὰ ἦνε δυνατὸν νὰ γείνῃ συγκοινωνία δι' ὕδατος μεταξὺ τῆς λίμνης Νυάνζα καὶ τοῦ Χαρτούμ.

— Κατ' αὐτὰς ἀνεχώρησεν ἐκ Λιβόρνου γεωγραφικὴ Ἰταλικὴ ἐκδρομὴ εἰς Αἴγυπτον. Αὕτη ὁρμωμένη ἐκ Καΐρου θὰ ἐρευνήσῃ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας καὶ θὰ δημοσιεύσῃ λεπτομερῆ κατόπιν περιγραφήν.

* *
*

ΘΕΑΤΡΟΝ, ΜΟΥΣΙΚΗ. — Ἐν τῷ βασ. θεάτρῳ τοῦ Μονάχου πρό τινων ἡμερῶν δι' ἐκτάκτου λαμπρᾶς παραστάσεως ἑώρτασε τὴν 50ετηρίδα τῆς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀναβάσεώς του, εἷς τῶν ὀνομαστοτέρων ἠθοποιῶν τῆς Γερμανίας ὁ Φερδ. Λάντς. Ὁ Λάντς γεννηθεὶς τῷ 1810 ἄγει νῦν τὸ 67 ἔτος τῆς ἡλικίας του, πλήρης ζωῆς καὶ ἀκμαῖος. Τὸ πρῶτον παρῆλθεν ἐπὶ τὴν σκηνὴν τῷ 1827 διδάξας τὴν *Μερόπην* τοῦ Βολταίρου, ἔκτοτε δὲ μέχρι τῆς σήμερον, κατὰ τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν ἰδίῳ τεύχει βιογραφίαν του, ὑπὲρ τὰς 10,000 φορὰς ἐδίδαξεν ἀπὸ τῆς σκηνῆς. Ὁ Λάντς φέρει πολλὰ παράσημα διαφόρων ἡγεμόνων, τιμησάντων τὴν ἔκτακτον αὐτοῦ δραματικὴν τέχνην.

— Ἡ γνωστὴ ὑψίφωνος Ἀδελίνα Πάττη συνεφώνησε μετὰ τοῦ Ἀμερικανοῦ ἐργολάβου Στρακὸς ὅπως τρία κατὰ σειρὰν ἔτη ψάλλῃ ἐν Ἀμερικανικοῖς θεάτροις. Θὰ λάβῃ διὰ τὸ τριετὲς τοῦτο διάστημα 2 ἑκατομμύρια φράγκων, πρὸς τούτοις δὲ ὁ Ἀμερικανὸς ἐργολάβος θὰ πληρώσῃ εἰς τὸ *Ἰταλικὸν θέατρον* τῶν Παρισίων ποινικὴν ῥήτραν 100,000 φράγκων, διότι ἐνταῦθα ἦν ὑπόχρεως νὰ ψάλλῃ ἡ ἀοιδὸς τὸν προσεχῆ χειμῶνα.

— Ἐν Παρισίοις ἀπεβίωσεν ὁ δημοτικώτατος τῶν Γάλλων ἠθοποιῶν Λαφερριὲρ τὴν ἡλικίαν ἑβδομήκοντα δύο ἐτῶν. Δεκαεπταέτης ἀνελθὼν ἐπὶ τῆς σκηνῆς δὲν τὴν κατέλιπε μέχρι τῶν τελευταίων του στιγμῶν, πλάσας αὐτὸς τὰ πρόσωπα τῶν κυριωτέρων γαλλικῶν δραμάτων. Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου του εἶχεν ὑπογράψει συμβόλαιον μετὰ τοῦ θεάτρου τοῦ Ὠδείου ὅπως ἀναλάβῃ τὸν προσεχῆ χειμῶνα τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰωσὴφ Βαλσάμου ἐν τῷ ὁμωνύμῳ δράματι τῶν δύο Δουμᾶ, ὅπερ θὰ διδαχθῇ μετ' ἐκτάκτου σκηνικῆς λαμπρότητος.

— Ὁ διάσημος Ἰταλὸς ἠθοποιὸς Θωμᾶς Σαλδίνης μετὰ τοῦ θιάσου του ἔδωκεν ὀλίγας παραστάσεις ἐν Βερολίνῳ κατ'αὐτὰς, ἐνθουσιάσας τοὺς κατοίκους τῆς Γερμανικῆς πρωτευούσης. Τὰ δράματα ἅτινα ἐδίδαξεν εἰσὶν ὁ *Ἀμλέτος*, ὁ *Ὀθέλλος* καὶ ὁ *Μάκβεθ* τοῦ Σαίξπηρ καὶ ὁ *πολιτικὸς θάνατος* δρᾶμα νεώτερον τοῦ ἰταλοῦ Παύλου Γιακομέττη.

— Ἐν τῷ θεάτρῳ τῶν Παρισίων Folies Dramatiques ἐξετελέσθη κατ' αὐτὰς μονόπρακτος κωμῳδία *ὁ τελευταῖος κλέφτης*, ἀναφερομένη εἰς τὸ ἀηδῶς ἑκάστοτε ἀνακινούμενον ζήτημα τῆς λῃστείας ἐν Ἑλλάδι. Ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Μαραθῶνι, ὁ δὲ κλέφτης οὗτος Στανίσλαος(!) Βαλανδανόπουλος(!) τοὔνομα συλλαμβάνει τὸν Ἀμερικανὸν Σπέγγλερ ἔχοντα εἰδικὴν ἀποστολὴν ὅπως ἐξακριβώσῃ ἂν ἀνευρεθεῖσά τις ἀρχαῖα *παντοῦφλα* ἦνε ἡ τῆς Ἑλένης τοῦ Μενελάου. Μετὰ τοῦ Σπέγγλερ τούτου συλλαμβάνει ὁ Βαλανδανόπουλος καὶ τὴν κυρίαν Σπέγγλερ, πρὸς ἣν ἐκμυστηρεύεται ἔρωτα. Οὕτω δ' ἐπὶ τῶν γελοίων τούτων βάσεων ἀναπτύσσεται ἡ κωμῳδία, ἣν κατακρίνουσιν τεχνικῶς αἱ σπουδαιότεραι τῶν ἐν Παρισίοις ἐφημερίδων.

— Ἀπεβίωσεν ἐν Παρισίοις ἐν ἡλικίᾳ 82 ἐτῶν ὁ Θωμᾶς Σωβὰζ γνωστὸς δραματικὸς συγγραφεύς, γράψας ἰδίως πολλὰ κείμενα μελοδραμάτων, ἐν οἷς ὁ *Καϊδ* καὶ ὁ *Τορρεαδὸρ* τὰ γνωστὰ μελοδράματα.

* *
*

ΠΟΙΚΙΛΑ. — Τὸ ἑξῆς φρικῶδες συμβὰν ἐγένετο εἰς ἀπόστασιν μικρὰν ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀμερικῆς. Τὸ βρίκιον *Μακδόναλδ* ἀποπλεῦσαν ἐκ Βοστῶνος ἀπήντησεν εἰς 38°23′ πλάτους καὶ 32°30′ μήκους σχεδίαν μόλις ἐπιπλέουσαν τοῦ ὕδατος, ἐφ' ἧς ἦσαν δύο ἄνθρωποι, ὧν ὁ ἕτερος ἀπεβίωσεν μετά τινας ὥρας. Ὁ ἐπιζήσας διηγήθη τὸ ἑξῆς. Ἡ σχεδία ἀπετελεῖτο ἐκ λειψάνων τοῦ ἀγγλικοῦ πλοίου *Μαρία* ὅπερ ἐκ Γεωργίας ἔπλεεν εἰς Βελφὼρ μὲ πλήρωμα δεκατεσσάρων ἀνδρῶν. Εἰς τὸ πλοῖον ἄγνωστον πῶς ἀνεῴχθη ὀπή, δι' ἧς εἰσώρμησε τὸ ὕδωρ καταπλημμυρῆσαν τὰ πάντα. Αἱ τροφαὶ ἀπώλοντο, ἀλλὰ τὸ πλοῖον δὲν ἐβυθίσθη, ἀλλ' ἔκλινε εἰς τὰ πλάγια κατ' ἀρχὰς καὶ ἀφοῦ οἱ ἱστοὶ ἐθραύσθησαν ἔλαβε τὴν ὁριζοντίαν θέσιν. Οἱ δεκατέσσαρες τοῦ πληρώματος εὑρέθησαν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος χωρὶς τροφῆς καὶ ὕδατος. Ἡ πεῖνα ἐθέριζε πάντας καὶ βαθμηδὸν ἀνὰ εἷς ὑπέκυπτεν εἰς τρομερὸν θάνατον· τότε οἱ σύντροφοί του τῷ ἤνοιγον τὸν λαιμόν, ἔπινον τὸ αἷμά του καὶ διενέμοντο τὴν καρδίαν καὶ τὸν μυελόν του ἅτινα ἔτρωγον ὠμά, τὰ δὲ λοιπὰ μέρη τοῦ σώματος ἔρριπτον εἰς τὴν θάλασσαν. Πρὸ τριάκοντα δύο ἡμερῶν εἶχε συμβῇ τὸ δυστύχημα καὶ ἐκ τῶν δεκαέξ ναυτῶν ἀπέμειναν οἱ δύο περισωθέντες ὑπὸ τοῦ *Μακδόναλδ* τραφέντες ἐπὶ τοσαύτας ἡμέρας διὰ τοῦ κρέατος τῶν διαδοχικῶς ἀποθανόντων συντρόφων των.

— Πρό τινος ἀπεβίωσεν ἐν Παρισίοις ἡ Σάρα Φελίξ, ἀδελφὴ τῆς διασήμου ἠθοποιοῦ Ῥαχήλ. Ἡ Σάρα Φελὶξ ἠθοποιὸς καὶ αὐτὴ ἐν ἀρχῇ κατέλιπε τὴν σκηνὴν πρὸ καιροῦ καὶ ἀπέκτησεν ὄνομα ἐν τῇ μυροποιίᾳ διὰ τῆς ἐφευ-

ρέσεως καὶ κατασκευῆς διαφόρων μύρων χρησίμων πρὸς τὸν καλλωπισμόντων κυριῶν. Περὶ τῆς γυναικὸς ταύτης αἱ Γαλλικαὶ ἐφημερίδες ἀναφέρουσι τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτον. Ἡ Ῥαχὴλ καὶ ἡ Σάρα ὀρφαναὶ καὶ ἐγκαταλελειμμέναι κόραι περιήρχοντο τὰς ὁδοὺς τῆς Λυὼν καὶ ἐζήτουν εἰς τὰ καφενεῖα τὸ ἔλεος τῶν διαβατῶν. Σύνηθες καταφύγιόν των ἦν τὸ καφενεῖον τῶν Κελεστίνων ἔνθα ἡ Σάρα ἔψαλλεν, ἡ δὲ Ῥαχὴλ ἀπήγγειλλε τὸν γνωστὸν τοῦ Λαφονταίνου μῦθον «*ὁ λύκος καὶ τὸ ἀρνίον*», ἀλλὰ μετὰ τόσον καθαρᾶς φωνῆς καὶ μετὰ τοσαύτης χάριτος, ὥστε σωρηδὸν ἔπιπτον ἐν τῷ ξυλίνῳ δίσκῳ ὃν περιέφερεν ἡ Σάρα τὰ νομίσματα. Παρῆλθον ἔτη καὶ ἡ μικρὰ κόρη τῶν ὁδῶν ἐγένετο ἡ μεγάλη Ῥαχήλ. Τῷ 1850 μετέβη εἰς Λυὼν ἔνθα ἔδωκε τινὰς παραστάσεις καὶ ἐπεσκέφθη τὸ καφενεῖον τῶν Κελεστίνων τὴν πρώτην τοῦ σταδίου της ἀφετηρίαν. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἡ Ῥαχὴλ ἐν τῷ μεγάλῳ θεάτρῳ ἐδίδαξεν, ἀποχαιρετίζουσα τὴν πόλιν τῶν πρώτων της ἐτῶν, τὴν *Φαίδραν* ὑπὲρ τῶν πτωχῶν. Οἱ πρῶτοι τῶν εὐγενῶν τῆς πόλεως τὴν ἀνέμενον μετὰ τὸ πέρας τῆς παραστάσεως καὶ αὐτὸς ὁ δήμαρχος τῆς πόλεως κρατῶν ἀργυρᾶ κηροπήγια προηγεῖτο τῆς πομπῆς. Πόσον ἡ τέχνη ἐξευγενίζει καὶ οἵα ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν ἀργυρῶν κηροπηγίων καὶ τοῦ ξυλίνου δίσκου ἐν ᾧ πρὸ ἐτῶν συνήγοντο εὐτελέστατα κέρδη.

— Ἡ ἐφημερὶς Tagespresse τῆς Βιέννης διηγεῖται τὰ ἑξῆς. Ὅτε ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς νῦν μέγας βεζύρης τῆς Τουρκίας διέτριβεν ἐν Βερολίνῳ, ἠγάπησε κόρην ὡραίαν θυγατέρα τοῦ ἀρτοπώλου τῆς γειτονίας. Ὅτε ἀνεχώρησε τῆς Πρωσσικῆς πρωτευούσης ὑπεσχέθη εἰς τὴν ξανθὴν ἐρωμένην του ὅτι δὲν θὰ τὴν λησμονήσῃ. Καὶ ὄντως πρό τινων ἡμερῶν ἡ νεαρὰ ἀρτόπωλις ἔλαβεν ἱκανὸν ποσὸν χρημάτων καὶ τουρκικὸν διαβατήριον, δι' ὧν ἀναχωρήσασα μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰς τὸ *Χαρέμιον* τοῦ μεγάλου Βεζύρου.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1877 ΙΟΥΛΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλῖψις	751,88 χμ.		Μέση θερμοκρασία	27,82	
Μεγίστη »	756,71	(τὴν 1ην)	Μεγίστη »	40,0	(τὴν 18ην)
Ἐλαχίστη »	747,31	(τὴν 20ην)	Ἐλαχίστη »	17,9	(τὴν 2αν)

Ἡμέραι βροχῆς 5 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 4,60χμ.) ἀστραπῶν 6, βροντῶν 1.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 15 ἡμέρας ΝΔ, 1 Δ, 15 ΒΑ.

Ἔν τισιν ἀντιτύποις παρελείφθη ὁ τελευταῖος στίχος τῆς σελ. 511 *ὁ ἑξῆς*:

ἀπειρόκαλος· ἕκαστον δωμάτιον ἔχει μικράν τινα χθαμαλὴν κατάλληλον μό-

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΤΟΣ Α'	30 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1877	ΤΕΥΧΟΣ 8

Η ΠΑΡ' ΗΜΙΝ ΥΠΟΚΡΙΤΙΚΗ

Ἅπαξ τοῦ ἔτους ἐπισκεπτόμενος τὸ ἑλληνικὸν θέατρον, ἵνα περιεργασθῶ κατὰ πόσον ἡ παρ' ἡμῖν ὑποκριτικὴ τέχνη προήχθη ἐν τῷ ἐνιαυσίῳ διαστήματι, κατέβην κατ' αὐτὰς εἰς τοὺς παρὰ τὸν Ἰλισσὸν κήπους, ὅπου καὶ τὸ θέατρον ὁ *Ἀπόλλων*. Ἔτυχον εἰς τὴν διδασκαλίαν δράματος, γινομένην ὑφ' ἑνὸς τῶν μᾶλλον εὐφημουμένων θιάσων, ὃν καὶ ἄλλοτε ἤκουσα· ἀλλ' εἰρήσθω εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς· κατὰ μὲν τὴν αὐτοπεποίθησιν ἢ αὐτάρκειαν ἐν τῷ διδάσκειν φαίνεται πρόοδος, κατὰ δὲ τἆλλα, εἶδον μετὰ λύπης ὅ,τι καὶ πέρυσι καὶ ὅ,τι πάντοτε μέλλομεν βλέπειν, ἐνόσῳ οἱ ἡμέτεροι ἠθοποιοὶ δὲν πεισθῶσιν, ὅτι μεγάλως ἐλαττοῦται τῆς τέχνης ὅςτις ἀναβαίνει ἄνευ σχολείου ἐπὶ τῆς σκηνῆς.

Ἡ ὑποκριτικὴ ἐφάνη ἐκ πρώτης τῶν ἡμετέρων ἠθοποιῶν ἀφετηρίας, ὡς τέχνη τις αὐτοδίδακτος, ἡ εὐκολωτάτη πασῶν, προσιτὴ εἰς πάντας. Ἐνομίσθη ὅτι, ὡς πρὸς μὲν τὴν γλῶσσαν, ἀρκεῖ μόνον ν' ἀναγινώσκῃ ὁ ἠθοποιός· πρὸς δὲ τὴν ἀπαγγελίαν, προφέρων ἕκαστος κατὰ τὴν προφορὰν τῆς ἰδίας ἐπαρχίας του [1], νὰ δίδῃ τόνον τινὰ εἰς τὰς λέξεις, οὐχὶ τὸν ἁπλούστατον καὶ φυσικώτατον, ἀλλὰ πάντοτε στομφαστικόν, κατὰ τὴν ἰταλικὴν μέθοδον· πρὸς δὲ τὰ σχήματα, νὰ φέρηται ὅπως ἂν δόξῃ ἑκάστῳ, ὡς ἂν μὴ ὑπήγοντο καὶ ταῦτα καὶ τἆλλα εἰς κανόνα καὶ εἰς ῥυθμόν.

Ἀπέναντι δὲ τῆς τῶν ἡμετέρων σκηνικῶν ἀτεχνίας πάρεισιν ἐν τῷ θεάτρῳ τριῶν εἰδῶν θεαταί.

α' Οἱ ἀγνοί· οἱ μηδεμίαν γνῶσιν ἔχοντες περὶ ὑποκριτικῆς· τουτέστιν οἱ

1 Οὕτω τὸ ν καὶ τὸ λ πρὸ τοῦ ι προφέρονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑγρῶς (gni ἀντὶ ni, καὶ gli ἀντὶ li), ὡς προφέρουσιν αὐτὰ οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Σλαῦοι· πρὸς δὲ, τὸ ξῖ, τὸ λεπτὸν ξῖ, τὸ πρὸ τοῦ Εὐκλείδου χσῖ, τραχύνεται εἰς βάρβαρον gζῖ· ὡς, δὲ gζέρω, κτλ. Αὐτὸ τοῦτο καὶ περὶ τοῦ ψῖ, τοῦ πρὸ τοῦ Εὐκλείδου φσῖ, χονδρουμένου εἰς bζῖ, ἔστιν ὅπου.

πρῶτον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς θεάτροις ἰδόντες τί ἐστι σκηνή, διὸ καὶ πιστεύοντες ὅτι οὕτως ἔχει ἡ τέχνη, καὶ οὐκ ἄλλως. Οὗτοι εὐκόλως συγκινοῦνται καὶ θαυμάζουσι, καὶ θερμότατα κροτοῦσι χεῖρας.

β' Οἱ σαρκασταί· ἐλαφροὶ μὲν ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς τέχνης, φοιτήσαντες δὲ εἰς θέατρα τῆς Ἑσπερίας καὶ θεασάμενοί τινας τῶν περιωνύμων αὐτῆς ὑποκριτῶν· διὸ καὶ ἐπιδεικνύοντες τοῦτο διὰ παντοίας εἰρωνείας.

γ' Οἱ τούτους τε καὶ τοὺς πρώτους οἰκτείροντες, ἐρασταὶ τῆς προαγωγῆς τῆς τέχνης παρ' ἡμῖν, ὀλίγιστοι μὲν, καθήμενοι δὲ πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἀτεχνίας ὡς ἐπὶ ἀκανθῶν. Οὗτοι, ἀντὶ τοῦ νὰ τέρπωνται, διάκεινται εἰς μαρτύριον ψυχῆς· καὶ δὲν σαρκάζουσι μὲν, ἀδημονοῦσι δὲ σιγῶντες. Μάλιστα δὲ, ἂν βλέπωσιν ἐκεῖ παρακαθήμενον καὶ ἀλλοδαπόν τινα, εἰς ἐπίμετρον τοῦ μαρτυρίου ἐντρέπονται καὶ ἐν τῇ ἐθνικῇ αὐτῶν φιλοτιμίᾳ.

Ἀλλὰ τί πρὸς τοὺς ἠθοποιοὺς ἡμῶν; τὸ πλῆθος, τὸ μέγιστον πλῆθος τῶν ἐξ ὧν πληροῦται τὸ θέατρον χειροκροτεῖ, ἄρα εὐδοκιμοῦσι, κρατιστεύουσιν, ἀριστεύουσιν. Οὕτω δὲ θαῤῥυνόμενοι ἐμμένουσιν ἐν τῇ ἀτεχνίᾳ, καὶ οὕτω διαφθείρεται καὶ αὐτῶν τὸ φρόνημα, καὶ τοῦ δημοσίου ἡ κρίσις. Ἤδη,—ἀπαίσιον τεκμήριον τῆς ἐπικρατησάσης ἀπειροτεχνίας—τὸ πλῆθος ἐπαίρει μέχρις ἐνθουσιασμοῦ τὴν τέχνην τοῦ δεῖνος ἢ δεῖνος ἠθοποιοῦ, ὡς τὸ μὴ περαιτέρω τῆς τελειότητος· τοσοῦτον τὸ πλῆθος ἐπαίρει, ὥστε πᾶς ἐναντίος λόγος ὡς παράδοξος παρίσταται, ἢ καὶ τολμηρός.

Διπλοῦν ἐκ τούτου προκύπτει κακὸν τῳόντι· ὅτι καὶ τὸ πλῆθος θὰ μείνῃ ἀδίδακτον, καὶ οἱ σκηνικοί. Τὸ πλῆθος, οὐδέποτε θεασάμενον τεχνίτας τελείους, πρὸς οὓς νὰ συγκρίνῃ τοὺς ὑπὸ τὰς ὄψεις αὐτοῦ, πῶς νὰ διακρίνῃ τὰς ἐλλείψεις, ὅσον περιτρανεῖς καὶ ἂν ὦσιν, ὥστε νὰ κολάσῃ αὐτὰς διὰ τεκμηρίων ἀποδοκιμασίας, ἵνα μὴ εἴπω χαλεπότητος; Οἱ ἠθοποιοὶ δ' ἀφ' ἑτέρου, πῶς νὰ μὴ φρονηματίζωνται ὡς τέλειοι ἐν τῇ τέχνῃ, ἢ πῶς νὰ ἀνέχωνται συμβουλήν; Πῶς νὰ μὴ φαίνεται ὡς θράσος καὶ τολμηρία πᾶσα οἰκοδομητικὴ παρατήρησις πρὸς αὐτοὺς, ἅτε ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἐπαγγελλομένους τὴν τέχνην καὶ τηλικαύτην βλέποντας περὶ αὐτοὺς συῤῥοὴν καὶ ἔκβασιν! Μὴ δὲν συγκινοῦσι μέχρι δακρύων; Βεβαίως. Τί τοὺς μέλει λοιπὸν περὶ τῶν ὀλιγίστων, οἵτινες ἀσχάλλουσιν ἢ γελῶσιν ἐπὶ ταῖς αὐταῖς ἐκείναις συγκινήσεσι τῶν πολλῶν; Ἴσως εἶναι πεπωρωμέναι καρδίαι οὗτοι οἱ ὀλίγιστοι· ἴσως δὲ καὶ ψυχαὶ φθονεραὶ, πνεύματα μεστὰ οἰήσεως. Τίς οἶδε τὰ ἠθικὰ ἐλατήρια ἑνὸς ἑκάστου;

Ὁ Ἕλλην εἶναι εὐαίσθητος καὶ εὐφαντασίωτος· οἱ κοινοὶ θεαταὶ,—ἐν οἷς καὶ χάσκακες οὐκ ὀλίγοι,—δὲν θέλουν νὰ προσέξωσιν ἂν ἡ εὐαισθησία των ἀποδέχεται συνήθως τοὺς νυγμοὺς, οὐχὶ ἐκ τῆς τέχνης τοῦ ὑποκριτοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς πλοκῆς τοῦ διδασκομένου δράματος, ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τῶν προσώπων, ἐκ τῆς φύσεως τοῦ διαλόγου, ἢ, τέλος, ἐκ τῆς φιλοπατρίας, ὁσάκις εἶναι ἡ ὑπόθεσις ἐθνική. Τὸν χυλὸν τῆς προσφερομένης ὀπώρας εὑρίσκοντες καλὸν, ἀμελοῦσι καὶ τῶν χρωμάτων καὶ τῶν σχημάτων, καὶ τοῦ τρυβλίου ἐν ᾧ

τοῖς προσφέρεται ἡ ὀπώρα. Ἀλλ' ὅμως οἱ ἡμέτεροι ἠθοποιοὶ ὤφειλον εἰς τὸ ἐπιεικὲς τοῦτο δημόσιον μείζονά τινα σεβασμόν, συναισθανόμενοι ὅτι πρὸς τὸν σκηνικὸν ἀπαιτεῖται, πλὴν τῆς δεξιᾶς φύσεως, καὶ γλῶσσα ὀρθή, καὶ ἀπαγγελία ἀνεπιτήδευτος καὶ σχημάτων κανόνες. Οἱ τῆς Ἑσπερίας λαοὶ ἔχουσι πρὸς ἐκμάθησιν τούτων πάντων σχολεῖον· οὐχὶ δὲ πλέον ἡ Ἰταλία, ἀλλ' ἡ Γερμανία, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία πρωτεύουσι κατὰ τὴν ὑποκριτικὴν ἐπὶ σκηνῆς τέχνην σήμερον. Ἐνῷ δ' ἐκεῖ αὐτοδίδακτος οὐδεὶς ἀναβαίνει εἰς τὴν σκηνήν, παρ' ἡμῖν νομίζεται ὅτι ἡ φύσις μόνη εἶναι ὁ ἄριστος τῶν διδασκάλων. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι τοῦτο ἐν μέρει ἔχεται ἀληθείας· οὐδεὶς τῳόντι δύναται νὰ διδάξῃ τελειότερον τῆς φύσεως τὴν παράστασιν τῶν παθῶν τῆς ψυχῆς· ὅ,τι ἐκφαίνεται ἀτέχνως ὑπὸ τοῦ πάθους, τοῦτο ἡ ὑποκριτικὴ ἐπαγγέλλεται ν' ἀπομιμηθῇ ὅσον πιστότερον· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο, καίτοι φαίνεται ὡς ἁπλούστατον, τυγχάνει δυσκατόρθωτον ὑπὲρ πᾶσαν ἰδέαν, ἐδέησε νὰ ἱδρυθῇ σχολεῖον. Ὁ μηδέποτε πεσὼν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ βλέπων τοὺς κολυμβῶντας, φυσικώτατον ἐκλαμβάνει τὸ νήχεσθαι· ὅταν ὅμως ῥιφθῇ εἰς τὰ ὕδατα ὡς αὐτοί, τότε ἐννοεῖ ὅτι ἀπῃτεῖτο καὶ κανὼν πρὸς τὴν φύσιν.

Οὕτως ἀνέβησαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ ἡμέτεροι ἠθοποιοί· ἀλλὰ τὸ μὲν κολυμβᾶν εὐκόλως ἐκμανθάνεται, τὸ δὲ ὑποκρίνεσθαι ἐπὶ σκηνῆς εἶναι τέχνη παρεμφερὴς πρὸς τὴν ζωγραφικήν, ὡσαύτως ἐπαγγελλομένην τὰ τῆς φύσεως ἁπλούστατα νὰ ἀπεικάζῃ ὅσον ἀληθέστατα διὰ σχημάτων τε καὶ χρωμάτων. Καὶ ἄνευ λοιπὸν τοῦ σχολείου, ὁ ὑποκριτής, ὅσον δεξιὰν καὶ ἂν ἔχῃ φύσιν, (τοιοῦτοι δὲ μεταξὺ τῶν ἡμετέρων διακρίνονταί τινες) παρίσταται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὡς αὐτομαθής τις ζωγράφος, βαφῶν μὲν καὶ γραφίδων οὐκ ἄμοιρος, ἀνίκανος δὲ νὰ εὐχαρεστήσῃ, εἰμὴ εἰς τὸ ἀπειρόκαλον πλῆθος, ὑπὸ τοῦ ὁποίου δύναται, νὴ Δία, καὶ νὰ θαυμασθῇ, κατὰ πάσης τῶν εἰδημονεστέρων διαμαρτυρήσεως. Ὁ ζωγράφος, μετὰ τὴν ὀρθότητα τῶν γραμμῶν, ἔχει τοὺς βαθμοὺς τῶν σκιῶν· ὁ σκηνικός, μετὰ τὴν εὐρυθμίαν τῶν σχημάτων ἔχει τοὺς βαθμοὺς τῆς φωνῆς· νὰ μὴ δίδῃ τόνον, ὅπου χρεία νὰ φεισθῇ τοῦ τόνου, ἵνα προοικονομήσῃ τὴν περαιτέρω ἀνάγκην τοιούτου· οὔτε ἔμφασιν, ὅπου φωνὴ ἤτυχος δύναται τὸ τριπλοῦν τῆς ἐμφάσεως. Ἂν προέβη εἰς τὴν νήτην, ὅτε παρῆλθεν ἤδη ταύτης ἡ θέσις, καὶ μείνῃ εἰς τὴν ὑπάτην ὅτε ἐπέστη ὁ τῆς μέσης καιρός, οὐδὲν ἐποίησεν. Ἀπέτυχεν ὡσαύτως ἂν διὰ βροντώδους πάντοτε ἰσχῆς νομίσῃ ὅτι ἐμποιεῖ τρόμον, ὅτε φωνὴ τοὐναντίον κεκρατημένη, ἁρπάζουσα τὴν ἐκτενῆ τοῦ θεατοῦ προσοχήν, θὰ προπαρεσκεύαζε τὴν κρυερωτάτην ἐν ταῖς ψυχαῖς φρίκην.

Ἄλλως τε, καὶ ὁ πεζὸς λόγος ἔχει τὴν προσῳδίαν του· ἡ φράσις ἔχει ῥυθμόν· Αἱ στίξεις,—τὸ κόμμα, ἡ μέση στιγμή, ἡ τελεία, τὸ ἐρωτηματικόν, τὸ ἐπιφωνηματικόν, ἡ παρένθεσις, ἡ παῦλα, τὰ χρώματα ταῦτα τοῦ προφορικοῦ λόγου,—εἶναι ὀλίγισται· ἡ τέχνη ἔχει νὰ διδάξῃ ἐν αὐταῖς πλείστας καὶ ἄλλας. Μόνον τὸ ἐρωτηματικὸν δέχεται ὀκτὼ ἢ δέκα τονώσεως εἴδη.

Εἶναι στόματα, ὧν ἡ φθογγὴ (timbre) φύσει ἀντιδιορίζει τὴν διδασκαλίαν (le rôle) τοῦ ἠθοποιοῦ. Ἄλλο δὲ φθογγή, καὶ ἄλλο ἀπαγγελία. Δύναται, παραδείγματος χάριν, νὰ ἀπαγγέλλῃ τις τελειότατα· ἀλλ' ἂν δὲν ἔχῃ καὶ τὴν κατάλληλον φθογγήν, ἑκὼν ἄκων ἐν ταῖς περιπαθέσιν ἢ τραγικαῖς θέσεσι καθίσταται κωμικός, ἢ τἀνάπαλιν ἐν ταῖς κωμικαῖς τραγικός. Καὶ παραστάσεις δέ τινες φυσικαὶ τοῦ σώματος, τῆς μορφῆς, ἢ ἕξεις χειρονομιῶν καὶ σχημάτων, πολλάκις λαλοῦσιν ἀρνητικῶς, διαμαρτυρόμεναι οἱονεὶ πρὸς τὴν τοῦ ἠθοποιοῦ διδασκαλίαν. Διὰ ταῦτα τὸ σχολεῖον προσέχει, πρῶτον πάντων, νὰ κατατάσσῃ ἕνα ἕκαστον τῶν μαθητευόντων σκηνικῶν εἰς τὴν θέσιν, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν βαθμίδα τῆς θέσεως ἣν διώρισεν αὐτῷ ἡ φύσις· τοῦθ' ὅπερ κυριώτατον, καὶ περὶ οὗ οὐδ' ἡ ἐλαχίστη φροντὶς παρὰ τοῖς ἡμετέροις.

Τῶν δὲ χειρῶν καὶ ποδῶν αἱ μεταβολαὶ χρήζουσιν ἰδίας καὶ αὗται σπουδῆς ἐπιμελεστάτης. Τοῦ σώματος, τῆς κεφαλῆς δὲ μάλιστα, αἱ κλίσεις, καὶ τῆς ὄψεως αἱ ἄπειροι ἀλλοιώσεις εἶναι λεξικὸν ἀπέραντον, ἄνευ τῆς τελείας γνώσεως τοῦ ὁποίου, οὔτε Πραξιτέλης, οὔτε Ἀπελλῆς· καὶ οὔτε Φειδίας. Ὤφθησαν σκηνικοὶ ἐκ τῶν περιωνύμων μελετῶντες ὥραν ὅλην πρὸ τοῦ κατόπτρου μίαν ῥυτίδωσιν, ἢ κατάμυσιν, ἢ παράπλασιν, ὡς χαρακτηριστικὰ ἐννοιῶν ῥητῶν ἢ ἀρρήτων.

Ὑπάρχει ἀπόφθεγμά τι, ὅτι εἶναι τόσον ἁπλοῦν τὸ φέρεσθαι φυσικῶς, καὶ τόσον φυσικὸν τὸ φέρεσθαι ἁπλῶς, ὥστε ἀπαιτεῖται κόπος ἄπειρος πρὸς τὸ μὴ φέρεσθαι φυσικῶς καὶ ἁπλῶς. Τὸν ἄπειρον τοῦτον κόπον ἔχει ὁ ἠθοποιὸς νὰ ὑποστῇ, θέλων νὰ ὑποκριθῇ ὅ,τι φυσικώτατον καὶ ἁπλούστατον· ἄλλως, ὅταν ὁ θώμιγξ τῶν νευροσπάστων διακρίνεται,—ἐν μὲν τῇ κωμῳδίᾳ, ὁ ἐκ τούτου γέλως δὲν βλάπτει πολύ, ἐπειδὴ συγχέεται μετὰ τοῦ ἐκ τῆς κωμῳδίας αὐτῆς καθ' ἑαυτήν· ἀλλ' ἐν τῇ τραγῳδίᾳ καὶ ἐν τῷ δράματι ἀποβαίνει τυραννικός, καὶ ἐπὶ τέλους ὀλέθριος.

Διὰ τοῦτο φρονῶ ὅτι, ἐνόσῳ δὲν ἀποκτήσωμεν διὰ τοὺς σκηνικοὺς ἡμῶν σχολήν, συμφέρει, εἴς τε τὸ δημόσιον καὶ εἰς αὐτούς, κωμῳδίας μόνον νὰ διδάσκωσι, καὶ ταύτας οὐχὶ ἐκ τῶν φιλοσοφικωτέρων· τὸ μέν, διότι εὐκολώτερον κινεῖται ὁ γέλως ἢ ὁ οἶκτος, τὸ δέ, διότι ἡ ἱλαρότης, πολλὴ ἢ ὀλίγη, καὶ ἔνθεν ἢ ἔνθεν προξενουμένη, εἶναι πάντοτε ἱλαρότης. Ἡ Θάλεια δὲν ἀσχάλλει ὡς ἡ Μελπομένη ἐπὶ τῇ κακοτεχνίᾳ τῶν ἠθοποιῶν. Τέλος, ἡ Θάλεια γελᾷ καὶ ἀσχάλλουσα.

Οὐκ ὀλίγον παρενοχλοῦσι τὸν θεατὴν καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀμαθείας τῶν ἠθοποιῶν γλωσσικὰ λάθη· τὸ δὲ χείριστον, διδασκόμενα ταῦτα εἰς τὸ πλῆθος, οὐχ ἧττον ζημιοῦσι. Καὶ ἀληθῶς μὲν πολλάκις εἶναι ἔνοχοι αὐτῶν καὶ οἱ συγγραφεῖς ἢ ποιηταὶ (ἐπειδή, ὡς γνωστόν, γράφουσιν ἢ μεταφράζουσι δράματα καὶ νέοι ἀτελέστατα μαθόντες τὴν γλῶσσαν), πταίουσιν ὅμως καὶ οἱ ἠθοποιοί. Οὕτως ἠκούσαμεν προφερόμενα, παραδείγματος χάριν, τὴν χεῖρα,

χεῖραΝ, τὴν μητέρα, μητέραΝ, τὴν μεγαλόπολιν, μεγαλΟΥπολιν, ἐν δράμασιν ὧν οἱ μεταφρασταὶ τοὺς δανειστὰς (créanciers) λέγουσι πιστωτὰς, τὰς εὐχαριστίας, εὐχαριστήσεις, τὴν τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν, ὑπομονὴν, τὸ ἐκταθῶ, ἐκταΝθῶ, τὸν σπαταλὸν, σπάταλον, κτλ., κτλ., ἄπειρα.

Ὅ,τι δὲ παρέρχεται μᾶλλον ἀπαρατήρητον, καίτοι χαρακτηριστικώτατον τῆς ἐλλείψεως ἐπιμελεστέρας τινὸς ἀνατροφῆς παρὰ τοῖς ἡμετέροις ἠθοποιοῖς, εἶναι ἡ ἀδιακρισία ἐν τῷ ἑνικῷ ἢ πληθυντικῷ ἀριθμῷ, ὅταν ὁ λόγος ἀποτείνεται εἰς δεύτερον πρόσωπον, πρὸς ὃ καθήκει δυοῖν ὁ ἕτερος, κατὰ τὰ δεδογμένα ὑπὸ τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν. Ἄρχονται λέγοντες *σεῖς*, περαιτέρω δὲ *σὺ*, ἔπειτα πάλιν *σεῖς*, καὶ τέλος ἐπανέρχονται εἰς τὸ *σὺ*, ἐνῷ ἔχουσι πρὸ αὐτῶν τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ἐν τῷ αὐτῷ διαλόγῳ ἢ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ φράσει. Ὑπάρχουσιν ἀναμφιβόλως περιστάσεις ἐν αἷς, ἀρχόμενος μὲν τῆς συνομιλίας, ἀποτείνεταί τις πληθυντικῶς πρὸς ἕνα ἢ μίαν τινὰ, ἔπειτα δὲ ὀργιζόμενος ἢ κατανυσσόμενος, ἢ ἐρωτιῶν, ἢ ἀναγνωρίζων, ἀποβάλλει τὸν τέως ἐπιβεβλημένον ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς ἀπαιτήσεως πληθυντικὸν, τὸν παρὰ φύσιν· ἢ τοὐναντίον εἰρωνευόμενος, ἢ σεβαζόμενος, μεταχειρίζεται τοῦτον, ἀντὶ τοῦ τέως ἑνικοῦ, ὡς δηλωτικοῦ ἀτόπου οἰκειότητος· ἀλλὰ περὶ τούτων δὲν λέγω. Εἰς ταῦτα πάντα καθοδηγεῖ ἡ ἕξις, ἣν ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὁ ἠθοποιὸς συναναστρεφόμενος μετὰ ἀνθρώπων ἀπὸ τῶν τῆς ἀνωτάτης μέχρι τῶν τῆς κατωτάτης τάξεως. Ἂν, δυστυχῶς, δὲν εἰσήχθη, ἢ καὶ εἰσαχθεὶς δὲν ἐνετρίβη εἰς τὰ μέλαθρα ἐπιφανοῦς τινος κόσμου, ἐξάπαντος προδίδεται κατὰ τοῦτο ἐν πάσῃ σκηνῇ τοιαῦτα παριστώσῃ ἐνδιαιτήματα, καὶ προδίδεται ὀλεθρίως, προδίδεται ἐκ πάντων, ἐκ τοῦ τρόπου τοῦ γελᾷν, τοῦ μυχθίζειν, τοῦ προσβλέπειν, τοῦ προσέρχεσθαι, ἀπέρχεσθαι, ἵστασθαι, κάθησθαι, ἐγείρεσθαι, βηματίζειν καὶ ἐν γένει φέρεσθαι, ὀφείλων φέρεσθαι ἄνευ ἰταμότητος ὅπου χρεία συστολῆς, ἄνευ συστολῆς ὅπου χρεία ἰταμότητος· καὶ ἔν τινι μέτρῳ συστολῆς, ἔν τινι μέτρῳ ἰταμότητος· καὶ τὴν συστολὴν ἀνεπιτήδευτος, καὶ ἀνεπιτήδευτος τὴν ἰταμότητα,—πλὴν ὅπου ἀπαιτεῖται νὰ διακρίνῃ ὁ θεατὴς τὴν ὑποκρισίαν τοῦ ὑποκρινομένου.

Ἄλλως, ὁ ὑποκριτὴς δὲν δύναται νὰ ἦναι *ἠθοποιός*.

Εἰς τὰς τραγῳδίας ἰδίως, καὶ ἐν γένει εἰς πᾶν δρᾶμα ἔχον ἱστορικὴν ὑπόθεσιν, εἶναι ἀνάγκη ἀνυπέρθετος νὰ περιεργάζεται καὶ νὰ μελετᾷ τὰ ἀγάλματα, τὰ ἀνάγλυφα ἢ τὰς εἰκόνας τοῦ καιροῦ ἐκείνου, μηδὲν παρορῶν, οὐδὲ τὴν ἀμπεχόνην, οὐδὲ τὴν περονητρίδα, οὐδὲ τὸν κόθορνον, οὐδὲ τὸ ψέλλιον, οὐδὲ τὴν πόρπην.

Τοὐναντίον, οἱ ἡμέτεροι σκηνικοὶ ὀλιγωροῦσι περὶ τὰ τοιαῦτα, ἔτι καὶ ἂν διδάσκωσι πράγματα σύγχρονα, ἔθιμα τοῦ παρόντος καιροῦ. Οὕτως, ἐὰν ἡ σκηνὴ ἀπαιτήσῃ νὰ πίωσι τέϊον, οὐδὲν τοὺς ἀναχαιτίζει τοῦ νὰ τὸ ῥοφήσωσιν ἐντὸς κυμβίων τοῦ καφὲ, ἀμελήσαντας νὰ προμηθευθῶσι τὰς προσφόρους κύλικας. Καὶ τὸ δημόσιον οὐδόλως διαμαρτύρεται πρὸς ταῦτα· πολλῷ δ' ἧτ-

τον ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν εἴ τι ἀλλοτροπώτερον καὶ πως δυσευρετώτερον, χαρακτηριστικὸν τόπου καὶ χρόνου ἐν τῷ δράματι. Εἶναι τόσον συγκαταβατικόν.

Παρατρέχω τὰς ἀπιστίας τῶν ἐπίπλων καὶ τῶν σκηνογραφιῶν τὰς σκαιότητας, καὶ τοῦ βροντείου τὰς παρῳδίας, ἢ *ἀβροντησίας*, ἂν θέλετε. Τὰ πάντα ὡς μεταξὺ οἰκογενείας. Τὰ δὲ μεταξὺ οἰκογενείας δὲν εἶναι πάντα εὐπρόσωπα, ἰδίως δὲ εἰς βλέμματα βασιλικά.

Πολλοὺς ἤκουσα μεμφομένους μίαν τινὰ τάξιν τῆς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας ὡς ἀπαξιοῦσαν τῆς παρουσίας της τὸ ἑλληνικὸν θέατρον. Φρονοῦσιν ὅτι ὤφειλε καὶ ἡ τάξις αὕτη νὰ θαῤῥύνῃ οὕτως ἢ ἄλλως τοὺς Ἕλληνας ἠθοποιούς. Τὸ κατ' ἐμέ, καίτοι τιμῶ τὴν ἰδέαν, ὅτι εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας ὀφείλεται πᾶσα συνδρομή, ἀπέχω ὅμως ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοῦ νὰ θεωρῶ τὴν ἐκζητουμένην ἐνθάῤῥυνσιν ὡς λυσιτελῆ, εἴτε πρὸς τὴν ἑλληνικὴν σκηνήν, εἴτε πρὸς τοὺς ἀναβαίνοντας ἐπ' αὐτῆς. Ὁ μόνος τρόπος τοῦ νὰ μὴ ἀποκτήσωμεν πώποτε σπουδαίους ἠθοποιούς, καὶ νὰ μείνῃ ἡ ἑλληνικὴ σκηνὴ εἰς ἀεὶ ὑποδεεστέρα πάσης ἄλλης ἐν Εὐρώπῃ, εἶναι τὸ νὰ προσεντείνῃ τὴν παροῦσαν ἀπειροτεχνίαν καὶ ἡ τάξις ἐκείνη τῶν πολιτῶν, ἧς ἡ ἀπουσία σημαίνει τοὐλάχιστον διαμαρτύρησιν κατὰ τῆς ἀπειροτεχνίας ταύτης καὶ ἀπαίτησιν τέχνης σπουδαίας.

Ἐν συντόμῳ, ἄνευ σχολείου εἶναι ἀδύνατον ν' ἀποκτήσωμεν ἠθοποιοὺς ἀξίους προσοχῆς· οἱ ὑπάρχοντες ἀνέβησαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὅλως ἀδίδακτοι· οὔτε δύνανται νὰ βελτιωθῶσιν ἀληθινὴν βελτίωσιν, ἐπειδὴ ἐσκληρύνθησαν, ἐν τῷ φρονήματι ὅτι εἶναι ὅ,τι ἀπαιτεῖται· καὶ κατέστησαν λοιπὸν ἀμετάτρεπτοι. Ὥστε χρεία νὰ μορφωθῶσιν ἠθοποιοὶ ἀπὸ τῶν βάθρων τῶν γυμνασίων, νέοι μηδεμίαν ἔχοντες ἀξίωσιν ὅτι ἐπίστανταί τι, καὶ οὕτως ὑποβαλλόμενοι μετὰ πάσης εὐπειθείας εἰς θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν μαθητείαν ἀπὸ τοῦ ἄλφα τῆς τέχνης. Ἄλλως, ματαία πᾶσα ἐλπὶς ὅτι θ' ἀποκτήσωμεν ἀξίους λόγου τινὸς ἠθοποιοὺς Ἕλληνας· ὁ δὲ ἑλληνικὸς λαὸς θὰ χαρακτηρίζεται ἐκ τῶν σκηνικῶν αὐτοῦ ὡς ἐκ τῶν οὔπω προηγμένων μεταξὺ τῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς χορείας.

Ι. ΙΣΙΔΩΡΙΔΗΣ ΣΚΥΛΙΣΣΗΣ.

ΦΡΕΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΟΛΟΓΙΑ

Κατὰ πόσον ἡ ἀνατομικὴ μετὰ τῶν πλαστικῶν τεχνῶν συνδέεται καὶ πόσην ὠφέλειαν αὗται ἐκ τῆς ἀνατομικῆς προσπορίζονται, εἶναι γνωστόν· οὐδόλως δὲ κρίνομεν ἀναγκαῖον νἀναπτύξωμεν διὰ κενῶν λόγων πρᾶγμα, ὅπερ ὡς ἀξίωμα νὰ τεθῇ δύναται.

Ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὴν νέαν Ἑλλάδα, διότι δὰ δὲν ἔχει τις καὶ πολλά

ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου περὶ αὐτῆς νὰ εἴπῃ, ἐρχόμεθα εἰς τὴν Ἑσπερίαν ὅπου τὰ πράγματα πάντῃ διαφόρως ἔχουσιν, ὅπου αἱ ὡραῖαι παραστατικαὶ τέχναι μεγίστην ἀνάπτυξιν ἔλαβον καὶ ὅπου αὗται στενότατα συνδεδεμέναι μετὰ τῆς ἀνατομικῆς βαδίζουσι, καθόσον ἐξ αὐτῆς ἀρύονται πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀληθῆ καὶ πιστὴν παράστασιν τοῦ ἀνθρώπου, οὗ τὰς διαφόρους βιωτικὰς περιστάσεις ἀντικείμενον τῆς σπουδῆς καὶ τοῦ κύκλου τῆς ἐνεργείας των ποιοῦνται. Καὶ ἐνταῦθα ὅμως (ὁμιλῶ περὶ τῆς Γερμανίας μόνον) τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι τέλειον καθόσον ἡ τῆς Ζῳοτομίας διδαχὴ ἐν ταῖς Ἀκαδημίαις τῶν τεχνῶν ἐλλείπει, μεγάλη δὲ νῦν καταβάλλεται προσπάθεια ὅπως καὶ αὕτη, ἢ τοὐλάχιστον μέρος αὐτῆς, ἡ ἀνατομὴ τοῦ ἵππου, εἰσαχθῇ, διότι ἡ ἐν τοῖς Ζῳολογικοῖς μουσείοις σπουδὴ τὰ ἥκιστα συντελεῖ πρὸς πιστὴν ἀναπαράστασιν τῶν ζῴων, τὰ δὲ διασεσαγμένα ζῷα οὐδὲν ἄλλο ἢ γελοιογραφίας τῶν ζώντων παριστάνουσι.

Τὴν ἀμίμητον τελειότητα εἰς ἣν τὰ πλαστικὰ τῶν προγόνων ἡμῶν ἔργα ἔφθασαν εἰς οὐδὲν ἄλλο νἀποδώσῃ τις δύναται ἢ εἰς τὴν ἐπιμελῆ σπουδὴν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἡ σπουδὴ ὅμως αὕτη περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν, καθότι, ὡς γνωστόν, ἀνθρώπινα πτώματα κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους, καὶ ἔτι πολὺ ἀργότερον, ἕνεκα τῶν ἐπικρατουσῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν δὲν ἀνετέμνοντο.

Μετὰ τὴν κατάπτωσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐπῆλθε βαθμηδὸν καὶ ἡ τῶν ὡραίων τεχνῶν παρακμή, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ἀγώνων καὶ γυμνασίων, ἅτινα ἀληθῶς οὐ μόνον τὴν καλαισθησίαν ἐθεράπευον ἀλλὰ καὶ συγχρόνως εὐκαιρίαν πρὸς σπουδὴν παρεῖχον, ὡς καὶ ἐκ τῆς μεταβολῆς τοῦ καθ' ὅλου βίου, βλέπομεν ὅτι ἡ τέχνη οὐδὲν ἄλλο παρῆγεν ἢ ἐξαμβλώματα, ἅτινα μᾶλλον προϊόντα κακοτεχνίας καὶ ἀτεχνίας παρὰ ἔργα τέχνης νὰ ὀνομάσῃ τις δύναται.

Μετὰ ταῦτα συγχρόνως μετὰ τῆς γενικῆς προόδου καὶ τῆς τῶν ἐπιστημῶν ἀναβιώσεως, βλέπομεν πάλιν τὴν τέχνην ἀναζωογονουμένην, τοὺς δ' Ἰταλοὺς καλλιτέχνας πρώτους ἀσχολουμένους καὶ πάλιν εἰς ἀνατομικὰς σπουδὰς καὶ μάλιστα μετὰ σπουδῆς καὶ ζήλου ἀναλόγου πρὸς τὴν κολοσσιαίαν τῆς ἀνατομικῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἀνάπτυξιν, ἥτις ἐσαεὶ μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν μεγάλων διδασκάλων Φαλοππίου, Εὐσταχίου, Φαβρικίου (Faloppia, Eustachio, Fabrizio) καὶ τόσων ἄλλων ἀδιασπάστως θὰ συνδέηται. Μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν καλλιτεχνῶν τῶν καλλιεργησάντων τὴν σπουδὴν τῆς Ἀνατομικῆς ἐξέχουσιν ὁ Λεονάρδος Βίντσης, ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Δελλατόρε, ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος καὶ ὁ Τισιανός, ὧν ἁπάντων ἀνατομικὰ σχεδιάσματα, κατά τινα ἀμφισβητουμένην εἴδησιν, ὁ Ἀνδρέας Βεζὰλ μετεχειρίσθη ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς πολυτίμου του Ἀνατομικῆς, ἥτις μεθ' ὅλας τῆς ἐπιστήμης τὰς προόδους οὐδέποτε δύναται νὰ λησμονηθῇ.

Ἡ τοιαύτη τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν πρόοδος μᾶλλον καὶ μᾶλλον αὐ-

ξάνουσα καὶ βαθμηδὸν κοινὸν ἁπάντων τῶν ἐθνῶν καὶ χωρῶν μέλημα γενομένη ἔδοσε πλέον ὁριστικῶς καὶ εἰς τὴν πλαστικὴν ἀνατομικὴν τὴν ἁρμόζουσαν αὐτῇ θέσιν. Τὰ τελευταῖα ὅμως ἔτη διὰ τῶν ἀνακαλύψεων τῆς ἐν γένει Ἀνατομικῆς καὶ διὰ τῶν προόδων τῆς φυσιολογίας ἔλαβεν αὕτη ὅλως ἀλλοῖον χαρακτῆρα καταστᾶσα ἐπιστημονικωτέρα καὶ ἀνταποκρινομένη εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς σημερινῆς ἐποχῆς.

Εἰς τὴν τοιαύτην τῆς πλαστικῆς ἀνατομικῆς τροπὴν ἐν Γερμανίᾳ τὰ μέγιστα συνετέλεσεν ὁ καθηγητὴς Ἅρλες (Harless), πρῶτος αὐτὸς κατανοήσας τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην τῆς συγγραφῆς ἐγχειριδίου τῆς πλαστικῆς ἀνατομικῆς κατὰ τὰς προόδους τῆς ἐπιστήμης. Τὸ σύγγραμμα τούτου κατὰ τὸ 1856 ἐκδοθὲν ἐπλήρωσε μέγα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ κενόν· κατάλληλον δὲ νομίζομεν ἀντὶ παντὸς λόγου πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ βιβλίου τούτου νὰ ἀναγράψωμεν ὅσα περὶ αὐτοῦ ἐκφράζει διασημότατος τῆς ἐποχῆς ἀνατομικός, ὁ Ὕρτλ (Hyrtl). . . . «Οἱ συρραφεῖς τοιούτων βιβλίων,—περὶ πλαστικῆς ἀνατομικῆς τοῦ λόγου ὄντος —καὶ δυστυχῶς δὲν εἶναι ὀλίγοι, «εἶναι συνηθέ»στατα οὔτε ἀνατομικοὶ οὔτε καλλιτέχναι· ἐννοεῖται δ' ὅτι τὰ ἔργα των »εἶναι ἀνάλογα τῶν γνώσεών των. Ἀξιομνημόνευτον ὅμως ἐξαίρεσιν ποιεῖ »εὐτυχῶς τὸ ἔργον τοῦ Ε. Ἅρλες, Lehrbuch der plastischen Anatomie etc. ἐν »Στουτγάρδῃ 1856—58. Δὲν λέγω ὑπερβολὴν ἐὰν χαρακτηρίσω τὴν ἐντε»λῶς πρωτότυπον ἐξέτασιν τοῦ ἀντικειμένου ὡς μεγαλόνουν».

Τοιοῦτόν τι τὸ ἔργον τοῦ Ἅρλες. Πολλὰ ἔκτοτε παρῆλθον ἔτη, πάντα τὰ ἀντίτυπα ἐξηντλήθησαν, ἡ δὲ τέχνη ἀπῄτει βοηθὸν καὶ ὁδηγὸν εἰς τὰ βήματά της. Οἱ ἐκδόται Ἔβνερ καὶ Σάϊβερτ (Ebner, Seubert) ἐν Στουτγάρδῃ συνειδότες τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἀνέθηκαν εἰς τὸν ἡμέτερον προϊστάμενον καὶ καθηγητὴν τῆς Ἀνατομικῆς Διδάκτορα Ῥοβέρτον Ἅρτμαν (Dr Robert Hartmann) τὴν ἀναθεώρησιν καὶ ἐπιδιόρθωσιν τοῦ βιβλίου τούτου κατὰ τὰς σημερινὰς προόδους τῆς ἐπιστήμης.

Ὁ καθηγητὴς Ἅρτμαν ἀνέλαβε τὴν ἐντολὴν ταύτην, ἣν κατὰ μέρος μόνον ἐξετέλεσε, καθόσον, ὡς ὁ ἴδιος ἐν τῷ προλόγῳ του λέγει «. . . . Ὄχι »παντοῦ μετὰ τοῦ Ἅρλες συμφωνῶν καὶ ἐν γένει ὀπαδὸς πραγματικωτέρων »θεωριῶν, θὰ εὑρισκόμην εἰς τὴν ἀνάγκην ὁλόκληρα κεφάλαια τοῦ προκειμέ»νου συγγράμματος νὰ τροποποιήσω, ἐὰν ἤθελον νὰ ἐπιδιορθώσω αὐτό. Τοι»αύτη μεταβολὴ θὰ ἀπῄτει μακρὸν χρόνον. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀνάγκη τῆς τα»χείας ἐκδόσεως ἦν ἀναπόφευκτος, συνεφώνησαν ἐκδόται τε καὶ ἀναθεωρη»τὴς πρὸς τὸ παρὸν νὰ ἐκδώσωσι τὸ Βιβλίον ὅπως εἶχε, προσθέτοντος τοῦ »δευτέρου παρατηρήσεις τινὰς ἐν εἴδει παραρτήματος».

Ἡ ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν γενομένη ἐκλογὴ ἀναθεωρητοῦ ἦν ἐπιτυχεστάτη καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ ἐνθουσιασμὸς δι' οὗ τὸ βιβλίον ὑπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ κόσμου ἐγένετο δεκτόν. Οὐχὶ πᾶς ἀνατομικὸς ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ φροντίδα πρεπόντως, καθόσον νεωστὶ νέαν ἡ

πλαστικὴ ἀνατομικὴ προσέλαβεν ἀδελφικὴν βοήθειαν, τὴν τῆς Ἀνθρωπολογίας, εἰς ἣν αὕτη πολλὰ ὀφείλει καὶ ἣν ὁ καθηγητὴς Ἄρτμαν ἰδίᾳ ἐθεράπευσε καὶ θεραπεύει οὐ μόνον δι' ἀπὸ σπουδαστηρίου λόγων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων καὶ ἐκτεταμένων εἰς Ἀφρικὴν καὶ ἀλλαχοῦ ταξειδίων καὶ ἐρευνῶν, αἵτινες ἀληθῶς ἐποχὴν ἀφῆκαν καὶ αὐτῷ μεγίστην τιμὴν καὶ ὄνομα περιεποίησαν.

Τοσαῦτα ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον νὰ προτάξωμεν τῆς ἑπομένης μεταφράσεως, ἣν ἐξελέξαμεν ἐκ τοῦ παραρτήματος, τοῦ μέρους δηλ. ὅπερ ἀποκλειστικῶς τῷ καθηγητῇ κ. Ἄρτμαν ἀνήκει, παραχωρηθείσης ἡμῖν εὐμενῶς τῆς πρὸς τοῦτο ἀδείας.

* *
*

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅτε αἱ παχυλώτεραι τῶν προλήψεων, ἡ Ἀλχημεία, αἱ ἀγυρτίαι ἑνὸς Μέσμερ καὶ Καλιόστρου, ἡ ἀπατηλὴ κουφότης τῶν τότε βουκολικῶν ποιητῶν καὶ ἡ τῶν εὐαισθήτων ψυχῶν ἄπειρος εὐπάθεια, πρὸς τὰς σοφιστικὰς ἰδέας τοῦ Ῥουσῶ, πρὸς τὰς ἀποσυνθετικὰς ἀρχὰς τοῦ Βολταίρου καὶ τῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν, πρὸς τὰ δριμέα ἅμα καὶ χαροποιὰ πολιτικὰ ἀξιώματα τοῦ μεγάλου Φρειδερίκου, Ἰωσὴφ τοῦ Β', καὶ τοῦ Πομπάλ, ὅτε, λέγω, ταῦτα πάντα εἰς ἀνατρεπτικὸν ἀγῶνα διέκειντο, καὶ πρὶν ἔτι ἡ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὑποκαίουσα πυρὰ εἰς ζωηρὰς φλόγας ἐκραγῇ, παρήχθη ὡς ἀποκύημα τῶν τότε πολλαχῶς ἐπικρατουσῶν μυστηριωδῶν ἰδεῶν, ἡ *Φρενολογία*. Γὰλ (Gall), ὁ ἱδρυτὴς τῆς διδασκαλίας ταύτης παρεδέχετο ὅτι ἑκάστη κατὰ τὴν ψυχικὴν ζωὴν ἀναπτυσσομένη ἐνέργεια τοῦ ἐγκεφάλου, κατεῖχεν ἐν αὐτῷ τούτῳ ἰδίαν θέσιν καὶ *ἴδιον αὐτῇ ὄργανον*, καὶ ὅτι τοιαῦται ἰδίᾳ ἀνεπτυγμέναι τοῦ ἐγκεφάλου χῶραι ἀπετυποῦντο εἰς ὡρισμένας καὶ ταῖς ἐγκεφαλικαῖς τοπικῶς ἀνταποκρινομένας χώρας τῆς τοῦ κρανίου ἐπιφανείας, τοῦθ' ὅπερ διά τε τῆς ἁπλῆς παρατηρήσεως ὡς καὶ διὰ τῆς ψηλαφήσεως ἐδύνατο νὰ προσδιορίζηται. Ἐπειδὴ λ. χ. τὸ κρανίον τῶν πιθήκων καὶ τῶν γυναικῶν περὶ τὴν χώραν τῶν βρεγματικῶν ὀστῶν ἰσχυρῶς προέχει ἐξ ἀνάγκης ἔπρεπεν ἐνταῦθα κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Γάλ, νὰ τεθῇ ἡ ἕδρα *τῆς φιλοτεκνίας*. Παρεκτετραμμένος τις φυγόπονος, τέκνον πλουσίων γονέων, ἐξ ὑπερηφανείας ἀποφεύγων τὴν ἐργασίαν, κατεῖχεν ἐξέχουσάν τινα θέσιν ἐπὶ τοῦ κρανίου· ὁ Γὰλ ἐνόμισε συνεπὲς νὰ ἐνθρονίσῃ ἐνταῦθα τὴν *ὑψηλοφροσύνην*. Σχολαστικοί τινες οὐδέποτε τὰς ἀγορεύσεις των περατοῦντες, ἐκ φόβου μήπως εἴπωσιν ἀνοησίας εἶχον ἰσχυρῶς προέχοντας βρεγματικοὺς ὄγκους. Ὁ Γάλ, ἐννοεῖται, ἐγκατέστησεν ἐνταῦθα τὸ ὄργανον τῆς *προφυλάξεως*. Ἡ ἕδρα τοῦ ὀργάνου τοῦ *μουσικοῦ αἰσθήματος* προσδιωρίσθη εἰς προβολὴν τῆς προσθίας κρανιακῆς μοίρας, διότι αὕτη ἔτυχε λίαν ἀνεπτυγμένη οὖσα παρά τινι μεγίστην πρὸς τὴν μουσικὴν ἔχοντι ἔρωτα, ... καὶ οὕτω καθεξῆς. Μετὰ τὸν Γὰλ προσεπάθησαν ἔτι πολλοὶ νὰ διαδώσωσι τὰς φρενολογικὰς ἰδέας. Ἐπενοήθησαν συστήματα, ἅτινα κατὰ βάθος οὐδὲν ἕτερον ἦσαν ἢ ἐπανάληψις τῆς ὑπὸ τοῦ Γὰλ ἱδρυ-

θείσης διδασκαλίας μετά τινων διαφορῶν περὶ τὰ καθ' ἕκαστα. Εἰς πολλὰ ἀνατομικὰ μουσεῖα καὶ φυσικοϊστορικὰ ταμεῖα βλέπει τις ἔτι καὶ σήμερον ἀνθρώπινα κρανία ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν ὁποίων διὰ μελανῶν ἢ ἐρυθρῶν γραμμῶν διαιροῦνται αἱ χῶραι, ἐν αἷς ὑπετίθετο ἡ ἕδρα τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ αἰσθήματος, ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς δυνάμεως. Τὰ κατὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις ἐν χρήσει συστήματα ἦσαν διάφορα. Ὑπῆρχον ἐξ ἐπαγγέλματος φρενολόγοι, οἵτινες οὐ μόνον διὰ περιοδειῶν καὶ διδασκαλίας προσεπάθουν νὰ διαδώσωσι τὰς θεωρίας των, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς διαφόρους σταθμοὺς, οὓς ἔκαμνον, ἐξήταζον διὰ ψηλαφήσεως τὰ κρανία τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐπὶ τῆς ἐξετάσεώς των ταύτης βασιζόμενοι συνέταττον πιστοποιητικὰ τῆς εἰδικῆς δεξιότητος ἑνὸς ἑκάστου τῶν πελατῶν των.

Ὅτε ὅμως μετὰ ταῦτα ἐδείχθη ὅτι ὑπὸ τὰς πλείστας τῶν παρὰ τῶν φρενολόγων παραδεχομένας χώρας, εἰς ἃς κατ' αὐτοὺς αἱ διάφοροι δυνάμεις καὶ αἰσθήματα εἶχον τὴν ἕδραν των, οὐδὲν ἄλλο ἢ γενικῶς προϋπάρχουσαι ἢ ὅλως τυχαῖαι ἀτομικαὶ ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ὀστῶν στηριζόμεναι διαφοραὶ ἐκρύπτοντο καὶ ὅτι αὗται πρὸς τὴν τοῦ ἐγκεφάλου ἀνάπτυξιν καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν οὐδόλως οὐδεμίαν σχέσιν εἶχον, ὅτε λέγομεν τοῦτο ἐδείχθη, ἠγέρθη φυσικῷ τῷ λόγῳ ἰσχυρὰ κατὰ τῆς φρενολογίας ἀντίδρασις. Ἡ ἄνευ θεμελίων καὶ κριτικῆς ἱδρυθεῖσα διδασκαλία περιεφρονήθη ὑπὸ τῶν πεπαιδευμένων ἀνατομικῶν καὶ φυσιολόγων, οἵτινες ἐνόμιζον ὅτι μεγάλως πρὸς αὐτὴν ἐχαρίζοντο ἂν περιελάμβανον αὐτὴν ἔστω καὶ ἁπλῶς μόνον εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐρευνῶν των. Ἡ κρανιολογία τοῦ Γὰλ ἔμεινε τούτου ἕνεκα ἰσχυρῶς καταπολεμούμενον κτῆμα τῶν ἡμιμαθῶν, οἵτινες προφανῶς ἐξετίθεντο εἰς τὴν καταφρόνησιν πάντων τῶν παίδευσίν τινα ἐχόντων.

Μετὰ ταῦτα πάντες οἱ ἐπιστημονικῆς παιδεύσεως τυχόντες διέκειντο ἐπὶ πολὺν χρόνον λίαν δυσμενῶς πρὸς πᾶσαν προσπάθειαν τείνουσαν εἰς τὸν τοπογραφικὸν προσδιορισμὸν τῆς ἕδρας τῶν διαφόρων ψυχικῶν δυνάμεων ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ. Τινὲς ἐνόμισαν ἐπὶ φυσιολογικῶν πειραμάτων στηριζόμενοι ὅτι δύνανται νὰ προσδιορίσωσιν ὡς ἕδραν τῆς βουλήσεως καὶ αἰσθήσεως τὸν ἐγκέφαλον, πρὸς τούτοις δ' ἔτι περαιτέρω χωροῦντες διισχυρίζοντο ὅτι ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ἕκαστος χῶρος καθ' ἑαυτὸν, ἔστω καὶ εἰς τοπικὸν περιορισμὸν ὑποκείμενος, δύναται νὰ περικλείῃ τὴν ἕδραν διαφόρων ἰδιοτήτων καὶ δυνάμεων.

Μ' ὅλα ταῦτα ὅμως κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, ἰδίᾳ διὰ τῶν πειραματικῶν ἐρευνῶν τοῦ Μάυνερτ (**Meynert**), Ἵτσιγ (**Hitzig**) καὶ ἄλλων, ἐφθάσαμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἥ τε *κίνησις* καὶ ἡ *αἴσθησις* καὶ αἱ *ψυχικαὶ δυνάμεις* ἔχουσι τὰς ἰδιαζούσας αὐταῖς χώρας ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ. Τοιούτου εἴδους ὅμως σπουδαὶ χρήζουσι διαδόσεως καὶ πολλαπλασιασμοῦ, διότι δι' αὐτῶν καὶ μόνον δι' αὐτῶν θὰ κατορθώσωμεν νὰ ἀποκτήσωμεν *τοπογραφίαν τοῦ ἡμετέρου ψυχικοῦ ὀργάνου*, ἐπιστημονικῶς ἀναπαύουσαν ἡμᾶς.

Ἐνῷ ὅμως τῇ πεπαλαιωμένῃ τοῦ Γὰλ θεωρίᾳ ὡς καὶ ταῖς ἀπηχήσεσιν αὐτῆς τὸ περιοδικὸν μόνον ἐνδιαφέρον ἱστορικῆς ἀναμνήσεως ἀφιεροῦμεν, ὑποβάλλομεν τοὐναντίον τὴν *φυσιογνωμολογίαν*, ἤτοι τὴν *διδασκαλίαν τῆς ἐκφράσεως τοῦ προσώπου* ὑπὸ λεπτομερῆ ἐξέτασιν.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι ἀπέδιδον τὴν μεγίστην σπουδαιότητα εἰς τὴν κατάλληλον ἔκφρασιν τοῦ προσώπου ἐν τοῖς πλαστικοῖς αὐτῶν ἔργοις. Εἰς τὰ ἀγάλματα τῶν ἡρώων των, ὑπὸ ὁποιανδήποτε θέσιν καὶ ἂν ἔπλαττον αὐτούς, ἐνετύπουν τὴν ἐπιβάλλουσαν ἐκείνην ἤρεμον ἀξιοπρέπειαν, χωρὶς συγχρόνως νὰ ἐπιβαρύνωσιν αὐτὰ δι' ἀκαλαισθήτου ἀκαμψίας. Οἱ Σάτυροι, οἱ Σιληνοί, οἱ Πᾶνές των, τοὐλάχιστον κατὰ τὴν μᾶλλον μεμακρυσμένην τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐποχήν, δεικνύουσι προφανέστατα διὰ τῶν μορφαζουσῶν φυσιογνωμονιῶν των τὴν ἄξεστον ἐκείνην πανουργίαν καὶ φιλοπαίγμονα ὑλικότητα τὴν ἰδίᾳ χαρακτηρίζουσαν τὰ ὑποδεέστερα ταῦτα μυθολογικὰ ὄντα. Πόσον τέλειος παρίσταται ὁ πόνος τῆς Νιόβης διὰ τὸν ὑπὸ τοῦ ὀργισθέντος Ἀπόλλωνος καὶ τῆς ἀδελφῆς του Ἀρτέμιδος θάνατον τῶν τέκνων της, πόσον ἀμίμητος ὁ πρὸς τὸν θάνατον ἀγὼν ὁ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ θνήσκοντος μαχητοῦ ἀπεικονιζόμενος, πόσον μεγαλοπρεπὴς ἡ τοῦ Λαοκόοντος ἔκφρασις, μεθ' ὅλας τὰς περὶ τούτου σοφὰς ἐπικρίσεις. Οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι καὶ Ἀσσύριοι ἀπέδιδον ἀπεναντίας εἴς τε τὰς θείας καὶ ἀνθρωπίνους παραστάσεις των πάντοτε τὴν ἔκφρασιν τῆς ἠρεμίας καὶ τῆς ἀξιοπρεποῦς σοβαρότητος. Κατὰ τὸν χριστιανο-γερμανικὸν Μεσαίωνα, βλέπομεν ἐπὶ τῶν εἰκόνων καὶ ἀγαλμάτων τῶν τε ἁγίων καὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἄκαμπτα *ξύλινα* καὶ ὅλως οὐδέτερα χαρακτηριστικὰ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐκφράσεως. Μετὰ μεγίστης δυσκολίας ἀναγνωρίζομέν που ἐπὶ τοῦ αἱμοφύρτου Σωτῆρος καὶ τῆς τεθλιμμένης αὐτοῦ μητρὸς μικράν τινα ἔκφρασιν τοῦ πάθους. Ἐννοεῖται ὅτι βαθμηδὸν καὶ μετὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν τεχνῶν αἱ ἐλλείψεις αὗται διωρθοῦντο. Ἀληθῶς θαυμάσια ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην παρήγαγεν ἔργα ὁ Σλύτερ (Schlüter) πρὸ 200 ἤδη ἐτῶν, ἤτοι τὰς ἐν τῷ Βερολιναίῳ ὁπλοστασίῳ κεφαλὰς τῶν θνησκόντων πολεμιστῶν.

Κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετηρίδα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἤρξατο ὁ Λαβάτερ νὰ ἐκδίδῃ τὸ διὰ μακρᾶς καὶ ἐπιμελοῦς μελέτης συγγραφὲν περίφημον ἔργον του [1]. Δι' αὐτοῦ ἤρχισεν ἀληθὴς καὶ νέα ἐποχὴ τῆς σπουδῆς τῆς φυσιογνωμίας. Αἱ τοῦ Λαβάτερ τάσεις, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὲρ τὸ δέον ἐνθουσιωδῶς ἐπῃνέθησαν, ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ λίαν παρεγνωρίσθησαν, συχνότατα δὲ κατεφρονήθησαν. Οὐδόλως δυνάμεθα ἐπὶ ἑκάστου προσώπου ἀμέσως ἅπαντα, οὕτως εἰπεῖν, νὰ ἀναγνώσωμεν, καθόσον τὸ φαινόμενον πολλάκις ἀπατᾷ. Κατὰ τὰς φυσιογνωμονικὰς παρατηρήσεις λίαν δύσκολος εἶναι ἡ διάκρισις τῆς τυχαίας ἐκφράσεως στιγμιαίου πάθους ὡς καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ προ-

1 Physiognomonische Fragmente zur Beförderung der Menschen — Kentniss und Menschenliebe.

σώπου τρόπον τινὰ κατοπτριζομένων ψυχικῶν συνεπειῶν ἰσχυρῶς ἐπενεργουσῶν περιόδων τῆς χαρᾶς, τοῦ πάθους, τῆς ἀρρωστίας κτλ. ἀπὸ τοῦ *σταθεροῦ* καὶ *προσδιοριστοῦ* τῆς ἀνθρωπίνης ἐκφράσεως, τοῦθ' ὅπερ ὁ Λαβάτερ νὰ προσδιορίσῃ προσεπάθησεν. Οὗτος ὅμως δὲν κατέτριβε τὸν χρόνον ὡς ὁ Γὰλ καὶ οἱ ἄλλοι φρενολόγοι, οἵτινες καταχρώμενοι τῆς φρενολογίας μετεχειρίζοντο αὐτὴν εἰς τὰς φαντασιώδεις καὶ ἐπιπολαίους παιδιὰς τῆς ἀναζητήσεως τῆς ἕδρας τῶν διαφόρων δυνάμεων καὶ ψυχικῶν ὀργάνων ἐπὶ τοῦ κρανίου, ἀλλ' ἐζήτει ἐκ τῆς ἀνατομικῆς τῆς κεφαλῆς νἀρυσθῇ ἀληθῆ διδασκαλίαν διὰ τὰς περὶ τὴν φυσιογνωμίαν σπουδάς του. Ὁ σκελετός, λέγει, εἶναι τὸ ἐσωτερικὸν θεμέλιον τῆς φυσιογνωμίας εἴτε οὗτος ἐκληφθῇ μόνον ὡς προσδιορίζων τὰ μαλακὰ συστατικὰ τοῦ σώματος, εἴτε ὡς προσδιοριζόμενος διὰ τῶν αὐτῶν μαλακῶν συστατικῶν, εἴτε τέλος ὡς προσδιορίζων καὶ προσδιοριζόμενος, ἀπεικονίζων ἢ ἀπεικονιζόμενος πάντοτε — στερεώτερος, ἀκριβέστερος, διαρκέστερος, προφανέστατα ἀποτυπῶν καὶ ἀποτυπούμενος—πάντοτε χαρακτηρίζει τὸ στερεώτερον καὶ διαρκέστερον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἐν συντόμῳ ὁ Λαβάτερ παρεδέχετο τὸ τῶν ὀστέων σύστημα ὡς σχεδίασμα τοῦ ἀνθρώπου—τὸ κρανίον ὡς τὴν κρηπῖδα τοῦ συστήματος τούτου καὶ ἅπαντα τὰ μαλακὰ μέρη, μῦς, δέρμα κτλ. ὡς τὸν χρωματισμὸν τοῦ σχεδιάσματος τούτου. Ἐκ τούτων βλέπομεν ὅτι ὁ Λαβάτερ ἐγίνωσκεν, ὅτι ἐπὶ τῆς κατασκευῆς, τοῦ σχήματος καὶ τῆς κυρτότητος τοῦ κρανίου ἔπρεπε νὰ περιστρέφηται κυρίως τὸ ἐνδιαφέρον, ἐννοοῦμεν δὲ τὸν λόγον δι' ὃν οὗτος τὸ ἧττον εὐμετάβολον καὶ εὐκολώτερον προσδιοριζόμενον μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὡς τὸ θεμέλιον τῆς φυσιογνωμίας ἐχαρακτήρισε.

Καὶ ὁ Γκαῖτε αὐτὸς ἰδιάζουσαν προσοχὴν ἐπέστησε τῇ φυσιογνωμίᾳ, μεγάλη δὲ ὀφείλεται χάρις τῷ καθηγητῇ Βιρχὸβ (Virchow), ὅστις αὐτὸς πρῶτος διεφώτισε τὰ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου λόγια τοῦ μεγάλου ποιητοῦ.

Ἡ φυσιογνωμολογία εἶναι φυσικῷ τῷ λόγῳ καὶ κυρία κρηπὶς τῆς περὶ τῆς *σωματικῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου* διδασκαλίας. Ὁ ζωγράφος κατὰ τὴν παράστασιν τῶν κεφαλῶν ἐκ διαφόρων φυλῶν, ὀφείλει κυρίως ἐπὶ τῆς φυσιογνωμίας τὴν προσοχήν του νὰ ἐπιστήσῃ, καθόσον τοῦτο εἶναι τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον αὐτῷ, ἐνῷ ἀπεναντίας ὁ γλύπτης τὸν ὅλον σχηματισμὸν τοῦ σώματος, τὴν μορφὴν τοῦ κρανίου κτλ. ἐπισταμένως πρέπει νὰ σπουδάσῃ.

* *
*

Ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς σπουδῆς τῆς ἀνθρωπίνης φυσιογνωμίας οὐ μόνον ὁ Ἄρλες εἰς διάφορα μέρη τοῦ συγγράμματός του τἀναγκαῖα ἀνέφερεν, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἀνωτέρω τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν μας ἐπεστήσαμεν. Οὐδεὶς ὅμως νεωστὶ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο μετὰ μεγαλητέρου ζήλου ἐξήτασε καὶ διὰ λαμπροτέρου καὶ ἐπιστημονικωτέρου τρόπου νὰ συζητήσῃ ἐνόησεν ὅσον ὁ περίφημος Δάρβιν. Ἡ σπουδὴ ὅμως τοῦ ἔργου του δὲν ἀνήκει κατὰ τὰς παρατηρήσεις ἡμῶν τόσον εἰς τὰς συνήθεις καὶ ἐν ὥρᾳ σχολῆς μελέτας

τοῦ μεγαλητέρου ἀριθμοῦ τῶν καλλιτεχνῶν μας (ἐξαιρέσεις παραδεκταί). Ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου δὲν θὰ ἦναι, νομίζομεν, περιττὸν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τούτων ἐπὶ τοῦ συγγράμματος τοῦ Δάρβιν *Ἔκφρασις τῶν ψυχικῶν παθῶν παρ' ἀνθρώποις καὶ ζώοις*. Ὁ μέγας συγγραφεὺς παρατηρεῖ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ του—Ἐνόσῳ ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰ λοιπὰ ζῷα ὡς ὅλως διαφορετικὰ πλάσματα θεωροῦνται, ἀνυπέρβλητος τίθεται φυσικῷ τῷ λόγῳ φραγμὸς εἰς τὴν ὅλως δεδικαιολογημένην ἡμῶν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἐξετάσωμεν ὅσῳ τὸ δυνατὸν εὐρύτερον τὰ αἴτια τῆς ἐκφράσεως τῆς πρὸς τὰ διάφορα αἰσθήματα καὶ πάθη ἀνταποκρινομένης. Ἐὰν παραδεχθῶμεν τὴν θεωρίαν ταύτην δυνάμεθα πάντα ἐξ ἴσου καλῶς νὰ ἐξηγήσωμεν ὄχι ὅμως καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκφράσεως, ὄχι τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς φυσικῆς ἱστορίας, ἐφ' ὧν αὕτη ἀληθῶς ὀλεθρίαν ἐπιρροὴν ἐξήσκησεν. Εἴδη τινὰ τῆς ἐκφράσεως, ὡς λ. χ. ἡ κατὰ τὴν ὑψίστην ἐπενέργειαν τῆς φρίκης ὄρθωσις τῶν τριχῶν ἢ ἡ ἀποκάλυψις τῶν ὀδόντων κατὰ τὴν μανιώδη ὀργήν, λίαν δυσκόλως δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐὰν δὲν παραδεχθῇ τις ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρότερόν ποτε εἰς πολὺ κατωτέραν καὶ ζωώδη κατάστασιν εὑρίσκετο. Τὸ κοινὸν διαφόρων τρόπων τῆς ἐκφράσεως παρὰ διαφόροις μέν, συγγενέσιν ὅμως, εἴδεσιν, ὡς καὶ αἱ κινήσεις τῶν αὐτῶν προσωπικῶν μυῶν κατὰ τὸν γέλωτα παρά τε τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τοῖς διαφόροις πιθήκοις καθίστανταί πως εὐνοητότεραι ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι πάντες οὗτοι ἀπὸ ἑνὸς κοινοῦ ἀρχεγόνου πατρὸς κατάγονται. Ἐκεῖνος ὅστις εἰς γενικὰς πεποιθήσεις βασιζόμενος παραδέχεται ὅτι ἡ σωματικὴ κατασκευὴ καὶ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα πάντων τῶν ζώων βαθμηδὸν ἀνεπτύχθησαν, ἐκεῖνος λέγομεν μόνος θέλει παρατηρήσει καὶ τὴν ὅλην θεωρίαν τῆς σωματικῆς ἐκφράσεως τῶν ψυχικῶν διαθέσεων ὑπὸ ὅλως νέον καὶ τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρον φῶς.

Ἡ τῆς ἐκφράσεως σπουδὴ καθίσταται δύσκολος διότι αἱ κινήσεις συνήθως εἶναι τὸ μὲν ὄχι σημαντικαί, τὸ δὲ διότι λίαν παροδικῆς φύσεως. Ἂν καὶ πολλάκις διαφοραί τινες καθίστανται καταληπταί, εἶναι ὅμως ἀδύνατον, ὡς τοὐλάχιστον ὁ συντάκτης τῶν γραμμῶν τούτων νομίζει, νὰ προσδιορίσῃ τις ποῦ αἱ διαφοραὶ αὗται κεῖνται. Ὅταν παριστάμεθα αὐτόπται μάρτυρες ἰσχυρᾶς ψυχικῆς ἐξάψεως, οἱασδήποτε φύσεως αὕτη καὶ ἂν ἦναι, διεγείρεται τόσῳ ἡ συμπάθεια ἡμῶν ὥστε ἐπιμελὴς παρατήρησις ἢ λησμονεῖται ἢ ἀδύνατος καθίσταται, περὶ οὗ γεγονότος ὁ Δάρβιν πολλὰ λίαν ἀξιόλογα πειστήρια συνήγαγεν. Ἡ ἡμετέρα προκατάληψις ἀφ' ἑτέρου εἶναι ἔτι σπουδαιοτέρα πηγὴ τῆς ἀπάτης ἡμῶν, καθόσον ὅταν κατὰ τὴν φύσιν τῶν περιστάσεων περιεμένομεν νὰ ἴδωμεν ἔκφρασίν τινα, ἕνεκα τῆς προκαταλήψεως ἡμῶν ταύτης, νομίζομεν ἤδη τὴν ἔκφρασιν ταύτην παρουσιασθεῖσαν. Ὁ περίφημος γάλλος νευρολόγος Δυσὲν (Duchenne de Boulogne), μεθ' ὅλην τὴν πεῖραν ἣν κατεῖχεν, ἐνόμιζεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ὡς ὁ ἴδιος διηγεῖται, ὅτι κατά τινας ψυχικὰς παθήσεις πλειότεροι μῦς συνεστέλλοντο εἰ καὶ αὐτὸς εἶχε πεισθῇ ὅτι ἡ

διὰ τῆς κινήσεως προερχομένη ἐκδήλωσις εἰς ἕνα καὶ μόνον μῦν περιωρίζετο.

Ὁ Δάρβιν διαφόρους μεθόδους μετεχειρίσθη ὅπως δυνηθῇ νὰ ἐξακριβώσῃ κατὰ πόσον μιμικαί τινες καὶ ὅλως ἴδιαι τῶν τοῦ προσώπου χαρακτηριστικῶν κινήσεις ἀκριβῶς πρὸς διαφόρους ψυχικὰς καταστάσεις ἀνταπεκρίνοντο. Κατὰ πρῶτον ἐτεξέτεινε τὰς παρατηρήσεις του ἐπὶ παιδίων, ἐπειδὴ ταῦτα, ὡς ὁ φυσιολόγος Βὲλ (Bell) παρατηρεῖ, πρὸς πολλὰς ψυχικὰς διαθέσεις ἰδιαζόντως ἰσχυρῶς διάκεινται, ἐνῷ εἰς τὰ μετὰ ταῦτα τοῦ βίου ἔτη πλείονα εἴδη τῆς ἐκφράσεως παύουσιν ἀνταποκρινόμενα εἰς τὴν καθαρὰν καὶ ἁπλῆν αἰτίαν, ἐξ ἧς κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν πηγάζουσιν. Μετὰ ταῦτα ἐτράπη ὁ Δάρβιν εἰς τὴν σπουδὴν τῶν φρενοβλαβῶν, καθόσον οὗτοι εἶναι ἐκτεθειμένοι εἰς ἐκφάνσεις τῶν ἰσχυροτάτων παθῶν, χωρὶς νὰ δύνανται συγχρόνως καὶ νὰ ἐξελέγχωσιν αὐτά. Μὴ ὢν δ' εἰς κατάστασιν προσωπικῶς μετὰ φρενοβλαβῶν νὰ συναναστρέφηται συνῆψε σχέσεις πρὸς περιφήμους εἰδικοὺς ἰατρούς, οἵτινες μετέδιδον αὐτῷ πληροφορίας ἐπὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ τιθεμένων ζητημάτων.

Λίαν πρωτότυπος εἶναι καὶ ἑτέρα μέθοδος δι' ἧς ὁ Δάρβιν προσεπάθησε νὰ σπουδάσῃ τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου. Ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς γάλλος νευρολόγος Δυσὲν ἐγαλβάνισεν ὡρισμένους προσωπικοὺς μῦς γέροντος, ὄχι τόσον εὐαίσθητον δέρμα ἔχοντος, διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου ἀπήλαυσε διάφορα εἴδη ἐκφράσεως ἅτινα πάντα ἐφωτογράφησεν. Ὁ Δάρβιν ἔδειξε ταῦτα εἰς διαφόρους ἀνθρώπους διαφόρου ἡλικίας καὶ γένους χωρὶς συγχρόνως νὰ δείξῃ καὶ τὸ συνοδεῦον αὐτὰς κείμενον, ἠρώτησε δὲ πάντας τούτους, ὁποῖον ψυχικὸν πάθος ἢ αἴσθημα τὸ πρόσωπον τοῦ φωτογραφηθέντος πρεσβύτου ἐπὶ τῶν διαφόρων ἀπεικονισμάτων παρίστανε. Πλεῖστα τῶν ἀπεικονισθέντων εἰδῶν τῆς ἐκφράσεως ἀνεγνωρίσθησαν ἀμέσως ὑπὸ πάντων τῶν ἐρωτηθέντων, ἐπὶ ἑτέρων δὲ αἱ γνῶμαι τῶν παρατηρητῶν διῃρέθησαν. Ὁ Δάρβιν ὁμολογεῖ, ὅτι ἐὰν αἱ τοῦ Δυσὲν φωτογραφίαι προετίθεντο αὐτῷ ἄνευ τοῦ ἐξηγητικοῦ κειμένου, ἀναμφιβόλως ἤθελεν ἡ κρίσις του ἐπίσης πλανηθῇ ὡς ἡ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐρωτηθέντων, ἐπειδὴ ὅμως κατεῖχε συγχρόνως καὶ τὴν περιγραφήν, δὲν ἐδύνατο ἢ νὰ θαυμάσῃ τὴν πιστὴν καὶ φυσικὴν ἔκφρασιν τῶν φωτογραφηθεισῶν φυσιογνωμιῶν.

Μετὰ ταῦτα πάλιν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὁ Δάρβιν πειρώμενος ἔστρεψε τὴν προσοχήν του εἰς τὴν παρατήρησιν καὶ μελέτην τῶν ἔργων ὀνομαστῶν γλυπτῶν καὶ ζωγράφων, ἄνευ ὅμως μεγάλου ἀποτελέσματος. Ὡς αἰτίαν τῆς ἀποτυχίας του ταύτης παρεδέξατο ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς τὴν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων σκοπουμένην παράστασιν τοῦ καλοῦ κυρίως, τοῦθ' ὅπερ βεβαίως λίαν θὰ συνεταράσσετο διὰ τῆς παραστάσεως ἰσχυρῶς συνεσταλμένων προσωπικῶν μυῶν. «Τὰ πρόσωπα ἅτινα χρησιμεύουσιν ὡς ἀφετηρία τῆς συνθέσεως δανείζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ

παραστατικὸν καὶ τὴν ἔκφρασιν αὐτῶν δι' ἐπιτηδείως καὶ μετ' ἀξιοθαυμάστου δυνάμεως παρεισαχθέντων δευτερευόντων ἀντικειμένων».

Τέλος προσεπάθησεν ὁ Δάρβιν νὰ μάθῃ ἂν οἱ αὐτοὶ τρόποι τῆς ἐκφράσεως, ἡ αὐτὴ μιμικὴ δύνανται νὰ παρατηρηθῶσιν παρ' ὅλαις ταῖς ἀνθρωπίναις φυλαῖς, ἰδίᾳ δὲ παρ' ἐκείναις αἵτινες ζῶσιν ἐν τῇ ἀρχεγόνῳ αὐτῶν ἁπλότητι καὶ μακρὰν τῆς ἐψιμμυθιωμένης φιλοφροσύνης τῆς Εὐρώπης. Ἀφοῦ λοιπὸν πάντοτε αἱ αὐταὶ κινήσεις τοῦ προσώπου ἢ τοῦ σώματος παρὰ ταῖς διαφόροις φυλαῖς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τὰς αὐτὰς ψυχικὰς παθήσεις ἐκφράζουσι, δυνάμεθα μετὰ μεγίστης πιθανότητος νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ταῦτα τὰ εἴδη τῆς ἐκφράσεως εἶναι φυσικά, ἔμφυτα εἴτε ἔνστικτα. Κατὰ συνθήκην παραδεδεγμένα εἴδη τῆς ἐκφράσεως ἢ μιμικαὶ κινήσεις, ἅτινα τὸ ἄτομον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ζωῆς του ἐκμανθάνει, πρέπει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνὰ τὰς διαφόρους φυλὰς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον νὰ διαφέρωσιν ἀλλήλων ὡς ἡ γλῶσσα αὐτῶν τούτων.

Πρὸς ταῦτα ἐπεθύμουν νὰ παρατηρήσω ὅτι ἡ τεχνικὴ παράστασις τῆς ἐκφράσεως τῶν ψυχικῶν παθῶν ὅλως τι τὸ ἰδιάζον αὐτῇ κατέχει. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Λέσιγγ καὶ τῶν ὀπαδῶν του κηρύττεται ὅτι ἀκαλαίσθητος ἡ ἐν εἰκόσι καὶ ἀγάλμασι τῆς ὑψίστης τοῦ πάθους ἐκφράσεως ἀναπαράστασις εἶναι. Τὸ ὑπὸ τόσων ἐπικριθὲν τοῦ Λαοκόοντος σύμπλεγμα ἀποδίδει ἔν τε τῇ κεφαλῇ, βραχίοσι, θώρακι, κοιλίᾳ καὶ ποσὶ τὴν ἔκφρασιν ψυχικοῦ καὶ φυσικοῦ πάθους εἰς ὑπέρτατον, τελειότατον βαθμόν. Μονον σχολαστικοὶ καὶ ἐπικριταὶ ἐστερημένοι καλαισθησίας καὶ πάσῃ ἀδεσμεύτῳ ἐκφράσει ξένοι, δύνανται νὰ εὕρωσιν ἐν τῇ ἐκφράσει τοῦ πάθους τοῦ δηχθέντος Λαοκόοντος καὶ τῶν δακνομένων καὶ ὑπὸ τῶν ὄφεων περιελισσομένων τέκνων του *ἀκαλαίσθητόν τι*. Πόσον ὅμως μέχρις ἀπελπισίας ἀκαλαίσθητον ἤθελε τῳόντι εἶναι ἐὰν ὁ μέγας καλλιτέχνης τὸν αἴφνης ὑπὸ τοῦ φρικαλέου πεπρωμένου καταληφθέντα ἱερέα τοῦ Ἀπόλλωνος μετὰ τῶν τέκνων του, ἐάν, λέγομεν, τοῦτον, ἐν ἡσύχῳ ἐκφράσει καὶ ὑπομονῇ θνήσκοντα παρίστανε! Ἐνταῦθα μόνον ἡ ἀληθὴς ἀνθρωπίνη ἔκφρασις δύναται νὰ μᾶς εὐχαριστήσῃ καὶ ὄχι ἡ τοὺς νευροπαθεῖς σχολαστικοὺς νωθραίνουσα ἰδέα τῆς ἡσυχίας. Τίνα καλλιτεχνικὴν ἀξίαν ἤθελεν ἔχει ὁ *θνήσκων μαχητής*, τίνα ἡ *Νιόβη* ἄνευ ἐκφράσεως πάθους; Τίνα ἐντύπωσιν ἤθελον μᾶς ἐμποιεῖ αἱ ὑπὸ τοῦ Σλύτερ γραφεῖσαι *μορφαί*, τίνα ὁ τοῦ Θορβάλδσεν *Ἀχιλλεὺς* κατὰ τὴν ἁρπαγὴν τῆς Βρησηΐδος, τίνα τὰ ἐν Βερολίνῳ κατὰ τὴν πλατεῖαν τῆς Belle-Alliance ὡραῖα τῶν μαχητῶν συμπλέγματα, ἐὰν ἔλειπεν ἀπ' αὐτῶν ἡ ἔκφρασις τοῦ ὑψίστου πάθους τῆς πρὸς τὸν θάνατον ἀγωνίας, τῆς μανίας τοῦ τῆς μάχης ἐνθουσιασμοῦ! Ὁ Ὁράτιος Βερνὲ (H. Vernet) ἔγραψε τὴν κυκνοτράχηλον Ἐδίθαν καθ' ὃν χρόνον αὕτη ἐπανευρίσκει πρὸς τὴν ἑσπέραν, τὸ αἱμόφυρτον πτῶμα τοῦ ἀγαπητοῦ αὐτῇ Ἀράλδου ἐν τῷ πρὸ τῆς πόλεως Hastings πεδίῳ τῆς μάχης. Ἤμην τότε, ὅτε τὸ ἀριστούργημα τοῦτο ἔν τινι καλλιτεχνικῇ ἐν Βερολίνῳ ἐκθέσει εἶδον, δεκαπεν-

τχετὲς παιδίον, ἡ δ' ἀπερίγραπτος μεγαλοπρεπὴς ἔκφρασις τοῦ ἀγριωτάτου πάθους ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς ὡραίας Ἀγγλοσαξωνίδος βαθὺ μὲ συνεκίνησε. Πόσον μεγαλοπρεπὴς φαντασία, πόσον πιστὴ ἐκτέλεσις, καὶ δι' ὁποίου θείου ἐνθουσιασμοῦ τὸ παρετήρουν! Δέν μοι εἶναι γνωστὸν ποῦ ἡ εἰκὼν μετὰ ταῦτα μετηνέχθη, οὐδέποτε πλέον ἐπανεῖδον αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε θέλει μου διαφύγει τῆς μνήμης ἡ ἁπλῆ της μεγαλοπρέπεια.—Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὅτε εἶδον τὴν τοῦ Βερνὲ εἰκόνα μὲ ἔρριψεν ἡ τύχη μου εἰς *αἰσθητικὰς* συναναστροφὰς μεγάλης τινὸς πόλεως. Οἱ φαιδροὶ κεκλημένοι ἐξέφερον καταδικαστικὴν ἀπόφασιν κατὰ τῆς ἀκαλαισθήτου καὶ αἱματηρᾶς τοῦ τολμηροῦ Γάλλου παραστάσεως. Οὐχὶ ὑμῖν σχολαστικοί—εἶπον τότε, καὶ λέγω ἔτι καὶ σήμερον!

Μετὰ ταῦτα ἔγραψεν ὁ Βερνὲ εἰκόνας μαχῶν, ἐφ' ὧν παρατηρεῖ τις ἐνθουσιῶντας μαχομένους καὶ θνήσκοντας πολεμιστὰς κατὰ τὴν ἀγρίαν συμπλοκὴν μανιώδους μάχης. Οἱ ἐθνοφύλακες καὶ ὁ ταγματάρχης των Φρίξιος (Friccius) ἐπὶ τῆς τοῦ Βλάιπτρεν (Bleibtren) εἰκόνος — ἡ ἅλωσις τοῦ Grimmaer Thor ἐν Λειψίᾳ (1813) — οἱ ἐπὶ ἑτέρας τοῦ αὐτοῦ εἰκόνος κατὰ τὴν μάχην τοῦ Flensburg-Bau (1848) ὑπερασπιζόμενοι ἑαυτοὺς καὶ θνήσκοντες σπουδασταί, ἀπεικονίζουσιν ἔν τε τῷ προσώπῳ καὶ τῇ θέσει τοῦ σώματος τὸ *ἀνδρικὸν* πάθος ἐν τῇ ὑψίστῃ τελειότητι. Ὑμεῖς μάρτυρες τῆς ἐποχῆς τοῦ αἵματος καὶ σιδήρου ἐγράψατε ἐπίσης λαμπρῶς καὶ ὑμεῖς τὰ κατὰ τὸ Δύππελ, Ἄλσεν, τοῦ Καίνιγραιτς καὶ Σεδὰν κατορθώματα, ἐπὶ δὲ τῶν εἰκόνων σας ἐδύνατό τις τοὐλάχιστον νὰ ἴδῃ ἀνδρικὰς μορφὰς, καὶ οὐδεὶς σχολαστικὸς συλλογισμὸς σᾶς ἀπέτρεψε νὰ διαιωνίσητε διὰ τῆς γραφίδος σας ἐπὶ τῶν παριστανομένων φυσιογνωμιῶν τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἐν τῇ μάχῃ ἐνθουσιασμοῦ, τὸν θρίαμβον καὶ τὴν χαρὰν τῆς νίκης καὶ τὴν καρτερίαν τοῦ θνήσκοντος φιλοπάτριδος. Ὅθεν πρὸς τί ἔτι ὁ ἀνόητος ἐκεῖνος φόβος πρὸ τῆς ἐν τῇ τέχνῃ παραστάσεως τοῦ πάθους; Ἐὰν δὲν θέλητε νἀποσκορακίσητε τὸν φόβον ἐκεῖνον, ἀφήσατε κατὰ μέρος πᾶσαν ἐλπίδα περὶ στεφανώσεως καὶ ἐπιτυχίας τοῦ καλλιτεχνικοῦ σας σταδίου, σπεύσατε δὲ νἀρπάσητε τὴν ἠλακάτην καὶ ἐνθρονισθῆτε παρὰ τὸ λίκνον ὅπως γράψητε οἰκογενειακὰς σκηνὰς, αἵτινες μόνον τοὺς νεοπλούτους κολλυβιστὰς καὶ μετόχους δύνανται νὰ εὐχαριστήσωσιν!

Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον ὑπὸ τοῦ Δάρβιν ἐξεταζόμενον ἀντικείμενον παρατηρῶ ὅτι ἡ πλήρης ἐκφράσεως μιμικὴ καὶ ἡ ἀλλάσσουσα ἔκφρασις τοῦ προσώπου δύναται νὰ παρατηρηθῇ καταφανῶς καὶ παρ' αὐτοῖς ἔτι τοῖς ἀγρίοις καὶ ἡμιαγρίοις λαοῖς. Ἐνθυμηθῶμεν μόνον πόσον ταχέως ἡ εὐφυὴς ἑνὸς Ἀλβανοῦ καὶ Κούρδου ἢ ἔτι καὶ αὐτὴ ἡ ἀμβλυτέρα ἑνὸς Μαύρου μορφὴ κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς μανίας ἀλλοιοῦται. Οὐδαμοῦ, οὐδέποτε παρὰ τοῖς διαφορωτάτοις τύποις τῶν Ἀφρικανῶν ἄλλα εἴδη ἐκφράσεως τῶν ψυχικῶν παθῶν παρετήρησα ἢ τὰ παρὰ τοῖς διαφόροις εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς ἀπαντῶντα. Παρ' ἐκείνοις παρατηρεῖ τις τὸν αὐτὸν αἱμοχαρῆ σαρκαστικὸν καὶ εὔθυμον γέ-

λωτα, τὸ αὐτὸ στενόχωρον ἀφελὲς μειδίαμα τοῦ ὑποδεεστέρου, ὅτε οὗτος ἐνώπιον τοῦ ἀνωτέρου του εὑρίσκεται, τὸ κλαίειν, τὴν αὐτὴν ἔκφρασιν θυμοῦ, φόβου, χαρᾶς, εὐεξίας. Αἱ ἐνταῦθα προκύπτουσαι διαφοραὶ προέρχονται ἐκ τῆς ἰδιοσυγκρασίας, εἶναι δὲ βαθμιαῖαι καὶ μᾶλλον ποσοτικαὶ ἢ ποιοτικαί. Ὁ κάτοικος τῶν βορείων χωρῶν λ. χ. δὲν καταλαμβάνεται τόσον ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν παθῶν, ὅσον ὁ τῶν μεσημβρινῶν χωρῶν. Ὁ μαῦρος εἶναι εὐκινητότερος, εὐθυμότερος καὶ φλυαρότερος τοῦ Βεδουίνου τῆς Αἰθιοπίας, τοῦ Ἰνδοῦ καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἕτεραί τινες διαφοραί, μόνον ὅμως κατὰ τὸ φαινόμενον, παρουσιάζονται ἡμῖν ὡς ἐκ τοῦ ἀλλοίου χρωματισμοῦ τοῦ δέρματος τῶν διαφόρων φυλετικῶν ἰδιοτήτων κτλ. Ὁ μαῦρος ἐν παραφορᾷ ἰσχυρᾶς ὀργῆς λαμβάνει φαιοκίτρινον χρῶμα, τὰ δὲ χείλη του ὠχρίνονται. Μαῦρα κοράσια εἶδον ἐπὶ τῇ γυμνότητί των ὑπὸ τοῦ ἐρυθροῦ τῆς αἰδοῦς χρώματος καλυπτόμενα. Τὴν ἐρυθρότητα ἐδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ ἐπὶ τῶν μελανοφαίων ἢ μαύρων παρειῶν των μετά τινος χαλκόχρου ὑπαυγείας μεμιγμένην, ὄχι ὅμως καὶ νὰ παρακολουθήσῃ τις ἐπὶ τῶν λοιπῶν τοῦ σώματος μερῶν. Ἡ ἔκφρασις αἰδοῦς, τῆς σεμνότητος, δὲν ἐκφαίνεται παρὰ τοῖς τέκνοις τούτοις τῆς φύσεως ἄλλως ἢ παρὰ ταῖς ἡμετέραις γυναιξίν. Αἱ γυμναὶ μαῦραι Δέγκα ἢ Δίγκα δὲν παρεδίδοντο τόσον εὐκόλως εἰς τὴν καταμέτρησιν διαφόρων μερῶν τοῦ σώματός των, κατὰ τοιαύτας δὲ περιστάσεις ἐδείκνυον φυσικήν, ἀπροσποίητον μετὰ σεμνότητος στενοχωρίαν. Ἐν ὀργῇ εἶδον τοὺς Ἀφρικανοὺς συνηθέστερον μὲ τεταμένους δακτύλους χειρονομοῦντας, σπανιώτερον δὲ τοὺς γρόνθους συμπηγνύντας. Ὀρθία θεατρικίζουσα στάσις μετὰ κεφαλῆς πρὸς τὰ πρόσω τεταμένης, ἦν πάντοτε παρατηρήσιμος. Ὑπερηφάνειαν καὶ μεμετρημένην ἀξιοπρέπειαν παρετήρησα ἐκεῖ πολὺ συχνότερον ἢ παρ' Εὐρωπαίοις.

Ὁ Δάρβιν δίδει ἐν τῷ βιβλίῳ του τὴν ἀνάλυσιν τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς ἐκφράσεως, τὸ μέρος δὲ τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων καὶ ὠφελιμωτάτων τοῦ ὅλου συγγράμματος. Ἀκριβεστέραν ἀνάπτυξιν τῶν σπουδαιοτάτων τούτων εἰδήσεων ἀναγκαζόμεθα ἕνεκα ἐλλείψεως χώρου νὰ παραλείψωμεν, παραπέμποντες τοὺς ἀναγνώστας εἰς τὸ πρωτότυπον, ὅπερ ἤδη λίαν διεδόθη εἰς διαφόρους γλώσσας μεταφρασθέν. Ἐνταῦθα νομίζομεν ὅτι ἀρκεῖ μόνον ὅτι ἐπεστήσαμεν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς σπουδαιοτάτης ταύτης συγγραφῆς, ἥτις ὑπὸ τῶν καλλιτεχνῶν οὐχὶ δεόντως μέχρι τοῦδε ἐξετιμήθη. Τὸ τοῦ Δάρβιν σύγγραμμα συνοδεύεται ὑπὸ καλῶν ξυλογραφιῶν καὶ ἡλιογραφιῶν, ὧν τινες ἰδιαιτέρων χρήζουσιν ἐπαίνων. Αὗται ἀντιπροσωπεύουσι τὸ μὲν τὸ σοβαρόν, τὸ δὲ τὸ ἀστεῖον εἶδος καὶ εἶναι ἰδίᾳ εἰς ἐκείνους τοὺς ζωγράφους καὶ γλύπτας ἀξιοσύστατοι, οἵτινες περὶ κωμικὰς παραστάσεις ἐνασχολοῦνται.

Ἐν Βερολίνῳ κατὰ Μάρτιον 1877.

Κ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ

φοιτητὴς τῆς Ἰατρικῆς, βοηθὸς παρὰ τῷ καθηγητῇ κ. Ἄρτμαν.

ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΕΝ ΤΗι ΠΟΛΙΤΕΙΑι

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

ΥΠΟ

ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΣΙΜΟΥ

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ, ΕΥΣΕΒΙΟΣ, ΣΤΕΦΑΝΟΣ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τί ἔλεγες πρὸ ὀλίγου, Ἀγαθόβουλε, περὶ τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου λαοῦ τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν του; Θέλησε, παρακαλῶ, νὰ τὸ ἐπαναλάβῃς, διότι, κληθεὶς ἔξω αἰφνηδίως, τὴν ἀρχὴν μόνον ἤκουσα τῆς διηγήσεως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καλὸν νὰ ἐπαναλάβῃ ὁ Ἀγαθόβουλος τὴν διήγησιν, διότι, προσκαλέσας ἐμὲ νὰ ἐπιφέρω ὁποίας ἔχω ἐπ' αὐτῆς παρατηρήσεις, διὰ τῆς ἐπαναλήψεως ἐννοεῖ βεβαίως συμπροσκεκλημένον καὶ σὲ εἰς τοῦτο, Εὐσέβιε.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ διήγησις εἶναι σύντομος. Ὁ λαὸς ἐκεῖνος εἶχεν εἰς τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ τελετάς, τὴν ἑξῆς συνήθειαν· πρῶτον, ὁ κυρίως ἱερουργῶν καὶ ἐκφωνῶν τὰς μετὰ τὴν θυσίαν εὐχὰς δὲν ἦτο ὁ θύων ἱερεύς, ἀλλ' ὁ συνετώτατος τῶν παρόντων· καὶ δεύτερον, διὰ τῶν εὐχῶν τούτων οὐδὲν ἄλλο ἐζητεῖτο παρὰ τῆς θεότητος, εἰμὴ μόνον ἡ ἀποστολὴ τῆς δικαιοσύνης. Λέγε λοιπὸν τὰς παρατηρήσεις σου σὺ πρῶτος, Εὐσέβιε.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Θαυμάζω τὸν ἀγαθὸν αὐτὸν λαόν, καὶ διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν δικαιοσύνην, καὶ διὰ τὸ σέβας του πρὸς τοὺς συνετωτέρους. Παρατηρῶ δὲ ὅτι ὁ Θεὸς ἐφαίνετο εὐλογῶν καὶ ἀνταμείβων ἐκ προκαταβολῆς τὴν καλήν του ταύτην διάθεσιν καὶ ὅτι αἱ εὐχαί του, καθ' ἣν ὥραν ἐξεφωνοῦντο, ἦσαν ἤδη καὶ εἰσηκουσμέναι.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ πόθεν εἰκάζεις τοῦτο, Εὐσέβιε;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τὸ εἰκάζω ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ὁμοφώνου ἀναγνωρίσεως καὶ ἐκλογῆς τοῦ συνετωτάτου. Πόσαι ἔριδες καὶ πόσοι διαπληκτισμοὶ δὲν θὰ συνέβαιναν ἀλλαχοῦ ἐπὶ τοιαύτης ἐκλογῆς! Ἔπρεπε βεβαίως ὁ λαὸς ἐκεῖνος νὰ ἔχῃ βαθέως ἐῤῥιζωμένον ἐν ἑαυτῷ τὸ αἴσθημα τῆς δικαιοσύνης, ἵνα οὕτως εὐκόλως ἀναγνωρίζῃ καὶ ἀπονέμῃ τὸ εἰς ἕκαστον ἀνῆκον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔχεις δίκαιον, Εὐσέβιε, ν' ἀποδίδῃς ἐν πρώτοις εἰς τὴν θείαν εὐλογίαν τὸ ἐπικρατοῦν τοῦτο εἰς λαόν τινα αἴσθημα τῆς δικαιοσύνης. Ἔχε ὅμως πρὸς ὀφθαλμῶν καὶ μίαν ὑψηλὴν ἰδιότητα τῆς μεγάλης [illegible]ς ἀρετῆς. Ἡ δικαιοσύνη, φίλε μου, γίνεται εἰς τὸν ἀληθῶς ἐμφορού[illegible] αὐτῆς ἕξις οὕτω πως σταθερὰ καὶ διηνεκής, ὥστε οὐδέποτε καὶ

κατ' οὐδὲν νὰ μὴ δύναται πλέον ν' ἀνεχθῇ τὴν ἀδικίαν. Ὅθεν καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς σοφοὶ *ἕξιν* ὠνόμασαν τὴν δικαιοσύνην. Ἐνθυμεῖσθε τὸν ὁρισμὸν τοῦτον τῶν Στωϊκῶν;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐγὼ ἐνθυμοῦμαι δύω ὁρισμούς· «Ἕξις ἰσότητος διανεμητική», καὶ «Ἀρετὴ ψυχῆς διανεμητικὴ τῶν κατ' ἀξίαν».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Λοιπὸν καὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων νομοδιδασκάλων.....

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λέγε καὶ σύ, Στέφανε, ὅστις σπουδάζεις τὰ νομικά, τὸν ὁρισμὸν τούτων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Constans et perpetua voluntas suum cuique tribuere.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Περίεργος σύμπτωσις!

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀλλ' εἶναι γνωστόν, Εὐσέβιε, ὅτι οἱ νομοδιδάσκαλοι τῆς Ῥώμης, ἐξ ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν τῶν Ἑλλάδος αἱρέσεων, ἦσαν ὀπαδοὶ τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας. Ἀλλὰ περὶ τούτου μὲν θὰ λαλήσωμεν καὶ πάλιν· σὺ δέ, Στέφανε, δὲν ἔχεις ἰδίαν σου τινὰ παρατήρησιν ἐπὶ τῆς εἰρημένης τοῦ Ἰνδικοῦ λαοῦ συνηθείας;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἡ ἐδική μου παρατήρησις δὲν εἶναι πολὺ εὐνοϊκὴ πρὸς τὸν λαὸν ἐκεῖνον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀλήθεια; καὶ διατί;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Οὐδὲν ἄλλο πρᾶγμα, εἶπες, ἐζήτει παρὰ τῆς θεότητος, εἰμὴ μόνον τὴν ἀποστολὴν τῆς δικαιοσύνης. Ἡ τοιαύτη περιωρισμένη ζήτησις δὲν μοὶ φαίνεται ἐπαρκής, καὶ ἑπομένως οὔτε συνετή. Μέγα τι ἀγαθὸν εἶναι βεβαίως εἰς τὰς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων ἡ δικαιοσύνη, ἀλλὰ δὲν εἶναι τὸ μόνον ἀγαθὸν τοῦ ὁποίου τὰ ἔθνη ἔχουν ἀνάγκην. Θέλων νὰ μὴ πολυλογήσω εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ἀναγκῶν τούτων, ἀρκοῦμαι φέρων εἰς ἀπόδειξιν τὰ διάφορα ὑπουργεῖα. Ἰδού, ἔχομεν ἐν Ἑλλάδι ἑπτὰ ὑπουργεῖα· ἀλλαχοῦ δὲ εἶναι καὶ περισσότερα, καθὼς τῆς Γεωργίας, τῆς Ἐμπορίας, τῆς Βιομηχανίας, τῶν Δημοσίων Ἔργων κτλ. Ἕκαστον τούτων ἀνταποκρίνεται καὶ εἰς μίαν ἐθνικὴν ἀνάγκην, καὶ ἓν ἐκ τῶν πολλῶν εἶναι καὶ τὸ τῆς Δικαιοσύνης. Πολλοστημόριον λοιπὸν τῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν εἶναι, φίλε Ἀγαθόβουλε, ἡ δικαιοσύνη, καὶ οἱ Ἰνδοὶ ἐκεῖνοι, ζητοῦντες αὐτὴν μόνην καὶ οὐδὲν ἄλλο παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ δοτῆρος παντὸς ἀγαθοῦ, ἔσφαλαν, κατὰ τὴν κρίσιν μου, μεγάλως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Κατ' ἐπιφάνειαν ἴσως ἔχεις δίκαιον· ἐσωτερικῶς ὅμως, Στέφανε, ἀπατᾶσαι. Ἡ δικαιοσύνη δὲν εἶναι μόνον καρπὸς καὶ ἀποτέλεσμα ἀγαθῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ αἰτία καὶ μέσον ἀσφαλὲς πρὸς ἑδραίωσιν πολιτείας ἀγαθῆς. Ὑπὸ τὴν δευτέραν ταύτην ἔποψιν ἂν θεωρήσῃς τὴν δικαιοσύνην, δὲν πιστεύω νὰ παραγνωρίσῃς τὴν γενικότητα τῶν εὐεργεσιῶν αὐτῆς πρὸς τὰς ἀνθρωπίνας κοινωνίας, οὔτε νὰ καταμεμφθῇς πλέον τῶν ἀγαθῶν Ἰνδῶν, οἵτινες βεβαίως διότι τὴν ἐθεώρουν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔποψιν, ἐπίστευαν αὐτὴν ἐπαρκῆ τῆς θεότητος χάριν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. [illegible] καλῶς τὸ συμπέρασμά σου, Ἀγαθόβουλε· ἐπειδὴ [illegible] τὸ θέμα [illegible] λόγου, καὶ ἐπιθυμῶ νὰ νοήσω, ἀνάπτυξε, σὲ παρακαλῶ, [illegible].

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. [illegible] σε παρακαλῶ ἐπίσης· πρώτην φορὰν ἀκούω ἀποδι-[illegible] [illegible] εἰς τὴν δικαιοσύνην.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. [illegible] φίλοι μου, σᾶς ὑπακούω, διότι πολὺ ἐπι-θυμῶ νὰ [illegible] [illegible] δὲν ἐνεργεῖ τὸ ἔργον αὐτῆς ἄνευ σαφη-[illegible]. [illegible] αὐτῶν τῶν διαφόρων ἐθνικῶν ἀναγκῶν, τῶν ὁποίων τὴν κατάταξιν [illegible] πρὸ ὀλίγου ὁ Στέφανος ἐπὶ τῆς διαιρέσεως τῶν ὑπουργείων, [illegible] νὰ ζητήσωμεν τὴν πλήρωσιν καὶ θεραπείαν;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. [illegible] μου, τῶν ὁποίων ἐμνήσθης, φίλε Ἀγαθόβουλε, πε-ριέχουν καὶ [illegible] εἰς τοῦτο. Πανταχοῦ ἡ περὶ τῶν τοιούτων φρον-τὶς ἀνατίθεται εἰς τὰ ὑπουργεῖα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δέχομαι τὴν ἀπάντησιν· ἀλλ' αὐτὰς τὰς ἐθνικὰς ἀ-νάγκας [illegible] ἆρά γε νὰ τὰς περιλάβωμεν εἰς ἕν, καὶ νὰ τὰς ὀνο-μάσωμεν [illegible] γενικοῦ ὀνόματος;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Δυνάμεθα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ πῶς θέλετε νὰ τὰς ὀνομάσωμεν;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἂς τὰς ὀνομάσωμεν κοινὸν συμφέρον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔστω· ἀλλά, καθὼς εἰς ἓν περιελάβαμεν τὰ φροντί-σματα, [illegible] ὅτι δυνάμεθα νὰ περιλάβωμεν εἰς ἓν καὶ τοὺς φροντιστάς;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὄχι μόνον δυνάμεθα, ἀλλὰ μάλιστα νομίζω ὅτι τὸ τοιοῦτο εἶναι [illegible] καὶ εὑρημένον. Εἶναι ἡ Κυβέρνησις, τὸ σύνολον, καὶ συγχρόνως ἡ ἀνωτέρα ἀρχή, τῶν ὑπουργείων.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πολὺ καλά· ἀλλὰ δὲν νομίζετε καλὸν νὰ ἐκφράσωμεν καί τι γενικώτερον τῆς Κυβερνήσεως, ὥστε μέρος τούτου ἡ λεγομένη Κυβέρ-νησις ν' ἀποτελῇ;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν ἐννοῶ τί γενικώτερον νὰ ζητήσωμεν, ἀφοῦ ἡ Κυβέρνη-σις εἶναι ἡ ἀνωτάτη, καὶ ἐπομένως ἡ γενικωτάτη ἀρχή.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ λησμονεῖς, Στέφανε, τὰς συνταγματικὰς πολιτείας, ὅπου, καθὼς εἰς τὴν ἡμετέραν, εἶναι καὶ Βουλή, ἤ, καθὼς ἀλλαχοῦ, Βουλαί;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εὖγε, Εὐσέβιε! Διὰ μιᾶς βολῆς, τὸ δὴ λεγόμενον, δύο ἐκτύπησες τρυγόνας. Καὶ τὴν ἔνστασιν τοῦ Στεφάνου ἀνεσκεύασες, καὶ τὸ ζητούμενον ὄνομα ηὗρες.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πῶς τὸ ηὗρα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀνέφερες πολιτείαν, καὶ *Πολιτείαν* θέλομεν ὀνομάσει τὸ σύνολον τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Βουλῆς. Κυρίως, τὸ προκείμενον ζή-τημα συνίσταται εἰς τὰς σχέσεις τῆς δικαιοσύνης πρὸς τὴν Πολιτείαν· ἀλλὰ πρὶν ἢ λαλήσωμεν περὶ τούτου, σᾶς ἐρωτῶ ἂν ἀναγνωρίζετε ὅτι ὑπάρχουν πολιτείας εἴδη;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Βεβαίως· διότι εἶναι δημοκρατία, ἀριστοκρατία, μοναρχία ἀπόλυτος, μοναρχία συνταγματική, καὶ, ἐν ὑποδιαιρέσει αὐτῶν, διάφορα ἄλλα εἴδη.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καλά· ἡ λεπτομερὴς ἀπαρίθμησις αὐτῶν εἶναι ἔργον ἀλλότριον τοῦ ἡμετέρου σκοποῦ. Θέλετε ν' ἀρκεσθῶμεν ἀναγνωρίζοντες δύο πολιτειῶν συστήματα, καὶ εἰς μὲν τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν νὰ κατατάξωμεν τὰς πολιτείας, εἰς τῶν ὁποίων τῶν σχηματισμὸν καὶ τὴν ἐκλογὴν λαμβάνει μέρος ὁ λαὸς, εἰς δὲ τὸ ἕτερον ἐκείνας ὅπου ὁ λαὸς οὐδὲν λαμβάνει μέρος;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καταλαμβάνω· εἰς τὴν δευτέραν ταύτην κατηγορίαν ἐννοεῖς νὰ ὑπαγάγῃς τὰς λεγομένας *Κυβερνήσεις θείῳ δικαίῳ;*

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν παραδέχομαι τὴν μὴ συμμετοχὴν τοῦ λαοῦ εἰς τὸν σχηματισμὸν ὁποιασδήποτε Κυβερνήσεως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν πρόκειται σήμερον, Στέφανε, περὶ τούτου. Σήμερον ἔχομεν ὑπ' ὄψιν τὰ ὑπάρχοντα, καὶ ἀποβλέπομεν εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν πολιτειῶν ἐκείνων, ὅπου ἡ συμμετοχὴ καὶ ἡ ἐπενέργεια τοῦ λαοῦ ἀναγνωρίζονται καὶ πράγματι ὑπάρχουν. Οὐδὲν ἔπειτα κωλύει, ὅταν καὶ αἱ ἀπόλυτοι αὐταὶ Κυβερνήσεις μεταβληθῶσι καθ' ὃν πρεσβεύεις τρόπον, νὰ ἐφαρμόσῃς καὶ ἐκεῖ τὰ ῥηθησόμενα.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Μετὰ τῆς ἐπιφυλάξεως ταύτης, παραδέχομαι καὶ παρακολουθῶ τὴν διαίρεσιν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λοιπὸν . . . .

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Μὲ συγχωρεῖς, Ἀγαθόβουλε, ἂν σὲ διακόπτω. Σκοπεύων νὰ ἐφαρμόσῃς τὰς περὶ δικαιοσύνης ἰδέας σου εἰς τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο συστημάτων τῶν Πολιτειῶν, ἀνακηρύττεις αὐτὰς ἀνεφαρμόστους εἰς τὸ ἕτερον; Νομίζεις, παραδείγματος χάριν, ὅτι ἐπὶ τῶν ἀπολύτων μοναρχιῶν οὐδεμίαν ἔχει δύναμιν ἡ δικαιοσύνη;

ΑΓΑΘΟΠΟΥΛΟΣ. Οὐδόλως νομίζω τοῦτο, φίλε Εὐσέβιε· τὸ ἐναντίον μάλιστα νομίζω καὶ παραδέχομαι. Ἀλλὰ περιορίζω σήμερον τὴν ὁμιλίαν μου εἰς τὸ ἄλλο ἐκεῖνο εἶδος ἢ σύστημα τῶν Πολιτειῶν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν ἐννοεῖς, Εὐσέβιε, τὸν διαφανῆ σκοπὸν τοῦ Ἀγαθοβούλου; Περὶ τῆς ἡμετέρας Πολιτείας σκοπεύει νὰ λαλήσῃ, καὶ ζητεῖ νὰ καλύψῃ τοὺς λόγους του ὑπὸ τὸν πέπλον τῆς γενικότητος.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Οὐδὲν ζητῶ νὰ καλύψω, φίλε Στέφανε. Ἐννοῶ τὸ θέμα καθ' ὃν αὐτὸ θέτω τρόπον. Πολιτείαν ἐννοῶ, εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὸν σχηματισμὸν τῆς ὁποίας συντρέχει ἡ θέλησις πολλῶν. Ἡμεῖς ἔχομεν Βασιλείαν συνταγματικὴν, καὶ οἱ λόγοι μου δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσι καὶ ἐπὶ καθαρᾶς δημοκρατίας· ἡμεῖς ἔχομεν καθολικὴν ψηφοφορίαν, καὶ οἱ λόγοι μου ἐφαρμόζονται καὶ ὅπου τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου εἶναι διὰ τιμημάτων καὶ ἐξαιρέσεων περιωρισμένον.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ἔπειτα, Στέφανε, μήπως κακὸν πρᾶγμα εἶναι νὰ προ-

βλέπῃ τις πρὸ πάντων περὶ τῶν ἰδίων ἠθικῶν ἀναγκῶν; Δὲν λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος· «Εἴ τις τῶν ἰδίων, καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων, οὐ προνοεῖ, τὴν πίστιν ἤρνηται, καὶ ἔστιν ἀπίστου χείρων;»

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἔχεις δίκαιον· γνωρίζω μάλιστα καὶ παραγγελίαν τινὰ δημώδη, ἥτις ἐξηγεῖ ἀκριβῶς τὴν διδασκαλίαν ταύτην τοῦ Ἀποστόλου.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ποίαν;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. «Ὅταν διψᾷ ἡ αὐλή σου, ἔξω νερὸν μὴ χύνῃς».

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἂς ἔλθωμεν λοιπὸν εἰς τὸ προκείμενον, καὶ ἂς ἐξετάσωμεν τὴν διττήν, ὡς εἶπα, σχέσιν τῆς τοιαύτης πολιτείας πρὸς τὴν δικαιοσύνην. Κατὰ τὴν πρώτην ἐκ τῶν σχέσεων τούτων, ἡ πολιτεία ὀφείλει νὰ παρέχῃ καὶ νὰ διατηρῇ εἰς τὴν κοινωνίαν εὔκολον καὶ προσιτὴν τὴν δικαιοσύνην. Δὲν νομίζετε τοῦτο καθῆκον τῆς Πολιτείας πρὸς τὴν κοινωνίαν;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τὸ πρώτιστον μάλιστα καὶ τὸ σπουδαιότατον τῶν καθηκόντων. Πᾶσα ἄλλη πρόνοια καὶ πᾶσα ἄλλη εὐεργεσία τῆς πολιτείας πρὸς τὴν κοινωνίαν, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ ἡ ἀσφάλεια τῆς αὐστηρᾶς μεταξὺ τῶν πολιτῶν δικαιοσύνης, ἢ μηδενίζεται, ἢ πολὺ ἠλαττωμένην ἔχει ἀξίαν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ἐγὼ ἀναγνωρίζω τοῦτο· ἀλλ' εἶπα ὅτι, ἐκτὸς τῆς δικαιοσύνης, εἶναι καὶ ἄλλα καθήκοντα τῆς Κυβερνήσεως, ἢ τῆς πολιτείας πρὸς τὴν κοινωνίαν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀρκεῖ τὸ περὶ τῆς πρώτης τῶν σχέσεων τῆς Πολιτείας πρὸς τὴν δικαιοσύνην. Ἂς ἔλθωμεν εἰς τὴν δευτέραν, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ κύριον τῆς ὁμιλίας μου θέμα, καὶ καθ' ἣν ἡ δικαιοσύνη εἶναι τὸ συντελεστικώτατον μέσον πρὸς ἑδραίωσιν, ὡς εἴπαμεν, Πολιτείας ἀγαθῆς.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τοῦτο ὅμως, ἂν θέλῃς, χρῄζει ἀποδείξεως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Γνωρίζω καὶ παραδέχομαι τοῦτο· καὶ μάλιστα, διὰ τῶν μέχρι τοῦδε λόγων μου, προητοίμασα τὴν ἀπόδειξιν. Ἂς ἐξακολουθήσωμεν λοιπόν. Παραδέχεσθε ὅτι ἡ παρ' ἡμῶν ὁρισθεῖσα Πολιτεία δύναται νὰ ἐνεργῇ καλῶς ἢ κακῶς;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Μάλιστα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πῶς φαντάζεσθε αὐτὴν καλῶς ἐνεργοῦσαν;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ὡς τὴν ἀρίστην τῶν Πολιτειῶν, κατὰ τὴν κρίσιν πολλῶν ἁρμοδίων· διότι φαίνεται ἑνόνουσα τὰ πλεονεκτήματα τῆς εὐταξίας μετὰ τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐλευθερίας.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Κακῶς δὲ ἐνεργοῦσαν;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὡς τὴν χειρίστην πασῶν. Καί, καθὼς εἶπεν ὁ ἀρχαῖος σοφός· «Ἐσχάτη ἀδικία, δοκεῖν δίκαιον εἶναι μὴ ὄντα», οὕτω πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς φαυλοτάτην τῶν Πολιτειῶν τὴν ὑπὸ τὸν ψευδῆ τῆς ἐλευθερίας μανδύαν καλύπτουσαν πλῆθος ἀκολασιῶν καὶ αἰσχρουργημάτων.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πολὺ καλά· καὶ οὕτω μάλιστα θέλετε ἐντελέστερα κατανοήσει τὴν δύναμιν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς δικαιοσύνης, ὅταν πα-

ραστήσωμεν τὴν εἰκόνα τῆς Πολιτείας ταύτης ὑπὸ τὴν εἰδεχθεστάτην αὐτῆς μορφήν. Ἂς ὑποθέσωμεν τὴν ἁρμονίαν τοῦ ἐν ἰσχύι πολιτεύματος τεταραγμένην, καὶ ἀντ' αὐτῆς εἰσαχθέντα εἰς τὴν Πολιτείαν ἀληθῆ κυκεῶνα, διὰ τῆς ἀντιστροφῆς τῶν λειτουργιῶν τῶν μερῶν, τῆς μὲν ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας σφετεριζομένης ἔργα διοικητικά, πρὸς ἐκμετάλλευσιν ἰδιοτελῶν τῶν μελῶν αὐτῆς συμφερόντων, τῆς δὲ νομοτελεστικῆς ἀρχῆς προσκτωμένης, δι' ἀθεμίτων παραχωρήσεων, πλειοτέραν τοῦ δέοντος ἄδειαν ἀναμίξεως εἰς τὰς πράξεις τοῦ Βουλευτηρίου. Οὐδεὶς τότε τροχὸς τῆς κυβερνητικῆς μηχανῆς στρέφεται ἀπροσκόπτως, οὐδεμία τῶν ἐκ τοῦ ἱδρύματος τῆς Πολιτείας κοινωνικῶν ἀπαιτήσεων ἐντελῶς ἐπιτυγχάνεται. Κοινὴ ἀσφάλεια δὲν ὑπάρχει, ἡ ζωή, ἡ τιμή, ἡ περιουσία ἑκάστου ἀπειλοῦνται ὁσημέραι ὑπὸ τοῦ καταπληκτικῶς αὐξάνοντος ἀριθμοῦ τῶν ἐγκλημάτων, οἱ ναοὶ τῆς Θέμιδος δὲν παρέχουν ἰσχυρὸν ἄσυλον εἰς τοὺς ἀδικουμένους, ὁ δημόσιος πλοῦτος σπαταλᾶται καὶ κατασωτεύεται, τὸ χαῖνον βάραθρον τῶν τοῦ ταμείου χρεῶν πλατύνεται φρικωδῶς, οὔτε κόκκος δημοσίας πίστεως ἐναπολείπεται. Οὐδεμία καταβάλλεται κοινὴ ἐνέργεια ὑπὲρ οἱασδήποτε ἐθνικῆς προόδου, ἡ δὲ θερμῶς καὶ πολλαπλῶς ἐνεργοῦσα ἰδιωτική, ὄχι μόνον ποσῶς δὲν ἐνισχύεται, ἀλλὰ καὶ ἀποβάλλει μέρος τῶν προσπαθειῶν αὐτῆς, καταμαχόμενον πρὸς κυβερνητικὰς ἀντιπράξεις. Οὐδεμία συνεχὴς καὶ σταθερὰ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ἐμπνέουσα συμπαθείας, καὶ διευκολύνουσα ἐνδεχομένας συμπράξεις. Οὐδεμία ἔγκαιρος σύνταξις καὶ παρασκευὴ ἐθνικῶν δυνάμεων, ἀναγκαία εἴτε πρὸς ἄμυναν εἴτε πρὸς εὔθετον ἐνέργειαν ἐν μεταβολαῖς ἐπερχομέναις. Καὶ τὸ δεινὸν νόσημα δὲν περιορίζεται δυστυχῶς εἰς μόνην τὴν Πολιτείαν, ἀλλ' ὡς μίασμα ὀλέθριον μεταδίδεται καὶ εἰς τὸ κοινωνικὸν σῶμα. Ἡ ἀρετὴ χλευάζεται, ἡ τιμὴ κατ' ὄνομα μόνον μένει, ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ πρὸς τὴν θρησκείαν σέβας ἐκλείπουν, ἡ δὲ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν τόσον ἀναισχύντως προβαίνει, ὥστε ἡ πατρικὴ ἐξουσία μηδενίζεται ἀπὸ τῆς τρυφερωτάτης ἡλικίας, ὁ δὲ οἰκογενειακὸς περίβολος δὲν εἶναι πλέον ἀσφαλὲς προφυλακτήριον κατ' ἀπαγωγῶν ἀκουσίων. Οὐδὲν ἐλεεινότερον τοῦ παρόντος, ἐκτὸς τῆς ἔτι ἐλεεινοτέρας εἰκόνος τοῦ μέλλοντος, ἣν ἡ μέριμνα τῶν ἀγαθῶν πολιτῶν παριστᾷ εἰς τὴν πεφοβημένην αὐτῶν φαντασίαν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἰπέ μου, σὲ παρακαλῶ, Ἀγαθόβουλε. Σκιαγραφῶν τοιαύτην ἀπεχθῆ Πολιτείας εἰκόνα, αἰνίττεσαι καὶ ὑπονοεῖς Πολιτείαν τινὰ ὑπάρχουσαν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὁ Θεὸς νὰ λυτρώσῃ, Εὐσέβιε, καὶ τὰ πλάσματά του ἀπὸ τοῦ νὰ πάθωσι, καὶ ἐμὲ ἀπὸ τοῦ νὰ πιστεύσω τὰ κακὰ φθάνοντα εἰς τὸ ἔπακρον αὐτὸ σημεῖον. Ἐγώ, φίλοι μου, καθὼς σᾶς προανήγγειλα, δεινοποιῶ ἐπίτηδες τὴν ὕπαρξιν τοῦ κακοῦ, θέλων οὕτω νὰ ἐπαυξήσω τὴν ἀξίαν τῆς θεραπείας.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐξακολούθει.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐγὼ ὅμως νομίζω, Ἀγαθόδουλε, ὅτι ἡ μεγαλητέρα ἀξία τῆς θεραπείας σου θὰ ἦτο, ἂν ἀπεδεικνύετο ὅτι θεραπεία ἄλλη παρ' αὐτὴν δὲν ὑπάρχει.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εὐχαριστῶ, φίλε Στέφανε, ὅτι μ' ἐνθύμισες ὅ,τι καὶ ἐγὼ εἶχα κατὰ νοῦν καὶ μὲ διέφυγεν. Ἀληθῶς, ἡ ἀμηχανία τῆς θεραπείας ἀποτελεῖ μέρος ἀπαρτιστικὸν τῆς εἰδεχθείας τῆς εἰκόνος.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλὰ διατί δὲν ἐπιχειρεῖται ἡ θεραπεία ἐκ μέρους αὐτῶν τῶν ἀρχῶν τῶν ἀπαρτιζουσῶν τὴν Πολιτείαν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐννοεῖτε βεβαίως τὴν Βουλὴν καὶ τὴν Βασιλείαν;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀναμφιβόλως· ἀλλὰ, καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ἐν ἐλλείψει αὐτῶν, ἐννοῶ τὴν κοινωνίαν ὅλην, ἐννοῶ τὸν λαὸν, ὅστις καὶ περισσότερον πάσχει, καὶ ἑπομένως ἐνδιαφέρεται εἰς τὴν θεραπείαν, καὶ περισσοτέραν ἔχει τὴν πρὸς τοῦτο δύναμιν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λοιπὸν ἐννοεῖτε τὰ τρία ταῦτα· τὴν Βουλὴν, τὴν Βασιλείαν καὶ τὸν Λαόν. Ἄς ἐξετάσωμεν αὐτὰ κατὰ σειρὰν ἀρχόμενοι ἐκ τῆς Βουλῆς.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Αἶ λοιπόν! διατί ἡ Βουλὴ ἀνέχεται κατάστασιν τοιαύτην, ἥτις καὶ λυμαίνεται καὶ ἐξευτελίζει τὸ παρ' αὐτῆς ἀντιπροσωπευόμενον ἔθνος.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ λησμονεῖς, Στέφανε, τί ἐβεβαιώσαμεν, ἤ, ἂν προτιμᾷς τοῦτο, τί ὑπεθέσαμεν; Εἴπαμεν ὅτι οἱ Βουλευταὶ, ἢ τοὐλάχιστον οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν, προσποριζόμενοι ὠφελήματα ἀθέμιτα, ἐνδιαφέρονται εἰς τὴν ὕπαρξιν τοιαύτης καταστάσεως.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἡ δὲ Βασιλεία;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐπειδὴ ὁ λόγος εἶναι περὶ Βασιλείας, ἀναγκαῖον νομίζω νὰ ὑποδιαιρέσωμεν τὴν ἀρχὴν ταύτην εἰς ἡγεμόνα καὶ εἰς ὑπουργοὺς αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο, ἐπειδὴ γίνεται καὶ χάριν πλειοτέρας σαφηνείας, πιστεύω ὅτι δὲν ἔχετε ἐναντίωσιν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Οὐδεμίαν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ἂς ἀρχίσωμεν ἀπὸ τῶν ὑπουργῶν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Περὶ τῶν ὑπουργῶν δύναταί τις ἐν πρώτοις νὰ συμπεράνῃ ὅ,τι καὶ περὶ τῆς Βουλῆς. Ἀφοῦ δηλαδὴ ὑπεθέσαμεν ὅτι συνομολογοῦν μετὰ τῶν Βουλευτῶν ἀμοιβαίας παραχωρήσεις, ἕπεται ὅτι πιθανῶς δὲν ἐνδιαφέρονται εἰς τὴν παῦσιν τοῦ κακοῦ. Ἀλλ' ἂς ὑποθέσωμεν καὶ τὸ ἐναντίον, καὶ ἂς παραδεχθῶμεν ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, καὶ ἐκ φιλοπατρίας καὶ ἐκ φιλοτιμίας ἀκόμη ἐπιθυμοῦν τὴν διόρθωσιν τῶν κακῶν τῆς Πολιτείας. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τότε ἡ ἐπιθυμία των αὕτη εὑρίσκεται προσκρούουσα κατὰ προσκόμματος ἰσχυροῦ, τὸ πρόσκομμα μένει ἀπροσμάχητον, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀγαθῶν ὑπουργῶν ὑποχωρεῖ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ὁμιλεῖς σπουδαίως;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Σπουδαίως· ἀλλ' ὅμως ἐπὶ τῆς ὑποχωρήσεως ἐπιφυλάττομαι νὰ ἐξηγηθῶ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ποῖον εἶναι τὸ πρόσκομμα τοῦτο;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐν γένει μὲν εἶναι αἱ ἡνωμέναι προσπάθειαι τῶν ἐκμεταλλευομένων τὴν κακὴν κατάστασιν τῶν τῆς Πολιτείας, ἰδίως δὲ ἡ ἀνάμιξις τῶν Βουλευτῶν εἰς τὰ ἔργα τῆς διοικήσεως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πολλάκις ἤκουσα νὰ γίνεται περὶ τούτου λόγος πολύς, ὡς καὶ περὶ τοῦ πολυθρυλήτου δόγματος τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν. Ἀλλὰ νομίζεις ἀληθῶς, Ἀγαθόβουλε, ὅτι ἡ ἀνάμιξις αὕτη εἶναι κακὸν πολλοῦ ἄξιον λόγου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὄχι μόνον τὸ νομίζω ἄξιον πλείστου λόγου, ἀλλὰ μάλιστα εἶμαι πεπεισμένος ὅτι αὐτὸ καὶ μόνον τὸ κακὸν ἀρκεῖ ὥστε νὰ διατηρῇ τὴν γαγγραινώδη νόσον τῆς Πολιτείας, καὶ ὅτι, τοῦ κακοῦ τούτου ἐκριζωθέντος, δύναται ἕκαστος νὰ ἐλπίζῃ ὅτι ἡ θεραπεία εἶναι ἐπὶ θύραις.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐπιθυμοῦμεν νὰ πεισθῶμεν περὶ τούτου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εὐκόλως θὰ πεισθῆτε, ἂν μὲ ἀκολουθήσετε εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν συμβαινόντων, ὅταν οἱ Βουλευταὶ ἀναγκάζωσι τοὺς ὑπουργοὺς νὰ διορίζωσιν εἰς τὰ δημόσια ὑπουργήματα πρόσωπα προτεινόμενα ὑπ' αὐτῶν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐννοῶ τὴν βλάβην, ἂν ὁ διοριζόμενος ἦναι κακός· ἂν ὅμως οὗτος ἦναι καλός, τί πειράζει ἂν ὁ προτείνας ἦναι Βουλευτής; Δὲν ἠμποροῦμεν μάλιστα καὶ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Βουλευτὴς εἶναι πολλάκις εἰς θέσιν νὰ διακρίνῃ καὶ νὰ προτείνῃ τὰ κατάλληλα πρόσωπα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τοῦτο ἴσως ἠμπορεῖ νὰ συμβῇ ὡς ἐξαίρεσις λίαν σπανία. Συνήθως ὅμως οἱ Βουλευταί, καὶ ἂν ἀκόμη γνωρίζωσι καὶ διακρίνωσι τὰ κατάλληλα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν πρόσωπα, δὲν προτείνουν οὔτε ὑποστηρίζουν αὐτά, ἀλλὰ τὰ εἰς αὐτοὺς συμφέροντα.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ποῖα εἶναι τὰ εἰς αὐτοὺς συμφέροντα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Γνωρίζετε τὰ συμβαίνοντα κατὰ τὰς ἐκλογάς. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Βουλευτοῦ ἀμφισβητεῖται μεταξὺ τῶν κομμάτων. Τὰ κόμματα διαμάχονται, καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν ἀναδείκνυται νικῶν. Τὰ ἀγαθὰ τότε τῆς ἐξουσίας θεωροῦνται ὡς λάφυρα, καὶ τὰ λάφυρα ἀνήκουν εἰς τὸν νικητήν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί λέγεις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λέγω ἀλήθειαν ὁμολογουμένην ἀπροκαλύπτως.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐντροπή.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. «Ἐντροπή, πλὴν ἀνάπαυσις», κατὰ τὸ κοινὸν λόγιον. Αἱ φράσεις· «Εἶναι ἡ ἐπαρχία μου, κύριε Ὑπουργέ!» «Εἶναι ὑποχρεώσεις μου πρὸς τοὺς ἐκλογεῖς μου!» ἀντηχοῦν καθ' ἡμέραν εἰς τὰ ὑπουργεῖα.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Οἱ δὲ ὑπουργοὶ τί λέγουν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Οἱ ὑπουργοὶ δὲν ἔχουν εἰμὴ τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ πα-

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ τί σοι διηγήθη;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐσυστήθη τις εἰς αὐτὸν, μοὶ εἶπεν, ἵνα διορισθῇ εἰς δημοσίαν τινὰ ὑπηρεσίαν, καὶ διωρίσθη. Ἔδειξε δὲ εἰς τὴν διαχείρισιν αὐτῆς διαγωγὴν χρηστὴν, καὶ ὁ ὑπουργὸς μεγάλως ἐξ αὐτοῦ ηὐχαριστεῖτο. Μίαν τῶν ἡμερῶν, ἐνεφανίσθη ὁ συστήσας, καὶ ἀπήτησε νὰ παύσῃ μὲν ἐκεῖνος, νὰ διορισθῇ δὲ ἄλλος τις ἀντ' αὐτοῦ. Ὁ ὑπουργὸς ἀντέτεινεν, ὁ ἄλλος ἐπέμεινε· τέλος «τὸν παλαιὸν δὲν τὸν παύω, εἶπεν ὁ ὑπουργὸς, διότι εὐχαριστεῖ τὴν ὑπηρεσίαν· θέλω δὲ, εὐκαιρίας τυχούσης, φροντίσει καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου».—Παρὰ νὰ διορίσῃς τὸν δεύτερον, ἐνδιαφέρομαι περισσότερον ν' ἀποβάλῃς τὸν πρῶτον. Ἔπειτα, δὲν ἀνήκει εἰς ἐμέ; δὲν τὸν διώρισες χάριν ἐμοῦ.—Ναὶ, πλὴν ἡ ὑπηρεσία τὸν διεκδικεῖ, ὡς φανέντα χρηστὸν καὶ ἄξιον. Ἡ συνείδησίς μου δὲν μοὶ ἐπιτρέπει νὰ τὸν ἀποβάλω». Καὶ ἔστρεψε τὰ νῶτα πρὸς τὸν συστήσαντα, ὅστις ἀπεμακρύνθη ὠργισμένος καὶ ἀπειλῶν. Ὁ ὑπουργὸς τότε ἐκάλεσε τὸν ὑπάλληλον ἐκεῖνον καὶ τὸν ἠρώτησε διατί ὁ παλαιὸς προστάτης του ἐφαίνετο δυσμενὴς πρὸς αὐτόν. «Δὲν γνωρίζω, ἀπήντησε κατ' ἀρχὰς ὁ ὑπάλληλος, ἀλλ' ἔπειτα, ἐπιμένοντος τοῦ ὑπουργοῦ, ἐρυθριάσας εἶπε· «Τὴν καταισχύνην μου θέλετε, κύριε ὑπουργὲ, νὰ ὁμολογήσω; Ὁμολογῶ λοιπὸν ὅτι εἴχαμεν συμφωνήσει, ἐκεῖνος μὲν νὰ μὲ προστατεύῃ ἐν θεμιτοῖς καὶ ἀθεμίτοις, ἐγὼ δὲ ν' ἀποδίδω εἰς αὐτὸν ἑκατὸν δραχμὰς κατὰ μῆνα, τὰς ὁποίας μετὰ πλειοτέρων ἄλλων, ὡς ἔλεγεν, ἔπρεπε νὰ πορίζωμαι ἀφόβως ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματός μου. Εἶχα βιώσει ἕως τὴν ὥραν ἐκείνην, κύριε ὑπουργὲ, βίον τίμιον, ἀλλ' ἡ πενία τότε καὶ τὸ βάρος πολυαρίθμου οἰκογενείας μ' ἐβίασαν νὰ δεχθῶ τὴν αἰσχρὰν συμφωνίαν, καὶ ἐπὶ τρεῖς μάλιστα μῆνας τὴν ἐξεπλήρωσα. Μετὰ ταῦτα ὅμως ἡ συνείδησίς μου καὶ αἱ παλαιαὶ ἕξεις ὑπερίσχυσαν, καὶ, ἐπανελθὼν εἰς τὴν καλὴν ὁδὸν, ἐγὼ μὲν περιωρίσθην εἰς τὰς νομίμους τῆς θέσεώς μου ἀπολαβὰς, εἰς δὲ τὸν κύριον ἐκεῖνον ἠρνήθην, ὡς εἰκὸς καὶ ὡς ἑπόμενον, τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ὑποχρεώσεως. Ἀδυνατῶ, κύριε ὑπουργὲ, νὰ παραστήσω τὴν ὀργήν του, τὰς ὕβρεις, τὰς ἀπειλάς. . . .

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Φθάνει πλέον, Ἀγαθόβουλε. Ἂς ἀποτρέψωμεν τὸ πρόσωπον ἀπὸ τοιούτων αἰσχροτήτων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς—οὕτω, νομίζω, ἀκολουθεῖ ἡ ταχθεῖσα σειρὰ τῆς ὁμιλίας—ὁ Βασιλεὺς τί λέγει εἰς ὅλα ταῦτα; ὁ Βασιλεὺς ὅστις οὔτε μετέχει τῶν κακῶν συμφωνιῶν, οὔτε, καθὼς οἱ ὑπουργοὶ, φοβεῖται μήπως οἱ Βουλευταὶ τὸν ῥίψωσιν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὁ Βασιλεὺς δὲν φοβεῖται βεβαίως μήπως τὸν ῥίψωσιν οἱ Βουλευταί· ἀλλ' εἶναι πιθανὸν ἄλλο τι νὰ φοβῆται.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ τί ἄλλο ἠμπορεῖ νὰ φοβῆται;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τίς οἶδεν! Ἴσως φοβεῖται μὴ ἐκληφθῇ ὡς ἐπίορκος.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πῶς ἐπίορκος;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὁ Βασιλεὺς ὡρκίσθη νὰ κυβερνᾷ κατὰ τὸ Σύνταγμα, τὸ δὲ Σύνταγμα ὁρίζει νὰ κυβερνᾷ δι' ὑπευθύνων ὑπουργῶν, καὶ οὐδέποτε χωρὶς αὐτῶν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ λοιπόν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ λοιπὸν εἴπαμεν πῶς παρασύρονται οἱ ὑπουργοί.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ὁ Βασιλεύς;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὁ Βασιλεὺς ἴσως νομίζει ὅτι ὀφείλει νὰ τοὺς παρακολουθήσῃ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ διὰ τί νὰ τοὺς παρακολουθήσῃ; Δὲν φρονεῖ ὅτι πρέπει νὰ τοὺς προτρέψῃ, νὰ τοὺς νουθετήσῃ, νὰ τοὺς πειθαναγκάσῃ τέλος πάντων νὰ συσταλῶσι καὶ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί προτροπὰς καὶ νουθεσίας! Νὰ τοὺς ἀποβάλῃ πρέπει εὐθὺς καὶ μετ' ὀργῆς. Δὲν ἔχει ὁ Βασιλεὺς τὸ δικαίωμα νὰ διορίζῃ καὶ νὰ παύῃ τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλ' ἂν καὶ οἱ διάδοχοι τῶν ὑπουργῶν αὐτῶν ἀκολουθήσωσι τὸ αὐτὸ σύστημα;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἂς ἀποβάλῃ καὶ αὐτοὺς ἐπίσης.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλ' ἂν ἡ μὲν Βουλὴ τοιούτους ὑπουργοὺς ὑποστηρίζῃ, ὑπουργοὶ δὲ, ὁποίους ἡμεῖς ἐννοοῦμεν, ἢ δὲν εὑρίσκονται, ἤ, καὶ ἂν εὑρεθῶσι, δὲν ὑποστηρίζονται ὑπὸ τῆς Βουλῆς, τί πρέπει τότε νὰ γείνῃ;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Κατὰ τὸ Σύνταγμα, ὁ Βασιλεὺς δύναται νὰ διαλύῃ τὴν Βουλήν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλ' ἂν καὶ ἡ διάδοχος Βουλὴ βαδίσῃ τὸν αὐτὸν δρόμον τῆς προκατόχου;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ὁ Βασιλεὺς δὲν ἔχει ἐπίσης τὸ δικαίωμα νὰ διαλύσῃ καὶ ταύτην;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἂν δὲ καὶ ἡ τρίτη αὐτὴ τὰ αὐτὰ ἐπίσης πράξῃ;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐγὼ τῇ ἀληθείᾳ δὲν ἐννοῶ ἐντὸς ποίου λαβυρίνθου περιπλανώμεθα συλλογιζόμενοι τοιουτοτρόπως. Ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους, θεωροῦμεν τὴν κατάστασιν τῆς Πολιτείας ἀθλιωτάτην, καὶ τὸν λαὸν πάσχοντα ἀφόρητα δεινά· ἐκ δὲ δὲ τοῦ ἑτέρου ὑποθέτομεν ὅτι ὁ λαὸς αὐτὸς, κατὰ διαφόρους καὶ ἀλλεπαλλήλους ἐκλογὰς, θὰ βοηθῇ καὶ θὰ ὑποστηρίζῃ τὸ καταβιβρῶσκον τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ σύστημα. Λάλει, φίλε Ἀγαθόβουλε· τί φρονεῖς σὺ περὶ τούτου; Δικαιολογεῖς τὸν Βασιλέα ἀπρακτοῦντα; Ὑποθέτεις τὸν λαὸν ἠλιθίως αὐτοκτονοῦντα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν δικαιολογῶ, φίλε Στέφανε, οὔτε ἀπολύτως καταδικάζω. Δὲν ὑποθέτω τι ἀπελπιστικῶς, οὔτε παραγνωρίζω τὰς δυσχερείας. Ἀφῆκα τὸν Εὐσέβιον νὰ προτείνῃ τὰς κοινῶς ἐπιφερομένας ἐνστάσεις, διότι, καθὼς εἴπαμεν, αἱ δυσχέρειαι πρέπει νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν καὶ νὰ ἐκτεθῶσι καταλεπτῶς. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ζήτημα θίγει ἐνταῦθα τὴν λύσιν αὐτοῦ, σαῖς

παρακαλῶ ἀμφοτέρους, ἂς ἀναβάλωμεν ἐπ' ὀλίγον τὸ περὶ τούτου, καὶ ἂς λαλήσωμεν ἐπ' αὐτῶν τῶν δυσχερειῶν, ἂν ἔμεινε νὰ λαλήσωμεν τίποτε ἀκόμη.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Εἶχε μείνει νὰ λαλήσωμεν περὶ τῆς διορθώσεως τῶν κακῶν τῆς Πολιτείας ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ περὶ τοῦ λαοῦ ἐγένετο πολλάκις λόγος, δὲν ἠξεύρω ἂν ἔχῃ τι πλέον εἰς τοῦτο νὰ προστεθῇ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ναί, Στέφανε, καὶ μάλιστα ἀναγκαῖον. Πρέπει νὰ ἐξηγήσωμεν, ἂν ὄχι νὰ δικαιολογήσωμεν, τὴν συνήθη ἀπάθειαν τοῦ λαοῦ εἰς ὅ,τι τόσον στενῶς ἐνδιαφέρει τὴν κατάστασίν του· καὶ πρέπει πρὸ τούτου νὰ ὁρίσωμεν πῶς ἐννοοῦμεν τὴν εἰς τὰ τοιαῦτα ἀνάμιξιν τοῦ λαοῦ, ὥστε νὰ μὴ ἦναι κίνδυνος νὰ καταντήσῃ ἡ θεραπεία χειροτέρα τοῦ θεραπευτέου κακοῦ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πῶς ἐννοεῖς λοιπὸν ἀκίνδυνον καὶ ἐπωφελῆ τὴν τοῦ λαοῦ ἀνάμιξιν, καὶ πῶς βλαβερὰν καὶ ἐπικίνδυνον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Κατὰ δύω τρόπους δύναται ν' ἀναμιχθῇ ὁ λαὸς εἰς τὰ πράγματα τῆς Πολιτείας· ἢ διὰ φρονήματος λελογισμένου καὶ σταθεροῦ, ἢ δι' ὁρμῆς καὶ καταφορᾶς ἀπερισκέπτου. Ὅσον τὸ πρῶτον εἶναι ἐπιθυμητόν, τόσον τὸ δεύτερον εἶναι ἀποτρόπαιον.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ δὲν ἠμπορεῖ ποτὲ νὰ ἦναι καὶ τὸ δεύτερον τοῦτο ἀναγκαῖον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Κατὰ δυστυχίαν, ἠμπορεῖ. Ἀλλ' εἴθε ὁ πανάγαθος Θεὸς νὰ φυλάττῃ πᾶσαν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν ἐκ τῆς ἐπισκήψεως κακοῦ τόσον μεγάλου, ὥστε νὰ φανῇ ἀναγκαία τοιαύτη ἀκροσφαλὴς θεραπεία! Πιθανὸν καὶ σύνηθες παρεπόμενον τοιαύτης ἀναμίξεως εἶναι ἡ ἀναρχία, ἡ στυγερωτάτη μάστιξ τῶν κοινωνιῶν, ἡ ἀναρχία καθ' ἧς ἔλεγεν ὁ Κάτων·

Πᾶσα ἀρχὴ ἀναρχίας κρείττων.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἰπὲ λοιπὸν περὶ τῆς ἑτέρας ἀναμίξεως, καὶ περὶ τῶν αἰτίων τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν σήμερον δύσκολον καὶ ἀσυντελῆ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὁ καλὸς καὶ ὁμαλὸς τρόπος, δι' οὗ ἐπενεργεῖ ὁ λαὸς εἰς τὰ τῆς Πολιτείας, εἶναι ὁ διὰ τῆς λεγομένης *κοινῆς γνώμης*. Ὅπου ὑπάρχει κοινὴ γνώμη, τὰ ἐν τῇ Πολιτείᾳ κακά, ἢ ἀπ' ἀρχῆς δὲν συμβαίνουν, ἢ συμβαίνοντα ταχέως θεραπεύονται· διότι ἡ ἰσχὺς αὐτῆς εἶναι ἀκαταμάχητος.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πῶς ὅπου δὲν ὑπάρχει; Εἶναι δυνατὸν λοιπὸν καὶ νὰ μὴ ὑπάρχῃ; Ἀφοῦ τὰ ἄτομα ἔχουν γνώμας, πῶς γίνεται νὰ μὴ ἔχωσι τοιαύτας καὶ αἱ ἐξ ἀτόμων ἀποτελούμεναι ὁμάδες;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δυστυχῶς, γίνεται· καὶ τοῦτο μάλιστα εἶναι μία τῶν δεινοτάτων κοινωνικῶν συμφορῶν. Ἡ κοινὴ γνώμη εἶναι προϊὸν ὡρίμου ἠθικῆς ἀνατροφῆς. Δὲν εἶναι ἁπλῶς ἄθροισμα τῶν ἐπιπολαίων ἰδεῶν καὶ σκέψεων

ἑκάστου ἐπὶ τῶν διαφόρων ἀντικειμένων· ἀλλ' εἶναι τὸ ἐξαγόμενον φρονήματος ἀκριβῶς πεπορισμένου καὶ σταθεροῦ, μετ' ἀποφάσεως τοῦ ἐνεργεῖν συμφώνως πρὸς αὐτὸ κατὰ τὰς ὁριζομένας ὑπὸ τοῦ νόμου περιστάσεις. Ἡ τοιαύτη ἀξία τοῦ ὀνόματος αὐτῆς κοινὴ γνώμη εἶναι τὸ αἴτιον καὶ τὸ αἰτιατὸν συγχρόνως τῆς συνετῆς καὶ φιλονόμου ἐλευθερίας· προάγει καὶ ἐξασφαλίζει αὐτήν, καὶ δι' αὐτῆς ἀναπτύσσεται καὶ κραταιοῦται.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Κατὰ τὴν γνώμην σου λοιπόν, τρία τινὰ εἶναι τὰ ἀποτελοῦντα τὴν κοινὴν γνώμην· ἀκριβὴς ἐκτίμησις τῶν πραγμάτων πρὸς τὸν σχηματισμὸν τοῦ φρονήματος, σταθερότης ἐν τῷ φρονήματι, καὶ θάῤῥος κατὰ τὴν ἐνέργειαν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὀρθῶς ἀντελήφθης.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλὰ πῶς ἐξ ἀνάγκης σχηματίζεται τὸ γενικὸν φρόνημα ἐκ τῶν κατὰ μέρος φρονημάτων; Δὲν ἠμποροῦν νὰ μένωσι διάφορα καὶ μεμερισμένα τὰ φρονήματα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐπειδὴ ἡ μὲν ἐκτίμησις ὑποτίθεται εἰλικρινής, ἡ δὲ ἀλήθεια εἶναι μία, ἕπεται ἡ διὰ τῆς πειθοῦς καὶ διὰ τῆς ἐλλόγου συζητήσεως εἰς ἓν συγκέντρωσις τῶν πολλῶν φρονημάτων. Πολλάκις ὅμως συμβαίνει νὰ σχηματίζωνται δύω, ἢ καὶ πολλάκις πλείονα τῶν δύω, κέντρα φρονημάτων. Καὶ λογίζεται μὲν συνήθως ὀρθὴ ἡ γνώμη τῶν περισσοτέρων, ἀλλ' ἐνδέχεται καὶ νὰ ἦναι τοιαύτη ἡ τῶν ὀλιγωτέρων, ἕως ὅτου ἡ ἀλήθεια ἐπὶ τέλους κατισχύσῃ. Ἂν δὲ πρὸς καιρὸν ἐπικρατήσῃ ἡ τοιαύτη μὴ ὀρθὴ τῶν περισσοτέρων γνώμη, τὸ ἐκ τούτου ἀτόπημα, περιοριζόμενον βεβαίως ἐπὶ δευτερευόντων ζητημάτων, καὶ ὄχι ποσῶς ἐπὶ τῶν εὐδιαγνώστων μεγάλων, ὑφ' ὧν διέπονται τὰ τοῦ κόσμου, θὰ ἦναι μικρόν, παραβαλλόμενον πρὸς τὴν ἔλλειψιν πάσης γνώμης καὶ πάσης πεποιθήσεως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ διὰ τῆς σταθερότητος τί ἐννοεῖς; Καὶ ἀκόμη ὅταν τις πεισθῇ ὅτι ἡ γνώμη του εἶναι ἐσφαλμένη, πρέπει νὰ ἐμμένῃ ἐν αὐτῇ σταθερῶς;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Παντάπασι. Τὸ φρόνημα πρέπει νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀληθείας. Ὅταν τις λοιπὸν κατανοήσῃ ὅτι ἡ ἀλήθεια ἔχει ἄλλως ἢ ὅπως αὐτὸς ἐφρόνει, τὴν ἀλήθειαν ὀφείλει ν' ἀκολουθήσῃ, καὶ ὄχι τὸ ψευδὲς φρόνημα. Ἡ κατὰ τοῦτο μεταβολὴ τότε μόνον εἶναι ἐπιλήψιμος, ὅταν ἐξ ἄλλου τινὸς ἐλατηρίου καὶ ὄχι ἐκ πεποιθήσεως, προέρχεται.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Κατόρθωμα δὲ νομίζεις καὶ τὸ νὰ ἐνεργῇ τις, περιστάσεως δοθείσης, συμφώνως πρὸς τὸ ἴδιον φρόνημα; Δὲν εἶναι τοῦτο φυσικὴ συνέπεια τῆς ὑπάρξεως τοιούτου φρονήματος;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ναί, φίλε Εὐσέβιε· τὸ νομίζω κατόρθωμα, καθὼς κατόρθωμα εἶναι καὶ τὸ νὰ ἔχῃ τις τὸ θάῤῥος τῆς ἰδίας αὐτοῦ γνώμης. Ὅπου δὲν ὑπάρχει κατηρτισμένη ἡ κοινὴ γνώμη, οἱ πλεῖστοι, ὄχι μόνον δὲν ἐνεργοῦν συμφώνως πρὸς τὰς ἰδίας αὐτῶν πεποιθήσεις, ἀλλ' οὔτε συμφώνως πρὸς

αὐτὰς πάντοτε λαλοῦν. Ὅθεν ἤκουσα πολλάκις νὰ κατηγορῶσιν ἡμᾶς οἱ ξένοι, ὅτι ἄλλα μὲν ἀκούουν παρ' ἡμῶν εἰς ἰδιαιτέρας μετ' αὐτῶν συνεντεύξεις, καὶ ἄλλα ὅταν ἕκαστος ἡμῶν συμβῇ νὰ λαλήσῃ δημοσίως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἂς παραδεχθῶμεν λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης ὅτι ἡ διόρθωσις τῶν πραγμάτων τῆς Πολιτείας εἶναι δυσέφικτος ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ, διὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἢ μᾶλλον διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀποτελούντων τὴν κοινὴν γνώμην στοιχείων. Δὲν φρονεῖς ὅμως ἄξιον τοῦ κόπου νὰ μᾶς ἐξηγήσῃς πῶς ὑπάρχει καὶ πῶς διατηρεῖται ἡ τοιαύτη ἐλαττωματικὴ τοῦ λαοῦ κατάστασις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Σᾶς εἶπα, φίλοι μου, ὅτι ὁ λαὸς ἔχει ἀνάγκην ἀνατροφῆς καὶ διδασκαλίας. Ὄχι μόνον δὲ τοιοῦτό τι δὲν γίνεται, ἀλλ' ἀπ' ναντίας, καὶ ὅσα βλέπει καὶ ὅσα ἀκούει, καὶ ὅσα πράττονται καὶ ὅσα λέγονται ἐνώπιόν του, συντελοῦν εἰς τὴν ἀποπλάνησιν αὐτοῦ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Κατὰ ποῖον τρόπον ἀποπλανᾶται ὁ λαὸς ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν πραττομένων;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὅταν ὁ λαὸς βλέπῃ τοὺς ἐν τῇ πολιτικῇ διαπληκτιζομένους, ἄλλο μὲν ὄντας ἐκτὸς τῆς ἐξουσίας, ἄλλο δὲ ἐντὸς αὐτῆς· ὅταν, ἀντιπολιτευόμενοι μὲν, κηρύττωνται θιασῶται καὶ ὑπέρμαχοι τοῦ ἐθνικοῦ καλοῦ, τῆς ἠθικῆς, τῆς δικαιοσύνης, τῆς προόδου, κυβερνῶντες δὲ πορεύωνται τὴν αὐτὴν τῶν προκατόχων πορείαν· ὅταν τὸ *νόμῳ καλὸν*, *νόμῳ κακὸν* ἀναιδὲς τῶν ἀρχαίων σοφιστῶν ἀπόφθεγμα φαίνεται ἔτι ἀναιδέστερον ἐφαρμοζόμενον ἐν τῇ Πολιτείᾳ, πῶς θέλετε νὰ ἔχῃ φρόνημα σταθερὸν ὁ λαὸς ὑπὲρ τούτου ἢ κατ' ἐκείνου τῶν πολιτευομένων, ἀφοῦ ἐκ τῶν πραγμάτων δὲν φαίνεται μεταξὺ αὐτῶν διαφορά;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Σπουδαίως καὶ ἐν συνειδήσει, φίλε Ἀγαθόβουλε, πρεσβεύεις ὅτι δὲν ὑπάρχει μεταξὺ τῶν πολιτευομένων διαφορά; Ἐγώ, γνωρίζων τὰ πρόσωπα, καὶ ἐκτιμῶν αὐτὰ κατὰ τὴν ἀξίαν ἑκάστου, δὲν δύναμαι περὶ τούτου νὰ πεισθῶ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ἀντιλέγω, φίλε Εὐσέβιε. Καὶ ἐγὼ ἐπίσης, ἐκ πείρας καὶ εἰδικῆς γνώσεως, εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ὑπάρχει διαφορά, τιμῶσα ἐνίους ἐκ τῶν πολιτευομένων. Τί ὠφελεῖ ὅμως;—πρὸς τὸν σκοπὸν πρὸς ὃν ἀποβλέπομεν, καὶ εἰς τὸ θέμα ὅπερ ἐξετάζομεν—τί ὠφελεῖ ὅτι ἡ διαφορὰ ὑπάρχει εἰς τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ καὶ εἰς τὰ μέσα, τῶν ὁποίων γίνεται παρ' αὐτῶν χρῆσις; Ἡ κυβέρνησις τοῦ τόπου, ἡ δημοσία ἐξουσία, ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς καὶ περιβλέπτου θέσεως ὅπου τὸ πολίτευμα ἔθηκεν αὐτὴν, ἵνα ἡ μὲν διάνοια αὐτῆς σκέπτηται περὶ μεγάλων καὶ κοινωφελῶν τοῦ τε παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος πραγμάτων, ὁ δὲ ὀφθαλμὸς αὐτῆς ἐφορᾷ καὶ ἐπιβλέπῃ τὰς ἀνάγκας καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους, ὁ δὲ βραχίων αὐτῆς ἐπαπειλῇ πᾶσαν ἀδικίαν καὶ πᾶσαν ἀνομίαν, δὲν καταβιβάζεται παρ' ὅλων αὐτῶν εἰς τὸ χθαμαλὸν ἔδαφος τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἰδιοτελῶν συμφε-

ρόντων ἢ τῶν φίλων, ἢ αὐτῶν καὶ τῶν φίλων; Δι' αὐτῶν τῶν φίλων δὲν ἀγωνίζονται ὅλοι νὰ περιέλθωσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν, καί, περιερχόμενοι, τοὺς μὲν φίλους δὲν ἀνακηρύττουν συναρωγοὺς καὶ συμμετόχους, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀλλοτρίους; Ποῦ θέλετε λοιπὸν νὰ διακρίνῃ τὴν διαφορὰν ὁ τοῦ λαοῦ ὀφθαλμός, ὁ μὴ βλέπων συνήθως τὰ λεπτὰ καὶ τὰ μικρογραφικά, ἀλλά, καθὼς συμβαίνει εἰς τὰς αἰσθήσεις τοῦ πλήθους, τὰ τραχὰ καὶ τὰς μεγαλογραφίας; Καὶ πῶς θέλετε νὰ πράξῃ ἄλλο τι ἐν μέσῳ τῶν κομματικῶν αὐτῶν συγκρούσεων, εἰμή, ἢ νὰ ζητήσῃ νὰ λάβῃ τὸ μέρος του, ἤ, τὸ ὀλιγώτερον, νὰ μείνῃ ἀπαθὴς καὶ ἀδιάφορος θεατής;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλά, φίλε Ἀγαθόβουλε, ἂν ἁμαρτάνωσι τὰ πρόσωπα, δὲν ἁμαρτάνουν βεβαίως αἱ ἀρχαί. Δὲν ἐδύνατο λοιπὸν νὰ διδαχθῇ ὁ λαός, ἀδιαφορῶν πρὸς τοὺς πολιτευομένους, ν' ἀποβλέψῃ εἰς τὸ καλὸν τῆς Πολιτείας, καὶ νὰ βιάσῃ ἑκόντας ἄκοντας καὶ τούτους νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Νὰ διδαχθῇ, λέγεις, φίλε Εὐσέβιε; καὶ παρὰ τίνων; ἀφοῦ οἱ διδάσκαλοι αὐτοῦ τὰ κακὰ μόνα διδάσκουν;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἔστω, δυστυχῶς. Λέγε τώρα, καὶ πῶς ἀποπλανᾶται ὁ λαὸς ἐκ τῆς ἀκοῆς καὶ ἐκ τῶν λεγομένων.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ποτέ, φίλοι μου, ὁ τίμιος ἄνθρωπος δὲν αἰσθάνεται πικροτέραν λύπην, εἰμὴ ὅταν πείθεται ὅτι δῶρα, δωρηθέντα παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ πρὸς τὸ καλὸν αὐτοῦ, ἐκφυλίζονται δυστυχῶς ἐπὶ τοσοῦτο, ὥστε, ἢ ποσῶς νὰ μὴ συντελῶσι πρὸς τὸν σκοπόν, ἢ μάλιστα νὰ γίνωνται αἰτία τῆς ἐξ αὐτοῦ παρεκτροπῆς. Διπλασίαν σήμερον αἰσθάνομαι τὴν τοιαύτην λύπην, ἀναγκαζόμενος νὰ λαλήσω οὕτω περὶ τῆς μαθήσεως καὶ τῶν φώτων τῆς ἐπιστήμης. Θέλω λαλήσει ὅμως, διότι πρὸς ὑμᾶς μὲν αἰσθάνομαι τὸ καθῆκον νὰ μὴ σᾶς ἀφήσω εἰς πλάνην, πρὸς ἐμαυτὸν δὲ νὰ ἐφαρμόσω τὸ πολύτιμον ῥητόν· «Φίλος μὲν Πλάτων, φιλτάτη δ' ἀλήθεια». Εὐτυχὴς ἡ ἀνθρωπότης, φίλοι μου, ἄν, συγχρόνως καὶ συμφώνως πρὸς τὴν αὔξησιν τῶν μαθήσεων καὶ τῶν γνώσεων τὸν πληθυσμόν, συνηύξανον καὶ συνεπληθύνοντο καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ὠφελήματα πρὸς τὰς ἀνθρωπίνας κοινωνίας. Δυστυχῶς, τοῦτο δὲν συμβαίνει, ἢ συμβαίνει μόνον εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐξ αὐτῶν γνώσεων εἰς τὴν ὑλικὴν τῶν ἀνθρώπων εὐεξίαν. Ἡ πρόοδος τῶν λεγομένων ἠθικῶν ἐπιστημῶν δὲν ὑπῆρξε τόσον εὐτυχής, οὔτε τόσον γόνιμος εἰς ἐπωφελῆ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ἀποτελέσματα. Ἀνεπτύχθησαν θεωρίαι, ἐθησαυρίσθησαν ὅροι καὶ ὁρισμοί, διῃρέθησαν καὶ ὑποδιῃρέθησαν ἰδέαι, ὅπου ἡ λεπτολογία καὶ ἡ μεταφυσικὴ ἀνάλυσις ἔφθασαν εἰς τὸ ἔπακρον. Ἐκπλήττεται ὁ ἀναγινώσκων, παρακολουθῶν τὰ τοιαῦτα ἀγωνίσματα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, τὰ θαυμάζει ὡς γυμνάσματα ὀξυνοίας καὶ ἰσχύος ἀναλυτικῆς. Ἀλλ' ὅταν σταθῇ καὶ συλλογισθῇ κατὰ τί ηὔξησαν αἱ ὠφέλιμοι τοῦ πνεύματος αὐτοῦ γνώσεις, κατὰ τί ἐμε-

γαλύνθησαν ἢ ἐβελτιώθησαν τὰ ἐπιστητὰ τῆς νομικῆς, τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας, τῆς πολιτειολογίας καὶ τῶν λοιπῶν πρακτικῶν ἐπιστημῶν, «κατὰ τί, ὡς ἔλεγεν ὁ ἀφελὴς ἐκεῖνος ἄγγλος οἰκοκύριος, «χρησιμεύει τοῦτο εἰς τὴν οἰκίαν», τότε φοβεῖται μήπως ἀναγκασθῇ ν' ἀπαντήσῃ εἰς ἑαυτὸν ἀποφατικῶς, μήπως τὸ πολὺ διαχυθὲν φῶς ἐπροξένησε θάμβος, καὶ μήπως ἡ ἀλήθεια, συναυξάνουσα μετὰ τῶν δισταγμῶν, κινδυνεύῃ νὰ καταπνιγῇ, ὡς ὁ σῖτος μεταξὺ τῶν ζιζανίων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλὰ τί βλάπτουν, ἔστω καὶ περιτταί, αἱ ὑπερβατικαὶ αὗται γνώσεις, ἐγῷ, κατὰ τὴν παροιμίαν, τὰ περιττὰ δὲν βλάπτουν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν εἶναι ἀληθής, Στέφανε, ἡ παροιμία. Τὰ περιττὰ βλάπτουν, ὅταν εἰς αὐτὰ καταναλίσκεται ὁ εἰς τὰ χρήσιμα χρήσιμος καιρός· βλάπτουν, ὅταν κλονῶσι πεποιθήσεις σεβαστάς· βλάπτουν δὲ ἰδίως τοὺς νέους, ἐπαυξάνοντα τὴν τάσιν αὐτῶν πρὸς τὴν οἴησιν καὶ τὴν δοκησισοφίαν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλά, καὶ βλαπτικαὶ ἂν ἦναι πρὸς ἄλλους, δὲν βλάπτουν βεβαίως τὸν λαόν, ὅστις, ἕνεκα τῆς κατωτάτης αὐτοῦ θέσεως, δὲν ἔχει τι κοινὸν μετ' αὐτῶν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὁμοιάζει, Εὐσέβιε, πῶς ἔχεις δίκαιον, ἀληθῶς ὅμως δὲν ἔχεις. Ἀναμφιβόλως, ὁ λαὸς δὲν ἔχει τι κοινὸν πρὸς τὰς γνώσεις ταύτας ἀμέσως· ἐμμέσως ὅμως ἔχει πολύ. Ἐν γένει, αἱ γνώσεις καταβαίνουν βαθμηδὸν εἰς τὰ κοινωνικὰ στρώματα· ἕκαστον δὲ αὐτῶν δέχεται τὰς ἰδέας τοῦ ἀνωτέρου αὐτοῦ μεθ' ὅλων τῶν πλεονεκτημάτων ἢ τῶν ἐλαττωμάτων, τῶν πεποιθήσεων ἢ τῶν δισταγμῶν αὐτῶν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν ἔχεις νὰ μᾶς φέρῃς παράδειγμά τι πρακτικώτερον περὶ τῆς πλάνης τοῦ λαοῦ ἐκ τῶν διαδιδομένων ἰδεῶν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔχω, Στέφανε, καὶ ἐκ τῶν λίαν προσφόρων· διότι ἡ πλάνη περιστρέφεται περὶ τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας, ἥτις διαδραματίζει σπουδαῖον πρόσωπον εἰς πᾶσαν Πολιτείαν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ τί ἔχει τὸ διφορούμενον ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὑπάρχουν, φίλοι μου, ἐλευθερίαι—συγχωρήσατε νὰ μεταχειρισθῶ τὸν πληθυντικὸν ἀριθμόν, κατὰ τὴν γινομένην ὑπὸ τῶν νεωτέρων χρῆσιν—ὑπάρχουν *ἐλευθερίαι ἀστικαὶ* καὶ *ἐλευθερίαι πολιτικαί.* Καὶ ἐνῷ τόσος γίνεται λόγος καὶ τόσος πάταγος περὶ ἐλευθερίας καὶ ἐλευθεριῶν, τὰ δύω ταῦτα εἴδη συγχέονται, καὶ ἐκλαμβάνεται τὸ ἕτερον ἀντὶ τοῦ ἑτέρου.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Θέλησε νὰ χαρακτηρίσῃς ἀκριβῶς τὰ δύω εἴδη.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ κυρία ἀξία, φίλοι μου, τῆς ἐλευθερίας συνίσταται εἰς τὴν ἀνεμπόδιστον χρῆσιν τῶν ἰδίων ἑκάστου φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων, ὅταν ἡ χρῆσις αὕτη αὐτὸν μὲν ὠφελῇ, τοὺς ἄλλους δὲ δὲν βλάπτῃ· συνίσταται εἰς τὴν ἀπόκρουσιν τῆς τυραννίας καὶ τῆς ἐκ τῆς τυραννίας ἀδικίας· συνίσταται εἰς τὸ νὰ δύναται ἕκαστος πολίτης νὰ μεταχειρίζεται ἀκωλύτως τὰ ἴδια μέσα πρὸς βελτίωσιν αὐτοῦ· νὰ σκέπτεται καὶ νὰ δύναται νὰ ἐκ-

φράζῃ προφορικῶς καὶ ἐγγράφως τὰς σκέψεις του, ἐντὸς τῶν ἀνωτέρω ὁρίων· εἰς τὰς ἐνεργείας του, εἰς τὰς διαφόρους ἀσχολίας καὶ ἐργασίας του, νὰ μὴ εὑρίσκῃ οὐδὲν πρόσκομμα, προστατευόμενος ὑπὸ τοῦ νόμου. Ἰδοὺ τί θέλομεν καὶ τί δικαιούμεθα νὰ θέλωμεν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, καὶ ἰδοὺ τὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀρκοῦντα. Ἡ διάνοια, ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἐργασία, ἡ ἀλληλοβοήθεια, ὁ συνεταιρισμός, πάντα τὰ κέντρα, πάντα τὰ ἐλατήρια, ὅσα ὁ Δημιουργὸς ἔθηκεν ἐν τῇ ἀντιλήψει καὶ ὑπὸ τὴν χρῆσιν τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τῶν ἐλευθεριῶν τούτων ἀναπτύσσονται καὶ καρποφοροῦν. Αὗται εἶναι αἱ κυρίως ἀναγκαῖαι καὶ αἱ κυρίως ὠφέλιμοι εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐλευθερίαι· αὗται συντελοῦν καὶ αὗται ἀρκοῦν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὴν ἠθικὴν βελτίωσιν αὐτοῦ, εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν δυνάμεών του, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν μέσων του, εἰς τὴν—εἴτε κατ' ἰδίαν, εἴτε ἐν συμπράξει—κατόρθωσιν μεγάλων ἔργων, μεγάλων ἐφευρέσεων, μεγάλης εἰς τὰ πρόσω πορείας. Αὗται δὲ εἶναι αἱ λεγόμεναι ἀστικαὶ ἐλευθερίαι.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Αἱ δὲ πολιτικαὶ ποῖαι εἶναι;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Αἱ πολιτικαὶ ἐλευθερίαι ἐπενοήθησαν ὡς μέσον προφυλάξεως τῶν ἀστικῶν ἐλευθεριῶν, ὡς ἐγγύησις τῆς διατηρήσεως αὐτῶν, ὡς συντελεστικὴ ἐπαγρύπνησις ἵνα μηδεὶς προσβάλῃ τὰς πολυτίμους ταύτας ἀστικὰς ἐλευθερίας. Εἶναι λοιπὸν προδήλως αἱ μὲν ἀστικαὶ ἐλευθερίαι σκοπός, αἱ δὲ πολιτικαὶ μέσον. Ἐκλογαί, Βουλαί, Γερουσίαι, βῆμα, τύπος, συναθροίσεις ἐν ὑπαίθρῳ καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἐν τῇ Πολιτείᾳ, εἰμὴ ἁπλοῦν μέσον πρὸς ἐπίτευξιν καὶ ἐξασφάλισιν τῶν ἀστικῶν ἐλευθεριῶν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Περίεργον! ποτὲ δὲν ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν μου ἡ τοιαύτη διάκρισις τῶν δύω εἰδῶν τῆς ἐλευθερίας.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Οὐδ' εἰς τὸν ἐδικόν μου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πειθόμενοι ἤδη περὶ τούτου, θέλετε βεβαίως οἰκτείρει τὴν ἀπάτην τῶν ἐκλαμβανόντων τὰ μέσα ὡς σκοπόν, ὅταν μάλιστα λυπηρὰ συνέπεια τῆς ἀπάτης ταύτης ἦναι νὰ στρέφεται ὅλη ἡ προσοχὴ τῶν ἀνθρώπων εἰς τὰ μέσα, καὶ νὰ παραμελῆται ὁ σκοπός.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Φρονεῖς λοιπὸν ὅτι δὲν πρέπει πολὺ νὰ προσέχωμεν εἰς τὰ μέσα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὁ Θεὸς νὰ μὲ φυλάξῃ τοῦ τοιούτου φρονήματος! Καὶ πῶς ἠμπορῶ νὰ φρονῶ τοῦτο, ἀφοῦ αὐτὸς ἐγὼ εἶπα ὅτι τὰ μέσα ταῦτα εἶναι ἀναγκαῖα εἰς ἐξασφάλισιν τοῦ σκοποῦ; Ἀλλά, καθὼς πρὸς τοὺς εἰς μόνα τὰ μέσα ἀσχολουμένους καὶ τὸν σκοπὸν παραβλέποντας Φαρισαίους ἁρμόζει ἡ ἐπίπληξις τοῦ Χριστοῦ ὅτι, ἀποδεκατοῦντες τὸ ἡδύοσμον καὶ τὸ ἄνηθον καὶ τὸ κύμινον, παρέβλεπαν τὰ βαρύτερα τοῦ Νόμου, οὕτως ἠδυνάμην καὶ ἐγὼ ν' ἀπαντήσω διὰ τῶν αὐτῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος· «Καὶ ταῦτα ἔδει ποιῆσαι, κἀκεῖνα μὴ ἀφιέναι».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἠξεύρεις ὅμως, Ἀγαθόβουλε, ὅτι, ἀφοῦ ἐπείσθην ὅτι αἱ πολι-

τικαὶ ἐλευθερίαι εἶναι μέσα ἁπλᾶ καὶ οὐδὲν ἄλλο, ἤρχισε νὰ ἐκπίπτῃ εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου ἡ ἀξία των, καὶ νὰ μοὶ φαίνωνται ὀχληρὰ μᾶλλον ἢ εὐάρεστα ἔργα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὅτι εἶναι ἔργα ὀχληρά, ὅλοι οἱ φρόνιμοι ἄνθρωποι συμφωνοῦν εἰς τοῦτο. Εἶναι βεβαίως βάρη, ἀλλὰ βάρη ἀναγκαῖα. Ποία εὐχαρίστησις δύναται νὰ ἦναι ν' ἀφίνωσιν οἱ ἄνθρωποι τὰς ἐργασίας των, καὶ νὰ καταγίνωνται εἰς ἐκλογάς, δαπανῶντες, διαπληκτιζόμενοι, καὶ ἐνίοτε κινδυνεύοντες; Τί εὐάρεστον ἔχει ν' ἀναβαίνῃ τις ἐπὶ θρανίου, καὶ νὰ σπαράττῃ τὸν λάρυγγα αὐτοῦ, δημηγορῶν ἐν ὑπαίθρῳ;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἡ κοινωνία ἀπεφάνθη. Ὑπὲρ τὰ δώδεκα ἔτη παρῆλθον ἀφοῦ τὸ δικαίωμα τοῦτο καθιερώθη, καὶ ἡ χρῆσις αὐτοῦ οὐδὲν ἔσχε ποτὲ τὸ σοβαρόν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐν τούτοις, εἶναι λυπηρὸν ὅτι ὅλα ταῦτα ἐξευτελίζονται εἰς τὴν κοινὴν πεποίθησιν, καὶ ὅτι τὸ οἰκτρὸν ὅλων τῶν τοιούτων ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι γεννᾶται πολιτικὴ ἀπιστία καὶ ἐκτάκτως πολιτικὴ ἀπονάρκωσις. Οὐδὲν πλέον κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κοινῆς γνώμης. Οὐδεὶς πιστεύει πλέον ἐφικτὴν τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολήν, ἀφοῦ τοσαῦται ἀλλεπάλληλοι μεταβολαὶ οὐδεμίαν ἐπήνεγκαν βελτίωσιν. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀληθὲς ὅτι καὶ ὅσα πράττονται καὶ ὅσα λέγονται ἐνώπιον τοῦ λαοῦ δὲν εἶναι ἱκανὰ νὰ τὸν κινήσωσιν εἰς θεραπείαν τῶν κακῶν τῆς Πολιτείας πραγμάτων; Ὥστε, φίλοι μου, ἀπελπισία καὶ ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἰδοὺ λοιπὸν ὅ,τι ἤθελες ἔγεινε, φίλε Ἀγαθόβουλε. Ἀπεδείχθη, ὄχι μόνον ἡ παντελὴς καχεξία τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ τὸ δύσκολον, ἢ μᾶλλον ἀδύνατον τῆς θεραπείας αὐτῶν πανταχόθεν. Προητοιμάσθη λοιπὸν οὕτω τὸ ἔδαφος, καὶ τώρα, ἐφαρμοζομένου τοῦ θεραπευτικοῦ σου μέσου, τὸ κατόρθωμα θὰ φανῇ βεβαίως μέγα καὶ ἔνδοξον.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὁ Ἀγαθόβουλος ἔπραξεν ὡς ὁ ἐπιτήδειος ξυραφιστής. Ἐσαπώνισε τὰ γένεια ἐπὶ πολλὴν ὥραν, ὥστε τὸ ἔργον τοῦ ξυραφίου νὰ ἦναι καὶ εὔκολον καὶ σύντομον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὡραία ἡ παρομοίωσις αὕτη, Στέφανε. Ἀλλὰ ποῦ καὶ παρὰ τίνος τὴν ἔμαθες;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τὴν ἤκουσα παρὰ γέροντός τινος διδασκάλου ἑνὸς τῶν φίλων μου, εἰς τὰ μαθήματα τοῦ ὁποίου ἐνίοτε παρευρισκόμην. Τὴν εἰρημένην παρομοίωσιν συνείθιζε νὰ τὴν λέγῃ εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀξίας τῶν παρασκευαστικῶν μαθημάτων. Καὶ εἰς ταῦτα προσέθετε· «Διδάσκαλοι καὶ μαθηταί, προσέχετε. Ὁσάκις ἡμέραν τινὰ τὸ μάθημα εἶναι δυσκατάληπτον, ἡ δυσκολία δὲν εἶναι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἀλλὰ τῶν προηγουμένων ἡμερῶν. Οὐδέποτε εἶναι δύσκολον τὸ σημερινὸν μάθημα, ἂν τὰ χθεσινὰ καὶ προχθεσινὰ μαθήματα κατενοήθησαν καλῶς».

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μέγα δίκαιον εἶχεν ὁ γέρων ἐκεῖνος διδάσκαλος, καὶ

σᾶς προτρέπω ν' ἀκολουθῆτε τὴν σοφὴν διδασκαλίαν του. Ἂς ἔλθωμεν εἰς τὸ προκείμενον.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τὸ προκείμενον εἶναι ἂν εἶχε δίκαιον ὁ λαὸς ἐκεῖνος τῆς Ἰνδικῆς, ζητῶν ὡς μόνον δῶρον παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν δικαιοσύνην, καὶ ἂν διὰ τῆς δικαιοσύνης δύναται νὰ διορθωθῇ ἡ ἀδιόρθωτος—εἴτε πραγματική, εἴτε ἰδανική—ἡμῶν Πολιτεία. Ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη, φίλε Ἀγαθόβουλε, ὅσον ἂν ἦναι μέσον ἰσχυρόν, εἶναι ὄργανον εἰς χεῖρας ἀνθρώπων. Ὅθεν μένει πάντοτε νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα· ποῖος μέλλει νὰ τὴν ἐφαρμόσῃ. Εἴδαμεν ὅτι αἱ δυσκολίαι ἀνεφαίνοντο πανταχόθεν, καὶ ὅτι ἕκαστον τῆς Πολιτείας μέρος ἐδίσταζε νὰ ἀρχίσῃ τὴν διόρθωσιν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Αὐτὸ τὸ εἴδαμεν· καὶ ὁ χειρότερος μάλιστα χαρακτὴρ τοῦ κακοῦ ἦτο ὅτι ἐσχηματίζετο κύκλος πλημμελής, καὶ ὅτι οὔτε τὰ κάτω ἐκ τῶν ἐπάνω, οὔτε τὰ ἐπάνω ἐκ τῶν κάτω ἠδύναντο νὰ διορθωθῶσι. Διατείνομαι ἤδη ὅτι ἡ χρῆσις τῆς δικαιοσύνης αἴρει ἐκ τοῦ μέσου τὸν κύκλον τοῦτον, καὶ ὅτι ἡ διόρθωσις δύναται νὰ ἐπιχειρηθῇ ἀκινδύνως ἑκατέρωθεν. Τὸ ὀρθὸν ὅμως καὶ τὸ ἁπλούστατον εἶναι ν' ἀρχίσῃ ἐκ τῶν ἐπάνω, ἐκ τῆς Βασιλείας δηλαδὴ καὶ τῆς Κυβερνήσεως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἂν κακῶς δὲν ἐνθυμῶμαι, τὸ αἴτιον, εἴπαμεν, τῆς δυσκολίας ἦτο, ἐκ μέρους μὲν τῆς Βασιλείας ὁ φόβος, ἐκ μέρους δὲ τῆς Κυβερνήσεως, ἤτοι τοῦ ὑπουργείου, ἡ φιλαρχία, ἡ ὑποψία δηλαδὴ μήπως δυσαρεστοῦν τοὺς Βουλευτάς, ἐκπέσῃ τῆς ἐξουσίας.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ναί· καὶ δύναμαι λοιπὸν νὰ βεβαιώσω τὴν Βασιλείαν ὅτι οὐδὲν ἔχει νὰ φοβῆται, ἐφαρμόζουσα τὴν δικαιοσύνην. Δὲν ἔχω τὴν αὐτὴν ὄρεξιν νὰ βεβαιώσω περὶ τούτου καὶ τοὺς ὑπουργούς, διὰ τὴν φιλαρχίαν τῶν ὁποίων μομφὴν μόνον ἔχω καὶ ἀποστροφήν. Οὐδεὶς χρηστὸς πολίτης δικαιοῦται νὰ ἐνδοιάζῃ μεταξὺ τῆς διατηρήσεως αὐτοῦ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, καὶ τῆς βελτιώσεως τῶν κοινῶν. Μολαταῦτα, δύνανται καὶ αὐτοὶ νὰ ἦναι βέβαιοι ὅτι διὰ τῆς δικαιοσύνης καὶ σώζουν καὶ σώζονται.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πρὶν ἢ μᾶς ἀναπτύξῃς ὅμως τὸ θέμα σου, περὶ τῆς ἰσχύος τῆς δικαιοσύνης, ὡς μέσου κυβερνητικοῦ, ἐπιθυμητὸν εἶναι ν' ἀκούσωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς δικαιοσύνης ἐν γένει καὶ περὶ τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὴν ἀγάπην, τὴν ὁποίαν τὸ Εὐαγγέλιον διδάσκει καὶ θεωρεῖ ὡς τὸν ἰσχυρότατον κοινωνικὸν σύνδεσμον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὸ Εὐαγγέλιον, φίλε Εὐσέβιε, συμφώνως πρὸς τὴν θείαν αὐτοῦ καταγωγήν, διδάσκει καὶ συνιστᾷ τὰ ὑπερτέλεια. Μολονότι δὲ ἡ ἐπιῤῥοὴ καὶ ἡ χρησιμότης τῆς ἱερᾶς ταύτης βίβλου εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐγκοσμίων εἶναι ἀφιλονείκητος, δυνάμεθα λογικῶς νὰ συμπεράνωμεν ὅτι, ἐνῷ ἡ μεγάλη αὐτοῦ ἀρχή, ἡ ἀρχὴ τῆς ἀγάπης, εἶναι διὰ Πολιτείαν ἀγγέλων, ἡ τῆς δικαιοσύνης εἶναι διὰ Πολιτείαν ἀνθρώπων. Ἡ δικαιοσύνη ἀπονέμει εἰς ἕκαστον τὸ εἰς αὐτὸν ἀνῆκον· ἡ ἀγάπη παραχωρεῖ τῷ ἑτέρῳ καὶ τὸ ἀνῆ-

κον εἰς ἑαυτόν. Οἱ ἐμφορούμενοι τῆς ἀγάπης συνεμφοροῦνται, ἀναγκαίως καὶ κατὰ μείζονα λόγον, καὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ πράττουν ἔργον ἀξίας ἀνώτερον τοῦ ὅ,τι παρ' αὐτῶν ἀπαιτεῖται· οἱ τῆς δικαιοσύνης ἐμφορούμενοι, καὶ τὴν δικαιοσύνην ἀσκοῦντες, οὐδὲν ἄλλο πράττουν, εἰμὴ ὅ,τι στενῷ δικαιώματι παρ' αὐτῶν ἀπαιτεῖται.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλὰ μᾶς εἶπες ἄλλοτε, Ἀγαθόβουλε, καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ αὐτὸ σχεδὸν ὡμολόγησες, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον δὲν περιέχει μόνον ἐντολὰς καὶ παραγγέλματα χρήσιμα εἰς τὴν μέλλουσαν ζωήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν παροῦσαν. Πῶς συμβαίνει λοιπὸν ὅτι ὁ Σωτὴρ συνιστᾷ πολὺ τὴν ἀγάπην, καὶ δὲν συνιστᾷ τόσον πολὺ τὴν δικαιοσύνην;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πρῶτον, Εὐσέβιε, δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Σωτὴρ δὲν συνιστᾷ πολὺ τὴν δικαιοσύνην. Ἀπεναντίας, πολλαχοῦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐξαίρεται καὶ ἐξυμνεῖται ἡ δικαιοσύνη, καὶ οἱ ἐκλεκτοὶ καὶ σεσωσμένοι ὀνομάζονται ἰδίως δίκαιοι. Τόσον δὲ συνιστᾶται δι' ὅλων τῶν μέσων ἡ δικαιοσύνη, ὥστε γίνεται τοῦτο καὶ δι' αὐτῆς ἀκόμη τῆς ὀχληρίας, καθὼς φαίνεται εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ναί, ἐνθυμοῦμαι· ὅταν ὁ κριτὴς ἐκεῖνος, μόνον ἵνα μὴ τὸν ἐνοχλῇ ἡ χήρα, ἀπεφάσισε ν' ἀπονείμῃ δικαιοσύνην.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀλλά, καθὼς σᾶς εἶπα, σκοπὸς τοῦ Σωτῆρος ἦτο νὰ διδάξῃ τὰ τέλεια, ὅπου καὶ ὑπενοεῖτο καὶ ὑπετίθετο ἡ δικαιοσύνη. Διδάσκων ὁ Σωτὴρ τὴν ἀγάπην, διδάσκει αὐτὴν δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἵνα ὑφ' ὅλων συγχρόνως ἐφαρμοσθῇ. Ὅταν λοιπὸν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐμφοροῦνται ἐπίσης τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀγάπης, δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη δικαιοσύνης ἰδίως. Ἡ ἀπονομὴ εἰς ἕκαστον τοῦ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντος τίθεται ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ τὴν ἐγγύησιν ὅλων. Τίς σκέπτεται ν' ἀδικήσῃ τὸν πλησίον; τίς, καὶ κατ' ὄναρ ἀκόμη, συλλογίζεται νὰ φιλονεικήσῃ τὸ εἰς τὸν ἄλλον ἀνῆκον, ἐν Πολιτείᾳ ὅπου ὅλοι οἱ πολῖται ἐμπνέονται ὑπὸ τῆς αὐταπαρνησίας, καὶ ὅπου ἕκαστος, ὄχι νὰ λάβῃ τὸ τοῦ ἑτέρου, ἀλλὰ νὰ δώσῃ τὸ ἑαυτοῦ προτίθεται; Τέλος πάντων, φίλοι μου, ἀνεγνώσατε τὸν Πλάτωνα;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐγώ, ναί.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ἐγὼ ὡσαύτως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐνθυμεῖσθε λοιπὸν τί λέγει περὶ τοῦ νοητοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Ὁ πρῶτος, ἔργον ἐντελές, ἀπλημμελές, ἀκηλίδωτον, πάγκαλον, ὁποῖον ἐξῆλθεν ἐκ τῆς ὑψηλῆς διανοίας τοῦ Δημιουργοῦ, εἶναι ὁ θεῖος τύπος τοῦ ὁποίου ἀτελὲς καὶ πλημμελὲς ἐκμαγεῖον εἶναι ὁ κόσμος οὗτος ὁ αἰσθητός· ὅσῳ πλησιάζει οὗτος, τόσῳ καὶ τελειοποιεῖται.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Θεωρεῖς λοιπὸν ὑπάρχουσαν ὁμοιότητά τινα μεταξὺ τοῦ νοητοῦ κόσμου τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ κόσμου τοῦ Εὐαγγελίου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὅσον ἔξεστι νὰ ὑπάρχῃ ὁμοιότης θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἐν ἀμφοτέροις τίθεται ὡς ὑπόδειγμα τὸ ἐντελές, ἵνα ὅσον

τὸδυνατὸν ἐνεργῆται ἡ ἐντελοποίησις· εἶναι κατάστασις ἐπ' ἄπειρον προχωροῦσα καὶ προοδεύουσα εἰς μίμησιν τοῦ πρωτοτύπου. Ἀλλ' ἂν ἡ ἀγάπη ἦναι στενὴ εὐαγγελικὴ ὑποχρέωσις, δὲν εἶναι βεβαίως καὶ πολιτικὴ εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν τοιαύτη. Ἡ δικαιοσύνη ὅμως εἶναι, διότι ἀποτελεῖ τὸν ἀπαραίτητον ὅρον τῆς ὑπάρξεως τῆς κοινωνίας· εἶναι τὸ οὐδέτερον ἔδαφος, ἐφ' οὗ συνδιαλλάσσονται καὶ συμφιλιοῦνται τὰ διάφορα τῶν ἀνθρώπων συμφέροντα.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Μὲ συγχωρεῖς, Ἀγαθόβουλε, κἄτι νὰ παρατηρήσω καὶ κἄτι νὰ ἐρωτήσω. Ἡ ἀγάπη, νομίζω, παρομοιάζει τὴν φυσικὴν δύναμιν τῆς ἕλξεως. Πρὸς ποίαν λοιπὸν φυσικὴν δύναμιν δυνάμεθα νὰ παρομοιώσωμεν τὴν δικαιοσύνην;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πρὸς τὴν ἁρμονίαν. Ἀλλὰ πολὺ εὐφυῶς, φίλε Στέφανε, ἐνθυμήθης τὴν θεωρίαν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ δυάδων, καὶ ἐδανείσθης ἐκ τῆς φυσικῆς τὰς παρομοιώσεις ταύτας. Μὴ νομίσῃς δὲ ὅτι δὲν ὑπάρχει παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ τεταγμένη στενὴ καὶ ἔμφυτος σχέσις μεταξὺ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου. Οὕτω παρατηροῦμεν τὰς αὐτὰς δυάδας ἐν ἀμφοτέροις, καὶ τὴν αὐτὴν ἐν μέσῳ αὐτῶν ἁρμονίαν. Κυττάξατε, φίλοι μου, τὰς δύω δυνάμεις, τὴν κεντρόφυγα καὶ τὴν κεντροβαρῆ, δι' ὧν ὑπάρχει καὶ λειτουργεῖ ἡ τοῦ παντὸς ἁρμονία. Τί θὰ ἦτο ὁ φυσικὸς κόσμος, ἂν ὑπῆρχε μόνη ἡ μία ἐξ αὐτῶν, ἡ κεντροβαρής; Μικρὰ ἀγαθίς. Τί δὲ ἂν μόνη ἡ ἑτέρα, ἡ κεντρόφυξ; Ἀτμίδες βεβαίως.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἶναι λοιπὸν καὶ ἠθικαὶ δυάδες ἐν τῷ κόσμῳ, καθὼς αἱ φυσικαί;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βεβαίως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἓν παράδειγμα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἰδού, πρῶτον ἡ ἐλευθερία καὶ τὸ κῦρος, αἱ ἠθικαὶ αὗται, κεντρόφυξ καὶ κεντροβαρής, δυνάμεις. Τί θὰ ἦτο ὁ ἠθικὸς κόσμος, ἂν ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ μόνον ἐλευθερία, καὶ οὐδὲν κῦρος; Φρικώδης ἀκολασία. Τί δὲ ἂν μόνον κῦρος καὶ οὐδεμία ἐλευθερία; Φρικώδης δεσποτεία.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Περίεργος παρομοίωσις!

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Λέγε καὶ κἄτι πλησιέστερον εἰς τὸ ἡμέτερον θέμα.

ΑΓΑΘΟΒΟΠΛΟΣ. Εὐχαρίστως. Ἰδού, ἡ ἀγάπη καὶ . . . .

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τὸ μῖσος.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὄχι· δὲν ἐφαρμόζεται τοῦτο ἐνταῦθα. Ἀναμφιβόλως, ὑπάρχει ἡ δυὰς τῆς συμπαθείας καὶ τῆς ἀντιπαθείας, τῆς ἠθικῆς ταύτης ἕλξεως καὶ τῆς ἠθικῆς ἀπωθήσεως. Εἰς τὴν ἀγάπην ὅμως, τὴν οὖσαν ἠθικὸν καθῆκον, καὶ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ διακρίνωμεν τῆς ἐξ ἀνεξηγήτου ῥοπῆς γεννωμένης συμπαθείας, ἁρμόζει νὰ ζητήσωμεν ἄλλο ἀντίστοιχον. Μαντεύσατέ το.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἰς τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους δυνάμεθα ἴσως ν' ἀντιτάξωμεν τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτούς.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μάλιστα· καὶ ἡ αὐτοσυντήρησις, εἰς ἣν ἀποβλέπει ἡ τοῦ ἑαυτοῦ ἀγάπη, εἶναι αἴσθημα μέχρι τινῶν ὁρίων ἀνεπίληπτον.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐνόησα· καθὼς ἐνόησα καὶ ποῦ θέλεις καταντήσει διὰ τῆς θεωρίας ταύτης τῶν δυάδων.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔχω πολλὴν εὐχαρίστησιν. Λέγε το λοιπόν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Θὰ ζητήσῃς τὴν ἁρμονίαν μεταξὺ τῶν ἀντιθέτων τούτων τῶν δυάδων.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀναμφιβόλως. Ποία λοιπὸν εἶναι ἡ ἁρμονία τῶν δυνάμεων κεντρόφυγος καὶ κεντροβαροῦς;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἡ κυκλικὴ περιστροφή.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἥτις καὶ ἀντονομαστικῶς λέγεται ἁρμονία τοῦ παντός. Ποία δὲ ἡ ἁρμονία τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ κύρους;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἡ εὐνομία.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ναί, ἡ ἔμφρων ἐλευθερία καὶ ὁ συνδυασμὸς αὐτῆς μετὰ τῆς τάξεως. Τῆς δὲ συμπαθείας καὶ τῆς ἀντιπαθείας;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἡ ἀνοχή.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀρκετὰ καλά.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἄφες, Ἀγαθόβουλε, νὰ εἰπῶ ἐγὼ τὴν ἁρμονίαν τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλαυτίας.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λέγε, ποία εἶναι;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἡ δικαιοσύνη.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εὖγε, Στέφανε! Ηὕραμεν λοιπὸν τὴν δικαιοσύνην ἁρμονίαν τινὰ οὖσαν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἠξεύρεις ὅμως, Ἀγαθόβουλε, ὅτι μ' ἐλέγχει κάπως ἡ συνείδησις ἂν δεχθῶ τὸ εὖγε τοῦτο;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διατί;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν κατεδικάσαμεν τὰς περιττὰς λεπτολογίας; καὶ δὲν εἶναι ἡ παρομοίωσις αὕτη τῶν δυνάμεων τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου λεπτολογία προφανής;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀπατᾶσαι, Στέφανε, νομίζων τοῦτο. Δὲν εἶναι οὔτε περιττὸν οὔτε λεπτολόγον ὅ,τι τείνει ν' ἀποδείξῃ τὰς μεγάλας ἠθικὰς ἀληθείας ὡς ἀποῤῥεούσας ἐξ αὐτῆς τῆς θείας φύσεως. Ἡ ἀπόδειξις εἶναι καταφανής. Ὁσάκις ἀκούομεν περὶ τούτων, συγκινούμεθα εὐαρέστως καὶ ἐνθουσιωδῶς, ἐνῷ τὰ ἄλλα, τὰ ἀληθῶς μάταια καὶ λεπτολόγα, ποτὲ δὲν τὰ ἀκούομεν ἄνευ κοπώσεως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πείθομαι. Ἔστω λοιπὸν ἀποδεδειγμένη ἡ δικαιοσύνη ὡς ἁρμονία. Πόθεν ἐν τούτοις προέρχεται ἡ μεγάλη δύναμις αὐτῆς;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ μεγάλη αὐτῆς δύναμις προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι παραδέχονται καὶ ὑφίστανται τὸ κράτος αὐτῆς, ἡ μὲν ἀγαθὴ θέλησις ἐκ προαιρέσεως, ἡ δὲ κακὴ ἐξ ἀνάγκης.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πῶς τοῦτο ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀμφιβάλλετε περὶ τῆς παραδοχῆς ἐκ μέρους τῆς ἀγαθῆς θελήσεως ;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ὄχι, ἀλλ' ἐκ τῆς κακῆς.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀς ὑποθέσωμεν ἀριθμόν τινα ἀνθρώπων, συνερχομένων εἰς κοινωνικὴν συμβίωσιν, καὶ ὅλους τούτους τοὺς ἀνθρώπους ἔχοντας τὴν πρόθεσιν ν' αὐξήσωσι τὴν περιουσίαν αὐτῶν διὰ τῆς ἀδικίας. Πῶς ἠμποροῦν νὰ πράξωσι τοῦτο, εἰμὴ διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῆς περιουσίας ἄλλων ; Γνωστῆς οὔσης εἰς ὅλους τῆς τάσεως ταύτης ὅλων πρὸς τὴν ἀδικίαν, ἕπεται ὅτι θὰ γεννηθῶσιν εἰς ὅλους δύω ἐπιθυμίαι· μία θετική, καὶ μία ἀποφατική. Διὰ τῆς πρώτης, θὰ ἐπιθυμῇ ἕκαστος νὰ πλεονεκτήσῃ, νὰ ἀδικήσῃ· διὰ τῆς δευτέρας, θὰ ἐπιθυμῇ ἕκαστος νὰ μὴ μειονεκτήσῃ, νὰ μὴ ἀδικηθῇ. Ἀς ἐξετάσωμεν εἰς ποίαν τῶν δύω τούτων ἐπιθυμιῶν ἠμποροῦν ὅλα τῆς κοινωνίας ταύτης τὰ μέλη νὰ συμφωνήσωσιν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ συμφωνήσωσιν εἰς τὴν πρώτην ; Ἀφοῦ ὅλοι θέλουν τὴν πλεονεξίαν, ποῦ θὰ εὕρωσιν ἐκείνους ἐφ' ὧν ἡ πλεονεξία μέλει νὰ ἐνεργηθῇ ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ συμφωνία λοιπὸν ἐπὶ τῆς πρώτης εἶναι ἀκατόρθωτος. Ἀλλ' εἶναι ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας ;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐπὶ τῆς δευτέρας, ὄχι· ἀφοῦ ἕκαστος ἐξασφαλίζει τοὐλάχιστον τὰ ἴδια.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὑπάρχει λοιπὸν ἐπιθυμία γενική, εἰς ἓν σημεῖον καταλήγουσα, καὶ μηδεμίαν ἐξαίρεσιν ἐπιδεχομένη. Πῶς νὰ ὀνομάσωμεν τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην ;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐπιθυμίαν τῆς δικαιοσύνης.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὴν ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης θεμελιουμένην Πολιτείαν δυνάμεθα λοιπὸν νὰ τὴν θεωρήσωμεν ὡς Πολιτείαν κοινῆς συγκαταθέσεως.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Νομίζω.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλὰ πῶς νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι θὰ εὑρεθῶσι μέχρι τέλους συγκατατεθειμένοι καὶ οἱ πλεονέκται ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἴσως οἱ πλεονέκται θὰ ἤθελαν κατὰ πρῶτον τὴν ἐξακολούθησιν τῆς πλεονεξίας των· ἀλλ' ἂν τεθῶσι καὶ οὗτοι ἐντὸς τοῦ διλήμματος, ἢ νὰ πάθωσιν ἐκ τῆς πλεονεξίας ἄλλων, ἢ μετὰ τῶν ἄλλων ν' ἀπολαύσωσι τῶν πλεονεκτημάτων τῆς δικαιοσύνης, τί θὰ προτιμήσωσι, νομίζετε

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τὸ δεύτερον τοῦτο βεβαίως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὴν βασιλείαν λοιπὸν τῆς δικαιοσύνης ἀναγνωρίζουν ὅλοι· οἱ μὲν ἐκ πεφωτισμένης καὶ ἀγαθῆς, ὡς εἶπα, θελήσεως, οἱ δὲ—ἔστω—ἐξ ἀνάγκης.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλὰ ποῖοι θὰ ἦναι οἱ περισσότεροι ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὦ ! οἱ περισσότεροι, οἱ ἀσυγκρίτως περισσότεροι—μὴ

ἀμφιβάλης, Στέφανε—θὰ ἦναι οἱ ἀποδεχόμενοι τὴν βασιλείαν τῆς δικαιοσύνης. Ἐν γένει, μεταξὺ τῶν τριῶν τάξεων ἀνθρώπων, τῶν ἄκρως ἀγαθῶν, τῶν ἄκρως κακῶν, καὶ τῶν μέσων, οἱ τῶν δύω πρώτων τάξεων εἶναι πάντοτε ὀλίγιστοι. Πολλὰ ὀλίγοι λοιπὸν θὰ μείνωσιν οἱ παντελῶς ἀπονενοημένοι καὶ ἀδιόρθωτοι, οἱ ἔχοντες ἀνάγκην τῆς διορθώσεως τοῦ δημίου. Εἶναι δὲ ἐλπὶς ὅτι καὶ οὗτοι, διὰ τοῦ παρατεταμένου πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν θεάματος τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐνομίας, θὰ μεταβῶσι τελευταῖον ἐκ τῆς χορείας τῶν ἀκουσίως εἰς τὴν χορείαν τῶν ἑκουσίως δικαίων καὶ ἀγαθῶν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πείθομαι ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι μέσον ἰσχυρὸν ἐν τῇ Πολιτείᾳ· ἀλλὰ πῶς θὰ γείνῃ, λέγω πάλιν, ἡ πρώτη ἐφαρμογὴ, καὶ πόθεν θὰ δοθῇ ἀρχή; Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε συμβαινόντων ἐξήχθη ὅτι τὸ μεγαλήτερον τῶν ἐπικρατούντων κακῶν εἶναι ὁ σχηματισμὸς τῆς ἀδιεξόδου ἐκείνης καχεξίας, τὴν ὁποίαν εὐστόχως ὠνόμασες πρὸ ὀλίγου πλημμελῆ κύκλον. Ὅθεν ὁ εἷς περιμένῃ τὸν ἄλλον ν' ἀρχίσῃ πρῶτος, ὑπάρχει πάντοτε κίνδυνος νὰ μὴ ἀρχίσῃ κἀνείς.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἄφες, Εὐσέβιε, τὰ μέχρι τοῦδε συμβαίνοντα, τὰ ὁποῖα οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύουν, εἰμὴ ὅτι ποτὲ δὲν ἐγένετο τοῦ συντελεστικοῦ μέσου χρῆσις. Ἡ χρῆσις τοῦ μέσου τούτου εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ φέρῃ ἀπ' ἀρχῆς τοιαύτην μεθ' ἑαυτῆς πεποίθησιν, ὥστε ν' ἀρθῇ ἡ ἀποφατικὴ αὕτη σύγκρουσις, καὶ ἡ ἀρχὴ νὰ γείνῃ ὅθεν πρέπει νὰ γείνῃ, ἐκ μέρους δηλαδὴ τῆς νομοτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἡ χρῆσις αὕτη, φίλοι μου, εὐτόλμως καὶ ἀποφασιστικῶς γινομένη, θὰ ἔχῃ ἀσφαλῆ καὶ ταχεῖαν τὴν ἐπιτυχίαν, ὄχι μόνον διὰ τὴν ἐγδόμυχον τοῦ μέσου ἐνέργειαν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ διὰ τὴν ἔκτακτον τῆς πρώτης ἐφαρμογῆς δύναμιν. Γνωρίζετε, νομίζω, ὅτι φυσικῶς τὰ τῆς πρώτης ἐφαρμογῆς ἀποτελέσματα εἶναι πάντοτε ἰσχυρότερα.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καθὼς λέγουν ὅτι ἡ κινίνη εἶναι δραστικώτερον ληξιπύρετον εἰς τοὺς ποιοῦντας χρῆσιν αὐτῆς κατὰ πρῶτον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας γνωρίζομεν ὅτι ὁ Μιθριδάτης, θέλων νὰ οὐδετερώσῃ τὴν δύναμιν δηλητηρίου, μετεχειρίζετο αὐτὸ κατὰ μικρὸν εἰς αὐξανούσας δόσεις, καὶ οὕτω διὰ τῆς ἕξεως εἶχε κατορθώσει νὰ τὸ καταστήσῃ ἀβλαβές.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Εἶναι λοιπὸν καὶ ἡ φύσις ἐνίοτε ἀψίκορος;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὸ βέβαιον, φίλοι, εἶναι ὅτι καὶ ἐκ τῆς ἀψικορίας καὶ ἐκ τῆς ἕξεως ὁ φρόνιμος πολιτικὸς ἀνὴρ πρέπει νὰ γνωρίζῃ νὰ ὠφελῆται. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἡ μέλλουσα νὰ ἐνεργήσῃ ἐξουσία ἔχει ἐνώπιον αὐτῆς δύω ἰσχυροὺς μοχλούς· ὁ πρῶτος εἶναι ἡ γενικὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐπιθυμία τῆς δικαιοσύνης· ὁ δεύτερος εἶναι τὸ ἐκ τῆς ὑπαρχούσης καχεξίας σκότος, ὅπερ θὰ δείξῃ τὸ εἰσερχόμενον φῶς λαμπρότερον.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ποίους κανόνας πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ εἰς τὴν ἐφαρμογήν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δύω κανόνας, ἀλλὰ γενικοὺς καὶ ἀπαραιτήτους. Ὁ

πρῶτος εἶναι ἡ παραγγελία τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ λέγουσα ὅτι ὅστις ἅπαξ θέσῃ τὴν χεῖρα εἰς τὸ ἄροτρον πρέπει νὰ βλέπῃ πάντοτε ἐμπρός, καὶ οὐδέποτε νὰ στρέψῃ τὸ βλέμμα του εἰς τὰ ὀπίσω.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ὡραῖος κανών! Καὶ ὁ δεύτερος;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Νὰ ἐμφορηθῇ μέχρι μυελοῦ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ἡ δικαιοσύνη δὲν εἶναι δικαιοσύνη, ἂν δὲν ἐφαρμόζεται ἐπίσης εἰς ὅλους, καὶ ὅτι ἡ πρώτη γενομένη ἐξαίρεσις θὰ ἐπιφέρῃ θανατηφόρον κατὰ τῆς ἰσχύος αὐτῆς προσβολήν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Λογικὸς καὶ πειστικὸς καὶ ὁ κανὼν οὗτος! Νομίζεις λοιπὸν ὅτι οὕτω τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦναι εὐάρεστον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὸ ἀποτέλεσμα; Ὦ, φίλοι μου! Θὰ συμβῇ ὅ,τι λέγει ἡ Γραφή· «Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα». Ναί, φῶς καὶ ἀγαλλίασις θὰ καταλάβῃ τοὺς πάντας, καὶ ἡ Κυβέρνησις ἐκείνη θὰ ἐπισύρῃ εἰς ἑαυτὴν τὰς γενικὰς εὐλογίας, καὶ ἀποκτήσῃ μεγίστην καὶ ἀπαραδειγμάτιστον δημοτικότητα.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ἐπιπολὺ τὴν διατηρήσῃ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βεβαίως, ἂν δὲν παρεκκλίνῃ τῆς καλῆς ὁδοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἅπαξ εἰσῆλθε.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν φοβεῖσαι τὴν ὁποίαν πρὸ ὀλίγου ἀνεφέραμεν ἀψικορίαν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πῶς καὶ ποῖος, Στέφανε, θέλεις νὰ ἀψικορήσῃ; νὰ στραφῇ εἰς τὰ ὀπίσω; νὰ βαρυνθῇ τὸν παράδεισον, καὶ νὰ ἐπιθυμήσῃ πάλιν τὴν κόλασιν;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλ' οἱ κακοί; ἀλλ' ἐκεῖνοι εἰς τοὺς ὁποίους ἡ παρελθοῦσα ἀκόλαστος κατάστασις ἐπεσώρευεν ὠφελείας καὶ κέρδη;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ τί σημαίνουν οἱ ὀλίγοι ἀπονενοημένοι κακοί, ἀπέναντι τῆς ὁμοφώνου καί, ὡς φωνῆς Θεοῦ λαλούσης, φωνῆς τοῦ λαοῦ, τοῦ λαοῦ ἐλευθερωθέντος τοῦ αἰσχροῦ τῆς ἀδικίας ζυγοῦ, τοῦ λαοῦ ἀληθῶς χειραφετηθέντος; Καὶ πιστεύετε, καὶ κατανοεῖτε πιθανήν, δυνατὴν τὴν ἀντίστασιν τῶν ὀλίγων ὑπερασπιστῶν τῆς ἀδικίας, κατέναντι τοῦ ὡς κῦμα ἀκατασχέτου πλήθους, ὑπερασπίζοντος τὴν δικαιοσύνην;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ τί ἰδίως ἀπαιτεῖται ἵνα διατηρῆται εἰς τὸν λαὸν ἀκμαία ἡ πρὸς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων τάξιν προσκόλλησις καὶ ἀφοσίωσις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ πεποίθησις ὅτι οἱ δύω εἰρημένοι κανόνες διατηροῦνται.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ποῖοι κανόνες;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὸ βλέπειν πάντοτε ἐμπρὸς καὶ οὐδέποτε ὀπίσω, καὶ ἡ ἀποφυγὴ πάσης ἐξαιρέσεως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πλήν, Ἀγαθόβουλε, νομίζεις ὅτι διὰ μόνης τῆς δικαιοσύνης ἰατρεύονται ὅλα τὰ κοινωνικὰ νοσήματα, καὶ ὅσα ἀκόμη δὲν ὑπάγονται εἰς τὴν ἄμεσον αὐτῆς θεραπείαν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βεβαίως, φίλε Στέφανε. Πρῶτον, διὰ τῆς δικαιοσύνης παγιοῦται ἀληθὴς Κυβέρνησις, τῆς ὁποίας ἡ ἔλλειψις εἶναι ὅλων τῶν κακῶν αἰτία, καὶ δεύτερον, οὐδὲν κοινωνικὸν νόσημα ἀποφεύγει τὴν θεραπείαν τῆς δικαιοσύνης.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ὅπου δὲν ὑπάρχει ἀδικούμενος;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πῶς γίνεται νὰ ὑπάρχῃ κακόν, καὶ νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἀδικία, καὶ ἐπομένως ἀδικούμενος;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἰς τὴν κακὴν χρῆσιν τοῦ δημοσίου πλούτου, παραδείγματος χάριν, τὸ κακὸν τὸ βλέπω, τὸν ἀδικούμενον δὲν τὸν βλέπω.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τί λέγεις, Εὐσέβιε; καὶ δὲν ἀδικεῖται τὸ ἔθνος, τὸ δυστυχὲς ἔθνος; δὲν ἀδικεῖται ὁλόκληρος ἡ κοινωνία; Δὲν ὑπάρχει κακόν, δὲν ὑπάρχει ἀταξία, δὲν ὑπάρχει παρεκτροπὴ πραττομένη ἐν οἰῳδήποτε κλάδῳ τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, ὅπως νὰ μὴ ἀποτελῇ καὶ μίαν πρὸς τὴν πατρίδα ἀδικίαν. Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο δὲν ὑπάρχει καλόν, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ πραχθῇ καὶ δὲν πράττεται, δὲν ὑπάρχει παραμέλησις καὶ βραδύτης ἀδικαιολόγητος εἰς τὰ δέοντα πραχθῆναι, ὅπερ νὰ μὴ ἀποτελῇ ἐπίσης μίαν ἀδικίαν πρὸς τὴν Πατρίδα, ἥτις δικαιοῦται νὰ περιμένῃ ἐκ μέρους τῶν ἀντιπροσώπων καὶ ἐπιτετραμμένων αὐτῆς πᾶν εἶδος βελτιώσεως καὶ προόδου.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πείθομαι.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Εἰς ταῦτα λοιπὸν ὑπάγονται καὶ αἱ ἀθέμιτοι τῶν Βουλευτῶν ἀπαιτήσεις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βεβαιότατα. Καὶ ἂν αὗται δὲν ὑπαχθῶσι, καὶ ἂν αὗται δὲν λείψωσι, τί ἐπράξαμεν καὶ τί κατωρθώσαμεν, φίλε Στέφανε; Πρὸ πάντων λοιπὸν αὗταί.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ἂν οἱ Βουλευταὶ ὀργισθῶσιν;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἄφες, Ἀγαθόβουλε, ν' ἀποκριθῶ ἐγὼ εἰς τοῦτο διὰ τῆς δημώδους ἀπαντήσεως, τῆς διδομένης εἰς τοὺς ματαίως καὶ ἀνισχύρως ὀργιζομένους. Ἀς πίωσιν ὀξείδιον, λέγει ὁ λαός.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ναί, φίλε Στέφανε· ἀλλὰ τὸ ὀξείδιον τοῦτο ἠμπορεῖ νὰ γείνῃ χολὴ πικρὰ καὶ δριμεῖα κατὰ τῶν ἐπιχειρούντων τὴν εἰς τὴν ὁλομέλειαν τῶν Βουλευτῶν ἀσύμφορον καὶ μισητὴν διόρθωσιν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀδικεῖς ἐν πρώτοις, νομίζω, Εὐσέβιε, τοὺς χρηστοὺς Βουλευτάς, κατατάσσων ὅλους ἀνεξαιρέτως εἰς τὸν αὐτὸν κατάλογον, καὶ καλοὺς καὶ κακούς. Οἱ πρῶτοι, ὄχι μόνον δὲν θὰ ἐναντιωθῶσιν, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐπικροτήσωσιν εἰς τὴν ἐπιχειρουμένην τῶν κακῶς κειμένων διόρθωσιν. Καὶ ἂν μέχρι τοῦδε ὑπῆρχον τυχὸν οἱ λέγοντες· «ἐπειδὴ ἡ οἰκία καίεται, ἂς πυρωθῶμεν», διατί νὰ μὴ ὑποθέσωμεν ὅτι, ἐπικειμένης ἤδη τῆς βελτιώσεως, αἱ ἀγαθαὶ καὶ τούτων ψυχαὶ θὰ καταταχθῶσι μεταξὺ τῶν ἐπευφημούντων καὶ συμπραττόντων εἰς αὐτήν; Αὐτὸς ἐγώ, φίλοι μου, ἤκουσα ἰδίοις ὠσὶ πολλοὺς Βουλευτὰς ἐλεεινολογοῦντας τὴν κακὴν ὑπάρχουσαν κατάστα-

σιν, καὶ ἐπευχομένους τὴν διόρθωσιν· ζητοῦντας δὲ μόνον ὡς ὅρον τὴν γενικὴν καὶ ἄνευ ἐξαιρέσεως ἐφαρμογὴν, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ, ὡς ἔλεγαν, φανῶσιν εἰς τοὺς συμπολίτας καὶ τοὺς ἐντολεῖς αὐτῶν ἀνίκανοι.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ τοὺς πιστεύεις, Ἀγαθόβουλε; Καὶ ἔπειτα, ἀνίκανοι! εἰς τί ἀνίκανοι; εἰς τὸ νὰ μετέχωσι τῶν κακῶν καὶ νὰ πράττωσι τὰ αἰσχρά;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πιστεύω, φίλε μου Στέφανε, ὅσα πρέπει νὰ πιστεύσω. Πιστεύω τὰ ἄξια πίστεως, καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ λέγων αὐτὰ τὰ λέγῃ μετά τινος ὑστεροβουλίας καὶ ἐπιφυλάξεως. Ὅταν, φέρ' εἰπεῖν, ὁ μὴ ὅλως ἀνερυθρίαστος Βουλευτὴς λαλῇ περὶ τῆς ὁποίας αἰσθάνεται αἰσχύνης περιφερόμενος ἀπὸ ὑπουργείου εἰς ὑπουργεῖον, δίκην ἐπαίτου, καὶ, ζητῶν ἑκατὸν, μόλις λαμβάνει δύω, καὶ ταῦτα μετά τινος περιφρονήσεως, τότε ὁ Βουλευτὴς ἐκεῖνος λέγει ὅσα πρέπει νὰ αἰσθανθῇ, καὶ ἂν ἐντελῶς δὲν τὰ αἰσθάνεται· καὶ ὅταν ὁ Βουλευτὴς ἐκεῖνος, ἐκφράζων ἐπιθυμίας ἀπαλλαγῆς, ζητῇ ὡς ὅρον τὴν γενικὴν περὶ τούτου ἀπόφασιν τῆς Κυβερνήσεως, τότε, φίλοι, καὶ τὸν ὅρον ἐγκρίνω καὶ τὴν θέλησιν ὑποθέτω εἰλικρινῆ, ἔστω καὶ μὴ τοιαύτην ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ λέγοντος. Ἠξεύρεις ὅμως ποῖα δύω μεγάλα καὶ καλὰ συμπεράσματα πορίζομαι ἐκ τούτου;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ποῖα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πρῶτον, ὅτι, διὰ τῆς ἀπαιτήσεως τῆς γενικῆς ἐφαρμογῆς, ἀναγνωρίζεται καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν—ἔστω—ὑποκρινομένων ἡ μεγάλη καὶ ἀκαταμάχητος ἰσχὺς τῆς δικαιοσύνης, καὶ δεύτερον, ὅτι οὔτε μεγάλη θὰ ἦναι ἡ ἀντίστασις, οὔτε φοβερὸς ὁ ἐκ ταύτης κίνδυνος. Ἀλλὰ, τέλος πάντων, ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ Βουλευταὶ, ἢ οἱ ἀσυγκρίτως πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν, ἀφηνιάζουν. Τί θὰ γείνῃ τότε;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Θὰ πέσῃ τὸ ὑπουργεῖον ἐν τῇ Βουλῇ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πρὸ ὀλίγου σᾶς ἀφῆκα νὰ διαλεχθῆτε οἱ δύω ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, χωρὶς νὰ λάβω μέρος εἰς τὸν διάλογον. Σᾶς ἐρωτῶ λοιπὸν ἐγὼ τώρα. Καὶ δὲν ὑπάρχει θεραπεία;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ὑπάρχει ἡ διάλυσις· ἀλλ' ἂν καὶ ἡ ἐπερχομένη Βουλὴ μιμηθῇ τὴν προκάτοχον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ κατ' αὐτῆς ἐπίσης δὲν ὑπάρχει θεραπεία;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ὑπάρχει· ἀλλὰ, καὶ ἂν ὑπάρχῃ, ἕως πότε;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἕως ὅτου σωφρονήσωσι, καὶ ἐκλέγοντες καὶ ἐκλεγόμενοι, καὶ ἀποφασίσωσι νὰ συμπράξωσι, καὶ ὄχι ν' ἀντιπράξωσιν, εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν κοινῶν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ δικαιοῦσαι ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε συμβάντων νὰ ἐλπίζῃς τοιαῦτα καλὰ ἐκ τῶν διαλύσεων;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τί λαλεῖς, Στέφανε, περὶ τῶν μέχρι τοῦδε; Καὶ πότε ἐγένετο διάλυσις σύμφωνος πρὸς τὸν ἀρχικὸν, τὸν συνταγματικὸν τῶν διαλύσεων σκοπὸν, τὴν ἐπικράτησιν μιᾶς πολιτικῆς ἰδέας, καὶ ὄχι διότι ἤθελαν αὐ-

τὴν ὁ εἷς ἢ ὁ ἄλλος ἐκ τῶν πολιτευομένων; Καὶ πότε ἡ ἀρχὴ ἔδειξε θέλησιν, ἀπόφασιν, διαγωγὴν τοιαύτην, ὥστε νὰ γνωρίζῃ ὁ κόσμος ποία εἶναι ἡ σημαία της, τὴν ὁποίαν ὀφείλει ν' ἀκολουθήσῃ, ὡς ἤδη τὴν βλέπει, τὴν βλέπει ὀφθαλμοφανῶς, τὴν βλέπει διὰ τῶν πραγμάτων; Ὦ θεία δικαιοσύνη! Φώτισε σὺ τοὺς νέους τούτους φίλους μου περὶ τῆς δυνάμεώς σου, διότι ἐγὼ δὲν ἰσχύω πλέον νὰ πράξω τοῦτο, ἀφοῦ μοὶ φέρουν ὡς ἔνστασιν καὶ παράδειγμα ὅτι δὲν θὰ ἐπιτύχῃς, σύ, θεία δικαιοσύνη, διότι δὲν ἐπέτυχαν μέχρι τοῦδε ἡ ἀστασία, ἡ ἀβουλία, ἡ ἀδικία! . . .

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τὸ ἱερὸν ῥῖγος τοῦ ἐνθουσιασμοῦ σου μὲ πείθει, Ἀγαθόβουλε, περισσότερον καὶ αὐτῶν τῶν ἰσχυρῶν σου λόγων.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ναί, καὶ ἐγὼ πείθομαι ἐπίσης· ἀλλά, σ' ἐρωτῶ, Ἀγαθόβουλε, διὰ μιᾶς ἢ κατ'ὀλίγον θὰ ἐφήρμοζες τὸ σύστημά σου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πῶς εἶναι δυνατὸν κατ' ὀλίγον; Δὲν ἐνοήσατε ὅτι ἐνυπάρχει ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς ζητήματος τὸ γενικὸν καὶ τὸ ἀνεξαίρετον;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Δὲν μᾶς διδάσκει ὅμως ἡ φρόνησις ὅτι πρέπει νὰ εὐχαριστώμεθα εἰς τὴν κατ' ὀλίγον ἀσφαλῆ διόρθωσιν, καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ διακινδυνεύωμεν τὰ πάντα διὰ τῆς κατασπεύσεως;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀκούσατε, φίλοι μου. Καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ, καὶ ἐν ὅλοις τοῖς ἀνθρωπίνοις, ὑπάρχουν δύω κατηγορίαι πραγμάτων. Εἶναι πράγματα τὰ ὁποῖα γίνονται καὶ ἐπιτυγχάνουν ἐκτελούμενα βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, καὶ εἶναι πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν γίνονται καὶ δὲν ἐπιτυγχάνουν, εἰμὴ ἐκτελούμενα διὰ μιᾶς. Εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φρόνησιν ἀπόκειται νὰ γνωρίζῃ καὶ νὰ διακρίνῃ τὰς δύω ταύτας τῶν πραγμάτων κατηγορίας. Πρόκειται περὶ τῶν γινομένων βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον; Εἶναι ἀφροσύνη νὰ τὰ κατασπεύσητε. Πρόκειται περὶ τῶν γινομένων ἐξαπίνης καὶ διὰ μιᾶς; Εἶναι ματαιοφροσύνη νὰ τὰ ἐνεργῆτε κατ' ὀλίγον. Ἀφίνω ἤδη εἰς τὴν ὑμετέραν εὐφυΐαν, καὶ μεθ' ὅσα μέχρι τοῦδε εἴπαμεν περὶ τῆς δικαιοσύνης, νὰ κρίνετε εἰς ποίαν ἐκ τῶν δύω κατηγοριῶν πρέπει νὰ κατατάξωμεν τὰ εἰς τὴν δικαιοσύνην αὐτὴν ἀφορῶντα.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Βεβαίως εἰς τὴν δευτέραν. Ἡ δικαιοσύνη, εἴπαμεν, δὲν εἶναι δικαιοσύνη, ἂν δὲν ἐφαρμόζεται γενικῶς καὶ ἄνευ ἐξαιρέσεων.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πειθόμεθα καὶ περὶ τούτου. Ἐπιθυμητὸν ὅμως θὰ ἦτο, πρὸς περισσοτέραν ἡμῶν πεποίθησιν, ἂν εἶχες νὰ μᾶς διηγηθῇς ἐκ τῶν γενομένων κατάλληλόν τι παράδειγμα ἐπὶ τοῦ προκειμένου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πολὺ καλά· ἂν δὲν βαρύνεσθε λοιπόν, ἀκούσατε νὰ σᾶς διηγηθῶ ἐκ τῆς συγχρόνου ἱστορίας ἓν ἐκ τῶν πολλῶν παραδειγμάτων τῆς ἰσχύος τῆς δικαιοσύνης, ὅπερ ἤκουσα ἐκ στόματος ὑπουργοῦ των Οἰκονομικῶν Ἐπικρατείας τινός, τὴν ὁποίαν δὲν ὀνομάζω.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Λίαν εὐχαρίστως καὶ ἀκούομεν καὶ προσέχομεν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δέκα ἡμέραι, εἶπεν ὁ ὑπουργὸς ἐκεῖνος, δὲν εἶχαν περάσει ἀφοῦ κατεῖχα τὴν ὑπουργικὴν ἕδραν, ὅτε ἀνήρ τις ἐκ τῶν ἐπισήμων εἰσῆλθεν εἰς τὸ γραφεῖόν μου. «Μίαν μικρὰν χάριν, κύριε ὑπουργέ, εἶπε μειδιῶν χαριέντως. — Ἐὰν δύνωμαι, μετὰ πολλῆς προθυμίας. — Δύνασαι καὶ παραδύνασαι. Παράγγειλε τὸν ταμίαν νὰ μοὶ πληρώσῃ τὸν μισθὸν τοῦ δεκεμβρίου, διότι σκοπεύω νὰ στείλω τὴν σύζυγόν μου εἰς τὴν πατρίδα μου, καὶ ἔχω ἀνάγκην χρημάτων». Σημείωσε, προσέθηκεν ὁ ὑπουργὸς ὅτι ἐλέγοντο ταῦτα ἐν μηνὶ ἰουνίῳ, ὥστε, μεθ' ὅλα ὅσα εἶχα ἀκούσει περὶ τῆς μεγάλης καταχρήσεως τῶν διδομένων προκαταβολῶν, ἔφριξα διὰ τὴν ὑπερβολὴν αὐτῆς. Προσποιηθεὶς ὅμως ὅτι δὲν ἐνόησα, καὶ μειδίαμα πρὸς μειδίαμα ἀνταλλάξας· «Διατί, εἶπα, δὲν μοὶ ζητεῖς πλησιέστερόν τινα μῆνα, ἀλλὰ τὸν δεκέμβριον. — Διότι ὁ προκάτοχός σου εἶχε διατάξει νὰ μοὶ προπληρωθῶσιν οἱ ἕως τότε μισθοί. — Νὰ προπληρωθῶσιν ἕως τοῦ δεκεμβρίου! Καὶ λοιπόν, τώρα τί θέλεις παρ' ἐμοῦ; νὰ μὴ ζητήσω τὴν ἐπιστροφὴν τῶν δοθέντων; — Τὰ δοθέντα πῶς θὰ τὰ ζητήσῃς; — Ἔστω· ἀφοῦ σοὶ τὰ ἔδωκαν!.. — Νὰ μοὶ δώσῃς ὅμως καὶ σύ, παρακαλῶ, τὸν δεκέμβριον. — Λυποῦμαι, φίλε μου, ἀλλὰ δὲν ἠμπορῶ. — Πῶς δὲν ἠμπορεῖς; Δὲν ἔχεις παρὰ νὰ διατάξῃς τὸν ταμίαν. — Πῶς νὰ τὸν διατάξω; — Ἂν θέλῃς, προφορικῶς. Μίαν λέξιν ἂν τοῦ εἴπῃς, ἢ τοῦ μηνύσῃς, ἐκεῖνος ὑπακούει. — Δὲν ὑπακούει, φίλε μου, καὶ δὲν ὀφείλει νὰ ὑπακούσῃ. Ὁ νόμος αὐτὸς τὸν ἀσφαλίζει διατάσσων ὅτι ὁ ταμίας δὲν πληρώνει, εἰμὴ λαμβάνων καὶ ἐξοφλῶν ἐντάλματα. — Ἂν θέλῃς, στεῖλέ του καὶ ἔνταλμα· τί μὲ πειράζει; — Δὲν ἠμπορῶ, φίλε μου· σοὶ τὸ ἐπαναλέγω μετὰ λύπης. Πῶς θέλεις νὰ ἐξασκήσω ἐξουσίαν τὴν ὁποίαν δὲν ἔχω. Ἰδοὺ ποῖον εἶναι τὸ ἔργον τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν. Ὁ ὑπουργὸς οὗτος κρατεῖ εἰς χεῖράς του ἓν φύλλον χάρτου, διῃρημένον εἰς δύω πρόσωπα. Τὸ φύλλον τοῦτο λέγεται προϋπολογισμός. Ἐπὶ τοῦ ἑνὸς προσώπου γράφονται πόσα καὶ πότε μέλλει νὰ εἰσπράξῃ· ἐπὶ τοῦ ἑτέρου, πόσα καὶ πότε μέλλει νὰ πληρώσῃ. Πῶς θέλεις λοιπὸν νὰ πληρώσω πρὸ τῆς προθεσμίας; πληρόνουν πρὸς ἐμὲ πρὸ τῆς προθεσμίας οἱ φορολογούμενοι καὶ οἱ ἄλλοι τοῦ δημοσίου ὀφειλέται; — Ἐκλαμβάνεις γενικὸν τὸ ζήτημα, κύριε ὑπουργέ. Ἐγὼ δὲν εἶπα τοῦτο· ἐγὼ δὲν ἐνόησα νὰ προπληρώσῃς εἰς ὅλους; — Ἆ! καταλαμβάνω· ἐξαιρετικῶς. Ἀλλὰ δύναμαι νὰ πράξω τοῦτο; Πῶς θέλεις ἔπειτα ν' ἀρνηθῶ εἰς ἄλλους, ὅταν ἔλθωσι νὰ ζητήσωσι τὸ αὐτό, στηριζόμενοι εἰς τὸ ἐδικόν σου προηγούμενον; — Πρῶτον, ποῖος δύναται νὰ σοὶ ζητήσῃ λόγον· καὶ ἔπειτα, ποῖος θὰ τὸ γνωρίζῃ; — Ὡς πρὸς τὸ «ποῖος θὰ τὸ γνωρίζῃ;» τὸ Εὐαγγέλιον λέγει· «Οὐδέν ἐστι κρυπτόν, ὃ οὐ γνωσθήσεται». Καὶ ἔπειτα, ἐγώ, ἐκ χαρακτῆρος ἀποστρεφόμενος τὰς κρυφίας πράξεις, ἂν τὸ ἔπραττα, θὰ τὸ ἔλεγα. Εἶπες ἀκόμη· «ποῖος θὰ μοὶ ζητήσῃ λόγον;» Ὅλος ὁ κόσμος ἔχει δικαίωμα νὰ δυσαρεστηθῇ καὶ νὰ μοὶ ζητήσῃ λόγον. Καὶ ποίαν ἐξουσίαν ἔχει ὁ ὑπουργὸς νὰ διαθέτῃ τὰ δη-

»μόσια χρήματα ἄλλως, ἢ καθὼς ὁ νόμος ὁρίζει; Ἐγὼ τοὐλάχιστον δὲν »αἰσθάνομαι ὅτι ἔχω τοιαύτην ἐξουσίαν, καὶ δὲν θέλω νὰ τὴν σφετερισθῶ». »Συνωφρυώθη ὁ φίλος ἐκεῖνος, καὶ μετά τινος πικρίας· «Σπουδαίως, εἶπε, »κύριε ὑπουργέ, λέγεις ὅτι δὲν θὰ δώσῃς προκαταβολὴν εἰς κἀνένα;—Τόσον »σπουδαίως, φίλε, ὥστε δὲν ἔχω δυσκολίαν νὰ προσθέσω ὅτι, ἂν μάθῃς ποτὲ »πῶς ἔπραξα ὑπὲρ ἄλλου ὅπερ ἀποποιοῦμαι νὰ πράξω ὑπὲρ σοῦ, δύνασαι νὰ »ἔλθῃς, ὄχι μόνον νὰ μὲ ἐπιπλήξῃς, ἀλλ' ἂν θέλῃς καὶ νὰ μὲ πτύσῃς». Ὁ »φίλος ἀνεχώρησε,κατὰ τὸ ἰταλικὸν λόγιον, più confuso che persuaso. Μόλις »ἀναχωρήσαντος αὐτοῦ,ἐκάλεσα τὸν κεντρικὸν ταμίαν. «Χορηγεῖς, εἶπα, προ- »καταβολάς, κύριε κεντρικὲ ταμία; — Ὅταν διαταχθῶ, κύριε ὑπουργέ. — »Παρὰ τίνος νὰ διαταχθῇς; — Παρὰ τοῦ προϊσταμένου μου. — Δηλαδή; — »Σήμερον παρὰ τῆς ἐξοχότητός σου. — Ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἔχω ἐξουσίαν νὰ σὲ »διατάξω. Καὶ ἔπειτα, καὶ ἂν ἤθελα νὰ σὲ διατάξω, διατὶ νὰ μὲ ἀκούσῃς; »Δὲν ἔχεις ὑπὲρ σοῦ τὸν νόμον; δὲν γνωρίζεις ὅτι τότε μόνον ὀφείλεις νὰ »δώσῃς χρήματα, ὅταν ἔχῃς νὰ ἐξοφλήσῃς ἔνταλμα, ἢ ὅταν ὁ ὑπουργὸς σὲ »διατάξῃ ῥητῶς καὶ ὑπὸ ἰδίαν του εὐθύνην,ἕνεκα ἐκτάκτου περιστάσεως; — »Μάλιστα, τὸ γνωρίζω· πλὴν .... — Πλήν; — Πῶς ν' ἀντισταθῶ, κύριε »ὑπουργέ, εἰς διαταγὴν ἀνωτέραν;—Ἀφοῦ ὁ νόμος σὲ προστατεύει, καὶ σὲ »διατάττει ν' ἀντισταθῇς; — Ὁ νόμος λέγει τοῦτο, ἀλλ' ὁ ὑπουργὸς λέγει »ἄλλο, καὶ ἡ τιμωρία..... — Πῶς θὰ γείνῃ τιμωρία διὰ τὴν ἐκτέλεσιν »τοῦ νόμου;—Ἡ τιμωρία δὲν γίνεται διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου, ἀλλ' εὑρί- »σκεται ἄλλη πρόφασις. — Ἔστω. Σήμερον δὲν ὑπάρχει τοιοῦτος κίνδυνος. »Προϊστάμενός σου εἶμαι ἐγώ, καὶ ποτὲ δὲν θὰ σὲ διατάξω τι ἐναντίον τοῦ »νόμου. Εἰπέ μου, κύριε ταμία· τί φρονεῖς περὶ προκαταβολῶν; Εἶναι καλὸν »πρᾶγμα νὰ δίδωνται τοιαῦται; — Κακὸν καὶ ὀλέθριον.— Καὶ ἔχεις δίκαιον. »Πρὸς ὑμᾶς τοὺς ταμίας ἰδίως εἶναι τοῦτο πρόξενον καὶ ζημιῶν καὶ κόπων. »Νομίζεις ὅτι, ἂν ὁ λαβὼν τὴν προκαταβολὴν ἀποθάνῃ, θ'ἀναλάβῃ τὴν ζη- »μίαν ὁ δοὺς τὴν διαταγήν; — Δὲν τὸ γνωρίζω, κύριε ὑπουργέ; ἡ ζημία »ἀπειλεῖ ἐμὲ καὶ οὐδένα ἄλλον. — Ἔπειτα, δὲν εἶναι καὶ κοπιαστικὸν διὰ »τοὺς ταμίας;... — Πῶς δὲν εἶναι, κύριε ὑπουργέ; Ἐνῷ ἔχομεν τοσαύτας »ἀσχολίας, ἐνῷ ὀφείλομεν νὰ ἐργαζώμεθα τὴν νύκτα ἐξελέγχοντες τὰ ἔργα »τῆς ἡμέρας,φαντάσθητε τὴν προσθήκην τοσούτων σημειώσεων διὰ τὰς προ- »καταβολάς, καὶ τὸ ἄνοιγμα μερίδος δι' ἕκαστον ἄτομον ὑπὲρ οὗ γίνεται ἡ »προκαταβολή! — Λοιπόν, φίλε μου, ἐγὼ θὰ παύσω ὁριστικῶς τὸ ἄτοπον »τοῦτο τῶν προκαταβολῶν· καὶ ὄχι μόνον ἐγώ ποτε δὲν θὰ διατάξω τι τοιοῦ- »το, ἀλλ' οὔτε ποτὲ θὰ ἐπιτρέψω νὰ τὸ διατάξῃ ἄλλος. — Πίστευσε, κύριε »ὑπουργέ, ὅτι, ἂν πράξῃς τοῦτο, καὶ ἐγὼ καὶ ὅλοι οἱ συνάδελφοί μου θὰ σὲ »ἀνακηρύξωμεν εὐεργέτην.—Πρέπει ὅμως καὶ σεῖς νὰ συντελέσητε εἰς τοῦτο. »Καὶ ἰδοὺ πῶς· ἐννοεῖς ὅτι, ἀπόφασις τοιαύτη ἐκ μέρους μου, ἐκριζόνουσα κα- »κὰς ἕξεις πεπαλαιωμένας, δὲν δύναται νὰ τελεσφορήσῃ, ἂν δὲν ἐφαρμοσθῇ

»γενικῶς καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξαιρέσεως."Αν σεῖς λοιπὸν οἱ ταμίαι, ἂν σὺ, κύ»ριε κεντρικὲ ταμία, προπληρώσῃς χρήματα εἴς τινα—ὑπὸ τὴν ἰδίαν σου εὐ»θύνην, ἐννοεῖται—ἀλλ'οὐχ ἧττον προπληρώσῃς, ἐγὼ βεβαίως δὲν εἶμαι Θεὸς, »ἐτάζων νεφροὺς καὶ καρδίας, νὰ τὸ γνωρίσω, καὶ ὡς τόσον θὰ γείνῃ καὶ »σκάνδαλον, καὶ θὰ φανῇ καὶ αὐτενέργεια ἐξασθενίζουσα τὸ σύστημά μου. »Πρῶτον λοιπὸν σὲ παρακαλῶ νὰ μὴ τὸ πράξῃς· ἔπειτα, σοὶ προαναγγέλλω »ὅτι, ἂν ἀνακαλύψω τι τοιοῦτο, θὰ σὲ παύσω ἀμέσως.—Πῶς εἶναι δυνατὸν, »κύριε ὑπουργὲ, νὰ φαντασθῶ κἂν τὴν παρακοὴν ταύτην; Ἐγὼ σοὶ εὐγνω»μονῶ· ἐγὼ σὲ εὐλογῶ. Θὰ ὀχυρωθῶ μάλιστα ἐν τῇ αὐστηρότητι τῆς διατα»γῆς σου, ὥστε ν' ἀποκρούσω καὶ τὴν προσέγγισιν τοιαύτης αἰτήσεως.—Εἰς »τὸ ἔργον λοιπὸν, κύριε ταμία. Ἓν μόνον πρᾶγμα σοὶ προσθέτω. Καθὼς δὲν »ἐπιτρέπω προκαταβολὰς, οὕτω δὲν ἀνέχομαι ν'ἀναβάλλεται οὔτ'ἐπὶ στιγμὴν »ἡ ἐξόφλησις ἐντάλματος. Τοῦτο πράττων, κύριε ταμία, θὰ τιμωρηθῇς· διότι »εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ κηρύττῃς τὸ κράτος εἰς χρεωκοπίαν».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Φαίνεται ὅτι τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, καὶ ἐν τῇ Ἐπικρατείᾳ ἐκείνῃ, ὑπῆρχεν ἀφθονία χρημάτων, ὥστε νὰ δοθῇ τοιαύτη διαταγή. Τὸ τοιοῦτο σήμερον ἐνταῦθα εἶναι δυστυχῶς ἀδύνατον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀναχωρήσαντος τοῦ ταμίου, ἠκολούθησεν ὁ ὑπουργὸς, εἰσῆλθέ τις τῶν στρατιωτικῶν συνταξιούχων, παραπονούμενος ὅτι ὁ ταμίας δὲν τῷ ἀπέδιδε τὴν σύνταξίν του. — Καθυστερεῖται ἡ σύνταξίς σου; Θὰ διατάξω ἀμέσως. — Ὄχι· δὲν καθυστερεῖται, ἀλλὰ παρακαλῶ νὰ μοὶ προπληρωθῶσι δύω τρία μηνιαῖα, διότι σκοπεύω νὰ ταξειδεύσω. — Προκαταβολαὶ δὲν ἐπιτρέπονται. Ὅταν ἔλθῃ ἡ τακτικὴ ἡμέρα, θὰ λάβῃς ἀκριβῶς τὴν σύνταξίν σου. — Καὶ πῶς θὰ οἰκονομηθῶ, ἀφοῦ τὰ μέχρι τοῦδε εἶχα πρὸ πολλοῦ λάβει καὶ ἐξοδεύσει; — Λυποῦμαι, ἀλλ' ἡ ἀπόφασις εἶναι γενικὴ, καὶ δὲν ἐπιδέχεται ἐξαίρεσιν». Ἔφυγε ψιθυρίζων, καὶ, καθὼς ἐπληροφορήθην, προσέδραμεν εἰς ἕνα τῶν συναδέλφων μου, ζητῶν τὴν μεσιτείαν του. «Ἡσύχασε, τῷ εἶπεν ἐκεῖνος, καὶ θὰ λαλήσω πρὸς τὸν ὑπουργὸν τὸ ἑσπέρας, ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ». «Διάταξε,» μοὶ εἶπε τὸ ἑσπέρας, «σὲ παρακαλῶ, νὰ πληρωθῇ εἰς τὸν δεῖνα ἡ σύνταξίς του. — Καθυστερεῖται; Ἐξεδόθη αὐστηρὰ διαταγὴ νὰ πληρόνωνται αἱ λήγουσαι συντάξεις αὐθημερόν. — Δὲν καθυστερεῖται· ἀλλὰ, θέλων νὰ ταξειδεύσῃ, ἔχει ἀνάγκην τῆς προκαταβολῆς δύω τριῶν μηνιαίων. — Προκαταβολαὶ δὲν δίδονται πλέον. — Ἀλλ' ἐγὼ τῷ ὑπεσχέθην! — Σὺ, φίλτατε συνάδελφε, ὑπεσχέθης νὰ δώσῃς, καὶ ἐγὼ ὑπεσχέθην νὰ μὴ δώσω. Ποία λοιπὸν τῶν δύω ὑποσχέσεων θὰ ἰσχύσῃ; Ἡ ἐδική μου, νομίζω, διὰ δύω λόγους· καὶ διότι εἶναι προγενεστέρα, καὶ διότι εἶμαι ὁ ἁρμόδιος εἰς τοῦτο ὑπουργός. Στραφεὶς ἔπειτα πρὸς τὸν πρωθυπουργόν· «Ἀληθινὰ, κύριε Πρόεδρε, εἶπα. Παρακαλῶ καὶ σὲ καὶ τοὺς λοιποὺς κυρίους συναδέλφους, νὰ μὴ στείλετέ ποτε, καὶ ζητήσητε παρὰ τοῦ ταμίου προκαταβολὴν, διότι ἔχει διαταγὴν ν' ἀρνηθῇ. — Βάλε τάξιν, φίλε μου, εἶπε,

καὶ πρῶτος ἐγὼ συμμορφοῦμαι καὶ χειροκροτῶ». Οὕτως ἔπαυσεν ἡ κατάχρησις ἐκείνη τῶν προκαταβολῶν. Οὐδεμία καὶ δι' ὁποιονδήποτε λόγον ἐγένετο ἐξαίρεσις καθ' ὅλον τὸ ἱκανῶς μακρὸν διάστημα τῆς ὑπουργείας μου. Καθὼς δὲ λέγει ἡ κοινὴ παροιμία· «Τὸ θαῦμα τρεῖς ἡμέρας, καὶ τὸ παραθαῦμα πέντε,» ἐπί τινας ἡμέρας ὑπῆρξαν δυσκολίαι καὶ παράπονα. Ἐν ὀνόματι τῆς εὐνοίας, ἐν ὀνόματι τῆς φιλανθρωπίας, κατεξανέστησαν πολλοί. Ὁ ὑπουργὸς αὐτὸς εἶναι ἀγροῖκος, ἔλεγαν οἱ μέν. Ὁ ὑπουργὸς ἔχει καρδίαν σκληροτέραν μαρμάρου, ἔλεγαν οἱ δέ. Ἐγὼ δὲ ἔμεινα ἀνένδοτος. Μετ' ὀλίγον, τὰ πάντα ἐκόπασαν, ἡ αὐστηρὰ δικαιοσύνη τῆς ἐφαρμογῆς ἱκανοποίησεν ὅλους. «Τέλος πάντων,» ἔλεγαν, «ὁ ὑπουργὸς αὐτὸς εἶναι δίκαιος καὶ ὁ αὐτὸς πρὸς ὅλους, καὶ δὲν δέχεται ἐξαιρέσεις». Καὶ οὐδεὶς πλέον ἐγένετο λόγος περὶ προκαταβολῆς.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Δὲν μᾶς εἶπες, Ἀγαθόβουλε, ποῦ συνέβη τὸ περιστατικὸν τοῦτο. Ἀλλὰ φρονεῖς ὅτι καὶ ἐν Ἑλλάδι τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν ἡ γενικότης τῆς ἐφαρμογῆς καὶ ἡ ἀποχὴ ἀπὸ πάσης ἐξαιρέσεως;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐν Ἑλλάδι μᾶλλον ἢ ἀλλαχοῦ, Εὐσέβιε.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ διατί τοῦτο;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ἤκουσες πολλάκις νὰ λέγηται ὅτι ἐν Ἑλλάδι, ὁ μὲν ἔρως τῆς ἐλευθερίας δὲν εἶναι τόσον μέγας, ὁ δὲ τῆς ἰσότητος μέγιστος.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐγὼ τὸ ἤκουσα, ἀλλὰ δὲν ἤξευρα πῶς νὰ τὸ ἐξηγήσω.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐξηγήσατε ἀμφότεροι τὸ μὲν πρῶτον διὰ τῆς, καθὼς σᾶς εἶπα, ἐπικρατούσης συγχύσεως εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας, τὸ δὲ δεύτερον διὰ τῆς εἰσαχθείσης παρ' ἡμῖν πραγματικῆς ἰσότητος ἀπὸ τῆς τουρκικῆς ἰσοπεδώσεως.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Προσφυὲς ἔδαφος διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς δικαιοσύνης τὸ ἔδαφος τῆς ἰσότητος!

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Προσφυέστατον!

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πῶς λοιπόν, Ἀγαθόβουλε, τόπος τοιοῦτος ἀνέχεται τὴν ἀδικίαν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Σὲ παρακαλῶ, Στέφανε, ἵνα μὴ παρεκτραπῇ ἡ ὁμιλία ἡμῶν εἰς θέματα δυσχερῆ, μετατόπισε τὴν ἀπορίαν σου, καί, ἀντὶ ν' ἀπορῇς δι' ὅ,τι ἀπορεῖς, ἀπόρει μᾶλλον διατί οἱ εἰς τοῦτο ἁρμόδιοι διστάζουν νὰ διορθώσωσι τὰ πάντα διὰ τῆς δικαιοσύνης.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἰδέα τις ἐντούτοις κυκλοφορεῖ, Ἀγαθόβουλε, ἐν τῇ διανοίᾳ μου περὶ δικαιοσύνης, τὴν ὁποίαν δὲν ἠξεύρω ἀκριβῶς πῶς πρέπει νὰ διατυπώσω. Μοὶ φαίνεται ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι καὶ δύσκολος καὶ εὔκολος ἀρετή. Ὅταν ἀκούω τοὺς ἀποδιδομένους εἰς αὐτὴν μεγάλους ἐπαίνους, ὅταν ἀναγινώσκω ὅτι οἱ μὲν ἐξωτερικοὶ σοφοὶ τὴν ὀνομάζουν ἀρετὴν βασιλικήν,—«Ἔστι γὰρ τῶν βασιλέων αὕτη, καὶ καλεῖται βασιλική»,—ἀρετὴν χαρακτηριστικὴν τοῦ ἀγαθοῦ πολίτου,—«Οὐχ οἷόν τε ἄνευ δικαιοσύνης πολίτην ἀγαθὸν γενέ-

θαι»,—κρηπῖδα καὶ ἐπιτομὴν πάσης ἀρετῆς — «ἐν γὰρ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσα ἀρετή ἐστιν»,—ἀρετὴν τέλος πάντων προτιμητέαν καὶ αὐτῆς τῆς ἰσότητος,— «Δίκαιος εἶναι μᾶλλον ἢ χρηστὸς θέλε»· τὸ δὲ Εὐαγγέλιον κρίνει ἀξίους μακαρισμοῦ τοὺς πεινῶντας καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην, τότε κλίνω νὰ θεωρήσω αὐτὴν δύσκολον, καθὼς εἶναι ὅλα τὰ καλά. Ὅταν δὲ πάλιν συλλογισθῶ ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τὴν θέλουν, τὴν παραδέχονται, τὴν ζητοῦν, ὅταν μάλιστα ἀναπολήσω ὅσα σήμερον εἴπαμεν περὶ αὐτῆς, τότε ἀναγκάζομαι νὰ ἐκλάβω αὐτὴν ὡς τὴν εὐκολωτάτην τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἶναι καὶ τὰ δύω ταῦτα, Εὐσέβιε. Ὅλοι θέλομεν, εἴπαμεν, τὴν δικαιοσύνην, ὅταν ἀποκρούωμεν τὴν ἐκ τῶν ἄλλων ἀδικίαν· τὸ ζήτημα εἶναι ἐὰν θέλωμεν αὐτὴν καὶ ὅταν οἱ ἀδικούμενοι ἦναι ἄλλοι. Ἰδοὺ λοιπὸν τί ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀξίαν τῆς δικαιοσύνης ὑπὸ τὴν μίαν ἔποψιν, καὶ τὴν εὐκολίαν αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἑτέραν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλὰ τότε πῶς ἐξάγεται ἡ ὁμόφωνος τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης μαρτυρία;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐξάγεται τόσον ὁμόφωνος καὶ τόσον σαφής, ὅσον ἐξήχθη ποτὲ τοιαύτη ὑπὲρ τοῦ Θεμιστοκλέους ἐκ μέρους ὅλων τῶν στρατηγῶν τῆς Ἑλλάδος, μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πῶς τοῦτο;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τί ἔγραψεν ἐν τῷ ψηφοδελτίῳ αὐτοῦ ἕκαστος τῶν στρατηγῶν ἐκείνων; «Πρῶτος ἀνδραγαθήσας, ἐγώ· δεύτερος, ὁ Θεμιστοκλῆς».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ λοιπόν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι γράφουν ὡς ἐν ψηφοδελτίῳ· «Μόνος ἐγὼ ἂς ἀδικῶ· μηδεὶς ἕτερος ἀδικείτω»· τὸ μηδεὶς ἀδικείτω δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπόφασις ὁμόφωνος;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Βεβαιότατα. Οὐδένα ἔχω πλέον δισταγμὸν περὶ τῆς χρησιμότητος καὶ τῆς ἰσχύος τῆς δικαιοσύνης, ὡς μέσου συντελεστικοῦ εἰς σχηματισμὸν ἱκανῆς πρὸς διόρθωσιν τῶν κοινῶν ἐξουσίας.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Οὔτ' ἐγώ. Ἐπιθυμῶ ὅμως νὰ γνωρίζω ἂν ἦναι ἔργον μόνον τῶν ἁρμοδίων ἡ ἐπιχείρησις τῆς τοιαύτης διορθώσεως ἢ ἂν καὶ ἕκαστος τῶν πολιτῶν ἔχῃ τι νὰ συμπράξῃ εἰς τοῦτο;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πῶς ὄχι;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλὰ πρὸς τί ἡ σύμπραξις αὕτη κρίνεται ἀναγκαία, ἀφοῦ καὶ χωρὶς αὐτῆς τὸ μέσον εἶναι οἴκοθεν ἰσχυρὸν εἰς χεῖρας τῶν ἐνεργούντων;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Κρίνεται καὶ εἶναι ἀναγκαία, φίλε Εὐσέβιε, ἡ τοιαύτη γενικὴ σύμπραξις, πρῶτον, διότι εὐκολύνει μεγάλως τὸ ἔργον τῶν ἁρμοδίων, καὶ δεύτερον, διότι τιμᾷ, ἐξευγενίζει καὶ ὑψόνει τοὺς συμπράττοντας.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καταλαμβάνω ποῦ τείνει τώρα ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀγαθοβούλου. Ὁ Ἀγαθόβουλος ἐννοεῖ καὶ θέλει ὥστε ὅλοι οἱ πολῖται, κατὰ μὲν τοὺς Στωι-

κούς, ν' ἀποκτήσωσι τὴν ἕξιν τῆς δικαιοσύνης, κατὰ δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, νὰ πεινῶσι καὶ νὰ διψῶσι τὴν δικαιοσύνην.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ μήπως, Στέφανε, δὲν ἔχει δίκαιον ὁ Ἀγαθόβουλος εἰς τοῦτο; Καὶ πῶς ἄλλως δύναται ὁ πολίτης νὰ δείξῃ καλήτερα τὴν φιλοπατρίαν του, εἰμὴ διὰ τῆς δικαιοσύνης. «Δικαιοσύνη ὑψοῖ ἔθνος» λέγει ὁ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης σοφός· ὁ δὲ περικλεὴς νομοθέτης τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν ἐκείνην τὴν Πολιτείαν κηρύττει εὐδαίμονα, ὅπου, ἐξ ἴσου μετὰ τῶν ἀδικουμένων, αἰσθάνονται τὴν ἀδικίαν καὶ οἱ μὴ ἀδικούμενοι.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ναί, φίλοι μου· καὶ τοιοῦτος εἶναι ὁ ἀληθέστερος καὶ ὁ σεβαστότερος χαρακτὴρ τοῦ χριστιανοῦ πολίτου· χαρακτὴρ στερεὸς καὶ ἀκλόνητος, ὡς ἐῤῥιζωμένος ἐπὶ τῆς ἕξεως· χαρακτὴρ φωτεινὸς καὶ εἰλικρινής, ὡς ἐκδηλούμενος δι' αἰσθημάτων ὁρμητικῶν, οἷα εἶναι ἡ πεῖνα καὶ ἡ δίψα!

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πῶς ἐννοεῖς ὅμως τὸν τοιοῦτον χαρακτῆρα; Ἵνα ἔχῃ τις τὸν χαρακτῆρα τοῦτον, ἀρκεῖ ν' ἀπέχῃ αὐτὸς ἀπὸ τῆς ἀδικίας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν, ὑφ' ἣν θεωροῦμεν ἡμεῖς σήμερον τὴν δικαιοσύνην, δὲν ἀρκεῖ. Ὁ λόγος εἶναι περὶ διορθώσεως τῶν κακῶν τῆς Πολιτείας διὰ τῆς δικαιοσύνης· καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ὁ πολίτης ὀφείλει ὄχι μόνον αὐτὸς νὰ μὴ ἀδικῇ, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ ἀνέχεται τοὺς ἀδικοῦντας. Οὕτως ἐννοεῖται ἡ πρὸς τὴν ἀδικίαν ἔχθρα, καὶ οὕτως ἐνόουν καὶ οἱ ἀρχαῖοι τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀγαπώμενον δίκαιον, ὅταν ἔλεγαν· «Μοῦνοι θεοφιλέες ὅσοις ἐχθρὸν τὸ ἀδικέειν».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλ' ἐγώ, Ἀγαθόβουλε, φρονῶ ὅτι καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς αὐτὸν τὸν δίκαιον μακαρίζει, ὅταν παριστᾷ αὐτὸν ὡς αἰσθανόμενον τὴν πεῖναν καὶ τὴν δίψαν τῆς δικαιοσύνης· διότι ἄλλως, πῶς συμβιβάζεται ἡ τοιαύτη ἰσχυρὰ αἴσθησις πρὸς τὴν ὅλως παθητικὴν ἀποχὴν ἀπὸ τῆς ἀδικίας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καί, νομίζω, δὲν ἔχεις ἄδικον.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλὰ πιστεύεις, Ἀγαθόβουλε, ὅτι ἡ ἕξις τῆς δικαιοσύνης, ἀκινδύνως ἐπωφελὴς οὖσα, ὅταν περιορίζεται ἐφ' ἑκάστου εἰς τὴν παθητικὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀδικίας ἀποχήν, μένει τοιαύτη καὶ ὅταν λαμβάνῃ ἐπιθετικώτερον κατὰ τῆς ἀδικίας χαρακτῆρα; Δὲν φοβεῖσαι μήπως ἐξοκείλῃ εἰς παρεκτροπήν τινα ἀνάλογον ἐκείνης δι' ἧς πολεμεῖται πᾶσα πολιτικὴ ὑπεροχή, λόγῳ ἰσότητος καὶ φιλελευθερίας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δηλαδή, πῶς ἐννοεῖς τοῦτο;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐννοῶ μήπως, λόγῳ προστασίας ἀδικουμένων, ἀποκτηθῇ ἕξις ἀντιπαθείας καὶ καταφορᾶς κατὰ πάσης ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐπιτυχίας.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ὑπάρχει, Εὐσέβιε, τοιοῦτος κίνδυνος. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι τόσον εὐδιάγνωστος καὶ εἰς τοὺς ἁπλουστάτους τῶν ἀνθρώπων, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γείνωσιν ἐπ' αὐτῆς σφαλεραὶ κρίσεις· τῆς δὲ διαγνώσεως ταύτης ἡ εὐκαιρία παρίσταται ἑκάστοτε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν. Ἀπαιτεῖται χρόνος καὶ περίστασις, ἵνα κρίνωμεν περὶ ἄλλων ἰδιοτήτων τῶν ἀν-

θρώπων· περὶ δὲ τῆς φιλοδικαίου ἢ τῆς φιλοδίκου αὐτῶν διαθέσεως ἔχομεν ἀφορμὴν καὶ εὐκαιρίαν νὰ κρίνωμεν. Δὲν εἶναι λοιπὸν κίνδυνος μήπως ἀδικήσωμεν τὴν ἀδικίαν· φόβος εὔλογος κινδύνου εἶναι μήπως, διὰ τῆς ἀδιαφορίας, ἀφήσωμεν τὸ στάδιον ἐλεύθερον εἰς τὴν ἀδικίαν· καὶ τοῦτον τὸν κίνδυνον, ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Σόλων ἐπεθύμει τὴν ἐξανάστασιν τῶν μὴ ἀδικουμένων κατὰ παντὸς ἀδικοῦντος ἄλλους.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Κατὰ τῆς τοιαύτης λοιπὸν ἀδιαφορίας νομίζεις προφυλακτικὴν τὴν εἰς ἕκαστον πολίτην σχηματιζομένην ἕξιν τῆς δικαιοσύνης;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ναί, φίλε Στέφανε· καὶ διατί, τοῦ Θεοῦ εὐδοκοῦντος, νὰ μὴ ἦναι τελεσφόρως προφυλακτική; Τὴν ἕξιν ταύτην θὰ χαρακτηρίζῃ, ὡς ὅλα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν δικαιοσύνην, ἡ κατὰ πάσης ἐξαιρέσεως ἀποστροφή· πᾶσα λοιπὸν ἀνεκτικὴ ὑποστήριξις τῆς ἀδικίας, θὰ εὑρίσκῃ τὸ κοινὸν αἴσθημα διπλῶς ἀγανακτοῦν, καὶ διὰ τὸ ἀπόλυτον τῆς ἀνοχῆς καὶ διὰ τὸ σχετικὸν τῆς ἐξαιρέσεως.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εὐγενὲς τὸ αἴσθημα τοῦτο ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης! Ὡραῖον ἀληθῶς τὸ θέαμα τῶν δικαιωμάτων ἑκάστου, τεθειμένων ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῆς κοινῆς τῶν πολιτῶν συνειδήσεως! Ἀλλ' εἶναι εὔκολος ὁ σχηματισμὸς τῆς τοιαύτης ἕξεως; Σχηματιζομένη δὲ θὰ ἦναι ἆρά γε καὶ διαρκής;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Περὶ τῆς διαρκείας, Εὐσέβιε, ἀφοῦ ἅπαξ σχηματισθῇ, ἂς θελήσωμεν νὰ μὴ ἀμφιβάλωμεν. Ἐγγύησις εἶναι περὶ τούτου ἡ πρὸς ἀλλήλους ἐπίδρασις τῶν ἐμφορουμένων τῆς δικαιοσύνης πολιτῶν· οὐδὲ δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ ἅπαξ ἐμφορηθεὶς τῆς δικαιοσύνης θὰ προσβλέψῃ ποτὲ εἰς τὴν ἀδικίαν ἄνευ ἀποστροφῆς καὶ βδελυγμίας. Ὑπὲρ δὲ τοῦ σχηματισμοῦ αὐτῆς ἂς πράξωμεν, φίλοι μου, δύο τινά. Πρῶτον, καθὼς οἱ Ἰνδοὶ ἐκεῖνοι, ἂς παρακαλέσωμεν τὸν Ὕψιστον Θεὸν νὰ ἐξαποστείλῃ εἰς τὸ μέσον ἡμῶν τὴν δικαιοσύνην· καὶ δεύτερον, ἂς προσπαθήσωμεν ὅλοι καὶ ὅλαις δυνάμεσι νὰ εὐκολύνωμεν τὸ ἔργον αὐτῆς διὰ τῆς ἀρωγῆς τῆς κοινῆς γνώμης. Τὴν ἀρωγὴν τῆς κοινῆς γνώμης ἐπικαλοῦνται τὰ ἔθνη εἰς πᾶσαν ἔκτακτον περίστασιν· ὑπὲρ τῆς συνετῆς οἰκονομίας, ὅταν ἔχωσι κακῶς τὰ οἰκονομικά· ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης, ὅταν ὁ τόπος ἀπειλῆται ὑπὸ ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ· ὑπὲρ τῆς ἐσωτερικῆς ἀσφαλείας, ὅταν ἡ τῶν νόμων ἐνέργεια ἐξασθενήσῃ καὶ χαλαρωθῇ. Μένει λοιπὸν ἡ παραμικρὰ ἀμφιβολία ὅτι, ὅταν ὅλα ταῦτα φαίνωνται συγκεντρούμενα εἰς ἕν, ὅταν μία καὶ μόνη χαρακτηρίζεται ἡ ἐθνικὴ ἀνάγκη, καὶ ὅταν, πρὸς θεραπείαν τῆς ἀνάγκης ταύτης, ἓν καὶ μόνον ὑποδεικνύεται μέσον συντελεστικόν, τὸ μέσον τῆς δικαιοσύνης, μένει πλέον, λέγω, ἡ παραμικρὰ ἀμφιβολία ὅτι καὶ αἱ τῶν καλῶν πολιτῶν ἐνέργειαι εἰς ἓν πρέπει νὰ συγκεντρωθῶσι σημεῖον, καὶ εἰς μίαν νὰ καταλήξωσι προσπάθειαν;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Οὐδεμίαν πλέον ἔχω περὶ τούτου ἀμφιβολίαν· καί, πειθόμενος ὅτι εἰς τὴν ἕξιν τῆς δικαιοσύνης συντελεῖ τελεσφόρως ἡ κοινὴ γνώμη, θὰ προσπαθήσω νὰ συμπράξω καὶ ἐγώ, τὸ κατὰ δύναμιν, εἰς τοῦτο.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ἐγὼ ὡσαύτως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μ' εὐχαριστεῖ πολὺ ἡ τοιαύτη ἐκ μέρους ὑμῶν ἀπόφασις, καὶ εἴθε νὰ σᾶς μιμηθῶσιν ὅλοι οἱ ὑμέτεροι ὁμήλικες! Τὸ στάδιον εἶναι διὰ τὴν νεολαίαν καὶ εὐγενὲς καὶ ἀκίνδυνον. Ἡ εὐτυχὴς τῶν νέων ἡλικία ἔχει τὸ ἴδιον νὰ ἐνθουσιᾷ πρὸς ὅλα τὰ γενναῖα, ν' ἀναπτεροῦται εἰς ὅλα τὰ ὑψηλά. Ἂς ἀπολαύῃ εὐδαιμόνως τοῦ καλοῦ τούτου προνομίου· ἂς προσέχῃ ὅμως μὴ ἀπατηθῇ, διότι τοῦτον τὸν κίνδυνον τρέχει. Ὅσον εἶναί τις ἀθῶος, τόσον εὐκόλως δύναται νὰ γείνῃ ἕρμαιον καὶ θῦμα τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς ἀγυρτείας. Ἐνθουσιᾷ ἡ νεότης ὑπὲρ ἐλευθερίας; Ἑτοίμη εἶναι ἡ διαφθορὰ νὰ ὑποκριθῇ ἄκρατον πρὸς τὴν θεὰν ταύτην ἔρωτα, καὶ ν' ἀποκρούσῃ, ἐν ὀνόματι αὐτῆς καὶ τὸν ἐλαφρὸν αὐτὸν ζυγὸν τοῦ νόμου. Συγκινεῖται εἰς τὸ γλυκὺ ὄνομα τῆς πατρίδος; Πρόθυμος εἶναι ἡ ἀγυρτεία ν' ἀποδείξῃ διὰ παντὸς πλαστοῦ μέσου τὴν φιλοπατρίαν της, καί, αὐτὴν ὑποκρινομένη, νὰ θηρεύσῃ τὰ αἰσχρότατα ὑλικὰ συμφέροντα. Φλέγεται ὑπὸ τῆς ἀγάπης τῆς μαθήσεως, τῆς ἐκτάσεως τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, τῆς κατακτήσεως τῶν ἀγνώστων χωρῶν τῆς ἐπιστήμης; Προβαίνει εἰς τὸ μέσον ἡ ἡμιμαθὴς θρασύτης, τολμῶσα νὰ καταδικάσῃ ὡς προλήψεις πάντα σώφρονα λογισμὸν καὶ πᾶσαν εὐσεβῆ πεποίθησιν. Ἀναπτεροῦται εἰς ἰδέας δόξης ἐθνικῆς καὶ ἐθνικοῦ μεγαλείου; Ἐμφανίζονται ἀπατεῶνες ὁδηγοὶ καὶ πλάνοι ἐργολάβοι, παρασύροντες αὐτὴν εἰς ἐγκατάλειψιν τῶν στερεῶν πεδίων τῆς φρονήσεως, καὶ ἐπιχείρησιν ἐπιβλαβοῦς καὶ ἰκαρίου ἀεροπορείας. Πανταχοῦ ἐπικειμένη ἀπάτη, πανταχοῦ ἐνδεχόμενα ὀλισθήματα καὶ παρεκτροπαί. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἀπηλλαγμένη τῶν τοιούτων κινδύνων. Ἡ λυδία αὐτῆς λίθος ἀνακαλύπτει καὶ ἀποσοβεῖ πᾶσαν ἀγυρτείαν. Ὁ πράττων ἢ ὁ ἀνεχόμενος τὴν ἀδικίαν δὲν εἶναι οὔτε φιλελεύθερος, οὔτε φιλόπατρις, οὔτε ἐνάρετος, οὔτε σοφός. «Ὁ δίκαιος», ἔλεγεν ὁ Σωκράτης, «ἀγαθός τε καὶ σοφός, ὁ δὲ ἄδικος ἀμαθής τε καὶ κακός». Καὶ πάλιν· «Ἡ δικαιοσύνη ἀρετή τε καὶ σοφία, ἡ δὲ ἀδικία κακία τε καὶ ἀμαθία». Τί εὐγενέστερον, τί ἀσφαλέστερον, τί ἀξιοπρεπέστερον δι' ἑαυτὴν στάδιον δύναται νὰ ἐπιθυμήσῃ ἡ νεολαία ἐν τῇ Πολιτείᾳ;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἔχεις πολὺ δίκαιον, Ἀγαθόβουλε. Οὐδὲν ἔδαφος εἶναι καταλληλότερον διὰ τὰ γενναῖα αἰσθήματα τῶν νέων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἠξεύρεις, Ἀγαθόβουλε, τί οἱ ἐνθουσιώδεις λόγοι σου ἀπαγγελλόμενοι μ' ἐνθυμίζουν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τί;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τὸν εἰς τὴν Δικαιοσύνην ὡραῖον ὕμνον τοῦ Ὀρφέως. Θέλετε νὰ τὸν ἀπαγγείλω;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Μάλιστα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λέγε.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὦ θνητοῖσι δικαιοτάτη, πολύολβε, ποθεινή,
Ἐξ ἰσότητος ἀεὶ θνητοῖς χαίρουσα δικαίοις,

Πάντιμε, ὀλβιόμοιρε, Δικαιοσύνη μεγαλαυχὴς,
Ἡ καθαραῖς γνώμαις αἰεὶ τὰ δέοντα βραβεύεις,
Ἄθραυστος τὸ συνειδός· ἀεὶ θραύεις γὰρ ἅπαντας
Ὅσσοι μὴ τὸ σὸν ἦλθον ὑπὸ ζυγὸν, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτοῦ
Πλάστιγξι βριαραῖοι παρεγκλίναντες ἀπλήστως.
Ἀστασίαστε, φίλη πάντων, φιλόκομ' ἐρατεινὴ,
Εἰρήνη χαίρουσα, βίον ζηλοῦσα βέβαιον.
Ἀεὶ γὰρ τὸ πλέον στυγέεις, ἰσότητι δὲ χαίρεις.
Ἐν σοὶ γὰρ σοφίης ἀρετὴ τέλος ἱκάνει.
Κλῦθι, θεὰ, κακίην θνητῶν θραύουσα δικαίως,
Ὡς ἂν ἰσορροπίαισιν ἀεὶ βίος ἐσθλὸς ὁδεύοι
Θνητῶν ἀνθρώπων, οἳ ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν,
Καὶ ζώντων ἁπάντων, ὁπόσ' ἐν κόλποισι τιθηνεῖ
Γαῖα θεὰ μήτηρ, καὶ πόντιος εἰνάλιος Ζεύς.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εὖγε, Στέφανε!

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εὖγε, Στέφανε!

ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΑ ΕΚ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Πρὸ δεκαπέντε μόλις ἡμερῶν ἐξεδόθη βιβλίον μέγα ἐνδιαφέρον παρέχον εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν τοπογραφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ ἰατρὸς κ. Α. Γ. Πασπάτης ὁ ἀκάματος ἐρευνητὴς τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς πατρίδος του, συνήνωσεν ἐν ἑνὶ τόμῳ ἐπιγραφομένῳ *Βυζαντιναὶ Μελέται*, τὰ ἀποτελέσματα ἐπιπόνων ἐπὶ μακρὰ ἔτη σπουδῶν, καὶ παρέσχεν ἀληθῶς τῇ ἐπιστήμῃ μεγάλην ὑπηρεσίαν ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις, διατηρῶν τοσαῦτα ἱστορικὰ μνημεῖα, ἅτινα σήμερον ἢ αὔριον πιθανῶς θὰ ἐξαλειφθῶσι, καὶ συνάγων διαφόρους παραδόσεις διατηρουμένας πιστῶς εἴτε ἐν βιβλίοις σχεδὸν ἀγνώστοις εἴτε ἐν τῇ μνήμῃ τῶν κατοίκων. Κάλλιον παντὸς ἄλλου ὁ κ. Πασπάτης ἦν εἰς θέσιν νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον του, καθόσον ἐν τῷ μακρῷ αὐτοῦ ἰατρικῷ σταδίῳ ἠδυνήθη κατὰ βάθος νὰ γνωρίσῃ τα μέρη καὶ τὰ πρόσωπα, προτέρημα, οὗτινος οἱ ξένοι δὲν μετέχουσιν ἀγνοοῦντες μάλιστα καὶ τὴν γλῶσσαν. Ἀρκεῖ νὰ ῥίψῃ τις παροδικὸν βλέμμα ἐπὶ τῶν πολυπληθῶν εἰκόνων τῶν σωζομένων ἔτι χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, διὰ νὰ ἐννοήσῃ ὁλόκληρον τὴν ἔκτασιν τῆς ὑπηρεσίας ἣν προσήνεγκεν ὁ βυζαντῖνος ἀρχαιολόγος καὶ διὰ νὰ θαυμάσῃ τὴν ἀκάματον τοῦ ἀνδρὸς φιλοπονίαν, ὅστις μετὰ κόπους καὶ μόχθους ἀνηκούστους ἔφθασεν εἰς τόσον ὡραῖον καὶ τέλειον ἀποτέλεσμα. Ἡ ἐργασία δ' αὕτη τόσῳ μᾶλλον εἶναι ἀξία θαυμασμοῦ, ὅσῳ δὲν ἐξετελέσθη ἔν τινι μουσείῳ τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης μὲ ὅλας τὰς δυνατὰς εὐκολίας, ἀλλ' ἐν Κωνσταντινου-

πόλει ἐν συνοικίαις τὰ μάλα ἀπεχούσαις ἀλλήλων, ἐν τῷ μέσῳ λαοῦ δυσπίστου καὶ ἐπὶ ἀντικειμένων, ὧν ἡ προσέγγισις μετὰ ζηλοφθονίας ἀπαγορεύεται παντὶ χριστιανῷ. Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι κατὰ μέγα μέρος οἱ ἰμάμαι τῶν τζαμίων, ἅτινα ἐπεσκέφθη ὁ σοφὸς συγγραφεύς, εἶχον εὐγένειαν ἀξιοσημείωτον, ἧς μνημονεύει πολλαχοῦ.

Ὁ ἐκτιμῶν οὕτω τοὺς πολυπληθεῖς κόπους τοῦ συγγραφέως θὰ συνομολογήσῃ εὐχαρίστως μετ' αὐτοῦ ὅπως τὸ διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν βυζαντιακῶν μνημείων ἐνδιαφέρον γενικευθῇ· μέχρι σήμερον τὸ δημόσιον δὲν εὗρεν εὐχαρίστησιν εἰς τὰ βυζαντιακὰ πράγματα καὶ τοῦτο ἕνεκα τῆς ἀτόπου ἄλλως, περιφρονήσεως πρὸς πᾶν φέρον τὸ ὄνομα τοῦτο. Ὁ συγγραφεὺς σχεδὸν ἐν ἑκάστῃ σελίδι ἐπανέρχεται εἰς τὸ ζήτημα ὅτι οἱ Βυζαντῖνοι ὑπεστήριξαν ἀνδρικῶς πάλην ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τῶν βαρβάρων τῶν τεσσάρων μερῶν τοῦ κόσμου, καὶ τοῦτο ἐν πλήρει γνώσει τοῦ διαπραττομένου· θὰ ἦτο λοιπὸν ἱερὸν καθῆκον πρὸς τοὺς συμπατριώτας του νὰ ἀνακαύσῃ τὸν ζῆλόν των ὑπὲρ τῆς ἱστορίας τῶν κατὰ τὸν μεσαιῶνα προγόνων των, οἵτινες ἐλάμπρυναν διὰ κατορθωμάτων ἐνδόξων σελίδας τινὰς τῆς ἱστορίας καὶ ἀφῆκαν ὄπισθέν των τοσαῦτα ἴχνη εἴς τε τὰς τέχνας καὶ τὴν βιομηχανίαν. Ἐλπίζομεν ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦ κ. Πασπάτη νέαν θὰ δώσῃ ὤθησιν εἰς τὰς βυζαντιακὰς σπουδάς, οὐ μόνον παρὰ τοῖς ξένοις σοφοῖς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἀπογόνοις τῶν ἰθαγενῶν, οἵτινες πρὸ πολλοῦ ἔδει ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου νὰ ἐργασθῶσι πλειότερον.

Τὸ μέρος τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον τοῦ βιβλίου εἶναι τὸ περιλαμβάνον τὴν περιγραφὴν καὶ τὰς εἰκόνας τῶν βυζαντιακῶν ἐκκλησιῶν, αἵτινες σώζονται ἔτι ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε ὡς τζαμία, εἴτε εἰς τὰς χεῖρας τῶν χριστιανῶν. Αἱ εἰκόνες ἐκτελεσθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἀποβιώσαντος καλλιτέχνου Α. Μαναράκη, οὗ ὁ θάνατος ἀφῆκε σπουδαῖον κενὸν τοῖς ἀρχαιολόγοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶναι πιστόταται· τὸ κείμενον περιέχει πᾶν ὅ,τι ἐνδιαφέρει εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὰς περιπετείας αὐτῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ὀλίγον ἔτι καὶ ὅλαι αἱ σημειώσεις, ἃς ὁ συγγραφεὺς συνέλεξεν ἐκ στόματος τῶν κατοίκων, ἐκ χειρογράφων κλ. θὰ ἐγκατεθάπτοντο μετὰ τῶν ἐρειπίων, ἅτινα ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν μᾶλλον ἐξαφανίζονται. Ἡ βυζαντιακὴ τοπογραφία ἐκέρδησε πολὺ καὶ πᾶσαι αἱ μεταγενέστεραι ἔρευναι θὰ ἀναφέρωνται πρὸ πάντων εἰς τὸ προκείμενον σύγγραμμα. Ἡ κριτικὴ θὰ ἐπικρίνῃ ἐνιαχοῦ τὰς λεπτομερείας, ἀλλ' ἐν συνόλῳ τὸ περὶ ἐκκλησιῶν βιβλίον θὰ διατηρήσῃ πάντοτε τὴν ἀξίαν ὅτι εἶναι ἔργον κυριωδέστατον διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν τέχνην τῶν βυζαντιακῶν μνημείων, ἀναπόφευκτον οὐ μόνον τοῖς ἀρχαιολόγοις ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀρχιτέκτοσιν, οἵτινες ἐξ αὐτοῦ ἀφθόνως θὰ ἀρυσθῶσιν ἐπιτυχεστάτας ἐμπνεύσεις.

Ἴσως τις ἤθελε παρατηρήσει εἰς τὸν σοφὸν συγγραφέα ὅτι ὀλίγιστον ἀφιέρωσε τόπον εἴς τινας ἐκκλησίας, αἵτινες ἀνέκαθεν ὑπῆρξαν ἀντικείμενον ἰδιαι-

τέρας προσοχῆς· ἀλλ' ἀδίκως, διότι τινὲς μέν, ὡς π. χ. ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἡ τοῦ Παντοκράτορος, περιεγράφησαν ἤδη εἰς εἰδικὰ συγγράμματα, ἄλλαι δ' ἀποτελοῦσι νῦν τὸ ἀντικείμενον σπουδαιοτάτων μελετῶν, ὧν δὲν θὰ βραδύνῃ ἡ δημοσίευσις. Οὕτω τὰ μουσαϊκὰ εἰκονίσματα τοῦ Κα'αριὲ [1] Τζαμὶ (Μονὴ τῆς Χώρας) διάσημα ἐπὶ τῇ ὡραιότητί των, ἐφωτογραφήθησαν τὸ θέρος τοῦτο, τῇ φροντίδι ἄγγλου ἐραστοῦ ὅστις θὰ ἐκδώσῃ πληρεστάτην αὐτῶν ἔκδοσιν. Ὁ *Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος* τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατέχει ὁμοίως ἀντιγραφὴν ἐν ὑδροχρώματι (aquarelle) τῆς εἰκόνος τῆς παριστώσης τὴν ἀφιέρωσιν τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ κτίστου Θεοδώρου τοῦ Μετοχίτου. Εἶναι πολὺ λυπηρὸν ὅτι ὁ Σύλλογος κατέχων τοιοῦτον θησαυρὸν δὲν ἀνέλαβεν εἰσέτι τὴν δημοσίευσίν του, ἔν τινι τῶν ἐνίοτε ὀγκωδῶν δημοσιεύσεών του. Ἐν τῷ πρὸς νότον τείχει ἔσωθεν τῆς ἐκκλησίας ταύτης, σώζεται ἐπιτάφιον μάρμαρον, τὸ ὁποῖον παρομοιάζει κατὰ πάντα πρὸς τὰ πλούσια ἐπιτάφια τῶν ἱπποτῶν, ἅτινα ἀπαντῶμεν εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐκκλησίας τοῦ μέσου αἰῶνος. Ἐν τῷ μέσῳ παρίσταται ἡ εἰκὼν τοῦ Σωτῆρος, πρὸς δεξιὰν καὶ πρὸς ἀριστερὰν ἐπιγραφὴ ἔμμετρος δι' ὡραιοτάτων γραμμάτων τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων γεγραμμένη, κάτωθεν ἀραβουργημάτων παριστανόντων φύλλα. Ὁ κ. Πασπάτης οὐδὲν λέγει περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἴσως διότι ἐδημοσιεύθη πλειστάκις. Καὶ ὄντως εὑρίσκεται ἐν ἑνὶ τῶν πρώτων φυλλαδίων τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίνου. Οὗτος μὴ ἰδὼν τὰ τέσσαρα πρῶτα ἡμιστίχια, διότι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ παχὺ στρῶμα ἀσβέστου, ἐνόμισεν ὅτι διακρίνει τὸ ἐπιτάφιον τοῦ κτίστου Θεοδώρου τοῦ Μετοχίτου. Ὅτε πρὸ δέκα ἐτῶν τὸ στρῶμα τοῦτο τῆς ἀσβέστου ἀφῃρέθη, πλεῖστοι ἠδυνήθησαν νὰ ἀντιγράψωσι τὴν ἐπιγραφὴν καὶ μεταξὺ ἄλλων ὁ πατήρ μου· ἓν τῶν ἀντιγράφων τούτων ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου, ἀλλὰ μετά τινος ἐν τῷ α' ἡμιστιχίῳ διαφορᾶς, ἥτις ἔχει ἀναφορὰν πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ *ἐνταφιασμένου*, ἓν τῶν κυριωτέρων σημείων τῆς ὅλης ἐπιγραφῆς. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἐπέτρεψε τὴν διαιώνισιν τῆς ὑποθέσεως τοῦ διασήμου πατριάρχου, ἥτις οὕτως ἐπεβεβαιοῦτο· οἱ πάντες νομίζουσιν ὅτι πρόκειται περὶ Θεοδώρου τοῦ Μετοχίτου, ἐνῷ ὁ πατήρ μου ἀνεγίνωσκε καθαρῶς τὸ ὄνομα τοῦ *μεγάλου κονοσταύλου Τορνίκη*. Ἐκδρομὴ ἣν ἐπεχείρησα μετὰ τοῦ ἐλλογιμωτάτου κυρίου Ἰωαννίδου τοῦ Ἀμοργίνου πρὸς βεβαίωσιν τοῦ ἀληθοῦς κειμένου τῆς σπουδαίας ταύτης ἐπιγραφῆς ἔθηκεν ὁριστικὸν τέλος εἰς τὰς ἀμφιβολίας. Ὁ ἰμάμης τοῦ τζαμίου μετὰ πολλῆς τῆς εὐγενείας ἐκομίσατο ἡμῖν κλίμακα, ὥστε ἠδυνήθημεν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ μάρμαρον μεθ' ὅλης τῆς ἀναγ-

[1] Ἡ ἐν χρήσει ὀρθογραφία Καχριὲ (Kahrié) εἶναι ἐσφαλμένη, διότι ἡ ἀραβικὴ λέξις Κα'αρὶ (Ka'arí), ἥτις εἶναι ἡ ἀκριβὴς μετάφρασις τοῦ χ ώ ρ α κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ π ό λ ι ς (μεδινὲ) γράφεται ἀραβιστὶ διὰ τοῦ ἄ ϊ ν καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ χ.

καίας ἀνέσεως καὶ νὰ λάβωμεν εἰς χάρτην καὶ τὸ ἀποτύπωμα ἑνὸς μέρους. Ἰδοὺ τὸ αὐθεντικὸν κείμενον, οὗ ἀπέναντι εὕρηται καὶ πιστὸν πανομοιότυπον.

+Ὅσους ἂν ἀθροίζοι τις ἐνθάδε κρότους
νεκροὺς ὁ ταφεὶς ἐξελέγξει Τορνίκης
ὁ τριςαριστεὺς ἡ κονόσταυλος μέγας,
ὥςπερ μίμους βέλτιστε πιθήκους Λέων,
ὃς βασιλικῶν ἀποτεχθεὶς αἱμάτων
παρέσχεν αὐτοῖς προσφυῆ καὶ τὸν τρόπον.
Ποῖον γὰρ οὐκ ἦν ἀρετῆς εἶδος φέρων,
ὡς ὁ πρέπων ἕκαστον ἐζήτει χρόνος·
βουληφόρος δ' οὖν καὶ πρὸ τῆς ἡλικίας
καὶ δημαγωγὸς καὶ κριτὴς ἦν ἀγχίνους,
καὶ πρὸς μὲν ἐχθροὺς τακτικὴν ἔπνει φλόγα,
κεραυνὸς ὢν ἄφυκτος αὐτοῖς ἀθρόοις.
+Τῇ δὲ στρατιᾷ πατρικῶς ἐπεστάτει
φρουρῶν τὰ κοινὰ μὴ κλαπῇ τὸ συμφέρον·
κήδους δὲ τυχὼν εὐγενοῦς καὶ κοσμίου
καὶ βασιλικὸν προςλαβὼν αὖθις γένος
καὶ λαμπρὸν ὑπόδειγμα παρεὶς τὸν βίον,
κεῖται μοναστὴς εὐτελὴς ἐν ὀστέοις.
Ἥλιε καὶ γῆ καὶ τελευταῖοι κρότοι!
πένθει δὲ μικροῦ πᾶν τὸ Ῥωμαίων γένος,
ὅσον περ αὐτὸν ἀγνοοῦν οὐ τυγχάνει.
Ἀλλ' ὦ μόνε ζῶν καὶ μεθιστῶν τὰς φύσεις,
εἴ που τι καὶ πέπραχεν αὐτῷ μὴ πρέπον
λῦσιν παρασχὼν τὴν Ἐδὲμ κλῆρον δίδου.

Μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων μόνος ὁ Ἰωάννης Κατακουζηνὸς διετήρησε τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρὸς τούτου, δι' ἐκφράσεων προσομοιαζουσῶν σχεδὸν πρὸς τὰς τῆς ἐπιγραφῆς πλὴν τῶν ἐνταῦθα ποιητικῇ δῆθεν ἀδείᾳ ὑπερβολῶν. Ἐν τῷ Α' τόμῳ (ἔκδ. Βόννης σ. 54) ἀναφέρων τὰς προσπαθείας ἃς ἐποιήσαντο πρὸς συμφιλίωσιν τοῦ Ἀνδρονίκου πατρὸς μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου ὁ μέγας Λογοθέτης Θεόδωρος Μετοχίτης καὶ ὁ μέγας κονόσταυλος Μιχαὴλ ὁ Τορνίκης λέγει: «Ἐν τούτοις δὲ τῶν πραγμάτων ὄντων ὁ μέγας κονόσταυλος Μιχαὴλ ὁ Τορνίκης, μητρόθεν μὲν κατὰ γένος προσήκων τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν βασιλέων καὶ πολλῆς εὐμενείας ἀπολαύων παρ' αὐτῷ καὶ τιμῆς οὐ μόνον διὰ τὴν συγγένειαν ἀλλ' ὅτι καὶ φρενὸς ἦν βαθείας καὶ τοὺς τρόπους ἀγαθὸς καὶ πρὸς τὰς ἐπαρχίας ὧν ἦρξε βασιλέως διδόντος εὐνομώτατος καὶ σπουδαιότατος ἐφάνη κτλ.»

Πρὸς ἀριστερά :

✠ ΟϹȢϹΑΝΑΘΡΟΙΖΟΙΤΙϹЄΝΘΑΔЄΚΡΟΤȢϹ⁝ ΝЄΚΡȢϹΟΤΑφЄΙϹЄΞЄΛЄΓΞЄΙΤΟΡΝΙΚΗϹ⁝
ΟΤΡΙϹΑΡΙϹΤЄΥϹΗΚΟΝΟϹΤΑΥΛΟϹΜЄΓΑϹ⁝ωϹΠЄΡΜΙΜȢϹΒЄΛΤΙϹΤЄΠΙΘΗΚȢϹΛЄωΝ⁝
ΟϹΒΑϹΙΛΙΚωΝΑΠΟΤЄΧΘЄΙϹΑΙΜΑΤωΝ⁝ΠΑΡЄϹΧЄΝΑΥΤΟΙϹΠΡΟϹφΥΗΚΑΙΤΟΝΤΡΟΠΟΝ⁝
ΠΟΙΟΝΓΑΡΟΥΚΗΝΑΡЄΤΗϹЄΙΔΟϹφЄΡωΝ⁝ωϹΟΠΡЄΠωΝЄΚΑϹΤΟΝЄΖΗΤЄΙΧΡΟΝΟϹ⁝
ΒȢΛΗφΟΡΟϹΔȢΝΚΑΙΠΡΟΤΗϹΗΛΙΚΙΑϹ⁝ΚΑΙΔΗΜΑΓωΓΟϹΚΑΙΚΡΙΤΗϹΗΝΑΓΧΙΝȢϹ⁝
ΚΑΙΠΡΟϹΜЄΝЄΧΘΡȢϹΤΑΚΤΙΚΗΝЄΠΝЄΙφΛΟΓΑ⁝ΚЄΡΑΥΝΟϹωΝΑφΥΚΤΟϹΑΥΤΟΙϹΑΘΡΟΟΙϹ⁝

Πρὸς δεξιά :

✠ ΤΗΔЄϹΤΡΑΤΙΑΠ̄ΡΙΚωϹЄΠЄϹΤΑΤЄΙ⁝φΡȢΡωΝΤΑΚΟΙΝΑΜΗΚΛΑΠΗΤΟϹΥΜφЄΡΟΝ⁝
ΚΗΔȢϹΔЄΤΥΧωΝЄΥΓЄΝȢϹΚΑΙΚΟϹΜΙȢϹ⁝ΚΑΙΒΑϹΙΛΙΚΟΝΠΡΟϹΛΑΒωΝΑΥΘΙϹΓЄΝΟϹ⁝
ΚΑΙΛΑΜΠΡΟΝΥΠΟΔЄΙΓΜΑΠΑΡЄΙϹΤΟΝΒΙΟΝ⁝ΚЄΙΤΑΙΜΟΝΑϹΤΗϹЄΥΤЄΛΗϹЄΝΟϹΤЄΟΙϹ⁝
ΗΛΙЄΚΑΙΓΗΚΑΙΤЄΛЄΥΤΑΙΟΙΚΡΟΤΟΙ⁝ΠЄΝΘЄΙΔЄΜΙΚΡȢΠΑΝΤΟΡωΜΑΙωΝΓЄΝΟϹ⁝
ΟϹΟΝΠЄΡΑΥΤΟΝΑΓΝΟȢΝΟΥΤΥΓΧΑΝЄΙ⁝ΑΛΛωΜΟΝЄΖωΝΚΑΙΜЄΘΙϹΤωΝΤΑϹφΥϹЄΙϹ⁝
ЄΙΠȢΤΙΚΑΙΠЄΠΡΑΧЄΝΑΥΤωΜΗΠΡЄΠΟΝ⁝ΛΥϹΙΝΠΑΡΑϹΧωΝΤΗΝЄΔЄΜΚΛΗΡΟΝΔΙΔȢ⁝

Ἐπὶ τῶν κατόπιν μεταπτώσεων τοῦ ἀνδρὸς τούτου οὐδὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω ἐν τοῖς συγγραφεῦσιν· ἀνῆκεν ἀναμφιβόλως εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Τορνίκη ὅστις ἦν ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου *διοικητὴς τοῦ κράτους* καὶ οὗ τὸ ὄνομα συχνάκις μνημονεύεται ἐν ταῖς ἐπισήμοις πράξεσι καὶ τοῖς διπλώμασι τῆς βασιλείας ταύτης. Ἄλλως τε ἡ ἐπιγραφὴ μᾶς διδάσκει ὅτι καὶ αὐτὸς καθὼς καὶ ὁ Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης μετὰ *λαμπρὸν ὑπόδειγμα βίου* ἐζήτησε καταφυγὴν εἰς τὴν αὐτὴν μονὴν τῆς χώρας, ἧς τὰ τείχη διαιώνισαν τὴν μνήμην τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν, οἵτινες καὶ κατὰ τὴν ζωήν των πολλάκις συνήνωσαν τὰς προσπαθείας των πρὸς σωτηρίαν τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ περὶ τῶν χερσαίων τειχῶν μονογραφία εἶναι ἤδη γνωστὴ τοῖς σοφοῖς ἐκ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τῆς γενομένης ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου Κων/πόλεως· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο δὲν εἶναι εἰς πάντας προσιτὸν καὶ κατέστη πολὺ σπάνιον ἦν λίαν ἐπιθυμητὸν ὅτι ἐξεδόθη ἐκ νέου. Τὸ μέρος ὅμως τοῦτο θὰ προκαλέσῃ βεβαίως τινὰς ἀντιλογίας. Ἡ τοποθέτησις τῆς Χαρσίας Πύλης, λίαν ἐνδιαφέρουσα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τελευταίας πολιορκίας, εἶναι ζήτημα χρῇζον ἐκ νέου συζητήσεως, ἰδίως ἀφότου εἷς τῶν σημαντικωτέρων αὐτοπτῶν μαρτύρων τῆς πολιορκίας ὁ Κριτόβουλος ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Καρόλου Μύλλερ (Bibl. hist Graec. Φιρμίνου Διδότου τόμ. Ε'.). Ὁ κ. Πασπάτης οὐδαμοῦ μνημονεύει τῆς νέας ταύτης πηγῆς, ὡς ἐπίσης μνημονεύει ἐν παρόδῳ μόνον τῶν ἔργων τοῦ κ. Δετιὲ σημαντικῶν διὰ τὴν ἐξήγησιν τῶν ὅρων *δεύτερον, τρίτον, πέμπτον, ἕβδομον*. Ἄλλως τε ὁ συγγραφεὺς ἐκτίθησι διὰ τρόπου πείθοντος καὶ τοὺς μᾶλλον ἀπίστους, καὶ μετ' ἐντελοῦς ἐναργείας τὴν ὅλως ἰδιαιτέραν κατασκευὴν τῆς τάφρου καὶ τὰς ὑπηρεσίας, ἃς προσήνεγκεν εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως· ἡ σημασία τῶν διαφραγμάτων ἅτινα ἀπαντᾷ τις καθ' ὅλον τὸ μῆκος ἀναμεταξὺ τῶν λόφων καὶ τῶν κοιλάδων, ὅπερ εἶχε διαφύγει μέχρι τοῦδε τοῖς παρατηρηταῖς, ἐξηγήθη πρῶτον νῦν ὑπὸ τοῦ κ. Πασπάτη. Πρόκειται περὶ εὐφυεστάτου συστήματος διαταφρισμάτων, ὁποῖον τὸ εἴδομεν ἐπίσης καὶ ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς ὀχυρώμασι τῆς ἀκροπόλεως τῆς Προύσσης.

Αἱ περιπέτειαι τῆς ἀναζητήσεως τοῦ πύργου τοῦ Ἀνεμᾶ περιγράφονται τόσον ζωηρῶς καὶ μετὰ τοσαύτης χάριτος, ἣν ἐκεῖνοι μόνοι δύνανται νὰ ἐκτιμήσωσιν ὅσοι ἀνέλαβον τοιαύτας ἐπικινδύνους ἀναζητήσεις. Τὸ μέρος τοῦτο τοῦ βιβλίου εἶναι ἓν τῶν καλλίστων. Πολλαχοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπάρχουσιν ἔτι τοιαῦτα βυζαντιακὰ λείψανα, ἅτινα περιμένουσιν ἔτι τοὺς Κολόμβους των· ἐλπίσωμεν ὅτι τὰ εὐτυχῆ ἀποτελέσματα, ἅτινα ἔσχεν ὁ κ. Πασπάτης θὰ ἐνθαῤῥύνωσι καὶ ἄλλους ἐρευνητάς, ὅπως διαφωτισθῇ ἔτι μᾶλλον ἡ τοπογραφία τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων.

Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν χερσαίων τειχῶν θὰ περιορισθῶ εἴς τινας μικρὰς ἀπαραιτήτους διορθώσεις.

Ἐπιγραφὴ ἀριθ. 6. Πύργος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Περιέχει κενὸν πρὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ Βασιλείου. Ἀνέγνωσα ἐπὶ τοῦ πύργου τὴν συγκοπὴν δΜΕΓ/ =μεγάλου δομεστίκου. Εἶναι ὁ Βασίλειος Βατάτζης ὅστις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Νικήτα Ἀκομινάτου ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου δομεστίκου ἕνεκα τοῦ γάμου του μετὰ μιᾶς τῶν ἀνεψιῶν τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

Ἀριθ. 14. Ἐπὶ τῆς Χαρσίας Πύλης ἢ τῆς ε' στρατιωτικῆς πύλης.

Portarum valido firmavit omine muros
Pusaeus magno non minor Anthemio

Ὁ Κάρολος Μύλλερ ἐν ταῖς σημειώσεσιν αὐτοῦ εἰς τὸν Κριτόβουλον προτείνει ὅπως ἀναγνωσθῇ limine ἀντὶ omine. Ἔρευνα μεταγενεστέρα, ἣν ἐποίησα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἀπέδειξεν ὅτι ὄντως limine ὑπάρχει γεγραμμένον καὶ ὄχι omine, ὅπερ σπουδαίως μεταλλάσσει τὴν ἔννοιαν· τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ 5ου αἰῶνος· τοῦ Πουσαίου ὄντος ὑπάτου τῷ 467, αἱ ἐργασίαι τοῦ Ἀνθεμίου χρονολογοῦνται τῷ 413.

Ἀριθ. 20. Τὸ περίφημον ἐπίγραμμα Κωνσταντίνου τοῦ Κύρου ἄνωθεν τῆς Μελανδησίας πύλης.

Ἤμασιν ἑξήκοντα φιλοσκήπτρῳ βασιλῆι
Κωνσταντῖνος ὕπαρχος ἐδείματο τείχεϊ τεῖχος

Τὸ ἀντίγραφον τοῦ κ. Πασπάτη ἔχει *βασιλεῖ* ἀντὶ *βασιλῆι* ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὸ μέτρον. Τὸ δίστιχον εὕρηται ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀνθολογίᾳ ὑπ' ἀριθ. 690 ὑπὸ τὸν τίτλον *εἰς πόρταν τοῦ Ῥησίου ἐν Βυζαντίῳ*. Καὶ αὕτη εἶναι ἡ αἰτία δι' ἣν οἱ τοπογράφοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐσφαλμένως θέτουσι τὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῆς Πύλης τοῦ Ῥηγίου.

Ἀριθ. 19. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς πυλης

ΑΝΕΝΕΩΘΗΕΠΙ....ΑΥ
ΤΑΤΟΥΑΠΟΥΠ...ΝΠΑΤ
ΤΟΡΟCΤΟΥΒΑCΙΛΙΚ.ΥΟΙΚΟΥ....ΜΑΡΙΝ
ΕΝΙΝΔΙΑ+

Τοῦ κυρίου Πασπάτη ὁμολογοῦντος ὅτι δυσκόλως ἀναπληροῦται ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη προτείνω τὴν ἑπομένην ἀνάγνωσιν :

ἀνενεώθη ἐπι[μελείᾳ τ. δ. ἐνδοξο]τάτου ἀπὸ ὑπ[άτω]ν
πατ[ρικίου καὶ κουρά]τορος τοῦ βασιλικοῦ οἴκου [τῆς ὁσίας] Μαρίν[ης]
ἐν ἰνδ. ΙΑ +

Ἀριθ. 30. Ἐπὶ τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τῆς πύλης τῇ φροντίδι Μανουὴλ Βρυεννίου τοῦ Λεοντάρη.

Ὁ κ. Πασπάτης ἀνέγνω οὕτω

ΜΑΝΟVΗΛΒΡVΕΝΝΙΟVΛΕΟΝΤΟCΕΠΙΒΑCΙΛΕΙΑ

ἐξ οὗ δὲν ἐξάγεται σαφὲς νόημα. Ἐν τούτοις τὸ ἐπιγραφικὸν κείμενον τῆς ϛ′ γραμμῆς φέρει καθαρῶς

ΟΝΤ&Ι.ΠΙϹΤ.ΒΑCΙΛΕ'AC

ὥστε ἀναγνωστέον «Μανουὴλ Βρυεννίου Λεονταρίου πιστοῦ βασιλείας κτλ.». Ὁ τύπος *πιστὸς βασιλείας* ἀναλογεῖ ἀκριβῶς πρὸς ἐκεῖνον, ὃν εὑρίσκομεν συχνότατα ἐν τοῖς διπλώμασιν *οἰκεῖος ἄνθρωπος τοῦ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως*, Λεοντάρης εἶναι τὸ ὄνομα ἑνὸς τῶν πολυαρίθμων κλάδων τῆς οἰκογενείας τῶν Βρυεννίων. Ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Δούκα καὶ τῶν Κομνηνῶν ὅτε ἡ οἰκογένεια αὕτη τοῖς διημφισβήτει τὸν θρόνον, ἀπαντῶμεν μίαν τῶν οἰκογενειακῶν τούτων διαιρέσεων τὴν τῶν Βρυεννίων Βατάτζη· ὁ γάμος τοῦ Καίσαρος Νικηφόρου Βρυεννίου μετὰ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς ἐγέννησε τὸν κλάδον τῶν Βρυεννίων Κομνηνῶν· περὶ τὰ τέλη δὲ τῆς αὐτοκρατορίας τρίτος κλάδος ὁ τῶν Βρυεννίων Λεοντάρη ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν συγγραφέων· εἷς μάλιστα τούτων ἐπί τινα χρόνον ὑπῆρξε διοικητὴς τῆς Σηλυμβρίας.

Ἀριθ. 38

— ΤΟΚΑΙΤΕΙΧΟCΟΝΤѠC —

Τὸ καὶ τεῖχος ὄντως! Ἐξηγήθη προσφυέστατα ὑπὸ τοῦ κ. Πασπάτη ὡς προερχόμενον ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τῆς οἰκοδομῆς, οἵτινες διὰ τοῦ ἀφελοῦς τούτου τρόπου ἐξέφρασαν τὸν θαυμασμόν των ἐπὶ τῷ συντελεσθέντι ἔργῳ. Πλησίον τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐπὶ τοῦ ϐ′ πύργου εἰς τὸ ἔσωθεν μέρος ἀντέγραψα τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφὴν, τὴν μόνην ἥτις μᾶς παρέχει τὸ ὄνομα ἑνὸς τῶν ἀρχιτεκτόνων τῶν τειχῶν

+ ΕΚΤΗCΤΙΟΠVΡΓΟCΟVΤΟCΔΙΑ — ΚΕΛΑΡΙȣ

«ἐκτίσθη ὁ πύργος οὗτος διὰ Κελαρίου».

Ἐπὶ τούτοις ἐκφράζω τὴν ἐλπίδα ὅπως ὁ κ. Πασπάτης ἐν δευτέρᾳ ἐκδόσει τοῦ ἔργου του εἴτε μεταφράσει εἰς ξένην γλῶσσαν (γαλλικὴν ἢ ἀγγλικὴν) συμπληρώσῃ τὰ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς κενὰ ὅπως οὕτω σχηματισθῇ πλῆρες σῶμα (corpus) τῶν ἐπιγραφῶν τῶν τειχῶν, ὅπερ μέχρι σήμερον ἐλλείπει καὶ ὅπερ θὰ ἀπετέλει τὴν βάσιν τῆς ἱστορίας τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ μέρος τὸ περὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων τῶν Γενουηνσίων ἐγένετο ἤδη ἀσμένως ἀποδεκτὸν ἐν Ἰταλίᾳ ὅτε ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως· ἔκτοτε αἱ ἔρευναι τοῦ σοφοῦ τῶν Ἀθηνῶν νομισματολόγου κ. Παύλου Λάμπρου ἔφερον ὁλοτελῶς εἰς

φῶς τὸ νομισματικὸν σύστημα τῶν φραγκικῶν ἐν Ἀνατολῇ ἀποικιῶν καὶ ἰδίως τῶν Γενουηνσίων καὶ τῶν Ἐνετῶν· μνημονεύω δ' ἰδίως τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ Γενουήνσιοι ἔκοψαν νόμισμα ἐν Γαλατᾷ. Εἶναι ἀναπόφευκτον ὅπως τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν τούτων τόσον σπουδαῖα διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐμπορίου τῶν Γενουηνσίων ἐν Ἀνατολῇ, μὴ λησμονηθῶσιν ἐν δευτέρᾳ τινὶ ἐκδόσει.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 3[15 Αὐγούστου 1877.

Α. ΜΟΡΔΤΜΑΝ νεώτερος.

ΤΙΣ Ο ΑΝΑΚΑΛΥΨΑΣ ΤΑ ΑΡΑΙΟΜΕΤΡΑ;

Ἀραιόμετρα καλοῦνται ὄργανα χρησιμεύοντα εἰς προσδιορισμὸν τῆς πυκνότητος ἤτοι τοῦ εἰδικοῦ βάρους τῶν ὑγρῶν ἰδίως. Δι' αὐτῶν εὐκόλως ὁρίζεται ποσάκις ὄγκος τις τῶν ἐν λόγῳ ὑγρῶν εἶναι κουφότερος ἢ βαρύτερος ἴσου ὄγκου ὕδατος, τουτέστι κατὰ πόσον εἰσὶν ἀραιότερα ἢ πυκνότερα τούτου. Δι' αὐτοῦ ἐπίσης ὁρίζεται ἂν ἔν τινι ὑγρῷ, ἔχοντι σταθερὸν εἰδικὸν βάρος, οἷον τῷ γάλακτι, τῷ γλεύκει, τῷ οἰνοπνεύματι, ἐνυπάρχῃ καὶ ἀραιότερόν τι ὑγρὸν οἷον ὕδωρ, ἢ ἂν καὶ πόσον ἅλας, σάκχαρον, ὀξὺ κτλ. ἦναι διαλελυμένον ἐν ὕδατι. Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ χρησιμωτάτου τούτου ὀργάνου ἀποδίδεται τῷ «εὑρόντι» τὴν ὑδροστατικὴν ἀρχὴν καὶ δι' αὐτῆς τὸ εἰδικὸν βάρος Ἀρχιμήδει.

Ἐσχάτως ὁ Gerland [1] ἐδημοσίευσε παρατηρήσεις τινὰς ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἀραιομέτρου, ἃς διὰ τοῦ *Παρνασσοῦ* ποθοῦμεν νὰ φέρωμεν εἰς γνῶσιν τῶν παρ' ἡμῖν περὶ τὰ φυσικὰ ἐντριβῶν ἑλληνιστῶν, ἵνα λάβωσιν ἀφορμὴν νὰ ὀνομάσωσι καταλλήλως τὰ ἐν χρήσει τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα, διότι, ὡς μὴ ὤφειλεν, ἡ ὀνοματοθεσία αὐτῶν ἐν τῇ καθωμιλημένῃ παρουσιάζει σύγχυσιν, οἵαν ἐν οὐδεμιᾷ ἑτέρᾳ γλώσσῃ βλέπομεν τόσῳ ἐπαισθητήν.

Τὸ ἀρχαιότατον ἀραιόμετρον εἶναι τὸ διὰ σταθεροῦ βάρους καὶ ἰσομεροῦς κλίμακος, ὅπερ ἐν ἀραιοῖς ὑγροῖς καταδύεται περισσότερον, ἐν δὲ πυκνοτέροις ὀλιγώτερον καὶ ἐπιτρέπει διὰ τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἐφαρμοσθείσης κλίμακος τὴν συγκριτικὴν ἐκτίμησιν τῆς πυκνότητος. Κατὰ τὸν αὐθεντικὸν περὶ τὰ τοιαῦτα Musschenbrock [2] ἐπιστεύετο ἐπὶ πολὺ ὅτι ἀνεκαλύφθη τὸ ἀραιόμετρον τοῦτο ὑπὸ τῆς φονευθείσης ἐν ἔτει 415 μ. Χρ. ὑπὸ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ χριστιανῶν Ὑπατίας. «Hygrometrum sub fine quarti seculi dicitur inventum a Hypatia, Theonis filia, ut ex Sinesii Cyrenaici Epistola XV colligitur».

1 Annalen der Physik und Chemie 1877 Bd. 1. pg 150.

2 Musschenbrock. Introductio ad philosophiam naturalem, Lugd. Batav. MDCCLVII pg. 522.

Ἀλλ' ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ἣν ἔγραψεν ὁ Συνέσιος, ἐπίσκοπος τῆς Πτολεμαΐδος, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ διδάσκαλον Ὑπατίαν, οὐδόλως δικαιολογεῖ τὴν γνώμην τοῦ Musschenbrock· μᾶλλον ἀντίθετόν τι συμπέρασμα ἠδύνατό τις ἐξ αὐτῆς νὰ ἐξαγάγῃ. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης.

«Οὕτω πάνυ πέπραγα πονήρως, ὥστε *ὑδροσκοπίου* μοι δεῖ· ἐπίταξον αὐτὸ χαλκευθῆναί τε καὶ συνωνηθῆναι. Σωλήν ἐστι κυλινδρικός, αὐλοῦ καὶ σχῆμα καὶ μέγεθος ἔχων· οὗτος ἐπί τινος εὐθείας δέχεται τὰς κατατομάς, αἷς τῶν ὑδάτων τὴν ῥοπὴν ἐξετάζομεν. Ἐπιπωματίζει γὰρ αὐτὸν ἐκ θατέρου κῶνος κατὰ θέσιν ἴσην ἐγκείμενος, ὡς εἶναι κοινὴν βάσιν ἀμφοῖν τοῦ κώνου τε καὶ τοῦ σωλῆνος. Αὐτὸ δὴ τοῦτό ἐστι τὸ *Βαρύλλιον*. Ὅταν οὖν εἰς ὕδωρ καθῇς τὸν αὐλόν, ὀρθὸς ἑστήξει καὶ παρέξει σοι τὰς κατατομὰς ἀριθμεῖν· αἱ δὲ τῆς ῥοπῆς εἰσι γνωρίσματα [1]».

Ὁ ἐκδοὺς ἐν ἔτει 1640 τὰ συγγράμματα τοῦ Συνεσίου Petavius ἐσχέτισε τὴν περιγραφὴν ταύτην πρὸς τὸν *Χωροβάτην* τοῦ Βιτρουβίου, εἶδός τι ἀεροστάθμης, εἰ καὶ 70 ἤδη ἔτη πρὸ αὐτοῦ ὁ Κωνσταντῖνος ὀρθῶς ἡρμήνευσε τὸ χωρίον τοῦτο. Ὁ δὲ Fermatius ἐκλαβὼν εὐθὺς μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πεταβίου τὸ Ὑδροσκόπιον ὡς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀραιόμετρον, εὐκόλως ἠδυνήθη καὶ αὐτὸν τὸν Πετάβιον νὰ μεταπείσῃ. Καὶ ὄντως οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν δύναται νὰ ἐπικρατήσῃ ἀμφιβολία τις, ὅτι ὁ Συνέσιος ἐνόει τὸ Ἀραιόμετρον, ὑπολείπεται δὲ μόνον νὰ ἐξετάσωμεν ἂν ἡ περιγραφὴ αὕτη ἦναι καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη ἀπαντωμένη ἐν ταῖς συγγραφαῖς τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ δὲ Musschenbrock καὶ οἱ περὶ αὐτόν, ἀποφαινόμενοι ὡς ἀνωτέρω, βεβαίως οὐδ' ἀνέγνωσαν κἂν τὴν 15 ἐπιστολὴν τοῦ Συνεσίου, ἄλλως δὲν ἤθελον ἐκθέσει τοιαύτην ἀντίφασιν.

Ἀφ' ἑτέρου ἐχαρακτηρίσθη κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους σχεδὸν ὁμοφώνως ὁ Ἀρχιμήδης ὡς ὁ ἐφευρέτης τοῦ Ἀραιομέτρου. Ὁ Munke [2] θεωρεῖ ἀποδεδειγμένον ὅτι ὁ Ἀρχιμήδης ἀνεκάλυψεν ἢ καὶ μετεχειρίζετο ἀραιόμετρον καλῶς πεποιημένον ἐκ σιδηροῦ ἐλάσματος καὶ ἠριθμημένον εἰς βαθμοὺς ἢ κατατομάς· καὶ ὁ Poggendorff ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀρχιμήδης ἐφεῦρε τὸ ἀραιόμετρον [3] καὶ ὅτι ἡ μὲν Ὑπατία συνήθως θεωρεῖται ὡς ἀνακαλύψασα αὐτό, ὄντως δὲ εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι καὶ ὁ Ἀρχιμήδης ἔκαμνε χρῆσιν αὐτοῦ [4]. Ὁ Marbach [5], συντάσσεται τῇ γνώμῃ τοῦ Munke, ὁ δὲ Dove [6] ἔτι ὁριστικώτερον ἐκφράζεται λέγων ὅτι τὰ ἡμέτερα ἀραιόμετρα εἰσὶν αὐτόχρημα τὰ κατὰ τὸν Rhemnius Fannius Palaemon (de Ponderibus et Mensuris) παρὰ τοῦ Ἀρχιμήδους περιγραφόμενα. Ἡ ὁμοφωνία τῶν φυσιοδιφῶν τούτων

1 Joh. Christ. Wolfius. Mulierum Graecarum fragmenta et Elogia. Goetting. 1739 pg 74.
2 Gehler's physikal. Wörterbuch I. p. 350.
3 Poggendorff, bibliographisch—literarisches Handwörterbuch I. pg 1166.
4 Handwörterbuch der Chemie v. Liebig, Poggendorff, Woehler. ed 2. II. pg. 174.
5 Marbach, physikal. Lexicon. ed 2. I. pg 278.
6 Dove, Mass und Messen. ed 2. pg 160.

βασίζεται ἐπὶ τῆς γνώμης, ἣν ἔν τινι πραγματείᾳ[1] ἐξέφερεν ὁ Salverte, ὅστις ἀποδεικνύει ἐκ τῶν στίχων 104 μέχρι 121 τοῦ μνημονευθέντος ποιήματος τοῦ ἐπὶ Τιβερίου, Καλιγούλα καὶ Κλαυδίου ἀκμάσαντος Ῥημνίου Φαννίου, ὅτι τὸ ἀραιόμετρον ἦτο ἤδη γνωστὸν 300 ἔτη πρὸ τῆς Ὑπατίας, διότι τὸ ἀναφερόμενον χωρίον περιγράφει αὐτὸ ἤδη μετὰ πλείστης ὅσης λεπτομερείας. «Ἀκατάληπτον εἶναι, λέγει, πῶς ὁ σύγχρονος καὶ φίλος τῆς Ἑλληνίδος ἐκείνης Συνέσιος, ἀπέδωκεν αὐτῇ τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην, ἀφοῦ ὁ Ῥήμνιος Φάννιος ἐν τῷ 124 στίχῳ ῥητῶς λέγει :

«Nunc aliud partum ingenio trademus eodem»,

καὶ ἐξιστορεῖ κατόπιν τὸν τρόπον τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ποσότητος τοῦ χρυσοῦ ἐν τῷ στέμματι τοῦ Ἱέρωνος διὰ τῆς γνωστῆς ὑδροστατικῆς δοκιμασίας. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι κατ' αὐτὸν καὶ τὸ ἀραιόμετρον εἶναι μία τῶν πολλῶν τοῦ Ἀρχιμήδους ἀνακαλύψεων.

Ἐν δὲ τοῖς μετὰ ταῦτα ἐκδοθεῖσι συγγράμμασιν ἡ ὑπόθεσις αὕτη τοῦ Salverte ἐθεωρεῖτο ἤδη ὡς γεγονός, εἰ καὶ φαίνεται ὅλως ἀνυπόστατος μετὰ τὴν ἐπισταμένην ἀνάγνωσιν τοῦ ποιήματος. Οἱ 123 προηγούμενοι τῶν μνημονευθέντων στίχοι αὐτοῦ περιγράφουσι μὲν ἀκριβέστατα τὰ ῥωμαϊκὰ σταθμὰ καὶ τὰ μέτρα τῶν ὑγρῶν ὡς καὶ τὸ ἀραιόμετρον, οὐδαμοῦ δὲ ἐν αὐτοῖς γίνεται λόγος περὶ τοῦ Ἀρχιμήδους ἢ καὶ ἑτέρου προσώπου· ὤφειλε δὲ τοῦτο βεβαίως νὰ γείνῃ, ἐὰν ἡ κατὰ τὸν Salverte ἑρμηνεία τοῦ ingenio eodem ἀνεφέρετο εἰς τὸν περιώνυμον ἐφευρέτην. Ἀντὶ τούτου μόνον ὁ 127ος στίχος ποιεῖται μνείαν αὐτοῦ ὡς Syracosius magister, ὅθεν ἕπεται ὅτι τὸ ἐν προηγουμένῳ στίχῳ ἀπαντώμενον ingenio eodem πρέπει μᾶλλον νὰ ἐξηγηθῇ ὡς *διανοητικὴ προσπάθεια*, καὶ ὅτι οὐδόλως ἐξάγεται ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἡ εἰς τὸν Ἀρχιμήδη ἀπόδοσις τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἀραιομέτρου. Ἐπειδὴ λοιπὸν οὔτε οὗτος ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτοῦ ἀναφέρει που τὸ ἀραιόμετρον, οὔτε ἕτερός τις συγγραφεὺς τῆς ἀρχαιότητος ἀποδίδωσιν αὐτῷ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτοῦ, καὶ ἐπειδὴ προσέτι εἶναι πάντως ἀδύνατον ν' ἀνεκαλύφθη τὸ ἀραιόμετρον πρὸ τῶν λοιπῶν ὑδροστατικῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Ἀρχιμήδους, πρέπει ἀναγκαίως νὰ συναγάγωμεν ὅτι τὸ ἀραιόμετρον εἶναι μεταγενεστέρα ἀνακάλυψις.

Ἐπὶ τῇ ὑποθέσει λοιπὸν ὅτι τὸ περὶ σταθμῶν καὶ μέτρων ποίημα εἶναι γνήσιον ἔργον τοῦ Ῥημνίου Φαννίου, συνάγεται ἀναγκαίως ὅτι ζῶντος αὐτοῦ, τουτέστιν ἐπὶ αὐτοκράτορος Νέρωνος, ὡς χρονολογεῖ ὁ Baehr[2], τὸ ἀραιόμετρον πρέπει νὰ ἦτο ἤδη γνωστόν· ἀλλ' ὅμως, οὐδόλως ὑπάρχει ἔτι ἀσφαλῶς ἀποδεδειγμένον ὅτι ὁ ῥηθεὶς γραμματικὸς εἶναι καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἀνωτέρω ποιήματος. Οἱ Κώδικες[3] ἀναφέρουσιν αὐτὸ εἴτε χωρὶς νὰ ὀνομάσωσι τὸν ποιητὴν, εἴτε ἀποδίδοντες αὐτὸ τῷ γραμματικῷ Πρισκιανῷ, ζήσαντι τῷ

1 Annales de Chimie, an 6, XXVII pg 113.
2 Geschichte der römischen Literatur. 1844.
3 Endlicher, Prisciani Grammatici de Laude imperatoris Anastasii et de Ponderibus et Mensuris Carmina. Vindobonae 1828 p. XVI.

468 μέχρι 562 ἢ 575 ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς τοῦ ὁποίου τὰ ποιήματα συνήθως προσήρτηται καὶ τὸ προκείμενον. Ἔν τινι μὲν ἐξ αὐτῶν ῥητῶς ἀναφέρεται τὸ ποίημα τοῦτο ὡς πόνημα τοῦ Πρισκιανοῦ μὲ τὴν προσθήκην: ex opera Rufini vel Faviniani, ἐν ἑτέρῳ δὲ ἀντὶ τοῦ Faviniani εὕρηται Favini· δύο ἕτεροι δὲ κώδικες καλοῦσι ποιητὴν αὐτοῦ τὸν Remus Favinus. Αἱ ἐνετικαὶ ἐκδόσεις τοῦ ιε' αἰῶνος δὲν ὁρίζουσι συγγραφέα, ἡ δὲ πρώτη τῆς Λειψίας ἔκδοσις τοῦ 1494 τὸν Remus Favinus καὶ μόνον ἡ δευτέρα, ἐν Λειψίᾳ τῷ 1515 ἐκδοθεῖσα, τὸν μνησθέντα Ῥήμνιον Φάννιον Παλαίμονα. Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου λοιπὸν δὲν ὑπάρχουσιν ἀσφαλῆ τὰ πειστήρια, ὁ δὲ Wernsdorf ἀπεπειράθη ἤδη τῷ 1786 ν' ἀποδείξῃ ὅτι εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν προσετέθη τῷ ποιήματι τούτῳ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ὁ δὲ Salverte διισχυρίζεται, ὅτι ἡ γλαφυρότης καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ὕφους, αἵτινες ἰδίως ἐν τοῖς στίχοις 2—5 καὶ 98—101 διαφαίνονται, μαρτυροῦσιν ὑπὲρ συγγραφέως ἐκ τῆς ἀρίστης ἐποχῆς τῆς λατινικῆς φιλολογίας· ἐπὶ δὲ τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου βασιζόμενος, θεωρεῖ τὴν γνησιότητα τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος, ὡς ἀνωτέραν πάσης ἀμφιβολίας. Ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος ἐξασθενοῦται διὰ τοῦ γεγονότος ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἕτερα ἐπίσης ἄριστον λεκτικὸν ἔχοντα ποιήματα, ἀδιαφιλονείκητα τοῦ Πρισκιανοῦ, ἰδίως δὲ ἡ *Περιήγησις* αὐτοῦ καὶ ὁ *Ὕμνος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου*· καὶ ἂν καὶ παραδέχεται ὁ Endlicher ὅτι ὡς ἡ *Περιήγησις* τοῦ Πρισκιανοῦ ἐλήφθη ἐξ ἀρχαιοτέρου τοῦ Διονυσίου, οὕτω καὶ τὸ περὶ σταθμῶν καὶ μέτρων ποίημα τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως δύναται νὰ ἦναι μεταποίησις προγενεστέρου τοιούτου τοῦ Ῥημνίου Φαννίου, πάλιν οἱ νεώτεροι ἐκδόται αὐτοῦ (Endlicher 1828, Orelli 1833, G. E. Weber 1835 καὶ H. Meyer) ὁμοφώνως παραδέχονται τὸν Πρισκιανὸν ὡς τὸν ποιητὴν αὐτοῦ.

Κατὰ δὲ τὸν Beckmann [1], καὶ ἕτερον μέσον ὑπάρχει τῆς ἀσφαλοῦς ἐξακριβώσεως τοῦ τε συγγραφέως τοῦ προκειμένου ποιήματος καὶ τῆς ἡλικίας τοῦ ἀραιομέτρου. Ἐὰν δηλαδὴ ἐποιήθη τὸ ποίημα ἐπὶ τοῦ Ῥημνίου, τουτέστι ἐὰν περὶ τὰ μέσα τοῦ α' μ. Χρ. αἰῶνος ἦτο ἤδη γνωστὸν τὸ ἀραιόμετρον, τότε πρέπει δικαίως νὰ προσδοκᾷ τις νὰ εὕρῃ τὸ ἀραιόμετρον τοὐλάχιστον μνημονευόμενον παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τοῦ β' καὶ γ' αἰῶνος καὶ ἰδίως παρὰ τοῖς περὶ τοῦ εἰδικοῦ βάρους τῶν ὑγρῶν πραγματευομένοις. Τοῦτο δὲ οὐδόλως συμβαίνει. Οὕτω λέγει ὁ Σενέκας [2]: Quamcunque vis rem expende et contra aquam statue, dummodo utriusque par sit modus: si aqua gravior est leviorem rem, quam ipsa est, feret, et tanto supra se extollet, quanto erit levior: graviora descendent. At si aquae et ejus rei quam contra pensabis par pondus erit; nac pessum ibit, ner exstabit, sed aequabitur aquae: et natabit quidem sed paene mersa, ac nulla eminens parte. Hoc est cur quaedam tigna supra aquam, paene tota efferantur: quaedam ad medium sub-

1 Beiträge zur Geschichte der Enfindungen. Leipzig 1795· IV pg 265.
2 Senecae Philos. Nat. Quaest. Lib. III C. 25.

mersa sint, qaeredam ad aequilibrium aeque descendant». Τίς δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι ὁ Σενέκας, ἐὰν ἐγνώριζε τὸ ἀραιόμετρον, ἤθελε βεβαίως μνημονεύσει αὐτοῦ ἐνταῦθα, προσέτι δὲ ὅτι βεβαίως θὰ ἐγνώριζεν αὐτό, ἐὰν ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Ῥήμνιος ἠδύνατο νὰ περιγράψῃ αὐτὸ τόσον λεπτομερῶς;

Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐπιχείρημα ἐφαρμόζεται καὶ ἐπὶ τοῦ Πλινίου [1] τοῦ πρεσβυτέρου, ὅστις αὐτολεξεὶ ἀναφέρει: « Quidam statera judicant de salubritate frustante diligentia, quando terrarum est, ut levior sit aliqua». Πρὸς τὸν ἀποδοκιμασθέντα ἐνταῦθα σκοπὸν ὁ Συνέσιος μεταχειρίζεται ἤδη τὸ ἀραιόμετρον· βεβαίως δὲ δὲν ἤθελεν ἀποφαίνεσθαι τοσοῦτον ἀποδοκιμαστικῶς ὁ Πλίνιος, ἐὰν ἐγνώριζεν αὐτό. Φέρεταί τις μάλιστα νὰ πιστεύσῃ ὅτι αὐτὴ ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκτιμήσεως τῆς ἰαματικῆς δυνάμεως τοῦ ὕδατος ἤγαγεν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἀραιομέτρου. Ἀλλ' ὅμως καὶ πρὸ τοῦ γ' αἰῶνος δὲν δύναται νὰ ταχθῇ ἡ ἀνακάλυψις αὕτη, διότι καὶ ὁ θανὼν τῷ 200 μ. Χρ. Γαληνὸς [2], εἰσέτι δὲν εἶχεν εἴδησιν περὶ τοῦ ὀργάνου τούτου. Ὁ Γαληνὸς διδάσκει ὥς τι νεωστὶ ἐφευρεθὲν μέσον τῆς ἐκτιμήσεως τῆς ἅλμης τὸ ἑξῆς: «ἀλλὰ καὶ μέτρον ἤδη τι πεποίηται τοῦ τὴν ἅλμην εὔκρατον ὑπάρχειν εἰς τὰς ταριχείας, εἰ φαίνοιτο κατ' αὐτὴν ἐπιπλέον ᾠόν, ὡς ἔτι γε καταφερομένου καὶ μήπω περὶ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἅλμης ἐννηχομένου μᾶλλον ὑδατώδης ἐστὶ καὶ γλυκεῖα». Ἓν μόνον βῆμα; ὡς βλέπομεν, ἐχώριζεν αὐτὸν τότε ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἀραιομέτρου.

Ἐκ πάντων τῶν λόγων τούτων προκύπτει ὅτι πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἀρχαιοτάτη περιγραφὴ τοῦ ἀραιομέτρου ἡ τοῦ Συνεσίου καὶ ὅτι δὲν δύναται εἰς προγενεστέραν ἐποχὴν ἢ κατὰ τὸν γ' καὶ δ' αἰῶνα νὰ ἐγένετο ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ἀραιομέτρου. Ἡ δὲ λεπτομέρεια τῆς πρὸς τὴν Ὑπατίαν περιγραφῆς, ἣν ὁ Συνέσιος κρίνει ἀπαραίτητον, ὅπως διδάξῃ αὐτὴν τὰ περὶ τοῦ ἀραιομέτρου, μαρτυρεῖ ὅτι τότε τὸ ὄργανον τοῦτο εἰσέτι δὲν ἦτο πολὺ γνωστόν· διὸ δύναταί τις νὰ παραδεχθῇ ὡς πιθανὸν ὅτι ἀνεκαλύφθη κατὰ τὸν δ' αἰῶνα. Πολὺ δὲ πιθανὸν εἶναι νὰ ἐχρησίμευε κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ ἰατρικῇ εἰς προσδιορισμὸν τῆς ποιότητος τοῦ ποτίμου ὕδατος, ἀφοῦ κατὰ τὸν Desaguiliers [3] καὶ μέχρι τοῦ ιη' αἰῶνος μετεχειρίζοντο αὐτὸ εἰς τοιούτους σκοπούς.

Συμπεραίνοντες λοιπόν, ἀποφαινόμεθα, λέγει ὁ Gerland, ὅτι ἡ κοινῶς παραδεκτὴ εἰκασία ὅτι ὁ Ἀρχιμήδης ἐφεῦρε τὸ ἀραιόμετρον, εἶναι ἀδέσποτος καὶ οὐδόλως βεβαιωμένη· πιθανώτατον δὲ εἶναι νὰ κατεσκευάσθη τὸ πρῶτον κατὰ τὸν δ' μ. Χρ. αἰῶνα καὶ νὰ ἐχρησίμευε τὸ κατ' ἀρχὰς πρὸς ἰατρικοὺς σκοπούς.

Α. Χ.

1 Plini secundi nat. hist. Libri 37. Rec. Sillig. Lib. 31. l. 23 IV. pg 437.

2 Γαληνοῦ περὶ κράσεως καὶ δυνάμεως τῶν ἁπλῶν φαρμάκων. Βιβλ. Δ' Ἐκδ. Kühn. Τόμος ια' σελ. 691.

3 A course of Experimental Philosophy.

ΕΣΤΙΑΣ

ΡΩΜΑΙΚΑ ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Α'

ΕΝ ΤΗι ΑΓΟΡΑι

Ἔληγεν ἤδη ὁ ὀκτώβριος τοῦ 54 μετὰ Χριστὸν ἔτους. Ἦτο δὲ πρωΐα θελκτικὴ φωτιζομένη ὑπὸ ἡλίου λάμποντος ἐν οὐρανῷ ἀνεφέλῳ. Τὴν ὥραν ταύτην καθ' ἣν οἱ πλούσιοι τῆς Ῥώμης κάτοικοι ἐπανελθόντες ἐκ τῆς ἐξοχῆς ἐπανελάμβανον τὰς ἐπισκέψεις των ἢ ἐπορεύοντο εἰς τὰ βαλανεῖα καὶ τὰς στοάς, τρεῖς ἄνδρες ἐβάδιζον ὑπὸ μίαν τῶν ὁμοκέντρων στοῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος κειμένου πρὸς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς Ἀγορᾶς. Θλῖψίς τις ἐπεφαίνετο ἐπὶ τῶν προσώπων αὐτῶν καὶ βαθεῖα μελαγχολία ἐν τοῖς λόγοις καὶ τῷ ἤχῳ τῆς φωνῆς των. Συνεχῶς δὲ οἱ δύο νεώτεροι ἱστάμενοι ἀπέβλεπον πρὸς τὸν ἀπέναντι ναὸν τῆς Ἑστίας. Ἦσαν δὲ σχεδὸν ὁμήλικες ἓξ καὶ εἴκοσι μόλις ἐτῶν, περιβεβλημένοι ὡς καὶ ὁ ἕτερος τὴν ἀρχαίαν τήβεννον διακριτικὸν δεῖγμα τοῦ ῥωμαίου πολίτου. Εἷς δὲ τῶν τριῶν τούτων ὁ ὑψηλὸν καὶ λεπτὸν ἔχων τὸ σῶμα, ζωηρὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς τὸ πρόσωπον, ἦτο τύπος τέλειος ἀρχαίου πατρικίου, σεμνὸς τὴν ἀναβολήν, κομψὸς τοὺς τρόπους, μέλανα ἔχων τὸν ὀφθαλμὸν καὶ τὴν κόμην, ῥῖνα γρυπήν, χείλη λεπτά, τράχηλον εὔκαμπτον καὶ μέλη μυώδη καὶ ἰσχνά, ἐφαίνετο ὡς ἄγαλμα μαρμάρινον ἢ χαλκοῦν ἐκ τῶν κοσμούντων τὸν περίβολον τοῦ Καπετωλίου, οὗ ὁ μεγαλοπρεπὴς ὄγκος ὑψοῦτο πρὸ τῆς πλατείας.

Ὁ ἕτερος ἦν ξανθός, ῥοδόχρουν ἔχων τὴν παρειάν, ἀνάστημα μέτριον, μέλη κανονικώτατα καὶ εὐμορφίαν ἐξαισίαν. Ἐφαίνετο δὲ ὡς ἄλλης τινὸς φυλῆς ἄνθρωπος. Καὶ τῷ ὄντι ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ ἐκ Γαλατίας καταγομένη προσεκλήθη εἰς Ῥώμην βασιλεύοντος τοῦ Κλαυδίου ἵνα παρακαθήσῃ ἐν τῇ Γερουσίᾳ. Ὁ τρίτος ἀνὴρ καθεστηκυίας ἡλικίας, πεντηκοντούτης περίπου, εἶχε τὸ βλέμμα σοβαρὸν ἅμα καὶ γαλήνιον. Περιβεβλημένος τὴν τήβεννον βασιλικῶς ἀλλὰ μετ' ἀφελείας, ἐβάδιζε νεύων πρὸς τὴν γῆν ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο νέων οἵτινες ἐφαίνοντο εἰλικρινῶς τιμῶντες αὐτόν. Ἐπὶ τοῦ εὐγενοῦς αὐτοῦ προσώπου κοσμουμένου ὑπὸ ψαρᾶς γενειάδος ἀντηνακλᾶτο ἡ λάμψις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Τὸ δὲ κυρτούμενον ἐλαφρῶς μέγα αὐτοῦ σῶμα καί τινὲς ῥυτίδες ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ ἐδείκνυον τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς δοκιμασίας τοῦ μακροῦ ἤδη αὐτοῦ βίου.

Αἴφνης ὁ πρῶτος διακόψας τὸν περίπατον καὶ προχωρήσας πρὸς τοὺς κίονας τοὺς κατὰ μῆκος τῆς πλατείας ἱσταμένους, ἔδειξε τὸ βῆμα κείμενον

πρὸ τῆς Αἰμιλίας στοᾶς κάτω τῆς κατωτέρας κλιτύος τοῦ Καπετωλίνου λόφου καὶ εἶπε μετ' ἀγανακτήσεως.

— Ἰδοὺ οἱ Ἔμβολοι [1] εἶνε βωβοὶ καὶ θὰ σιγῶσιν ἐν ὅσῳ ἡ ἐλευθερία δὲν ἀποδοθῇ εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

—Ἡ ἐλευθερία! ἀπεκρίθη ὁ Γαλάτης, ἀλλ'αὕτη πρὸ ἐτῶν πολλῶν ἀπώλετο, Μέτελλε, καὶ δὲν εἶν' ἑτοίμη νἀναγεννηθῇ ἐκ τῆς τέφρας της. Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ ἀφαρπάσας τὴν αὐτονομίαν τῆς πατρίδος μου ἐπάτησεν ἐπὶ διακοσίων μυριάδων πτωμάτων δι' ὧν αὐτὸς ἔστρωσε τὰ γαλατικὰ πεδία καὶ ἀνέβη εἰς τὸ ὕψος τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀρχῆς. Ἡ δημοκρατία κατέπεσε μετὰ τῆς πατρίδος μου καὶ ἡ κατάλυσις αὐτῆς εἶνε ἄφευκτος.

— Κακῶς κρίνεις περὶ ἡμῶν, Σαβῖνε. Ὑπάρχουσιν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ψυχαὶ δυσχεραίνουσαι ἐπὶ τῷ καταθλιπτικῷ τούτῳ ζυγῷ, καὶ μόνον τὸν κατάλληλον καιρὸν προσδοκῶσιν ἵν' ἀποσείσωσιν αὐτόν. Καὶ ὁ καιρὸς δὲν θὰ βραδύνῃ νὰ φανῇ.

— Μάλιστα, μάλιστα! ἀνεφώνησε ζωηρῶς ὁ τρίτος τῶν περιπατούντων.

Ὁ Μέτελλος στραφεὶς πρὸς αὐτὸν ἐπανέλαβε μετὰ ζέσεως.

— Χαίρω, Λῖνε, διότι συμφωνοῦμεν.

Ὁ δὲ Λῖνος ἐμειδίασε καὶ μὲ βλέμμα ἤρεμον ἀλλὰ βαθὺ εἶπεν εἰς τὸν Μέτελλον.

— Ἴσως διαφωνοῦμεν πολὺ πλέον ἢ ὅσον σὺ νομίζεις.

— Πῶς ; ἠρώτησεν ὁ νέος μετ' ἀπορίας.

— Διότι πιθανῶς ἐννοοῦμεν τὴν ἐλευθερίαν κατὰ τρόπον πολὺ διάφορον. Ἐγὼ εὔχομαι οὐ μόνον τῶν Ῥωμαίων τὴν αὐτονομίαν, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων.

— Γενναία εἶνε ἡ γνώμη σου αὕτη καὶ ἐν μέρει συμφωνῶ καὶ ἐγώ. Ἀλλ' ὅμως, Λῖνε, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἐπλάσθημεν ἵνα ἄρχωμεν τῆς οἰκουμένης.

— Ἡ βία καὶ ἡ ὑπερηφάνεια, Μέτελλε, δὲν συνιστῶσι τὸ δίκαιον.

— Αἱ λέξεις αὗται εἰνέ πως ἀόριστοι. Καὶ τί ἐστι δίκαιον;

— Πρὸ εἴκοσι περίπου ἐτῶν, ἀπεκρίθη ὁ Λῖνος μετὰ συγκινήσεως, ἀνθύπατός τις ἠρώτα: Τί ἐστιν ἀλήθεια; Οἴμοι! ὁποία λοιπὸν εἶνε ἡ ἠθικὴ ἡμῶν κατάπτωσις, ὥστε τοιαῦτά τινα νὰ ἐρωτῶμεν σήμερον καὶ μετὰ τοσαύτης ἀφελείας!

— Ἀληθῶς ἐγὼ πάντοτε τὸ εἶπον ὅτι εἶσαι φιλόσοφος, ἀπεκρίθη εἰρωνικῶς ὁ Μέτελλος. Εἶσαι ἄξιος νὰ μετάσχῃς τῆς τιμῆς ἣν ἀπολαμβάνει ὁ Σενέκας ποδηγετῶν τὸν Καίσαρα Νέρωνα· καὶ αὐτός, ὁ διδάσκαλος τοῦ ἡγεμόνος εἶναι φίλος τῆς τῶν ἀρχαίων σοφίας. . . .

— Ὑβρίζεις τὸν φίλον ἡμῶν παραβάλλων αὐτὸν πρὸς τὸν Σενέκαν, ὑπε-

1 Οὕτως ἐκαλεῖτο τὸ ἐπὶ τῆς Ἀγορᾶς βῆμα, διότι ἐκοσμεῖτο διὰ τῶν ἐμβόλων τῶν πλοίων ἅτινα οἱ Ῥωμαῖοι ἐκυρίευσαν τῷ 337 π. Χ. κατὰ τὴν πρὸς τοὺς Ἀντιάτας ναυμαχίαν.

λαβεν ὁ Σαβῖνος. Ἀγνοεῖς ὅτι ὁ Σενέκας διὰ τοῦ ὀνόματος τῶν φίλων του ἀποκρύπτει τὰς ἀσωτείας τοῦ Νέρωνος; Δὲν εἰξεύρεις ὅτι ὁ λεγόμενος οὗτος φιλόσοφος θηρεύει ἀδιαλείπτως τὰς κληρονομίας καὶ τὰς διαθήκας, ὅτι ἡ Ἰταλία καὶ αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι κατηφανίσθησαν ὑπὸ τῆς τοκογλυφίας αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἐν διαστήματι τεσσάρων ἐτῶν συνέλεξε πλέον τῶν ἑπτὰ ἑκατομμυρίων; Πρὸ πολλοῦ θρυλοῦνται περὶ αὐτοῦ τὰ αἴσχιστα, ἅτινα δὲν ἐπαναλαμβάνω τὴν στιγμὴν ταύτην σεβόμενος τὸν Αἶνον.

— Ὁ Σενέκας ἀναγκάζεται νὰ συγχωρῇ εἰς τὸν Καίσαρα ἄτοπά τινα καὶ τοῦτο ἵνα δύναται νὰ συγκρατῇ τὰς ἀτάκτους ὁρμὰς τοῦ ἡγεμόνος.

— Συγχώρησιν ἀποκαλεῖς τὴν παραβίασιν πάντων τῶν νόμων θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων! ἀνεφώνησε ζωηρῶς ὁ Γαλάτης.

— Λάλει σιγότερα, ὑπέλαβεν ὁ Αἶνος. Εἴμεθα ἐν δημοσίῳ τόπῳ, καὶ δυνατὸν κατάσκοπός τις νὰ . . .

— Ἡ στοὰ αὕτη εἶνε ἔρημος, ἀπεκρίθη ὁ Μέτελλος ταπεινῶν τὴν φωνὴν καὶ περιβλέπων μετὰ προσοχῆς. Σαβῖνε, εἶπεν ἔπειτα, ἡ γενναία σου καρδία καὶ ἡ δικαία ψυχή σου εἶνε ἀμέτοχος τῶν ἀξιώσεων τῆς πολιτικῆς· ποτὲ δὲν δύνασαι δεόντως νὰ ἐκτιμήσῃς τὴν διαγωγὴν τοῦ Σενέκα.

— Φαύλη πολιτική! εἶπε στενάζων ὁ Γαλάτης, ἡ συνισταμένη εἰς τὴν ἐνθάρρυνσιν τῆς κακίας καὶ τῆς ἀτιμίας! Ὁ Νέρων, γόνος Δομετίου τοῦ Αἰνοβάρβου καὶ τῆς Ἀγριππίνης, ἀμφοτέρων μοχθηροτάτων, δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θὰ συντρίψῃ μετ' οὐ πολὺ τὸν περιορισμὸν ὃν θέλουσι νά τῳ ἐπιβάλωσιν. Οἱ θεράποντες αὐτοῦ ἐπιταχύνουσι τὴν διαφθορὰν τῆς πονηρᾶς ταύτης φύσεως, ἣν διέστρεψεν ἡ μηδαμινὴ ἀγωγή. Νῦν δὲ πράττει ὅ τι θέλῃ οὐδενὸς κωλύοντος αὐτόν. Μετὰ τῶν ἑταίρων αὐτοῦ Ὄθωνος καὶ Σενεκίονος νέων ἐξωλεστάτων, πλανᾶται ὅλην τὴν νύκτα ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἐνδεδυμένος δούλου στολὴν καὶ φορῶν φενάκην, ὠθῶν καὶ ῥίπτων τοὺς διαβάτας εἰς τὰς ὑπονόμους καὶ τοὺς μὲν τύπτων, τοὺς δὲ χλευάζων, ἐπανερχόμενος δ' ἐνίοτε οἴκαδε δεδαρμένος καὶ αὐτός. Ἐγκαταλείπει τὴν γυναῖκά του Ὀκταβίαν τὴν θυγατέρα τοῦ Κλαυδίου καὶ ἀδελφὴν τοῦ Βρεταννικοῦ, σκοπὸν ἔχων τίς οἶδε νά την καταδιώξῃ μετὰ ταῦτα καὶ ἄλλα χείρονα κατ' αὐτῆς νὰ πράξῃ. Δεκαοκτὼ μόλις ἐτῶν δεικνύει ὀρέξεις σαρκοβόρου θηρίου, ἐπαγγέλλεται μῖσος θανάσιμον κατὰ πάσης ἀρετῆς καὶ προσέρχεται εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ὡς εἰς συμπόσιον ἀσωτίας. Νομίζει ἑαυτὸν μουσικὸν καὶ παρασκευάζεται, ὡς ἤκουσα, νὰ ἀναβῇ καὶ τοῦ θεάτρου τὴν σκηνὴν ἵνα ἀναξίως δρέψῃ ἐπευφημίας καὶ χειροκροτήσεις. Ἰδοὺ ὁποῖον δεσπότην ἔλαβεν ἡ γῆ παρὰ τῆς Μοίρας. Ἀληθῶς ὁ οἶκος τῶν Καισάρων εἶνε ἡ μάστιξ τῆς Ῥώμης . . .

— Καὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης, προσέθηκεν ὁ Αἶνος.

— Ναί, κάλλιστα λέγεις, μάστιξ τῆς οἰκουμένης, ὑπέλαβεν ὁ Σαβῖνος. Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ· ὁ πρῶτος ὑποτάξας τὴν δημοκρατίαν ὑπὸ τὴν δύναμιν ἑνὸς ἦτο ἄνθρωπος ἐκλελυμένων ἠθῶν, καὶ ἀκορέστου φιλοδοξίας. Τρεῖς

καὶ εἴκοσι πληγαὶ ἐν τῇ γερουσίᾳ συνεδριαζούσῃ ἐτιμώρησαν ἀληθῶς τὴν ἀπληστίαν τοῦ ἅρπαγος, ἀλλ' ὁ Καῖσαρ ἐγένετο παράδειγμα καὶ ὁ Αὔγουστος ὁ ἀνεψιός του ἐκληρονόμησε τὴν τυραννίαν, καὶ διὰ τῆς ὑποκρισίας καὶ τῆς πονηρίας κατώρθωσε νά μας ἀναγκάσῃ νὰ κύψωμεν ὑπὸ ζυγὸν τὸν αὐχένα, καὶ συνειθίσας τὴν γερουσίαν καὶ τὸν λαὸν εἰς τὴν δουλείαν, μᾶς ἐκληροδότησεν ὡς ἀγέλην τινὰ τῷ διαδόχῳ του Τιβερίῳ. Ὁ νέος ἡγεμὼν δεξιὸς περὶ τὸ διοικεῖν, ἀλλὰ ψυχὴ ἐζυμωμένη ἐξ αἵματος καὶ πηλοῦ, κατέλιπεν ἀναμνήσεις οὐχ ἧττον μυσαρὰς ἢ οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ. Ὁ δὲ Γάιος Καλλιγόλας αἱμοχαρὴς παράφρων ἀπέδειξε πόσον εἴμεθα ἄξιοι περιφρονήσεως ὑπὸ τὴν δουλείαν ὄντες. Τελευταῖον ὁ Κλαύδιος βλὰξ παραδεδομένος εἰς τὰ πάθη εὐτελεστάτων κολάκων καὶ γυναικὸς ἀναιδοῦς ἐδηλητηριάσθη ὡς ζῷον διὰ πινακίου μυκήτων. Τοιοῦτοι εἶνε οἱ ἄρχοντες ἡμῶν καὶ ὁ σημερινὸς δὲ δὲν θὰ διαψεύσῃ τὴν καταγωγήν του. Ἀλλ' εὐτυχῶς ὅμως οἱ Καίσαρες ὡς τὰ τέρατα ἐξαφανίζονται χωρὶς νὰ ἐγκαταλίπωσιν ἀπογόνους. Ὅπως δήποτε ἡ κατάστασις ἡμῶν δὲν εἶνε ἧττον ἀξιοθρήνητος.

Ὁ Λῖνος ἠκροᾶτο ἀτάραχος τῶν λόγων τοῦ νεκροῦ Γαλάτου, πρὸς ὃν ἐφαίνετο αἰσθανόμενος ὅλως ἰδίαν συμπάθειαν. Ἠγάπα τὸ γενναῖον τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ καὶ τὰς περὶ ἀρετῆς ἰδέας, πολὺ ἀνωτέρας τῶν ἰδεῶν ἃς εἶχον οἱ τῶν χρόνων ἐκείνων νέοι.

Ὁ Σαβῖνος ἀνατραφεὶς αὐστηρῶς ὑπὸ τῆς μητρός του, ἐπισήμου Γαλάτιδος πεπροικισμένης διὰ πασῶν τῶν ἀρετῶν τῆς φυλῆς αὐτῆς, εἶχε διαφυλάξει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἁγνὴν ἐν μέσῳ τῆς παντοίας διαφθορᾶς τῆς Ῥώμης. Πρὸ τριετίας αὐτὸς διοικῶν τὰ τοῦ οἴκου διὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του, ἔζη ὑπακούων πάντοτε εἰς τὴν μητέρα του τὴν δέσποιναν Βελλέδαν, ἐκ πάντων τῶν πλουσίων τῆς Ῥώμης πατρικίων φίλον ἔχων μόνον τὸν Μέτελλον, οὗ τὴν ἀδελφὴν Καικιλίαν ἤλπιζε νὰ λάβῃ γυναῖκα. Ἐὰν δ' ἐνίοτε ἐπορεύετο εἰς τὰ Ἀνάκτορα, ἐποίει τοῦτο ἀναγκαζόμενος ἕνεκα τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ τάξεως.

Ὁ δὲ Μέτελλος κληρονομήσας μεγάλην περιουσίαν παρὰ τῶν γονέων του οἵτινες ἀποθανόντες κατέλιπον αὐτὸν μόλις δεκατεσσάρων ἐτῶν μειράκιον, ἐφυλάχθη ἀπὸ τῶν ἐγκοσμίων πειρασμῶν, πολὺ ὀλιγώτερον τοῦ φίλου του. Εἶχε θυσιάσει πολλὰ εἰς τὰ τῆς νεότητος πάθη. Ἀλλὰ τελευταῖον πρό τινων μηνῶν ἔρως εὐγενὴς εἶχεν εἰσδύσει εἰς τὴν καρδίαν του. Ἀποπτύσας δὲ τὰς συνήθεις ἀταξίας προσεπάθει ἐξαγνίζων τὴν ψυχήν του νὰ κατασταθῇ ἄξιος τῆς παρθένου ἣν ἠγάπα. Ἀλλ' ὅμως ἐνόμιζε τὴν ἀρετὴν μᾶλλον ὥς τι κόσμημα ἢ ὡς καθῆκον. Οὐδέποτε δ' ἐμερίμνησε νὰ μάθῃ ἐὰν ἡ παροῦσα ζωὴ ἦνε τὸ τέρμα, ὁ σκοπὸς, ἢ μόνον ἡ ὁδὸς τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπόθει τὴν ἀρχαίαν Δημοκρατίαν μόνον διότι ἔπασχε κακῶς ὑπὸ τῶν Καισάρων, ὅθεν εἰλικρινῶς ἀποκρινόμενος εἰς τὸν συλλογισμὸν τοῦ Γαλάτου εἶπεν αὐτῷ.

— Ναί, είμεθα άξιοθρήνητοι!

— Καὶ ὅμως ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι δυστυχέστεροι ἡμῶν, εἶπεν ὁ Λῖνος.

— Εἶνε δυνατόν; ἠρώτησεν ὁ Μέτελλος. Ἐγὼ ἔπαθον καὶ πάσχω τὰ μύρια ὑπὸ τῆς τυραννίας τῶν ἀνηλεῶν δεσποτῶν ἡμῶν. Ἀνήρπασαν ἀπὸ τῆς ἑστίας μου τὴν Καικιλίαν, τὴν φιλτάτην μου ἀδελφήν, καί την ἔκλεισαν ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἑστίας. Καὶ ὅτε συνηντήθημεν ἐνταῦθα, ἐγὼ ἠρχόμην ἴσως δυνηθῶ ἔξω τοῦ ἱεροῦ, ἐν ᾧ τὴν ἔκλεισαν αὐθαιρέτως, νά την ἴδω καί τη λαλήσω ὀλίγας στιγμάς. Ἀλλ' ἡ Βιβιδία ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν ἑστιάδων καὶ προϊσταμένη αὐτῶν μ' ἀπεδίωξε μετ' ὀργῆς, μὴ θέλουσα νἀκούσῃ τὰς δεήσεις μου. Ἆ! τὸ αἰσθάνομαι ἡ καρδία μου αἰωνίως θὰ στάζῃ αἷμα ἕνεκα τῆς πληγῆς ταύτης.

Καὶ ταῦτα λέγων ὁ Μέτελλος ἔκλινε τὴν κεφαλὴν αἰσθανόμενος πικροτάτην ἐνδόμυχον θλῖψιν.

— Ἡ Καικιλία δὲν ἀπώλετο διὰ παντός, ἀνεφώνησεν ὁ Σαβῖνος. Τὴν ἀφιέρωσαν παρὰ τὸν νόμον εἰς τὴν θεραπείαν τῆς θεᾶς, ἀλλ' ἡμεῖς θὰ κατορθώσωμεν νὰ διασπάσωμεν δεσμὰ ἅτινα αὐτὴ ἡ θρησκεία ἀποκρούει. Θὰ ἀνεύρω ποτὲ τὴν συμβίαν, ἣν μὲ ἥρπασαν· σὺ μοί την ὑπεσχέθης τὴν ἀδελφήν σου.

— Φίλε, μὴ ἔλπιζε τὰ ἀδύνατα. Διὰ φοβερῶν ποινῶν κολάζεται ὁ ἐπιβάλλων χεῖρα εἰς ἑστιάδα. Ἡ μὲν Καικιλία θὰ ταφῇ ζῶσα, σὺ δὲ θἀποθάνῃς μαστιγούμενος.

— Ἡ ἀδελφή σου δὲν ἔχει τὸν ἱερὸν χαρακτῆρα τῶν ἑστιάδων, διότι κατέστησαν αὐτὴν ἑστιάδα παραβάντες τὸν νόμον ὅστις κελεύει ἵνα αἱ παρθένοι αἱ ἐπιτετραμμέναι τὴν διατήρησιν τοῦ ἀσβέστου πυρὸς λαμβάνωνται διὰ κλήρου ἐκ τῶν ἐχουσῶν ἡλικίαν ἐλάσσονα τῶν ἕνδεκα ἐτῶν. Ἡ δὲ ἀδελφή σου ἦτο δεκαπέντε ἐτῶν καὶ πλέον ὅτε διὰ τῆς βίας τὴν ἀνήρπασαν ἀπὸ τῆς πατρικῆς ἑστίας χωρὶς νὰ τηρήσωσι τὰ νενομισμένα. Τοῦ κακουργήματος τούτου ἐργάτης εἶνε, ὡς γινώσκεις, ἡ Ἀγριππίνα. Ἡ ἐξωλεστάτη αὕτη γυνή, ἡ δύο ἄνδρας αὐτῆς δηλητηριάσασα, ὑπώπτευεν ὅτι ὁ εὔνους αὐτῇ Πάλλας ἐπωφθαλμία τὴν ἀδελφήν σου. Ἰδοὺ ὁ λόγος δι' ὃν πρὸ ἑνὸς ἔτους προσέταξε καί την διώρισαν ἑστιάδα, καταπατηθέντων πάντων τῶν νόμων. Καὶ αὖθις λοιπὸν διακηρύττω ὅτι ἢ θὰ σώσω τὴν μνηστήν μου ἢ θἀποθάνω. Δέν το κρύπτω, τὸ ὁμολογῶ μετὰ παρρησίας καὶ ἐνώπιον τοῦ Λίνου, ὅτι καθ' ἑκάστην κατὰ διαφόρους ὥρας πλανῶμαι πέριξ τοῦ περιβόλου τοῦ περιβάλλοντος τὸν ναὸν τῆς Ἑστίας καὶ σκέποντος τὰς παρθένους τῆς θεᾶς, μελετῶν τὸν δρυμῶνα καὶ σχεδιάζων πῶς καὶ πόθεν δύναταί τις νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν κατοικίαν τῶν παρθένων.

— Δύσκολον εἶνε ἐν μέσῃ Ῥώμῃ νὰ ἐκτελέσῃς τὸ σχέδιόν σου, εἶπεν ὁ Μέτελλος. Βεβαίως ἕτοιμος εἶμαι νά σοι βοηθήσω. Ἀλλὰ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ θύματος πρέπει νὰ περιμείνωμεν καιρὸν καταλληλότερον.

— Μή σε μέλει. Εἰξεύρω ἐγὼ πῶς θὰ ἐνεργήσω. Ἀλλὰ δὲν εἶνε τόπος ἐνταῦθα νὰ λέγωμεν περὶ τοῦ πράγματος τούτου. Ἂς ἀναβάλωμεν εἰς ἄλλοτε τὴν περαιτέρω συζήτησιν.

Ὁ Μέτελλος εἴτε συγκινηθεὶς ἐκ τῆς λυπηρᾶς ἀναμνήσεως τῆς ἀδελφῆς του, εἴτε θέλων νἀλλάξῃ τὸ θέμα τῆς συνδιαλέξεως εἶπεν εἰς τὸν Λῖνον.

— Τώρα λοιπὸν νομίζεις ὅτι ὑπάρχουσιν ἄλλοι δυστυχέστεροι ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς;

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην πλῆθος πυκνὸν δούλων ἐφάνη διερχόμενον τὴν Ἀγορὰν μετὰ πολλοῦ θορύβου. Ὁ ἐπιστάτης πλουσίου τινὸς πατρικίου τοῦ Σπουρίου Καλβιζίου ὡδήγει εἰς τὸν τόπον τῆς ποινῆς ἕνα τῶν πολλῶν αὐτοῦ δούλων γυμνὸν καὶ δέσμιον. Ὁ ἀτυχὴς οὗτος δοῦλος βαδίζων ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἄλλων δούλων ἐμαστιγοῦτο ὑπ' αὐτῶν ἀπανθρώπως. Ἀπὸ δὲ τοῦ τραχήλου αὐτοῦ ἐκρέματο πινακίδιον, ἐφ' οὗ ἦτο γεγραμμένον τὸ μέγα ἔγκλημα αὐτοῦ, ὅτι δῆλα δὴ φαγὼν κρύφα τὸ ὑπόλοιπον γλυκίσματός τινος τοῦ δεσπότου, κατεδικάσθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θάνατον. Τὴν σκληρὰν ταύτην ἀπόφασιν ἐκτελοῦντες συνώδευον αὐτὸν οἱ συνάδελφοί του ἔξω τῆς Ἠσκυλίνης Πύλης εἴς τινα πλατεῖαν ἐπονομαζομένην *Σηστέρτιον*. Ἐκεῖ δὲ ἦτο ὁ δήμιος ὁ μέλλων νὰ προσηλώσῃ τὸν κατάδικον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ νά τον ἀφήσῃ ἐκεῖ νἀποθάνῃ ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τῶν ἀλγηδόνων. Τὸ σῶμα αὐτοῦ ἦτο προωρισμένον εἰς βορὰν τῶν κοράκων καὶ τῶν ἄλλων σαρκοβόρων ὀρνέων.

Τὸ ἀτυχὲς θῦμα ἐξηντλημένον καὶ κλονούμενον ἐβάδιζεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀπανθρώπων συντρόφων του. Τὸ αἷμά του ἔρρεεν ἐκ τῶν κατεσπαραγμένων σαρκῶν του καὶ ἔβαφε κόκκινον τὸ λιθόστρωτον ἔδαφος τῆς Ἀγορᾶς. Ἐκ διαλειμμάτων δ' ἠκούοντο οἱ σπαραξικάρδιοι αὐτοῦ μηκυθμοί.

Ὁ Μέτελλος καὶ ὁ Σαβῖνος ἐθεῶντο ἀπαθεῖς τὸ ἀπεχθὲς τοῦτο θέαμα. Ἀλλὰ τοῦ Λίνου τοὐναντίον ἥ τε στάσις καὶ τὸ πρόσωπον ἐμαρτύρουν πόσον ἡ βάρβαρος ἐκείνη σκηνὴ τὸν συνεκίνει. Ὅτε ὁ κατάδικος μετὰ τῶν δημίων του ἀπεμακρύνθη καὶ ἀπέμειναν ἐν τῇ Ἀγορᾷ μόνοι οἱ τρεῖς φίλοι, ὁ Λῖνος στραφεὶς πρὸς τὸν ῥωμαῖον τῷ εἶπε μετὰ φωνῆς ὑποκώφου.

— Πρὸ μικροῦ μὲ ἠρώτας ἐὰν ἐπίστευον ὅτι ὑπάρχουσι πλάσματα τοῦ Θεοῦ δυστυχέστερα τῆς ἀδελφῆς σου, τοῦ φίλου σου καὶ σοῦ.

— Ἀληθῶς τοῦτο σὲ ἠρώτησα, ἀλλὰ σὺ δὲν ἀπεκρίθης.

— Καὶ εἶνε τώρα πλέον ἀνάγκη νἀποκριθῶ;

— Πῶς ὄχι;

— Ὁ πρὸ μικροῦ διαβὰς ἐνώπιον ἡμῶν δοῦλος ὁ μέλλων νἀποθάνῃ μαρτυρικὸν θάνατον, δὲν εἶνε ἀρκοῦσα ἀπόκρισις; Ἡ τύχη τῆς Καικιλίας καὶ ἡ σὴ εἶνε δυνατὸν νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὴν τύχην τοῦ ἀτυχοῦς ἐκείνου;

— Τί! εἶπεν ὁ Μέτελλος μετὰ περιφρονήσεως, σὺ ῥωμαῖος πολίτης παραβάλλεις ἡμᾶς πρὸς τὸν ἄθλιον ἐκεῖνον δοῦλον;

— Μήπως ὑπάρχει διαφορά τις μεταξὺ ἐκείνου καὶ ἡμῶν;

— Δὲν εἰξεύρω. Ἀλλ' ὅμως αὐτός εἶνε ἀγενὴς καὶ φαῦλος τὴν καταγωγὴν καὶ ὁ νόμος ἐγκαταλείπει αὐτὸν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ δεσπότου του.

— Μάλιστα, ὁ νόμος ὁ αὐθαίρετος ὁ θεμελιούμενος ἐπὶ τῆς προδηλοτάτης ἀδικίας. Μάθε, Μέτελλε, ὅτι ὑπάρχει ἄλλος τις νόμος ἱερὸς καὶ σύμφωνος πρὸς τὴν φύσιν, ὁ κηρύττων τοὺς ἀνθρώπους πάντας ἴσους ἐνώπιον τοῦ Πλάστου.

— Πάλιν ἡ ἔξοχος φιλοσοφία σου! εἶπεν ὁ νέος ὑψῶν τοὺς ὤμους.

— Ὅ τι σὺ ὀνομάζεις φιλοσοφίαν εἶνε αὐτὴ ἡ ἔκφρασις τῆς ἀληθείας. Ἐξέλθωμεν ὀλίγον τῆς στοᾶς ταύτης. Ἀκολουθεῖτέ μοι, φίλοι, ὀλίγα βήματα παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Κάστορος καὶ θὰ ἐννοήσητε κάλλιον τί λέγω.

Οἱ δύο πατρίκιοι ἠκολούθησαν τῷ Λίνῳ, ὅστις ὡδήγησεν αὐτοὺς ἐνώπιον ξυλίνου παραπήγματος στηριζομένου ἐπί τινος τῶν πλευρῶν τοῦ ναοῦ. Ἦσαν δ' ἐκεῖ ἀναμὶξ ἄνδρες, γυναῖκες, νεανίαι, νεάνιδες σχεδὸν ὁλόγυμνοι, ἔχοντες ἐξηρτημένον ἀπὸ τοῦ τραχήλου πινακίδιον. Πολλοὶ τούτων εἶχον κεκαλυμμένην τὴν κεφαλὴν διὰ μαλλίνου λευκοῦ σκούφου, τινὲς δ' ἐφόρουν στέφανον ἐκ φύλλων καὶ οἱ πλεῖστοι εἶχον ἀλείψει τοὺς γυμνοὺς πόδας των διὰ κρητίδος ἢ γύψου.

— Ἰδέτε, εἶπεν ἁπλῶς ὁ Λῖνος, δεικνύων εἰς τοὺς φίλους του τὰ ἀτυχῆ ἐκεῖνα πλάσματα.

— Βλέπω δούλους πωλουμένους καὶ οὐδὲν πλέον, εἶπεν ὁ Μέτελλος, οὗ τὰ χείλη ἐξέφραζον ἀηδίαν τινά.

Ὁ Σαβῖνος οὐδὲν εἶπε. Τὸ γλαυκόν του ὄμμα ἦτο προσηλωμένον ἐπὶ τοῦ δουλοκαπήλου, ἀνδρὸς βαναύσου καὶ κτηνώδους, ὅστις περιεπάτει ἔμπροσθεν τοῦ ἐμπορεύματός του. Αἴφνης ὁ πωλητὴς οὗτος τῆς ἀνθρωπίνης σαρκὸς λαβὼν νεανίσκον τινὰ καὶ στήσας αὐτὸν ἐπὶ ὑψώματός τινος, ἀπετάθη πρὸς τοὺς παρεστῶτας μετὰ φωνῆς ὅσον οἷόν τε γλυκείας καὶ μετὰ πολλῆς ἀπαθείας.

— Παρατηρήσατε, κύριοι, τί πρᾶγμα σᾶς ἔχω ἐδῶ. Παρατηρήσατέ τον ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι πτερνῶν, τί ὡραιότης, τί λευκότης! Θαυμάσατε, κύριοι, τοὺς μαύρους ὀφθαλμούς του καὶ τὴν σπανίαν μαύρην κόμην του. Καὶ τὰ δύο ὦτά του εἶνε ὑγιέστατα, ἀκούει περίφημα, ἔχει ὀφθαλμοὺς σπανίους καὶ βλέπει περίφημα. Ἔχει σῶον τὸ σῶμα καὶ σώας τὰς φρένας. Κύριοι, σᾶς ἐγγυῶμαι περὶ τῆς τιμιότητός του, τῆς ἐγκρατείας του καὶ τῆς εὐπειθείας του. Ἑνὶ λόγῳ εἶνε, κύριοι, εἶνε πηλὸς εὔπλαστος καὶ εἰμπορεῖτε νὰ τον κάμετε ὅπως θέλετε.

Ἔπειτα δὲ ἐλθὼν πλησιέστερον ἔτυψεν ἐλαφρῶς τὰς παρειὰς τοῦ νεαροῦ δούλου διὰ τοῦ ἀντιστρόφου τῆς παλάμης καὶ εἶπε·

— Ἀκούετε, κύριοι, πῶς ἀντηχεῖ; Τί κρέας ἐλαστικὸν καὶ στερεόν! Δὲν εἰξεύρει τί θὰ εἰπῇ ἀσθένεια. Σᾶς τον ἀφίνω, κύριοι, διὰ ὀκτὼ χιλιάδας *σηστερτίων* [1]. Διὰ τίποτε, κύριοι, χάρισμα. Ὀκτὼ χιλιάδες σηστερτίων δι' αὐ-

1 Ὁ σηστέρτιος ἠδύνατο 25 λεπτά.

τὸ τὸ πρᾶγμα σᾶς βεβαιῶ, κύριοι, εἶνε τίποτε· καὶ μάλιστα ἐκτὸς τῶν ἄλλων καλῶν τὰ ὁποῖα ἔχει καὶ τὰ ὁποῖα σᾶς ἀπηρίθμησα, πρέπει νὰ εἰξεύρετε ὅτι εἶνε καὶ Ἱσπανός.

Ὁ Σαβῖνος προελθὼν ἐκ τοῦ πλήθους ἔχων ἐν τῇ χειρὶ ἓν *ἀσσάριον*, ἤτοι χαλκοῦν δεκάλεπτον, ἐδήλωσεν ὅτι ἀγοράζει τὸν νέον· ἡ δὲ δήλωσις εἶχεν ὡς ἑξῆς·

— Λέγω ὅτι ὁ νεανίσκος οὗτος κατὰ τὸ δίκαιον τῶν *Κυριτῶν* [2] εἶνε ἐμὸς καὶ ὅτι τὸν ἠγόρασα διὰ τοῦ ἀσσαρίου τούτου καὶ τῆς πλάστιγγος ταύτης.

Καὶ διὰ τοῦ χαλκοῦ νομίσματος ἔκρουσε τὴν ἐπί τινος μικρᾶς τραπέζης ἱσταμένην πλάστιγγα, ἐμέτρησε τὸ ὡρισμένον ποσὸν καὶ παρέλαβε τὸν δοῦλον.

Ὁ δουλοκάπηλος ἀνεβίβασεν ἔπειτα νεάνιδα θαυμασίας καλλονῆς καὶ ἀνεφώνησεν·

— Ἰδού, κύριοι, βλέπετε μίαν Γαλάτιδα· εἶνε κόρη σεμνοτάτη καὶ σᾶς το ἐγγυῶμαι.

Καὶ ἑλκύσας τὴν κόρην πρὸς ἑαυτὸν ἐφίλησεν αὐτὴν ἐπανειλημμένως.

— Ἰδέτε την πῶς κοκκινίζει! Τί ἄλλην καλλιτέραν ἀπόδειξιν θέλετε τῆς ἀθωότητος καὶ τῆς σεμνότητός της;

Ὁ νεαρὸς Γαλάτης, ὁ Σαβῖνος, ἰδὼν τὸν κτηνώδη δουλοκάπηλον οὕτω πως φερόμενον κατηγανάκτησε καὶ ὑψῶν αὖθις τὴν χεῖρα ἠγόρασε τὴν κόρην, ἣν βεβαίως εἶχον ἁρπάσει πειραταὶ ἀπὸ τῶν δασῶν τῆς πατρίδος του.

Ἀφ' οὗ δὲ κατέβαλε τὴν τιμὴν καὶ τῆς νέας ταύτης ἀγορᾶς του, εἶπεν εἰς τοὺς συντρόφους του.

— Ἄτιμον εἶνε τὸ ἐμπόριον τοῦτο, καὶ θὰ ὁμιλήσω περὶ τούτου ἀπόψε εἰς τὸν αὐτοκράτορα κατὰ τὸ δεῖπνον εἰς ὃ μᾶς ἔχει ἀμφοτέρους προσκεκλημένους, Μέτελλε.

Ὁ Ῥωμαῖος σείσας τὴν κεφαλὴν ὑπέλαβεν·

— Ὁ Καῖσαρ οὐδὲν κακὸν θὰ εὕρῃ εἰς τὸ πρᾶγμα τοῦτο, καὶ θὰ καγχάσῃ διὰ τὰ παράπονά σου.

— Θὰ ἴδωμεν. Ἡ παράνομος ἁρπαγὴ δύναται νὰ καταβιβάσῃ τοὺς ἀνθρώπους οἵτινες ἐγένοντο θύματα αὐτῆς;

— Περὶ τούτου δύνασαι νὰ κρίνῃς ἐκ τῶν καθ' ἑκάστην ἐν Ῥώμῃ γινομένων.

— Ὁμολόγησον μᾶλλον, Μέτελλε, ὑπέλαβεν ὁ Λῖνος, ὅτι ὁ ὀρθὸς λόγος καταδικάζει τὴν δουλείαν, καὶ ὅτι ἡ μεγίστη τῶν κακουργιῶν εἶνε ἡ κατὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Ῥωμαῖος ἐσίγησεν, ὁ δὲ Σαβῖνος προσεκάλεσε τοὺς φίλους νά τον συνοδεύσωσι μέχρι τῆς οἰκίας αὐτοῦ, κειμένης οὐ μακρὰν, ἵνα παραδώσῃ τοὺς δούλους οὓς πρὸ μικροῦ ἠγόρασεν.

2 Κυρῖται προσηγορεύοντο ὑπὸ τῶν δημηγορούντων ἅπαντες οἱ εἰς ἐκκλησίαν συνηγμένοι ῥωμαῖοι πολῖται.

— Ἡ ὥρα τοῦ γεύματος προσεγγίζει, προσέθηκεν ὁ Σαβῖνος, καὶ θὰ θελήσητε πιστεύω νὰ τιμήσητε τὴν τράπεζάν μου.

Ὁ Αἶνος καὶ ὁ Μέτελλος παρεδέξαντο τὴν πρόσκλησιν, καὶ οἱ τρεῖς παρακολουθούντων τῶν δούλων εἰσῆλθον εἰς τὴν *Νέαν ὁδόν*.

Μετὰ τέταρτον τῆς ὥρας ἀφίκοντο εἰς τὴν πλατεῖαν τὴν πρὸ τοῦ οἴκου τοῦ Σαβίνου, ἐκ τῶν καλλίστων ἐν Ῥώμῃ οἴκων. Ἡ πρὸς τὴν πλατεῖαν ὄψις τοῦ οἴκου ἐκοσμεῖτο διὰ ἡμικυκλικῆς στοᾶς, ἐν ᾗ ἐκάθηντο τὴν πρωίαν οἱ πελάται προσερχόμενοι νὰ χαιρετίσωσι τὸν πάτρωνά των, ὁσάκις ἤρχοντο πρὶν ἐξυπνήσωσιν οἱ δοῦλοι. Ἐν τῷ κέντρῳ δὲ ἵστατο, ὡς ἔθος, ὁ ἀνδριὰς τοῦ οἰκοδεσπότου.

Ὁ Σαβῖνος προσῆλθεν εἰς τὴν δρυίνην διπλῆν πύλην, κεκαλυμμένην ὑπὸ χαλκοῦ καὶ ἥλων ἐχόντων κεφαλὴν γλυπτὴν καὶ ἐπίχρυσον καὶ ἧς οἱ παραστάται ἐκοσμοῦντο διὰ κομψῆς κορωνίδος· ἐσήμηνε τὸν κώδωνα καὶ ἀνοιγείσης τῆς θύρας ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ οἰκίσκου του ὁ θυρωρὸς καὶ προτείνας τὴν ῥάβδον ἣν εἶχεν ἐν χερσὶν ἀνεφώνησε·

— Τίς εἶ;

Πάραυτα δὲ κύων παρὰ τὸν θυρωρὸν ἱστάμενος ὑλάκτησε θορυβωδῶς. Ὁ δὲ θυρωρὸς ἀναγνωρίσας τὸν δεσπότην κατεπράυνε τὸ ζῷον, καὶ ὁ Σαβῖνος εἰσῆλθε μετὰ τῶν φίλων αὐτοῦ εἰς διάδρομον ἄγοντα εἰς τὴν ἐσωτέραν θύραν, ἐστρωμένον διὰ μικρῶν πολυγώνων πλακῶν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου καὶ τετραγώνων ἐκ μέλανος λίθου. Ἑκατέρωθεν τοῦ διαδρόμου τούτου ἔκειντο τὰ δωμάτια τοῦ θυρωροῦ καὶ τοῦ κυνός, ὅστις ἐπειδὴ ἐπανέλαβε τὰς ὑλακὰς αὐτοῦ, ὁ θυρωρὸς ἔσυρεν αὐτὸν βιαίως διὰ τῆς σιδηρᾶς ἁλύσεώς του καὶ λακτίσας τὸν εἰσήγαγεν εἰς τὸ δωμάτιόν του.

Ἡ ἐσωτέρα θύρα κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ διαδρόμου ὑπάρχουσα ἀνεῴχθη καὶ ἐφάνη αὐλὴ τετράγωνος περικαλλεστάτη, κεκοσμημένη ὅλη διὰ σειρᾶς κιόνων ἐκ μαρμάρου λευκοῦ σχηματιζόντων στοάς. Ἡ αὐλὴ αὕτη ἦτο τὸ λεγόμενον *ἄτριον*. Ὑπὸ τὰς ἐστεγασμένας στοὰς αἵτινες ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς οἰκίας στηριζόμεναι συνεκοινώνουν μετ' αὐτῆς διὰ θυρῶν, ἠδύνατό τις νὰ περιπατῇ ὑπὸ σκιάν. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς ἦτο δεξαμενὴ μαρμαρίνη, ἧς ὁ πυθμὴν ἦτο ἐστρωμένος διὰ μικρῶν καὶ κομψῶν ῥομβοειδῶν πλακῶν ἐκ μαρμάρου λευκοῦ, κυανοῦ καὶ ἐρυθροῦ, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ ὕδωρ ἔστιλβε μεταδίδον εὐάρεστον δρόσον εἰς τὰ πέριξ. Οἱ τοῖχοι τῆς αὐλῆς ἦσαν κεκαλυμμένοι ὑπὸ ποικίλων γραφῶν. Ἀγαλμάτια δὲ χυτά, ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἠγορασμένα, ἀγάλματα χαλκᾶ καὶ μαρμάρινα ἀριστοτεχνήματα ἀλλοδαπῶν καλλιτεχνῶν ἦσαν προσηρμοσμένα ἐν τῇ ὀροφῇ τῶν στοῶν. Λινοῦν δὲ ὕφασμα πορφυρόχρουν ἡπλωμένον ὑπεράνω τῆς αὐλῆς ἀπέκρυπτε τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας καὶ τοσαύτην δρόσον μετέδιδεν ὥστε τὸ ἔδαφος ἐκαλύπτετο ὑπὸ χλόης.

Κατὰ τὴν κυρίαν πλευρὰν τοῦ *ἀτρίου* ὑπῆρχον τρία δωμάτια, τὸ *ταβλῖνον* ἤτοι τὸ ἀρχεῖον τῆς οἰκίας καὶ δύο ἕτερα, ἐν οἷς ὑπῆρχον αἱ εἰκόνες τῶν προ-

γόνων τοῦ Σαβίνου. Κατὰ δὲ τὰς ἑτέρας πλευρὰς ἦσαν τὰ *triclinia* ἤτοι τὰ ἑστιατόρια, ἔπειτα δὲ τὰ μαγειρεῖα, ἡ φυλακή, τὰ ἁμαξοστάσια καὶ τὰ ἱπποστάσια, τὸ ἀρτοποιεῖον καὶ τὰ καταλύματα τῶν δούλων.

Τὸ μέρος τοῦτο ἦτο τὸ κοινόν, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ οἴκου. Ὁ Σαβῖνος πρὶν ἢ ὁδηγήσῃ τοὺς ξένους του εἰς τὸ ἰδιαίτερον, ἐκάλεσε τὸν ἐπιστάτην, ἀπελεύθερον συμπολίτην του, ὅστις ἐκυβέρνα τοὺς διακοσίους δούλους τοῦ Σαβίνου. Ἦτο δὲ γέρων ἑξηκοντούτης περίπου, ἀκμαῖος ἔτι, σιμός, γλυκὺς καὶ συμπαθὲς ἔχων τὸ πρόσωπον.

— Ἀρβογάστ, τῷ εἶπεν ὁ κύριός του, φρόντισον περὶ τῶν δύο τούτων δούλων. Ὁδήγησέ τους εἰς τὸ λουτρόν, ἔνδυσέ τους καθαρὰ καὶ δὸς νὰ φάγωσι. Νά τους μεταχειρισθῆτε καλῶς, ἤκουσες;

— Ὁρισμός σας, κύριε, εἶπεν ὁ ἐπιστάτης σκιρτήσας ἅμα ἰδὼν τὴν νεάνιδα.

Ἡ ἀτυχὴς νεᾶνις ἧς τὴν γυμνότητα μόλις ἐκάλυπτον ἄθλιά τινα ῥάκη καὶ ἥτις ἔτρεμεν ὑπὸ αἰδοῦς ἅμα καὶ φόβου, ἀνεθάρρησεν ὀλίγον ἀκούσασα τοὺς εὐμενεῖς τοῦ κυρίου της λόγους. Ὁ δὲ νέος ἵστατο ἀπαθὴς καὶ μόνον ἀστραπή τις ἐξῆλθε διὰ τῶν μελανῶν ὀμμάτων του, ὅτε ὁ ἐπιστάτης τὴν μὲν νεάνιδα παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ, εἰς ἐκεῖνον δ' ἔδειξε δωμάτιόν τι ἐν ᾧ ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι δοῦλοι ἄρρενες. Ἡ Γαλᾶτις ὡδηγήθη εἰς τὰ οἰκεῖα καταλύματα ὅπου ἦσαν καὶ ἄλλαι δοῦλαι, ὧν ἐπεστάτει γραῖά τις ἀπελευθέρα ἀπούσης τῆς Βελλέδας τῆς μητρὸς τοῦ Σαβίνου.

Ὁ Σαβῖνος παραγγείλας τὰ δέοντα ὡδήγησε τοὺς φίλους αὐτοῦ εἰς ἕνα τῶν δύο διαδρόμων τῶν ἑκατέρωθεν τοῦ *tablini* καὶ ἐκεῖθεν ἔφθασαν εἰς τὸ περίστυλον.

Τὸ περίστυλον ἔχον μεῖζον μῆκος καὶ πλάτος εἶχέ πως τὸ σχῆμα τοῦ *atrii*, ἀλλ' ὅμως ἦτο πολὺ μεγαλοπρεπέστερον καὶ πολυτελέστερον. Πρὸ ἑκάστου κίονος ἵστατο ἄγαλμα καὶ τὰ μεσόστυλα ἦσαν πλήρη μαρμαρίνων κιβωτίων ἄνθεσι κεκοσμημένων· ἐν δὲ τῷ κέντρῳ ἦτο πρασιὰ θέλγουσα διὰ τῆς ἐν αὐτῇ χλόης τὰ ὄμματα τῶν θεατῶν· καὶ κρήνη πυραμιδοειδὴς μαρμαρίνη ἐξ ἧς ἀνέβρυε τὸ ὕδωρ εἰς ὕψος πολύ, καταπίπτον ἔπειτα ὡς βροχὴ μαργαριτῶν. Κατὰ τὰς πλευρὰς τοῦ περιστύλου ἦσαν αἴθουσαι κεκοσμημέναι διὰ κιόνων, ὁ γυναικωνίτης, ἡ βιβλιοθήκη, ἡ ἐξέδρα μεγίστη στοὰ ἐν ᾗ ὑπεδέχετο ὁ Γαλάτης τοὺς φιλοσόφους, τοὺς διδασκάλους τῆς ῥητορικῆς, τοὺς γραμματικοὺς καὶ ποιητάς, τοὺς τιμῶντας αὐτὸν διὰ τῆς φιλίας των. Ἵνα δὲ ἔλθῃ τις εἰς τὴν στοὰν ταύτην ἔπρεπε νὰ διέλθῃ πρῶτον τὴν *basilicam*.

Ὁ Σαβῖνος φθὰς εἰς μικρόν τι προαύλειον, κυκλοτερὲς περὶ ὃ ἦσαν αἱ θύραι τῶν θαλάμων, χρησιμευόντων ἅμα καὶ ὡς δωμάτια ἐργασίας τὴν ἡμέραν, ὤθησε θύραν τινά, εἰσήγαγε τοὺς φίλους καὶ εἰσελθὼν καὶ αὐτὸς κατεβίβασε ποικιλόχρουν καὶ πολύτιμον παραπέτασμα τῆς θύρας, καὶ ἐκάθισεν ἐπί τινος κλίνης εἰπὼν εἰς τὸν Μέτελλον καὶ τὸν Λῖνον νά τον μιμηθῶσιν. Οἱ

δύο Ῥωμαῖοι ἐκάθησαν ἐπὶ κεδρίνου ἀνακλίντρου ἔχοντος προσκεφάλαια ἐκ πτερῶν καὶ καλύμματα μετάξινα.

Πρῶτος ὁ Σαβῖνος λαβὼν τὸν λόγον εἶπεν εἰς τοὺς φίλους.

— Τώρα παρευθὺς θὰ συμφάγωμεν κατὰ τὴν συμφωνίαν ἡμῶν. Εὐτύχημα νομίζω ὅτι ἔχω τὸν Αἶνον· διότι πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀποφεύγει ἐπιμόνως τὴν ἀρίστην κοινωνίαν τῆς Ῥώμης, εἰς ἣν ἄλλοτε ἐφοίτα ἀδιαλείπτως, τώρα δὲ μόλις κατορθοῦμεν νά τον βλέπωμεν καὶ τοῦτο σπανιώτατα.

— Διότι, γενόμενος πτωχός, ἀπεκρίθη ὁ Αἶνος, δὲν ἔχω τὴν δύναμιν νὰ ὑποδέχωμαι ἐν τῷ οἴκῳ μου ὡς ἄλλοτε τοὺς εὐγενεῖς ἐπισήμους ἄνδρας τῆς πόλεως ταύτης.

— Ἀλλ' ὅμως ἐὰν ἀπώλεσας τὴν περιουσίαν σου, δὲν ἐμειώθη ὅμως ἡ πρὸς σὲ πιστὴ φιλία τῶν φίλων σου. Οὐδεὶς ἐκ τῶν τῆς οἰκογενείας μου ἐλησμόνησεν ὅτι ἐπὶ Καλιγόλᾳ σὺ γενναίως παρέσχες ἄσυλον εἰς τὸν προγεγραμμένον πατέρα μου ἐν τῇ ἐν Οὐολατέρραις ἐπαύλει σου, εἶπεν ὁ Μέτελλος.

— Καὶ ἡ ἐμὴ οἰκογένεια ὀφείλει χάριτας, Αἶνε, εἶπεν ὁ Σαβῖνος, ὅτι διωρίσθη ὁ πατήρ μου γερουσιαστὴς ὑπὸ τοῦ Κλαυδίου, ὅτε ἐδόθη εἰς τοὺς Γαλάτας τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ προβιβάζωνται εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ πατρικίου. Ἀλλὰ δέν μας λέγεις, Αἶνε, τίς ἡ αἰτία τῆς τοσοῦτον ταχείας καταστροφῆς τῆς περιουσίας σου;

— Ταξείδια μακρὰ εἰς ἃ ἐδαπάνησα πολλά.

— Περιηγήθης τὴν Ἀνατολήν, τὴν Συρίαν;

— Καὶ τὴν Παλαιστίνην.

— Ἀλλὰ νέος ὡς σὺ ἐγκρατής, φρόνιμος, τακτικός, δὲν ἦτο τόσον εὔκολον νἀφανισθῇ. Τίποτε ἄλλο μυστήριον θὰ ὑπάρχῃ καὶ δὲν θέλεις νά το ἀποκαλύψῃς.

— Ἀλήθειαν λέγεις, ἀπεκρίθη ὁ Αἶνος.

Καὶ ἐπειδή, φαίνεται, τὸν δυσηρέστει ἡ τοιαύτη συνδιάλεξις ἔσπευσε νἀλλάξῃ τὸ θέμα καὶ ἠρώτησε·

— Λοιπὸν ἀφεύκτως σήμερον δειπνεῖτε μετὰ τοῦ Νέρωνος;

— Μᾶς προσεκάλεσε καὶ θὰ ἦτο προσβολὴ νὰ μὴ δεχθῶμεν τὴν πρόσκλησιν, ἀπεκρίθη ὁ Μέτελλος.

— Θὰ ἦνε βεβαίως πολλοὶ προσκεκλημένοι εἰς τὸ συμπόσιον.

— Ἡ Ἀγριππίνα, ὁ Βρεταννικός, ὁ Ὄθων, ὁ Σενεκίων ἴσως δὲ καὶ ἡ Ὀκταβία.

— Οὕτως εἰπεῖν θὰ ἦνε οἰκογενειακὴ συνάθροισις, ἐὰν μὴ ἦνε ἄτοπον νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι εἶνέ ποτε δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ οἰκογενειακὸς σύνδεσμος μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ οἴκου τῶν Καισάρων, εἶπεν ὁ Αἶνος.

— Θρυλεῖται ὅτι ὁ Νέρων σκοπὸν ἔχει νὰ ζήσῃ ἐν ὁμονοίᾳ μετὰ τοῦ Βρεταννικοῦ ὃν ἀπεστέρησε τοῦ δικαιώματός του.

— Μὴ πίστευε εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Αἰνοβάρβου, ὑπέλαβεν ὁ Μέτελλος· φο-

ἐβοῦμαι τὰς θωπείας τῆς τίγρεως πρὸς τὸν νεαρὸν ἀδελφὸν τῆς Ὀκταβίας. Τὰ πάντα δύνανται νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἡ Ἀγριππίνα καὶ αὐτός.

— Ἡ αὐτοκράτειρα προστατεύει τὸν Βρεταννικόν, τὸ εἰξεύρω ἐξ ἀσφαλοῦς πηγῆς, εἶπεν ὁ Λῖνος. Ὁ Σενέκας καὶ ὁ Βοῦρρος τὴν ὑπεσκέλισαν καὶ διηγοῦνται ὅτι ἠπείλησε τὸν Καίσαρα ὅτι θὰ δώσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Κλαυδίου. Ἡ Ἀγριππίνα εἶνε γυνὴ φοβερὰ καὶ ὁ Νέρων τὴν γινώσκει κάλλιστα. Συνειθισμένη ἐν τῷ ἐγκλήματι καὶ θεωροῦσα τὴν κατοχὴν τῆς ἀρχῆς ὑπερτέραν παντὸς ἄλλου οἵου δήποτε πράγματος, ὑπ' οὐδενὸς θὰ κρατηθῇ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐννοήσῃ ὅτι ὁ Καῖσαρ δὲν ὑπομένει πλέον τὴν ἐφ' ἑαυτοῦ ἐπιρροήν της. . . .

Ὁ Λῖνος διεκόπη ἰδὼν εἰσερχόμενον τὸν Ἀρβογάστ. Ὁ ἐπιστάτης ἀνοίξας τὴν θύραν παρώθησεν ὀλίγον τὸ παραπέτασμα καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Σαβῖνον εἶπε·

— Κύριε, ἄνθρωπός τις ζητεῖ τὸν Μέτελλον.

— Ἂς περιμείνῃ, ἀπεκρίθη ὁ Ῥωμαῖος.

— Ἀλλὰ βιάζεται.

— Τίς εἶνε;

— Ὁ Σοέμας.

Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀκούσας ὁ Μέτελλος ἠγέρθη ταχέως, παρεκάλεσε τοὺς φίλους νά τῳ συγχωρήσωσι καὶ ἠκολούθησε τὸν Ἀρβογάστ, ὅστις τὸν ὡδήγησεν εἰς τὸ προαύλιον ἔνθα περιέμενεν ὁ Σοέμας. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ὅστις, ὡς ἔλεγεν, ἦτο Σύρος τὴν καταγωγήν, πρὸ πολλοῦ ἦτο οἰκεῖος τοῦ Μετέλλου καὶ εἶχε πλείστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ νέου πατρικίου. Οἱ φίλοι τοῦ Μετέλλου ἠπόρουν διὰ τοῦτο καὶ πολλάκις τῷ ἀνεκοίνωσαν τὴν ἀπορίαν των. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἀδελφή του Καικιλία πολλάκις παρεπονήθη πρὸς αὐτὸν διατί νὰ πιστεύῃ τόσον εἰς ἄνθρωπον ὅλως ξένον. Ἀλλ' ἐκεῖνος οὐδὲν ἤθελε νἀκούσῃ, καὶ ἐξηκολούθει ἔχων μετὰ τοῦ Σοέμα μυστηριώδεις σχέσεις, εἰς τοῦτον ἐπιτρέπων τὴν διοίκησιν πᾶσαν τῆς περιουσίας καὶ τῶν δούλων του.

Ἀποχωρήσαντος τοῦ Μετέλλου ὁ Σαβῖνος εἶπεν εἰς τὸν Λῖνον.

— Δὲν ἀγαπῶ καθ' ὅλου τὸν Σοέμαν· δὲν εἰξεύρω τί αἰσθάνομαι βλέπων τὸ πανοῦργον πρόσωπόν του, τὸ αἰλουροειδὲς βῆμά του, τοὺς ἄγαν φιλοφρονητικοὺς λόγους του. Τὸ βλέμμα του εἶνε πλαστόν, τὸ μειδίαμά του εἶνε μορφασμὸς ἄσχημος καὶ οἱ τρόποι του ἐν γένει λίαν ὕποπτοι καὶ . . .

— Δὲν πρέπει νὰ κρίνῃς ἐκ μόνου τοῦ ἐξωτερικοῦ, εἶπεν ὁ Λῖνος σύννους γενόμενος.

— Καὶ ὅμως εἶνε καλὸν νὰ δυσπιστῇ τις ἐνίοτε.

Ὁ Γαλάτης ἐξέφρασε καὶ δι' ἄλλων τινῶν ἔτι λόγων τὴν πρὸς τὸν Σοέμαν ἀπέχθειάν του. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Λῖνος τῷ ἀπεκρίνετο λακωνικώτατα διὰ μονοσυλλάβων μόνον ἀποκρίσεων, ἐσιώπησε καὶ αὐτός. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐπανῆλθεν ὁ Μέτελλος τεταραγμένος λίαν καὶ εἶπεν εἰς τὸν Σαβῖνον.

— Πρέπει παρευθὺς νά σ' ἀφήσω, σπουδαία ὑπόθεσις μὲ καλεῖ εἰς τὸν οἶκόν μου.

— Τί τρέχει; ἠρώτησεν ὁ Γαλάτης μετὰ οἰκειότητος ἣν τῷ ἐπέτρεπεν ἡ στενὴ πρὸς τὸν Μέτελλον σχέσις αὐτοῦ.

— Εἷς ἐξ ὑμῶν πιθανῶς τὸ μαντεύει, ἀπεκρίθη ὁ Μέτελλος ἀκοντίζων βλέμμα κεραυνῶδες πρὸς τὸν Αἶνον ὅστις πάραυτα ὠχρίασε.

Ταὐτοχρόνως δὲ κατηυθύνθη πρὸς τὴν θύραν.

— Δὲν θὰ φύγῃς πρὶν γευματίσωμεν, εἶπεν ὁ Σαβῖνος ἐγειρόμενος ζωηρῶς καὶ ἐμποδίζων αὐτόν. Τὸ γεῦμα εἶνε ἕτοιμον.

Ὁ Μέτελλος συνήνεσεν· ἔπειτα δὲ τὸ γεῦμα ὀλίγην ὥραν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ. Διότι παρὰ Ῥωμαίοις τὸ γεῦμα συνίστατο ἐξ ὀλίγου ἄρτου, ὀπωρῶν τινων καὶ οἴνου ἀρωματώδους. Τὸ τακτικὸν καὶ πλῆρες, οὕτως εἰπεῖν, φαγητὸν ἦτο τὸ δεῖπνον.

Καὶ ὁ Αἶνος δὲ ἐπέμενε θέλων νὰ ἀπέλθῃ· ὁ δὲ Σαβῖνος μάτην ἐπέμενεν ἐμποδίζων αὐτόν. Ὁ φιλόσοφος ἐφαίνετο περίφροντις. Μέλλων δὲ νὰ ὑπερβῇ τὴν φλιὰν τοῦ οἴκου εἶδε τὸν Ἀρβογάστ ἱστάμενον παρὰ τὴν θύραν καί τῳ εἶπεν εἰς τὸ οὖς·

— Ἀπόψε εἰς τὸν οἶκόν μου.

Προδήλως ἡ ἔλευσις τοῦ Σοέμα ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἀποτόμου ἀναχωρήσεως τοῦ Μετέλλου, καὶ τῆς ἀνησυχίας τοῦ Αἴνου. Ἡ δὲ πρόσκλησις τοῦ ἐπιστάτου καὶ αὐτὴ ἐσχετίζετο πρὸς τὸ μυστηριῶδες συμβάν.

Ἐξελθὼν τοῦ οἴκου τοῦ Σαβίνου ὁ Αἶνος κατηυθύνθη πρὸς τὸν Καίλιον λόφον.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ.—Δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς καθ' ὃν καὶ παρ' ἡμῖν ἔτι ἐκομίσθησαν τὰ νεωστὶ εὑρεθέντα μαγικὰ τεχνητὰ ἄνθη, ἅτινα *ἄνθη βαρόμετρα* καλούμενα ἀλλάσσουσι χρώματα συμφώνως μὲ τὴν μεταβολὴν τῆς ἀτμοσφαίρας. Ποῖον εἶναι τὸ μυστήριον τῶν ἀνθέων τούτων; Ἁπλούστατον. Ὡς γνωστὸν τὸ κοινὸν ἅλας εἶναι λίαν ὑγρομετρικὸν καὶ ὅταν ἡ ἀτμοσφαῖρα εἶναι ὑγρὰ ἀπορροφᾷ τὸ ἐν αὐτῇ ὕδωρ· ὑπάρχει ἕτερόν τι ἅλας *χλωροῦχον κοβάλτιον* καλούμενον, ὅπερ ἔχον τὴν τοῦ κοινοῦ ἅλατος ἰδιότητα ἐνέχει καὶ ταύτην ὅτι ἡ ὑγρασία μετασχηματίζει τὸ κυανοῦν συνήθως χρῶμά του εἰς ῥόδινον. Τὰ ἄνθη λοιπὸν ταῦτα ἐμβαπτίζομεν εἰς διάλυσιν χλωρούχου κοβαλτίου καὶ κατόπιν ξηραίνονται· ἂν ἡ ἀτμοσφαῖρα ᾖναι ὑγρὰ τὸ ἄνθος θὰ ᾖναι ῥόδινον, μεταβάλλεται δ' εἰς κυανοῦν ὅταν ἡ ἀτμοσφαῖρα ᾖναι ξηρά. Πλὴν δὲ τούτου ἀπὸ τῆς εἰς τὸ κυανοῦν εἰς τὸ ῥόδινον χρῶμα μεταβάσεως τὰ ἄνθη λαμβάνουσι καὶ μεσάζον τι ὑπόφαιον χρῶμα. Πρὸ καιροῦ γνω-

στὸν τὸ μέσον τοῦτο ἐφηρμόσθη ἐν Ἀγγλίᾳ ἄλλοτε εἰς τὸ καλούμενον *βαρόμετρον χαμαιλέων*, νῦν δὲ πρῶτον ἐφηρμόσθη εἰς τὰ ἄνθη. Ἡ ὀνομασία *βαρόμετρα* ὅμως εἶναι ἐσφαλμένη καὶ μᾶλλον *ὑγρόμετρα* ἔπρεπε νὰ κληθῶσι· τὸν καιρὸν ὅμως οὐδόλως προλέγουσι, ἀλλὰ τὸν ἀναγγέλλουσι μεταβάλλοντα χρῶμα, ἀφοῦ καὶ ὁ καιρὸς μετεβλήθη. Τὰ ἄνθη ἐν τόπῳ παραθαλασσίῳ ἔχουσι πάντοτε ῥόδινον χρῶμα.

— Αἱ προπαρασκευαστικαὶ ἐργασίαι τῆς ὑποβρυχίου σύραγγος ἥτις θὰ ἑνώσῃ τὴν Εὐρώπην καὶ Ἀφρικὴν ἐν τῷ στενῷ τῆς Γιβραλτάρης (ὅρα σελ. 197) ἤρξαντο. Ἱσπανοὶ μηχανικοὶ παρέλαβον τελευταίως ἐν Μασσαλίᾳ τὰ πρὸς τοῦτο μηχανήματα, ὅμοια περίπου μὲ τὰ χρησιμεύοντα πρὸς διάτρησιν τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου Γοθάρδου ἐν Ἑλβετίᾳ. Ἡ μελετωμένη σύραγξ θὰ ἀρχίσῃ ἐν τῇ ἱσπανικῇ μὲν ἀκτῇ εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς Ἀλγεσίρας ἀπόστασιν, θὰ καταλήξῃ δ' εἰς τὴν Ἀφρικανικὴν ἀκτὴν μεταξὺ Ταγκέρης καὶ Κέττης. Τὸ ὅλον ὑπὸ τὴν θάλασσαν μῆκος τῆς σύραγγος ἔσται περίπου ἐννέα μιλλίων κλίσιν δὲ θὰ ἔχῃ 1 πρὸς 100. Τὸ μεγαλήτερον βάθος τῆς θαλάσσης ἐν τῷ στενῷ εἶναι 1000 μέτρα, ἐπειδὴ δ' αἱ ἐργασίαι θὰ ἐκτελεσθῶσιν ἑκατὸν ἔτι μέτρα βαθύτερα, ἡ σύραγξ ἔσται εἰς βάθος 1100 μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Αἱ δαπάναι δὲν θὰ ὑπερβῶσι τὰ 100 ἑκατομ. φράγκων. Διὰ τῆς σύραγγος ταύτης ὅταν περατωθῇ, καὶ ἐκείνης ἥτις θὰ ἑνώσῃ τὸ Καλαὶ καὶ τὸ Δοῦβρον, θὰ δύναταί τις νὰ μεταβαίνῃ διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τοῦ βάθους τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἀφρικῆς.

— Κατ' αὐτὰς ἑωρτάσθη μεγαλοπρεπῶς ἐν Ἀμβέρσῃ ἡ τριακοστὴ ἐπέτειος τῆς γεννήσεως τοῦ διασήμου Φλαμανδοῦ ζωγράφου Παύλου Ῥούβενς. Ἐπιτροπαὶ καὶ σοφοὶ ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Εὐρώπης ἐτίμησαν τὴν ἐπέτειον τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1877 ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση	θλῖψις	751,76 χμ.	Μέση	θερμοκρασία	27,41
Μεγίστη	»	756,22 (τὴν 20ην)	Μεγίστη	»	36,2 (τὴν 27ην)
Ελαχίςη	»	747,16 (τὴν 11ην)	Ἐλαχίστη	»	17,6 (τὴν 18αν)

Ἡμέραι βροχῆς 10 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 35,89 χμ.) ἀστραπῶν 6, βροντῶν 4.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 9 ἡμέρας ΝΔ, 18ΒΑ, 2ΒΔ, 2Β.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΤΟΣ Α' | 30 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1877 | ΤΕΥΧΟΣ 9

ΛΟΓΟΣ

ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΤΗ 4 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ ΕΝ ΤΩ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΩ ΑΘΗΝΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ ΤΟΥ ΝΑΥΑΡΧΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΝΑΡΗ

ΥΠΟ

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΚΟΚΚΙΝΟΥ

«Φοβηθήσονταί με ἀκούσαντες τύραννοι φρικτοί,
»ἐν πλήθει φανοῦμαι ἀγαθός, καὶ ἐν πολέμῳ
»ἀνδρεῖος».

(Σοφία Σολομ. κεφαλ. η' στίχ. ιε').

Ὅταν ὁ ἀνήμερος θάνατος ἐπιθέσῃ τὴν σφραγῖδα αὐτοῦ εἰς πολύτιμόν τινα ὕπαρξιν ἐξ ἐκείνων, ὧν ὁ βίος τυγχάνει δόξα τε ὁμοῦ καὶ ἐλπὶς τῆς πατρίδος, ἡ συναίσθησις τῆς κοινῆς συμφορᾶς συγκαλύπτει μὲν ἐκδηλουμένη τῶν προσφιλῶν οἰκείων τὸν ὀξὺν θρῆνον, μεθίστησι δὲ οὐχὶ μόνον τῶν πολλῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν εὐσταθεστάτων ἔτι ψυχῶν τοὺς λογισμοὺς εἰς ἄρρητον ἀμηχανίαν.

Νωπὴ εἶναι ἀκόμη ἡ πληγή, ἣν πρὸ ὀλίγων μόλις ἡμερῶν ἤνοιξεν ἡ τελευτὴ τοῦ μεγίστου τῆς Γαλλίας πολίτου εἰς τὴν καρδίαν τῶν χρηστῶν αὐτῆς τέκνων, καὶ ἰδοὺ ἀνηκεστότερον ἐκείνου πάθημα ἐνέσκηψεν ἐπὶ τὴν ἡμετέραν πατρίδα, ἀπορφανιζομένην ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κωνσταντίνου Κανάρη τοῦ πρώτου αὐτῆς ἥρωος καὶ τοῦ μεγίστου ἐπίσης πολίτου.

Εἰς τὰ ἀρτιγενῆ πρὸ πάντων ἔθνη τῆς πολεμικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς ἡ ἕνωσις εἶναι πολυτιμότατον ἀλλὰ καὶ σπανιώτατον ἅμα τοῦ Ὑψίστου δώρημα. Δὲν ἐννοῶ τοὺς ἀπὸ τῶν στρατιωτικῶν κατορθωμάτων ἐπὶ τὴν ἀκρόπολιν τῆς πολιτείας ἐπιπηδῶντας καὶ ἐκπορθοῦντας αὐτὴν ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ

ὠφελείᾳ· ἀλλ' ἐννοῶ τοὺς ἀληθῶς μεγάλους ἐκείνους ἄνδρας, οἵτινες ἀριστεύσαντες ἐν τοῖς πολέμοις ηὔξησαν τὴν ἀπ' αὐτῶν δόξαν καὶ διὰ τῆς τιμῆς τοῦ πολιτικοῦ αὐτῶν βίου, ὑποστάντες τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τὴν διαχείρισιν ὡς λειτούργημα ἐπιβαλλόμενον αὐτοῖς ὑπὸ τῆς πατρίδος, καὶ προθυμηθέντες ν' ἀποδώσωσι τὴν ἱερὰν αὐτῆς παρακαθήκην, ἅμα παρελθούσης τῆς μεγάλης ἀνάγκης, ἥτις ὑπηγόρευσεν εἰς τὸ ἔθνος νὰ καλέσῃ αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ἀρχήν.

Ἐν τοῖς νεωτέροις ἔθνεσιν αἱ Ἡνωμέναι τῆς Βορείου Ἀμερικῆς Πολιτεῖαι εἶναι τῶν τοιούτων μεγάλων ἀνδρῶν ἡ προνομιοῦχος πατρίς. Ἡ εὔνοια τοῦ Ὑψίστου ἐπροίκισε καὶ τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα μὲ τὴν εὔκλειαν τοῦ Κανάρη, οὗτινος καὶ τὰ πολεμικὰ ἔργα καὶ ἡ πολιτικὴ αὐταπάρνησις εἰσὶν ἐνάμιλλα πρὸς τὴν διπλῆν δόξαν τοῦ μεγάλου ἱδρυτοῦ τῆς ἀμερικανικῆς ἐλευθερίας.

Ἐν τῇ συγχρόνῳ ἱστορίᾳ τοῦ ἔθνους ἡμῶν ὁ Κανάρης οὔτε προκατόχους ἔχει, οὔτε διαδόχους ἀφίνει ἐν τῷ συνδυασμῷ τῆς πολεμικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς. Εἴθε νὰ λάβῃ ποτὲ ἐν τῷ μέλλοντι ἀξίους τοὺς μιμητὰς τῶν μεγάλων πράξεων καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ προαιρέσεως, διότι ἀληθῶς τὸ ἔθνος ἡμῶν μεγίστην ἔχει τὴν ἀνάγκην τῆς διπλῆς ἐκείνης δυνάμεως, ἵνα δι' αὐτῆς ἱδρυθῇ πραγμάτων τάξις ἀξία τοῦ μέλλοντος τῆς πατρίδος καὶ τῆς νεαρᾶς ἡμῶν βασιλείας.

Ὑπακούσας εἰς τὴν πρόσκλησιν τῆς σεπτῆς τοῦ ναυάρχου χήρας καὶ τῶν ἀγαπητῶν τέκνων, ἀνέλαβον νὰ προσφωνήσω τὸν τάφον αὐτοῦ. Συναισθανόμενος τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν δυνάμεών μου ἤθελον ἐκκλίνει τὴν τιμιωτάτην ἐντολήν, ἂν ἀπαραίτητον εὐσεβείας καθῆκον πρὸς τὸν ἐκδικητὴν τῶν θυμάτων τῆς Χίου, καὶ τοῦ ἀνοσίου φόνου τοῦ πάππου καὶ τοῦ πατρός, δὲν μοὶ ἐπέβαλλε τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς.

Ἐγεννήθη τῶν θαλασσῶν ὁ ἥρως κατὰ Μάρτιον μῆνα τοῦ 1793 ἔτους ἐν τῇ ἱστορικῇ τῶν Ψαρῶν νήσῳ ἐκ πατρὸς Μιχαὴλ καὶ μητρὸς Μαρίας. Ὁ πατὴρ ἦτο ἐκ τῶν ἐγκρίτων τῆς νήσου ἀποδειχθεὶς πολλάκις καὶ δημογέρων. Ὁ πρόωρος τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς θάνατος ἠνάγκασε τὸν Κανάρην νὰ ἐπιδοθῇ ἐκ τῆς παιδικῆς ἔτι ἡλικίας εἰς τὸ ναυτικὸν στάδιον, ἵνα διὰ τῆς ἐργασίας καὶ καρτερίας αὐτοῦ δαμάσῃ τῶν βιωτικῶν περιστάσεων τὴν δυσμένειαν. Τρεῖς πρὸ τοῦ θανάτου αὐτῆς ἡμέρας ὠνειρεύθη ἡ μήτηρ ὅτι παρὰ τὴν θύραν ὡραίου τινὸς κήπου τρεῖς ἐφύλασσον λέοντες κατασπαράσσοντες πάντας, ὅσοι νὰ εἰσέλθωσιν ἐτόλμων, ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτῆς Κωνσταντῆς προβαίνει εὐτόλμως καὶ τοὺς τρεῖς φοβεροὺς φύλακας ἐπὶ κεφαλῆς πατήσας εἰσέρχεται ἀβλαβὴς εἰς τὸν κῆπον. Ἐν τῷ θνήσκειν διηγεῖται ἡ μήτηρ τὸ ὄνειρον πρὸς τὸν πρεσβύτερον υἱὸν Γεώργιον καὶ συνιστᾷ αὐτῷ τὸν μικρὸν Κωνσταντῆν ὡς παῖδα, ὅστις μέγας ἔμελλε ν' ἀποβῇ ἀνήρ.

Ἐκραγείσης τῆς ἐπαναστάσεως ἡ εὐτολμία καὶ ἡ κοσμιότης αὐτοῦ, ὡς καὶ τῶν συγγενῶν ἡ προθυμία τὸν ἀπέδειξαν πλοίαρχον πυρπολικοῦ. Οὕτως

ἤνοιξε διὰ τὸν νεαρὸν ναύτην στάδιον, αἱ ἐπὶ τοῦ ὁποίου πράξεις ἔμελλον νὰ διαιωνίσωσιν ἐν τοῖς ἀνθρώποις τὸ θεσπέσιον αὐτοῦ ὄνομα.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐπὶ τὸν κόλπον τῶν Πατρῶν ἐκστρατείαν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, εἰς ἣν εἶχε παρακολουθήσει τὸν ναύαρχον τῆς πατρίδος του Ἀποστόλην, ἐπελάβετο τοῦ πρώτου καὶ λαμπροτάτου τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ, τῆς πυρπολήσεως τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος παρὰ τὴν Χίον.

Εἰσπλεύσας εἰς τὸ στενὸν ἐδίσταζεν ἐν τῇ ἀδηλίᾳ τῆς νυκτὸς ποῖον ἐκ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων ἦτο ἡ ναυαρχίς, ἵνα παραδώσῃ αὐτὸ ὁλοκαύτωμα εἰς τὰς φλόγας. Αἴφνης μετέωρόν τι ὡσεὶ ἀερόλιθος ἀναφλεχθὲν καὶ διανῦσαν τὴν πορείαν αὐτοῦ ἐσβέσθη ἄνωθεν τοῦ ἱστοῦ τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος. «Εἰς τὸ ἀστέρι παιδιά», ἀνέκραξεν ἀμέσως ὁ Κανάρης, «εἰς τὸ ἀστέρι» ἀντεφώνησαν οἱ ἐπίλεκτοι τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ πυρὸς ἄνδρες, οἱ λεοντόθυμοι τοῦ πυρπολικοῦ ναῦται. Τὸ ὑποδειχθὲν ὑπὸ τοῦ ἀστέρος πλοῖον ἦτο ἀληθῶς ἡ ναυαρχίς. Ἅμα πλησιάσαντες εἶδον τὴν φωταψίαν καὶ διέκριναν ἐξ αὐτῆς τὴν ναυαρχικὴν σημαίαν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἱστοῦ. Ὁ τουρκικὸς στόλος διπλῆν ἐπανηγύριζεν ἑορτήν, τὴν ἐξόντωσιν καὶ τὴν σφαγὴν τῆς Χίου, καὶ τὸ *Μπαϊράμι*. Ὁ Κανάρης προσκολλήσας τὸ πυρπολικὸν εἰς τὴν ναυαρχίδα ἀνεφώνησε, «Νά, Καραλῆ, καὶ ἑλληνικὴν φωταψίαν». Τὸ πῦρ ἀψάμενον τοῦ πλοίου ἐπενεμήθη τὸ σκάφος αὐτοῦ καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην· ἀναφλεχθείσης δὲ καὶ αὐτῆς ἐτάφη εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης τὸ πλοῖον, τὰ πτώματα τῶν ἐχθρῶν ἐξεσφενδονίσθησαν εἰς πᾶσαν διεύθυνσιν, κατεσείσθη δὲ ἡ θάλασσα καὶ ὁ βρυχηθμὸς αὐτῆς ἠκούσθη μέχρι τῶν Ψαρῶν, καθ' ἣν ἀκριβῶς στιγμὴν τοῦ Κανάρη ἡ σύζυγος ἐγέννα τὸν δευτερότοκον τοῦ ναυάρχου υἱόν, τὸν παρόντα ἀντιπλοίαρχον καὶ βουλευτὴν τῶν Νέων Ψαρῶν. Τὸ τελεσφόρον ἀνδραγάθημα ἐξεδίκησε τὴν συμφορὰν τῆς Χίου, διεσκόρπισε τὸν στόλον τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐνέπλησεν ὀδύνης καὶ τρόμου τὸν τύραννον τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς κευθμῶνας τῶν ἀνακτόρων αὐτοῦ· «φοβηθήσονταί με ἀκούσαντες τύραννοι φρικτοί, ἐν πλήθει φανοῦμαι ἀγαθός, καὶ ἐν πολέμῳ ἀνδρεῖος». Μετ' ὀλίγον ἀγγελθέντος τῇ Βουλῇ τῶν Ψαρῶν, ὅτι πρόκειται καὶ πάλιν νὰ ἐκπλεύσῃ εἰς τὸ Αἰγαῖον ὁ ἐχθρός, ὁ Κανάρης ἐξῆλθε πρὸς κατόπτευσιν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, διαπορθμεύσας τολμηρῶς ἑαυτὸν διὰ τῶν φοβερῶν αὐτοῦ φρουρίων. Μὴ ἀπαντήσας ἴχνη τοῦ ἐχθροῦ ἐπέστρεψεν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπεφάνη ὁ τουρκικὸς στόλος ἀγκυροβολήσας εἰς Τένεδον καὶ περιμένων ἐκεῖ τὸν ναύαρχόν του ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν ἑλληνικῶν νήσων καὶ χωρῶν. Καὶ ἰδοὺ ἕτοιμος πάλιν ὁ Κανάρης φέρων μὲ τὸ πυρπολικὸν τὸν θάνατον καὶ τὸν τρόμον εἰς τοὺς ἐχθρούς. Πυρπολήσας νέον ὀθωμανικὸν δίκροτον κατεπτόησε τὸν στόλον καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπαναστρέψῃ κατῃσχυμένος εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ ἀκάματος τοῦ νέου ἥρωος ἀνδρία ηὔξανε μὲ τοὺς κινδύνους τῆς πατρίδος. Ἀκολουθῶν τὸν ἑλληνικὸν στόλον ὑπὸ τὸν Μιαούλην καὶ τὸν Ἀπο-

στόλην εἰς Τρίκερι τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, ἐνέβαλε καὶ πάλιν τὸν φόβον εἰς τοὺς ἐχθροὺς καὶ συνηγωνίσατο μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ στόλου εἰς τὸ νὰ ματαιωθῇ ὁ ἐπισιτισμὸς τῶν τουρκικῶν ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι στρατοπέδων καὶ τοῦ φρουρίου τῆς Χαλκίδος. Εὑρεθεὶς μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν εἰς Σύρον καὶ γνοὺς κινδυνεύουσαν τὴν ὡραίαν τῆς Σάμου νῆσον ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, ὃν ἡτοίμαζε πρὸς ἀπόβασιν ὁ ἐχθρικὸς στόλος, ἀπῆλθεν εἰς τὸν τόπον τῶν κινδύνων ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ναυάρχου Ἀποστόλη. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα ψαριανὰ πλοῖα ἀνεχαιτίσθησαν ὑπὸ τῆς σφοδρότητος τοῦ ἀνέμου, ὁ δὲ Κανάρης, κατορθώσας διὰ τῆς ναυτικῆς τόλμης καὶ ἐμπειρίας αὐτοῦ νὰ κάμψῃ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Μυκώνου, φθάνει ἐγκαίρως ὅπως συναγωνισθῇ μετὰ τοῦ ἀντιναυάρχου Σαχτούρη καὶ τοῦ ναυάρχου Ἀνδρούτσου καὶ σώσῃ μετ' αὐτῶν τὴν Σάμον ἀπὸ βεβαίας καταστροφῆς, διότι πυρπολήσας καὶ πάλιν μέγα τουρκικὸν δίκροτον καὶ ἐμπλήσας νεκρῶν καὶ ναυαγίων τὴν θάλασσαν, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τἀπομείναντα ἐχθρικὰ πλοῖα. Ὁ ναύαρχος Ἀποστόλης ἀφικόμενος τὴν ἐπιοῦσαν εἰς τὸ θέατρον τῆς πράξεως, ηὐλόγησε τὸν Κανάρην, ἐπειπὼν «εὖγε, Κωνσταντῆ μου, τὸ ἔθνος θὰ σὲ κάμῃ μεγάλον ἄνθρωπον».

Ἐμελέτησε μετὰ ταῦτα καὶ συναπεφάσισε μετὰ τῶν Κουντουριωτῶν καὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ Τομπάζη τὴν περιθρύλητον εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐκστρατείαν, τῆς ὁποίας ἡ προδιάθεσις ἀποδεικνύει τὴν ἀπαράμιλλον τοῦ ἀνδρὸς μεγαλοφροσύνην ἅμα δὲ καὶ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ σύνεσιν.

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θαλάσσαις μοίρας τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου, ὁ ἐξάκουστος διὰ τὸν φιλελληνισμὸν καὶ τὴν ἀνδρίαν αὐτοῦ Ἁμίλτων ἠγάπα καὶ ἐτίμα τὸν Κανάρην διὰ τὴν χρηστότητα τοῦ ἤθους καὶ τὴν μετριοφροσύνην ὅσον καὶ διὰ τὰς ἡρωϊκὰς αὐτοῦ πράξεις. Ἀπεμνημόνευσα τοῦ ἀειμνήστου ναυάρχου, ἐξηγουμένου δι' ἐμοῦ πρὸς ἔγκριτόν τινα ἐξ Ἀγγλίας καθηγητὴν ἐπισκεψάμενον αὐτὸν εἰς Κυψέλην, τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτον περὶ τῶν περιπετειῶν καὶ τῆς οριστικῆς τῶν λογισμῶν αὐτοῦ τροπῆς ἐπὶ τοῦ ἡρωϊκωτάτου τούτου ἐγχειρήματος. Ἡ ψυχὴ τοῦ Κανάρη ἄτρεπτος πρὸς τοὺς κινδύνους τῶν ναυτικῶν ἀγώνων, ἐδίσταζεν ἐκ πατριωτικοῦ μόνον φόβου μὴ ἡ ἐπιχείρησις καὶ ἐπιτυγχάνουσα ἀποφέρῃ ἀντὶ γενναίων πικροὺς διὰ τὴν Ἑλλάδα καρποὺς ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, διότι ἔκτοτε ἐθεώρει ἀναγκαίαν εἰς τὴν εὐόδωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος τῶν κυβερνήσεων τῶν μεγάλων καὶ ἐλευθέρων ἐθνῶν τὴν συμπάθειαν. Ἀριστῶν λοιπὸν παρὰ τῷ Ἁμίλτωνι ἀπεπειράθη τῆς γνώμης αὐτοῦ, ἐπερωτήσας τί ἄρα ἐφρόνει περὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων καὶ ἰδίως τῆς Ἀγγλίας, ἐν ᾗ περιπτώσει τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἐπετύγχανον νὰ ἐκβιάσωσι τὸν Ἑλλήσποντον καὶ νὰ καταστρέψωσιν ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν ὀθωμανικὸν στόλον, ἐξετείνετο δὲ ἡ βλάβη καὶ εἰς ξένα πλοῖα καὶ ἰδίως ἀγγλικά, χάριν ἐμπορίας ὡρμισμένα ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀναγελάσας ὁ Ἁ-

μίλτων, ἀπήντησεν ὅτι ἡ πρᾶξις εἶναι ἀδύνατος. «Ἀλλ' ἐὰν τὸ ἀδύνατον ἐγίνετο δυνατόν, ὑπέλαβε καὶ πάλιν ὁ Κανάρης, τί θὰ ἔκαμνεν ἡ Ἀγγλία διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐμπορικῶν πλοίων;»—«Θὰ σᾶς ἐζήτει ἁπλῶς, ἐπανταπήντησεν ὁ Ἀμίλτων, νὰ πληρώσητε τὴν ἀξίαν τῶν πλοίων καὶ τῶν φορτίων, ἀλλὰ τὸ ἐκ τῆς πράξεως κέρδος θὰ παρεῖχεν εἰς ὑμᾶς ἄφθονα τῆς ἀποζημιώσεως τὰ μέσα». Χαρᾶς μειδίαμα ἔλαμψεν εἰς τὰ χείλη τοῦ Κανάρη καὶ ἀμέσως εἶπεν εἰς τὸν φιλέλληνα μοίραρχον, ὅτι ὁ σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι διὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ κατὰ προσποίησιν μόνον ἀνέφερε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπευφήμησεν ὁ Ἀμίλτων εἰς τὸ σχέδιον καὶ ηὐχήθη ἀπὸ ψυχῆς εἰς τὸν ἀνδρεῖον ναύτην τὴν ἀγαθὴν τοῦ πράγματος ἔκβασιν. Ἀκινδύνως ἠδύνατο νὰ ὑποσχεθῇ ὁ Ἄγγλος εἰς τὸν Κανάρην τοιαύτην ἐκ μέρους τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως τὴν συμπεριφοράν, διότι εὐτυχῶς προΐστατο τότε τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου ὁ μεγαλόφρων Γεώργιος Κάνιγκ, οὗτινος τὴν φιλάνθρωπον ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολιτικήν, ἐπὶ πολὺν παρὰ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐγκαταλειφθεῖσαν χρόνον, προσπαθεῖ μὲ τὸ σθένος τοῦ λόγου καὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ νὰ ἀναστήσῃ καὶ πάλιν ὁ μέγιστος τῶν συγχρόνων πολιτικῶν τῆς Ἀγγλίας, ὁ περιφανὴς Γλάδστων, εἰς τιμὴν τοῦ μεγάλου καὶ ἐλευθέρου τῶν Βρεταννῶν ἔθνους καὶ πρὸς κοινὴν τῆς ἀνθρωπότητος ὠφέλειαν.

Οὕτως ἐπέδωκεν ἑαυτὸν ὁ Κανάρης εἰς τὴν ἐκστρατείαν. Τρία πυρπολικὰ καὶ δύο πολεμικά, τὸ μὲν ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας Ἐμμανουὴλ Τομπάζην, τὸ δὲ ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον πλοίαρχον Ἀντώνιον Κριεζῆν, ἀπέπλευσαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ὁ Κανάρης αὐστριακὴν ὑψώσας σημαίαν εἰσέρχεται πρῶτος εἰς Ἀλεξάνδρειαν συναρπάσας τὸν πρὸς ἐπίσκεψιν καὶ ὁδηγίαν τοῦ πλοίου ἀναβάντα ἐπ' αὐτοῦ ὁδηγὸν τοῦ λιμένος. Προχωρεῖ κατὰ τοῦ στόλου εἰς τὸ βάθος τοῦ μυχοῦ ναυλοχοῦντος, καὶ πλησίον πολλῶν διέρχεται πλοίων, ἀλλ' ὁ σκοπὸς αὐτοῦ τείνει εἰς τὴν πυρπόλησιν τῆς πυκνοτέρας καὶ πολυαριθμοτέρας τοῦ στόλου μοίρας. Ἀτυχῶς ὁ ἄνεμος φθονήσας καὶ τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος μεταβάλλεται ἀπὸ οὐρίου εἰς ἐναντίον, οἱ δὲ ἑλιγμοὶ τοῦ πυρπολικοῦ διεγείρουσι τὰς ὑποψίας τῶν ἐχθρῶν καὶ ἤδη λέμβος τοῦ ἀντιβασιλέως πλησιάζει αὐτὸ πρὸς ἐξερεύνησιν. Ὁ ἥρως κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην ὥραν θέτει πῦρ εἰς τὸ πυρπολικόν, καὶ ῥιφθεὶς μετὰ τῶν συντρόφων εἰς τὴν λέμβον ἀναχαιτίζει πυροβολῶν τῆς σατραπικῆς λέμβου τὴν ἔφοδον καὶ κωπηλατῶν ἐξέρχεται τοῦ λιμένος. Φθάσαντα ἐν ἀσφαλεῖ ἐδέχθησαν μετ' εὐφημιῶν τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, λυπούμενα μὲν διὰ τὴν ἀποτυχίαν, ἀλλ' ἀποθαυμάζοντα τὴν μεγαλότολμον τοῦ Κανάρη ἀνδρίαν.

Ἐπὶ τῆς δευτέρας εἰς Χίον ἐκστρατείας ἀπωλέσας τὸ πυρπολικόν του ἐκ τρικυμίας, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιβῇ τοῦ *Νέλσωνος*, οὗτινος ἐπλοιάρχει ὁ Παπανικολῆς. Ἐπιφανέντος δὲ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ταχὶρ πασᾶ, οἱ ἐν τῷ ἑλληνικῷ πλοίῳ περιῆλθον εἰς κρίσιμον θέσιν καὶ διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἐχθρῶν καὶ διὰ τὸν ἀδιάκοπον πυροβολισμὸν τοῦ φρουρίου τῆς Χίου. Τὸ μέ-

γεθος τοῦ κινδύνου ἐξῆρε τὸ φρόνημα τοῦ Κανάρη καὶ τοῦ Παπανικολῆ εἰς ἄσπετον κατὰ τῆς ναυαρχίδος ἐπίθεσιν, καὶ ἰδοὺ ὁ Ταχίρης ὑποχωρῶν καὶ φεύγων ἐνώπιον τοῦ ἑλληνικοῦ πλοίου.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ναυτικὰ τοῦ Κανάρη ἔργα. Οὐδεὶς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐξεπροσώπησεν ἐν ἑαυτῷ τῆς προσωπικῆς ἀνδρίας τὴν μεγαλωσύνην καὶ τῶν ναυτικῶν ἀριστειῶν τὴν δόξαν, ὅσον ὁ Κανάρης. Ἔψαλον τὰ ἔργα αὐτοῦ οἱ ποιηταὶ τῶν Γερμανῶν, τῶν Ἄγγλων, τῶν Γάλλων καὶ τῶν Ἰταλῶν, ὁ δὲ φιλελληνικώτατος τῆς Βαυαρίας βασιλεὺς Λουδοβῖκος, πανηγυρίζων διὰ τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ λύρας τὴν πυρπόλησιν τῶν ὀθωμανικῶν πλοίων, ὑμνεῖ ὀνομαστὶ τὸν Κανάρην, ὡς τὸν ἥρωα,ὅστις διὰ τοῦ δαυλοῦ, τοῦ καταφλέξαντος τὸν τουρκικὸν στόλον, ἧναψε τὸν πυρσὸν τῆς ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας·

Von Kanaris angezündet,
Leuchtet jetzt der Schiffe Brand,
Hohes Zeichen, das verkündet
Freiheitslicht für Griechenland.

Ἀλλὰ δὲν ἐστόλιζε γυμνὴ ἡ πολεμικὴ μόνον ἀρετὴ τὸν Κανάρην ὡς τοσούτους ἄλλους ἐξόχους διὰ τὰς πολεμικὰς ἀριστείας αὐτῶν ἄνδρας. Ἡ προσωπικὴ ἀνδρία καὶ ἡ πολεμικὴ σύνεσις εἶχον ὑψωθῆ ἐν αὐτῷ εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, καὶ μόλον τοῦτο ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν αἴγλην τῶν ὁμοταγῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀνδρῶν, ὁ ἀστὴρ αὐτοῦ ἀκτινοβολεῖ διὰ γλυκυτέρας τινὸς λάμψεως· εἶναι δ' αὕτη τὸ ἀπαύγασμα τῆς τοῦ ἤθους χρηστότητος, τῆς ἡμερότητος τῶν τρόπων, καὶ τοῦ πανάγνου αὐτοῦ φρονήματος. Ἡ ἐναρμόνιος πλοκὴ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς διετήρησεν αὐτὸν πιστὸν ἀείποτε εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος καὶ ὑπέρτερον τῶν δεινῶν πειρασμῶν τῆς περιφιλαυτίας. Διὰ τοῦτο καὶ οὐδέποτε ἐπέδωκεν ἑαυτὸν εἰς στάσεις καὶ εἰς συνωμοσίας, ἀλλ' ἀπεῖπε πᾶσαν κοινωνίαν πρὸς τοὺς ζητοῦντας διὰ τῆς βίας νὰ νεωτερίσωσι. Διήγαγεν ἄπτωτον μὲν ἔχων τὸ φρόνημα καὶ τὸ ἦθος πρὸς τοὺς κρατοῦντας, ἀλλὰ καὶ τοῖς νόμοις ἀνενδότως πειθαρχῶν. Οὕτως ἐπολιτεύσατο πρὸς τὸν Κυβερνήτην, οὕτω πρὸς τὸν ἀείμνηστον Βασιλέα Ὄθωνα, καὶ τοιοῦτον παρέσχεν ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὸν νεαρὸν ἡμῶν ἄνακτα, ὃν δι' αὐτοῦ ἡ Ἑλλὰς μετεπέμψατο ἐπὶ τὸν θρόνον. Εἰς δυσκόλους πάντοτε περιστάσεις ἐκλήθη εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, περιχαρὴς δὲ ἀπετίθετο τὴν ἀρχήν, ἅμα ἐλάμβανε τὴν αἴσθησιν ὅτι τὰ πράγματα δὲν ἐπιδέονται περαιτέρω τῆς παρουσίας αὐτοῦ. Εἰς κρισιμωτάτην διὰ τὴν Πατρίδα καὶ σύμπαντα τὸν Ἑλληνισμὸν ὥραν ἐκάλεσεν αὐτὸν τελευταῖον ἡ ὁμόφωνος τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ Ἔθνους γνώμη εἰς τὴν προεδρείαν τῆς ἐνεστώσης Κυβερνήσεως. Ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Κανάρη ἐθεώρησαν οἱ πάντες ἠσφαλισμένην τὴν τύχην τῆς πατρίδος ἐν τῇ δεινῇ τρικυμίᾳ, ἥτις ἐκραγεῖσα παρὰ τὸν Ἴστρον μυκᾶται μέχρι τῶν μυχῶν τοῦ Αἰγαίου, καὶ προθύμως ἐπεδόθησαν εἰς πᾶσαν ὑπὲρ τῆς πατρίδος θυσίαν τὰ φιλότιμα τῆς Ἑλλάδος τέκνα.

Ὁ γηραιὸς ναύαρχος, εἰ καὶ κεκμηκὼς καὶ ἐκ τῆς ποδαλγίας καὶ ἐκ τῆς ἡλικίας, συνεξομοιῶν ὅμως ἑαυτόν, ὡς ὁ Περικλῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν Σαλαμινίαν τριήρη, ἥτις τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου ἡσύχαζε, μεγάλης δὲ ἀνάγκης περιστάσης τὴν πόλιν ἐφωπλίζετο πρὸς αὐτήν, ὑπέστη μετὰ πατριωτικῆς προθυμίας τὴν πρόσκλησιν, ἵνα προσφέρῃ περισπούδαστον εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τὸ Ἔθνος ὑπηρεσίαν, πρὸς ἣν εἶχεν ἀποδειχθῆ ἀνεπαρκὴς ἡ πρωτόπειρος ἐν ἡμῖν ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων τῆς κοινοβουλευτικῆς γραμματικῆς.

Καὶ ἰδοὺ ὁ γηραιὸς τῆς ἀνδρίας καὶ τῆς ἀρετῆς ἀθλητὴς ἀποθνήσκων ἐκ τῶν καμάτων, οὓς ὑπέστη, διὰ νὰ παγιώσῃ τὴν ὁμοφροσύνην τῶν ἐπιλέκτων τῆς ἐξουσίας μνηστήρων. Ἠκούσατε τῆς φωνῆς αὐτοῦ ζῶντος, τεθνεῶτος δὲ αὐτοῦ ἔτι μᾶλλον πρέπει ἡ ἱερὰ αὕτη φωνὴ νὰ μένῃ ἔναυλος καὶ ζῶσα ἐν ταῖς ἀκοαῖς ὑμῶν. Ὁ παρακούσων αὐτῆς λογισθήσεται ἐναγὴς ἐνώπιον τοῦ Ὑψίστου, καὶ λήψεται ὡς ἀπαραίτητον αὐτοῦ κλῆρον τὴν ὀργὴν τῶν πολιτῶν καὶ τὸ ἄλυτον τῆς ἱστορίας ἀνάθεμα.

Σὺ δέ, ὦ μεγάλη τοῦ ἥρωος ψυχή, ἀναπαύου μέχρις οὗ ἀπολαύσῃς τῆς χαρᾶς τοῦ Κυρίου σου ἐν τῷ πολυανδρίῳ τούτῳ πλησίον τοῦ τόπου, ὃν κατέχει ἡ ἱερὰ τοῦ Κοραῆ κόνις, ἵνα αἱ γενεαὶ τῶν Ἑλλήνων προσερχόμεναι εὐλογῶσι τὰ ὀνόματα ὑμῶν, ὡς τῶν τελειοτάτων ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ διά τε τὸ μεγαλεῖον τῶν πράξεων καὶ διὰ τοῦ βίου τὴν ἁγιότητα. Γαῖαν ἔχε ἐν τούτοις ἐλαφρὰν καὶ μέμνησο ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Ὑψίστου τῆς πατρίδος καὶ τῶν πολιτῶν, ἐπιφωνούντων σοι ἐκ μέσης καρδίας «αἰωνία σου ἡ μνήμη, μεγαλόδοξε ναύαρχε! αἰωνία σου ἡ μνήμη, κορυφαῖε τῶν ἡρώων καὶ τῶν πολιτῶν! αἰωνία σου ἡ μνήμη, ὦ Κωνσταντῖνε Κανάρη!».

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ

Κεφαλληνία, 30 Ἰουλίου 1877.

Κύριε γραμματεῦ *.

Κατὰ τὴν περίπτωσιν τῆς ἀποβιώσεως τοῦ Θεοδώρου Καρούσου, ἀνδρὸς εὐδοκίμως διατρέξαντος τὸ στάδιον τῶν γραμμάτων καὶ κοινωφελῶς μετελθόντος τὸ διδασκαλικὸν ἔργον, ὁ ἡμέτερος σύλλογος *Παρνασσὸς* δικαίως τιμῶν τὴν μνήμην τοῦ ἀποβιώσαντος, ἔκρινεν εὔλογον νὰ ἐπιφορτίσῃ ἓν τῶν μελῶν

* Ἡ ἐπιστολὴ ἐστάλη πρὸς τὸν γενικὸν γραμματέα τοῦ Συλλόγου ὑπὸ τοῦ κ. Ι. Μομφερράτου ἁπλῶς ἀνακοινοῦντος τὰς ἐντυπώσεις αὐτοῦ τὰς ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐν τῷ δ' τεύχει (σελ. 241) βιογραφίας τοῦ Θ. Καρούσου. Ἐκρίθη δ' ὅμως καλὸν ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς νὰ δημοσιευθῇ, διότι καί τοι δὲν ἔχει τὸν τύπον ῥητῆς ἀνασκευῆς ἐπανορθοῖ ὅμως ἱστορικὰς ἀνακριβείας (Σ. τ. Ε.)

αὐτοῦ, τὸν κ. Σπ. Παπαγεωργίου, διὰ νὰ συντάξῃ καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ ἀπαγγείλῃ βιογραφικὴν περὶ τοῦ ἀποβιώσαντος ἔκθεσιν. Τὴν ἐντολὴν ταύτην προθύμως ὁ ἐπιφορτισθεὶς ἀνεδέχθη, μετὰ πολλοῦ δὲ ζήλου καὶ ἐσπευσμένως τὴν ἐξεπλήρωσε. Πλὴν ὁ πολὺς καὶ πλεονάζων ζῆλος, ἄνευ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως τοῦ περὶ οὗ πρόκειται ἀντικειμένου καὶ ἐμβριθοῦς ἐπὶ τούτου μελέτης καὶ κρίσεως, φέρει πολλάκις εἰς ἐσφαλμένα πορίσματα καὶ συντελεῖ εἰς παραμόρφωσιν μᾶλλον ἢ διατράνωσιν τῆς ἀληθείας.

Τοιοῦτό τι, ἐν μέρει, ἔλαβε χώραν καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει. Διότι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος βιογράφος, μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὰ ἀληθῆ καὶ γενικῶς ὁμολογούμενα προσόντα καὶ πλεονεκτήματα τοῦ βιογραφουμένου, ὁποῖα ἦσαν τὰ ἀποτελοῦντα τὸ περὶ τὸ διδασκαλικὸν ἔργον καὶ τὰς φιλοσοφικὰς καὶ ἄλλας μελέτας στάδιον αὐτοῦ, προσόντα καὶ πλεονεκτήματα παρέχοντα εὔλογον ἀφορμὴν παντοίων ἐπαίνων, ἠθέλησε καὶ ἕτερα προσέτι εἰς τὸν βιογραφούμενον ν' ἀποδώσῃ, πάντη ἀλλότρια τοῦ σταδίου τὸ ὁποῖον οὗτος διέτρεξεν· ὅθεν καὶ παρέστησεν αὐτὸν ὡς ἕνα τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ ἐνθερμοτέρων ῥιζοσπαστῶν, ἐνῷ κατὰ τὴν ἀρχικὴν καὶ πλήρη ἐνεργείας καὶ παθημάτων περίοδον τοῦ ῥιζοσπαστικοῦ ἀγῶνος, τουτέστιν ἀπὸ τοῦ 1848 καὶ ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα κατόπιν, ὁ Θ. Καροῦσος εἰς τὰς συνήθεις του ἐνασχολήσεις, τὰς κοινωφελεῖς ἄλλως, καταγινόμενος, οὔτε ἐνεργητικὸν εἶχε λάβει μέρος εἰς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος ἀγῶνα, οὐδὲ οἱασδήποτε πολιτικῆς ἐνεργείας εἶχε δώσει σημεῖα, εἰμὴ μόνον μετὰ ταῦτα, κατ' εἰδικάς τινας περιπτώσεις καὶ παροδικῶς, ἰδίως δὲ ἀπὸ τοῦ 1858 καὶ ἐφεξῆς, ὅτε ῥητῶς ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως καὶ αὐτὸς ἐκηρύττετο.

Ἀλλὰ καὶ εἰς ταῦτα ἀκόμη μὴ ἀρκεσθεὶς ὁ εἰρημένος βιογράφος, προέβη ἔτι περαιτέρω, καὶ τὰ ἐν ἔτει 1861 κατὰ τὴν ΙΒ' τῆς Ἑπτανήσου Βουλὴν γεγονότα παραμορφόνων ὅλως καὶ διαστρέφων, ὡς ἂν κύριον σκοπὸν εἶχεν ὄχι ἁπλῶς τὸν ἀποβιώσαντα νὰ ἐγκωμιάσῃ, ἀλλὰ μᾶλλον μομφὴν πικρὰν νὰ ἐκφέρῃ κατὰ ζώντων προσώπων, ἅτινα τὸν ῥιζοσπαστικὸν ἀγῶνα ἀνέκαθεν ἀναλαβόντα, εἰς αὐτὸν διὰ πάσης θυσίας ἀφωσιώθησαν, καὶ θύματα ἐγειναν τοῦ πλέον ἀγρίου καταδιωγμοῦ, ἔφθασε μεταξὺ τῶν ἄλλων νὰ εἴπῃ ὅτι, τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν ὑποστηρίζων ὁ Θ. Καροῦσος ἐν τῇ ΙΒ' Βουλῇ, «ἀνταγωνίζετο πρὸς τὸν Ζερβὸν καὶ τὸν Μομφεῤῥάτον, οἵτινες, διὰ λόγους ἀγνώστους ὑπεχώρουν ἤδη εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις, *βελτιώσεις* μετονομασθείσας».

Ἀλλ' ἐν πρώτοις, ὁ τὰ τοιαῦτα γράψας ὤφειλε ῥητῶς ν' ἀναφέρῃ ὁποίας τινὰς ἠνίττετο μεταῤῥυθμίσεις, πρὸς ἃς ἔτεινεν ἡ παρ' αὐτοῦ διαβεβαιουμένη ὑποχώρησις, ἢ διάθεσις ὑποχωρήσεως· διότι, ἂν ἐν τῇ ΙΒ' Βουλῇ οὐδεμία πρότασις συνταγματικῆς μεταῤῥυθμίσεως ὑπεβλήθη, ἀνακριβὴς ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἐξελέγχεται ὁ τὴν εἰς μεταῤῥυθμίσεις ὑποχώρησιν ἢ τοιαύτην τινὰ διάθεσιν διισχυριζόμενος.

Τὸ μεταῤῥυθμιστικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον οἱ νῦν διαβαλλόμενοι ἀπέκρουσαν

πάντοτε ὁσάκις παρουσιάσθη, καθὸ ἀντικείμενον εἰς τὸ παρ' αὐτῶν προταθὲν καὶ σταθερῶς ὑποστηριζόμενον ζήτημα τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως, δι' ὃ καὶ τοσούτους ὑπέφεραν καταδιωγμούς, ἦτο ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀποστολῆς τοῦ Γλάδστωνος, διὰ τῆς ὁμοφώνου ἐκφράσεως τοῦ τόπου καὶ τῆς ὁμοθύμου ψήφου τῆς τότε Βουλῆς, λελυμένον ὁριστικῶς καὶ ὡς πάντη ἀπαράδεκτον πλέον ἐθεωρεῖτο· ἐν δὲ τῇ ΙΒ' Βουλῇ ζήτημα μεταῤῥυθμιστικὸν δὲν ὑπῆρχε, καὶ οὐδαμόθεν περὶ συνταγματικῆς μεταῤῥυθμίσεως ἔγεινεν οἱαδήποτε πρότασις. Αἱ ὑπό τινων βουλευτῶν προσαχθεῖσαι ἀντιμεταῤῥυθμιστικαὶ προτάσεις δὲν ἀπέβλεπαν εἰμὴ εἰς ὑποτιθεμένας μεταῤῥυθμιστικὰς τάσεις. Ἰδοὺ διατί οἱ νῦν διαβαλλόμενοι, σκεπτόμενοι ὅτι ἐντολὴν δὲν εἶχαν, οὐδὲ ποσῶς ὤφειλαν, νὰ ἐμβλέψωσιν εἰς ἁπλῶς ὑποτιθεμένας τάσεις, ὁπότε οὐδεμία σχετικὴ ἐνέργεια ἢ ἀνάλογος πρότασις ἐπαρουσιάζετο, δὲν ὡμοφώνησαν ὡς πρὸς τὰς προσαχθείσας προτάσεις, ἐνῷ ἄλλως, ὡς πρὸς τὴν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ἀρχικήν τινα ἰδέαν, τὴν ἀναγκαίως ἀποκρούουσαν τὰς μεταῤῥυθμίσεις, ῥητότατα ὡς πάντοτε ἐξεφράσθησαν.

Καὶ καθ' ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸ περὶ ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ζήτημα, ἀρκεῖ, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀδιασείστου ἰδέας καὶ τῆς ἀπαρεγκλίτου πορείας των, ἡ ἀνάγνωσις τοῦ παρ' αὐτῶν καί τινων ἄλλων βουλευτῶν ἐν εἴδει τροπολογίας, προταθέντος σχεδίου ἀπαντήσεως εἰς τὸν ἐναρκτήριον λόγον τοῦ Ἁρμοστοῦ, ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 20 Μαρτίου 1862, τῆς ΙΒ' Βουλῆς, ὅπου ῥητῶς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει κυριαρχικοῦ δικαίου ἐξεφράζετο ἡ πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν ἀπαίτησις τοῦ ἰονίου λαοῦ. Καθ'ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ περὶ μεταῤῥυθμίσεων, ἀρκεῖ ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐκ μέρους τῆς μειονότητος τῆς Βουλῆς ἐκείνης, ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 30 Ἀπριλίου 1862, ὑποστηριχθείσης προτάσεως, διαλαμβανούσης ὅτι, καίπερ μὴ ὑπάρχοντος μεταῤῥυθμιστικοῦ ζητήματος, οὐχ ἧττον ἀπεκρούετο ὡς ἀπαράδεκτος πᾶσα συνταγματικὴ μεταῤῥύθμισις, καὶ ἐν γένει οἱαδήποτε μετὰ τῆς Προστασίας συνθηκολόγησις, ὡς ἀντικειμένη εἰς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως.

Ἀλλὰ οἱ τὰς μεταῤῥυθμίσεις οὕτως ἀποκρούοντες, καὶ τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν ἐπιδιώκοντες, δὲν ἀπέκρουαν καὶ πᾶν ὅ,τι μέχρι τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῆς ἠδύνατο εἰς ἀνακούφισιν τῶν δεινῶν τῆς Πατρίδος, τουτέστιν εἰς πᾶσαν ἐφικτὴν βελτίωσιν τῆς ἀθλίας καταστάσεως τῶν πραγμάτων, νὰ συντελέσῃ. Τοῦτο ἄλλως, καίτοι ὡς δευτερεῦον, ἀνέκαθεν εἰς τὴν ῥιζοσπαστικὴν πορείαν καὶ διηνεκῆ ἐνέργειαν διελαμβάνετο· ὅθεν καί, ἀπὸ τῆς Δ' Βουλῆς μέχρι τῆς ΙΒ' πάντες οἱ ὡς ῥιζοσπάσται ἐκλεχθέντες βουλευταὶ δὲν ἔλειπαν παντοίας προτάσεις περὶ βελτιώσεων νὰ ὑποβάλλωσι καὶ ὑποστηρίζωσι, καὶ ἡ βελτίωσις ὡς πρόοδος ἐθεωρεῖτο, καὶ ὡς συντελεστικὴ εἰς τὸν ἐθνικὸν σκοπὸν ἐπεδιώκετο. Τοιαύτην περὶ βελτιώσεως ἰδέαν καὶ αὐτὸς ὁ βιογραφούμενος Θ. Καροῦσος ἐξέφρασε, κατὰ τὴν βουλευτικὴν συνεδρίασιν τῆς 26 Ἀπριλίου 1862, εἰπὼν πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ἡ μὲν ἐθνικὴ ἀποκατά-

στασις ἦτο ὁ ἀκρότατος σκοπός, αἱ δὲ βελτιώσεις ἦσαν τὰ πρὸς τὸν ἐθνικὸν σκοπὸν ἄγοντα μέσα.

Τὸ δὲ νὰ λέγῃ τις, ὡς ὁ προμνημονευθεὶς βιογράφος, ὅτι αἱ μεταῤῥυθμίσεις μετωνομάσθησαν ἐν τῇ ΙΒ′ Βουλῇ βελτιώσεις, τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἦναι πιστευτόν. Διότι τίς ἤθελε δυνηθῇ νὰ συγχύσῃ δύο τόσον διαφερούσας καὶ διακεκριμένας ἀπ' ἀλλήλων ἐννοίας, ἐν τῇ τότε θέσει τῶν ἑπτανησιακῶν πραγμάτων; Τίς ἠδύνατο νὰ μὴ ἐννοῇ ὅτι ἄλλο *μεταῤῥύθμισις*, τουτέστι μεταβολὴ τῶν ὑφισταμένων συνταγματικῶν θεσμῶν, καὶ ἄλλο *βελτίωσις*, τουτέστιν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τροπὴ τῶν πραγμάτων ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν ἐν ἰσχύι θεσμῶν; Καὶ τοῦτο βεβαίως δὲν ἐνέφαινε ποσῶς πόθον πρὸς διατήρησιν τοῦ καθεστῶτος καὶ ἀπέχθειαν πρὸς τὴν ἀνατροπήν του, ἀλλ' ἐνέφαινεν ὅτι ἀπεκρούετο ἡ διὰ τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ, ἤτοι διὰ συνταγματικῆς μεταῤῥυθμίσεως, συνθηκολόγησις μετὰ τῆς Προστασίας, καὶ ἡ ταύτης ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον παράτασις· ὑπεστηρίζετο δὲ πᾶν ὅ,τι μέχρι τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως, κοινοβουλευτικῶς διενεργούμενον, ἠδύνατο νὰ φέρῃ ἀνακούφισιν εἰς τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα δεινὰ τοῦ λαοῦ, καὶ πᾶσαν ἐφικτὴν χαλίνωσιν τοῦ αὐθαιρέτου.

Ὅλως ἄτοπον καὶ ἐναντίον τῆς ἀληθείας εἶναι λοιπὸν τὸ νὰ λέγῃ τις ὅτι αἱ μεταῤῥυθμίσεις μετωνομάσθησαν *βελτιώσεις*, ἐνῷ, ὡς προεῤῥέθη, περὶ συνταγματικῶν μεταῤῥυθμίσεων οὐδόλως ἐπρόκειτο, ἀλλὰ μᾶλλον δύναται βασίμως νὰ εἴπῃ τις ὅτι αἱ βελτιώσεις μετωνομάσθησαν *μεταῤῥυθμίσεις* πρὸς ἀποπλάνησιν τῶν ἁπλουστέρων, καθ' ὅσον μάλιστα, ἐν τῇ πλειονότητι τῆς ΙΒ′ Βουλῆς ὁμοῦ μὲ τοὺς ἐκ Ζακύνθου βουλευτάς, οἵτινες ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος διεφώνουν πρὸς τοὺς ἐκ Κεφαλληνίας βουλευτὰς ῥιζοσπάστας, τοὺς ὡς σημαίαν των ἔχοντας τὸ κατὰ τὴν Θ′ Βουλὴν ψήφισμα τῆς 36 Νοεμβρίου τοῦ 1850, συνετάσσοντο καὶ ἄλλοι διάφοροι, ἐπὶ καταχθονιότητι ἄλλοτε διακρινόμενοι, καὶ ὄργανα τοῦ ἀποτροπαίου συστήματος τῆς Προστασίας χρηματίσαντες, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐδυσκολεύοντο μὲν νὰ συμμαχῶσι μὲ τοὺς ὑποστηρίζοντας τὴν Ἕνωσιν, τὴν ὁποίαν ἄλλως εἶχαν ἐνδομύχως τὴν ἀδυναμίαν νὰ θεωρῶσιν ἀνέφικτον, ἀλλὰ πᾶσαν προσπάθειαν βελτιώσεως ἀπεστρέφοντο, διότι ἐν τῇ βελτιώσει ἔβλεπαν προσκόπτοντα τὰ ἰδιαίτερα τέλη των, ἐνηβρύνοντο δὲ εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, καταστάσεως εἰς αὐτοὺς μὲν προσφιλοῦς, εἰς δὲ τὸν τόπον πιεστικῆς καὶ ἐπαχθοῦς εἰς τὸ ἄκρον.

Ἰδού, ὅσον τὸ δυνατὸν συνοπτικώτερον καὶ καθ' ὅσον τὰ στενὰ τῆς ἐπιστολῆς ὅρια ἐπέτρεπον, ἐκτεθειμένα ἐν τῇ ἀληθείᾳ των τὰ γεγονότα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τοῦ ῥιζοσπαστικοῦ ἀγῶνος, περὶ τῆς ὁποίας ὁ βιογράφος τοῦ Θ. Καρούσου ἔκαμε νύξιν. Στοχάζομαι δὲ ὅτι ἐναργέστατα ἐντεῦθεν προκύπτει ἡ ἐν τῇ βιογραφικῇ ἐκθέσει λαβοῦσα χώραν διαστροφὴ τῶν πραγμάτων, διαστροφή, ἥτις φυσικῷ τῷ λόγῳ δὲν δύναται

είμὴ ἔκπληξιν νὰ διεγείρῃ εἰς πάντα ὅστις τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος πράγματα ἐγνώρισεν ἰδίαις αἰσθήσεσιν, ἢ καὶ ὑπῆρξεν εἰς αὐτὰ συμπράκτωρ.

Τὸ κατ' ἐμὲ δὲν λυποῦμαι τόσον διὰ τὴν διαστροφὴν καθ' ἑαυτήν, οὐδὲ διὰ λόγον προσωπικοῦ ἐνδιαφέροντος, — διότι φρονῶ ὅτι γεγονότα ἱστορικὰ ἐποχῆς μάλιστα ὄχι πολὺ μεμακρυσμένης, καὶ μεθ' ἑαυτῶν φέροντα τὴν ἀδιαφιλονείκητον ἀπόδειξίν των, δὲν δύνανται, ἕνεκα μεροληπτικῶν λόγων ἢ ἐκθέσεων νὰ μένωσιν ἐπὶ πολὺ ἠλλοιωμένα καὶ ἐν τῷ σκότει,—ὅσον λυποῦμαι διότι, κατὰ τὴν προκειμένην περίπτωσιν, σύλλογος προσφιλὴς καὶ σπουδαῖος ὁποῖος ὁ *Παρνασσός*, παρίσταται ὡς ἐνεχόμενος εἰς τὴν ἐν λόγῳ διαστροφήν, καὶ ὡς συμμεριζόμενος τρόπον τινὰ τὰς πάντη ἀτόπως ἐκφερομένας μομφὰς κατέναντι προσώπων, ἅτινα ἐν τῇ βαθείᾳ συναισθήσει ὑψηλοῦ καθήκοντος δὲν ἐδίστασαν τὰ πάντα νὰ ὑποστῶσι, καὶ τὰ πάντα εἰς τὸν βωμὸν τῆς Πατρίδος καὶ τῆς Ἐλευθερίας νὰ θυσιάσωσι. Λέγω δὲ ὅτι ὁ σύλλογος παρίσταται ὡς ἐνεχόμενος, ὄχι ἁπλῶς διότι κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ συνετάχθη ἡ βιογραφικὴ ἔκθεσις, ἡ τὴν ἀλλοίωσιν τῶν πραγμάτων διαλαμβάνουσα, ἀλλὰ διότι καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ ἀπηγγέλθη, χωρὶς νὰ γείνῃ μηδεμία ἀπ' αὐτῆς παρατήρησις, μάλιστα δὲ καὶ ἡ τύπωσις αὐτῆς ἀπεφασίσθη, ἥτις καὶ ἐτελέσθη διὰ τοῦ ὁμωνύμου περιοδικοῦ συγγράμματος τοῦ συλλόγου.

Ταῦτα, κ. γραμματεῦ, ἔκρινα εὔλογον νὰ ἀνακοινώσω ὑμῖν, πρὸς ἁπλῆν ἔκφρασιν τῶν ἐν τῷ προκειμένῳ δυσαρέστων ἐντυπώσεών μου, ἡ κυριωτάτη τῶν ὁποίων εἶναι, ὅτι ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος *Παρνασσός*, — ὅστις ἄλλως, πρὸ τετραετίας ἐπροθυμήθη νὰ μὲ ἀπονείμῃ τὴν τιμὴν τῆς μεταξὺ τῶν ἐπιτίμων αὐτοῦ μελῶν κατατάξεως,—παρίσταται ἤδη παραγνωρίζων καὶ κακῶς ἐκτιμῶν τὰ τοῦ ῥιζοσπαστικοῦ ἀγῶνος, καὶ τὰς ἁγνὰς καὶ καρτερικὰς ἐνεργείας τῶν ἀνέκαθεν εἰς αὐτὸν ἀφοσιωθέντων.

Δέξασθε, ἐν τούτοις τοὺς ἐκ καρδίας ἀσπασμούς μου.

ΙΩΣΗΦ ΜΟΜΦΕΡΡΑΤΟΣ.

ΡΟΥΦΕΤΙΟΝ ΚΑΙ ΡΟΥΣΦΕΤΙΟΝ

Ὁ χρηστὸς καὶ ἀκάματος νέος κ. Σπυρίδων Λάμπρος ἀποθησαυρίσας ἐπὶ διετίαν ἐν ταῖς κυριωτάταις τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Εὐρώπης ὕλην πολύτιμον ἑλληνικῆς παιδείας κατὰ τὸν Μεσαίωνα καὶ ἐφεξῆς, ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ Ζ' τεύχει (σελ. 497) τοῦ *Παρνασσοῦ* παραδοξότατά τινα καὶ γελοῖα κύρια ὀνόματα, σύνθετα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπὸ ἑλληνικὰς λέξεις κακῶς ἀνεγνωσμένας καὶ ἀμαθέστατα ἡρμηνευμένας ὑπὸ ξένων δοκησισόφων, τὰ ὁποῖα ἐμβριθῶς τῷ ὄντι διελεύκανε διὰ σμίλης ἐμπείρου τεχνίτου. Φθάσας δὲ εἰς τὸν φιλόχριστον Ῥουφέτιον τοῦ γνωστοῦ ἐπιγράμματος, τοῦ ἀνασκαφέντος περὶ

τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐν τῷ Δημοσίῳ Κήπῳ τῆς Μασσαλίας, ὁμολογεῖ ὁ καλός μου Σπυρίδων ὅτι ἔκαμε στάσιν ἡ Μοῦσά του, διότι οὐδέποτε ἤκουσε τὴν λέξιν ταύτην, πιθανολογεῖ δὲ ὅτι ἴσως γραπτέον *ρουσφέτιον*, ἂν καὶ διὰ τῆς κριτικῆς εὗρε τὴν ἀληθῆ σημασίαν καὶ τὴν ἑρμηνείαν αὐτῆς· ἔχει δίκαιον ὁ Κ. Λάμπρος· γεννηθεὶς μεταξὺ ὁμογενῶν ἐν ἐλευθέρῳ κράτει, δὲν ἔλαβε τὴν ἀτυχίαν νὰ μολύνῃ τὴν ἀκοήν του μὲ φωνὰς βαρβάρους· ἐπιτρεψάτω δὲ φίλῳ πατρικῷ ἔχοντι πεπληρωμένα τὰ ὦτα ὑπὸ τοιούτων φωνῶν νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειάν του.

Τὸ *ῥουφέτιον* λέξις ἀραβικὴ urfet καὶ κοινῶς rufet σημαίνει θίασον, ὡς καλῶς διεῖδεν ὁ Κ. Λ., φρήτρην, σύστημα ἐπιτηδευματιῶν, τὸ ἄλλως ἁπλούστερα *ἰσνάφι* λεγόμενον· ἐξήγησιν τοῦ ῥουφετίου καὶ περιγραφὴν ὡραίαν καὶ γλαφυρωτάτην κάμνει ὁ σεβάσμιος Σκαρλάτος ὁ Βυζάντιος ἐν τῷ Γ' τόμῳ τῆς *Κωνσταντινουπόλεως*, ᾧδέ πως:

«Ἀκούεις ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Κ/Π τὸν διάκονον μνημονεύοντα μετὰ λιγυρᾶς φωνῆς ἐν τῇ ἐκτενεῖ, τῶν *εὐλογημένων ῥουφετίων* Καζαντζήδων, Ἀμπατζήδων, Μπογιατζήδων, Μουτάφηδων, Πρωτομαϊστόρων, Μαϊστόρων, Καλφάδων καὶ τῶν Τσιρακίων αὐτῶν; Οὗτοι ἀποτελοῦσιν ἕκαστοι τὰ λεγόμενα *ἰσνάφια*, σωματεῖα ἰσχυρά, ἔντιμα, σώσαντα πολλάκις τὸ γένος. Ἕκαστον αὐτῶν ἔχει τοὺς ἰδιαιτέρους κανονισμούς, τὰς ἰδιαιτέρας διατάξεις του, τὰς ὁποίας οὐδεὶς τῶν ἑταίρων παραβαίνει ἀτιμωρητί· διότι ὄχι μόνον γίνεται ἀποσυνάγωγος καὶ ἐκπίπτει τοῦ ἐσναφίου, ἀλλ' ἕνα καιρόν, ἐκτὸς τοῦ προστίμου, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπεχρεοῦτο, ἔτρωγε καὶ ἱκανὰς διὰ τοῦ πήχεως κατὰ νώτων ὑπὸ τοῦ Πρωτομαΐστορος (*Οὐστά-μπαση*). Ὅλα ἔχουσι τὴν ἱεραρχίαν, τὰς συνελεύσεις (*Λόντζας*), τὴν κάσσαν των, ἐν ᾗ συνάζονται, παρεκτὸς τῆς τεταγμένης συνεισφορᾶς, καὶ τὰ ἐπιβαλλόμενα πρόστιμα· σχηματίζουσιν *ἀδελφᾶτα*, ὁμάδας τῷ ὄντι εὐλογημένας· ἔχουσι τὰς ἰδιαιτέρας πανηγύρεις των (*τεφερὶτς*), τοὺς ἰδιαιτέρους πάτρωνας αὐτῶν Ἁγίους, οἱ Παντοπῶλαι τὸν ἅγιον Νικόλαον, διὰ τὸ γνωστὸν λαδικόν του· οἱ γουναρᾶῖοι τὸν Προφήτην Ἠλίαν, διὰ τὴν μηλωτήν του· οἱ Κουρεῖς, ὡς ἰατροπορευόμενοι, τὸν Ἅγιον Παντελεήμονα· οἱ Ὑδροφόροι, τοὺς Ἁγίους Τεσσαράκοντα Μάρτυρας, ὡς ἐναποψύξαντας ἐν τῇ Σεβαστείας λίμνῃ, κτλ. κτλ. Ἀπὸ τοῦ ταμείου τῆς συντεχνίας βοηθοῦνται οἱ ἀσθενεῖς καὶ οἱ γέροντες, ἢ αἱ χῆραι καὶ τὰ ὀρφανὰ τῶν συντεχνιτῶν· δανείζονται ἐπὶ τόκῳ μετριωτάτῳ, ἢ καὶ ἀτόκως, ποσότητες, ἵνα χρησιμεύσωσιν ὡς ἐνθήκη *σερμαγὲ* εἰς τοὺς πρώτην φορὰν ἀναλαμβάνοντας τοῦ μαΐστωρος τὴν θέσιν· καλλωπίζονται, ἢ διατηροῦνται καὶ πολλάκις ἀνεγείρονται ἐκκλησίαι· ἐλευθεροῦνται τοῦ Ἰπλικχανὲ ἢ τοῦ Ζαπτιὲ οἱ κρατούμενοι διὰ χρέη ἢ παραπτώματα. Ὕπαγε, τὴν ἐπαύριον συμβάσης πυρκαϊᾶς, εἰς τὸν τόπον τῆς συμφορᾶς, καὶ θέλεις ἰδεῖν τοὺς κασσιέρας καὶ πρωτομαΐστορας τῶν συντεχνιῶν διανέμοντας ἀπὸ τῶν χρημάτων τοῦ *κουτίου* ἄρτον, ἐνδύματα, ἐφαπλώματα εἰς τὰ θύματα τοῦ

δεινοῦ. Καὶ τί δὲν κατορθόνει ὁ ζῆλος καὶ ἡ φιλοτιμία τῶν εὐλογημένων τούτων ῥουφετίων; Καὶ πῶς ἐκλείπουσι καθημέραν ἓν πρὸς ἓν τὰ γεραρά, τὰ κοινωφελῆ, τὰ χριστιανικὰ ταῦτα ἔθιμα ὑπὸ τὴν καινοτόμον ἰσοπέδωσιν τῆς *μόδας* καὶ τῆς ἀτομικότητος καὶ τὸν πιθηκισμὸν τῆς *Εὐρώπης*, περὶ ὃν ἐπτόηται ἡ λεγομένη νέα γενεά, ἀληθῶς νέα! διότι καὶ αὐτὴ δὲν ἠξεύρει πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει». (Ἡ Κωνσταντινούπολις Τόμ. Γ', σελ. 418).

Τὸ ῥουφέτιον λοιπὸν οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἐσχάτως διακωδωνισθεῖσαν παρ' ὑμῖν *ῥουσφέτιον*, διότι ἡ λέξις richvet = ρισβέτ, ἀραβικὴ καὶ αὐτή, σημαίνει καθαρὰν δωροδοκίαν.

Ὁ λίθος ὁ ἐν Μασσαλίᾳ εὑρεθεὶς μετεκομίσθη, ἂν δὲν μὲ ἀπατᾷ ἡ μνήμη ἐκ Σμύρνης καὶ περὶ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ ἔγραψεν ἀρκούντως ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος Ἀσώπιος, ἐν τοῖς *Προλεγομένοις* τῆς Β' περιόδου τοῦ Συντακτικοῦ του· τὴν ἀντιγράφω ἐνταῦθα ἐκ τοῦ *Παρνασσοῦ* ἐκτὸς τῶν ἀνορθογραφιῶν.

«Ἡ παροῦσα οἰκοδομὴ γέγονε διὰ δαπάνης καὶ συνδρομῆς τοῦ φιλοχρίστου ῥουφετίου τῶν Μπακαλίδων εἰς μνημόσυνον αὐτῶν καὶ ὑπὲρ ψυχικῆς σωτηρίας καὶ εὐτυχίας τῶν τῇδε πρωτευόντων αὐτοῖς Ἰωάννου Ἀργυροῦ καὶ Δημητρίου Μουστάκα ἐν ἔτει ΙΑξω δεκεμβρίου κα' ἡγουμενεύοντος Νικηφόρου».

Ὁ Βιλλοαζὼν κἄπως ἐπλησίασε μὲν εἰς τὴν ἐξήγησιν, ἀλλ' ἕνεκα τῆς κακῆς ἀναγνώσεως τῶν Μπακάλιδων ἔπλασε la famille des Bacalides, διότι ἀνέγνωσε Μπακαλίδων ἢ Μπακαλιδῶν, ὡς Αἰαντίδων, ἢ Ἡρακλειδῶν, ἀγνοῶν ὅτι ἡ ἁπλῆ γλῶσσα, ἐλευθέρα καὶ ἀτίθασσος, δὲν ὑποχωρεῖ εἰς τὴν τυραννίαν τῶν κανόνων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς· ἂν τὸ ἀνεγίνωσκε προπαροξυτόνως ἤθελε διστάσει βεβαίως νὰ πλάσῃ τὴν οἰκογένειαν. Πασίδηλον ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ δὲν εἶναι μεσαιωνική, οὔτε αἱ χρονολογίαι καὶ τοῦ πρώτου ἐκδότου 964 μ. Χ., καὶ τοῦ δευτέρου 6961 ἀπὸ κτίσεως κόσμου εὐοδοῦνται, οὖσαι ἀμφότεραι πρὸ τῆς Τουρκικῆς δυναστείας, ἐνῷ καὶ τὸ *ῥουφέτιον* καὶ τὸ ἐπίθετον *Μουστάκας*, ὅπερ εἶναι καὶ *Μπουγιούκας*, εἶναι μεταγενεστέρας ἐποχῆς· ἡ δὲ φαινομένη κακόζηλος χρονολογία ΙΑξω εἰκάζω ὅτι εἶναι ἁπλῆ ΙΑ' μετὰ κεραίας ἄνωθεν, διατεμνομένης δι' ὀξείας, ἥτις οὕτω λαβοῦσα σχῆμά τι ὁμοιάζον τῷ ξ παρενέβη μεταξὺ τοῦ τακτικοῦ ἀριθμητικοῦ ὀνόματος καὶ τῆς καταλήξεως αὐτοῦ ω γραφομένης ἀνωτέρω εἰς τὸ ἄκρον τῆς κεραίας καὶ μετέβαλε τὸ ΙΑ'ω εἰς ΙΑξω: ἤτοι ἐν ἔτει ΙΑω τῆς ἡγουμενείας Νικηφόρου· ἡ λύσις αὕτη φαίνεται μὲν ὁπωσοῦν βεβιασμένη ἕνεκεν τῆς ἀκολουθούσης ἡμερομηνίας Δεκεμβρίου κα', ἀλλ' ἄλλως δὲν μοι φαίνεται δυνατή, ἐκτὸς ἂν τὸ ΙΑξω ἦναι παρεφθαρμένον.

Πρὸ τῆς Τουρκικῆς δυναστείας τὰ ἐπίθετα τῶν Ἑλλήνων ἐφέροντο ἑλληνιστὶ εἴτε ἁπλᾶ, εἴτε σύνθετα ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἢ ἠθικοῦ χαρακτηριστικοῦ, ἢ καὶ ἐκ τοῦ ἐπιτηδεύματος· ὡς ὁ Βοϊδοϊωάννης, ζυφομούστης, κρασοπατέρας κλπ. λαμβανόμενα· μετὰ ταῦτα δὲ ἤρχισαν νὰ τουρκίζωνται καὶ νὰ πα-

ρουσιάζωνται ὁ μπεκρίμουσταφας, ὁ μπερεκέτης, ὁ καρατζᾶς, ὁ σοῦτζος, ὁ μουρούζης, ὁ χαντζερῆς, ὁ καρᾶ Θεοδωρῆς, ὁ βαλτατζῆς, ὁ πετμεζᾶς, ὁ δεληγιάννης, ὁ δεληγεώργης, ὁ ζαΐμης, ὁ κεχαγιᾶς καὶ ἄλλα, πολλάκις δὲ ἡ ἄγνοια τῆς γλώσσης παρήγαγε τοὺς ἐρευνητὰς εἰς τὰ μνημονευόμενα ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ Σ. Λάμπρου ἄτοπα· πρὸς ἀπόδειξιν τούτου διὰ παραδειγμάτων περιττὴ ἡ μακρηγορία. ἓν δὲ μόνον πρόχειρον παρατηροῦμεν εἰς τὸ ἐπίθετον Δηλιγιάννης. Ἡ τουρκικὴ λέξις *δελὶ* σημαίνει μωρός, ἀλλὰ σημαίνει καὶ τολμηρός, παράβολος, ἐπιχειρηματικός· ὁ *Δελι*-γιάννης λοιπὸν σημαίνει «ὁ Γιάννης ὁ τολμηρός, ὁ παράβολος»· οἱ δὲ μεταβαλόντες τὴν λέξιν εἰς τὸ ἀσήμαντον *Δηλι*-γιάννης ἐνόμισαν ὅτι τοῦτο σημαίνει: εὔγλωττος, στωμύλος· εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ τουρκικὴ λέξις *δὴλ* σημαίνει γλῶσσα, τὸ δὲ ἐπίθετον *δὴλ-λὶ* =ἔγγλωσσος, ὁ ἔχων γλῶσσαν, ἐν ἀντιθέσει τοῦ *δηλ-σὶζ*=ἄγλωσσος, βωβός, ὑπάλληλος τοῦ σεραγίου τεταγμένος εἰς ἐκτέλεσιν μυστικῶν καὶ σκανδαλωδῶν ἀποφάσεων, οὐδέποτε σημαίνει τὸν στωμύλον = *δηλ-μπάζ*· ἕπεται λοιπὸν ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἐσφαλμένως διδομένην σημασίαν ἔπρεπε νὰ γράφηται Δηλλιγιάννης. Αἰτοῦμεν συγγνώμην ἀπὸ τοὺς καλοὺς κἀγαθοὺς ἀδελφοὺς Δηλιγιάννη, ἂν πρὸς πίστωσιν τῶν ἐκ κακῆς ἀναγνώσεως ἢ ἑρμηνείας συμβαινόντων ἀτοπημάτων κατὰ τὸν Σ. Λάμπρον ἐτολμήσαμεν νὰ φιλολογήσωμεν περὶ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν.

Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ.

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ

§ 1.

Παρίσιοι (Parisii), Παρίσιον, Λουκετία (ἢ Λουτετία, Lutetia).

Ὁ μακαρίτης Ἀσώπιος ποιούμενος λόγον ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σύνταξιν περὶ τοῦ *πόλις Παρισίων* γράφει (σελ. 83): «Καὶ τὸ *πόλις Παρισίων* δέ, εἴτε ἀναχθῇ εἰς τὴν τρίτην κλάσιν (πόλις Ἀθηνῶν), εἴτε εἰς τὴν δευτέραν (*πόλις τοῦ ἔθνους τῶν Παρισίων*, **Lutetia Parisiorum** παρὰ Καίσαρι, *οἱ Παρίσιοι* παρὰ Στράβωνι, *πόλις Παρισίων Λουκοτεκία* παρὰ Πτολεμαίῳ), εἶναι πάντοτε ἐλλογώτερον καὶ χαριέστερον παρὰ τὸ ἄλογον καὶ ἀμαθῶς λεγόμενον *τὰ Παρίσια*, ὡς *τὰ Μέγαρα*». Πρβ. καὶ Σούτσ. σελ. 76 «Οὔτε τὸ Βερολῖνον οὔτε τὴν *Λευκωτίαν* τῶν Παρισίων ἰδόντες ἀγνοοῦμεν εἰ οἱ ἐκεῖ καθηγηταὶ διδάσκουσι καθήμενοι ἢ ἱστάμενοι».

Ἐν τῇ Γεωγραφικῇ Ὑφηγήσει τοῦ Πτολεμαίου Β', η', 13 φέρεται «Ὑφ' οὓς Παρίσιοι καὶ πόλις *Λουκοτεκία*», παρὰ δὲ τῷ Στράβωνι Δ', γ', 5 «Περὶ δὲ τὸν Σηκοάναν ποταμόν εἰσι καὶ οἱ Παρίσιοι νῆσον ἔχοντες ἐν τῷ ποταμῷ καὶ πόλιν *Λουκοτοκίαν*».

Λευκετίαν ἀναγινώσκεται κοινῶς ἐν τῷ Ἀντιοχικῷ ἢ Μισοπώγωνι τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐκτενέστερον καὶ ἀκριβέστερον ἱστοροῦντος τὰ κατὰ τὴν προκειμένην πόλιν, οἷον (σελ. 340) «Ἐτύγχανον ἐγὼ χειμάζων περὶ τὴν φίλην *Λευκετίαν*· ὀνομάζουσι δ' οὕτως οἱ Κελτοὶ τῶν Παρισίων τὴν πολίχνην· ἔστι δ' οὐ μεγάλη νῆσος ἐγκειμένη τῷ ποταμῷ καὶ αὐτὴν κύκλῳ πᾶσαν καταλαμβάνει· ξύλιναι δ' ἐπ' αὐτὴν ἀμφοτέρωθεν εἰσάγουσι γέφυραι, καὶ ὀλιγάκις ὁ ποταμὸς ἐλαττοῦται καὶ μείζων γίνεται, τὰ πολλὰ δ' ἔστιν ὁποῖος ὥρᾳ θέρους καὶ χειμῶνος ὕδωρ ἥδιστον καὶ καθαρώτατον ὁρᾶν καὶ πίνειν ἐθέλοντι παρέχων». Ἔν τισι τῶν ἀντιγράφων κεῖται «καὶ αὐτὴν κύκλῳ πᾶσαν *τὸ τεῖχος* καταλαμβάνει». Ὅθεν ὁ Κόβητος (*Μνημοσ.* 1861, σελ. 167) περιγράψας τὸ ἄρθρον *τό* καὶ μετατυπώσας τὸ *καταλαμβάνει* εἰς τὸ *περιλαμβάνει* ἀνέγνω «καὶ αὐτὴν κύκλῳ πᾶσαν *τεῖχος περιλαμβάνει*». Ὁ Δινδόρφιος δ' ὅμως ἀποφαίνεται (*Ξενοφ. Ἑλλην.* σελ. XXVI Τεῦβν.) ὅτι ἡ ὀρθὴ γραφὴ εἶνε «καὶ αὐτὴν κύκλῳ πᾶσαν *ἐγκαταλαμβάνει*». Παρατηρητέον δ' ὅτι ὁ Κόβητος ἔτρεψε καὶ τὸ «*ὁποῖος* ὥρᾳ θέρους καὶ χειμῶνος» εἰς τὸ *ὅμοιος*.

Ἀλλ' ὅ τε Βοσσιανὸς κῶδιξ καὶ ἄλλοι τινὲς ἀντὶ τοῦ *Λευκετίαν* ἔχουσι *Δουκετίαν*, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ πλημμελὴς ἀνάγνωσις τοῦ τύπου *Λουκετίαν* (Δ=Λ), σωθέντος καὶ αὐτοῦ ἐν ἑνὶ τῶν κωδίκων. Κελεύει δ' ὁ Κόβητος (*Μνημοσ.* 1861, σελ. 167) νὰ γραφῇ καὶ παρὰ Στράβωνι *Λουκετίαν* ἀντὶ τοῦ *Λουκοτοκίαν*, διατεινόμενος ὅτι ἡ Λατινικὴ τῆς λέξεως ἐκφορὰ ἦτο *Lucetia*, οὐχὶ *Lutetia*. Ἐν τῷ Οὐϊνδοβονησίῳ καλουμένῳ λεξικῷ φέρεται «Χειμάζει: τὸν καιρὸν τοῦ χειμῶνος ἔν τινι τόπῳ διάγει. Ἰουλιανός· ἐτύγχανον ἐγὼ χειμάζων περὶ τὴν φίλην *Δουλκιτίων*». Ὁ Ναύκιος ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ λεξικοῦ τούτου (σελ. 193) φρονεῖ ὅτι ὀφείλει ν' ἀναγνωσθῇ *Λουκετίαν*.

Ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν κατοίκων *Παρίσιοι* ἐπλάσθη τὸ ὄνομα τῆς πόλεως *Παρίσιον*, οὗ εὑρίσκεται χρῆσις παρὰ τῷ Ζωσίμῳ λέγοντι Γ', 9 «Ἰουλιανοῦ δὲ ἐν τῷ *Παρισίῳ* (Γερμανίας δὲ αὕτη πολίχνη) διατρίβοντος».

Τὸ ἐπίθετον παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἐσχηματίζετο οὐχὶ *Parisiensis* ἀλλὰ *Parisiacus*, ὅπερ ἑλληνιστὶ ἐκφερόμενον γίνεται *Παρισιακός*. Προκριτώτερον δ' ἡμῖν τοῦτο ἐν τῇ ἀστειοτέρᾳ καὶ φιλολόγῳ συνηθείᾳ φαίνεται τοῦ *Παρισιανός* ἢ *Παρισῖνος* (*Parisinus*), ὅπερ ἄνευ λόγου τονίζεται συνήθως *Παρισινός*.

§ 2.

Ἐχεμυθία — *ἐχεμύθεια*, *περιεργία* — *περιέργεια*.

Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐλέγετο καὶ ἐγράφετο ἀείποτε *ἐχεμυθία*, ὡς *φιλομυθία*, *ἰσχνομυθία*, κτλ., καὶ *περιεργία*, ὡς *φιλεργία*, *ἀγαθοεργία*, κτλ. Τὸ *ἐχεμύθεια* καὶ *περιέργεια*, ἅτινα συνήθη παρ' ἡμῖν ἀπέβησαν, εἶνε παντελῶς ἀσύστατα καὶ ἀνελλήνιστα. Οὐδενὸς λόγου ἀξιοῦμεν τὸ ἐν τῷ Ἱστορικῷ τοῦ Συντίπα ἀναγινωσκόμενον (σελ. 153) «ἀκριβῶς καὶ μετὰ *περιεργείας* ἀτενίσας τῷ προσώπῳ τοῦ παιδὸς καὶ τῷ σχήματι». Πρβ. καὶ Τιμόθεον Πρεσβύτ. Κωνσταντιν. σελ. 29, α'.

Τῷ ἐκ τοῦ *ἐνεργής* ἐσχηματισμένῳ *ἐνέργεια*, ἀνθ' οὗ οὐδέποτ' ἐλέχθη *ἐνεργία* ἐκ τοῦ *ἐνεργός*, οὐδὲν φέρεται ὅμοιον ἐν τῇ καθαρᾷ καὶ ἀδιαφθόρῳ τῶν παλαιῶν συνηθείᾳ. Ἀντὶ τοῦ *συνέργεια* οἱ δόκιμοι ἐποιοῦντο χρῆσιν τοῦ *συνεργία* ἐκ τοῦ *συνεργός*. Τοῦ πονηροῦ κόμματος εἶνε καὶ τὸ *δυσέργεια* καὶ τὸ *εὐέργεια*. Ἀτόπως δὲ λέγεται ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ *καλλιέργεια*, περὶ οὗ ἀλλαχοῦ.

Τὸ *περιεργία* ἀπαντᾷ παρά τ' ἄλλοις καὶ παρὰ τῷ Θεοφράστῳ λέγοντι ἐν τοῖς Χαρακτῆρσι κεφ. 13 «Ἀμέλει *περιεργία* δόξειεν ἂν εἶναι προσποίησίς τις λόγων καὶ πράξεων μετ' εὐνοίας, ὁ δὲ περίεργος τοιοῦτός τις, οἷος κτέ.». Ὡς δ' ἐκ τοῦ *περίεργος* παρήχθη τὸ *περιεργία*, οὕτως ἐκ τοῦ *απερίεργος* τὸ *ἀπεριεργία* εὑρισκόμενον ἐν ἀποσπάσματι τῆς Πυθαγορείας Περικτιόνης παρὰ Στοβαίῳ Ἀνθολ. ΠΕ', 19.

Τὸ *ἐχεμυθία* βλέπει τις παρὰ Πλουτάρχῳ Ἠθικ. σελ. 606 «ἐν καιροῖς καὶ πράγμασιν *ἐχεμυθίας* καὶ σιωπῆς δεομένοις» καὶ παρὰ Φίλωνι Τόμ. Ε', σελ. 4 «κοινωνία, *ἐχεμυθία*, σωφροσύνη» καὶ παρ' Ὠριγένει Τόμ. ΙΕ', σελ. 105 «οἱ δὲ ὀδόντες τὴν *ἐχεμυθίαν* ἐμφαίνουσι» καὶ παρὰ Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ σελ. 300 «*ἐχεμυθίαν* ἀσπαζομένους» καὶ παρ' Εὐναπίῳ Χρον. Ἱστορ. κεφ. 55 «ἀλλὰ στεγανή τις ἦν λίαν καὶ ἀδαμάντινος ἡ περὶ ταῦτα σιωπὴ καὶ τῶν ἀπορρήτων *ἐχεμυθία*» καὶ παρ' ἄλλοις. Ἐποιεῖτο δὲ καὶ ὁ Πυθαγόρας χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τούτου, καθὰ λέγει ὁ Πλούταρχος ἐν τοῖς Ἠθικοῖς σελ. 519 «διὸ καὶ Πυθαγόρας ἔταξε τοῖς νέοις πενταετῆ σιωπὴν *ἐχεμυθίαν* προσαγορεύσας» (Πρβ. καὶ σελ. 728). Ἀναγινώσκεται δὲ καὶ ἐν βίῳ Νομᾶ κεφ. 8 «τὴν Πυθαγόρειον ἀπομνημονεύοντος *ἐχεμυθίαν* καὶ τιμῶντος» καὶ ἐν τῷ περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ποιήσεως Ὁμήρου κεφ. 149 «ἐπεὶ δὲ ἐν τούτοις καὶ Πυθαγόρου ἐμνημονεύσαμεν, ᾧ μάλιστα ἤρεσκεν ἡ *ἐχεμυθία* καὶ τὸ σιγᾶν ἃ μὴ χρὴ λέγειν, θεασώμεθα εἰ καὶ Ὅμηρος ταύτην ἔσχε τὴν γνώμην». Ἄξια παραθέσεως εἶνε καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰαμβλίχου γεγραμμένα ἐν τῷ περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου § 94 «πρῶτον μὲν οὖν ἐν τῷ λαμβάνειν τὴν διά-

πεῖραν ἐσκόπει εἰ δύνανται *ἐχεμυθεῖν* (τούτῳ γὰρ δὴ καὶ ἐχρῆτο τῷ ὀνόματι) καὶ καθεώρα κτέ.». Πρβ. καὶ § 194 «τῶν *ἐχεμυθουμένων* τι ἀνακαλύψαι». Ἐν § 246 κεῖται τὸ συνωνυμοῦν τῷ *ἐχεμυθία* ὄνομα *ἐχερρημοσύνη*· «ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο πρῶτον διδάξαι λέγεται Πυθαγόρας τοὺς αὐτῷ προσφοιτῶντας, ὅπως ἀκρασίας ἁπάσης καθαρεύοντες ἐν *ἐχερρημοσύνῃ* φυλάττωσιν οὓς ἂν ἀκροάσωνται λόγους».

Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ οὐ μόνον τοῦ *ἐνέργεια* γίνεται χρῆσις ἀλλὰ καὶ τῶν παντελῶς τοῖς Ἕλλησιν ἀγνώστων *ἀντενέργεια* καὶ *ἐπενέργεια* καὶ *αὐτενέργεια*, περὶ ὧν θὰ εἴπωμεν τὰ δέοντα ἀλλαχοῦ.

Δεινῶς σφάλλεται ὁ Δοιδερλεινὸς ἀποφαινόμενος ἐν τῷ Ὁμηρικῷ Γλωσσαρίῳ § 571 καὶ 573 ὅτι ὀρθότερον εἶνε νὰ γραφῇ ἐν Ὀδυσσείας Χ, 374:

ὡς *κακοεργΕΙης* εὐεργεσίη μέγ' ἀμείνων.

ἀντὶ τοῦ *κακοεργΙης* καὶ ἐν Ω, 251:

οὐ μὲν *ἀεργΕΙης* γε ἄναξ ἕνεκ' οὔ σε κομίζει.

ἀντὶ τοῦ *ἀεργΙης*. Οἱ διὰ τῆς διφθόγγου προενηνεγμένοι τύποι εἶνε ἐσχάτως βάρβαροι καὶ ὅλως ἀνυπόστατοι. Κατὰ τὴν φύσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης δὲν δύνανται ἄλλοι τύποι νὰ ὑπάρχωσιν ἢ οἱ διὰ τοῦ Ι γεγραμμένοι *κακοεργίη* καὶ *ἀεργίη* [1], ὧν ἡ βραχεῖα παραλήγουσα μεταξὺ μακρῶν συλλαβῶν κειμένη λαμβάνεται ἀναγκαίως ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ὡς μακρά. Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ ἐπ' ἄλλων οὐκ ὀλίγων λέξεων, οἷον

ὑποδεξίη (Ἰλ. Ι, 73), ὅπερ κακῶς ὑπό τινων ἐδιφθογγογραφεῖτο. Εὐστάθ. σελ. 738 «Σημείωσαι δὲ ὅτι τὸ *ὑποδεξίη* διὰ τὸ μέτρον ἔκτασιν τῆς παραληγούσης ἔπαθεν». Σχολ. σελ. 243 «*Ὑποδεξείη*: ὡς Ἀργείη· τὸ δὲ ἀκόλουθον ὤφειλεν εἶναι κοινὸν ὑποδεξία, ὡς παρὰ τὸ ἀνόρεκτος ἀνορεξία. Ταῦτα ἐν τῇ προσῳδίᾳ. Ἐν μέντοι τῇ καθόλου οὕτως· *πᾶσά τοί ἐσθ' ὑποδεξίη*· ἕνεκα μέτρου ἔκτασιν ἔπαθε τοῦ Ι· ἀγνοίᾳ μέντοι τἀκριβοῦς διὰ τῆς ΕΙ διφθόγγου τὴν γραφὴν ποιοῦνται».

ἱστίη (Ὀδ. Ξ, 159. Ρ, 156. Τ, 304).

ἀκομιστίη (Ὀδ. Φ, 289).

Ὑπερησίην—Ὑπερησίηνδ' (Ἰλ. Β, 573. Ὀδ. Ο, 254).

ὑπεροπλίῃσι (Ἰλ. Α, 205).

προθυμίῃσι (Ἰλ. Β, 588). Εὐστάθ. σελ. 293 «Τὸ δὲ *προθυμίαις πεποιθὼς* ἐκτείνει μὲν διὰ μέτρου ἀνάγκην τὸ ἐν τῇ παραληγούσῃ δίχρονον τοῦ *προθυμίαις*».

ἀτιμίῃσι (Ὀδ. Ν, 142).

ἀναλκίῃσι (Ἰλ. Ζ, 74. Ρ, 320. 337), κοινῶς *ἀναλκείῃσι*. Εὐστάθ. σελ. 1108 «Οἱ δ' αὐτοὶ καὶ τὸ *ἀναλκείῃσι* κατωτέρω κείμενον διφορεῖσθαι φασὶ κατὰ τὴν γραφὴν τῆς παραληγούσης» καὶ «Ὡς δὲ τὸ *ἀναλκίῃσι* διφορεῖται

1 Πρβ. Κραμ. Ἀν. Ὀξ. Τόμ. Β', σελ. 171, 12.

κατὰ τὴν παραλήγουσαν πρὸ ὀλίγων ἐγράφη».Ὁ Κόβητος διατείνεται (*Συμμ. Κριτ.* σελ. 414) ὅτι. καὶ τὸ *πολυϊδρείῃσι* (Ὀδ. Β, 346) καὶ τὸ *αἰδρείῃσι* (Ὀδ. Κ, 231. 257) πλημμελῶς εἶνε διὰ διφθόγγου γεγραμμένα. Φέρεται δὲ καὶ καθ' ἑνικὸν ἀριθμὸν *αἰδρείη* (Ὀδ. Μ, 41) καὶ ἄνευ ἀποφάσεως *ἰδρείῃ* (Ἰλ. Η, 198. Π, 359). Εὐστάθ. σελ. 1063 «*Ἰδρείη* δὲ ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ τοῦ ἴδρις ἴδρεως, ὡς ὄφεως, οὗ τὸ ἀνάπαλιν ἄϊδρις, ἀφ' οὗ *αἰδρείη* πολέμου ἡ ἀτεχνία καὶ ἀνεπιστημοσύνη». σελ. 1449 «Διὰ διφθόγγου δὲ ἡ *πολυϊδρεία*, ὡς καὶ ἡ *αἰδρεία*, ἀπὸ τοῦ ἴδρις ἴδρεως». σελ. 1656 «Ἡ δὲ παραλήγουσα τῆς *αἰδρείας* διὰ διφθόγγου ἀεὶ γράφεται διὰ τὴν κλίσιν τοῦ ἴδρις ἴδρεως, ὡς ὄφεως» (Πρβ. καὶ σελ. 676 καὶ 1939). Περὶ τῆς τοῦ *ἄϊδρις* δοτικῆς *αἴδρεϊ* ἴδε Σχολ. Ἰλιάδ. σελ. 107,21. Πρβ. καὶ σελ. 134,13 καὶ σελ. 357, 26. Ἀλλ' ἀκριβῶς περὶ τῆς χρήσεως ταύτης θὰ διαλάβωμεν ἀλλαχοῦ.

Ἰλίου (Ἰλ. Ο, 66. Φ, 104. Χ, 6).

Ἀσκληπιοῦ (Ἰλ. Β, 731). Σχολ. σελ. 90. «Οὕτως ἐκτατέον διὰ τὸ μέτρον τὸ *Ἀσκληπιοῦ*». Εὐστάθ. σελ. 330 »Ἐνταῦθα δὲ ὅρα ὅτι τὸ *Ἀσκληπιοῦ* ἐκτείνει διὰ μέτρον τὴν παραλήγουσαν».

ἀνεψιοῦ (Ἰλ. Ο, 554). Σχολ. σελ. 430 «Τὴν ΨΙ συλλαβὴν ἐκτατέον διὰ τὸ μέτρον». Βεκκ. Ἀν. σελ. 692 «Καὶ πάλιν *ἀνεψιοῦ κταμένοιο*· τὸ γὰρ ΨΙ ἐκτέταται καὶ διὰ τοῦτο ἔχει καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς μακρᾶς».

ἀγρίου (Ἰλ. Χ, 313).

ὁμοιίου (Ἰλ. Ι, 440, κτλ.).

Ἰφίτου (Ἰλ. Β, 518). Εὐστάθ. σελ. 273 «Ἰστέον δὲ ὅτι τὸ *Ἴφιτος* ἐνταῦθα μὲν διὰ μέτρον ἐξέτεινε τὴν μέσην συλλαβὴν ἤτοι τὴν παραλήγουσαν, ἀλλαχοῦ δὲ φυλάσσει τὸν βραχὺν χρόνον, οἷον *Ἴφιτος Εὐρυτίδης*».

Αἰόλου (Ὀδ. Κ, 36. 60). Παρατηρητέον δ' ὅτι τῶν νεωτέρων τινὲς γράφουσιν *Αἰόλοο μεγαλήτορος*, *Αἰόλοο κλυτὰ δώματα*, *Ἰφίτοο μεγαθύμου*, *Ἰλίοο προπάροιθεν*, κτλ. Ἴδε Λαρώχην *Ἰλιάδ.* Τόμ. Α', σελ. 44 καὶ Νaύκιον *Ὀδυσσ.* Τόμ. Α', σελ. XIV καὶ *Ἰλιάδ.* Τόμ. Α', σελ. XV.

ὀπωρινῷ (Ἰλ. Ε, 5. Π, 385). Πρβ. Ἡρωδιαν. π. Διχρ. σελ. 293,26 καὶ Ὄθ. Σνειδῆρον *Καλλιμ.* Τόμ. Α', σελ. 348.

τετράκυκλοι (Ὀδ. Ι, 142).

Διὰ τὸ μέτρον ἐξετάθη ἡ φύσει βραχεῖα συλλαβὴ καὶ ἐν τοῖς ἑπομένοις· *ὀπωρῖνός Βορέης* (Ἰλ. Φ, 346. Ὀδ. Ε, 328), *κρινάμενος τρῖηκόσι'* (Ἰλ. Α, 697), *Ἄμφῖος λινοθώρηξ*, *Ἄμφῖον Σελάγου υἱόν* (Ἰλ. Β, 830, Ε, 612), *κρατερὸς Δῖώρης*, *Ἀμαρυγκεΐδην· Δῖώρεα*, *Αὐτομέδων Δῖώρεος ἄλκιμος υἱός* (Ἰλ. Β, 622. Δ, 517. Ρ, 29), *ὑπ' ἰλῦος κεκαλυμμένα* (Ἰλ. Φ, 310). Σχολ. Ἰλιάδ. σελ. 578 «*Ἰλύος*: τὸ Υ ἐκτέταται διὰ τὸ μέτρον· τὸ γὰρ ἀκόλουθόν ἐστιν *ἰλύος*, ὡς ἰσχύος». Ἀνόμοια παραβάλλει ἀλλήλοις ὁ Εὐστάθιος γράφων (σελ. 504) «Ὥσπερ ἐν τῷ *αἴσιμα παρειπών* ἐκτείνεται ἡ τῆς *παρά* προθέσεως παραλήγουσα, οὕτω καὶ ὧδε τὸ *Διώρης* κύριον, ὡς καὶ ἀλ-

λαχοῦ προεφάνη, ἐκτεταμένην ἔχει τῆς *διά* προθέσεως τὴν ἄρχουσαν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ *Ἀπόλλωνος* ἐν πολλοῖς γίνεται καὶ ἐπὶ ἄλλων πολλῶν».

Καὶ ὁ Ἡσίοδος ἐμήκυνε τὸ Ι τῆς καταλήξεως ΙΗ ἕνεκα τοῦ μέτρου Ἔργ. 311 *ἀεργίῃ* καὶ 319 *ἀνολβίῃ* καὶ Θεογ. 454 *ἱστίην* καὶ ὁ Ξενοφάνης παρ' Ἀθην. σελ. 414 *προεδρίην* καὶ σελ. 526 *τυραννίης*, ἀνθ' οὗ ὁ Μεινέκιος ἔγραψε *τυραννείης*, καὶ ὁ Τυρταῖος παρὰ Λυκούργ. 107 *ἀτιμίη* καὶ ὁ Σόλων παρὰ Στοβ. Ἀνθολ. Θ', 25 *αἰθρίην*, περὶ οὗ ἴδε Μεινέκιον *Ἀποσπ. Κωμ.* Τόμ. Β', σελ. 34, καὶ ὁ Θέογνις 703 *πολυϊδρίῃσιν* καὶ 831 *ἀπιστίῃ* καὶ 891 *ἀναλκίης* καὶ 1169 *κακεταιρίης*, ἀνθ' οὗ πάντα σχεδὸν τἀντίγραφα ἔχουσι *κακεταιρείης*. Εὑρίσκεται δὲ καὶ τὸ *Κασπίῃ* μακρὰν ἔχον διὰ τὸ μέτρον τὴν παραλήγουσαν καὶ τὸ *ἀγρυπνίῃ* καὶ τὸ *ἀκοσμίης* καὶ τὸ *κακοσμίην* καὶ ἄλλα. Ἴδε Σπιτζνῆρον π. *Στίχ. Ἡρωϊκ.* σελ. 83. Βαουμειστῆρον *Ὕμν. Ὁμηρ.* σελ. 166 καὶ Βοίκκιον *Μικρ. Συγγρ.* Τόμ. ϛ', σελ. 161.

Ἐν τοῖς *Φιλολογικοῖς Παρέργοις* τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου εἶνε γεγραμμένον (σελ. 409) «Περὶ τῆς μηκύνσεως τοῦ ἰῶτα ἐν τῇ λέξει Ἀκαδημίᾳ ἴδε Passow Lehre vom Zeitmass, Taf. 6. καὶ στ. 3 ἐπιγραμ. Ἀνακρέοντος». Μεγάλως τιμῶμεν καὶ σεβόμεθα τὸν σοφὸν τοῦ πανεπιστημίου καθηγητήν, παρατηροῦμεν δ' ὅμως ὅτι *Ἀκαδήμεια* ὑπὸ τῶν παλαιῶν ἐλέγετο, οὐχὶ *Ἀκαδημία*. Ἐν κώδικι τοῦ Μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ σελ. 44,8 φέρεται «Οἱ μὲν παλαιοὶ ἐξ Ἀκαδήμου τινὸς τοῦ δομησαμένου τὴν Ἀκαδημίαν ὡς μετουσιαστικὸν διὰ τῆς ΕΙ, οἱ δὲ νυνὶ διὰ τοῦ Ι ὡς κύριον ὄνομα», ἐν δὲ τοῖς εἰς Δημοσθένη Σχολίοις σελ. 777, 21 «Ἡ μὲν Ἀκαδήμεια ἀπὸ ἥρωός τινος Ἀκαδήμου κτίσαντος τὸν τόπον, ἔνθα καὶ διατριβὴν εἶχεν ὁ Πλάτων. Ὁ δὲ τόνος τῆς εὐθείας τῆς Ἀκαδημείας προπαροξύνεται, ἐπειδὴ καὶ ἡ εὐθεῖα τοῦ Ἀκαδήμου, ἐξ οὗ ἐκλήθη, προπαροξύνεται». Πρβ. καὶ Στέφ. Βυζάντ. σελ. 56, 1 καὶ σελ. 261, 22 Μειν. Πολλὰ περὶ τοῦ προκειμένου θὰ γράψωμεν ἀλλαχοῦ.

§ 3.

Κόνικλος ἢ *κούνικλος* ἢ *κύνικλος* (=cuniculus), *γεωρύχος λαγιδεύς*.

Ἡ λέξις **cuniculus** τριττῶς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐκφέρεται, διὰ τοῦ Ο *κόνικλος*, ὡς **Apuleius** —*Ἀπολήϊος*, **Lucrinus** — *Λοκρῖνος*, **Lucumo**— *Λοκόμων*, **Publius** — *Πόπλιος*, **Postumus** — *Πόστομος*, **Postumius** — *Ποστόμιος*, **Rutuli** — *Ῥότολοι*, κτλ., διὰ τῆς διφθόγγου ΟΥ *κούνικλος*, ὡς **Apuleius** — *Ἀπουλήϊος*, **Lucumo** — *Λουκούμων*, **Puplius** — *Πούπλιος*, **Postumus** — *Πόστουμος*, **Postumius** — *Ποστούμιος*, **Rutuli** — *Ῥούτουλοι*, **Lutatius** — *Λουτάτιος*, **Lucitania**—*Λουσιτανία*, κτλ., καὶ διὰ τοῦ Υ *κύνικλος*, ὡς **Lutatius** — *Λυτάτιος*, περὶ οὗ ἐποιήσατο λόγον ὁ Οὔλσχιος ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Πολυβίου σελ. 1397, **Lucitania** — *Λυσιτανία*, κτλ.

Αἰλιαν. π. Ζῴ. ΙΓ', 15 «Πέφυκε δὲ καὶ λαγὼς ἕτερος μικρὸς τὴν φύσιν οὐδὲ αὔξεταί ποτε· *κόνικλος* ὄνομα αὐτῷ. Οὐκ εἰμι δὲ ποιητὴς ὀνομάτων· ὅθεν καὶ ἐν τῇδε τῇ συγγραφῇ φυλάττω τὴν ἐπωνυμίαν τὴν ἐξ ἀρχῆς, ἥνπερ οὖν Ἴβηρες οἱ Ἑσπέριοι ἔθεντό οἱ, παρ' οἷς καὶ γίνεταί τε καὶ ἔστι πάμπολυς».

Ἀθήν. σελ. 400 «Πολύβιος δ' ἐν τῇ δωδεκάτῃ τῶν ἱστοριῶν γίγνεσθαί φησι παρόμοιον τῷ λαγῷ ζῷον τὸν *κούνικλον* καλούμενον γράφων οὕτως· ὁ δὲ *κούνικλος* καλούμενος πόρρωθεν μὲν ὁρώμενος εἶναι δοκεῖ λαγὼς μικρός, ὅταν δ' εἰς τὰς χεῖρας λάβῃ τις, μεγάλην ἔχει διαφορὰν καὶ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν καὶ κατὰ τὴν βρῶσιν· γίνεται δὲ τὸ πλεῖον κατὰ γῆς. Μνημονεύει δὲ αὐτῶν καὶ Ποσειδώνιος ὁ φιλόσοφος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Καὶ ἡμεῖς εἴδομεν πολλοὺς κατὰ τὸν ἀπὸ Δικαιαρχείας πλοῦν ἐπὶ Νέαν πόλιν· νῆσος γάρ ἐστιν οὐ μακρὰν τῆς γῆς κατὰ τὰ τελευταῖα μέρη τῆς Δικαιαρχείας, ὑπ' ὀλίγων μὲν κατοικουμένη, πολλοὺς δὲ ἔχουσα τοὺς *κουνίκλους* τούτους».

Ἀλλὰ παρὰ Πολυβίῳ ΙΒ', γ', 10 κεῖται ὁ διὰ τοῦ Υ γεγραμμένος τύπος «πλὴν ἀλωπέκων καὶ *κυνίκλων* καὶ προβάτων ἀγρίων· ὁ δὲ *κύνικλος* πόρρωθεν μὲν ὁρώμενος εἶναι δοκεῖ λαγὼς μικρός, κτέ.».

Παρὰ Γαληνῷ Τόμ. ϛ', σελ. 666 ἀναγινώσκεται «Καθάπερ ἐν Ἰβηρίᾳ τὸ τοῖς λαγωοῖς ὅμοιον ζωΰφιον, ὃ καλοῦσι *κουνίκουλον*», παρὰ δ' Ἐρωτιανῷ σελ. 93, 10 «Πολέμαρχος δὲ ὁ γραμματικὸς εὐηθέστερόν φησι δυσανταγωνίστου καὶ λιμοποιοῦ ζῴου μικροῦ ὄνομα εἶναι τὴν λεβηρίδα μικρῷ λαγωῷ ὁμοίου· ὃ Ῥωμαῖοι μὲν *κουνίκλουν* καλοῦσι, Μασσαλιῶται δὲ λεβηρίδα».

Γεωρύχοι λαγιδεῖς ὀνομάζονται οἱ κόνικλοι ὑπὸ τοῦ Στράβωνος λέγοντος σελ. 144 «Τῶν δ' ὀλεθρίων θηρίων σπάνις πλὴν τῶν *γεωρύχων λαγιδέων*, οὓς ἔνιοι λεβηρίδας προσαγορεύουσι· λυμαίνονται γὰρ καὶ φυτὰ καὶ σπέρματα ῥιζοφαγοῦντες· καὶ τοῦτο συμβαίνει καθ' ὅλην τὴν Ἰβηρίαν σχεδόν, διατείνει δὲ καὶ μέχρι Μασσαλίας, ὀχλεῖ δὲ καὶ τὰς νήσους». Πρβ. καὶ Εὐστάθ. Διον. Περιηγ. 457 «Λέγεται δὲ καὶ ὅτι εἰς τούτους κομισθέντες πέραθέν ποθεν δύο λαγιδεῖς, ἄρρην καὶ θήλεια, οὕτως εἰς ἐπιγονὴν πολλὴν ηὐξήθησαν, ὥστε καὶ οἴκους ἀνατρέπειν ἐξ ὑπονομῆς καὶ δένδρα. Ὅθεν καὶ ἠναγκάσθησαν οἱ ἐκεῖ πρεσβεῦσαι [1] εἰς Ῥωμαίους διὰ χώρας αἴτησιν. Εἰσὶ δὲ γεωρύχοι καὶ ῥιζοφάγοι οἱ λαγιδεῖς, οὓς καὶ λεβηρίδας ἐκάλουν τινές». Δύναται δὲ τὸ *γεωρύχος λαγιδεύς* νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸ *μέλι πεπηγός* (=σάκχαρον ἢ σάκχαρ), *οἶνος κρίθινος* (=ζῦθος, πῖνον, κτλ.), *ἔριον* (εἴριον) ἀπὸ *ξύλου* (=βάμβαξ), κτλ., περὶ ὧν ἄλλοτε.

Παρατιθέμεθα ἐν τέλει καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Κοραῆ γεγραμμένα ἐν ταῖς εἰς τὸν Πλούταρχον Σημειώσεσι Μέρ. Δ', σελ. 471 «Ὑπόνομός ἐστιν, ὃ καλοῦσιν οἱ Γάλλοι mine, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι cuniculus, μετενεγκόντες τοὔνομα ἀπὸ τοῦ λαγωῷ παραπλησίου ζῴου, ὃ κατορύττον ὑπὸ γῆν διαιτᾶσθαι φιλεῖ. Τὸ δὲ γαιω-

1 Ὀρθῶς παρὰ τῷ Στράβωνι σελ. 144 εἶνε γεγραμμένον πρεσβεύσασθαι

ρύχον [1] τοῦτο ζῶον, ὁ μὲν Πολύβιος ἐξελληνίσας τὴν 'Ρωμαϊκήν, ἢ μᾶλλον Ἰβηρικὴν λέξιν (παρὰ γὰρ τοῖς Ἴβηρσι καὶ τὸ ζῶον καὶ τοὔνομα ἔγνωσαν πρῶτον Ῥωμαῖοι), *Κούνικλον* [2] ὠνόμασεν, ἡ δὲ παρ' ἡμῖν συνήθεια *Κουνέλιον*, ὥσπερ ἐν ἄλλοις (Ἰσοκράτ. Β', σελ. 317) σεσημείωται, καὶ *Κουνάδιον* καλεῖ· τὸν *Ὑπόνομον* δέ, τουτέστι τὴν ὑπορωρυγμένην γῆν, *Λαγούμιον* ὀνομάζομεν, οὐ παρὰ Τούρκων εἰληφότες τὴν λέξιν (ὡς ἄν τις εἰκάσειεν ἀπὸ τοῦ παρ' ἐκείνοις *Λαγούμ*), ἀλλ' ἀπὸ τοῦ *Λαγωοῦ*, ὁμοίως τῇ Ῥωμαϊκῇ μεταφορᾷ. Ἴσως δὲ καὶ σύνθετόν ἐστι τοὔνομα, *Λαγοίμιον*, ὅ ἐστι *Λαγωοῦ οἶμος*, μεταποιηθὲν εἰς τὸ Λαγούμιον, κατὰ τὸ *Προυκίον* ἐκ τοῦ *Προικίον* παρὰ τὸ *Προίξ*» (Πρβ. καὶ Ἀτάκτων Τόμ. Δ', σελ. 273).

Τὰ περὶ τοῦ *λαγούμιον* εἰρημένα εἶνε αὐτοσχεδιάσματα παίζοντι μᾶλλον ἢ σπουδάζοντι πρέποντα.

ΑΘΕΪΑ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑ

ΠΡΟ ΤΗΣ ΕΜΦΑΝΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΜΦΑΝΙΣΙΝ ΑΥΤΟΥ

Ὀλίγον πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ πολὺ μετ' αὐτὸν ἔπειτα τοιαύτη καὶ τοσαύτη ἐλυμαίνετο τὴν ἀνθρωπότητα ἀθεΐα καὶ δεισιδαιμονία, ὥστε ὁ ἄνθρωπος ἐκπλήττεται ἀκούων καὶ δικαίως ἀπορεῖ ἂν ποτε ἦτο δυνατὸν ἡ ἀνθρωπότης νὰ σκοτισθῇ τοσοῦτον, ὥστε ἀρνουμένη τὴν θεότητα νὰ μεταπίπτῃ εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ φεύγουσα διὰ τῆς ἀθεΐας, οὕτως εἰπεῖν, τὴν Σκύλλαν νὰ πίπτῃ εἰς τὴν Χάρυβδιν.

Καὶ ὅμως ὅσα ἐνταῦθα δημοσιεύομεν εἶνε αὐτὴ ἡ ἀλήθεια ἄνευ περικαλύμματος. Ὅτι δὲ τὸ πάλαι ὄντως κατελυμαίνετο τὸν ἄνθρωπον τοσαύτη δεισιδαιμονία καὶ ἐτάραττεν αὐτὸν ἡ ἀθεΐα καταφαίνεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι καὶ τὴν σήμερον ἔτι ἡ δεισιδαιμονία δὲν ἐξηλείφθη καθ' ὁλοκληρίαν, ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ὑφίσταται ὑπὸ διαφόρους τύπους καὶ μορφάς. Ἀλλ' οὔτε, νομίζομεν, εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξαλειφθῇ ποτε ἐντελῶς, ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἄνθρωπος, ἀδυναμιῶν πλήρης καὶ θηλάζων τὰς δεισιδαιμονίας μετὰ τοῦ μητρικοῦ γάλακτος. Πῶς δὲ θὰ εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξαλειφθῇ καθ' ὁλοκληρίαν ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἡ δεισιδαιμονία, ἀφ' οὗ κατέσχε καὶ κατέχει καὶ πολλοὺς τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν; Μήπως ὁ δαιμόνιος Περικλῆς δὲν ἦτο δεισιδαίμων, ὅτε ἀσθενῶν ἐδείκνυε τῶν φίλων τινὶ περίαπτον ὑπὸ τῶν γυναικῶν περιηρτημέ-

1 Γραπτέον γ Ε ω ρ ύ χ ο ν. Ἠγνόει, φαίνεται, ὁ ἀοίδιμος ἀνὴρ ὅτι ΑΙ καὶ Ω δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ συνυπάρχωσιν.

2 Οὐχὶ τοῦ τύπου κ ο ύ ν ι κ λ ο ς ἀλλὰ τοῦ κ ό ν ι κ λ ο ς ἐγένετο χρῆσις ὑπὸ τοῦ Πολυβίου.

νον; [1] Μήπως καὶ αὐτὸς ὁ Καῖσαρ ὁ πρὸς τοὺς κινδύνους ἀτρόμητος δὲν ἦτο δεισιδαίμων, ἀφοῦ ἀνέβαινε μετὰ φόβου εἰς τὴν ἅμαξαν καὶ οὐδ' ἐκάθητο ἐπ' αὐτῆς πρὶν τρὶς ἀπαγγείλῃ στίχον τινὰ μαγικόν;

Διὰ τῆς πραγματείας ταύτης θὰ ἐξεικονισθῇ ἡ τυφλότης, εἰς ἣν περιέστη ἡ ἀνθρωπότης ἔνθεν μὲν διὰ τῆς ἀθεΐας, ἑτέρωθεν δὲ διὰ τῆς δεισιδαιμονίας καὶ θ' ἀποδειχθῇ πόσον κατέστη γελοία ἀπομακρυνομένη τῆς εἰς τὸ θεῖον πίστεως. Θὰ φανῇ δὲ ἔτι ὅτι ὅσον ἀνόητος καὶ κοῦφος ἐξελέγχεται ὁ ἄνθρωπος ἀπορρίπτων τὸ θεῖον, τοσοῦτον μωρὸς καὶ γελοῖος καθίσταται περιπίπτων εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν. Δύσκολον δὲ νὰ ἐκλέξῃ τις ποῖον τῶν δύο εἶνε βέλτιον, διότι καὶ ὁ ἄθεος εἶναι ἐπιβλαβὴς καὶ ὁ δεισιδαίμων ἐπικίνδυνος· ἀμφότεροι δὲ εἰς τὸ αὐτὸ ἀπολήγουσιν, εἰς τῆς κοινωνίας τὴν ἀποσύνθεσιν. Ἀλλ' ὅμως ὅσῳ ἐπιβλαβὴς εἶνε ἡ ἀθεΐα καὶ ἡ δεισιδαιμονία, τοσοῦτον ἀπ' ἐναντίας ὁ τὸ θεῖον σέβων καὶ ὠφέλιμος καὶ χρήσιμος τῇ κοινωνίᾳ ὑπάρχει.

Ἀπόδειξις τούτου ἔστωσαν οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, οἵτινες ἐφ' ὅσον ἐπίστευον εἰς τοὺς θεούς των ἐξετέλεσαν τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα, ὥστε κατέλιπον ἀθάνατον καὶ ἀνυπέρβλητον τὴν μνήμην τοῖς μεταγενεστέροις. Ἡ εἰς τοὺς θεοὺς πίστις καίτοι ἀνθρώπινα ἔχοντας πάθη καὶ κακίας ἀνέδειξεν αὐτοὺς Μαραθωνομάχους καὶ Σαλαμινομάχους· ἡ πίστις εἰς τὸ θεῖον παρώρμησεν αὐτοὺς εἰς τὰ ἀριστοτεχνήματα ἐκεῖνα, ὧν τὴν σήμερον σύμπας ὁ πεπολιτισμένος κόσμος θαυμάζει τὸ μεγαλεῖον. Ἀλλὰ βραδύτερον, ὅτε οἱ φιλόσοφοι διὰ τῆς θεωρίας αὐτῶν περὶ ἀρχῆς καὶ γενέσεως τῶν ὄντων, διεσάλευον μὲν τὰ θεμέλια τῆς θρησκείας, οὐδὲν δὲ ἄλλο ἀνήγειρον θρησκευτικὸν σύστημα, ἔπαυσε μὲν ἡ πρὸς τοὺς πρότερον θεοὺς πίστις, κατέπεσε δὲ καὶ τὸ φρόνημα, τὸ μέγα καὶ γενναῖον, καὶ εἰς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς καὶ σφαγὰς ἐτράποντο, ἕως οὗ μέχρι τέλους δοῦλοι τῶν Ῥωμαίων ἐγένοντο.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΘΕΪΑ

«Καὶ ὅλως ἡ ἀθεότης ἀπάθεια πρὸς τὸ θεῖόν ἐστι μὴ νοοῦσα τὸ ἀγαθόν».

Πλούταρχος περὶ δεισιδαιμ. § 6.

Ὁρισμὸς τῆς ἀθεότητος. — Ἀρχὴ καὶ αἰτία αὐτῆς. — Διδασκαλία τῶν ποιητῶν, τῶν φιλοσόφων, τῶν κωμικῶν καὶ σοφιστῶν. — Πληθὺς τῶν Θεῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Ῥώμῃ. — Ἡ τῶν Ἀθηναίων καὶ μάλιστα τῶν Ῥωμαίων αἰσχίστη τάσις πρὸς τὸ ἀποθεοῦν τοὺς βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορας. — Ἡ ἀθεότης δημοσίᾳ κηρυττομένη ἐν Ῥώμῃ. Συνέπειαι αὐτῆς.

Περὶ ἀθεότητος μέλλοντες νὰ πραγματευθῶμεν δὲν σκοποῦμεν νὰ καταδείξωμεν τοὺς παραλογισμοὺς τῆς ἀθεότητος καὶ τὴν μωρίαν τῶν ἀπίστων

1 Πλουτάρχ. Περικλ. κεφ. 38.

οὐδὲ νὰ παραστήσωμεν ὅτι αὕτη ἐστὶ ψυχῆς νοσούσης καὶ διεφθαρμένης γέννημα καὶ ἀποκύημα, ὡς τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ αὐτοὶ οἱ ἄπιστοι. Σκοπὸς ἡμῶν εἶνε ὁρίσαντες τὴν ἀθείαν νὰ εἴπωμεν διὰ βραχέων πότε καὶ πόθεν ἤρξατο ἡ παρ' Ἕλλησι καὶ Ῥωμαίοις πρὸς τοὺς θεοὺς περιφρόνησις καὶ ἡ μετ' αὐτῆς συνημμένη ἀθεότης καὶ πόθεν ἔσχε τὴν ἀρχήν της ἡ δεισιδαιμονία.

Ἡ ἀθεότης κατὰ Πλούταρχον ἀπάθειά ἐστι πρὸς τὸ θεῖον μὴ νοοῦσα τὸ ἀγαθόν. Ἢ ὡς αὐτὸς πλατύτερον ὁρίζει ἐν τῇ αὐτῇ περὶ δεισιδαιμονίας πραγματείᾳ αὐτοῦ, ἡ ἀθεότης οὖσα κρίσις φαύλη τ. ἔ. οὐχὶ ὀρθὴ περὶ τοῦ ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει ἄφθαρτον καὶ μακάριον ἄγει τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς ἀπιστίας εἰς ἀπάθειάν τινα καὶ τέλος ἐστὶν αὐτῇ τοῦ μὴ πιστεύειν εἰς θεοὺς τὸ μὴ φοβεῖσθαι θεούς.

Ἀλλὰ πόθεν προῆλθεν ἡ περὶ τοὺς θεοὺς περιφρόνησις καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἀθεότης; Ἡ περὶ τοὺς θεοὺς περιφρόνησις καὶ ἡ ἀθεότης προῆλθε παρ' αὐτῶν ἐκείνων, οἵτινες καὶ περὶ τῶν θεῶν ἔγραψαν καὶ ἐθεολόγησαν, προῆλθε παρ' αὐτῶν τῶν ποιητῶν τοῦ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου. Οἱ δύο οὗτοι ποιηταὶ εἶνε οἱ πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων διδάσκαλοι, εἶνε ἡ πηγὴ καὶ ἡ βάσις τῆς θρησκευτικῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀκολούθως τῶν Ῥωμαίων ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως. Ἀλλ' οἱ δύο οὗτοι ποιηταὶ παραστήσαντες τοὺς θεοὺς ἀνθρώπινα φέροντας πάθη καὶ ἐλαττώματα ἐγένοντο συγχρόνως καὶ οἱ αἴτιοι τῆς προσβολῆς κατὰ τῶν θεῶν οὓς περιέγραφον. Ὁ Ξενοφάνης ἀηδῶς ἔχων διότι

»Πάντα θεοῖς ἀνέθηκαν Ὅμηρός θ' Ἡσίοδός τε
»ὅσσα παρ' ἀνθρώποισιν ὀνείδεα καὶ ψόγος ἐστίν.
»ὡς πλεῖστ' ἐφθέγξαντο θεῶν ἀθεμίστια ἔργα
»κλέπτειν μοιχεύειν τε καὶ ἀλλήλους ἀπατεύειν, [1]

ἐποίησεν Ἰάμβους ἤτοι ποιήματα σατυρικὰ δι' ὧν ἐπέσκωπτε Ἡσιόδου καὶ Ὁμήρου τὰ περὶ θεῶν εἰρημένα [2]. Καὶ ἄλλοι μὲν τῶν φιλοσόφων κατεφρόνουν κατὰ Μύλλερον τὴν κοινὴν τοῦ πλήθους θρησκείαν, ἰδίᾳ δὲ οἱ Ἴωνες· διότι σπουδάζοντες νὰ εὕρωσι στοιχεῖόν τι ἐκ τῆς πείρας ἐξηγοῦν τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν αἰτίαν τῶν ὄντων ἀπέρριπτον πᾶσαν παράδοσιν καὶ κατεφρόνουν ὄχι μόνον προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας ἀλλὰ καὶ ἀσφαλεστάτας ἀληθείας καὶ δόγματα ἐκ παλαιοῦ παραδεδομένα. Οὕτως ὁ Ἡράκλειτος ἔσκωπτε τὸν

1 Παρὰ Σέξτῳ τῷ Ἐμπειρικῷ πρὸς Μαθηματ. Α' 289. Θ' 293.

2 «Γέγραφε δὲ καὶ ἐν ἔπεσι καὶ ἐλεγείας καὶ Ἰάμβους καθ' Ἡσιόδου καὶ Ὁμήρου ἐπικόπτων αὐτῶν τὰ περὶ θεῶν εἰρημένα· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐρραψῴδει τὰ ἑαυτοῦ» (Διογ. Λαερτ. Θ. 18 πρβλ· καὶ Histor. Philosophiae Graecae et Romanae H. Ritter. et. L. Preller. σελ. 81 καὶ ἑξ.) Ἀλλ' ὁ Ξενοφάνης δὲν ἦτο ἄθεος, τοὐναντίον προσέβαλλε τὰ ἀσεβῶς εἰρημένα περὶ θεῶν. Κατὰ Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα ὁ Ξενοφάνης ἐδίδασκεν ὅτι εἷς καὶ ἀσώματος ὁ Θεός!

«Εἷς θεὸς ἔν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος
«οὔτι δέμας θνητοῖσιν ὁμοίιος οὐδὲ νόημα.
(Παρὰ Κλήμ. τῷ Ἀλεξ. Στρωμ. γ. σ. 601).

τρόπον τῆς λατρείας τῶν ἑαυτοῦ συμπολιτῶν. «Καὶ ἀγάλμασι εὔχονται ὁκοῖον εἴ τις δόμοις λεσχηνεύοιτο ».

Δὲν ἐδύναντο βεβαίως οἱ φιλόσοφοι ἀναγιγνώσκοντες τὰ παρ' Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου πεποιημένα νὰ μὴ ἔχωσιν ἀηδῶς εἰδότες ὁποίαν καὶ ὁπόσην ἐπιβλαβῆ ἐπίδρασιν εἶχον ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ. Χαιρέας ὁ Ταραντῖνος δὲν ᾐσχύνετο λέγων ὅτι ἐν τῷ ἀσχημονεῖν ἐμιμεῖτο τοῦ θεούς·

Deos se imitari jactabat.

Ὁ δὲ Θεόκριτος ἀπολογούμενος ὑπὲρ τῶν ἐρώτων αὐτοῦ ἔλεγεν·

ὦ πάτερ Ζεῦ,
οὐ μόνος ἠράσθην καὶ τὺ γυναικοφίλας 1

Ἐντεῦθεν καὶ ὁ Πλάτων ἀπέβαλεν ἀπὸ τῆς Πολιτείας αὐτοῦ τοὺς ποιητάς. Ὁ Πλούταρχος ἀγανακτῶν κατὰ τῶν ποιητῶν δι' ὅσα ἀσεβῶς περὶ θεῶν ἐποίησαν λέγει· «Τὸ τῶν θεῶν γένος ἀξιοῦμεν αἴτιον μὲν ἀγαθῶν, ἀναίτιον δὲ κακῶν »πεφυκὸς ἄρχειν καὶ βασιλεύειν τῶν ὄντων, οὐχ *ὥσπερ οἱ ποιηταὶ συνταράτ»τοντες ἡμᾶς ἀμαθεστάταις δόξαις ἁλίσκονται*, τοῖς αὐτῶν ποιήμασι τὸν μὲν »τόπον, ἐν ᾧ τοὺς θεοὺς κατοικεῖν λέγουσιν, ἀσφαλὲς ἕδος καὶ ἀσάλευτον κα»λοῦντες, οὐ πνεύμασιν, οὐ νέφεσιν χρώμενον, ἀλλ' αἰθρίᾳ μαλακῇ καὶ φωτὶ »καθαρῷ τὸν ἅπαντα χρόνον ὁμαλῶς περιλαμπόμενον; ὡς τοιαύτης τῷ μα»καρίῳ καὶ ἀθανάτῳ διαγωγῆς μάλιστα πρεπούσης, *αὐτοῖς δὲ τοῖς θεοῖς »ταραχῆς καὶ δυσμενείας καὶ ὀργῆς ἄλλων τε μεστοὺς παθῶν ἀποφαίνον»τες, οὐδ' ἀνθρώποις νοῦν ἔχουσι προσηκόντων* [2]».

Ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ ἑξῆς κατέλαβε τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως τὰς Ἀθήνας μεγάλη πρὸς τοὺς θεοὺς ἀδιαφορία καὶ ἀσέβεια. Ἐπηύξησε δὲ τὴν ἀσέβειαν καὶ τὴν χαλάρωσιν τῶν ἠθῶν ὁ ἐνσκήψας εἰς Ἀθήνας λοιμός, ἐξ οὗ, ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης, «Θεῶν φόβος ἢ ἀνθρώπων νόμος οὐδεὶς »ἀπεῖργε τοὺς ἀνθρώπους, τὸ μὲν κρίνοντες ἐν ὁμοίῳ καὶ σέβειν καὶ μὴ ἐκ »τοῦ πάντας ὁρᾶν ἐν ἴσῳ ἀπολλυμένους» [3]. Εἰς τὴν αὔξησιν τῆς διαστροφῆς καὶ διαφθορᾶς συνετέλεσαν τὰ μέγιστα καὶ οἱ τὰς Ἀθήνας πλημμυρήσαντες σοφισταί. «Ἡ διδασκαλία τῶν σοφιστῶν, λέγει ὁ πολὺς Μύλλερος, εἶνε »ὁμολογούμενον ὅτι ἔβλαψε τὰ ἤθη τοῦ λαοῦ καὶ ἀνέκοψε τὴν ἀκριβῆ ἐπι»στημονικὴν ἔρευναν. Ἡ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ χρηστοήθεια, ἥτις διέκρινε τὸ »ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν ὄχι μὲν κατὰ τὴν καθαρωτάτην ἔννοιαν, ἀλλ' ἀπὸ »γνώμης ὅμως ἀγαθῆς καὶ μετά τινος ἐμφύτου ἀσφαλείας καὶ ἀκριβείας, ἐκλο-

1 Εἰδύλ. Η', 60. — Ὁ Ἀριστοφάνης συνεβούλευε τοὺς ἀσελγαίνοντας ν' ἀπολογῶνται ὧδε·

Μοιχὸς γὰρ ἢν τύχῃς ἁλούς, τάδ' ἀντερεῖς πρὸς αὐτόν,
ὡς οὐδὲν ἠδίκηκας· εἶτ' εἰς τὸν Δία ἐπανενεγκεῖν,
κἀκεῖνος ὡς ἥττων ἔρωτός ἐστι καὶ γυναικῶν·
Καίτοι σὺ θνητὸς ὢν πῶς μεῖζον ἂν δύναιο;
(Ἀριστ. Νεφελ. 1077 καὶ ἑξ.

2 Πλουταρ. Περικλ. κεφ. 39.
3 Θουκυδ. βιβλ. Β', κεφ. 53.

»νίσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας· ἐπελθοῦσα δὲ κατόπιν καὶ ἡ διδασκαλία »τῶν σοφιστῶν, ἥτις τὰ πάντα ἐκήρυξε φαινόμενα καὶ οὐδὲν βέβαιον καὶ ἀλη»θές, διέσεισε καὶ κατέρριψεν αὐτὴν ἐντελῶς. Ὁ Πρωταγόρας καὶ ὁ Γοργίας »ηὐλαβοῦντο νὰ κηρύξωσι πλάσματα κενὰ τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσέβειαν καὶ »τὴν ἀρετήν, οἱ μαθηταὶ ὅμως αὐτῶν καὶ οἱ ὀπαδοὶ ὠφελούμενοι ἐκ τῆς δια»δόσεως καὶ ἐπικρατήσεως τῶν ἐλευθέρων φρονημάτων ἐκήρυξαν αὐτὰ φανε»ρῶς καὶ ἀπροκαλύπτως. Κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἐφάνη τάξις τις »ἀνθρώπων ἐν Ἀθήναις, ἥτις ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ πίστις εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ἡ δικαιο»σύνη εἶνε ἐπινοήματα τῶν ἀρχαίων δικαστῶν καὶ νομοθετῶν, οἵτινες ἐζήτουν »δι' αὐτῶν νὰ συνέχωσι καὶ καταστέλλωσι τὰς ὁρμὰς τοῦ πλήθους· ὅτι οἱ νόμοι »ἐποιήθησαν ὑπὸ τῶν ἀδυνάτων ἀνθρώπων ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν ἀσφαλείας· ὅτι »ἡ φύσις αὐτὴ ἐνομοθέτησε τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ ὅτι ὁ ἰσχυρὸς ὑπο»τάσσων τὸν ἀδύνατον ὑπὸ τὴν βούλησιν αὐτοῦ δὲν πράττει ἄδικα, ἀλλ' »ἀσκεῖ τὸ φυσικὸν δικαίωμα. Ταῦτα εἶνε τὰ δόγματα ὑπὲρ ὧν συνηγοροῦσιν »ἐν τῷ Γοργίᾳ καὶ τῇ Πολιτείᾳ τοῦ Πλάτωνος *Καλλικλῆς* ὁ μαθητὴς τοῦ »Γοργίου καὶ *Θρασύμαχος ὁ Χαλκηδόνιος*, διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς ἀκμά»σας κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον. Αὐτὰ ταῦτα ἐκήρυττε φανερῶς καὶ ὁ θεῖος τοῦ Πλάτωνος ὁ εὐφυὴς καὶ συνετὸς Κριτίας [1]».

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν σοφιστῶν πολλοὶ ἦσαν οἱ ἀρνούμενοι τὴν ὕπαρξιν θεῶν καὶ οἱ μὴ πιστεύοντες εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Σωκράτης ἐπειράθησαν νὰ στηρίξωσι παντὶ σθένει τὴν βεβαιότητα μελλούσης ζωῆς. Ἀλλ' ἡ ἀθεότης καὶ ἀσέβεια ἐχώρουν ἀκατάσχετοι. Καὶ τί ἠδύναντο νὰ πράξωσιν εἰς περιορισμὸν τῆς ἀσεβείας οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, ἀφ' οὗ οἱ θεοὶ ἐκωμῳδοῦντο ἐν τοῖς θεάτροις, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐπεδοκίμαζον τὰς κωμῳδίας τοῦ Ἀριστοφάνους; Ἐν πολλαῖς τῶν κωμῳδιῶν του ὁ Ἀριστοφάνης πειρᾶται νὰ ἐκμηδενίσῃ τοὺς θεοὺς καὶ ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀδυναμίαν αὐτῶν. Οὕτως ἐν *Βατράχοις* παρίστησι τὸν Διόνυσον δειλότερον τοῦ ὑπηρέτου Ξανθίου ἀποκαλῶν αὐτὸν δειλότατον θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων (στίχ. 486)· ὁ δὲ Αἰακὸς (στ. 667) δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ πότερός ἐστιν ὁ Θεός·

»οὔτοι μὰ τὴν Δήμητραν δύναμαί πω μαθεῖν
»ὁπότερος ὑμῶν ἐστι θεός.

Ἐν τῷ *Πλούτῳ* ὁ Ζεὺς παρίσταται φθονῶν τοῖς θνητοῖς, διότι ἀντὶ νὰ πέμπῃ τὸν πλοῦτον εἰς τοὺς ἀγαθοὺς καὶ δικαίους ἀποστέλλει αὐτὸν εἰς τοὺς πονηρούς·

»ὁ Ζεύς με ταῦτ' ἔδρασεν ἀνθρώποις φθονῶν.
»Ἐγὼ γὰρ μειράκιον ἠπείλησ' ὅτι
»ὡς τοὺς δικαίους καὶ σοφοὺς καὶ κοσμίους
»μόνους βαδιοίμην, ὁ δὲ μ' ἐποίησε τυφλόν,
»ἵνα μὴ διαγιγνώσκοιμι τούτων μηδένα.
»Οὕτως ἐκεῖνος τοῖσι χρηστοῖσι φθονεῖ!
(Πλοῦτ. 87 καὶ ἑξῆς).

1 Ἱστορ. τῆς Ἑλλ. φιλολογ. τόμ. Β' σελ. 336 κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Α. Κυπριανοῦ.

Οἱ τοῦ Διὸς κεραυνοὶ οὐδὲ τριωβόλου ἄξιοι θεωροῦνται.

Χρεμύλος. «Οἴει γὰρ εἶναι τὴν Διὸς τυραννίδα
»καὶ τοὺς κεραυνοὺς ἀξίους τριωβόλου
»ἐὰν ἀναβλέψῃς σὺ κἂν μικρὸν χρόνον;
Πλοῦτος.» Ἆ, μὴ λέγ', ὦ πονηρέ, ταῦτα.
Χρεμύλος. Ἔχ' ἥσυχος
»ἐγὼ γὰρ ἀποδείξω σε τοῦ Διὸς πολὺ
»μεῖζον δυνάμενον . . . . . (αὐτόθ. 121—126).

Οὔτε ὁ χρόνος οὔτε ἡ αἰδὼς ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ παραθέσωμεν πολλὰ καὶ ἄλλα ἐκ τοῦ Ἀριστοφάνους, ἐξ ὧν καταφαίνεται ἡ ἐσχάτη πρὸς τοὺς θεοὺς ἀσέβεια καὶ ἡ μέχρις ἀηδίας βωμολοχία πρὸς αὐτούς.

Ἀλλὰ πρᾶγμα παράδοξον, ὅσον ἡ πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσέβεια ἠλαττοῦτο, τοσοῦτον ἀφ' ἑτέρου ηὔξανεν ὁ ἀριθμὸς τῶν θεῶν. Γνωστοτάτη εἶνε ἡ τῶν Ἀθηναίων εὐσέβεια, ἥτις κατέστη παροιμιώδης. Ἐν Ἀθήναις ἔβλεπέ τις πλείονας θεοὺς ἢ ἀνθρώπους. Φοβηθέντες ἐπὶ τέλους ἐκ τῆς αὐξήσεως τῶν θεῶν ἢ καὶ μὴ θέλοντες ν' ἀποκλεισθῇ τις ἐξ αὐτῶν ἔστησαν καὶ βωμὸν τῷ *Ἀγνώστῳ Θεῷ* [1].

1 Περὶ τῆς αἰτίας τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἄλλοι ἄλλως ἔκριναν καὶ ἐγνωμάτευσαν. Κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον οἱ Ἀθηναῖοι, φοβούμενοι μὴ ὑπάρχῃ καὶ ἄλλος θεὸς ἄγνωστος, χάριν πλείονος ἀσφαλείας ἔκτισαν βωμὸν τῷ ἀγνώστῳ τότε Θεῷ (ὁμιλ. εἰς τὰς Πραξ. κεφ. ιζ' καὶ ὁμιλ. γ' εἰς τὴν πρὸς Τῖτον ἐπιστολ.) Ὁ ἱερὸς Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης καὶ ἐξ αὐτοῦ ὁ Οἰκουμένιος ἀναφέρουσι δύο γνώμας. Κατὰ τὴν πρώτην, αἰτία τῆς τοῦ βωμοῦ ἱδρύσεως ἦτο ἡ ἐν τῷ Παρθενίῳ ὄρει ἐμφάνισις τοῦ Πανός, ὑφ' ἧς οἱ Ἀθηναῖοι φοβηθέντες μὴ ὀλιγωρῶσιν ἄλλου τινὸς θεοῦ ᾠκοδόμησαν τὸν βωμὸν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «Ἀγνώστῳ θεῷ». Κατὰ τὴν δευτέραν γνώμην, αἰτία τῆς ἱδρύσεως τοῦ βωμοῦ ἦτο νόσος ἐνσκήψασα (Ἰσίδωρ. Ἐπιστ. Βιβλ. Δ. 69). Κατὰ Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγνώστου θεοῦ οἱ Ἕλληνες ἐλάτρευον τὸν κύριον καὶ δημιουργὸν τῶν πάντων. «Διὰ τοῦ ἀγνώστου θεοῦ τιμᾶσθαι μὲν κατὰ περίφρασιν πρὸς τῶν Ἑλλήνων τὸν δημιουργὸν θεὸν ᾐνίξατο· κατ' ἐπίγνωσιν δὲ δεῖν δι' υἱοῦ παραλαβεῖν τε καὶ μαθεῖν (Κλημ. Ἀλεξ. Στρ. Α'.) Τὴν γνώμην τοῦ Κλήμεντος ἀπεδέξατο καὶ ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος (contra crescent. c. 29) καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων ἠσπάσαντο ἄλλοι τε καὶ ὁ Βαρώνιος, ὁ Εἶνσπος, ὁ Βάλτερος καὶ ἄλλοι. Τὴν γνώμην ταύτην βεβαιοῖ καὶ ὑποστηρίζει καὶ αὐτὸ τὸ ἱερὸν κείμενον τῶν Πράξεων. «Ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσε»βεῖτε, λέγει ὁ Παῦλος, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ἡμῖν (Πραξ. ιζ' 23). Περὶ τοῦ ἀγνώ»στου τούτου θεοῦ, λέγει ὁ Αὔγουστος Νικολάου τάδε: «Τελευταῖον εἰς αὐτὰς τὰς Ἀ»θήνας ἡ περίφημος ἐπιγραφὴ Ἀγνώστῳ Θεῷ ἥτις ἀνεγιγνώσκετο ἐπὶ τῷ μετώπῳ ναοῦ »τινος (οὐχὶ ναοῦ βεβαίως ἀλλὰ βωμοῦ) καὶ ἣν ᾐνίττετο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος διδάσκων ἐν »μέσῳ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἐξέφραζεν ὁμολογοῦσα ἀφελῶς τὴν ἀμάθειάν της τὴν ἔννοιαν »τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ, σωθεῖσαν καὶ ἐκτυλιχθεῖσαν ἐκ τῆς εἰδωλολατρείας. «Φαίνεται λέγει σο»φός τις (ὁ Ἀββᾶς Ἄνσελμος ὑπομνημ. τῆς ἀκαδ. τῶν ἐπιγραφ. τόμ. ς' 6. 307) ὅτι οἱ Ἀ»θηναῖοι τόσον ἐσέβοντο τὸν ἄγνωστον θεόν, ὥστε αὐτὸν ὤμνυον κατὰ τὰς σημαντικὰς πε»ριπτώσεις. Τοῦτο δὲ βλέπομεν ἐν τῷ Διαλόγῳ τοῦ Λουκιανοῦ τῷ ἐπονομαζομένῳ Φιλό»πατρις, ὅπου ὁ Κριτίας ὀμνύει τὸν ἄγνωστον Θεὸν τῶν Ἀθηναίων καὶ ὁ Τρύφων προτρέ»πει μάλιστα τοὺς ἄλλους εἰς τὴν λατρείαν αὐτοῦ λέγων· «ἡμεῖς δὲ τὸν ἐν Ἀθήναις ἄγνω»στον ἐφευρόντες καὶ προσκυνήσαντες, χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἐκτείναντες τούτῳ εὐχαριστήσομεν »ὡς καταξιωθέντες τοιούτου κράτους ὑπήκοοι γενέσθαι.» Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ναοῦ τούτου ἀνεφέρετο εἰς ἕνα μόνον θεὸν καὶ ὅτι ἐπίστευον αὐτὸν ἀνώτερον τῶν ἄλλων. (Μελέτ. Φιλοσοφ. τόμ. Α' σ. 109. ἐκδ. 6'). —Σημειωτέον δὲ ὅτι οὐδαμοῦ ὑπῆρχε τοσοῦτον

Οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς γνωστόν, ἦσαν φιλόξενοι οὐ μόνον πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς Θεοὺς «Ἀθηναῖοι δέ, ὥς περ περὶ τὰ ἄλλα φιλοξενοῦντες »διατελοῦσιν, οὕτω καὶ περὶ τοὺς θεούς· πολλὰ γὰρ τῶν ξενικῶν ἱερῶν παρε»δέξαντο, ὥςτε καὶ ἐκωμῳδήθησαν [1]». Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ὑπερέβησαν τοὺς Ἀθηναίους, διότι ἦσαν μᾶλλον ἀνεξίθρησκοι. Διὰ πολιτικοὺς σκοποὺς ἐπέτρεπον παντὶ ἀλλοδαπῷ καὶ ξένῳ νὰ μεταφέρῃ τοὺς ἑαυτοῦ θεοὺς καὶ νὰ λατρεύῃ αὐτούς. Ὁ Σύμμαχος λέγων Quid interest qua quisque prudentia verum inquirat? Uno itinere non potest venire ad tam grande secretum[2], (ἤγουν Τί μέλλει ἡμῖν τίνι ἕκαστος διανοίᾳ ἐπιζητεῖ τὸ ἀληθές; Διὰ μιᾶς ὁδοῦ οὐ δυνατὸν ἐλθεῖν πρὸς τόσον μέγα μυστήριον), δείκνυσι σαφῶς τὴν ῥωμαϊκὴν ἀνεξιθρησκείαν. Τὴν θρησκευτικὴν ταύτην ἀνοχὴν θαυμάζων καὶ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς λέγει· «Καὶ ὃ πάντων μάλιστα τεθαύμακα, καίπερ μυ»ρίων ὅσων εἰς τὴν πόλιν ἐληλυθότων ἐθνῶν, οἷς πολλὴ ἀνάγκη σέβειν τοὺς »πατρίους θεοὺς τοὺς οἴκοθεν νομίμους, οὐδενὸς εἰς ζῆλον ἐλήλυθε τῶν ξενι»κῶν ἐπιτηδευμάτων ἡ πόλις δημοσίᾳ[3]». Οὕτω παρεδέξαντο τοὺς θεοὺς τῶν Ἑλλήνων, τῶν Αἰγυπτίων, τῶν Περσῶν καὶ πάντων τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Ἑκάστη ῥωμαία κυρία εἶχεν ἐν τῷ ἑαυτῆς εἰκονοστασίῳ τὸν ἥλιον τῶν Αἰθιόπων εἰκονιζόμενον δι' ἱέρακος· θεότητας τῆς Φοινίκης τὸ μὲν ἥμισυ γυναῖκας, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ ἰχθῦς· καὶ πέτρας δρυΐδων. Καθ' ὅλου δὲ εἰπεῖν ἐν πάσῃ κατακτήσει ἡ Ῥώμη προσελάμβανε καὶ θεότητά τινα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ πόσον μέγα ἦτο τὸ πλῆθος τῶν θεῶν ἐν Ῥώμῃ. Εἰς τὸ πλῆθος τοῦτο ἀποβλέπων φαίνεται καὶ ὁ Λουκιανὸς συνέταξε τὸ σύγγραμμα, *Θεῶν ἐκκλησία*, ἐν ᾗ παρουσιάζει τὸν Μῶμον παραπονούμενον ἐπὶ τῷ μεγάλῳ συρφετῷ τῶν ξένων θεῶν οὐ μόνον *Ἑλλήνων* ἀλλὰ καὶ *βαρβάρων, πολυγλώσσων τε καὶ συγκλύδων, οἵτινες ἀνάξιοι ὄντες τῆς τῶν θεῶν πολιτείας συγκοινωνεῖν εἰσεκυλίσθησαν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ παρεγγραφέντες ἐνέπλησαν τὸν Ὄλυμπον ὄχλου ταραχώδους*, καὶ προτείνει *διαψήφισιν*, τ. ἔ. ἐξέτασιν τῶν οὐρανοπολιτῶν καὶ παραδοχὴν μὲν τῶν δοκίμων, ἔξωσιν δὲ καὶ ἀποπομπὴν τῶν ἀδοκίμων.[4] Μακρὸν καὶ ἐκτὸς τοῦ προκειμένου θὰ ἦτο, εἰ ἀνεφέρομεν τὸν κατάλογον τῶν θεῶν. Παραπέμποντες περὶ τούτου εἰς τὴν ἀξίαν λόγου πραγματείαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ε. Καστόρχη *περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων* σημειοῦμεν πρῶτον ὅτι κατὰ τὸν Montesquieu οἱ Ῥωμαῖοι, δὲν ἐπέτρεπον

πλῆθος θεῶν καὶ ναῶν, ὅσον ἐν Ἀθήναις (Περιηγ. Ἀναχάρσ. τόμ. 6' κεφ. κα' § 10 πρβλ. καὶ Ἐθθ. Καστόρχη «περὶ τῆς λατρείας τοῦ θείου καθ' Ἕλληνας» ἐν Ἀθηναίῳ (τόμ. Α' σ. 141 σημ. 4). Κατὰ Παυσανίαν ἐν Φαλήρῳ ὑπῆρχον «βωμοὶ θεῶν ὀνομαζομένων ἀγνώστων» (Α, 14. Πρβλ. καὶ ὅσα λέγει περὶ τῆς εὐσεβείας τῶν Ἀθηναίων. αὐτ. 17 καὶ 24).

1 Στραβ Γεωγρ. 10, σ. 471

2 Ἐν ἐπιστ. 10, 61.

3 Ῥωμ. ἀρχ. 2, 19.

4 Λουκ. ἐν Θεῶν ἐκκλησίᾳ.

τοῖς ξένοις νὰ ἱδρύωσι τοὺς ἑαυτοὺς θεοὺς ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ παρελάμβανον αὐτοὶ αὐτοὺς ὡς κατακτηταὶ καὶ μετεφύτευον ἐν θριάμβῳ. Τοῖς ξένοις θεοῖς ἐδίδοσαν τὰ ὀνόματα τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν, οἵτινες εἶχον πλείονα σχέσιν καὶ ἀναφορὰν πρὸς ἐκείνους. Ὅτε δὲ οἱ ἱερεῖς τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἠθέλησαν νὰ λατρεύωνται οἱ θεοὶ αὐτῶν ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τὰ ἴδια αὐτῶν ὀνόματα, οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ὑπέμειναν τοῦτο. Τοῦτο δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν Montesquieu ὑπῆρξεν ἓν τῶν μεγάλων ἐμποδίων εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ.[1] Δεύτερον ὅτι πρὸς τοῖς θεοῖς ἐλάμβανον καὶ τὰ ἤθη τῶν κατακτωμένων λαῶν, ὅπερ τὰ μέγιστα συνετέλεσεν εἰς τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν.

Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ηὔξανον τὸν ἀριθμὸν τῶν θεῶν μόνον διὰ τῆς προσθήκης ἢ παραδοχῆς ξένων, ἀλλὰ προσετίθεσαν εἰς τὸ θεολόγιον αὐτῶν καὶ ἀνθρώπους διὰ τῆς ἀποθεώσεως καὶ αὐτῶν τῶν ἐξωλεστάτων καὶ καταράτων αὐτοκρατόρων. Πρῶτος ὁ Αὔγουστος ἔδωκε τὸ παράδειγμα. Μὴ ἀνεχόμενος νὰ λέγηται *Κύριος*, ἐδέχετο καλούμενος *Θεός*.[2] Ἡ κολακεία ἦτο τοσαύτη, ὥστε βασιλεῖς ἤγειρον τῷ Αὐγούστῳ βωμούς! Ἐν Ἀθήναις ὁ ναός, ὃν ἤγειρον τῷ Ὀλυμπίῳ Διΐ, ἀφιερώθη τῷ πνεύματι τῷ Αὐγούστῳ! Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου ἡ εἰδωλολατρεία αὕτη κατέστη ἔτι μείζων. Ὁ Τιβέριος συνέστησε καὶ τάγμα ἱερέων ὀνομασθέντων ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου Αὐγουσταλίων [3] καὶ προσέφερε θυσίας καὶ σφάγια εἰς τὴν θεότητα τοῦ Αὐγούστου. Ὁ Δομιτιανὸς ὑπαγορεύων ποτὲ ἐπιστολὴν ἤρξατο «Ὁ Κύριος καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν οὕτως ἐπιτάσσει».[4] Ὁ Καλιγόλας ζῶν ἀπεθεώθη καὶ ἀπεδόθησαν αὐτῷ τιμαὶ θεῖαι καὶ θύματα ἀνθρώπινα προσηνέχθησαν! Ῥωμαῖός τις ἀφοσιωθεὶς ὑπὲρ τῆς ὑγιείας τοῦ Καλιγόλα καὶ διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως ἀγόμενος ἐρρίφθη ἀπὸ τῆς Ταρπηΐας πέτρας! Ὁ Ἡλιογάβαλος διέτρεχε τὰς ὁδοὺς τῆς Ῥώμης ἐπὶ ἅρματος συρομένου ὑπὸ λεόντων ἢ τίγρεων καὶ προσεκυνεῖτο ἐναλλὰξ ὡς Βάκχος ἢ ὡς ἡ μήτηρ τῶν θεῶν. Ὁ Καρακάλλας, ἵνα ἐλαττώσῃ τὴν φρίκην ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἔθηκεν αὐτὸν εἰς τοὺς θεούς. Τοῦτον δὲ φονεύσας ὁ Μακρῖνος ἀπεθέωσεν, ἵν' ἀποφύγῃ τὴν δυσμένειαν τῶν στρατιω-

1 Grandeur et décadence des Romains cap. XIV.

2 Τὴν προσωνυμίαν Καῖσαρ ὁ Θεὸς ἢ καὶ τἀνάπαλιν ὁ Θεὸς Καῖσαρ ἀναφέρει πολλαχοῦ ὁ Στράβων ἐν τοῖς Γεωγραφικοῖς αὐτοῦ. «Πολὺν δὲ χρόνον ἐρήμη μείνασα ἡ Κόρινθος ἀνελήφθη πάλιν ὑπὸ Καίσαρος τοῦ Θεοῦ» (Η', 381). «Ἐφ' ὃν (Βυρεβίστας) ἤδη παρεσκευάσατο Καῖσαρ ὁ Θεὸς (Ζ', 298)· «οὕτω δὲ καὶ ὁ Θεὸς Καῖσαρ ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν εἴρηκεν» (Δ', 177). «Ἐνταῦθα δὲ καὶ τὸ ναυπήγιον συνεστήσατο Καῖσαρ ὁ Θεὸς πλέων εἰς τὴν Βρεταννικήν» (Δ', 193). «Ὧ (Ἰτίῳ) ἐχρήσατο ναυστάθμῳ Καῖσαρ ὁ Θεὸς διαίρων εἰς τὴν νῆσον» (Δ', 199).

Ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων (ιβ', 21) μνημονεύεται ὅτι ὁ Ἡρώδης ἐσθῆτα βασιλικὴν ἐνδὺς καὶ καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος ἐδημηγόρει πρὸς τοὺς συνελθόντας πρὸς αὐτόν. Ὁ δὲ λαὸς ἐπεφώνει Θεοῦ φωνὴ καὶ οὐκ ἀνθρώπου! Ἀλλὰ παραχρῆμα ἄγγελος Κυρίου ἐπάταξεν αὐτὸν καὶ γενόμενος σκωληκόβρωτος ἐξέψυξεν.

3 Tacit. Annal. Α', 15.

4 Dominus et Deus noster sic jubet. (Suet. in vita Domit. c. 13 πρβλ. καὶ Montesquieu Grandeur et décadence des Romains cap. XVI.

τῶν, ᾠκοδόμησε δὲ ναὸν καὶ διώρισεν ἱερεῖς εἰς τιμὴν αὐτοῦ. Ὁ Ἀδριανὸς ἀπεθέωσε τὸν παῖδα Ἀντίνοον, οὗ ἤρα.[1] Δὲν εἶνε βεβαίως τοῦ παρόντος νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα πῶς ἐγίγνετο ἡ ἀποθέωσις. Οἱ Ῥωμαῖοι ὅμως παρέλαβον καὶ τὴν ἀποθέωσιν παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληνες καὶ ἰδίᾳ οἱ Ἀθηναῖοι ἐφάνησαν ἀνδρῶν ἁπάντων κολακίστατοι καὶ χαμερπέστατοι. Ὅτε Δημάδης ὁ ῥήτωρ ἐπρότεινε τοῖς Ἀθηναίοις νὰ ψηφίσωνται τὸν Ἀλέξανδρον θεὸν καὶ ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις νὰ καταλέξωσιν αὐτόν, ὁ δῆμος «Μὴ ἐνεγκὼν τῆς »ἀσεβείας τὸ ὑπερβάλλον ἐτιμήσαντο τῷ Δημάδῃ ἑκατὸν ταλάντων, ὅτι »θνητὸν ὄντα τὸν Ἀλέξανδρον ἐνέγραψε τοῖς Ὀλυμπίοις»[2]. Ἀλλὰ δὲν ἦσαν καὶ ἔπειτα τοιοῦτοι τὸ φρόνημα οἱ ἀπόγονοι τῶν Μαραθονομάχων καὶ Σαλαμινομάχων, «οἱ τὸν προσκυνήσαντα τῶν Περσῶν βασιλέα ἀποκτείναντες, οἱ »τὰς ἀναρίθμους μυριάδας τῶν βαρβάρων φονεύσαντες».[3] Ὁ Πλούταρχος μετὰ σφοδρᾶς, ἀλλὰ δικαίας ἀγανακτήσεως περιγράφει τὴν αἰσχίστην καὶ βδελυρωτάτην τῶν Ἀθηναίων κολακείαν πρὸς τὸν Ἀντίγονον καὶ τὸν υἱὸν τούτου τὸν Δημήτριον. Οἱ τότε δημοκρατικοὶ Ἀθηναῖοι, οἱ τοσοῦτον μισοῦντες καὶ βδελυττόμενοι τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως «Πρῶτοι ἀνθρώπων ἁπάντων τὸν Δη»μήτριον καὶ τὸν Ἀντίγονον βασιλεῖς ἀνηγόρευσαν . . . μόνοι δὲ σωτῆρας ἀνέ»γραψαν θεοὺς καὶ τὸν ἐπώνυμον καὶ πάτριον ἄρχοντα καταπαύσαντες ἱερέα »σωτήρων ἐχειροτόνουν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν, καὶ τοῦτον ἐπὶ τῶν ψηφισμά»των καὶ τῶν συμβολαίων προέγραφον. *Ἐνυφαίνεσθαι δὲ τῷ πέπλῳ μετὰ »τῶν θεῶν αὐτοὺς ἐψηφίσαντο·* καὶ τὸν τόπον ὅπου πρῶτον ἀπέβη τοῦ ἅρμα»τος, καθιερώσαντες καὶ βωμὸν ἐπιθέντες *Δημητρίου καταιβάτου* προσηγό»ρευσαν, ταῖς δὲ φυλαῖς δύο προσέθεσαν Δημητριάδα καὶ Ἀντιγονίδα, καὶ »τὴν βουλὴν τῶν πεντακοσίων πρότερον ἑξακοσίων ἐποίησαν, ἅτε δὴ φυλῆς »ἑκάστης πεντήκοντα βουλευτὰς παρεχομένης».[4] Ἀλλὰ δὲν ἠρκέσθησαν εἰς ταῦτα οἱ τῶν Μαραθωνομάχων καὶ Σαλαμινομάχων ἀπόγονοι. Κατὰ ψήφισμα, ὅπερ ἔγραψεν ὁ *τῶν σοφῶν καὶ περιττῶν ἀρεσκευμάτων καινουργὸς* Στρατοκλῆς[5] οἱ πρὸς τὸν Ἀντίγονον ἢ Δημήτριον πεμπόμενοι πρεσβευταὶ ἔπρεπε νὰ λέγωνται *θεωροί*, καθὼς θεωροὶ ἐλέγοντο οἱ ἀνάγοντες τὰς πα-

1 Περὶ τούτου ὁ Παυσανίας ἐν Ἀρκαδικοῖς λέγει· «Οὗτος (ὁ Ἀντίνους) ἐσπουδάσθη περισσῶς δή τι ὑπὸ βασιλέως Ἀδριανοῦ. Ἐγὼ δὲ μετ' ἀνθρώπων μὲν αὐτὸν ὄντα οὐκ εἶδον, »ἐν δὲ ἀγάλμασιν εἶδον καὶ ἐν γραφαῖς. Ἔχει μὲν δὴ γέρα καὶ ἑτέρωθι καὶ ἐπὶ τῷ Νείλῳ »πόλις Αἰγυπτίων ἐστὶν ἐπώνυμος Ἀντίνου. Τιμαὶ δὲ καὶ ἐν Μαντινείᾳ κατὰ τοιόνδε ἐσχη»κεν . . .» (Η', 9, 7). Τὴν ἀποθέωσιν τοῦ Ἀντίνου ἀναφέρουσι καὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς κακίζοντες ἐπὶ τούτῳ τοὺς ἐθνικούς. Οὕτως ὁ ἱερὸς Ἰουστῖνος, ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς ἐν Ἀπολογ. Α', 21 λέγει· «οὐκ ἄτοπον δὲ ἐπιμνησθῆναι ἐν τούτοις ἡγούμεθα καὶ Ἀντινόου »τοῦ νῦν γενομένου, ὃν καὶ ἅπαντες ὡς θεὸν σέβειν ὥρμηντο, ἐπιστάμενοι τίς τε ἦν καὶ πόθεν »ὑπῆρχεν» (πρβλ. καὶ Κλήμ. Ἀλεξ. ἐν Προτρεπτ. κεφ. 4. Ἀθανασ. κατὰ ἐθνικῶν. Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστορ. Δ', 8, καὶ ἄλλους.

2 Αἰλ. ποικ. ἱστορ. ε', 12.

3 Ἀθην. ς', 64.

4 Πλουτάρ. Δημητρ. κεφ. 10.

5 Αἱ φράσεις ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Πλουτάρχου αὐτόθι κεφ. 11.

τρίους θυσίας εἰς τοὺς Δελφοὺς καὶ τὰ Ὀλύμπια ἐν ταῖς ἑορταῖς.[1] Ἄλλος δέ τις βδελυρώτερος τοῦ Στρατοκλέους καὶ *ὑπερβαλλόμενος* ἐκεῖνον *ἀνελευθερίᾳ*, «Γράφει δέχεσθαι *Δημήτριον, ὁσάκις ἂν ἀφίκηται, τοῖς Δήμητρος »καὶ Διονύσου ξενισμοῖς*, τῷ δὲ ὑπερβαλλομένῳ λαμπρότητι καὶ πολυτελείᾳ »τὴν ὑποδοχὴν ἀργύρια εἰς ἀνάθημα δημοσίᾳ δίδοσθαι».[2] Τέλος δὲ ἕνα τῶν μηνῶν μετωνόμασαν Δημητριῶνα καὶ τῶν ἡμερῶν τὴν ἕνην καὶ νέαν Δημητριάδα προσηγόρευσαν καὶ τῶν ἑορτῶν τὰ Διονύσια, Δημήτρια ἐκάλεσαν![3] Ἀλλὰ τὸ ὑπέρμετρον καὶ παράδοξον τῶν τιμῶν ἦτο τὸ ἑξῆς· Δημοκλείδης ὁ Σφήττιος ἔγραψε ψήφισμα, δι' οὗ ὁ Δημήτριος ἐλάμβανε τὴν θέσιν τοῦ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος! Ὁ Πλούταρχος ἀναγράφει αὐταῖς λέξεσι τὸ ψήφισμα, ἵνα δείξῃ τὴν χαμέρπειαν τῶν Ἀθηναίων. «Ἀγαθῇ τύχῃ δεδόχθαι τῷ δήμῳ »χειροτονῆσαι τὸν δῆμον ἕνα ἄνδρα ἐξ Ἀθηναίων, ὅστις ἀφικόμενος πρὸς τὸν »σωτῆρα καλλιερησάμενος ἐπερωτήσει (Δημήτριον) τὸν σωτῆρα, πῶς (ἂν) »εὐσεβέστατα καὶ κάλλιστα καὶ τὴν ταχίστην ὁ δῆμος τὴν ἀποκατάστασιν »ποιήσαιτο τῶν ἀναθημάτων· ὅ,τι δ' ἂν χρήσῃ, ταῦτα πράττειν τὸν δῆμον».[3]

Μετὰ ταῦτα ἐπειδὴ ὁ Δημήτριος ἐξήλασε τὸν Κάσανδρον πολιορκοῦντα τὸ ἄστυ καὶ ἄλλα πολλὰ ὑπὲρ Ἀθηναίων ἐποίησεν, οἱ Ἀθηναῖοι «καίπερ ἐκκεχυ»μένοι πρότερον εἰς αὐτὸν καὶ κατακεχρημένοι πᾶσαν φιλοτιμίαν, ἐξεῦρον ὅμως »καὶ τότε πρόσφατοι καὶ καινοὶ ταῖς κολακείαις φανῆναι [4]». Τίνες δὲ ἦσαν αἱ καιναὶ κολακεῖαι; Αἱ καιναὶ κολακεῖαι ἦσαν αἱ ἑξῆς· ὁ ὀπισθόδομος τοῦ Παρθενῶνος ὡρίσθη κατοικία τῷ φαυλοτάτῳ ἀνδρὶ τῶν τότε ἁπάντων καὶ δὲν ᾐσχύνοντο οἱ ἀπόγονοι τῶν Μαραθονομάχων λέγοντες ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ ὑπεδέχετο καὶ ἐξένιζεν αὐτὸν «οὐ πάνυ κόσμιον ξένον οὐδ' ὡς παρθένῳ πρᾴως »ἐπισταθμεύοντα [5]». Δὲν εἶνε βεβαίως κόσμιον νὰ μνημονεύσωμεν τῶν ἀτόπων καὶ παραδόξων πράξεων τοῦ Δημητρίου, ἐξ ὧν κατῄσχυνε τὸν ναὸν τῆς Παρθένου. Ὁ Πλούταρχος μὴ θέλων νὰ ἐκθέσῃ τὴν πόλιν ἀποσιωπᾷ πολλὰ καὶ αἰσχρὰ τοῦ Δημητρίου. «Τὰ μὲν οὖν ἄλλα σαφῶς ἀπαγγέλλειν οὐ πρέπει »διὰ τὴν πόλιν [6]». Πῶς δὲ προσηνέχθησαν οἱ Μαραθωνομάχοι πρὸς τὸν

1 Πλουτ. Δημητρ. αὐτόθ.

2 Πλουταρχ. Δημητρ. κεφ. 12.

3 Αὐτόθι.

4 Αὐτοθ. κεφ. 13.

5 Πλουταρχ. Δημήτρ. κεφ. 23.

6 Αὐτοθ. κεφ. 24. Τῷ Πλουτάρχῳ συμφωνεῖ καὶ ὁ παρ' Ἀθηναίῳ Δημοχάρης λέγων τὰ αὐτὰ περὶ τῆς κολακείας τῶν Ἀθηναίων. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ τῶν Ἀθηναίων κολακεία, ὥστε λέγεται ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Δημήτριος ἀηδῶς ἔσχε »Ἐλύπει μὲν καὶ τούτων ἔνια τὸν Δημήτριον, ὡς ἔοικεν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἄλλα γε αἰσχρὰ καὶ ταπεινά. Λεαίνης μὲν καὶ Λαμίας »Ἀφροδίτης ἱερά, καὶ Βουρίχου καὶ Ἀδειμάντου καὶ Ὀξυθέμιδος τῶν κολάκων αὐτοῦ καὶ »βωμοὶ καὶ ἡρῷα καὶ σπονδαί. Τούτῳ ἑκάστῳ καὶ παιᾶνες ᾖδοντο, ὥστε καὶ αὐτὸν τὸν »Δημήτριον θαυμάζειν ἐπὶ τοῖς γινομένοις καὶ λέγειν ὅτι οὐδεὶς ἐπ' αὐτοῦ Ἀθη»ναίων γέγονε μέγας καὶ ἁδρὸς τὴν ψυχήν. . . . Ἐπανελθόντα δὲ τὸν Δημήτριον ἀπὸ τῆς »Λευκάδος καὶ Κερκύρας εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχοντο οὐ μόνον θυμιῶντες καὶ »στεφανοῦντες καὶ οἰνοχοοῦντες, ἀλλὰ καὶ προσόδια καὶ χοροὶ καὶ ἰθύφαλ-

Πομπήϊον, μανθάνομεν παρὰ τοῦ αὐτοῦ Πλουτάρχου, ὃς διέσωσεν ἡμῖν δύο μονόστιχα ὧν τὸ μὲν ὑπῆρχεν ἐντὸς τῆς πύλης·

ἐφ' ὅσον ὢν ἄνθρωπος οἶδας, ἐπὶ τοσοῦτον εἶ θεός.

τὸ δὲ ἐκτὸς

προσεδοκῶμεν, προσεκυνοῦμεν, εἴδομεν, προπέμπομεν [1].

Καὶ τοιοῦτοι μὲν ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, χείρονες δὲ ἀνεδείχθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτῶν Ῥωμαῖοι καὶ ὑπέρτεροι κατὰ τὰς τιμὰς πρὸς τοὺς ἐξωλεστάτους καὶ καταράτους Αὐτοκράτορας αὐτῶν. Ἀλλὰ πρᾶγμα παράδοξον καὶ παράλογον, ἐνῷ ἀπεθέουν τοὺς αὐτοκράτορας καὶ ζῶντας ὡς θεοὺς ἐτίμων, περιεφρόνουν καὶ κατεγέλων τῶν θεῶν καὶ τῶν τιμώντων καὶ σεβομένων αὐτούς. Ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς περιφρόνησιν παρέλαβον παρὰ τῶν διδασκάλων αὐτῶν, τῶν Ἑλλήνων.

Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴδομεν πότε ἡ πρὸς τοὺς θεοὺς πίστις ἤρξατο χαλαρουμένη καὶ ἀντικαθισταμένη ὑπὸ τῆς ἀπιστίας. Ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἡ ἀθεΐα κατέστη γενικωτέρα καὶ οἱ θεοὶ καταβιβαζόμενοι εἰς τὰ θέατρα ἐκωμῳδοῦντο καὶ ἐνεπαίζοντο. Οἱ φιλόσοφοι συνετέλεσαν πρῶτοι εἰς τὸ διασαλεῦσαι τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις. Ζητοῦντες νὰ ἑρμηνεύωσι τοὺς περὶ θεῶν μύθους ἠρνοῦντο τὴν ὕπαρξιν τῶν θεῶν καὶ παρέσυρον εἰς τὴν ἀθεΐαν τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῶν. Ἡ ἀθεΐα καθίστατο γενικωτέρα καὶ ἐπενέμετο πάντας ὡς εἰπεῖν.

Ἐν Ῥώμῃ πρῶτος ὁ Ἔννιος μετήνεγκεν εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν τὸ σύγγραμμα Εὐημέρου, ὅστις σκοπὸν προέθετο ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ νἀποδείξῃ ὅτι οἱ θεοὶ ἦσαν ἄνθρωποι ἀποθεωθέντες[2]. Οἱ στίχοι τοῦ Ἐννίου ἀνεγιγνώσκοντο ἐν Ῥώμῃ μετ' εὐφημιῶν (magno applausu) καὶ τοῦ λαοῦ συναποδεχομένου τὰς περὶ θεῶν θεωρίας τοῦ Ἐννίου (populo assentiente)[3]. Ὁ φίλος τοῦ Σκηπίωνος ποιητὴς Λουκίλιος κατεγέλα τῶν θεῶν καὶ τῶν προσκυνούντων τὰ εἴδωλα, νομιζόντων ὅτι τὰ ἐκ χαλκοῦ ἀγάλματα εἶχον ζωήν [4]. Οἱ τοῦ Λουκιανοῦ *Θεῶν διάλογοι* παριστᾶσιν ἐμφανῶς εἰς πόσην ἀσέβειαν περιέστη ἡ ἀνθρωπότης. Οἱ θεοὶ κατεγελῶντο ἐν κωμῳδίαις παχυλαῖς [5]. Τὰς ἐν τῷ Ὀλύμπῳ συμβαινούσας τῶν θεῶν σκηνὰς μετήνεγκον ἐν τῇ σκηνῇ καὶ τοὺς Θεοὺς πα-

»λοι μετ' ὀρχήσεως καὶ ᾠδῆς ἀπήντων αὐτῷ καὶ ἐφιστάμενοι κατὰ τὰς ὁδοὺς »ᾖδον ὀρχούμενοι καὶ ἐπᾴδοντες ὡς μόνος εἴη Θεὸς ἀληθινός, οἱ δὲ ἄλλοι »καθεύδουσιν ἢ ἀποδημοῦσιν ἢ οὐκ εἰσί, γεγονὸς δ' εἴη ἐκ Ποσειδῶνος καὶ Ἀφροδίτης, τῷ »δὲ κάλλει διάφορος καὶ τῇ πρὸς πάντας φιλανθρωπίᾳ κοινός. Δεόμενοι δὲ αὐτοῦ ἱκέτευον καὶ »προσηύχοντο». (Ἀθήν. βιβ. ς. κεφ. 62 καὶ ἑξῆς).

1 Πλουταρχ. Πομπ. κεφ. 27.

2 Περὶ Εὐημέρου καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ πολλὰ καὶ καλὰ ἔγραψεν ὁ μακαρίτης Ἀσώπιος ἐν τῷ περὶ Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων πονήματι αὐτοῦ.

3 Qui (Ennius) magno plausu loquitur adsentiente populo (Κικερ. de divinat. Lib. II cap. 50, 104.

4 Fragm. παρὰ Πέρσῃ καὶ Ἰουβ.

5 Tertul. apol. c. 15.

ρίστασαν μῖμοι ἐν τοῖς θεάτροις. Εἰς ταῦτα φαίνεται ἀποβλέπων Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς λέγει· «Οἴμοι τῆς ἀθεότητος! σκηνὴν πεποιήκατε τὸν οὐρανὸν »καὶ τὸ θεῖον ὑμῖν δρᾶμα γεγένηται καὶ τὸ ἅγιον προσωπείοις δαιμονίων »κεκωμῳδήκατε, τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν δεισιδαιμονίᾳ σατυρίσαντες [1]». Καὶ αὐτὸς ὁ Αὔγουστος καίπερ παριστάμενος κατὰ τὸ φαινόμενον φύλαξ τῆς θρησκείας ἐκωμῴδει τὰς ἐν τῷ Ὀλύμπῳ σκηνὰς ἐν τοῖς μετὰ τῶν εταιρῶν αὐτοῦ ὀργίοις [2].

Τὸ πιστεύειν εἰς τὸν ἀγενῆ τῶν θεῶν συρφετὸν (ignobilis deorum turba [3], ἐθεωρεῖτο ἴδιον τῶν μωρῶν καὶ ἀνοήτων. Οἱ μῦθοι οὐδένα σεβασμὸν ἐνέπνεον οὐδὲ εἰς τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας[4]. Ὁ Καῖσαρ ἀπὸ τοῦ βήματος ἐκήρυξεν ὅτι δὲν πιστεύει εἰς τῆς ψυχῆς τὴν ἀθανασίαν [5]. Τὸ αὐτὸ ἐκήρυξε καὶ ὁ Κικέρων θεωρῶν μῦθον καὶ ἀνοησίαν τὴν πίστιν καὶ τὰς βασάνους τοῦ ἄλλου κόσμου καὶ φέρων τὴν περὶ τούτου γνώμην τῆς ἐποχῆς του. Ὁ Σενέκας ἐν τῷ πρὸς Μαρκίαν *Παραμυθητικῷ* λέγει ὅτι «οἱ ἀποθανόντες δὲν αἰσθάνονται »πόνον καὶ ὅτι ὁ τρόμος τοῦ ᾄδου εἶναι μῦθος».

Post mortem nihil, ipsaque mors nihil

«Μετὰ τὸν θάνατον οὐδὲν, καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος οὐδέν!» ἔγραψεν ἔν τινι τῶν κωμῳδιῶν του ὁ Σενέκας. Ὁ αἰὼν τοῦ Αὐγούστου ἐθεωρεῖτο ὡς αἰὼν ἀπιστίας καὶ τῶν φιλοσόφων γνώρισμα ἦτο ἡ ἀθεΐα καὶ ἀπιστία. «Οἱ φιλο»σοφοῦντες, λέγει ὁ Κικέρων, δὲν πιστεύουσιν εἰς τὴν ὕπαρξιν τῶν Θεῶν [6]» Τοιοῦτον αἰῶνα ἀνενέωσαν κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα οἱ ἐγκυκλοπαιδισταὶ Ἑλβέτιος, Ὄλβαχ, Διδερῶτος καὶ ἄλλοι, καθ' ἣν ἡ λέξις φιλόσοφος παρὰ Γάλλοις κατέστη ἰσοδύναμος πρὸς τὸν *ἀσεβῆ* καὶ *ἄθεον*.

Καίτοι τὰ ἀνωτέρω δεικνύουσι, νομίζομεν, σαφέστατα τὴν μεγάλην τῶν ῥωμαίων καὶ τοῦ τότε κόσμου ἀπιστίαν καὶ ἀσέβειαν, δὲν θεωροῦμεν ἀπὸ σκοποῦ παρατιθέμενοι ἐνθάδε τὸ ἑξῆς θαυμάσιον ᾆσμα τῆς Μούσης τοῦ Ζαλοκώστα, ἐν ᾧ ἐξεικονίζεται ἀκριβέστατα ἡ Ἐπικούρειος θεωρία.

Ἄφετε τὸν ᾅδην πλέον
εἶνε μῦθος ἱερέων
τοὺς γνωρίζομεν καλά·
Μὲ τὰς τρεῖς των Ἐριννύας
καὶ τὰς Μοίρας ἐκ καρδίας
πᾶς τις φρόνιμος γελᾷ.

1 Κλημ. Στρωμ.
2 Suet. in vita Octav. c. 70.
3 Παρ' Αὐγουστ. de civit. dei VI, c. 10.
4 Esse aliquos manes et subalterna regna nec pueri credunt
ἀλλὰ προστίθησιν ὁ Ἰουβενάλης
sed tu vera puta. (Satyr. VI. 149 καὶ ἑξ.)
5 Sallust. de bell. Catil. c. 51.
6 Eos qui philosophiae dant operam non arbitrari Deos esse (Cicer. de Divinat. A. cap. 24).

Ὁ πατὴρ θεῶν Κρονίων
δυστυχῆ θὰ ἔζη βίον
εἰς τὸν Ὄλυμπον αὐτὸν
λογοφέρων μὲ τὴν Ἥραν,
αἰωνίως εἰς τὴν μοῖραν
ἐπιβλέπων τῶν θνητῶν.

Τὸν Ἐπίκουρον δοξάζω
καὶ τοὺς ἱερεῖς χλευάζω
καὶ τοὺς μύθους ἀπωθῶ.
Μ' ἔμαθον τὰ δόγματά του
νὰ μή, πέραν τοῦ θανάτου,
Ἅδου σκότη φοβηθῶ.

Ἂν ὑπῆρχε Ζεὺς καὶ Ἥρα
δὲν θὰ ἔτεινον τὴν χεῖρα
πρὸς τὸν ἄνθρωπον ποτέ.
Τοὺς θεοὺς μὴ ἐνοχλῶμεν,
προσχαρεῖς πρέπει νὰ ζῶμεν
Ἐπικούρου μαθηταί.

Ὁ Θεὸς δὲν ταπεινοῦται
κοινωνῶν μὲ κόσμον, οὔτε
ὑπολογισμὸν κρατεῖ
πόσας νέας κυνηγοῦμεν,
πόσας κύλικας κενοῦμεν
ἐδῶ κάτω οἱ θνητοί.

Κύλικα κρατεῖτε, φίλοι,
καὶ τ' ἁβρὰ ποθεῖτε χείλη,
καὶ τὴν λύραν τὴν καλήν.
Οὐ φροντὶς ἐπουρανίων
οὐ μιγνύεται τὸ θεῖον,
εἰς τοῦ κόσμου τὴν ἰλύν. [1]

Εὐκόλως κατανοοῦνται τῆς ἀθεΐας τ' ἀποτελέσματα. Ὅταν ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τοῦ πλήθους ἡ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν πίστις, ὅταν διασαλευθῶσι τῆς κοινωνίας τὰ θεμέλια διὰ τῆς ἀπιστίας, αἱ δὲ μετὰ θάνατον ἀμοιβαὶ καὶ ποιναὶ θεωρηθῶσιν ὡς μωρία καὶ ἀπάτη κενή, τότε ποία κοινωνία δύναται νὰ σταθῇ; Ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος ἐλέγχων καὶ αἰτιώμενος τοὺς συγχρόνους αὐτῷ

1 Ἅπαντα Ζαλοκώστα σ. 239. ἔκδ. α'. Ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενοι σημειοῦμεν ὅ,τι ὁ κ. Δαμαλᾶς ἐπικρίνων τὸ σύγγραμμα ἡμῶν, ὅπερ ἐπέμψαμεν εἰς τὸν θεολογικὸν διαγωνισμὸν τῶν ἀδελφῶν Νεγρεπόντη ἔγραφεν εἰς τὸ ἀνωτέρω ἀποβλέπων ποίημα. «Διὰ τί, ἐρωτᾷ, ἐκ »τοῦ ᾄσματος τοῦ Ζαλοκώστα καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν συγχρόνων πηγῶν εἰκονίζεται ἡ ἀθεΐα τῶν »ἐθνικῶν;» Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην τοῦ κ. Δαμαλᾶ οὐδὲν ἔχομεν ν' ἀντιτάξωμεν. Ὁ ἀναγνώστης, ἀποβλέπων εἰς ὅσα παρεθέμεθα περὶ ἀθεΐας ἐκ πηγῶν ἀρχαίων, κρινάτω ἂν ἡ ἀπόφανσις τοῦ κ. Δαμαλᾶ εἶνε ὀρθή.

Ἕλληνας πειρωμένους ν' ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὰς περὶ θεοῦ καὶ μελλούσης κολάσεως πεποιθήσεις, ἀποφαίνεται ὅτι ἕνεκα τοιούτων διδασκαλιῶν διεχύθη παρ' αὐτοῖς μεγίστη διαφθορά. «Διόπερ οἱ θεοὶ δοκοῦσί μοι, λέγει, »τὰς περὶ θεῶν ἐννοίας καὶ τὰς ὑπὲρ τῶν ᾅδου διαλήψεις οὐκ εἰκῇ καὶ ὡς »ἔτυχεν εἰς τὰ πλήθη παρεισαγαγεῖν. Πολὺ δὲ μᾶλλον οἱ νῦν εἰκῇ καὶ ἀλό»γως ἐκβάλλειν αὐτά. Τοιγαροῦν χωρὶς τῶν ἄλλων οἱ τὰ κοινὰ χειρίζοντες »παρὰ μὲν τοῖς Ἕλλησιν, ἐὰν τάλαντον μόνον πιστευθῶσιν, ἀντιγραφεῖς »ἔχοντες δέκα καὶ σφραγῖδας τοσαύτας καὶ μάρτυρας διπλασίους, οὐ δύναν»ται τηρεῖν τὴν πίστιν. Παρὰ δὲ Ῥωμαίοις κατά τε τὰς ἀρχὰς καὶ πρεσβείας »πολύ τι πλῆθος χρημάτων χειρίζοντες δι' αὐτῆς τῆς κατὰ τὸν ὅρκον πίστεως »τηροῦσι τὸ καθῆκον. Καὶ παρὰ μὲν τοῖς ἄλλοις σπάνιόν ἐστιν εὑρεῖν ἀπεχό»μενον ἄνδρα τῶν δημοσίων καὶ καθαρεύοντα περὶ ταῦτα· παρὰ δὲ τοῖς Ῥω»μαίοις σπάνιόν ἐστι τὸ λαβεῖν τινα πεφωραμένον ἐπὶ τοιαύτῃ πράξει [1] ». Ἀλλ' ὅτε ἔγραφε ταῦτα ὁ Πολύβιος ἐσώζοντο αἱ προγονικαὶ τῶν Ῥωμαίων ἀρεταί, διότι ἐσώζετο καὶ ἡ πρὸς τοὺς θεοὺς πίστις. Ἀλλὰ πόσον ὕστερον μετέβαλον, ὅτε μετέβαλον καὶ τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς πίστιν! Ὁ Κικέρων προτιμᾷ τὴν πίστιν τῶν πειρατῶν τῆς τῶν γερουσιαστῶν [2]. Πόσον δὲ ἦσαν εὔορκοι οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ ταῦτα ἀναφέρει καὶ ὁ Montesquieu [3].

Κ. ΝΕΣΤΟΡΙΔΗΣ

ΟΝΟΜΑΤΑ ΘΕΣΕΩΝ ΕΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙᾼ

ΜΕΤΑ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ, ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ

Ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ εἰσὶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὀνόματα ἐκ τῆς ἐπαρχίας Πάλης, ὅπερ μοὶ ἦτο μᾶλλον κατορθωτόν, προσεπάθησα δὲ νὰ εὕρω κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον λέξεις Ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ὧν ὄντως ἀπειρία ὑπάρχει ἐν τῇ νήσῳ καὶ μάλιστα κατὰ τὰ ὀρεινὰ μέρη, προσδὲ λέξεις δηλωτικὰς καὶ χαρακτηριστικὰς τῶν θέσεων. Συμπλήρωσις τῆς ἀτελοῦς ταύτης συλλογῆς γενήσεται ἐν τοῖς *Κεφαλληνιακοῖς* ἅτινα μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν μου σὺν Θεῷ ἐκδώσω.

1 Πολυβ. ϛ', 56. πρβλ. καὶ Montesquieu, Grandeur et décadence des Romains c. I.

2 Piratarum melior fides quam senatus (De off. Lib. II, c. 22, 7).

3 Grandeur et décadence des Romains c. x. πρβλ. καὶ ὅσα λέγει ὁ διασημος Troplong περὶ τῆς ἐμπορείας τῶν δημοσίων πραγμάτων τῆς ἀγορᾶς καὶ πωλήσεως τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων κλ. ἐν σελ. 56 τῆς «πραγματείας περὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου τῶν Ῥωμαίων» τῆς μεταφρ. τοῦ Β. Κ. Νικολοπούλου. Ὁ Πλούταρχος ἐν συγκρίσει τοῦ Δημοσθένους καὶ Κικέρωνος (κεφ. 3) λέγει ὅτι ἐπειδὴ τὸ κλέπτειν ἐθεωρεῖτο δεινόν, ἐπὶ τὸ ἁρπάζειν φανερῶς ἐτράποντο, ὁ δὲ πράττων τοῦτο μετρίως ἠγαπᾶτο!

Αἱ ὀνομασίαι ἐν Κεφαλληνίᾳ ὡς σύνηθες σχεδὸν, ὁρίζονται περίπου ἐκ τῶν ἑξῆς·

α' ἐκ τῆς ποιότητος τοῦ ἐδάφους· ὡς *Ἀμμοῦσα*, *Δύσκολο*, *Λιθερὴ*, *Χαλέπαις* κλ.

β' ἐκ τοῦ χρώματος· ὡς *Κόκκινος βράχος*, *Ἄσπραις πέτραις*, *Μαύρη* κλ.

γ' ἐξ ἐκκλησιῶν σωζομένων ἢ μὴ, ὡς *Ἅϊς Γιώργης*, *Ἅϊς Κοῦλος* (Ἅγιος Βουκόλος), *Ἁγία Ἄννα*, *Ἁγία Ἀλεγοῦσα* (ἡ ἐλεοῦσα), *Ἅϊς Βασίλης* κλ.

δ' ἐκ τοῦ χλοεροῦ ἢ δενδρώδους· ὡς *Λειβαθὼ*, *Ὕλη*, *Λογγὸς*, *Λάση*, *Λαγοὶ* κλ.

ε' ἐκ τοῦ σχήματος· ὡς *Ξὺ* (ὀξύ;) *Δράπανος*, *Ὀρτολίθια*, *Διχάλες* κλ.

ς' ἐξ ἀρχαίας ὀνομασίας παρεφθαρμένης τὸ πλεῖστον· ὡς *Ταφιὸς*, *Σάμο*, *Κρανιὰ*, *Ἀράκλι*, *Κορωνοί*. κλ.

ζ' ἐκ τοῦ ὁμαλοῦ ἢ μή· ὡς *Μαλὰ* (ὁμαλὰ) *Κορακόλιθος*, *Ἀετόστασι*, *Ἐρμνὸς*, *Ἔρυσο*, *Ἁπαλοχέρα*, *Χυμωνικό*. κλ.

η' ἐξ οἰκογενειῶν· ὡς *Κλαδᾶτο*, *Τυπαλδᾶτα*, *Μεταξᾶτα* κλ.

θ' ἐκ δένδρων ἢ ἄλλων φυτῶν· ὡς *Ἐληὸς*, *Μονοληὰ*, *Σπάθη*, *Κλημαтσιὰ* κλ.

ι' ἐξ ἰδιοκτητῶν· ὡς *Στράτης*, *Μαροῦλι*, *Κόκκολου* κλ.

ια' ἐξ ἱστορικῶν λόγων· ὡς *Πισκάρδο*, *Σίσια* κλ.

ιβ' ἐκ τοῦ ἠχητικοῦ τῆς θέσεως· ὡς *Φώνισσα*, *Ἀντιλαλοῦσα*.

ιγ' ἐκ βρύσεων καὶ κήπων· ὡς *Παγὰ*, *Πηγὴ*, *Κρήνη*, *Βροντηνὸ*, *Κηπάρια Κηπούρια* κλ.

ιδ' ἐκ τῆς ἰδιότητος ἢ τῶν ἀποτελεσμάτων· ὡς *Τρέμουλλα*, *Καραβοκλάσι*, *Κουνόπετρα*.

ιε' ἐκ τοῦ προορισμοῦ· ὡς *Ἁλώνια*, *Λινοβροχειό*.

ις' ἐκ τοῦ κυνηγίου· ὡς *Φηράμενα*, *Τρυγωνᾶς*.

ιζ' ἐκ φόνων συμβάντων ἐκεῖ· ὡς *Ἀ τοῦ Σανιτᾶ* (ἐπὶ τῆς εἰς Χαυριᾶτα τῆς Κατωγῆς ἀγούσης). *Ἀ τοῦ Γουρέ* κλ.

ιη' ἐκ τοῦ κλήματος ὡς *Βαρειὰ*, *Γεριά*.

ιθ' ἐκ τοῦ στενοῦ ἢ μὴ τῆς θέσεως· ὡς *Κλεισοῦρα*, *Πλατυμπόρος*.

κ' ἐκ μύλων, ποταμῶν, μανδρῶν, καλυβῶν, κήπων κλ.

Α

Ἀβγασταριά. Μικρὸς ὅρμος ὑπὸ τὴν μονὴν τῶν Κηπουρίων νοτιοδυτικῶς τῆς νήσου, ὅπου γίνεται ἡ ἐπιβίβασις καὶ ἐκφόρτωσις τῶν τῆς μονῆς πραγμάτων. Ἐκ τοῦ *ἐκβαίνω* ἐξ οὗ τὸ κοινὸν *ἄβγα*=ἔξοδος.

Ἄβυθος. Πολλαχοῦ ὑπάρχουσι τοιαῦται ὀνομασίαι ἐν τῇ νήσῳ, χαρακτηριστικώταται δὲ τῆς ἐννοίας εἶνε, ἡ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Πάλης βαθεῖα σπηλάς, καὶ ἡ βαθυτάτη ἐν Σάμῃ λίμνη, ἥτις καὶ *Ἄκωλη* λέγεται. *Ἄβυθος*, α στερητ. καὶ *βυθός*.

Ἀγγασιᾶνος θέσις βραχώδης παρὰ τῇ κώμῃ Καμιναρᾶτα.

Ἁγία Δυνατή. Τὸ πρὸς βορρᾶν τοῦ Αἴνου ὄρος. Παρ' ἀρχαίοις ἐλέγετο *Baία* ὁ δὲ κάτοικος *Βαιάτης*, ἀπὸ *Βαίου* τοῦ κυβερνήτου τοῦ Ὀδυσσέως ὡς ἀναφέρουσιν ὁ Στράβων, ὁ Στέφανος Βυζάντιος καὶ ὁ Μελέτιος ἐν τοῖς Γεωγραφικοῖς των. Ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου, καθ' ἃ λέγει ὁ Αἰλιανός, αἱ αἶγες ἐπὶ ἓξ μῆνας νερὸν δὲν πίνουσιν, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς αὔρας δροσίζονται, προσδὲ ὅτι ἐπ' αὐτοῦ τὰ θρέμματα ὡς ἔκ τινος χόρτου ὅπερ τρώγουσι ἐπιχρυσοῦνται τοὺς ὀδόντας, τοιούτους δὲ καὶ μόνους καὶ εἰς πρόβατα καὶ ἐν σιαγόσι πολλοὺς κἀγὼ εἶδον. Περίεργος ἡ πρόταξις τοῦ *Ἁγιά*, ὡς καὶ εἰς ἄλλας λέξεις καίτοι μὴ ὀνόματα ἁγίων, ὡς *Ἅϊς Μηλιαρὸς*, *Ἁγία Μελισσάνη*, κλ.

Ἁγιὰ Πελαγιά ὅρμος πρὸς τὰ δυτικὰ τῆς ἐπαρχίας Κράνης. Πιθανῶς ὠνομάσθη οὕτως ἔκ τινος ἐκκλησίας καταστραφείσης.

Ἅγιοι Φανέντες μονὴ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων (ἐκ τοῦ τροπαρίου τῶν Ἀποστόλων εἰς ὃ λέγονται *ἀπόστολοι φανέντες* κλ.) ἐν Σάμῃ, νοτίως τῆς πόλεως, ἐπὶ λόφου ὅπου τὸ πάλαι ἡ ἀκρόπολις *Κύατις* [1].

Ἀγιούς γλῶσσα γῆς εἰς τὰς νοτίας παραλίας τῆς Πάλης ἀκανθώδης καὶ προεξέχουσα. Δὲν σώζεται παράδοσις περί τινος ἐκκλησίας ἐκεῖ, ὥστε ἢ καθ' ἃ εἴπομεν, ἐν λέξει *Ἁγιὰ Δυνατή*, καταταктέα καὶ ἡ λέξις αὕτη εἰς τὰς ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον κληθείσας, ἢ ἄλλως, δὲν εἶνε ἀπίθανον, ὡς ἐκ τοῦ θυελλώδους τῆς ἐκεῖ θαλάσσης καὶ τῶν συμβαινόντων ναυαγίων νὰ παρήχθη ἐκ τῆς ῥίζης τοῦ *ἄγνυμι*.

Ἁγιὰ Ῥουσαλή. Ἀκρωτήριον παρὰ τὸ Γουισκάρδον (ἴσως Ἁγία Ἱερουσαλήμ;)

Ἀγκῶνας καὶ ὁ κάτοικος *Ἀγκωνιάτης*. Χωρίον τοῦ δήμου Θηναίας. Ἑλληνικὴ ἡ λέξις ἐκ τοῦ *ἀγκὼν* ὅπερ ἐσήμαινε καὶ τὸ κυρτὸν τῶν αἰγιαλῶν, ἀκρωτηρίων κλ. Περίεργος καὶ ἡ ὁμωνυμία πρὸς τὴν Ἰταλικὴν πόλιν.

Ἀγνὴ πλησίον τῆς κώμης *Αἰθέρος* ἐν Πάλῃ.

Ἀγράδι θέσις ἱκανῶς κεκαλλιεργημένη ἐν Χαυδάτοις τῆς Πάλης. Ἐκ τοῦ *ἀγρός*.

Ἄγριλος εἰς Χαυριᾶτα τῆς Πάλης ὡς ἐκ τῆς ἐκεῖ ἀγριελαίας. *Ἡ κυρὰ ἀφ' τὸν Ἄγριλο* λέγεται παρὰ τῶν χωρικῶν ἡ ἐκεῖ ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου, ὡς καὶ ἄλλαι ἐκκλησίαι διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐκλήθησαν, ὡς *ὁ Ἅϊς Θανάσης στὰ κυπαρίσσια*, *ἡ ἁγιὰ Παρασκευὴ στὸ ξερριζωμένο* κλ. *Ἄγριλος*

1 T. Livius B. 38. — Ζερβοῦ Ἀρχ. λείψ. Κεφαλλ. σελ. 48.

μεγεθ. τῆς λέξεως *ἀγρίλι*· εἶνε σύνηθες τῇ Κεφαλλ. διαλέκτῳ ἡ ἀπὸ θήλεως εἰς ἄρρεν μετατροπὴ ἐπὶ τὸ μεγεθυντικώτερον ὡς *ἔλατος* ἀντὶ *ἐλάτη* *βρόντος* ἀντὶ *βροντὴ* κλ.

Ἀετόστασι· θέσις ἀπόκρημνος καὶ πετρώδης προσιτὴ τρόπον τινὰ μόνον τοῖς ἀετοῖς (*ἀετὸς—ἵστημι*) παρὰ τὴν ὀρεινὴν κώμην Καμιναρᾶτα.

Ἀζώγερας· ἄγονος λόφος παρὰ τῇ κώμῃ Βουνὶ ἐν Κατωγῇ τῆς Πάλης (Ἀ—ζωηρός).

Ἀθέρας (ὁ)· χωρίον εἰς ἀνεμῶδες πεδίον κατὰ τὰ ἀρκτικὰ τῆς νήσου. Ἐκ τοῦ *αἰθὴρ* πιθανώτατα. Παρά τισι συγγραφεῦσιν ἐσφαλμένως ἀπαντᾷ τὰ *Ἄθηρα*, οὕτως ὅμως οὐδέποτε λέγεται.

Ἀλαφίτρα· θέσις ἐν Ἀνωγῇ.

Ἀλαφώνα (ἡ)· θέσις ἐν Κραναίᾳ.

Ἀλατινὴ· θέσις παρά τινα αἰγιαλὸν τῆς Θηναίας (*ἅλας*).

Ἀλαφοκυλίστρα· μικρὸν δάσος ἐν Θηναίᾳ, καθ' ἃ δὲ μὲ ἐπληροφόρησαν χωρικοί τινες, ἐκλήθη οὕτω διότι οἱ Ἐνετοὶ ἔφεραν ἐκεῖ ἐλάφους πρὸς ἐγκλιμάτισιν, τάξαντες μάλιστα κατὰ τοῦ φονεύοντός τινα τούτων, ποινὴν ὅπως δίδῃ τὴν τιμὴν δώδεκα τοιούτων!

Ἀλουπότρυπαις· παρὰ τὰ Χαυδᾶτα τῆς Πάλης, ὡς ἐκ τῶν ἐκεῖ τρωγλῶν (=τρυπῶν) ἀλωπέκων.

Ἀμμουδαραίς· θέσις εὔφορος λίαν εἰς τὰ περίχωρα τῆς πόλεως Ληξουρίου, διὰ τὸ *ἀμμῶδες* τῆς γῆς ὀνομασθεῖσα οὕτω.

Ἀμμοῦσα· θέσις ἐν Πάλῃ ἀμμώδους ἐδάφους. Καὶ εἰς τὴν λέξιν ταύτην ὡς καὶ εἰς τὴν προηγουμένην ἡ σημασία εἶνε μεταφορική, οὐχὶ δηλ. διότι αἱ τοποθεσίαι εἶνε καθαυτὸ ἀμμώδεις, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ μὴ πετρώδους καὶ τοῦ εὐαρότου αὐτῶν, διὰ τὸ μὴ συμπαγὲς τῆς γῆς.

Ἀναδεντράδες· δενδρώδης τοποθεσία παρὰ τὰ Σβορωνᾶτα τῆς Λειβαθοῦς. Ἡ λέξις ἑλληνικωτάτη, ἀλλ' ἀπαντᾷ κυρίως ἐπὶ ἀνερπουσῶν ἀνὰ τὰ δένδρα ἀμπέλων, ὅθεν συνεκδοχικῶς καὶ ἡ ἐπέκτασις τῆς σημασίας [1].

Ἀντιλαλοῦσα· ἐν Ἀνωγῇ τῆς Πάλης, διὰ τὸ ἠχητικὸν τῆς θέσεως· ἡ λέξις ἑλληνικωτάτη.

Ἀντίσαμος· ὅρμος καὶ μικρὸν ἀκρωτήριον ἀντικρὺ τῆς πόλεως Σάμης. Ἐκ τῶν λιμένων τῆς νήσου, εἷς μόνος ἀπαντᾷ παρ' ἀρχαίοις [2] ὁ *Πάνορμος* ἀπέχων τῆς Ἰθάκης σταδίους δύο καὶ δέκα· ἐκεῖ ἦν καὶ ἱερὸν Ἀπόλλωνος καθ' ἃ λέγει τὸ σωζόμενον δίστιχον ἐπίγραμμα·

Φοῖβε Κεφαλλήνων θῖνα Π α ν ό ρ μ ο υ
Ναίων τρηχείης ἀντιπέραν Ἰθάκης.

ἀγνοοῦμεν ὅμως τίνα ἐκ τῶν πολλῶν πρὸς Ἰθάκην λιμένων ἐνόει ὁ συγγρα-

1 Πρβλ. Φερεκράτην παρ' Ἀθηναίῳ 15. 685. Α. — Θεόκριτον Εἰδ. 5. 5. κλ.
2 Ἀρτεμίδωρος Β. Ε.

φεύς. Τὸ ὅτι δ' ἐλατρεύετο ἐν Σάμῃ ὁ Ἀπόλλων, τοῦτο εἶνε ἀναντίῤῥητον, δηλοῦται δὲ καὶ ἐκ πολλῶν ἀρχαίων νομισμάτων, ἐφ' ὧν ὑπάρχει δαφνηφόρος κεφαλὴ τοῦ Ἀπόλλωνος (Φοίβου.)

Ἀντρονᾶς· θέσις ἐν Ἀνωγῇ.

Ἀνωῇ (ἄνω-γῇ)· ἡ πρὸς τὰ βόρεια τῆς Πάλης ὡραία περιοχή [1].

Ἄξυλο· θέσις δενδρώδης εἰς τὸν Ἀθέρα (*α* επιτ. *ξύλον*).

Ἁπαλοχέρα· πεδιὰς ὁμαλὴ ἐν Ἐλειῷ.

Ἀπανταίς· θέσις ἐν Ἀνωγῇ.

Ἀπέλατη· θέσις ἔρημος καὶ κρημνώδης παρὰ τὸν Ταφιόν (*ἀπέλαστος*).

Ἀπηγάνι· θέσις παρὰ τὰ Χαυδᾶτα τῆς Πάλης διὰ τὰ ἐκεῖ φυόμενα πήγανα [2].

Ἁράκλι· Τὸ Ἡράκλειον ἐν Πρώνοις πρὸς ἀνατολὰς τῆς νήσου, ὅπου τὸ πάλαι ἐλατρεύετο ὁ Ἡρακλῆς καθ' ἃ φαίνεται καὶ ἐξ ἀρχαίων νομισμάτων [3]. Ὁ κάτοικος *Ἁρακλισιᾶνος*. Ἐσφαλμένη ἡ ἐκδοχὴ *Ἁρακλὶ* ἐν τῷ Ἱστορικῷ δοκιμίῳ περὶ Κεφαλληνίας [4].

Ἀρβανίταις· θέσις ὅπου πίπτει πολὺ κυνήγιον· ἀγνώστου ἱστορίας.

Ἀρίγγος· θέσις βουνώδης παρὰ τὰ Χαυριᾶτα τῆς Πάλης.

Ἁρμάκι Σερδῆ· λοφίσκος ἄγονος ἐν Κατωγῇ. *Ἁρμάκια* ὁ λαὸς λέγει τὰ διὰ πετρῶν ἢ ὑψωμένου χώματος μικρὰ χωρίσματα τῶν ἀγρῶν, ἡ δὲ λέξις ἴσως ἐκ τοῦ *ἕρμαξ* = ὕφαλος πέτρα.

Ἀρνικᾶτα· χλοερὰ τοποθεσία παρὰ τῇ κώμῃ Χαυδᾶτα.

Ἀσπαράγγος· βουνὸν πλησίον τῶν Ἰλλάρων διὰ τοὺς ἐκεῖ φυομένους ἀσπαράγους.

Ἀσπρογέρακας· χωρίον τοῦ δήμου Ἐλησοῦ ἐν Κράνῃ.

Ἄσσο· μικρὰ κωμόπολις μὲ μέγα φρούριον ἐπὶ χερσονήσου πρὸς τὰ δυτικὰ τῆς νήσου. Τὸ φρούριον ἀνηγέρθη ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατὰ τὸ 1595 ἢ 1599 πρὸς ἀσφάλειαν τῶν κατοίκων τῆς Θηνκίας, Ἐρύσου καὶ Πυλάρου ἕνεκα τῶν συνεχῶν ἐκεῖ πειρατικῶν ἐπιδρομῶν, ἐσώζοντο τότε ἐκεῖ μάλιστα καὶ λείψανα παλαιοῦ ἐρείσματος [5]. Ἡ Ἄσσος κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐλέγετο δι' ἄγνωστον εἰς ἐμὲ λόγον Valle d' Alessandria — Παρά τισι συγγραφεῦσι εὕρηται *Νάσσος* καὶ *Νάξος*, ὅπερ ὅμως δὲν λέγεται ἐν τῇ νήσῳ, παρὰ τοῖς ξένοις ὅμως συγγραφεῦσι ἀείποτε σχεδὸν ἀπαντᾷ *Nasso*· ὁ συγγραφεὺς δὲ διατριβῆς τινος

1 Ἀνωγῆ λέγεται διὰ τὸ ὑψηλὸν καὶ ἀνωφερὲς τῆς θέσεως. Ἡ ἔκθλιψις τοῦ γ εἶνε συνήθης ὡς Κατωῆ, ἴδια (γίδια), οὐροῦνι (γουροῦνι) κλ. ὡς συνήθης καὶ ἡ ἐπένθεσις καὶ πρόταξις αὐτοῦ ὡς γίδιος (ἴδιος), προγεστὼς (προεστώς), Μαρίγια (Μαρία) κλ.

2 Κοινῶς τὸ χόρτον λέγεται Πήγανος ἢ καὶ ἀπήγανος κατὰ τὴν συνήθη πρόταξιν τοῦ α ὡς ἀθημωνιὰ (θημωνία), ἀθανάσιμος (θανάσιμος), ἀμάχη (μάχη), κατ' ἀναλογίαν τῶν ἀρχαίων στάχυς—ἄσταχυς, σταφὶς—ἀσταφίς.

3 Ἰον. Ἀνθολογ. 5. 113.—Ζερβὸς Ἀρχ. λειψ. Κεφαλλ. σελ. 58.

4 Ἰον. Ἀνθολ. 5. 113.

5 Coronelli p. 178.—Α. Χιώτης 3. 146.

περὶ Κεφαλληνίας ἐν τῇ Σμυρναίᾳ «Ἀποθήκῃ τῶν ὠφελίμων γνώσεων»[1] λέγει, ὅτι ἐκεῖ ἦν τὸ πάλαι, ἡ ἀρχαία *Νίσαιος*, οὗτινος βεβαίως παρεφθαρμένον εἰκάζεται τὸ σωζόμενον *Νάσσος*, δὲν λέγει ὅμως ὁ συγγραφεὺς ποῦ εὗρε τοιοῦτόν τι, ἐγὼ τοὐλάχιστον καὶ εἰς τοὺς περὶ Κεφαλληνίας γράψαντας καὶ εἰς ἄλλους συγγραφεῖς οὐδέποτε τοιοῦτόν τι ἀπήντησα.

Ἀστερᾶτο· δύσβατον μέρος παρὰ τὰ Καμιναρᾶτα.

Ἄτρο (ἡ)· φαραγγώδης τοποθεσία εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Αἴνου ὅπου καὶ μονή· πιθανῶς ἐκ τοῦ *ἄντρον*.

Αὐγό· ᾠῶδες βουνὸν ἐν Θηναίᾳ.

Ἀφρᾶτο· θέσις χλοερὰ καὶ πολύῤῥους ἐν τῷ δήμῳ Εἰκοσιμίας. Ἐκ τοῦ *ἀφρός*.

Β

Βάλταις· θέσις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Πρώνοις, κληθεῖσα οὕτως ὡς ἐκ τῶν ἐκεῖ ἑλωδῶν τόπων.

Βάλτος ὡς κύριον ὄνομα. Τὸ μεγάλης ἐκτάσεως ἕλος τὸ ἀρκτικῶς τῆς πόλεως Ληξουρίου πρὸς τὴν παραλίαν κείμενον[2].

Βαρβάρω (ἡ)· θέσις τὸ πλεῖστον πετρώδης ἐν Κατωγῇ. Δὲν εἶνε ἐκεῖ ἐκκλησία τις ὅπως ὑποτεθῇ ὅτι ἡ θέσις ἐκαλεῖτό ποτε *Ἁγία Βαρβάρα*, ὥστε δὲν εἶνε ἀπίθανος ἡ μεταφορικὴ ἐκ τοῦ *βάρβαρος* σημασία, δηλ. γῆ μὴ ἥμερος, *ἀκαλλιέργητος*, κλ. Τοιαύτη θέσις, ἀπόκρημνος μάλιστα καὶ φρικώδης τὴν θέαν εἶνε εἰς Κρανιαίαν ἐπὶ τῆς εἰς Ὁμαλὰ ἀγούσης *Ἅϊς βάρβαρος* ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον καλουμένη, ὅπου εἶνε μὲν μικρά τις ἐκκλησία λελαξευμένη εἰς τὰ βάθη τοῦ κρημνοῦ, ἀλλὰ δὲν τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ *Ἅϊς βάρβαρος* δὲν εὕρηται ἐν τοῖς ἁγιολογίοις τῆς ἐκκλησίας, ὥστε καὶ ἐνταῦθα πιθανὴ ἡ ἐκ τοῦ *βάρβαρος* παραγωγή. (Ἴδ. *Ἁγία Δυνατή*.)

Βαρειά· πλησίον τῆς κώμης Σβορωνάτων τῆς Λειβαθοῦς, εἴτε διὰ τὸ βαρὺ (μὴ ὑγιεινὸν τοῦ κλίματος) εἴτε διὰ τὸ βαρὺ τοῦ χώματος ἅτε ὑγροῦ.

Βαρδιᾶνοι· ὁ εἰς νότον τῆς Πάλης σκόπελος ἐφ' οὗ καὶ πρώτης τάξεως φάρος ἐπὶ ὑψηλοτάτης στήλης ἐγερθείσης ἐπὶ Ἄγγλων, καὶ μονὴ τῆς Εὐαγγελιστρίας. Παρ' ἀρχαίοις ἐλέγετο *Λιθία* καὶ *Λητοΐα*[3] (;) ἣν ὀνομασίαν ἤκουσά ποτε παρεφθαρμένας *Λιτός*. Ἡ λέξις *Βαρδιᾶνοι* καθιερώθη ἐπὶ Φραγ-

1 Τόμ. Ε', σελ. 77.

2 Ἡ λέξις βάλτος γίνεται ἐκ τοῦ ἄλσος δωρ ἄλτος μὲ τὸ δίγαμμα Βάλτος (Βυζαντ. Λεξ. νεοελλ. γλώσσ.) Ἡ λέξις Βάλτη ἐπὶ τοιαύτης σημασίας εὕρηται καὶ παρὰ Δουκαγγίῳ (Λ. 171.)

3 Ἰον. Ἀνθολ. τομ. Γ. καὶ Ῥήγα χάρτην τῆς Ἑλλάδος. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ δοκιμίου τῆς Ἱστορ. τῆς Κεφαλληνίας λέγει ὅτι τοιαύτην ὀνομασίαν (Λιθίαν) εὗρε παρὰ Μελετίῳ, τοῦτο ὅμως δὲν εἶνε ἀληθές.

κοκρατίας, οὖσα ἡ ἰταλ. λέξις guardiano, εἴτε διότι ἡ νησὶς οὖσα κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ μεγάλου λιμένος εἶνε τρόπον τινὰ φρουρός, εἴτε διότι πιθανῶς ἦν φυλακεῖον ἐπ' αὐτῆς.

Βάτσα· χλοώδης καὶ εὔφορος πεδιὰς εἰς τὰ νοτιοδυτικὰ τῆς Πάλης, μία τῶν μειζόνων τῆς νήσου. Εἶνε ἡ ἀρχ. λέξις *Βῆσσα* ἢ δωρ. *Βᾶσσα* = σύδενδρος τόπος.

Βιγγλαρᾶς· λοφώδης θέσις παρὰ τὸ Ληξούριον. Εἰς πολλὰς θέσεις ὑψηλὰς ἀπαντᾷ προσομοία ὀνομασία ὡς *Βιγγλὶ* παρὰ τὰ Σβορωνᾶτα τῆς Λειβαθοῦς καὶ συνθέτως *Μιροβίγγλι* ὄρος παρὰ τὸ Ληξούριον καὶ τοποθεσία τις παρὰ τὴν κώμην Καμιναρᾶτα, ἐπίσης *Νεροβίγγλι* ὑψηλὴ θέσις ὅθεν φαίνεται εὐρυτάτη θάλασσα, *Παληόβιγγλα* παρὰ τῇ κώμῃ Χαυριᾶτα κλ. Τοιαῦται ὀνομασίαι εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος εἰσί, εἶνε δὲ ἡ λέξις λατινική, ἐκ τοῦ *vigilo* ἀγρυπνῶ, φροντίζω, φυλάττω, ὅπερ παρεφθαρμένον σώζεται καὶ ἔν τινι διστίχῳ ἐν Κεφαλληνίᾳ [1].

Βιλλατόρια· χωρίον τῆς Ἀνωγῆς, πιθανῶς *villa-torre*(;)

Βληχᾶτα· κώμη ἐν Πάλῃ, (βλήχω;)

Βόβυκες· μικρὰ κώμη ἐν Ἀνωγῇ. Ἑλληνοφανὴς ἡ λέξις.

Βορᾶτο· παρὰ τῇ κώμῃ Βουνὶ ἐν Κατωγῇ.

Βορβοκυλάτο· ἐν Κατωγῇ παρὰ τοῖς Ἰλλάροις τῆς Πάλης.

Βοϊδόσταλα· ἐν Βληχάτοις, ὅπου ἦτό ποτε βοῶν μάνδρα, ἥτις *σταλὴ* παρ' Ἡσυχίῳ εὕρηται.

Βουκεντριᾶς· ἐν Κατωγῇ παρὰ τῇ πεδιάδι Βάτσᾳ. Λέξις ἀποπνέουσα ὄντως βουκολικὸν ἄρωμα.

Βουτσινίχα· ἐν Μεσοχωρίοις τῆς Πάλης.

Βραχινάρι· ἐν Κατωγῇ τῆς Πάλης.

Βρετικά· παρὰ τῇ κώμῃ Μιχαλιτσᾶτα.

Βροντηρό· ἐν Καρανδηνάτοις τῆς Λειβαθοῦς, θέσις ὅπου εἰσὶ πολλοὶ κῆποι καὶ βρύσεις. Ἴσως ὀνοματοποιίᾳ ἐκ τοῦ θροῦ τῶν ὑδάτων ἐκλήθη οὕτως.

Βρουβαλιᾶς· θέσις ἐν Ἀνωγῇ.

Βώλιμος ἢ *βόλυμος*· θέσις πετρώδης καὶ μολιβδόχρους παρὰ τὸν Ταφιόν. Ἴσως ἐκ τοῦ *βολύμι* ὡς κοινῶς λέγεται ὁ μόλυβδος ἢ πιθανώτερον ἐκ τοῦ *βῶλος*, = χῶμα, πέτρα.

Γ

Γενναταᾶς· εὔφορος θέσις εἰς τὰ περίχωρα τοῦ Ληξουρίου. Ἡ δημώδης παραγωγή του εἶνε ἐκ τοῦ *γεννῶ*, διὰ τὸ παραγωγικὸν καὶ εὔφορον τοῦ ἐδάφους.

Γερασιὰ καὶ σπανιωτερ. *Κερασιά*, περιοχὴ ἐν Ἀνωγῇ.

Γεριὰ (τὰ)· θέσις ἐν Ἀνωγῇ, ὅπου σώζονται ἐρείπια μεγάλης καὶ πλου-

1 Νεοελλ. Ἀνάλεκτα τομ. Β', φυλλ. Γ. Δ. Ε. Γλωσσάριον τῆς Κεφαλληνίας, ἐν λέξει Βιγγλίζω.

σίας μονῆς ὅπου ἐκυριάρχουν ἔκπαλαι οἱ Λοβέρδοι ἱερεῖς καὶ ἥτις κατεστράφη ἄρδην ὑπὸ τῶν καταστρεπτικῶν σεισμῶν τῆς 11 Ἰουλίου 1767.[1] Ὁ λαὸς νομίζει ὅτι ἂν πρὸς τὰ ἐκεῖ ἀστράψῃ, ἡ βροχὴ ἔσται ἄφευκτος, δι' ὃ καὶ τὸ δημῶδες

Ἂν ἀστράψουν τὰ Γεριά
Δὲν εἶνε παρηγοριά [2]

Γερακαριά· θέσις παρὰ τὴν ἀρχαίαν Ταφιοῦσαν ὅπου εὑρέθησαν καί τινα λείψανα τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ ἀγγεῖά τινα.

Γεράνια· δύσβατος καὶ ὑψηλὴ θέσις παρὰ τὰ Καμιναρᾶτα, προσιτὴ τρόπον τινὰ τοῖς ἱέραξι (πρβλ. *Κορακόλιθος*, *Ἀετόστασι*).

Γερο-γόμπος· Ἀκρωτήριον βραχῶδες πρὸς νότον τῆς Πάλης φοβερὸν τοῖς ναυπόροις διὰ τὸ ἀείποτε σχεδὸν θυελλῶδες τῆς ἐκεῖ θαλάσσης, ἰταλ. λέγεται cavo Gobbo, ὅθεν καὶ ἐλήφθη ἡ λέξις, διὰ τὸ *κυφόν*, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ σχήματος.

Γραδοῦ· θέσις ἐν Κατεληῷ τῆς Κράνης ὅπου εὑρέθησαν τὸ 1812 λείψανα ἀρχαίου ναοῦ.

Γροῦσκα ἢ *Βροῦσπα* ἢ *Γροῦσπα*· θέσις παρὰ τὰ Χαυριᾶτα τῆς Πάλης.

Γιαλισκάρι· ὀνομασία ἀκτῆς τινος παρὰ τὰ Κηπούρια.

Γλυκοβέλονα· θέσις ἐν Ἀνωγῇ.

Γωνιά· παρὰ τὰ Χαυδᾶτα διὰ τὸ γωνιῶδες τῆς θέσεως.

ΗΛ. Α. ΤΣΙΤΣΕΛΗΣ.

ΕΚ ΤΩΝ ΔΩΡΙΚΩΝ

ΜΟΝΗ ΒΑΡΝΑΚΩΒΑΣ.

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἑνὸς τῶν παμπληθῶν ἐκείνων βουνῶν τῶν σχηματιζομένων ὑπὸ τῶν μεσημβρινῶν καὶ πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον τεινόντων ἀντερεισμάτων τῆς σειρᾶς τῶν Βαρδουσίων ἢ ὀρέων τῆς Δωρίδος, κεῖται ἡ μικρὰ μέν, πλὴν ἀρχαία μονὴ τῆς Βαρνάκωβας. Πέντε ὥρας μακρὰν τῆς Ναυπάκτου καὶ ἐν μιᾷ τῶν ὀρεινοτάτων τῆς Ἑλλάδος χωρῶν κειμένη ἡ γραφικωτάτη αὕτη μονή, πάνυ ὀλίγους ὑποδέχεται τοὺς ἐπισκεπτομένους ὑπὸ τὴν φιλόξενον αὐτῆς στέγην, καὶ τούτους οὔποτε εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μο-

1 Μαζαράκη. Βίοι Ἐνδόξων Κεφαλλ. ἐν βίῳ Ἀγαπίου Λοβέρδου.

2 Πολλαὶ θέσεις εἰσὶ τοιαῦται κατὰ τὴν ἐκ πείρας σχηματισθεῖσαν παρὰ τῷ λαῷ δοξασίαν. Οὕτως Ἄστραψ' ὁ Καμινάρης, ἡ Σκίζα, ἡ Βρύσες, ἡ Κουκούλα τ' Ἀθέρος Ἐπίσης ἐβρόντησε (ἐβρόντησε) τὸ Κορῶνι. Ἐπίσης τοιαύτη ὑπάρχει δοξασία καὶ ἐὰν κατ' Αὔγουστον αἱ ἀκρώρειαι τοῦ Αἴνου καλυφθῶσιν ὑπὸ νεφῶν κλ.

νῆς, ἀλλ' εἰς τὰ μοναστηριακὰ μόνον βρώματα πρὸς κόρεσιν ὁδοιπορούντων στομάχων ἀποβλέποντας. Καὶ πῶς ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἄλλως, ἀφοῦ ὁ τρόπος τοῦ *ποντοπορεῖν* ἐν Ἑλλάδι, ἐστὶν ἔτι αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ὑπὸ τοῦ Σατωβριάνδου ἐπὶ Τουρκοκρατίας περιγραφόμενος, καὶ καθ' ὃν μακραὶ ὧραι λίαν βραδέως διέρχονται ὑπὸ καυστικὸν ἥλιον ἐπὶ ἀχαλινώτου βραδυπορούσης ἡμιόνου; Οὐδαμοῦ σχεδὸν ἴχνος διαχαράξεως ὁδοῦ, προσκοπτούσης καθ' ἕκαστον βῆμα τῆς πορείας ὑπὸ τῶν διατεμνόντων τὴν τρίβον ῥυάκων, καὶ οὐδεμία σχεδὸν μέριμνα περὶ τῆς πρώτης ταύτης ἀνάγκης τῆς συγκοινωνίας, ἥτις θεωρεῖται τὴν σήμερον ὡς τὸ βαθμόμετρον τοῦ πολιτισμοῦ τῶν διαφόρων χωρῶν. Κατὰ τὸν ἐσχάτως πλεῖστα μέρη τῆς Ἑλλάδος περιελθόντα D' Estournelle, οἱ παρ' ἡμῖν πολιτευόμενοι πρῶτον μὲν φροντίζουσι περὶ τῶν ἰδίων, δεύτερον δὲ περὶ τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος των, τρίτον περὶ τῆς ἐπαρχίας των καὶ τελευταῖον, ἂν μένῃ καιρός, περὶ τῶν κοινῶν. Οὐδὲν ἀδικώτερον τοῦ τρόπου, καθ' ὃν διατίθεται ὁ διὰ τὴν συγκοινωνίαν εἰδικὸς φόρος. Τὰ ὑφ' ὅλου τοῦ ἔθνους συνεισφερόμενα ἐξοδεύονται εἰδικῶς εἰς ἓν μόνον μέρος, ὅπερ εὐτυχεῖ νὰ ἔχῃ ἰσχυρόν τινα πολιτευόμενον, ἐνῷ ἕτεραι χῶραι, ἐπίσης συνεισφέρουσαι καὶ ἐν αἷς μικρά τις γέφυρα θὰ ἦτο μέγα εὐεργέτημα, οὐδὲν πρὸς τοῦτο ἔχουσι δικαίωμα, οὔτε κατ' οὐσίαν οὔτε κατὰ τύπους, διότι πλεῖσται καὶ μετὰ τὴν ἔνδειξιν τῆς ἀνάγκης ἀπαιτοῦνται νὰ ἐκτελεσθῶσι διατυπώσεις. Διαδραμὼν ἐσχάτως τὴν ὀρεινὴν χώραν τῆς κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου βορείου σειρᾶς ὀρέων, οὐχὶ βεβαίως πρὸς ἀνίχνευσιν τῆς φωλεᾶς τοῦ Καλυδωνίου κάπρου, διότι τὰ τοιαῦτα ἀκίνδυνα σήμερον ἆθλα, καὶ αὐτοὶ οἱ παρ' ἡμῖν ἀρχαιολογοῦντες, ὀκλάζοντες ἔμπροσθεν ἀσημάντου τινὸς ἐνεπιγράφου λίθου τῆς συνοικίας Πλάκας, ἐῶσι τοῖς ξανθοῖς τῶν Σαξόνων τέκνοις, ἀλλὰ τῶν σημερινῶν περιστάσεων ἕνεκα, ἔσχον ἀφορμὴν νὰ θαυμάσω τὸ γραφικὸν τῆς χώρας κάλλος, καὶ νὰ ἐπισκεφθῶ τὴν μικρὰν ταύτην μονήν, ἥτις ἕνεκα τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἱστορίας της, ἐστὶ κάπως μνείας ἀξία. Διῆλθον τὴν χώραν τῶν Λοκρῶν Ὀζολῶν καὶ τὸ ἱερὸν δάσος τοῦ Ποσειδῶνος τὸ κείμενον ἄνωθεν τῶν ἐρειπίων τῆς Μυωνίας (Παυσ. 10. 38. 4), ὅπερ σύγκειται ἐξ ἐλατῶν καὶ κέδρων, καὶ οὗ ἡ ὑλοτομία ἐστὶν ὁ μόνος πόρος ἐξ οὗ οἱ πτωχοὶ ἀπόγονοι τῶν Ὀζολῶν ἔχουσι τὴν παρηγορίαν. Ἐνταῦθα βεβαίως ὁ Θεὸς καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως ἐφήρμοσε τὸ «ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου σου φαγεῖν τὸν ἄρτον σου», διότι εἶδον τοὺς ὑλοτόμους κατοίκους τοῦ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Μυωνίας χωρίου *ἁγία Εὐθυμία*, καὶ ἀπογόνους τῶν Ὀζολῶν, ἐν τῷ κατέρχεσθαι τὰς δυσβάτους κλιτύας τῶν πετρωδῶν ὀρέων φέροντας ἢ σύροντας μέγιστα ξύλα, σανίδας δὲ κομιζομένας ὑπὸ γυναικῶν ἢ ὄνων. Οὐδαμοῦ ἀγροί, οὐδαμοῦ γεωργία, ἀλλ' ἀέναος ὑλοτομία καὶ βαρεῖα μεταφορά. Βεβαίως οἱ Ὀζόλαι οὗτοι δύνανται ὑπερηφάνως νὰ εἴπωσι μετὰ τῶν Ἱσπανῶν μεταλλουργῶν «Misère, tu as tué mon père, mais à présent je te tiens». Ὁποία ἡ θέσις τῶν γυναικῶν τούτων! Ἡ ἀέ-

ναος ἐργασία καὶ ὁ τρόπος τοῦ φέρειν βαρέα φορτία στρωτήρων ἢ σανίδων ἐπὶ ὁλοκλήρους ὥρας ἐν δυσβάτοις τόποις, ἀναπτύσσουσι τοὺς πόδας καὶ τοὺς ὤμους, καὶ κωλύουσι παντελῶς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θελκτικοῦ γυναικείου στήθους, ὑφ' ὃ πάλλει ἡ εὐχίσθητος αὐτῶν καρδία, καὶ ἐν γένει καταστρέφουσι τὸ ἁρμονικὸν καὶ στρογγύλον τῶν μελῶν, ἕνεκα τοῦ ὁποίου τὸ φῦλον ἐκλήθη ὡραῖον, ἐμπνεῦσαν εἰς τὸν καλλιτέχνην τὴν ὑπερτάτην καλλονὴν τῆς καλλιμόρφου θεαίνης.Τὴν πρώτην νεότητα ἀκολουθεῖ κατὰ πόδας τὸ γῆρας,τῆς πρώτης βλαστήσεως ἕπεται ἀμέσως ὁ μαρασμός. Κατῆλθον ἐντεῦθεν, πολλὰ ἄναντα,πάραντα καὶ κάταντα διελθών, πρὸς τὸν ποταμὸν Μόρνον,οὗ αἱ ὄχθαι εἰσὶ κατάφυτοι ὑπὸ δρυῶν καὶ κέδρων, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἐπὶ πετρώδους λόφου ἐπεσκέφθην τὰ γραφικὰ ἐρείπια ἑτέρας πόλεως τῶν Ὀζολῶν, τῆς τῶν Ὑαίων, στεφόμενα ὑπὸ τῶν λειψάνων τοῦ πύργου μεσαιωνικοῦ τινος δυνάστου, καὶ μετὰ κοπιώδη ἄνοδον ἀφικόμην εἰς τὴν γραφικωτάτην θέσιν τῆς ἐν λόγῳ μονῆς.

Ὁποῖος ἀξιοθαύμαστος ὁρίζων, ἀποτελούμενος ὑπὸ τῶν καταφύτων ἐκείνων ὀρέων, μεστῶν μεγαλοπρεπῶν δρυῶν καὶ κέδρων, καὶ εἰς τὸ βάθος κατ' ἀντίθεσιν ὑπὸ τῶν γυμνῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων τῆς χώρας τῶν Κραββάρων. Μόνος δὲ ὁ ἰδὼν τὰς ἀγόνους ἐκείνας ῥάχεις δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὸ ἐπαιτικὸν ἐπάγγελμα τῶν κατοίκων, ὧν ἑκάστου ἡ περιουσία μετρεῖται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῇ καλύβῃ του κρεμαμένων βακτηριῶν, ἑκάστης ἀντιπροσωπευούσης μακρὰν ἐπαιτικὴν εἰς διαφόρους πόλεις ἐκδρομήν. Τί δύναται νὰ ἐλπίσῃ τις παρὰ τῶν κατοίκων χώρας ἐκτεινομένης ἐν κεκαυμέναις φάραγξιν ἔνθα οὐδεμία ὑπάρχει βλάστησις,οὐδαμοῦ ἀρκοῦσα σκιὰ ὅπως φιλοξενήσῃ μικρόν τι πτηνόν, ἔνθα αἱ πηγαὶ ἀπεξηράνθησαν, καὶ ἔνθα βασιλεύει θανάσιμος σιγὴ μόλις διακοπτομένη ὑπὸ τοῦ κρωγμοῦ σαρκοβόρου τινὸς ὀρνέου ἱπταμένου περὶ σεσηπός τι πτῶμα! Πόσον δικαίως οἱ Ἕλληνες ἐπρέσβευον ὅτι οἱ ἄνθρωποι κατήγοντο ἐκ τῶν δένδρων, ἀλλ' οἱ τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος κάτοικοι, διὰ τοῦ ἐμπρησμοῦ τῶν δασῶν, ἔνθα μόνον διαμένουσιν οἱ ξηροὶ καὶ ἡμίκαυστοι κορμοί, λίαν ἐπιζημίως δι' ἑαυτοὺς παριστῶσι τοὺς προγόνους των.

Ἡ μονὴ τῆς Θεοτόκου τῆς ἐπικαλουμένης Βαρνάκωβας ἢ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας Βερνικόβου ἢ Βερνικό, στέφει τὴν κορυφὴν λόφου ὑπερκειμένου τῆς θαλάσσης περὶ τὰ 800 μέτρα καὶ καταφύτου ὑπὸ δρυῶν· περιβάλλεται δὲ ὑπὸ κεκλιμένων ἀμπελώνων, ὧν ὁ ὡραῖος καὶ ἄφθονος οἶνος ἐνισχύει τοὺς πατέρας εἰς τὸ ἐπίμοχθον τῆς μετανοίας των στάδιον. Ἀποτελεῖται δὲ σήμερον, ὡς πᾶσαι αἱ μοναὶ τῆς Ἑλλάδος, ἐκ τετραπλεύρου περιβόλου, πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν πλευρῶν τοῦ ὁποίου ὑπάρχουσι τὰ κελλία,ὧν προέχει σκεπαστὸς συνεχὴς ἐξώστης στηριζόμενος ἐπὶ ἀξέστων δρυΐνων δοκῶν,ἐστεγασμένος διὰ πλακῶν ἐκ τοῦ πέριξ σχιστολίθου πετρώματος ἐξαγομένων. Ἐν μέσῳ τοῦ τετραπλεύρου τούτου περιβόλου, εἰς τὰς γωνίας τοῦ ὁποίου εὑρίσκονται θολωταὶ εἴσοδοι, κεῖται ὁ ναός, εὐμήκες ὀρθογώνιον οἰκοδόμημα ἐκ λελαξευμένου

λευκοῦ τιτανολίθου, μετὰ διῤῥόου στέγης καὶ μικροῦ ἐν μέσῳ προέχοντος πυργίσκου θολωτοῦ. Ἀνηγέρθη δ' οὗτος τελευταῖον ἐν ἔτει 1831 ἐπὶ τῶν θεμελίων ἀρχαιοτέρου ναοῦ ἀνατιναχθέντος διὰ πυρίτιδος ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ κατὰ τὸν Ἀγῶνα, μετὰ τὴν γενναίαν ἔξοδον τῶν ἐν αὐτῇ ὑπὸ τὸν Σχαλτζᾶν καὶ Σαφάκαν πολιορκηθέντων Ἑλλήνων. Τὸ ἔδαφος καλύπτεται ὑπὸ διαφόρων πλακῶν γεγλυμμένων καὶ μεμουσειωμένων. Ἔν τινι τούτων παρίσταται ἀτελῶς διὰ μωσαϊκοῦ λέων ἢ παρεμφερές τι θηρίον μετὰ φοβερῶν ὀνύχων, ἐν πολλοῖς δὲ φαίνονται νεώτεραι ἐπισκευαὶ ἐν οὐδεμιᾷ ἁρμονίᾳ πρὸς τὸ ὅλον διακείμεναι. Κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν, οὖσαν ὅλως νέαν, οὐδὲν ἄξιον λόγου ὑπάρχει. Ἐν δὲ τῷ ναῷ μοι ἐπεδείχθη παλαιὸς ξυλόγλυπτος σταυρὸς ἐν ᾧ παρίστανται διὰ λεπτοτάτης ἐργασίας διάφοροι τῆς ἱερᾶς ἱστορίας πράξεις, εἶναι δὲ διακεκοσμημένος διὰ χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ διαφόρων πολυχρόων πολυτίμων λίθων, τὸ δὲ περιεργότατον διὰ τὴν ἐποχήν του καὶ διὰ πολυχρόου σμάλτου. Ἐστήρικται δ' οὗτος ἐπὶ ἀργυρᾶς κωνικῆς συρματοπλέκτου βάσεως λεπτότατα ἐξειργασμένης, διακεκοσμημένης δὲ, ὡς ἅπας ὁ σταυρὸς, διὰ πολυχρόων πολυτίμων λίθων. Λέγουσι δὲ αὐτὸν οἱ πατέρες, κατὰ τὰς εἰωθυίας ὑπερβολὰς, ἐκτιμηθέντα ἀντὶ 25 χιλιάδων φράγκων. Καὶ ἡ μὲν ἀρχαιότης του ἐστὶ προφανὴς, ἀλλ' εἶναι ἆρα δώρημα αὐτοκράτορός τινος, ἢ κατὰ παρῳχημένην τινὰ ἐποχὴν προσφορὰ τῆς ἁγίας Ῥωσσίας ὅπως προσοικειωθῇ τοὺς Χριστιανοὺς συνῳδὰ τῇ διαθήκῃ Πέτρου τοῦ μεγάλου ἢ μᾶλλον τῷ ἀμετατρέπτῳ αὐτῆς πολιτικῷ προγράμματι; Ἐν τῇ τερπνοτάτῃ πλὴν μεμονωμένῃ ἐν μέσῳ τῶν ὀρέων ἐρήμῳ ταύτῃ θέσει, ἐκτελοῦσι τὴν μετάνοιάν των 8 ἕως 10 πατέρες, ὧν τὴν μονότονον ὕπαρξιν ἀναζωπυρεῖ τὸ ἀδιάλλακτον ἐκεῖνο ἀδελφικὸν πρὸς ἀλλήλους μῖσος, ὅπερ ἀναπτύσσεται ἐνίοτε μεταξὺ συγγενῶν, συχνάκις μεταξὺ συναδέλφων, πάντοτε μεταξὺ καλογήρων. Τὸν ἡγούμενον κ. Νικηφόρον, ἄνδρα μεσήλικα καὶ ἀκμαῖον, ὅστις ἐθεώρησεν ἐπάναγκες ν' ἀφιερώσῃ τὸ ὑπόλοιπον ἥμισυ τοῦ βίου του πρὸς ἐξάγνισιν ἴσως ἁμαρτιῶν τοῦ πρώτου ἡμίσεος, ἀρτίως δὲ χειροτονηθέντα, εὗρον ἀρκούσης παιδείας κάτοχον καὶ περιποιητικώτατον, δι' ὃ μυρίας ὀφείλω αὐτῷ χάριτας.

Ἐκ τῶν πέριξ καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν φαινομένων συντριμμάτων μαρμάρων καὶ τεμαχίων στηλῶν πρασίνου Τηνίου πορφυρίτου λίθου, καθὼς καὶ τῶν σωζομένων προφανῶς Βυζαντιακῶν μωσαϊκῶν τοῦ ἐδάφους, ἐξάγεται ὅτι ἡ μονὴ αὕτη οὐ μόνον πλεῖστα ἔτη ὑπάρξεως μετρεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀξία λόγου ἄλλοτε θὰ ἦτο, ὡς κατέδειξεν ἡ ἀκροθιγὴς μόνον ἐξέτασις τῆς ἱστορίας τῆς πρώτης αὐτῆς ἐγκαταστάσεως. Καὶ ἄνωθεν μὲν τῆς θύρας τοῦ σημερινοῦ ναοῦ ὑπάρχει μαρμαρίνη πλὰξ, λείψανον τοῦ πάλαι ναοῦ, φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν «Δεδόμηται τῇ τοῦ θεοῦ συνεργείᾳ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου παρὰ τοῦ ὁσιωτάτου κ. Ἀρσενίου, ἐπὶ Κοσμᾶ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου· ἔτος ,ϛφπε' (6585 ἀπὸ κτίσεως κόσμου=1077 μ.Χ.).» Ἕπονται δὲ μετὰ ταῦτα· «Ὁ δὲ δεύτερος ναὸς διὰ τοῦ Ἰωάννου βασιλεύον·

τος κὺρ Μανουὴλ τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐπὶ Νικολάου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου. Ἔτος ,ϛχνε′ (6655 ἀπὸ κτίσεως κόσμου = 1147 μ. Χ.)». Κατὰ ταύτην δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ἡ μονὴ μετρεῖ 800 ἐτῶν ὕπαρξιν· ἀλλ' ἡ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ αὐτῆς ἔρευνα, πλεῖστον ἔτι φῶς ἐπέχεεν ἐπὶ τῆς ἐνδιαφερούσης καθισταμένης ἱστορίας αὐτῆς.

Ἡ μικρὰ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς, ἐλάχιστον χῶρον ἔν τινι ἀποθήκῃ κατέχουσα, σπανίως ἀνοίγεται. Σύγκειται δ' ἔκ τινων ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων ὅλως νέων, ἐν οἷς ὅμως ἐλλείπει ἡ πλήρης σειρὰ τῶν θαυμασίων ἔργων τοῦ μεγάλου Βασιλείου. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἔλλειψις οὐδόλως γίνεται ἐπαισθητή, διότι χρῆσις μόνον γίνεται τῶν ἐν τοῖς ἀναλογίοις τοῦ ναοῦ κειμένων ἐκδόσεων τοῦ ἐν Ἑνετίᾳ ἐργαστηρίου ἑλληνικῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, ὅπερ κατακλύζει τοιούτων τὴν Ἀνατολὴν ἅπασαν, καὶ ἅτινα διὰ τὸν ἀρχαιότροπον δίχρουν τύπον των, τὸν ἰδιάζοντα χάρτην, τὰ ἀκατέργαστα ξυλογραφήματά των, ἀντικείμενα εἰς τὴν πρόοδον τῆς τέχνης, θεωροῦνται ὡς μόνα μετέχοντα τῆς ἀπαιτουμένης ἁγιότητος ἢ εὐαναγνωσίας. Τὰ δὲ χειρόγραφα πληροῦσι μικρὸν σάκκον, ἔνθα εὕρηνται ἑνετικὰ καὶ τουρκικὰ ἔγγραφα καί τινα βυζαντιακὰ χρυσόβουλλα. Πάντα σχεδὸν ἀναφέρονται εἰς προνόμια ἢ κτήσεις τῆς μονῆς. Ἓν ὅμως τούτων, τὸ καὶ περιεργότερον, ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῆς. Συνδέεται δὲ τοῦτο πρὸς φύλλον, ἐφ' οὗ ὑπάρχει ἰταλικὴ αὐτοῦ μετάφρασις, φέρουσα ἐπιγραφὴν μὲν Copia, χρονολογίαν δὲ 1695. Κατὰ τοῦτο ὁ ναὸς ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἐζωγραφήθη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδώρου Δούκα, πατριαρχεύοντος τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου κὺρ Γερμανοῦ καὶ ἐπὶ ἡγουμένου τοῦ ὁσιωτάτου κ. Τιμοθέου. Ὁ δὲ ἔσωθεν νάρθηξ ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἐζωγραφήθη ἐπὶ Μανουὴλ μεγάλου βασιλέως τοῦ Πορφυρογεννήτου κλ. Κατωτέρω δὲ τὸ ἔγγραφον ἀναφέρει ὅτι ὁ ἔσωθεν ναός, οὗτινος φαίνονται ἔτι τὰ ἐρείπια τῶν θεμελίων, συγχωνευθέντα ἅπαντα σήμερον εἰς τὸν μόνον ὑπάρχοντα μετὰ τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου, ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἐζωγραφήθη παρὰ τοῦ ὁσιωτάτου κὺρ Ἐρασμίου, βασιλεύοντος τοῦ κὺρ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ ἐπὶ Νικολάου τοῦ ὁσιωτάτου πατριάρχου. Καὶ ταῦτα μὲν σύμφωνα πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς θύρας ἐπιγραφήν, ἀλλὰ τὸ δεύτερον μέρος τοῦ παλαιοῦ τούτου ἐγγράφου, μετὰ τῆς ἰταλικῆς αὐτοῦ μεταφράσεώς ἐστι τὸ μᾶλλον ἀξιοπερίεργον ἔχον αὐτολεξεὶ ὡς ἑξῆς· «Ἐβασίλευσεν ὁ κὺρ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς χρόνους τριάκοντα ἐφτά, ὁσίως διὰ τοῦ θείου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος μετονομασθεὶς *Ἀκάκιος*. Κεῖται δὲ ἐν λάρνακι εἰς εἰσερχομένου ἐν τῷ ναῷ ἐν τῷ ἀριστερῷ μέρει ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ Βερνικό. Μετὰ δὲ τοῦτον ἐβασίλευσεν Ἰωάννης ὁ Ἀντριάσιος ἔτη 24, καὶ μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσε κὺρ Μανουὴλ ὁ Πορφυρογέννητος. Κεῖται δὲ καὶ αὐτὸς ἐν λάρνακι τῆς αὐτοῦ μονῆς Βερνικὸ εἰς εἰσερχομένου εἰς τὸν ναὸν δεξιά, ἄντικρυ τοῦ κὺρ Ἀλεξίου, ὡς καὶ αὐτὸς κὺρ Μανουὴλ κρατήσας τῆς βασιλείας ἔτη 38». Ἀναγνοὺς ταῦτα, παρετήρησα μεταξὺ τῶν μωσαϊκῶν τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ καὶ ἀκριβῶς δεξιὰ καὶ ἀριστε-

ρὰ, συμπιπτούσας πρὸς τὰς περιγραφομένας θέσεις ὑπὸ τοὺς θόλους τοὺς ἑνοῦντας τὰς δευτέρας καὶ τρίτας στήλας ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῷ εἰσερχομένῳ, εὐμεγέθεις μαρμαρίνας πλάκας φερούσας ὀπὰς δι' ὧν προφανῶς προσηρμόζοντο ἄλλα μάρμαρα σχηματίζοντα ἐπιτάφια μνημεῖα. Τῇ δὲ προθύμῳ τοῦ ἡγουμένου καὶ τῶν πατέρων βοηθείᾳ ἀνασηκώσας διὰ μοχλοῦ τὰς πλάκας ταύτας, εἶδον κάτωθεν καλῶς κατειργασμένους καὶ κεχρισμένους τάφους, πλὴν ὅλως κενούς. Εἰσὶ δὲ οὗτοι προφανῶς οἱ μνημονευθέντες τάφοι, οἵτινες ἀνοιχθέντες ποτὲ ἐσυλήθησαν, ἀφαιρεθεισῶν τῶν λαρνάκων. Ὁ πρῶτος τῶν αὐτοκρατόρων τούτων ὅστις ἐβασίλευσε «χρόνους τριάκοντα ἑφτὰ» οὗτινος ὁ τάφος ἐστὶν ὁ ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ κείμενος, ἐστὶν ὁ νεανίας ὅστις νικηφόρος ἀπεδείχθη στρατηγὸς εἰς ἡλικίαν 20 ἐτῶν, καὶ ὅστις διὰ τῆς ἀξίας του κατέλαβε τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ Νικηφόρον τὸν Βοτανειάτην. Ἐβασίλευσε δὲ οὗτος πράγματι ἔτη 37, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1081 — 1118, ἀναδειχθεὶς εἷς τῶν μεγάλων αὐτοκρατόρων ἕνεκα τῶν τότε περιστάσεων καὶ πρὸ πάντων τῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διαβάσεως τῶν σταυροφόρων, ὧν οἱ ἡγεμόνες προσεκύνησαν τὸν Ἀλέξιον ὡς ἀνώτερον. Πῶς ὅμως οὗτος μετωνομάσθη Ἀκάκιος καὶ ἐτάφη ἐνταῦθα ἀποβαίνει δυσεξήγητον, διότι κατὰ τὴν ἱστορίαν[1], οὗτος ἀπεβίωσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀφεὶς τὴν διαδοχὴν εἰς τὸν υἱόν του Ἰωάννην, δι' ὃ δυσαρεστηθεῖσα ἡ σύζυγός του Εἰρήνη ἔδραμε παρὰ τὴν ἐπιθανάτιον κλίνην καὶ ἀνεφώνησεν· «ὦ ἄνερ, καὶ ζῶν παντοίαις μεθοδίαις ἐκέκασο, ἀντίφθογγον τὴν γλῶτταν πλουτῶν τοῖς νοήμασι, καὶ νῦν δὲ ὡσαύτως τοῦ βίου ἀπαλλαττόμενος ἀμεταπτώτως ἔχεις οἷς καὶ πρώην προσέκεισο». Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα προσέφερεν οὗτος εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ, ἀνεγερθέντος κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τὸ τέταρτον ἔτος τῆς βασιλείας του (1085), δι' ὃ καὶ ὡς ἐπληροφορήθην παρὰ τῶν πατέρων, ὡς κτήτωρ ἀπ' αἰώνων μνημονεύεται πάντοτε, ταφεὶς δὲ μετὰ θάνατον ἐνταῦθα, μεταφερθέντος τοῦ λειψάνου του ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὡς πολλάκις εἰθίζετο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, μνημονεύεται ἔτι καὶ νῦν τακτικῶς ὡς *κτήτωρ τῆς μονῆς*. Τούτου ὁ υἱὸς Ἰωάννης, ὃν τὸ μνημονευθὲν ἔγγραφον ἐπονομάζει Ἀντριάσιον, βασιλεύσας ἔτη 24, ἐστὶν ὁ ἐν τῇ ἱστορίᾳ γνωστὸς ἀγαθὸς αὐτοκράτωρ ὁ ἐπικληθεὶς Καλοϊωάννης, βασιλεύσας πράγματι 24 ἔτη, 1118—1143. Οὗτος δὲν φαίνεται ὅτι ἐτάφη ἐνταῦθα, καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν ἀπεβίωσε παρὰ τὸ ὄρος Ταῦρον, ἀναδείξας ὡς διάδοχον τὸν διακρινόμενον ἐπ' ἀνδρείᾳ νεώτερον υἱόν του Μανουήλ. Ὁ Μανουὴλ οὗτος ἐστὶν ὁ ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἀναφερόμενος κὺρ Μανουὴλ ὁ Πορφυρογέννητος, ὅστις τέθαπται ἐν τῷ δεξιόθεν τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸν ναὸν τάφῳ, ὃν ἀνοίξας εὗρον βαθύτατον, καλῶς κεχρισμένον πλὴν κενόν. Ἐβασίλευσε δὲ πράγματι 38 ἔτη, 1143—1180, ἀποθανὼν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῷ 1180 καὶ ταφεὶς, ὡς δείκνυται ἀντικρὺ τοῦ πάππου αὐτοῦ κὺρ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Ἐν τῇ μικρᾷ λοιπὸν ταύτῃ μονῇ καὶ ἐπὶ

1 Παπαρρηγοπούλου Ἱστορία ἑλλ. ἔθνους. Δ' 553.

τῶν γραφικῶν ὀρέων τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος κεῖνται οἱ τάφοι δύο τῶν μεγαλειτέρων Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων. Ἰδίως ὁ Μανουὴλ θεωρεῖται καὶ εἷς τῶν ἀνδρειοτέρων καὶ γενναιοτέρων στρατηλατῶν τοῦ βυζαντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ῥώμη του λέγεται τοιαύτη ὥστε ὁ ἀνδρειότατος τῶν Εὐρωπαίων ἱπποτῶν, ὁ ἡγεμὼν Ῥαιμοῦνδος ὁ ἐπικληθεὶς Ἡρακλῆς, δὲν ἠδύνατο νὰ κάμῃ χρῆσιν τοῦ δόρατος καὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος. Κατέβαλέ ποτε ἔφιππος ὢν συνάμα καὶ διὰ μιᾶς τοὺς δύο ῥωμαλεωτάτους τῆς Ἰταλίας ἱππότας. Μετὰ δύο δέ ποτε συντρόφων προσβαλὼν δεκαοκτὼ Τούρκους, ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγὴν, προσβληθεὶς δ' ἀκολούθως ὑπὸ πεντακοσίων καὶ περικυκλωθεὶς, διέσχισεν αὐτοὺς καὶ ἐσώθη ἀβλαβής. Ἐν μιᾷ δ' ἡμέρᾳ ἐφόνευσέ ποτε ἰδίᾳ χειρὶ τεσσαράκοντα ἐχθροὺς, καὶ ἐπανῆλθεν ἔφιππος σύρων ἀνηρτημένους ἐκ τοῦ ἐφιππίου του τέσσαρας αἰχμαλώτους, μυρία δ' ὅσα τοιαῦτα φέρει περὶ αὐτοῦ ἡ ἱστορία. Ἦτο δὲ καὶ μεγαλεπήβολος οὐχ ἧττον ἢ ἀνδρεῖος, καθότι συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ ἀναλάβῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Ῥώμης στέμμα. Τοιοῦτος ὁ ἀνὴρ οὗ κεῖται ὁ τάφος ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ μονῇ τῶν δωρικῶν ὀρέων.

Κατά τινα προφητείαν τοῦ Ἀγαθαγγέλου, ὁπόταν ἀνακαλυφθῶσιν ἐν Ἑλλάδι οἱ τάφοι τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων οἱ Τοῦρκοι θέλουσι διωχθῇ εἰς τὴν *κόκκινην μηλέαν*. Ἀλλ' ὑπῆρξαν τόσοι αὐτοκράτορες, καὶ ἑπομένως τόσοι τάφοι!

Ἐκ τῶν λοιπῶν ἐγγράφων ἄξιον μνείας ἐστὶν ἕτερον ἑλληνιστὶ συντεταγμένον, ἐκδεδομένον δ' ἐν Ναυπλίῳ καὶ φέρον χρονολογίαν 10 10βρίου 1696. Ἔστι δὲ τοῦτο διαταγὴ τοῦ Καπιτὰν Γκενεράλη τῆς ἐκλαμπροτάτης ἐνετικῆς δημοκρατίας Ἀλεξάνδρου Μολίνου, οὗ φέρει ἰταλιστὶ τὴν μεγαλόσχημον ὑπογραφὴν, καὶ δι' οὗ διατάσσεται ἡ ἀναγνώρισις προνομίων καὶ παραχώρησις παλαιοῦ ὑδρομύλου μετὰ γαιῶν τινων εἰς τὴν μονὴν, ἕνεκα τῶν καταστροφῶν καὶ ζημιῶν ἃς ὑπέστη παρὰ τῶν ἐπιδραμόντων ὑπό τινα Δεϊρέκμπεην Τούρκων. Ἔστι δὲ τοῦτο περίεργον ὡς ἔνδειξις οὐχὶ τῆς φιλολογικῆς ἢ ἐκκλησιαστικῆς, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἐπισήμου γλώσσης. Ἂν καὶ ἐξεδόθη παρ' ἐνετικῆς ἀρχῆς, ἐν μὲν τῇ γραφῇ οὐδόλως ἀπαντῶνται αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἐκεῖναι ἐπιτομεύσεις καὶ συγχωνεύσεις γραμμάτων, ἡ δὲ γλῶσσα μᾶλλον ὁμοιάζει τῇ καθωμιλημένῃ ἐστερημένη βαρβαρισμοῦ καὶ διαλεκτικῶν ἰδιωμάτων.

Περαιτέρας ἱστορικὰς ἐρεύνας περὶ τῆς μονῆς ταύτης δὲν ἠδυνήθην νὰ κάμω· ἔστωσαν ὅμως βέβαιοι οἱ εὐγενῶς εἰς τὰς τῶν μέσων αἰώνων μελέτας ἐπιδοθέντες ἐσχάτως ὀλίγοι, ὅτι εἰς πᾶσαν γωνίαν τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχει τι ἄξιον τῆς προσοχῆς καὶ ἐρεύνης των, καὶ ὅτι οἱ εὐγενεῖς αὐτῶν ἀγῶνες ἀποβήσονται ἐξ ἴσου τῷ Ἑλληνισμῷ χρήσιμοι πρὸς τοὺς τῶν ἀρχαιοδιφῶν, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὑρίσκουσι τὴν ὁδὸν κεχαραγμένην παρὰ ξένων σοφῶν.

Διαμείνας ὅσον ἠδυνάμην ἐν τῇ τερπνοτάτῃ ταύτῃ μονῇ καὶ περιεργασθεὶς τὰς πέριξ καταφύτους κορυφὰς πρὸς ἀπόλαυσιν τῶν γραφικωτέρων τῆς φύσεως πανοραμάτων, ἡτοιμάσθην πρὸς ἀναχώρησιν. Ὁ φίλος ἡγούμενος καὶ δύο τῶν πατέρων ἠθέλησαν εὐγενῶς φερόμενοι νὰ μὲ συνοδεύσωσι μέχρι τινός. Ἐπέβησαν λοιπὸν καὶ οὗτοι μικρῶν κατεσκληκυιῶν ἡμιόνων τῆς μονῆς, ἐξ ἐκείνων ἃς οἱ τὰ τῆς πολιτείας διέποντες ἐνόμιζον ὅτι ἠδύναντο νὰ λάβωσιν ἐν πάσῃ στιγμῇ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ στρατοῦ, ὀνειρευθέντες τὰς μονὰς ὡς ἡμιονοφορβεῖα. Βεβαίως δ'ἦσαν ἐξ ἐκείνων ἃς ὠνειρεύθη ὁ Φαραὼ,ἂν μετὰ τοὺς στάχυς καὶ τὰς ἀγελάδας ὠνειρεύθη καὶ ἡμιόνους, δι' ὃ καὶ ἐπεστράφησαν κατὰ μέγα μέρος μετά τινα χρόνον ἀπὸ τῆς παραλαβῆς των, μὴ δυνάμεναι ἴσως νὰ μασήσωσι κριθὴν ὡς οὖσαι εἰθισμέναι εἰς τὴν ἐπὶ κλιτύων βοσκήν. Μετ'ἀπότομον κάθοδον μιᾶς ὥρας κατήλθομεν εἰς τὸν δῆμον Οἰνεῶνος, διελθόντες κάτωθεν λόφου ἐστεμμένου δι' ἑλληνικῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας ἴσως ὁμωνύμου ἑλληνίδος πόλεως. Ἐπὶ δὲ τῇ θέᾳ ἀνδρῶν τινων ἑλληνικὴν φερόντων ἐνδυμασίαν ὁ ἡγούμενος, στραφεὶς πρός με καὶ δεικνύων ἕνα τῶν παρισταμένων καὶ χαιρετισάντων ἡμᾶς, εἶπεν ὑπομειδιῶν «ὁ κύριος δήμαρχος Οἰνεῶνος». Μετὰ δὲ τὴν σύστασιν ταύτην ἐγὼ μὲν ἀποχαιρετίσας τὸν ἡγούμενον καὶ τοὺς πατέρας, ἠκολούθησα μετὰ τοῦ ἀξιοτίμου δημάρχου Οἰνεῶνος τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ δήμου του Κλῆμα, οἱ δὲ καλόγηροι ἤρξαντο ἀναβαίνοντες τὴν ἀπότομον πρὸς τὴν μονήν των ὁδὸν, ἥτις ἐστι καὶ ἡ πρώτη τῆς πρὸς τοὺς οὐρανοὺς ἀναβάσεως βαθμίς.

Ν. Ι. ΣΟΛΩΜΟΣ λοχαγὸς τοῦ Μηχανικοῦ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΝ ΡΩΜΗι ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΙΣ *

Β'

Ἡ κυρία τῆς Ῥώμης ἀγορὰ, forum romanum, ἦτο προμήκης χῶρος ἐκτεινόμενος μεταξὺ τῶν λόφων Καπετωλίνου καὶ Παλατίνου [1]. Εἰς τὴν μακρὰν ἐκείνην κοιλάδα ἤδη ἀπὸ Ῥωμύλου, καθ' ἃ διδάσκει ἡμᾶς Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς, συνήρχετο ὁ δῆμος εἰς ἐκκλησίαν, ἐδίκαζον οἱ ἄρχοντες, ὑπῆρχον οἱ ἔμβολοι (rostra), ἐγίνοντο αἱ μονομαχίαι καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐπράτ-

* Ἴδε σελ. 458.

1 Ἐπιθυμοῦμεν νὰ παραπέμψωμεν τὸν ἀναγνώστην εἰς ἑλληνικὸν βιβλίον περιέχον σχέδιον τῆς παλαιᾶς Ῥώμης, ἀλλὰ δυστυχῶς ἄλλο τοιοῦτο βιβλίον ἡμεῖς τοὐλάχιστον δὲν εἰξεύρομεν παρὰ τὴν μακρὰν τοῦ Κόππου περὶ τῶν πολιτικῶν τῶν Ῥωμαίων πραγματείαν, ἣν πρὸ πολλοῦ χρόνου ἐξελλήνισεν ὁ καθηγητὴς κ. Α. Σπαθάκης· τόση εἶνε ἡ σπάνις παρ' ἡμῖν τοιούτων βιβλίων! Εἰς ξένα βιβλία εὑρίσκονται ἄπειρα τοιαῦτα τῆς Ῥώμης σχεδιογραφήματα. Ἰδιαίτερον τοῦ φόρου σχέδιον καὶ εἰκόνας ἃς ἴδῃ ὁ βουλόμενος ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Guhl καὶ Koner.

τοντο. Κυρίως δὲ ἐκ τοῦ ὅλου τῆς ἀγορᾶς ἓν μέρος, τὸ πρὸς ἀνατολάς, ἦτο ἀφωρισμένον εἰς τὰς τοῦ δήμου ἐκκλησίας καὶ διὰ τοῦτο ἐλέγετο καὶ *Κομίτιον*, *Κομίρε γὰρ Ῥωμαῖοι τὸ συνελθεῖν καλοῦσιν*, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, τὸ δὲ ἄλλο, τὸ μεῖζον καὶ πρὸς δυσμάς, ἦτο ἡ κυρίως *ἀγορά*. Ὑπὸ τῶν τελευταίων βασιλέων τῆς Ῥώμης πολυτρόπως ἐκοσμήθη ἡ ἀγορά, ἥτις μέχρι Ταρκυνίου τοῦ πρεσβυτέρου ἦν τόπος ἑλώδης. Ὁ Ταρκύνιος κατεσκεύασε τὴν περίφημον ἐκείνην ὑπόνομον, ἥτις καλεῖται cloaca maxima καὶ περιέβαλε τὸν χῶρον διὰ παντοειδῶν ἐργαστηρίων· ἔπειτα ᾠκοδομήθησαν στοαί, ἐργαστήρια καὶ οἰκοδομήματα ἄλλα παντοῖα. Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἱστορικώτατος οὗτος χῶρος, περὶ οὗ μὴ δυνάμενοι τώρα πλειότερα περιγραφικῶς νὰ εἴπωμεν, σπεύδομεν ὁδηγὸν ἔχοντες τὸν K. G. Boissier νὰ πραγματευθῶμεν περὶ τῶν ἐπ' ἐσχάτων γενομένων ἐν αὐτῷ ἀποκαλύψεων.

Πραγματευόμενος ὁ κ. Boissier τὰ περὶ τῶν ἀποκαλύψεων τούτων καὶ τῶν ἀνασκαφῶν ἃς ἐνήργησεν ὁ κ. Ῥόζας, ἔχει ὑπ' ὄψιν βιβλίον πολλοῦ λόγου ἄξιον τοῦ κ. Ferd. Dutert [1]. Τὸ πόνημα τοῦ κ. Dutert εἶνε ὄντως ἀξιοσύστατον καὶ πιστεύομεν ὅτι δὲν ἀπατώμεθα συσταίνοντες καὶ ἡμεῖς τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς παρ' ἡμῖν καταγινομένους — εἴ τις καταγίνεται — περὶ τὰ τοιαῦτα.

Ἡ ἀγορὰ τῆς Ῥώμης, τὸ ἀφανέστατον τὰ νῦν campo vaccino, ταχέως καὶ πρωΐμως λίαν προσείλκυσε τὴν προσοχὴν τῶν ἀρχαιολογούντων, ὡς ἦτο φυσικόν. Ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ Ῥωμύλος καὶ ὁ Τάτιος, ἀποκατασταθέντες ὁ μὲν ἐπὶ τοῦ Παλατίνου καὶ τοῦ Καιλίου, ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ Καπετωλίνου καὶ τοῦ Κυρινίου ἀπεφάσισαν νὰ ἑνώσωσιν εἰς ἕνα δῆμον τοὺς ὑπ' αὐτοὺς λαοὺς μέχρι τῶν χρόνων τῶν ἐσχάτων τοῦ κράτους τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἡ ὑγρὰ καὶ νοσοποιὸς ἐκείνη κοιλὰς δὲν ἔπαυεν οὖσα τὸ κέντρον, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ κοσμοκράτορος δήμου. Ἐπολλαπλασιάσθησαν ἔπειτα σὺν τῷ προϊόντι χρόνῳ αἱ ἀγοραὶ καὶ δὴ ἔσχομεν ἀγορὰν βοῶν, λαχάνων, ἰχθύων (forum boarium, olitorium, piscatorium) ναὶ μὴν καὶ *λιχνευμάτων* ἀγορὰν (forum cupedinis), ἀλλ' ἡ *παλαιά*, ἡ *μεγάλη*, ἡ *ῥωμαϊκὴ* ἀγορὰ πάντοτε ὑπῆρξεν ἡ κυριωτάτη καὶ οὐδὲ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἔχασε τὴν τιμητικήν της θέσιν. Ἐπέζησε καὶ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βισιγότθων καὶ τῶν Βανδάλων, ἐπεσκευάσθη χειρὶ τοῦ Θεοδωρίχου καὶ διετηρήθη μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ζ' αἰῶνος. Ἔκτοτε ἡ ἀγορὰ ἤρχισε νὰ καταπίπτῃ.

Αἱ ἐσωτερικαὶ τῆς Ῥώμης ταραχαὶ καὶ οἱ πόλεμοι οἱ ἐξωτερικοὶ συνεσώρευον καθ' ἑκάστην ἐρείπια ἐπὶ ἐρειπίων, τὰ δὲ συντρίμματα τῶν αἰώνων κατέχωσαν τὸ ἔδαφος εἰς δέκα μέτρων βάθος. Τῷ δὲ 1536 ὅτε Κάρολος ὁ Ε'

1 Le forum romain, par F. Dutert, architecte κλ. Paris, chez A. Levy. Τοῦ καλλίστου ἄλλως τούτου βιβλίου κατηγορεῖ ὁ κ. Boissier (Revue des deux mondes τῆς 15 Ἀπριλίου 1877) ἀνακρίβειάν τινα περὶ τὰ κύρια ὀνόματα. Οὕτω λ. χ. ὀνομάζεται ἐν αὐτῷ ὁ Λέπιδος Lepidius κλ. Δυσηρὸν τοῦτο ἐν τοιούτῳ βιβλίῳ, ἀλλὰ καὶ παρηγορητικὸν κάπως δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας. . . .

διήρχετο διὰ τῆς 'Ρώμης ἐπανελθὼν ἐκ τῆς Τύνιδος, ὅπου εἶχε κατασυντρίψει τοὺς ἀπίστους, ἠθέλησεν ὁ Πάππας νὰ παρασκευάσῃ δίοδον διὰ τῆς ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς τῷ ἐκδικητῇ τῆς χριστιανωσύνης, ἵνα δυνηθῇ οὗτος νὰ διαβῇ ὑπὸ τὰς ἀψίδας τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ Τίτου καὶ τοῦ Σεβήρου. «Κατεκρημνήσθησαν τότε, λέγει αὐτόπτης μάρτυς, ὁ Rabelais, διακόσιαι καὶ πλέον οἰκίαι καὶ τρεῖς ἢ τέσσαρες ἐκκλησίαι καὶ τὸ ἔδαφος ἐκαθαρίσθη». Ἔκτοτε ὁ χῶρος ἰσοπεδώθη καὶ ὁ campo vaccino ἐγένετο οἷος ἦν μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος, πλατεῖα δῆλα δὴ κεκονισμένη καὶ περιεζωσμένη ὑπὸ ἀτέχνων ἐκκλησιῶν, περὶ τὴν ὁποίαν ἐξήρχοντο πού καί που κατὰ τὸ ἥμισυ ἐκ τοῦ ἐδάφους κίονες μονήρεις· χῶρος μελαγχολικὸς καὶ ἔρημος εἴπερ τις καὶ ἄλλος, καὶ ἀληθῶς δηλῶν τίνι τρόπῳ παρέρχεται τοῦ κόσμου τούτου ἡ δόξα καὶ πῶς *ἀναιβοκαταιβαίνουν τοῦ κύκλου τὰ γυρίσματα*! Τοιοῦτον ἐζωγράφισαν τὸ περικλεὲς *φόρον* ὁ Πουσῖνος καὶ ὁ Κλαύδιος Λορρανὸς ἐν ταῖς τοπειογραφίαις αὐτῶν, ὧν ἡ μὲν τοῦ Πουσίνου ἀνάκειται ἐν τῇ πινακοθήκῃ Doria, ἡ δὲ τοῦ Λορρανοῦ ἐν τῇ τοῦ Λούβρου.

Καὶ ὅμως οὐδεμία ἀνασκαφή, οὐδεμία ἐργασία μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἐν 'Ρώμῃ κατοχῆς. Ἀλλὰ καὶ τότε ἐλαχίστου λόγου ἄξια ὑπῆρξαν τἀποτελέσματα, καὶ ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀπήλαυσεν ἄλλο παρὰ μόνον διαπληκτισμοὺς τῶν ἀρχαιολόγων, ἄλλων ἄλλα δογματιζόντων μόλις ἡ παραμικρὰ ἀποκάλυψις ἐγίνετο. Εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους ἀπέκειτο καὶ αὕτη ἡ τιμή, τοῦ νὰ διευκρινηθῇ δῆλον ὅτι καλῶς καὶ τοῦτο τὸ ζήτημα. Νῦν χάρις εἰς τὰς ἐργασίας, ἃς μάλα ἐπιτυχῶς διηύθυνεν ὁ κ. 'Ρόζας καὶ ὄχι ἄνευ μεγίστων μόχθων, διότι ἀνάγκη ἐγένετο νὰ ἀρθῶσιν ἐκεῖθεν 120,000 κυβικῶν μέτρων χώματος, ὡρίσθη δυνατὸν εἰπεῖν ἀκριβέστατα ἡ τοπογραφία τῆς ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς.

Ἴδωμεν νῦν ἐν λεπτομερείᾳ τὰ πράγματα. Αἱ σκαφαὶ ἤρχισαν ἀπὸ τῆς καλουμένης Ἰουλίας βασιλικῆς (basilica Iulia), ἣν ᾠκοδόμησαν ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Αὔγουστος. Τὴν βασιλικὴν ταύτην εἶχεν ἀποκαλύψει ὁ Κανίνας, ἐν μέρει δὲ εἶχεν αὕτη ἐκχωσθῇ ἤδη ἐπὶ τῆς παππικῆς κυβερνήσεως. Γνωρίζομεν ὅτι ἡ βασιλικὴ αὕτη μόλις ἀποπερατωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ πυρός, τοῦτο δὲ ἠνάγκασε τὸν Αὔγουστον νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ πάλιν τὴν οἰκοδομήν· τὴν ᾠκοδόμησε λοιπὸν εὐρυτέραν καὶ ὡραιοτέραν. Τὸ σωζόμενον μαρμάρινον δάπεδον, ὑψηλότερον ὂν τῶν παρακειμένων ὁδῶν ὀλίγας βαθμίδας, ἐκτείνεται εἰς 4,500 μέτρα. Ὁλόκληρον τὸ δάπεδον τοῦτο ἔχει κατὰ παράξενον τρόπον κεχαραγμένους παντοῦ κύκλους, διατεμνομένους ἔστιν ὅτε ὑπὸ διαμέτρων. Τὰ σχήματα ταῦτα θὰ ἐχρησίμευον βέβαια, ὅπως δὲ φαίνεται μαρτυροῦσά πως καί τις ἐπιγραφή, εἰς παίγνιόν τι, εἰς ὃ θὰ κατεγίνοντο οἱ ἄεργοι. Ἀλλὰ τί παίγνιον; Ἦσαν τάχα τὰ σχήματα ταῦτα abaci, tabulae, alvei ἢ ἄλλο τι; Δὲν ἐπιμένομεν εἰς τοῦτο. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου σώζονται ἴχνη τῶν στύλων οἵτινες ὑπεβάσταζον τὰς ἀψίδας, τῇ βοηθείᾳ

δὲ τῶν ἰχνῶν τούτων εὐχερῶς δύναταί τις νὰ ἀνασχεδιάσῃ ὁλόκληρον τὴν βασιλικήν, ἥτις ἦτο ἐκ τῶν εὐρυτάτων τῆς Ῥώμης καὶ καλλίστων· συνέκειτο δὲ ἐκ διπλῆς σειρᾶς στοῶν. Εἰς τὰς στοὰς ἐγίνετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ περίπατος καὶ πυκνὸς συνωθεῖτο ὁ κόσμος. Εἰς τὰς στοὰς συμβουλεύει καὶ ὁ Ὀβίδιος τοὺς νέους, οὓς διδάσκει τὴν τέχνην τοῦ ἐρᾶν, νὰ πορεύωνται κατὰ τὴν μεσημβρίαν. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς βασιλικῆς ἦτο μεγάλη αἴθουσα, ἐν ᾗ παρεκάθηντο 180 δικασταὶ καὶ πλὴν τούτων οἱ συνήγοροι τῶν δικαζομένων καὶ ἄλλος κόσμος πολύς. Ἐκεῖ ἠγόρευσεν ὁ Κοϊντιλιανός, ὁ Πλίνιος καὶ ἡ λοιπὴ χορεία τῶν νομομαθῶν καὶ τῶν ῥητόρων κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, ἐκεῖ δὲ διεξήχθησαν καὶ αἱ σπουδαιόταται τῶν χρόνων ἐκείνων δίκαι.

Πολὺ σπουδαῖον ἦτο νὰ ὁρισθῇ καλῶς ἡ θέσις τῆς βασιλικῆς ταύτης, διότι ἐκ τούτου ἐξηρτᾶτο καὶ ὁ ἀκριβὴς προσδιορισμὸς τῆς θέσεως ἄλλων μνημείων. Ἐν τῇ Ἀγκυρανῇ λ. χ. ἐπιγραφῇ λέγεται ὡς ἐκ μέρους τοῦ Αὐγούστου ὅτι ἀπεπεράτωσε τὴν βασιλικήν, ἣν ἤρχισεν ὁ πατήρ του (ὁ Καῖσαρ) καὶ ἥτις κεῖται μεταξὺ τοῦ ναοῦ τοῦ Κάστορος καὶ τοῦ τοῦ Κρόνου. Ἐκ τούτου εὐχερῶς βλέπει τις ὅτι ὁρίζεται ἡ θέσις τῶν δύο ἐκείνων ναῶν. Καὶ ὁ μὲν τοῦ Κρόνου εἶνε ὁ πλησιέστερος εἰς τὸ Καπετώλιον, σώζονται δ' αὐτοῦ ὀκτὼ κίονες ἀπειροκάλου τεχνοτροπίας. Φαίνεται ὅτι ἀνεκαινίσθησαν ὅπως ὅπως καὶ οἱονεὶ ἐν τάχει πολλῷ οἱ κίονες οὗτοι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐπιδρομῶν. Ὁ δὲ τοῦ Κάστορος εἶνε ἐγγὺς τῷ Παλατίνῳ. Τὸν ναὸν τοῦτον ὀνομάζει που ὁ Κικέρων τὸ λαμπρότατον τῶν μνημείων καὶ μάρτυρα ὅλου τοῦ πολιτικοῦ τῶν Ῥωμαίων βίου. Τρεῖς μόνον, ἀλλὰ καλοί, κίονες σώζονται ἐξ αὐτοῦ.

Διὰ τῆς καθάρσεως τῶν τριῶν τούτων σταθερῶν σημείων ἔχομεν ὁλόκληρον πλευρὰν τοῦ *φόρου* γνωστήν, τὴν πρὸς μεσημβρίαν δῆλα δή, ἀπὸ τῆς κλιτύος τοῦ Καπετωλίου μέχρι τῆς ὑπωρείας τοῦ Παλατίνου. Ἔπρεπε λοιπὸν ἀσφαλῶς πλέον νὰ χωρήσῃ ἡ σκαπάνη πρὸς βορρᾶν. Καὶ δή, πρῶτον μὲν ἀνεφάνη ὁδὸς στρωτὴ χωροῦσα παρὰ τὰ τρία μνημεῖα, περὶ ὧν διελάβομεν, καὶ ἄγουσα εὐθὺ ἐπάνω πρὸς τὸ Καπετώλιον. Ἐκεῖθεν τῆς ὁδοῦ ἐξετείνετο ὥς τις πλατεῖα ἐστρωμένη διὰ μεγάλων πλακῶν *traβertίnou* (τιτανώδους οἰκοδομικοῦ λίθου, ὃς σχηματίζεται ἐν τοῖς ὕδασι τοῦ ποταμοῦ Ἀνίου) καὶ ἐκτεινομένη εἰς 120 μέτρων μῆκος. Ἡ πλατεῖα αὕτη εἶνε τὸ κέντρον τῆς ἀγορᾶς, ἐμφράσσεται δέ, καὶ μάλιστα πρὸς τὸ μέρος τὸ παρὰ τὴν ὁδόν, ὑπὸ μεγάλων καὶ ὀγκηρῶν λίθων, οἵτινες θὰ ὑπεβάσταζον κίονας ἢ ἀγάλματα, ὧν πλήρης ἦτο, καθὼς ἠξεύρομεν, τὸ πάλαι ἡ ἀγορά. Πρὸς τὸ μέσον, ὀλίγον κατωτέρω τῆς στήλης τοῦ Φωκᾶ, φαίνεται σωρὸς λίθων μεγαλήτερος, ὅστις θὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν λιθόστρωσιν, ἐφ' ἧς ἠρείδετο ὁ περίφημος τοῦ Δομετιανοῦ κολοσσός· διότι οὗτος ἢ ἐκεῖ ἀκριβῶς ἢ πάντως ἐκεῖ που θὰ ἀνέκειτο. Εὐτελέστατα καὶ ταπεινότατα κολακεύει τὸν τύραννον τοῦτον ὁ ποιητὴς Στάτιος ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ κολοσσοῦ. Ἀλλ' οὐδὲν κακὸν ἄμικτον ἀγαθοῦ· ἔχουσι καὶ οἱ στίχοι οὗτοι ἀγαθόν τι. Περιγράφων δῆλα δὴ

ὁ Στάτιος τὸ μνημεῖον μᾶς λέγει καὶ ποῖα ἄλλα ἦσαν πέριξ, εἶνε δὲ πολύτιμοι αἱ πληροφορίαι αὗται, διότι μανθάνομεν ὅτι ὄπισθεν τοῦ μνημείου τοῦ Δομετιανοῦ ὑπῆρχεν ὁ τῆς Κωγκορδίας ἤτοι τῆς Ὁμονοίας ναὸς καὶ ὅτι ἑκατέρωθεν εἶχε δύο στοάς, τὴν τοῦ Ἰουλίου καὶ τὴν τοῦ Αἰμιλίου. Ἀπέναντι δὲ ἔβλεπεν ὁ Δομετιανὸς τὸν ναὸν ἐκείνου, «ὅστις πρῶτος ἤνοιξεν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας τὴν ὁδὸν τοῦ οὐρανοῦ», τουτέστι τὸν ναὸν ὃν ἀνήγειρον οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὸν ἀποθεωθέντα Ἰούλιον Καίσαρα. Τῇ βοηθείᾳ λοιπὸν τοῦ Σταΐου δὲν ἐβράδυνεν ὁ κ. Ῥόζας νἀνεύρῃ τὸν ναὸν τοῦτον πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τῆς ἀγορᾶς μέρος, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κενοῦ χώρου ὅστις διαχωρίζει τὸν ναὸν τοῦ Κάστορος ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς Φαυστίνης. Ἄμορφον ὑλικὸν εἶνε ὅ,τι ἐναπομένει ἐκ τοῦ ναοῦ τούτου, ἀλλ' ἰδιαίτερόν τι χαρακτηριστικὸν διεσκέδασε τὰς ἀμφιβολίας καὶ ἔπεισε πάντας ὅτι ἐδῶ ἦτο τοῦ Καίσαρος ὁ ναός. Παρετηρήθη ὅτι αἱ βαθμίδες τῆς κλίμακος δὲν διήκουσιν, ὡς συνήθως, κατὰ μῆκος τοῦ προσώπου τῆς οἰκοδομῆς· τὸ μέσον κατέχεται ὑπὸ τοίχου ἐκ πεπερίου (εἴδους ἡφαιστείου καὶ ἀργιλώδους γῆς, λίαν ἐν χρήσει εἰς τὰς οἰκοδομὰς τῆς Ῥώμης), ὅστις τοῖχος εἶνε μαρμάρῳ περιῳκοδομημένος, ὀρθοῦται δὲ μεταξὺ δύο στενῶν κλιμάκων, ἀπαράλλακτα ὡς συμβαίνει εἰς τὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Πομπηΐας ναὸν τοῦ Διός [1]. Ὁ τοῖχος λοιπὸν οὗτος ὑπεβάσταζε *ἐξώστην*, ἀφ' οὗ ἠδύναντο νὰ δημηγορῶσιν οἱ ῥήτορες. Εἶνε τώρα γνωστὸν ὅτι ὁ Καῖσαρ ἵδρυσε νέον βῆμα, τὰ rostra Iulia, οὕτω καλούμενα διότι ὁ Αὔγουστος ἐκόσμησε καὶ τὸ νέον τοῦτο βῆμα διὰ τῶν ἐμβόλων τῶν ἐν Ἀκτίῳ ἀπὸ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων ληφθέντων, ὅπως τὸ παλαιὸν βῆμα ἦτο κεκοσμημένον διὰ τῶν ἐμβόλων τῶν ἀπὸ τῶν Ἀντιατῶν, εἶνε πρὸς τούτοις γνωστὸν ὅτι τὰ νέα ταῦτα rostra ἔκειντο ἀκριβῶς πρὸ τοῦ ἔπειτα ἱδρυθέντος ναοῦ τοῦ Καίσαρος, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τόπου δῆλα δή, ἔνθα ἐκάη ὁ νεκρὸς τοῦ δικτάτορος. Ἀφ' οὗ λοιπὸν εὑρέθη τὸ βῆμα, ὁ ὄπισθεν αὐτοῦ ναὸς εἶνε ἀναντιρρήτως ὁ τοῦ Καίσαρος.

Διὰ τοῦ προσδιορισμοῦ λοιπὸν τῆς θέσεως καὶ τοῦ ναοῦ τούτου, ἡ τοπογραφία τῆς ἀγορᾶς καθίσταται εὐνοητοτέρα. Γνωρίζομεν τὰς τρεῖς πλευράς. Μένει μία, ἡ πρὸς βορρᾶν, ἥτις δὲν εἶνε εὔκολον νὰ ἐκχωσθῇ διότι κατέχεται ὑπὸ ὁλοκλήρου συνοικίας τῆς τωρινῆς Ῥώμης, ἔπρεπε δὲ πρὸς τοῦτο νὰ κατεδαφισθῶσιν ὅλαι αἱ οἰκίαι ἀπὸ τοῦ San Lorenzo in Miranda μέχρι τοῦ San Martino. Εὐτυχῶς καὶ τὴν πλευρὰν ταύτην δυνάμεθα νὰ ἀναπαραστήσωμεν ἀφ' οὗ γνωρίζομεν τὰς ἄλλας, τῇ βοηθείᾳ τῶν παλαιῶν συγγραφέων καί, πρὸ πάντων, δύο ἀναγλύφων λίαν εὐπροσδέκτων, ἅτινα ἀνευρέθησαν παρὰ τῇ στήλῃ τοῦ Φωκᾶ. Τὰ δύο ταῦτα ἀνάγλυφα φαίνεται ὅτι εἶνε τοῦ πρώτου αἰῶνος μ. Χ. καὶ τί μὲν παριστάνουσι δὲν διευκρινήθη ἀρκούντως, βέβαιον ὅμως εἶνε ὅτι ἡ *σκηνὴ* ἐν ᾗ διαδραματίζεται τοῦτο τὸ ὅ,τιδήποτε εἶνε ἡ *ἀγορὰ* καὶ ὅτι ὁ τεχνίτης εἰκόνισε τὰ κυριώτατα αὐτῆς μνημεῖα.

1 Ἴδ. Gandy Pompeiana πίν. 51.

Εὐκόλως διακρίνεται ὁ ναὸς τοῦ Κάστορος, ὁ τοῦ Κρόνου, ἡ Ἰουλία βασιλική, τὰ πρὸς μεσημβρίαν δῆλον ὅτι οἰκοδομήματα ἐπὶ τοῦ ἑνὸς ἀναγλύφου. Τὸ ἄλλο δέ, ἐπειδὴ φυσικὰ θὰ ἔκειτο ἀντικρύ, πρέπει νὰ εἰκονίζῃ τὰ πρὸς βορρᾶν οἰκοδομήματα, τῆς πλευρᾶς τῆς μὴ ἀνασκαφείσης.

Ἄς ἀναπαραστήσωμεν τώρα διὰ τῆς βοηθείας τῆς φαντασίας καὶ τοῦ Κ. Dutert τὰ παλαιὰ πράγματα, ἄς ἀναστήσωμεν τὴν ἀγορὰν ἀπὸ τῶν ἐρειπίων, ἄς ἀφαιρέσωμεν νοερῶς ὅ,τι νεωτερικὸν καὶ ἰδίως τὴν κατατέμνουσαν τὸ σεμνὸν *φόρον* νέαν γέφυραν. Ἄς σταθῶμεν ἐπὶ τοῦ βήματος τοῦ Καίσαρος. Τὸ πρῶτον, τὸ ὁποῖον θὰ μᾶς κάμῃ πολλὴν ἐντύπωσιν εἶνε ὅτι, ἐπειδὴ κατὰ τὰς σημερινὰς ἰδέας ὡς κύρια πλεονεκτήματα μιᾶς πλατείας θεωροῦμεν τὸ νὰ ἦνε αὕτη κανονικὴ καὶ εὐρεῖα, θὰ εὕρωμεν τῆς Ῥώμης τὴν ἀγορὰν μικρὰν καὶ ἀκανόνιστον. Κατεσκευάσθη αὕτη ἐπὶ τῇ βάσει διαφορετικῶν καὶ ἀνίσων σχεδίων. Πρὸς τὸ ἄνω μέρος ἑλώδους πεδίου ὑψοῦτο τὸ Κομίτιον, ὅπερ πάλιν εἶχεν ὑπεράνω αὐτοῦ τὸ Vulcanal, τὸ Ἡφαιστεῖον, κτίσμα τοῦ Ῥωμύλου, ὅθεν ἀνέβαινέ τις εἰς τὸ Καπετώλιον. Τὰ κατόπιν κτισθέντα οἰκοδομήματα ἀπέκρυψαν μὲν τὴν ἀνισότητα ἐκείνην τοῦ ἐδάφους, ἀλλ' αὐτὰ ταῦτα ἔμειναν οὕτως ἀτάκτως ἐκτισμένα ἄνευ οὐδεμιᾶς συμμετρίας. Καὶ πῶς ἄλλως ἦτο δυνατὸν νὰ γείνῃ ἀφ' οὗ ἄλλοι κατ' ἄλλους χρόνους τὰ ᾠκοδόμησαν; Κόσμος ὁλόκληρος κτισμάτων εὑρίσκεται ἐκεῖ κληροδοτηθεὶς ὑπὸ τῶν αἰώνων, ὅστις συνετέλεσε εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ στενοτέραν τοῦ δέοντος ἴσως τὴν ἀγοράν. Στενὴ λοιπὸν αὕτη καὶ ἀκανόνιστος.

Ἀλλὰ πῶς ἡ κυριωτάτη αὕτη ἀγορὰ τῆς κοσμοκράτορος πόλεως στενὴ οὖσα, ὡς εἴπομεν, ἐξήρκει εἰς τόσας χρείας, εἰς ἅς, καθ' ἃ παρέδωκεν ἡμῖν ἡ ἀρχαιότης, ἦτο ἀφωρισμένη; Ἐκεῖ περιεφέροντο ὅλην τὴν ἡμέραν καινολογοῦντες καὶ κενολογοῦντες οἱ ἄεργοι καὶ τηλικαύτης μάλιστα πόλεως ἄεργοι, ἐκεῖ περιεδιάβαζον τὸ ἑσπέρας ἀναψυχὴν ζητοῦντες οἱ πολῖται παντοίας τάξεως καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ ὁ Ὁράτιος, ἐκεῖ ἐθαυματοποίουν οἱ ἀγύρται, ἐξέθετον τὰ ἔργα των οἱ καλλιτέχναι ἢ τὰ λάφυρα, τὰ ὁποῖα ἐξ Ἑλλάδος μάλιστα εἶχον κομίσει οἱ νικηφόροι στρατηγοί, ἐκεῖ λόγοι ἐπικήδειοι, δημηγορίαι, δίκαι, τραπεζιτικὰ ἐργαστήρια (tabernae argentariae), ὄχλος πολὺς καὶ τύρβη καὶ θόρυβος. Ἐκεῖ ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ τοκογλύφοι καὶ ὀφειλέται. Δὲν ἀρκοῦσι δὲ ταῦτα. Ἐπληροῦτο ὄχλου ἡ ἀγορὰ ὁσάκις παρετίθεντο, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας κατὰ σειράν, ἀγῶνες μονομάχων τῷ δήμῳ ἢ συμπόσια πανηγυρικά. Ὁ Καῖσαρ ἐσκέπασέ ποτε διὰ παραπετασμάτων τὴν ἀγορὰν ὅλην ἵνα μὴ καίῃ ὁ ἥλιος τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων κτηνωδῶς εὐωχούμενον· μετάξινα μάλιστα ἦσαν τὰ παραπετάσματα ταῦτα, κατὰ Δίωνα τὸν Κάσσιον. Ἐπειδὴ δέ ποτε ἐπὶ Αὐγούστου ἦτο θερμότατον τὸ θέρος, ἔμειναν τὰ παραπετάσματα μέχρι τοῦ φθινοπώρου τεταμένα. Τί δὲ πάλιν δὲν ἐγίνετο ὅταν διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐκηδεύετό τις τῶν εὐγενῶν ἢ τῶν πλουσίων! Ἐμπρὸς ὁ designator μὲ τοὺς μελανειμονοῦντας ῥαβδούχους,

ἔπειτα οἱ αὐληταί, οἱ σαλπιγκταί, αἱ θρηνήτριαι γοερῶς φωνασκοῦσαι, κατὰ σειρὰν ἔπειτα ὁ ἀρχίμιμος καὶ οἱ ἄλλοι μῖμοι μὲ τὰς εἰκόνας τῶν προγόνων τοῦ μεταστάντος, τὸ φέρετρον, οἱ ἀπελεύθεροι, οἱ συγγενεῖς, οἱ φίλοι, οἱ περίεργοι, ὁ ὄχλος ὁ πολύς. Καὶ πάντες οὗτοι ἵσταντο ἐν τῇ ἀγορᾷ ἵνα ἀπὸ τῶν *ρόστρων* ἀκούσωσι τὸν ἐπικήδειον λόγον καὶ εἶτα πάλιν κατὰ τάξιν ἀπήρχοντο.

Ὁπόσον πάλιν πλῆθος κατὰ τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου συνεσωρεύετο ἐν τῇ ἀγορᾷ! Ἔχομεν συμβούλια τοῦ δήμου (consilia plebis), φυλετικὰς ἐκκλησίας (comitia tributa), κοινὰς ἐκκλησίας (conciones), δίκας πολιτικὰς κτλ.

Πῶς ἐγίνοντο πάντα ταῦτα ἐν τῇ ἀγορᾷ; Ὅσας καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπέστη αὕτη μεταβολάς, μεγαλητέρα ἢ μικροτέρα γινομένη κατὰ τοὺς διαφόρους τῆς ἱστορίας χρόνους, βέβαιον εἶνε ὅτι ἦτο τόση ὅσην τὴν βλέπομεν σήμερον, ὅτε *ἐμάχοντο* ἀληθῶς πρὸς ἀλλήλους ὁ Κλώδιος καὶ ὁ Μίλων, ὅταν ἠγόρευεν ὁ Κικέρων.

Αἱ παλαιαὶ πολιτεῖαι πολὺ ἀληθῶς θὰ ἐδυσκολεύοντο περὶ τὴν κατάλληλον ἐκλογὴν τῶν ἀγορῶν. Διότι, πλὴν ἄλλων, εἶχον ἀνάγκην καὶ εὐρὺς νὰ ἦνε ὁ χῶρος, διὰ τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν, καὶ στενός, διὰ νἀκούωνται οἱ ῥήτορες. Ἀφ' οὗ δ' ἡ ἀγορὰ τῆς Ῥώμης ἐπὶ τόσους αἰῶνας ἐχρημάτισεν ἀγορά, φαίνεται ὅτι ἐπλήρου καὶ τοὺς δύο τούτους ὅρους. Τοῦτο ἀρκεῖ, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ προσθέσωμέν τι ἵνα λύσωμεν τὸ ζήτημα. Πῶς τώρα ἐν τῇ ἀγορᾷ ταύτῃ ἦτο δυνατὸν νἀκούωνται οἱ ῥήτορες καὶ μάλιστα ὅταν ἦτο, ὡς πλειστάκις, θορυβώδης ἡ ἐκκλησία, διότι ἐνίοτε ἐβόων οἱ πολῖται, ἐπτύοντο, ἐτύπτοντο διὰ τῶν ξυλίνων καθισμάτων, ἐλιθοβολοῦντο, ἄλλος λόγος. Βεβαίως πολὺ συνετέλει εἰς τοῦτο τὸ ὅτι ἦτο χαμηλὸς ὁ χῶρος, βαθὺς μάλιστα—*καταβαίνειν* εἰς τὴν ἀγορὰν ἔλεγον—καὶ συνεκεντροῦτό πως ἡ φωνή.

Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων ἐγένοντο καὶ ἄλλαι ἀγοραί, ὡς λ. χ. ἡ τοῦ Τραϊανοῦ, ἡ τοῦ Νερούα, ἡ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ κτλ., ἀλλ' ὡς εἴπομεν, ἡ κυριωτάτη ὑπῆρξε πάντοτε ἡ πρώτη, ἡ παλαιά.

Μετά τινα χρόνον, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν πάντοτε τοῦ κ. G. Boissier, θὰ περιέλθωμεν τὸν Παλατῖνον λόφον.

Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ.

σεως. Ὁ εἷς οὗτος ἦτο γέρων αὐστηρός, ζηλωτὴς τῶν ἀρχαίων παραδόσεων. Οὐ μόνον δὲ δὲν ἐπεδοκίμασεν ὡς οἱ συνάδελφοί του τὴν ἀπόφασιν τοῦ Καίσαρος, ἀλλὰ καὶ ἐτόλμησε νὰ ὑποβάλῃ καί τινα παρατήρησιν.

— Καῖσαρ, εἶπεν ὁ γέρων, πᾶσαι ἡμῶν αἱ ἱεραὶ παραδόσεις παρεβιάσθησαν κατὰ τὸν διορισμὸν τῆς νεάνιδος ταύτης. Τὴν ἀνεκήρυξαν ἑστιάδα παρὰ τὰ νενομισμένα καὶ μάλιστα ἀναγκάζουσιν αὐτὴν νὰ μετέχῃ τῶν ἱερῶν τελετῶν πρὶν ἢ πρῶτον παραμείνῃ ἐν τῷ ἱερῷ δέκα ἔτη ὡς δόκιμος. Δὲν διστάζω, Καῖσαρ, νά το εἴπω ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν ἱερῶν νόμων παράβασις θὰ παροξύνῃ κατὰ τῆς πόλεως τὴν θεὰν Ἑστίαν.

Ἡ διαμαρτύρησις αὕτη τοῦ γέροντος παρώξυνε τὸν Νέρωνα, ὅστις μανιώδης ἀνέκραξεν·

— Ἡ θέλησις τοῦ Καίσαρος δὲν εἶνε ὁ ὑπέρτατος νόμος; Ὅ τι ἂν λέγῃ ὁ αὐτοκράτωρ δὲν πρέπει νὰ συζητῆται. Οὐχὶ εἰς τὸν ἐναντία φρονοῦντα!

Καὶ ταῦτα λέγων ὁ Νέρων ἠγέρθη μεθ' ὁρμῆς καὶ καταλιπὼν τοὺς ἀρχιερεῖς ἐπτοημένους κατέβη καὶ ἐξῆλθε τοῦ ναοῦ πρὶν ἢ οὗτοι δυνηθῶσι νά τον προπέμψωσι. Μόλις δὲ ἔφθασαν τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἀνέβαινεν εἰς τὸ φορεῖον οὐδόλως ἀξιώσας νἀποκριθῇ εἰς τὰς ἐδαφιαίας ὑποκλίσεις αὐτῶν. Ἀλλὰ παρευθὺς εἶπεν εἰς τοὺς θεράποντας νά τον κομίσωσιν εἰς τὸν Παλατῖνον λόφον. Τὸ ἔξω τοῦ ναοῦ τῆς Ἑστίας ἱστάμενον πλῆθος ἰδὸν τὸν Νέρωνα οὕτω βιαίως ἀπελθόντα, κατὰ ποικίλους τρόπους προσεπάθει νὰ σχολιάσῃ καὶ ἐξηγήσῃ τὸ πρᾶγμα. Καὶ τινὲς μὲν ἔλεγον ὅτι μία τῶν ἑστιάδων, ἐπειδὴ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιμεληθῇ τοῦ ἱεροῦ πυρὸς τῆς Ἑστίας, κατεδικάσθη νὰ μαστιγωθῇ, τινὲς δὲ ὅτι ἀθετήσασα τὴν ὁμολογίαν της ἔμελλε νὰ ταφῇ ζῶσα κατὰ τὰ ἀνέκαθεν νενομισμένα. Πολλοὶ δ' ἐπανελάμβανον ὅτι ὁ Νέρων ἠθέλησε νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ ναοῦ, ἔνθα ὑπάρχει τὸ Παλλάδιον καὶ μόνη ἡ μεγάλη ἑστιὰς εἰσέρχεται, ἀλλ' οἱ ἀρχιερεῖς ἀντέστησαν καὶ δέν τῳ συνεχώρησαν νὰ εἰσέλθῃ καὶ διὰ τοῦτο ἀπῆλθεν ὠργισμένος. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἀρχιερεῖς οἵτινες ἵσταντο μακρὰν τοῦ γηραιοῦ συναδέλφου των, ὅστις διὰ τῶν εὐλόγων παρατηρήσεών του εἶχε παροξύνει τὸν Νέρωνα, φοβούμενοι μήπως συκοφάντης τις τοὺς συκοφαντήσῃ ὡς συννενοημένους μετὰ τοῦ τολμηροῦ ἀρχιερέως ἀπῆλθον δρομαῖοι εἰς τὰ ἴδια ἕκαστος.

Τὸ δὲ πλῆθος διελύθη κατὰ μικρὸν καὶ μετ' ὀλίγην ὥραν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ῥώμην ἐθρυλεῖτο ὅτι μία τῶν ἑστιάδων θὰ ταφῇ ζῶσα. Καὶ τὸ διεφθαρμένον ἐκεῖνο πλῆθος ἔχαιρε καὶ ηὔχετο νὰ ἦτο ἀληθὴς ἡ εἴδησις αὕτη. Διότι μόνη διασκέδασις τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ ἦσαν τότε τὰ ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ αἱματηρὰ θεάματα, ὅπου μυριάδας μονομάχων ἔσφαζον κατ' ἔτος ἀλλήλους πρὸς τέρψιν του. Ὥστε πᾶς τις ἐννοεῖ μεθ' ὁποίας ἡδονῆς ἤθελον ἰδεῖ παρθένον θαπτομένην ζῶσαν, καὶ μεθ' ὁποίας ἡδονῆς ἤθελον ἀκούει τὰς παρακλήσεις καὶ τοὺς στεναγμοὺς τοῦ ἀτυχοῦς θύματος παλαίοντος κατὰ τοιούτου φοβεροῦ θανάτου! Μεταξὺ τοῦ πλήθους ἦτο καὶ ὁ

γνωστὸς ἡμῖν Σοέμας ὁ παράσιτος τοῦ Μετέλλου. Ὁ Σοέμας πλησιάσας εἴς τινα τῶν ἀρχιερέων συνδιελέχθη μετ' αὐτοῦ ὀλίγην ὥραν, καὶ ἔπειτα ἔδραμεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Σαβίνου, ὅπου ὡς εἴδομεν ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν Μέτελλον· ὁ Μέτελλος ἐξῆλθε καὶ ὁ Σοέμας τῷ ἀνήγγειλεν ὅτι ἡ ἀδελφή του Καικιλία κατηγορεῖται ἐπὶ παραβάσει καθήκοντος καὶ ὅτι αἴτιος τῆς συμφορᾶς ταύτης εἶνε κατὰ μέγα μέρος ὁ Αἶνος. Ὁ Μέτελλος ἀπορήσας ἐζήτησε σαφεστέρας ἐξηγήσεις, ἀλλ' ὁ Σοέμας τῷ εἶπεν ὅτι πρέπει ὡς τάχιστα νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν οἰκίαν νά τῳ διηγηθῇ ἐν ἐκτάσει τὰ τρέξαντα. Ὁ Μέτελλος ἐνθυμοῦνται οἱ ἀναγνῶσται ὅτι εἰσῆλθε καὶ ἐζήτησε παρὰ τοῦ Σαβίνου τὴν ἄδειαν νἀπέλθῃ, ἀλλ' ἐκεῖνος τὸν ἐκράτησε, διότι τὸ γεῦμα ἦτο ἤδη ἕτοιμον, καὶ μετὰ τὸ τέλος τοῦ γεύματος ὁ Μέτελλος μετέβη εἰς τὴν οἰκίαν του ἔνθα εὗρε τὸν Σοέμαν ἐξηπλωμένον ἐπὶ ἀνακλίντρου καὶ προσμένοντα.

— Τί λοιπὸν ἔμαθες; τὸν ἠρώτησεν ὁ Μέτελλος καθήμενος καὶ αὐτὸς ἀπέναντι ἐκείνου. Τί φρικαλέον μυστήριον κρύπτουσιν οἱ λόγοι σου περὶ τῆς ἀδελφῆς μου; Τῷ ὄντι λοιπὸν ὁ Αἶνος τὸν ὁποῖον ἐτίμων ὡς τὸν πατέρα μου, ὁ Αἶνος ἠτίμασε τὴν φιλίαν ἥτις μᾶς συνέδεε;

Ὁ Σοέμας μετ' ἄκρας ἀταραξίας διηγήθη εἰς τὸν Μέτελλον τὰ κατὰ τὴν ἀνάκρισιν τῆς Καικιλίας, ἣν ἀνωτέρω διηγήθημεν καὶ ἣν ἐκεῖνος ἔμαθε παρὰ τοῦ ἀρχιερέως. Προσέθηκε δ' ὅτι ἡ Καικιλία δὲν θέλει νὰ ὑπηρετήσῃ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἑστίας, διότι εἶνε ἐν τῷ κρυπτῷ χριστιανὴ καὶ ὅτι ὁ Αἶνος ὅστις καὶ αὐτὸς εἶνε χριστιανὸς ἐν τῷ κρυπτῷ τὴν εἶχε κατηχήσει πρὶν ἔτι γείνῃ Ἑστιάς.

— Ἀλλὰ πῶς κατώρθωσαν αὐτοὶ οἱ ἄτιμοι οἱ λεγόμενοι Χριστιανοὶ νὰ σαγηνεύσωσι τὸν Αἶνον ὅστις εἶνε ἄνθρωπος νουνεχής;

— Τὸ πρᾶγμα εἶνε γεγονός· τὸν ἐσαγήνευσαν καὶ κατὰ δυστυχίαν δὲν ὑπάρχει καὶ θεραπεία.

— Ἀλλ' ἐγὼ θὰ ἴδω τὴν ἀδελφήν μου καὶ θὰ κατορθώσω νά την πείσω.

— Ἀπατᾶσαι, Μέτελλε. Δὲν εἰξεύρεις τὸν χαρακτῆρα τῶν Χριστιανῶν. Ἐρώτα ἐμὲ ὅστις τοὺς εἶδον ἐν Ἰουδαίᾳ, ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν Ῥώμῃ· οὔτε ἀπειλαὶ τοὺς φοβίζουσιν, οὔτε βάσανοι ἀλλ' οὔτε αὐτὸς ὁ θάνατος.

Ὁ Μέτελλος ἀνηγέρθη καὶ σταυρώσας τὰς χεῖρας ἦλθεν ἐνώπιον τοῦ Σοέμα καὶ ἀνεφώνησε μετ' ὀργῆς·

— Πρέπει παρευθὺς νὰ ἴδω τὸν Αἶνον.

— Πρὸς τί;

— Πρὸς τί; ἀνεφώνησεν ὁ Ῥωμαῖος ἔξω φρενῶν. Θά τον ἀναγκάσω νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ κακὸν ὅπερ ἔπραξε.

— Καὶ ἐὰν μὴ θελήσῃ;

— Τὸν φονεύω.

— Καὶ ἔπειτα;

— Ἔπειτα; ἐτραύλισεν ὁ πατρίκιος.

— Ναί, ἔπειτα;

— Αἴ, θὰ ἐκδικηθῶ.

— Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀδελφή σου διὰ τοῦ τρόπου τούτου δὲν θἀπαλλαγῇ τοῦ δεινοῦ κινδύνου.

— Ἔχεις δίκαιον, εἶπεν ὁ Μέτελλος, κατακλινόμενος ἄπελπις ἐπὶ τῆς κλίνης του. Ἀλλ' ὅμως πιστεύω ὅτι ἀφ' ὅτου ἡ Καικιλία ἐγένετο ἑστιὰς θὰ ἔπαυσε πᾶσα σχέσις μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Λίνου. Ὥστε τοῦ χρόνου προϊόντος θὰ λησμονήσῃ βαθμηδὸν τὰς συμβουλάς του καὶ θὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν.

— Ἴσα ἴσα τὸ σημερινὸν γεγονὸς ἀποδεικνύει ὅτι πλανᾶσαι. Ἐγὼ εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ Λῖνος καὶ ἡ Καικιλία συνεχῶς βλέπουσιν ἀλλήλους. Ὁ Λῖνος κατώρθωσε πολλάκις νὰ εἰσδύσῃ τὴν νύκτα εἰς τὸν δρυμῶνα τὸν συνεχόμενον μετὰ τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἑστίας καὶ ἐκεῖ συναντᾷ τὴν Καικιλίαν.

— Τότε λοιπὸν ἔχω εἰς χεῖράς μου καὶ τὴν ζωήν του καὶ τὴν τιμωρίαν του, ἀνεφώνησεν ὁ Μέτελλος ἀναπηδῶν ἐπὶ τῆς κλίνης του. Σήμερον πρὶν ἔλθῃ ἡ νὺξ θά τον καταγγείλω....

— Πρόσεχε, εἶπεν ὁ Σοέμας. Ἐὰν καταγγείλῃς τὸν Λῖνον θὰ συναπολεσθῇ σὺν αὐτῷ καὶ ἡ ἀδελφή σου.

Ὁ Μέτελλος ἐκάλυψε διὰ τῶν χειρῶν τὸ προσωπόν του καὶ ἀνεφώνησε τρέμων ὑπ' ὀργῆς·

— Τί δεινὴ κατάστασις!

Ὁ Σοέμας ἔβλεπε τὸν Μέτελλον μετὰ περιφρονήσεως ἅμα καὶ χαρᾶς· διότι ὁ πονηρὸς οὗτος ἄνθρωπος ἔχαιρε βλέπων τοὺς ἄλλους πάσχοντας καὶ ἀγωνιῶντας.

— Τί ποιητέον; ἀνεφώνησε μετὰ μακρὰν σιωπὴν ὁ Μέτελλος.

— Ἄφες τὰ πράγματα νὰ προχωρήσωσι καὶ βλέπομεν.

— Τί; Ἡ Καικιλία εἶνε εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου καὶ νὰ μὴ προσπαθήσω νά την σώσῳ; Ἀλλ' εἶδες; ἐλησμόνησα τὸ σπουδαιότατον· τί λέγει ὁ Καῖσαρ περὶ τούτου;

— Ἐδήλωσεν ὅτι ἐὰν ἡ Καικιλία ἐπιμείνῃ καὶ δὲν θέλει νὰ ὑπακούσῃ, θά την παραλάβῃ εἰς τὰ Ἀνάκτορα καὶ ἐκεῖ εἰξεύρει νά την διορθώσῃ. Ὁ Νέρων ἔχει πολλὰς μηχανάς.

— Προτιμότερος ὁ θάνατός της! ἐψιθύρισεν ὁ Μέτελλος. Ἐν Ῥώμῃ δὲν ὑπάρχει τόπος κινδυνωδέστερος εἰς τὴν ἀρετὴν τῆς νεάνιδος παρὰ τὴν κατοικίαν τοῦ Νέρωνος.

— Ἔστω. Ἀλλὰ τίς θὰ ἐμποδίσῃ τὸν Νέρωνα νὰ ἐκτελέσῃ τὴν θέλησίν του;

Ὁ Ῥωμαῖος ἐσιώπησεν ἐννοήσας κάλλιστα τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων τοῦ Σοέμα. Τελευταῖον δ' εἶπε·

— Πρέπει νὰ ἐξετάσω περὶ τοῦ πράγματος καὶ νὰ μάθω. Θὰ ὑπάγω παρευθὺς εἰς τοῦ Πούδου νὰ ζητήσω τὴν συμβουλήν του.

— Ἀξιόλογα! ἀνεφώνησεν ὁ Σοέμας διὰ τοιαύτης φωνῆς, ὥστε ὁ Μέτελλος ἐρρίγησεν. Ὁ Πούδης εἶνε ἀνὴρ ἐμβριθής. Ἐρώτησον αὐτὸν περὶ τῶν Χριστιανῶν καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι παρ' αὐτοῦ θὰ μάθῃς πλεῖστα πράγματα.

Τὴν εἰρωνείαν τῶν λόγων τούτων τοῦ Σοέμα ἐνόησεν ὁ Μέτελλος, ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε νἀποδείξῃ τίποτε. Ἐν ᾧ δ' ἔμελλε νὰ ὑπεγείρῃ τὸ μετάξινον παραπέτασμα τῆς θύρας ἵνα ἐξέλθωσιν, ὁ Σοέμας προσέθηκεν·

— Ἡ Οὐαλερία ἡ κόρη τοῦ Πούδου καὶ παλαιὰ φίλη τῆς Μετέλλας δὲν θὰ διστάσῃ, πιστεύω, νὰ σοι ἀνακοινώσῃ πολλὰς λεπτομερείας περὶ τῆς ἀδελφῆς σου. Ἡ Οὐαλερία εἶνε σχεδὸν μνηστή σου, ἀφ' οὗ ὁ πατήρ της ἀπεκρίθη εὐμενῶς εἰς τὰς προτάσεις σου.

Ὁ πατρίκιος ἔστη διστάζων. Διελογίζετο ἐὰν ἔπρεπε νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Σοέμα νὰ ἐκφράσῃ σαφέστερον τὴν ἔννοιαν τῶν λόγων του, οἵτινες ἐφαίνοντο ὅτι ἦσαν καθαρὰ εἰρωνεία. Ὁ Σοέμας ἐννοήσας πιθανῶς τι διελογίζετο ὁ Μέτελλος, ἐσχημάτισε τὸ πρόσωπόν του οὕτως, ὥστε ἐφάνη συμπαθῶν, καὶ χαιρετίσας διὰ τῆς χειρὸς τὸν Ῥωμαῖον εἶπεν·

— Εὔχομαι νἀποβῇ εἰς καλὸν ἡ ἐπίσκεψίς σου καὶ νὰ εὕρῃς παρηγορίαν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πούδου.

Ὁ δὲ Μέτελλος χωρὶς νἀποκριθῇ διέβη τὸν οὐδὸν τῆς θύρας, προέβη βήματά τινα εἰς τὸ κυκλοτερὲς *ἄτριον* καὶ ἐκρότησε τὰς χεῖρας. Εἰς δὲ τὸν προσδραμόντα δοῦλον εἶπε·

— Τὸ φορεῖον.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΑΙ ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΙΝ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

Περὶ τῶν ὑπὸ τὸ νότιον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως ἀνασκαφῶν κατεχωρίσθησαν ἐν τῷ *Παρνασσῷ* (σελ. 225 καὶ 375) ἐκθέσεις τοῦ κ. Σ. Δραγούμη ἀναφερόμεναι εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους τούτου 1877 ἐργασίας. Ἵνα δὲ οἱ ἡμέτεροι ἀναγνῶσται ἔχωσι πλήρη ἀπ' ἀρχῆς τὴν ἱστορίαν τοῦ ὅλου ἔργου, ἀποσπῶμεν ἐκ τῶν *Πρακτικῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας* τὴν ἔκθεσιν τοῦ γραμματέως αὐτῆς καθηγητοῦ κ. Κουμανούδη περὶ τῶν κατὰ τὸ 1876 ἐργασιῶν, ὅτε καὶ ἤρξαντο αἱ ἀνασκαφαί, ἔχουσαι ὡς ἑξῆς.

«Ἐπιχειροῦντες νὰ ἀνασκάψωμεν καὶ ἀποκομίσωμεν τὰ πολλὰ ἤδη ἀπ' αἰώνων καταῤῥιφθέντα ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως χώματα, ἐποθοῦμεν βέβαια καὶ ἠλπίζομεν ν' ἀναφανῇ τι ἐξ ἐκείνων τῶν κτισμάτων, ἅπερ ὁ Παυσανίας

ἐξερχόμενος, ὡς ἡ τῶν πλειόνων ἀρχαιολόγων γνώμη κρατεῖ, ἐκ τοῦ ὑποτιθεμένου διαζώματος τοῦ θεάτρου καὶ χωρῶν πρὸς δύσιν ἵνα εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, εἶδε καὶ ἀναφέρει κατὰ σειρὰν οὕτω· τάφον τοῦ Κάλω, ἀνεψιοῦ τοῦ Δαιδάλου, ἱερὸν Ἀσκληπιοῦ καὶ κρήνην, ναὸν Θέμιδος καὶ πρὸ αὐτοῦ μνῆμα Ἱππολύτου, υἱοῦ τοῦ Θησέως, ἔτι ἱερὸν Ἀφροδίτης πανδήμου καὶ Πειθοῦς καὶ ἄλλο Γῆς κουροτρόφου καὶ Δήμητρος Χλόης. Ἐφάνησαν δὲ τοιάδε. τὸ εὐθὺς πρὸς δυσμὰς τοῦ θεάτρου φυσικὸν ἔδαφος ἐφάνη ὅτι ἦτό ποτε κατὰ 4 περίπου μέτρα χαμηλότερον καὶ ἐπίπεδον ἐν ἱκανῇ εὐρυχωρίᾳ, θὰ κατέβαινον δὲ εἰς αὐτὸ οἱ παλαιοὶ διὰ κλίμακός τινος, ἥτις θὰ ἦτο ἠγμένη ἀπὸ τῆς κρηπῖδος τοῦ κοίλου θεάτρου. Αὕτη νῦν γυμνωθεῖσα τῶν χωμάτων ἀνεδείχθη μεγαλείως κυρτουμένη, ἀλλὰ κλίμαξ αὐτόθι οὐδεμία ἐφάνη, σκέλος δέ τι τοίχου στερεοῦ ἐκ τροχμαλοπαγῶν λίθων ὄχι πολὺ πλατύ, ἐκεῖθεν ἀρχόμενον προχωρεῖ πρὸς δυσμὰς ἐπὶ μέτρα περίπου 20, παράλληλον μὲ ἄλλον τοῖχον νοτιώτερον κείμενον, ἐκ Πειραϊκῶν λίθων, ὅστις καὶ πρότερον ἐφαίνετο ὑπὲρ γῆς ὑψούμενος καὶ ὢν βεβαίως παλαιὸς καὶ σύγχρονος τῷ κρηπιδώματι τοῦ κοίλου. Καὶ ὁ μεταξὺ δὲ τούτων τῶν δύο τοίχων χῶρος, ἀνασκαφεὶς σχεδὸν ἐντελῶς οὐδὲν ἴχνος κλίμακος, ὡς ἠλπίζομεν, ἔδειξεν. Ἀλλὰ ποῦ ἀλλοῦ αὕτη ἠδύνατο νὰ εἶναι καὶ πρὸς τίνα χρῆσιν ἄλλην ἤχθη ποτὲ ὁ νῦν ἀναφανεὶς ἐκ τροχμαλοπαγῶν λίθων τοῖχος;

»Πρὸς δεξιὰ δὲ τῷ ἐκ τοῦ διαζώματος ἐξερχομένῳ ἡ πέτρα τῆς Ἀκροπόλεως ἀνωτάτω μὲν ἐφάνη οὖσα ἀνώμαλος καὶ ἔχουσα ἓν μικρὸν ἀκανόνιστον σπήλαιον, ὅμως μὲ χειροποίητον εἴσοδον χαμηλήν, ἴσως τὸν τάφον τοῦ Κάλω, ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ τὸν φαντασθῶμεν τόσον κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἁπλότητα πεποιημένον· ὀλίγον δὲ κατωτέρω ἡ πέτρα εἶναι ὀρθίως τετμημένη ἐπὶ μέτρα 25 περίπου πρὸς δυσμὰς καὶ ὑπ' αὐτὴν κατωτάτω ἐφανερώθη ἓν σπήλαιον κωνικοῦ σχήματος τὰ ἔσω, μὲ εἴσοδον κτιστήν, τοὺς τοίχους του δ' ἔσωθεν ἔχον ἐπιχρίστους καὶ ἐζωγραφημένους μὲ εἰκόνας χριστιανικάς, δυσδιαγνώστους διὰ τὴν ἐκ τοῦ χρόνου φθοράν. Ἐν αὐτῷ κατὰ τὸν κάτω γύρον ἀποστάζει ἐκ τῆς πέτρας καὶ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον κύκλῳ περιλαμβάνεται ἐν μαρμαρίνῳ εὐρίπῳ καὶ διοχετεύεται ὕστερον ἔξω διὰ σωλήνων ἠγμένων ὑπὸ τὴν στοὰν καὶ τὰς μετ' ὀλίγον μνημονευθησομένας ἐκκλησίας μέχρις οὗ καταπίπτει εἰς ἓν φρεατοειδὲς κτιστὸν ὄρυγμα [1]. Καταντικρὺ δὲ τῷ εἰσερχομένῳ,

1 Εἶναι τοῦτο αὐτὸ ἐκεῖνο, οὗ τὸ στόμιον καὶ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ὑψηλὰ ἐφαίνετο καὶ ἐσφαλμένως, καθ' ἃ νῦν ἐδείχθη ἐκ σαφῶν τεκμηρίων, ἐξελαμβάνετο παρά τινων ὡς ἡ ἱστορουμένη τοῦ Ἀσκληπιείου κρήνη. Τοιούτων φρεατοειδῶν ὀρυγμάτων γέμει πᾶς ὁ χῶρος οὗτος μέχρι τοῦ ἐπὶ Ῥηγίλλῃ Ὠδείου, ὄντων ἄλλων ἄλλης κατασκευῆς καὶ ὄχι πάντων ἴσως πρὸς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν πεποιημένων. Δύο τούτων, τὰ πλησιέστατα τῷ κρηπιδώματι τοῦ θεάτρου, ἐρευνηθέντα εὑρέθησαν ὅτι συγκοινωνοῦσιν ὑπογείως δι' ὑπονόμου, καὶ φαίνεταί πως ὅτι εἰς τὸ βορειότερον αὐτῶν κατέπιπτόν ποτε τὰ ἐκ τῆς γωνίας τῆς ὀρθοτόμου πέτρας ἀποχετευόμενα δι' αὔλακος ὄμβρια ὕδατα. Ἀλλὰ καὶ κατὰ ἄλλην τινὰ ὁδὸν ἀπωχετεύοντο ταῦτα τὰ ὕδατα, περὶ οὗ ἄλλοτε.

ἤτοι πρὸς ἄρκτον ἐν μετρίῳ ὕψει ὑπὲρ τὸ θωρακεῖον τοῦ εὐρίπου, εἶναι λελαξευμένος ἐν τῇ πέτρᾳ τριγωνικὸς περίπου σηκὸς ἢ νύμφη (niche) πάνυ περίεργος διὰ τὸ ἐπίχρισμά της, ὅπερ μιμεῖται δι' εἰσοχῶν καὶ ἐξοχῶν διακλαδισμούς τινας περιπλόκους πρὸς ἔμφασιν ἴσως τῶν ἀνωμαλιῶν φυσικοῦ σπηλαίου. Ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς νύμφης οὐδὲν εὑρέθη· ἦτο κενόν, πλὴν τινων ἀνθράκων, ὡς εἶπαν ἡμῖν οἱ πρῶτον εἰσχωρήσαντες σκαφεῖς, εἰς τὸ κατακόρυφον δ' αὐτῆς σημεῖον παρετηρήθη εἷς ἧλος σιδηροῦς ἐμπεπηγμένος. Ἀπὸ τῶν ἀνθράκων καὶ ἔτι μᾶλλον ἀπὸ τοῦ ἥλου ἐμάντευσαν οἱ εὐσεβεῖς σκαφεῖς τὴν ποτὲ χρῆσιν τοῦ σηκοῦ ὡς ἁγίας τραπέζης, καὶ εὐθὺς ἐκρέμασαν λυχνίαν καὶ ἧψαν κηρία καὶ ἐθυμίασαν καὶ ἄραντες πλάκα τινὰ εὐμεγέθη ἔχουσαν ἀνάγλυπτον σταυρὸν μὲ κόσμημα Βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ τὴν ὁποίαν εὗρον προσερειδομένην ὀρθήν, δεξιὰ τῷ εἰσελθόντι, πρὸς τῷ τοίχῳ τοῦ σπηλαίου, ἔστησαν αὐτὴν ἐντὸς τοῦ σηκοῦ, ὡς εἰς πρεπωδέστερον τόπον. Καὶ οἱ μὲν ἁπλοῖ ἄνθρωποι οὕτω· ἡμεῖς δὲ οἱ λογιώτεροι εἴχομεν καὶ ἔχομεν ἔτι ἀμφιβολίας, ἂν εἶχέ ποτε χρησιμεύσει ἀντὶ ἁγίας τραπέζης ὁ σηκός, διότι παρὰ τὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἔθος εἶναι ἐστραμμένος πρὸς ἄρκτον, ἡ δὲ πλὰξ ἡ τὸν σταυρὸν ἔχουσα εὑρέθη ὄχι ἀπεῤῥιμμένη ἀτίμως, τυχὸν παρ' ἀσεβῶν τινῶν, ἀλλὰ ὀρθή, ὡς εἴπομεν, πρὸς τῷ ἀνατολικῷ τοῦ σπηλαίου τοίχῳ, ἐν θέσει ἔνθα τὸ μαρμαρόκτιστον θωρακεῖον τοῦ εὐρίπου ἐκλείπει, διότι δὲν σώζονται πᾶσαι αἱ συγκροτοῦσαί ποτε αὐτὸ μεγάλαι πλάκες. Ὅτι μὲν εὐκτήριος οἶκος χριστιανῶν ἐγένετό ποτε ὁ τόπος οὗτος δὲν φαίνεται ἀμφίβολον, ἴσως καὶ ὡς ἁγίασμα ἐθεωρεῖτο τὸ ὕδωρ του· ὅτι δὲ καὶ ἀρχῆθεν ἵδρυμα χριστιανικὸν ὑπῆρξε τοῦτο, δὲν εἶναι πιθανόν, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι τῆς παλαιοτάτης ἐθνικῆς θρησκείας. Ἡ πρώτη σκέψις ἥτις ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀρχαιοδίφου εἶναι νὰ εἴπῃ, ὅτι ἴσως ἐνταῦθα ἦτο ἡ κρήνη τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἀλλ' εἰς τοῦτο ἐναντιοῦνταί τινα. Δὲν ἠρευνήθη δὲ ἀκόμη ὅσον πρέπει καὶ τὸ ἔδαφος τοῦ σπηλαίου, ὅπερ τώρα εἶναι μὲ μικρὰς ψηφίδας ὄχι πολὺ τεχνηέντως ἐστρωμένον· ὀλίγον δὲ μόνον σκαλίσαντες ἡμεῖς ὑπ' αὐτὸ εἴς τινα ἄκραν, εὕρομεν τεμάχιον ἀναγλύφου ἀναθηματικοῦ τῷ Ἀσκληπιῷ, ἐξ οὗ δῆλον γίνεται, ὅτι ἡ στρῶσις εἶναι τῶν χριστιανικῶν χρόνων καὶ ὄχι ἡ ἐξ ἀρχῆς. Τινὲς ἐκ τῶν ἡμετέρων ὑπέθεσαν ἐνταῦθα μᾶλλον παρὰ ἐν τῷ ἄνω μικρῷ καὶ ἀτέχνῳ σπηλαίῳ τὸν τάφον τοῦ Κάλω καὶ τὸ ἱερὸν τῆς μητρός του Πέρδικος, εἷς δέ τις ὑπώπτευσε καὶ μήπως ἐνταῦθα ἐτελοῦντο τὰ τοῦ Περσικοῦ θεοῦ Μίθρα μυστήρια καὶ ἄλλως καὶ διότι εὑρέθη εἰς τὰ ἐντὸς χώματα ἓν ταύρου ἢ βουβάλου φυσικὸν κέρας, ἐπιεικῶς σαθρὸν ἐκ τῆς παλαιότητος. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἶναι εἰκασίαι δυσκολοστήρικτοι. Ἴσως δὲ ὁ μέλλων χρόνος διασαφήσῃ τι. Ἀλλ' ἐκεῖνο ὅπερ δυνάμεθα καὶ νῦν μεθ' ἱκανῆς ἀσφαλείας νὰ εἴπωμεν εἶναι ὅτι ἀλλοῖον σχῆμα θὰ εἶχεν ἐν παλαιτάτοις χρόνοις ἡ τοῦ σπηλαίου τούτου εἴσοδος, διότι ὁ τοῖχος, ἐν ᾧ αὕτη εἶναι πεποιημένη, προδήλως ἐπεκολλήθη κατὰ κάθετον γραμμὴν εἰς ἄλλον παλαιότερον καὶ ἐκτίσθη οὕτω ἄνευ

ὀργανικῆς ἑνώσεως μετὰ τὴν ἐρειπίωσιν τῆς μεγάλης στωϊκῆς οἰκοδομῆς, τῆς ἐκτισμένης σύῤῥιζα πρὸς τῇ ὀρθοτόμῳ πέτρᾳ, εἰς τῆς ὁποίας οἰκοδομῆς τὴν περιγραφὴν τώρα μεταβαίνομεν.

»Ἐκεῖ λοιπὸν διεγνώσθησαν σωζόμενα ἀριδήλως τὰ ἐδάφη στοᾶς μακρᾶς 50 περίπου μέτρων, Δωρικοῦ ρυθμοῦ, ἧς οἱ ἔσω τοῖχοι ἀνατολικὸς καὶ βόρειος ἐκ Πειραϊκοῦ λίθου ἐπιμελῶς εἰργασμένοι ἱκανῶς μέχρι τινὸς σώζονται, ἔχοντος τοῦ τῆς βορείου γραμμῆς μαρμάρινον τὸν κατωτάτων αὐτοῦ δόμον· τὸ δὲ πρὸς νότον πρόσωπον μόνον σχεδὸν τὴν κάτω στρῶσιν ἤτοι τὸν στυλοβάτην σώζει μαρμάρινον μὲ δύο βαθμίδας καὶ δύο κάτω μέρη δωρικῶν κιόνων ἡμιῤῥαβδώτων, ὧν τὸ ἓν καὶ ὀρθὸν εὑρέθη ἐπὶ τῆς θέσεώς του ὑψούμενον ὡς 2 μέτρα, τὸ δὲ ἕτερον, τὸ δυτικώτερον, ὑφ' ἡμῶν ἐστήθη, εὑρεθὲν αὐτοῦ που πλησίον. Τοῦ αὐτοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ ρυθμοῦ καὶ ἄλλα μεγάλα καὶ μικρὰ μέλη μαρμάρινα, κιονόκρανα, ἐπιστύλια, τρίγλυφοι, γεῖσα ἀνεφάνησαν πλεῖστα καθ' ὅλην ταύτην τὴν ἀνασκαφεῖσαν ἔκτασιν, σώζοντα καὶ χρωματισμοῦ ἐρυθροῦ καὶ κυανοῦ λείψανα ἱκανῶς ζωηρά [1]. Ἄλλαι δὲ βάσεις κιόνων ἄλλου ρυθμοῦ ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου τούτου εὑρεθεῖσαι εἶναι βεβαίως ἐκ μετασκευῶν καὶ ἐποικοδομήσεως μεταγενεστέρων [2]. Ἔχει δέ τι καὶ λίαν δυσεξήγητον, εἰς ἐμὲ τοὐλάχιστον, ἡ στοὰ αὕτη. Ἐνῷ ὁ στυλοβάτης της ἐκτείνεται, ὡς εἴπομεν, ἐπὶ 50 περίπου μέτρα ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ἐπὶ τῆς αὐτῆς, ὡς εἰκός, ὁριζοντείου ἐπιφανείας, τὸ δυτικώτατον αὐτῆς μέρος (ὡς 13 μέτρων), ἔχει πλειότερον οἰκοδομικὸν βάθος, καὶ ἐκεῖ, μετὰ τὸ ἐμπρὸς στωϊκὸν κενόν, γίνεται τὸ ὀπίσω ἔδαφος αἴφνης ὑψηλότερον κατὰ τρία περίπου μέτρα, σχηματίζον ἓν τετράγωνον, περιειλημμένον τοίχῳ πωρίνῳ ἐπιμελοῦς κατασκευῆς καὶ ἔχον ἐν τῷ μέσῳ εὐρὺ φρεατοειδὲς κτίσμα, ἀλλ' ὄχι φρέαρ, μετὰ τεσσάρων κύκλῳ τοῦ χείλους του χαμηλοτάτων καὶ ἁπλουστάτων κυλινδρικοῦ σχήματος βάθρων ἢ βάσεων μαρμαρίνων. Τὴν ἔσω τούτου κοιλότητα σχηματίζει τοῖχος ἐκ τροχμαλοπαγῶν λίθων, καθόλου μὲν ἰσόδομος, ἔχων δὲ καὶ πολυγωνίους τινὰς ἁρμούς. Τὸ βάθος τῆς κοιλότητος 2,20 καὶ ἄστρωτον κάτω τὸ ἔδαφος, ἡ διάμετρος 2,60. Τοῦτο λοιπὸν τὸ οἷον ἀνώγεον ἐν τῷ τῆς στοᾶς βάθει μετά τινος οἷον κολυμβήθρας, ἥτις ὅμως οὐδέποτε φαίνεται δεχθεῖσα ὕδωρ, Δηλίου ὄντως δεῖται κολυμβητοῦ. Ἡμεῖς μόνον ἱστοροῦμεν, ὅτι κατὰ τὸ νοτιανατολικὸν ἄκρον τοῦ ὑψηλοῦ τούτου δαπέδου διαλύσαντες μέρος τοῦ συγκρατοῦντος αὐτὸ νῦν νοτίου τοίχου (ὅστις δὲν εἶναι ἀρχαῖος, ὡς οἱ ἄλλοι τρεῖς, ἀλλὰ ἀσβεστόκτιστος) εὕρομεν ἐσωτέρω

1 Καὶ πώρινα δὲ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐπίσης δωρικοῦ ρυθμοῦ ἀνεσκάφησαν σποράδην ὄχι ὀλίγα, ταῦτα δὲ μειζόνων διαστάσεων· ὅθεν ὑποτίθεται, ὅτι θὰ ἀνήκωσιν εἰς ἄλλην τινὰ ἀρχαιοτέραν οἰκοδομήν, ὑπάρξασαν αὐτόθι που, διότι δὲν εἶναι τόσον πιθανὸν νὰ ἐῤῥίφθησαν πάντα ἄνωθεν ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως.

2 Ἀρτίως παρετηρήθησαν ἐν τῷ ἀνατολικῷ μέρει τῆς στοᾶς σωζόμενοι θεμέλιοι λίθοι πώρινοι, ἀφεστῶτες ἀλλήλων κατὰ σύμμετρα διαστήματα, ὑποδηλοῦντες ὅτι κιονοστοιχία δευτέρα ἐσωτέρα ἐπ' αὐτῶν ἔβαινεν.

πολλὰ θραύσματα πηλίνων εἰδωλίων, ἀναγομένων βεβαίως εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἦσαν δηλ. ὄφεις περὶ ῥάβδον, ἀλέκτορες κτλ.

»Ῥητέον προσέτι, ὅτι τὸ μεσαίτατον μέρος τῆς στοᾶς ταύτης, ἰδίως τὸ βάθος αὐτῆς κατέχεται νῦν ὑπὸ ἐπιμήκους οἰκοδομῆς μεταγενεστέρας, τῶν Βυζαντινῶν, ὑποθέτομεν, χρόνων, ἥτις ἦτό ποτε θολοσκέπαστος. Ταύτην μελετῶμεν νὰ διαλύσωμεν, διότι ἔχει εἰς τὰ θεμέλιά της ἀρχαῖα μάρμαρα.

»Ἡ ἔκτασις δὲ ἡ ἐνώπιον τῆς στοᾶς πρὸς νότον, ἱκανῶς εὐρεῖα οὖσα, ἔδειξεν, ἀφοῦ ἀνεσκάφη, τὰ ἐδάφη τριῶν ἐκκλησιῶν χριστιανικῶν πολὺ παλαιῶν πιθανῶς καὶ ἀλληλοδιαδόχως κτισθεισῶν κατ' εὐθυγραμμίαν καὶ ἐρειπιωθεισῶν πρὸ αἰώνων· ὅθεν καὶ μνήμη αὐτῶν οὔτε ἐκ βιβλίων οὔτε ἐκ παραδόσεως, ὅσον ἡμεῖς ἠξεύρομεν, σώζεται. Αἱ κόγχαι καὶ αἱ στρώσεις αὐτῶν, διαλυθεῖσαι ὕστερον ὑφ' ἡμῶν, ἐφάνησαν οὖσαι ἐκτισμέναι ὡς μὴ ὤφελε, ἐκ λίθων τῆς ῥηθείσης στοᾶς καὶ ἄλλων ἀρχαίων κτιρίων, γόμον δὲ εἶχον τιμιωτάτας ἀρχαίας ἐπιγραφὰς καὶ γλυφὰς εἰς πλῆθος μέγα, ὧν πλεῖσται εἰς τοῦ Ἀσπληπιοῦ τὴν λατρείαν ἀναφέρονται. Ἐδείκνυεν δὲ ἄλλως ἡ πλακόστρωσις τῆς δευτέρας μάλιστα τῶν ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ἡ ὀρθομαρμάρωσις τῶν κατὰ τὸ κατώτατον μέρος διατηρηθέντων ἕως τότε τοίχων τοῦ ἱεροῦ καί τινα εὐπορίαν, δὸς δ' εἰπεῖν καὶ φιλοκαλίαν τῶν αὐτὰς οἰκοδομησάντων, ἐμφαινομένην μάλιστα εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ποικιλοχρόων πλακῶν. Γραμμάτων ὅμως, φαίνεται, οὐδένα ἔρωτα εἶχον οἱ καλοὶ ἐκεῖνοι ἄνθρωποι, δι' ὃ ἴσως καὶ οὐδεμία ἐπιγραφὴ ἦλθεν εἰς ὄψιν μας ἐκ τῶν ἐρειπίων, δηλοῦσα τὸ πότε ἐκτίσθησαν αἱ ἐκκλησίαι ἢ εἰς ποῖον ἱερὸν ὄνομα ἀφιερώθησαν. Ἀνεύρομεν μὲν τὰ ἐγκαίνια μιᾶς ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τὴν στρῶσιν τῆς ὡραίας πύλης, ἀλλὰ τὸ ἔχον αὐτὰ ἀργυροῦν πυξίδιον χάραγμα μόνον σταυροῦ εἶχεν ἐπὶ τοῦ πώματος καὶ οὐδὲν ἄλλο. Λέγοντες δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅτι καὶ ἀσβεστοκάμινον καὶ τὴν ἐργασίαν της ἀνεγνωρίσαμεν μεταξὺ τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης τῶν ἐκκλησιῶν, ἐν ᾗ πολλὰ πολύτιμα μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος, ἄδηλον κατὰ ποίους χρόνους, ἠφανίσθησαν διὰ παντός, λέγομεν τὸ οἴκτιστον τῶν δεινῶν καὶ αἰσχρῶν, ὅσα ποτὲ ὑπέφερεν ἡ γῆ αὕτη ἢ ἐκ διαστροφῆς ἐθελουσίας τοῦ πνεύματος τῶν ἰθαγενῶν ἢ ἐκ βίας ἀνόμου τῶν ξένων ἐπιδρομέων.

»Προβαίνομεν εἰς ἄλλα ῥητέα. Δυτικώτερον τῶν ἐκκλησιῶν, ἐν μέρει καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους αὐτῶν τούτων, ἐφάνησαν καὶ τάφοι χριστιανικοὶ οὐκ ὀλίγοι, κτιστοὶ μετὰ κλιμάκων πρὸς κατάβασιν, ὄντες καὶ μονήρεις καὶ πολυάνδρια, εἷς δὲ παιδὸς μικροῦ εἶχε τοὺς ἔσω τοίχους καλῶς ἐκ λεπτῶν ποικιλοχρόων πλακῶν ἡρμοσμένους· πάντες ὅμως ἦταν ἀνεπίγραφοι, ποῦ καὶ ποῦ μόνον γλυφὴ σταυροῦ εὑρέθη ἐπὶ τῆς ἔσω ἐπιφανείας τῆς καλυπτούσης πλακός. Στηλίδια δέ τινα ἔχοντα ἐπιτυμβίους ἐπιγραφὰς χριστιανικάς, κατὰ τὸ ἀρχαιότατον τυπικόν, εὑρέθησαν ἐντετειχισμένα μόνον ὡς γόμος εἰς διάφορα κτίρια, ὄχι δέ ποτε ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτῶν θέσεως.

»Ὑπὸ δὲ τὴν στρῶσιν τῆς τελευταίας πρὸς δυσμὰς ἐκκλησίας, παραλλήλως τῇ Δωρικῇ στοᾷ καὶ ἐν ἀποστάσει μόλις ἑνὸς καὶ ἡμίσεος μέτρου ἀπ' αὐτῆς πρὸς νότον, εὑρέθη συνεστηκὸς ἓν αὐτοτελὲς κρηπίδωμα οἰκοδομῆς ἐκ Πειραϊκῶν λίθων, εἰς σχῆμα παραλληλογράμμου, μήκους 11 μέτρων, πλάτους δὲ 6. Τοῦτο ἐθεώρησαν πολλοὶ ὡς τὸ μόνον λείψανον τοῦ ποτὲ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἴσως ὄχι ἀπιθάνως· διότι τὰ τρία ἄλλα κρηπιδώματα, τὰ ὁποῖα ἐφάνησαν ἐν τῇ περιφερείᾳ ταύτῃ καὶ ὀλίγον ἐπέκεινα πρὸς δυσμάς, εἶναι πάντα μικρότερα. Παρατηρητέον δὲ ὅμως, ὅτι τὸ ἓν τέταρτον περίπου τοῦ κρηπιδώματος τούτου, τὸ πρὸς ἀνατολάς, ὂν κατά τι διαφόρου κατασκευῆς, φαίνεται οἷον προσθήκη ὑστερωτέρα.

»Ἄλλη δὲ στοά, (ἤτοι τὰ ἐδάφη μόνα αὐτῆς πάλιν), ἀνεγνωρίσθη πρὸς δυσμὰς τῆς Δωρικῆς, ἐν ἀποστάσει 2 1/2 μέτρων ἀπ' αὐτῆς καὶ ὄχι ἀκριβῶς κατὰ τὴν αὐτὴν εὐθυγραμμίαν, βλέπουσα δηλ. πρὸς νότον, ἀλλὰ μετά τινος ἀποκλίσεως πρὸς δύσιν. Αὕτη δὲ εἶναι Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ, ὡς εἰκάζεται ἐκ μιᾶς βάσεως κίονος λίθου Πεντελησίου, σωζομένης κατὰ χώραν ἐπὶ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας [1], εἶναι δὲ καὶ μικροτέρα κατὰ πολὺ τῆς Δωρικῆς, ἔχουσα μῆκος 27 1/2 μέτρων, πλάτος δὲ 14. Ἀλλὰ ταύτης τὸ διάγραμμα εἶναι εὐκαταληπτότερον, ἅτε διαμεῖναν ἐλεύθερον ἐποικοδομήσεων μεταγενεστέρων. Τὸ βάθος αὐτῆς, πρὸς τὴν πέτραν τῆς Ἀκροπόλεως πολὺ πλησιάζον (μένοντος ὅμως μικροῦ κενοῦ, χάριν ἀποχετεύσεως τῶν ὀμβρίων ὑδάτων) ἔχει διαίρεσιν κατὰ μῆκος εἰς οἰκήματα τέσσαρα ἰσομεγέθη, (ὡς δηλοῦσιν οἱ σωζόμενοι θεμέλιοι λίθοι), ὧν ἡ στρῶσις, ἐν μέρει διατηρουμένη, σύγκειται ἐκ ψηφίδων στερεῶς συγκεκολλημένων. Εἶχε δὲ καὶ αὕτη ἡ στοὰ δύο κατὰ πρόσωπον μαρμαρίνας βαθμίδας, αἵτινες καὶ ἐν μέρει σώζονται περὶ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν. Ἐκεῖ δὲ ἔξω, ἀλλὰ πολὺ πλησίον τῆς γωνίας, εὑρέθη εἰς μεταγενέστερόν τινα τοῖχον ἐνῳκοδομημένον καὶ ἓν βάθρον μαρμάρινον ἁπλοῦν μέν, ἀλλὰ τῶν καλῶν ἔτι τῆς Ἑλλάδος χρόνων, ἐφ' οὗ ποτε ἦτο ἱδρυμένη ἡ Ὑγίεια, ὡς ἡ ἐπιγραφή του λέγει [2]. Εὐλόγως δέ, νομίζομεν, ὑποτίθεται, ὅτι ἡ

1 Σποράδην δὲ αὐτοῦ που καὶ ἀπωτέρω ἀνεσκάφησαν καὶ σώματα κιόνων ῥαβδωτὰ καὶ κιονόκρανα Ἰωνικά, ἀνάλογά πως τῷ μεγέθει τῆς στοᾶς. Τὰ δὲ Ἰωνικὰ ἐπιστύλια τὰ ὁποῖα ἰδῶ κ' ἐκεῖ κατακείμενα εὑρέθησαν ἢ ἐκ τοῦ τοίχου τοῦ Σερπεντζὲ ἐξήχθησαν, εἶναι πολλά, ἀλλ' ἀμελεστέρας ἐργασίας ἢ ἡ βάσις ἡ κατὰ χώραν εὑρεθεῖσα. Ἓν τούτων τῶν ἐπιστυλίων εἶναι καὶ ἐνεπίγραφον, λέγον τάδε· [Ἀσκληπ]ιῷ καὶ Ὑγιείᾳ ὑπὲρ τῆς Τιβερίου Καίσαρος Θεοῦ σεβα[στοῦ . . . .]. Ἴδε Ἀθηναίου τόμ. ε' σελ. 164 καὶ 320. Ἓν δὲ ἄλλο ἐπιστύλιον ὅμοιόν πως ἀλλ' ὄχι ἰσομέγεθες, πρὸ ἐτῶν ἀνασκαφὲν ἔξω τῆς ἀνατολικῆς ἄκρας τῶν τοῦ Σερπεντζὲ καμαρῶν, ἔχει ὡσαύτως ἐπιγραφήν, ἣν ἰδὲ ἐν Philologus XXIV, σελ. 462. Εἰς τὰς κατὰ καιροὺς γενομένας ἀνακαινίσεις καὶ ἐπισκευὰς τῶν τοῦ Ἀσκληπιείου κτισμάτων ἀναφέρονται ἄλλαι τε ἐπιγραφαὶ καὶ ἰδίως ἓν ψήφισμα τοῦ ἔτους 26 μ. Χρ. τυπωθὲν ἐν Ἀθηναίου τόμ. ε' σελ. 104. Ἀλλ' ἡ ἐξέτασις τῶν ἐν αὐτῷ καὶ ταῖς ἄλλαις ἐπιγραφαῖς λεγομένων μετ' ἀντιπαραβολῆς πρὸς τὰ νῦν σωζόμενα ἐρείπια εἶναι δυσχερέστατον ἔργον καὶ ὁ καιρός του ἀκόμη δὲν ἦλθε. Πρβλ. τὰ ῥηθέντα ἐν Ἀθηναίου τόμ. ε'. σελ. 528.

2 Ἴδε αὐτὴν ἐκδεδομένην ἐν Ἀθηναίου τόμ. ε'. σελ. 153.

στοὰ αὕτη μετὰ τῆς ἄλλης ἐχρησίμευον διὰ τοὺς συῤῥέοντας πολλοὺς ἀῤῥώστους καὶ ἄλλους προσκυνητὰς τοῦ Ἀσκληπιοῦ ὡς καὶ διὰ τοὺς ἱερεῖς καὶ ναοκόρους, τοῦτο μᾶλλον παρὰ ὅτι αὗται αἱ δύο ὁμοῦ ἢ ἡ ἑτέρα αὐτῶν, ἡ μείζων, δύναται νὰ εἶναι ἡ τοῦ Εὐμένους, ἥτις μνημονεύεται μὲν παρὰ Βιτρουβίῳ (ἐν τῷ de architectura, 5, 9) ὡς ὑπάρχουσα παρὰ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον, ἀλλὰ ὀπίσω τῆς σκηνῆς αὐτοῦ [1] καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἁρμόζει νὰ τεθῇ ἐδῶ.

»Ὀλίγα δὲ βήματα πρὸς δυσμὰς τῆς στοᾶς ἀνεφάνησαν καλῶς συνεστηκότες οἱ θεμέλιοι λίθοι ἑνὸς αὐτοτελοῦς κτίσματος, ἔχοντος σχῆμα παραλληλογράμμου μήκους μὲν 5 μέτρων, πλάτους δὲ 4. Εἶναι τοῦτο πάντως ἀρχαῖον, πλὴν τῶν κατὰ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ βαθμιδοειδῶν προσθηκῶν, παρέχει δὲ ὄντως ἔμφασιν μικροῦ ἱεροῦ. Παρατηρητέα δὲ ἡ διεύθυνσίς του, οὖσα πρὸς θερινὰς δυσμάς.

»Πλησιέστατα δὲ τούτῳ ἄλλο μικρὸν κτίσμα, κακῶς μὲν τεθεμελιωμένον ἐκ παντοίων λίθων, ἀλλ' ὅμως ἀρχαῖον καὶ αὐτὸ ὂν πιθανώτατα, σώζεται μόνον κατὰ μίαν πλευράν του τὴν τοῦ προσώπου, ἔνθα ἐπὶ μαρμαρίνου ἐδάφους ὑπολείπονται δύο βάσεις γωνιαίων παραστάδων Ἰωνικῶν καὶ μεταξὺ αὐτῶν διακρίνονται ἴχνη δύο βάσεων κιόνων καὶ δρυφάκτου. Ὑπολείπεται δ' ἔτι καὶ μικρὸν μέρος τῆς ἐκ λεπτῶν πλακῶν στρώσεως τοῦ ἐσωτέρου χώρου. Ἡ διεύθυνσις τοῦ κτίσματος τούτου σχεδὸν πρὸς ἄρκτον.

»Πλησιέστατα εἰς τὰ δύο ταῦτα κτίσματα καὶ σύῤῥιζα πρὸς τῇ πέτρᾳ τῆς Ἀκροπόλεως ἀνεφάνη ἀξιοπερίεργον κτίσμα, κατάγειον μόνον ἐν σχήματι παραλληλογράμμου, ἐκτάσεως ἀδήλου τὰ νῦν, ἔχον τοὺς ἔσω τοίχους πολυγωνίους εἰς βάθος τριῶν περίπου μέτρων· ἐξεχώσθη δὲ αὐτοῦ μόνον τὸ πρὸς ἀνατολὰς μέρος ἅτε εὑρεθὲν ἀστέγαστον, τὸ δὲ ἄλλο αὐτοῦ μέρος καί τι πλέον τοῦ παρακειμένου χώρου περιέχεται καὶ καλύπτεται ὑπὸ ἀσβεστοκτίστων τοίχων καὶ στεγάσματος ἀψιδωτοῦ, μεσαιωνικῆς, ὡς εἰκάζεται, κατασκευῆς, καὶ ἀποτελεῖται οὕτω δεξαμενή, ἔχουσα ἐν τῷ βάθει ἄφθονον πόσιμον ὕδωρ, τὸ ὁποῖον συνάγεται ἐκεῖ εἰσρέον ἐκ τρυπῶν τινων πεποιημένων ἐν τῷ προσαρκτίῳ τοίχῳ καὶ οὐσῶν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐν συγκοινωνίᾳ μετὰ φλεβῶν τινων τῆς πέτρας τῆς Ἀκροπόλεως. Ἴσως ὅμως μέρος τοῦ ὕδατος καὶ ἐκ τοῦ κάτω ἐδάφους ἀναβλύζει. Λέγομεν δὲ ταῦτα οὕτω ἀμφιβό-

1 Ὡς τῆς στοᾶς τοῦ Εὐμένους λείψανα τινὲς μὲν τῶν τοπογράφων ἐκλαμβάνουσι τὰς ὑπολειπομένας 27 ἐκ Πειραϊκοῦ λίθου καμάρας, ὕπερθεν τῶν ὁποίων ὁ τοῖχος τοῦ Σερπεντζέ, ὁ νῦν κατεδαφιζόμενος, ἄλλοι δὲ τὸν ἐξ ὁμοίων λίθων κανονικὸν ἐκεῖνον τοῖχον, ὅστις ὡς σύγχρονος τῷ κρηπιδώματι τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου ἐμνημονεύθη ἀνωτέρω ἐν σελίδι 703, ὅπερ ἀτοπώτατον διὰ πολλοὺς λόγους· ἔτι δὲ ἄλλοι ἀναζητοῦσι τὴν στοὰν κατωτέρω πολύ, περίπου ἐπὶ τῆς νῦν δενδροφύτου λεωφόρου καὶ δὲν λέγουσιν μὲν ἀκριβῶς ποῦ, ἴσως ὅμως ἐννοοῦσι τὴν θέσιν τὴν παρὰ τὸ ἐκκλησίδιον τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ἀφ' ὅπου γραμμή τις θεμελίων λίθου Πειραϊκοῦ ἀρχομένη χωρεῖ πρὸς δυσμὰς ἐπὶ ποσόν. Ταύτην ἡ Ἑταιρία ἡμῶν ἐπιχειρήσασά ποτε νὰ ἐρευνήσῃ διέκοψε τὸ ἔργον της ἀθελήτως.

λως, διότι τὰ κατὰ τὴν δεξαμενὴν ταύτην δὲν ἠρευνήθησαν ἀκόμη ἀρκούντως διὰ σκαφῶν καὶ καθαιρέσεων, καὶ τοῦτο ἐκ φόβου, μήπως στειρεύσῃ τὸ τόσον χρήσιμον εἰς πάντας ὕδωρ. Ἐλάνθανε δὲ τοῦτο αἰῶνας ὅλους τοὺς ἐν Ἀθήναις, διότι βουνὸς γῆς ὑψωμένος ἐνταῦθα ἐκάλυπτε τὸν ἄνωθεν τῆς δεξαμενῆς κτιστὸν φρεατοειδῆ λαιμὸν καὶ τὸ μαρμάρινον στόμιον, ὃ εὑρέθη τρία περίπου μέτρα ὑψηλότερον τῆς νῦν κεραμοστρώτου στέγης τῆς δεξαμενῆς. Ὅτι τὸ ὕδωρ τοῦτο εἶναι τὸ τῆς παρὰ Ξενοφῶντι (ἐν Ἀπομνημον. Γ. 13, 3) καὶ παρὰ Παυσανίᾳ (Α′ 21, 4) ἱστορουμένης κρήνης τοῦ Ἀσκληπιείου καὶ ἄλλως ἐφαίνετο πιθανόν, ἅμα προῆλθε εἰς φῶς, κατέστη δὲ καὶ πιθανώτερον καὶ σχεδὸν βέβαιον, ὅτε, προχωρησάσης τῆς σκαφῆς, ἄλλο μὲν καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν ταύτην ὕδωρ δὲν ἐφάνη, ἀκριβῶς δὲ πρὸς νότον τῆς δεξαμενῆς ἐν ἀποστάσει ἀπ' αὐτῆς μέτρων 22 ½ παρετηρήθη στήλη λιθίνη ἐντετειχισμένη ὀρθὴ ἔν τινι βραχείᾳ (μέτρων 3,60) γραμμῇ τοίχου, πάντως τοῦ ἀρχαίου περιβόλου τοῦ Ἀσκληπιείου, ἔχουσα γράμματα προευκλείδεια τὸ *ὅρος κρήνης* [1]. Ἔβλεπον δὲ ἐξ ἀρχῆς καὶ βλέπουσιν ἀκόμη πρὸς τὸν νότον τὰ γράμματα, ὥστε νὰ τὰ ἀναγινώσκῃ εὔκολα ὁ παριὼν τὴν ὁδὸν τὴν μεταξὺ τούτου καὶ τῶν γνωστῶν καμαρῶν τοῦ Σερπεντζέ. Εὐχῆς δὲ ἔργον εἶναι νὰ ἐξετασθῇ παρ' ἐπιστημόνων καὶ ἡ ἄλλη ποιότης καὶ ἡ θερμοκρασία τοῦ ὕδατος τούτου, ἵνα φανῇ ἂν ὄντως εἶναι θερμότερον τοῦ συνήθους, ὡς λέγεται παρὰ Ξενοφῶντι τὸ ἐν Ἀσκληπιοῦ, ἐνῷ ὁ Παυσανίας σιγᾷ. Ἐγώ, καθὼς καὶ πάντες οἱ σκαφεῖς καὶ οἱ καρραγωγεῖς τῆς ἀνασκαφῆς, ἔπιον πολλάκις ἐξ αὐτοῦ καὶ δὲν μ' ἐφάνη οὔτε θερμὸν οὔτε ἄλλως ἀηδὲς πιεῖν, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀκριβῆ αὐτοῦ διάγνωσιν χρῄζομεν βεβαίως ἄλλων πολλῶν ἀνθρώπων καὶ ὄχι ὁποῖος ἐγὼ καὶ οἱ σκαφεῖς, οἵτινες παντάπασι δὲν ἀνήκομεν εἰς τοὺς κατὰ τὸν Ξενοφώντειον Σωκράτην δυσαρέστους ἐκείνους, τοὺς δυσαρεστοτέρους καὶ αὐτῶν τῶν ἐν Ἀσκληπιοῦ ἀρρώστων καὶ διὰ τοῦτο μὴ εὐχαριστημένους νὰ πίνωσι τὸ τυχὸν ὕδωρ.

»Ἀπομένει νὰ εἴπωμέν τινα περὶ λειψάνων τινῶν κτισμάτων, ἀφανεστέρων μὲν εἰς τὴν ὄψιν, σπουδαιοτάτων δὲ ἄλλως, λέγω τὰ λείψανα καὶ ἴχνη περιβόλων τὰ φανέντα καθ' ὅλον τὸ ἐπίπεδον καὶ εὐρύχωρον τοῦτο μέρος. Ὁ περὶ αὐτῶν λόγος δὲν εἶναι τόσον εὔκολος. Προσπαθῶ δὲ κατὰ τὸ δυνατὸν ἐμοὶ νὰ μὴ εἴπω λίαν ἡμαρτημένα. Ἡ δυσκολία προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι αἱ διαγνωσθεῖσαι ὡς ἀρχαῖαι περιβόλων γραμμαὶ πανταχοῦ εὑρέθησαν διακεκομμέναι καὶ ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ τὸ πολύμηνον διάστημα τῆς ἀνασκαφῆς ἀνεφαίνοντο κατωτάτω καὶ ἄλλαι διάφοροι γραμμαὶ τοίχων, τῶν μὲν ἀσβεστοκτίστων, τῶν δὲ ἀλλοίων, ἐκ μεγάλων μὲν ὁπωσοῦν λίθων, χαλαρῶς δὲ καὶ ἀ-

1 Ἴδε τὰ περὶ τῆς στήλης ταύτης ἐν Ἀθηναίου τόμ. ε′ σελ. 331. Ὕστερον εὑρέθη καὶ ἄλλη ἐπιγραφή, τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, εἰς πλείονα τεμάχια τεθραυσμένη καὶ κολοβή, ἀναφέρουσα τὴν κρήνην. Εὑρέθη δὲ εἰς τρία διάφορα μέρη ἐσκορπισμένη. Ἴδε καὶ τὰ περὶ αὐτῆς ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ τοῦ Ἀθηναίου, σελ. 527.

κανονίστως συνεστηκότων· ἐνίοτε καὶ διεσταυροῦντο αἱ γραμμαὶ παραδόξως.

»Τινὰς τῶν τοιχῶν τούτων, καθ' ὅσον ἐπρόβαινεν ἡ σκαφή, μετ' ἀκριβῆ προεξέτασιν διελύομεν, ἵνα τὰ ἐν αὐτοῖς ἢ ὑπ' αὐτοὺς ἀρχαῖα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη γλυπτὰ καὶ ἐνεπίγραφα μάρμαρα ἐξάγωμεν· ἀλλ' ἐνδεχόμενον νὰ διελύσαμεν κἄπου καί τινα τοῖχον, ὅστις νὰ μὴ ἦτο μὲν τῶν καλῶν ἀρχαίων χρόνων ἢ τῶν Ῥωμαϊκῶν, ὅτε ἀκόμη ὁ ἀρχαῖος βίος καὶ θρησκεία διεσώζοντο, ἀλλὰ νὰ ἦτο ὅμως ἐκτισμένος ὁπωσδήποτε δι' ἄλλην χρείαν ἐπὶ ἀρχαίας περιβόλου γραμμῆς, καὶ δυνατὸν οὕτω νὰ ἐξέλιπέ τι ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἴσως ἐχρησίμευόν τι, ἂν δὲν ἐξέλειπον ὁλοτελῶς. Ἀλλ' οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι. Τὸ προφανὲς συμφέρον τῆς ἐπιστήμης ἀπῄτει τὴν καθαίρεσίν των, ἐνῷ ἄδηλος ἦτο ἡ ἴσως χρησιμότης των. Τὸ δὲ παρά τινων ῥηθέν, ὅτι πᾶν τὸ εἰς διάφορα γῆς στρώματα φαινόμενον ἐρείπιον ὀφείλομεν πρὸ τῆς διαλύσεως ὄχι μόνον νὰ σχεδιάζωμεν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀπεικονίζωμεν, ἵνα διασώσωμεν οὕτω ὡς πλεῖστα στοιχεῖα γνώσεως καὶ κρίσεως εἰς τοὺς μεθ' ἡμᾶς τοπογράφους, τοῦτο δὴ ἦτο δυσεκτέλεστον ἢ μᾶλλον ἀνεκτέλεστον ὡς δαπανητικὸν ἀπείρου χρόνου καὶ χρημάτων. Ἔπρεπεν ἵνα τοιοῦτό τι κατορθωθῇ, ἀνὰ πᾶσαν ὥραν νὰ γίνεται στάσις τῶν ἔργων καὶ ἀποπομπὴ ἐργατῶν, νὰ καθαρίζεται πανταχόθεν ἀπὸ χώματα καὶ ὀγκώδεις λίθους πᾶν οἱονδήποτε ἐμφανιζόμενον κτίσμα καὶ οὕτω νὰ σχεδιάζηται καὶ ἀπεικονίζεται· εἰ δὲ κατὰ προτίμησιν τινὰ μόνον τῶν μεταγενεστέρων κτισμάτων οὕτω πράττοντες ἀπεμερίζομεν εἰς μέλλουσαν ζωὴν ἐν χάρταις καὶ εἰκόσιν, δὲν ἠθέλομεν φανῇ δίκαιοι οὔτε θὰ ηὐχαριστοῦμεν πάντας τοὺς μεθ' ἡμᾶς. Δὲν ἐπράξαμεν λοιπὸν οὕτω· ἀρκείτω δὲ εἰς τοὺς νῦν καὶ τοὺς ὕστερον περιέργους καὶ φιλίστορας, ὅτι μετὰ μεγάλης εὐλαβείας ἐχωρήσαμεν εἰς τὰς διαλύσεις ἄλλων τε καὶ τῶν εἰρημένων κακοκτίστων γραμμῶν τοίχων [1].

»Μετὰ δὲ τὰς οὕτω γενομένας διαλύσεις καὶ ἀποκομίσεις ἀχρήστου πολλοῦ ὑλικοῦ ἐξεκαθαρίσθησαν γραμμαὶ τοίχων περιβόλων πολυγωνίου ἢ ὡς ἔγγιστα πολυγωνίου κατασκευῆς αἱ ἑξῆς:

»Μία γραμμὴ ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ περιφεροῦς κρηπιδώματος τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου, παραλλήλως δὲ καὶ ἀρκτικῶς τοῦ προμνημονευθέντος σκέλους καὶ ἐν μικρᾷ ἀπ' αὐτοῦ ἀποστάσει, χωρεῖ πρὸς δυσμὰς ἐπὶ μέτρα περίπου 15 καὶ ὕστερον χάνεται. Ποῦ δὲ ἡ γραμμὴ αὕτη ἔστρεφε πρὸς ἄρκτον ἵνα περικλείσῃ ὡς δεῖ τὸν χῶρον, εἶναι μὲν ὄχι σαφὲς φαίνεταί πως ὅμως ὅτι ἐγίνετο τοῦτο ὄχι

1 Τὰ ἀνωτέρω ἐγράφησαν ἐπίτηδες οὕτω σαφῶς καὶ ἐκτενῶς. Ἠθελήσαμεν νὰ φανερώσωμεν τὴν μέθοδον ἀνασκαφῶν, ἣν ἠκολούθησεν ἡ Ἑταιρία ὄχι πρώτην ταύτην φοράν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἀττάλου Στοᾷ καὶ ἐν τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ καὶ κατὰ τὸ Δίπυλον καὶ κατὰ τὸν ἅγ. Δημήτριον Κατηφόρη, χωρίς ποτε, καθ' ὅσον ἠξεύρομεν, νὰ ἐπικριθῇ παρὰ τῶν ἐπαϊόντων. Ὅθεν καὶ δὲν φοβούμεθα μὴ εἴς τινας μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν ζῶντας δοθῇ ἀφορμὴ παρεννοήσεως, ὅτι δῆθεν ὁμολογοῦμεν παραπτώματα γενόμενα, καὶ σκέψεως ἔπειτα, ὅτι δικαιοῦνται αὐτοὶ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ τῶν ἀνασκαφῶν, ὡς ἐν tabula παρὰ τῆς Ἑταιρίας rasa, νὰ ἐνσχεδιάσωσιν ἐξ εἰκασίας ὅ τι θέλουσιν.

πολὺ πέρα τῆς θέσεως, ἔνθα νοητῶς ἀγομένη γραμμὴ ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς δωρικῆς στοᾶς πρὸς νότον ἤθελε συμπέσει μὲ τὴν ἀπ' ἀνατολῶν ἐρχομένην· ἐκεῖ δέ που καὶ σώζονται ὄντως τινὲς μεγάλοι πολυγώνιοι λίθοι ἔχοντες ἐπὶ βραχὺ διεύθυνσιν πρὸς ἄρκτον, μακρότερον δὲ πρὸς δυσμάς, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποτελῆται ἐκεῖ βέβαιος ἐξ αὐτῶν γωνίας σχηματισμός, διότι φαίνονται ὡς μετακεκινημένοι ἔκπαλαι. Ἀλλὰ ταῦτα λέγω μετὰ πολλῆς ἐπιφυλάξεως, προσθέτων ἅμα δύο τινά, πρῶτον ὅτι ἐκεῖ που πλησιέστατα τοῖχον ἀσβεστόκτιστον ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν φερόμενον διελύσαμεν οὕτως ὅμως, ὥστε ἡ διεύθυνσίς του νὰ διακρίνηται ἱκανῶς, καὶ δεύτερον, ὅτι κατὰ τὴν διάλυσιν ταύτην εὕρομεν στήλην λίθου πεντελησίου εἰς τρία τε μάχια τεθραυσμένην καὶ ὡς γόμον ἐκτισμένην λέγουσαν· Ηὁ ρ ο(ς) τ ο τ (ε) μ έ ν ο (υ) ς. Αὕτη ἡ γραμμὴ ἐκεῖ, ἔνθα εἴπομεν αὐτὴν ἀρχομένην, ἔχει τοὺς ἀνωτέρω αὐτῆς δόμους συγκειμένους ἐκ λίθων τετραγώνων, ὧν ἡ ἔξω ἐπιφάνεια εἶναι ἐξειργασμένη, βεβαίως χάριν κόσμου, κατά τινα ἰδιαίτερον τρόπον· πολλὰ μικρὰ ἐξέχοντα ῥαβδία κατὰ διάθεσιν πρὸς ἄλληλα διαγώνιον πληροῦσι τὴν ἐπιφάνειαν καὶ παρέχουσιν ἔμφασιν οἷον ψιαθοειδοῦς πλέγματος ἢ ὑφάσματος [1]. Οὕτως ἐξειργασμένοι λίθοι εὑρέθησαν καὶ ἀπωτέρω τῆς γραμμῆς ταύτης πρὸς δυσμὰς σποράδην κατακείμενοι.

»Ἄλλη γραμμὴ νοτίως τῆς Ἰωνικῆς στοᾶς, καθόλου μὲν διευθυνομένη πρὸς δυσμάς, μετὰ ἀποκλίσεως δὲ πρὸς ἄρκτον, σώζεται ἐπὶ μέτρα 25 περίπου. Ἂν εἶναι αὕτη ἐξακολούθησις τῆς πρώτης λοξοτέρα ἢ ἐκτίσθη ἐξ ὑπαρχῆς ἵνα ἀποτελῇ τὸ νότιον τέρμα ἰδίου περιβόλου τῶν περὶ τὴν Ἰωνικὴν στοὰν κτισμάτων, ἀδυνατῶ νὰ εἴπω. Ἐκλείπει δὲ καὶ αὕτη πρὸς δυσμὰς ἀφανῶς ἄνευ ὡρισμένου τέλους ἢ γωνίας. Εἶτα μετὰ διάλειμμα μέτρων τινῶν ἔρχεται οὐχὶ ἐν ὅλως ἀκριβεῖ καὶ τῇ αὐτῇ εὐθυγραμμίᾳ.

»Τρίτη τις γραμμὴ βραχεῖα, ἐκείνη, περὶ ἧς εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἔχει τὸν ὅρον τῆς κρήνης.

»Τετάρτη δὲ γραμμή, ἥτις καὶ πλέον τῶν ἄλλων σαφὴς καὶ ἐκ μεγάλων πολυγωνίων λίθων καλῶς ἡρμοσμένων σώζεται, μὲ πρόσωπον πρὸς ἀνατολάς, ἔχει τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς πέτρας τῆς Ἀκροπόλεως ὀλίγα βήματα δυτικώτερον τῆς δεξαμενῆς τῆς ἐχούσης τὸ πόσιμον ὕδωρ καὶ διευθυνομένη πρὸς νότον ἐπὶ μέτρα περίπου 17, στρέφει ὕστερον κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς δύσιν καὶ μετ' ὀλίγον εὐθὺς ἐκλείπει. Αὕτη ἡ γωνία περιβόλου εἶναι ἡ μόνη βεβαίως σωζομένη ἐκ τῶν ἀρχαίων χρόνων· λέγομεν δὲ τοῦτο, διότι παρετηρήθη ἐν τῷ γωνιαίῳ λίθῳ ἡ ἰδιάζουσα ἐκείνη λάξευσις, ἥτις ἐν πολλαῖς ἄλλαις Ἑλληνικῶν φρουρίων γωνίαις παρατηρεῖται, ἔχουσα σχῆμα τοιοῦτο·

1 Ἄνω ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως εἷς τῶν πωρίνων ἀρχαίων τοίχων τῶν ὄπισω καὶ πρὸς νότον τῶν Προπυλαίων ἔχει τὴν ἐπιφάνειαν κατά τινα ὅμοιον ὄχι δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον.

ἐνταῦθα δὲ καὶ ἄρχεται ὑψούμενον ὀλίγον τὸ ἔδαφος καὶ φαίνεται ὅτι ἡ γραμμὴ αὕτη περιβόλου εἶναι ἡ διάμεσος τοῦ χώρου τοῦ Ἀσκληπιείου καὶ τοῦ πρὸς δυσμὰς ποτε κειμένου ἱεροῦ τῆς Θέμιδος καὶ πεποιημένη ἰδίως δι' ἐκεῖνο τὸ ἱερόν, τοῦ ὁποίου ὅμως οὐδὲν ἴχνος ἐφάνη σωζόμενον, εἰ καὶ ἱκανῶς ἐχώρησε πρὸς δυσμὰς ἡ σκαφὴ καὶ ἐγύμνωσε πάνυ σαφῶς τὸ ἀρχαῖον φυσικὸν ἔδαφος, τὸ ὁποῖον καὶ ἐδῶ εἶναι, πλὴν μικρᾶς ἀνωφερείας, σχεδὸν ἐπίπεδον καὶ ἔχει ἱκανὴν εὐρυχωρίαν, διότι ἡ πέτρα τῆς Ἀκροπόλεως ἐντεῦθεν ὑποχωρεῖ πολὺ ὀπίσω. — Πρὸς νότον καὶ δυσμὰς τοῦ χώρου τούτου διεκρίθησαν ἔτι δύο γραμμαὶ διακεκομμέναι, ἔχουσαι καθόλου διεύθυνσιν πρὸς δυσμάς, ἡ πέμπτη καὶ ἕκτη, ἑβδόμη δέ τις ἐφάνη ἀπὸ νότου διευθυνομένη πρὸς ἄρκτον μέχρι τινός, ἵνα ἀποτερματίσῃ που περίβολόν τινα. — Ἤδη δ' ἐκεῖ τὸ ἔδαφος ἄρχεται ὑψούμενον ἐπαισθητῶς χωρὶς νὰ εἶναι κυρίως εἰπεῖν πετρῶδες. Κατωτέρω δὲ πρὸς νότον καὶ δυσμὰς γίνεται πολὺ ἀνώμαλον, ἔχον πολλοὺς λάκκους ἐσκαμμένους ἐν τῇ κιμωλίᾳ πρὸς διαφόρους χρήσεις τῶν παλαιῶν ἢ τῶν μεσαιωνικῶν κατοίκων, ἡμῖν ἀγνώστους. Παραλείπω δὲ τὸ ὅτι καὶ πίθους κεραμέους καὶ κτιστοὺς εὕρομεν εἰς διάφορα μέρη καὶ δεξαμενὴν μίαν μεγίστην κενὴν καί τινας ὑδάτων ἀγωγοὺς κεραμέους, ἐρειπωμένους τὸ πλεῖστον καὶ ξηρούς. Τὸ δὲ περιεργότερον ἴσως τῶν ῥητέων εἶναι, ὅτι εὑρέθη εἰς τὰ κατωφερῆ ταῦτα νοτιώτερα μέρη καὶ οὐ μακρὰν τῶν παλαιῶν θεμελίων, τῶν ἔσωθεν τῶν καμαρῶν, κοίλωμά τι ἐν τῷ φυσικῷ ἐδάφει στρογγύλον καὶ ἐν αὐτῷ ἀγγεῖον πήλινον εἰς πολλὰ τεμάχια τεθραυσμένον, κατασκευῆς δέ, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, λίαν ἀρχαϊκῆς, περιέχον ἐντὸς ὀστᾶ ἀνθρώπου ὀλίγα καὶ πάνυ σαθρά. Εὑρέθησαν μὲν καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα σποράδην καὶ ἄλλοι νεκροὶ τεθαμμένοι, ἀλλὰ εἰς ὑψηλότερα ὁπωσοῦν ἐδάφη, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς κτιστούς, προφανῶς ὑστερωτέρων ἤτοι χριστιανικῶν χρόνων τάφους. Αὕτη δὲ ἡ ταφὴ ἡ ἐν χαμηλοτάτῳ τόπῳ καὶ ἐν ἀγγείῳ ἀρχαϊκῷ ἐφάνη ἡμῖν πολὺ ἀξιοσημείωτον πρᾶγμα.

»Περαιτέρω δὲ ἔτι χωρήσαντες πρὸς δυσμὰς καὶ δὴ εἰς τὰ κατώτερα μέρη, ὄχι δὲ εἰς τὰ ἀνώτερα, ἐφθάσαμεν τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ ᾠδείου τοῦ Ἡρώδου καὶ εἴδομεν, ὅτι ἀπὸ μιᾶς τῶν ἐν τῷ ἀνατολικῷ αὐτοῦ πτερώματι ἀνοικτῆς καμάρας, (εἰς ἣν ποτε ἀνέβαινον, ὡς πιθανολογεῖται, οἱ ἄνθρωποι κάτωθεν ἐκ τῶν παρὰ τὴν πάροδον δωματίων διὰ διπλῆς κλίμακος) ἄρχεται κλίμαξ τις μαρμαρίνη πλατεῖα, ἀνάγουσα πρὸς τὰ ἄνω, ἔξωθεν τοῦ παχέως πωρίνου τοίχου τοῦ ᾠδείου, ἤτοι περιθέουσα αὐτόν, οὗ ἐφάνησαν καὶ γενναῖαι ἀντηρίδες τέσσαρες. Αὕτη ἡ κλίμαξ μετὰ τρεῖς βαθμίδας ἐκλείπει, τὴν διαδέχεται δὲ στενή τις καὶ ἀθλία, ἐκ παντοίων λίθων συνεστηκυῖα, προφανῶς μεταγενεστέρα, ὡς καὶ τὸ παρ' αὐτὴν δεξιόθεν παράξενον κτίσμα ἀγνώστου χρήσεως· ἐκλείπει ὕστερον καὶ αὕτη καὶ φαίνονταί τινες ἐν τῇ κιμωλίᾳ κοῖται κεναὶ τῶν πρίν ποτε οὐσῶν εὐρειῶν βαθμίδων, ἕως οὗ πάλιν αὗται ἀναφαίνονται τρεῖς τέσσαρες ἐν πάσῃ τῇ αὐτῶν εὐρύτητι, ἵνα ἐπὶ τέ-

λους ὁλοτελῶς ἐκλίπωσιν ἐκεῖ, ὅπου ἤδη τῆς πέτρας ἡ προσανάβασις γίνεται ἀποτομωτέρα. Φαίνεται δέ, ὅτι δὲν ἦτο ἡ διεύθυνσις τῆς κλίμακος ταύτης ὀρθία πρὸς τὴν νῦν εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως, ἀλλ' ὅτι περιέθεε τὸν ἄνω κύκλον τοῦ ᾠδείου μέχρι τοῦ κατακορύφου σημείου καὶ ὕστερον ἐχώρει πρὸς δύσιν τόσον ὅσον ἐχρειάζετο, ἵνα μετ' εὐμαρείας γένῃ ἡ καμπὴ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν [1]. Ποίων δὲ χρόνων εἶναι αὕτη ἡ ἔξωθεν τοῦ ᾠδείου κλίμαξ; Εἰς πολλοὺς φαίνεται σύγχρονος τῇ αὐτοῦ κατασκευῇ, εἰκάζεται δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ ἐν τοῖς ἀνωτέρω μέρεσι σωζομένου κρηπιδώματος αὐτῆς, ὅπερ σύγκειται ἐκ μικρῶν δι' ἀμμοκονίας στεῤῥῶς ἡνωμένων λίθων, ὅπως καὶ ὁ γόμος ὁ ἔσω τῶν παχέων πωρίνων τοίχων αὐτοῦ τοῦ ᾠδείου· ἀλλ' ὑπάρχουσι καί τινα τὰ ἐναντιούμενα πρὸς ταύτην τὴν ἐκδοχήν, τὰ ὁποῖα παραλείπω νῦν ν' ἀναφέρω καὶ ἐξετάσω, σπεύδων πρὸς τὸ τέλος τοῦ περὶ ταύτης τῆς ἀνασκαφῆς λόγου, ἀφοῦ ἤδη καὶ μακρότερα τῆς ἐξ ἀρχῆς προθέσεώς μου εἶπα [2].

Καθ' ἃ ἠκούσατε πλὴν τῶν τοῦ Ἀσκληπιείου ἐρειπίων, ἐφ' ὅσον ἐπροχώρησαν τὰ ἔργα τῆς Ἑταιρίας κατὰ τοὺς ὀκτὼ μῆνας, οὐδὲν τῶν ἄλλων ἱερῶν τῶν ζητουμένων ὑπεφάνη. Ἡ καταστροφὴ κατὰ τοὺς τόπους τούτους τούτους ὑπῆρξε μεγάλη, καὶ οὐδὲ ἀναθήματα ἢ ἐπιγραφαί, δυνάμεναι νὰ εναχθῶσι μετά τινος πιθανότητος εἰς τὴν λατρείαν τῆς πλησιέστατα τῷ Ἀσκληπιῷ λατρευομένης ποτὲ Θέμιδος, εὑρέθησαν. Δύο τρεῖς δὲ περιστεραὶ (ἡ μία ἀνάγλυπτος, αἱ ἄλλαι αὐτοτελεῖς) εὑρεθεῖσαι ἐκ μακρῶν διαλειμμάτων καὶ εἰς διαφόρους θέσεις μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχούσας, δὲν ἠξεύρω κατὰ πόσον δύνανται νὰ σχετισθῶσι πρὸς τὸ τῆς Ἀφροδίτης ἱερόν, τὸ περαιτέρω τοῦ τῆς Θέμιδος. Μία δὲ στήλη ἔχουσα γλυφὴν τοῦ Θησέως κα ψήφισμα εἰς τιμὴν ἀνδρὸς Τροιζηνίου πολιτογραφηθέντος ἐν Ἀθήναις καὶ γενομένου ἱερέως, τοῦ Ἱππολύτου ἴσως, εὐκόλως μὲν σχετίζεται εἴτε πρὸς τὸ ῥηθὲν τῆς Ἀφροδίτης ἱερόν, εἴτε πρὸς τὸ πρὸ αὐτοῦ κείμενόν ποτε Ἱππολύτου μνῆμα, εὑρέθη δὲ ὅμως ὄχι ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ἠθέλομεν, ἀλλὰ πλησίον εἰ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον [3]. Ὁ ἄσκαπτος δὲ εἰσέτι πρὸς δυσμὰς τόπος οὔτε πλὺς εἶναι καὶ ἀνωφερέστερος ὢν δὲν παρέχει ἐλπίδας εὑρέσεως ὀγκωδῶν ὁπωσοῦν κτισμάτων [4]. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ Ἑταιρία δύναται νὰ συγχαρῇ

Ταῦτα ἐγράφησαν οὕτω ἀφοῦ μετὰ τὸν Ἰανουάριον ἐξητάσθησαν δι' ἀνασκαφῆς πλειότερον τὰ ὕπερθεν καὶ κατακορύφως τοῦ ᾠδείου μέρη.

Ἔν τι ἂς προστεθῇ ἀκόμη, ὅτι καὶ πολὺς ὄγκος χωμάτων ἀπὸ τοῦ δυτικωτάτου καὶ ἀνκάτω μέρους τοῦ κοίλου τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου ἀπεκομίσθη κατὰ ταύτην τὴν ἀνασκοὴν καὶ ὁ ἐκεῖ ποτε ὀχυρωματικὸς μέχρις ἄνω τοῖχος διελύθη, ἵνα ἐξαχθῶσιν τὰ ὑπ' αὐν ἐντετειχισμένα πώρινα ἑδώλια τοῦ θεάτρου. Εὕρομεν δὲ πλείονα αὐτοῦ ἀρχαῖα ἢ ὅσα ἠλζομεν. Ὀλίγιστα δὲ σχετικῶς εὕρομεν εἰς τὰ χώματα τὰ ὁποῖα κατεβιβάσαμεν ἀπὸ τοῦ ὕπθεν τοῦ θεάτρου τόπου καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῶν δύο ὀρθῶν στηλῶν μέχρι τῆς νοτιανατολικῆς τοῦ Κιμωνείου τοίχου γωνίας.

Ἴδε τὰ περὶ τῆς στήλης ταύτης ἐν Ἀθηναίου τόμ. ε' σελ. 522 κ. ἑξ.

Περίεργον εἶναι καὶ τόδε, ὅτι ἡ πέτρα τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τοῦτο τὸ νότιον μέρος ἐφ' ὅσα ἤδη ἐγυμνώθη τῶν χωμάτων (καὶ ἐγυμνώθη κατὰ τὸ πλεῖστον)· δὲν παρουσιάζει οὐ-

ἑαυτῇ ὅτι εὐτυχεστάτην καὶ καρποφορωτάτην ἐποίησεν ἐν τοῖς τόποις τούτοις ἀνασκαφήν. Τὰ δαπανηθέντα χρήματα, δραχμαὶ 48'859, εἶναι οὐδὲν ἀπέναντι τῶν πολυπληθεστάτων καὶ πολυτίμων κινητῶν ἀρχαίων ὅσα εὕρομεν καὶ ἀπέναντι τῆς ἀναδείξεως τῆς ἀρχικῆς φυσιογνωμίας τῶν τῆς Ἀκροπόλεως πετρῶν καί τῶν ὑπ' αὐτὰς ἐκτεταμένων ἐν ἐπιπέδῳ κτισμάτων. Ἐκεῖ ὅπου οἱ πρὸ ἡμῶν τοπογράφοι ἐφαντάζοντο (καὶ τὸ ἔγραψαν) πετρώδεις ἐξοχὰς μετὰ ἰχνῶν διαφόρων ναΐσκων, ἀνεφάνη ἐξαισία εὐρυχωρία, κεκαλυμμένη ὑπὸ ἐπιμηκεστάτων οἰκοδομῶν, αἵτινες ἐξέχουσι τοῦ ἐδάφους ὄχι μετρίως, ὁρώμεναι δὲ ἀφ' ὑψηλοῦ, ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ δηλ. ἄκρου τοῦ θεάτρου, φαίνονται κάτω ὡς πόλεως ὅλης τμῆμα νέον, παραδόξως διασωθὲν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος· ζωὴ τέλος ὄχι ἄχαρις διὰ τὸ ἀναβλύζον ἐκεῖ ὕδωρ ὑπάρχει καὶ θὰ ὑπάρξῃ, ὅπου πρώην ἐρημία νεκρά, ξηροὶ δὲ καὶ ἀτερπεῖς χώματος καὶ λίθων βουνοὶ κατεπλάκωναν τὴν ψυχὴν τοῦ σπανίου διαβάτου.

»Ἀδυνατοῦντες δὲ νὰ διαλάβωμεν νῦν περὶ τῆς πολλῆς σημασίας τῶν εὑρεθέντων κινητῶν ἀρχαίων [1] ἀναγινώσκομεν ᾧδε κατάλογον αὐτῶν περιληπτικόν».

Παραλείπομεν τὸν κατάλογον περιλαμβάνοντα τὰ εὑρεθέντα ἀπὸ τῆς 19 Ἀπριλίου 1876 μέχρι μόνον τοῦ Ἰανουαρίου 1877, διότι μέλλομεν νὰ κατεχωρίσωμεν ἐν τῷ προσεχεῖ τεύχει πλήρη τὸν κατάλογον τῶν μέχρι σήμερον εὑρεθέντων.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Αἱ ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ἐξακολουθήσασαι καὶ τὸν λήξαντα μῆνα προήγαγον σπουδαίας ἀνακαλύψεις. Μνημονεύομεν δ' ἐκ τούτων σήμερον μόνον τὴν ἐκσκαφὴν ὁλοκλήρου τῆς Εὐμενείου στοᾶς τῆς ἑνούσης τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου καὶ τὸ ἐπὶ Ῥηγίλλῃ Ὠδεῖον, ἧς τὴν ὕπαρξιν μνημονεύει μόνος τῶν ἀρχαίων ὁ Βιτρούβιος, καὶ κεφαλῆς μαρμαρίνης καλῶς διατηρουμένης, ἥτις φαίνεται ὅτι παριστᾷ τὸν Σωκράτη. Περὶ πάντων τούτων θὰ δημοσιεύσωμεν μακροτέρας ἐκθέσεις προσεχῶς.

—Ἐπερατώθη ἤδη ἡ κατασκευὴ τῶν ἀναγκαίων θηκῶν πρὸς ἔνθεσιν τῶν

δένα σηκὸν λαξευτὸν δι' ἀναθήματα ἢ ἐπιγραφήν τινα ἢ ἄλλο τι τοιοῦτο, ὁποῖα ἔχ. ἡ πρὸς ἄρκτον ὁρῶσα πλευρὰ ὄχι ὀλίγα. Μόνον κοιλώματά τινα μικρὰ στρογγύλα ἢ τετράγωνα φαίνονταί που ἐδῶ κ' ἐκεῖ, πεποιημένα πιθανῶς δι' ἔνθεσιν δοκῶν τῶν πρὸς τῇ ἑτέρᾳ ποτὲ ὄντων κτισμάτων. Ὀνόματα δέ τινα κύρια ἀνθρώπων τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, ἅτινα εἶναι λελαξευμένα εἰς τὰς ἀνωμάλως ἐξεχούσας πέτρας τὰς κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἔξοδο τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου, αὐτὰ καὶ πρὸ τριακονταετίας ὅλης, ὡς καλῶς γινώσκω, ἤδη ἦσαν γνωστὰ εἰς τοὺς περιέργους τῶν Ἀθηνῶν κατοίκους. Ἴδε μνείαν αὐτῶν παρὰ Ἀθ. Ῥουσοπούλου ἐν Ἐφημ. Ἀρχαιολ. Ἀθηνῶν τῆς β' περιόδου, τοῦ ἔτους 1862, σελ. 294.

1 Ἡ πεποίθησις ἡμῶν εἶναι ὅτι τὰ εὑρεθέντα μάλιστα αἱ ἐπιγραφαὶ θέλουσιν ἐν πολλοῖς ἀνακαινίσῃ τὴν ὅλην Ἀττικὴν ἀρχαιολογίαν.

ἐν Μυκήναις ἀνευρεθεισῶν ἀρχαιοτήτων. Ἐκτεθήσονται δὲ ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ νέου Πολυτεχνείου μετὰ καὶ τῶν ἐπ' ἐσχάτων κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Σπάτα εὑρεθεισῶν. Λίαν δὲ προσεχῶς θὰ ὁρισθῶσιν αἱ ἡμέραι καὶ ὧραι καθ' ἃς θὰ δύναταί τις νὰ ἐπισκέπτηται αὐτάς.

— Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἄρχονται ἐν Ὀλυμπίᾳ τρίτον ἤδη ἔτος αἱ ὑπὸ τῆς Γερμανικῆς κυβερνήσεως ἐπιχειρηθεῖσαι ἀνασκαφαί. Καὶ παρὰ μὲν τῆς Γερμανίας ἐστάλησαν πλὴν τοῦ διδάκτορος Βάϊλ πρὸς ἐφορείαν τῶν ἀνασκαφῶν, ὁ διδάκτωρ Γεώργιος Treu ὑφηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου καὶ ὑποδιευθυντὴς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ αὐτόθι μουσείου, πρὸς δὲ οἱ ἀρχιτέκτονες Γουλιέλμος Dörpfeld καὶ Ῥιχάρδος Bohn.

— Πρό τινων μόλις ἡμερῶν γενομένης σκαφῆς πρὸς διόρθωσιν ὑπονόμου ἐν τῇ ὁδῷ *Ἀριστείδου* (ἀρ. 6) ἀκριβῶς πρὸ τοῦ καταστήματος τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου ἀνευρέθησαν λείψανα ἀρχαίων τειχῶν εἰς βάθος δύο περίπου μέτρων. Κτιζομένης δ' ἄλλοτε τῆς οἰκίας ἐν ᾗ τὸ τοῦ Συλλόγου κατάστημα, εἶχον ἀνευρεθῆ λείψανα πολλὰ τῶν τειχῶν τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ὅςτις ἐφαίνετο διευθυνόμενος πρὸς τὴν ὁδὸν *Σοφοκλέους* ἔνθα πρό τινος ἀνευρέθησαν λείψανα τειχῶν καὶ πύλης, κτιζομένης τῆς οἰκίας Πετράκη (ἴδε σελ. 475).

— Ἐν τῇ ἐπὶ τῆς λεωφόρου Πανεπιστημίου καὶ τῆς ὁδοῦ Λυκαβηττοῦ κτιζομένης οἰκίας τοῦ κ. Μιχαὴλ Μελᾶ ἀνευρέθη κατὰ τὴν σκαφὴν τῶν θεμελίων ὡσεὶ ἑκατοστὺς τάφων, τῶν μὲν πλείστων κενῶν, τῶν δὲ λοιπῶν περιεχόντων ἀγγεῖα ἀνάξια λόγου. Πλὴν δὲ τούτων ἀνευρέθησαν καὶ λείψανά τινα ἐγγλύφων μαρμάρων καὶ στήλη ἐπιτυμβία ῥυθμὸν ἔχουσα ἡρῴου καὶ φέρουσα ἐπιγραφὴν ΟΝΑΤΩΡΙΔΑΣ ΒΟΙΩΤΙΟΣ. Κοσμεῖ δ' αὐτὴν ἀνάγλυφον παριστὰν ἔφηβον φέροντα χιτῶνα ποδήρη καὶ τὴν μὲν ἀριστερὰν χεῖρα ἔχοντα κεκαλυμμένην, προφαίνοντα δὲ τὴν δεξιάν, δι'ἧς κρατεῖ ὅλπην(;) ἤτοι τὴν ἐν παλαίστραις χρήσιμον φιαλίδα τὴν ἐλαίου πλήρη. Προσσαίνει δὲ αὐτὸν πρὸς τὰ δεξιὰ κυνάριον, κατὰ παράστασιν οὐκ ἀσυνήθη ἐπὶ στηλῶν ἐπιτυμβίων. Ἡ ἐργασία τοῦ ἀναγλύφου εἶνε ἄτεχνος ἢ μᾶλλον ἐγένετο ἐν σπουδῇ· τοῦτο δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ κάτω. Ἡ δὲ κεφαλὴ εἶνε ἱκανῶς καλή. Σπουδαῖον δὲ καθίσταται τὸ ἄλλως κοινὸν τοῦτο ἔργον τῆς ἀρχαίας τέχνης διὰ τὴν διάσωσιν κυανοῦ χρώματος δι' οὗ ἦτο βεβαμμένον ὅλον τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἦτο ἐκτύπως ἐπιγεγλυμμένος ὁ ἔφηβος. Καὶ ἐπὶ τοῦ κυματίου δὲ καὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ ἐπιστέφοντος τὸ ἡρῷον σώζονται ἴχνη βαφῆς ἐναλλὰξ ἐρυθρᾶς καὶ κυανῆς.

— Κατ' Αὔγουστον μῆνα σκαφῆς γινομένης ἐν Πειραιεῖ ἔν τινι οἰκίᾳ τοῦ κ. Μελετοπούλου μεταξὺ τοῦ Τελωνείου καὶ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, κατὰ τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου *Ἐμπορίου*, εὑρέθη στήλη λίθου πεντελησίου περιέχουσα ψήφισμα λόγου ἄξιον ἐπὶ ἄρχοντος Θεμιστοκλέους. Διὰ τούτου δ' ἡ βουλὴ στεφανοῖ τοὺς παῖδας Λεύκωνος, τοῦ ἄρχοντος τοῦ Κιμμερίου Βοσπό-

ρου, Σπάρτοκον, Παιρισάδην καὶ Ἀπολλώνιον. Ὑπὲρ δὲ τὸ ψήφισμα εἶνε γεγλυμμένοι ἐν ἐκτύπῳ τρεῖς ἄνδρες, ὧν τὰ πρόσωπα ἀποκεκρουσμένα, οἱ μὲν δύο καθήμενοι, ὁ δὲ τρίτος ἱστάμενος. Εἶνε δ' οὗτοι ἢ οἱ τρεῖς παῖδες τοῦ Λεύκωνος οἱ ἐν ἀρχῇ τοῦ ψηφίσματος ἀναγεγραμμένοι, ἢ μᾶλλον κατὰ τὴν τοῦ κ. Κουμανούδη εἰκασίαν ὁ Σάτυρος καὶ Λεύκων, δῆλα δὴ ὁ πατὴρ καὶ ὁ πάππος τῶν ἀναγεγραμμένων, μνημονευόμενοι καὶ ἐν τῇ δε τῇ στήλῃ, ὁ δ' ἱστάμενος εἶνε ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων δεξιούμενος τοὺς *εὔνους αὐτῷ* ἄρχοντας τοῦ Βοσπόρου. Εἶνε δ' ἔκ τε τοῦ Δημοσθένους καὶ ἐξ ἄλλων ψηφισμάτων γνωστὸς ὁ οἶκος οὗτος διὰ τὴν ἐπ' αἰῶνας ὅλους πρὸς τοὺς Ἀθηναίους εὔνοιαν αὐτοῦ, μάλιστα ἐκδηλουμένην διὰ τῆς ἄνευ τελῶν ἐξαγωγῆς τοῦ σίτου ἐκ τῶν μετὰ τὸν Πόντον λιμένων, τοῦθ' ὅπερ σπουδαιότατον διὰ πόλιν, ἥτις *πλείστῳ τῶν πάντων ἀνθρώπων ἐπεισάκτῳ σίτῳ ἐχρῆτο* κατὰ Δημοσθένην. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ψήφισμα ἐδημοσίευσε μετ' ἀξίων λόγου σημειώσεων ὁ δεινὸς στηλοκόπας καθηγητὴς κ. Κουμανούδης ἐν τῷ τελευταίῳ τεύχει τοῦ *Ἀθηναίου*.

— Ἐν τῇ *Ὥρᾳ* τῆς 24 Σεπτεμβρίου ὁ ἐν Κερκύρᾳ καθηγητὴς κ. Ἰωάννης Ῥωμανὸς δημοσιεύει ἐπιγραφὴν γεγλυμμένην ἐπὶ στήλης ἐπιτυμβίου εὑρεθείσης ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ κατὰ τὴν μεσημβρινὴν ὄχθην τῆς ἐσχατιᾶς τῆς λίμνης Χαλικιοπούλου, τοῦ ἀρχαίου δῆλα δὴ Ὑλλαϊκοῦ λιμένος, ἀνασκαπτομένου ἀγροῦ ἀνήκοντος τῷ κ. Νικηφόρῳ Κονοφάγῳ. Ἡ στήλη αὕτη ἔχει σχῆμα ἡρῴου, ἔχει δ' ἐπὶ τῆς βάσεως δύο παραστάδας ἢ κιονίσκους, ἐπιστύλιον ἐνεπίγραφον, γεῖσον καὶ ἀετωμάτιον, κενὸν δὲ τὸ μεταξὺ τῶν δύο παραστάδων περιεχόμενον διάστημα, ἔνθα συνήθως ἔκειτο ἀνάγλυπτος παράστασις. Τῆς στήλης τὸ δεξιὸν μέρος ἔπαθε μεγάλην ἀποτριβήν. Τῆς δ' ἀριστερᾶς παραστάδος, τῆς ἀκεραίας περισωθείσης, τὸ ἐπιστύλιον κοσμεῖται δι' ἀναγλύπτου ταινίας, ἐφ' ἧς ἀναγινώσκονται τὰ γράμματα ΦΙΛΙΣΤ . . . ἔχοντα μέγεθος διπλάσιον τῶν ἐπὶ τῇ βάσει γραμμάτων. Τὸ ὅλον ὕψος τῆς στήλης εἶνε 0,87 τὸ πλάτος 0,42 καὶ τὸ πάχος 0,16. Σχῆμα τῶν ἐπὶ τῆς βάσεως γραμμάτων τὸ τῶν μακεδονικῶν χρόνων, τοῦ Ο ὄντος σταθερῶς μικροτέρου τῶν λοιπῶν γραμμάτων. Ἡ ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐν μέτρῳ ἡρῳελεγειακῷ καὶ ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ ἔχει ὧδε, τοῦ καθηγητοῦ κ. Ῥωμανοῦ συμπληρώσαντος ἐπιτυχῶς τἀποτετριμμένα·

Φιλίστ(ιον χαῖρε).

Δοιαὶ μὲν δεκάδες σε τελειοτόκων ἐνιαυτῶν
  ἤδη καὶ τριτάτου κύκλος ἐπεῖχεν ἔτευς
μισγομέναν φθιμένοισι, Φιλίστιον, ἀνίκα π[ένθος],
  ματρὶ πολυθρήνῳ κάλλιπες Ἁρπαλίᾳ,
δῶμα δ' Ἀριστάνδροιο λελονχότος ἄκριτον αἶ[σαν]
  καὶ τέκνα κρυερᾷ θῆκας ἐν ὀρφανίᾳ.
Ἀγῆνος κλυτὸν αἷμά σε δ' ὕστατον ὕπνον ἑλό[ντος]
  πικρὸς ὅδε ζοφερᾷ τύμβος ἔδε[κτο κόνει].

Συνδυάζων δὲ ὁ κ. Ῥωμανὸς τὴν παρὰ τὴν κλιτὺν τοῦ γηλόφου Κατακαλοῦ εὕρεσιν ταύτης τῆς στήλης πρὸς τὴν εὕρεσιν καὶ ἄλλων ἄλλοσε τάφων ἐν τῇ γειτονίᾳ μέχρι τοῦ λιμένος τοῦ Ἀλκίνου, ἐκφέρει τὴν εἰκασίαν ὅτι «τῶν ἀρχαίων Κερκυραίων ἡ νεκρόπολις ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ λιμένος τοῦ Ἀλκίνου, παρ' ᾧ ἀνευρέθη τὸ Μενεκράτειον σῆμα, τὸ τοῦ Ἀρνιάδα, ἡ στήλη τοῦ Ξενάρους (σελ. 65) καὶ ἄλλων ἐπισήμων προσώπων οἱ τάφοι, καὶ ἐκτεινομένη παρὰ τὴν θάλασσαν κατὰ τοὺς ἐγγὺς λόφους, διῆκε μέχρι τοῦ ἑτέρου τῆς πόλεως λιμένος τοῦ *Ὑλαϊκοῦ*, καὶ ἀκριβῶς μέχρι τοῦ νῦν λοφίσκου *Κατακαλοῦ*».

— Ἐν τῷ τελευταίῳ φυλλαδίῳ τοῦ σπουδαίου νομισματικοῦ περιοδικοῦ τῶν Παρισίων Mélanges de Numismatique, δημοσιεύεται μελέτη τοῦ ἡμετέρου κ. Π. Λάμπρου περὶ τῶν νομισμάτων τῶν μεγάλων μαγίστρων τῆς Ῥόδου τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ. Διὰ τῆς μελέτης ταύτης ἐκδίδονται τὸ πρῶτον εἰς φῶς 89 ἀνέκδοτα νομίσματα τῶν ἱπποτῶν τούτων, ἅπαντα κεχαραγμένα ἐν ἑπτὰ πίναξι. Μέγας πλοῦτος διὰ τῶν νομισμάτων τούτων προστίθεται εἰς τὴν νομισματολογίαν τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου.

— Ἐν τῷ αὐτῷ φυλλαδίῳ ὁ κ. Π. Λάμπρος δημοσιεύει ἀνέκδοτον καὶ μοναδικὸν μέχρι τῆς σήμερον νόμισμα τοῦ Δαμαλᾶ κοπὲν ὑπὸ τοῦ κυρίου τῆς Χίου Μαρτίνου Ζαχαρία, ἵνα κυκλοφορῇ εἰς τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις του. Τοῦτο δὲ διότι ἡ Ζακελίνη, τελευταία βαρωνὶς τῆς οἰκογενείας τῶν Δελαρὸς κυρίων τῆς Βελιγοστῆς καὶ τοῦ Δαμαλᾶ, ἐνυμφεύθη τὸν Μαρτῖνον Ζαχαρίαν καὶ μετεβίβασεν αὐτῷ πάντα τὰ ἐπὶ τῆς μωραϊτικῆς βαρονίας δικαιώματά της.

— Ἐκ Πετρουπόλεως γράφουσιν εἰς τὴν *Μεταρρύθμισιν* Κωνσταντινουπόλεως ὅτι ἐν τῇ νήσῳ Ζηλανδίᾳ ἐν μικρᾷ τινι κωμοπόλει Σταριγεδίγνη κειμένῃ ἐν μέσῳ βάλτων, ἐγένετο κατ' αὐτὰς πλείστου λόγου ἀξία ἀρχαιολογικὴ ἀνακάλυψις. Ἀνασκαπτομένου γεωλόφου τινὸς εὑρέθη ἐννέα πόδας ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς τάφος ἔχων δεκαεννέα ποδῶν μῆκος καὶ περιέχων σκελετὸν γυναικὸς ἐχούσης τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς ἀνατολάς. Παρ' αὐτῇ δ' εὑρέθησαν ἀγγεῖα ἐν οἷς καὶ περιεργότατον κύπελλον ὑάλινον κυανοῦν, φέρον ἐπικεκολλημένα τεμάχια ἀργύρου, ἐφ' ὧν ἀναγινώσκεται ἑλληνικοῖς γράμμασι γεγραμμένη ἡ λέξις ΥΓΕΙΑΙΝΕ. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ σκελετοῦ εὑρέθη ψέλλιον ἐκ χρυσῶν νομισμάτων τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Πρόβου (276 μ. Χ.), ἐπὶ δὲ τοῦ λαιμοῦ χρυσοῦν περιδέραιον, καὶ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου καρφὶς πρὸς στήριξιν, φαίνεται, τῶν ἐνδυμάτων. Πλὴν δὲ τούτων εὑρέθησαν πλησίον τῆς γυναικὸς σκελετοὶ ζῴων καὶ ἀνθρώπων, ὡς φαίνεται, δούλων ἐνταφιασθέντων μετὰ τῆς κυρίας των. Σημειωτέον δ' ὅτι τὸ πρῶτον ἤδη ἀνευρίσκεται ἀρχαιότης πρὸς βορρᾶν τῆς Σκανδιναυίας φέρουσα ἐπιγραφὴν ἑλληνικήν.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τῇ 18 λήγοντος μηνὸς Σεπτεμβρίου, ἡμέρα Κυριακῇ ἐπανελήφθησαν αἱ ἐργασίαι τοῦ Συλλόγου.

Ὁ Σύλλογος μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς διαμειφθείσης κατὰ τὸ θέρος ἀλληλογραφίας ἐψηφίσατο συλλυπητήρια πρὸς τὴν χήραν τοῦ ἀειμνήστου ναυάρχου Κωνσταντίνου Κανάρη ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τοῦ ὁποίου ἡ Ἐφορεία εἶχεν ἐναποθέσει στέφανον δάφνης μετὰ κυανολεύκων ταινιῶν καὶ τῆς ἐπιγραφῆς *Κωνσταντίνῳ Κανάρῃ ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός*. Εἰς δεῖγμα δὲ σεβασμοῦ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἐνδόξου ἀνδρὸς ἀπεφασίσθη νὰ δημοσιευθῇ ἐν τῷ παρόντι τεύχει ὁ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ καὶ ἀντιπρυτάνεως κ. Ἐμμανουὴλ Κοκκίνου ἐκφωνηθεὶς λόγος ἀναθεωρηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ.

Τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βαταυικοῦ Λουγδούνου ἀπέστειλε πρὸς τὸν Σύλλογον, μεθ' οὗ διατελεῖ εἰς σχέσεις, διὰ τοῦ ἐν Πειραιεῖ γενικοῦ προξενείου τῶν Κάτω Χωρῶν τὸ ἐπὶ τῇ τριακοσιετηρίδι ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτοῦ κοπὲν μετάλλιον μετὰ φιλοφρονεστάτης ἐπιστολῆς.

Ἐν τῷ σπουδαιοτάτῳ κριτικῷ περιοδικῷ τῆς Λειψίας Litterarisches Centralblatt, ὁ ἐν Ἀμβούργῳ καθηγητὴς Γουλλιέλμος Βάγνερ ἐδημοσίευσε τῇ 22 Σεπτεμβρίου εὐμενῆ ὑπὲρ τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου κρίσιν. Τὸ τεῦχος δὲ τοῦτο ἀπέστειλεν αὐτὸς ὁ λόγιος καθηγητὴς πρὸς τὸ προεδρεῖον μετὰ γραμματίου, ἐν ᾧ λέγει ὅτι «χάριτας πολλὰς ὁμολογεῖ διὰ τὴν μεγάλην τέρψιν ἣν προξενεῖ ἡ ἀνάγνωσις αὐτοῦ».

Ἡ ἐν Παρισίοις ἐκδιδομένη Revue Archeologique μετὰ πολλῆς τῆς εὐμενείας ἀναλύει τὰ περιεχόμενα ἑκάστου ἐκδιδομένου τεύχουςτοῦ *Παρνασσοῦ*.

Ἐν ἐπιφυλλίδι τῆς ἐν Νεαπόλει ἐκδιδομένης ἰταλικῆς ἐφημερίδος Eco ἐδημοσιεύθη εἰς συνεχῆ φύλλα μακρὰ περὶ τοῦ Συλλόγου μελέτη καὶ ἡ ἱστορία αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Α. Φραβασίλη, μέλους τακτικοῦ τοῦ Συλλόγου.

Ἀξίαν λόγου συλλογὴν βιβλίων ἐκ τόμων τεσσαράκοντα ἀπέστειλεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου ὁ ἐν Λονδίνῳ ἐπιτετραμμένος τὰ τῆς Ἑλλάδος κ. Ἰω. Γεννάδιος, μέλος ἀντεπιστέλλον. Ὡσαύτως δὲ ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀντιτύπων τῶν ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθέντων βιβλίων πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις σχολὴν τῶν ἀπόρων παίδων ὁ ἐν Κερκύρᾳ ἐλλόγιμος ἱερεὺς κ. Ἀρσένιος Πανδῆς, μέλος ἐπίτιμον.

Ἀπελθόντος εἰς Παρισίους τοῦ α' εἰδικοῦ γραμματέως κ. Κ. Γ. Ξένου ἐξελέχθη ὁ κ. Ἀναστάσιος Σουλτάνης καὶ κατὰ τὸ λῆξαν ἤδη ἔτος τοιοῦτος. Εἰς τὴν κενὴν δὲ θέσιν τοῦ β' εἰδικοῦ γραμματέως ἐξελέχθη ὁ κ. Ἀλέξανδρος, Τομπάζης. Κοσμήτωρ καὶ γραμματεὺς τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδωνἐξελέχθη ὁ κ. Ἐμμανουὴλ Δραγούμης.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ. — Ἡ ἀνέγερσις σχολείων εἰς χωρία πενιχρά, καὶ ἀπέχοντα τῶν μεγάλων διανοητικῶν κέντρων, εἶνε εὐεργέτημα, ὅπερ δὲν πρέπει νὰ παρέρχωνται ἀπαρατήρητον οἱ ἀπεκδεχόμενοι τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν γραμμάτων. Μικρὸν καὶ ἄγνωστον εἶνε τὸ χωρίον *Λειβάδια* τῆς Χίου· ἀλλ' ὑπῆρχον ἐκεῖ εὐφυεῖς ἑλληνόπαιδες διψῶντες τῆς στοιχειώδους παιδείας καὶ μένοντες ἀγράμματοι, διότι ἡ κοινότης δὲν εἶχε τὰ μέσα πρὸς διατήρησιν Σχολῆς καὶ διδασκάλου. Σπεύσαντες ἀρωγοὶ τέσσαρες φιλόμουσοι Χῖοι, οἱ ἀδελφοὶ Βοῦροι, ὧν ὁ εἷς, ὁ Ἰωάννης Βοῦρος, κατέστησε τὸ ὄνομα γνωστὸν καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἀπολαύων γενικῆς ὑπολήψεως διὰ τὴν βαθεῖαν αὐτοῦ ἰατρικὴν παιδείαν, ἐδωρήσαντο δύο μεγάλα κτήματα ἐκεῖ κείμενα, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅπως οἰκοδομηθῇ Σχολεῖον καὶ ἐκ τοῦ εἰσοδήματος ἐκπαιδεύωνται δωρεὰν ἐν αὐτῷ οἱ παῖδες τῶν χωρικῶν. Τὸ κτίριον ἐπερατώθη πρό τινων μηνῶν εὐπρεπές, διαιρούμενον εἰς τμῆμα ἀρρένων καὶ τμῆμα θηλέων.Ἀλλ'ἐπειδὴ ὅμως τὰ εἰσοδήματα δὲν ἐπήρκουν καὶ εἰς τὴν μισθοδοσίαν τοῦ διδασκάλου, οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ (διότι ἔκτοτε ὁ θάνατος ἠλάττωσεν αὐτοὺς) συνεπλήρωσαν τὴν δωρεάν, ἀποφασίσαντες νὰ καταβάλλωσιν ἐνιαυσίως, ἐπὶ τρία ἔτη, τριάκοντα ὀθωμανικὰς λίρας· γίνεται δ'ὑπ' αὐτῶν σκέψις περὶ προσθήκης καὶ μαθημάτων ἑλληνικῶν, τοὐλάχιστον μιᾶς τάξεως. Οὕτω κατὰ τὴν Ἀνατολὴν προάγεται διηνεκῶς ὑπὸ τῶν ἡμετέρων τὸ ἄροτρον τῆς παιδείας εἰς χώρας διανοητικῶς χέρσους.

* *
*

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ. — Ὁ ἀνδριὰς τοῦ Βύρωνος ὅστις ὡς ἄλλοτε ἐγράψαμεν θὰ ἀνεγερθῇ ἐν Λονδίνῳ ἐν συνοικίᾳ *Πικαδίλλυ*, μετὰ τὸν γενόμενον διεθνῆ διαγωνισμὸν θὰ ἐκτελεσθῇ ὑπὸ νεαροῦ γλύπτου τοῦ Ῥιχάρδου Βέλτ. Παριστᾷ τὸν ποιητὴν καθήμενον ἐπὶ βράχου, ἐρείδοντα τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς καὶ ἔχοντα τὴν ἀριστερὰν ἐπὶ τοῦ γόνατος ἐφ' οὗ κεῖται βιβλίον ἀνεῳγμένον. Πλησίον κάθηται προσβλέπων τὸν Βύρωνα ὁ προσφιλὴς αὐτοῦ κύων Roatswain πρὸς ὃν μεγίστην ᾐσθάνετο ἀγάπην καὶ εἰς ὃν θανόντα ἀνήγειρε μνημεῖον ἐπιγράψας τάδε· *Ὁ λίθος οὗτος καλύπτει τὰ λείψανα φίλου· ἕνα μόνον ἐγνώρισα καὶ οὗτος κεῖται ἐνταῦθα.* Ὡς γνωστὸν ὁ ἀνδριὰς θὰ ἀνεγερθῇ ἐξ ἑλληνικοῦ πεντελησίου μαρμάρου, ὅπερ ἐδωρήσατο ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις.

— Ἀπεβίωσεν ἐν Παρισίοις ἐν ἡλικίᾳ 67 ἐτῶν ὁ διάσημος Γάλλος ἀστρονόμος Λεβερριὲ διευθυντὴς τοῦ ἀστεροσκοπείου τῶν Παρισίων. Συνέγραψε τὸν πίνακα τῶν οὐρανίων κινήσεων καὶ τοὺς πίνακας δι' ὧν ὑπολογίζονται αἱ καθ' ἑκάστην ἐπισυμβαίνουσαι μεταβολαὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων, ὧν τὴν

φωτογράφησιν αὐτὸς εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἀστρονομίαν. Αἱ πολυπληθεῖς αὐτοῦ διατριβαὶ καὶ μελέται εὕρηνται ἐν τοῖς *Χρονικοῖς τοῦ Ἀστεροσκοπείου*.

— Αἱ ἐργασίαι πρὸς διάτρησιν τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου Γοθάρδου, δι' ἧς θὰ ἐπιταχυνθῇ ἡ σιδηροδρομικὴ συγκοινωνία μεταξὺ Γερμανίας, Ἑλβετίας καὶ Ἰταλίας προβαίνει ἀνενδότως 2000 ἐργατῶν ἐργαζομένων ἑκατέρωθεν. Τὸ ὅλον μῆκος τῆς ὑπογείου σήραγγος ἔσται 15 χιλιομέτρων, ἤδη δὲ διετρήθησαν 4300 μέτρων ἀπὸ τῆς Ἰταλικῆς κλιτύος τοῦ ὄρους ἐν Ἀϊρόλῳ καὶ 4600 ἀπὸ τῆς ἑλβετικῆς ἐν Γόσενεν. Ἡ ὅλη δαπάνη τῆς διατρήσεως θὰ ἀνέλθῃ εἰς 60—65 ἑκατομμύρια φράγκων, ποσὸν μικρὸν σχετικῶς, διότι ἡ διάτρησις τοῦ Κενισίου ὄρους οὗ ἡ ὑπόγειος σήραγξ μετρεῖ μόνον 12,333 μέτρα ἐστοίχισεν 75 ἑκατομμύρια φράγκων.

— Κατ' αὐτὰς συνῆλθον ἐν Μονάχῳ τὰ μέλη τῆς *Ἑταιρίας τῶν γερμανῶν φυσιοδιφῶν καὶ ἰατρῶν* εἰς κοινὴν συνέλευσιν. Ἡ Ἑταιρία αὕτη συσταθεῖσα ὑπὸ τοῦ Oken ἐν Λειψίᾳ ἀκριβῶς πρὸ 50 ἐτῶν, περιλαμβάνει πάντας σχεδὸν τοὺς ἐν Γερμανίᾳ φυσιοδίφας καὶ ἰατρούς, τὰ δὲ μέλη ἀνέρχονται εἰς 2000 περίπου. Κατ' ἔτος συνέρχονται εἰς συνέλευσιν οὐχὶ ἐν τῇ αὐτῇ πάντοτε πόλει, ἀλλὰ κατ' ἐναλλαγήν. Πέρυσιν εἶχεν συνέλθῃ ἐν Ἀμβούργῳ· ἐφέτος δὲ περὶ τὰ 1900 ἐκ τῶν μελῶν ἐν Μονάχῳ, ὅπου σύναμα ἑωρτάσθη καὶ ἡ πεντηκονταετηρὶς τῆς Ἑταιρίας. Αἱ συνεδριάσεις, ὧν πρόεδρος μὲν ἐπίτιμος ἦτο ὁ διδάκτωρ τῆς ἰατρικῆς πρίγκιψ Θεόδωρος Κάρολος ἐκ τοῦ βασιλικοῦ βαυαρικοῦ οἴκου, τακτικὸς δὲ ὁ ἐν Μονάχῳ καθηγητὴς κ. Πετεγχόφερ, ἐγένοντο ἐν ταῖς αἰθούσαις τοῦ Ὠδείου. Τὰ συνελθόντα μέλη εἶχον διαιρεθῇ εἰς 25 τμήματα, κατὰ τοὺς διαφόρους ἐπιστημονικοὺς κλάδους· ἐπὶ δὲ 4 ἡμέρας ἐγένοντο 8 συνεδριάσεις, ἀνὰ δύο καθ' ἑκάστην, ἐν αἷς ἀνεπτύχθησαν καὶ συνεζητήθησαν αἱ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀνακαλύψεις καὶ πρόοδοι τῆς ἐπιστήμης. Γενικαὶ δὲ συνεδριάσεις ἐγένοντο τρεῖς, ἐν αἷς ἐπιστημονικωτάτας ὁμιλίας καὶ ἐμβριθεῖς ἐποίησαν ἰδίως ὁ κ. Βίρχοβ καθηγητὴς τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας ἐν Βερολίνῳ, καὶ ὁ κ. Χαῖκελ ὁ περιώνυμος ἐν Ἰέννῃ καθηγητὴς τῆς Ζωολογίας καὶ φιλόσοφος.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1877 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἐκ.*		
Μέση	θλῖψις	751,99 χμ.	Μέση	θερμοκρασία	25,35
Μεγίστη	»	757,01 (τὴν 29ην)·	Μεγίστη	»	35,9 (τὴν 5ην)
Ελαχίστη	»	747,98 (τὴν 11ην)	Ἐλαχίστη	»	15,3 (τὴν 29ην)

Ἡμέραι βροχῆς 6 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 13,83 χμ.) ἀστραπῶν 8.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 17 ἡμέρας ΝΔ, 2ΒΔ, 2Β, 7ΒΑ, 1Α, 1Ν.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΤΟΣ Α' | 30 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1877 | ΤΕΥΧΟΣ 10

Η ΕΠΙ ΔΩΡΟΔΟΚΙΑ ΚΑΤΑΔΙΩΞΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ

Ὁ Δημοσθένης ἕως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἀνεκηρύχθη ὁ κορυφαῖος τῶν ῥητόρων, καὶ τοιοῦτος ἀνεγνωρίσθη παρ' ὅλων ὅσοι μέχρι τῆς σήμερον ἠσχολήθησαν εἰς τὴν ῥητορικήν, εἴτε ὡς ἐπικριταὶ εἴτε ὡς συντάκται ῥητορικῶν λόγων, μιμηταὶ ἢ ἐφάμιλλοι τοῦ Ἀθηναίου ῥήτορος. Ὁ Δημοσθένης εἶναι ὁ τέλειος καὶ ἀνυπέρβλητος ῥήτωρ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Ἁλικαρνασέως, τοῦ Λιβανίου, τοῦ Κυντιλιανοῦ, τοῦ Κικέρωνος, τοῦ Φενελῶνος, τοῦ Δαγγεσῶ, τοῦ Λαάρπου, τοῦ Βιλλεμαίνου, τοῦ Βλαίρου, τοῦ Σεριδάνου, τοῦ Βρούμου (Brougham). Νεώτεροι πολιτικοὶ καὶ ἱστοριογράφοι ἀκριβολογήσαντες ἀπαθῶς τὰς περιστάσεις τῆς ἐποχῆς τοῦ Δημοσθένους, ὁ Ἥρενος (Heeren), ὁ Νηβοῦρος, ὁ Γρώτης (Grote), ὁ Βέκερος, ὁ Σαίφερος, ὁ Βουλλαῖος (Beullée), ἀπέδωκαν δικαιοσύνην εἰς τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὸν ἄδολον πατριωτισμὸν τοῦ προμάχου τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας κατὰ τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων. Ἀλλὰ μία σελὶς τῆς βιογραφίας τοῦ μεγάλου ῥήτορος καὶ τοῦ ἀδαμάστου πολιτικοῦ, τὴν ὁποίαν πολλοὶ τῶν ἀρχαίων καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ νεώτεροι ἀντιγράφουσιν ἐκ τοῦ Πλουτάρχου, φαίνεται ὡς μελανὴ κηλὶς τῆς πολιτείας τοῦ Δημοσθένους, εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ βίου διαψεύδουσα τὰς κρίσεις τῶν θαυμαστῶν τοῦ τελευταίου πολιτικοῦ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀληθῶς οἱ φίλοι τούτου ἀνευρίσκουσιν ἐν τῷ Παυσανίᾳ (3, 33, 4), μίαν ἰσοδύναμον μαρτυρίαν πρὸς ἀπάλειψιν τῆς τοῦ Πλουτάρχου. Ἀλλ' αἱ μαθηματικαὶ μέθοδοι δὲν ἐφαρμόζονται εἰς τὴν ἱστορίαν ἐπίσης, αἱ δὲ ἀντιφατικαὶ φῆμαι τὰς ὑποίας ἀναγράφουσιν ἀφ' ἑνὸς ὁ Πλούταρχος, ἀφ' ἑτέρου ὁ Παυσανίας, εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀναγνώστου ἀφίνουσιν ὡς ὑπόλοιπον τὸ ἴσως ναί, ἴσως ὄχι· ὅπερ εἰς τὴν κρίσιν περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνδρὸς δὲν εἶναι ἴσον τῷ μηδενί. Καθιστᾷ τοῦτον ὕποπτον οὐχὶ ἀθῶον. Ἡ ἀθωότης τοῦ Ἀθηναίου ῥήτορος καὶ πολιτικοῦ ἐναργῶς ἀποδεικνύεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων βιογράφων Βεκέρου, Σαιφέρου, Βουλλαίου κλ. διὰ τῆς ἀντιπαρα-

θέσεως τῆς τε ἀκεραιότητος αὐτοῦ ἀπέναντι τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν μηχανημάτων τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ τοῦ γενναίου θανάτου αὐτοῦ ἀπέναντι τῶν ὑποσχέσεων καὶ τῶν προσφορῶν τοῦ Ἀντιπάτρου. Μολαταῦτα οἱ βιογράφοι οὗτοι τοῦ Δημοσθένους ἐπαναλαμβάνουσι τὰς λεπτομερείας τῆς διηγήσεως τοῦ Πλουτάρχου ἀποδίδοντες εἰς αὐτὴν ἀξίαν ἱστορικὴν ὁποίαν δὲν ἔχει πραγματικῶς. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην νομίζω οὐχὶ ἄσκοπον νὰ ἐπαναλάβω τὴν μελέτην τῆς σελίδος ταύτης τοῦ βίου τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ἐξετάζων ὑπό τε τὴν ἱστορικὴν καὶ τὴν δικανικὴν ἔποψιν τὴν καταδίωξιν αὐτοῦ.

Πολλαὶ ἀμφισβητήσεις ἠγέρθησαν περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ Πλουτάρχου ὡς πηγῆς τῆς ῥωμαϊκῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Βεβαίως ὁ ἰατροφιλόσοφος οὐδαμοῦ δεικνύει τὴν κρίσιν, τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας, τὴν πολιτικὴν περίνοιαν, τὴν ἀπάθειαν τοῦ Πολυβίου. Ὡς βιογράφος συνέλεξεν ὅσα εὗρηκε γεγραμμένα ἰδίως κατὰ τοῦ Δημοσθένους ὑπὸ τοῦ Θεοπόμπου τοῦ κακολογωτάτου, ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὸν ὁ Κορνήλιος Νέπως (maledicentissimus Ἀλκιβ. 11. 1.) τοῦ κακολογωτάτου ἁπάντων ἀνθρώπων, καὶ ῥήτορος ἀποτυχόντος, ἄνευ ἐλέγχου τῆς ἀληθείας, καὶ χωρὶς οὐδόλως ν' ἀκριβολογήσῃ περὶ τῆς πίστεως τῆς πηγῆς ἐξ ἧς ἤντλει τὰς πληροφορίας αὐτοῦ. Συνέλεξε τοὐλάχιστον τὴν ὕλην αὐτοῦ ἀμερολήπτως καὶ ἀπαθῶς; Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν παραλληλων βίων ἐμόρφωσα τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ Πλούταρχος ἐν αὐτοῖς προέθετο νὰ κολακεύσῃ τοὺς μαθητὰς καὶ θαυμαστὰς καὶ προστάτας αὐτοῦ μᾶλλον ἢ νὰ ἐπαινέσῃ τοὺς ὁμοεθνεῖς. Ἰδίως εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Δημοσθένους ὁ Πλούταρχος φαίνεται οὐχὶ μόνον ἀκρίτως ἀποδεχόμενος καὶ μετά τινος κρυφίας εὐχαριστήσεως ἐπαναλαμβάνων ὅσα οἱ ἐχθροὶ τοῦ μεγάλου Ἕλληνος διέδιδον κατ' αὐτοῦ ζῶντος, ἀλλὰ καὶ δολίως ἐν αὐτοῖς μόνοις ζητῶν τὰ στοιχεῖα τῆς συγκρίσεως τοῦ Ἕλληνος πρὸς τὸν Ῥωμαῖον πολιτικόν. Ἴσως ὁ Χαιρωνεὺς γράφων τὸν βίον τοῦ Ἕλληνος, καὶ ἂν ἤθελε, δὲν κατώρθωνε νὰ λησμονήσῃ πρὸς στιγμὴν τοὺς καυστικοὺς λόγους τοῦ ῥήτορος *οἱ ἀναίσθητοι Θηβαῖοι*, καὶ τὴν κατασκαφὴν τῶν Θηβῶν ὡς συνέπειαν τῆς πολιτικῆς τοῦ Δημοσθένους. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δικαιολογεῖ τὴν ἐμπάθειαν καὶ τὴν ἀκρισίαν τοῦ ἱστοριογράφου, πολὺ δ' ὀλιγώτερον τὴν πρὸς τοῦτον πίστιν τῶν νεωτέρων, ἀκολουθούντων ἀνεξετάστως ὡς μόνην πηγὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Δημοσθένους τὸν Πλούταρχον. Εἶναι ἀληθῶς παράδοξον πῶς καὶ παρ' ἡμῖν ἐγένοντο ἀνεξετάστως δεκταὶ ὡς ἄρθρα πίστεως ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Παραλλήλων Βίων, αἱ κατὰ τοῦ ἀπαραμίλλου ῥήτορος καὶ πολιτικοῦ ἀνδρὸς συκοφαντίαι τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ!

Ἐκληρονομήσαμεν, βεβαίως οὐχὶ ὅλας, ἀλλὰ τὰς πλείστας τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν ἐλλείψεων τῶν ἐνδόξων προγόνων, καὶ δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν πόσους εἶχε κεκηρυγμένους ἢ κρυφίους ἐχθροὺς ὁ Δημοσθένης ἐκ τῶν συναδέλφων αὐτοῦ ἕνεκα ζηλοτυπίας ἢ φθόνου ἢ καὶ χρηματικοῦ συμφέροντος, ἐκ τῶν ἀντιπολιτευομένων αὐτῷ, ἐκ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων τῶν παρ' αὐτοῦ

καταδιωχθέντων ἢ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ καταδικασθέντων. Ἐκ τούτου δυνάμεθα καὶ νὰ ἐννοήσωμεν ὁποία ἡ δύναμις καὶ ὑπεροχὴ τοῦ Δημοσθένους παρὰ τῷ δήμῳ τῶν Ἀθηναίων, συνάμα δὲ ὁποία τεχνική, ἐπίμονος, ἀσυνείδητος ἐργασία ἐν τῷ κρυπτῷ κατεβάλλετο πρὸς διάσεισιν τῆς κολοσσαίας τοῦ Δημοσθένους πίστεως διὰ μυρίων σκευωριῶν, συκοφαντιῶν, κατηγοριῶν! Δὲν ἦτο δυσχερὲς ἔργον ἡ συλλογὴ αὐτῶν, ἀλλ' οὐδὲ ἀνέφικτος ἡ ἐξέλεγξις τοῦ ψεύδους εἰς ἱστοριογράφον οἷος ὁ Πλούταρχος. Οὕτω κατηγορεῖ τὸν Δημοσθένην ὡς κρυφίως ὑπερασπίζοντα κατὰ τὴν μεταξὺ Φορμίωνος καὶ Ἀπολλοδώρου δίκην ἀμφοτέρους τοὺς ἀντιδίκους «καὶ ἀτεχνῶς καθάπερ ἐξ ἑνὸς μαχαιροπωλείου τὰ κατ' ἀλλήλων ἐγχειρίδια πωλοῦντα τοῖς ἀντιδίκοις». Εἶναι δεινὴ τοιαύτη κατηγορία κατὰ μεγάλου ῥήτορος, καὶ προτοῦ ἐκφέρει αὐτὴν ὁ Χαιρωνεὺς ὤφειλε καὶ ἠδύνατο νὰ βεβαιωθῇ περὶ τῆς ἀληθείας, διότι οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους, τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, εὐτυχῶς ἐσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Ἤδη ἡ φράσις τούτου περιέχουσα σαρκαστικὸν ὑπαινιγμὸν εἰς τὴν βιομηχανίαν τοῦ πατρὸς τοῦ ῥήτορος, ὑποδεικνύει τὴν χολὴν τοῦ βιογράφου. Ἀλλ' ἂν ῥίψωμεν βλέμμα μόνον εἰς τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους ὑπὲρ Φορμίωνος καὶ κατὰ Στεφάνου, ἀμέσως ἐξελέγχομεν τὸ ψεῦδος τοῦ Πλουτάρχου. Εἰς τὸν πρῶτον ὁ Φορμίων ἐνάγεται κατὰ τοῦ Ἀπολλοδώρου πρὸς ἀπόδοσιν κεφαλαίων τῆς τραπέζης τοῦ πατρὸς τούτου Πασίωνος, τὴν ὁποίαν διεχειρίζετο ὁ Φορμίων. Κατὰ τῆς ἀγωγῆς ἀντιτάσσεται ἡ ἔνστασις (παραγραφὴ κατὰ τοὺς ἀρχαίους) τοῦ Φορμίωνος ὅτι ἐγένετο συμβιβασμὸς δι' ἀποφάσεως διαιτητῶν. Κατὰ τὸ δικονομικὸν σύστημα τῶν Ἀθηναίων ἡ παραγραφὴ εἰσήγετο πρὸς συζήτησιν καὶ ἐκδίκασιν ὡς δίκη χωριστὴ τῆς ἀγωγῆς [1]. Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς περὶ τοῦ ἀπαραδέκτου ἐνστάσεως συνετάχθη ὁ παραγραφικὸς λόγος τοῦ Δημοσθένους ὑπὲρ Φορμίωνος. Ἡ παραγραφὴ τούτου ἐγένετο δεκτὴ καὶ διεγράφη τοῦ Ἀπολλοδώρου ἡ ἀγωγή. Βραδύτερον ὁ Ἀπολλόδωρος ἤγειρεν ἀγωγὴν ἄλλην κατὰ τοῦ Στεφάνου ὡς ψευδῶς μαρτυρήσαντος ἐπὶ τῆς παραγραφῆς τοῦ Φορμίωνος ὅτι τὸ παρὰ τούτου ἐνώπιον τῶν διαιτητῶν προσαχθὲν ἔγγραφον ἦτον ἡ διαθήκη τοῦ Πασίωνος· ὁ δὲ λόγος ὁ συνταχθεὶς πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀγωγῆς κατὰ τὸν Στέφανον ἀποδίδεται εἰς τὸν Δημοσθένην. Ἔστω. Ἀλλ' οὔτε εἰς τὴν πρώτην δίκην παρίστατο ὡς διάδικος μετὰ τοῦ Φορμίωνος ὁ Στέφανος, οὔτε εἰς τὴν δευτέραν ὁ Φορμίων ὡς ἀντίδικος τοῦ Ἀπολλοδώρου, οὔτε κατ' ἀμφοτέρας τὰς δίκας πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, οὔτε κἂν ἐκ τῆς ἐκβάσεως τῆς πρώτης δίκης ἐξήρτηται ἡ τῆς δευτέρας. Εἶναι λοιπὸν αὐτόχρημα ψεῦδος ἡ φράσις τοῦ Πλουτάρχου ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐπώλησεν ἐγχειρίδια συγχρόνως εἰς δύο ἀντιδίκους. Ὑπὸ ἄλλην δ' ἔποψιν ἡ διαγωγὴ τοῦ ῥήτορος ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἀνωτέρα πάσης μομφῆς. Ἐμισθώθη παρὰ τοῦ Φορμίωνος ἵνα γράψῃ λόγον ἐπὶ τῆς

1 Ὅρα τὰ παρ' ἐμοῦ γραφέντα ἐπὶ τοῦ ἀττικοῦ δικαίου ἐν τοῖς Δικαστικοῖς Χρονικοῖς Αὐγούστου ε. ε. ἀρ. 22.

ἐνστάσεως περὶ ἀπαραδέκτου τῆς ἀγωγῆς τοῦ Ἀπολλοδώρου, καὶ συνέταξεν αὐτὸν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πληροφοριῶν τοῦ διαδίκου ὅτι πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐνώπιον τῶν διαιτητῶν ὁ Ἀπολλόδωρος δὲν ἠμφισβήτησε τὴν προσαχθεῖσαν διαθήκην τοῦ Πασίωνος. Ὁ Δημοσθένης δὲν ἐπρότεινεν ὡς μάρτυρα τούτου τὸν Στέφανον, οὐδὲ εἰς τοῦτον ὑπηγόρευσε τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, οὐδὲ παρίστατο κατὰ τὴν κατάθεσιν αὐτοῦ ἐνώπιον τῶν διαιτητῶν. Ἂν ψευδῶς κατέθεσεν ὁ μάρτυς ἦτον ἄρα ὑπόχρεως νὰ ὑπερασπισθῇ αὐτὸν ὁ Δημοσθένης, διότι εἶχεν εἰς ἄλλην δίκην ὑπερασπισθῆ τὸν διάδικον ὑπὲρ οὗ ψευδῶς ἐμαρτύρησεν ὁ νῦν ἐναγόμενος εἰς ἀποζημίωσιν ἕνεκα τῆς ψευδοῦς αὐτοῦ καταθέσεως; Ὁ εὐλαβέστατος τῶν δικηγόρων οἱασδήποτε ἄλλης ἐποχῆς ἢ χώρας δὲν ἤθελεν ἀρνηθῆ τὴν ὑπεράσπισιν αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀπολλόδωρον ἐπὶ μόνῳ τῷ λόγῳ τῆς προηγηθείσης ὑπερασπίσεως τοῦ Φορμίωνος.

Μᾶλλον ὁ Χαιρωνεὺς ἐνασμενίζει εἰς τὴν ἐπὶ δειλίᾳ κατηγορίαν τοῦ Δημοσθένους, ἐπισωρεύων κατ' αὐτοῦ ὕβρεις διότι «ᾤχετο τὴν τάξιν ἀποδρὰς »αἴσχιστα, καὶ τὰ ὅπλα ῥίψας, οὐδὲ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς ἀσπίδος, ὡς ἔλεγε »Πυθέας, αἰσχυνθεὶς ἐπιγεγραμμένης γράμμασι χρυσοῖς *ἀγαθῇ τύχῃ*». Ἡ δειλία τοῦ Δημοσθένους κατέστη ἀδιαφιλονείκητος καὶ παροιμιώδης εἰς τοὺς μεταγενεστέρους [1] ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ Πλουτάρχου. Πόσον ὅμως εἶναι ἄξιος πίστεως ὁ Πυθέας τὸν ὁποῖον ἐπικαλεῖται ὡς μάρτυρα καὶ πηγὴν τῆς κατηγορίας, μανθάνομεν ἐκ τῆς ἐπιστολῆς Γ' τοῦ Δημοσθένους.

«Καὶ μὴν οὐδὲ τὸν Πυθέαν παραλείψω . . . . . τίς γὰρ οὐκ οἶδε τοῦτον, ὅτε »μὲν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν τάξιν ἔχων εἰς τὸ πολιτεύεσθαι παρῄει, ὡς δοῦλον ἐλαυ»νόμενον καὶ γραφὴν ξενίας φεύγοντα, καὶ μικροῦ πραθέντα ὑπὸ τούτων, οἷς »νῦν ὑπηρετῶν τοὺς κατ' ἐμοῦ λόγους ἔγραφε; κτλ.» Ὁ Πυθέας λοιπὸν ἦτον ἐκ τῶν ἀντιζήλων, ἐκ τῶν ἀντιπολιτευομένων, ἐκ τῶν προσωπικῶν ἐχθρῶν, καὶ τὰς κατηγορίας αὐτοῦ μετὰ τὴν ἧτταν καὶ τὴν φυγὴν τοῦ Δημοσθένους λαμβάνει ὁ Πλούταρχος ὡς πηγὴν τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Οὐδεὶς δύναται σήμερον νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Δημοσθένους ἐπὶ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης. Βέβαιον εἶναι ὅτι παρευρέθη κατὰ τὴν μάχην, καίτοι δυνάμενος νὰ μένῃ ἐν Ἀθήναις ὡς πολιτευόμενος, καὶ ὅτι ἔφυγε μετὰ τὴν ἧτταν τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ἦτο *λιποτάκτης*; Βεβαίως ὄχι ἀφοῦ παρευρέθη εἰς τὴν μάχην. Ἐτράπη ὅμως εἰς φυγήν! Ἂν τοῦτο ἦτο διὰ τὸν Δημοσθένην ἔγκλημα πόσοι μᾶλλον αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ καταχριθῶσι στρατηγοὶ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων χρόνων, πόσοι στρατάρχαι τοῦ Α' Ναπολέοντος καὶ τοῦ Γ' μὴ ἐξαιρουμένου τοῦ νῦν ἐνδόξου προέδρου τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας; Ἔρριψε τὴν ἀσπίδα! Δὲν ἠξεύρω ἂν διὰ τὸν στρατιώτην ὅστις ἐμπιστεύεται εἰς τοὺς πόδας τὴν σωτηρίαν τῆς κεφαλῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ, εἶναι ἁμάρτημα ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ βάρους τῶν ὅπλων. Ἴσως εἶναι ἁμάρτημα ἡ φυγή, ἂν ὅμως αὕτη δικαιολογεῖται ἐκ τῆς ῥοπῆς τῆς νίκης καὶ τῆς τροπῆς τοῦ στρατοῦ,

1 Ὅρα Beullé ἐκδ. Β' σελ. 297.

δὲν εἶναι βεβαίως ἔγκλημα ἡ μετ' αὐτὴν ἐγκατάλειψις τοῦ ὅπλου. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ἐπὶ δειλίᾳ κατηγορίαν μετὰ τὴν καταδίωξιν τοῦ Δημοσθένους ἐπὶ τῶν Ἁρπαλείων ἠδύνατό τις νὰ ἐρωτήσῃ διατὶ ἂν ὁ Δημοσθένης ἐγένετο ἀληθῶς ἔνοχος λιποταξίας ἢ δειλίας (τοῦ ῥίψαι τὴν ἀσπίδα) ὁ Πυθέας, ὁ Δείναρχος, εἷς ἐκ τῶν τόσων φανερῶς ἀντιπολιτευομένων καὶ προσωπικῶν ἐχθρῶν τοῦ Δημοσθένους, δὲν κατεδίωξεν αὐτόν, ἐνῷ εἶχεν ἐκ τοῦ νόμου ὁ βουλόμενος τῶν Ἀθηναίων τὸ δικαίωμα τῆς γραφῆς κατὰ τοῦ δειλοῦ καὶ τοῦ λιποτάκτου; Ὅτε μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἧτταν διεψεύσθησαν αἱ ἐπαγγελίαι καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Δημοσθένους, ὁ δῆμος ἠθύμησε καὶ οἱ φιλιππίζοντες ἐφαίνοντο οἱ σωτῆρες τῆς Ἑλλάδος. Ὅτε ὁ Δημοσθένης ἐπαρουσιάσθη δίδων νέας ἐλπίδας καὶ θάῤῥος εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτε εἰς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ ἔλεγε μὴν ἀθυμεῖτε ἡ ἧττα ἡμῶν εἶναι ἔργον τῆς τύχης, ἀλλὰ συγχρόνως ἡ δόξα τῆς πόλεως, οἱ στρατιῶται ὅλοι ἔπραξαν τὸ καθῆκον αὐτῶν, ὅλοι οἱ μετασχόντες τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης εἶναι ἄξιοι τῆς εὐγνωμοσύνης τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐπαίνων τῆς πόλεως — τότε ἦτον ἡ στιγμὴ νὰ φωνάξῃ ὁ Πυθέας — Σὺ Δημόσθενες εἶσαι ὁ αἴτιος τῆς συμφορᾶς τῶν Ἑλλήνων, διότι Σὺ ἐλιποτάκτησας, διότι σὺ ἔδωκες τὸ παράδειγμα τῆς φυγῆς. Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην ἔχει τὸ θάῤῥος νὰ συγκαλέσῃ τὸν δῆμον ἐν ἐκκλησίᾳ, δημηγορεῖ, οἱ ἐχθροί του σιωπῶσι, καὶ ὁ δῆμος εἰς τὸν Δημοσθένην ἀναθέτει τὸ ἐγκώμιον τῶν ἐν Χαιρωνείᾳ πεσόντων, τὴν πρεσβείαν πρὸς τὸν Φίλιππον, καὶ τὰς ἐλπίδας τῆς ἐν τῷ μέλλοντι σωτηρίας αὐτοῦ. Ὁ θρίαμβος τοῦ ῥήτορος παρὰ τῷ δήμῳ τῶν Ἀθηναίων ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην δὲν ἀποδεικνύει ἀνυπόστατον τὴν ἐπὶ δειλίᾳ καὶ λιποταξίᾳ κατ' αὐτοῦ κατηγορίαν, ἐκφερομένην τυχαίως καὶ παρέργως, δέκα ἔτη μετὰ τὴν μάχην ὑπὸ τῶν διωκτῶν αὐτοῦ ἡττηθέντος καὶ φεύγοντος μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν; Καὶ ὅμως ἡ κατηγορία ἐπαναλαμβανομένη παρὰ τοῦ Πλουτάρχου, εὗρε τοσαύτην πίστιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ὥστε πολλοὶ ὡς ὁμολογίαν τῆς δειλίας τοῦ Δημοσθένους ἐξήγησαν τὸ δίστιχον τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ χαλκοῦ αὐτοῦ ἀνδριάντος·

Εἴπερ ἴσην γνώμῃ ῥώμην, Δημόσθενες, εἶχες,
Οὔποτ' ἂν Ἑλλήνων ἦρξεν Ἄρης μακεδών.

Ὁ **Beullée** οὕτως ἡρμήνευσεν αὐτὸ εἰς τὴν πρώτην του ἔκδοσιν, καὶ εἰς τὴν δευτέραν (σελ. 312) γεμίζει ἓξ σελίδας τυπογραφικὰς συμβουλευόμενος πλείστους ἑλληνιστὰς ὅπως ἀνεύρῃ τί ἐννοεῖται ἄρα ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ—ἂν ὁ Δημοσθένης εἶχε τόσην ἀνδρίαν, γενναιότητα, ἢ ἂν εἶχε τόσην ἰσχὺν ὅσην θέλησιν;—ὡς ἂν ἦτο λογικὸν καὶ δυνατὸν νὰ στηθῇ ἀνδριὰς εἰς τὴν ἀνανδρίαν! Ἵνα προκαταλάβῃ τὴν πίστιν τοῦ ἀναγνώστου περὶ τῆς ἐνοχῆς τοῦ Δημοσθένους ἐπὶ τῶν Ἁρπαλείων, ὁ Πλούταρχος ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὴν διήγησιν τῆς καταδιώξεως τοῦ ῥήτορος, προτάσσει τὸν τοσοῦτον κοινῶς πιστευθέντα μῦθον τῆς ἀργυράγχης. Δὲν διευκρινεῖ ἂν καὶ τοῦτον παρὰ τοῦ Θεοπόμπου

ἠρανίσατο· ἀλλ' ὁ ἀποδεχόμενος δὲν φαίνεται ὀλιγώτερον ἄκριτος ἢ ὁ πλάσας τὴν κακοήθη συκοφαντίαν. Ὅτε ὁ διοικητὴς Βαβυλῶνος Ἅρπαλος ἀποδρὰς μετὰ βαρυτίμων θυσαυρῶν ἐζήτησεν ἄσυλον παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις, ὁ Δημοσθένης μόνος ἐκ τῶν ῥητόρων ἐγνωμοδότησεν ὅτι ὤφειλον οἱ Ἀθηναῖοι, ἵνα μὴ περιέλθωσιν ἀδίκως εἰς διενέξεις μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ν' ἀποπέμψωσι τὸν Ἅρπαλον καὶ νὰ κατάσχωσι τὸν ὑπεξαιρεθέντα θησαυρὸν ὅπως ἀποδόσωσιν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Ὁ δῆμος ἤκουσε τὰς συμβουλὰς τοῦ Δημοσθένους, καὶ εἰς τοῦτον ἀνέθηκε τὴν κατάσχεσιν. Κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων ὁ Δημοσθένης ἐθαύμασε χρυσῆν τινα κύλικα, ὁ Ἅρπαλος ἐνόησε τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, καὶ γενομένης τάχιστα νυκτὸς, ἔπεμψεν αὐτῷ τὴν κύλικα μετὰ τῶν εἴκοσι ταλάντων τῆς ὁλκῆς αὐτῆς. Μέχρι τούτου ἡ διήγησις φαίνεται ἀπίθανος· διότι ὁ Δημοσθένης ἑξηκοντούτης ἤδη, ἐπολιτεύετο ἐπὶ τριάκοντα ἔτη, δυνάμενος νὰ θησαυρίσῃ χρήματα καὶ δῶρα, ἀλλ' ὁμολογουμένως ἔζησε βίον λιτὸν ὀλιγαρκῆ καὶ σώφρονα, ἐκ τῆς ἰδιωτικῆς του ἐργασίας πορισθεὶς μετρίαν περιουσίαν, καὶ περιφρονήσας τὰς προσφορὰς τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου· διότι ἂν εἶχε τὴν διάθεσιν νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν κλοπιμαίων τοῦ Ἁρπάλου δὲν ἤθελε προτείνει ὁριστικῶς εἰς τὸν δῆμον τὴν ἀποπομπὴν αὐτοῦ, τὴν κατάσχεσιν καὶ τὴν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ἀπόδοσιν τῶν κλοπιμαίων· διότι μετὰ τὴν περὶ τούτων ἀπόφασιν τοῦ δήμου ὁ Ἅρπαλος δὲν ἦτο πλέον κύριος τῶν πραγμάτων, οὐδὲ εἶχε τὴν διαχείρισιν αὐτῶν, οὐδὲ ὁ Δημοσθένης εἶχεν ἀνάγκην τῆς δωρεᾶς τοῦ Ἁρπάλου ἂν ἤθελε νὰ καταχρασθῇ τῶν εἰς τὴν φύλαξιν αὐτοῦ ἐμπιστευθέντων· διότι τέλος εἰς τοὺς σωζομένους λόγους τῶν κατηγόρων τοῦ Δημοσθένους δὲν ἀναφέρεταί τι περὶ κύλικος ἢ περὶ τῆς ὁλκῆς αὐτῆς. Ἀλλὰ τὰ ἑπόμενα τῆς διηγήσεως εἶναι τὸ γελοῖον ἢ μᾶλλον τὸ κατάπτυστον μέρος αὐτῆς. Τὴν ἐπιοῦσαν τῆς δωροδοκίας ὁ Δημοσθένης «εὖ »καὶ καλῶς ἐρίοις καὶ ταινίαις κατὰ τοῦ τραχήλου κατελιξάμενος εἰς τὴν »ἐκκλησίαν προῆλθε. Καὶ κελευόντων ἀνίστασθαι καὶ λέγειν, διένευεν ὡς »ἀποκεκομμένης αὐτῷ τῆς φωνῆς, οἱ δὲ εὐφυεῖς χλευάζοντες οὐχ ὑπὸ συνάγ»χης ἔφραζον, ἀλλ' ὑπ' ἀργυράγχης εἰλῆφθαι νύκτωρ τὸν δημαγωγόν». Ὑποτιθεμένης ἀληθοῦς τῆς δωροδοκίας, οὐχὶ ὁ ἑξηκοντούτης μέγας πολιτικὸς καὶ ῥήτωρ, ἀλλ' ὁ μᾶλλον ἀφυὴς Ἀθηναῖος θέλων ν' ἀποφύγῃ τὴν συζήτησιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου καὶ προσποιούμενος τὸν ἀσθενῆ, ἤθελε μείνει κατ' οἶκον, δι' αὐτὸν τοῦτον ἀκριβῶς τὸν λόγον τῆς ἀσθενείας. Ὄχι μόνον τὸ τύλιγμα τοῦ λαιμοῦ καὶ ἡ ἀποκοπὴ τῆς φωνῆς εἶναι κωμῳδία ἀναξία πολιτικοῦ ἀνδρὸς, ἀλλὰ μόνον βλὰξ ἄνθρωπος ὅπως πιστοποιήσῃ τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ, ἤθελε παρασταθῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν «εὖ καὶ καλῶς *ἐρίοις* καὶ *ταινίαις* κατὰ τοῦ τραχήλου κατελιξάμενος». Ἡ λύσις τῶν Ἁρπαλείων συμπληροῖ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀφυΐας τοῦ μυθολόγου. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέπεμψαν ἐκ τῆς πόλεως τὸν Ἅρπαλον, κατὰ δὲ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου γενομένου λόγου περὶ τῶν χρημάτων, «ὧν διηρπάκεσαν οἱ ῥήτορες (βεβαίως οἱ εὐνοϊκῶς ὑπὲρ τοῦ Ἁρ-

πάλου ἀγορεύσαντες) ὁ Δημοσθένης ὁμόσε χωρῶν, εἰσήνεγκε ψήφισμα τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴν ἐξετάσαι τὸ πρᾶγμα, καὶ τοὺς ἐκείνῃ δόξαντας ἀδικεῖν δοῦναι δίκην».

Ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ ἀληθὴς ἱστορία τῆς καταδιώξεως τοῦ Δημοσθένους. Διὰ τῆς νίκης κατὰ τὸν ἀγῶνα περὶ τοῦ στεφάνου ὁ ῥήτωρ ἔφθασεν εἰς τὸ ἄκρον σημεῖον τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ τοῦ φθόνου τῶν ἀντιζήλων καὶ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Ἀλλ' εἰς τούτους προστίθενται πλέον καὶ οἱ μέχρι τοῦδε προσποιούμενοι τὸν φίλον. Ὁ Ὑπερίδης καὶ ἄλλοι ῥήτορες συμπολιτευόμενοι μετὰ τοῦ Δημοσθένους,εἶχον ἀγορεύσει θερμῶς ὑπὲρ τοῦ Ἁρπάλου, ὁ Δημάδης, ὁ Ἀριστογείτων, κύριος οἶδε πόσοι ἄλλοι, βεβαίως εἶχον δωροδοκηθῇ. Διὰ τοῦ ψηφίσματος τὸ ὁποῖον ὁ Δημοσθένης ἔγραψε νὰ ζητηθῶσι καὶ καταδιωχθῶσιν οἱ λαβόντες παρὰ τοῦ Ἁρπάλου δῶρα,ὅλοι οἱ ὕποπτοι καὶ οἱ πραγματικῶς δωροδοκηθέντες ἐγένοντο πολέμιοι τοῦ Δημοσθένους, καὶ ἑνούμενοι μετὰ τῶν παλαιοτέρων ἐχθρῶν αὐτοῦ ἠναγκάζοντο πρὸς ἰδίαν σωτηρίαν νὰ στρέψωσι κατ' αὐτοῦ τὴν ἀνάκρισιν. Κατήγγειλαν λοιπὸν καὶ αὐτὸν ὡς δωροδοκηθέντα παρὰ τοῦ Ἁρπάλου, καὶ ὁ Δημοσθένης ἐν τῇ συναισθήσει τῆς ἀθωότητος αὐτοῦ ἐζήτησε νὰ ἐξετάσῃ καὶ περὶ αὐτοῦ ἡ Βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἐπρότεινε δὲ ἂν ἀποδειχθῇ ἔνοχος, τίμημα (ποινὴν) θανάτου. Ἡ ἀνάκρισις τοῦ Ἀρείου Πάγου διήρκεσεν ἓξ μῆνας, διεξαχθεῖσα ἐν ἄκρᾳ μυστικότητι. Ἔλαβον ἀρκετὸν καιρὸν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Δημοσθένους ἵνα ἐργασθῶσι παρὰ τοῖς Ἀρεοπαγίταις καὶ βεβαίως ἐκ τούτων πολλοὺς εἶχον φίλους. Ἡ Βουλὴ ἀπεφάνθη περὶ τῆς εἰς δίκην εἰσαγωγῆς μετὰ ὀκτὼ ἄλλων (Δημάδου, Κιφισοφῶντος, Πολυεύκτου, Ἀγνωμίδου, Ἀριστονίκου, Ἀριστογείτωνος, Φιλοκλέους, Χαρμιλέους) καὶ τοῦ Δημοσθένους, καὶ ἀνέθηκε τὴν ὑποστήριξιν τῆς κατηγορίας εἰς δέκα ῥήτορας, τὸν Ὑπερίδην, τὸν Στρατοκλέα, τὸν Δείναρχον, τὸν Πυθέαν κλ. τοὺς ἀποφανθέντας ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς τῶν αἰτήσεων τοῦ Ἁρπάλου.

Ὁ Δημοσθένης ἦτον ἀθῶος, καὶ τῆς ἀθωότητος αὐτοῦ παρέχει πλήρη καὶ τελευταίαν ἀπόδειξιν ὁ διασωθεὶς λόγος τοῦ Δεινάρχου πρὸς ὑποστήριξιν τῆς κατηγορίας. Ὁ Δείναρχος ἦτον ἐκ τῶν διακεκριμένων ῥητόρων τῆς ἐποχῆς καὶ πολεμίων τοῦ Δημοσθένους [1], συνέταξε δὲ τὸν λόγον αὐτοῦ κατὰ τοῦ Δημοσθένους ἐκ 32 σελίδων ἐντύπων εἰς 8ον μέγα, ἔχομεν δὲ καὶ δύο λόγους

1 Ὁ Beullée ἐν σελ. 262 τῆς ἱστορίας τοῦ Δημοσθένους γράφει· «Dinarque démagogue de bas étage qu'il ne faut confondre avec l'orateur justement célèbre de même nom.' Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι δὲν ἀνέγνωσε τὸν λόγον τοῦ Δεινάρχου, οὔτε τὴν βιογραφίαν αὐτοῦ ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασέως. Εἶναι παράδοξον ὅτι ὁ γάλλος συγγραφεύς, κάτοχος τῆς ἑλληνικῆς, ancien magistrat γράφων τὸν βίον τοῦ Δημοσθένους περιπίπτει εἰς τοσαῦτα λάθη καὶ τηλικαῦτα ὡς λ. χ. ἐν σελ. 232 Eschine s'était pourvu devant l'assemblée du peuple, appelée par les Grecs le Graphé Paranomon. Γραφὴ παρανόμων ἦτον ἡ ἐκκλησία τοῦ λαοῦ!!! σελ. 261 la Décastérie, Tribunal d'Athènes, un des plus considérables après l'Aréopage κτλ.

τοῦ αὐτοῦ ῥήτορος κατ' ἄλλων δύο ἐκ τῶν διὰ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν κατηγορουμένων κατὰ τοῦ Ἀριστογείτονος καὶ κατὰ τοῦ Φιλοκλέους[1], πρὸς δὲ τούτοις πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εὑρέθησαν καὶ τεμάχια λόγου τοῦ Ὑπερίδου κατὰ τοῦ Δημοσθένους. Εἰς τὸν λόγον τοῦ Δεινάρχου, ὅστις εἶναι πλήρης χολῆς, μετὰ πικρίας καὶ πάθους γεγραμμένος, δὲν εὑρίσκομεν ἀπόδειξίν τινα τῆς ἐνοχῆς τοῦ κατηγορουμένου. Ἀληθῶς εἶναι δευτερολογία, ἀλλ' ὁ κατήγορος προλαμβάνει τοὺς δικαστὰς «ἡμῖν τοῖς λοιποῖς συγγνώμην ἔχειν, ἂν τῶν αὐτῶν ἐνίοις περιπίπτωμεν, οὐ γὰρ ἵνα ἐνοχλῶμεν ὑμᾶς, ἀλλ' ἵνα ὀργίζησθε μᾶλλον παροξυνόμενοι, δὶς περὶ τῶν αὐτῶν ἐροῦμεν». Ἂν λοιπὸν ὁ Στρατοκλῆς εἰς τὴν πρωτολογίαν ἀνέφερεν, ἂν ὑπῆρχον ἀποδείξεις τῆς ἐνοχῆς τοῦ Δημοσθένους ἤθελεν ἐν συντόμῳ τὰς ἐπαναλάβει ὁ Δείναρχος. Συνήθως ἡ δευτερολογία ἦτον ἡ ἀνακεφαλαίωσις τῶν ἐπιχειρημάτων τῆς πρωτολογίας, καὶ εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν ὁ δευτερολογῶν δὲν ἀποφεύγει τὴν ἐπανάληψιν τῶν αὐτῶν ἐπιχειρημάτων, ἵνα παροξύνῃ τοὺς δικαστάς. Ἀλλὰ τὸ μόνον ἐπιχείρημα τῆς κατηγορίας εἶναι τὸ φιλοδίκαιον τῆς Βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου, καὶ ἀφοῦ ἡ Βουλὴ παρέπεμψε τὸν Δημοσθένην εἰς δίκην, πρέπει νὰ ἦναι ἔνοχος. Τὸ ἐπιχείρημα οὐχὶ μόνον νομικῶς ἐξεταζόμενον δὲν παρέχει ἔνδειξιν ἐνοχῆς, ἀλλὰ καὶ πραγματικῶς εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν ἐξελέγχεται ῥητορικὸν σόφισμα, διότι οὐδαμοῦ ἀναφέρονται ἐνδείξεις ἢ λόγοι ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο ἡ ἀπόφανσις τοῦ Ἀρείου Πάγου· διότι αὐτὸς ὁ Δείναρχος δίδει ὡς λόγον τῆς ἀποφάνσεως τὸν φόβον τῶν Ἀρεοπαγιτῶν μήπως ἡ ἀπόλυσις τῶν κατηγορουμένων ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἀποδοθῇ εἰς ἀδυναμίαν αὐτῆς ἐπηρεασθείσης ἐκ τῆς τῶν κατηγορουμένων ἰσχύος ἐν τῷ λέγειν καὶ πράττειν (Δείναρχος ϐ' 2)· διότι οὐδὲ κἂν ἐγένοντο γνωσταὶ εἰς τὸ κοινὸν αἱ διὰ τῆς ἀνακρίσεως συλλεγεῖσαι πληροφορίαι, καὶ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Δημοσθένους (Ἐπιστολὴ Β') ἡ καταδίωξις αὐτοῦ ἐστηρίζετο εἰς τὰ *ἀπόῤῥητα* τῆς Βουλῆς· διότι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστογείτων, καὶ ὅσοι ἄλλοι ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Βουλῆς παραπεμφθέντων ἐκρίθησαν ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου ἀπελύθησαν. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως εἶναι ὅτι οὐδαμοῦ εὑρίσκομεν ὡρισμένας τὰς περιστάσεις τῆς εἰς τὸν Δημοσθένην ἀποδιδομένης δωροδοκίας. Ὁ Δείναρχος λέγει ὅτι ἐξήλεγξεν ἡ Βουλὴ τὸν Δημοσθένην ἔχοντα εἴκοσι τάλαντα, παρὰ τίνος, διὰ τίνος, ἐπὶ τίνι, καὶ πότε λαβόντα; οὐδὲν ὡρισμένον ἀπαντᾶται. Ποῖος τέλος πάντων ὁ λόγος ἢ ὁ σκοπὸς τῆς δωροδοκίας; Ὡς πρὸς τοῦτο εἶναι ἀντιφατικαὶ αἱ πληροφορίαι τῶν μεταγενεστέρων Ἑλλήνων ἱστορικῶν, οἵτινες ἀναφέρουσι τὰ ὑπὸ τῶν συγχρόνων τοῦ Δημοσθένους ἱστορηθέντα ἢ θρυληθέντα. Κατά τινας ἐδέχθη

1 Γνωστὸν ὅτι κατὰ τὴν οἰκονομίαν τῶν Ἀθηναίων εἰσήγετο χωριστὴ κατηγορία δι' ἕνα ἕκαστον κατηγορούμενον πρὸς εὐστοχωτέραν διεξαγωγὴν καὶ ἐκδίκασιν τῆς κατηγορίας. Καὶ κατὰ τὰς νεωτέρας νομοθεσίας δὲν θὰ ὑπῆρχε λόγος ἵνα ἑνωθῇ ἡ συζήτησις τῆς κατηγορίας κατὰ τοῦ Δημοσθένους μετὰ τῆς κατὰ τοῦ Ἀριστογείτονος, μὴ ἀποδιδομένης εἰς αὐτοὺς συστάσεως. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τούτου κατὰ τὸ ἀττικὸν δίκαιον ἔπρεπε νὰ δικασθῇ εἷς ἕκαστος χωριστά. Εἰσήχθη δὲ πρώτη ἡ κατὰ τοῦ Δημοσθένους κατηγορία πρὸς ἐκδίκασιν.

χρήματα τοῦ Ἁρπάλου ὅπως διευκολύνῃ τὴν φυγὴν αὐτοῦ ἐξ Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ὑποτιθεμένης δωροδοκίας ὁ δῆμος εἶχεν ἀποφασίσει τὴν ἀποπομπὴν τοῦ Ἁρπάλου, οὐδέποτε λόγος ἐγένετο περὶ συλλήψεως ἢ κρατήσεως αὐτοῦ, οὐδὲ ὁ Δημοσθένης ἦτον Ἀρχὴ ἁρμοδία πρὸς ἐκτέλεσιν τοιούτου μέτρου. Ὁ Ψευδοπλούταρχος ἀναφέρει ὡς ἀφορμὴν τῶν ὑπονοιῶν καὶ τῆς καταδιώξεως ἐπὶ δωροδοκίᾳ ὅτι ὁ Ἅρπαλος ἐπὶ τῇ προσκλήσει τοῦ Δημοσθένους ἐδήλωσεν ὅτι ἔφερεν 720 τάλαντα, καὶ μετὰ τὴν φυγὴν αὐτοῦ εὑρέθησαν μόνον 350. Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης δὲν κατηγορήθη ἐπὶ ὑπεξαιρέσει· ὅτι δῆθεν παραγγελθεὶς νὰ φυλάττῃ ἢ παραλαβὼν τὸν θησαυρὸν τοῦ Ἁρπάλου, κατεκράτησε μέρος. Ἡ δ' ἐλάττωσις αὐτοῦ ἐνῷ δὲν παρέχει ἀφορμὴν καταδιώξεως οὐδ' ἔνδειξιν ἐνοχῆς ἐπὶ δωροδοκίᾳ τοῦ Δημοσθένους, διότι ὁ Ἅρπαλος ἠδύνατο νὰ ἐκτιμήσῃ κακῶς ἢ νὰ παραστήσῃ ψευδῶς τὴν ἀξίαν τοῦ θησαυροῦ ὡς ἀνωτέραν τῆς πραγματικῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲν συμβιβάζεται μετὰ τῆς κατηγορίας ἐπὶ δωροδοκίᾳ· διότι ἂν ὁ Δημοσθένης ἦτον ὁ φύλαξ τοῦ θησαυροῦ, καὶ συγχρόνως εὐκόλυνε τὴν ἀπόδρασιν τοῦ Ἁρπάλου, δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ δωροδοκηθῇ παρὰ τούτου, δυνάμενος καὶ ἄνευ τῆς συμπράξεως τούτου νὰ ὑπεξαιρέσῃ ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως φυλαττομένων πλείονα τῶν δοθέντων αὐτῷ δώρων.

Ἐπιβεβαιοῖ δὲ τοῦ Δημοσθένους τὴν ἀθωότητα καὶ τὴν παρὰ τοῖς Ἀρεοπαγίταις ῥᾳδιουργίαν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, τὸ γεγονὸς ὅπερ ἐκ τῆς ἰδίας ἐπιστολῆς πληροφορούμεθα ὅτι μίαν πρώτην τῆς Βουλῆς ἀπόφανσιν, ὡς ἀδικαιολόγητον ἀπέκρουσεν ἡ Ἐκκλησία «τὸ γὰρ οἷς ἂν ἡ Βουλὴ φήσῃ τοὺς ὁμω»μοκότας δικαστὰς προστίθεσθαι μηδεμιᾶς ἀποδείξεως ῥηθείσης, τῆς πολι»τείας παραχωρεῖν ἦν· ἐπειδὴ δὲ καλῶς ποιοῦντες ᾔσθησθε τὴν δυναστείαν »ἣν τινες τῶν ἐν τῇ Βουλῇ κατεσκευάζοντο ἑαυτοῖς, καὶ πρὸς τὰς ἀποδείξεις »τοὺς ἀγῶνας κρίνετε, τὰ δ' ἀπόρρητα τούτων ἐπιτιμήσεως ἄξια εὑρήκατε, »οἶμαι δεῖν.... τῆς ὁμοίας τυχεῖν σωτηρίας τοῖς τῶν ὁμοίων αἰτιῶν τετυ»χηκόσι (1467)» καὶ παρακατιὼν «ἐπειδὴ δὲ καλῶς ποιοῦσα ἡ δικαία τύχη »τῆς ἀδίκου κρατήσασα δὶς περὶ τῶν αὐτῶν ἀπέδωκεν ὑμῖν βουλεύσασθαι τῷ »μηδὲν ἀνήκεστον ἐψηφίσθαι περὶ ἐμοῦ, σώσατέ με, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ »ψηφίσασθε καὶ ὑμῶν αὐτῶν ἄξια καὶ ἐμοῦ».

Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Δημοσθένους φεύγοντος ἤδη ἐν Καλαυρίᾳ ἐξάγεται ὅτι δὲν ἐδικάσθη, οὐδὲ κατεδικάσθη, τοὐλάχιστον δὲν ἀπελογήθη κατὰ τὴν ἐπὶ δωροδοκίᾳ κατ' αὐτοῦ δίκην. Ὁ Πλούταρχος γράφει: «Ἐν δὲ πρώ»τοις αὐτοῦ τῆς Βουλῆς ἐκείνης καταψηφισαμένης εἰσῆλθε μὲν εἰς τὸ δικα»στήριον, ὄφλων δὲ πεντήκοντα ταλάντων δίκην, καὶ παραδοθεὶς εἰς τὸ δε»σμωτήριον αἰσχύνῃ τῆς αἰτίας, φασί, καὶ δι' ἀσθένειαν τοῦ σώματος, οὐ »δυναμένου φέρειν τὸν εἱργμόν, ἀπέδρα, τοὺς μὲν λαθὼν τῶν δὲ λαθεῖν ἐξου»σίαν δόντων» καὶ τὴν παράδοσιν ταύτην ἠκολούθησαν πάντες οἱ νεώτεροι βιογράφοι τοῦ Δημοσθένους. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἀντίθετος παράδοσις τὴν ὁποίαν διέσωσαν, ὁ Ψευδοπλούταρχος ἐν βίῳ τῶν Δέκα Ῥητόρων «ἁλοὺς ἔφυγε πεντα-

πλασίονα ἀποτίσαι μὴ δυνάμενος (εἶχε δ' αἰτίαν τριάκοντα τάλαντα λαβεῖν) ἢ ὡς ἔνιοι οὐχ ὑπομείνας τὴν κρίσιν», καὶ ὁ μᾶλλον τοῦ Πλουτάρχου ἀξιόπιστος Ἀππιανὸς[1] (ρωμ. ἐμφυλίων 2, 15). «Καὶ Δημοσθένη, φασί, τὸν Ἀθη»ναῖον οὐδ' ὑποστῆναι τὴν ἑαυτοῦ δίκην, ἀλλὰ πρὸ τοῦ ἀγῶνος φυγεῖν». Καὶ αὕτη μοὶ φαίνεται ἀληθεστέρα ἐκ πολλῶν τεκμηρίων, ἐξ ὧν σημειῶ τὰ κυριώτερα.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ ῥήτορες Ἀθηναῖοι ἔγραφον τοὺς λόγους αὐτῶν, καὶ δὴ τούτου ἕνεκα ἐγένοντο θαυμαστοὶ ῥήτορες. Ἐκ τούτου καταπίπτει τὸ ἐναντίον ἐπιχείρημα ὅπερ ἠδύνατό τις νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Δεινάρχου καὶ τῶν τεμαχίων τοῦ Ὑπερίδου. Ὁ Δείναρχος ἔγραψε τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει τῆς συζητήσεως τῆς κατὰ τοῦ Δημοσθένους κατηγορίας καὶ τῆς καταδίκης αὐτοῦ. Ἀλλ' αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς δὲν παρέχουσιν ἀπόδειξιν ὅτι ὁ Δείναρχος ἀπήγγειλεν αὐτοὺς ὅπως ἐγράφησαν καὶ ὅπως σώζονται μέχρις ἡμῶν. Ἀφ' ἑτέρου ἦτο δυνατὸν ὁ Δημοσθένης αὐτὸς κατηγορούμενος νὰ μὴν ἑτοιμάσῃ τὸν λόγον τῆς ἰδίας ὑπερασπίσεως; Ἀλλ' ἴχνος τοιούτου λόγου οὔτε σώζεται, οὔτε παρὰ τῶν ἱστορικῶν μνημονεύεται, οὔτε παρὰ τοῦ Δημοσθένους ἀναφέρεται.

Ὁ Schaefer ἀκολουθῶν τὸν Πλούταρχον, ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Δημοσθένους λαμβάνει τὴν φράσιν «οὐκ ἔφυγον τὸν ἀγῶνα» παραλείπων τὸ λοιπὸν μέρος τῆς προτάσεως ἐξ ἧς ἐξάγεται ἡ ἐναντία ἔννοια. Ἡ ὅλη πρότασις (1472 ἐν τέλει) εἶναι τοιαύτη: «Καὶ γὰρ ἐμαυτοῦ κυρίους ἐποίησα, καὶ οὐκ »ἔφυγον τὸν ἀγῶνα ἵνα μήτε προδῶ τὴν ἀλήθειαν (ἀρνούμενος δηλονότι διὰ »τῆς ἀντωμοσίας τὴν ἐνοχήν μου) μήτ' ἄκυρος ὑμῶν ἐμοῦ μηδεὶς γένηται »(ὅπως στερήσω τινὰ ἐξ ὑμῶν τοῦ δικαιώματος τῆς κρίσεως), ἀλλ' ὅτι βού»λοισθε τούτῳ χρήσασθε». Κατ' ἐμὲ τὸ ἀρνητικὸν ἀναφέρεται οὐχὶ εἰς τὸ ἔφυγον τὸν ἀγῶνα ἀλλ' εἰς τὴν ἑπομένην αἰτιολογίαν τῆς φυγῆς. Δηλαδή· ἔφυγον τὸν ἀγῶνα οὐχὶ ὅπως ἀποφύγω ἀπολογίαν ψευδῆ, ἢ περιφρονήσω τὴν ἐξουσίαν ὑμῶν, *ἀλλ' ἵνα* σᾶς ἀφήσω κυρίους νὰ πράξητε ὅ,τι βουληθῆτε. Ὁ ἐναντιωματικὸς *ἀλλ' ἵνα* δὲν ἀφίνει ἀμφιβολίαν ὅτι τὸ *οὐκ* ἀναφέρεται εἰς τὸ προηγούμενον *ἵνα μὴ προδῶ*. Διὰ τούτου λοιπὸν δικαιολογεῖ ὁ Δημοσθένης διατί ἔφυγε τὸν ἀγῶνα. Δὲν ἀντίκειται δὲ τὸ χωρίον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς «οὔτε γὰρ ἔγωγε τῶν Ἁρπάλου φίλων φανήσομαι γεγονώς, τῶν τε γραφέντων »περὶ Ἁρπάλου μόνα τὰ ἐμοὶ πεπραγμένα ἀνέγκλητον πεποίηκε τὴν πόλιν· »ἐξ ὧν πάντων δῆλόν ἐστιν ὅτι καιρῷ τινι ληφθείς, καὶ οὐκ ἀδικήματι, τῇ »πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐν ταῖς αἰτίαις ὀργῇ περιπέπτωκα ἀδίκως, τῷ πρῶτον »εἰσιέναι. Ἐπεὶ τί τῶν δικαίων οὐκ εἶπον ἐγὼ τῶν σεσωκότων τοὺς ὕστερον »κρινομένους; ἢ τίνα ἔλεγχον εἶπεν ἡ Βουλὴ κατ' ἐμοῦ; ἢ τίνα νῦν ἂν εἰπεῖν »ἔχοι; οὐ γὰρ ἔστιν οὐδείς, τὰ γὰρ μὴ γενόμενα οὐκ ἔστι ποιῆσαι γεγενῆ-

1 Ὁ Ἀππιανὸς ἦτον ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ δικηγόρος· συνάμα δὲ ἱστοριογράφος δεικνύων πλειοτέραν τοῦ Πλουτάρχου ἀκρίβειαν καὶ κρίσιν.

σθαι». Τὸ *κρίνομαι* δὲν σημαίνει συζητῶ κατηγορίαν, ἀλλ' ἁπλῶς καταδιώκομαι ἐνώπιον δικαστοῦ. Ἐν δὲ τῷ τεμαχίῳ τούτῳ ὁ Δημοσθένης γράφει μόνον ὅτι οὐδεμία δύναται νὰ προσαχθῇ ἔνδειξις ὅτι αὐτὸς ἔπραξέ τι ὑπὲρ τοῦ Ἁρπάλου, χωρὶς δὲ νὰ πράξῃ ἀδίκημά τι, ἐπέσυρεν ἐπ' αὐτοῦ τὴν κατὰ τῶν λοιπῶν καταδιωκομένων ὀργὴν τῆς πόλεως διότι ἡ κατ' αὐτοῦ κατηγορία εἰσήχθη πρώτη. Ἐξ ὅσων δὲ ὁ Δημοσθένης ὡς ῥήτωρ εἶπε καὶ ἔπραξεν, ἐσώθησαν οἱ μετ' αὐτὸν εἰσαχθέντες εἰς δίκην, διότι διὰ τῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ὁ Δημοσθένης ἐσυμβούλευσε, προελήφθη πᾶσα ζημία καὶ πᾶς κίνδυνος τῆς πόλεως, ὥστε δὲν ὑπῆρχεν ἀφορμὴ καταδίκης τῶν ἐπὶ τοῖς Ἁρπαλείοις καταδιωκομένων.

Δὲν ἀντίκειται πρὸς τὴν εἰς ἡμᾶς γνωστὴν νομολογίαν τῶν Ἀθηναίων ὅτι ὁ Δημοσθένης φεύγων τὸν ἀγῶνα κατεδικάσθη ἐρήμην, διότι εἰς τοὺς ἀττικοὺς ῥήτορας ἀπαντῶμεν τοιαύτας ἐρήμην τοῦ καταδιωκομένου καταδίκας χωρὶς νὰ φαίνηται κἂν ὅτι οἱ ἐρήμην δικασθέντες ὑπὸ τῶν Ἡλιαστῶν εἶχον τὸ δικαίωμα τῆς ἀνακοπῆς, τὸ ὁποῖον ὁ νόμος ἐπέτρεπε κατὰ τῶν ἐρήμην ἀποφάσεων τῶν διαιτητῶν ἐπὶ δικῶν ἰδίων (Θουκ. VI, 61. Λυκούργου κατὰ Λεωκρ. λα' 6)[1]. Ἀλλ' ἐγείρονται σπουδαῖοι δισταγμοὶ καὶ περὶ τούτου, ἂν ἐπῆλθεν ἐρήμην συζήτησις καὶ καταδίκη τοῦ Δημοσθένους, ὅπως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὑποθέτοντες τὸν κατὰ Ἀριστογείτονος λόγον τοῦ Δεινάρχου ἀπαγγελθέντα ἐνώπιον τῶν δικαστῶν, ὁποῖος παρὰ τοῦ ῥήτορος συνταχθεὶς ἐσώθη μέχρις ἡμῶν.

Ὁ Πλούταρχος ὁρίζει πεντήκοντα καὶ ὁ Ψευδοπλούταρχος ἑκατὸν πεντήκοντα τάλαντα τὴν ποινὴν εἰς ἣν κατεδικάσθη ὁ Δημοσθένης, ἀλλὰ τοιαύτη ποινὴ δὲν συμβιβάζεται μὲ τὴν δωροδοκίαν εἴκοσι ταλάντων. Κατὰ τοὺς νόμους τοὺς ὁποίους ἐπικαλεῖται ὁ Δείναρχος, ἡ ποινὴ τῆς δωροδοκίας ἦτο θάνατος, ἢ λόγῳ ἐλαφρυντικῶν περιστάσεων (κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν νεωτέρων) τὸ δεκαπλάσιον τοῦ λήμματος. Ἢ λοιπὸν πρέπει νὰ ἑρμηνεύσωμεν τὴν φράσιν τοῦ Δεινάρχου ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐξηλέγχθη παρὰ τῆς Βουλῆς *ἔχων εἴκοσι τάλαντα* ὡς σημαίνουσαν οὐχὶ ὅτι τόσα ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἁρπάλου δῶρον, ἀλλὰ τόσα εὑρέθησαν παρ' αὐτῷ, ἐξηλέγχθη δὲ λαβὼν μόνον δύο καὶ ἥμισυ τάλαντα, καὶ τότε καταπίπτει ἡ διήγησις τῆς χρυσῆς κύλικος καὶ τῶν ἐν αὐτῇ δέκα ταλάντων· ἢ ἡ χρηματικὴ ποινὴ τοῦ Δημοσθένους δὲν εἶναι συνέπεια καταδίκης δικαστικῆς ἐπὶ δωροδοκίᾳ. Ὁ Δείναρχος ἐπιβεβαιοῖ ὅτι ὁ Δημοσθένης ὥρισεν ἑαυτῷ τίμημα, ἐὰν ἀποδειχθῇ ἔνοχος, θανάτου, καὶ θεωρεῖ ὡς ἀναμφισβητήτως τοιαύτην ποινὴν ἐπιβλητέαν εἰς τὸν κατηγορούμενον· τὸ μὲν διότι αὕτη ἐκ τοῦ νόμου ὡρίζετο, τὸ δὲ διότι ταύτην ὁ κατηγορούμενος ὥρισε τίμημα τοῦ ἀγῶνος. Εἶναι λοιπὸν ἀσυμβίβαστος

1 Ὁ Ἀλκιβιάδης μετὰ τὴν ἐρήμην καταδίκην αὐτοῦ ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἀπελογήθη ἐνώπιον τοῦ δήμου καὶ τῆς Βουλῆς καὶ ἀπελύθη τῆς καταδιώξεως ἄνευ ἀνακοπῆς καὶ νέας δίκης ἐνώπιον τῶν δικαστῶν (Ξενοφ. Ἑλλ. Ἱστορ. Α', δ' 20).

πρὸς ταῦτα ἡ καταδίκη τοῦ Δημοσθένους μετὰ τὴν συζήτησιν τῆς κατηγορίας εἰς χρηματικὴν ποινὴν πεντήκοντα ταλάντων.

Ἡ ἀπόδρασις τοῦ Δημοσθένους ἐκ τῆς εἱρκτῆς μοὶ φαίνεται ἄλλος μῦθος, τὸν ὁποῖον ἀκρίτως παρεδέχθη ὁ Πλούταρχος, καὶ ἀβασανίστως ἠκολούθησαν οἱ νεώτεροι. Ἂν ὁ Δημοσθένης ἐφυλακίζετο, βεβαίως οἱ ἐχθροί του δὲν ἤθελον ἐπιτρέψει τοσοῦτον εὐκόλως καὶ ταχέως τὴν ἀπόδρασιν αὐτοῦ. Ὁ Πλούταρχος δὲν ἐξηγεῖ τὴν μετατροπὴν τῆς χρηματικῆς ποινῆς εἰς εἱρκτήν. Ὁ δὲ Schaefer ἐξηγεῖ αὐτὴν ὡς προσωπικὴν κράτησιν μὴ δυναμένου τοῦ Δημοσθένους νὰ πληρώσῃ τὴν χρηματικὴν ποινήν. Ἀλλ' ἐν τῇ ἐπιστολῇ πρὸς τὴν Βουλὴν καὶ τὸν δῆμον ὁ Δημοσθένης ἐλέγχει ἐπὶ ἀχαριστίᾳ τοὺς Ἀθηναίους διότι ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀθήνας «ἵνα εἰσπράξας τὰ (πρὸς αὐτὸν) ὀφει»λόμενα καὶ τοὺς φίλους ἐρανίσας τὰ πρὸς ὑμᾶς (τοὺς Ἀθηναίους) διοικήσω... »καὶ μόνον αἰτοῦντος ἄδειαν ὅσον περ χρόνον τὴν ἔκτισιν δεδώκατε, ταῦτα »μὲν οὐ συγχωρεῖτε, ἐρωτᾶτε δὲ τίς οὖν αὐτὸν κωλύει παρεῖναι καὶ ταῦτα »πράττειν»; Τὸ «τὰ πρὸς ὑμᾶς διοικήσω» ἂν δὲν ἀπατῶμαι, σημαίνει νὰ οἰκονομήσω τὸ ποσὸν περὶ τοῦ ὁποίου εἴμεθα εἰς διένεξιν, ἢ διαφορὰν τοῦ ἀστικοῦ δικαίου! [1]). Οἱαδήποτε ὅμως ὑποτεθῇ αἰτία τῆς ὀφειλῆς, εἰς τὸν Δημοσθένην ἐχορηγήθη προθεσμία πρὸς ἔκτισιν. Διαρκούσης λοιπὸν αὐτῆς δὲν ἠδύνατο νὰ φυλακισθῇ ὡς ὑπερήμερος. Ἐὰν δὲ ὁ Δημοσθένης παρανόμως ἀπέδρα τῆς εἱρκτῆς, οὐδ' αὐτὸς ἠδύνατο νὰ ζητῇ ἄδειαν ἐπανόδου, οὐδ' οἱ Ἀθηναῖοι ἠδύναντο ν' ἀπαντῶσι «καὶ τίς τὸν ἐμποδίζει νὰ ἐπανέλθῃ, ἵνα εἰσπράξῃ τὰ ὀφειλόμενα πρὸς αὐτόν»; Πῶς λοιπὸν ἐξηγεῖται ἡ φυγὴ τοῦ Δημοσθένους καὶ ἡ κατ' αὐτοῦ ἀπαίτησις τοῦ δήμου;

Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Δεινάρχου ἐπιβεβαιοῦται ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐγένετο καταγγελία πρὸς τὸν δῆμον περὶ δωροδοκιῶν τοῦ Ἁρπάλου πρὸς ῥήτορας καὶ ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Δημοσθένους ἀπεφασίσθη νὰ ἐνεργηθῇ δικαστικὴ ἀνάκρισις, ἀνατεθεῖσα εἰς τὴν Βουλὴν τοῦ Ἀρείου Πάγου. Οἱ προσβεβλημένοι ἐκ τοῦ ψηφίσματος ἀντενεκάλεσαν τὸν Δημοσθένην πρὸς τὸν δῆμον, ἐπὶ τῇ αὐτῇ πράξει, καὶ κατὰ πρότασιν τοῦ Δημοσθένους διετάχθη καὶ κατὰ τούτου δικαστικὴ ἀνάκρισις. Ἡ καταδίωξις αὐτοῦ λοιπὸν ἐγένετο κατ' εἰσαγγελίαν. Ἡ εἰσαγγελία ἦτο παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ἓν ἐκ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς καταδιώξεως, τὰ ὁποῖα διέφερον ἀπ' ἀλλήλων κατά τε τὴν ἀφορμὴν τῆς καταδιώξεως καὶ κατὰ τὴν προανάκρισιν (ὡς λέγομεν σήμερον). Ἡ γραφὴ λ. χ. ἦτον ἡ καταδίωξις τὴν ὁποίαν ὁ ἰδιώτης Ἀθηναῖος, ἔχων πλήρη τὴν ἐνάσκησιν τῶν τοῦ πολίτου δικαιωμάτων, ἐπεχείρει κατὰ τοῦ παραβάτου τοῦ νόμου πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, ἀναδεχόμενος τοὺς κινδύνους τῆς καταδιώξεως. Ἡ εἰσαγγελία ἦτον ἡ παρὰ τῆς Βουλῆς ἢ τοῦ δήμου διατασσομένη καταδίωξις διὰ πρᾶξιν προσβάλλουσαν ἀμέσως τὴν πολιτείαν. Εἶχε δὲ

1 Ὅρα τὴν σημασίαν τοῦ ὅρου πρός τινα εἰς ἀντίθεσιν τοῦ κατά τινος ἐν τῇ διατριβῇ μου περὶ τοῦ ἀττικοῦ δικαίου ἐν Δικαστικοῖς Χρονικοῖς φύλλον 19 σελ. 150.

τοῦτο ἰδιάζον ὅτι ὁ καταγγείλας τὴν πρᾶξιν δὲν ὑπέκειτο εἰς κανένα κίνδυνον ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας τῆς καταδιώξεως, ἡ προανάκρισις διεξήγετο οὐχὶ παρὰ τοῦ Ἄρχοντος, δυνάμει τῆς τακτικῆς αὐτοῦ δικαιοδοσίας, ἀλλὰ παρὰ τῆς Ἀρχῆς εἰς ἣν ἐνετείλατο τὴν ζήτησιν (ἀνάκρισιν) ἡ Βουλὴ ἢ ὁ δῆμος, καὶ μετὰ τὴν προανάκρισιν ἢ ἡ Βουλὴ ἐπέβαλε χρηματικὴν ποινὴν μέχρι 500 δραχμῶν ἢ εἰσήγετο δίκη ποινικὴ εἰς τὸ δικαστήριον, τὴν Ἡλιαίαν συγκειμένην ἐκ χιλίων πεντακοσίων δικαστῶν καὶ ἑνός. Ἐπὶ δὲ τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ ὑποθέσει, ἐξαιρετικῶς κατὰ τὴν ἐπὶ εἰσαγγελίας διαδικασίαν, ὁ εἰς δίκην εἰσαγόμενος προεφυλακίζετο. Ἡ προανάκρισις τῆς Βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου παρετάθη ἐπὶ ἓξ μῆνας, κατ' αὐτὴν δὲ φαίνεται ὁ Δημοσθένης δυσπιστῶν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν Ἀρεοπαγιτῶν καὶ προκαλῶν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν περιστάσεων τῆς ἀποδιδομένης αὐτῷ δωροδοκίας (Δεινάρχου λόγος κατὰ Δημοσθ.). Ἀλλὰ μετὰ τοὺς ἓξ μῆνας ἡ Βουλὴ ἀπεφήνατο (ἐξέδοτο βούλευμα, διότι τοῦτο μόνον ἐνταῦθα σημαίνει τὸ ἡ Βουλὴ κατεψηφίσατο) [1] περὶ τῆς εἰς δίκην παραπομπῆς τοῦ Δημοσθένους, διώρισε δέκα ῥήτορας ὅπως ὑποστηρίξωσι τὴν κατηγορίαν καὶ δὲν ἀπελείπετο εἰμὴ ἡ προφυλάκισις τοῦ Δημοσθένους ὅπως εἰσαχθῇ πρὸς συζήτησιν ἡ δίκη.

Ὁ Δημοσθένης ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ δὲν δικαιολογεῖται ὡς ἀποδρὰς ἐκ τῆς φυλακῆς. Αἱ φράσεις του ἐξηγοῦσι τὴν ἔννοιαν ὅτι ἀπέφυγε τὴν προφυλάκισιν καὶ τὸν ἀγῶνα οὐχὶ ἀπελπιζόμενος διὰ τὴν ἔκβασιν τῆς δίκης, ἀλλὰ μὴ ὑποφέρων τὸ ὄνειδος τῆς εἱρκτῆς καὶ τὴν κακοπάθειαν τοῦ σώματος. «Καὶ »μὴν τὸ ἀπελθεῖν οὐκ ἂν εἰκότως ὀργὴν πρός με ποιήσειεν· οὐ γὰρ ἀπεγνω»κὼς ὑμᾶς οὐδ' ἑτέρωσε βλέπων οὐδαμοῖ μετέστην, ἀλλὰ πρῶτον μὲν τοὔ»νειδος τῆς εἱρκτῆς χαλεπῶς τῷ λογισμῷ φέρων, εἶτα διὰ τὴν ἡλικίαν οὐκ »ἂν οἷος τ' ὢν τῷ σώματι τὴν κακοπάθειαν ὑπενεγκεῖν· ἔτι δ' οὐδ' ὑμᾶς ἐνό»μιζον ἀβουλεῖν ἔξω με προπηλακισμοῦ γενέσθαι, ὃς οὐδὲν ὑμᾶς ὠφελῶν ἐμὲ »ἀπώλλυεν». Κατὰ τοὺς νόμους τῶν Ἀθηναίων ὁ κατηγορούμενος εἶχε τὸ δικαίωμα πρὸ τῆς ἀπαγγελίας τῆς ἀποφάσεως καὶ μετὰ τὴν πρώτην ἀγόρευσιν πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ νὰ φύγῃ. Διὰ τούτου ἡ πολιτεία ἐθεωρεῖτο ἱκανοποιουμένη καὶ ἡ καταδίωξις ἔπαυεν, ἐπανελαμβάνετο δὲ ὅταν ὁ κατηγορούμενος ἐπανήρχετο μὴ τυχὼν ἀμνηστείας παρὰ τοῦ δήμου. Τοῦτο συνέβη ἐπὶ τῶν Ἁρπαλείων εἰς τὸν Φιλοκλέα, ὅστις κατεδιώκετο ἐπίσης ἐπὶ δωροδοκίᾳ, ἔφυγεν, ἀφοῦ δὲ εἶδεν ἀθωωθέντας τοὺς ἄλλους ἐκ τῶν καταδιωκομένων ἐπανῆλθεν, ἐδικάσθη, κατηγοροῦντος τοῦ Δεινάρχου, καὶ ἠθωώθη. Ὅτι διὰ τῆς φυγῆς τοῦ Δημοσθένους ἔπαυσεν ἡ καταδίωξις πρὶν ἢ τὸ δικαστήριον ἀποφανθῇ γράφει παρακατιὼν ὁ Δημοσθένης «ἐπειδὴ δὲ καλῶς ποιοῦσα ἡ

1 Ὁ Beullée ἐκλαμβάνει ὡς ἐμφανισθέντα τὸν Δημοσθένην ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ δικασθέντα παρὰ τῆς Βουλῆς. L'histoire n'a conservé aucune trace de l'attitude que Demosthènes tint en présence del' Aréopage. Le Discous qu' il prononça κτλ. Declaré coupable fut condamné κτλ. (σελ. 263). Ὅλα μῦθος.

δικαία τύχη τῆς ἀδίκου κρατήσασα, δὶς περὶ τῶν αὐτῶν ἀπέδωκεν ὑμῖν βουλεύσασθαι, τῷ *μηδὲν ἀνήκεστον ἐψηφίσθαι περὶ ἐμοῦ*, σώσατέ με, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι κτλ.» Διατί λοιπὸν ὁ Δημοσθένης διαμαρτυρόμενος περὶ τῆς ἀθωότητος αὐτοῦ δὲν ἐπανέρχεται εἰς τὰς Ἀθήνας; Ποία εἶναι ἡ δευτέρα βούλευσις, κρίσις τῶν Ἀθηναίων, καὶ τί παρ' αὐτῶν ζητεῖ; Ὁ Δημοσθένης ἦτο κύριος νὰ ἐπανέλθῃ, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ προφυλακισθῇ καὶ νὰ δικασθῇ καὶ τὴν προφυλάκισιν ἤθελε ν' ἀποφύγῃ. Ἀφοῦ διὰ τῆς φυγῆς ἐματαιώθη ἡ δίκη ἐνώπιον τῶν Ἡλιαστῶν, πολὺ πιθανῶς ἡ ὑπόθεσις τῶν Ἁρπαλείων κατέστη ἀντικείμενον πολιτικῆς συζητήσεως τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ δήμου ὅπως ἐξευρεθῇ ὁ τρόπος τῆς ἀποδόσεως τῶν ὑπεξαιρεθέντων εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ὅπως ληφθῇ μέτρον περὶ τῶν φυγάδων κτλ. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Δημοσθένης γράφει ἐκλιπαρῶν χάριν, ἀμνηστείαν, παρὰ τοῦ δήμου καὶ τῆς Βουλῆς πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀδίκου καταδιώξεως. Ἡ πρώτη λοιπὸν ψήφισις ἐγένετο ὅταν ὁ δῆμος ἀπέκρουσε τὰς προτάσεις τῆς ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ Βουλῆς, καθὼς γράφει ὁ Δημοσθένης ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς «ἕως μὲν ἑώρων ὑμᾶς, οὐδεμιᾶς »ἀποδείξεως φανερᾶς οὐδ' ἐλέγχου γιγνομένου παρὰ τῆς Βουλῆς, πρὸς τὰ »ταύτης ἀπόρρητα καταψηφιζομένους.... στέργειν ἡγούμην». Ἡ δευτέρα εἶναι καθ' ἣν ὁ Δημοσθένης ζητεῖ παρὰ τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς περαιτέρω καταδιώξεως.

Ἐκ τῆς ἑπομένης ἐπιστολῆς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην διάσκεψιν τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ἐπεβλήθη εἰς τὸν Δημοσθένην ἡ ἐντὸς ῥητῆς προθεσμίας ἀπόδοσις χρηματικοῦ τινος ποσοῦ εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἐλλείμματος τοῦ Ἁρπαλείου θησαυροῦ. Ὁ Δημοσθένης ἐζήτησε παρὰ τοῦ δήμου τὴν ἄδειαν νὰ ἐπανέλθῃ ἐλεύθερος μέχρι τῆς προθεσμίας ταύτης, ἵνα ἐκ τῶν ὀφειλομένων αὐτῷ καὶ τῶν ἐράνων τῶν φίλων του συμπληρώσῃ τὸ ποσὸν ὅπερ ἐζητεῖτο παρ' αὐτοῦ, καὶ διὰ τούτου ἀπαλλαγῇ τῆς καταδιώξεως. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν χωρίον τῆς Γ' ἐπιστολῆς «οὐθ' ὑμᾶς αὐτοὺς αἰσχύνεσθε ἐφ' οἷς Ἀριστογείτονα ἀφήκατε, »ἐπὶ τούτοις Δημοσθένην ἐκβεβληκότες, καὶ ἃ τοῖς τολμῶσι μηδὲν ὑμῶν »φροντίζειν μὴ λαβοῦσι παρ' ὑμῶν ἔξεστιν ἔχειν, ταῦτα οὐ διδόντες ἐμοί, »ἵνα ἂν οἷός τε ὦ, τά τε ὀφειλόμενα εἰσπράξας καὶ τοὺς φίλους ἐρανίσας τὰ »πρὸς ὑμᾶς διοικήσω, καὶ μὴ γῆρας καὶ φυγὴν ἐπίχειρα τῶν ὑπὲρ ὑμῶν πε»πονημένων ἔχων, κοινὸν ὄνειδος τῶν ἀδικησάντων, ἐπὶ ξένης περιιὼν ὁρῶμαι· »βουλομένου δὲ...... καὶ μόνον αἰτοῦντος ἄδειαν ὅσον περ χρόνον τὴν »ἔκτισιν δεδώκατε, ταῦτα μὲν οὐ συγχωρεῖτε, ἐρωτᾶτε δὲ, τίς οὖν αὐτὸν »κωλύει παρεῖναι καὶ ταῦτα πράττειν»; Οἱ Ἀθηναῖοι ἀποφεύγοντες νὰ παραδεχθῶσι τὴν αἴτησιν τοῦ Δημοσθένους ἀπήντησαν, καὶ τίς τὸν ἐμποδίζει νὰ ἐπανέλθῃ; ἔχει ἐκ τοῦ νόμου τὸ δικαίωμα.' Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης ἐζήτει καὶ εἰς τὴν τελευταίαν περίστασιν τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς προφυλακίσεως, μενούσης ἐκκρεμοῦς τῆς καταδιώξεως καὶ καταργουμένης, ἐὰν ἐντὸς τῆς ταχθείσης

αὐτῷ προθεσμίας πληρώσῃ τὸ ποσὸν εἰς τὸ ὁποῖον οὐχὶ παρὰ τῆς Ἡλιαίας ἀλλὰ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας κατεδικάσθη. Προκατειλημμένοι ἐκ τῆς ἐπικρατούσης ἐναντίας γνώμης οἱ ξένοι ἑρμηνευταὶ τοῦ Δημοσθένους, κατ' αὐτὴν ἀνυπόπτως μεταφράζουσι, καὶ ὡς ἀπόδειξιν τῆς ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου καταδίκης τοῦ Δημοσθένους ἐπικαλοῦνται τὴν φράσιν τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ: «Ἀφθόνων δ' ὄντων, ἀπορῶ τί πρῶτον ὀδύρωμαι τῶν παρόντων κακῶν, πότερον τὴν ἡλικίαν.... ἢ τὴν αἰσχύνην ἐφ' ᾗ κατ' οὐδένα ἔλεγχον οὐδ' ἀπόδειξιν ἁλοὺς ἀπόλωλα»; Ὁ Beullée μεταχειρίζεται τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν «Parlerai-je de mon âge avancé...? Parlerai-je de la honte dont me couvre *une sentence* qui n'a été prononcée sur aucune preuve solide?» Ἀλλὰ ἐκτὸς ὅτι παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ἡ φυγὴ ἦτον ἰσοδύναμος πρὸς καταδίκην, τὸ *ἁλοὺς* σημαίνει οὐχὶ καταδικασθεὶς ἀλλ' ἡττηθείς. Καὶ ἀληθῶς ὁ Δημοσθένης ἠδύνατο νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν ἡττηθέντα καὶ ἄνευ καταδικαστικῆς ἀποφάσεως, ἀφοῦ ἔφευγε τὸν ἀγῶνα, καὶ ἀπὸ εἰσαγγελέως καὶ κατηγόρου εὑρίσκετο αὐτὸς κατηγορούμενος καὶ φυγάς. Ἔπειτα «κατ' οὐδένα ἔλεγχον ἁλοὺς» ἀποτελεῖ μίαν ὅλην ἀρνητικὴν φράσιν, δύναται δὲ νὰ ἑρμηνευθῇ εἴτε «ἁλοὺς ἄνευ ἐλέγχου», εἴτε «μὴ μετ' ἐλέγχου ἁλούς». Ἡ μία ἢ ἡ ἄλλη ἑρμηνεία θὰ δοθῇ ἐκ τῶν περιστάσεων, γνωστῶν εἰς τὸν γράφοντα καὶ τοὺς πρὸς οὓς ἀποτείνεται.

Τὸ κατ' ἐμὲ λοιπὸν θεωρῶ ψευδῆ τὴν διήγησιν τοῦ Πλουτάρχου περὶ τῆς δίκης, τῆς καταδίκης καὶ τῆς ἀποδράσεως τοῦ Δημοσθένους, καθὼς φαίνονται ἄτεχνος κακολογία αἱ ἀραὶ καὶ ὕβρεις κατὰ τοῦ δήμου, τὰς ὁποίας ὁ Πλούταρχος ἀποδίδει εἰς τὸν Δημοσθένην φεύγοντα ἐξ Ἀθηνῶν. Καθὼς εἰς ὅλους τοὺς λόγους καὶ εἰς τὰς πράξεις του ἐπὶ τριακονταετίαν πολιτευόμενος, οὕτω καὶ εἰς τὰς ἐπιστολὰς ἐκ τῆς ἐξορίας αὐτοῦ φαίνεται ὅσον ὀξύχολος, ἐπιθετικὸς καὶ δριμὺς κατὰ τῶν κολάκων καὶ κατὰ τῶν προδοτῶν, τοσοῦτον συμπαθὴς πρὸς τὸν δῆμον, ἀφοσιωμένος πρὸς τὴν πατρίδα, καὶ εὐσεβὴς πρὸς τὴν πολιτείαν. Ὁ πόθος τῆς πατρίδος καὶ ἡ στοργὴ τῆς πολιτείας οὐδέποτε ὑπηγόρευσαν ἐκφράσεις μᾶλλον ἀληθεῖς καὶ παθητικὰς ἢ τὰς τοῦ ἐν Καλαυρίᾳ φυγάδος. Οὐδεὶς Ἕλλην δύναται ν' ἀναγνώσῃ τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ σήμερον χωρὶς νὰ δακρύσῃ ἀναλογιζόμενος ὁποίους εἴχομεν προγόνους. Ὁ Δημοσθένης ἄνευ προκαταλήψεως κρινόμενος, καὶ ἀναλόγως τῶν περιστάσεων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, δὲν ἤθελε φανῇ κατώτερος τοῦ Ἀριστείδου κατὰ τὴν ἀρετήν, οὐδὲ τοῦ Θεμιστοκλέους κατὰ τὴν πολιτικὴν περίνοιαν, οὐδὲ τοῦ Περικλέους κατὰ τὴν κυβερνητικὴν ἱκανότητα[1]. Ὑπῆρξεν ἀτυχὴς εἰς τὰς περιστάσεις τοῦ βίου του, ἀλλ' ἐπὶ πᾶσιν ἔσχε τὸ ἀτύχημα νὰ διατηρήσῃ ὁ Πλούταρχος ἀκμαῖα παρὰ

1 Τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν εἶχον γράψει τὰς φράσεις ταύτας καὶ τελειώσει τὴν μελέτην μου, τυχαίως ἀνοίξας τὸν Λουκιανὸν ἀπήντησα τὴν αὐτὴν κρίσιν· «Τοῦτον (τὸν Δημοσθένην) οὐ λαθεῖν ἐστὶν οὐ φενακίσαι, οὐ πριασθαι δ' οὐ μᾶλλον, ἢ τὸν Ἀριστείδην ἐκεῖνον ὁ Περσῶν βασιλεὺς ἐπρίατο.... ὃ γὰρ Ἀθηναίοις τοῖς πάλαι Θεμιστοκλῆς καὶ Περικλῆς ἐγένετο, τοῦτο τοῖς νῦν ὁ Δημοσθένης, ἐφάμιλλος Θεμιστοκλεῖ μὲν τὴν σύνεσιν, Περικλεῖ δὲ τὸ φρόνημα».

τοῖς μεταγενεστέροις τὰ θρυλήματα τῶν ἀντιζήλων καὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ ῥήτορος, ὅπως οὐδεὶς ἄχρι τοῦδε τολμήσῃ νὰ θαυμάσῃ τὸν Δημοσθένην εἰς ὅλον τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ.

Ι. Δ. ΤΥΠΑΛΔΟΣ δικηγόρος.

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ

§ 4.

Παρθενίαι—Παρθένιοι.

Τὸ ἐπίθετον *παρθένιος* σημαῖνον τὸν γεννηθέντα ἐκ παρθένου ἤτοι ἐκ γυναικὸς ἀγάμου ἔτι οὔσης καὶ παρθένου νομιζομένης εὑρίσκεται παρ' Ὁμήρῳ λέγοντι Ἰλ. Π, 180:

τῆς δ' ἑτέρης Εὔδωρος ἀρήϊος ἡγεμόνευε
παρθένιος, τὸν ἔτικτε χορῷ καλὴ Πολυμήλη.

Φέρεται δὲ καὶ παρὰ Πινδάρῳ Ὀλυμπ. ϛ', 31:

κρύψε δὲ *παρθενίαν* ὠδῖνα κόλποις.

Σχολ. Ἰλ. Π, 180 «Ὅτι παρθένιος λέγεται ὁ ἐξ ἔτι παρθένου νομιζομένης γεννώμενος, σκότιος δὲ ὁ κατὰ λαθραίαν μῖξιν καὶ οὐκ ἀπὸ νομίμου γάμου». Ζ, 24 «Ὅτι τοὺς μὴ ἐκ φανερᾶς συνουσίας, λαθραίας δὲ μίξεως γεγονότας σκοτίους καλεῖ, τοὺς δὲ αὐτοὺς καὶ παρθενίους». Πρβ. καὶ Δ, 499.

Ἀπολλών. Σοφιϛ. Λεξ. Ὁμηρ. σελ. 128, 8 «Παρθένιος: ὁ ἐξ ἀνεκδότου λαθραίως γενόμενος ἀπὸ τοῦ δοκεῖν ἔτι παρθένον εἶναι τὴν γεγεννηκυῖαν αὐτόν».

Εὐστάθ. σελ. 1053, 39 «Παρθένιος δὲ τίς ἐστιν αὐτὸς ὁ ποιητὴς δηλοῖ διδάξας παρθένιον εἶναι τῇ μητρὶ παῖδα, οὗ γεννηθέντος λάθρῃ ἐν παρθενίας καιρῷ, εἶτα τὴν γεννησαμένην ἀνὴρ ἕτερος ἠγάγετο πρὸς δώματα, ὅπερ ἀναφανδὸν ὀπυίειν πρὸ ὀλίγων ἔφη ὁ ποιητής». Πρβ. καὶ σελ. 502, 29 καὶ σελ. 622, 41.

Σχολ. Πινδάρ. σελ. 137 «Παρθένιοι γὰρ λέγονται παῖδες οἱ λάθρᾳ τικτόμενοι παρὰ τῶν ἔτι νομιζομένων εἶναι παρθένων».

Φώτ. Λεξ. σελ. 397, 1 «Παρθένιος: ὁ ἐκ παρθένου ἔτι δοκούσης εἶναι γεννώμενος». σελ. 630, 11 «Ὑπὸ σκότῳ δὲ γεγονώς: σκότιος, ὅπερ ἐστὶ λαθραῖος· παρθένιος (δὲ) ὁ ὑπὸ (Γρ. *ἀπὸ*) παρθένου δοκούσης γεγονώς». Πρβ. καὶ Σουίδ. Τόμ. Β', ϐ', σελ. 125 καὶ 1373. Παρατηρητέον δ' ὅτι κεῖται

παρὰ τῷ Φωτίῳ καὶ «*Παρθένοι*: οἱ γεννώμενοι παρθένῳ πρὸ τοῦ γήμασθαι· ὑπὸ δὲ Ἀθηναίων Ἐρεχθέως θυγατέρες» (σελ. 397, 3). Ἀλλ' οὔτε κατὰ ταύτην τὴν ἀνάγνωσιν ἔχει ἡ ῥῆσις ὑγιῶς οὔτε κατὰ τὴν παρὰ τῷ Σουΐδᾳ φερομένην «*Παρθένιοι*: οἱ γενόμενοι κτέ.». Φαίνεται δ' ὅτι σύγχυσις δύο παρατηρήσεων ἐγένετο, «*Παρθένιοι*: οἱ γεννώμενοι παρθένῳ πρὸ τοῦ γήμασθαι» καὶ «*Παρθένοι*: ὑπὸ Ἀθηναίων *αἱ* Ἐρεχθέως θυγατέρες», κατ' ἐξοχὴν δηλονότι. Πρβ. Φώτ. σελ. 397, 7 καὶ Ἡσύχ. λ. *παρθένοι*.

Ἡσύχ. «Παρθένιοι:—καὶ οἱ ἐξ ἀνεκδότου λάθρᾳ γεννώμενοι παῖδες ἀπὸ τοῦ δοκεῖν ἔτι παρθένους εἶναι τὰς γεννησαμένας αὐτούς» καὶ «Σκότιος: ὁ λάθρᾳ γεννηθεὶς τῶν γονέων τῆς κόρης· τοὺς γὰρ μὴ ἐκ φανερᾶς, λαθραίας δὲ μίξεως γεγονότας σκοτίους ἐκάλουν, ἔνιοι παρθενίους, ἄλλοι κορινααίους, καθάπερ Μαρσύας ἐν τῇ α'». Πρβ. καὶ Σχολ. Εὐριπ. Ἀλκ. 988 «Καὶ θεῶν σκότιοι:—οἱ λαθραῖοι παῖδες καὶ ἐξ ἀδᾳδουχήτων γάμων γενόμενοι—Τούτους οἱ Ῥόδιοι ματροξένους καλοῦσι» (Ἴδε Ἄλβερτον Ἡ*συχ*. Τόμ. Β', σελ. 549).

Πολυδεύκ. Γ', 21 «Παρθενίας δὲ ὅν τις ἐκ τῆς δοκούσης εἶναι παρθένου οὐ νόμῳ συνοικήσας ἐποιήσατο· καὶ σκότιος ὃν ἐγέννησέ τις λαθὼν ἢ ἔτεκέ τις λαθοῦσα. Εὔβουλος δὲ ὁ κωμικὸς τὸ λαθρίδιον γέννημα προανάσυρμα παρθένου καταγελάστως ὠνόμασεν».

Δὲν νομίζομεν δ' ὅλως ἀνοίκειον νὰ παρατεθῇ ἐνταῦθα καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Οὐάρρωνος περὶ τῶν ἐν Ἰλλυρίᾳ παρθένων ἱστορούμενον «Quas *virgines* ibi appellant, nonnunquam annorum XX, quibus mos eorum non denegavit ante nuptias ut succumberent quibus vellent et incomitatis ut vagari liceret et *liberos habere*» (de re rust. II, 10, 9).

Τὸν τύπον *παρθενίας*, οὗ ποιεῖται μνείαν ὁ Πολυδεύκης, παρ' οὐδενὶ τῶν παλαιῶν εὕρομεν. Ἀλλ' οἱ γεννηθέντες ἐκ τῶν ἐν Σπάρτῃ παρθένων κατὰ τὸν πρῶτον Μεσσηνιακὸν πόλεμον, οἱ μεταναστάντες ὕστερον εἰς Ἰταλίαν καὶ οἰκίσαντες τὸν Τάραντα, ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων *Παρθενίαι*, σπανιώτατα δὲ ἢ οὐδέποτε *Παρθένιοι*. Πρβ. *ἐτησίαι* (ἄνεμοι)—*ἐτήσιος*, κτλ., περὶ ὧν ἀλλαχοῦ.

Ἀριστοτέλ. Πολιτ. Ε', ζ', 2 «Οἷον ἐν Λακεδαίμονι οἱ λεγόμενοι *Παρθενίαι* (ἐκ τῶν ὁμοίων γὰρ ἦσαν), οὓς φωράσαντες ἐπιβουλεύσαντας ἀπέστειλαν Τάραντος οἰκιστάς».

Στράβ. σελ. 278 ἐκ τοῦ Ἀντιόχου «Τοῦ Μεσσηνιακοῦ πολέμου γενηθέντος, οἱ μὴ μετασχόντες Λακεδαιμονίων τῆς στρατείας ἐκρίθησαν δοῦλοι καὶ ὠνομάσθησαν Εἵλωτες· ὅσοι δὲ κατὰ τὴν στρατείαν παῖδες ἐγένοντο *Παρθενίας* ἐκάλουν καὶ ἀτίμους ἔκριναν» καὶ σελ. 279 «Ἧκον οὖν σὺν Φαλάνθῳ οἱ *Παρθενίαι* καὶ ἐδέξαντο αὐτοὺς οἵ τε βάρβαροι καὶ οἱ Κρῆτες οἱ προκατασχόντες τὸν τόπον». σελ. 279 καὶ 280 ἐκ τοῦ Ἐφόρου «Οἱ δ' ἅμα

καὶ τὸν ὅρκον φυλάττοντες καὶ τὸν τῶν γυναικῶν λόγον ἐν νῷ θέμενοι πέμπουσι τῆς στρατιᾶς τοὺς εὐρωστοτάτους ἅμα καὶ νεωτάτους, οὓς ᾔδεσαν οὐ μετασχόντας τῶν ὅρκων διὰ τὸ παῖδας ἔτι ὄντας συνεξελθεῖν τοῖς ἐν ἡλικίᾳ· προσέταξαν δὲ συγγίγνεσθαι ταῖς παρθένοις ἁπάσαις ἅπαντας ἡγούμενοι πολυτεκνήσειν μᾶλλον· γενομένων δὲ τούτων, οἱ μὲν παῖδες ὠνομάσθησαν *Παρθενίαι* — Τὴν μὲν οὖν Μεσσηνίαν κατενείμαντο, ἐπανελθόντες δ' οἴκαδε τοὺς *Παρθενίας* οὐχ ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἐτίμων ὡς οὐκ ἐκ γάμου γεγονότας». Πρβ. καὶ Εὐστάθ. εἰς Διον. Περιηγ. 376 «Ἐκαλοῦντο δὲ *Παρθενίαι* οἱ ἐκ τῶν παρθένων ἐκείνων γενόμενοι» καὶ «Ἄλλοι δὲ ἱστοροῦσιν ὅτι ἄτιμοι κριθέντες οἱ *Παρθενίαι* ὡς ἀπὸ πορνείας φύντες καὶ μὴ ἀνασχόμενοι τῆς ἀτιμίας ἐπεβούλευσαν ὁμόφρονες ὄντες πάντες». Ἴδε καὶ Βερνάρδυν ἐν τῇ ἐκδόσει Διονυσίου τοῦ περιηγητοῦ σελ. 899.

Διονύσ. Ἁλικαρν. Ῥωμ. Ἀρχ. ΙΘ', 1 «Ὅτε Λακεδαιμόνιοι Μεσσήνην ἐπολέμουν — ἐπέμποντό τινες ἀεὶ νέοι παραλλὰξ ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῆς μίξεως τῶν γυναικῶν ἕνεκα καὶ συνῄεσαν αἷς ἐπιτύχοιεν. Ἐκ τούτων γίνονται τῶν ἀδιακρίτων ἐπιμιξιῶν παῖδες, οὓς ἀνδρωθέντας οἱ Λακεδαιμόνιοι προεπηλάκιζον, τά τε ἄλλα καὶ *Παρθενίας* προσηγόρευον. Στάσεως δὲ γενομένης, ἡττηθέντες οἱ *Παρθενίαι* ἀναχωροῦσιν ἑκόντες ἐκ τῆς πόλεως».

Διόδ. Σικελ. ΙΕ', 66 «Τοῦτον δὲ τὸν πόλεμον εἰσοσαετῆ φασι γενέσθαι, κατομοσαμένων τῶν Λακεδαιμονίων μὴ ἀνακάμψειν εἰς τὴν Σπάρτην, ἐὰν μὴ Μεσσήνην ἕλωσι. Τότε δὲ συνέβη τοὺς *Παρθενίας* ὀνομασθέντας γεννηθῆναι καὶ κτίσαι τὴν τῶν Ταραντίνων πόλιν».

Πολύαιν. Στρατηγ. Β', 14 «Οἱ ἔφοροι πυθόμενοι τοῖς *Παρθενίαις* σημεῖον συγκείμενον, ὅταν μέλλωσιν ἄρχεσθαι τῆς ἐπαναστάσεως, ἐκ μέσης τῆς ἀγορᾶς πῖλον ἀνασχεῖν, προσέταξαν τῷ κήρυκι κτέ.».

Μάξιμ. Τύρ. Λόγ. Ϛ', 8 «Καὶ Κινάδων τοῖς βασιλεῦσιν ἐπιβουλεύει καὶ Φάλανθος τοῖς ἐφόροις καὶ *Παρθενίαι* Σπαρτιάταις».

Σκύμν. Χῖ. 330 :

εἶτεν μεγίστη τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Τάρας,
ἀπό τινος ἥρωος Τάραντος λεγομένη,
Λακεδαιμονίων ἄποικος, εὐδαίμων πόλις·
οἱ *Παρθενίαι* ταύτην γὰρ ἔκτισαν προτοῦ
εὔκαιρον, ὀχυράν, φυσικὸν εὐτύχημά τι.

Καὶ παρ' Ἡρακλείδῃ ἐξέδωκεν ὁ Κοραῆς «Ὅτε Λακεδαιμόνιοι Μεσσηνίοις ἐπολέμουν, αἱ γυναῖκες, ἀπόντων τούτων, παῖδάς τινας ἐγέννησαν, οὓς ἐν ὑποψίαις εἶχον οἱ πατέρες ὡς οὐκ ὄντας αὐτῶν καὶ *Παρθενίας* ἐκάλουν· οἱ δ' ἠγανάκτουν» σημειούμενος (*Προδρ.* σελ. 352) «Ἀνθυπέβαλον τῷ Παρθενίους τὸ Παρθενίας· οὕτω γὰρ αὐτοὺς καλοῦσι (παρὰ τὴν ὀνομαστικὴν ὁ Παρθενίας) Ἀριστοτέλης (Πολιτ. Ε, ζ), Στράβων (ϛ, σελ. 278), Ἰουστῖνος (III, 4), καὶ ἄλλοι, οἳ καὶ τῆς παρὰ τῷ Ἡρακλείδῃ ἑτέραν ἀποδεδώκασι

τῆς ἐπωνυμίας αἰτίαν». Ἐν τοῖς ἀντιγράφοις φέρεται *Παρθένας*, *Παρθένους* καὶ *Παρθενίους* (Πρβ. καὶ Σνειδεβῖνον *Ἡρακλείδ.* σελ. 95 καὶ Κ. Μυλλῆρον *Ἀποσπ. Ἱστορ.* Τόμ. Β', σελ. 220).

Παρὰ Δίωνι τῷ Χρυσοστόμῳ Τόμ. Α', σελ. 273 ἀναγινώσκεται «Ἀλλ' ἴσως γε οὐδὲν ἧττον ἔμελλον ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει παῖδας προσδοκᾶν ἐσομένους, οἷον Ὅμηρος εἴρηκεν Εὔδωρον, υἱὸν Ἑρμοῦ καὶ Πολυδώρας, ὑποκοριζόμενος αὐτὸν οἶμαι κατὰ τὴν γένεσιν,

παρθένιος, τὸν ἔτικτε χορῷ καλὴ Πολυδώρη.

Σχεδὸν δὲ καὶ παρὰ Λακεδαιμονίοις ἔτυχόν τινες ταύτης τῆς ἐπωνυμίας τῶν οὕτω γενομένων, *Παρθένιοι* κληθέντες συχνοί». Ὁ Κόβητος δ' ὅμως διατείνεται ὅτι οὐχὶ οὕτως ἀλλὰ *ΠαρθενίΑΙ* ἐκαλοῦντο (*Μνημοσ.* 1877, σελ. 64). Παραδείγματα τῆς τῶν καταλήξεων ΑΙ καὶ ΟΙ συγχύσεως πάμπολλα ἔχομεν νὰ καταλέξωμεν. Ἀλλ' ἐν τῷ παρόντι ἀρκούμεθα σημειούμενοι ὅτι παρ' Ὀρειβασίῳ Τόμ. Α', σελ. 200 ἀντὶ τοῦ *κοχλίΑΙ* τἀντίγραφα παρέχουσι *κοχλίΟΙ*.

Ἐν τῷ κώδικι τοῦ Ἡσυχίου κεῖται «Ἐνεύνακτοι: οἱ *ΠαρθενίΑΙ*»[1] καὶ «*ΠαρθένιΟΙ*: οἱ κατὰ τὸν Μεσσηνιακὸν αὐτοῖς πόλεμον γενόμενοι ἐκ τῶν θεῶν καὶ οἱ ἐξ ἀνεκδότου λάθρᾳ γεννώμενοι παῖδες». Ἀντὶ τοῦ *θεῶν* ὁ μὲν Μουσοῦρος ἔγραψε *θεραπαινῶν*, ὁ δὲ Σίμσων *παρθένων*.

Παράδοξος ἡμῖν φαίνεται ἡ γνώμη ἣν ὁ πολὺς Γρώτης προηνέγκατο ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος γράφων «The statement of Hesychius (v. Παρθενεῖαι) seems on the whole somewhat more intelligible than that given by Strabo — Οἱ κατὰ τὸν Μεσσηνιακὸν πόλεμον αὐτοῖς γενόμενοι ἐκ τῶν θεραπαινῶν· καὶ οἱ ἐξ ἀνεκδότου λάθρα γεννώμενοι παῖδες. Justin translates Partheniae, *Spurii*» (Τόμ. Γ', σελ. 520 ἐκδ. δ'). Οὐδὲν περὶ τοῦ *Παρθενεῖαι* ἀντὶ τοῦ *Παρθενίαι* ἢ *Παρθένιοι* καὶ τοῦ *θεραπαίνων* ἀντὶ τοῦ *θεραπαινῶν* λέγοντες παρατηροῦμεν ὅτι κατὰ τὴν τοῦ Μουσούρου γραφὴν «οἱ κατὰ τὸν Μεσσηνιακὸν αὐτοῖς πόλεμον γενόμενοι ἐκ τῶν *θεραπαινῶν*» σημαίνεται προφανῶς ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι θεραπαίνας παρ' ἑαυτοῖς κατὰ τὴν στρατείαν ἔχοντες ἐπαιδοποιοῦντο ἐξ αὐτῶν, ὅπερ λίαν ἀπίθανον. Ἀλλ' ἴσως ὁ Γρώτης ἀπειρότερος τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ὢν ἐξέλαβε τὸ πλημμελῶς προενηνεγμένον *θεραπαίνων* ἀρσενικὸν ἀντὶ τοῦ *θεραπόντων* καὶ ἐνόμισεν ὅτι κατὰ τὴν τοῦ Ἡσυχίου παράδοσιν οἱ Παρθενίαι ἐγεννήθησαν ἐκ τῶν ἐν τῇ Λακεδαίμονι θεραπόντων ἤτοι δούλων μιγνυμένων ταῖς γυναιξὶ καὶ ταῖς θυγατράσι τῶν πολὺν χρόνον ἀπόντων δεσποτῶν. Ὅμοιόν τι συνέβη καὶ ἐν τῇ Σκυθίᾳ κατὰ τὴν μακρὰν ἀποδημίαν τῶν ἀνδρῶν, ὡς διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος ἐν βιβλίῳ Δ' λέγων «Τοὺς δὲ Σκύθας ἀποδημήσαντας ὀκτὼ καὶ εἴκοσι ἔτεα καὶ διὰ χρόνου τοσούτου κατιόντας ἐς τὴν σφετέρην ἐξεδέξατο οὐκ ἐλάσσων πόνος τοῦ Μηδικοῦ· εὗρον γὰρ ἀντιουμένην σφίσι στρατιὴν οὐκ ὀλίγην. Αἱ

1 Ἴδε Ἀρήνσιον π. Διαλ. Δωρ. σελ. 92 καὶ Σμιδίτιον Ἡσυχ. Τόμ. Β', σελ. 96.

γὰρ τῶν Σκυθέων γυναῖκες, ὥς σφι οἱ ἄνδρες ἀπῆσαν χρόνον πολλόν, ἐφοίτεον παρὰ τοὺς δούλους — Ἐκ τούτων δὴ ὦν σφι τῶν δούλων καὶ τῶν γυναικῶν ἐπετράφη νεότης, οἵ, ἐπείτε ἔμαθον τὴν σφετέρην γένεσιν, ἠντιοῦντο αὐτοῖσι κατιοῦσι ἐκ τῶν Μήδων».

§ 5.

Ἐφορεία — *ἐφορία*.

Τὸ ἐκ τοῦ *ἔφορος* ἐσχηματισμένον ὄνομα *ἐφορία* ἦτο ἄγνωστον τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, ἐγίνετο δ' ὑπ' αὐτῶν χρῆσις μόνου τοῦ ἐκ τοῦ *ἐφορεύω* παρηγμένου καὶ διὰ διφθόγγου γεγραμμένου *ἐφορεία*. Ξενοφ. Λακεδ. Πολ. Η', 3 «τὴν τῆς *ἐφορείας* δύναμιν». Πολυδεύκ. Β', 55 «καὶ τῆς *ἐφορείας*, ὡς Λυσίας». Ἀριστοτέλ. Πολιτ. Β', 6 «τὴν μὲν *ἐφορείαν* εἶναι τυραννίδα». Β', 9 «καὶ τὰ περὶ τὴν *ἐφορείαν* ἔχει φαύλως» καὶ «ὁ δὲ δῆμος διὰ τὴν *ἐφορείαν*» καὶ «τοῦτο δὲ τῇ *ἐφορείᾳ* μέγα λίαν τὸ δῶρον», κτλ. Οὐδὲν δὲ θαυμαστὸν ἂν ἐν τοῖς ἀντιγράφοις φέρηται καὶ γραφὴ διὰ τοῦ Ι.

Εὐστάθ. σελ. 415, 19 «καί, ὡς οἱ ὕστερόν φασιν, *ἐφορεύει*, παρ' οἷς καὶ θηλυκὸν ἡ *ἐφορεία*». Φώτ. Λεξ. «*Ἐφορεία*: ἐπισκοπή». Σουΐδ. «*Ἐφορεία*: ἡ ἐποψία, ἡ ἐπίσκεψις».

Οὐκ ὀλίγα δ' ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ τῇ τε παλαιᾷ καὶ τῇ μεταγενεστέρᾳ εὑρίσκονται κατὰ τὸν αὐτὸν ἐσχηματισμένα τρόπον τῷ *ἔφορος* — *ἐφορεύω* — *ἐφορεία*, οἷον

πτωχός — *πτωχεύω* — *πτωχεία* (Ἰων. *πτωχηΐη*. Ἡρ. Γ', 14). Ἀλλὰ *φιλόπτωχος* — *φιλοπτωχία*. Θεόγνωστ. Καν. σελ. 104, 20 «Ὁμοίως *φιλόπτωχος* *φιλοπτωχία*, εὐχάριστος εὐχαριστία». Κακῶς γράφεται *φιλοπτωχεία* παρ' Ἰωάννῃ τῷ Χυσοστόμῳ Τόμ. Α', σελ. 920 καὶ παρὰ Γρηγορίῳ τῷ Νύσσης Τόμ. Α', σελ. 831. Τοῦ ἐν τῇ Παλατίνῃ Ἀνθολογίᾳ ΙΕ', 34, στίχ. 9 *φιλοπτωχίης* μηκύνεται διὰ τὸ μέτρον ἡ παραλήγουσα (Ἴδε τὰ ἐν § 2 γεγραμμένα, σελ. 657). Ἠδύνατο δὲ καὶ τὸ ἐν στίχ. 5 *εὐεργείης* νὰ γραφῇ διὰ τοῦ Ι (Πρβ. Μεινέκιον *Βουκολ. Ποιητ.* σελ. 418 ἐκδ. γ').

νόθος — *νοθεύω* — *νοθεία* (Πρβ. καὶ *νόθευσις*).

δοῦλος — *δουλεύω* — *δουλεία* (Ἰων. *δουληΐη*. Ἡρ. Ϛ', 12. Παλατ. Ἀνθ. ΙΓ', 4). Ψευδηρωδιαν. Ἐπιμ. σελ. 221 «Σημειωτέον καὶ ταῦτα· *δουλεύω* *δουλεία* δίφθογγον, *ἐθελοδουλία* δὲ καὶ *ἀειδουλία* διὰ τοῦ ἰῶτα». Πλημμελῶς ἔχουσι τὰ παρὰ Πολυδεύκει Γ', 80 κείμενα *ἐθελοδουλεία*, *πολυδουλεία*, *ἀειδουλεία*. Ἐν τῷ Συμποσίῳ τοῦ Πλάτωνος σελ. 184 φέρουσι τἀντίγραφα καὶ τὴν ὀρθὴν γραφὴν *ἐθελοδουλία*. Πρβ. καὶ *ἀδουλία*, *κακοδουλία*, *μισθοδουλία* (Ἴδε Λινδόρφιον *Λουκιαν*. Τόμ. Α', σελ. XVI). Ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῇ Ϛ', 6 ἀναγινώσκεται *ὀφθαλμοδουλείαν* καὶ ἐν τῇ πρὸς

Κολοσσαεῖς Γ', 22 *ὀφθαλμοδουλείᾳ*. Ὁ Δινδόρφιος μετέβαλε μὲν ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Κλήμεντος Τόμ. Β', σελ. 354 τὸ *ὀφθαλμοδουλείαις* εἰς τὸ *ὀφθαλμοδουλίαις*, ἀλλὰ παρ' Εὐσεβίῳ Προπαρ. Εὐαγγ. Τόμ. Α', σελ. 294 ἐτήρησε τὸ *ἡμιδουλείαν* (Πρβ. σελ. 292, 6: *ἡμίδουλον*). Τοῦ τύπου *δουλία* ἐκ τοῦ *δοῦλος* ἐποιήσατο χρῆσιν ὁ Πίνδαρος Πυθ. Α', 75. Ἐν τοῖς εἰς Σοφοκλέα Σχολίοις Τόμ. Β', σελ. 342 λέγεται «Τὸ *δουλίαν* διὰ τὸν τοῦ μέτρου κανόνα ἰωτογραφεῖται καὶ ἔστιν Ἰωνικῆς διαλέκτου, ὡς καὶ τὸ προμηθίαν καὶ ἀληθίαν καὶ τὰ τοιαῦτα. Οἱ δὲ διὰ διφθόγγου αὐτὸ γράφοντες καὶ ἔτι οἱ δούλειον λέγοντες οὐ καλῶς γράφουσιν». Ἀλλὰ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος *δουλίαν* εἶνε θηλυκὸν ἐπίθετον ἀναφερόμενον εἰς τὸ *τροφήν* (Αἴ. 499).

κάπηλος — καπηλεύω — καπηλεία.

μοιχός — μοιχεύω — μοιχεία. Θεόγνωστ. Καν. σελ. 104, 31 «Πρόσκειται μὴ ἔχοντα ἀντιπαρακείμενον ῥῆμα διὰ τοῦ ΕΥΩ διὰ τὸ δοῦλος δουλεύω δουλεία, *μοιχός μοιχεύω μοιχεία*· ταῦτα γὰρ καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς διὰ τῆς ΕΙ διφθόγγου γράφονται» (Πρβ. καὶ Χοιροβ. Ὀρθογρ. σελ. 171, 18). Ψευδηρῳδ. Ἐπιμ. σελ. 221 «*Μοιχεύω μοιχεία* ἡ πορνεία, *μοιχία* δὲ ἡ Ἀφροδίτη».

μάγος — μαγεύω — μαγεία. Ἐσφαλμένος εἶνε ὁ τύπος *μαγία*.

ἡνίοχος — ἡνιοχεύω — ἡνιοχεία. Λέγεται καὶ *ἡνιόχησις* ἐκ τοῦ *ἡνιοχῶ*[1].

ἐπίτροπος — ἐπιτροπεύω — ἐπιτροπεία. Ἐν τοῖς κώδιξιν εὑρίσκεται γεγραμμένον καὶ *ἐπιτροπία*. Πλάτ. Νόμ. σελ. 928 «δίκην λαχεῖν *ἐπιτροπίας*». Ὀρθῶς ἐν Φαίδρῳ σελ. 239 ἀναγινώσκεται «ἡ τοῦ ἐρῶντος ὁμιλία τε καὶ *ἐπιτροπεία*» (Πρβ. καὶ Πολιτ. σελ. 554: ἐπὶ τὰς τῶν ὀρφανῶν *ἐπιτροπεύσεις*). Καὶ παρὰ Πολυβίῳ ΙΕ', 31 ἔκειτο «τῆς *ἐπιτροπίας* ἐκχωροῦσι», ὅπερ εὖ ποιῶν μετετύπωσεν ὁ Δινδόρφιος εἰς τὸ *ἐπιτροπείας*. Ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἀρχαιολογίᾳ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως σελ. 724 ἔσωσαν δύο κώδικες τὸ ὀρθὸν «τὴν μὲν *ἐπιτροπείαν* ὑμῶν ἔλαβον». Ἐν τῷ περὶ Ἰσαίου ὑπομνηματισμῷ § 8 παράκειται προοίμιον τοῦ Λυσίου, ἐν ᾧ φέρεται «ὅσα πράγματα διὰ τὴν *ἐπιτροπίαν* ἔχουσιν», ὅπερ ἐπαναλαμβανόμενον μετ' ὀλίγα § 9 γράφεται «ὅσα πράγματα διὰ τὴν *ἐπιτροπὴν* ἔχουσιν». Ἀλλ' ἔν τινι τῶν κωδίκων ἀντὶ τοῦ *ἐπιτροπὴν* κεῖται *ἐπιτροπείαν*. Παρ' Ἀριστοτέλει Πολιτ. Β', 10 πάντα σχεδὸν τἀντίγραφα παρέχουσι τὸ διφθογγογραφούμενον «τὴν *ἐπιτροπείαν* τοῦ Χαρίλλου», παρὰ δὲ Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ σελ. 402 εὑρίσκεται τὸ πλημμελῶς ἔχον «ἐπὶ μὲν τὴν *ἐπιτροπίαν* τὴν Λυκούργου». Πρβ. σελ. 346 *τερθρίαν* καὶ τοὐναντίον σελ. 546 καὶ 547 *λειτουργείας*.

προαγωγός — προαγωγεύω — προαγωγεία. Κακῶς ἐνίοτ' ἐν τοῖς ἀντιγράφοις ἀναγινώσκεται *προαγωγία*.

1 Καὶ ἡ πόλις γράφεται διὰ διφθόγγου, Ἡνιοχεῖα, παρὰ Στεφάνῳ τῷ Βυζαντίῳ σελ. 302, 11. Ἀλλὰ παρὰ Στράβωνι σελ. 496 πάντα σχεδὸν τἀντίγραφα φέρουσιν Ἡνιοχίαν. Πρβ. καὶ Εὐστάθ. Διον. Περιηγ. 680. Ἴδε Λέντζιον Ἡρωδ. Τόμ. Α', σελ. 291.

μαστροπός — *μαστροπεύω* — *μαστροπεία*. Πρβ. Χοιροβ. Ὀρθογρ. σελ. 181, 22 «Ἡνιοχεία διὰ τῆς ΕΙ διφθόγγου ἐκ τοῦ ἡνιοχεύς, ἑσπερεία ἐκ τοῦ ἑσπερεύς, *μαστροπεία* ὁμοίως». *Μαστροπεύς* καὶ *ἑσπερεύς* οὐδαμοῦ ἀπαντῶσι. Γίνεται δὲ τὸ *μαστροπεία* ἐκ τοῦ *μαστροπεύω*, ὡς τὸ *ἡνιοχεία* ἐκ τοῦ *ἡνιοχεύω*, οὐχὶ ἐκ τοῦ *ἡνιοχεύς*. Τὸ *ἑσπερεία* εἶνε παντελῶς ἡμῖν ἄγνωστον, γινώσκομεν δὲ τὸ *ἐφεσπερεία* ἐκ τοῦ *ἐφεσπερεύω* — *ἐφεσπερεύομαι*. Πρβ. *νυκτερεία* ἐκ τοῦ *νυκτερεύω*.

κομψός — *κομψεύω* (κομψεύομαι) — *κομψεία*. Χοιροβ. Ὀρθογρ. σελ. 234, 5 «*Κομψεία* καὶ κρυπτεία: ΕΙ δίφθογγος· κομψεύω γὰρ καὶ κρυπτεύω». Ὀρθῶς ὁ Σίντενις ἐξέδωκε παρὰ Πλουτάρχῳ Λυκ. 28 *κρυπτεία* καὶ *κρυπτείας* ἀντὶ τοῦ *κρυπτία* καὶ *κρυπτίας*.

λάγνος — *λαγνεύω* — *λαγνεία*. Χοιροβ. Ὀρθογρ. σελ. 237, 32 «*Λαγνεία*: δεῖ γινώσκειν ὅτι τὸ *λαγνεία* διὰ τῆς ΕΙ διφθόγγου γράφεται· τὰ γὰρ εἰς ΗΣ ἔχοντα ἀντιπαρακείμενον ῥῆμα διὰ τοῦ ΕΥΩ τὸ θηλυκὸν διὰ τῆς ΕΙ διφθόγγου γράφεται [1], οἷον ληστής ληστεύω ληστεία, ἱκέτης ἱκετεύω ἱκετεία, πολίτης πολιτεύω πολιτεία, *λάγνης λαγνεύω λαγνεία*». Παρατηρητέον δ' ὅτι ὁ τύπος *λάγνΟΣ* ἀποδοκιμάζεται ὑπὸ τῶν Ἀττικιστῶν. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἀκριβῶς ἐν ἄλλῳ καιρῷ.

ὅμηρος — *ὁμηρεύω* — *ὁμηρεία*. Χοιροβ. Ὀρθογρ. σελ. 246, 23 «*Ὁμηρεία*: ΕΙ παρὰ τὸ ὁμηρεύω». Πρβ. καὶ Ἀττ. Ἐπιγρ. ἐν *Ἀθην*. Τόμ. Ε', σελ. 514, 33 *ὁμερέας*, τουτέστιν *ὁμηρείας*. Ἐν τοῖς ἀντιγράφοις φέρεται ἐνίοτε καὶ ὁ πλημμελὴς τύπος *ὁμηρία*.

ἄριστος — *ἀριστεύω* — *ἀριστεία*.

ἁγνός — *ἁγνεύω* — *ἁγνεία* (Πρβ. καὶ *προάγνευσις*). Ψευδηρῳδ. Ἐπιμ. σελ. 221 «Εἰ δὲ δισύλλαβα ὦσι τὰ εἰς ΟΣ ὀνόματα, διφθογγίζονται τὰ διὰ τοῦ ΕΙΑ, οἷον πόρνος πορνεύω πορνεία, λίχνος λιχνεύω λιχνεία, *ἁγνός ἁγνεύω ἁγνεία* καὶ τὰ ὅμοια» (Πρβ. καὶ Συλβούργιον *Ἐτυμ. Μεγ*. σελ. 702, 5). Ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ *ἄναγνος* παράγωγον ὀφείλει νὰ γράφηται *ἀναγνία*, οὐχὶ *ἀναγνεία*. Ἐν τῷ κώδικι τοῦ Ἡσυχίου κεῖται «Λιχνεύειν: λιμβεύεσθαι» καὶ «*Λιχνία*: *λιμβία*, ἀπληστία» ἀντὶ τοῦ *λιχνεία* καὶ *λιμβεία*. Πρβ. Χοιροβ. Ὀρθογρ. σελ. 238, 33 «*Λιμβεία*: παρὰ τὸ λιμβεύω» καὶ Ψευδηρῳδ. Ἐπιμ. σελ. 77 «Λιμβεύω *λιμβεία*».

ἔριθος — *ἐριθεύομαι* — *ἐριθεία*. Ἡμαρτημένος εἶνε ὁ τονισμὸς *ἐρίθεια*, ὃν εὑρίσκει τις καὶ παρὰ τῷ Κοραῇ *Πλουτ*. Μέρ. Γ', σελ. 431.

νωθρός — *νωθρεύω* (νωθρεύομαι) — *νωθρεία*. Ὁ τύπος *νωθρεία* μνημονεύεται ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Σουΐδα. Ἐξεδόθη δὲ καὶ παρὰ Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ σελ. 850 ὑπὸ τοῦ Κλωτζίου *νωθρείαν* ἀντὶ τοῦ *νωθρίαν*. Παρὰ Θεμιστίῳ κεῖται σελ. 201, 6 *νωθρεία*, ὅπερ τρεπτέον ἴσως εἰς τὸ *νώθεια*, καὶ σελ. 308, 30 *νωθείας*. Ἐν τῷ Ὀνομαστικῷ τοῦ Πολυδεύκους ἀναγινώσκε-

1 Ὁ λόγος θὰ εἶχεν ἀμέμπτως, ἂν ἐγράφετο «ΤΩΝ γὰρ εἰς ΗΣ ἐχόντΩΝ κτέ.».

ται κατὰ τὴν Βεκκήρειον ἔκδοσιν οὐχὶ *γωθρεία* ἀλλὰ *γώθεια* Γ', 122, ὡς καὶ Α', 159, καὶ *γωθεία* Θ', 137. Παρατηρητέον δ' ὅμως ὅτι τὸ ἐκ τοῦ ἐπιθέτου *γωθής* παρηγμένον ὄνομα ὀφείλει νὰ τονίζηται ἀείποτ' ἐπὶ τῆς προπαραληγούσης *γώθεια* καὶ *γώθειαν*. Τὸν ἐσφαλμένον τονισμὸν *γωθείαν* βλέπει τις παρὰ Πλουτάρχῳ Ἠθικ. σελ. 1137, 24 Διδ. καὶ παρ' Ἀριστείδῃ Τόμ. Α', σελ. 570 καὶ Τόμ. Β', σελ. 185 Δινδ. (Πρβ. καὶ Τόμ. Γ', σελ. 489 καὶ 490). Ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ σοφιστοῦ Τιμαίου σελ. 60 φέρεται «Βλάξ: ὁ διὰ *γωθρίαν* ἁμαρτηκώς», ἐν δὲ τῷ τοῦ Ἡσυχίου «Βλάξ: ὁ διὰ *γωθείαν* ἁμαρηκὸς ἐν τοῖς προδήλοις». Εἶνε δὲ τὸ *ἁμαρτηκώς* καὶ *ἁμαρηκός* πλημμελεῖς ἀναγνώσεις τοῦ *ἁμαρτητικός*, τουτέστιν ὁ εἰωθὼς ἁμαρτάνειν ἢ ὁ εὐεπίφορος ὢν εἰς τὸ ἁμαρτάνειν. Ὁ διὰ τοῦ Ι προενηνεγμένος τύπος εὑρίσκεται καὶ παρὰ Σωρανῷ π. Γυν. Παθ. σελ. 88 «βαρύτητες καὶ δυσαρεστήσεις καὶ *γωθρίαι*» καὶ παρ' ἄλλοις. Ἀπαντᾷ δὲ καὶ ἐν τοῖς Ἱπποκρατείοις Τόμ. Α', σελ. 28 καὶ 61 «ἐπὶ κωφώσι καὶ *γωθρίῃ*».

ἄγγαρος—ἀγγαρεύω—ἀγγαρεία. Βεκκ. Ἀν. σελ. 209, 24 «*Ἀγγαρεία*: δουλεία» καὶ σελ. 325, 2 «Ἄγγαρος: ἐργάτης, ὑπηρέτης, ἀχθοφόρος· ὅθεν *ἀγγαρείαν* λέγομεν ἀνάγκην ἀκούσιον καὶ τὴν ἐκ βίας γινομένην ὑπηρεσίαν».

τιθασός—τιθασεύω—τιθασεία [(Πρβ. καὶ *τιθάσευσις*). Ἡμαρτημένη εἶνε ἡ διὰ διττοῦ Σ γραφὴ *τιθαΣΣός*, κτλ.

ἰατρός — ἰατρεύω — ἰατρεία (Πρβ. καὶ *ἰάτρευσις*). Κραμ. Ἀν. Ὀξ. Τόμ. Β', σελ. 300, 25 «Τὰ ἀπὸ τῶν εἰς ΟΣ ὀνομάτων ἔχοντα ῥῆμα ἀντιπαρακείμενον διὰ τοῦ ΕΥΩ, εἰ μὲν ὦσιν ἁπλᾶ, διὰ τῆς ΕΙ διφθόγγου γράφονται, οἷον πόρος πορεύω πορεία, δοῦλος δουλεύω δουλεία, *ἰατρός ἰατρεύω ἰατρεία*». Παρὰ Γαληνῷ Τόμ. ΙΗ', β', σελ. 666 εὑρίσκεται γεγραμμένον καὶ τὸ ὀρθὸν *ἰητρείην* καὶ τὸ πλημμελὲς *ἰητρίην* καὶ *ἰατρίαν*. Πρβ. Τόμ. ΙΗ', ά, σελ. 417: μεγάλης *ἰητρείης*. σελ. 419: ἡ ἄλλη *ἰητρείη*. σελ. 441: *ἰητρείη* δὲ βραχεῖα. Τὸ *ἰητρίην* εἶνε ὅμοιον τῷ ἐν Τόμ. ΙΕ', σελ. 739 ἀπαντῶντι *πορίης* ἀντὶ τοῦ *πορείης*. Τοὐναντίον ἐν Τόμ. ΙΑ', σελ. 241 κεῖται *μαλακείας* καὶ ἐν Τόμ. ΙΕ', σελ. 572 *κενεαγγείας* καὶ σελ. 592 *κενεαγγείης* ἀντὶ τοῦ *μαλακίας* καὶ *κενεαγγίας —ίης*.

ἔφηβος — ἐφηβεύω — ἐφηβεία. Ἀνθολ. Παλ. Ζ', 467 «ἐς *ἐφηβείαν* ἦλθες». Διογ. Λαέρτ. Ι', 4 «ἐν τῷ περὶ Ἐπικούρου *ἐφηβείας*». Ἐν τῇ κατὰ τὸν Ἕρχηρον ἐκδόσει τῶν Ἀρτεμιδώρου Ὀνειροκριτικῶν φέρεται σελ. 51, 10 *ἐφηβείας* καὶ σελ. 51, 21 *ἐφηβεία*. Μεταβλητέον δὲ καὶ τὸ ἐν σελ. 15, 22 *ἐφηβίας* εἰς *ἐφηβείας*. Σουΐδ. «*Ἐφηβεία*: νεότης, ἡ ἀκμὴ τῆς ἡλικίας» (Πρβ. καὶ Φώτ. Λεξ. σελ. 42, 1). Ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Ἡσυχίου ἀναγινώσκεται «Ἐφηβίαν: *νεωτέραν*» ἀντὶ τοῦ *νεότητα*. Πρβ. τὸ μετὰ τὴν λέξιν *ἐφέζεται* κείμενον «Ἐφηβία: *νεότης*».

περισσός — περισσεύω — περισσεία (Πρβ. καὶ *περίσσευσις*).

ἐπίσταθμος — ἐπισταθμεύω — ἐπισταθμεία. Πλημμελῶς ἔχει ἡ διὰ τοῦ

Ι γραφὴ *ἐπισταθμία*. Δηλοῖ δ' ἡ λέξις *ἐπισταθμεία* τὸ τουρκιστὶ λεγόμενον *κονάκι*. Κοραῆς *Πλουτ*. Μέρ. Δ', σελ. 330 «Τῶν ἐπισταθμιῶν. Τῆς ἀνάγκης τοῦ οἴκησιν καὶ τροφὴν παρέχειν τοῖς στρατιώταις. Τοῦτο γὰρ ἐσήμαινον αἱ *Ἐπισταθμίαι*, ὃ παρὰ τοῖς Τούρκοις τὰ καλούμενα *Κονάκια*». Πρβ. Πολύβ. ΙΕ', 24 «ἀφρουρήτους, ἀφορολογήτους, *ἀνεπισταθμεύτους*», τουτέστιν ἀπηλλαγμένους τῶν ἐπισταθμειῶν. Οἱ *ἐπίσταθμοι* ἐκαλοῦντο καὶ *ἐπίσκηνοι* (Ἴδε Κοραῆν *Πλουτ*. Μέρ. Δ', σελ. 335 καὶ Κόβητον *Παρατηρ. εἰς Διον. Ἁλικ*. σελ. 183).

μάγειρος — *μαγειρεύω* — *μαγειρεία*. Ψευδηρῳδ. Ἐπιμ. σελ. 19 «Δαιτρεύω δαιτρεία ἡ *μαγειρεία*». Εὑρίσκεται δ' ἡ λέξις *μαγειρεία* ἐν τῷ ἐσχάτῳ ἑλληνισμῷ.

κύριος — *κυριεύω* — *κυριεία*. Τοῦ πονηροῦ κόμματος εἶνε τό τε *κυριεία* καὶ τὸ *κυρίευσις*. Περὶ τοῦ *κυρία* — *κυρεία* θὰ διαλάβωμεν ἀλλαχοῦ.

κίβδηλος — *κιβδηλεύω* — *κιβδηλεία*. Πολυδεύκ. Γ', 86 «ἀφ' οὗ καὶ τὸ πρᾶγμα *κιβδηλεία*». Πλάτ. Νόμ. σελ. 916 *κιβδηλείαν* καὶ σελ. 920 *κιβδηλείας*. Ἀλλὰ παρ' Ἀριστοφάνει Ὄρν. 158 κεῖται:

πολλήν γ' ἀφεῖλες τοῦ βίου *κιβδηλίαν*.

καὶ ἐν τοῖς Ἱπποκρατείοις Τόμ. Γ', σελ. 149 «ὅστις μὴ ἐπιθυμέει δημοσιδέος *κιβδηλίης*». Πρβ. καὶ Πολυδεύκ. Δ', 38. Ἀριστείδ. Τόμ. Α', σελ. 759 καὶ Δί. Κάσσ. ΝΒ', 35.

παρθένος—*παρθενεύω* (παρθενεύομαι)—*παρθενεία* (Πρβ. καὶ *παρθένευσις*). Λέγεται δ' ὅμως καὶ *παρθενία*, ὅπερ καὶ συχνότερον. Ψευδηρῳδ. Ἐπιμ. σελ. 221 «Πλὴν τῶν ἀπὸ τῶν εἰς ΟΣ ἀρσενικῶν ὀνομάτων ὑπὲρ δύο συλλαβὰς ὄντων, οἷον ἄσωτος ἀσωτεύω ἀσωτία· ἀσωτεῖα δὲ τὰ καπηλεῖα δίφθογγον· φιλάνθρωπος φιλανθρωπεύω φιλανθρωπία, *παρθένος παρθενεύω παρθενία*· παρθενεῖα δὲ τὰ μοναστήρια δίφθογγον».

ἔφεδρος — *ἐφεδρεύω* — *ἐφεδρεία*. Ὅμοιον τῷ *ἐφεδρεία* εἶνε τὸ *ἐνεδρεία* μνημονευόμενον ἐν τοῖς Βεκκήρου Ἀνεκδότοις σελ. 65, 27 «*Ἐνεδρεία*: ἀντὶ τοῦ ἐνέδρα. Ἐπίχαρμος Ὀδυσσεῖ αὐτομόλῳ» καὶ τὸ *προσεδρεία*, ἀνθ' οὗ παρ' Εὐριπίδῃ Ὀρέστ. 93 κεῖται *προσεδρία* (Πρβ. καὶ στίχ. 304). Σχολ. «Τὸ *προσεδρία* Ἰωνικὸν διὰ τὸ μέτρον· τὸ γὰρ ΔΡΙ δίφθογγον γράφεται». Ἀλλ' ἀείποτε παρὰ τοῖς παλαιοῖς *προεδρία* καὶ Ἰωνικῶς *προεδρίη* προὐφέρετο ἐκ τοῦ *πρόεδρος*, οὐδέποτε δὲ *προεδρεία* ἐκ τοῦ *προεδρεύω*. Κακῶς ἐν τῇ Διδωτείῳ ἐκδόσει τοῦ Αἰσχίνου σελ. 35, 29 εἶνε γεγραμμένον *προεδρείας*. Ἄπορον δὲ φαίνεται πῶς ὁ Οὔλσχιος δὲν ἀποκατέστησε παρὰ Πολυβίῳ σελ. 167, 18 τὴν ὀρθὴν γραφήν. Παρὰ Θεμιστίῳ ἀναγινώσκεται νῦν σελ. 301, 6 τὸ ὑγιῶς ἔχον. Σουίδ. *Προεδρία*: διὰ τοῦ Ι — *προσεδρεία* δὲ διὰ διφθόγγου ἀπὸ τοῦ προσεδρεύω». Ζωναρ. «*Προεδρία*: ἡ προτίμησις, ἡ πρωτοκαθεδρία· *προσεδρεία* δὲ ἡ ἐπίμονος καὶ διηνεκὴς ἀσχολία δίφθογγον» (Πρβ. καὶ Σχολ. Εὐρ. Τόμ. Β', σελ. 58, 6). Θεόγν. Καν. σελ. 104, 11 «Πρόσκειται μὴ ὄντα

ἀπὸ τῶν εἰς ΟΣ συνθέτων διὰ τὸ *πρόεδρος προεδρεύω προεδρία*, φιλάνθρωπος φιλανθρωπεύω φιλανθρωπία· ταῦτα γὰρ καὶ τὰ ὅμοια διὰ τοῦ Ι γράφονται». σελ. 104, 17 «Τὰ διὰ τοῦ ΙΑ ἀπὸ τῶν εἰς ΟΣ διὰ τοῦ Ι γράφεται, εἰ καὶ ἔχοι ἀντιπαρακείμενον ῥῆμα διὰ τοῦ ΕΥΩ, οἷον *σύνεδρος συνεδρεύω συνεδρία*· οὐ γὰρ τὸ συνεδρεύω νῦν χώραν ἔχει εἰς τὴν διὰ τῆς ΕΙ διφθόγγου γραφήν». Χοιροβ. Ὀρθογρ. σελ. 181, 18 «Χωρὶς τῶν ἀπὸ τῶν εἰς ΟΣ συνθέτων διὰ τοῦ ΙΑ παραγομένων θηλυκῶν· κἂν γὰρ ἔχωσιν ἀντιπαρακείμενον ῥῆμα διὰ τοῦ ΕΥΩ, διὰ τοῦ Ι γράφεται, οἷον *πρόεδρος προεδρεύω προεδρία, συνεδρία*, φιλανθρωπία, ἀσωτία, ἐμπορία, παρθενία, συνοδία». π. Ποσότ. σελ. 300, 28 «Εἰ δὲ ὦσι σύνθετα ἢ ἀπὸ τῶν εἰς ΜΩΝ ὀξυτόνων, διὰ τοῦ Ι γράφονται, οἷον φιλάνθρωπος φιλανθρωπεύω φιλανθρωπία, παρθένος παρθενεύω παρθενία, *σύνεδρος συνεδρεύω συνεδρία*, ἡγεμὼν ἡγεμονεύω ἡγεμονία, κηδεμὼν κηδεμονεύω κηδεμονία». Τὸ *συνεδρία* εὑρίσκεται παρά τε τῷ Αἰσχύλῳ Προμ. 492: *συνεδρίαι* καὶ παρ' ἄλλοις. Ἐν τῇ Διδωτείῳ ἐκδόσει τοῦ Ἀριστοτέλους κεῖται Τόμ. Β', σελ. 221, 36 «καὶ ὡς οἱ μάντεις τὰς *συνεδρείας* καὶ *διεδρείας* λέγουσιν» καὶ Τόμ. Γ', σελ. 172, 43 «Ὅθεν καὶ τὰς *διεδρίας* καὶ τὰς *συνεδρίας* οἱ μάντεις λαμβάνουσι, δίεδρα μὲν τὰ πολέμια τιθέντες, σύνεδρα δὲ τὰ εἰρηνοῦντα πρὸς ἄλληλα». Παρὰ Πολυβίῳ ΙΗ', 37 ἐκδίδοται μὲν «ἡ μετὰ τῶν φίλων *συνεδρεία*», τοῦ Κασαυβῶνος ὑφηγησαμένου, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀντιγράφοις φέρεται *συνεδρία*. Τὸν διφθογγογραφούμενον τύπον βλέπει τις καὶ παρὰ Δίωνι τῷ Κασσίῳ ΝΕ', 3 καὶ ΝΗ', 10 καὶ παρὰ Ψευδιγνατίῳ πρὸς Φιλαδελφ. 8 καὶ παρ' ἄλλοις. Ἀπαντᾷ δὲ καὶ ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν Ἑλληνικῶν Ἐπιγραφῶν ἀριθμ. 3832, 7 καὶ 3833, 11 «παρὰ πάντα τὸν τῆς *συνεδρείας* χρόνον»[1]. Τῷ *προεδρία* καὶ *συνεδρία* ἐμφερῆ εἶνε τὸ *παρεδρία* καὶ τὸ παρὰ Γρηγορίῳ τῷ Ναζιανζηνῷ εὑρισκόμενον *ὑφεδρία*. Πρβ. καὶ Σουΐδ. «*Ὑφεδρία*: ἡ κατωτέρω καθέδρα».

Ἡ πλημμελὴς γραφὴ *ἐφορία* ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Κλήμεντι σελ. 798 «ἄθεος γὰρ ἥδε *ἐφορία*», ὅπερ δύναται νὰ νομισθῇ παραφθορὰ τοῦ ἡ *θεωρία*, καὶ ἐν τοῖς Ῥήτορσι τοῦ Οὐαλζίου Τόμ. Β', σελ. 452, 30 «οἱ μῦθοι τῷ Ποσειδῶνι (τὴν) περὶ τῆς θαλάσσης *ἐφορίαν* ἀνατιθέασι». Ἀναγινώσκεται δὲ καὶ ἐν ταῖς *Λέξεσι μεθ' ἱστοριῶν* ταῖς ὑπὸ τοῦ Σακκελίωνος ἐκδοθείσαις ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀλληλογραφίας «*Ἐφορία*: ἡ τῶν ἐφόρων παρὰ Λακεδαιμονίοις ἀρχή» (1877, σελ. 153).

Ὑπάρχει ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ καὶ λέξις *ἐφορία*, ἀλλ' εἶνε θηλυκὸν ἐπίθετον ὁμοίως ἐσχηματισμένον τῷ *μεθορία* ἐκ τοῦ *μεθόριος*. Πολυδεύκ. Θ', 8 «*ἐφορία* ἀγορά» καὶ «στήλη *ἐφορία*». Δημοσθέν. σελ. 632, 39 «Ἔγραψεν ἐάν τις τὸν ἀνδροφόνον κτείνῃ ἀπεχόμενον, φησίν, *ἀγορᾶς ἐφορίας*.

1 Δινδόρφιος Θησ. Στεφ. Τόμ. Ζ', σελ. 1286 «Ap. Philodem. Voll. Hercul. part. I, p. 18 fin. Oxon.:. ΠΙ ΣΥΝΕΔΡΕΙΑ scriptum videtur pro ἐπὶ συνεδρείᾳ».

Τί τοῦτο λέγων; Τῶν ὁρίων τῆς χώρας· ἐνταῦθα γάρ, ὥς γ' ἐμοὶ δοκεῖ, τἀρχαῖον συνῆσαν οἱ πρόσχωροι παρά τε ἡμῶν καὶ τῶν ἀστυγειτόνων· ὅθεν ὠνόμακεν *ἀγορὰν ἐφορίαν*»[1]. Ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον Παρεκβολαῖς τοῦ Εὐσταθίου σελ. 363 κεῖται «ἐν αἷς Ἀπόλλων τιμᾶται διαφερόντως καὶ μάλιστα κατὰ τὴν *ἐφορείαν* τῶν Κυζικηνῶν». Ἀλλ' ὀρθῶς παρὰ τῷ Στράβωνι ἀναγινώσκεται σελ. 551 «ἐν δὲ ταύταις τὸν Ἀπόλλωνα τιμᾶσθαι διαφερόντως καὶ μάλιστα κατὰ τὴν *ἐφορίαν* τῶν Κυζικηνῶν». Πρβ. σελ. 338: ῥεῖ ποταμὸς ἐν τῇ λεχθείσῃ *μεθορίᾳ*. σελ. 342: μέχρι τῆς τῶν Μεσσηνίων *μεθορίας*. σελ. 376: κατὰ τὴν *μεθορίαν* τῆς Ἀργείας καὶ τῆς Λακωνικῆς. σελ. 440: ἐν τῇ αὐτῇ *μεθορίᾳ* κειμένην. σελ. 587: ἐν δὲ τῇ *μεθορίᾳ* τῆς Κυζικηνῆς καὶ τῆς Πριαπηνῆς.

ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΕΝ ΤΩ ΜΕΣΑΙΩΝΙ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

ΝΥΝ ΠΡΩΤΟΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΑ *

Ὑπὸ **ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ**

Δ'

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΥ

ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΟΥ

ΠΑΙΓΝΙΑ ΠΟΙΗΤΙΚΑ

α' Εἰς τὸν ἄρχοντα Καμαράσην Ἰωάννην.

Δέχου, Πανένδοξε ἀνδρῶν, Σκαρλάτε Ἰωάννη,
ἀρχιταμία φίλτατε, καὶ κηδεστὰ οἰκεῖε
τοῦ σοφωτάτου, κραταιοῦ αὐθέντου, Νικολάου,
τόδε τὸ πονημάτιον, ἀναγραμματισμόν μοι
τοῦ σοῦ σεμνοῦ ὀνόματος, εἰς μνήμην αἰωνίαν. *Ἶν' ἄνω ἧς.*
Ἶν' ἄνω ἧς παρὰ Θεοῦ τιμαῖς τε καὶ ἀξίαις,
ἵνα τερφθῇς ἐν οὐρανῷ ὁμοῦ μετὰ δικαίων.
Ὑπὸ Θεοῦ τετίμησαι καὶ δόξης ἀπολαύεις
καὶ ἀπολαύσεις ἐσαεὶ ἀπείρονας εἰς χρόνους. *Σὴν ναίω,*
Σὴν ναίω χάριν, ἔνδοξε, καὶ δαψιλῶς λαμβάνω
τὰς χάριτας ἑκάστοτε σὺν πλείστοις ὁμοῦ ἄλλοις.
Χαριτοβρύτην, χαριστὴν καὶ μέγαν ζωοδότην

1 Ἴδε Οὐεβῆρον Δημοσθ. κατ' Ἀριστοκρ. σελ. 199.
* Ἴδε σελ. 525.

πεποίηκέ σε ὁ Θεός, ὁ κηδεμὼν ἁπάντων. *Νῷ ἂν ἴῃς.*
Νῷ καὶ φρονήσει ἀκριβεῖ καὶ λίαν ἐχεφρόνως
πορεύῃ ἂν τὸ στάδιον τὸ τοῦ παρόντος βίου,
ἐμμένων ἀμετάτρεπτος τοῖς ἀγαθοῖς οἷς ἔχεις
καὶ προστιθεὶς ἀλλ' ἀγαθὰ ἐπὶ τοῖς προλαβοῦσι. *Νῷ ναίῃς.*
Σὺν νῷ οἰκήσειας ἀεί, σὺν νῷ γε καὶ διάξεις,
ὅποι περ ἂν σὺ πορευθῇς, ὑπάρχων ἐστεμμένος
ταῖς χάρισι, ταῖς δωρεαῖς καὶ ταῖς εὐεργεσίαις,
αἷς καθ' ἑκάστην κέχρησαι, εὐεργετῶν τοὺς πάντας. *Σιὼν νῆα.*
Ὥς τινα *νῆα* ἀρετὰς ὀχούμενος, ἐντεῦθεν,
πρὸς τὴν *Σιὼν* ἀνάδραμε τὴν ἄνω, τὴν ἐν πόλῳ. *Σαίνων ᾖ.*
Σαίνων περιποιούμενος τοὺς ἅπαντας *ὑπάρξει*
ὁ Ἰωάννης ὁ κλεινὸς τῶν εὐγενῶν ἡ δόξα. *Αἴνων ᾖς.*
Ἀεὶ *ἐπαίνων* καὶ τιμῶν, ταῖς ἀγαθοεργίαις,
ὑπάρχεις ἀξιούμενος, ὡς τὰ ἐπαίνου πράττων. *Ναῶν ἲς ᾖ.*
Υἱός τε χαριτόκομος, υἱὸς τῆς εὐσεβείας,
δύναμις πάντως *πέφυκε ναῶν* τῶν σεβασμίων. *Ἄνω ἴσην.*
Ἄνω πορείαν τὴν στενήν, *ἴσην* ἀπαραβάτως
τρέχεις ἀδεῶς, ἐμμελῶς, τὰς ἐντολὰς φυλάττων. *Ἴσην νάω.*
Ἴσην, δικαίαν τὴν ὁδὸν τοῦ βίου *διατρέχων*
ἴσην καὶ τὴν πρὸς οὐρανόν, φησίν, ἐγὼ ἀνέλθω. *Ἴσην ὦαν.*
Δικαίαν ταύτην τὴν ζωὴν τὴν κάτω κεκτημένος
δικαίως πρὸς οὐράνιον λειμῶνα κατοικήσεις. *Ἄσων ἠνί.*
Ἰδοὺ κἀγώ, σὺν ἅπασιν, ὁρῶν τὰς εὐποιίας
αἰνέσων προτεθύμημαι τὸν μέγαν Ἰωάννην *Ἄσων νηΐ.*
Πᾶς τις ἐνωτιζόμενος τὰς πράξεις τὰς ἐνθέους,
καὶ ἐν *νηῒ* προσέρχεται ἰδεῖν καὶ *ἐπαινέσαι.* *Ἆ! ὤνησιν.*
Βαβαί! μεγίστην *ὤνησιν* πολλῶν πτωχῶν καὶ δούλων
τόνδε Θεὸς ἐξέπεμψε τῶν εὐγενῶν τὸ κλέος· *Ἰωνᾶς ἦν.*
Καὶ *ἦν* καὶ ἔσται ἐσαεὶ πλήρης τοῦ θείου ζήλου,
πανευλαβής, πανευσεβής, ὡς *Ἰωνᾶς* ὁ θεῖος. *Ἀΐων νῆς.*
Ἀκούων σὺ τῶν ἐντολῶν, φωνῶν τε τῶν πενήτων,
πλεύσεις καλῶς καὶ εὐσταλῶς εἰς οὐρανοῦ λιμένα,
ἐκ τῆσδε πολυκύμονος θαλάσσης τῆς τοῦ βίου. *Ἴσα νηῶν.*
Τὰ *ἴσα* δικαιώματα *νηῶν* τῶν τοῦ Κυρίου
ἐς σὴν ψυχὴν συνήθροισας πολλῇ τῇ δαψιλείᾳ. *Ἀΐων σήν.*
Ἀκούων ἕκαστος τὴν *σὴν* μεγίστην προστασίαν
καὶ δαψιλῆ τὸν ἔλεον, προσέρχεται προθύμως. *Ἄνω ἲς ἦν.*
Ἄνω ὑπάρχων τῇ τιμῇ, ἄνω καὶ τῇ ἀξίᾳ,
ἀνώτατος καὶ *δύναμις* τοῖς ἔργοις *ἐγεγόνεις.* *Νησῶν ἴα.*

Ἴα, τὰ κατορθώματα, πανεύοσμα τυγχάνει
νησῶν καὶ χέρσου καὶ παντὸς τοῦ περιγείου κόσμου, *Ἰάσων ἦν.*
Ἰάσων παναλκέστατος, ὁ νοητὸς καὶ θεῖος
Αἰήτην τὸν πολέμιον ὀλέσας κατὰ κράτος. *Ἴων ἧς ἄν.*
Τῶν *ἴων* εὐοσμότερος καὶ πάντων τῶν ἀνθέων
ταῖς αἰθερίαις πράξεσι *τυγχάνεις* παραδόξως. *Σάων ἠνί.*
Ἰδοὺ τελέθεις ἀγαθὸς τοῖς πλείστοις εὐεργέτης,
σώζων, φυλάττων, εὐποιῶν, ἀόκνως περισκέπων. *Ἂν νῆς ἴω.*
Ἕκαστος, ἐκκηλούμενος ταῖς ἀγαθοεργίαις,
ἔφησεν ἂν πανευμενῶς, ὅποι περ ἂν ἀπίῃς,
κἀγὼ σὺν σοὶ πορεύσομαι, κράτιστε εὐεργέτα. *Ναίων ἧς.*
Ὡς ἄριστος, ὡς δίκαιος, *οἰκήσαις* ἂν εἰρήνῃ
τοῖς πᾶσιν ἀγαπώμενος, ἀπόβλεπτος τοῖς πᾶσι. *Νάων ἴης.*
Ταῖς παναρίστοις πράξεσιν, *οἰκήσων ἀπελεύσῃ*,
μετὰ τὸ βίου στάδιον, εἰς οὐρανοῦ παστάδα. *Ἂν αἰνῇς.*
Ὑπάρχων εὐμενέστατος, πραότατος, ἡδύς τε,
αἰνέσειας, φιλήσειας τοὺς σοὶ οἰκειωθέντας. *Σιὼν ὠνῇ.*
Εὐχαῖς, καὶ πίστει εὐσεβεῖ, καὶ πράξεσιν ἐνθέοις,
ὠνεῖται εὐμαρέστατα *Σιὼν* τὴν οὐρανίαν. *Σινᾶ νηῶ.*
Μεγίστην τὴν εὐλάβειαν προσφέρει θαυμασίως
ἐν τῷ *ναῷ* τῷ τοῦ *Σινᾶ*, ὡς ὄντι ἐν τῷ ὄρει,
ἐν ᾧ Θεὸς ἐτέλεσε παράδοξα θαυμάτων. *Σιὼν ἂν ᾖ.*
Σιὼν ἂν ὠνομάζοιτο ψυχὴ ἡ τρισολβία
τοῦδε τοῦ τρισευδαίμονος Σκαρλάτου Ἰωάννου,
ὡς οὖσα οἰκητήριον Θεοῦ τοῦ παμμεγίστου.
Ναὸς γὰρ πέλεται Θεοῦ ὁ ἀρετῇ συζήσας. *Ἀνίης ὤν.*
Τῆς λύπης δὲ γενόμενος, θανάτῳ τῆς συνεύνου,
χαρᾶς ἀπείρου ἔμπλεως μετέπειτα γενήσῃ
εἰ, τοὺς *ἀνίης* τῆς πικρᾶς τῇ τύχῃ γεγονότας
χαροποιῶν, καὶ κυβερνῶν, *εἶ* ταύτης καθαιρέτης. *Ἰάσῃ νῶν.*
Τὰς ἀθυμίας τὰς πικράς, ἐλλείμματα, καὶ τύχας
ἡμῶν ἰάσῃ, ἔνδοξε, συχναῖς εὐεργεσίαις. *Ἰῶν ἂν ἧς.*
Μόνος ἂν *ἧς* ἀνάπλεως παντοδαπῶν χαρίτων,
ὡς μόνος *τὰ τῆς χάριτος ἀεὶ τελῶν* ἐκθύμως.

β' Εἰς τὸν αὐτόν.

Πρὸς τούτοις *ἑπταγράμματον* τὸ ὄνομα τυγχάνει
Σοῦ τοῦ ἐνδόξου καὶ κλεινοῦ, ὡς πᾶσι καθορᾶται.
Μυστηριώδης ἀριθμὸς ὁ τοῦ *ἑπτὰ* τυγχάνει,

Ἀνθ' ὅτου καὶ ἐξύμνηται ἀνδράσι τοῖς πανσόφοις.
Ἑπτὰ γὰρ καθεστήκασι τοῦ οὐρανοῦ *πλανῆται*,
Ἑπτὰ δὲ *κλίμασιν* ἡ γῆ διῄρηται ἐντέχνως,
Ἑπτὰ τὰ αἰσθητήρια τυγχάνουσιν ἀνθρώπου,
Ἑπτὰ δὲ καθεστήκασι καὶ πᾶσαι *αἱ κινήσεις*,
Ἑπτὰ καὶ *τὰ φωνήεντα* τυγχάνει τῶν γραμμάτων,
Ἑπτὰ δὲ καὶ *τὰ μόρια* ἐπίτασιν δηλοῦντα,
Καὶ *δὶς ἑπτὰ* τυγχάνουσιν *αἱ στάσεις* τῶν ῥητόρων.
Ἑπτὰ καὶ *τὰ χαρίσματα* τοῦ Πνεύματος τελοῦσιν,
Ἑπτὰ δ' αὖ *στύλοις* ἥδρασται ὁ τῆς Σοφίας οἶκος,
Ἑπτὰ δὲ *τὰ μυστήρια* τελοῦσιν Ἐκκλησίας,
Ἑπτάκις τῆς ἡμέρας τε *αἰνοῦμεν* τὸν Δεσπότην
Καὶ λύσιν ἐξαιτούμεθα ἡμῶν ἀμπλακημάτων.
Τοιούτου τοίνυν τετευχὼς ὀνόματος τιμίου
Καὶ αἰθερίοις πράξεσιν ὑπάρχων ἐστεμμένος,
Ὡς ὄρνις οὐρανόθρεπτος, πέλεια χρυσοπτέρυξ,
Γενναίως ἀναπτήσειας εἰς οὐρανοῦ λειμῶνα,
Μετὰ βαθὺ καὶ λιπαρὸν πανεύδαιμον τὸ γῆρας.

γ' Κανὼν μετενεχθεὶς

ἀπὸ τοῦ κανόνος τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως
ἐπὶ τὴν λαμπροτάτην στεφηφορίαν καὶ λαμπροχιτωνοφορίαν τοῦ ἡγεμόνος
Οὐγκροβλαχίας
ΙΩ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ ΒΒ.

—

ᾨδὴ Α' ἦχος α'

Ἀναπαύσεως ἡμέρα λαμπρυνθῶμεν λαοί· θεία Κυρίου χάρις· ἐν γὰρ εἰρήνῃ διαρκεῖ εὐζωίᾳ τε λαμπρᾷ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμᾶς διετήρησεν, ἐπινίκιον ᾄδοντας.

Καθαρθῶμεν ἀδικίας καὶ ὀψόμεθα, δικαιοσύνης φωτὶ καὶ ἀναπαύσεως ἡμᾶς ἐξαςράπτοντα καὶ χαίρετε φάσκοντα, Νικόλαον πάνσοφον. ἡγεμόνα θαυμάσιον.

Οὐρανοὶ μὲν ἐπαξίως εὐφραινέσθωσαν, γῆ δὲ ἀγαλλιάσθω, ἑορταζέτω δὲ κόσμος, ὁρατός τε ἅπας καὶ ἀόρατος αὐθέντης γὰρ δίκαιος ἐν Βλαχίᾳ καθέζεται.

ᾨδὴ Γ'

Δεῦτε πόμα πίωμεν καινόν, οὐκ ἐκ κρήνης βρυούσης ὕδωρ φθειρόμενον, ἀλλ' εὐνομίας πηγήν, κοιράνου ὀμβρήσαντος Χριστοῦ, ἐν ᾧ καὶ λυτρούμεθα.

Νῦν πᾶσα πεπλήρωται χαρᾶς, ἡ Δακία ταὶ χαίρει τοῖς κατορθώμασιν· ἑορταζέτω γοῦν καὶ κροτείτω, ὡς ἔχουσα χρηστὸν αὐθέντην καὶ δίκαιον,

Χθὲς ἐθυθιζόμην τοῖς κακοῖς, ἀνεγείρομαι σήμερον ὑψουμένῳ σοι· Οὐγκροβλαχία βοᾷ· αὐτός με νῦν κούφισον κακῶν ἐν τῇ αὐθεντείᾳ σου.

ᾠδὴ Δ'

Ἐπὶ τῆς θείας φυλακῆς τῶν θεηγόρων ἐντολῶν ἵσταται ὁ δοὺξ καὶ δεικνύει πολιτείαν ἄριστον· διαπρυσίως λέγει γάρ: σήμερον σωτηρία ἐνταῦθα ὅτι ὑπάρχω αὐθέντης θεοδώρητος.

Μαυροκορδάτων εὐγενῶν ὁ εὐθαλέστατος βλαστὸς, κοίρανος πιστῶν, μέγα κλέος εὐθὺς προσηγόρευται· ἄμωμος δὲ ὡς ἄγευστος κηλῖδος τῆς αἰσχρᾶς ἀδικίας, καὶ ὡς ποιμὴν ἀληθὴς τέλειος λέλεκται.

Οὐγκροβλαχίας ἡ χαρὰ εὐφημούμενος ἡμῖν νίκη τοῦ λαοῦ χριστωνύμου, ὑπὲρ πάντων κήδεται, φαύλων τὸ καθαρτήριον· καὶ αὖθις ἐν τῷ θρόνῳ ὡραῖος, εὐθυδικίας ἡμῖν ἔλαμψεν ἥλιος.

Ὁ Θεοπάτωρ μὲν Δαβὶδ πρὸ τῆς σκιώδους κιβωτοῦ ἥλατο σκιρτῶν· ὁ λαὸς δὲ τοῦ Θεοῦ ὁ ἅγιος, τῆς ἀδικίας ἄφεσιν ὁρῶντες εὐφρανθῶμεν ἐνθέως· ὅτι ἐπέμφθη θεόθεν ἀπολύτρωσις.

ᾠδὴ Ε'

Ὀρθρίσωμεν ὄρθρου βαθέως, καὶ ἀντὶ μύρου τὸν αἶνον προσοίσωμεν Νικολάῳ· καὶ Χριστῷ βοήσωμεν· δικαιοσύνης ἥλιε, πᾶσι χαρὰν ἡμῖν δέδωκας.

Τὴν ἄμετρον κηδεμονίαν οἱ ταῖς τῶν φαύλων σειραῖς συνεχόμενοι δεδορκότες, πρὸς χαρὰν ἐπείγεσθε τανῦν, ἀγαλλομένῳ ποδὶ, λύσιν κροτοῦντες αἰώνιον.

Προσέλθωμεν λαμπαδηφόροι τῷ ὑψωθέντι λαμπρῶς ἐν τῷ θρόνῳ τῷ τῆς Βλαχίας· καὶ συνεορτάσωμεν ταῖς φιλεόρτοις τάξεσι, στέφοντες τόνδε τοῖς ᾄσμασιν.

ᾠδὴ ϛ'

Ἀνῆλθες ἐν τοῖς ἀνωτάτοις βαθμοῖς καὶ συνέτριψας ζυγοὺς βαρυτάτους κατόχους πεπεδημένων σφοδρῶς καὶ λαμπρότατος, ὡς ἀστὴρ ἀειλαμπὴς, ἐπὶ θρόνου καθέζῃ.

Φυλάξας τὰ δίκαια πάντα καλῶς, ἀνυψώθης ἐν θρόνῳ, ὁ τὰς κλεῖς τῆς κακίας ἐκλυμηνάμενος ἐν τῷ θώκῳ σου· καὶ ἀνέῳξας ἡμῖν εὐνομίας τὰς πύλας.

Σῶτερ τὸ Ὀρθοδόξων καύχημα· ἡγεμόνα θαυμαστὸν ἀσινῆ περιέποις, ἀντικειμένων τε πάντων ἀνώτερον, παγγενῆ, σὺν παισὶ, πολυχρόνιον μέγα.

ᾠδὴ Ζ'

Ὁ παῖδας ἐκ καμίνου ῥυσάμενος καὶ Βλάχους διέσωσε πάθους χαλεποῦ τῆς ἀδικίας πανσθενῶς, εὐφροσύνης τ' ἐνδύει εὐπρέπειαν, ὁ μόνος εὐλογητὸς τῶν πατέρων Θεὸς καὶ ὑπερένδοξος.

Γυναῖκες μετ' ἀνέρων χορεύσατε, καὶ χαίρετε σήμερον· ὃν γὰρ ὡς σεπτὸν ἐπεποθοῦμεν αὐθέντην ἀπελεύσαμεν, κοίρανον ζῶντος Θεοῦ, εὐγνώμονα μηνυτὴν, ὃν, ὡς Χριστοῦ λατρευταὶ, εὐαγγελίσασθε.

Κακίας ἑορτάζομεν νέκρωσιν, βάρους τὴν καθαίρεσιν, ἄλλης βιοτῆς δικαιοσύνης ἀπαρχὴν καὶ σκιρτῶντες ὑμνοῦμεν τὸν αἴτιον, τὸν μόνον εὐλογητὸν τῶν πατέρων Θεὸν καὶ ὑπερένδοξον.

Ὡς ὄντως εὐσεβὴς καὶ φιλόθεος οὗτος ὁ σωτήριος δοὺξ καὶ λαμπραυγὴς, τῆς λαμπροφόρου ἡμέρας τῆς ἀφέσεως, ὧν αὐτοδίδακτος· ἐν ᾧ λαμπρότατον φῶς, ἐνδίκως καὶ εὐσεβῶς, πᾶσιν ἐξέλαμψεν.

ᾠδὴ Η′

Αὕτη ἡ κλητὴ καὶ δικαία ἡμέρα, ἡ μία τῶν Σαββάτων, ἡ βασιλὶς καὶ κυρία· ἑορτῶν ἑορτὴ καὶ πανήγυρις ἐστὶ πανηγύρεων· ἐν ᾗ εὐλογοῦμεν Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Δεῦτε οἱ πιστοὶ ἐν Δακίᾳ θεᾶσθε τὴν θείαν εὐφροσύνην ἐν τῷ λαμπρῷ τανῦν θρόνῳ καθημένην σεμνῶς καὶ κραυγάζουσαν τοῖς πᾶσι καὶ λέγουσαν, ἰδοὺ ἡ σοφία συνῆλθε τῇ δυνάμει.

Ἆρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμούς σου σεπτὴ Δακία· ἰδοὺ γὰρ ἡγεμών σοι λαμπροφεγγὴς ἐληλύθει· ἐκ δυσμῶν καὶ βορρᾶ καὶ θαλάσσης καὶ ἑῴας τὰ τέκνα σου ἐν σοὶ συναθροίζει Χριστὸν ὑπερυψοῦντα.

Πάτερ παντοκράτορ, καὶ λόγε, καὶ πνεῦμα, τρισὶν ἑνιζομένη ἐν ὑποστάσεσι φύσις ὑπερούσιε καὶ ὑπέρθεε· φυλάξαις ἀκλόνητον, ἐν τοῖς ἡγεμόσι, Βλαχίας τὸν προστάτην.

ᾠδὴ Θ′

Φωτίζου, ἀγάλλου Οὐγκροβλαχίας ὁ λαὸς· ἡ γὰρ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνέτειλε· χόρευε νῦν καὶ εὐφραίνου λαμπρῶς· σὺ δὲ λαμπρὲ κοίρανε ἀγάλλου δικαιοσύνης τὸ ἄγαλμα.

Ὢ πρᾴας, ὢ φίλης, ὢ γλυκυτάτης σου φωνῆς· τῶν κακῶν καθαιρέτης ἐπηγγείλω ἔσεσθαι, μέχρι τερμάτων αἰῶνος τοῦ σοῦ· ἣν οἱ πιστοὶ ἄγκυραν ἐλπίδος κατέχοντες ἀγαλλόμεθα.

Ὦ Ὕψιστε κράντορ, ὦ παμφαέστατε Χριστὲ, ὦ σοφία καὶ λόγε τοῦ Θεοῦ καὶ δύναμις· δίδου ἡμῖν ὑγιέστατον καὶ ἀστεμφῆ τὸν καθηγεμόνα, τὸν μέγαν τόνδε Νικόλαον.

Ε′.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΑΕΡΙΟΥ

Στίχοι (σάτυρα) κατὰ τῶν πτώσεων.

Βιάζομαι δὲν ἠμπορῶ καὶ πῶς νὰ σιωπήσω,
Ἀφέστε με ’στὴν πίστιν σας, θὰ σκάσ’ ἂν δὲν λαλήσω.
Δὲν ἠμπορῶ νὰ θεωρῶ ταῖς ταραχαῖς ταῖς τόσαις
Ὁποῦ στὸν κόσμον φέρουσιν αὐταὶ αἱ *πέντε πτῶσες*.
Συγχίζεται τὸ πνεῦμά μου, μοῦ ἔρχεται νὰ φρίξω.
Ἂς νά τανε ’στὸ χέρι μου ἤθελα νὰ τῆς πνίξω.
Διὰ νὰ κάμω ’να μισθὸν καὶ νὰ ἐλευθερώσω
Δασκάλους τε καὶ μαθητὰς ὅλους νὰ τοὺς γλυτώσω

Νὰ μὴ συγχίζουσι τὸν νοῦν καὶ τοὺς παραζαλίζουν
Καὶ τοὺς ταράττουσι τὸν νοῦν καὶ τοὺς τὸν ἐσκοτίζουν.
Αὐταὶ αἱ *πτώσεις* ἔρριψαν εἰς πτῶσιν διδασκάλους
Νὰ γράφωσι γραμματικὰς καὶ νὰ ζαλίζουν ἄλλους.
Ποιὰ νὰ πρωτοδιηγηθῶ καὶ ποία νὰ ἀφήσω
Καὶ ποίας τὰ καμώματα πρῶτον νὰ ἱστορήσω.
Τῆς *γενικῆς* τὰ σκάνδαλα πρῶτα θὰ ζωγραφήσω,
Εἰς τὸν *γαϊδουροσύνδεσμον* τέλος θὰ καταντήσω.
Ὦ *γενικὴ* παγκάκιστη, ἀνίσως καὶ δὲν σφάλλω,
Λέγω πῶς εἶσαι κυκεών, εἶσαι δὲν ἀμφιβάλλω·
Ἤθελα μηδὲν νὰ εἰπῶ, ἀλλὰ νὰ σιωπήσω,
Τὸ *ῥῆμα* τὸ θεόργιστον νὰ μὴν τὸ θεατρίσω·
Μὰ πάλιν ἡ ἀλήθεια πολλὰ μὲ ἀναγκάζει·
Ἄς τὴν εἰπῶ, δὲν ἠμπορῶ, μόνη της μὲ βιάζει.
Διπρόσωπον τὸν κόλακα λέγουν καὶ τὸν μισοῦσι;
Αὐτὸ ποὖναι τριπρόσωπον τάχα τί τ' ἀγαποῦσι;
Ἔτσι τὸ λέγουσιν ἀλλὰ δὲν εἶν' πολλὰ μεγάλο
Μικρό, μᾶνε σὰν δαίμονας, ἀνίσως καὶ δὲν σφάλλω.
Ὡσὰν τὸν χαμαιλέοντα ἀλλάζει τὴν μορφήν του,
Ἀλλάζει καὶ τὸ εἶδός του καὶ τὴν διάθεσίν του·
Εἰς συζυγίας δεκατρεῖς καὶ εἰς πέντε ἐγκλίσεις
Πηδᾷ σὰν τράγος φέρεται· βλέπε καὶ μὴν λαλήσῃς.
Οἱ ἀριθμοί του εἶναι τρεῖς, οἱ πειρασμοί του πλεῖστοι
Μιᾶς λογῆς δὲν στέκεται, αὐτὸ δὲν ἔχει πίστιν.
Ἐτ' ἀνάθεμα, ἂν δύνομουν, ἤθελα νὰ τὸ στείλω
Τοῦ τσάκιζα, τὴν κεφαλὴν μ' ἕνα κομμάτι ξύλο.
Κᾶτι κ' ὁ *ψωροσύνδεσμος*, μοῦρχεται νὰ γελάσω.
Σὰν χόρχορος 'στὰ λάχανα μπαίνει· πῶς νὰ μὴ σκάσω.
Βάνει κ' αὐτὸς τὴν ὄψιν του 'στοῦ λόγου τἄλλα μέρη,
Καὶ τὄνομα *ὁ σύνδεσμος*, χωρὶς νὰ ἦν τὸ 'φέρει.
Κ' ἂν δὲν πιστεύῃς ἄκουε νὰ σοῦ τὸ φανερώσω
Ἰδοὺ καὶ συλλογιστικῶς νὰ σοῦ τὸ φανερώσω.
Σύνδεσμος εἶν' καὶ λέγεται ἐκεῖνος ὁποῦ δένει
Δύο ἢ πλείω πράγματα καὶ πάντα τ' . . . . .[1]
Κ' αὐτὸς πολλάκις διιστᾷ, χωρὶς ποσῶς νὰ δένῃ
Καὶ ἄλλοτε παραπληροῖ, ἴσα ποτε δὲν βαίνει.
Λοιπὸν δὲν εἶναι σύνδεσμος, τί εἶναι δὲν ἠξεύρω·
Νἄμουν προφήτης τοῦ Διὸς μποροῦσα νὰ τὸ εὕρω.
Τετράποδον *ἐπίρρημα*, κᾶτι καὶ σὺ σκαλίζεις;

1 Ἐφθαρμέναι αἱ λέξεις τοῦ χργο.

Κἄτι ἀνακατώνεσαι καὶ μᾶς παραζαλίζεις;
Καὶ μάλιστα ἐσὺ τὸ ὡς ποτὲ δὲν ἡσυχάζεις,
Μὲ τόσα σημαινόμενα πάντα σκάνδαλα βάζεις·
Δείχνει κ' αὐτὸ τὴν μούρη του σὰν κάβουρας προβαίνει
Χωρὶς νὰ τὸ χρειάζουνται πηδᾷ στὴν μέση μπαίνει.
Ταὶς *πρόθεσες* ταῖς πονηραὶς ἄχ καὶ νὰ ἠμποροῦσα
Σ' ἕνα καλάθι νἄβαζα ὅλαις, ταὶς ἀπετοῦσα
Εἰς τὸν γιαλόν, γιὰ νὰ χαθοῦν 'ςτ' ἀνάθεμα νὰ πᾶσι
Ἄχ νὰ ταὶς πάρ' ὁ δαίμονας, γλίγωρα νὰ προφθάσῃ.
Δαιμόνου *ἀπαρέμφατον*· τί εἶν' αὐτὰ ποῦ κάνεις;
Ζαλίσματα, μαλώματα εἰς τοὺς δασκάλους βάνεις;
Ἐκεῖνοι ποῦ δὲν θέλουσι ῥῆμα διὰ νὰ σὲ λέσι
Ἀλλὰ σὲ θέλουν ὄνομα, καθὼς καὶ τοὺς ἀρέσει,
Λέγουν δὲν ἔχεις πρόσωπον, οὔτ' ἀριθμὸς μετρεῖσαι,
Καλλίτερον νὰ χάνουσουν, τελείως νὰ μὴν εἶσαι.
Ὅσοι πάλιν σὲ θέλουσι ῥῆμα νὰ σὲ κυρώσουν
Σοῦ δίδουσι συντακτικὴν διὰ νὰ σὲ βεβαιώσουν,
Καὶ λέγουν πῶς συντάσσεσαι σὰν ῥῆμα μὲ πλαγίαν
Καὶ μόλον τοῦτο ἀποροῦν πάλιν, τῇ ἀληθείᾳ.
Καϋμένη *ὀνομαστική*· πῶς νὰ μὴ σὲ 'παινέσω;
Ἄχ καὶ νὰ εἶχες κεφαλὴν, κορῶνα νὰ σοῦ θέσω!
Ὦ *γενικὴ* παγκάκιστος· ἀνίσως καὶ δὲν σφάλλω,
Λέγω πῶς εἶσαι κυκεὼν, εἶσαι δὲν ἀμφιβάλλω.
Ἀμὰν κυράτζα *δοτική*, τὸ θεῖον δώσοι ψώρα
Νὰ κόψῃ τοὺς ῥεμματικοὺς καθὼς σὲ 'κάμαν τώρα.
Ποιὸς σὲ φωνάζ' *ὀργανικὴν*, ποιὸς αἰτιολογοῦσαν,
Μηδὲ τί πρᾶγμα νἄσουνα τόσα δὲν σοῦ κολλοῦσαν
Ποιὸς πάλιν *περιποίησιν* τὸ πῶς σημαίνεις μόνον,
Ποιὸς *χρονικὴν*, ποιὸς *τροπικὴν*, ποιὸς τὸν κακόν του χρόνον.

Ε'

ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΜΥΡΕΩΝ

Περὶ τοῦ αἰτίου τοῦ τῶν Λατίνων σχίσματος ἀρχῆθεν, καὶ περὶ τῶν πέντε διαφορῶν αὐτῶν πρὸς τοὺς Γραικοὺς ἐν κανόνος σχήματι.

Ὠδὴ Α' Ἦχος πλάγ. δ' Ὑγρὰν διοδεύσας ὡσεὶ ξηράν.

ΤΟ σχίσμα Λατίνων ἔσχεν ἀρχὴν, ἐκ κενοδοξίας, τῆς συνήθους πάλαι αὐτοῖς, καὶ δεινῆς ὀφρύος· ἣν θαυμάζει ὁ θεοφάντωρ, καὶ [ὁ] μέγας Βασίλειος.

ΤΟ σκῆπτρον Ῥωμαίων μετατεθὲν, πάλαι ἀπὸ Ῥώμης, πρὸς Βυζάντιον νουνεχῶς, ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, τοὺς Ἰταλοὺς οὐ μετρίως ἐτάραξεν.

ΟΤΙ[1] καὶ τῷ Ῥώμης ἀρχιερεῖ, τοῖς ἴσοις πρεσβείοις ὁ τῆς Βύζαντος τιμηθεὶς, καὶ τὴν Κωνσταντίνου, Νέαν Ῥώμην ἀποκαλεῖσθαι δικαίως ἠξίωσεν.

ΤΟΥΤΟ τοῖς Λατίνοις μέγα δεινὸν, καὶ ὑπεροψία, ἀλαζόσιν οὖσι σαφῶς, ἔδοξε καὶ φθόνῳ κινηθέντες, πρὸς ἀλλοτρίας ὁδοὺς ἐξετράπησαν

Ὠδὴ Γ' Οὐρανίας ἁψίδος.

ΤΟΝ ἐν Ῥώμῃ προστάτην, ὑπερυψῶν ἔγνωσαν, καὶ τῆς ἐκκλησίας ἁπάσης, ὡς αὐτοκράτορα, θεῖναι ἐτόλμησαν, τυραννικῶς οἱ Λατῖνοι, τῶν Χριστοῦ προρρήσεων καταφρονήσαντες.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ἁπάσης, οἱ Ἰταλοὶ ἔστησαν, μίαν κεφαλὴν τερατώδη, τὸν σφῶν ἐπίσκοπον, ὡς ἀπὸ τρίποδος, καὶ μαντικῆς ἐκ μαινάδος, τὰ λοξὰ προστάγματα ἀποδεχόμενοι.

ΚΕΦΑΛΗ τερατώδης, ὡς ἀληθῶς πέφυκεν, νῦν τῆς Ἐκκλησίας ὁ Πάπας. καὶ γὰρ τοῦ σώματος, νοητοῦ πέλοντος, καὶ νοητῆς δεῖ γε[2] κάρας, τοῦ Χριστοῦ ὡς ἔφημεν, Παῦλος ὁ ἔνδοξος.

ΑΙΣΘΗΤΟΣ δ' ὢν ὁ Πάπας, τοῦ νοητοῦ σώματος, τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, κάρα οὐ δύναται ἐπονομάζεσθαι, τοῦ νοημένου γὰρ ὅλου, αἰσθητόν τι λέγεσθαι μέρος ἀδύνατον

Ὠδὴ Δ' Εἰσακήκοα Κύριε.

ΟΙ Λατῖνοι θεμέλιον, ἐπὶ ψάμμου θέμενοι ὑπερήφανον, τὴν τοῦ Πάπα κυριότητα, Ἐκκλησίαν πᾶσαν διετάραξαν.

ΚΑΙ τὸν Πέτρον ψευδόμενοι, φασὶν, ὅτι ἔλαβε τὴν ἀντίστασιν, καὶ φροντίδα τὴν τῶν δώδεκα, παρ' οὗ καὶ ὁ Πάπας ταύτην εἴληφεν.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ θεμέλιον, Πέτρον τὸν Ἀπόστολον μόνον λέγουσιν, ἐναντία δογματίζοντες, Παύλῳ τῷ μεγάλῳ θεοκήρυκι.

ΚΑΙ τὸν Ῥώμης ἀντίσκοπον, ὅλως μὴ σφαλῆναι ποτὲ διδάσκουσιν ὡς τοῦ Πέτρου χρηματίζοντα, τῆς διδασκαλίας μόνον μέτοχον.

Ὠδὴ Ε' Ἵνα τί με ἀπώσω.

ΤΑΥΤΑ μάτην φρονοῦντες, ὅρους τοὺς τῆς πίστεως παρασαλεύουσι, ταῖς καινοτομίας[3] εἰσηγήσεσιν, μόνον ἑπόμενον, ταῖς τῆς διανοίας, καὶ πρὸς τὴν γνώμην τὴν ἰδίαν, διασπῶσι γραφῆς τὰ νοήματα.

ΤΗΣ τριάδος τὰ τρία πρόσωπα, συγχέουσι τρανῶς διδάσκοντες, ἐξ Υἱοῦ λαμβάνειν τὸ πανάγιον Πνεῦμα τὴν ὕπαρξιν, βαβελλιωθέντες· τὸν γὰρ Υἱὸν αἰτιατόν τε καὶ τοῦ Πνεύματος αἴτιον λέγουσιν.

ΟΥ δυνάμεθα λέγειν, ὅτι ἐκπορεύεται Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ἀπὸ τῆς οὐσίας

1 Ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ χειρογράφῳ: Ὁ.
2 Ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ χειρογρ: δεῖξαι.
3 Ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ χειρογρ: καινοτομίαις.

τοῦ Πατρός, ἀλλ' ἐκ τῆς ὑποστάσεως· εἴη γὰρ ἂν οὕτως, ἐξ ἑαυτοῦ[1] προβεβλημένον, καὶ γὰρ πέλει Πατρὶ ὁμοούσιον.

ΟΥΔΑΜΩΣ ἡ οὐσία ὡς καὶ οὗτοι βούλονται, καὶ ἡ ὑπόστασις, ἔχει ταὐτὸν[2] θεῖναι[3], ὡς ἀδύνατον ὅλως, καὶ ἄτοπον· τὸ γὰρ ἐκπορεύειν, καὶ τὸ γεννᾷν, καὶ τὸ γεννᾶσθαι, ὑποστάσεσιν πέλει ἐνέργεια.

Ὠδὴ ϛ' Ἱλάσθητί μοι.

ΤΟ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρός, μόνου φασὶν ἐκπορεύεσθαι, τὰ τοῦ Σωτῆρος ῥητά, καὶ οὕτω διδάσκουσιν, ἀριδήλως φάσκοντες, πάντες οἱ Πατέρες, τοὺς Λατίνους ἐκτρεπόμενοι.

ΤΟ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐδείς φησιν ἐκπορεύεσθαι, τῶν διδασκάλων σαφῶς, κατὰ τὴν ἀΐδιον, θείαν τε καὶ ἔνδοξον πρόϊσιν[4]· ἣν πάντες τῷ Πατρὶ μόνῳ προσνέμουσιν.

ΑΛΛ' οἱ Λατῖνοι ταῖς σφῶν, διδασκαλίαις προσέθεντο, ὅτι καὶ ἐξ Υἱοῦ, λαμβάνει[ν] τὴν ὕπαρξιν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ὡς ἀδυνατοῦντος, Πατρὸς μόνου, πρὸς ἐκπόρευσιν.[5]

ΕΙ ἀρκεῖ ὁ Πατὴρ, πρὸς τὴν τοιαύτην, ματαία ἡ τοῦ Υἱοῦ, ἣν Λατῖνοι λέγουσιν, κακῶς προτιθέμενοι, καὶ γὰρ ἐκ τῶν δύο τοῦτο εἶπον ἐκπορεύεσθαι.

ΑΛΛ' ὡς ἀρχῆς ἐκ μιᾶς,[6] τῶν δύο φασιν προέρχεσθαι, τῆς μὲν μιᾶς προσεχοῦς, τῆς δ' ἄλλης πορρώτερον, τῇ θεολογίᾳ δὲ, ἑτεροδοξοῦντες, ξένον δόγμα παρεισάγουσιν.

Κοντάκιον, ἦχος πλάγ. Α' *Τὸν τάφον σου Σωτήρ.*

ΟΥΔΕΙΣ τῶν ἱερῶν, διδασκάλων τοιαύταις, ἐχρήσατο ποτε διαιρέσεσιν οὕτω, τὸ γένος δὲ τὸ πάντολμον τῶν Λατίνων ἐφεύρατο, κατὰ πίστεως, καὶ θείας ὀρθοδοξίας, κακοδαίμονος καὶ σφαλερᾶς διανοίας, κενὰ ἐφευρέματα.

Ὠδὴ Ζ' Παῖδες Ἑβραίων ἐν καμίνῳ.

ΠΑΙΔΕΣ Λατίνων ἐν καμίνῳ, παραπέμπονται τῇ τοῦ καθαρτηρίου, συνωθοῦντος αὐτοὺς τοῦ Πάπα ἀντὶ τούτου, ἂν μὴ ἀφθόνως χρήματα, τούτῳ δώσωσιν ὡς λύτρον.

ΜΙΑ καὶ αὕτη γὰρ ὑπάρχει τῶν ἀτόπων ἐφευρέσεων Λατίνοις, πρὸς χρημάτων ἑσμὸν συμβάλλουσα[7] τῷ Πάπᾳ πρὸς ἔξοδον μαγειρικὴν, καὶ ζωμὸν, καὶ καρυκείαν.

ΠΡΟΔΗΛΟΝ ὅτι τοῖς Λατίνοις, καὶ αὐτὸ τὸ πῦρ τὸ τοῦ καθαρτηρίου, ἐξ ἀγράφων φωνῶν, ἀνήφθη καὶ ὡς σκότος, μετὰ καπνοῦ ἐκάλυψε τὰς ἐκείνων ἀνοίας.

1 Ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ χειρ. αὐτοῦ.
2 Ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ χειρ. ταῦτα.
3 Ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ χειρ. εἰσθῆναι.
4 Ἀντί: πρόεισιν.
5 Ἀντί: προεκπόρευσιν.
6 Ἀντί: Ἀλλ' ὡς ἐκ μιᾶς ἀρχῆς.
7 Ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ χειρογρ. συμβρύλλουσα.

ΟΥΤΕ ἡ πάλαι, οὔθ' ἡ νέα, διαθήκη, οὐ διδάσκαλος τῶν πάλαι, ἐφαντάσθη τὸ πῦρ τὸ τοῦ καθαρτηρίου, οὐχρονικήν τε κόλασιν, εἰμὴ μόνος Ὠριγένης.

Ὠδὴ Η' *Τὸν ἐν ὄρει ἁγίῳ δοξ.*

ΤΩΝ ἁγίων τὰ πνεύματα Λατῖνοι, μετὰ πότμον εὐθέως ἀπολαύειν, ἐν οὐρανοῖς τὸ τέλειον διδάσκουσιν, δίχα τῶν σωμάτων, καὶ οἱ ἁμαρτῶντες τὴν κόλασιν ὁμοίως.

ΠΑΡΙΔΟΝΤΕΣ τὰς ῥήσεις τῶν ἁγίων, καὶ τοῦ Παύλου τρανῶς ἀναβοῶντος, μετὰ ψυχῆς καὶ σώματος ἀντάμειψιν, πάντων τῶν πρακτέων, λαμβάνειν ἐν τῇ κρίσει, ζῶντας καὶ τεθνεῶτας.

ΤΩΝ ἁγίων ψυχὰς ἐν σωφροσύνῃ, καὶ ἐν τόπῳ φωτεινοτάτῳ πέλειν, καὶ σχεῖν ἐλπίδα ἀμετάπτωτον, τῆς Ἐπαγγελίας, τυγχάνειν ἐν τῇ κρίσει, φασὶν οἱ θεολόγοι.

ΚΑΙ ἐν τόπῳ ζοφωδεστάτῳ αὖθις, καὶ ἐν λύπῃ, καὶ στεναγμῷ ὑπάρχειν, τοὺς ἀμετανοήτους ἁμαρτήσαντας, καὶ προσδοκωμένης [1] κολάσεως μετόχους, γενέσθαι αἰωνίου.

Ὠδὴ Θ' *Ἐξέστη ἐπὶ τούτῳ ὁ οὐρανός.*

ΤΟ φῶς τὸ ἀπαστράψαν ἐν τῷ Θαβὼρ, οἱ Λατῖνοι κτιστὸν δογματίζουσι, καὶ γὰρ φασὶν, ἄκτιστον ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ, σωματικοῖς οὐ πέφυκεν ὄμμασιν ὁρᾶσθαι εἰλικρινῶς, καθάπερ τότε, εἶδον οἱ τρεῖς τῶν Ἀποστόλων, Χριστὸν ὡς ἥλιον ἀστράψαντα.

ΚΑΙ ταῦτα οἱ ἐκείνων σχολαστικοὶ, οὓς καὶ μᾶλλον χολώδεις εὑρίσκομεν, καὶ γὰρ χολῆς, τοῦτον ἐκ Γομόρας ἡ σταφυλὴ, ἡ κλιματὶς καὶ ἄμπελος, βότρυν τῆς πικρίας ἀπογεννᾷ, θυμὸν δὲ τῆς ἀσπίδος, ἐρεύγεται τὸ στόμα, δηλητηρίου ἐναργέστερον.

ΑΡΧΑΙΩΝ δὲ Πατέρων ἡ διδαχὴ, ὀρθοδόξως ἡμῖν ἐδογμάτισαν, τὴν ἐκ Θαβὼρ, ἄκτιστον ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔνδοξον λαμπρότητα, θείαν ὁραθῆναι τοῖς μαθηταῖς, ὡς μὴ ὑπάρχειν ὅλως, κτιστόν τι κατ' οὐσίαν, ἐν τῇ ἀκτίστῳ ἰδιότητι.

Ἰδού σοι τὰς Λατίνων διαφορὰς, ἐξεθέμην ἐν σχήματι ᾄσματος . . . . . .

. . . .

. . . .

---

1 Ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ χειρογ. προσδοκωμένους.

ΠΕΡΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ [1]

Τί χρυσοῖ ὡραῖοι χρόνοι! Τί ὡραία ἐποχή!
Εἶσ' ἐλεύθερος νὰ γράφῃς ὅ τι σ' ἔλθ' εἰς τὸ κεφάλι.
Α. ΒΛΑΧΟΣ.

Κύριοι,

Πρὸ ἓξ περίπου μηνῶν βαρυτάτη ἐπερρίφθη ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου κατὰ τοῦ εἰσηγητοῦ τοῦ ἡμετέρου δραματικοῦ ἀγῶνος κατηγορία, ὅτι παραγνωρίζων τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐντολὴν καὶ καταχρώμενος τὴν ὑμετέραν ἐμπιστοσύνην, κατέστησε τὴν ἔκθεσιν αὐτοῦ δοχεῖον πάσης πρωτοτυπίας, ἐπαναστατήσας κατὰ τῶν ἀναλλοιώτων νόμων τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ κύρους πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν κριτικῶν, μικρῶν τε καὶ μεγάλων. Τοιαύτη οὖσα ἐπεβάρυνε καὶ τρεῖς ἄλλους ἀγωνοδίκας, οἵτινες συνυπογράψαντες τὴν ἔκθεσιν ἐκείνην ἐκηρύττοντο συνένοχοι ἐπαναστατικοῦ κινήματος, ὅλως ἀναρμόστου εἰς τὸ ἦθος, τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἐπίσημον θέσιν, ἣν κατέχουσιν ἔν τε τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ κοινωνίᾳ. Ἡ ἀνασκευὴ λοιπὸν τῆς κατηγορίας ἐπεβάλλετο ἡμῖν ἀναποδράστως καὶ ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν τούτων, καὶ ὑπὲρ τοῦ εἰσηγητοῦ καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἀκόμη τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ Συλλόγου, τοῦ τιμήσαντος διὰ τῆς ψήφου του τοὺς ἀγωνοδίκας. Ἀλλὰ τὸ κατηγορητήριον μόλις ἐκοινοποιήθη ἡμῖν λήγοντος τοῦ Μαΐου διὰ τοῦ *Παρνασσοῦ*[2], ὅτε δὲ προσήλθομεν ν' ἀπολογηθῶμεν, εὕρομεν κεκλεισμένας ἤδη ἕνεκα τῆς θερινῆς ὥρας τοῦ Συλλόγου τὰς θύρας. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι τὴν ἀπολογίαν ἡμῶν ἠδυνάμεθα νὰ ὑποβάλωμεν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ κοινοῦ. Ἀλλ' ἁρμοδίους αὐτοῦ δικαστὰς ἐθεώρησεν ὁ εἰσηγητὴς μόνους ὑμᾶς, τοὺς ἐπιφορτίσαντας τὴν ἐντολὴν καὶ ἀκούσαντας τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπὶ καταχρήσει ταύτης καταγγελίαν. Δίκαιον δὲ ἄλλως καὶ ἑλληνοπρεπὲς νομίζομεν, ἂν ὄντως ἠδικήθησαν ὑπὸ τοῦ κατηγόρου οἱ ἀγωνοδίκαι καὶ ἡ ἀλήθεια, ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ περιβόλῳ, ὅπου διεπράχθη τὸ ἀδίκημα, νὰ τελεσθῇ σήμερον καὶ ἡ ἀγνιστήριος τούτου θυσία.

Τὸ μεταξὺ τῆς παρούσης καὶ τῆς ἐν τῷ *Παρνασσῷ* ὁμιλίας τοῦ κατηγορήσαντος κ. Α. Βλάχου μεσολαβῆσαν μακρὸν διάστημα χρόνου, ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ ἐνθυμίσωμεν τὸ θέμα τῆς συζητήσεως διὰ βραχυτάτων, ἀλλ' αὐτολεξεὶ πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων. Ἐν τῇ ἐκθέσει ἡμῶν τοῦ δραματικοῦ ἀγῶνος[3] περιείχοντο αἱ ἀκόλουθοι δύο περικοπαί: «Ἀφίνοντες κατὰ μέρος »πᾶσαν δογματικὴν προκατάληψιν καὶ εἰς μόνα τὰ ἐμπειρικὰ διδάγματα »περιοριζόμενοι τῆς ἱστορίας, βλέπομεν ὅτι πανταχοῦ οἱ ποιηταὶ οὐδὲν ἄλλο »ὑπῆρξαν ἢ κάτοπτρα πιστῶς ἀντανακλῶντα τὰς ἰδέας καὶ τὰ αἰσθήματα »τῶν συγχρόνων»· Καὶ ἀφοῦ ἐπειράθημεν ν' ἀποδείξωμεν τοῦτο διὰ παρα-

1 Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 22 Ὀκτωβρίου 1877.—2 Ἴδε σελ. 321.—3 Ἴδ. σ. 218

δειγμάτων, προσεθέτομεν: «Ἀδύνατον φαίνεται ἡμῖν ποιητὴς νὰ γεννηθῇ »καὶ νὰ ὑπάρξῃ ἐκτὸς μιᾶς οἵας δήποτε ποιητικῆς ἀτμοσφαίρας· τοιαύτην »δὲ σήμερον δὲν ἔχομεν ἐν Ἑλλάδι, ἀφοῦ τὰ μὲν πάτρια ἤθη ἀπηρνήθη»μεν, τοῦ δὲ διανοητικοῦ βίου τῶν ἐθνῶν τῆς Δύσεως δὲν μετέχομεν εἰσέτι, »οὐδὲ τὴν ἐμπνέουσαν τοὺς ἑσπερίους ποιητὰς νόσον τοῦ αἰῶνος νοσοῦμεν». Κατὰ τῶν ἀνωτέρω θεωρημάτων ἐξηγέρθη ὁ ἐπικριτὴς ἡμῶν διὰ τῶν ἑξῆς, παραθετομένων καὶ τούτων αὐτολεξεί: «Οὐδέποτε ἤχησεν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων »μέχρι τῶν νεωτάτων φιλοσόφων ἐπαναστατικωτέρα κατὰ τῶν ἀναλλοιώτων »νόμων τῆς αἰσθητικῆς ἐπιστήμης ἀρχὴ ἢ τὸ παράδοξον τοῦτο, ὅτι μήτηρ τοῦ »ποιητοῦ εἶναι ποιητική τις ἀτμοσφαῖρα, ἐνῷ εἶναι ἐγγενὲς τῇ ψυχῇ τοῦ »ποιητοῦ τὸ ποιητικὸν τάλαντον καὶ μάτην ἤθελε μοχθήσει ἀντλῶν ἔξωθεν »ποιητικὰς ἐμπνεύσεις ὁ ἔχων πεζὴν τὴν διάνοιαν καὶ χαμαιπετῆ τὴν φαν»τασίαν. Παρορμήσεως ἀνάγκην δὲν ἔχουσιν οἱ ἀληθεῖς ποιηταί, ἡ δὲ ἐπί»δρασις τῆς ἔξωθεν κοινωνίας, τῆς χαμαιζήλου συνήθως καὶ χαμαιπετοῦς, »ἀπέβη πρὸς βλάβην τῆς ἀληθοῦς ποιήσεως, καὶ ἐλαττώματα μᾶλλον ἢ »ἀρετὰς ἐπροίκισε τοὺς ποιητάς. Τοῦτο ἀνεκήρυξαν πάντες οἱ νεώτεροι αἰσθη»τικοὶ φιλόσοφοι, ὁ Hegel, ὁ Fischer, ὁ Fichte, ὁ Levêque καὶ εἴ τις ἄλλος».

Πάντα ταῦτα θέλομεν ἐξετάσει εὐθὺς κατωτέρω. Πρὸ τούτου ὅμως ζητοῦμεν τὴν ἄδειαν νὰ ἐνθυμίσωμεν ὑμῖν τὸ μεσαιωνικὸν ἔθιμον καθ' ὃ ὁσάκις δύο ἱππόται ἐμονομάχουν πρὸς ἀλλήλους, ἐχαράσσετο πέριξ αὐτῶν κύκλος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔπρεπεν ὁ ἀγὼν νὰ λάβῃ πέρας. Καὶ ὁ μὲν ἐν τῷ περιβόλῳ τούτῳ νικώμενος ἔχανε μόνην τὴν πανοπλίαν, ὁ ὅπως δήποτε ὅμως ἐξελθὼν αὐτοῦ ἔχανεν ἀνεπιστρεπτεὶ καὶ τὴν τιμήν. Τοιοῦτός τις κύκλος χαράσσεται ὑπὸ τῆς λογικῆς καὶ περὶ τοὺς διὰ τοῦ λόγου συζητοῦντας, ὀφείλοντας νὰ μὴ ἐξέρχωνται τοῦ προκειμένου. Ἀλλ' ὁ ἡμέτερος ἐπικριτὴς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐκπηδᾷ τοῦ λογικοῦ τούτου κύκλου, λέγων ὅτι ἡ θεωρία ἡμῶν περὶ τῆς ἀνάγκης ποιητικῆς τινος ἀτμοσφαίρας πρὸς μόρφωσιν ποιητοῦ εἶναι λανθασμένη, διότι ἀπαραίτητον αὐτοῦ προσὸν εἶναι ἡ ἔμπνευσις, δῶρον οὖσα τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ στερούμενος αὐτῆς καὶ χαμαιπετῆ ἔχων τὴν φαντασίαν μάτην ἤθελε κοπιάσει νὰ ἐμπνευσθῇ ἐκ τοῦ ἔξωθεν κόσμου. Ἀλλὰ τὴν ἀνάγκην παρὰ τῷ ποιητῇ ἐμπνεύσεως καὶ φαντασίας οὔτε ἡμεῖς οὔτε ἄλλος τις, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἔτυχέ ποτε ν' ἀμφισβητήσῃ.[1] Τὸ ἀνωτέρω ἐπιχείρημα εἶναι ὡς εἰ ἐλέγομεν ἡμεῖς ὅτι πρὸς εὐδοκίμησιν τῆς λεμονέας ἀπαιτεῖται εὔκρατος ζώνη καὶ ἄρδευσις ἐν ὥρᾳ θέρους καθημερινή, ὁ δὲ κ. Βλάχος ἐνίστατο λέγων ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦτο εἶναι ψευδές, διότι πρὸς παραγωγὴν αὐτῆς εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖος λεμονόσπορος, καὶ μάτην ἤθελε κοπιάσει ὁ γεωργὸς ν' ἀποκτήσῃ τοιοῦτο δένδρον σκάπτων καὶ ποτίζων χῶμα μὴ

1 Μόνος ὁ Ἀμερικανὸς ποιητὴς Edgar Poe, παραδοξολογῶν μᾶλλον ἢ σπουδάζων, ἰσχυρίσθη ὅτι ἡ ἐπιμέλεια καὶ ὁ κόπος δύνανται ν' ἀντικαταστήσωσι τὴν ἔμπνευσιν.

περιέχον πυρῆνα λεμονίου. Μένων ἐντὸς τοῦ προκειμένου ἔπρεπε νὰ ἐξετάσῃ οὐχὶ τὴν ἀνάγκην ἐμπνεύσεως, ἥτις πρώτην φορὰν παρίσταται χρήζουσα ἀποδείξεως, ἀλλ' ἂν ὁ ποιητικὸς οὗτος σπόρος ἔχει ἀπαραίτητον χρείαν πρὸς ἀνάπτυξιν αὐτοῦ ἰδιαιτέρων τινῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων, ὅπως θέλομεν ἡμεῖς, ἢ δύναται, ὡς θέλει ἐκεῖνος, ὅπου δήποτε πεσὼν νὰ βλαστήσῃ. Κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, ὡς τοῦ φυτοῦ ὁ σπόρος ἔλαβε παρὰ Θεοῦ τὴν ἰδιότητα νὰ ἐκμυζᾷ καὶ ν' ἀφομοιοῖ ἑαυτῷ τοὺς χυμοὺς τοῦ ἐδάφους, ὅπου εἶναι φυτευμένον, μεταποιῶν ἀνόργανον ὕλην εἰς ἄνθη καὶ καρπούς, οὕτω καὶ ὁ ποιητὴς οἰκειοποιεῖται καὶ διὰ τῆς ἐνούσης αὐτῷ δυνάμεως μεταβάλλει τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς του εἰς ἰνδάλματα ποιητικά. Καὶ ὡς ὁ φυτικὸς σπόρος ἢ οὐδόλως βλαστάνει ἢ ἀποδίδει βλάστημα θνησιγενές, ἂν ἐλλείπῃ ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἡ γονιμότης, οὕτω καὶ τοῦ ποιητοῦ ἡ ἔμπνευσις ἢ μένει στεῖρα ἢ ἐξαμβλώματα μόνον γεννᾷ, ἂν πέριξ αὐτῆς σιγᾷ τὸ αἴσθημα καὶ δὲν ἐργάζεται ὁ νοῦς. Κατὰ τὸν ἐπικριτὴν ἡμῶν ἀπ' ἐναντίας ἡ ἐπίδρασις τῆς κοινωνίας εἶναι πρᾶγμά τι ἐπουσιῶδες, «*μόνον τὴν ἐξωτερι»κὴν ἐκδήλωσιν τῆς ποιήσεως ἐπηρεάζον καὶ ἐλαττώματα συνήθως παρέχον »τῷ ποιητῇ, ὅστις ἀρυόμενος ἐξ ἄλλου ὑπερτέρου κόσμου τὰς ἐμπνεύσεις »του δύναται ν' ἀκμάσῃ καὶ ἐν κοινωνίᾳ πεζοτάτῃ*». Ἐν ἄλλοις λόγοις τὴν δύναμιν τοῦ σπόρου θέλει τοιαύτην ὁ κ. Βλάχος, ὥστε δι' αὐτῆς μόνης δύνανται νὰ φυτρώσωσι καὶ φοίνικες ἐν Σιβηρίᾳ καὶ ποιηταὶ ἐν τῇ σήμερον Ἑλλάδι. Τοῦτο δὶς καὶ τρὶς ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁμόφρονας αὐτοῦ κηρύττει πάντας τοὺς κριτικοὺς ἀρχαίους τε καὶ νέους, μικρούς τε καὶ μεγάλους.

Τὸ ἀνυπόστατον τῆς ἀνωτέρω γνώμης εὔκολον ἦτο ν' ἀποδειχθῇ ἐκ τοῦ προχείρου διὰ συντομωτάτης λογικῆς συζητήσεως, ἄνευ καταφυγῆς εἰς ἐπικλήσεις μαρτύρων καὶ χωρίων παραθέσεις. Ὅσον ἐπίπονος καὶ γριφώδης εἶναι ἡ καλλιλογία, ὅταν φιλοσοφῇ ἀφῃρημένως περὶ καλοῦ, τόσον ἀφ' ἑτέρου καθίσταται εὐπρόσιτος καὶ βατή, ὁσάκις καταλείπουσα τὰ μεταφυσικὰ ὕψη καταβαίνει εἰς ἐξέτασιν πραγματικῶν ζητημάτων, πρὸς τὰ ὁποῖα ἀρκεῖ κοινὸς νοῦς καὶ αἱ συνήθεις εἰς τὸν τυχόντα ἐλευθερίου ἀγωγῆς γνώσεις. Ἀλλὰ παρ' ἡμῖν ἄλλος ἐπικρατεῖ τρόπος τοῦ συζητεῖν. Ὁ σήμερον Ἕλλην ἔχει τοσαύτην πρὸς τὰς γνώσεις καὶ τὴν κρίσιν του δυσπιστίαν, ὥστε περὶ παντὸς πράγματος, ἔστω καὶ ὑποπίπτοντος εἰς τὴν κοινὴν πεῖραν, προτιμᾷ τῆς λογικῆς συζητήσεως τὴν θεολογικήν, ζητῶν ὀνόματα καὶ αὐθεντίας ἀντὶ πραγμάτων. Καὶ αὐτοὶ οἱ παρ' ἡμῖν ἰατροὶ φιλονεικοῦσι περὶ τοῦ βάρους τῶν σφαιριδίων τοῦ αἵματος ἐπιρρίπτοντες κατ' ἀλλων ἀντὶ ζυγίσεων περικοπὰς τοῦ Κλαυδίου Βερνάρδου, ὡς οἱ μεταιωνικοὶ καλόγηροι, ἐρίζοντες περὶ διπλῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, ἐδάφια τοῦ Ἁγίου Βερνάρδου. Εἰς τὸν συρμὸν τοῦτον ὑποτασσόμενοι καὶ ἡμεῖς πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν οὐχὶ ἂν ἡ ἀνωτέρω θεωρία εἶναι ὀρθὴ ἢ ἐσφαλμένη, ἀλλὰ μόνον ἂν ἔχει ἢ δὲν ἔχει ὑπὲρ αὐτῆς τὴν ψῆφον τῶν κριτικῶν. Δίκαιον δὲ φαίνεται ἡμῖν ν' ἀρχίσωμεν τὴν

ἀνάκρισιν, ἐξετάζοντες πρώτους τοὺς ὑπὸ τοῦ ἐπικριτοῦ ἡμῶν ὀνομαστὶ ἀναφερομένους.

Ἡ προσέλευσις ὡς μαρτύρων τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, *τῶν γιγάντων τῆς φιλοσοφίας, τῶν δύο πόλων τοῦ ἄξονος περὶ οὓς περιστρέφεται ἡ ἐπιστήμη* κτλ., ἀγγέλλεται βροντοφώνως μετὰ στόμφου καὶ πατάγου, ἁρμόζοντος μᾶλλον εἰς βυζαντινοὺς δεσπότας ἢ ἄνδρας, ὧν τὸ ὄνομα δὲν χρήζει τοιαύτης ἀσιατικῆς παρατάξεως ἐπιθέτων [1]. Ἀλλὰ τί εἶχον οἱ γίγαντες οὗτοι νὰ εἴπωσι περὶ τοῦ προκειμένου; Τὸν μὲν Ἀριστοτέλη μόνον ἀναγγέλλει ὡς μάρτυρα ὁ κ. Βλάχος, ἔπειτα δὲ λησμονήσας, φαίνεται, τὴν ἀγγελίαν, περιορίζεται νὰ εἴπῃ ὅτι ὠνόμασέ που ἐνθέους τοὺς ποιητάς. Ἐκ δὲ τοῦ Πλάτωνος παρατίθεται ἡμῖν ὅτι μάτην κοπιάζει ν' ἀναδειχθῇ ποιητὴς ὁ στερούμενος τῆς εὐνοίας τῶν Μουσῶν, πρᾶγμα ἀναμφισβήτητον, ἀλλὰ καὶ πασίγνωστον πρὸ πολλοῦ, καὶ ἔπειτα τὸ χωρίον τοῦ *Φαίδρου*, ἐν ᾧ οἱ ποιηταὶ παρίστανται «*ὡς οὐχ οὗτοί εἰσιν οἱ τὰ ποιήματα λέγοντες, ἀλλ' »ὁ Θεὸς ἐστιν ὁ λέγων καὶ διὰ τῶν ποιητῶν φθέγγεται πρὸς ἡμᾶς*». Ἀλλ οὐδ' ἐκ τούτου μανθάνομέν τι νέον· καθότι ὀλίγοι, νομίζομεν, εἰσὶν οἱ ἀγνοοῦντες ὅτι ἐν πᾶσι τοῖς ἀρχαίοις ποιήμασι καὶ πλείστοις τῶν νεωτέρων ἐπεκράτησεν ἡ ἐθιμοταξία νὰ παρίσταται ὁ Θεὸς ἢ ἡ Μοῦσα, λαλοῦντες ἀντὶ τοῦ ποιητοῦ. Ἐκ τούτου τὰ *Μῆνιν ἄειδε Θεά*, ***Musa mihi causas memora***, ***Musa non tu chè di caducchi alori***, ***Sing heavenly Muse***, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις στερεότυπα. Τί ὅμως ἐκ τούτου σχετικὸν πρὸς τὸ θέμα θέλει νὰ ἐξαγάγῃ ὁ ἡμέτερος ἐπικριτής, ἀδυνατοῦμεν νὰ μαντεύσωμεν, ἐκτὸς ἂν ἐξηγῶν κατὰ γράμμα τὸ χωρίον τοῦ Πλάτωνος πιστεύει τῷ ὄντι τὸν Θεὸν ὑπαγορεύοντα τοὺς στίχους εἰς τοὺς ποιητάς, ὡς τὰ ἀποφθέγματα εἰς τὴν ὄνον τοῦ Βαλαάμ. Ὅπως δήποτε δυνάμεθα νὰ διαβεβαιώσωμεν αὐτὸν μετὰ πάσης θετικότητος ὅτι ὁ Πλάτων οὔτε τοιοῦτόν τι ἐπίστευεν οὔτε ὡς θεόπνευστα ὄντα ἐθεώρει τοὺς ποιητάς, ἀφοῦ ὁ ἴδιος, οὐχὶ παίζων ἐν τῷ *Φαίδρῳ*, ἀλλὰ σπουδάζων ἐν τοῖς *Νόμοις*, ἀποφαίνεται περὶ αὐτῶν ὡς ἀκολούθως: «*Τὸ τῶν ποιητῶν γένος οὐ πᾶν ἱκανόν ἐστι γιγνώσκειν τὰ ἀγαθὰ »καὶ τὰ μή. Θῶμεν οὖν καὶ τοῦτον περὶ Μουσῶν νόμον· τὸν ποιητὴν παρὰ »τὰ τῆς πόλεως νόμιμα καὶ δίκαια μηδὲν ποιεῖν ἄλλο. Τὰ δὲ ποιηθέντα »μὴ ἐξεῖναι μηδενὶ τῶν ἰδιωτῶν πρότερον δεικνύναι, πρὶν ἂν τοῖς νομο»φύλαξι καὶ τῷ τῆς παιδείας ἐπιμελητῇ δειχθῇ καὶ ἀρέσῃ* [1]». Κατὰ τὸν κ. Βλάχον πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Πλάτων ἠθέλησε νὰ ὑποβάλῃ αὐτὸν τὸν Θεόν, τὸν φθεγγόμενον διὰ τῶν ποιητῶν, εἰς αὐστηρὰν λογοκρισίαν. Πρὸς ἀποφυγὴν πάσης παρεξηγήσεως σπεύδομεν νὰ προσθέσωμεν ὅτι,

1 Ὁ Sainte Beuve ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ περὶ Λουδοβίκου Κουββιέρου παρατηρεῖ, ὅτι ὁ μόνος ἁρμόζων εἰς ἀρχαῖον ἢ ἀρχαΐζοντα ἄνδρα ἔπαινος εἶναι un mot juste et léger dit en passant, ὅπως καὶ ὁ νικήσας ἀθλητὴς ἐλάμβανεν ἁπλοῦν κλάδον ἐλαίας.

1 Πλάτ. Νόμ. Ἔκδ. Ῥυγκενίου, τόμ. ς', σελ. 242.

καίτοι μὴ θεωροῦντες τοὺς ποιητὰς ὡς πράγματι ἐνθέους, ἀφ' ἑτέρου νομίζομεν ὅτι ὑπὲρ τὸ μέτρον τοὺς ἐξηυτέλισεν ὁ Πλάτων, θέλων αὐτοὺς ἁπλοῦς ὑπαλλήλους τοῦ κράτους, μόνον ἔργον ἔχοντας ν' ἀνυμνῶσι τὰ φαινόμενα δίκαια καὶ νόμιμα εἰς τὸν κατὰ καιροὺς ἐπιμελητὴν τῆς παιδείας, ἤτοι ἐπὶ Πλάτωνος ἐπιμελητοῦ, τὴν κοινότητα τῶν γυναικῶν, τοὺς παιδικοὺς ἔρωτας, τὴν δουλείαν. Ἀλλ' ὅπως δήποτε καὶ ἂν ἔχωσι ταῦτα, σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα τῆς ἐπιδράσεως ἢ μὴ τῆς κοινωνίας ἐπὶ τοῦ ποιητοῦ δὲν βλέπομεν κἀμμίαν, οὐδὲ πιστεύομεν ὅτι ἠδύνατο νὰ εὑρεθῇ σχετικώτερόν τι παρ' ἀρχαίοις. Κατὰ τὸν Ἕγελον: «Ἡ ἐπιστήμη τοῦ καλοῦ ἀδύνατον »ἦτο νὰ σχηματισθῇ κατὰ τοὺς εὐδαίμονας χρόνους, ὅτε τοῦτο ἤρκει αὐτὸ »καθ' ἑαυτὸ πρὸς πλήρωσιν πάσης πνευματικῆς ἀπαιτήσεως. Αἱ ἀφηρη»μέναι θεωρίαι τοῦ Πλάτωνος, ἁρμόζουσαι εἰς τὴν νεάζουσαν περίοδον τῆς »φιλοσοφίας εἶναι σήμερον ἀνεπαρκεῖς πρὸς ἡμᾶς, ἀπαιτοῦντας ἰδέαν τοῦ »καλοῦ μᾶλλον συγκεκριμένην. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Ὁράτιος περιέ»χουσι μὲν χρησιμώτατα περὶ τὰ καθέκαστα παραγγέλματα, ἀλλ' οὔτε »τὰ νεώτερα οὔτε τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν τὰ ἔργα γνωρίζοντες ἐστηρί»χθησαν ἐπὶ βάσεως λίαν περιωρισμένης, αἱ δὲ θεωρίαι αὐτῶν εἶναι οὕτω »γενικαί, ὥστε ἀποβαίνουσιν ἀνεπίδεκτοι ἐφαρμογῆς πρὸς λύσιν οἵου δή»ποτε ζητήματος». Τοιαύτη περίπου εἶναι καὶ ἡ γνώμη τοῦ Κουζίνου, τοῦ Ἑρβάρτου, τοῦ Fouillée, τοῦ Levêque καὶ τῶν ἄλλων κριτικῶν, οἵτινες ἀποκαλύπτουσι μὲν τὴν κεφαλὴν μετὰ σεβασμοῦ πρὸ τῆς ἐνδόξου τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφικῆς δυάδος, συγχρόνως ὅμως ἐργάζονται εἰς προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης. Καὶ ἀληθὲς μὲν εἶναι ὅτι ἔκτοτε οὐδὲ βῆμα ἐπὶ τὰ πρόσω ἔκαμεν ἡ μεταφυσική, ἡ κατὰ τὸν Γαίτην κατάδικος νὰ περιστρέφεται αἰωνίως ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἐλαττωματικοῦ κύκλου, ὡς γαλῆ παίζουσα μὲ τὴν οὐράν της, ἀλλ' ἡ καλλιλογία, καθ' ὅσον δὲν συνέχεται μετ' αὐτῆς, ἀλλ' ἀσχολεῖται εἰς πρακτικὰς ἐρεύνας, προώδευσε καὶ προοδεύει καθεκάστην. Τὸ δὲ ζήτημα τῆς σχέσεως τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὸν κύκλω κόσμον μόνον ἐσχάτως ἤρξατο ἀπασχολοῦν σπουδαίως τοὺς τεχνοκρίτας, ἐνῷ οἱ ἀρχαῖοι, κατὰ τὸν πολὺν Schopenhauer, «οὐδεμίαν εἶχον σαφῆ ἰδέαν περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἰδα»νικοῦ πρὸς τὴν πραγματικότητα». Οὐδόλως λοιπὸν μεμφόμεθα τὸν κ. Βλάχον, οὐδὲν εὑρόντα παρ' ἀρχαίοις σχετικὸν χωρίον, παρατηροῦμεν δὲ μόνον αὐτῷ, ὅτι τὸ νὰ ζητῇ παρὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, τῶν γιγάντων τῆς φιλοσοφίας, μαρτυρίας περὶ χθὲς μόλις ἀνακινηθέντων ζητημάτων, εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς εἰ ἐζήτει παρὰ τοῦ Ἀρχιμήδους, τοῦ γίγαντος τῆς μηχανικῆς, εἰδήσεις περὶ ἀεροστάτων.

Μέχρι τοῦδε εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ἑπώμεθα τῷ κ. Βλάχῳ εἰς παντοίας ἀσκόπους περιπλανήσεις· ἀλλ' ἤδη τὸ ἔργον ἡμῶν καθίσταται εὐχερέστερον· καθότι ἂν ἐκ τῶν ἀρχαίων παρέθηκε δύο μόνον ἄσχετα χωρία, ἐκ τῶν νεωτέρων δὲν ἔκρινεν εὔλογον νὰ παραθέσῃ οὐδὲ ψιχίον, ἀλλὰ μόνα τὰ ὀνόματα

τοῦ Ἑγέλου, τοῦ Φίχτε, τοῦ Fischer, τοῦ Carrière καὶ τοῦ Levêque, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης παραπομπῆς. Ἡ τοιαύτη μέθοδος ἐπέβαλε μὲν ἡμῖν μακρὰς ἀναγνώσεις, ἀλλὰ τοὐλάχιστον παρέχει τὴν ἐλευθερίαν νὰ περιορισθῶμεν ἐντὸς τοῦ προκειμένου, ἐξετάζοντες ἀντὶ ἀσχέτων σχετικὰ χωρία, ἵνα πληροφορηθῶμεν ἐκ τούτων, ἂν τῷ ὄντι συμμερίζονται οἱ ἀνωτέρω κριτικοὶ τὰς ἰδέας τοῦ κ. Βλάχου, ὅτι ὁ ποιητὴς *ἀνήκων εἰς ἄλλον ὑπέρτερον καὶ ἰδανικὸν κόσμον μένει ξένος εἰς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν κοινωνικὸν σάλον, οὐδὲ ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τῆς συνήθως χαμαιζήλου καὶ χαμαιπετοῦς κοινωνίας.* Ἀρχόμεθα ἀπὸ τοῦ Ἑγέλου ἐκφράζοντος τὴν περὶ τούτου γνώμην του ὡς ἀκολούθως: «Τὸ ν' ἀποσπάσῃ τις τὸν τεχνίτην ἀπὸ τοῦ περὶ αὐτὸν κόσμου, »εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς εἰ ἀφήρει ἄγαλμα θεοῦ ἀπὸ τοῦ ναοῦ, ἔνθα εἶνε τοποθε»τημένον. Τὸ ἰδανικὸν εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένον πρὸς τὴν κύκλω »πραγματικότητα, τὴν πανταχόθεν εἰς αὐτὸ παρεισδύουσαν· οἱ δὲ συσφίγ»γοντες αὐτὸ δεσμοὶ εἶναι τοσοῦτοι καὶ οὕτω πολύπλοκοι, ὥστε ἀδυνατεῖ »σχεδὸν ἡ διάνοια νὰ τοὺς περιλάβῃ. Πρῶτον πάντων πρέπει νὰ λάβωμεν »ὑπ' ὄψιν τ' ἀφορῶντα τὴν ἐξωτερικὴν φύσιν, τὴν τοπογραφίαν δηλ. καὶ τὸ »κλίμα· ἔπειτα τὴν κοινωνίαν, ἐν ᾗ ζῇ ὁ τεχνίτης, καὶ τὰς πρὸς αὐτὴν παν»τοίας σχέσεις του. Ἂν δοῦλος ἦναι ἢ δεσπότης· τίνες οἱ οἰκογενειακοὶ αὐ»τοῦ δεσμοί, τίς ὁ πολιτικός, ἀστικὸς καὶ στρατιωτικὸς ὀργανισμός, ἡ θρη»σκευτικὴ λατρεία καὶ ἐν γένει τὰ περὶ αὐτὸν ἤθη καὶ ἔθιμα· καθότι διὰ »τούτων πάντων εὑρίσκεται τὸ ἰδανικὸν εἰς ἄμεσον συνάφειαν πρὸς τὴν πραγ»ματικότητα [1]». Ἐξετάζων ἔπειτα ὁ γερμανὸς φιλόσοφος τὴν ἀντίθετον γνώμην, ἤτοι τὴν τῶν φρονούντων ὡς ὁ κ. Βλάχος, ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν εἶναι ἀπήχημα τοιούτου ἢ τοιούτου κοινωνικοῦ σάλου, ἀλλὰ μερὶς τοῦ θείου πνεύματος, δυναμένη νὰ πέσῃ ἀδιαφόρως ὁπουδήποτε ὡς ἀερόλιθος, ἔστω καὶ εἰς πεζοτάτην κοινωνίαν, προσθέτει τὰ ἑξῆς: «Ἂν ἐδεχόμεθα τὴν νεφελώδη »ἰδέαν, ἣν ἐξέφρασάν τινες ἐσχάτως περὶ τοῦ ἰδανικοῦ, ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην »νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ τέχνη πρέπει νὰ διαρρήξῃ πᾶσαν σχέσιν πρὸς τὸν »πεπερασμένον κόσμον, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἡ κυκλοῦσα ἡμᾶς πραγματικό»της εὑρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον. Ἂν »τοῦτο ἠλήθευεν, ἡ τέχνη ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὡς πνευματική τις δύναμις »ὑψοῦσα ἡμᾶς ὑπεράνω τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ τῆς ἀπ' αὐτοῦ ἐξαρτήσεως. »Ὁ τεχνίτης ἔπρεπε τότε ν' ἀπομονωθῇ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ κόσμῳ τῆς συν»ειδήσεως, καὶ στρέφων τὸ βλέμμα εἰς οὐρανὸν νὰ νομίζῃ ὅτι δικαιοῦται νὰ »περιφρονῇ τὰ ἐπίγεια. Τὸ πρᾶγμα ὅμως δὲν ἔχει οὕτω. Ὁ ἄνθρωπος, περὶ »ὃν στρέφεται τὸ ἰδανικόν, εἶναι ἔμψυχον ὄν, εὑρισκόμενος ἢ ἐδῶ ἢ ἐκεῖ, »πάρων ἐν ὡρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ, ἡ δὲ ζωὴ συνεπάγει πάλην πρὸς τὴν »κύκλῳ πραγματικότητα καὶ ἑπομένως ἄμεσον σχέσιν πρὸς αὐτὴν καὶ ἐνέρ»γειαν ἐν αὐτῇ ἀναπτυσσομένην». Τὴν δὲ ἐπίδρασιν ταύτην τῆς περισφιγ-

1 Ἑγέλου Αἰσθητ. ἐκδ. Landrange, τόμ. Α', σελ. 240 καὶ ἑπόμ.

γούσης τὸν τεχνίτην πραγματικότητος, ἤτοι τῶν τοπικῶν καὶ κοινωνικῶν περιστάσεων, ἣν ὁ κ. Βλάχος θεωρεῖ ὡς πρᾶγμα ἐπουσιῶδες, ἄσχετον πρὸς τὴν ἔμπνευσιν, μόνον τὸ ἐξωτερικὸν ἔνδυμα τῆς ποιήσεως ἐπηρεάζον καὶ ἐλαττώματα συνήθως παρέχον εἰς τοὺς ποιητάς, ὀνομάζει ὁ Ἕγελος «κινητικὴν »δύναμιν καὶ πρώτην τῆς ζωογονήσεως αἰτίαν», προσθέτων πρὸς ἐπίῤῥωσιν τούτου: «Ἀδύνατον εἶνε εἰς τὸν τεχνίτην νὰ μὴ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἐπιῤῥοὴν »ταύτην, ἥτις δεσπόζει πάσης αὐτοῦ ἐμπνεύσεως. Ἀδύνατον εἶναι αὐτῷ ν' »ἀπομονωθῇ τοῦ κόσμου ἐν ᾧ ζῇ καὶ νὰ δημιουργήσῃ κύκλῳ του ἐρημίαν». Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῇ *Εἰσαγωγῇ*, ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ τόμῳ τῆς *Αἰσθητικῆς*, ἐφαρμόζων τὰς ἀρχὰς ταύτας πρὸς ἐκτίμησιν τῶν ποιητῶν, ὅσοι ἐπραγματεύθησαν ἀρχαϊκὰς ὑποθέσεις, τὸν Μίλτωνα, τὸν Βόδμερον καὶ τὸν Κλοψτὼκ, ἀποφαίνεται ὡς ἑξῆς: «Ἐν πᾶσι τοῖς ποιήμασι τούτοις παρατηροῦμεν ἀσυμ»βίβαστόν τινα ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς διανοίας τοῦ ποιητοῦ, τῶν ἱστορου»μένων γεγονότων καὶ τῶν ἡρώων τῆς ἐποποιίας. Οὕτω παρὰ Μίλτωνι ἀνευ»ρίσκομεν τὰ αἰσθήματα καὶ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι συγχρόνου σχεδὸν »ἀνδρὸς καὶ τὰς τότε ἐν Ἀγγλίᾳ κυκλοφορούσας ἠθικὰς ἰδέας· παρὰ δὲ τῷ »Κλοψτὼκ ἀφ' ἑνὸς μὲν βλέπομεν δρῶντας πατριάρχας καὶ ἀγγέλους, ἀφ' ἑ»τέρου δὲ παρατίθεται ἡμῖν ἀπόγευμα τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῶν »Γερμανῶν κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα καὶ ἰδέαι ἐκ τῆς μεταφυσικῆς »τοῦ Βολφίου, ἡ δὲ ἀντίφασις αὕτη ἀναφαίνεται ἐν ἑκάστῳ στίχῳ [1] ». Ἕνεκα τῆς τοιαύτης ἀντιφάσεως θεωρεῖ ὁ τεχνοκρίτης τὰ ἀνωτέρω ποιήματα ὡς ἀποθανόντα καὶ ταφέντα ἢ μᾶλλον οὐδέποτε ζήσαντα, διότι κατ' αὐτὸν μόνα ζῶντα καὶ ἀείποτε ἀκμάζοντα εἶναι τὰ παριστῶντα, ὡς τὰ τοῦ Ὁμήρου, τὴν ἀμιγῆ καὶ ἔμψυχον εἰκόνα τῶν λαῶν παρ' οἷς ἐποιήθησαν. Καὶ ταῦτα μὲν λέγει ὁ Ἕγελος μετὰ σαφηνείας καὶ θετικότητος οὐχὶ πάντοτε αὐτῷ συνήθους, ὁ δὲ κ. Βλάχος εἶναι βεβαίως κύριος νὰ νομίζῃ τοὺς ποιητὰς γεννήματα ὑπερτέρου κόσμου, οὐχὶ ὅμως, νομίζομεν, καὶ νὰ παριστᾷ τὸν Ἕγελον λέγοντα ἀκριβῶς τὰ ἐναντία τῶν ὅσα λέγει.

Τὸν Φίχτε καὶ τὸν Levêque θέλομεν ἀνεύρει κατωτέρω. Περὶ δὲ τοῦ Fischer ἐπέχομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, διότι ὀνόματος οὕτω γραφομένου κριτικὸν δὲν γνωρίζομεν ἄλλον πλὴν τοῦ Kuno Fischer, συγγραφέως τῆς ὀλίγον γνωστῆς *Διοτίμας*· ὥστε ὑποθέτομεν ὅτι ἢ τυπογραφικὸν λάθος συνέβη ἢ ἀπατηθεὶς ἐκ τῆς συγγενείας τοῦ ἤχου συνέχυσεν αὐτὸν ὁ ἡμέτερος ἐπικριτὴς πρὸς τὸν πασίγνωστον Θεόδωρον Vischer. Ἀλλ' ἀμφότεροι οὗτοι εἶναι ὀπαδοὶ τοῦ Ἑγέλου, ὁ μὲν ὀρθόδοξος ὁ δὲ αἱρετικός, καὶ ὀλίγον διαφέρουσιν ἐκείνου κατὰ τὴν οὐσίαν. Ὅπως δήποτε, μέχρις οὗ φωτισθῶμεν περὶ τούτου, καλὸν νομίζομεν ν' ἀνακρίνωμεν καὶ ἄλλους τινὰς τῶν μαρτύρων τοῦ κ. Βλάχου, ἐκ τῶν περιληφθέντων ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ὁπωσοῦν ἀόριστον κατηγορίαν, «πάντες οἱ κριτικοὶ μικροί τε καὶ μεγάλοι.» Ἀντιμέτωπος τοῦ Ἑγέλου ἵσταται

1 Αἰσθητ. τόμ. δ', σελ. 325.

ἐν Γερμανίᾳ ὁ πικρὸς καὶ ἀγέλαστος, ἀλλὰ μοναδικὸς κατὰ τὴν ἐμβρίθειαν Ἀρθοῦρος Schopenhauer. Οὗτος οὐδὲν εἰδικὸν συνέγραψε περὶ καλλιλογίας, τὸ κατωτέρω ὅμως χωρίον ἐκ τῆς *Ἠθικῆς* αὐτοῦ φαίνεται ἡμῖν ἐπιχέον πολὺ φῶς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐξαρτήσεως ἢ ἀνεξαρτησίας τοῦ ποιητοῦ, ἔχει δὲ ἐν περιλήψει ὡς ἀκολούθως: «Οὔτε μεταφορὰ οὔτε ὑπερβολὴ εἶναι »ἂν εἴπωμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὁμοιάζει σφαῖραν σφαιριστηρίου, μὴ δυνάμενος »νὰ κινηθῇ κατ' οὐδεμίαν διεύθυνσιν ἄνευ ἐξωτερικῆς ὠθήσεως, ἤτοι ἀπο»χρώσης αἰτίας. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς πᾶν ἄλλο ὑποπίπτον εἰς τὴν πεῖραν ἀντι»κείμενον, εἶναι ἁπλοῦν φαινόμενον ἐν ὡρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ, ὑποκείμε»νος εἰς τὸν διέποντα πάντα τὰ φαινόμενα νόμον τῆς αἰτιότητος, ὡς πειθό»μεθα ἐκ τῆς καθ' ἑκάστην πείρας καὶ τῆς ἀναλογίας πρὸς τὴν ἐπίλοιπον »φύσιν. Περὶ τῶν ἠθικῶν ὅμως φαινομένων ὑποπίπτομεν πολλάκις εἰς ἀπά»την, ἥτις πηγάζει ἐκ τούτου· ὅτι καθ' ὅσον τὰ ὄντα ὑψοῦνται εἰς ἀνωτέ»ραν τῆς φυσικῆς κλίμακος βαθμῖδα καὶ καθίστανται μᾶλλον πολύπλοκα, »κατὰ τοσοῦτον συνανυψοῦται καὶ τὸ ποιὸν τῶν κινούντων αὐτὰ ἐλατηρίων, »τὰ ὁποῖα ἀπὸ μηχανικῶν, χημικῶν καὶ ἠλεκτρικῶν καταντῶσιν ἠθικά, »ἀνέφικτα δηλ. εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ προσιτὰ εἰς μόνην τὴν διάνοιαν, ἥτις »προϋποθέτει αὐτὰ μετ' ἀδιασείστου πεποιθήσεως καὶ πάντοτε τὰ ἀνευρί»σκει, ἀρκεῖ μόνον νὰ καταβάλῃ τὸν ἀπαιτούμενον πρὸς τοῦτο κόπον.» Μετά τινα δὲ ἄλλα ὁμοίας φύσεως φιλοσοφήματα καταλήγει εἰς τὸ ἑξῆς συμπέρασμα: «Τὸ πνεῦμα συμμεταβάλλεται μετὰ τῶν περικυκλούντων ἡμᾶς ἀντικειμένων.» Πιθανὸν ὅμως ὁ ἐπικριτὴς ἡμῶν ν' ἀντιτάξῃ ὅτι ὁ πολὺς φιλόσοφος ὁμιλεῖ περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν γένει, καὶ οὐχὶ τῶν ποιητῶν, οὓς ὁ κ. Βλάχος θεωρεῖ θεοπνεύστους ἐξαιρέσεις. Θέλοντες νὰ φωτισθῶμεν περὶ τούτου ἀνεδιφήσαμεν τὸν εἰδικώτερον Ἰωάννην Παῦλον Ῥίχτερ, ὅστις τὸ αὐτὸ θεώρημα ἐκφράζει ὡς ἑξῆς: «Οἱ ποιηταὶ ὁμοιάζουσι »τὰ ὀκταπόδια τὰ λαμβάνοντα τὸ χρῶμα τοῦ φαγητοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου »τρέφονται», κατωτέρω δὲ τοὺς παρομοιάζει πρὸς αἰολείους λύρας, μεταβαλλούσας εἰς μελῳδίαν πᾶσαν περὶ αὐτοὺς πνοὴν ἀνέμου, ἔτι δὲ σαφέστερον ἀποφαίνεται ἐν τοῖς ἑξῆς: «Μέχρι σήμερον οὐδὲν ὑπάρχει παράδειγμα ποιητοῦ »διαζευχθέντος τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον, ἤτοι τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐποχήν »του, ἐν αἷς κατ' ἀνάγκην περιέχεται. Ἐν Ἑλλάδι ποιητικωτάτη πραγματικό»της περιέρρεε τὸν ποιητὴν δι' ἀτμοσφαίρας φωτὸς ἄνευ τῆς ἐλαχίστης σκιᾶς. »Ἡ ἀρχαία πολιτεία, ἡ καταδικάζουσα μόνον τὸν δοῦλον εἰς ἐργασίαν, ἐπέ»τρεπε τῷ πολίτῃ ν' ἀναπτύσσῃ ἀπερισπάστως διὰ τῆς παλαίστρας καὶ τῆς »οἰκειότητος πρὸς τὰς Μούσας τὸ κάλλος τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Ὁ »Πίνδαρος κατ' οὐδὲν ἦτο ἀνώτερος τῶν ὑπ' αὐτοῦ ὑμνουμένων ἀγωνιστῶν, »ὁ δὲ ἔρως τοῦ καλοῦ ἦτο ὡς καὶ ὁ τῆς πατρίδος ἔμφυτος εἰς πάσας τὰς »τάξεις τῆς κοινωνίας. Ὁ ποιητὴς συνεταυτίζετο τῷ πολίτῃ καὶ ὁ πολίτης »τῷ ποιητῇ. Ἐν πάσῃ τῶν Ἀθηνῶν ἀγυιᾷ αἱ λυρικαὶ τῆς τέχνης χορδαὶ ἀν-

»τήχουν αὐτομάτως, ὡς φόρμιγξ ἠχοῦσα ἐκ πνοῆς ἀνέμου. Ἡ μεταξὺ τῶν »τότε καὶ τῶν ἔπειτα ποιητῶν διαφορὰ δὲν δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς μόνην »τὴν ὑπεροχήν τινων ἀτόμων, ἀφοῦ ἡ φύσις τὰ σπέρματα τῆς μεγαλοφυΐας »διανέμει πανταχοῦ καὶ πάντοτε μετά τινος ἰσότητος, ἀλλ' εἰς ὁλόκληρον »τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ἀποτελοῦν ἐξαίρεσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ εὐτυχῆσαν »νὰ ζήσῃ ἐν μέσῳ ὄντως μαγικῆς ἀτμοσφαίρας». Ἐκ τούτων βλέπει ὁ ἡμέτερος ἐπικριτής, ὅτι ἡ θεωρία ποιητικῆς τινος ἀτμοσφαίρας οὔτε ἰδικόν μου εὕρημα εἶναι, οὔτε ὅσον λέγει κατὰ τῶν ἀναλλοιώτων θεσμῶν τῆς ἐπιστήμης ἐπαναστατική. Πρὸς τὰ ἀνωτέρω φαίνεται συμφωνῶν πληρέστατα καὶ ὁ Σλέγελος, καθ' ὃν ποιητικὰ μὲν σπέρματα ὑπάρχουσι πανταχοῦ, οὐχὶ ὅμως ἐκ τούτου καὶ ποιηταί. Γνωστὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ γνώμη αὐτοῦ περὶ Εὐριπίδου, ὃν θεωρεῖ οὐχὶ μέγαν καθ' ἑαυτόν, ἀλλὰ ἁπλοῦν μέτοχον τοῦ μεγαλείου τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ηὐτύχησε νὰ γεννηθῇ. Τὸν δὲ Σαιξπεῖρον κατ' οὐδένα τρόπον στέργει νὰ θεωρήσῃ ὡς μεγαλοφυῆ ἐξαίρεσιν ἐν μέσῳ βαρβάρου αἰῶνος, ὅσα δὲ περὶ τῆς ὑποχρεώσεως αὐτοῦ νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὰς ὀρέξεις τοῦ πλήθους, καὶ τῆς ἀμαθείας τῶν συγχρόνων ἀκροατῶν του διηγήθη ἡμῖν ὁ κ. Βλάχος, ὀνομάζει καὶ ἀποδεικνύει ὁ γερμανὸς τεχνοκρίτης *παραμύθια ξενοδόχων*, ἅτινα πανταχόθεν ἀσπλάγχνως ἐκδιωχθέντα ὑπὸ τῆς νεωτέρας κριτικῆς, εὗρον τελευταῖον ἄσυλον τὴν αἴθουσαν τοῦ ἡμετέρου συλλόγου.

Ἀλλ' ἵνα μὴ περιοριζώμεθα εἰς μόνους τοὺς Γερμανούς, ἂς ἴδωμεν τί φρονοῦσι περὶ τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς ζητήματος καὶ οἱ Ἄγγλοι. Πρόχειρος ἡμῖν προσπίπτει ὁ Herbert Spencer, ἀποφαινόμενος περὶ τούτου ὡς ἀκολούθως: «Τὸν μεγάλον ἄνδρα πρέπει νὰ κατατάξωμεν ἄνευ δισταγμοῦ μεταξὺ »πάντων τῶν ἄλλων φαινομένων τῆς κοινωνίας ἥτις ἐγέννησεν αὐτόν. Ἐν τῷ »αὐτῷ βαθμῷ καθ' ὃν καὶ ὅλη ἡ γενεὰ ἧς ἀποτελεῖ μικρὸν μέρος, ἐν τῷ »αὐτῷ βαθμῷ, καθ' ὃν ἡ πολιτεία, ἡ γλῶσσα. ἡ ἐπιστήμη, τὰ ἤθη καὶ αἱ »τέχναι, εἶναι καὶ ὁ μέγας ἀνὴρ ἀποτέλεσμα τῶν δυνάμεων, αἵτινες παρήγαγον ταῦτα. Ἀδύνατον ἦτο νὰ γεννηθῇ ὁ Μίλτων μεταξὺ τῶν Ἀδαμάνων, ἢ παρ' αὐτοῖς νὰ γράψῃ τὰ δράματά του ὁ Σαιξπεῖρος. Το νὰ εἴπῃ »τις τὸ ἐναντίον εἶναι ὡς εἰ ἰσχυρίζετο ὅτι δύο μαῦροι ἐριότριχες δύνανται »νὰ γεννήσωσι τέκνον Καυκασίας φυλῆς.»

Ἔτι δὲ σαφέστερον ἀποφαίνεται περὶ τούτου ὁ O'Connell, ἐν τῇ πολυκρότῳ αὐτοῦ *Νέᾳ Ἑρμηνείᾳ τοῦ Σαιξπείρου* λέγων: «Ὁ μεγαλοφυὴς ἀνήρ, »πρὸ πάντων ἐν τῇ ποιήσει καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ, εἶναι προϊὸν γενομένης ἤδη »προόδου καὶ οὐχὶ ὄργανον γενησομένης. Καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ μᾶλλον νεωτερίζοντος ποιητοῦ καὶ φιλοσόφου ἡ μεγαλοφυΐα συνίσταται εἰς τὸ νὰ οἰκειοποιῆται τὰ ἐκ τῆς περιφορᾶς τοῦ πέριξ αὐτοῦ γενικοῦ πνεύματος προκύπτοντα σπέρματα καὶ νὰ μεταβάλλῃ ταῦτα ὁ μὲν εἰς ἄνθη, ὁ δὲ εἰς καρπόν. Ὡς ἐκ τῆς κατὰ τὸν τρωϊκὸν πόλεμον ζυμώσεως πάντων τῶν Ἑλλήνων ἐγεννήθη τὸ ἑλληνικὸν ἔπος καὶ ἔπειτα τὸ δρᾶμα τοῦ Αἰσχύλου, οὕτω

»καὶ ἐκ τοῦ κύκλου τοῦ μέσου αἰῶνος, τοῦ χάους τούτου πολέμων, συγκρού»σεως φυλῶν καὶ ἱπποτικῶν παραδόσεων προέκυψεν ὁ Σαιξπεῖρος.» Παραλείποντες τὰ τοῦ ἀγαθοῦ Βητίου, ἀποδεικνύοντος τὰ σκωτικὰ ᾄσματα γεννήματα τοῦ κλίματος καὶ τῶν ἠθῶν τῆς χώρας ἐκείνη, καὶ τὰ ὑπὲρ τὸ μέτρον ἴσως δαρβινίζοντα θεωρήματα τοῦ Bagheot, νομίζομεν ὅτι μεῖζον τούτων κῦρος ἔχει ἡ γνώμη τοῦ Βύρωνος γράφοντος τῷ Moore: «Τί ἤθελον εἶμαι καὶ »τί ἤθελον ποιήσει, ἂν εἶχον γεννηθῇ φιλήσυχος ἔμπορος τοῦ Ἄστεος ἢ πε»ριωριζόμην νὰ μείνω ἁπλοῦν μέλος τῆς ἄνω Βουλῆς; Ὁ ποιητὴς πρέπει νὰ »ταξειδεύσῃ ν' ἀναμιγνύεται εἰς τὸ πλῆθος καὶ νὰ ζῇ ἐν αὐτῷ. Ἡ ποίησις »εἶναι ἔκφρασις πάθους διεγερθέντος.» Ἐν ἄλλοις λόγοις ἂν ὑποτεθῇ ἡ καρδία τοῦ ποιητοῦ ταμεῖον εὐφλέκτου ὕλης, ὁ πρὸς ποιητικὴν ὅμως ἔκρηξιν ἀναγκαῖος σπινθὴρ πρέπει ἔξωθεν νὰ πέσῃ ἐπ' αὐτῆς. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι ἡ συμφωνία τοῦ μεγίστου τοῦ αἰῶνος ποιητοῦ πρὸς τοὺς δύο κορυφαίους τεχνοκρίτας τῆς Γερμανίας, τὸν Ἕγελον γράφοντα, «ὁ ποιητὴς δὲν πρέπει »νὰ ἦναι αὐτάρκης, ἀλλὰ πολλὰ νὰ βλέπῃ, πολλὰ ν' ἀκούῃ καὶ πολλὰ νὰ »ἐνθυμῆται, ἀποθηκεύων ἐν τῇ καρδίᾳ του πᾶν ὅ,τι ἐνδιαφέρει τοὺς περὶ αὐ»τὸν ἀνθρώπους»,[1] καὶ τὸν Ῥίχτερ ἀναφωνοῦντα, «ὁ ἐποποιὸς πρέπει νὰ πη»δαλιουχήσῃ τὴν λέμβον του εἰς τὸ πέλαγος τῆς ζωῆς, πρὶν ἢ λάβῃ ἀνὰ »χεῖρας τὴν γραφίδα τὴν περιγράφουσαν τὸ ταξείδιον.[2]» Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ὀλίγον φαίνονται ἡμῖν συμφωνοῦντα πρὸς τὴν γνώμην τοῦ ἐπικριτοῦ ἡμῶν, καθ' ἣν ὁ ἀληθὴς ποιητὴς οὐδεμίαν ἔχει ἀνάγκην ἔξωθεν παρορμήσεως ἢ διδαχῆς παρ' ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀνανατέλλει ἐπ' αὐτοὺς ὑπερφυσικῆς τινος ἀποκαλύψεως τὸ φέγγος.

Ἀλλ' ἴδωμεν τίς ἰδέα ἐπικρατεῖ περὶ τούτου καὶ παρὰ Γαλάταις. Παραλείποντες τὰ πασίγνωστα τοῦ Βιλλεμαίνου, τοῦ Μαρμιέρου καὶ τοῦ Κουζίνου, παραστήσαντος ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ *Περὶ τοῦ ἀληθοῦς, ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ* τοὺς ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' μεγάλους τεχνίτας καὶ ποιητὰς ὡς ἀναγκαῖα γεννήματα μεγάλου αἰῶνος, σκοπιμώτερον νομίζομεν νὰ παραθέσωμεν τὴν κατωτέρω περικοπὴν τοῦ φιλοσόφου Λιτρέ, ἵνα ἴδωμεν μὴ τυχὸν συμμερίζεται ἡ σχολή, ἣν ἀντιπροσωπεύει, τὴν ἰδέαν τοῦ κ. Βλάχου, ὅτι ὁ *ποιητὴς αἴρεται ὑπεράνω τόπου καὶ χρόνου, γέννημα ὢν τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ τῆς κοινωνίας*. «Τὸ ἰδανικὸν ἀναπτύσσεται πάντοτε ἀναλόγως τῆς προόδου »τῆς ἀνθρωπότητος. Τὰ προϊόντα τῆς ποιητικῆς μεγαλοφυΐας, πλὴν τῶν »κοινῶν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ αἰσθημάτων, περιέχουσι πρὸ πάντων τὰ τῆς »χώρας καὶ τῆς ἐποχῆς, ἐν ᾗ εἶδον τὸ φῶς. Ἐν Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Ἰτα»λίᾳ οἱ ποιηταὶ ἐγεννήθησαν ἐκ τῶν σπλάγχνων τῆς κοινωνίας, καὶ ἡ κοι»νωνία ἐλάτρευσε τῶν σπλάγχνων αὐτῆς τὸν καρπόν». Μεταξὺ τῶν νεωτάτων πραγματειῶν ὅσαι ἐξεδόθησαν γαλλιστὶ περὶ καλοῦ, μεγίστης ἔτυχεν

1. Ποιητικῆς, τόμος Α', σελ. 35.
2. Εἰσαγ. εἰς τὴν Ποιητ. Παράγρ. 6'.

εὐνοίας παρὰ τοῖς κριτικοῖς ἡ τοῦ γερμανίζοντος Ἀδόλφου Pictet. Ἐν ταύτῃ σχετικὰ πρὸς τὸ θέμα εὑρίσκομεν τὰ ἑξῆς: «Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κά»τοπτρον ἀντανακλῶν τὸ καλὸν πρὶν ἢ τὸ πραγματοποιήσῃ. Προκειμένου δὲ »περὶ ποιήσεως, ἥτις εἶναι ἡ γενικωτέρα ἐκδήλωσις τῆς δημιουργικῆς δυνά»μεως τοῦ καλοῦ, πρέπει πρὸ πάντων νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν »εἰς τὴν ἀδιάσπαστον αὐτῆς σχέσιν πρὸς τὸν βίον καὶ τὸν κοινωνικὸν ὀργανι»σμὸν τῶν διαφόρων λαῶν. . . Ἡ ποίησις, ἡ κατοπτρίζουσα τὴν ἐξωτερικὴν »φύσιν, τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ τὴν θρησκείαν, δὲν δύναται ν' ἀναπτυχθῇ, »ὅπου δὲν ὑπάρχει ὑπὸ τὰς τρεῖς ταύτας ἐπόψεις πλοῦτος πραγματικὸς καὶ »ἐπαρκής. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη εὐδαίμων σύμπτωσις σπανιώτατα ἀπαντᾶ»ται. Ποῦ μὲν εἶναι ἡ φύσις πτωχὴ καὶ μονότονος, ποῦ δὲ ἡ θρησκεία ἐκμη»δενίζει πᾶν ἄλλο αἴσθημα, ἢ ὁ ἐθνικὸς βίος, στερούμενος ζωτικότητος καὶ »ἐνεργείας, ὑποτάσσει τὸν ἄνθρωπον εἰς μόνας τὰς ὑλικὰς ἀπολαύσεις. Ἐκ »τῶν περιστάσεων τούτων προκύπτουσιν οὐ μόνον τὰ διάφορα τῆς ποιήσεως »εἴδη, ἀλλὰ καὶ ἡ μεταξὺ ὁμοιοειδῶν διάφορος ἀξία.» Σημειωτέον δὲ ὅτι εἰς τὴν μεταξὺ ὁμοιοειδῶν ποιήσεων διάφορον ἀξίαν ἔγκειται ὁλόκληρον τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ζήτημα, διότι ἐξ αὐτῆς συμβαίνει ἄλλαι μὲν ἐποχαὶ νὰ παράγωσι ποιητάς, ἄλλαι δὲ μόνον στιχοπλόκους. Αἱ γνῶμαι περὶ ποιήσεως τοῦ κορυφαίου τῶν γάλλων κριτικῶν Sainte Beuve εὑρίσκονται ἀτάκτως διεσπαρμέναι ἐν τοῖς εἴκοσι τόμοις τῶν *Διαλέξεων* αὐτοῦ. Ἀνοίγοντες τὸν πρόχειρον ἡμῖν τυχόντα πέμπτον, εὑρίσκομεν ὡς συμπέρασμα μακρᾶς περὶ λυρικῆς ποιήσεως μελέτης τὴν ἑξῆς περικοπήν: «Ἀναντίῤῥητον φαίνεταί μοι ὅτι πᾶν λυ»ρικὸν ποίημα μετέχον ζωῆς, οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ βαρύηχος καὶ ἐναρμό»νιος φωνὴ ὁλοκλήρου λαοῦ, ἐκδηλοῦντος δι' αὐτοῦ ὁλόκληρον τὴν ψυχήν »του.» Ἡ ἀνωτέρω ὅμως γνώμη δύσκολον φαίνεται ἡμῖν νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τοὺς θεωροῦντας δυνατὴν τὴν ποίησιν καὶ ἐν πεζοτάτῃ κοινωνίᾳ. Ἀλλὰ καιρὸς εἶναι νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν τελευταῖον μάρτυρα τοῦ κ. Βλάχου, τόν ποτε μαθητὴν τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς Σχολῆς Κάρολον Levêque, τοῦ ὁποίου ἡ *Ἐπιστήμη τοῦ Καλοῦ*, ἔσχε τὸ μοναδικὸν εὐτύχημα νὰ βραβευθῇ ὑπὸ τῶν τριῶν συγχρόνως ἐν Παρισίοις ἀκαδημιῶν. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τῆς τριπλῆς δάφνης, ἕν τι ἄλλο ἐθαυμάζομεν ἀναγινώσκοντες τὸ βιβλίον τοῦτο, ὅτι, ἐνῷ οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὰ ἔργα τῶν ἀβάτων Γερμανῶν, ἀλλ' εἶναι προσιτὸν εἰς πᾶσαν διάνοιαν καὶ πρόχειρον ἐπὶ πάσης τραπέζης, εὑρέθη ἐν τούτοις ὁ ἐπικαλούμενος τὴν μαρτυρίαν του πρὸς ἀπόδειξιν, «ὅτι ὁ ποιητὴς ἀρυόμενος τὰ πάντα ἐξ ἑαυτοῦ οὐδεμίαν ἔχει ἀνάγκην κοινωνικῆς παρορμήσεως, ἡ δὲ κατάστασις τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς κοινωνίας ὀλίγην ἔχουσαν ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τοῦ θεοπνεύστου ἀοιδοῦ καὶ ἐλαττώματα μόνον προικίζουσιν αὐτόν». Τοιαῦτα παραπεμπόμενοι ὑπὸ τοῦ κ. Βλάχου νὰ μάθωμεν παρὰ τοῦ Levêque εὕρομεν ἐκεῖ περὶ τούτων τὰ ἑξῆς: «Ἂν ἀκριβῶς ἐξετάσωμεν τὸ πρᾶγμα, πειθόμεθα ὅτι ἡ μεγα»λοφυΐα τοῦ ποιητοῦ οὐδὲν δημιουργεῖ ἢ ἀρύεται ἐξ ἑαυτῆς, ἀλλὰ τὸ ἰδανι-

»κὸν εὑρίσκει προϋπάρχον εἰς τὰς ὑψίστας τῆς διανοίας κορυφὰς ὡς θρησκείαν »καὶ φιλοσοφίαν, αἵτινες ἔτυχον πάντοτε ἀκμάζουσαι κατὰ πάσας τὰς με»γάλας τῆς τέχνης ἐποχάς. Κατὰ τὰς περιόδους ταύτας ὁ μεγαλοφυὴς ἀνήρ, »ἀντὶ νὰ ψηλαφᾷ πρὸς εὕρεσιν τοῦ δρόμου του, προβαίνει μετὰ βεβαιότητος, »οὐδ' ἔχει ἀνάγκην ν' ἀναζητῇ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀποτυπουμένην ἰδέαν· καθότι »αὕτη ἐμφυσᾶται αὐτῷ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῶν συγχρόνων. Ἀντὶ νὰ πα»λαίῃ ὁ ποιητὴς πρὸς τὸν αἰῶνά του, ἄγεται καὶ φέρεται ὑπ' αὐτοῦ, ἡ δὲ »ἐνοῦσα αὐτῷ δημιουργικὴ δύναμις δεκαπλασιάζεται ὑπὸ τῆς γονιμότητος »τῆς ἀτμοσφαίρας, ἐν ᾗ ἀναπνέει. Ἀλλ' ἅμα τὸ θεῖον τοῦτο πῦρ σβεσθῇ ἢ »καλυφθῇ ὑπὸ αἰθάλης, εὐθὺς τὰ πάντα μαραίνονται, πρὸ πάντων δὲ ἡ με»γαλοφυΐα καὶ ἡ τέχνη. Ποία ἡ αἰτία τῆς ἐπὶ Περικλέους ἀκμῆς τῶν τεχνῶν »ἐν Ἑλλάδι; Ὁ Φειδίας ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Ἰκτῖνος εἶχον βεβαίως μεγαλο»φυΐαν. Ἀλλὰ τίς ἐξεκόλαψε τὸ ᾠὸν τοῦτο καὶ ἐπτέρωσε τὸν νεοσσόν; »Εἰς μόνον τὸν Φειδίαν περιορίζοντες τὴν ἔρευναν παρατηροῦμεν ὅτι, καθ' ἣν »ἀκριβῶς ἐποχὴν ἀνεζήτει τὸν τύπον τῆς ὑπερτάτης φρονήσεως, ἤτοι τῆς »Ἀθηνᾶς, ἐσχετίζετο ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Περικλέους πρὸς τὸν φιλόσοφον Ἀνα»ξαγόραν, ἤδη δὲ ἀνέτελλεν ἐν Ἀθήναις τὸ φῶς τῆς φιλοσοφίας τοῦ πνεύμα»τος, τὸ μεσουρανῆσαν ἀνέφελον διὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Σωκράτους. Ἡ »φιλοσοφία αὕτη, ἐπικούρους ἔχουσα τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν πατριωτισμὸν »ἐνέπνευσεν οὐ μόνον τὸν Φειδίαν, ἀλλὰ καὶ ἅπασαν ἐκείνην τὴν εὐδαίμονα »τῆς ἑλληνικῆς τέχνης ἐποχήν, ἥτις συναπέθανε μετ'αὐτῆς [1]». Μετὰ ὁμοίαν ἐξέτασιν τῆς ἐν τῇ Δύσει ποιήσεως καὶ τέχνης ὁ συγγραφεὺς ἐπιθέτει τέλος εἰς τὸ βιβλίον του διὰ τοῦ ἑξῆς ἐπιλόγου: «Ἂν ὁ ἀνωτέρω νόμος εἶναι ἀλη»θής, τοιοῦτον δὲ κηρύττουσιν αὐτὸν τὰ γεγονότα, ἀδύνατον εἶναι νὰ ὑπάρξῃ »τέχνη, ὅπου δὲν ὑπάρχει μέγα φρόνημα, ἐκδηλούμενον ἐν τῇ καθ' ἡμέραν δια»γωγῇ τῶν ἀτόμων. Ἕκαστος αἰὼν παρέχει εἰς τοὺς ποιητὰς τὴν μὲν ἰδέαν »διὰ τῶν πεποιθήσεών του, τὴν δὲ ἐνδύουσαν αὐτὴν μορφὴν διὰ τῶν ἠθῶν· »οἱ δὲ ποιηταὶ ἀνταποδίδουσιν εἰς τὸν αἰῶνα ὅσα ἔλαβον παρ' αὐτοῦ. Πρὸ »τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ τεχνίτου ἵσταται διηνεκὲς πρότυπον, ἑπόμενον αὐτῷ »πανταχοῦ, καθ' ὁδόν, εἰς τὸ θέατρον, τὴν αἴθουσαν χοροῦ καὶ τὴν ἐκκλη»σίαν. Τὸ πρότυπον τοῦτο εἴμεθα ἡμεῖς αὐτοί· ἡ δὲ διηνεκὴς αὕτη ὀπτασία, »παρακολουθοῦσα τὸν τεχνίτην εἰς τὸ σπουδαστήριον ἐπιβάλλεται αὐτῷ ἀνα»ποδράστως. Ἂν ὁ τεχνίτης ὡς ἐλεύθερον καὶ λογικὸν ὂν εἶναι ὑπεύθυνος διὰ »τὰ ἔργα του, τὴν εὐθύνην ταύτην συμμεριζόμεθα καὶ ἡμεῖς, οἱ τὰ πρότυπα »παρέχοντες. Δικαίως λοιπὸν αἱ ἔπειτα ἀμερόληπτοι γενεαί, αἱ κάλλιον ἡμῶν »διακρίνουσαι τὰ αἴτια καὶ τὰ ἀποτελέσματα, συγκαταδικάζουσι μετὰ τῶν »κακοτέχνων ἔργων καὶ τὴν γενέτειραν τούτων κοινωνίαν, ὡς θαυμάζουσαι »τὰ καλὰ ὀνομάζουσι μέγαν τὸν παραγαγόντα αὐτὰ αἰῶνα».

Ἐν τῇ ἐπιθεωρήσει ταύτῃ τῶν ἐπιφανεστάτων περὶ τοῦ ἀσχολοῦντος ἡμᾶς ζητήματος γνωμοδοτήσεων παρετηρήσατε βεβαίως, Κύριοι, δύο τινά: *α)* ὅτι

ἐν αὐταῖς τοιαύτη ἐπικρατεῖ ὁμόνοια ἰδεῶν καὶ πολλάκις σύμπτωσις φράσεων, ὥστε ἐκ τοῦ παραλληλισμοῦ τῶν χωρίων εὔκολον ἦτο νὰ συνταχθῇ συμφωνία τις, οἵα ἡ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, β′) ὅτι ἡ θεωρία περὶ ἀναγκαίας τινὸς πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ποιητοῦ κοινωνικῆς ἀτμοσφαίρας περιέχεται κατ' ἔννοιαν μὲν παρὰ πᾶσι τοῖς κριτικοῖς, παρ' Ἑγέλῳ δὲ καὶ Levêque, οὓς ὁ ἐπικριτὴς ἡμῶν ἐπεκαλέσθη μάρτυρας τοῦ ἐναντίου, οὐ μόνον κατ' ἔννοιαν, ἀλλὰ σχεδὸν κατὰ λέξιν. Οὐδ' ἦτο ἄλλως δυνατὸν, ἀφοῦ γράφοντες τὴν ἔκθεσιν ἡμῶν τοῦ δραματικοῦ ἀγῶνος, εἴχομεν πρὸ πάντων ὑπ' ὄψιν τὴν *Αἰσθητικὴν* τοῦ Ἑγέλου καὶ τοῦ Levêque τὴν *Καλλιλογίαν*, καὶ κατὰ τὰς θεωρίας τούτων ἐκρίναμεν ἂν δύναται ἢ ὄχι νὰ θρέψῃ ἡ σήμερον Ἑλλὰς ἀξίους τοῦ ὀνόματος ποιητάς. Ὁ κ. Βλάχος ἦτο βεβαίως κύριος νὰ μεμφθῇ ἡμᾶς ὡς κακῶς ἐφαρμόσαντας τὰς θεωρίας ταύτας καὶ ἀγνοοῦντας τὰ ἐν Ἑλλάδι. Ἀντὶ τούτου ὅμως ἐπετέθη, οὐχὶ κατὰ τῆς οἵας δήποτε ἐφαρμογῆς ἡμῶν, ἀλλὰ κατ' αὐτῆς τῆς θεωρίας τῆς ἀναγκαίας ἐξαρτήσεως τοῦ ποιητοῦ ἐκ τῆς κυκλούσης αὐτὸν πραγματικότητος, ἣν ὀνομάζει ψευδῆ, ἀνυπόστατον, στηριζομένην ἐν τῷ κενῷ, πρωτάκουστον καὶ ἐπαναστατικήν, καὶ μάρτυρας τοῦ πρωτακούστου αὐτῆς θέλει οὐ μόνον πάντας τοὺς κριτικοὺς μικρούς τε καὶ μεγάλους, ἀλλ' ὀνομαστὶ τὸν Ἕγελον καὶ τὸν Levêque, ἤτοι αὐτοὺς ἐκείνους, παρ' ὧν τὴν ἀντεγράψαμεν ἡμεῖς σχεδὸν αὐτολεξεί. Τοῦ φαινομένου τούτου δὲν ἐπιχειροῦμεν τὴν ἐξήγησιν, τὴν δὲ ἐκτίμησιν ἀφίνομεν εἰς ὑμᾶς. Ἓν δὲ μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι πρὸ αἰώνων διαφωνοῦσιν οἱ ἄνθρωποι περὶ τοῦ τολμήματος, ὅπερ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς μέγιστον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Καὶ ὁ μὲν Ὁράτιος ὀνομάζει ἀπαράμιλλον τολμητίαν τὸν πρῶτον παραδοθέντα ἐπὶ ἐλαφρᾶς σανίδος εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ ὠκεανοῦ· οἱ Γάλλοι θέλουσι τοιοῦτον τὸν ἀνελθόντα ἐπὶ φλεγούσης σφαίρας εἰς τὰ νέφη Μογγολφιέρον· πολλοὶ ἱστορικοὶ ἀπονέμουσι τὸ ἆθλον τῆς τόλμης εἰς τὸν ὑπερπηδήσαντα τὰς Ἄλπεις Ἀννίβαν, ἡ δὲ *Νέα Ἡμέρα* τολμηρότερον θέλει τὸν ὑπερβάτην τοῦ Αἵμου στρατηγὸν Γοῦρκον. Μεταξὺ τούτων ἀπέχομεν ν' ἀποφανθῶμεν, ἀλλ' ὅπως δήποτε νομίζομεν ὅτι ἔξοχος ὀφείλεται μεταξὺ τῶν τολμητιῶν θέσις καὶ εἰς τὸν ἐνώπιον πλήθοντος φιλολογικοῦ συλλόγου τολμῶντα νὰ ἐπικαλεσθῇ ὡς ὁμόφρονας αὐτῷ περὶ ὡρισμένου θέματος συγγραφεῖς πασιγνώστους, λέγοντας ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον.

Ἀλλ' ἂν ὅσα ἀνωτέρω παρεθέσαμεν δὲν ἤρκεσαν νὰ πείσωσι τὸν κ. Βλάχον ὅτι ὁ ποιητὴς εἶνε κάτοπτρον ἀντανακλῶν τὴν κύκλῳ πραγματικότητα καὶ ὁλόκληρον τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ τὸν πνευματικὸν βίον· ἀναγκαῖον γέννημα τοῦ ποιητικῶς ὡριμάσαντος ἔθνους του καὶ οὐχὶ ἀερόλιθος δυνάμενος ὅπου δήποτε νὰ καταπέσῃ· ἂν καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιμένῃ ἀκόμη πιστεύων ὅτι ἀπηθανατίσθη ὁ Σαιξπεῖρος ὡς ποιητὴς *παντὸς αἰῶνος οὐδεμίαν ἔχων ἐθνικότητα*, καὶ οὐχὶ ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀγγλίας, ζώσης ὁλοκλήρου ἐντὸς τῶν δραμάτων του, σπεύδομεν τότε νὰ προσκαλέσωμεν χάριν αὐτοῦ ἕνα τελευ-

ταῖον μάρτυρα, πρὸ τοῦ ὁποίου ἐλπίζομεν ὅτι θέλει κλίνει τέλος πάντων ταπεινῶς καὶ εὐσεβάστως τὴν κεφαλήν. Ὁ μάρτυς οὗτος ἀποφαίνεται ὡς ἀκολούθως: «Τὸν ποιητὴν γεννᾷ τὸ ἔθνος του καθ' ὑπερτάτην πλήρωσιν τοῦ »νόμου τῆς γεννήσεως καὶ τῆς φθορᾶς· τὸν ποιητὴν ζωογονεῖ αὐτὸς τῆς ἐπο»χῆς του ὁ πνευματικὸς βίος. Αἱ ποιήσεις του εἶναι κάτοπτρον, ἐν ᾧ ἀντα»νακλᾶται πιστῶς ὁ κύκλῳ κόσμος· κιβωτὸς ἐγκλείουσα ὁλόκληρον τῆς ἐθνι»κῆς ἐκείνης περιόδου τὸν ἐθνικὸν βίον, τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας, τὰς ἱστο»ρικὰς περιπετείας, τοὺς πόθους καὶ τὰς ἐλπίδας της, τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ »ἐλαττώματα αὐτῆς. Ὁ Σαιξσπεῖρος ἀνεβίωσε μὲ θαλερώτερον στέμμα, »διότι ἡ Ἀγγλία ὁλόκληρος ἔζη ἐντὸς τῶν δραμάτων του καὶ αὐτὸς συνέζη »μετὰ τῆς Ἀγγλίας.» Θέλετε δὲ ἤδη νὰ μάθετε τίς εἶναι ὁ μάρτυς οὗτος, ὁ οὕτω πανηγυρικῶς ἀσπαζόμενος τὴν τοσοῦτον ἐν τῇ ἐκθέσει ἡμῶν ἀπαρέσασαν τῷ κ. Ἀγγέλῳ Βλάχῳ θεωρίαν περὶ ποιητῶν γεννημάτων τῆς κοινωνίας καὶ κατόπτων τῆς ἐποχῆς των; Οὗτος εἶναι αὐτὸς ὁ κ. Ἄγγελος Βλάχος ἐν τῇ δευτέρᾳ σελίδι τῆς *Ἱστορίας* αὐτοῦ τῶν *Ὁμηρικῶν ἐπῶν*, ἣν ἔγραφεν ἐν ἔτει 1866 ἐν Ἀθήναις, ἔχων πιθανῶς ἐνώπιόν του βιβλία, ἐνῷ ἡ τελευταία αὐτοῦ περὶ νεοελληνικῆς ποιήσεως διατριβὴ φαίνεται γραφεῖσα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀφοῦ ἔκαυσεν ὁ Ὁμὰρ τὴν βιβλιοθήκην.

Ἀλλ' οὐδ' εἰς τὰ ἐπίθετα καρυκευτοῦ εὐφυολογίας, αὐτάρκους, κενολόγου καὶ ἐπαναστάτου κατὰ τῶν ἀναλλοιώτων νόμων τῆς ἐπιστήμης ἠρκέσθη καθ' ἡμῶν ὁ συγγραφεὺς τῆς διατριβῆς ταύτης, ἀλλὰ θέλων ἔτι σαφέστερον νὰ διατυπώσῃ τὴν ἰδέαν του δὲν ἀπηξίωσε νὰ καταφύγῃ κἀκεῖνος εἰς εὐφυολογίαν, τὴν ἑξῆς: «*Οὐδείς ποτε κριτικὸς ἐφαντάσθη ὅτι γεννῶνται οἱ »ποιηταὶ ὡς οἱ ἀμανῖται εἰς τοὺς καστανεῶνας μετὰ τὰς βροχὰς τοῦ φθινοπώρου.*» Κατὰ παράδοξον ὅμως σύμπτωσιν ἡ εὐφυολογία αὕτη, δι' ἧς ἐσκόπευεν ὁ ἐπικριτὴς ἡμῶν νὰ καταστήσῃ καταφανὲς τὸ μέγεθος τῆς ἡμετέρας ἀπάτης, ἔτυχεν οὖσα, ἐν πληρεστάτῃ βεβαίως ἀγνοίᾳ του, ἡ μόνη ἐν τῇ μακρᾷ αὐτοῦ διατριβῇ σύμφωνος πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐπιστήμην φράσις. Παραλείποντες τὰ τοῦ Schelling, ἀπαιτοῦντος παρὰ τοῦ κριτικοῦ νὰ ἐξετάζῃ τὰ προϊόντα τῆς διανοίας ὡς ὁ βοτανικὸς τὰ τῆς φύσεως, καὶ τὰ παρ' Ἑγέλῳ περὶ τῶν ἰνδικῶν ἐπῶν, ἅτινα θεωρεῖ «*πνευματικὰ τοῦ ἐδάφους φυτά*», ἀρκοῦντα πρὸς ἀπόδειξιν τούτου νομίζομεν τὰ κατωτέρω τοῦ Taine: «Ἡ καλ»λιλογία, ἀκολουθοῦσα τὴν γενικὴν τάσιν τοῦ αἰῶνος, προσπαθοῦντος νὰ προ»σεγγίσῃ τὰς ἠθικὰς ἐπιστήμας πρὸς τὰς φυσικάς, κατέστη εἶδός τι βοτα»νικῆς ἐφηρμοσμένης εἰς τὰ προϊόντα τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. Ἡ συνεπάγουσα »τὴν βλάστησιν τοῦ δεῖνος ἢ δεῖνος φυτοῦ κλιματικὴ ζώνη, οὐδὲν ἄλλο εἶ»ναι εἰμὴ ἡ ἐπικράτησις ἰδιαιτέρων τινῶν περιστάσεων θερμότητος καὶ ὑγρα»σίας, κατὰ πάντα ἀνάλογος πρὸς τὴν περιγραφεῖσαν ὑφ' ἡμῶν ἀνωτέρω »ὑπὸ τὸ ὄνομα γενικῆς καταστάσεως τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἠθῶν. Ὡς λοι»πὸν ἐξετάζομεν τὴν φυσικὴν ἀτμοσφαῖραν πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἐμφανίσεως

»τοῦ ἀραβοσίτου, τῆς βρώμης ἢ τῆς ἄλόης, οὕτω πρέπει νὰ ἐρευνῶμεν καὶ »τὴν ἠθικήν, ἵνα κατανοήσωμεν τὴν γέννησιν οἵας δήποτε ποιήσεως ἢ τέ»νης.»[1] Ἂν τοὺς ἀμανίτας ἀντικαταστήσωμεν διὰ τοῦ ἀραβοσίτου, ἐν τῇ ἀνωτέρω περικοπῇ περιέχεται αὐτολεξεὶ ἡ παρομοίωσις, ἣν ὁ ἐπικριτὴς ἡμῶν παρέθεσεν ὡς παράδειγμα ἄκρας ἀτοπίας. Τὴν δὲ γνώμην ταύτην, εἴτε ὀρθὴν εἴτε ἐσφαλμένην, τοῦ γάλλου τεχνοκρίτου συμμερίζεται κραταιὰ καὶ ἀκμάζουσα ἐν τῇ Δύσει φιλοσοφικὴ σχολή, ἡ εἰς τὰς φάλαγγας αὐτῆς ἀριθμοῦσα τὸν Stuart Mill, τὸν Spencer, τὸν Bagehot, τὸν Kirchman, τὸν Littré καὶ πάντα ἄλλον ὀπαδὸν τῆς ἐμπειρικῆς μεθόδου. Πρὸς τοὺς φιλοσόφους τούτους εἶναι βεβαίως κύριος νὰ κηρύξῃ πόλεμον ὁ κ. Βλάχος· ἀλλὰ νὰ ἐπιῤῥίπτῃ εἰς ἐμὲ τῶν ἰδεῶν τούτων τὴν εὐθύνην, λέγων ὅτι οὐδείς ποτε πρὸ ἐμοῦ ἐφαντάσθη πράγματα ἐγγεγραμμένα πρὸ εἰκοσαετίας εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν τῆς ἐπιστήμης, τοῦτο τὸ νομίζομεν μεγάλην ἀδικίαν. Εἶναι περίπου τὸ αὐτὸ ὡς εἰ ἔλεγον ἐγὼ ὅτι πάντα τὰ σώματα ὑπακούουσιν εἰς τὸν νόμον τῆς παγκοσμίου ἕλξεως, ὁ δὲ κ. Βλάχος, ἄλλην ἔχων περὶ τούτου γνώμην, ἤλεγχε τὴν ἰδικήν μου καὶ οὐχὶ τοῦ Νεύτωνος τὴν ἀστρονομικὴν ἀτοπίαν.

Μεταβαίνοντες εἰς ἄλλου ζητήματος τὴν ἐξέτασιν πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὄντως πονηρὸς δαίμων ἐδίωκεν ἡμᾶς κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς δυστυχοῦς ἐκείνης ἐκθέσεως τοῦ ποιητικοῦ ἀγῶνος, καθότι καί τοι συμβουλευόμενοι ἀκαμάτως παντοίους συγγραφεῖς, ἐκ φόβου μὴ φύγῃ ἡμᾶς οἵα δήποτέ τις πρωτοτυπία, οὐδὲν ἄλλο ἐν τούτοις κατωρθώσαμεν κατὰ τὸν ἐπικριτὴν ἡμῶν νὰ ἐκστομίσωμεν, εἰμὴ μόνον πράγματα παράδοξα, πρωτάκουστα καὶ ἐπαναστατικά. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων, ὅτι ὁ καθ' ἡμᾶς αἰὼν μαστίζεται ὑπὸ πνευματικῆς τινος ἀνησυχίας, ἐξ ἧς καθ' ἑκάστην κατεδαφίζει καὶ ἀνεγείρει παντοῖα φιλοσοφικὰ οἰκοδομήματα, τὴν δὲ ποίησιν τῆς Δύσεως, πιστὴν τοῦ πνευματικοῦ τούτου σάλου ἠχώ, χαρακτηρίζει ἡ οὕτω λεγομένη νόσος τοῦ αἰῶνος, ἤτοι ἡ ἔλλειψις καὶ δίψα πίστεως καὶ ἰδανικοῦ. Κατὰ τῶν πρωτακούστων τούτων θεωρημάτων ἀνιστάμενος ὁ κ. Βλάχος ἀνακράζει: «Δὲν βλέπω »τὸν βασανίζοντα τὰ ἄλλα ἔθνη πνευματικὸν σάλον, δὲν ἐννοῶ πῶς ἐκ νό»σου οἵας δήποτε δύναται νὰ προκύψῃ ποίησις ἀξία λόγου, οὐδ' ἤκουσά ποτε »ὡς νόσον τὴν δίψαν καὶ ἔλλειψιν ἰδανικοῦ». Δὲν ἐνθυμούμεθα ἐνώπιον τίνος σοφιστοῦ, ἀρνουμένου τὴν ὕπαρξιν τῆς κινήσεως, ὁ μετ' αὐτοῦ συζητῶν ἀντὶ πάσης ἄλλης ἀπαντήσεως ἤρχισε νὰ περιπατῇ. Πρὸ τοῦ ἰσχυριζομένου ὅτι οὐδέποτε ἤκουσε σύγχρονον ποίησιν εἰκονίζουσαν τὴν δίψαν καὶ ἔλλειψιν πίστεως καὶ ἰδανικοῦ, ἡ μόνη κατάλληλος ἀπάντησις φαίνεται ἡμῖν ν' ἀρχίσῃ τις ν' ἀναγινώσκῃ. Ἀνοίγοντες τὸν πρόχειρον τυχόντα Μυσσέτον εὑρίσκομεν ἐν ἀρχῇ τοῦ *Rolla* τοὺς ἀκολούθους στίχους: «Χριστέ μου, δὲν εἶμαι ἐξ

1. Φιλοσοφ. τῆς Τέχνης, σελ. 16.

»ἐκείνων, οἵτινες προσέρχονται μετὰ τρόμου νὰ γονατίσωσιν ὑπὸ τοὺς θό»λους τοῦ ναοῦ, οὐδὲ τοὺς καθημαγμένους πόδας σου ἀσπάζομαι τύπτων τὸ »στῆθος. Ἐγεννήθην φεῦ! ἀργὰ εἰς γέροντα κόσμον, ἀπομαθόντα νὰ ἐλπίζῃ »καὶ νὰ φοβῆται. Ἡ δόξα σου ἀπέθανε, Χριστέ· οἱ ἧλοι τοῦ Γολγοθᾶ μόλις »σὲ ὑποστηρίζουσι καὶ τὸ σῶμά σου πίπτει εἰς θρύμματα ἐπὶ τοῦ μαύρου »σταυροῦ. Ἀλλὰ καὶ οὕτως, ἄφες τὸ ἀπιστότερον τέκνον τοῦ ἀπίστου τού»του αἰῶνος ν' ἀσπασθῇ τὴν κόνιν ταύτην καὶ νὰ θρηνήσῃ ἐπὶ τὴν γῆν, ἥτις »ζῇ ἐκ τοῦ θανάτου σου καὶ θέλει ἀποθάνει ἄνευ σοῦ. Τίς πλέον θέλει ἐμ»φυσήσει εἰς αὐτὴν πνεῦμα ζωῆς; Πρὸς ἀνακαίνισιν τῆς γῆς ταύτης ἔχυσες »τὸ καθαρώτερόν σου αἷμα. Χριστὲ ὅ,τι σὺ ἔκαμες τίς ἄλλος θὰ τὸ κάμῃ; »Τίς ἄλλος θέλει δωρήσει νεότητα εἰς ἡμᾶς τοὺς χθὲς γεννηθέντας πρεσβύ»τας; Ὁ σήμερον αἰὼν κεῖται ἐν τῷ τάφῳ παγερώτερος τοῦ Λαζάρου· ἀλλὰ »ποῦ εἶναι ὁ σωτὴρ ὁ μέλλων ν' ἀποκυλίσῃ τὴν πέτραν; Ἐπὶ τίνας πόδας »πίπτει τὸ μύρον τῆς Μαγδαληνῆς καὶ ποῦ ἀκούεται φωνὴ ἠχηροτέρα τῆς »ἀνθρωπίνης; Τίς ἐξ ἡμῶν, τίς πλέον θέλει γίνει Θεός; Ἀλλ' ἵνα ὑψωθῇ τις »εἰς οὐρανὸν ἀπαιτοῦνται πτερά· καὶ ὁ μὲν πόθος ἔμεινεν, ἡ πίστις ὅμως »λείπει».

Οὕτως ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη ἐξακολουθεῖ θρηνῶν ὁ ποιητὴς ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ Σταυροῦ· καὶ μετ' αὐτοῦ συνεθρήνει ὁλόκληρος ἡ Γαλλία, καὶ τὰ ἐκ δίψης πίστεως ταῦτα δάκρυα τοῦ ἀπιστοτέρου τέκνου τοῦ αἰῶνος θεωροῦνται ὡς οἱ στιλπνότατοι τῆς νεωτέρας ποιήσεως μαργαρῖται. Ἀλλ' ἵνα μή τις νομίσῃ ὅτι μόνας τὰς ἀνωτέρας τάξεις ἐνέμετο ἡ μεταφυσικὴ αὕτη δίψα, καταβαίνομεν ἀπνευστὶ ὁλόκληρον τὴν κλίμακα μέχρι τοῦ κατωτάτου πυθμένος, ὅπου κυλίονται ἐν δεσμοῖς καὶ βορβόρῳ τὰ ἐκβράσματα τῆς κοινωνίας. Ὅπως αἱ ἀριστοκρατικαὶ αἴθουσαι, οὕτω καὶ τὰ καταγώγια τῆς Γαλλίας εἶχον τὸν ποιητὴν αὐτῶν. Οὐχὶ Σύην τινὰ ἢ Βίκτωρα Οὖγον ἀπὸ τοῦ σπουδαστηρίου δημοκοποῦντα, ἀλλὰ γνήσιον τέκνον τοῦ κατέργου, πλαστογράφον, κλέπτην καὶ δολοφόνον, τὸν Λακεναῖρον, γράφοντα τὴν παραμονὴν τῆς καρατομήσεως αὐτοῦ τοὺς κατωτέρω στίχους: «Γνωρίζεις, Θεέ μου, πόσον πάσχω διστάζων. »Κατάβα σὺ εἰς τὴν καρδίαν μου, ἀφοῦ δὲν δύναμαι νὰ ὑψωθῶ μέχρι Σοῦ. »Δὲν εἶμαι ἐκ τῶν δειλῶν ἐκείνων, οἵτινες καταφεύγουσιν εἰς τὸ δόγμα τῆς »μετὰ θάνατον ἀνυπαρξίας, ἵνα ἀποφύγωσι τῆς διαγωγῆς των τὴν εὐθύνην. »Μυριάκις προτιμῶ τὸ αἰώνιον πῦρ τοῦ αἰωνίου ὕπνου καὶ στέργω πᾶσαν βά»σανον, ἀρκεῖ μόνον νὰ σὲ γνωρίσω. Εἰσάκουσον, Ὕψιστε, τὴν δέησίν μου. »Τόξευσον εἰς τὰ στήθη μου μίαν πίστεως ἀκτῖνα, διότι αἰσχύνομαι νὰ ἦμαι »μόνον ὕλη, καὶ ἐν τούτοις δὲν πιστεύω».[1]

Ἂν τῷ ὄντι ἠπατήθημεν θεωρήσαντες ἐν τοῖς ἀνωτέρω στίχοις σαφῶς εἰκονιζομένην τὴν βασανίζουσαν τὸν αἰῶνα καὶ ἐμπνέουσαν τοὺς ποιητὰς αὐτοῦ

1 Οἱ στίχοι οὗτοι περιέχονται ἐν τῇ δίκῃ τοῦ Λακεναίρου. Βλ. τὴν συλλογὴν τοῦ Foulquier, τόμ. α'.

δίψαν καὶ ἔλλειψιν πίστεως καὶ ἰδανικοῦ, πρέπει τότε νὰ θραύσωμεν τὸν κάλαμον ἡμῶν, ὁμολογοῦντες ὅτι εἴμεθα ἠλίθιοι. Συντρόφους ὅμως ἐν ἠλιθιότητι θέλομεν ἔχει πολλούς. Ἂν ὁ ἐπικριτὴς ἡμῶν δὲν πείθεται τοῖς ποιηταῖς, πρόχειροι ὑπάρχουσιν οἱ φιλόσοφοι καὶ κριτικοί, παρ' ὧν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν ἂν ἰδική μου ὀπτασία εἶναι ὁ νοσηρὸς οὗτος σάλος, ὃν ὁ κ. Βλάχος μεθ' ὑπερηφάνου αὐταρεσκείας ταπεινῶς ἐξομολογεῖται ὅτι δὲν βλέπει. Πρὸ πάντων ὅμως πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, ἀφοῦ οὐδεὶς αἰὼν ὑπῆρξεν ἀπηλλαγμένος ἰδιάζοντος αὐτῷ πνευματικοῦ σάλου, ὁ σήμερον ὑπάρχων πρέπει νὰ ἀποδειχθῇ ὄντως ἐξαιρετικὸς καὶ ὅλως διάφορος τῶν προηγηθέντων, ἵνα δικαιώσῃ ἡμᾶς θεωροῦντας αὐτὸν ὡς τὴν πρωτίστην πηγὴν τῆς συγχρόνου ποιήσεως. Ἀλλὰ καὶ τοιοῦτος παρὰ πάντων ὁμολογεῖται. Ὁ κατὰ τὸν ις' αἰῶνα ἀναφανείς, ἐξ οὗ προῆλθεν ἡ μεταρρύθμισις, ἀνεστάτωσε μὲν τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ κράτος, πλημμυρίσας δι' αἵματος τὴν Δύσιν, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἐπήνεγκεν, ἐν ἀρχῇ τοὐλάχιστον, ἐπίτασιν μᾶλλον ἢ μείωσιν εὐσεβείας. Αἱ ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ Μεγάλου ἔριδες περὶ Χάριτος καὶ ἐλευθέρας αἱρέσεως ὀλίγους ἐκώλυον νὰ μεταβαίνωσιν εὐσεβῶς τὸ πρωῒ εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ νὰ χειροκροτῶσι τὸ ἑσπέρας τὴν Φαίδραν καὶ τὴν Ἑρμιόνην, οὐδεμιᾶς ὑπαρχούσης τότε σχέσεως μεταξὺ ποιήσεως καὶ θεολογίας. Ὁ σάλος ὅμως, ὃν ὁ θνήσκων δέκατος ὄγδοος αἰὼν ἐκληροδότησεν εἰς τὸν παρόντα, ἐκλόνησεν αὐτὰς τὰς βάσεις, ἐφ' ὧν στηρίζονται αἱ παρήγοροι τῶν ἀνθρώπων ἐλπίδες. Ἡ ἐπιστήμη, ἀντὶ νὰ λαλῇ ὡς πρότερον νεκρὰν γλῶσσαν μεταξὺ τεσσάρων ἀκαδημαϊκῶν τοίχων, ἀγορεύει σήμερον ἐν ὑπαίθρῳ διὰ γλώσσης εἰς πάντας καταληπτῆς. Τὸ ὀγκῶδες λατινικὸν εἰς φύλλον ἀντικατέστησεν ἡ εὔληπτος καὶ εὔωνος φυλλάς, ἐν πάσῃ δὲ συζητήσει οἱ ὀλίγοι θέλουσι κριτὰς τοὺς πολλούς. Δυστυχῶς ὅμως ἡ οὕτω δημοκοποῦσα ἐπιστήμη σπανίως ἔτυχεν ἔχουσα νὰ μεταδώσῃ παρήγορα ἀγγέλματα εἰς τὸ πλῆθος. Γνωστὸν εἶναι διὰ τίνων βαθμίδων ἡ μὲν γερμανικὴ θεολογία κατῆλθεν ἀπὸ τῆς ἑρμηνείας εἰς τὴν ἄρνησιν πάσης ἀποκαλύψεως, ἡ δὲ φιλοσοφία ἀπὸ τοῦ ὁπωσδήποτε κατασκηνοῦντος ἐν τῇ ὕλῃ θεοῦ τοῦ Ἑγέλου εἰς τὰς ἄκρας θεωρίας τῶν νεοεγελειανῶν, καθ' οὓς ἡ ἰδέα τοῦ θείου οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ἁπλῆ ἀντανάκλασις τοῦ ἐν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ πόθου ἀνεφίκτου τινὸς εὐδαιμονίας, πρὸ τῆς ὁποίας γονυπετοῦμεν, ἐκλαμβάνοντες τὴν ἡμετέραν ἐν κατόπτρῳ εἰκόνα ὡς ὂν αὐθύπαρκτον καὶ πραγματικόν. Ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖ ἠδυνήθη νὰ σταματήσῃ ἡ ἀκατάσχετος τοῦ αἰῶνος πρὸς κατεδάφισιν ῥοπή. Ἡ ἁπλῆ αὕτη ἀντανάκλασις ἐφάνη κἀκείνη δεισιδαιμονία, τὸ κάτοπτρον ἐθραύσθη καὶ τοὺς μεταφυσικοὺς διεδέχθησαν οἱ φυσικοί, θεμελιοῦντες τὴν νέαν φιλοσοφίαν ἐπὶ τῶν ἑξῆς δύο ἀξιωμάτων: «*Ὡς δὲν ὑπάρχει ὕλη ἄνευ δυνάμεως, οὕτως οὐδὲ δύναμις ἄνευ ὕλης*». (Moleschott). «*Ἡ σκέψις εἶναι ἔκκρισις τοῦ ἐγκεφάλου ὡς τὸ οὖρον τῶν νεφρῶν*». (Vogt.). Εἰς τὰς θρασύτητας ταύτας καὶ ἀκριτομυθίας τῆς ἐπιστήμης ἀπεκρίθη ἡ Ἐκκλησία, παρασυρομένη ὑπὸ τοῦ πνεύ-

ματος τῆς ἀντιδράσεως, δι' ἄλλων ὑπερβολῶν, ἀντιτάσσουσα εἰς τοὺς ὑλιστὰς τῆς Γερμανίας καὶ τοὺς ἐμπειρικοὺς τῆς Γαλλίας τὸν Σύλλαβον, τὰ κληρικὰ πανεπιστήμια, τὰς προσκυνήσεις, τὰ σύγχρονα θαύματα καὶ τὸ δόγμα δευτέρας ἀχράντου συλλήψεως, ἐξ ὧν προέκυψε τὸ σχίσμα τῶν παλαιοκαθολικῶν καὶ ἡ πνευματικὴ ἀναστάτωσις τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀντιδράσεως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ὁ ἐν πάσῃ εὐαισθήτῳ καρδίᾳ ἐγερθεὶς ἐκ τῶν νέων φιλοσοφημάτων ψυχολογικὸς σάλος. Τὸ ἀρχαῖον μάννα τῆς πίστεως, ἐξ οὗ ἀπὸ δεκαοκτὼ αἰώνων ἀπέζη ἡ ἀνθρωπότης, καίτοι μυρίας ὑποστὰν παρὰ τῶν ἱερέων νοθεύσεις, φαίνεται ἐν τούτοις τόσον γλυκύ, παραβαλλόμενον πρὸς τὸν ξηρὸν ἄρτον τῆς ἐπιστήμης, ὥστε ὀλίγοι αἰσθάνονται τὸν στόμαχον αὐτῶν ἀρκούντως ἰσχυρὸν πρὸς ἀπότομον μεταβολὴν διαίτης. Ἀλλ' οἱ μὲν κλείουσι ἐπιμόνως τοὺς ὀφθαλμούς, ἐλπίζοντες νὰ παρατείνωσι τὸ ἀφιπτάμενον χρυσοῦν ὄναρ τῆς ἀθανασίας· οἱ δὲ ζητοῦσιν ἐναγωνίως συμβιβασμόν τινα μεταξὺ πίστεως καὶ ἐπιστήμης, ἐνῷ ἄλλοι, θεωροῦντες ἀνεπιστρεπτεὶ ἀπολωλὸς τὸ ἀρχαῖον ἰδανικόν, ἀγωνίζονται νὰ τοποθετήσωσιν ἐν οἷον δήποτε ἄλλο εἴδωλον ἐπὶ τοῦ χηρεύοντος θρόνου. Οἱ Ἑγελειανοὶ προτείνουσιν ὡς τοιοῦτον τὸν *Ἀνθρωπισμὸν* (Humanismus), οἱ ἐμπειρικοὶ νέαν Ἀθηνᾶν, ἤτοι τὸ ἀφῃρημένον σύνολον πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, ὁ Ῥενὰν ἀόριστόν τι καὶ ἀκατάσκευον ἰδανικόν, ὁ Στράους τὴν τέχνην, καὶ ἕτερος μέγας γερμανὸς αὐτὸν τὸν Βοῦδαν. Ὁ σήμερον αἰὼν παρίσταται ὑπὸ τὸ ἀλλόκοτον σχῆμα Διογένους ἀνάψαντος φανάριον πρὸν ἀναζήτησιν Θεοῦ, καὶ ἀνερευνῶντος πάσας τὰς εὐρωτιώσας φιλοσοφικὰς ἀποθήκας, ἀπὸ τοῦ Ζοροάστρου μέχρι τοῦ Παρακέλσου. Ἂν δὲ πρὸς κύρωσιν τῶν ἀνωτέρω ἐφαίνοντο ἡμῖν ἀναγκαῖαι παραπομπαί, ἔπρεπε νὰ σημειώσωμεν τοιαύτας εἰς τὰ τρία τοὐλάχιστον τέταρτα τῆς συγχρόνου φιλολογίας· καθότι σπανίως ἔτυχε νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας ἡμῶν εἴτε ποίημα, εἴτε μυθιστόρημα, εἴτε φιλοσόφημα ἢ καὶ καθαρῶς ἐπιστημονικὸν βιβλίον, ἀπὸ τοῦ Βύρωνος μέχρι τοῦ Βωδελαίρου, ἀπὸ τοῦ Schelling μέχρι τοῦ **Moleschott**, ἐν ᾧ δὲν ἀντανακλᾶται ὁ σάλος οὗτος. Ἀλλὰ πλὴν τούτων ἔπρεπε καὶ εἰς ἐγκυκλίους ἀρχιερέων νὰ παραπέμψωμεν, καὶ εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς γαλλικῆς γερουσίας, ἧς ὁλόκληρον συνεδρίασιν ἀπησχόλησε τὸ σκάνδαλον τῆς ἐκ τοῦ πιθήκου καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἰς σατυρικὰς ἀκόμη ἐφημερίδας, αἵτινες ἀνεμίχθησαν κἀκεῖναι εἰς τὴν πάλην, ὅτε διήρει τὴν Γαλλίαν συζητούμενον ἐν ἀκαδημίαις, λέσχαις καὶ καφενείοις τὸ ζήτημα τῆς αὐτομάτου ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς. Ἐνθυμούμενοι δὲ ὅτι, καθ' ἣν ἀκριβῶς ὥραν ἐμαίνετο ἀγριωτέρα ἡ ἀνεμοζάλη, καὶ ἀντήχουν αἱ δυσοίωνοι ὠρυγαὶ τοῦ **Max Stirner**, τοῦ Ἀρνόλδου **Ruge**, τοῦ **Buchner**, τοῦ **Wagner**, τοῦ Vogt καὶ τῶν Νεοφιχτιανῶν αἱ ἀνταπαντήσεις, ὁ ἡμέτερος ἐπικριτὴς εὑρίσκετο ἐν Γερμανίᾳ, συγχαιρόμεθα αὐτὸν ἐξ ὅλης καρδίας κατορθώσαντα νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀκοήν του οὕτως ἀμίαντον ἀπὸ τῶν ἀπαισίων ἐκείνων ἀκουσμάτων, ὥστε νὰ δύναται νὰ γράφῃ

σήμερον ἐν πεποιθήσει: «*Δὲν βλέπω τὸν ταράττοντα τὰ ἔθνη τῆς Δύσεως »πνευματικὸν σάλον*». Ἡ τοιαύτη ἀποξένωσις ἀπὸ τοῦ κύκλῳ διεφθαρμένου αἰῶνος πρὸς μόνην τὴν τοῦ Στυλίτου δύναται νὰ παραβληθῇ· ἵνα δὲ μὴ νομίσετε ὅτι μεγαλοποιοῦμεν τὸ κατόρθωμα, ἔστωσαν ὑμῖν ὡς ἀπόδειξις τῆς σφοδρότητος τοῦ σάλου τούτου, τὰ κατωτέρω χωρία δύο ἐξόχων Γερμανῶν. Κατὰ τὸν Φαϋερβάχον: «Πάντα τὰ ἀπὸ ἑξακισχιλίων ἐτῶν ταράξαντα τὴν »ἀνθρωπότητα κακὰ ὀνείρατα ἔδωκαν ἀλλήλοις ἀπαισίαν καὶ ὀχληροτάτην »συνέντευξιν ἐν τῇ παρούσῃ ἐποχῇ. Ἡ σύγχυσις ἰδεῶν εἶναι μοναδική, ὁ δὲ »σάλος τοιοῦτος, ὥστε νομίζει τις ὅτι παρίσταται εἰς χορὸν βρυκολάκων». Καὶ κατωτέρω: «Σήμερον ἡ ἀνθρωπότης ὑφίσταται τὸν βαρύτατον παροξυ»σμὸν τοῦ ἀπὸ δεκαοκτὼ αἰώνων ταράσσοντος αὐτὴν κακοήθους ὑπερφυσικοῦ »πυρετοῦ».[1] Ὁ δὲ Hartman τῆς ἀπαντήσεως αὐτοῦ εἰς τὸ τελευταῖον πολύκροτον βιβλίον τοῦ Στράους προτάσσει τὴν ἀκόλουθον σκέψιν: «Οὐδέποτε »ἐφάνη γενεὰ ἀπιστοτέρα τῆς παρούσης, ἀλλ' οὐδὲ βαθύτερον συνταραχθεῖσα »ὑπὸ τῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων». Ἡμεῖς δὲ ἐν πάσῃ ταπεινότητι ὁμολογοῦμεν ὅτι μακαρίζοντες ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ ἀγῶνος τὴν Ἑλλάδα ὡς διαφυγοῦσαν τὸ μόλυσμα τοῦ αἰῶνος, ἀπεβλέπομεν πρὸ πάντων εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἐργατικοῦ καὶ φιλονόμου λαοῦ, ἀλλ' ἤδη μετὰ πλείστης ὅσης χαρᾶς πληροφορούμεθα ὅτι τὰ συγχαρητήρια ἡμῶν δυνάμεθα νὰ ἐπεκτείνωμεν καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν λογίων.

Οὐ μόνον δὲ τὴν ὕπαρξιν τοῦ σάλου τούτου ἀρνεῖται ὁ ἡμέτερος ἐπικριτής, ἀλλ' οὐδὲ δύναται νὰ ἐννοήσῃ «*πῶς ἐκ νόσου οἵας δήποτε δύναται νὰ προκύψῃ ποίησις ἀξία λόγου.*» Ἀλλὰ τότε πρέπει ἐξ ἅπαντος ἢ νὰ παραδώσωμεν εἰς τὸ πῦρ ὡς ἀναξίους λόγου τοὺς καλλίστους στίχους ὅσοι ἐγράφησαν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἢ νὰ κηρύξωμεν ἀνοήτους πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς κριτικούς, τοὺς περιγράφοντας διὰ μακρῶν τὴν νόσον, ἧς αἱ ὀδύναι ἀπέσπασαν τὰς ποιητικωτάτας κραυγὰς τοῦ Βύρωνος, τοῦ Μυσσέτου, τοῦ Πόου καὶ τοῦ Τενυσῶνος. Πρῶτοι δὲ βεβαίως πρέπει νὰ ῥιφθῶσιν εἰς τὴν πυρὰν οἱ «*Λησταὶ*» τοῦ Σχιλλέρου, ὁ «*Βέρθερος*» τοῦ Γαίτου, ὁλόκληρος ὁ Ἀρνίμ, ὁ Νοβάλης, ὁ Ἴμερμαν, ἡ Βεττίνα, ὁ Βρενταῖνος καὶ σύμπας τῆς Γερμανίας ὁ πεζός τε καὶ ἔμμετρος ῥωμαντισμός, ἀφοῦ κατὰ μὲν τὸν γηράσαντα Γαῖτε «*ἡ ἔμπνευσις αὐτοῦ εἶναι καθαρῶς παθολογική*», κατὰ δὲ τὸν Ἄϊνε «*τὸ ἐπὶ τῆς παρειᾶς του ἐρύθημα δὲν εἶναι πορφύρα ὑγείας, ἀλλὰ φλὸξ πυρετοῦ.*» Οὕτως ἀποφαίνεται καὶ ὁ Φίχτε λέγων: «Ἡ ἐπιθυ»μία ἰδανικοῦ ἀνεφίκτου εἰς τὸν ἄνθρωπον καθιστᾷ αὐτὸν δυστυχῆ ἄνευ οὐ»δενὸς πραγματικοῦ λόγου δυστυχίας καὶ γεννᾷ οὕτω τὴν νοσοῦσαν καλλο»νήν.»[1] Τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἀνέπτυξεν ὁ Ἕγελος ἐξηγῶν διὰ στιλπνῆς ἁλύσου ἀκαταμαχήτων θεωρημάτων τὴν μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας τέχνης

1 Περὶ Θανάτου καὶ Ἀθανασίας σελ. 564.

διαφοράν, τοὺς ματαίους ταύτης ἀγῶνας πρὸς ἀποτύπωσιν ἀνωτέρου τινὸς τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων ἰδανικοῦ καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀπελπισίαν. Ὡς ἀντίδοτον κατὰ τῆς ἀπελπισίας ταύτης καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ καλουμένης ἀξίας νοσοκομείου συγχρόνου ποιήσεως εἶχε στήσει ὁ Γαῖτε ἀντικρὺ τῆς κλίνης του γιγαντιαίαν προτομὴν τοῦ Διός, πρὸ τοῦ ὁποίου ηὔχετο ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου, ζητῶν παρ' αὐτοῦ ἀρχαιοπρεπῆ γαλήνην ψυχῆς. Ἀλλὰ πλὴν τῶν φιλοσόφων καὶ φιλολόγων τὸ ζήτημα ἀπησχόλησε πλείστους καὶ ἐπιφανεῖς πολιτικοὺς ἄνδρας. Τὸν Κορμενῖνον, παρομοιάσαντα ἐν ἀναλύσει τῶν ἔργων τοῦ Λαμαρτίνου τὴν μὲν ἀρχαίαν ποίησιν πρὸς καλὴν παρθένον ἐστεμμένην διὰ ῥόδων, τὴν δὲ νεωτέραν πρὸς μεμψίμοιρον φάσμα, σεῖον τὰ ὀστᾶ του ἐν μέσῳ μνημείων· τὸν κοινωνιστὴν φιλόσοφον Πέτρον Leroux,[1] τὸν ἡγέτην τῆς ἀντιπολιτεύσεως Βενιαμῖνον Κωνστάν,[2] τὸν Γυζῶτον καὶ ἄλλους ὁμοτίμους, ὧν ἡ μέριμνα περὶ τούτου ἀποδεικνύει τὴν νοσηρὰν ἔμπνευσιν τῆς συγχρόνου ποιήσεως οὐχὶ ἐλάττωμα φιλολογικόν, ἀλλὰ πληγὴν κοινωνικὴν ἀντανακλωμένην ἐν τῇ ποιήσει. Πάντες οὗτοι ὡμολόγησαν ὅτι ἡ μὲν ἀρχαία ποίησις ἦτο ὑγιής, ἡ δὲ χριστιανικὴ ἢ ῥωμαντικὴ ἀνιάτως ἄρρωστος, πρὸ πάντων δὲ κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα, τὸν παραλαβόντα ἐκ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀνέπαφον τὸ αἴσθημα τῆς ματαιότητος τοῦ κόσμου τούτου, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀμείωτον τὴν ἐλπίδα ἄλλου καλλιτέρου. Ἀλλ' ἕπεται ἄρα ἐκ τῆς ἀῤῥωστίας ταύτης τῆς νεωτέρας ποιήσεως ὅτι πρέπει αὕτη νὰ θεωρηθῇ ἀναξία παντὸς λόγου, ὅτι πεζὰ ἦσαν τὰ ὄνειρα τοῦ ὑπερφυσικοῦ πυρετοῦ καὶ ἄμουσοι αἱ σήμερον ἀντηχοῦσαι ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τούτων ἀπηλπισμέναι κραυγαί; Τοῦτο διστάζομεν νὰ παραδεχθῶμεν καὶ νὰ ῥίψωμεν μετὰ τοῦ κ. Βλάχου τὸ ἀνάθεμα ἐπὶ τὸ ἥμισυ τῆς ποιήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἂν δὲ οὐδόλως ἅπτονται τῆς καρδίας τοῦ ἡμετέρου ἐπικριτοῦ τὰ ὑγρὰ βλέμματα τῶν ἐκστατικῶν παρθένων τοῦ μεσαιῶνος· ἂν ἄοσμα εὑρίσκῃ τὰ νοσηρὰ ἄνθη τοῦ ῥωμαντισμοῦ καὶ ἠχῇ ἄμουσον εἰς τὴν ἀκοήν του τὸ κροῦσμα κώδωνος θρηνοῦντος περὶ δυσμὰς ἡλίου τὴν θνήσκουσαν ἡμέραν, ἐν ἐλλείψει ἄλλης αἰσθήσεως, ἀποτεινόμεθα τότε εἰς τὴν γεῦσιν αὐτοῦ, ἐλπίζοντες τοὐλάχιστον νὰ συμφωνήσῃ μεθ' ἡμῶν, ὅτι τὸ foie gras εἶναι κἀκεῖνο προϊὸν νόσου καὶ κάλλιστον ἐν τούτοις φαγητόν.

Ἐν τῇ παρούσῃ ἡμῶν ἀπαντήσει, ἀναγκαζόμενοι νὰ συμπιέζωμεν πλῆθος σπουδαίων ζητημάτων ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ὑμετέρας ὑπομονῆς, ὁμοιάζομεν μαθηματικὸν ἀγωνιζόμενον νὰ λύσῃ τὸ ἀρχαῖον πρόβλημα τοῦ μεγίστου ἐν ἐλαχίστῳ. Ἀλλὰ φοβούμενοι μὴ καὶ οὕτω καταχρώμεθα τῇ ὑμετέρᾳ εὐμενείᾳ, θέλομεν ἀπαντήσει τρέχοντες εἰς δύο τελευταίους ὄντως παραδόξους τοῦ ἡμετέρου ἐπικριτοῦ χρησμούς.

1 Βλ. Παρατηρήσεις περὶ τῆς Συγχρόνου ποιήσεως προταχθείσας τῆς γαλλ. μεταφράσεως τοῦ Βερθέρου.

2 Οὗτος ἐπραγματεύθη τὸ ζήτημα διὰ τοῦ γνωστοῦ μυθιστορήματος «Ἀδόλφου.»

Ὁ κ. Βλάχος, διαιρῶν αὐτογνωμόνως τοὺς ποιητὰς εἰς ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς, εἰς μόνους τοὺς τελευταίους τούτους συγχωρεῖ ν' ἁρμόζωσι τὴν λύραν πρὸς τὰς διαθέσεις τοῦ κοινοῦ, ἐνῷ τοὺς ἀληθεῖς θέλει αὐτάρκεις καὶ ὅλως ἀπ' αὐτοῦ ἀνεξαρτήτους, τὸν δὲ τοιοῦτον ἰσχυρισμὸν θεωρεῖ ἀρκούντως ἀποδεδειγμένον διὰ τοῦ γνωστοῦ ᾀσματίου τοῦ Γαῖτε, ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς παρομοιάζεται πρὸς πτηνὸν ᾆδον ἐπὶ κλάδου καὶ ἀρκοῦν ἔπαθλον νομίζον τὴν ἐκ τοῦ ᾄσματός του ἡδονήν. Ἀλλὰ τὸ τετράστιχον τοῦτο λεπτομερῶς ἀνέλυσε καὶ ἐσχολίασεν ὁ Ἕγελος, ἀποδείξας ὅτι ἐγράφησαν μὲν ἴσως οὕτω παροδικά τινα προϊόντα λυρικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὁ κανὼν ὅμως οὐδόλως ἐφαρμόζεται εἰς τὴν σπουδαίαν ποίησιν, καὶ οὔτε ὁ Πίνδαρος οὔτε ὁ Σαιξπεῖρος ἐστιχούργουν ὅπως τερετίζει τὸ πτηνόν, ἀλλ' ἐξέφραζον τοὺς μυχίους πόθους ὁλοκλήρου λαοῦ.[1] Καὶ τὰ μὲν παρ' Ἑγέλῳ οὐδόλως εἶναι ἄπορον ν' ἀγνοῇ ὁ ἡμέτερος ἐπικριτής, ἀλλ' ἂν ἐλάμβανε τοὐλάχιστον τὸν κόπον νὰ στρέψῃ ὀλίγα τινὰ φύλλα τοῦ περιέχοντος τὸ ἀνωτέρω τετράστιχον τόμου τοῦ Γαῖτε, ὃν εἶχεν ἀνὰ χεῖρας, ἤθελεν εὕρει εὐθὺς ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τὸ πρῶτον ᾆσμα ἀρχόμενον διὰ τῶν ἑξῆς στίχων: «Οἱ ποιηταὶ ἀγαπῶσι νὰ ἐπιδεικνύωνται εἰς τὸ »πλῆθος καὶ ἔχουσιν ἀνάγκην τῶν ἐπευφημιῶν αὐτοῦ». Ἐξακολουθῶν ἔπειτα ν' ἀνελίσσῃ τὸν Γαῖτε ἤθελεν εὕρει ἐν ἄλλῳ τόμῳ τὴν ἑξῆς περικοπήν: «Ὁ »ποιητὴς οὐδέποτε πρέπει νὰ παρεκτρέπεται τῆς ὁδοῦ, ἣν χαράσσουσιν αὐτῷ »αἱ διαθέσεις τοῦ ἔθνους του, οὔτε ν' ἀρκῆται εἰς ἑαυτόν· διότι ἔχει ἀπα»ραίτητον ἀνάγκην πρὸς ἐπιτυχίαν ἐξωτερικῆς παρορμήσεως καὶ κοινοῦ ἐνδια»φερομένου εἰς ὅ,τι γράφει».[2] Ἂν δὲ πλὴν τούτων ἐλάμβανε τὸν κόπον ν' ἀναγνώσῃ τὰ παρὰ τῷ Ῥίχτερ περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος,[3] τὰς ἐξομολογήσεις τοῦ Λοπεδεβέγα[4] καὶ τοῦ Ῥακίνα, ἢ τοὐλάχιστον τὰ παρ' Ἀσωπίῳ περὶ Εὐριπίδου, ἤθελεν ἐξ ἅπαντος πεισθῇ ὅτι καὶ οἱ μέγιστοι τῶν ποιητῶν, ἀντὶ νὰ θεωρῶσιν ὡς τὰ πτηνὰ ἀρκοῦν ἔπαθλον τὴν ἐκ τοῦ ἰδίου ᾄσματος ἡδονήν, ἔχουσιν ἀπ' ἐναντίας ἀπαραίτητον τὴν ἀνάγκην τοῦ θορύβου τῶν χειροκροτημάτων, ἵνα στιχουργῶσιν, ὡς οἱ ἡμίονοι, ἵνα βαδίζωσι, τοῦ ἤχου τῶν ἀναρτωμένων εἰς τὸν τράχηλον αὐτῶν κωδώνων.

Σημειώσεως δὲ ἄξιον φαίνεται ἡμῖν καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ παρούσῃ ἐποχῇ γενικοῦ περὶ παντὸς πράγματος δισταγμοῦ, καθ' ἣν αὐτοὶ οἱ μέγιστοι συγγραφεῖς ἀπέχουσι πάσης ἀπὸ τρίποδος ἀποφάνσεως, μεταχειριζόμενοι κατακόρως τὰ διστακτικὰ ἐπιρρήματα[5], ὁ κ. Βλάχος κατώρθωσε νὰ γράψῃ πολυσέλιδον διατριβήν, μὴ περιέχουσαν οὔτε ἓν *ἴσως*, οὔτε ἓν *πιθανῶς*, οὐδὲ

1. Αἰσθητ. τόμ. ά, σελ. 99.
2 Συνδιαλέξεις (Gesprache) μετὰ τοῦ Ἐκερμάνου, τόμ. Α', σελ. 163.
3 Εἰσαγ. εἰς τὴν Αἰσθητικὴν τόμ. Α', σελ. 149.
4 Βλ. τὸ περὶ αὐτοῦ ἄρθρον εἰς τὴν «Γεν. Βιογραφίαν» τοῦ Michaud.
5 Ἀναγινώσκοντες τὸ τελευταῖον πόνημα τοῦ Ῥενὰν ἐσημειώσαμεν ἐν αὐτῷ πλείστας περιόδους περιεχούσας δύο ἢ τρία ἴσως καὶ ἰσάριθμα πιθανῶς. Καθηγητής δέ τις τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου ἀνεκοίνωσεν ἡμῖν τὴν αὐτὴν παρατήρησιν περὶ τοῦ Haekel.

τὸ ἐλάχιστον *ἂν δὲν ἀπατῶμαι*. Ἀλλὰ περὶ πάντων ἑτοίμως καὶ ἀδιστάκτως ἀποφασίζει. Τὴν μίαν θεωρίαν ὀνομάζει ἀποτόμως ψευδῆ, καὶ ἄλλην ἀνήκουσαν εἰς πασίγνωστον φιλοσοφικὴν σχολὴν θέλει πρωτάκουστον ἰδικήν μου. Ἐκφράζων μίαν οἵαν δήποτε γνώμην του κηρύττει συμφώνους πρὸς αὐτὴν πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς κριτικοὺς μικρούς τε καὶ μεγάλους, καὶ πρὸς βεβαίωσιν τούτου παραπέμπει εἰς τοὺς εἰπόντας ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον. Τοὺς μακαρίτας ἀδελφοὺς Σούτσους θέλει ποιητάς, οὐχὶ ὅμως τοιούτους τὸν Κορνήλιον καὶ τὸν Ῥακίναν. Τὸν κ. Ῥαγκαβῆν συγκαταλέγει μετὰ τοῦ κ. Ἀχιλλέως Παράσχου μεταξὺ τῶν γνησίων Ἑλλήνων, τῶν ὅλως ξένων εἰς τὰ μαγγανεύματα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τὸν δὲ παροιμιώδη καταστάντα ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τὴν ἀρχαϊκὴν τοῦ ὕφους ἐγκράτειαν Λεοπάρδην συγκατηγορεῖ μετὰ τοῦ Μανζόνη ὡς διδάξαντα τὸν Ζαλακώσταν τὴν στομφολογίαν. Τοιαύτην θραῦσιν δὲν ἤθελε κατορθώσει οὔτε ὁ κ. Ἀφεντούλης ὁμιλῶν περὶ Δάντου, οὔτε σεισμὸς ἐντὸς ἐργαστηρίου ὑαλικῶν. Ἡμεῖς δὲ ἀφ' ἑνὸς μὲν τοιαῦτα ἀναγινώσκοντες, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰλικρινῶς ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐπιτύχωμεν λύσιν τινὰ τῶν ἀνωτέρω αἰνιγμάτων ὁπωςδήποτε εὐνοϊκὴν πρὸς τὴν ἐμβρίθειαν καὶ τὰς κριτικὰς γνώσεις τοῦ κ. Βλάχου, μόνον μίαν εὕρομεν πιθανήν, τὴν ἑξῆς: ὅτι ὡς ἄλλοτε ἔκρινε καλὸν νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὸν βουτσιναῖον ἀγῶνα γερμανικὸν δρᾶμα ὡς πρωτότυπον ἰδικόν του, ἵνα λάβῃ τὴν ἐπιοῦσαν τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σκώψῃ τὴν ἀμάθειαν τῶν ἀπατηθέντων καθηγητῶν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀπήγγειλεν ὡς γνώμας τοῦ Ἑγέλου, τοῦ Φίχτε καὶ τοῦ Levêque μυρία παρατράγῳδα, ἵνα γελάσῃ ἔπειτα ἐπὶ τῇ εὐπιστίᾳ τοῦ ἡμετέρου συλλόγου, καταπιόντος ταῦτα, ὡς ὁ Κρόνος ἐσπαργανωμένους λίθους ἀντὶ παιδίων.

Εἰς μίαν μόνην ὑπολείπεται ν' ἀπαντήσωμεν μομφήν. Ἐν τῇ ἐκθέσει ἡμῶν, ἀποβλέποντες πρὸ πάντων εἰς τὸ ποιὸν καὶ τὴν πλημμύραν τῶν σήμερον στιχοπλόκων, ἀπεφάνθημεν ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ μεταβατικὴ κατάστασις, δι' ἧς διερχόμεθα, δὲν φαίνεται κατάλληλος πρὸς ἀνάπτυξιν ποιήσεως ἀξίας τοῦ ὀνόματος τούτου. Ἀλλ' οἱ κύριοι οὗτοι, ἀποκόψαντες ἐκ τῆς ἀνωτέρω φράσεως τὸν χρονικὸν περιορισμὸν *ἐπὶ τοῦ παρόντος*, παρέστησαν ἡμᾶς ὡς μετ' αὐτῶν συμπεριλαβόντας εἰς γενικὸν ἀνάθεμα πᾶσαν τὴν ποίησιν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος καὶ ὁλόκληρον ἔθνος καταδικάσαντας εἰς ποιητικὴν ἀφασίαν. Ἡ τοιαύτη τακτικὴ δὲν εἶναι νέα· ἀπαραλλάκτως οἱ ἱερεῖς καὶ ὑπουργοὶ τοὺς μόνην τὴν ἀθλιότητα αὐτῶν ἐλέγχοντας παριστῶσιν ὡς ἀσεβοῦντας πρὸς τὰ θεῖα ἢ τὸ ἀνεύθυνον τοῦ βασιλέως. Πρὸς ταῦτα ἀδύνατον εἶναι ν' ἀπαντήσωμεν σήμερον, ὑπὲρ τὸ μέτρον ἤδη τὴν ὑμετέραν εὐμένειαν καταχρασθέντες. Ἀλλ' ἂν ἡ κατ' ἀνάγκην ξηρότης καὶ αἱ παραπομπαὶ τῆς ἀνωτέρω καλλιλογικῆς ἀνακρίσεως δὲν ἐξήντλησαν τὸ ταμεῖον τῆς ὑπομονῆς ὑμῶν, τολμῶμεν, Κύριοι, νὰ ζητήσωμεν τὴν θυσίαν μιᾶς ἔτι ἑσπέρας, τῆς τοῦ προσεχοῦς Σαββάτου, ἵνα ἐξετάσωμεν τὰ τῆς νεωτέρας παρ' ἡμῖν ποιήσεως

καὶ κατὰ πόσον ἠσεβήσαμεν πρὸς αὐτήν. Τελευτῶντες δὲ τοῦτο μόνον προσθέτομεν, ὅτι ἂν ὄντως ἔχωσι ποιητικὴν ἀξίαν οἱ σήμερον κατακλύζοντες ἡμᾶς στίχοι, δίκαιαι εἶναι τότε αἱ ἐν τοῖς προλόγοις τούτων ἀραὶ τῶν ποιητῶν κατὰ τῆς πεζότητος καὶ ἀναλγησίας τοῦ κοινοῦ πρὸς καλὰ ἔργα, καταβαίνοντα τὴν ἐπιοῦσαν τῆς βραβεύσεως ἄγνωστα καὶ ἄκλαυστα εἰς τὸν τάφον. Ἂν δὲ πάλιν ὑποτεθῇ ἡ περιφρόνησις δικαία, καὶ ἐν τούτοις θεωρηθῶσι τὰ τοιαῦτα στιχουργήματα, οὐχὶ ὡς ἐξαμβλώματα περιόδου ποιητικῆς στειρώσεως, ἀλλ' ὡς γνήσια καὶ ὥριμα τέκνα τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, τότε πρέπει ἐξ ἅπαντος ν' ἀπελπισθῶμεν καὶ νὰ ἐλεεινολογήσωμεν τὸν πατέρα τοιούτων γόνων. Ἀλλ' ἐγώ, Κύριοι, οὔτε ν' ἀπελπισθῶ θέλω, οὔτε ὑμᾶς ν' ἀπελπίσω. Ὁ μέγιστος τῶν φιλελλήνων Σχατωβριάνδος, ἐπισκεφθεὶς τὴν χώραν ἡμῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἀφοῦ λεπτομερῶς περιέγραψε τὴν ἀθλιότητα, τὴν ἀμάθειαν καὶ τοὺς δουλικοὺς μώλωπας τῶν τότε Ἑλλήνων, ἀντὶ ν' ἀπελπισθῇ, ἐπιλέγει: «*Φρονῶ ἐν τούτοις ὅτι πολλὴ ἀκόμη ὑπάρχει* »*ἐν Ἑλλάδι λανθάνουσα μεγαλοφυΐα, καὶ ἐκ τῶν σπλάγχνων αὐτῆς θέλουσι* »*γεννηθῇ καὶ πάλιν οἱ διδάσκαλοι τῆς Δύσεως καθ' ὅλα*». Τοιαύτην τρέφομεν καὶ ἡμεῖς περὶ ποιήσεως παρήγορον ἐλπίδα, φρονοῦντες ὅτι χώρα ἥτις ἐγέννησεν Ὁμήρους καὶ Σοφοκλεῖς, καὶ εἶχε χθὲς ἀκόμη δημοτικὰ ᾄσματα καὶ Σολωμόν, δικαιοῦται νὰ περιμένῃ τοὺς ἐφαμίλλους τῇ ποιήσει, εἰς τούτους ἐπιφυλάττουσα παρθένον τὴν δάφνην καὶ ἀμείωτον τὸ ἱερὸν ὄνομα *ποιητής*.

ΟΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΓΕΝΕΙΟΥ ΔΙΩΓΜΟΙ ΕΝ ΡΩΣΙᾼ.

Πλεῖστα ὅσα ἔχουσι γραφῇ περὶ γενειάδος καὶ δύναται νὰ γείνῃ συλλογὴ τόμων ὅλων ἐξιστορούντων τοὺς κατὰ καιροὺς συρμοὺς καὶ τὰς διαφόρους περιπετείας αὐτῆς. Τῶν δὲ σπουδαιοτέρων καταδιώξεων εἶναι ὅσας ἐν Ῥωσίᾳ ἐπὶ Πέτρου τοῦ μεγάλου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὑπέστησαν οἱ φέροντες γένειον· ταύτας, καθ' ὅσον ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν νομισματικήν, ἐπιχειροῦμεν νὰ ἐκθέσωμεν, ἀκολουθοῦντες κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ ἐν τῇ **Revue numismatique** (1847) ἄρθρον τοῦ κυρίου Ε. Cartier.

Πέτρος ὁ μέγας, ἐπιστρέψας κατὰ τὸ 1698 εἰς τὰ κράτη του, μετὰ διαμονὴν δύο σχεδὸν ἐτῶν ἐν Ὁλλανδίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ, ἠθέλησε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀναμορφώσεις δι' ὧν ἐνόμιζεν ὅτι ἤθελε δυνηθῇ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν χώραν του πολιτισμὸν ὅμοιον πρὸς ὃν εἶχε γνωρίσει ἐν τοῖς ταξειδίοις του· ἐνόμισε δὲ πρέπον νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἀπεριόριστον ἐξουσίαν του μέχρι τοσούτου, ὥστε καὶ ν' ἀναγκάσῃ τοὺς Ῥώσους νὰ δεχθῶσι τὰς ξενικὰς συνηθείας. Τῆς δὲ συνηθείας τοῦ φέρειν μακρὰν γενειάδα ἐκλειψάσης παντοῦ σχεδὸν περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ὁ μονάρχης τῶν Ῥώσων προέγραψε

τὴν γενειάδα καὶ τοὺς μύστακας καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ κράτει. Ἔκαμε τοῦτο ἁπλῶς μόνον ἵνα συνειθίσῃ τοὺς ὑπηκόους του εἰς τυφλὴν ὑποταγὴν καὶ νὰ καταστήσῃ οὕτως εὐκολωτέρας ἄλλας σπουδαιοτέρας ἀναμορφώσεις τὰς ὁποίας εἶχε κατὰ νοῦν. Γνωρίζων ὅμως τὴν τοῦ ἔθνους στοργὴν πρὸς τὰς παλαιὰς αὐτοῦ συνηθείας περιέμενεν ἀντίστασιν· καὶ πράγματι ἔσχε τοιαύτην, δι' ὃ καὶ ἠναγκάσθη νὰ προστρέξῃ εἰς ἔκτακτα μέσα. Διὰ νὰ νικήσῃ εὐκολώτερον τὰ ἐμπόδια τὰ ἀντικείμενα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν του, ἢ διὰ νὰ ἀποφέρῃ χρηματικὴν ὠφέλειαν ἐκ τῆς ἐπιμονῆς, μεθ' ἧς ἤθελον νὰ διατηρήσωσι τὴν γενειάδα, ὁ αὐτοκράτωρ ἐξῄρεσε τοῦ προρρηθέντος μέτρου τοὺς πληρόνοντας ἴδιον ἐπὶ τούτῳ φόρον, ἀνάλογον πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἑκάστου τάξιν. Οὕτως οἱ ἔμποροι ὤφειλον νὰ πληρόνωσι 100 ρούβλια, ὁμοίως δὲ οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰς τάξεις τῆς αὐλῆς καὶ τῆς ὑπαλληλίας· οἱ ἀστοί, οἱ ἄνθρωποι τῶν βογιάρων, οἱ ἁμαξηλάται, οἱ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἐκκλησιῶν προσκεκολλημένοι, ἐκτὸς τῶν ἱερέων καὶ διακόνων ἐφορολογήθησαν 60 ρούβλια, πάντες δὲ οἱ λοιποὶ κάτοικοι τῆς Μόσχας οἵας δήποτε τάξεως 30 ρούβλια. Οἱ γενειοφόροι χωρικοὶ ὤφειλον νὰ πληρόνωσι μόνον ὁσάκις διήρχοντο διὰ τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, εἰσερχόμενοι ἢ ἐξερχόμενοι, δύω *δέγγους*, χάλκινον νόμισμα ἄξιζον τὸ ἥμισυ τοῦ κοπεκίου ἢ τὸ εἰκοστὸν τοῦ ρουβλίου.

Ὁ ὑποκείμενος εἰς τὸν τῆς γενειάδος φόρον ἐλάμβανεν εἶδός τι νομίσματος ἢ σήματος, τὸ ὁποῖον ὤφειλε νὰ φέρῃ πάντοτε ἐπάνω του, ἵνα βεβαιόνῃ τὸ δικαίωμά του εἰς τοὺς ἐπιτετραμμένους τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Πάντες οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ εἶχον λάβει ξυράφια ὅπως κόπτωσι τὸ γένειον τῶν ἀπειθῶν καὶ ἰσχυρογνωμόνων καὶ πρὸ πάντων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν ρασκολνίκων.

Αἱ διατάξεις αὗται δυσηρέστησαν τὰ μέγιστα τὸν ρωσικὸν λαὸν καὶ ἡ δυσαρέσκειά του αὕτη ηὐξήθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πολλάκις ἐπαρουσιάσθη ἀνάγκη μεγίστης ἐπαγρυπνήσεως διὰ νὰ προληφθῶσι στάσεις.

Οὐχ ἧττον ὁ νόμος κατὰ τὸ 1714 ἐπεξετάθη καὶ μέχρι Πετρουπόλεως, ἥτις ἕως τότε ἐξῃρεῖτο τῆς κατὰ τοῦ γενείου προγραφῆς· κατὰ δὲ τὸ 1722 ἐξεδόθη οὐκάζιον ἀναγκάζον ὅλους τοὺς διατηροῦντας τὴν γενειάδα νὰ παραδεχθῶσιν ἴδιον φόρεμα καὶ νὰ πληρόνωσι 50 ρούβλια κατ' ἔτος. Ὅσοι μὴ δυνάμενοι νὰ πληρόνωσιν ἐπέμενον νὰ μὴ ξυρισθῶσι κατεδικάζοντο εἰς βαρέα δεσμά. Τὸ μέτρον τοῦτο ἐπεβλήθη καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἀλλὰ κατὰ τὸ 1723 οἱ χωρικοὶ οἱ φέροντες τὰ ἐδώδιμα εἰς τὰς πόλεις ἀπηλλάγησαν ὁλοτελῶς τοῦ φόρου τούτου.

Ἀνάγουσι συνήθως εἰς τὸ ἔτος 1705 τὸ πρῶτον οὐκάζιον Πέτρου τοῦ μεγάλου τὸ ἀναφέρον περὶ γενειάδος· ἀλλ' ὅμως ὁ de Chaudoir ἀναφέρει ἓν τῶν ἐν λόγῳ νομισμάτων ὑπὸ χρονολογίαν ἀναλογοῦσαν πρὸς τὸ ἔτος 1699. Ἐπὶ τούτου δὲ παρίσταται ἐξ ἑνὸς μὲν μέρους στόμα μὲ μύστακα καὶ γενειάδα

κάτωθι τῶν δύω ῥωσικῶν λέξεων denghvi vsiati (χρῆμα ληφθὲν) ἐντὸς κύκλου ἐκ σφαιριδίων, ἐπὶ δὲ τοῦ ὄπισθεν μέρους, ἐντὸς ὁμοίου κύκλου, ἐν τῷ πεδίῳ, εἰς δύο γραμμὰς μὲ ῥωσικοὺς χαρακτῆρας ἡ χρονολογία αὕτη: ἔτος 7207, ἥτις ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ 1699 ἔτος τοῦ καθ' ἡμᾶς ἡμερολογίου.[1]

Τὸ νόμισμα τοῦτο κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ de Chaudoir δημοσιευθὲν σχεδίασμα εἶναι τέχνης πολὺ ἠμελημένης, δυνατὸν δὲ νὰ ἀνεγνώσθη καὶ ἡρμηνεύθη κακῶς, νὰ ἀναφέρηται δὲ πράγματι εἰς ἔτος μεταγενέστερον τοῦ 1699. Ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ τὴν χρονολογίαν ταύτην ἀνέγνωσεν ὁ de Chaudoir καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ Πέτρου τοῦ μεγάλου οὐδὲν εὑρίσκεται ἀντιτεῖνον εἰς τὸ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀλλόκοτος αὕτη ἀναμόρφωσις ἤρχισεν εὐθὺς μετὰ τὴν εἰς τὸ κράτος ἐπιστροφὴν τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς, ὀφείλομεν νὰ τὴν παραδεχθῶμεν.

Τὸ κοινότερον τῶν νομισμάτων τούτων, καίπερ ὂν καὶ τοῦτο σπάνιον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωσίᾳ, εἶναι τὸ ἐνταῦθα εἰκονιζόμενον, τὸ φέρον δηλ. τὴν χρονολογίαν 1705. Εἶναι δὲ γεγραμμέναι ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους, ὡς ἐπὶ τοῦ προηγουμένου νομίσματος, αἱ δύω ῥωσικαὶ λέξεις αἱ σημαίνουσαι ὅτι ἐπληρώθη ὁ φόρος ἄνωθεν εἰκόνος παριστώσης ῥῖνα, στόμα, μύστακα καὶ γένειον, τὰ πάντα δ' ἐντὸς στεφάνης ἐκ φύλλων. Εἰς τὸ ὄπισθεν δὲ παρίσταται ὁ ἐστεμμένος δικέφαλος ῥωσικὸς ἀετὸς, μὲ τὴν χρονολογίαν εἰς ῥωσικοὺς χαρακτῆρας, ὁμοίως ἐντὸς στεφάνης ἐκ φύλλων.

Τὰ νομίσματα ταῦτα ἦσαν μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χάλκινα, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ ἀργυρᾶ μὲ τὸν αὐτὸν τύπον, σπανιώτερα ἀκόμη, προωρισμένα ἀναμφιβόλως διὰ τὰ ἐπίσημα πρόσωπα ἢ χάριν τῶν περιέργων. Βεβαιοῦται μάλιστα ὅτι ἐκόπησαν καὶ χρυσᾶ.

Πολλὰ τῶν νομισμάτων τούτων τῶν φερόντων τὴν χρονολογίαν 1705 φέρουσι μικρὸν ἐπίσημον (contremarqua) στρογγύλον μὲ τὸν ἀετὸν ὅμοιον τῷ τοῦ τύπου. Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι τὸ ἐπίσημον τοῦτο ἐτέθη κατ' ἀνανέωσίν τινα τῆς πληρωμῆς τοῦ φόρου.

Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1724, ὁ Πέτρος ἐπικυρῶν τὰς προρρηθείσας διατάξεις, ἠθέλησε νὰ δίδεται νέον τι μεταλλικὸν σημεῖον κατ' ἔτος ὡς ἀπόδειξις εἰς

1 Τὸ 7207 ἤτοι τὸ 1699 ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἔτος καθ' ὃ εἰσήχθη παρὰ τοῖς Ῥώσοις τῇ εἰσηγήσει τοῦ μεγάλου Πέτρου ἡ ἀπὸ Χριστοῦ χρονολογία· μέχρις ἐκείνου τοῦ ἔτους ἐποιοῦντο χρῆσιν τῆς καὶ παρὰ βυζαντίνοις συνήθους χρονολογίας ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ταύτης ὑπολογιζομένης 5508 ἔτη πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως.

τὴν γενειάδα καὶ τοὺς μύστακας καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ κράτει. Ἔκαμε τοῦτο ἁπλῶς μόνον ἵνα συνειθίσῃ τοὺς ὑπηκόους του εἰς τυφλὴν ὑποταγὴν καὶ νὰ καταστήσῃ οὕτως εὐκολωτέρας ἄλλας σπουδαιοτέρας ἀναμορφώσεις τὰς ὁποίας εἶχε κατὰ νοῦν. Γνωρίζων ὅμως τὴν τοῦ ἔθνους στοργὴν πρὸς τὰς παλαιὰς αὐτοῦ συνηθείας περιέμενεν ἀντίστασιν· καὶ πράγματι ἔσχε τοιαύτην, δι' ὃ καὶ ἠναγκάσθη νὰ προστρέξῃ εἰς ἔκτακτα μέσα. Διὰ νὰ νικήσῃ εὐκολώτερον τὰ ἐμπόδια τὰ ἀντικείμενα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν του, ἢ διὰ νὰ ἀποφέρῃ χρηματικὴν ὠφέλειαν ἐκ τῆς ἐπιμονῆς, μεθ' ἧς ἤθελον νὰ διατηρήσωσι τὴν γενειάδα, ὁ αὐτοκράτωρ ἐξῄρεσε τοῦ προρρηθέντος μέτρου τοὺς πληρόνοντας ἴδιον ἐπὶ τούτῳ φόρον, ἀνάλογον πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἑκάστου τάξιν. Οὕτως οἱ ἔμποροι ὤφειλον νὰ πληρόνωσι 100 ῥούβλια, ὁμοίως δὲ οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰς τάξεις τῆς αὐλῆς καὶ τῆς ὑπαλληλίας· οἱ ἀστοί, οἱ ἄνθρωποι τῶν βογιάρων, οἱ ἁμαξηλάται, οἱ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἐκκλησιῶν προσκεκολλημένοι, ἐκτὸς τῶν ἱερέων καὶ διακόνων ἐφορολογήθησαν 60 ῥούβλια, πάντες δὲ οἱ λοιποὶ κάτοικοι τῆς Μόσχας οἵας δήποτε τάξεως 30 ῥούβλια. Οἱ γενειοφόροι χωρικοὶ ὤφειλον νὰ πληρόνωσι μόνον ὁσάκις διήρχοντο διὰ τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, εἰσερχόμενοι ἢ ἐξερχόμενοι, δύω *δέγγους*, χάλκινον νόμισμα ἀξίζον τὸ ἥμισυ τοῦ κοπεκίου ἢ τὸ εἰκοστὸν τοῦ ῥουβλίου.

Ὁ ὑποκείμενος εἰς τὸν τῆς γενειάδος φόρον ἐλάμβανεν εἶδός τι νομίσματος ἢ σήματος, τὸ ὁποῖον ὤφειλε νὰ φέρῃ πάντοτε ἐπάνω του, ἵνα βεβαιόνῃ τὸ δικαίωμά του εἰς τοὺς ἐπιτετραμμένους τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Πάντες οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ εἶχον λάβει ξυράφια ὅπως κόπτωσι τὸ γένειον τῶν ἀπειθῶν καὶ ἰσχυρογνωμόνων καὶ πρὸ πάντων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν ῥασκολνίκων.

Αἱ διατάξεις αὗται δυσηρέστησαν τὰ μέγιστα τὸν ῥωσικὸν λαὸν καὶ ἡ δυσαρέσκειά του αὕτη ηὐξήθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πολλάκις ἐπαρουσιάσθη ἀνάγκη μεγίστης ἐπαγρυπνήσεως διὰ νὰ προληφθῶσι στάσεις.

Οὐχ ἧττον ὁ νόμος κατὰ τὸ 1714 ἐπεξετάθη καὶ μέχρι Πετρουπόλεως, ἥτις ἕως τότε ἐξῃρεῖτο τῆς κατὰ τοῦ γενείου προγραφῆς· κατὰ δὲ τὸ 1722 ἐξεδόθη οὐκάζιον ἀναγκάζον ὅλους τοὺς διατηροῦντας τὴν γενειάδα νὰ παραδεχθῶσιν ἴδιον φόρεμα καὶ νὰ πληρόνωσι 50 ῥούβλια κατ' ἔτος. Ὅσοι μὴ δυνάμενοι νὰ πληρόνωσιν ἐπέμενον νὰ μὴ ξυρισθῶσι κατεδικάζοντο εἰς βαρέα δεσμά. Τὸ μέτρον τοῦτο ἐπεβλήθη καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἀλλὰ κατὰ τὸ 1723 οἱ χωρικοὶ οἱ φέροντες τὰ ἐδώδιμα εἰς τὰς πόλεις ἀπηλλάγησαν ὁλοτελῶς τοῦ φόρου τούτου.

Ἀνάγουσι συνήθως εἰς τὸ ἔτος 1705 τὸ πρῶτον οὐκάζιον Πέτρου τοῦ μεγάλου τὸ ἀναφέρον περὶ γενειάδος· ἀλλ' ὅμως ὁ de Chaudoir ἀναφέρει ἓν τῶν ἐν λόγῳ νομισμάτων ὑπὸ χρονολογίαν ἀναλογοῦσαν πρὸς τὸ ἔτος 1699. Ἐπὶ τούτου δὲ παρίσταται ἐξ ἑνὸς μὲν μέρους στόμα μὲ μύστακα καὶ γενειάδα

κάτωθι τῶν δύω ρωσικῶν λέξεων denghvi vsiati (χρῆμα ληφθὲν) ἐντὸς κύκλου ἐκ σφαιριδίων, ἐπὶ δὲ τοῦ ὄπισθεν μέρους, ἐντὸς ὁμοίου κύκλου, ἐν τῷ πεδίῳ, εἰς δύο γραμμὰς μὲ ρωσικοὺς χαρακτῆρας ἡ χρονολογία αὕτη: ἔτος 7207, ἥτις ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ 1699 ἔτος τοῦ καθ' ἡμᾶς ἡμερολογίου.[1]

Τὸ νόμισμα τοῦτο κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ de Chaudoir δημοσιευθὲν σχεδίασμα εἶναι τέχνης πολὺ ἠμελημένης, δυνατὸν δὲ νὰ ἀνεγνώσθη καὶ ἡρμηνεύθη κακῶς, νὰ ἀναφέρηται δὲ πράγματι εἰς ἔτος μεταγενέστερον τοῦ 1699. Ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ τὴν χρονολογίαν ταύτην ἀνέγνωσεν ὁ de Chaudoir καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ Πέτρου τοῦ μεγάλου οὐδὲν εὑρίσκεται ἀντιτεῖνον εἰς τὸ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀλλόκοτος αὕτη ἀναμόρφωσις ἤρχισεν εὐθὺς μετὰ τὴν εἰς τὸ κράτος ἐπιστροφὴν τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς, ὀφείλομεν νὰ τὴν παραδεχθῶμεν.

Τὸ κοινότερον τῶν νομισμάτων τούτων, καίπερ ὂν καὶ τοῦτο σπάνιον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωσίᾳ, εἶναι τὸ ἐνταῦθα εἰκονιζόμενον, τὸ φέρον δηλ. τὴν χρονολογίαν 1705. Εἶναι δὲ γεγραμμέναι ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους, ὡς ἐπὶ τοῦ προηγουμένου νομίσματος, αἱ δύω ρωσικαὶ λέξεις αἱ σημαίνουσαι ὅτι ἐπληρώθη ὁ φόρος ἄνωθεν εἰκόνος παριστώσης ρῖνα, στόμα, μύστακα καὶ γένειον, τὰ πάντα δ' ἐντὸς στεφάνης ἐκ φύλλων. Εἰς τὸ ὄπισθεν δὲ παρίσταται ὁ ἐστεμμένος δικέφαλος ρωσικὸς ἀετὸς, μὲ τὴν χρονολογίαν εἰς ρωσικοὺς χαρακτῆρας, ὁμοίως ἐντὸς στεφάνης ἐκ φύλλων.

Τὰ νομίσματα ταῦτα ἦσαν μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χάλκινα, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ ἀργυρᾶ μὲ τὸν αὐτὸν τύπον, σπανιώτερα ἀκόμη, προωρισμένα ἀναμφιβόλως διὰ τὰ ἐπίσημα πρόσωπα ἢ χάριν τῶν περιέργων. Βεβαιοῦται μάλιστα ὅτι ἐκόπησαν καὶ χρυσᾶ.

Πολλὰ τῶν νομισμάτων τούτων τῶν φερόντων τὴν χρονολογίαν 1705 φέρουσι μικρὸν ἐπίσημον (contremarqua) στρογγύλον μὲ τὸν ἀετὸν ὅμοιον τῷ τοῦ τύπου. Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι τὸ ἐπίσημον τοῦτο ἐτέθη κατ' ἀνανέωσίν τινα τῆς πληρωμῆς τοῦ φόρου.

Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1724, ὁ Πέτρος ἐπικυρῶν τὰς προρρηθείσας διατάξεις, ἠθέλησε νὰ δίδεται νέον τι μεταλλικὸν σημεῖον κατ' ἔτος ὡς ἀπόδειξις εἰς

1 Τὸ 7207 ἤτοι τὸ 1699 ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἔτος καθ' ὃ εἰσήχθη παρὰ τοῖς Ῥώσοις τῇ εἰσηγήσει τοῦ μεγάλου Πέτρου ἡ ἀπὸ Χριστοῦ χρονολογία· μέχρις ἐκείνου τοῦ ἔτους ἐποιοῦντο χρῆσιν τῆς καὶ παρὰ βυζαντίνοις συνήθους χρονολογίας ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ταύτης ὑπολογιζομένης 5508 ἔτη πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως.

τοὺς πληρώσαντας τὸν φόρον. Διέταξεν ἑπομένως τὴν κατασκευὴν τετραγώνου πλακὸς ἵνα τὴν φέρῃ τις ἐμφανῶς καὶ εὐκολύνηται τοιουτοτρόπως ἡ ἐκτέλεσις τοῦ νόμου. Διέταξεν ἐπίσης κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν νὰ πληρόνωσιν οἱ ῥασκολνῖκοι διπλάσιον φόρον. Ἴσως δὲ δι' ἐκείνους ἐγένετο ἡ ἐπίνοια τῶν χρυσῶν ἐκείνων πλακῶν, ὧν εἶναι γνωσταὶ πολλαὶ καὶ διάφοροι μὲ τὴν χρονολογίαν 1724 καὶ 1725.

Ἡ πλὰξ αὕτη κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ de Chaudoir εἶναι ῥομβοειδὴς ἔχουσα ὀπὰς κατὰ τὸ ἄνω καὶ κάτω ἄκρον. Ἐν τῷ πεδίῳ κάτωθι τῆς δι' ἀραβικῶν χαρακτήρων γεγραμμένης χρονολογίας 1725 αἱ τρεῖς ῥωσσικαὶ λέξεις: Sborodi pochlina vsiata = *ὁ διὰ τὸ γένειον φόρος εἰσεπράχθη*, καὶ ταῦτα ἐντὸς τετραγώνου περιχειλώματος φύλλων ἀρκετὰ καλὰ ἐξειργασμένου. Τὸ ὄπισθεν φέρει τὸ αὐτὸ περιχείλωμα ἀλλὰ τὸ πεδίον εἶναι κενὸν καὶ ἐπὶ τῆς περιφερείας μόνον ἀναγινώσκονται αἱ ἑξῆς ῥωσσικαὶ λέξεις: Boroda lichnaïa tiagola = *ἡ γενειὰς εἶναι ἀνωφελὲς βάρος*. Ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις διατηρεῖ ἀκόμη τὰς σφραγῖδας τῶν τελευταίων τούτων σημάτων.

Μετὰ τὸν θάνατον Πέτρου τοῦ Α' κατὰ τὸ 1725 ὅλα τὰ εἰς τὴν γενειάδα ἀναφερόμενα διατάγματα ἐπεκυρώθησαν ὑπὸ Αἰκατερίνης τῆς Α' ἐν οὐκαζίῳ φέροντι χρονολογίαν 4 Αὐγούστου 1726.

Κατὰ τὸ 1728, Πέτρος ὁ Β' ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον συγχωροῦσαν εἰς τοὺς χωρικοὺς καὶ ἀγρότας νὰ φέρωσι τὸ γένειον, ἀλλ' ἐκ νέου ἀπαιτοῦσαν τὴν πληρωμὴν τοῦ φόρου τῶν 50 ῥουβλίων παρὰ παντὸς ἄλλου, ἐπὶ ποινῇ δεσμῶν.

Ἡ αὐτοκράτειρα Ἄννα κατὰ τὸ 1731 ἐξέδωκεν οὐκάζιον καθ' ὃ πᾶς τις μὴ γεωργός, ὅστις ἔφερε γενειάδα, κατεγράφετο ὡς ῥασκολνῖκος καὶ ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρόνῃ διπλοῦς πάντας τοὺς φόρους, συνάμα δὲ καὶ τὰ πεντήκοντα ῥούβλια διὰ τὴν γενειάδα.

Κατὰ τὸ 1743 ἡ αὐτοκράτειρα Ἐλισάβετ ἐπεκύρωσεν ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ αὐστηρότητι τὰς προρρηθείσας διατάξεις.

Πέτρος ὁ Γ' ἀναβὰς τὸν θρόνον κατὰ τὸ 1762 ἐβουλεύετο νὰ διατηρήσῃ τοὺς νόμους τῶν πρὸ αὐτοῦ αὐτοκρατόρων καὶ νὰ τοὺς συμπληρώσῃ δι' αὐστηροτέρων ἄρθρων, εἶχε δὲ πρὸς τοῦτο προετοιμάσει ἴδιον οὐκάζιον· ἀλλ' ὅμως ὁ αἰφνίδιος αὐτοῦ θάνατος ἐμπόδισε τὴν ἔκδοσιν τούτου. Ἡ χήρα αὐτοῦ Αἰκατερίνη β' μόλις ἐνθρονισθεῖσα (1762) κατήργησε πάντας τοὺς ἐμποδίζοντας τὴν γενειοφορίαν νόμους· οἱ δὲ ῥασκολνῖκοι οἵτινες εἶχον φύγει τὴν πατρίδα ἵνα ἀπαλλαχθῶσι τῶν κατ' αὐτῶν διατάξεων προσεκλήθησαν νὰ ἐπανέλθωσι καὶ ἔλαβον γαίας ἵνα ἀποκατασταθῶσι.

Κατὰ ταῦτα ἡ τῆς γενειάδος καταδρομὴ διήρκεσε πλέον τῶν ἑξήκοντα ἐτῶν καὶ ἐγέννησεν αἱρετικούς, ἴσως δὲ καὶ μάρτυρας. Ἔπρεπε νὰ ἦναί τις πλούσιος διὰ νὰ φέρῃ γένειον· πεντήκοντα ῥούβλια ἢ 200 φράγκα κατ' ἔτος ἦτο φόρος οὐχὶ εὐκαταφρόνητος· και ἂν τὸ αὐτοκρατορικὸν κῦρος δὲν κατώρθωσε τὴν ἐξαφάνισιν τῆς γενειάδος, εἰσῆγε τοὐλάχιστον χρήματα εἰς τὸ δη-

μόσιον ταμεῖον, ἡ δὲ ἀπείθεια ἦτο πράγματι ἐπικερδεστέρα τυφλῆς ὑπακοῆς.

Τὰ γενειοφόρα λοιπὸν ταῦτα σήματα εἶναι ἀληθῆ ἱστορικὰ νομίσματα, ἀφ' οὗ ἀντεπροσώπευον τὰ ποσὰ τῶν 30, 50, 60 ἢ 100 ῥουβλίων. Ἡ σπανιότης των δὲ δίδει αὐτοῖς ἀξίαν ἐν ταῖς συλλογαῖς· ἦσαν δὲ σπάνια ὡς εἴπομεν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωσσίᾳ, τῆς ἐμφύτου ἀποστροφῆς τοῦ ῥωσσικοῦ λαοῦ πρὸς τὰ σήματα ταῦτα συντεινάσης ἀναμφιλέκτως εἰς τὴν καταστροφὴν καὶ ἐξαφάνισιν αὐτῶν, εὐθὺς ὡς ἔπαυσαν νὰ ἦναι ἀναγκαῖα. Κατέχουσι δὲ νῦν ἀξίαν λόγου θέσιν ἐν ταῖς νομισματικαῖς συλλογαῖς, ἀναμιμνήσκοντα τὰς ὑπὸ Πέτρου τοῦ μεγάλου ἐπιχειρισθείσας καὶ ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἀσπαστὰς γενομένας ἀναμορφώσεις, τὰ μέσα τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθησαν διὰ νὰ φθάσωσιν εἰς τέλος τι ἀμφίβολον καὶ τὴν ἀντίστασιν μέρους τινὸς τοῦ ἔθνους εἰς τὰς θελήσεις ἡγεμόνων οἷοι οἱ τσάροι.

Δ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΘΕΣΕΩΝ ΕΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑι

ΜΕΤΑ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ, ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ *

Δαμοῦτσα (τά). Παρὰ τὸν Ταφιὸν τῆς Πάλης.

Δασκαλειό. Νησίς, ἐξάρτημα τῆς Κεφαλληνίας, καλούμενον οὕτω τανῦν ἕνεκα τοῦ ἐκεῖ παιδαγωγικοῦ *διδασκαλείου* ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, παρ' ἀρχαίοις δὲ Ἀστερία καὶ Ἀστερὶς καὶ δύο λιμένας ἔχουσα καὶ πόλιν *Ἀλαλκομενάς*.

> Ἔστι δέ τις νῆσος μέσσῃ ἁλὶ πετρήεσσαν.
> Ἀ σ τ ε ρ ὶ ς οὐ μεγάλη· λ ι μ έ ν ε ς δ' ἔτι ναύλοχοι αὐτῇ
> ἀμφίδυμοι. 1

Ἡ νησὶς κεῖται μεταξὺ Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης. Ἐπὶ Στράβωνος[2] ἐκ φυσικῶν φαίνεται αἰτιῶν ἡ νῆσος ἤλλακται διότι λιμένα οὐδένα εἶχε. Παραδόξως ἐν τῇ *Ἐθνικῇ Ἐπιθεωρήσει* τῶν Παρισίων (Δ. 48. 190) ὑποθέτει ὁ γράψας ὅτι σήμερον καλεῖται *Ἔρησσος*, ἐνῷ δὲν δέχεται τὸν *ἁ π λ ο ῦ ν* βράχον τοῦ *Δασκαλειοῦ* ὡς λείψανα τῆς ἄλλοτε κατοικηθείσης νήσου ἣν θεωρεῖ βυθισθεῖσαν ὁ δὲ Gell θεωρεῖ πιθανὸν ὅτι ἡ Ἀστερὶς εἶνε τὸ νῦν ἀκρωτηριοιον Μίτικας, ὃν ἄλλοτε ἀπονησωμένον (ἴδ. Gosdies 154).

Δαφνοῦδι τὸ ἀκρότατον πρὸς Λευκάδα ἀκρωτήριον, παρὰ τὸ Γουϊσκάρδον.

Δεματορά (τά). Ἑλληνικωτάτη ἡ λέξις ἐκ τοῦ *δέμω*=κτίζω· χωρίον ἐν

* Ἴδε σελ. 681.
1 Ὁμ: Ὀδ. Δ. 844.
2 Στράβ. 6. Ι. σελ. 99.

Ἀνωγῇ τῆς Πάλης, ἀντικρὺ περίπου καὶ ἀντίζηλον πρὸς τὸ μικρὸν χωρίον Ῥίφι ὅθεν καὶ τὸ νόστιμον ῥητόν·

Ἂν σμίξουν τὰ Δεματορὰ
μὲ τὸ καϋμένο Ρίφι
Τότες θενὰ συγκάνουνε [1]
ἡ πενθερὰ καὶ νύφη.

Δεντρινές. θέσις ἐν Λειβαθοῖ παρὰ τὰ Σβορωνᾶτα.

Δηλινᾶτα ἢ *Δειλινᾶτα*, καὶ *Ἀδειλινᾶτα* καὶ ὁ κάτοικος *Ἀδειλίνης*. Κωμόπολις μεγάλη, πρωτεύουσα τοῦ ὁμωνύμου δήμου ἔχουσα ὑπὲρ τὰς 2000 κατοίκων εὐφυῶν καὶ φιλέργων. Τὸ ὑπερήφανον αὐτῶν δύναται νὰ δείξῃ πῶς καὶ τὸ ἐπὶ Ἑνετῶν λεγόμενον

Ὅλο φράγκος προββεδοῦρος [2]
καὶ ποτ' ἕνας Ἀδειλίνης;

Δημίστρες· παρὰ τὰ Χαυδᾶτα τῆς Πάλης.

Δίας (ὁ)· νησίδριον ἀπότομον παρὰ τὴν νοτιοδυτικὴν ἀκτὴν τῆς Κράνης, δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν κόλπον, ἐφ' οὗ σήμερον μικρὰ μονὴ τῆς Θεοτόκου. Πιθανῶς ἦν τὸ πάλαι ἐκεῖ βωμὸς τοῦ Διός, περὶ τούτου ὅμως μαρτυρίαν δὲν ἔχομεν ἢ τὴν παράδοσιν, τὸ σωζόμενον ὄνομα καί τινας ἀμφιβόλου ἱστορίας πέτρας ἃς ἔλεγον ἐρείπια τοῦ ἱεροῦ· ἄλλως τε δὲν εἶνε καὶ ὅλως ἀπίθανον ἀφοῦ κεῖται κάτωθεν τοῦ Αἴνου ὅπου ὡς γνωστὸν ἦν ἱερὸν τῷ Διί. Ὁ λαὸς σήμερον συνδυάσας, οὕτως εἰπεῖν, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ κ. Μαυρογιάννη [3] τὰς δύο θρησκείας, ἀποκαλεῖ τὴν ἐκεῖ μονὴν «*Ἡ παναγία τοῦ Διός*». Ἡ «Κυρὰ ἀφ τὸ Δία», ἐν αἷς φράσεσι τηρεῖται ἀκριβὴς καὶ ἡ τοῦ ὀνόματος κλίσις. Τὴν κομψοτάτην μικρὰν ἐκκλησίαν ἐζωγράφισεν ὁ πολὺς Καντούνης ἐκ Ζακύνθου περιώνυμος ἁγιογράφος, τυγχάνων ἐκεῖ ἐπί τινα χρόνον ἐξόριστος.

Διγαλέττο· μικρὸν χωρίον παρὰ τὸ Πυργί. Διὰ τὸ φιλοτάραχον καὶ ἀνυπότακτον τῶν κατοίκων, ἐπὶ Ἑνετῶν ἐκαλεῖτο Diavoletto, ὅθεν ἐκ παραφθορᾶς γίνεται ἡ λέξις.

Διχαλές· παρὰ τὰ Σβορωνᾶτα τῆς Λειβαθοῦς. Ἑλλ. ἡ λέξις ἐκ τοῦ δίχα. Θέσις *Διχαλῇ* εἶνε καὶ παρὰ τὰ Καμιναρᾶτα τῆς Πάλης [4].

Διχαύλακας (ὁ)· δύσβατος φάραγξ παρὰ τὰ Καμιναρᾶτα, κληθεῖσα οὕτως ὡς ἐκ τοῦ ἐκεῖ διχαζομένου αὔλακος.

Δρακᾶτα· χωρίον τῆς Πυλάρου.

Δρακιές· πρὸς τὰ δυτικὰ τῆς Πάλης.

Δρακοσπηλιά. Σπήλαιον ἀξιοθαύμαστον ὄντως διὰ τοὺς ἐν αὐτῷ μεγάλους

1 Συγκάνω = συμπράττω, ὁμοφωνῶ.

2 Προββεδοῦρος Ἰταλ. prowedi‌tore ὁ ἐπὶ Ἑνετῶν εἰς ἑκάστην νῆσον στελλόμενος διοικητικὸς ἄρχων, προβλεπτής.

3 Ποιήσεις. Ὁ Ναύτης τοῦ Ἰονίου, ἐν σημειώσει.

4 Ἐκ τοῦ δίχα πολλὰς ἔχῃ ἡ νῆσος λέξεις λ.χ. διχοῦλι, διχάλα, διχαλωτὸς κλ.

καὶ ποικιλομόρφους σταλακτίτας, εἰς τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Πάλης ἐν ἀποκρήμνῳ καὶ κινδυνώδει κατωφερείᾳ. Τοιαῦτα σπήλαια *δρακοσπηλῃαῖς* ἢ *δρακοντοσπηλῃαῖς* ἢ *δρακοντόσπηλα*, λεγόμενα εἶνέ τινα εἰς ἀπότομα καὶ ἄγονα μέρη, ὑπάρχει μάλιστα ἡ πρόληψις ὅτι εἶνε ἐνδιαιτήματα πονηρῶν πνευμάτων, ἰδίᾳ δὲ *δρακόντων*[1]. *Δρακοσπηλῃὰ* λέγεται ἐπίσης βράχος τις ἐπὶ τῆς εἰς Ἀνωγῆν ἀγούσης ὁδοῦ παρὰ τῇ ἀρχαίᾳ Πάλῃ, ὅπου εἰσὶ λελαξευμένοι τρεῖς ἀρχαῖοι τάφοι, τοιοῦτοι μάλιστα σώζονται πολλοὶ καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν τοποθεσίαν μέχρι τῆς ἀρχαίας πόλεως, δὲν εἶνε δὲ ἀπίθανον νὰ ἦτο ἐκεῖ τὸ κοιμητήριον αὐτῆς.

Δραπανήτικα, θέσις ἐντεῦθεν τοῦ ποταμίου τῶν Βάτσων (ἴδ. ἐπ. λέξ.), ἴσως ἐκ τοῦ σχήματός της κληθεῖσα οὕτως.

Δράπανος, τοποθεσία ἀντικρὺ τῆς πόλεως τοῦ Ἀργοστολίου ὅπου ἡ μονὴ τῆς Θεοτόκου καὶ τὸ δημοτικὸν νεκροταφεῖον, κληθεῖσα καὶ αὕτη (ἴδ. προηγ. λέξ.) ἐκ τοῦ σχήματος[2].

Δρογγαράτη, θέσις ἔχουσα πολλὰς πηγὰς ἐν Σάμῃ καὶ σπήλαια σταλακτιτῶν (ὑδρο-γγαράτη).

Δρυμοί, δασώδης παραλία κάτω τοῦ Ἀθέρος, ὅπου ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου. Ἑλληνικωτάτη ἡ λέξις.

Δουλίχα, ὅρμος πρὸς Ἰθάκην, λείψανον τῆς ἀρχαίας ὀνομασίας *Δουλίχιον* περὶ οὗ μεγάλη ὑπάρχει ἀμφισβήτησις μεταξὺ τῶν ἀρχαιολογούντων, ὧν οἱ μὲν αὐτὴν τὴν Κεφαλληνίαν οὕτω καλουμένην ποτὲ λέγουσιν, οἱ δὲ τὴν Πάλην, καὶ ἄλλοι νησίδα τινὰ τῶν πρὸς τὴν Ἰθάκην, ἢ νῆσον μεγάλην ἑνωθεῖσαν ἐκ προσχώσεων μετὰ τῆς Στερεᾶς, ἄλλοι δὲ τὸ νότιον τῆς Κεφαλληνίας μέρος τανῦν Ἔρυσον ἀπὸ τῆς Ἁγίας Εὐφημίας καὶ πέραν, ὅπερ λέγουσιν ἄλλοτε ἀπονησωμένον. Ἐκ τῶν συνδυασμῶν διαφόρων μαρτυριῶν προκύπτει τὸ πιθανώτατον ὅτι τὸ ἀρχαῖον *Δουλίχιον* ἦν μοῖρά τις τῆς Κεφαλληνίας, οὐχὶ ὅμως βεβαίως ἡ Πάλη, καθ' ἃ Φερεκύδης παρὰ Παυσανίᾳ (Ἠλιακ. p. c. 15) λέγει, ἀλλὰ πιθανώτατα τὸ πρὸς τὰ βόρεια τῆς Σάμης μέρος ὅπου καὶ ἐτηρήθη ἡ λέξις[3]. Ὠνομάσθη παρ' ἀρχαίοις οὕτω ἀπὸ Δολιχίου υἱοῦ Τριπτολέμου.

1 Περὶ δρακόντων, ἐν μύθοις καὶ ᾄσμασι πολλὰ σώζονται, κρατεῖ δὲ ἰδέα ὅτι εἰσὶ πνεύματα κακά, ὄντα τερατώδη καὶ αἱμοχαρῆ. Ὁ λαὸς νομίζει αὐτοὺς ὑπεργήρους καὶ δυσθανεῖς, διὸ καὶ τοὺς τοιούτους ἀνθρώπους ἀποκαλεῖ δράκοντας καὶ γεροδράκοντας. Συνήθως ἄρρενας δέχεται αὐτούς, ἐνίοτε ὅμως καὶ θήλεις, δρακόντισσες καλουμένας, σπανιώτατα δὲ καὶ παιδία δρακοντόπουλα. Νομίζουσιν ἔτι, ὅτι διαιτῶνται ὡς καὶ ἐν γένει τὰ κακὰ πνεύματα (βρυκόλακες, καλικάντζαροι, φαντάσματα, ἀνεράγδες, στρύγγλες) εἰς δυσβάτους καὶ ἀπορρῶγας θέσεις, τοιαῦται δὲ εἰσὶ κατὰ τὴν τοῦ λαοῦ δόξαν ὁ Χάρακας, ὁ Σκαυδολίτης, ἡ Σχίζα, τὰ Ὀρτολίθια, τὰ κακὰ λαγγάδια κλ. ὅλα φοβερὰ τὴν θέαν.

2 Ἐκ τοῦ δρεπανοειδοῦς σχήματος ἐκλήθη ποτὲ καὶ ἡ Κέρκυρα Δρεπάνη, καὶ τὸ Σικελικὸν Δρέπανον (ἴδ. Servius Sch. Aen. III c. 1 καὶ Κερκυραϊκὰς ἀρχαιότητας ἐν Μόσχᾳ 1804, 336.

3 Ἐπιθ. 1ον Ἀνθολ. Δ. σ. 764. 806—Ε'. σ. 51 σ. 57 ὅπου ἐν ἐκτάσει τὰ περὶ τούτου. Ἐπίσης Ζερβοῦ Ἀρχ. Λειψ. Κεφ. σελ. 11.

Δύσκολο, θέσις πετρώδης ἐν Θηνκίᾳ, διὰ τὸ *δύσκολον* τῆς ἀρόσεως κληθεῖσα οὕτως ἴσως.

Δώδεκα νησιά, σκόπελοι ἔρημοι παρὰ τὰ Ὀρτολίθια.

Ε

Εἰκοσιμία· περιοχὴ ἐν Κράνῃ ἔχουσα 7 χωρία. Ὁ Ῥαγκαβῆς λέγει *Κοσιμιά* ἓν τῶν δεκαοκτὼ θεμάτων τῆς Κεφαλληνίας.[1]

Ἐλάτου βουνό· οὕτως ὀνομάζει ὁ λαὸς ἐνίοτε τὸν Αἶνον, συνηθέστερον δὲ *Μεγάλο βουνό* ἢ ἁπλῶς κατ' ἐξοχὴν *Βουνό*.[2] Παρά τισιν εὕρηται *Ἔλατο*, *Μαῦρα βουνά* καὶ *Μαυροβοῦνι*,[3] αἱ τελευταῖαι ὅμως ὀνομασίαι οὐδέποτε σχεδὸν λέγονται. Τὸ ὄρος τοῦτο ὅπερ ὁ Στράβων ἀποκαλεῖ *μέγιστον*,[4] ὑψοῦται ὑπὲρ τὴν θάλασσαν 1620 ὡς ἔγγιστα μέτρα, ἡ δὲ περίμετρος τῆς ἀκροτάτης αὐτοῦ κορυφῆς εἶνε ὡσεὶ 60 ποδῶν. Ὁ ἄγγλος **Goodisson** λέγει ὅτι ὁ Ὄλυμπος μόνον εἶνε ὑψηλότερος αὐτοῦ.[5] *Ἐλάτου βουνὸ* λέγεται ὡς ἐκ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἐλατῶν,[6] ὧν μέγα μέρος ἐκάη πρό τινων ἐτῶν, σώζονται δὲ ἔτι εἰς μεγάλην ἔκτασιν ἀπηνθρακωμένα τὰ γιγάντια στελέχη κινοῦντα τὸν οἶκτον. Ὁ κωνοειδὴς καρπὸς τῆς ἐλάτης ἐχαράσσετό ποτε καὶ ἐπὶ νομισμάτων, ὡς ἔμβλημα, οὕτως εἰπεῖν τῆς νήσου, καθ' ἃ δηλοῦται ἐπί τινων νομισμάτων τῶν Πρώνων, ἐφ' ὧν ὁ ῥηθεὶς κῶνος.[7] Παρ' ἀρχαίοις τὸ ὄρος ἐλέγετο *Αἶνος* ὅθεν καὶ Αἰνήσιος ὁ Ζεύς, οὗ ἱερὸν ἦν ἐπὶ τῆς ἀκροτάτης κορυφῆς[8] καὶ οὗτινος λείψανά εἰσι λίθοι τινὲς μεγάλοι καὶ πολλὰ ἐκεῖ ἡμίκαυστα ὀστᾶ τῶν θυσιαζομένων ζῴων. Ἡ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἄποψις εἶνε μαγικώτατον θέαμα, τὸ Ἰόνιον πέλαγος καὶ ὁ Κορινθιακὸς κόλπος, αἱ νῆσοι ἀπὸ Ζακύνθου μέχρι Κερκύρας, πόλεις τινὲς τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου εἰσὶν ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ θεατοῦ, τινὲς μάλιστα διατείνονται ὅτι ἐν ἄκρᾳ εὐδίᾳ ἐπιφαίνεται καὶ ἡ Αἴτνα τῆς Σικελίας (ἴδ. Ἐθνικὴν Ἐπεθεωρ. Παρισίων τόμ. Δ' τεῦχ. 48).

1 Ἑλληνικῶν Τομ. Γ. σελ. 727.

2 Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ, ἐν Ληξουρίῳ λ. χ. Βουνό κατ' ἐξοχὴν καλεῖται τὸ ὑπὲρ τὰ Δαμουλιαννᾶτα ὄρος, ὡς καὶ Βράχος κατ' ἐξοχὴν ὁ παρὰ τὰ Κουρουκλᾶτα, ὅπου μονδύριον τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος.

3 Mannert 6. 1 σελ. 90. Ἴσως δὲν εἶνε καὶ ἄσχετος τὸ Μαῦρα βουνά κλ. πρὸς τὸ Μέλαινα τῶν ἀρχαίων, ὡς ἐκαλεῖτο κατά τινας ἡ νῆσος.

4 Στρ. 6. 10 σ. 356.

5 Crusius Turcograecia τ. 3 κ. 12 σελ. 438.

6 Αἱ ἐπὶ τοῦ Αἴνου ἐλάται μέχρι τινος ἐπιστεύετο ὅτι ἀποτελοῦσιν ἐν τῇ βοτανικῇ ἴδιον εἶδος abies cephalonica καλούμενον. Ὁ καθηγητὴς Ὀρφανίδης ὅμως γράψας τινα περὶ τῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Ἰονίων νήσων φυτῶν (ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ σπουδαίου νομισματογνώμονος κ. Ποστολάκα ἐκδοθέντι καταλόγῳ τῆς συλλογῆς τοῦ ἐγκρίτου νομισματολόγου κ. Π. Λάμπρου) ἀποκρούει τὴν γνώμην ταύτην ἑπόμενος τῷ ἰταλῷ καθηγ. Parlatore κατατάσσοντι τὰς ἐν Ἑλλάδι ἐλάτας εἰς ἓν εἶδος (ἐν σελ. 121).

7 Ποστολάκα ἔνθα ἀνωτέρω, 97.

8 Σχολ. Ἀπολλ. Ροδ. 2 297. Στραβ. 1 10 456. Ἡσιόδου Fragm. 24 κλ.

Ἐληός. Ὡραιοτάτη περιοχὴ τῆς Κράνης πρὸς τὰ νοτιοδυτικά. Ἴσως ἐκ τοῦ *ἐλαία-ἐληὸς* διὰ τὸ πυκνὸν τῆς ἐλαιοφυτείας.[1] Ὁ Ραγκαβῆς[2] γράφει *Λέων*, οὐχὶ ὀρθῶς.

Ἑλληνικά· ἐν Σάμη. Λατομεῖον ὡραίων λίθων ἐξ ἧς θέσεως ἐξήχθησαν καὶ οἱ λίθοι τῶν ἀρχαίων τῆς Σάμης τειχῶν[3] ὧν ἐρείπια πλεῖστα ἐκεῖ σώζονται καὶ μάλιστα κυκλωπείων τειχῶν. — Καὶ ἑτέρα θέσις ἐν Ἀνωγῇ τῆς Πάλης καλεῖται οὕτω διὰ τὰ ἐκεῖ εὑρεθέντα μνήματα ἢ ἀγγεῖα πιθανῶς — Ἐπίσης ἑτέρα θέσις ἐν Κραναίᾳ ὅπου ἀρχαῖοι τάφοι (ἴδε καὶ *μνήματα*).

Ἐρημιᾶς (ὁ)· ἐν Κατωγῇ εὔφορος πεδιάς. Ἴσως ἐκ τοῦ ὅτι ἦτο ἔρημος χωρίων ἢ οἴκων.

Ἐρμνός· θέσις λοφώδης ἐν Κατωγῇ· ἡ ἀρχ. λέξις *ἐρυμνός* ἥτις σημαίνει στερεός, συμπαγὴς καὶ ἥτις ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ ὀρέων παρ' ἀρχαίοις.[4]

Ἔρυσος (ἡ) καὶ οὐχὶ *Ἐρισσός*,[5] καὶ ὁ κάτοικος *Ρυσιᾶνος*, περιοχὴ πρὸς τὰ ἀρκτοανατολικὰ τῆς νήσου τὸ πλεῖστον πετρώδης καὶ ἄγονος. Ἐκ τοῦ *ἐρυμνός* (ἴδ. προηγ. λεξ.).

Ἐφταμμουδιά· ἐν Ἀνωγῇ.

Εὔγερως· ὄρος. Τοῦτο ἀγνοῶ, ἀναφέρει ὅμως ὁ κ. Σταματέλος ἐν τῷ Γλωσσαρίῳ τῆς Λευκάδος.

ΗΛΙΑΣ ΤΣΙΤΣΕΛΗΣ.

ΕΣΤΙΑΣ

ΡΩΜΑΙΚΑ ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Γ'*

ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ ΝΕΡΩΝΟΣ

Τέσσαρες δοῦλοι ῥωμαλέοι φέροντες τὸ φορεῖον ἐν ᾧ ἦτο ὁ Μέτελλος, κατέβαινον δρομαῖοι τὸν Παλατῖνον λόφον ἀδιαλείπτως προτρεπόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀνυπομονοῦντος δεσπότου αὐτῶν. Διελθόντες δὲ τὴν θριαμβικὴν ὁδὸν εἰσῆλθον εἰς τὴν πρώτην ὁδὸν τοῦ Καιλίου λόφου, καὶ μετ' ὀλίγον ἔστησαν πρὸ οἰκίας μεγαλοπρεποῦς. Οἱ θεράποντες τῆς οἰκίας ταύτης ἀνέῳξαν παρευθὺς τὰς θύρας ἵνα εἰσέλθῃ τὸ φορεῖον τοῦ Μετέλλου, πρὸς ὃν ἐφέροντο ὡς πρὸς οἰκεῖον. Κατέβη δὲ ὁ Μέτελλος ἐν τῷ *ἀτρίῳ* καὶ οὐδὲ λέξιν εἰπὼν κατηυθύνθη ἐσπευσμένως εἰς τὸ *ταβλῖνον* ἤτοι τὸ ἀρχεῖον καὶ ἀνεγείρας τὸ καταπέτασμα τὸ

1 Πολλαὶ πόλεις ἐκλήθησαν ἀπὸ τῶν ἐλαιῶν των, ὡς ἡ Αἰολικὴ πόλις Ἐλαία· ἡ μεταξὺ Τύρου καὶ Σιδῶνος ἐν Φοινίκῃ, Ἐλαία δὲ καί τι προάστειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
2 Ἑλληνικῶν Γ' 727.
3 Σερβός. ἔνθ' ἀνωτέρ. σελ. 50.
4 Ἀπολλώνιος 2 514.—Ξενοφ. Ἀπομνημ. 3, 5, 25 κλ.
5 Ραγκαβῆς Ἑλλην. Γ. 727.
* Ἴδε σελ. 627 καὶ 695.

κλεῖον τὴν θύραν εἰσῆλθεν· ἀλλὰ παρευθὺς ὠπισθοχώρησεν ἰδὼν πολλοὺς παρακαθημένους καὶ οὐχὶ πάντας γνωρίμους. Ἀλλ' ὁ οἰκοδεσπότης ἐγερθεὶς ἔτεινε φιλοφρόνως τὴν δεξιὰν πρὸς τὸν Μέτελλον ὅστις λαβὼν αὐτὴν εἶπε·

—Οὐαλέριε Πούδη, χαῖρε.

—Χαῖρε καὶ σύ, Αὐρήλιε Μέτελλε, ὑπέλαβεν ὁ συγκλητικὸς ἀσπαζόμενος τὸν νέον κατὰ τὰ μεταξὺ φίλων τότε ἐθιζόμενα. Κάθησε, Μέτελλε.

Ἐν τῇ αἰθούσῃ παρεκάθηντο ἐπὶ γλυπτῶν ξυλίνων ἑδρῶν ἡ Κλαυδία, σύζυγος τοῦ Πούδου καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτῶν Οὐαλερία, ὁ Λῖνος καὶ τέταρτός τις ἔχων ὑπόλευκον τὴν γενειάδα καὶ τὴν κόμην, ἀνὴρ σεβάσμιος. Ὁ Μέτελλος ἐχαιρέτισε μετὰ σεβασμοῦ τὴν Κλαυδίαν, ἐλθὼν δὲ πλησίον τῆς Οὐαλερίας ἔφερε τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς καρδίας, προσεῖδεν ἀγρίως τὸν Λῖνον καὶ διῆλθεν ὑπεροπτικῶς πρὸ τοῦ ἀγνώστου γέροντος, Ἐν ᾧ δὲ ὁ Πούδης ἐπέμενε προσκαλῶν τὸν Μέτελλον νὰ καθήσῃ πλησίον του, ὁ νέος δὲν ἠθέλησεν, ἀλλὰ μετὰ φωνῆς τεταραγμένης εἶπεν·

— Οὐαλέριε Πούδη, ἐπιθυμῶ νά σοι εἴπω τι κατ' ἰδίαν.

—Ἀσμένως, ἀπεκρίθη ὁ συγκλητικός, καὶ παραλαβὼν τὸν Μέτελλον εἰσῆλθεν εἰς παρακειμένην αἴθουσαν ἐν ᾗ ὑπῆρχον αἱ εἰκόνες τῶν προγόνων.

Ἅμα ἐξελθόντων τούτων ἡ δέσποινα Κλαυδία ἠρώτησε τοὺς παρακαθημένους.

— Τί νὰ θέλῃ ὁ Μέτελλος; Φαίνεται εἰς ἄκρον τεταραγμένος, τὸ πρόσωπόν του εἶνε ἠλλοιωμένον. Μήπως ἔπαθε τί ποτε;

Καὶ ταῦτα εἶπεν ἡ δέσποινα μετὰ πολλῆς συμπαθείας. Ἦτο δὲ ἡ Κλαυδία γυνὴ εὔμορφος καὶ ἀνθηρὰ καί τοι προσήγγιζεν εἰς τὸ τεσσαρακοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Ἀλλὰ δὲν μετεχειρίζετο ὅμως τὰς τέχνας δι' ὧν πᾶσαι αἱ τῆς Ῥώμης γυναῖκες προσεπάθουν νὰ διορθώσωσι τὰς προσβολὰς τῶν ἐτῶν, τὰς ὑπὸ τοῦ χρόνου χαραχθείσας ῥυτίδας, καὶ τὰ ἐξαλειφθέντα ἀνθηρὰ τῆς νεότητος χρώματα. Οὐδ' ἐκόσμουν τὴν κεφαλὴν τὸν τράχηλον καὶ τοὺς βραχίονας αὐτῆς τὰ συνήθη πολύτιμα κοσμήματα, δι' ὧν αἱ δέσποιναι ἐπεδείκνυον τὰ πλούτη των. Ἐφόρει δὲ ἁπλῶς μακρὰν ποδήρη ἐσθῆτα καὶ πέπλον.

Εἰς τὴν ἐρώτησιν τῆς Κλαυδίας ἀπεκρίθη ὁ Λῖνος·

— Νομίζω ὅτι ἐμάντευσα τὴν αἰτίαν τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Μετέλλου. Πρόκειται περὶ τῆς ἀδελφῆς του, περὶ ἐμοῦ, περὶ τῶν ἐν Ῥώμῃ χριστιανῶν ἴσως.

Καὶ ἐπιστραφεὶς μετὰ σεβασμοῦ πρὸς τὸν γηραιόν, ὅστις ἠκροᾶτο μετὰ πολλῆς προσοχῆς, εἶπεν·

—Ἀπόστολε τοῦ Χριστοῦ, ἤγγικεν ἡ ἡμέρα τῶν δοκιμασιῶν καὶ πρέπει νὰ προσέχωμεν.

— Τέκνον μου, ὁ Κύριος, ὡς ὑπέσχετο θὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, ἀπεκρίθη ὁ γηραιὸς μετὰ φωνῆς γλυκείας. Ἀλλὰ τί νέον ἔμαθες;

— Σίμων Πέτρε, ἀπεκρίθη ὁ Λῖνος, ἀφ' ὅτου πρὸ ἑνὸς ἔτους ἁρπαγεῖσα ἀπὸ τοῦ πατρικοῦ οἴκου της ἡ Καικιλία εἶνε κεκλεισμένη ἐν τῷ ναῷ τῆς

Ἑστίας, ἐγὼ ἐξηκολούθουν συνεννοούμενος μετ' αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν ἐντολήν σου ἐνισχύων αὐτὴν ἐν τῇ πίστει. Ἐποίουν δ' ἐγὼ τοῦτο μετὰ πολλῆς προφυλάξεως, ἀλλ', ὡς φαίνεται, μᾶς ἀνεκάλυψαν, διότι ὁ Μέτελλος φαίνεται ὅτι ὑπώπτευσέ τι. Μάλιστα δὲ σήμερον τὸ πρωὶ ἡ ἀδελφή του προσήχθη εἰς τὸ δικαστήριον τῶν ἀρχιερέων προεδρεύοντος αὐτοῦ τοῦ Νέρωνος ὡς ἄκρου ἀρχιερέως καὶ λέγεται ὅτι τὴν ἐτιμώρησαν αὐστηρῶς, διότι ἠρνήθη νὰ συντηρήσῃ τὸ ἱερὸν πῦρ. Τοῦτο μαθὼν ὁ Μέτελλος φαίνεται ὅτι ἐμὲ θεωρεῖ ὑπεύθυνον διὰ τὸν τρόπον τῆς Καικιλίας.

—Ἐξετέλεσας τὸ καθῆκόν σου, τέκνον μου, τὰ δὲ λοιπὰ ὁ Θεὸς θὰ τὰ οἰκονομήσῃ, εἶπεν ὁ Σίμων Πέτρος. Καὶ ἐὰν ὁ Μέτελλος ἦλθεν ἐνταῦθα ἕνεκα τούτου, ὁ Πούδης θά σοί το ἀναγγείλῃ βεβαίως, καὶ βλέπετε τότε πλέον τί ποιητέον. Ἀλλὰ φρόντισον ὅμως, τέκνον μου, νὰ λάβῃς τὰ κατάλληλα μέτρα. Ἐγὼ δὲ παρευθὺς πρέπει νὰ ἀπέλθω ἔξω τῆς πόλεως εἰς τὰς Κατακόμβας εἰς τὴν συνάθροισιν τῶν πιστῶν ὅπου ὁ Κλήμης συνήγαγε δούλους νεοφωτίστους πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν προσελθόντας εἰς τὴν ἀληθῆ τοῦ Χριστοῦ πίστιν, καὶ πρέπει νὰ ὑπάγω νὰ εὐλογήσω καὶ νὰ παραμυθήσω τοὺς δυσμοίρους τούτους ἀδελφούς.

Καὶ ταῦτα λέγων ὁ Πέτρος ἠγέρθη χωρὶς νὰ τολμήσῃ τις νά τον ἐμποδίσῃ, διότι οἱ πάντες ἐγίνωσκον πόσην ᾐσθάνετο ὁ Ἀπόστολος συμπάθειαν πρὸς τὰ ἀπόκληρα τέκνα τοῦ κόσμου τούτου. Οὐ μόνον λόγῳ ἀλλὰ καὶ ἔργῳ ἐξετέλει ὁ μακάριος τὰς θείας ἐντολὰς τοῦ Διδασκάλου του.

Πάντες ἀνηγέρθησαν μετὰ τοῦ Ἀποστόλου, ὅστις ὑψώσας τὰς χεῖρας καὶ τὰ ὄμματα πρὸς τὸν οὐρανὸν εἶπε·

— Δεηθῶμεν τέκνα μου, ὑπὲρ τῆς ἀδελφῆς ἡμῶν Καικιλίας.

Καὶ τὸ πρόσωπόν του ἠκτινοβόλει περιλαμπόμενον ὑπὸ θείας λάμψεως. Καὶ μόνον βλέπων τις αὐτὸν ᾐσθάνετο ὅτι μεγάλην εἶχεν ἰσχὺν ἐπὶ γῆς ὁ σεβάσμιος ἀνήρ, πολλῷ μείζονα καὶ αὐτῶν τῶν Καισάρων.

Μετὰ τὴν δέησιν ἠσπάσθησαν εὐλαβῶς τὴν ἱερὰν χεῖρα τοῦ Ἀποστόλου ὁ Αἶνος ἡ Κλαυδία καὶ ἡ Οὐαλερία. Ἡ θυγάτηρ τοῦ Πούδου κατεχομένη ὑπὸ ἀκαταβλήτου συγκινήσεως δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυα, καὶ ἐν ᾧ ὁ Ἀπόστολος τὴν ηὐλόγει λυγμὸς ἠκούσθη ἐκ τοῦ συντετριμμένου στήθους της. Ἐνδεδυμένη ὡς ἡ μήτηρ της μετὰ πολλῆς ἁπλότητος ἐξήστραπτεν ἡ κόρη ὑπὸ παρθενικοῦ κάλλους.

Ὁ Ἀπόστολος κλίνας ἐλαφρῶς πρὸς τὴν νεάνιδα εἶπεν εἰς τὸ οὖς αὐτῆς.

— Θάρρει, κόρη μου, ἔσο γενναία καὶ θὰ τύχῃς τοῦ ποθουμένου.

Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐχαιρέτισε πάντας νεύσας εἰς αὐτοὺς νὰ μή τον προπέμψωσι.

Ἀπελθόντος τοῦ Ἀποστόλου ἐκάθηντο σιωπηλοὶ οἱ ἐν τῇ αἰθούσῃ. Ὁ δὲ Αἶνος μετ' ἀνησυχίας παρετήρει τὴν κλεψύδραν, τὴν μηχανὴν ἥτις διὰ τοῦ ὕδατος ἐδείκνυε τὴν ὥραν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Συνεχῶς δ' ἔστρεφε τὸ βλέμμα

πρὸς τὴν θύραν τοῦ δωματίου ἐν ᾧ ἦτο ὁ Πούδης μετὰ τοῦ Μετέλλου. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ὥρα παρήρχετο ὁ Λῖνος εἶπεν ὅτι θἀπέλθῃ.

— Διατί δὲν προσμένῃς νὰ ἐξέλθῃ ὁ Πούδης; ἠρώτησεν ἡ Κλαυδία.

— Πρέπει νὰ ὑπάγω εἰς τὴν οἰκίαν μου διότι θὰ ἔλθῃ ὁ Ἀρβογάστ, ὅστις μὲ παρεκάλεσε νά τον προσμείνω καί τῳ ὑπεσχέθην. Καὶ πάλιν ἔρχομαι ἀφ' οὗ ἀναχωρήσῃ ὁ Ἀρβογάστ.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Λῖνος ἡτοιμάζετο νἀποχαιρετίσῃ τὰς γυναῖκας ἀνηγέρθη τὸ καταπέτασμα καὶ ἐφάνη ὁ Πούδης.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ συγκλητικοῦ ἐφαίνετο ἀποτετυπωμένη ταραχὴ καὶ ἀγωνία. Διὰ τοῦ βλέμματος ἀνεζήτησε τὸν Ἀπόστολον, ἀλλ' ὁ Λῖνος ὄρθιος ἔτι ἐννοήσας τί ἐζήτησεν ὁ Πούδης προέλαβεν αὐτὸν καὶ εἶπεν·

—Ὁ Ἀπόστολος ἠναγκάσθη νά μας ἐγκαταλίπῃ. Καθῆκον κατεπεῖγον τὸν ἐκάλεσεν ἀλλοῦ. Μήπως ἔχεις σπουδαῖόν τι νά τῳ ἀναγγείλῃς;

— Ναί. Ἀλλὰ καὶ σὺ δύνασαι νά το ἀναγγείλῃς εἰς αὐτόν. Διότι ὅσα πρὸ ὀλίγου ἔμαθον ἀναφέρονται εἰς σὲ μᾶλλον ἢ εἰς τὸν Ἀπόστολον Πέτρον.

—Ἀπῆλθεν ὁ Μέτελλος; ἠρώτησεν ὁ Λῖνος καθήμενος εἰς τὴν θέσιν του.

— Ναί, διότι ἔπρεπε νὰ ὑπάγῃ νὰ προετοιμασθῇ διὰ τὸ δεῖπνον τοῦ Καίσαρος.

— Δὲν εἶνε ἀκόμη ὥρα. Καὶ ἔχει πολλὰ παράπονα ἐναντίον μου;

—Ἰδοὺ τί μοι εἶπεν. Ἔμαθεν ὅτι εἶσαι χριστιανὸς καὶ σὲ κατηγορεῖ, ὅτι ἀπεπλάνησας τὴν ἀδελφήν του. Πολλάκις σὲ εἶδον ἄνθρωποι πορευόμενον εἰς τὸ δάσος τῆς Ἑστίας καὶ ὁ Μέτελλος ἔξω φρενῶν λέγει ὅτι θά σε καταγγείλῃ εἰς τὸν Καίσαρα. Προσεπάθησα νά τον πραΰνω καταδεικνύων αὐτῷ τὸ ἄτοπον ὅπερ ἔμελλε νὰ πράξῃ, διότι βεβαίως μετὰ σοῦ θὰ συγκατεστρέφετο καὶ ἡ ἀδελφή του. Ἀλλ' ἐκεῖνος δὲν ἐπείθετο. Τελευταῖον ἐπεχείρησα νά τῳ ἀποδείξω ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς οὐ μόνον δὲν ταπεινοῖ τὰς ψυχάς, ὡς αὐτὸς νομίζει, ἀλλὰ μᾶλλον τὰς ἀνυψοῖ, τὰς μεταβάλλει, τὰς ἀναγεννᾷ. Ἀλλ' ἐκεῖνος δὲν ἤθελε νἀκούσῃ καὶ μάλιστα ἐθεώρησεν ὅτι πράττω ἔγκλημα ὑπερασπίζων δόγματα ἅτινα αὐτὸς μισεῖ. Τοσαύτη δ' ἦτο ἡ παραφορά του, ὥστε ἵνα τὸν καταπραΰνω ἠναγκάσθην νὰ ἐπικαλεσθῶ τὸ ὄνομα τῆς Οὐαλερίας.... Καί τῳ ἐδήλωσα σαφέστατα ὅτι ἐάν σε καταγγείλῃ, σὲ τὸν κοινὸν ἡμῶν φίλον, ὀφείλει νὰ παύσῃ φοιτῶν εἰς τὴν οἰκίαν μου, διότι οὐδέποτε θὰ δώσω τὴν κόρην μου εἰς τὸν ἐχθρὸν τοῦ Λίνου.

— Καὶ τί ἀπεκρίθη; ἠρώτησεν ὁ Λῖνος μετὰ πολλῆς ἀταραξίας.

— Κατεπραΰνθη ὀλίγον καὶ πρὶν ἢ ἀπέλθῃ μ' ὑπεσχέθη ὅτι πρίν μ' ἐπανίδῃ δὲν θὰ ἐνεργήσῃ τίποτε. Ὅθεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ κίνδυνος ἀπεσοβήθη.

— Φοβοῦμαι μήπως ἀπατᾶσαι.

—Ὁ Μέτελλος θὰ τηρήσῃ τὸν λόγον του· εἶπεν ὁ Πούδης μετὰ βεβαιότητος.

— Θὰ παρεδεχόμην τὴν γνώμην σου, ἐὰν ὁ Μέτελλος δὲν ἤκουε τὰς συμβουλὰς τῶν ἄλλων.

—Ἐννοεῖς τὸν Σοέμαν;

— Βεβαιότατα.

— Τῷ ὄντι ἐπίφοβος εἶνε οὗτος ὁ ἄνθρωπος, εἶπεν ὁ πατρίκιος κλίνων τὴν κεφαλὴν μετὰ λύπης.

Ἐν ᾧ δ' ὁ Πούδης ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν λόγον, διεκόπη ὑπό τινος εἰσελθόντος εἰς τὴν αἴθουσαν. Ὁ εἰσελθὼν ἦτο ὁ γνωστὸς ἡμῖν Ἀρβογάστ, ὁ ἐπιστάτης τοῦ Σαβίνου.

Ὁ Ἀρβογάστ μεταβὰς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Λίνου, ὡς εἶχον συμφωνήσει, δέν τον εὗρεν, ἀλλ' ἔμαθε παρά τινος πιστοῦ θεράποντος ὅτι ὁ Λῖνος εἶνε εἰς τοῦ Πούδου καὶ διὰ τοῦτο ἦλθε μετὰ σπουδῆς.

— Εἰρήνη ὑμῖν, εἶπεν ὁ Ἀρβογάστ ἅμα εἰσελθών.

—Ἀμήν! ἀπεκρίθησαν εἰς τὸν χριστιανικὸν τοῦτον χαιρετισμὸν οἱ ἐν τῇ αἰθούσῃ καὶ ἐκάλεσαν τὸν ἐπιστάτην νὰ καθήσῃ.

— Τί νέα μᾶς φέρεις; ἠρώτησεν ὁ Λῖνος.

— Κακά, ἀπεκρίθη ὁ ἐπιστάτης.

— Εἶπε τίποτε ὁ κύριός σου;

— Μοὶ εἶπεν ὅτι ὁ Μέτελλος ἐξερχόμενος ἔρριψε βλέμμα ἄγριον πρὸς σὲ καὶ ἔφυγε τεταραγμένος. Ἔπειτα ὁ κύριός μου μοὶ εἶπεν ὅτι ἐπεθύμει νὰ μάθῃ ἐὰν ἐγὼ ἠδυνάμην νὰ μαντεύσω τὴν ἀφορμὴν τῆς παραδόξου διαγωγῆς τοῦ φίλου του.

— Καὶ τί ἀπεκρίθης σύ;

— Τὸ πρᾶγμα ἦτο δύσκολον. Ἐσκέφθην ὀλίγον καὶ ἀπεφάσισα νά τῳ εἴπω καθαρὰ τὴν γνώμην μου. Εἶπον λοιπὸν ὅτι ὑποθέτω ὅτι ὁ Μέτελλος ὑπώπτευσεν ὅτι εἶσαι χριστιανὸς καὶ ὅτι συμπαρέσυρες καὶ τὴν Καικιλίαν. Οὐχ ἧττον ἐξεφράσθην μετὰ πολλῆς ἐπιφυλάξεως ὥστε νὰ μὴ ἐνοχοποιηθῇ τις ἐκ τῶν λόγων μου. Καὶ ἄλλοτε πολλάκις ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ συνδιαλεχθῶ μετὰ τοῦ κυρίου μου περὶ Χριστιανισμοῦ καὶ ὁ ὀρθὸς αὐτοῦ νοῦς ἐδέχετο εὐμενῶς τοὺς λόγους μου. Ἤλπιζον δὲ ὅτι ἐξηκολούθει ἔτι ἔχων τὰς αὐτὰς διαθέσεις πρὸς τὴν θρησκείαν μας. Ἀλλ' ὅμως ἐψεύσθησαν αἱ ἐλπίδες μου, διότι ἡ μήτηρ του ἡ Βελλέδα κατώρθωσε νά τον ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν θρησκείας.

—Ὥστε ἀπέτυχες; εἶπεν ὁ Λῖνος ἀνησυχῶν.

— Ἀμέσως ᾐσθάνθην ὅτι ἀνοήτως ἔπραξα ἐκφρασθεὶς ὅπως ἐξεφράσθην, καὶ προσεπάθησα νὰ διορθώσω τὸ πρᾶγμα. Τὸν ἀνέμνησα λοιπὸν τί ὤφειλεν εἰς τὴν οἰκογένειάν σου, ἐξύμνησα τὸν χαρακτῆρά σου, τὰς ἀρετάς σου καὶ συνεπέρανα ὅτι θὰ πράξῃ ἔγκλημα ἐὰν θελήσῃ νὰ συνενωθῇ μετὰ τοῦ Μετέλλου ἐναντίον σου. Πλὴν δὲ τούτων τῷ ἀπέδειξα ὅτι καταδιώκων σὲ θὰ συντελέσῃ προδηλότητα εἰς τὴν καταδίωξιν καὶ τῆς Καικιλίας. Τὸ ὄνομα τῆς ἀδελφῆς τοῦ Μετέλλου ἀκούσας ὁ Σαβῖνος συνεκινήθη καί με παρεκάλεσε νά τον συμβουλεύσω τί πρέπει νὰ κάμῃ, διότι, ὡς εἰξεύρεις, ἔχει πρὸς ἐμὲ

ἄκραν ἐμπιστοσύνην. Τὸν παρώτρυνα λοιπὸν νὰ πείσῃ τὸν Μέτελλον νὰ μὴ προβῇ εἰς ἄφρονά τινα πρᾶξιν, καί μ' ὑπεσχέθη ὅτι θά το κάμῃ.

— Καὶ εἶσαι βέβαιος ὅτι ὁ κύριός σου θὰ τηρήσῃ τὴν ὑπόσχεσίν του; ἠρώτησεν ὁ Πούδης.

— Δὲν ἀμφιβάλλω. Ἔπειτα, διαδίδονται ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἀπαίσια θρυλήματα καὶ εἶνε δυνατὸν ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν νὰ τελεσθῶσιν ἐν Ῥώμῃ μεγάλα πράγματα.

— Τί σκευωρεῖται πάλιν; ἠρώτησεν ὁ Αἶνος.

— Τὸ πρωῒ εἶδον ἕνα τῶν θεραπόντων τοῦ Νέρωνος καί μ' ἐβεβαίωσεν ὅτι ἡ ὕπαρξις τοῦ Βρεταννικοῦ κινδυνεύει Χθὲς εἰσῆλθεν εἰς τὰ Ἀνάκτορα ἡ γηραιὰ Λοκούστα καὶ ἡ παρουσία τῆς μυσαρᾶς ταύτης γυναικὸς σημαίνει καὶ πολύ. Διότι αὐτὴ παρεσκεύασε τὸ δηλητήριον δι' οὗ ἀπέθανεν ὁ δύσμοιρος Κλαύδιος, ὡσαύτως αὐτὴ ἔδωκεν εἰς τὸν Νέρωνα τὸ ποτόν, δι' οὗ πρό τινων μηνῶν ἐπεχείρησεν οὗτος νὰ θανατώσῃ τὸν θετὸν ἀδελφόν του. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὅμως τὸ πείραμα ἀπέτυχεν, ὁ Νέρων διέταξε καὶ ἐφυλάκισαν τὴν κατάρατον φαρμακεύτριαν. Ἀφ' οὗ δὲ σήμερον τὴν ἐκάλεσε, βεβαίως τὴν θέλει χάριν νέου τινὸς ἐγκλήματος καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὴν φορὰν ταύτην θὰ ἐπιτύχῃ.

— Ἀλλ' εἶνε φρικῶδες, ἀνεφώνησεν ὁ Αἶνος. Ὁ Νέρων μόλις εἶνε ἔφηβος· δύναταί ποτε τοσοῦτον τυφερὰ ψυχὴ νὰ ὑποκρύπτῃ τοσαύτην κακουργίαν;

— Τὰ αὐτὰ ἐπληφορήθην καὶ ἐγώ, εἶπεν ὁ Πούδης.

Ἡ Κλαυδία καὶ ἡ Οὐαλερία ἀκούσασαι τὸν Πούδην ἐπικυροῦντα τὴν διήγησιν τοῦ Ἀρβογάστ ἐφρικίασαν. Τὸ πρόσωπον τοῦ Αἴνου ἦτο κεκαλυμμένον ὑπὸ θλίψεως. Διότι ἦτο φίλος τοῦ Βρεταννικοῦ καί τον ἠγάπα ἕνεκα τῶν εὐγενῶν του αἰσθημάτων. Ἤλπιζε δ' ὅτι ὁ βλαστὸς οὗτος τῶν Καισάρων ἀνδρωθεὶς ἔμελλε νὰποπτύσῃ τὰς παραδόσεις τῆς ἀσεβοῦς αὐτοῦ οἰκογενείας. Τὸν ἐφαντάζετο ἐπὶ τοῦ θρόνου Καίσαρα καὶ προστάτην ἔνθερμον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀλλ' αἱ ἀποκαλύψεις τοῦ Ἀρβογάστ ἐξηφάνισαν τὰς ἐλπίδας του καὶ κατεσπάραξαν τὴν καρδίαν του. Καὶ ἐμνήσθη τότε τῶν λόγων τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, ὅστις συνεχῶς ἔλεγεν αὐτῷ ὅτι ὁ οἶκος τῶν Καισάρων δὲν θὰ τύχῃ τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ἀνακηρύξῃ τὸν θρίαμβον τῆς Ἀληθείας καὶ ὅτι ἡ νίκη ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ μετὰ μακροὺς καὶ αἱματηροὺς ἀγῶνας. Ἀλλ' ὅμως ὁ Αἶνος ἐπεθύμει νὰ σώσῃ τὸν Βρεταννικὸν καὶ εἶπεν ὅτι πρέπει πάσῃ δυνάμει νὰ προληφθῇ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ κακουργήματος.

— Ἀλλὰ πῶς; ἠρώτησεν ὁ Πούδης.

— Δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ γείνῃ τὸ πρᾶγμα γνωστὸν εἰς τὴν Ἀγριππῖναν; προέτεινεν ὁ Ἀρβογάστ.

— Θεὸς φυλάξοι! ἀπεκρίθη ὁ πατρίκιος. Ἡ ἐξωλεστάτη αὕτη γυνὴ διὰ τῶν ἀπειλῶν καὶ τῶν κραυγῶν της θὰ ἐξερεθίσῃ τὸν μικρώτατον υἱόν της καὶ θὰ συμβῇ ὅλως τοὐναντίον τοῦ ποθουμένου.

— Δὲν ὑπολείπεται λοιπὸν ἄλλο, εἰ μὴ ἡ συνδρομὴ τοῦ Σενέκα καὶ τοῦ Βούρου εἶπεν ὁ ἐπιστάτης.

— Ἄπαγε, ἀπεκρίθη ὁ συγκλητικός. Ἀμφότεροι εἶνε ἄνθρωποι φιλοδοξότατοι καὶ χάριν τοῦ κέρδους πρόθυμοι νὰ συγχωρήσωσι καὶ τὰ στυγερώτατα τῶν ἐγκλημάτων. Καλύπτοντες τὸ πρόσωπον διὰ τοῦ προσωπείου τῆς ἀρετῆς ἐξαπατῶσι τοὺς πολλούς, ἀλλ' ὅμως ἐγὼ τοὺς γινώσκω ἀκριβῶς καὶ οὐδεμίαν παρ' οὐδετέρου αὐτῶν προσδοκῶ βοήθειαν.

— Τί λοιπὸν προτείνεις, κλεινὲ Πούδη; ἠρώτησεν ὁ Ἀρβογάστ. Νὰ σταυρώσωμεν τὰς χεῖρας καὶ νὰ γείνωμεν ἀδιάφοροι θεαταὶ τοῦ χαλκευομένου κακουργήματος;

— Ἐὰν ὑπάρχῃ ἔτι καιρὸς νὰ προληφθῇ τὸ κακὸν ἢ νὰ ἀναβληθῇ, τοῦτο ἐξαρτᾶται κατ' ἐμὲ μόνον ἐκ τοῦ Μετέλλου καὶ τοῦ Σαβίνου, ἐξ οὐδενὸς ἄλλου.

— Ἀλλά, παρετήρησεν ὁ Αἶνος, οὗτοι δὲν ἰσχύουσι πολὺ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι.

— Σύμφημι. Ἀλλ' ὁ Νέρων ἐξαιρέτως τιμᾷ αὐτοὺς καὶ ἀπόδειξις τούτου εἶνε ὅτι τὴν ἑσπέραν ταύτην προσεκάλεσεν αὐτοὺς εἰς δεῖπνον.

— Νομίζω ὅτι διαβλέπω τὴν αἰτίαν τῆς τιμῆς ταύτης, εἶπεν ὁ ἐπιστάτης.

— Καὶ ποία τις λέγεις ὅτι εἶνε; ἠρώτησεν ὁ Πούδης.

— Ὁ Νέρων δὲν ἀγνοεῖ ὅτι ὁ Μέτελλος καὶ ὁ Σαβῖνος τιμῶνται πολὺ ὑπὸ τῶν πολιτῶν. Ἐπενόησε λοιπὸν ἐν τῇ σατανικῇ πανουργίᾳ του νὰ καλύψῃ διὰ τῆς παρουσίας αὐτῶν τὸ κακούργημα ὅπερ μέλλει νὰ πράξῃ. Πιστεύει πιθανῶς ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη οὐδὲν κατ' αὐτοῦ θὰ εἴπῃ, ἐὰν μάθῃ ὅτι ἐν τῷ συμποσίῳ παρεκάθηντο καὶ ἔντιμοι ἄνδρες.

— Ἴσως ἐμάντευσας ὀρθῶς, εἶπεν ὁ Πούδης στενάζων. Ὅπως δήποτε ἐγὼ λέγω ὅτι πρέπει νὰ συνεννοηθῶμεν μετὰ τοῦ Μετέλλου καὶ τοῦ Σαβίνου. Ἂς ἔχωσι τὸν νοῦν των εἰς τὸν Βρεταννικόν, εἰς τοὺς δούλους οἵτινες θά τον ὑπηρετῶσι καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Καίσαρα.

Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ μεταβῇ ὁ συγκλητικὸς καὶ ὁ ἐπιστάτης παρευθὺς εἰς τοῦ Σαβίνου πρὶν ἢ οὗτος πορευθῇ μετὰ τοῦ φίλου του εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Καὶ ὁ μὲν Αἶνος ἀποχαιρετίσας αὐτοὺς ἀπῆλθεν εὐχόμενος αὐτοῖς ἐπιτυχίαν, ὁ δὲ Ἀρβογάστ μετέβη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κυρίου του, συνοδεύων τὸν συγκλητικὸν Πούδην. Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Σαβίνου εὗρον καὶ τὸν Μέτελλον πρὸ ὀλίγης μόνον ὥρας ἐλθόντα. Ὁ Σαβῖνος συμφώνως πρὸς τὰς παρακλήσεις τοῦ Ἀρβογάστ εἶχε παρακαλέσει τὸν φίλον του νὰ μὴ καταγγείλῃ τὸν Αἶνον, ὥστε ὁ Μέτελλος ἀκούσας καὶ τὴν συμβουλὴν τοῦ Πούδου εὐκόλως ἐπείσθη καὶ ὑπεσχέθη ὅτι δὲν θά τον καταγγείλῃ. Ἰδὼν ὁ συγκλητικὸς ὅτι τὰ πράγματα ἔβαινον καλῶς, ἀνεκοίνωσεν εἰς τοὺς δύο φίλους τοὺς συνδαιτυμόνας τοῦ Νέρωνος ὅ τι ἐγίνωσκε περὶ τοῦ Βρεταννικοῦ. Ταῦτα δ' ἀκούσας ὁ Σαβῖνος ἀνεφώνησεν ἀγανακτήσας.

— Οὐδέποτ' ἐνώπιόν μου θὰ πραχθῇ τοιοῦτον ἀνοσιούργημα. Καὶ τὴν ζωήν μου θὰ κινδυνεύσω χάριν τοῦ ἀδικουμένου.

Καὶ ταῦτα μὲν εἶπεν ὁ Σαβῖνος, ἀλλὰ καὶ ὁ Μέτελλος δὲν ἠδυνήθη νὰ κατασteίλῃ τὴν ἀγανάκτησίν του. Διότι ἠγάπα τὸν Βρεταννικὸν καὶ ἐμίσει τὸν Νέρωνα, οὗ ὁ πατὴρ εἶχεν ὑβρίσει τὴν μητέρα του. Ἀλλ' ἐφοίτα ὅμως εἰς τὰ Ἀνάκτορα ἐξ ἀνάγκης φοβούμενος μὴ παροργίσῃ τὸν Νέρωνα καὶ ἐξερεθίσῃ αὐτὸν κατὰ τῆς Καικιλίας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Μέτελλος μιμούμενος τὸν Σαβῖνον ὤμοσεν ὅτι θὰ προσπαθήσῃ νὰ σώσῃ τὸν Βρεταννικόν.

Προσεγγιζούσης τῆς ὥρας τοῦ καισαρικοῦ δείπνου ὁ μὲν Πούδης ἀπῆλθε πεποιθὼς ὅτι οἱ δύο φίλοι θὰ πράξωσι πᾶν ὅ τι ἦτο ἀνθρωπίνως δυνατὸν πρὸς σωτηρίαν τοῦ υἱοῦ του Κλαυδίου, ὁ δὲ Σαβῖνος καὶ ὁ Μέτελλος ἀναβάντες εἰς εὐρύχωρον καὶ κομψὸν φορεῖον μετέβησαν εἰς τὰ Ἀνάκτορα.

Τὰ Ἀνάκτορα ἦσαν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἔνθα ἄλλοτε ἦτο ἡ κατοικία τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου. Οἱ δοῦλοι οἱ φέροντες τὸ φορεῖον ἐβάδιζον τὴν κατὰ τὴν πλευρὰν τοῦ λόφου κεχαραγμένην μεγάλην ὁδόν, ἔπειτα δὲ κάμψαντες εἰσῆλθον εἰς πλαγίαν ὁδὸν ἄγουσαν κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν *ἄρεαν*, μέγαν πρόδρομον τετράγωνον πρὸ τῆς μεσημβρινῆς προσόψεως ἐχούσης μῆκος διακοσίων ἑβδομήκοντα ποδῶν. Τὸ ὅλον δ' Ἀνάκτορον ἦτο τετράγωνον περίστυλον οἰκοδόμημα. Τὸ δὲ *ἄτριον* ἀντὶ νὰ ἦνε ἀμέσως μετὰ τὸν πρόδομον ἦτο ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ οἰκοδομήματος. Ὁ Μέτελλος καὶ ὁ Σαβῖνος κατέβησαν πρὸ τῆς πύλης τῶν Ἀνακτόρων ἣν ἐφρούρουν Πραιτωριανοὶ στρατιῶται. Καὶ πρῶτον μὲν εἰσῆλθον εἴς τι τῶν βαλανείων τῶν κειμένων ἑκατέρωθεν τοῦ προδόμου, ἵνα ἀνοίξῃ, ὡς λέγομεν, ἡ ὄρεξίς των. Μετὰ δὲ μίαν περίπου ὥραν λουσθέντες καὶ μυρισθέντες, κατὰ τὰ τότε ἔθιμα, ἐνεδύθησαν τὸν λευκὸν χιτῶνα, ὃν συνήθως ἐφόρουν ἐν τοῖς συμποσίοις, καὶ ὡδηγήθησαν ὑπὸ τῶν δούλων εἰς τὸ *ἄτριον*, ὅπερ περιστοιχιζόμενον ὑπὸ διπλῶν ἀλλεπαλλήλων στοῶν ὡμοίαζε πρὸς τὴν βασιλικὴν λεγομένην στοάν. Λαὸς ὅλος θεραπόντων ἔτρεχεν ἄνω καὶ κάτω μετὰ θαυμασίας τάξεως ἐν τῇ κατοικίᾳ τοῦ κοσμοκράτορος. Εἰσήχθησαν ἔπειτα εἰς τὸ συλλαλητήριον, αἴθουσαν πολυτελέστατα κεκοσμημένην εἰς ἣν μετ' ὀλίγον εἰσῆλθεν ὁ Σενεκίων νέος διεφθαρμένος καὶ πρῶτος ἐν ἀσωτείαις σύντροφος τοῦ Νέρωνος. Ἦλθεν ἔπειτα ὁ Σενέκας καὶ ὁ Βοῦρος καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ Βρεταννικός, ὅστις ἰδὼν τὸν Μέτελλον ἔδραμε καὶ ἠσπάσθη αὐτὸν μετὰ πολλῆς οἰκειότητος καὶ ἀγάπης. Μετὰ τοῦ Βρεταννικοῦ εἰσῆλθεν ἡ ἀδελφή του Ὀκταβία ἡ νεαρὰ γυνὴ τοῦ Νέρωνος, ἧς τὸ χάριεν πρόσωπον ἐσκίαζε λύπη.

Παρευθὺς σχεδὸν ἀνηγγέλθη ὅτι ἔρχεται ὁ αὐτοκράτωρ. Ὁ Νέρων ἐπεφάνη ἄγων τὴν μητέρα του Ἀγριππῖναν. Τὸ μέτωπόν του ἠκτινοβόλει ὑπὸ χαρᾶς, τὰ χείλη του ἐμειδίων καὶ διὰ τοῦ θολοῦ βλέμματός του ἐχαιρέτιζε τοὺς προσκεκλημένους. Καὶ διῆλθε μὲν ἀπαθὴς καὶ ψυχρὸς πρὸ τῆς Ὀκταβίας, ἥτις ἀκουσίως ἐφρικίασεν ἰδοῦσα τὸν ἄνδρα της τὸν ἄπιστον καὶ ἀναίσθητον εἰς τὸν ἔρωτά της, ἀλλ' ἐθώπευσε τὸν Βρεταννικὸν μετὰ στοργῆς. Ὁ νεανίσκος γινώσκων ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Νέρωνος ἦτο ἐπίπλαστος καὶ ψευδής, οὐδόλως

ἀπεκρίθη εἰς τὴν θωπείαν τοῦ γαμβροῦ του, ἐμειδίασε δὲ μόνον θλιβερῶς εἰς τὴν Ἀγριππίναν, ἀποτείνασαν αὐτῷ εὐμενῆ τινα λόγον. Ὁ Νέρων προσηγόρευσεν ἔπειτα τὸν Σενέκαν καὶ τὸν Βοῦρον καὶ ἐξεδήλωσε τὴν χαράν του ἰδὼν τὸν Μέτελλον τὸν Σαβῖνον καὶ τὸν Σενεκίωνα. Ἐπεριποιεῖτο δὲ τὴν μητέρα του μετὰ πολλῆς προθυμίας, ὥστε ἡ φιλόδοξος Ἀγριππίνα ἐπίστευσεν ὅτι ἤγγικεν ἡ ὥρα νὰ ἀναλάβῃ αὖθις τὴν δύναμιν ἣν εἶχε ζῶντος τοῦ εὐήθους Κλαυδίου. Καί τοι δὲ ἦτο ἡλικίας ὀκτὼ καὶ τριάκοντα μόλις ἐτῶν, ἀλλὰ τὸ μεμαραμένον ὅμως πρόσωπόν της ἀπεκάλυπτε τὰς ἀσωτείας καὶ τὰ σφοδρὰ πάθη εἰς ἃ ἡ γυνὴ αὕτη ἦτο παραδεδομένη. Μάτην ἐκάλει εἰς βοήθειαν τὰς ποικίλας τέχνας τῶν καλλωπιστριῶν. Οὔτε τὸ φῦκος οὔτε ἡ κίσσηρις οὔτε τὰ κοσμητικά, ἀλλ' οὔτε ἡ πληθὺς τῶν πολυτίμων κοσμημάτων δι' ὧν ἐκάλυπτε τὸ σῶμά της ἠδύναντο νὰ ἐξαλείψωσι τὰ στίγματα τῆς ἀσωτείας. Καὶ ὅμως ἡ μεγαλοπρέπεια ἐξεδηλοῦτο ἐπὶ τοῦ μακροῦ προσώπου της καὶ τὸ αἷμα τῆς γενεᾶς της ἐκυκλοφόρει μετὰ σφοδρότητος ἐντὸς τῶν φλεβῶν της. Τὸ στενὸν μέτωπον, ἡ μεγάλη καὶ ὀξεῖα ῥίν, τὸ γλαφυρώτατον στόμα, ὁ προεξέχων πώγων, τὸ πῦρ τὸ ἀκτινοβολούμενον ἐκ τῶν φλογερῶν ὀμμάτων, τὰ πάντα καὶ αὐτὸ ἔτι τὸ ἀνάστημά της τὸ ὑψηλὸν περιέβαλλον τὴν Ἀγριππίναν διὰ φοβεροῦ τινος μεγαλείου.

Μόλις εἶχεν ἀνταλλάξει ὁ αὐτοκράτωρ λέξεις τινὰς μετὰ τῶν προσκεκλημένων, ὅτε εἰσελθὼν ὁ ἀρχιτρίκλινος ἀνήγγειλεν ὅτι τὰ πάντα ἦσαν ἕτοιμα καὶ οἱ πάντες μετέβησαν εἰς τὸ *triclinium*, ὅ ἐστι εἰς τὸ ἑστιατόριον. Τὸ *triclinium* ἦτο πολυτελέστατα κεκοσμημένον. Ἡ ὀροφὴ αὐτοῦ ὑπὸ κιόνων μαρμαρίνων ὑποβασταζομένη ἦτο ποικιλωτάτη καὶ κατάχρυσος ὡς καὶ οἱ τοῖχοι. Ἐν τῷ μέσῳ ἦτο ἐστρωμένη τράπεζα ἐκ πολυτίμου ξύλου ἐπιχρύσου. Κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς τῆς τραπέζης ἔκειντο κλίναι ἐστρωμέναι διὰ πορφυρῶν καὶ χρυσῶν ὑφασμάτων καὶ προσκεφαλαίων μαλακωτάτων, διότι ὡς γνωστὸν οἱ Ῥωμαῖοι ἔτρωγον κατακεκλιμένοι καὶ οὐχὶ καθήμενοι. Ἡ δὲ τετάρτη πλευρὰ τῆς τραπέζης ἦτο ἐλευθέρα χάριν τῆς ὑπηρεσίας. Πρὶν ἢ ἀναβῶσιν ἐπὶ τῶν κλινῶν οἱ προσκεκλημένοι ἐξέβαλον τὰ ὑποδήματά των. Καὶ ὁ Νέρων δὲ κατεκλίθη ἐπὶ τῆς κλίνης ἥτις ἦτο ἀντικρὺ τῆς ἐλευθέρας πλευρᾶς τῆς τραπέζης καὶ πλησίον αὐτοῦ ἐκάθησαν ἡ μήτηρ του καὶ ἡ γυνή του. Τὴν πρὸς ἀριστερὰ κλίνην κατέλαβεν ὁ Βρεταννικός, ὁ Σενέκας καὶ ὁ Βοῦρος, τὴν δὲ πρὸς δεξιὰ ἧττον τιμητικὴν ὁ Μέτελλος, ὁ Σαβῖνος καὶ ὁ Σενεκίων, ὥστε οἱ τρεῖς οὗτοι ἦσαν ἀντικρὺ τοῦ Βρεταννικοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἦσαν κατακεκλιμένοι οὕτως ὥστε εἶχον τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς τὸν οἰκοδεσπότην, τοῖς ἦτο δύσκολον νὰ βλέπωσι τί γίνεται ὄπισθεν τοῦ Βρεταννικοῦ. Ὁπωσδήποτε ἐνεθάρρησαν ὀλίγον ἰδόντες ὅτι ἡ Ἀγριππίνα κεκλιμένη ἀριστερὰ τοῦ Νέρωνος εἶχε τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς τὸν νεανίσκον.

Εὐθὺς δὲ προσῆλθον νεαροὶ δοῦλοι φοροῦντες βραχὺν χιτῶνα καὶ εὐμορφότατοι καὶ οἱ μὲν αὐτῶν ἔχεον ὕδωρ δροσερὸν καὶ εὐῶδες ἐπὶ τῶν χειρῶν

καὶ τῶν ποδῶν τῶν συνδαιτυμόνων οἱ δὲ ἔνιπτον καὶ ἐκαθάριζον αὐτοὺς μετὰ θαυμασίας δεξιότητος. Τούτου γενομένου ὁ Νέρων λαβὼν ποτήριον οἴνου ἐποίησε σπονδὴν εἰς τὸν Δία, κατὰ τὸ ἔθος, αὐλοῦντος τοῦ αὐλητοῦ. Διενεμήθησαν δ' ἔπειτα στέφανοι ῥόδων, δι' ὧν ἔστεψαν οἱ δαιτυμόνες τὰς κεφαλάς των καὶ ἄλλοι στέφανοι μείζονες οὓς ἐκρέμασαν ἀπὸ τοῦ τραχήλου εἰς ἀποτροπὴν τῆς μέθης. Ὄπισθεν ἑκάστου δαιτυμόνος ἵστατο δοῦλος ἵνα ὑπηρετῇ αὐτόν, οἱ δ' ὄπισθεν τοῦ Νέρωνος, τῆς Ἀγριππίνης, τῆς Ὀκταβίας καὶ τοῦ Βρεταννικοῦ ὤφειλον νἀπογεύωνται πρῶτον τὰ φαγητὰ πρὶν ἢ παραθέσωσιν αὐτὰ ἐπὶ τῆς τραπέζης. Καὶ ἡ πρόνοια αὕτη δὲν ἦτο περιττὴ ἐν τῷ οἴκῳ τῶν Καισάρων.

Μετὰ τὰ προκαταρκτικὰ ταῦτα ἐκομίσθη μέγας ἀργυροῦς δίσκος καλύψας ὅλην τὴν τράπεζαν καὶ περιέχων ὀρεκτικά τινα ἐλαφρὰ φαγητά. Ἐκ τούτων φαγόντες οἱ δαιτυμόνες ἔνιψαν ἔπειτα τὰς χεῖράς των δι' ὕδατος ὅπερ οἱ δοῦλοι ἔχεον ἀπὸ δοχείων στενοτραχήλων· τὸ δὲ ὕδωρ κατέρρεεν ἐν λεκάνῃ ἣν ἐκράτουν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός. Ἐν ᾧ δ' ἐνίπτοντο συνδιελέγοντο μετὰ πολλῆς εὐθυμίας. Ἀλλ' αἴφνης ἡ φαιδρότης τοῦ Νέρωνος ἐξηφανίσθη καὶ ἐφαίνετο σκεπτόμενος καὶ ἀνησυχῶν. Πολλάκις δὲ τὰ βλέμματά του ἐστρέφοντο πρὸς τὸν Βρεταννικὸν καὶ τὸν ὄπισθεν αὐτοῦ ἱστάμενον δοῦλον. Καὶ ὁ Μέτελλος δὲ καὶ ὁ Σαβῖνος παρηκολούθουν, ὅσον ἠδύναντο, πάσας τὰς κινήσεις τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐφύλαττον τὸν νεανίσκον. Ἀφ' οὗ δὲ πάντες ἐνίφθησαν ἐκομίσθη ποτὸν θερμότατον μεμιγμένον μετ' ἀρωμάτων. Ὁ Μέτελλος καὶ ὁ Σαβῖνος ἰδόντες ὅτι ἐδοκίμασεν αὐτὸ πρῶτον ὁ ὄπισθεν τοῦ Νέρωνος δοῦλος καὶ παρευθὺς ὁ Νέρων τὸ ἤγγισεν εἰς τὰ χείλη του, οὐδὲν ὑπώπτευσαν. Λαβὼν δὲ καὶ ὁ Βρεταννικὸς τὸ δοχεῖον παρὰ τοῦ δούλου ἤγγισεν αὐτὸ εἰς τὰ χείλη του, ἀλλὰ παρευθὺς τὸ ἀπέσυρε βιαίως, εἰπὼν ὅτι τὸ ποτὸν ἔκαιε. Ὁ δοῦλος ἀμέσως λαβὼν κρατῆρα πλήρη ψυχροῦ ὕδατος, ἔχυσεν ὀλίγον εἰς τὸ ποτήριον τοῦ νεανίσκου ἵνα ψυχρανθῇ. Ὁ δὲ Βρεταννικὸς ἐρρόφησεν ὀλίγον, ἀλλ' αἴφνης ἀνέπεσεν ἀναίσθητος ἐπὶ τῆς κλίνης. Ἡ Ἀγριππίνα καὶ ἡ Ὀκταβία ὠχριάσασαι ἀπέβλεψαν πρὸς τὸν Νέρωνα ὅστις ἀπαθὴς καὶ ἥσυχος εἶπεν εἰς αὐτάς.

—Μὴ ἀνησυχεῖτε. Ὁ Βρεταννικὸς συχνάκις πάσχει ὑπὸ τοιούτων αἰφνιδίων λιποθυμιῶν. Φέρετέ των εἰς τὰ δώματά του καὶ φροντίσατε νά τῳ δοθῇ πᾶσα βοήθεια.

Τοὺς τελευταίους τούτους λόγους ἀκούσαντες τρεῖς δοῦλοι οἵτινες ἐφαίνοντο ὅτι ἐπίτηδες ἵσταντο ἐκεῖ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δείπνου, ἐπῆραν ταχέως τὸν ἄπνουν νεανίσκον καὶ ἐξῆλθον τοῦ ἑστιατορίου.

Ὁ δὲ Μέτελλος καὶ ὁ Σαβῖνος παρευθὺς ἐπήδησαν κάτω τῆς κλίνης των, ἀλλ' ὁ Νέρων διὰ ἐπιτακτικοῦ νεύματος προσέταξεν αὐτοὺς νὰ μείνωσιν ἐν τῷ τόπῳ των. Πάραυτα δὲ ἀπελεύθεροι ἔνοπλοι προσελθόντες κατέλαβον τὰς θύρας τοῦ *τρικλίνου*. Ἡ Ἀγριππίνα ἔντρομος ἠθέλησε νὰ ἐξετάσῃ τὸ ποτήριον

τοῦ Βρεταννικοῦ, ἀλλὰ τὸ ποτήριον ὡς ἐκ θαύματος ἐξηφανίσθη ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ κρατὴρ ὁ περιέχων τὸ ψυχρὸν ὕδωρ. Ὁ Βοῦρος καὶ ὁ Σενέκας ἐθεώρουν ἀλλήλους, ἡ δὲ Ὀκταβία τὴν ὄψιν ἔχουσα ὥσπερ σουδαρίου οὔτε νὰ ἐρωτήσῃ ἐτόλμα ἀλλ' οὔτε νὰ κινηθῇ. Ἡ Ἀγριππίνα μόνον ἐπεχείρησε νὰ ἐρωτήσῃ, ἀλλ' ὁ Νέρων ἀγρίως μειδιάσας ἀνέμνησεν αὐτὴν ὅτι αὐτὸς εἶνε κύριος καὶ οὐδεὶς ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ ἐξελέγχῃ τὰς πράξεις του. Πάραυτα δ' ἐκέλευσε τοὺς δούλους νὰ κομίσωσι φαγητά. Καὶ ἐκόμισαν ποικίλα τοιαῦτα μετὰ πλείστης ὅσης μαγειρικῆς τέχνης παρεσκευασμένα. Τὴν στιγμὴν δ' ἐκείνην προσελθών τις δοῦλος ἀνήγγειλε τῷ αὐτοκράτορι γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ ὅτι ἡ κατάστασις τοῦ Βρεταννικοῦ ἐβελτιώθη καὶ ὅτι μετ' οὐ πολὺ θὰ ἔλθῃ νὰ καταλάβῃ τὴν ἐν τῷ συμποσίῳ θέσιν του. Τὴν ἀγγελίαν ταύτην ἤκουσαν μετὰ πολλῆς δυσπιστίας ἡ Ἀγριππίνα, ἡ Ὀκταβία, ὁ Μέτελλος καὶ ὁ Σαβῖνος. Ὁ δὲ Σενέκας καὶ ὁ Βοῦρος ὑπεκρίθησαν ὅτι ἐπίστευσαν, ὁ δὲ Σενεκίων ἐβεβαίωσεν ὅτι πολλάκις εἶδε τὸν Βρεταννικὸν οὕτω πως λιποθυμοῦντα καὶ θεραπευόμενον εὐθὺς ὡς ἐξετίθετο ἐν ὑπαίθρῳ.

Ὁ Νέρων προτρέπων τοὺς φίλους νὰ φάγωσι καὶ νὰ πίωσι προσεπάθησε νὰ ἀναζωογονήσῃ τὴν διάλεξιν, ὅπερ καὶ κατώρθωσε τέλος τῇ βοηθείᾳ τοῦ Σενέκα, τοῦ Βούρου μάλιστα δὲ τοῦ Σενεκίωνος, νέου ἀσώτου, ζωηροῦ καὶ εὐθύμου. Ἀλλ' οὐχ ἧττον τὸ συμπόσιον ἔληξε ταχύτερον τοῦ συνήθους καὶ ὁ Νέρων ἔσπευσε νὰ ἀπολύσῃ τοὺς προσκεκλημένους. Ὁ Βρεταννικὸς δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὸ συμπόσιον καὶ οὔτε ὁ Μέτελλος οὔτε ὁ Σαβῖνος ἠδυνήθησαν νὰ μάθωσί τι περὶ αὐτοῦ πρὶν ἢ ἀπέλθωσι τῶν Ἀνακτόρων.

Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν οἱ δύο οὗτοι φίλοι ἀνέβαινον εἰς τὸ φορεῖόν των, πιστὸς θεράπων τοῦ Νέρωνος ἐλθὼν εἶπεν εἰς αὐτοὺς κατ' ἐντολὴν τοῦ κυρίου του καὶ ἐπὶ ἀπειλῇ θανάτου νὰ μὴ εἴπωσι τίποτε περὶ τοῦ παθήματος τοῦ Βρεταννικοῦ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα δύο ἐγένοντο τακτικαὶ συνεδριάσεις, ἐγένετο δὲ καὶ ἔναρξις τῶν ἀναγνωσμάτων.

Ὁ κ. Ἐμ. Ῥοΐδης ἐν δυσὶ συνεδριάσεσιν ὡμίλησε *περὶ συγχρόνου ἐν Ἑλλάδι κριτικῆς καὶ περὶ συγχρόνου Ἑλληνικῆς ποιήσεως.*

Τῇ 27 τοῦ μηνὸς ἐτέλεσεν ὁ Σύλλογος πολιτικὸν μνημόσυνον τοῦ ἐνδόξου ναυάρχου Κωνσταντίνου Κανάρη ἀπαγγείλαντος ἐλεγεῖον τοῦ κ. Ἀχιλλέως Παράσχου.

Τῇ 9 τοῦ μηνὸς ἐγένοντο ἐν Πάτραις μετὰ πλήρους ἐπιτυχίας αἱ ἐξετάσεις τῆς νεοσυστάτου Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων.

Τὸν κ. Ἀριστείδην Ῥ. Ῥαγκαβῆν τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος προσενεγκόντα τῇ βιβλιοθήκῃ ἀξίαν λόγου συλλογὴν βιβλίων, ὁ Σύλλογος προτάσει τῆς Ἐφορείας ἀνέγραψεν εὐεργέτην.

Ἐψηφίσθη ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ συλλογικοῦ ἔτους 1877—78.

Συνήφθησαν σχέσεις πρὸς τὸν ἐν Τραπεζοῦντι Σύλλογον τῶν Φιλομαθῶν *Ξενοφῶντα.*

Ἀπεφασίσθη ὅπως ἡ ἔκδοσις τῶν Νεοελληνικῶν Ἀναλέκτων ἐξακολουθήσῃ τακτικῶς, ἐξελέχθησαν δὲ μέλη τῆς εἰδικῆς ἐπιτροπείας οἱ κκ. Ἰω. Πρωτόδικος καὶ Σπ. Λάμπρος εἰς ἀντικατάστασιν παραιτηθέντων μελῶν.

Κοσμήτωρ τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ἐξελέχθη ὁ κ. Νικ. Δεικτάκης.

Ἐξελέχθησαν μέλη τακτικὰ μὲν ἐνεργὰ οἱ κκ. Νικόλαος Δεικτάκης καὶ Γεώργιος Δουρούτης. Ἀντεπιστέλλοντα δ' ἐν Μασσαλίᾳ ὁ κ. Μαρῖνος Βεργωτὴς, ἐν Σμύρνῃ ὁ κ. Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, ἐν Σάμῳ ὁ κ. Δ. Γεωργιάδης, ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ κ. Α. Μόρτδμαν ὁ νεώτερος, ἐν Πύργῳ τῆς Ἠλείας ὁ κ. Εὐθ. Λεονάρδος. Ἐπίτιμα ἐν Ἀθήναις ὁ κ. Ιω. Ἀλιφονσᾶτος Τυπάλδος, ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ κ. Ἀνδρέας Μόρτδμαν, ἐν Κεφαλληνίᾳ οἱ κκ. Ν. Βαλσαμάκης, Ν. Χωραφᾶς καὶ Ἀ. Μηλιαρέσης.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ. Οἱ γενόμενοι ἔν τε τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ τῇ Σχολῇ τῶν Τεχνῶν διαγωνισμοὶ πρὸς ἀποστολὴν ὑποτρόφων εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἔληξαν ὡς ἑξῆς.

Κατὰ μὲν τὸν διαγωνισμὸν τοῦ Πανεπιστημίου ἠρίστευσαν οἱ διδάκτορες τῆς Φιλολογίας κκ. Σπυρίδων Βάσης καὶ Γ. Χατζηδάκης, ὧν ὁ μὲν πρῶτος θὰ σπουδάσῃ Λατινικὴν φιλολογίαν, ὁ δὲ δεύτερος Γλωσσολογίαν.

Κατὰ δὲ τοὺς διαγωνισμοὺς τῆς Σχολῆς τῶν Τεχνῶν ἠρίστευσαν ἐν μὲν τῷ καλλιτεχνικῷ τμήματι οἱ κκ. Ἰ. Ἰακωβίδης τελειόφοιτος τῆς Γραφικῆς Ν. Ι. Φέρμπος τελειόφοιτος τῆς Χαρακτικῆς (ξυλογραφίας καὶ χαλκογραφίας) καὶ Γραφικῆς, καὶ Γ. Βιδάλης τελειόφοιτος τῆς Γλυπτικῆς. Ἐν δὲ τῷ μηχανικῷ τμήματι ὁ τελειόφοιτος κ. Ι. Λεονταράκης καὶ ἐν τῷ ἀρχιτεκτονικῷ ὁ παρὰ τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἐσωτερικῶν ἐργαζόμενος ἀρχιτέκτων κ. Ἰ. Κολινιάτης. Τούτων δὲ οἱ μὲν κκ. Ν. Ι. Φέρμπος καὶ Ἰ. Λεονταράκης ἀποστέλλονται εἰς Παρισίους οἱ δὲ λοιποὶ εἰς Μόναχον πρὸς τελείωσιν τῶν σπουδῶν αὐτῶν ἐπὶ τετραετίαν.

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ. — Παραθέτομεν σημείωσιν τῆς κινήσεως τοῦ γαλλικοῦ ἐμπορίου κατὰ τοὺς ὀκτὼ πρώτους μῆνας τοῦ ἔτους τούτου λαμβάνοντες αὐτὴν ἐκ τῆς *Ἐπισήμου Ἐφημερίδος* τῆς Γαλλίας.

Ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου μέχρι τῆς 31 Αὐγούστου 1877 εἰσήχθησαν μὲν προϊόντα ἀξίας 2,427,003,000 φράγκων, ἐξήχθησαν δὲ προϊόντα ἀξίας 2,261,745,000, ἀναλυόμενα ὡς ἑξῆς·

Εἰσαγωγή		*Ἐξαγωγή*	
Προϊόντα τροφῆς	600,137,000	Τεχνητὰ προϊόντα	1,189,208,000
Φυσικὰ προϊόντα καὶ ὕλαι χρήσιμοι τῇ βιομηχανίᾳ	1,399,431,000	Φυσικὰ προϊόντα, προϊόντα τροφῆς καὶ ὕλαι χρήσιμοι τῇ βιομηχανίᾳ	939,067,000
Τεχνητὰ προϊόντα	303,844,000		
Ἄλλα ἀντικείμενα	123,591,000	Ἄλλα ἀντικείμενα	132,478,000
	2,427,003,000		2,261,745,000

Κατὰ παραβολὴν πρὸς τοὺς ἀναλογοῦντας μῆνας τοῦ παρελθόντος ἔτους ἡ κίνησις τοῦ ἐμπορίου εἶνε κατὰ 178 $^1/_2$ ἑκατομμύρια ἐλάσσων, ἐξ ὧν 110 τῆς εἰσαγωγῆς εἰς 68 $^1/_2$ τῆς ἐξαγωγῆς.

* * *

ΠΟΙΚΙΛΑ. *Σεισμοὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ.*—Ἀπὸ 13/25 Ὀκτωβρίου παρελθόντος ἔτους μέχρι 28 τοῦ αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ 15/27 Ἰουνίου ἐν. ἔτους μέχρι 20 Ἰουλίου.

Ὀκτωβρίου	13	ὥρᾳ	4		μ. μ.	σεισμὸς ἰσχυρός.
»	»	»	4	30	»	βοή.
»	»	»	4	35	»	ἑτέρα δόνησις ἰσχυρὰ καὶ κυματώδης.
»	24	»	11		»	ὑπόκωφος διαρκὴς βοή.
»	26	»	5		»	σεισμὸς δυνατὸς ἄνευ στροφῶν.
»	»	»	6		»	σεισμὸς διαρκὴς ἀλλ' ἀνίσχυρος.
»	»	»	11	15	»	σεισμὸς διαρκὴς ἀσθενής.
»	27	»	3		»	σεισμὸς ἀνεπαίσθητος.
»	28	»	6		»	σεισμὸς ἰσχυρὸς ἄνευ ἀποτελέσματος.
Ἰουνίου	15	»	4	20	»	σεισμὸς δυνατὸς ἄνευ στροφῶν.
»	»	»	4	25	»	βοὴ ὑπόκωφος.
»	»	»	4	32	»	ἀσθενὴς δόνησις
»	»	»	11	40	»	διαρκὴς ἀλλ' ἀνίσχυρος.
»	16	»	12	50	π. μ.	σεισμὸς ἰσχυρὸς μετὰ στροφῶν.
»	»	»	3	20	»	διαρκὴς βοή.
»	17	»	9		»	ἀσθενὴς δόνησις.
»	»	»	9	10	»	σεισμὸς ἰσχυρὸς ἀλλ' οὐχὶ διαρκής.
»	»	»	2		μ. μ.	τρομερὰ βοή.
»	»	»	9	20	»	σεισμὸς διαρκὴς ἄνευ ἀποτελέσματος.
»	»	»	9	22	»	ἐλαφρὰ δόνησις.
»	»	»	5	45	»	ἐλαφρὰ δόνησις διαρκής.
»	18	»	0	43	π. μ.	ἰσχυρὸς ἀλλ' οὐχὶ διαρκής.
»	»	»	11	15	»	βοή.

Ἰουνίου	18	ὥρᾳ	1	30	μ. μ.	ἐλαφρὸς σεισμός.
»	»	»	1	36	»	δόνησις ἐλαφρὰ διαρκής.
»	»	»	2	36	»	δόνησις ἐλαφρά.
»	»	»	2	40	»	βοὴ ἀσθενής.
»	28	»	6		»	σεισμὸς πολύστροφος οὐχὶ διαρκής.
Ἰουλίου	6	»	5	22	»	βοὴ ὑπόκωφος βροντώδης.
»	17	»	12	32	π. μ.	ἰσχυρὸς ἄνευ ἀποτελέσματος.
»	»	»	6		μ. μ.	βοὴ ἀσθενής.
»	20	»	3	5	»	σεισμὸς ἰσχυρὸς μὴ διαρκής.

— Ἐν τῇ Γαλλικῇ ἐφημερίδι Globe ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς. Ἐν τοποθεσίᾳ τινὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εὑρίσκεται πηγὴ ἔχουσα θαυμασίαν θεραπευτικὴν δύναμιν. Ὀνομάζεται ἡ πηγὴ *Τάσσ-Διλὲρ* καὶ εὑρίσκεται οὐ μακρὰν τῆς μεσημβρινῆς ὄχθης τοῦ Βοσπόρου. Ἡ πηγὴ ἢ μᾶλλον αἱ πηγαὶ διότι εἶνε δύο, εὑρίσκονται πέραν τοῦ διασήμου δάσους Ἀλὲμ-Δὰγ, γνωστοῦ διὰ τὸ ἐν αὐτῷ ὡραῖον σουλτανικὸν περίπτερον. Τὸ ὕδωρ τρέχει ἐκ τοῦ βράχου εἰς δύο διακεκριμένα ἀλλήλων ῥυάκια, ὧν τὸ μὲν ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ διατρυπᾷ ταχύτατα τὴν κάτωθεν αὐτοῦ μαρμαρίνην πλάκα, ἣν ἀδιακόπως ἀνανεοῦσι, τὸ δὲ καί τοι ὀλίγους δακτύλους ἀπέχον τοῦ πρώτου, πίπτει ἡσύχως καὶ χωρὶς νὰ προξενῇ τὴν παραμικρὰν βλάβην ἐπὶ ὁμοίας μαρμαρίνης πλακός. Αἱ πηγαὶ ὅμως αὗται δὲν ἔχουσι μόνον τοῦτο τὸ παράδοξον· ἡ διατρυπῶσα οὕτω ταχέως τὸ μάρμαρον, ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἐπενεργεῖ ἄλλως πως, θεραπεύουσα ἐν βραχυτάτῳ διαστήματι πάσας τὰς ἀσθενείας τοῦ δέρματος καὶ τῆς σαρκός. Ἂν δὲ ὁ ἀσθενὴς δὲν θεραπευθῇ διὰ τοῦ ὕδατος τῆς μιᾶς τῶν πηγῶν τούτων, εἶνε βέβαιον ὅτι θὰ θεραπευθῇ διὰ τῆς ἑτέρας, καὶ ὁ ὀθωμανὸς φύλαξ τοῦ μέρους τούτου ὑποβάλλει ἀποδεικτικὰ πλείστων θεραπειῶν.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1877 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλῖψις	752,54 χμ.		Μέση θερμοκρασία	17,77	
Μεγίστη »	764,00	(τὴν 14ην)	Μεγίστη »	25,9	(τὴν 3ην)
Ἐλαχίστη »	744,54	(τὴν 9ην)	Ἐλαχίστη »	10,2	(τὴν 24ην)

Ἡμέραι βροχῆς 17 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 161,93 χμ.), ἀστραπῶν 8, βροντῶν 2.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 12 ἡμέρας ΝΔ, 3Β, 14ΒΑ, 2Α.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΤΟΣ Α' | 30 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1877 | ΤΕΥΧΟΣ 11

ΦΕΙΔΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΑΥΤΟΥ *

Ἐμφανιζόμενος, Κύριοι, ἐνώπιον ὑμῶν πρῶτον μὲν ὀφείλω, ἱερὸν ἐκπληρῶν καθῆκον, νὰ ἐκφράσω τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς τὴν σοφὴν τῶν φιλοσόφων σχολήν, ἀνθ' ἧς μὲ ἠξίωσεν ὑψηλῆς τιμῆς, συγκαταλέξασά με εἰς τοὺς ὑφηγητὰς τοῦ ἀνωτάτου τῆς Ἑλλάδος παιδευτηρίου, ὡς ἐπίσης καὶ πρὸς τὴν φιλόμουσον τοῦ σεπτοῦ ἡμῶν ἄνακτος κυβέρνησιν, τὴν ἐγκρίνασαν καὶ ἐπικυρώσασαν τὴν περὶ τῆς ἐμῆς ὑφηγεσίας ὁμόθυμον γνωμοδότησιν τῆς σχολῆς. Εἶτα δὲ ὁμοίως καθῆκόν μου ἀπαραίτητον ὑπολαμβάνω νὰ ἀνομολογήσω, ὅτι ἀνερχόμενος εἰς τὴν ἕδραν ταύτην, ἣν ἐτίμησαν καὶ τιμῶσιν ἔξοχοι τῆς ἐπιστήμης μυσταγωγοὶ καὶ ἱεροφάνται, κατέχομαι ὅλως ὑπὸ τῆς συναισθήσεως τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ βάρους τοῦ ἔργου, ὅπερ ἀνέλαβον, συναισθάνομαι βαθέως, ὅτι μόνον ἐξαίρετος ἐπιστημονικὴ δύναμις, ἡνωμένη μετὰ πείρας συνεχοῦς καὶ μακρᾶς ἤθελεν ἐπαρκέσει εἰς τὸ νὰ ἐκπληρώσῃ τις τελεσφόρως τὰ ἐξ αὐτοῦ ἐπιβαλλόμενα καθήκοντα. Ἐλπίζων ὅμως, ὅτι ἡ εἰς τὸ ἔργον μεγάλη προθυμία μου καὶ ἡ σύντονος καὶ εὐσυνείδητος ἐργασία μου θέλουσιν ἐκ τῶν ἐνόντων ἀνταποκριθῆ εἰς τὰς σημερινὰς ἀξιώσεις τῆς ἐπιστήμης, καὶ πεποιθὼς εἰς τὴν ὁμολογουμένην εὐφυΐαν καὶ ἐπιμέλειαν τῆς Ἑλληνικῆς νεότητος, παρ' ἧς ἀπεκδέχομαι πλήρη ἐπίδειξιν τῶν πατροπαραδότων τούτων αὐτῆς ἀρετῶν, ἀποδύομαι μετὰ θάρρους εἰς τὸν ἐπιτραπέντα μοι πνευματικὸν ἀγῶνα, εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος *τῆς ἀρχαιολογίας*.

* Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐξεφωνήθη ὡς εἰσιτήριος λόγος ὑπὸ τοῦ συγγραφέως κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ὑφηγεσίας αὐτοῦ ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ τῇ 18 Ἀπριλίου· ἐκδοθεῖσα δὲ καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει ἀφιερώθη τῷ κ. Χ. Πρετεντέρῃ Τυπάλδῳ.

Ἔθος ἐπεκράτησεν ἐν τοῖς εἰσιτηρίοις μαθήμασιν ἔνθεν μὲν νὰ παρέχηται κυρίως εἰς ἀκρόασιν εἰσαγωγή τις τοῦ διδακτέου μαθήματος, πλήρης ὅσον τὸ δυνατόν, ἔνθεν δὲ νὰ συναναγινώσκηται τρόπον τινὰ καὶ τὸ ἐγκώμιον αὐτοῦ Κατὰ τὸ εἰωθὸς λοιπὸν ἔπρεπεν ἴσως καὶ ἐγὼ νὰ προτάξω κατὰ τὸ ἐναρκτήριον τοῦτο μάθημα εἰσαγωγήν τινα τῆς ἀρχαιολογίας ἐκφωνῶν ἅμα καὶ τὸ ἐγκώμιον αὐτῆς, τουτέστι νὰ ὁρίσω τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τῷ εὐρυτάτῳ κύκλῳ τῆς ἐπιστήμης, νὰ καταλέξω τὰς ποικίλας αὐτῆς σχέσεις πρὸς τοὺς συγγενεῖς καὶ συναφεῖς κλάδους τῆς φιλολογίας, τῆς ἱστορίας, τῆς αἰσθητικῆς, καὶ νὰ ὁμιλήσω ἐκτενῶς περὶ τοῦ σκοποῦ, τῆς ἐκτάσεως, τῆς ὠφελείας καὶ τῆς σημασίας αὐτῆς. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἡ ὥρα τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους, καθ' ἣν ἠναγκάσθην νὰ ποιήσωμαι ἔναρξιν τοῦ μαθήματος, καθιστᾷ σχεδὸν ἄσκοπον πᾶσαν προπαρασκευαστικὴν παράδοσιν, ἔπειτα δὲ διὰ τὰ ὀλίγα μαθήματα, ὅσα ὁ καιρὸς θὰ μοὶ ἐπιτρέψῃ, εἰσαγωγικὴ τοῦ μαθήματος διδασκαλία σοφὴ καὶ ἐπαρκὴς ἔχει πολλάκις ἀκουσθῆ ἀπὸ τῆς ἕδρας ταύτης· ὡς πρὸς τὸ ἐγκώμιον δέ, ἡ ἀξία καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ἐπιστήμης τινὸς ἐναργέστερον, ὡς νομίζω, ἀναδεικνύεται διὰ τῆς ἀναπτύξεως ἑνὸς τῶν σημείων αὐτῆς ἐκείνων, εἰς τὰ ὁποῖα ὡς δι' ὑελίνου φακοῦ πρώτης δυνάμεως συγκεντροῦνται πᾶσαι αἱ φωτειναὶ αὐτῆς ἀκτῖνες καὶ παρέχουσι πρόχειρον ἅμα καὶ θαυμασίαν ἔννοιαν καὶ τῆς σημασίας καὶ τοῦ ὕψους αὐτῆς. Διὰ τοῦτο προέκρινα μᾶλλον καὶ ἀπετόλμησα νὰ παραθέσω σήμερον εἰς τὴν εὐμενῆ ὑμῶν ἀκρόασιν μίαν ἐκ τῶν λαμπροπάτων φάσεων τῆς τέχνης ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τὴν λαμπροτάτην ἐν τῇ ἱστορίᾳ οὐ μόνον τῆς Ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ ἁπάσης τῆς παγκοσμίου τέχνης, ἐπασχολῶν ὑμᾶς ἐπ' ὀλίγον εἰς τὴν ἐποχήν, εἰς τὸν βίον καὶ εἰς τὰ ἔργα τοῦ δημονιωτάτου τῶν τεχνιτῶν, τοῦ Φειδίου.

Ὀλίγαι λέξεις θέλουσί μοι ἀρκέσει, πρὶν εἰσέλθω εἰς τὸ κύριον μέρος τοῦ λόγου, τὸ περὶ τῆς διαπλάσεως αὐτοῦ ὡς ἐξόχου τεχνίτου, περὶ τῶν ἰδιοτήτων του ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔποψιν, περὶ τῆς ἐργασίας (style), περὶ τῆς σχολῆς αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἐξήσκησεν ἐν γένει ἐπὶ τῆς τέχνης, ὀλίγαι λέξεις, λέγω, θέλουσί μοι ἀρκέσει νὰ διεξέλθω συνοπτικῶς τὰ τοῦ βίου του ἱστορικώτερον, νὰ ἐξιστορήσω καὶ ἐκτιμήσω τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ ὑπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν ἔποψιν καὶ νὰ ἐξακριβώσω ὅσον τὸ δυνατὸν τὴν χρονολογίαν τῶν ἔργων του, καὶ πάντα ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὸν ἰδικόν του βίον.

Ὁ Φειδίας ἦτο καὶ ὠνομάζετο, ὡς αὐτὸς ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Διὸς ἐπέγραψε, Χαρμίδου υἱός, Ἀθηναῖος[1]. Ἐν τῇ οἰκογενείᾳ του φαίνεται, ὅτι τὸ καλλιτεχνικὸν ἐπάγγελμα οὐ μόνον παρέμεινεν ἔπειτα κατὰ διαδοχὴν γενεῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῆς ἤδη τῆς ἐποχῆς του ἠσκεῖτο ἰδιαζόντως, ἴσως δὲ καὶ πρότερον ἔτι. Γνωστὸν εἶνε ὅτι ὁ μὲν ἐξάδελφός του Πάναινος ἦτο περίφημος ζωγράφος, οἱ δὲ ἀπόγονοί του κατὰ διαδοχὴν εἶχον ὁρισθῆ φαιδρυνταὶ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγάλματος τοῦ Διός, ἐθυσίαζον δὲ τῇ Ἐργάνῃ

1 Παυσ. Ε', 10. 2.

Ἀθηνᾷ ὥσπερ οἱ Δαιδαλίδαι. Ὁ χρόνος τῆς γεννήσεως τοῦ Φειδίου καὶ ἑπομένως, ὡς θέλομεν ἴδει ἔπειτα, ἡ χρονολογία τῶν ἔργων του εἶνε δύσκολον δυστυχῶς νὰ προσδιορισθῇ εἰς τὰ κυριώτερα. Ὁ Πλίνιος[1] προσδιορίζει ὡς ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς του τὴν 84 ὀλυμπιάδα, δηλ. τὴν λαμπροτάτην περίοδον τῆς διοικήσεως τοῦ Περικλέους, μὲ τὴν ὁποίαν βέβαια συμπίπτει καὶ ἡ ἀκμὴ τοῦ ἡμετέρου καλλιτέχνου.

Τὸν χρόνον τῆς γεννήσεώς του καὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐμφανίσεως ὡς καλλιτέχνου ἐζήτησαν νὰ προσδιορίσωσιν ἐκ τῶν δύο ἀκολούθων δεδομένων· πρῶτον μὲν ἔκ τινος χωρίου τοῦ Παυσανίου[2], ἔνθα ἀναφέρεται, ὅτι ἡ ἐκ χαλκοῦ πρόμαχος Ἀθηνᾶ αὐτοῦ ἀφιερώθη ἀπὸ τῆς δεκάτης τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης· δεύτερον δὲ ἐκ τῆς ἐν βίῳ Περικλέους διηγήσεως τοῦ Πλουτάρχου[3], καθ' ἣν ὁ Φειδίας διεβλήθη μάλιστα, ὅτι ποιῶν τὴν πρὸς Ἀμαζόνας μάχην ἐν τῇ ἀσπίδι τῆς χρυσελεφαντίνης Ἀθηνᾶς ἐνετύπωσε μορφήν τινα ἑαυτοῦ, πρεσβύτου φαλακροῦ, λίθον ἀνέχοντος δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, καὶ ἐνέθηκεν εἰκόνα παγκάλην τοῦ Περικλέους μαχομένου πρὸς Ἀμαζόνα. Τῶν δύο τούτων ἀγαλμάτων τῆς Ἀθηνᾶς τὸ δεύτερον ἐστάθη κατ' εἰδήσεις βεβαίας ὀλ. 85, 3, προβεβηκότος ἤδη τοῦ Φειδίου. Ἐκ δὲ τοῦ μνημονευθέντος χωρίου τοῦ Παυσανίου ἄλλοι ἄλλα ἐξήγαγον συμπεράσματα περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐστάθη ἡ Πρόμαχος καὶ περὶ τῆς τότε πιθανῆς ἡλικίας τοῦ Φειδίου.

Μεταξὺ τούτων ὁ Θείρσιος, φρονῶν ὅτι τὸ ἔργον ὅπερ ἔμελλε νὰ κλείσῃ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην δὲν ἦτο εὔλογον νὰ ἐκτελεσθῇ πολὺ βραδύτερον τῆς μάχης ταύτης, ὁρίζει τὴν πρώτην καλλιτεχνικὴν ἐμφάνισιν τοῦ Φειδίου εἰς τὰ εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ἔτη. Ἀλλ' ὅμως ἡ ὑπόθεσις αὕτη περὶ τοῦ ἀγάλματος τοῦ πρὸς διαιώνισιν τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης εἶνε ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἐστερημένη βάσεως. Πρῶτον ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη καὶ ἡ ἀπὸ ταύτης δεκάτη ἀναφέρεται ὡς παρασχοῦσα ἀφορμὴν εἰς ἵδρυσιν καὶ πολλῶν ἄλλων ἔργων τέχνης· οὕτω δὲ ἡ ἵδρυσις τοιούτων μνημείων δὲν θὰ ἀπέβλεπε μόνον εἰς ἀποθανατισμὸν τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης ἰδίως, ἀλλ' ἐν γένει εἰς τὴν διαιώνισιν ὅλων τῶν κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους κατορθωμάτων, προτέρων τε καὶ ὑστέρων, ἐν οἷς ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη εἶχε βεβαίως τὰ πρωτεῖα τῆς δόξης, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν οἱ Ἀθηναῖοι μόνοι ἀντέστησαν κατὰ τῶν πολεμίων. Ἐντεῦθεν προκύπτει, ὅτι ὁ Μαραθὼν καὶ οἱ Μαραθωνομάχοι μνημονεύονται πρὸ πάντων ὡς ἐκπροσωποῦντες διὰ τοὺς Ἀθηναίους ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν ἐποχὴν τῶν Περσικῶν πολέμων· τὰ δὲ πρὸς κλεϊσμὸν αὐτῶν ἱδρυόμενα ἢ ἱδρυθέντα μνημεῖα πιθανώτατα ὡρίσθησαν καὶ ἐστάθησαν καὶ μετὰ τὸ τέλος τοῦ ὅλου κατὰ τῶν Περσῶν ἀμυντικοῦ ἀγῶνος τῆς Ἑλλάδος. Ἐστερημένη βάσεως εἶνε ἡ δόξα τοῦ Θειρσίου δεύτερον, διότι κυρίως ἐκ τῆς

1 Plin. H. N. XXXIV, 8, 49.
2 Παυσ. Α'. 28. 2.
3 Πλουτάρχ. Περικλ. 31.

ἐποχῆς καὶ τῆς νίκης εἰς ἣν ἀναφέρεται ἡ Πρόμαχος δὲν δύναται τόσον νὰ ἐξαχθῇ ὁ χρόνος τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς, ὅσον ἐκ τῆς περιόδου, καθ' ἣν ἤρξαντο οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἱδρύωσι τὰ ἐπὶ τῇ νίκῃ τῶν Περσῶν μνημεῖα. Ἡ περίοδος αὕτη δὲν πρέπει νὰ ζητηθῇ πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Κίμωνος ὡς παρακατιόντες θὰ ἀναπτύξωμεν. Τρίτον δὲ καὶ τελευταῖον οὐδαμῶς εἶνε πιθανόν, ὅτι τὸ κολοσσιαῖον ἐκεῖνο ἄγαλμα ἦτο τὸ πρῶτον τοῦ Φειδίου ἔργον, ἑπομένως δὲ ἡ πρώτη αὐτοῦ ἐμφάνισις ὡς καλλιτέχνου δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ ἐξ αὐτοῦ.

Ἐὰν κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ὑπολογισμοὺς παραδεχθῶμεν ὡς ἐποχὴν τοῦ ἔργου ἐκείνου τὴν 78 περίπου ὀλ. καὶ ὑποθέσωμεν ἐν ταὐτῷ ὅτι ὁ Φειδίας ἦγε τότε τοὐλάχιστον τὸ 25 ἔτος τῆς ἡλικίας του, προκύπτει ὡς χρόνος τῆς γεννήσεώς του ἡ 71 ὀλ. Κατὰ δὲ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦτον τὴν 85 ὀλ. 3, ὅτε, ὡς γνωστόν, ἐστάθη τὸ ἄγαλμα τῆς χρυσελεφαντίνης παρθένου Ἀθηνᾶς, ὁ Φειδίας θὰ ἦτο ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα ἔτη. Μόνον δὲ εἰς ἡλικίαν τοιαύτην ἁρμόζουσιν ἥ τε φαλακρὰ κόμη καὶ ἡ πρεσβυτικὴ αὐτοῦ μορφή, ἣν ἐνετύπωσεν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τῆς θεᾶς κατὰ τὴν προμνημονευθεῖσαν τοῦ Πλουτάρχου μαρτυρίαν. Κατὰ δὲ τὴν 86 ὀλ. θὰ εἶχεν ἤδη τὴν ἡλικίαν τὴν προσήκουσαν εἰς τὴν σύλληψιν καὶ παράστασιν τοῦ ἰδανικοῦ ἐκείνου τοῦ κράτους, τῆς ἰσχύος καὶ τῆς σοφίας, τὸ ὁποῖον ἐξεδήλωσεν εἰς τὸ ἄγαλμα τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Διός. Οὕτω δὲ κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦτον ὁ Φειδίας θὰ ἀπεβίωσεν ἄγων περίπου τὸ 60 ἔτος τῆς ἡλικίας του, διότι γνωρίζομεν ὅτι ἐτελεύτησε τὸ 1 ἔτος τῆς 87 ὀλ., ἤτοι βραχὺ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Ἐν τούτοις πολλῷ σπουδαιότερον τῶν χρονολογικῶν ἐρευνῶν, ἐκ τῶν ὁποίων εἰς οὐδὲν ὡρισμένον ἀκριβῶς ἀποτέλεσμα δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν, εἶνε νὰ ἀναζητήσωμεν μετὰ συντονωτέρας ἐπιμελείας τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Φειδίας φαίνεται προαχθεὶς καλλιτέχνης, πρὸς συμπλήρωσίν τινα καὶ ἐξακρίβωσιν τῆς βιογραφίας του. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν κατὰ τὸ ἐνὸν συνάγοντες ἀπὸ τοῦ τέλους τῶν Μηδικῶν πολέμων τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν τέχνην γεγονότα, ἐξ ὧν δυνατὸν εἶνε νὰ ἀπαρτισθῇ ἀλληλουχία τις βαθμιαίας καλλιτεχνικῆς ἀναπτύξεως, ἐν ᾗ νὰ καταλάβῃ τὴν οἰκείαν θέσιν ὁ Φειδίας.

Ἀφοῦ ὁ ἐπικείμενος ἀπὸ τῶν Περσῶν κίνδυνος ἀπεσοβήθη, πρῶτος ὁ Θεμιστοκλῆς, ὡς γνωστόν, ἐπεχείρησε δημόσια ἔργα· ἀλλ' ὅμως οὗτος φαίνεται σκεφθεὶς μόνον περὶ ἀνοικοδομήσεως καὶ ὀχυρώσεως τῆς πόλεως. Μόνον ἀσφάλεια καὶ προαγωγὴ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ἦσαν ἐπ' αὐτοῦ τὰ σπουδαιότερα καὶ ζωτικώτερα ζητήματα. Αἱ δὲ ποικίλαι εὐκολίαι, ἃς παρέσχεν εἰς μετοίκους καὶ ἐργάτας ἀλλοδαποὺς δὲν δεικνύουσι πιθανῶς πρόνοιαν περὶ ἐμψυχώσεως τῆς καλλιτεχνίας, ἀλλὰ μᾶλλον σχέδιον ἀναπτύξεως τῆς βιομηχανίας ἐπὶ σκοπῷ νὰ ὑπηρετήσῃ τήν τε ἐμπορίαν τῆς πόλεως καὶ τὴν προαγομένην αὐτῆς ναυτικὴν δύναμιν. Ὅτι δὲ ἤδη κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἤρξαντο ἐν

Ἀθήναις ἀνοικοδομοῦντες τοὺς καταστραφέντας ναούς, νέα ἱερὰ καὶ ἀγάλματα ἱδρύοντες, καὶ ἀποπειρώμενοι παντοίων καλλιτεχνικῶν ἔργων, εἶνε μὲν πιθανόν, ἀλλ' οὐδαμόθεν παρέχεται ἡμῖν τὸ ἐνδόσιμον, ἵνα βεβαιώσωμεν ὅτι ἐπὶ τοῦ Θεμιστοκλέους οἱ Ἀθηναῖοι ἐξῆλθον τῶν πρακτικῶν των ἐπιχειρήσεων, ἐπιχειρήσεων ἄλλως ἀρκούντως σπουδαίων, δυναμένων νὰ ἐπασχολήσωσι πληρέστατα πάντα τὰ μέσα καὶ πάσας τὰς δυνάμεις τῆς ἀναγεννωμένης πόλεως.

Βεβαιότερον ἤδη ἀναφαίνεται ὁ Κίμων ὡς ἐπιζητήσας ἐν τοῖς δημοσίοις τεχνικοῖς ἔργοις πρὸς τῷ ὠφελίμῳ καὶ τὸ ὡραῖον. Ἡ τοῦ Κίμωνος πρόνοια περὶ τοῦ ἐξωραϊσμοῦ τῆς πόλεως ὑπολείπεται πολὺ τῆς ἐπὶ τοῦ Περικλέους μεγάλης ἐποχῆς· οὐχ ἧττον ὅμως ὁ Κίμων, καίπερ ἐξακολουθῶν νὰ ἐνεργῇ κατὰ τὴν πρακτικὴν ἔμπνευσιν τοῦ Θεμιστοκλέους, παρασκευάσας τὴν οἰκοδομὴν τῶν μακρῶν τειχῶν καὶ ὀχυρώσας τὴν Ἀκρόπολιν, ἐν ταὐτῷ ὅμως δὲν παρημέλησε νὰ θεραπεύσῃ καὶ νὰ προαγάγῃ τὸ καλλιτεχνικὸν αἴσθημα τῶν σμπολιτῶν αὐτοῦ, ὁπόθεν ἔμελλον νὰ προκύψωσιν ἐπὶ Περικλέους τὰ διαιωνίσαντα τὴν δόξαν τῶν Ἀθηναίων μνημεῖα. Εἶνε γνωστόν, ὅτι ὁ Κίμων ἐφύτευσε κήπους παρὰ τὴν Ἀκαδήμειαν, ἵδρυσε τὴν ἀγορὰν κατὰ νέον σχέδιον, καταφυτεύσας αὐτὴν δένδρεσι καὶ περιβαλὼν πολυτελέσιν οἰκοδομαῖς, μεταξὺ τῶν ὁποίων προέχει μάλιστα τὸ Θησεῖον. Ἀπὸ τοῦ Κίμωνος ἔχουσιν ὡσαύτως τὴν ἀρχήν των καὶ ἄλλαι ἐξαίρετοι οἰκοδομαὶ τῆς πόλεως, ὡς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως μὲν ὁ ναὸς τῆς Ἀπτέρου Νίκης, ἐν δὲ τῇ πόλει τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου. Χαρακτὴρ δὲ ἰδιάζων τῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κίμωνος ἔργων εἶνε παρὰ τὸ *καλὸν* καὶ τὸ *φαιδρόν*, μάλιστα τὸ *σεμνόν*. Καὶ ἐκ τῶν ἔργων δὲ τοῦ Φειδίου τὰ ἀναγόμενα εἰς τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, καὶ ἰδίᾳ τὰ εἰς τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος, ἐνταῦθά τε καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἐν οἷς καὶ τὴν Πρόμαχον δυνάμεθα νὰ τάξωμεν μετά τινος βεβαιότητος εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Κίμωνα Περικλῆς ἀναφαίνεται περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ὡς ὑποτάξας ὅλως ὑπὸ τὴν προσωπικὴν ἑαυτοῦ αὐτοβουλίαν καὶ ἐνέργειαν τὴν μεγάλην ἐπιβολὴν τοῦ νὰ ἀνοικοδομήσῃ καὶ καθωραΐσῃ συντόνως τὰς Ἀθήνας. Καὶ οὗτος μὲν κατ' ἀρχὰς προσήλωσεν ἐπί τινα χρόνον τὴν προσοχήν του εἰς τὰς ἀναμνήσεις τοῦ Περσικοῦ πολέμου. Ἀλλὰ πολὺ ταχέως ὑπ' αὐτὸν ἡ τέχνη ἔλαβε θέσιν ὅλως ἐλευθέραν καὶ ἀνεξάρτητον, ἐν τῇ ὁποίᾳ, ὡς καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ του, ἐξεδηλοῦτο τάσις τις ἀποκλειστικῶς *Ἀττική*.

Ἡ μεγάλη αὕτη ἐπιβολὴ συνίστατο εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν κατηδαφισμένων ἔτι ἱερῶν σύμφωνα πρὸς τὸν ῥυθμὸν τῆς νεωστὶ ἐμψυχωθείσης τέχνης, εἰς τὴν διακόσμησιν πρὸ πάντων τῆς Ἀκροπόλεως, ὡς τοῦ ἱεροῦ κέντρου τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀττικῆς, εἰς τὴν παράστασιν καὶ ἐξεικόνισιν τοῦ ἰδεώδους τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς τῆς θεότητος ἐκείνης, ἐν ᾗ συνηνοῦντο μάλιστα κατὰ

τὴν ἰδανικήν του σύστασιν ὁ πνευματικός, ὁ ἱστορικὸς καὶ αὐτὸς ὁ ὑλικὸς βίος τῆς ἀττικῆς πολιτείας καὶ τοῦ ἀττικοῦ λαοῦ.

Οὕτω λοιπὸν προκύπτουσι τὰ ἐν Ἐλευσῖνι μνημεῖα, ὁ Παρθενὼν καὶ τὰ Προπύλαια, τὸ Ὠδεῖον, ὁ ναὸς τῆς Σουνιάδος Ἀθηνᾶς καὶ ἄλλα ἱερὰ ἐν τοῖς δήμοις, ἀρξάμενα ἅπαντα καὶ ἀποπερατωθέντα ἐπὶ τῶν τελευταίων πέντε πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὀλυμπιάδων, τ. ἔστ. ἀπὸ τῆς 82—87. Ὁποία καλλιτεχνικὴ δραστηριότης παρήγαγε ταῦτα, πόσοι καλλιτέχναι δι' αὐτῶν ἠσχολήθησαν, ἐφιλοτιμήθησαν, ἐδιδάχθησαν, ὁποία κίνησις, ὁποία βιομηχανία, ὁποία ἅμιλλα πρέκυψεν ἐκ τούτου ἀνὰ πάσας τὰς Ἀθήνας, ἰδίως δὲ εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν, δύναταί τις καὶ οἴκοθεν νὰ ἐννοήσῃ. Ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Περικλέους περιγράφει ἡμῖν εὐφραδῶς τὴν κίνησιν ταύτην, ἀλλὰ χάριν συντομίας παραλείπω τοὺς λόγους του κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην[1].

Ὁ Φειδίας εὑρίσκετο κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἐνεργείας του καὶ τῆς ὑπολήψεώς του· εἶχεν ἤδη ἀναδειχθῇ καλλιτέχνης πρώτης τάξεως, ἦτο στενὸς τοῦ Περικλέους φίλος καὶ κατέστη δι' αὐτοῦ ἡ ψυχὴ πασῶν τῶν ἐπιχειρήσεων· ἡ δὲ θέσις του πρὸς τοὺς λοιποὺς τεχνίτας εὐστοχώτατα δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν τοῦ Ῥαφαήλου ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Λέοντος τοῦ δεκάτου. Οἱ μεγάλοι ἀρχιτέκτονες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Καλλίστρατος, Ἰκτῖνος, Μνησικλῆς, ἀσμένως ἀνεγνώριζον τὸν Φειδίαν ὡς ἀνώτερόν των· ὑπὸ δὲ τὴν ἐπιστασίαν του πλῆθος παλαιοτέρων καὶ νεωτέρων τεχνιτῶν εἰργάζοντο κατὰ τὰ σχέδιά του, οἱ μὲν παλαιότεροι κατὰ τὸν τρόπον των, οὗ παρατηρεῖ τις ἀκόμη ἴχνη τινὰ εἰς τὰ πλαστικὰ τοῦ Παρθενῶνος ἔργα, οἱ δὲ νεώτεροι κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ μεγάλου αὐτῶν διδασκάλου εἰς τρόπον, ὥστε ἐμορφώθη οἴκοθεν περὶ αὐτὸν ἐπιφανὴς τεχνιτῶν σχολή. Ἔργα τοῦ Φειδίου ἐκ τῆς περιόδου ταύτης εἶνε κατὰ πρῶτον βέβαια τὰ πλεῖστα τῶν συγχρόνων ἐν Ἀθήναις ἀριστουργημάτων, ἐν οἷς ἐξέχει καὶ τὸ μεγαλοπρεπῶς ἐκτελεσθὲν διακοσμητικὸν τοῦ Παρθενῶνος σύστημα μεθ' ὅλων αὐτοῦ τῶν μορφῶν, τῶν ἐπὶ τῶν ἀετωμάτων, τῶν μετοπῶν καὶ τῆς ζωοφόρου, τῶν ὁποίων τὰ πολυάριθμα λείψανα παρέχουσιν ἡμῖν σαφεστάτην ἰδέαν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐποχῆς τῆς περιόδου ταύτης, καὶ ἂν ἀκόμη ὑποθέσωμεν, ὅτι εἰς τὴν τεχνικὴν ἐκτέλεσίν των ἡ χεὶρ τοῦ ἐξόχου τεχνίτου κατὰ μέρος μόνον εἰργάσθη· κυρίως ὅμως ἀποδίδεται αὐτῷ ὡς ἴδιόν του ἔργον τὸ ἐν Παρθενῶνι χρυσελεφάντινον τῆς Ἀθηνᾶς ἄγαλμα.

1 Τὸ χωρίον τοῦ Πλουτ. ἔχει ὡς ἑξῆς, ἐν βίῳ Περικλ. κεφ. 12:

«Ὅπου γὰρ ὕλη μὲν ἦν λίθος, χαλκός, ἐλέφας, χρυσός, ἔβενος, κυπάρισσος, αἱ δὲ ταύτην ἐκπονοῦσαι καὶ κατεργαζόμεναι τέχναι, τέκτονες, πλάσται, χαλκοτύποι, λιθουργοί, χρυσοῦ μαλακτῆρες καὶ ἐλέφαντος, ζωγράφοι, ποικιλταί, τορευταί· πομποὶ δὲ τούτων καὶ κομιστῆρες, ἔμποροι καὶ ναῦται καὶ κυβερνῆται κατὰ θάλασσαν· οἱ δὲ κατὰ γῆν ἁμαξοπηγοὶ καὶ ζευγοτρόφοι καὶ ἡνίοχοι καὶ καλωστρόφοι καὶ λινουργοὶ καὶ σκυτοτόμοι καὶ ὁδοποιοὶ καὶ μεταλλεῖς· ἑκάστη δὲ τέχνη, καθάπερ στρατηγὸς ἴδιον στράτευμα, τὸν θητικὸν ὄχλον καὶ ἰδιώτην συντεταγμένον εἶχεν, ὄργανον καὶ σῶμα τῆς ὑπηρεσίας γενόμενον· εἰς πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡλικίαν καὶ φύσιν αἱ χρεῖαι διένεμον καὶ διέσπειρον τὴν εὐπορίαν».

Ἐνταῦθα νομίζομεν ὅτι κεῖται ἐν οἰκείῳ τόπῳ βραχεῖα ἀνακεφαλαίωσις τῶν προτέρων καλλιτεχνικῶν περιόδων τοῦ βίου του.

Εἰς τὴν πρώτην ἐπὶ τοῦ Κίμωνος περίοδον εἴδομεν τὸν Φειδίαν ἐργαζόμενον ὅλως ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς τοῦ Κίμωνος πολιτικῆς, δηλαδὴ εἰς ἔργα διαιωνίζοντα τὰς κατὰ τῶν Περσῶν νίκας· εἰς δὲ τὴν δευτέραν εἴδομεν, ὅτι διὰ τῆς πρὸς τὸν Περικλέα στενῆς σχέσεώς του προσέλαβεν ὑψηλὴν θέσιν καὶ ἀπέβη τὸ κυριώτερον ὄργανον πασῶν τῶν ἐπιχειρήσεων. Νῦν δὲ ἐν τῇ τρίτῃ περιόδῳ τοῦ καλλιτεχνικοῦ του βίου βλέπομεν, ὅτι ἡ τέχνη δὲν ἐξυπηρετεῖ μόνον τὸ ἔνδοξον παρελθόν. Νῦν πρόκειται περὶ τοῦ μέλλοντος, περὶ τῆς ἰδέας δηλ. τῆς ἀττικῆς πολιτείας, ὅπως ἐφαντάζετο καὶ ἤθελεν αὐτὴν ὁ Περικλῆς, πρὸς ἐνσώματον παράστασιν τῆς ὁποίας προσεκλήθη ἡ τέχνη. Οὕτω λοιπὸν κατὰ ταύτην πρὸ πάντων τὴν περίοδον ἀναπτύσσεται ἐν τῷ Φειδίᾳ τέχνη ἰδιαζόντως ἀττική, ἥτις ἀνέδραμεν εἰς ὕψος μέγα καὶ δυσέφικτον, τῇ ἀφθόνῳ συνδρομῇ ὅλων τῶν πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν μέσων, τὰ ὁποῖα δαψιλῶς παρεῖχον οἱ χρόνοι οὗτοι. Καὶ ὅμως εἶχεν ἐπιφυλαχθῇ εἰς τὸν μέγαν τεχνίτην ὑψηλότερον ἔτι μεγαλούργημα διὰ τὸ ὑπολειπόμενον τοῦ βίου του στάδιον, ἡ παράστασις δηλαδὴ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ δυνάμει καὶ λαμπρότητι, ἓν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν *Ἑλληνικὸν ἰδανικόν*, ὅπως ἡ Ἀθηνᾶ ἓν *Ἀττικὸν ἰδανικὸν* ἦτο.

Οὕτω λοιπὸν δυνάμεθα τὴν τρίτην ταύτην περίοδον νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὴν τελευταίαν καὶ ὑψίστην μεταρσίωσιν τῆς καλλιτεχνικῆς τοῦ Φειδίου ἐνεργείας, ἀπὸ τῆς παρθένου κόρης εἰς τὸν Ὀλύμπιον πατέρα, ἀπὸ τῆς ἀττικῆς εἰς τὴν γενικήν, ἐθνικὴν θεότητα. Ὁ Φειδίας προώριστο ὑπὸ τοῦ θεοῦ νὰ παραστήσῃ τὸ πρότυπον αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον δι' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ δι' ἅπαντα τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἦτο τὸ ὕψιστον λατρείας καὶ ἀφοσιώσεως ὑποκείμενον, ἦτο δηλαδὴ ὁ θεὸς ἐκεῖνος περὶ ὃν συνερχόμενοι ἀνὰ πᾶσαν ὀλυμπιάδα οἱ εὐγενέστατοι τῶν Ἑλλήνων ἠγωνίζοντο ὑπὲρ τῶν μεγίστων τιμητικῶν βραβείων, καὶ ἐν στενῇ πρὸς ἀλλήλους θρησκευτικῇ καὶ κοινωνικῇ συναλλαγῇ ἤρχοντο ἑκάστοτε εἰς συνείδησιν τοῦ παρελθόντος καὶ ἐφωτίζοντο περὶ τοῦ μέλλοντος.

Πόσον στενὴ ὑπῆρξε κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον ἡ προσωπικὴ σχέσις μεταξὺ Φειδίου καὶ Περικλέους, πόσον συχνὰ ἰδίᾳ ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ τὸν καλλιτέχνην εἰς τὸ ἐργαστήριόν του ἐπεσκέπτετο, ἵνα ἴδῃ τὰς προόδους τῶν ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ φίλου του ἐκτελουμένων ἔργων, ἀποδεικνύουσιν αἱ κακαὶ φῆμαι αἱ διαδοθεῖσαι ἐκ τοῦ πρὸς τὸν Φειδίαν φθόνου, αἵτινες καὶ εὐχάριστον τροφὴν παρέσχον πολλάκις εἰς τὴν κωμῳδίαν.

Περαίνων ἐνταῦθα τὸν περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Φειδίου λόγον, δὲν κρίνω ἀπρόσφορον νὰ θίξω καὶ τὸ πολύκροτον ζήτημα τῆς δίκης του, καὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐγένετο αὕτη. Κατά τινα μαρτυρίαν τοῦ Φιλοχόρου[1] ὁ

1 Σχολ. Ἀριστοφ. ἐν Εἰρήνῃ στ. 605.

Φειδίας εἶχε μεταβῆ εἰς Ἦλιδα πρὸς ἐξεργασίαν τοῦ πανελληνίου ἀγάλματος τοῦ Διός, καταδικασθεὶς δῆθεν εἰς φυγὴν κατὰ τὴν δίκην ταύτην, καὶ ἐξόριστος ὢν ἐξ Ἀθηνῶν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε πιθανόν.

Πραγματικὴ καὶ ἀληθὴς αἰτία, δι' ἣν ὁ Φειδίας μετέβη ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν Ἦλιδα, οὐδεμία ἄλλη ἦτο, ἢ ὅτι ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ὁ Φειδίας ὠνομάζετο καὶ ἦτο ὁ πρώτιστος τῆς Ἑλλάδος καλλιτέχνης. Εἰς μόνον δὲ τοιοῦτον ἄνδρα ἐδύναντο οἱ Ἠλεῖοι νὰ ἐμπιστευθῶσιν οὕτω σπουδαῖον ἔργον. Ἐν Ἤλιδι ὁ Φειδίας ἐμφανίζεται περιστοιχούμενος ὑπὸ τῶν καλλιτέρων του μαθητῶν καὶ ἔχων εἰς τὴν διάθεσίν του ἀφθονώτατα μέσα ἐμπιστευθέντα αὐτῷ παρὰ τῶν Ἠλείων πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἀγάλματος. Οὐχὶ μακρὰν δὲ τοῦ ναοῦ ἐγκατεστάθη ἐν ἐργαστηρίῳ οἰκοδομηθέντι ἰδίᾳ δι' αὐτόν, τὸ ὁποῖον καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους ἐδεικνύετο τοῖς περιηγουμένοις ὡς μνημεῖον τοῦ ἐνδόξου γεγονότος, τῆς ἐν Ἤλιδι διατριβῆς του. Προσέτι, ὅ,τι δὲν ἐπετράπη αὐτῷ ἐν Ἀθήναις, νὰ ἐγχαράξῃ δηλαδὴ τὸ ὄνομά του ἐπὶ τοῦ ἔργου του, ἐπέτρεψαν αὐτῷ οἱ Ἠλεῖοι. Ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ Διὸς ἀνεγινώσκοντο αἱ λέξεις «*Φειδίας Χαρμίδου υἱὸς Ἀθηναῖος μ' ἐποίησεν*». Ἔπειτα οἱ Ἠλεῖοι προσεπάθουν νὰ ἀποκτήσωσι παρὰ τοῦ Φειδίου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἀγάλματα καὶ δι' ἄλλους ναούς των, εἰς δὲ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Φειδίου ἀνετέθη διὰ παντὸς ὡς τιμητικὸν ἀξίωμα τὸ ἔργον τῶν *φαιδρυντῶν*, τῶν φροντιζόντων δηλονότι περὶ τῆς διατηρήσεως καὶ καθάρσεως τοῦ ἀγάλματος τοῦ ὑψίστου θεοῦ. Ἦτο δυνατὸν νὰ συμβῶσι πάντα ταῦτα, ἂν πράγματι ὁ Φειδίας ἦλθεν εἰς τὴν Ἦλιδα ἐξόριστος, καταδικασθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ὡς ὑπεξαιρέσας τὸν χρυσὸν ἐκ τῶν δρακόντων τῆς χρυσελεφαντίνης Ἀθηνᾶς; Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων σπουδαίων λόγων, ἔχομεν ἐπὶ πλέον μαρτυρίαν ἀσφαλῆ, ὅτι ἡ πολύκροτος αὕτη δίκη ἐγένετο ἐπὶ ἄρχοντος Πυθοδώρου, ἤτοι μετὰ τὴν ἐξ Ἠλείας ἐπιστροφήν του. Ἐπέσπευσε δὲ πιθανώτατα τὴν ἐπιστροφήν του ὁ Φειδίας, διότι ἐπλησίαζε ἡ προθεσμία, καθ' ἣν ὁ Περικλῆς ἔμελλε νὰ δώσῃ εὐθύνας περὶ ὅλων τῶν ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν του ἐκτελεσθέντων ἔργων, ἐν οἷς συμπεριελαμβάνοντο καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἐξεργασθέντα, ἰδίᾳ δὲ τὸ χρυσελεφάντινον τῆς Παλλάδος ἄγαλμα, τὴν κατασκευὴν τοῦ ὁποίου ὁ Φειδίας διὰ συμβολαίου εἶχεν ἀναδεχθῆ.

Μετὰ τὴν εἰς Ἀθήνας λοιπὸν ἐπάνοδόν του ταύτην εἰσήχθη εἰς δίκην. Ἡ δὲ αἰτία τῆς δίκης τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ὄχι εἰς κατάχρησιν, οἵα ἡ διαθρυληθεῖσα, ἀλλὰ κυριώτερον εἰς πολιτικοὺς λόγους λανθάνοντας ἐντὸς τῶν χρόνων τούτων. Ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἡ δόξα τοῦ μεγάλου Περικλέους ἦτο ἀκόμη ἱκανῶς ἰσχυρά, ὥστε νὰ διατηρῆται ἔτι ἀδιάσειστος εἰς τὸ ὑπέρτατον ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀξίωμα, ἀλλ' εἶχεν ἤδη σχηματισθῆ μεταξὺ τῶν δημοκρατικῶν, τοὺς ὁποίους ὁ Περικλῆς περιεποιεῖτο, κόμμα ἀντίπαλον, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ δόξα καὶ τὸ κῦρος αὐτοῦ οὐδόλως ἦσαν ἀρεστά. Τὸ ἀντίπαλον τοῦτο κόμμα, θέλον νὰ καταβάλῃ αὐτὸν καὶ νὰ δοκιμάσῃ τί ὁ δῆμος

ἐφρόνει περὶ αὐτοῦ, ἐπειράθη οὐχὶ μὲν ἀμέσως αὐτὸν τὸν ἴδιον, ἀλλὰ τοὺς στενῶς μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένους φίλους νὰ προσβάλῃ καὶ ἀπ' αὐτοῦ νὰ ἀποποσπάσῃ· λοιπὸν κατεδειώχθη καὶ ὁ Φειδίας καὶ ὁ Ἀναξαγόρας, οἱ ἐκπροσωποῦντες δηλαδὴ τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς ἐποχῆς, ἔπειτα δὲ καὶ ἡ Ἀσπασία ἡ ἀπολαύουσα τῆς στενῆς τοῦ Περικλέους σχέσεως.

Ἡ ἐπίθεσις αὕτη τῶν ἀντιπάλων του παρεκίνησε τὸν Περικλέα, ἂν πρέπῃ νὰ δώσωμεν πίστιν εἰς τὴν παράδοσιν καὶ εἰς τὴν σύγχρονον κωμῳδίαν, νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἔναρξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τὸν ὁποῖον μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀνέστελλεν, ἐλπίζων ὅτι δι' αὐτοῦ ἤθελε δώσει ἄλλην διεύθυνσιν εἰς τὴν σφοδρὰν κατ' αὐτοῦ ἐσωτερικὴν ἀντίδρασιν.

Ὁ Φειδίας εἶχε νὰ ὑποστῇ δύο δίκας, τὴν μὲν ἐπὶ καταχρήσει, καθ' ἥν, ὡς ἐμνήσθημεν, ἐνήχθη ἐπὶ ὑπεξαιρέσει τοῦ χρυσοῦ τοῦ ἀγάλματος, ἀφ' ἧς ὅμως ἀπηλλάγη ἀποδείξας, ὡς γνωστόν, τὴν παντελῆ αὐτοῦ ἀθωότητα διὰ τῆς σταθμήσεως τοῦ περιαιρετοῦ πολυτίμου μετάλλου, τὴν δὲ ἐπὶ ἀσεβείᾳ ὡς ἐντυπώσας τὴν μορφὴν αὐτοῦ καὶ τοῦ φίλου του Περικλέους ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, καὶ βεβηλώσας οὕτω τὰ θεῖα. Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην δίκην, κατέφυγον, ὡς γνωστόν, οἱ ἀδιάλλακτοι ἐχθροί τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Φειδίου, ἀφοῦ ἀπέτυχον τοῦ κακοβούλου αὐτῶν σκοποῦ κατὰ τὴν πρώτην. Ἡ διεξαγωγὴ καὶ ἡ λυπηρὰ ἔκβασις τῆς ἐχθρικῆς καταδρομῆς ταύτης εἶνε γνωστά. Ὁ Φειδίας ἀπαχθεὶς εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐτελεύτησεν ἐκεῖ νοσήσας, ἤ, ὡς ἄλλοι λέγουσι, διὰ δηλητηρίου, τὸ ὁποῖον παρεσκεύασαν οἱ ἐχθροὶ ἐπὶ διαβολῇ τοῦ Περικλέους [1].

Καὶ ἤδη μεταβαίνω εἰς τὸ κύριον μέρος τοῦ λόγου, ἐν ᾧ θέλω προσπαθήσει νὰ ὑποτυπώσω δι' ὀλίγων πῶς ὁ Φειδίας διεπλάσθη ἔξοχος τεχνίτης, ποῖαι εἶνε αἱ κύριαι τεχνικαὶ ἰδιότητες αὐτοῦ, ποία ἡ ἐργασία του καὶ ποίαν ἐπιρροὴν ἐξήσκησεν ἐν γένει ἐπὶ τῆς τέχνης.

Ὡς διδάσκαλος τοῦ Φειδίου ἀναφέρεται ὁ περιώνυμος ἐξ Ἄργους τεχνίτης Ἀγελάδας, αὐτὸς οὗτος, οὗ τὸν υἱὸν Ἀργειάδαν ὡς ὁμότεχνον ἀνέγνωσαν ἐπί τινος ἐπιγραφῆς ἀποκαλυφθείσης νεωστὶ κατὰ τὰς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφάς [2]. Τούτου τοῦ Ἀγελάδα ὁ βίος εἶνε ἐξ ἀντιφάσεών τινων τῆς παραδόσεως συγκεχυμένος· ἄλλως δὲ καὶ ἡμῶν ἔργον δὲν εἶνε ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς τὰ κατ' αὐτόν. Τοσοῦτον μόνον πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν, ὅτι γνωστὸς ἤδη ὢν ἐξ ἄλλων ἔργων ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰργάσθη ἐπί τινα χρόνον, ὁπότε αἱ Ἀθῆναι διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ μάλιστα τοῦ Κίμωνος εἶχον ἀρχίσει, ὡς εἴδομεν, νὰ ἀποβαίνωσι κέντρον τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς καλλιτεχνίας. Ὁμοίως περὶ τῶν ἔργων τοῦ ἐνδόξου δι-

1 Πλουτάρχ. Περικλ. 31.
2 Ἴδε E. Curtius ἐν Archäolog. Zeitung. 1876, σελ. 47.

δασκάλου, τῶν τε ἐνταῦθα καὶ τῶν πολλαχοῦ ἄλλοθι τῆς Ἑλλάδος, οὐδένα ποιούμεθα λόγον. Κατὰ τὴν ἐν Ἀθήναις διατριβήν του ταύτην ἔλαβε, φαίνεται, ἀφορμὴν νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ θαυμάσῃ τὸν ἐπιφανῆ τεχνίτην μεταξὺ πολλῶν ἄλλων καὶ ὁ Φειδίας νέος ἔτι ὤν. Εἰς τὴν ἐπιρροὴν δὲ αὐτοῦ ἴσως πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν, ὅτι ὁ Φειδίας παραιτηθεὶς τῆς ζωγραφικῆς, εἰς ἣν εἶχεν ἤδη κατὰ τὸν Πλίνιον ἐπιδοθῇ [1], ἐτράπη εἰς τὴν ἀγαλματοποιίαν. Ὡς δεύτερος δὲ διδάσκαλος τοῦ Φειδίου μνημονεύεται ὁ Ἡγίας ἢ Ἡγησίας ὁ Ἀθηναῖος, ὅστις διὰ τοῦτο καὶ οἰκειότατος πρὸς τὸν Φειδίαν διετέλεσε.

Καλλιτέχνης ὅμως ὡς ὁ Φειδίας δὲν διδάσκεται μόνον παρὰ τῶν πλησίον αὐτῷ διδασκάλων, ἀλλὰ καὶ παρὰ παντὸς συγχρόνου καὶ ἀπὸ παντὸς ἔργου, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἴδῃ. Ἐκ τούτου δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Φειδίας οὐχὶ μόνον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι ἀγάλματα καὶ ἀφορμὴν πρὸς μόρφωσίν του ἐζήτει, ἀλλὰ καὶ ἐν πόλεσιν, ἐν αἷς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τὰ πλεῖστα καὶ τὰ κάλλιστα ἔργα ἠδύνατο νὰ ἴδῃ, ὡς ἐν Αἰγίνῃ, ἐν Ἄργει, ἐν Σικυῶνι, ἐν Δελφοῖς, ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ἵνα προσδιορίσωμεν κάλλιον καὶ ἐγγύτερον τὰ ἰδιαίτερα αὐτοῦ καλλιτεχνικὰ προτερήματα, ὁ λόγος φέρει τανῦν ἡμᾶς νὰ ἴδωμεν ἐν μιᾷ ὄμματος ῥιπῇ τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα τῆς προφειδιακῆς ἐποχῆς, τῆς δυναμένης καθόλου νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν ἀρχαιοτέραν Φλωρεντινὴν ζωγραφικὴν σχολήν.

Ἐκ πρώτης ὄψεως παρίσταται ἡμῖν ὁ ἰδιάζων χαρακτὴρ τῆς καλλιτεχνικῆς ἐργασίας τῆς ἐποχῆς, ὁποία μᾶς παρεδόθη, μάλιστα δὲ εἰς τὰ αἰγινητικὰ καὶ τὰ λοιπὰ σωζόμενα ἔτι ἐκ τῆς περιόδου ταύτης πλαστικὰ ἔργα.

Περὶ τῶν ἐξόχων ἔργων τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ τῆς ἐργασίας αὐτῶν δυνάμεθα συλλήβδην νὰ εἴπωμεν, ὅτι διεκρίνοντο μᾶλλον διὰ τὸ *τραχὺ* καὶ τὸ *σκληρὸν* αὐτῶν ἢ διὰ τὴν *χάριν*, τὴν *λεπτότητα* καὶ τὸ *φαιδρόν*. Ἐκφραστικώτατα ὁ Λουκιανὸς ὀνομάζει τὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς ταύτης «*ἀπεσφιγμένα καὶ νευρώδη καὶ σκληρὰ καὶ ἀκριβῶς ἀποτεταμένα ταῖς γραμμαῖς*» [2]. Ὁ Κάλαμις καὶ ὁ προγενέστερός τι τοῦ Φειδίου Μύρων φαίνονται ὅτι προσεγγίζουσι μάλιστα εἰς τὴν νέαν ἐποχήν, ἰδίᾳ δὲ ὁ πρῶτος φημίζεται διά τινα ἔργα, καὶ μάλιστα διὰ τὴν Σωσάνδραν αὐτοῦ, ὅτι ἐκτὸς τῆς μεγάλης κομψότητος περὶ τὴν τεχνικὴν ἐκτέλεσιν διακρίνεται διὰ τὸ τερπνὸν καὶ ἐπίχαρι [3]. Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς [4] συγκρίνει τὸ ῥητορικὸν τοῦ Ἰσοκράτους ὕφος πρὸς τὸ πλαστικὸν τοῦ Πολυκλείτου καὶ τοῦ Φειδίου κατὰ τὸ *σεμνὸν* καὶ *μεγαλότεχνον* καὶ *ἀξιωματικόν*, τὸ δὲ τοῦ Λυσίου πρὸς τὴν τέχνην τοῦ Καλάμιδος καὶ Καλλιμάχου κατὰ τὴν *λεπτότητα* καὶ τὴν *χάριν*, ὁ δὲ λεπτὸς καὶ ἐξαίρετος γνώστης Λουκιανὸς ἐγκωμιάζει ἐν τῇ Σωσάνδρᾳ τοῦ Καλάμιδος

1 Plin. H. N. XXXV, 8. 54.
2 Λουκιανοῦ Ῥητόρων διδάσκαλος 9.
3 Λουκιαν. Εἰκόνες 6.
4 Διον. Ἁλικαρν. Περὶ Ἰσοκράτους σελ. 542 ἐκδ. Reisk.

τὸ εὐσταλὲς καὶ κόσμιον τῆς ἀναβολῆς καὶ τὸ σεμνὸν καὶ λεληθὸς μειδίαμα. Ὁ Μύρων διακρίνεται ἴσως ἐν τῷ τεχνικῷ μέρει περὶ τὸ ἐπινοεῖν τολμηροτέρας καὶ εὐφυεστέρας θέσεις, περὶ τῷ ἐκφράζειν σωματικὴν ῥώμην καὶ ἰδίᾳ περὶ τὴν ἐργασίαν τῶν ζῴων· ἡ δύναμις ὅμως καὶ τὸ αἴσθημα τοῦ ἐκφράζειν πνευματικόν τι καὶ λεπτὸν ἦθος λείπει ἀπ' αὐτοῦ καθ' ὁλοκληρίαν.

Ἐκ τούτων βλέπομεν, ὅτι εἰς τὴν πρὸ τοῦ Φειδίου τέχνην ἐπεκράτει περιορισμὸς μᾶλλον ἢ ἐλευθερία, ἀλήθεια μᾶλλον ἢ ἰδανικόν, χαρίεσσα ἐκτέλεσις, ἀλλὰ μικρὰ μέταρσις. Ἰδίᾳ ὅμως ἐλλείπει ἀπὸ τῆς τέχνης τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ λεπτὴ αἴσθησις εἰς τὸ παριστάνειν τὸ ἦθος, καὶ αἱ ἰδιότητες ἐκεῖναι, ἃς ἐκφράζουσι τό τε πρόσωπον καὶ ἡ τοῦ σώματος στάσις καὶ κίνησις ἐν τῇ πνευματικῇ ἐξεγέρσει. Λέγεται μὲν ὅτι ὁ ζωγράφος Πολύγνωτος ἔκαμεν ἀρχήν τινα πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ τὸ ἦθος τῶν μορφῶν του ἐξεδηλώθη μᾶλλον ἐν τῇ ἀξιοπρεπεῖ καὶ μεμετρημένῃ στάσει ἢ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ καὶ πνευματικῇ τοῦ ἤθους ἐκφράσει.

Καὶ τοσαῦτα μὲν περὶ τῶν κατὰ παράδοσιν ἡμῖν ἐγνωσμένων ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐξ αὐτοψίας ἀντιλήψεως, ἣν παρέχουσιν ἡμῖν ἔργα σωθέντα τῆς περιόδου ταύτης, ἀρυόμεθα τὴν ἐπαλήθευσιν τῶν παραδεδομένων. Ἡ ἐργασία, φέρ' εἰπεῖν, τῶν Αἰγιναίων ἀγαλμάτων μεσάζει μεταξὺ τέχνης ὁριζομένης ἔνθεν μὲν ὑπὸ τῆς συνθήκης, ἔνθεν δὲ ὑπὸ τῆς ἱερατικῆς συνηθείας καὶ τέχνης, ἥτις ἀπελευθερωθεῖσα ἐξεῦρε τὸ ἰδανικὸν καὶ ἐδιδάχθη νὰ δίδῃ πλείονα σημασίαν εἰς τὴν ἀληθῆ παράστασιν τῆς σωματικῆς μορφῆς. Τὰ μέλη εἶνε ἐν μέρει ἐξειργασμένα μετὰ πολλῆς χάριτος καὶ ζωηρότητος, πρὸ πάντων δὲ μετὰ θαυμαστῆς ἀληθείας τῆς φύσεως· τὰ χαρακτηριστικὰ ὅμως τῶν προσώπων εἶνε ἀκόμη ἐκπεφρασμένα κατὰ τὸν πάλαι παραδεδομένον συνήθη τρόπον, ἄνευ προσπαθείας τοῦ νὰ ὑποδειχθῇ ἡ ἡλικία, τὸ γένος, ἡ καταγωγή, τὸ ἦθος· ὥστε ἅπασαι αἱ μορφαί, θεοὶ καὶ ἥρωες, Ἀσιανοὶ καὶ Ἕλληνες φαίνονται πραγματικῶς ὡς μέλη μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ὡς ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφαί. Ἐν τούτοις ὅμως τὰ πρόσωπα ταῦτα μὲ τὸ τετεχνημένον αὐτῶν μειδίαμα, μὲ τὴν ἐκφραστικὴν αὐτῶν οὕτως εἰπεῖν εὐπροσηγορίαν, ἥτις εἶνε τρόπον τινὰ τὸ σπέρμα τῆς μελλούσης ἐξαιρέτου χάριτος καὶ γλυκύτητος, ἔχουσιν ἤδη χάριν τινὰ καὶ λεπτότητα γνησίαν ἑλληνικήν, ἥτις ἐδεῖτο ὑψηλοτέρου δαίμονος, ἐποχῆς πλήρους ἐμπνεύσεως, καὶ μεγάλου τεχνίτου, οἷος ὁ Φειδίας, ἵνα φθάσῃ εἰς τὴν ἐντέλειάν της. Ἡ στάσις ἐν γένει τῶν ἀγαλμάτων τούτων εἶνε ἀκόμη ἄκαμπτος, ἰδίᾳ δὲ περίεργος ἡ τῆς κυριωτέρας μορφῆς τοῦ συμπλέγματος, ἡ τῆς Παλλάδος.

Κινήσεις τινὲς εἶνε ἐν τούτοις πλήρεις ἐνεργείας καὶ ἀρκετὰ τολμηραί· εἶνε, οὕτως εἰπεῖν, ἡ μεταβαλλομένη χρυσαλλίς, ἥτις ἀναπτύσσει τὰς πτέρυγας αὐτῆς εὐθὺς ἅμα ἀποδυομένη τοῦ περικαλύμματός της καὶ εἶνε ἑτοίμη νὰ πετασθῇ ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἐπὶ τὰ ἄνθη. Δύο στοιχεῖα ἔλειπον ἐκ τῆς τέχνης ταύτης, ἐπιστήμη κατὰ τὸ τεχνικὸν μέρος καὶ ἰδανικὴ ἐλευθερία

κατὰ τὴν ἐργασίαν. Ὁ Φειδίας, μᾶλλον δὲ ὁ Φειδίας καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλέους, παρέσχον εἰς τὴν τέχνην ἀμφότερα.

Διότι ἴδιον τῶν μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν εἶνε ὅτι ἐμφανίζονται παρεσκευασμένοι ὄχι μόνον μὲ νέας πρωτοτύπους ἰδέας, ἀλλ' ὅτι εὑρίσκουσι καὶ καιροὺς προσφόρους καὶ μέσα προσφυῆ εἰς ἐπίλυσιν τοῦ ἑκάστοτε μεγάλου προβλήματος, διὰ τὸ ὁποῖον εἶνε ἐπηγγελμένοι παρὰ τῆς Προνοίας, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ εὐτυχὴς λύσις ἐπιφέρει τὰς μεγάλας ἐν τῷ κόσμῳ ἐπὶ τὸ βέλτιον τροπάς. Ὁ Φειδίας ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Περικλέους ὅσον καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλέους εἰς τὸν Φειδίαν. Πόσον ἆρά γε ὁ Φειδίας ὀφείλει εἰς τὴν στενὴν σχέσιν τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ ἀνδρός, ὡς καὶ εἰς τὴν σχέσιν τῶν φίλων τοῦ Περικλέους, ἰδίως δὲ εἰς τὴν τοῦ Ἀναξαγόρου, τοῦ συντελέσαντος νὰ ἀναπτυχθῇ ἐν Ἀθήναις πνεῦμα ἐπιστημονικόν, ἐλεύθερον προλήψεων, καὶ νὰ προαχθῶσιν αἱ πρακτικαὶ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι, μηχανική, ὀπτικὴ καὶ τὰ παρόμοια; Ἀλλὰ πόσον πάλιν ἀφ' ἑτέρου ὤφειλεν ὁ Περικλῆς εἰς τὸν Φειδίαν, ὅστις ἠδυνήθη νὰ ἐξεύρῃ τὰς εὐκαίρους περιστάσεις καὶ τὰς καταλλήλους μορφὰς καὶ συνδυασμούς, ἵνα πραγματοποιήσῃ τὰ σχέδια τοῦ Περικλέους, ἵνα τοὺς ναούς, τοὺς ὁποίους ὁ Περικλῆς ἐν διανοίᾳ εἶχε, παραγάγῃ εἰς τὸ εἶναι, ἵνα τὰ διάφορα αὐτῶν μέρη κοσμήσῃ μὲ μορφὰς ἐξαγγελλούσας καὶ πόρρωθεν τὸ πνεῦμα τῆς ἐν τῷ ναῷ λατρευομένης θεότητος, ἵνα ἐν τῷ σηκῷ τοῦ ναοῦ ἀκόμη τοιαύτας στήσῃ εἰκόνας, ἐν αἷς ὁ ἄνθρωπος ἀπεθαύμαζεν ἐν πλήρει λαμπρότητι καὶ μεγαλοπρεπείᾳ πᾶν ὅ,τι ὑψηλὸν καὶ μέγα περὶ τοῦ Θεοῦ ἐφαντάσθη ποτέ;

Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ἦτο ἐποχὴ σπανία, ἦτο ἐποχὴ ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας ἡ θεία πρόνοια ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν πέμπει εἰς τὰ ἔθνη, ἵνα δώσῃ εἰς πάντα τὰ εἴδη τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως ὁμοίαν ὤθησιν, ἵνα τὴν βραδέως προχωροῦσαν βελτίωσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἐξακοντίσῃ, οὕτως εἰπεῖν, δι' ἐκτάκτου ὁρμῆς, διὰ τῆς μεγαλοφυΐας, πρὸς τὰ πρόσω, δεικνύουσα εἰς τὸν κόσμον, διὰ τοῦ φωτὸς μιᾶς ἀστραπῆς νέα μέσα καὶ νέας ἰδέας.

Παρελθὸν μέγα, ἐνεστὼς ἐνεργόν, τιμή, ἐμπιστοσύνη μᾶλλον ἢ φόβος ἐν τοῖς ἀστοῖς καὶ ξένοις, ἀφθονώτατα μέσα, συρροὴ μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν, πολιτικῶν, φιλοσόφων, καλλιτεχνῶν, ποιητῶν, πάντα ταῦτα συνεκεντροῦντο τότε ἐν Ἀθήναις, ἐν αἷς ὁ Φειδίας ὡρίμασε καὶ ἐνήργησε. Καὶ ἡ λατρεία κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπέβαινεν ὁσημέραι λαμπροτέρα καὶ πανηγυρικωτέρα. Τὰ χορικὰ ᾄσματα καὶ αἱ ᾠδαὶ τοῦ Πινδάρου, αἱ τραγῳδίαι τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους, ἡ εὐγενὴς ἅμιλλα τῶν πλουσίων χορηγῶν διὰ τὴν ἐπὶ τῆς σκηνῆς παράστασιν τοιούτων συνθέσεων, πάντα ταῦτα συνεβάλλοντο οὐχὶ μικρὸν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης ἐκείνης, διότι καὶ ἐν ταῖς μεγάλαις ἐποχαῖς τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἐν συμπάσῃ αὐτῆς τῇ ἱστορίᾳ, τέχνη καὶ ποίησις ἐβάδισαν πάντοτε παραλλήλως.

Καὶ ἡ θρησκεία ἦτο ἀκόμη ἀλήθεια· ἐπίστευον ἀκόμη εἰς τοὺς θεοὺς καὶ

εἰς τὰς ἱερὰς των παραδόσεις, οὐχὶ μὲν πλέον μὲ τὴν ἁπλότητα τῆς παρελθούσης γενεᾶς, ἀλλὰ διὰ τοῦτο μάλιστα μετὰ πλειοτέρας ἔτι σπουδαιότητος καὶ ἀκριβείας· ἡ δὲ σοφιστικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία δὲν ἦσαν ἀκόμη εἰς φανερὰν ἀντίφασιν πρὸς τὴν τοῦ λαοῦ δόξαν, ἢ τοὐλάχιστον ἡ ἀντιδοξία αὕτη ἠσκεῖτο ἐν στενωτέροις κύκλοις καὶ ἦτο περιωρισμένη ἐν ταῖς σχολαῖς. Τοιαύτης διδασκαλίας καὶ τοιούτων καιρῶν ἔτυχεν ὁ Φειδίας.

Ἀλλὰ καὶ ἡ τέχνη καθ' ἅπαντας τοὺς πολυσχιδεῖς αὐτῆς κλάδους, ἥ τε βάναυσος καὶ ἡ καλή, εἶχεν ἤδη προκαταρτισθῆ, ἀναπτυχθεῖσα τεραστίως κατὰ τοὺς μετὰ τὰ Μηδικὰ χρόνους ἐν τῇ θερμότητι τοῦ βιομηχανικοῦ καὶ τοῦ καλλιτεχνικοῦ διαγωνισμοῦ, ἐν τῷ πρωτίστῳ τῆς Ἑλλάδος ἐμπορικῷ, βιομηχανικῷ καὶ τεχνικῷ κέντρῳ, ταῖς Ἀθήναις. Ἡ κατεργασία καὶ ἡ λεπτουργία πάσης ὕλης καὶ παντὸς μετάλλου ἔχει ἤδη προαχθῆ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε εἶνε ἕτοιμος νὰ ὑπουργήσῃ προσηκόντως τῷ εὐγενεῖ τῆς τέχνης ἡγεμόνι, τῇ εἰκαστικῇ καὶ πρὸ πάντων τῇ πλαστικῇ. Ὑπεδηλώσαμεν δὲ ὀλίγον τι καὶ ἀνωτέρω ὁποία ἦτο ἡ πολλαπλῆ τέχνη τῆς ἐποχῆς.

Ἐν χρόνοις οὕτω πολυτέχνοις καὶ οὕτω προοδευτικοῖς διάνοια οὕτω μεγάλη καὶ φιλομαθής, ὡς ἡ τοῦ Φειδίου, ἐπεξέτεινε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐπὶ πάντας τοὺς κλάδους τῆς τότε τέχνης καὶ ἦτο ἠσκημένος περὶ πάντα τὰ εἴδη τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, μολονότι δὲν ἀνέπτυξεν εἰς πάντα ταῦτα τὴν αὐτὴν δραστηριότητα καὶ ἐνέργειαν.

Ἰδίᾳ ἠσχολήθη ὁ Φειδίας εἰς τὴν *χαλκοπλαστικὴν* καὶ τὴν *τορευτικήν*. Αὐτὸ τὸ πρῶτον μέγα ἔργον τοῦ Φειδίου ἐν τῇ χαλκοπλαστικῇ, ὁ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως κολοσσὸς τῆς προμάχου Ἀθηνᾶς, προϋποθέτει ἐντελῆ τῆς τέχνης ἐγκράτειαν. Κατὰ τὰς μαρτυρίας δὲ τῶν παλαιῶν ἐγνώριζεν ὁ Φειδίας τόσον ἐξαίρετα τὴν σύγκρασιν καὶ μίξιν τοῦ χαλκοῦ, ὥστε κατώρθονε νὰ δίδῃ εἰς τὰ ἔργα του φυσικὸν σχεδὸν χρῶμα,[1] πρὸ πάντων ὅμως ἄριστος ἦν ὁ Φειδίας εἰς τὴν *τορευτικήν*, τουτέστιν εἰς τὴν διὰ σφυρηλασίας καὶ γλυφῆς ἐξεργασίαν μεταλλίνων πετάλων, καὶ εἰς τὴν ταύτῃ παρεμφερῆ, τὴν διὰ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος ἐξεργασίαν, κατὰ τὴν χρείαν καὶ τὴν ἀπαίτησιν τῶν χρυσελεφαντίνων ἀγαλμάτων τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἡ τορευτικὴ αὕτη ὑπὸ εἰδικωτέραν ἔννοιαν ἦτο ὁ κύριος τοῦ Φειδίου κλάδος, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ τὴν ἵδρυσιν αὐτῆς ἀπέδιδον, ὥσπερ εἰς τὸν Πολύκλειτον τὴν τελειοποίησίν της· διότι, ὡς γνωστόν, ὀλίγα μόνον ἔργα τοῦ Φειδίου ἐκ μαρμάρου ἀναφέρονται, καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἡ ἐν Πλαταιαῖς ἀκρόλιθος Παλλάς, τὰ ὁποῖα φημίζονται ὑπὸ τῶν παλαιῶν ὡς ἔργα ἐξαιρέτου καλλονῆς καὶ χάριτος. Οἱ μαθηταὶ τοῦ Φειδίου Ἀλκαμένης καὶ Ἀγοράκριτος ἐπεδόθησαν μᾶλλον εἰς τὴν ἐξεργασίαν τοῦ μαρμάρου. Ἡ τελειοποίησις ὅμως καὶ ἐντέλεια τῶν ἐκ μαρμάρου ἔργων, καὶ ἰδίως τῶν ἐκ Παρίου, ἐπεφυλάχθη εἰς τὸ νεώτερον ἀττικὸν ἐργαστήριον τοῦ Σκόπα καὶ Πραξιτέλους. Ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Φειδίου

1 Ἱμέριος ἐν Λόγ. 21, 4.

μάλιστα ὁ Κωλώτης καὶ ὁ Θεόπομπος, οἵτινες ἐπεδόθησαν μᾶλλον εἰς τὴν τορευτικήν, ἐξειργάσθησαν πολλὰ τοιούτου εἴδους ἔργα κατὰ πρότυπον πάντοτε τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Δία τοῦ Φειδίου. Τὰ γλυπτὰ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος ἔργα τῆς θαυμασίας τορευτικῆς δεξιότητος τοῦ Φειδίου ἐθαυμάζοντο ὡς μοναδικὰ εἰς τὸ εἶδός των.

Ἀκόμη ἄλλο μέρος ἐργασίας, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδεικνύετο ἡ τοιαύτη δεξιότης του, εἶνε τὰ μικροτεχνήματα, διακρινόμενα διά τε τὴν κομψότητα, διὰ τὸ ἐπίχαρι καὶ τὴν ἀληθῆ τῆς φύσεως ἀπομίμησιν, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν εὔστοχον ῥῆσιν τοῦ Ἰουλιανοῦ «*ἐί καὶ τῇ φύσει κεχάλκωται, τῇ τέχνῃ ἐμψύχωται*».[1] Εἰς τὰ μικροτεχνήματα ταῦτα ἀνακαλύπτεται οὐχ ἧττον ἢ εἰς τὰ μεγάλα ἔργα ἡ ἔξοχος αὐτοῦ τεχνικὴ ἱκανότης.

Ἐννοεῖται ὅτι εἰς ὅλα ταῦτα ἡ μεγίστη τοῦ Φειδίου ἀξία συνίστατο, πλὴν τῆς ἰδίας τορευτικῆς ἐργασίας, εἰς τὸ δαιμόνιον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον αὐτὸς τόσον τελεσφόρως εἰσήγαγεν ἢ ἐτελεσιούργησεν ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ, εἰς τὸν σύνδεσμον τῆς ἐπιστήμης μετὰ τῆς τέχνης, σύστημα βασιζόμενον ἐπὶ τῆς συμμετρίας καὶ τῆς προοπτικῆς. Εἰς τοιοῦτον τεχνίτην προσῆκε τῷ ὄντι καὶ τὸ λόγιον *ἐξ ὄνυχος τὸν λέοντα*, διότι ἀπὸ τοῦ Φειδίου ἔχει τὴν ἀρχήν του τὸ ἀπόφθεγμα τοῦτο,[2] τὸ ὁποῖον ἐννοητέον πρῶτον ὑπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτοῦ ἔννοιαν, περὶ τεχνίτου δηλ. ὅστις ἐκ τῶν διδομένων ἀναλογιῶν μέλους τινὸς γνωρίζει νὰ κατασκευάσῃ καὶ συναρμόσῃ, καὶ γνωρίζει πῶς εἶνε κατεσκευασμένον ἢ συνηρμοσμένον τὸ ὅλον τοῦ σώματος. Τὸ αὐτὸ δὲ ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Φειδίας τὰς ἀναλογίας τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ὑπελόγισε κατ' ἀρχὰς ὀπτικὰς ὡς πρὸς τοὺς θεατὰς καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐν τῷ χώρῳ διάθεσιν τοῦ ναοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐστάθη, ὅθεν δὴ καὶ κατώρθωσε νὰ παραγάγῃ ἐντύπωσιν πληρεστάτης συμμετρίας καὶ νὰ φαίνηται πολὺ ὡραιότερος παρ' ὅ,τι πραγματικῶς ἦτο. Τοῦτο προσέτι ἐπιμαρτυρεῖ καὶ τὸ περὶ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Ἀλκαμένους ἀνέκδοτον, ὅστις διαγωνισθεὶς πρὸς τὸν διδάσκαλόν του ἡττήθη, διότι δὲν ὑπελόγισε τὰς ἀναλογίας τῆς ἀποστάσεως καὶ τοῦ ὕψους, εἰς ὃ ἡ εἰκὼν ἔμελλε νὰ σταθῇ.

Διὰ τοῦ στοιχείου τούτου καὶ τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτοῦ τεχνικοῦ προτερήματος, τῆς ἐξόχου ἀντιλήψεως καὶ αἰσθήσεως, κατωρθώθη ὑπ' αὐτοῦ θαυμασίως ἀληθὴς ἡ μίμησις τῆς φύσεως, καθ' ἃ δεικνύουσιν ἡμῖν ἀποχρώντως τὰ λείψανα τῶν γλυπτῶν τοῦ Παρθενῶνος ἔργων.

Ἡ ἀληθὴς αὕτη τῆς φύσεως μίμησις δὲν εἶνε ἡ ἐζητημένη ἐκείνη μίμησις τῆς ἀρχαιοτέρας τέχνης, ἀλλ' εἶνε μίμησις ἐλευθέρα καὶ δαιμονία, στηριζομένη μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἐλευθέρας καλλιτεχνκῆς ἐμπνεύσεως ἢ ἐπὶ τῆς περιωρισμένης μιμήσεως τῶν μερικῶν τῆς φύσεως φαινομένων, εἶνε μίμησις ἥτις, διορθοῦσα καὶ ἐξιδεάζουσα τὴν πραγματικὴν φύσιν, ἐξευγενίζεται καὶ ὑψοῦ-

1 Ἐπιστ. ή. σελ. 377 Α'. ἐκδ. Spanh.
2 Λουκιαν. Ἑρμότιμ. 54.

ται εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς τελειότητος. Ἅπαντα τὰ τοῦ Παρθενῶνος σωζόμενα γλυπτὰ ἔργα, μάλιστα δὲ τὰ τῶν ἀετωμάτων, ἐκτὸς τῆς μεγάλης αὐτῶν ἁπλότητος, τῆς ἰδιαζούσης εἰς τὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἔχουσι ζωηρότητα καὶ ἀποπνέουσι χάριν, τὴν ὁποίαν δὲν δύναταί τις ἀρκούντως νὰ θαυμάσῃ.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς περὶ τὴν ἐργασίαν δεξιότητος καὶ συμμετρίας, ἐν ᾗ ὁ Φειδίας φημίζεται διὰ τὴν ἀληθεστάτην καὶ οὕτως εἰπεῖν ὁμιλοῦσαν τῆς φύσεως μίμησιν, τοῦθ' ὅπερ παρετηρεῖτο καὶ εἰς αὐτὰ τὰ μικροτεχνήματά του, εἰς τοὺς *ἰχθῦς*, τὰς *μελίσσας*, τὰς *μυίας* οὐχ ἧττον ἢ εἰς τὰ μεγάλα ἔργα του. Ὁ Φειδίας εἶνε ὁ καλλιτέχνης ἐκεῖνος—καὶ εἰς τοῦτο συνίσταται πρὸ πάντων τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ δεινότης του—ὅστις ἀνέπτυξε καὶ ἐσυστηματοποίησεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τέχνην τὸ ἰδανικὸν τῶν ἀγαλμάτων τῶν θεῶν. Ἀλλὰ τί εἶνε τὸ *ἰδανικὸν* τοῦτο; Ἵνα περιλάβωμεν τὴν ἔννοιαν ταύτην, τὴν τόσον δύσκολον καὶ τόσων παρανοήσεων δεκτικήν, παρατηρητέον πρὸ πάντων, ὅτι εὑρισκόμεθα ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης καὶ ὅτι ταύτης ἀντικείμενον ἦτο ἡ πλαστικὴ παράστασις τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν, οἵτινες κατά τινα τρόπον ἦσαν ἱστορικὰ ὄντα, ἔχοντες ὡρισμένην μορφὴν καὶ ὡρισμένον σχῆμα, ὧν ἡ μυθολογία μνημονεύει ὡς προσώπων δρώντων καὶ ἀτομικὴν ἐχόντων ὕπαρξιν. Τὴν δόξαν ταύτην περὶ αὐτῶν ἀνέπτυξεν ἔτι μᾶλλον τὸ ἔπος, ἡ δὲ τέχνη, ὁρμωμένη ἐκ τῶν ἀρχαίων τυπικῶν εἰδώλων καὶ τῶν συμβόλων αὐτῶν, εἶχεν ἤδη ὑπερνικήσει τὸ ἄστρεπτον, οὕτως εἰπεῖν, καὶ σκαιὸν τῆς συμβολικῆς παραστάσεως, ἔστη ὅμως εἰς τυπικὰς καὶ ὡρισμένας μορφὰς καὶ εἰς τὸν ἰδιάζοντα τρόπον τῆς παραστάσεως ἑνὸς ἑκάστου τῶν θεῶν·

Ἐν τούτοις οἱ ποιηταὶ ᾖδον, τὰ ἱερὰ ἔθιμα ἐδίδασκον, ἡ θρησκεία ἔλεγεν, ὅτι ἡ ἰδιαιτέρα πατρὶς τοῦ κόσμου τούτου τῶν θεῶν εἶνε ὁ Ὄλυμπος, ἔνθα οἱ θεοὶ ἔζων ἐν ἀφθάρτῳ κάλλει, ἐν αἰωνίᾳ φαιδρότητι καὶ αἰωνίᾳ εὐδαιμονίᾳ. Ἀλλὰ περὶ τῶν θεῶν τούτων καὶ περὶ τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ μακαρίου αὐτῶν βίου ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀτελῆ μόνον ἔννοιαν ἠδύνατο νὰ λάβῃ διὰ τῆς παριστώσης εἰς τὰ ὄμματα τοὺς θεοὺς τέχνης ἐκείνης. Ἡ πλαστικὴ τέχνη, ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν ἀξίωσιν τοῦ εὐαισθητοτάτου καὶ φιλοκαλωτάτου τῶν ἐθνῶν, ἔπρεπε νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰ κοινὰ ὅρια, νὰ μὴ ἀρύηται πλέον τὰ πρότυπα τῶν παραστάσεών της ἐκ τῆς παραδόσεως μόνον, ἀλλά, διὰ τῆς γοργῆς καὶ γονίμου φαντασίας αὐτῆς μετενεχθεῖσα εἰς τὸν Ὀλύμπιον ἐκεῖνον κόσμον τῶν θεῶν, νὰ γονιμοποιήσῃ τὰς καλλιτεχνικὰς αὐτῆς ἰδέας καὶ νὰ καταβιβάσῃ ἐκεῖθεν τὰς εἰκόνας καὶ τὸ σχῆμα τῶν θεῶν, οἷον ἤθελεν αὐτὸ τὸ αἴσθημα καὶ ἡ φαντασία τοῦ φιλοθέου Ἕλληνος τοῦ ε' αἰῶνος ὑπερμεσοῦντος. Τοῦτο κατώρθωσεν ὁ Φειδίας, ὅστις, ἀνελθὼν εἰς τὸν Ὄλυμπον *καὶ ἀπομαξάμενος τὰ τῶν θεῶν εἴδη* κατὰ Φιλόστρατον[1], παρέστησεν αὐτὰ διὰ τῆς

1 Φιλόστρ. ἐν βίῳ Ἀπολλ. Τυαν. ς' 19.

τέχνης εἰς τὰ ὄμματα τοῦ ἐνθουσιώδους κοινοῦ. Τοῦτο, ἡ σύλληψις τῆς ἰδέας ἑκάστου τῶν θεῶν, μὲ ὅλας τὰς τελειότητας αὐτῶν, οἵας εὐφάνταστος καὶ ἐξηυγενισμένος λαός, ἐντεθραμμένος τῇ καλλίστῃ καὶ γονιμωτάτῃ ποιητικῇ θεολογίᾳ, ἠδύνατο νὰ ἀξιώσῃ, ἡ σύλληψις τοιαύτης ἰδέας θεῶν καὶ ἡ διὰ τῆς τέχνης ἐπιτυχεστάτη παράστασις αὐτῶν εἶνε *τὸ ἰδανικόν*, ὃ ἐμεγαλούργησεν ὁ Φειδίας.

Ἤδη αὐτὸς ὁ φιλόκαλος Κικέρων ἡρμήνευσεν ἡμῖν τὸ ἰδανικὸν τοῦ Φειδίου ἐν τῷ *Ῥήτορι* αὐτοῦ[1] διὰ τῶν ὀλίγων ἐκείνων, εἰπὼν ὅτι «*ὅτε ὁ Φειδίας »ἔπλαττεν εἰκόνα τοῦ Διὸς ἢ τῆς Ἀθηνᾶς, δὲν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ἰδιαί»τερον ὑπόδειγμα, τοῦ ὁποίου προσεπάθει νὰ ἀποδώσῃ τὴν ὁμοιότητα, ἀλλ' »ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐνεφώλευεν ὁ ἐντελὴς τοῦ ὡραίου τύπος, »πρὸς ὃν προσηλόνων ἀσκαρδαμυκτὶ τὰ βλέμματά του, ὡδήγει τὴν τέχνην »καὶ τὴν χεῖρά του*». Δὲν ἐπέδρα ἐπ' αὐτοῦ δεδομένον τι ἐξωτερικόν, ἀλλ' ἡ ἐσωτερικὴ αἴσθησις τῆς ὑψηλοτέρας ἐκείνης ἀντιλήψεως ἦτο ἡ πηγή, ἐξ ἧς ἠρύετο, τὸ πρότυπον ἐξ οὗ ἀντέγραφεν, ἀπαραλλάκτως καθὼς πᾶς ἄλλος καλλιτέχνης ἐξ αἰσθητοῦ προτύπου. Πρὸς τοῦτο ἀναγκαία εἶνε πρωτότυπος ἔμπνευσις καὶ δύναμις τοιαύτη τῆς ψυχῆς, ἥτις νὰ ἀνυψόνῃ τὸν δημιουργοῦντα τεχνίτην ὑπεράνω τῶν συνηθειῶν καὶ ἕξεων τοῦ ὁρατοῦ κόσμου καὶ τῆς πείρας. Καὶ ὁ Φειδίας ἔπλαττε τὰς εἰκόνας τῶν θεῶν του ἐνθουσιῶν καὶ ἐπετύγχανε περισσότερον κατασκευάζων θεῶν εἰκόνας ἢ ἀνθρώπων. Διὰ δὲ τοῦ Ὀλυμπίου του Διὸς ἔδωκεν εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν νέαν σημασίαν, ἀποβὰς οὕτω ὄχι μόνον τεχνίτης δαιμόνιος, ἀλλὰ καὶ θεολόγος μέγας κατὰ τὸν κλάδον του, θεολόγος ὁμοίως δεινὸς ὡς ὁ Αἰσχύλος ἐν τῇ τραγῳδίᾳ καὶ ὁ Πίνδαρος ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει. Ὅτε ὁ Πάναινος ἠρώτησεν αὐτὸν κατὰ ποῖον ὑπόδειγμα διενοεῖτο νὰ πλάσῃ τὸν Δία; «κατὰ τὸν Ὅμηρον», εἶπεν· ὅπως αὐτὸς παριστάνει τὸν Δία εἰς τοὺς δεινούς του στίχους:

ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον.[2]

Ἀλλὰ θὰ ὑποβιβάσωμεν πολὺ τὴν ὑψηλὴν τέχνην τοῦ μεγάλου Φειδίου, ἐὰν παραδεχθῶμεν ὡς καθ' ὁλοκληρίαν εἰλικρινῆ τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ ταύτην, ἐὰν ὑποτάξωμεν τὴν ἔμπνευσίν του εἰς τοὺς ἀμιμήτους τῷ ὄντι στίχους τοῦ μεγάλου ποιητοῦ καὶ ὑποτάξωμεν οὕτω τὴν εἰκαστικὴν τοῦ Φειδίου τέχνην ὑπὸ τὴν ἐπικὴν τοῦ Ὁμήρου ποίησιν. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Φειδίου καὶ ἡ δικαία τιμὴ τὴν ὁποίαν προσένειμεν εἰς τοὺς στίχους ἐκείνους τοῦ Ὁμήρου δεικνύουσιν ἐναργέστερον τὴν συγγένειαν δύο κλάδων ποιητικῆς παραγωγῆς, τῆς ποιήσεως δηλονότι καὶ τῆς πλαστικῆς. Ὁ Ὅμηρος εἶχεν ἐκφράσει ἤδη ἐν τοῖς στίχοις ἐκείνοις τὴν πρότυπον εἰκόνα τοῦ μεγάλου Διός, ὅτε ὁ Φειδίας

1 Cic. Orat. 2. 8.
2 Ἰλιάδ. Α, 528 καὶ ἑφ.

ἐπεβάλετο νὰ παραστήσῃ αὐτὴν συγκεκριμένως, αἱ δὲ λέξεις τοῦ ποιητοῦ ἐβοήθησαν τὴν ἰδεώδη τοῦ καλλιτέχνου σύλληψιν, καθόσον μόνον παρέσχον τὸ γενικὸν σχῆμα τῆς παραστάσεως, ἥτις ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον ἀπέβη ἔπειτα δημώδης. Ἀλλ' οὐδαμόθεν ἄλλοθεν ἠδύνατο ὁ Φειδίας νὰ ἀρυσθῇ τὴν ἐντελῆ παράστασιν τῆς ἰδέας ταύτης καὶ νὰ δώσῃ, οὕτως εἰπεῖν, εἰς αὐτὴν σάρκας καὶ ὀστᾶ ἢ ἐκ τῆς πηγῆς, ἐξ ἧς καὶ ὁ Ὅμηρος ἠρύσθη, δηλαδὴ ἐκ τοῦ ὑψηλοτέρου ἐκείνου πνευματικοῦ κόσμου, ὅστις καθίσταται προσιτὸς διὰ τῆς πνευματικῆς μόνον ἐμπνεύσεως. Καὶ ὡς ὀρθότατα λέγει Δίων ὁ Χρυσόστομος[1], ὁ Φειδίας «ἦν ἀντίτεχνος καὶ ὁμότεχνος τῷ Ὁμήρῳ, ὡς ἐκεῖνος δι' ἀκοῆς ἐπεδείκνυεν, οὗτος δι' ὄψεως ἐξηγεῖτο τὰ θεῖα τοῖς πλείοσι καὶ ἀπειροτέροις θεαταῖς».

Ὑπὸ ποίαν δὲ ἔννοιαν ὁ Ζεὺς τοῦ Φειδίου, ἡ πρότυπος αὕτη καὶ ἀνυπέρβλητος δι' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας εἰκὼν τοῦ πατρὸς τῶν θεῶν καὶ ἀνδρῶν, νέα πρόοδος δι' ἅπασαν τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων ἐθεωρεῖτο, τοῦτο μαρτυρεῖ ἡμῖν ἡ ὁμόθυμος τοῦ ἀρχαίου κόσμου γνώμη. Τὴν εἰκόνα ταύτην τοῦ Διὸς βλέποντες ἐνόμιζον ὅτι βλέπουσι τὸν θεὸν αὐτόν, καὶ ὁ σοβαρὸς δὲ ἀκόμη Ῥωμαῖος δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ συγκινηθῇ ἐκ τῆς ἐντυπώσεως ταύτης· ὁ δὲ ἐνθουσιῶν Ἕλλην ἔλεγεν, ὅτι ἤρκει νὰ ἴδῃ τις μόνον αὐτόν, ὅπως ἐπιλάθηται παντὸς πένθους καὶ πάσης θλίψεως, ἢ ὅτι τὸ νὰ μὴ ἴδῃ τις αὐτὸν κατὰ τὸν βίον ἦτο σχεδὸν δυστυχία τοιαύτη, ὁποία ἦτο νὰ τελευτήσῃ τις ἀμύητος, ἢ ὅτι ὁ Ζεὺς ἀπεκάλυψεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν στοργὴν καὶ ἀγάπην του καταστήσας ὁρατὴν αὐτοῖς τὴν μορφήν του, καὶ τὰ παρόμοια. Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἑλληνικὸν παρὰ Φειδίᾳ καὶ τοιαύτην εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἀρχαίαν καλλιτεχνίαν ἐπήγαγε τροπήν.

Τὸ *ὑψηλὸν* εἶναι ἑτέρα ἰδιότης τοῦ Φειδίου. Τὸ *ὑψηλὸν* τοῦτο προήρχετο τὸ μὲν ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας τάσεως, ἣν ὁ Φειδίας ἔδωσε κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν εἰς τὴν τέχνην. Ἡ ἀνάμνησις τῶν Περσικῶν πολέμων ἐνέπνευσεν εἰς τὴν γενεὰν ἐκείνην ὑψηλὰς ἰδέας· ἐν τούτοις ὅμως ἐνῷ ἤρχισαν νὰ ἐνδίδωσιν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς νεωτέρας γενεᾶς, τῆς γενεᾶς τῆς προόδου, δὲν εἶχον ἀκόμη ἀπορρίψῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὰ πατροπαράδοτα ἤθη καὶ ἔθιμα, ἀλλ' ἐκυμαίνοντο εἰσέτι μεταξὺ τῶν παλαιῶν καὶ τῶν νέων ἰδεῶν. Τὸ *σεμνὸν* καὶ τὸ *ἀξιωματικόν*, ὅπερ, ὡς εἴδομεν, χαρακτηρίζει τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου, προσήκει ὡσαύτως εἰς τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις τοῦ Περικλέους, τὸν αὐτὸν δὲ τύπον φέρουσιν αἱ ἰδέαι καὶ αἱ ἀντιλήψεις τῶν συγχρόνων φιλοσόφων καὶ ποιητῶν· διὸ δὴ καὶ ὁ Φειδίας ἦτο κατειλημμένος πρὸ πάντων ὑπὸ τῆς λατρείας τῆς ἐποχῆς του ἐκείνης, ἐν τῇ παραστάσει τῆς ὁποίας συνεκεντροῦτο μάλιστα ὕψος θεῖον, δύναμις καὶ σοφία.

Τῆς ἐπικρατούσης φορᾶς ταύτης μετέσχον φυσικῷ τῷ λόγῳ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὅλα τὰ ἔργα τὰ παραχθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἢ ἐξαχθέντα ἐκ τοῦ ἐργα-

1 Δίων. Χρυσ. Λόγος ιβ'. σελ. 397. R.

στηρίου του. Καὶ μέχρι σήμερον ἔτι πάντα, ὅσα γνωρίζομεν, φέρουσι τὸν τύπον τοῦ *μεγαλοτέχνου*, τοῦ *σεμνοῦ* καὶ τοῦ *ἀξιωματικοῦ*. Ἐν ταῖς εἰκόσι π. χ. τῶν θεῶν εἴτε ἐνθρόνων εἴτε ἐν ἠρέμῳ στάσει, οὐδεμία βιαία κίνησις παρατηρεῖται, καὶ ὅπου δὲ ἐνέργειά τις καὶ κίνησις παριστάνεται, ὡς ἐπὶ τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος, αἱ κινήσεις τῶν κατὰ μέρος συμπλεγμάτων, τῶν ἱππέων λ. χ., τῶν σφαγίων καὶ τῶν ὁδηγούντων αὐτά, οὐδέποτε εἶνε ἄκοσμοι ἢ βίαιοι, καὶ ἐπὶ τῶν μετοπῶν, ἐν αἷς αἱ μαχητικαὶ σκηναί, καὶ ἐν αἷς πάντα εἶνε ἔμπλεα ζωῆς καὶ κινήσεως, οὐδὲ αὐτοῦ εἶνε πεφυρμένον τι, ἀλλὰ τὰ πάντα διαμεμοιρασμένα ἐν μέτρῳ, ἀκριβείᾳ καὶ σαφηνείᾳ ἀποτελοῦσιν οὕτως εἰπεῖν ἤρεμον καὶ γλυκεῖαν ἁρμονίαν. Τὸν ὑψηλὸν τοῦτον χαρακτῆρα δὲν διέφθειρεν ἀλλ' ἐξῆρεν ἔτι μᾶλλον ἡ διὰ τῶν ἁρμοδίων χρωμάτων καὶ μετάλλων λαμπρὰ ἐκείνη διακόσμησις, διὰ τῶν ὁποίων ἡ ἐλευθεριότης τῶν χρόνων ἐκείνων, πρὸς θρησκευτικοὺς σκοπούς, τὰ κυριώτερα ἀγάλματά της τόσον ἀφειδῶς διεκόσμει.

Αἱ εἰκόνες αὗται διὰ τοιαύτης διακοσμήσεως προσκτώμεναι οἱονεὶ ψυχὴν ζῶσαν, ἀφήρπαζον οὐ μόνον τὰς αἰσθήσεις, ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα τῶν θεωμένων. Τοῦτο ἀπῄτει ἡ διὰ παντὸς ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν ἀρχαίων αἰσθητικὴ ἀρχή, ἥτις καὶ τὰ μυστήρια ἀκόμη αἰσθητῶς περιεκόσμει, πρᾶγμα ὅπερ δὲν δυνάμεθα σήμερον νὰ ἐννοήσωμεν, ὡς ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἡμετέραν λατρείαν.

Ἕτερα προσόντα τῶν τοῦ Φειδίου ἔργων εἶνε ἡ *χάρις* καὶ τὸ *κάλλος* αὐτῶν, ἰδιότητες, αἵτινες παρετηροῦντο καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ὀλύμπιον Δία του, καὶ τὰς ὁποίας βλέπομεν ἐναργῶς καὶ σήμερον ἔτι εἰς τὰ σωζόμενα γλυπτὰ ἔργα τοῦ Παρθενῶνος, ἐν οἷς μεταξὺ ἄλλων αἱ ἐν τῇ ζωοφόρῳ παραστάσεις τῶν θεῶν εἶνε ἔμπλεοι λεπτῆς χάριτος καὶ φαιδρότητος· ἀνδρικαὶ καὶ νεανικαὶ τῶν θεῶν μορφαὶ (διότι ἔπαυσε πλέον ἡ παράστασις αὐτῶν ὡς ἡλικιωμένων ὄντων), ἱστάμεναι ἀφελῶς ἢ ἐπὶ θρόνων καθήμεναι ἄνευ συμβόλων, ὡς θεοὶ δὲ διακρινόμεναι μόνον ἐκ τῆς ἱλαρότητος καὶ τοῦ σεμνοῦ αὐτῶν παραστήματος, ἀναγνωρίζονται ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐκ τῆς ἰδιαζούσης τοῦ προσώπου αὐτῶν ἐκφράσεως.

Καὶ τὴν σοβαρὰν δὲ Ἀθηνᾶν παρέστησεν ὁ Φειδίας ἔμπλεων χάριτος καὶ κάλλους ἐν τῇ γνωστῇ *τῶν Λημνίων* ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως σταθείσῃ χαλκῇ εἰκόνι, ὡς σὺν τῇ Ἥρᾳ καὶ Ἀφροδίτῃ εἶχεν ἐμφανισθῇ πρὸ τοῦ Πάριδος.

Τοιαῦτα τὰ καλλιτεχνικὰ προτερήματα τοῦ Φειδίου, τὰ ὁποῖα ἔτι μᾶλλον ἀναδεικνύονται ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλους καλλιτέχνας, οἵτινες εἴτε συνακμάσαντες ἐφάμιλλοι αὐτοῦ κατά τι ἦσαν, εἴτε εἰς νεωτέραν ἐποχὴν ἀνήκοντες ὑπερέβαλον αὐτὸν κατά τινας ἐπόψεις περὶ τὴν ἐργασίαν.

Ἐνταῦθα ἐκ τῶν συγχρόνων του παρίσταται πρῶτος καὶ μόνος, διότι δὲν ὑπάρχει καιρὸς κατὰ τὴν ὥραν ταύτην διὰ πλείονας συγκρίσεις, Πολύκλειτος ὁ Ἀργεῖος, μαθητὴς τοῦ αὐτοῦ διδασκάλου, ἀσχοληθεὶς ὁμοίως εἰς χαλκο-

πλαστικὰ μάλιστα καὶ χρυσελεφάντινα ἔργα, καὶ τελειοποιήσας, ὡς ἤδη εἴπομεν, ὑπὸ τὴν τεχνικὴν ἔποψιν τὴν ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἱκανῶς ἤδη προαχθεῖσαν τορευτικήν. Καὶ εἰς τοῦτο δέ, καθὼς καὶ εἰς ὃ φημίζεται μάλιστα, τὴν ἐπιστημονικὴν ἐν τῇ τέχνῃ συμμετρίαν, ἠκολούθησε τὰ ἴχνη τοῦ Φειδίου. Ὡς ἤδη ἔχομεν εἰπεῖ, κατὰ Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασσέα, τὰ ἔργα τοῦ Πολυκλείτου διεκρίνοντο ὁμοίως τοῖς τοῦ Φειδίου κατὰ τὸ *σεμνόν*, τὸ *μεγαλότεχνον* καὶ τὸ *ἀξιωματικόν*· ὁ δὲ Στράβων[1] θεωρεῖ τὰ χρυσελεφάντινα ἀγάλματα τοῦ Πολυκλείτου κατὰ τὴν τέχνην μὲν κάλλιστα, μόνον δὲ ὑπολειπόμενα τῶν τοῦ Φειδίου κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν πολυτέλειαν. Ἐὰν πράγματι ἡ γνωστὴ ἐν τῇ Λουδοβιανῇ ἐπαύλει Ἥρας κεφαλὴ ἦνε παρεμφερὴς τῇ τῆς Ἀργείας τοῦ Πολυκλείτου, ἔχομεν τεκμήριον ἱκανόν, ἐξ οὗ βεβαιοῦται, ὅτι ὁ Πολύκλειτος ἐνόει τί ἦτο ἀξιοπρέπεια καὶ χάρις, διότι ἀμφότερα εἶνε ἐν τῇ κεφαλῇ ταύτῃ ἡνωμένα θαυμασίως, ἡ ἔκφρασις τοῦ παρθενικοῦ καὶ τοῦ ἐρασμίου μὲ τὴν τοῦ ἡγεμονικοῦ καὶ κρατεροῦ. Ἐν τούτοις, καθόσον τις δύναται νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς ὁμοθύμου τῶν ἀρχαίων γνώμης, ὁ Ζεὺς τοῦ Φειδίου ὑπερέβαλε κατὰ τοσοῦτον τὴν Ἥραν τοῦ Πολυκλείτου, καθ' ὅσον ὁ θεὸς αὐτὸς ὑπερέβαλε τὴν θεάν. Ἀλλ' ὁ Κυντιλιανὸς[2] κρίνει ὅτι αἱ εἰκόνες τοῦ Πολυκλείτου δὲν εἶχον ὅπερ αὐτὸς ὀνομάζει pondus, ἤτοι καθ' ἡμᾶς τὸ τοῦ Διονυσίου Ἁλικαρνασσέως *ἀξιωματικόν*. Καὶ ἦσαν μὲν ἴσως χαριέστεραι καὶ εντελέστεραι ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν ἐκτέλεσιν, ἀλλ' ἡ ὁλικὴ ἀπ' αὐτῶν ἐντύπωσις ἦτο ἀσθενεστέρα. Ἔπειτα ἡ μαρτυρία τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως περὶ τοῦ ὅτι ὁ Φειδίας κατεσκεύαζεν ἐπιτυχέστερον θεῶν εἰκόνας ἢ ἀνθρώπων δηλοῖ σύγκρισιν τοῦ Πολυκλείτου ὑπὲρ τοῦ Φειδίου, διότι ὁ Πολύκλειτος ἦτο εἷς τῶν μεγίστων καλλιτεχνῶν εἰς τὰ τῶν ἀθλητῶν ἀγάλματα, περὶ ἃ ἄλλως ὁ Φειδίας οὐδέποτε ἠσχολήθη πλὴν τοῦ ἀγάλματος τοῦ Πεντάρκους. Ἐν γένει δὲ φαίνεται ὅτι ἡ μεγίστη τοῦ Πολυκλείτου τέχνη συνίστατο εἰς τὴν παράστασιν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἰδίᾳ δὲ τοῦ νεανικοῦ, ὡς πρὸς τὸ κάλλος, τὴν συμμετρίαν καὶ τὴν κίνησιν. Ἐντεῦθεν δὲ ἐξηγεῖται διὰ τί ἡ Ἀμαζὼν τοῦ Πολυκλείτου προετιμήθη τῆς τοῦ Φειδίου, τοῦ ὁποίου ἡ δεινότης συνίστατο εἰς τὴν παράστασιν θείας μεγαλοπρεπείας, ἥτις εἴτε ἐν σχήματι ἐνθρόνῳ εἴτε ἐν ἠρέμῳ στάσει ἐξεδηλοῦτο μάλιστα εἰς τὴν δύναμιν τοῦ προσώπου.

Ἕτερος πρόχειρος ὅρος συγκρίσεως τῆς τοῦ Φειδίου τέχνης καὶ τῆς σχολῆς του εἶνε ἡ νεωτέρα ἀττικὴ τέχνη τοῦ Σκόπα καὶ Πραξιτέλους, πρὸς οὓς ὁ Φειδίας εἶχε τοιαύτην ἀναφοράν, ὁποίαν ὁ Περικλῆς πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην, ὁ Αἰσχύλος πρὸς τὸν Εὐριπίδην καὶ τὸν Ἀγάθωνα, ὁ Πίνδαρος πρὸς τὸν Φιλόξενον καὶ τὸν Τιμόθεον. Τὰ ἔργα τῶν τεχνιτῶν τοῦ νεωτέρου τούτου ἀττικοῦ ἐργαστηρίου, οἵτινες ἐξειργάζοντο ἐντελέστατα καὶ τεχνικώτατα τὸ λεπτότατον μάρμαρον, διεκρίνοντο ἀναμφηρίστως διὰ τὴν εἰς τὰς αἰσθήσεις ἐμ-

1 Βιβλ. Η'. σελ. 551. Β.
2 Quintil. XII, 10, 7.

ποιουμένην ἀπ' αὐτῶν χάριν, διὰ τὸ πάθος καὶ διὰ τὴν ἐνεργὸν κίνησιν. Ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἔρως, ὁ Διόνυσος, θεότητες καὶ μυθολογικαὶ πράξεις τοῦ ἀνθηροῦ κάλλους, τῆς ὁρμῆς, τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἦσαν τὰ ὡραιότερα ἀντικείμενα τῆς τέχνης των. Τὸ δὲ σῶμα ἡ σχολὴ αὕτη παρίστανε γυμνόν, ἔμπλεων Διονυσιακῆς τέρψεως ἢ ἀφροδισίων ὁρμῶν. Αἱ παραστάσεις αὗται ἦσαν νέα σχήματα ἐμπνεύσεως καινοτρόπου καὶ ὅλως διαφόρου τῆς προτέρας, ὅσον διάφορος εἶνε κατ' οὐσίαν ἡ σχολὴ τῆς τέρψεως καὶ τῆς ἡδονῆς τῆς σχολῆς τοῦ ἀξιωματικοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ.

Καὶ ὑπῆρχον μὲν καὶ ἰδανικά τινα τοῦ ὀλυμπίου τῶν θεῶν κόσμου, τὰ ὁποῖα ἦτο δυνατὸν νὰ παρασταθῶσι μόνον καθ' ὃν τρόπον οἱ καλλιτέχναι τῆς σχολῆς ταύτης τὰ παρίστανον· ὁ Ζεὺς ὅμως καὶ ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ Φειδίου ἔμειναν διὰ παντὸς πρότυπα καὶ ἀνυπέρβλητα ὑποδείγματα, τῶν ὁποίων ὄχι ὑπεράνω, ἀλλ' οὐδὲ πλησίον νὰ ὑψωθῶσιν ἐδύναντο. Μάλιστα δὲ περὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς εἶνε ὁμόφωνος ἅπασα ἡ ἀρχαιότης, ὅτι ἦτο ἀνέφικτος· ὅστις δὲ ἐπεθύμει παρομοίαν εἰκόνα νὰ ἀποκτήσῃ, ἠρκεῖτο νὰ ἀντιγράψῃ αὐτὸν ἢ τοὐλάχιστον τὰ κύρια αὐτοῦ χαρακτηριστικὰ νὰ ἀπομιμηθῇ. Μόνον δὲ ὡς πρὸς τὴν παράστασιν τοπικῶν ἢ μυθολογικῶν ἰδίων μορφῶν τοῦ Διὸς ἐπεφυλάχθη εἰς τὴν μεταγενεστέραν τέχνην ἀλλοία τις διάπλασις τοῦ ἰδανικοῦ αὐτοῦ.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Φειδίας καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ τοιαύτη ἡ θέσις του ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Τοιοῦτος δὲ διδάσκαλος κατέλιπεν ὄπισθεν αὐτοῦ σχολήν, ἥτις ἐν τῇ τέχνῃ παρέστησεν ὃ μέρος οἱ περὶ τὸν Σωκράτην ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ. Ἡ σχολὴ τοῦ Φειδίου ἦτο βέβαια ἀττικὴ σχολή, τοῦθ' ὅπερ δὲν εἶνε μικροῦ λόγου ἄξιον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης. Μέχρι τοῦδε τὰ κύρια κέντρα τῆς καλλιτεχνίας ἦσαν ἡ Σάμος, ἡ Αἴγινα, τὸ Ἄργος, ἡ Σικυών· νῦν δέ, ὅτε ἡ ἐπιστήμη, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ποίησις συγκεντροῦνται ἐν Ἀθήναις διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, ὧν ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, καθίστανται αἱ Ἀθῆναι κέντρον καὶ τῆς καλλιτεχνίας διὰ τοῦ Φειδίου τοῦ καταστήσαντος τὴν τέχνην ὁριστικῶς ἐγχώριον, ὅπως ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Κρατῖνος κατέστησαν τὸ δρᾶμα, καὶ ὁ Σωκράτης τὴν φιλοσοφίαν. Μέχρι δὲ τῶν χρόνων τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἀκόμη δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἀττικὴν ταύτην σχολήν, τὴν ὁποίαν ὁ Φειδίας ἵδρυσεν, ὡς φυτώριον ἐξαιρέτων τεχνιτῶν, καὶ ἐν ᾗ σχολῇ ἐδυνήθη πρῶτον ἡ τέχνη νὰ φθάσῃ τὴν ἰδανικὴν αὐθυπαρξίαν καὶ ἐλευθερίαν καὶ τὸ λεπτὸν ἐκεῖνο καὶ χαρίεν, ὅπερ τόσον στενῶς συνδεδεμένον εἶνε μεθ' ὅλων τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀττικοῦ βίου καὶ τῆς ἀττικῆς πολιτείας.

Διὰ τοῦ Φειδίου λοιπὸν ἀττικοὶ καλλιτέχναι ἐπικρατοῦσι πάραυτα εἰς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, διευθύνουσι τὰς ἐργασίας ἐν Δελφοῖς, ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐν Τεγέᾳ. Ὁ δὲ Φειδίας ὁ διδαχθεὶς ὑπὸ ξένων τὸ πρῶτον τὴν τέχνην ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, ἐκτείνει νῦν τὴν καλλιτεχνικὴν ἐνέργειάν του ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, μεταδώσας τὴν ὤθησιν ταύτην εἰς σύμπασαν τὴν ἀττικὴν τέχνην,

τὴν ὁποίαν ἂν καὶ κἄπως ἀνέστειλεν ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ἀλλ' ὅμως δι' αὐτὸ τοῦτο μάλιστα κατόπιν ἐκράτυνε τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς καὶ ἐξήπλωσεν ὡς μονοκρατορίαν εἰς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα.

Πλὴν ὅλων τούτων ἡ τῶν καλλιτεχνῶν τάξις ἀπέκτησε διὰ τοῦ Φειδίου περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἄλλην σημασίαν. Μέχρι τοῦδε οἱ μὲν καλλιτέχναι ἦσαν ἴσοι σχεδὸν πρὸς τοὺς χειρώνακτας, ἡ δὲ τέχνη διεδίδετο διὰ κληρονομικῶν παραδόσεων ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Ὀλιγίστους μόνον τεχνίτας βλέπομεν ἀπολαύοντας ὑψηλοτέρας τιμῆς, οἷον μάλιστα τὸν ἐκ Θάσου Πολύγνωτον, τιμηθέντα καὶ ἀναδειχθέντα ὑπὸ τοῦ Κίμωνος καὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ἐλπινίκης. Νῦν ὅμως ἡ τέχνη εἶνέ τι δαιμόνιον καὶ θεῖον· μὴ περιοριζομένη εἰς τὴν διὰ τῆς ἕξεως ξηρὰν ἄσκησιν, διὰ τοῦτο δὲ μεταβάλλονται τὰ πράγματα καὶ κατὰ τὴν ὑπόληψιν τῶν καλλιτεχνῶν. Ἐργαστήρια εἰκαστικῶν τεχνῶν συνιστῶνται ἐλευθέρως καὶ ἀνεξαρτήτως ὑπὸ τεχνιτῶν ἀληθῶς ἐμπνεομένων καὶ ἐνθουσιώντων, οἵτινες ἀντὶ μισθοῦ δέχονται παραγγελίας παρὰ τοῦ ἀριστοτέχνου (Meister) καὶ διαδίδουσι τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν ὅπως οἱ σοφισταί, οἱ ῥήτορες καὶ οἱ φιλόσοφοι· ἀποβαίνουσι δὲ πνευματική τις δύναμις, ἥτις ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὸ ὡραῖον κεῖται αὐτοτελῶς ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ποίησιν. Ὅπως δὲ ὁ Ζεὺς τοῦ Φειδίου σημαντικόν τι γεγονὸς ἐθεωρεῖτο καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν ἀκόμη τῆς θρησκείας τῶν Ἑλλήνων, οὕτως ἐθεωρεῖτο ἐν γένει τὸ πρᾶγμα τώρα περὶ πάσης ὀνομαστῆς εἰκόνος θεοῦ, μέχρις ὅτου τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐξέπεσε καὶ οἱ τεχνῖται ἠρύοντο τὰς ἐμπνεύσεις των καὶ τὰ θέματά των οὐχὶ πλέον ἐκ τοῦ ἰδανικοῦ ἐκείνου κόσμου τοῦ προσδιοριζομένου ὑπὸ τῆς δόξης τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς εὐνοίας τῶν εὐγενῶν καὶ ἰσχυρῶν, χαμαίζηλοι δὲ καὶ μικροὶ ἐθήρευον τὴν δόξαν διὰ τῆς πολυτελείας καὶ τῆς ἐπιφανείας ἢ διὰ τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ ἐπιτηδεύματός των.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ δαιμόνιος τεχνίτης, οὗ ἐπειράθην νὰ σκιαγραφήσω ἐνώπιον ἡμῶν τὸν βίον, τὴν ἐργασίαν, τὴν μεγαλοφυΐαν. Ἡ ἐν τῇ παγκοσμίῳ καλλιτεχνίᾳ μεγίστη καὶ ἀκροτάτη δι' αὐτοῦ γενομένη ἐπίδοσις παρέσχεν αὐτῷ ἀδιαφιλονεικήτως τὸ πρωτεῖον, δι' αὐτοῦ δὲ καὶ τῇ ἡμετέρᾳ πατρίδι, καὶ τῷ ἡμετέρῳ γένει. Διὰ τῆς ἐπιδείξεως τοῦ φαεινοτάτου τούτου ἀστέρος πρωτίστου μεγέθους, διὰ τοῦ ἡλίου τούτου τῆς ἡμετέρας καλλιτεχνικῆς ἱστορίας, ἔκρινα προτιμότερον ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ τοῦ ἔτους νὰ ἀρχίσω ἐπ' αἰσίοις τὴν μύησιν τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ νεανιῶν εἰς τὰ καλλιλογικὰ μυστήρια τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας, ἧς ἱδρυταὶ καὶ τελειωταί, καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἀπαραίτητοι ἱεροφάνται, εἶνε οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, δι' αὐτῶν ἔτι τῶν συντετριμμένων, ἠκρωτηριασμένων, καὶ ἐνίοτε ἀδιαγνώστων λειψάνων τῆς τέχνης των. Τὰ ἀπαράμιλλα ἐν τῇ τέχνῃ κατορθώματά των, καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ παγκόσμιος αἰσθητικὴ λειτουργία των συνιστῶσιν ἓν τῶν πρωτίστων στοιχείων τῆς δόξης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, μίαν ἐκ τῶν πρωτίστων καὶ μεγίστων συμβολῶν, ἃς

πολυτρόπως προωρίσθησαν ὑπὸ τῆς θείας προνοίας νὰ συνεισενέγκωσι καὶ ἐξακολουθοῦσι συνεισφέροντες εἰς τὴν ἐξημέρωσιν, εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐν τῇ γῇ ταύτῃ, ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου τούτου, καὶ ἐκ τοῦ αἵματος τῆς γενεᾶς ταύτης, εἰς ἣν καὶ ἡμεῖς ἂς δοξάσωμεν τὸν Θεὸν ὅτι ἀνήκομεν, ἐξέλαμψε τὸ αἴσθημα καὶ τὸ δαιμόνιον πνεῦμα, οὗ ὑψίστη ἔκφανσις ἐν τῇ τέχνῃ εἶνε ὁ Φειδίας.

Διὰ τί νὰ μὴ ἐλπίσωμεν ὅτι ἀκόμη ὁ Θεὸς ἐπιφυλάττει καὶ εἰς τὸ γένος καὶ τὴν χώραν ἡμῶν μίαν τινὰ ἀπόμοιραν τῆς μεγάλης αἰσθητικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἀποστολῆς, ἣν παραλαβόντες παρὰ τῶν ἀρχαίων ἐξακολουθοῦσιν ἐπιτελοῦντες εὐδοκίμως οἱ μεγάλοι, οἱ προηγμένοι λαοὶ τῆς Δύσεως κατὰ τὴν σήμερον; Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν καὶ ἐπίσπευσιν τοῦ ἔργου τούτου τὰ μέγιστα προτίθεται νὰ συντελέσῃ *ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας*. Εἰς τούτου δὲ τοῦ μαθήματος τὴν διδασκαλίαν ἐπὶ τῷ μεγάλῳ σκοπῷ οὗ προεμνήσθην, ἔλαβον τὴν τόλμην νὰ ἀφιερώσω καὶ ἐγὼ τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς κόπους μου. Ἐπικαλούμενος δὲ τὴν ὑμετέραν εὐμένειαν, τὴν φιλοκαλίαν καὶ τὴν φιλοπονίαν σας, εὔχομαι νὰ μὴ μείνῃ, καὶ ἐλπίζω ὅτι δὲν θὰ μείνῃ ὅλως ἄκαρπος ἡ συνεργασία μας [1].

Κ. Δ. ΜΥΛΩΝΑΣ.

Ο ΠΑΤΗΡ ΥΑΚΙΝΘΟΣ (LE P. YACINTHE LOYSON).

Ἐπ' ἐσχάτων, κατὰ τοὺς μῆνας ἀπρίλιον καὶ μάϊον ἐ. ἔ., ἐγένετο αὖθις πολὺς λόγος καὶ θόρυβος ἐν Παρισίοις, περὶ τῆς ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐμφανίσεως τοῦ πατρὸς Ὑακίνθου, ὡς ὠνομάζετο οὗτος ἄλλοτε, νῦν δὲ ὀνομαζομένου Ἀββᾶ Ὑακίνθου Λοϋσών.

Γνωστὸς ὑπάρχει καὶ παρ' ἡμῖν ὁ παραβάτης οὗτος ἱερεὺς τῆς Δύσεως, ὁ ἐνθυμίζων τὸν Locordaire ἅμα καὶ τὸν Lamennais, τὸν μὲν ἀββᾶν φιλόσοφον καὶ ἐλευθεριάζοντα, τὸν δὲ περιφανῆ ἱεροκήρυκα [2].

1 Βοηθητικὰ βιβλία. K. O. Müller, de Phidiae vita et operibus commentatio I. 1824, II. 1825 Göttigen. Friederich Thiersch, über die Epochen der bildenden Kunst unter den Griechen 2te Aufig. München 1829. Preller, Pheidias ἐν τῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ Ersch und Gruber sect. III. Band 22. Heinrich Brunn, Geschichte der griechischen Künstler, τόμ. 1 σελ. 157—210 Stuttgart 1857. Louis de Ronchaud, Phidias sa vie et ses ouvrages. Paris 1861. Eug. Petersen, die Kunst des Pheidias am Parthenon und zu Olympia Berlin 1873.

2 Ὁ πατὴρ Ὑάκινθος, κατὰ τὸ 1871, συμμετέσχε καὶ τῶν ἐν τῷ συλλόγῳ τῶν Παλαιῶν Καθολικῶν τοῦ Μονάχου συζητήσεων, τῶν περὶ ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, θαυμασθεὶς ὑπὸ πάντων, τυχὼν δὲ καὶ τῆς ἐπιδοκιμασίας καὶ τῶν προτροπῶν τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει Προέ-

Ἡ ἐκ νέου ἐμφάνισις τοῦ Ὑακίνθου ἐν Γαλλίᾳ εἶναι ὄντως γεγονὸς ἀξιοσημείωτον, ἐν ᾗ ὥρᾳ μάλιστα οἱ *ὑπερκαθολικοί*, οἱ ὑπεράλπειοι, τὸ κληρικὸν κόμμα ὑπερίσχυσαν πάλιν, ἐν τῇ κατατρυχομένῃ μεγάλῃ ἐκείνῃ χώρᾳ ὑπὸ παντοίων ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν δεινῶν. Ἐξήγειρον πολλὰ θρησκευτικά τε καὶ κοινωνικὰ ζητήματα αἱ ὑπ' αὐτοῦ γενόμεναι συνδιαλέξεις, καὶ διὰ τοῦτο ἔκρινα οὐχὶ ἀνάξιον λόγου νὰ μεταδώσω τὰ περὶ τούτου τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ «Παρνασσοῦ».

Ἀπὸ ὀκταετίας δὲν ἠκούσθη ἐν Γαλλίᾳ ἡ φωνὴ τοῦ πατρὸς Ὑακίνθου, ἡ ἠχήσασα ἄλλοτε ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς Παναγίας (Nôtre Dame), ἀκουσθεῖσα δὲ νῦν ἐν περιβόλῳ ἀνιέρῳ, ἐν τῷ Cirque Pasdeloup. Ἡ τράπεζα ἡ πεζὴ καὶ ταπεινὴ διεδέχθη τὸν ἄμβωνα τοῦ ναοῦ καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ λαμπρότητα, ὁ δὲ ῥήτωρ τότε μὲν ἦν ἐνδεδυμένος τὴν εὐρεῖαν καὶ λευκὴν τήβενον (ῥάσον), τοῦ καρμηλίτου καὶ τὴν σάγην τοῦ μοναχοῦ, εἶχε τὴν κόμην ἐν χρῷ κεκαρμένην, νῦν δὲ φέρει τὸ κοινὸν ἔνδυμα τοῦ πολίτου (redingote), ἀλλ' ἄνευ τοῦ λευκοῦ *γυρίσματος* τῶν καθολικῶν ἱερέων τῆς Ἀμερικῆς, ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ καλύπτεται ὑπὸ μακρᾶς φαιᾶς κόμης.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐκθέσωμεν τὰ τῶν τριῶν συνδιαλέξεων, ἃς ἔδωκεν ἐν Παρισίοις, κατὰ τρεῖς συνεχεῖς ἑβδομάδας τοῦ ἀπριλίου, εἴπωμέν τινα βιογραφικὰ περὶ αὐτοῦ, ἐρανιζόμενοι, κατὰ μέγα μέρος αὐτά, ἐκ τοῦ λεξικοῦ τῶν *Συγχρόνων ἐνδόξων ἀνδρῶν*, ὑπὸ Velpeau.

Ὁ Ὑάκινθος (Κάρολος Λοϋσὼν) ἐγεννήθη τὸ 1827 ἐν Αὐρηλίᾳ (Orleans), ἀναγορευθέντος δὲ μετ' οὐ πολὺ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πρυτάνεως τῆς ἐν Pau (Πάλῳ) Ἀκαδημίας, μετετέθη ἐκεῖ καὶ αὐτός, ὅπου καὶ ἐπεράτωσε τὰς σπουδάς του.

Νεώτατος ἔγραψε στίχους λίαν ἀξιοσημειώτους, καὶ λέγεται μάλιστα, ὅτι συνέθεσε καὶ δρᾶμά τι, ὅπερ παρέδωκεν ἵνα διδαχθῇ ἀπὸ σκηνῆς, ἀλλ' ὅπερ ἀπερρίφθη. Δεκαοκταετὴς εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἱερατικὴν σχολὴν τοῦ Saint Sulpice, ἐν Παρισίοις, προεχειρίσθη ἱερεύς, μετὰ τετραετεῖς θεολογικὰς σπουδὰς ἐδίδαξε τὴν φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν εἰς δύο πρωτευούσας νομῶν, καὶ ἀκολούθως ἦλθε καὶ ἱερούργει ἐν τῇ ἐνορίᾳ τῶν σπουδῶν του, τὴν τοῦ Saint-Sulpice.

Μετὰ δεκαετῆ ἐξάσκησιν τοῦ ἱερατικοῦ ἐπαγγέλματός του, ᾐσθάνθη, ὅτι ἡ κλῆσις αὐτοῦ ἦν ἡ τοῦ ἱεροκήρυκος, διὸ μετέβη εἰς τὴν ἐν Λουγδούνῳ μονὴν τῶν Καρμηλιτῶν (Carmes), ὅπου ἐπὶ διετίαν διέμεινε παρασκευαζόμενος πρὸς τὸ νέον ὑψηλὸν καὶ δυσχερὲς ἐπάγγελμα. Ἤρχισε δὲ κηρύττων τὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1863, κατὰ πρῶτον, ἐν Βορδιγάλοις, εἶτα εἰς Πετρο-

δρου τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Συνόδου Θεοφίλου, γράψαντος αὐτῷ τὴν ἀπὸ 5 νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐπιστολήν του, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ Κλειοῖ (ὅρα φύλ. 549 τοῦ 1872), εἰς ἀπάντησιν τοιαύτης τοῦ πατρὸς Ὑακίνθου, ἀποστείλαντος αὐτῷ τὴν εἰκόνα του, ἀρχομένης δὲ οὕτως «Αἰδεσιμώτατε καὶ λίαν ἡμῶν πεφιλημένε υἱὲ ἐν Χριστῷ.»

κόριον (Perigueux) καὶ τέλος τῷ 1865, ἐν Παρισίοις, ἔνθα ἤρξατο τῆς διδαχῆς του ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Μαγδαληνῆς καὶ ἀκολούθως εἰς τὸν καθεδρικὸν τῆς Παναγίας, μετὰ μεγίστης καὶ ὁσημέραι αὐξούσης ἐπιτυχίας.

Ἀλλ'οἱ εὐφραδεῖς λόγοι του ἐφάνησαν εἰς πολλοὺς τῶν ὑπερκαθολικῶν, λίαν ἐλεύθεροι καὶ ὄζοντες ἑτεροδιδασκαλιῶν, ὥστε ἤρχισαν νὰ προσβάλλωσιν αὐτὸν αἱ κληρικαὶ ἐφημερίδες, κατηγορήθη δὲ καὶ παρὰ τῷ Πάπᾳ, ὅστις προσεκαλέσατο αὐτὸν εἰς Ῥώμην, ἔνθα μετέβη, ἀλλ' ἐπανῆλθε δικαιωθείς, ἐπειδὴ οὐδεμία εὑρέθη κατ' αὐτοῦ αἰτία.

Ἀλλ' ἐν διεθνεῖ τινι συλλόγῳ, ἀγορεύων, εἶπεν ὅτι ἡ ἑβραϊκὴ θρησκεία, ἡ καθολικὴ καὶ ἡ τῶν διαμαρτυρομένων, εἰσὶ τὰ τρία μεγάλα θρησκεύματα τῶν πεπολιτισμένων λαῶν, λέξεις ἀνεξιθρησκείας, χειροκροτηθείσας ἐνθουσιωδῶς ὑπὸ τῶν παρεστώτων, καταγγελθείσας δὲ ὡς αἱρετικὰς ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ τύπου. Διετάχθη τότε νὰ μεταβάλῃ γλῶσσαν, ἀλλ' ὁ ὑψηλόφρων οὗτος ἱερεὺς ἔγραψε τὴν περιβόητον ἐκείνην ἐπιστολήν του πρὸς τὸν ἐν Ῥώμῃ ἀρχηγὸν τοῦ τάγματος τῶν Καρμηλιτῶν (τὸν ἀπρίλιον τοῦ 1869), ἥτις ἐπέφερε τὴν ῥῆξιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ τάγματός του, εἰ οὐχὶ καὶ μετὰ τοῦ καθολικισμοῦ, διότι ἔγραψε τὰς ἑξῆς τολμηρὰς ἀληθείας. «Ἐὰν ἡ Γαλλία καὶ αἱ λοιπαὶ λατινικαὶ φυλαὶ κατατρύχονται ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς ἀναρχίας ἡ κυριωτέρα τούτου αἰτία ἐνυπάρχει, οὐχὶ βεβαίως, ἐν τῷ καθολικισμῷ, ἀλλ' ἐν τῷ τρόπῳ καθ' ὃν ἐννοοῦσιν καὶ ἐξηγοῦσιν αὐτόν».

Τοιαύτη ἐκδήλωσις, γενομένη τὴν παραμονὴν τῆς ἐν Ῥώμῃ τελευταίας περιλαλήτου Συνόδου, ἐν ᾗ ἐκηρύχθη τὸ *ἀλάθητον* τοῦ Πάπα καὶ ἣν ἐπηκολούθησεν ὁ *Σύλλαβος*, ἐφάνη τι καταπληκτικόν, ἀπροσδόκητον, τολμηρότατον εἰς τὰ ὄμματα παντὸς τοῦ καθολικοῦ κόσμου. Ἐνόμισαν ὅτι ἀνεφάνη νέος τις Lamennais. Ὅθεν ἐτοξεύθη κατ' αὐτοῦ ὁ μέγας ἀφορισμός, τὸ *μέγα ἐπιτίμιον*, ὅπερ, ὡς ἦν ἑπόμενον, ἐπροκάλεσε κατ' αὐτοῦ τὴν καταδρομὴν σύμπαντος τοῦ κληρικοῦ κόμματος, τοῦ τοσοῦτον ἰσχυροῦ, ἔτι καὶ νῦν, ἐν Γαλλίᾳ. Ἀνεχώρησε τότε εἰς Ἀμερικήν, τυχὼν μεγίστων ἀνευφημιῶν, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἐπέστρεψεν ἐκεῖθεν, δοξάζων ἤδη τὰ τῶν *παλαιῶν καθολικῶν*, καὶ συζευχθείς, πρῶτος οὗτος γάλλος ἱερεὺς ἐλθὼν εἰς νόμιμον γάμον καὶ διαμείνας ἱερεύς· γνωστὸν δὲ ὅτι ἱερεῖς Ἰταλοὶ ἔδωκαν κατὰ τοῦτο τὸ παράδειγμα πρῶτοι. Σημειῶ δὲ ὅτι ὁ διάσημος Μονταλαμβὲρ ἔτρεφε πρὸς αὐτόν, καὶ μετὰ τὴν ἀποστασίαν του, ἀγάπην καὶ ὑπόληψιν. Γνωστὸν δὲ ὅτι καὶ ὁ διάσημος οὗτος ὑπέρμαχος τοῦ καθολικισμοῦ, μέχρι τέλους,ἀπεδυσπέτησε κατὰ τοῦ *ἀλαθήτου* καὶ ἐκάλει αὐτὸ «εἴδωλον ἀνυψωθὲν εἰς τὸ βάθος τοῦ Βατικανοῦ».

Ὁ Ὑάκινθος λοιπὸν οὗτος, μετὰ δεκαετῆ σχεδὸν ἀπουσίαν, μᾶλλον δ' εἰπεῖν ἐξορίαν ἐκ τῆς πατρίδος του, ἐπανελθών, ἀνεφάνη, οὐχὶ πλέον, ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος, ἀλλ' εἰς κῖρκον (cirque) ἐπιτυχών, μετὰ πολλὰ προσκόμματα,

ἵνα ὁμιλήσῃ δημοσίᾳ, ἀφοῦ, κατὰ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ νόμου, ἐζητήθη ἡ ἄδεια ὑπὸ τριῶν πολιτῶν Γάλλων, συστησάντων σύλλογον.

Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ συνδιαλέξει τὸ γραφεῖον συνεκροτεῖτο ἐκ τῶν κκ. Εὐγενίου Young, συγγραφέως, ὡς προέδρου, Grassart καὶ Fischbascher, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἐκ τῶν κκ. Claremageran, δημοτικοῦ συμβούλου, ὡς προέδρου, τοῦ Ἐρρίκου Μαρτέν, γερουσιαστοῦ καὶ Εὐγ. Young, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ ὑπὸ τοῦ κ. Εὐγενίου Πελετὰν γερουσιαστοῦ, ὡς προέδρου, καὶ τῶν κκ. Young καὶ Claremergeran.

Καὶ εἰς τὰς τρεῖς συνδιαλέξεις ἦν ἄπειρος ἡ συρροὴ ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῶν Παρισίων (ὑπὲρ τὰς τέσσαρας χιλιάδας ψυχῶν), τὸ δὲ ἀκροατήριον συνέκειτο ἐξ ἀτόμων πάσης θρησκείας καὶ παντοίων δοξασιῶν, καθολικῶν, ἰουδαίων, διαμαρτυρομένων, ὀπαδῶν τῆς ἀπεριορίστου θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, ἤτοι *ἐλευθερολογιστῶν* (libres-penseurs) *σαινσιμονιστῶν* καὶ, ἴσως, *σοσιαλιστῶν*, *κομμουνιστῶν* καὶ *μηδενιστῶν*, ὑποδεχθέντων πολλὰς περικοπὰς τῶν ὁμιλιῶν τοῦ ἀγορητοῦ δι' ἐνθουσιωδῶν χειροκροτημάτων, δὶς δὲ ἢ τρὶς μόνον ἀκουσθέντων συριγμῶν, οὓς κατέπνιξαν θορυβωδέστεραι χειροκροτήσεις.

«Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῶν ἀπ' ἄμβωνος ὁμιλιῶν του, λέγει ὁ κ. Charles Bigot, (ἐν τῇ Revue Politique et litteraire τῆς 21 ἀπριλίου), ὁ πατὴρ Ὑάκινθος ἐγήρασε· δέκα ἔτη διῆλθον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του· δέκα ὅλα ἔτη ἀγώνων καὶ θλίψεων. Τὸ μέτωπον αὐτοῦ εἶναι πάντοτε εὐρὺ καὶ γαλήνιον, τὸ πρόσωπον διέμεινεν οἷον ἦν καὶ τότε, ὀλίγον μόνον εὐτραφέστερον, ἀλλ' οἱ μικροὶ ὀφθαλμοί του ἀπώλεσαν τὴν λάμψιν των, τὸ δὲ ὅλον ἐκφράζει τὸν κάματον, τὸν ἐκ τῶν ἀγώνων καὶ τῶν πληγῶν, οὓς ὑπέστη κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον. Οὐδὲν ἧττον, ἡ ἰσχὺς ἐκδηλοῦται καὶ διὰ μέσου τῆς κοπώσεως. Εἶναι πάντοτε εὔρωστος, σχεδὸν παχύσαρκος. Ὑπὸ τὸ μαῦρον ἔνδυμά του φαίνεται βραχύτερος ὄπισθεν τῆς τραπέζης, ἢ ἄλλοτε ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος περιβεβλημένος τὸ ποδῆρες ἱμάτιον τοῦ καρμηλίτου. Ἡ φωνὴ αὐτοῦ εἶναι ἰσχυρὰ καὶ εὔκαμπτος, ἠχήεσσα καὶ σοβαρά».

Τοιοῦτος παρέστη ὁ Ὑάκινθος ἐνώπιον τοῦ πολυπληθοῦς ἐκείνου ἀκροατηρίου, καὶ πάραυτα διήγειρε τὴν περιέργειαν καὶ τὴν συμπάθειαν πάντων.

Ἀρχόμενος τῆς πρώτης συνδιαλέξεώς του, ἧς θέμα ἦν ὁ πρὸς τὴν ἀλήθειαν σεβασμὸς (τὸ σέβας τῆς ἀληθείας), ὁ ἱεροκοσμικὸς ῥήτωρ ἔλεξε:

«Ναί, ἀληθῶς, δὲν ἐπανευρίσκω τοὺς θόλους τοῦ ναοῦ τῆς *Παναγίας*, ἀλλ' οἱαιδήποτε καὶ ἂν ὦσιν αἱ πεποιθήσεις ἡμῶν, αἵ τε θρησκευτικαὶ καὶ αἱ φιλοσοφικαί, αἰσθάνομαι, ὅτι ἔχομεν καὶ ὑμεῖς καὶ ἐγὼ τὴν πρέπουσαν σοβαρότητα, καὶ τὴν πρέπουσαν ἰσχὺν ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν, ἵνα καθιερώσωμεν τὸν περίβολον τοῦτον καὶ ποιήσωμεν αὐτὸν ναὸν τοῦ Ὑψίστου *(συναίσθησις ἐν τῷ ἀκροατηρίῳ)*. «Ἀλλά, συνεννοηθῶμεν, κύριοι, ἐπιφέρει, δὲν ἔρχομαι νὰ ὁμιλήσω ἐνταῦθα περὶ θρησκείας. Ἐπεθύμουν νὰ πράξω τοῦτο, ἐτήρησα ἐν ὅλῃ τῇ ἰσχύει αὐτῆς, ἐν ὅλῃ τῇ δυνάμει αὐτῆς, τὴν καθολικὴν πίστιν,

τὴν παλαιὰν, τὴν ἀληθῆ· ἔμεινα καθολικὸς,—(ἐξαιρέσει τοῦ περὶ ἀλαθήτου τοῦ πάπα δόγματος καὶ τοῦ τῆς ἀγαμίας τῶν ἱερέων, σημειωτέον)—ἔμεινα ἱερεὺς, φέρω δηλ. ἐπ' ἐμὲ χρῖσμα ἀνεξίτηλον, ἄσβεστον—διὰ τοῦτο ἐπεθύμουν, λέγω, νὰ ὑψώσω τὴν φωνήν μου, ἐν μέσῳ τῆς πατρίδος μου καὶ νὰ εἴπω μεγαλοφώνως ὅ,τι χιλιάδες ἱερέων, χιλιάδες καθολικῶν σκέπτονται ἐνδομύχως, χωρὶς νὰ δύνωνται νὰ τὸ εἴπωσι φανερά· (ζωηραὶ χειροκροτήσεις). Ὦ! ναὶ, ἠθέλησα νὰ ὁμιλήσω περὶ θρησκείας, ἀλλὰ δὲν μοὶ ἐπετράπη καὶ οἶδα «ἀποδοῦναι τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ». (Νέαι χειροκροτήσεις). Ἡ ἠθικὴ εἶναί τι χρῆμα ἅγιον, καὶ ἀξιῶ, ὅτι οἱ δύο βωμοὶ, οὓς οἰκεῖ εἰσὶν οἱ πρῶτοι μεταξὺ ὅλων, — ὁ βωμὸς τῆς συνειδήσεως καὶ ὁ βωμὸς τῆς οἰκογενειακῆς ἑστίας. Τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας μου ἔσται, *ὁ πρὸς τὴν ἀλήθειαν σεβασμὸς* (le respect de la verité), ὁ δὲ σεβασμὸς οὗτος ἐστὶν ἡ βάσις ἁπάσης τῆς ἠθικῆς, διότι ἡ ἠθικὴ τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ἡ δικαιοσύνη, αὕτη δὲ ἡ ἀλήθεια ἐν τῇ πράξει». Καὶ ὅλη ἡ ὁμιλία τοῦ ἀγορητοῦ στρέφεται περὶ τὰς ὑψηλοτέρας, τὰς πρακτικωτέρας θεωρίας καὶ διδασκαλίας ἐπὶ τοῦ περὶ τῆς *ἀληθείας* τούτου θέματός του, τῆς ἀληθείας, χάριν τῆς ὁποίας, καὶ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς αὐτὴν, ἐγκατέλιπε πρὸ ὀκταετίας τὸν ἱερὸν ἄμβωνα καὶ ὑπέστη τοσαύτας καταδιώξεις, ὕβρεις, συκοφαντίας, προελόμενος, πρὸς κατάπαυσιν περαιτέρω σκανδάλου, τὴν ἐκ τῆς πατρίου γῆς ἐξορίαν του· ἐξέθηκε δὲ πάντα ταῦτα μετὰ μεγίστης εὐγλωττίας καὶ ζωηρῶν εἰκόνων. Καίτοι δὲ εἶναι ἐν πολλοῖς κατώτερος τοῦ λαμπροῦ ποτε ἱεροκήρυκος Lacordaire, ἀλλ' ὡς μαρτυρεῖ ὁ κ. Charles Bigot, ἔνθα αἴρεται εἰς εὐγλωττίαν, εἶναι σχεδὸν ἀνώτερος καὶ ἐκείνου. «Τοιοῦτον μέγα τί ἐστιν, ἐπιφωνεῖ ὁ κ. Bigot, ὁ ἀνθρώπινος λόγος. Εὐτυχεῖς καὶ σπάνιοι ὅσοι ἠδυνήθησαν, ἔστω καὶ στιγμιαίως, νὰ ὁμιλήσωσι μετὰ δεινότητος καὶ νὰ παραστήσωσι τοῖς ἄλλοις τί ἐστι καὶ τὶ δύναται οὗτος!»

Τῆς δευτέρας διαλέξεως τοῦ πατρὸς Ὑακίνθου θέμα ἦτο *ἡ ἀναμόρφωσις τῆς οἰκογενείας* (la reforme de la famille). Οἰκτείρει οὗτος τὰ συμβαίνοντα ἐν ταῖς νῦν οἰκογενείαις, ὡς εἰσὶν ὠργανωμέναι· τὴν νῦν ἀγωγὴν, τὴν διηνεκῆ σχεδὸν ἀσυμφωνίαν μεταξὺ τῶν συζύγων, μεταξὺ τῶν τέκνων κλπ. καὶ προτείνει τὸ φάρμακον. «Τὸ φάρμακον, λέγει, κεῖται εἰς τὰ ἑξῆς· ἀνορθώσατε τὸν βωμὸν τὸν οἰκογενειακὸν, ἀναλάβετε τὴν ἱερωσύνην σας, σχῆτε τὴν δύναμιν τοῦ πιστεύειν, τοῦ διδάσκειν, τοῦ προσεύχεσθαι, τοῦ ἐπισυνάγειν περὶ ὑμᾶς τὴν συμβίαν καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν. Ἀρκεῖ ἵνα ἔχετε θρησκείαν, ἔστω, οἱανδήποτε...» Ἐνταῦθα καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπαινέται του εὗρον, καὶ λίαν δικαίως, τὴν ἔκφρασιν ὑπὲρ τὸ δέον τολμηρὰν, ὑπὲρ τὸ δέον ἀνεξίθρησκον, σχεδὸν εἰπεῖν, ἀφιλόσοφον, ὥστε νὰ δώσῃ ἀφορμὴν νέων κατ' αὐτοῦ ἐπιθέσεων.

Ἡ τρίτη συνδιάλεξις περιεστράφη εἰς τὴν *ἠθικὴν κρίσιν* (la crise morale), ἥτις ἀληθῶς συνταράττει τοσοῦτον βαθέως τὰς εὐρωπαϊκὰς κοινωνίας. Ὦ, ναί! αἱ κοινωνίαι αὗται, ἀπὸ δυσμῶν μέχρι βορρᾶ καὶ μεσημβρίας νοσοῦσιν ἀνιάτως,

ὑποσείουσιν αὐτὰς παντοῖα ἡφαίστεια, ἕτοιμα νὰ ἐκραγῶσιν, ἐγράψαμεν δὲ τὰ ὀλίγα ταῦτα περὶ τοῦ πατρὸς Ὑακίνθου, ἵνα ὑποδείξωμεν, ὅτι ὁ ἐφιέμενος νὰ ἐπιφέρῃ φάρμακον εἰς τὰ δεινὰ ταῦτα, ἐρεθίζει αὐτὰ ἔτι μᾶλλον, φαρμακεύει ἔτι μᾶλλον τὰς πληγάς, ὁσάκις, μάλιστα, παραπαίει τῆς φιλοσοφίας.

Εὐτυχεστέρα, κατὰ τοῦτο, ἡ γηραιὰ ἡμῶν Ἀνατολή. Ὑστερεῖ μὲν τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν κατὰ τὴν ὑλικὴν πρόοδον καὶ τὸ εὖ εἶναι, ἔχει ἔν τινι μικρῇ γωνίᾳ αὐτῆς τὰς περὶ προσώπων καὶ προσωπικῶν συμφερόντων τρικυμίας της[1], ἀλλὰ δὲν ἐγκλείει ἐν τοῖς κόλποις της τὰ ἀνατρεπτικὰ καὶ δυσοίωνα ἐκεῖνα στοιχεῖα. Ἓν ἔχει σύμβολον ἱερὸν τὸ *πιστεύειν* καὶ ἕνα ἄριστον οἰωνὸν τὸ *ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης*. Εἴθ' ἐμμείνει εἰς ταῦτα!

Ἔγραφον κατὰ μάϊον τοῦ 1877.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΩΠ.

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ.

§ 6.

Πολίτης — πατριώτης.

Περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν λέξεων τούτων, ἥτις ἀείποτε μὲν ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ἀρχαίων τηρεῖται, σπανίως δ' ἐν τῇ τῶν μεταγενεστέρων ἀμελεῖται, ἐποιήσαντο λόγον ὁ Ἀμμώνιος καὶ ἄλλοι παλαιοί, ὧν παρατιθέμεθα κατὰ λέξιν τὰς παρατηρήσεις.

Ἀμμών. σελ. 115 «*Πολίτης* καὶ *πατριώτης* διαφέρει. *Πολίτης* μὲν γὰρ ὁ ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως ἐλεύθερος ἐλευθέρῳ, *πατριώτης* δὲ ὁ ἐκ τῆς αὐτῆς χώρας δοῦλος δούλῳ· ἡ γὰρ πατρὶς καὶ ἐπὶ τῆς χώρας τάττεται, ὡς τὸ

τοῖσι δ' ἄφαρ πόλεμος γλυκίων γένετ' ἠὲ νέεσθαι
ἐν νηυσὶ γλαφυρῇσι φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν.

οὐ γὰρ πάντες ἐκ μιᾶς ἦσαν πατρίδος ἀλλ' ἐκ μιᾶς χώρας».

Φώτ. Λεξ. σελ. 402, 12 «*Πατριώτης*: ὁ βάρβαρος λέγεται τῷ βαρβάρῳ καὶ οὐ *πολίτης*» καὶ σελ. 402, 14 «*Πατριῶται*: οἱ δοῦλοι Ἑλλήνων, *πολῖται* δὲ οἱ ἐλεύθεροι· οἱ δὲ τοὺς βαρβάρους *πατριώτας*». Ὁ Πόρσων ἐξέδωκεν «οἱ δοῦλοι *τῶν* Ἑλλήνων». Ἀλλ' ὁ Κόβητος μετέγραψεν «οἱ δοῦλοι *ἀλλήλων*» (*Var. Lect.* σελ. 244 καὶ *Μνημοσ.* Τόμ. Η', σελ. 50).

Ἡσύχ. «*Πατριώτης*: παρὰ Ἀθηναίοις ὁ βάρβαρος καὶ οὐ *πολίτης*».

1 Δὲν μνημονεύω τῶν μετὰ ταῦτα ἐκραγεισῶν, ὢ τοῦ τρομεροῦ!, περὶ ποιήσεως καὶ ποιητῶν!

Πολυδεύκ. Γ', 54 «Οἱ δὲ βάρβαροι ἀλλήλους οὐ *πολίτας* ἀλλὰ *πατριώτας* λέγουσιν. Ἄρχιππος δὲ καὶ *συμπατριώτας* ἔφη. Πλάτων μέντοι ἐν τοῖς Νόμοις καὶ ἐπὶ Ἑλλήνων τὸ *πατριῶται* εἴρηκεν». Ἀλλ' ἐν τοῖς Νόμοις τοῦ Πλάτωνος ἀναγινώσκεται «Δύο δὴ λείπεσθον μόνω μηχανά, μήτε *πατριώτας* ἀλλήλων εἶναι τοὺς μέλλοντας ῥᾷον δουλεύσειν ἀσυμφώνους τε εἰς δύναμιν ὅτι μάλιστα, τρέφειν δ' αὐτοὺς ὀρθῶς μὴ μόνον ἐκείνων ἕνεκα, πλέον δὲ αὑτῶν προτιμῶντας» (σελ. 777). Πρόκειται δὲ περὶ οἰκετῶν ἢ δούλων, οὐχὶ περὶ ἐλευθέρων ἢ Ἑλλήνων, ὡς πλημμελῶς ὁ Πολυδεύκης ὑπέλαβε.

Φέρεται δὲ καὶ ἐν τῷ Ψευδοσοφιστῇ τοῦ Λουκιανοῦ § 5 «Ἄλλου δὲ αὖθις λέγοντος· *πατριώτης* ἐστί μοι· ἐλάνθανες ἄρα ἡμᾶς, ἔφη, *βάρβαρος* ὤν». Σχολ. σελ. 263 «Ὁμοήθης γὰρ ἔδει εἰπεῖν, ὁμόγλωσσος, ὁμόνομος· τὸ δὲ *πατριώτης* ἐπὶ βαρβάρων· οἱ βάρβαροι γὰρ οὕτως ἀλλήλους φασὶν ἀντὶ τοῦ *πολίτης*, καὶ ἴσως ὅτι μὴ κατὰ πόλεις οἰκοῦσι. Πλάτων μέντοι καὶ ἐπὶ Ἑλλήνων ἐν τοῖς Νόμοις τῷ *πατριώτης* ἐχρήσατο».

Τοῖς ἐλευθέροις ὑπῆρχε πόλις ἤτοι πολιτικὴ κοινωνία καὶ ἀπόλαυσις τῶν ἀγαθῶν αὐτῆς, τοῖς δὲ δούλοις πατρὶς μόνη ὑπῆρχεν, οὐχὶ δὲ καὶ πόλις, ἅτ' οὐδαμῶς κοινωνοῦσι τῶν τῆς πόλεως. Εὐλόγως λοιπὸν οἱ μὲν κοινὴν ἔχοντες πόλιν ὠνομάζοντο πολῖται ἀλλήλων, οἱ δὲ κοινὴν πατρίδα πατριῶται, οὐ μόνον οἱ δοῦλοι ἀλλὰ καὶ οἱ βάρβαροι, οἵτινες δοῦλοι καὶ αὐτοὶ ἦσαν κατὰ τὸ Εὐριπίδειον:

τὰ βαρβάρων γὰρ δοῦλα πάντα πλὴν ἑνός.

Ἐποιήσατο δὲ χρῆσιν τοῦ *πατριώτης* ὁ Φερεκράτης ἐν ἀποσπάσματι σωζομένῳ ἐν τοῖς εἰς Ἀριστοφάνη Σχολίοις Ὄρν. 1294:

οἶμαι δ' αὐτὸν κινδυνεύσειν ἐς τὴν Αἴγυπτον (ἰόντα)
**** ἵνα μὴ ξυνέχῃ τοῖσι Λυκούργου *πατριώταις*.

καὶ ὁ Νίκων παρ' Ἀθηναίῳ σελ. 487, γ':

καὶ πάνυ τις εὐκαίρως προπίνω, φησί, σοί,
πατριῶτα.

Πρβ. καὶ Βεκκ. Ἀν. σελ. 113, 20 «*Συμπατριώτης*: Ἄρχιππος· τὸ μέντοι *πατριώτης* Ἄλεξις»[1]. Κεῖται δὲ καὶ παρὰ Δίωνι τῷ Κασσίῳ Μ', θ', 2 «τῷ μὲν γὰρ οἰκέτῃ τῷ Νερουΐου, καίτοι πεῖραν ἔργῳ τῆς εὐνοίας αὐτοῦ λαβών, οὐκ ἐπίστευσε, μὴ καὶ τοὺς *πατριώτας* ἐλεήσας μέγα τι κακὸν σφᾶς ἐξεργάσηται».

Οὐ μόνον δ' ἐπὶ δούλων ἢ βαρβάρων παρελαμβάνετο ἡ λέξις *πατριώτης* ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἵππων, ὡς παρὰ Ξενοφῶντι Κύρ. Παιδ. Β', ϐ', 26 «μηδὲ μέντοι σκοπεῖτε ὅπως ἐκ τῶν πολιτῶν ἀντιπληρώσετε τὰς τάξεις, ἀλλ' ὥσπερ ἵππους οἳ ἂν ἄριστοι ὦσιν, οὐχ οἳ ἂν *πατριῶται*, τούτους ζητεῖτε, οὕτω καὶ ἀνθρώπους — λαμβάνετε». Ἐν τῷ Σκύθῃ τοῦ Λουκιανοῦ § 3 εὑρίσκεται «Οὕτως ἔχοντι τῷ Ἀναχάρσιδι ἐντυγχάνει δαίμων τις ἀγαθὸς ὡς ἀληθῶς ὁ Τόξαρις

1 Ἴδε καὶ Βέργκιον de Reliqu. Comoed. Att. Ant. σελ. 158.

ἤδη ἐν τῷ Κεραμεικῷ· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ στολὴ αὐτὸν ἐπεσπάσατο *πατριῶτις* οὖσα, κτέ.», παρὰ δὲ Δίωνι τῷ Κασσίῳ ΛΘ', λη', 5 «ἤδη γάρ τινες καὶ ἐκεῖνο εἶπον, ὅτι πρὸς τῷ τῆς φωνῆς τῆς *πατριώτιδος* αὐτοὺς (τοὺς ἐλέφαντας) ἐπαΐειν καὶ τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ γιγνομένων συνιᾶσιν».[1] Ὁ Εὐριπίδης ἐν τοῖς Ἡρακλείδαις εἶπε στίχ. 755 *τᾶς πατριώτιδος γᾶς*, ὁ δὲ Σοφοκλῆς ἐν Οἰδίποδι Τυράννῳ ὠνόμασε στίχ. 1091 τὸν Κιθαιρῶνα *πατριώταν Οἰδίπου*, εἰς ὃ φέρεται σχόλιον ἀνωφελὲς «Πατριῶται οἱ ἐν τῇ αὐτῇ πατρίδι στρεφόμενοι» (Τόμ. Β', σελ. 171, 7). Ὁ Ἀρτούγγιος μετετύπωσε τὸ *πατριώταν* εἰς τὸ *πατέρ' ᾠδάν* (*Οἰδ. Τυρ.* σελ. 232).

Τῆς ἀδοκίμου χρήσεως, καθ' ἣν τὸ *πατριώτης* κεῖται ἀντὶ τοῦ *πολίτης*, παρέχει ἡμῖν παράδειγμα ὁ Ἰάμβλιχος λέγων ἐν τῷ περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου § 21 «Μηδενὸς οὖν αὐτῷ προστρέχοντος (Γρ. *προσέχοντος*, καθὰ παρετηρήθη ἤδη ὑπ' ἄλλων) μηδὲ γνησίως ὀρεγομένου τῶν μαθημάτων, ἃ τοῖς Ἕλλησιν ἐνοικίζειν παντὶ τρόπῳ ἐπειρᾶτο, μὴ περιφρονῶν μηδὲ ὀλιγωρῶν τῆς Σάμου διὰ τὸ πατρίδα εἶναι γεῦσαί τε πάντως βουλόμενος τῆς τῶν μαθημάτων καλλονῆς τοὺς *πατριώτας*, εἰ καὶ μὴ ἑκόντας, κτέ.» (Πρβ. καὶ Κόβητον *Μνημοσ.* 1877, σελ. 344). Παρ' Ἐπιφανίῳ ἀναγινώσκεται Τόμ. Β', σελ. 120, 28 «ἐλέγοντο γὰρ καὶ ἑκάστης χώρας *πατριῶται*».

Πατριώτην θεὸν εἶπεν ὁ Πλούταρχος τὸν Διόνυσον ἐν τοῖς Ἠθικοῖς σελ. 671, γ' «Ἄρα, ἔφη, σὺ τὸν *πατριώτην θεόν*, ὦ Λαμπρία, εὔιον, ὀρσιγύναικα, μαινομέναις ἀνθέοντα τιμαῖσι Διόνυσον, ἐγγράφεις καὶ ὑποποιεῖς τοῖς Ἑβραίων ἀπορρήτοις;». Φέρεται δὲ καὶ ἐν Λακωνικῇ ἐπιγραφῇ παρὰ Βοικχίῳ Ἀριθμ. 1444, 11 «Ἀρτέμιδος *πατριώτιδος* ἐν Πλείαις».

Περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς προκειμένης λέξεως γράφει Στέφανος ὁ Βυζάντιος σελ. 512, 20 «Πατρίς: ἡ πατρόθεν πόλις. Τὸ ἐθνικὸν ὤφειλε *πατρίτης*, ἄμεινον δὲ τὸ *πατριώτης*». Ἀλλὰ περὶ τούτου ἀλλαχοῦ.

§ 7.

Πολίτης — συμπολίτης, πατριώτης — συμπατριώτης.

Περὶ τοῦ *πατριώτης* σημαίνοντος τὸν ἐκ τῆς αὐτῆς πατρίδος ὄντα εἴπομεν τὰ δέοντα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον παραλαμβάνεται ἐνίοτ' ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ καὶ ἡ λέξις *πολίτης* δηλοῦσα τὸν ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως ὄντα. Πρβ. *δημότης*, *κωμήτης*, *φυλέτης*, *γεννήτης*, κτλ.

Μοσχόπουλ. «*Πατριώτης πατριώτου* Ἀττικόν ἐστιν· ὡς γάρ φαμεν *πολίτην* τὸν *συμπολίτην* καὶ *ἡλικιώτην* τὸν *συνηλικιώτην*, οὕτω καὶ *πατριώτην* τὸν *συμπατριώτην*». Εὐστάθ. σελ. 901, 9 «παρ' οἷς καὶ ὅτι, ὥσπερ *φυλέτης* καὶ *πολίτης* καὶ *θιασώτης* καὶ *λοχίτης* καὶ *ἐθνίτης* καὶ *δαιταλεύς*, οὕτω σχε-

1 Πρβ. Ῥείμαρον Δί. Κασσ. σελ. 209.

τικὸν καὶ ὁ *δημότης* κατὰ παρώνυμον κοινωνίαν· δηλοῖ γὰρ Ἀττικῶς τὸν τοῦ αὐτοῦ δήμου μετέχοντα». Πρβ. καὶ Θωμ. Μάγιστρ. σελ. 290, 3 «*Πολίτης* λέγε τῷ δεῖνι ἤγουν *συμπολίτης*· πολίτης δὲ πόλεως».

Ἀνδοκίδ. π. Μυστηρ. 139 «ὢν οὗτός φησι πολίτης εἶναι οὐκ ὤν». Λυσ. ἢ Ψευδολυσ. ὑπὲρ Πολυστρ. 12 «ὅτι ὑμῶν ἐστι πολίτης». Πλάτ. Ἀπολογ. σελ. 37, γ' «ὑμεῖς μὲν ὄντες πολῖταί μου». Πρωταγ. σελ. 315, γ' «πολῖταί τε αὐτοῦ καὶ ἄλλοι τινές». σελ. 339, ε' «σὸς μέντοι Σιμωνίδης πολίτης», κτλ. Ἐν τῷ Φαίδωνι σελ. 57, δ' «καὶ γὰρ οὔτε τῶν πολιτῶν Φλιασίων οὐδεὶς πάνυ τι ἐπιχωριάζει τὰ νῦν Ἀθήναζε» ὑπελήφθη ὑπό τε τοῦ Σχαιφήρου (*Γρηγορ. Κορ.* σελ. 1048) καὶ ἄλλων παρέγγραπτον τὸ *Φλιασίων* (Ἴδε Σταλβώμιον εἰς Φαίδωνα σελ. 5 ἐκδ. γ').

Καὶ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις δὲ γίνεται χρῆσις τοῦ ὀνόματος *πολίτης* ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ συμπολίτης, οἷον παρὰ Πλουτάρχῳ «ὅταν δὲ ἑτέρους, οἷον ἥλικας ἢ πολίτας ἀντιπαραβάλλωμεν ἢ συγγενεῖς» (Ἠθικ. σελ. 72, δ') καὶ παρὰ Στράβωνι «Ἀναξίμανδρος ὁ Μιλήσιος καὶ Ἑκαταῖος ὁ πολίτης αὐτοῦ» (σελ. 1) καὶ παρὰ Γαληνῷ «πολίτης τε καὶ διδάσκαλος ἡμέτερος» (Τόμ. ΙΒ', σελ. 356). Πρβ. καὶ «τὰ πολλὰ ταύτῃ ὁμιλεῖ τοῦ Ὁμήρου πολῖτις οὖσα» (Λουκιαν. Εἰκόσ. 15). Περὶ τοῦ *ἄνδρες πολῖται* ἴδε Κόβητον *Παρατηρ. εἰς Διον. Ἁλικ.* σελ. 96.

Τοῦ *συμπατριώτης* ἐποιήσατο χρῆσιν ὁ Ἄρχιππος κατὰ τὸν Πολυδεύκη Γ', 54 καὶ τὸν Ἀντιαττικιστὴν Βεκκ. Ἀν. σελ. 113, 20. Τοῦ δὲ *συμπολίτης* εὑρίσκεται παράδειγμα ἐν τοῖς Ἡρακλείδαις τοῦ Εὐριπίδου στίχ. 826:

ὦ *ξυμπολῖται*, τῇ τε βοσκούσῃ χθονὶ
καὶ τῇ τεκούσῃ νῦν τιν' ἀρκέσαι χρεών.

Σχολ. Ἀριστοφ. Εἰρ. 909 «Οὔτε *συμπολίτην* οὔτε *συνδημότην* λέγουσιν. Ὁ μέντοι Εὐριπίδης που λέγει· ὦ συμπολῖται, κτέ.». Πολυδεύκ. Γ', 51 «Ἔποιτο δ' ἂν τούτοις πολίτης· ὁ γὰρ *συμπολίτης* οὐ δόκιμον, εἰ καὶ Εὐριπίδης αὐτῷ κέχρηται ἐν Ἡρακλείδαις τε καὶ Θησεῖ». Παρ' Αἰσχύλῳ Ἑπτ. 605 κακῶς κατ' ἔνια τῶν ἀντιγράφων ἀναγινώσκεται:

ἢ *ξυμπολίταις* ἀνδράσιν δίκαιος ὢν
ἐχθροξένοις τε καὶ θεῶν ἀμνήμοσι
πληγεὶς θεοῦ μάστιγι παγκοίνῳ 'δάμη.

ἀντὶ τοῦ *ξὺν πολίταις* (Ἴδε Δινδόρφιον *Αἰσχύλ.* Τόμ. Β', σελ. 194 καὶ Ἑρμαννὸν *Αἰσχύλ.* Τόμ. Β', σελ. 318).

Τὸ σύνθετον *συμπολίτης* ἀποδοκιμάζεται καὶ ὑπὸ τοῦ Φρυνίχου γράφοντος σελ. 172 «*Πολίτης* λέγε, μὴ *συμπολίτης*». Φέρεται δὲ καὶ ἐν τοῖς εἰς Σοφοκλέα Σχολίοις Τόμ. Β', σελ. 160, 25 «*Πολίτης* ἐμός ἐστιν ὁ δεῖνα· οὐδέποτε δὲ μετὰ τῆς ΣΥΝ· ἤγουν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐστιν ἐμοὶ πόλεως» καὶ ἐν τῇ Ἐκλογῇ Θωμᾶ τοῦ Μαγίστρου σελ. 96, 3 «*Δημότης* Ἀττικοὶ ἄνευ τῆς ΣΥΝ. Ἀριστοφάνης ἐν Πλούτῳ·

ἄνδρες φίλοι καὶ δημόται.

Ὡσαύτως καὶ *πολίτης* καὶ *ἡλικιώτης* καὶ *στασιώτης· συμπότης δέ*» καὶ σελ. 292, 13 «*Πολίτης, δημότης, φυλέτης* ἄνευ τῆς ΣΥΝ λέγων Ἀττικῶς ἐρεῖς· *συνέφηβος* δὲ καὶ *συνθιασώτης* καὶ *συμπότης*, ὅτι καὶ πρόσκαιρος αὐτῶν ἡ κοινωνία· ἐπὶ δὲ τῶν προτέρων οὐχ ὁμοίως» (Πρβ. καὶ Ψευδηρφδιαν. Πειρσ. σελ. 475 καὶ Φιλήμ. Λεξ. Τεχνολ. § 59 καὶ § 146).

Ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ἐποιήσατο χρῆσιν τοῦ *συμπολίτης* ὁ Αἰλιανὸς Ποικ. Ἱστορ. Γ′, 44 «νεανίσκοι τρεῖς εἰς Δελφοὺς ἀφικόμενοι θεωροὶ *συμπολῖται* κακούργοις περιτυγχάνουσιν» καὶ ὁ Ἰώσηπος Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΘ′, ϐ′, 2 «οὐ μόνον εἰς τοὺς *συμπολίτας* ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους» καὶ ὁ Εὐσέβιος Προπαρ. Εὐαγγ. Δ′, ϐ′, 6 «ὡς ἂν οἰκείοις φίλοις καὶ *συμπολίταις*» καὶ ὁ Ἀστέριος παρὰ Φωτ. Βιϐλ. σελ. 502, 12 «συνάγοντα πάντας τοὺς ἀσώτους καὶ *συμπολίτας* ποιούμενον» καὶ ἄλλοι. Πρϐ. καὶ Ἐπιστ. πρὸς Ἐφεσ. Β′, 19 «ἀλλά ἐστε *συμπολῖται* τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ θεοῦ». Ὁ Παχυμέρης εἶπε «πολίτης εἶ; ἀγάπα τὸν *συμπολίτην*». Τοῦ θηλυκοῦ *συμπολῖτις* παρέχει ἡμῖν παράδειγμα ὁ Διόδωρος παρὰ Φωτ. Βιϐλ. σελ. 385, 24 «Σύραν καὶ *συμπολῖτιν* οὖσαν». Πρϐ. καὶ Εὐστάθ. σελ. 119, 8 «ἀλλὰ πολῖτις ἤτοι *συμπολῖτις* Ἀνδρομάχης οὖσα». Ἐν τοῖς εἰς Εὐριπίδην Σχολίοις Τόμ. Γ′, σελ. 93, 9 Διν. ἀντὶ τοῦ «ἀπὸ *πολιτίδων* ἢ συγγενίδων τῆς Ἰοκάστης» ἔνια τῶν ἀντιγράφων ἔχουσι *συμπολιτίδων*. Παρατηρητέον δ' ὅτι ὁ τῆς αὐτῆς πόλεως πολίτης λέγεται καὶ *ὁμόπολις*—*ὁμόπτολις*.

Τὸ *συμπατριώτης* βλέπει τις παρὰ Νικήτᾳ τῷ Εὐγενειανῷ Α′, 51 «τοῖς ἀπεξενωμένοις *συμπατριώταις*» καὶ Δ′, 293 «*συμπατριώτης*, φίλος» καὶ Ϛ′, 296 «*συμπατριωτῶν* ἀστικῶν καλῶν νέων» καὶ παρ' Εὐσταθίῳ ἢ Εὐμαθίῳ καθ' Ὑσμίν. καὶ Ὑσμιν. Ϛ′, 2 «*ξυμπατριώτης* ἐξ Αὐλικώμιδος» καὶ Ζ′, 3 «οὗτός μοι *συμπατριώτης*». Πρϐ. καὶ Τζέτζ. Ἐξηγ. Ἰλιάδ. σελ. 8, 1 «*συμπατριώτην* αὐτὸν αὐτῶν ἐπιγράφουσι» καὶ Σχολ. Ἀριστοφ. Ὄρν. 468 «καὶ φυλέτα: *συμπατριῶτα*»[1].

Τὸ *συνδημότης* καὶ *συνηλικιώτης* ἦσαν ἄγνωστα τοῖς δοκίμοις μεταχειριζομένοις ἀεὶ τὰ ἁπλᾶ *δημότης* καὶ *ἡλικιώτης*, οἷον «Κρίτων οὑτοσί, ἐμὸς *ἡλικιώτης* καὶ *δημότης*» (Πλάτ. Ἀπολ. σελ. 33, δ′), κτλ. Καὶ τὸ *συμφυλέτης* δ' εἶνε τοῦ πονηροῦ κόμματος. Κοραῆς *Ἰσοκράτ*. Τόμ. Β′, σελ. 339 «Τοῦτο τὸ χωρίον ὑπομνηματίζων, εἴρηκα (σελ. 200), ὅτι ὤφειλεν Ἰσοκράτης εἰπεῖν Φυλετῶν, Ἀττικῶς, καὶ οὐχ ὡς οἱ μεταγενέστεροι, Συμφυλετῶν. Νυνὶ δέ φημι, ὡς ὤφειλον ἐγώ, χαίρειν ἐάσας καὶ τὰς ἐκδόσεις καὶ τἀντίγραφα, ἐξελάσαι τῶν Ἰσοκράτους λόγων τὸ Συμφυλετῶν, καθάπερ ἔτρεψα (σελ. 264) τὸ Συνεπιγραφέων εἰς τὸ Ἐπιγραφέων» (Πρϐ. καὶ Λοϐέκκιον εἰς Φρύνιχ. σελ. 172). Ἐλέγετο δ' ὅμως ὑπὸ τῶν παλαιῶν οὐ μόνον *ἧλιξ*, οἷον *ἧλιξ ἥλικα τέρπει*, κτλ. ἀλλὰ καὶ *συνῆλιξ* καὶ *ὁμῆλιξ*, ὅπερ ἐν τῷ παρεφθαρμένῳ

1 Ἴδε καὶ Σπόννιον Comment. de Odyss. σελ. 277.

ἑλληνισμῷ ἐκφέρεται καὶ κατ' ἰσοσύλλαβον κλίσιν *ὁμήλικος* — *ὁμηλίκου*. Τὸ *συνθιασώτης* ἀπαντᾷ παρὰ τῷ 'Αθηναίῳ σελ. 362, ε' «ἐρανισταὶ καὶ *συνθιασῶται*» καὶ παρ' ἄλλοις τῶν μεταγενεστέρων. Εἶπε δὲ καὶ ὁ 'Αριστοφάνης ἐν Πλούτῳ στίχ. 508 :

δύο πρεσβύτα *ξυνθιασώτα* τοῦ ληρεῖν καὶ παραπαίειν[1].

'Αλλὰ τὸ σύνηθες ἐν τῷ παλαιῷ λόγῳ τῶν 'Ελλήνων εἶνε *θιασώτης*, *θιασώτης τινός*, *ὁ ἐμὸς θιασώτης*. Φέρεται δὲ καὶ τύπος ἀνάττικος *θιασίτης*. Πολυδεύκ. Ϛ', 8 «συνουσιαστάς, *θιασώτας* ἢ *θιασίτας*, εἰλαπιναστάς, ἐρανιστάς». Μοῖρ. σελ. 186 «*Θιασῶται* διὰ τοῦ Ω 'Αττικῶς, *θιασῖται* 'Ελληνικῶς».

Τοῦ *συστασιώτης* γίνεται χρῆσις ὑπὸ τοῦ 'Ηροδότου Ε', 70 «οἱ μὲν γὰρ 'Αλκμεωνίδαι καὶ οἱ *συστασιῶται* αὐτῶν εἶχον αἰτίην τοῦ φόνου τούτου» καὶ Ε', 124 «πρὸς ταῦτα δὴ ὦν συγκαλέσας τοὺς *συστασιώτας* ἐβουλεύετο». 'Αλλὰ συχνότερον εὑρίσκεται παρ' αὐτῷ τὸ ἁπλοῦν *στασιώτης*, οἷον Α', 60 «οἵ τε τοῦ Μεγακλέος *στασιῶται* καὶ οἱ τοῦ Λυκούργου ἐξελαύνουσί μιν», κτλ. 'Ως δ' οἱ κοινωνοὶ στάσεώς τινος ἐκαλοῦντο *στασιῶται*, οὕτως οἱ τῆς ἐναντίας στάσεως μετέχοντες προσηγορεύοντο *ἀντιστασιῶται*, οἷον *πιεζόμενος ὑπὸ τῶν οἴκοι ἀντιστασιωτῶν* καὶ *οὕτω περιγενόμενος ἂν τῶν ἀντιστασιωτῶν καὶ καταλῦσαι πρὸς τοὺς ἀντιστασιώτας* (Ξενοφ. 'Αναβ. Α', α', 10. Πρβ. καὶ 'Ελλ. Ζ', α', 43) καὶ *δίκας τοὺς ἀντιστασιώτας αἴτεε τῆς ἑωυτοῦ φυγῆς*» ('Ηρόδ. Δ', 164. Πρβ. καὶ Α', 92 καὶ Ε', 69). Πρὸς τὸ *συστασιώτης* δύναται νὰ παραβληθῇ τὸ τοῦ παρηκμακότος ἑλληνισμοῦ *συναιρεσιώτης*.

Τὸ *λοχίτης* ἐκφέρεται καὶ μετὰ τῆς ΣΥΝ προθέσεως παρ' 'Ηροδότῳ Α', 82 «τῶν οἱ *συλλοχιτέων* διεφθαρμένων» (Πρβ. καὶ Πλούτ. 'Ηθικ. σελ. 858, δ'). Τὸ δὲ *ἐθνίτης* εἶνε μεταγενέστερον. Σουΐδ. «'*Εθνῖται*: οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους». Κακῶς παρ' 'Ησυχίῳ ἀναγινώσκεται «'*Εθνισταί*: οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους». Τοῦ πονηροῦ κόμματος εἶνε καὶ τὸ *σύνεθνος*, ἀνθ' οὗ οἱ παλαιοὶ ἔλεγον *ὁμοεθνής*. Περὶ τοῦ τύπου *σύνεθνος* καὶ *ὁμόεθνος* καὶ ἄλλων τοιούτων θὰ διαλάβωμεν ἀλλαχοῦ.

Τὸ *δαιταλεύς* εἶνε συνώνυμον τῷ *δαιτυμών*. 'Ησύχ. «*Δαιταλεύς*: ὁ ἐπὶ τὰ δεῖπνα πορευόμενος, *δαιτυμών*». Πολυδεύκ. Ϛ', 12 «οἱ δὲ συγκληθέντες *δαιτυμόνες*, *δαιταλεῖς*, ἐπίκλητοι, σύγκλητοι, κλητοί». Καὶ τοῦ μὲν *συνδαιτυμών* οὐδὲν εὑρέθη παράδειγμα[2], τὸ δὲ *συνδαιταλεύς* κεῖται παρ' 'Αθηναίῳ σελ. 354, δ' «ἄνδρες *συνδαιταλεῖς*». Πρβ. καὶ Σουΐδ. «*Δαιταλεῖς* : δαιτυμόνες καὶ θιασῶται καὶ συμπόται καὶ οἷον *συνδαιταλεῖς*». Συνήθως ἐλέγοντο *σύνδειπνοι*. Πρβ. καὶ *συνδαίτης* — *συνδαίτωρ*.

Τὸ *κωμήτης* οὐδέποτε συνετέθη μετὰ τῆς ΣΥΝ προθέσεως.

'Ο λαμβάνων μέρος τινὸς ἢ ὁ κοινωνός τινος γινόμενος ὠνομάζετο *μερίτης*,

1 Πρβ. καὶ Βάκιον Κλεομήδ. σελ. 443.

2 'Εν κώδικι τοῦ Ξενοφῶντος Κύρ. Παιδ. Η', 6', 3 φέρεται συνδαιτυμόνες ἀντὶ τοῦ σύνδειπνοι.

οἷον Δημοσθέν. σελ. 889, 25 «τῆς μὲν ὠφελείας τούτους ποιῆσαι *μερίτας*, ἡμᾶς δ' ἀδικῆσαι» (=τούτοις δοῦναι μέρος ἢ τούτοις μεταδοῦναι). Πολύβ. Δ', κθ', 6 «οὐδενὸς *μερίτην* ἐποίησαν τῶν ἁλόντων» (Πρβ. καὶ Δ', γ', 11, κτλ.). Θεμίστ. σελ. 84, 23 «θεὸς δὲ ὁ *μερίτην* ποιήσας τῆς ἐπωνύμου ταύτης ἀρχῆς *μερίτην* ἀποφήνειε καὶ τῆς ἁλουργίδος» (Πρβ. καὶ σελ. 88, 17, κτλ.). Μοχθηρὸν δὲ καὶ ἀπόβλητον εἶνε τὸ *συμμερίτης* καὶ τὸ *συμμεριστής*. Θωμ. Μάγιστρ. σελ. 243, 3 «*Μερίτης*: οὐ *συμμεριστής*. Ἀριστείδης ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Λευκτρικῶν· καλοῦ καὶ λαμπροῦ σχήματος ἡγεῖται *μερίτης* ἔσεσθαι».

Τῷ *πολίτης* λαμβανομένῳ ἀντὶ τοῦ *συμπολίτης* καὶ τῷ *πατριώτης* ὅμοιον φαίνεται τὸ *γείτων* παραγόμενον πιθανώτατα ἐκ τοῦ *γέα*. Ἐτυμ. Μέγ. σελ. 229, 26 «*Γείτων*: παρὰ τὸ γέα *γεέτων* καὶ κατὰ συναίρεσιν *γείτων*» (Πρβ. καὶ *γηέτης*—*γήτης*). Σημαίνει δ' οὕτω ἡ λέξις *γείτων* τὸν πλησιόχωρον καὶ *ἐν τῇ αὐτῇ* σχεδὸν *γῇ ὄντα* ἢ οἰκοῦντα, τὸν οἱονεὶ κοινωνοῦντα τῆς γῆς ἢ χώρας.

Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ φέρεται οὐ μόνον τὸ *πατριώτης* σημαῖνον τὸν τὴν αὐτὴν ἔχοντα πατρίδα ἀλλὰ καὶ τὸ *χωριανός* δηλοῦν τὸν ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου ὄντα[1]. Ἀλλ' ἀείποτε λέγεται *συντοπίτης*, οὐδέποτε *τοπίτης*. Πρβ. καὶ *συνεπαρχιώτης*. Κοραῆς *Ἰσοκράτ*. Τόμ. Β', σελ. 200 «Οἱ μεταγενέστεροι μέντοι τὰ σύνθετα προείλοντο· ἢ δῆλον καὶ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν Παύλου τοῦ Ἀποστόλου, ἐν αἷς εὕρηται καὶ ὁ Συμφυλέτης καὶ ὁ Συνηλικιώτης καὶ ὁ Συμπολίτης, ὧν τὰ τελευταῖα δύο ἔσωσε καὶ ἡ συνήθεια. Ἡ αὐτὴ δὲ συνήθεια καὶ Συμπατριώτην καὶ Συντοπίτην συνωνύμως καλεῖ τὸν Συμπολίτην· ὧν τῷ μὲν Ἄρχιππος ἐχρήσατο ὁ Κωμικός, ὥς φησι Πολυδεύκης· τὸ δὲ Συντοπίτης παρὰ τὸ Τόπος συντέθειται, ὅπερ ἀπ' αὐτῶν ἤδη τῶν Πτολεμαϊκῶν χρόνων, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν (σελ. 79) εἰρήκαμεν, τὴν πόλιν ἢ τὴν πατρίδα σημαίνειν ἐξενίκησεν, ἢ δῆλον ἐκ τοῦ, *Ἵνα ἀπέλθω εἰς τὸν τόπον μου καὶ εἰς τὴν γῆν μου* τῶν Ἑβδομήκοντα (Γενέσ. Λ, 25)».

§ 10.

Πατριώτης — φιλόπατρις ἢ φιλόπολις.

Ἐν τῇ κοινῇ ἡμῶν καὶ δημώδει γλώσσῃ τὸ ὄνομα *πατριώτης* ἔχον θηλυκὸν *πατριώτισσα* σημαίνει ἀείποτε τὸν ἐκ τῆς αὐτῆς πατρίδος ὄντα. Λέγεται δὲ καὶ *καλὸς πατριώτης*. Ὅλως ἀλλοτρία τῆς Ἑλληνικῆς καθόλου φωνῆς εἶνε ἡ πολλοῖς ἀσμενιστὴ χρῆσις τοῦ *πατριώτης* ἀντὶ τοῦ *φιλόπατρις* ἢ *φιλόπολις*.

Τὴν ἄτοπον ταύτην χρῆσιν παρετήρησε πρὸ πολλοῦ ὁ Κοραῆς, οὗ ἀξιόλογος φέρεται σημείωσις ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Ξενοφῶντος Ἀπομνημονευμάτων καὶ τοῦ Πλάτωνος Γοργίου ἔχουσα οὕτω (σελ. ξθ'):

1 Πρβ. καὶ μαχαλιώτης (ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ μαχαλᾶς) = κωμήτης.

μένου, οἷον Θουκυδ. Ϛ', 92 «τό τε *φιλόπολι* οὐκ ἐν ᾧ ἀδικοῦμαι ἔχω». Πλούταρχ. Ἠθικ. σελ. 119, γ' «τὸ πενθεῖν παρωσάμενον καὶ τὸ *φιλόπατρι* πρὸ τῆς τῶν ἀναγκαίων συμπαθείας ἐπιδειξάμενον». Συνέσ. Ἐπιστολ. ΡΓ' «ᾐτιάσω τὸ τῆς γνώμης *φιλόπατρι*». Ὁ Λυκοῦργος ἐν τῷ κατὰ Λεωκράτους λόγῳ § 100 εἶπε «πρὸς ἃς ἀποβλέποντας καὶ θεωροῦντας συνεθίζεσθαι ταῖς ψυχαῖς τὸ *τὴν πατρίδα φιλεῖν*».

ΠΕΡΙ ΥΠΝΟΒΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΥΠΝΟΛΟΓΙΑΣ*

Ἂν λαμβάνω τὸν λόγον ἐν φιλολογικῷ συλλόγῳ περὶ ἀντικειμένου ἀλλοτρίου τῶν εἰδικῶν μελετῶν καὶ ἀσχολιῶν μου, τούτου αἰτία εἶναι, ὅτι ἐκ τυχαίας ὅλως περιστάσεως ἔμαθον σχετικὰ πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο γεγονότα, ὧν τὴν ἀνακοίνωσιν εἰς τὸ κοινὸν ἐθεώρησα ἐπιβαλλομένην μοι ὑπὸ καθήκοντος ἐπιστημονικοῦ, προτραπεὶς ἄλλως εἰς τοῦτο καὶ ὑπὸ ἀξιοτίμων τοῦ εὐγενοῦς τούτου συλλόγου μελῶν, καὶ ὅτι ἡ μετάδοσις αὐτῶν δὲν ἀπαιτεῖ ἰδιάζουσάν τινα ἐπιστημονικὴν ἱκανότητα καὶ ἐμπειρίαν, ἀλλὰ τὴν κοινὴν τῶν γραμμάτων μάθησιν. Τύχαιον ὄντως πάντη γεγονός, ἡ ἐν τῇ οἰκίᾳ μου ὡς οἰκέτου διατριβὴ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον προσώπου, πεπροικισμένου διὰ τῆς ἰδιότητος τοῦ ὑπνολόγου καὶ ὑπνοβάτου, ἔπεισε καὶ ἐμὲ καὶ πάντας τοὺς ἰδόντας αὐτὸ κοιμώμενον, ὅτι ὅ,τι ἀναφέρεται περὶ τοῦ περιεργοτάτου φαινομένου τῆς ὑπνοβασίας καὶ ὑπνολογίας ἐν τοῖς μέχρι τοῦ νῦν ἐκδεδομένοις ψυχολογικοῖς συγγράμμασι καὶ τοῖς φιλοσοφικοῖς καὶ ἰατρικοῖς λεξικοῖς εἶναι πολλῷ τῆς ἀληθείας ὑποδεέστερον, ἢ μᾶλλον παντάπασιν ἐλλιπὲς καὶ ἀτελές· τῆς προκειμένης δὲ ὁμιλίας μου πρόθεσις εἶναι ἡ ἔκθεσις τῶν λόγων, εἰς οὓς στηρίζεται ἡ πεποίθησις αὕτη, ἤτοι ἡ διήγησις τῶν παρατηρηθέντων εἰς αὐτὸ ὑπνοβατικῶν φαινομένων.

Τὸ περὶ οὗ πρόκειται πρόσωπον ἦν εὔτραφὴς καὶ ὑγιεστάτη νεᾶνις, νοήμων εἰς ἄκρον, ἧς ἀρκτικὰ στοιχεῖα τοῦ ὀνόματος καὶ ἐπωνύμου εἶναι Σ. Χ., πρὸ ἐπέκεινα τῆς τριετίας παρουσιάσασα καταπληκτικὰ φαινόμενα ὑπνοβασίας καὶ ὑπνολογίας ἐν δεκαπενταετεῖ ἡλικίᾳ. — Αὕτη, καθ' ἣν μὲν ἐποχὴν εἰσήχθη ἐν τῇ οἰκίᾳ ἡμῶν, δὲν παρουσίασεν ἀμέσως τὰ φαινόμενα ταῦτα, ἢ τοὐλάχιστον δὲν εἴχομεν ἡμεῖς παρατηρήσει αὐτά, ἀλλὰ μετὰ βραχὺ χρόνου διάστημα ἀνέπτυξεν ἀμφότερα ταῦτα εἰς καταπληκτικώτατον καὶ παραδοξότατον ἐν ταὐτῷ βαθμὸν δυνάμεως. Ὅ,τι κατ' ἀρχὰς παρετηρήθη εἰς αὐτήν, διεγεῖραν τὴν προσοχὴν ἐμοῦ τε καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ οἴκῳ, ἦν ὅτι, ὅτε κατεβάλλετο ἐκ τῶν καμάτων τῆς ἡμέρας, κατελαμβάνετο κατὰ τὴν ὡρισμένην τῆς ὑπνώσεως αὐτῆς ὥραν ὑπὸ ὕπνου, καθημένη ἢ καὶ ὀρθία·

* Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 18 τοῦ μηνός.

ἐκ τούτου δὲ λαβόντες ἀφορμὴν, προέβημεν εἰς περαιτέρω ἐρεύνας, ἐξ ὧν προέκυψεν, 1) ὅτι, ἐρωτωμένη μὲν ἀπήντα λογικῶς καὶ ὀρθῶς εἰς πάσας τὰς ἀποτεινομένας αὐτῇ ἐρωτήσεις, στελλομένη δὲ πρὸς ἐργασίαν, ἐξετέλει ἀκριβῶς καὶ ἀνελλιπῶς αὐτὴν, μετὰ μείζονος μάλιστα εὐχερείας καὶ ἐπιτηδειότητος ἢ ἐν τῇ ἐγρηγόρσει αὐτῆς, 2) ὅτι ἦν πολλῷ εὐχερεστέρα ἡ ὕπνωσις αὐτῆς τῆς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, διότι οὐδ' ἑνὸς δευτερολέπτου τῆς ὥρας μεσολάβησις ἀπῃτεῖτο, ὅπως ἀποκοιμηθῇ, ὁσάκις ἀπεφάσιζε νὰ παραδοθῇ εἰς ὕπνον· καὶ παρὰ τὴν θέλησιν δ' αὐτῆς ἐκοιμᾶτο καθ' οἱανδήποτε ὥραν, ἂν ἐπειρᾶτό τις νὰ κλείσῃ βιαίως τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς ἐπί τινα λεπτὰ ἢ δευτερόλεπτα· τἀνάπαλιν δὲ ἦν ἀπολύτως ἀδύνατος ἡ ἀφύπνισις αὐτῆς, διότι οὔτε τραυματισμὸς, ἔστω καὶ σπουδαῖος, οὔτε κρότος πυροβόλου, οὔτε δι' ὕδατος ψυχροτάτου αἰφνιδία κατάλουσις αὐτῆς, οὔτε φῶς ἰσχυρότατον ἠδύναντο νὰ ἀφυπνίσωσιν αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ φυσικαὶ αὐτῆς ἀνάγκαι, ὅσον ἐπιτακτικαὶ καὶ ἂν ἦσαν, δὲν ἠδύναντο νὰ προκαλέσωσι τὴν ἀφύπνισιν αὐτῆς. Ἠσθάνετο τὴν ἐπαφὴν οἱουδήποτε σώματος, ἤλγει ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ ἀμυχῇ, ἤκουεν ἄριστα πᾶσαν ὁμιλίαν καὶ πάντα ἦχον, ᾐσθάνετο καὶ ἐπεζήτει μάλιστα τὴν ψυχρολουσίαν ἐν καιρῷ θέρους, ᾐσθάνετο τὴν παρουσίαν τοῦ ἰσχυροῦ φωτὸς, καίτοι ἄλλως μὴ βλέπουσα, ἔτρωγεν, ἂν τυχὸν δὲν εἶχε φάγει ἐν τῇ ἐγρηγόρσει αὐτῆς, εἰς ἄφοδον ἀπήρχετο, ἐὰν εἶχεν ἀνάγκην, ἀλλ' ἔπραττε ταῦτα πάντα κοιμωμένη. Παραδόξως ὅμως ἀφυπνίζετο, ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ φαινομένου τῆς ὑπνοβασίας, ἅμα ἀπτομένη τῆς γενειάδος ἀνδρὸς, εἶτα δὲ, μετὰ δύο ἢ τριῶν μηνῶν παρέλευσιν, οἱουδήποτε ἀνθρώπου (ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς) τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς ἐγγίζουσα, 3) ὅτι ἡ μνημονικὴ αὐτῆς δύναμις, μεγίστη οὖσα καὶ ἐν τῇ ἐγρηγόρσει αὐτῆς κατά τε τὴν δεκτικότητα (ἤτοι τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ ταμιεύειν), τὴν στεγανότητα (ἤτοι τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ κατέχειν τὰ ἅπαξ ταμιευθέντα), καὶ τὴν ἀναμνηστικότητα (ἤτοι τὴν δύναμιν τοῦ ἑτοίμως ἀναπαριστᾶν τὰ ἀπομνημονευθέντα εἰς τὸ συνειδὸς), ἀνεπτύσσετο εἰς καταπληκτικὸν βαθμὸν ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῆς ὕπνῳ, ἤτοι τῷ ἐλαφροτάτῳ, καθ' ὃν οὐδαμῶς σχεδὸν διέφερεν ἐγρηγορότος ἀνθρώπου. Δι' ὃ ἐμάνθανεν εὐχερέστατα γλώσσης ἀλλοδαπῆς λέξεις ἀπείρους, ἐν ὀλίγοις τῆς ὥρας λεπτοῖς, ἃς ἐγνώριζεν ἔπειτα πάντοτε κοιμωμένη, 4) ὅτι ἡ δύναμις τῶν νεύρων καὶ μυῶν αὐτῆς, μεγάλη οὖσα καὶ ἐν τῇ ἐγρηγόρσει αὐτῆς (ἴση τοὐλάχιστον πρὸς ὁμήλικου ἀνδρὸς ῥωμαλέου δύναμιν), ἐδιπλασιάζετο καὶ ἐτριπλασιάζετο. Διὸ ἐδύνατο νὰ μετακομίσῃ βαρύτατα φορτία. 5) ὅτι ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῆς ὕπνῳ, ἤτοι τῷ ἐλαφροτάτῳ ἢ ἀτελεστάτῳ, ὅστις ἐλάχιστα λεπτὰ τῆς ὥρας διήρκει, ἂν οἱ παρόντες ἐσίγων, κατ' οὐδὲν σχεδὸν διέφερεν ἐγρηγορότος ἀνθρώπου, διότι οὐ μόνον τὸ μνημονικὸν αὐτῆς ἐνήργει, ἐνδυναμούμενον μάλιστα, ἀλλὰ καὶ τὸ λογικὸν αὐτῆς καὶ ἡ αὐτοσυνειδησία ἐνήργουν ὡς ἐν ἐγρηγορότι ἀνθρώπῳ, ἡ δὲ ἁφὴ ἀνεπτύσσετο εἰς βαθμὸν τοιοῦ-

τον, ὥστε ἀνεπλήρου τὴν ἀπρακτοῦσαν ὅρασιν (δι' αὐτῆς κατ' ἀρχὰς μὲν διέκρινε μόνον τὸν λίαν γνωστὸν ἄνθρωπον, ἀκολούθως δὲ πάντα ἄνθρωπον, ἔστω καὶ ἂν ἅπαξ μόνον εἶδεν αὐτόν, πρὸς δὲ, τὰ γνωστὰ αὐτῇ ἐνδύματα ἀπὸ τῶν μὴ γνωστῶν, τοὺς γνωστοὺς αὐτῇ πίλους ἀπὸ τῶν μὴ γνωστῶν, ἔστω καὶ ὁμοίων), ἡ δὲ γεῦσις καὶ ἡ ὄσφρησις ἐνήργουν τελείως. Μόνον δὲ ἡ ἀκοὴ ἐνήργει ἀτελέστερον, διότι ἤκουε μὲν παντὸς εἴδους ἤχους καὶ τόνους, ἀλλὰ δὲν διέκρινεν ἀκριβῶς τὴν διαφορὰν αὐτῶν, ἕνεκα δὲ τούτου δὲν ἐγνώριζε ποῖον τὸ λαλοῦν πρὸς αὐτὴν πρόσωπον· εὑρίσκετο δὲ ἐν πλήρει ἀδρανείᾳ ἡ ὅρασις. προστεθείσθω, ὅτι ἐγίνετο προπετεστέρα καὶ τολμηροτέρα, 6) ὅτι ἐν τῷ δευτέρῳ αὐτῆς ὕπνῳ, ἤτοι τῷ ὀλιγώτερον ἐλαφρῷ αὐτῆς ὕπνῳ (τῷ ἀμέσως βαρυτέρῳ τοῦ ἐλαφροτάτου), πᾶσαι αἱ ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῆς ὕπνῳ ἐνεργοῦσαι αἰσθήσεις αὐτῆς ἐχαλαροῦντό πως, ἰδίως δὲ ἀπεβάλλετο ἡ ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῆς ὕπνῳ πλήρης αὐτῆς αὐτοσυνειδησία, συνανεμίγνυε δὲ ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτῆς τὰ παρόντα πρὸς τοὺς ὀνείρους, ἕως οὗ τέλος, ἐπερχομένου ἔτι βαρυτέρου ὕπνου, ὠνειρεύετο καθαρῶς, ἐκλειπούσης ἐντελῶς τῆς ἐπιθυμίας καὶ δυνάμεως τοῦ περιπατεῖν καὶ κινεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ αὐτῆς ὕπνῳ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ (τῷ ἔτι βαρυτέρῳ) ὡμίλει πρὸς ἃ ὠνειρεύετο ὅτι ἐλάλει πρόσωπα, εἰς τὰ ὄνειρα δὲ ταῦτα ἐπιτηδείως ἠδύνατο ὁ παριστάμενος, λαλῶν πρὸς αὐτὴν οὐχὶ δυνατῇ τῇ φωνῇ, νὰ δώσῃ ἄλλην τροπὴν, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, 7) ὅτι καὶ, ὅτε καθίστατο βαθύτατος ὁ ὕπνος αὐτῆς, ἐν ᾧ ἐῤῥόγχαζε, ἐκίνει ὅμως ἀδιακόπως τὰ χείλη αὐτῆς, ὡς εἰ ὡμίλει, ἀλλ' οὐδ' ἤχου μόριον ἠκούετο, 8) ὅτι αἱ φωναὶ, οἱ θόρυβοι, οἱ τραυματισμοὶ κτλ. μετεβίβαζον αὐτὴν ἀπὸ τοῦ βαθέος ὕπνου εἰς ὀλιγώτερον βαθὺν, καὶ ἀπὸ τούτου πάλιν εἰς ἧττον βαθὺν, ἕως οὗ κατήντα ὁ ὕπνος αὐτῆς εἰς ἐλαφρότατον, ἀλλ' οὐδόλως κατώρθουν νὰ ἀφυπνίσωσιν αὐτὴν, 9) ὅτι, προοδεύοντος τοῦ καιροῦ, ὁ ὕπνος αὐτῆς ἔβαινεν ἐξομοιούμενος ὅσον ἔνεστι πλέον, καὶ μάλιστα ὁ ἐλαφρὸς αὐτῆς ὕπνος, πρὸς ἐγρήγορσιν· οὕτως, ἐν ᾧ κατ' ἀρχὰς ἐπὶ ἕνα καὶ ἐπέκεινα μῆνα ἔλεγεν, ἐκινεῖτο, εἰργάζετο, ἔγραφεν κτλ., ἔχουσα πάντη κλειστοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἤρχισεν ἔπειτα νὰ ἔχῃ αὐτοὺς ἡμικλείστους, ἀκολούθως ἄλλοτε ἡμικλείστους καὶ ἄλλοτε ὅλως ἀνοικτοὺς, εἶτα πάλιν ἀνοικτοὺς μὲν, ἀλλὰ μετὰ βλέμματος ἀγρίου καὶ πλανωμένου, ἀκολούθως δὲ ἀνοικτοτάτους καὶ ἡμέρους, κινουμένους τακτικῶς καὶ κανονικῶς, ὡς εἰ ἦν ἐγρηγορυῖα. Ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτῆς καταστάσει οὐδαμῶς διεκρίνετο, ἂν ὑπνώττῃ ἢ ἐγρηγορῇ· ὅ,τι μόνον διέκρινεν αὐτὴν ἐν τῷ ἐλαφροτάτῳ αὐτῆς ὕπνῳ ἦν, ὡς ἐῤῥέθη, εἶδός τι προπετείας, ἣν ἀπέκτα ἐν ταῖς ὥραις τοῦ ὕπνου αὐτῆς. Ὅτι δὲ, καίτοι ἔχουσα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ, μετὰ τὴν τελειοτέραν ἀνάπτυξιν τῶν ὑπνοβατικῶν φαινομένων, δὲν ἔβλεπε ποσῶς, ἐπείσθην διὰ τὰ ἐφεξῆς αἴτια, α') ὅτι, ὁτιδήποτε καὶ ἂν προσήγγιζέ τις εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, οἷον περόνην, ψαλίδα κτλ. δὲν ἐταράττετο, οὔτε ἔκλειε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς πρὸς προφύλαξιν, ὡς πᾶς ἐγρηγορὼς ἄνθρωπος, καὶ ὡς αὐτὴ

αὕτη, ὅτε ἦν ἐγρηγορυῖα, β') ὅτι, ἔχουσα ἀνοικτοὺς τοὺς ὀφθαλμούς, ἔπραττεν ὅ,τι πρότερον ἔχουσα αὐτοὺς κλειστούς, γ') ὅτι τὸ ἀμυδρὸν φῶς δὲν διέκρινε, διέκρινε δὲ μόνον, προσεγγίζουσα, τὸ ἰσχυρότατον καὶ λαμπρότατον φῶς, ὅπερ, καὶ κλειστοὺς ἔχουσα τοὺς ὀφθαλμοὺς πρότερον, διέκρινε, καὶ ὅπερ πάντα ἄλλον ἄνθρωπον, ὅσον βαθέως καὶ ἂν κοιμᾶται, ἀρκεῖ νὰ ἀφυπνίσῃ, δ') ὅτι ἐξετέλει καὶ ἐν τῷ σκότει ὅσα ὑπὸ τὸ φῶς, γράφουσα, μαγειρεύουσα κτλ. ἐν κατακλείστῳ σκοτεινοτάτῳ δωματίῳ. Τὸ δὲ πάντων παραδοξότατον, ὅτι καὶ ὅτε ἐκοιμᾶτο μεσούσης τῆς νυκτὸς βαθύτατα, ῥέγχουσα πολλάκις δυνατώτατα, εἶχε πάντοτε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοικτούς, δηλονότι διετήρει αὐτοὺς ἀνοικτοὺς καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ὕπνου αὐτῆς. Ὡσαύτως ἐν ᾧ κατ' ἀρχὰς ἡ ἀφὴ αὐτῆς καὶ ἐν τῷ ἐλαφροτάτῳ αὐτῆς ὕπνῳ εὑρίσκετο ἐν τῇ συνήθει αὐτῆς καταστάσει, ἢ ὀλίγον τι μᾶλλον ἀνεπτυγμένη, βαθμηδὸν ἀνεπτύχθη τοσοῦτον καταπληκτικῶς, ὥστε διὰ τῆς ἀφῆς ἠδύνατο νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ὅρασιν, διότι ἄκρῳ τῷ δακτύλῳ μόνον ἂν ἤγγιζεν αὕτη ἄλλου πρόσωπον ἢ χεῖρα ἢ μόνον δάκτυλον ἢ ἂν ἤγγιζεν αὐτὴν ἄλλος ἄκρῳ τῷ δακτύλῳ, διέκρινεν ἀμέσως τίς οὗτος, ἔστω καὶ ἂν ἅπαξ μόνον εἶδεν αὐτὸν ἐγρηγορυῖα. Νομίζω δέ, ὅτι ὀρθῶς δύναταί τις νὰ παραβάλῃ τὴν ἀφὴν αὐτῆς ἐν τῇ ἀναπτύξει ταύτῃ πρὸς τὴν ὄσφρησιν τοῦ κυνός, δι' ἧς οὗτος διακρίνει τὰ γνωστὰ πρόσωπα ἀπὸ τῶν ἀγνώστων, προσέτι δὲ ἀνευρίσκει τὴν ὁδόν, ἣν διῆλθε τὸ παρ' αὐτοῦ ζητούμενον πρόσωπον.

Ὅ,τι ὅμως ἰδίως περίεργον καὶ παράδοξον ἐνταυτῷ παρουσίαζεν ὁ πρῶτος ἢ ἀτελὴς αὐτῆς ὕπνος, ἦν, ὅτι καί, διαρκοῦντος αὐτοῦ, τὸ λογικὸν αὐτῆς καὶ ἡ αὐτοσυνειδησία διετέλουν ἐν πληρεστάτῃ ἀκμῇ. Οὐ μόνον ἐνήργει μετὰ περισκέψεως ὅ,τι ἐνήργει, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀφῆς διακρίνουσα τὰ πρὸς ἃ ἐλάλει πρόσωπα ἀπεκάλυπτεν ὅ,τι ἤθελε μόνον νὰ ἀποκαλύψῃ, οὐδὲν μυστικὸν αὐτῆς προδίδουσα· ἀλλὰ καί, ὅτε τοῦ ὕπνου αὐτῆς καθισταμένου βαρυτέρου, ὠνειρεύετο καὶ ἐπομένως ἐνόμιζεν ἄλλα τὰ πρόσωπα ἢ τὰ παρόντα, ἠδύνατο μόνον νὰ ἀποκαλύψῃ ὅ,τι ἐνόμιζεν ἀποκαλυπτέον εἰς τὰ πρόσωπα, πρὸς ἃ ἐφαντάζετο ὅτι λαλεῖ. Ἐμάνθανε δὲ μετὰ μείζονος εὐχερείας τὰ διδασκόμενα ἕνεκα τῆς ἀναπτύξεως τοῦ μνημονικοῦ αὐτῆς· καὶ οὐδενὸς μὲν ἐκ τῶν δεδιδαγμένων ἀνεμιμνήσκετο ἀφυπνιζομένη, ἀλλ' ἀνεπόλει πάλιν εἰς τὴν μνήμην αὐτῆς καθ' ὅλην τὴν ἐντέλειαν, ὅτε ἐπανεκοιμᾶτο. Ἐκ τούτου δὲ προέκυπτεν, ὅτι σωρὸν ἰταλικῶν καὶ γαλλικῶν λέξεων καὶ φράσεων, ἃς κοιμωμένη ἔμαθε, ἐγνώριζε κοιμωμένη, δὲν ἐγνώριζε δὲ ἐγρηγορυῖα· ὅ,τι ὅμως ἐμάνθανεν ἐν τῇ ἐγρηγόρσει αὐτῆς, ἐνεθυμεῖτο ἀεὶ καὶ κοιμωμένη. Ὅθεν ἂν μὲν ἐδιδάσκετο γλῶσσάν τινα ἀλλοδαπὴν ἢ ἐπιστήμην τινὰ ἐγρηγορυῖα, ταύτην ἤθελε γνωρίζει καὶ μεταχειρίζεσθαι καὶ κοιμωμένη, ὡς ἐγνώριζε πάντα τὰ καθ' ὕπαρ περιελθόντα εἰς γνῶσιν αὐτῆς. Ἀλλ' ἂν κοιμωμένη, ἐμάνθανεν ἐπιστήμην ἢ γλῶσσάν τινα τελείως, ταύτην ἤθελεν ἐνθυμεῖσθαι καὶ μεταχειρίζεσθαι μόνον κοιμωμένη, οὐχὶ δὲ καὶ ἐγρηγορυῖα. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν δὲ ταύ-

την ὁ ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῆς ἐλαφροτάτῳ ὕπνῳ βίος αὐτῆς ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ πληρέστερος τοῦ ἐγρηγορότος αὐτῆς βίου [1].

Ἀλλ' ὅ,τι παραδοξότερον ἦν ἡ αὐτοσυνειδησία αὐτῆς. Ὡς ὁ ἐγρηγορὼς ἄνθρωπος διαστέλλει ἑαυτὸν οὐ μόνον ἀπὸ τῶν ἀντικειμένων τῶν παραστάσεων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἰδίων του ἐνεργειῶν καὶ καταστάσεων καὶ καθίστησιν ἀμφότερα κατά τινα ἀντανάκλασιν ἀντικείμενον τῶν ἐρευνῶν του, οὕτω καὶ αὕτη ἐν τῷ ὕπνῳ αὐτῆς, ἰδίως τῷ πρώτῳ, διέκρινε τὸν ὕπνον αὐτῆς τοῦτον ἀπὸ τῶν ἄλλων βαρυτέρων αὐτῆς ὕπνων, συνῃσθάνετο τὸ μεταξὺ τοῦ ὕπνου αὐτῆς καὶ τοῦ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων διάφορον, διέστελλε τὸν ὕπνον αὐτῆς ἀπὸ τῆς καταστάσεως τῆς ἐγρηγόρσεως, ἐνόει τὰς βαθμιαίως γενομένας εἰς τὰ ὑπνοβατικὰ αὐτῆς φαινόμενα προόδους, ἐγνώριζε τίνες ἰδιότητες καὶ δυνάμεις εἶναι μᾶλλον ἀνεπτυγμέναι εἰς αὐτὴν [2] ἐν τῷ ὕπνῳ αὐτῆς καὶ τίνες ἐν τῇ ἐγρηγόρσει, καὶ ἐπειρᾶτο νὰ ἀνεύρῃ τὴν ἔκτασιν καί, εἰ δυνατόν, τὰς ἀφορμὰς τῶν διαφόρων αὐτῆς φαινομένων καὶ καταστάσεων. Κατὰ τὴν ἔκθεσιν δὲ αὐτῆς ταύτης, ἥτις εἰς ἡμᾶς (τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ), προκαλουμένη, ἀνεκοίνου τὰ πορίσματα τῶν ἰδίων αὐτῆς παρατηρήσεων [3], ἥ τε συναισθητικὴ καὶ ἡ πρακτικὴ ἢ ὀρεκτικὴ τῆς ψυχῆς δύναμις ἦσαν ἀνεπτυγμέναι εἰς αὐτήν, ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῆς ὕπνῳ, ὅσον καὶ ἐν τῇ ἐγρηγόρσει αὐτῆς, ἡ ἀφὴ ἐτελειοποιεῖτο (ἕνεκα δὲ τῆς τελειοποιήσεως ταύτης διέκρινε τὰ γνωστὰ πρόσωπα ἀπὸ τῶν ἄλλων κτλ.), ἡ ὅρασις δὲν ἐνήργει παντελῶς, ἡ ἀκοὴ ἀσθενέστερον ἢ ἐν τῇ ἐγρηγόρσει, τὸ δὲ λογικὸν καὶ νοητικὸν πληρέστατα, ἐν δὲ τῷ ἀμέσως βαθυτέρῳ ὕπνῳ κατὰ τῆς αὐτῆς τὴν ὁμολογίαν ἐχαλαροῦντο πᾶσαι αὐτῆς αἱ δυνάμεις καὶ αἰσθήσεις καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἀπέρρεε δὲ ἡ τοιούτου εἴδους ἰδιόρρυθμος αὐτῆς κατάστασις, κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῆς, κοιμωμένης, ἀπὸ τῆς ἀτελείας τοῦ ὕπνου αὐτῆς, ὅστις ἐν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ βαθμῷ δὲν ἀνέπαυε μὲν αὐτήν, ὅσον οἱ βαθύτεροι αὐτῆς ὕπνοι, ἀλλ' οὐχ ἧττον προὐξένει αὐτῇ ἀνάπαυσίν τινα ἀτελῆ, διότι μέρος τοῦ ἰδίου αὐτῆς ἐγκεφάλου διετέλει ὑπὸ νάρκωσιν καὶ ἀδράνειαν [4].

1 Ἐξ ὅλους μῆνας διετέλεσεν ὑπηρετοῦσα ἐν τῇ οἰκίᾳ ἡμῶν, ἀφ' ἧς ἐγνώσθη, ὅτι εἶναι ὑπνοβάτις καὶ τὴν τελευταίαν νύκτα τῆς διαμονῆς αὐτῆς διηγεῖτο ἡμῖν, κοιμωμένη, τὰ συμβάντα κατὰ τὰς νύκτας τῆς εἰσόδου αὐτῆς εἰς τὴν οἰκίαν ἡμῶν, τὰ ὄνειρα αὐτῆς πάντα καὶ τὰ μαθητευθέντα αὐτῇ καθ' ὅλον τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα.

2 Πολλάκις ἐσημείου ἐπὶ χάρτου, κοιμωμένη, ὅ,τι ἤθελε νὰ ἐνθυμηθῇ τὴν ἐπιοῦσαν κατὰ τὴν ἐγρήγορσιν αὐτῆς, καὶ ἀπέθετεν αὐτὸ ἐν τῷ συρταρίῳ τῆς τραπέζης της ἢ ἐν τῷ θυλακίῳ τοῦ ἐνδύματός της, ἐξίστατο δέ, ὅτε εὕρισκεν αὐτὸ ἀφυπνιζομένη.

3 Ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῆς ὕπνῳ ἐπειρᾶτο εἰς τοὺς ἄλλους νὰ κρύψῃ, ὅτι κοιμᾶται, προσποιουμένη ὅτι διατελεῖ ἐγρηγοροῦσα, διότι, ὡς ἔλεγε, παραλόγως ἐμποιεῖ κακὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἄλλους ἡ ὑπνοβασία αὐτῆς καὶ δύναται νὰ ἀποτρέψῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῆς ἀποκατάστασιν.

4 Τὴν ὑπνοβάτιδα εἶδον κατὰ διαφόρους ὥρας κοιμωμένην, ἐν ᾗ ἐποχῇ διέμενεν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἡμῶν, καὶ παρετήρησαν τὰ διάφορα αὐτῆς φαινόμενα οἱ ἐν Ἀθήναις ἰατροὶ κ.κ. Χαρίλαος Μελετόπουλος καὶ Ἰωάννης Λιμπρίτης, ὁ ἐν Χαλκίδι ἰατρὸς κ. Κωνστ. Βαρατάσης, ὁ ἐφέτης κ. Ἀρ. Γλαράκης, ὁ δικηγόρος κ. Λεόντιος Οἰκονόμου, ὁ τότε πρόεδρος τῶν ἐνταῦθα Πρωτοδικῶν καὶ ἤδη ἐφέτης κ. Ἀχ. Ἀγαθόνικος, ὁ τότε τελειόφοιτος καὶ ἤδη διδάκτωρ τῶν

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω περὶ τῆς εἰρημένης ὑπνοβάτιδος διηγήσεως νομίζω, ὅτι καταφαίνεται, 1) ὅτι τὸ περὶ ὑπνοβατῶν λεγόμενον, καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τοῦ ἀκαμάτου καὶ πεπαιδευμένου ἰατροῦ κ. Ι. Δεκιγάλλα μνημονευόμενον (ἐν Πανδώρας γ′ τόμῳ σελίδι 425), ὅτι «*πάντες* οἱ ὑπνοβάται κοιμῶνται κανονικῶς καὶ τακτικῶς, ὡς οἱ μὴ ὑπνοβάται, καὶ *μόνον* μετὰ παρέλευσιν ὡρῶν τινων καταλαμβάνονται ὑπὸ ἀνησυχίας τινός, μεθ' ἣν ἐγείρονται τῆς κλίνης», δὲν εἶναι ἀληθές, διότι ἡ Σ. Χ. οὐδέποτε ἠγέρθη τῆς κλίνης κοιμωμένη, ἐκτὸς ἂν προεκαλεῖτο ὑπὸ ἄλλου ἢ ᾐσθάνετο φυσικήν τινα ἀνάγκην κατεπείγουσαν, κατεκλίνετο δὲ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ὕπνου κατάληψιν αὐτῆς, πολλάκις δὲ διήρχετο ὅλην τὴν νύκτα καθημένη· πάντα δὲ τὰ ἀξιοπερίεργα ὑπνοβατικὰ φαινόμενα παρουσίαζεν ἰδίως ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῆς ὕπνῳ, 2) ὅτι τὸ παρ' ἄλλων παρατηρούμενον, ὅτι «ὁ ὑπνοβάτης δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τοὺς παράφρονας ἐκείνους, οἵτινες διηγοῦνται καὶ ἐνεργοῦσι πράγματα ἀσυνάρμοστα ἀλλήλοις καὶ ἄσχετα πρὸς τὰ περὶ αὐτοὺς ἢ τὴν παροῦσαν αὐτῶν κατάστασιν» δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι εἰς τὴν Σ. Χ., ὡς προεῤῥήθη, κατὰ τὸν πρῶτον αὐτῆς ἰδίως ὕπνον, ἦν ἐνεργοτάτη ἡ συνείδησις, μεγίστην καθαρότητα καὶ εὐρύτητα ἔχουσα, ἡ μνημονικὴ αὐτῆς δύναμις καθίστατο μάλιστα ἰσχυροτέρα καὶ ἀκριβεστέρα, ἡ δὲ νοητικὴ αὐτῆς δύναμις δὲν ἔπαυεν αὐτουργοῦσα ἐκ τῶν ἀντιλήψεων καὶ παραστάσεων γενικὰς καὶ ἀφηρημένας ἐννοίας, κρίνουσα, συλλογιζομένη, ἐποπτεύουσα τὰ καθαρῶς νοητά, διαστέλλουσα ἔτι ἑαυτὴν ἀπὸ τῶν ἰδίων αὐτῆς ἔν τε τῇ ἐγρηγόρσει καὶ τῷ ὕπνῳ καταστάσεων καὶ ἐνεργειῶν, 3) ὅτι τὸ λεχθέν, ὅτι «τὰ ὑπνοβατικὰ φαινόμενα ἢ ἡ ὑπνοβατικὴ κατάστασις εἶναι ἀπόῤῥοια παροξυσμοῦ τινος ἢ ἀποτελοῦσι παροξυσμόν τινα, προερχόμενον ἐξ ἐλαφρῶν θορύβων ἢ ἐξ ἠθικῶν αἰτίων» δὲν εἶναι, κατὰ πάντα τοὐλάχιστον, ἀληθές, διότι ἐν τῇ Σ. Χ. ὁ πρῶτος αὐτῆς ὕπνος ἦν ὁ ὑπνοβατικώτατος τρόπον τινὰ τῶν ἄλλων ὕπνων, μόνον δὲ θόρυβος ἢ σωματική τις ἀνάγκη ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ ἀκολούθως τὴν ἐκ τοῦ βαθέος ὕπνου εἰς τὸν πρῶτον, ἤτοι τὸν ἐλαφρότατον, μεταγωγὴν αὐτῆς, 4) ὅτι ἡ λεγομένη καὶ θεωρουμένη ὑπνοβασία δὲν εἶναι διάφορός τις πάντη κατάστασις, ἀλλ' ὕπνος ἀτελέστερος, καὶ ὀλίγον ἴσως διαφορώτερος. Ἐν τῷ συνήθει τῶν ἀνθρώπων ὕπνῳ προηγεῖται νυσταγμὸς ἐπιτεινόμενος βαθμηδόν, καθ' ὃν ἡ αὐτενέργεια τῆς ψυχῆς ναρκοῦται, ἡ προσοχὴ ἐλαττοῦται, ἡ δὲ τοῦ σκεπτικοῦ ἐνέργεια ὑποκωλύεται, ὥστε δὲν δύναται ὁ νυστάζων νὰ συνείρῃ τὰς διαφόρους ἐννοίας καὶ νὰ τηρῇ αὐτάς, κατόπιν δ' ἐπέρχεται βαθμηδὸν ὁ ὕπνος, καθ' ὃν ἐκλείπει σχεδὸν ἡ διὰ τῶν αἰσθητηρίων κοινωνία τοῦ ἐγκεφάλου πρὸς τὸν ἔξω κόσμον

φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν καὶ καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν ἐν τῷ γυμνασίῳ Πύργου κ. Ἀλέξανδρος Ι Μαυρομμάτης, ὁ τηλεγραφητὴς Γ. Μαυρογένης, ὁ φαρμακοποιὸς Ἰωάννης Τσακόπουλος, οἱ τότε φοιτηταὶ τοῦ πανεπιστημίου καὶ ἤδη διδάκτορες ἢ τελειόφοιτοι κ.κ. Ἀντώνιος Χαϊνᾶς, Γ. Ἀμοιραδάκης, Εὐάγγελος Χέλμης, Ὀρέστης Μαυρογένης καὶ ἱκαναὶ κυρίαι, εἰς πλείστους δ' ἄλλους διηγήθησαν οὗτοι τὰ κατ' αὐτήν.

ἢ τοὐλάχιστον ἐλαττοῦται καὶ δυσκολύνεται εἰς ἄκρον, ὁ δ' ἐγκέφαλος ἀφίεται εἰς εἶδός τι αὐτομάτου ἀτελοῦς κινήσεως, συνειρμοῦ δηλονότι παραστάσεων καὶ ἐννοιῶν ἄνευ σκέψεως καὶ βουλήσεως, πᾶσα προαιρετικὴ κίνησις τῶν σωματικῶν ὀργάνων παύει, διατηρεῖται δὲ μόνον ἡ αὐτόματος κίνησις τῆς καρδίας, τῶν ἐντέρων, ἡ ἀναπνοὴ καὶ ἐν γένει αἱ μὴ ἠρτημέναι ἐκ τοῦ βουλητικοῦ τοῦ ἀνθρώπου κινήσεις. Ἐν δὲ τῷ ὑπνοβατικῷ ταὐτὰ μὲν ἐπέρχονται ἀποτελέσματα, ἀλλὰ κατὰ διάφορον χρόνον. Οὕτως ἐν τῇ Σ. Χ. ἐπήρχετο μὲν ἅμα τῷ νυσταγμῷ ὁ πρῶτος αὐτῆς ἀτελὴς ὕπνος, ἀλλ' ἐν τῷ ὕπνῳ τούτῳ δὲν ἐξέλειπεν ἡ τοῦ ἐγκεφάλου συγκοινωνία πρὸς τὸν ἔξω κόσμον διὰ τῆς ἀδρανείας πάντων τῶν αἰσθητηρίων, ἀλλ' ἐκοιμᾶτο μὲν ἡ τῆς ὁράσεως αἴσθησις ἀναπαυομένη ἢ μᾶλλον ἀναπαυομένου τοῦ δρῶντος ἐν τῇ ὁράσει μέρους τοῦ ἐγκεφάλου, ἀνεπαύετο δ' ἐν μέρει ἡ τῆς ἀκοῆς καὶ ἑπομένως τοῦ δρῶντος ἐν τῇ ἀκοῇ μέρους τοῦ ἐγκεφάλου, ἡ ὀρεκτικὴ καὶ συναισθητικὴ δύναμις, ὡς καὶ ἡ νοητική, ἐνήργουν τελείως, διὸ ὁ ὕπνος αὐτῆς δὲν ἦν πλήρης καὶ δὲν ἐπέφερεν ἢ ἀτελῶς ὅ,τι ὁ ὕπνος σκοπεῖ νὰ φέρῃ, δηλονότι τὴν ἀνάπαυσιν τῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων· ἤρχετο ὅμως κατόπιν τελειότερος ὕπνος καὶ κατόπιν ἕτερος, ἕως οὗ τέλος ἤρχετο ὁ βαθύτατος ὕπνος, καθ' ὃν μόνον τὰ χείλη ἀμυδρῶς ἐκινοῦντο. Ἡ τῆς μνημονικῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἁφῆς ἀνάπτυξις ἐξηγεῖται διὰ τοῦ ἀναμφηρίστου φυσιολογικοῦ λόγου, ὅτι εἴτε διὰ τῆς ἀσκήσεως εἴτε ἐκ φυσικῆς σκοπιμότητος ἀναπτύσσεται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ζώοις, ἡ δύναμις ἐκείνη τοῦ ἐγκεφάλου ἢ τοῦ σώματος, ἧς ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην. Οὕτως ἡ Σ. Χ. ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῆς ὕπνῳ ἔχουσα τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν δύναμιν νὰ λαλῇ, νὰ βαδίζῃ καὶ νὰ ἐργάζηται, ἐδύνατο μυριοτρόπως νὰ προκαλέσῃ τὴν καταστροφὴν ἑαυτῆς, τῆς ὁράσεως ἀργούσης, ἐὰν ἡ μνήμη αὐτῆς καὶ ἡ ἁφὴ δὲν ἐνισχύοντο· ἀλλὰ τὸ μὲν διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἁφῆς, τὸ δὲ διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς μνήμης, ἀνεπλήρου ἐντελῶς τὴν ὅρασιν, 5) ὅτι ἑπομένως δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ ὑπνολαλία ἢ ὑπνολογία προέρχεται μόνον ἐκ ζωηροτέρας ἐν ὕπνῳ φαντασίας, ἧς τὰ ζωηρὰ ἰνδάλματα γίνονται αἴτια τῆς κινήσεως τῆς γλώσσης, ἔτι δὲ μᾶλλον, ὅτι ἡ ὑπνοβασία εἶναι τὸ προϊὸν ζωηροῦ ὀνείρου, 6) ὅτι εἶναι ὅλως ἐσφαλμένον τὸ ὑπό τινων πρεσβευόμενον, ὅτι ἡ ὑπνοβασία εἶναι φυσικός τις μαγνητικὸς ὕπνος. Καὶ ἐν πρώτοις εἶναι λίαν ἀμφισβητούμενον, ἀπίθανον δὲ πάντη κατὰ τὴν γνώμην μου, ὅτι ὑπάρχει μαγνητικὸς ὕπνος, οὗ δεκτικοὶ δῆθεν ὑπάρχουσι λεπτοφυεῖς ἄνθρωποι καὶ εὐερέθιστον ἔχοντες τὸ νευρικὸν σύστημα, ἰδίως δὲ ἔφηβοι νέαι, καὶ καθ' ὃν ἀποκοιμίζεταί τις διὰ τῆς ἐπιδράσεως ἑτέρου ἀνθρώπου μαγνητίζοντος αὐτόν.[1] Ἀλλὰ καὶ ἀληθὲς ἂν ὑποτεθῇ, ἡ ὑπνοβασία εἶναί τι ὅλως διάφορον τοῦ μαγνητικοῦ ὕπνου, διότι, κατὰ τὰ περὶ

1 Ὡς γνωστόν, πολλοὶ τῶν ἐπιστημόνων παραδέχονται καὶ τανῦν ἔτι ὡς ἀληθῆ τὸν τεχνητὸν μαγνητικὸν ὕπνον, καὶ ἀποδίδουσι τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ εἰς ἐπιστημονικοὺς λόγους. Τι-

αὐτοῦ ἱστορούμενα, ὁ μαγνητιζόμενος αἰσθάνεται τὰς ἀλγηδόνας τοῦ μαγνητίζοντος, ἔχει γνῶσιν τῶν ἐσωτερικῶν αὐτοῦ αἰσθημάτων, ἀνευρίσκει τὸ δυνάμενον νὰ θεραπεύσῃ ἑαυτὸν ἄγνωστον φάρμακον, ὁρᾷ τὰ μακρὰν ἀπόντα, ἔτι δὲ τὰ κεκρυμμένα καὶ τὰ μέλλοντα, πρὸς δὲ βλέπει καὶ περιγράφει ἄλλων πάθη καὶ αἰσθήματα κλ. ἐν ᾧ ἐν τῇ ὑπνοβασίᾳ οὐδὲν τοιοῦτο συμβαίνει. Ἡ Σ. Χ., εἰς ἣν ἦσαν τοσοῦτο ἀνεπτυγμένα πάντα τὰ ὑπνοβατικὰ φαινόμενα, ᾐσθάνετο ἐν τῷ ἐλαφροτάτῳ αὐτῆς ὕπνῳ, ὅ,τι καὶ ἐν τῇ ἐγρηγόρσει, ἔγραφεν, ἀπεμνημόνευεν, ἀντελάμβάνετο, ἐσκέπτετο, ἀνεπτύσσετο δ' ἡ ἀφὴ αὐτῆς μετὰ τῆς κοινῆς ἢ γενικῆς λεγομένης αἰσθήσεως, ἀλλ' οὐδόλως ᾐσθάνετο ἢ ἐμάντευε τί ὁ ἄλλος πάσχει καὶ τί μέλλει νὰ συμβῇ. 7) Τὸ εἰς τὴν Σ. Χ. συμβαῖνον ἐν τῷ δευτέρῳ αὐτῆς ὕπνῳ, ἤτοι τῷ ὕπνῳ καθ' ὃν ὠνειρεύετο, ἀνακοινοῦσα τὰ ὄνειρα αὐτῆς, εἰς ὧν τὴν πραγματικότητα ἐπίστευε, ὅτι δηλ. ἠδύναντο οἱ ἄλλοι νὰ παραλλάξωσι τὴν σειρὰν τῶν παραστάσεων καὶ ἐννοιῶν τοῦ ὀνείρου αὐτῆς καὶ δώσωσιν οὕτως ἄλλην τροπὴν εἰς αὐτό, βεβαιοῖ τὴν καὶ τανῦν ἐπικρατοῦσαν γνώμην, ὅτι παντὸς ἀνθρώπου τὴν σειρὰν τοῦ ὀνείρου δύνανται νὰ διακόψωσι, δίδοντα ἀφορμὴν εἰς ἄλλην ὀνείρου σειράν, ἐξωτερικὰ γεγονότα, οἷον κρότος τις, ἦχος, πίεσις κλ. ὁσάκις ταῦτα δὲν εἶναι τοσοῦτον ἰσχυρά, ὥστε νὰ προκαλέσωσι τὴν ἀφύπνισιν τοῦ ἀνθρώπου. 8) Ἡ ἀδιάκοπος τῆς Σ. Χ. κίνησις τῶν χειλέων, καὶ ἐν τῷ βαθυτάτῳ αὐτῆς ὕπνῳ μὴ παύουσα, μαρτυρεῖ, ἢ τοὐλάχιστον καθίστησι λίαν πιθανόν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ὑπνώσεως αὐτοῦ ὀνειρεύεται, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος, ἀφυπνιζόμενος, δὲν ἐνθυμεῖται ἢ ὅ,τι ὠνειρεύετο καθ' ἣν ὥραν εὑρίσκετο ἐν τῷ ἀφυπνίζεσθαι. Τοῦτο ἄλλως εἶναι καὶ τὸ φυσικώτερον, διότι χαυνοῦται μὲν ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ ὕπνου ἡ ἐνέργεια τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, ἀλλὰ δὲν ἐκλείπει ὁλοτελῶς, ὁ δὲ ἐγκέφαλος, ὅστις ἀδιακόπως ἐνεργεῖ ἐν τῇ ἐγρηγόρσει, ἐνεργεῖ καὶ ἐν τῷ ὕπνῳ, ἀλλ' ἐνεργεῖ κεχαλαρωμένος καὶ ἄνευ αὐτοσυνειδησίας, παραδιδόμενος εἰς τὴν αὐτόματον ἔμπνευσιν τῶν ἐννοιῶν καὶ παραστάσεων.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Ν. ΦΛΟΓΑΙΤΗΣ.

Υ. Γ. Ἦν ἤδη συντεταγμένη πρὸς δημοσίαν ἀνάγνωσιν ἡ ἀνωτέρω διατριβή μου, ὅτε ὁ εὐγενὴς φίλος μου ἰατρὸς κ. Λιμπρίτης μοι ἔδωκεν εἰς ἀνάγνωσιν δύο διατριβὰς σοφῶν Γάλλων ἰατρῶν, προσφάτως δημοσιευθείσας ἐν τῇ **Revue Scientifique**, ὧν ἡ πρώτη, φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν «**Amnésie periodique ou doublement de la vie**» (βλ. φυλλάδιον 20 Μαΐου 1876), προὐκάλεσε τὴν δευτέραν, ὑπὸ τὸν τίτλον «**Notion de la personnalité**» (βλ. φυλλάδιον 15 Ἰουλίου 1876).

νες φέρ' εἰπεῖν ἐξηγοῦσι τὸν μαγνητικὸν ὕπνον διὰ τῆς ὑπάρξεως ἀερίου ῥευστοῦ, ταὐτιζομένου πρὸς τὸ νευρικὸν ῥευστόν, ὅπερ διαχέεται καὶ σχηματίζει ἀτμόσφαιράν τινα, ἐκτεινομένην πολὺ πέραν τῶν ὁρίων τοῦ σώματος. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἄλλοτε ἐν ἰδιαιτέρᾳ διατριβῇ.

Κατὰ τὴν πρώτην, ἔργον τοῦ M. Azam, ἡ Félida X. προσεβάλλετο ὑπὸ ὕπνου αἰφνιδίως, ὃν μετὰ δύο ἢ τρία λεπτὰ τῆς ὥρας διεδέχετο ἄλλη τις κατάστασις, ἣν παραδόξως ὁ συγγραφεὺς διστάζει νὰ θεωρήσῃ ὕπνον, ἐν ταύτῃ δὲ τῇ καταστάσει ἐχαιρέτιζε τοὺς προσερχομένους, ᾖδεν, ἔψαλλεν, εἰργάζετο, ἐνεθυμεῖτο ὅλα τὰ κατὰ τὴν ἡμέραν συμβάντα, πρὸς δὲ καὶ τὰ ἐν τῇ τοιᾷδε καταστάσει αὐτῆς ἐνεργούμενα καὶ γινόμενα, ὡς καὶ ἡ ἡμετέρα ὑπνοβάτις. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν συνέβαινε τοῦτο καθ' ἑκάστην ἑσπέραν, κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ αὐτοῦ ἰατροῦ, ἄλλως τε δὲ αὕτη ἔπασχεν ἐξ αἱμοπτυσιῶν καὶ ἦν συνήθως μελαγχολική, ὑπέλαβεν ὁ συγγραφεύς, ὅτι δὲν ἦν ὕπνος ἡ τοιαύτη αὐτῆς κατάστασις, ἀλλὰ παθηματική τις κατάστασις ἐγρηγόρσεως, τῶν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπελανθάνετο, παρερχομένης τῆς καταστάσεως ταύτης. Προφανῶς ὅμως ἐπλανᾶτο κατὰ τοῦτο, διότι οὐδὲν ἄλλο ἦν ἢ ὕπνος ὑπνοβατικός, ὁποῖος ὁ τῆς ἡμετέρας Σ. Χ. Ὁ συγγραφεὺς τῆς δευτέρας διατριβῆς ἰατρὸς Dufay, γνωρίσας ἄλλην τινὰ ὑπνοβάτιδα R. L., ἧς τὰ ὑπνοβατικὰ φαινόμενα ἦσαν ὅμοια περίπου πρὸς τὰ τῆς Félida X., κατέκρινεν, ἣν ἔδωκε προσηγορίαν εἰς τὴν ἐν γένει κατάστασιν τῆς Félida X. ὁ ἰατρὸς M. Azam, τῆς Amnésie periodique, ὀνομάσας ὀρθότερον αὐτὴν memoire double, ἅμα δὲ ἐβεβαίωσεν, ὅτι τὸ συμβαῖνον εἰς ἀμφοτέρας εἶναι καθαρὸς ὑπνοβατικὸς ὕπνος.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΘΕΣΕΩΝ ΕΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ

ΜΕΤΑ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ, ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΛΟΓΙΚΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ*

Ζ

Ζωΐδια· χέρσος θέσις παρὰ τὸ Σαμόλιον ἐν Πάλῃ.
Ζῶλα· χωρίον ἐν δήμῳ Θηναίας, ὁ κάτοικος *Ἀζωλιάτης*.

Η

Ἥμερο' εἰς Ἀθέρα.

Θ

Θαλαμιαίς [1] καὶ *Σταλαμιαίς* [2]. Οὕτω ἐκαλεῖτο ἡ ἄνω Λειβαθὼ πιθανῶς. Τοιαύτην ὀνομασίαν σήμερον δὲν ἤκουσα.

* Ἴδε σελ. 674 καὶ 787.
1 Ραγκαβ. Ἑλλην. Γ' 727, παρ' ᾧ εἶνε ἓν τῶν θεμάτων τῆς νήσου —Κεφ αλληνίας χάρτης ὑπὸ Goodisson.
2 Ἰον. Ἀνθολογ. Ε. 493,

Θάλασσα τοῦ Μούρτου· Ἡ μεταξὺ Ἀθέρος καὶ Ἄσσου θυελλώδης θάλασσα· ἀγνοῶ τὸν λόγον τῆς τοιαύτης ὀνομασίας.

Θέματα· ἐν Πυλάρῳ ὅπου καὶ μονή.

Θηνηά· ἡ ἐν τῇ ἐπαρχ. Πάλης ἀρκτικοανατολικῶς τοῦ Ληξουρίου περιοχὴ ἧς ὁ κάτοικος *Θηνιάτης* καὶ εὐτραπέλως *Ἀθηναῖος*. Ἡ ἐκ τοῦ *Ἀθηναία* (γῆ, ἀποικία κλ.) παραγωγὴ τῆς λέξεως, δὲν εἶνε ἀπίθανος. Γνωστὸν ἐν πρώτοις ὅτι τὴν Κεφαλληνίαν ᾤκησαν *Ἀθηναῖοι*, τί δὲ παράδοξον ἂν ἐκεῖ τὸ πρῶτον ἀφίκοντο ἢ κατῴκησαν οἱ ἄποικοι; ἀλλ' ἐκτὸς τούτου ἴσως ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐκεῖθεν ἐξέδραμον οἱ συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Ἀθηναίων Παλεῖς, πρὸς τοῦτο *Ἀθηναῖοι* κληθέντες κατὰ τὸ καὶ σήμερον ἐθιζόμενον[1]. Ταῦτα κάπως κυροῖ ἡ ἐπικρατήσασα παραφθορὰ καὶ γραφὴ τῆς λέξεως (*Θηναία—Θηνηά—Θηνιά*). Ἡ Θηναία εἶνε ἐκ τῶν γνησιώτερον τηρησάντων τὸν Ἑλλ. χαρακτῆρα τήν τε γλῶσσαν τά τ' ἤθη μερῶν τῆς νήσου, ἡ γλῶσσα μάλιστα διατηρεῖ λείψανα δωρισμῶν ἀξίων λόγου, ὡς ἄλλοτε ῥηθήσεται. Παρά τισι συγγραφεῦσι ἐξ ἀγνοίας ἡ λέξις ἀπαντᾷ *Τινέα*[2], *Tinea*[3] καὶ *Φιναία*[4].

Ι

Ἰσάρι· θέσις ὁμαλὴ ἐν Ἀνωγῇ.

Κ

Κάβα· λατομεῖον μαλακῶν μὲν ἀλλ' ὡραίων πετρῶν ἐν Ἀνωγῇ, ὅθεν ἐξήχθη τὸ ὑλικὸν ὅλων σχεδὸν τῶν δημοσίων καταστημάτων τῆς νήσου.

Καθαροβοῦνι· ἐν Πάλῃ.

Καθαρούλια· παρὰ τὰ Καμιναρᾶτα ὅπου καὶ πηγή.

Καίρια· παρὰ τὰ Καλᾶτα τῆς Ἀνωγῆς.

Κακὰ-λαγκάδια· ἀπότομοι φάραγγες εἰς τὰ πρὸς δυσμὰς τῆς Πάλης ὄρη (ἴδ. δρακοσπηλιὰ ἐν σημ.). Διὰ τοῦ *κακὸς* προτασσομένου ἐκφράζεται τὸ ἀπότομον καὶ πετρῶδες, ὡς *Κακορράχη*, *Κακὴ σκάλα*, ἀτραπὸς κινδυνωδεστάτη εἰς βραχώδη ἀκτὴν τῆς Πάλης, *Κακὸ ῥακάνι*, θέσις ἀποτομωτάτη εἰς Πάλην, *Κακογγίλος*, ὅρμος πρὸς Ἰθάκην πετρώδης τὰς ἀκτάς κλ.

Κάκκαβα· ἀπέναντι τῆς Στερεᾶς ἀνατολικῶς τῆς νήσου, ὅπου κατά τινας[4]

1 Π. χ. σήμερον τοὺς εἴς τι μέρος ἀναχωροῦντας, καθ' ἣν ὥραν νομίζομεν ὅτι ἀφίκοντο ἐκεῖ καλοῦμεν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου π. χ. εἶνε Ἀθηναῖοι τώρα δηλ. ἐν Ἀθήναις, εἶνε Κορφιάτες, δηλ. ἀφίκοντο εἰς Κέρκυραν οὕτω καὶ ἐπιστρέψαντας, ἦλθον οἱ Ἀθηναῖοι δηλ. οἱ ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχωρήσαντες κλ.

2 Ἰόνιος Ἀνθολ. Γ' 149.

3 Ῥαγκαβῆς III 727.

4 Lequien. Oriens Christianus II 235.

4 Κλεὶς Ὁμήρου Ἰλ. Β. 625. σελ. 158.

εἶνε βεβυθισμένον τὸ Δουλίχιον, εὔφορος καὶ πλουσία νῆσος ἐκ τῶν Ἐχινάδων (ἴδ. *Δουλίχα*).

Κάκκαβος· εὔφορος τοποθεσία εἰς Χαυριᾶτα τῆς Πάλης ὑπερέχουσα καὶ ἐν εἴδει χύτρας ὑπερκειμένη οὕτως εἰπεῖν τῆς πέριξ γῆς. Ἡ λέξις *κακκάβη* (ἡ) =χύτρα, ὅπερ οὐδετέρως σώζεται ἐν τῇ νήσῳ, εἶνε ἀρχαία.

Καμάρα· παρὰ τὸ Λειβάδιον.—Ἡ λέξις εἶνε ἀρχαία[1].

Καμιναρᾶτα· χωρίον ὀρεινὸν πρὸς δυσμὰς τοῦ Ληξουρίου, ὅπου σώζονται πολλαὶ ἀρχαῖαι καὶ μάλιστα Ὁμηρικαὶ λέξεις. Πιθανῶς ὠνομάσθη οὕτως ἐκ καμίνων ἐκεῖ καιομένων. Ὁ κάτοικος *Καμινάρης* πλ. *-άδες*.

Καμινάρης· τὸ ὕπερθεν τῶν Καμιναράτων ὄρος (ἴδε *Γεριὰ* ἐν σημ.).

Καλόγηρος· ἑλώδης καὶ σκιερὰ θέσις εἰς τὸν Βάλτον τοῦ Ληξουρίου.

Καλουδάκια· παραθαλασσία θέσις εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Πάλης, ὅπου καὶ μέγα ἀμφίστομον σπήλαιον κοινῶς *ἀπότρυπη σπηλιὰ* λεγόμενον, καὶ ὅπου καθ' αὐτὸ ὑπὸ τοὺς χάλικας τῆς ἀκτῆς,ῥέει ὕδωρ πότιμον ὡραιότατον, ὡς εἰς ὅλας περίπου τὰς ἐκεῖ παραλίας[2]. Ἡ λέξις εἶνε ἑλληνοφανής, ἐσφαλμένως δὲ ὁ Ῥαγκαβῆς[3] γράφει *Καδουλάκια*.

Κανάλι· Ἰταλ. λέξις· Οὕτω καλεῖ ὁ λαὸς τὸν μέγαν τῆς νήσου λιμένα.

Κάπρος· ἀπότομον ἀκρωτήριον πρὸς τὰ ἀνατολικονότια τῆς ἐπαρχ. Κράνης.

Κάουρας· βουνὸν παρὰ τῇ κώμῃ Βουνὶ τῆς Πάλης.

Καραβοκλάσι· γλῶσσα γῆς εἰς τὰ νότια τῆς Πάλης ὅπου πολλὰ πλοῖα ἐναυάγησαν. (Ἐκ τοῦ καράβι—κλάω=θραύω).

Καραβοστάσι· ἐν Πάλῃ ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν πόλιν.Ἐνταῦθα ἦν ὁ ναύσταθμος ἤδη ἀποκεχερσωμένος, σώζονται δὲ ἔτι λείψανά τινα αὐτοῦ καὶ σιδηροῖ τινες κρῖκοι.

Καρακαλιᾶς· θέσις παρὰ τὰ Βᾶτσα τῆς Πάλης.

Καρακώλια· παρὰ τὰ Χαυδᾶτα.

Κατάος· κατωφερὴς θέσις ἐν Ἀνωγῇ.

Κατουρλοῦ· εἰς Χαυριᾶτα ὅπου πηγὴ σιγὰ ἀναβλύζουσα.

Κατήφορα· κατωφερὴς θέσις παρὰ τὸν Ἅγιον Δημήτριον κώμην τῆς Ἀνωγῆς.

Κατωῆ· ἡ πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ τῆς Πάλης εὔφορος περιοχή,τέσσαρα ἔχουσα χωρία Ἱλάρους, Μαντζαβινᾶτα, Βουνί, Χαυριᾶτα. Ἐκ τοῦ *κάτω-γῆ*.

Καψάλι· παρὰ τὴν κώμην Βουνὶ ἐν Πάλῃ.

Κατεληός· ὁ κάτω, ὁ πρὸς τὴν παραλίαν Ἐληός. Λελανθασμένην νομίζομεν τὴν δοθεῖσαν σήμερον ἐπίσημον ὀνομασίαν *Κάτω Λέως*.

1 Ἡροδ. I. 199. Ἀρριανὸς 25 κλ.—Κοινῶς καμάρες λέγονται τὰ χωριζόμενα τμήματα τῶν ἀγρῶν· ἡ Ἰταλ. λέξις camera, βεβαίως ἐκ τούτου παράγεται.

2 Ὡς τὸ Στεκούλι, Βρυσοῦλες, Σκυλοπήγαδο κλ.

3 Ἑλληνικῶν Γ' σ. 729.

Κελάϊδλαῖς· παρὰ τὰ Χαυδᾶτα τῆς Πάλης ὅπου κῆπος καὶ *βρύσεις*. Ὡραία καὶ ποιητικὴ ἡ λέξις, ἐκ τοῦ *κέλαδος*, θόρυβος, θροῦς, ἐπὶ ὑδάτων μάλιστα πολλάκις ἀπαντᾷ παρ' ἀρχαίοις [1].

Κέντρος· ἀγρία τοποθεσία παρὰ τὰ Κηπούρια ἀκανθώδης καὶ δύσβατος· ἐκ τοῦ *κεντῶ* ἴσως, ἕνεκα τῶν ἀκανθωτῶν πετρῶν.

Κεραμλαῖς· χωρίον τῆς Λειβαθοῦς.

Κεφαλόβρυσο· ἐν Κατωγῇ ὅπου πολλαὶ πηγαί.

Κεχρὶ ἡ γυναικοσπηλιά· σπηλώδης θέσις παρὰ τὰ Χαυδᾶτα.

Κεχριῶνας· θέσις ἀργιλλώδους ἐδάφους ἐν Πάλῃ, ὅπου καὶ μονὴ τῆς Θεοτόκου· ἐκ τοῦ *κέγχρος*, ὅπερ ὁ μακαρίτης Ἀσώπιος, ἑρμηνεύων προσομοίαν τινὰ λέξιν, ἐν Ἀττικῇ, ἐξηγεῖ *ἀργιλλῶδες χῶμα* [2].

Κευγάδες· ὑπὸ τὸ προάστειον τοῦ Ληξουρίου Μιχαλιτσᾶτα.

Κηκάρια· ἐλαιόφυτον ὀροπέδιον παρὰ τὰ Χαυριᾶτα τῆς Πάλης, ὅπου ἦν ἄλλοτε τὸ χωρίον Ἅγιος Στέφανος, ἐρημωθὲν ὑπὸ Ἀλγερίνων πειρατῶν κατὰ παράδοσιν καὶ ἐγκαταλειφθὲν ὑπὸ τῶν κατοίκων κτισάντων τὴν κώμην Χαυριᾶτα.

Κηπούρια· ἡ ῥωμαντικὴ θέσις τῆς δυτικῶς τοῦ Ληξουρίου εἰς τοὺς τῆς παραλίας βράχους ὁμωνύμου μεγάλης καὶ πλουσίας μονῆς τῆς Εὐαγγελιστρίας κτισθείσης τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος. Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς σώζονται δύο εὐαγγέλια ἀρχαιότατα ἐπὶ περγαμηνῆς κεκοσμημένα μάλιστα καὶ δι' ἐπιχρύσων εἰκονισμάτων, φέροντα δὲ καὶ τοὺς τόνους τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [3].

Κλείσματα· χωρίον ἐν Λειβαθοῖ.

Κλεισοῦρα· στενὴ δίοδος μεταξὺ ἑκατέρωθεν ὑψηλῶν βράχων ἐν Ἐλειῷ.

Κληματσιά· θέσις ὅπου πολλαὶ ἄμπελοι ἐν Λειβαθοῖ.

Κλούδιο· παρὰ τὰ Χαυδᾶτα ὅπου μικρὰ θειοῦχος πηγή, ἐκ τῆς ὀσμῆς τοῦ *κλουδιου ὠοῦ* (διεφθορότος) ἣν ἔχει περίπου τὸ θειοῦχον ὕδωρ [4].

Κοθριᾶς· χωρίον τῆς Ἄσσου.

Κοκκήλια· ἐν Κράνῃ ὅπου καὶ μονή. Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἐπ' ἀρκετὸν σώζονται πολλὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων τῆς Κράνης ὀχυρωμάτων. Ὁ Leake περιγράφει διὰ μακρῶν τὰ περὶ τούτου [5], συμπεραίνει δὲ ὡς ἐκ τοῦ μεγίστου περιβόλου τῶν τειχῶν, καὶ τῆς ἐν τῇ τραχείᾳ τοποθεσίᾳ ταύτῃ ἐλλείψεως

1 Ὡς Κελάδων ποταμός=resonans Ἰλ. Ε. 576 — Ποταμῶν ζαθέων κελαδήματα Ἀριστοφ. Νεφ. 283 κλ.

2 Ἐφημ. Φιλομ: Περὶ χρωμάτων. 1860.

3 Ἱστορίαν τῆς μονῆς ἔγραψε σύντομον ἀλλ' ἀκριβῆ, ὁ ἀρχιμανδρ. Γεράσιμος ὁ Καλὸς πρώην καθηγούμενος αὐτῆς, εἷς τῶν ἐναρέτων Κεφαλλήνων κληρικῶν· ἐν Κεφαλληνίᾳ 1873.

4 Θειούχους πηγὰς καθ' ὅσον ἐγὼ οἶδα, ἔχει ἡ νῆσος μικράν τινα ἐν Ὁμαλοῖς, καὶ τὴν ἐν Ἁγίᾳ Ἐλεούσῃ εἰς Μεσοχώρια, ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ κ. Ἀνδρέου Δαλλαπόρτα περὶ ἧς ἔγραψεν ὁ καθηγητὴς κ. Λάνδερερ καὶ ὁ κ. Ν. Πινιατῶρος.

5 Leake Cephal: c. 22, 61—63.

καὶ ἐλαχίστου ἴχνους θεμελίων οἰκοδομῆς, ὅτι, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ παρατηρεῖται, κύριος σκοπὸς τῶν ἐκτεταμένων περιβόλων ἐκείνων ἦν ἡ ἐν κινδύνῳ ἀσφάλεια τῶν ἐν αὐτοῖς κλειομένων κατοίκων, κτηνῶν καὶ κινητῶν πραγμάτων. Ὁ περίβολος κατὰ τὸν αὐτὸν ἀρχαιολόγον εἶχεν ὡς ἔγγιστα 3 ἀγγλικῶν μιλίων περιφέρειαν ἐκτεινόμενος διὰ πολλῶν πετρωδῶν κορυφῶν.—Ἡ θέσις καλεῖται *κοκκίλια* ὡς καὶ ἄλλαι τοιαῦται θέσεις ἐκ τοῦ *κοκκίνου* ἐδάφους, (ἴδ. καὶ *κοκκιγῆ*).

Κοκκιγῆ· εἰς Ἰλάρους, ἐκ συγκοπῆς ἀντὶ *κοκκινογῆ* ἴσως.

Κολώνα· θέσις ἐπὶ τοῦ Αἴνου ὅπου εὑρέθη κιονώδης λίθος λείψανον πιθανῶς ἀρχαῖον — *Κολώνα* δὲ ἐν Πάλῃ θέσις ὡς ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς εἰς Ἀνωγῆν ἀγούσης ἐγερθείσης ὑπὸ τοῦ δήμου ἀκόμψου καὶ ὀγκηρᾶς στήλης τῷ «*ἀρίστῳ ἡγεμόνι καὶ κοσμήτορι Κεφαλληνίας Καρόλῳ Δε-Βοσσέτ*», κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Ἰονίου πολιτείας. Οὕτω καλεῖται καὶ τὸ μέρος τῆς σπανίας τῳόντι λιθίνης γεφύρας τῆς ἑνούσης τὴν πόλιν Ἀργοστόλιον μετὰ τῆς ἀπέναντι ἀκτῆς *Δράπανος*, ὡς ἐκ τῆς ἐκεῖ ἐγερθείσης κομψῆς πυραμιδοειδοῦς στήλης τῷ αὐτῷ Δε Βοσέτ, ὅστις ἀπὸ ξυλίνης λιθίνην κατεσκεύασε τὴν γέφυραν τῷ 1813 μῆκος ἔχουσαν 1040 βημάτων περίπου [1].

Κολώναις· ἀρχαίου ναυπηγείου λείψανα ἀρκτικῶς τῆς ἀρχαίως Κράνης ἀντικρὺ τοῦ Ἀργοστολίου [2].

Κολώνη· λόφος παρὰ τὰ Χαυριᾶτα τῆς Πάλης· ἐσώθη ἐν τῇ λέξει ταύτῃ ἡ ἀρχαία σημασία, ὕψωμα, γήλοφος [3].

Κομπί· ἐν Θηναΐᾳ. *Κομπιὰ* λέγει ὁ λαὸς τὰς ἐπὶ τῶν ὀρέων μεγάλας πέτρας· τοιαῦται θέσεις εἰσὶ πολλαχοῦ [4].

Κοντογεννάδα (ἡ)· κωμόπολις τῆς Ἀνωγῆς καὶ ὁ κάτοικος Κοντογενναδίτης.

Κόντρος καὶ *Κόντρας*· πετρώδης λόφος παρὰ τὸν Ταφιόν. Ὁ λαὸς *κοντριὰ* λέγει τὰς μεγάλας πέτρας.

Κοντοχοίτης· παρὰ τὸν Ἀθέρα.

Κοραχόλιθος· ἀπόκρημνος ὀφρῦς ὄρους ἐν Πάλῃ. Οὕτως ἀλλαχοῦ *κόρακας* ἐπίσης *κορακοφωλιαὶς* παρὰ τὰ Χαυδᾶτα κρημνώδεις θέσεις, καὶ *κορακᾶτο* ἐν Ἄσσῳ, ὡς ἐνδιαιτήματα τρόπον τινὰ μόνον τῶν κοράκων διὰ τὸ ἀπροσπέλαστον. Οὕτως ἐχαρακτήριζον καὶ οἱ ἀρχαῖοι τὰς τοιαύτας θέσεις πρβλ. τὸ *Κόρακος πέτρα* ἐν Ἰθάκῃ [5].

Κοριᾶννα (τὰ)· χωρίον τῆς Λειβαθοῦς.

1 Καὶ ἐπὶ τῶν δύο στηλῶν εἰσιν Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνιστὶ καὶ Ἰταλιστί· τὴν τελευταίαν στήλην ἀνήγειρεν ἡ βουλὴ τῶν Κεφαλλήνων (corpo amministrativo).

2 Ἰον. Ἀνθολ. 5. 83.

3 Πρβλ. τὰ ἀρχ. Ἀλείσιος κολώνη, Μυσίαι κολῶναι κλ.

4 Ὁ Δουκάγγιος Τόμ. Α. 690 γράφει: κόμβος=τόπος ὑψηλός.

5 Ὁμήρ. Ὀδ. Ν, 408. Στέφ. Βυζάντιος 165.

Κορονοὶ ἢ *Κορωνοί*· χωρίον ἐν τοῖς ἀρχ. Πρώνοις κείμενον ἐπὶ ὑψώματος ὅπου τὸ πάλαι ἔκειτο ἡ πόλις Πρῶνος ἢ Πρόνησος [1] μία τῶν τεσσάρων ἀρχαίων τῆς νήσου πόλεων. Ὁ Ζερβὸς εἰκάζει, ὅπερ βεβιασμένον ὅμως, ὅτι ἡ λέξις *Κορονοὶ* (γρ. *Κορωνοὶ*) εἶνε παρεφθαρμένη ἡ ἀρχαία λέξ. Πρῶνοι, ἐσφαλμένως δὲ καὶ ὁ Ῥαγκαβῆς γράφει ἀντὶ Κορωνοί, *Κόρομος*.[2]

Κορῶνι· τὸ παρὰ τοὺς Κορωνοὺς ὄρος.

Κορωνᾶτο· θέσις ἐν Πάλῃ ὅπου καὶ μονή [3].

Κουκούλα· θέσις εἰς τὸν Ἀθέρα (ἴδ. *Γεριὰ* ἐν σημ.) βουνώδης παρὰ τὸν αἰγιαλόν.

Κουνόπετρα καὶ ἀναλελυμένως *ἡ πέτρα, ποῦ κουνιέται*· ἡ ὄντως ἀξία θαυμασμοῦ καὶ γνωστὴ τοῖς φυσιοδίφαις εἰς τὰς ἀνατολικονοτίους ἀκτὰς τῆς Πάλης ἀεικίνητος πέτρα, περὶ ἧς πολλὰ ἐγράφησαν, ἀλλ' ἀπιθάνως ὡρίσθη ἡ αἰτία. Ἐκ παραδόσεως ἔχω ὅτι ἀνεκαλύφθη ὑπὸ ποιμένος κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος κείροντος ἐπ' αὐτῆς τὰ πρόβατα αὐτοῦ. Ἡ κίνησις τοῦ λίθου ἑβδομήκοντα ὡς ἔγγιστα ποδῶν περιμέτρου, εἶνε βραδεῖα καὶ πρὸς ἀνατολάς, καταφαίνεται δὲ ἐπὶ τοῦ μεταξὺ τοῦ βράχου καὶ τῆς αὐτῷ σχεδὸν προσηρμοσμένης πέτρας σχίσματος, διὰ τῆς παρενθέσεως λεπίδος ἣν ἐξ ὑπαλλαγῆς δάκνει καὶ καταλείπει. Τὴν παράδοξον πέτραν πλεῖστοι ἐπεσκέφθησαν φυσιοδῖφαι καὶ περιηγηταί, ὧν πλείστων τὰ ὀνόματα σώζονται ἐσκαλισμένα ἐπὶ τῆς πέτρας φέροντα καὶ τὸ ἔτος· μέγα μέρος αὐτῆς εἶνε ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἡ δὲ πέτρα εἶνε σκληροτάτη. Δυστυχῶς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ μεγάλου σεισμοῦ σπουδαίως ἐπὶ τῶν αἰτίων βεβαίως τῆς κινήσεως αὐτῆς ἐπιδράσαντος, ἡ κίνησις ἠλαττώθη καὶ κατέστη σχεδὸν ἀνεπαίσθητος, ἐνῷ πρότερον οὐδεὶς τῶν προσυμβάντων σεισμῶν, οὐδὲ τρικυμίαι ἢ πλημμύραι μετέβαλον τὴν σταθερὰν ἀείποτε κίνησιν αὐτῆς [4].

Κούνουπας, χούνουπας καὶ *ἀχούνουπας*· παρὰ τὰ Μιχαλιτσᾶτα.

Κούταβος· τὸ ἀνατολικονοτίως τοῦ Ἀργοστολίου ἕλος, *Λίμνη δὲ τοῦ Κουτάβου* τὸ διὰ τῆς γεφύρας πρὸς τὰ νότια χωριζόμενον μέρος τοῦ λιμένος Ἀργοστολίου, *Λίμνη* καλούμενον, διὰ τὰ εἰς αὐτὸ χυνόμενα ἄφθονα γλυκέα ὕδατα καὶ τὸ ἀβαθὲς τῶν ὑδάτων.

Κοφινιᾶς· παρὰ τὰ Χαυριᾶτα τῆς Πάλης.

Κόχλιο· παρὰ τὰ Δελλαπορτᾶτα ἐν Πάλῃ.

1 Ἡ λέξις Πρῶνοι ἢ πρόνοι κατά τινας γίνεται ἐκ τοῦ πρόνος=κορυφωτὸν ὄρος, ἢ ἐκ τοῦ Προνήσου υἱοῦ Κεφάλου κατὰ τοὺς ἀρχαιολογοῦντας. Ἡ γραφὴ ἀμφίβολος διότι ἀπαντῷ Πρῶνοι, Πρόν(ν)οι, Πρό(ώ)νησος (Ἑρρ. Στεφ. Θησαυρ. ἐν λ.). Καλλιτέραν νομίζομεν τὴν γραφὴν Πρῶνοι ἥτις καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ὑπάρχει (Ποστολάκα σελ. 97 σελ. 58.

2 Ἑλλ. Γ. 627.

3 Ὡς ἐκ τῆς ὀνοματοθεσίας ταύτης, καὶ ἐξ ἑτέρας Μοθωνᾶτο καλουμένης ἐν Πάλῃ ὁμοίως, δὲν εἶνε δύσκολον νὰ ᾤκησαν ἐκεῖ οἱ κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα μεταναστεύσαντες εἰς Κεφαλληνίαν χάριν ἀσύλου ἐκ Κορώνης καὶ Μεθώνης φυγόντες.

4 Ἴδε νεωτέραν διατριβὴν «Φυσικὰ φαινόμενα ἐν Κεφαλληνίᾳ» ὑπὸ Δ. Ἀντωνοπούλου ταγματάρχου.

Κρανηά· ἡ νοτίως τοῦ Ἀργοστολίου μεγάλη καὶ εὔφορος πεδιάς. Ἐνταῦθα περιεσώθη καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἀρχ. *Κράνης* ἢ *Κραναίας* [1]. *Κράνη* κατά τινας μὲν παρακτέον ἐκ τοῦ *κράνη*, τόξον ὅπερ καὶ ἐπὶ νομισμάτων φέρεται ἤ, ὅπερ πιθανώτερον, κατ' ἄλλους ἐκ τοῦ *κραναὴ* διὰ τὸ τραχὺ τοῦ ἐδάφους, κατὰ τοὺς ἀρχαιολογοῦντας δὲ ἐκ τοῦ *Κρανίου* υἱοῦ Κεφάλου.

Κρειττωροῦ· εὔφορος τοποθεσία ἐν Θηναίᾳ.

Κρεμαστά· κρεμαστοὶ ἀπότομοι βράχοι κατὰ τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Πάλης.

Κροκιδᾶτα· μικρὰ εὔφορος πεδιὰς παρὰ τὰ Χαυριᾶτα.

Ἀκρωτῆρι· τὸ μεσημβρινὸν ἀκρωτήριον καὶ ἐν γένει ὅλο ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς νήσου.

Κυλαράκι· θέσις κατωφερὴς παρὰ τὰ Βᾶτσα.

Λακκιᾶς· κρημνῶδες καὶ λακκῶδες μέρος παρὰ τὰ Καμιναρᾶτα.

Λακκίθρα καὶ *Λακκίθραις*· κωμόπολις τῆς Λειβαθοῦς. Ἐκ τοῦ *λάκκος*, ἂν καὶ τὸ μέρος εἶνε ἥκιστα λακκῶδες. Ὁ κάτοικος *Λακκιθρισιᾶννος*.

Λακκουδίτσα· λακκώδης τοποθεσία εὔφορος παρὰ τὰ Χαυριᾶτα.

Λάμια· εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Πάλης ὀροπέδιον.

Λανοῦ· θέσις χλοερὰ εἰς μικρὰν κοιλάδα τῶν Ὁμαλῶν, πιθανώτατα ἡ λέξις παράγεται ἐκ τοῦ *λάχνος* Ὁμηρ. λαχνήεις Ἰλ. Ω., δασύφυλλος.

Λάση (ἡ)· ὡραία ἐξοχὴ τῆς Κράνης σύδενδρος, πρὸς Ληξούριον ἀντικειμένη. Ἡ λέξ. ἑλληνικωτάτη, ἐκ τοῦ *λάσιος* = δασὺς τὴν χλόην· οὕτω παρῆγε τὴν λέξιν ὁ σοφός μου διδάσκαλος ἀοίδιμος Θ. Καροῦσος.

Λαχίδια· χλοερὰ ἐξοχὴ μικρὸν ἔξω τοῦ Ληξουρίου· ἐκ τοῦ *λάχνος*.

Λαχοί· εὔφορος θέσις παρὰ τὴν ἀρχαίαν Πάλην, ὅπου εὑρίσκονται καὶ ἀρχαῖοι τάφοι. Ἐκ τοῦ *λάχνος*.

Λειβαθώ· ἡ ὡραιοτάτη καὶ γνωστὴ διὰ τὸ ἐπιχειρηματικὸν καὶ φερέπονον τῶν ναυτιλλομένων ὅλων σχεδὸν κατοίκων αὐτῆς περιοχή, ἡ νοτίως τοῦ Ἀργοστολίου κειμένη. Ἐκ τοῦ *λείβω*, (ὅθεν *λειμών*, *λειβάδιον*), διὰ τὸ δροσερὸν καὶ χλοῶδες τοῦ τόπου, ἢ κατ' ἄλλους ἐκ τοῦ *Λίψ* (γρ. τότε *Λιβαθώ*) ἅτε πρὸς λίβα κειμένην. Ὁ κάτοικος *Λειβαθινός* [2].

1 Εὕρηται καὶ Κράναια (Κασσαβών· Σχολ. Στράβ.), καὶ πληθ. Κράνιοι (Στεφ. Βυζάντιος). Ὀρθοτέρα φαίνεται ἡ ἐκδοχὴ Κράνη ὅπερ καὶ ἐπὶ νομισμάτων φέρεται.

2 Τοπικῶν ὀνομάτων καταλήξεις εἰσὶ συνηθέστεραι αἱ εἰς σιᾶννος καὶ ώτης ἧττον δὲ συνήθεις αἱ εἰς ικός, ινός, ηνός, ίνος, ίτης, άτης π. χ. Ἀρακλεισιᾶννος (χωρίον Ἀράκλι), Μαλισιᾶννος (Μαλὰ), Βουνισιᾶννος (Βουνὶ), Πυργισιᾶννος (Πυργὶ), Λακκιθρισιᾶννος (Λακκίθρα), Σουλαριώτης (Σουλάροι—Ἱλάροι), Ἀσσιώτης (Ἄσσο), Χαυδώτης (Χαυδᾶτα), Χαυριώτης (Χαυριᾶτα), Σκοινιώτης (Σκοινιᾶς), Ῥιφιώτης (Ρίφι), Σαμικὸς (Σάμο), Λειβαθινός (Λειβαθώ), Καραντη-

Λείβαρα· μικρὰ κοιλὰς ἐν Πάλῃ.

Λείσματα· εὔφορος πεδιὰς ἐν Πάλῃ.

Λέπεδα· ἡ ἀνατολικὴ παραλία τῆς Πάλης, νοτίως τοῦ Ληξουρίου, ὅπου ἡ μονὴ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἧς ὁ ναὸς εἶνε ἐντὸς ὡραιοτάτου εὐρέος σπηλαίου. Ἡ λέξις ἑλληνικωτάτη, *ἀλίπεδα*.

Λιάκας· ἐν Πάλῃ.

Λιθερά· λιθώδης θέσις ἐν Πάλῃ.

Λινοβροχειό· πολλαχοῦ τῆς νήσου, καθ' ἃ ἤκουσα, εἰσὶ τοιαῦται θέσεις, ἐγὼ γνωρίζω μόνον τὴν πλησίον τῶν Τυπαλδάτων καὶ τὴν ἐν Σάμῃ ὅπου εἰς λιμνάζοντα ὕδατα σήπεται τὸ λίνον πρὸς μετέπειτα ἐξεργασίαν.

Λουρδᾶς· χωρίον ἐν Εἰκοσιμίᾳ περίφημον διὰ τοὺς πολλοὺς αὐτοῦ κήπους.

Λογγός· ὡραία καὶ εὔφορος θέσις πλησίον τοῦ Ληξουρίου. Ἡ λέξις *λογγὸς* γίνεται ἐκ τοῦ κοινοῦ *λόγγος* ὅπερ ἔχει τὴν αὐτὴν ῥίζαν μὲ τὸ ἀρχαῖον *λόχμη*.

Λουτρό· θέσις εἰς Τυπαλδᾶτα.

Λυσσαριά· θέσις ἐν Πάλῃ ὡς ἐκ τοῦ ἁλατούχου ἐδάφους.

Λυχνιᾶς· θέσις εἰς Μεσοχώρια.

Μ

Μαγιάτικα· εὔφορος θέσις παρὰ τὸ Ληξούριον.

Μαζοχόρτι· θέσις χορτώδης παρὰ τὸν Ταφιόν. Ἐκ τοῦ *μάζα-χόρτον*· ἡ λέξις *μάζα* ἀπαντᾷ πολλάκις π. χ. *δαφνόμαζες* λέγει ὁ λαὸς τὰς παρὰ τὰ ποτάμια πλησίον ἀλλήλων φυομένας δάφνας κλ.

Μαλά· τὸ οροπέδιον *Ὁμαλὰ* ἐπὶ τοῦ Αἴνου, ὅπου ἡ μεγάλη μονὴ τοῦ Ἁγίου Γερασίμου, ἐν ᾗ καὶ τὸ λείψανον αὐτοῦ.

Μαρτινᾶς· θέσις εὔφορος παρὰ τὸ Ληξούριον.

Μασπάλι· λατομεῖον ἐν Κατωγῇ.

Μαύρακας· παρὰ τὰ Δαμουλιαννᾶτα.

Μαυρᾶτα· χωρίον ἐν Ἐλησῷ διὰ τὸ σκιερὸν τοῦ τόπου ὡς ἐκ τῶν πολλῶν δένδρων.

Μαύρη· δασύφυλλος ἐξοχὴ ἐν Πάλῃ.

Μέγας-σωρός· ἡ ἀκροτάτη κορυφὴ τοῦ Αἴνου.

Μεκάρι· μία τῶν εὐφορωτάτων θέσεων τῆς νήσου ἐν Πάλῃ δυτικῶς τοῦ Ληξουρίου.

νὸς (Καραντηνάτα), Φαρσινὸς (Φάρσα καὶ Φάρισα), Πυλαρινὸς (Πόλαρο), Μαντζαβῖνος (Μανζαβινᾶτα), Νιοχωρίτης (Νιοχῶρι), Ἀζωλιάτης (Ζῶλα). Ἔχομεν ὅμως καὶ τοπικὰ ὀνόματα τηροῦντα τὴν ῥίζαν τῆς λέξεως τῆς κώμης μὲ μικρὰν παραλλαγὴν ὡς Φαβατᾶς (Φαβατᾶτα), Μακρῆς (Μακρηότικα), Τυπάλδος (Τυπαλδᾶτα), Ντόμος (Ντομᾶτα), Ἀδειλίνης (Δειλινάτα), Φαρακλὸς (Φαρακλᾶτα), Κουρούκλης (Κουρουκλᾶτα), Χέλμης (Χελμᾶτα) κλ.

Μελισσάροι καὶ *'Αγλὰ Μελισσάρη*· βαθύτατον ἄντρον ἐν Σάμῃ. ("Ιδε *'Αγλὰ Δυνατή)*.

Μερσῖᾶς· ἐν Πάλῃ ἀρκτικῶς τοῦ Ληξουρίου· ἴσως ἐξ ἐκεῖ φυομένων *μύρτων*, *μερσινῶν* κοινῶς λεγομένων.

Μεταξᾶτα· κωμόπολις τῆς Λειβαθοῦς. 'Ενταῦθα ἐστὶν ἡ ἀρχαία ἐπὶ Νικοδήμου Α' τοῦ Μεταξᾶ ἀρχ. Κεφαλληνίας (1591—1601) κτισθεῖσα ἐπισκοπὴ ἐπ' ὀνόματι τοῦ 'Αγίου Νικολάου, ἀνακαινισθεῖσα δὲ ὑπὸ Νικοδήμου Β' τοῦ Μεταξᾶ ἀρχιεπ. Κεφαλληνίας (1628—1646) μετὰ τὸν κατὰ τὸ 1636 συμβάντα καταστρεπτικὸν ἐν τῇ νήσῳ σεισμόν. 'Εκεῖ δὲ καὶ τὸ κοιμητήριον ἔνθα ἐτάφησαν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχιερέων τῆς νήσου. 'Ενταῦθα διέτριψε ἐπὶ ἔτος, νομίζω, ὁ λόρδος Βύρων ἐν τῇ οἰκίᾳ Ντακωροῦ διὰ τὸ ποιητικὸν τῆς θέσεως, πρὸ τῆς εἰς Μεσολόγγιον μεταβάσεώς του, διατηρεῖται δὲ ἐκεῖ ὡς κειμήλιον τὸ *ποτήριόν του(;)* ἐπιδεικνύμενον τοῖς ἐπισκεπτομένοις τὸν οἶκον περιηγηταῖς[1].

Μηλιανὸς καὶ *"Αϊς Μηλιανός*· βουνώδης θέσις ἐν Πάλῃ παρὰ τὰ Χαυδᾶτα· εἴς τινας χάρτας τῆς Κεφαλληνίας ἐν τῇ αὐτῇ περίπου θέσει, εἶνε σεσημειωμένον ὄρος *Μῆλος*, νὰ ἦνε ἄρα τὸ περιγραφόμενον;

Μινιές· χωρίον τῆς Λειβαθοῦς. 'Ο κάτοικος *Μινισιᾶνος*.

Μιροβίγγλι· βουνὸν νοτιοδυτικῶς τοῦ Ληξουρίου. ("Ιδε *Βιγγλανᾶς)*.

Μήτικας· ἀκρωτήριον πρὸς 'Ιθάκην. Κατὰ τὸν sir William Gell τὸ ἀκρωτήριον ἦν πρώην ἀπονησωμένον, καὶ πιθανῶς ἦν ἡ 'Ομηρικὴ *'Αστερίς*[2].

Μνήματα· θέσις ἀριστερᾷ τῆς εἰς Λειβαθὼ ἀγούσης διὰ Κρανκίας, ὅπου εὑρέθησαν ἀρχαῖοι τάφοι ὧν τινες ἔτι σώζονται. *Μνήματα*· ἑτέρα θέσις παρὰ τῇ ἀρχαίᾳ *Ταφιούσῃ* (τανῦν *Ταφιός)*, ὡς ἐκ τῶν ἐκεῖ εὑρεθέντων ποτὲ ἀρχαίων μνημάτων.

Μοθωνᾶτο· παρὰ τοῖς 'Ιλάροις τῆς Πάλης. ("Ιδε *Κορωνᾶτο)*.

Μπατσύφυλλο (ἡ)· χλοερὰ ἐξοχὴ ἐν Πάλῃ παρὰ τοὺς 'Ιλάρους. "Ισως εἶνε ἡ ἀρχαία λέξις *βαθύφυλλος*.

Μποφυλᾶτο· ὡραία θέσις παρὰ τὰ Χαυδᾶτα τῆς Πάλης.

Μωροῦ (ἡ)· πετρῶδες καὶ ἔρημον μέρος παρὰ τὸν Ταφιόν[3].

Ν

Νέζα· βουνὸν παρὰ τὸν Αἶνον.

Νερούλι· θέσις ἐν Θηναίᾳ ἔχουσα βρυσικὰ ὕδατα.

1 "Ιδε καὶ Isambert Itineraire de l'Orient. 393.

2 "Ιδε Goodisson. Historical and topografical essay upon the Ionians Islands. 154.

3 'Η κατάληξις ου ἐπὶ θηλυκῶν ὀνομάτων θέσεων ἀπαντᾷ πολλάκις, οὖσα ἡ παραφθορὰ τῆς καταλήξεως ω, ἡ κατὰ συγκοπὴν ἡ κατάληξις ουσα. Τοιαῦται θέσεις π.χ. εἰσὶ Σκανοῦ, Ποθοῦ, Λανοῦ, Γραδοῦ, Κατουρλοῦ κλ.

Νεροστάτης· θέσις παρὰ τὰ *Καμιναρᾶτα* ὅπου λιμνάζουσιν ὕδατα.

Νίφι· χωρίον ἐν Θηναίᾳ.

Ντομᾶτα (τὰ)· ὡραῖα κωμόπολις ἐν Λειβαθοῖ. Ἡ λέξις φαίνεται ξενική[4].

Ντούρη· θέσις παρὰ τὴν ἀρχαίαν Πάλην, ὅπου σώζονται ἐρείπια Ῥωμαϊκῶν καὶ Ἐνετικῶν ὀχυρωμάτων. Ἡ λέξις εἶνε ἰταλική· torre = πύργος.

Ξ

Ξεραχιά (ἡ)· ὄρος μεταξὺ Βαίας καὶ Αἴνου.

Ξύ· τὸ ἕνεκα τῆς ὀξύτητός του πιθανῶς ὀνομασθὲν οὕτως ἀκρωτήριον εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς παραλίας τῆς Πάλης. Δὲν εἶνε ἐπίσης ἀπίθανος ἡ ἐκ τοῦ γράμματος Ξ παραγωγὴ ἕνεκα τοῦ σχήματος ἴσως.

Ξώμερο καὶ *Ξώμερα*· αἱ μακριναὶ ἐν γένει ἐξοχαὶ τῆς Κράνης.

Ο

Ὀδοντοτρύπια· περίεργος ὀνομασία θέσεώς τινος παρὰ τὰ *Καμιναρᾶτα*, πιθανῶς ἐκ τοῦ ὀδοντωτοῦ ἐκεῖ *ἐδάφους*.

Ὀξύλα· θέσις παρὰ τὸ Σαμόλιον· πιθανῶς διὰ τὸ ὀξὺ τῆς τοποθεσίας κληθεῖσα οὕτως.

Ὀξύφουνας· βραχῶδες μέρος παρὰ τὰ Καμιναρᾶτα.

Ὀξωῆ (ἔξω-γῆ)· ἡ ἐν Ἀνωγῇ πεδιὰς ὅπου οἱ ἀγροὶ τῶν Ἀνωγητῶν, λέγεται δὲ *Ὀξωῆ*, διότι εἶνε ἐκτὸς τῆς περιφερείας ἐν ᾗ τὰ χωρία.

Ὀρκολύκος· περίεργον ὄνομα θέσεως παρὰ τῇ Ἁγίᾳ Θέκλῃ ἐν Ἀνωγῇ.

Ὀρτολίθια· *ὄρθιοι*, ἀπότομοι βράχοι ἐν τῇ θαλάσσῃ εἰς τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Πάλης.

ΗΛΙΑΣ ΤΣΙΤΣΕΛΗΣ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΑΜΑΤΙΚΩΝ ΥΔΑΤΩΝ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ

Ἡ χρῆσις τῶν ἰαματικῶν ὑδάτων ἢ κάλλιον εἰπεῖν τοιούτων ὑδάτων εἰς ἃ ἀπεδίδοντο ἰαματικαί τινες δυνάμεις, ἐγίνετο καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, ὡς φαίνεται ἐν τῇ πεντατεύχῳ τοῦ Μωϋσέως. Ἐν αὐτῇ βλέπομεν ὅτι ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῶν Αἰγυπτίων ἐλούετο εἰς τὸν ποταμὸν κατ' ἰατρικὴν συμβουλήν· αὐτὸς δὲ ὁ Μωϋσῆς διέταξε συνεχῆ χρῆσιν τῶν

4 Ἐν τῇ ἐκεῖ ἐκκλησίᾳ σώζεται ὡς ἱερὸν ἐθνικὸν κειμήλιον ἡ λάρναξ τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Ε', ἣν ἔφερεν ἐκεῖ ὁ ἐκ Ντομάτων πλοίαρχος Μαρῖνος Σκλάβος ὁ παραλαβὼν τὸν ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐπιπλέοντα νεκρὸν καὶ μετενεγκὼν εἰς Ὀδησσόν.

λουτρῶν εἰς τοὺς ὑπὸ τῆς λέπρας προσβληθέντας Ἑβραίους. Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει, ὅτι ἡ βασιλόπαις Ναυσικᾶ ἐλούετο εἰς τὸν ποταμόν, καὶ ἡ Κίρκη παρεσκεύαζε διὰ τὸν κεκοπιακότα Ὀδυσσέα θερμὰ λουτρὰ πρὸς ἀναψυχήν. Ὁ Ὅμηρος λέγει καὶ περὶ τῆς μετὰ τοῦ λουτροῦ περιαλείψεως τοῦ λουσαμένου μετὰ διαφόρων ἀρωματικῶν ἐλαίων, καὶ ἰδίως περὶ τοῦ Ὀδυσσέως, προσθέτων, ὅτι τὸ εἰς τὸ λουτρὸν χρήσιμον ὕδωρ ἐθερμαίνετο ἐντὸς μεγάλου χαλκίνου λέβητος, καὶ ὅτι τὸ πρὸς περιάλειψιν τοῦ σώματος ἔλαιον ὑπῆρχεν ἐντὸς χρυσοῦ ἀγγείου.

Γνωστὸς εἶναι ὁ μῦθος τῆς Μηδείας, ἥτις παρεσκεύασε λουτρὰ μὲ διάφορα δηλητήρια βότανα καὶ ἐθανάτωσε τὸν Πελίαν καὶ ἄλλους.

Ὁ Θεόκριτος ποιεῖται μνείαν τῆς λουομένης Ἑλένης, ὁ δὲ Πίνδαρος καὶ ὁ Ὀβίδιος τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῶν νυμφῶν. Ἡ χρῆσις τῶν λουτρῶν εἰς τοὺς ποταμοὺς ἐπεκράτει καὶ παρὰ Λακεδαιμονίοις, οἵτινες πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων εἰσήγαγον τὴν χρῆσιν τῶν ἀτμολούτρων.

Ἡ ἐποχὴ τῆς ἀνακαλύψεως ἢ τῆς πρώτης χρήσεως θερμῶν μεταλλικῶν ὑδάτων πρὸς λοῦσιν ἢ πρὸς πόσιν δὲν δύναται ἀκριβῶς νὰ προσδιορισθῇ. Τοῦτο μόνον γνωρίζομεν, ὅτι αὕτη δὲν ἐγίνετο εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τοιούτων ὑδάτων. Ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, κατὰ τὰς ὄχθας τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης, ἐν Κολχίδι, Ἰονίᾳ, Φρυγίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ ἡ χρῆσις αὐτῶν ἦτο συνήθης.Ἐν τῷ α' βιβλίῳ τοῦ Μωϋσέως ἀπαντᾷ ἡ πρώτη ἀνακάλυψις θερμῶν ὑδάτων ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἀννᾶ συγγενοῦς τοῦ Ἡσαῦ βόσκοντος τὰ ποίμνιά του ἐντός τινος κοιλάδος. Ἐν τῷ β' βιβλίῳ μνεία γίνεται πηγῆς ἀηδὲς ἐχούσης τὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον ὅμως ὁ προφήτης Ἐλισαῖος ἀποκατέστησε πόσιμον διὰ τῆς προσθήκης κοινοῦ ἅλατος. Ἡ Καινὴ Διαθήκη ἀναφέρει τὴν λίμνην Βηθσαϊδά, εἰς ἣν οἱ ὑπὸ λέπρας καὶ παραλυσίας πάσχοντες λουόμενοι ἐθεραπεύοντο.Ἐκ διαφόρων ἱστορικῶν εἰδήσεων μανθάνομεν πρὸς τούτοις, ὅτι τὰ τοιαῦτα ὕδατα, ἰδίως δὲ τὰ θερμά, ἕνεκα τῆς ἐν αὐταῖς θερμότητος, τοῦ κοχλασμοῦ, τῆς τῶν ἀτμῶν ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ πάσχοντος ὀργανισμοῦ ἐπωφελοῦς ἐπενεργείας, εἵλκυσαν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους τὴν προσοχὴν τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες εἰς ταῦτα ἀπέδιδον θρησκευτικὸν σεβασμόν.

Ἐὰν ἡ ἀνεύρεσις καὶ ἡ χρῆσις τῶν θερμῶν ὑδάτων ἐγένετο πρότερον ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἢ ἐν Ἑλλάδι καὶ τὰς παρακειμένας νήσους δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ· ὅτι ὅμως τινὲς ἐξ αὐτῶν τὰ μετεχειρίσθησαν πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, τοῦτο ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους. Κατὰ τὸν μῦθον ὁ Ἡρακλῆς ἐναποταμίευσεν εἰς τὰ ὕδατα ταῦτα δυνάμεις ἰαματικὰς καὶ τὰ εἶχεν ὑπὸ τὴν προστασίαν του, διὸ ἀφιερώθησαν εἰς αὐτὸν καὶ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἐκλήθησαν *Ἡράκλεια λουτρά*. Ὁ μῦθος προσθέτει συγχρόνως ὅτι θεότητές τινες, ὡς ἡ Ἀθηνᾶ, ἐφανέρωσαν τῷ Ἡρακλεῖ τὰ θερμὰ τῶν Θερμοπυλῶν, ὡς ἡ Ἄρτεμις εἰς τὸν κεκοπιακότα Ἡρακλῆ τὰ τῆς Αἰδηψοῦ καὶ ἕνεκα τού-

του ὠνομάσθησαν *Ἡράκλεια λουτρά*, δι' οὗ συγχρόνως φανεροῦται ἡ ἔξοχος καὶ ῥωστικὴ αὐτῶν δύναμις.

Ἡ Ἑλλάς, συμπεριλαμβανομένης τῆς Θεσσαλίας, τῆς ἀρχαίας Αἰτωλίας, καὶ Ἠπείρου, δὲν στερεῖται οὔτε ψυχρῶν, οὔτε θερμῶν μεταλλικῶν ὑδάτων, ἂν καὶ ἰδίως τὰ μέρη τὰ ὑπὸ ἡφαιστείου πυρὸς ἀνυψωθέντα, μᾶλλον θερμὰ ὕδατα ἔχουσιν.

Ἐν γένει παρατηρεῖται, ὅτι ἡ χρῆσις αὐτοφυῶν θερμῶν ὑδάτων ἔν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Ἰταλίᾳ εἴτε διὰ λουτροῦ εἴτε διὰ πόσεως, ἐγίνετο κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν ὑπαίθρῳ, ἔπειτα δὲ ἐντὸς σπηλαίων ἐσκαμμένων καὶ μικρῶν οἰκημάτων θολωτῶν· τοιαῦτα περίεργα σπήλαια χρήσιμα τὸ πάλαι εὑρίσκονται ἐν Αἰδηψῷ καὶ ἔτι περιεργότερα ἐν Μήλῳ.

Κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐγίνετο χρῆσις θερμῶν λουτρῶν, ἰδίως δὲ ἀτμωδῶν ἐν Λακεδαίμονι· ταύτην δὲ παρέλαβον οἱ Λάκωνες ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ παρεδέχθησαν χάριν ἀναψυχῆς μετὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας. Περὶ τούτου ἀναφέρουσιν ὅ τε Θουκιδίδης καὶ Δίων ὁ Κάσσιος καὶ ἄλλοι τινὲς ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, λέγοντες ὅτι ἐπωνομάσθη *Λακωνικὸν* ἢ *Ξηρὸν ὑδρόλουτρον* (Laconicum seu Sudatio concamerata). Τὸ λουτρὸν τοῦτο συνίστατο εἰς μικρόν τι οἴκημα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ ἀὴρ ἐθερμαίνετο διὰ σωλήνων καμίνου ἀναπτομένης ἐν ἄλλῳ παρακειμένῳ οἰκήματι· ἡ κάμινος αὕτη ὠνομάσθη *ὑπόκαυστον* (hypocaustum). Μεθ' ὁλόκληρον αἰῶνα καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Περικλέους διεδόθη ἡ χρῆσις τῶν τοιούτων θερμῶν λουτρῶν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἰδίως δὲ εἰς τὴν Κόρινθον, εἰς τὴν Ἔφεσον, τὴν Πέργαμον καὶ ἀλλαχοῦ.

Περὶ τῶν λουτρῶν καὶ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν τάξεως παρὰ τοῖς Ἕλλησι καθὼς καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἀναφέρει ἰδίως ὁ Βιτρούβιος, ὅστις περιγράφει τέλειον λουτρὸν ἐκ τῶν ἐφεξῆς συνιστάμενον.

1) Ἐκ τοῦ *ὑποκαύστου* ἢ τοῦ *Λακωνικοῦ* (Laconicum hypocaustum).

2) Ἐκ τοῦ *ἀποδυτηρίου* (apodyterium)· οἰκίσκου χρησιμεύοντος εἰς τὴν τῶν φορεμάτων ἀπόδυσιν.

3 Ἐκ τοῦ *πυριατηρίου* (caldarium)· οὕτως ὀνομάζοντο οἰκήματα, ὧν ὁ ἀὴρ ἐκ τῆς τοῦ ἐδάφους ἰσχυρᾶς θερμάνσεως ἀποκαθίστατο θερμός.

4) Ἐκ τοῦ *ἀλειπτηρίου* εἴτε *ἐλαιοθεσίου* (Unctuarium seu Elaeothesium)· ἐντὸς αὐτῶν ἐγίνετο μετὰ τὸ λουτρὸν ἡ τοῦ σώματος μετ' εὐόσμου ἐλαίου ἔντριψις. Πέριξ δὲ τῶν οἰκημάτων τούτων, ἦσαν τὰ περιστύλια χρήσιμα εἰς τοὺς τὰ λουτρὰ ἐπισκεπτομένους πρὸς περίπατον ἢ πρὸς διαμονήν, μέχρις οὗ ἐξέλθωσιν οἱ εἰς αὐτὰ λουόμενοι.

5) Μετὰ τὸ λουτρὸν ἐγίνοντο γυμνάσια σωματικὰ ἐντὸς ἰδιαιτέρων οἰκημάτων καὶ τοιαῦτα ἐκαλοῦντο *ξυστοί*, *ὕπαιθρα*, *περίπατοι*, *σφαιριστήρια* εἴτε *κωρύκεια* (Xysti, hypaethra, ambulationes, sphaeristerium seu Coryceum).

Μνημονεύοντες δὲ καὶ Heliasteria *ἡλιόλουτρα* γινόμενα διὰ τῆς εἰς τὸν

ἥλιον ἐκθέσεως ἐπὶ ὁμαλῶν στεγῶν τῶν οἰκιῶν. Παρὰ τοῦ Παυσανίου μανθάνομεν ὅτι τοιαῦτα δημόσια θερμὰ λουτρὰ ὑπῆρξαν ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς κήπους τοῦ Διπύλου, ὧν τὸ ἀναγκαῖον ὕδωρ ἐπρομηθεύοντο ἐκ τοῦ διαρρέοντος ποταμοῦ Σκύρου ὀνομαζομένου. Τοιαῦτα λουτρὰ ὑπῆρξαν καὶ ἐν Πειραιεῖ ἐπὶ τῆς *Ἱπποδαμείου ἀγορᾶς* (Agora Hippodamica) *Σηράγγιον* ὀνομαζόμενα, ὡς λέγει ὁ Σουΐδας καὶ ὁ Ἡσύχιος. Ἐνῷ δὲ ἡ ἐκ τῶν λουτρῶν ὠφέλεια προσείλκυε τὴν προσοχὴν τῶν ἀρχαίων, συγχρόνως οἱ Ἀσκληπιάδαι αὐτοὶ ἐφρόντιζον νὰ ἀνεγείρωνται κατάλληλα οἰκήματα πρὸς ὑποδοχὴν τῶν πρὸς ταῦτα τὰ δῶρα τῆς φύσεως προσερχομένων. Τοιαῦτα οἰκήματα ἀνηγέρθησαν πλησίον τῶν ναῶν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ, Κνίδῳ, Περγάμῳ καὶ Κορώνῃ (ἥτις καλεῖται κρήνη τῶν Πλατάνων).

ΞΑΥΕΡΙΟΣ ΛΑΝΔΕΡΕΡ.

ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΕΝ ΤΩ ΜΕΣΑΙΩΝΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

*Βραχεῖα σημείωσις περὶ τῶν στιχουργημάτων τούτων**.

Ἔχει ὁ εὐμενὴς ἀναγνώστης ὑπ' ὄψιν συλλογὴν μεσαιωνικῶν στιχουργημάτων, ἀλλ' ἀναμένει βεβαίως καὶ τὴν ἀπολογίαν τοῦ ἐκδιδόντος, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἐπιχειρήσεως, τὴν ἐκλογὴν τῶν δημοσιευομένων· πρόκειται δ' ὅπως δικαιώσωμεν ἐνταῦθα αὐτοὺς ἡμᾶς φρονοῦντας ὅτι οὐ πάντα τῆς μεσαιωνείου ἡμῶν ἐθνικῆς φιλολογίας τὰ προϊόντα, ἀλλ' οὐδ' ἐν αὐτῶν κρίνομεν διὰ τὸν Καιάδαν· ἁπλοῦς δ' ὁ μῦθος ἔφυ πάντοτε τῆς ἀληθείας, καὶ ἡ ἀλήθεια, ἵνα χρησώμεθα τῷ εὐαγγελικῷ λογίῳ, ἐλευθερώσει ἡμᾶς πάσης ἰδέας κακῶς εἰς τὸν νοῦν ἡμᾶς παρεισφρησάσης, οἷα καὶ ἡ περὶ τῶν Βυζαντίνων ἡμῶν πατέρων ὅτι οὐδὲν ἀντάξιον τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἑλληνικῆς σοφίας παρήγαγον, ἡ δὲ Μοῦσα μελανείμων παρ' αὐτοῖς τῆς καλογραίας περιβληθεῖσα τὸ πιναρὸν τριβώνιον τὴν πτωχείαν τοῦ λογίου καὶ τοῦ ἀνθρώπου τῶν γραμμάτων ἀπεκλαίετο, ἢ τὴν κοσμογονίαν τὴν ἑξαήμερον ἀνέπτυσσε.

Καὶ καθόλου μὲν περὶ τοῦ Μεσαίωνος τοῦ Ἑλληνικοῦ, τοῦ τε Βυζαντινοῦ καὶ τοῦ ἐν τοῖς κάτω χρόνοις, δι' ὀλίγων εἴπομεν τὰ δέοντα ἡμεῖς, συγχρόνως δὲ καὶ λόγιος ὁμογενὴς ὁ Δ. Βικέλας, ἐν ὀλίγοις ἐρευνήσαντες τί μὲν ἔπραξεν ὁ Ἑλληνισμὸς ἐκεῖνος, ποῦ δὲ θετέον τὰ ὅρια τῆς ἐνδόξου ἐκείνης ἐποχῆς[1].

* Ἰδ. Παρνασσοῦ σελ. 525 καὶ 746.

1 Μεσαιωνικὰ Ἀνάλεκτα Μ. Ι. Γεδεών. Ἀθῆναι 1874. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ καλὸς φιλέλλην μαρκήσιος Queux de Saint-Hilaire μιμνησκόμενος τῆς βραχείας ἡμῶν ταύτης μελέτης ἐν τῇ Βιβλιογραφικῇ Ἐπιθεωρήσει (Annuaire de l' Association pour l'encouragement des étu-

Προηγήθησαν ἡμῶν ὁ καθηγητὴς Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος καὶ πρὸ πάντων ὁ περίπυστος Σπυρίδων Ζαμπέλιος, ἀλλ' οὐδ' ἔσχατοι ἡμεῖς ἀριθμούμεθα μετ' αὐτούς, οὔτε μόνοι· πάντες ὅμως ἀνομολογοῦσι τὸ χρήσιμον τῶν τοιούτων σπουδῶν καὶ τὸ καθῆκον μὲν τῶν Ἑλλήνων περὶ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῶν πατέρων ἡμῶν, τὸ δυσχερὲς δὲ τῆς μελέτης, ἐπειδὴ ἀπαιτεῖται ν' ἀνασκευάσωμεν πολλὰς πεπαλαιωμένας ἐλλείψεις, νὰ μὴ ἀφήσωμεν δὲ ἡ πολυθεΐα, κατέχουσα τόσα καὶ τόσα κοσμικὰ κάλλη, νὰ σφετερίζηται τὴν πνευματικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ μεσαιῶνος ὡραιότητα, κατὰ τὸν καλὸν ἐκ Λευκάδος Βυζαντινοδίφην[1]. Δυνατὸν δὲ τὸν ἐν τοιαύταις ἐγκύπτοντα ἐρεύναις, παρατηρεῖ ὁ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ζωῆς καὶ τῆς φήμης ἀποβιώσας ἐπιφανὴς ἱεράρχης Καππαδοκίας ὁ θεῖος Κλεόβουλος[2], «ἀναγκασθῆναι πλεονάκις οὐκ ἀνδρῶν ἢ Θεῶν ᾄδειν κλέα καὶ ἀριστείας ἀλλ' ἤτοι μυίας καὶ μανίας ἐγκώμια, ἢ δίκας φωνηέντων κατὰ συμφώνων, ἢ ἀντιφατικῶν τινων καὶ σκαιῶν ῥητρῶν ἢ περὶ κοκκίνων καὶ πρασίνων καὶ λήρους ἢ καὶ Σουτσικὰς σατύρας ψάλλειν· εἴ τις οὖν τοῖς πατράσιν ἡμῶν τοιαῦτα ἐπισείων ὀνείδη ἀνακόπτειν ἡμᾶς ἐπιχειροίη τῶν μελετῶν, σοφῶν καὶ φιλαλήθων πρὸς τέκνων ἂν εἴη τοιάςδε τὰς ἀπολογίας ποιεῖσθαι, ὥστε, ἐν τῷ ἀνομολογεῖν μηδεμίαν φύσιν ἀνθρώπων αὐτάρκη εἶναι μὴ οὐχ ἁμαρτεῖν, ἀναφαίνειν τὴν ἀέναον ἑλληνικοῦ καὶ ἀσιατικοῦ, ὀρθοδόξου καὶ αἱρετικοῦ διαμάχην καὶ τὴν παντοδαπῶν λαῶν καὶ κοινωνικῶν στοιχείων ἀλλοπρόσαλλον σύμφυρσίν τε καὶ κύμανσιν, ὑφ' ὧν συνέβαινε τὰ πλείω σφάλλεσθαι τὴν κυβερνητικὴν καὶ ἀστυκὴν μηχανήν, τούτοις δ' ἀντιπαραβλήδην συμπαρατιθέναι καὶ τὰ τοῦ ἑσπερίου μεσαίωνος σκότη, τὰ θρησκευτικὰ καὶ τὰ πολιτικά, ἐφ' ᾧ τῷ μείζονι ζόφῳ τὸν ἐλάττω φωτεινότερον καὶ φαιδρότερον τοῖς ἀναγινώσκουσι καθιστάναι».

Ἂν δὲ δουλῶται κἂν θρασύσπλαγχνός τις ἢ ὁ ἀνὴρ συνειδὼς πατρὸς κακά, ἀντιπαραβάλλοντες ἡμεῖς τὰ τῶν πατέρων πρὸς τὰ βαρβαρικὰ τῶν τῆς Ἑσπερίας φυλῶν, κατὰ τὴν μέσην τῆς ἀνθρωπότητος ἡλικίαν, οὐδαμῶς δουλούμεθα καὶ ἡλικίας τοιαύτης τὰς πράξεις πάσας τιμῶντες καὶ θαυμάζοντες ἢ καί που συγγινώσκοντες καθῆκον θεωροῦμεν ἵνα πάντα περισυναγάγωμεν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος τὰ προϊόντα, πιστεύοντες μετὰ τοῦ Κυντιλιανοῦ ὅτι nihil parvum in litteris.

des grecques en France· 9 année) καὶ ἀναφέρων τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύλλογον τῶν μεσαιωνικῶν σπουδῶν, ἔνθα ἡ διατριβὴ ἀνεγνώσθη, ἠπόρει ὅτι ὁ Σύλλογος ἀόριστον κατέλιπε τὴν ἐποχήν, ἣν μελετᾷ, καίτοι ὡρίσαμεν μὲν ἡμεῖς αὐτήν, πάντες δ' οἱ περὶ τὴν σπουδὴν αὐτῆς πονοῦντες νομίζουσι λήγουσαν περὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τῷ 1821, ἑπομένως οὐδὲν κρῖμα ἡμῖν ἐὰν τιτλοφορῶμεν τὸ βιβλίον μνημεῖα τῆς μεσαιωνικῆς ποιήσεως.

1 Σπυρίδωνος Ζαμπελίου Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος μετὰ μελέτης περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ· βλ. σελ. 16 τοῦ λαμπροῦ πονήματος, προκειμένου περὶ τῆς δυσκολίας τῶν μελετῶν τούτων.

2 Βλ. ἐπιστολὴν Εὐσταθίου Κλεοβούλου πρὸς τὸν Σύλλογον τῶν μεσαιωνικῶν σπουδῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει δημοσιευθεῖσαν ὑφ' ἡμῶν ἐν τῇ Πρωΐα, τῆς 2 Ὀκτωβρίου 1876 σελ. 29—34.

Ἂν δ' ἡ ἀνθρωπότης ἅπασα, κατὰ τὴν ἡλικίαν αὐτῆς ταύτην, δεχθῶμεν, μετὰ τοῦ περικλεοῦς ἱδρυτοῦ τῆς θετικῆς φιλοσοφίας Αὐγούστου Conte, ὅτι διέτρεχε τὸ θεολογικὸν αὐτῆς στάδιον, ἄνοιαν ἐπιδεικνύει ὁ ἀπαιτῶν ἵνα ὁ Ἑλληνικὸς μεσαίων ποιήσῃ ἐξαίρεσιν· ἐὰν δὲ τὰ λοιπὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς μνήμης ἀφῶμεν καὶ εἰς τὰ προϊόντα τῆς φαντασίας περιορισθῶμεν, εἰδικώτερον δ' εἰς ἅπερ σήμερον δημοσιεύομεν, ὡς πρόδρομον μᾶλλον μακρᾶς σειρᾶς ἑλληνικῶν στιχουργημάτων [1], ὁ κριτικὸς μὲν καὶ φιλόστοργος υἱὸς εὑρήσει ἐν αὐτοῖς καλλονάς τινας, ὁ δὲ εἰς τὴν ἔρευναν ἐγκύψας τῶν τυχῶν τῆς ἡμετέρας γλώσσης οὐδέποτε θεωρήσει ἄχρησα αὐτῷ εἰς τὰς ἐθνοπρεπεῖς ταύτας σπουδάς, ἃς μετ' ἀγαλλιάσεως βλέπομεν παρ' ἡμῖν [2] καλλιεργουμένας.

Ἀλλ' ἡ ποίησις παρὰ τῷ Ἕλληνι τοῦ μεσαίωνος, τῆς μοναχῆς περιενδυθεῖσα τὴν σεμνὴν περιβολήν, διετήρησε τὴν ὡραιότητα. Γυνὴ θελκτικὴ καὶ ὡραία περιβαλλομένη τὰ μαῦρα καὶ μελανειμονοῦσα οὐδέποτε ἀπόλλυσι τὸ θελκτικὸν καὶ κάλλος τοῦ προσώπου. Τὸ καθ' ἡμᾶς, νομίζομεν ὅτι τὸν κ. Ἀχιλλέα Παράσχον ποιοῦντα ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις τὸ ὡραῖον αὐτοῦ ᾆσμα,

Στὴν ἔρημή σου ἔρχομαι καὶ πάλιν ἐκκλησία
ἀγαπημένη Παναγιά, χλωμή μου Παναγία κτλ.

προτυποῖ, ἵνα οὕτως εἴπωμεν, ὁ Βυζαντινὸς ποιητὴς τοῦ εἰς τὴν Θεοτόκον Ὕμνου·

Ἀπὸ βάθους καρδίας μου κράζω σοι
Παναγία μου πρόφθασον σῶσον με κλπ.

Τὰ δ' ᾄσματα τῆς ἱερᾶς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἡμεῖς φρονοῦμεν ὅτι ἁμιλλῶνται πρὸς τὰ ποιήματα τῆς ἀρχαιότητος λίαν ἐπιτυχῶς, ἀδυνατοῦμεν δὲ σήμερον ἵνα ἑρμηνεύσωμεν διατὶ ἡ ἑλληνικὴ φαντασία ἐθαυματούργησεν ἐν τῇ ποιήσει ταύτῃ, ἐν τῇ θύραθεν τὰς *Χιλιάδας* ποιοῦσα καὶ τὰ *ἑξαήμερα* τοῦ Πισίδου καὶ τοῦ Μανασσῆ τὰ *Χρονικά*.

Ἀλλ' ἂν τὰ ποιήματα γράφωνται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ, γράφονται ὅμως καὶ ἐν μέτρῳ πολιτικῷ, οὐχὶ ἀγνώστῳ τοῖς ἀρχαίοις· ὁ δεκαπεντασύλλαβος λε-

1 Ἐπακολουθήσει ἀμέσως ἡ ἔκδοσις τῶν ποιήσεων Ἰακώβου Λαμπαζαρίου τοῦ Πελοποννησίου, τοῦ Μιχαὴλ Περδικάρη, τοῦ Καισαρίου Δαπόντε, τοῦ Εὐθυμίου Τραπεζουντίου, ἀνωνύμου τινὸς καὶ τῶν τοῦ Σωφρονίου Λαχοβάρη ἐπιγραμμάτων. Ἕτερα δὲ καλὰ ποιημάτια τοῦ Δράκου Σούτζου, Κωνσταντίνου Καρατζᾶ, Ἰωάννου Κερασοβίτου καὶ ἀνωνύμου τινὸς ἱστορικὰς ἀφηγούμενα σκηνὰς δημοσιεύσομεν ἐν ἰδίῳ τεύχει ὡς ἐλάσσονας χρονογράφους.

2 Ἔγραψεν ὁ Ζαμπέλιος (Σκ.) ἐν ταῖς Βυζαντιναῖς μελέταις Ἀθήνησι 1857 ἴδιον κεφάλαιον γλώσσης περιπέτειαι (σελ. 574—682) συλλογὴν δὲ γνωμῶν διαφόρων περὶ τῆς λαλουμένης καὶ γραφομένης Ἑλληνικῆς, μετά τινων ἀποσπασμάτων, ἐδημοσίευσεν ὁ Κ. Σάθας ὡς παράρτημα Νεοελληνικῆς Φιλολογίας Ἀθήνησι 1870. Ἀρίστη ὅμως συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν τυχῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης θεωρητέα ἡ τοῦ μακαρίτου Κοδρικᾶ τοῦ Παναγιωτάκη Μελέτη τῆς κοινῆς ἡμῶν ἑλληνικῆς διαλέκτου, τὰ Κυπριακὰ τοῦ κ. Σακελλαρίου, οἷς πρόσθες καὶ τὴν τοῦ Η. Τσιτσέλη γλωσσικὴν κεφαλληνιακὴν ὕλην καὶ τὰ ἐν τῷ Παρνασσῷ καταχωριζόμενα ὀνόματα θέσεων ἐν Κεφαλληνίᾳ. Μακρότερος περὶ τούτου τοῦ θέματος λόγος γενήσεται ἐν ἰδίᾳ ἐκθέσει περὶ τῆς παρ' ἡμῖν καταστάσεως τῶν μεσαιωνικῶν ἐρευνῶν.

γόμενος καὶ ἐν γένει πολιτικὸς στίχος εἰ καὶ οὐχὶ εἰς συχνὴν χρῆσιν παρ' αὐτοῖς, ἀπαντᾶται ὅμως· καὶ ὅταν ἀναφέρωμεν τοὺς στίχους ἐκείνους τοῦ Αἰσχύλου·

ὦ βαθυζώνων ἄνασσα Περσίδων ὑπερτάτη,
μῆτερ ἡ Ξέρξου γεραιά, χαῖρε, Δαρείου γύναι, 1

ἢ τοὺς παρὰ Σοφοκλεῖ

ὦ πάτρας Θήβης ἔνοικοι, λεύσσετ', Οἰδίπους ὅδε
ὅστις οὐ ζήλῳ πολιτῶν καὶ τύχαις ἐπιβλέπων 2

ζητοῦμεν ἁπλῶς ἵν' ἀποδείξωμεν ὅτι ἠρέσκετο τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τὸ οὖς εἰς τῶν στίχων τούτων τὸ εἶδος ἀναγινωσκομένων, ὡς καὶ τῶν Ῥωμαίων ἡ ἀκοή. Οὕτως ἴχνη στίχων τοιούτων ἀπαντᾷ τις παρά τε τῷ Τερεντίῳ 3 λ. χ.

Nam si remittent quidpiam Philumenam doleres κτλ.

ὡς καὶ παρὰ τῷ Κατούλλῳ 4

Et insolenter aestues, velut navita magno
Deprensa navis in mari vesaniente vento.

Παυσανίας δ' ὁ σοφιστής, ἐν τῷ Β' ζήσας αἰῶνι ἔγραφε παραδόξως πως «ὡς Καππαδόκαις ξύνηθες, ξυγκρούων μὲν τὰ σύμφωνα τῶν στοιχείων, συστέλλων δὲ τὰ μηκυνόμενα καὶ μηκύνων τὰ βραχέα, ὅθεν ἐκάλουν αὐτὸν οἱ πολλοὶ μάγειρον πολυτελῆ ὄψα πονηρῶς ἀρτύοντα» 5, ἐξ οὗ φρονεῖται ὅτι νέον εἶδος στίχων εἰσῆγεν 6, ὅπερ μέχρι καταχρήσεως ἠγάπων οἱ Βυζαντινοὶ στιχουργοί, εἰσάγοντες μέχρι καὶ τῆς ἱερᾶς ᾀσματογραφίας, καθὰ δεικνύει αὐτὸ τὸ οὐδὲν ἕτερον ἢ πολιτικὸν μέτρον ὄν:

Τοῖς μαθηταῖς συνέλθωμεν ἐν ὄρει Γαλιλαίας.

Συνήθως τὸ πολιτικὸν μέτρον ἐστερεῖτο παρὰ τοῖς τοῦ μεσαίωνος στιχουργοῖς τῆς ὁμοιοκαταληξίας, ἥτις παρατηρεῖται εἰς ἑτέρου εἴδους στίχους, οὐδὲν ὡρισμένως μέτρον ἔχοντας καὶ τοῦτο μέχρι τῆς ἁλώσεως· καὶ ὅμως τὴν ὁμοιοκαταληξίαν ἐδίωκον πολὺ οἱ Βυζαντινοὶ εἰς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους, εἰσήγαγον δὲ πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς, ἣν ὁρίζει ὁ καθηγητὴς Gidel, φρονῶν αὐτὸ ἐκεῖνο, ὅπερ καὶ Γερμανὸς λόγιος ὑπεστήριζέ ποτε 7 ὅτι ἡ ὁμοικαταληξία εἰσήχθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν μετὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα· ἄλλως αὐτὸς μὲν ὁ

1 Αἰσχύλου Πέρσαι στιχ. 151.
2 Σοφοκλέους Οἰδίπους Τύραννος στ. 1511.
3 Terentii Hecyra III, 14.
4 Catulli Carmina 25. Ὁ Struve ἐν τῷ εἰς τὸν πρέσβυν Ἱππότην προλόγῳ αὐτοῦ σημειοῖ ὅτι τοῦ πολιτικοῦ ἐν γένει στίχου «la poésie monacale du moyen-âge nous en offre de nombreux exemples». Συγγραφεὺς δὲ χειρογράφου τινὸς τῆς ἐν Παρισίοις Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης (ὑπ' ἀριθ. 2760) καταλέγει τὸ μέτρον τοῦτο ὡς τελευταῖον εἶδος τοῦ ἡρωϊκοῦ, ὡς καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἡφαιστίωνος· ἴδε A. Ch. Gidel τὰς Etudes sur la littérature Grecque moderne Paris 1866 σελ. 24.
5 Φιλόστρατος ἐν βίοις σοφιστῶν· Β', 13.
6 Medieval Greec texts by Wilhelm Wagner London 1870 σελ. III.
7 Wiener Allgemeine Literatur Zeitung ἀριθ. 10—13 τοῦ Φεβρουαρίου 1816.

Ἀκάθιστος ὕμνος ποιηθεὶς ἐν ἀρχαῖς τοῦ Ζ′ αἰῶνος παρέχει ἡμῖν τοσούτους στίχους ὁμοιοκαταλήκτους [1], ὁ δὲ λόγιος Ἕλλην ὁ ἀναγινώσκων παρὰ Νικήτα τῷ Χωνιάτῃ [2] ζωηρὰν εἰκόνα τῶν κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διωγμῶν τῶν ἀπελεκήτων τοῦ Δανδόλου καὶ τοῦ Βαλδουΐνου ὀρδῶν ἢ παρ' Εὐσταθίῳ τὰ κακὰ τῶν Νορμαννῶν κατὰ τῶν δυστυχῶν Θεσσαλονικέων πείθεται ὅτι ὁ Ἕλλην ὁ ἀπὸ τοῦ ΙΒ′ αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν οὐδεμίαν ἠσθάνετο κλίσιν πρὸς μίμησιν φραγγικῶν ἐθίμων καὶ καθεστώτων, ἔστω καὶ γραμματικῶν καὶ μετρικῶν.

Τὰ παρ' ἡμῶν δημοσιευόμενα ποιήματα εἶναι πάντα τῆς μετὰ τὴν ἅλω-

1 Τίς ἀγνοεῖ τά:

Χαῖρε τίμιον διάδημα βασιλέων εὐσεβῶν
Χαῖρε καύχημα σεβάσμιον ἱερέων εὐλαβῶν—
Χαῖρε ὄχημα πανάγιον τοῦ ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ κλπ.—
Χαῖρε φιλοσόφους ἀσόφους δεικνύουσα κλπ.—
Χαῖρε ὕψος δυσανάβατον ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς κλπ.—
Χαῖρε δι' ἧς ἐλύθη παράβασις,

ὧν οἱ δεύτεροι στίχοι ὁμοιοκαταλήγουσιν εἰς τὰς λέξεις Σεραφίμ, ἐλέγχουσα, ὀφθαλμοῖς, παράδεισος κλπ. Ἐφείσθω δ' ἡμῖν σημειῶσαι ὅτι καὶ ὁμοιοκαταληξίας ἴχνη ἀπαντῶνται παρ' ἀρχαίοις, ὡς λ. χ. παρ' Ὁμήρῳ αἱ παρομοιώσεις εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν κώλων, ὡς ἐσημείωσεν ὁ Ἀριστοτέλης (Ῥητορ. γ′. 9) καὶ εἰς τὸ τέλος, ὡς δεικνύουσι τὰ ὁμοιόληκτα θηξάσθω— θέσθω — μεθέσθω (Ἰλιάδος Β, 382 — Ὀδυσ. Ι, 807) φίλοιο—γόοιο—ἠελίοιο (Ἰλιάδ. Ψ, 152—93. Παραβλ. Ὀδυσσείας Θ, 147, 148, 111, 112, 125, 126. Ὀδυσ. Ι, 248—Κ. 44— Λ,604) κλ. Περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς τοῦ ὁμοιολήκτου ἄξια λόγου ἔγραψεν ὁ σοφὸς Herder βλ. Ursachen des gesunkenen Geschmacks bey den verschiedenen Volkern σελ. 278—90. Ἐὰν ὅμως ἐρευνήσωμεν ἐπισταμένως καὶ τὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς στιχουργίας καὶ ποιήσεως ῥυθμὸν εὑρίσκομεν ῥυθμὸν ὁμότονον πρὸς τοῦτον καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς ὡς λ. χ. εἰς τὸ ἱερὸν ᾆσμα

Θεοτόκε ἡ ἐλπὶς—πάντων τῶν Χριστιανῶν κτλ.
Ἄνδρες πρόσχετε τὸν νοῦν, ἐξευρήματι καινῷ (Φερεκρ.)

τίς δ' οὐ παρατηρεῖ ὁμοιότητα ῥυθμοῦ μεταξὺ τοῦ κατωτέρου ἱεροῦ ᾄσματος

Οἶκος τοῦ Εὐφραθᾶ—ἡ πόλις ἡ ἁγία,
Τῶν προφητῶν ἡ δόξα—εὐτρέπισον τὸν οἶκον,
Ἐν ᾧ τὸ θεῖον τίκτεται.

καὶ τοῦ ἑπομένου τεμαχίου ἐκ τῶν Τρωάδων τοῦ Εὐριπίδου:

Ἄεισον ἐν ῥυθμοῖς—τὸν τεύχα ἐν οὐρείᾳ,
Ξεστὸν λόχον Ἀργείων—καὶ Δαρδανίας ἄταν,
Ἀρθείην δ' ἐπὶ πόντιον.

Ἀλλὰ τὸ ζήτημα ἀκανθῶδες καὶ δεόμενον μείζονος ἐπεξεργασίας.

2 Νικήτας Χωνιάτης σελ. 796 ἐκδ. Bekker «φωνὴ ἀσύμφωνος Ἕλλησι, γνώμη φιλοχρήματος, ὀφθαλμὸς ἀπαιδαγώγητος, γαστὴρ ἀκόρεστος, ὀργίλος καὶ δριμεῖα ψυχή, καὶ διψῶσα τὸ ξίφος διὰ παντός;»· αὐτόθι σελ. 786 «γραφίας δόνακας καὶ δοχεῖα μέλανος φέροντες, τόμοις τὴν χεῖρα ἐδίδοσαν ὡς γραμματέας ἡμᾶς τωθάζοντες», καὶ σελ. 390 «ποία γὰρ θανατηφόρος ἔχιδνα, ἢ πτερνοφύλαξ ὄφις ὀλέθριος, ἢ ταυροφόντης λέων τὰ τῶν βρωμάτων ἕωλα καρορῶν, θερμῆς δ' ἔτι τῆς θήρας ἐμφορούμενος, οὕτως ἂν ἐλυμήνατο, ὡς ἀπανθρωπία λατίνη ζωγρήσασα, οὐκ ἐπικλᾶται λιταῖς, οὐ θηλύνεται δάκρυσι» κλπ. παραβλ. Γρηγορᾶ Ρωμ. Ἱστορ. Β, 2, τόμ. Α′, σελ. 17 ἔκδοσις Bekker ἔπιθι Χωνιάτην σελ. 757, 761, 771, 885 καὶ ὅσα ὁ πάντ' ἄριστος Ι. Σακκελίων ἐσημείωσε δημοσιεύων Μιχαὴλ Παλαιολόγου ἀνέκδοτον Χρυσόβουλλον. Πανδώρα τομ. ΙΕ′ φυλλ. 338 καὶ Εὐαγγ. Κῆρυξ τομ. Η′ σελ. 555.

σιν ἐποχῆς, ἐκτὸς τῶν δύο πρώτων[1] ἀναγομένων, ὡς φρονοῦμεν, εἰς τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ', γράφονται δ' ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἡ λέξις *δοὺξ* ἐθεωρεῖτο ἴση πρὸς τὴν λέξιν ἐχθρός, συμφορὰ κτλ. ὡς φαίνεται ἐξαὐτοῦ τοῦ πρώτου στιχουργήματος, ἐκ δὲ τούτου καθὼς καὶ ἐκ τῆς γλώσσης παραδεχόμεθα ὅτι ἐγράφησαν τὰ ὑπὸ στοιχεῖον Α ποιήματα εἰς τὴν ἐποχὴν, ἣν ἐσημειώσαμεν, καὶ τῶν ὑπὸ στοιχ. Β τὴν αὐτὴν ἐχόντων ἡλικίαν. Δυστυχῶς ἀμφοτέρων οἱ ποιηταὶ μένουσιν ἄγνωστοι,ὁ δὲ τοῦ πρώτου,ὡς ἐκ τῶν πολλῶν προτροπῶν καὶ νουθεσιῶν,ἃς ἀπευθύνει πρὸς τὸν ἀναγνώστην ὅπως ἀπαρνηθῇ τὸν κόσμον φαίνεται μοναχός· τοὺς στίχους τούτους ἔχομεν ἀντιγεγραμμένους ἐν φυλλαρίοις, ὑπὸ τοῦ ἀκαμάτου Δαπόντε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὁ δ' ἀντιγράψας προσέθηκε κατωτέρω ἑτέρους στίχους, ὧν ποιητὴν φαίνεται δεχόμενος ὁ πολυγράφος Σκοπελίτης ΘΕΟΔΩΡΟΝ τινα ΜΟΝΑΧΟΝ καὶ *διάκονον*, κατὰ τὴν μαρτυρίαν ὀλιγοστίχου ἐπιγράμματος ἀμέσως φερομένου, οὗ ἡ μὲν ἀρχὴ

Ἄναξ προηγοῦ γραφίδος Θεοδώρου
Ἀρχὴ καὶ τέλος καὶ πλήρωμα σὺ πέλων

τὸ δὲ τέλος

Καί μοι πάρασχε τὴν ἄφθονόν σου χάριν·
Ὁ ρακενδύτης Θεόδωρος ὁ τάλας κλπ.

Ἠρευνήσαμεν, κατὰ τὸ ἐνὸν, ὅπως μάθωμεν, ἂν ὑπάρχωσιν ἐκδεδομένα τὰ δημοσιευόμενα δύο πρῶτα ποιήματα, ἀλλ' οὐδ' ἡμεῖς εὕρομέν που ταῦτα, οὐδ' ὁ ἀκάματος ἀντιγραφεὺς ἐσημείωσέ τι, ἀκριβέστατος περὶ τὰ τοιαῦτα ἄλλως τε ὑπάρχων· οὕτως αὐτὸς, ὁ Δαπόντες τυγχάνων, ὡς εἴπομεν, ἀντιγράφων ἕτερα ἔργα ἐν κώδηκι,[2] ἀποκειμένῳ κατὰ τὴν ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς περιλαλήτου Μονῆς τοῦ Βατοπεδίου ἐν Ἄθωνι κειμένην Σκήτην τοῦ Ἁγίου Δημητρίου,[3] σημειοῖ ἂν ᾖ ἐκδεδομένον τὸ ἀντιγραφόμενον· περιέργως δ' εἴ-

1 Ἰδ. σελ. 525 Α' καὶ 527 Β'.

2 Ἐν τῷ κώδηκι τούτῳ εὕρηται καὶ ἀνέκδοτος κανὼν Μελετίου Ἀθηνῶν εἰς τὴν ὁσίαν Παρασκευὴν τὴν νέαν, παρακλητικός· ἕτερος δὲ κανὼν παρασυνάπτεται «παρακλητικὸς μετανοοῦντος εἰς τὴν ὑπεραγίαν τοῦ Θεοῦ μητέρα» ἔργον Νικολάου Χελιδρομέως· καὶ ἦν ἄρα ὁ Νικόλαος ἐξ Ἡλιοδρομίων, λόγιος, φαντασίᾳ οὐ τῇ τυχούσῃ κοσμούμενος, διδάσκαλος τυγχάνων τῆς ἐν Ἰασίῳ αὐθεντικῆς Σχολῆς τῷ 1745. Ἀγνοοῦσι τὸν Νικόλαον ὅ τε Σάθας καὶ ὁ Ματθαῖος Παρανίκας.

3 Εἰς τὴν Βατοπεδινὴν Σκήτην τοῦ ἁγίου Δημητρίου μετέβημεν τῇ 22 Ἰουλίου 1876 ἀναζητοῦντες τοιχογραφίας ἱερὰς τοῦ περιλαλήτου Πανσελήνου καὶ τὴν σπουδαίαν, ὡς εἰκάζομεν, ἀλληλογραφίαν τοῦ Θεσσαλονίκης μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ· καίπερ δὲ μὴ εὑρόντες αὐτὴν ἐνετύχομεν ὅμως ἔργοις τισὶ τοῦ Δαπόντε, Ἀθανασίου Ῥοδίου, Διονυσίου Σιατιστέως, Νικολάου Κριτίου, τὰς δὲ τοιχογραφίας ἐγνωρίσαμεν ὡς ἔργα ἀμαθῶν τεχνιτῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Σκήτην νεωτέραν πολὺ τῆς ἐποχῆς, εἰς ἣν ἀσμενίζουσιν ἀποδιδόντες οἱ μοναχοὶ τὴν κτίσιν αὐτῆς, φέρουσαν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Κυριακοῦ αὐτῆς τὰ ἔτη 1761 καὶ 1796 σημειούμενα. Ὁ δὲ Θεσσαλονίκης Δαμασκηνὸς, ὁ κατόπιν Δανιὴλ μοναχὸς ἦν ἐξ Ἀργυροκάστρου τῆς ἄνω Ἠπείρου, υἱὸς εὐγενοῦς τινος Ἐλευθερίου, μαθητὴς μὲν τὸ πρῶτον ἐν Ἀργυροκάστρῳ καὶ Ἰωαννίνοις, τοῦ Εὐγενίου δὲ κατόπιν ἐν τῇ Ἀθωνιάδι. Ἐγένετο πρωτοσύγκελος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, μετὰ ταῦτα μητροπολίτης Μελενίκου καὶ τέλος Θεσσαλονίκης, μεθ' ὃ παραίτησιν ὑποβαλὼν ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἦλθεν εἰς Ἄθω καὶ τῷ 1796 συνετέλεσεν

δομεν ἐν τῷ κώδηκι σημειούμενον ὡς ἐκδοθὲν Ἐνετίησι τῷ 1708 ποίημα Ἀνδρέου Μυιάρη τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπερ ἐγινώσκομεν τυπωθὲν τῷ 1720 καὶ ἀναπληρούσθω λοιπὸν τὸ παρὰ τῷ Κ. Σάθᾳ γραφόμενον.[1] Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν δύο πρώτων ποιητῶν.

Ὁ δὲ ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΡΕΖΗΝΟΣ[2] ὑπάρχει γόνος τῆς ἡρωοτόκου Κρήτης· γεννηθεὶς ἴσως περὶ τὰ ἔτη 1515—1520, ἐδίδασκεν ἐν τῇ τοῦ Χάνδακος τῆς Κρήτης Σιναϊτικῇ Σχολῇ, τῇ προσηρτημένῃ εἰς τὸ ἐκεῖσε Σιναϊτικὸν μετόχιον, ὅπου, ἄγνωστον κατὰ τίνα ἐποχὴν, ἐχειροτονήθη ἱερεύς,[3] περὶ τὸ ἔτος 1550. Οὐδὲν γινώσκομεν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γραψάντων καὶ μνησθέντων τοῦ ἀνδρός, ἢ ὅτι Μαρτῖνος ὁ Κρούσιος, [4] γράφων αὐτῷ τῷ 1582 ἀπὸ Τυβίγγης ἐζήτει περιδιήγησιν τῆς Κρήτης, ὅπως δημοσιεύσῃ αὐτὴν ἐν τῇ τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος ἱστορίᾳ, ἣν συνέγραφε· «καταγράφοις δὲ τὴν λαμπράν σου πατρίδα, καὶ ὅλην τὴν Κρήτην, ἔγραφε, καὶ τὰς αὐτόθι νήσους, κἀμοὶ τὴν περιδιήγησιν πέμποις»..... «ἀλλὰ καὶ βιβλιάριόν τι τῆς ἰδιωτικῆς φωνῆς ταύτης πέμψαις, ἢ καὶ ποικίλας τῶν σήμερον σοφῶν ἐπιστολάς, οὐδένα κίνδυνον φερούσας». Καὶ ἄγνωστον μὲν εἰ ὁ Ἰωάννης Μορεζῆνος συνέγραψε ταῦτα, ἀλλ' ἐκ τῆς μὴ δημοσιεύσεως τοιούτων ἐν τῇ *Τουρκογραικίᾳ* πειθόμεθα ὅτι ὁ πόθος τοῦ Κρουσίου ἔμεινεν ἀπλήρωτος.

Εὐτυχῶς ὅμως, ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν ἀποκειμένων ἀνεκδότων ἐπιστολῶν τοῦ πολυμαθεστάτου Μαξίμου Μαργουνίου τέσσαρες ἀπευθύνονται τῷ Μορεζήνῳ, δύο μὲν τῷ 1590, μία δὲ τῷ 1591 καὶ μία τῷ 1599. Ἐκ τούτων καταφαίνεται διὰ πόσης ἦγε τιμῆς τὸν ἡμέτερον ποιητὴν ὁ περίπυστος τῶν Κυθήρων ἐπίσκοπος· «οὕτως ἐγὼ περὶ σὲ ἐκκέχυμαι ταῖς πνευματικωτέραις ὁρμαῖς καὶ σὲ τοιοῦτον πρὸς ἐμὲ ἀντιπέμπειν τὸ τῆς ψυχῆς φίλτρον ἐπεύχομαι.» Ἐν δὲ τῇ τελευταίᾳ ἀπὸ γ' Σκιρροφοριῶνος 1599 γράφει ὁ Μαργούνιος «ἐπὶ χρηστῶν δὲ πρὸς τούτοις καὶ τῶν ἐλπίδων φερόμεθα ὄψεσθαί ποτε, κατὰ τὰς σὰς ὑποσχέσεις, καὶ τὰ εἰς τὴν Πανάχραντον Δέσποιναν ξυντεθέντα σοι ἐγκώμια». Καὶ ὁ μὲν Μαργούνιος *Μουρζῖνον* ἀποκαλεῖ, ὁ δὲ Κρού-

εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων τῆς Μονῆς τοῦ Ἐσφιγμένου, ἀπεβίωσε δὲ τῷ 1801 ἐν τῇ Σκήτῃ ταύτῃ. Ἦν ἄριστος εἰς τὸ γράφειν, εἰδήμων τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν νόμων, γινώσκων ἄριστα τὴν τουρκικὴν καὶ τὴν ἰταλικήν· σώζονται αὐτοῦ ἐπιστολαὶ ἑλληνιστὶ καὶ μιξοβάρβαροι. Τὴν περὶ Δαμασκηνοῦ σημείωσιν ταύτην εὗρον ἐν τῷ τοῦ Ἐσφιγμένου κώδηκι, ὃν συνέγραψεν ὁ πεπαιδευμένος ἡγούμενος τῆς Μονῆς ταύτης Θεοδώρητος, γράψας, ὡς γνωστόν, ἑρμηνείαν εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, ἀφορμὴν δοῦσαν εἰς περίεργον ἀλληλογραφίαν μεταξὺ Θεοδωρήτου καὶ Νικηφόρου Θεοτόκη ἀποκειμένην παρ' ἡμῖν. Καθόλου περὶ τῶν Ἀθωϊτίδων Μονῶν καὶ τῶν βιβλιοθηκῶν αὐτῶν ἰδίαν Μονογραφίαν δημοσιεύσομεν προσεχῶς.

1 Κ. Ν. Σάθα Νεοελληνικὴ Φιλολογία σελ. 598.

2 Ἰδ. σελ. 533 Γ'.

3 Κωνσταντίνου Α' περὶ τῆς πατριαρχικῆς Σχολῆς, ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογ. Συλλόγου· τόμ. Α' σελ. 294—95, Ματθαίου Παρανίκα Σχεδίασμα σελ. 155, Κ. Ν. Σάθα Νεοελλ. Φιλολ. σελ. 198—99.

4 Martini Crusii Turcograeccia σελ. 532.

σιος *Μορζῆνον*, τὸ δὲ παρ' ἡμῖν χειρόγραφον ὀνομάζει *Μορεζῆνον*, ἐν δὲ καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ὁ Σάθας διχοτομήσας ἐγέννησε δύο λογίους [1].

Ὁ Μορεζῆνος, ὃν Ματθαῖος ὁ Παρανίκας εἰς *Μυρεζῖνον* μετέβαλεν, ἔγραψεν ἑξήκοντα λόγους ὑπὸ τὸν τίτλον τῆς *θαυμαστῆς κλίνης τοῦ Σολομῶντος*, εἰς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ Παναγία ἐστὶν αὐτὴ ἡ κλίνη, καὶ τὸ χειρόγραφον, ὀγκωδέστατον ὄν, ἀπόκειται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχικῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς, ἐκτὸς δὲ τούτου ὁ Μορεζῆνός ἐστι ποιητὴς δύο ποιηματίων, ἅτινα ἐκδίδομεν· ἐποίησε δὲ ταῦτα, καθὰ ἐν τῷ παρ' ἡμῖν χειρογράφῳ σημειοῖ ὁ ἀντιγράφος Καισάριος ὁ Δαπόντες [2], εἰς εὐχαριστίαν τῆς Θεοτόκου, ἥτις διεφύλαξεν αὐτὸν ἀβλαβῆ καὶ ὑγιᾶ ἀπὸ φοβερᾶς λοιμικῆς νόσου, ἥτις ἐμάστιζε τὴν Κρήτην περὶ τὸ 1598—99. Τέλος, γινώσκομεν ὅτι τὰ ποιήματα καὶ οἱ λόγοι ἐγράφησαν κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1599.

Τέταρτος εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐκδιδομένων τάσσεται ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ ὁ Τραπεζούντιος [3]. Περὶ τοῦ Χρυσογόνου γινώσκομεν ὀλίγα, ἐπειδὴ δὲ συνήκμαζον ἐν Βουκουρεστίῳ δύο Τραπεζούντιοι Γεώργιοι : ὁ Ὑπομενᾶς καὶ ὁ ἡμέτερος ποιητής, πολὺ πιθανῶς, περιστατικά τινα τοῦ βίου τοῦ πρώτου ἀπεδόθησαν εἰς τὸν δεύτερον καὶ τἀνάπαλιν, δυσχερές δ' ἐστιν ὅπως διαχωρίσωμεν ἀνὰ μέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους, ὅπερ ἀποτελοῦσι κυρίως τὰ ἀντιφατικὰ γραφόμενα τῶν μνησθέντων ὀλίγον ἢ πολὺ τῆς ξυνωρίδος τῶν δύο Τραπεζουντίων Δημητρίου Προκοπίου, [4] Γεωργίου Ζαβίρα [5], Ἀνδρέου Π. Βρετοῦ, [6] Ματθαίου Παρανίκα [7], Περικλέους Τριανταφυλλίδου [8] καὶ Κωνσταντίνου Σάθα. [9] Ἐκ δὲ τούτων πάντων καὶ τῆς ἡμετέρας χειρογράφου διφθέρας συνάγομεν ὅτι ὁ παρὰ Σάθᾳ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, εἰς ὃν Λάζαρος ὁ Σκρίβας [10] ἐποίησεν ἐπίγραμμα διεκρίνετο τοῦ Ὑπομενᾶ τῷ ἐπωνύμῳ Χρυσόγονος, ἐπιλεγόμενος καὶ Θεοδωρίδης παρὰ Παρανίκᾳ, θέλοντι αὐτὸν διδάσκαλον ἐν Βουκουρεστίῳ τῷ 1710, ἐνῷ τὸ ἡμέτερον χειρόγραφον δέχεται τοιοῦτον μέχρι τοῦ 1716. Διδάσκων ἐπεμελήθη τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ

1 Κ. Σάθα ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 217 καὶ σελ 199.

2 Ὁ Δαπόντες σημειοῖ «ἐγράφη παρ' ἐμοῦ κατὰ τὸ αφψθ' ἔτος, κατὰ μῆνα πάλιν Ἀπρίλλιον, εἰς δόξαν τῆς Παναγίας καὶ κοινὴν ὠφέλειαν τῶν ἀδελφῶν μου Χριστιανῶν».

3 Ἰδ. σελ. 746 Δ'

4 Δημητρίου Προκοπίου ἀπαρίθμησις λογίων Γραικῶν· ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ τοῦ Φαβρικίου Ἑλληνικῇ Βιβλιοθήκῃ, τόμῳ ΙΑ' καὶ ἀνετυπώθη ὑπὸ Κ. Σάθα, ἐν τῇ Μεσαιωνικῇ Βιβλιοθήκῃ τόμῳ Γ' ἀπὸ σελ. 480—503.

5 Γεωργίου Ζαβίρα Νέα Ἑλλὰς ἤτοι Ἑλληνικὸν θέατρον. Ἀθῆναι 1875 σελ. 130.

6 Α. Π. Βρετοῦ Νεοελληνικὴ Φιλολογία· τόμ. Δ'. Ἀθῆναι 1854 σελ. 188 ἀριθμ. 310.

7 Μ. Παρανίκα Σχεδίασμα· σελ. 183.

8 Ἰδίως περὶ Ὑπομενᾶ καὶ τῆς βιβλιοθήκης αὐτοῦ· Π. Τριανταφυλλίδου Ποντικά. Ἀθῆναι 1866 σελ. 40—41.

9 Νεοελλην. Φιλολογία 458—59.

10 Σάθα ἔνθ. ἀνωτ. Παρανίκα σελ. 183. Ζαβίρα σελ. 414· ἦν δ' ὁ Σκρίβας Τραπεζούντιος, διδάσκαλος ἐν Βουκουρεστίῳ, ἀποθανὼν τῷ 1767, διατελέσας πρότερον καὶ γραμματεὺς τοῦ ἡγεμόνος Βλαχίας Κωνσταντίνου Νικολάου Μαυροκορδάτου, ἔγραψεν Ἱστορίαν συνοπτικὴν τῶν ἡγεμόνων Βλαχίας καὶ Μολδαυίας.

περὶ καθηκόντων συγγράμματος τοῦ ἡγεμόνος Νικολάου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου προτάξας ᾠδάς τινας καὶ ἐπιγράμματα, ἀντιγεγραμμένα καὶ ἐν τῷ παρ' ἡμῖν χειρογράφῳ, ὁπόθεν ἐκδίδομεν τἀνέκδοτα[1].

Ὁ Γεώργιος Χρυσόγονος ἦν, κατὰ τὸν Δημήτριον Προκοπίου, «πεπαιδευμένος τήν τε θύραθεν φιλοσοφίαν καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἱερὰν θεολογίαν, εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης», φιλόσοφος ὑπάρχων ἀριστοτελικός· ὁ Ζαβίρας λέγει ὅτι ὁ Γεώργιος «ἐγένετο αἴτιος καὶ ἐσυστήθη ὁ ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας προσευκτήριος οἶκος τῶν Ἀνατολικῶν Ὀρθοδόξων». Ἀπεβίωσε δὲ τῇ 28 Ἰουλίου 1739.

Ὁ Ἀνδρέας Π. Βρετὸς ἀναγράφει ἓν ἔργον τοῦ Χρυσογόνου τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, ἐκδοθεῖσαν Ἐνετίῃσι τῷ 1785, ἐνῷ ὁ Ζαβίρας τίθησιν ἔτος τῆς πρώτης ἐκδόσεως τὸ 1748, προστιθεὶς ὅτι ὁ ἡμέτερος ποιητὴς ἔγραψεν «ἔπη ἐν τῷ περὶ καθηκόντων πρὸς τὸν συγγραφέα καὶ πολλὰ λογίδρια πανηγυρικὰ εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν καὶ ἀνάστασιν καὶ κανόνας καὶ τροπάρια εἰς ἁγίους καὶ στίχους καρκινικοὺς καὶ ἄλλων μέτρων καὶ ἐπιστολάς», τὰ δὲ λεγόμενα ἔρχεται κυρῶν ὁ πολύτιμος Καισάριος Δαπόντες ἐν τῷ Ἱστορικῷ καταλόγῳ τῶν ἐπισήμων Γραικῶν, τῷ ὑπὸ Σάθα δημοσιευθέντι[2].

Τὰ δημοσιευόμενα ποιήματα προσφωνοῦνται εἰς τοὺς ἡγεμόνας Νικόλαον Μαυροκορδάτον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον[3] καὶ τὸν ἄρχοντα Σκαρ-

1 Ἐκτὸς τούτων ἀπόκειται παρ' ἡμῖν ἀνέκδοτος κανὼν ἰαμβικὸς ἐγκωμιαστικὸς εἰς Νικόλαον Μαυροκορδάτον, ἕτερον ἐγκώμιον συντεθειμένον ἐκ στίχων ληφθέντων ἐκ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, καὶ καρκινικὸν πεντάστιχον, ἔχον οὕτω:

ὁ πάνυ ναὸν νωμῶν νόα νῦν ἄπο
ἀμαθίας ἄλεν, ἵν' ἐλάσαι θαμά,
νόσον ἀπόρων, νωρῶν νώροπ' ἄνοσον·
ἀρχικὰ σωτὴρ ἄρα ῥητῶς ἃ κιχρᾷ·
ἄρδε νόμιμον ἄνα νόμιμον ἕδρα.

2 Κ. Σάθα Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τόμ. Γ' ἀπὸ σελ. 71—200. Εἰρήσθω δ' ὅτι ὁ Σάθας καίπερ ἀναγινώσκων ἐν τῷ Ἱστορικῷ καταλόγῳ ὅτι ὁ Χρυσόγονος ἦν ἀνεψιὸς Σεβαστοῦ Κιμινήτου (διάδοχος δ' ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Μάρκου Κυπρίου), καίπερ διαβεβαιώσας ἡμᾶς ἐν τῇ Νεοελλ. Φιλολογίᾳ (σελ. 459) ὅτι ἕτερος ὁ ἡμέτερος παρὰ τὸν Γεώργιον Ὑπομενᾶν, ἐν τοῖς προλεγομένοις τοῦ Γ' τόμου τῆς Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης αὐτοῦ (σελ. λ') ὀνομάζει τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Σεβαστοῦ Ὑπομενᾶν. Προστίθησι δ' αὐτόσε ὁ Δαπόντες ὅτι ὁ Χρυσόγονος ἦν καλὸς ἄνθρωπος καὶ ἀστεῖος, διὰ τοῦτο δ' ἠγάπων αὐτὸν πάντες οἱ ἄρχοντες.

3 Βλ. περὶ Μαυροκορδάτων Νικολάου καὶ Κωνσταντίνου καθόλου μὲν τὸν Φωτεινὸν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Δακίας καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Βλαχίας τῶν ἀδελφῶν Τουνουσλῆ, ἰδίᾳ δὲ τὸν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Σοφοκλέους Οἰκονόμου ἐκδοθέντα τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου Ψόγον νικοτιανῆς, ἐν Βενετίᾳ 1876, Εὐγενίου Λογικὴν σελ. 43, Φαβρίκιον ἐν ἀρχῇ τοῦ ΙΑ' τόμου τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, Saxii Onomastic. litterarium Part. VI σελ. 304 Trajecti ad Rhenum 1788, Σάθα Νεοελλ. Φιλολ. σελ. 478, Σταματιάδου Βιογραφίαι τῶν Ἑλλήνων μεγάλων διερμηνέων, Λόγιον Ἑρμῆν 1818 σελ. 297—307.

λάτον Ἰωάννην καί, εἰ μή τι ἕτερον, δεικνύουσι πρῶτον μὲν ποῦ ἐδαπανᾶτο τὸ πνεῦμα διασήμων λογίων τότε, ποιούντων μετὰ τοσαύτης εὐχερείας εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικήν, δεύτερον δὲ τὴν κατάστασιν, ἐν ᾗ διετέλει ὁ λαὸς τῆς Βλαχίας ὑπὸ τοὺς ἰθαγενεῖς, μέχρις ἐκείνης τῆς ἡμέρας, ἡγεμόνας καὶ πόσαι ἐλπίδες διαφαίνονται τοῦ λαοῦ ἐκείνου, ὑπὲρ φωτισμοῦ οὗτινος εἰργάσθη, κατὰ τὸ ἐνόν, ὁ ἄξιος λόγου λόγιος τῆς Τραπεζοῦντος βλαστὸς Γεώργιος Χρυσόγονος.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ δ' ὁ μοναχός, ὃν πέμπτον τάττομεν [1], ἐγεννήθη ἐν τῇ νήσῳ Λέρῳ, περὶ τὰ 1782—85, ἐκ πατρὸς Νικήτα, ἀνεψιοῦ τοῦ ἀοιδίμου Ἡρακλείας Μεθοδίου, περὶ οὗ μακρὸς γενήσεται λόγος ἐν ἰδίῳ ἡμῶν πονήματι ἐπιγραφομένῳ «Οἱ τελευταῖοι μητροπολῖται τῆς Ἡρακλείας (1716—1830)», ἐν ᾧ ἀναγράφονται ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα ἀγνώστων μέχρι τοῦδε λογίων λαϊκῶν καὶ κληρικῶν καὶ εἰδήσεις περὶ σχολείων ἑλληνικῶν, ἐν γένει μὴ σημειωθέντα ὑπὸ τοῦ Παρανίκα, τοῦ Δημητρακοπούλου καὶ τοῦ Σάθα. Εἰς τούτους ἀνήκει καὶ ὁ Γεώργιος, παιδίον μόλις μεταβὰς παρὰ τῷ θείῳ αὐτοῦ ἱερεῖ διατελοῦντι ἐν Μυριοφύτῳ, ὅπου ἐδιδάχθη τὴν Ἑλληνικὴν παρὰ τῷ μακαρίτῃ διδασκάλῳ Ἰωάννῃ τῷ Λεοντοπούλῳ. [2] Ἦν δ' ὁ Λεοντόπουλος λόγιος ἐκ τῶν τὰ μάλα εὐδόκιμος, τῆς ἱερᾶς καὶ τῆς θύραθεν παιδείας βαθὺς μύστης, ἐκδοὺς μὲν γραμματικὴν [3] τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, συγγράψας δὲ ἱερὰν καὶ Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν καὶ μετερχόμενος τὸν διδάσκαλον ἐν Μυριοφύτῳ, παρ' ᾧ ἐμαθήτευσε καὶ ὁ Ἡρακλείας Ἰγνάτιος· ἀπεβίου δ' ὁ ἀγαθὸς γέρων ὑπέρακμον ἔχον τὸ σαρκίον καὶ ἀσθενείαις προσπαλαῖον, τῷ 1828. Ὑπὸ τὴν καθοδηγίαν τοῦ Λεοντοπούλου ὁ Γεώργιος διδαχθεὶς ἐνησχολήθη περὶ τὴν μελέτην τῶν θείων Γραφῶν καὶ ἐπὶ πολὺ διετέλεσε γραμματεὺς παρὰ διαφόροις ἀρχιερεῦσι.

Ταχέως ὅμως ἀπεσύρθη οἴκοι παρὰ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, ὅστις ἦν ὁ πολλῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῆς τιμῆς ἀπολαύων ἀρχιτέκτων τοῦ Σουλτάνου Μαχμοὺτ Χατζῆ Νικολῆς, οὗ καὶ ἀλλαχοῦ καθῆκον θεωροῦμεν ἵνα μνησθῶμεν, βιῶν δὲ μοναχικῶς ἐνησχολεῖτο εἰς ἐκκλησιαστικὰς σπουδὰς καὶ εἰς τὴν σιχουργίαν, ἀλλ' ἐκ πολλῶν ὑπ' αὐτοῦ γραφέντων μόλις τρεῖς ᾠδαὶ εἰς τοὺς πατριάρχας Καλλίνικον Ε' καὶ Γρηγόριον Ε' καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν περιεσώθησαν καὶ ἡ κατὰ τῆς γραμματικῆς σάτυρα, γενομένη ἐν ἀρχαῖς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος, ὁπότε πάντες οἱ παρ' ἡμῖν γραμματικοὶ ἐπλήρουν τὰ μακρὰ τῶν γραμματικῶν αὐτῶν προλεγόμενα κρίσεων καὶ σκέψεων καὶ προτάσεων περί τε καλῆς καὶ εὐχρήστου γραμματικῆς καὶ διδακτικῆς μεθό-

1 Ἴδ. σελ. 751 Ε'.

2 Ἡ εἰκὼν τοῦ Λεοντοπούλου σώζεται παρ' ἡμῖν.

3 Ἡ γραμματικὴ αὐτοῦ ἐστι σύνηθες διδακτικὸν βιβλίον, ἐξέδωκε δ' αὐτὴν δι' ἰδίων ἐξόδων ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἰγνάτιος ὁ Ἡρακλείας· ἴδε ὅ,τι περὶ τούτου ἐγράψαμεν ἄλλοτε ἐν τῷ «Τύπῳ» τῶν ἀδελφῶν Πληθωνιδῶν, ἀρ. 249, 11 Νοεμβρίου 1871.

δου, εὐφρόσυνον συνιστῶντες ἅμιλλαν καὶ ἀγῶνα, ἔχοντα ἱστορίαν, ἥτις δέον ἵνα γείνῃ θέμα χρόνου ἑτέρου καὶ βιβλίου. Ὁ Γεώργιος ἐστιχούργει προσέτι ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν εἶχε καταλάβει τοὺς ἡμετέρους λογίους ἡ μανία τῆς ποιητικῆς, τῆς δὲ μανίας ταύτης δείγματα ἔχομεν ἐν τῷ *Λογίῳ Ἑρμῇ*, ὅπου καὶ αὐτὸς ὁ γέρων Κοραῆς κατῆλθε γράφων ποιήματα, ἅπαξ δὲ γενόμενος ὁ *Ἑρμῆς* ὄργανον τῆς διαδόσεως τῶν ἀηδιῶν τοῦ χρονολήρου Ἑλληνόφρονος Σαλαμινίου ἐδέχετο καθεκάστην στιχουργήματα καὶ ποιήματα τοῦ Σωφρονίου Βατοπεδινοῦ, [1] τοῦ Νικολοπούλου, [2] τοῦ Σερουίου, [3] τοῦ Ἀσωπίου [4] καὶ ἄλλων, οὓς πάντας ὑπερεῖχε ποιῶν εἰς μὲν τὴν λαλουμένην ὁ Ἰακωβάκης Ῥίζος Νερουλός, [5] εἰς δὲ τὴν ἀρχαίαν ὁ Πολυζώης Κοντός, [6] καίτοι ἐπιτυχῶς ἐστιχούργουν ὁ Δημήτριος Σχινᾶς ὁ Βυζάντιος [7] καὶ ὁ διδάσκαλος Κοκκινάκης. [8]

Ὁ Γεώργιος ἐπροικίζετο διὰ προτερημάτων τινῶν, καθὸ στιχοποιός, δυστυχῶς ὅμως ἐδαπανᾶτο τότε τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτῷ ὁμοίων ἐφ' ἃ μὴ δεῖ, ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἡ ἐπικρατοῦσα διανοητικὴ τοῦ Ἔθνους κίνησις καὶ ὁ ὀργασμὸς εἵλκυον τοὺς ἐπαίνους καὶ τὴν προσοχὴν τῆς Δύσεως. [9]

Τελευταῖος ἐτάχθη ὁ ἐπίσκοπος **ΜΑΤΘΑΙΟΣ** ὁ **ΜΥΡΕΩΝ**. [10]

Ἐν τῷ ἀνίσῳ κατὰ τῆς ὑπερόφρυος Ῥώμης πολέμῳ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν ᾧ αὕτη, πολλὰ ἐκείνης ἐλαττουμένη κατὰ τὰς ῥαδιουργίας καὶ τὰ ὑλικὰ μέσα, ἃ ἀφθόνως προέχεε παντὶ ἀρνησιθρήσκῳ καί ποτε τετρακισμύρια σκοῦδα ἐδαπάνησεν ὅπως κατορθώσῃ τὴν ἀπαγχόνισιν ἡρωικοῦ πατριάρχου, κατεῖχε θέσιν ἀμυντικήν, ὅπλον πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν προσβαλλο-

1 Λόγιος Ἑρμῆς 1818 σελ. 3, 589. 1817 σελ. 402.

2 Λόγιος Ἑρμῆς 1817 σελ. 298.

3 Ἦν δὲ τοῦτο Ὕμνος εἰς τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον Σοῦτζον. Λόγιος Ἑρμῆς τοῦ 1819 σελ. 267.

4 Λόγιος Ἑρμῆς 1819 σελ. 409 ἐπικήδειον στιχούργημα εἰς τὴν Σοφίαν Καρλότταν βασίλισσαν διὰ γάμον τῆς Μ. Βρεττανίας, δημοσιευθὲν καὶ ἰδίᾳ· βλ. Βρετοῦ Νεοελλ. Φιλολογ. Β' Ἀθῆναι 1858 σελ. 201.

5 Λόγιος Ἑρμῆς 1817 σελ. 292· τὸ ποίημα ἐπιγραφόμενον Ἀηδόνι καὶ Ψιττακὸς ἔμεινεν ἀδημοσίευτον ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ποιηματίων τοῦ Νερουλοῦ, ἣν ἐξέδωκε κατὰ τὸ παρελθὸν ἔαρ ἐν Παρισίοις ὁ μαρκήσιος Queux de Saint Hilaire· ἀνέκδοτον δ' ὅλως ἐστὶν ἕτερον παρ' ἡμῖν ἀποκείμενον τοῦ Ἰακωβάκη: ἀποχαιρετισμὸς Βαυαροῦ στρατιώτου.

6 Λόγιος Ἑρμῆς 1819 σελ. 780—784.

7 Τοῦ Σχινᾶ ἐδημοσιεύθη ποίημα εἰς Ἄγγελον Μελισσηνὸν Κεφαλλήνιον καὶ Παναγιώτην Στεφανίδην Ζακύνθιον (Λογ. Ερμ. 1818 σελ. 684). Ἀνεδείκνυντο δὲ τότε οἱ δύο οὗτοι διδάκτορες τῆς χειρουργικῆς καὶ ἰατρικῆς ὑπὸ τοῦ διασήμου ἐν Παταυίῳ Πανεπιστημίου.

8 Λογ. Ἑρμ. 1818 σελ. 445.

9 βλ. Göttingische Gelehrten Anzeingen· τεῦχος νς' Ἀπριλίου 8, 1816 σελ. 557 ἀγγέλλον τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ.

10 Ἴδ. σελ. 753 (ὅπου κατὰ παραδρομὴν ἐσημειώθη Ε' ἀντὶ ς').

μένων θεσμῶν καὶ δογμάτων καὶ ἐπίρρωσιν τῶν ἐν τῇ πίστει κλονουμένων οὐδὲν ἕτερον εἶχεν ἢ τὸν λόγον καὶ τὸν κάλαμον, ἐντεῦθεν δὲ πλεῖστα ἐγράφησαν συγγράμματα, ὧν κατάλογος μετὰ βιογραφικῶν εἰδήσεων περὶ τῶν γραψάντων ἐστὶν ἡ πολύτιμος *Ὀρθόδοξος Ἑλλὰς* (ἐν Λειψίᾳ 1872) τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ἀνδρονίκου Δημητρακοπούλου.

Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τείνει ὁ δημοσιευόμενος Κανὼν κατὰ Λατίνων, τὸ μόνον τοιούτου εἴδους ᾀσματογράφημα μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἀρχαίου ἄλλως τε ὄντος τοῦ συστήματος τῆς διὰ τοιούτων ἱερῶν ᾀσμάτων διαδόσεως νοσερῶν ἢ ὑγιῶν θρησκευτικῶν διδασκαλιῶν· διότι, ὡς ἐστι γνωστὸν τοῖς καὶ ἄκρῳ δακτύλῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἀψαμένοις, τροπάριά τινα καὶ εἱρμούς, τῆς ἱερᾶς ποιήσεως ᾄσματα, συντιθέντες διέδιδον οἱ αἱρετικοὶ ὅπως ψάλλωνται ἐπ' ἐκκλησίας, ὥστε ἡ ἐν Λαοδικείᾳ σύνοδος ὥρισε ῥητῶς, διὰ τοῦ ΝΘ' κανόνος, «ὅτι οὐ δεῖ ἰδιωτικοὺς ψαλμοὺς λέγεσθαι ἐκ τῇ ἐκκλησίᾳ», συμφώνως δὲ ταύτῃ ἀπεφήνατο καὶ ἡ ἐν Βρακάρᾳ τῆς Ἱσπανίας (τῷ 461) σύνοδος. «Ut, extra psalmos vel canonicarum scripturarum Novi et Veteris Testamenti, nihil poëtici compositum in Ecclesia psallatur, sicut et antiquis canonibus statutum est». Καὶ τῆς διὰ ποιήσεων δ' ἁπλῶς διαδόσεως αἱρετικῶν διδασκαλιῶν τὸ ἔθος ὑπάρχει ἀρχαιότατον, ὁ δ' Ἄρειος συλλογὴν ἐπὶ τούτῳ ποιήσεων ἔγραψε λυρικῶν *Θάλειαν*, ὡς γνωστόν, ἐπιγράψας. Οὐδὲν ἄπορον ἂν βλέπωμεν ὅτι Ὀρθόδοξοι πάλιν διὰ τοιούτων ποιήσεων ἢ ἱερῶν ᾀσμάτων ἀνελάμβανον τῶν κακοδοξιῶν τὴν ἀναίρεσιν.

Ἴσως πρῶτος γράψας κανόνα κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων ὑπάρχει Ἰωάννης ὁ Ζωναρᾶς [1] γραμματεὺς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου καὶ κατόπιν μοναχὸς γράψας ποιήματά τινα κατὰ Λατίνων περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως καὶ κανόνα εἰς τὴν Θεοτόκον, οὗ ἕκαστον τροπάριον ἐξελέγχει μίαν αἵρεσιν, τὸ δὲ τελευταῖον τῆς Θ' ᾠδῆς τὴν τῶν Λατίνων· μετὰ τὸν Ζωναρᾶν τάττομεν τὸν ἡμέτερον Ματθαῖον τὸν Μυρέων ἐπίσκοπον, ὅστις μόνος ὑπό τε τοῦ Ζαβίρα καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ ἀρυομένου Σάθα καὶ τοῦ Δημητρακοπούλου [2], μάλιστα δὲ καὶ πρῶτον ὑπὸ Δοσιθέου Ἱεροσολύμων μνημονεύεται, ποιήσας «περὶ τῶν ἀρχῆθεν αἰτίων τοῦ σχίσματος τῶν Λατίνων καὶ περὶ τῶν πέντε διαφορῶν αὐτῶν πρὸς τοὺς Γραικοὺς ἐν συντόμῳ καὶ ἐν σχήματι κανόνος», τοιαύτην δ' ἐπιγραφὴν φέρον τὸ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν χειρόγραφον ἀναμφιλέκτως ἀνήκει τῷ Ματθαίῳ, ὅστις ἦν ἀνὴρ καὶ βαθὺς περὶ τὴν γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Θεολογίας καὶ φαντασίᾳ οὐ τῇ τυχούσῃ κοσμούμενος.

Ὁ Ματθαῖος ἐγεννήθη ἐν Πωγωνιανῇ τῆς Ἠπείρου περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, διότι, καθὰ ὁ ἴδιος γράφει, τῷ 1621 ἔζη «ἐν γήρει τρυχόμενος βα-

1 Δημητρακοπούλου Ὀρθόδοξος Ἑλλὰς σελ. 15, ἴδε Κ. Ἀσωπίου Ἱστορία Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων σελ. 906—936.

2 Ζαβίρα Νέα Ἑλλὰς σελ. 418, 448. Σάθα Νεοελλ. Φιλολογ. σελ. 403. Δημητρακοπούλου Ὀρθόδοξος Ἑλλὰς σελ. 148.

ρυστενάκτῳ». Κάτοχος τῆς Ἑλληνικῆς, ἄγνωστον ποῦ ἐσπούδασεν, ἄγνωστον δ' εἰ κατεῖχεν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ Κωνσταντινουπόλεως θέσιν τινὰ, μέχρι τοῦ 1606, ὁπότε ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος τιτουλάριος Μυρέων, ἔχων ἤδη ἕτερον ἀδελφὸν ἐπίσκοπον· ἦν δ' οὗτος Λουκᾶς ὁ ἀρχιερεὺς Βουζαίου, καθόσον ἐνθυμούμεθα, γράψας καλλιτεχνικώτατα Βίβλον λειτουργίας ἀποκειμένην ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Ἄθωνι μονῆς τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, ἀκμάσας δ' ἐν ἀρχαῖς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος· καλλιγράφος δ' ἦν καὶ ὁ Ματθαῖος, γράψας τὸ κάλλιστον χειρόγραφον Εὐαγγέλιον, ὅπερ σώζεται ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῆς ἐν Ἄθωνι Μεγίστης Λαύρας, καθὰ δείκνυσι τὸ τῆς γραφῆς παρατιθέμενον πανομοιότυπον. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ματθαίου ἐγένετο τῇ 11 Σεπτεμ-

χεὶρ ματθαίου μοναχοῦ
καὶ πρεσβυτέρου τοῦ
ἐκ πωγωνιανῆς :~

βρίου 1606, καθὰ μανθάνομεν ἐκ κώδικος ἀντιγράφων πατριαρχικῶν πράξεων ἀποκειμένου ἐν τῷ τμήματι τῶν συλλογῶν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Συλλόγου τῶν μεσαιωνικῶν σπουδῶν, ὅπου εὕρηται καὶ ὁ κανὼν ὁ κατὰ Λατίνων.

Κατὰ Δημητρακόπουλον, ὁ Ματθαῖος ἀπεσύρθη εἰς τὴν Μονὴν Δάλου, ἣν παρεχώρησεν αὐτῷ τῷ 1610 ὁ ἡγεμὼν Ῥάδουλος, σεβόμενος τὸν ἄνδρα. Ἔζη ἔτι ὁ ἐπίσκοπος τῇ 20 Νοεμβρίου 1621, ὑφιστάμενος τὰ κακὰ πολυστενάκτου γήρατος καὶ γράφων πάντοτε καὶ πολλὰ, ὧν γνωστά εἰσι 1) ὁ ἐκδιδόμενος Κανὼν, οὗ καὶ ἕτερον ἀντίγραφον ὑπ' ἀριθ. 220 εὕρηται ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγιοταφικοῦ Μετοχίου, ὅπου ἀπόκειται προσηρτημένη τῷ αὐτῷ χειρογράφῳ 2) ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ κατὰ ἀζύμων πρὸς τὸν πατριάρχην Κύριλλον Λούκαριν· 3) ἀκολουθία εἰς Γρηγόριον Δεκαπολίτην ἀποκειμένη ἐν τῇ Αὐτοκρατορικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βιέννης ὑπ' ἀριθ. 20 καὶ 4) Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγκροβλαχίαν τελεσθέντων, ἀρχομένη ἀπὸ Σερμπάνου Βοεβόδα μέχρι Μιχαὴλ Βοεβόδα, τοῦ ἐνεστῶτος δουκός [1].

Καὶ ἤδη γῆν ὁρῶμεν, κατὰ τὸ ἀρχαῖον λόγιον· ἐξαιτούμεθα συγγνώμην ἐὰν ἐπιτρέπηταί ποτε ἡ ἐξαίτησις συγγνώμης παρὰ υἱῶν, οὓς ὑπομιμνήσκομεν βίους καὶ ἔργα πατέρων σεβαστῶν, ἀλλὰ θεωροῦμεν ὅτι πολὺ πλείονα ἔδει ἵνα εἴπωμεν.

Οἱ ἀρχαῖοι Χριστιανοὶ ἅμα ἐκπνέοντος τοῦ μάρτυρος μετὰ σεβασμοῦ παρελάμβανον τὰ ὀστᾶ καὶ ἐτήρουν πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς θερμῆς πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως· ἡμεῖς καθῆκον ἔχομεν τοῦ ἀποιχομένου ἐκείνου

1 Βρετοῦ Νεοελλ. Φιλολογ. Β' 70 σελ. 303. παρασυνήφθη τῇ Ἱστορίᾳ καὶ θρῆνος περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἑλληνισμοῦ τὰ λείψανα συλλέξαντες ὅπως περισώσωμεν εἰς ἀνάμνησιν τῆς μεγάλης ἐκείνης γενεᾶς τῶν πατέρων ἡμῶν. Προϊόντα τοῦ λόγου, τῆς μνήμης, τῆς φαντασίας ἔσονται δι' ἡμᾶς ἡ πολύτιμος λειψανοθήκη, ἐξ ἧς ἡ εἰσπνεομένη εὐωδία τῶν ἀρετῶν καὶ τῆς μεγάλης αὐτῶν καὶ ὀρθῆς παιδείας καθαγιάζει καὶ ζωοποιεῖ τοὺς μικροὺς ἐκείνων ἀπογόνους.

Ἔγραφον Ἀθήνῃσι 30 Νοεμβρίου 1871.

Μ. ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ.

Η ΑΘΙΓΓΑΝΙΣ ΤΗΣ ΟΡΣΟΒΑΣ

Α'

Τὸ ἔαρ τοῦ 1788 ἦλθον εἰς Ὄρσοβαν, ὁδηγῶν εἰς τὸ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ σύνταγμά μου νεοσυλλέκτους, οὓς εἶχον παραλάβει ἐκ Μίκλος-Βὰρ τῆς Τρανσυλβανίας. Ἐν χωρίῳ τινὶ παρὰ τὸ στρατόπεδον ἡμῶν κατῴκει ἀθιγγανὶς ἐπαγγελλομένη ταυτοχρόνως τὴν μάντιδα καὶ τὴν οἰνοπώλιδα, ὥστε εἶχε πάντοτε καλὴν πελατείαν. Οἱ στρατιῶταί μου, οἱ νεωστὶ ἐλθόντες, πάντες προληπτικοὶ καὶ μωρόπιστοι μ' ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν νὰ μεταβῶσι καὶ αὐτοὶ νὰ συμβουλευθῶσι τὴν ἀθιγγανίδα. Ἐγὼ δὲ οὐ μόνον τοῖς τὸ ἐπέτρεψα ἀλλὰ καὶ ἐκ περιεργίας κινούμενος τοὺς ἠκολούθησα.

Ἡ ἀθιγγανὶς αὕτη ἦν γυνὴ ὑψηλή, ὠχρά, ἐρρυτιδωμένη καὶ σκελετώδης· θὰ ἦτο ἑξήκοντα ἐτῶν, ἀλλ' ἐφαίνετο ῥωμαλέα καὶ γενναία. Οἱ ὀφθαλμοί της κοῖλοι καὶ σκιαζόμενοι ὑπὸ πυκνῶν καὶ ψαρῶν βλεφαρίδων ἦσαν ζωηροὶ καὶ μεστοὶ πυρός. Καὶ ὅμως μοὶ ἐφάνη ὅτι διέκρινα ἐν τῷ βλέμματί της πονηρίαν μᾶλλον ἢ ἔμπνευσιν. Εἰς τοὺς στρατιώτας μου ταχέως προέλεγε τὴν μοῖραν. Καὶ εἰς τοῦτον μὲν εἶπεν «... ἡ μνηστή σου ποθεῖ τὴν ταχεῖαν ἐπάνοδόν σου», εἰς ἐκεῖνον δὲ «... ταχέως θὰ γείνῃς λοχαγός», εἰς τὸν τρίτον «... θὰ ἐπανίδῃς τὴν πατρίδα σου ταχέως», εἰς ἄλλους δὲ «... θὰ προαχθῆτε εἰς τὸν στρατόν, θὰ εἴσθε εὐτυχεῖς, θὰ κάμετε πλουσίαν λείαν κατὰ τὴν προσεχῆ νίκην». Καὶ οὕτω πάντες ἀπήρχοντο κατηυχαριστημένοι, ἀφοῦ βεβαίως τὴν ἀντήμειβον κατὰ δύναμιν ἕκαστος.

Ἰδὼν ὅτι ἔχω ἐνώπιόν μου κοινὴν ἀθιγγανίδα μάντιδα ἄνευ τινος σημασίας, ἀπεφάσισα νὰ ἀποσυρθῶ χωρὶς νὰ τὴν ἐρωτήσω περὶ τῆς μοίρας μου καὶ ἔρριψα ἀργυροῦν νόμισμα εἰς τὸ κάνιστρον αὐτῆς.

— Πῶς, ὡραῖέ μου ἀξιωματικέ, μοὶ λέγει συλλαμβάνουσά μου τὴν χεῖρα, δὲν θέλεις νὰ μάθῃς τὴν καλήν σου τύχην;

Αἱ λέξεις αὗται ἂς δὲν περιέμενον, διότι ἐνόμισα ὅτι θὰ ἦτο κατηυχαριστημένη ἀφ' οὗ ἐπληρώθη χωρὶς νὰ εἴπῃ τι, μὲ ἐτάραξαν καὶ δὲν ἀπέσυρα

τὴν χεῖρά μου. Ἐκείνη τότε συνεστάλη ὅπως παρατηρήσῃ μετὰ προσοχῆς καὶ ὑψοῦσα πρὸς τὸ μέτωπόν μου ἀπαίσιον καὶ παράδοξον βλέμμα, μοὶ εἶπε διὰ φωνῆς βραγχνώδους:

— *Τὴν εἰκοστὴν τοῦ μηνὸς Αὐγούστου.*

Ἐζήτησα παρ' αὐτῆς ἐξηγήσεις, ἀλλ' ἐκείνη ἀντὶ πάσης ἄλλης ἀπαντήσεως ἐπανελάμβανε τὰς λέξεις ταύτας, ὥστε καὶ ἀφ' οὗ ἀπεχώρησα ὑψῶν τοὺς ὤμους, ἐκείνη ἐξηκολούθει λέγουσα:

— *Τὴν εἰκοστὴν τοῦ μηνὸς Αὐγούστου.*

— Εἰς τὸν διάβολον ἡ γραῖα τρελλὴ, ἀνέκραξα, καὶ ἡ προφητεία της.

Ἀλλ' ὅμως ἡ μυστηριώδης χρονολογία, ἣν τοσάκις καὶ μετ' ἐπιμονῆς ἐπανέλαβεν, ἔμεινεν ἐντετυπωμένη ἐν τῇ μνήμῃ μου..

Β'

Οἱ κόποι καὶ οἱ κίνδυνοι τοῦ στρατοῦ ηὔξανον καθ' ἑκάστην. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ οἱ Τοῦρκοι δὲν συνελάμβανον αἰχμαλώτους· οἱ στρατιῶται εἶχον μόνον διαταγὴν νὰ κόπτωσι κεφαλὰς καὶ δι' ἑκάστην κεφαλὴν Χριστιανοῦ ἐλάμβανον ἓν τάλληρον. Καθ' ἡμῶν λοιπὸν ἦν διωργανωμένη τακτικὴ σφαγή. Τὸ ἀπαίσιον δὲ τοῦτο ἐμπόριον τῶν κεφαλῶν, σύνηθες παρὰ τοῖς μουσουλμάνοις, ἠρέθιζε τοὺς σπαχίδας καὶ τοὺς γενιτσάρους, οἵτινες ἐπ' ἐλπίδι κέρδους ἐπέπιπτον κατὰ τῶν προφυλακῶν ἡμῶν καὶ τὰς ἐδεκάτευον. Αἱ δ' ἐπιδρομαὶ αὗται ἐγίνοντο μετὰ τόσης μυστικότητος καὶ ταχύτητος, ὥστε σχεδὸν πάντοτε ἐπετύγχανον, καὶ πολλάκις τὴν πρωΐαν αἱ περίπολοι ἀνεύρισκον μέρος τοῦ στρατοπέδου φρουρούμενον ὑπὸ τῶν ἀποκεφαλισθέντων κορμῶν τῶν στρατιωτῶν ἡμῶν. Ὁ πρίγκιψ Κοβοῦργ ἀπεφάσισε τότε νὰ προσκολλᾷ καθ' ἑκάστην νύκτα ἰσχυρὰ ἀποσπάσματα ἱππικοῦ πρὸς φύλαξιν τῶν προφυλακῶν. Τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα συνεποσοῦντο ἐξ ἑκατὸν ἢ διακοσίων ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἀπεδείχθησαν ἀνεπαρκῆ πρὸς ὑπεράσπισιν, διότι οἱ Τοῦρκοι ὠργίσθησαν βλέποντες οὕτω τὰς εἰσπράξεις των ἐλαττουμένας καὶ ἐνισχύσαντες τὰς συμμορίας αὐτῶν ἐπέπεσαν καθ' ἡμῶν μετὰ τοσαύτης ἐπιτυχίας, ὥστε τὴν ἐπαύριον μετήνεγκον εἰς τὸ στρατόπεδόν των μετὰ τῶν κεφαλῶν τῶν στρατιωτῶν τῆς προφυλακῆς καὶ τὰς τῶν ἱππέων. Ἡ λεία ἦτο διπλῆ καὶ ἡ φρουρὰ ἐν ταῖς προφυλακαῖς κατέστη πλέον τόσῳ ἐπικίνδυνος, ὥστε ἅμα τις διωρίζετο ἐν αὐτῇ δὲν ἀπήρχετο πρὶν ἢ συντάξῃ τὴν διαθήκην του καὶ διαθέσῃ τὰ καθ' ἑαυτόν.

Ἐπῆλθεν ὁ Αὔγουστος ὁ τόσῳ ἀπαισίως προμηνυθεὶς καὶ τὰ πράγματα τοῦ στρατοῦ εὑρίσκοντο εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν. Ἐγένοντο μέν τινες μάχαι ἀλλ' ἡ θέσις τῶν διαμαχομένων ἔμεινεν ἡ αὐτή.

Τὴν 12 τοῦ μηνὸς εἶδον εἰς τὴν σκηνήν μου τὴν Ἀθιγγανίδα. Ἀλλ' ἡ ἐπίσκεψίς της αὕτη οὐδόλως μὲ εὐχαρίστησε.

— Ἔρχομαι, μοὶ εἶπε, νὰ σὲ παρακαλέσω νὰ μ' ἀφήσῃς κἄτι τι εἰς τὴν διαθήκην σου.

Οἱ λόγοι οὗτοι δὲν ἦσαν καθόλου ἐνθαρρυντικοί.

— Πρόκειται πάντοτε περὶ τῆς 20 Αὐγούστου; τῇ λέγω;

— Δὲν πιστεύω νὰ ἠπατήθην, ἐπανέλαβε, καὶ θὰ κάμῃς ἔργον φιλάνθρωπον ἂν ἀφήσῃς καὶ εἰς ἐμὲ κἄτι.

— Καλῶς· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι εἶδος στοιχήματος· ἂν δὲν ἀποθάνω ὡς ἐγὼ ὑποθέτω....

— Αἴ, τότε ὑπόσχομαι νὰ σοὶ παραχωρήσω δωρεὰν δύο δωδεκάδας φιαλῶν οἴνου ἐκλεκτοῦ.

Αἱ εἰκοσιτέσσαρες φιάλαι οἴνου ἐκλεκτοῦ, ὅστις τόσῳ ἐσπάνιζεν ἐν τῷ στρατοπέδῳ μὲ παρέπεισαν καὶ ἐδέχθην. Τὸ στοίχημα ἦν περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, ἀφ' ἑνὸς ἡ μάντις καὶ ὁ οἶνος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ θάνατός μου, δύο ἵπποι καὶ πεντήκοντα δουκάτα. Ὁ γραμματεὺς τοῦ συντάγματος συνέταξε τὴν διαβολικὴν συμφωνίαν μας.

Γ'

Ἡ 20 Αὐγούστου ἔφθασε. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην δὲν ἐφαίνετο ὅτι θὰ συγκροτηθῇ μάχη πρὸς τοὺς Τούρκους, ἀλλ' εἶχεν ἔλθει ἡ σειρὰ τοῦ συντάγματός μου ὅπως ἐξ αὐτοῦ ληφθῇ ἀπόσπασμα τὴν νύκτα διὰ τὰς προφυλακάς· ἤμην ὅμως ἥσυχος διότι ἕως οὗ ἔλθῃ ἡ σειρά μου νὰ ὁδηγήσω τὸ ἀπόσπασμα προηγοῦντο ἐμοῦ δύο ἄλλοι ἀξιωματικοί. Τὴν ἑσπέραν τὰ πάντα μετήλλαξαν.... Ἐνῷ οἱ Οὐσσάροι προητοίμαζον τοὺς ἵππους των πρὸς ἀναχώρησιν, ἔρχεται ὁ ἰατρὸς τοῦ συντάγματος καὶ μᾶς ἀναγγέλλει ὅτι ὁ ἐπιφορτισθεὶς τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἀποσπάσματος ἀξιωματικὸς ἔπεσεν ἐπικινδύνως ἀσθενής.

— Καλά, εἶπεν ὁ συνταγματάρχης ἂς ἔλθῃ ὁ ἑπόμενος.

Ὁ ἀξιωματικὸς ἐνεδύθη ταχέως καὶ κεντᾷ τὸν ἵππον του ὅπως ἀναχωρήσῃ. Ἀλλ' αἴφνης ὁ ἵππος, ζῶον συνήθως ἥσυχον καὶ ἥμερον, δὲν θέλει νὰ βαδίσῃ, λακτίζει, ἀνορθοῦται καὶ τέλος ῥίπτει χαμαὶ τὸν ἀναβάτην, ὅστις πεσὼν θραύει τὸν πόδα του. Ὥστε ἦλθεν ἡ σειρά μου, καὶ ἐξεκίνησα μετὰ τοῦ ἀποσπάσματος, ἀλλὰ δὲν εἶχον, τὸ ὁμολογῶ, διάθεσιν.... ἔφρισσον χωρὶς νὰ τὸ θέλω. Ἡγούμην ὀγδοήκοντα ἀνδρῶν, μεθ' ὧν ἡνώθησαν μετ' ὀλίγον ἑκατὸν εἴκοσιν ἄνδρες ἑτέρου συντάγματος· χίλια βήματα μακρὰν τῆς γραμμῆς τοῦ δεξιοῦ κέρατος τοῦ στρατοπέδου ἦν ἡ θέσις μας· ὄπισθεν ἡμῶν εἴχομεν τέλμα καλυπτόμενον ὑπὸ ἐκτεταμένου καλαμῶνος. Σκοποὺς δὲν εἴχομεν πρὸ ἡμῶν, πάντες ἤμεθα διατεταγμένοι νὰ διανυκτερεύσωμεν ἔφιπποι κρατοῦντες γυμνὸν τὸ ξίφος καὶ ἔχοντες τὰς καραβίνας ἑτοίμους πρὸς πῦρ.

Μέχρι τῆς μιᾶς μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥρας ἄκρα ἡσυχία. Ἀλλ' αἴφνης μέγας ἠγέρθη θόρυβος καὶ φοβεραὶ κραυγαὶ *Ἀλλὰχ Ἀλλὰχ* ἀντήχησαν, καὶ

ὀκτακόσιοι περίπου Τοῦρκοι μᾶς περιεκύκλωσαν. Κατὰ τὴν πρώτην τῶν Τούρκων ἔφοδον οἱ ἵπποι τοῦ πρώτου ζυγοῦ κατεβλήθησαν, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, κατεβλήθημεν τελείως. Γενικὴ τότε καὶ φρικώδης ἤρξατο σφαγὴ καλυπτομένη ὑπὸ τῆς νυκτὸς καὶ φωτιζομένη μόνον ὑπὸ τῆς διακοπτομένης λάμψεως τῶν πυροβολισμῶν. Ἐπληττόμεθα διὰ τῆς μαχαίρας καὶ διὰ τῶν πιστολίων καὶ οἱ στρατιῶταί μου ἔπιπτον χωρὶς νὰ γνωρίζωσι τίς εἶναι ὁ πλήττων· τοσαύτη ἦν ἡ σύγχυσις. . . . Ἐγὼ ἔλαβον ὀκτὼ τραύματα διὰ τοῦ ξίφους.... Παρὰ τίνος; Ἴσως καὶ παρὰ φίλου μᾶλλον ἢ παρὰ ἐχθροῦ. Ὁ ἵππος μου ὁμοίως προσεβλήθη ὑπὸ σφαίρας κατὰ τὴν κεφαλήν, ἔπεσε μετ' ἐμοῦ κατὰ γῆς, καὶ κατεπλάκωσε τὸν δεξιόν μου πόδα, ὥστε ἐκείμην ἐπὶ τῆς ἄμμου αἱματόφυρτος χωρὶς νὰ δύναμαι νὰ κινηθῶ καὶ ἡ σφαγὴ ἐξηκολούθει πέριξ καὶ ἄνωθέν μου.

Οἱ στρατιῶταί μου ἀπέκρουον τοὺς ἐχθροὺς μετ' ἀπελπισίας· ἀλλὰ καθ' ἑκάστην στιγμὴν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἐμειοῦτο, οἱ δὲ Τοῦρκοι παράφοροι καὶ ἐμμανεῖς ἐξηκολούθουν τὴν ἀποτρόπαιον σφαγήν των. Μετ' ὀλίγον οὐδὲ εἷς Αὐστριακὸς ἐσώζετο. Οἱ νικηταὶ κατ' ἀρχὰς ἔλαβον τοὺς ἐναπομένοντας ἵππους καὶ δέσαντες αὐτοὺς τοὺς ἐξαπέστειλαν εἰς τὸ στρατόπεδον· κατόπιν δὲ ἤρξαντο ἀπογυμνοῦντες τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς τραυματίας καὶ ἀποκόπτοντες τὰς κεφαλάς, ἃς ἔρριπτον ἀνὰ μίαν ἐντὸς σάκκων ἐπίτηδες κομισθέντων. Ἐγὼ εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς ἐγίνωσκον τὴν Τουρκικὴν καὶ ἐνόουν τί ἔλεγον. Προέτρεπον δὲ ἀλλήλους νἀποπερατώσωσιν ὅσον οἷόν τε τάχιστα τὸ ἔργον των πρὶν ἢ προφθάσῃ αὐστριακὴ ἐπικουρία.

— Πρόκειται περὶ διακοσίων ταλλήρων ἔλεγον, διότι ἦσαν διακόσιοι ἐν συνόλῳ. Δὲν πρέπει νὰ χάσωμεν οὐδὲ μίαν κεφαλήν.

Καὶ λέγοντες ταῦτα ἀπέκοπτον καὶ μίαν κεφαλήν. Ἡ σειρά μου ἐπλησίαζε καὶ ἔφρισσον ὅτε ἤκουον πλησιάζοντα τὰ τέρατα ταῦτα. Εἷς ἐξ αὐτῶν διῆλθε τόσῳ πλησίον μου,ὥστε ἐκράτησα τὴν ἀναπνοήν μου νὰ μὴ μ' ἀκούσῃ. Δὲν μὲ παρετήρησε καὶ παρῆλθεν, ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀποσυρθῇ ὅμως, διὰ νὰ μὴ τύχῃ καὶ φανῇ κατώτερος τῶν λοιπῶν, διεπέρασε διὰ τῆς μαχαίρας του τὴν κοιλίαν τοῦ ἵππου μου. Τὸ δυστυχὲς ζῷον πρὸ πολλοῦ δὲν ἐκινεῖτο, ἀλλ' ἀνέπνεεν ἔτι, μετὰ τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην πληγὴν ἐταράχθη βιαίως καὶ ἐξέψυξεν. Ἡ κίνησις αὕτη τοῦ ἵππου μου ἀπηλευθέρωσε τὸν πόδα μου. . . . . Ἤμην ἐλεύθερος νὰ φύγω καὶ ἀπεπειράχθην. Τὸ τέλμα ἦτο ὄπισθέν μου εἴκοσι βήματα, καὶ θὰ ἐσωζόμην ἐὰν κατώρθουν νὰ ῥιφθῶ εἰς αὐτό. Συνήγαγον πάσας τὰς δυνάμεις μου καὶ βραδέως καὶ ἄνευ θορύβου εἷρπον κυλιόμενος μεταξὺ τῶν πτωμάτων καὶ πλέων εἰς τέλμα αἵματος. Καθ' ἑκάστην στιγμὴν ἱστάμην καὶ ἠκροώμην. Μετ' ὀλίγον ἐγένετο σιγή. Ἀνηγέρθην καὶ δι' ὁρμητικοῦ πηδήματος ἐρρίφθην ἄνωθεν τῶν πτωμάτων ἀνθρώπων τε καὶ ἵππων. Ἀλλ' ἠπατήθην, διότι οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶχον ἔτι ἀναχωρήσει. Χεῖρές τινες ἐξετάθησαν ὅπως μὲ συλλάβωσι καὶ σφαῖραι πιστολίων διῆλθον κύκλῳ μου, ἀλλ'

ὅμως ἔφθασα εἰς τὸ τέλμα. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἐχώθην μέχρι τῶν γονάτων, προχωρήσας δὲ εἴκοσι βήματα εὑρέθην κεχωσμένος ἐν τῷ πηλῷ μέχρι τῆς ὀσφύος. Ἀπαυδήσας ἐστάθην, καὶ ἤκουον τὰς κραυγὰς τῶν Τούρκων οἵτινες συζητοῦντες ἔλεγον — Εἷς γκιαούρης μᾶς ἔφυγε, νὰ τὸν ἀναζητήσωμεν.— Εἶναι εἰς τὸ τέλμα. . . .—Ἀδύνατον ἔλεγον ἄλλοι.

Ἀγνοῶ τί ἀπέγεινε, διότι ἔπεσα ἀναίσθητος ἐκ τοῦ καμάτου καὶ τῆς αἱμορραγίας ἐν τῷ βορβόρῳ.

Δ'

Ὅτε συνῆλθον, ὁ ἥλιος εἶχε πρὸ πολλοῦ ἀνατείλει. . . . Ἐσκέφθην εὐθὺς τὴν πρόρρησιν τῆς Ἀθιγγανίδος, ἥτις δυστυχῶς ἐπηλήθευσεν. Ἐμέτρησα τὰς πληγάς μου. Εἶχον ὀκτὼ καιρίας μὲν ἀλλ' οὐχὶ καὶ θανασίμους· τὸ χονδρὸν ἐπανωφόριόν μου ἐμετρίασε τῶν μαχαιρῶν τὰς πληγάς. Τὸ αἷμά μου δὲν εἶχε παύσει ἐκρέον καὶ ἤμην ἐξησθενωμένος καὶ ἀδύνατος. Ἠκροάσθην. Ὁ ἐχθρὸς εἶχεν ἤδη φύγει πρὸ πολλοῦ. Ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης οὐδεμία ἀνθρωπίνη φωνὴ ἠκούετο. Πᾶσαι αἱ κεφαλαὶ τῶν στρατιωτῶν μου ἦσαν ἐν τῷ Τουρκικῷ στρατοπέδῳ. Προσεπάθησα νὰ ἀποσπασθῶ ἀπὸ τοῦ δυσώδους πηλοῦ εἰς ὃν ἤμην κεχωσμένος καὶ τὸ κατώρθωσα μόλις μετὰ μίαν ὥραν πόνου καὶ κόπου, ὁδηγοὺς ἔχων τὰ ἴχνη μου, ἅτινα εἶχον καταλίπει ἐμβαίνων. Πάντοτε ὑπῆρξα ἀτρόμητος, μάλιστα δὲ ὁ σκληρὸς κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος μὲ εἶχε καταστήσει σχεδὸν ἀναίσθητον καὶ ὅμως ὅτε ὑψῶν τὴν κεφαλὴν ἄνω τῶν καλαμώνων τοῦ τέλματος ἔρριψα τὰ βλέμματά μου ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς σφαγῆς ἐφρικίασα ἀκουσίως. Προὐχώρησα καὶ προσκόπτων εἰς τἀκέφαλα πτώματα ᾐσθανόμην τὴν φρίκην μου διπλασιαζομένην καὶ δὲν ἠδυνάμην νὰ πιστεύσω ὅτι μόνος ἐγὼ ἤθελον ἐπιζήσει . . . . Ἀμφέβαλλον σχεδὸν περὶ τῆς ὑπάρξεώς μου οὕτω θαυμασίως διασωθείσης.

Αἴφνης ἔρρηξα κραυγὴν ὑπὸ ἀπεριγράπτου καταληφθεὶς τρόμου . . . . Μὲ εἶχε συλλάβει τις τὸν βραχίονα. Στρέφω καὶ βλέπω χαλκόχρουν ἀρναούτην ἐπισείοντα τὸ *γιαταγάνι* του προσβλέποντά με καὶ μειδιῶντα μειδίαμα φρικώδους χαρᾶς.

— Ἐγὼ καλὰ ἐκατάλαβα ἔλεγεν, ὅτι μᾶς ἔλειπε μία κεφαλή· τὸ σκότος μᾶς ἐμπόδιζε νὰ τὴν κόψωμεν χθές . . . . Λοιπὸν ἐγὼ θὰ τὴν κόψω σήμερον.

Καὶ ἐξηκολούθει γελῶν καὶ παρατηρῶν με διὰ τοῦ βλέμματος ἐκείνου τοῦ πνέοντος φόνον καὶ αἷμα, δι' οὗ τὸ αἱμοβόρον θηρίον ἐπιβλέπει τὴν λείαν του. Ἤμην καταβεβλημένος καὶ δὲν εἶχον πλέον δύναμιν ἢ διὰ παρακλήσεις.

— Ἄκουσον, τῷ λέγω διὰ φωνῆς διακοπτομένης ὑπὸ λυγμῶν, γύμνωσέ με, λάβε τὸ ὡρολόγιόν μου, τὰ χρήματά μου, τὴν στολήν μου, ἀλλὰ μὴ μὲ φονεύσῃς.

— Πάντα ταῦτα εἰς ἐμὲ ἀνήκουσι, μὲ εἶπεν, ἀλλὰ μοὶ χρειάζεται πρὸς τούτοις ἡ κεφαλή· καὶ εἶναι ἀκριβή, διότι εἶσαι λοχαγός. :.. ἀξίζει δύο τάλληρα.

Καὶ ἤρξατο ἀποκόπτων τὰ κομβία τῆς στολῆς μου.

Ἤμην ἄοπλος, ἄνευ ὑπερασπίσεως, καὶ εἰς τὴν ἐλαχίστην κίνησίν μου ἠδύνατο νὰ μοῦ διαπεράσῃ τὸ σῶμα διὰ τῆς σπάθης του. Αἱ παρακλήσεις λοιπὸν ἦσαν ἡ μόνη μου ἐλπίς. Ἔπεσα πρὸ τῶν ποδῶν του, λαμβάνων δ' αὐτὸν ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ σώματος τὸν ἐνηγκαλίσθην μετὰ ζέσεως.

— Ἐλέησόν με, ἀνέκραξα· ἡ οἰκογένειά μου εἶναι πλουσία· αἰχμαλώτευσόν με μόνον, φέρε με ζωντανὸν εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον καὶ θὰ λάβῃς πολλὰ καὶ πλούσια λύτρα.

— Δὲν ἔχω καιρὸν νὰ χάνω, εἶπεν ὁ ἀρναούτης καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς μὲν μὲ ἔλαβεν ἐκ τῆς κόμης τῆς κεφαλῆς, ἐν ᾧ συγχρόνως διὰ τῆς δεξιᾶς προσεπάθει νὰ μοῦ γυμνώσῃ τὸν τράχηλον καὶ ἤδη ἀπέσπα τὴν καρφίδα τὴν συγκρατοῦσαν τὸν χιτῶνά μου.

Ἐγὼ ἐξηκολούθουν κρατῶν αὐτὸν ἐνηγκαλισμένον. Αἴφνης ᾐσθάνθην εἰς τὴν ζώνην του σκληρόν τι πρᾶγμα, ὅπερ ἐστενοχώρει τὸ στῆθός μου. Ἦτο σιδηροῦν σφυρίον. Καὶ ὁ ἀρναούτης μοὶ ἔλεγεν :

— Ἔλα δὰ μεῖνε ἥσυχος καὶ δὲν θὰ ὑποφέρῃς πολύ.

Τότε διὰ βιαίας τινὸς κινήσεως ἀπέσπασα τὸ σφυρίον ἀπὸ τῆς ζώνης του καὶ ὑποχωρήσας δύο βήματα τῷ κατήνεγκα φοβερὰν πληγὴν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μετώπου· ἐκεῖνος ἐκλονίσθη, ἐγὼ ἐπανέλαβον τὴν πληγὴν καὶ ἔπεσε νεκρός. Ἀφῃρημένος καὶ καταβεβλημένος ὑπὸ τῶν συγκινήσεων τούτων ἐσυρόμην πρὸς τὰς ἐμπροσθοφυλακὰς ἡμῶν, ὧν ἔβλεπον τὰ ὅπλα λάμποντα εἰς τὸν ἥλιον καὶ ἔφθασα εἰς τὸ στρατόπεδον. Πάντες ἔφευγον βλέποντές με ὡς φάσμα. Τὴν αὐτὴν νύκτα κατελήφθην ὑπὸ δεινοῦ πυρετοῦ, παρελήρουν καὶ μετηνέχθην εἰς τὸ Νοσοκομεῖον.

Μετὰ ἓξ ἑβδομάδας εἶχον θεραπευθῆ ἐκ τοῦ πυρετοῦ καὶ τῶν τραυμάτων μου καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὸ στρατόπεδον. Πρώτη πάντων μὲ ἐπεσκέφθη ἡ ἀθιγγανίς, ἥτις ἐκτελοῦσα τὸ στοίχημα μοὶ ἔφερε τὸν συμφωνηθέντα ἐκλεκτὸν οἶνον.

— Αἶ λοιπὸν βλέπεις, μαῦρε Βοημικὲ κόραξ ὅτι ἐκέρδησα, εἶπον εἰς τὴν Ἀθιγγανίδα, ἐκείνη δ' ἀπεκρίθη·

— Ἡ μοῖρα διέλυσεν ὅ,τι ὁ οὐρανὸς εἶχε μ' ἀναγγείλει.

Δὲν ἐτόλμησα νὰ τῇ ἀντείπω, διότι ὁ ὀφθαλμός τις, ἠκτινοβόλει καὶ ἐφαίνετο θριαμβεύσασα καί τοι ἡττηθεῖσα. Κατὰ τὴν ἀνοησίαν μου εἶχε προείπει ἱκανὰς προφητείας, αἵτινες ἐξετελέσθησαν ἀκριβῶς· ἅπας ὁ στρατὸς ἐθαύμαζε καὶ ἡ μάντις ἀπέκτησε μέγιστον κῦρος.

Ε'

Μετά τινας ἡμέρας μᾶς ἔφθασαν δύο πρόσφυγες χριστιανοί, δύο Σέρβοι λιποτακτήσαντες ἐκ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἵνα διαφύγωσι δεινὴν ποινήν. Μόλις εἶδον τὴν ἀθιγγανίδα τὴν ἀνεγνώρισαν καὶ διεκήρυξαν ὅτι συχνὰ ἤρχετο νύκτωρ εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον προδίδουσα τὰς κινήσεις ἡμῶν. Τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην ἀκούσαντες ἐξεπλάγημεν, μᾶς ἐφάνη μάλιστα ἀπίθανος.

— Ἀδύνατον, εἶπεν ὁ ἀρχηγός, ἡ γυνὴ αὕτη νὰ εἶναι κατάσκοπος. Πολλάκις ἀνεθήκαμεν εἰς αὐτὴν σπουδαιοτάτας ὑπηρεσίας καὶ τὰς ἐξετέλεσε πάντοτε πιστότατα καὶ ἀκριβέστατα.

Ἀλλ' οἱ πρόσφυγες ἐπέμενον βεβαιοῦντες μεθ' ὅρκου ὅτι πολλάκις ἦσαν παρόντες ὅτε ἡ γυνὴ αὕτη συνεφώνει μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, καὶ ὅτι συχνάκις τὴν ἤκουσαν περιγράφουσαν τὰ σχέδια ἡμῶν, ἀποκαλύπτουσαν τοὺς σκοπούς μας καὶ συμβουλεύουσαν προσβολὰς ἐναντίον ἡμῶν. Εἶχε, προσέθεσαν, καὶ τουρκικὸν διαβατήριον συνιστάμενον ἐκ σημείων τινῶν καὶ ἀριθμῶν. Ἡ πίστις ἡμῶν ἐκλονίσθη καὶ ἡ ἀθιγγανὶς συνελήφθη. Τὸ διαβατήριον εὑρέθη ἐπ' αὐτῆς· ἦτο ἀπόδειξις ἐναργής. Ἡ μάντις ἐδικάσθη εὐθὺς καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον.

Πολὺς λόγος ἐγένετο ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐκ τούτου. Αἱ προρρήσεις τῆς μάντιδος ἤρχοντο εἰς τὸν νοῦν πάντων, ἕκαστος δ' ἐπεθύμει ὅπως πρὶν ἢ θανατωθῇ δώσῃ τὴν λύσιν τῶν προρρητικῶν αὐτῆς αἰνιγμάτων.

Ἐγὼ αὐτὸς μετέβην καὶ τὴν ἠρώτησα περὶ τῆς παραδόξου προρρήσεως, ἣν μοὶ ἔκαμε καὶ μοὶ ἐξήγησε τὰ πάντα.

— Διπλῆν ἔκαμνον κατασκοπείαν, μοὶ εἶπε, καὶ οὕτω διπλᾶ ἐκέρδαινον, διὸ καὶ δικαίως τιμωροῦμαι. Οἱ ἀρχηγοὶ μοὶ ἐνεπιστεύοντο τὰ σπουδαιότατα, οἱ στρατιῶται ἐρχόμενοι νὰ μὲ συμβουλευθῶσι μοὶ ἀπεκάλυπτον ἄλλα... Ἐκτὸς δὲ τούτου εὐτυχεῖς τινες συμπτώσεις συνεπλήρουν τὰ λοιπά. Ἰδοὺ ἡ τέχνη μου.

— Τοῦτο βεβαίως δὲν εἶχον ἀνάγκην νὰ τὸ μάθω, διότι πάντοτε ἐπίστευον ὅτι εἰς τὰς προφητείας σας ἡ ἀπάτη εἶναι τὸ πᾶν, ἡ δὲ τύχη μηδέν. Ἀλλὰ περὶ τῆς προφητείας σου ἥτις ἀνεφέρετο εἰς ἐμέ....

— Ἰδοὺ ἡ ἱστορία της· ἤθελον νὰ κατορθωθῇ ἐπιτυχία τις μεγάλη διὰ νὰ ἀποκτήσω φήμην καὶ ἐξέλεξα ὑμᾶς. Προσδιώρισα κατὰ τύχην τὴν ἀπαισίαν ἡμέραν.

— Ναί, τὴν 20 Αὐγούστου.

— Καὶ ὅταν ἐπλησίασε, μετέβην εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Τούρκων καὶ παρώτρυνα αὐτοὺς νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἔφοδον. Ἐγνώριζον ἤδη ὅτι τὸ σύνταγμά σας ἔμελλεν ἐκείνην τὴν νύκτα νὰ ὑπερασπισθῇ τὰς προφυλακάς.

— Ἀλλὰ δύο ἀξιωματικοὶ προηγοῦντο ἐμοῦ.

— Τὸ ἐγνώριζον καὶ τοῦτο. Ἐπῆρα καλὰ τὰ μέτρα μου. Εἰς τὸν ἕνα ἐπώλησα ὀξυνὸν οἶνον, καὶ ἀφ' οὗ τὸν ἔπιεν ἔπεσεν ἐν τῷ ἅμα ἄρρωστος.

— Ἀλλ' ὁ δεύτερος, οὗ τινος ὁ ἵππος ἐκάμφθη καὶ ὅστις ἔθραυσε τὸ γόνυ του;

— Ἐνῷ προητοιμάζετο πρὸς ἀναχώρησιν τὸν ἐπλησίασα, προσεφέρθην νὰ κρατήσω τὸν ἵππον του καὶ χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσῃ ἔχωσα εἰς τοὺς ῥώθωνας τοῦ ἀτυχοῦς ζώου τεμάχιον ἀνημμένης ὕσκας.

— Ἐνόησα. Ἀρκεῖ. Οὕτω πως προλέγει τις εὐκόλως τὴν μοῖραν.

* Μ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Τῇ 12 λήξαντος μηνὸς ἐπανελήφθησαν ἐν Μυκήναις δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας αἱ ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Σταματάκη. Ἐν τῷ λιθίνῳ κυκλοτερεῖ περιβόλῳ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν καὶ παρὰ τὴν εἴσοδον αὐτῆς, ἀνεκαλύφθη τάφος ἀρχαῖος ὅμοιος πρὸς τοὺς πέρυσιν ἀνακαλυφθέντας, κείμενος πρὸς βορρᾶν τοῦ πρώτου ἀνασκαφέντος. Ἐν αὐτῷ δ' εὑρέθησαν τὰ ἑξῆς κατὰ τὴν ἀποσταλεῖσαν σημείωσιν τοῦ κ. Π. Σταματάκη. 1) Φιάλη χρυσῆ μόνωτος. 2) Δύο χρυσᾶ κοσμήματα περικνημίδος. 3) Τέσσαρα χρυσᾶ κοσμήματα, ἀποτελοῦντα ὅρμον. 4) Τριάκοντα ἧλοι χρυσοῖ, ἀνήκοντες εἰς τελαμῶνα. 5) Τρία ξίφη χαλκᾶ. 6) Ἓν κομβίον λαβῆς ξίφους ἀλαβάστρινον. 7) Ἕνδεκα ξιφίδια χαλκᾶ, ὧν δύο ἔχουσι τὰς λαβὰς κεκοσμημένας δι' ἥλων χαλκῶν ἐπικεχρυσωμένων. 8) Τέσσαρες χαλκαῖ λόγχαι δοράτων. 9) Ἀγγεῖα χαλκᾶ ὀλίγα συντετριμμένα. 10) Ἀγγεῖα πήλινα πλεῖστα συντετριμμένα, ὧν ἓν ἐξήχθη σῶον. Ὁ τάφος ἐμπεριεῖχε δύο νεκροὺς κεκαυμένους. Τὰ κρανία αὐτῶν ἐξήχθησαν εἰς τεμάχια, τὰ ὁποῖα δύνανται συγκολλώμενα νἀποτελεσθῶσιν Οἱ δύο νεκροὶ εὑρέθησαν τεθαμμένοι βλέποντες πρὸς ἀνατολάς, ἐνῷ ὁ πέρυσιν ὑπὸ τοῦ κ. Σλήμαν εὑρεθεὶς ἔβλεπε πρὸς δυσμάς. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐξακολουθοῦσιν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τῶν τάφων.

— Γενομένης πρό τινος σκαφῆς ἐν τῇ ὄπισθεν τῆς Σιναίας Ἀκαδημείας πλατείᾳ τῇ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀκαδημείας πρὸς κατασκευὴν κήπου ἀνευρέθησαν λείψανα ἀρχαίου ὑδραγωγείου.

— Ἐν Πειραιεῖ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ὁμήρου πλησίον τῆς οἰκίας τοῦ δημάρχου κ. Τρ. Μουτσοπούλου γενομένης πρό τινος σκαφῆς πρὸς ἔνθεσιν θεμελίων ἀνευ-

ρέθησαν ἱκανὰ λείψανα ἀρχαίου τείχους καί τινα Ἀθηναϊκὰ τετράδραχμα τῆς πρὸ τοῦ Περικλέους ἐποχῆς ἐκ τῶν κοινοτάτων.

— Κατασκευαζομένης ὁδοῦ ἐν Χαλκίδι ἀπὸ τοῦ παρὰ τὴν Ἀρέθουσαν στρατοπέδου εἰς τὴν πόλιν ἀνευρέθη παρὰ τὸν Βέη-Βαχτσὲ θεμέλιον ἀρχαίου τείχους· ἐκεῖ που ἄλλοτε εἶχεν ἀνευρεθῆ μουσαϊκὸν σωζόμενον ἔτι.

— Ὁ γνωστὸς ὡς ἐπιτετραμμένος τὴν ἐποπτείαν τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφῶν γερμανὸς διδάκτωρ Hirschfeld ἦτο ἐσχάτως ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔνθα ἐμελέτησε τὰς ἐν Λονδίνῳ καὶ Ὀξωνίῳ ἑλληνικὰς ἀρχαιότητας. Παρασκευάζει δὲ σύγγραμμα περὶ τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ Ἑλλάδι ἀρχαιολογικῆς του ἀποστολῆς.

— Ὁ διδάκτωρ κ. Γουστάβος Καῖρτε (Koerte) ἀφίκετο ὡς ἔκτακτος ἑταῖρος τοῦ ἐνταῦθα Γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἰνστιτούτου. Τακτικοὶ δὲ ἑταῖροι ἀφιχθησόμενοι προσεχῶς ἔσονται οἱ κκ. Μιλχαῖφερ, de Rohden, Löschke καὶ Furtwängler. Αἱ συνεδριάσεις τοῦ ἰνστιτούτου ἄρχονται τὴν πέμπτην $^{1}/_{13}$ Δεκεμβρίου ἐπέτειον ἑορτὴν τῶν γενεθλίων τοῦ ἀρχαιολόγου Βίγκελμαν.

— Ἑταῖροι τῆς Γαλλικῆς σχολῆς κατὰ τὸ τρέχον ἔτος ἔσονται οἱ κκ. Θωμᾶς Ὁμμόλ, Ἰούλιος Μάρτα καὶ Παῦλος Γιρὰρδ ἐκ τῶν περυσινῶν, νέοι δὲ προσῆλθον οἱ κκ. Beaudouin καὶ Haussoullier καὶ ὁ ἀρχιτέκτων κ. Loviot ὡς ἔκτακτος ἑταῖρος. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ λοιποῦ οἱ ἑταῖροι τῆς σχολῆς Ἀθηνῶν θὰ διατρίβωσι τρεῖς μόνον μόνον μῆνας ἐν Ἰταλίᾳ καὶ οὐχὶ ἔτος ὡς πρότερον, καὶ λήγοντος τοῦ Δεκεμβρίου ἀφικνεῖται καὶ νέος ἑταῖρος ὁ κ. Pottier. Ὁ διευθυντὴς τῆς σχολῆς κ. Δουμὼν ἀφικνεῖται ἐντὸς δεκαπενθημέρου, τότε δὲ θὰ ἐπαναληφθῶσι καὶ αἱ συνεδριάσεις τοῦ *Ἰνστιτούτου τῆς Ἑλλ. Ἀλληλογραφίας* τοῦ ἐν τῇ Γαλλικῇ σχολῇ.

— Τὸ γ′ τεῦχος τοῦ β′ ἔτους τοῦ περιοδικοῦ τῆς Γερμανικῆς σχολῆς ἐξεδόθη περιέχον τὴν ἑξῆς ὕλην:

Καΐλερ. Ἀττικὰ ψηφίσματα τοῦ α′ ἡμίσεος τῆς δ′ ἑκατονταετηρίδος. Β′.

Φὸν Λούρ. Ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα εἰς Ἀσκληπιὸν καὶ Ὑγιείαν.

H. Röhl. Ἐπιγραφαὶ ἐκ Μήλου καὶ Ῥόδου.

Καΐλερ. Ἡ νοτία κλιτὺς τῆς ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας. Δ′, Ϛ′.

Μιλχαῖφερ. Αἱ ἐν Σπάτᾳ ἀνασκαφαί.

Καΐλερ. Τρεῖς ὅροι ὑποθηκῶν ἐκ Σπάτᾳ.

Σπ. Π. Λάμπρου. Περὶ τοῦ ἐν Κορίνθῳ ἀμφιθεάτρου.

Ἀνάλεκτα.

— Τὸ ὄγδοον τεῦχος τοῦ *δελτίου τῆς ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας* τὸ καὶ τελευταῖον τοῦ Α′ τόμου ἐκδοθησόμενον κατ' αὐτὰς περιέχει τὴν ἑξῆς ὕλην:

Duchesne καὶ Collignon. Ἔκθεσις περὶ ἀρχαιολογικοῦ ταξειδίου εἰς Μικρὰν Ἀσίαν.

Νερούτσου. Ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἱστάμενος ὀβελίσκος.

Ἰουλίου Μάρτα. Ἐπιγραφαὶ ἐκ Σπάρτης.

Φουκάρ. Ἀπόσπασμα Ἀθηναϊκοῦ ψηφίσματος.

Βαγέ. Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ Ἀττικῆς.

Γενικὸς πίναξ τοῦ ἔτους 1877.

— Τὰ μέλη τῆς Οὐγγρικῆς Ἱστορικῆς Ἑταιρίας ἀνεκάλυψαν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ κόμιτος Erdödy ἐν Freistadt, τέσσαρα ἀρχαῖα ἔργα τουρκικὰ περιέχοντα ἔμμετρον ἱστορίαν τῶν ἀρχηγετῶν τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους. Ἀποδίδεται δ' εἰς τοὺς τόμους τούτους ἡλικία τεσσάρων αἰώνων.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα δύο συνεκροτήθησαν τακτικαὶ συνεδριάσεις καὶ τέσσαρες ἀνεγνώσθησαν διατριβαί.

Τοῦ κ. Α. Λασκαράτου ἐπιτίμου ἐν Κεφαλληνίᾳ μέλους, *δοκίμιον ποιητικῆς*.

Τοῦ κ. Ἰγνατίου Μοσχάκη τακτικοῦ ἐνεργοῦ μέλους, *μελέτη περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ.*

Τοῦ κ. Θεοδώρου Φλογαΐτου τακτικοῦ παρέδρου μέλους, *περὶ ὑποβασίας καὶ ὑπολογίας.*

Τοῦ κ. Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου τακτικοῦ ἐνεργοῦ μέλους *περὶ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου καὶ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Φράγκων.*

Ἀποφάσει τοῦ Συλλόγου ἤρξαντο τῇ 27 Νοεμβρίου δημόσια μαθήματα. Κατὰ τὸ ἐκδοθὲν πρόγραμμα παραδίδουσιν ὁ κ. Ἰγνάτιος Μοσχάκης *ἑρμηνείαν τῶν ἱερῶν Γραφῶν κατ' ἐκλογήν*, ὁ κ. Θεόδ. Φλογαΐτης *συνταγματικὸν δίκαιον*, ὁ κ. Τιμολέων Ἀργυρόπουλος *ἀρχὰς φυσικῶν ἐπιστημῶν*, ὁ κ. Ἀναστάσιος Στούπης *φυσικὸν δίκαιον*, ὁ κ. Ἰω. Χ. Βάμβας *ὑγιεινήν*, ὁ κ. Ἀριστείδης Ρ. Ῥαγκαβῆς *γεωγραφίαν* καὶ ὁ κ. Σπυρ. Π. Λάμπρος *ἑλληνικὴν ἱστορίαν*. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα μαθήματα διδάσκονται τὴν ἑσπέραν ἀπὸ ὥρας 7—8 πλὴν τῆς Παρασκευῆς ὡρισμένης διὰ τὰ ἀναγνώσματα, τὸ δὲ μάθημα τῆς *ἑρμηνείας τῶν ἱερῶν Γραφῶν* κατὰ Κυριακὴν ὥρᾳ 1 ½—2 ½.

Ἡ κ. Μαρία Γεραλοπούλου προσήνεγκε τῇ ἐν Ἀθήναις σχολῇ τῶν Ἀπόρων Παίδων δρ. 560, ἀνεγράφη δὲ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν δωρητῶν.

Ἀποφάσει τοῦ Συλλόγου συνέστη εἰδικὴ ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν κκ. Ἀρ. Ρ. Ῥαγκαβῆ, Μ. Κατσίμπαλη καὶ Ν. Δεικτάκη ὅπως προβῇ εἰς τὴν ἀγορὰν οἰκίας διὰ τὴν σχολὴν τῶν Ἀπόρων Παίδων καὶ τὸν Σύλλογον.

Προτάσει ἱκανῶν μελῶν ἀπεφασίσθη ὅπως τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου κατὰ Κυριακὴν προσέρχωνται καὶ ἀσκῶνται εἰς τὸ Ἐθνικὸν Σκοπευτήριον.

Ἐξελέχθησαν μέλη τακτικὰ ἐνεργὰ μὲν οἱ κκ. Ἀντώνιος Πεταλᾶς, Γεώργιος Ἀναγνωστόπουλος καὶ Νεοκλῆς Καζάζης· τακτικὰ πάρεδρα δὲ οἱ κκ. Στέ-

φανος Στράϊτ καὶ Ἀναστάσιος Βυζάντιος, ἀντεπιστέλλοντα δὲ οἱ κκ. Θεόδωρος Marzials ἐν Λονδίνῳ καὶ Γεώργιος Α. Ἀλεξανδρόπουλος ἐν Σπάρτῃ καὶ ἐπίτιμον ὁ κ. Π. Βουγιούκας. Μετετέθη δ' ἀπὸ τῆς τάξεως τῶν τακτικῶν παρέδρων μελῶν εἰς τὰ τακτικὰ ἐνεργὰ ὁ κ. Κωνστ. Χ. Βάμβας.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ. Κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἕνεκα τοῦ θέρους διακοπεισῶν συνεδριάσεων τῆς Ἀγγλικῆς βασιλικῆς γεωγραφικῆς Ἑταιρίας ὁ πρόεδρος αὐτῆς σὶρ Ῥούθφορδ Ἄλκοκ ὡμίλησε περὶ τῶν τελευταίων ἐν Ἀφρικῇ γενομένων ἀνακαλύψεων. Ὁ Στάνλεϋ εἶπεν, ἐπεράτωσεν εὐτυχῶς τὸ κοπιῶδες ταξείδιόν του ἀναμέσον τῆς Ἀφρικῆς. Τὸ ταξείδιον τοῦτο καὶ ἡ ἀνακάλυψις τοῦ δρόμου τοῦ ποταμοῦ Κόγκου εἶναι τὰ μέεγιστα γεωγραφικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς. Διότι ὁ ποταμὸς Κόγκος ἐκβάλλων εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν θὰ διευκολύνῃ τὸ ἐμπόριον καὶ θὰ ἀνοίξῃ νέαν ὁδὸν εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν προϊόντων τῶν τροπικῶν καὶ τὴν ἀνταλλαγὴν αὐτῶν μετὰ τῶν προϊόντων τοῦ πολιτισμοῦ. Οὕτω δὲ τρία τινὰ ἐπιτυγχάνονται, ἤτοι ὁ ἐκπολιτισμὸς τῆς Ἀφρικανικῆς φυλῆς, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ ἡ κατάργησις τῆς δουλείας. Ἐκεῖνο ὅπερ ἐλλείπει εἶναι αἱ μεγάλαι ὁδοί, οἱ σιδηρόδρομοι καὶ οἱ τηλέγραφοι, τοῦτο ὅμως εἶναι ζήτημα χρημάτων μόνον, ἀπὸ τῶν μεγάλων δὲ θαλασσίων ἀνακαλύψεων τοῦ ΙΕ' αἰῶνος δι' ὧν ἀνεφύχθη ἡ ὁδὸς τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Κίνας καὶ τοῦ Νέου κόσμου μεγαλήτερον ἐκκλησιαστικὸν κατόρθωμα τούτου δὲν ἐγένετο.

* *
*

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ. Οἱ ἡμέτεροι ἀναγνωσται ἐνθυμοῦνται τὰ περὶ λαλοῦντος τηλεγράφου γραφέντα ἐν σελ. 453. Ὁ λαλῶν οὗτος τηλέγραφος *τηλέφωνον* ὀνομασθεὶς ἐνήργησεν ἐσχάτως ἐπιτυχῶς μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας. Δύο ἀκουστικὰ κέρατα συνδεόγενα δι' ἠλεκτρικοῦ σύρματος ἐτοποθετήθησαν τὸ μὲν ἐν Σαὶν - Μαργαρὲτ ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς ἀκτῆς πλησίον τοῦ Λούβρου καὶ ἐν Σαγκάττ πλησίον τοῦ Καλαὶ ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς. Λόγοι ἀντηλλάγησαν οὕτω μεταξὺ τῶν δύο ἀκτῶν, τὰ δὲ ἀποτελέσματα εὐηρέστησαν κατὰ πάντα τοὺς ἐπιθεωρητὰς τῶν τηλεγραφικῶν γραφείων Καλαὶ καὶ Λούβρου.

— Ἐν ταῖς *ἐκθέσεσι τῆς γερμανικῆς χημικῆς ἑταιρίας τοῦ Βερολίνου* ἐδημοσιεύθη βραχεῖα,ἀλλ' ἀξία λόγου διατριβὴ τοῦ ἡμετέρου κ. Ἐμμανουὴλ Δραγούμη ἐπιγραφομένη *Πρόχειρος σημείωσις περὶ μεθόδου τινὸς πρὸς καταμέτρησιν τῆς θερμοκρασίας*. Ἡ νέα δὲ αὕτη μέθοδος ἣν προτείνει ὁ κ. Δραγούμης πρὸς ἀκριβεστέραν καὶ ταχυτέραν καταμέτρησιν τῆς θερμοκρασίας σώματός τινος, οἷον ὑγροῦ συνίσταται εἰς τὴν σύγχρονον χρῆσιν δύο θερμο-

μέτρων, ὧν τὸ μὲν νὰ ἔχῃ θερμοκρασίαν ὑψηλοτέραν, τὸ δὲ κατωτέραν τῆς εἰς μέτρησιν προκειμένης. Ἐκθέτει δ' ἔπειτα προχείρους τινὰς λεπτομερείας περὶ τῆς μεθόδου του καὶ ὑπισχνεῖται τὴν ἐπανάληψιν καὶ ἄλλων πειραμάτων καὶ τὴν περαιτέρω θεωρητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀντικειμένου.

— Ἡ κεντρικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ ἐν Γαλλίᾳ ἐντομολογικοῦ καὶ μελισσοτροφικοῦ συλλόγου παρασκευάζει ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἄρεως ἐν Παρισίοις περίεργον περίπτερον ἐν ᾧ θὰ ἐκτεθῇ τῷ 1878 πλήρης συλλογὴ πάντων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν ὠφελίμων ἐντόμων καὶ ἰδίως τῶν μελισσῶν καὶ τῶν προφυλακτικῶν μέσων παντὸς εἴδους κατὰ τῶν βλαπτικῶν ἐντόμων. Τὸ περίπτερον τοῦτο, μετὰ τὴν παγκόσμιον ἔκθεσιν τοῦ 1878 θὰ μείνῃ ὡς διαρκὴς ἔκθεσις τοιούτου εἴδους ἀντικειμένων καὶ θὰ χρησιμεύῃ εἰς δημόσια μαθήματα περὶ τῆς μελισσοτροφίας καὶ τῆς ἐντομολογίας.

— Κατὰ τὴν ἐν Παρισίοις ἔκθεσιν τοῦ 1878 γενήσεται διεθνὲς βοτανικὸν συνέδριον οὗ αἱ συνεδριάσεις ἄρχονται τῇ 4]16 Αὐγούστου 1878.

* *
*

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ. — Τὰ λεωφορεῖα ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ 1876 ὄντα 649 ἐν συνόλῳ διέτρεξαν ἑκάστην ἡμέραν 59743 χιλιόμετρα καὶ τὸ ἔτος 21, 167,111 χιλ. ὑπολογιζομένου ὅτι ἕκαστον λεωφορεῖον διέτρεξεν ὁδὸν 91 χιλιομέτρων καθ' ἑκάστην. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μετενεχθέντων ἐπιβατῶν ἀνέρχεται εἰς 306,762 τὴν ἡμέραν καὶ 111,250,663 τὸ ἔτος. Ἕκαστος ἐπιβάτης ἐπλήρωνε κατὰ μέσον ὅρον 18 λεπτά. Τροχιοδρόμων ἢ ἀμερικανικῶν σιδηροδρόμων γραμμαὶ ἦσαν 39 διατρέξασαι 3588 χμ. τὴν ἡμέραν ἢ 1,309,620 τὸ ἔτος. μετήνεγκον δ' ἐπιβάτας 12,631,660. Ἂν προσθέσωμεν εἰς τοὺς ἀριθμοὺς τούτους τοὺς διὰ τῶν ἁμαξῶν, ἰδιωτικῶν λεωφορείων, σιδηροδρόμων τοῦ γύρου (banlieue), ἀτμοπλοίων ἐπὶ τοῦ Σηκουάνα μετενεχθέντας ἐπιβάτας ἔχομεν ἐν συνόλῳ 250,000,000.

— Ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδριάσει τῆς ἐν Παρισίοις *ἰατρικῆς Ἀκαδημίας* ὁ D. Lunier, ἐπιθεωρητὴς τῶν φυλακῶν, ὑπέβαλεν ἔκθεσιν καθ' ἣν—ἡ Γαλπρὸ δέκα ἐτῶν πίνει ἐνιαυσίως 500 ἑκατομ. λιτρῶν οἶνον, ἀναλογοῦσι δὲ 120 λίτραι ἐπὶ ἑκάστου ἀνθρώπου.— Γενικῶς χρῆσις γίνεται τοῦ οἴνου μόνον ἐν 72 ἐπαρχίαις, καὶ μεταξὺ τούτων εἶναι 15, ἐν οἷς μόνον 38—80 λίτραι ἀναλογοῦσι ἐπὶ ἑκάστου.—Τοῦ ζύθου ἡ χρῆσις ηὔξησεν ἐπαισθητῶς. Ἐν ἔτει 1829 ἀνελόγουν 8 $^1/_2$ λίτραι ἐπὶ ἑνὸς κατοίκου, σήμερον ἡ ποσότης ἔφθασεν εἰς 22 λίτρας. Ζῦθον κατὰ τὸ γεῦμα μεταχειρίζονται μόνον αἱ συνορεύουσαι τῷ Βελγίῳ ἐπαρχίαι, ἐντεῦθεν δὲ ἀναλογοῦσι 75—200 λίτραι ἐπὶ ἑκάστου προσώπου. Ῥακὴν πίνουσιν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὅπου δὲν ὑπάρχει οἶνος· ἄξιον δὲ σημειώσεως ὅτι ἐν ἐπαρχίαις ὧν κύριον προϊὸν ἡ ῥακή, οὐδόλως γίνεται χρῆσις αὐτῆς. Δι' ἀριθμῶν δεικνύεται ὅτι ὅπου πλείων χρῆσις οἰνοπνευμάτων, ἐκεῖ καὶ πλείονες ἐγκληματίαι καὶ φρενοβλαβεῖς.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΤΟΣ Α'	30 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1877	ΤΕΥΧΟΣ 12

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ ΥΠΟ ΡΟΙΔΟΥ ΓΡΑΦΕΝΤΩΝ

Φίλτατε, *

Μ' ἐρωτᾷς ἂν ἀνέγνων τὰς τελευταίας διατριβὰς τοῦ κ. Ῥοΐδου, καὶ τί περὶ αὐτῶν φρονῶ. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον, σοὶ λέγω ὅτι βεβαίως τὰς ἀνέγνων, διότι ἡ καλλιέπεια καὶ ἡ εὐφυολογία τοῦ κ. Ῥοΐδου τοσοῦτον μὲ τέρπουσιν, ὥστε πάντοτε εὐχαρίστως ἀναγινώσκω πᾶν ὅ,τι ἀποῤῥέει ἀπὸ τοῦ φιλοκάλου καλάμου του.

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον, ἡ ἀπάντησις εἶναι πολὺ δυσχερεστέρα, διότι δικαίως ἔπρεπε νὰ μοὶ ἐπιτρέψῃς δι' αὐτὴν ἓξ μηνῶν προθεσμίαν, ἢ καὶ δώδεκα, καθ' ὅσον, βλέπεις, ἔχω — τί νὰ τὸ κρύπτω; — καὶ ἄλλας πολυπληθεῖς ἐργασίας, καὶ πλὴν κριτικοῦ, ὡς θέλεις νὰ μὲ βαπτίσῃς, συνέπεσε νὰ εἶμαι καὶ διπλωμάτης. Ἀλλ' ἔστω· ἢ πρέπει νὰ μὴ σ' εἰπῶ τί φρονῶ, ἢ θέλω σοὶ τὸ εἰπεῖ ἁπλῶς οὕτως καὶ ἀφιλοσοφήτως, διότι εἰλικρινῶς δὲν ἔχω τὸ θάῤῥος νὰ εἰσχωρήσω εἰς τὴν selva oscura τῶν ἀρχαίων καὶ νέων φιλοσοφημάτων, ὅπου τόσον εὔκολον εἶναι di abbandonar la verace via, ὥστε τοῦτο, κατ' ἐμέ, συνέβη καὶ εἰς αὐτὸν τὸν κ. Ῥοΐδην.

Τρέφω μέγα σέβας, ἐννοεῖται, πρὸς τὸν Ἕγελ, καὶ πρὸς τὸν Σέλλιγγ, καὶ πρὸς τὸν Φίχτ καὶ τὸν Καριέρον, καὶ πολὺ μετριώτερον πρὸς τὸν Σοππεγ-

* Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη ἁπλῶς ὡς ἀπόκρισις πρὸς φίλον ἐρωτήσαντα τὸν κ. Ῥαγκαβῆν τί φρονεῖ περὶ τοῦ μεταξὺ τῶν κκ. Ῥοΐδου καὶ Βλάχου ἀγῶνος. Ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης διευκρινεῖται ἀρκούντως τὸ ζήτημα περὶ οὗ ὁ λόγος, ὁ πρὸς ὃν ἐγράφη αὕτη λαβὼν τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ γράψαντος ἀπέστειλεν αὐτὴν εἰς τὸν Σύλλογον ἐν ᾧ καὶ ἀνεγνώσθη τὴν ἑσπέραν τῆς 9 Δεκεμβρίου.

χάουερ· ἀλλά, προκειμένου περὶ ἐκτιμήσεως ποιητικοῦ προϊόντος, ὁμολογῶ ὅτι προτιμῶ τὴν *υπηρέτριαν τοῦ Μολιέρου* ὑπὲρ πάντας τούτους τοὺς μεγαλωνύμους, ὧν τὰ κείμενα καὶ ὅταν ἐννοῶνται, πολλάκις ἐπιδέχονται παρεννόησιν, ὡς νομίζω ὅτι ἐν μέρει παρενοήθησαν καὶ εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν.

Ὡς κριτὴς τοῦ ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ ὁ κ. Ῥοΐδης διισχυρίσθη ὅτι ποιηταὶ δὲν δύνανται νὰ ὑπάρχωσι σήμερον ἐν Ἑλλάδι, διότι λείπει ἀπ' αὐτῆς ἡ ἀτμοσφαῖρα καὶ ἡ νόσος ἡ ποιητική· ὁ δὲ κ. Βλάχος ἀντεῖπεν εἰς ταῦτα ὅτι ὁ ποιητὴς *γεννᾶται*, ὅτι δηλαδὴ δύναται νὰ ὑπάρχῃ ὑπὸ πᾶσαν ἀτμοσφαῖραν καὶ ὑπὸ πᾶσαν κοινωνικὴν ὑγιεινὴν κατάστασιν. Φρονῶ λοιπὸν ὅτι ὁ κ. Βλάχος ἔχει πληρέστατα, ἢ σχεδὸν πληρέστατα, δίκαιον.

Ὁ ποιητὴς τῷ ὄντι *γεννᾶται*, δηλαδὴ ὑπὸ τῆς φύσεως προικίζεται διὰ τῆς φαντασίας, τῆς εὐαισθησίας, τῆς αἰσθήσεως τῆς ἁρμονίας, ἤτοι τῶν ἰδιοτήτων αἵτινες ἀναδεικνύουσιν αὐτὸν ποιητήν. Εἰς τοῦτο δὲν ἀντιλέγει οὔτε ὁ Φίχτ, οὔτε ὁ Κάντε, οὔτε ὁ Ἀβοῦτ, οὔτε αὐτὸς ὁ κ. Ῥοΐδης. Ἀλλά,—προστίθησιν οὗτος, ἐπικαλούμενος πάντας τοὺς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον φιλοσόφους, ἀρχαίους καὶ νεωτέρους,—ὁ ποιητικὸς ἀμανίτης ἢ ἀραβόσιτος πρέπει νὰ ῥοφήσῃ καὶ ἀέρα ἐκ τῆς ἀτμοσφαίρας, νὰ μυζήσῃ καὶ ἰκμάδα ἐκ τοῦ ἐδάφους διὰ νὰ τραφῇ.

Καὶ τοῦτο εἶναι ἀληθὲς περίπου· ἀλλ' ἐδῶ, κατ' ἐμὲ ἄρχεται ἡ παρεξήγησις. Οὐδεὶς τῶν ἀπαριθμουμένων σοφῶν εἶπέ ποτε ὅτι δι' ἔλλειψιν ἀέρος ἢ ἰκμάδος ἐλλείπουσιν οἱ ποιηταί, ἀλλ' ὅτι ἡ φύσις αὐτῶν ἐστιν ἀνάλογος τοῦ κοινωνικοῦ ἀέρος, ὃν ἀναπνέουσι καὶ τῆς ἰκμάδος ἥτις τοὺς τρέφει, ὅπερ εἶναι περίπου ἀναμφισβήτητον, καὶ ὁ κ. Βλάχος δὲν νομίζομεν ὅτι ἠθέλησέ ποτε νὰ τὸ ἀρνηθῇ. Ἐπὶ Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου, οὐδεὶς τὸ ἀγνοεῖ, οἱ Ὁμηρικοὶ ἥρωες ὁμιλοῦσι πολλάκις ὡς ἂν ἠγόρευον ἐν τῇ Βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἢ πρὸ τῆς Ἡλιαίας· ἐν τῷ μεσαιῶνι ἡ ποίησις, καὶ προσέτι ἡ καλλιτεχνία, ἡ ὁρατὴ αὕτη ποίησις, τοὺς παριστᾷ ὡς ἱππότας σιδηροφράκτους, ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ὁ Ἀχιλλεύς, ἡ Ἑκάβη καὶ ἡ Κλυταιμνήστρα λέγονται Κύριοι καὶ Κυρίαι, Seigneur καὶ Madame, καὶ παρὰ τῷ Σίλλερ ὁ Πόπας εὐγλώττως συνηγορεῖ ὑπὲρ τῶν ἐλευθεριῶν ἃς καθιέρωσεν ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις. Τοῦτο ἠθέλησαν νὰ εἴπωσιν οἱ μεγάλοι ἢ μικροὶ ἐκεῖνοι σοφοί, οὐχὶ δὲ καὶ ὅτι ὑπάρχει ἐποχὴ καθ' ἣν ἀποθνήσκει ἡ ποίησις εἰς τὰ ἔθνη, στερουμένη ἰκμάδος καὶ ἀτμοσφαίρας.

Δὲν ἠξεύρω ἂν ὁ Ὀρφεὺς ἦτον *ὑποκειμενικὸς* ἢ *ἀντικειμενικός*, ἀλλ' ἤκμαζεν ὅταν ἡ πολιτικὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος ἦτον οἵαν περιγράφει αὐτὴν ὁ Θουκυδίδης ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἱστοριῶν του, αὐτόχρημα κοινωνία λῃστῶν καὶ ἁρπάγων, ἴσως ὅμως διὰ τοῦτο καὶ ποιητική. Ἀλλὰ μετὰ τὰ τρωϊκά, μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, ἡ Ἑλλὰς ἔπαυσεν οὖσα ἀνάστατος, νόμιμος τάξις ἀποκατέστη, καὶ τότε, ὑπὸ τὸν νόμον τῶν Ἀνάκτων,

ἢ ἴσως καὶ ἀφ' οὗ τὰ σκῆπτρα αὐτῶν ἐθραύσθησαν, ἔψαλεν ὁ μέγιστος τῶν ποιητῶν τῆς ἀρχαιότητος καὶ πάντων τῶν αἰώνων, ὥστε καὶ αὐτοῦ ἡ ἐποχὴ πρέπει νὰ ἦτον ποιητική. Οἱ Δωριεῖς ἦρχον πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος διὰ τῶν ὅπλων των, καὶ ἀλλαχοῦ ἐπέδραμον ἐπὶ κατακτήσει, ἀλλὰ τὸν ποιητὴν Τυρταῖον ἐδανείζοντο παρὰ τῶν Ἀθηναίων. Αἱ νέαι πολιτεῖαι ἔλαβον τέλος τὴν ὁριστικὴν αὐτῶν μόρφωσιν, καὶ ἤρξατο ἐν αὐταῖς ἡ πάλη μεταξὺ δήμων καὶ ἀριστοκρατῶν. Καὶ τίνα μὲν σχέσιν ταῦτα εἶχον πρὸς τὴν ὑποκειμενικὴν ἢ τὴν ἀντικειμενικὴν ποίησιν ἀγνοῶ, ἀλλ' ἠξεύρω ὅτι εἰς μίαν τῶν πόλεων ἥτις ἔτι τότε ἦτον ἱστορικῶς ἀφανής, εἰς Θήβας, ἀνεδείχθη εἷς τῶν δαιμονιωτέρων λυρικῶν ποιητῶν, ὁ Πίνδαρος. Καὶ ἀκμαζόντων τῶν Μηδικῶν ἔθαλλεν ὁ Αἰσχύλος, καὶ μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῆς Ἑλλάδος ἐδόξασεν αὐτὴν τοῦ Σοφοκλέους ἡ Μοῦσα, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐμφυλίου Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἤκμασαν Εὐριπίδης καὶ Ἀριστοφάνης, καὶ μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον ἐθαυμάσθησαν ὁ γλυκὺς Θεόκριτος, ὁ Καλλίμαχος, ὁ Ἀπολλώνιος, ἄλλοι πολλοί, φέροντες βεβαίως τῶν χρόνων αὐτῶν τὸν χαρακτηρισμόν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπόδειξιν συγχρόνως ὅτι ἡ Ἑλλὰς κατὰ πᾶσαν τὴν διάρκειαν τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, καὶ ὑπὸ τὰς μᾶλλον ἀντιθέτους περιπετείας της, οὐδέποτε ἐδείχθη στεῖρα ποιήσεως.

Καὶ εἰς οἷον δήποτε τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἂν προσέξωμεν ἐκ τῶν λαβόντων τὸ ποιητικὸν δῶρον ἐξ οὐρανοῦ, τὸ αὐτὸ βλέπομεν, ὅτι αἱ ἐξωτερικαὶ περιπέτειαι, ἐκτὸς ἂν εἶναι ἐξ ἐκείνων αἵτινες θραύουσι καὶ οὐδετεροῦσι πᾶσαν ζωτικὴν δύναμιν, δὲν ἀποσβεννύουσι τὸ ἱερὸν πῦρ ἐν αὐτοῖς, καὶ μετὰ τοὺς Βάρδους καὶ Τρουβαδούρους ἐν τῷ ἀγροίκῳ μεσαιῶνι, μετὰ τὸ ᾆσμα τῶν Νειβελούγγων παρὰ Γερμανοῖς, ἀναφαίνονται ἐν Γαλλίᾳ μεγάλοι ποιηταὶ ἐπὶ τῶν μεγάλων χρόνων Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ' ἀκμάζει ὁ δαιμόνιος Βολταῖρος, ὁ Σενιέρος διαπρέπει ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἡ παλινόρθωσις ἔχει τὸν Λαμαρτῖνον, τὸν Βεραγγέρον, τὸν Βίκτορα Οὖγον, καὶ αὐτοὶ καὶ ἄλλοι ἐξακολουθοῦσι ψάλλοντες, ἢ ἀναφύονται διὰ πασῶν τῶν μετὰ ταῦτα περιπετειῶν μέχρι σήμερον· καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἐν ᾗ ὁ Γαίτης καὶ ὁ Σίλλερ παρήχθησαν ἐπὶ τοῦ φιλελευθέρου ἀναβρασμοῦ καὶ τῆς ἀντιδράσεως ἣν παρήγαγεν ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις, σειρὰ ποιητῶν δὲν ἔπαυσε ψάλλουσα μέχρι τῶν παρουσῶν ἡμερῶν, αἵτινες παρήγαγον, κορυφαίους ἄλλων πολλῶν, τὸν Ἕινε τὸν Γάϊβελ καὶ τὸν Σέφφελ.

Λέγω λοιπὸν ὅτι πάντα τὰ ἔθνη εἰς πάσας τὰς ἐποχὰς ἐπίσης δύνανται νὰ παράγωσι, καὶ πράγματι παράγουσι ποιητάς; Τοιοῦτος δὲν εἶναι ὁ δισχυρισμός μου. Ὡς ἄτομα, οὕτω καὶ ἔθνη εἰσὶν εὐφυέστερα ἢ ἀφυέστερα πρὸς τὴν ποίησιν, τῆς δὲ Ἑλλάδος πᾶς ὁ βίος ἀποδεικνύει αὐτὴν μίαν τῶν κατὰ τοῦτο μᾶλλον εὐνοουμένων χωρῶν ὑπὸ τοῦ ὡραίου αὐτῆς οὐρανοῦ. Καὶ ἐποχὰς δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον στείρας ἀναγνωρίζω, οὐχὶ τὰς στερουμένας ἐν ταὐτῷ «καὶ ὑποκειμενικότητος καὶ ἀντικειμενικότητος», ἀλλ' ἐκείνας καθ'

ἃς ἀποπνίγεται ἡ ἐθνικὴ φωνὴ ὑπὸ θανατηφόρον πίεσιν, ἂν καὶ παρ' ἡμῖν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιθάνατοι στεναγμοὶ ἦσαν ποίησις· καθ' ἃς ἡ ἐκβαρβάρωσις καταστρέφει τὴν γλῶσσαν, τὸ εὐγενὲς ὄργανον τῆς ποιήσεως· ἢ ἴσως ἐνίοτε καὶ παροδικῶς καθ' ἃς δραστήριος ἐνέργεια ἀντιποιεῖται καὶ ἀποῤῥοφᾷ πάσας τὰς ὑλικὰς καὶ διανοητικὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους καὶ τῶν ἀτόμων. Δὲν ἀρνοῦμαι τέλος ὅτι ὑπάρχουσι καὶ χρόνοι καθ' οὓς αἱ κοινωνίαι ἐπιδίδονται εἰς ὑλικὰς καὶ πεζὰς μερίμνας. Αὗται δὲν κωλύουσι τὸν μουσόπνευστον ποιητὴν οὔτε νὰ γεννηθῇ οὔτε νὰ ψάλῃ· ἀλλ' ἡ ψυχρὰ αὐτῶν ἀδιαφορία δύναται νὰ τὸν ἀποθαῤῥύνῃ καὶ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ ἐγκαταλίπῃ ἀπηυδηκὼς τὴν λύραν πρὸς ἣν οὐδεὶς προσέχει, καὶ τοὺς ὀπαδούς του νὰ μακρύνῃ ἀπὸ τῶν βημάτων του.

Τοιοῦτοι καιροὶ ὅτι κατέλαβον σήμερον τὴν Ἑλλάδα ἂν ἔλεγεν ὁ κ. Ῥοΐδης, ἴσως δὲν θὰ εἶχεν ἐντελῶς ἄδικον· ἀλλ' ὅτι δὲν εἶναι ἤδη δεκτικὴ ποιήσεως καὶ παραγωγικὴ ποιητῶν ἡ Ἑλλάς, διότι ἔδυσεν ἡ ἀντικειμενικότης καὶ δὲν ἀνέτειλεν ἡ ὑποκειμενικότης, ὅτι ἑπομένως προσκρούει «εἰς τὴν *μετοχὴν εἴδους*, εἰς τὴν *περιεκτικότητα ἰδανικοῦ*, εἰς τὴν *ὑπεροχὴν ὀντότητος*», ὅτι, ἐν ἄλλαις λέξεσι, ταῖς τῆς καθομιλουμένης, ἡ σημερινὴ ἐποχὴ εἶναι ἀναγκαίως πεζὴ καὶ ἄφορος εἰς καρποὺς ποιήσεως, τοῦτο ἐκ τῶν προτέρων ἀποκρούω ἄντικρυς. Χθὲς καὶ πρώην ἐπάλαισαν οἱ Ἕλληνες τὴν εὐγενεστάτην, τὴν ἱερωτάτην, τὴν θαυμασιωτάτην πάλην, τὴν ὑπὲρ τῆς Ἐλευθερίας των, ἔχοντες περικαθημένους καὶ ἐπικροτοῦντας πάντας τοὺς ἐξηυγενισμένους λαούς. Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἦν τὸ ὕψιστον ποίημα τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, καὶ ὁ ποιητὴς αὐτοῦ λαὸς κατέπεσε διὰ μιᾶς εἰς νάρκην πεζότητος; Ἀλλὰ καὶ πῶς; μετὰ τὴν νίκην του δὲν σπεύδει γοργῷ βήματι δι' εὐγενῶν ἀγώνων, δι' ἐπιπόνου καλλιεργείας τῆς παιδείας, δι' ὑλικῆς καὶ νοητικῆς ἀναπτύξεως, εἰς τὸ νὰ ἀναῤῥιχηθῇ εἰς τὸ ὕψος τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ; δὲν ἔχει ὄνειρα δόξης καὶ μέλλοντος ἐνώπιόν του πρὸς ἃ αἴρουσιν αὐτὸν αἱ προφοιβάσεις τῆς φαντασίας του καὶ οἱ θερμότατοι τῆς καρδίας του πόθοι; Τίς τολμᾷ μεμψιμοίρως, ν' ἀρνηθῇ τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἢ τίς ὁμολογῶν αὐτὴν θέλει εὕρει εἰς τὸν βίον τῶν ἐθνῶν ἀνάτασιν τοῦ πνεύματος καὶ τῶν αἰσθημάτων ποιητικωτέραν; Ἂν δ' ἀτόμων τινῶν αἱ καρδίαι ἐπωρώθησαν ὑπὸ δοκησισοφίας καὶ ὑπὸ κακῶν ἢ κακῶς ἐννοουμένων ἀναγνώσεων, πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν ἐκ τούτου ὅτι κατανέμεται ἡ φαγέδαινα τῆς θρησκευτικῆς ἀπιστίας τὴν καρδίαν παντὸς τοῦ ἔθνους τοῦ χθὲς καὶ πρώην ἡρωϊκῶς ὑπὲρ Πίστεως πολεμήσαντος, τοῦ καὶ σήμερον ἔτι εἰς τὴν θρησκείαν ἐναποτιθεμένου τὰς θερμοτάτας ἐλπίδας του;

Ἀλλὰ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν δύναται νὰ ἔχῃ νῦν ποίησιν οὐδὲ ποιητάς, διότι «μὴ ὂν πλέον ἀντικειμενικόν, ὡς ἐπὶ Ὁμήρου, δηλαδὴ μὴ προσέχον εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῦ ἐνεργὸν βίον, μὴ ἐξυμνοῦν αὐτὰ (δὲν ἠξεύρω ἂν ἄλλοι, ἐγὼ ὅμως δὲν παραδέχομαι ταύτην τὴν ἄρνησιν),

συγχρόνως δὲν εἶναι ὑποκειμενικόν, δηλαδὴ δὲν νοσεῖ ἐκ φανατισμοῦ ἢ ἐξ ἀπιστίας καὶ θρησκευτικῆς ἀμφιβολίας». Ἡ ἀντικειμενικὴ ἐποχὴ ἦτον ἡ τῆς ἀρχαιότητος· τὸ λέγει ὁ κ. Ῥοΐδης, ἐννοεῖται κατὰ τοὺς κριτικοὺς καὶ φιλοσόφους οὓς λαμβάνει ὡς ὁδηγούς του. Λοιπὸν ὁ Ῥασὶν, ὁ Κορνήλιος, ὁ Λαφονταὶν, ὁ Βουαλὼ, ὁ Σαικεσπεῖρος, ὁ Σίλλερ ἀνεδείχθησαν ποιηταὶ διότι ἔπασχον τὴν ὑποκειμενικὴν νόσον, διότι ἦσαν θρησκομανεῖς ἢ διότι ἀμφέβαλλον καὶ δὲν ἐπίστευον; Καὶ αὐτοῦ τοῦ Βολταίρου, τοῦ Γαίτου, τοῦ Βύρωνος, τοῦ Βερανζέρου, δὲν ἔχουσι ποιητικὴν ἀξίαν τὰ τόσα καὶ τόσα ἔργα ἐν οἷς οὐδεμία ἀπιστία ἢ θρησκευτικὴ ἀμφιβολία ἐκφράζεται ; Ὁ Δαυὶδ οὔτε ἀντικειμενικός, δηλαδὴ ἐποποιός, ἦτον, καὶ διεφλέγετο ὑπὸ πίστεως εἰς τὸν Θεόν, καὶ ὅμως ἦτον ὕψιστος ποιητής. Ὁ Γουλιέλμος Τέλλος, ὁ Βαλλενστεΐν τοῦ Σιλλέρου, ὁ Τάσσος, ἡ Ἰφιγένεια τοῦ Γαίτου οὔτε ἐποποιίαι εἰσὶν, οὔτε δράματα τὴν θρησκείαν ὑμνοῦντα ἢ πρὸς αὐτὴν ἀμφιβολίας ἐκφράζοντα, καὶ ὅμως, ὡς παμπληθέστατα ἄλλα προϊόντα τῆς Μούσης, εἰσὶν ἔργα ὑψίστης καὶ γνησιωτάτης ποιήσεως.

Μοὶ μένει εἰσέτι ἡ ultima ratio τοῦ κ. Ῥοΐδου, ἡ καταδίκη του πάντων τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων ποιητῶν. Εἰς ταύτην δὲν ἔχω τί ν' ἀντιτάξω, διότι εἴπερ τις καὶ ἄλλη, αὐτὴ μάλιστά ἐστιν αὐτὸ δὴ τοῦτο, ὑποκειμενική, καὶ μοὶ ἐνθυμίζει μικρὸν ἀνέκδοτον τοῦ εὐφυεστάτου ποτὲ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἀμερικῆς, τοῦ κ. Σουάρτου. Ὅτε διῆλθε διὰ τῆς Σύρου ἐπὶ τῆς μακρᾶς του τελευταίας ὁδοιπορίας, καθ' ἣν, παράλυτος ὢν περιέπλευσε πᾶσαν τὴν γῆν, τυχὼν ἐκεῖ, ἀνῆλθον εἰς τὸ ἀτμόπλουν του νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ, καὶ μεταξὺ ἄλλων τῷ παρουσίασα τὸν τότε παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ αὐλῇ πρέσβυν τῆς Ἰταλίας. Ὁ πρέσβυς, μὴ ἠξεύρων τὴν Ἀγγλικὴν, ἀπετείνετο γαλλιστὶ πρὸς τὸν κ. Σουάρτον, καὶ ἐγὼ ἡρμήνευον τοὺς λόγους του. «Εἰπέτε τῷ κ. πρέσβει, μοὶ εἶπεν ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Συμπολιτείας, ὅτι περίεργον μοὶ φαίνεται Εὐρωπαῖος διπλωμάτης νὰ μὴ ἠξεύρῃ διόλου τὴν Γαλλικήν!—Ἀλλὰ πῶς ; . . . ἀνέκραξεν ὁ πρέσβυς· — Ἰδοὺ τόση ὥρα ὅπου τὸν ἀκούω, καὶ δὲν ἐννοῶ οὐδὲ λέξιν τῶν Γαλλικῶν του». Ἡ αἰτία ὅμως ἦτον ὅτι ὁ κ. Σουάρτος δὲν ἤξευρε Γαλλικά !

Ἀλλ' ἀπατῶμαι· εἰς τὸν κ. Ῥοΐδην ἔχω ν' ἀντιτάξω τὸν... κ. Ῥοΐδην αὐτόν. Δὲν ἠξεύρω ἀπὸ τίνος ἐποχῆς θέλει, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν φιλοσοφημάτων, νὰ χρονολογήσῃ τὴν ποιητικὴν στείρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ, κατὰ μὲν τὴν προτεραίαν τῆς Ἐπαναστάσεως εὑρίσκει ποιητὰς, πλὴν τῶν *κλεφτῶν*, τὸν Χρηστόπουλον, καὶ δὴ καὶ αὐτὸν τὸν Βιλλαρᾶν, «τὸν χαριτόβρυτον, πρὸς ὃν οὐδ' οἱ καλοὶ λυρικοὶ δύνανται νὰ συγκριθῶσιν, εἰς ὃν οὐδὲ λέξις δύναται νὰ προστεθῇ ἢ ν' ἀφαιρεθῇ.» Ὑποκειμενικὴ κρίσις· πρὸς ταύτην δὲν ἐρίζομεν. Μετὰ δὲ τὴν Ἐπανάστασιν εὑρίσκει τὸν Σολομὸν, τὸν Βαλαωρίτην καὶ τὸν Παράσχον· δηλαδὴ ἐντὸς δύω γενεῶν ἔχει πέντε οὓς ἀναγνωρίζει ὡς ποιητὰς, καὶ δὲν εὐχαριστεῖται ; Δὲν τῷ φαίνεται ἱκανὴ αὕτη ἡ γονιμότης ἵνα

μὴ καταδικάσῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς πεζολογίαν ἀνίατον; Καὶ μόνος ὁ Σολωμός, ὁ Βαλαωρίτης καὶ ὁ *Βηλλαρᾶς* ἂν ἐπιπλέωσι μεταξὺ τῶν ναυαγίων τῆς κριτικῆς καταιγίδος του, καὶ αὐτοὶ εἰς ἧττον ἀπαιτητικὸν κριτὴν θὰ ἤρκουν ἵνα δείξωσιν ὅτι δὲν ἐσβέσθη ἐξ ὁλοκλήρου ἐν Ἑλλάδι ἡ ἀκτὶς τῆς ποιήσεως, ὡς ἀνέλαβε ν' ἀποδείξῃ.

Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ποιητῶν, τοῦ Ζαλοκώστα φέρ' εἰπεῖν, ὅτι τὰ καλλιεπέστατα καὶ πλήρη τόνου καὶ χάριτος ποιήματα αὐτοῦ εἰσὶ «*χοιράδες*, ἁπλῆ τυμπανοκρουσία, παράταξις λέξεων ἄνευ ἐννοίας, παιδαριώδης καὶ ἀναξία λογικοῦ ὄντος», τοῦ Βερναρδάκη, τοῦ Ὀρφανίδου, τοῦ Μαρκορᾶ, κτλ. κτλ., οὓς θεωρεῖ ἁπλοῦς στρατιώτας τῆς φάλαγγος, καὶ τούτους οὐχὶ ἀξιομάχους, διαφωνῶ ἐντελῶς πρὸς τὸν κριτικόν, καὶ τοῦτο δικαιώματι τῆς ἐμῆς ὑποκειμενικότητος. Ἀληθῶς ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἔχουσι καὶ ἄλλας ἐργασίας, οἷον ὁ Ζαλοκώστας ἦν λογιστής, ὁ Ὀρφανίδης βοτανικὸς καὶ καθηγητής, ὁ Ἀφεντούλης καθηγητὴς καὶ ἰατρός, ὁ Βλάχος ὑπάλληλος. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν μὲ πτοεῖ, ἐνθυμούμενον ὅτι καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἦτον στρατηγὸς συγχρόνως καὶ ποιητής, καὶ ὁ Βολταῖρος πλὴν ἄλλων ἱστορικός, φιλόσοφος καὶ φυσιολόγος, καὶ ὁ Γαίτης βοτανικός, φυσικὸς καὶ ὑπουργός, καὶ ὁ Δαυῒδ βασιλεύς.

Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἡ ἐπιδοκιμασία τοῦ κριτικοῦ δὲν εἶναι ἀνεπιφύλακτος. Τοῦ κ. Βαλαωρίτου ἀναγνωρίζει τὴν ἀκμαίαν ἔμπνευσιν, τὸν πλοῦτον τῆς φαντασίας, ἀλλὰ τὸν εὑρίσκει «ρωμαντικόν, ἀδαμαντοπώλην σμαράγδων καὶ ἀμεθύσων, παρθένον δάσος εἰκόνων καὶ παρομοιώσεων»· εἰς δὲ τὸν Ἀχιλλέα Παράσχον εὑρίσκει μὲν τὴν τοῦ Σέλιγγ «*ἔνορμον καὶ ἀσυνείδητον δραστηριότητα*», καὶ θαυμάζει παρ' αὐτῷ τὰς ποιητικωτάτας μεταφοράς, τὰς εὐγλώττους ἀποστροφάς, τοῦ πάθους τὴν σφοδρότητα, τὰς κραυγὰς ἀληθῶς ἀλγούσης καρδίας· ἀλλ' εἰς τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἀπαντᾷ σύγχυσιν, χάσματα, ἀκαταστασίαν καὶ ἀνωμαλίαν. Καὶ ἐγὼ μὲν μακρὰν ἀπέχω οὕτω περὶ Παράσχου νὰ κρίνω. Ἀλλ' ἔστω, καὶ ὀρθὴ ἂν ἦτον ἡ κρίσις, ἐρωτῶ δύω τινά· πρῶτον ἂν ὁ κ. Ῥοΐδης θεωρῇ τὸν Πίνδαρον πρότυπον ὁμαλότητος καὶ ἂν διὰ τὴν «*ἀκαταστασίαν τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἐμπνεύσεών του*» ἀρνεῖται καὶ εἰς αὐτὸν τὴν ἰδιότητα τοῦ ποιητοῦ, καὶ εἰς τὴν τότε Ἑλλάδα τὴν ποιητικὴν γονιμότητα· δεύτερον, ἂν ὑποτεθῶσι τὰ προσαπτόμενα ἐλαττώματα ἀκαταστασίας εἰς τὰ ποιήματα τοῦ κ. Παράσχου, εἶναι αἰτία αὐτῆς ἡ ἔλλειψις ὑποκειμενικότητος ἢ ποιητικότητος ἐκ τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος; Κατὰ τί κωλύει ἡ Ἑλλὰς τὸν κ. Παράσχον νὰ διορθώσῃ τὸ ὑποτιθέμενον αὐτοῦ ἐλάττωμα; Ὁ δὲ κ. Βαλαωρίτης δὲν εἶναι ἄρα ποιητὴς διότι αἱ ποιήσεις του δύνανται «*νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰς ᾠδὰς τοῦ Βίκτωρος Οὔγου,*» διότι «εἶναι ρωμαντικός»; Ἀλλ' ἰδοὺ ὅτι ὁ *Ἀλῆ πασᾶς* του πάσχει τὴν νόσον τοῦ αἰῶνος, τὸ γνώρισμα τῆς συγχρόνου ποιή-

σεως· ὁ Ἀλῆ πασᾶς του ἀμφιβάλλει καὶ φιλοσοφεῖ. Τοῦτο, κατὰ τὸν κ. Ῥοΐδην, δὲν εἶναι ἡ ποίησις τοῦ ιθ' αἰῶνος;

Διὰ τούτων δὲν λέγω ὅτι καὶ οἱ ποιηταὶ οὗτοι ἢ καὶ πᾶς ἄλλος ἐν Ἑλλάδι, εἰσὶν ἄψογοι, καί, δίκην τοῦ ἁγίου Πατρός, ἀναμάρτητοι ὡς καὶ ὀλίγιστοί εἰσι τοιοῦτοι πανταχοῦ καὶ πάντοτε. Εἰς τοῦτο μάλιστα συνίσταται ἡ ὀρθὴ κριτική, εἰς τὸ ν' ἀνευρίσκῃ ὀλιγώτερον εἰς τὸ φῶς τῆς φιλοσοφίας, πρὸς ὃ ἀμβλυώττομεν οἱ κοινοὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰς ὃ καὶ οἱ εὐφυέστεροι πολλάκις πλανῶνται, ἢ εἰς τὸ λεπτὸν τοῦ κριτικοῦ αἴσθημα, καὶ εἰς τοὺς κανόνας οὓς ἀποκαλύπτει ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ ἡ πεῖρα κυροῖ, τὰ στίγματα ὅσα ἐνυπάρχουσιν εἰς τὰ φιλολογικὰ καλλιτεχνήματα, πρὸς ἐπανόρθωσιν, ἂν ἐπιδέχωνται, ἢ πρὸς ἀποφυγὴν μιμήσεως. Παρ' ἡμῖν μάλιστα ὁ θέλων νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸ ἄχαρι ἔργον τοῦ κριτικοῦ, ἔχει τὸ στάδιον εὐρύτερον ἢ ἀλλαχοῦ διότι οὐδαμῶς ἴσως ὑπάρχουσι τόσοι οἱ θρασυτάτῳ ποδὶ καὶ ἀδιστάκτως ἀναρριχώμενοι τὰς ἀνοδίας τοῦ Παρνασσοῦ, χωρίς, οὐχὶ τῆς ποιήσεως τοὺς κανόνας νὰ σπουδάσωσιν, οὐδὲ νὰ ὑποπτεύσωσιν, οἵους διδάσκουσιν αὐτοὺς τὰ ἄριστα παραδείγματα, στηριζόμενα ἐπὶ τῆς ὀρθῆς διαγνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πρέποντος, ἀλλ' οὐδὲ κἂν τοὺς τῆς στιχουργίας καὶ αὐτοὺς τοὺς τῆς γραμματικῆς. Τούτους νὰ ἐλέγχῃ, νὰ καθοδηγῇ ἂν εἶναι δεκτικοὶ βελτιώσεως, νὰ μαστίζῃ ἂν ὑπεραίρωνται, τοῦτο ἐστὶ τὸ ἔργον, τοῦτο τὸ δικαίωμα τοῦ κριτικοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ τὰ ἀληθῆ ἢ ὑποτιθέμενα ἐλαττώματά τινων νὰ ἀρνῆται εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν ἐφ' ᾗ πάντοτε ἐνεκαυχήθη ποιητικὴν αὐτῆς γονιμότητα.

Ταῦτα φρονῶ, ὡς προχείρως καὶ ἀπαρασκεύως δύναμαι νὰ σοὶ τὸ ἐκθέσω. Ἀποκρούω τοὺς ἀπελπιστικοὺς δισχυρισμοὺς τοῦ κ. Ῥοΐδου.

Σὺ δ' ἔῤῥωσο, μὴ παύου γράφων πρὸς τιμὴν τῆς Ἑλλάδος, καὶ μὴ παύου μελετῶν, ἵνα γράφῃς ἄξια σοῦ καὶ αὐτῆς.

Ἐν Βερολίνῳ τῇ 15[27 Νοεμβρίου 1877.

Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ.

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ.

§ 9.

Cuniculus — *κόνικλος* (Πρβ. § 3, σελ. 659).

Τῆς συγκοπῆς, καθ' ἣν τὸ τετρασύλλαβον ἐν τῇ Λατινικῇ γλώσσῃ ὄνομα *cuniculus* ἑλληνιστὶ ἐκφερόμενον γίνεται τρισύλλαβον *κόνικλος* ἢ *κύνικλος* ἢ *κούνικλος*, πολλὰ ἔχομεν νὰ καταλέξωμεν παραδείγματα, οἷον·

Proculus — *Πρόκλος*. Κοραῆς *Πλουτ.* Μέρ. Β', σελ. 378 «Πρόκλος· Κατὰ συγκοπὴν ἀπὸ τοῦ Πρόκυλος, Ῥωμαϊστὶ Proculus, παρὰ τὸ ἐπίῤῥημα Procul ὃ σημαίνει τὸ Πόῤῥω· οὕτω γὰρ ἐπωνόμαζον τοὺς τοῦ πατρὸς πόῤῥω τῆς οἰκείας ὄντος τεχθέντας». Ἐν τοῖς Σουτσείοις φέρεται σελ. 23 «Διὰ τί οἱ Ἰταλοὶ ἔπλασαν τὸ pitocco ἐκ τοῦ ptocco ἤτοι πτωχός, καὶ τὸ Procolo ἐκ τοῦ Πρόκλος;»

Proculeius — *Προκλήϊος*.

Catulus — *Κάτλος*.

Regulus — *Ῥῆγλος*.

Bibulus — *Βίβλος*. Κοραῆς *Πλουτ.* Μέρ. Δ', σελ. 382 «Βίβλου. ΔΓ (κακῇ) Βύβλου. Ἔστι γὰρ παρὰ τὸ Ῥωμαϊκὸν κύριον ὄνομα Bibulus (ὃ ταὐτὸν δύναται τῷ τῶν Ἑλλήνων προσηγορικῷ Πότης), Βίβουλος, καὶ κατὰ συγκοπὴν *Βίβλος*, ὡς καὶ παρὰ τὸ Catulus ὁ *Κάτλος*, καὶ παρὰ τὸ Tusculum τὸ *Τοῦσκλον*». Πρβ. καὶ Θεμίστ. σελ. 262, 8.

Lentulus — *Λέντλος*. Κοραῆς *Πλουτ.* Μέρ. Δ', σελ. 394 «Λέντουλοι. Συγκόπτειν ἐν ἄλλοις φιλεῖ Πλούταρχος τὸ *Λέντουλος* (Lentulus) ὄνομα εἰς τὸ *Λέντλος*, ὥσπερ καὶ τὸ *Κάτουλος* (Catulus) εἰς τὸ *Κάτλος*».

Herculanus — *Ἥρκλανος*. Πλούτ. Ἠθικ. σελ. 539, α'. Πρβ. καὶ Κοραῆν *Μάρκ. Ἀντων.* σελ. 135 «Herculanum, Herculaneum, καὶ Herculanium, Ἡρκουλάνεον, ὥσπερ ὠνόμασεν αὐτὸ Δίων ὁ Κάσσιος (ξς', σελ. 1095), καὶ κατὰ συγκοπὴν συνήθη τοῖς Ἕλλησιν ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς ὀνόμασιν, Ἡρκλάνον· ἧς συγκοπῆς ἐστι καὶ Ῥωμαϊκὸν παράδειγμα ἐν αὐτῇ τῇ κλητικῇ τοῦ Ἡρακλέους ὀνόματος Hercle! Ἡράκλεις!».

Servuli — *Σέρβλοι*. Κωνσταντ. Πορφυρογ. Τόμ. Γ', σελ. 152, 21 «*Σέρβλοι* δὲ τῇ τῶν Ῥωμαίων διαλέκτῳ δοῦλοι προσαγορεύονται· ὅθεν καὶ σέρβουλα ἡ κοινὴ συνήθεια τὰ δουλικά φησιν ὑποδήματα καὶ τζερβουλιανοὺς τοὺς τὰ εὐτελῆ καὶ πενιχρὰ ὑποδήματα φοροῦντας. Ταύτην δὲ τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχον οἱ *Σέρβλοι* διὰ τὸ δοῦλοι γενέσθαι τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων».

vernaculus — *οὐέρνακλος* ἢ *βέρνακλος*. Κοραῆς *Μάρκ. Ἀντων.* σελ. 140 «Οὐερνάκλος, κατὰ συγκοπὴν συνήθη τοῖς Ἕλλησιν τοῦ *Οὐερνάκουλος*, Vernaculus, ὑποκοριστικοῦ τοῦ Verna». Τὸν τύπον *βέρνακλος* βλέπει τις παρὰ Λυδῷ σελ. 155, 16 καὶ παρὰ Μαλαλᾷ σελ. 186, 24.

titulus — *τίτλος*, ὅθεν *τιτλόω* — *προτιτλόω* καὶ *τιτλάριον*.

mitulus — *μίτλος*. Ἀθήν. σελ. 85, ε'.

folliculus — *φούλλικλον*. Ἀθήν. σελ. 14 «Ὅτι τὸ *φούλλικλον* καλούμενον, ἦν δὲ ὡς ἔοικε σφαιρίον τι, εὗρεν Ἀττικὸς Νεαπολίτης παιδοτρίβης». Ὁ Ἰακώψιος ἔγραψε *φώλλικλον*. Πρβ. καὶ Κοραῆν *Ἐπικτ. Διατρ.* σελ. 338.

centunculus — *κέντουκλον* καὶ *κεντούκλα*. Ἴδε Κοραῆν *Πλουτ.* Μέρ. Δ', σελ. 427 καὶ *Ἀτάκτ.* Τόμ. Α', σελ. 187.

tubulus — *τοῦβλον*.

stabulum — *στάβλος* (ἢ *στάβλον*).

manipuli — *μανίπλα*. Κοραῆς *Πλουτ*. Μέρ. Α', σελ. 368 «Συνέκοψε δὲ τὴν Ῥωμαίων λέξιν ὁ Πλούταρχος, Μανίπλα, καὶ τὴν ἑξῆς Μανιπλαρίους, καθὰ καὶ οἱ παρ' ἐκείνοις ποιηταί, ἀντὶ τοῦ Μανίπουλα (Manipulos), καὶ Μανιπουλαρίους (Manipulares)».

Ianiculum — *Ἰάνικλον*.

Corniculum — *Κόρνικλος*. Στέφ. Βυζ. σελ. 374,18 «*Κόρνικλος*: πόλις Λατίνων. Διονύσιος τρίτῳ Ῥωμαϊκῆς Ἀρχαιολογίας. Τὸ ἐθνικὸν *Κορνικολανός* (*Κορνικλανός*)». Παρὰ Διονυσίῳ τῷ Ἁλικαρνασσεῖ Ῥωμ. Ἀρχ. Γ', 50 φέρεται «ἐπὶ τὸν καλούμενον *Κορνίκολον*» καὶ «οἱ δὲ *Κορνικολανοί*» (Πρβ. καὶ Δ', 1). Ἀλλ' ἐν βιβλ. Α', 16 ἀπαντᾷ «πρὸς τοῖς καλουμένοις *Κορνίκλοις* ὄρεσι». Πρβ. καὶ Κόβητον *Παρατηρ. εἰς Διον. Ἁλικ.* σελ. 5.

Tusculum — *Τοῦσκλον*. Κοραῆς *Μάρκ. Ἀντων*. σελ. 145 «Τοῦσκλα, Ῥωμ. Tuscula πληθυντικῶς, παρὰ τὸ Tusculum Τούσκουλον, πολίχνιον Ἰταλίας, τανῦν Frascati καλούμενον, ὃ κατὰ συγκοπὴν Ἕλληνες ἐπρόφερον *Τοῦσκλον*, ἢ *Τύσκλον*, ὥσπερ καὶ τὸ ἐθνικὸν Tusculanus, *Τουσκλάνος*, ἢ *Τυσκλάνος*. Διὸ καὶ ὁ Μάρκος, καίπερ Ῥωμαῖος ὤν, Ἑλληνιστὶ γράφων, οὐδ' ἐν τούτῳ, τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθους ἠξίωσεν ἀποσχέσθαι. Εἴρηκε δὲ παραπλησίως καὶ *Οὐερνάκλος*, ἀντὶ τοῦ *Οὐερνάκουλος* Vernaculus, καὶ *Ἡρκλάνον*, ἀντὶ τοῦ *Ἡρκουλάνον* Herculanum» (Πρβ. καὶ *Πλουτ*. Μέρ. Γ', σελ. 406). Τὸ ἐθνικὸν τονίζεται ἐπὶ τῆς λήγούσης *Τουσκλανός* ἢ *Τυσκλανός*, οὐχὶ ἐπὶ τῆς παραλήγούσης *Τουσκλάνος* ἢ *Τυσκλάνος*. Στέφ. Βυζ. σελ. 643, 20 «Τύσκλος: πόλις Ἰταλίας. Λέγεται καὶ Τυσκλανόν. Τὸ ἐθνικὸν *Τυσκλανός*». Ὅλως δὲ βάρβαρον εἶνε τὸ *ἐπρόφερον*, ᾧ καὶ ἄλλα ὅμοια παρὰ τῷ Κοραῇ εὑρίσκονται, οἷον *ἐσύμφερε*, *ἐπρομηθεῖτο*, *ἐσυγχώρει*, κτλ. (*Πλουτ*. Μέρ. Β', σελ. 383. σελ. 389. Μέρ. Δ', σελ. 436). Περὶ τῶν τοιούτων σχηματισμῶν, συνήθων ὄντων ἐν τῷ Βυζαντιακῷ ἑλληνισμῷ, θὰ πραγματευθῶμεν ἀκριβέστατ' ἐν ἄλλῳ τόπῳ.

baculum — *βάκλον*. Σουίδ. «Τύμπανα: *βάκλα*», κτλ. Ἴδε καὶ Ἑμστερρούσιον *Ἀριστοφ. Πλοῦτ*. σελ. 134 Λειψ.

cubiculum — *κουβίκλιον* ἢ *κουβούκλιον* (*κουβοῦκλιν*). Πρβ. καὶ *Δελτ. Ἑλλην. Ἀλληλογρ*. 1877, σελ. 35.

Castulo — *Καστλών*.

fibula — *φίβλα*, ὅθεν *φιβλοῦμαι*. Κοραῆς *Πλουτ*. Μέρ. Δ', σελ. 428 «Ταύτην οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τοῦ Fibula ἡρμήνευον, ὃ συγκόψαντες οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς *Φίβλαν* ἔλεγον, ἡ δὲ παρ' ἡμῖν συνήθεια *Φιούμπαν* καλεῖ, πρὸς τὸ ἰταλικὸν fibbia μᾶλλον ἀποκλίνασα». Πρβ. καὶ Βοισσονάδην *Ἱεροκλ. καὶ Φιλαγρ*. σελ. 289.

viticula — *οὐίτικλα*. Διοσκορίδ. Εὐπορ. Β', 63 «ἀμπέλου ἀγρίας, τῆς καλουμένης ῥωμαϊστὶ *οὐϊτίκλης*».

subula — *σοῦβλα*, ὅθεν *σουβλίον (σουβλίν)*, *σουβλία*, *σουβλίζω*, *πεντάσουβλον*.

scutula — *σκοῦτλα*. Πρβ. καὶ *σκουτλᾶτος* καὶ *σκούτλωσις*. Ἴδε Κ. Μυλλῆρον *Γεωργ. Μικρ.* Τόμ. Α', σελ. 275 καὶ Οὔλσχιον *Μετρολ. Συγγρ.* Τόμ. Α', σελ. 32.

situla — *σίτλα*. Κοραῆς *Ἀτάκτ.* Τόμ. Β', σελ. 162 «τὸ δεύτερον *(Σίκλα)*, ἀπὸ τὸ Ῥωμαϊκὸν *Situla*, κατὰ συγκοπὴν *Σίτλα*, καὶ Σίκλα». Περὶ τῆς προκειμένης λέξεως διέλαβεν ἀκριβῶς ὁ Χαρμαννὸς ἐν τῇ περὶ τοῦ Οὐλπιανοῦ διατριβῇ σελ. 14 (*Δημοσθέν.* Δινδορφ. Τόμ. Η', σελ. XXXIII).

arcula — *ἄρκλα*. Ἴδε Κοραῆν *Ἀτάκτ.* Τόμ. Α', σελ. 77.

tabula — *τάβλα*, ὅθεν *ταβλίον (ταβλίν)*, *ταβλίζω*, *συνταβλίζω*, *ταβλιστής*, *τάβλωμα*, *ταβλωτόν*, *εὐτάβλωτος*. Πλημμελῶς ἔχει ἡ γραφὴ *ταυλίον*, *ταυλίζω*, κτλ. Εὐσέβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Ε', 18 «προφήτης *τάβλαις* καὶ κύβοις παίζει;». Ἀνθολ. Παλ. Θ', 482 «*τάβλην* φεύγετε πάντες», κτλ. Ἴδε Ἄλβερτον *Ἡσυχ.* Τόμ. Β', σελ. 949. Βοισσονάδην *Ἱεροκλ. καὶ Φιλαγρ.* σελ. 306 καὶ Κοραῆν *Ἀτάκτ.* Τόμ. Α', σελ. 278 καὶ Τόμ. Β', σελ. 120. Ὁ Παλλαδᾶς συνέταξεν ἐπίγραμμα εἰς ποιητὴν κυβεύοντα ἔχον οὕτως (Ἀνθολ. Παλ. ΙΑ', 373):

Πάντων μουσοπόλων ἡ Καλλιόπη θεός ἐστιν·
ἡ σὴ Καλλιόπη *Ταβλιόπη* λέγεται.

Ταραχώδη εἶνε τὰ ὑπὸ τοῦ Οἰκονόμου γεγραμμένα ἐν τῷ περὶ Γνησ. Προφ. τῆς Ἑλλ. γλώσσης βιβλίῳ σελ. 353.

faecula — *φαῖκλα*, *φαίκλη*. Κακῶς εἶνε παρὰ τῷ Διοσκορίδῃ γεγραμμένον «ὀπὸν μήκωνος σὺν *σφέκλῃ* ὄξους χρίειν» ἀντὶ τοῦ *φαίκλῃ* (Τόμ. Β', σελ. 328) καὶ παρὰ τῷ Γαληνῷ «ἣν Ῥωμαῖοι *φέκλην* καλοῦσι» ἀντὶ τοῦ *φαίκλην* (Τόμ. ΙΒ', σελ. 490. Πρβ. καὶ Τόμ. ΙΘ', σελ. 746). Ἴδε Λόγ. Ἑρμῆν Τόμ. Ε', σελ. 153.

orbiculatus — *ὀρβικλᾶτος*. Ἀθήν. σελ. 80, ς' «τὰ δὲ καλούμενα *ὀρβικλᾶτα*». σελ. 81, α' «ἀναλογεῖ δὲ τοῖς *ὀρβικλάτοις*». Παρὰ Διοσκορίδῃ φέρεται «ῥωμαϊστὶ δὲ *ὀρβικουλᾶτα*» (Τόμ. Α', σελ. 150), ὡς καὶ παρὰ Γαληνῷ «μῆλα *ὀρβικουλᾶτα*» (Τόμ. ΙΓ', σελ. 289).

Φέρεται δὲ καὶ τύπος ἄνευ συγκοπῆς *κουνίκΟΥλος* (§ 3, σελ. 660), ὡς *ῬήγΟΥλος*, *ΒίβΟΥλος*, *ΚάτΟΥλος*, *ΛέντΟΥλος*, *ΠρόκΟΥλος ΠροκΟΥλήϊος ΠροκΟΥληϊανός*, *ΤούσκΟΥλον*, *φίβΟΥλα*, *σκουτΟΥλᾶτος*, *κουβικΟΥλιον κουβικΟΥλάριος*, *ταβΟΥλάριος*, κτλ. Λέγεται δὲ καὶ *ἸανίκΟλον Ἰανίκολος*, *ΚορνίκΟλος*, κτλ. καὶ *ΛέντΥλος*, *ΤΥσκλον*, *βάκΥλον*, κτλ. Κοραῆς *Πλουτ.* Μέρ. Α', σελ. 376 «Τὸ ῥωμαϊκὸν Βάκυλον Baculum παρὰ τὸ τῶν Ἑλλήνων Βάκτρον (ὅθεν καὶ ἡ βακτηρία) παρῆχθαι, καὶ πρὸ ἡμῶν ἕτεροι ἐσημειώσαντο».

Συγκεκομμένοι τύποι εὑρίσκονται καὶ παρὰ τοῖς Λατίνοις ἐνίοτε, οἷον *maniplus* (manipulus), *poplus* (populus), *Lucmo* ἢ *Lucmon* (Lucumo), κτλ.

Ὡς δὲ συγκόπτεται ὁ φθόγγος u ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐν Ῥωμαϊκαῖς λέξεσιν, οὕτως ἐπεντίθεται ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐν Ἑλληνικαῖς, οἷον *δραχμή* — *drachuma*, *Τέκμησσα* — *Tecumessa*, *Ἀλκμήνη* — *Alcumena*, *Ἀσκληπιός* — *Aesculapius*, κτλ. Παρὰ Γαληνῷ ἀναγινώσκεται Τόμ. Ι', σελ. 364 «Συνάπτει δ' αὐτῷ κατὰ τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου λόφος ἕτερος οὐ μικρός, ὃν ἔν τε τοῖς συγγράμμασιν οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι καὶ τῶν νῦν οἱ ἀκριβέστεροι *Βεσούβιον* ὀνομάζουσι· τὸ δ' ἔνδοξόν τε καὶ νέον ὄνομα τοῦ λόφου *Βέσβιον* ἅπασιν ἀνθρώποις γνώριμον διὰ τὸ κάτωθεν ἀναφερόμενον ἐκ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ πῦρ» (Ἴδε Λόγ. Ἑρμῆν Τόμ. Ε', σελ. 63). Ὁ Κόβητος διατείνεται ἐν τῇ Μνημοσύνῃ (1877, σελ. 198) ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ λεγόμενον νέον ὄνομα εἶνε ἀρχαιότατον, ἐκφερόμενον πάλαι μὲν *FέσFιος*, εἶτα δὲ *Βέσβιος* καὶ *Οὐέσβιος*· τέλος δ' οἱ Ῥωμαῖοι παρεμβαλόντες τὸ u ἐσχημάτισαν τὸν τύπον *Vesuvius* — *Βεσούβιος*.

§ 10.

Τούφακες (τουφέκια), *τουφακοφόροι*.

Ἡ λέξις *τούφακες* εἶνε εἰλημμένη ἐκ τῆς Τουρκικῆς γλώσσης (*toufeng*); γίνεται δ' αὐτῆς χρῆσις ὑπὸ τοῦ Κριτοβούλου λέγοντος «τούς τε τοξότας καὶ τοὺς τὰς μηχανὰς ἔχοντας ἐν χεροῖν καὶ τοὺς *τούφακας*» καὶ «οἱ δὲ τοξόται καὶ οἱ τὰς μηχανὰς ἔχοντες καὶ τοὺς *τούφακας*» (Βιβλ. Α', 51) καὶ «οἱ τοξόται πρῶτοι καὶ σφενδονῆται καὶ οἱ τὰς μηχανὰς καὶ τοὺς *τούφακας* ἔχοντες» (Βιβλ. Α', 54) καὶ «τοὺς μὲν τοξότας τε καὶ σφενδονήτας καὶ τοὺς *τούφακας* ἔχοντας» (Βιβλ. Α', 57).

Ὀνομάζει δὲ καὶ *τουφακοφόρους* ὁ Κριτόβουλος τοὺς ἔχοντας ἢ φέροντας τούφακας, οἷον «ἔχων καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐκτὸς τοῦ λιμένος νεῶν τοξότας τε καὶ *τουφακοφόρους* βάλλοντας ἀπὸ τῶν καταστρωμάτων» (Βιβλ. Α', 56) καὶ «ὁπλίταις τέ φημι καὶ τοξόταις καὶ *τουφακοφόροις* τὰ μάλιστα» (Βιβλ. Ε', 5) καὶ «τούς τε τοξότας καὶ *τουφακοφόρους* καὶ σφενδονήτας» (Βιβλ. Ε', 11).

Περὶ τῶν λέξεων τῶν ἐκ ξένων γλωσσῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν εἰσαχθεισῶν κατά τε τοὺς παλαιοὺς καὶ τοὺς ἔπειτα χρόνους θὰ διαλάβωμεν μετὰ πολλῆς ἀκριβείας ἄλλοτε. Ἐν τῷ παρόντι ἀρκούμεθα ἁπλῶς παρατιθέμενοι τὰ ἐν τοῖς Δειπνοσοφισταῖς τοῦ Ἀθηναίου γεγραμμένα σελ. 121 «Ἐπὶ τούτοις λεχθεῖσιν ὁ Κύνουλκος πιεῖν ᾔτησε *δηκόκταν* — Πρὸς ὃν ὁ Οὐλπιανὸς σχετλιάσας καὶ τύψας τῇ χειρὶ τὸ προσκεφάλαιον ἔφη· μέχρι πότε βαρβαρίζοντές οὐ παύσεσθε; ἢ ἕως ἂν καταλιπὼν τὸ συμπόσιον οἴχωμαι πέττειν ὑμῶν τοὺς

λόγους οὐ δυνάμενος; Καὶ ὅς· ἐν Ῥώμῃ τῇ βασιλευούσῃ διατρίβων τὰ νῦν, ὦ λῷστ', ἐπιχωρίῳ κέχρημαι κατὰ τὴν συνήθειαν φωνῇ· καὶ γὰρ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ποιηταῖς καὶ συγγραφεῦσι τοῖς σφόδρα ἑλληνίζουσιν ἔστιν εὑρεῖν καὶ Περσικὰ ὀνόματα κείμενα διὰ τὴν τῆς χρήσεως συνήθειαν, ὡς τοὺς *παρασάγγας* καὶ τοὺς *ἀγγάρους* καὶ τὴν *σχοῖνον* ἢ τὸν *σχοῖνον* — μακεδονίζοντάς τ' οἶδα πολλοὺς τῶν Ἀττικῶν διὰ τὴν ἐπιμιξίαν» καὶ τὰ ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον Παρεκβολαῖς τοῦ Εὐσταθίου σελ. 1854 «Περσικὰ δέ, φασι, μέτρα αἱ *ἀχάναι* — Οὕτω καὶ *ἀρτάβη* μέτρον ἐφέρετο Περσικόν. Ἦν δὲ καὶ *ἄδδιξ* μέτρον τι, φασί, τετραχοίνικον — Εἰ δὲ ἐθνικὸν ὂν ἡ *ἀχάνη* καὶ ἡ *ἀχανὶς* χρησταί εἰσι λέξεις τοῖς Ἕλλησι, ξενίζον οὐδέν. Αἱ γοῦν θρεπταὶ τοῖς δεσπόταις δοῦλαι — *ἅβραι* λεγόμεναι ἐθνικῶς κεῖνται παρὰ σοφοῖς Ἕλλησι — Οὕτω κεῖται, ὡς ὁ αὐτὸς Διονύσιος λέγει, καὶ παρὰ Θεοπόμπῳ *ἀβυρτάκη* ὑπότριμμά τι δριμὺ βαρβαρικὸν διὰ πράσων καὶ καρδάμων καὶ κόκκων ῥόας καὶ ἑτέρων τοιούτων — Κεῖται δὲ καὶ ἐν Ἡροδότῳ βάρβαρος λέξις ὁ *βουνός*. Λιβυκὴ γάρ· καὶ παρ' ἑτέροις ὁ *παρασάγγης* ὁ καὶ παρὰ Ἑρμογένει. Παρά τισι δὲ καὶ *ἄγγατος* τὸ εἰς ἀναδενδράδα ξύλον καὶ *ἄγγον* εἶδος δόρατος Φραγγικοῦ — Λέγει δὲ καὶ Αἰσχύλος ἐθνικώτερον καὶ οὐ κατὰ Ἀττικοὺς *βαλῆνα* τὸν βασιλέα ἐν τῷ *βαλὴν ἀρχαῖος βαλήν* — Παρὰ τῷ αὐτῷ δὲ ποιητῇ ἐν Ἀγαμέμνονι καὶ οἱ *ἄγγαροι* κεῖνται λέξις φανερῶς Περσική — Ἐθνικὴ δὲ λέξις καὶ ἡ *μόρτη*, τὸ ἕκτον, φασί, μέρος τῶν καρπῶν, ἣ ἐδίδοτο τοῖς ἑκτημορίοις, ὡς ἐν ἀνωνύμῳ κεῖται λεξικῷ ῥητορικῷ. Αἴλιος δὲ Διονύσιος λέγει ὅτι Περσικὸν ὄνομα καὶ ὁ *μανδύας*· ἔοικε δέ, φησί, φαινόλῃ. Καὶ ὁ γράψας δὲ *γέντα* τὰ κρέα κατὰ γλῶσσαν Θρᾳκῶν ἔγραψεν. Οὐκ ἂν δέ τις ἀπισχυρίσαιτο μὴ οὐκ εἶναι καὶ τὸν *ἀρράβωνα* ἐθνικόν — Ὅλως δὲ εἰπεῖν γέμει διὰ τὰς ἐπιμιξίας μυρίων ἐθνικῶν λέξεων ἡ Ἑλλὰς γλῶσσα».

Σελ. 194, 13 γραπτέον «οὐχὶ *αὐτόπωλοι* ἢ *αὐτοπῶλοι*». σελ. 199, 7 προσθετέον μετὰ τὸ *γένους* «Ἀλλὰ τὸ προσηγορικῶς παρ' ἡμῖν λεγόμενον δύναται μᾶλλον νὰ νομισθῇ ὅτι εἶνε τὸ Λατινικὸν **russus**, τουτέστι *πυρρός*, κτλ. (Πρβ. *ῥούσσιος*, *ῥούσσεος*, *ῥουσσᾶτοι*, *ῥουσσίζω*. Ἴδε καὶ Κοραῆν *Ξενοκρ*. σελ. 61). σελ. 833, 28 γραπτέον «§ 8».

ΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΗΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΑΖΑΡΙΑΣ ΤΖΙΓΑΛΑΣ

1660—1740

Περὶ τῶν διδασκάλων τῆς *Μεγάλης τοῦ Γένους σχολῆς* γράφοντες δὲν θὰ τηρήσωμεν χρονολογικὴν αὐτῶν τάξιν, ἅτε ἐλλειπουσῶν ἡμῖν ἔτι εἰδήσεών τινων περὶ αὐτῶν· συμπληροῦντες δὲ τὸν βίον ἑκάστου αὐτῶν κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἡμῖν θὰ ἐκδίδωμεν κατὰ μικρόν.

Τὸν βίον τοῦ Ἀζαρίου Τζιγάλα ἔγραψεν ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἰωάννης Ἀγᾶς[1] ὃν ἐκ χειρογράφου τεύχους τῆς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου βιβλιοθήκης τῆς συλλογῆς Additional ἀντιγράψαντες καταχωρίζομεν κατωτέρω, συμπληροῦντες αὐτὸν ἐνταῦθα ἐξ ἑτέρων διαφόρων πηγῶν. Ἀζαρίας ὁ Τζιγάλας ἦν Θηραῖος τὴν πατρίδα, ἐγεννήθη περὶ τὸ 1660, ἱεροδιάκονος δὲ χειροτονηθεὶς ἀπῆλθεν εἰς Βυζάντιον ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ ἀπὸ Λέσβου, γενόμενος μαθητὴς Ἰακώβου τοῦ Ἀργείου ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Γένους σχολῇ, ἧς ὕστερον καὶ διδάσκαλος ἐγένετο[2] τῶν γραμματικῶν, προϊσταμένου Ἰωάννου τοῦ ἀπὸ Λέσβου.[3] Ὁ Παρανίκας δὲν ὁρίζει τὸ ἔτος τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ὁ δὲ τὸν βίον αὐτοῦ συγγράψας Ἀγᾶς ὅλως διόλου σιωπᾷ τὴν ἐν Βυζαντίῳ διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ὀνομάζει ὅμως αὐτὸν ἀρχιμανδρίτην τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου γενόμενον, ἦν δὲ διδάσκων ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ Κυρίλλου. Φαίνεται δ' ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτοῦ διήρκεσεν ὅσον καὶ ἡ πατριαρχία τοῦ Κυρίλλου (ὅστις ἐγένετο πατριάρχης κατὰ μὲν Ὑψηλάντην[4] τῷ 1711 ἐπὶ τρεῖς καὶ εἴκοσι μῆνας, κατὰ δὲ Βενδό-

1 Περὶ τοῦ Ἀγᾶ τούτου ὅστις καὶ Ἄγας λέγεται ὡς ἐκ τῶν κατωτέρω φαίνεται, οὐδὲν πλειότερον γινώσκομεν εἰμὴ μόνον ὅτι ὑπάρχει καὶ ἕτερον αὐτοῦ ἔργον «Σύνοψις τῆς τοῦ ἱεροδιδασκάλου Σκούφου ῥητορικῆς τέχνης, συλλεχθεῖσα παρὰ Ἰωάννου Ἄγα», χειρόγραφον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικῆς Σχολῆς Ἴδ. Κατάλογον τῶν χειρογρ. τῆς ἐν Σμύρνῃ βιβλ. τῆς Εὐαγγελ. σχολῆς ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως. Σμύρνῃ 1877. σελ. 49. ἀρ. 106.

2 Ὁ Κωνστάντιος Α'. ὁμιλῶν περὶ τῶν διδασκάλων τῆς σχολῆς κατατάσσει τὸν Ἀζαρίαν μετὰ Διαμαντὴν τὸν Ρύσιον ὡς ἑνδέκατον ἐν τῇ ΙΖ'. ἑκατονταετηρίδι. «Ἀζαρίας ἐκ νήσου Σαντορίνης» Κωνσταντινιὰς παλαιὰ καὶ νεωτέρα κτλ. Βενετία 1810. σελ. 113 σημ. τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος ἔκδοσις Κωνσταντινουπόλεως 1844 σελ. 147 σημ. Ἐν δὲ τῇ περὶ τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους σχολῆς ἐπιστολῇ αὐτοῦ λέγει: «ἐπὶ τούτου (Ἰωάννου Λεσβίου τοῦ καὶ Τζανῆ) διετέλει διδάσκων τά τε γραμματικὰ τῶν μαθημάτων καὶ ἐγκύκλια Ἀζαρίας ὁ ἐκ Σαντορίνης». Περιοδικὸν τοῦ ἐν Κ|πόλει Ἑλλ. Φιλολ Συλλόγου τ Β' σελ. 290 1864.

3 Παρανίκα σχεδίασμα περὶ τῆς ἐν τῷ Ἑλλ. ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει 1867 σελ. 27.

4 Α. Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου. Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν κτλ. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870. σελ. 286—294.

την [1] καὶ Ζαβίραν [2] τῷ 1713 ἐπὶ μῆνας ὀκτωκαίδεκα, κατὰ Κούμαν [3] δὲ πεντεκαίδεκα), διότι τούτου καθαιρεθέντος συναπώλεσε καὶ ὁ Ἀζαρίας τὴν θέσιν αὐτοῦ· συνδρομῇ δέ τινων φίλων ἐγένετο διδάσκαλος τῶν υἱῶν τοῦ ἐκπτώτου ἡγεμόνος Μιχαὴλ Ῥακοβίτζα, μεθ' ὃ ἀπῆλθεν εἰς Μολδαυίαν παρὰ τῷ ἡγεμόνι Νικολάῳ τῷ Μαυροκορδάτῳ, [4] ὡς διδάσκαλος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἐκεῖθεν δὲ πάλιν εἰς Βυζάντιον καὶ εἶτα εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Θήραν ἔνθα καὶ διέμεινε μέχρι τῆς θανῆς αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἐν Θήρᾳ διαμονὴν συνεστήσατο καὶ σχολὴν ἑλληνικῶν μαθημάτων, ὡς γίνεται δῆλον ἔκ τινος σημειώσεως, ἣν ἀνέγνωμεν παρὰ τὸν τίτλον συγγράμματός τινος γραμματικῆς ὕλης ἐν χειρογράφῳ τῆς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου βιβλιοθήκης, ἐξ ἧς μανθάνομεν καὶ τὸ ἔτος τῆς τελευτῆς αὐτοῦ. Ἡ σημείωσις αὕτη λέγει ὅτι «οὗτος (Ἀζαρίας ὁ Τζιγάλας) ἦν ἐπὶ Κυρίλλου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ ἀπὸ Κυζίκου, οὗ καὶ ἀρχιμανδρίτης ἐχρημάτισεν, ἦν δὲ ἐκ τῆς νήσου Σαντορίνης, ὅπου καὶ σχολὴν ἑλληνικῶν μαθημάτων συστήσας, [5] ὕστερον ἐτελεύτησεν κατὰ τὸ αψμ». Σημειωτέον δὲ ὅτι περὶ τῆς σχολῆς ταύτης ὁ Παρανίκας οὐδὲν λέγει.[6] Κωνστάντιος δ' ὁ Α' ὁ ἀπὸ Σιναίου ὀνομάζει Ἀζαρίαν τὸν ἐκ Σαντορίνης «περιπατητικὸν φιλόσοφον». [7] Μετέβη δὲ καὶ τρίτην φορὰν εἰς Βυζάντιον ἵν' ἀπαλλαγῇ τῆς γενομένης αὐτῷ ὑπερορίας ἐπὶ πατριαρχίας Παϊσίου τοῦ Β' [8] συνέβη δὲ τοῦτο μεταξὺ τοῦ 1726 καὶ 1732

1 Βενδότου Προσθήκη Ἐκκλησ. Ἱστορ. Μελετίου Ἀθηνῶν. Βιέννη 1795 τόμ. 4 σελ. 5. Καὶ ὁ Μαθᾶς (Κατάλογος Ἱστορικὸς τῶν πρώτων Ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχ. Κωνσταντ. Ναύπλιον 1837 σελ. 235) λέγει μῆνας δεκαοκτώ, ὁρίζει ὅμως ἔτος τῆς πατριαρχίας αὐτοῦ τὸ 1712. Ὁ Michaelis Le Quien μνημονεύων τὸν Κύριλλον δὲν ὁρίζει τὸν χρόνον τῆς πατριαρχίας αὐτοῦ. Oriens Christianus etc. τόμ. 1 σελ. 348 καὶ 768. Parisiis MDCCXL. Σ. Βυζαντίου. Ἡ Κωνσταντινούπολις κτλ. τομ. 2. σελ. 540. Ἀθήνησιν 1862 λέγει ὅμως ὅτι ἡ πατριαρχία αὐτοῦ κατέπαυσε τῷ 1713.

2 Ζαβίρα Νέα Ἑλλὰς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον. Ἀθῆναι 1872 σελ. 384.

3 Κούμα Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπ. πράξεων. Βιέννη 1831 τόμ. 10 σελ. 394.

4 Ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος ἐγένετο τὸ πρῶτον ἡγεμὼν Μολδόβας (οὕτω) τὸ 1710 ἡγεμονεύσας ἓν μόνον ἔτος (Διονυσίου Φωτεινοῦ Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας κτλ. τόμ. Γ' σελ. 138—9 Βιέννη 1819) τὸ δεύτερον δὲ τὸ 1711 ἡγεμονεύσας ἔτη 4 καὶ μῆνας 4. (τόμ. Γ' σελ. 142—3) δηλαδὴ μέχρι τοῦ 1716 περίπου, ἐπὶ τῆς 6' δὲ ταύτης ἡγεμονίας τοῦ Νικολάου ἠκολούθησεν αὐτὸν ὁ Ἀζαρίας εἰς Μολδαυίαν.

5 Χργρ. συστήσαι.

6 Παρανίκα Σχεδίασμα σελ. 176.

7 Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐκ τοῦ Κλήρου ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ διαπρεψάντων, ἐκδοθὲν ὑπὸ Σοφοκλ. Οἰκονόμου ἐν Ἐφημ. Φιλομαθῶν ἔτος 10 φύλ. 466 σελ. 2128. Ἐν δὲ τῷ Κωνσταντινιάδι Παλαιᾷ καὶ Νεωτέρᾳ λέγει περὶ τῶν διδασκάλων τῆς Πατριαρχικῆς σχολῆς· «Οἱ σχολαρχήσαντες μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει φιλόσοφοί τε καὶ γραμματικοὶ οἱ πάντες (ἐὰν δύω ἐξέλοις) περιπατητικοί» σελ. 112 σημ. Ἐκδ. Βενετίας 1820 καὶ σελ. 147 σημ. Ἔκδ. Κωνσταντινουπόλεως 1844.

8 Ἡ Πατριαρχία τοῦ Παϊσίου Β' ἐγένετο τὸ 1826 (20 Νοεμβ.) ἐπατριάρχευσε δ' ἔτη 6 δηλαδὴ ἄχρι τοῦ 1732. Michaelis Le Quien Oriens Christianus etc τομ. α'. σελ. 349. Βενδότου Προσθήκη Ἐκκλησ. κτλ. τομ. δ'. σελ. 7—8. Μαθᾶ. Ἱστορ. Κατάλογος σελ. 241—2. Κούμα Ἱστορ. ἀνθρ. πραξ. τόμ. 10 σελ. 395—6. Βυζαντίου Ἡ Κωνσταντινούπολις κτλ.

καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπατριάρχευσεν ὁ Παΐσιος. Ἐτελεύτησεν δ' ὀγδοηκοντούτης περίπου τὴν ἡλικίαν.

Συνέγραψε δὲ γραμματικὴν ἐν ἰδιοχείρῳ μὲν χειρογράφῳ σωζομένην ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, φερομένην δὲ ἐν τῷ κώδικι ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην «Ἀζαρίου Τζιγάλα γραμματικὴ περὶ συντάξεως πρὸς Ἰωάννην Μπεγιζαδὲν τοῦ ἡγεμόνος Ἀντιόχου Καντεμίρη Βοεβόδα ἰδιόχειρος»[1] ἔγραψε δ' αὐτὴν τῷ 1717 ὡς ἐν τέλει τῆς πρὸς Ἰωάννην τὸν Μπεϊζαδὲν προσφωνήσεως[2] αὐτοῦ σημειοῖ, ἣν ἀντιγράψαντες παραθέτομεν κατωτέρω. Προσέτι τοῦ Τζιγάλα ἔν τινι Ἀρετζιανῷ κώδικι εὕρηται «Ἀζαρίου Τζιγάλα μονόστιχα πρὸς τοὺς ἐκλαμπροτάτους Μπεϊζαδέδας τοῦ Μιχαὴλ Βοεβόδα παραινετικὰ κατὰ στοιχεῖον» ἐν τέλει δὲ «συνετέθησαν οὗτοι οἱ στίχοι παρὰ Ἀζαρίου Τζιγάλα ἐν Σαντορίνῃ ἐν ἔτει 1717, καὶ ὕστερον 1731».[3] Ταῦτα ἐξεδόθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἐλευθ. Θωμᾶ, ἃ καὶ ἡμεῖς παρατιθέμεθα πρὸς συμπλήρωσιν τῶν κατὰ Ἀζαρίαν.[4]

Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Σκαρλάτον Μπεϊζαδὲ τοῦ Μιχαὴλ Βοεβόδα.

Πρὸς σὲ τάδ' ἔγραψε Τζιγάλας Ἀζαρίας ἱερεύς,
δῖε Σκαρλάτε, ἡγεμονίδη φέρτερ' ἀνδρῶν,
κράτιστε, πρόφρων, θεοείκελε, φιλακρόαμον,
σῆς ὑπερευχόμενος βελτιώσιος ἀγαθῆς».

τομ. β' σελ. 541. Ὁ Α. Κομνηνὸς Ὑψηλάντης (Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν σελ. 325) λέγει αὐτὸν ἀναρρηθέντα τὸ 1728 κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο τῆς ἑξαετοῦς πατριαρχίας τοῦ Παϊσίου μετέβη ὁ Τζιγάλας εἰς Κωνσταντινούπολιν.

1 Περὶ τοῦ κώδικος τούτου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἑτέρων πονημάτων ὡς καὶ ἐκείνου ἐξ οὗ ἐλήφθη ὁ τοῦ Τζιγάλα βίος θὰ εἴπωμεν τὰ δέοντα ὅταν μετ' οὐ πολὺ ἐκδώσωμεν τὰς Ἐφημερίδας τοῦ Καρυοφύλλου.

2 Ἐν τέλει τῆς προσφωνήσεως ταύτης φέρονται δύο σημειώσεις ὑπ' ἄλλης χειρὸς προσημειωθεῖσαι περὶ τοῦ ἡγεμονίδου Ἰωάννου. «Οὗτος ὁ Μπεϊγζαδὲς τοῦ ἡγεμόνος Ἀντιόχου τοὔνομα Ἰωάννης καὶ τὸ γένος ἡ τοὐπίκλην Καντεμίρης ἔλαβεν εἰς γυναῖκα Μαριώραν Καρατζοῦ ἐξ ἧς ἐτεκνοποίησε δύο θυγατέρας, Αἰκατερίνην καὶ Ταρσίαν ἧς τινος ἀποθανούσης ἔκλινε καὶ εἰς δεύτερον γάμον καὶ ἔλαβε γυναῖκα Αἰκατερίνην Τζουκήν καὶ τῷ αψνδ' ἔτει κατὰ μῆνα Ἰούλιον ἔδωκε τὸ κοινὸν χρέος ἐν Γιασίῳ πόλει Μολδοβίας (οὕτω) ἐπὶ τῇ ῥηθείσῃ θυγατρὶ αὐτοῦ Ταρσίᾳ τῆς ἑτέρας θυγατρὸς Αἰκατερίνης προαποθανούσης ἔτι ζῶντος ἐκείνου· ἡ Μαριώρα ἦν θυγάτηρ Γεωργίου Καρατζᾶ· ἡ Αἰκατερίνη θυγάτηρ Θωμᾶ Τζουκῆ»· ἡ δ' ἑτέρα σημείωσις ἐπαναλαμβάνει τἄνω ὡς καὶ τὸ ἔτος τῆς θανῆς αὐτοῦ.

3 Παρανίκα σχεδίασμα σελ. 27 σημ. 6.

4 Ζακύνθιος Ἀνθών, μηνιαῖον περιοδικὸν σύγγραμμα ἐν Ζακύνθῳ 1877, τόμ. Β', φυλ. ιδ' σελ. 390—1. Τὸ δὲ λεγόμενον ἐν σελ. 389 ὅτι δῆθεν ὁ ἡμέτερος Τζιγάλας «ἔγραψε περὶ τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ συμβάσης ἐκρήξεως τοῦ ἡφαιστείου Θήρας» δὲν ἔχεται ἀληθείας, διότι ὁ Σιγάλας ὁ γράψας τοῦτο ἤκμασε τὸ 1650 ὅτε ὁ ἡμέτερος Ἀζαρίας δὲν εἶχε γεννηθῇ· παρενοήθη δὲ βεβαίως ὁ Δεκιγάλας (Σχεδίασμα Κατόπτρου τῆς Νεοελλ. Φιλολογίας ἐν Ἑρμουπόλει 1846, σελ. 92, ἀρ. 527) καὶ ὁ Παρανίκας (Σχεδίασμα σελ. 176), ὧν οὐ μνημονεύει ὁ κ. Θωμᾶς συγχέων τὸν Τζιγάλαν τῷ Σιγάλᾳ, ἐκτὸς ἐὰν ἔχῃ ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ πηγὰς ἀγνώστους ἡμῖν.

Πρὸς τοὺς ἐκλαμπροτάτους Μπεϊζαδέδες τοῦ Μιχαὴλ Βοϊβόδα.

Ἀνδρὸς φρένας χρὴ τοὺς τοιούτων ἡγεμόνων ἔχειν παῖδας.
Βαδίζειν ἄρξαντες, ἡγεμόνες τυγχάνουσιν ὄντες.
Γαυριᾶν οὐ δεῖ ἐπὶ τῇ συγγενείᾳ, ἀλλὰ τῆς τῶν τρόπων χρηστότητος.
Δίδαγμα πρῶτον τὰ ἤθη κοσμεῖν.
Ἔχοντες σώματος εὐεξίαν, καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ποθήσατε.
Ζηλοῦσθαι μὴ μόνον ἐπὶ τῇ ἡγεμονίᾳ ἀλλὰ καὶ τῷ τρόπῳ θέμις.
Ἡγεμονία ἐστὶν ἀληθὴς τὸ τῶν παθῶν κρατεῖν.
Θρόνον καθέστηκεν ἀρετὴ θέμεθλον καὶ ὕψος.
Ἱκέσθαι σπουδάσατε πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ἀκρώρειαν.
Καλὸν μὲν ἡ ἡγεμονία, ἀγαθὸν δὲ κυρίως ἡ ἀρετή.
Λέγειν ὃ μὴ θέμις καὶ πράττειν ταὐτὸν ἐγώ φημι.
Μαθημάτων ἄρξαντες, ἤθη μᾶλλον κοσμήσατε.
Νέμετε πᾶσι τιμὴν τὴν προσήκουσαν, μάλιστα δ' ἀλλήλοις.
Ξένους οἴεσθαι δεῖ τοὺς εὐσεβὲς μὴ φέροντας δόγμα,
Ὅλους ἑαυτοὺς ἐνδίδοντες Θεῷ καὶ τοῖς γεννήσασι,
Παρὰ γὰρ Θεὸν πρώτιστον οἱ φύντες πέλουσι.
Ῥημάτων ἀγαθῶν ἀκούειν καὶ πράξεις ἀγαθὰς πράττειν.
Σφραγὶς τῶν ἀρετῶν πασῶν ἡ ἀγάπη.
Τοὺς πένητας ἀγαπᾶτε· παρὰ Θεοῦ ἡ ἐντολή.
Ὑπὸ Θεοῦ εὐεργετούμενοι, τοὺς δεμονίους ἀντιπελαργεῖτε.
Φοβεῖσθαι τὸν Κύριον ἀρχὴ σοφίας ὁ σοφός φησι.
Χάρις ὑμῖν ἔσται παρὰ Θεοῦ καὶ σοφίας ἔρασθαι.
Ψεῦδος οὐχ ὅπως λέγειν, ἀλλ' οὐδ' ἀκούειι χρεών.
Ὥς τι δόξης τυχόντες ἀληθείας γίγνεσθαι υἱούς.

Συνετέθησαν αὐτοὶ οἱ στίχοι παρ' Ἀζαρίου Τζιγάλα ἐν Σαντορίνῃ ἐν ἔτει 1714 (;)[1] καὶ ὕστερον 1731».

Ἰδοὺ δ' ἡ προσφώνησις ἧς ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω.

«*Τῷ ἐκλαμπροτάτῳ καὶ φιλομαθεστάτῳ Ἰωάν. Μπεϊζαδὲ τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἐκλαμπροτάτου ἡγεμόνος Ἰωάν. Ἀντιόχου ὑγιαίνειν, χαίρειν, καὶ πανευτυχεῖν.*

»Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος, ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, τί αὐτοῦ ὁ υἱὸς ἀμείνων ἔσται παιδευθείς; εἰ μηδὲν ἄλλο, εἶπεν, ἐν γοῦν τῷ θεάτρῳ οὐ καθεδήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ· λίθον ὀνομάζων τὸν ἀπαίδευτον· τῳόντι γὰρ οὐδὲν διαφέρει λίθου, ὁ ἄμοιρος παιδείας ἄνθρωπος, καὶ φιλοσοφίας ἄγευστος· ταύτῃ τοι καὶ ὅσοι γ' ὁπωσοῦν φρονήσεως μετειλήφασι φροντίδα πᾶσαν καταβάλοντες, καὶ

1 1717 κατὰ Παρανίκαν ἔνθ' ἀνωτέρω, ὅπερ καὶ πιθανώτερον.

σπουδὴν σύντονον, περὶ πολλοῦ ποιοῦντας ὅσον ἔνεστι ταύτης κατασχεῖν· φιλοσοφία γὰρ τὸ ὄντως ἀγαθόν, ἡ ἐξομοιοῦσα Θεῷ τὸν ἄνθρωπον, καὶ θεὸν τὴν χάριν, τῇ πρὸς αὐτὸν ὁμοιώσει καταξιοῦσα γίνεσθαι, ἅπερ γὰρ τὸ θεῖον ἐδημιούργησε, θαυμασίως ἄγαν ὑπὲρ λόγον, ταῦθ' αὕτη τῇ φιλοσοφίᾳ ὡς ἔχει φύσεως, γινώσκεσθαι παρασκευάζει, δυσχερές δέ τι χρῆμα φιλοσοφία καθέστηκε, καὶ πόνου πολλοῦ δεομένου, καὶ χρόνου μακροῦ, καί τινων ἄλλων καθάπου καὶ ὁ μυθοποιὸς Λουκιανὸς[1] ἔφησεν, ἀλλὰ καὶ ὀργάνων τινῶν, δι' ὧν εἰς κατάληψιν ἐλθεῖν ὁ ἱμειρόμενος δυνηθήσεται πρὸ πάντων δὲ γραμματικὴ τέχνη, χρήσιμός τε καὶ ἀναγκαία τὰ μάλιστα· ὥς περ γάρ φασιν οἱ λογικευόμενοι, ὅτι περ ὅπου ἐγκρατὴς γένοιτό τις λογικῆς, τοσοῦτον καὶ φιλοσοφίας οὕτω μᾶλλον εἰπεῖν ἔχομεν, ὅσῳ γραμματικῆς εἰδήμονες εἴημεν, τοσούτῳ λογικῆς καὶ φιλοσοφίας αὐτῆς· γραμματικὴ γάρ ἐστι, καθάπερ θέμεθλος οἰκίᾳ ἢ τρόπις νηΐ, ἢ στοιχεῖον τοῖς συνθέτοις ἅπασι· γραμματική ἐστι τέχνη διδάσκουσα ἡμᾶς ὀρθότητα λόγου, ὀρθότητα γραφῆς, ὀρθότητα τῆς καλῆς ἀναγνώσεως· παραδιδοῦσα ἡμῖν κανόνας, δι' ὧν ἀπταίστως ἱστορικῶν καὶ φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων σχοίημεν· δοκεῖ μέντοι καὶ αὕτη τῆς γραμματικῆς ἡ μέθοδος, οὐκ εὔληπτος εἶναι, ναὶ δὴ καὶ δυσπόριστος· αἴτιον δὲ τό τε διάφορον τῶν διαλέκτων καὶ τὸ ἀτελὲς τῶν συγγραψάντων· οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν τεχνολογίαν ἐπετηδεύσαντο μόνον, οἱ δὲ περὶ συντάξεως ἐπεφροντίκεισαν, ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν κανόνων τὸ πλῆθος οὐ μετρίαν ποιεῖται τοῖς πρωτοπείροις τὴν ἀπονάρκησιν, ἀνθ' ὅτου καὶ πολλοὶ γλιχόμενοι μὲν φιλοσοφικῶν γεύσασθαι μαθημάτων, περιφράγματι δ' ὥςπερ, τῇ γραμματικῇ προσβάλλοντες μεθόδῳ, νῶτα δίδοντες, οὐ χωρὶς ἀνίας τῆς φιλοσοφικῆς τραπέζης οὐκ ἀπολαύουσι τὴν ἡδύτητα. Ὁρῶν τοιγαροῦν σου τὸ πρόθυμον, ὃ περὶ τὰ μαθήματα φέρων ἔχεις, καὶ πρὸς τὴν τῆς φιλοσοφίας ἐπίκτησιν, ἄγαμαι πάντως τὸ φρόνημα· καλῶς γὰρ στιχῶν ταῖς τοῦ πατρὸς ἐντολαῖς, οὐδὲν ἄλλο τῶν μετὰ σώματος ἐπεφιλήκεις, οὐδ' οἷς οἱ πολλοὶ τῶν νέων ἑαυτοὺς ἐπιδιδόασι, χαίρεις· ἀλλ' ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων, ἵν' εἴπω, καὶ ἐκ πρώτης ὀδόντων φυῆς, φιλοσοφίας ἐπόθησας, εὖ φρονῶν, καὶ κάλλιστα ποιῶν, εἰδὼς ὅτι παιδεία τοῖς μὲν νέοις σωφροσύνη, τοῖς δὲ πρεσβυτέροις παραμυθία, καὶ τοῖς μὲν πλουσίοις κόσμος, τοῖς δὲ πένησι πλοῦτος οὖσα καθέστηκεν· ἡγεμόσι δὲ τὸ κράτιστον τῆς ἡγεμονίας ὅπλον.

Κἀκεῖνο δέ σοι θαυμάζων εἰμί, ὅτι περ ἀκηκοὼς ἡμᾶς συνταγμάτιόν τι περὶ ταύτης τῆς πολυμόχθου παιδείας ἐκδοῦναι τοῖς ἡμῖν φοιτήσασι, προθύμως ἐξήτηκας, χρήσιμόν τινα τρόπον εὐμαρίας ἐξ αὐτοῦ πορίσασθαι οἰόμενος, δι' ἣν φέρεις πρὸς ἡμᾶς ὑπόληψιν· αὐτὸς μέν τοι γ' ἐμαυτὸν εἰδώς, οὐκ ἂν ἐτολμήσαμεν σοι τοῦτο μεταδοῦναι, εἰ μὴ καὶ τὸ σὸν εὐδιάθετον γνοίην· δέξαι τοίνυν τὸ πόνημα φιλοπονέστατε καὶ λαμπρότατε, καὶ τί μὲν ἐξ αὐτοῦ πορίσαις, αὐτὸς οἶδας· ἐῤῥωμένος δὲ εὐδαιμόνως καὶ σωτηριωδῶς διαβιῴης,

1 Λουκιανοῦ Ἐνύπν. ἐν ἀρχῇ.

φιλοσοφίᾳ τρεφόμενος, καὶ ἐπιδιδόμενος, σὺν περὶ τῷ γαληνοτάτῳ, καὶ τοῖς καταθωνίοις· ᾳψιζ΄.

Βοηδρομιῶνος ε΄ μεσοῦντος

Ὁ τῆς ὑμετέρας φιλομαθοῦς λαμπρότητος ἐν Χριστῷ εὐχέτης
ΑΖΑΡΙΑΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ Ο ΤΖΙΓΑΛΑΣ.

«*Βίος τοῦ μακαρίτου καὶ ἀοιδίμου Ἀζαρίου, ἀρχιμανδρίτου τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας τοῦ ἐκ τῆς νήσου Σαντορίνης, συγγραφεὶς παρὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Ἀγᾶ.*

»Ἀζαρίας μὲν ὁ Τζιγάλας, γέννημα, ἦν καὶ θρέμμα τῆς κατὰ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος κειμένης νήσου Σαντορίνης, γεννήτορας δὲ ἔσχε τοὺς τὰ πρῶτα φέροντας ἐν τῇ νήσῳ, ὅστις καὶ παιδιόθεν ἑαυτὸν ἀναθέμενος τῷ Θεῷ, πάντα τὰ κατὰ τὸν βίον τερπνὰ καὶ θυμήρη ἀποσκυβαλίσας, καὶ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐκλεξάμενος χειροτονεῖται παρὰ τοῦ τότε ἐπισκοπεύοντος ἐν τῇ νήσῳ ἱεροδιάκονος. Χρόνου δὲ παρελθόντος ὀλίγου, διακαῆ τε καὶ διάπυρον πόθον ἔχων πρὸς τὴν τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων γνῶσιν, καὶ μάθησιν, ὡς ἄλλη τις ἔλαφος διψῶσα τὰς τῶν ὑδάτων πηγάς, τῆς πατρικῆς ἑστίας ἀναχωρεῖ ὀρεγόμενος καὶ ποθῶν, καὶ δὴ πλεύσας οὐρίως, συνάρσει θείᾳ, καταλαμβάνει τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων, καὶ μαθητεύει παρὰ τῷ τότε ἐν τῷ κοινῷ σχολείῳ διδασκάλῳ Ἰακώβῳ τῷ Ἀργείῳ, τῷ ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἑλληνικῇ μαθήσει περιβοήτῳ, καὶ ἦν εἴπερ τις ἄλλος ἐπιδεδωκὼς πρὸς τὰ μαθήματα, ἅμα δὲ καὶ σὺν τῷ αὐταδέλφῳ αὐτοῦ κὺρ Ἀνανίᾳ, ἐφημερίῳ ὄντι τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὁ δὲ κὺρ Ἀζαρίας ὡς νουνεχής, καὶ ἐπίβολος μᾶλλον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ ὀξὺς πρὸς τὸ κατανοῆσαι τὸ μέλλον, ἐθάμιζε καὶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ τότε περιφήμου ἐν τοῖς ἀρχιερεῦσι Κυζίκου κυρίου Κυρίλλου, τοῦ ἐκ Μιτυλήνης· ὅστις καὶ μὴ βουλόμενος, μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ τότε πατριάρχου κυρίου Ἀθανασίου τοῦ Κρητός, ὀδυρόμενός τε καὶ κλίνων, τὰς ἡνίας τοῦ πατριαρχικοῦ ἀναδέχεται θρόνου, ψήφῳ καὶ δοκιμασίᾳ, τῶν τότε ἐνδημούντων ἀρχιερέων καὶ παντὸς τῶν τοῦ γένους προκρίτων. Ὁ δὲ κὺρ Ἀζαρίας ἄρτι παυσάμενος εἰς τὰ διδασκαλεῖα φοιτῶν, ὡς ποτισθεὶς ἐς κόρον τὰ τῆς παιδείας νάματα, προσῳκειώθη τῷ πατριαρχεύοντι, ὡς τούτῳ καὶ πρότερον ὤν, ὅθεν καὶ μέγας ἀρχιμανδρίτης τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας παρ' αὐτοῦ προχειρίζεται, καὶ ἦν σὺν αὐτῷ τῷ πατριαρχεύοντι μέχρι τῆς ἐξώσεως αὐτοῦ· μεταξὺ δὲ τοῦ καιροῦ τούτου, οὐκ ἐκάθητο ὁ κὺρ Ἀζαρίας ῥέγχων ἢ ὀνειροπολῶν καὶ ἀναπλάττων μάταια καὶ ἀνωφελῆ, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ νύκτωρ καὶ καθ' ἡμέραν σχολάζων ἐκ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ πατριάρχου, εἰς ἣν ἐπιστάτης ὑπῆρχεν, ἐπιμελῶς ἦν προσέχων καὶ ἐρευνῶν τὰς ἱερὰς καὶ θείας Γραφάς, πᾶν τὸ τῆς προσοχῆς ὄμμα καὶ τὸν νοῦν εἰς τοῦτο προσάπτων, ὡς ψυχὴ καθαρά, καὶ *ἀκάματος* μέλισσα περιερχόμενος καὶ ἐφιζάνων τοὺς ἐν αὐταῖς λειμῶνας

καὶ παραδείσους· τοῖς μυριπνόοις ἄνθεσι τῶν νοημάτων, ἐῤῥόφει ἀρκούντως τὰ θεῖα ἐκεῖνα νάματα, ἅπερ πολλάκις καὶ ἐν τῷ πατριαρχικῷ ἄμβωνι, καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησίαις τῆς μεγαλοπόλεως τοῦ Κωνσταντίνου, ἀφθόνως προέχει τῷ *χριστονύμῳ* λαῷ, καύχημα, καὶ ἔπαινος τοῦ γένους αὐτοῦ, καὶ τῆς πατρίδος ἐπευφημιζόμενος, καὶ δὴ τῶν κατὰ κόσμον πραγμάτων τῶν ἄλλως μεταβαλλομένων, ὡς ἀστάτων, καὶ εὐμεταβλήτων, καὶ ποταμίων δίκην ὑδάτων ῥεόντων, καὶ τοῦ πατριαρχεύοντος δηλαδή, κὺρ Κυρίλλου ἐκβληθέντος τοῦ πατριαρχικοῦ θώκου, φθόνῳ καὶ κακίᾳ χαιρεκάκων τινῶν ἀνδρῶν, καὶ εἰς ὑπερορίαν σταλέντος κατὰ τὸ τοῦ Ἄθωνος ὄρος, ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Βατοπαιδίου, μὴ φέρων ὁ κὺρ Ἀζαρίας τὴν στέρησιν, τοῦ προστάτου καὶ γέροντος αὐτοῦ, ἀθυμίᾳ καὶ λύπῃ κατείχετο, καὶ ὡς στρουθίον μὴ ἔχον καλιὰν ἔνθεν κἀκεῖθεν περιεστρέφετο· ὃν περίλυπον καὶ κάτοχον ἀφορήτου ἀθυμίας ἰδόντες τινὲς τῶν συμμαθητῶν αὐτοῦ, καὶ γνωρίμων, καὶ τὸ πάθος αὐτοῦ ἐλεήσαντες, βουλὴν ἀρίστην δεδώκασιν αὐτῷ [δὲ] καὶ παρώτρυναν αὐτόν, ἵνα ἀπέλθῃ εἰς τὸν οἶκον τοῦ πρώην ἡγεμόνος Μολδοβλαχίας, Μιχαὴλ Ῥακοβίτζα. Ἦν γὰρ ἀμοιρῶν διδασκάλου ὁ ἡγεμονικὸς ἐκεῖνος οἶκος, καὶ δὴ ἀπελθών, ἐδίδασκε τὰ γραμματικὰ μαθήματα τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ· χρόνου δὲ παρελθόντος, ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς ἡγεμονικῆς ταύτης οἰκίας, ἐδέξατο δὲ αὐτὸν αἰσίως καὶ φιλοφρόνως, ὁ ἐν ἡγεμόσι σοφώτατος μεγαλοπρεπέστατος Νικόλαος ὁ Μαυροκορδάτος ὁ τότε ἡγεμὼν Μολδαβίας, ἔγνω γὰρ καλῶς ὃν εὐτύχησε θησαυρόν. Καὶ ἀπελθὼν εἰς Μολδαβίαν, ἦν διδάσκων ἐκεῖ τὴν κυκλοπαιδείαν τὸν πρώτιστον υἱὸν τοῦ ἡγεμόνος *ἠθιμῶς* καὶ ἀόκνως· χρόνου δὲ ἑνὸς παριππεύσαντος, αὖθις εἰς βασιλεύουσαν ἐπανῆκεν, ἔνθα ὀλίγον διατρίψας καὶ τῷ τῆς ἐνεγκαμένης ἐκκαιόμενος πόθῳ, καὶ εἰς αὐτὴν ἀφικόμενος, ἦν κατοικῶν ἐν τῷ πατρικῷ αὐτοῦ οἴκῳ, καὶ ἦν οὐ παρὰ τῶν οἰκείων μόνον τιμώμενος, καὶ δεξιούμενος, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντων τῶν ἐν τῇ νήσῳ ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν, διδάσκων τὸν εὐαγγελικὸν λόγον ἐν ἑκάστῃ κυριακῇ, καὶ ἑορτῇ *ἠθισήμῳ*, καὶ κηρύττων τρανῶς τὸ ὀρθόδοξον δόγμα τῆς ἁγίας καὶ ἀνατολικῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας, ζήλῳ, καὶ πόθῳ *εὐθέῳ*, καὶ ἐῤῥωμένῳ τῷ φρονήματι, καὶ καρποφορῶν ὁσημέραι θείᾳ συνάρσει, ὡς οἱ πάλαι ζηλωταὶ καὶ πρόμαχοι τῆς θείας διδασκαλίας, ὅθεν ὁ τοῦ φθόνου καὶ τῆς κακίας πατήρ, ὁ πονηρὸς διάβολος, ὁ μηδέποτε παύων μηχανώμενος τὰ πρὸς βλάβην καὶ λύμην τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, μὴ φέρων ὁρᾶν ὁ παγκάκιστος τὰ τῆς ὀρδοθοξίας ὀρθοτομοῦντά τε καὶ παῤῥησιαζόμενα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ, καὶ γὰρ πολλοὶ ἐκ τοῦ δυτικοῦ φρονήματος πρὸς τὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εὐσεβὲς καὶ θεῖον προσῆλθον δόγμα τῇ θείᾳ *ἠθιπνοίᾳ*, διὰ τῶν ἐπ' ἐκκλησίας ὁμιλιῶν, καὶ συχνῶν ἐν τῷ καταλύματι αὐτοῦ διαλέξεων πρὸς ἑτερόφρονας τοῦ κὺρ Ἀζαρίου, τοὺς λοιποὺς τῶν δυτικῶν τῆς νήσου τοσοῦτον κατ' αὐτοῦ ἤγειρεν, ὥστε, εἰ δυνατόν, καὶ θανατῶσαι αὐτόν, καὶ ἐκ μέσου ἐξάραι, μὴ φέροντες τὴν ζημίαν καὶ αἰσχύνην αὐτήν· ἔγραψαν οὖν

θρηνοῦντες καὶ ὀδυρόμενοι τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνδημοῦντι πρεσβευτῇ τῶν *Γάλλων* κατὰ τοῦ κὺρ 'Αζαρίου, ὅσα ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καὶ δόλιος καρδία ὑπαγορεύειν ἠδύνατο, καὶ ὁ *Σαντὰν* αὐτοῖς εἰσηγήσατο· ὁ δὲ πρεσβευτὴς τοῖς ἀπατηλοῖς αὐτῶν λόγοις πεισθείς, καὶ τῷ θυμῷ ζέων, παρὰ τῆς 'Υψηλῆς Πόρτας αἰτήσας, ἔλαβε σφοδρὸν ὁρισμόν, τοῦ ὑπερόριον γενέσθαι τὸν κὺρ 'Αζαρίαν· ταῦτα τῶν ὀρθοδόξων τινὲς ἀναγγείλαντες τῷ κὺρ 'Αζαρίᾳ περὶ τοῦ βασιλικοῦ, δηλαδή, ὁρισμοῦ, καὶ τῆς κατ' αὐτοῦ μανιώδους τῶν Λατίνων ὁρμῆς, ὁ δὲ παραχρῆμα ἐμβὰς εἰς πλοῖον ἐπανῆκεν αὖθις εἰς βασιλεύουσαν, καὶ ἦν κεκρυμμένος παρά τινι φίλῳ καὶ συμμαθητῇ αὐτοῦ· ἐμφανισθεὶς δὲ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας τῷ τότε πατριαρχεύοντι Παϊσίῳ, καὶ θρηνολογῶν τὰς κατ' αὐτοῦ ἀδίκως καὶ παραλόγως συῤῥαπτομένας παρὰ τῶν ἐναντίων συκοφαντίας τε καὶ ἐνέδρας, καὶ ὅτι διὰ μέσου τοῦ τῶν Γαλλῶν πρεσβευτοῦ ἐξεδόθη ὁρισμὸς ὑπερορίας κατ' αὐτοῦ, δεόμενος δὲ καὶ ἱκετεύων τὴν Αὐτοῦ Παναγιότητα βοηθῆσαι αὐτῷ, καὶ χεῖρα ὀρέψαι, ὡς μὴ ἔχοντα ποῦ προσδραμεῖν, καὶ τὸν ἐπηρτημένον, καὶ κατεπείγοντα τῆς ὑπερορίας κίνδυνον ἐκφυγεῖν, ἐκυλινδοῦτο τοῖς ποσὶ τοῦ Πατριάρχου, ἵν' εὕρῃ παρ' αὐτοῦ σωτηρίας ἄγκυραν, καὶ παραμυθίας λιμένα· τούτοις οὖν καμφθείς, καὶ ζήλου θείου *πλησθεὶς* ὁ τῶν λογικῶν τοῦ Κυρίου προβάτων ποιμήν, πάντα λίθον κινήσας, τὸ τοῦ λόγου, ἐλεύθερον καὶ ἀκαταζήτητον τὸν κὺρ 'Αζαρίαν ἀπεκατέστησεν, ἡσυχῇ τε, καὶ ἀταράχως τοὐντεῦθεν οἰκεῖν ἐν τῇ πατρικῇ αὐτοῦ ἑστίᾳ ἐποίησεν· ἀπάρας οὖν ἐκ τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ φίλην πατρίδα καὶ αὖθις ἐπανακάμπτει· κἀκεῖ τῇ *συνεχῇ* καὶ ἀδιακόπῳ μελέτῃ τῶν ἱερῶν βίβλων ἐνασχολούμενος, τοῖς θείοις ἐνετρύφα νοήμασιν, ὅθεν καὶ πολλοὺς καὶ διαφόρους συνέγραψε λόγους, οὓς καὶ διδαχὰς καλεῖν εἰώθαμεν,[1] *ἤδη* ταύτῃ δὲ τῇ πανδαισίᾳ τῶν θείων λόγων εὐφραινόμενος, καὶ χαίρων, διήνυσε τὸ λοιπὸν τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ζήσας ὑπὲρ τὰ ὀγδοήκοντα ἔτη· περὶ δὲ τὰς δυσμὰς τῆς ζωῆς αὐτοῦ, νόσῳ ποδαλγικῇ συσχεθείς, κατέκειτο τῇ κλίνῃ, μεθ' ὑπομονῆς φέρων τοὺς ὀδυνηροὺς καὶ ἀφορήτους πόνους, τῆς ἀνιάτου ταύτης νόσου, καὶ ταῦτα πάντα ὡς ἀρετῆς ὅπλα, αἰωνίως τῷ μακαρίτῃ προξένησαν τοὺς στεφάνους· καὶ δὴ περὶ τὰ πρόθυρα τοῦ θανάτου *καντήσας* σῶας ἔτι τὰς φρένας ἔχων, καὶ τὴν ἄωρον ἐκείνην, καὶ ἄγνωστον στιγμὴν καλῶς ἐπιστάμενος, κατὰ τὸν ἐν εὐαγγελίοις λόγον τοῦ Κυρίου ἡμῶν, οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν, οὐδὲ τὴν ὥραν ἐν ᾗ ὁ *κλέπτεις* ἔρχεται, ἐξωμολογήθη, καὶ ποιήσας εὐχέλαιον, κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἁγίας ἡμῶν ἐκκλησίας, κεκοινώνηκε τῶν ἀχράντων, καὶ φρικτῶν τοῦ Δεσπότου ἡμῶν μυστηρίων δακρυῤῥοῶν, ἐπειπὼν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ καὶ τὸ «τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ σήμερον, υἱὲ θεοῦ, κοινωνόν με παράλαβε», καὶ οὕτω παρέδωκε τὴν μακαρίαν αὐτοῦ ψυχήν, τῷ ποιητῇ, καὶ πλάστῃ αὐτοῦ· οἱ δὲ

1 Περὶ τῶν λόγων τούτων τοῦ 'Αζαρίου οὐδὲν γινώσκομεν.

τῆς νήσου ἅπαντες σχεδόν, ὅσοι τοῦ ἱεροῦ καταλόγου λαμπροφοροῦντες ἐπὶ τῇ τούτου ἐκφορᾷ, καὶ οἱ λαϊκοὶ ὅτι πλεῖστοι ὡς ἔθος χριστιανοῖς ἐν τῷ ναῷ τῆς θεοτόκου, τῆς ἐπιλεγομένης Τριτιανῆς ἐντὸς τοῦ Καστελλίου Πύργου, τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐν μνημείῳ ἐκήδευσαν, κατὰ τὸ *** [1] ἔτος· καὶ ὃν ἐγεώργησεν εὐαγγελικὸν σπόρον, ὁ ἀξιάγαστος οὗτος, ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος, καὶ μέχρι τοῦ νῦν καρποφορεῖ, συνάρσει θείᾳ ἐν τῇ νήσῳ καὶ μέχρι τοῦ νῦν *ἐκῤῥιζῶν* καὶ καθαίρων, τὰ λατινικὰ ζιζάνια ἐξ εὐβόλου καὶ εὐγαίου ἀρούρας, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ· θαῦμα καὶ νῦν παρὰ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ᾀδόμενον καὶ λεγόμενον, καὶ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον τὸν μακαρίτην εἰς μνήμην ἀνακαλοῦσι, καὶ διὰ θαύματος ἄγουσιν, ὡς αἰτίου τοιούτου ψυχικοῦ καὶ ἀξιολόγου καρποῦ· διό, καὶ ἀναμφιβόλως ἀκοῦσαι πάντως ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἐκείνῃ ἡμέρᾳ παρὰ τοῦ ἀδεκάστου κριτοῦ καὶ θεοῦ τῶν ἁπάντων, «εὖ δοῦλε ἀγαθέ, καὶ πιστέ, ἐπὶ ὀλίγα *εἷς* πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω, εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου» καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν, ὁ δεσπότης φησίν, ὁ ἐγείρας ψυχὴν ἐκ θανάτου, οὗτος σῶσαι ψυχήν, τὴν ἑαυτοῦ δηλαδή· οὗτος δὲ οὐ μόνον μίαν, ἢ δύο, ἢ τρεῖς ψυχὰς ἤγειρεν ἐκ τοῦ ψυχικοῦ θανάτου τῇ συνεχεῖ καὶ ἀδιακόπῳ *διδασκαλείᾳ* τῶν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ἱερῶν καὶ θείων δογμάτων, ἀλλὰ πολλὰς ἐλιμένισεν εἰς τὸν τῆς ὀρθοδοξίας λιμένα ψυχὰς ὡς οἱ αὐτόπται τρανῶς μέχρι τοῦδε ὁμολογοῦντες οὐ παύουσι· τοῦτο τὸ ἔργον, οὐ μόνον παρὰ θεῷ, ἀλλὰ καὶ παρ' εὐσεβέσιν ἀνθρώποις ἐπαινετόν, καὶ εὐαπόδεκτον κατὰ πάντα τρόπον ὑπάρχει, καὶ τοὺς αὐτὸ κατορθοῦντας ἀνταμείβεσθαι χρεών· οὗτοι καὶ γὰρ τῶν ἱερῶν καὶ θείων Ἀποστόλων μιμηταὶ καὶ ἀκόλουθοι γενόμενοι, πῶς ἂν μὴ εἴη δίκαιον πάντας αὐτοὺς ἐπαινεῖν, καὶ θαυμάζειν; οἱ εὐσεβεῖς συνετὰ ἐβουλεύσαντο, καὶ αὕτη ἡ βουλὴ μενεῖ, φησὶν Ἀββακοὺμ ὁ προφήτης· μένει ἀεὶ ὡς ἀληθῶς ἡ βουλή, καὶ ἡ εἰσήγησις τῶν εὐσεβῶν καὶ φιλοθέων ἀνδρῶν, ἡ πρὸς τὰ συντελοῦντα, καὶ συντείνοντα, τῇ εὐσεβεῖ διαγνώσει τῶν θείων καὶ ἱερῶν δογμάτων, καθάπερ τεκμηριοῦσθαι ἀραρότως δυνάμεθα, ἐξ ὅτου ὁ μακαρίτης ἐκεῖνος τὸ ζῆν ἐξεμέτρησε, καὶ μέχρι τοῦ νῦν θείᾳ ἐπιπνοίᾳ μένει, καὶ διαρκεῖ ἡ εὐσεβὴς ἐκείνου βουλή, καὶ εἰσήγησις, ἐν τῷ *εὐσεβῆ* ἐκείνῳ τῆς νήσου λαῷ· καὶ οὐδεὶς οἶμαι, μήτε ἐν τῷ παρελθόντι καιρῷ μήτε μὴν εἰς τὸ ἑξῆς, δυνήσεται, ἢ ὅλως ἰσχύσῃ, τῶν ἐκ τῆς ἐναντίας μοίρας, ἀπατῆσαι, ἢ δολερά, καὶ θολώδη νάματα ποτίσαι τινὶ τῶν εὐσεβῶν, παγίως *ἐστηριγμένων*, τῷ ὀρθῷ καὶ ἀπταίστῳ τῆς ἁγίας καὶ ἀνατολικῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας δόγματι, καὶ φρονήματι. Ὅθεν καὶ προσφόρως εἴποι τίς ἂν δι' αὐτόν· ζῇ Ἀζαρίας, καὶ θανὼν ἐν Κυρίῳ ζῇ καὶ παρ' ὑμῖν, ὡς λαλῶν θεοπνεύστως».

Καὶ τοιοῦτος μὲν Ἀζαρίας ὁ Τζιγάλας ἐν προσεχεῖ δὲ τεύχει θὰ διαλάβομεν περὶ Ἀντωνίου τοῦ Βυζαντίου.

Ἐν Ἀθήναις Δεκέμβριος 1877. Π. Γ. ΖΕΡΔΕΝΤΗΣ.

1 1740 ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν ἀνωτέρω προταχθεισῶν συμπληρώσεων.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΘΕΣΕΩΝ ΕΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ

ΜΕΤΑ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ, ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ *

Π

Παγά· θέσις ἐν Θηναίᾳ, ὅπου πολύρρους πηγή. Ἡ λέξις δωρικῶς ἀντὶ *πηγή*.

Παληόβιγγλα· παρὰ τὰ Χαυριᾶτα τῆς Πάλης· ξενικὴ λέξις (ἴδ. *βιγγλανᾶς*).

Παλική[1]· οὕτω καλεῖται σήμερον τὸ μέρος τῆς νήσου ἐφ' οὗ ἡ ἀρχαία Πάλη[2]. Ἡ λέξις παράγεται κατά τινας μὲν ἐκ τοῦ *Παλλὰς* (γραπτέον δὲ τότε *Πάλλη*) ἥτις ἐλατρεύετο ἐκεῖ[3] καθ' ἃ φαίνεται καὶ ἐξ ἀρχαίων νομισμάτων, κατ' ἄλλους δὲ ἐκ τοῦ *πάλη* εἰς ἣν ηὐδοκίμουν οἱ Παλεῖς, κατ' ἄλλους ἔτι, ἐκ τοῦ *Παλέως*[4] υἱοῦ Κεφάλου[5], παράδοξος δὲ καὶ ἡ παρά τινος λογίου λεχθεῖσά μοί ποτε, ἐκ τοῦ *πάλλω* διὰ τοὺς συνεχεῖς σεισμούς, οἷς ὑπόκειται τὸ μέρος. Ἡ πόλις ἔκειτο ἐν μίλλιον ἀρκτικῶς τοῦ Ληξουρίου ἐν θέσει γραφικωτάτῃ ἐπὶ ἀρκετῆς ἐκτάσεως ἀπὸ τῆς ἀκτῆς μέχρι τῶν ἄνω κλιτύων τοῦ ὑπερκειμένου λόφου, τανῦν *παληοκάστρου*[6] καλουμένου, πιστεύεται δ' ὅτι ἐγκατελείφθη κατὰ τὸν 16 αἰῶνα, ὅτε καταστραφείσης, πολλοὶ ἔκτισαν οἰκίας εἰς τὸ σημερινὸν Ληξούριον προτιμῶντες τὴν θέσιν ταύτην, ἀντὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως ἕνεκα τῆς ἐν ταύτῃ μεμολυσμένης πως ἀτμοσφαίρας διὰ τὰ παρ' αὐτῇ ἑλώδη μέρη[7]. Κατὰ τὴν ἀρχαίαν θέσιν σώζονται ἀρχαῖά τινα

* Ἴδε σελ. 674. 783 καὶ 844.

1 Ἐσφαλμένον τὸ παρὰ Ῥαγκαβῇ (Ἑλλ. Γ' 727) παλίχι.

2 Ἡ λέξις ἀπαντᾷ διαφόρῳ τρόπῳ παρ' ἀρχαίοις, ὡς Παλή, Πάλη, Παλοῦς, οἱ δὲ κάτοικοι Παλεῖς, Παλλεῖς, Παλαιεῖς, Παλῆς.

3 Ὑπάρχει μάλιστα παλαιότατόν τι ἐρημοκκλήσιον ἐκεῖ που ἐπ' ὀνόματι τῆς Ὑπεραγίας Πλατυτέρας, κτισθὲν κατὰ παράδοσιν ἐπὶ θεμελίων ἀρχαίων, ἅτινα ἔλεγον ὅτι ἦσαν τοῦ ναοῦ τῆς Παλλάδος.

4 Ἀπαντᾷ καὶ Πηλεύς (Στεφ. Βυζ.) καὶ Παλαίων (Μέγα Ἐτυμολ.)

5 Ἀμφίβολον εἶνε ἂν ὁ Κέφαλος εἶχε τέκνα καὶ πόσα, ὡς ἐκ τῶν συγκρουμένων μαρτυριῶν Στεφ. τοῦ Βυζαντίου καὶ Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικοῦ, ἀμφίβολον δὲ ἐπομένως καὶ τὸ ζήτημα ἂν ἐξ αὐτῶν ἐκλήθησαν καὶ αἱ πόλεις τῆς Κεφαλληνίας, ἰδίως δὲ ὡς πρὸς τὴν Σάμην καὶ Κράνην φαίνεται πιθανωτέρα ἡ ἐκ τῆς τοπογραφικῆς θέσεως καὶ τοῦ ἐδάφους παραγωγὴ (ἴδε λέξ.).

6 Εἶνε σήμερον συνήθης ἡ τοιαύτη ὀνομασία, ὅπου ἦσαν ἀρχαῖα ὀχυρώματα ἢ πόλεις.

7 Ἴδε Χιώτου Ἱστορίαν τῆς Ἑπτανήσου ἐν τόμῳ ΙΙΙ σελ. 63. Συνοικίαι τινὲς τοῦ Ληξουρίου, πιθανῶς ἕνεκα τῆς τότε μετοικήσεως φραγκικῶν οἰκογενειῶν, καλοῦνται ἔτι διὰ τῶν ὀνομάτων ἐκείνων, ὡς Δεμπονερᾶτα (De-Buonnera, τοιαύτη μάλιστα οἰκογένεια σώζεται ἔτι) καὶ Μαρτσελλᾶτα (Marcello;)—Καὶ ἡ λέξις Ληξούριον πιθανῶς νὰ παρήχθη ἐκ τοῦ λήγειν ὄρη ἢ ὅρια διότι ἐκεῖ λήγουσι τὰ ὄρη ἢ ἔληγον τὰ ὅρια τῆς ἀρχαίας πόλεως (;).

λείψανα κυρίως τάφοι[1] καί τινα Ῥωμαϊκῶν ὀχυρωμάτων, πολλὰ δὲ εὑρέθησαν ἀγγεῖα, πίθοι κλ. — Ὁ κάτοικος *Παλικισιᾶνος*.

Παλοστῆ· βουνὸν ἐν Θηναίᾳ.

Παράδεισο (ἡ)· χλοερὰ τοποθεσία ἐν Κραναίᾳ. Ἡ λέξις ἀρχαία ἐπὶ κήπων καὶ χλοερῶν τόπων συνήθης, ἐκ Περσῶν ληφθεῖσα.

Πέζουλα· θέσις εἰς τὰς ἀκρωρείας τοῦ Αἴνου.

Πεζούλα· ἡ κορυφὴ τοῦ πρὸς Ταφιὸν ὄρους.

Πετρουλοῦ· πετρώδης μᾶλλον θέσις ὑπὸ τὸ προάστιον Μηχαλιτσᾶτα· καὶ ἀλλαχοῦ τοιαῦται ὀνοματοθεσίαι.

Πεσάδες καὶ *Πεσάδα*· ἡ μεγάλη καὶ ὡραία κωμόπολις ἐν Λειβαθοῖ εἰς θέσιν γραφικωτάτην κειμένη. Ἐνταῦθα καὶ τὸ ἐκ κληροδοτήματος τοῦ μεγαλεμπόρου Ἀντωνίου Ἰγγλέση, συντηρούμενον ναυτικὸν σχολεῖον.

Πέτρα τσ' ἀπομονῆς· πλάξ τις ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς παραλίας τοῦ Ληξουρίου ὅπου συνήθως περιπατοῦσιν οἱ πενθοῦντες καὶ οἱ ἀρεσκόμενοι εἰς βίον μονήρη διὰ τὸ ἥσυχον τοῦ ἐκεῖ τόπου· μεταφ. μάλιστα καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγογγύστως ὑπομένοντος δεινά, λέγομεν εἶνε ἡ *πέτρα τσ' ἀπομονῆς* (ὑπομονῆς).

Πεταροί· θέσις ὑψηλὴ ἐν Ἀνωγῇ.

Πετάσι· ἄντρον ἐπὶ τοῦ Αἴνου, ὅπου δύο ἐγγὺς κείμεναι πηγαί, ὧν παραδόξως ἡ μία ἀποπνέει θειώδη ὀσμήν, ἡ δὲ ἑτέρα εἶναι ἄοσμος.

Πετρικᾶτα· χωρίον ἐν Θηναίᾳ.

Πηγή· θέσις εἰς τὰς ἀνατολικὰς ὑπωρείας τοῦ Αἴνου, ὅπου καὶ μονὴ ὁμώνυμος κληθεῖσα οὕτως ὡς ἐκ τῆς παρὰ τὴν ἁγίαν τράπεζαν βρύσεως.—*Πηγὴ* ἐπίσης, ὕψωμά τι παρὰ τῇ κώμῃ Δαμουλιαννᾶτα ὅπου σῴζονται ἐρείπια ὀχυρώματος.

Πηδάμια· θέσις εἰς Χαυδᾶτα.

Πισκάρδο· περιοχὴ τῆς ἐπαρχίας Σάμης πρὸς Λευκάδα, (ἥτις κακῶς ὀνομάζεται ἐπισήμως *Φισκάρδον*) ἀντὶ *Γουϊσκάρδον* ὅπερ ὠνομάσθη οὕτως ἀπὸ τοῦ Νορμανδοῦ Ῥοβέρτου Γουϊσκάρδου ἐπιδραμόντος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ῥογήρου τὴν Κεφαλληνίαν ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, καὶ θανόντος πιθανῶς ἐν τῷ εἰς τὸν ἐκεῖ λιμένα προσωρμισμένῳ πλοίῳ αὐτοῦ τῇ 17 Ἰουλίου 1085. Κατὰ τὸν Leake ὁ λιμὴν τοῦ Γουϊσκάρδου ἦν ὁ τῶν ἀρχαίων *Πάνορμος* (ἴδε *Ἀντίσαμος*)· οὗτος ὑποθέτει ἐπίσης ὅτι ἐπὶ τῆς πρὸς ἄρκτον ἄκρας, θὰ ἦτο καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἀντικρὺ τοῦ ὁμωνύμου ναοῦ ἐπὶ τοῦ Λευκάτα ἀκρωτηρίου τῆς Λευκάδος[2]. Ὁ αὐτὸς περιηγητὴς λέγει ὅτι εὗρεν εἰς τὴν παρὰ τὸ Γουϊσκάρδον ἀκτὴν καὶ λείψανα Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς· ἐπ' αὐτῶν ὡς φαίνεται, βασισθεὶς ὁ Bory de S. Vincent λέγει, ὅτι τὸ πάλαι ἦν ἐκεῖ ἡ Πετουλία ἢ Πετιλία, πόλις ἣν ἤρξατο νὰ κτίζῃ ὁ Γάϊος Ἀντώνιος τῷ 63 πιθανῶς π. Χ. ὅτε

1 Εἰς τὰ ἄνω μέρη τοῦ Παληοκάστρου σῴζεται τάφος, ὅστις κατὰ τὴν παράδοσιν ἦν τάφος βασιλόπουλου (;).

2 W. M. Leake, Travels in northern Greece. vol. III 67—68.

ἐξορισθεὶς τῆς Ῥώμης κατέλαβε τὴν Κεφαλληνίαν καὶ ὅστις ἀνακληθεὶς μετ' οὐ πολὺ κατέλιπεν ἀτελὲς τὸ ἔργον του[1].

Πλαγλαίς· θέσις βουνώδης παρὰ τὰ Χαυριᾶτα. Τὰς κλιτύας καὶ ἐν γένει τὰς προσκλινεῖς θέσεις ὁ λαὸς καλεῖ προσηγορικῶς *πλάγια*, *ἀντίπλαγα*, *πλαγλαίς*.

Πλάκα· ἡ πρὸς βορρᾶν συνοικία τοῦ Ἀργοστολίου. Ἐπίσης πλακῶδες ὕψωμα παρὰ τὰ Χαυδᾶτα καὶ εἰς ἄλλα μέρη ἐπὶ τοιούτων θέσεων. Πρβ. τὴν ἐν Ἀθήναις συνοικίαν Πλάκαν.

Πλακούδλα· πλακῶδες καὶ ἄγονον μέρος παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Πάλης.

Πλαοῦλι· ἐν Θηναίᾳ.

Πλατυγιαλός· ὄνομα ἀκτῆς βορείως τοῦ Ληξουρίου διὰ τὸ ἐκεῖ πλατὺ τοῦ κόλπου. Ἐκεῖ καὶ μονύδριον γυναικεῖον τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος.

Πλατυμπόρος καὶ *Πλατύμπορος* σπανιώτερον· ἐξοχὴ ἐν Κατωγῇ κληθεῖσα οὕτως εἴτε διὰ τὸ πλατὺ τῆς θέσεως, ἢ διὰ τὸ ἐκεῖ πλατυνόμενον ποτάμιον.

Πλέρι· ἐν Ἀνωγῇ·

Ποθοῦ (ἡ)· παρὰ τὰ Χαυριᾶτα τῆς Πάλης.

Πολίτης· θέσις ἐν Ἀνωγῇ.

Πομάλλια· θέσις παρὰ τὰ Χαυδᾶτα.

Πορλαρᾶτα· χωρίον τῆς Εἰκοσιμίας. Ἐκ τοῦ πόρος = διάβασις πιθανῶς.

Πόρος· τοποθεσία ἐν Πρώνοις. Κατὰ τὸν Goodisson[2] ἐκλήθη τὸ μέρος οὕτω διότι διαρρέουσιν αὐτὸ τὰ πολλὰ κατερχόμενα ἀπὸ τῶν πλησίον βουνῶν ὕδατα.

Ποταμιᾶννα· περιοχὴ ἐν Κραναίᾳ.

Ποταμιανντᾶτα· μέγα χωρίον τῆς Πυλάρου.

Προκύματα· θέσις ὑψηλὴ παρὰ τῇ Φερεούσῃ τῆς Ἀνωγῆς. Ὡραία λέξις, ἥτις πιθανῶς σημαίνει τὴν ἐκεῖθεν φαινομένην εὐρυτάτην θάλασσαν.

Προνιά· παρὰ ταῖς Μινιαῖς.

Πύλαρο (ἡ)· εἷς τῶν δήμων τῆς Σάμης. Κατά τινας ἡ λέξις γίνεται ἐκ τοῦ *πυλωρός*, εἴτε διότι ἦσαν πυλωροὶ τῆς ἀρχαίας Σάμης, εἴτε διότι ἡ θέσις

1 Bory de S. Vincent. Descrip. des îles joniennes 363. Chr. Muller Voyage en Grèce 190. Grasset S. Sauveur Voyage historique litteraire et pittoresque dans les îles et possessions ci-devant venitiennes du Levant vol. III p. 67. Ὁ Grasset λέγων περὶ τῆς Πετιλίας ἀναφέρεται εἰς τὸν Στράβωνα, τοῦτο ὅμως ἐστιν ἀνακριβὲς διότι οὐδαμοῦ παρὰ τῷ τελευταίῳ ἀπαντᾷ τι περὶ τῆς πόλεως ταύτης. Τὸ ὅτι ὁ Γάϊος Ἀντώνιος ἦλθεν ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ ἤρξατο κτίζειν παρὰ πολλῶν μαρτυρεῖται, ποῦ ὅμως καὶ πῶς ἐκάλεσε τὴν πόλιν δὲν εἶνε ἐξηκριβωμένον· δὲν εἶνε ὅμως καὶ ἀπίθανον ὅτι ἐν Πάλῃ ἴσως ἤρξατο κτίζειν τὴν πόλιν· ὡς τεκμήριον τούτου δύναται νὰ προσαχθῇ τὸ ὅτι πρὸ ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐπέκεινα ἀνορυσσομένου φρέατός τινος ἔν τινι κήπῳ παρὰ τὸ Ληξούριον εὑρέθη τμῆμα ἐπιταφίας πλακὸς ἐξ ἧς ἐφαίνετο ὅτι ἐτάφη ἐκεῖ φίλος τις τοῦ Γαΐου Ἀντωνίου θανὼν ἐξ αἰφνιδίου θανάτου. Ἡ πλὰξ αὕτη ὡς καὶ ὡραία κεφαλὴ γυναικὸς ἐκεῖ εὑρεθεῖσα καὶ ἄλλα ἀρχαῖα ἐδωρήθησαν τῷ τότε προβλεπτῇ τῆς νήσου Γραδενίγῳ. Grasset S. Sauveur ἔνθ. ἀνωτ. 57).

2 Essay upon the Ionians Islands κλ. 146.

ἦν οἱονεὶ *πύλη* διδοῦσα ἔξοδον εἰς τὸ ἀντίθετον μέρος τῆς Σάμης [1]. Ἀπίθανοι καὶ ἀστήρικτοι παραγωγαί, εἰ καὶ ἡ λέξις εἶνε ἑλληνοφανεστάτη. Ἡ θέσις εἶνε σύδενδρος καὶ γραφική, ἔχει δὲ ὁ δῆμος ὑπὲρ τὰ εἴκοσι χωρία, τὰ πλεῖστα μεγάλα ἐν οἷς ἡ κωμόπολις καὶ πρωτεύουσα *Μακρηότικα*. Οἱ κάτοικοι εἰσὶν εὐφυέστατοι καὶ φίλεργοι. Ὁ κάτοικος λέγεται *Πυλαρινός*, συνηθέστερον δὲ *Πλαρνός*.

Πυργάρι· θέσις ὑψηλὴ παρὰ τὰ Χαυριᾶτα. Ἐκεῖ εὑρίσκονται ὀστράκων καὶ ἰχθύων ἀπολιθώσεις.

Πυργί· μεταξὺ Σάμης καὶ Πρώνων. Ὁ Ζερβὸς [2] γράφει *πυργοὶ* παράγων τὴν λέξιν ἐκ τοῦ *πύργοι* διότι φαίνεται ὅτι ἦν ἐκεῖ ὁριόν τι ἢ μεσότοιχον χωρίζον τοὺς Πρώνους ἀπὸ τῆς Σάμης. Πιθανὴ εἶνε καὶ ἡ λίαν χαρακτηριστικὴ δημώδης παραγωγὴ ἐκ τοῦ *πείρια* = χοάνη, διότι ὄντως τὸ βουνὸν ἐκεῖνο ὁμοιάζει πρὸς ἀνεστραμμένην χοάνην. Ὁ κάτοικος *Πυργισιᾶνος*.

Ρ

Ῥάχη τοῦ πολέμου· τοποθεσία ἐν Θηναίᾳ, δι' ἄγνωστον λόγον κληθεῖσα οὕτω.

Ῥεῖκλι· θέσις παρὰ τὸ χωρίον *Βληχᾶτα* ἔχουσα ὕδατα. Ἡ λέξις ἔχει πιθανώτατα σχέσιν πρὸς τὸ *ῥέω ῥεῖθρον*. Ἤκουσά ποτε τὴν θέσιν καὶ *δεῖκλι* ἐκ παραφθορᾶς βεβαίως.

Ῥίζα· χωρίον ἐν Θηναίᾳ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ἐκεῖ βουνοῦ [3].

Ῥίφι· χωρίον τῆς Ἀνωγῆς· ἐκ τοῦ *ἔριφος*, διὰ τὸν ποιμενικὸν βίον ἴσως τῶν κατοίκων (ἴδε *Δεματορά*).

Ῥοδεινόσπηλο· σπήλαιον παρὰ τὰ Χαυδᾶτα διὰ τὸ ἐρυθρωπὸν τοῦ ἐδάφους.

Ῥοῦδι· δάσος ἐλατῶν ἐπὶ τῶν ἀρκτικῶν δειράδων τοῦ Αἴνου.

Σ

Σάμο (ἡ) [4]· ἡ ἐπαρχία Σάμης, σπανιώτερον δὲ καὶ ἡ πόλις ἥτις κυρίως *Αἰγιαλὸς* λέγεται. Ὁ κάτοικος παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις *Σαμαῖος*, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ *Σαμίου*, κατοίκου τῆς ἐν τῷ Αἰγαίῳ Σάμου οὔσης πιθανώτατα ἀποικίας τῶν *Σαμαίων* (Κεφαλλήνων) [5], σήμερον δὲ *Σαμικός*. Ἡ λέξις *Σάμη* πιθανῶς γίνεται ἐκ τῆς λέξεως *σάμος* = τόπος ὀρεινὸς καὶ ὑψηλός, *σάμους*

1 Ζερβοῦ ἀρχ. λείψ. Κεφαλλ. σελ. 50.
2 Ζερβ. ἔνθα ἀνωτέρ.
3 Ῥίζα βουνοῦ = πρόποδες.
4 Καὶ παρ' ἀρχαίοις καὶ νεωτέροις ἀπαντᾷ Σάμη καὶ Σάμος.
5 Ὁ Ἀγκαῖος, λέγεται, ἐνεγκὼν τὴν ἀποικίαν εἰς τὴν Αἰγαίαν νῆσον. Ἴδε Ἰαμβλίχου βίον Πυθαγόρου 6. 1. κ. 3.

δὲ πολλὰς τοιαύτας θέσεις οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν[1]· οὕτως ἐκλήθη πιθανῶς καὶ τὸ μέρος τοῦτο, ὅθεν ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις μετεδόθη ἐφ' ἅπασαν τὴν νῆσον Σάμην ἢ Σάμον κληθεῖσαν, τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ἐτηρήθη πιθανῶς μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Πυθαγόρου. Ἐπὶ τῶν Μηδικῶν ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Ἡρόδοτος ὀνομάζουσι πλέον τὴν νῆσον, *Κεφαλληνίαν*, ὥστε ἔκτοτε φαίνεται ἐκράτησε ἡ ὀνομασία αὕτη, ἡ δὲ *Σάμη*, περιωρίσθη εἰς τὴν πάλαι *Σάμην* καὶ διέμεινε μέχρι τοῦ νῦν[2]. Τὴν ἐκ τοῦ *Σαμέως* υἱοῦ Κεφάλου παραγωγὴν θεωροῦμεν καὶ ἡμεῖς ἀπίθανον ἑπόμενοι τῇ γνώμῃ τοῦ Ζερβοῦ[3], ἀφ' οὗ μάλιστα παρ' Ἰαμβλίχῳ ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἀγκαῖος ἔκτισε τὴν πόλιν[4]. Ἐν Σάμῃ σώζονται πλεῖσται ἑλληνικαὶ ἀρχαιότητες καὶ δὴ πελασγικὰ τείχη, τάφοι, ἀνάγλυφα κλ., πρὸς δὲ πολλὰ Ῥωμαϊκῆς τέχνης λείψανα ὅτε ἡ πόλις, ἣν ὡς μαρτυρεῖται ἐπίσημος καὶ πλουσία κατεστράφη δὲ καὶ ἐλαφυραγωγήθη μετὰ τεσσάρων μηνῶν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν, πολιορκουμένη στενῶς ὑπὸ τοῦ Μ. Φουλβίου ὑπάτου Ῥωμαίου[5]. Ἐκ πολλῶν γενομένων ἀνασκαφῶν, πολλὰ εὑρέθησαν ὑπολειφθέντα λείψανα[6], αἱ δὲ ὡραῖαι τῶν τάφων πλάκες, ἐχρησίμευσαν ὅπως στρωθῇ ἡ πλατεῖα τοῦ Ὡρολογίου ἐν Ἀργοστολίῳ[7].

Σαμόλι· προάστειον τοῦ Ληξουρίου πρὸς ἄρκτον ἐπὶ τῆς παραλίας. Πιθανῶς ἐκλήθη οὕτως ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ὅλον σχεδὸν μέρος ἀνήκει τοῖς μεγαλοκτηματίαις Ἀννίνοις, οἷς ἀνῆκε καὶ ὅλη σχεδὸν ἡ Σάμη, ὥστε τὸ *Σαμόλιον* ἦτο οἱονεὶ *μικρὰ Σάμη*.

Σαμοπύλαρο· ὅλη ἡ τῆς Σάμου καὶ Πυλάρου περιοχή. Λέξις σύνθετος.[8]

Σβωλούρια· καὶ σπανιώτερον παρεφθαρμένως *σγωλούρια*· λιπαρὰ γῆ ἐν Κατωγῇ· παράγεται δ' ἡ λέξις ἐκ τοῦ *βῶλος* ὅπερ *σβῶλος* κοινῶς λέγεται κατὰ τὴν συνήθη πρόταξιν τοῦ σ.

Σίδερος ἢ συνηθέστερον *Ἅϊς Σίδερος* (ἅγ. Ἰσίδωρος)· ἀκρωτήριον πρὸς τὰ δυτικὰ τῆς Πάλης. Δὲν σώζεται παράδοσις περὶ ὑπαρξάσης ἐκεῖ ἐκκλησίας.

Σίσια· ἡ πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ τῆς Κράνης πλουσία καὶ ὡραία μονὴ καὶ ἐντεῦθεν ἅπασα ἡ ἐκεῖ τοποθεσία. Τὴν ἀρχαιοτέραν μονὴν ἔκτισεν ἐπὶ Σταυροφοριῶν ὁ ἅγιος Φραγκίσκος ἐξ Ἀσσιζίου (Assisi), ἱδρυτὴς τοῦ τάγματος τῶν Φραγκισκανῶν διελθὼν ἐκ Κεφαλληνίας κατὰ τὸ εἰς Αἴγυπτον καὶ Συρίαν

1 Ὡς τὴν Θράκην, καὶ ἄλλην τινὰ πόλιν ἐν Ἤλιδι.

2 Τὸ τοιοῦτο παρατηρεῖται εἰς πολλὰ μέρη ὡς ἐν Λέσβῳ, Κῷ, Ῥόδῳ, Αἰγίνῃ Ζακύνθῳ, Κερκύρᾳ κλ. ὅπου τὸ ὄνομα τῶν νήσων ἔλαβον αἱ πόλεις.

3 Ἀρχ. Λείψ. Κεφ. σελ. 25 α'. καὶ 26.

4 Ἐν βίῳ Πυθαγόρου 6. ι. κ. 2. Ἡ πρώτη μάλιστα ἀποκαταστᾶσα ἐκεῖ γεννεὰ ἦν πελασγική.

5 Titus Livius L. XXXVIII c. 28.

6 Μεταξὺ τῶν ἔτι σωζομένων, ἀναφέρω ἄριστον καὶ ἄρτιον ἄγαλμα εὑρισκόμενον παρὰ τῷ ἀξιοτίμῳ ἰατρῷ κ. Ἀναστασίῳ Α. Καβαλλιεράτῳ.

7 Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν πολλὰ εὑρέθησαν ἐν τοῖς τάφοις δακτύλιοι, ἐνώτια κλ.

8 Εἰς γειτονικὰς θέσεις γίνεται συχνάκις τοῦτο π. χ. Ἐρυσοπύλαρο, Ἀδειλινοφαρακλᾶτα κλ.

ταξείδιόν του τῷ 1219 πιθανώτατα [1]. Ἡ ἀρχαία μονὴ ἧς μέχρι τινὸς ἐσώζοντο μικρά τινα λείψανα καὶ ἥτις ἀνῆκεν εἰς δυτικοὺς μοναχούς, ἐκτίσθη μικρὸν ἀπὸ τῆς παραλίας ἀπέχουσα, βραδύτερον δ' ἕνεκα τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν ἐγκατελείφθη καὶ ἐκτίσθη ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου ὑψώματος ὅπου ἐστὶ σήμερον ἡγουμενεύοντος κατὰ τὴν παράδοσιν Κουλούρη τινός. Πότε ἡ μονὴ ἐγένετο κτῆμα τῶν ὀρθοδόξων δὲν εἶνε ἐξηκριβωμένον, ἀλλὰ βεβαίως πρὸ τοῦ 17 αἰῶνος, διότι ἐν τῷ ἀρχειοφυλακείῳ τῆς Κεφαλληνίας σώζεται βιβλίον συμβολαιογραφικῶν πράξεων τῆς μονῆς ἑλληνιστὶ γεγραμμένον, ἐν ᾧ καὶ ἡ λέξις καλόγηρος καὶ ἄλλαι ἑλληνικαὶ πολλάκις ἀπαντῶσι, φέρον δὲ χρονολογίαν 1607 [2]. Ὁ Assisi διέπρεπεν ἐν ἀρετῇ· φιλάνθρωπος καὶ πρόθυμος ἀρωγὸς τοῖς χρείαν ἔχουσι, ἐπεσπάσατο πρὸς ἑαυτὸν τὸν γενικὸν τῶν Κεφαλλήνων σεβασμόν, ἡ δὲ εἰκὼν ἣν μεθ' ἑαυτοῦ ἔφερεν ἐθεωρεῖτο ὡς πολιοῦχος τῆς νήσου. Ἐκ τούτων οἱ Κεφαλλῆνες προσέλαβον καὶ ὡς τοπικὸν αὐτῶν ἔμβλημα, τὸ οἰκόσημον τοῦ Assisi, ἐν ᾧ ἱστοροῦνται δύο συμπλεκόμεναι ἐν δεξιώσει χεῖρες, μεταξὺ δὲ αὐτῶν σταυρός, κάτωθεν δὲ πυργίσκος [3]. Τὸ τοπικὸν τοῦτο σῆμα διετήρησαν πᾶσαι αἱ κατὰ καιροὺς δυναστεῖαι, πλὴν τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας, καὶ ἐν μεταλλίοις ἐχαράσσετο τοῦτο [4] καὶ ἐγλύπτετο ἐπὶ τόξων γεφυρῶν καὶ μετωπίδων δημοσίων κτιρίων ὡς εἰς τὴν πρώτην γέφυραν τοῦ Ληξουρίου, καὶ ἄνω τῆς θύρας τοῦ ἐν Ἀργοστολίῳ δημοσίου ὡρολογίου, ἐζωγραφισμένον δὲ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει παλαιοῦ δημοσίου παλατίου.

Σκάλα· ἀκρωτήριον καὶ περιοχὴ ἐν Κράνῃ πρὸς Πελοπόννησον βλέπουσα, ἐν τῇ περιφερείᾳ τῶν ἀρχαίων Πρώνων, σώζονται δὲ ἐκεῖ καὶ ἐλάχιστα ἀρχαῖα λείψανα ναοῦ, τάφων καὶ ῥωμαϊκῶν λουτρῶν. Ὠνομάσθη οὕτω διὰ τὸ ἐπικλινὲς καὶ οἱονεὶ κλιμακωτὸν τῆς θέσεως (ἰταλ. scala) [5]. Ὁ κάτοικος *Σκαλισιάνος*.

1 Ὁ Ἀσσίζης ὅπου ἀπεβιβάζετο ἔκτιζε καὶ μονήν. Αἱ μοναὶ συνήθως ἐλάμβανον τὰ ὀνόματα τῶν ἱδρυτῶν. Παραφθορὰ τῆς λέξεως Assisi εἶνε ἡ λέξις Σίσια.

2 Τὸ βιβλίον φέρει ἐπιγραφὴν «Κώδηκας τοῦ μοναστηρίου Συσιωτῶν ἀπὸ 1607 Φεβρουαρ. 28 ἕως 1627 22 Μαρτίου».

3 Ὁ δοκίμως καταγινόμενος περὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ τῆς νήσου φίλος μου κ. Τσιμαρᾶτος μὲ ἐβαίωσεν ὅτι εἴς τινα ἀρχαῖα ἀντίτυπα ὁ πύργος ὑπάρχει μεταξὺ δύο χειρῶν ἄνευ σταυροῦ.

4 Μετά τινα στάσιν ἐν Κεφαλληνίᾳ τῷ 1801 καθ' ἣν ὁ ἀντισυνταγματάρχης Πιέρρης σταλεὶς μετὰ δυνάμεως ὑπὸ τοῦ τότε προέδρου τῆς Γερουσίας Θεοτόκη ἐπανέφερε τὴν τάξιν, ἀπενεμήθη τούτῳ ὑπὸ τῆς εὐγνωμονούσης Κεφαλληνίας, χρυσοῦν μετάλλιον, ἀργυρᾶ δὲ τοῖς ἀξιωματικοῖς καὶ χαλκᾶ τοῖς στρατιώταις· τὰ μετάλλια δὲ ταῦτα ἔφερον ἐπ' αὐτῶν τὸ ἔμβλημα τοῦτο τῆς νήσου. Ἔκτυπον τοῦ χρυσοῦ ἔχει ἐν τῇ πλουσίᾳ νομισματικῇ συλλογῇ του ὁ νομισματολόγος ἡμῶν κ. Λάμπρος. Ὁ Ἀσσίζης βεβαίως θὰ ἠξιώθη ἐν τῇ νήσῳ καὶ τιμῶν Ἁγίου, τοῦτο εἰκάζω ἐκ τοῦ ὅτι σώζεται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῶν Μηνιατῶν εἰς Ληξούριον παλαιὰ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου. Ὁ Ἅγιος Φραγκίσκος ἐγεννήθη ἐν Ἀσσιζίῳ τῷ 1182, ἀπέθανε δὲ τῷ 1226. Ἐπὶ Πάπα Γρηγορίου IX ἀνηγορεύθη ἅγιος, ἡ δὲ μνήμη αὐτοῦ τελεῖται τῇ 4η Ὀκτωβρίου. Ἐν Ἀσσιζίῳ σώζεται καὶ τὸ λείψανον αὐτοῦ. Ἦν ἐπίσης καὶ λόγιος τὰ δὲ συγγράμματα αὐτοῦ, ἐδημοσιεύθησαν ἐν Ἀμβέρσῃ τῷ 1623. Ἴδε M. Bouillet Dictionn. d'histoire et de geographie. Paris 1857.

5 Goodisson 142. Isambert Itineraire de l'Orient 394.

Σκαραντζιά· θέσις ἐπὶ τοῦ Αἴνου.

Σκανδολίτης· κρημνῶδες μέρος ἐν Θηναίᾳ.

Σκίζα· ἀπότομον καὶ φοβερὸν τὴν θέαν ἀκρωτήριον πρὸς τὰ δυτικὰ τῆς νήσου, πρὸ τοῦ ὁποίου ἐκτείνεται ἀγριωτάτη θάλασσα, ἧς τὰ κύματα *σχίζει* οὕτως εἰπεῖν ἀντιτασσόμενος ὁ βράχος.

Σκεπαστή· θέσις παρὰ τὰ Καμιναρᾶτα.

Σκοινιᾶς· χωρίον ἐν Ἀνωγῇ (ἴδ. ἐπ. λέξιν).

Σκοῖνος· ἐν Κατωγῇ. Πιθανῶς ἐκ τῶν ἐκεῖ σχοίνων (juncus)· ἐντεῦθεν ἴσως καὶ ὁ Σκοινιᾶς, ὡς καὶ τὸ τῆς Ζακύνθου ἀκρωτήριον *Σχοινάρι* ὡς καὶ ἄλλαι θέσεις[1].

Σκόρδακας· παρὰ τὰ Καμιναρᾶτα, ὡς καὶ *Σκόρδαις*.

Σκοτεινή· σπηλῶδες καὶ σκιερὸν μέρος εἰς τὰς δυτικονοτίους παραλίας τῆς νήσου.

Σκοτεινὴ φυλακή· παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου ἐν Κράνῃ, διὰ τὰς ἐκεῖ βαθείας ὀπὰς ἐντὸς τῶν βράχων τῆς παραλίας.

Σκυλοπήγαδο· εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Πάλης ὅπου ὑπάρχουσιν ἐντὸς σπηλαίου παρὰ τὴν ἀκτὴν ἐντὸς κοιλωμάτων μικραὶ φυσικαὶ σύμμετροι πρὸς ἀλλήλας δεξαμεναὶ ὡραίου ὕδατος. Κατὰ τὴν παράδοσιν *σκῦλός τις* ποτε διψῶν εὗρε τὸ ὕδωρ τοῦτο, ὅθεν καὶ ὠνομάσθη.

Σουλάροι· οἱ Ἱλάροι τῆς Κατωγῆς, τῇ συνήθει προτάξει τοῦ σ. Ἐκλήθη ἡ θέσις οὕτως ἴσως ἐκ τοῦ *ἱλαροῦ*, δηλ. ἀνοικτοῦ, εὐθύμου τῆς θέσεως.

Σπάθη· εἰς Ἑληόν, ἕνεκα τοῦ ἐκεῖ φυομένου ὁμωνύμου χόρτου.

Σπαθί· χωρίον τῆς Σκάλλας, διὰ τὸ καμπύλον τοῦ ἐκεῖ βουνοῦ.

Σπανοῦ· παρὰ τὰ Χαυριᾶτα θέσις τὸ πλεῖστον πετρώδης· ἐκλήθη πιθανῶς οὕτως διὰ τὸ ἀραιὸν τῶν ἐκεῖ ἐλαιῶν ἢ ἀμπέλων ἐκ μεταφορᾶς τοῦ λιπότριχος, ὅστις σπανὸς κοινῶς λέγεται.

Σπαρτιά· κωμόπολις τῆς Λειβαθοῦς.

Στασειό· χθαμαλὴ τοποθεσία ἐν Ἑληῷ. Ἐκ τοῦ *στάσις*.

Στεκοῦλι· εἰς τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Πάλης ὅπου πολλὰ βρυσικὰ ὕδατα.

Στεράτο· μικρὸν χωρίον τῆς Θηναίας παρὰ τῇ Ῥίζῃ.

Στράφοι, Στραφιὰ καὶ *Τραφιά*· βαθεῖα μικρὰ κοιλὰς παρὰ τὰ Χαυδᾶτα. Ἐκ τοῦ *τάφρος*. Ὁμοία θέσις καὶ παρὰ τοῖς Ἱλάροις.

Σφακιᾶς· δύσβατον μέρος παρὰ τὰ Καμιναρᾶτα, ὡς ἐκ τοῦ ἐκεῖ φυομένου ἐλελισφάκου, ὅστις *σφακιά, ἀσφάκα* καὶ *ἀλιφασκιὰ* λέγεται.

Σφακιδερά· χέρσος θέσις παρὰ τὰ Καμιναρᾶτα.

Σφακίνα· παρὰ τὸ Σκμόλιον.

1 Παρ' ἀρχαίοις ὑπῆρχον θέσεις οὕτω καλούμεναι ὡς ἐκ τῶν σχοίνων των ὡς ἡ παρ' Ὁμήρῳ Ἰλ. Β. 497.

Τ

Τάφιον ὄρος· τὸ πρὸς δυσμὰς τῆς Πάλης ὄρος ὕπερθεν τῆς μονῆς τοῦ Ταφιοῦ.

Ταφιός· θέσις βαθεῖα εἰς τὸ Τάφιον ὄρος ὅπου ἡ πλουσία μονὴ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἥτις συνεχωνεύθη μετὰ τῆς νοτίως αὐτῇ κειμένης μονῆς τῶν Κηπουρίων. Ἡ λέξις *Ταφιός*, ἔχει ἀναμφισβήτητον σχέσιν πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, οὐχ' ἧττον ὅμως μεγάλως ἀμφισβητοῦνται τὰ σχετικὰ ζητήματα, ἂν δῆλα δὴ ἡ Κεφαλληνία ἐλέγετό ποτε *Τάφος*, ἂν συγκατελέγετο μετὰ τῶν Ταφίων νήσων καὶ ἂν ἡ ἐν Κεφαλληνίᾳ παρὰ Στεφάνῳ Βυζαντίῳ ἀπαντῶσα πόλις *Ταφιοῦσα* ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν *Ὁμηρικὴν Τάφον*· καὶ ὄντως ἡ λύσις δὲν εἶνε εὐχερὴς ὡς ἐκ τῆς ἀσαφείας παρὰ Ὁμήρῳ καὶ τῶν ἀντιφατικῶν πως μαρτυριῶν τῶν μετέπειτα συγγραφέων.[1] Τὸ ὅτι ἦν ἐκεῖ πόλις τοῦτο δὲν πρέπει ν' ἀμφισβητῆται, δὲν ἀπορρίπτει δὲ καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ ἱστορικοῦ δοκιμίου περὶ Κεφαλληνίας, ἄλλως τε ἡ σωζομένη παράδοσις περὶ αὐτῆς, τὰ ἐκεῖ εὑρεθέντα καὶ εὑρισκόμενα ἀγγεῖα καὶ λείψανα πλαστικῶν τεχνουργείων ἐμπεδοῦσιν ἔτι μᾶλλον τὴν ἰδέαν, ὁρίζουσι δὲ μάλιστα περίπου καὶ τὴν θέσιν τῆς πόλεως· τὸ ζήτημα ὅμως εἶνε πῶς θὰ συνδυασθῇ τὸ ὄνομα Ταφιὸς πρὸς τὴν ἀρνητικὴν λύσιν ἣν πλεῖστοι διδοῦσι, ἀποκρούοντες τὸ Ὁμηρικὸν τῆς Τάφου, δεχόμενοι ὅτι *Τάφον* ἀναφέρων ἐννοεῖ ὁ ποιητὴς μίαν τῶν νησίδων τῶν μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Κεφαλληνίας (τανῦν *Μεγανῆσι)* λέγοντες περὶ τοῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ *Ταφιοῦ*, ὅτι ἐκλήθη οὕτως διὰ τὸ κοῖλον καὶ ταφοειδὲς οὕτως εἰπεῖν τοῦ μέρους, ἢ ἐκ τοῦ ὅτι ἦν ἐκεῖ κοιμητήριόν τι [2]. Τοιαύτας γνώμας καὶ παραγωγὰς θεωροῦμεν βεβιασμένας πως, καὶ δὲν δεχόμεθα μὲν ὅτι ἡ Κεφαλληνία τὸ πάλαι ἐκαλεῖτο *Τάφος* ὡς ἀσυμβίβαστον, οὐχ' ἧττον ὅμως καθ' ἡμᾶς εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπάρχῃ σχέσις τις μεταξὺ τῶν δύο γειτονικῶν αὐτῶν μερῶν καὶ τῆς ὁμωνυμίας, νομίζομεν δὲ ὅτι δύναται νὰ συνδυασθῇ τὸ ζήτημα, ἐὰν δεχθῶμεν, πιθανωτάτην ἄλλως κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἀποικίαν ἢ μετοίκησιν ἐκ τῶν Ταφίων νήσων οἰκήσασαν ἐν τῷ μέρει τούτῳ ἐξ οὗ καὶ ἐκλήθη. Οὕτως ἀφοῦ δεχθῶμεν τὴν ὕπαρξιν ἐκεῖ πόλεως, καὶ τοιαύτην σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὴν Τάφον καὶ τοὺς Ταφίους, διατί νὰ μὴ δεχθῶμεν ὅτι πράγματι ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ ἦν ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου (ἀκμάσαντος περὶ τὸν ϛ' μ. Χ. αἰῶνα) ἡ *Ταφιοῦσα* (τανῦν *Ταφιός*) ἣν τινες τιθεῖσι οὐχὶ ἐν τῇ κυρίως νήσῳ, ἀλλ' ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς ἀρχαίας Κεφαλληνίας; [3]

1 Μελετίου Γεωγρ. ἐν λέξει Κεφαλληνία. Στέφανος Βυζάντιος ἐν λέξει Τάφος. Ζερβοῦ ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 7. Χιώτου ἱστορ. Ζακύνθου Α' 74. σημ. 26. Ἰονίου Ἀνθολογίας Ε' 59 σημ. 31 καὶ Δ' σελ. 770.
2 Ἰον. Ἀνθολ. Ε' 59. 31.
3 Νομίσματα τῆς πόλεως ταύτης δὲν εὑρέθησαν, ὁ Bory d. S. Vincent μάλιστα εἰκάζει ὅτι ἡ πόλις θὰ κατεστράφη πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς νομισματικῆς τέχνης! (σελ. 409).

Τειχιά· θέσις ἐν Ἀνωγῇ.

Τριάλος· ὡραία θέσις ἐν Λειβαθοῖ.

Τριβί· παρὰ τὰ Χαυριᾶτα.

Τριγυρᾶτος καὶ *Τριγυρᾶτο*· παρὰ τὰ Χαυριᾶτα.

Τριποξῦλι· παρὰ τὸν Ἀθέρα.

Τρέμουλα· μέρος ἐν τῷ Βάλτῳ τοῦ Ληξουρίου τελματῶδες καὶ ὑποτρέμον τῷ πατοῦντι.

Τρυγωνᾶς· θέσις θηρευτικὴ ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Κραναίας.

Τυφλόμυιγα· ἐν *Πάλῃ*.

Ὕθρο· θέσις ἔχουσα βρύσεις παρὰ τὰ Καμιναρᾶτα.

Ὕλη· δασώδους θέσεως ὄνομα ἐν Σάμῃ ἑλληνικώτατον. Παρ' ἀρχαίοις πλειστάκις ἀπαντᾷ προσηγορικῶς ἐν τῇ σημασίᾳ ταύτῃ [1].

Φαβάτι· παρὰ τὸ Ληξούριον.

Φαβατᾶτα· χωρίον εἰς τὸν δῆμον Κατωγητῶν.

Φάλαρι (ἡ)· ὀροπέδιον πλησίον τῆς Πυλάρου.

Φανερά· τὸ ἔμπροσθεν, τὸ καταφανὲς μέρος τῶν Χαυριάτων.

Φάρσα· μικρὰ κώμη εἰς τὴν Κράνην, καὶ οἱ κάτοικοι Φαρσινοί, διὰ δὲ τὸ ὑποκριτικὸν καὶ κερδοσκοπικὸν αὐτῶν καὶ *Φαρισαῖοι*. Ἡ λέξις *Φάρσα* ἀπαντᾷ καὶ παρ' ἀρχαίοις [2], δηλοῖ δὲ μέρος πόλεως ἢ ἀκρωτήριον, πιθανῶς δὲ ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν δευτέραν σημασίαν, διότι πράγματι ἡ κώμη κεῖται μικρὸν ἀπὸ τῆς παραλίας βλέπουσα πρὸς τὸν κόλπον [3].

Φάος· ἐν Πάλῃ ἀντὶ *Χάος*, ἴσως διὰ τὰ ἐκεῖ κοιλώματα, τῇ συνήθει ἐναλλαγῇ τοῦ φ καὶ χ, ὡς *βρέφος βρέχνο*—*χλόη*, *φλόη χτουράω*—*φτουράω χαντακόνω*—*φαντακόνω*.

Φερεοῦσα· ἐν Ἀνωγῇ. Ἑλληνοφανὴς ἡ λέξις καὶ γνησίας ἑλλ. καταλήξεως.

Φηράμενα· χωρίον τοῦ Ἐλησοῦ, θέσις προσφιλὴς τοῖς θηρευταῖς διὰ τὸ πολὺ τῆς θήρας. Ἡ λέξις *φηράμενα* γίνεται ἐκ τοῦ *θήρ*, ὅπερ αἰολικῶς *φήρ*, (λατ. ferus) ἐξ οὗ *Φηράμενα*.

Φτεριᾶς· παρὰ τὰ Χαυδᾶτα, ὡς ἐκ τῶν ἐκεῖ φυομένων πτερίδων (κοιν. *φτέρη*).

1 Ὁμηρ. Ὀδ. Ε. 63. Υ. 491. Π. 316, Ἰλιάδ. Ρ. 848. Ἡσιόδ. Θεογ. 484. Ξενοφ. Χ 5 κλ. Καὶ πόλεις καὶ θέσεις πολλαὶ παρ' ἀρχαίοις ἔφερον τὸ ὄνομα τοῦτο.

2 Ἴδ. Ἡσύχιον καὶ Σουΐδαν ἐν λέξει.

3 Λέγεται καὶ Φάρισα ἐνίοτε, ὡς καὶ Ἔρσο-Ἔρυσο, χέρσο-χέρισο κλ.

Φώκη· ἀκτὴ καὶ ὁ ἐκεῖ ὅρμος, πρὸς τὸ Γουϊσκάρδον.

Φώνησα· μέρος πρὸς τὰ Ὁμαλά, ἐκ τοῦ ἠχητικοῦ τῆς θέσεως κληθὲν ἴσως οὕτω.

Φωνίσκος· ἐν Θηναίᾳ, ἴσως διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τῆς προηγ. λέξεως (ἴδε καὶ *ἀντιλαλοῦσα*).

Χ

Χαλεπά· ἄγονος καὶ πετρώδης θέσις ἐν Ἀνωγῇ. *Χαλέπαις* δὲ λέγονται πολλαχοῦ τὰ τοιαῦτα ἐδάφη, διὰ τὸ *χαλεπὸν* τῆς ἀρόσεως. Ἐκφραστικωτάτη ἡ λέξις, ὡς καὶ ἡ συνώνυμος *δύσκολο* (ἴδε λέξιν).

Χαλικεραίς· θέσις χαλικώδης ἐν Πάλῃ.

Χάρακας· κρημνὸς παρὰ τὴν Σάμην φοβερὸς τὴν θέαν καὶ κινδυνώδης τὴν διάβασιν.

Χάρακες· ἐν Ἀνωγῇ.

Χαράκτι (τό)· χωρίον τοῦ Πυργιοῦ.

Χαυδᾶτα· κώμη εἰς Μεσοχώριον: πρωτεύουσα τοῦ δήμου Κατωγητῶν.

Χαυριᾶτα· κώμη τῆς Κατωγῆς, πατρὶς τοῦ Ἀντωνίου Μοσχοπούλου καὶ Βικεντίου Δαμωδοῦ ἐνδόξων τῆς Κεφαλληνίας ἀνδρῶν [1].

Χλοοῦ· θέσις ἐν Πάλῃ διὰ τὸ χλοῶδες ἴσως κληθεῖσα οὕτω.

Χόντρη· τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ νησιδρίου τῶν Βαρδιάννων.

Χορός· ἐν Ἀνωγῇ.

Χοροστάσι· ἐν Δειλινάτοις μικρὰ πλατεῖα ὅπου ὀρχοῦνται καθ' ἃ εἴθισται ἐν ταῖς κώμαις κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτάς.

Χοῦνι· δύσβατον μέρος παρὰ τὰ Καμιναρᾶτα.

Χρή· ἐν Ἄσσῳ παρὰ τὰς Καρυάς.

ΧΥμονικό· ἀπόκρημνον καὶ στρογγύλον βουνὸν ἐν Θηναίᾳ.[2]

Χωνί· βαθὺ μέρος, χωνοειδὲς οὕτως εἰπεῖν παρὰ τὴν Κοντογεννάδα.

ΗΛΙΑΣ ΤΣΙΤΣΕΛΗΣ.

Ο ΕΠΙ ΔΕΥΚΑΛΙΩΝΟΣ ΚΑΤΑΚΛΥΣΜΟΣ

ΚΑΙ Ο ΧΩΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΥΒΟΙΑΣ

Ὁ κ. Λάνδερερ[3] φρονεῖ ὅτι ἐν Αἰδηψῷ κατῴκουν, κατὰ τὴν μυθολογίαν, οἱ γονεῖς τοῦ Ἕλληνος, ὁ Δευκαλίων, ἤτοι ὁ Νῶε τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἡ Πύρρα.

1 Σώζεται ἐκεῖ ἀκόμα κατερειπωμένη ἡ σχολὴ τοῦ Δαμωδοῦ.

2 Ὠνομάσθη ἡ θέσις διότι ὁμοιάζει πρὸς ὑδροπέπονα ὅστις λέγεται κοινῶς χυμονικό.

3 Περιγραφὴ τῶν ἐν Κύθνῳ, Αἰδηψῷ καὶ Ὑπάτῃ ἰαματ. ὑδάτων σελ. 74.

Ἀγνοοῦμεν μὲν πόθεν ἐπληροφορήθη τοῦτο, ἀλλ' ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἕνεκα κατακλυσμοῦ καταστραφέντος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, μόνον ὁ Δευκαλίων καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ Πύρρα περιεσώθησαν ἐπὶ τοῦ ὄρους Παρνασσοῦ, ὅτι μετὰ τὴν ἐκ τῆς γῆς ἔκλειψιν τῶν ὑδάτων καὶ συμφώνως πρὸς τὸν χρησμὸν τοῦ μαντείου ἐγεννήθησαν ἐκ μὲν τῶν ὑπὸ τοῦ Δευκαλίωνος πρὸς τὰ ὄπισθεν ῥιφθέντων λίθων ἄνδρες, ἐκ δὲ τῶν ὑπὸ τῆς Πύρρας ῥιφθέντων γυναῖκες,[1] μεθ' ὃ κατέστησαν τὸ βασίλειόν των ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ κατά τινας, ἔχοντες καθέδραν ἐν Ὀποῦντι[2] τῆς Λοκρίδος, κατ' ἄλλους δὲ βασιλεύσαντες ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ ἢ ἐν τῇ Ἀττικῇ.

Ἐὰν ἐν τούτοις ὑπάρχῃ μαρτυρία τις ὅτι κατὰ τὴν μυθολογίαν ὁ Δευκαλίων μετὰ τῆς Πύρρας κατῴκουν πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ εἰς Αἰδηψόν, ἴσως δὲν θὰ ἦναι τολμηρὰ ἡ εἰκασία, ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς μυθολογίας ἐπὶ Δευκαλίωνος ἀναφερόμενος κατακλυσμὸς οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ὁ χωρισμὸς τῆς νήσου Εὐβοίας ἀπὸ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα·

Ἀφοῦ ἡ μυθολογία εἶναι τὸ πρῶτον τῆς ἱστορίας στάδιον,[3] πᾶν ὅ,τι ὁ διὰ παραδόσεων διατηρηθεὶς μῦθος ἀναφέρει ἔχει τὴν ἐξήγησίν του.[4]

Ἡ μυθολογία, λέγουσα ἡμῖν ὅτι ἡ κιβωτὸς τοῦ ἐν Αἰδηψῷ πρὶν ζῶντος Δευκαλίωνος ἐστάθη μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Παρνασσοῦ, ἐνδέχεται νὰ ὑπονοῇ τὴν ἐκ τοῦ χωρισμοῦ τῆς Εὐβοίας ἀπὸ τῆς στερεᾶς προελθοῦσαν καταστροφήν.

Ἀλλὰ καὶ ἐὰν δὲν ἀναφέρηταί που, ὅτι ὁ Δευκαλίων εὑρίσκετο πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ εἰς Αἰδηψόν, καὶ τὸ λοιπὸν μέρος τοῦ μύθου ἢ καὶ μόνη ἡ γειτνίασις τοῦ Παρνασσοῦ,—τοῦ Ἀραρὰτ τούτου τῶν ἀρχαίων,—μετὰ τῆς Εὐβοίας ἀρκεῖ πρὸς μόρφωσιν τῆς ἀνωτέρω εἰκασίας.

Ἡ μυθολογία ἀναφέρουσα ἐπίσης, ὅτι ἡ Εὔβοια ἦτο μία τῶν Θεσπιάδων, ἐξ ἧς ὁ Ἡρακλῆς ἐγέννησε τὸν Ὄλυμπον,[5] ἴσως ὑποδεικνύει ἡμῖν τὴν συγγένειαν τῆς γῆς, ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς Εὐβοίας, τῶν Θεσπιῶν Βοιωτικῆς πόλεως καὶ τοῦ Θεσσαλικοῦ Ὀλύμπου.

Πρὸς ἀριστερὰν τῶν Παγασῶν ὑπάρχει ἁλυκή, ἀπέναντι δὲ αὐτῶν νησίδιον· τοῦτο ἐκαλεῖτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι Δευκαλίων, ἡ δὲ ἁλυκὴ Ἄκρα Πύρρα· αἱ ὀνομασίαι αὗται τῶν γειτόνων τῇ Εὐβοίᾳ μερῶν οὐδεμίαν ἆρά γε σχέσιν πρὸς τὸν μῦθον τοῦ κατακλυσμοῦ ἔχουσιν; Οὐ μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ ὁλό-

1 Ἑλλην. Μυθολ. Κ. Κοντογόνη σελ. 133.—Ἑλλην. Ἱστ. Παπ. Α. σελ. 5—6.

2 Πίνδαρος Ὀλυμ. Εἰδ. Θ'. στίχ. 64—68. —Ὀπούντιος κόλπος εἶναι ὁ τῆς Ἀταλάντης, ἀπέναντι ἀκριβῶς τῆς Αἰδηψοῦ εὑρισκόμενος.—Ἰδοὺ δὲ καὶ τί ὁ Στράβων (Βιβλ. Θ'. κεφ. Δ. § 2) λέγει· «Μεταξὺ δὲ Ὀποῦντος καὶ Κύνου πεδίον εὔδαιμον· κεῖται δὲ κατὰ Αἰδηψὸν τῆς Εὐβοίας, ὅπου τὰ θερμὰ τὰ Ἡρακλέους, πορθμῷ διειργόμενος σταδίων ἑξήκοντα καὶ ἑκατόν. Ἐν δὲ τῷ Κύνῳ Δευκαλίωνα φασιν οἰκῆσαι. Καὶ τῆς Πύρρας αὐτόθι δείκνυται σῆμα, τοῦ δὲ Δευκαλίωνος Ἀθήνησι».

3 Ἑλλην. Ἱστορ. Κωνστ. Παππαρ. Α' σελ. 35—56 περὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν μύθων.

4 Αὐτόθι σελ. 45 καὶ 50.

5 Ἑλλην. Μυθολ. Κ. Κοντογόνη σελ. 571.

κληρος ἡ Θεσσαλία ἐκαλεῖτο Πυῤῥαία ἀπὸ Πύῤῥας τῆς Δευκαλίωνος γυναικός.[1]

Ὁ ἀρχαιολόγος βοηθούμενος ἐκ τῆς προόδου τῆς γεωλογίας, πολλὰ σχετικὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πιθανὰ συμπεράσματα ἐπὶ τῆς περὶ ἧς πρόκειται εἰκασίας δύναται νὰ ἐξαγάγῃ· οἱ μύθοι καὶ ἡ γεωλογικὴ κατάστασις τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Στερεᾶς, ἰδίως δὲ τῆς παραλίας αὐτῶν, ἔσονται τὰ κυριώτατα τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ στοιχεῖα.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, πολλὰ καὶ ἐκ τῶν περὶ τοῦ γίγαντος Τιτυοῦ μυθολογουμένων[2] δύναται νὰ ὠφεληθῇ·[3] ἀλλὰ πλειοτέραν ἴσως σχέσιν φαίνονται ἔχοντα τὰ περὶ τοῦ μυθεύματος τοῦ θανάτου τοῦ Ἡρακλέους. Ἡ μυθολογία λέγει ὅτι ὁ Ἡρακλῆς, ἀφοῦ διώρυξε τὸ μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀφρικῆς ὄρος, καὶ ἥνωσε τὴν Μεσόγειον θάλασσαν μετὰ τοῦ Ὠκεανοῦ, ἠθέλησεν ἐπὶ τέλους νὰ προσενέγκῃ θυσίαν ἐπὶ τοῦ Κηναίου ἀκρωτηρίου[4] εἰς τὸν Δία·[5] ἡ σύζυγος ὅμως αὐτοῦ Δηϊάνειρα, ζηλοτυποῦσα τὴν Ἰόλην, θυγατέρα τοῦ Εὐρύτου βασιλέως τῆς Οἰχαλίας, ἔπεμψε διὰ τοῦ ὑπηρέτου Λίχα, τῇ δολίᾳ συμβουλῇ τοῦ Κενταύρου, χιτῶνα φαρμακωμένον, ὃν ἅμα ἐφόρεσεν ὁ Ἡρακλῆς, ᾐσθάνετο πόνους δριμεῖς, οἵτινες τὸν ἠνάγκαζον νὰ ξεσχίζῃ αὐτὸν μετὰ τῶν σαρκῶν του. Τότε ἔξω φρενῶν καταντήσας, ἐκρήμνισεν ἀπό τινος βράχου εἰς τὴν θάλασσαν τὸν Λίχαν, ἐξ οὗ ἐγένοντο αἱ Λιχάδες νῆσοι, ἡ Σκάρφεια, ἡ Κάρησα, καὶ ἡ Φωκαρία.[6]

Αἱ γεωλογικαὶ ἰδίως παρατηρήσεις περὶ τοῦ σχήματος τῆς Εὐβοίας, τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Θεσσαλίας, αἱ σειραὶ τῶν ἐπ' αὐτῶν ὀρέων καὶ ἰδίως αἱ ἐν τῇ παραλίᾳ[7] ἐσοχαὶ καὶ ἐξοχαὶ τῆς γῆς, ῥίπτουσαι οὐκ ὀλίγον φῶς εἰς τὰς περὶ χωρισμοῦ τῆς Εὐβοίας δοξασίας,[8] ἐνισχύουσι καὶ τὴν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ μύθου εἰκασίαν μας.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ ἐλθόντος Γαλλικοῦ στρατοῦ ἐθεώρησε τὴν σειρὰν τῶν ὀρέων τῆς Εὐβοίας ὡς μίαν μεσημβρινὴν παράτασιν τοῦ Θεσσαλικοῦ Ὀλύμπου. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ γαῖαι τοῦ ἀρκτικοῦ τῆς Εὐβοίας μέρους ἔχουσι τὴν ποιότητα τῶν Θεσσαλικῶν.[9]

Ὑπάρχουσι μάλιστα οἱ δοξάζοντες, ὅτι ἡ Εὔβοια ἡνοῦτο, οὐ μόνον μετὰ

1 Στράβ. Βιβλ. Θ' Θεσσαλ. § 23.

2 Ἑλλην. Μυθολ. Κοντογ. σελ. 71.—Στράβ. Βιβλ. Θ' Φωκὶς § 12 καὶ 14.

3 Ὁ Μεγαλόσαυρος τῆς Αἰδηψοῦ ὑπὸ Ζυγομαλᾶ σελ. 54.

4 Σήμερον καλεῖται ἀκρωτήριον τῆς Λιχάδος.

5 Ἴσως ἐκεῖ ὅπου σήμερον ὑπάρχει ἡ Λιχὰς εὑρίσκετο τὸ Δῖον (Στράβ. Β. Ι. Εὔβοια § 5).

6 Ἑλλην. Μυθολ. Κοντογ. σελ. 170, 171.—Στράβ. Β. Θ' Λοκρὶς § 4. «Ἐνταῦθα καὶ αἱ Λιχάδες καλούμεναι τρεῖς νῆσοι πρόκεινται, ἀπὸ Λίχα τοὔνομα ἔχουσαι».—Λεξικὸν Βυζαντ. Κυρίων ὀνομάτων ἐν λέξεσι Λιχάδες νῆσοι.

7 Ἰδίᾳ δὲ τὸ Κήναιον ἀκρωτήριον φαίνεται οἱονεὶ ἀποσπασθὲν κατὰ τὸν χωρισμὸν ἐκ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου.

8 Παλίρροια τοῦ Εὐρίπου ὑπὸ Ζυγομαλᾶ σελ. 7.

9 Παλίρροια τοῦ Εὐρίπου ὑπὸ Ζυγομαλᾶ σελ. 29.

τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅτι ὑπῆρχεν ἐν τῷ μέσῳ πεδιάς, ἣν σήμερον κατέχουσι τὰ ἐκ τοῦ Εὐξείνου πόντου εἰσρεύσαντα ὕδατα τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, καὶ ὅτι ἐκ τῶν νήσων, αἱ μὲν εἰσὶν αἱ ὑψηλότεραι κορυφαὶ τῶν ἐν τῇ πεδιάδι ταύτῃ ὀρέων, ὡς ἡ Πάρος, ἡ Σέριφος καὶ ἡ Κύθνος, αἱ δέ, προϊὸν ἡφαιστείων διαχύσεων ἐκ τῆς θαλάσσης ἀναδύσασαι, ὡς ἡ Θῆρα, ἡ Μῆλος, ἡ Ἴος, ἡ Μύκονος καὶ ἡ Δῆλος.[1]

Τεθέντος λοιπὸν ὅτι ἡ Εὔβοια ἀπεχωρίσθη τῆς Στερεᾶς, ὁ χωρισμὸς οὗτος βεβαίως θὰ ἐγένετο εἰς τὴν προϊστορικὴν ἐποχήν, καθ' ὃν χρόνον τὰ ὕδατα τοῦ Εὐξείνου πόντου εἰσώρμησαν εἰς τὴν μεγάλην πεδιάδα τοῦ νῦν Αἰγαίου πελάγους· μόνη δὲ ἡ μυθολογία διὰ τοῦ μύθου τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας διετήρησεν ἡμῖν τὴν σπουδαιοτάτην ταύτην ἀλλοίωσιν τῆς ὑδρογείου σφαίρας, εἰς ἣν ἐδόθη τὸ ὄνομα κατακλυσμός.

Ἡ εἰκασία αὕτη φρονοῦμεν ὅτι συνάδει καὶ μὲ τὰς νεωτέρας περὶ τῆς μορφώσεως τῆς γῆς δοξασίας, διότι οἱ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενοι σπουδαῖοι κατὰ διαφόρους ἐποχὰς σεισμοί,[2] καὶ τὰ πολλαχοῦ τῆς Εὐβοίας θερμὰ ὕδατα,[3] μάλιστα δὲ ἡ ταυτόχρονος αὐξομείωσις τῶν ὑδάτων τῆς Αἰδηψοῦ καὶ τῶν Θερμοπυλῶν,[4] ἀποδεικνύουσι τὴν γειτνίασιν τῶν ἡφαιστείων[5] καὶ τὸ ἔτι ἀμόρφωτον τοῦ μέρους τούτου τῆς γῆς.

Ἡ ἐπιστήμη ἀπέδειξεν, ὅτι ἀφ' ὅτου ὁ ἄνθρωπος ἀνέλαβε τὸ βασίλειον τῆς γῆς, δὲν ἐγένοντο ταυτοχρόνως ἐφ' ὅλης τῆς γηΐνης ἐκτάσεως βίαιαι ἀλλοιώσεις ἢ καταστροφαί, ἀλλ' ὅτι διὰ τῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον κανονικῆς τοῦ κέντρου τῆς γῆς ἐνεργείας, ἤτοι τῶν ἡφαιστείων ἐκρήξεων, καὶ τῆς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἐπηρείας τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ τῶν μεταβολῶν αὐτῆς, ἐμορφώθη ὡς ἔχει νῦν καὶ μορφωθήσεται σχεδὸν ἀνεπαισθήτως τὸ ἔτι ἀμόρφωτον αὐτῆς μέρος, ἀποκρουομένης πάσης καὶ ἐν τῷ μέλλοντι γενικῆς καταστροφῆς.[6]

Ἐκ πάντων ὅθεν τούτων εἰκάζομεν ὅτι ἐκ τοῦ χωρισμοῦ τῆς Εὐβοίας ἀπὸ τὴν Στερεάν, θὰ ἔπλασεν ἡ φαντασία τῶν Ἑλλήνων τὸν μῦθον τοῦ Δευκαλίωνος.

Τὴν εἰκασίαν μας δὲ ταύτην ταπεινῶς ὑποβάλλομεν εἰς τοὺς ἀρχαιολόγους καὶ γεωλόγους, ζητοῦντες ταὐτοχρόνως συγγνώμην, διότι εἰσήλθομεν εἰς σφαῖραν ξένην τῆς ἐπιστήμης ἡμῶν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ.

1 Ὁ Μεγαλόσαυρος τῆς Αἰδηψοῦ ὑπὸ Ζυγομαλᾶ σελ. 48.

2 Ὁ Δημ. Κλατιανὸς λέγει ὅτι «ἅπασα ἡ Εὔβοια εὔσειστος». — Περιγραφὴ τῶν ὑδάτων τῆς Αἰδηψοῦ ὑπὸ Λάνδερερ σελ. 67 καὶ 68 (Στράβ. Βιβλ. Ι' Εὔβοια § 9)

3 Ἐκτὸς τῆς Αἰδηψοῦ, εἰς ὑγειᾶ λουτρά, εἰς τὴν Πικροκρήνην τῆς Χαλκίδος, εἰς τὴν Κάρυστον καὶ ἀλλαχοῦ ὑπάρχουσι μεταλλικὰ ὕδατα (αὐτόθι σελ. 70—71).

4 Παλίρροια τοῦ Εὐρίπου ὑπὸ Ζυγομαλᾶ σελ. 17.

5 Αὐτόθι σελ. 16—19.

6 Ἴδε La terre avant le déluge par Louis Figuier.

ΡΩΣΙΚΑ ΠΕΡΙ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΓΓΡΑΦΑ

ΝΥΝ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΜΕΘΕΡΜΗΝΕΥΟΜΕΝΑ.

Ἀπό τινων ἐτῶν ἐν Ῥωσίᾳ ἐκδίδονται τρία ἱστορικὰ περιοδικὰ συγγράμματα τὸ *Ῥωσικὸν Ἀρχεῖον* (Ῥούσκιη Ἀρχὶβ), ἡ *Ῥωσικὴ Ἀρχαιότης* (Ῥούσκαγια Σταρινὰ) καὶ ἡ *Παλαιὰ καὶ Νέα Ῥωσία* (Δρέβναγια καὶ Νόβαγια Ῥωσία). Ἐν τοῖς περιοδικοῖς τούτοις καταχωρίζονται ἱστορικὰ ὑπομνήματα, ἐκθέσεις καὶ διάφορα ἄλλα ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ῥωσίας, ὧν τὰ πρωτότυπα χειρόγραφα κεῖνται ἐν βιβλιοθήκαις τοῦ Κράτους καὶ ἐν Ἀρχείοις ἢ καὶ ἐν χερσὶν ἰδιωτῶν. Καταχωρίζονται δὲ ἀναμὶξ ἄνευ χρονολογικῆς τάξεως, ἀλλὰ καθ' ὅσον ἀποστέλλονται εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν περιοδικῶν τούτων παρὰ τῶν κατεχόντων τοιαῦτα ἔγγραφα. Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ τούτων ἀναφέρονται καὶ εἰς τὴν νεωτέραν τῆς ἡμετέρας πατρίδος ἱστορίαν, πλεῖστον διαχέοντα φῶς καὶ ἄγνωστα τοῖς πλείστοις τῶν ἡμετέρων ῥωσικὰ σχέδια καὶ γεγονότα ἀποκαλύπτοντα, ἐνομίσαμεν καλὸν ἵνα μεταφράζοντες τὰ τοιαῦτα ἀποστέλλομεν εἰς τὸν *Παρνασσὸν* πρὸς καταχώρισιν, συντελοῦντες καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸ ἑνὸν εἰς τὸν διὰ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ἐπιδιωκόμενον κοινωφελῆ σκοπόν.

Α'

Ἐπιστολὴ[1] *Β. Σ. Ταμάρα*[2] *τῷ πρίγκιπι Α. Μ. Γολίτζην*

Ἐν Βενετίᾳ τῇ 1|12 Μαΐου 1769

Διερχόμενος τὴν Τεργέστην, ἀνενέωσα τὴν γνωριμίαν μου μετὰ τοῦ πατρὸς Δαμασκηνοῦ ἀρχιμανδρίτου καὶ ἐξάρχου ἐνταῦθα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Πλήρη ἀφοσίωσιν τρέφων τῇ Ῥωσίᾳ καὶ ἔχων σχέσεις μεθ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος, μοὶ ἀνεκοίνωσεν ἃς εἶχε λάβει ἐπιστολάς. Ἀνακοινῶ τῇ ὑμετέρᾳ ἐκλαμπρότητι τὰς περιεργοτέρας ἐξ αὐτῶν.

Ἡ πρώτη ἀναφέρει περὶ τοῦ Μπενάκη ἐκ Πελοποννήσου, περὶ οὗ ἔγραφον ὑμῖν ἐν τῇ πρώτῃ περὶ Ἑλλήνων ἐπιστολῇ μου τῇ ἀπὸ 14 Φεβρουαρίου σταλείσῃ ἐκ Καλαμῶν, ἔνθα οὗτος κατῴκησεν ὅπως εὑρίσκεται πλησιέστερον τῶν Μανιατῶν καὶ ἔνθα φρουρεῖται ὑπὸ 1400 ἀνδρῶν ὑποτεταγμένων αὐτῷ. Ἐκπλήττεται δὲ καθ' ὅτι οὐδεμίαν περὶ τῶν Ῥώσων ἀγγελίαν ἔλαβε.

1 Ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Ῥωσικοῦ Ἀρχείου τοῦ 1876 σελ. 282.

2 Ὅτε ἔγραφε τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὁ Ταμάρας ἦτο ἁπλοῦς διερμηνεύς, μετὰ δὲ ταῦτα ὅμως ἐγένετο πρεσβευτὴς τῆς Ῥωσικῆς Αὐλῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἀπετάθη ζητῶν πληροφορίας παρὰ τοῦ Παπάζογλου,ἀλλὰ καὶ παρὰ τούτου ἤδη πρὸ τριῶν μηνῶν οὐδεμίαν εἴδησιν ἔχει. «Τῇ θείᾳ ἀρωγῇ, γράφει, διεξέφυγον τὸν ἐκ τοῦ ἐχθροῦ ἐπικείμενον κίνδυνον. Ὁ νέος πασᾶς τῆς Πελοποννήσου μοὶ παρέχει μυρίας φιλοφρονήσεις, καὶ διὰ δώρων καὶ διὰ τοῦ εὐπροσηγόρου τρόπου προσπαθῶν νὰ κερδήσῃ τὴν πρὸς αὐτὸν εὔνοιάν μου καὶ ἑπομένως νὰ λησμονήσω τὰς καταπιέσεις τοῦ προκατόχου αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐγὼ ὅμως οὐδόλως ἐνδίδω,καθ' ὅτι ἅπασαι αὗται αἱ φιλοφρονήσεις μοὶ προσάγονται ἕνεκα τοῦ πολέμου καὶ χάριν τῆς Ῥωσίας. Μοὶ ἀπέστειλε μηλωτὴν καὶ δύο ἵππους προσκαλῶν με νὰ ἐπισκεφθῶ αὐτὸν ἐν Τριπόλει,ὅπως λάβῃ παρ' ἐμοῦ συμβουλὰς περὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς χώρας καὶ τῇ ἐμῇ ἀρωγῇ ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ ἡσυχίαν ἐν αὐτῇ. Ἀγνοῶν τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ προφυλάττομαι ἐνταῦθα καλῶς, προφασιζόμενος δὲ ὅτι ἀσθενῶ δὲν σαλεύω». Τελευταῖον ὁ Μπενάκης γράφει, ὅτι οἱ κάτοικοι δέονται τοῦ Ὑψίστου ἵνα ὅσον τάχιον ἴδωσι τοὺς Ῥώσους, ἕτοιμοι ὄντες νὰ δράξωσι τότε τὰ ὅπλα.

Ἕτεραι νεώτεραι ἐπιστολαὶ ἐπιβεβαιοῦσιν ὅτι ἐν Ξηρομέρῳ ἐπανεστάτησαν περὶ τὰς 10 μέχρι 12 χιλ. ἀνδρῶν, ὅτι ἀναμένουσι τοὺς Ῥώσους, ἀλλ' οὐδένα ἐξ αὐτῶν μέχρι τοῦδε εἶδον. Ἀναμένουσιν εἰδήσεις περὶ νίκης τῶν Ῥώσων κατὰ τῶν Τούρκων, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἄρξωνται ἐνεργοῦντες σπουδαίως.

Ὁ ὁπλαρχηγὸς Βουκουβάλας ἐξ Ἀγράφων ἀγγέλλει, ὅτι αὐτὸς μεθ' ἑτέρων τινῶν ὁπλαρχηγῶν κέκτηνται δεκαπεντακισχιλίων περίπου ἀνδρῶν δύναμιν, καὶ ὅτι ἐν ἀνάγκῃ δύνανται νὰ ἐξεγείρωσιν εἰς στάσιν διπλασίαν καὶ τριπλασίαν.

Κατὰ τὰ πέριξ τῶν Ἰωαννίνων ὄρη ὑπάρχουσι 360 κωμοπόλεις Ἑλληνικαί. Κατὰ τὰς ἐπιστολὰς τῶν ὁπλαρχηγῶν, πάντες οἱ κάτοικοι τῶν εἰρημένων κωμοπόλεων εἶνε ἕτοιμοι κατὰ τὸ πρῶτον σημεῖον νὰ δράξωσι τὰ ὅπλα. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἐναργῶς ἀπέδειξαν τὸν ζῆλον αὐτῶν, ἀρνηθέντες νὰ παραδώσωσι τὰ ὅπλα εἰς τοὺς Τούρκους, οἵτινες δὲν θὰ τολμήσωσι νἀπαιτήσωσιν αὐτὰ καὶ ἐκ δευτέρου.

Πλὴν δὲ τῶν μεγάλων σχέσεων ἃς ἔχει ὁ πατὴρ Δαμασκηνὸς εἶνε καὶ ἀνὴρ λίαν πεπαιδευμένος, πρᾶγμα σπάνιον μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, καὶ λίαν σεβάσμιος. Ἐν Τεργέστῃ ἵδρυσεν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν ἑλκύσας οὕτω εἰς τὴν πόλιν ταύτην πολλοὺς Ἕλληνας, μετενεγκόντας εἰς Τεργέστην καὶ τὴν περὶ τὸ ἐμπόριον ἱκανότητα αὐτῶν.

Σημείωσις. Περὶ τοῦ ἐν τῇ ἀνωτέρω ἐπιστολῇ μνημονευομένου Παπάζογλου Μπαρσουκόβ τις γράφων περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείας περιβοήτου Ὀρλὼφ λέγει τὰ ἑξῆς[1]: «Ἕλλην τις ἐκ Θεσσαλίας ὀνόματι Παπάζογλους ὑπηρετῶν ἐν Ῥωσίᾳ ὡς λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ, ἀπέλαυε μεγίστης ὑπολήψεως παρὰ τῷ ἀρχηγῷ αὐτοῦ. Αἱ θελκτικαὶ ἀφηγήσεις τοῦ

1 Ῥωσ. Ἀρχ. 1873 ἀρ. 2.

Ἕλληνος τούτου περὶ τῆς πατρῴας αὐτοῦ γῆς, περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανῶν, ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ Ὀρλόφ. Ὁ Παπάζογλους ἐστάλη εἰς Ἑλλάδα ἐπὶ τρία ἔτη πρὸς ἀποκατάστασιν δῆθεν τῆς πασχούσης αὐτοῦ ὑγείας, κυρίως ὅμως εἶχεν ἐντολὴν νὰ ἐξετάσῃ καὶ μάθῃ τὴν κατάστασιν τῶν πνευμάτων τῶν ὑποδούλων τῇ Τουρκίᾳ Ἑλλήνων καὶ ὅπως συνάψῃ πρὸς αὐτοὺς σχέσεις. Ταχέως μετὰ τὸν εἰς Μελίτην ἀπόπλουν τοῦ Παπάζογλου ἐστάλησαν ἐξ Ῥῶσοι ἀξιωματικοὶ μετὰ δύο ρωσικῶν πλοίων πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ἐν τῇ Μεσογείῳ καὶ τῷ Αἰγαίῳ πελάγει θαλασσοπλοΐας καὶ πρὸς συλλογὴν ναυτῶν γινωσκόντων τὰ ἐκεῖ ὕδατα. Τὰ πλοῖα ταῦτα καταπλεύσαντα εἰς Τοσκάνην ἐπωλήθησαν καὶ τὸ ἀντίτιμον αὐτῶν ἐδόθη εἰς τὸν Παπάζογλουν διατρίβοντα τότε ἐν Ἰταλίᾳ. Τὸ ποσὸν τοῦτο μετεχειρίσθη οὗτος πρὸς ἀγορὰν ἱερῶν σκευῶν ἵνα τἀποστείλῃ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Ἐκκλησίας ὡς δῶρα πεμπόμενα ἐξ ὀνόματος τῆς Αὐτοκρατείρας (Αἰκατερίνης τῆς Β'). Ὁ ἀκάματος Ἕλλην συνῆψε σχέσεις πρὸς πολλοὺς ὁμογενεῖς αὐτοῦ καὶ Σλαύους οἰκοῦντας ἐν Τεργέστῃ, Βενετίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, διὰ δὲ τῶν πρακτόρων αὐτοῦ συνῆψε σχέσεις πρὸς τοὺς ἐν Ῥαγούζῃ μεταναστεύσαντας Ἕλληνας. Ἀλλὰ πρώτιστα πάντων τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπέστησεν ὁ Παπάζογλους ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος εἰς ἣν καὶ μετέβη τῷ 1766».

Β'

Ἐπιστολή[1] *Α. Γ. Ὀρλὸφ πρὸς τὸν Γ. Α. Σπυρίδοφ*[2]

. . . . Ἡ δὲ νῆσος Μύκονος ἠθέτησε τὴν διαταγὴν καὶ ἀπέτισεν ὅλον τὸν φόρον (χαράτζι) εἰς τοὺς Τούρκους· ὥστε κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην νῦν ὀφείλομεν νὰ καταρατήσωμεν ἅπαντα τὰ πλοῖα αὐτῆς, ὅπως μεταχειρισθῶμεν αὐτὰ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Μεγαλειοτάτης ἡμῶν Αὐτοκρατείρας καὶ πρὸς ὄφελος τῆς ἡμετέρας πατρίδος. Περὶ δὲ τῶν διπύρων ἅτινα κατέστρεψαν ἐγκαταλείψαντες αὐτὰ νὰ φθαρῶσι, θὰ ποζημιώσωσιν ἡμᾶς διὰ τῆς βίας. Οὐδόλως δὲ θὰ ἦτο περιττὸν ἐὰν ἡ ἡμετέρα ἐξοχότης ἀπέστελλε δύναμιν εἰς τὴν νῆσον *Σαντοβετράβη* (ἴσως Σαμοθράκην) τυχούσης εὐκαιρίας, ἵνα τιμωρήσῃ τοὺς ἐκεῖ κατοίκους ἐπὶ ἀπειθείᾳ, οἵτινες ἐνῷ διετάχθησαν νὰ ἀλέθωσιν ἄλευρον καὶ νὰ κατασκευάζωσι δίπυρα, οὐδὲν ὅμως ἐξετέλεσαν, ἵνα μάθωσιν ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἐκπληρῶσι τὰς διαταγὰς καὶ κυρίως πρὸς παράδειγμα τῶν λοιπῶν. Ἐνταῦθα οἱ Ἕλληνες, οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Ῥουμελιῶται (*οὕτω*) *θὰ 'πάρουν τὸν νοῦν μου*· διότι ἀδύνατον νὰ κυβερνηθῶσι. Νομίζω ὅτι καὶ εἰρήνη ἐὰν γείνῃ, πρέπει νἀποστείλωμεν περὶ τοὺς δισχιλίους ἐξ αὐτῶν εἰς Ῥωσίαν.

1 Ῥωσ. Ἀρχ. 1864 σελ. 554.
2 Ὀρλὸφ ὁ γνωστὸς ἀρχηγὸς τῆς ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' (1735—1807) ἐκστρατείας τῆς Πελοποννήσου. Σπυρίδοφ ναύαρχος τοῦ τότε σταλέντος ρωσικοῦ στόλου.

Ἐὰν νομίζητε τοῦτο εὔλογον φροντίσατε ὅπως ἐν καλῇ καταστάσει μεταναστεύσωσιν εἰς Ῥωσίαν. Μετά τινων ἑκατοστύων ἐξ αὐτῶν συνεφώνησα ἤδη ὅπως καταταχθῶσιν εἰς τὸν ἡμέτερον στρατόν.

Σημείωσις Ναυάρχου Σπυριδόφ. Ἐλήφθη παρὰ τῇ νήσῳ Θάσῳ τῇ 8 Νοεμβρίου 1770 ἐπὶ τῆς φρεγάτας *Ἁγίου Παύλου.*

Γ'

Ὁδηγίαι[1] *δοθεῖσαι ὑπὸ Αἰκατερίνης τῆς Β' τῷ στρατηγῷ Ἰωάννῃ Ζαμπορόβσκῃ*[2] *ἐν ἔτει* 1878.

Τὸ διάταγμα τὸ περιέχον τὰς ὁδηγίας ταύτας σύγκειται ἐξ 22 ἄρθρων, ὧν μεταφράζομεν μόνον τὰ τῷ Ἑλληνισμῷ διαφέροντα.

Ἄρθρον δ'

Ἑτέρα πληρεξουσιότης θὰ δοθῇ ὑμῖν ὑπὸ τῆς σφραγίδος τοῦ κράτους ἐπικεκυρωμένη, δυνάμει τῆς ὁποίας, πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ ναυάρχου ἡμῶν Γρέιγ, δύνασθε, συνάπτοντες μετὰ τῶν Σλαυικῶν, Ἀλβανικῶν καὶ Ἑλληνικῶν ἐθνοτήτων συνθήκας, νὰ καταπείσητε αὐτὰς ὅπως ἄρωσι τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὑποσχόμενος αὐτοῖς ἰσχυρὰν συνδρομὴν παρὰ τῆς Ῥωσίας, ἥτις ἀποστέλλει ἀπειράριθμον κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν στρατὸν πρὸς ἐκδίκησιν τῆς κακῆς πίστεως καὶ τῆς αναισχυντίας τοῦ ἐχθροῦ, καὶ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ὀρθοδόξων λαῶν ἀπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ.

Ἄρθρον ε'

Ὅπως κατενέγκωμεν καίριον τραῦμα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ὀφείλετε νὰ ἐνισχύσητε τὰ στρατιωτικὰ ἡμῶν σώματα διὰ τῆς εἰς τὰ ὅπλα προσκλήσεως ἐν Δαλματίᾳ, Ἀλβανίᾳ, καὶ Ἑλλάδι. . . .

Ἄρθρον ς'

Καὶ ὁ ναύαρχος Γρέιγ ὡσαύτως ἔλαβεν ἰδιαιτέρως ὁδηγίας ἵνα προσκαλέσῃ εἰς τὰ ὅπλα καὶ σχηματίσῃ ἕτερον σῶμα ἐξ Ἀλβανῶν. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ὡς πιστότεροι καὶ ἀξιώτεροι δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν οἱ ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ Χειμάρρᾳ διατρίβοντες, ὁ πρόξενος ὑπολοχαγὸς *Πάνος Μπιτσητσίλης* καὶ ὁ ταγματάρχης *Σωτήρης*. Ἀμφότεροι οὗτοι δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς ἐξέγερσιν τῶν Χειμαρριωτῶν, Ἠπειρωτῶν καὶ λοιπῶν ἐν τῇ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐνάρξει τῶν ἐχθροπραξιῶν. . . .

Ἄρθρον ιβ'

Κατὰ τὴν ἐξέγερσιν τῶν λαῶν ἐκείνων καὶ ἐν γένει κατὰ πάσας τὰς μετ'

1 Ῥωσ. Ἀρχ. 1866 σελ. 1374.

2 Ὁ στρατηγὸς οὗτος ἀποσταλεὶς ὑπὸ Αἰκατερίνης τῆς Β' εἰς Πελοπόννησον μετὰ τοῦ ναυάρχου Γρέυγ (1735—1771). Οὗτος κυρίως ὑπεκίνησε πρὸς ἐξέγερσιν τὸν περιώνυμον Λάμπρον Κατσώνην.

αὐτῶν πράξεις, ὀφείλετε νἀκολουθῆτε τὰς ἰδέας αὐτῶν, ἀπέχοντες παντὸς δυναμένου νὰ δυσαρεστήσῃ αὐτούς, τοὐναντίον δὲ νὰ φροντίζητε ὅπως τύχητε τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτῶν πρὸς ὑμᾶς καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς ἀκολούθους ὑμῶν. . . . .

Ἄρθρον ιδ'

Πλὴν τῆς εἰς τὰ ὅπλα προσκλήσεως, προσπαθήσατε πάσῃ δυνάμει ἵνα οἱ ἐκεῖ λαοὶ ἔχωσι πρὸς ἡμᾶς πλήρη πεποίθησιν καὶ καλὴν ἐλπίδα, καταπείθοντες αὐτοὺς ὅτι καὶ παρ' ἡμῶν δύνανται νὰ προσδοκῶσι τὴν αὐτὴν διάθεσιν καὶ προθυμίαν, οὕτως ὥστε ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ στόλου ἡμῶν ἐν τῇ Μεσογείῳ νὰ ἐξεγερθῶσι. Ταὐτοχρόνως ἅπαντες κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ὡς οὕτως εἰπεῖν νὰ ἐμβάλωσι πῦρ πανταχόθεν. Ὡσαύτως ἐπάναγκες εἶνε νὰ μάθητε τὴν ἀκριβῆ κατάστασιν, τὰ πνεύματα καὶ τὰς δυνάμεις ἑκάστου λαοῦ, καὶ κατὰ τί δυνάμεθα νὰ φανῶμεν αὐτοῖς χρήσιμοι πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ σκοποῦ ἡμῶν. Ἐπὶ τούτῳ ἐπισυνάπτομεν 700 φύλλα ἔντυπα τῆς πρὸς τοὺς λαοὺς τούτους προκηρύξεως ἡμῶν.

Ἄρθρον ιε'

Ἡ εἰς τὰ ὅπλα πρόσκλησις τῶν Ἑλλήνων ὀφείλει νἀρχήσῃ μετὰ τὸν εἰς Μεσόγειον κατάπλουν τοῦ στόλου ἡμῶν, καὶ ἑπομένως θὰ διεξαχθῇ συμφώνως ταῖς δοθείσαις τῷ ναυάρχῳ Γρέιγ συμφωνίαις. Λεπτομερεῖς ὁδηγίαι ὡσαύτως ἐδόθησαν τῷ ναυάρχῳ πρὸς τὴν ταχίστην ἄσκησιν τῶν Ἑλλήνων, δι' ὧν θὰ ἀναπληρῇ τὸ ἐλλεῖπον ἐν τοῖς λόχοις ἡμῶν· ἐκ τῶν λοιπῶν δὲ προσκληθησομένων Ἑλλήνων θὰ σχηματίσῃ σῶμα ἰδιαίτερον πεζικοῦ ἢ ἐν ἀνάγκῃ καὶ τοῦ ἱππικοῦ. Ἐκτὸς τούτου νὰ καταβάλητε πᾶσαν προσπάθειαν, ἀλλὰ μετὰ μεγίστης ὅμως προσοχῆς καὶ μυστικότητος, νὰ συνάψητε σχέσεις στενὰς ἐν τῷ Ἀρχιπελάγει καὶ τῇ Ἑλληνικῇ ἠπείρῳ πρὸς τὰ ὁμόδοξα ἡμῶν ἔθνη, ὅπως τὰ πνεύματα αὐτῶν ὦσιν ἡμῖν εὐνοϊκὰ καὶ ἕτοιμα πρὸς ἔναρξιν τῶν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐχθροπραξιῶν.

Ἐν Πετρουπόλει τῇ 7 Μαρτίου 1877.

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ Β'

Δ'

Τῇ Αὐτοῦ Μεγαλειότητι τῷ Γαληνοτάτῳ Αὐτοκράτορι τῶν Ἑλλήνων Κωνσταντίνῳ τῷ Γ' [1]

Μεγαλειότατε!

Ὁ Ὕψιστος διαφυλάττοι ὑγιᾶ καὶ εὐδαιμονοῦντα Σὲ τὸν γαληνότατον βασιλέα.

Ἡ θεία Πρόνοια βοηθήσαι Σε τῇ ἀρωγῇ τῶν δυνάμεων αὐτῆς ἐν τῷ μέλλοντι κατὰ τοὺς ἐγκαρδίους πόθους τῶν πιστῶν Σου θεραπόντων, ἵνα ἐξαφα-

1 Ῥωσ. Ἀρχ. 1864 σελ. 554.

νίσης τὸν τύραννον ἀνόμως κατέχοντα τὴν πόλιν τοῦ προγόνου Σου Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ὅπως δοξασθῇ τὸ ὑψηλὸν ὄνομα τῆς Σῆς αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος· πρὸς τοῦτο δὲ τῇ θείᾳ ἀρωγῇ τὰ πάντα εἰσὶν ἕτοιμα, τὰ πάντα διατεταγμένα, πάντες οἱ ὑπὸ τὸν ζυγὸν στενάζοντες Ἕλληνες περὶ οὐδενὸς ἑτέρου σκέπτονται ἢ τῆς ἐξοντώσεως τοῦ βαρβάρου, πρὸς δόξαν Σοῦ τοῦ ἄνωθεν πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν προωρισμένου· πάντες οἱ ἐν Ἑλλάδι ἀρχηγοὶ εἰσὶν ἕτοιμοι, ἡ δὲ προθυμία τῶν ἀναθέντων τὰς ἐλπίδας αὐτῶν ἐπὶ τὸ ὑψηλόν Σου ὄνομα θὰ ἐξεδηλοῦτο καὶ ἔργῳ ἐὰν μὴ ἐκώλυεν αὐτοὺς ἡ ἀπουσία τοῦ στρατηγοῦ Ταμάρα[1] καὶ ἡ ἀπὸ μέρους τῆς Αὐτῆς Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος[2] ἔλλειψις συνδρομῆς. Τούτου ἕνεκεν ἐν ὀνόματι πάντων τῶν ὑπὸ ζυγὸν στεναζόντων Ἑλλήνων προσπίπτω εἰς τοὺς πόδας Σου ἐξαιτούμενος ὅπως καταπείσῃς τὴν Αὐτῆς Αὐτοκρατορικὴν Μεγαλειότητα, ἵνα χορηγοῦσα ἡμῖν μίαν τῶν ἀπείρων αὐτῆς μεγαλοδωριῶν συνδράμῃ ἐκείνους, οἵτινες πρὸς δόξαν τῶν νικηφόρων αὐτῆς ὅπλων εἰσὶν ἕτοιμοι νὰ θυσιάσωσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν, τὸ μόνον ἐναπομεῖναν αὐτοῖς καὶ διαφυγὸν τὸ στόμα τῶν βαρβάρων. Ἤγγικεν νῦν ἡ καταλληλοτάτη περίστασις πρὸς ἐξόντωσιν τοῦ ἐχθροῦ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ τυράννου τῆς ἀνθρωπότητος καὶ πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἀνάβασιν Σοῦ τοῦ προστάτου ἡμῶν βασιλέως· τοῦτο πάντες ἔχομεν κατὰ νοῦν, εἰς τοῦτο ἐλπίζομεν καὶ αὕτη ἡ ἐλπὶς εἶνε ἡ παρηγορία πάντων τῶν δυστυχῶν ἀπογόνων τῶν ἐκπολιτευσάντων τὴν Εὐρώπην, νῦν δὲ καταφρονουμένων ὑφ' ἁπάντων, ὡς φερόντων τὸν βάρβαρον ζυγόν. Σὺ μόνος δύνασαι νὰ σώσῃς ἡμᾶς ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ βαρβάρου· τὰ ἔτη σου πληθυνθείησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ πληρωθείη ἡ δόξα Σου μετὰ τῶν ἐτῶν τῆς Σῆς Μεγαλειότητος.

Πιστότατος ὑπήκοος
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΓΚΑΛΟΣ.

Ὑπὸ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἐσημείωσεν Αἰκατερίνη ἡ Β' ἰδιοχείρως τὰ ἑξῆς, ἀλλ' ἄνευ ὅμως ἡμερομηνίας· «Οὐδὲν ὑπάρχει ζωηρότερον τῆς Ἑλληνι»κῆς φαντασίας· ὅ,τι ἂν ἔχωσι κατὰ νοῦν, νομίζουσιν ὅτι πράγματι καὶ ὑπάρ»χει. Ἐὰν ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐστάλη ἡμῖν διὰ τοῦ Ταχυδρομείου δυνάμεθα »νὰ μὴ ἀπαντήσωμεν, προφασιζόμενοι ὅτι δὲν ἐλήφθη, ἐὰν δὲ ἐπεδόθη ὑπὸ »ἐπίτηδες ἀπεσταλμένου, τότε ἀπαντήσατε ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστο»λῆς ταύτης εἶνε εἰσέτι πρόωρον».

Σημείωσις. Κωνσταντῖνος Παύλοβιτζ, ὃν ἀποκαλεῖ ὁ ὁμογενὴς ἡμῶν Ν. Πάγκαλος *Κωνσταντῖνον τὸν Γ'*, ἦτο ἔγγονος τῆς Αἰκατερίνης τῆς Μεγάλης. Τοῦτον τῷ ὄντι ἡ φιλόδοξος αὕτη Αὐτοκράτειρα ἐσκέπτετο νὰ ἀναβιβάσῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Παλαιολόγων· πρὸς τοῦτο ἅμα γεννηθέντα ὠνόμασεν αὐτὸν Κωνσταντῖνον, παραδοῦσα αὐτὸν εἰς τροφὸν Ἑλληνίδα καὶ εἰς Ἕλληνα

1 Ῥώσου πρέσβεως ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Αἰκατερίνης Β'.
2 Αἰκατερίνης Β'.

θαλαμηπόλον, ὅστις μετὰ ταῦτα ἐπωνομάσθη κόμης Κουρούτας. Ὁ βασιλόπαις ἐξέμαθεν ἀρκούντως τὴν ἑλληνικήν. Εὐτυχῶς ὁ πόθος οὗτος τῆς Αἰκατερίνης ἐματαιώθη πρὸς ὄφελος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη βεβαίως ἐγράφη πρὸ τῆς εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείας.

Ἐν Ὀδησσῷ 14 Νοεμβρίου 1877

Κ. Α. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ.

ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ

Κύριοι,[1]

Τώρα χρόνους σᾶς ἔδοσα τὴ Στιχουργική μου, καὶ τώρα πρὶν 'πεθάνω ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς ἀφήσω καὶ τὴν Ποιητική. Τόσο τὸ πρῶτο, 'σὰν καὶ τὸ δεύτερο, εἶναι βέβαια ἀντικείμενα πολυτελείας. Ἐπειδὴ ἔχουνε καὶ τὰ γράμματα τὴν πολυτέλειά τους. Ἤθελ' ἐπιθυμήσω νὰ 'μπορῶ νὰ σᾶς κληροδοτήσω κάτι τὶ χρησιμότερο· ἀλλὰ δὲν ἔχω τὴν ἱκανότητα. Δεχθεῖτε ὅθεν μὲ φιλοφροσύνην τὸ ὅσον δύναμαι νὰ σᾶς δόσω. Ἂς δίνῃ καθένας τὸ κατα-δύναμιν εἰς τὴν κοινωνίαν, καὶ ἡ κοινωνία δὲν θ' ἀργήσῃ νὰ 'βρεθῇ πλούσια. Πρέπει δὲ νὰ ὁμολογήσω ὅτι, σὲ τοῦτο μο τὸ ἔργον ἔκαμα διαφορετικὰ ἀπ' ὅ,τι ἔκαμα σὲ σχεδὸν ὅλα μου τὰ ἄλλα. Τὸ ἄφησα δηλαδὴ εὐθὺς μόλις τελειομένο, χωρὶς νὰ γυρίσω 'πίσω νὰν τὸ μελετήσω περισσότερο, ἀφαιρῶντας, προσθέτοντας, καὶ τροπολογῶντας, ὡς ἔκαμα πάντοτε, σχεδὸν πάντοτε, εἰς τὰ μικρά μου συγγραμματάκια. Δὲν φθάνει. Εἰς τὴν συγγραφήν του δὲν ἐσυμβουλεύθηκα κλασικοὺς μεγάλους συγγραφεῖς, διὰ νὰ ἠμπορῇ τὸ σύγγραμμά μου τοῦτο νὰ ἔχῃ κάποιαν αὐθεντίαν καὶ κῦρος. Ἀλλὰ ἐπῆρα μόνον ὁδηγόν μου κάποιον Ἰωσὴφ Πίτση[2] τὸν ὁποῖον τυχέως ηὗρα ἐμπρός μου καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐκράτησα μόνον τὴν ταχτοποίησιν τῆς ὕλης, καὶ κάποιας ὀλίγας γνῶμας του. Ἀμφιβάλω ἀκολούθως ἂν τὸ ἔργον τοῦτο ἦναι ἄξιον νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸν Σύλλογόν μας· καὶ μόνον ἐλπίζω ὡς τὸ συγκαταβατικὸν τῆς καλοσύνης σας. Ἡ κυριωτέρα ἀξία τοῦ ἔργου τούτου θέλ' εἶναι τὸ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς παρακίνηση, διὰ νὰ ἐνασχοληθοῦν' ἄλλοι νὰ κάμουν' καλήτερα.

Σημειόσετε καλά,

1) Τὸ ἄρθρον *τοῦς* μὲ περισπομένη. Δὲν εἶναι λάθος. Ἀποκάτου εἰς τὸ σχῆμα τῆς αἰτιατικῆς δὲν εἶναι παρὰ δοτική. Τὴν ἴδια διάκριση ἔκαμα καὶ

1 Γνωστὴ εἶνε ἡ τοῦ κ. Λασκαράτου περί τε τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ὀρθογραφίαν ἰδιορρυθμία. Κατ' ἀπαίτησιν δ' αὐτοῦ καὶ καταχωρίζεται ἐν τῷ «Παρνασσῷ» ἡ Ποιητικὴ αὐτοῦ αὕτη ὡς ἔχει ἐν τῷ χειρογράφῳ, μεθ' ὅλων δῆλα δὴ τῶν ἀνορθογραφιῶν, ὡς βεβαίως θὰ ἀποκαλέσωσιν αὐτὰς οἱ μὴ ἀσπαζόμενοι τὰς περὶ ὀρθογραφίας καὶ γλώσσης δοξασίας τοῦ γηραιοῦ κεφαλλῆνος ποιητοῦ (Σημ. Ἐπιτρ.). — Ἀνεγνώσθη δὲ ἡ διατριβὴ αὕτη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 8 Νοεμβρίου.

2 Giuseppe Picci. Guida allo studio delle Belle Lettere. Milano 1872.

εἰς τὰ *μας* καὶ *σας*, γράφοντας *μὰς* (=ἡμᾶς) ἐπεριποιήθηκε, *μᾶς* (=ἡμῖν) ἔδοσε ἕνα ἄνθος, *σὰς* (=ὑμᾶς) ἔστειλε ὀπίσω, *σᾶς* (=ὑμῖν) ἔστειλε καρπούς. — 2) Τὰ περιττοσύλλαβα *λέξη πόλη νοίξη* κτλ. τὰ γράφω μὲ η, ἐπειδὴ ἐμεῖς κλίνουμε τῆς λέξης τῆς πόλης τῆς νοίξης κτλ. — 3) *Τσὴ* ἀντὶ *τῆς*· *τσοὺ* ἀντὶ *τούς*. Δὲν εἶναι διαφθορὰ γλώσσης. Εἶναι μετάθεση γραμμάτων, τὴν ὁποίαν καὶ οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες ἐκάνανε καὶ αὐτοὶ στὴ γλῶσσα τους. Οὔτε ποῦ ἐμεῖς ἔχουμε λιγότερο δικαίομα ἀπὸ αὐτοὺς νὰ κάνωμε κ' ἐμεῖς εἰς τὴ γλῶσσα μας ἐκεῖνο ποῦ ἐκεῖνοι ἐκάνανε εἰς τὴν ἐδική τους.

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΠΟΙΗΣΗ

Ἡ ποίηση εἶναι δύναμη τῆς ψυχῆς, διὰ τῆς ὁποίας πλάθομεν εἰς τὴν φαντασίαν μας, καὶ ἐκφράζομεν ἀκολούθως τὰ πλαθόμενά μας μὲ τρόπον γοητευτικόν, καὶ ὄχι συνήθη. Ἡ δύναμη τούτη τὴν ὁποίαν ἡ φύση βάνει μέσα εἰς τὴν ψυχήν μας ὅταν καὶ αὐτὴ μὰς πλάθῃ, ὑπείκει βέβαια εἰς ἐπιστημονικόν κάποιον ὀργασμόν, ὅστις τὴν κανονίζει καὶ τὴν διευθύνει. Ἡ ψυχικὴ τούτη δύναμη τοῦ ἀνθρώπου ἠμπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ διαφοροτρόπως, κατὰ τὰ διάφορα εἴδη τῶν προκειμένων ὁποῦ παρουσιάζονται εἰς τὴν ἐνέργειάν της. Ἠμπορεῖ ὁ ποιητὴς νὰ τραγουδήσῃ ἀπάνου στὴ λύρα του τὰ πάθη τῆς ψυχῆς του, ἢ τὰς ἰδιοτροπίας τῆς φαντασίας του. Ἠμπορεῖ νὰ ἐξυμνήσῃ τὰ μεγάλα συμβάντα τῶν ἡρώων καὶ τῶν πολέμων εἰς διεξοδικὰ μεγάλα ποιήματα. Ἠμπορεῖ νὰ περιγράψῃ καὶ νὰ παραστήσῃ τὰ ἤθη καὶ ἔθημα τῶν ἀνθρώπων, ἀναβιβάζοντάς τα εἰς τὴν σκηνήν. Ἠμπορεῖ νὰ παρακινῇ εἰς τὴν ἀρετὴν διὰ τῆς πειθοῦς· ἢ νὰ μαστιγόνῃ τὸ ἐλάττωμα καὶ τὸ ἔγκλημα μὲ δυνατὰ βαρυὰ λόγια. Ἀκολούθως· Κυριώτεροι κλάδοι τῆς ποιήσεως εἶναι, ἡ Λυρική, ἡ Ἐπική, ἡ Δραμματική, καὶ ἡ Διδακτική. Ὅλοι τοῦτοι οἱ κλάδοι τῆς ποιήσεως ἠμποροῦν νὰ διεξαχθοῦν' σοβαρῶς ἢ ἀστείως· ἡ σοβαρότητα καὶ ἡ ἀστειότητα μὴν ὄντας παρὰ δύο διάφοροι χαραχτῆρες τῆς ψυχῆς, κατὰ τοὺς ὁποίους ὁ ποιητὴς διεξάγει τὰ ἀντικείμενά του οὕτως ἢ οὕτως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ἂν ἦναι κλάδος ποιήσεως ὁποῦ νὰ χρειάζεται περισσότερην ποίησην εἰς τὲς ποίησές του, περισσότερον ποιητικὸν ἴστρον καὶ ποιητικὴν ἔμπνευσην, εἶναι ὁ κλάδος τοῦτος τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Σὲ κάθε ἄλλον κλάδον ποιήσεως ἡ ποίηση βοηθάει τὸ θέμα. Σὲ τοῦτον ὅμως ἡ ποίηση εἶναι τὸ ὅλον. Η ποίηση εἶναι καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα ἐνταυτῷ τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Εἶναι

δὲ αὐτοφανὲς ὅτι ἡ λυρικὴ ποίηση ἔχει τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸ ὅτι τραγουδηέται ἀπάνου στὴ λύρα. Ἡ λυρικὴ ποίηση ἐκφράζει συνήθως ἀπρομελέτητην ἔκχυσην ψυχικῆς ὁρμῆς. Τέτοιος τοὐλάχιστον εἶναι ὁ χαρακτῆρας της. Ἀκολούθως εὐχαριστῆται φυσικῷ τῷ λόγῳ εἰς μίαν φαινομενικὴν ἀταξίαν εἰς τὴν ἔκφρασην καὶ σειρὰν τῶν ἰδεῶν· μιμούμενη μὲ ἀκανόνιστα πετάματα τῆς φαντασίας τὲς ἀκανόνιστες ἔκχυσες τῆς καρδίας μᾶλλον, παρὰ τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς καὶ τῆς σκέψεως. Ἐννοῆται δὲ ὅτι, ὄντως διάφορα τὰ εἴδη τῆς λυρικῆς ποιήσεως, τὸ ἦφος κάθε φορὰ πρέπει νὰ ἁρμόζῃ εἰς τὸ προκείμενον εἶδος. Εἰς τὴν λυρικὴν ποίησην, κάποτε ἡ καρδία, καὶ κάποτε ἡ φαντασία, βάνει τὸ μεγαλήτερο μέρος· καὶ τὰ δύο ὅμως μαζὺ πρέπει πάντα νὰ συνυπάρχουν' καὶ νὰ ποιοῦν'. Διὰ τὸ τραγούδισμα τῆς λυρικῆς ποιήσεως κάθε μέτρον στίχος εἶναι καλός, ἐχτὸς τοῦ ἑνδεκασυλλάβου. Ὁ δεκασύλλαβος, ὀχτασύλλαβος, καὶ ἑφτασύλλαβος εἶναι οἱ συνηθέστεροι.—Ὁ ἑνδεκασύλλαβος γίνεται καλὸς διὰ τραγούδισμα, μόνον ἂν μουσικὸς τεχνίτης μελῳδῶνταςτον τὸν κάμῃ τέτοιον. Ὑποδιαιρεῖται δὲ ἡ λυρικὴ ποίηση εἰς ἄλλα διάφορα εἴδη, καθένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχει τὸν ἰδιαίτερον χαραχτῆρα του. Εἶναι δὲ τοῦτα, τὰ Ἐρωτικά, τὰ Πολεμικά, τὰ Βακχικά, τὰ Ἐλεγειακά, καὶ τὸ Εἰδύλλιον.

§ 1.

ΕΡΩΤΙΚΑ

Τὰ ἐρωτικὰ τραγούδια, συνηθέστερα παρὰ κάθε ἄλλα, τραγουδιῶνται στὴ λύρα. Κύριος χαραχτῆρας τους εἶναι τὸ πάθος. Ὁ ἐρωμένος πάσχει ἀπὸ τὸ πάθος τοῦ ἔρωτος, ὁποῦ τοῦ τυραννάει τὴν καρδία, καὶ τοῦ ἀνάβει τὴ φαντασία. Ἡ φράση του ὅθεν θὰν ἦναι παθητικὴ καὶ τρυφερή, βιαία κάποτε, ἀπελπιστικὴ ἄλλοτε, καὶ ἄλλοτε ἄλλως-πως, κατὰ τὴν φορὰν τοῦ αἰσθήματός του. Ἰδοὺ παραδείγματα διαφόρων χρωμάτων εἰς τὴν δημοτικήν μας ποίησην,

Πάθος

Μάτια ποῦ μὲ σαϊτεύετε μὲ τὴν ταπεινοσύνη,
Παρακαλῶσας, κάμετε γιὰ 'μένα 'λεημοσύνη.

Ἀγανάχτηση

Ἄκουσα πῶς παντρεύεσαι, μὲ 'γειάσου, μὲ χαρά σου·
Ὅλοι νὰ φάν' τὸ γάμο σου κ' ἐγὼ τὰ κόλιβά σου.

Ζωγραφία

Ὁποῦ ἀγαπάει γνωρίζεται 'οχ τὴν προβατισιά του·
Ἀλλοῦ πατεῖ, ἀλλοῦ 'βρίσκεται κ' ἀλλοῦ εἶν' τὸ νόημά του.

Ἀρέσκευμα

Στὸ παραθύρι ποῦσαι σὺ γαρούφαλο δὲν πρέπει·
Ἐσεῖσαι τὸ γαρούφαλο, κι' ὁπὄχει μάτια ἂς βλέπῃ.

Ἰδοὺ καὶ ἄλλα καμωμένα εἰς τὸ ταβλί,

Ἐπιθυμία [1]

Νὰ γενόμουνα πουλάκι
Νἄρχομαι πουρνὸ - πουρνὸ
Σὲ τριανταφυλλιᾶς κλαράκι
Νὰ σοῦ γλυκοκηλαϊδῶ.
Τὸ κηλάϊδισμα νὰ πέρνῃ
Ἀιράκι δροσερό,
Εἰς τὴν κλίνη νὰ στὸ φέρνῃ
Σιγαλᾶ νὰ σὲ 'ξυπνῶ.
Καὶ 'ξυπνῶντας νὰ σ' εὐφραίνῃ
Μέσ' στὰ φύλλα τῆς ψυχῆς
Νἄρχεσαι ἐκεῖ ἐνδυμένη
Μὲ τὸ φόρεμα τσ' αὐγῆς.
Στὰ τριαντάφυλλα ἁπλωμένο
Τὸ χεράκι σου νὰ ἰδῶ
Μέσ' στὰ φύλλα ἐγὼ κρυμένο
Νὰ σοῦ τὸ γλυκοφιλῶ.

Τοιοῦτον καὶ τὸ γνωστὸν «*Ξύπνα γλυκειά μου ἀγάπη*», τοῦ κ. Ἰουλίου Τυπάλδου καὶ ἄλλα πολλά.

Ἂν ὁ χαραχτῆρας τοῦ ποιητῆ εἶναι ἀστεῖος, ὁ ποιητὴς τότε πέρνει νὰ παίξῃ μὲ τὸν ἥρωά του, ἢ καὶ μὲ τὰ ἐρωτικὰ κινήματα τῆς καρδιᾶς, καὶ τραγουδάει ὡς ἀκολουθεῖ, τὸ δημοτικὸ ᾆσμα·

Τρελαίνομαι, μανοῦλά μου,
Γιὰ μιὰ γειτονοποῦλά μου.
Τόσον καιρὸ τὴν ἀγαπῶ
Καὶ 'ντρέπουμαι νὰν τῆς τὸ εἰπῶ κτλ.

Τὸ ἄνωθεν ἀστεῖον δὲν στερεῖται διόλου τρυφερότητος καὶ καλαισθησίας. Ἂν ὅμως εὐχαριστούμενοι εἰς μόνο τὸ ἀστεῖον δὲν ἀπαιτήσωμε τὲς εἰρημένες δύο ποιότητες, θέλει εὕρομεν εἰς τὸ στόμα τοῦ ὄχλου μας νοστημότατα ἄλλα ὡς,

Καύχημα φτώχειας

Ἔλα μωρὴ στὸ σπῆτι μου νὰ ἰδῇς καὶ νὰ θαυμάσῃς.
Οὔτε στρατσὶ νὰ σφογγιστῇς, οὔτε σκαμνὶ νὰ κάτσῃς.

Ἀψηφισία διὰ τὴν σύζυγον

Ἔχασα τὴ γυναῖκα μου μ' ἕνα βουρλιὰ στὸ χέρι.
Ὅποιος τὴν εὕρει, ἂς τὴ χαρῇ, καὶ τὸ βουρλιὰ νὰ φέρῃ.

Ἂν ὁ ἐρωτικὸς ποιητὴς ἦναι σατυρικός, σατυρίζει τότε τὰ ἐρωτεμένα ὑποκείμενα, ἢ καὶ τὰ ἐρωτικὰ πάθη· ἰδού,

Προσβολὴ

Εἶσαι κοντὴ 'σὰν κόπανος χοντρὴ 'σὰν τὸ πλιθάρι,
Καρδαροβύζα καὶ δοντοῦ, ποιὸς διάολος θὰ σὲ πάρῃ;

1 Ἐκ τῶν τοῦ Σπ. Μελισσηνοῦ Κεφαλλῆνος.

§ 2.

ΠΟΛΕΜΙΚΑ

Τὰ πολεμικὰ τραγούδια 'μιλοῦνε στὴ φαντασία, στὴ φιλοτιμία. Σκοπεύουν' τὸν ἐνθουσιασμό, τὸ φανατισμὸ κάποτε. Χαραχτῆρες τους εἶναι ἡ ὁρμή, ἡ παραφορά, ἡ δύναμη, ἡ βία. 'Ιδοὺ

Μὴ φοβεῖσθε Γραικοὶ
Ὅτι εἶσθε τάχα ὀλίγοι κτλ.

καὶ ἄλλο κλέφτικο·

Τί νἄχῃ ὁ γέρο-Δούναβης κι' ἀφρίζουν' τὰ νερά του
Καὶ μουρμουρίζει φοβερὰ καὶ τρέχει θολομένος;
Μὴν τὸν πλακώνῃ χειμωνιὰ μήπως βροχὴ τὸν δέρνει;
Διαβαίνουν' ἄτια ἀράπικα καὶ τοῦρκοι ἁρματομένοι,
Καὶ 'σὰ βουβάλια στὴ σφαγὴ σέρνουν τὰ παλικάρια.
Φωνάζει ὁ Μαρασλίπασας «Λεβέντες μου, τί ἀργεῖτε;
»Βάρτε τοῦ Ῥήγα, βάρτε του, καὶ τὴν Τουρκιὰ θὰ σβύσῃ.
Μὲ μίας ὁ νηὸς τὰ σίδερα συντρίβει καὶ πετηέται·
Χτυπάει δεξιά, χτυπάει ζερβιά, δεξιὰ ζερβιὰ σκοτώνει.
Καὶ πάλε πεύτει ζωντανὸς εἰς τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια.
«Σκυλιά, κι' ἂν μὲ σκοτώσετε ἕνας γρεκὸς ἐχάθη.
»Μένουν' χιλιάδες ζωντανοὶ γιὰ νὰ σᾶς κατασφάξουν, κτλ.

'Αν ὁ πολεμικὸς ποιητὴς εἶναι ἀστεῖος, ἢ καὶ σατυρικός, πλάθει τότε τοὺς πολέμους καὶ τοὺς ἥρωάς του, ἀπουκάτου σὲ ὄψην ἀστείαν· καὶ πέρνει ν' ἀστειευθῇ μὲ τὰ πράγματα τοῦ πολέμου, ἢ καὶ νὰν τὰ σατυρίσῃ· ὡς,

Μανόλη, τ' ἅρματά μας δὲν πιάνουνε φωτιά.
Μόνε ἄσε τσοὺ πολέμους γιατὶ μᾶς τρώ' ἡ Τουρκιά.
Μανόλη ἔχε γνώση· ζητᾶτε δανεικά·
Μὰ χάνετε μ' ἐδαῦτα ῥοσφέτια φιλικά.
Φάτε καὶ σεῖς, Μανόλη, καὶ πιέτε στὴν ὑγειὰ
Τῶν ὅσωνε σᾶς 'δόσουν' μιλιούνια δανεικά.
Μὰ ὄντις μᾶς λὲς πολέμους, καὶ μάχες, καὶ ἀπ' αὐτά....
Μανόλη, τ' ἅρματά μας δὲν πιάνουνε φωτιά.

'Η φτώχια τῆς φιλολογίας μας δὲν μοῦ ἐπιτρέπει ποικιλίαν παραδειγμάτων· καὶ κάποτε μάλιστα μὲ ὑποχρεόνει νὰ φτιάνω τὰ παραδείγματα τὰ ὁποῖα χρειάζουμαι. Μοῦ κακοφαίνεται νὰ μὴν ἠμπορῶ νὰ δόσω παρὰ τὴν ἀρχὴ μόνον τοῦ ἀκόλουθου σατυρικοῦ πολεμικοῦ τραγουδιοῦ,

Ὁ ἄντρας μου τὸ 'ζώ'
Τὸ 'ζώ' τὸ 'ζώ' τὸ 'ζώ'
Τὸ 'ζώ' τὸ 'ζώ' τὸ 'ζώ'
Τὸ 'ζώσθη τὸ σπαθί.

Τὴν ἐξακολούθηση δὲν τὴ γνωρίζω.

§ 3.

ΒΑΚΧΙΚΑ

Ὁ βακχικὸς ποιητής, ὑποχρεομένος ν' ἀκολουθήσῃ καὶ αὐτὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ μεθύστακα ἥρωός του, δείχνει 'σὰ ν' ἀθετοῦσε ῥητῶς κ' ἐπισήμως τὴ φρόνηση, ἡ ὁποία τοῦ γένεται 'μπόδιο καὶ χαμόνεται νὰ μὴ γυρεύῃ παρὰ τὴν εὐχαρίστηση τῆς στιγμῆς. Ἔτσι,

Τὴν ἐμέθυστη ζωή μου
Νὰν τὴν ἔχουνε οἱ ἐχθροί μου.

φωνάζει ὁ βακχικὸς ποιητής. Καὶ πάλιν,

Ἡ χρυσῆ βιβλιοθήκη
Νὰ γενῇ βαρελοθήκη.

Πραγματικῶς ὅμως παρασταίνει τὸν ἥρωά του, τὸν μέθυσον, εἰς ὅλην του τὴν ἐλεεινότητα, ὥστε νὰν τὸν κάμῃ καταφρονητὸν καὶ γελοῖον. Ἔτσι, ἡ βακχικὴ ποίηση, στανικῶς τοῦ εἰδεχθοῦς ἐξωτερικοῦ της, εἶναι ὅμως ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ εἴδη τῆς ποιήσεως ὁποῦ ἀποτελεσματικώτερα θεατρίζουνε τὸ ἐλάττωμα, μὲ ὅλην ἐκείνην τὴν ἁρμοδιότητα, καὶ ἀκολούθως ἀποτελασματικότητα ποῦ συνήθως λείπει εἰς τὸν ἱεροκήρυκα, καὶ σὲ κάθε ἄλλον σοβαρὸν ἠθικολόγον.

Τοιοῦτες ἡ ποίησες τοῦ κ. Ἀραβαντινοῦ καὶ ἄλλων.

§ 4.

ΕΛΕΓΕΙΑΚΑ

Βάση τῆς ἐλεγειακῆς ᾠδῆς εἶναι τὸ πάθος καὶ ὁ θρῆνος. Καὶ ὅμως ἔχουμε ἐλεγεῖα, ὄχι μόνον ἐλλειπῆ ἀπὸ πάθος καὶ θρῆνον, ἀλλὰ καὶ προξενοῦντα γέλωτα, χωρὶς ποσῶς νὰ ἀποβάλλουν' τὸν ἐλεγειακὸν χαρακτῆρα τους. Τοῦτο δὲ συμβαίνει ὅταν τὸ πάθος καὶ ὁ θρῆνος ὁποῦ τοῦς χρεοστεῖται εἶναι ὀφθαλμοφανῶς προσποιημένα, μὲ σκοπὸν νὰ φέρουν' εἰς γέλωτα. Ἐπειδή, ἂς ἐνθυμηθῶμεν ὅτι, κάθε ὁποιονδήποτε ἀντικείμενον ἠμπορεῖ νὰ διεξαχθῇ καὶ σοβαρῶς καὶ ἀστείως· μὴν ἐξαιρουμένου τοῦ Ἐλεγείου. Ἔτσι, ἂν ὁ ποιητὴς σκοπεύῃ πραγματικῶς νὰ θρηνήσῃ ἐπὶ τοῦ ἀγαπητοῦ τεθνεότος του, τότε, δίνουμε τὸ ἀκόλουθο παράδειγμα, σοβαρῆς ἐλεγειακῆς ποιήσεως,

Κοράσι, ὡραῖο, τρυφερό, 'σὰ ῥόδο μαραμένο,
Ὠιμέ! κοιμᾶται ἀξύπνητα ἀνθοστεφανομένο.
Σγουρόξανθα ἔχει τὰ μαλλιὰ τρανταφυλλένιο στόμα,
Ῥοδόκρινο τὸ πρόσωπο μάτια Οὐρανοῦ τὸ χρόμα.
Σβυμένο γέλοιο 'στὰ ψυχρὰ χείλιά του ἀκόμη μένει
Στὸν Οὐρανὸ χαρμόσυνο ἄγγελος πάει νὰ γίνῃ.
Καὶ 'σὰν ἀχτίνα Φεγγαριοῦ 'στῆς νύχτας τὴ γαλήνη
Σ' ἐσᾶς θὲ νἄρχεται γονεῖς παρηγοριὰ νὰ δίνῃ.[1]

1 Ποίησις Κωνσταντίνου Τυπάλδου Πρετεντέρη.

Ἂν ὅμως ὁ θρῆνος καὶ τὸ πάθος ἦναι προσποιημένα, κ' ἐξεναντίας ὁ ποιητὴς σκοπεύει νὰ καταδείξῃ τὴ μηδαμινότητα τοῦ τεθνεότος, ἢ τὴν κακίαν τῶν συγγενῶν του, ἢ ἄλλο τι ὅμοιον, τότε λέγει,

Ἐψὲς ἀπέθαν' ὁ ἄντρας μου, [1] σήμερα ὁ γαΐδαρός μου,
Ψυχομαχάει ὁ χοῖρος μου, ποιόνε νὰ πρωτοκλάψω;
Νὰ κλάψω ἐσένα γάϊδαρε ποῦ μοὔφερνες τὰ ξύλα;
Νὰ κλάψω ἐσένα χοῖρε μου μὲ τὴ γλυκυὰ φωνή σου;
Ἢ ἐσὲ νὰ κλάψω ἀντρούλη μου ποῦ σ' εἶχα δεξὶ χέρι,
Καὶ σ' ἔστερνα στὸ θέλημα κ' ἐρχόσου' φορτωμένος;
Ὦ, καὶ τοὺς τρεῖς τοὺς ἔχασα τρεῖς ὅμοιους ἀνομάτους!
Ὦ, καὶ τοὺς τρεῖς στὴν κούρτη μου ἀντάμα θὰν τοὺς θάψω!...

§ 5.

ΕΙΔΥΛΛΙΟΝ Ἢ ΕΚΛΟΓΙΑ

Τὸ Εἰδύλιον περιγράφει σκηνὲς καμπίσιες. Λέγεται δὲ καὶ Ἐκλογή, ἢ Ἐκλογία, ἴσως ἐπειδὴ χρέος του εἶναι νὰ ἐκλέγῃ ὅλο τὸ μέρος τὸ τερπνὸν καὶ εὐχάριστον τῆς ζωῆς τοῦ κάμπου· ἀποφεύγοντες κάθε τί δυσάρεστον εἰς αὐτήν. Εἰς τὸ εἶδος ὅμως τοῦτο τῆς λυρικῆς ποιήσεως ἁρμόζει μᾶλλον μετριοπάθεια, ἡμερότητα αἰσθήματος καὶ ἐκφράσεως, καθὼς καὶ λογικώτερη τάξη ἰδεῶν. Ἡ περιγραφὲς πρέπει νὰ ἦναι καθαρές, ἀκριβεῖς, ἀληθινές, νὰ ἔχουν' ἐνδιαφέρον εἰς τὸν ἑαυτόν τους, καὶ νὰ γένονται ἀγαπητὲς κ' ἐπιθυμητὲς εἰς τὴν ψυχήν μας. Μικρὸ δεῖγμα Εἰδυλλίου εἶναι τὸ ἀκόλουθον,

Ὅντες εἶμαι στὸν κάμπο μοναχός μου
Ἔχω μιὰ συντροφιὰ τῆς ὀρεξιᾶς μου
Συντροφιὰ τὴν καλήτερη τοῦ κόσμου
Ἔχω τὴ συντροφούλα τῆς καρδιᾶς μου.
Καρδούλα μου, πιστὴ συντρόφισσά μου,
Ποῦ δέ δίνει ὑποψίες τῆς φαντασιᾶς μου
Ποῦ δέ χολοταράζει τ' ἄντερά μου
Καὶ ποὖναι ὅλη γιὰ 'μέ, κι' ὅλη 'δική μου·
'Δική μου, 'σὰ μπορεῖ νἆναι ἡ καρδιά μου.
Πόσες φορὲς κ' ἐκείνη κλαίει μαζύ μου
Μὲ πίκρα ἀληθινὴ τὸ ῥιζικό μου
Μὰ ἐκείνη ἡ πίκρα εἶν' εὐχαρίστησή μου
Κ' εὐθὺς παρηγορηῶμαι ἀνάμεσό μου.
Ῥίχνω τὸ βλέμα γύρου στὲς δουλειές μου
Κ' ἐδὼ βλέπω ἕνα φύτεμα 'δικό μου
Τὸν κόπο μου, τὲς ἔγνοιες, καὶ ἵδρωτές μου.
Πιάνω τότες τὰ σχέδιά μου, καὶ ὦ Θέμου,
Πόσες ὁποὖναι ἡ εὐχαρίστησές μου!
Καὶ λέω, στὴ χώρα νὰ μὴν πάω ποτέ μου,
Στὴ χώρα ἔχω τοὺς φίλους, τοὺς 'δικούς μου

[1] Οἱ δύο πρῶτοι στίχοι δὲν εἶνε τοῦ κ. Λασκαράτου ὅστις συνεπλήρωσεν αὐτούς, μὴ γνωρίζων τὴν συνέχειάν των.

Τοὺς γνώριμους.... ἀλήθεια, μὰ καλέ μου
Δὲν ἔχω τόσους πάλε ἀντιδικούς μου
Ψευδόχριστους, ἐχθροὺς τῆς ἠθικῆς μου
Ποῦ τοὺς ἐλέγχει καὶ τοὺς κάνει ἐχθρούς μου
Ἡ χρηστότητα ἡ ἴδια τῆς ψυχῆς μου
Κ' ἡ ἁπλότητα ἡ πολὴ τοῦ φέρσημού μου;
Ἄ! ὁ κάμπος εἶναι τσ' εὐχαρίστησής μου
Κ' ἡ ἀνάπαψη ἡ γλυκιὰ τοῦ ψυχικοῦ μου.

Δὲν ἔχω νὰ δόσω δεῖγμα ἀστείου, ἢ σατυρικοῦ Εἰδυλλίου. Ἦτον ὅμως, ἂν δὲν σφάλω, ὁ ἅγιος Βασίλειος, ὅστις, χωρὶς βέβαια νὰ θέλῃ, μᾶς ἔδοσε νύξην χλευαστικῆς εἰδυλλικῆς ἰδέας, ὅταν παρηγορῶντας τοὺς φτωχοὺς ἀστέγους, τοῦς εἶπε ὅτι ἔχουνε μεγαλοπρεπὲς σκέπασμά τους τὸν ἀστερόεντα θόλον τοῦ Οὐρανοῦ. Γιὰ ὅσον ὑψηλὴ καὶ ὡραία 'μπορεῖ νὰ φανῇ ἡ ἰδέα τούτη εἰς τοὺς σκεπασμένους ἀπὸ πλούσια στέγη, εἰς τοὺς ἀστέγους ὅμως ἡ παρηγορία τούτη ἤθελ' ἴσως φανεῖ πικρὴ εἰρωνεία, καὶ ἤθελ' ἴσως τὴν δεχθοῦνε γρούζοντες. Τὸ ὑψηλὸν τῆς ἰδέας δὲν ἀναπληρεῖ τὴν πραγματικὴν ἔλλειψην τῆς στέγης.

§ 6.

ΣΟΝΕΤΟ

Συνηθοῦν' νὰ βάνουνε τὸ σονέτο ἀνάμεσα στὰ εἴδη τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Ἀλλά, κατὰ τὴ γνώμη τὴν ἐδική μου, τὸ σονέτο δὲν εἶναι εἶδος ποιήσεως, ἀλλὰ μᾶλλον εἶδος στιχουργήματος. Εἶναι καλοῦπι προσχεδιασμένο καὶ προορισμένο διὰ ὁποιανδήποτε ποίησην τοῦ χυθεῖ μέσα, καὶ τίποτ' ἄλλο — ἐπειδή, ἐνῷ δὲν ἔχει εἶδος ποιήσεως ἰδιαίτερον ἐδικό του, ἡ μόνη στιχουργικὴ ἀρχιτεχτονική του κάμνει τὸν τυπικὸν χαραχτῆρα του ὄντας διηρημένο εἰς σὲ δύο πρῶτα τετράστιχα, καὶ δύο ἀκολουθινὰ τρίστιχα. Εἶναι ὅμως ἀληθινὸν ὅτι τὸ στιχούργημα τοῦτο ἀποτελεῖ, ἔτσι μικρὸ καθὼς εἶναι, ἕνα ἐντελὲς ποιηματάκι· ὥστε, κατὰ τοῦτο, 'μποροῦμε νὰ εἰποῦμε ὅτι μετέχει κάπως καὶ ἀπὸ τὴν ποίηση. Οἱ θιασότες τοῦ σονέτου ἀπαιτοῦνε πολλὲς ἐντέλειες διὰ αὐτό. Ἀλλά, ἀπ' ὅλες ἐκεῖνες τὲς ἐντέλειες, δὲν γνωρίζω καμμία ποῦ νὰ μὴν ἦναι ἐπιθυμητὴ καὶ στὲς λοιπὲς ἄλλες ποίησες. Ἐγὼ σὲ κάποια ἀπὸ τὰ σονέτα μου, ἐπεῖρα τὴν ἐλευθερία νὰ κάμω τοὺς δύο ὕστερους στίχους 13 καὶ 14 νὰ ριμάρουνε μεταξύ τους. Τοῦτο εἶναι βέβαια ἐναντίον εἰς τοὺς κανόνας τῆς κατασκευῆς τοῦ σονέτου: ἀλλὰ τὸ ἔκαμα, ἐπειδὴ μοῦ ἐφάνηκε νὰ κάνῃ πολὺ καλὸ ἀποτέλεσμα εἰς τὸ αὐτὶ καὶ εἰς τὸ πνεῦμα. Τὸ προκρουστικὸ τοῦτο κρεβάτι [1] ἐπιτρέπει ὅμως εἰς τὸν ποιητήν, ὅταν ἡ μικρὴ

1 Διὰ τὴν στενοχωρίαν εἰς τὴν ὁποίαν βάνει τὸν ποιητὴν μὲ τὲς ἀπαίτησες ἐντελείας
In questo Procruste orrido letto
Che ti sforza a giacer? Forse in rovina
Andrà Parnaso senza il tuo sonetto? ec.
λέει κάποιος Ἰταλός.

Μὴ ἕνα τέτοιο ἔπρεπε νὰ 'ποθῇ ἐν γένει εἰς ὅλους τοὺς συγγράφοντας ποιητὰς καὶ πεζογράφους, διὰ ὅλα τὰ εἴδη τῶν συγγραμμάτων τους.

του χωριτικότης δὲν δικάῃ διὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἰδέας, νὰ ξεντόνῃ τὴν οἰκοδομή του, προσθέτοντας εἰς τὸ τέλος κάποιους στίχους, οἱ ὁποῖοι τοῦτοι ἐπιπρόσθετοι σχηματίζουν' ἐκεῖνο ποῦ τότε λέγεται *ὀρὰ* τοῦ σονέτου. Ἰδού,

Ἔτυχε νὰ 'βρεθοῦνε δυὸ γαϊδάροι
Ἀπάνου σ' ἕναν ξένον ἀχεριῶνα
Φορτομένονε στάρι καὶ κριθάρι.
Καὶ μασῶντες μὲ ἀκόπιαστη σιαγῶνα,
'Ρίχνανε μέσα στῆς κοιλιᾶς τ' ἀμπάρι
Ὅσο ἐμπόρηε νὰ ἐμπῇ ὀχ τὸν καταπιῶνα.
Ποτὲ ἀποχαρχῆ (1) μύλου λιθάρι
Δὲν ἐξόφλησε τόσο στὸν αἰῶνα (2).
Μὰ οἱ καλότυχοι ἐκεῖνοι σαφανσόνοι (3)
Ποῦ εἶσαν κ' οἱ δύο στὸ ἄνθος τῆς νεότητος,
Ἀρκινοῦν' τσὴ κλοτσιὲς μέσα στ' ἀλόνι
Γι' ἄξιοσες παλαιᾶς προτεραιότητος
Ζητῶντες δικαιόματα ἀπ' εὐθείας
Ἰδιαίτερα καθένας ζωοτροφίας.
Μὰ μέσ' στὴν ὥρα ἐκείνη
Φθάνει καὶ ὁ νοικοκύρης μὲ θυμὸ
Καὶ στοὺς γαϊδάρους δίνει
Ξυλομάθημα ἐφνίδιο κλασικό.
Γιατὶ μ' ἕνα στηλάρι
Τσοὺ ἐνθύμισε πῶς ἤτανε γαϊδάροι,
«Κι' ἄν, λέει, σᾶς ματαπιάσω
»Ἐδῶ-απάνου, ὀχ τ' αὐτιὰ θὰ σᾶς κρεμάσω
»Ἀδιάκριτοι γαϊδάροι!
»Δὲ φτάνει ποῦ μοῦ τρῶτε τὸ κριθάρι,
»Μὰ θὰ ἔμβαιτε σὲ ἀγῶνα
»Καὶ γι' αὐτόνε τὸν ξένον ἀχεριῶνα!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΕΠΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ἡ ἐπικὴ ποίηση διηγεῖται καὶ φημίζει διὰ στίχων ἡρωικὰ κατορθώματα, ἱστορικὰ ἢ πλαστά, μὲ τὲς καλλονὲς ἐκεῖνες ὁποῦ εἶναι φυσικὲς εἰς τὴν ποίηση. Συμπαραλαμβάνει δέ, 1) τὰ ἱστορικά, 2) τὰ ῥομαντικὰ ἢ φανταστικά, 3) τὲς μικρὲς ἡρωικὲς ποίησες, ὡς διηγήματα, περιγραφές, καὶ ἄλλα ὅμοια. Τὰ εἰρημένα ἐπικὰ εἴδη 'μπορεῖ νὰ ἦναι σοβαρὰ ἢ ἀστεῖα. Ἂν σοβαρὸ τὸ ποίημα, ἐξυμνεῖ γεγονότα ἐξόχου περιοπῆς, μεγάλης ἀξίας, μὲ ὕφος

1 Ἀποχαραῆς, ὁ μύλος τοῦ ὁποίου τὸ λιθάρι ἔγκαιρα ἐκόπη.
2 Στὸν αἰῶνα· δηλαδὴ ἀφοῦ ὑπῆρξε κόσμος.
3 Σανφασόνοι· sans façons.

ἀναλόγως σοβαρὸν, καὶ διεγεῖρον θαυμασμόν. Ἂν ἀστεῖον, τρέπει τὰ σοβαρὰ εἰς γέλωτα, ἢ τὰ γελοῖα διεξάγει μὲ προσποιημένην σοβαρότητα, ὥστε νὰ προξενεῖ γέλωτα. Ἀπαιτεῖται δὲ εἰς τὰ ἐπικὰ ποιήματα ἑνότητα πράξεως, ἐνδιαφέρον, καὶ θαυμασιότητα. Ἑνότητα πράξεως, ἢ προκειμένου, χρειάζεται διὰ νὰ μὴ μοιράζεται ἡ προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστου εἰς πολλὰ ἀντικείμενα· ἀλλὰ νὰ βαστῶνται προσηλομένα εἰς τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον τοῦ ποιήματος, εἰς τὴν αὐτὴν πρᾶξην. Ἡ ἑνότητα τούτη δὲν ἀποκλείει βέβαια τὰ ἐπεισόδια. Ἀλλὰ χρεοστοῦν' τὰ ἐπεισόδια νὰ τείνουν' εἰς τὸν κύριον σκοπὸν τοῦ ποιήματος. Ὁ Ὅμηρος ψάλλει τὴν μάνητα τοῦ Ἀχιλέως· ἀλλὰ περιγράφει καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς μάνητάς του, τὰς μάχας καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν λοιπῶν ἡρώων· ἕως ὅτου τὸν 'ξαναφέρνει εἰς τὴν σκηνὴν, συνεπείᾳ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐκείνων καὶ μὲ αὐτὸν τελειόνει τὸ ποίημά του. Ἐνδιαφέρον. Ἤθελ' εὕρει ἴσως κανεὶς περιττὴν τὴν παραγγελίαν τούτην· ἀφοῦ τὸ ἐνδιαφέρον ἀπαιτεῖται εἰς κάθε εἶδος ποιήσεως, εἰς κάθε εἶδος πεζοῦ λόγου· καὶ ἐν γένει εἰς κάθε τι ἀπαιτεῖται ἐνδιαφέρον. Καὶ ὅμως εἰς τὰ ἐπικὰ ποιήματα παραγγέλεται ῥητῶς τοῦτο· ἐπειδὴ, ἂν εἰς τὴν μεγάλην διάρκειαν ἡ ὁποία ὑποθέτεται εἰς τὰ ἐπικὰ ποιήματα, δὲν συνυπάρχῃ καὶ ἀρκετὰ μεγάλο ἐνδιαφέρον, τὰ ποιήματα τοῦτα θὰ μείνουνε χωρὶς ἀναγνώστας. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἀντικειμένου, ὁ μηχανισμὸς καὶ ἡ ὤθηση τῶν παθῶν, καὶ ἄλλα ὅμοια συμβάλλουν πολὺ εἰς τὸ νὰ γένῃ τὸ ἐνδιαφέρον. Ἀλλὰ πρὸ πάντων εἶναι τὸ αἴσθημα τοῦ ποιητῆ. Ὁ ποιητὴς πρέπει νὰ αἰσθάνεται θερμὰ, διὰ νὰ ἠμπορῇ νὰ μεταδίδῃ τὸ αἴσθημά του. Ἡ θαυμασιότη, τὸ τρίτο τοῦτο προσὸν τοῦ ἐπικοῦ ποιήματος, ὑπῆρξεν ὁ μέγας μοχλὸς, τὸ μέγα θέλγητρον τῶν ἀπερασμένων αἰώνων. Εἰς τὰς ἡμέρας μας ὅμως, καὶ τώρα πλέον, καταντᾷ ἀμφιβόλου ἀποτελέσματος, ἀμφιβόλου ἀξίας. Ἄλλη φορὰ οἱ ἄνθρωποι ἐπιστεύανε μὲ θρησκευτικὴν πεποίθησιν εἰς τὲς Μοῖρες, εἰς τὰ μάγια, καὶ εἰς τὴν μεσολάβησιν ὑπερφυῶν Δυνάμεων εἰς τὰ ἀνθρώπινα. Ἡ πεποίθηση ὅμως τούτη, ἂν δὲν ἐξέλειψεν ὁλοκλήρως σήμερα, τοὐλάχιστον ὀλιγόστεψε, καὶ πολὺ ὀλιγόστεψε. Ὥστε ἡ μεσολάβηση τῶν ὑπερφυῶν Δυνάμεων σήμερα στὲς ποίησες μας δὲν ἔχει βέβαια τὴν ἀξίαν ὁποῦ εἶχε ἄλλοτε. Ἔτσι, ἤθελε κάνουνε καλὰ οἱ ἐπικοί μας ποιηταὶ σήμερα, νὰ χρησημεύονται ἀπὸ τὸ μέτον τοῦτο μὲ πολλὴν οἰκονομίαν καὶ φρόνησιν. Ἡ Θεία Πρόνοια, ἡ θεία δικαιοσύνη, χέρι Θεοῦ, καὶ ἄλλα τέτοια ἀφηρημένα, ἤθελ' ἴσως κατέχουν' ἁρμοδιότερα σήμερα εἰς τὰ ἐπικά μας ποιήματα τὴν θέσην τοῦ Θεοῦ, τῆς Παναγίας, τῶν Μοιρῶν καὶ τῶν Μάγων.

§ 1.

ΣΟΒΑΡΑ ΕΠΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Τὰ σοβαρὰ ἐπικὰ ποιήματα, τὰ ὁποῖα καὶ πρώτης τάξεως ποιήματα εἶναι, φημίζουν' ἔξοχα ἀνδραγαθήματα μεγάλου ἐνδιαφέροντος, καὶ τέτοια,

ὥστε νὰ προξενοῦν' θαυμασμόν. Ἀπαιτεῖται δέ, ἡ ῥαφὴ τοῦ ὅλου ποιήματος νὰ εἶναι καλὰ δεμένη εἰς μίαν ἑνότητα· νὰ τείνῃ εἰς ἕνα σκοπόν· νὰ ἐξακολουθῆται μὲ καλὰ συνδεδεμένην σειρὰν κυρίων γεγονότων, καὶ ἄλλων δευτερεβόντων, καὶ ἐξαρτωμένων ἀπὸ τὰ πρῶτα· τὸ βάδισμα νὰ ἦναι μεγαλοπρεπὲς διὰ τὴν σπουδαιότητά του, διὰ τὰ μέσα ποῦ μεταχειρίζεται ὁ ποιητής, καὶ διὰ τὸν σκοπὸν τοῦ ποιήματος· τὸ ὅλον νὰ ἦναι ἀληθινὸν διὰ τὴν πειθανότητα τῶν ἐξαρτομένων λεφτομεριῶν· τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν ἡρώων τοῦ ποιήματος νὰ ἁρμόζουν' εἰς τὴν ἡλικίαν τους, εἰς τὸ ἔθνος τους, καὶ εἰς τὴν κοινωνικήν τους θέσην, — νὰ ἦναι τέτοια, ὁποῖα ἡ ἱστορία καὶ ἡ παράδοση τὰ ἔδειξε· ὁ χαρακτῆρας τῶν ἡρώων νὰ βαστᾶται ἀπαράλλαχτος ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους τοῦ ποιήματος· διάφοροι ὅμως νὰ ἦναι οἱ χαραχτῆρες, καὶ ἡ κοινωνικὲς θέσες τῶν προσώπων· τὸ λεχτικὸν νὰ ἦναι πάντοτε ἐκλεχτὸν καὶ εὐγενές· ὁ στίχος ἐνδεκασύλλαβος. Συνηθέστερα εἰς ὀχτάστιχα, δεμένα διὰ τῆς ῥίμας. Ἠμποροῦν ὅμως οἱ στίχοι νὰ ἦναι καὶ ἐλεύθεροι.

§ 2.

ΡΟΜΑΝΤΙΚΑ ΕΠΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Τὸ ῥομαντικόν, ἢ ἰδανικοῦ ἀντικειμένου ποίημα, διηγεῖται παράδοξες περιπέτιες θαυμασίων παλικαράδων, χωρὶς νὰ σκοτίζηται παράπολυ διὰ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ ἐπικοῦ ποιήματος, ἐπιδέχεται μεγαλητέραν καὶ ποικιλοτέραν χωρίαν περιπετιῶν καὶ συμβάντων καὶ ζωηρότερον καὶ τερπνότερον ὕφος. Ἀπαιτεῖ δὲ καὶ τοῦτο τὰ λοιπὰ ὅλα προσόντα τοῦ σοβαροῦ ἐπικοῦ ποιήματος. Ὁ Orlando Furioso τοῦ Ἀριόστου εἶναι τὸ ἐντελέστερο δεῖγμα τοῦ εἴδους τούτου.

§ 3.

ΜΙΚΡΕΣ ΕΠΙΚΕΣ ΠΟΙΗΣΕΣ

Ἡ μικρὲς ἐπικὲς ποίησες εἶναι πραγματικῶς μικρὰ ἐπικὰ ποιηματάκια, εἰς τὰ ὁποῖα φημίζονται ἔνδοξα ὑποκείμενα. Εἶναι διήγησες περιπετιῶν ἐνδόξου ζωῆς: ἢ ἄλλες μεγαλοπρεπεῖς περιγραφές. Συνηθιέται δὲ νὰ γράφονται εἰς σὲ στίχους ἐνδεκασύλλαβους, ἐλευθέρους, ἢ δεμένους εἰς σὲ τρίστιχα· ὡς ἡ Basviliana τοῦ Μόντη.

§ 4.

ΑΣΤΕΙΑ ΕΠΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Τὰ ἀστεῖα ἐπικὰ ποιήματα δὲν διαφέρουν' ἀπὸ τὰ σοβαρὰ ἐπικά, παρὰ μόνον κατὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀστειότητος, ἀντὶ σοβαρότητος. Ἡ δὲ ἀστειότης παραχωρεῖ εἰς τὸν ποιητὴν ἄδειες καὶ ἐλευθερίες, ἡ ὁποῖες δὲν συγχωροῦνται εἰς τὸν σοβαρῶς γράφοντα. 1) Ὁ ἀστεῖος ποιητὴς π. χ. δὲν εἶναι τόσο σκλάβος τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ λεξικοῦ, δι' ὅσον ἀποβλέπει γλῶσσα, ὅσον εἶναι ὁ σοβαρὸς συγγραφεύς· 2) Τὰ ὅρια τῆς εὐπρεπείας εἰς τὸ

λεχτικόν του, εἶναι εὐρυχωρότερα δι' αὐτόν· 3) Τοῦ συγχωρεῖται δὲ κάποτε νὰ κατεβαίνῃ νὰ ἐγγίζῃ τὰ χαμερπῆ, ἐνῷ τοῦ εἶναι ἐλεύθερο τὸ πέταμά του εἰς τὰ ὕψη, ὅταν θέλῃ. Ὁ ἀστεῖος ἢ σατυρικὸς ποιητὴς ἔχει πολλὲς ἐλευθερίες εἰς τὸ ἔργον του, τὲς ὁποῖες ὅμως δὲν πρέπει νὰ καταχρᾶται. Ἐπικὰ ποιήματα δυστυχῶς δὲν ἔχουμε στὴ γλῶσσα μας τέτοια ποῦ νὰ 'μποροῦνε νὰ φερθοῦνε ὡς παράδειγμα. Ἐξεναντίας, συμβουλεύουμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας μας τὴν ἀνάγνωσιν καὶ σπουδὴν τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Δάντη, τοῦ Τάσου, τοῦ Ἀριόστου, τοῦ Τασόνη, τοῦ Νέρη, καὶ ἄλλων ὁμοίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ′

ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ἡ Δραματικὴ ποίηση ἀνεβάζει ἀπάνου στὴ σκηνὴ πρόσωπα ὑποκριτῶν, νὰ παραστήσουνε συμβάν, ἀληθινόν, ἢ ἰδανικόν, ὡς νὰ ἐσυνέβαινε μεταξύ τους μὲ τὴν ἀλήθεια. Σκοπεύει δὲ τὴν καλητέρεψη τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Τὰ ἔτσι παραστενόμενα συμβάντα δύνανται νὰ ἦναι ἔξοχα, δεινὰ καὶ θλιβερά· καὶ τότε ἡ παράσταση ἦναι τραγική. Ἂν ὅμως τὰ παραστενόμενα εἶναι συμβάντα τῆς κοινῆς οἰκειακῆς ζωῆς, χωρὶς δεινότητα καὶ χωρὶς θλίψην, τότε ἔχουμε τὴν κωμῳδίαν.

§ 1.

ΤΡΑΓΩΔΙΑ

Ἡ τραγῳδία εἶναι συμβὰν δεινὸ καὶ θλιβερό. Τὰ παραστενόμενα πρόσωπα ἔξοχα καὶ ὑψηλά· κάμνει τρόμον, καὶ ἐμπνέει συμπάθειαν· εἶναι δὲ τόσον ἀνώτερη ἡ ἀξίοτης, ὅσο περισσότερο 'πιτυχένει νὰ ἐμπνέῃ μῖσος καὶ ἀποστροφὴν διὰ τὸ ἔγκλημα, συμπάθειαν καὶ ἀγάπην διὰ τὴν ἀρετήν. Τὸ προκείμενον, ἢ θέμα τῆς τραγῳδίας, πρέπει νὰ ἔχῃ ἑνότητα· μὲ ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος· νὰ ἐξακολουθῆται μεγαλοπρεπῶς, μὲ πειθανότητα· μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον, μὲ θαυμάσια συμβάντα, ἀληθῶς τραγικά· νὰ μὴν ἀδυνατοῦν τοῦτα εἰς τὸ βάδισμά τους, ἀλλὰ νὰ προχωροῦν' μὲ δύναμην καὶ μὲ βίαν· τὰ διαστήματα καιροῦ καὶ τόπου, νὰ ἦναι ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς πιθανότητος· ἡ πλοκὴ καὶ ἀντίθεση τῶν παθῶν καὶ συμφερόντων, τὸ λεγόμενο «στρόβιλος τῆς πράξεως» νὰ προχωρῇ βαθμηδόν, καὶ μὲ φυσικότητα· ἡ «καταστροφὴ» διὰ τῆς ὁποίας λύεται ὁ στρόβιλος τῶν παθῶν καὶ συμφερόντων, νὰ ἔρχεται φυσικά, καὶ ὅμως ἀπάντεχα· οἱ χαραχτῆρες τῶν προσώπων νὰ ἦναι διάφοροι, καὶ καλὰ καθένας 'πιτυχημένος εἰς τὸ εἶδός του· τὸ ὕφος νὰ ἦναι σοβαρὸ πάντοτε, μεγαλοπρεπές καὶ ὅμως φυσικό, τόσον εἰς τὲς ἰδέες, ὡς καὶ εἰς τὸ λεχτικό. Τὴν τραγῳδίαν συνήθοῦν' νὰ γράφουν' εἰς πέντε πράξεις· κάθε πράξη σύγκειται ἀπὸ σκηνάς. Οἱ ἁρμοδιώτεροι στίχοι δι' αὐτὴν εἶναι οἱ ἑνδεκασύλλαβοι, ἐλεύθεροι. Τὰ ἀκόλουθα τρία κομμάτια, εἶναι δείγματα ἀρχῆς, μέσου, καὶ τέλους, τραγῳδίας.

Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΗΣ ΤΡΩΑΔΟΣ

('Αρχὴ τραγῳδίας)

ΠΡΑΞΙΣ Α' — ΣΚΗΝΗ Α'

(Εἰς τὰ ἀνάχτορα τοῦ Πριάμου).

Πρίαμος μόνος.

Κλεῖ κι' ὁ δέκατος χρόνος ὁποῦ ζοῦμε
'Αποκλεισμένοι ἀπὸ Ἕλληνας ἐχθρούς μας,
'Εχθροὺς ἀσπόνδους, ὁποῦ δὲν κινοῦνται
Οὔτε ἀπὸ σοβαρὰ συμφέροντά τους,
Συμφέροντα μεγάλα, ὥστε ν' ἀξίζῃ
Γιὰ δαῦτα πεισματώδης ἐχθροπάθεια,
Οὔτε ἀπ' ἄλλα τιμῆς φρονήματά τους,
Καθὼς 'βρίσκουνε πρόφαση καὶ λένε.
Μ' ἀλαζονεία, κρύφια ἀλαζονεία
Τοὺς ἔσπρωξε ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὴν Τρωάδα.
Καὶ τώρα ἡ ἐντροπὴ τοὺς ἐμποδίζει
Νὰ γυρίσουνε ὀπίσω. Δυστυχεῖς!
'Αφίσανε καθένας ἀπὸ δαύτους
Τὴ 'δική του γυναῖκα ἀπελπισμένη,
Καὶ τρέχουνε ζητῶντες εἰς τὸν ξένον
Νὰ ἐγδικῶνται γυναῖκες ἀλλωνῶνε!
Καὶ ἀξίζει τάχα νὰ σαλεύονται ἔθνη
Καὶ νὰ γένονται ἀπάνθρωποι πολέμοι
Γιὰ γυναῖκα ποῦ φεύγει ἀπὸ τὸν ἄνδρα της
Μὲ ἄλλον ἄνδρα, ἀπὸ 'κεῖθενε διαβάτη;
'Αλλὰ μωραίνονται οἱ λαοὶ κ' ἐκεῖνοι
Ὅταν Θεὸς κανένας τὸ θελήσῃ.

ΣΚΗΝΗ Β'

Ὁ ῥηθεὶς καὶ ὑπηρέτης.

Ὑπηρέτης — Αὐθέντη, ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας σταλμένος
Κήρυκας, σὲ ζητεῖ νὰ σοῦ 'μιλήσῃ.

Πρίαμος — (Ὁ ἐχθρὸς μὲ ζητεῖ! 'Σὰν τί νὰ θέλῃ!)
Καὶ γνωρίζεις ὁ κήρυκας ποιὸς εἶναι;

Ὑπηρέτης — Ὁ 'Οδυσέας.

Πρίαμος — ....(Βέβαια. Καὶ ποιὸς ἄλλος!
'Εκειὸς ποῦ 'ξέρει νὰ μπερδεύῃ. 'Ξέρει
Νὰ σκοτίζῃ, νὰ φτιάνῃ, νὰ χαλάῃ,
Νὰ λυῇ, νὰ δένῃ.... κάνει μαῦρο τ' ἄσπρο
Καὶ τ' ἄσπρο μαῦρο. Καὶ τὰ λόγιά του ὅλα
'Ξηγῶνται πάντα σὲ ποικίλους τρόπους).
'Ας ἔμπῃ, ἂς ἔμπῃ ὁ Κήρυκας. (Μὰ, ὢ Θέμου!
Ἕλληνας, καὶ 'Οδυσέας! φρικιάζω).

ΣΚΗΝΗ Γ'

Πρίαμος καὶ Ὀδυσέας.

Ὀδυσέας Τὸν Πρίαμον προσκυνῶ τὸν Βασιλέα.
Τὸν Πρίαμον τὸν σοφόν, τὸν θεῖον......

Πρίαμος φθάνει,
Φθάνει, Ὀδυσέα, τὰ γλυκὰ λόγια. Ἐγῶμαι
Ἀπὸ σὲ γεροντώτερος, καὶ 'ξέρω
Πολλὰ κ' ἐγὼ ἀπ' τὴν πεῖρα διδαγμένος.
Λέγε, τί θέλεις; μὰ σὲ λίγα λόγια,
Καὶ ἁπλᾶ, καὶ παστρικά, καὶ τιμημένα.

Ὀδυσέας Εὐχαρίστως. Ἀλλ' ἤθελα παρόντας
Καὶ τοὺς υἱούς σου, Πρίαμε, τὸν ἕνα
Τοὐλάχιστον, τὸν Ἕκτωρα.

Πρίαμος Ναί, νἄλθη.
Ὁ Ἕκτωρας εὐθὺς νάλθῇ ἐδω-μέσα. (τοῦ ὑπηρέτη)

Ὀδυσέας (Γριὰ ἀλουποῦ! Δὲν πιάνεται μὲ λόγια·
Οὔτε μ' ἀφίνει νὰ 'μιλῶ ὅσο θέλω.
Μὰ μὲ τὸν νέον τὸν Ἕκτωρα θὰ κάμω
Καλήτερες δουλειές).

ΣΚΗΝΗ Δ'

Ἕκτωρας καὶ οἱ ῥηθέντες.

Ὀδυσέας Ἕκτωρα θεῖε!
Σταλμένος νὰ 'μιλήσω τοῦ πατρός σου,
Ἔπρεπε νἄν' κι' ὁ ἥρωας τῆς Τρωάδος
Παρὼν εἰς τὴ συνέντευξη μαζύ μας.
Οἱ Ἕλληνες θαυμάζουν' καὶ τιμοῦνε
Ἐξίσου ὁλοῦθε, σ' ὅλον τὸ στρατό μας
Τὴ φρόνηση τοῦ Πριάμου τὴ μεγάλη
Καὶ τοῦ Ἕκτωρα τὴ δύναμη τὴ θεία.

Ἕκτωρας Σὲ τί, Ὀδυσέα, 'μπορῶ νὰ ὑπηρετήσω
Τοὺς Ἕλληνάς σου; Μήπως θέλουν' ἴσως
Τὸν Ἕκτωρα νὰ ἰδοῦνε ἂν ἐλαττώθη,
Καὶ δὲν ἦν' πλέον ἐκειὸς ὁποῦ ἦτον πρῶτα;

Πρίαμος Κάθισε τώρα, Ὀδυσέα, καὶ λέγε. (κάθονται)

Ὀδυσέας Οἱ Ἕλληνες, φιλάνθρωποι, γενναῖοι,
Λυποῦνται στὰ κακὰ τὰ καμομένα,
Καὶ προσφέρουν' τὴν παύση τοῦ πολέμου,
Κ' εὐχαριστοῦνται, τὲς ἀπαίτησές τους
Νὰν τὲς ἀποφασίσῃ ἡ δίκαιη τύχη
Στ' ἀντίπαλα σπαθιὰ δυό μας ἡρώων.
Σ' ἐμᾶς, βέβαια, καθένας θὰ ζητήσῃ
Τὴν τιμὴ νἄναι αὐτὸς ὁ μονομάχος.
Σ' ἐσᾶς πάλαι, ἂν ἡ φήμη δὲ γελάῃ,....

Ἕ χ τ ω ρ α ς. Ἂν ἄλλο δὲν ζητᾶς παρὰ ἕνα ξίφος
Ν' ἀντιχτυπήσῃ ἄλλο 'δικό σας, σεῖρε
Φώναξε σ' ὅλο τὸ στρατόπεδό σας
Πῶς ὁ Ἕχτωρας εἶν' ἕτοιμος, καὶ πηένει
Νὰ κατεβῇ εὐθὺς.......

Π ρ ί α μ ο ς Ἕχτωρα σῶπα
Στὴ μάχη ἐσὺ ἀρχηγὸς νὰ διατάττῃς
Νὰ ὁδηγᾷς, νὰ χτυπᾷς, νὰ βασιλεύῃς.
Ἐκεῖ κανεὶς δὲ σ' ἐξετάζει, κάμνε.
Ἀλλ' ὅταν χρειάζεται βουλή, ν' ἀφίνῃς
Τοὺς γεροντότερούς σου νὰ 'μιλοῦνε.
Ἐσὺ ἔχεις γεναιότητα καὶ θάρρος,
Καὶ δύναμη καὶ νηότη· μὰ σοῦ λείπει
Ἡ πεῖρα πῶχει ὁ γέρος ὁ πατέρας σου.
Ἐμὲ μοῦ πρέπει ἀπόκριση νὰ δώσω
Τοῦ ἀποσταλμένου.

Ἕ χ τ ω ρ α ς Σ' εἶσαι ὁ Κύριός μου
Καὶ ζητῶ τὸ συμπάθειο σου, πατέρα.

Π ρ ί α μ ο ς Ὀδυσέα, φ ι λ ά ν θ ρ ω π ο ι, γ ε ν α ῖ ο ι,
Οἱ Ἕλληνές σου, βέβαια θὰ μετρᾶνε
Τὸν καιρὸν τὸν χαμένον εἰς τὰ ξένα,
Σὲ μάταιες προσπάθειες πεισμομένοι.
Καὶ τώρα γνωστικότεροι παρ' ἄλλο
Ἐπιθυμοῦν' νὰ φύγουνε ἀπὸ 'δῶθε
Ἀπελπισμένοι, καθὼς πρέπει νᾆναι·
Ἀπελπισία μαζὺ καὶ φρονιμάδα
Τοὺς δείχνουνε τὸ δρόμο τοῦ σπητιοῦ τους·
Καὶ μοναχὰ μιὰν πρόφαση ζητοῦνε
Γιὰ νὰ φύγουν' ἐδῶθε μὲ τιμή τους.
Καὶ σύ, Ὀδυσέα μου, εἶσαι τόσο ἀ θ ῶ ο ς.....
Ἤ, ἐμὲ μὲ κρίνεις τόσο ἀνόητό νε,
Ὥστε νὰ θέλω ὁ ἴδιος νὰν τοὺς δώσω
Τὴν πρόφαση ποῦ πηένουνε ζητῶντας!....
Στρέψε, Ὀδυσέα, στοὺς Ἕλληνας καὶ 'πέστους—
«Ὁ δρόμος ποῦ σὰς ἦφερε εἶν' πλατύς,
»Καὶ κανεὶς δὲ 'μποδίζει τὴ φυγή σας
»'Ντρέπεσθε νὰ μισέψετε ἀδειανοί,
»Μὰ ἡ ντροπὴ εἶν' ἀναπόφευκτη σ' ἐκείνους
»Ποῦ δὲ μετρᾶν καλὰ τὰ βήματά τους.

Ὀ δ υ σ έ α ς Ἔχεις δίκηο νὰ 'βρίζῃς. Ἡ διχόνοια
Ποῦ ἔπεσε δυστυχῶς ἀνάμεσό μας
Καὶ παραλύει τὲς δυναμές μας ὅλες
Βαστάει ἀκόμη ὀρθοὺς σ' ἐσᾶς τριγύρω
Τοὺς πύργους τῆς Τρωάδος, καὶ σὰς κάμνει
Ἀσφαλεῖς καὶ θρασεῖς. Ἀλλ' ἡ διχόνοια
Σήμερα πάνει καὶ σ' ἐμᾶς, καὶ τότε
Ἐσεῖς θέλει ζητήσετε συνθῆκες,

'Αλλὰ θέλ' εἶναι ἀργά. Δὲν εἶναι οἱ Ἕλληνες
Πρίαμε, ποῦ βαρένονται. Δὲν εἶναι
Πόθος σ' ἐμᾶς νὰ φύγωμε ἀπὸ 'δῶθε
Μὲ τὰ χέρια ἄδειανὰ καὶ ἀτιμασμένα,
Καθὼς ἐσὺ τὰ πλάθεις εἰς τὸ νοῦ σου·
'Αλλ' εἶναι ὁ 'Αχιλέας ὁποῦ ἐβαρέθηκε
Νὰ στέκεται ὀκνηρός· ν' ἀκούῃ τὴ μάχη,
Νὰ βράζῃ μέσ' στὰ στήθεια του ἡ καρδιά του,
Καὶ γιὰ ἕνα πεῖσμα νὰ μὴν πέρνῃ μέρος.
Ναί, ὁ 'Αχιλέας μᾶς μεινάει, καὶ βάνει
Στὴ διάθεση τοῦ 'Ατρείδη τὸ σπαθί του.
Τότε ὅλος ὁ στρατός μας ἑνωμένος
Καὶ ῥιμένος ἀπάνου σας. . . . . νομίζεις
Νἆν' εὔκολο γιὰ σᾶς ν' ἀντισταθῆτε;
Νομίζεις . . . . . .

Ἕκτωρας [Ναί, νομίζουμε, Ὀδυσέα . . . . . .
Πρίαμος]Ἕκτωρα, φύγε ἐδῶθε. Στὸ προστάζει
Ὁ πατήρ σου ἐνταυτῷ κι' ὁ βασιλεύς σου. (φεύγει ὁ Ἕκτωρας)

ΣΚΗΝΗ Ε'

Πρίαμος καὶ Ὀδυσέας.

Πρίαμος Λέγε τώρα, Ὀδυσέα,—Παῖνα ἐλευθέρως
Αὐτοὺς τοὺς Ἑλληνάς σου τοὺς γενναίους,
Τοὺς φιλανθρώπους, ἀφοῦ βλέπουν' πλέον
Πῶς δὲ 'μποροῦνε τίποτα ἐναντίον μας.
Ὡραία ἡ ἀρετὴ ποῦ συμπαθάει
'Αφοῦ καὶ δὲ 'μπορεῖ νὰ κακουργήσῃ!
Εἶμαι, Ὀδυσέα, γεροντότερός σου
Κ' εἶδα πολλὰ-πολλὰ περσότερά σου·
Λέγε ἃ θέλῃς, σ' ἀκούω, μὰ νὰ ξέρῃς
Ὁπῶς 'μιλεῖς μὲ γέροντα ἀσπρομάλλη
Ποῦ τἄξερε ὅλα 'κεῖνα ποῦ ἐσὺ 'ξέρεις
Πρὶν ἀρχίσῃς ἐσὺ νὰν τὰ γνωρίζῃς.

Ὀδυσέας Γνωρίζω, Πρίαμε, καὶ καλὰ γνωρίζω
Ὅτι 'μιλῶ μὲ γέροντα σοφόνε
'Αφοῦ πολλὰ τὸν ἐδίδαξε ἡ πεῖρα
Καὶ ἡ φυσική του φρόνηση ἡ μεγάλη.
Οἱ Ἕλληνες ὁλοῦθε ὁμολογοῦνε
Ὅτι χωρὶς τὴ φρόνηση τοῦ Πριάμου
Ὁ πύργος τῆς Τρωάδος δὲν ἀντεῖχε.
Ἡ φρόνησή σου, Πρίαμε, περισσότερο
Παρὰ ἡ λόγχες, φυλάττει τὴν Τρωάδα.
Κ' εἶναι σ' αὐτὴν τὴν ἴδια φρόνησή σου
Ποῦ τώρα ἐλπίζω. Ἄκουσε καὶ σκέψου·
Εἴμασθε κ' ἐμεῖς τώρα βαρεμένοι. (ἐμπιστευτικῶς)
Εἶναι ὁ δέκατος χρόνος ὁποῦ ζοῦμε

Μακρὰν ἀπὸ τὰ σπήτια μας, στὰ ξένα.
Φθείρεται, Πρίαμε, τ' ἄνθος τῆς Ἑλλάδος,
Γιὰ μία γυναῖκα ἀμφίβολης ἀξίας.
Μὰ 'πές μου, Πρίαμε, καὶ ἡ 'δική σας θέση
Δὲν εἶναι ἡ ἴδια; Ὡς καὶ σεῖς δὲν πάσχετε
Γιὰ τὴν ἴδια γυναῖκα; Δέκα χρόνους
'Αποκλεισμένοι μέσ' στοὺς πύργους τούτους;
Οἱ κάμποι σας τριγύρω χερσομένοι, κλπ. κλπ.

(Μέσον τραγῳδίας)

ΣΚΗΝΗ....

(Συναπαντῶνται εἰς τὸ προάβλιο τοῦ παλατίου) Ἕκτωρας καὶ Ἀνδρομάχη με τὸ παιδί τους.

Ἀνδρομάχη — Ἕκτωρα, στάσου.
Ἕκτωρας — Πῶς ἐδῶ;
Ἀνδρομάχη — Γιὰ 'σένα.
Ἕκτωρας — Γιά 'μέ! Καὶ τί μὲ θέλεις; Τί καινούριο;
Ἀνδρομάχη — Τί καινούριο; Καὶ λὲς νὰ μὴν ἠξέρω
Τίποτα; Τίποτα, Ἕκτωρα;
Ἕκτωρας — Τί 'ξέρεις;
Ἀνδρομάχη — Ὅλα, Ἕκτωρα, τὰ ξέρω.... Τὰ 'νογάω....
Τὰ βλέπω ἐμπρός μου... Ὄχι, δὲ γελιῶμαι.
Ἕκτωρα σηδερόκαρδε! Νὰ φύγῃς
Κρυφὰ ἀπὸ 'μέν'!;.. Κάνε δὲ σοῦ ἐπόνηε
Γιὰ τὸ παιδί σου, νὰν τὸ πάρῃς πρῶτα
Στὴν ἀγκαλιά σου, νὰν τοῦ 'πῇς πῶς πηένεις
Σὲ φονικὴ μονομαχία; Πῶς ἴσως
Τὸ βλέπεις γιὰ τὴν ὕστερη φορά; Πῶς ἴσως....
Ἕκτωρας — Σῶπα, Ἀνδρομάχη, μὴ φοβᾶσαι φόβους
Ἀβάσιστους καὶ μάταιους· πηγένω....
(Ὢ τὸ ἀπάντημα τοῦτο!) Ναί, πηγένω
Εἰς τὸν στρατῶνα. Οἱ Ἕλληνες, φοβοῦμαι,
Δὲν θ' ἀργήσουν' πολύ....
Ἀνδρομάχη — Ἕκτωρα πηένεις
Εἰς τὴν κακή μου μοῖρα..... καὶ γυρεύεις
Νὰ μὲ γελάσῃς. Δὲ γελιέται μία
Ὁποῦ ἀγαπάει ὡσὰν τὴν Ἀνδρομάχη.
Ἔχου' τὰ βασιλόσπητα ὁλοῦθε
Ἄφαντα αὐτιά, καὶ μάτια ποῦ ἀγρυπνοῦνε,
Καὶ δὲ 'μπορεῖ κρυφὸ νὰν τὰ ξεφύγῃ.
Ἕκτωρας — Ἀνδρομάχη, ἔχε 'γειά. (φεύγοντας)
Ἀνδρομάχη — Ὄχι, ὄχι, στάσου.
Μιὰ στιγμὴ στάσου.... Ἕκτωρα, ἡ καρδιά μου
Μοῦ λέει κακά.... κακὰ μοῦ προσμηνάει....
Ἕκτωρας — Κακὰ ἢ καλά, τὸ χρέος μου μὲ κράζει.
Ἡ Τιμὴ καὶ τὸ Χρέος Θεοὶ δύο (μὲ ἀγανάχτηση)

Ἄκαρδοι, ἀδυσώπητοι, φρικώδεις,
Ποῦ χωρίζουν' τὸν ἄνδρα ὀχ τὴ γυναῖκα....
Τὸν πατέρα ὀχ τὸ τέκνο του....'Ανδρομάχη....
(θέλοντας νὰ φύγη)

Ἀνδρομάχη Ἔχτωρα, στάσου... μιὰ στιγμὴν ἀκόμη,
(ἁρπάζοντάς τον)
Ἀκόμη μιὰ στιγμή. Νὰ τὸ παιδί σου
Μὲ τὸ χεράκι του τὸ ἄθόο γυρεύει
Νὰ πιάση τὰ φτερὰ τῆς κόρυθός σου
'Αγκάλιασέ το....φίλισ' το... ποιὸς ξέρει!....
Ὦ βαρυόμοιρη ἐγώ! βάνω στὸ νοῦ μου.
Συμφορές, καὶ κακὸ σοῦ προσμηνάω.
Πήεν', Ἔχτωρά μου, πήενε....στὰ παιγνίδια
(Μὲ βεβιασμένην ἡσυχία).
Καὶ γύρισε χαρμόσυνος 'σὰν πρῶτα.
Πήεν', Ἔχτωρά μου....(θρηνεῖ).

Ἔχτωρας Δύστυχη 'Ανδρομάχη!
Ἄ, μά! ποτὲ, ποτὲ κ' ἐμὲ ἡ καρδιά μου
Δὲν ἐχτύπησε τόσο τρυφερότερα.
Παιδί μου (πέρνοντάς το) θᾶσαι ὁ βασιλέας μιὰ 'μέρα
Τῆς δοξασμένης Τρωάδος; ἢ θὲ νᾶσαι
Δοῦλος σὲ ξένη γῆ, μακρὰ ἀπὸ 'δῶθε,
'Ορφανὸ καὶ ὑβρισμένο; Ὦ Θέμου, Θέμου,
Σὲ τὶ κίνδυνο βάνει τὴν πατρίδα
Κυριάρχου σφάλμα, πρίγγιπος κακία!....
Μὰ τώρα σὲ τί χάνομαι;!..'Ανδρομάχη,
Μὴν πῇς ἄλλα περσσότερα. Ἔχε 'γειά.
Φθάνει, 'Ανδρομάχη, φθάνει, γιατὶ ἀκούω
Πόλεμο δυνατὸν μέσ' στὴν ψυχή μου
Ποῦ μὲ κατασπαράττει καὶ μὲ πνίγει.
Ἔχε 'γειά....Τὸ παιδί μας....'Ανδρομάχη!....
(ὁ Ἔχτωρας φεύγει. Ἡ 'Ανδρομάχη λυποθυμεῖ)

(έΤλος τῆς Τραγωδίας).

ΣΚΗΝΗ ΥΣΤΕΡΗ

Μονόλογος Πριάμου.

Ποῦ νὰ φύγω; Νὰ φύγω! Ἄ, ποῦν' τὸ χέρι
Ποῦ νὰ δόση κ' ἐμὲ τὸ θάνατό μου;
Τὰ παιδιά μου σφαμένα! Ἡ γυναῖκες
Σειρμένες στὴ σκλαβιά! Τὰ βρέφη, ὤ φρίκη!
Στραγγουλησμένα καὶ ῥιμένα. Ἡ φλῶγες
'Αποτεφρόνουνε ὅλη μου τὴ χώρα.
'Επιάσανε τ' 'Ανάχτορα. Φουντόνει
Ὁ καπνός....Καὶ κανεὶς δὲ μὲ ψηφάει
Νὰ μὲ σκοτόση. Εἶναι καταφρόνια
Γι' ἄνθρωπο ὑπέργηρόνε, οὐτιδανόνε,

Ἢ ἡ Ἐριννύες μ' ἀφήσανε ὡς τὰ τώρα
Γιὰ νὰ ἰδοῦνε τὰ μάτια μου ὅσα βλέπω;
Ἐτέλειωσε ἡ Τρωάδα. Ἐδῶ θὰ μείνουν'
Μόνον ἐρίπια γιὰ πολλοὺς αἰῶνας
Νὰ δείχνουνε στοὺς μέλλοντας ἀνθρώπους
Στοὺς Βασιλεῖς καὶ Πρίγγιπας υἱούς των
Πόσην εὐθύνη ὁ θρόνος βάνει ἀπάνου τους.
Ἐλάτε, ἐλάτε, Βασιλεῖς νὰ ἰδῆτε·
Ἐλάτε, Πριγγιπόπουλα παιδιά τους·
Ἐλάτε, Κυριάρχαι τῶν ἐθνῶνε,
Ἰδέτε φλῶγες, καὶ σφαγές, καὶ φρίκη·
Ἀποτελέσματα ὅλα κακοηθείας
Ἑνὸς διεφθαρμένου βασιλόπουλου.

ΚΩΜΩΔΙΑ

Ἡ Κωμῳδία δύναται νὰ ἦναι γελοτοποιά, ἢ καὶ σοβαρή· κατὰ ποῦ ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει εἰς τὰ παρασταινόμενα γελοιότης. Τόσον εἰς τὴν μίαν ὡς καὶ εἰς τὴν ἄλλην περίστασην ἡ κωμῳδία ἔχει κοινὸν μὲ τὴν τραγῳδίαν τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἐμπνεύσῃ μῖσος καὶ ἀποστροφὴν διὰ τὴν κακίαν, καὶ συμπάθειαν καὶ ἀγάπην διὰ τὴν ἀρετήν. Τὰ δὲ ἀπαιτούμενα προσόντα τῆς κωμῳδίας εἶναι ὅμοια τῶν τῆς τραγῳδίας· ἐχτὸς τῶν ὅσων ἀποβλέπουν' τὸν διάφορον χαραχτῆρα τους. Χαραχτῆρας τῆς τραγῳδίας εἶναι, εἴδαμε, ἡ δεινότης καὶ ἡ θλίψη. Ἐνῷ ἡ κωμῳδία εἶναι σχετικῶς ἐλαφρὴ καὶ χαρόποια, ἀστεία, καὶ προκαλεῖ τὸν γέλοτα. Ἡ τραγῳδία ὅθεν διὰ τὴν φύσην καὶ χαρακτῆρα της, ἀπαιτεῖ ὕφος μεγαλοπρεπές, ὑψηλόν, καὶ κάποτε θαυμάσια συμβάντα· ἐνῷ ἡ κωμῳδία ἀρκεῖται εἰς ὕφος κοινόν, ἢ μόλις ὑψομένον ἀπὸ τὸ κοινόν, καὶ συμβάντα ὁποῦ, ὡς καὶ ὅταν παράδοξα, δὲν ἔχουν' ὅμως θλίψην, οὔτε τραγικὴν δεινότητα.

Ὅσον δ' ἀποβλέπει τὴν στιχουργίαν,— ἡ κωμῳδία δὲν ἔχει τόσο χρείαν ἀπὸ στίχους, ὅσον ἔχει ἡ τραγῳδία. Ἡ τραγῳδία παρασταίνουσα συμβάντα μεγαλοπρεπῆ καὶ δεινά, καὶ ἔχουσα ἀκολούθως χρείαν ἀπὸ ὕφος ὑψομένο ἄνω τοῦ κοινοῦ, ἀπαιτεῖ τοὺς στίχους, 'σὰν ὁποῦ ὁ στίχος συμβάλλει πολὺ εἰς τὴν ὕψωσην τοῦ ὕφους, καὶ εἰς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς διεξαγωγῆς τοῦ προκειμένου. Ἀλλὰ ἡ κωμῳδία, ἡ ὁποία παρασταίνει κοινὰ συμβάντα τῆς καθημερουσίας ζωῆς, μὴν ἔχουσα χρείαν ἀπὸ ὕφος πολὺ ὑψομένο, δὲν ἔχει μήτε χρείαν ἀπὸ τὴν βοήθειαν τοῦ στίχου. Καὶ ἴσως-ἴσως ἠμπορούσαμε μάλιστα νὰ εἰποῦμεν ὅτι ἡ κωμῳδία συμβηβάζεται καλήτερα μὲ πεζικὴν συγγραφήν. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ κωμῳδία, ὅταν εἰς τὸ πεζὸν τοὐλάχιστον, ἠμποροῦσε νὰ μὴ συγκαταλογίζεται μὲ τὲς ποίησες· συνηθῆται ὅμως νὰ θεωρεῖται καὶ τούτη ὡς εἶδος ποιήσεως, ἐπειδὴ ἔχει μέγα μέρος ποιήσεως αὐτὴ εἰς

ἑαυτήν, ὡς καὶ ὅταν ὁ στίχος λείπῃ. Ἐπειδὴ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι, δὲν εἶναι οἱ μόνοι στίχοι ποῦ κάμνουν τὴν ποίησην[1].

Τὰ ἀκόλουθα τρία κομμάτια, εἶναι δείγματα ἀρχῆς, μέσου, καὶ τέλους Κωμῳδίας.

ΔΙΚΑΝΙΚΕΣ ΚΑΤΑΧΡΗΣΕΣ[2]

(Ἀρχὴ κωμῳδίας)

ΠΡΑΞΗ Α'. — ΣΚΗΝΗ Α'.

(Εἰς τὴν Γραμματείαν τῶν Δικαστηρίων).

Ὁ Λάμβδα μόνος.

Γνωρίζω κρισολόγους ὁποῦ δὲν ἔχουν παρὰ ἕναν ὑπερασπιστὴν εἰς τὰ Δικαστήρια· κ' ἐγώ, κάθε ἄλλο παρὰ κρισολόγος, ἔχω δύο! Μὰ τί νὰ γένῃ! Ἤμουνα δυσαρεστημένος εἰς τὸν πρῶτονε, ὅταν μοῦ ἐχρειάσθηκε νὰ παρουσιασθῶ καὶ πάλε στὰ Δικαστήρια γι' ἄλλη νέαν ὑπόθεση, ποῦ δὲν ἐμπιστευόμουνα νὰ βάλω πλέον εἰς τὰ χέρια τοῦ πρώτου μου ὑποδικηγόρου. — Ἰδοὺ πῶς ἕως ἀπὸ τότε 'βρίσκομαι μὲ δύο, ἢ γιὰ νὰ 'πῶ καλήτερα *ἐν μέσῳ δύο*.... Ὢ Ἐσταυρομένε, τώρα 'νογάω τὴ θέση σου....

ΣΚΗΝΗ Β'.

Λαγούδης καὶ *ὁ ῥηθείς*.

Λαγ. Καλη-μέρα, Κύριε Λάμβδα.

Λάμ. Καλη-μέρα, Κύριε Λαγούδη. Ὁ πληστηριασμὸς ἐκεῖνος, δὲν θὰ γένῃ ποτέ; Εἶναι τώρα τρεῖς μῆνες ὁποῦ, τελειομένες ὅλες μας ἡ δικαστικὲς πρᾶξες, ἐζητήσαμε νὰ 'μπορέσωμε νὰ πληστηριάσωμε τὰ κινητὰ ἐκεῖνα τὰ μεσεγγυασμένα.

Λαγ. Ἀκόμη καὶ ἀκόμη. Ἡ δικαστικὲς πρᾶξες, ἀπουκάτου στὸ ῥομαΐϊκο, δὲν τελειόνουνε τόσο γλύγορα. Δὲν τοὺς γνοιάζει γιὰ προθεσμίες, δὲν τοὺς γνοιάζει γιὰ τίποτα.

Λάμ. Μὰ δὲ 'μποροῦμε....

Λαγ. Τί; νὰν τοὺς βιάσωμε; Ὁ Θεὸς-φυλάξῃ! Ἂν τοὺς στενοχωρήσῃς, σοῦ κάνουνε τὴν ἀπόφαση, μὰ σοῦ τὴν κάνουνε ἐναντίον σου.

1 Εἶναι ποίησες χωρὶς στίχους· ὡς καὶ στίχοι χωρὶς ποίησην. Μεταξὺ τῶν πρώτων, ὁ Τηλέμαχος τοῦ Φενελῶνος, καὶ οἱ Μῦθοι τοῦ Αἰσώπου. Μεταξὺ τῶν δευτέρων, τὰ περισσότερα στιχουργήματα ποῦ γένουνται σήμερα μεταξύ μας. Μή(;) ἐξαιρουμένων ἴσως τῶν ἐδικῶν μου.

2 Εἰς τὴν σύνταξιν τῆς κωμῳδίας ταύτης ἔδωκαν ἀφορμὴν δίκαι τινὲς τοῦ κ. Λασκαράτου. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ξενισθῇ ὁ ἀναγνώστης ἐὰν ἀναγνώσῃ ἐνταῦθά τινας φράσεις [υ]βρολικὰς κατὰ τῶν ὑποδικηγόρων, ἀφ' οὗ μάλιστα ὁ ποιητὴς δὲν ἔγραψεν ἱστορίαν, ἀλλ' [ὡ]ς κωμῳδίαν (Σ. τ. Ε.).

Λάμ. Μὰ, Κ. Λαγούδη, ἐμὲ μοῦ ἐπόθηκε ὅτι τὸ Δικαστήριο συνηθᾷ πάντα, ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν μετὰ τὸ μεσέγγυον νὰ διατάττῃ καὶ τὸν πληστηριασμὸν τῶν μεσεγγυασμένων καλῶν. Καὶ, στὴν περίστασή μας εἶναι τώρα τρεῖς μῆνες, ὁποῦ ἐκάμαμε τὸ μεσέγγυον, καὶ ἡ χρεοστούμενη διαταγὴ, ὡς μοῦ λέγεις, δὲν ἔγινε ἀκόμη! Μοῦ ἐπόθηκε μάλιστα σήμερα, ἀπὸ ἄνθρωπον ὁποῦ γνωρίζει, ὅτι πρέπει νὰ ἔγινε εὐθὺς ἕως ἀπὸ τότε.

Λαγ. Ὅποιος σοῦ τὄπε σοῦ εἶπε ψέμματα. Ἐγὼ κυττάζω πάντα, κάθε 'μέρα, μὰ δὲν ἔγινε ἀκόμη.

Λάμ. Πάμε, σὲ παρακαλῶ, νὰ ῥοτήσομε.

Λαγ. Μάλιστα, πάμε.

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Λαγ. (*πρὸς τὸν Γραμματέα*). Εἰς τὴν ὑπόθεσην μεταξὺ Α. καὶ Γ. ἔγινε πράξη ἐξουσιοδοτήσεως πληστηριασμοῦ;

Γραμ. Εὐθὺς (*κυτάζει*). Ἰδού. Ἔγινε ἀπὸ εὐθὺς τότε. Ἐδῶ καὶ τρεῖς μῆνες. Ἐξουσιωδοτήθητε νὰ πληστηριάσετε. Μὰ, ὡς φαίνεται, τὸ ἀμελήσατε.

Λάμ. Ἰδοὺ, Κ. Λαγούδη. Πῶς λοιπὸν μοῦ ἔλεγες ὅτι τὸ Δικαστήριο δὲν ἔκαμε τίποτα; Ὅτι ἐκύτταζες καθε 'μέρα . . . ὅτι . . ;

Λαγ. Μὰ πῶς ἐμπόρουνα νὰ σοῦ εἰπῶ πῶς χρειάζεται νὰ πληστηριάσωμε; Ὁ πληστηριασμὸς θέλει ἔξοδα, καὶ ἡ ἀφεντιάσου ἐβαρενότουνε τὰ ἔξοδα.

Λάμ. Ἐγὼ ἐβαρενόμουνα τὰ ἔξοδα! Καὶ δὲ σοῦ εἶχα στὸ Ληξοῦρι τὸ πουγγὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου στὴ διάθεσή σου, καὶ κάθε ποῦ σοῦ ἐχρειαζότουνε νὰ κάμῃς δικαστικὴ πράξη ἐπήγενες καὶ σοῦ ἔδινε ὅ,τι σοῦ ἐχρειαζότουνε, χωρὶς νὰ σὲ 'ξετάσῃ ποτὲ, ἢ νὰ σοῦ παρατηρήσῃ ποτὲ τίποτε; — Ἀλλὰ, Κύριέ μου, νὰ μοῦ ἐπιστρέψῃς τὰ δικόγραφά μου, ἐπειδὴ δὲν ἐννοῶ νὰ ἐξακολουθήσω νὰ κάνω δίκες. Καὶ ἐνταυτῷ νὰ μοῦ ὁρίσῃς τί σοῦ χρεοστῶ ὡς ἀμοιβήν σου, γιὰ νὰ κάμω τὸ χρέος μου.

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Κέφαλος καὶ *Λάμβδα.*

Λάμ. Κύριε Κέφαλε, ἔμαθα ὅτι ἔγεινε ἡ ἀπόφαση κατὰ Α. καὶ τὸν καταδικάζει νὰ μοῦ πληρώσῃ 134 δραχμάς.

Κέφ. Μάλιστα. Καὶ τὲς ἐπλήρωσε εἰς τὰ χέρια μου.

Λάμ. Ἔχω εὐχαρίστηση. Λοιπόν;

Κέφ. Εὐθύς. Ἰδοὺ ὁ λογαριασμός. Διὰ τούτην τὴν ὑπόθεσην, καὶ τὲς ἄλλες δύο ποῦ εἴχετε εἰς τὰ χέρια μου, ἔξοδα δραχμὰς 92.

Λάμ. Πῶς! Κύριε Κέφαλε. Τὰ ἔξοδα ὅλα δὲν σοῦ τὰ ἔδινα πάντα προπληρωμένα;

Κέφ. Τίνος τὰ ἔδινες;

Λάμ. Τίνος τὰ ἔδινα! Τῆς ἀφεντιᾶς σου τὰ ἔδινα. Δὲν τὸ 'θυμᾶσαι; ἀποσόνοντάς σου μάλιστα ἔπειτα ὅσα ἄλλα περισσότερα μοῦ ἐγύρευες ὡς ἐξοδευμένα ἀπὸ 'δικάσου ἐχτὸς ἐκείνων;

Κέφ. Κύριε Λ. ἰδοὺ ὁ λογαριασμός. Κάμετε νὰν τὸν ἰδοῦνε καὶ ἄλλοι δικηγόροι, καὶ θέλ' εἴδετε ὅτι δὲν σᾶς ἔχω τίποτε περισσότερο.

Λάμ. Μὰ, Κ. Κέφαλε, τὸ ὅσα σοῦ ἔδοσα κάθε φορὰ ποῦ ἐπρόκειτο νὰ γένονται πράξες;...

Κέφ. Ἐξοδευθήκανε.

Λάμ. (Δὲν ἀμφιβάλλω, ἐξοδευθήκανε.... Καὶ τὲς ὑπόλοιπες δραχμὲς πρέπει νὰν τοῦ τὲς ἀφήσω γιὰ πληρομή του!) Πάη καλὰ Κ. Κέφαλε. Μὰ κάμε μου τὴ χάρη δόσε μου τοὐλάχιστον τὰ δικαστικά μου ἔγγραφα· ἐπειδὴ δὲν ἐννοῶ νὰ ἐξακολουθήσω ἄλλες δίκες.

ΣΚΗΝΗ Ε'.

(Στὸ σπῆτι μου).

Λάμ. Παιδιά μου, δὲν σᾶς ἔφερα χρήματα. Τὴν ἀποζημίοση γιὰ τὸ ὑποστατικό σας τὸ ζημιομένο, τὴν ἐβάσταξε ὁ Κέφαλος.

Παιδία. Μὰ γιατὶ, πατέρα;

Λάμ. Ἐπειδὴ ἀποκάτου εἰς τὸ πρόσχημα τοῦ δικανικοῦ ἐπαγγέλματος, οἱ δικανικοί μας, οἱ περισσότεροι τοὐλάχιστον, μετέρχονται τὸ ληστρικὸν ἔργον. Ἠμποροῦσα βέβαια νὰν τὸν ἐνάξω στὰ Δικαστήρια· μὰ δὲν ἤθελε κάμει παρὰ νὰ πέσω εἰς τὰ χέρια ἄλλου πάλε ληστοῦ, ὅστις...

ΣΚΗΝΗ ϛ'.

Ὑπηρέτης. Ἕνας ἄνθρωπος σὲ γυρεύει.

Λάμ. Ἂς ἔλθῃ.

ΣΚΗΝΗ Ζ'.

Λαγούδης καὶ οἱ ἄνωθεν.

Λαγ. Ἰδοὺ Κ. Λ. τὰ δικαστικά σου ἔγγραφα.

Λάμ. Πολὺ καλά. Ὁρισέμου τώρα τί σοῦ χρεοστῶ γι' ἀμοιβήσου.

Λαγ. Ἄ, ἐγὼ γιὰ πληρομὴ δὲ μὲ 'γνοιάζει· καὶ μόνον τὰ ἔξοδα τοῦτα....

Λάμ. Τί ἔξοδα;

Λαγ. Τὰ ἔξοδα. Κάτι λίγα ἔξοδα.

Λάμ. *(κιτάζει τὸ λογαριασμὸ)* Ἐνενῆντα-ἐνεάμισι δραχμὲς! Τεῖναι τοῦτο Κ. Λαγούδη;

Λαγ. Τὰ ἔξοδα.

Λάμ. Μά, Κ. Λαγούδη, τὰ ἔξοδα δὲν σοῦ τὰ ἐπλήρωνε κάθε φορὰ πάντα ὁ ἀδελφός μου; Κάθε ποῦ ἐχρειαζότουνε νὰ κάμῃς μίαν πρᾶξη, δὲν ἐπήγενες πρῶτα εἰς τὸν ἀδελφό μου, καὶ σοῦ ἔδινε πάντα ὅ,τι τοῦ ἐγύρευες;

Λαγ. Ὅ,τι μοῦ ἔδοσε ὁ ἀδελφός σου τὸ κατεβάζουμε.

Λάμ. Τὸ κατεβάζουμε! Ἀπὸ τί τὸ κατεβάζουμε;

Λαγ. Ἀπὸ τοῦτον τὸ λογαριασμό.

Λαμ. Μὰ ἐγὼ τοῦτον τὸ λογαριασμὸ δὲν τόνε χροστάω· ἀφοῦ ὁ ἀδελφός μου σοῦ ἔδινε κάθε φορὰ πάντα προπληρομένο κάθε ἔξοδο ποῦ εἶχες νὰ κάνῃς.

Λαγ. Ὄϊσκε. Μοῦ ἔδινε *ακόντο* πάντα.

Λάμ. Ἀκόντο σοῦ ἔδινε! Μήπως ὁ ἀδελφός μου δὲν εἶχε νὰ σοῦ τὰ δόσῃ ὅλα τὰ ὄβολα, καὶ τ' ἀπόσονες ἡ ἀφεντιάσου ποῦ εἶχες;

Λαγ. Σιὸρ Ἀντρέα, τοῦτον τὸ λογαριασμό, τὸν ἐπλήρωσες;

Λάμ. Ἐγὼ τοῦτον τὸ λογαριασμὸ δὲν τὸν ἐπλήρωσα.

Λαγ. *Ντοῦνκβε* τόνε χροστᾷς.

Λάμ. Τὸ δίκηο τοῦτο μὲ πείθει, Κύριε Λαγούδη. Ἀλλὰ ἠμπορῶ κ' ἐγὼ νὰ σοῦ παρουσιάσω τῆς ἀφεντιᾶςσου ἄλλον ὅμοιον λογαριασμὸ γιὰ ἄλλες 99 1/2 δραχμὲς τὰς ὁποίας δὲν ἐπλήρωσες, καὶ ἔτσι νὰ εἴμασθε *μπάτα.*

Λαγ. Σιὸρ Ἀντρέα, εἶμαι φτωχὸς ἄνθρωπος, καὶ μὴ θελήσῃς νὰ κάμῃς ἰντερέσο μ' ἐμένανε.

Λάμ. Μήτ' ἐγώ, Κ. Λαγούδη, δὲν εἶμαι πλούσιος· ἀλλά, ἐπειδὴ μοῦ λὲς ἔτσι, ἂς ἦναι. Ἰδοὺ ἡ σημείωση ποῦ μοῦ ἔδοσε ὁ ἀδελφός μου, καὶ συγκλίνω νὰ κατεβάσωμε λοιπὸν ἀπὸ τὸ λογαριασμόσου 13 δύστηλα, ποῦ σοῦ ἔδοσε σὲ διάφορες δόσες ὁ ἀδελφός μου.

Λαγ. Ὄϊσκε. Δὲ μοῦ ἔδοσε παρὰ ἑνιὰ μόνον.

Λάμ. Ἑνιά! Σοῦ ἔδοσε ἑνιά, καὶ ἐπέρασε 13! Κύριε Λαγούδη ἔχω δουλειά μου. (φεύγει).

ΣΚΗΝΗ Η'

Σπῆτι Κεφάλου.

Λάμ. Κύριε Κέφαλε, τὸ λογαριασμὸ ποῦ μοῦ ἐπληρόθηκες ἐψές, τὸν ἔκαμες, ὑποθέτω, ἀπάνου στὲς παρχλαβὲς ὁποῦ προηγουμένως εἶχε σοῦ στείλω. Ἀλλ' ἰδοὺ τώρα 'βρίσκω καὶ ἄλλη σου παρχλαβὴ διὰ πέντε δύστηλα τὰ ὁποῖα δὲν ὑπολόγησες εἰς τὰ ληφθέντα σου· ἀκολούθως νὰ λάβῃς τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ τὰ ἐπιστρέψῃς.

Κέφ. Κύριε Λ., ἐξοδευθήκαν' καὶ τοῦτα. Ἔχετε ὑπομονὴ νὰ σᾶς κάμω ἄλλον λογαριασμόν· καὶ θὰ ἰδεῖτε ὅτι 'μπαίνουν' καὶ ταῦτα.

Λάμ. Ἐγὼ σ' εὐχαριστῶ· ἀλλὰ δὲν ἔχω χρεία ἀπὸ ἄλλον λογαριασμὸν εἰς τὸν ὁποῖον νὰ 'μπαίνουν καὶ τοῦτα. Ἀπὸ τὰ χρήματά μου ἔχω χρεία.

Κέφ. Μὰ τὰ χρήματά σας, κ. Λ., ἐξοδευθήκανε. Ἔχετε ὑπομονὴ νὰ σᾶς κάμω ἄλλον λογαριασμόν· καὶ θέλ' εἴδετε ὅτι 'μπαίνουν' καὶ τοῦτα.

(Μέσον κωμῳδίας)

ΣΚΗΝΗ.... (στὸ δρόμο).

Λαγούδης καὶ *Λάμβδας*.

Λάμ. Κύριε Λαγούδη, ἐπιθυμῶ νὰ τελειόσω τοὺς λογαριασμούς μου μὲ τὸν ἑαυτό σου· ἐπειδὴ δὲν μοῦ ἀρέσει νὰ ἐνθυμοῦμαι ὅτι σοῦ χρεοστῶ τὴν πληρομή σου. Εἶμαι δὲ ἕτοιμος νὰ σοῦ κάμω καλὰ καὶ τὰ ἐνιὰ δύστηλα ποῦ μοῦ εἶπες ἐπὶ τοῦ λογαριασμοῦ σου.

Λαγ. Ὄϊσκε. Δὲ σοῦ εἶπα ἐνιά· ἐφτὰ σοῦ εἶπα· ἐπειδὴ ἐφτὰ μόνον μοῦ ἔδοσε ὁ ἀδελφός σου.

Λάμ. Μοῦ εἶπες ἐφτά, καὶ ὄχι ἐνιά! Κύριε Λαγούδη, δὲν σοῦ χρεοστῶ παρὰ τὸ μισθό σου, τὸν ὁποῖον εἶμαι ἕτοιμος νὰ σοῦ δόσω γεναῖον. Ἂν νομίζῃς ὅτι σοῦ χρεοστῶ ἄλλο περισσότερο, τὰ Δικαστήρια εἶναι γιὰ ὅλους.

ΣΚΗΝΗ.... (στὸ σπῆτι τοῦ *Λάμβδα)*.

Παιδί. Ἄκουσες, πατέρα, ποῦ θὰ κάμουνε μίαν ἀναφορὰ ἐναντίον εἰς τοὺς ὑποδικηγόρους;

Λάμ. Ναί, κάτι ἄκουσα. Οἱ ἄνθρωποι δὲν τοὺς ὑποφέρνουνε πλέον.

Παιδ. Ἄ, δὲν σοῦ εἶπα.... νά, ὁ Κέφαλος σοῦ ἔστειλε δεύτερο λογαριασμὸ εἰς τὸν ὁποῖον 'μπαίνουνε καὶ τὰ πέντε δύστηλα τῆς ὕστερης παραλαβῆς του ποῦ τοῦ ἔδοσες, καὶ σὲ 'βγάνει καὶ σὲ δύο δραχμὲς ἀκόμη χρεόστη του. Ἐνῷ στὸν πρῶτο λογαριασμό του, χωρὶς νὰ ὑπολογήσῃ τὰ πέντε δύστηλα, ἐρχόστενε ἴσια-ἴσια! Πῶς γένεται τοῦτο;

Λαμ. Εὐτοῦ-μέσα, παιδί μου, εἶναι τρεῖς Ἐρινύες ὁποῦ συνερίζονται ποιὰ νὰ δόσῃ τὸ ὄνομά της σ' εὐκειὸ τὸ ἔγγραφο, ἡ Ἀναίδια, ἡ Βλακία, καὶ ἡ Τόλμη.

Παιδ. Ἀλλὰ ἰδού, πατέρα, καὶ ἄλλη παραλαβή του ποῦ εὑρήκαμε σήμερα στὰ χαρτιά σου.

Λαμ. Καὶ τί λοιπόν; Νὰν τοῦ τὴ στείλω καὶ τούτη γιὰ νὰ μοῦ κάμῃ καὶ τρίτο λογαριασμό, εἰς τὸν ὁποῖον νὰ 'μπαίνουνε καὶ τοῦτα;—Ἄφηστη, παιδί μου.

ΣΚΗΝΗ..... (εἰς τὸν *Σύλλογον Πάλης)*.

Ἕνας. Ἰδοὺ ἡ ἔχθεση ποῦ μ' ἐπιφορτίσετε, Κύριοι, νὰ γράψω.

«Πρὸς τὸν κ. Ὑπουργόν, κτλ.

«Ἐπειδὴ ὁ κλάδος τῶν δικηγόρων καὶ ὑποδικηγόρων ἐκατάντησε τώρα »πλέον κλάδος ληστῶν, ...

Μία φωνή. Ἄφισε τοὺς δικηγόρους. Εἶναι γιὰ τοὺς ὑποδικηγόρους ὁποῦ θὰ ζητήσωμε σήμερα.

Ἄλλη φωνή. Σωστά. Ἔπειτα, μὴν ἀνακατόνουμε τὰ μεγάλα μὲ τὰ μικρά. Σβύσε τοὺς δικηγόρους.

(Σβγεῖ). Λοιπόν. «Ἐπειδὴ ὁ κλάδος τῶν ὑποδικηγόρων ἐκατάντησε τώρα» πλέον κλάδος ληστῶν· οἱ ὁποῖοι, χωρὶς ἐντροπήν, χωρὶς φόβον Θεοῦ, καὶ »χωρὶς συστολὴν ἀπέναντι τῶν ἀνθρώπων, ληστεύουν τοὺς συμπολίτας των, »φίλους των, καὶ γειτώνους των, ὅσους πέσουνε εἰς τὰ χέρια των· ἡ δὲ λη»στεία τούτη γίνεται *πυρὴν* διαφθορᾶς εἰς τὴν κοινωνίαν· ἡ ἠθικὴ διαφθορὰ »ὄντας κολητικὴ καὶ τούτη ὡς τὴν ὑλικήν,—Διὰ τοῦτο, κ. Ὑπουργέ, πα»ρακαλοῦμε νὰ παυθῇ, προσωρινῶς μέν, ἀλλ' ἀμέσως, τὸ ληστρικὸν τοῦτο »στίφος τῶν ἀναιδῶν τούτων βαλαντιοτόμων. . . . .

Μία φωνή. Ἄ, μπά! Πρωτοκλέφτες βάλε τους.

Ἄλλη φωνή. Μήτε πρωτοκλέφτες. Ληστάδες βάλε τους.

Ἄλλη φωνή. Καὶ εἴστενε βέβαιοι πῶς μὲ τοῦτον τὸν τρόπο δὲν τοὺς συστένουμε ἐξεναντίας εἰς τὸ Ὑπουργεῖον;

Ἄλλη φωνή. Καλὰ λέει. Γράψε τους τιμίους ἀνθρώπους, ἂν θέλῃς νὰν τοὺς κακοσυστήσῃς εἰς τὸ Ὑπουργεῖον.

Ἄλλη φωνή. Ἄσ' τους ἔτσι καθὼς τοὺς ἔχεις. Ὀμπρός.

«τὸ ληστρικὸν τοῦτο στίφος τῶν ἀναιδῶν τούτων βαλαντιοτόμων ὁποῦ κατα»πνίγει τὴν κοινωνίαν μας· καὶ ἀκολούθως ἔπειτα νὰ παρουσιάσετε νομο»σχέδιον εἰς τὴν Βουλήν, διὰ νὰ ἐξαλειφθῇ ἐξολοκλήρου ἀπὸ τὰ Δικαστήρια »ἡ ἐντροπὴ τούτη· μένοντας εἰς αὐτοὺς τὸ στάδιον τῶν Μεθορίων. . . . .»

Μία φωνή. Μπά, μπά! Σβύσετο τοῦτο τὸ ὕστερο. Δὲν εἴμασθ' ἐμεῖς σὲ χρέος νὰν τοὺς ἀντικαταστήσωμεν εἰς τὸ ἔργον τους ἄλλο παρομοίως ἁρμόδιον εἰς τὲς κλῆσες τους.

Ἄλλη φωνή. Ὄχι. Ὠφελεῖ νὰ δείξωμεν εἰς τὸν Ὑπουργὸν ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦτοι 'μποροῦνε μάλιστα νὰ τοῦ γίνουν' ὠφέλημοι σ' ἄλλα μέρη.

Ὁ πρῶτος. Ἀνοησία! Ὁ ὑπουργὸς δὲν ἔχει χρεία νὰ μάθῃ ἀπὸ ἐμᾶς πῶς νὰ ὠφελεῖται ἀπὸ ἀνθρώπους 'σὰν τούτους. Εἶναι τόσα Τελονεῖα, Εἰσπρακτορεῖα κάθε εἴδους. . . .

Ἄλλος. Ἄς τοῦς δόσῃ τὴν ἐργολαβία τοῦ στόλου ποῦ θὰ γένῃ τώρα.

Ἄλλος. Τὴ διαχείριση τῆς ἐφεδρείας.

Ἄλλος. Κύριοι, μοῦ φαίνεται νὰ ἐμπήκαμε σ' ἄλλα πράμματα, κι' ἀφήσαμε τὴν ἀναφορά μας.

Ἄλλος. Ἔχει δίκηο. Ἔχει δίκηο. Λέγε, κύριε Χ.

Ἄλλος. Ἐπιτρέψετέ μου νὰ σᾶς καθυποβάλω κ' ἐγὼ τὴ γνώμη μου. Ἂν ἡ Κυβέρνηση ἐπαραδέχετο τὸ ζήτημά σας, ἡ Διαδικασία μας ἔπρεπε τότε ν' ἀλλάξῃ, καὶ νὰ ἁπλοποιηθῇ, ὥστε νὰ ἠμποροῦν' τὰ μέρη νὰ διεξάγουν' τὲς ὑπόθεσές τους ἀφεαυτοῦ τους· ἡ δὲ ἁπλοποίηση τῆς Διαδικασίας ἤθελε

ζημιόσει πάρα πολὺ τὰ συμφέροντα τοῦ Ταμείου· ἀκολούθως τὸν κύριον σκοπὸν τῆς συστάσεως τῶν Δικαστηρίων, τὴν ἀργυρολογίαν καὶ φορολογίαν τῶν πολιτῶν, εἰς ὤφελος τῆς Κυβερνήσεως. Ὥστε, κύριοι.... κτλ.

(Τέλος κωμῳδίας).

ΣΚΗΝΗ....

Λαγούδης καὶ Κέφαλος.

Λαγ. Μὰ δὲ μοῦ λὲς τί καταφορὰ εἶναι τούτη γιὰ 'μᾶς τοὺς δύστυχους ὑποδικηγόρους;

Κέφ. 'Σὰ νᾶθελε τσοῦ σκοτόσουμε τὸν πατέρα τους καὶ τὴ μάνα τους!

Λαγ. Τσοὺ κλέφτουμε λέει! — Μ' ἂς ἔρτουν' ἐκεῖνοι νὰ κάμουν' τὸν ὑποδικηγόρο, νὰ ἰδοῦνε ἂν ἠμποροῦνε νὰν τὸν κάμουνε χωρὶς νὰ κλέφτουνε. — Πῶς θὰ ζήσουμε;

Κέφ. Ὅλος ὁ κόσμος σήμερα, στὰ Καφφενεῖα, στὰ Σπετσαριά, ὁλοῦθε, φωνάζουνε πῶς πληρόνουμάσθε ἀπὸ τοὺς ἀντιδίκους, καὶ τοὺς προδίνουμε. Πῶς ἀμελλοῦμε τὲς ὑπόθεσές τους, ἐνῷ τοὺς κάνουμε νὰ πληρόνουνε λογαριασμοὺς γιὰ πρᾶξες εἰδανικὲς καὶ ἀνύπαρχτες!..... καὶ τί, καὶ τὶ δὲ μᾶς λένε!

Λαγ. Ἄς' τους κι' ἂς λένε. Ὡς κ' ἐκεῖνοι, ἂν ἐκάναν' τὸν ὑποδικηγόρο, θὰ ἐκάνανε κ' ἐκεῖνοι ὡσὰν ἐμάς.

Κέφ. Μὰς γλωσσοτρῶνε, γιατὶ βλέπουνε ποῦ μὲ τὸν κόπο μας.....

Λαγ. Καὶ μὲ τὸ χαμὸ τσῆ ψυχῆς μας.

Κέφ. Ὤ, γιὰ εὐκεῖνο..... νὰ ἠξέρανε τὴν ψυχική μας κατάσταση δὲν τὴν ἐζουλέβανε βέβαια. Μὰς νομίζουνε ἀναίσθητους. Νομίζουνε πῶς δὲ στιχίζει ν' ἀπαρνηθῇ κανεὶς τὴν ἀνθρωπιά του, τὴν ἀξιοπρέπειά του..... νὰ χρίσῃ τὰ μοῦτρα του, καὶ νὰν τὰ χρίζῃ κάθε 'μέρα ὀμπρὸς εἰς τὸ γείτωνά του, γιὰ νὰν τοῦ πάρῃ λίγα ὄβολα. Ἔχουμε κ' ἐμεῖς συναίσθηση, μά, ἂν δὲν κάμωμ' ἔτσι, δὲ 'μποροῦμε νὰ ζήσωμε.

Λαγ. 'Ανάθεμάτη γιὰ τέχνη, κι' ἀνάθεμάτονε ποῦ τὴν ἐπρωτόδειχνε. Κάλιο νᾶθελε γένω σκαφτιᾶς. 'Ο σκαφτιᾶς κᾄνε τὴ νύχτα κοιμᾶται ἥσυχος· καὶ εἶναι τίμιος ἄνθρωπος· κ' ἔχει ἀθρωπιά. — Ὢ ἀθρῶποι, ἀθρῶποι, — νὰ ἠξέρετε πόσο μᾶς στιχίζει.... μᾶς στιχίζει τὸν καταβηβασμό μας ἀπὸ τὴν ἀνθρωπιά μας. 'Εμεῖς ἐπέσαμε ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς ἀνθρωπιᾶς, καθὼς οἱ διαόλοι ἐπέσανε ἀπὸ τὸ ὕψος τῶν ἀγγέλων. Καὶ ἔρχονται στιγμὲς ὁποῦ τὸ αἰσθάνουμάσθε, καὶ δειλιάζουμε. Ὢ νὰ ἠξέρετε, ἀθρῶποι, πόσο μᾶς στιχίζει! Ὤ, ἡ ἀτιμία εἶναι βαρύ, πολὺ βαρὺ πρᾶμμα! Ὅσοι δὲν ἐχάσετε τὴν ἀνθρωπιά σας, φυλᾶτε τη· γιατὶ δὲν ἠξέρετε τί χάνετε χάνοντες τὴν ἀνθρωπιά σας:

χάνετε.... όλα τὰ χάνετε! Ὅσοι δὲν ἐχάσατε τὴν ἀνθρωπιά σας, εἴστενε ἀκόμη ἀγγέλοι, καὶ κατοικεῖτε ἀκόμη στὴν Παράδεισο. Μὴ ζηλέψετε τὲς ἐλεεινὲς ὠφέλειες τὲς ἐδικές μας. Ἐκεῖνες εἶναι τὸ μῆλο ποῦ γελάει τὸν ἄνθρωπο, καὶ τόνε γυμνόνει ἀπὸ τὴν ἀθρωπιά του· μουντσόνει τὴν εἰκῶνα ποῦ ὁ Πλάστης τοῦ ἔβαλε εἰς τὸ πρόσωπό του· καὶ τὸν καταστaίνει ἀνάξιον νὰ συναριθμεῖται μὲ τὰ λοιπὰ ἔντιμα ἀνθρώπινα πλάσματα. Ἀθρῶποι, κυττάξετε σ' ἐμᾶς, καὶ φυλάξετε τὴν ἀθρωπιά σας.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΔΙΔΑΧΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Κάθε τί γραμμένο σὲ στίχους, μὲ σκοπὸ νὰ μὰς νουθετήσῃ, νὰ μᾶς μάθῃ κάτι, λέγεται διδαχτικὴ ποίηση. Ὁ διδαχτικὸς ποιητὴς δύνεται κατὰ δύο τρόπους νὰ μὰς ὠφελήσῃ, — 1) δείχνοντάς μας κατευθείαν τὸ ἀληθές, τὸ πρέπον, τὸ ἔντιμον, καὶ ἐντίμως συμφέρον, ἢ 2) καταδιόκοντας καὶ μαστιγόνοντας τὰ ἀντίθετα ἐκείνων, τὴν πλάνην, τὴν ἀπρέπειαν, τὸ ἐπιζήμιον, κλπ. ὅμοια. Τὰ γεωργικὰ διδάγματα τοῦ Ἡσιόδου· τὰ γνωμικὰ τοῦ Φωκυλίδου· καὶ ἄλλα παραινετικὰ συνθέματα, εἶναι ποίησες ἢ στιχουργήματα, τοῦ πρώτου εἴδους. Ἡ σάτυρα εἶναι τοῦ δευτέρου. Ὡς δεῖγμα ἐπιστολικῆς διδαχτικῆς ποιήσεως ἠμποροῦσε ἴσως νὰ δοθῇ τὸ ἀκόλουθον ἐδικό μου.

Ἀγγιολά μου (1), Ἀγγελέ μου· ἐσένα βλέπω
Ἐξακολουθινὰ στὴ φαντασία μου.
Ἐσύ, τὸ πρῶτο μου παιδί, ἐσὺ πρέπει
Νὰ διαδεχθῇς ἐμὲ καὶ τὴ μαμμά σου,
Ὅταν ἐμεῖς γιὰ νόμο φυσικόνε
Ἀφήσωμε ἀπροστάτευτη στὸν κόσμο
Τὴν οἰκογένεια ποῦ σ' ἐμᾶς ἐλπίζει.
Ἂν ἦναι ἀλήθειο πῶς καὶ πάλε ζοῦνε
Μετὰ τὸ θάνατό μας ἡ ψυχές μας,
Ἄχ, τότ' ἐμὲ ἡ ψυχὴ καὶ τῆς μαμμᾶς σου
Θὰ χαίρονται πετῶντας ἄνωθέ σας
Ἐφχαριστημένες νὰ σὰς βλέπουν' ὅλες
Ἀδελφάδες καλὲς κι' ἀγαπημένες,
Κ' ἐσὲ προστάτισά τους ἄντιτά μας.
Πολύ, Ἀγγιολά μου, ἐσᾶς σᾶς εἶναι χρεία
Γιὰ ἑνώτητα κι' ἀγάπη ἀνάμεσό σας.
Ἐγὤχω ἐχθροὺς ποῦ τώρα μὲ φοβοῦνται
Γιατὶ τοὺς εἶναι φοβερὴ ἡ ἀλήθεια.
Μὰ ὄντις μὲ ἰδοῦνε λείψανο.... ποιὸς ξέρει....
Εἶναι δειλοὶ.... καὶ θὲ νὰ πέσουν' ἴσως

1 Θυγάτηρ λογιωτάτη καὶ ἀρίστης ἀγωγῆς τοῦ κ. Λασκαράτου.
Τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἀξιολογωτάτου τούτου ποιήματος συνιστῶμεν τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ «Παρνασσοῦ» (Σ. τ. Ε.)

Σ' ἐσᾶς ἀπάνου, ἀδύνατα παιδιά μου,
Νὰ χορτάσουν' τὴ δίψα τους γιὰ ἐγδίκηση.
"Αχ, τότ' ἡ ὑπέρτατη θεὰ τοῦ κόσμου
Ἡ Τύχη, ἡ καλὴ-Τύχη, ἐκείνη μόνη
'Μπορεῖ νὰ σᾶς λυτρώσῃ. Ἀλληῶς σφιχθεῖτε
Μὲ ἀδελφικὴν ἀγάπη ἀνάμεσό σας
Εἰς τὴν ἐνάντια Τύχη, κ' ἰσὺ νᾶσαι
Καὶ μάνα καὶ πατέρας εἰς τὲς ἄλλες.
Θὰν τὸ κάμῃς. Γνωρίζω τὴν καρδιά σου
Κ' εἶναι γιὰ τοῦτο ποῦ σ' ἐσένα ἀπάνου
Ἔχω ὅλες μου τσ' ἐλπίδες, Ἀγγιολά μου.
Μιὰ γιὰ τοῦτο εἶναι χρεία καὶ ν' ἀποχτήσῃς
Πεῖρα στὸν κόσμο, θάρρος, εὐτολμία.
Νὰ πλουτήσῃς καλὰ τὸν ἑαυτό σου
Μ' ὅσα πλεονεκτήματα ἠμποροῦσες
'Σὰν ἀνδροαναθρεμένη νὰ κατέχῃς,
Γιὰ νὰ 'μπορῇς σὲ κάθε δυσκολειά σου
Νὰ χάνῃς βάση στὴν ἠμπόρεσή σου,
Καὶ μ' ἀνδρικὴ καὶ δίκαιη παρησία
Νὰ ὑποχρεῇς, θέλει-δὲ-θέλει ὁ κόσμος
Νὰ σοῦ χάνῃ κ' ἐσὲ δικαιοσύνη.
Παντοδύναμος εἶναι, Ἀγγιολά μου,
Ὁ ἔντιμος θαρραλέος χαραχτῆρας,
Ποῦ στὸ καλὰ-καομένο στηριγμένος
Σταίνεται βράχος ἐμπρὸς σ' ὅλες ὅσες
Προσβολὲς τοῦ σωρεύει ἐνάντια Τύχη.
Ἔχεις ἐμπρός σου τὸ παράδειγμά μου.
Ἀφορισμοί, καταδρομές, φυλάκισες,
Συκοφαντίες, φοβέρες, ἐξορίες,
Λαοὶ ἐξαγριομένοι, σωματεῖα
Παπάδων καὶ λαϊκῶν καταχρομένων,
Μανιακοὶ ἐναντίον μου νὰ μὲ φάνε·
Κυβερνῆτες-Πιλάτοι παραιτοῦντές με
Εἰς τὴν ἐγδίκησή τους ὁλονῶνε·
Χρηματικὲς ζημίες, χαμοὶ τόσοι·
Τόσω λογιῶν δειλίασες καὶ πικρίες,
Ὅλα ἐργαλεῖα τσῆ Κόλασης, γιὰ χρόνους
Ἐδοκιμάσανε ὅλα τὴν ἰσχή τους
Ἐπάνου στὸ κεφάλι μου.— Μ' ἐθλίψανε,
Μὰ δὲ μὲ ἀποθαρρόνανε διόλου.
Οἱ χαμερπεῖς δειλοὶ καταδρομεῖς μου
Δὲν ἐλάβαν' ποτὲ ἀπὸ 'μὲ ἕνα λόγο
Ποῦ νὰ μὴν ἦτον καταφρόνησή τους·
Ὁποῦ νὰ μὴν τοὺς ἔδειχνε το ὕψος
Ὅθενε μ' ἐσπλαγνία τοὺς ἐθωροῦσα.
Ἐλπίζω νὰ 'μπορέσουν' τὰ παιδιά μου
Νὰ καυχηθοῦν' μὲ δίκηο μιὰν ἡμέρα

Πῶς εἶναι γνήσια παιδιὰ ἰδικά μου,
Δείχνοντας ὡς κ' ἐκεῖνα χαραχτῆρα
Ὅμοιον τοῦ χαραχτῆρος τοῦ πατρός τους.
Τὸ καλὰ-καμομένο νἆναι πάντα
Ὁ πολικός σου ἀστέρας· καὶ σ' ἐκεῖνο
Νἄχῃς πάντα τὸ βλέμμα καὶ τσ' ἐλπίδες σου.
Δὲν εἶναι ἀληθινὸ πῶς δὲν ὑπάρχει
Κάτι τὶ ποῦ ἀνταμοίβει τὴ συνείδηση.
Ἂν βλέπῃς εὐτυχῆ τὸν ἄδικόνε,
Μὴ γιὰ τοῦτο ποτὲ τόνε φθονέσῃς.
Ἡ εὐτυχία εἶν' ὄξουθε, καὶ μέσα
Εἶν' ἡ ἀποστροφὴ γιὰ τὸν ἑαυτό τους.
Σὲ θέλει ἡ Τύχη αἰωνίως φτωχή;
Αἴ, δέξου ἀπὸ τὸ χέρι της τὴ φτώχια,
Καὶ δεῖξε πῶς στὸ χέρι τὸ 'δικό σου
'Μπορεῖ καὶ ἡ φτώχια νὰ γενῇ σεβάσμια.
Καὶ τί ἀξίζει ὁ σεβασμὸς ποῦ φέρνεται
Στὸν εὐτυχῆ, στὸν ἰσχυρό, στὸν πλούσιο;
Μόνον ὅταν προσφέρεται στὴ φτώχια
Τὸ σέβας εἶναι βέβαιο, γνήσιο σέβας.
Ἔχει τὴν ἔπαρσή της καὶ ἡ πενία.
Ἠμπορεῖ κάπως νὰ ἐπαρθῇ κ' ἐκείνη,
Ἂν δύναται νὰ κάμῃ τὸν ἑαυτό της
Σεβαστόν, στανικῶς τῆς ἀπορίας της.
Ἄμποτε ὁ Θεὸς ἐσὲ νὰ σὲ ἀγαπήσῃ,
Ὄχι μὲ τὴν ἀγάπη ποῦ πεδεύει·
Ἐκείνη γιὰ τσ' ἐχθρούς μας, καὶ γιὰ ὅσους
Ἄλλους καλοὺς ἀθρώπους τήνε θέλουνε.
Ἀλλὰ μὲ ἀγάπη ἀληθινή. — Καὶ τότε
Ν' ἀναπνεύσῃς καὶ σύ, καὶ νὰ 'μπορέσῃς
Ν' ἀσυκόσῃς κεφάλι, νὰ εὐτυχήσῃς,
Καὶ νἆσαι ἡ εὐεργέτρια στὲς ἄλλες
Νεότερες ἀδελφάδες σου, Ἀγγιολά μου,
Καὶ σ' ἐμᾶς τοὺς γονεῖς τιμὴ καὶ δόξα.

ΣΑΤΥΡΑ

Ἡ σάτυρα, ἥτις ἀνάγεται εἰς τὲς διδαχτικὲς ποίησες, εἶναι καὶ ἰδιαίτερον εἶδος ποιήσεως· καὶ ἐνταυτῷ χρῶμα, ἢ χαραχτῆρας, *ἐφικτὸς* εἰς κάθε εἶδος ποιήσεως, εἰς κάθε εἶδος γραφῆς. Ὕλη της εἶναι τὰ ἐλαττώματα τῆς κοινωνίας, καὶ ἐκεῖνα τῶν ἀτόμων. Σκοπός της τὸ σιάσημο τῶν στραβῶν καὶ κακῶς ἐχόντων. Χαραχτῆρας της ἡ αὐστηρότητα, ἡ μαστίγωση. Ἀποτέλεσμά της ἡ χαλίνωση τῶν ἐλαττωμάτων (καὶ τὸ γενικὸ μῖσος πρὸς τὸν σατυριστήν)[1]. Τὸ ἐλάττωμα 'μπορεῖ νὰ βαστάξῃ τὸ πρόσωπο ὑψομένο ἐμπρὸς

1 Ὁ σατυριστὴς εἶναι ἠθικὸς χειροῦργος εἰς τὴν κοινωνίαν. Προβαίνει κατὰ τὴν περίστασην, πότε εἰς τὴν τομήν, καὶ πότε εἰς τὴν καυτηρίασην τοῦ σάπιου. Προξενεῖ πάντοτε πόνον καὶ πληρόνεται γιὰ τὴν ἐγχείρισή του μὲ μῖσος.

στὸν ἱεροκήρυκα, ἢ ἄλλον ὁποιονδήποτε κατήγορόν του· ἀλλ' ἐμπρὸς στὸν σατυριστήν του, χωρὶς μίαν δόσην ἐξόχου ἀναισθησίας, τὸ ἐλάττωμα θὰ βάλλῃ τὰ μάτια κάτου. Κατὰ τοῦτο, ὁ σατυριστὴς εἶναι ὁ ἰσχυρότερος ἠθικολόγος. Ὁ σατυριστὴς ἁρπάζει τὸ ἐλάττωμα ἀπὸ τὸ στῆθι. Τὸ ξεμασκαρώνει, τὸ μουντσόνει, τὸ στηλιτεύει, τὸ καταντᾷ συχαντερό, καταφρονητό, περιγέλαστο· τὸ σβγεῖ, τὸ ἐξουδενόνει.

Ἡ σάτυρα 'μπορεῖ νὰ ἦναι σοβαρὴ ἢ ἀστεία. Κάβε ἀντικείμενο 'μπορεῖ νὰ σατυριστῇ ἢ μὲ σοβαρότητα ἢ μὲ ἀστειότητα ἀδιαφόρως· κατὰ ποῦ τὰ σατυριζόμενα κινοῦν' τὴ χολή μας καὶ τὴν ἀπέχθειά μας, ἢ τὴν ψυχολογία μας καὶ τὸ γέλωτά μας. Ἡ σοβαρὴ σάτυρα εἶνε πλέον ὑψομένη, πλέον εὐγενὴς τῆς ἀστείας. Ὡς ἐν γένει ὅλα τὰ σοβαρὰ εἶναι ὑψιλότερα καὶ εὐγενέστερα τῶν ἀστείων. Ἡ ἀστεία, ἡ γελωτοποιὰ σάτυρα, θέλγει μᾶλλον τοὺς κοινοὺς ἀνθρώπους, τὸν ὄχλον. Ἀλλὰ ἡ σοβαρὴ εἶναι ἄξια τῆς προσοχῆς κάθε σοβαροῦ ἀνθρώπου. Φρικώδης μάστιγα στὰ χέρια τοῦ σατυριστῆ εἶναι ἡ εἰρωνεία. Ἐν γένει, διὰ τὴν ποίησην χρειάζεται αἴσθημα· ἀλλὰ διὰ τὴ σάτυρα τὸ αἴσθημα πρέπει νὰ ἦναι δυνατό. Θεία ὀργὴ πρέπει νὰ κινῇ καὶ νὰ σπρόχνῃ τὸν σατυριστὴν κατὰ τοῦ ἐλαττώματος, καὶ τότε μόνον ἠμπορεῖ νὰ γράφῃ μὲ ἐπιτυχίαν. Ὁ σατυριστὴς εἶναι ὁ *ἀντίπους*, τὸ ἀντίθετον τοῦ δημοκόπου. Ὁ δημοκόπος κολακεύει τὰ πάθη τοῦ πλήθους· καὶ κολακεύοντας ζημιόνει. Ὁ σατυριστὴς τὰ καυτηριάζει· καὶ καυτηριάζοντας σώζει.

Ὁ σατυριστής, ποιητὴς ἢ πεζογράφος, κατέχει ὑψηλὴν θέσην εἰς τὴν κοινωνίαν, ὅταν ἐντίμως ἐξασκῇ τὴν ἀποστολήν του: ἐπειδὴ εἰς τὸν σατυριστὴν εὑρίσκεται ὁ εἰσαγγελεύς, ὁ δικαστής, καὶ ὁ τιμωρητὴς τοῦ ἐλαττώματος, ὁ σατυριστὴς ὄντας ὁ διεγδικητὴς τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κοινωνίας. Οἱ νόμοι τοῦ κράτους δὲν φθάνουν' εἰς ὅλην τὴν ἔχτασην τῆς ἀνθρωπίνου κακίας· ἐκεῖ δὲ ὅπου σταματοῦν' οἱ νόμοι, τοὺς διαδέχεται ἡ σάτυρα· καὶ ὁ σατυριστὴς ἐξακολουθεῖ τὸ ἔργον τοῦ νόμου μὲ τὴν σάτυρα. Χρειάζεται ὅμως μεγάλη φρόνηση, τιμιότητα, καὶ ἀκεραιότητα χαραχτῆρος, εἰς τὴν ἐξάσκησην ἑνὸς τέτοιου ἔργου. Εἰς τὴν ἐξάσκησην τοῦ ἔργου τούτου εἶναι μία προδότρια Σειρήνη, ἀπέναντι τῆς ὁποίας γοητεύουμάσθε καὶ χάνουμάσθε οἱ σατυρικοὶ κάποτε, «ἡ ἀκαταμάχητη, ἀχαλίνοτη ἐπιθυμία τοῦ νὰ δείχνωμε πνεῦμα». Εἰς τούτη μας τὴ μανία θυσιάζουμε τὰ πάντα. Δὲν εἶναι φιλία, δὲν εἶναι χρέος εὐγνωμοσύνης, δὲν εἶναι συστολὴ καμμία, ποῦ νὰ μὴν τὴ θυσιάζουμε στὴ μανία τοῦ νὰ δείξωμε πνεῦμα. Μόλον ὁποῦ ἔπρεπε νὰ συναισθάνωμάσθε τὴν ἀλήθειαν τοῦ ὅτι L'empressement de montrer de l'esprit, est la plus sûre manière de n'en avoir pas. (Voltaire Zadig). Τὸ πνεῦμα πλάθει τὴ σάτυρα· ἀλλ' ἡ συνείδηση θὰ δίνῃ τὴν ὕλη. Ὅταν τὸ πνεῦμα δὲν ἔχει διὰ βάσην του τὴν ἀλήθειαν, καὶ διὰ σκοπόν του τὴν τιμίαν ὠφέλειαν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ἀδικαιολόγητον οἱονδήποτε πάθος· τὸ πνεῦμα τότε δὲν εἶναι ἀληθινὸ πνεῦμα, καὶ τὰ γεννήματατου εἶναι νόθα· εἶναι faux clinquants, τὰ ὁποῖα 'μποροῦν'

νὰ κάμουν' τοὺς ἀμαθεῖς ἀνίδεους νὰ γελάσουνε, ἀλλ' ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς καθὼς-πρέπει λαβαίνουνε τὴν πρέπουσαν εἰς αὐτὰ καταφρόνησιν.

ΜΥΘΟΣ

Ὁ μῦθος, καὶ αὐτός, εἶναι εἶδος διδαχτικῆς ποιήσεως, ἔχον χαραχτῆρα ἰδιαίτερον ἐδικόν του. Ὁ Μῦθος βάνει εἰς τὴν σκηνὴν ἔμψυχα ἢ ἄψυχα ὄντα παρασταίνοντα πράξην, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ ποιητὴς ἐβγάζει κάποιον ἠθικὸν πόρισμα εἰς ὤφελος τῆς κοινωνίας. Σκοπὸς τοῦ Μύθου εἶναι τὸ σιάσημο τῶν στραβῶν, τῶν κακῶς ἐχόντων· διὰ τῆς ἐμμέσου ἐπιπλήξεως. Ἡ ὅλη πράξη θὰν ἦναι στιγμιαία, καὶ τὸ ποιηματάκι λακωνικότατο. Τὸ πόρισμα φυσικό, ἀναγκαῖο, καταφανές, καὶ ἁρμόδιον εἰς τὴν κατάστασην τῆς κοινωνίας.

Παράδειγμα.

Τὸ σκοινὶ τοῦ χωριάτη, ἡ ἀνομβρία
Τὸ ἐκόντηνε ἕνα δάχτυλο καλό.
Χωριάτικο σκοινί, ἀρκετὴ αἰτία
Νὰ μὴ φθάνῃ πουλιὸ ἴσα στὸ νερό.
Τεχνεύεται ὁ χωριάτης, τὸ ξεντόνει
Καὶ ξεντομένο λίγο, τοῦ διχάει.
Ἀκλουθάει τὸ νερὸ νὰ χαμιλόνῃ,
Ἀκλουθάει κι' ὁ χωριάτης νὰ τραβάῃ.
Μὰ τὸ σκοινί, στὴ δεύτερη, στὴν τρίτη,
Ξεσπάει, καὶ τὸν ἀφήνει μὲ τὴ μύτη.
Σὲ κάθε πρᾶμμα, μὴν τὸ παρακάνῃς·
Ἀλλήως, κ' ἐκειὸ ποῦ ἐκέρδεσες, τὸ χάνεις.

Ληξούρι Κεφαλληνίας.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ.

ΕΣΤΙΑΣ

ΡΩΜΑΙΚΑ ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Δ' *

Ο ΣΥΚΟΦΑΝΤΗΣ

Ἐν ᾧ δ' ὁ Μέτελλος συνδιελέγετο μετὰ τοῦ Πούδου ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Σαβίνου καὶ παρεσκευάζετο νὰ πορευθῇ εἰς τὰ Ἀνάκτορα μετὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ, ὁ Σοέμας ἐπορεύετο πρὸς τὴν Σοβώραν, τὸ προάστειον τῆς Ῥώμης τὸ μάλιστα δυσφημιζόμενον, τὸ δοχεῖον πάσης διαφθορᾶς, παντὸς ὅ τι αἰσχρὸν καὶ πάσης κακίας. Αἱ συνοικίαι τοῦ Λονδίνου αἱ ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην διαβόητοι διὰ τὴν ἄρρητον ἀθλιότητα καὶ τὰ αἴσχη ἅτινα ἐγκλείουσιν, εἶνε

* Ἴδε σελ. 627, 695 καὶ 787.

μηδὲν ἀντιπαραβαλλόμεναι πρὸς τὰς περιγραφὰς τινων προαστείων τῆς πόλεως τῶν Καισάρων, ἃς οἱ παλαιοὶ συγγραφεῖς κατέλιπον ἡμῖν. Ἕνα ἔτι αἰῶνα ἢ δύο ἐὰν παρετείνετο ἡ τῶν εἰδώλων λατρεία, ἡ εἰδεχθὴς πληγὴ ἡ καταντανεμομένη τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, θὰ ἐξηπλοῦτο μέχρι καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ ἡ ἀνθρωπότης ὅλη θὰ κατεβαραθροῦτο· ἀλλ' ἀγαθῇ τύχῃ ἡ οἰκουμένη ἤρξατο ἤδη σκιρτῶσα ὑπὸ τῆς ζωοδόχου πνοῆς τοῦ ἐξ Ἰουδαίας Θείου Λόγου, καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡρωϊκῶς ἐκτελοῦντες τὴν ἱερὰν τοῦ Διδασκάλου αὐτῶν ἐντολὴν διέδιδον τὴν κοσμοσώτειραν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἀνὰ τὴν γῆν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων.

Ὁ Σοέμας ἐπορεύετο μετὰ σπουδῆς, ἀλλ' ἅμα προσεγγίσας εἰς τὴν Σοβώραν συνέστειλε τὸ βῆμα καὶ εἰσέδυσεν εἰς τὴν κυριωτάτην ὁδὸν τοῦ προαστείου τούτου, ὁδὸν στενήν, ῥυπαράν, ἀνώμαλον, βορβορώδη καὶ διὰ κλιτύος ἀποτόμου ἄγουσαν πρὸς τὸν Ἠσκυλῖνον λόφον. Διανύσας δὲ τὸ τρίτον τῆς ὁδοῦ ταύτης ἐστράφη πρὸς ἀριστεράν, εἰσέδυσεν εἰς στενωπὸν δυσώδη, ἔστη πρό τινος οἰκίσκου, ἔρριψε βλέμμα ταχὺ ἐντὸς τοῦ οἰκίσκου διὰ τῆς ἡμιανεῳγμένης θύρας, καὶ ἀκούσας θόρυβον γινόμενον ἐν αὐτῷ, εἶδε περὶ ἑαυτὸν μετὰ προσοχῆς πολλῆς καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ καπηλεῖον.

Ἐν τῷ καπηλείῳ ἦτο θερμότης πνιγηρά, διότι ἐκεῖ που ἦτο ἐγκαθιδρυμένον καὶ τὸ μαγειρεῖον. Ἡ αἴθουσα τοῦ καπηλείου ἦτο εὐρεῖα καὶ πλήρης τραπεζῶν καὶ ἑδρῶν βαναύσων. Δοῦλοι δέ, ὧν οἱ δεσπόται ἐδείπνουν ἔξω τῆς οἰκίας, καὶ παντοῖοι ἄνδρες τῆς κατωτάτης τοῦ λαοῦ τάξεως ἔτρωγον, ἔπινον, ἐκραύγαζον καὶ ἤριζον. Πανταχοῦ δὲ ἀκαθαρσία καὶ ἀηδία τοιαύτη, ὥστε ὁ εἰσελθὼν ἐξεδήλωσε διὰ μορφασμοῦ τὴν δυσαρέσκειαν αὐτοῦ καὶ προὐχώρησε μέχρι τοῦ μέσου τῆς αἰθούσης. Ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ καὶ ἡ κοσμία ἀναβολὴ ἐνεποίησαν αἴσθησιν εἰς τοὺς παρακαθημένους, οἵτινες πάντες μὲν πάραυτα ἐταπείνωσαν τὴν φωνήν, τινὲς δὲ καὶ τελείως ἐσίγησαν ὑποδεξάμενοι αὐτὸν μετὰ πολλοῦ σεβασμοῦ, πρὸς ὃν ἐκεῖνος οὐδ' ἠξίωσε νἀποδείξῃ ὅτι προσέχει. Μετὰ στιγμιαῖον δισταγμὸν προὐχώρησεν εἰς τὸν μυχὸν τοῦ καπηλείου ἔνθα τέσσαρες ἄνδρες μακρὰν τῶν ἄλλων ἦταν ἐστρωμένοι πρὸ τραπέζης, ἐφ' ἧς ἦτο κεφαλὴ ἀμνοῦ μετὰ σκορόδων κεκαρυκευμένη. Ἔτρωγον δὲ μετὰ πολλῆς ὀρέξεως τὸ ὀρεκτικώτατον τοῦτο φαγητὸν ὅπερ ἐπότιζον πίνοντες οἶνον δευτερίαν. Οἱ δαιτυμόνες ἅμ' ἰδόντες τὸν Σύρον ἐρχόμενον πρὸς αὐτοὺς ἔσπευσαν νά τῳ παραχωρήσωσι τόπον καὶ ἐκεῖνος παρεκάθησεν ἄνευ φιλοφρονήσεων.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην πάντες οἱ ἐν τῷ καπηλείῳ εἶχον πρὸς αὐτὸν ἐστραμμένα τὰ ὄμματα σιωπηλοὶ καὶ προσέχοντες. Τοῦτο ἰδὼν ὁ Σύρος ἔνευσεν εἰς αὐτοὺς ἐπιτακτικῶς νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸ ἔργον αὐτῶν, καὶ παρευθὺς ἐπανελήφθησαν αἱ θορυβώδεις συνδιαλέξεις καὶ αἱ ἔριδες ὡς καὶ πρὸ τοῦ· Ἐκεῖνος δὲ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν ἀπέναντι αὐτοῦ καθήμενον νεανίαν, εὐ-

βωστον, ζωηρὸν καὶ πλάτωνα, πυρρόχρουν δ' ἔχοντα τὴν κόμην καὶ τὸ γένειον, ἠρώτησεν αὐτὸν λέγων·

— Ἕτοιμα εἶνε, Ναθαναήλ;

— Τὰς παραγγελίας σου περιμένουσιν οἱ *λιβιτινάριοι*,[1] ἀπεκρίθη ὁ Ναθαναήλ.

— Καὶ εἶσαι βέβαιος περὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐχεμυθίας των;

— Βεβαιότατος.

— Ἔχει καλῶς. Εἰξεύρεις ὅτι ὁ Καῖσαρ δὲν παίζει, ὥστε ἁπλῆ τις ἀπερισκεψία ἢ ἀδεξιότης εἰμπορεῖ νά μας ἀφανίσῃ.

— Μή σε μέλῃ, περὶ πάντων ἐφρόντισα.

— Ἐντὸς τριῶν ὡρῶν δῆλα δὴ περὶ τὸ λυκαυγὲς νὰ εὑρεθῇς μετὰ τῶν *λιβιτιναρίων* ἔξω τῶν Ἀνακτόρων πρὸ τῆς νοτίας πύλης.

— Δὲν θὰ λείψω.

— Παραλαμβάνετε τὸ πτῶμα ὅπερ θά σας δώσωσι καὶ προσοχὴ μή σας πλησιάσῃ ψυχή.

— Ἐννοεῖται.

Στραφεὶς ἔπειτα ὁ Σοέμας πρὸς τὸν δεξιὰ αὐτοῦ παρακαθήμενον, γέροντα ῥωμαλέον, ζωηρὸν ἔχοντα τὸ βλέμμα καὶ τὰ χείλη λεπτὰ καὶ μεστὰ σαρκασμοῦ ἠρώτησεν αὐτόν·

— Καὶ σύ, Ἰακώβ, ἐξετέλεσας τὰς παραγγελίας μου;

— Ἀκριβέστατα, ἀπεκρίθη ὁ γέρων διὰ λιγηρᾶς φωνῆς.

— Εἶδες τὴν Βιβιδίαν;

— Πρὸ δύο μόλις ὡρῶν ἤμην μετ' αὐτῆς.

— Ὁποίαν τινὰ αἴσθησιν ἐνεποίησεν εἰς τὴν Καικιλίαν Μετέλλαν ἡ πρωϊνὴ σκηνή;

— Ἡ Ἑστιὰς ἀποχωρήσασα ἐκ τοῦ ναοῦ ἐκλείσθη εἰς τὸ κελλίον της καὶ δὲν ἐξῆλθε πλέον.

— Μετὰ τῆς Ἀρσινόης τῆς δούλης της ἀναμφιβόλως;

— Βεβαιότατα.

— Ἔπρεπε τὴν γυναῖκα ταύτην νά την ἀπομακρύνωμεν ἀπόψε, διότι θά μας φέρῃ ἐμπόδια.

— Ἡ Βιβιδία ἀνέλαβε νὰ φροντίσῃ περὶ τούτου.

— Ὥστε θὰ εἰμπορέσωμεν νὰ εἰσδύσωμεν εἰς τὸν δρυμῶνα;

— Βεβαιότατα. Ἡ μεγάλη Ἑστιὰς θὰ φροντίσῃ ὥστε ἡ θύρα τοῦ δρυμῶνος νὰ εἶνε ἀνοικτή. Τοῦτο μόνον σὲ παρακαλεῖ νὰ μή την ἐνοχοποιήσῃς, διότι καὶ ὁ Νέρων καὶ ἡ Ἀγριππῖνα ἀφορμὴν μόνον ζητοῦσι νά την καταδιώξωσιν.

— Ἂς μείνῃ ἥσυχος ἡ Βιβιδία διότι ἡ Ἀγριππῖνα σήμερον εἶνε εἴπερ ποτὲ ἀκίνδυνος. Περὶ δὲ τοῦ Νέρωνος ἐγὼ ἀναλαμβάνω νὰ διορθώσω τὰ πράγμα-

[1] Libitinarii οἱ νεκροφόροι.

τα. Λοιπὸν θὰ εὑρεθῇς εἰς τὴν θέσιν σου μετὰ τῶν ἀνθρώπων σου περὶ τὸ τέλος τῆς δευτέρας φυλακῆς.[1]

— Δὲν θὰ λείψω.

Ἐν ᾧ δ' οὗτοι συνδιελέγοντο, ὁ ἐν τῷ καπηλείῳ θόρυβος τῶν πινόντων κατὰ μικρὸν ἐκόπασε. Πολλοὶ δ' αὐτῶν παρετήρουν λάθρα τὶ συνέβαινεν περὶ τὴν τράπεζαν τοῦ Σοέμα. Τοῦτο δὲ παρετήρησε καὶ αὐτὸς μετά τινος ἀνησυχίας, ἣν ἐννοήσας ὁ παρ' αὐτῷ καθήμενος γέρων ἔσπευσε νά τον καθησυχάσῃ λέγων·

— Ὅλοι οὗτοι ὅσοι εἶνε ἐντὸς τοῦ καπηλείου εἶνε ἰδικοί μας.

— Εἶσαι βέβαιος;

— Βεβαιότατος. Καὶ ἔπειτα ὁ διευθυντὴς τοῦ καπηλείου δὲν δέχεται ψυχὴν ἄνευ τῆς ἐγκρίσεώς μου. Ὁ Ναθαναὴλ εἰξεύρει πόσον εἶμαι προφυλακτικὸς εἰς τοιαύτας περιστάσεις.

Ὁ πυρρόθριξ νέος ἐπεκύρωσε διὰ νεύματος τοὺς λόγους τοῦ γέροντος.

Ὁ Σύρος οὐδὲ λέξιν εἰπὼν ἐστράφη πρὸς τὸν ἀριστερὰ αὐτοῦ καθήμενον, ἄνδρα μέτριον τὸ σῶμα, καταπεπονημένον ἔχοντα τὸ πρόσωπον καὶ ὑποκριτικὸν τὸ βλέμμα, τεσσαρακοντούτη περίπου τὴν ἡλικίαν, φοροῦντα χιτῶνα χρώματος σκοτεινοῦ καὶ ἔχοντα γένειον μέλαν, πυκνόν, ἀτημέλητον, συνήθως δὲ νεύοντα πρὸς τὴν γῆν τοὺς ὀφθαλμούς. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν·

— Καὶ σύ, Σκαῦρε, ἠδυνήθης νὰ εὕρῃς τὸν Αἶνον;

— Τώρα μόλις πρὸ ὀλίγου.

— Καὶ ἐξετέλεσας τὴν ἐντολήν μου;

— Μετά τινος δυσκολίαςκατώρθωσα νά τον καταπείσω.

— Μήπως ὑπώπτευσε τίποτε;

— Παντάπασιν. Ἀλλὰ ἔμελλε νὰ πορευθῇ τὸ μεσονύκτιον εἰς συνάθροισίν τινα χριστιανῶν.

— Οὐχ ἧττον θὰ ἔλθῃ εἰς τὸ ἄλσος τῆς Ἑστίας τὴν ὡρισμένην ὥραν;

— Ὑπεσχέθη.

— Ἀξιόλογα. Μὴ λησμονήσῃς νὰ συνοδευθῇ τὸ φορεῖόν του μέχρι τοῦ βωμοῦ τῆς Ζυγίας Ἥρας.[2]

— Ἐννοεῖται.

— Τώρα, προσέθηκεν ὁ Σύρος, ἂς ἴδωμεν ἐὰν καλῶς ἐνοήσατε τὶ πρέπει ἕκαστος ὑμῶν νὰ πράξῃ. Σύ, Ναθαναήλ, μετὰ τῶν νεκροφόρων θὰ εἶσαι περὶ τὸ λυκαυγὲς ἔξω τῶν Ἀνακτόρων, ὁ Ἰακὼβ θὰ ἔλθῃ εἰς τὸ ἱερὸν ἄλσος τῆς Ἑστίας ἅμα ληξάσης τῆς δευτέρας φυλακῆς, ὁ δὲ Σκαῦρος θὰ ὁδηγήσῃ ἐκεῖ τὸν Αἶνον τὴν αὐτὴν ὥραν.

1 Δῆλα δὴ τῆς δευτέρας ἀλλαγῆς τῶν φρουρῶν (περὶ τὴν 2 ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον)· διότι οἱ Ῥωμαῖοι διῄρουν τὴν νύκτα εἰς τέσσαρας φυλακάς, ὧν ἑκάστη συνέκειτο ἐκ τριῶν ὡρῶν.

2 Vicgus jugarius τόπος ἐν Ῥώμῃ ἐν ᾧ ἵδρυτο βωμὸς τῆς Ζυγίας (προστάτιδος τοῦ γαμικοῦ ζυγοῦ) Ἥρας.

—Καὶ ἐγὼ, δέσποτα, δὲν θὰ κάμω τίποτε; ὑπέλαβεν ὁ τέταρτος τῶν παρακαθημένων, μέχρι τῆς ςιγμῆς ταύτης σιωπηλὸς καθήμενος ἀριςερὰ τοῦ Ἰακώβ.

Οὗτος ἦτο τοῦ Μετέλλου δοῦλος, ὃν ὁ Σύρος μετεχειρίζετο συχνότατα ἕνεκα τῆς σπανίας αὐτοῦ ἀγχινοίας. Τεσσάρων καὶ εἴκοσι μόλις ἐτῶν νέος, ἐγεννήθη ἐν Ἑλλάδι ἔνθα καὶ ἔτυχε παιδεύσεώς τινος. Πανοῦργος ὡς πάντες οἱ συμπολῖται αὐτοῦ καὶ ἕτοιμος ὢν νὰ μετέλθῃ πάντα τὰ ἐπαγγέλματα,[1] εἶχε παρεισδύσει, ὡς καὶ ὁ συνέταιρος αὐτοῦ Σκαῦρος, μεταξὺ τῶν χριστιανῶν καὶ εἶχε κατορθώσει διὰ τῶν πανουργιῶν αὐτοῦ νὰ κερδήσῃ τὴν πίστιν καὶ ἀγάπην αὐτῶν. Οὗτος ἐκόμιζεν εἰς τὴν Καικιλίαν τὰς παραγγελίας τοῦ Λίνου καὶ τοῦ Μετέλλου διὰ μέσου τῆς Ἀρσινόης. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Βιβιδία κατὰ συμβουλὴν τοῦ Σύρου ὑπεβοήθει τὰς συνεντεύξεις τῆς Αἰγυπτίας ταύτης γυναικὸς καὶ τοῦ νέου Ἕλληνος, ὅστις θαυμασίως ὑπεκρίνετο τὸ διπλοῦν αὐτοῦ πρόσωπον. Ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἦτο ἐντετυπωμένη πανουργία τις μετ' ἀφελείας, ἦτο δὲ εὔμορφος καὶ μέτριος καὶ κομψὸς τὸ σῶμα. Καί τοι δ' ἐφόρει ἔνδυμα δούλου, εὐκόλως ὅμως διέκρινέ τις τὴν εὐγενῆ αὐτοῦ ἑλληνικὴν καταγωγήν.

— Ἰδοὺ, εἶπεν ὁ Σύρος, σὺ τί θὰ κάμῃς. Εὐθὺς ὡς γείνῃ νὺξ θὰ πορευθῇς εἰς τοῦ Σαβίνου, ὅπου βεβαίως θὰ ἔλθῃ καὶ ὁ Μέτελλος ἵνα πορευθῇ εἰς τὸ ἀνακτορικὸν δεῖπνον.

— Μετὰ χαρᾶς. Ἔπειτα;

— Θὰ περιμείνῃς νὰ ἐπανέλθωσιν ἐκ τῶν Ἀνακτόρων καὶ θά τοις ἀναγγείλῃς ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἔχουσι συνωμοσίαν νὰ ἀπαγάγωσι ταύτην τὴν νύκτα τὴν Καικιλίαν Μετέλλαν.

— Ἄλλο τίποτε; ἠρώτησεν ὁ Ἕλλην Πολύβιος ὀνομαζόμενος.

— Ἡ εἴδησις αὕτη βεβαίως θά τους συνταράξῃ. Σὺ δὲ παρευθὺς θά τοις εἴπῃς ὅτι ἴσως ὑπάρχῃ ἔτι καιρὸς νὰ προληφθῇ τὸ πρᾶγμα καὶ νά τους ἀναγκάσῃς νὰ παραλάβωσι δούλους τινὰς καὶ νὰ ἔλθωσι μετὰ σοῦ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἑστίας. Ἐκεῖ δὲ θὰ φρουρήσητε ἕως ὅτου ἀκούσῃς τὸ σύνθημα.

— Καὶ τὸ σύνθημα θὰ εἶνε;

— Συριγμὸς παρατεταμένος. Σὺ δὲ τότε παρευθὺς θά τους ὁδηγήσῃς πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ ἱεροῦ ἄλσους, καὶ θά τους ἀφήσῃς νὰ κάμωσιν ὅ τι ἂν θελήσωσιν. Ἀλλ' ἐὰν ὅμως θελήσωσι νὰ πλησιάσωσιν εἰς τὸ φορεῖον τὸ ὁποῖον θὰ ἴδῃς διερχόμενον κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν, νὰ προσπαθήσῃς ὥστε νὰ μὴ δυνηθῶσι νά το πλησιάσωσι. Ἐννοεῖς;

— Μάλιστα, δέσποτα. Αἱ παραγγελίαι σου θὰ ἐκτελεσθῶσι κατὰ γράμμα.

— Σκέφθητι ὅτι ἀμοιβὴν τοῦ ζήλου σου θὰ λάβῃς τὴν ἐλευθερίαν σου καὶ ἄλλο τι δῶρον πολύτιμον.

1 Ὁ συγγραφεὺς, γράφων ταῦτα ἀντέγραψε βεβαίως τὸ ὑπὸ του ῥωμαίου σατυρικοῦ Ἰουβενάλου ἐν σατύρᾳ Γ' λεγόμενον «Ὁ Ἕλλην γινώσκει πάντα τὰ ἐπαγγέλματα ἀρκεῖ νὰ πεινᾷ. Εἰπὲ αὐτῷ νἀναβῇ εἰς τὸν οὐρανὸν, θἀναβῇ.»

— Τὰ πάντα θὰ ἐκτελεσθῶσι κατὰ γράμμα. Εἰξεύρεις τὴν ἱκανότητά μου, εἶπε μετ' ἀφελείας ὁ Πολύβιος, καὶ μετ' οὐ πολὺ θὰ ἴδῃς νέα δείγματα τῆς δραστηριότητός μου...

— Ἀρκεῖ, ὑπέλαβεν ὁ Σύρος, καὶ καλέσας διὰ νεύματος τὸν κάπηλον τῷ εἶπε·

— Φέρε ἀμφορέα κρητικοῦ οἴνου.

Ὁ κάπηλος ὑπήκουσεν εὐθὺς μετὰ σεβασμοῦ. Ἀπέθηκεν ἐπὶ τῆς τραπέζης τὸν αἰτηθέντα οἶνον καὶ ποτήριον διὰ τὸν Σύρον. Οὗτος δὲ νεύσας πρὸς τὸν Ἕλληνα ἐκέλευσεν αὐτὸν νὰ πληρώσῃ τὰ ποτήρια, οὗ γενομένου προέπιον πάντες εἰς ὑγείαν τοῦ Σύρου.

Ὁ Σύρος μόλις βρέξας τὰ χείλη αὐτοῦ, ἠγέρθη μετὰ σπουδῆς καὶ ἀπεχαιρέτισε τοὺς τέσσαρας ἄνδρας εἰπών·

— Φρόνησις καὶ δραστηριότης!

Καὶ πρὶν ἢ οὗτοι προφθάσωσι νὰποκριθῶσιν, ὁ Σύρος ἦτο ἤδη ἔξω τοῦ καπηλείου. Ἀντὶ δὲ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τοῦ Μετέλλου κατηυθύνθη πρὸ τὸ Ἰάνικλον, προάστειον πολὺ ἠρεμώτερον τῆς Σοβώρας. Ὁ Σύρος εἶχε πόδας χαλυβδίνους καὶ ἡ πορεία δέν τον κατέβαλλε.

Πρὸς πλείονα κατάληψιν καὶ σαφηνισμὸν τῶν ἀνωτέρω ὀφείλομεν νὰ προσθέσωμεν ὅτι ὁ Σύρος ἀφ' οὗ εἶδε τὸν Μέτελλον καὶ ἀφ' οὗ ὁ πατρίκιος οὗτος ἐπορεύθη εἰς τοῦ Πούδου, εὗρε τοὺς δύο Ἰουδαίους Ναθαναὴλ καὶ Ἰακὼβ καὶ τὸν Σκαῦρον καὶ τὸν Πολύβιον. Ἔδωκεν αὐτοῖς ῥητὰς παραγγελίας καὶ ὥρισεν ὡς τόπον συναντήσεως τὸ καπηλεῖον τῆς Σοβώρας. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνέβη εἰς τὰ Ἀνάκτορα καὶ συνδιελέχθη ὥραν πολλὴν μετὰ τοῦ Νέρωνος καὶ τῶν πιστῶν τοῦ Καίσαρος θεραπόντων. Ἐξερχόμενος δὲ τῶν Ἀνακτόρων μετέβη εἰς τὸ καπηλεῖον καὶ ὡς εἴδομεν συνήντησε τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ συνεταίρους.

Ἀπὸ τοῦ καπηλείου μέχρι τοῦ Ἰανίκλου τὸ διάστημα ἦτο μέγα, διότι ἔκειτο κατὰ τὸ ἀντίθετον ἄκρον τῆς πόλεως, ἀλλ' ὁ Σύρος διῆλθεν αὐτὸ ταχύτατα πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου. Ἀνέβη μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, εἰσῆλθεν εἰς ἀπομεμονωμένον τινὰ οἰκίσκον σεμνοπρεπῆ ἅμα καὶ κομψόν. Ὠκοδομημένος ὁ οἰκίσκος παρὰ τὸ παλαιὸν ὀχύρωμα, ὅπερ ὁ βασιλεὺς Ἄγκος ἔκτισεν ἵνα προστατεύῃ τὰ ἐν τῷ ποταμῷ Τιβέρει πλοῖα, εἶχε θέαν θαυμασίαν. Ἐκεῖθεν ἐφαίνετο ἡ Ῥώμη ὅλη, κειμένη τριακοσίους πόδας ὑπὸ τὸν λόφον· δεξιὰ ἦτο τὸ Καπετώλιον, μεγάλα·τινὰ οἰκοδομήματα τῆς Ἀγορᾶς καὶ ὅλος ὁ Παλατῖνος λόφος. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς σωρείας ἐκείνης τῶν ἀληθῶς τεραστίων οἰκοδομημάτων, συστάδες τινὲς πρασίνων δένδρων, δεικνύουσαι τοὺς τῶν πλουσίων οἴκους, διέκοπτον τὴν μονοτονίαν τῆς εἰκόνος καὶ ἀνεκούφιζον τὸν καταπεπονημένον ὀφθαλμόν. Ἀριστερὰ ἐξετείνετο τὸ Πεδίον τοῦ Ἄρεως, ὁ ποταμὸς Τίβερις εἰσερχόμενος εἰς τὴν πόλιν, ἔπειτα δὲ ἐξερχόμενος διὰ μυρίων περιστροφῶν, ὡς ἐὰν μετὰ λύπης κατέλειπε τὴν

λαμπρὰν τῆς οἰκουμένης βασιλίδα. Τὴν σκηνὴν ὅλην περιέκλειε μέγιστον ἡμικύκλιον ἐκ χλοερῶν βουνῶν, ὧν τὰ ἀπώτατα κείμενα ἐφαίνοντο περικυκλούμενα ὑπὸ ἐλαφρᾶς ὑποκυάνου ὁμίχλης, δι' ἧς ἐλαφρῶς συνηνοῦντο μετὰ τοῦ ὁρίζοντος. Τὰ βουνὰ ταῦτα ἦσαν τὰ Ἀπέννινα, ὧν αἱ ἔσχαται κορυφαὶ ἦσαν ἐνιαχοῦ ἐπεστρωμέναι διὰ χιονίνου τάπητος λαμποκοποῦντος ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου καὶ περιφρονοῦντος τὸν ἥλιον καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ θέρους.

Ὁ Σύρος εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἰκίσκον τοῦτον, ὡς καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Μετέλλου, δῆλα δὴ ὡς ἐὰν εἰσήρχετο εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ οἶκον. Καὶ τῷ ὄντι ὁ οἰκίσκος οὗτος ἦτο κτῆμά του καίτοι συνήθως δὲν διέτριβεν ἐν αὐτῷ, διότι πρὸ διετίας ἀπέθανον ἐκεῖ ἡ γυνὴ καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ. Τὸ παρελθὸν τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἦτο πλῆρες φρικωδῶν μυστηρίων, ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ ἀνεπίδεκτος τύψεως τοῦ συνειδότος ἦτο τὰ μάλιστα ἐπιρρεπὴς εἰς τὸ μῖσος, καὶ ἡ μόνη αὐτοῦ ἐνόχλησις ἦτο τὸ ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ χορτάσῃ τὸ καταχθόνιον τοῦτο πάθος.

Ἦτο ἡ ὥρα τοῦ γεύματος καὶ πορευθὺς κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸ συλλαλητήριον εὗρεν ἄνδρα τινα ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας τέλειον τύπον τῆς ἑβραϊκῆς φυλῆς, οὗ τὸ πρόσωπον ἐφωτίζετο οὐκ οἶδα ὑπὸ τίνος ἀπεριγράπτου λάμψεως. Ἦτο δὲ μέγας τὸ σῶμα καὶ κομψότατος, καὶ ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτοῦ ἡπλοῦτο μακρὰ γενειὰς κοσμουμένη ὑπὸ ἀργυρῶν τινων νημάτων καὶ ἡ στίλβουσα αὐτοῦ κόμη ἐκυμάτιζεν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ.

Πλησίον δ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ κλίνης ἀναπαυτικῆς ἡμιανακεκλιμένη ἦτο νεαρὰ γυνή, ἥτις ὡς ἐκ τῆς μαλθακῆς καὶ τρυφηλῆς αὐτῆς στάσεως ἐφαίνετο προδήλως ὅτι ἦτο ἀνατολικῆς καταγωγῆς. Ἐνδεδυμένη μετὰ πλείστης ὅσης φιλοκαλίας, ὠχρὰ τὴν ὄψιν, καὶ ἔχουσα τὸν τράχηλον, τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς βραχίονας κατάφορτα κοσμημάτων βαρυτίμων, ἦτο χαριεστάτη, ἐπαγωγὸς λίαν, καὶ εἶχε θέλγητρα περιφανῆ, περιφανέστερα γινόμενα ὑπὸ τῆς τέχνης.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο Σίμων ὁ ἰουδαῖος ὁ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν *μάγος* ἀποκαλούμενος, ἡ δὲ νεαρὰ γυνὴ ἦτο Δεβώρα ἡ σύζυγος αὐτοῦ καὶ ἀδελφὴ τοῦ Σύρου. Διέτριβον δὲ ἐν Ῥώμῃ πρὸ ἓξ μόλις μηνῶν. Οἱ τρεῖς οὗτοι καίτοι ἦσαν στενότατοι συγγενεῖς, ἀλλ' οὐδέποτε ὅμως συνηντῶντο οὐδὲ συνεδέοντο διὰ τῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν. Καὶ οἱ τρεῖς ἐμίσουν κοινῶς τοὺς χριστιανούς, ἀλλ' ὑπὸ διαφόρων αἰτίων ἕκαστος κινούμενος, παρεσκεύαζον φοβερὸν κατ' αὐτῶν καταδιωγμὸν ἐλπίζοντες ὅτι θὰ κατώρθουν νὰ καταρρίψωσι τὴν νέαν τοῦ χριστιανισμοῦ διδασκαλίαν.

Ὁ Σοέμας διέτριβεν ἐν Ῥώμῃ πρὸ πεντεκαίδεκα ὅλων ἐτῶν. Καίτοι δὲ ἰουδαῖος τὴν καταγωγὴν ἔλεγεν ὅτι ἦτο ἐκ τῆς Συρίας καὶ ὡς Σύρος ὑπὸ πάντων ἐνομίζετο, θέλων νἀποφύγῃ τὴν πρὸς τοὺς ἰουδαίους περιφρόνησιν τῶν πατρικίων. Φαρισαῖος ὢν ἐμμανής, παρέστη θεατὴς τοῦ ὑψίστου ἐν Γολγοθᾷ δράματος καὶ μετ' ἀρρήτου λύσσης εἶδε τοὺς μαθητὰς τοῦ Σταυρωθέντος θεανθρώπου παραλαμβάνοντας τὸν αἱματόρρυτον ἔτι Σταυρὸν καὶ εὐτόλ-

μως ἐν μέσῃ τῇ Ἱερουσαλὴμ δοξάζοντας αὐτόν. Βαρέως δὲ φέρων τὴν ὁσημέραι θαυμασίαν ἐπίδοσιν τοῦ θείου ἔργου ὅπερ αὐτὸς ἀπηχθάνετο, ἀπεχώρησε πρῶτον μὲν εἰς Σαμάρειαν εἶτα δὲ εἰς Δαμασκόν. Ἐν τῇ πόλει δὲ ταύτῃ ἐνυμφεύθη κόρην ναὶ μὲν ἄνευ τινὸς περιουσίας, ἀλλὰ πεπροικισμένην διὰ παντοίων ἀρετῶν σωματικῶν τε καὶ ψυχικῶν. Καί τοι δὲ μετὰ πάσης προσοχῆς ἐφύλαττε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, παρετήρησε μετά τινα ἔτη ὅτι αὕτη εἶχε συνάψει σχέσεις πρὸς τοὺς χριστιανοὺς καὶ ἐγένετο καὶ χριστιανή. Μάτην ὁ ἀνὴρ αὐτῆς προσεπάθησε νά την πείσῃ νἀποπτύσῃ τὴν νέαν θρησκείαν, ἀπειλήσας μάλιστα αὐτὴν ὅτι θά την ἀποχωρίσῃ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ Μαριὰμ ἦτο ἀκατάπειστος, γενναίως ἀνθισταμένη κατὰ τῶν ἀπειλῶν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς. Ὥστε ὁ Σύρος ἀπεφάσισε νὰ καταλίπῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς Ῥώμην. Ἀλλὰ πρῶτον ἐπορεύθη εἰς Σαμάρειαν ἵν' ἀποχαιρετίσῃ τὸν γηραιὸν αὐτοῦ πατέρα κατοικοῦντα ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ μετὰ τῆς Δεβώρας, τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ, μόλις δέκα ἐτῶν κορασίδος. Ἐκ Σαμαρείας δὲ ἐπεβιβάσθη εἰς Καισάρειαν μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ. Πλουσίαν κληρονομήσας περιουσίαν ἀποκατεστάθη ἐν τῷ κατὰ τὸ Ἰάνικλον οἰκίσκῳ, ὃν ἀνωτέρω περιεγράψαμεν, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπολλαπλασίασε τὴν ἀξίαν λόγου αὐτοῦ κληρονομίαν, διότι πιστὸς ἐμμένων ἐν ταῖς παραδόσεσι τῆς φυλῆς αὐτοῦ, ἐπηγγέλλετο τὸν τοκογλύφον καὶ κατηφάνιζε τοὺς πατρικίους τοὺς κακῇ μοίρᾳ προσφεύγοντας εἰς αὐτόν.

Οὕτω πως δὲ συνῆψε σχέσεις καὶ πρὸς τὸν Μέτελλον. Ὁ Ῥωμαῖος οὗτος, νεώτατος ἔτι γενόμενος κύριος τῆς περιουσίας τῶν προώρως ἀποθανόντων γονέων αὐτοῦ, κατεσπατάλησεν ἐν ὀλίγοις ἔτεσι τὸ πλεῖστον τῆς περιουσίας καὶ κατ' ἀνάγκην κατέφυγεν εἰς τὸν Σοέμαν. Ὁ Ἰουδαῖος ἐδάνεισε τὸν Μέτελλον μεγάλα ποσὰ καὶ ὁ ἀφανισμὸς αὐτοῦ θὰ ἦτο βέβαιος ἐὰν μὴ ὑπῆρχεν ἰδιαιτάτη τις αἰτία. Ὁ τοκογλύφος δῆλα δὴ ἐμβαίνων καθ' ἡμέραν μετὰ πολλῆς οἰκειότητος καὶ οἱανδήποτε ὥραν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὀφειλέτου αὐτοῦ, ἔβλεπεν ἀναπτυσσομένην τὴν Καικιλίαν κατά τε τὸ σῶμα καὶ τὴν εὐμορφίαν, καὶ μετ' οὐ πολὺ ᾐσθάνθη ὅτι δὲν ἦτο κύριος τῆς καρδίας αὐτοῦ, *ἔχανε τὸν νοῦν του* διὰ τὴν καλὴν νεάνιδα. Ἐμελέτα λοιπὸν ποικίλα περὶ ἐπιτυχίας σχέδια εὑρὼν σύμμαχον καὶ τὴν τύχην, διότι ἀκριβῶς καθ' ἣν ὥραν ἐσκέπτετο πῶς νὰ οἰκονομήσῃ τὴν γυναῖκα καὶ τὴν κόρην αὐτοῦ, ἐκείνη μὲν ἐγκατέλιπεν αὐτὸν καὶ ἔφυγεν αὕτη δὲ ἀπέθανεν. Ἀπαλλαχθεὶς λοιπὸν τοῦ διπλοῦ τούτου βάρους, ἔστησε τὴν κατοικίαν αὐτοῦ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Μετέλλου. Πρὶν δὲ εἴπῃ τί ποτε εἰς τὸν νέον ἐπεχείρησε πρῶτον νὰ λάβῃ πεῖραν καὶ τῆς γνώμης τῆς νεάνιδος, ἥτις ὅμως ἀπέπτυσε καταφρονητικῶς τοὺς λόγους τοῦ ἐρωτολήπτου Ἰουδαίου. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μέτελλος ἀγνοῶν τοῦ Σοέμα τοὺς πόθους, ἔδωκεν ὑπόσχεσιν εἰς τὸν Σαβῖνον καὶ τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ ταύτην γνωστὴν τοῖς πᾶσι ποιήσας, ἐξηφάνισε τοῦ ἀθλίου τοκογλύφου τὰ ὄνειρα.

Ἐκμανὴς διὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην γενόμενος ὁ Ἰουδαῖος στυγεροὺς δόλους συνέρραψε κατὰ τῆς Καικιλίας. Ἦτο κατάσκοπος καὶ συκοφάντης καὶ ὡς τοιοῦτος εἰσήρχετο ἐλευθέρως εἰς τὰ Ἀνάκτορα, τούτου δ' ἕνεκα συχνάκις ἔβλεπε τὴν Ἀγριππίναν. Ἡ μυσαρὰ αὕτη γυνὴ πρό τινος εἶχε θανατώσει διὰ δηλητηρίου τὸν Κλαύδιον, καὶ διάδοχον τοῦ ἠλιθίου τούτου Καίσαρος παρέλαβεν ἐν τῇ κλίνῃ αὐτῆς τὸν ἀπελεύθερον Πάλλαντα. Ὁ Ἰουδαῖος λοιπὸν κατέπεισε τὴν Ἀγριππίναν βεβαιώσας αὐτὴν ὅτι ὁ φίλος αὐτῆς Πάλλας δὲν εἶνε πιστός, ἀλλ' ὅτι ἔχει τὸν νοῦν πρὸς τὴν Καικιλίαν. Τούτου δ' ἕνεκα ἡ Ἀγριππίνα ζηλοτυπήσασα εἶπεν ἕνα μόνον λόγον καὶ διὰ τῆς βίας κατετάχθη ἡ Καικιλία εἰς τὴν τάξιν τῶν Ἑστιάδων. Καί τοι δὲ οὕτω πως ἠνοίγετο χάσμα μέγα καὶ ἀδιάβατον μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς κόρης, διότι πρώτιστον τῶν Ἑστιάδων καθῆκον ἦτο ἡ παρθενία, ἀλλ' ὅμως ὁ Ἰουδαῖος δὲν ἀπηλπίσθη καὶ ἐργαζόμενος ἀνενδότως κατώρθωσε νὰ κατηγορηθῇ ἡ νεᾶνις καὶ νὰ ἀχθῇ εἰς ἀνάκρισιν ἐνώπιον τοῦ Νέρωνος, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω ἐν σελίδι 695. Τοῦτο δὲ ἦτο τὸ προοίμιον μόνον τῶν κατὰ τῆς παρθένου δολορραφιῶν τοῦ Ἰουδαίου.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ εὐχάρεστοι εἰδήσεις ἤρχοντο ἐξ Ἰουδαίας ἀναγγέλλουσαι τὴν ὁσημέραι πρόοδον τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ Σοέμας μετὰ φρίκης ἤκουσε τὴν πρόοδον ταύτην. Ἦτο δὲ φίλος παλαιὸς Σίμωνος τοῦ Μάγου ὅστις ἐν Σαμαρείᾳ εἶχε καταπλήξει διὰ τῶν μαγειῶν αὐτοῦ τοὺς ἁπλοῦς ἀνθρώπους. Ὁ Σίμων οὗτος πέντε ἔτη μετὰ τὴν ἐκ Σαμαρείας ἀναχώρησιν τοῦ Σοέμα προσῆλθεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν βαπτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου. Τοῦτο μαθὼν ὁ Σοέμας ἠγανάκτησεν, ἀλλ' ἡ ἀγανάκτησις αὐτοῦ ἦτο πρόσκαιρος, διότι μετά τινα χρόνον ὁ Σίμων ἐζήτησε παρὰ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου νἀγοράσῃ διὰ χρημάτων τὴν θείαν χάριν, ὥστε νὰ ποιῇ καὶ αὐτὸς θαύματα· ἀλλ' ὁ Ἀπόστολος ἀποδοκιμάσας τὴν πρᾶξιν ταύτην τὴν ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ *σιμωνείαν* ἀποκαλουμένην, ἀπέκρουσε μετὰ σφοδρότητος καὶ τὴν πρότασιν αὐτοῦ. Ὁ Σίμων δυσαρεστηθεὶς ἀπέπτυσε τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἐπανέλαβε τὴν προτέραν αὐτοῦ τέχνην. Ὁ Σοέμας ἅμα μαθὼν τὰ γενόμενα, ἔσπευσε νὰ περιποιηθῇ τὸν νέον πολέμιον τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἔδωκεν αὐτῷ γυναῖκα τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Δεβώραν, ἥτις καὶ μῖσος μέγα εἶχε κατὰ τῆς νέας θρησκείας, διότι οὕτως εἶχεν ἀνατραφῆ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῆς, καὶ εὐμορφοτάτη ἦτο μεταξὺ πασῶν τῶν νεανίδων τῆς Σαμαρείας. Ὁ Σίμων, ἐννοεῖται, συγκατένευσε καὶ ἔκτοτε ἕνα μόνον εἶχε σκοπόν· τὸν πόλεμον κατὰ τῆς πίστεως, ἣν ἐπ' ὀλίγον χρόνον εἶχεν ὁμολογήσει ὡς τὴν μόνην ἀλήθειαν. Μαθὼν δὲ παρὰ τοῦ Σοέμα ὅτι ὁ Ἀπόστολος Πέτρος μεγίστης ἀπήλαυε τιμῆς ἐν Ῥώμῃ, γενόμενος τὸ κέντρον τῆς διαδόσεως τῶν σωτηρίων τοῦ χριστιανισμοῦ ἀληθειῶν, ἔσπευσεν εἰς Ῥώμην καὶ ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ γυναικαδέλφου αὐτοῦ, εἰργάζετο πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ καταχθονίου σκοποῦ, τῆς ἐξολοθρεύσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ἐργαστήριον τούτου ἦτο

ἡ ἐν τῷ Ἰανίκλῳ οἰκία. Ὁ Σοέμας διὰ τῆς σατανικῆς αὐτοῦ εὐφυΐας καὶ δραστηριότητος εἶχε παρασκευάσει θαυμασίως τὰ πράγματα. Διότι προαισθανόμενος ὅτι ὁ Νέρων θὰ ἦτο χρησιμώτατος σύμμαχος, συνετέλεσεν εἰς τὸν φόνον τοῦ Κλαυδίου, καὶ οὕτως ἡ ἀρχὴ μετεβιβάσθη εἰς χεῖρας τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀγριππίνης. Μεταξὺ δ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Νέρωνος εἶχεν ἀποφασισθῆ κρύφα ἡ δολοφονία τοῦ Βρεταννικοῦ, ὥςε ἡ κοινὴ πρὸς τὸ κακουργεῖν προθυμία συνέδεσεν ἀδιασπάστως τὸν νεαρὸν Καίσαρα καὶ τὸν μεστὸν μίσους Ἰουδαῖον. Εἰς τοὺς δύο τούτους προσετέθη καὶ τρίτος, ὁ Σίμων, ὃν ἐτίμα πλεῖστον ὁ Νέρων καὶ ἀδιαλείπτως συνδιελέγετο μετ' αὐτοῦ περὶ μαγείας, ἧς τὰ μυστήρια ἐπεθύμει νὰ μάθῃ. Τοιοῦτοι ἐν κεφαλαίῳ ἦσαν οἱ νομίσαντες ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν πρόοδον καὶ διάδοσιν τῆς Ἀληθείας.

Ὁ Σίμων καὶ ἡ Δεβώρα ἐγίνωσκον τὸ σχέδιον τοῦ Σοέμα καὶ τὰς ὁδηγίας ἃς εἶχε δώσει πρὸς ἐπιτυχῆ ἐκτέλεσιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν περιέμενον μετ' ἀνησυχίας. Ὅθεν ἅμα εἰσελθόντα, ἠρώτησεν αὐτὸν Σίμων ὁ Μάγος·

— Πῶς εὑρίσκονται αἱ ὑποθέσεις μας;

— Ἀξιόλογα, ἀπεκρίθη ὁ Σοέμας καθήμενος παρὰ τὸν γαμβρόν του.

— Καὶ ὁ Βρεταννικός;

— Ὁ Βρεταννικός; αἰωνία του ἡ μνήμη.

— Ὁ Νέρων ἆρά γε θὰ ἐμμείνῃ εἰς τὴν ἀπόφασίν του;

— Τὸν εἶδον σήμερον τὸ πρωΐ. Καὶ οἱ δύο πιστοὶ δοῦλοι ἔλαβον τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας.

— Καὶ ἡ Ἑστιὰς τί γίνεται;

— Σήμερον τὴν ἀνέκρινεν ὁ Καῖσαρ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἑστίας καί την ἠπείλησεν ὅτι θὰ προστάξῃ νά την ἀπαγάγωσιν εἰς τὰ Ἀνάκτορα ἐὰν ἐπιμένῃ καὶ δὲν θέλῃ νὰ ὑπακούσῃ.

— Καὶ ἐπείσθη;

— Ἄπαγε, τοὐναντίον εἶνε ἄκαμπτος.

— Τὸ ἔμαθεν ὁ ἀδελφός της;

— Τὸ ἔμαθε, καθὼς καὶ ὁ Σαβῖνος καὶ ὁ Λῖνος.

— Λοιπὸν θὰ γείνῃ ἀπόψε τὴν νύκτα;

— Ναί, τὰ πάντα εἶνε ἕτοιμα. Ἀπὸ σήμερον καὶ εἰς τὸ ἑξῆς πολὺ σπανίως θά με βλέπῃς, διότι ἡ φρόνησις ἀπαιτεῖ νὰ μὴ συχνάζω ἐδῶ τοὐλάχιστον ἐπ' ὀλίγον χρόνον. Πρέπει νὰ μὴ ἴδῃ ψυχὴ τὴν Καικιλίαν, μήτε οἱ δοῦλοί μας. Θὰ ἀναθέσω τὴν φροντίδα αὐτὴν εἰς τὴν Δεβώραν.

— Λοιπόν, ἠρώτησεν ἡ γυνὴ τοῦ Σίμωνος, θά την ἔχωμεν ἀπόψε ἐδῶ τὴν Ἑστιάδα;

— Ὅλοι μου οἱ ἄνθρωποι εἶνε ἐν γνώσει τοῦ πράγματος, καὶ μετ' ὀλίγας ὥρας θὰ φέρωσιν ἐδῶ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Μετέλλου.

— Ἀλλὰ δὲν θὰ ὑποπτεύσωσι τὸν πρωταίτιον τῆς ἁρπαγῆς; ἠρώτησεν ἀνήσυχος ὁ μάγος.

— Ἀδύνατον. Μόνοι οἱ χριστιανοὶ θὰ κατηγορηθῶσι καὶ μάλιστα ὁ Λῖνος, εἷς ἐκ τῶν ἀρχηγῶν των.

Καὶ ὁ Σοέμας διηγήθη πῶς ὁ Μέτελλος, ὁ Σαβῖνος καὶ ὁ Λῖνος ὤφειλον νὰ εὑρεθῶσιν ἐν τῷ ἄλσει τῆς Ἑστίας εὐθὺς ὡς ἀκουσθῇ τὸ σύνθημα.

— Ὁ Ἰακώβ, ὁ Σκαῦρος καὶ ὁ Πολύβιος θὰ ἐκτελέσωσι πιστῶς τὸ ἔργον των καὶ θὰ ἔλθωσιν ἐκεῖ συνοδευόμενοι ὑπὸ δυνάμεως ἱκανῆς, ὥστε νὰ γείνωσι κύριοι τῆς θέσεως. Τώρα πρὸ ὀλίγου εἶδον τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ καπηλεῖον τῆς Σοβώρας. Χρήματα καὶ δραστηριότης εἶνε τὸ πᾶν, καὶ τὸ εὐκολώτατον πρᾶγμα. Τὸ δύσκολον θὰ εἶνε, ὡς φοβοῦμαι, τὸ πῶς νἀποσπάσωμεν ἀπὸ τῆς καρδίας τῆς Καικιλίας τὸ δηλητήριον τοῦ χριστιανισμοῦ τὸ ὁποῖον ἐνεστάλαξεν εἰς αὐτὴν ὁ Λῖνος.

— Ἐγὼ ἀναλαμβάνω τὸ ἔργον τοῦτο, εἶπεν ἡ Δεβώρα σατανικῶς μειδιάσασα.

— Καὶ ἐγὼ θὰ μεταχειρισθῶ τὴν δύναμίν μου, προσέθηκεν ἐπιδεικτικῶς ὁ Σίμων.

— Ἀλλ' ἡ μαγεία μόνον τοὺς χυδαίους καὶ ἀπαιδεύτους ἀνθρώπους εἰμπορεῖ νὰ ἐξαπατήσῃ, εἶπεν ὁ Σοέμας· καὶ ἡ Καικιλία δὲν εἶνε πνεῦμα κοινόν.

— Δὲν εἰξεύρεις τὴν δύναμίν μου, εἶπεν ὁ Σίμων, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἔβαλλον φλόγας.

— Ἂς ἀφήσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπὶ τοῦ παρόντος, εἶπεν ὁ Ἰουδαῖος μετ' ἀγανακτήσεως. Εἰξεύρεις ὅτι ἐγὼ δὲν πιστεύω εἰς τὰς μαγείας σου.

— Ἔχεις ἄδικον, καὶ θά σ' ἀποδείξω μετ' ὀλίγον ὅτι ἔχω ἄμεσον συγκοινωνίαν μετὰ τῶν καταχθονίων πνευμάτων.

— Καὶ ἐκ δευτέρου σὲ λέγω ἂς ἀφήσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο, διότι δὲν θὰ με πείσῃς. Ἐγὼ πιστεύω εἰς μόνα τὰ χρήματα καὶ τὴν πανουργίαν.

— Ἔστω, ἐτραύλισεν ὁ Σίμων προσβληθείς. Ἂς τἀφήσωμεν.

— Τὸ μέλλον θἀποδείξῃ τίς ἔχει δίκαιον, εἶπεν ἡ Δεβώρα, ἣν ὁ ἀνὴρ αὐτῆς εἶχε καταστήσει εἰς ἄκρον φανατικήν.

Ὁ Σοέμας ἐσιώπησε, τὴν δὲ σιωπὴν διέλυσε πρώτη ἡ Δεβώρα λέγουσα·

— Ἀδελφέ, βλέπω ὅτι πολλὰ ἐμπόδια ὑπάρχουσιν ἀκόμη πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ σου. Δὲν ἀρκεῖ νὰ κλεισθῇ ἐδῷ ἡ Καικιλία, ὥστε νὰ γείνῃ καὶ σύζυγός σου.

— Τὸ εἰξεύρω.

— Ἀφ' οὗ εἶνε Ἑστιὰς ποτὲ δὲν θὰ ἐκπληρωθῇ ὁ πόθος σου.

— Ἂς εἰπῇ τὸ ναί, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ὡς ἄκρος ἀρχιερεὺς θά την λύσῃ τοῦ ὅρκου καὶ τῆς ὁμολογίας της, ὡς ὁρίζουσι τὰ ἀρχαῖα τῆς Ῥώμης νόμιμα.

— Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ τοῦτο, διότι ὁ Μέτελλος τὴν ὑπεσχέθη εἰς τὸν Σαβῖνον.

— Ἀλλὰ τὸν Σαβῖνον θά τον ἐξαφανίσωμεν. Θὰ τὸν καταγγείλω ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ καὶ θὰ λάβῃ τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας του.

— Καὶ διατί δέν τον καταγγέλλεις τώρα ἀμέσως;

— Ἄ, δὲν συμφέρει νὰ πολλαπλασιάσωμεν τὴν συγκίνησιν τοῦ λαοῦ. Πρέπει νἀφήσωμεν πρῶτον νὰ παρέλθῃ ὀλίγον ἡ αἴσθησις τὴν ὁποίαν θὰ προξενήσῃ ὁ θάνατος τοῦ Βρεταννικοῦ.

Ταῦτα δὲ λέγοντος τοῦ συκοφάντου εἰσῆλθεν ὁ ἐπὶ τῆς τραπέζης δοῦλος καὶ εἶπεν ὅτι ἡ τράπεζα εἶν' ἑτοίμη. Ὁ Ἰουδαῖος, ὁ Σίμων καὶ ἡ Δεβώρα ἠγέρθησαν παρευθὺς καὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὸ ἑστιατόριον. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ δείπνου ὁ Σοέμας ἐξῆλθε τοῦ *τρικλίνου* ἵνα δώσῃ εἰς τοὺς δούλους τῆς οἰκίας τὰς ἀναγκαίας παραγγελίας. Ἦσαν δ' οὗτοι ὀλίγοι τινὲς διοικούμενοι ὑπὸ γραίας ἀπελευθέρας πιστῆς εἰς τὸν κύριον αὐτῆς ψυχῇ τε καὶ σώματι. Εἰς τὴν γραῖαν ταύτην ἀνέθηκεν ὁ Σοέμας νὰ ἀγρυπνῇ μόνη παρὰ τὴν θύραν καὶ νἀπομακρύνῃ τοὺς ὑπαλλήλους αὐτῆς ἅμα τῇ δευτέρᾳ φυλακῇ. Ἡ γραῖα αὕτη ἐξ Ἀσίας καταγομένη ἦτο γυνὴ δεισιδαιμονεστάτη, διὰ τοῦτο καὶ ἐσέβετο τὰ μέγιστα τὸν Σίμωνα καὶ τυφλῶς ἐπείθετο εἰς πάντα αὐτοῦ λόγον. Ἡ γηραιὰ Ἐλλύρα ἐχρησίμευσεν εἰς τὸν Σοέμαν ὡς ὄργανον τοῦ σκληροτάτου καταδιωγμοῦ τῆς γυναικὸς καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ. Ἦτο δὲ ἐπιρρεπὴς εἰς τὴν κακίαν μετὰ τοσαύτης προθυμίας, μεθ' ἧς ἄλλοι ῥέπουσιν εἰς τὴν ἀρετήν, ὥστε πᾶς ὁ θέλων νὰ διαπράξῃ κακουργίαν τινὰ ἠδύνατο κάλλιστα νἀποτείνηται εἰς αὐτὴν καὶ αἱ συμβουλαὶ αὐτῆς δὲν θὰ ἦσαν ἄχρηστοι.

Ὁ Σοέμας διευθετήσας τὰ πράγματα καὶ περὶ πάντων προνοήσας ὡς αὐτὸς ἐνόμιζεν ἄριστα, ἐπανῆλθεν εἰς τὸ *ταβλῖνον*, ἐν ᾧ ἦσαν ὁ γαμβρὸς καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖ ἐκάθησαν καὶ οἱ τρεῖς περιμένοντες τὴν ἔκβασιν τῆς συνωμοσίας.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς γαλλικῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν γραμμάτων τῇ γενομένῃ κατὰ τὴν 30 λήξαντος Νοεμβρίου ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ κ. Περρῶ ἡ ἔκθεσις περὶ τῶν ἐργασιῶν τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Ῥώμῃ γαλλικῶν σχολῶν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος. Σύντομον δὲ περίληψιν τῶν ἔργων τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς καταχωρίζομεν ἐνταῦθα.

Ἓξ ἑταίρους ἠρίθμει αὕτη κατὰ τὸ ἔτος 1876—1877, τοὺς κκ. Ὁμὸλ καὶ Ῥίμαν τριτοετεῖς, Μαρτᾶ καὶ Γιφάρδ δευτεροετεῖς, διαμένοντας πάντας ἐν Ἀθήναις καὶ δύο πρωτοετεῖς τοὺς κκ. Βωδουὲν καὶ Ὡσσουλιὲ ἐν Ἰταλίᾳ.

Τὰ δ' ἔργα τούτων συνοψίζονται ὡς ἑξῆς·

Ὁ μὲν κ. Ὁμὸλ ἀνέλαβε τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἐν Δήλῳ ὑπὸ τοῦ κ. Λεβὲγκ ἐπιχειρηθεισῶν κατὰ τὸ 1873 ἀνασκαφῶν. Εἰργάσθη δὲ μετὰ ζήλου, ἀσχοληθεὶς ἰδίως περὶ τὴν ἔρευναν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὴν δια-

φώτισιν τῆς συγκεχυμένης ἔτι τοπογραφίας τοῦ μέρους τούτου τῆς νήσου. Μνημεῖα ἄξια λόγου ἀκέραια εὑρέθησαν ὀλίγα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἐν οἷς σπουδαῖος ὁ κορμὸς ἀρχαϊκοῦ ἀγάλματος ἐν ᾧ δύναταί τις νὰ ἀναγνωρίσῃ Ἄρτεμιν, ἀλλ' αἱ εὑρεθεῖσαι ἐπιγραφαὶ εἶνε σπουδαιόταται καὶ ἀνέρχονται εἰς 250 καὶ πλέον, ἐν αἷς στῆλαι ἀναθηματικαί, ψηφίσματα ἰδίως προξενικὰ καὶ αἱ μάλιστα διαφέρουσαι, οἱ ἀπολογισμοὶ τῶν ἐσόδων τοῦ ναοῦ, οἱ κατάλογοι τῶν ἀναθημάτων, ἀπολογισμοὶ κατασκευῆς τοῦ ναοῦ καὶ τῶν παρακειμένων οἰκοδομῶν κλ. Ὁ κ. Ὁμόλ, καί περ λήξάσης τῆς τριετοῦς αὐτοῦ μαθητείας, ἔλαβε παράτασιν ἑνὸς ἔτι ἔτους πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τακτοποίησιν καὶ δημοσίευσιν τῶν ἀνευρεθέντων.

Ὁ δὲ κ. Ῥίμαν κατέγεινε περὶ τὴν ἀρχαιολογικὴν περιγραφὴν τῶν Ἰονίων νήσων, συναγαγὼν ὕλην ὀγκώδους συγγραφῆς. Ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει ἀνὰ μίαν τὰς νήσους, κατὰ πρῶτον μὲν ἐρευνῶν τὴν φυσικὴν γεωγραφίαν ἑκάστης, ἔπειτα δὲ περιγράφων τὰ σωζόμενα τῶν ἀρχαίων μνημείων, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς συλλογαῖς ἀποτεθησαυρισμένα. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε ἄξιον πολλοῦ λόγου καθ' ὅσον μάλιστα περὶ Ἰονίων νήσων ὀλίγα εἶνε γεγραμμένα, οἱ δὲ ἀρχαιολογοῦντες θὰ εὕρωσι συμβολὰς σπουδαίας ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ κ. Ῥίμαν.

Οἱ δὲ κκ. Γιρὰρδ καὶ Μαρτᾶ συνέγραψαν ὁμοῦ κατάλογον τῶν περὶ τὸ Ἀσκληπιεῖον ἀνευρεθέντων ἐν ταῖς ὄπισθεν τῆς Ἀκροπόλεως ἀνασκαφαῖς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας. Ἀναγράφουσι δ' ἐν τούτῳ πάσας τὰς εὑρεθείσας ἐπιγραφάς, τὰ ἀναθήματα καὶ τὰ παντοειδῆ ἀνάγλυφα. Ἀλλὰ πλὴν τῆς κοινῆς ταύτης συνεργασίας ἠσχολήθη ἑκάτερος καὶ περὶ ἄλλα ἔργα. Καὶ ὁ μὲν Γιρὰρδ κατέγραψε καὶ διεφώτισε πάντα τὰ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βαρβακίου εὑρισκόμενα ὀρειχάλκινα καὶ μολύβδινα σκεύη, ὁ δὲ κ. Μαρτᾶ συνέθηκε τὸν κατάλογον τῶν πηλίνων εἰδωλίων, περιλαμβάνει δ' ὁ κατάλογος οὗτος τοῦ κ. Γιράρδ, διαιρούμενος εἰς τρία μέρη, τὰ δικαστικὰ πινάκια, τοὺς σταθμοὺς καὶ τὰ διάφορα ἀγαλμάτια. Τοὺς σταθμούς, ἀνερχομένους ἐν συνόλῳ εἰς 299, τοὺς πλείστους ἀνεκδότους, ὁ κ. Γιρὰρδ κατέγραψε λεπτομερῶς καὶ ἐζύγισε πάντας, παρέχων οὕτω σπουδαίαν ὕλην εἰς τοὺς καταγινομένους περὶ τὴν ἀρχαίαν μετρολογίαν. Τὰ δὲ *δικαστικὰ πινάκια* καὶ αἱ *δημόσιαι ψῆφοι* κατετάχθησαν μετ' ἐπιμελείας ἀξίας ἐπαίνων.

Τὸ ἔργον τοῦ κ. Μαρτᾶ περὶ τῶν πηλίνων εἰδωλίων ὧν πλεῖστα εὑρέθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, εἶνε ἄξιον λόγου. Ὁ κ. Μαρτᾶ κατατάσσει τὰ ἐν τῷ Βαρβακείῳ εὑρισκόμενα ὑπερδισχίλια, κατὰ τὸν τόπον τῆς προελεύσεως καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῆς τέχνης. Οὕτω περιγράφει 1) τὰ τῆς Ἀττικῆς ἐν οἷς καὶ τὰ τῶν Μεγάρων, 2) τὰ τῆς Βοιωτίας καὶ Λοκρίδος· ἐν οἷς ἰδίᾳ καὶ ἐκτενὴς γίνεται μνεία τῶν διασήμων τῆς Τανάγρας, 3) τὰ τῆς Πελοποννήσου, ὧν μᾶλλον ἀξιοσημείωτα εἶνε τὰ ἐν τῷ χωρίῳ Ἁγίῳ Σώστῃ παρὰ τὴν ἀρχαίαν Τεγέαν, 4) τὰ τῶν νήσων ὄντα ὀλίγιστα, ἐν οἷς τὰ

τῆς Αἰγίνης, Μήλου καὶ Κρήτης εἶνε τὰ σπουδαιότατα, 5) τὰ ἀγνώστου προελεύσεως ἅτινα δυστυχῶς εἶνε καὶ τὰ πλεῖστα. Ὁ κ. Μαρτᾶ ἐξετάζει λεπτομερῶς τὴν γῆν καὶ τὴν φύσιν τοῦ πηλοῦ, τὰ χρώματα καὶ ἐν γένει πᾶν ἔχον σχέσιν πρὸς τὸ ἔργον του, ὅπερ ἂν δημοσιευθῇ θὰ διαφωτίσῃ πολὺ καὶ τοὺς ἐραστὰς καὶ τοὺς συλλογεῖς καὶ τοὺς ἀρχαιολόγους περὶ ζητήματος, ἐφ' οὗ ἐγράφησαν πολλὰ καὶ ἐν τοῖς πλείστοις παράδοξα [1].

Τῶν δὲ δύο πρωτοετῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς τῶν διαμεινάντων τὸ λῆξαν ἔτος ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ μὲν κ. Ὡσσουλιὲ κατέγεινε περὶ τὴν ἑλληνικὴν κεραμευτικὴν ἐν Σικελίᾳ, θέμα δυσχερὲς καὶ ἐνδιαφέρον, ὁ δὲ κ. Βωδουὲν μέλλων νὰ ἀσχοληθῇ ἰδίᾳ περὶ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν καὶ τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν συνέγραψεν ὑπόμνημα «περὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἑνετικῆς κατοχῆς», ἀρυσθεὶς τὴν ὕλην του ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Ἑνετίας. Τὸ ἔργον τοῦ κ. Βωδουὲν ἔσται χρησιμωτάτη συμβολὴ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν ἱστορίαν.

Πολὺς ἔπαινος παρέχεται ὑπὸ τοῦ κ. Περρῶ εἰς τὸν ἀκάματον διευθυντὴν τῆς σχολῆς κ. Δουμὸν καὶ δικαίως· διότι διὰ τῆς ἀδιαλείπτου αὐτοῦ ἐπιμελείας καὶ τοῦ ἀόκνου ζήλου ἀνεπτύχθη τὰ μέγιστα ἡ Γαλλικὴ σχολὴ κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη· ἡ δὲ ὑπ' αὐτοῦ σύστασις τοῦ *ἰνστιτούτου τῆς ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας* καὶ ἡ δημοσίευσις τοῦ *Δελτίου* συνέσφιγξαν τοὺς δεσμοὺς τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ ἀγάπης μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Γαλλίας.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ.

Τῇ 1/13 Δεκεμβρίου ἤρξαντο αἱ ἐφετειναὶ συνεδριάσεις τῆς ἐνταῦθα Γερμανικῆς σχολῆς, ἥτις ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς καίπερ βραχύτατον ἔχουσα βίον οὐκ ὀλίγα κατώρθωσεν. Ἰδίᾳ δ' εἶνε ἀξία τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν περὶ τὴν ἀρχαίαν τέχνην καὶ ἱστορίαν ἀσχολουμένων, διὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ περιοδικοῦ αὐτῆς συγγράμματος, δι' οὗ πλεῖσται δημοσιεύονται σπουδαῖαι διατριβαί. Ἀλλὰ καὶ αἱ συνεδριάσεις αὐτῆς δίδουσιν ἀφορμὴν εἰς ἀξιολόγους ἐρεύνας περὶ τῆς τέχνης καὶ τοπογραφίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Οὕτω δὲ συνεχίζει καὶ ἡ ἐνταῦθα σχολὴ τὰς μακρὰς ἐπιτυχεῖς ἐρεύνας τῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, ἐφ' αἷς οἱ Ἕλληνες πάντοτε δικαίως θὰ εὐγνωμονῶσιν. Ἑπόμενοι δὲ εἰς τὸ ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ *Παρνασσοῦ* καθιερωθὲν ἔθος, δημοσιεύομεν διὰ βραχέων τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τῆς σχολῆς.

1 Τὰ ἔργα τῶν μαθητῶν τῆς Γαλλικῆς σχολῆς δημοσιεύονται συνήθως, ὅταν κριθῶσιν ἄξια λόγου, ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι: Archives des Missions scientifiques et littéraires, ἐκδιδομένῳ ἐν Παρισίοις.

Συνεδρίασις τῆς 1|13 Δεκεμβρίου.

Ὁ κ. Καῖλερ, *περὶ τοῦ χρόνου καὶ τῆς προελεύσεως τῶν ἐν Μυκήναις καὶ Σπάτᾳ τάφων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς κτερισμάτων.*

Ὁ κ. Καῖρτε, *περὶ τῶν εἰκαστικῶν παραστάσεων τοῦ Χάρωνος.*

Συνεδρίασις τῆς 15]27 Δεκεμβρίου.

Ὁ κ. Καῖλερ, *περὶ τοῦ σημείου εἰς ὃ εὑρίσκονται αἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφαί.*

Ὁ κ. Λόλιγγ, *περὶ τῆς θέσεως τῆς Ἱστιαίας καὶ Ὠρεοῦ.*

Ὁ κ. Καῖρτε, *περὶ ἀττικῆς τινος ἀγγειογραφίας καὶ περί τινος ἐπ' ἐσχάτων εὑρεθείσης εἰκονικῆς παραστάσεως τοῦ ἱστορικοῦ Θουκυδίδου.*

Τὸ τέταρτον τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ θὰ περιέχῃ κατάλογον τῶν ἐν Σπάρτῃ καὶ τῇ περιχώρῳ ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης ὑπὸ Η. Δρέσσελ καὶ Α. Μιλχχέφερ μετ' ἐπιμέτρου περιέχοντος ἐπιγραφὰς καὶ ἓξ πινάκων.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα δύο ἐγένοντο τακτικαὶ συνεδριάσεις καὶ πέντε ἀνεγνώσθησαν διατριβαί.

Ὁ κ. Ἄγγελος Βλάχος τακτικὸν πάρεδρον μέλος ἀνέγνω *περὶ νέας μεθόδου κριτικῆς*, ἀπάντησιν εἰς τὸν κ. Ῥοΐδην.

Ὁ κ. Α. Φραβασίλης τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος *περὶ σατύρας ἐν τῇ νέᾳ Ῥώμῃ*,

Ὁ κ. Α. Διομήδης Κυριακοῦ τακτικὸν πάρεδρον μέλος *ἱστορικὴν μελέτην περὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου.*

Ἀνεγνώσθησαν δ' ἔτι

Τοῦ ἐν Βερολίνῳ ἐπιτίμου μέλος κ. Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ *περὶ τῶν κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως ὑπὸ Ῥοΐδου γραφέντων.*

Τοῦ ἐν Σμύρνῃ ἀντεπιστέλλοντος μέλους κ. Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως *περί τινων ἰδιωτισμῶν τῆς ἐν Χίῳ καὶ Ἐρυθραῖς Ἰωνικῆς διαλέκτου.*

Προτάσει τῆς εἰδικῆς ἐπιτροπῆς ὁ Σύλλογος ἐψήφισεν ἵνα ἀγορασθῇ ὡς κατάστημα τοῦ τε Συλλόγου καὶ τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων ἡ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Νομισματοκοπείου ἀρ. 4 καὶ ἀπέναντι τοῦ ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν οἰκία τοῦ κ. Δ. Καψάλη ἀντὶ δρ. 61,500. Ἀνετέθη δὲ ἡ ἔρευνα τῶν τίτλων τῆς οἰκίας ταύτης εἰς ἐπιτροπὴν συγκειμένην ἐκ τοῦ προέδρου καὶ τῶν κκ. Στεφ. Ἰωαννίδου καὶ Ι. Εὐκλείδου.

Ὁ ἐν Βερολίνῳ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας κ. Ἐρρῖκος Τράιτσκε ἐκλεχθεὶς μέλος ἐπίτιμον τοῦ Συλλόγου ἔγραψε πρὸς τὸν πρόεδρον τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν:

Ἐν Βερολίνῳ, τῇ 27 Νοεμβρίου 1877.

Ἀξιότιμε κύριε,

Τὸ εὐγενὲς ὑμῶν ἔγγραφον περιῆλθεν εἰς χεῖράς μου πολὺ ἀργά, μετὰ τὴν ἐκ μακροῦ ταξιδίου ἐπιστροφήν μου. Παρακαλῶν δ' ἡμᾶς νὰ συγχωρήσητε τὴν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς θελήσεώς μου ἐπιβράδυνσιν τῆς ἀπαντήσεώς μου, ἐκφράζω ὑμῖν τὰς θερμοτάτας μου εὐχαριστίας διὰ τὰς ὑπὲρ ἐμοῦ εὐμενεῖς ὑμῶν λέξεις, καὶ δέχομαι χαίρων τὴν θέσιν ἐπιτίμου ἑταίρου τοῦ «Παρνασσοῦ». Θεωρῶ δὲ τιμήν μου τὸ νὰ ἀνήκω εἰς Σύλλογον, περὶ τῆς ἐπιτυχοῦς τοῦ ὁποίου ἐνεργείας ἔμαθον πολλὰ εὐχάριστα παρὰ τοῦ φίλου μου Κουρτίου.

Δὲν ἤλπιζον ὅτι εἰς τοὺς βραχεῖς μου λόγους περὶ τῆς σημερινῆς θέσεως τῆς Ἑλλάδος ἤθελεν ἀποδοθῇ ἐν τῇ ὑμετέρᾳ πατρίδι τοσαύτη προσοχή. Οἱ λόγοι ἐκεῖνοι ἦσαν μόνον ἡ ἔκφρασις τοῦ φρονήματος τῶν πλείστων μεμορφωμένων συμπολιτῶν μου· οὐδέποτε θὰ λησμονήσωμεν τὴν εὐγνωμοσύνην, ἣν ὀφείλει πᾶς ὁ νεώτερος πολιτισμὸς εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα· ὡς δ' οἱ ἡμέτεροι πατέρες ἦσαν φιλέλληνες, οὕτω θέλομεν ἡμεῖς οἱ υἱοὶ νὰ ταχθῶμεν κατὰ τὰς ἀνατολικὰς περιπετείας μετὰ τῶν ὑπὲρ τῆς ἡμερώσεως ἀγωνιζομένων. Ὁ δὲ πολιτισμὸς ὑπὸ μόνης τῆς Ἑλλάδος δύναται νὰ διαβιβασθῇ εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Εἴθε νὰ πορισθῇ ὁ ὑμέτερος λαὸς ἀπὸ τῶν σημερινῶν ἀγώνων τοὐλάχιστον μικράν τινα ὠφέλειαν καὶ νὰ εὐρύνῃ τὰ ὅρια αὐτοῦ πρὸς βορρᾶν. Πότε δὲ θὰ ἔλθῃ ἡ στιγμὴ δὲν ἐξεύρω, ἀλλὰ τοῦτο ἐξεύρω, ὅτι ἡ χερσόνησος τοῦ Αἵμου τότε μόνον θὰ γείνῃ ὑγιὴς καὶ θὰ εὐημερήσῃ, ὅταν ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Σοφίας παρὰ τὸν Βόσπορον θ' ἀνήκῃ πάλιν εἰς τὸν κτίσαντα αὐτὴν λαόν.

Μετ' εἰλικρινοῦς εὐγνωμοσύνης λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ὑπογραφῶ

Ἐρρ. v. TREITSCKE

Ἐξελέχθησαν μέλη ἀντεπιστέλλοντα τοῦ Συλλόγου ἐν Πειραιεῖ ὁ κ. Κλεάνθης Παπάζογλης, ἐν Λονδίνῳ ὁ κ. Ῥοβέρτος Φάγερς, τακτικὰ δὲ πάρεδρα οἱ κκ. Γουσταῦος Καΐρτε, Μονδρὺ Βωδουὲν καὶ Ἰάκωβος Τομπάζης, ἐπίτιμον δὲ ὁ ἅγιος Πελαγωνίας Ματθαῖος.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.—Ἐν Πετρουπόλει ἀπεβίωσεν ὁ διάσημος Ῥῶσος ποιητὴς Πούσκιν, πρὸς τιμὴν δ' αὐτοῦ ἐψηφίσθη ὅπως ἀνεγερθῇ ἔν τινι τῶν κεντρικωτέρων πλατειῶν τῆς Πετρουπόλεως ὁ ἀνδριὰς αὐτοῦ.

— Ἀξιόλογον ἔργον *περὶ Θουκυδίδου καὶ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ συγγραφῆς* ἐξέδωκεν ἐν Μονάχῳ ὁ Ἐρρῖκος Welzzhofer. Μετὰ πολλοῦ θαυμασμοῦ πρὸς τὸν μέγαν ἱστορικὸν τῆς Ἑλλάδος γράφων ὁ γερμανὸς λόγιος, ἰδίως προσπαθεῖ νὰ ἐκτιμήσῃ αἰσθητικῶς τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ πολλὰ μάλιστα λέγει περὶ τῶν δημηγοριῶν, ὁρίζων τὰς πηγὰς αὐτῶν καὶ πολλὰ νεώτερα διδάσκων.

— Ἐξεδόθη ἐν Λειψίᾳ ἐπ' ἐσχάτων παρὰ τῷ ἐκδότῃ Teubner τὸ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἀναμενόμενον σύγγραμμα τοῦ μακαρίτου Βοικχίου, ἡ *Ἐγκυκλοπαιδεία καὶ Μεθοδολογία τῶν φιλολογικῶν ἐπιστημῶν*. Τῶν δὲ κατὰ τὴν ἔκδοσιν ἐπεμελήθη ὁ ἐν Giessen καθηγητὴς Bratuscheck. — Τὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν τῆς φιλολογίας ἐδίδαξεν ὁ Βοίκχιος ἀπὸ τοῦ 1809—1865 εἰκοσιεξάκις. Τὸ σύγγραμμα εἶνε ὀγκωδέστατον, συγκείμενον ἐκ σελίδων 824, εἶνε δ' ἔργον ἀντάξιον τνῦ μεγάλου ἀνδρός, ὅστις μετὰ τοῦ Hermann δικαίως θεωρεῖται ὡς ὁ ἱδρυτὴς τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης.

— Ὁ Ἰνδὸς Rajendralala-Mitra Badahur ἐδώρησεν εἰς τὴν ἐν Παρισίοις Ἀκαδήμειαν τῶν Ἐπιστημῶν ἐνενήκοντα τρία σανσκριτικὰ χειρόγραφα ἐπὶ χάρτου ἢ φλοιῶν δένδρων, ἅτινα λέγονται σπουδαιότατα διὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτῶν ἢ τὴν ὕλην ἣν περιέχουσιν.

— Ἐν Νεαπόλει ἤρξατο τῇ 1 Ἰανουαρίου 1878 ἡ ἔκδοσις περιοδικοῦ συγγράμματος ἐπιγραφομένου μὲν Giornale Academico di Lettere Scienze et Arte, ἐκδιδομένου δὲ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Καρόλου Μαρσάλα. Περιέχει δὲ ποιήσεις, διηγήματα καὶ ἄλλως ἐξαίρετον ὕλην τῆς ἐλαφρᾶς λεγομένης φιλολογίας.

* *
*

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ. — Γενομένης κατ' αὐτὰς συζητήσεως ἐν Νορδχάουζεν περὶ τῶν δηλητηριωδῶν οὐσιῶν καὶ ἰδίως τοῦ ἀρσενικοῦ ὅπερ περιέχουσιν τὰ ἐν Γερμανίᾳ κατασκευαζόμενα ποικίλα χαρτία πρὸς διακόσμησιν τῶν τοίχων τῶν αἰθουσῶν καὶ δωματίων, ὁ φαρμακοποιὸς Σοῦλτσι ἀνεκοίνωσεν ὅτι νεωστὶ ἀλλαχθέντων τῶν χαρτίων τῆς ἐν Βάιμαρ σωζομένης οἰκίας τοῦ Σχίλλερ, ἀνεκαλύφθη ὅτι τὰ πράσινα χαρτία τοῦ ἰδιαιτέρου γραφείου τοῦ διασήμου ποιητοῦ περιεῖχον ἱκανὴν ποσότητα ἀρσενικοῦ, εἰς οὗ τὴν ἐπενέργειαν πειρῶνταί τινες σήμερον νὰ ἀποδώσωσι τὸν πρόωρον καὶ αἰφνίδιον θάνατον τοῦ ὑγιεστάτου ἄλλως Σχίλλερ, ὡς προελθόντα μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐκ δηλητηριάσεως.

— Σπουδαιότατον πείραμα τῆς χημείας ἐγένετο κατ' αὐτὰς ἐν Γενεύῃ ὑπὸ τοῦ κ. Ῥαοὺλ Pietet. Διὰ συστήματος ὀργάνων προσφυέστατα συνδυασθέντων, κατωρθώθη ἡ ὑγροποίησις τοῦ ὀξυγόνου, ἑνὸς τῶν ἀποτελούντων τὸν ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα ἀερίων. Ἡ ὑγροποίησις ἐγένετο ὑπὸ πίεσιν 320 ἀτμοσφαιρῶν καὶ ὑπὸ ψῦχος 140 βαθμῶν. Μετὰ τὴν ὑγροποίησιν τοῦ ὀξυγόνου δύο μόνον ἀέρια μένουσιν ἔτι τὸ ἄζωτον καὶ τὸ ὑδρογόνον.

— Εἰς τὰ τορπιλλοφόρα πλοῖα προσετέθη καὶ τὸ *τορπιλλοφόρον ἀερόστατον*. Ἡ ἐφεύρεσις ἀνήκει εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὰ πειράματα ἐγένοντο ἐν τῇ πόλει Bridgeport τῆς Κοννεκτικούτης τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν. Τὸ ἀερόστατον ὑψοῦται εἰς τὸν ἀέρα μεταφέρον τὰς τορπίλλας, αἵτινες δι' ἁπλουστάτου μηχανισμοῦ ἀποσπῶνται αὐτοῦ ὑπεράνω τῆς πόλεως ἢ τοῦ στρατοπέδου ἐφ' οὗ πρόκειται νὰ ἐνεργήσωσι, καὶ πίπτουσαι ἀναφλέγονται ἐπιφέρουσαι μεγίστας ζημίας.

ΠΟΙΚΙΛΑ.—Φρικταὶ εἶναι αἱ δημοσιευόμεναι εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν Ἰνδίαις ὑπὸ τῆς πείνης ἀποθνησκόντων κατὰ χιλιάδας, ἰδίως ἐν Μαδρᾶς, Βομβάῃ, Μαδούρᾳ, Σαλέμ, Κοϊμπατόρε καὶ Νελλόρε. Ἕνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀτυχημάτων πάσχει οὐχὶ πλέον μέρος τι τῶν κατοίκων ἀλλὰ σύμπαντες οἱ κάτοικοι. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπὸ πείνης ἀποθανόντων ἀπὸ τοῦ Μαΐου μέχρι Σεπτεμβρίου 1877 ἀνέρχεται εἰς 320,000 ἐπὶ πληθυσμοῦ 22 ἑκατομμυρίων, κατοικούντων ἔκτασιν 6230 γεωγρ. μιλ. Οἱ ἀγρόται δὲ καὶ οἱ ἐργάται ἰδίως πάσχουσιν. Οὗτοι συνήθως κατὰ μεγάλας ὁμάδας μεταβαίνουσιν ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, σκελετώδεις τὴν ὄψιν, ἐσβεσμένους ἔχοντες ὑπὸ τῆς ἀδυναμίας τοὺς ὀφθαλμούς, ἀδύνατοι εἰς πᾶσαν κίνησιν καὶ ἐργασίαν, περιέρχονται δὲ τὰς ὁδοὺς περιμένοντες ἢ τὸν θάνατον ἢ χεῖρα, ἥτις νά τοις δώσῃ τροφήν. Συνήθως βλέπει τις σκηνὰς σπαραξικαρδίους· μητέρας κλαιούσας καὶ πλανωμένας τῇδε κἀκεῖσε καὶ ζητούσας ἐλεημοσύνην χάριν τῶν ψυχορραγούντων τέκνων των. Αἱ τελευταῖαι εἰδήσεις ἐκεῖθέν εἰσιν εὐτυχῶς ἐνθαρρυντικαί, πιστεύεται δ' ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ τῶν κυβερνήσεων τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, τῶν ἐχουσῶν ἐκεῖ κτήσεις θέλει μετριασθῇ τὸ κακὸν καί ποτε θέλει τελείως ἐκλείψῃ.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1877 ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση	θλῖψις 753,00 χμ.		Μέση	θερμοκρασία 13,08	
Μεγίστη	» 761,85	(τὴν 16ην)	Μεγίστη	» 18,9	(τὴν 1ην)
Ἐλαχίστη	» 741,54	(τὴν 26ην)	Ἐλαχίστη	» 4,3	(τὴν 28ην)

Ἡμέραι βροχῆς 10 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 87, 83 χμ.), βροντῶν 1. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 1 ἡμέραν ΝΔ, 1Δ, 3ΒΔ, 6Β, 9ΒΑ, 4Α, 3ΝΑ, 3Ν.

1877 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση	θλῖψις 752,10		Μέση	θερμοκρασία 10,63	
Μεγίστη	» 760,59	(τὴν 15ην)	Μεγίστη	» 19,6	(τὴν 4ην)
Ἐλαχίστη	» 739,66	(τὴν 26ην)	Ἐλαχίστη	» 0,0	(τὴν 30ην)

Ἡμέραι βροχῆς 11, νιφάδων χιόνος 1, (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 48,57 χμ.). Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 5 ἡμέρας ΝΔ, 3Δ, 2ΒΔ, 10ΒΑ, 2Α, 2ΝΑ, 2Ν.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Α' ΑΡΧΑΙΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Μικραὶ φιλολογικαὶ διατριβαί. § 1 Καταιβατόν, κείμενον, περιθώριον κλπ. σ. 95.—§ 2. Σαποῦνι κλπ. σ. 192.—§ 3. Ῥύμμα κλπ. σ. 253. — § 4. Δέλτα, Δελτάρια, Πιττάκιον κλπ. σ. 428. — *Ποικίλα Φιλολογικά.* § 1. Παρίσιοι κλπ. σ. 654.—§ 2. Ἐχεμύθεια—Ἐχεμυθία σ. 656.—§ 3. Κόνικλος κλπ. σ. 659.—§ 4. Παρθενίαι—Παρθένιοι σ. 736.—§ 5. Ἐφορεία—Ἐφορία σ. 740.—§ 6. Πολίτης—Πατριώτης σ. 827.—§ 7. Πολίτης—συμπολίτης κλπ. σ. 829.—§ 8. Πατριώτης—φιλόπατρις ἢ φιλόπολις σ. 833.—§ 9. Cuniculus—Κόνικλος σ. 887.—§ 10. Τούφακες (τουφέκια) τουφακοφόροι σ. 891=ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Κ. Σ. Κόντου.

Ἡ ἐπὶ δωροδοκίᾳ καταδίωξις τοῦ Δημοσθένους ὑπὸ Ι. Α. Τυπάλδου δικηγόρου σ. 721.

Τὸ Δήλιον ἐπίγραμμα ἤτοι περὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ καὶ τῶν ποικίλων τούτου συνωνύμων θεωρουμένων ἐτυμολογικῶς ὅπου καὶ περὶ ἐλευθερίας καὶ ἡδονῆς ὡς ἄκρου ἀγαθοῦ εἴτε εὐδαιμονίας ὑπὸ Κ. Λαμπρύλλου σ. 114.

Διάφορα. Περὶ Γερμανικῆς μεταφράσεως τῶν Βατράχων τοῦ Ἀριστοφάνους σελ. 78. Ἰταλικῆς τοῦ Πλούτου 480. Ῥωμουνικῆς τῆς Βατραχομυομαχίας 234. Ῥὼς ἄκλιτον=ῥῶσος 199. Ὁ εἰς τὴν Δικαιοσύνην ὕμνος τοῦ Ὀρφέως 614. κέγχρος= ἀργιλλῶδες χῶμα κατ' Ἀσώπιον 847 (ἐν λ. Κεχριώνας). Εὐαγγέλια μετὰ εἰκόνων καὶ μουσικῆς 847 (ἐν λ. Κηπούρια). Περὶ Θουκυδίδου νέον σύγγραμμα 966. Βοιχίου Ἐγκυκλοπαιδεία καὶ Μεθοδολογία τῶν φιλολ. ἐπιστημῶν 967.

Β' ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Περὶ Ἑλληνικοῦ θεάτρου ὑπὸ Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ σ. 1.

Ἠλιοῦ Τανταλίδου βίος καὶ ἔργα ὑπὸ Ι. Ισ. Σκυλίσση σ. 81.

Γεώργιος Τερτσέτης ὑπὸ Α. Βλάχου σ. 161.

Δραματικὸς ἀγών. Κρίσις τῆς τῶν ἀγωνοδικῶν ἐπιτροπείας ὑπὸ Ε. Δ. Ῥοΐδου σ. 218 (πρβ. σ. 232).

Θεόδωρος Καροῦσος ὑπὸ Σπ. Παπαγεωργίου σ. 241 (πρβ. σ. 647).

Περὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ ἰδίως περὶ Γεωργίου Ζαλοκώστα ὑπὸ Ἀγγέλου Βλάχου σ. 321.

Νεοελληνικὰ Ἀνάλεκτα. Ἀνέκδοτα δημοτικὰ ᾄσματα ὑπὸ Π. Γ. Ζερλέντου σ. 390.

Ἀνύπαρκτα ὀνόματα ὑπὸ Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου Δ. Φ. σ. 497

Μνημεῖα τῆς ἐν τῷ Μεσαιῶνι Ἑλληνικῆς ποιήσεως νῦν τὸ πρῶτον ἐκδιδόμενα ὑπὸ Μανουὴλ Ι. Γεδεών. Α' Ἀνωνύμου ἠθικὰ διδάγματα σ. 525. Β' Ἀνωνύμου ποιήματα εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον σ. 527. Γ' Ἰωάννου Μοζήνου τοῦ Κρητὸς δέησις πρὸς τὴν Θεοτόκον σ. 533 (πρβ. σ. 862). Δ' Γεωργίου Χρυσογόνου Τραπεζουντίου παίγνια ποιητικὰ εἰς τὸν ἄρχοντα Καμαράσην Ἰωάννην σ. 746, τοῦ αὐτοῦ εἰς Ι. Ν. Α. Μαυροκορδάτον σ. 749 (πρβ.

σ. 863). Ε' Γεωργίου Μοναχοῦ Λερίου σάτυρα πτώσεων σ. 751 (πρβ. σ. 865). Ϛ' Ματθαίου Μυρέων περὶ τοῦ τῶν Λατίνων σχίσματος σ. 753 (πρβ. σ. 866). Βραχεῖα σημείωσις περὶ τῶν στιχουργημάτων τούτων σ. 856.

Ἡ παρ' ἡμῖν ὑποκριτικὴ ὑπὸ Ι. Ἰσιδωρίδου Σκυλίσση σ. 561.

Ῥουφέτιον καὶ Ῥουσφέτιον ὑπὸ Χ. Ν. Φιλαδελφέως σ. 651.

Ὀνόματα θέσεων ἐν Κεφαλληνίᾳ μετὰ τοπογραφικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν σημειώσεων ὑπὸ Ἠλ. Α. Τσιτσέλη σ. 674, 783, 844, 902.

Περὶ συγχρόνου ἐν Ἑλλάδι κριτικῆς ὑπὸ Ε. Δ. Ῥοΐδου σ. 757.

Περὶ τῶν κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως ὑπὸ Ῥοΐδου γραφέντων ὑπὸ Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ σ. 881.

Διδάσκαλοι τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχικῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς. Ἀζαρίας Τζιγάλας ὑπὸ Π. Γ. Ζερλέντου σ. 893.

Δοκίμιον Ποιητικῆς ὑπὸ Ἀνδρέα Λασκαράτου σ. 921

Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς σ. 73, 153, 231, 316, 388, 476, 718, 797, 965.

Ποιήματα. Ἄσματα Ἑλληναλβανῶν 21, Δημοτικὰ 133, 290, 923, 924, 925. Ταντալίδου 83 κέξ. Τερτσέτου 167 κέξ. Ζαλοκώστα 363 κέξ. 672. Σπ. Μελισσηνοῦ 924. Ἀνδρέα Λασκαράτου 925, 927, 929, 933, 947, 951.

Κ. Τυπάλδου Πρετεντέρη 926. Καρκινικὸν πεντάστιχον ἀνέκδοτον Χρυσογόνου 864.

Σχολαὶ τῶν Ἀπόρων Παίδων, ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἱδρυμέναι ἐν Ἀθήναις, Σύρῳ, Καλάμαις, Χαλκίδι, Ζακύνθῳ, Πάτραις σ. 389, 476.

Σύλλογοι. Ἀχαϊκὸς ἐν Πάτραις, Παναιτώλιον ἐν Μεσολογγίῳ, Σύνδεσμος ἐν Κορθίῳ Ἄνδρου, Τῶν Ἀπόρων κορασίων ἐν Πειραιεῖ σ. 154, Φιλεκπαιδευτικὸς ἐν Ἀδριανουπόλει σ. 347, Φιλοπρόοδοι Ἠὼς καὶ Ἐλπὶς ἐν Κεφαλληνίᾳ σ. 389, Τῶν Φιλομαθῶν Ξενοφῶν ἐν Τραπεζοῦντι σ. 798.

Διάφορα. Σχέδιον ἱδρύσεως ἐθνικοῦ θεάτρου 14. Ῥωμουνικὴ μετάφρασις τῆς Συζύγου ἐκλογῆς Δ. Παπαρρηγοπούλου 78, γαλλικὴ τῆς Ἀμαλθείας Σπ. Βασιλειάδη 454 καὶ ἰταλικὴ τῆς Γαλατείας 318. Περὶ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν ὀστῶν Ἀλεξάνδρου Σούτσου 389. Ἡ πτῶσις τῆς Τρῳάδος τραγῳδία Λασκαράτου 933. Ἰωάννης Πρώιος Θεραπειανὸς λόγιος 404 σημ. Νικόλαος Χελιδρομεὺς 861 σημ. 2. Δαμασκηνὸς ὁ Θεσσαλονίκης 864 σημ. 3. Ἰωάννης Ἀγᾶς 893 σημ. 1. Δαμασκηνὸς ἀρχιμαν. καὶ ἱδρυτὴς τῆς ἐν Τεργέστῃ ἑλλ. ἐκκλησίας 915 κέξ. Σχολεῖα ἐν Χίῳ 749. Καταλήξεις τοπικῶν ὀνομάτων Κεφαλληνίας 850 σημ. 2. Ἰδιάζουσα προφορὰ τῆς ἑλλην. γλώσσης τῶν γυναικῶν τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ Σεμάλτου 132. Παρνασσοῦ περίληψις λογοδοσίας 232. Δραματικὸς ἀγὼν 232, Διαγωνισμὸς πρὸς ἔκδοσιν βιβλίων πρὸς χρῆσιν τῶν Σχολῶν τῶν Ἀπόρων Παίδων 317, Δημόσια μαθήματα 878. Περὶ ἀγορᾶς οἰκίας τοῦ Συλλόγου καὶ τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς. Κρίσεις περὶ τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου 316, 389, 718 (ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐπιθεωρήσει τῶν Παρισίων, ἐν τῇ Γαλλικῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Ἐπιγραφῶν καὶ τῶν γραμμάτων ὑπὸ Λέοντος Heuzey, ἐν τῷ κριτικῷ περιοδικῷ τῆς Λειψίας Litterarisches Centralblatt τῆς 22 7βρίου ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀμβούργῳ καθηγητοῦ Γουλιέλμου Βάγνερ, καὶ ἐν ἄλλαις ἑλληνικαῖς καὶ ἀλλοδαπαῖς ἐφημερίσι καὶ περιοδικοῖς).

Γ' ΝΕΩΤΕΡΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Τουρκουάτου Τάσσου Ἡ Ἐλευθερωμένη Ἱερουσαλήμ. ᾆσμα γ' μετάφρασις Ἰουλίου Τυπάλδου σ. 179.

Διάφορα. Νέον ἀντίτυπον περὶ Φάουστ ἐν Πέστῃ 74. Κανίνη λεξικὸν μέγα ἰταλικὸν καὶ γαλλικὸν 154. Πανεπιστήμιον Μόσχας 154, Πανεπιστήμιον Βαταυικοῦ Λουγδούνου 718, Περὶ ἐκδόσεως διεθνῶν παροιμιῶν 155. Γερμανικὴ τοῦ 1609 ἐφημερὶς 155, Δράματα ἐπιστημονικὰ 158, Χειρόγραφα ῥωσικὰ 233, Φιλολογικὴ ἰταλικὴ ἐπιθεώρησις ἐν Ταυρίνῳ 233, Στρατιωτικὴ ἀλληλογραφία Ναπολέοντος Α' 234, Ὁ ἥρως τῆς Καλύβης τοῦ Θωμᾶ 240, Βιβλίον τῆς ιε' ἑκατονταετηρίδος

318, Περὶ τῆς ὑπὸ Βικέλα μεταφράσεως δραμάτων τοῦ Σαιξπήρου 318, Γαζῆ Ὀσμᾶν δρᾶμα τουρκικὸν Ν. Σταματιάδου 319, Περὶ αὐτοβιογραφίας Ἀλφρ. Μυσὲ 396, Τιμαὶ αὐτογράφων 395, Νέον ἀγγλικὸν περιοδικὸν ΙΘ' Αἰὼν 396, Διάδοσις γλωσσῶν 477, Παρῳδὴ Ἡττηθεῖσα Ῥώμη καὶ Σεφώρα 480, Ἀριθμὸς ἐκδοθέντων βιβλίων τῷ 1876 ἐν Ἀγγλίᾳ 555, Ἐφημερὶς Ἀκαδημαϊκὴ κλπ. Κ. Μαρσάλα ἐν Νεαπόλει.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Κάτοπτρον ἀνέκδοτον (μετὰ πίνακος) ὑπὸ Κ. Μυλωνᾶ σ. 39.

Αἱ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ἀνασκαφαὶ ὑπὸ Στ. Δραγούμη σ. 225, 375.

Ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Ἐφέσῳ ὑπὸ Κωνσταντίνου Πὼπ σ. 357.

Ῥωμαϊκὰ Ἀρχαιολογήματα ὑπὸ Σ. Κ. Σακελλαροπούλου σ. 380, 552.

Ἀρχαιολογικαὶ ἐν Ῥώμῃ ἀποκαλύψεις ὑπὸ Σ. Κ. Σακελλαροπούλου σελ. 488, 688.

Ἐπιγραφικὰ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Α. Μόρδτμαν νεωτέρου σ. 615.

Φειδίας καὶ ἡ ἐποχὴ αὐτοῦ ὑπὸ Κ. Μυλωνᾶ σ. 801.

Ὁ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμὸς καὶ ὁ χωρισμὸς τῆς Εὐβοίας σ. 812.

Ἀρχαιολογικὴ ἐν Ἀθήναις Ἑταιρία σ. 71.

Γερμανικὴ ἀρχαιολ. ἐν Ἀθήναις Σχολὴ σ. 69, 150, 228, 314, 384, 964.

Γαλλικὴ ἐν Ἀθήναις Σχολὴ σ. 71, 151, 229, 314, 962.

Ἀνασκαφαί. Ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν σ. 71, 225, 307, 375, 475, 702, 714, 963. — Ἐν Ὀλυμπίᾳ σ. 69, 148, 227, 313, 715. — Ἐν Μυκήναις σ. 67, 714. — Ἐν Δήλῳ σ. 230, 316, 962. — Ἐν Τανάγρᾳ 230, 475, 962, 963. — Ἐν Σπάτᾳ 230, 475, 551. — Ἐν Μήλῳ σ. 311. — Ἐν Δωδώνῃ σ. 377 (πρβ. σ. 73). — Ἐν Ῥώμῃ τοῦ Ἡσκυλίνου λόφου σ. 458, τοῦ Ῥωμαϊκοῦ φόρου σ. 688.

Ἀρχαιότητες. Περιεργότατον ἀφιέρωμα τῷ Ἀσκληπιῷ μαρμάρινον σ. 72. Λέαινα γεγλυμμένη ἐν τιτανώδει λίθῳ ἐν Κερκύρᾳ 73. Κεφαλὴ ἔχουσα ἐπὶ τοῦ χείλους καὶ τῶν παρειῶν ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος 152. Πένθιμα χρώματα ἐπὶ Ληκύθου 387. Στήλη ἐπιτυμβία ἐν Ἀθήναις σώζουσα κυανοῦν χρῶμα 715, 716. Ἀνάγλυφον Παναγίας 152. Καπηλεῖον ἐν Πομπηΐᾳ περιέχον γραφὰς 153. Κένταυρος καὶ γυνὴ ἐν ἀγκάλαις Κενταύρου 227. Ἀνάγλυφον ἐν Ἄργει 231. Ὀβελίσκος Ἀλεξανδρείας 231, 475. Ἄγαλμα Ποσειδῶνος 311. Κορμὸς Ἀρτέμιδος ἐν Δήλῳ 963. Σαρκοφάγος ἐκ Καστελλορρίζου 315. Μετόπη Παρθενῶνος 316. Κόμμοδος καὶ Ἀφροδίτη 383. Πήλινα ἀγαλμάτια Τανάγρας 475 (πρβ. 963). Περὶ τῆς Μηλίας Ἀφροδίτης 552. Τάφοι Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ Μανουὴλ τοῦ Πορφυρογεννήτου 685. Τάφος βασιλόπουλου 903 σημ. 1. — Σκεύη κλπ. χρυσᾶ Μυκηνῶν 67, 714. Χρυσᾶ βυζαντιακὰ νομίσματα 152. Ψέλλια χρυσᾶ μετὰ κεφαλῆς Ἀπόλλωνος καὶ Διὸς 316. Τὰ ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς Δωδώνης ἀνευρεθέντα 379. Τυρρηνικὸν κάτοπτρον 553. Ὁ θησαυρὸς τῆς Πραινέστου 553. Τάφος ἐν Ζηλανδίᾳ καὶ ἀγγεῖον μετ' ἐπιγραφῆς ἑλληνικῆς 717. — Σφραγὶς Γαλλορρωμαίου ἀρχιάτρου 380. Πλάκες Ὀσσούνας 381. Μολυβδίδες 384. Τὸ Suivez-moi παρ' ἀρχαίοις 387. Πίναξ τῆς Ἀλγιουστρέλης 552. Ἀποδείξεις πληρωμῆς τραπεζίτου 553. Ῥωμαϊκὸν δεῖπνον 795. — Λείψανα ἀρχαίων τειχῶν ἐν Ἀθήναις 475, 715, ἐν Πειραιεῖ 876, ἐν Χαλκίδι 877, ἐν Καβάλλᾳ 289 (πρβ. 293), κυκλωπείων τειχῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ 787 (ἐν λ. Ἑλληνικά). Πελασγικῶν τειχῶν καὶ τάφων 905 (ἐν λ. Σάμο). Ναοῦ καὶ ῥωμ. λουτρῶν ἐν Σκάλᾳ 907. Ἀρχαίων ὀχυρωμάτων 847 (ἐν λ. Κοκκήλια), πύργων βυζαντιακῆς ἐποχῆς ἐν Μακεδονίᾳ 288. Τειχῶν καὶ πύργων ἐν Ἀμφιπόλει 294, ἀκροπόλεως καὶ τειχῶν ἐν Φάγρῃ 297. Βυζαντιακὰ ἐρείπια ἐν Ἀνακτοροπόλει 298, ἐρείπια Φάγρητος 288. Λείψανα ἀρχαίου ὑδραγωγείου ἐν Ἀθήναις 876. Ἑλληνικὸν θέατρον Δωδώνης 377. Λείψανα ἀρχαίου ναοῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ 681 (ἐν λ. Γραδοῦ). Παναγία τοῦ Διὸς 784 (ἐν λ. Δίας). Μαντεῖον Διονύσου ἐν Μακεδονίᾳ 130 (ἐν λ. Μαντήϊον· πρβ. 292). Βυζαντιακὴ ἐν Φιλίπποις ἐκκλησία 231 (πρβ. 291 καὶ 301 σημ. 1). Σανσκρητικὰ χειρόγραφα ἐν Παρισίοις 967. Βοηθητικὰ συγγράμματα περὶ Φειδίου 822 σημ. 1.

Ἐπιγραφαί. Σελ. 66, 69, 72, 73, 228, 231, 311, 315, 361, 385, 386, 476, 511, 618, 620, 621, 715, 716, 717.

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ

Περὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἑλληναλβανῶν καὶ ἰδίως περὶ τῶν εἰς Ἑλλάδα μεταναστευσάντων ὑπὸ Κ. Χ. Βάμβα σ. 19 (πρβ. σ. 74).

Ἡ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δουλεία καὶ ἡ διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κατάργησις αὐτῆς ὑπὸ Κ. Νεστορίδου σ. 100, 267.

Σκιαγραφήματα Μαυροβουνιωτικὰ Siegfried Kopper μεταφρ. Α. Μάνου. α' τὰ σχολεῖα σ. 57. β' ἑορτὴ ἐν Κετίγνῃ σ. 210. γ' ἡ πόλις καὶ ἡ αὐλὴ σ. 362.

Μακεδονικά. Περιήγησις τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαρχιῶν Δράμας, Ζίχνης καὶ Ἐλευθερουπόλεως ὑπὸ Ν. Γ. Φιλιππίδου σ. 123, 286.

Λόγος ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς ΚΕ' Μαρτίου ὑπὸ Ἀριστείδου Οἰκονόμου σ. 280.

Περὶ τῶν παιδαγωγικῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πεσταλότση ὑπὸ Αρ. Κ. Σπαθάκη σ. 342.

Ἀνέκδοτα Φαναριωτικά. Ἀλέξανδρος Μουρούζης ὑπὸ Ἐλευθερίου Θωμᾶ σ. 401.

Σύντομος ἱστορικὴ σημείωσις περὶ Ἀλβανίας καὶ Ἀλβανῶν ὑπὸ Κ. Χ. Βάμβα σ. 438.

Σκιαγραφία τῆς καταστάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐξεγέρσεως καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐπίδρασις τῆς ἐμπορίας ὑπὸ Σ. Α. Β. σ. 481.

Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τῶν ἱστορικῶν ἀναμνήσεων ὑπὸ Ν. Δραγούμη σ. 514.

Παλαιὰ σχέδια περὶ διαμελισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς ὑπὸ Κ. Π** σ. 522.

Λόγος εἰς Κωνσταντῖνον Κανάρην ὑπὸ Ἐμμανουὴλ Κοκκίνου σ. 641.

Ἱστορικὴ σημείωσις ὑπὸ Ἰωσὴφ Μομφερράτου σ. 647.

Ἀθεΐα καὶ δεισιδαιμονία πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ ὑπὸ Κ. Νεστορίδου. Μέρος Α' Ἀθεΐα σ. 661.

Ἐκ τῶν Δωρικῶν. Μονὴ Βαρνάκωβας ὑπὸ Ν. Ι. Σολωμοῦ λοχαγοῦ τοῦ μηχανικοῦ σ. 681.

Οἱ κατὰ τοῦ γενείου διωγμοὶ ἐν Ῥωσίᾳ ὑπὸ Δ. Π. Λάμπρου σ. 779.

Ὁ πατὴρ Ὑάκινθος ὑπὸ Κωνσταντίνου Πὼπ σ. 822.

Ῥωσικὰ περὶ Ἑλλάδος ἔγγραφα νῦν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μεθερμηνευόμενα ὑπὸ Κ. Α. Παλαιολόγου σ. 915.

Διάφορα. Γαλλικὴ γεωγραφικὴ ἑταιρία. Βραβεῖον 50000 φρ. πρὸς διερεύνησιν τῆς μεσημβρ. Ἀφρικῆς 76. Λαργὼ ὁ διερευνητὴς τῆς Σαχάρας 77. Ἄτλας Ἀφρικῆς Γόρδωνος 156. Δίοδος διὰ τοῦ Ἀρκτικοῦ Ὠκεανοῦ ὑπὸ Νορδενσκιὸλδ 156 καὶ 557. Κομιτᾶτα πρὸς ἐκπολιτισμὸν τῆς κεντρ. Ἀφρικῆς 157. Πελαγοδρομία Ἄγγλων εἰς τὸν βόρειον Πόλον 157. Τοπογραφικὸς χάρτης Ἀττικῆς καὶ Πίνακες γεωγραφικοὶ Ἑλληνικοὶ 236. Ἀνεύρεσις συντρόφων θαλασσοπόρου Φραγκλίνου 237. Ἀνακάλυψις βραχίονος τοῦ Νείλου 558. Χάρτης Στάμφορδ καὶ Ἐθνογραφία Εὐρωπ. Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος 397 (πρβ. 299 σημ. 3) Χάρτης Βιαγκόνη 398. Ταξίδια περὶ τὴν γῆν 557. Γεωγραφία ἐν Οὐγγαρίᾳ 557. Βραβεῖον Γεωγραφικῆς ἑταιρίας Παρισίων 558. Ἰταλικὴ ἐκδρομὴ εἰς Αἴγυπτον 558. Τελευταῖαι ἐν Ἀφρικῇ ἀνακαλύψεις Στάνλεϋ 879. Νικοτσάρας 132. Μοναστηρίου Εἰκοσιφοινίσσης ἀρχαία βιβλιοθήκη 133. Ἀνέκδοτα νομίσματα Ζακώστα 151. Ἀνέκδοτον νόμισμα Δαμαλᾶ 117. Ἀρχαιότερά τινα περὶ Τουρκίας συγγράμματα 522 σημ. Μονὴ Βαρνάκωβας, Βερνικόβου ἢ Βερνικὸ 683. Ἔγγραφον τοῦ 1695 περὶ τῆς κτίσεως τῆς Μονῆς 685 καὶ ἕτερον τοῦ 1696 διαταγὴ ἐκ Ναυπλίου τοῦ ἐνετοῦ Ἀλεξάνδρου Μολίνου 683. Εἰσαγωγὴ εἰς Ῥωσίαν τῆς ἀπὸ Χριστοῦ

χρονολογίας 781 σημ. 'Αλέξανδρος Μουρούζης 403. Πασβάνογλους 404. Μπενάκης 915. Βουκουβάλας, Παπάζογλους, 916. Μύκονος 917. Πάνος Μπιτσητσίλης ὑπολοχαγὸς πρόξενος τῆς 'Ρωσίας ἐν 'Αλβανίᾳ καὶ ταγματάρχης Σωτήρης ἐν Χειμάρρᾳ 918 Κωνσταντῖνος Γ' αὐτοκράτωρ τῶν 'Ελλήνων καὶ Νικόλαος Πάγκαλος καὶ κρίσις Αἰκατερίνης Β' περὶ 'Ελλήνων.

ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ ΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

'Η ἠθικὴ καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ὑπὸ Χ. σ. 50.
'Εντομοβόρα φυτὰ ὑπὸ Σ. Καρτούλη σ. 200.
Βόμβυξ ὁ πομπευτὴς ὑπὸ Μ. σ. 204.
Περὶ ἐκλείψεων ὑπὸ Δ. Κ. Κοκκίδου σ. 206.
'Αφροφόρος ὁ 'Αφρώδης ὑπὸ Μ. σ. 373.
'Ανθρωπολογία. Συνοπτικὴ ἀνάλυσις τῆς περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους συγγραφῆς τοῦ Quatrefages ὑπὸ Ι. Α. Σούτσου σ. 418.
Περὶ λαλοῦντος τηλεγράφου ὑπὸ Τιμ. Α. 'Αργυροπούλου σ. 453.
Περὶ τῆς νόσου τῶν ἐν Κορινθίᾳ ἐλαιοδένδρων ὑπὸ Θ. Δ. Χελδράιχ σ. 470.
Περὶ τῶν Αἰδηψίων ὑδάτων ὑπὸ Π. Βουγιούκα σ. 505.
Φρενολογία καὶ φυσιογνωμολογία ὑπὸ Κ. Π. Λάμπρου σ. 566.
Τίς ὁ ἀνακαλύψας τὰ ἀραιόμετρα ὑπὸ Α. Χ. σ. 622.
Περὶ ὑπνοβασίας καὶ ὑπνολογίας ὑπὸ Θεοδώρου Ν. Φλογαΐτου σ. 836.
Περὶ τῶν ἰαματικῶν ὑδάτων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπὸ Ξαυερίου Λάνδερερ σ. 853.
Μετεωρολογικὸν δελτίον σ. 80, 160, 240, 320, 400, 480, 560, 640, 720, 800, 868.

Τὸ πρῶτον ἐν Παλαιστίνῃ τυπωθὲν ἑβραϊκὸν βιβλίον 75. 'Αντλία πελωρία 75. Μηχανὴ λαλοῦσα 76. Ἶρις διπλῆ 76. Νέος κομήτης 155. 'Ανάφλεξις γαιανθρ. Κύμης 155. Βουλιμένος Μαχαλᾶς 156. Συνίζησις ἐδάφους παρὰ τὴν Κύμην 156. 'Ομοία ἐν 'Αμφίσσῃ 234. Περὶ νέας μεθόδου κατὰ τῆς σκωριάσεως τοῦ σιδήρου 235. Δελτάρια τηλεγραφικὰ 240. Νέος ἀστὴρ ἐν τῷ Κύκνῳ 318. Μηχανὴ ἀναπνευστικὴ Τύνδαλλ 319. Πλοῖον ἐξ ἑνὸς τεμαχίου ξύλου 238. Καλλιτεχνικὸς ἐν Παρισίοις Σύλλογος 236. Φωτισμὸς σιδηροδρόμου διὰ φωταερίου 319. Μεταλλικὰ ὕδατα ἐν 'Ελλάδι 396. Θειοῦχοι πηγαὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ 847 σημ. 4. 903 (ἐν λ. Πετάσι). Ναυτικὸν Σχολεῖον ἐν Κεφαλληνίᾳ 903 (ἐν λ. Πεσαδες). Περίεργος ἰαματικὴ πηγὴ παρὰ τὸν Βόσπορον 800. Σεισμοὶ ἐν Πύργῳ 479. Σεισμοὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ 799 (πρβ. 852 ἐν λ. Μεταξᾶτα). Μαμμοὺθ 479. Προϊστορικὰ λείψανα 556. Κασσίδα ἡ νεφελώδης 555. Πραγματεία περὶ μετεωρολογικῶν ἐν Πάτραις παρατηρήσεων 318. Σωστικὴ μηχανὴ 639 Σήραγξ ὑποβρυχία στενοῦ Γιβραλτάρης 397 καὶ 640 'Ομοία ἐν τῷ πορθμῷ τοῦ Καλαὶ 479. 'Υπόγειος ἐν Παρισίοις σιδηρόδρομος 397. Ἄνθη βαρόμετρα 639. Διάτρησις 'Αγίου Γοθάρδου 720. 'Αγγλαμερικανικαὶ ἁμαξοστοιχίαι 479. Σωστικὴ μηχανὴ 556. Τηλέφωνον 879 (πρβ. 453). Βραβεῖον κατὰ τῆς Φυλλοξήρης 479. Κουνόπετρα ἐν Κεφαλληνίᾳ 849. Σταλακτῖται 785 (ἐν λ. Δρακοσπηλιά). Περὶ νέας μεθόδου πρὸς καταμέτρησιν τῆς θερμοκρασίας 879. 'Υγροποίησις ὀξυγόνου 967. Ἔκθεσις ἐν Παρισίοις μελισσῶν καὶ διεθνὲς βοτανικὸν συνέδριον 880. 'Ελάτου βουνὸ 786. Τορπιλλοφόρον ἀερόστατον 967. 'Εταιρία γερμανῶν φυσιοδιφῶν καὶ ἰατρῶν 720. Θάνατος τοῦ φυσικοῦ Πάγγενδορφ καὶ τοῦ χειρουργοῦ Φεργουσῶν 236. τῶν ἀστρονόμων Χέϊς 556 καὶ Λεβερριὲ 719.

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

'Ο κώδων τῆς 'Αναστάσεως (ἀγροτικὴ πρόληψις) ὑπὸ Ε. Γ. Ζαλοκώστα σ. 28.
'Εδγάρδου Πόου τὸ πάθημα τοῦ κυρίου Βαλδεμάρου ὑπὸ Ε. Δ. Ροΐδου σ. 4?.
Μία νὺξ μεταξὺ νεκρῶν μεταφρ. ὑπὸ ** σ. 134.
Τὸ τελευταῖον βιολίον τοῦ Μόζαρτ μεταφρ. ὑπὸ *** σ. 215.
'Η Παναγία τοῦ Βανδὺκ μεταφρ. Δ. Π. Λ. σ. 302.

Αἱ τελευταῖαι στιγμαὶ τοῦ Βετόβεν μετάφρ. Δ. Π. Λ. σ. 367.
Ὁ μουσικὸς ἐπεισόδιον τοῦ ἐν Ἱσπανίᾳ ἐμφυλίου πολέμου (1838—1840) μετάφρ. ὑπὸ Δ. Π. Λ.
Ὁ βασιλεὺς τῆς Φρυγίας Μίδας καὶ ὁ κουρεύς του ὑπὸ Κ. Νεςορίδου σ. 538.
Βασιλικὴ γενναιότης (ἀναμνήσεις τῆς γαλλ. ἐπαναστάσεως) ὑπὸ * σ. 548.
Ἑστιάς ῥωμαϊκὰ σκηνογραφήματα διήγημα C. Guenot μεταφραζόμενον ὑπὸ Π. Ι. Φ. Α' Ἐν τῇ Ἀγορᾷ σ. 627. Β' Ἀνάκρισις σ. 695. Γ' Συμπόσιον Νέρωνος σ. 787. Δ' Συκοφάντης σ. 951.
Ἡ Ἀθιγγανὶς τῆς Ὄρσοβας μετάφρ. ὑπὸ *Μ. σ. 869.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

Ἀπογραφικά. Ἀριθμὸς τῶν ἐν Παρισίοις καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐφημερίδων 77. Πληθυσμὸς Αἰγύπτου 77, Παρισίων 78, Γερμανίας 400, Γῆς 157, Τουρκίας κατὰ Βιαγκόνην 393. Ἀριθμὸς δούλων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι 104. Κατανάλωσις καπνοῦ 237, οἴνου ζύθου καὶ ῥακῆς ἐν Γαλλίᾳ 880. Παραγωγὴ οἴνου καὶ ζακχάρεως 238. Ἑλληνικαὶ φυλακαὶ καὶ κατάδικοι ἐν Ἑλλάδι καὶ φοιτηταὶ Πρωσσικῶν Πανεπιστημίων 399. Εἰσαγωγὴ καὶ ἐξαγωγὴ μεταλλικοῦ νομίσματος ἐν Ἑλλάδι τῷ 1876 556. Κίνησις γαλλικοῦ ἐμπορίου 799. Λεωφορεῖα Παρισίων 880. Δηχθέντες ἐν Βεγγάλῃ ὑπὸ ὄφεων 240. Ζημίαι ὑπὸ λύκων 159.
Ἐκθέσεις. Παγκόσμιος Παρισίων τῷ 1878 σ. 235, 478, 880. Ἐν Λυῶν 478. Ἐν Ἑλβετίᾳ 479.
Διαγωνισμοί. Δοσίειοι 154. Συμβουλίδειος ἰατρικὸς ἐν Ἀθήναις 477. Βουτσιναῖος ποιητικὸς 478. Ζωγράφειος ἐν Μονάχῳ 555. Πανεπιστημίου καὶ Σχολῆς τῶν Τεχνῶν 798. Ἱστορικὸς καὶ κριτικὸς Ἰταλίας 155. Τοῦ ἐν Παρισίοις Ἰνστιτούτου 234, 556. Βραβεῖον Ἀκαδημείας τῶν ἐπιστημῶν ἐν Τουρίνῳ 397. Μνημείου Βύρωνος 156, 719, Παρνασσοῦ Δραματικὸς 218 καὶ 232, πρὸς ἔκδοσιν βιβλίων τῶν Σχολῶν τῶν Ἀπόρων Παίδων 317.
Θέατρον, Μουσική. 78, 158, 239, 319, 479, 558.
Ποικίλα 79, 159, 240, 559, 968—Σκενδέρμπεης καὶ Θάνατος 20, Ἀραβικὸς μῦθος περὶ τοῦ κουρέως τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου 546, Ἀνέκδοτον Μωάμεθ Β' 113 σημ. Ἀνέκδοτον περὶ τῆς πυρπολήσεως τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος παρὰ τὴν Χίον 643, καὶ τῆς εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐκστρατείας τοῦ Κανάρη 644. Σταυρὸς 111 σημ. Σταυρὸς πολύτιμος ἐσμαλτωμένος ἐν τῇ Μονῇ Βαρνακώβας 684. Ποτήριον Βύρωνος 852 (ἐν λ. Μεταξᾶτα). Λάρναξ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' 853 σημ. Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς *Ἀγνώστῳ Θεῷ* 666 σημ. Καῖσαρ ὁ Θεὸς 668 σημ. 2. Δράκοντες 786 σημ. Δημώδεις μελῳδίαι Δυκουδραὶ 318. Λάθη πεπαιδευμένων 727 σημ. Ἐπιστολὴ Πεσταλότση 345. Ἐπιστολὴ Ἐρρ. Τράϊτσκε 966, Διαθήκη Θ. Καρούσου 252. *Πανήγυρις* ἐν Ἀλιστρατίῳ 129, ἐν Ἁγίᾳ Παρασκευῇ 131, ἐν Εἰκοσιφοινίσσῃ 133.
Πίνακες καὶ σχήματα. Ἀρχαῖον κάτοπτρον 40. Ἰατρικὸν ἀνάγλυφον Ἀσκληπιείου 310. Πανομοιότυπον ἀθηναϊκῆς ἐπιγραφῆς 386. Πανομοιότυπον ἐπιγραφῆς Τορνίκη 618. Πανομοιότυπον γραφῆς Ματθαίου Μοναχοῦ 868. Γενειοφόρον ῥωσικὸν σῆμα 871.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ

ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΕΤΟΥΣ ΤΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ

Ἀναγνωστάκης (Ἀνδρέας). — Τὸ ἰατρικὸν ἀνάγλυφον τοῦ Ἀσκληπιείου. Β' Τὰ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου χειρουργικὰ ἐργαλεῖα σ. 309.

Ἀργυρόπουλος (Τιμολέων). — Περὶ λαλοῦντος τηλεγράφου σ. 453.

Βάμβας. (Κ. Χ.). — Περὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἑλληναλβανῶν καὶ ἰδίως περὶ τῶν εἰς Ἑλλάδα μεταναστευσάντων σ. 19. Σύντομος ἱστορικὴ σημείωσις περὶ Ἀλβανίας καὶ Ἀλβανῶν σ. 438.

Βλαστός (Σ. Α.). — Σκιαγραφία τῆς καταστάσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐξεγέρσεως καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐπίδρασις τῆς ἐμπορίας σ. 481.

Βλάχος (Ἄγγελος). — Γεώργιος Τερτσέτης σ. 161 Γ. Ζαλοκώστας σ. 321.

Βουγιούκας (Παναγιώτης). — Περὶ τῶν Αἰδηψίων ὑδάτων σ. 505.

Γεδεών (Μανουήλ). — Μνημεῖα τῆς ἐν τῷ Μεσαιῶνι Ἑλληνικῆς ποιήσεως σ. 525, 746, 856.

Δραγούμης (Νικόλαος). — Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν β' ἔκδοσιν τῶν Ἱστορικῶν Ἀναμνήσεων σ. 514.

Δραγούμης (Στέφανος). — Αἱ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ἀνασκαφαὶ σ. 225, 375.

Ζαλοκώστας (Εὐγ. Γ.). — Ὁ κώδων τῆς Ἀναστάσεως σ. 28.

Ζερλέντης (Περ. Γ.). — Νεοελληνικὰ ἀνάλεκτα. Ἀνέκδοτα δημοτικὰ ᾄσματα σ. 390. Οἱ διδάσκαλοι τῆς Πατριαρχικῆς (Μεγάλης τοῦ γένους) σχολῆς. Ἀζαρίας Τζιγάλας σ. 893.

Θωμᾶς (Ἐλευθέριος). — Ἀνέκδοτα φαναριωτικά. Ἀλέξ. Μουρούζης σ. 401.

Καρτούλης (Στέφ.). — Ἐντομοβόρα φυτὰ σ. 200.

Κοκκίδης (Δημ. Κ.). — Περὶ ἐκλείψεων σ. 206.

Κόκκινος (Ἐμμ.). — Λόγος εἰς Κωνσταντῖνον Κανάρην σ. 641.

Κόντος (Κ. Σ.). — Μικραὶ φιλολογικαὶ διατριβαὶ σ. 95, 102, 258, 428. Ποικίλα φιλολογικὰ σ. 654, 736, 827, 887.

Λάμπρις (Δ. Π.). — Οἱ κατὰ τοῦ γενείου διωγμοὶ ἐν Ῥωσίᾳ σ. 779.

Λάμπρος (Κ. Π.). — Φρενολογία καὶ φυσιογνωμολογία σ. 566.

Λάμπρος (Παῦλος). — Τὸ ἰατρικὸν ἀνάγλυφον τοῦ Ἀσκληπιείου. Α' Αἱ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου σικύαι σ. 307.

Λάμπρος (Σπ. Π.). — Ἀνύπαρκτα ὀνόματα σ. 497

Λαμπρύλλος (Κυριακός). — Τὸ Δήλιον ἐπίγραμμα σ. 114.

Λάνδερερ (Ξ.). — Περὶ τῶν ἰαματικῶν ὑδάτων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις σ. 853

Λασκαράτος (Ἀνδρέας). — Δοκίμιον ποιητικῆς σ. 921.

Μάνος (Γρ.). — Σκιαγραφήματα Μαυροβουνιωτικὰ σ. 57, 210, 362.

Μομφερράτος (Ἰωσήφ). — Ἱστορικὴ σημείωσις σ. 647.

Μόρδτμαν ὁ νεώτερος (Α.). — Ἐπιγραφικὰ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σ. 615.

Μυλωνᾶς (Κ.). — Κάτοπτρον ἀνέκδ. σ. 39. Φειδίας καὶ ἐποχὴ αὐτοῦ σ. 801.

Νεστορίδης (Κ). — Ἡ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δουλεία καὶ ἡ διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κατάργησις αὐτῆς σ. 100, 267. Ὁ βασιλεὺς τῆς Φρυγίας Μίδας καὶ ὁ κουρεὺς αὐτοῦ σ. 538. Ἀθεΐα καὶ Δεισιδαιμονία πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ. Μέρος Α' Ἀθεΐα σ. 661.

Οἰκονόμου (Ἀριστείδης). — Λόγος ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς ΚΕ' Μαρτίου σ. 280.

Παλαιολόγου (Κ. Α.). — Ῥωσικὰ περὶ Ἑλλάδος ἔγγραφα νῦν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μεθερμηνευόμενα σ. 915.

Παπαγεωργίου (Σπ.). — Θεόδωρος Καροῦσος σ. 241.

Πὼπ (Κωνστ.). — Ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Ἐφέσῳ σ. 357. Παλαιὰ σχέδια περὶ διαμελισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς σ. 522. Ὁ πατὴρ Ὑάκινθος σ. 822.

Ῥαγκαβῆς (Ἀλ. Ῥ.). — Περὶ Ἑλληνικοῦ Θεάτρου σ. 1. Περὶ τῶν κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως ὑπὸ Ῥοΐδου γραφέντων σ. 881.

Ῥίμαν (Ὄθων). — Περίεργος ἐπιγραφὴ σ. 65.

Ῥοΐδης (Ἐμμ. Δ.). — Ἐδγάρδου Πόου, τὸ πάθημα τοῦ κυρίου Βαλδεμάρου σ. 42. Δραματικὸς ἀγὼν Παρνασσοῦ. Κρίσις τῆς τῶν ἀγωνοδικῶν ἐπιτροπείας σ. 218. Περὶ συγχρόνου ἐν Ἑλλάδι κριτικῆς σ. 757.

Σακελλαρόπουλος (Σπ. Κ.) — Ῥωμαϊκὰ ἀρχαιολογήματα σ. 380, 552. Ἀρχαιολογικαὶ ἐν Ῥώμῃ ἀποκαλύψεις σ. 458, 688.

Σίμος (Εὐστάθιος). — Περὶ Δικαιοσύνης ἐν τῇ Πολιτείᾳ διάλογος σ. 578.

Σκυλίσσης (Ι. Ἰσ.). — Ἡλιοῦ Ταντταλίδου βίος καὶ ἔργα σ. 81. Ἡ παρ' ἡμῖν ὑποκριτικὴ σ. 561.

Σολωμὸς (Ν.). — Ἐκ τῶν Δωρικῶν. Μονὴ Βαρνάκωβας σ. 681.

Σοῦτσος (Ι. Α.). — Ἀνθρωπολογία. Συνοπτικὴ ἀνάλυσις τῆς περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους συγγραφῆς τοῦ Quatrefages σ. 418.

Σπαθάκης (Ἀριστείδης). — Περὶ τῶν παιδαγωγικῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πεσταλότση σ. 342.

Τσιτσέλης (Η.).—Ὀνόματα θέσεων ἐν Κεφαλληνίᾳ σ. 674, 783, 844, 902.

Τυπάλδος (Ἰω. Α.).—Ἡ ἐπὶ δωροδοκίᾳ καταδίωξις τοῦ Δημοσθένους σ. 721.

Τυπάλδος (Ἰούλιος).—Τάσσου Ἐλευθερωμένη Ἱερουσαλὴμ ᾆσμα Γ' σ. 179.

Φιλαδελφεὺς (Χρ. Ν.). — Ῥουφέτιον καὶ Ῥουσφέτιον σ. 651.

Φιλάρετος (Ν.). — Ὁ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμὸς σ. 911.

Φιλιππίδης (Ν. Γ.). — Μακεδονικά. Περιήγησις τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαρχιῶν Δράμας, Ζίχνης καὶ Ἐλευθερουπόλεως σ. 123, 286.

Φλογαΐτης (Θεόδωρος). — Περὶ ὑπνοβασίας καὶ ὑπνολογίας σ. 836.

Χελδράιχ (Θ. Δ.). — Περὶ τῆς νόσου τῶν ἐν Κορινθίᾳ ἐλαιοδένδρων σ. 470.

Χρηστομάνος (Ἀναστ.). — Ἡ ἠθικὴ προάγεται ὑπὸ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν σ. 50. Τίς ὁ ἀνακαλύψας τὰ ἀραιόμετρα σ. 622.

Σελ. 5 στ. 25 γρ. ἐΝτελεστέρου. 40, 20 ἡ Ἀμφιτρίτη. 108 σημ. 1 μέταλλα. 153, 16 διαφόρΩΝ, 379, 19 κάλλ. σΗραγξ. 475, 11 κάτ. σελ. 230. 554, 18 πρόγονοΝ. 579, 9 tribueNDI. 583, 12 κάτ. Ἑχουσίων. 590, 6 κάτ. ὅπου ὑπάρχει. 596, 15 καὶ ΕΚ ΤΟΥΤΟΥ. 598, 5 οὗτος ΠΡΟΣ ΕΚΕΙΝΟΝ. 606, 16 κάτ. εἶναι ΜΑΤΑΙΟΠΟΝΙΑ. 609, 5 ἀΝτενέργεια. 611, 3 τῆς ΧΡΗΣΤΟΤΗΤΟΣ. 613, 1 ἔχομεν ΠΑΝΤΟΤΕ. 615, 5 βριαραῖΣι, 13 ΖΩΩΝ ΠΑΝΤΩΝ. 649, 14 ἀρχικὴν ΤΩΝ ἰδέαν, — 35 Θ' Βουλῆς. 650, 26 26 Νοεμβρίου· 652, 28 ἐξαλειπτ. τό: ὅπερ εἶναι. 677, 5 κάτ. Φοῖβε Κεφαλλήνων λιμενοσκόπε θῖνα Πανόρμου. 678, 10 κάτ. συγγραφεῦσι ΕΝΙΟΤΕ ἀπαντᾷ, — 13 ἐξαλειπτ. τό: «Ἡ Ἄσσος..... Alessandria». 716, 25 ΦΙΛΙΣΤ. 783, 6 κάτ. Goodisson, — 13 λείψανΟΝ. 784, 12 πρΕΒεδοῦρος. 823, 23 μετέβη. — Πρβλ. καὶ σελ. 892.

